ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR

Gurâbzâde Tefsiri

GURÂBZÂDE AHMED EFENDİ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 77

Dinî İlimler Serisi	:	10
Kitabın Adı	:	ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR Gurâbzâde Tefsiri
Müellifi	:	Gurâbzâde Ahmed Efendi (ö. 1099/1688)
Özgün Dili	:	Osmanlıca
Yayına Hazırlayan	:	Dr. Mehmet Akif Alpaydın
Editör	:	İsmet İpek, Yazma Eser Uzmanı M. Said Güler, Yazma Eser Uzman Yardımcısı
Son Okuma	:	Göker İnan, Yazma Eser Uzman Yardımcısı
Arşiv Kayıt	:	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No. 596
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 31345
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2016
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Gurâbzâde Ahmed Efendi

Gurâbzâde Tefsiri, *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*

1. Kur'ân, 2. Kur'ân İlimleri, 3. Tefsir, 4. Gurâbzâde Ahmed Efendi, 5. Osmanlı

ISBN: 978-975-17-3864-6 (1. Cilt) / ISBN: 978-975-17-3863-9 (Takım)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR

GURÂBZÂDE TEFSİRİ

(İNCELEME - METİN - TIPKIBASIM)

GURÂBZÂDE AHMED EFENDİ
(ö. 1688)

Hazırlayan
Mehmet Akif Alpaydın

Editör
İsmet İpek
M. Said Güler

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan

Cumhurbaşkanı

SUNUŞ

Tarihte her büyük medeniyet, sosyal, kültürel ve bilimsel alanda kendi dünya görüşüne uygun, özgün terkipler ortaya koyarak hayatını sürdürmüştür. Yaşamın her alanında kendini belli eden ve medeniyetleri birbirinden farklı kılan bu sosyo-kültürel ve bilimsel faaliyetler, medeniyetler arası etkileşimleri canlandırarak insanlık tarihinin renkliliğini artırmıştır. Bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan -gerek sözlü, gerek yazılı- eserler insanlığın hafızasını temsil etmektedir.

İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde sözlü ve yazılı kültüre damgasını vurmuş olan İslâm medeniyeti, adeta insanlığın hafızasını yazıya geçirme görevini üstlenmiştir. Okumayı, yazmayı ve öğrenip öğretmeyi her bireyin birincil gayesi olarak gören İslam medeniyeti, kültürel ve bilimsel etkileşime daima açık olmuştur. Bunun tabii bir neticesi olarak hem bilimsel alanda hem de sosyal ve kültürel alanda İslam medeniyeti pek çok özgün sentezler yakalamayı başarabilmiştir.

Bu sentezin doğal bir neticesi olarak ortaya çıkan pek çok devlet, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar İslam medeniyetinin birikimini tevarüs etmiş, yeni fethedilen bölgelere İslam dünya görüşünü yine özgün terkiplerle götürmüşlerdir. Sadece bilimsel alanda değil, hayata ve insana dokunan her alanda bu katkı gözlemlenmektedir. Mimariden sanata, edebiyattan bilime, felsefeden tıbba, pek çok çeşitli sahada İslam medeniyetinin ürünleri ortaya konmuştur.

Bu mirasın yazılı kayıtları hükmünde olan yazma eserlerimizin bilinçli şekilde korunması, çağın gerektirdiği şekilde insanların hizmetine sunulması ve gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarılmasını temin etmek, şüphesiz hayati önem arz etmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı; bilim, sanat ve edebiyat alanındaki nadide eserleri ilmî usullere uygun olarak neşretmenin yanında, gerek katalog bilgilerinin güncellenmesi, gerek yazma eserlerin restore edilerek yeniden ilim dünyasına kazandırılması gibi kültürel açıdan oldukça mühim görevleri yerine getirmektedir. Bu kıymetli eserlerin gün yüzüne çıkartılması, ilim, hikmet ve irfanla yoğrulmuş olan kadim medeniyetimizi daha doğru şekilde anlamlandırmamızı ve gelecek nesillerin kendilerinden daha emin bir şekilde tarihlerine sahip çıkmalarını sağlayacaktır.

Kültür ve medeniyetimizin bu çok renkli ve özgün tarihini, yazma eserleri neşretmenin yanında, kataloglama ve restorasyon faaliyetleriyle de gün yüzüne çıkartarak ilim dünyasına sunmak, hem kültürel bilincimizi artıracak, hem de gelecek nesillerin dünya görüşlerini en sağlam şekilde inşa etmelerine katkı sağlayacaktır.

Binali Yıldırım

Başbakan

ÖNSÖZ

Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, kültür ve medeniyet mirasımızın nadide eserlerini; çeviri, çeviri yazı ve tıpkıbasım şeklinde neşretmenin yanında, mevcut yazma eserleri ayrıntılı olarak kataloglamak ve hasarlı eserleri restorasyona tabi tutmak suretiyle ilim dünyasının istifadesine sunmaktadır. Ülke olarak kültürel kimlik ve bilincimizi daha doğru ve sağlam temeller üzerine inşa etmek yolunda bu eserlerin gün yüzüne çıkartılması şüphesiz yapılması gereken öncelikli işlerdendir.

Asya'dan Amerika'ya, Avrupa'dan, Afrika'ya hatta Avusturalya'ya kadar dünya kütüphanelerine yayılmış olan bu nadide ecdat eserlerini daha iyi anlayıp kavramak, bizleri ve gelecek nesilleri hikmetin aydınlığına biraz daha yaklaştıracaktır.

Nabi Avcı

Kültür ve Turizm Bakanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4

SUNUŞ 6

ÖNSÖZ 9

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ 17

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ 19

GİRİŞ 21

GURÂBZÂDE AHMED EFENDİ VE ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR İSİMLİ TEFSİRİ 21

I. Müellifin Hayatı 21

II. Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr İsimli Tefsiri 22

A. Yazma Nüshaları 25

B. Matbu Nüshası 28

III. Tefsirin Kaynakları 29

A. Tefsir Eserleri 29

1. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* 29

2. *Letâifü'l-İşârât* 30

3. *Esbâbü'n-Nüzûl* 31

4. *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* 32

5. *Me'âlimü't-Tenzîl* 32

6. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* 33

7. *et-Teysîr fi't-Tefsîr* 34

8. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân* 35

9. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* 36

10. *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* 36

11. *Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* 37

12. *Mevâhibü'l-Aliyye fî Tefsîri Kelâmi'r-Rabbâniyye* 38

13. *İrşâdü'l-Akli's-Selim* 39

14. *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî* 40

B. Lügatlar 41

1. *Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs* 41

2. *Bahru'l-Garâib* 42

3. *Uknûm-i Acemî* 42
4. *Ahter-i Kebîr* 42
C. Diğer Kaynaklar 43
1. *el-Muvazzah (Mûzıh)* 43
2. *Muhtâru'l-Kasas* 44
IV. Tefsirin Metodolojisi 44
A. Gurâbzâde'nin Kur'ân İlimlerine Yaklaşım Tarzı 45
1. Esbâb-ı Nüzûl 45
2. Nâsih-Mensûh 46
3. Müteşâbihâtü'l-Kur'ân 47
4. Mübhemâtü'l-Kur'ân 49
5. Müşkilâtü'l-Kur'ân 50
6. Mücmel-Mübeyyen 52
7. Garîbü'l-Kur'ân 53
8. Kasasu'l-Kur'ân 54
9. Fedâilü'l-Kur'ân 56
B. Tefsirin Rivâyet Yönü 57
1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri 57
2. Kur'ân'ın Hadisle Tefsiri 58
3. Kur'ân'ın Sahâbe Kavliyle Tefsiri 60
4. Kur'ân'ın Tâbiûn Kavliyle Tefsiri 61
C. Tefsirin Dirâyet Yönü 62
1. Arap Dili ve Belâgatı 63
2. Kelâm 64
3. Fıkıh 66
4. Tasavvuf 68
SONUÇ 71
BİBLİYOGRAYFA 73

ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR

SÛRETÜ FÂTİHATİ'L-KİTÂB 82
SÛRETÜ'L-BAKARA 84

SÛRETÜ ÂL-İ İMRÂN 165
SÛRETÜ'N-NİSÂ 210
SÛRETÜ'L-MÂ'İDE 260
SÛRETÜ'L-EN'ÂM 297
SÛRETÜ'L-A'RÂF 330
SÛRETÜ'L-ENFÂL 370
SÛRETÜ'T-TEVBE 389
SÛRETÜ YÛNUS ALEYHİSSELÂM 423
SÛRETÜ HÛD ALEYHİSSELÂM 442
SÛRETÜ YÛSUF ALEYHİSSELÂM 462
SÛRETÜ'R-RA'D 484
SÛRETÜ İBRÂHÎM ALEYHİSSELÂM 494
SÛRETÜ'L-HİCR 503
SÛRETÜ'N-NAHL 511
SÛRETÜ'L-İSRÂ 532
SÛRETÜ'L-KEHF 551
SÛRETÜ MERYEM RADIYALLÂHU ANHÂ 570
SÛRETÜ TÂHÂ 581
SÛRETÜ'L-ENBİYÂ ALEYHİMÜSSELÂM 597
SÛRETÜ'L-HACC 611
SÛRETÜ'L-MÜ'MİNÛN 625
SÛRETÜ'N-NÛR 636
SÛRETÜ'L-FURKÂN 653
SÛRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ 663
SÛRETÜ'N-NEML 678
SÛRETÜ'L-KASAS 692
SÛRETÜ'L-'ANKEBÛT 709
SÛRETÜ'R-RÛM 720
SÛRETÜ LUKMÂN 729
SÛRETÜ'S-SECDE 736
SÛRETÜ'L-AHZÂB 740
SÛRETÜ SEBE' 757
SÛRETÜ FÂTIR 768
SÛRETÜ YÂSÎN 777

SÛRETÜ'S-SÂFFÂT 787
SÛRETÜ SÂD 799
SÛRETÜ'Z-ZÜMER 809
SÛRETÜ'L-MÜ'MİN 821
SÛRETÜ FUSSİLET 834
SÛRETÜ'Ş-ŞÛRÂ 842
SÛRETÜ'Z-ZUHRUF 850
SÛRETÜ'D-DÛHÂN 860
SÛRETÜ'L-CÂSİYE 864
SÛRETÜ'L-AHKÂF 869
SÛRETÜ MUHAMMED ALEYHİSSALÂTÜ VESSELÂM 876
SÛRETÜ'L-FETH 883
SÛRETÜ'L-HUCURÂT 891
SÛRETÜ KÂF 898
SÛRETÜ'Z-ZÂRİYÂT 903
SÛRETÜ'T-TÛR 908
SÛRETÜ'N-NECM 912
SÛRETÜ'L-KAMER 917
SÛRETÜ'R-RAHMÂN 921
SÛRETÜ'L-VÂKI'A 925
SÛRETÜ'L-HADÎD 930
SÛRETÜ'L-MÜCÂDELE 937
SÛRETÜ'L-HAŞR 944
SÛRETÜ'L-MÜMTEHİNE 950
SÛRETÜ'S-SAFF 956
SÛRETÜ'L-CUM'A 959
SÛRETÜ'L-MÜNÂFİKÛN 961
SÛRETÜ'T-TEĞÂBÜN 964
SÛRETÜ'T-TALÂK 967
SÛRETÜ'T-TAHRÎM 970
SÛRETÜ'L-MÜLK 974
SÛRETÜ'L-KALEM 978
SÛRETÜ'L-HÂKKA 983
SÛRETÜ'L-ME'ÂRİC 986

SÛRETÜ NÛH ALEYHİSSELÂM 989
SÛRETÜ'L-CİNN 992
SÛRETÜ'L-MÜZZEMMİL 996
SÛRETÜ'L-MÜDDESSİR 999
SÛRETÜ'L-KIYÂME 1004
SÛRETÜ'L-İNSÂN 1007
SÛRETÜ'L-MÜRSELÂT 1011
SÛRETÜ'N-NEBE' 1014
SÛRETÜ'N-NAZİ'ÂT 1017
SÛRETÜ ABESE 1020
SÛRETÜ KÜVVİRAT 1022
SÛRETÜ'L-İNFİTÂR 1024
SÛRETÜ'L-MUTAFFİFÎN 1026
SÛRETÜ'L-İNŞİKÂK 1028
SÛRETÜ'L-BURÛC 1030
SÛRETÜ'T-TÂRIK 1033
SÛRETÜ'L-A'LÂ 1035
SÛRETÜ'L-ĞÂŞİYE 1037
SÛRETÜ'L-FECR 1039
SÛRETÜ'L-BELED 1043
SÛRETÜ'Ş-ŞEMS 1045
SÛRETÜ'L-LEYL 1046
SÛRETÜ'D-DUHÂ 1048
SÛRETÜ'L-İNŞİRÂH 1049
SÛRETÜ'T-TÎN 1050
SÛRETÜ'L-'ALAK 1051
SÛRETÜ'L-KADR 1053
SÛRETÜ'L-BEYYİNE 1054
SÛRETÜ'L-ZİLZÂL 1055
SÛRETÜ'L-'ADİYÂT 1056
SÛRETÜ'L-İNŞİRÂH 1057
SÛRETÜ'T-TEKÂSÜR 1058
SÛRETÜ'L-'ASR 1059
SÛRETÜ'L-HÜMEZE 1060

SÛRETÜ'L-FÎL 1061
SÛRETÜ KUREYŞ 1063
SÛRETÜ'L-MÂ'ÛN 1064
SÛRETÜ'L-KEVSER 1065
SÛRETÜ'L-KÂFİRÛN 1066
SÛRETÜ'N-NASR 1067
SÛRETÜ'L-LEHEB 1068
SÛRETÜ'L-İHLÂS 1069
SÛRETÜ'L-FELAK 1070
SÛRETÜ'N-NÂS 1071

DİZİN 1073

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

İnsanlığa doğru yolu göstererek ebedî kurtuluşa ulaşmaları için rehber olarak gönderilen Kur'ân'-ı Kerîm, indirildiği ilk zamanlardan beri Peygamber Efendimiz (s.a.) tarafından ezberlenmiş, sahabeye öğretilmiş ve ezberlettirilmiştir. Peygamber Efendimiz'in irtihâlinden sonra ise sahabe ve tâbiîn devrinde Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve anlatma çabaları artarak devam etmiştir. İslâm'ı kabul eden her millet Kur'ân-ı Kerîm'i kendi diliyle tercüme ve tefsir etme çabasına girmiştir. Türkler de İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Allah'ın insanlığa kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini ve sırlarını anlamak için böyle bir çabaya girmişler ve pek çok tercüme ile tefsir yazmışlardır. Türkçe ilk örneklerini Orta Asya'da görmeye başladığımız satıraltı Kur'ân tercümeleri ve gerek Doğu Türkçesi gerekse Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan meallerin yanı sıra yazıldığı devirden itibaren rağbet gören ve günümüze kadar ulaşan Türkçe tefsirler de olmuştur. 17. asırda yaşamış Osmanlı âlimlerinden Gurâbzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 1099/1688) yazdığı *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* da işte bu tefsirlerden birisidir. Gerek nüshalarının çokluğundan gerekse matbaada basılmış olmasından dolayı rağbet edilen ve okunan bir tefsir olduğu anlaşılan *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* adlı bu tefsirin günümüz okurlarına da sunulması Başkanlığımız adına büyük bir mutluluk vesilesidir. Edebiyat, tarih, dinî ilimler, bilim ve felsefe gibi alanlarda birbirinden önemli eserleri milletimize armağan eden Başkanlığımız, Osmanlı sahasında kaleme alınan önemli bir tefsiri Durmuşzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 1129/1717) Sultan III. Ahmed için zarif bir talik hatla istinsah ettiği nüshasının tıpkıbasımıyla birlikte ilim ve kültür dünyasına kazandırıyor.

İki ay süren mukabele neticesinde metni tıpkıbasımı yapılan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi No. 596'da kayıtlı nüshaya uyarladık ve bu okuma esnasında metni hatalardan arındırmaya çalıştık. Buna rağmen gözden kaçan, fark edilemeyen hatalar için hoşgörünüze sığınıyoruz. Hazırlayan tarafından yazılan girişe ve eserin dil ve imla özelliklerine ise müdahele et-

mekten kaçındık. Ayetlerin müfessir tarafından bölünerek yazılmış olması ve latinize edilen metnin arasına sıklıkla parantezler ve Arapça yazılmış ayetlerin girmesinden dolayı konuşma cümlelerinde de tırnak işareti kullanmadık. İlahi tebliği her seviyeden insana anlatıp bildirmek ve bununla insanlığın yolunu aydınlatmak olarak kabul edilen tefsir ilminin düstûrunca elinizdeki çalışmanın da böyle bir gâyeye hizmet etmesi en büyük sevincimiz olacaktır.

İsmet İpek - M. Said Güler

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ

Bir organizmaya benzer mâhiyet arz eden medeniyetlerin ayakta kalması ve terakkî edebilmesi için bir takım payandalarla desteklenmesi îcâb etmektedir. Mevzu-i bahis olan muharriklerin en önemlilerinden birisi de vizyonun sağlıklı bir biçimde tesis edilebilmesi için elzem olan ilmî inkişâfâttır.

Osmanlılar, İslâm'ın ilk yıllarında Hazreti Peygamber öncülüğünde teşekkül etmeye başlayan ve takip eden asırlarda neşv ü nemâ bulan İslâm medeniyetinin gelişimine birçok açıdan önemli katkılar sunmuş bir millet olarak tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır. Osmanlı ulemâsının özellikle de ilmî sahada gösterdiği gayretler takdîre şâyândır. Osmanlı âlimleri İslam medeniyetinin muhassılası olarak tevârüs ettikleri birikimi iyi bir biçimde sentezlemişler ve bu sahaya yeni bir soluk getirmişlerdir. Ayrıca külliyâtın, mihenk taşı mesâbesinde olan eserleri üzerine kaleme aldıkları şerh, haşiye ve talika türü çalışmalarla mevcut hazîneyi daha da zengin hâle getirmişlerdir.

İslâm medeniyetinin beslendiği en temel kaynak şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. İslâm âlimleri nüzûlünden itibâren Kur'ân'ın anlaşılması için yoğun çabalar sarfetmişlerdir. Bu çabaların sistematize edilmesiyle oluşan tefsir ilmine birçok Osmanlı müfessiri de kaleme aldıkları tefsirlerle destek vermişlerdir. Bu müfessirlerden birisi de Gurâbzâde Ahmed Efendi'dir.

Çalışmamız Gurâbzâde Ahmed Efendi'nin Türk diliyle telif ettiği *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* isimli tefsirin incelenmesini, latinizasyonunu ve tıpkıbasımını içermektedir. Eserin birinci cildi, müellifin hayatı ile eserin muhtevâ ve metodolojisinin ele alındığı giriş bölümünü ve tefsirin latinize metnini ihtivâ etmektedir. Çalışmanın ikinci cildi ise, tefsirin Sultan III. Ahmed için Durmuşzâde Ahmed Efendi tarafından istinsah edilen ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi koleksiyonu 596 numarada kayıtlı olan nüshasının tıpkıbasımını içermektedir.

Osmanlı dönemine ait önemli Türkçe tefsirlerden birisi olan bu eserin basımını gerçekleştiren Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına ve özellikle

kurum başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile Çeviri ve Yayım Dairesi başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca eserin basım sürecinde emeği geçen Arafat Aydın'a, eserde yer alan Farsça beyitlerin tercümesini yapan Abdullah Okal'a ve eserin latinize metnini baştan sona okuyarak görüş ve önerilerini belirten Göker İnan'a, teşekkürü bir borç biliyorum. Gayret bizden tevfik Allâh'tandır.

Mehmet Akif Alpaydın
İstanbul 2016

GİRİŞ

Gurâbzâde Ahmed Efendi ve Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr İsimli Tefsiri

I. Müellifin Hayatı

Gurabzâde Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Tam adı Ahmed Salih[1] bin Abdullah'tır.[2] Gurâbzâde[3] olarak şöhret bulduğu bilinmektedir. Bağdat'ta Abdülkâdir Geylânî Camiinde vaiz olması sebebiyle en-Nâsıh[4] lakabıyla ve el-Bağdâdî[5] nisbesiyle de anılmıştır. Hanefî mezhebi müntesibi olduğu anlaşılan Gurâbzâde'nin aslen nereli olduğuna, eğitim hayatına ve vaizlik dışında îfâ ettiği vazifelere dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.[6]

Ömer Nasuhi Efendi'nin fâzıl bir kişi[7] olarak nitelendirdiği Gurâbzâde'nin, Bağdat gibi bir merkezin en mühim camilerinden birisi olan Abdülkâdir Gey-

---

1 بودر اٰثار احمد صالح Müellif eserinin itmâmına ebcedle târîh düşerken kendisinden Ahmed Salih diye bahsetmiştir. Bkz. Gurâbzâde Ahmed bin Abdullah en-Nâsıh el-Bağdâdî (ö. 1099/1688), *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmâniye, No. 313, vr. 416b.

2 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a.

3 Bkz. Gurâbzâde, *a.g.e*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No. 26, vr.2a.

4 Gurâbzâde, *a.g.e*, Nuruosmâniye, No. 313, vr. 2a.

5 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I/164.

6 Hayatına dair mevcut bilgiler için bkz. Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a; Bağdatlı, *Hediyye*, I/164; amlf, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I/608; Bursalı Mehmed Tahir, Osmân*lı Müellifleri*, Matbaai Amire, İstanbul 1333, I/239-240; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr târîhi Tabakatü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, s. 702; Hidâyet Aydar, "Türklerde Kur'ân Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1999, I/172; Murat Kaya, "*Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kuran-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 78; Abdülhamit Birışık, "Osmanlıca Tefsîr Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", *İslâmi Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004 s. 58-59, 63.

7 Bilmen, *a.g.e*, s. 702.

lânî Câmiinde vaiz olması ilmî yetkinliğine dair bize bir fikir sunmaktadır. Gurabzâde'nin iyi bir İslâmî ilimler tahsîli gördüğünü, Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğunu ise tefsirinde istifâde ettiği eserlerden anlayabilmekteyiz.

Tefsirinin münderecâtına bakıldığında Gurâbzâde'nin sûfî meşrebe sahip bir şahsiyet olduğu hissedilmektedir. Eserlerini te'lîf sebebi göz önünde bulundurulduğunda devlet adamları nezdinde de makbul bir kişilik olduğu kabûl edilebilir. Bağdatlı İsmail Paşa, Gurâbzâde'nin 1099/1688 senesinde vefât ettiğini ifade etmektedir.[8] Nerede vefât ettiğine ve nereye defnedildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Gurâbzâde'nin te'lîf ettiği eserler konusunda da kaynaklarda sıhhatli bilgilere rastlamamaktayız.[9] Tefsirinin mukaddimesinde bizzat kendisi, bu tefsiri kaleme almadan önce Yakub-i Çerhî'nin (ö. 851/1447) Farsça Tebâreke ve Amme cüzleri tefsirini tercüme ettiğini ifade etmektedir.[10] Bu bilgiden yola çıkarak yaptığımız taramalarda Gurâbzâde'nin bu çalışmasına herhangi bir kütüphanede veya koleksiyonda ulaşmamız mümkün olmadı.

II. Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr İsimli Tefsiri

Eser, Osmânlı döneminde te'lîf edilmiş Türkçe tefsirler arasında mühim bir yere sahiptir. Kütüphane kayıtları tahlil edildiğinde karşılaşılan sonuca ba-

---

8 Bağdatlı, *Hediyye*, I/164.

9 Bağdatlı, Gurâbzâde'nin "*el-Envâru'l-Kudsiyye ve'l-Esrâru'r-Rûhiyye*", "*Bihâru'r-Rahmeti fî Hâzihi'l-Ümme*" isimlerinde iki eserinin daha olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Bağdatlı, Hediyye, I/164. Muhtelif kütüphanelerde kayıtlı olan bu iki eseri mülahaza ettiğimizde, metin içerisinde, zahriyelerinde ve ferağ kayıtlarında herhangi bir müellif ismi zikr edilmediğini gördük. Dolayısıyla elimizde, başka herhangi bir kaynakta rastlayamadığımız bu bilgileri doğrulayacak yeterli veri bulunmamaktadır.

10 "… ve ba'd, feyekûlü'l-muhtâc ilâ lutfi Rabbihi'l-Hafiyy ve'l-Celiyy Ahmed b. 'Abdullâh en-Nâsıhu bi-Câmi'i Kutbi'l-'Ârifin Seyyid 'Abdülkâdir el-Cîlî -kaddesallâhu rûhahû ve nevvera darîhahû- mahfî buyurulmaya kim vezîr-i rûşen-zamîr, âsaf-ı tedbîr-i müdebbir-i enâm, hâfız-ı memâlik-i İslâm, sâhib-i 'izz ü ikbâl, huceste-re'y-i hümâyûn, mürebbi-i 'ulemâ, muhibb-i fukarâ, tedbîr-i umûrda müşkil-küşâ hazretü'l-vezîr İbrâhim Paşa -lâ zâlet eyyâmu devletihî makrûneten bi'l-'izzi ve'ş-şeref, velâ berihat süddetuhu's-seniyyetu methûfeten bi-envâ'i'l-hedâyâ ve't-tuhaf- bundan esbak fermân-ı 'âlîleri bu hakîre sâdır oldu kim Mevlâna Yakub Çerhî'nin Tebâreke ve 'Amme cüzlerine düşen tefsîrinin zebân-ı Fârisîden hâlâ dîn-i İslâm'ın nusretine ve Haremeyn-i Muhteremeyn'in hizmetine bel bağlayan Devlet-i Osmânîyye'de müsta'mel olan lisân-ı Türkî'ye nakl edeyim. …" Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a.

karak, eserin Osmânlı döneminde yaygın olarak okunmuş Türkçe tefsirlerden biri olduğu söylenilebilir.

Tefsir, dönemin idarecilerinden Vezir İbrahim Paşa'nın[11] isteği üzerine te'lîf edilmiştir. Gurâbzâde'nin daha önce kaleme aldığı Tebareke ve Amme cüzleri tefsirini beğenen İbrahim Paşa bu sefer aynı minval üzere bütün Kur'ân'ı tefsir etmesini kendisinden taleb etmiştir.[12] Gurâbzâde bu taleb üzere 1095/1683 târîhinde eserini te'lîfe başlamıştır. Eser başlangıcına târîh olması için tanzim ettiği ebced metni ise aynı zamânda tefsirine verdiği isimdir: زبـد اٰثـار المواهـب والأنـوار Bu durumu müellif şu şekilde ifade etmektedir:

---

11 Metin içerisinde kendisinden Vezir İbrahim Paşa olarak bahsedilen bu devlet adamının kim olduğuna dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Tefsirin mühim nüshalarından birisi olan ve müellif nüshasından istinsah edildiğini gördüğümüz Hasan Hüsnü Paşa, 26 numaralı nüshanın ferağ kaydında İbrahim Paşa'dan Vezir-i A'zam diye bahsedilmektedir. Dolayısıyla ismi geçen idarecinin, dönemin Bağdat valisi veya Osmânlı devleti sardazamı olması muhtemeldir. (Bkz. Gurâbzâde, *a.g.e,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphânesi, Hasan Hüsnü Paşa, No. 26, vr. 528a) Tefsirin te'lîfine başlanılan târîh olan 1095/1683'te Bağdat'ta Çelebi İbrahim Paşa (ö. 1098/1687) isminde bir kişinin vali olarak görev yaptığını görmekteyiz (Hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, I/110). Aynı târîhte devletin sadrazamının kim olduğuna baktığımızda da karşımıza Bayburtlu Kara İbrahim Paşa (ö. 1098/1687) çıkmaktadır (Hakkında bilgi için bkz. Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, I/110). Tefsirin bunlardan hangisinin talebi üzerine te'lîf edildiği kesin değildir. Fakat kanaatimize göre bu idareci müellifle coğrafya birlikteliği bulunan Çelebi İbrahim Paşa (ö. 1098/1687) olmalıdır. Tefsirin istinsah nüshasındaki A'zam lafzı da muhtemelen hürmet amaçlı bir ifade olarak zikr edilmiştir. Bayburtlu Kara İbrahim Paşa'dan kaynakların şâribü'l-hamr, zânî, gaddar, kıskanç gibi sıfatlarla bahsetmesi de tercihimizi daraltan sebeblerden birisi olmuştur. (Bayburtlu Kara İbrahim Paşa ile alakalı bkz. Osmânzade Tâib Ahmed, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1271, s. 110-111; Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, I/110; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa (ö. 1139/1727), *Silahdar târîhi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928, II/209).

12 "… Kaçan bi-hamdillâh tamâm olup hatâ-pûş olan nazar-ı şerîfleri ona ta'alluk etti, mahallî görüle buyurmadan üzerine kabûl sahhını çekti. Ba'dehû himmet-i 'âlîleri onu istid'â etti kim cemî' Kur'ân-ı 'azimüşşân ol minvâl üzere tefsîr oluna, tâ kim lisân-ı 'Arabî'den bî-behre olan ebnâ-i Türk, Kur'ân-ı vâzıhü'l-burhânın ma'nâlarından hissemend olalar ve onun lügatını fehm etmedikleri ecilden müstemend olmayalar …" Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a

> "Ve ezbes ki mededimin çoğu Mevlânâ Kâdî Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'inden ve Mevlânâ Hüseyin Kâşifî'nin *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'sinden idi, bu kitâbı *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* ismiyle mevsûm kıldım ve bi-'avnillâhi sübhânehû ve te'âlâ bu tesmiyeden târîh-i sâl-i te'lîf istifâde olundu." [13]

Gurâbzâde birçok eserden istifâde ederek üç-dört yılda bitirmeyi planladığı tefsirini bir sene içerisinde tamâmladığını da şöyle ifade etmiştir:

> "…Binâen 'alâ zâlik, bu dâ'îleri dâmen-der-meyân edip tefâsîrden *Envârü't-Tenzîl*'i ve *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'yi ve *Me'âlimü't-Tenzîl*'i ve *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i ve *Envârü't-Tenzîl* üzere düşen *Şihâb Hafâcî'nin hâşiyesi*ni ve kütüb-i lügatden *Garîbeyn*'i ve *Ahterî*'yi ve *Uknûm*'u ve *Halîmî*'yi ve fenn-i tefsîre müte'allik niçe kütübü cem' edip ve onlardan ekvâ-yı ekvâli ve Hazret-i Hafs'ın rivâyetiyle İmâm-ı 'Âsım'ın kırâatini ve ahkâmda Hazret-i İmâm-ı A'zam'ın kavlini ve mehmâ emken edâ-i ma'nâda kavâ'id-i nahviyyeyi ve esrâr-ı belâgatın beyânını iltizâm edip şurû' eyledim. Bu tahmîn ile ki eğer ömür vefâ edip havâdis-i rûzgârdan hâtır emîn olursa üç dört yılda husûle gele. Ve lillâhi'l-hamdü ve'l-minne bir sene-i şemsiyye müddetinde vücûda geldi. …"[14]

Gurâbzâde kısaca bu şekilde özetlediği üslûb üzere tefsirini 1096/1684 senesinde ikmâl etmiştir.[15] Bu alandaki eserlerin nedâreti ve Türkçe tefsire olan rağbet sebebiyle olmalı ki *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* kısa zamânda Osmânlı coğrafyasında iştihâr etmiştir. Eserin, te'lîfinden yaklaşık yirmi dört yıl sonra İzmir kadısı ve ta'lîk üstâdı Durmuşzâde Ahmed Efendi (ö. 1129/1717)

---

13 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2b

14 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a

15 Müellif eserin başlangıcına olduğu gibi hitâmına da ebcedle târîh düşmüştür. Eserin sonunda şu beyitler yer alır:

Habbezâ tercümân-ı Kur'ân kim
Müşkil-i elfâzın eyledi vâzıh

Tâlib-i râh-ı Hakk olanlar içün
Mürşid-i kâmil ve dahi nâsıh

Çıktı müsveddeden bi-hamdillâh
Şâhid-i hasen üstüne lâyih

Dedi pîr-i hıred ona târîh
Budur âsâr-ı Ahmed Sâlih

Burada zikr edilen بودر آثار احمد صالح ifadesi 1096/1684 senesine tekabül etmektedir. Bkz. Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 416b.

tarafından dönemin padişahı Sultan III. Ahmed'e (ö. 1149/1736) sunulmuş olması burada örnek olarak zikredilebilir.[16]

A. Yazma Nüshaları

Yaptığımız katalog taramalarında *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*'ın muhtelif kütüphanelerde birçok nüshasının olduğunu müşahede ettik. Bu nüshalardan önemli olanlardan bir kısmını, istinsah târîhlerini nazar-ı itibara alarak kronolojik olarak aşağıda sıralayacağız.

1. Nuruosmaniye Koleksiyonu, No. 313: Varak sayısı: 416 vr. Satır sayısı: 31 st. Ölçüler: 290x170-220x105 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1096/1684. Müstensih/Müellif: Ahmed bin Molla Abdullah en-Nâsıh[17]
2. Ayasofya Koleksiyonu, No. 218: Varak sayısı: 500 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 247x151-185x88 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1097/1686. Müstensih: Seyyid Kazım bin Seyyid Abdullah. İstinsah yeri: Bağdat
3. Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, No. 279: Varak sayısı: 504 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 261x150-184x90 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1099/1688. Müstensih: Yakub bin Yusuf Seyyid. İstinsah yeri: Bağdat
4. Hafid Efendi Koleksiyonu, No. 8: Varak sayısı: 572 vr. Satır sayısı: 23 st. Ölçüler: 225x136-166x98 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1099/1688.
5. Mihrişah Sultan Koleksiyonu, No. 23: Varak sayısı: 566 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 280x165-200x100 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1101/1690. Müstensih: Yakub bin Yusuf
6. Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu, No. 164: Varak sayısı: 316 vr. Satır sayısı: 31 st. Ölçüler: 287x182-219x152 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1102/1691. Müstensih: Muhammed bin el-Hac Kurt eş-Şâfiî er-Rufâî

16 Durmuşzâde istinsahını yaptığı bu tefsiri Çorlulu Ali Paşa vasıtasıyla padişaha arz etmiştir. bkz. Muhittin Serin, "Durmuşzâde Ahmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/59.

17 Bu nüshanın müellif hattı olduğu kabûl edilmektedir. Dolayısıyla biz de bu nüshayı çalışmamıza esas olarak kabûl ediyoruz. Bkz. Bursalı, *Osmânlı Müellifleri*, I/239; Bilmen, *a.g.e*, s. 702; Abay, "*a.g.e*", s. 123; Birışık, "Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", s. 63; İshak Doğan, *Osmânlı Müfessirleri,* İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 51

7. Damad İbrahim Koleksiyonu, No. 75: Varak sayısı: 456 vr. Satır sayısı: 31 st. Ölçüler: 287x174-210x95 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1103/1692. Muhammed bin el-Hac Kurt eş-Şâfiî er-Rufâî
8. Laleli Koleksiyonu, No. 189: Varak sayısı: 467 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 288x163-210x102 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1105/1694. Müstensih: Muhammed bin el-Hac Kurt eş-Şâfiî er-Rufâî
9. Ayasofya Koleksiyonu, No. 217: Varak sayısı: 497 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 261x142-183x80 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1109/1698[18]
10. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü Koleksiyonu, No. 43: Varak sayısı: 486 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 214x140 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1112/1700. Müstensih: Yusuf bin Mehmed
11. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi Koleksiyonu, No. 596: Varak sayısı: 537 vr. Satır sayısı: 25 st. Ölçüler: 265x150 mm. Yazı türü: Talik. İstinsah târîhi: 1121/1708. Müstensih: Ahmed bin Durmuş[19]
12. Hamidiye Koleksiyonu, No. 86M: Varak sayısı: 414 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 215x155-175x95 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1114/1703. Müstensih: Yusuf bin Derviş Muhammed. İstinsah yeri: Bağdat
13. Konya Yusufağa Kütüphanesi, no. 8113: Varak sayısı 446 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 288x160-205x100 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1114/1703. Müstensih: Muhammed bin Kurt.
14. Hamidiye Koleksiyonu, No. 86: Varak sayısı: 564 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 250x175-150x175 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1117/1706. Müstensih: Şeyh Ahmed bin Şeh Muhammed A'rec

---

18 Bu nüshanın müellif nüshasından istinsah edildiği ifade edilmiştir. bkz. 497b varağı. Yazı üslûbuna bakarak bu nüshanın müstensihin de Ayasofya 218'de olduğu gibi Seyyid Kazım bin Seyyid Abdullah olduğu söylenilebilir.

19 Bu nüsha Türk talik ekolünün en önemli isimlerinden biris olan Durmuşzâde Ahmed Efendi tarafından Sultan III. Ahmed için istinsah edilmiş nüshadır. Padişaha arz edilmiş olması hasebiyle gâyet estetik, sanatlı bir nüshadır. Elinizdeki çalışmanın metni bu nüshaya göre oluşturulmuş ve nüshanın ayrı bir cilt halinde tıpkıbasımı yapılmıştır.

15. Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, No. 31: Varak sayısı: 467 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 292x162-205x95 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1117/1706. Müstensih: el-Hac Muhammed eş-Şehîr bi'd-Devvâr. İstinsah yeri: Bağdat
16. Nuruosmaniye Koleksiyonu, No. 314: Varak sayısı: 351 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 307x189-215x110 mm. Yazı türü: Talik. İstinsah târîhi: 1145/1732. Müstensih: Muhammed bin Ali bin Muhammed eş-Şehîr bi-Bıçakzade el-Eyyubî
17. Milli Kütüphane, Yazmalar No. B1037: Varak sayısı: 505 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 277x175-197x102 mm. Yazı türü: Talik. İstinsah târîhi: 1146/1734. Müstensih
18. Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu, No. 26: Varak sayısı: 528 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 285x165-185x90 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1150/1738. Müstensih: Mustafa bin Muhammed el-Eyyûbî[20]
19. Lala İsmail Koleksiyonu, No. 13: Varak sayısı: 455 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 270x155-200x100 mm. Yazı türü: Talik. İstinsah târîhi: 1161/1748. Müstensih: Seyyid Mustafa eş-Şehîr bi-Başcızâde
20. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, No. 69: Varak sayısı: 515 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 279x179-220x100 mm. Yazı türü: Talik. İstinsah târîhi: 1164/1751. Müstensih: Baltacızâde İbrahim bin el-Hâcî Muhammed bin el-Hâcî Halil bin Abdullah
21. Milli Kütüphane, Adnan Ötüken Yazmaları, No. 267: Varak sayısı: 548 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 215x155-165x85 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1180/1766.
22. Ali Emîrî Şer'iyye Koleksiyonu, No. 10: Varak sayısı: 1031 s. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 270x190-190x90 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1222/1807. Müstensih: Şehid Elmas Paşa Biraderzâdesi Münzevî Hüseyin
23. Yazma Bağışlar Koleksiyonu, No. 7070: Varak sayısı: 432 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 139x102-113x59 mm. Yazı türü: Nesih. İstinsah târîhi: 1267/1851. Müstensih: Muhammed el-Haccâbî

---

20 Bu nüshanın müellif nüshasından istinsah edildiği ifade edilmiştir. bkz. 528a varağı.

24. Milli Kütüphane, No. A3669: Varak sayısı: 438 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 218x143-165x80 mm. Yazı türü: Nesih.
25. Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 34: Varak sayısı: 556 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 260x160-190x100 mm. Yazı türü: Nesih
26. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, No. 1089: Varak sayısı: 509 vr. Satır sayısı: 27 st. Ölçüler: 250x140-190x90 mm. Yazı türü: Nesih
27. Fatih Koleksiyonu, No. 274: Varak sayısı: 485 vr. Satır sayısı: 33 st. Ölçüler: 286x161-211x93 mm. Yazı türü: Nesih
28. Tokat İl Halk Kütüphanesi, No. 256: Varak sayısı: 130 vr. Satır sayısı: 21 st. Ölçüler: 208x130-148x65 mm. Yazı türü: Nesih
29. Reşid Efendi Koleksiyonu, N. 1263: Varak sayısı: 279 vr. Satır sayısı: 33 st. Ölçüler: 282x175-221x120 mm. Yazı türü: Nesih
30. Yazma Bağışlar Koleksiyonu, No. 5911: Varak sayısı: 458 vr. Satır sayısı: 29 st. Ölçüler: 260x145-195x88 mm. Yazı türü: Nesih

B. Matbu Nüshası

Yazma nüshalarına kütüphanelerde yaygın bir şekilde rastladığımız *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*'ın Tanzimat döneminde taş baskı metoduyla tab' edildiğini görmekteyiz. Tefsir, 1292-1294/1875-1877 seneleri arasında, Rıza Efendi Matbaasında iki cilt bir mücellet halinde Harpûtî el-Hâc Süleyman ve Ali Efendilerin nezaretinde basılmıştır.[21] Bu baskının 448 sayfalık birinci cildi Fâtiha sûresinden Kehf sûresine kadar olan kısmın tefsirini içermektedir. 462 sayfadan müteşekkil ikinci cildi ise Kehf sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan kısmın tefsirini ihtivâ etmektedir.[22]

---

21 Matbu nüshanın ferağ kaydı şu şekildedir: "el-Hamdü lillâhi ale't-tamâm ve's-salâtü 'alâ Muhammedin ve âlihi's-selâm. İşbu Tefsir-i Zübedi'l-Âsâr-ı belâgat-nisâr es-Sultân bin es-Sultan bin es-Sultan Abdülhamîd Hân efendimiz hazretlerinin eyyâm-ı saltanat-ı seniyyelerinin bin iki yüz doksan dört senesini şehr-i cemaziyelâhirin 'aşr-ı âhirinde Harpûtî el-Hâc Süleymân ve Ali Efendilerin ma'rifet-i acizâneleriyle Rızâ Efendi'nin taş destgâhında tashîhine gâyet dikkatle Hurşîd Efendi'nin hattıyla tab' u temsîl olmuştur." Ahmed bin Abdillah en-Nâsıh, *Tefsîru Zübedi'l-Âsâr*, Rıza Efendi Matbaası, İstanbul 1292-1294 II/462.

22 Tefsirin basımından sonra satışı için dönemin *Sabâh* gazetesine verilen ilanla alakalı bkz. Recep Arpa, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmânlı Gazete ve Dergilerinde Yer Alan Tefsir İlanları", *Usûl Dergisi*, İstanbul 2011, XVI/62-63.

III. Tefsirin Kaynakları

Bir önceki bölümde, müellifin eserini tesmiye ederken gözettiği nüktelere değinirken, eserin te'lîfi esnasında en çok istifâde ettiği iki kaynağa da işaret etmiştik.[23] Gurâbzâde eserinin dibacesinde tefsirini te'lîf ederken istifâde ettiği diğer bazı kaynakları ise şu ifadelerle zikr etmektedir:

> "…tefâsîrden *Envârü't-Tenzîl* 'i ve *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'yi ve *Me'âlimü't-Tenzîl*'i ve *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i ve *Envârü't-Tenzîl* üzere düşen *Şihâb Hafâcî'nin hâşiyesi*ni ve kütüb-i lügatden *Garîbeyn*'i ve *Ahterî* 'yi ve *Uknûm*'u ve *Halîmî*'yi ve fenn-i tefsîre müte'allik niçe kütübü cem' edip ve onlardan ekvâ-yı ekvâli ve Hazret-i Hafs'ın rivâyetiyle İmâm-ı 'Âsım'ın kırâatini ve ahkâmda Hazret-i İmâm-ı A'zam'ın kavlini ve mehmâ emken edâ-i ma'nâda kavâ'id-i nahviyyeyi ve esrâr-ı belâgatın beyânını iltizâm edip şurû' eyledim. Bu tahmîn ile ki eğer ömür vefâ edip havâdis-i rûzgârdan hâtır emîn olursa üç dört yılda husûle gele ..."[24]

Eseri mülâhaza ettiğimizde, Gurâbzâde'nin "*fenn-i tefsîre müte'allik niçe kütübü cem' edip*" beyanından da anlaşıldığı üzere, yukarıda zikr edilen kaynakların dışında, istifâde ettiği diğer bazı kaynakların olduğunu da görmekteyiz. Şimdi bu kaynaklardan tespit edebildiklerimize, eserde yapılan istifâdelerle birlikte kısa kısa değineceğiz.

A. Tefsir Eserleri

1. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*

Eser, Ebu'l-Leys Nasr bin Muhammed es-Semerkandî (v. 373/983) tarafından te'lîf edilmiştir. Daha çok *Tefsîr-i Ebu'l-Leys* ismiyle maruf olan eser ağırlıklı olarak işârî üslûb üzere kaleme alınmıştır. Âyetleri tefsir ederken rivâyetlerin nakline öncelik veren müfessir kendine ait îzâhâtı ise "kâle'l-fakîh" ifadesinden sonra yapmaktadır. Eser Arapça orjinaliyle ve tercümesiyle[25]

---

23 "Ve ezbes ki mededimin çoğu Mevlânâ Kâdî Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'inden ve Mevlânâ Hüseyin Kâşifî'nin *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'sinden idi, bu kitâbı *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* ismiyle mevsûm kıldım ve bi-'avnillâhi sübhânehû ve te'âlâ …" Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2b.

24 Gurâbzâde, *a.g.e*, no.313, 2b.

25 Ebu'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i merkeze alarak *Enfesü'l-Cevâhir* ismiyle bir eser te'lîf etmiştir. Bu eser *Terceme-i Tefsir-i Ebulleys* ismiyle iştihar etmiştir.

Türk-İslâm coğrafyası üzerinde yaygın okunan tefsirlerden birisi olmuştur. Eser üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar mevcuttur.[26]

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm'in, müfessirin çok yoğun olarak başvurduğu kaynaklardan birisi olmadığı görülmektedir. Tefsirlerin irtibatını örneklendirme adına Gurâbzâde'nin, Mümin sûresinin başında, sûrenin fazileti ile alakalı, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*'e yaptığı şu atıfı zikr edebiliriz:

> "﴿حم﴾ Evvelki sûredir Havâmîm'den. Ebu'l-Leys tefsîrinde zikr etti kim Hazret sallallahu aleyhi ve sellem bu mazmûnu buyurdu ki her kim cennetin riyâzında yeyip içmek isterse Havâmîm'i okusun."[27]

2. *Letâifü'l-İşârât*

Bu eser, Ebu'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) işârî üslûb üzere te'lîf ettiği tefsiridir. *Letâifü'l-İşârât*'ın te'lîfinde Sülemî'nin *Hakâiku't-Tefsîr*'inin esas alındığı ifade edilmiştir. Fakat *Letâifü'l-İşârât*'ın *Hakâiku't-Tefsîr*'den daha sistematik olduğu kabûl edilmektedir. Tefsir kendisinden sonra bu sahada eser veren birçok kişiye kaynaklık teşkil etmiştir. Eser üzerine yapılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır.[28]

İşârî yorumlarının genellikle *Mevâhibü'l-Aliyye* kaynaklı olduğunu gördüğümüz *Zübed* 'de, Araf sûresinin 182. âyetinde[29] geçen "istidrâc" kelimesi *Letâifü'l-İşârât*'a atıfla şöyle tefsir edilmektedir:

> "Bî-şübhe kim onları pâye pâye alırız bilmedikleri yerden. İmâm Kuşeyrî buyurur ki, istidrâc bendeye ni'metlerin verilmesi ve şükrün unutturulmasıdır. Ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ ni'metleri kullarına pey-ender-pey îsâl edip kendilerine şükrü unutturur ve bir vakte dek ki müstehakk-ı azâb olurlar."[30]

---

26 İshak Yazıcı, "Ebü'l-Leys Semerkandî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/475.

27 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 365b.

28 Süleyman Uludağ, "Abdülkerim bin Hevâzin Kuşeyrî", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI/474.

29 ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar farketmeden onları yavaş yavaş sonlarına yaklaştıracağız.

30 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 128a Mukayese için bkz. Ebu'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no. 101, vr. 109a.

3. *Esbâbü'n-Nüzûl*

Esbâbü'n-Nüzûl, Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî'nin (v. 468/1076) âyetlerin nüzûl sebebleriyle alakalı rivâyetleri bir araya getirdiği eseridir. Bu alanda müstakil olarak te'lîf en eski eserler arasında yer almaktadır. Vâhidî eserini, erken dönem İslâm târîhi kaynaklarına ve muteber hadis kitaplarına mürâcaatla kaleme almıştır. *Esbâbü'n-Nüzûl* bu sahada daha sonra yazılan eserlere örneklik teşkil etmiştir.[31]

Gurâbzâde'nin âyetlerin tefsirinde sebeb-i nüzul rivâyetlerini nakletmeye özel bir ihtimam gösterdiği görülmektedir. Bu rivâyetlerle alakalı ise genel olarak Vâhidî'nin *Esbâbü'n-Nüzûl*'üne mürâcaat ettiği söylenebilir. Enfâl sûresinin 70. âyetinin[32] sebeb-i nüzûlü bu esere mürâcaatla şu şekilde nakledilmiştir:

> "*Esbâbü'n-Nüzûl*'de getirdi ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem amcası Hazret-i 'Abbâs'a ki esîrlerin zümresinden idi, buyurdu ki kendi cânının ve iki birâderzâdenin 'Ukayl b. Ebî Tâlib'in ve Nefvel b. el-Hâris'in fedâsını ver. Hazret-i 'Abbâs dedi, Yâ Muhammed, revâ görür müsün ki bakiyye-i ömrümü gedâlıkla geçireyim. Bu denli mâlı kanden verebilirim. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu, Hani ol altın ki Mekke'den çıktığın mahal Ümmülfazl'a verip söyledin, başıma bir hâl gelirse bu altın sana ve dört oğlumadır. Hazret-i 'Abbâs bu kelâmı işitince dedi, Bundan sana kim haber verdi? Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki, Perverdigârım bana ondan haber verdi. Hazret-i 'Abbâs radıyallâhu 'anh ol vakit dedi, şehâdet getiririm ki sen sâdıksın ve Tanrı'dan özge bir ma'bûd yoktur ve sen onun Rasûlüsün. Vallâhi bu ahvâl üzere Hudâ'dan özge bir kimse muttali' değildir. Ol mahal Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu."[33]

---

31 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, MEB, İstanbul 1971, I/76; Abdurrahman Çetin, "Vahidî", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/439.

32 ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾
Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalblerinizde hayır olduğunu bilirse, sizden alınandan (fidyeden) daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Çünkü Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

33 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 136b-137a. Mukayese etmek için bkz. Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No. 49, vr. 132a-b.

4. *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*

el-Vesît, Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî'nin *el-Vecîz* ve *el-Besît* isimli eserlerinden sonra kaleme aldığı ve te'lîfini 461/1069 senesinde tamâmladığı tefsiridir. Kur'ân'ın Kur'ânla tefsirine ihtimam gösteren Vâhidî, âyetlerin tefsirinde, hadislere, sahâbe ve tâbiûnun görüşlerine de özel ihtimam göstermektedir. Müfessir rey ile tefsire ise sıcak bakmamaktadır. *el-Vesît* üzerine yapılmış çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur.[34]

Gurâbzâde'nin, Vâhidî'nin *el-Vesît*'ini de kaynak olarak kullandığı görülmektedir. *Zübed*'de, Secde sûresinin 23. âyetinin[35] tefsirinde, *el-Vesît*'e şöyle mürâcaat edilmiştir:

"﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahî 'ale't-tahkîk kim biz Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik. Nitekim Kur'ân'ı sana verdik. ﴿فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ﴾ Pes bir gümânda olma Mûsâ'nın görmesinden. *Vesît*'te getirdi ki "Hakk te'âlâ Muhammedü'l-Mustafâ'ya va'd etti ki dünyâdan rihlet etmeden evvel Hazret-i Mûsâ ile görüşürsün. Bu âyette ol va'deyi te'kîd etti. Ve Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm ile mi'râc gecesinde gidişinde ve dönüşünde görüştü." ﴿وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Dahî Mûsâ üzere indirdiğimiz kitâbı Ya'kûb uşaklarına bir yol gösterici kıldık."[36]

5. *Me'âlimü't-Tenzîl*

Gurâbzâde'nin istifâde ettiği diğer bir kaynak ise Ferrâ el-Beğâvî'nin (v. 516/1122) *Me'âlimü't-Tenzîl*'idir. Bu eser rivâyet tefsiri sahasının en meşhur kaynaklardan birisidir. *Me'âlimü't-Tenzîl*, isrâiliyata sıklıkla mürâcaat etmesi ve mündemiç olduğu bazı rivâyetlerin sıhhati noktasında tenkid edilmesine rağmen birçok müfessire kaynaklık etmiştir. *Me'âlimü't-Tenzîl* üzerine yapılmış akademik çalışmalar bulunmaktadır.[37]

---

34 Abdurrahman Çetin, "*a.g.m*", XLII/439.

35 ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ And olsun ki Musa'ya Kitap verdik; Sakın sen ona kavuşacağından şüphe etme. Musa'ya verdiğimizi İsrailoğullarına doğruluk rehberi kıldık.

36 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 286b. Mukayese için bkz. Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî, *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye, No. 124, vr. 695a.

37 Tefsir, Bigalı Kadrî Efendi tarafından "*Tefsîru'l-Kur'ân ve Tenvîru'l-İrfân*" adıyla haşiye mahiyetinde bilgilerle zenginleştirilerek tercüme edilmiştir. Değerlendir-

Me'âlimü't-Tenzîl Gurâbzâde'nin yoğunluklu olarak mürâcaat ettiği kaynaklardan birisidir. Zübed'de, Müddessir sûresinin 31. âyetinin ilk kısmının[38] tefsirinde *Me'âlimü't-Tenzîl* 'den şu bilgilerin nakledildiği görülmektedir:

> "Ve biz cehennem iyelerini kılmadık illâ ferişteler ki onlar cümle mahlûkâttan güçlüdürler. *Me'âlimü't-Tenzîl*'de getirdi ki cehennem hazenesinin reîsi Mâlik'tir. Onunla 18 nefer var. Gözleri berk-i hâtif gibidir. Dişleri kalelere benzer. Ağızlarından âteş yalımı çıkar. Omuzlarının arası yetmiş yıllık yoldur. Her birisi bir defada yetmiş bin kâfiri cehenneme bırakır. Pes bî-çare insân bu kılıkla olan mahlûka niçe tâkat getirebilir?"[39]

6. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*

Kâdî Beydâvî'nin (v. 685/1286) kaleme aldığı *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* isimli tefsir de İslâm coğrafyasında en fazla iştihar eden tefsirlerden bir diğeridir. Dirâyet ekolünün mühim kaynaklarından birisi olan *Envâru't-Tenzîl* üzerine yazıldığı dönemden itibaren kısmî ve küllî birçok haşiye ve talika çalışması yapılmıştır. Tefsir çeşitli yönleriyle, modern dönemde de birçok akademik çalışmaya esas teşkil etmiştir.[40]

Envâru't-Tenzîl, Gurâbzâde'nin -eserin mukaddimesinde belirttiği üzere- *Zübed*'i te'lîf ederken en fazla istifâde ettiği tefsirlerden birisidir. Müellifin isim zikr ederek ve isim zikr etmeden *Envâru't-Tenzîl*'den çok fazla iktibas yaptığı görülmektedir. Örneğin Mürselât sûresinin 31. âyetinin[41] tefsirinde *Envâru't-Tenzîl*'e mürâcaatla şu bilgiler verilmektedir:

---

me için ayrıca bkz. Saffet Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/203-204.

38 ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾ Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir.

39 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 394b. Mukayese için bkz. Ferrâ el-Beğâvî, *Meâlimü't-Tenzîl,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, No. 100, vr. 710b.

40 Tefsir, Osmânlı'nın son döneminde de Serbestzâde Ahmed Hamdi tarafından *Tercümân-ı Kur'ân* ismiyle birçok fevâidle genişletilerek tercüme edilmiştir. Tefsirle alakalı bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl", *DİA*, İstanbul 1995, XI/260-261.

41 ﴿لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ﴾ Ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye (gidin.)

"Ne bir soğuk gölgedir ki içinde râhat hâsıl ola ve ne cehennemin şu'lesinden saklar. *Envâru't-Tenzîl*'de getirdi ki bu tütünün üç şu'be adediyle mahsûs olmasının hikmeti budur; nefsin hicâbı envar-ı kudsden hiss, hayâ ve vehmdir. Pes bir kimsenin nefsi ki ondan onlarla mahcûb oldu, ol üç şu'benin azâbıyla mükâfât olunur. Yâhûd bu azâba müeddî olan dimağda hulûl eden kuvvet-i vâhimedir. Ve kalbin sağ tarafında olan kuvvet-i gadabiyyedir. Ve solunda müstekirr olan kuvvet-i şeheviyyedir. Ve bu ecilden denildi kim şu'benin biri kâfirin dimağı üzere durur ve biri sağında ve biri solunda."[42]

Saffat sûresinin 11. âyetinin[43] tefsirinde ise Gurâbzâde isim zikr etmeden *Envâru't-Tenzîl* 'den şu istifâdeyi yapar:

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ﴾ Pes küffâr-ı Mekke'den sor. ﴿أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا﴾ Kendileri mi yaratılmak cihetinden ziyâde perktir yâ yarattığımız eşyâ? Ya'nî mezkûr olan melâike ve gökler ve yer ve aralarında olanlar. ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ﴾ Tahkîkan ki kendilerini bir yapışmış çamurdan yarattık. Bu kelâmdan murâd isbât-ı me'âddır ve istihâlesini zu'm edenlerin sözüne reddir. Bu vech ile ki onun istihâlesi eğer mâddenin 'adem-i kâbiliyetindir mâdde mevcûd ve bâkîdir ve eczâsı kâbil-i indimâmdır. Ve eğer fâilin 'adem-i kudretindendir gökler ve yerin îcâdına kâdir olan bî-şekk ol eczânın zammına ve rûhu içinde i'âde etmeye dahî kâdirdir."[44]

7. *et-Teysîr fi't-Tefsîr*

et-Teysîr, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer bin Muhammed en-Nesefî'nin (v. 537/1142) te'lîf ettiği tefsiridir. Dirâyet metoduyla kelame alınan eserde, genel olarak Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı* ile Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin *Letâifü'l-İşârât*'ına mürâcaat edildiği bilinmektedir. Âyetlerin akâide taalluk eden yönleri üzerinde ağırlıklı olarak durulan et-Teysir üzerine yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur.[45]

---

42 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 398b. Mukayese için bkz. Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 163, vr. 541a.

43 ﴿فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ﴾ Onlara bir sor bakalım: Kendileri mi yaratılışça daha güçlü kuvvetli, yoksa Bizim diğer yarattıklarımız mı? Doğrusu Biz onları, yapışkan bir çamurdan yarattık.

44 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 307a. Mukayese için bkz. Kâdî Beydâvî, *a.g.e*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 163, vr. 433a-b.

45 Ayşe Hümeyra Aslantürk, "Necmeddin Nesefî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/572.

Müellifimiz İbrahim sûresinin 48. âyetinin[46] ilk kısmının tefsirinde *et-Teysîr*'den[47] şöyle nakil yapmaktadır:

> "Ol günde ki hâlâ olan yer bir özge yere tebdîl olunur. ﴿وَالسَّمَاوَاتُ﴾ Ve hâlen olan gökler gayrı göklere tebdîl olunur. *Tefsîr-i Teysîr*'de getirdi ki zemînin tebdîli bu ki cibâl ve eşcâr ve enhâr zâil olup, yer hemvâr olur. Ve semânın değişmesi bu ki güneş ve ay ve yıldızlar kalkıp sâf gök kalır."[48]

8. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*

Eser, Ebû Abdullah Muhammed el-Kurtûbî'nin (v. 671/1273) te'lîf ettiği tefsiridir. Âyetlerin birçok vecih üzerinden tefsir edildiği bu hacimli eser İslâm âleminde en fazla istifade edilen tefsirler arasındadır. Özellikle âyetlerin fıkıh ve kelama taalluk eden yönleriyle alakalı tafsîlâta yer verilen eser kendisinden sonra kaleme alınan birçok tefsire de kaynaklık etmiştir. Eser üzerine yapılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır.[49]

Gurâbzâde eserin hemân başında istiâze tefsiri yaparken Kurtûbî tefsirinden iktibasla şu ifadeleri serdetmiştir:

> "Bilgil eyyedekallâh cumhûr 'ulemâ bunun üzeredir ki, kırâ'ete şurû' olunmadan isti'âze etmek müstehâbdır. Ve ba'zı 'ulemâ ona zâhib oldu kim onu okuması vâcibdir. *Tefsîr-i Kurtûbî* 'de getirdi ki bir kavilde kırâ'etten evvel isti'âze getirmek Seyyidü'l-Kevneyn üzere yalnız farz idi ve sâir ümmet okumasında sünnet tarîkiyle ona iktidâ ettiler. Ve beherhâl namâzda okuyan kimse, gerektir ki onu ihfâ eyleye. Ve namâzın hâricinde üç vecih dediler. Ba'zısı âyât-ı Kur'âniyye'den imtiyâzını mülâhaza edip, ihfâ olunmasına hükm etti. Ve ba'zısı Kur'ân'ın şi'ârı olduğuna nazar edip cehr olunmasını sezâ gördü. Ve ba'zısı esâs-ı muhâkemeyi tarh edip dediler, okuyan kimse tenhâda ise ihfâ etmesi evlâdır ve eğer müstemi' huzûrunda ise cehr etmesi ensebdir, tâ ki müstemi'

---

46 ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ﴾ O gün ki, yer başka bir yere, gökler de (başka göklere tebdil edilecek.)

47 Bazı nüshalarda hatâen Teysîr yerine Tefsîr yazıldığı görülmektedir.

48 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 183b. Mukayese için bkz. Ebû Hafs Necmüddîn Ömer bin Muhammed en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, no. 95, vr. 76a.

49 Eserle alakalı malûmât için bkz. Suat Yıldırım, "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 1993, VII/100-101

olan istimâ‘ içün kendi nağmesini cem‘ ede. Ve keyfiyyet-i lafzında ihtilâf vâki‘ oldu. Esahh-ı akvâl üzere budur ‘اَعُوذُ بِاللهِ مِن الشَّيْطَانِ الرَّجِيم’”[50]

9. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*

Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Ebu'l-Berakât en-Nesefî'nin (v. 710/1310) kaleme aldığı tefsiridir. Ana kaynağı Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı olan ve dirâyet meteduyla te'lîf edilen tefsir bu sahanın en mühim kaynakları arasında yer almaktadır. Bu eser de *Envâru't-Tenzîl* gibi ehlisünnet akâidini müdafaa etme amacına hizmet etmesi temennisiyle kaleme alınmıştır. Çeşitli hâşiyeleri ve talikaları bulunan eser üzerine yapılmış akademik çalışmalar da mevcuttur.[51]

Gurâbzâde, Arâf sûresinin 172. âyetinin[52] tefsirinde, ruhlarla Allah arasında vukû bulan ve "kâlû belâ" olarak bilinen diyalog ile alakalı *Medârikü't-Tenzîl*'e mürâcaatla şunları söylemektedir:

> "Söylediler, "Belâ nefsimiz üzere şâhid olduk ki bizi 'ademden îcâd eden sensin." *Medârik*'te getirdi ki ahz-i mîsâk âlemin halkından sonra ve Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm cennete girmeden evvel vâki‘ oldu, bu vech üzere ki Hakk te'âlâ Hazret-i Âdem'in arkasından gelecek evlâdı cennetin kapısı önünde vâki‘ olan sahrâda küçük karıncalar gibi çıkarıp yaydı. Ba‘dehû kendilerine hayâ ve akıl ve nutuk verip üzerlerine rubûbiyyetini arz etti. Onlar dahî rubûbiyyetine mukırr u mu‘terif oldular."[53]

10. *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*

Tefsîr-i Hâzin ismiyle de bilinen *Lübâbü't-Te'vil*, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî bin Muhammed el-Hâzin el-Bağdâdî'nin (v. 741/1341) rivâyet ve dirâyet me-

---

50 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2b. Benzer ifadeler için bkz. Ebû Abdullah Muhammed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mahmud Paşa, No. 60, vr. 32b-34a.

51 Tefsirle alakalı bilgiler için bkz. Mustafa Öztürk, "Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/292-293.

52 ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ Ve Rabbin, Ademoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı her zamân, onları kendileri hakkında tanık kıldı: "Ben değil miyim sizin Rabbiniz?" Onlar da "Kesinlikle" dediler, "buna biz şahidiz!" (Bunu hâtırlattık) ki, Kıyamet Günü bizim bu gerçekten haberimiz yoktu demeyesiniz.

53 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 127a. Mukayese için bkz. Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mahmud Paşa, No. 111, vr. 120b.

todunu birlikte kullanarak te'lîf ettiği tefsiridir. 725/1325 senesinde tamâmlanan *Lübâbü't-Te'vil* tefsir sahasında en çok okunan eserlerden birisi olmuştur. İsrâiliyyata fazla yer verdiği gerekçesiyle tenkid edilen eser üzerine yapılmış çeşitli akademik çalışmalar bulunmaktadır.[54]

Gurâbzâde Kehf sûresinin 25. âyetinin tefsirinde[55] *Hâzin* tefsirine mürâcaatla şu açıklamaları yapmaktadır:

> "Ve Ehl-i Kehf mağaralarında üç yüz yıl ikâmet ettiler. ﴿وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ Ve dokuz yıl dahî ikâmetleri onun içinde arttı. *Lübâb*'da getirdi kim ikâmetleri sinîn-i şemsiyye hesâbıyla üç yüz yıl idi ve kameriyye hesâbıyla üç yüz dokuz yıl idi. Ahbârda gelmiştir ki ba'zı tersâlar dediler, "Üç yüz yılı biliriz velâkin dokuzu bilmeyiz." Hakk celle ve 'alâ buyurdu. ﴿قُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا﴾ Söyle yâ Muhammed, "Îzid-i zü'l-celâl müddet-i ikâmetlerine herkesten dânâ-terdir.""[56]

11. *Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*

et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,[57] Hıdır bin Abdurrahman el-Ezdî ed-Dimaşkî'nin (v. 773/1371) tefsirdir. el-Ezdî'nin, dostlarının talebi üzerine kaleme aldığını ifade ettiği eser[58] muhtasar bir tefsirdir. Müellif, *et-Tibyân*'ın mukaddimesinde eserinin birçok tefsirin hülasası olduğunu ifade etmektedir. Tefsirde işârî üslûbun ağırlıklı olduğu söylenilebilir. Eser, Tefsîrî Mehmed Efendi tarafından birçok fevaid eklenerek Türkçe'ye çevirilmiştir.

Zübed 'de zamân zamân kendisinden alıntılar yapılan bir diğer tefsirde Tibyân'dır. Müfessir Gurâbzâde, A'râf sûresinin 203. âyetinin[59] tefsirine başlamadan önce *Tibyân* tefsirine şu ifadelerle mürâcaat etmiştir:

---

54 Bkz. Ali Eroğlu, "Ali bin Muhammed Hâzin", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/125-126.

55 ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ Mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. (Bazıları buna) dokuz yıl daha ilâve ettiler.

56 Gurâbzâde, a.g.e, vr. 207a-b. Mukayese için bkz. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî bin Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, no. 70, vr. 115b.

57 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I/341; Bağdatlı, *Îzâh*, I/345.

58 Hıdır bin Abdurrahman el-Ezdî, *Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 244, vr. 1b.

59 ﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Onlara bir âyet getirmediğin zamân, "Sen bir tane derleseydin ya!" derler. De ki: "Ben ancak Rabbim tarafından bana vahyolunana uyarım. Bu kitap, Rabbinizden gelen göz açıcı belgeler olup, inanmış bir topluma rehber ve rahmettir."

"*Tibyân*'da getirdi ki ehl-i Mekke te'annüt tarîkiyle Hazret'ten âyât-ı Kur'âniyye'yi taleb ederlerdi. Onun nüzûlü müte'ahharan olunca istihzâ edip derlerdi, "Niçün katından bir âyet inşa etmezsin, nitekim gayrılarını inşa ettin?" Pes Îzid celle celâluhû bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ﴾"[60]

12. *Mevâhibü'l-Aliyye fî Tefsîri Kelâmi'r-Rabbâniyye*

Tefsîr-i Hüseynî adıyla da bilinen *Mevâhibü'l-Aliyye fî Tefsîri Kelâmi'r-Rabbâniyye*,[61] Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin (v. 910/1505) 897-899/1492-1494 yılları arasında kaleme aldığı Farsça tefsiridir. Kaşifî *Mevâhibü'l-Aliyye*'den önce, tamâmı dört cilt olacak *Cevâhirü't-Tefsîr*'i yazmaya başlamış, fakat bu tefsiri birinci ciltten sonra devam ettirmemiştir. Ali Şir Nevâ'î'ye (v. 906/1501) ithaf ettiği *Cevâhiru't-Tefsîr*'in bu cildi Nisa sûresinin 84. âyetine kadar olan kısmın tefsirini ihtivâ etmektedir. Fâtiha'dan Nas sûresine kadar tam bir tefsir olan *Mevâhibü'l-Aliyye* ise *Cevâhirü't-Tefsîr*'e nazaran daha muhtasar bir tefsirdir.[62] Kâşifî'nin *Mevâhibü'l-Aliyye*'si Müslüman coğrafyada en fazla mürâcaat edilen Farsça tefsirlerden birisi olmuştur.[63]

Mevâhibü'l-Aliyye, Gurâbzâde'nin, -eserin mukaddimesinde belirttiği üzere- *Envâru't-Tenzîl*'den sonra, esas aldığı kaynaklarından bir diğeridir. Fakat bu tefsirden istifâde ederken tefsirin ismini hiç zikr etmediği görülmüştür. *Zübed*'de yer alan Fârisî beyitlerin ve işârî üslûbla yapılmış olan yorumların çoğunun *Mevâhibü'l-Aliyye*'den olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Gurâbzâde, Nûr sûresinin 35. âyetinin tefsirini bitirirken âyette yer alan teşbihlere ve temsîllere *Mevâhibü'l-Aliyye*'ye mürâcaat ederek şu şekilde toplu bir manâ verir:

---

60 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 129b. Mukayese için bkz. Hıdır bin Abdurrahman el-Ezdî, *a.g.e*, No. 244, vr. 101a.

61 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I/446.

62 Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/17.

63 *Mevâhibü'l-Aliyye* Farsça orjinalinin yanı sıra, önceki bölümlerde de görüldüğü üzere, Türkçe tercümeleriyle de en çok işitihar etmiş tefsirlerden birisidir. Gurâbzâde'nin *Zübed*'ine esas teşkil eden tefsirlerden birisi olan *Mevâhibü'l-Aliyye*, Ali bin Velî es-Selânikî (v. 952/1545), Ebu'l-Fazl Mehmed bin İdrîsi Bitlîsî (v. 982/1574), Şeyh Ömer Adûlî en-Niğdevî (v. 1044/1634'ten sonra), Ferruh İsmâ'îl Efendi (v. 1256/1840), Muhammed Sadık bin Ahmed el-Îmânkûlî (v. 1329/1911'den sonra) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca eserin Urduca ve Peştuca dillerine de tercümeleri bulunmaktadır. Tefsir ve tercümeleri ile alakalı değerlendirme için bkz. Birışık, "Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", s. 62-68.

"Bu teşbîhin ma'nâsında çok vücûh zikr olunmuştur. Birisi bu ki nûrdan murâd nûr-i îmândır ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ mü'minin sînesini mişkâta teşbîh etti. Ve sînesinde olan gönlü mişkâtta olan kandilde yanan çerâğa ve kandili bir rûşenli yıldıza ve kelime-i ihlâsı şecere-i mübârekeye ki havf güneşinin harâretinden ve recâ nevâlinin sâyesinde behre sâyesidir ve ol kelime-i ihlâs yaklaşır ki mü'minin lisânı üzere câri olmadan âlem onun feyzinden münevver ola. Ve kaçan kim gönlü ittifâkıyla lisânı üzere câri olur nûrun 'alâ nûr âleme zuhûr eder."[64]

13. *İrşâdü'l-Akli's-Selim*

Tam ismi *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerim* olan eser Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin (v. 982/1574) dirâyet üslûbuyle kaleme aldığı tefsiridir. Ebussuûd Efendi'nin, ağırlıklı olarak Râzî, Zemahşerî ve Beydâvî'nin tefsirlerinden istifâdelerle te'lîf ettiği ve devrin hükümdârı Kanûnî'ye ithâf ettiği *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* belâgat sahasındaki incelikleriyle mümeyyiz olmuştur. Üzerine muhtelif şerh ve haşiye çalışmalarının olduğu bilinen eser Osmânlı tefsirinin en önemli örneklerinden birisidir. Tefsir üzerine yapılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır.[65]

Gurâbzâde eserinin mukaddimesinde *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i istifâde kaynaklarından birisi olarak zikr etmiştir.[66] Fakat *Zübed*'i mütâlaa ettiğimizde bu tefsire ismi zikr edilerek yapılan hiçbir mürâcaat olmadığını gördük. Bu iki tefsiri mukayese ettiğimizde ise Gurâbzâde'nin Ebussuûd'dan yapmış olması muhtemel olan bazı mürâcaatlarını tespit edebildik. Örneğin Haşr sûresinin 7. âyetini[67] ismini zikr etmeden *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'e ve *Me'âlimü't-Tenzîl*'e mürâcaatla şöyle tefsir etmektedir:

---

64 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 246b. Mukayese için bkz. Hüseyin Vâiz Kâşifî, *Mevâhibü'l-Aliyye*, Nuruosmaniye, No. 284, vr. 497a-499b. *Zübed*'de *Mevâhibü'l-Aliyye*'de yer alan bazı beyitlerin de aynen nakledildiğini ifade etmiştik. Başka bir örnek için bkz. Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 192a. Burada zikr edilen yorumun ve beytin *Mevâhibü'l-Aliyye*'de geçtiği yer için bkz. Kâşifî, *a.g.e*, Nuruosmaniye, No. 284, vr. 382a-b.

65 Eserle alakalı malûmât için bkz. Süleyman Ateş, "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/456-458

66 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 2b.

67 ﴿مَا أَفَاء اللّٰه عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ Savaş olmaksızın fethedilen ülkelerin halklarına ait mâllardan Allah'ın, Peygamberine nasib ettiği ganimetler; Allaha, Resulüne, akrabalara (Peygamber'in yakın akrabalarına), yetimlere, fakirlere ve yolda kalmış gariplere aittir.

"﴿مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ Hudâ-yı müte'âl köylerin halkı mâlından peygamberi üzere her ne döndürüp kendine ganîme kıldı. ﴿فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ O ganîmet Hudâ'ya ve peygamberine ve karâbet iyelerine ve öksüzlere ve yoksullara ve bî-mâl olan müsâfiredir. Bilinmek gerek kim cengsiz ehl-i İslâm'a hâsıl olan mâlın keyfiyyet-i kısmetinde ihtilâf ettiler. Ba'zısı âyetin zâhirine amel edip dedi altı hisse üzere kısmet olunur. Ve Hudâ'nın hissesi Ka'be'nin ve sâir mescidlerin ta'mîrine sarf olunur. Ve ba'zısı dedi, beş hisse kılınıp aksâm-ı mezkûrenin arasında taksîm olunur ve âyette Hudâ'nın olması ta'zîm içindir. Ve şimdilikte peygamberin hissesi bir kavilde halîfesine verilir ve bir kavilde leşkerin ve serhadlerin mühimmâtına sarf olunur ve bir kavilde Ehl-i İslâm'ın mesâlihine. *Me'âlim*'de getirdi ki câhiliyyede resm böyle idi kim kaçan bir ganîmet alırlardı, dörtten biri büyükleri olan kimse alırdı. Ve kalan şeyden dahî bir tuhfe intihâb edip alırdı. Ve kısmetinde devletmendleri fukarâ üzere te'addî ederlerdi. Kaçan Beni'n-Nadîr'in ganâimi Ehl-i İslâm'a hâsıl oldu sahâbe-i kirâmın ekâbiri dediler, "Yâ Rasûlallâh, ganîmetin rub'unu kaldır ve istediğin şeyi ondan intihâb edip kaldır. Ondan sonra kalan eşyâyı bize ver, aramızda biz onu kısmet ederiz." Hakk sübhânehû ve te'âlâ humusunu peygambere mahsûs kılıp kısmetini âyette mezkûr olan vech üzere mukarrer kıldı."[68]

14. *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî*

Hâşiye-i Şihâb olarak da bilinen eser, Şihâbüddîn Ahmed el-Hafâcî'nin (v. 1069/1659) *Envâru't-Tenzîl* üzerine kaleme aldığı haşiyesidir. *İnâyetü'l-Kâdî*, en çok şöhret bulmuş olan *Envâru't-Tenzîl* haşiyelerinden birisidir. Şihâbüddîn el-Hafâcî bu eserinde kendi dirâyetini ortaya koymak yerine, kendisinden önce te'lîf edilen Beydâvî haşiyelerinde yapılan yorumları esas almış ve eserini bu metodoloji üzerine kompoze etmiştir.[69]

Gurâbzâde'nin, eserinin mukaddimesinde ismini zikr ettiği diğer bir tefsir eseri olan *İnâyetü'l-Kâdî*'den nerede ve nasıl istifâde ettiğine dair bir alamet göremedik. Müellifin, bu eseri, Beydâvî'den yaptığı istifâdelere genişlik kazandırması amacıyla kullanmış olduğunu düşünebiliriz.

---

68 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 373b. Burada zikr olunan ifadelerle alakalı mukayese için bkz. Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, No. 72, vr. 283a.

69 Henüz eser üzerine Türkiye'de yapılmış bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Ali Şakir Ergin, "Şehabeddin Hafâcî", *DİA*, İstanbul 1997, XV/73.

B. Lügatlar

1. *Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*

el-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis, Ahmed bin Muhammed el-Herevî'nin (v. 401/1011) Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki garîb kelimleri îzâh ettiği eseridir. Eserde yer alan kelimeler alfabetik olarak sıralanmış ve tahlil edilmiştir. Kâsım bin Selâm ve İbn Kuteybe gibi âlimlerin eserlerinden istifâde ile te'lîf edilen eser, tefsir sahasında çalışmalar yapan birçok kişiye kaynaklık etmiştir. *el-Garibeyn* üzerine yapılmış ihtisar ve şerh gibi çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.[70]

Gurâbzâde'nin, tefsirinin mukaddimesinde mürâcaat ettiği kaynaklardan birisi olarak zikr ettiği *el-Garibeyn*'e metin içerisinde isim zikr etmeden mürâcaat ettiği anlaşılmaktadır. Zübed'de, âyetlerdeki bazı garib kelimeler ve darb-ı meseller bağlamında yapılan yorumlar bağlamında yaptığımız mukayeselerden *el-Garibeyn*'den yapılmış bazı istifâdeleri tespit edebildik. Örneğin Gurâbzâde, Kalem sûresinin 42. âyetini[71] tefsir ederken âyette geçen "keşf-i sâk" ifadesini şöyle îzâh eder:

"﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ Yâd et ol günü ki bir su'ûbetli ve şiddetli işten keşf olunur. Lügat-ı 'Arab'da keşf-i sâk mesel tarîkiyle işin düşvârında isti'mâl olunur."[72]

Tefsirde, Hâkka sûresinin 4. âyetinde[73] geçen ﴿قرع﴾ kelimesi ise şu ifadelerle açıklanmıştır:

"﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾ Kabîle-i Semûd ve kabîle-i 'Âd kıyâmetin olmasına inanmadılar. Lügatta 'قرع' dövmeye derler. Pes kıyâmetin vukû'u halkı

70 Eerle alakalı bilgi için bkz. Muhsin Demirci, "Ahmed bin Muhammed el-Herevî", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/220-221.

71 ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ O ezici gücün kendini gösterip dizde dermanın kalmadığı ve secdeye davet edilecekleri gün, aslâ ona güçleri yetmeyecektir.

72 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 387a. el-Garîbeyn isimli eserde bu kelimenin îzâh edildiği yerde de benzer açıklamanın olduğu görülmektedir. Bkz. Ahmed bin Muhammed el-Herevî, *el-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, No. 591, vr. 91b.

73 ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾ Semud ve Ad milletleri tepelerine inecek bu gerçeği yalanladılar.

korkuyla ve ecrâm-ı[74] ulviyyeyi yarmakla ve yıldızları saçmakla dövdüğü için kıyâmet kâri'a ile tesmiye olundu."[75]

2. *Bahru'l-Garâib*

Lügat-ı Halîmî olarak da bilinen eser Lutfullah b. Ebû Yusuf el-Amâsî el-Halîmî (v. 900/1495) tarafından te'lîf edilmiştir. Türkçe-Farsça manzum bir lügat olan eserin Sultan II. Bayezid'e Amasya şehzâdeliği döneminde sunulduğu ifade edilmiştir. 1350 beyitten müteşekkil lügate 5540 civarında kelimenin îzâhı yer almaktadır. Eser, anlaşılması güç olan ifadeler içermesi sebebiyle müellif tarafından ayrıca şerhedilip iki defter hâlinde düzenlenmiştir. Eser üzerine yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur.[76]

3. *Uknûm-i Acemî*

Uknûmü'l-Lüga[77] ve kısaca *Uknûm* isimleriyle de maruf olan bu eser bilinen en eski Farsça-Türkçe sözlükler arasında yer almaktadır. XV. yüzyılda te'lîf edildiği tahmin edilen ve müellifi tespit edilemeyen bu sözlükte kelimeler ilk ve son harflerine göre sıralanmaktadır.[78]

Gurâbzâde'nin, eserin mukaddimesinde kaynak olarak zikr ettiği, *Bahrü'l-Garâib* ve *Uknûm-i Acem* isimli Farsça sözlükleri, *Mevâhibü'l-Aliyye* gibi Farsça kaynaklarda yer alan bazı müşkil ifadeleri tercüme ederken kullanmış olması muhtemeldir. Metin içerisinde bu kaynakları nerede ve nasıl kullandığına herhangi bir işaret görmüyoruz.

4. *Ahterî-i Kebîr*

Eser, Muslihuddin Mustafa Ahterî'nin (v. 968/1560-1561) kaleme aldığı Arapça-Türkçe sözlüktür. 952/1545 senesinde te'lîf edilen sözlük yaklaşık 40000 kelimeyi ihtivâ etmektedir. Kelimeler müştak hâlleriyle alfabetik ola-

---

74 Ruhsuz büyük varlıklar, cirmler, yıldızlar.

75 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 387b. *el-Garibeyn*'de geçen benzer ifadeler için bkz. el-Herevî, *a.g.e,* Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 591, vr. 154b-155a.

76 Mustafa Erkan, "Bahrü'l-Garâib", *DİA*, İstanbul 1991, IV/513.

77 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I/140.

78 Tahsin Yazıcı, "Sözlük", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/402. Eserin bazı nüshaları için bkz. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, No.1801; Hacı Mahmud Efendi, No. 5428.

rak sıralanmış ve kullanım hâkimiyeti oluşması için bir örnek cümlede zikr edilmiştir. Eser Osmanlı coğrafyasında en fazla mürâcaat edilen sözlüklerden birisi olmuştur. Eser üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar mevcuttur.[79]

Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'da, *Ahter-i Kebîr*'den yapılan istifâdenin keyfiyyetine dair herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Müellifin bizzat kendisinin kaynakları arasında zikr ettiği bu sözlüğü, yine kaynak olarak ittihâz ettiği Arapça eserlerin ibarelerinde yer alan birtakım garib kelimeleri Türkçe'ye çevirirken kullandığı kabûl edilebilir.

C. Diğer Kaynaklar

1. *el-Muvazzah (Mûzıh)*

Zübed'de istifâde edilen kaynaklardan birisi de *el-Muvazzah* isimli bir eserdir. Gurâbzâde'nin sadece "*Muvazzah* nâm kitapta mezkûrdur ki" diyerek geçmesi sebebiyle bu eserin tam olarak hangi eser olduğunu tespit edemedik. Bu isimle müsemmâ, Muhammed bin Hasan en-Nakkaş'a (v. 351/962) ait *el-Mûvazzah fi Meâni'l-Kur'ân ve Keşfî Müşkilâti'l-Furkân*[80] isimli bir tefsir tespit ettik. Fakat söz konusu âyetin tefsir edildiği yerde böyle bir bilgiye rastlayamadık.[81] Eserin İslam târîhine dair bir kaynak olması da muhtemeldir. Şuarâ sûresinin 210. âyetinin[82] tefsirinde söz konusu eserden yapılan bir istifâde şu şekildedir:

"﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Dahî bir köy halkını ma'dûm kılmadık. ﴿إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ﴾ İllâ onlara korku vericiler var. ﴿ذِكْرَى﴾ Pend vermek içün. ﴿وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ Ve biz sitem ediciler değil idik ki inzâr etmeden evvel bir cemâ'ati ihlâk ederiz. Muvazzah nâm kitâbda mezkûrdur ki Kureyş dediler, "Muhammed söylediği söz Rabbü'l-Âlemîn'den münzel değildir, şeyâtîn onu ona talîm ederler." Pes

79 Bkz. Hulusi Kılıç, "Ahterî", *DİA*, İstanbul 1989, II/184-185.

80 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1905. Ayrıca kaynaklarda, Ebu'l-Kâsım İsmail bin Muhammed el-İsfahânî'nin (v. 535/1140) "*el-Muvazzah fi't-Tefsir*" isimli bir eserinin varlığından bahsedilmektedir. (bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1904) Fakat bu eserin herhangi bir nüshasını tespit etme imkânımız olmadığı için mukayese yapamadık.

81 Bkz. Muhammed bin Hasan en-Nakkaş, *el-Mûvazzah fi Meâni'l-Kur'ân ve Keşfî Müşkilâti'l-Furkân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 297, vr. 63a.

82 ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ O'nu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmedi.

Hakk celle ve ʻalâ onların sözünü nefy edip buyurdu. ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ Dahî dîvler Kur'ân'a inmediler."[83]

2. *Muhtâru'l-Kasas*

İsminden bazı kıssaların ve menâkıbın intihâb edildiği ve ayrıntılandırıldığı bir eser olduğunu tahmin ettiğimiz *Muhtâru'l-Kasas*'ın da nasıl bir eser olduğunu ve kim tarafından te'lîf edildiğini tespit edemedik. Kaynaklarda es-Seyyid Muhammed Mehdî tarafından 1250/1834 senesinde te'lîf edilmiş bir *Muhtâru'l-Kasas*'tan bahsedilmektedir.[84] Fakat Gurâbzâde'nin yaşadığı târîh göz önünde bulundurulduğunda bu iki eserin aynı eserler olmadığı anlaşılmaktadır. *Zübed*'de Enbiyâ sûresinin 81. âyeti[85] tefsir edilirken *Muhtâru'l-Kasas*'a aşağıdaki şekilde mürâcaat ettiği görülmektedir:

"﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي﴾ Dahî Hazret-i Süleymân'a yeli şiddetli eser iken müsahhar kıldık ki tahtını bir az müddetle bir aylık yola götürür. ﴿بِأَمْرِهِ﴾ hâhişiyle gider. ﴿إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ Ol yerde ki içinde çok nef'li eşyâ kıldık ve ol Şâm zemînidir. *Muhtâru'l-Kısas*'da getirdi ki Hazret-i Süleymân 'aleyhisseâm Şâm zemînine düşen Tedmür nâm şehrinden bisâta binip yel onu Fâris iklîminde düşen Istahar nâm şehre kaylûle vaktinde getirdi. Ondan cemâ'atiyle bisât üzere binip akşam Horasan'da düşen Kâbîl şehrine vâsıl olurdu. Gece onda meks edip sabâh tertîb-i sâbık üzere Tedmür'e gelirdi. ﴿وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ﴾ Ve biz her nesnenin hakîkatine dânâlar idik. Pes muktezâ-yı hikmet üzere eşyâyı icrâ ederiz."[86]

IV. Tefsirin Metodolojisi

Müellifin, eserin metodolojisine dair, eserin mukaddimesinde bazı bilgiler verdiğini daha önce zikr etmiştik. Gurâbzâde *Zübed*'in mukaddimesinde, ismini zikr ettiği ve zikr etmediği bazı tefsirlerdeki bilgilerden istifâde ettiğini, kırâatle ilale alakalı ihtilaflarda Asım kırâatinin Hafs rivâyetini esas aldığını, fıkhî meselelerde İmam-ı Azam'ın görüşlerini tercih ettiğini ifade etmekte,

---

83 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 259b.

84 Aga Buzurg Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tasnîfi'ş-Şî'a, Dâru'l-Edvâ,* Beyrut 1304**,** XIX/174.

85 ﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ﴾ Süleyman'a da şiddetli rüzgârı âmade kıldık. Rüzgâr, onun emriyle kutlu beldeye doğru eserdi. Çünkü her şeyin gerçek mahiyetini Biz biliriz.

86 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 229a-b.

âyetleri nahiv ve belâgat açısından olabildiğince değerlendirdiğini de eklemektedir.[87] Bu bölümde müellifin öz olarak zikr ettiği bu bilgileri ayrıntılandırarak nasıl bir metodoloji takip ettiğini kısa örnekle ortaya koymaya çalışacağız.

A. Gurâbzâde'nin Kur'ân İlimlerine Yaklaşım Tarzı

Bu kısımda ilk olarak *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* tefsirinde, âyetlerin Kur'ân ilimlerine taalluk eden yönlerine, Gurâbzâde'nin nasıl yaklaştığını kısa örneklerle değerlendireceğiz.

1. Esbâb-ı Nüzûl

Tefsirde yer alan esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin yoğunluğundan yola çıkarak, Gurâbzâde'nin âyetlerin nüzûl sebeblerine husûsî bir ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır. Müellif âyetin tefsirine geçmeden evvel o âyetle alakalı kaynaklarda yer alan nüzûl sebebini zikr etmektedir. Meselâ Bakara sûresinin 138. âyetinin[88] sebeb-i nüzûlünü şöyle zikr eder:

> "Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs radıyallâhu 'anhumâdan mervîdir ki, nesârâ tâifesine kaçan bir uşak gelirdi yedi gün ömrü olunca ma'mûdiyye[89] nâm sarı suya batırırlardı, tâ ki onunla pâk ola. Ve derler, "Bu bir pâklıktır ki sünnet yerin tutar." Ve kaçan bu işi ona işlerler derler, "Şimdi dürüst nasrânî oldu." Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ﴾ Ey ehl-i îmân söyleyiniz, Tanrı te'âlâ bizi boyamasıyla boyattı. Ya'nî dîn-i İslâm ile bizi pâk kıldı. ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ Ve kimdir Tanrı te'âlâdan yeğrek pâk etmeklik cihetinden. ﴿وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ Ve hâlbuki biz ona perestiş ederiz."[90]

Hûd sûresinin 5. âyetini[91] tefsir etmeden önce de sebeb-i nüzûlünü şöyle zikr eder:

---

87 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2b.

88 ﴿صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدونَ﴾ Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz.

89 Vaftiz suyu.

90 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 18a.

91 ﴿أَلا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُواْ مِنْهُ أَلا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Bilin ki, onlar Kur'ân okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki, elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir.

"Getirdiler ki müşriklerin bir gürûhu Hazret'in 'adâvetine gönül bağlamışlardı. Ve berâ-yı maslahat, lisânlarıyla onu âşikâre etmezlerdi. Bir gün biri birine dedi, "Her gâh ki biz perdelerimizi salarız kendimizi donlarla örteriz ve sînelerimizi Muhammed'in 'adâveti üzere bağlarız Muhammed onu niçe bilir." Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ﴾ Âgâh olun müşrikler küfr üzere ve Muhammed'in 'adâveti üzere sînelerini meyl ettirirler. Ya'nî onun 'adâvetini sînelerinde saklarlar. ﴿لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ﴾ Tâ ki Hudâ'dan sırlarını gizleyip ve peygamberi ve ehl-i îmânı ondan âgâh etmeyeler. ﴿أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ﴾ bilin kim ol mahal ki donlarıyla örtünürler. ﴿يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ sînelerinde saldıkları esrârı ve lisânlarıyla âşikâre kıldıkları sözü bilir. ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Bî-şübhe kim Îzid celle ve 'alâ sîneler iyesi olan esrâra dânâdır."[92]

Gurâbzâde Arâf sûresinin 184. âyetinin[93] sebeb-i nüzûlüne dair şu rivâyeti nakleder:

"Mervîdir kim Server-i Kâinât 'aleyhi efdalü's-salât Safâ dağına çıkıp kabîle-i Kureyş'in her bir boyunu adıyla çağırıp dedi ki "Hudâ'nın azâbından havf edin." Edepsizlerin birisi dedi, "Ey cemâ'at-i Kureyş bî-şübhe kim yâriniz dîvâne olmuştur ki dün gece sabâha dek çağırdı." Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا﴾ Eyâ bu mu'ânidler cemâd olup tefekkür etmezler mi kim? ﴿مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ﴾ Yârlarında hiç dîvânelik yoktur. ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾ O bir nesne değildir illâ bir korku verici. ﴿مُبِينٌ﴾ Korku vermesini bir mertebe âşikâre edici ki bir ferd üzere hafî olmaz."[94]

2. Nâsih-Mensûh

Neshin vâkî olduğu kabûl edilen âyetlerin tefsirlerini mülahaza ettiğimizde Gurâbzâde'nin selefin nesih anlayışına sahip olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Yunus sûresinin 41. âyetini[95] tefsir ederken nâsih ve mensûha dair şöyle bir bilgi vermektedir:

---

92 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 160a.

93 ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُواْ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ Düşünmediler mi ki arkadaşlarında hiçbir delilik yoktur, o apaçık bir uyarıcıdır.

94 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 128a.

95 ﴿وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَاْ بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Seni yalanlarlarsa, "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim" de.

"﴿وَإِنْ كَذَّبُوكَ﴾ Ve eğer ilzâm olduklarından sonra seni yalancı tutarlar. ﴿فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ﴾ Söyle işimin sezâsı banadır ve işinizin cezâsı sizedir. ﴿أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ﴾ Siz benim işlediğim işden bîzârsınız. ﴿وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Ve ben sizin işlediğiniz şeyden bîzârım. Ya'nî ne siz benim amelimden mu'âheze olursunuz ve ne ben sizin amelinizle mu'âheze olurum. Çün bu âyetten nev'-i mâ fehm olunur ki küffâr makûlesi âyînleriyle muhâlla olmakları câizdir. Ba'zı 'ulemâ dedi ki bu âyet âyetü's-seyfle mensûh olmuştur."[96]

A'lâ sûresinin 6. ve 7. âyetleri[97] tefsir edilirken de Allah'ın, Hz. Peygamber'e bir şeyi unutturması nesh olarak yorumlamıştır:

"﴿سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَى﴾ Tahkîkan ki lisân-ı Cibrîl ile seni okuturuz ki hiçbir şey unutmazsın bâ-vücûdâ ki sen ümmîsin bu dahî sana bir mu'cize olsun. (6) ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ Meğer ol nesneyi unutursan ki pervedigarın unutulmuş olduğunu ister ki onu mensûhu't-tilâve kıldı. ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ ahvâlinizden zâhir olan eşyâyı ve gizli olan umûru bilir."[98]

Gurâbzâde Nisâ sûresinin 8. âyetinde[99] ise neshin varlığına şu sözlerle atıf yapmaktadır:

"﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ﴾ Ve kaçan mîrâsın kısmeti mahallinde yakın hısımlık ashâbı olanlar ve öksüzler ve yoksullar bulunurlar. ﴿فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ﴾ Meksûm olan şeyden onlara biraz verin. ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ Ve onlara müstahsen sözü söyleyiniz ki mûcib-i sürûrları ola. Bu emr nedb içindir bir kavilde vücûb içindir lâkin mensûh oldu."[100]

3. Müteşâbihâtü'l-Kur'ân

Gurâbzâde muhkem ve müteşâbih kavramlarının birlikte zikr edildiği Âli İmrân sûresinin 7. âyetinde, bazı fırkalar arasında ihtilaf sebebi olan "râsihûn"

---

96 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 155a-b.

97 ﴿سَنُقْرِؤُكَ فَلَا تَنسَى إِلَّا مَا شَاء اللّه إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾ Bundan böyle seni okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın. Şüphesiz Allah açığı ve gizleneni bilir.

98 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 406b-407a.

99 ﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُواْ الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا﴾ Miras taksim edilirken varis olmayan akrabalar, yetimler, fakirler de orada bulunuyorlarsa, onlara da bir şey verin ve gönüllerini alacak tatlı sözler de söyleyin.

100 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 59a.

kelimesinin önündeki vav harfini bağlaç olarak yorumlamadığı görülmektedir.[101] Buradan hareketle, müellifin, mutlak müteşâbihin nihâî manada yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini savunduğu söylenilebilir. Bununla beraber seleften bazı müteşâbih kelimelerle ve hurûf-i mukattaa ile alakalı gelen rivâyetleri de naklettiğini görmekteyiz. Gurâbzâde, Bakara sûresinin ilk âyetinde müteşâbihle alakalı şu ifadeleri zikr eder:

> ﴿الـم﴾ Bilgil eyyedekallâh ba'zı sûrenin evâ'ilinde düşen hurûf-i mukatta'a esahh-ı akvâl üzere esrâr-ı ilâhiyyedir. Bir kimse onun hakîkatine muttali' olmadı. 'Ulemâ onların ma'nâlarını tevcîh etti. Nitekim bu makâmda 'الـم' ma'nâsını dediler, *enallâhu a'lem*. Ya'nî ben Tanrı'yım dânâyım."[102]

Arâf sûresinin başlangıcındaki hurûfu mukattaa ile alakalı ise şu açıklama yer almaktadır:

> "﴿المـص﴾ Ta'dâd-ı hurûftur yâ Kur'ân'ın yâ sûrenin ismidir. Yâ her harf Tanrı'nın bir ismine işârettir. İlâh ve Latîf ve Melik ve Sabûr gibi. Ve esahh-ı akvâl budur ki müteşâbih makûlesindendir ki onun ma'nâsı Hudâ'ya müfevvezdir."[103]

Gurâbzâde'nin Bakara sûresinin 255. âyetinde geçen ve müteşâbih kelimelerden olan "Kürsî" lafzını da şu şekilde yorumladığını görmekteyiz:

---

101 ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ kendüdür ol Perverdigâr ki üzerine Kur'ân'ı indirdi. ﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ﴾ ol kitâbın bir mikdârı dürüst âyetlerdir ki manâların fehm etmede suûbet yoktur. ﴿هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ﴾ onlardır Kur'ân'ın asıl mebnâsı. ﴿وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾ ve bir mikdârı müteaddid manâlara muhtemeldir ki onlardan manâ-yı maksûd halka zâhir olmaz. ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ﴾ pes ammâ şol kimseler ki gönüllerinde bir eğrilik var. ﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾ ondan müteşâbih olan nesneye tâbi olurlar. ﴿ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ﴾ halkı şekk-u telbîse salmak istedikleri içün. ﴿وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾ ve hâhişlerine göre onu te'vîl etmek taleb oldukları içün. ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ ve ondan murâd olan manâ-yı Hak teâlâdan ğayrı kimesne bilmez. ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ ve dânişte sâbitkadem olanlar. ﴿يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ﴾ derler biz ona îmân getidik. ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾ kamu muhkem ve müteşâbih Perverdigârımızın katındandır. ﴿وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ve pend-ü nasîhati bir kimse kabûl etmez illâ erbâb-ı ukûl olanlar." Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 40a.

102 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 2a. Aynı harflerin muhtemel delâletleriyle alakalı ise Rum sûresinin başlangıcında şunları söyler: "Hazreti Abdullah bin Abbas'tan mervîdir kim buyurdu: sûrelerin evâilinde düşen huruf-u mukattaa her birisi Hüdâ'nın bir sıfatına işarettir. Nitekim bu kelimeden "elif" ulûhiyyete ve "lâm" lutfa ve "mîm" mülke işarettir." Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 278b.

103 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 111b.

"﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ İskemlesi gökleri ve yeri sığdı. Bu kelâm Hakk te'âlânın kemâl-i 'azametine misâldir."[104]

Müellif, Mâide sûresinin 64. âyetinde geçen "yed" kelimesini ise açıklamaktan çekinmiş ve yedin bir sıfat olduğunu ve mâhiyetinin sorgulanmamasını gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

"﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ Belki elleri açıktır. ﴿يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ 'Atâ eder niçe ister. Ya'nî 'atâsında kendisi muhtârdır istediği gibi verir. Bilinmek gerek kim yedâ, sıfât-ı zâtından bir sıfattır. Sâir sıfât gibi ona îmân getirmek vâcibdir. Ve ne gûne olduğunu bahs olunmamak gerek."[105]

4. Mübhemâtü'l-Kur'ân

Gurâbzâde yeri geldikçe âyetlerde mübhem bırakılan bazı noktaları vüzûha kavuşturma adına bir takım beyanlarda bulunmaktadır. Fakat müellifin bu noktada isrâiliyyâta ve pek de mevsûk olmayan bazı bilgilere mürâcaat ettiği görülmektedir. Bu noktada müellifin Âl-i İmran sûresinin 35. âyetini[106] tefsir edişini örnek olarak zikr edebiliriz:

"﴿إِذْ قَالَتْ امْرَأَةُ عِمْرَانَ﴾ Mezbûr kıl ol vakti ki İmran bin Yeshar'ın karısı Fâkûzâ kızı Hanne söyledi. ﴿رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي﴾ Ey Perverdigârım 'ale't-tahkîk ben karnımda olan uşağı sana nezr ettim. ﴿مُحَرَّرًا﴾ Dünyânın ta'allukâtından âzâde olduğu hâlde. Mervîdir ki hâtun-ı mezbûre bir kısır 'acûze idi. Birgün bir ağacın gölgesinde oturmuş iken gördü bir kuş yavrusuna yemek veriyor. Ondan kendine bir rikkat hâsıl olup bir uşak temannâ eyledi. Ba'dehû söyledi, "Yâ ilâhî eğer bana bir uşak ihsân edersen onu Beytü'l-Makdis'in hizmetine nezr edeyim." Ve uşağın nezrolunması dînlerinde câiz idi. ﴿فَتَقَبَّلْ مِنِّي﴾ Pes bu eyitti kim "Bu nezri benden kabûl et." ﴿إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ Bî-şübheki sen kendin sözümü iyi işiten niyetimi yahşi bilen."[107]

---

104 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 25a.

105 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 88b-89a.

106 ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ Hani İmran'ın karısı: "Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabûl buyur, doğrusu her şeyi işiten ve bilen ancak sensin" demişti.

107 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 42a-b.

Müellif, Tevbe sûresinin 26. âyetinin[108] son kısmını tefsir ederken de âyette geçen "görülmeyen askerler" ifadesini şöyle tefsir etmektedir:

"﴿وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا﴾ Ve bir leşkerler indirdi ki siz onları gözlerinizle görmediniz. Ve onlar melâike-i kirâm idiler. Ve adedleri beş bin yâ sekiz bin yâ on altı bin idi. ﴿وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve küfr edenleri mu'azzeb kıldı ki nicesi helâk ve kaç binleri esîr oldu. Ve emvâllerinden hesâba gelmez eşyâ alındı. ﴿وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ Ve ol iş küfr edenlerin sezâsıdır."[109]

Bakara sûresinin 259. âyetinin baş tarafı[110] da İsrâilî kaynaklara mürâcaatla şu şekilde tefsir edilmektedir:

"﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ﴾ Bu kelâm sebkat eden âyet-i ûla üzere ma'tûftur. Pes takdir-i kelâm böyle olur ki, Hazret-i İbrâhîm'le vâki' olan mücâdeleye bakmaz mısın yâ bir köy üzere geçen kimse gibi bakmadın mı? ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾ Ve hâlbuki ol köy vîrâne olup duvarları damları üzere düşmüştür. Eşher budur ki bu vâkı'a sâhibi Hazret-i 'Uzeyr 'aleyhisselâmdır ki Buhtünnasr Beytü'l-Makdis'i harâb ettikten sonra Hazret-i 'Uzeyri esîr edip Babil şehrine götürdü. Ba'dehû Hakk te'âlâ onu onların şerrinden kurtardı. Hemân bilâ tevakkuf Beytü'l-Makdis semtine teveccüh etti. Ona yakın oldukta bir vîrâne köyde ârâm etmeye nüzûl edip bindiği eşeği karşısına bağlayıp onun bakıyye-yi eşcârından bir mikdâr incîr ve üzüm devşirip incîrden biraz yedi. Ve üzümü sıkıp şirasından biraz içti ve bakıyyelerini sakladı. Ve ezbes ol köyü gâyetle harap gördü."[111]

5. Müşkilâtü'l-Kur'ân

Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'da müşkilât meselesine kavramsal bir olgu olarak yaklaşılmadığını görmekteyiz. Fakat bazı müşkil durumları içerdiği ifade edilen âyetlere yaklaşım tarzına bakarak müellifin bu mefhum hakkındaki bakış açısını anlamaya çalışabiliriz. Örneğin, Gurâbzâde ahirette insânların ve cinlerin hesaba çekilip çekilmemesi meselesi ile alakalı bir müşkil

---

108 ﴿ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ Sonra Allah, Resûlü ile müminler üzerine sekînetini indirdi ve sizin görmediğiniz ordular indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır.

109 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 140b.

110 ﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾ Yâhûd şu kimsenin hali gibi ki o bir şehre uğramıştı.

111 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 25b.

durum teşkil ettiği iddia edilen Rahman sûresinin 39. âyetini[112] aynı sûrenin 41. âyetine[113] mürâcaatla şöyle tefsir eder:

> "Pes ol günde ne âdemî makûlesi ne ecinne kısmı günâhından sorulur, sîmâlarındanbilindikleriiçün."[114]

Burada görüldüğü üzere ahirette kimi mekânlarda, kimi şahısların hesaba çekilmeyeği gibi bir sorunsala hiç girmeden âyeti âyetle tavzih etme cihetine gitmiştir. Gurâbzâde, bazen de âyetin müşkil gibi görünen tarafını, hükmünün mensûh oluşuyla îzâh etme yoluna başvurmuştur. Bakara sûresinin 240. âyetini[115] örnek olarak zikr edebiliriz:

> ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ﴾ Ve sizden vefât olan kimseler. ﴿وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا﴾ Ve karıları bırakırlar. ﴿وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ﴾ Karılarına ısmarlamak ısmarlasınlar. ﴿مَتَاعًا﴾ Geçinecek şey. Ya'nî metrûkâtlarından karılarına nafaka ve mesken verilmesini ısmarlasınlar. ﴿إِلَى الْحَوْلِ﴾ Bir yıla dek. ﴿غَيْرَ إِخْرَاجٍ﴾ Ol meskenden kimse kendilerini çıkartmaya. Hâsıl-ı kelâm bu ki ol kimseler ki vücûdlarında mevtin alâmetini müşâhede ederler gerektir ki vereselerine sipâriş edeler kim karılarına bir yıllık nafaka ve mesken vereler. Ve bu hükm İslâm'ın evâ'ilinde idi. Sonra bir yıllık müddet ﴿أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ âyetiyle[116] mensûh oldu. Ve nafaka ve süknâ vasiyyetini kendilerine mîrâsı îcâb eden âyetle mensûh oldu."[117]

Müellif, Mekkî olan Kâfirûn sûresinin de Medenî olan Tevbe sûresinin 5. âyetiyle[118] nesh olunduğunu ifade ederek, mümin-kâfir ilişkisinin keyfiyyetine dair müşkil durumu gidermeyi hedeflemiştir:

---

112 ﴿فَيَوْمَئِذٍ لاَّ يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلاَ جَانٌّ﴾ İşte o gün insâna da cine de günahı sorulmaz.

113 ﴿يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ﴾ (Çünkü o gün) Günahkârlar simalarından tanınır.

114 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 364b-365a.

115 ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِيَ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ İçinizden ölüp, eşler bırakacak olanlar, evlerinden çıkarılmaksızın, senesine kadar eşlerinin geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler; eğer çıkarlarsa kendilerinin meşru olarak yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur. Allah güçlüdür, Hâkim'dir.

116 Bakara, 2/234.

117 Gurâbzâde, a.g.e, vr. 32a-b.

118 ﴿فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُواْ الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُواْ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları habsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namâzı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlığayan, esirgeyendir.

"﴿لَكُمْ دِينُكُمْ﴾ âyîniniz sizedir, ben size ta'arruz etmem. ﴿وَلِيَ دِينِ﴾ Ve banadır din. Ve mu'tekidim, ondan yüz döndürüp gayrı nesneye 'ibâdet etmem. Bu sûrenin hükmü âyetü's-seyfle mensûh oldu."[119]

6. Mücmel-Mübeyyen

Gurâbzâde Kur'ân'da mücmel ifadelerle nâzil olan âyetleri zamân zamân rivâyetlere mürâcaat ederek açıklama yolunu tercih etmiştir. Örneğin Nisa sûresinin 159. âyetinde[120] ﴿بِهِ﴾ lafzındaki hû zamirinin hazreti İsa'ya râci olabileceğini, konu bağlamındaki bir rivâyete dayanarak ifade etmiştir. Bu şekilde hem âyetin delâletine dair görüşünü ortaya koymuş hem de Nüzûl-i İsâ meselesine dair perspektifini yansıtmıştır. Müellif âyetin tefsirinde şunları söylemektedir:

"﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ Ve ehl-i kitâbdan hiçbir kimse yoktur illâ kim ölmeden evvel elbette Hazret-i İsâ'ya îmân getirir. Ya'nî her yehûdî ve nasrânî cânı bedeninden hurûc etmeden evvel Hazret-i İsâ'nın nübüvvetini ve hak olduğunu tasdîk eder. Ve o gûne bir îmânın fâidesi yoktur. Ve bir kavilde mevtihî lafzında olan zamîr Hazret-i İsâ'ya raci'dir. Pes ma'nâ böyle olur ki Hazret-i İsâ ölmeden evvel kamu ehl-i milel ona îmân getirirler. Mervîdir kim kaçan âhirü'z-zamân olur Deccâl-i şakînin fitnesi rûy-i zemîni kaplar. Hudâ-yı lâ yezâlin fermânıyla Hazret-i İsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm gökten hubût edip Deccâl-i müfsidi katl eder. Ve cemî' ehl-i kitâb ona îmân getirirler. Pes millet ve dîn bir olur. Ba'dehû rûy-i zemînde o denli emniyet hâsıl olur ki gürg-i derende bî-çâre koyunla yoldaş olur. Ve sâir hayvânâtı mütedâdde bezm-i 'îşi korurlar. Ve uşaklar esb çûbînleri içün yılanları tâziyâne kılarlar. Ba'dehû Hazret-i İsâ'nın mürg-i rûhu Firdevs-i berîne tayerân edip ehl-i İslâm cesedi pâkin tağsîl ve tekfîn edip namâzın kılarlar ondan sonra kendini defnederler. ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ Ve rûz-i kıyâmette Hazret-i İsâ ehl-i kitâb üzere güvâh olur. Yâni yehûd üzere şehâdet eder ki kendini tekzîb ettiler. Ve nesârâ üzere şehâdet eder ki kendini Hudâ'nın oğulluğuna tensîb ettiler."[121]

---

119 Gurâbzâde, a.g.e, Hasan Hüsnü Paşa, no. 26, vr. 526a.

120 ﴿وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır.

121 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 77b-78a. Müellif, Zuhruf sûresinin 61. âyetini de bu münderecât üzere şu şekilde tefsir etmiştir: ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا﴾ dahî tahkîkan kim Hazret-i İsâ kıyâmetin bilinmesine ferişteler bir dâniştir. ya'nî ânın sebebiyle

Nahl sûresinde 16. âyetinde[122] geçen ﴿هُـمْ﴾ zamirini ise Beydâvî'nin görüşüne mürâcaat ederek mübeyyen hale getirmek istemiştir:

"﴿وَعَلَامَـاتٍ﴾ Dahî zemîn içinde nişânlar halk etti tâ ki müsâfir olanlar onlarla yolu bulalar. ﴿وَبِالنَّجْـمِ هُـمْ يَهْتَـدُونَ﴾ ve yıldızla kendiler gecede yolu bulur. Sâhibü'l-Envâr der, "Muhtemeldir ki zamir Kureyş'e râci' ola, zîrâ onlar çok seferli cemâ'at idiler. Ve seferlerinde yıldızla yolu bulmada meşhûr idiler.""[123]

7. Garîbü'l-Kur'ân

Gurâbzâde'nin Kur'ân'da yer alan garib kelimelerle alakalı herhangi bir lügavî tahlil yapmaksızın öz manalar verdiği görülmektedir. Meselâ Hûd sûresi 106. âyette[124] yer alan "zefîr" Ve "şehîk" kelimesi şöyle îzâh edilmiştir:

"﴿لَهُـمْ فِيهَـا زَفِيـرٌ وَشَـهِيقٌ﴾ Onlara dûzahda katı çığırmak ve bağırmak var. Asl-ı lügatte zefîr şiddetli savttır. Ve isti'mâlde eşeğin ibtidâ bağırmasına ıtlâk olunur. Ve şehîk za'îf olan savttır. Ve isti'mâlde eşeğin sonki savtına ıtlâk olunur. Ve ol bedbahtlı bu nâle u efğânla. ﴿خَالِدِيـنَ فِيهَـا﴾ Dûzahda hemîşe ikâmet etmişler."[125]

Müellif, Hicr sûresinin 78. âyetinde[126] geçen "eyke" kelimesine dair de şu bilgiyi vermektedir:

"Ve bî-şekk kim Eyke nâm mekânın iyeleri sitemkâr idiler. Ve onlar Hazret-i Şu'ayb'ın cemâ'atidir. Asl-ı lügatte çok dallı budaklı ağaca Eyke derler. Ve mezbûrların mekânında o gûne ağaç bulunmakla onunla tesmiye olundu."[127]

---

kıyâmetin kurbu bilinir. Ânınçün ki Hazret-i İsâ'nın nüzûlü kıyâmetin alâmetinden bir büyük alâmettir." Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 96b-97a.

122 ﴿وَعَلَامَـاتٍ وَبِالنَّجْـمِ هُـمْ يَهْتَـدُونَ﴾ Yol bulmada yararlanacağınız daha birçok alâmetler, işaretler koydu. Yıldızlarla da bir kısım insânlar yol bulurlar.

123 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 188a.

124 ﴿فَأَمَّـا الَّذِيـنَ شَـقُواْ فَفِـي النَّـارِ لَهُـمْ فِيهَـا زَفِيـرٌ وَشَـهِيقٌ﴾ Bedbahtların varacakları yer cehennem âteşidir. Onların orada ahlandıkları, vahlandıkları, hırıltılı seslerle inledikleri duyulur.

125 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 157a.

126 ﴿وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ﴾ Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.

127 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 186a.

Gurâbzâde Nisâ sûresinin 46. âyetinde[128] zikr edilen "râ'inâ" kelimesiyle ilgili şunları söyler:

> "﴿وَرَاعِنَا﴾ Ve dahî derler bize mühlet ver tâ ki kelâmını fehm edelim. Bu söz dahî medh ve zemme muhtemeldir. Vech-i medh mezkûr olandır. Vech-i zemm bu ki bu söz lügat-ı İbrânîde şetm manasını edâ eder. ﴿لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ﴾ Dillerini burdukları mahal ve dîn-i İslâma ta'n ettiklerinde ol sözleri derler. Ya'nî bu bâtıl maksadları içün bu mübhem sözleri isti'mâl ederler"[129]

8. Kasasu'l-Kur'ân

Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'da, Kur'ân'da yer alan kıssaların bir takım rivâyetlerle genişletilerek tahlil edildiği görülmektedir. Tefsirler için bir tenkid noktası olarak kabûl edilen İsrâliyyât naklinin, *Zübed*'de de kendine yer bulduğunu söylemeliyiz. Her ne kadar İsrâiliyyat olarak nitelendirilen bilgilerin hepsinin toptan merdut kabûl edilemeyeceği bilinse de, hatta İsrâiliyyât'ın tefsir için bir gereklilik olduğu gibi bazı önermeler olsa da,[130] tefsirlerde bu sadedde nakledilen bilgilerin yadsınamayacak çoğunluğunun Kur'ân mesajı açısından gereksiz olduğu ve hatta bazılarının İslâm itikadına zararlı olduğu müşâhede edilmektedir. Mâîde sûresinin 12. âyetini[131] tefsir

---

128 ﴿مِنَ الَّذِينَ هَادُواْ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِن لَّعَنَهُمُ اللّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلاَ يُؤْمِنُونَ إِلاَّ قَلِيلاً﴾ Yahudilerden öyleleri var ki, kelimeleri yerlerinden değiştirirler; dîn içinde sövgüler üreterek, dillerini eğip bükerek: "Dinledik, isyan ettik; dinle, dinlenilmez olası, davar güder gibi güt bizi" derler. Eğer onlar, "Dinledik, boyun eğdik, dinle, bak bize!" demiş olsalardı, kendileri için daha hayırlı ve daha yerinde olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Çok az bir kısmı hariç, iman etmezler.

129 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 64a.

130 Bu konu ile alakalı bir değerlendirme için bkz. Mustafa Öztürk, "Kur'ân Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım -Tefsirde İsrâiliyyât Karşıtı Söylemin Tahlil ve Tenkidi-" *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum 2014, IX/1, s. 11-68.

131 ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلاَةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاء السَّبِيلِ﴾ Allah İsrail oğullarından kesin söz aldı. Biz onlardan on iki de kefil tayin etmiştik. Allah buyurdu ki: "İyi bilin ki Ben sizinle beraberim. Eğer siz namâzı dikkatli bir şekilde tamtamına eda eder, zekâtı verir, resullerime iman eder, onlara sahip çıkar, Allah rızası için gerekli yerlere harcayarak Allah'a güzel bir tarzda ödünç verirseniz, Ben elbette sizin

ederken Gurâbzâde'nin ayrıntı mahiyetinde naklettiği şu bilgileri örnek olarak zikr edebiliriz:

"﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ Ve onlardan on iki şâhid gönderdik her biri bir 'aşîretten, tâ ki aşîresinin ahvâlini teftîş edip görüp gözete. Mervîdir kim kaçan Benî İsrâîl Firavun'un şerrinden kurtulup Mısır'da karâr tuttular Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara fermân etti kim zemîn-i Şâmdan Eriha nâm şehre gidin. Onda olan cebâbire ile cenk ve cihâd edin. Onları ondan nâbûd kıldığınızdan sonra ol mekânı kendinize mesken edinin. Ve Hakk celle ve 'alâ Mûsâya emr etti ki her bir 'aşîretten bir kefîl ile bu minvâl üzere ki emr olundukları şeyi îfâ edeler. Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm kefîllerin aldıktan sonra Benî İsrâîl ile mekân-ı mezbûra teveccüh etti. Kaçan ona yaklaştılar nukebâyı çaşıtlığa gönderip ısmarladı, her gördüğünüz nesneyi 'aşîretinize söyleyiniz. Nukebâ gidip ahvâli tecessüs ettiklerinde onları bir â'lâ bülend-kâmetli, mehîbü'ş-şekl eşhâs gördüler. Rücû' etiklerinde kamuları 'aşîretlerine ol haberi söylemediler ancak Yehûdâ neslinden Kâlib bin Yuknâ ve Hazret-i Yûsuf evlâdından Yûşâ' bin Nûn söyledi. Bu kıssanın tetimmesi mevâdı'i müte'addidede beyân olunur inşâallâhulazîz."[132]

Diğer bir örnek ise yine aynı sûrenin 114. âyetini[133] tefsir ederken zikr edilen, Havârilerin taleb ettikleri sofranın mâhiyeti noktasındaki bilgilerdir. Mezkûr rivâyet şu şekildedir:

"Ba'dehû Hakk te'âlâ bulut arasında bir kırmızı sofra indirib, havârîler önünde vaz' olundu. Hazret-i Îsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalüssalâti vesselam ağlayıb dedi, 'اللهم اجعلنا من الشاكرين اللهم اجعلنا رحمة ولا تجعلنا مثلة ولا عقوبة' Sonra kalkıp abdest alıp namâzı kıldı. Ağlayıp söyledi, 'بسم الله خير الرازقين' Ba'dehû sofranın örtüsünü kaldırıp gördü büryân olmuş bir balık. Ne pulu ve ne tikeni var. Yağ ondan tereşşüh eder. Başı yanında tuz kuyruğu yanında sirke koyulmuş çevresinde kerrâsdan mâ'adâ cümle sebzevât var. Dahî beş etmek sofrada vaz' olunmuş. Birinin üzere zeytin ve ikinci üzere bal ve üçüncü üzere sağ yağı

---

kusurlarınızı örter ve elbette sizi içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştiririm. Ama kim bundan sonra nankörlük edip küfre saparsa, doğru yoldan sapmış, kendini zayi etmiş olur."

132 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 82a.

133 ﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir mucize olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.

ve dördüncü üzere peynir ve beşinci üzere kadîd. Pes Şem'ûn dedi, "Yâ Rûhallâh bu dünyânın ta'âmındandır, yâ âhiretin?" Hazret-i Îsâ buyurdu "İkisinden değildir. Velâkin Hakk sübhânehû ve te'âlâ bunu kudret-i kâmilesiyle ihtirâ' etti. Suâl ettiğiniz şeyden yeyip şükr edin, tâ ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ ni'metini size artıra." Ba'dehû dedi, "Yâ Rûhallâh bu mu'cizede bir mu'cize dahî gösterseydin yakînimiz artardı." Hemân Hazret-i Îsâ dedi, "Ey balık Hudâ'nın fermânıyla zinde ol. Bilâ tevakkuf balık cünbüşe geldi." Sonra buyurdu, "Sâlifde niçe idin o gûne ol, 'ale'l-fevr yine büryân oldu." Pes havârîler tehdîd-i rabbânîden havf edip ondan yemediler. Hazret-i Îsâ fermân etti kim "Fukarâ ve hastalar ondan yemeye da'vet olunsunlar." Hâzır olduklarında buyurdu yeyin ki bu size Hudâ'dan bir 'atâdır ve özgelere belâdır. Ol mâideden bin üç yüz adam yeyip üzerine noksân eseri zâhir olmadı. Ve her fakîr ki ondan yedi bay oldu. Ve her hasta ki ondan tenâvül etti şifâ buldu. Ba'dehû mâide gök semtine mürtefi' olup kuşluk vaktinde inerdi. Bu minvâl üzere kırk gün müstemir oldu. Ve her indiğinde fukarâ ve agniyâ ve uşaklar ve karılar üzerine cem' olup ekl ederlerdi. Sonra bir gün iner bir gün inmez kaldı. Ba'dehû Hakk te'âlâ fermân etti ki bu mâideden ancak fukarâ ve hastalar yesin. Agniyâ bu hükümden muztarib olup şekk ettiler. Ve bu mu'cizeyi hâşâ sihre nisbet ettiler. Hakk te'âlânın fermânıyla onlardan üç yüz otuz kimse hınzîr kılığına mesh oldu."[134]

9. Fedâilü'l-Kur'ân

Gurâbzâde'nin zamân zamân Fedâilü'l-Kur'ân rivâyetlerini naklettiği görülmektedir. Âyetlerin ve sûrelerin faziletlerine dair vârid olan mezkûr rivâyetleri nakleden müfessirler, kahir ekseriyyeti pek sıhhatli olmayan bu rivâyetleri nakletmeleri dolayısıyla tenkide tabi tutulmuş olsalar dahi, bu nakiller tefsirlerin aslî bir unsuru olarak yer almaya devam edegelmiştir. *Zübed*'de yer alan birkaç rivâyet örneğini burada zikr edebiliriz:

"Hazret-i Ebû Hureyre radıyâllahu anhdan mervîdir ki Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu aleyhi vesellem Übeyy bin Ka'b'a radıyâllahu 'anh buyurdu, "Sana bir sûreden haber vereyim mi ki onun gibi ne Tevrât'ta ne de İncîl'de bir sûre nâzil olmadı?" Übeyy eyitti "Belâ yâ Rasûlallâh." Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki ol Fâtihatü'l-Kitâb'dır. Dahî buyurdu ki tahkîkan bana verilen Seb'u'l-Mesânî ve Kur'ân-ı 'azîmüşşân odur."[135]

134 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 95b-96a.

135 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 3a.

Mülk sûresinin sonunda ise şu rivâyet nakledilmiştir:

"Server-i Kainât'tan mervîdir kim buyurdu, "Her kimse ki her gece Tebâreke sûresini okur, Hakk celle ve 'ala onu onun sebebiyle kabrin azâbından mahfuz kılar. Ve bu sebebden bu sûreye Hazret'in zamân-ı sa'âdetlerinde Sûretü'l-Mâni'aderlerdi."[136]

Gurâbzâde, Tekvîr sûresinin faziletiyle alakalı şu rivâyeti nakletmiştir:

"Hazreti Abdullah bin Ömer radıyallâhu 'anhuma rivâyet etti ki Server-i Kâinât buyurdu, "Her kim muhabbetle arzu etti kim kıyâmet gününü 'iyânen göre ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ sûresini okusun.""[137]

B. Tefsirin Rivâyet Yönü

Zübed 'de ayetlerin tefsirine müteallik olan rivâyetlerden olabildiğince istifâde edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bölümde kısa örneklerle tefsirde rivâyet unsurlarının nasıl kullanıldığını örneklendirmeye çalışacağız.

1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri

Gurâbzâde'nin âyetleri tefsir ederken yer yer başka âyetlere atıflar yaptığını görmekteyiz. Örneğin Fâtiha sûresinin 7. âyetini[138] tefsir ederken, kendilerine ni'met verilenlerin kim olduğuyla alakalı Nisa sûresinin 69. âyetine[139] mürâcaatla şu ifadeleri zikr eder:

"Şol kimselerin yolunu göster ki üzerlerine nübüvvet ve risâlet ve velâyet ve şehâdetle in'âm ettin."[140]

Bakara sûresinin 164. âyetini tefsir ederken beliğ bir şekilde başka âyetlere şöyle göndermeler yapmaktadır:

---

136 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 385b.

137 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 403a.

138 ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ni'mete erdirdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, ya da sapıtanların yoluna değil.

139 ﴿وَمَن يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُوْلَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاء وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!

140 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 3a.

"﴿انَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ﴾ Tahkîkan ki göklerin yaratmasında ki bî-sütûn bir haymedir.[141] ﴿وَالَأَرْضِ﴾ Ve yerin yaratmasında ki bir döşenmiş bisâttır.[142]"[143]

Bakara sûresinin 106. âyetini[144] tefsir ederken de Ra'd sûresinin 39. âyetine[145] şu ifadelerle atıfta bulunur:

"Âyet makûlesinden her nesneyi ki nesh eder ya'nî içinde amel etmesinin hükmünü kaldırırız. ﴿أَوْ نُنسِهَا﴾ Yâ onu unuttururuz ya'nî gönüllerden onu mahvederiz."[146]

Yine Bakara sûresinin 116. âyetinin[147] tefsirinde Tevbe sûresinin 30. âyetine[148] şöyle değinmektedir:

"Ve yehûd ve nesârâ dediler; Tanrı te'âlâ oğul edindi. Ya'nî yehûd kısmından bir gürûh dediler Tanrı teâlâ Hazret-i 'Uzeyr'i oğul edindi. Ve nesârâ tâifesinden bir bölük dediler; Hazret-i Mesîh'i oğul edindi. ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Oğul edinmesinden Zât-ı pâki münezzehtir."[149]

2. Kur'ân'ın Hadisle Tefsiri

Gurâbzâde'nin âyetleri tefsir ederken hadislere de mürâcaat ettiği görül-

---

141 ﴿اللهَ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾ Allah O'dur ki gökleri, sizin de görüp durduğunuz gibi, direksiz yükseltti. Rad 13/2.

142 ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الَأَرْضَ بِسَاطًا﴾ Allah sizin için yeryüzünü yayıp/döşedi. Nuh 17/19

143 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 21a.

144 ﴿مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unuttururusak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.

145 ﴿يَمْحُو اللهُ مَا يَشَاء وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾ Allah, dilediği hükmü mahv eder (kaldırır), dilediğini sabit bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır.

146 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 14b.

147 ﴿وَقَالُواْ اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالَأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ﴾ Bir de: "Allah evlâd edindi" dediler. Hâşa! O böyle şeylerden münezzehtir. Bilakis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun mahlûkudur. Hepsi O'nun emrine boyun eğmektedir.

148 ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذَلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ Yahudiler, "Üzeyr Allah'ın oğludur" dediler; Hristiyanlar, "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları kahretsin, nasıl da uyduruyorlar!

149 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 15b.

mektedir. Örneğin, Ali İmran sûresinin 36. âyetinin[150] tefsirinde Buhârî'de[151] de yer alan şu hadisi zikr eder:

"﴿وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ﴾ Ve tahkîkan ben ona Meryem ad koydum. ﴿وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا﴾ Ve 'ale't-tahkîk ben onu ve evlâdını yâ ilâhî sana sığındırdım. ﴿مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ Dergâh-ı 'izzetinden sürülmüş şeytânın vesvesesinden. Hadîs-i şerîfte gelmiştir ki, "Bir uşak doğmaz illâ ki velâdeti mahallinde şeytân-ı şakî ona değer ve ol mahalde onun çağırması ondandır. Ancak Meryem ve oğlu ki Hakk te'âlâ bu isti'âze sebebiyle onları ondan mahfûz kıldı.""[152]

Nisa sûresinin 10. âyetinin[153] tefsirinde ise Gurâbzâde şu hadisi[154] zikr etmektedir:

"Tahkîkan şol kimseler ki sitem cihetinden öksüzlerin emvâlini yerler ﴿إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾ Bir nesne yemezler illâ karınları dolusu âteş yerler. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki, Hakk te'âlâ rûz-i kıyâmette bir tâifeyi gûrlerinden bu gûne gönderir ki ağızlarından âteş alevi çıkar. Hâzır olanlar suâl ettiler ki "Yâ Rasûlallâh onlar kimler ki?" Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu,

---

150 ﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ Derken onu doğurunca da dedi: "Ya Rabbî, dedi, ben bir kız doğurdum. -Zaten Allah ne doğurduğunu gayet iyi biliyordu-, erkek evlâd, elbette kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum. Onu da, onun neslinden gelecekleri de o kovulmuş şeytanın şerrinden korumanı niyaz ediyorum."

151 Ebû Hureyre şöyle dedi: Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: "Âdem çocuklarından doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytân ona dokunmuş olmasın. İşte şeytânın dokunmasından dolayıdır ki, çocuk anasından doğduğu anda feryâd ederek ağlar. Şeytânın bu dokunmasından Meryem oğlu ile annesi müstesnadır." Buhârî, Enbiyâ, 44.

152 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 42b.

153 ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ Yetimlerin mâllarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu âteş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir âteşe gireceklerdir.

154 Rivayetin farklı bir varyantı için bkz. Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır ts, IV/170. Ebu Said el-Hudri diyor ki: "Resûlullâh İsrâ hadisesini anlatırken buyurdu: "Baktığımda, deve dudakları gibi dudakları olan bir topluluk gördüm. Onların dudaklarını tutup ağızlarına âteşten kayalar atan kimseler vazifelendirilmişti. Atılan taşlar, onların alt taraflarından çıkıyordu. Ey Cebrail onlar kimdir dedim? Cebrail, ﴿هَؤُلاء الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾ dedi.

"İşitmediniz mi Hakk te'âlâ buyurur ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾"[155]

Hûd sûresinin 114. âyetinin[156] tefsirinde de Müslim'de[157] yer alan şu hadis rivâyet edilmektedir:

"﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ Tahkîkan kim iyilikler yaman olan eşyâyı mahv eder. Esbâbü'n-Nüzûl'de getirdi ki bir kişi Hazret'in huzûruna gelip dedi, "Yâ Rasûlallâh bu hâtundan her nesneye nâil oldum, ancak onunla cimâ' etmedim hâlim niçe olur?" Ol mahal Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kıldı. Ba'dehû Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ona suâl etti ki, ol hâlden sonra namâzı benimle cemâ'atle kıldın mı? Dedi, "Belâ." Hazret buyurdu, "Namâz sana keffâre oldu." Sahâbe-i kirâm Hazret'e suâl ettiler ki "Yâ Rasûlallâh bu hâl ona yalnızdır, yâ cemî' ehl-i îmânadır?" Hazret buyurdu ki "Cemî' ehl-i îmânadır." Ve bu rivâyeti Hazret'in hadîs-i şerîfi te'yîd eder ki buyurdu, "Kebâ'ir ictinâb olunca namâz namâza dek keffâre olur, aralarında olan günâhlara.""[158]

3. Kur'ân'ın Sahâbe Kavliyle Tefsiri

Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'da âyetlerin tefsirinde zamân zamân sahâbe kavline de yer verildiği görülmektedir. Örneğin, Bakara sûresinin 150. âyetinin son kısmında yer alan "nimetin tamâmlanması"[159] Hz Ali'den gelen bir rivâyetle "İslâm üzere ölmek" ifadeleriyle tefsir edilmiştir.[160]

Hicr sûresinin 65. âyetinde[161] Lût aleyhisselâm'ın kavmini götürmesi gerektiği emr edilen yer ile alakalı Abdullah bin Abbâs'ın (v. 68/687-88) kavline şu şekilde mürâcaat edilmiştir:

---

155 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 59a.

156 ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ﴾ Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamânlarında namâz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hâtırlatmadır.

157 Büyük günahlardan kaçınılması halinde, beş vakit namâz, iki cuma ve iki ramazan, aralarında (işlenecek küçük) günahlara kefârettir. Müslim, Tahâret 16.

158 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 167b.

159 ﴿وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

160 "Hazret-i Ali radıyallahu anh'dan mervîdir ki buyurdu; ni'metin itmâmı İslâm üzere ölmektir." Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 20a.

161 ﴿فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ﴾ Hemân gecenin sonunda aileni yola çıkar, sen de arkalarından git, içinizden hiç kimse dönüp ardına bakmasın, size emr edilen yere geçin gidin.

"﴿وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ﴾ Ve gidin fermân olduğunuz yere. Hazret-i 'Abdullah bin 'Abbâs radıyallâhu 'anhumâ buyurdu ki ol yer Şâmdır."[162]

Gurâbzâde Nahl sûresinin 90. âyetinin[163] tefsirini Abdullah bin Mesûd'un (v. 32/652-53) şu ifadelerini de zikr ederek yapmaktadır:

"﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ halka cemî' eşyâda tavassut etmeye ve iyilik etmeye fermân eder. ﴿وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى﴾ Ve hısımlık iyesi olan kimseye ihsân yetiştirmeye dahî emr eder. ﴿وَيَنْهَى عَنْ الْفَحْشَاءِ﴾ Dahî zinâ ve livâta gibi yaman fi'ilden halkı men' eder. ﴿وَالْمُنكَرِ﴾ Dahî bir fi'ilden halkı nehy eder ki ona mübâşeret eden üzere inkâr olunur. Ve o kuvvet-i gadabiyyeyi mahalsiz icrâ etmektir, katl-i nefs ve gasb-ı emvâl gibi. ﴿وَالْبَغْيِ﴾ Dahî halk üzere isti'lâ ve tecebbür etmekten nehy eder. Ve o kuvvet-i vehmiyyenin muktezâsından nâşî olan şeytândır. Ve insân kısmında ne kadar kötülük bulunur bu üç sıfatta münderecdir. Ve onun içün Hazret-i 'Abdullâh bin Mes'ûd buyurdu, "Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda hayr ve şer beyânında bu âyetten câmi' bir âyet yoktur." ﴿يَعِظُكُمْ﴾ Bu emr u nehy ile amel etmeye ve hayr ve şerr arasında temyîz etmeye size pend verir. ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ Tâ ki siz pend ü nasîhate dönesiniz."[164]

4. Kur'ân'ın Tâbiûn Kavliyle Tefsiri

Gurâbzâde'nin âyetleri tefsir ederken tâbiûn kavline pek fazla mürâcaat etmediği görülmektedir. Yine de örnek vermek gerekirse Hasan el-Basrî'nin (v. 110/728) nübüvvetle alakalı bir beyânından istifâdesini zikr edebiliriz. Yusuf sûresinin 109. âyetinin tefsirinde[165] müellifimiz şöyle söyler:

"Ve senden esbak risâlet içün bir kimse göndermedik illâ bir kişiler ki köyler halkından kendilerine ferişte lerle haber göndeririz. Hasenü'l-Basrî'den menkûldür ki buyurdu "Hakk celle ve 'alâ peygamber makûlesini ehl-i bâdiyeden ve karılardan ve ecinneden hergiz göndermedi.""[166]

---

162 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 186a.

163 ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ Muhakkak ki Allah, 'adâleti, iyiliği, akrabâya yardım etmeyi emr eder, çirkin işleri, fenâlık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size böyle öğüt verir.

164 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 193a-b.

165 ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلاَّ رِجَالاً نُوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de başka değil, ancak şehirlerde oturanlardan vahye mazhar ettiğimiz birtakım erkeklerdi.

166 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 176a-b.

Zübed 'de Zümer sûresinin 38. âyetinin[167] tefsirinde Mukatil bin Süleyman'dan (v. 150/767) gelen bir nakile şu şekilde mürâcaat edildiği görülmektedir:

"﴿إِنْ أَرَادَنِي اللَّهُ بِضُرٍّ﴾ Tanrı te'âlâ bana bir bedlik îsâl etmek isterse. ﴿هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ﴾ Ma'bûdlarınız Hudâ'nın istediği bedliği benden def' etmeye kâdir olurlar mı? ﴿أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ﴾ Yâhûd bana bir nef' îsâl etmek isterse. ﴿هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ﴾ Eyâ onlar Hudâ'nın nef'ini benden alıkoymaya kâdir olurlar mı? Hazret-i Mukâtil'den mervîdir kim Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlardan bu suâli etti. Onlar sükût olup cevâb vermediler. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ buyurdu. ﴿قُلْ حَسْبِيَ اللهُ﴾ Söyle yâ Muhammed hayrı bana yetiştirmek ve zararı benden def' etmede İzid-i zü'l-celâl bana kâfidir. ﴿عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ Üzerine erbâb-ı tevekkül olanlara i'timâd ederler."[168]

Gurâbzâde Zâriyât sûresinin 56. âyetinin tefsirinde de Mücahid bin Cebr'in (v. 103/721) sözlerine ise mürâcaat etmiştir:

"﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ﴾ Dahî perî ve insân makûlelerini yaratmadım. ﴿إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ İllâ ki bana ibadet edeler. Ya'nî Hakk celle ve 'alâ onları ibâdete müste'idd ve ondan gâyetle mütemekkin kıldı. İmâm Mücâhid bu âyetin tefsirinde buyurdu, "Hakk celle ve 'alâ cin ve insi yaratmadı illâ marifeti içün ve kamuları onu bilirler. Ancak kimisi fermânber olup kimisi isyân etti.""[169]

C. Tefsirin Dirâyet Yönü

Önceki bölümde, müellifin *Zübed*'de, âyetlerle alakalı rivâyetleri nasıl kompoze ettiğini ele almaya çalışmıştık. Bu bölümde ise müellifin dirâyet yönünü görebileceğimiz, Dil, Kelam ve Fıkıh ilimlerine dair yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışacağız.

---

167 ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ Eğer onlara: "gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorarsan "Allah!" derler. De ki: "Peki öyleyse, şimdi baksanıza Allahtan başka ibadet ettiğiniz şu nesnelere: şâyed Allah bana bir musîbet verirse bunlar o musîbeti giderebilirler mi? yâhûd bana rahmet ve ni'met vermek isterse o rahmeti engelleyebilirler mi?" Şu hâlde sen şöyle de: "Allah bana kâfidir. Güvenecek yer arayanlar da, yalnız O'na dayanıp güvensinler."

168 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 319a.

169 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 358b.

1. Arap Dili ve Belâgatı

Gurâbzâde âyetleri tefsir ederken, tefsirin muhâtab kitlesini de göz önünde bulundurarak, dil ile alakalı komplike tahlillere girmekten ziyâde daha yüzeysel bir takım açıklamalar yapma yolunu seçmiştir. Müellifin, Kur'ân mesajını olabildiğince yalın ifadalerle ortaya koyma hedefi güttüğü bu tefsirinde lügavî tahlillerin keyfiyetine dair birkaç örneği zikr edelim. Bakara sûresinin 196. âyetinde Hac kurbanını kesmeye muktedir olamayanların tutması gereken on günlük oruçla alakalı mübeyyen konumunda olan ﴿تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ ifadesini müteâkiben söyle söyler:

"﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Pes bir kimse ki kurbân bulmaya. ﴿فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ﴾ Hac günlerinde üç gün oruç tutması üzerine lâzımdır. ﴿وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ﴾ Ve yedi gün oruç tutması dahî kaçan haccın ef'âlinden fârig olup dönersiniz. ﴿تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ Bu üç ve yedi tamâm on adettir. Bu kelâmın zikr olunması te'kîd içindir. Tâ ki bir kimse fehm etmeye kim bu makâmda vâv ev manâsındadır ki iktizâ ede kim insân üçle yedi arasında muhayyer ola."[170]

Maide sûresinin 69. âyetinde[171] geçen ﴿وَالصَّابِئُونَ﴾ lafzının merfû' oluşuyla alakalı şunları söylemektedir:

"﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى﴾ Lafzı 'وَالصَّابِئُونَ' mübteda olmakla merfû' olundu. Ve onun haberi mahzûftur. Siyak-ı kelâm üzere delâlet eder. Ve gerekti ki innenin haberinden sonra vâki' ola. Lâkin ol kelâm arasında idhâl olundu. Bu nükte ale'l-fevr beyân olunmak içün ki, Sabiîler kesret-i dalâl ile îmânları olunca üzerlerine tevbe olunur. Gayrılarının tevbesi bi't-tarîki'l-evlâ hayyiz-i kabûle geçer. Pes takdîr-i kelâm bu gûne olur ki tahkîkan îmâna gelenlerin ve din-i yehûdiyyetle tedeyyün edenlerin ve tersâların hükmü mezkûr olacak kelâmdır. Ve sâbiîler dahî onlargibidir."[172]

---

170 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 25b.

171 ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَالَّذِينَ هَادُواْ وَالصَّابِؤُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ Îmân edenler, Yahûdîler, Sabiîler, Hristiyanlar... Bunlar içinden her kim Allah'a ve âhiret gününe iman edip makbul ve güzel işler yaparsa, onlara hiçbir korku yoktur ve onlar aslâ üzülmezler.

172 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 89b.

Yine Maide sûresinin 116. âyetinde[173] mâzî fi'ilin istikbâl anlamı taşımasıyla alâkalı şu îzâhı yapar:

> Ve mezkûr kıl ol vakit ki Îzid celle celâluhu dedi, "Ey Meryem oğlu Îsâ sen mi halka dedin, Hudâ'dan özge beni ve anamı ma'bûd edinin?" Bu suâl kıyâmet gününde olur lâkin muhakkaku'l-vukû' olduğu içün mâziyle ta'bîr olundu. Ve îrâdından murâd keferenin tevbîh ve tebkîtleridir."[174]

İnfitâr sûresinde 6. âyetinde Rabb'e sıfat olarak gelen "Kerîm" kelimesi ile alakalı şu açıklama yer almaktadır:

> "﴿يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ Ey âdemoğlu hangi şey seni Kerîm olan Perverdigârınla aldatıp ma'siyet üzere sana cür'et verdi. Bu makâmda lafz-ı *Kerîm*'in iradından birkaç fâide fehm olundu. Biri bu ki mahz-ı kerem onu iktizâ etmez ki zâlim ihmal olunup mu'azzeb olmaya. Ve dost ve düşman ve mutî' ve 'âsî bir derecede tutula. Pes niçe eğer sıfat-ı kereme sıfat-ı kahr ve intikâm damm olunur. Ve bir fâidesi bu ki iş'âr eder ki şeytân insânı Hudâ'nın hangi sıfatıyla aldatır. Zîrâ ol habîs söyler insâna "İstediğin nesneyi işle, Hudâ Kerîm'dir kimseyi mu'azzeb etmez ve 'ukûbeti ta'cil etmez." Ve bir fâidesi bu ki Hudâ'nın kesret-i keremi istid'â eder ki ziyâde itâ'at oluna, ne keremine mağrur olup ma'siyetine müdâvemet oluna."[175]

2. Kelâm

Gurâbzâde'nin, *Zübed*'de, itikâdî mezheplerin kelâmî münakaşalarına dalmadan, âyetlerin ilm-i kelâma taalluk eden yönlerini ehl-i sünnet perspektifi üzere değerlendirdiği görülmektedir. Kendisi itikâden müntesip olduğu mezhebi ifâde etmese de tefsirindeki kabûllerine bakılarak Maturîdî anlayışına sahip olduğu söylenilebilir. Örnek olarak Âl-i İmran sûresinin 198. âyetinde[176] Ru'yetullâh'a dair ifadelerini zikr edebiliriz:

---

173 ﴿وَإِذْ قَالَ اللهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِن دُونِ اللهِ﴾ Allâh demişti ki: "Ey Meryem oğlu Îsâ sen mi insânlara 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin?"

174 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 96a.

175 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 403a.

176 ﴿لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْاْ رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِندِ اللهِ وَمَا عِندَ اللهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ﴾ Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olarak, altlarından ırmaklar akan, ebedî olarak kalacakları cennetler vardır. İyi kişiler için Allah katındaki daha hayırlıdır.

"﴿لَكِنْ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ﴾ Lâkin şol kimseler ki Perverdigârlarının 'ikâbından korktular. ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ kendilerinedir bir bağlar ki köşkleri altından ırmaklar akar. ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ İçinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişlerdir. ﴿نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Ol cennetler Tanrı katından müheyyâ olmuşlar. Nüzûl ol ta'âm ve şerâbdır ki müsâfirin gelmesine müheyyâ olunur. Pes kaçan kim behişt-i câvidân ehl-i imânın gelmesine âmâde kılınmış bir şey ola onların ikrâmı dîdârın müşâhedesi olsa mahall-i rayb değildir."[177]

Müellifimiz, Nebe' sûresinin 36. âyetini[178] tefsir ederken Mutezile'nin aslah nazariyesinin aksini savunarak Allah'ın hiçbir fi'ilinde muztarr olmadığını şu ifadelerle beyan eder:

"﴿جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ﴾ Erbâb-ı takvâya bu ni'metler Perverdigârından bir mükâfât. ﴿عَطَاءً حِسَابًا﴾ Fazl u kereminden kifâyet edici bir vergi, ne vücûb tarîkiyledir. Zîrâ fâ'il-i muhtâr üzere bir nesne vâcib olmaz."[179]

Yunus sûresinin 61. âyetinde[180] Allah'ın ilim sıfatı ve levh-i mahfuza dair görüşünü şöyle îzâh eder:

"﴿وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ﴾ Ve sen yâ Muhammed bir işte olmazsın. ﴿وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ قُرْآنٍ﴾ Ve ol işten ötürü hiçbir Kur'ân okumazsın. ﴿وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ﴾ Ve siz ey âdemîler hiçbir iş işlemezsiniz. ﴿إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا﴾ İllâ ki biz üzerinize erbâb-ı ıttılâ' idik. ﴿إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ﴾ Kaçan ol işte şurû' edip işlersiniz. ﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ﴾ Ve Perverdigârının ilminden bir küçük karınca denli şey pûşîde olmaz. ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ Yerde. ﴿وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ Ve ne gökte. ﴿وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا

177 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 75b. Mutezile ve Ehl-i Sünnet arasındaki Ru'yetullâh tartışmasının merkezinde yer alan âyetlerden birisi olan Kıyâme sûresinin 23. âyetini ise bu minvâl üzere çevirir: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ﴾ ol günde yüzler tâzeter olur. ﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ Perverdigârına müşâhede edicidir. Bkz. Gurâbzâde, a.g.e, Nuruosmâniye, no. 313, vr. 396a.

178 ﴿جَزَاء مِّن رَّبِّكَ عَطَاء حِسَابًا﴾ Rabbinden bir karşılık, yeterli bir bağış olarak.

179 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 400a.

180 ﴿وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِن قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلاَّ كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاء وَلاَ أَصْغَرَ مِن ذَلِكَ وَلا أَكْبَرَ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾ Ne zamân sen bir işte bulunsan, ne zamân Kur'an'dan bir şey okusan ve siz ne zamân bir iş yaparsanız, o işe daldığınız zamân biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın.

﴿أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ Ve ne ol miskâli zerreden küçük ve ne ondan büyük bir şey illâ bir rûşen yazılmış nesnede müsbettir, ya'nî Levh-i Mahfûz'da mevcûddur. Ya'nî hâsıl-ı kelâm bu ki vücûd ve imkânda her ne denli ef'âl ve akvâl ve cevâhir ve a'râz var kamusu Îzid-i zü'l-celâlin ilmine nümâyândır. Onladan bir şey, üzerine hafî olmaz."[181]

Yine Yunus sûresinin 94. âyetinin[182] tefsirinde, peygamberlerin ismet sıfatını hâiz olduğunu, bu bağlamda âyetlerde itab gibi görünen bir takım ifâdelerin peygamber nezdinde ümmete hitâben teklîm edildiğini şöyle açıklar:

"﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ﴾ Pes 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr kasas ve ahkâmında sana indirdiğimiz şeyden bir gümânda düşmüş idin. ﴿فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Pes sor şol kimselerden ki senden esbak kitâbı okurlardı. ﴿لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Kasem olsun ki sana âşikâr dürüstlük geldi Perverdigârından. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ Pes elbette şekk edenlerden olma. Esahh-ı akvâl üzere ki bu gûne hitâblar sûretâ Server-i Kâinât'adır. Velâkin murâd ümmettir. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem kendine münzel olan şeyde şekk etmekden ma'sûm ve mahfûzdur. Ve bu makûledendir bu âyet."[183]

3. Fıkıh

Gurâbzâde'nin, tefsirde Hanefî mezhebinin görüşlerini yeri geldiğince, mufassal fıkhî îzâhâta girmeden öz ifadelerle zikr ettiği mülâhaza edilmiştir. Bazen de Hanefî mezhebinin görüşlerini Şâfiî mezhebinin görüşleriyle mukayese etmiştir. Örneğin Bakara sûresinin 203. âyetini[184] tefsir ederken İmâm-ı

181 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 156b.

182 ﴿فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ Eğer, faraza, sana indirdiğimiz hususlardan herhangi birinde şüphe edersen, senden önce kitap okuyanlara sor. Celalim hakkı için, sana Rabbin tarafından gerçek gelmiştir, bunda en ufak bir tereddüdün olmasın!

183 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 158b-159a. Benzer yorumlara Zümer sûresinin 65. âyetinde de rastlanmaktadır. Gurâbzâde burada söyle söyler: ﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ dahî âlettahkik kim sana ve senden esbak olan peygamberlere vahy olundu kim ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ eğer şirk edersen amelin batıl olup utuzanlardan olursun. Bu kelam alâ sebili'l-farz ve't-takdîrdir. Bu gûne hitâblardan murâd rusülün hamiyetini tehyîc etmektir. Ve kefereye kemâl-i ye'si vermektir. Ve efrâd-ı ümmetin hükmünü bi't-tarîki'l-evlâ iş'âr etmektir." Bkz. Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 320b.

184 ﴿وَاذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ O sayılı günlerde tekbir getirerek Allah'ı zikr edin!

A'zam'ın ve İmameynin görüşlerini şu şekilde zikr etmiştir:

"﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ﴾ Ve İzid-i zülcelâli yâda getirin. ﴿فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ﴾ Sayılmış günlerde. Ol günler Hazret-i İmam-ı A'zam katında arefe gününde sabâh namâzından, kurban bayramının evvelki gününün ikindi namâzına dektir. Ve İmâmeyn katında arefenin sabâh namâzından âhir-i eyyâm-ı teşrîkin ikindisinedektir."[185]

Nisâ sûresinin 101. âyetinde[186] seferîlikle alakalı İmâm-ı A'zam'ın görüşünü şöyle nakletmektedir:

"﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve kaçan zemînde sefer edersiniz. ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنْ الصَّلَاةِ﴾ Üzerinize bir günâh müterettib olmaz namâzdan kasr etmenize ki rubâ'î olan namâzı ikişer kılasınız. Zâhir-i nas onu iktizâ eder ki müsâfir olan kimse namâzı kasr ve itmâm etmede muhayyerdir ve İmâm Şâfi' buna zâhib oldu. Ve İmâm-ı A'zam katında kasr etmek vâcibdir, nitekim ehadîs-i şerîfede sâbit oldu. Ve âyet-i kerîmeyi bu vech üzere te'vîl etti ki sahâbe-i kirâma namâzın itmâmı me'lûf olmağın kasr etmede şâyed kendilerime bir isim hâsıl ola diye vehm edeler. Ol vehmi def' etmek içün üzerlerine günâhın tertîbininefyetti."[187]

Gurâbzâde Bakara sûresinin 225. âyetinin[188] tefsîrinde yemîn-i lağvin mezhep imamlarına göre tarifini şöyle yapar:

"﴿لَا يُؤَاخِذُكُمْ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ Îzid-i zülcelâl sizi beyhûdelikle düşen andlarınızda mu'âheze etmez. Ya'nî onun sebebiyle size ikâb etmez. Yemîn-i lağv İmâm-ı A'zam radıyâllahu 'anh katında odur ki insân bir nesne üzere and içse ol gümânla ki ol şey dürüsttür, sonra hilâfı çıkar. Ve İmâm Şâfi'î katında ye-

---

Kim acele edip iki günde dönerse ona vebal yoktur. Kim geri kalırsa, günahlardan korunduğu takdirde, ona da vebal yok. Allah'a karşı gelmekten korunun ve bilin ki hepiniz neticede diriltilip O'nun huzûrunda toplanacaksınız!

185 Gurâbzâde, *a.g.e*, vr. 26b.

186 ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُواْ لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا﴾ Yeryüzünde sefere çıktığınız zamân kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namâzı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.

187 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 71a-b.

188 ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِيَ أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafûrdur, halîmdir.

min-i lağv söz arasında insânın lisânı üzere cârî olan kasemlerdir. Elâ vallâhi, belâ billâhi. Ve hüve takdîr üzere yemin-i lağvda keffâre vâcib olmaz. Ve Hakk sübhânehû ve teʿâlâ onunla muʾâheze etmez."[189]

Müellif abdestin tarif edildiği Mâide sûresinin 6. âyetinin tefsirinde ise Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre başın meshine dair şu öz bilgiyi verir ve ayakların meshi-yıkanması ihtilâfındaki ihtiyârını belirtir:

"﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ Ve başlarınızı suyla silin. Hazret-i İmâm-ı Aʿzam katında başın dörtte birini silmek farzdır. Ve Hazret-i İmâm Mâlik nassın zâhirine nazar edip cümlesinin meshini farz gördü. Ve Hazret-i İmâm Şâfiʿî radıyallâhu ʿanh buyurdu kim ismi mesh üzere ıtlâk olacak nesnenin meshi farzdır. ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ Ve ayaklarınızı topuklara varınca gusl edin."[190]

4. Tasavvuf

Gurâbzâde'nin âyetlere yaklaşım tarzına bakarak sûfî meşrep bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklarda tasavvufî yönüne dair herhangi bir bilgi bulamasak da, Nâsıh el-Bağdâdî'nin Bağdat'ta Abdülkâdir Geylânî câmiinde vâiz olması bu noktada bize az çok fikir sunmaktadır. Şimdi, Gurâbzâde'nin âyetleri işârî bakış açısıyla yorumlayışına dair birkaç örnek vererek tefsirin bu yönüne atıf yapacağız. Müellif Bakara suresinin 17-20. âyetlerini tefsir ettikten sonra şu ifadeleri zikr etmiştir:

"Bilgil Hakk celle ve ʿalâ münâfıkların hâlini şol kimselerin hâline teşbîh etti ki bir karanlık gecede bir şiddetli yağmura sataşanlar ki onun içinde karanlıklar ve raʿd ve berk olup yıldırımın sadâsı korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar, tâ ki mevtin korkusundan sakınalar. Her gâh ki şimşek ışık eder yürürler. Ve kaçan karanlıklı olur mütehayyir dururlar. Bu teşbîh onlara ol münâsebetle oldu ki dîn-i İslâm rahmet olduğu içün yağmura benzer ve ehl-i nifâk üzere meşakkatli olan tekâlîf-i şerʿiyye ve terk-i riyâset ve edyân-ı kadîme gibi eşyâ yağmur içinde olan zulumâta. Ve bunlar üzere münâfıkların zuʿmına göre zulumât ıtlâk olundu. Ve illâ fi'l-hakîka nûr-i mahzdırlar. Ve onların korkuları raʿde teşbîh olundu. Ve ehl-i İslâm'a olan zafer ve ganâim berke ve erbâb-ı küfr ve nifâka olan vaʿîd ve tehdîtler savâʿika ki onları işitmemek içün parmaklarını kulaklarında kılarlar. Zîrâ içinde olan onlara mevt korkusu verir.

189 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 29b-30a.

190 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 81a.

Ve her gâh ki fütûhun ve ganâimin husûlü onlara ışık verdirir, İslâm'ı pesend ederler. Ve kaçan cihâdın ve riyâzâtın zu'mlerine göre karanlıkları hayallerine gelir, dîn-i müstakîmin sülûkünden münharif olurlar."[191]

Gurâbzâde Kehf suresinde yer alan hazreti Mûsâ ile Hızır kıssasını işârî üslûb üzere tefsir ettikten sonra[192] kıssaya dair şu hisseyi okuyuculara özetlemektedir:

"Ve bu hikâyenin fevâidinden murâd, insân gerektir ilmine mağrûr olmaya ve her görüp beğenmediği şeyi takbîh etmeye ki şâyed onlarda bir sırr ola kim kendüsi ona muttali' değildir. Ve mu'allimine tevâzu eyleye, hemîşe te'allümeyleye."[193]

Müfessir Gurâbzâde, Bakara sûresinin 201. âyetini[194] ise Hazreti Ali'den naklettiği bir rivayetten istifade ederek lafızların zâhirinin dışında şu şekilde tefsir etmektedir:

"﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ﴾ Ve onlardan bir bölük var ki du'âsında söyler. ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ Ey Perverdigârımız bize bu cihânda bir iyilik ver. Ya'nî sıhhat ve kifâf-ı maîşete ve tâ'ata bizi muvaffak kıl. ﴿وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً﴾ Ve öbür cihanda bir iyilik. Ya'nî onda sevâb ve rahmeti ver. ﴿وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ Ve dûzah işkencesinden bizi mahfûz kıl. Hazreti 'Aliyyü'l-Murtezâ radıyallâhu 'anhdan mervîdir ki buyurdu; bu cihânın hasenesi hâtun-i sâlihadır. Ve öbür cihânın hasenesi hûr-i pesendîdedir. Ve 'azabü'n-nâr nâ-ma'kûl hâtundur."[195]

---

191 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 5a.

192 Bkz. Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 210a-211b.

193 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 211b.

194 ﴿وِمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ Onlardan bir kısmı da: "Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru" derler.

195 Gurâbzâde, *a.g.e,* vr. 26a.

SONUÇ

Osmanlı döneminde farklı içerik ve üsluplar üzere telif edilmiş birçok Türkçe tefsirin olduğu bilinmektedir. Bu tefsirlerden birisi de *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*'dır.

Zübed, Gurâbzâde olarak şöhret bulmuş olan Ahmed Salih bin Abdullah en-Nâsıh el-Bağdâdî tarafından telif edilmiştir. Kaynaklarda, Gurâbzâde hakkında çok kısıtlı bazı bilgi kırıntıları dışında pek fazla malûmâta rastlanamamaktadır. Dolayısıyla Gurabzâde'nin tahsil hayatına ve yaptığı vazifelere dair bilgilerimiz mahduttur. Fakat Bağdat gibi bir ilmî merkezde ve Abdülkâdir Geylânî Câmii gibi çok gözde bir mabedde vâiz olarak görev yapması ve tefsirinde takip ettiği yöntem tahsiline, bilgi birikimine ve tasavvufî kişiliğine dair bir parça ışık tutmaktadır. Buna göre Gurabzâde, Arapça ve Farsça'ya hâkim, İslâmî ilimlere ve kaynaklarına vâkıf, kuvvetli hitâbet kâbiliyeti olan sûfî meşrep bir âlim olarak nitelendirilebilir.

Müfessir Gurâbzâde tarafından 1096/1684 senesinde telif edilmiş ve 1292-1294/1875-1877 yıllarında iki cilt halinde basılmış olan tefsir, Kâşifî'nin *Mevâhibü'l-Aliyye*'si ve Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'i ağırlıklı olmakla birlikte, tespit edebildiğimiz yirmi civarında eserden istifade ile husûle gelmiştir. Eserden bahseden kaynakların çoğu bu tefsirin tercüme olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat eser klasik tefsir yazma geleneğine mutâbık olarak kaleme alınmıştır. Örneğin Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'i, Nesefî'nin *Medârikü't-Tenzîl*'i veya Ebussuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i nasıl ağırlıklı olarak Zemahşerî tefsiri olmak üzere kendilerinden önce kaleme alınan eserlerden istifade ile telif edildiyse, müfessir Gurâbzâde de benzer şekilde zamânında mevcut olan eserlerden istifade ederek tefsirini kaleme almıştır. Dolayısıyla bu tefsir ve benzeri olan Türkçe tefsirler de nev'i şahsına münhasır birer müstakil tefsir olarak kabûl edilmelidir. Eserin kaynaklarını ve yöntemini analiz ettiğimizde ulaştığımız kanaat de bu şekilde olmuştur.

Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'ın, Arapça bilmeyen bir Türk'ün Kur'ân mesajını en kısa yoldan kavrayabilmesi maksadına yönelik telif edilmiş bir tefsir olduğunu görmekteyiz. Âyetlerin muhtevâsını öz bir biçimde ortaya koymayı hedefleyen müfessir, klasik tefsir eserlerinde yer alan unsurların birçoğunu okuyucunun zorlanmadan kavrayabileceği bir dille ve üslupla sentez-

lemiştir. Ayetin ayetlerle, hadislerle, sahâbe ve tâbiûn sözleriyle tefsiri, müfessirin başvurduğu yollardandır. Gurabzâde'nin Kur'ân ilimlerine ve diğer İslâmî ilimlere taalluk eden yerlerde görüş beyan ettiği de görülmektedir. Fakat karışık lügavî tahliller, derin kelâmî tartışmalar ve çok ince mevzulara dâir olan fıkhî ihtilâfât tefsirde yer almamıştır. Bu noktalara dair gereken bilgiler eserin maksadına hizmet edecek kararda tefsire dercedilmiştir. *Zübed*, Hanefî fıkhı ve ehl-i sünnet akâidi üzere, Âsım kırâatinin Hafs rivayeti esas alınarak ve o zamân mevcut olan tefsir, hadis, İslam târîhi ve dil eserlerinden istifâde edilerek telif edilmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı olsa gerek -nüshalarının yoğunluğuna bakarak- eserin kısa zamânda Türk halkı tarafından hüsn-i kabûl gördüğü anlaşılmaktadır. Telif edildikten kısa bir süre sonra dönemin padişahı Sultan III. Ahmed'e de müzeyyen bir nüshasının güzel bir ta'lîk hatla yazılarak hediye edildiği görülmektedir. *Zübed*'in telifinden yaklaşık iki yüz yıl sonra Tanzimat döneminde basılması, Osmânlı Türkçe tefsirleri arasındaki konumunu ve halk nezdindeki hüsn-i kabûlünü ortaya koyması açısından mânidardır. Tefsir, günümüz insânı tarafından bile gayet râhat bir şekilde anlaşılabilecek, sade ve akıcı bir dil üzere kaleme alınmıştır.

Tefsir'in metni günümüz harflerine aktarılırken Sultan III. Ahmed'e sunulmuş olan ve bu çalışmanın ikinci cildi olarak tıpkıbasımı yapılan nüsha esas alınmıştır. Bu nüshanın eksik kaldığı yerlerde metin müellif nüshası olduğu ifade edilen nüshadan tamamlanmıştır.

BİBLİYOGRAYFA

Aga Buzurg Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tasnîfi'ş-Şî'a, Dâru'l-Edvâ,* Beyrut 1304.

Arpa, Recep, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmânlı Gazete ve Dergilerinde Yer Alan Tefsir İlanları", *Usûl Dergisi*, İstanbul 2011, XVI/27-66.

Aslantürk, Hümeyra, "Necmeddin Nesefî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/572.

Ateş, Süleyman, "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/456-458.

Aydar, Hidâyet, "Türklerde Kur'an Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1999, I/159-235.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.

_____ *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

Bakırcı, Saffet, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/203-204.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsîr târîhi Tabakatü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973.

Birışık, Abdülhamit, "Osmanlıca Tefsîr Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", *İslâmi Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004, s. 53-68.

el-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed bin İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dârü'l-Hadîs, Kâhire ts.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.

Cerrahoğlu, İsmail, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl", *DİA*, İstanbul 1995, XI/260-261.

Çetin, Abdurrahman, "Vahidî", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/439.

Demirci, Muhsin, "Ahmed bin Muhammed el-Herevî", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/220-221.

Doğan, İshak, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Ergin, Ali Şakir, "Şehabeddin Hafâcî", *DİA*, İstanbul 1997, XV/73.

Erkan, Mustafa, "Bahrü'l-Garâib", *DİA*, İstanbul 1991, IV/513.

Eroğlu, Ali, "Ali bin Muhammed Hâzin", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/125-126.

el-Ezdî, Hıdır bin Abdurrahman, *Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, No. 244.

Gurâbzâde, Ahmed bin Abdillah en-Nâsıh el-Bağdâdî, *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmâniye, No. 313.

el-Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî bin Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal, No. 70.

el-Herevî, Ahmed bin Muhammed *el-Garibeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, No. 591.

Kâşifî, Hüseyin Vâiz, *Mevâhibü'l-Aliyye*, Nuruosmaniye, No. 284.

Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 163.

Karaismailoğlu, Adnan, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/17.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, MEB, İstanbul 1971.

Kaya, Murat, "*Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kuran-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri* " Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Kılıç, Hulusi, "Ahterî", *DİA*, İstanbul 1989, II/184-185.

el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mahmud Paşa, No. 60.

el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm bin Hevâzin, *Letâifü'l-İşârât*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yeni Cami, No. 101.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, I-IV.

el-Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim bin Haccâc, *el-Câmiü's-Sahîh*, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî) Dârü'l-Hadîs, Kâhire 1997.

en-Nakkaş, Muhammed bin Hasan, *el-Mûvazzah fi Meâni'l-Kur'ân ve Keşfi Müşkilâti'l-Furkân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 297.

en-Nesefî, Ebu'l-Berakât, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mahmud Paşa, No. 111.

en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer bin Muhammed, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, No. 95.

Osmanzade Tâib Ahmed, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1271.

Öztürk, Mustafa, "Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/292-293.

_____ "Kur'ân Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım -Tefsirde İsrâiliyyât Karşıtı Söylemin Tahlil ve Tenkidi-" *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum 2014, IX/1, s. 11-68.

Serin, Muhittin, "Durmuşzâde Ahmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/59.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar târîhi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye, No. 72

et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır ts.

Uludağ, Süleyman, "Abdülkerim bin Hevâzin Kuşeyrî", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI/474.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No. 49.

Yazıcı, İshak, "Ebü'l-Leys Semerkandî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/475.

Yazıcı, Tahsin, "Sözlük", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/402.

Yıldırım, Suat, "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 1993, VII/100-101.

METİN

ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR

GURÂBZÂDE AHMED EFENDİ

زبد آثار المواهب والأنوار

ZÜBEDÜ ÂSÂRİ'L-MEVÂHİB VE'L-ENVÂR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Hudûs ve zevâle dair bütün 'alâmetlerden münezzeh olanın zâtını ben kankı kuvvetle idrak edebilirim? Hem kankı duyu ile ifâde edebilirim, mevcûdâtı benzersiz biçimde yaradan ve kendisi kemâl sıfatlarıyla muttasıf olanın sıfatlarını. O'nun hamdini hakkıyla nasıl edâ edebilirim ki O, bütün 'âlemler onu hamdetmese bile yine de zâtıyla hamde müstehak olandır. O'na hakkıyla şükr edebilmek benim ne haddime ki şükre muvaffak kılınmak dahi bizzat şükür gerektirmekte iken, var düşün sen bunun emsâlini. Öyleyse bana düşen, beşîr ve nezîr olan Hz. Peygamber'e Kitâb'ı indiren Allah'tan an-be-an meded dilemektir. O kitap, kendüsinde her kankı bir eğrilik bulunmayan 'Arabça bir Kur'ân olarak indirilmiştir. Apaçık burhanlar ve hüccetlerle teyid edilmiştir. İrşâd isteyenleri dosdoğru yola iletir. kendüsine tutunanı ebedî ni'metlere eriştirir. Onun fesâhati Benî Adnan'ın fasîhlerini dilsiz bıraktı, belâgatı da keskin dilli bütün belîğlerinin yaygaralarını susturdu. Onun hüccetlerinin nurları küfür ve nifâkın karanlıklarını yok etti ve delillerinin kılıçları bütün 'inâd ve ayrılık ehlinin köklerini kesti. Allah Kur'ân'ı, sonsuz kurtuluşu isteyenler içün bir basîret ve kendü katından hibelere ulaşmak isteyenler içün bir öğüt kıldı. Onu yakınlık makamlarına yükselmek isteyenler içün bir vesîle ve sâliklerin yollarına çıkan perdelerin karanlığını yok eden bir nûr eyledi. Müjdeler olsun gücü dâhilinde onun eşsiz düzene sahip mânâlarını tahsîl etmeğe gayretini sarf edenlere ve Melik, Alîm, Allâm olanın rızâsını kazanmak içün emirleri ve nehiyleri doğrultusunda 'amel etmeğe sarılanlara! Ve müjdeler olsun onun belîğ öğütleriyle öğüt alanlara, kıssa ve temsîlleriyle 'ibret alıp matlûbu kazananlara! Tevhîdinin âyetlerinin ifâde ettiklerine muhlisâne inananlara, va'di ile sevinenlere ve vâ'îdinden sakınanlara müjdeler olsun.

Ey 'âlemlere rahmet, yolunu şaşıranlara hidâyet olan bir nûr olarak Kur'ân'ı indiren! Senden nebîlerin sonuncusu, sûfilerin ve peygamberlerin dayanağı, **[2a]** gelişiyle kapkaranlık şirkin kuruntusunu yok eden; 'Arab, 'Acem, Türk ve

Deylem'in cümlesine gönderdiğin efendimiz Muhammed'e (s.a.v) ve O'nun mukaddes izinden yürüyen âline ve îmânın nûruyula ʻArab ve Fârs memleketlerini nurlardıran ashâbına salât etmeni dilerim.

Emmâ baʻd, feyekûlü'l-muhtâc ilâ lutfi Rabbihi'l-Hafiyy ve'l-Celiyy Ahmed bin ʻAbdillâh en-Nâsıhu bi-Câmiʻi Kutbi'l-ʻÂrifin Seyyid ʻAbdülkâdir el-Cîlî -kaddesallâhu rûhahû ve nevvera darîhahû- mahfî buyurulmaya kim vezîr-i rûşen-zamîr, âsaf-ı tedbîr-i müdebbir-i enâm, hâfız-ı memâlik-i İslâm, sâhib-i ʻizz ü ikbâl, huceste-reʻy-i hümâyûn, mürebbi-i ʻulemâ, muhibb-i fukarâ, tedbîr-i umûrda müşkil-küşâ hazretü'l-vezîr İbrâhim Paşa -lâ zâlet eyyâmu devletihî makrûneten bi'l-ʻizzi ve'ş-şeref, ve-lâ berihat süddetuhu's-seniyyetu methûfeten bi-envâʻi'l-hedâyâ ve't-tuhaf- bundan esbak fermân-ı ʻâlîleri bu hakîre sâdır oldu kim Mevlâna Yakub Çerhî'nin Tebâreke ve ʻAmme cüzlerine düşen tefsîrinin zebân-ı Fârisîden hâlâ dîn-i İslâm'ın nusretine ve Haremeyn-i Muhteremeyn'in hizmetine bel bağlayan Devlet-i Osmânîyye'de müstaʻmel olan lisân-ı Türkî'ye nakl edeyim. Kaçan bi-hamdillâh tamâm olup hatâ-pûş olan nazar-ı şerîfleri ona taʻalluk etti, mahallî görüle buyurmadan üzerine kabûl sahhını çekti. Baʻdehû himmet-i ʻâlîleri onu istidʻâ etti kim cemîʻ Kur'ân-ı ʻazimüşşân ol minvâl üzere tefsîr oluna, tâ kim lisân-ı ʻArabî'den bî-behre olan ebnâ-i Türk, Kur'ân-ı vâzıhü'l-burhânın maʻnâlarından hisse-mend olalar ve onun lügatını fehm etmedikleri ecilden müstemend olmayalar. Binâen ʻalâ zâlik, bu dâʻîleri dâmen-der-meyân edip tefâsîrden *Envârü't-Tenzîl*'i ve *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'yi ve *Meʻâlimü't-Tenzîl*'i ve *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i ve *Envârü't-Tenzîl* üzere düşen *Şihâb Hafâcî'nin hâşiyesi*ni ve kütüb-i lügatden *Garîbeyn*'i ve *Ahterî*'yi ve *Uknûm*'u ve *Halîmî*'yi ve fenn-i tefsîre müteʻallik niçe kütübü cemʻ edip ve onlardan ekvâ-yı ekvâli ve Hazret-i Hafs'ın rivâyetiyle İmâm-ı ʻÂsım'ın kırâ'atini ve ahkâmda Hazret-i İmâm-ı Aʻzam'ın kavlini ve mehmâ emken edâ-i maʻnâda kavâʻid-i nahviyyeyi ve esrâr-ı belâgatın beyânını iltizâm edip şurûʻ eyledim. Bu tahmîn ile ki eğer ʻömr vefâ edip havâdis-i rûzgârdan hâtır emîn olursa üç dört yılda husûle gele. Ve lillâhi'l-hamdü ve'l-minne bir sene-i şemsiyye müddetinde vücûda geldi. Pes hilye-i insâf ve dânişle muttasıf olanlardan mes'ûl ve nukkâdân-ı cevâhir-sühandan me'mûldür ki **[2b]** maʻnâda bir halel müşâhede ettiklerinde ıslâh ile onu haber eyleyeler ve eğer edâ-i mekâsıdda bir kusûra vâkıf olurlarsa dâmen-i ʻafv ile setr edeler.

Mesnevî: دیدۀ انصاف چو بینا بود
در شمرد گر چه که مینا بود

وانکه ندارد دل رحمت پذیر
تهمت پشمینه نهد بر حریر

کار بزرگان بود انصاف کار
کار خسان جر نبود خار خار[1]

Ve ezbes ki mededimin çoğu Mevlânâ Kâdî Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'inden ve Mevlânâ Hüseyin Kâşifî'nin *Mevâhibü'l-Ledünniyye*'sinden idi, bu kitâbı *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* ismiyle mevsûm kıldım ve bi-'avnillâhi sübhânehû ve te'âlâ bu tesmiyeden târîh-i sâl-i te'lîf istifâde olundu.[2]

Bilgil eyyedekallâh cumhûr-i 'ulemâ bunun üzeredir ki kırâ'ete şurû' olunmadan isti'âze etmek müstehâbdır. Ve ba'zı 'ulemâ ona zâhib oldu kim onu okuması vâcibdir. Tefsîr-i Kurtûbî'de[3] getirdi ki bir kavlde kırâ'etten evvel isti'âze getirmek Seyyidü'l-Kevneyn üzere yalnız farz idi ve sâ'ir ümmet okumasında sünnet tarîkiyle ona iktidâ ettiler. Ve be-her hâl namâzda okuyan kimesne, gerekdir ki onu ihfâ eyleye. Ve namâzın hâricinde üç vecih dediler. Ba'zısı âyât-ı Kur'âniyye'den imtiyâzını mülâhaza edip, ihfâ olunmasına hükm etti. Ve ba'zısı Kur'ân'ın şi'ârı olduğuna nazar edip cehr olunmasını sezâ gördü. Ve ba'zısı esâs-ı muhâkemeyi tarh edip dediler, okuyan kimesne tenhâda ise ihfâ etmesi evlâdır ve eğer müstemi' huzûrunda ise cehr etmesi ensebdir, tâ ki müstemi' olan istimâ' içün kendü nağmesini cem' ede. Ve keyfiyyet-i lafzında ihtilâf vâki' oldu. Esahh-ı akvâl üzere budur: اَعُوذُ بِاللهِ مِن الشَّيْطَانِ الرَّجِيم Ya'nî Tanrı'ya sığınırım, rahmetinden dûr olan dîvin şerrinden.

---

1 İnsaf gözü açık olunca cam olanı inci sayar.
Merhametli bir kalbe sahip olmayan kişi, ipekli kumaşı yün olmakla ithâm eder.
Büyüklerin işi insaf üzere olurken düşüklerin işi diken gibi eziyyet vermektir.

2 زبد آثار المواهب والأنوار Bu ifâde ebced hesâbı ile 1095/1683 senesinde tekâbül etmektedir. Bu târîh eserin te'lîfine başlama târîhidir.

3 Ebû Abdullah Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mahmud Paşa, no. 60, vr. 32b-34a.

SÛRETÜ FÂTİHATİ'L-KİTÂB

[سورة فاتحة الكتاب]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Bu mezkûr olacak bir mikdâr söz, Kelâm-ı Mecîd'in mebde'idir. وهى سبع ايات Ve bu sûrenin 'aded-i âyâtı yedidir. مكية Mekke-i Mükerreme'de nâzil oldu. ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ 'İbâdete **[3a]** müstehak olan Tanrı'nın adıyla başlarım. ﴿الرَّحْمٰنِ﴾Halk üzere vücûd ve hayâtla in'âm eden. ﴿الرَّحِيمِ﴾ Onları bekâyla esirgeyip âfâttan hıfz eden. ﴿الْحَمْدُ﴾ Cümle mevcûd ve ma'lûm öğmekler ve gökçek sıfatlar ezelden ebede dek Hakk sübhânehû ve te'âlânın zât-ı bâhirü's-sıfâtına mahsûsdur. ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ İns ve melâ'ike ve cin ve özgeleri perverde eden. ﴿الرَّحْمٰنِ﴾ Ulu ni'metlerle tefaddul eden. ﴿الرَّحِيمِ﴾ Ni'amın gizlisini ihsân eden. ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ Rûz-i cezânın iyesi ki ol günde istediği nesneye tasarruf eder. ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ Sana ey Hudâ, yalnız taparız zîrâ senden gayrı kimesne 'ibâdete müstehak değildir. ﴿وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ dahi cemî' umûrumuzda senden yardım isteriz zîrâ senden gayrı kimesne umûra temşiyet vermez. ﴿اهدِنَاالصِّرَاطَ المُستَقِيمَ﴾ Akvâl u ef'âllerimizde bize doğru yolu göster yâ sâbit et bizi doğru yol üzere ve o dîn-i İslâm ve sünnet-i Seyyidü-l'Enâm'dır sallallâhu 'aleyhi ve sellem.

﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ﴾ Şol kimesnelerin yolunu göster ki üzerlerine nübüvvet ve risâlet ve velâyet ve şehâdetle in'âm ettin. ﴿غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ﴾ Ne onların yoluna ki üzerlerine hışm olundu ve onlar Yehûd gürûhudur. ﴿وَلاَ الضَّالِّينَ﴾ Ve ne azgunların yolu ki onlar Nesârâ kısmıdır. Âmîn, ettiğimiz du'âyı kabûl et.

Bilinmek gerek ki âmîn Kur'ân'dan değildir. Lâkin Fâtiha okunduğunda âhirinde âmîn söylenmesi sünnettir. Hazret-i Ebû Hureyre radıyallâhu 'anhdan mervîdir ki Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem Übeyy bin Ka'b'a radıyallâhu 'anh buyurdu, sana bir sûreden haber vereyim mi ki onun gibi ne Tevrât'ta ne de İncîl'de bir sûre nâzil oldu? Übeyy eyitti, belâ yâ Rasûlallâh. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki ol Fâtihatü'l-Kitâb'dır. Dahi buyurdu ki tahkîkan bana verilen Seb'u'l-Mesânî

ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân odur.[4] Esbabü'n-Nüzûl'de getirdi ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem mürsel olmadan evvel kaçan sahrâya çıkardı, mübârek kulağına bir sadâ gelirdi ki "Yâ Muhammed!" Hazret onu işiticek kaçardı bu hâlden Varaka bin Nefvel'i âgâh etti. Ol, Hazret'e söyledi, kaçan öylece bir sadâ işitirsen kaçma yerinde dur, tâ ki işitesin ne söyler. Pes Hazret bir dahi sahrâya çıktı. Yine ol sadâ kulağına değdi ki "Yâ Muhammed!" Hemân Hazret buyurdu "Lebbeyk!" Der-'akab ol sadâ sâhibi söyledi, *"eşhedü en lâ ilâhe illallah* **[3b]** *ve eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh"* ve dedi, "*kul elhamdü lillâhi rabbil 'âlemin*," sûrenin âhirine dek. Ve bu rivâyet üzere evvel inen sûre budur. Ve bu Hazret-i Ali'nin radıyallâhu 'anh kavlidir.[5]

4 Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, (thk. Sa'îd Mahmûd 'Ukayyil) Dâru'l-Ceyl, Beyrut ts, s. 16.

5 el-Vâhidî, s. 15.

SÛRETÜ'L-BAKARA

Medeniyyetün ve Hiye Mi'etân ve Sittün ve Semânûne Âyeten

[سورة البقرة مدنية وهي مائتان وست وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ Bilgil eyyedekallâh ba'zı sûrenin evâ'ilinde düşen hurûf-i mukatta'a esahh-ı akvâl üzere esrâr-ı ilâhiyyedir. Bir kimesne onun hakîkatine muttali' olmadı. 'Ulemâ onların ma'nâlarını tevcîh etti. Nitekim bu makâmda ﴿الـم﴾ ma'nâsını bu gûne dediler, "*enallâhu a'lem*." Ya'nî ben Tanrı'yım dânâ-terim. (1) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol kitâb ki Hakk te'âlâ kütüb-i mukaddime-i semâviyyede onu indirmesine va'de etmişti. ﴿الْكِتَابُ﴾ Rütbe-i kemâle erişen kitâbdır ve ol Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândır. ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ İçinde şekk ve şübhe yoktur, ﴿هُدًى لِلْمُتَّقِينَ﴾ şirkten sakınanlara doğru yol göstericidir. (2) ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ Şol erbâb-ı takvâ ki pûşîde[6] olan şeye tasdîk getirirler ya'nî Peygamberin ahbârına i'tikâd edip kendülere nümâyân[7] olmayan Hudâ'nın vücûdu ve kıyâmetin vukû'u gibi eşyâya îmân getirirler ﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı ayaklandırırlar ya'nî namâzı şerâit ve âdâbıyla kılarlar ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ve kendülere ihsân ettiğimiz eşyâdan ehl ü 'iyâle ve akrabâ ve erbâb-ı istihkâka verirler. (3) ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾ Ve şol ehl-i takvâ ki Kur'ân'dan sana inen nesneye îmân getirirler ﴿وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ ve senden esbak peygamberler üzere inen nesnelere, Tevrât ve İncîl gibi kütüb-i semâviyyeye dahi îmân getirirler ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ ve öbür serâya ya'nî dâr-ı âhiretin olmasına kendüler bilâ-şekk inanırlar. (4) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki mezbûr olan sıfâtla mevsûfdurlar ﴿عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının tevfîkinden doğruluk üzeredirler ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ve onlar kendülerdir işkencenin zahmetlerinden kurtulanlar. (5)

Beyt: چو ایشانرا طریق راستکاریست
سزای راستکاری راستکاریست[8]

---

6 Gizli, örtülü.

7 Âşikâr, açık.

8 Onların işi hep doğruluktur. Müstakim olana layık olan doğruluktur.

Çün geçmiş âyetlerde ibtidâ îmâna gelenlerin hâlini ve ehl-i kitâb olup sonra Hazret'in nübüvvetine **[4a]** 'an samîmi'l-kalb tasdîk edip ve 'Abdullâh bin Selâm ve onun gibi olanların hâlini beyân etti, ehl-i küfrün ve erbâb-ı nifâkın dahi ahvâlini bu âyetlerde beyân edip buyurdu. ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan şol kimesneler ki 'inâd cihetinden nûr-i îmânı zalâm-ı şirkle örttüle, ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine yeksândır ﴿أَأَنذَرْتَهُمْ﴾ kendülere korku vermen yâ ﴿أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾ kendülere korku vermemen, ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ îmâna gelmezler. (6) ﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ gönülleri üzere mühr urdu, tâ ki hîç açılıp hakkı fehm etmeyeler ﴿وَعَلَى سَمْعِهِمْ﴾ ve kulakları üzere dahi, tâ ki doğru sözü işitmeyeler ﴿وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ ve gözleri üzere perde var, tâ ki mu'tedil yolu görmeyeler ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve onlara bir ulu işkence var. Bu iki âyet-i kerîme müşriklerin hakkındadır ve mezkûr olacak âyât ehl-i nifâkın hakkındadır. (7)

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ﴾ Ve âdemîlerden şol gürûh var ki der, ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâya îmân getirdik ﴿وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ ve son güne dahi, ya'nî kıyâmet gününe ﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve hâlbuki nefsü'l-emrde onlar îmâna gelmemişlerdir. (8) ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ﴾ Zu'm-ı fâsidleriyle Hudâ'yı aldatırlar ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve îmâna gelenleri dahi ya'nî sahâbe-i kirâma derlerdi kim biz îmâna gelmişiz velâkin kulûbleri küfr ile mâl-â-mâl idi. ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ﴾ Ve hîç bir kimesneyi aldatmazlar illâ kendü cânlarını zîrâ ol aldatmanın vebâlini kendüler çeker وَمَا ﴿يَشْعُرُونَ﴾ ve nihâyet-i gafletlerinden bilmezler ki hakîkatte onun zararı nefsleri üzere müterettib olur. (9) ﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Gönüllerinde bir hastalık var, o, dînde şekk etmeleri ve mü'minlere hikd u hasedleridir. ﴿فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا﴾ Pes Hakk te'âlâ onlara bir hastalık artırdı, tekâlîfin izdiyâdıyla ve mü'minlere olan nusret sebebiyle ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve onlara dertli işkence var ﴿بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ ehl-i îmâna ettikleri yalan sebebiyle. (10) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ﴾ Ve kaçan kendülere söylenir, ﴿لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ küfr ü ma'siyetle ve mü'minleri aldatmasıyla yeryüzünde ifsâd etmen ﴿قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ derler, biz ıslâhdan özge bir şeyle muttasıf değiliz. (11) ﴿أَلَا﴾ Bilin ey işitenler kim ﴿إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ﴾ 'ale't-tahkîk ehl-i nifâk kendülerdir, fitne karıştırmasıyla 'âlemde yaramazlık edenler ﴿وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ velâkin bilmezler kim kendülerdir müfsid olanlar. (12) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا﴾ Ve ol vakt kim ehl-i nifâka denilir kalble îmân getirin, ﴿كَمَا آمَنَ النَّاسُ﴾ **[4b]** nitekim Muhâcîrîn ve Ensâr îmân getirdiler, ﴿قَالُوا﴾ ara-

larında derler, ﴿أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ﴾ îmân getirmezüz nitekim pencerd[9] olanlar îmân getirdi. Çün ehl-i nifâk zu'mlerince mü'minlerden a'lem ve ehakk olduklarını gümân ederlerdi, sefâheti onlara nisbet ettiler. Pes Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmâna nisbet ettikleri sözü üzerlerine redd edip buyurdu. ﴿أَلَا﴾ Bilin ki ey ehl-i îmân, ﴿إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ﴾ 'ale't-tahkîk kim ehl-i nifâk kendüleridir 'aksız olanlar ﴿وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin gâyet-i cehllerinden 'aklsız oldukların bilmezler.[10] (13)

Esbâbü'n-Nüzûl'de getirdi ki 'Abdullâh bin Übeyy münâfık yârânıyla bir gün sahâbe-i kirâmın bir gürûhuna tesâdüf etti. Dönüp yârânına dedi bakın bu süfehâyı sizden niçe döndürürüm. Pes Hazret-i Ebû Bekr radıyallâhu 'anhın dest-i şerîfine yapışıp dedi, merhabâ ey Hazret-i Sıddîk! Ey Benî Temîm'in sürûru ve İslâm'ın pîri ve gârda Hazret-i Peygamber sallallâhu 'aleyhi ve sellemin yoldaşı, nefs ü mâlını Hazret'in yolunda bezl eden! Sonra Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk radıyallâhu 'anhın mübârek elini tutup söyledi, Merhabâ ey Benî 'Adiyy'in seyyidi, Tanrı'nın dîninde kuvvet sâhibi olan, cân u mâlını Hazret-i Habîb-i Ekrem'in yolunda nisâr eyleyen! Ba'dehû Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ'nın dest-i şerîfine yapışıp dedi, merhabâ ey Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın 'ammizâdesi ve dâmâdı ve Peygamberden mâ-'adâ Benî Hâşim'in sürûru! Bu sözleri îrâd ettikten sonra ayrıldılar. 'Abdullâh bin Übeyy yoldaşlarına dedi, gördünüz niçe işledim siz dahi onları görünce öylece edin. Sahâbe-i kirâm, Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellemin münevver meclisine varıp mezbûrun ettiği mu'âmeleyi Hazret'e söylediler. Hakk sübhânehû te'âlâ onların hakîkati bilinmek içün bu âyetleri münzel edip buyurdu.

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve kaçan ehl-i nifâk îmân getirenlere sataşırlar, ﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ derler îmân getirdik ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ﴾ ve şeytân-sıfat yoldaşlarıyla tenhâ olduklarında ﴿قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ﴾ derler, bî-şübhe biz sizinleyiz ve dîniniz üzereyiz, ﴿إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ﴾ biz bir nesne değiliz illâ ehl-i îmâna istihzâ edicileriz. (14) ﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾ Tanrı te'âlâ onlara, ettikleri istihzânın mükâfâtın eder ﴿وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ﴾ ve israf ve serkeşliklerinde Hakk te'âlâ onlara mühlet verir, ﴿يَعْمَهُونَ﴾ mütehayyir oldukları hâlde, (15) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol sıfatın iyeleri ﴿الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى﴾ şol kimesnelerdir ki **[5a]** azgunlığı doğrulukla satın aldılar ya'nî îmânı küfr ile ve 'ilmi cehl ile ve ihlâsı nifâk ile tebdîl ettiler.

---

9 Akılsız, aptal.

10 el-Vâhidî, s. 17-18.

﴿وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ ve ol gürûh ticâret ve nef'in tarîkini bulmamışlar idi. (16) ﴿فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ﴾ Pes alıp satmaları kazanç etmedi ﴿مَثَلُهُمْ﴾ Bunların sıfatı ﴿كَمَثَلِ الَّذِي﴾ ol bölüğün sıfatı gibidir ki ﴿اسْتَوْقَدَ نَارًا﴾ yolu görmek içün âteş yandırdı. ﴿فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ﴾ Pes ol vakt ki ol âteş çevresini ışıklandırdı, ﴿ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ﴾ Tanrı te'âlâ ol bölüğün ışığını nâbûd kıldı, ﴿وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ﴾ onları pür karanlıklarda kıldı kim ﴿لَا يُبْصِرُونَ﴾ çevrelerini görmezler. (17) ﴿صُمٌّ﴾ Onlar sağırdırlar, ya'nî hak söze kulak asmadıklarından ötürü sağır gibi olmuşlardır. ﴿بُكْمٌ﴾ Lâldirler, ya'nî şehâdet kelimesinde kalbleri lisânlarına muvâfık olmadığı ecilden lâllere şebîh oldular. ﴿عُمْيٌ﴾ Kördürler, ya'nî hîç hakkı görmezler nitekim kör bir nesne görmez. ﴿فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ Pes onlar oldukları hâlden dönmezler ve onun üzere haşr olunurlar. Bu mezkûr olunan misâl münâfıklara ol vech ile misâl oldu ki münâfıklar dalâletin karanlığında Müslümânların kılıcı havfından kelime-i şehâdeti lisânları üzere icrâ etmekle onun nûrunu ışıklandırdılar, ol mikdâr ki katlden emîn olup 'ömrlerin geçirdiler. Ammâ ölümden sonra nûr-i ikrârları müntafî olup nedâmet u hasret ve suht u 'ukûbet zulumâtında kalırlar. (18)

﴿أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ﴾ Yâ ol münâfıkların hâli gökten inmiş kaba damlalı yağmura sataşanların hâli gibidir ﴿فِيهِ ظُلُمَاتٌ﴾ ki ol yağmur içinde bulutun ve onun kat kat olmasının ve gecenin karanlıkları var, ﴿وَرَعْدٌ﴾ ve gök gürlemesi dahi ﴿وَبَرْقٌ﴾ ve şimşek dahi. ﴿يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ﴾ Ol yağmura sataşanlar yıldırımların sadâsı korkusundan parmakların kulaklarına tıkarlar, ﴿حَذَرَ الْمَوْتِ﴾ ölmek korkusundan sakınmak içün. ﴿وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ Ve îmâna gelmeyenlerin ef'âl u akvâllerini Hudâ-yı lâ-yezâlin 'ilmi muhîttir. (19) ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ﴾ Yaklaşır ki şimşeğin ışığı ﴿يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ﴾ gözlerini kapar, ﴿كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ﴾ her gâh ki kendülere ışık verir, ﴿مَشَوْا فِيهِ﴾ ol ışıkta yürürler ﴿وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا﴾ ve kaçan üzerlerine karanlık olur, mütehayyir dururlar. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Eğer Hakk sübhânehû ve te'âlâ onların sem' ve basarlarının gitmesini isteseydi ﴿لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ﴾ elbette işitmeklerini ve gözlerini nâbûd kılardı. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ **[5b]** Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ her nesne üzere tevânâdır. Bilgil Hakk celle ve 'alâ münâfıkların hâlini şol kimesnelerin hâline teşbîh etti ki bir karanlık gecede bir şiddetli yağmura sataşalar ki onun içinde karanlıklar ve ra'd ve berk olup yıldırımın âvâzı korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar, tâ ki mevtin korkusundan sakınalar. Her gâh ki şimşek ışık eder yürürler. Ve kaçan karanlıklar olur mütehayyir dururlar. Bu teşbîh

onlara ol münâsebetle oldu ki dîn-i İslâm rahmet olduğu için yağmura benzer ve ehl-i nifâk üzere meşakkatli olan tekâlîf-i şer'iyye ve terk-i riyâset ve edyân-ı kadîme gibi eşyâ yağmur içinde olan zulumâta. Ve bunlar üzere münâfıkların zu'mına göre zulumât ıtlâk olundu ve illâ fi'l-hakîka nûr-i mahzdırlar. Ve onların korkuları ra'de teşbîh olundu ve ehl-i İslâm'a olan zafer ve ganâ'im berke ve erbâb-ı küfr ve nifâka olan va'îd ve tehdîdler savâ'ika ki onları işitmemek için parmaklarını kulaklarında kılarlar. Zîrâ içinde olan onlara mevt korkusu verir. Ve her gâh ki fütûhun ve ganâ'imin husûlü onlara ışık verdirir, İslâm'ı pesend ederler. Ve kaçan cihâdın ve riyâzâtın zu'mlerine göre karanlıkları hayâllerine gelir, dîn-i müstakîmin sülûkünden münharif olurlar. (20)

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ Ey âdemoğulları Perverdigârınıza kulluk edin ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾ şol Perverdigâr ki sizi yarattı ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve sizden evvel olanları dahi, ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ şâyed siz ol 'ibâdet sebebiyle ehl-i takvâ zümresinden olasız. (21) ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا﴾ Şol Perverdigâr ki size zemîni döşenmiş döşeme gibi kıldı, tâ ki içinde ârâm edip üzerinde hareket edesiz ﴿وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ ve göğü bir kaldırılmış sakf kıldı ﴿وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ ve gökten çok fâ'idelü su indirdi, ﴿فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ der-'akab ol suyun sebebiyle yemişlerin ve nebâtâtın envâ'ını çıkarttı, ﴿رِزْقًا لَكُمْ﴾ sizin için bir geçinecek nesne ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا﴾ Pes Hudâ-yı zü'l-celâle kudret ve tasarrufta mânendler kılman ve zât-ı pâkini lâyık olmayan eşyâdan münezzeh edip nâ-ma'kûl nesneleri hakkında i'tikâd etmen. ﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ Ve hâl budur ki siz biliyorsuz ki mutasarrıf olan kendüsidir aslâ bir kimesnenin îcâd ve tasarrufta alâkası yoktur. (22)

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا﴾ Ve eğer kulumuz Muhammedü'l-Mustafâ üzere **[6a]** indirdiğimiz nesneden bir şekk ve şübhede idiniz ﴿فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ﴾ Kur'ân'ın müşâbihinden bir mikdâr söz getirin ﴿وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ﴾ ve mehâfil ve mecâlisinizde şu'arâ ve hutebâdan hâzır olanları mu'âraza etmek için çağırın, ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâdan gayrı, ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyenlerden idiniz kim kulumuz üzere indirdiğimiz kelâm kavl-i beşerdir. (23) ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ Pes eğer mu'âraza etmezsiz ﴿وَلَنْ تَفْعَلُوا﴾ ve hergiz onu etmezsiz ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ﴾ pes cehennem âteşinden nefsinizi sakındırın, ﴿الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ şol âteş ki yanacak nesnesi insin keferesi ve kibrît taşıdır, ﴿أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ îmânsız olanlar için âmâde kılındı. (24)

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve îmâna gelip güzel 'amel işleyenleri müjdelendir kim ﴿أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ﴾ 'ale't-tahkîk kendüleredir gün-â-gün mey-

veli bâğlar, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ol bâğların eşcârı altından ırmaklar akar. ﴿كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا﴾ Her gâh ki behiştîler ol eşcârdan rızk verilirler ﴿مِنْ ثَمَرَةٍ﴾ meyve makûlesinden, ﴿رِزْقًا﴾ bir geçinecek nesne, ﴿قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ derler, bu şol meyvedir ki bundan esbak dâr-ı dünyâda bize rızk verildi, ﴿وَأُتُوا بِهِ﴾ ol meyveyi melâ'ike-i kirâm behiştîlere getirdiler, ﴿مُتَشَابِهًا﴾ levn ve sûrette dünyâ meyvelerine mânend olduğu hâlde ammâ çâşnîde muhteliftir, zîrâ cennet meyvesinin her bir ferdinde cemî' meyvelerin lezzeti bulunur. ﴿وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾ Ve onlara behiştte cemî' 'uyûbdan pâkîze hâtunlar var ﴿وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ve onlar onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişler. (25) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ terk etmez ve kaydı yoktur ki ﴿أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا﴾ beyân ede biraz mesel. Getirdiler ki Yehûd 'ankebût ve sîneğin zikr olunmasını Kur'ân'da işiticek istihzâ edip dediler, bu sözler nedir ki Hudâ'nın sözü ola. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti yolladı kim Tanrı te'âlâ darb-ı meseli terk etmez ve eğer mümessilün-bih her ne olur ﴿بَعُوضَةً﴾ sivrisinek, ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ pes ondan yukarusını ve 'ankebût gibi. ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Pes kaçan Kelâm-ı Mecîd'de bir mesel gelir şol kimesnelere ki îmâna geldiler, ﴿فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ bilirler 'ale't-tahkîk kim ol mesel dürüsttür, ﴿مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarından sâdır olmuştur. ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve ammâ şol kimesneler ki hakkı **[6b]** pûşîde kıldılar ﴿فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾ derler, Tanrı te'âlâ ne istedi bununla misâl olduğu hâlde? Ammâ bilmediler kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ 'adliyle, ﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا﴾ küffâr ve münâfıklardan çok kimesneyi onunla azgun kılar ﴿وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا﴾ ve fazl u keremiyle mü'minlerden çok kimesneye onunla doğru yolu gösterir ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ ve hîç bir kimesneyi ol mesel sebebiyle azgun etmez illâ ol gürûhu ki hudûdu tecâvüz ettiler. (26) ﴿الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ﴾ Şol hudûdu tecâvüz edenler ki Tanrı'nın peymânını bozarlar, ﴿مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾ onu muhkem ettikten sonra ve ol 'ahd Benî İsrâ'îl üzere Tevrât'ta alınan 'ahddir ki âhir zamân peygamberine îmân getireler. Pes fâsikînden murâd Yehûddur ki 'ahd-i mezbûra vefâ etmediler. ﴿وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ﴾ Dahi keserler şol nesneyi ki Hakk te'âlâ onun bağlanmasını fermân etti ve o sıla-i rahimdir ve mü'minlere yoldaşlık etmektir ve bunlara müstesnâ olan eşyâ ki Tanrı te'âlâ onların işlemesini onlara fermân etti. Ve kendüler fermâna muhâlefet edip onları yerine getirmediler. ﴿وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve yeryüzünde hakkın muhâlefesiyle ve hevâ-yı nefsin mütâba'asıyla fesâd ederler, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir dünyâda ve ukbâda utuzanlar. (27)

﴿وَكُنتُمْ﴾ Niçe Hudâ'nın vahdâniyyetin inkâr edersiz ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ﴾ ve hâlbuki siz ölmüşler idiniz? Ya'nî hayâtsız bir ecsâm idiniz, 'alaka ve nutfe gibi. ﴿أَمْوَاتًا﴾ Pes sizi zinde kıldı, ﴿فَأَحْيَاكُمْ﴾ sonra sizi öldürür, ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ sonra nefha-yı sâniye ile bir dahi sizi zinde kılar, ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ ba'dehû cezâ içün kendü tarafına dönmüş kılınırsız. (28) ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ O'dur ol Hudâ-yı zü'l-celâl ki mahz-ı kudretle sizin içün yarattı ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ﴾ yeryüzünde her ne ki var dağlar ve me'âdinden ve nebâtâttan ve hayvânâttan. ﴿مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Sonra gök semtine kasd etti, ﴿ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ﴾ pes onları bî-fütûr ve i'vicâc yedi gök yarattı ﴿فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾ ve kendüsi her nesneyi kemâl üzere bilicidir. (29) ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ﴾ Ve yâd et ol vakti ki Perverdigâr'ın yerde sâkin olan ferişte̊lere dedi, ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ﴾ tahkîkan ki ben yeryüzünde kılıcıyım ﴿خَلِيفَةً﴾ bir kâ'im-i makâm ki ahkâmı tenfîz edip nâkıs olan kimesneleri tekmîl ede. Ve bu kâ'im-i makâm kılması ne ân ki **[7a]** 'aczden nâşî oldu belki ümmet bilâ-vâsıta feyzin kabûlünden kâsır oldukları içün kendülere halîfe ta'yîn kılındı, tâ ki onun tavassutuyla feyz-i ilâhî kendülere yetişe. ﴿قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا﴾ Ferişteler dediler, yerde kılar mısın şol kimesneyi ki içinde fesâd eder ﴿وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ ve kanları döker? Bilgil kim melâ'ike-i kirâm Tanrı te'âlâ üzere i'tirâz yüzünden bu sözleri îrâd etmediler belki hakîkatü'l-hâli fehm etmek içün onları söylediler. Ve bilmediler kim bu gûne nev'den bu ahvâl sâdır olur yâ Levh-i Mahfûz'dan yâ ilhâm-ı ilâhî ile hâsıl oldu. Yâhûd ins makûlesin ecinneye kıyâs edip dediler kim yerde bu nev'i kılar mısın ki onun içinde fesâd edip kanları dökerler ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ﴾ ve hâlbuki biz hamdine mukârin olduğumuz hâlde seni tenzîh ederiz ﴿وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾ ve fermânına imtisâl etmek içün nefsimizi pâk kılarız? Hâsıl-ı kelâm buna bir müfsid gürûhu halîfe eder misin ve'l-hâletü hâzihî biz bir ma'sûm gürûhuz ve o gûne işe biz ehakk u evlâyız? ﴿قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ melâ'ike-i kirâma cevâb verip dedi, 'ale't-tahkîk ben bilirim ol nesneyi ki siz bilmezsiz. (30)

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ Âdem 'aleyhisselâma ki halîfe ondan 'ibârettir cümle mahlûkâtın adın öğretti, ﴿ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ﴾ sonra ol esmânın müsemmeyâtını ol sözleri îrâd eden ferişteler üzere 'arz etti. ﴿فَقَالَ أَنْبِئُونِي﴾ Pes dedi ki bana haber verin ﴿بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ﴾ bunların 'adlarını, ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyler idiyseniz bu sözünüzde kim nev'-i beşerden hilâfete biz ehakk u evlâyız. (31) ﴿قَالُوا﴾ Melâ'ike-i kirâm ol esmâyı bilme-

yicek 'alâ tarîkî'l-i'tizâr dediler, ﴿سُبْحَانَكَ﴾ seni noksândan tenzîh ederiz, ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ bize hîç bilgi yoktur ﴿إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا﴾ meğer ol şeyi ki sen öğrettin, ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ﴾ tahkîkan ki sen kendün her nesneyi kemâ hüve hakkuhû bilen, ﴿الْحَكِيمُ﴾ işini kemâ yenbagî işleyen. (32) ﴿قَالَ يَاآدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ Hazret-i Âdem'e dedi, bunlara bu müsemmeyâtın 'adlarından haber ver. ﴿فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ Pes ol mahal ki Âdem 'aleyhisselâm melâ'ike-i kirâma onların 'adların haber verdi, ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ melâ'ikeye 'itâb yüzünden dedi, ben size demedim mi ki ﴿إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ bî-şübhe ben gökler ve yerin pûşîde umûrun bilirim ﴿وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ﴾ ve âşikâre ettiğiniz şeyi bilirim ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ ve gizli **[7b]** kıldığınız nesneyi dahi? (33)

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki ferişte lere dedik Âdem 'aleyhisselâma tahiyyat ve ta'zîm içün tevâzu' edin. ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ Pes cümle melâ'ike tevâzu' ettiler illâ 'Azâzîl. Ve esahh-ı akvâl üzere cânn tâ'ifesinden idi, fermânı kabûl etmediği cihetten Hakk sübhânehû te'âlâ onu İblîs ile mülakkab kıldı ve onun ma'nâsı Hudâ'nın rahmetinden ümîdsiz olmaktır. ﴿أَبَى وَاسْتَكْبَرَ﴾ Secde getirmekten mümteni' olup kendüyi büyük tuttu ﴿وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ﴾ ve Hakk te'âlânın 'ilm-i kadîminde İblîs îmâna gelmeyenlerin zümresinden idi. (34) ﴿وَقُلْنَا يَاآدَمُ﴾ Ve mahz-ı keremden söyledik ey Âdem! ﴿اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ Sen çiftinle ki Havvâ'dır behiştte ikâmet et ﴿وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا﴾ ve cennetin meyvesinden çok yiyin ﴿حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ kande ki isterseniz ﴿وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ ve bu ağaca ya'nî buğday ağacına yaklaşman ﴿فَتَكُونَا مِنْ الظَّالِمِينَ﴾ ki ona yaklaşmağınız sebebiyle sitemkârlardan olursuz. (35) ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا﴾ Pes İblîs-i la'în, Hazret-i Âdem ve Havvâ'yı behiştten sürçündürdü, ﴿فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ﴾ ki oldukları na'îm ve kerâmetten onları taşra etti. İsnâd-ı ihrâc şeytâna mecâzdır, hakîkatte onları ihrâc eden Îzid-i zü'l-celâldır. ﴿وَقُلْنَا اهْبِطُوا﴾ Ve Âdem ve Havvâ'ya ve İblîs'e dedik cennetten yere inin, ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ ol hâlde ki bir bölüğünüz bir bölüğüne düşmandır ﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ﴾ ve yeryüzünde size bir karârgâh var ﴿وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾ ve mevt mahalline dek size bir geçinecek nesne dahi var. (36) ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ﴾[11] Pes Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm Perverdigârından

11 Her ikisi, 'Rabbimiz! Kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz' dediler. A'râf 7/23.

sözler alıp onunla 'amel etti. Ve o sözler eşher-i akvâl üzere budur ki ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنْ الْخَاسِرِينَ﴾ Pes Hakk te'âlâ ﴿فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ Hazret-i Âdem üzere tevbe etti, ya'nî onun tevbesin kabûl etti ﴿إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ ki bî-şübhe Tanrı te'âlâ kendüdür kulları üzere mağfiret edip mübâlağa ile dönen, kendülerin ziyâde esirgeyen. (37) ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا﴾ Yine onlara dedik cennetten yâ semâvâttan cümleten aşağıya inin. ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى﴾ Pes eğer benim tarafımdan irsâl ve inzâl-i kütüb sebebiyle size bir delâlet ve beyân gelirse, ﴿فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ﴾ pes her kim delâlet ve beyânıma uydu ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ onlar üzere ne bir korku olur **[8a]** ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne onlar gamnâk olurlar. (38) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimesneler ki delâ'il-i vahdâniyyetimize kalble îmân getirmeyip lisânen dahi onları yalan tuttular, ﴿أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ol gürûh cehennem âteşinin iyeleridir, kendülerdir onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet ediciler. (39)

﴿يَابَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ey Hazret-i Ya'kûb'un uşakları! ﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ Hâtıra getirin eyüliğimi, ﴿الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ şol eyülik ki üzerinize in'âm ettim ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ ve Tevrât'ta Hazret-i Peygamber'in şânında sizinle bağladığım peymânı yerine getirin, ﴿أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ peymânınıza vefâ ederim, ya'nî a'mâlinize güzel cezâ ederim ﴿وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِي﴾ ve her ne olmalıysa benden havf edin. (40) ﴿وَآمِنُوا بِمَا أَنزَلْتُ﴾ Ve Kur'ân'da indirdiğimiz şeye îmân getirin, ﴿مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ sizinle olan nesneye musaddık olduğu hâlde, ya'nî tevhîdde ve va'd u va'îdde Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân sizinle olan kütüb-i ilâhiyyeye muvâfıkdır. Pes size lâzımdır ki ona îmân getiresiz ﴿وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾ ve ona küfr edenlerin ilerüsi olman ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ve kitâbımın âyâtını ya'nî Tevrât'ı az bahâya tebdîl etmen. Bu makâmda hitâb 'ulemâ-yı Yehûdadır ki rüşvet alıp Tevrât ahkâmını tahrîf ederlerdi ve Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellemin evsâfını pûşîde kılarlardı. ﴿وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ﴾ Ve elbette benim 'ikâbımdan sakının. (41) ﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ Ve doğruluğu aslı olmayan nesneler ile karıştırman, ya'nî Tevrât'ta yazılan dürüst ahkâmı katınızdan peydâ ettiğiniz yalanlarla halt etmenüz. ﴿وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ﴾ Ve doğruluğu dahi saklaman ﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki siz karıştırıcı ve saklayıcı olduğunuzu biliyorsuz. (42) ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ Ve namâzı ayaklandırın, ya'nî ehl-i İslâm'ın kıldığı namâzı kılın ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve onların verdiği zekâtı verin ﴿وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ ve namâzı namâz kılanlarla kılın ya'nî Müslümânların cemâ'atiyle kılın. (43) ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ﴾ Niçün halka eyülik etmeyi emr edersiz

﴿وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ﴾ ve kendü cânlarınızı eyülik işlemesinden unutulmuş nesne gibi terk edersiz ﴿وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ ve hâlbuki siz Tevrât'ı okursuz? ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün bu kabîh isteğinize te'emmül etmezsiz? (44)

'Abdullâh bin 'Abbâs radıyallâhu 'anhdan mervîdir ki bu âyet Medîne'de olan cuhûdların hahamları hakkında nâzil **[8b]** oldu. Ol mahal ki Hazret-i Peygamber sallallâhu 'aleyhi ve selleme îmân getirenlere gizli derlerdi kim olduğunuz hâl üzere müdâvemet edin güzel tarîk budur ve kendüler îmâna gelmezlerdi.[12] ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ Ve tâ'atin edâsı üzere oruç ve namâz ile isti'ânet edin ﴿وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ﴾ ve tahkîkan namâz büyük ve düşvâr iştir, ﴿إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ illâ korkanlar üzere ve onlar ehl-i îmândırlar ki 'ibâdet etmek üzerlerine güç değildir. (45) ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ﴾ Şol korkanlar ki bilirler kim 'ale't-tahkîk kendüler Perverdigârlarını görücüdürler ﴿وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ ve dahi bilirler kim bilâ-şübhe kendüler Perverdigârlarının sezâsına dönücülerdir. (46) ﴿يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ Te'kîd içün mükerrer kılındı. ﴿وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ Ve bunu dahi yâda getirin kim 'ale't-tahkîk ben ecdâdınızı 'asrlarında olan ins ü cinn üzere tafdîl ettim. Bilgil bu âyetlerde muhâtab olan Hazret'in 'asrında mevcûd olan Yehûd tâ'ifesidir. Ve Nazm-ı Kerîm'de mezkûr olan ihsânlar ecdâdlarına olmuştu. Lâkin onlar bunların vücûdlarına sebeb olmakla Hakk sübhânehû te'âlâ ol ni'metlerle bunların üzerine imtinân eyledi. (47) ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ Ve bir günün 'ikâb u hesâbından havf edin ki ﴿لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا﴾ bir îmâna gelmiş cân bir küfr etmiş cândan biraz nesne ödemez ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾ ve ne ol kâfir cândan bir dilek kabûl olunur ﴿وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾ ve ne ondan bir 'ivaz alınır ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ve ne ol günde küffâr Tanrı'nın 'azâbından men' olunur. (48)

﴿وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ﴾ Ve yâd edin ey Benî İsrâ'îl, ol vakti kim ecdâdınızı kurtardık ﴿مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ﴾ iklîm-i Mısır pâdişâhının tevâbi'inden, ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ işkencenin yamanını size isterler ki ﴿يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ﴾ oğullarınızı boğazlarlar ﴿وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾ ve kızlarınızı hizmet içün sağ korlar. ﴿وَفِي ذَلِكُمْ﴾ Ve size bu uşakların boğazlamasında ve kızların hizmet içün sağ kalmalarında, ﴿بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ Perverdigârınızdan bir ulu mihnettir. (49) ﴿وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ﴾ Ve onu dahi yâdınıza getirin ki Kulzüm deryâsını sebebinizle yardık, ol dem ki Fir'avn'dan kaçtığınızda önünüze deryâ gelip ardınıza düşman 'askeri düşmüş-

12 el-Vâhidî, s. 19.

tü, ﴿فَأَنْجَيْنَاكُمْ﴾ der-'akab ol 'askerin şerrinden sizi kurtardık ﴿وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ﴾ ve Fir'avn'ın tevâbi'ini **[9a]** suda boğduk ﴿وَأَنْتُمْ تَنظُرُونَ﴾ ve hâlbuki siz ona bakardınız ki niçe siz kurtulup onlar suda boğuldular. (50)

Mervîdir ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ Hazretleri Mûsâ 'aleyhisselâma fermân etti ki Benî İsrâ'îl'i diyâr-ı Mısır'dan kaldırıp götür. Onları götürdükten sonra Fir'avn âgâh oldu, hemân 'asker-i bî-şümârla ardlarına düşüp deryâ kenârında onlara yetişecek mahal Hakk sübhânehû ve te'âlâ Hazret-i Mûsâ'ya fermân etti kim deryâya değnekle ur. Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm deryâya onunla urunca deryâ on iki kuru yol açtı. Hemân Benî İsrâ'îl ol yollarda yürüdüler. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ'ya dediler kim korkarız bir mikdârımız bu yollarda helâk olup ondan haberimiz olmaya. Hakk sübhânehû ve te'âlâ kemâl-i kereminden yollar arasında hicâb olan sularda pencereler açtı, tâ ki biri birleriyle söyleşip görüşeler. Ba'dehû Fir'avn 'askerleriyle mahall-i ma'hûda gelicek deryâda açılmış yollar gördü. Bilâ-tevakkuf 'askerleriyle ol yollara sülûk etti. Kaçan Benî İsrâ'îl öbür tarafa 'ubûr ettiler ve Fir'avn leşkerleriyle deryânın ortasında bulundu. Deryâ kemâ-kân olup Fir'avn ve etbâ'ı gark oldu. Benî İsrâ'îl bu mu'cize-i bâhireyi müşâhede ettiklerinden sonra Hazret-i Mûsâ Tevrât'ı getirmeğe Tûr Dağı'na gidicek Sâmirî'nin iğvâsıyla buzağuya 'ibâdet ettiler. Nitekim Hakk te'âlâ ondan haber verip buyurdu. [13]

﴿وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى﴾ Dahi yâdınıza getirin ol vakti ki Tevrât'ı vermek içün Hazret-i Mûsâ'ya va'd ettik ve o, Tûr Dağı'na gelmekle bize va'd etti. ﴿أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ Kırk gece ya'nî bu müddet münkâzî olduktan sonra Tevrât'ın vermesini kendüye va'd ettik. ﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ Pes Mûsâ 'aleyhisselâm Tûr Dağı'na gittikten sonra buzağuyu ma'bûd edindiniz ﴿وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ ve hâlbuki bu işte siz sitemkârsız. (51) ﴿ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Pes ol bâtıl 'ibâdeti ettiğinizden sonra tevbenizi kabûl edip günâhlarınızdan vaz geçtik, ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki size olunan 'afvın ni'metine siz şükr edesiz. (52) ﴿وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi yâda getirin ol vakti ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâma Tevrât'ı verdik ﴿وَالْفُرْقَانَ﴾ ve hakkı bâtıldan ayıran hücceti dahi, ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ tâ ki siz doğru yolu bulasız. (53) ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Dahi ol vakti mezkûr kılın ki **[9b]** Hazret-i Mûsâ 'icle 'ibâdet eden tâ'ifesine söyledi, ﴿يَاقَوْمِ﴾ ey benim

13 Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru Sâdır, Beyrut 2004, s. 66.

kavmim! ﴿إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ﴾ Tahkîkan ki siz kendü cânlarınıza sitem ettiniz ﴿بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ﴾ buzağuyu ma'bûd edinmeğiniz sebebiyle. ﴿فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ﴾ Pes 'ademden vücûda sizi getiren Hudâ'ya tazarru'la dönün, ﴿فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ ondan sonra cânlarınızı kat'-ı şehevâtla öldürün. ﴿ذَلِكُمْ﴾ Ol öldürmek nefsinizi, ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ size yeğrekdir ﴿عِنْدَ بَارِئِكُمْ﴾ sizi yaradan katında. ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ Bu işi eğer işlersiz Hakk te'âlâ üzerinize mağfiretle döner, ﴿إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ﴾ tahkîkan ki Tanrı te'âlâ kendüdür kulları üzere mağfiretle rücû' eden, ﴿الرَّحِيمُ﴾ tevbekârlara ziyâde mihrbânlık eden. (54)

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ﴾ Dahi hâtırınıza getirin o vakti ki dediniz, ya'nî ahyârınızdan Hazret-i Mûsâ'yla Tûr Dağı'na giden yetmiş kimesne Hudâ'nın kelâmını işitmeğe işittiklerinden sonra söylediler, ﴿يَامُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ﴾ biz seni ona tasdîk etmezüz kim hicâb ardından işittiğimiz söz Îzid-i zü'l-celâlin sözüdür, ﴿حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً﴾ Tanrı'yı gözümüzle âşikâre görmeyicek. ﴿فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ﴾ Pes gökten inen âteş ol ahyâr olan yetmiş kimesneyi girü aldı ﴿وَأَنْتُمْ تَنظُرُونَ﴾ ve hâlbuki ona siz bakarsız. Menkûldür kim ol sâ'ika gökten gelmiş bir mühîb sadâ idi. Kaçan cemâ'at-i mezbûre onu işittiler birden helâk oldular. Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm onlara bakıp dedi, yâ ilâhî, Benî İsrâ'îl'e ne cevâb veririm ki cümle ahyârları kırıldı. Hakk sübhânehû ve te'âlâ lutf u kereminden onları ihyâ etti, nitekim buyurdu. (55) ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ﴾ Sonra sizi zinde kıldı, ﴿مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ﴾ sâ'ika ile öldüğünüzden sonra ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki siz Hakk sübhânehû ve te'âlânın ni'metlerine itirâf edip bilesiz bade'l-mevt sizi ihyâ edip lutf u keremine mazhar kıldı. (56) ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾ Ve üzerinize bulutu sâyebân kıldı tâ ki âfitâbın zahmetini çekmeyesiz. Ve bu ni'met onlara ol zamân vâki' oldu ki Tîh sahrâsında kırk yıl kalıp kendülerle ne hayme ve ne sâyebân var idi. ﴿وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾ Ve üzerinize terencibîni[14] ve bülûh kuşunu indirdik. 'İnde'l-ba'z selvâ bıldırcın kuşudur. ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ Size rûzî kıldığımız pâkîze nesnelerden yeyiniz ﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ ve bu ni'metlere şükrü edâ etmemekleriyle bize sitem etmediler ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ **[10a]** velâkin kendü cânlarına sitem ederlerdi. (57)

﴿وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ﴾ Yâdınıza getirin ol vakti ki size dedik bu köye ya'nî Beytü'l-Makdis'e girin. ﴿فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ﴾ Pes onun meyvesinden ve ta'âmından yeyin kankı yerde ki istediniz, ﴿رَغَدًا﴾ bir kanılmış yemek

14 Kudret helvası.

﴿وَقُولُوا﴾ ve onun kapusından sücûd ettiğiniz hâlde girin. ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ ﴿حِطَّةٌ﴾ Ve söylenüz matlûbumuz hıttadır, ya'nî günâhlarımızın salınması, ﴿نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ﴾ günâhlarınızı size yarlıgarız ﴿وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve bî-şübhe eyülik işleyenlere artırırız. (58) ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ﴾ Pes cânlarına sitem edenler kendülere söylenen sözden özge bir söz getirdiler ya'nî Hakk celle ve 'alâ onlara fermân etti kim hıtta söylenüz. Onlar[15] ﴿حطا سمقاثا﴾ dediler ya'nî matlûbumuz kızıl buğdaydır. ﴿فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ Pes sitem edenler üzere indirdik, ﴿رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ gökten bir işkence ﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ haddi geçmeleri sebebiyle ve ol işkence tâ'ûn idi. Mervîdir ki bir sâ'atte onlardan yiğirmi dört bin âdem kırıldı. (59)

﴿وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Ve yâda getirin ol vakti kim Mûsâ 'aleyhisselâm kabîlesi içün suyu istedi, ol dem ki Tîh sahrâsında susuz kaldılar. ﴿فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾ Pes kendüye dedik ey Mûsâ, değneğinle taşa ur ve ol taş bir mürebbâ' taş idi. Cürmü insân başı kadar gelirdi. Hakk sübhânehû ve te'âlâ onu cennetten Mûsâ 'aleyhisselâma gönderdi. ﴿فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ Pes değnekle onu urdu, ondan on iki göz su Benî İsrâ'îlin esbâtı sayısınca açıldı. ﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ Tahkîkan ki her sebt içecek yerini bildi, ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ﴾ onlara söyledik Tanrı te'âlâ size rûzî kıldığı menn u selvâyı yeyin ve gözlerin suyundan içün ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ﴾ ve yeryüzünde hudûdu tecâvüz etmen, ﴿مُفْسِدِينَ﴾ yaramaz işleyiciler olduğunuz hâlde. (60) ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَامُوسَى﴾ Ve yâd edin ol vakti ki dediniz ey Mûsâ, ﴿لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ﴾ bir türlü yiyecek üzere katlanmazı ve yiyecekleri menn u selvâ idi ve o, müte'addiddir, lâkin mükerrer olduğu içün onu ta'âm-ı vâhid 'add ettiler. ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Pes Perverdigârına bizim içün du'â et, ﴿يُخْرِجْ لَنَا﴾ kudretiyle bizim içün çıkartsın, **[10b]** ﴿مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ﴾ yer bitirdiği eşyâdan ﴿مِنْ بَقْلِهَا﴾ yerin teresinden ﴿وَقِثَّائِهَا﴾ ve hıyarından, ﴿وَفُومِهَا﴾ ve buğdayından, yâ sarımsağından ﴿وَعَدَسِهَا﴾ ve mercimekten ﴿وَبَصَلِهَا﴾ ve soğandan. ﴿قَالَ﴾ Hazret-i Mûsâ söyledi, ﴿أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ niçün vâki'de alçak olan nesneyi a'lâ olan nesnenin yerine istersiz? Ya'nî niçün menn u selvâyı mezkûr olan nebâtâta tebdîl etmeğe tâlib olursuz? ﴿اهْبِطُوا مِصْرًا﴾ Arz-ı Mukaddese'den bir şehre inin ﴿فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ﴾ ki bî-şübhe taleb ettiğiniz şey size hâsıldır.

---

15 Kendi lisânlarında kızıl buğday anlamında bir terkib. Bu kelime İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivâyette görülüyor.

﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ﴾ Ve hôrluk ve yoksulluk üzerlerine vuruldu ya'nî kendülere mülâzım oldu ﴿وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ﴾ ve Hakk te'âlânın hışmına müstehak oldular. ﴿ذَلِكَ﴾ Mezkûr olan hôrluk ve bî-çârelik ve hışm ﴿بِأَنَّهُمْ﴾ ol sebebledir ki onlar ﴿كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın indirdiği Tevrât'ın âyetlerine küfr ederlerdi ﴿وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ ve nâ-hak yere peygamberleri öldürürlerdi. Zîrâ Hazret-i Yahyâ ve Zekeriyyâ ve Şa'yâ'yı[16] ve gayrılarını bir günâhları sâbit olmamış iken katl ettiler. ﴿ذَلِكَ﴾ Mezkûr olan küfr ü katl ﴿بِمَا عَصَوْا﴾ ettikleri 'isyân sebebiyle ﴿وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ ve hudûd-ı şer'iyyeye tecâvüz etmeleriyle onlardan sâdır oldu. (61)

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan şol kimesneler ki lisânla tasdîk getirdiler ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'nın dîniyle tedeyyün edindiler, onlardan muhlis olanlar ve ehl-i nifâk olanlar ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ ve şol kimesneler ki dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün ettiler, ﴿وَالنَّصَارَى﴾ Hazret-i Îsâ'nın milleti üzere olanlar ﴿وَالصَّابِئِينَ﴾ ve Nesârânın ve Mecûsun arasında olan kimesneler ﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ mezbûr olan tavâifden her kim vech-i lâyık üzere Hudâ'ya ve rûz-i cezânın vukû'una tasdîk getirdi ve güzel 'amel işledi ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ onlara ücretleri hâsıldır Perverdigârları katında ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ ve ne üzerlerine korku olur ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne cezâ mahallinde onlar gamnâk olurlar. (62)

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾ Ve yâda getirin ol vakti ki Hazret-i Mûsâ'ya ittibâ' etmeğe ve Tevrât'ın ahkâmını kabûl etmeğe 'ahd ü peymânınızı aldık ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾ ve dağı üstünüze kaldırdık, tâ ki 'ahd ü peymânı verdiniz. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ Benî İsrâ'îl'e **[11a]** Tevrât'ı götürdü, onun içinde olan tekâlîf-i şâkkayı okudular. Üzerlerine ağır gelip kabûlden mümteni' oldular. Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Cebrâ'îl'e fermân etti kim Tûr Dağı'nı üstlerine kaldıra. Kaçan üzerlerine onu kaldırıp sâyebân gibi kıldı, Tevrât'ın ahkâmın kabûl ettiler. Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara buyurdu. ﴿خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ Size verdiğimiz ahkâmı cidd ü cehd ile alın ﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ ve içinde olan sevâb ü 'ikâbı hâtıra getirin, ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ tâ ki me'âsîden siz sakınasız. (63) ﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Pes ol 'ahd ü peymânı verdiğinizden sonra fermânımızdan yüz çevirdiniz. ﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ Pes Tanrı te'âlânın ihsân ve esirgemesi üzerinize olmasaydı ﴿لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ elbette utuzanlardan olurdunuz. (64) ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا﴾ Ve tahkîkan ki bildiniz şol kimesneleri ki Dâvûd

16 İsrâiloğullarına gönderilmiş bir peygamber.

'aleyhisselâm asrında fermân-ı ilâhîye muhâlefet ettiler ﴿مِنْكُمْ﴾ sizin cemâ'atinizden, ﴿فِي السَّبْتِ﴾ Cum'a ertesinde ki onlara fermân olunmuştu kim Cum'a ertesinde balık saydı etmeyeler. Ba'dehû fermâna muhâlefet edip sayd ettiler. ﴿فَقُلْنَا لَهُمْ﴾ Pes onlara dedik ﴿كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ hôr ve hakîr maymûnlar olun. (65) ﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا﴾ Pes biz ol mesh[17] ve 'ukûbeti bir men' eder 'ibret kıldık. ﴿لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا﴾ Onların 'asrında hâzır olanlara ve onlardan sonra gelenlere ﴿وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve perhîzkâr olanlara bir pend ü nasîhat. Bu kıssanın beyânı sûre-i A'râf'ta gelir inşâallâhu te'âlâ. (66)

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Ve yâdınıza getirin ol vakti kim Mûsâ 'aleyhisselâm kabîlesine dedi, ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾ 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl size fermân eder ki bir inek boğazlayasız. Bilgil bu hikâyetin mebde'i gelecek âyettir ki ﴿وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا﴾ âyetidir. Lâkin bu âyetlerde onların müsâvîleri mübeyyen olduğu içün takdîm olundu. Mervîdir ki Benî İsrâ'îl'de bir devletmend pîr var idi. Onun karındaşı uşakları, mîrâsına tama' ettikleri cihetten onun oğlunu öldürüp şehrin kapusında saldılar. Der-'akab halktan kanını da'vâ etmeğe başladılar. Hakk sübhânehû ve te'âlâ Benî İsrâ'île fermân etti ki bir inek boğazlayıp onun bir mikdârıyla onu vuralar ki zinde olup katlinden haber verir. Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm fermânı onlara teblîğ edicek ﴿قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا﴾ dediler, âyâ sen bizi masharalığa alırsın. **[11b]** Biz senden katîlin haberin su'âl ederiz, sen bize dersin inek boğazlanuz. ﴿قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنْ الْجَاهِلِينَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi ki Tanrı te'âlâya sığınırım andan ki nâdânların zümresinden olayım. (67) ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Dediler, ey Mûsâ! Perverdigârından bizim içün taleb et, ﴿يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ bize beyân etsin kim ol inek ne asıl nesnedir ki bu hâssıyet onda bulunur. ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ﴾ Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm dedi, tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ söyler, ﴿إِنَّهَا بَقَرَةٌ﴾ bî-şübhe ol inek bir inektir ki ﴿لَا فَارِضٌ﴾ ne kocadır ki 'amelden kalmış ola ﴿وَلَا بِكْرٌ﴾ ve ne yetişmemiş bir bikrdir, ﴿عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ pîrlik ve civânlık arasında ortadır. ﴿فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ﴾ Pes fermân olunduğunuz nesneyi işlenüz. (68) ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Dediler, bizim içün Perverdigârına du'â et ﴿يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا﴾ onun rengi ne olduğunu bize beyân etsin. ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ﴾ Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm dedi 'ale't-tahkîk ki Hudâ 'azze ve celle der, ﴿إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ﴾ bî-şübhe ol inek bir sarı inektir ﴿فَاقِعٌ لَوْنُهَا﴾ rengi gâyetle sarıdır,﴿تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ güzel rengin-

17 Çirkinleştirmek, hayvân şekline sokmak (hı ile).

den kendüye bakanları ferahnâk kılar. (69) ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Bir dahi dediler Perverdigârına içün du'â et, ﴿يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ ol inek ne olduğunu bize beyân etsin, ﴿إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا﴾ tahkîkan ki inekler üzerimize müştebih oldu. Zîrâ sarılıkla ve orta yaşlılıkla muttasıf olan inek çoktur ﴿وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ﴾ ve bî-şübhe Tanrı te'âlâ isterse biz boğazlanacak ineğe yol bulucularız. (70)Mervîdir ki Hazret-i Peygamber sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki Benî İsrâ'îl inşâallâh demeseydiler, boğazlanacak ineğe kıyâmete dek yol bulmazlardı. [18] ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, bî-şübhe Hudâ-yı Müte'âl der, ﴿إِنَّهَا بَقَرَةٌ﴾ 'ale't-tahkîk o bir inektir ﴿لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ﴾ ne râm olunmuş ki çift sürmesiyle yeri karıştırır ﴿وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ﴾ ve ne ekini suvarır, ﴿مُسَلَّمَةٌ﴾ cümle 'uyûbdan pâk olmuş, ﴿لَا شِيَةَ فِيهَا﴾ rengine muhâlif içinde bir renk yoktur. Kaçan Benî İsrâ'îl bu nişânları dinlediler ﴿قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ﴾ dediler, şimdi ineğin hakîki vasfını getirdin. ﴿فَذَبَحُوهَا﴾ Pes ineği peydâ edip boğazladılar ﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ ve yaklaştı ki ineğin bahâsı **[12a]** ağır olduğu içün me'mûr oldukları işi işlemeyeler. (71) Mervîdir ki Benî İsrâ'îl'den bir sâlih pîrin bir küçük oğlu ve bir ineği var idi. İneği bir sebzezâra götürüp dedi, yâ ilâhî, bu ineği ben sana emânet verdim oğlum büyük olunca. Ba'dehû ol inek ol mekânda büyüdü ve sıfât-ı mezbûre ile müteferrid olmuşdu. Kaçan Benî İsrâ'îl katında ol ineğin boğazlanması müte'ayyen oldu, ol pîrin oğlundan ve karısından onu peyvesti altun ile satın aldılar. [19]

﴿وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا﴾ Ve yâdınıza getirin ol vakti ki bir adamı öldürdünüz. Bu kelâm merkûm olan kıssanın ibtidâsıdır. Niteki sâbıkta ona işâret olundu. ﴿فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا﴾ Pes ol maktûlün şânında muhâsame ettiniz. ﴿وَاللَّهُ مُخْرِجٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ peydâ edicidir ﴿مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ sakladığınız şeyi. (72) ﴿فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا﴾ Sonra dedik ol maktûlü ineğin bir pâresiyle urun ve ol pâre lisân yâ kulak idi yâ özgeleri. Ve her takdîr üzere kaçan onunla onu urdular, gerdeninden kan akarak zinde olup kendüyi öldüreni söyledi, yine meyyit düştü. ﴿كَذَلِكَ يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتَى﴾ Niteki Tanrı te'âlâ ol meyyiti ihyâ eyledi, cümle ölmüşleri ihyâ eder. ﴿وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ﴾ Ve kemâl-i kudretinin delîllerin size gösterir ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki 'ukûlünüz kâmil olup bilesiz kim bir nefsin ihyâsına kâdir olan, cümle nufûsun ihyâsına kâdirdir. (73) ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Pes bu 'azîm delîli müşâhede

18 el-Beyzâvî, I/74.

19 el-Beyzâvî, I/74.

ettiğinizden sonra gönülleriniz perk oldu. ﴿فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ﴾ Pes onlar suhtlukta taş gibidir ﴿أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾ yâhûd perklik cihetinden taştan ziyâde perktir. ﴿وَإِنَّ مِنْ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ﴾ Ve tahkîkan ki taştan şol nev' var ki ondan ırmaklar akar ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ﴾ ve bî-şübhe kim taştan şol kısm var ki yarılıp ondan su çıkar, bınarlar gibi. ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾ Ve 'ale't-tahkîk ki ondan şol kısm var ki Hakk te'âlânın korkusundan yukarudan aşağa iner ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Hakk sübhenâhu ve te'âlâ hîç gâfil değildir, sizin ey Yehûd işlediğiniz işten. (74) ﴿أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ﴾ Pes tama' eder misiz ey Rasûl ve ey ehl-i îmân ki Yehûd sizi tasdîk edeler ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ ve hâlbuki onların eslâfından bir gürûh var idi ki ﴿يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın sözün işitirler ﴿ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ﴾ sonra **[12b]** ol sözü döndürürler ﴿مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ﴾ onu fehm ettiklerinden sonra. ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ Ve'l-hâletü hâzihî onlar bilirler ki ettikleri işte iftirâ ediyorlar. (75)

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve kaçan Yehûd tâ'ifesinden münâfık olanlar ehl-i îmâna sataşırlar ﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ derler, biz tasdîk ettik ki siz hak üzeresiz ve peygamberiniz ol peygamberdir ki Tevrât'ta onunla müjde verildi. ﴿وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ Ve kaçan biri biriyle tenhâ olur ﴿قَالُوا﴾ Yehûdiyyet üzere kalanlar 'itâb yüzünden münâfık olanlara derler, ﴿أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ niçün ehl-i îmâna haber edersiz ol nesneden, ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'nın na'tından ki Tanrı te'âlâ size Tevrât'ta beyân etti? ﴿لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾ Tâ ki onunla Perverdigârınız katında üzerinize ihticâc edeler ya'nî onları ondan âgâh ettiniz, tâ ki Hudâ'dan üzerinize inen kitâbın kavliyle sizi ilzâm edeler. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün fehm etmezsiz ki onlar onunla size husûmet ederler? (76) ﴿أَوَلَا يَعْلَمُونَ﴾ Âyâ Yehûd tefekkür edip bilmezler kim ﴿أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ gizli kıldıkları şeyi ve âşikâre ettikleri nesneyi bilir. Pes niçün küfrü ihfâ edip İslâm'ı âşikâre ederler? (77) ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ﴾ Ve Yehûddan ne okumuş ve ne yazmış bir cemâ'at var, ﴿لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ﴾ Tevrât'ı bilmezler ve ne içinde olan nesnelerde ma'rifetleri var. ﴿إِلَّا أَمَانِيَّ﴾ Lâkin ârzûlar ya'nî Tevrât'ı tahrîf eden mubtillerden aldıkları yalanları ancak i'tikâd ederler ﴿وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ ve onlar bir nesne değildir, illâ bir gümân eder gürûhturlar, hîç 'amelleri yoktur. (78) ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ﴾ Pes 'azâb ve mihnet olsun şol kimesnelere ki ﴿يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ﴾ muharref olan nesneyi elleriyle yazarlar. ﴿ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Sonra derler bu yazılmış şey Hudâ'nın katında mıdır. Bu işi işlerler ﴿لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ tâ ki onunla bir az bahâ peydâ edeler. Ya'nî Tevrât'ın ahkâmını tahrîf ederler, tâ ki onun sebebiyle dünyâ-yı deniy-

yenin metâ'ından bir şey hâsıl edeler. Ve ol şey eğerçi zâtında çok şeydir, lâkin kendülere âmâde olunan 'azâba nisbet olunca gâyetle bir az nesne 'add olunur. ﴿فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ Pes cehennem deresi onlara olsun ol nesneden ötürü ki elleri yazdı ﴿وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾ ve işkencenin eşeddi onlara olsun, kazandıkları şeyin cihetinden **[13a]** ya'nî aldıkları rüşvetlerden. (79)

﴿وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً﴾ Dahi Yehûd dediler, cehennem âteşi bize değmez illâ sayılmış günler. Mervîdir ki ba'zı Yehûd dedi, biz kırk gün mu'azzeb oluruz, buzağuya 'ibâdet ettiğimiz günlerin sayısınca. Ve ba'zıları dedi, dünyânın müddeti yedi bin yıldır. Her bin yıl yerine bir gün mu'azzeb oluruz. ﴿قُلْ أَاتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا﴾[20] Söyle yâ Muhammed! Âyâ bu dediğiniz sözü Tanrı'nın katından bir va'd aldınız mı ki eğer bu gûne bir va'd aldınız ﴿فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ va'desine hilâf etmez. Bâ-vucûd[21] ki Hakk teâ'lâdan bu gûne 'ahd sâdır olmadı. ﴿أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ Belki bilmediğiniz şeyi Tanrı te'âlâ üzere iftirâ edip söylersiz. (80) ﴿بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً﴾ Lafz-ı *belâ* nefy ettikleri nesneyi ki cehennemde çok zamân meks etmektir vech-i e'amm üzere isbât eder tâ ki kulların ibtâl etmesine delîl gibi ola. Ya'nî onlar cehennemde dâ'imâ mukîmdirler. Zîrâ her kim bir bedlik kazandı ﴿وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾ ve günâhı üzerine müstevlî oldu ﴿فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ pes onlar cehennemin iyeleridir ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet edicilerdir. (81) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve şol kimesneler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ onlar behiştin erbâbıdır, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet edicilerdir. (82).

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti kim Ya'kûb'un evlâdından 'ahd u peymân alıp onlara söyledik ﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan özge bir şeye 'ibâdet itmen ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ve anaya ve ataya çok eyülik edin ﴿وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve size hısımlık iyesi olanlara ve öksüzlere ve yoksul olanlara dahi. ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾ Ve 'amme-i ehl-i îmâna güzel söz söylen ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve üzerinize farz olan namâzı edâ edin ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ ve üzerinize farz olan mâl-ı zekâtı verin. ﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ﴾ Pes ol 'ahd ü peymânlar sizden alındıktan sonra yüz çevirdiniz, ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ﴾ illâ sizden az kimesne ki ol 'ahd üzere durdular ﴿وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ﴾ ve siz bir kavmsiz ki de'biniz tâ'at u vefâdan i'râz etmektir. (83) ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾ Ve yâdınıza getirin ey Yehûd

20 el-Beyzâvî, I/77.

21 Bununla berâber.

tâ'ifesi ol vakti ki ecdâdınızın peymânını alıp kendülere söyledik ﴿لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ﴾ **[13b]** biri birinizin kanını dökmen ﴿وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve cânınız pâyesinde olan ekâribinizi vatanınızdan çıkartman. ﴿ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ﴾ Sonra ol 'ahdle ikrâr edip onu kabûl ettiniz ﴿وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ ve hâlbuki siz şehâdet edersiz ki eslâfınız bu 'ahdi verdiler. (84) ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ Ol 'ahdden sonra siz ol gürûhsuz ki ﴿تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ﴾ biri birinizi öldürürsüz ﴿وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ ve sizden bir bölüğü vatanlarından çıkarttırırsız. ﴿تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ Günâh ve hışmla üzerlerine arkalaşırsız. Mervîdir ki Medîne'de Yehûddan iki kabîle var idi, biri Kurayza ve biri Beni'n-Nadîr. Ve hicretten evvel onda iki müşrik kabîle var idi, biri Evs ve biri Hazrec. Kurayza Evs'le ittifâk etmişlerdi ve Beni'n-Nadîr Hazrec'le. Kaçan Evs Hazrec ile cenk ederlerdi Kurayza ve Beni'n-Nadîr her biri ittifâk ettiği kabîleye mu'âvanet ederdi. Lâkin Yehûdun iki kabîlesinden bir kimesne esîr oldukda onu kurtarmak içün aralarından şey cem' edip fikâk ederlerdi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[22] ﴿وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ﴾ Ve eğer dîndaşlarınız esîr oldukları hâlde size gelirler, mâl cem' edip onları halâs edersiz. ﴿وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ﴾ Bu kelâm mâ-kablinde olan kelâma müte'alliktir. Ya'nî 'aşîretinizden olan kimesneleri diyârlarından çıkarttırırsız. Ve şân budur ki çıkartmakları üzerinize hükm-i mîsâk ile harâm olmuştur. ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ﴾ Pes Tevrât'ın bir mikdârına ya'nî esîrleri fidâ etmesine îmân getirir misiz? ﴿وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ Ve bir mikdârına ya'nî katl u ihrâca kâfir olur musuz? Bu gûne iş aslâ müstahsen değildir. ﴿فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ﴾ Pes sizden onu işleyen kimesnenin sezâsı bir nesne değildir ﴿إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ illâ yakın sağlıkta bir hôrluk ve rüsvâylık ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ﴾ ve rûz-i cezâda işkencenin eşeddine dönmüş kılınırlar ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Hakk sübhânehu ve te'âlâ işlediğiniz işten aslâ gâfil değildir. (85) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ﴾ Ol gürûh şol kimesnelerdir ki cennetin na'îmiyle hayât-ı dünyeviyyeyi satın aldılar. ﴿فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾ Pes işkence onlardan yünküllenmez ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ve ne onlar yardım olunurlar. (86)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ **[14a]** Ve tahkîkan ki biz Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik ﴿وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ﴾ ve Mûsâ'dan sonra peygamberleri pey-ender-pey yolladık Yûşa' ve Dâvûd ve Süleymân 'aleyhimüsselâm gibi serverleri.

22 el-Beyzâvî, I/78-79.

﴿وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾ Ve âşikârâ mu'cizâtı Meryem oğlu Îsâ 'aleyhisselâma verdik ﴿وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ ve ona Cebrâ'îl 'aleyhisselâm ile takviye verdik. ﴿بِمَا لَا تَهْوَى﴾ Âyâ pes her gâh ki size bir perygamber gelir ﴿أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ﴾ tabî'atlarınız istemediği nesne ile ﴿اسْتَكْبَرْتُمْ﴾ ta'zîm edip serkeşlik edersiz. ﴿فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ﴾ Sonra ol peygamberlerden bir bölüğü, Muhammed ve Îsâ 'aleyhimesselâm gibi serverleri tekzîb ettiniz ﴿وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴾ ve onlardan bir bölüğü, Yahyâ ve Zekeriyyâ 'aleyhimesselâm gibi e'azzeyi öldürdünüz. (87) ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ Dahi Yehûd dediler, gönüllerimiz gılâf içindedir, pes getirdiğin sözü fehm etmezüz. Çün Muhammedü'l-Mustafâ'yı îmân getirmeklerinden ümîdsiz kılmak içün bu kelâmı dediler, Hakk sübhânehû ve te'âlâ sözlerin redd edip buyurdu. ﴿بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ﴾ Ya'nî kulûbleri ol sözü ta'akkul edip fehm etmeğe hilkat olunmuştur, lâkin küfrleri sebebiyle Hakk te'âlâ kendülerin dergâh-ı 'izzetinden dûr kıldı. ﴿فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ﴾ Pes gâyetle az îmân getirirler ya'nî Tevrât'ın cüz'î ahkâmına tasdîk ederler. (88)

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Ve ol vakt ki Tanrı'nın katından bir yazılmış şey ya'nî Kur'ân geldi ﴿مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ﴾ ki ol Kitâb kendülerle olan Tevrât'ın ahkâmına tasdîk edicidir. ﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve hâlbuki Kur'ân nâzil olmadan küfr eden kimesneler üzere ya'nî 'Arab'ın müşrikleri üzere feth u nusreti taleb edip derlerdi; اللهم انصرنا نبي آخر الزمان المنعوت فى التورية[23] ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا﴾ Pes ol vakt ki kendülere bildikleri nesne geldi ﴿كَفَرُوا بِهِ﴾ onu tasdîk etmediler ya'nî Yehûd tâ'ifesi sâbıkta Muhammedü'l-Mustafâ'nın peygamberliğini hak bilmişlerdi lâkin mürsel oldukda 'inâd yüzünden onu tasdîk etmediler. ﴿فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Pes Hudâ'nın rahmetinden dûr olmak Hakk'ı tasdîk etmeyenler üzere olsun. (89) ﴿بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ Gâyetle yaman nesnedir o şey ki cânlarını onunla sattılar ve ol şey ﴿أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ küfr etmeleridir Tanrı te'âlâ indirdiği nesneye ﴿بَغْيًا﴾ hased cihetinden ﴿أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ indirdiği için ﴿مِنْ فَضْلِهِ﴾ kendü kereminden ﴿عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ kendü kullarından istediği üzerine. Ya'nî Yehûd hased ettiler ki niçün Muhammedü'l-Mustafâ **[14b]** üzere vahy ve Kur'ân indi, bizim üzerimize inmedi? ﴿فَبَاءُوا بِغَضَبٍ﴾ Pes Yehûd Hudâ'nın hışmına döndüler ﴿عَلَى غَضَبٍ﴾ bir hışm üzere, ettikleri küfr ve hased cihetinden. ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ Ve hôr edici işkence îmânsızlaradır. (90)

---

23 Allâh'ım Tevrât'ta övülen âhir zamân peygamberiyle bize yardım et.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Ve kaçan Yehûda söylenir, Hakk sübhânehû ve te'âlâ indirdiği nesneye îmân getirin. ﴿قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا﴾ Derler üzerimize indirilen nesneye îmân getiririz. ﴿وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ﴾ Ve Tevrât'tan sonra gelene, ya'nî Kur'ân'a küfr ederler. ﴿وَهُوَ الْحَقُّ﴾ Ve hâl budur ki Kur'ân dürüstlük ve doğruluktur ﴿مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ﴾ kendülerle olan kitâbı tasdîk etmiş iken. ﴿قُلْ﴾ Söyle yâ Muhammed! Tevrât'a îmân getiririz söyleyenlerin cevâbında ﴿فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ pes niçün bundan esbak Hudâ'nın peygamberlerin öldürdünüz, eğer Tevrât'a îmân getirmiş olsaydınız? Zîrâ Tevrât'a îmân getiren kimesne peygamberlerin katli üzere cür'et etmez. Ve bu iş ecdâdlarından sâdır olmağla kendüler ona râzî olup fi'li üzere 'azîmet ettikleri içün kendülere isnâd olunur. (91) ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Ve tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm âşikârâ mu'cizelerle size geldi. ﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ﴾ Sonra buzağuyu ma'bûd edindiniz ﴿مِنْ بَعْدِهِ﴾ Hazret-i Mûsâ Tûr Dağı'na gittikten sonra. ﴿وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ﴾ Ve hâlbuki siz buzağuyu ma'bûd edinmekle sitemkârsız. (92)

﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ﴾ Ve yâda getirin ol vakti ki 'ahdinizi aldık ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾ ve üstünüze Tûr Dağı'nı kaldırıp dedik, ﴿خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimiz nesneyi ya'nî Tevrât'ı ihtimâm-ı tâmm ile alın ﴿وَاسْمَعُوا﴾ ve fermânberlik işitmesin işitin. ﴿قَالُوا سَمِعْنَا﴾ Dediler kulakla sözünü işittik ﴿وَعَصَيْنَا﴾ ve kalble fermânını kabûl etmedik. ﴿وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ﴾ Ve buzağunun muhabbeti gönüllerinde rüsûh etmiş kılındı ﴿بِكُفْرِهِمْ﴾ cuhûd inkârları sebebiyle. ﴿قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِ إِيمَانُكُمْ﴾ Söyle yâ Muhammed! Yaman iştir ol şey ki îmânınız onunla size fermân eder ﴿إِنْ كُنتُم مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Tevrât'a îmân getiricilerdiniz. Zîrâ mü'min olan kimesne îmânı kendüye küfrle emr etmez. Ve Cuhûdlar buna ma'kûl evsâf ile mevsûf olmuşlar iken derlerdi, behişt-i câvidân bize olsa gerek gayri kimesne ona dâhil olmaz. Pes Hakk celle ve 'alâ onları tebkît etmek içün buyurdu. (93) ﴿قُلْ﴾ Yehûdun da'vâsı mukâbelesinde **[15a]** söyle yâ Muhammed! ﴿إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِندَ اللَّهِ خَالِصَةً مِن دُونِ النَّاسِ﴾ Eğer sonki sarây size yalnız olur, Tanrı katında sâ'ir ashâb-ı milelden mâ-'adâ ﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ﴾ pes ölümü ârzû edin ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyicilersiz bu sözünüzde kim behişt-i câvidân sizedir. Zîrâ her kim 'ale't-tahkîk bilir ki kendüsi ehl-i cennettendir, elbette cenneti ârzû eder. Pes lâzım gelir ki siz dahi mevti ârzû edesiz, onun içün ki mevt olmayıcak cennete vusûl mümkin değil. (94) ﴿وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا﴾ Ve hergiz mevti ârzû etmezler ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾

elleri ilerü gönderdiği nesne sebebiyle ve ol katl-i enbiyâ ve tahrîf-i Tevrât ve tekzîb-i Muhammedü'l-Mustafâ ve niçe niçe kabâyihdir. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl sitemkârların ahvâline dânâdır. (96) ﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ﴾ Ve bî-şübhe kim Yehûdu sağlık üzere âdemîlerden ziyâde hırslı bulursun ﴿وَمِنْ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ ve ehl-i şirkten dahi. ﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ﴾ Birileri sever ﴿وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنْ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ﴾ bin yıl yaşamağı ﴿لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ ve şân bu ki çok yaşamak cehennem işkencesinden onların birini uzak edici değildir ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Hakk 'azze ve celle işledikleri nesneye bînâdır ona göre sezâların verir. (96)

Mervîdir ki 'Abdullâh bin Sûriyâ-yı yahûdî, Hazret-i Rasûl-i Ekremden su'âl etti kim Kur'ân'la üzerine kim iner? Hazret-i Rasûl sallallâhu 'aleyhi ve sellem sa'âdetle buyurdu Cebrâ'îl 'aleyhisselâm. Yahûdî söyledi ki o, bizim düşmanımızdır, kaç kerre bizimle düşmanlık etti. Ve onun büyük düşmanlığı budur ki bir peygamberimiz üzere münzel olup ona haber verdi kim Beytü'l-Makdis'i Buhtünnasr harâb edecektir. Pes biz onun öldürmesine bir kimesneyi tedârik edip gönderdik, Bâbil şehrinde onu buldu. Kaçan katline mübâşeret etmek istedi Cebrâ'îl ondan müdâfa'a edip dedi, üzerinize bunun musallat olması min 'indillâh ise ona zarar yetiştirmeye kâdir olmazsız. Ve eğer üzerinize musallat değildir ne sebebiyle öldürürsüz. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[24] ﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ﴾ Söyle yâ Muhammed! Her kim Tanrı'nın kavline düşman idi ol kimesne insâftan taşra bir hareket etti ﴿فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ ki bî-şübhe Hazret-i Cebra'îl Kur'ân'ı gönlün üzere Hudâ'nın fermânıyla indirdi ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ol hâlde ki Kur'ân kendüsinden ilerü inen kütüb-i semâviyyeye tasdîk edicidir. ﴿وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ **[15b]** Ve îmâna gelen kimesnelere doğru yol gösterici ve behişt-i câvidânla müjde verici. ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ﴾ Her kim Tanrı'ya ve ferişte lerine ve peygamberlerine ve bu iki mukarreb ferişteye düşman idi Hakk te'âlâ ona mu'âdât eder ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾ ki ale't-tâhkîk Tanrı îmânsızlara düşmandır, rusül ve melâ'ikeye düşmanlık ettikleri içün. (98)

﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Dahi tahkîkan ki rûşen nişânları ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı sana indirdik. ﴿وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾ Ve onları bir kimse inkâr edip pûşîde kılmaz illâ ol kimseler ki Hudâ'nın fermânın kabûl etmeyip hu-

24 el-Beyzâvî, I/82

dûdu tecâvüz ettiler. (99) ﴿أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا﴾ Âyâ dahi Yehûd kısmı her gâh ki bir peymân bağlarlar ﴿نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ kendülerden bir gürûh onu bozar ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ belki çokları Tevrât'a îmân getirmezler. (100) ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Ve ol mahal ki Hudâ'nın katından kendülere bir gönderilmiş nebî geldi ki ﴿مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ﴾ kendülerle olan nesneye ya'nî Tevrât'a tasdîk edici. ﴿نَبَذَ فَرِيقٌ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Kitâbı verilen kimesnelerden bir gürûh saldı ﴿كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ﴾ Tanrı'nın kitâbını arkaları ardında ya'nî Tevrât'a nazar etmediler, ﴿كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ gûyâ ki kendüler bilmezler ki o, Tanrı'nın kitâbıdır. (101)

﴿وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ﴾ Ve uydular şol nesneye ki dîvler onu okur ﴿عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ﴾ Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmın pâdişâhlığı 'asrında. Mervîdir ki ecinne 'âlem-i bâlâdan ba'zı mugayyebâtı istimâ' edip niçe yalanlar ona karıştırıp müneccimlere telkîn ederlerdi. Onlar dahi onu cem' edip halka ta'lîm ederlerdi. Bu iş Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm 'asrında iştihâr buldu bir hadde dek ki halk ecinneyi gaybın bilinmesine nisbet ettiler. Ve Hazret-i Süleymân'ın pâdişâhlığı bu iş ile kıyâm bulmuş deyü söylediler. İns ü cinn ve yeli onunla teshîr edip gümân eder kaldılar. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ Hazret-i Süleymân'ın 'ırzını o gûne işten müberrâ kılıp buyurdu.[25] ﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ﴾ Ve Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm küfr etmedi ya'nî sihri te'âtî etmedi. ﴿يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ﴾ Velâkin şeytânlar küfr ettiler ki ﴿وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا﴾ beşer makûlesine câdûlığı öğrettirirler. ﴿وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ﴾ Dahi Yehûd uydular, Bâbil şehrinde iki ferişte üzere inen şeye **[16a]** ﴿هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾ ol iki ferištenin adı Hârût ve Mârût'tur. Ahbârda gelmiştir ki bu iki melek âdemîlerin günâhkârlarına ta'n ederlerdi. Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara buyurdu ki beşer makûlesinde nefs ve hevâ var sizde dahi onlar olsaydı onlardan sâdır olan ef'âl gibi sizden dahi mümkin idi ki sudûr ede. Onlar bunu istib'âd ederlerdi. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ onların vücûdunda nefs-i beşeriyyeti terkîb edip hükûmet içün kendülerin yeryüzüne indirdi. Ba'dehû Zühre nâm bir hâtuna 'âşık oldular onun iğvâsıyla şürb-i hamr ve katl-i nefse ve şirke ikdâm ettiler. Hakk te'âlâ kendülerin âsumâna çıkmaktan men' edip dünyâda 'azâbların bu gûne mukarrer etti ki Bâbil şehrinde bir kuyu içinde baş aşağa kıyâmete dek asılmış olalar. Ve 'ilm-i sihri ol cihetle bilirlerdi ki zamân-ı hükûmetlerinde

25 el-Beyzâvî, I/84.

ba'zı câdûlar nübüvveti da'vâ eyledi. Onların da'vâsını ibtâl etmek içün Hakk te'âlâ kendülere ol 'ilmi ma'lûm kıldı. ﴿وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ﴾ Ve ol iki melek hîç bir kimesneye sihri öğretmezler ﴿حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ﴾ ona pend ü nasîhat edip söylemeyicek kim biz bir nesne değiliz illâ bir tecrübeyiz, her kim bizden öğrenip öğrendiğine 'amel ederse kâfir olur ﴿فَلَا تَكْفُرْ﴾ pes sen kâfir olma. ﴿فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ﴾ Ol nasîhatten sonra ba'zı nâ-bekârlar onlardan öğrenirler şol nesneyi ki kişiyle 'avratın arasın ayırırlar. ﴿وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ﴾ Ve câdûlar hîç bir kimseye onunla zarar yetiştiremezler ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ meğer Tanrı te'âlânın kazâ ve kaderiyle. ﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ﴾ Ve şol nesneyi öğrenirler ki kendülere ziyân edip nef' etmez. ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ﴾ Ve 'ale't-tahkîk Yehûd kısmı bildiler şol kimesneyi ki Kitâbullâh'ı sihre değiştirdi ﴿مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ âhirette ona aslâ nasîb yoktur. ﴿وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ﴾ Ve yaman nesnedir ol şey ki cânların onunla sattılar ya'nî sihri ta'lîm etmeleri sebebiyle cânların na'îm-i uhrevîden mahrûm kıldılar. ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ Bu işin kubhun bilir olsaydılar ona mübâşeret etmezlerdi. (102)

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا﴾ Ve eğer Yehûd Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetine tasdîk getirseydiler ﴿وَاتَّقَوْا﴾ ve sihrden perhîzkârlık etseydiler ﴿لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ﴾ elbette bir az mükâfât Tanrı te'âlânın katında kendülere gayrı nesneden yeğrekdir ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ bilir olsaydılar ki Tanrı'nın **[16b]** cezâsı hayrludur o gûne şeyden. (103) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'yı muhâtab ettiğinizde demenüz "râ'inâ", deyiniz "unzurnâ". Mervîdir ki sahâbe-i kirâm, Hazret'le söyleştiklerinde derlerdi, "yâ Rasûlallâh râ'inâ" ya'nî bizi sözde gözet tâ ki söylediğin kelâmı fehm edelim. Yehûd dahi Hazretle söyleştiklerinde bu sözü îrâd ederlerdi, ol kasd ile ki bu söz lügatlarında bir şetmdir. Pes Hakk celle ve 'alâ mü'minleri "râ'inâ" lafzın demesinden nehy edip unzurnâ, ya'nî "bize bak" lafzıyla hitâb etmeğe me'mûr kıldı zîrâ bu söz telbîsi kabûl etmez.[26] ﴿وَاسْمَعُوا﴾ Ve güzel dinlemek dinlenüz ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve kâfir olanlaradır bir derdnâk işkence. (104) ﴿مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Sevmez şol kimseler ki hakkı pûşîde kıldılar ﴿مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ kitâb iyelerinden ya'nî Yehûd tâ'ifesi sevmez ﴿وَلَا الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ehl-i şirk dahi sevmezler ki ﴿أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ üzerinize indirilmiş kılına hîç bir eyülik Rabbinizden. ﴿وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ve

26 el-Beyzâvî, I/85.

Îzid-i zü'l-celâl kerem ve ihsânıyla istediği kimesneyi mahsûs kılar ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Hudâ-yı Müte'âl ulu ni'metin iyesidir özgesi değil. (105)

Mervîdir ki Yehûd yâ ehl-i şirk söylediler, görmez misiz Muhammed, yoldaşlarına bir nesne fermân eder sonra onun hilâfıyla emr eder? Hakk celle ve 'alâ ol işin hikmetini beyân edip buyurdu.[27] ﴿مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ﴾ Âyet makûlesinden her nesne ki nesh ederiz ya'nî içinde 'amel etmesinin hükmün kaldırırız ﴿أَوْ نُنسِهَا﴾ yâ onu unuttururuz ya'nî gönüllerden onu mahv ederiz ﴿نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا﴾ 'ibâdet edenlere ol mensûh olan âyetten hayrlu yâ onun gibi bir âyet getiririz. ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Bilmez misin ey neshe münkir olan, kim Tanrı te'âlâ her nesne üzere tevânâdır? Pes ona kâdirdir ki bir âyeti nesh edip ondan eyü yâ onun gibi bir âyet getire. (106) ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ﴾ Hitâb Server-i Kâ'inâtadır ve murâd kendüler ve ümmeti. Ya'nî bilmez misin yâ Muhammed, sen ve ümmetin, kim ﴿أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl gökler ve yerin pâdişâhlığı kendüye mahsûsdur pes her ne ister işler. ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ﴾ Ve Tanrı te'âlâdan özge size hîç bir dost yoktur ki ondan size nef' yetişe ﴿وَلَا نَصِيرٍ﴾ ve ne bir yardımcı ki sizden bir zarar def' ede. (107)

﴿أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ﴾ Belki istersiz Peygamberinizden su'âl etmeğe niteki **[17a]** bundan esbak Hazret-i Mûsâ su'âl olundu. Bu âyet nâzil oldu kaçan kim Yehûd dediler, gerekti ki Muhammedü'l-Mustafâ bize bir kitâb getire niteki Mûsâ 'aleyhisselâm getirdi. ﴿وَمَنْ يَتَبَدَّلْ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ﴾ Ve her kim küfrü îmân yerine alır ki âyât-ı Hudâvendiyyeye şekk edip gayrısın taleb eder, ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ bî-şübhe kim ol kimesne yolun ortasın azdırdı ya'nî tarîk-i Hakk'tan münharif olup azgun oldu. (108) ﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Kitâb iyelerinden çok kimesne ya'nî ahbâr-ı Yehûd muhabbetle istediler ﴿لَوْ يَرُدُّونَكُمْ﴾ sizi kılalar ﴿مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا﴾ îmân getirdiğinizden sonra kâfirler, ﴿مِنْ بَعْدِ أَنفُسِهِمْ﴾ ﴿حَسَدًا مِنْ عِنْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ الْحَقُّ﴾ cânları katında peydâ olan hasedden ötürü dîn-i İslâm'ın ve Kur'ân'ın hak oldukları kendülere âşikâre olduktan sonra. ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا﴾ Pes ey ehl-i îmân, onların kıtâlinden vaz geçin ve ta'nîflerinden yüz döndürün ﴿حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ﴾ Tanrı te'âlâ fermânını getirene dek. Ve o cenklerine iznin verilmesidir ve üzerlerine cizyenin vurulmasıdır. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Tahkîkan ki Hudâ-yı lâ-yezâl her nesne üzere tevânâdır, pes onlardan intikâm almağa kâdirdir. (109)

27 el-Beyzâvî, I/86.

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ Ve namâzın edâsına muhâfaza edin ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve mâlınızın zekâtın verin. ﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِنْ خَيْرٍ﴾ Ve namâz ve sadaka gibi eyülikten cânlarınız içün her ne ilerü gönderirsiz ﴿تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ onun sevâbını Hudâ'nın katında bulursuz. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz eşyâya bînâdır yanında bir 'amel zâyi' olmaz. (110) ﴿وَقَالُوا﴾ Ve ehl-i kitâbdan olan Yehûd ve Nesârâ dediler, ﴿لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى﴾ behişte hîç bir kimse girmez illâ bir kimse ki Yehûdî idi yâ Nasrânî. Ya'nî Yehûd dediler Yehûd kısmından özge bir kimse cennete girmez ve Nesârâ dediler Nesârâ tâ'ifesinden özge bir ferd behişte girmez. ﴿تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ﴾ Ol da'vâ onların ârzûlarıdır. ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ Söyle bu ettiğiniz da'vâya delîlinizi getirin ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer da'vânızda gerçek söyleyicilerdiniz. (111) ﴿بَلَى﴾ Yehûd ve Nesârâ nefy ettiği şeyi isbât eder. Ya'nî bu mezbûr olacak sıfâtla muttasıf olanlar cennete girerler ne Yehûdiyyet ve Nasrânîyyetle muttasıf olanlar. ﴿مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ﴾ Her kim Hudâ'nın tâ'atına nefsin teslîm etti ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi güzel 'amellüdür ﴿فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ kendüye sevâbı Perverdigârı katında mukarrerdir. ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ Ve ne üzerlerine **[17b]** korku olur ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne onlar gamnâk olurlar. (112)

Mervîdir ki Necrân Nesârâsından bir gürûh Medîne'ye gelip ruesâ-yı Yehûd ile münâzara ettiler. Her bir tâ'ife delâ'il-i 'izâm ile öbür tâ'ifenin dînin ibtâl etmeğe sa'y etti. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyetle onların ahvâlini beyân edip buyurdu. ﴿وَقَالَتْ الْيَهُودُ لَيْسَتْ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ﴾ Ve Yehûd kısmı dediler, tersâlar gürûhu bir dürüst nesne üzere değildirler. ﴿وَقَالَتْ النَّصَارَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ﴾ Ve tersâlar dediler, Yehûd tâ'ifesi bir hakîkî nesne üzere değildirler ﴿وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ ve hâlbuki onlar Tevrât ve İncîl'i okurlar. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki bunlar söylediler. ﴿قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Kitâbı bilmeyenler ya'nî Mecûs ve müşrikler gibi eşhâs dediler, ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ onların sözü gibi ki söylediler Yehûd ve Nesârâ hak üzere değillerdir. ﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ aralarında rûz-i kıyâmetde dâverlik eder ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki içinde ihtilâf ederlerdi. (113) ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾ Dahi kimdir ziyâde sitemli şol kimseden ki Hudâ'nın mescidlerin men' etti ki Hudâ'nın adı onlar içinde zikr oluna ya'nî bir kimseyi komadı ki Hudâ'nın mescidlerinde Hudâ'yı yâd edip 'ibâdet eyleye ﴿وَسَعَى فِي خَرَابِهَا﴾ ve vîrâne olmalarına çalıştı. ﴿أُوْلَئِكَ﴾ Mezkûr olan kimesneler ﴿مَا كَانَ لَهُمْ﴾ onlara lâyık olmazdı ﴿أَنْ يَدْخُلُوهَا﴾ ol mescidlere girerler ﴿إِلَّا خَائِفِينَ﴾ meğer korkmuş

oldukları hâlde. Mervîdir ki kaçan Rûm, Beytü'l-Makdis'e sefer edip ehlini katl ve mescidlerin vîrâne ettiler, bu âyet-i kerîme nâzil oldu.[28] Sonra Hakk te'âlâ anlara sezâvâr gördüğü nesneyi tahkîk eyledi ki devlet-i İslâmiyyede her tersâ ki Beytü'l-Makdis'e gider, elbette korkuyla ona dâhil olur. ﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ﴾ Mescidleri harâb edenlere bu cihânda cizyeyi vermek sebebiyle zillet ve hôrluk var ﴿وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve öbür cihânda onlara bir ulu işkence var. (114)

Mervîdir ki bir cemâ'at üzere beyâbânda kıblenin ciheti müştebih olmağla ictihâd edip namâz kıldılar. Ba'dehû kendülere hatâları zâhir olup kıldıkları namâzı kazâ etmek istediler. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[29] ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ Ve güneşin çıkacak yeri ve batacak yeri Tanrı te'âlâya mahsûs u memlûktür. ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا﴾ Pes kangı cihete ki yüz döndürürsüz ﴿فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ oındadır Hudâ'nın cihet-i tâ'atı. ﴿إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Bî-şübhe Hakk 'azze ve celle çok **[18a]** 'atâlu ve ulu mağfiretlidir, Müslümânların ahvâl u mesâlihine dânâ. (115) ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ Ve Yehûd ve Nesârâ dediler, Tanrı te'âlâ oğul edindi ya'nî Yehûd kısmından bir gürûh dediler Tanrı te'âlâ Hazret-i 'Uzeyr'i oğul edindi ve Nesârâ tâ'ifesinden bir bölük dediler, Hazret-i Mesîh'i oğul edindi. ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Oğul edinmesinden Zât-ı pâki münezzehtir. ﴿بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Bil ki göklerde ve yerde olan kamu eşyâ kendüye mahlûk ve memlûktürler. Pes ehl-i zemîn zümresinden olan 'Uzeyr ve Îsâ 'aleyhimesselâm onun mahlûklarıdır ve mahlûk hâlıka oğul olmaz. Onun içün ki pederle oğul arasında mücâneset lâzımdır. Ve şettân mâ beyne'l-hâlik ve'l-mahlûk. ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ Dükeli mahlûkât fermâna mutî' u münkâddırlar. (116)

﴿بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri ibtidâ îcâd eden kendüdür. ﴿وَإِذَا قَضَى أَمْرًا﴾ Ve kaçan bir iş olmasına hükm eder ﴿فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ bundan gayrı bir nesne etmez ki ona der hâsıl ol der-'akab ol şey vücûda gelir. (117) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Bilgi iyesi olmayanlar ya'nî müşriklerin cehelesi dediler, ﴿لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ﴾ niçün Tanrı bizimle söyleşmez? ﴿أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ﴾ Yâ niçün sıdkın üzere delâlet eder bir delîl bize gelmez? Bu kelâmı tekebbür ve 'inâd yüzünden söylediler ve illâ hakîkatte onlara çok delîller gelmiştir. ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Bu müşriklerin dediği gibi kendülerden esbak olanlar dediler, ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ bunların sözüne mânend ki dediler, [30]﴿أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً﴾ ﴿تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ bu

28 el-Vâhidî, s. 28.

29 el-Beyzâvî, I/88.

30 Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Mûsâ'dan, bun-

müşriklerin gönülleri ve kendülerden esbak olan mu'ânidlerin gönülleri körlükte müteşâbih oldu. ﴿قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ Tahkîkan ki delâ'il-i kudreti yakîne tâlib olan cemâ'ate bildirdik. (118) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾ Bî-şübhe ki seni yâ Muhammed! Kur'ân'a mukârin yolladık ﴿بَشِيرًا﴾ mü'minlere müjde verici olduğun hâlde ﴿وَنَذِيرًا﴾ ve küffâra korku verici ﴿وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ﴾ ve yanmış âteşin iyeleri ahvâlinden sorulmazsın. (119)

﴿وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ﴾ Ve hergiz Yehûd tâ'ifesi senden hoşnûd olmazlar ﴿وَلَا النَّصَارَى﴾ ve ne 'Îseviyyet tâ'ifesi dahi, ﴿حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾ sen dînlerine uymayınca. ﴿قُلْ﴾ Ol vakt ki herkes milletini medh eder, sen söyle ﴿إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى﴾ tahkîkan ki Tanrı'nın yol göstermesi kendüdür yol göstermek, özgesi değil. ﴿وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ﴾ Dahi kasem olsun kim eğer Yehûd ve Nesârânın ârzûlarına **[18b]** peyrevlik edersen ﴿بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنْ الْعِلْمِ﴾ bilgiden ya'nî vahyden sana gelen şeyden sonra ﴿مَا لَكَ مِنْ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ Tanrı'nın 'azâbından sana hîç bir kurtarıcı dost bulunmaz ve ne bir yardımcı dahi. Bu âyette sûretâ hitâb Server-i Kâ'inât'adır lâkin murâd ümmettir. (120) ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمْ الْكِتَابَ﴾ Şol kimseler ki kendülere kitâbı ya'nî İncîl'i verdik ﴿يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ﴾ onu okurlar dürüst okumak ki elfâzını tahrîften hıfz edip ma'nâsın tedebbür ederler ve onların muktezâsıyla işlerler ﴿أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ onlar ona îmân getirirler. Bu âyet ashâb-ı Necâşî şânında nâzil oldu. Kaçan Hazret-i Ca'fer bin Ebî Tâlib ile gemide yoldaş olup Medîne-i Münevvere'ye geldiler. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ﴾ Ve şol kimseler ki ol kitâba küfr edip ahkâmını mugayyer kılarlar ﴿فَأُولَئِكَ هُمْ الْخَاسِرُونَ﴾ ol gürûh kendüleridir utuzanlar. (121)

﴿يَابَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ey Ya'kûb uşakları! ﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِي﴾ Benim ni'metimi yâda getirin ﴿الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ şol ni'met ki üzerinize ve eslâfınız üzere onu in'âm ettik. ﴿وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ Ve onu dahi yâda getirin kim 'ale't-tahkîk ecdâdınızı hem-'asrları olan kimesneler üzere ilerü tuttum. (122) ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ Ve bir günün 'azâbından sakının ki ﴿لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا﴾ bir cân bir cândan ötürü bir az nesne ödeyemez ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾ ve ne ondan bir bedel kabûl olunur ki 'azâb çekmesinde yerine geçe. ﴿وَلَا تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ﴾ Ne bir dilek ona nef' verir dilekci bulunduğu takdîrde ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ve ne küffâr yardım olunurlar. (123)

---

dan daha büyüğünü istemişler ve "**Allah'ı bize açıkça göster**" demişlerdi. Böylece zulmleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra kendilerine apaçık deliller gelmesinin ardından buzağıyı tanrı edindiler. Biz bunu da 'afv ettik ve Mûsâ'ya apaçık bir güç ve yetki verdik. Nisâ 4/153

﴿وَإِذْ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i İbrâhîm'i Perverdigârı sözlerle, ya'nî evâmir u nevahî ile teklîf etti. ﴿فَأَتَمَّهُنَّ﴾ Pes Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm ol sözleri yerine getirdi. ﴿قَالَ﴾ Hakk te'âlâ İbrâhîm'e dedi. ﴿إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا﴾ 'ale't-tahkîk ben seni âdemoğullarına imâm kılıcıyım ki kamuları sana iktidâ edeler. ﴿قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, neslimden dahi imâmlar kıl. ﴿قَالَ﴾ Hakk te'âlâ ona cevâb verip dedi, ﴿لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾ imâmet ve risâletim sitemkârlara değmez ya'nî evlâdından müttakî olanlara imâmet ve risâlet değer ve onlardan zâlim olan kimesnelere değmez. (124) ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾ Ve yâdına getir ol vakti ki Ka'be'yi âdemîler içün sevâb ve emniyyet **[19a]** yeri kılıp kendülere söyledik, ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ dahi Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma mensûb olan mekânda namâz kılınacak yer alın ﴿وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ﴾ ve Hazret-i İbrâhîm ve İsmâ'île fermân yolladık ki ﴿أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ﴾ hânemi putlardan ve me'âsîden pâk kılın ﴿لِلطَّائِفِينَ﴾ onun çevresinde dolananlar içün ﴿وَالْعَاكِفِينَ﴾ ve 'ibâdet etmeğe ikâmet edenler içün ﴿وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ ve namâz kılanlar içün. (125) ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا﴾ Ve yâd et ol vakti ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm dedi ey Perverdigârım! Bu şehri bir emîn şehir kıl ﴿وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ ve içinde sâkin olanlara meyvelerden rûzî ver. ﴿مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Onlardan şol kimseye rûzî ver ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i kıyâmetin olmasına îmân getirdi. ﴿قَالَ﴾ Hakk te'âlâ dedi, ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ ve şol kimse ki kâfir oldu ﴿فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا﴾ onu bir müddet berhurdâr ederim ﴿ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ﴾ sonra onu dûzahın işkencesine mülâzım kılarım ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek yerdir cehennemin işkencesi. (126)

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki İbrâhîm 'aleyhisselâm Ka'be hânesinden temelleri kaldırdı. ﴿وَإِسْمَاعِيلُ﴾ Çün Hazret-i İsmâ'îl 'aleyhisselâmın binâda dahli var idi. İbrâhîm üzere 'atf olundu zîrâ İsmâ'îl 'aleyhisselâm binâ mahallinde Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma taşı uzatırdı. Ve bir kavlde her biri bir semtten yapardı. Ve 'alâ küll-i takdîr, kaçan binâdan fâriğ oldular dest-i tazarru'u kaldırıp dediler, ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا﴾ ey Perverdigârımız! Bizden 'amelimizi kabûl et, ﴿إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ﴾ bî-şübhe sen kendün du'âmızı eyü işiten ﴿الْعَلِيمُ﴾ niyyetlerimizi kemâ hüve hakkuhû bilen. (127) ﴿رَبَّنَا﴾ Ey Hudâvendimiz! ﴿وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ﴾ Dahi bizi sana mutî' u münkâd kıl ya'nî olduğumuz hâl üzere bize sebât ve ihlâs ver ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ﴾

ve evlâdımızdan dahi bir gürûhu sana mutî‘ u münkâd kıl. ﴿وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا﴾ Ve hâcda ‘ibâdet edecek yerlerimizi bize göster ﴿وَتُبْ عَلَيْنَا﴾ ve ‘amelde taksîrimiz vâki‘ olduysa üzerimize ‘afv ile rücû‘ et. ﴿إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ﴾ Bî-gümân sen kendün mukassırların tevbesin kabûl eden, ﴿الرَّحِيمُ﴾ günâhkârlara çok merhamet eden. (128) ﴿رَبَّنَا﴾ Ey Perverdigârımız! ﴿وَابْعَثْ فِيهِمْ﴾ Ve zürriyetimizden olan ümmet-i müslime arasında gönder ﴿رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ kendülerden bir peygamber ki ﴿يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ﴾ **[19b]** üzerlerine âyâtını okur. Ya‘nî delâ’il-i tevhîdi ve nübüvveti kendülere beyân eder ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ﴾ ve Kur’ân’ı kendülere öğrettirir. ﴿وَالْحِكْمَةَ﴾ Ve me‘ârif u ahkâmdan nüfûsların tekmîl eden şeyi dahi öğrettirir ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ ve kendülerini şerâi‘ u ahkâm ile pâk kılar. ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ﴾ Tahkîkan ki sen kendün istediğin nesne üzere makhûr ve mağlûb olmayan ﴿الْحَكِيمُ﴾ işi kemâ yenbagî muhkem eden. (129)

Bilgil Hakk sübhânehû ve te‘âlâ İbrâhîm ve İsmâ‘îl ‘aleyhimesselâmın du‘âların kabûl edip Hazret-i Muhammedü’l-Mustafâ’yı ki Hazret-i İsmâ‘îl evlâdından idi risâlet-i ‘âmme ile mürsel kıldı. Pes Hazret sallallâhu ‘aleyhi ve sellemin sözü ki انَا دَعْوَةُ اَبِى اِبْرَاهِيم[31] buna işârettir. ﴿وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ﴾ Ve kimdir ki Hazret-i İbrâhîm’in milletinden yüz döndürür. Bu kelâm inkâr ve istib‘âddır. Ya‘nî hîç bir kimse ondan yüz döndürmez. ﴿إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ﴾ Meğer şol kimse ki cânın hôr ve zelîl kıldı. ﴿وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا﴾ Ve bilâ-şübhe Hazret-i İbrâhîm’i dünyâda ‘âlem arasında halîllik ile bergüzîde kıldık. ﴿وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنْ الصَّالِحِينَ﴾ Ve tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm öbür cihânda güzel ‘amellülerin zümresindendir. (130) ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ﴾ Yâd et ol vakti ki İbrâhîm’e Perverdigârı söyledi, kazâ’ ve kaderime mutî‘ u münkâd ol. ﴿قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Hazret-i İbrâhîm söyledi, ‘âlemlerin Perverdigârına mutî‘ u münkâd oldum. (131) ﴿وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ﴾ Ve İbrâhîm ‘aleyhisselâm millet-i İslâm’la ‘amel etmeğe oğullarına ısmarladı. ﴿وَيَعْقُوبُ﴾ Ve Hazret-i Ya‘kûb ‘aleyhisselâm dahi oğullarına onunla vasiyyet etti. Ve mazmûn-i vasiyyetleri bu idi ki ﴿يَابَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ﴾ ey oğullarımız, ‘ale’t-tahkîk Tanrı te‘âlâ dîn-i İslâm’ı sizin içün bergüzîde kıldı. ﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Pes ölmen illâ ol hâlde ki siz Müslümânlarsız. Ya‘nî İslâm üzere böyle müdâvemet edin ki size mevt geldikte dîn-i İslâm üzere bulunasız. (132)

---

31 Ben babam İbrâhîm’in duâsıyım.

Mervîdir ki Yehûd, Hazret-i Peygambere dediler, bilmez misin kim Hazret-i Ya'kûb öleceği gün evlâdına Yehûdiyyetle ısmarladı? Bu kelâmı îrâd ettiklerinden sonra Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[32] ﴿أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ﴾ Belki hâzır mı idiniz kaçan Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâma mevtin esbâbı geldi? Ya'nî hâzır değil idiniz ﴿إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي﴾ ol dem ki oğullarına söyledi, benden sonra kankı nesneye taparsız? ﴿قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ﴾ **[20a]** Dediler, Tanrı'na 'ibâdet ederiz ve pederlerinin Tanrı'sına. ﴿إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ﴾ Bilgil eyyedekellâh kim Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâmın pederi İshâk idi. Ve ezbes ki ahkâmda cedd, peder hükmündedir. Ve 'Arab kısmı 'amme peder deyip hürmetin peder hürmeti gibi tutarlardı. Hazret-i İbrâhîm ve İsmâ'îl pederlik ünvânıyla mezkûr oldular. ﴿إِلَهًا وَاحِدًا﴾ 'İbâdette bir yegâne ma'bûdu mahsûs kılarız ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ ve biz ona mutî' u münkâdız. (133) ﴿تِلْكَ﴾ Ol cemâ'at, ya'nî İbrâhîm ve Ya'kûb evlâdları ﴿أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ bir gürûhturlar ki geçtiler ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ kazandıkları nesnenin sevâbı kendüleredir. ﴿وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾ Ve kazandığınız şeyin sevâbı sizedir ﴿وَلَا تُسْأَلُونَ﴾ ve siz sorulmazsız ﴿عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri nesneden. (134)

﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى﴾ Ve ehl-i kitâb olanlar dediler, cuhûd[33] olun yâ tersâ. Ya'nî Yehûd tâ'ifesi dediler, Cuhûd olun ve Nesârâ kısmı dediler, tersâ olun, ﴿تَهْتَدُوا﴾ doğru yolu bulursuz. ﴿قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾ Söyle ne Yehûd ne tersâ oluruz. Belki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmın dînine mütâba'at ederiz, ol hâlde ki Hazret-i İbrâhîm cümle kec mezheblerden dîn-i müstakîme meyl etmiş idi ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve Hazret-i İbrâhîm Tanrı'ya ortak kılanlardan değildi. (135) ﴿قُولُوا﴾ Ey Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma mütâba'at edenler, söylen ol kimselere ki sizi cuhûdluğa ve tersâlığa da'vet ederler, ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ﴾ Tanrı'ya îmân getirdik ﴿وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا﴾ ve bize indirilen nesneye, ya'nî Kur'ân'a dahi îmân getirdik ﴿وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ﴾ ve Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma indirilen şeye dahi ve o yiğirmi sahîfedir ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ﴾ ve İbrâhîm'in oğullarına indirilen nesneye dahi ﴿وَيَعْقُوبَ﴾ ve onun oğlunun oğluna münzel olan şeye dahi ﴿وَالْأَسْبَاطِ﴾ ve Ya'kûb'un uşaklarına nâzil kılınan şeye dahi. Bilgil mastûr olan peygamberlerden Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma fa-

32 el-Vâhidî, s. 31.

33 Yahûdî. Çıfıt: avamcası.

kat suhuf münzel oldu mâ-'adâsına bir nesne münzel olmadı. Ancak ol suhufun ahkâmında ta'abbüd ettikleri içün münzelün ileyh pâyesinde kılındılar. ﴿وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى﴾ Dahi îmân getirdik şol nesneye ki Hazret-i Mûsâ ve Îsâ 'aleyhimesselâma verildi ve o Tevrât ve İncîl'dir ve sâ'ir delâ'il-i nübüvvet. ﴿وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Dahi îmân getirdik şol şeye ki peygamberlere Perverdigârlarından verildi kütüb ve mu'cizâttan. ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ﴾ **[20b]** Onlardan birisinin ve birisinin arasın ayırmazız, cümlesine tasdîk ederiz Yehûd gibi değiliz ki kimisin tasdîk edip kimisin tekzîb ederiz. ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ Ve biz Hudâ'nın fermânına mutî' u münkâd olmuşuz. (136)

﴿فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُمْ بِهِ﴾ Pes eğer Tanrı'ya îmân getirdiler, niteki siz ona îmân getirdiniz, ﴿فَقَدْ اهْتَدَوا﴾ bî-şübhe ki doğru yolu buldular. ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Ve eğer îmândan yüz çevirdiler, ﴿فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ﴾ bundan gayrı bir nesne yok ki onlar hilâf ve 'adâvet makâmında durmuşlardır. ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ﴾ Pes yâ Muhammed! Elem çekme ki 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ onların şerrinden seni mahfûz kılar ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ﴾ ve kendüdür muvahhidlerin ve kâfirlerin sözün işiten, ﴿الْعَلِيمُ﴾ her gürûhun i'tikâdını dürüst bilen. (137) Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'dan radıyallâhu 'anhumâ mervîdir ki Nesârâ tâ'ifesine kaçan bir uşak gelirdi, yedi gün 'ömrü olıcak ma'mûdiyye[34] nâm sarı suda onu batırırlardı, tâ ki onunla pâk ola. Ve derlerdi ki bu bir pâklıktır ki sünnet yerin tutar. Ve kaçan bu işi işlerler derlerdi, şimdi dürüst Nasrânî oldu. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[35] ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ﴾ Ey ehl-i îmân! Söylenüz Tanrı te'âlâ bizi boyatmasıyla boyattı ya'nî dîn-i İslâmla bizi pâk kıldı. ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ Ve kimdir Tanrı te'âlâdan yeğrek pâk etmeklik cihetinden ﴿وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ ve hâlbuki biz ona perestiş ederiz. (138)

Mervîdir ki ehl-i kitâb Peygambere dediler, cümle peygamberler bizden koptular sen dahi peygamber olsaydın bizden meb'ûs olurdun. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kılıp buyurdu.[36] ﴿قُلْ﴾ Onların cevâbında söyle, ﴿أَتُحَاجُّونَنَا﴾ bizimle husûmet eder misiz ﴿فِي اللَّهِ﴾ Hudâ'nın şânında ki niçün 'Arab'dan peygamber irsâlini ihtiyâr etti? ﴿وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ Ve hâlbuki o, bizim Perverdigârımız ve sizin Perverdigârınızdır, bir tâ'ifeye mahsûs değildir. ﴿وَلَنَا أَعْمَالُنَا﴾ Ve işlerimizin cezâsı bizedir ﴿وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ﴾ ve işlerinizin cezâsı

34 Vaftiz suyu.

35 el-Vâhidî, s. 31.

36 el-Beyzâvî, I/96.

sizedir. Pes bize ikrâm etse müsteb'ad değildir ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾ ve i'tikâd ve 'amelde biz ona ihlâs etmişiz. (139) ﴿أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا﴾ Yâhûd der misiz ki mezkûr olan peygamberler âyîn-i Yehûdiyyet üzere idiler ﴿أَوْ نَصَارَى﴾ yâ Nasrâniyyet üzere idiler. ﴿قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ﴾ Söyle âyâ onların hâline sizin 'ilminiz ziyâdedir, yâ Hudâ'nın **[21a]** 'ilmi ki kendülerin yaradıp meb'ûs kıldı. Ve hâlbuki Hakk te'âlâ Hazret-i İbrâhîm'den Yehûdiyyet ve Nasrâniyyeti nefy etti. Niteki buyurdu, ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾[37] Ve oğulları kendüye tâbi' idiler. ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ﴾ Ve kimdir ziyâde sitem iyesi şol kimseden ki katında Tanrı tarafından bir hak şehâdet olup sakladı ya'nî ehl-i kitâbdan azlem bir kimesne yoktur ki zîrâ Hazret-i İbrâhîm'in berâ'eti Yehûd ve Nesârânın dîninden katlarında sâbit iken onu saklayıp inkâr ettiler. ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işlediğiniz nesneden bî-haber değildir. (140) ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾ Ol mezkûr olan cemâ'at bir gürûhturlar ki geçtiler kazandıkları nesnenin fâ'idesi kendüleredir ﴿وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve kazandığınız şeyin hâsılı sizedir ve sorulmazsız ol nesneden ki onlar işlerler idi. (141)

﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا﴾ Yakın zamânda âdemîlerden bî-'akl olanlar dediler, kankı şey ehl-i îmânı kıbleleri semtinden döndürdü şol kıble ki üzerine namâz kılarlardı? Bu âyet nâzil oldu kaçan Server-i Kâ'inât'a fermân olundu ki namâzda Ka'be-i Mükerreme semtine teveccüh ede. Ve bu fermân nâzil olmadan evvel namâzda Beytü'l-Makdis'e teveccüh ederdi. ﴿قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Süfehânın cevâbında söyle ki Tanrıyadır güneş çıkacak yer ki Ka'be onun tarafındadır ve batacak yer ki Beytü'l-Makdis onun cihetindedir. İstediği kimesneye doğru yolu ya'nî dîn-i İslâm'ı ve kıble-i İbrâhîm 'aleyhisselâmı gösterir. (142) ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ Ve niteki kıblenizi ey ehl-i İslâm, kıblelerin efdali kıldık sizi 'ilm u 'amel ile pâk olmuş 'adâletle mevsûf bir gürûh kıldık tâ ki halk üzere peygamberler içün tanıklar olasız ve Peygamber üzerinize tanık ola. Mervîdir ki rûz-i kıyâmet oldukta sâ'ir ümem peygamberlerinin edâ-yı risâlet ettiklerin inkâr

37 İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi. Âl-i 'İmrân 3/67.

ederler. Hakk te'âlâ hâllerine 'alîm iken peygamberlerden edâ-yı risâlet ettiklerine şuhûd ister. Enbiyâ-i 'izâm ümmet-i Muhammed'i şehâdet etmeğe da'vet ederler. Ümmet-i Muhammed edâ-yı şehâdet ederler bu mazmûnla ki enbiyâ ümmetlerine ahkâmı teblîğ ettiler. Ümem-i sâlife onlara dediler ki siz bizden sonra geldinüz neden bilirsiz ki peygamberler bize ahkâmı teblîğ ettiler. **[21b]** Ümmet-i Muhammed derler ki biz onu müşâhede etmedik, lâkin Hakk te'alâ peygamberimizin lisânı üzere gönderdiği kitâbda onu beyân etti ve o, hak olduğuna şübhe yoktur. Pes ona binâ'en biz şehâdet ettik. Ba'dehû Server-i Kâ'inât 'aleyhi ekmelü't-tahiyyât ihzâr olunup ümmetinin keyfiyyet-i ahvâlleri kendüsinden su'âl olunur. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem, ümmeti 'udûl ve makbûlü'ş-şehâde olduklarına şehâdet eder.[38] ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ﴾ Ve biz kıbleyi kılmadık ﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ şol kıble ki sen üzerine namâz kılardın ve o Ka'bedir ﴿الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا﴾ illâ temyîz etmek içün ﴿مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ﴾ şol kimse ki Peygambere peyrevlik eder, ﴿مِمَّنْ يَنقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ﴾ şol kimseden ki iki ökçesi üzere döner. ﴿وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً﴾ Ve tahkîkan ki tahvîl-i kıble halk üzere bir ağır ve büyük iş idi ﴿إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾ illâ şol kimseler üzere ki Tanrı te'âlâ kendülerin irşâd etti ki kıblenin tahvîlini hak bildiler. Mervîdir ki kaçan kıble Beytü'l-Makdis'ten Ka'be'ye tahvîl olundu mü'minler dediler, kıble dönmeden evvel dâr-ı âhirete intikâl eden mü'min karındaşlarımızın namâzı niçe olur. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kıldı.[39] ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ Ve olmazdı ki Hakk celle ve 'alâ namâzınızı yitire, ﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ âdemoğullarına ﴿لَرَءُوفٌ﴾ çok mihrbânlık eder ﴿رَحِيمٌ﴾ çok merhamet yetiştirir. (143)

﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾ Tahkîkan biz gök cihetinde intizâr-ı vahy içün yüzünün döndürüldüğün müşâhede ederiz. Çün Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellemin tab'-ı şerîfine gelirdi, Perverdigârından hemîşe tevakku' ederdi ki kıble Ka'be-i Mükerremeye döne. Ol cihetten ki Ka'be Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmın kıblesidir. Ve onun dönmesi sebebiyle 'Arab tâ'ifesi îmâna gelmeye rağbet ederler. Hakk te'âlâ onun hâhişine göre ihsân eyledi, niteki buyurdu. ﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا﴾ Pes elbette seni bir kıbleye müveccih kılarız ki sen onunla hoşnûd olursun. ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Pes muhterem olan mescidin semtine yüzünü döndür. Mervîdir ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem hic-

38 el-Beyzâvî, I/97.

39 el-Beyzâvî, I/98.

ret târîhinden on altı ay geçene dek Medîne-i Münevvere'de namâzı kıldıkta Beytü'l-Makdise teveccüh ederdi. Sonra mâh-ı Rcebde ba'de'z-zevâl Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem mescid-i Benî Seleme'de öyle namâzında iki rek'at kılmış iken bu hükm nâzil oldu. Hem ol namâzda Hazret yüzün Ka'be semtine döndürdü. Ve ol **[22a]** mescid Mescidü'l-Kıbleteyn ile tesmiye olundu. Çün Hak 'azze ve celle ol Hazret'i hitâbla mahsûs kıldı sâ'ir-i ümmet Hazret'in mütâba'atına sa'y etmek içün hitâbı kendülere müvecceh edip buyurdu.[40] ﴿وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ Ve kankı yerde ki olursuz yüzlerinizi onun semtine döndürün. ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ve bî-şübhe kim Tevrât verilen kimesneler ﴿لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ 'ale't-tahkîk bilirler ki bilâ-şekk bu kıblenin tahvîli pervedigârlarından sâdır olmuş bir dürüstlüktür ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ bî-haber değildir Yehûdun işlediğinden. (144) ﴿وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ﴾ Ve tahkîkan eğer kitâbı verilen kimesnelere ya'nî Yehûd ve Nesârâya her mu'cize ile gelirsen ﴿مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ﴾ senin kıblene tâbi' olmazlardı ﴿وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ﴾ ve sen onların kıblesine tebe'iyyet edici değilsin. ﴿وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ﴾ Ve ehl-i kitâbın bir bölüğü bir bölüğünün kıblesine tebe'iyyet edici değildir. ﴿وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنْ الْعِلْمِ﴾ Ve 'ale't-tahkîk eğer onların hâhişlerine peyrevlik edersen sana gelen dânişten sonra ﴿إِنَّكَ إِذًا لَمِنْ الظَّالِمِينَ﴾ bî-şübhe sen ol zamân sitemkârların zümresinden olursun. Bu hitâb zâhirde Peygamberedir lâkin murâd ümmettir. (145)

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمْ الْكِتَابَ﴾ Şol kimseler ki Tevrât'ı kendülere verdik ﴿يَعْرِفُونَهُ﴾ Peygamber'in hak olduğun bilirler, ﴿كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ niteki oğulların bilirler ﴿وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ﴾ ve tahkîkan ki onlardan bir gürûh var ki doğruluğu saklarlar ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler bilirler ki hakkı saklıyorlar. (146) ﴿الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Dürüstlük ve doğruluk Perverdigârındandır. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنْ الْمُمْتَرِينَ﴾ Pes kıblenin şânında şekk edenlerden olma. Bunda dahi hitâb sûretâ Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellemedir, lâkin murâd ümmettir. (147)

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ﴾ Ve her gürûha bir cihet ve kıble var ﴿هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ Hakk te'âlâ ol gürûhu ol cihete müveccih kılıcıdır. ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ Pes ey ehl-i İslâm! Eyülikleri tahsîl etmeğe ilerü varın, ve ol eyüliklerin birisi bu ki Ka'be semtine teveccüh edesiz ﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ kankı yerde olursuz Hakk te'âlâ rûz-i kıyâmette cezâ içün sizi kamu getirir. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Bî-şübhe

40 el-Beyzâvî, I/98.

Hakk ʻazze ve ʻalâ her nesne **[22b]** üzere tevânâdır. Pes kâdirdir, meyyit olduğunuzdan sonra sizi ihyâ edip cemʻ eder. (148) ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ﴾ Ve kankı yerden ki sefere çıkarsın ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ namâz kıldığın vaktte yüzünü Kaʻbe semtine döndür. ﴿وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve bî-şübhe kim tahvîl-i kıble Perverdigârından sudûr etmiş dürüst hükmdür ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Hudâ ʻazze ve celle işlediğiniz işten bî-haber değildir. (149)

﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ﴾ Ve kankı yerden ki sefere çıkarsın الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ yüzünü muhterem olan mescidin semtine döndür. ﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ﴾ Ve kankı mekânda olursuz ey ümmet-i Muhammed! ﴿فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ Namâzı kıldığınızda yüzlerinizi Beytü'l-Harâm'ın semtine döndürün ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ tâ ki üzerinize Yehûd ve müşrikler içün cidâl u husûmet olmaya. Zîrâ Yehûd derlerdi ki Tevrât'ta mevsûf olan nebiyy-i âhirü'z-zemânın kıblesi Kaʻbe'dir. Dahi derlerdi, Muhammed, dînimizi inkâr eder ve kıblemize tâbiʻ olur. Ve müşrikler derlerdi, Muhammed, Hazret-i İbrâhîm ʻaleyhisselâmın tebeʻiyyetini daʻvâ eder ve namâzı Beytü'l-Makdis semtine kılar. ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ Meğer Yehûd ve müşriklerden nefslerine sitem eden kimesneler yaʻnî sizinle bir kimsenin cidâl u husûmeti kalmaz ancak Yehûd ve müşriklerin muʻânidleri ki onlar cidâl u husûmeti kesmezler. Zîrâ Yehûdun eşkıyâsı kıble tahvîl olunduktan sonra demeye başladılar ki Muhammed, kavm u kabîlesine meyl edip Kaʻbe'ye yüzün döndürdü. Ve müşriklerin muʻânidleri lisân-ı taʻnı bu gûne uzattılar ki Muhammed, dînimiz hak olduğun bilmekle yüzün kıblemize döndürdü. ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ Pes siz taʻn edenlerden korkmanız zîrâ taʻnları size zarar yetiştirmez. ﴿وَاخْشَوْنِي﴾ Ve benden korkun, tâ ki sizi onların şerrinden saklarım ﴿وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ﴾ ve tâ ki niʻmeti üzerinize tamâm ederim. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki niʻmetin tamâmı cennete girmektir. Hazret-i Alî'den radıyallâhu ʻanh mervîdir ki buyurdu; niʻmetin tamâmı İslâm üzere olmaktır ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ ve tâ ki siz doğru yolu bulasız. (150)

﴿كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ﴾ Bu kelâm mâ-kabline muttasıldır, yaʻnî âhirette üzerinize niʻmeti itmâm ettim. Niteki dünyâda aranızda sizden bir peygamber göndermesiyle ihsânı itmâm ettik ﴿يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا﴾ ki ol peygamber âyâtımızı yaʻnî Kur'ân'ı üzerinize okur ﴿وَيُزَكِّيكُمْ﴾ ve sizin içün istiğfâr eder, tâ ki günâhlardan pâk olasız. **[23a]** ﴿وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ﴾ Ve Kur'ân'ı size öğrettirir ﴿وَالْحِكْمَةَ﴾ ve şerâiʻ ve ahkâmı dahi ﴿وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ ve size bildirir şol nesneyi ki siz onu bilmezdiniz. (151) ﴿فَاذْكُرُونِي﴾ Pes ona itâʻat etmekle beni

hâtıra getirin, ﴿أَذْكُرْكُمْ﴾ sizi mağfiretle zikr ederim ﴿وَاشْكُرُوا لِي﴾ ve üzerinize in'âm ettiğim şey ile mukirr u mu'terif olun ﴿وَلَا تَكْفُرُونِي﴾ ve ni'metlerimi inkâr etmekle ve fermânıma 'isyân etmek sebebiyle bana küfr etmen. (152)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ﴾ Ma'siyetleri ve huzûz-i nefsi terk etmekle meded taleb edin. ﴿وَالصَّلَاةِ﴾ Ve namâzla dahi meded istenüz. Zîrâ namâz 'ibâdâtın mecma'i ve dînin direğidir. ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ Bî-şübhe ki Îzid-i Müte'âl sabr edenlerledir ki kendülerin mansûr kılıp du'âların müstecâb eder. (153) ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve Tanrı yolunda ya'nî cihâdda ölen kimesnelerden ötürü demenüz ﴿أَمْوَاتٌ﴾ onlar ölmüşlerdir. Mervîdir ki sahâbe-i kirâm Bedr cenginden sonra onda olan şühedânın müzâkeresin ederlerdi. Ba'zısı tehassür yüzünden fülâna hayf oldu ki hayâtın ni'metinden berhurdâr olmayıp dünyânın na'îminden behremend olmadı. Pes Hakk sübhânehu ve te'âlâ buyurdu ki onları ölmüşler saymanuz,[41] ﴿بَلْ أَحْيَاءٌ﴾ belki onlar sağdırlar ﴿وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ velâkin ol hayâtın keyfiyyetin bilmezsiz onun içün ki 'ukûlünüz onu tasavvur edemez. (154)

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ﴾ Ve elbette sizi korku makûlesinden bir az nesne ile sınarız ya'nî tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle bir mu'âmele ederiz. Zîrâ Hakk te'âlânın 'ilmi katında her gizli âşikârâdır pes tecrübe etmeğe ihtiyâcı yoktur. ﴿وَالْجُوعِ﴾ Ve açlıktan dahi bir nesne ile mübtelâ kılarız ve o savm-ı Ramazândır. ﴿وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ﴾ Dahi emvâlden bir mikdâr eksiltmekle sizi sınarız ve o zekât-ı mâldır. ﴿وَالْأَنْفُسِ﴾ Ve cânların eksiltmesiyle dahi ve o hastalıktır. ﴿وَالثَّمَرَاتِ﴾ Ve meyvelerden eksiltmekle ve o uşakların ölmesidir zîrâ uşak kalb bağının meyvesidir. (155) ﴿وَبَشِّرْ الصَّابِرِينَ﴾ Ve sabr edenleri müjdelettir ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ﴾ şol sabr edenler ki kaçan kendülere bir zahmet değer ﴿قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ 'an samîmi'l-kalb derler 'ale't-tahkîk biz Hudâ-yı lâ-yezâlin hükmündeyiz ve bî-şübhe biz onun cezâsı semtine dönücüleriz. (156) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki musîbet deminde kelime-i istircâ'ı derler ﴿عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarından üzerlerine rahmetler var ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ ve lutf u ihsân dahi. ﴿وَأُولَئِكَ﴾ Ve ol cemâ'at **[23b]** ﴿هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾ kendülerdir doğru yolu bulanlar, ne özgeleri. (157) ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ﴾ Tahkîkan ki Safâ ve Merve nâm dağlar ﴿مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ hânesinin haccı 'alâmetidir. ﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ﴾ Pes her kim ki Hudâ'nın hânesini kasd etti edâ-yı farz içün

41 el-Vâhidî, s. 33.

﴿أَوْ اعْتَمَرَ﴾ yâ onu ziyâret eyledi ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾ üzerine bir günâh müterettib olmaz ki onları tavâf edip aralarında sa'y ede. Mervîdir ki câhiliyye zamânında İsâf nâm putu Safâ üzere ve nâ'ile nâm putu Merve üzere vaz' etmişlerdi. Kaçan halk Safâ ve Merve arasında sa'y ederlerdi onları elleriyle mesh ederlerdi. Ve ol mahal ki devlet-i İslâmiyye zuhûra gelip putları kırıp nâ-bedîd ettiler, ehl-i İslâm onları tavâf etmekten ictinâb ettiler. Hakk celle ve 'alâ âyet-i mezbûreyi münzel kıldı.[42] ﴿وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ Ve her kim bir güzel 'amel işledi, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe ki Tanrı te'âlâ tâ'at edene cezâ verir ﴿عَلِيمٌ﴾ kullarının tâ'ati üzerine pûşîde olmaz. (158)

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ﴾ Tahkîkan şol kimesneler ki saklarlar ﴿مَا أَنْزَلْنَا﴾ indirdiğimiz nesneyi ﴿مِنَ الْبَيِّنَاتِ﴾ Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvveti üzere delâlet eden âşikârâ delâ'ildir ﴿وَالْهُدَى﴾ ve onun vücûb-i ittibâ'ına delâlet eden şeyden ﴿مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ﴾ onu beyân ettiğimizden sonra ﴿لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ﴾ halk içün Tevrât'ta ﴿أُولَئِكَ﴾ ol gürûh ki hakkı saklarlar ﴿يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ onları rahmetinden dûr kılar. ﴿وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ﴾ Ve her kim ki la'net etmeğe liyâkati var, onlara la'net okur. Onun içün kim ol sıfâtla mevsûf olanlar la'net olmağa müstehaktırlar (159) ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ illâ şol kimseler ki hakkı saklamaktan tevbe ettiler ﴿وَأَصْلَحُوا﴾ ve yaman işlerin güzel kıldılar. ﴿وَبَيَّنُوا﴾ Ve Hazret'in sıfâtından pûşîde kıldıkları eşyâyı beyân ettiler. ﴿فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ﴾ Pes ol gürûh üzere rahmet ve mağfiretle dönerim ﴿وَأَنَا التَّوَّابُ﴾ ve ben günehkâr kulların tevbesin ziyâde kabûl eden, ﴿الرَّحِيمُ﴾ gâyetle onlara mihrbânlık eden. (160)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki küfr ettiler, ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetini inkâr etmekten tevbe etmeyenler ﴿وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ ve öldüler ve hâlbuki kendüler nübüvvet-i Muhammediyye'nin şânını saklamağla küfr etmişler ﴿أُولَئِكَ﴾ ol gürûh ki hâlleri öyle yaman bir hâldir ﴿عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın ettiği la'net üzerlerine olsun ﴿وَالْمَلَائِكَةِ﴾ ve ferişteler in dahi ﴿وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ve kamu âdemîlerin dahi. (161) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ La'net içinde yâ dûzahda **[24a]** hemîşe ikâmet etmişler. ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾ ne kendülerden işkence yünküllenir ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ ve kendüler mehl olunurlar ki bir 'özr getireler. (162) ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Ve 'ibâdete müstehak olan ma'bûdunuz yalnız bir ma'bûddur ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. ﴿الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ﴾ Mâ-kablinde olan kelâma delîl pâyesinde-

42 el-Vâhidî, s. 33-34.

dir ya'nî 'ibâdete müstehak olan kendüsidir. Onun için ki ebdânı terbiyyetle esirgeyip ervâha kuvvet vermekle mihrbânlık eder. Pes ondan özge 'ibâdete müstehak bir kimse yoktur. (163)

﴿انَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ﴾ Tahkîkan ki göklerin yaratmasında ki bî-sütûn bir haymedir ﴿وَالْأَرْضِ﴾ ve yerin yaratmasında ki bir döşenmiş bisâttır ﴿وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ve gece ve gündüzün biri birinin ardında gelmede ﴿وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ﴾ ve deryâda âdemîlerin menfa'ati sebebiyle akan gemilerde ﴿وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنْ السَّمَاءِ﴾ ve Tanrı te'âlâ gök semtinden indirdiği şeyde ﴿مِنْ مَاءٍ﴾ su makûlesinden ﴿فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ﴾ pes yeri onunla zinde kıldı ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ yer öldükten sonra ﴿وَبَثَّ فِيهَا﴾ ve içinde perâkende kıldı ﴿مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾ her hareket edici hayvân cinsinden ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ﴾ ve yellerin döndürmesinde ﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ ve gök ile yer arasında râm olunmuş bulutta ﴿لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ ulu nişânlar var bir gürûha ki mezbûr olan eşyâda te'emmül edip onlara nazar ederler. Server-i Kâ'inât'tan mervîdir ki buyurdu, ويل لمن قرأ هذه الأية فمجَّ بها ya'nî helâk olsun ol kimesneye ki bu âyeti okuyup içinde tefekkür etmeye ve onunla i'tibâr etmeye. (164)

﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا﴾ Ve âdemîlerden şol kısm var ki Tanrı'dan özge 'ibâdet içün hemtâlar ya'nî putlar edinirler ﴿يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ﴾ onlara itâ'at ve ta'zîm ederler, Tanrı'nın itâ'at ve ta'zîm olunması gibi. Ya'nî Hudâ'nın muhabbet ve ta'zîmini ve onların muhabbet ve ta'zîmini berâber kılarlar. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ Ve îmâna gelen kimesneler Hudâ'ya muhabbetleri artuktır. ﴿وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ Ve eğer sitem eden gürûh bilseydiler ﴿إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ﴾ işkenceyi müşâhede ettiklerinde ﴿أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ kim 'ale't-tahkîk kamu güç makûlesi Tanrı te'âlâya mahsûstur. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ﴾ Dahi bilseydiler ki Tanrı te'âlâ perk işkence sâhibidir, elbette putları endâd edinmeklerinden peşîmân olurlardı. (165) ﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا﴾ Bedeldir ﴿إِذْ يَرَوْنَ﴾ lafzından. **[24b]** Ya'nî sitem edenler bilseydiler kaçan muktezâ olanlar bîzâr oldular ﴿مِنْ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴾ peyrevlik edenlerden. ﴿وَرَأَوْا الْعَذَابَ﴾ Ve hâlbuki işkenceyi müşâhede ettiler ﴿وَتَقَطَّعَتْ بِهِمْ الْأَسْبَابُ﴾ ve aralarından râbıtalar kesti. (166) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴾ Ve iktidâ eden kimesneler dedi, ﴿لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً﴾ kâşkî dünyâya bize bir dönüş olsaydı ﴿فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ﴾ ki onlardan vaz geçerdik, ﴿كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا﴾ niteki bizden vaz geçtiler ﴿كَذَلِكَ﴾ ol göstermek gibi ﴿يُرِيهِمْ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴾ Tanrı te'âlâ onlara ettikleri işleri üzerlerine peşîmânlıklar gösterir. Ya'nî ol a'mâl ki hasenâttır deyü işlerlerdi, kıyâmet gününde onları

nedâmet ve peşîmânlık görürler. ﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْ النَّارِ﴾ Ve tâbi' u metbû'lar dûzahtan çıkıcı değildirler. (167)

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey âdemoğulları! ﴿كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ﴾ Yerde olan eşyâdan yeyin ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ pâk ve pâkîze olduğu hâlde. Bu âyet nâzil oldu bir kavmin hakkında ki güzel et'imeyi ve fâhir libâsı üzerlerine harâm ettiler. ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ Ve İblîs-i la'înin âdemlerine peyrevlik etmen ya'nî onun vesvesesine uyup helâli harâm etmen ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ki bî-şübhe şeytân size bir âşikârâ düşmandır. (168) ﴿إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ﴾ Şeytân-ı şakî sizlere fermân etmez bir nesne ile illâ yaramaz ve nâ-ma'kûl işlerin işlemesiyle ﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ dahi size onunla fermân eder ki bilmediğiniz nesneyi Tanrı te'âlâ üzere iftirâ edesiz. (169)

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Ve ol vakt ki ehl-i şirke söylenir, Tanrı indirdiği şeye ya'nî Kur'ân'a peyrevlik edin, ﴿آبَاءنَا قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ﴾ derler Kur'ân'a tâbi' olmazız, belki tâbi' oluruz şol nesneye ki pederlerimizi üzerine bulduk. Bu âyet müşriklerin hakkında nâzil oldu. Kaçan me'mûr oldular Kur'ân'ın ittibâ'ına, sonra onu tutmayıp pederlerinin âyînine müttebi' oldular. ﴿يَهْتَدُونَ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلاَ﴾ Âyâ pederlerine ittibâ' ederler mi ve eğer pederleri bir nesne fehm etmeyip doğru yolu bulmamışlardı. (170) ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ Dahi küfr edenlere pend vermenin sıfatı ﴿كَمَثَلِ الَّذِي﴾ şol kimesnenin sıfatı gibidir ki ﴿بِمَا لاَ يَسْمَعُ يَنْعِقُ﴾ çağırır bir hayvâna ki ol hayvân işitmez ﴿إِلاَّ دُعَاء وَنِدَاء﴾ illa çağırmak ve âvâz ve ondan bir şey fehm etmez. ﴿صُمٌّ﴾ Bunlar sağırdırlar hak sözü işitmekten, ﴿بُكْمٌ﴾ lâldirler hak sözü söylemekten, **[25a]** ﴿عُمْيٌ﴾ kördürler doğru yolu görmekten. ﴿فَهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ﴾ Pes onlar Peygamberin dediğini fehm etmezler ya'nî küffâr makûlesi 'inâd ve tecebbürlerinden nâsıhın sözüne teveccüh etmeyüp sadâdan özge bir şey ondan kulaklarına değmez. Pes onlar bu husûsta behâ'im makûlesinden oldular. (171)

﴿كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ﴾ Size rûzî kıldığımız eşyânın pâkîzelerinden yenüz ﴿وَاشْكُرُواْ لِلّهِ﴾ ve Tanrı'ya ni'metleri mukâbelesinde medh ü senâ edin ﴿إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer sıdk yüzünden kendüyi 'ibâdete mahsûs kılardınız. (172) ﴿عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ إِنَّمَا حَرَّمَ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki üzerinize ölmüşün yemesin harâm etti ve o bir me'kûlü'l-lahm hayvândır ki boğazlamağla ölmüş olmaya. ﴿وَالدَّمَ﴾ Ve kanın yemesini dahi ﴿وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ﴾ ve donuz etinin yemesini dahi. Çün hayevândan ekser me'kûl olan ettir onu mahsûsan bi'z-zikr etti ve illâ *hurrimet* cümle ec-

zâsına şâmildir. ﴿لِغَيْرِ اللهِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ﴾ Ve dahi şol nesneyi üzerinize harâm kıldı ki boğazlandığı mahal üzerine Tanrı'nın ismi zikr olunmayıp âhar kimesnenin adı zikr oluna. ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ﴾ Pes bir kimesne ki zarûret sâhibi ola ya'nî aç olup bir nesneye eli yetişmeye ﴿غَيْرَ بَاغٍ﴾ bir hâlde ki sitemkâr olmaya kat'-ı tarîk ile yâ bağîlikle ﴿وَلاَ عَادٍ﴾ ve ne yemekte sedd-i ramaktan[43] tecâvüz etmiş ola ﴿فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ ol harâm olan eşyâyı yemesinden ötürü üzerine bir günâh olmaz. ﴿غَفُورٌ إِنَّ اللهَ﴾ Tahkîkan kim Hakk te'âlâ çok mağfiretlidir şol kimesneye ki zarûret mahallinde muharremât olan eşyâyı tenâvül eder. ﴿رَّحِيمٌ﴾ Kulların çok esirger ki kendülerine bu ruhsatı verdi. (173)

﴿الْكِتَابِ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللهُ مِنَ﴾ Bî-şübhe şol kimseler ki Tevrât'tan Tanrı te'âlâ indirdiği nesneyi saklarlar ﴿وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً﴾ ve ol saklamağa az 'ivaz alırlar. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ﴿فِي بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ مَا يَأْكُلُونَ﴾ karınlarında bir nesne yemezler illâ âteş ﴿وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ ve Tanrı te'âlâ onlarla rûz-i kıyâmette söyleşmez. ﴿وَلاَ يُزَكِّيهِمْ﴾ Ve kendülerin günâhlardan pâk kılmaz ya'nî âteşe girmekle günâhlardan pâk olmazlar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve derdlü işkence kendüleredir. (174) ﴿اشْتَرَوُاْ الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى أُولَئِكَ الَّذِينَ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki doğruluğa azgunlığı satun aldılar ﴿وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ﴾ ve günâhların **[25b]** mahvine sebeb olan eşyâ ile işkenceyi satun aldılar. ﴿أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ فَمَا﴾ Pes âteş üzere sabr etmeklerinden 'aceblenmek gerek. Ya'nî âteşin duhûlüne mûcib olan eşyâya bî-kayd mübâşeret etmeklerinden ta'accüb etmelidir. (175) ﴿بِالْحَقِّ ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ﴾ Ol 'azâb onlara ol sebeble oldu ki Hakk celle ve 'alâ Tevrât'ı doğrulukla indirdi ve onlar onun ahkâmıyla 'amel etmeği tekzîb edip onu terk ettiler. ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُواْ فِي الْكِتَابِ﴾ Ve tahkîkan şol kimseler ki Tevrât'ta yâ Kur'ân'da ihtilâf ettiler ki ba'zısına îmân getirip ba'zısına küfr ettiler ﴿لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ bir uzak hilâf ve cidâldedirler. (176)

﴿لَيْسَ الْبِرَّ﴾ Eyülik yalnız o değildir ki ﴿أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ yüzlerinizi güneş çıkacak yere ve batacak semte döndüresiz ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ﴾ velâkin eyülik şol kimesnenin eyüliğidir ki Tanrı'nın vahdâniyyetine îmân getirdi ﴿وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ ve rûz-i kıyâmetin vukû'una dahi îmân getirdi ﴿وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾ ve ferişte lere ve Tanrı'dan münzel olan kitâba ve peygamberlere îmân getirdi ya'nî onların hak olduklarına mu'terif oldu. ﴿وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ﴾ Ve mâlı verdi ona muhabbeti var iken ﴿ذَوِي الْقُرْبَى﴾ hısımlarına

43 Ölmeyecek kadarı.

﴿وَالْيَتَامَى﴾ ve öksüzlere ﴿وَالْمَسَاكِينَ﴾ ve yoksullara ﴿وَابْنَ السَّبِيلِ﴾ ve tehî-dest[44] olan müsâfire ﴿وَالسَّائِلِينَ﴾ ve zarûret çekip su'âl edenlere ﴿وَفِي الرِّقَابِ﴾ ve nefsin bir mikdâr akçe ile kesişip mükâteb olan kulların boyunların kulluktan kurtarmağda olanlara. ﴿وَأَقَامَ الصَّلَاةَ﴾ Ve farz olan namâzı kıldı ﴿وَآتَى الزَّكَاةَ﴾ ve mefrûz olan mâl-ı zekâtı edâ etti. ﴿وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا﴾ Ve eyülik şol kimesnelerin eyüliğidir kim kaçan bir peymân bağlarlar peymânların yerine getirirler. ﴿وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ﴾ Ve fakr u hastalıkta ve cenk mahallinde sabr edenlere âferîn olsun. Fazîlet-i sabr bilinmek içün lafz-ı *sâbirîn* bu mahalde medh üzere nasb olundu. ﴿أُوْلَئِكَ﴾ Ol gürûh ki sıfât-ı mezbûre ile muttasıf oldular ﴿الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ şol kimesnelerdir ki dîn husûsunda sıdk getirdiler ﴿وَأُوْلَئِكَ هُمْ الْمُتَّقُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir eşyâ-yı kabîhadan sakınanlar. (177)

Mervîdir ki câhiliyye 'asrında iki kabîle arasında kanlar var idi. Birisinde kuvvet olmağla kasem ettiler ki her bir kulumuz mukâbelesinde **[26a]** öbür kabîleden bir hür kimesneyi katl ederiz ve her bir dişimiz yerine bir erkek katl ederiz. Ba'dehû dîn-i İslâm zâhir oldu. Hazret'in huzûrına mürâfa'aya geldiler. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[45] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ Ölmüşlerin husûsunda üzerinize müsâvât farz olundu. ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ﴾ Kul olmayan kul olmayanın katli mukâbelesiyle katl olunur ﴿وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ﴾ ve kul, kulun mukâbelesiyle ﴿وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى﴾ ve dişi, dişinin 'ivazına. ﴿فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ﴾ Pes her kim ki kendüye karındaşından bir nesne 'afv olundu ya'nî her kâtil olan şahs ki kendüye maktûlün kısâsı ashâbından kısâsın ıskâtı husûsunda bir az nesne 'afv olundu. ﴿فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾ Böyle olmak gerek ki kan sâhibi kan bahâsın eyülik ile tahsîl ede ﴿وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ ve kanlı olan eyülikle kan bahâsın vere. ﴿ذَلِكَ﴾ Ol mezkûr olan hükm ﴿تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Perverdigârınızdan bir yünkülletmektir ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ ve bir esirgemektir. ﴿فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ﴾ Pes her kim ki 'afv edip diyeti aldıktan sonra haddi geçer ki kâtili yâ gayrısın öldürdü ﴿فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ona bir derdlü işkence olur. (178)

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾ Ve size kısâsın hükmü meşrû' olmakta sağlık var ya'nî kısâs üzerinize meşrû' olduğu ecilden sağlık size hâsıl oldu. Bu ma'nâ ile ki bir âdem bir âdemin katline kasd edicek kısâsın meşrû'iyyeti hâtırına

---

44 Eli boş.

45 el-Vâhidî, s. 33-34.

gelir. Pes onu tasavvur edicek ettiği kasddan bilâ-şekk fariğ olur. Ve bu endîşe sebebiyle hil'at-i hayât ikisine hâsıl olması emr-i mukarrerdir. ﴿يَاأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ Ey 'ukûl iyeleri! ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ Şâyed nâ-hak yere katl etmekten perhîzkâr olasız. (179) ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ﴾ Üzerinize farz olundu ki ﴿إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ kaçan mevtin 'alâmâtı birinize hâzır olur ﴿إِنْ تَرَكَ خَيْرًا﴾ eğer bir mâl koyar ﴿الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ﴾ ataya ve anaya ısmarlamak ya'nî mevt vaktinde peder ve mâdere vasiyyet etmek üzerinize farz olundu ﴿وَالْأَقْرَبِينَ﴾ ve hısımlara dahi ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ insafla ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ bu ısmarlamak bî-şübhe dürüst oldu perhîzkârlar üzere. (180) ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ﴾ Pes her kim ki vasiyyetin muktezâsını değiştirdi ﴿بَعْدَمَا سَمِعَهُ﴾ onu işittikten sonra ﴿فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾ bundan özge bir nesne yoktur ki ol değiştirmenin günâhı şol kimesneler üzeredir ki onu değiştirdiler. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ vasiyyet edenin **[26b]** sözün ve tebdîl edenin kelâmın kemâ yenbagî işidicidir ﴿عَلِيمٌ﴾ vasiyyet ve tebdîl edenin niyyetine dânâdır. Bu âyetin hükmü mîrâsın hükmün beyân eden âyetle mensûh oldu. (181)

﴿وَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا﴾ Pes her kim ki bir vasiyyet ediciden vasiyyet husûsunda kasdsız bir meyl ü mehâbâ[46] mülâhaza etti ﴿أَوْ إِثْمًا﴾ yâ kasdla bir meyl ü mehâbâ vasiyyet ediciden bildi ﴿فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ﴾ pes erbâb-ı vasiyyet olanların arasında sulh etti ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ ol kimse üzere aslâ günâh olmaz. ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl bu gûne işi işleyene çok mağfiret edip ona ziyâde mihrbânlık eder. (182) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ Oruç üzerinize farz kılındı ﴿كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ niteki sizden esbak olan kimesneler üzere farz kılındı. ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ Tâ ki siz oruç sebebiyle günâhlardan perhîzkâr olasız zîrâ oruç insânın kuvvet-i şeheviyyesin zebûn kılar. (183) ﴿أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ﴾ Oruç tutun sayılmış günler, o Ramazân ayıdır. ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ Pes her kim sizden hasta olduysa yâ yol üzere olup iftâr etse ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ ol hastalıkta ve seferde iftâr ettiği günler sayısınca gayrı günlerde oruç tutmak üzerlerine farzdır. ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ﴾ Ve şol kimseler üzere ki oruç tutmak kudretleri var iken iftâr ederler fidye vermeleri vâcibdir ve ol fidye ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ yoksula yiyecek vermektir. Ve onun mikdârı buğdaydan yarım sâ' yâ arpadan yâ hurmâdan bir sa' ve sa'ın mikdârı bin kırk dirhemdir. ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ Pes her kim ki irâdetiyle eyüliği artırdı ya'nî miskîne verdiği fidyeyi çok etti ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ﴾ ol

46 Muhâbâ: Korku, çekince

tatavvû' etmek ona hayrludur. ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Ve oruç tutmağınız iftâr edip fidye vermeğinizden size evlâdır. ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer orucun fazîletini bilir olursuz. Bu hükm ibtidâ-i İslâm'da idi, ba'dehû mensûh oldu. (184)

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ Ramazân ayı şol aydır ki içinde Kelâm-ı Mecîd Levh-i Mahfûz'dan semâ-yı dünyâya indirildi ﴿هُدًى لِلنَّاسِ﴾ âdemîlere yol gösterici olduğu hâlde. ﴿وَبَيِّنَاتٍ مِنْ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ﴾ Ve yol göstermesinden ve hakkı bâtıldan ayıran nesnelerden âşikârâ delîller olduğunda. ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ﴾ Pes sizden her kimse ki ramazân ayında müsâfir olmayıp mukîm bulundu **[26a]** ﴿فَلْيَصُمْهُ﴾ içinde orucu tutsun. ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ Ve her kim ki hasta oldu yâ yol üzere müsâfir olup iftâr etti ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ iftâr ettiği günlerin mikdârınca gayrı günlerde kazâ etmek üzerine vâcibdir. ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ size âsânlığı ister ﴿وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ﴾ ve düşvârlığı size istemez. Pes ol cihetten hastaya ve müsâfire iftâr etmeğe ruhsat verdi. ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ﴾ Ve bu ahkâmı size meşrû' kıldı tâ ki ramazân günlerini bi't-tamâm oruç tutasız ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ﴾ ve tâ ki Tanrı'yı ululuğla zikr edesiz. ﴿عَلَى مَا هَدَاكُمْ﴾ Onun üzerine ki oruç tutmasına size yol gösterdi ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki size müyesser olan ni'metler üzere Hudâ'ya hamd ü senâ edesiz. (185) Mervîdir ki bir a'rabî Server-i Kâ'inât'a su'âl etti ki yâ Rasûlallâh! Tanrı te'âlâ bize yakın mıdır ki onunla âheste söyleşelim? Yâ uzaktır ki onu çağıralım? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[47] ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي﴾ Kaçan kullarım du'âları mahallinde ettiğim mu'âmeleyi senden sorarlar ﴿فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾ kendülere söyle 'ale't-tahkîk ben gâyetle yakınım. Ya'nî kullarımın ahvâl u ef'âline muttali'im ﴿أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي﴾ Du'â edenin da'vetini icâbet ederim ﴿إِذَا دَعَانِي﴾ kaçan bana du'â eder. ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾ Pes gerektir ki bana icâbet edeler, kaçan îmâna kendülerini da'vet ederim. Niteki mühim işlerinde du'âların ben icâbet ettim. ﴿وَلْيُؤْمِنُوا بِي﴾ Ve gerektir bana îmân getireler ya'nî getirdikleri îmân üzere sâbit olsunlar ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ şâyed kendüler doğru yolu bulurlar. (186)

Mervîdir ki kaçan Müslümânlar üzere orucun farziyyeti sâbit oldu bu gûne oruç tutarlardı ki güneş battıktan sonra yemek ve içmek ve cimâ' etmek kendülere helâl idi ol vakte dek ki yatsı namâzın kılarlar ya yatarlar. Ba'dehû mezbûrlar üzerine harâm olurdu erte güneş batana dek. İttifâkan bir gece Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh 'işâ namâzın kıldıktan sonra hâtununa mübâşeret

47 el-Beyzâvî, I/112.

eyledi, ettiğinden peşîmân olup Hazret'in huzûruna gelip i'tizâr eyledi. Ol mecliste birkaç kişi dahi 'işâdan sonra karılarına mübâşeret ettiklerine i'tirâf ettiler. Ol esnâda bu âyet nâzil oldu ki[48] ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ Size oruç gecesi karılarınıza erişmek helâl kılındı. ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ﴾ Zîrâ onlar size giyilecek nesnedirler ﴿وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ ve siz onlara giyilecek nesnesiz. Ya'nî karılarınızla kesret-i ihtilâtınızdan **[26b]** ötürü her biriniz yoldaşına giyilecek şey pâyesindedir yâhûd her biriniz yoldaşını yaman fi'lden hıfz eder, nitekim libâs sâhibini setr eder. ﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ﴾ Tanrı te'âlâ bildi kim 'ale't-tahkîk siz cânlarınıza hıyânet ederdiniz ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ der-'akab üzerinize rahmetle döndü ki oruç gecelerinde muftırât olan eşyâyı size mübâh kıldı ﴿وَعَفَا عَنْكُمْ﴾ ve ettiğinizi sizden mahv etti. ﴿فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ﴾ Pes şimdi karılarınıza mübâşeret edin. Mübâşere cimâ'dan kinâyedir. ﴿وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Ve Tanrı te'âlâ size yazdığı nesneyi istenüz ya'nî cimâ' ettiğinizde Tanrı te'âlâ Levh-i Mahfûz'da yazdığı evlâdı taleb edin, yalnız lezzete tâlib olman. Zîrâ Hakk te'âlâ insânda şehveti ol maslahat içün halk etti ki ondan zürriyyet peydâ ola. ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ Ve yeyin ve için ol vakte dek ki beyâz iplik ki tandır siyah iplikden -ki gece âhirinin karanlığıdır- âşikârâ olur. ﴿ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾ Sonra orucu geceye dek tamâm edin. ﴿وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي﴾ Ve karılara mübâşeret etmen. ﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ﴾ Ol hâlde ki siz mescidlerde 'ibâdet içün ikâmet etmişsiz. ﴿تِلْكَ حُدُودُ الْمَسَاجِدِ﴾ Mezkûr olan ahkâm Tanrı'nın sınırlarıdır. ﴿اللَّهِ﴾ Pes onlara yaklaşman. Bu kelâm hudûdu tecâvüz etmeden kemâl-i men'i ifâde eder. Zîrâ her gâh ki hudûdun yaklaşmasından men' olundular ötesinden men' olunmaları bi't-tarîki'l-evlâ sâbit olur ﴿فَلَا تَقْرَبُوهَا﴾ bu mezkûr olan ahkâmın tebyîni gibi. ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ﴾ Îzid 'azze ve celle nişânların emr ve nehyden ve va'd u va'îdden halk içün beyân eder ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ tâ ki hudûdu tecâvüz etmekten kendüler perhîzkâr olalar. (187)

﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ Ve emvâlinizi aranızda nâ-hak yere yemenüz ya'nî biri birinizin mâlını bâtıl ile yemen. ﴿وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ﴾ Ve hükm edenlerin semtine ol emvâlin hükûmetini salman, ﴿لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ﴾ tâ ki hükûmetleri sebebiyle halkın emvâlinden bir mikdâr ekl edesiz, ﴿بِالْإِثْمِ﴾ zulm ve sitemle yapılan yemînle yâ şehâdet-i zûr ile ﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ve hâl budur

48 el-Beyzâvî, I/112.

ki siz mubtil olduğunuzu bilirsiz. (188) ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنْ الْأَهِلَّةِ﴾ Senden yâ Muhammed, yeni aylardan ötürü sorarlar. **[27a]** Mervîdir ki Hazret-i Mu'âz bin Cebel ve Sa'lebe radıyallâhu 'anhumâ Hâce-i 'Âlem'den su'âl ettiler ki niçün ay ibtidâ göründükte ince görünür, sonra artmağa başlar, kemâlin bulunca ba'dehû eksilmeğe şurû' eder, tâ ki eski kararın bulur. Hakk te'âlâ onun hikmetini beyân edip buyurdu.[49] ﴿قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾ Söyle yâ Muhammed! Hilâllerin bu gûne olması halk içün ve hacc içün nişânlardır. Ya'nî burcun va'deleri, ve karıların 'iddetleri ve radâ'ın müddeti ve haccın mevsimi ve bunlara mânend olan eşyâ onlarla ma'lûm olur. ﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾ Ve eyülik o değildir ki evlere ardlarından gelesiz. Mervîdir ki Ensâr kaçan hacca ihrâm bağlarlardı hîç bir evin ve bir çâdırın kapısından girmezlerdi. Girip çıkmaları içün evleri ardından bir pencere ve çâdırlar ensesinden bir yarık açarlardı ve bu fi'li eyülik sayarlardı. Hakk te'âlâ bu âyette ol işin eyülik olmadığın onlara beyân etti ve eyülik ne olduğun beyân edip buyurdu.[50] ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى﴾ Velâkin eyülik şol kimesnenin eyüliğidir ki Tanrı'nın hışmına mûcib olan nesnelerden perhîz oldu. ﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا﴾ Ve evlere kapularından gelin ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Hudâ'dan korku çekin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ tâ ki siz iyiliğe ve doğru yola zafer bulasız. (189)

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve Tanrı'nın yolunda cenk edin ﴿الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾ şol kimesnelerle ki sizinle cenk ederler. ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ Ve haddi aşmanuz ki bî-şübhe Hakk te'âlâ haddi aşanları sevmez. (190) Mervîdir ki Hazret-i Rasûl-i Ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem sahâbe-i kirâmın bir mikdârıyla 'umre etmek niyyetiyle Mekke-i Mükerreme'ye vardılar. Süfehâ-yı 'Arab ve kefere-i bî-edeb Mekke'ye girmekten onları men' ettiler. Ba'dehû onun üzere sulh vâki' oldu ki gelecek sene kendüler içün Mekke-i Mükerreme'yi üç gün boş edip tâ ki 'umrenin merâsim-i tâ'atını yerine getireler. Gelecek sene ki sahâbe-i kirâm Mekke'ye varmak istediler hâtırlarına bu geldi ki mebâdâ küffâr va'dlerine vefâ etmezler. Pes iktizâ eder ki Mekke-i mu'azzamada şehr-i harâmda onlarla cenk edeler. Ve bu iş kendülere düşvâr geldi. Hakk te'âlâ âyet-i sâbıkayı münzel kıldı dahi buyurdu.[51] ﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ Ve

49 el-Beyzâvî, I/113.

50 el-Vâhidî, s. 39.

51 el-Vâhidî, s. 40.

sizinle cenk edenleri öldürün kankı yerde kendülerini bulursuz ﴿وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ﴾ ve onları çıkarın ol yerden ya'nî Mekke'den ki sizi ondan **[27b]** çıkarttılar. ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ Ve vatanınızdan sizi çıkartmaları, onları harâmda öldürmenizden ziyâde şiddetlüdür. ﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Ve küffâr ile hürmetlü mescidin yanında ibtidâ cenk etmen ﴿حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ﴾ onun içinde sizinle cenkleri olmayınca. ﴿فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ﴾ Pes eğer sizinle cenk etmeğe başlarlar onları siz öldürün. Zîrâ Harem-i Muhteremin hürmetini evvel kendüler hetk ettiler ve cengin kapusın kendüler açtılar. ﴿كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ Bunun gibidir îmânsızların mükâfâtı. (191)

﴿فَإِنِ انْتَهَوْا﴾ Pes eğer küffâr cenk etmekten ve küfrden vaz geçerlerse ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şekk u şübhe Hakk sübhânehu ve te'âlâ günâhların setr edip rahmetiyle dâru's-selâma kendülerin dâhil kılar. (192) ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ Ve küffârla cenk edin tâ ki fitne ya'nî şirk olmaya ﴿وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾ ve 'ibâdet ve tâ'at Tanrı'ya mahsûs ola. ﴿فَإِنِ انْتَهَوْا﴾ Pes eğer şirkten vaz geçerler ﴿فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ aslâ bir kimse üzere te'addî olmaz illâ sitem edenler üzere. Ya'nî şirkten müntehâ olanlara te'addî etmenüz, zîrâ zulm etmek yahşi değildir illâ zâlim olana. (193) ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾ Bu hürmetlü ay, ya'nî bu senenin mâh-ı zilka'desi ki siz içinde 'umrenin kazâsına gidersiz, ol hürmetlü ayın mukâbelesindedir ya'ni geçen senenin mâh-i zilka'desi mukâbelesindedir ki içinde sizi 'umre etmesinden men' ettiler. Hâsıl-ı kelâm bu ki eğer sizinle bu ayda cenk ederler siz dahi onlarla cenk edin. Zîrâ bu ayın hürmeti ol geçmiş ayın hürmeti gibidir. Ve onun hetk-i hürmeti bunun hetk-i hürmetine müşâbihtir. Pes içinde cenk etmek iktizâ ederse cenk edin ki üzerinize ondan bir nesne lâzım gelmez. ﴿وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ﴾ Ve hürmetlü olan eşyâ berâberdirler ya'nî sizden bu ayın hürmetini terk etmek onlardan ol mâhın hürmetin terk etmelerine bedeldir. ﴿فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ Pes her kim ki üzerinize sitem etti ﴿فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ﴾ siz dahi üzerine sitem edin, ya'nî ondan intikâm alın ﴿بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize ettiği sitem gibi bir sitemle. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan havf edin pes size izn verilmeyen nesne ile te'addî etmen. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ Ve bilin 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle ehl-i takvâ iledir onları mahrûs edip ahvâllerin ıslâh eder. (194)

﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ **[28a]** Ve Tanrı te'âlâ yolunda, ya'nî cihâdda mâlı bezl edin. ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ Ve ellerinizle cânlarınızı varta-i helâke salman ya'nî mâlı gazâ içün infâk etmede buhl etmenüz zîrâ ona buhl et-

mek düşmanın tasallutuna mûcibdir ve onun tasallutu helâkinize bâ'is olur. ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ Ve eyülik edin ki bî-şübhe Hudâ-yı lâ-yezâl eyülik edenleri hemîşe sever. (195) ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ Ve hacc ve 'umreyi Îzid-i Müte'âl içün itmâm edin ya'nî onların ferâ'iz ve sünnetlerin yerine getirin. ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ﴾ Pes eğer düşman yâ hastalık sebebiyle hacc ve 'umre getirmesinden men' olundunuz. ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنْ الْهَدْيِ﴾ Kurbândan müyesser olan şey üzerinize vâcibdir, tâ ki ihrâmdan çıkıp donların giymesi size mübâh ola. ﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾ Ve başlarınızı tıraş etmen ya'nî ihrâmdan çıkmanuz kurbân mekânına ya'nî Minâ'ya erişmeyince. ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾ Pes sizden bir kimse ki hasta ola ﴿أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ﴾ yâ başından kendüye bir elem ola ﴿فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾ fes fidâ vermek üzerine vâcibdir. Ol fidâ üç gün oruç tutmak yâ altı fakîre her birine yarım sâ' buğday yâ gayrısından bir sâ' sadaka vermek yâ bir koyun kurbân etmektir, ﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ﴾ pes kaçan emîn hâletinde olursuz. ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ Her kim ki 'umre ile haccı cem' edip onlarla müntefi' oldu ki eşhur-i haccda evvel 'umre ile ihrâm edip onun ef'âlini edâ ettikten sonra ihrâmdan çıka. Ba'dehû hacc içün ihrâm bağlayıp ferâ'iz ve âdâbını yerine getire. Ve bu sûrete temettü' derler. Yâhûd ihrâmı bağlayıcak ikisin birden niyyet ede ve ikisinin ef'âlini ma'an getire ve buna kırân derler. Pes bir kimse ki bu iki sûretin birisin işler, ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنْ الْهَدْيِ﴾ kurbân makûlesinden kendüye müyesser olan nesne üzerine vâcib olur. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Pes bir kimse ki kurbân bulmaya ﴿فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ﴾ hacc günlerinde üç gün oruç tutması üzerine lâzımdır. ﴿وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ﴾ Ve yedi gün oruç tutması dahi kaçan haccın ef'âlinden fârîğ olup dönersiz. ﴿تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ Bu üç ve yedi tamâm on 'adedtir. Bu kelâmın zikr olunması te'kîd içündür, tâ ki bir kimse fehm etmeye ki bu makâmda vâv ev ma'nâsınadır ki iktizâ ede kim insân üçle yedi **[28b]** arasında muhayyer ola ﴿ذَلِكَ﴾ temettu' etmek yâ hedy yâ sıyâmın vücûbu ﴿لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ şol kimesneyedir ki Mescidü'l-Harâm'da ehl-i mukîm olmaya. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan havf edin ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve bilin kim 'ale't-tahkîk Îzid celle celâlühû pek işkencelüdür ol kimesneye ki kendüsinden korkmaz. (196)

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾ Haccın vakti bilinmiş aylardır ve ol Şevvâl ve Zilka'de ve Zilhiccenin evvelki onu ki âhiri kurbân bayramının evvelki günüdür. ﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ﴾ Pes her kim ki içlerinde hedy kurbânın sürmekle haccı üzerine lâzım kıldı ﴿فَلَا رَفَثَ﴾ ne fuhuş söz ﴿وَلَا فُسُوقَ﴾ ve ne şer'-i şerîfin hudûdundan çıkmak ﴿وَلَا جِدَالَ﴾ ve ne yoldaşlarla cenk etmek ﴿فِي الْحَجِّ﴾ haccın günlerinde olur. Ya'nî hacc etmek isteyen gerektir ki bu eşyâ-yı mezbûreden ictinâb eyleye. ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ Ve eyülikten her ne işlersiz ﴿يَعْلَمْهُ اللَّهُ﴾ Hakk te'âlâ onu bilir. Mervîdir ki Yemen halkından bir cemâ'at azıksız hacca teveccüh edip derlerdi, biz erbâb-ı tevekkülüz. Ve bu fi'lleri iktizâ ederdi ki halk üzere bâr-ı gîrân olalar. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[52] ﴿وَتَزَوَّدُوا﴾ Ve azığı bile getirin ﴿فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ ki bî-şübhe azığın iyisi halkın mâlından perhîz etmektir. ﴿وَاتَّقُونِي يَاأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ Ve benden havf edin ey erbâb-ı 'ukûl olanlar. (197) ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ Üzerinize bir günâh yoktur ﴿أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ mevsim-i haccda Perverdigârınızdan rızk isteyesiz. Mervîdir ki câhiliyye 'asrında hacc mevsiminde 'Arab'ın bir bâzârı kurulup içinde bey' u şirâ ederlerdi. Kaçan İslâm'ın şerefiyle müşerref oldular ondan ictinâb ettiler. Hakk te'âlâ ol âyetle bey' u şirâyı kendülere mübâh kıldı, eyyâm-ı haccda.[53] ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ﴾ Pes kaçan 'Arafât dağından dönersiz ve ol bir yerdir ki Hazret-i Âdem ve Havvâ cennetten hubût ettiklerinden sonra onda görüştüler ﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ Tanrı te'âlâyı telbiye ve tehlîl ile Meş'arü'l-Harâm yanında zikr edin. Meş'arü'l-Harâm bir mu'ayyen yerdir ve vakfede imâm olan kimesne onda durur. ﴿وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ﴾ Ve onu yâda getirin size yolu gösterdiği içün ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ﴾ ve tahkîkan ki siz hakkın hidâyetinden esbak azgunlardan idiniz. (198)

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾ Sonra 'Arafât'tan dönün ol yerden ki halk dönerler. Bu hitâb **[29b]** Kureyş kabîlesinedir. Zîrâ onların da de'bi bu idi ki halk 'Arafât'ta durduklarında kendüler Müzdelife'de dururlardı ve döndüklerinde halk döndüğü yerden dönmezlerdi ve bu fi'li kendülere bir 'âlî mertebe sayarlardı. Pes halkla müsâvî olunmağa emr olundular. ﴿وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ﴾ Ve İzid-i zü'l-celâlden mağfiret taleb edin ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ istiğfâr edenlerin günâhların mağfiret edip üzerlerine in'âm eder. (199) ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ﴾ Pes ol vakt ki haccınızın levâzımın edâ edersiz ﴿فَاذْكُرُوا

52 el-Beyzâvî, I/117.

53 el-Beyzâvî, I/117.

﴿اللَّهَ﴾ Tanrı te'âlâyı hamd ü senâ ile mezkûr kılın ﴿كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ﴾ niteki pederlerinizi zikr ederdiniz. Câhiliyye zamânında 'Arab'ın âyîni bu idi ki haccın menâsikinden fâriğ olduklarında Mescidü'l-Harâm ile Cebelü'r-Rahme arasında durup âbâ ve ecdâdlarının mefâhir u mehâsinlerin zikr ederlerdi. Kaçan İslâm ile müşerref oldular onunla me'mûr oldular ki Hudâ-yı zü'l-celâli hamd ü senâ ile tebcîl ve ta'zîm edeler. ﴿أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾ Belki pederlerinize ettiğiniz zikirden ziyâde Tanrı'yı hamd ü senâ ile mezkûr kılın. ﴿فَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ﴾ Pes zikr eden âdemîlerden bir gürûh var ki du'âsında söyler. ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا﴾ Ey Perverdigârımız! Dünyâda bize fülân güzel nesneyi ver ﴿وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ ve ona âhirette hîç bir nasîb olmaz. (200)

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ﴾ Ve onlardan bir bölük var ki du'âsında söyler. ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ Ey Perverdigârımız! Bize bu cihânda bir eyülik ver ya'nî sıhhat ve kifâf-ı ma'îşete ve tâ'ata bizi muvaffak kıl ﴿وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً﴾ ve öbür cihânda bir eyülik ya'nî onda sevâb ve rahmeti ver ﴿وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ve dûzah işkencesinden bizi mahfûz kıl. Hazret-i Alî radıyallâhu 'anhdan mervîdir ki buyurdu, bu cihânın hasenesi hâtun-i sâlihadır ve öbür cihânın hasenesi hûr-i pesendîdedir ve 'azâbü'n-nâr nâ-ma'kûl hâtundur. (201)

Nazm:

زن بد در سرای مرد نکو
هم درین عالمست دوزخ او
زینهار از قرین بد زینهار
وقنا ربنا عذاب النار[54]

﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki dünyâ ve âhiretin hayrın isterler ﴿لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا﴾ onlara ettikleri 'amelden bir behre var. ﴿وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Ve Tanrı te'âlâ gâyetle tîz hesâbludur ki bu denli kulların hesâbını tarfetü'l-'aynda görür. (202) ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâli yâda getirin **[29b]** ﴿فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ﴾ sayılmış günlerde ve ol günler Hazret-i İmâm-ı A'zam'ın katında 'arefe gününün sabâh namâzından kurbân bayramının evvelki gününün ikindi namâzına dektir ve İmâmeyn katında 'arefenin sabâh namâzından âhir-i eyyâm-ı teşrîkın ikindisine dek. ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ﴾ Pes bir kimse ki Minâ'dan dönmeyi tîzler, cemreleri saldıktan sonra ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾ iki günde ve onlar Zilhiccenin on birinci ve on ikinci

54 İyi adamın evindeki kötü kadın onun bu dünyâdaki cehennemidir. Aman o kötü huylu yakınlardan aman. Rabbimiz bizi cehennem 'azâbından koru.

günüdür ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ isti'câli sebebiyle üzerine bir günâh olmaz. ﴿وَمَنْ تَأَخَّرَ﴾ Ve bir kimse ki gerüye kaldı, tâ ki üçüncü gün cemreleri saldı ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ üzerine günâh olmaz. ﴿لِمَنْ اتَّقَى﴾ Şol kimesne ki perhîzkârlık etti ya'nî bu mezkûr olan ahkâm takvâ sâhibinedir. Zîrâ hakîkatte hâcî olup haccla müntefi' olan odur. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan havf edin ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve bilin ki 'ale't-tahkîk siz mükâfât içün onun tarafına cem' olunursuz. (203)

﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ﴾ Ve âdemîlerden şol kimesne vardır ki sözü sana hôş gelir ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ yakın olan sağlığın umûr-i mesâlihinde. ﴿وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ﴾ Ve gönlünde olan şey üzere Tanrı te'âlâyı şâhid kılar ya'nî and içip Tanrı te'âlâyı şâhid kılar ki gönlü lisânına muvâfıktır ﴿وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ ve hâlbuki kendüdür ehl-i İslâm'a ziyâde 'adâvet ve husûmet eden. Mervîdir ki bu âyet Ahnes bin Şürayk-i Sekafî hakkında nâzil oldu ve o, hûb sûretli şîrîn sözlü bir kişi idi, Server-i Kâ'inât'a kemâl-i ihlâs izhâr edip İslâm'ı iddi'â ederdi.[55] (204) ﴿وَإِذَا تَوَلَّى﴾ Ve kaçan Muhammed'ül-Mustafâ'nın meclisinden ense çevirip giderdi, ﴿سَعَى فِي الْأَرْضِ﴾ zemînde şitâbla yürürdi ﴿لِيُفْسِدَ فِيهَا﴾ tâ ki onun içinde bedlik eyleye ﴿وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾ ve ekin ve davarları nâbûd kıla. Nitekim Ahnes-i mezbûr eyledi. Mervîdir ki ol bed zât kaçan Hazret'in huzûrundan ayrıldı Medîne-i Münevvere'nin ekinin yandırıp davarların ihlâk etti. ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ﴾[56] Ve Îzid-i Müte'âl yamanlığı sevmez. Pes fesâdın işlenmesi üzere olan gazabtan hazer edin. (205) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ﴾ Ve kaçan ol münâfığa denilir, Tanrı'dan kork. ﴿أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾ Hamiyye-i câhiliyye kendüyi günâh etmeğe haml eder. ﴿فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ﴾ Pes cehennem 'azâbı ona kâfîdir ﴿وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ **[30a]** ve yaman döşenecek nesnedir cehennem âteşi. (206)

﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ﴾ Ve âdemîlerden şol kimse var ki cânını satun alır Tanrı'nın rızâsını tahsîl etmek içün. Mervîdir ki bu âyet Suheyb-i Rûmî hakkında nâzil oldu. Zîrâ ol 'azîzü'l-vücûdu müşrikler esîr edip mürtedd olmağa kendüye gûn-a-gûn sitem ettiler. Ba'dehû onlara bu gûne cevâb verdi ki ben bir pîr-i nâtüvânım size bir nesnede menfa'at etmeğe kâdir değilim. Hemân size evlâ ve enfa' olan budur ki mâlımı alıp beni âzâd edesiz. Onlar dahi bu sözü kabûl edip âzâd ettiler. ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾[57] Ve Hudâ-yı

55 el-Beyzâvî, I/119.

56 el-Beyzâvî, s. 119.

57 el-Beyzâvî, I/119.

lâ-yezâl kullarına mihrbânlık edicidir ki bu gûne işlere kendülerin muvaffak kılar. (207) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Kamunuz İslâm'a girin ya'nî cümleniz Tanrı'ya mutî' u münkâd olun ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ve İblîs-i la'înin adımlarına uyman ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ki bî-şübhe şeytân-ı şakî size bir âşikâre düşmandır. (208) ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ﴾ Pes eğer tarîk-i şer'den sürçersiz ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ size helâl ve harâmı fark eden delâ'il geldikten sonra ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ﴾ pes bilin 'ale't-tahkîk ki Hudâ 'azze ve celle ﴿عَزِيزٌ﴾ muhâlefet edenin 'ukûbetine kâdirdir ﴿حَكِيمٌ﴾ intikâm almaz illâ hakla. (209) ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ﴾ Bakmazlar illâ ki Tanrı'nın 'azâbı kendülere gelir ﴿فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ﴾ buluttan sâyebânlarda ﴿وَالْمَلَائِكَةُ﴾ ve ferişteler dahi gelir, zîrâ 'azâba müvekkel olanlar onlardır. ﴿وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ Ve iş tamâm kılındı ya'nî herkesin cezâsı kendüye değdi ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ ve Hudâ-yı lâ-yezâlin fermânına kamu işler dönmüş kılınır. (210)

﴿سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Yâ Muhammed! Medîne'nin Yehûdundan sor ki ﴿كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ﴾ pederlerine niçe âşikâre nişâne verdik ve onlar Muhammedü'l-Mustafâ'nın evsâfıdır. Bu su'âlden murâd onlara tevbîh etmektir. ﴿وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı te'âlânın âyâtını ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'nın evsâf-ı hamîdesini tebdîl eder ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ﴾ kendüye geldikten sonra, Hudâ 'azze ve celle ona 'ukûbet eder ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ perk 'ukûbetlidir. (211) ﴿زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Küfr eden kimesnelere yakın sağlık bezenmiş kılındı ﴿وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve îmâna gelenlerden 'aceblenip gülerler. Mervîdir kim ağniyâ-yı Kureyş sahâbe-i kirâmın fukarâsı üzere gülüp derlerdi, **[30b]** Muhammedü'l-Mustafâ bu dilencilerle dünyânın işin yapıp eşrâf-ı 'Arab'ın âyînin mahv etmek ister. Onun işi hak olmuş olsaydı sâdât-ı 'Arab ve eşrâf-ı kabâ'il ona tâbi' olurlardı. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[58] ﴿وَالَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Ve şol kimesneler ki küfr ü ma'siyetten perhîz ettiler ﴿فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i kıyâmette müstehzî olanların üstünde olurlar. Zîrâ ol günde mü'minler Firdevs-i a'lâda ve küffâr esfelü's-sâfilînde olurlar ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ve Tanrı te'âlâ istediği kimesneye endâzesiz[59] rızk verir. (212)

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Âdemîler Hazret-i Âdem ile İdrîs arasında bir gürûh idiler ya'nî ol 'asrda kamuları hak üzere ittifâk etmişlerdi sonra aralarında

58 el-Beyzâvî, I/121

59 65 cm ye tekabül eden ölçü birimi.

ihtilâf vâki‘ oldu. ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ﴾ Pes Hakk te‘âlâ peygamberleri gönderdi ﴿مُبَشِّرِينَ﴾ ehl-i tâ‘âta müjde vericiler ﴿وَمُنذِرِينَ﴾ ve ehl-i ma‘siyete korku vericiler. ﴿وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ﴾ Ve onlarla kitâbı indirdi ﴿بِالْحَقِّ﴾ dürüstlük ve doğruluğa mülâzım olduğu hâlde ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ﴾ tâ ki peygamber olan kimesne halk arasında hükm ede ﴿فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ ol nesnede ki içinde ihtilâf ettiler. ﴿وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ﴾ Ve kitâbda bir kimse ihtilâf etmedi ﴿إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ﴾ meğer şol kimseler ki kitâb kendülere verildi. Ya‘nî hilâfı kaldıran kitâbda bir kimse ihtilâf etmedi illâ kendülere münzel olan kimesneler ki hilâfı ref‘ eden şeyi onun istihkâmına sebeb kıldılar ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ âşikâre mu‘cizeler kendülere geldikten sonra ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ aralarında olan hased cihetinden. ﴿فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Pes Hakk te‘âlâ îmâna gelenlere doğru yolu gösterdi ﴿لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ içinde ihtilâf ettikleri şeye ﴿مِنَ الْحَقِّ﴾ dürüstlükten ya‘nî Hakk te‘âlâ mü’minleri muhtelefün fîh olan hakka irşâd etti ﴿بِإِذْنِهِ﴾ emr u irâdetiyle. ﴿وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Ve Îzid-i zü’l-celâl istediği kimesneyi doğru yola hidâyet eder. (213)

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ Belki sandınız mı ki cennete giresiz ﴿وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve hâlbuki sizden esbak güzeşte olanların sıfatı size gelmedi. Ya‘nî onlara değen mihnet gibi size bir mihnet değmedi. Ve onların mihneti bu idi ki ﴿مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ﴾ onlara fakr u fâka ve hastalık değdi **[31a]** ﴿وَزُلْزِلُوا﴾ ve belâların kesretinden mekânlarından iz‘âc olundular ﴿حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ bir hadde dek ki Peygamber ve îmâna gelenler kendüsiyle bi’l-ittifâk söylerler. ﴿مَتَى نَصْرُ اللَّهِ﴾ Tanrı’nın yardımı ne zamân olur? ﴿أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ Âgâh olun kim ‘ale’t-tahkîk Tanrı’nın yardımı yakındır. (214)

Menkûldür ki ‘Amr bin el-Cemûh bir mâl-dâr kimesne idi. Server-i Kâ’inât’tan sordu ki yâ Rasûlallâh, emvâlimizden kankı nesneyi fî-sebîlillâh sarf edelim ve onu kime verelim? Hakk celle ve ‘alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[60] ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ﴾ Senden sorarlar ki ne asıl şey infâk edeler. ﴿قُلْ مَا أَنفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾ Söyle şol nesneyi ki mâl makûlesinden sarf edersiz ﴿فَلِلْوَالِدَيْنِ﴾ ataya ve anaya ya‘nî onlara vermesi evlâdır ﴿وَالْأَقْرَبِينَ﴾ ve hısımlara ﴿وَالْيَتَامَى﴾ ve öksüzlere ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve dervîşlere ki ma‘îşetin tahsîline çareleri yoktur ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve mâlı şehrinde olup ona eli yetişmeyen garîbe. ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ Ve eyülik makûlesinden her ne işlersiz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe Hakk

60 el-Beyzâvî, I/122.

sübhânehû ve te'âlâ ona dânâdır ya'nî onun künhünü ve hakîkatini bilir ve onun sevâbını yetiştirir. (215) ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴾ Üzerinize döğüşmek farz kılındı ﴿وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ﴾ ve hâlbuki ol tab'ınıza kerîh gelir. ﴿وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا﴾ Ve şâyed kim tab'ınız bir nesneden nefret eder ﴿وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ve ol size hayırludur. ﴿وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا﴾ Ve şâyed bir nesne seversiz ﴿وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ﴾ ve o size yamanlıktır. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ size nef' edeni bilir ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve siz onu bilmezsiz. (216)

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنْ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ﴾ Senden sorarlar hürmetlü aydan ötürü içinde olan cenkden ötürü sorarlar. Getirdiler ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Abdullâh bin Cahş'ı sahâbe-i kirâmın bir bölüğüne serdâr edip Cemâziyelâhirede Batnü'n-Nahle nâm yere kendülerin gönderdi, tâ ki Kureyş'in bir mikdâr devesin gâret edeler. Ol esnâda Amr-ı Hadramî ile Kureyş'in bir kârbânı Tâ'if semtinden gelirdi. Abdullâh yoldaşlarıyla onlara sunup kârbânı yağma edip Amr-ı Hadramî'yi katl ettiler. Ve bu iş sahâbe-i kirâmdan Recebin gurresinde vâki' oldu ammâ kendüler ol gümânda idiler ki o gün Cemâziyelâhirenin selh günüdür. Kaçan kendülere muhakkak oldu ki ol gün Recebin gurresidir, cenk eden sahâbe-i kirâm ettiklerine peşîmân **[31b]** oldular ve küffâr-ı Kureyş lisân-ı ta'nı uzattılar ki Muhammedü'l-Mustafâ mâh-ı Recebin hürmetini hetk edip içinde katl ü nehb etti. Ve ta'n yüzünden gönderdiler Hazret'ten su'âl ettiler ki eşhur-i harâmda cenk etmek câ'iz midir? Hakk sübhânehû ve te'âlâ cevâblarında buyurdu. ﴿قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ﴾ Söyle yâ Muhammed! Şehr-i harâmda cenk etmek büyük günâhtır ﴿وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve İslâmdan halkı men' etmektir ﴿وَكُفْرٌ بِهِ﴾ ve Tanrı'ya küfr etmektir ﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ve Mescidü'l-Harâm'dan halkı men' etmektir ﴿وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ﴾ ve Mescidü'l-Harâm'ın iyelerin ondan çıkartmak ﴿أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı katında çok büyüktür ya'nî sahâbe-i kirâmdan mâh-ı Recebde eğerçi hatâ'en bu gûne bir taksîr vâki' oldu, lâkin Hazret-i Peygamber'i ve mü'minleri vatanlarından çıkartmak sahâbe-i kirâmın ettiği cenkden büyük günâhtır Tanrı katında. ﴿وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنْ الْقَتْلِ﴾ Ve mü'minleri vatanlarından çıkartmakla imtihân etmek ve Tanrı'ya şerîk katmak Amr-ı Hadramî'yi öldürmekten ziyâde büyüktür. ﴿وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ﴾ Ve hemîşe sizinle cenk etmeği terk etmezler tâ ki sizi dîninizden döndüreler ﴿إِنْ اسْتَطَاعُوا﴾ eğer kâdir olurlar. ﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ﴾ Ve her kim sizden dîninden dönüp ölmüş ola ol hâlde ki kendüsi bî-dindir ﴿فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ ol gürûh 'amelleri bâtıl

oldu. ﴿فِي الدُّنْيَا﴾ Bu cihândaki cânlarından ve emvâllerinden 'ismet kalkar ﴿وَالْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihândaki sevâba istihkâkları kalmaz. ﴿وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ Ol gürûh dûzaha mülâzımdırlar ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler içinde devâm üzere mukîmdirler. (217)

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan ki îmâna gelen kimseler ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا﴾ ve şol kimseler ki vatanların terk ettiler ﴿وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın yolunda cihâd ettiler ﴿أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ﴾ ol gürûh Tanrı'nın rahmetine ümîd tutarlar. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ mü'minlerin ve mücâhidlerin günâhın 'afv edip kendülerin esirger. (218) ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنْ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾ Bâdeden ve kumârdan ötürü senden sorarlar. Mervîdir ki Hazret-i 'Ömer ve Mu'âz radıyallâhu 'anhumâ Rasûl-i Ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerine dediler, bize şarâb ve kumârın fetvâsını söyle zîrâ onlar 'aklı fâsid ve mâlı nâbûd kılarlar. Hakk te'âlâ Habîb-i **[32a]** Ekrem'ine hitâb edib buyurdu.[61] ﴿قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ﴾ Söyle, ikisinin isti'mâlinde büyük günâh var ﴿وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ ve âdemîlere menfa'atler var ve onların menâfi'i budur ki hamr harâret-i tabî'iyyeye neşv u nemâ verir ve bahîli cömerd kılar ve leke[62] olana cür'et verir. Ve kumar tahsîl-i mâlı ve tesellîyi ve galebe mahallinde telezzüzü ifâde eder. ﴿وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ Ve onların isti'mâlinden hâsıl olan günâh nef'lerinden büyüktür zîrâ ne denlü yaman eşyâ var onlardan peydâ olur. Bilinmek gerek ki sadr-ı İslâm'da şürb-i hamr mübâh idi. Kaçan bu âyet-i kerîme nâzil oldu sahâbe-i kirâmın bir gürûhu onun nef'in mülâhaza edip isti'mâl ettiler ve ba'zısı onun isminden vehm çekip terk ettiler. Ba'dehû içenlerin bir bölüğü namâz kılmağa şurû' edip imâmları[63] ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ okudu, pes Hakk celle ve 'alâ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى﴾[64] âyetini münzel kıldı. Bundan sonra evkât-ı namâzdan mâ'adâ evkâtta içenler de az oldu. Bir gün içenler arasında kavga-i mestân vâki' olup Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh Cenâb-ı Rabbü'l-Er-

---

61 el-Beyzâvî, I/122.

62 Korkak, ödlek

63 **De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam**. Kâfirûn 109/1-2

64 **Ey İnananlar! Sarhoşken,** ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna gusledene kadar **namaza yaklaşmayın.** Eğer hasta veya yolculukta iseniz yâhûd biriniz ayak yolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah affeder ve bağışlar. Mâ'ide 5/43

bâb'dan niyâz edip dedi, yâ ilâhî! Hamr husûsunda bize bir şâfî beyân et. Hakk te'âlâ lutf u keremiyle ﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾[65] âyetini münzel kılıp cümleleri onun isti'mâlinden menhâ oldular. ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ﴾ Ve dahi senden sorarlar ki kankı nesneyi infâk ederler. Sâbıkta geçmişti ki 'Amr bin el-Cemûh sordu ki emvâlimizden kankı şeyi infâk edelim? Cevâb ta'yîn-i mesârife nâzil olmuştu. Ba'dehû Hazret'ten sordu ki yâ Rasûlallâh! Verilecek kimesneleri bildik ammâ verilecek nesneyi bilmedik. Hakk celle ve 'alâ Habîbine buyurdu. ﴿قُلْ الْعَفْوَ﴾ Söyle nafakanızdan ve 'iyâlinizin nafakasından artık olanı verin. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki hükm-i infâkı size bildirdi. ﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾ Tanrı te'âlâ sizin içün nişânları beyân eder ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz dünyâ ve âhiretin umûrunda te'emmül edesiz. (219)

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْيَتَامَى﴾ Ve dahi öksüzlerin ahvâlinden sana sorarlar. Mervîdir ki kaçan[66] ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً﴾ âyeti nâzil oldu, vasî olanlar öksüzlerle muhâlata etmekten ve umûrlarında kıyâm etmekten ve onlarla yeyip içmekten ictinâb ettiler. Sûret-i hâl Server-i Kâ'inât'a 'arz olunca Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[67] ﴿قُلْ إِصْلاَحٌ لَهُمْ خَيْرٌ﴾ Söyle öksüzlerle ıslâh içün müdâhele etmek kendülerden ictinâb **[32b]** etmekten hayırludur. ﴿وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ﴾ Ve eğer onlarla yeyip içersiz üzerinize be's yoktur. Zîrâ onlar dînde karındaşınızdır ve karındaş gerektir ki karındaş ile muhâlata ede ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنْ الْمُصْلِحِ﴾ ve Îzid celle ve 'alâ onlarla yaramazlık içün müdâhele edeni eyülik içün muhâlata edenden temyîz eder. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ﴾ Ve eğer Hakk te'âlâ meşakkatinizi isteseydi, meşakkatlü işler size teklîf ederdi ki onlarla halt etmekten sizi men' ederdi. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ size meşakkatlü işleri teklîf etmeğe kâdirdir ﴿حَكِيمٌ﴾ maslahatın iktizâsına göre iş işler. (220)

Mervîdir ki Server-i Enbiyâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem Mersed-i Ganevî'yi Mekke-i Mükerreme'ye gönderdi, tâ ki onda kalan Müslümânları çıkarttıra. Kaçan onda bulundu 'asr-ı câhiliyyede dostu olan 'Anâk nâm hâtun kendüsiyle görüşüp güzeşte olan mu'âmeleye kendüyi da'vet eyledi. Mersed Hazretleri

---

65 **Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir,** bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Mâ'ide 5/90

66 **Haksızlıkla yetimlerin mâllarını yiyenler** şüphesiz karınlarına ancak âteş tıkınmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş âteşe gireceklerdir. Nisâ 4/10

67 el-Beyzâvî, I/124.

ona söyledi, dîn-i İslâm ol mu'âmeleden mâni'dir. 'Anâk eyitti ki evlenmekle olsun. Mersed söyledi, o dahi Hazret'in iznine mevkûftur. Ba'dehû Hazret'ten bu husûsu istîzân edicek Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[68] ﴿وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ﴾ Ve Tanrı'ya ortak kılan karıları evlenmen ﴿حَتَّى يُؤْمِنَّ﴾ onlar îmâna gelmeyince. ﴿وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ﴾ Ve tahkîkan ki bir îmâna gelmiş karavaş îmânsız hâtundan yeğdir ﴿وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾ ve eğer mâl ve cemâli içün hoşunuza geldi ﴿وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا﴾ ve mü'min olan hâtunları müşrik olanlara evlendirmenüz onlar îmân getirmeyince. ﴿وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ﴾ Ve bî-şübhe îmâna gelmiş bir kul bir îmânsız hürden yeğrekdir ﴿وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ﴾ ve eğer onu beğendiniz. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol müşrikât ve müşrikîn ﴿يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ﴾ dûzaha çağırırlar ya'nî cehenneme girmesine sebeb olan şeye halkı da'vet ederler. ﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ﴾ Ve Hakk te'âlâ behişte ve günâhların yarlıgamasına lisân-ı rusül ile da'vet eder ﴿بِإِذْنِهِ﴾ tevfîk ve teysîr ile. ﴿وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ﴾ Ve âdemîlere nişânların âşikâre kılar ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki onlar pend ü nasîhat alalar. (221)

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْمَحِيضِ﴾ Dahi karıların hayzından ötürü senden sorarlar. Mervîdir ki ehl-i câhiliyyenin de'bi bu idi ki karı hayzda olıcak onunla yeyip içmezlerdi ve muhâlatasından ictinâb ederlerdi nitekim Yehûd ve Mecûs işlerlerdi. Ve ol vakt ki **[33a]** ehl-i câhiliyye şeref-i İslâm ile müşerref oldular o hâl üzere kaldılar, tâ ki Hazret-i Ebu'd-Dahdâh sahâbenin bir bölüğüyle Hazret'ten su'âl ettiler. Cenab-ı Rabbü'l-Erbâb'dan bu cevâb geldi ki ﴿قُلْ هُوَ أَذًى﴾ söyle yâ Muhammed! Hayz bir bed nesnedir ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ pes karılardan uzak olun hayzda olduklarında ya'nî onlarla muhâlata edin ancak cimâ' etmen. Ne ân ki Yehûd ve Mecûs gibi onları evlerden taşra edesiz ve ne Nesârâ gibi onlarla birden muhâlata edip cimâ' edesiz. Ve bu hâl Yehûdun ifrâtı ve Nesârânın tefrîti arasında mütevassıttır. ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ﴾ Ve onlara yaklaşman ya'nî onlara cimâ' etmen kanları müddetin ekserine kesilmeyince. Ve onun ekser müddeti on gün takdîr olunmuştur. ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ Pes kaçan ki gusl edip pâk olurlar ﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمْ اللَّهُ﴾ onlara gelin o yerden ki Tanrı te'âlâ size ona gelmeğe fermân edip onu size helâl kıldı ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ günâhlardan tevbe edenleri sever ﴿وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ ve pâk olanları sever ya'nî hayzdan ve nâ-meşrû' olan yerlerden ictinâb edenleri sever. (222)

68 el-Beyzâvî, I/124-125.

Mervîdir ki Yehûd derlerdi her kim karısına mübâh semtinden mübâşeret eder ol keyfiyyetle ki karının arkası kucağında ola uşağı şehlâ[69] gelür. Hakk celle ve 'alâ onların kelâmını redd etmek için bu âyeti münzel edip buyurdu.[70] ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾ Karılarınız size ekin yeri gibidir ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ﴾ pes ekininize gelün ya'nî karılarınıza gelin niteki ekinlerinizin yerlerine gelirsiz ﴿أَنَّى شِئْتُمْ﴾ niçe ki istersiz hâh arkaları üzere yatarak, hâh yüzü koyu, hâh yanını ammâ bu şartla ki ekin yeri olmayan mahalle değilmeye. Zîrâ ona varan kimesneye Hazret la'net etmiştir. Kâle sallallâhû 'aleyhi ve sellem: ملعون من اتى إمرأته فى دبره[71] ﴿وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ﴾ Ve cânlarınız için ilerü gönderin ya'nî karılarınıza geldiğiniz mahal uşak taleb etmek niyyetiyle onlara varın. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve İzid-i zü'l-celâlden havf edin, me'âsîden ictinâb etmekle ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ﴾ ve bilin 'ale't-tahkîk siz ona bulaşacaksız. ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve mü'minlere cennetle ve dîdârın müşâhedesiyle müjde ver. (223)

Menkûldür ki İbni Revâha, Hudâ'nın nâmına and içüp ki hemşîresi kocası Beşîr bin Nu'mân'la söyleşmeye ve ona ihsânı değmeye ve hemşîresiyle kendüyi barıştırmaya. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel kılp buyurdu.[72] ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ﴾ Tanrı'nın adını andlarınıza siper kılman **[33b]** ﴿أَنْ تَبَرُّوا﴾ ondan ki eyülik etmeyesiz ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ve ondan ki mürüvvetten perhîzkârlık edip söyleşmeyesiz ﴿وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ﴾ ve âdemîler arasında sulh etmeyesiz. ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ﴾ Ve Tanrı te'âlâ andlarınızı kemâl üzere işitir ﴿عَلِيمٌ﴾ zamîrlerinizde olan ma'nâya dânâdır. (224) ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl sizi beyhûdelikle düşen andlarınızda mu'âheze etmez ya'nî onun sebebiyle size 'ikâb etmez. Yemîn-i lağv İmâm-ı A'zam katında odur ki insân bir nesne üzere and içe ol gümânla ki ol şey dürüsttür, sonra hilâfı çıkar. Ve İmâm-ı Şâfi'î katında yemîn-i lağv söz arasında insânın lisânı üzere cârî olan kasemlerdir lâ vallâhi, belâ vallâhi gibi. Ve her takdîr üzere yemîn-i lağvda keffâre vâcib olmaz ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ onunla mu'âheze etmez. ﴿وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ Velâkin ol andlarla sizi mu'âheze eder ki gönülleriniz onu kasd etmiş oldu. Ya'nî bir insân ki geçmiş nesne üzere and içip der ol şey vâki' oldu ve

---

69 Şaşı

70 el-Vâhidî, s. 54-55.

71 Hanımına arkadan yaklaşan kimse lanetlenmiştir. Ahmed b. Hanbel, Müsned, XVI, 157, (10206)

72 el-Vâhidî, s. 57.

hâlbuki 'ale't-tahkîk bilir ki dediği söz hilâf-ı vâki'dir, o gûne şahs böyle yemîn etmek sebebiyle âhirette mu'âheze olur ve buna yemîn-i gamûs derler. Ve bir âdemî ki gelecek şey üzere yemîn eder meselâ dese "Vallâhi fülân kimesne ile söyleşmem," sonra söyleşse ol âdemîye keffâre lâzım gelir. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ kullarına çok mağfiret eder ki yemîn-i lağvden ötürü kendülerin mu'âheze etmez ﴿حَلِيمٌ﴾ her işte 'ukûbeti ta'cîl etmez. (225)

﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ Şol kimesneler ki karılarından ictinâb etmeğe and içerler ﴿تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾ dört ay intizâr etmek. ﴿فَإِنْ فَاءُوا﴾ Pes eğer and içenler dört ayın esnâsında rücû' ettiler mübâşeret etmekle kendülere mümkin ise, yâhûd sözle. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe bu gûne yemîni bozup keffâresin verene Tanrı mağfiret edip ona ziyâde merhamet eder. (226) ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ﴾ Ve eğer karılarından ictinâb etmekle and içenler boşatmağı kasd ettiler ki müddet-i mezbûrede rücû' etmediler ﴿فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle onların sözün kemâl üzere işitir ﴿عَلِيمٌ﴾ niyetlerini ziyâde bilicidir. (227) ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ Ve boşanmış karılar cânlarına üç kan görmesinin geçmesin intizâr çektirirler. ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ﴾ Ve onlara helâl olmaz ﴿أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾ ki saklayalar şol nesneyi ki Tanrı te'âlâ batınlarında halk etti uşaktan ve hayzdan **[34a]** ﴿إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Eğer Tanrı'ya ve rûz-i cezâya îmân getirirler. ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ﴾ Ve kocaları döndürmeklerine özgeden ehakktırlar ﴿فِي ذَلِكَ﴾ intizâr çektikleri müddette. ﴿إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا﴾ Kocalar karıların eyüliğin isterlerse, ne îzâ etmek içün döndüreler ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ ve karılar üzere olan kişilerin hukûku gibi kendülerinin kişiler üzere hukûkları var ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ hüsn-i ma'îşetle ve güzel 'işretle. ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ Ve kişilerin karılar üzere hakta ziyâdeleri var ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ ahkâma muhâlefet edenden intikâm almağa kâdirdir ﴿حَكِيمٌ﴾ mesâlih ve hikmetler içün ahkâmı kurdu. (228)

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ﴾ Şer'î boşatmak ki onda ric'at olur, iki boşatmaktır. ﴿فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ﴾ Ondan sonra mürâca'at edip eyülikle tutmaktır ﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ yâ eyülikle koyuvermektir ki mürâca'at edip döndürmeye ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ ve size câ'iz değildir onlara verdiğiniz nesneden biraz alasız. ﴿إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ Meğer ol vakt ki koca ve karı korkalar ki Tanrı'nın ahkâmın yerine getirmeyeler. Mervîdir ki Cemîle nâm hâtun kocasın sevmezdi. Pes Hazretin huzûruna gelip dedi, yâ Rasûlallâh, şim-

den sonra kocam Sâbit[73] ile 'işret edip bir yerde cem' olunmağım muhâldir. Vallâhi ben onu ne dîninde ne tabî'atında 'ayb ederim ancak istemem ki İslâm'da küfr edeyim. Onu sevmediğim ecilden kendüyi tahammül edemem. Ve muhabbet etmediğimin sebebi budur ki bir gün çâdırın eteğini kaldırıp onu bir cemâ'atle gelir gördüm. Baktım ki onların alçak boylusu ve kara yüzlüsü ve bed çehrelisi kendüsidir. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel etti. Ba'dehû Cemîle, Sâbit'ten mehir içün aldığı bağı kendüye döndürüp hal' oldu.[74] ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ﴾ Pes ey hâkim olan kimesneler! Eğer korkarsız ki ﴿أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ koca ve karı Tanrı'nın ahkâmın yerine getirmeyeler ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ kişi üzere karıyı boşatmak içün aldığı nesnede vebâl olmaz. Ve karı üzere cânını kurtarmak içün fedâya verdiği nesnede dahi günâh olmaz. ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ Bu mezkûr olan ahkâm Tanrı'nın sınırlarıdır ﴿فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾ pes onları tecâvüz etmen. ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı'nın sınırların geçer ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir sitemkâr **[34b]** olanlar. (229)

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا﴾ Pes eğer ol iki boşatmaktan sonra kişi karısın bir dahi boşatırsa ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ﴾ Kkarı kişiye bu üçüncü boşamaktan sonra helâl olmaz ﴿حَتَّى تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ ol vakte dek ki ondan özge bir koca ile evlene. ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا﴾ Pes eğer ikinci koca karıyı boşatır ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ evvelki koca üzere bu mutallaka olan karı üzere vebâl olmaz ki ﴿أَنْ يَتَرَاجَعَا﴾ 'iddesi münkâzî olduktan sonra nikâh-ı cedîdle biri birine döne. ﴿إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ Gümân ederlerse ki Tanrı'nın ahkâmın yerine getirmeğe kudretleri var ﴿وَتِلْكَ﴾ ve bu mezkûr olan tahlîl ve tahrîm ﴿حُدُودُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın sınırlarıdır ﴿يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ onları âşikâre eder bir gürûh içün ki fehm edip muktezâ-yı 'ilmle 'amel edeler. (230) ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ Ve kaçan karıları boşatırsız ﴿فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ pes 'iddelerinin âhirine erişirler ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ eyülik etmek kasdıyla onlara mürâca'at edin ﴿أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ yâ eyülikle onları koyuverin ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا﴾ Ve onları döndürmen kendülere zarar etmek kasdıyla ﴿لِتَعْتَدُوا﴾ tâ ki kendülere sitem edesiz 'iddenin uzatmasıyla. Zîrâ ba'zı kimesneler karıların bu gûne boşatırlardı ki evvel bir boşatmakla boşatırlardı 'iddeleri münkâzî olmağa yaklaştıkta mürâca'at ederlerdi. Bir iki gün geçmeden bir boşamak

73 Sâbit bin Kays

74 el-Beyzâvî, I/128.

dahi boşatırlardı yine minvâl-i sâbık üzere hareket ederlerdi, üç talâk tamâm olunca. Ve bundan maksadları hemân karıya îzâ etmekti. Hakk te'âlâ onları ol fi'lden bu âyetle nehy eyledi ve onu irtikâb edene olacak nesneyi beyân edip buyurdu. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ Ve her kim ol işi işler ﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ bî-şübhe ki cânına sitem etmiş oldu ki onu müstehakk-ı 'ikâb kıldı. ﴿وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا﴾ Ve Tanrı te'âlânın ahkâmını masharalık edinmen. Bu âyet bir kavmin hakkında nâzil oldu ki talâk ve nikâh ve 'itâk edip derlerdi ki biz evinirdik. ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Ve üzerinize olan Tanrı'nın ni'metini yâda getirin ﴿وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ﴾ ve üzerinize indirdiği nesneyi dahi zikr edin ﴿مِنَ الْكِتَابِ﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândan ﴿وَالْحِكْمَةِ﴾ ve sünnet-i nebeviyyeden ﴿يَعِظُكُمْ بِهِ﴾ onunla size pend ü nasîhat eder. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve ahkâmın muhâlefetinde Tanrı'dan havf edin ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ **[35a]** ve bilin 'ale't-tahkîk ki Hakk te'âlâ her şeyi kemâl üzere bilicidir. (231)

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ Ve kaçan karıları boşatırsız ﴿فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ pes müddetlerinin intihâsına eriştiler ya'nî 'iddeleri münkâzî olıcak ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ kendülerini men' etmen ki kendü kocalarına nikâh ile varalar. Bu hitâb cemî' halkadır a'nî gerektir ki aranızda bu men' hîç olmaya. Mervîdir ki Ma'kıl bin Yesâr radıyallâhu 'anh hemşîresin men' etti ki kendüyi tatlîk eden kocaya vara. Hakk te'âlâ ol âyeti münzel kıldı ki o gûne işe mâni' olman.[75] ﴿إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ Kaçan aralarında rızâ vâki' olur ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ helâl nikâhla ve hüsn-i zindegânîlikle. ﴿ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ﴾ Bu hükm ki mezkûr oldu, onunla vaz' olunur. ﴿مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Sizden şol kimesne ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına îmân getirmiş ola ﴿ذَلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ﴾ bu mezkûr olan hükm ile 'amel etmek size pâkîze-ter ve pâk-terdir. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl size nâfi' olan şeyi bilir ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve siz bilmezsiz, 'ilminiz kâsır olduğu içün. (232)

﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ Ve analar uşaklarına iki yıl kâmil süt verirler, ﴿لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ şol kimesneye ki süt vermenin müddetini tamâm etmek ister ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ﴾ ve kendüye uşak doğurulan kimesne üzere, ya'nî uşağın pederi üzere. ﴿رِزْقُهُنَّ﴾ Süt verenlerin geçinecek şeyleri ya'nî yemekleri ﴿وَكِسْوَتُهُنَّ﴾ ve giymeleri ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ insâf ve i'tidâl ile. ﴿لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا﴾ Bir cân bir şeyle teklîf olunmaz illâ tâkat getürdüğü nesne ile

75 el-Beyzâvî, I/129.

﴿لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا﴾ Bir ana uşağına zarar yetiştirmesin ki kendüsünden ayırıp pederine vere. ﴿وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ﴾ Ve peder dahi uşağına zarar yetiştirmesin ki nafakasında kusûr ede. ﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ﴾ Ve pederin vârisi üzere onun gibi ya'nî uşağın pederi geçinse nafakası pederin vârisi üzere olur. ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا﴾ Pes eğer ata ve ana iki sene tamâm olmadan ol uşağı sütten ayırmak istediler ﴿عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا﴾ ki ol ayırmak ikisinin rızâsından ola ﴿وَتَشَاوُرٍ﴾ ve aralarında vâki' olan müşâvere cihetinden sâdır ola ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ Pes ol işi etmek cihetinden üzerlerine vebâl olmaz. **[35b]** ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ﴾ Ve eğer istersiz ki uşaklarınızı dayelerden emzirtmeğe ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize ondan bir günâh olmaz ﴿إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ﴾ kaçan vermek istediğiniz nesneyi dayelere teslîm edersiz ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ Şer'an müstahsen olan vech ile ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan korkun etfâl husûsunda ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ve bilin 'ale't-tahkîk ki Hudâ 'azze ve celle işlediğiniz eşyânın hakîkatini kemâ yenbagî bilir. (223)

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا﴾ Dahi sizden şol kimesneler ki dâr-ı âhirete intikâl edip karılar bırakırlar ﴿يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ ve ol müteveffâ olanların karıları dört ay on gün cânlarına intizâr çektirirler. ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ Pes kaçan müddetlerinin âhirine erişirler ya'nî dört ay on gün tamâm olduktan sonra ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize ey ehl-i îmân, bir vebâl olmaz ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ eyülikle şer'e muvâfık bir iş işleseler ondan üzerinize bir günâh müterettib olmaz ﴿فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ﴾ ol karılar cânlarında işledikleri nesnede ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz şeye gâyetle muttali'dir. (234) ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ Ve üzerinize ey nikâha rağbet edenler! Bir be's yoktur ﴿فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ﴾ şol nesnede ki onunla ta'rîz ettiniz karıların istemesinden. Ya'nî eğer bir boşanmış karıyı 'iddesi eyyâmında kinâyet tarîkiyle nikâhın taleb edersiz üzerinize bir nesne lâzım gelmez. Ve kinâyet bunun gibi ki kişi söyleye, benim nikâha rağbetim var, bir eyü hâtun isterim ve sen eyü bir hâtunsun. ﴿أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ Yâ zamîrlerinizde istemeklerin sakladınız ya'nî bundan dahi üzerinize vebâl olmaz. ﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ﴾ Hakk celle ve 'alâ 'ilm-i kadîm ile bildi ki siz elbette onları anarsız. ﴿وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ Ve onları anın lâkin gizli olan şeyi ya'nî çok cimâ' etmenizi onlara va'd etmen ﴿إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ meğer bir eyü söz söyleyesiz, remz u işâretle. ﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ﴾ Ve bunların 'akd-i nikâhına kasd etmen ﴿حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ﴾ tâ ki Tanrı te'âlâ yazdığı müddet intihâya erişir ya'nî 'iddeleri münkâzî

olana dek. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ Ve bilin ki bilâ-şübhe Hudâ 'azze ve celle kalbinizde olan şeyi bilir. ﴿فَاحْذَرُوهُ﴾ Pes 'ikâbdan kendünizi sakının ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ﴾ ve bilin 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle **[36a]** çok mağfiret eder 'ikâbından havf edene ﴿حَلِيمٌ﴾ 'azâbınızı ta'cîl etmez. (235)

﴿إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ﴾ Üzerinize bir nesne lâzım gelmez ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ ﴿تَمَسُّوهُنَّ﴾ eğer karıları boş edersiz kendülerin değmeden evvel ﴿أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ﴾ ﴿فَرِيضَةً﴾ yâ boşatırsız kendülere mehir takdîr etmediğinizden esbak. Ya'nî bir kimse ki bir karıyı evlendi ammâ ne onunla tenhâ görüştü ve ne ona bir mehir ta'yîn eyledi, eğer onu boşatır, üzerine mehir vermesi lâzım gelmez ancak hâllerine göre ona bir nesne vermesi lâzımdır. Niteki Hakk celle ve 'alâ buyurdu. ﴿وَمَتِّعُوهُنَّ﴾ Ve onları bir nesne ile behremend edin ﴿عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ﴾ devletmend üzere devletine göre ﴿وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ﴾ ve yoksul üzere fakrına göre ﴿مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ﴾ bir behremendlik ki şer'de ve örfte müstahsen ola ve onu e'imme-i Hanefiyye bir mi'cerr[76] ve bir çarşaf ve bir gömlek ile takdîr etmişler. ﴿حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾ Ol temtî' etmek eyülik edenler üzere dürüst hak oldu. (236)

﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ Ve eğer onları boşatırsız kendülerin değmeden evvel ﴿وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ ve hâlbuki kendülere bir mehir ta'yîn etmişsiniz ﴿فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ ta'yîn ettiğiniz nesnenin yarısı onlara vermeniz lâzımdır. ﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ﴾ meğer karılar hüsn-i rızâlarıyla vaz geçeler ﴿أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي﴾ ﴿بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ﴾ yâ ol kimse 'afv ede ki elindedir nikâhın emri. Ya'nî nikâhın 'akd ve halline mâlik olan koca 'afv ede ki karının mehrini bi't-tamâm vere. ﴿وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ Ve sizden ey kişiler, vaz geçmek ve mehri vermek perhîzkârlığa gâyetle yakındır. Mervîdir ki Cübeyr bin Mut'im bir karıyı evlendi. Ona dâhil olmadan boş etti. Ba'dehû mehrin bi't-tamâm verip dedi, "'Afva ben ehakkım."[77] ﴿وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ Ve aranızda biri birinize eyülik etmesin unutman. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Bî-şübhe kim Îzid-i Müte'âl işlediğiniz eşyâyı ziyâde görücüdür. (237)

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ﴾ Farz olan namâzlar üzere muhâfaza edin ya'nî onları vaktlerinde kılın ve üzerlerine müdâvemet edin ﴿وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ ve 'ale'l-husûs orta namâzı üzere ve beş vakt namâzdan salât-ı vüstâ kankı namâz olduğunda akvâl-i müte'addide vardır, esahhı budur ki o ikindi namâzıdır.

---

76 Başörtüsü.

77 el-Beyzâvî, I/133.

﴿وَقُومُوا لِلَّهِ﴾ Ve namâzda Allah içün durun ﴿قَانِتِينَ﴾ mütezellil olduğunuz hâlde. (238) ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ﴾ Pes eğer namâzı kılmak istediğinizde düşmandan korktunuz ﴿فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ **[36b]** namâzı kılın yayan olduğunuzda, durmak mümkin değilse yâ binmiş olduğunuz hâlde. ﴿فَإِذَا أَمِنتُمْ﴾ Pes ol vakt ki emniyet peydâ edip korkunuz kalmaya ﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ﴾ Tanrı'yı yâda getirin, ya'nî emînlik namâzını kılın ﴿كَمَا عَلَّمَكُمْ﴾ nitekim size öğretti namâzın şerâ'it ve âdâbında ﴿مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ şol nesneyi ki siz onu bilmezdiniz. (239)

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ﴾ Ve sizden vefât olan kimesneler ﴿وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا﴾ ve karıları bırakırlar ﴿وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ﴾ karılarına ısmarlamak ısmarlasınlar ﴿مَتَاعًا﴾ geçinecek şey ya'nî metrûkâtlarından nafaka ve mesken verilmesin ısmarlasınlar ﴿إِلَى الْحَوْلِ﴾ bir yıla dek ﴿غَيْرَ إِخْرَاجٍ﴾ ol meskenden kimse kendülerin çıkarmaya. Hâsıl-ı kelâm bu ki ol kimseler ki vücûdlarında mevtin 'alâmetin müşâhede ederler gerektir ki vereselerine sipâriş edeler kim karılarına bir yıllık nafaka ve mesken vereler. Ve bu hükm İslâm'ın evâ'ilinde idi sonra bir yılın müddeti ﴿أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ âyetiyle mensûh oldu. Ve nafaka ve süknâ vasiyyeti kendülere mîrâsı îcâb eden âyetle mensûh oldu. ﴿فَإِنْ خَرَجْنَ﴾ Pes eğer karılar kocaların menzilinden irâdetleriyle çıkarlar ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize bir günâh olmaz ey hâkimler, ﴿فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ﴾ cânlarına işledikleri nesneden ﴿مِنْ مَعْرُوفٍ﴾ şer'e muvâfık olan şeyden. ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ herkes üzere gâlibtir ki hükmüne muhâlefet edenden intikâm alır ﴿حَكِيمٌ﴾ maslahata göre işi işler. (240) ﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ﴾ Ve boşanmış olan karılara ﴿مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾ vech-i ma'kûl üzere bir behremend edecek şey kendülere verilmesi lâzımdır, ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ perhîzkârlar üzere dürüst sâbit oldu. (241) ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki bu ahkâmı size beyân etti ﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ﴾ Îzid celle ve 'alâ hazreti ahkâmın size beyân eder ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ şâyed siz ol ahkâmı ta'akkul edip fehm edesiz. (242)

﴿أَلَمْ تَرَ﴾ âyâ ta'accüb edip bakmaz mısın ey bakıcı! ﴿إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ Şol kimselere ki menzillerinden çıktılar ﴿وَهُمْ أُلُوفٌ﴾ hâlbuki onlar binler idiler. İmâm Süddî rahimehullâh nakl etti ki Vâsıt[78] karşısında vâki' olan Dâverdân köyüne bir tâ'ûn gelip halkından bir mikdâr sahrâya çıktılar. Çıkanların ekseri sağ ve sâlim kaldı, köy içinde kalanların aglebi helâk oldu. İkinci sene dahi tâ'ûn kendülere geldi hemân **[37a]** ol köy halkı cümle kırk

78 Irak'ta bir yer.

bin yâ sekiz bin idiler, birden sahrâya çıktılar[79] ﴿حَذَرَ الْمَوْتِ﴾ ölmeden ihtirâz etmek içün. ﴿فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ onlara dedi, meyyit olun. Bilâ-tevakkuf emr-i Hakk'la kamuları öldüler. Ve bir rivâyette üzerlerine bir melek çağırdı onun savtından cümlesi helâk oldular ﴿ثُمَّ أَحْيَاهُمْ﴾ sonra kendülerin Hakk te'âlâ diri kıldı. Mervîdir ki Hazret-i Hazkîl 'aleyhisselâm onların üstüne geçip gördü, onların bedenleri çürüyüp kemikleri kalmıştı. Ondan ta'accüb edip Hakk te'âlâdan ona hitâb geldi ki kendülerin çağır kim Tanrı'nın fermânıyla kalkın. Hazret-i Hazkîl onları çağırıcak kamuları ayak üzere kalkıp demeye başladılar, سبحانك اللهم و بحمدك لا اله الا انتBu kıssanın îrâdından murâd budur ki ehl-i İslâm cihâd üzere cür'et peydâ edeler ve kazâya rızâ göstereler.[80] ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ Tahkîkan Hudâ 'azze ve celle halk üzere ihsân iyesidir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ velâkin âdemler çoğu ni'mete i'tirâf etmezler. Çün Hakk sübhânehû ve te'âlâ beyân etti ki firâr etmek mevtten kurtarmaz ve mukadder olan elbette vâki' olmalıdır. (243)

Ehl-i İslâm'a cihâdı emr edip buyurdu. ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve Hudâ'nın yolunda cenk edin ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ﴾ ve bilin 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle cenkden tehallüf edenin sözünü ve ona varanın kelâmını işitir, ﴿عَلِيمٌ﴾ zamîrinde olan eşyâyı eyü bilir. (244) ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ﴾ Kimdir ol kimse ki Tanrı'nın rızâsın tahsîl etmek içün sadaka verir ﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ bir güzel sadaka. Bil kim sadaka karzla ta'bîr olundu bu münâsebetle ki Hakk te'âlâ onun 'ivazını verir nitekim karz alan kimse borcunu edâ eder. ﴿فَيُضَاعِفَهُ لَهُ﴾ Hakk te'âlâ ol sadakanın 'ivazını âhirette ona kat kat eder, ﴿أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ çok katlar. ﴿وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ﴾ Ve Tanrı te'âlâ ba'zı kimseler üzere rızkı taksîr eder ve ba'zı kimseler üzere tevessü' eder, maslahatın iktizâsına göre. ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ Ve onun cezâsı semtine dönmüş kılınırsız pes 'amelinize muvâfık size cezâ verir. (245)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Bakmaz mısın Hazret-i Ya'kûb'un uşaklarından meşveret içün utuzan gürûha? ﴿مِنْ بَعْدِ مُوسَى﴾ Hazret-i Mûsâ'nın vefâtından sonra ﴿إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمْ﴾ kaçan kendülere mürsel **[37b]** olan peygambere söylediler ve o, esahh-ı akvâl üzere İşmûyil 'aleyhisselâm idi ﴿ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا﴾ bize bir pâdişâh gönder ya'nî aramızdan bir şahsı pâdişâhlığa ta'yîn et ﴿نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ tâ ki onun re'y ve ma'ûnetiyle Tanrı'nın yolunda cenk edelim.

79 el-Beyzâvî, I/134.

80 el-Beyzâvî, I/135.

﴿قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا﴾ Peygamberleri onlara dedi, şâyed siz cenk edemezsiz, eğer üzerinize cenk ta'yîn olur. ﴿قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ol cemâ'at dediler bize kankı maslahat hâsıl olur Hudâ'nın yolunda cengi terk etmekten. ﴿وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا﴾ Ve hâlbuki bize bu iş oldu ki menzillerimizden ve oğullarımızdan taşra kılındık ya'nî Câlût ve etbâ'ı bizi mekânımızdan ve evlâdımızdan ayırdılar. Ve ol iş o gûne olmuşdı ki Câlût ve kendüsiyle olan 'Amâlika tâ'ifesi Rûm deryâsının sâhilinde süknâ ederlerdi. Kuvvet ve tecebbürleri muktezâsıyla Benî İsrâ'îl'i mekânlarından çıkarıp uşakların esîr kıldılar. ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ Pes ol mahal ki üzerlerine cenk müte'ayyin oldu ﴿تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ yüz döndürdüler ancak onlardan az kimse ki yüz çevirmeyip cenge vardılar ve onların 'adedi üç yüz on üç idi, ehl-i Bedr sayısınca. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ cihâdı terk eden sitemkârlara dânâdır. (246)

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا﴾ Ve kendülere peygamberleri söyledi 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ size Tâlût nâm şahsı pâdişâh gönderdi. ﴿قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا﴾ Dediler, ona kanden olur üzerimize pâdişâhlık itmesi? ﴿وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾ Ve hâlbuki biz pâdişâhlığa ondan ziyâde istihkâk iyesiyiz zîrâ pâdişâhlık ecdâdımızda idi. ﴿وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ﴾ Dahi dünyâ mâlında kendüye bir vüs'at verilmedi ki onunla pâdişâhlığına temşiyet vere. ﴿قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ﴾ Peygamberleri kendülere dedi, 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle üzerinize onu bergüzîde kıldı ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾ dahi dâniş ve heykelde ona bir güşâdelik artırdı. Çün Hazret-i Tâlût beytü'l-melikden olmayıp fakîr olmağın Benî İsrâ'îl pâdişâhlığını istiğrâb ettiler. Hakk te'âlâ onların sözlerin birkaç vech ile **[38a]** redd etti. Biri bu ki Hakk te'âlâ onu bu işe müstehak görüp kendüyi ıstıfâ etti. Ve biri bu ki pâdişâh olana ziyâde bilgi lâzımdır ki onunla cenk ve re'âyânın tedbîrin ede. Ve onu dahi Hakk te'âlâ ona ihsân etmiştir. Ve biri bu ki heykeli 'azîm ola tâ kulûbda heybeti müstekarr ola. Ve onu Hudâ-yı lâ-yezâl ona bir mertebede verdi kim bülend kâmetli insân berâberinde durup elin uzatsa eli ancak onun başına erişirdi. ﴿وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ve Tanrı te'âlâ istediği kimesneye memleketini verir. ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû çok ihsân sâhibidir, istediği kimseyi devletmend eder istihkâk sâhibini eyü bilir. Çün Benî İsrâ'îl'e haber verildi kim Tâlût üzerinize bergüzîde olundu onun bergüzîde olunmasına peygamberlerinden bir delîl istediler. Ondan dahi kendülere haber verdi. Nitekim Hakk sübhânehû ve te'âlâ buyurdu. (247)

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ﴾ Ve peygamberleri kendülere söyledi. ﴿إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ﴾ Tahkîkan ki pâdişâhlığının nişânesi budur ki ﴿أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ﴾ size sandûk gele ﴿فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ içinde Perverdigârınız katından kalbinizi teskîn edecek nesne var, ﴿وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ﴾ dahi Hazret-i Mûsâ ve Hârûn 'aleyhimesselâmın metrûkatlarından bir kalmış şey var, ve o elvâhın kırıkları, ve Hazret-i Mûsâ'nın 'asâsı ve donları ve Hazret-i Hârûn'un 'amâmesiydi. Ve âl bu makâmda nefs ma'nâsınadır. Ve bu tâbûtu 'Amâlika Benî İsrâ'îl'den alıp şehirlerine getürdiler. Hudâ 'azze ve cellin emriyle kankı mekânda ki koydular ol mekânın ehline bir âfet erişti âhirü'l-emr onu bir mezbelede defn ettiler. Kaçan Tâlût üzerlerine melik ta'yîn olundu, Îzid celle ve 'alâ ferişte lere emr edip tâbûtu mekân-ı ma'hûddan çıkarıp Benî İsrâ'îl'in diyârına onu yetiştirdiler. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ﴾ Ferişteler ol tâbûtu kaldırır ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ﴾ bî-şübhe tâbûtun gelmesinde peygamberinizin sıdk-ı makâline size bir büyük mu'cize var ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk getiriciler idiniz. (248)

﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ﴾ Pes ol vakt kim Tâlût leşker ile 'Amâlika cengi içün şehrinden ayrıldı. Mervîdir ki Tâlût Benî İsrâ'îl'e söyledi ki benimle bu cenge gelmesin illâ genç tevânâ yiğitler. Ba'dehû istediği kimesnelerden seksen bin yiğit cem' olup sefere teveccüh ettiler. **[38b]** İttifâkan yolları bir harâretli fasılda bir susuz sahrâya düştü. Tâlût'tan istediler ki Tanrı te'âlâ kendüler içün bir ırmak akıttıra.[81] ﴿قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ﴾ Tâlût dedi 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ istediğiniz ırmak sebebiyle sizi bir ırmakla mübtelâ itmek ister ya'nî tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle bir mu'âmele eder. ﴿فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي﴾ Pes her kim ondan içer o benim etbâ'ımdan olmaz ﴿وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي﴾ ve her kim onu tatmaz o benim etbâ'ımdandır. ﴿إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ﴾ Meğer içenlerinden ol kimse ki bir avuç su eliyle kaldırdı o benim etbâ'ımdandır. Getürdiler ki Tanrı te'âlâ ol leşkerin yolunda kudret-i kâmilesiyle bir ırmak aktırdı. Kaçan leşker ol havânın harâretinden ona susuz geldiler ﴿فَشَرِبُوا مِنْهُ﴾ bir avuçtan ziyâde ondan içtiler. ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ Ancak onlardan az kimseler ki içmediler, yâ bir avuç suyla iktifâ ettiler. Mervîdir ki ol kimseler ki bir avuç su ile kanâ'at ettiler içmelerine ve matharalarına kifâyet etti. Ve onunla kanâ'at etmeyip ziyâde içenler dudakları siyâh olup gazâ-

81 el-Beyzâvî, I/137.

ya gitmeye tâkatları kalmadı.[82] Bilgil eyyedekallâh âhiret kastında olanlara dünyânın âlâyişi bu ırmak gibidir ki onlardan her kim dünyâdan bir cüz'î şeyle iktifâ etti onunla penç-rûze 'ömrü geçirip maksad-ı a'lâya vâsıl oldu. Ve her kim dünyânın zîb u zînetinin suyundan kanmak istedi, dermânde kaldı.

Beyt: Ey kadd-i dü-tâ geçmedin ebrû hevesinden el menzile erdi
Geç tîr gibi dest-i kemandârda kaldın ey kendüye düşmen

﴿فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ Pes ol vakt ki Tâlût ve kendüsiyle îmân getirenler ol ırmağı 'ubûr ettiler ﴿قَالُوا﴾ biri birine dediler. ﴿لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ Güç bize yoktur bugün Câlût ve leşkeriyle mukâvemet etmeğe. ﴿قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ﴾ Dedi şol kimseler ki Tanrı'nın cezâsın görmesin i'tikâd ederler ﴿غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً﴾ niçe az gürûh ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ﴾ çokluk iyesi gürûha gâlib oldu ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlânın fermânıyla. ﴿وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle sabr edenlerledir ya'nî kendülerin mansûr edip kuvvet verir. (249)

﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ Ve kaçan kim ehl-i îmân Câlût ve leşkerine zuhûr edip cenge sâf bağladılar. ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ Dediler, Ey Perverdigârımız! Üzerimize bir ulu katlanmak dök **[39a]** ya'nî bize çok sabr ver ﴿وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا﴾ ve cenkde dabanlarımızı pekiştir, ﴿وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ ve îmânsız olan gürûh üzere bize yardım et. (250) ﴿فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Pes mü'minler gürûh-i küffârı Tanrı'nın tevfîk u 'inâyetiyle kaçırdılar. ﴿وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ﴾ Ve Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm Câlût'u öldürdü. Mervîdir ki Hazret-i Dâvûd'un pederi Îşâ'nın[83] yedi oğlu var idi. Yedisiyle Tâlût'un 'askerinde idi ve Hazret-i Dâvûd onların küçükleri idi. Hakk celle ve 'alâ peygamberlerine haber verdi ki Câlût'u Dâvûd öldürür. Peygamberleri Tâlût'u bu ma'nâdan âgâh edicek Tâlût Hazret-i Dâvûd'un ihzârına fermân etti. Yolda gelirken kendüye üç taş hitâb etti kim bizi al, tâ ki Câlût'u bizimle katl edesin. Ol üç taşı alıp torbasında vaz' etti. Saff-ı kıtâl bağlandıkta Hazret-i Dâvûd mezbûr taşları felâhate[84] koyup Câlût'a doğru onları attı. Bi-iznillâhi te'âlâ Câlût'un dimâğı onlarla berbâd oldu. Bilâ-tevakkuf kalan leşker şikest oldu. Ba'dehû Tâlût kendü kızını Haz-

82 el-Beyzâvî, I/137.

83 Îşî olarakta geçiyor.

84 فلاخة: Sapan.

ret-i Dâvûd'a evlendirdi ve pâdişâhlık kendüye râci' oldu[85] ﴿وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ﴾ ve Hakk te'âlâ Hazret-i Dâvûd'a pâdişâhlığı verdi ﴿وَالْحِكْمَةَ﴾ ve peygamberliği dahi. ﴿وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾ Ve istediği nesneden ona öğretti ya'nî zırh işlemesi ve hayvânâtın lisânını fehm etmek gibi eşyâyı ona ta'lîm etti. ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ âdemîlerin bir mikdârını bir mikdârıyla savuşturmasaydı ﴿لَفَسَدَتْ الْأَرْضُ﴾ yer bozulurdu. Ya'nî nev'-i insânın bekâsına mûcib olan umûr ve mesâlih mu'attal olup zemînde hâsıl olan menâfi' nâbûd olurdu. ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ Velâkin Îzid celle ve 'alâ halk üzere ihsân sâhibidir. (251)

﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ Mezbûr olan hikâyet Tanrı'nın kudreti nişânlarıdır ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾ onları üzerinize doğrulukla okuruz ﴿وَإِنَّكَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve bî-şübhe sen peygamberlikle müşerref olanlardansın. (252) ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ﴾ Sende ma'lûm olan cemâ'at peygamberlerdir. ﴿فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ Onların bir mikdârını bir mikdârları üzere ilerü duttuk, mahsûs oldukları fezâ'il sebebiyle. ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ﴾ Ol peygamberlerden bir kimse var ki Tanrı onunla söyleşti ve o Hazret-i Mûsâ **[39b]** 'aleyhisselâmdır. ﴿وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ Ve birilerinin pâyesini yüce kaldırdı ki vücûh-i müte'addide ile ve bülend mertebelerle kalanları üzere onu tafdîl etti. Ve o Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellemdir. ﴿وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾ Ve Hazret-i Meryem oğlu Mesîh 'aleyhisselâma âşikâre mu'cizeleri verdik ﴿وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ ve onu Cibrâ'îl 'aleyhisselâm ile müeyyed kıldık. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ isteseydi peygamberlerden sonra olanlar dînde ihtilâf edip cenk etmezlerdi ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾ âşikâre mu'cizeler kendülere geldikten sonra ﴿وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا﴾ velâkin ihtilâf ettiler. ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ﴾ Pes onlardan bir gürûh Hudâ'nın tevfîkiyle mu'cizâtı tasdîk ettiler ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾ ve onlardan bir gürûh mu'cizâttan yüz döndürüp küfr ettiler. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا﴾ Ve eğer Hudâ 'azze ve celle isteseydi dinde ihtilâf edip savaşmazlardı ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ velâkin Tanrı te'âlâ istediği nesneyi işler. (253)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾ Size rûzî kıldığımız şeyden erbâb-ı istihkâka verin ya'nî üzerinize vâcib olan mâl-ı zekâtı verin ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ﴾ bir gün gelmeden evvel ki ﴿لَا بَيْعٌ فِيهِ﴾ ne içinde alım satım var ki tedârik-i mâ-fât mümkin ola ﴿وَلَا خُلَّةٌ﴾ ve ne içinde dostluk var

85 el-Beyzâvî, I/138.

ki bir dost bir dosta yardım ede ﴿وَلَا شَفَاعَةٌ﴾ ve ne dilek etmek var ki onun sebebiyle bir kimsenin kurtulması mümkin ola. ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾ Ve îmâna gelmeyenler kendülerdir sitem edenler ya'nî mâl-ı zekâtı edâ etmeyenler sitemkârlık kendülerde mahsûstur onun içün ki mâlı mahallinde vaz' etmediler. Pes bu makâmda kâfîrûndan murâd zekâtı men' edenlerdir. Tağlîz u tehdîd içün küfr ' ünvânıyla mezkûr olundular. (254)

﴿اللَّهُ﴾ Sıfât-ı kemâle câmi' olan zât-ı pâk ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ vücûdda bir dürüst ma'bûd yoktur illâ kendüsi ﴿الْحَيُّ﴾ 'ale'd-devâm sağlıkla muttasıf olan ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ 'âlemin tedbîr ve muhâfazasında hemîşe kâ'im olan ﴿الْقَيُّومُ﴾ ne uyuklamak kendüyi alır ve ne uyku. ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Göklerde her ne var ve yerde her ne var kendüye mahlûk ve memlûktür. ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ **[40a]** Kimdir ol kimse ki katında dilek eder ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ meğer fermânıyla şefâ'at ede. ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ Ehl-i semâvât ve zemînin umûrun bu cihânda ve öbür cihânda bilir ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ﴾ ve onun ma'lûmâtından biraz nesneye bilgi yetiştiremezler ﴿إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ meğer ol şeye ki istedi kim onların 'ilmi ona muhît ola. ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ İskemlesi gökleri ve yeri sığdı. Bu kelâm Hakk te'âlânın kemâl-i 'azametine misâldir. ﴿وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا﴾ Gökler ve yerin saklaması kendüye zahmet vermez ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ﴾ ve kendüdür hudûd-i evhâmdan yüce olan ﴿الْعَظِيمُ﴾ gâyetle ulu olan ki mâsivâsı cenâbı katında müstahkardır. Bilgil eyyedekallâh bu âyet-i kerîme Âyetü'l-Kürsî 'ünvânıyla şöhret bulmuştur. Hakkında fahr-i 'âlem sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki her kim beş vakt namâzın 'akabinde bu âyeti okur cennete girmeye kendüye mevtten gayrı bir nesne mâni' olmaz. Ve ona müdâvemet etmez illâ sıddîk yâ 'âbid. Ve her kim yatacak mahalde onu okur Tanrı te'âlâ onu ve konşusunu ve konşusunun konşusun ve çevresinde olanları ol gece emîn kılar. (255)

Mervîdir ki Ensârdan bir kimsenin iki oğlu Hazret'in ba'sinden esbak tersâlar olup Şâm'a gitmişler idi. Kaçan devlet-i İslâmiyye zuhûra geldi mezbûrun oğulları Şâm'dan Medîne'ye kudûm ettiler. Peder-i müşfik onlara yapışıp ki elbette dîn-i İslâm'a gelin Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel kıldı.[86] ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ Dîni kabûl etmede ikrâh olmaz. ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنْ الغَيِّ﴾ Bî-şübhe ki doğru yolu bulmak azgunlıktan munfasıl oldu ya'nî İslâm'dan

86 el-Beyzâvî, I/140.

küfr ve hak bâtıldan ayrıldı. ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ﴾ Pes her kim ki Tanrı'dan özge ma'bûd olanlara küfr eder ﴿وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk getirir ﴿فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾ lâ şekk ki muhkem kulpa yapışmış oldu ﴿لَا انفِصَامَ لَهَا﴾ ki ona kırılmak ve ayrılmak yoktur. ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ﴾ Ve Tanrı te'âlâ 'urvetü'l-vüskâya mütemessik olanların sözün kemâl üzere işidicidir ﴿عَلِيمٌ﴾ niyyetlerine dânâdır. (256) ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Îzid-i zü'l-celâl îmâna gelenlerin umûruna mütevellîdir ﴿يُخْرِجُهُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ küfrün karanlıklarından îmânın nûruna kendülerin çıkarır. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ الطَّاغُوتُ﴾ Ve küfr edenlerin umûruna hakla ma'bûd olmayan şeyâtîn ve esnâm mütevellîdirler. ﴿يُخْرِجُونَهُمْ مِنْ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴾ **[40b]** Işıktan karanlıklara kendülerin çıkarırlar ya'nî rûz-i elestte olan îmânların kendülerden selb edip küfre dâhil kılarlar. ﴿أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ Ol tâ'ife cehennem iyeleridir ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler içinde hemîşe ikâmet edicilerdir. (257)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ﴾ Ta'accüb edip bakmaz mısın şol kimseye ya'nî Nemrûd'a ki İbrâhîm 'aleyhisselâmla mücâdele etti ﴿فِي رَبِّهِ﴾ Perverdigârının vahdâniyyetini isbâtında ﴿أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ﴾ Tanrı te'âlâ kendüye pâdişâhlığı verdiği içün. Ya'nî pâdişâhlık kendüye verilmesi kendüyi mağrûr edip Hudâ'nın şânında mehâcce etmesine bâ'is oldu. ﴿إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ﴾ Mücâdele etti ol vakt ki Halîlullâh söyledi. ﴿رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ Pervedigarım ol vücûd-i pâktır ki ecsâmda hayâtı ve mevti halk eder. ﴿قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ﴾ Nemrûd söyledi, ben sağaldırım ve öldürürüm ya'nî katle müstehak olandan 'afv ederim ve bî-günâh olanı öldürürüm. ﴿قَالَ إِبْرَاهِيمُ﴾ Hazret-i İbrâhîm söyledi. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنْ الْمَشْرِقِ﴾ Pes Îzid 'azze ve celle güneşi hâlâ çıkacak yerden çıkarır ﴿فَأْتِ بِهَا مِنْ الْمَغْرِبِ﴾ pes sen ettiğin da'vâda sâdık isen onu hâlâ batacak yerden çıkarttır. ﴿فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ﴾ Bu kelâmdan sonra küfr eden kimesne ya'nî Nemrûd mebhût olup hücceti münkatı' oldu. ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Ve Tanrı te'âlâ sitemkâr olan cemâ'ate doğru yolu göstermez. (258) ﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ﴾ Bu kelâm sebkat eden âyet-i ûla üzere ma'tûftur. Pes takdîr-i kelâm böyle olur ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm ile vâki' olan mücâdeleye bakmaz mısın yâ bir köy üzere geçen kimse gibi bakmadın mı? ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ Ve hâlbuki ol köy vîrâne olup dîvârları damları üzere düşmüştür. Eşher budur ki bu vâkı'a sâhibi Hazret-i 'Uzeyr 'aleyhisselâmdır. Mervîdir ki Buhtünnasr Beytü'l-Makdis'i harâb ettikten sonra Hazret-i 'Üzeyr'i esîr edip Bâbil şehrine getürdü. Ba'dehû Hakk te'âlâ onların şerrinden kurtardı. Hemân

bilâ-tevakkuf Beytü'l-Makdis semtine teveccüh etti. Ona yakın oldukta bir vîrâne köyde ârâm etmeğe nüzûl edip bindiği eşeği karşusında bağlayıp onun bakıyye-i eşcârından bir mikdâr incîr ve üzüm devşirip biraz yedi ve üzümü sıkıp şirasından biraz içti **[41a]** ve bakıyyelerini sakladı. Ve ezbes ki ol köyü gâyetle harâb gördü.[87] ﴿قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَـٰذِهِ اللَّهُ﴾ Dedi Tanrı te'alâ niçe bunu ihyâ eder ya'nî niçe ma'mûr u âbâdân kılar ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ içinde süknâ edenler öldükten sonra. ﴿فَأَمَاتَهُ اللَّهُ﴾ Pes Tanrı te'âlâ onu öldürdü ﴿مِائَةَ عَامٍ﴾ yüzyıl. ﴿ثُمَّ بَعَثَهُ﴾ sonra onu evvelki şekl ve hey'etde zinde kıldı. ﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتَ﴾ Hakk te'âlâ ona dedi bu mekânda ne kadar ikâmet ettin? ﴿قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ Hazret-i 'Üzeyr dedi, bunda ikâmet ettim yâ bir gün yâ bir günün bir mikdârı. ﴿قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ﴾ Hakk te'âlâ ona dedi, gümân ettiğin gibi değildir sen bunda yüzyıl ikâmet ettin. ﴿فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾ Pes bak yiyeceğine ve içeceğine aslâ mütegayyir olmadı, bu denlü müddet üzerine geçmiş iken ﴿وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ﴾ ve eşeğine bak niçe çürüdü. ﴿وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ﴾ Ve bu işi işledik tâ ki seni haşrden bir nişâne ve halka bir 'ibret kılarız. ﴿وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ﴾ Ve hımârın kemiklerine bak ﴿كَيْفَ نُنشِزُهَا﴾ niçe ona hareket verip biri biri üstünde terkîb ederiz ﴿ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا﴾ sonra onlara et giydiririz. ﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ﴾ Pes ol dem ki ihyâ-i mevtâda Tanrı'nın âsâr-ı kudreti Hazret-i 'Üzeyr'e âşikâre oldu. ﴿قَالَ أَعْلَمُ﴾ Dedi hâlen müşâhede ile bildim niteki bundan esbak istidlâl ile biliyordum kim ﴿أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ her nesnenin îcâdı üzere tevânâdır. (259)

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ﴾ Dahi yâda getir ol vakti ki Halîlullâh söyledi. ﴿رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ﴾ Ey Perverdigârım! Bana göster nice ölmüşleri zinde kılarsın? Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm bu su'âli etti tâ ki kendüye 'ilm-i mu'âyene hâsıl ola. ﴿قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ﴾ Îzid 'azze ve celle Hazret-i İbrâhîm'e dedi, "İstidlâl edip tasdîk etmedin mi ki ben ölmüşleri zinde kılmaya kâdirim?" ﴿قَالَ بَلَىٰ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, Belâ, ona tasdîk getirmişim ﴿وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾ velîkin ol su'âli ettim tâ ki gönlüm ârâm peydâ ede. ﴿قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ﴾ Hakk te'âlâ Hazret-i İbrâhîm'e dedi, Pes kuş nev'inden dört nesne al, güğercin ve tavus ve karga ve horos. ﴿فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ﴾ Pes onları yanına al ve bir hôş te'emmül eyle tâ ki mâhiyetlerin bir hôş bilesin. ﴿ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا﴾ Sonra yanında olan dağlardan her dağ üzere onlardan **[41b]** bir pâre kıl. ﴿ثُمَّ ادْعُهُنَّ﴾ Ba'dehû ol kuşlara söyle Hudâ'nın izn-i şerîfiyle gelin ﴿يَأْتِينَكَ سَعْيًا﴾ şitâb ede-

87 el-Beyzâvî, I/141-142.

rek sana gelirler. ﴿وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Ve 'ayne'l-yakînle bil kim 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ taleb ettiğin nesnenin îcâdından 'âciz değildir, işi muhkem eder. Menkûldür ki Hazret-i İbrâhîm'e emr olundu ki ol kuşları boğazlayıp başların yanında başka koya. Ba'dehû cemî' bedenlerini pâre pâre edip karıştırdıktan sonra havânda döve ondan sonra onları dört hisse edip her bir hissesin bir dağ üzere vaz' ede. Ba'dehû başların yanına alıp her kuşu adıyla çağıra. Hazret-i İbrâhîm bu minvâl üzere işi tertîb eyledi Hudâ-yı zü'l-celâlin fermânıyla her bir kuşun eczâsı dağlar başında vaz' olunan eczâdan ayrılıp bir yere geldiler pes sûret-i asliyyelerine girip başları semtine yürüdüler.[88] (260)

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kimselerin sıfatı ki Tanrı yolunda mâllarını bezl ederler ﴿كَمَثَلِ حَبَّةٍ﴾ bir dânenin sıfatı gibidir ki ﴿أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ﴾ yedi hûşe[89] bir dipde bitirdi ﴿فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ﴾ her bir hûşede yüz dâne var. ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Ve Tanrı te'âlâ istediği kimesneye sevâbın mikdârını kat kat eder. ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ çok 'atâlıdır ki bir hasenenin mukâbelesinde yedi yüz eyülik ve ziyâde verir ﴿عَلِيمٌ﴾ infâk edenlerin niyyetlerin eyü bilir. (261) ﴿الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kimseler ki Tanrı'nın yolunda mâllarını verirler ﴿ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى﴾ sonra verdikleri nesneye minnet ve incitmek yetiştirmezler ya'nî kaçan bir fakîre bir nesne ihsân ederler onu ne söz ile ve ne fi'l ile incitirler. Bu âyet Hazret-i Osmân radıyallâhu 'anh hakkında nâzil oldu. Kaçan *Ceyşü'l-'Usra*'yı[90] bin deve ile ve levâzımıyla techîz etti. Ve 'Abdurrahman bin 'Avf radiyallâhu 'anh hakkında dahi kaçan ol seferde Hazret'in huzûruna dört bin dirhem getirdi.[91] ﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Ol tâ'ifenin sevâbı kendülere mukarrerdir Perverdigârları katında ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ ve ne korku üzerlerine var ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne kendüler gamnâk olurlar. (262)

﴿قَوْلٌ مَعْرُوفٌ﴾ Güzel sözle dilenciyi döndürmek ﴿وَمَغْفِرَةٌ﴾ ve dilencinin ettiği **[42a]** ilhâhı 'afv etmek ﴿خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ﴾ bir sadaka vermesinden yeğrektir ﴿يَتْبَعُهَا أَذًى﴾ onun ensesinde incitmek ola. ﴿وَاللَّهُ غَنِيٌّ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ baydır ol kimselerin sadaka vermelerinden ki sadakalarının ırmağın minnet ve eziyyetin hâşâkı ile mükedder kılarlar ﴿حَلِيمٌ﴾ sadakasında minnet

88 el-Vâhidî, s. 61.

89 Salkım, başak

90 Tebük ordusu

91 el-Beyzâvî, I/143.

edenin 'ukûbetini ta'cîl etmez. (263) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! Verdiğiniz sadakaların sevâbını minnet ve incitmekle ibtâl etmen ﴿كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ﴾ şol kimse gibi ki mâlını halka göstermek içün 'atâ eder ﴿وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk getirmez ﴿وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ ve rûz-i kıyâmetin vukû'una dahi. ﴿فَمَثَلُهُ﴾ Pes ol kimesnenin hâli infâkında ﴿كَمَثَلِ صَفْوَانٍ﴾ bir hemvâr taşın hâli gibidir ki ﴿عَلَيْهِ تُرَابٌ﴾ üzerine toprak var ﴿فَأَصَابَهُ وَابِلٌ﴾ pes ona bir iri damlalı yağmur değdi ﴿فَتَرَكَهُ صَلْدًا﴾ der-'akab onu topraktan pâk ve hemvâr kıldı. ﴿لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا﴾ Ol mürâ'iler kazandıkları şeyden bir az nesne üzere güçleri olmaz ya'nî riyâ ile infâk ettikleri nesneden bir şey ile intifâ' etmezler niteki ol taş üstünde olan gubârdan müntefi' olmadı. ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ Ve Hakk te'âlâ kâfir olan gürûha eyülik etmeğe irşâd etmez. (264)

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ Ve şol kimselerin sıfatı ki Tanrı'nın rızâlarını istemek içün ve nefslerinden sâdır olan yakîni pekiştirmek içün mâlların infâk ederler. ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ﴾ Bir bağın sıfatı gibi ki yüksek yerde düşmüş ﴿أَصَابَهَا وَابِلٌ﴾ ona bir 'azîm damlalı yağmur değdi. ﴿فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾ Der-'akab meyvesini iki kat verdi ﴿فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ﴾ pes ona bir 'azîm yağmur değmez ise küçük damlalı yağmur ona kifâyet eder zemîni eyü olduğu içün. Ya'nî bu makûle âdemîlerin her nafakasın Hakk te'âlâ zâyi' etmez ve eğer ahvâlleri sebebiyle tefâvüt eder. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işlediğiniz işleri kemâ yenbagî görür pes ehl-i ihlâsa ve ehl-i riyâya işlerine göre cezâlarını verir. (265)

Yine riyâ ile sadaka verenlere bir misâl zikr edip buyurdu. ﴿أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ﴾ âyâ biriniz sever mi? Hemze inkâr içündür ya'nî hîç sevmez ki ﴿أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ﴾ kendüye bir bağ ola **[42b]** ﴿مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾ hurmâdan ve üzümden ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ eşcârı altından ırmak akar ﴿لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ kendüye onun içinde kamu meyvelerden ola. Ve hurmâ ve üzüm şerefiyyetleri içün yalnız zikr olundular ve illâ lafz-ı *semerât* onlara şâmildir. ﴿وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ﴾ Ve hâlbuki ol bağ sâhibine pîrlik değmiş ola ﴿وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ﴾ ve ona kesbten 'âciz uşaklar ola. ﴿فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ﴾ Pes ol bağa bir şiddetli yel ki içinde âteş ola ki der-'akab ondan yana ya'nî bir kimsenin hâli dünyâda mürâ'îlik edip sadaka vere ve rûz-i ceza olıcak verdiği sadakadan bir meded isteyicek onu nâbûd bula. Şol kimesnenin hâline benzer ki o gûne bağ sâhibi ola sonra başına ol hâl gele. ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ﴾ Niteki sadaka husûsunda size

beyân olundu Hakk te'âlâ sizin içün nişânları beyân eder ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz onlarda te'emmül edip i'tibâr edesiz. (266)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Kazandığınız eşyânın pâkîzelerinden tasadduk edin ﴿وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنْ الْأَرْضِ﴾ ve sizin içün yerden çıkarttığımız dâne ve meyvenin pâkîzelerinden dahi infâk edin. ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ﴾ Ve yaman şeyi ondan kasd etmen ya'nî kesb ettiğiniz şeyin yamanını yâ yerden size çıkarttığımız nesnenin kötüsün kasd etmen ﴿تُنفِقُونَ﴾ vermeyi takdîr ettiğiniz hâlde. ﴿وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ﴾ Ve hâl budur ki hukûkunuzda size verilirse siz onu alıcı değilsiz kötü olduğu içün ﴿إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ﴾ meğer almasında müsâmaha edesiz. Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'tan mervîdir ki ehl-i İslâm hurmânın yamanıyla tasadduk ederlerdi pes Hakk te'âlâ bu âyette ol fi'lden kendülerin nehy eyledi.[92] ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّه غَنِيٌّ﴾ Ve bilin kim 'ale't-tahkîk Îzid 'azze ve celle infâkınıza muhtâc değildir ancak nef'iniz içün infâk etmeyi size fermân eyledi ﴿حَمِيدٌ﴾ mâlından pâkîze nesneyi verenin sadakasın kabûl edip mükâfâtın eder. (267)

﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمْ الْفَقْرَ﴾ İblîs-i la'în size fakrı va'de eder ya'nî infâk ettiğiniz mahal sizi fakr ile korkutdurur ﴿وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ﴾ ve size buhl etmeğe emr eder. ﴿وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ﴾ Ve Hakk sübhânehu ve te'âlâ infâkınızda size kendü kereminden günâhlarınızın **[43a]** 'afvın va'de eder ﴿وَفَضْلًا﴾ dahi size va'd eder infâkınızdan efdal bir 'ivaz dünyâda yâ âhirette. ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ ehl-i takvâya çok 'atâ eder ﴿عَلِيمٌ﴾ istihkâklarına dânâdır. (268) ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ﴾ 'İlmin tahkîkini ve 'amelin itkânını istediği kimesneye verir ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ﴾ ve her kim ki hikmet verilir ﴿فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ bî-şübhe ol kimesneye çok hayır verildi. ﴿وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُوْلُوا الْأَلْبَابِ﴾ Ve âyât-ı mezbûre ile bir kimse mütte'iz olup pend almaz illâ erbâb-ı 'ukûl olan kimseler. (269) ﴿وَمَا أَنفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ﴾ Ve nafaka makûlesinden her nesneyi ki sarf kıldınız az yâ çok ihlâs ile yâ riyâ ile ﴿أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ﴾ yâ üzerinize vâcib kıldığınız nezr kısmından tâ'atta yâ ma'siyette ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ﴾ bî-şübhe Hakk sübhânehû ve te'âlâ onu bilir pes ona göre size cezâ verir. ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ﴾ Ve ma'siyette mâlların tebzîr eden sitemkârlara aslâ yardımcılar olmaz. (270)

﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ﴾ Eğer verdiğiniz sadakaları âşikâre edersiz ﴿فَنِعِمَّا هِيَ﴾ güzel nesnedir onun âşikâre olunması. ﴿وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ﴾ Ve eğer onları

92 el-Beyzâvî, I/145.

gizleyip fukarâya verirsiz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ onun gizli verilmesi size yeğrekdir. ﴿وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ Ve Hakk te'âlâ sizden günâhlarınızın bir mikdârın mahv eder ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve Tanrı te'âlâ işlediğiniz şeye dânâdır. (271) Getirdiler ki tâ'ife-i Ensâr İslâm'a gelmeden evvel Yehûd ile aralarında olan radâ' ve müsâhere sebebiyle üzerlerine infâk ederlerdi. Kaçan İslâm'la müşerref oldular Yehûd üzere infâk etmeklerin mekrûh gördüler. Bu sûret Hazret-i Fahr-i Kâ'inât sallallâhu 'aleyhi ve selleme 'arz olıcak bu âyet-i kerîme nâzil oldu.[93] ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾ Yehûdun doğru yol bulmaları üzerine lâzım değildir ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ velâkin Hakk te'âlâ istediği kimesneyi doğru yol bulmağa muvaffak kılar ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ ve üzerinize vâcib olmayan mâldan her ne verirsiz ﴿فَلِأَنفُسِكُمْ﴾ cânlarınıza döner isterse müttefekun 'aleyh mü'min olsun isterse kâfir. ﴿وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ﴾ Ve siz ey ehl-i îmân, sadaka vermezsiz illâ Tanrı'nın rızâsın taleb etmek içün ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ﴾ ve mâlınızdan her nesneyi sarf kılarsız, sevâbı ma'a'z-ziyâde size vâsıl olur ﴿وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki siz sitem **[43b]** görmüş kılınmazsız ya'nî a'mâlinizin sevâbından bir şey sizden noksân olmaz. (272)

﴿لِلْفُقَرَاءِ﴾ Tasaddukunuzu yoksullara verin ﴿الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ şol yoksullara ki Tanrı'nın yolunda cihâd etmede alıkoyuldular. ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ﴾ Cihâdla meşgûl oldukları içün yeryüzünde ticâret içün sefer etmeğe kudretleri yoktur ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ﴾ hâllerin bilmeyen kimse kendülerin devletliler sanur ﴿مِنَ التَّعَفُّفِ﴾ ettikleri 'iffetten ötürü ﴿تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ﴾ onları 'alâmetleriyle bilirsin ya'nî onları çehrelerinin sararmasından ve bedenlerinin zebûnluğundan ve gözlerinin yaşından ve kâmetlerinin inhinâsından bilirsin. ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ﴾ Halktan bir şey taleb etmezler ﴿إِلْحَافًا﴾ ilhâh ve ibrâm yüzünden ve ilhâhsız dahi su'âl etmezler. ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ Ve mâlınızdan her nesneyi ki fukarâya sarf edersiz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ onu kemâl üzere bilir. (273) ﴿الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ Şol kimseler ki gece ve gündüz âşikâre ve gizli mâllarını Hakk yolunda bezl ederler. Bu âyet Hazret-i Ebû Bekr radıyallâhu 'anh hazretlerinin şânında nâzil oldu. Kaçan mâlik olduğu kırk bin altının on binini gece ve on binini gündüz ve on binini gizli ve on binini âşikâre rızâullâh içün infâk etti.[94] ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ

93 el-Beyzâvî, I/146.

94 el-Beyzâvî, I/147.

﴿رَبِّهِمْ﴾ Kendülere sevâbları mukarrerdir Perverdigârları katında ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne üzerlerine korku olur ve ne gamnâk olurlar. (274)

﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا﴾ Şol kimseler ki mu'âmele ettiklerinde ribâ yerler ﴿لَا يَقُومُونَ﴾ kabirlerinden kalkmazlar ﴿إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾ illâ ol kimsenin kalkması gibi ki cünûndan ötürü cin kendüyi yere çalar. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا﴾ Ol 'azâb onlara ol sebeble oldu ki dediler. ﴿إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki harîd[95] ü fürûht[96] ribâ gibidir. ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ Ve hâlbuki Îzid 'azze ve celle alım satımı helâl edip ribâyı harâm kıldı. ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Pes her kim ki Perverdigârından kendüye ribâdan nehy olunmağına bir pend geldi ﴿فَانْتَهَى﴾ pes onu kabûl etmekle ribâ almasın terk etti ﴿فَلَهُ مَا سَلَفَ﴾ ribâ tahrîm olunmadan evvel aldığı nesne kendüyedir ﴿وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ ve onun işi Hudâ'ya müveffezdir dilerse 'afv eder, dilerse **[44a]** mu'âheze eder. ﴿وَمَنْ عَادَ﴾ Ve her kim ribânın tahlîline döndü ﴿فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ ol gürûh ki ribâyı helâl gördüler cehennem iyelerdir ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde hemîşe ikâmet edicilerdir. (275)

﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ ribâ mâlın nâbûd kılar ﴿وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ﴾ ve sadakaların sevâbını artırıp içinden çıktığı mâla bereket salar. ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ﴾ Ve Tanrı te'âlâ sevmez her harâmı helâl etmeğe musırr olan kâfir günâhkârı. (276) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna geldiler ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve güzel işler işlediler ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı kıldılar ﴿وَآتَوُا الزَّكَاةَ﴾ ve vâcib olan sadakayı verdiler ﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ kendülere Perverdigârları katında cezâları sâbittir. ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ Ve ne üzerlerine korku var ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne onlar gamnâk olurlar. (277) Mervîdir ki Kureyş tâ'ifesinin Sakîf tâ'ifesine ribâlı borçları var idi. Kaçan borcun va'desi hulûl etti borcu ve ribâyı mutâlebe ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel kılıp buyurdu.[97] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ey îmân getiren kimesneler! Tanrı'dan havf edin ﴿وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا﴾ ve halk üzere şart ettiğiniz ribânın bekâyâsını terk edin ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer îmân getirmiş idiniz. (278)

---

95 Satın almak

96 Satmak

97 el-Beyzâvî, I/148.

﴿فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنْ اللَّهِ﴾ Pes eğer ribânın almasın terk etmezsiz ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ وَرَسُولِهِ﴾ bilin ki Tanrı'dan ve peygamberinden size bir cenk olur. Mervîdir ki kaçan Sakîf tâ'ifesi bu âyet-i kerîmeyi işittiler dediler, Tanrı'nın ve peygamberinin cengine tâkat getirmezüz.[98] ﴿وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ﴾ Eğer ribâ yemesinden tevbe edip vaz geçersiz sermâyeniz sizedir ﴿لَا تَظْلِمُونَ﴾ ne artık almağla sitem edersiz ﴿وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ ve ne re's-i mâlınızdan eksiltmek ile sitem görmüş kılınırsız. (279) ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ﴾ Ve eğer yoksulluk iyesi borçlu bulunursa ﴿فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ mühlet olsun baylık olunca dek. ﴿وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Ve borçlu üzere sadaka etmeniz ya'nî zimmetini borçtan ibrâ etmeniz yeğrektir size, ona mühlet vermekten ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilirdiniz onun içinde hâsıl olan zikr-i cemîli ve ecr-i cezîli. (280) ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ Ve bir günün 'azâbından havf edin ﴿تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ﴾ ki onun içinde Hudâ'nın mükâfâtına dönersiz ﴿ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾ sonra her cânın kazandığı nesnenin **[44b]** mükâfâtı kendüye verilir ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sitem görmüş kılınmazlar. (281)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler. ﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ﴾ Kaçan biriniz birinize bir borç verirs ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir mu'ayyen müddete dek ﴿فَاكْتُبُوهُ﴾ onu bir sahîfede yazın. ﴿وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ﴾ Ve aranızda bir yazıcı doğruluğla yazsın ya'nî mâl ve müddette ziyâde ve noksân etmesin. ﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ﴾ Ve bir yazıcı imtinâ' etmesin yazmaktan Tanrı te'âlâ kendüye öğrettiği gibi. Ya'nî şer'e muvâfık yazsın ﴿فَلْيَكْتُبْ﴾ pes bildiği gibi yazsın. ﴿وَلْيُمْلِلْ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾ Ve şol kimse ki borç üzerinedir temessükün mazmûnunu kâtibe söylesin ﴿وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾ ve Perverdigârı olan Tanrı'dan havf çeksin ﴿وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ ve ondan biraz nesne eksik etmesin. ﴿فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا﴾ Pes üzerine borç olan kimse bî-akl ve mübezzir olsa ﴿أَوْ ضَعِيفًا﴾ yâ sagîr-i bî-temyîz olsa ﴿أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ﴾ yâ takrîr etmeğe liyâkati olmaya ﴿فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ﴾ mezbûrlara niyâbet eden kimse insâfla takrîr etsin. ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ Ve ettiğiniz mu'âmele üzere Müslümânların kişilerinden iki tanık tanıklık etmeğe taleb edin. ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ﴾ Pes tanıklarınız iki kişi olmazsa ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ bir kişi ve iki karı tanıklık etsinler ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ الشُّهَدَاءِ﴾ tanıklardan pesend ettiğiniz kimselerden. Çün karıların şehâdetinde te'addüdü şart etti onun 'illetini beyân edip buyurdu. ﴿أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾

98 el-Beyzâvî, I/148.

﴿إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ Ya'nî karıların te'addüdü ol maslahat içündür ki biri şehâdeti unutursa öbürü yâdına getirir. ﴿وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾ Ve imtinâ' etmesün tanıklar kaçan şehâdet etmeğe da'vet olunurlar ﴿وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ﴾ Ve borcu yazmakta müsâhele etmen ﴿صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا﴾ borç küçük olmuş yâ büyük. ﴿إِلَى أَجَلِهِ﴾ Mu'ayyen vaktine dek ki medyûn olan kimse onu ta'yîn etmiştir ﴿ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ ol yazmağınız ziyâde 'adâlettir Tanrı katında. ﴿وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ﴾ Ve tanıklık etmeğe ziyâde doğruluktur. ﴿وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا﴾ Ve borcun mikdârında ve şuhûdun sıhhatinde şekk etmemenize ziyâde yakındır. ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ﴾ Meğer ol ticâret âmâde olmuş bir ticâret ola ki onu aranızda gezdirirsiz ya'nî dest-be-dest ve nakd-be-nakd bir mu'âmele edesiz ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا﴾ **[45a]** üzerinize bir günâh olmaz eğer onu yazmazsız. ﴿وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ﴾ Ve şâhidler tutun kaçan harîd ü fürûht edersiz. Bu âyetlerde mezkûr olan sîga-i umûr, agleb-i e'imme katında istihbâb içündür. ﴿وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ Ve yazıcı ve tanık zarar çektirilmesin ya'nî yazıcı yazmakta ikrâh olunmaya ve şâhid şehâdet etmeğe cebr olunmaya. ﴿وَإِنْ تَفْعَلُوا﴾ Ve eğer zararı ve nehy olunduğunuz nesneyi işlersiz ﴿فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ﴾ bî-şübhe ki nehy olunduğunuz şeyin işlenmesi fermânberlikten çıkmaktır, zararı size erişir. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan havf edin ﴿وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ﴾ ve Hakk te'âlâ size ahkâmı öğrettirir ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Îzid 'azze ve celle her nesneyi eyü bilir. (282)

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ﴾ Ve eğer sefer üzere olursuz ﴿وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا﴾ ve bir yazıcı bulmadınız tâ ki size temessük yaza ﴿فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ﴾ kabz olunmuş bir girev[99] alınsın. ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ Pes eğer biriniz birinizi emîn tutar ﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ﴾ emânet verilen kimse emânetini versin ya'nî medyûn borcunu versin. ﴿وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾ Ve Perverdigârı olan Tanrı'dan havf etsin emânetine hıyânet etmede. ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾ Ve yanınızda olan dürüst tanıklığı saklamanuz. ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا﴾ Ve her kim onu inkâr edip saklar ﴿فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ bî-şübhe kim onun gönlü günâhkâr olur ﴿واللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ ve Hudâ-yı lâ-yezâl işlediğiniz nesneye dânâdır. (283) ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Göklerde ve yerde olan mahlûkât Tanrı te'âlânın kabza-i tasarrufundadır. ﴿وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ Ve eğer kulûbunuzda olan eşyâyı âşikâre edersiz ﴿أَوْ تُخْفُوهُ﴾ yâ onu gizli edersiz ﴿يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ Hakk te'âlâ sizi onunla muhâseb eder. ﴿فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Pes istediği kimsenin günâhını fazl u keremiyle mağfiret eder ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve

99 Rehin, garanti.

istediği kimesneye işkence eder ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ VeHakk sübhânehû ve te'âlâ her nesne üzere tevânâdır. (284)

Getirdiler ki kaçan bu âyet-i kerîme nâzil oldu sahâbe-i kirâm ızdırâba düşüp Server-i Kâ'inât'ın huzûr-ı 'izzetine gelip dediler, yâ Rasûlallâh! Tâkatimizde olmayan nesne ile teklîf olunduk. Hazret onlardan istifsâr edicek dediler, yâ Rasûlallâh! Kulûbumuzde hutûr eden me'âsînin irtikâbı bize defi mümkin müdür ki Hazret-i zü'l-celâli ve'l-ikrâm bizden onun muhâsebesin almak ister. Hazret **[45b]** sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlara buyurdu, siz hemân Benî İsrâ'îl gibi olmak istersiz ki dediler, semi'nâ ve 'asaynâ, tâ ki onun sebebiyle üzerlerine niçe niçe belâ musallat oldu. Size lâyık olan budur ki diyesiz semi'nâ ve eta'nâ. Pes sahâbe-i kirâm Seyyidü'l-Enâm'ın kelâmıyla itmînân peydâ edip dediler, "*Semi'nâ kavlehû ve eta'nâ emrahû*." Hakk te'âlâ bu sözün berakâtıyla müşkil saydıkları işi tahfîf ve kendülerin medh edip buyurdu.[100] ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ﴾ Peygamber sallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem Perverdigârından kendüye inen nesneye îmân getirdi ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ ve îmâna gelenler dahi îmân getirdiler. ﴿كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ﴾ Kamuları Tanrı'nın vahdâniyyetine ve ferişte lerin mevcûd olmalarına ve kitâblarının ve peygamberlerinin hak olduklarına îmân getirip dediler. ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾ Peygamberlerinden bir kimsenin arasında ayırmazız ya'nî cümle peygamberlere tasdîk ederiz. Ne Yehûd ve Nesârâ gibi ki kimisine küfr edip kimisin tasdîk ederiz. ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ Ve ehl-i îmân dediler Hudâ'nın fermânın işitip kabûl eyledik. ﴿غُفْرَانَكَ رَبَّنَا﴾ Ey Perverdigârımız! Mağfiretini taleb ederiz ﴿وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ve dönmek senin tarafınadır. (285)

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ Hakk te'âlâ fazl u kereminden bir cânı bir şeyle teklîf etmez illâ onun tâkatinde olan nesne ile. ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ Hasenâttan kazandığı nesnenin sevâbı kendüyedir ﴿وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ ve seyyiâttan kazandığı şeyin mükâfâtı kendüyedir. Çün Hudâ 'azze ve celle ümmet-i Muhammed'den lutf ü keremiyle meşakkati tahfîf eyledi. Kendülere tahfîfi taleb etmesinin tarîkini beyân edip buyurdu. ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا﴾ Ey Perverdigârımız! Bizi mu'âheze etme eğer unutmak tarîkiyle yâ kasdsızlıkla bizden bir günâh sâdır oldu. ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا﴾ Ey Perverdigârımız! Dahi üzerimize bir bâr-ı girân yükletme ﴿كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾ niteki bizden esbak olan kimseler

100 el-Vâhidî, s. 68.

üzere yükletdirdin. ﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ Ey Perverdigârımız! Dahi gücümüzde olmayan nesneyi bize yükletme ﴿وَاعْفُ عَنَّا﴾ ve günâhlarımızı bizden mahv et ﴿وَاغْفِرْ لَنَا﴾ ve zünûbumuzu pûşîde kıl ﴿وَارْحَمْنَا﴾ ve bizi ihsânınla esirge. ﴿أَنْتَ مَوْلَانَا﴾ Sen bizim umûrumuza mütevellîsin ﴿فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ pes **[46a]** bî-dîn olan gürûh üzere bize yardım et zîrâ Mevlânın şânı budur ki kullarına yardım ede. Mervîdir ki kaçan Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem bu du'âlarla du'â etti Hakk te'âlâ kendüye dedi: "İstediğin eşyâyı sana verdim." Dahi rivâyet olundu kim Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu, her kim sûre-i Bakara'nın evâhirinde olan iki âyeti bir gecede okur ol iki âyet ona kifâyet eder. Ya'nî her yaman şeyden kendüyi hıfz eder. Dahi buyurdu ki ol sûrenin içinde Bakara zikr olunur Kur'ân'ın çâdırıdır. Pes onu öğrenin, zîrâ onun öğrenmesi berekettir ve terk etmesi hasrettir. Ve sâhirler onun öğrenmesine tâkat getiremezler.[101] (286)

101 el-Beyzâvî, I/152.

SÛRETÜ ÂL-İ İMRÂN

Medeniyyetün ve Âyuhâ Mi'etân

[سورة آل عمران مدنية وآيها مائتان]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ Ma'nâsı Hudâ'ya müfevvezdir. (1) ﴿اللَّهُ لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ﴾ Hudâ 'azze ve celle ma'bûd olmağa sezâvâr kendüsidir, gayrı kimse 'ibâdete sezâvâr değildir. ﴿الْحَـيُّ﴾ Zindelik sıfatıyla 'ale'd-devâm muttasıf olan ki cemî' 'âlemin hayâtı ondan zuhûr etti. ﴿الْقَيُّـومُ﴾ Devâm-ı bekâ ile men'ût olan ki kamu eşyânın bekâsı onunladır. (2) ﴿نَـزَّلَ عَلَيْـكَ الْكِتَـابَ بِالْحَـقِّ﴾ Üzerine Kur'ân'ı dürüstlükle indirdi, ﴿مُصَدِّقًـا لِمَـا بَيْـنَ يَدَيْـهِ﴾ ilerisinde olan kütüb-i semâviyyeye usûl-i dînde muvâfık olduğu hâlde. ﴿مِـنْ قَبْـلُ وَأَنْـزَلَ التَّـوْرَاةَ وَالإِنْجِيـلَ﴾ Ve Tevrât ve İncîl'i Kur'ân'dan esbak Hazret-i Mûsâ ve Îsâ 'aleyhimesselâm üzere indirdi. (3) ﴿هُـدًى لِلنَّـاسِ﴾ Halka yol gösterici oldukları hâlde. ﴿وَأَنْـزَلَ الْفُرْقَـانَ﴾ Dahi hakkı bâtıldan ayıran kütüb-i semâviyyeyi indirdi. ﴿إِنَّ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا بِآيَـاتِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki Tanrı'nın vahdâniyyetine delâlet eden nişânlara küfr eden kimseler ﴿لَهُـمْ عَـذَابٌ شَـدِيدٌ﴾ kendülere pek işkence olur. ﴿وَاللَّهُ عَزِيـزٌ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl küffâr üzere gâlibdir, bir kimse küffârı ta'zîb etmekten kendüyi men' etmez. ﴿ذُو انْتِقَـامٍ﴾ Mücrime 'ukûbet etmeğin iyesidir ki onun ettiği 'ukûbet gibi bir müntakim etmeğe kâdir değildir. (4) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَـى عَلَيْـهِ شَـيْءٌ فِـي الْأَرْضِ وَلَا فِـي السَّـمَاءِ﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ üzerine yerde ve gökte olmuş bir nesne pûşîde **[46b]** olmaz, cümlesi kendüye nümâyândır. (5) ﴿هُـوَ الَّـذِي يُصَوِّرُكُـمْ فِـي الْأَرْحَـامِ كَيْـفَ يَشَـاءُ﴾ kendüdür analar rahimlerinde size kılık veren istediği gibi hâh erkek, hâh dişi, hâh siyah, hâh beyâz. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Kendüsinden özge hakla 'ibâdet olunmuş bir ma'bûd yoktur. ﴿الْعَزِيـزُ﴾ Her kimse üzere galebe eden, ﴿الْحَكِيـمُ﴾ işi kemâ yenbagî işleyen. (6)

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ kendüdür ol Perverdigâr ki üzerine Kur'ân'ı indirdi, ﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ﴾ ol kitâbın bir mikdârı dürüst âyetlerdir ki ma'nâların fehm etmede su'ûbet yoktur, ﴿هُـنَّ أُمُّ الْكِتَـابِ﴾ onlardır Kur'ân'ın asl u mebnâsı. ﴿وَأُخَـرُ مُتَشَـابِهَاتٌ﴾ Ve bir mikdârı müte'addid ma'nâlara muhtemillerdir ki onlardan ma'nâ-yı maksûd halka zâhir olmaz. ﴿فَأَمَّـا الَّذِيـنَ فِـي قُلُوبِهِـمْ زَيْـغٌ﴾ Pes

ammâ şol kimseler ki gönüllerinde bir eğrilik var, ﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾ ondan müteşâbih olan nesneye tâbi‘ olurlar ﴿ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ﴾ halkı şekk u telbîsde salmak istedikleri içün ﴿وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾ ve hâhişlerine göre onu te’vîl etmeğe tâlib oldukları içün. ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ Ve ondan murâd olan ma‘nâyı Hakk te‘âlâdan gayrı kimse bilmez. ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ Ve dânişte sâbit-kadem olanlar ﴿يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ﴾ derler biz ona îmân getirdik. ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾ Kamu muhkem ve müteşâbih Perverdigârımızın katındandır. ﴿وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ Ve pend ü nasîhati bir kimse kabûl etmez illâ erbâb-ı ‘ukûl olanlar. (7) ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ Bu dahi râsihînin kelâmındandır, ya‘nî derler ey Perverdigârımız! Gönüllerimizi doğru yoldan münharif kılma ﴿بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا﴾ doğru yolu bize gösterdiğinden sonra ﴿وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً﴾ ve keremin katından bize bir esirgemek bağışla, ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ tahkîkan ki sen kendün her şeyi kemâ yenbagî bağışlayan. (8) ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ﴾ Ey Hudâvendimiz, ‘ale’t-tahkîk sen halkı cem‘ edeceksin ﴿لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ bir günün hesâbı içün, vukû‘unda hîç şekk yokur, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te‘âlâ haşr ü neşr şânında ettiği va‘deyi hilâf etmez. (9)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Bî-şübhe küfr eden kimseler ﴿لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ﴾ kendülerden emvâlleri def‘ etmez ﴿وَلَا أَوْلَادُهُمْ﴾ ve ne uşakları ﴿مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Tanrı’nın ‘azâbından **[47a]** biraz nesne ﴿وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ﴾ ve ol gürûh kendülerdir cehennem âteşinde yanacak nesne. (10) ﴿كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ﴾ Zamânında olan küffârın ‘âdeti Fir‘avn etbâ‘ının ‘âdeti gibidir küfürde ve ‘azâbda ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ve Âl-i Fir‘avn’dan esbak olanların ‘âdeti gibidir. ﴿كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Peygamberlerimizin mu‘cizelerin yalan tuttular. ﴿فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ﴾ Pes Hakk te‘âlâ onları günâhları sebebiyle mu‘azzeb etti ﴿وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve Îzid-i Müte‘âl pek ‘ukûbetlüdür. (11) ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Söyle yâ Muhammed küfr eden kimselere ya‘nî Medîne’de sâkin olan Yehûd tâ’ifesine ki Uhud vak‘asında şâd olmuşlar idi, ﴿سَتُغْلَبُونَ﴾ yakında mağlûb olursuz ﴿وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ﴾ ve dûzaha cem‘ olunursuz ﴿وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ ve gâyetle yaman ârâm edecek mekândır dûzah. (12) ﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ﴾ Tahkîkan size bir dürüst ‘alâmet var idi ﴿فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا﴾ iki gürûhun şânında ki Bedir vak‘asında biri birine mükâbil oldu. ﴿فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Bir gürûh ki üç yüz on üç adam idiler, Tanrı te‘âlânın yolunda cenk ederler ﴿وَأُخْرَى كَافِرَةٌ﴾ ve öbür gürûh ki dokuz yüz elli idiler, îmânsızlardır. ﴿يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ﴾ Ehl-i şirkin gürûhu ehl-i îmânı iki ehl-i şirkin sayısıcak görürler ﴿رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ gözün görmesiyle, ya‘nî âşikâre ehl-i îmânı iki kendülerin ‘ade-

dince görürlerdi. ﴿وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ve Tanrı te'âlâ yardımıyla istediği kimseye kuvvet verir. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ Bî-şübhe ol az gürûhun galebesinde ﴿لَعِبْرَةً لِأُوْلِي الْأَبْصَارِ﴾ bir pend ü nasîhat var basîretler erbâbına. (13)

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ﴾ Ârzû olacak nesneler halk içün bezenildi. ﴿مِنْ النِّسَاءِ﴾ Bu ve mâ-ba'dında olan eşyâ şehevâta beyândır, ya'nî ârzû olacak eşyâ karılardır ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنْ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ﴾ ve altın ve gümüşten cem' olunmuş çok mâl ﴿وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ ve damgalanmış atlar ﴿وَالْأَنْعَامِ﴾ ve koyun ve keçi ve deve ve sığırlar ﴿وَالْحَرْثِ﴾ ve ekin. ﴿ذَلِكَ﴾ Ol mezkûr olan eşyâ ﴿مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ yakın olan sağlığın menfa'atidir. ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ Ve Tanrı te'âlâ katındadır güzel dönecek yer, insâna lâyık değildir ki ol güzel yeri dünyâ-yı deniyyenin lezzâtıyla değiştire. (14) ﴿قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ﴾ Söyle mezkûr olan şehevât-ı **[47b]** dünyeviyyeden yeğrek şeyden size haber etmeyem mi? ﴿لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ İrtikâb-ı fevâhişden perhîzi olan kimselere Perverdigârları katında var ﴿جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlar ki eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'l-ittisâl ikâmet etmişler ﴿وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾ dahi müstakzirâttan pâk kılınmış karılar onlara var ﴿وَرِضْوَانٌ مِنْ اللَّهِ﴾ dahi Tanrı'dan sudûr etmiş bir hoşnûdluk onlara var. ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾ Ve Îzid celle celâluhû ehl-i takvânın ahvâline dânâdır ki kendülere o gûne na'îmi âmâde kıldı. (15)

﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ﴾ Müttakîler şol kimselerdir ki derler ﴿آمَنَّا رَبَّنَا إِنَّنَا﴾ ey Perverdigârımız! 'Ale't-tahkîk bize fermân ettiğin şeye îmân getirdik. ﴿فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ Pes bize günâhlarımızı pûşîde kıl ﴿وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ve âteş işkencesinden bizi mahfûz kıl. (16) ﴿الصَّابِرِينَ﴾ Bu ve mâ-ba'dında mezkûr olanlar müttakînin sıfatlarıdır, ya'nî ehl-i takvâ ferâyizin edâsına ve muharremâtın ictinâbı üzere sabr edenlerdir ﴿وَالصَّادِقِينَ﴾ ve söz ve niyyette sıdk edenler ﴿وَالْقَانِتِينَ﴾ ve gizli ve âşikâre Tanrı'nın fermânına mutî' u münkâd olanlar ﴿وَالْمُنْفِقِينَ﴾ ve erbâb-ı istihkâk üzere tasadduk edenler ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾ ve seher vaktlerinde mağfireti taleb edenler. (17) ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Delâ'il kurmasıyla Tanrı te'âlâ beyân etti ki 'ale't-tahkîk kendüsinden özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. ﴿وَالْمَلَائِكَةُ﴾ Ve ferişteler dahi ona ikrâr getirmekle ol şehâdeti getirdiler ﴿وَأُولُوا الْعِلْمِ﴾ ve bilgi iyeleri dahi onun vahdâniyyetine îmân getirmekle ol şehâdeti ettiler ﴿قَائِمًا بِالْقِسْطِ﴾ 'adl ile durmuş olduğu hâlde. Ya'nî Tanrı te'âlâ vahdâniyyetini beyân etti ol hâlde ki 'adli ikâmet etmiş idi. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Vücûdda kendüsinden özge hakla bir ma'bûd yoktur ﴿الْعَزِيزُ﴾ her

güçlü üzere galebe eden, ﴿الْحَكِيمُ﴾ işi kemâ yenbagî muhkem eden. (18) ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ Tahkîkan Tanrı katında dîn-i pesendîde dîn-i İslâm'dır, ne Yehûdiyyet ve Nasrâniyyet. ﴿وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ve Tevrât ve İncîl kendülere verilen kimseler muhtelef olmadılar ﴿إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ illâ nefsü'l-emrin bilmesi kendülere geldikten sonra ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ aralarında olan hased cihetinden. Ne ân ki hakîkatü'l-hâlin bilmesi üzerlerine hafî olmuştu. **[48a]** ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Ve her kim Hudâ'nın nişânlarına tasdîk getirmez, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ bî-şekk Hakk sübhânehû ve te'âlâ hesâbı gâyetle tez eden. Pes âyâtına küfr edenlerin ale'l-'acele hesâbların görüp Sekar'a yollar. (19)

﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ﴾ Pes eğer delîlini ikâmet ettikten sonra seninle mücâdele ederler, ﴿وَمَنْ اتَّبَعَنِي﴾ ve bana peyrevlik edenler dahi. ﴿فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ﴾ söyle ben kendü cânımı Hudâ'ya teslîm ettim ﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ve kendülere kitâb-ı semâvî verilen kimselere söyle ﴿وَالْأُمِّيِّينَ﴾ ve kitâbları olmayan kimselere, ya'nî 'Arab'ın müşriklerine dahi söyle ﴿أَأَسْلَمْتُمْ﴾ İslâm'a geldiniz mi? Niteki ben geldim. ﴿فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا﴾ Pes eğer İslâm'a geldiler, bî-şübhe ki doğru yolu bulup maksada vâsıl oldular ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ﴾ ve eğer ondan yüz çevirirler, ahkâmı îsâl etmekten gayrı üzerine bir nesne lâzım değildir. ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾ Ve Îzid celle ve 'alâ kulların ahvâline muttali'dir. (20) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler ki Hudâ'nın vahdâniyyetine delâlet eden nişânlara küfr ederler ﴿وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ ve peygamberleri nâ-hak yere öldürürler ﴿وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ﴾ ve 'adl ile emr eden kimseleri halktan öldürürler, ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ pes onları bir derdli işkence ile müjdelettir. (21) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki 'amelleri bâtıl oldu ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda ve öbür cihânda ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ ve onlara hîç yardımcılar olmaz ki 'azâbı kendülerden def' edeler. (22)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki kitâbdan ya'nî kütüb-i semâviyyeden bir behre verildiler, ﴿يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ﴾ Hudâ'nın kitâbına ya'nî Tevrât'a da'vet olunurlar, tâ ki aralarında fasl-ı husûmet ede ve onları da'vet eden Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem idi. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât bir gün Yehûd kenîsesine girip kendülerin İslâm'a da'vet eyledi. Onlardan Nu'aym bin Amr ve Hâris bin Zeyd Server-i Kâ'inât'ı bununla muhâtab ettiler ki sen kankı dîn üzeresin? Hazret eyitti ki ben İbrâhîm 'aleyhisselâmın dîni üzereyim." Mezbûrân dedi-

ler ki "İbrâhîm 'aleyhisselâm Yehûdî idi." Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlara buyurdu, gelin Tevrât'a mürâca'at **[48b]** edelim ki o aramızda fasl-ı husûmet eder. Onlar ibâ ettiler, ba'dehû bu âyet nâzil oldu.[102] ﴿ثُـمَّ يَتَوَلَّى فَرِيـقٌ مِنْهُـمْ﴾ Tevrât'a muhâkeme içün da'vet olunduklarından sonra onlardan bir gürûh yüz döndürürler. ﴿وَهُـمْ مُعْرِضُـونَ﴾ Ve onlar bir kavmdirler ki i'râz etmek de'bleridir. (23) ﴿ذَلِـكَ﴾ Yüz döndürüp i'râz etmek ﴿بِأَنَّهُـمْ قَالُـوا لَـنْ تَمَسَّـنَا النَّـارُ إِلَّا أَيَّامًـا مَعْـدُودَاتٍ﴾ ol sebebledir ki onlar 'ale't-tahkîk dediler, bize cehennem âteşi değmez illâ sayılmış günlerde ki yedidir yâ kırk. ﴿وَغَرَّهُـمْ فِي دِينِهِـمْ مَـا كَانُـوا يَفْتَرُونَ﴾ Ve kendülerin âyînlerinde aldattı şol nesne ki iftirâ ederlerdi. (24)

﴿فَكَيْـفَ إِذَا جَمَعْنَاهُـمْ لِيَـوْمٍ لَا رَيْـبَ فِيـهِ﴾ Pes hâlleri niçe olur kaçan kendülerin yığarız bir gün içün ki vukû'unda aslâ şekk yoktur ﴿وَوُفِّيَـتْ كُلُّ نَفْـسٍ مَـا كَسَبَتْ﴾ ve her cân kazandığı nesnenin sezâsı kendüye bi't-tamâm verilir ﴿وَهُـمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sitem görmüş kılınmazlar. (25) Getirdiler ki vak'a-i Ahzâb'da Hazret-i Server-i Kâ'inât sallallâhu 'aleyhi ve sellem Selmân-ı Fârisî'nin re'yiyle Medîne'nin çevresinde hendek kazılmasına emr etti ve Muhâcirîn ve Ensârın her onuna kırk arşın kazmasın ta'yîn eyledi. Kazmak esnâsında kendülere bir kaya taş 'ârız oldu ki külüngler ona kâr etmeden kaldı. Pes varıp Hazret'in huzûruna onun keyfiyetini 'arz ettiler. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem gelip mübârek eliyle külüngi alıp ol taşa bir vurmak vurdu, onun bir üleşini uçurdu ve ondan bir ışık peydâ oldu ki Medîne'nin iki tarafı onunla ışıklandı. Pes Hazret tekbîr edip Müslümânlar dahi kendüsiyle tekbîr ettiler. Ve buyurdu, Hîre şehrinin köşkleri atların dişleri gibi bana ol ışıktan göründü. Sonra bir vuruş dahi vurup ol taşın bir üleşini dahi nâbûd kıldı ve ondan ol ışığa mânend bir ışık peydâ oldu. Pes Hazret buyurdu ki bu ışıktan Rûm zemîninden kırmızı köşkler bana göründü. Ve bir vuruş dahi vurdu taşın bakıyyesin hebâ kıldı ve buyurdu ki ışığından bana San'â şehrinin kusûru nümâyân oldu. Ehl-i îmân! Size müjde olsun kim Hazret-i Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim ol yerlere mâlik olurlar. Mü'minler bu kelâm-ı dürer-nizâmdan mesrûr olup münâfıklar istihzâ tarîkin bu gûne tarh ettiler 'aceb hâldir bu kişi düşman korkusundan hendek kazıp şehrden taşra **[49a]** bir adım basmıyor ve bir âlây halka Rûm ve Fârs'ın almasıyla va'de veriyor. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[103] ﴿قُـلْ اللَّهُـمَّ﴾ Söyle

102 el-Beyzâvî, I/158.

103 el-Vâhidî, s. 73-74.

ey Hudâ-yı zü'l-celâl! ﴿مَالِكَ الْمُلْكِ﴾ Ey pâdişâhlık iyesi! ﴿تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ﴾ Pâdişâhlığı istediğin kimesneye verirsin ﴿وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ﴾ ve pâdişâhlığı istediğin kimseden gerüye alırsın ﴿وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ﴾ ve istediğin kimseyi ercümend kılarsın ﴿وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ﴾ ve istediğin kimseyi hôr ve hakîr kılarsın. ﴿بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾ İyilik kabza-i tasarrufundadır pes eyüliği kime istersen verirsin niteki hayrın îsâli kabza-i tasarrufundadır şerrin îsâli dahi kabza-i tasarrufundadır. Lâkin bu makâmda hayr yalnız zikr olundu, ol cihetten ki kelâm hayrın îsâli beyânındadır. ﴿إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Tahkîkan ki sen dükeli nesne üzere tevânâsın. (26)

﴿تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ﴾ Geceyi gündüzde giyirirsin ya'nî Hakk te'âlâ geceden alıp gündüzü artırır ﴿وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾ ve gündüzü gecede giyirirsin ya'nî gündüzü eksik edip geceyi artırır ﴿وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنْ الْمَيِّتِ﴾ ve sağı ölüden çıkarırsın ya'nî hayvânı nutfeden ihrâc eder ﴿وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنْ الْحَيِّ﴾ ve ölmüşü sağdan çıkarırsın ya'nî hayvândan nutfeyi ihrâc eder ﴿وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ve istediğin kimseye hesâbsız rızk verirsin. (27) ﴿لَا يَتَّخِذْ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ﴾ Mü'minler küffârı dostlar edinmesinler ﴿مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ mü'minlerin dostluklarından tecâvüz ettikleri hâlde. Ya'nî mü'mine lâyık olan budur ki kendü gibi bir mü'mini dost edine onun sohbetini terk edip bir kâfiri esrârına mahrem kılıp işin ona ısmarlamaya. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ Ve her kim küffârı dostlar edinir ﴿إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا﴾ Tanrı'nın dîninden bir nesnede değildir ﴿فَلَيْسَ مِنْ اللَّهِ فِي شَيْءٍ﴾ meğer ol küffârın zararından bir korku mülâhaza edip hazer edesiz ﴿مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ ki ol zamân takiyye edip onlarla dostlaşmak câ'iz görülmüştür. Ve bu hükm ibtidâ-i İslâm'da idi ammâ şimdi dâru'l-harbden mâ'adâ cemî' memalik-i İslâmiyye'de takiyye edip onlara muhabbet göstermek câ'iz değildir. ﴿وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾ Ve Îzid 'azze ve celle kendü 'azâbından sizi korkutturur. **[49b]** ﴿وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ Ve dönmek Hakk te'âlânın cezâsı semtinedir pes 'azâbın iktizâ eden işe mübâşeret etmen. (28)

﴿قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ﴾ Söyle sînelerinizde olan şeyi eğer gizli edersiz yâ onu âşikâre kılarsız ﴿يَعْلَمْهُ اللَّهُ﴾ Hakk te'âlâ onu bilir. ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve bilir şol şeyi ki göklerdedir ve şol nesneyi ki yerdedir. ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle her nesne üzere tevânâdır gâyetle güçlüdür. Pes nehy olunduğunuz nesneden müntehâ olmazsanız sizi mu'âkab eder. (29) ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا﴾ Mezkûr kıl ol günü ki her cân eyülikten işlediği nesnenin sevâbın âmâde bulur ﴿وَمَا عَمِلَتْ

﴿تَوَدُّ لَوْ أَنَّ﴾ ve yamanlıkdan işlediği nesnenin sezâsını dahi hâzır bulur. ﴿مِنْ سُوءٍ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾ Muhabbetle ister ki onun arasında ve kendü arasında bir uzak müddet ola ya'nî hîç istemez ki a'mâl-i kabîhasın göre. ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾ Ve Hudâ-yı lâ-yezâl kendü 'azâbından sizi korkutdurur ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ kullara mihrbânlık eder ki bu denlü 'azâbından kendülerin tahzîr eder. (30)

﴿فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ﴾ Eğer siz Tanrı'yı severdiniz bana peyrevlik edin Tanrı te'âlâ sizi sever ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ ve günâhlarınızı size pûşîde kılar ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ peygamberine itâ'at edene çok mağfiret edip ziyâde esirger. Bu âyet nâzil oldu ol dem ki Vefd-i Necrân dediler, biz Hudâ'nın muhabbeti içün Mesîh'e 'ibâdet ederiz. (31) ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ Söyle, Hakk te'âlânın ve peygamberin fermânını yerine getirin. ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Pes eğer yüz döndürürler ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ bî-şübhe Hakk te'âlâ îmânsız olanları sevmez. (32) ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ﴾ Tahkîkan ki Îzid celle ve 'alâ Âdem 'aleyhisselâmı bergüzîde kıldı ﴿وَنُوحًا﴾ ve Hazret-i Nûh'u dahi ﴿وَآلَ إِبْرَاهِيمَ﴾ Ve Hazret-i İbrâhîm evlâdın dahi ve onlar İsmâ'îl ve İshâk ve evlâdları. Ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazret-i İsmâ'îl'in evlâdından olmağla onlarla dâhil olur. ﴿وَآلَ عِمْرَانَ﴾ Ve 'İmrân'ın uşakların ya'nî Hazret-i Mûsâ ve Hârûn'u dahi ıstıfâ etti ﴿عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ cemî' halk üzere. (33) ﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ﴾ Bir nesli bergüzîde kıldı ki biri birinden münşe'abdır **[50a]** ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ halkın sözün kemâl üzere işidir ahvâllerin kemâ yenbagî bilir. (34)

﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ﴾ Mezbûr kıl ol vakti ki 'İmrân bin Yeshar'ın karısı Fâkûzâ kızı Hanne söyledi. ﴿رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي﴾ Ey Perverdigârım! 'Ale't-tahkîk ben karnımda olan uşağı sana nezr ettim ﴿مُحَرَّرًا﴾ dünyânın ta'allukâtından âzâd olduğu hâlde. Mervîdir ki hâtûn-i mezbûre bir kısır 'acûze idi. Bir gün bir ağacın gölgesinde oturmuş iken gördü bir kuş yavrusuna yemek veriyor, ondan kendüye bir rikkat hâsıl olup bir uşak temannâ eyledi. Ba'dehû söyledi Yâ ilâhî, eğer bana bir uşak ihsân edersen onu Beytü'l-Makdis'in hizmetine nezr edeyim. Ve uşağın nezr olunması dînlerinde câ'iz idi.[104] ﴿فَتَقَبَّلْ مِنِّي﴾ Pes bu ettiğim nezri benden kabûl et ﴿إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ bî-şübhe ki sen kendün sözümü eyü işiten niyetimi yahşi bilen. (35) ﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا﴾ Pes ka-

104 el-Beyzâvî, I/161-162.

çan Hanne hâtun hamlini vaz‘ etti ﴿قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى﴾ tehassür yüzünden dedi: Ey Perverdigârım, ‘ale’t-tahkîk karnımda olan yükü dişi olduğu hâlde vaz‘ ettim.” ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ﴾ Ve Tanrı te‘âlâ Hanne vaz‘ ettiği nesnenin hakîkatini yahşi bilir. ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى﴾ Dahi Hanne söyledi ki nezr husûsunda erkek dişi gibi değildir ﴿وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ﴾ ve tahkîkan ben ona Meryem ad kodum ﴿وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا﴾ ve ‘ale’t-tahkîk ben onu ve evlâdını yâ ilâhî, sana sığındırırım ﴿مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ dergâh-ı ‘izzetden sürülmüş şeytânın vesvesesinden. Hadîs-i şerîfte gelmiştir ki bir uşak doğmaz illâ ki velâdeti mahallinde şeytân-ı şakî ona değer ve ol mahalde onun çağırması ondandır ancak Meryem ve oğlu ki Hakk te‘âlâ bu isti‘âze sebebiyle onları ondan mahfûz kıldı.[105] (36)

﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ﴾ Pes Meryem’i Perverdigârı bir güzel kabûl ile kabûl etti ki kendüyi erkek yerine geçirdi ﴿وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا﴾ ve ona Hakk te‘âlâ güzel neşv ü nemâ verdi ya‘nî yahşi terbiyet olundu ki yaşı dokuz yıla yetiştikte cümle ahbâr üzere galebe etti ﴿وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا﴾ ve Hakk te‘âlâ Meryem hazretlerinin terbiyesine Hazret-i Zekeriyyâ ‘aleyhisselâmı der-‘uhde[106] kıldı. **[50b]** Mervîdir ki kaçan Hazret-i Meryem’i vâlidesi Beytü’l-Makdis’e getürdi onun beslemesinde ahbâr nizâ‘ ettiler onun içün ki imâmlarının kızıydı. Hazret-i Zekeriyyâ ‘aleyhisselâm söyledi ki ben onun beslemesinde kamunuzdan ehakkım, zîrâ onun teyzesi bendedir. Bakiyye-i ahbâr bu sözü kabûl etmeyip dediler, kur‘a salalım her kime kur‘a hükm eder ol onu terbiyet etsin. Bu re’ye cümlesi râzî olup onlardan herkes Tevrât içinde yazdığı kalemi bile alıp ırmak kenarına geldi ki ol ırmak içine kalemleri salalar. Her kimin kalemi su yüzünde kalıp batmaz, ol şahs onun terbiyesine mukayyed olsun. Ba‘dehû cümle kalemlerin suya saldılar. Cümle kalemler battı ancak Hazret-i Zekeriyyâ’nın kalemi batmadı. Pes Hazret-i Zekeriyyâ onu yanına alıp terbiyesine mübâşeret etti ve Beytü’l-Makdis içinde bir mekân yapıp onun ikâmetine onu ta‘yîn eyledi.[107] ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ﴾ Her gâh ki Hazret-i Zekeriyyâ Hazret-i Meryem üzere kendüsi içün yapılan yere girdi ﴿وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا﴾ yanında niçe nesne bulurdu. Mervîdir ki Hazret-i Zekeriyyâ Meryem üzere yedi kapuyı kapayıp giderdi. ve her gâh ki kendüsin yoklardı, yanında kış faslında yaz meyvesin

105 Buhârî, *Enbiyâ*, 44.

106 Üstlenmek, görev almak

107 el-Beyzâvî, s. 162.

ve yazda kış meyvesin bulurdu.[108] ﴿قَالَ يَامَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا﴾ Hazret-i Zekeriyyâ 'aleyhisselâm söyledi: Ey Meryem! Bu meyve sana kanden hâsıl olur?" ﴿قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Hazret-i Meryem dedi: Bu gördüğün rızk Tanrı te'âlânın katındandır ﴿إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ bî-şübhe ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ istediği kimesneye hesâbsız rûzî verir. (37)

﴿هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ﴾ Ol zamân Hazret-i Zekeriyyâ Hudâvendine du'â etti ki ﴿قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً﴾ dedi, ey Perverdigârım! Bana senin kereminden günâhtan pâk olmuş bir evlâd bağışla ﴿إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ tahkîkan sen du'âyı eyü işidirsin. (38) ﴿فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ﴾ Pes kendüyi ferişteler çağırdı ve onu çağıran fakat Hazret-i Cebrâ'îl idi, ta'zîm olunmak içün sîga-i cem' ile zikr olundu. ﴿وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ﴾ Onu çağırdılar ol hâlde ki kendüsi mihrâbda namâz kılar. ﴿أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ﴾ Bî-şübhe ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ sana müjde verir ﴿بِيَحْيَى﴾ bir oğul ile ki **[51a]** adı Yahyâ'dır ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنْ اللَّهِ﴾ tasdîk edici olduğu hâlde Tanrı'nın tarafından gelen söze ya'nî Hazret-i Îsâ'nın nübüvvetini tasdîk edici ﴿وَسَيِّدًا﴾ Ve 'ilm ve hilm ve takvâ ile cemâ'atine fâik ﴿وَحَصُورًا﴾ ve nefsini ârzûlardan men' edici ﴿وَنَبِيًّا مِنْ الصَّالِحِينَ﴾ ve güzel kimselerden peydâ olmuş bir peygamber. (39) ﴿قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ Hazret-i Zekeriyyâ söyledi, ey Perverdigârım! Kanden bana bir oğul hâsıl olur ﴿وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ﴾ ve karım kısırdır. ﴿وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ﴾ ve hâlbuki bana pîrlik erişti ﴿قَالَ كَذَلِكَ﴾ Hazret-i Cebrâ'îl söyledi, pîr ve kısırdan uşak peydâ etmesi gibi ﴿اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾ Îzid 'azze ve celle istediğini işler. (40)

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً﴾ Hazret-i Zekeriyyâ söyledi, ey Perverdigârım! Bu ihsânı ettiğine bana bir 'alâmet kıl ki onunla hamlin vücûdun bileyim. ﴿قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾ Hakk te'âlâ ona söyledi ki senin 'alâmetin budur ki halkla üç gün söyleşmeğe kudretin olmaya ﴿إِلَّا رَمْزًا﴾ meğer gözle yâ başla yâ elle işâret etmekle ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا﴾ ve Rabbine çok hamd ü senâ et ﴿وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾ ve zevâl vaktinden magribe dek ve tulû'-i fecrden kuşluk vaktine dek yaman eşyâdan Hudâvendini münezzeh kıl. (41) ﴿وَإِذْ قَالَتْ الْمَلَائِكَةُ يَامَرْيَمُ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki ferişteler dediler, ey Meryem! ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ﴾ Tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl seni bergüzîde kıldı ﴿وَطَهَّرَكِ﴾ ve karılarda mekrûh olan hısâl-i zemîmeden seni pâk kıldı ﴿وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾ ve cemî' halkın karıları üzere seni bergüzîde kıldı. (42) ﴿يَامَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ﴾ Ey Meryem!

108 el-Beyzâvî, I/162.

Perverdigârına mutî‘ u münkâd ol, ﴿وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ dahi secde getir ve rükû‘ edenlerle rükû‘ eyle ya‘nî namâzı cemâ‘atle kıl. (43)

﴿ذَلِكَ﴾ Bu mezkûr olan ahbâr ﴿مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ﴾ pûşîde olan umûrun haberlerindendir ﴿نُوحِيهِ إِلَيْكَ﴾ onları lisân-ı Cebrâ’îl ile sana irsâl ederiz tâ ki mu‘cizâtın halka nümâyân ola. ﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ﴾ Ve sen yâ Muhammed! Beytü’l-Makdis’in ahbârı yanında değil idin ﴿إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ﴾ kaçan kur‘a içün kalemlerin suya salarlardı tâ ki zâhir ola ﴿أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ﴾ kankıları Meryem’in terbiyetine der-‘uhde olmağa liyâkati var. ﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ﴾ Ve sen katlarında değil idin ﴿إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ kaçan biri biriyle Meryem’in **[51b]** terbiyeti husûsunda husûmet ederlerdi. (44) ﴿إِذْ قَالَتْ الْمَلَائِكَةُ﴾ Yâd et ol vakti ki ferişteler ya‘nî Cibrîl söyledi. ﴿يَامَرْيَمُ إِنَّ اللَّه يُبَشِّرُكِ﴾ Ey Meryem, ‘ale’t-tahkîk Hudâ ‘azze ve celle sana müjde verir ﴿بِكَلِمَةٍ مِنْهُ﴾ bir söz ile ki kendüsinden bî-vâsıta sudûr etmiştir ve o, lafz-ı *kün*’dür ki Hazret-i Îsâ onunla vücûda geldi. Ve ezbes ki cemî‘ mahlûkât vâsıta ile vücûda geldiler ve Hazret-i Îsâ vâsıtasız vücûda geldi, bu lafz ile mahsûs oldu ve illâ cemî‘ mahlûkât onunla vücûda geldiler. ﴿اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Mesîh onun lakabıdır ism-i şerîfi Îsâ’dır ve lakabı ism üzere ta‘zîm içün takdîm olundu ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ vecâheti mukadder olduğu hâlde bu cihânda nübüvvetle ve öbür cihânda şefâ‘atle ﴿وَمِنْ الْمُقَرَّبِينَ﴾ dahi kerâmetle huzûr-ı ‘izzete mukarreblerden olduğu hâlde. (45)

﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ﴾ Dahi âdemîlerle söyleşir ﴿فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾ beşikte ve kırgıl olduğu hâlde. ﴿وَمِنْ الصَّالِحِينَ﴾ Üçüncü haldir kelimeden ya‘nî güzel ‘amelli kimselerden olduğu hâlde sana onunla müjde verir. (46) ﴿قَالَتْ رَبِّ﴾ Hazret-i Meryem ta‘accüb ve istib‘âd tarîkiyle dedi, ey Perverdigârım! ﴿أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ﴾ Ne yüzden bana uşak olur ﴿وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ﴾ ve hâlbuki beni bir erkek değmedi? ﴿قَالَ كَذَلِكِ﴾ Hazret-i Cibrîl dedi, Erkek değmeden uşağın husûle gelmesi gibi ﴿اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ Tanrı te‘âlâ istediğini yaradır ﴿إِذَا قَضَى أَمْرًا﴾ kaçan bir işin mevcûd olmasına hükm eder ﴿فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ﴾ ona demez illâ ki vücûda gel ﴿فَيَكُونُ﴾ der-‘akab ol iş mevcûd olur. (47) ﴿وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ Ve Hakk te‘âlâ ona yazmağı ve helâl ü harâmın bilmesini öğrettirir ﴿وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ﴾ ve bu iki kitâb-ı semâviyyeyi dahi öğrettirir. (48) ﴿وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Bu kelâm takdîr-i kavl ile *yükellimü* üzere ma‘tûftur. Pes takdîri böyle olur ki Hazret-i Îsâ halkla beşikte ve kırgıl olduğunda söyleşir ve söyler, ben Ya‘kûb uşaklarına bir mürsel peygamber kılındım. ﴿أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Onunla ki ‘ale’t-tahkîk ben size ey Benî İsrâ’îl, Perverdigârınızdan bir ‘alâmetle

gelmişim ve 'alâmet budur ki ﴿أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنْ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ﴾ bî-şekk ben sizin içün kuş kılığı gibi çamurdan bir şey yaparım ﴿فَأَنفُخُ فِيهِ﴾ der-'akab onun içinde üfürürüm **[52a]** ﴿فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ pes Tanrı'nın fermânıyla ol çamurdan musâvver olan şey bir uçar kuş olur. ﴿وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ﴾ Dahi anadan doğma körü ve bedeninde abraşlık olan şahsı sağlatdırırım ﴿وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın fermânıyla ölmüşleri zinde kılarım. ﴿وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ﴾ Dahi size haber veririm ol şeyden ki evlerinizde onu yersiz ve ol şeyden ki onu onda zahîre edersiz. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan mu'cizelerde davâ-yı nübüvvetimin sıdkına size bir ulu 'alâmet var ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer nübüvvetime tasdîk ediciler idiniz. (49)

﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنْ التَّوْرَاةِ﴾ Dahi benden esbak gelen nesneye ki Tevrât'tır tasdîk edici size geldim. ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ Ve dahi üzerinize harâm olan şeyin bir mikdârını size helâl etmek içün geldim. ﴿وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Ve Perverdigârınızdan bir mu'cize ile size geldim ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي﴾ pes Tanrı'dan havf edin ve fermânı kabûl edin. (50) ﴿إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾ Tahkîkan ki Tanrı benim rabbim ve sizin rabbinizdir ﴿فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ pes ona kulluk edin ki doğru yol budur. (51) ﴿فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمْ الْكُفْرَ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâm küfre delâlet eden hareketi Yehûddan duydu ve o Hazret-i Îsâ'nın katline kasd etmekleridir. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Îsâ halkı tarîk-i Hakk'a da'vet etmeğe başladı Yehûd tâ'ifesi helâkin kasd ettiler. Hazret-i Îsâ ondan âgâh olıcak Şâm zemîninden Mısır iklîmine teveccüh etti. Esnâ-i tarîkte deryânın kenârına geldi. Balık saydına meşgûl bir cemâ'ate mülâkî olup onlara söyledi, gelin sizinle insân saydın edelim. Dediler, sen kimsin ki böyle işin 'uhdesinden gelebilirsin. Buyurdu kim Meryem oğlu Îsâ'yım, Tanrı'nın kulu ve peygamberiyim. Pes onlar ona îmân getirdiler ondan sonra. ﴿قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ Hazret-i Îsâ dedi, kankı kimseler bana yardımcı olurlar Tanrı'ya ilticâ ettiğinde? ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾ Sâf niyyet olan cemâ'at ya'nî ol sayyâdlar dediler, biz Tanrı'nın dîni icrâ olunmak içün yardımcılar oluruz. ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ﴾ Hudâ'nın vahdâniyyetine îmân getirdik **[52b]** ﴿وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ ve sen tanık ol ki bî-şübhe biz hakka mutî' u münkâd olmuşuz. (52)

﴿رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ﴾ Ey Perverdigârımız! İndirdiğin nesneye îmân getirdik. ﴿وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ﴾ Ve peygambere ya'nî Hazret-i Îsâ'ya tâbi' olduk ﴿فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ Pes vahdâniyyetine güvâhlık edenlerle bizi yaz (53) ﴿وَمَكَرُوا﴾ Ve ol gürûh ki Hazret-i Îsâ onlardan küfrü ihsâs etti hîle ettiler. Mervîdir ki en-

vâ-'i mekr u hîle ile Hazret-i Îsâ'yı ele getirdiler. Kaçan ellerinde oldu onu bir mekânda habs ettiler, tâ ki 'ale's-sabâh kendüyi dara çekeler. Hakk celle ve 'alâ onu ol gece göğe çıkarıp sabâh olduğu dem Yehûd cem' olup Hazret-i Îsâ'ya kasd ettikleri şeyin icrâsına mübâşeret ettiler. Re'îsleri olan Yehûdâ nâm şahs mekân-ı ma'hûda girip Hazret-i Îsâ'yı çıkartmağa ihtimâm etti. Baktı onda hîç bir müteneffîs yok, taşra oldu. Hemân ol dem Hakk te'âlâ onun üzere Hazret-i Îsâ'nın kılığın saldı. Cemî' Yehûd, re'îsleri Hazret-i Îsâ'dır deyü dâra çektiler. ﴿وَمَكَرَ اللَّهُ﴾[109] Ve Tanrı te'âlâ onlara cezâlarını verdi ki re'îslerin kendülerine salb ettirdi ﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ ve Hakk te'âlâ cezâ verenlerin yeğreğidir. (54)

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ Bu iş ol dem vâki' oldu ki Tanrı te'âlâ dedi, ey Îsâ! 'Ale't-tahkîk ben seni yerden alıp ikrâmımın mahalline ve ferîştelerimin makarrına kaldırıcıyım ﴿وَمُطَهِّرُكَ مِنْ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve îmânsız olan kimselerin sû-i civârından seni pâk kılıcıyım ﴿وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ ve sana peyrevlik eden kimseleri ya'nî Müslümânlardan ve Nesârâdan nübüvvetine tasdîk edenleri üst kılıcıyım Yehûd üzere rûz-i cezâya dek ki hemîşe kılıç ve delîl ile üzerlerine gâlib olalar. Ve nefsü'l-emrde öyledir ki bu güne dek Yehûd tâ'ifesinin ne bir galebesi oldu ve ne hükûmet sâhibi oldular. ﴿ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ﴾ Sonra dönmeğiniz mücâzâtım tarafınadır ﴿فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ pes aranızda hükm ederim ol nesnede ki içinde ihtilâf ederdiniz umûr-i dîniyyeden. (55) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Pes ammâ şol kimseler ki îmânsız oldular onları katı işkence ile mu'azzeb kılarım ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda ve öbür cihânda **[53a]** ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ ve onlara hîç yardımcılar olmaz. (56) ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve ammâ şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ﴾ Hakk te'âlâ onlara ücretlerin kemâl üzere verir ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâl sitemkârları sevmez. (57)

﴿ذَلِكَ﴾ Mezkûr olan ahbâr ﴿نَتْلُوهُ عَلَيْكَ﴾ onu üzerine okuruz ﴿مِنْ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ﴾ 'alâmât-i nübüvvetten ve halel-i vusûlünden muhkem olan kırâ'etten olduğu hâlde. Getirdiler ki Hazret-i Îsâ'nın keyfiyyet-i ahvâli Kur'ân'da beyân olunduktan sonra Necrân şehrine mensûb olan Nesârâ lisân-ı i'tirâzı uzatıp dediler, ey Muhammed! Niçün sen Hazret-i Îsâ hakkında fenâ söz söylersin?

---

109 Muhyissünne Muhammed b. Mes'ûd el-Beğâvî, *Meâlimü't-Tenzîl,* Dâru Taybe, Riyâd 1997, II/44.

Hazret buyurdu, hâşâ ki ben onu yaman nesne ile anmış olam ol zât-i pâk Tanrı'nın kuludur ve peygamberidir ve Meryem-i betûle ilkâ ettiği kelimedir. Onlar bu sözden gazabnâk olup dediler, kulluk insân makûlesine olur ve insân makûlesinin tevellüdüne peder ve mâder lâzımdır Hazret-i Îsâ ol makûleden değildir. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[110] ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki Hazret-i Îsâ'nın sıfatı Tanrı katında ﴿كَمَثَلِ آدَمَ﴾ Hazret-i Âdem'in sıfatı gibidir. ﴿خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ﴾ Onun kalıbını topraktan tasvîr etti ﴿ثُمَّ قَالَ لَهُ﴾ sonra ona dedi ﴿كُنْ﴾ rûhla zinde ol. ﴿فَيَكُونُ﴾ Der-'akab rûhla zinde oldu ya'nî niteki Hazret-i Âdem Tanrı'nın kudretiyle 'âdete muhâlif bî-peder u mâder vücûda geldi, Hazret-i Îsâ dahi mahz-ı kudretle 'alâ hilâfi'l-'âde bî-peder tevellüd etti. (59) ﴿الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Hazret-i Îsâ'nın ahvâlinden verilen dürüst haber Perverdigârından sâdır olmuştur ﴿فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ pes erbâb-ı şekkten olma ya'nî olduğun yakîn üzere sâbit ol. (60)

﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ﴾ Pes her kim Hazret-i Îsâ'nın husûsunda seninle mücâdele eder ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ sana gelen dânişden sonra ki Îsâ 'aleyhisselâm kul ve peygamberdir. ﴿فَقُلْ تَعَالَوْا﴾ Onlara söyle gelin ﴿نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ﴾ uşaklarımızı ve uşaklarınızı çağıralım ﴿وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ﴾ ve karılarımızı **[53b]** ve karılarınızı ﴿وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ﴾ ve cânlarımızı ve cânlarınızı. ﴿ثُمَّ نَبْتَهِلْ﴾ Sonra du'â ve niyâz etmede cehd edelim ﴿فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ pes Tanrı'nın la'net etmesin yalancılar üzere kılalım. Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu, Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Vefd-i Necrân'ı isteyip buyurdu, her çend[111] ki size delîl îrâd ederim 'inâd üzere musırr olursuz şimdi gelin sizinle mübâhele ile meşgûl olalım, tâ ki sâdık kâzibden ve muhıkk mubtıldan mümtâz ola. Nesârâ-yı Necrân bu kelâma râzî olup bir vakt ve mekân ta'yîn eylediler. Ol vakt hulûl edicek Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem İmâm Hüseyin'i kucağına alıp ve İmâm Hasan'ın eline yapışıp çıktı. Ve Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ ardına düştü ve Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ onların 'akablarında revân oldu. Pes Hazret-i Server-i Kâ'inât evlâd u ensâbına buyurdu ki kaçan ben du'â ederim siz âmîn söylenüz. Öbür semtten Nesârâ dahi mahall-i me'mûre teveccüh ettiler. Kaçan Hazret'i ve Ehl-i Beyt'ini gördüler, papazları dedi, ey Nesârâ cemâ'ati! Bir yüzler müşâhede ediyorum ki Tanrı'dan bu dağın kalkmasını isterlerse bilâ-

110 el-Beğâvî, II/47.

111 Her ne kadar. Her ne zamân.

şekk onların hâhişini icrâ eder, hemân evlâ budur ki mübâheleyi terk edelim ve ʻale't-tahkîk bilirim ki eğer onunla mübâhele ederiz bir tersâ yeryüzünde kalmaz. Nesârâ onun sözün kabûl ettiler ve Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve selleme teslîm olup ʻakd-i sulhu bunun üzere bağladılar ki be-her sene kendüye iki bin kırmızı hulle ve otuz zırh cizye vereler. Pes Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve sellem buyurdu, vellezî nefsî bi-yedihî vefd-i Necrân benimle mübâhele etseydiler Hakk te'âlâ onları mesh ederdi ve üzerlerine bu dere âteş olurdu ve cümle Necrân halkı helâk olurlardı.[112] (61)

﴿وَمَا﴾ Tahkîkan ki bu söz kendüdür dürüst haber. ﴿إِنَّ هَـذَا لَهُـوَ الْقَصَـصُ الْحَـقُّ﴾ ﴿وَإِنْ﴾ Ve ʻibâdete müstehak Tanrı'dan özge hîç bir ma'bûd yoktur ﴿مِنْ إِلَـهٍ إِلَّا اللَّهُ﴾ ve ʻale't-tahkîk Îzid ʻazze ve celle kendüdür her nesne üzere galebe eden, işi kemâl üzere ihkâm eden. (62) ﴿فَـإِنْ تَوَلَّـوْا﴾ Pes eğer tersâlar mübâhele etmekten yüz çevirirler ﴿فَـإِنَّ اللَّهَ عَلِيـمٌ بِالْمُفْسِـدِينَ﴾ bî-şekk Hakk te'âlâ yaramazlık edenlerin hâline dânâdır. (63) ﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Söyle ey kitâb iyesi olanlar! Bu makâmda hitâb **[54a]** tersâlaradır ve bir kavlde Medîne'nin Yehûdu dahi ona dâhildir. Ve mazmûn-i hitâb bu ki ﴿تَعَالَـوْا إِلَـى كَلَمَةٍ سَـوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُـمْ﴾ Gelin aramızda ve aranızda berâber olmuş bir sözün tarafına ya'nî bir şey ki onun içinde cümle peygamberler ihtilâf etmediler ve o söz budur ki ﴿أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan özge bir kimseye ʻibâdet etmeyelim ﴿وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا﴾ ve ʻibâdette ona bir nesne ortak kılmayalım ﴿وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlânın ʻibâdetinden tecâvüz edip bir bölüğümüz bir bölüğü tanrılar edinmeyelim. Bu söz Nesârânın ve Yehûdun ettiklerine ta'rîzdir zîrâ Nesârâ büyüklerine sücûd edip derlerdi, kesret-i riyâzetten bunlara eser-i lâhût hulûl etti. Ve Yehûd, ahbârın ihdâs ettiği tahlîl ve tahrîme tâbi' oldular ﴿فَـإِنْ تَوَلَّـوْا﴾ pes eğer ehl-i kitâb bu sözden yüz çevirirler ﴿فَقُولُـوا اشْـهَدُوا بِأَنَّـا مُسْـلِمُونَ﴾ onlara söylen şâhid olun kim ʻale't-tahkîk biz mutî' u münkâd olmuşuz. (64)

Mervîdir ki Hazret-i İbrâhîm şânında Yehûd ve Nesârâ mübâhese ettiler ki Yehûd dediler İbrâhîm ʻaleyhisselâm bizdendir ve Nesârâ iddi'â ettiler ki o bizdendir pes Peygamber'in huzûruna mürâfa'aya çıktılar. Hakk celle ve ʻalâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[113] ﴿يَاأَهْـلَ الْكِتَـابِ﴾ Ey Yehûd ve Nesârâ gürûhu! ﴿لِـمَ تُحَاجُّـونَ فِـي إِبْرَاهِيـمَ﴾ Niçün Hazret-i İbrâhîm'in husûsunda mücâdele eder-

112 el-Beğâvî, II/48.

113 el-Beyzâvî, I/169.

﴿وَمَا أُنْزِلَتْ التَّوْرَاةُ وَالإِنْجِيلُ إِلاَّ مِنْ بَعْدِهِ﴾ Ve hâlbuki Tevrât ve İncîl ki sizin siz? kitâblarınızdır inmediler illâ İbrâhîm'den sonra. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün söylediğiniz sözü te'emmül etmezsiz ki muhâl olan şeyi iddi'â edersiz? (65) ﴿هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ Âgâh olun ki siz ol gürûhsuz ki ﴿حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ husûmet ettiğiniz ol şeyde ki size ona bir dâniş var ya'nî Tevrât ve İncîl'de sizde sâbit olan Muhammedü'l-Mustafâ'nın evsâfında 'inâd yüzünden mücâdele ettiniz ﴿فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ pes niçün mübâhese edersiz bir nesnede ki sizde ona bir bilgi yoktur? ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ mücâdele ettiğiniz şeyin hakîkatini bilir ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve siz hakîkatü'l-hâli bilmezsiz. (66) ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm ne cuhûd ve ne tersâ idi ﴿وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا﴾ ve lâkin 'akâ'id-i reddiyeden münharif, pâk, muvahhid mutî' u münkâd idi ﴿وَمَا كَانَ مِنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve Tanrı'ya ortak **[54b]** kılan kimselerden değil idi. (67)

﴿إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ﴾ Tahkîkan ki halkın sezâvar-teri Hazret-i İbrâhîm'e ﴿لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ﴾ ve onun milletine peyrevlik edenlerdir ﴿وَهَذَا النَّبِيُّ﴾ ve bu peygamber dahi ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve peygambere îmân getirenler dahi. ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve Îzid 'azze ve celle îmâna gelenlerin umûruna mütevellîdir pes onlara yardım edip kendülere ihsânı değer. (68) ﴿وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Yehûddan bir gürûh muhabbetle istediler ﴿لَوْ يُضِلُّونَكُمْ﴾ sizi gümrâh edeler. Hitâb Hazret-i Huzeyfe'ye ve 'Ammâr'adır zîrâ Yehûd onları dînlerine da'vet edip tarîk-i Hakk'tan azdırmak istediler. ﴿وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾ Ve cânlarından özge bir kimse azdırmazlar. ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ Ve ol idlâlın günâhın ve kendülere ondan mahsûs olan zararı bilmezler. (69) ﴿يَاأَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Yehûd ve Nesârâ cemâ'ati! ﴿لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Niçün Tevrât ve İncîl'de Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvveti üzere delâlet eden Hudâ'nın âyetini pûşîde kılarsız? ﴿وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ Ve hâlbuki siz şehâdet edersiz ki onlar Tanrı'nın âyâtıdır. (70)

﴿يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ Ey sâhib-i kitâb olanlar! Niçün dürüst sözü aslı olmayan sözle karıştırırsız ﴿وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ﴾ ve Hazret-i Muhammed'in nübüvvet ve na'tını saklarsız? ﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ Ve hâlbuki siz bilirsiz ki hakkı saklarsız. (71) ﴿وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Ve Yehûddan bir gürûh dediler. Bu gürûh on kişi idiler ve buna ittifâk edip dediler gündüzün evvelinde dîn-i İslâm'a dâhil olalım ve âhirinde ondan çıkıp dînimize rücû' edelim. Bizden su'âl olunca ki niçün böyle ettiniz, bu 'özrü getirip cevâb verelim ki biz dîn-i İslâm'a dâhil olduğumuzdan sonra ahbâr ve ruhbânımızla mücâdele ve münâ-

zara ettik. ʻÂkıbet, bize rûşen delîller zâhir oldu ki bizim dînimiz haktır ve Muhammed'in dîni bâtıldır ve Tevrât'ta mezkûr olan âhirü'z-zemân peygamberi bu değildir. Hakk sübhânehû ve teʻâlâ mü'minleri bu âyetle âgâh etti ki onlardan bir gürûh böyle söyleşip dediler. ﴿آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Îmâna gelenler üzere indirilen nesneye îmân getirin ya'nî Kur'ân'a îmânınızı izhâr edin ﴿وَجْهَ النَّهَارِ﴾ gündüzün evvelinde ﴿وَاكْفُرُوا آخِرَهُ﴾ ve gündüzün sonunda ona kâfir olun **[55a]** ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ şâyed İslâm'a gelip dönmeniz sebebiyle Müslümânlar dînlerinden döneler. (72)

﴿وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ Ve getirdiğiniz îmânı bir kimseye izhâr etmen, meğer bir kimseye ki dîninize tâbiʻ idi. ﴿قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ﴾ Bunlara yâ Muhammed, söyle 'ale't-tahkîk rehnümâlık Tanrı'nın rehnümâlığıdır. Bu, cümle-i muʻterizedir ve mâ-baʻdında olan kelâm ol gürûhun tetimme-i kelâmıdır ki biri birine vasiyyet eyledi ﴿أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ﴾ ya'nî izhâr etmen ki size verilen şey gibi bir kimseye verilir meğer sizinle dindâş olanlar ki onlara onun izhâr etmede bir be's yoktur. Ve onu ehl-i İslâm'a ve müşriklere ifşâ etmen zîrâ onun ifşâsı ehl-i İslâma İslâm üzere sebât verir ve müşriklerin îmâna gelmelerine bâʻis olur ﴿أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾ yâhûd Perverdigârınız katında sizinle muhâsama ederler. Bunu dahi etbâʻınızdan olmayanlara izhâr etmen. ﴿قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ﴾ Onların gümân ettiği şeyi delîl-i vâzıh ile redd edip söyle, 'ale't-tahkîk 'ilm ve hikmette artıklık Hudâ'nın dest-i tasarrufundadır ﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimseye onu verir. ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve teʻâlâ çok merhametlidir ihsâna müstehak olana dânâ. (73)

﴿وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Esirgemesine istediği kimesneyi mahsûs kılar ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ulu artıklığın iyesidir. (74) ﴿مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ﴾ Ve ehl-i kitâbdan şol kimse var ki eğer kendüyi bir kıntârâ ki yüz yiğirmi hokkadır, emîn kılarsın ﴿يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ﴾ onu sana teslîm eder. 'Abdullâh bin Selâm gibi ki Kureyş'ten bir şahs yanında bir kıntâr altın emânet kodu. Kaçan sâhibi gelip istedi bilâ-tevakkuf kendüye bi't-tamâm teslîm eyledi. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ﴾ Ve ehl-i kitâbdan ol kimse var ki eğer kendüyi bir altına emîn edersin ﴿لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ﴾ sana onu teslîm etmez ﴿إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا﴾ meğer ol müddette ki tekâdî etmeğe başı üzere müdâvemet edip durursun. Finhâs bin 'Âzûr gibi ki kendüye bir altın emânet verdiler inkâr eyledi. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ﴾ Bu hıyânet onlardan ol cihetle sâdır oldu ki 'ale't-tahkîk onlar dediler, üzerimize, okumayan cemâʻatin hıyânetinden

bir günâh yoktur. Zîrâ mu'tekad-i eşkıyâ-yı Yehûd bu idi ki Tevrât'ı okumayan kimselerin mâlı **[55b]** bize helâldir. Dahi derlerdi, Tevrât'ta yazılmıştır ki dînimize muhâlif olanlara hıyânet etmeğimiz câ'izdir. ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾ Ve Tanrı te'âlâ üzere yalanı söylerler ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler bilirler ki yalan söylüyorlar zîrâ hîç bir millette hıyânet etmek câ'iz olmamıştır. (75)

﴿بَلَى﴾ Nefy ettikleri şeye reddir ya'nî i'tikâd ettikleri gibi değildir ki üzerlerine ümmî tâ'ifesine hıyânet etmede günâh olmaz belki elbette üzerlerine günâh olur ve hükm budur ki ﴿مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى﴾ her kim ettiği 'ahdi yerine getirip perhîzkârlık etti Hakk sübhânehu ve te'âlâ onu sever ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle perhîzkârları sever. (76) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Tanrı'nın peymânını satarlar ya'nî peygambere îmân getirmekten ve emânete vefâ etmekten üzerlerine alınan 'ahdi tebdîl ederler ﴿وَأَيْمَانِهِمْ﴾ ve ettikleri andları dahi ﴿ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ biraz bahâya ya'nî dünyâ-yı deniyyenin menfa'atine. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki ol vasfla muttasıfdırlar ﴿لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ﴾ onlara öbür cihânda nasîb yoktur ﴿وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ﴾ ve ne Tanrı te'âlâ onlarla söyleşir ﴿وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ ve ne rûz-i kıyâmette onlara rahmet nazarıyla bakar ﴿وَلَا يُزَكِّيهِمْ﴾ ve ne onları medh eder ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve kendülere derdli işkence var. (77)

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا﴾ Ve tahkîkan ki cuhûdlardan bir gürûh var ya'nî Tevrât'ı tahrîf edenler ﴿يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ﴾ Tevrât'ın okumasıyla dillerin dolaştırırlar ya'nî ettikleri tahrîfâtı, Tevrât'ta dürüst münzel olan nesneye müşâbih kılarlar ﴿لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ﴾ tâ ki gümân edesiz ki okudukları şey Tevrât'tandır ﴿وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ ve hâlbuki o Tevrât'tan değildir ﴿وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ve derler ol söz Tanrı'nın katındandır ﴿وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ve hâlbuki o Tanrı'nın katından değildir ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾ Ve Hakk te'âlâ üzere yalanı derler onu iddi'â etmekleriyle. ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ Ve'l-hâletü hâzihî kendüler bilirler ki sözlerinde yalancıdırlar. (78) Tâ'ife-i Yehûdun tahrîfini beyân ettikten sonra Nesârâ tâ'ifesi Hazret-i Îsâ hakkında ettikleri iftirâyı redd ü ibtâl edip buyurdu. ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ Bir insâna sahîh ve câ'iz değil idi ki ﴿أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ ona kitâb-ı semâvî vere ﴿وَالْحُكْمَ﴾ ve 'âlemin **[56a]** fasl-ı husûmeti ﴿وَالنُّبُوَّةَ﴾ ve peygamberliği. ﴿ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ﴾ Sonra halka söyler ﴿كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın kulluğundan tecâvüz edip bana kullar olun. ﴿وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ﴾ Velâkin söyler, 'ilm ve 'amelde kâmiller olun, ﴿بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ﴾ ol sebeble ki Tanrı'dan inen kitâbı halka öğrettirirdiniz ﴿وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ﴾ ve

ol sebeble ki onu okurdunuz zîrâ ta'lîm ve te'allümün fâ'idesi hakkın ve hayrın ma'rifetidir. (79)

﴿وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا﴾ Ve peygamber olan kimse size fermân etmez ki ferişteleri ve peygamberleri Tanrı'lar edinesiz, ﴿أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ﴾ âyâ hakkı pûşîde kılmasın size fermân eder ﴿بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ol vaktten sonra ki siz mutî' u münkâd olmuşsuz. (80) ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ Ve yâd et ol vakti ki Îzid 'azze ve celle peygamberlerin 'ahd u peymânın aldı ki ﴿لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ﴾ her ne size verdim kitâb-ı semâvî makûlesinden ve onun fehminden ﴿ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ﴾ sonra sizinle olan kitâbı tasdîk edici bir peygamber size gelicek ﴿لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ﴾ elbette ona îmân getirip yardım edesiz. ﴿قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي﴾ Hakk te'âlâ onlara mîsâkı 'arz ettikten sonra buyurdu, buna ikrâr edip onun üzere 'ahdi aldınız mı? ﴿قَالُوا أَقْرَرْنَا﴾ Söylediler, ona mukırr u mu'terif olduk. ﴿قَالَ فَاشْهَدُوا﴾ Hakk te'âlâ söyledi pes bu ikrâr üzere bir mikdârınız bir mikdâr üzere şâhid olsun ﴿وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ ve ben Tanrı'yım sizinle şâhidlerdenim. (81)

﴿فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ﴾ Ve her kim ol 'ahd ü peymândan sonra yüz döndürür ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir 'ahd ü peymânın vefâsı dâ'iresinden çıkanlar. (82) ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ﴾ Âyâ yüz çevirip Hudâ'nın dîninden özge bir dîn isterler ﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ve hâlbuki göklerde ve yerde olanlar kendüye mutî' u münkâd oldular ﴿طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ irâdetle ve korkuyla oldukları hâlde ﴿وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ ve onun cezâsı semtine dönmüş kılınırsız. (83) ﴿قُلْ﴾ Söyle yâ Muhammed! Sen ve tevâbi'in ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ﴾ Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk getirdik ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا﴾ ve üzerimize indirilen nesneye ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şâna dahi îmân getirdik. ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ﴾ **[56b]** Ve Hazret-i İbrâhîm üzere ve evlâdı ve evlâdının evlâdı üzere indirilen suhufa dahi tasdîk getirdik. ﴿وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Ve Hazret-i Kelîmullâh ve Mesîh 'aleyhimesselâm ve sâ'ir peygamberler 'aleyhimüsselâm Perverdigârlarından verildikleri eşyâya dahi îmân getirdik ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ﴾ onlardan birisinin ve birisinin arasın ayırmazız ki kimisin tasdîk edip kimisin tekzîb ederiz, cümlelerine îmân getiririz ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ ve biz Hudâ-yı zü'l-celâlin fermânına mutî' u münkâd olmuşuz. (84)

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا﴾ Ve her kim dîn-i İslâm'dan özge bir dîn ister ﴿فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ hergiz ondan ol dîn kabûl olunmaz ﴿وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve kendüsi öbür cihânda utuzunlardandır. (85) ﴿بَعْدَ إِيمَانِهِمْ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا

﴿كَفَرُوا﴾ Niçe Hakk sübhânehû ve te'âlâ bir cemâ'ate doğru yol gösterir ki îmâna geldiklerinden sonra kâfir oldular ﴿وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ﴾ ve peygamber hak olduğun şehâdet ettiklerinden sonra ﴿وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ ve âşikâre olan delîller kendülere geldikten sonra ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ve Îzid 'azze ve celle sitemkâr olan cemâ'ate hidâyet etmez. Bu âyetler ol on iki nefer hakkında nâzil oldu ki evvel İslâm'a gelip sonra mürted olup Mekke'ye gittiler. (86) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol mürted olan gürûh ﴿جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ﴾ sezâları budur ki üzerlerine Tanrı'nın la'net etmesi olur. Ya'nî 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle onları rahmetinden dûr kılar ﴿وَالْمَلَائِكَةِ﴾ ve ferişte lerin la'net etmesi onların üzerinedir y a'nî melâ'ike onlardan bîzâr olurlar. ﴿وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ Ve cemî' âdemîlerin la'net etmesi onların üzerinedir ya'nî mezemmet ederler. (87)

﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Ol la'netin isrinde ki 'ukûbettir hemîşe ikâmet etmişler ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾ kendülerden işkence yünküllenmez ﴿وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾ be ne kendüler mehl olunurlar ki 'azâbları te'hîr olunup bir râhat bulalar. (88) ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Meğer şol kimseler ki irtidâttan sonra tevbe edip îmâna rücû' ettiler ﴿وَأَصْلَحُوا﴾ ve ettikleri fesâdı iyiliğe tebdîl ettiler ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe kim günâh edip tevbe edenlere **[57a]** Hakk te'âlâ mağfiret edip kendülerin esirger.[114] (89)

Getirdiler ki Hâris bin Süveyd ki ol mürted olan on iki neferin biriydi, Müslümân olan karındaşı Cellâs kendüye bu âyetleri bir emîn kimsenin eliyle gönderdi. Hâris âyetleri okuduktan sonra ol emîne söyledi ki hergiz senden yalan işitmedim ve karındaşımdan dahi ve benim katımda muhakkaktır ki birâderim peygamber üzerine iftirâ etmez. Ve peygamber hâşâ ki Hakk te'âlâ üzere kizb söyleye. Pes niçün ben tevbeden nâ-ümîd olayım?" Hemân hulûs üzere tevbe edip Medîne-i Münevvere'ye yüz tutdı ve ol esnâda kalan on bir nefere bu âyetleri okudu. Onlar dediler biz bunda ikâmet ederiz eğer Muhammed mağlûb olursa, biz yoldaşlarımızla bulunmuş oluruz ve eğer gâlib gelirse, tevbe edip İslâm'ı izhâr ederiz. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmân getirdiklerinden sonra küfr ettiler ﴿ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ sonra küfr üzere sâbit oldukları içün küfrü artırdılar ﴿لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ﴾ hergiz tevbeleri kabûl olunmaz ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir azgunlar. (90) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler

114 el-Beğâvî, II/64-65.

ki küfr ettiler ﴿وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ ve öldüler ve hâlbuki kendüler îmânsızdırlar ﴿فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا﴾ hergiz birilerinden yer dolusu altın kabûl olunmaz ﴿وَلَوْ افْتَدَى بِهِ﴾ ve eğer onunla cânını ʻazâbdan kurtarmak istedi yaʻnî kâfir olan şahs rûz-i kıyâmette eğer maşrıktan magribe dek rûy-i zemîni altınla doldurup vere, cehennem ʻazâbından cânına fedâ olmak içün kendüsinden makbûl olmayıp kurtulmaz. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki küfr üzere mürd oldular ﴿لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ kendülere bir derdli işkence var ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ ve onlara hîç yardımcılar olmaz. (91)

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ﴾ Hergiz iyiliğe nâʼil olamazsız ﴿حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ sevdiğiniz eşyâdan tasadduk etmeyince dek. Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu Ebû Talha radıyallâhu ʻanh peygamberin huzûruna gelip söyledi, yâ Rasûlallâh! Emvâlimden bana ziyâde sevgili olan şey Beyrûha nâm bağımdır pes istediğin nesneye onu sarf eyle. Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve sellem buyurdu, ne güzel kelâm dedin, o bir kazançlu mâldır evlâ ve enseb odur ki ekâribine bezl edesin. Ve Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve sellem **[57b]** Ebû Talhaʼya o cihetten onunla fermân etti zîrâ onlara vermesi sadakadır ve sıla-i rahim.[115] ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve zâd makûlesinden her nesne ki infâk edersiz ister az ister çok ﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ bilâ-şekk Hakk sübhânehû ve teʻâlâ ona dânâdır. (92) ﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Dükeli yiyecek kısmının yemesi Yaʻkûb uşaklarına helâl idi ﴿إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ﴾ ancak ol nesne ki Hazret-i Yaʻkûb kendü cânı üzere onu harâm kıldı ve o bu gûne olmuştu ki Hazret-i Yaʻkûb ʻaleyhisselâma bir hastalık ʻârız oldı ve söyledi ki eğer Hakk teʻâlâ bana bu hastalıktan şifâ verirse, bana gâyetle sevgili olan taʻâmı üzerime harâm edeyim. Şifâhâne-i ilâhiyyeden üzerine nesîm-i lutf esip sıhhat buldu pes devenin etini ve sütüni ki kendüye ziyâde sevgili idi, üzerine tahrîm eyledi. Yehûd dahi ona mütâbaʻat edip üzerlerine onu harâm ettiler ve dediler ki Tevrâtʼta bunların tahrîmi vârid olmuştur. Hakk teʻâlâ üzerlerine bu sözü redd etti ki onu Hazret-i Yaʻkûb üzerine tahrîm etti ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ﴾ Tevrât indirilmeden esbak. Pes bu söz üzere ısrâr ederlerse ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا﴾ söyle pes Tevrâtʼı getirin içinde olan âyât-ı tahrîmi okuyun ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyicilerdiniz. Menkûldür ki Hazret sallallâhu ʻaleyhi vesellem kendülere Tevrâtʼı getirin dedikde, hayrân ve mebhût olup getirmeye cürʼet etmediler.[116] (93)

---

115 el-Beyzâvî, I/175.

116 el-Beyzâvî, I/175.

﴿فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الكَذِبَ﴾ Pes her kim Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı ﴿مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ delîl ile ilzâm olunduktan sonra ﴿فَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾ ol müfteri cemâ'at kendüleridir sitemkâr olanlar. Zîrâ onlar insâfı terk ettile ve insâfı terk etmek çok 'azîm sitemdir. (94) ﴿قُلْ صَدَقَ اللَّهُ﴾ Söyle tahrîmin haberinde Hakk te'âlânın sözü gerçek idi ve Yehûdun sözü yalan idi. ﴿فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ﴾ Pes Hazret-i Halîlullâh'ın milletine peyrevlik edin ﴿حَنِيفًا﴾ Hazret-i İbrâhîm'in hâlini beyândır ya'nî Hazret-i İbrâhîm edyân-ı bâtıladan mâ'il-i dîn-i İslâm üzere müstakîm idi ﴿وَمَا كَانَ مِنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve Tanrı'ya ortak katanlardan değil idi. (95) ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ﴾ Tahkîkan ki rûy-i zemînde evvel koyulan hâne halkının 'ibâdeti içün ﴿لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ ol hâne ki Mekke şehrindedir niteki Mekke ol şehrin adıdır, Bekke dahi ismidir ﴿مُبَارَكًا﴾ **[58a]** çok hayırlu olduğunda ﴿وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ ve halk içün hidâyet olduğu hâlde zîrâ kıbleleri ve ta'abbüdgâhları odur. (96)

﴿فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ﴾ İçinde âşikâre nişânlar var ﴿مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ﴾ ol nişânların biri Hazret-i Halîlullâh'ın durduğu yerdir ve o bir pek taştır ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmın tabanının eseri içindedir. ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ Ve her kim ona girer katl ü gârettan emîn olur ya'nî bir günâhkâr ki Ka'be-i Mükerreme'ye ilticâ eder, mâdâm ki beyt içindedir dest-i ta'arruz ondan kûtâh olur. ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾ Ve Allah içün Beyt-i Şerîf'in ziyâretini kasd etmek halk üzere vâcibdir. ﴿مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ Ol kimse üzere vâcibdir ki ona yol bulmağa kudreti ola. ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ Ve her kim ki küfr eder, ya'nî hacc etmez haccı terk edenin günâhın ta'zîm etmek içün ondan küfr ünvânıyla ta'bîr olundu. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْ الْعَالَمِينَ﴾ Bî-şübhe Tanrı te'âlâ halkın haccından ganîdir. (97) ﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Söyle yâ Muhammed! Ey kitâb iyesi olan gürûh, niçün Tanrı'nın 'aklî ve naklî nişânların inkâr edersiz ﴿وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl işlediğiniz işlere kemâl üzere muttali'dir. (98) ﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ﴾ Söyle ey erbâb-ı kitâb olanlar! Niçün Tanrı'nın yolunda îmâna gelenleri men' edersiz ﴿تَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ ol hâlde ki Tanrı'nın yoluna eğrilik taleb edersiz. ﴿وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ﴾ Ve siz ehl-i ittılâ'sız ki o Tanrı'nın yoludur ve ondan halkı men' etmek dalâlet ü idlâldir. ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işlediğiniz şeyden bî-haber değildir. (99) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Eğer Tevrât verilen kimselerden bir bölüğe itâ'at edersiz ﴿يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ﴾ îmâna geldiğinizden sonra sizi îmânsız döndürürler. (100)

Bu âyet Evs ve Hazrec'in bir gürûhu hakkında nâzil odu. Mervîdir ki iki tâ'ifeden birkaç kimse oturup hulûs üzere sohbet ederlerdi. Şâş bin Kays Yehûdî üzerlerine geçip onların ülfet ve meveddetlerin müşâhede edip kendüye bir gayz-ı 'azîm hâsıl oldu. Pes bir Yehûdî oğlana emr etti ki varıp yanlarında otura ondan sonra Bu'âs vak'asının **[58b]** gününü ki içinde Evs ile Hazrec'in 'azîm cenkleri olup sonra galebe Evs tâ'ifesine oldu kendülere söyleye ve onun hakkında olan eş'ârı okuya. Ol dahi gelip ol habîsin sipârişini icrâ edip Evs'in medhinde ve Hazrecîlerin zemminde söylenen eş'ârı okudu. Ol kelâm Hazrecîlerin esmâ'ına erişince elemlerinden Evs tâ'ifesine şetm ettiler. Evs dahi tahammül etmeyip Hazrecîleri sövdüler. İki tâ'ifenin arasında âteş-i fitne şu'lelendi, üfâhereye başladılar, ondan müşâcereye vâsıl oldular. İki tarafın dilâverleri silâha yapışıp cenk istid'â ettiler. Server-i Kâ'inât'a haber olundu hemân ma'rekelerine yetişip ettikleri işten ötürü kendülerin ta'nîf etti. 'Ale'l-fevr kendülere nümâyân oldu ki ol iş bir iğvâ-yı şeytân idi. Hemân biri biriyle kucaklaşıp ettikleri işten istiğfâr edip Hazret ile döndüler, pes ol âyet nâzil oldu. Dahi Hakk te'âlâ onları ta'nîf edip buyurdu.[117] ﴿وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ﴾ Ve niçe kâfir olursuz ﴿وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ﴾ ve hâlbuki siz ey gürûh-i Ensâr üzerinize okunur Hudâ'nın âyâtı ﴿وَفِيكُمْ رَسُولُهُ﴾ ve aranızdadır Hudâ'nın peygamberi. ﴿وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı'nın dînine yapışıp ilticâ eder ﴿فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ bî-şübhe kim bir doğru yola hidâyet olundu. (101)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan havf edin ﴿حَقَّ تُقَاتِهِ﴾ ondan dürüst havf etmeğiniz ya'nî tâkatinizi vâcibâtın kıyâmında ve muharremâttan ictinâb etmeğe sarf edin. ﴿وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Ve ölmen illâ ol hâlde ki siz ehl-i îmânsız ya'nî İslâm üzere sâbit olun bir hadde dek ki mevt size geldikte dîn-i İslâm üzere sizi bula. (102) ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ Ve Hudâ'nın kitâbına kamunuz yapışın ﴿وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ ve haktan ayrılman ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ ve üzerinize olan Tanrı'nın ihsânını yâda getirin ﴿إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً﴾ kaçan câhiliyye 'asrında düşmanlar idiniz ﴿فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ﴾ pes gönülleriniz arasında İslâm sebebiyle ülfet saldı ﴿فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾ **[59a]** der-'akab onun lutf ü keremiyle karındaşlar oldunuz. Ya'nî gûyâ düşmanlık ile ahşamlamıştınız ba'dehû onun lutfuyla karındaşlar sabâhladınız. ﴿وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ﴾ Ve âteşten bir çukurun kenarı üzere idiniz ﴿فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾

117 el-Beyzâvî, I/177.

pes Hakk te'âlâ sizi ol âteşten kurtardı. ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ﴾ Niteki Hakk te'âlâ hâlinizi beyân etti delâ'il-i vahdâniyyeti size âşikâr eder ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ tâ ki siz doğru yol üzere sâbit olursuz. (103) ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ﴾ Ve sizden bir cemâ'at olsun ki ﴿يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ﴾ eyülik etmeğe halkı da'vet ederler ﴿وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ve şer'an müstahsen olan işin işlemesin halka fermân ederler ﴿وَيَنْهَوْنَ عَنْ الْمُنْكَرِ﴾ ve şer'an müstakbeh olan eşyâdan halkı men' ederler. ﴿وَأُولَئِكَ﴾ Ol cemâ'at ki emr-i bi'l-ma'rûf edip münkerden nehy ederler ﴿هُمْ الْمُفْلِحُونَ﴾ kendülerdir mihnetlerden kemâl üzere kurtulanlar. (104)

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا﴾ Ve olman şol kimseler gibi ki 'adâvet sebebiyle perâkende oldular ﴿وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾ ve rûşen delîller kendülere geldikten sonra muhtelif oldular ﴿وَأُولَئِكَ﴾ ve ol gürûh ki perâkende olup muhtelif oldular, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ onlara bir ulu işkence olur (105) ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾ bir günde ki bir mikdâr yüzler ak olur ve bir mikdâr yüzler kara. ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ Pes ammâ şol kimseler ki yüzü kara oldu, kendülere denilir, "Îmân getirdiğinizden sonra kâfir oldunuz mu?" Bu istifhâm tevbîh içündür. Ya'nî niçün îmândan sonra kâfir oldunuz? ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ Pes işkencenin çâşnîsin alın ol sebeble ki îmândan sonra küfr ederdiniz. (106) ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ﴾ Ve ammâ şol kimseler ki yüzleri ak oldu, ﴿فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın rahmetinde ya'nî behişt-i berînde olurlar, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişlerdir. (107) ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan ahbâr Hudâ'nın âyâtıdır, ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ﴾ vahyin vesâtatıyla üzerine onları okuruz ﴿بِالْحَقِّ﴾ doğruluğla. ﴿وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ﴾ Ve Hakk te'âlâ ins ü cinne sitem etmesin istemez ve cürmsüz 'ukûbet etmez. (108)

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ﴾ **[59b]** Ve göklerde olan ferişteler ve ahterler[118] Hudâ'ya memlûktürler ﴿وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ve yerde olan mahlûkât dahi. ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ Ve işler Hudâ 'azze ve cellenin fermânına dönmüş kılınır. (109) ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ Siz bir güzel gürûh idiniz ki ﴿أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ halvethâne-i gaybdan halk içün çıkmış kılındı. ﴿تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ Şer'an müstahsen olan şeyin işlemesin halka fermân edersiz ﴿وَتَنْهَوْنَ عَنْ الْمُنْكَرِ﴾ ve şer'an müstakbeh olan işin işlemesinden halkı men' edersiz ﴿وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın vahdâniyyetine 'alâ vechi't-tahkîk îmân getirirsiz. ﴿وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ﴾ Ve eğer ehl-i kitâb

118 Yıldız

Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetin tasdîk etseydiler ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ elbette kendülere eyü olurdu. ﴿مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ba'zıları ehl-i îmândırlar ﴿وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve çokları dînin dâ'iresinden taşra olmuşlardır. (110) ﴿لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى﴾ Ehl-i kitâb size zarar yetiştirmezler, meğer incitmek sövmek ve tehdîd gibi. ﴿وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ﴾ Eğer sizinle cenk ederler, ﴿يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ﴾ ardların size döndürürler. Ya'nî cenk ederlerse karşu duramazlar, yüz çevirip firâr ederler, ﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾ sonra yardım olunmazlar. (111)

﴿ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ﴾ Yehûd üzere horluk vaz' olundu ﴿أَيْنَ مَا ثُقِفُوا﴾ kande bulunsalar. ﴿إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ﴾ E'amm-ı ahvâlden istisnâdır. Ya'nî kamu ahvâllerinde üzerlerine horluk vaz' olundu, meğer ol hâlde ki Hudâ'nın 'ahdiyle ve mü'minlerin îmânıyla mu'tesim olalar. ﴿وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ﴾ Ve Tanrı'dan bir hışımla döndüler ﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ﴾ ve hakîrlik cemî' vücûdların kapladı. ﴿ذَلِكَ﴾ Mezkûr olan horluk ve meskenet ve Tanrı'nın hışmı üzerlerine ol sebeble oldu ki ﴿بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ bilâ-şübhe onlar Tanrı'nın nişânlarına küfr ederlerdi ﴿وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ ve peygamberleri nâ-hak yere öldürürlerdi. ﴿ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ Bu küfr ve katl onlardan ol sebeble sâdır oldu ki hakkın fermânına muhâlefet ettiler ve hudûd-i şer'iyyeyi tecâvüz ederlerdi. (112) ﴿لَيْسُوا سَوَاءً﴾ Erbâb-ı kitâb olanlar berâber değildirler. ﴿مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ﴾ Ehl-i kitâbdan bir gürûh var ki dînleri üzere durmuşlardır ve onlar ol tâ'ifedirler ki Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetine ikrâr edip îmâna geldiler. ﴿يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ﴾ Tanrı'nın kelâmın gecenin sâ'atlerinde okurlar, ﴿وَهُمْ يَسْجُدُونَ﴾ **[60a]** kendüler namâzı kılarlar. (113)

﴿يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Tanrı'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına tasdîk getitirler ﴿وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ve halka Muhammedü'l-Mustafâ'nın mütâba'asına emr ederler ﴿وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ve halkı Hazret'in tekzîbinden men' ederler ﴿وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ ve güzel a'mâlin irtikâbında şitâbla sa'y ederler. ﴿وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ Ve ol gürûh ki bu sıfâtla mevsûfturlar, iyiler zümresinden ma'dûddurlar. (114) ﴿وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ﴾ Ve güzel işten her ne işlerlerdi, sevâbı noksân olunmaz, bi't-tamâm kendülere vâsıl olur. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾ Ve Hudâ-yı lâ-yezâl perhîzkâr[lar]ın işine kemâl üzere dânâdır. (115)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan ki Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetine küfr edenler ﴿مِنَ اللَّهِ شَيْئًا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ﴾ emvâlleri ki kuvvet-i kalbleriydi ve uşakları ki onlarla istizhâr ederlerdi, Tanrı'nın 'azâbından biraz nesne

kendülerden def‘ etmez. ﴿وَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ Ve ol gürûh dûzahın iyeleridir, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendülerdir onun içinde hemîşe ikâmet ediciler. (116) ﴿مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yehûd sarf kıldıkları şeyin sıfatı yakın olan zindegânîlikte ﴿كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ﴾ bir yelin sıfatı gibidir ki içinde katı soğuk var. ﴿أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ﴾ Küfr ü ma‘siyetle cânlarına sitem etmiş bir bölüğün ekinine değip onu nâbûd kıldı. Murâd, infâk ettikleri şeyin teşbîhi zâyi‘ olmaklıkta, bir küffârın ekinine ki soğuk yel onu nâbûd edip ne dünyâda ve ne âhirette kendülere nef‘ etti. ﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ﴾ Ve Îzid-i Müte‘âl onlara sitem etmedi ﴿وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin kendüler cânlarına sitem ederler. (117) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Müslümânlardan özge olan eşhâsı mahfî dost edinmen. ﴿لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا﴾ Ol eşhâs size zarar îsâl etmede taksîr etmezler, ﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾ zahmet ve meşakkatinizi ârzû ettiler. ﴿قَدْ بَدَتْ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ﴾ Bî-şübhe ki ağızlarından ‘adâvet âşikâre oldu, ya‘nî size şiddet-i buğzlarından nefslerin zabtedemezler, sözlerinden size ettikleri düşmanlık fehm olunur ﴿وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾ ve sîneleri sakladığı ‘adâvet **[60b]** ağızlarından âşikâre olan ‘adâvetten büyükrekdir. ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ﴾ Bî-şübhe ki size nişânları zâhir kıldık, ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ eğer siz beyân olunan nesneyi fehm ederdiniz. (118)

﴿هَاأَنْتُمْ أُوْلَاءِ﴾ Âgâh olun ey bîgâneler sohbetinde hatâ eden cemâ‘at, siz ol kimselersiz ki ﴿تُحِبُّونَهُمْ﴾ onları seversiz ﴿وَلَا يُحِبُّونَكُمْ﴾ ve onlar sizi sevmez. ﴿وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ﴾ Ve Tanrı'dan inen kamu kitâb kısmına îmân getirirsiz ve onlar ba‘zı kitâbları inkâr ederler, pes onlara niçün muhabbet edersiz? ﴿وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا﴾ Ve kaçan sizinle buluşurlar, nifâk yüzünden derler ki biz îmâna geldik ﴿وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنْ الْغَيْظِ﴾ ve kaçan tenhâ olurlar, üzerinize acığlarından[119] barmaklarının uçların ısırırlar. ﴿قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ﴾ Bu münâfıklara söyle yâ Muhammed, acığınızla ölün. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Ki bî-şübhe Hakk celle ve ‘alâ sînelerde mahfî olan eşyâya dânâdır, pes sînelerinde olan hıkd ü hasedi yahşi bilir. (119) ﴿إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ﴾ Eğer size bir eyülik değer, ol eyülik kendülerin gamnâk kılar ﴿وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا﴾ ve eğer size bir bedlik ‘ârız olur, onunla dilşâd olurlar. ﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا﴾ Ve eğer sabr edip perhîz edersiz ﴿لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا﴾ mekr u hîleleri size bir nesne ziyân etmez. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ Tahkîkan ki Allâh te‘âlânın ‘ilmi sabr ve takvâdan işledikleri nesneyi kaplamıştır. (120)

---

119 Âcığ: Kin, nefret, garaz

Getirdiler ki hicretin üçüncü senesinin mâh-ı şevvâlin on ikinci gününde Ebû Süfyân bir hayli cem'iyyetle Server-i Kâ'inât ila cenk etmek içün Medîne etrâfında Uhud nâm dağın kurbunda kondu. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem istedi ki Medîne-i Münevvere'de tevakkuf edip onlarla onda cenk ede. Ol gürûh ki Bedir vak'asında hâzır değil idiler çıkıp cenk etmeğe Hazret üzere mübâlağayla ibrâm ettiler. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem, Muhâcirîn ve Ensârdan bin şahsla cenk etmeğe teveccüh etti. Esnâ-yı tarîkte 'Abdullâh bin Übeyy üç yüz münâfıkla geriye döndü. Server-i Kâ'inât yedi yüz kimesne ile düşmanın muvâcehesine gitti. Uhud Dağı'na erişince 'Abdullâh bin Cübeyr'i elli kemân-dâr üzere serdâr edip dağ-ı mezbûrun rahnesinin[120] muhâfazasına ta'yîn edip kendülere gâyetle sipâriş etti ki eger gâlib ve eger mağlûb oluruz, **[61a]** siz mekânınızdan hareket etmen. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem nefs-i nefîsesiyle leşker-i hümâyûnun sufûfunu tesviye etti ve bu iş sabâh vaktinde olmuştu. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[121] ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ﴾ Yâd et ol vakti ki Hazret-i Âişe'nin hücresinden sabâh vaktinde vardın ﴿تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ îmâna gelen kimselere cenk içün mekânlar teheyyü' ederdin ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Îzid celle celâluhû cenk içün çıkmak husûsunda söylediğiniz sözü kemâl üzere işitir, niyyetlerinizi eyü bilir. (121) ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾ Kaçan sizden iki cemâ'at bozulmağa kasd ettiler ve onlar Hazrec kabîlesinden Benû Seleme ve Evs'ten Benû Hârise ki onlar askerin iki kanadıydı kaçan 'Abdullâh bin Übeyy nifâkla döndü dönmek istediler. Sonra Allâh te'âlâ kendülerin ol vesvese-i şeytâniyyeden hıfz edip peygamberle cenge vardılar ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ ol iki tâ'ifenin nâsırıdır ki kendülerin ol işten hıfz etti ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl üzere ehl-i îmân olanlar i'timâd etsin. (122)

﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ﴾ Ve bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ size Bedir vak'asında yardım etti ki düşmanlarınız üzere galebe ettiniz ﴿وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ ve hâlbuki siz hôr ve hakîr idiniz. ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Pes Tanrı'dan havf edin ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki nusretin siz ni'metine şükr edesiz. (123) ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ *Nasr* lafzına müte'alliktir ya'nî size yardım etti ol dem ki mü'minlere söyler idin ﴿أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ﴾ size kifâyet etmez mi ki Perverdigârınız size meded ede ﴿بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ

120 Gedik, oyuk

121 el-Beğâvî, II/97.

﴿الْمَلَائِكَةِ﴾ feriştelerden üç bin kimse ile ﴿مُنْزَلِيـنَ﴾ ‘âlem-i bâlâdan indirilmişler. (124) ﴿بَلَى﴾ Nefyden sonra vâki‘ olan kelâmı îcâb eder. Ya‘nî Hakk te‘âlânın imdâdı üç bin melek ile size kifâyet eder. Bu va‘di kendülere ettikten sonra sabr u takvâ üzere mededi ziyâde etmeğe dahi va‘d edip buyurdu. ﴿إِنْ تَصْبِـرُوا وَتَتَّقُـوا﴾ Eğer cenkde sabr edip Hazret’in sözüne muhâlefet etmekten perhîz edersiz ﴿وَيَأْتُوكُـمْ مِـنْ فَوْرِهِـمْ هَـذَا﴾ ve düşmanlarınız bu sâ‘atlerinden size gelirler ﴿يُمْدِدْكُـمْ رَبُّكُـمْ﴾ Perverdigârınız size meded eder ﴿بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ﴾ **[61b]** feriştelerden beş bin ile ﴿مُسَوِّمِينَ﴾ ‘alâmetli oldukları hâlde (125)

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُـمْ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te‘âlâ bu mededi etmedi illâ ki size bir müjde ola ﴿وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُـمْ بِـهِ﴾ ve tâ ki gönülleriniz onunla ârâm peydâ ede. ﴿وَمَـا النَّصْـرُ إِلَّا مِـنْ عِنْـدِ اللَّهِ﴾ Ve yardım hîç bir kimsenin katında değildir, illâ Tanrı’nın katından ﴿الْعَزِيـزِ﴾ her kimse üzere gâlib olan ﴿الْحَكِيـمِ﴾ işi kemâ yenbagî muhkem eden. (126) ﴿لِيَقْطَـعَ طَرَفًـا مِـنْ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا﴾ *Nasr* lafzına müte‘alliktir ya‘nî Bedir vak‘asında size yardım etti tâ ki küfr eden kimselerin bir gürûhun nâbûd kıla ﴿أَوْ يَكْبِتَهُـمْ﴾ yâ onları hôr ve hakîr ede ﴿فَيَنْقَلِبُـوا خَائِبِـينَ﴾ pes döneler bî-behre ve nâ-ümîd oldukları hâlde. (127) Hakk te‘âlâ Uhud va‘kası arasında Bedir’in vak‘asını ol cihetle andı, tâ ki sahâbe-i kirâm sabrla şükr arasında olalar. Zîrâ Bedir cenginde zafer ve ganîmet var idi ve onun muktezâsı şükrdür ve Uhud cenginde katl ve mağlûbiyyet var idi ve onun muktezâsı sabrdır. Ve Uhud vak‘ası ‘alâ tarîki’l-icmâl bu gûne oldu ki tesviye-i saffeyn oldukda muhârebeye başlayıp leşker-i Kureyş firâra yüz tuttular. Hazretin leşkeri nehb u gârete düştü. Uhud dağının rahnesin bekleyen tîr-endâzlar[122] bunu görünce nehb u gârete seğirttiler serdârları ‘Abdullâh bin Cübeyr her çend[123] ki kendülerini men‘ etti kabûl etmediler ancak kendüsi birkaç neferle onda tevakkuf etti. Leşker-i menkûb rahneyi hâlî bulıcak leşker-i İslâm üzere dönüp ‘Abdullâh bin Cübeyr’i neferleriyle şehîd ettiler. Ve bu vak‘ada Hazret’in mübârek dişi şehîd oldu ve ‘ammisi Hazret-i Hamza radiyallâhu ‘anhu dahi şehîd oldu. ﴿لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَـيْءٌ﴾ İşten sana ait bir nesne yoktur zîrâ ‘âlemde her ne sâdır olur Hakk sübhânehû ve te‘âlânın irâdetiyledir. Bu, cümle-i mu‘terizedir ﴿أَوْ يَتُـوبَ عَلَيْهِـمْ أَوْ يُعَذِّبَهُـمْ﴾ *li-yakta‘a* üzerine ma‘tûfdur ve ma‘nâ böyle olur ki Hakk te‘âlâ size dört şeyin birisiyle küffâr üzere nusret

122 Okçu

123 İse de, her ne kadar.

verir. Yâ ekâbirlerinin katliyle rükn-i devletlerin münhedim kılar yâ cenk mahallinde münhezim olup hâ'ib ü hâsir dönerler yâ Hakk te'âlâ üzerlerine tevbe eder eğer İslâm'a gelirler, yâ kendülerin cehennem âteşinde mu'azzeb eder küfr üzere ısrâr ederlerse ﴿فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ 'ale't-tahkîk ki onlar sitemkârdırlar pes sitemleri sebebiyle mu'azzeb olurlar. (128)

[62a] ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde olan mahlûkât Hudâ-yı zü'l-celâle memlûkdürler pes cümle iş fermânına râci'dir. ﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ İstediği kimsenin günâhın 'afv eder ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve istediği kimseyi mu'azzeb kılar ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ kullarının günâhın pûşîde edip gâyetle kendülerin esirger. (129) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Mâl-ı ribâyı birkaç kat yemen. Mervîdir ki câhiliyye 'asrında bir şahs bir vakt-i mu'ayyene dek bir şahsa deyn verdikde ol vakt hulûl edip medyûn bu rahbini edâ etmeyicek dâ'in olan kimse müddeti ve ribâyı bir kat dahi ederdi. Bu minvâl üzere her va'de ki hulûl edip akçesin almazsa öylece işlerdi ki biraz şeyle medyûnun cemî' mâlını celb ederdi. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve nehy olunduğunuz nesnenin irtikâbında Tanrı'dan havf edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ şâyed siz Hudâ'nın gazabından kurtulup rızâsına nâ'il olasız. (130)

﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ Küffâr içün âmâde kılınan âteşten ihtirâz edin ya'nî onların işledikleri işlerden ihtirâz etmekle onlara âmâde olunan âteşten kendünizi sakının. (131) ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ Ve Hudâ'ya ve peygambere fermân ettikleri eşyâda itâ'at edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ şâyed siz Tanrı'nın rahmetine mazhar kılınasız. (132) ﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Dahi Perverdigârınızdan sudûr etmiş bir mağfiretin sebebi semtine 'aceleyle varın ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ ve bir behiştin tarafına 'acele ile gidin ki onun eni gökler ve yerdir. Bu âyetin tefsîrinde Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'tan bu gûne rivâyet olundu ki eğer yedi gök ve yedi yer birbirine ulaşır behişt-i câvidânın mesâha-i 'arzı onun gibi gelir.[124] ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Şirkten perhîzkâr olanlara âmâde kılındı. Bu âyet cennetin mevcûd olmasına ve bu 'âlemden taşra olduğuna delîldir. (133) ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ﴾ Medh üzere mansûbdur ya'nî şol kimselere medh olsun ki mâlların fî-sebîlillâh sarf kılarlar ﴿فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ Bolluk hâletinde ve darlık mahallinde. Yâ

124 el-Beyzâvî, I/185.

ma'nâ bu ola ki mâ-meleklerini her hâl **[62b]** üzere rızâullah içün infâk ederler zîrâ insân bu iki hâlden hâlî olmaz yâ bolluktadır yâ darlıktadır. ﴿وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ﴾ Sebkat eden mevsûl üzere ma'tûftur ya'nî âferin olsun şol kimselere ki hışımlarının muktezâsın men' ederler, bâ-vücûdâ[125] ki onun icrâsına kuvvetleri var. ﴿وَالْعَافِينَ عَنْ النَّاسِ﴾ Dahi medh olsun şol kimselere ki halkın günâhından vaz geçerler ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Tanrı te'âlâ eyülik edenleri sever. (134)

﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ Ve şol kimseler ki kaçan bir bed iş işlerler ﴿أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ yâ irtikâb-ı sağâ'irle cânlarına sitem ederler, ﴿ذَكَرُوا اللَّهَ﴾ Tanrı'nın intikâmın hâtırlarına getirirler ﴿فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ pes peşîmân olup günâhları içün pûşîdelik taleb ederler. ﴿وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ Ve Tanrı'dan özge günâhları kim pûşîde kılar ya'nî ondan özge bir kimse günâhları pûşîde kılmaz. ﴿وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا﴾ Ve işledikleri kabîh iş üzere istiğfârsız durmazlar ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ol hâlde ki işledikleri işin kendüler kubhun bilirler. (135) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûhun ki hâli o gûnedir ﴿جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ sezâları Perverdigârlarından günâhların gufrân etmektir. ﴿وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Dahi sezâları bir bâğlar ki eşcârı altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmetlerin takdîr etmişler ﴿وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ ve güzel 'amel işleyenlerin ücreti eyü ücrettir ve o mağfiret ve behişt-i berîndir[126] (136) ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ﴾ Tahkîkan ki sizden esbak 'azîm vak'a geçti ﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ pes yeryüzünde seyâhat edip görün, peygamberleri tekzîb edenlerin sonu nice oldu. (137)

﴿هَذَا﴾ Bu geçmiş vak'alar ﴿بَيَانٌ لِلنَّاسِ﴾ 'âmme-i halk içün beyândır ﴿وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve perhîzkârlara bir basîret ve penddir. (138) ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا﴾ Bu kelâm Uhud vak'asında mü'minlere isâbet eden zahmetten tesliyedir ya'nî cihâd etmekte zebûn olman ve sizden ölen kimseler üzere gamnâk olman ﴿وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ﴾ ve hâlbuki siz onlardan üstsünüz ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Tanrı'nın ettiği **[63a]** va'deyi tasdîk ederdiniz. Zîrâ Hakk celle ve 'alâ buyurur. ﴿وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾[127] (139) ﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ﴾ Eğer size bir cerâhat ve zahmet değdi ﴿فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ﴾ bî-şübhe ki gürûh-i küffâra dahi onun gibi bir zahmet değmişti, ya'ni Uhud cenginde size bir şikest vâki' olduysa gürûh-i

125 Bununla berâber.

126 Yüksek, yüce.

127 Şüphesiz ordularımız galip gelecektir. Sâffât 37/173.

küffâra dahi Bedir vak'asında onun gibi bir şikest vâki' oldu sonra onlar zebûn u gamnâk olmadılar pes siz ehakk u evlâsız ki zebûn ve gamnâk olmayasız. Zîrâ Tanrı'dan ettiğiniz ümîdi onlar etmezler. ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ﴾ Ve ol günler ki hayât-ı dünyeviyyenin umûru üzerine dâirdir ﴿نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ halk arasında onları çevirîriz tâ ki bir tâ'ife bir gün devletmend ve hôş-hâl olalar ve bir gün menkûb[128] ve gamnâk. ﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve tâ ki Tanrı te'âlâ îmâna gelen kimseleri bile ya'nî bu işi işledi tâ ki îmân üzere sebât eden etmeyenden mümtâz ola. ﴿وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ﴾ ve tâ ki sizden güvâhlar edine ki şehâdet edeler cenk mahallinde fî-sebîlillâh kim çalıştı ve kim çalışmadı. ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ sitem edenleri sevmez ya'nî Hakk te'âlâ müşrikleri sevmez ki kendülerin gâh gâlib ettirir ancak kendülerine istidrâc etmek içün ve ehl-i îmânı mübtelâ kılmak içün gâlib kılar. (140) ﴿وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve bu gâlibiyyet gâh ehl-i küfre ve gâh ehl-i îmâna oldu tâ ki Îzid celle celâluh îmâna gelenleri günâhtan pâk kıla, şikest üzerlerine vâki' olursa ﴿وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾ ve tâ ki kâfirleri nâbûd kıla, şikest üzerlerine vâki' olıcak. (141)

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ Yâhûd sandınız mı behişte giresiz ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ﴾ ve hâlbuki Tanrı te'âlâ sizden cihâd edenleri hîç bilmedi. Ya'nî sizden bir kimse cihâd etmedi ki Tanrı te'âlâ onun cihâdını bile ﴿وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ dahi sabr edenleri bilmedi. Ya'nî sizden bir kimse mihnete sataşmadı ki onun sabrın müşâhede ede. Sözün netîcesi bu ki mücâhedenin zahmeti çekilmeyince müşâhedenin râhatına erişmek olmaz. (142)

Beyt: بلبلی کو ستم خار تحمل نکند
بهتر آنست که دیگر سخن گل نکند[129]

﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ﴾ Dahi kasem ki siz ölmeyi ârzû ederdiniz ya'nî mevtin esbâbından olan cengi temennî ederdiniz ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ﴾ ona siz mülâkî olmadan evvel. ﴿فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ﴾ Pes onu bî-şübhe gördünüz ﴿وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾ ol hâlde ki Uhud vak'asında siz mü'min karındaşlarınızın katlin müşâhede **[63b]** ederdiniz. (143)

Bu âyette hitâb Bedir vak'asında hâzır olmayan kimseleredir ki Uhud vak'asında cengi ârzû edip Medîne'den çıkıp cenk etmek içün Hazret üzere

128 Rütbe ve haysiyyetten düşmüş olan.

129 Dikenin sitemine tahammül edemeyen bülbül, bundan sonra gülün sevdasından bahsetmesin.

ilhâh ettiler. Mervîdir ki kaçan Uhud cenginde 'Abdullâh bin Kamîe, Hazret'in dişini daşla urup kırıcak şeytân-ı la'în leşker arasında bir sadâ saldı ki Muhammedü'l-Mustafâ'yı öldürdüler. Ehl-i İslâm'ın zebûnları dediler, gelin varalım 'Abdullâh bin Übeyy'e bize Ebû Süfyân'dan emân alsın. Ve münâfık olanlar söylediler ki Muhammed peygamber olsaydı maktûl olmazdı gelin karındaşlarımıza dönelim. Enes bin Nadîr Hazretleri buyurdu ey kavm! Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem şehîd olduysa Muhammed'in Tanrı'sı hayy-i lâ yemûttur âyâ sağlığı ondan sonra neylersiz? Ba'dehû dedi اللهم انّى اعتذر اليك مما يقولون و ابرأ منه ve kılıcın kuşanıp cenk etti şehîd oluncaya dek. Sonra Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[130] ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ﴾ Ve Muhammed ismiyle müsemmâ olan vücûd-i şerîf, bir nesne değildir illâ Tanrı'dan bir gönderilmiş peygamber ki ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ kendüsinden esbak olan peygamberler güzeşte oldular. ﴿أَفَإِيْن مَاتَ أَوْ قُتِلَ﴾ Âyâ pes eğer geçinir yâ katl olunur ﴿انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ﴾ ökçeleriniz üzere dönersiz ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ sâ'ir peygamberler gibi bir perygamberdir ve onların ölmesi katınızda muhakkak olmuştur. Pes sizden gâyetle müsteb'addır ki Muhammed öldüğü takdîrde yâ katl olıcak dîn-i İslâm'ın nusretini terk edesiz. ﴿وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ﴾ Ve her kim iki ökçesi üzere döner ki dîn-i İslâm'ın nusretini terk ede ﴿فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâya hîç bir nesne ziyân etmez ﴿وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ ve bî-şübhe Tanrı te'âlâ ni'metine mu'terif olanlara ve hamd ü senâsın edenlere cezâların verir. (144)

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Ve bir câna mümkin ve sahîh değil idi ki meyyit ola illâ Tanrı'nın fermânıyla ve onun ölecek vakti Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır. ﴿كِتَابًا مُؤَجَّلًا﴾ Bir muvakkat yazmak ki ne tekaddüm ve ne te'ehhur eder. ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ Ve her kim bu cihânın sezâsın ister, ondan ona veririz. ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ﴾ Ve her kim öbür cihânın mükâfâtın ister ﴿نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ ona ondan ihsân ederiz. **[64a]** ﴿وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ﴾ Ve yakında cihâdın ni'metine şükr edenlerin sezâsın veririz. (145) ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ﴾ Ve niçe kimse peygamber makûlesinden çok 'ulemâ ve sulehâ fî-sebîlillâh bilesince cenk ettiler ﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ pes Tanrı yolunda kendülere değen eşyâdan ötürü süst[131] olmadılar. ﴿وَمَا ضَعُفُوا﴾ Ve ne cenk şid-

130 el-Beyzâvî, I/187.

131 Gevşek, tembel.

detinden zebûn oldılar ﴿وَمَا اسْتَكَانُوا﴾ ve ne düşmana zelîl oldular ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ cihâd üzere sabr edenleri sever. (146) ﴿وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا﴾ Ve rabbânî olan cemâ'atin sözü bir nesne değil idi illâ demeleri ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ Ey Perverdigârımız, bizim içün günâhlarımızı yarlıga ﴿وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا﴾ ve işimizde te'addî ettiğimizi 'afv et ﴿وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا﴾ ve cenk mahallinde tabanlarımızı pekiştir ﴿وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ ve îmâna gelmeyen gürûh üzere bize yardım eyle. (147)

﴿فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا﴾ Pes Îzid 'azze ve celle onlara bu cihânın cezâsın verdi ﴿وَاللَّهُ وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânın cezâsının iyisin dahi onlara verdi ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Îzid celle celâluhû eyülik işleyenleri sever. (148) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen cemâ'at! ﴿إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Eğer hakkı pûşîde kılan kimselerin sözün dînlersiz ﴿يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ﴾ ökçeleriniz üzere sizi döndürürler ya'nî sizi küfre ircâ' ederler ﴿فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ pes iki cihânın hayrın utuzmuş olduğunuz hâlde dönersiz. (149) Bu âyet nâzil oldu kaçan münâfıklar Uhud cenginin şikestinde leşker-i İslâm'a dediler karındaşlarınıza dönün, Muhammed sallallâhu 'aleyhi ve sellem peygamber olsaydı katl olunmazdı ﴿بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ﴾ belki Tanrı te'âlâ sizin yardımcınızdır ﴿وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ﴾ ve kendidir yardımcıların yeğreği. (150) ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ Yakında küfr eden kimselerin gönüllerinde korku salarız ﴿بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ﴾ ol sebeble ki Tanrı'ya ortak kıldılar ﴿مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ şol nesneyi ki onun ittihâzına hüccet ve burhân indirmedi. ﴿وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ﴾ Ve dûzah onların mekânıdır ﴿وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ﴾ ve gâyetle yaman yerdir sitemkârların ârâmgâhı. (151)

﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ Ve bî-gümân Îzid celle celâluhû size va'desini, ya'nî sabr ve takvâ ile meşrût olan nusreti yerine getirdi. Ve fi'l-hakîka böyle olmuştu zîrâ Uhud **[64b]** vak'asında tir-endâzlar Hazret'in sözüne nehb u gâretle muhâlefet ettikleri içün ehl-i İslâm'a şikest vâki' oldu ve illâ vehle-i ûlâda ehl-i İslâm'a nusret olmuştu. ﴿إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ﴾ Kaçan siz ey ehl-i İslâm, küffârı Tanrı'nın fermânıyla katl ederdiniz ﴿حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ﴾ ol vakte dek ki bî-cür'et olup re'yiniz zebûn oldu ﴿وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ ve işte münâza'a ettiniz ya'nî kaçan Uhud rahnesin bekleyen kemândârlar münâza'a ettiler ki kimisi dedi nehb u gâret edelim ve kimisi dedi mekânımızda tevakkuf edip Hazret'in fermânına muhâlefet etmeyelim. ﴿وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ﴾ Ve sevdiğiniz şeyi ya'nî ganîmeti size gösterdikten sonra serdârınız 'Abdullâh bin Cübeyr'e muhâlefet ettiniz. Cevâb-ı *izâ* mahzûftur, takdîri امتحنكم. Pes hâsıl-ı kelâm bu olur ki

Uhud cenginde galebe size idi ol mahalle dek ki sizden ef'âl-i mezbûre sudûr etti Hakk te'âlâ sizi şikestlikle mübtelâ kıldı. ﴿مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا﴾ Sizden bir gürûh var ki bu cihânın menfa'atin isterler mekânların terk edip yağmaya gidenlerdir. ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ Ve sizden bir cemâ'at var ki öbür cihânın sevâbın isterler ve onlar mekânlarında sâbit olup makâm-ı şehâdete sa'y eden gürûhtur. ﴿ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ﴾ Sonra Hakk te'âlâ onların katlinden sizi alıkodu ki ahvâl mütegayyir olup size galebe ettiler ﴿لِيَبْتَلِيَكُمْ﴾ tâ ki tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle bir mu'âmele ede ki mesâ'ib üzere sebât edenler etmeyenlerden mümtâz ola. ﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾ Ve 'ale't-tahkîk Hakk te'âlâ günâhlarınızdan vaz geçti ki muhâlefetin şûmiyle cümlenizi kırmadı ﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ ehl-i îmân üzere eyülik sâhibidir. (152) ﴿إِذْ تُصْعِدُونَ﴾ Sizi onların katlinden men' etti ol vakt ki rûy-i zemînde gidip uzak oldunuz ﴿وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ﴾ ve bir kimse bir kimseye durup intizâr etmez kaldı ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ﴾ ve Server-i Kâ'inât 'akîbinizde sizi çağırıp der idi, "İleyye 'ibâdullâh ileyye 'ibâdullâh." ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ Pes ol bî-cür'etlikten ötürü Hakk te'âlâ size mükâfât etti bir gam ve o Hazret'in katli haberidir bir gamla muttasıl ve o şehâdet ve cerâhattir ﴿لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ﴾ tâ ki sizden fevt eden feth ve ganîmet üzere endûh-nâk olmayasız ﴿وَلَا مَا أَصَابَكُمْ﴾ tâ ki size değen katl ve cerâhat üzere melûl **[65a]** olmayasız. ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Ve Îzid celle ve 'alâ işlediğiniz eşyâya dânâdır. (153)

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً﴾ Pes ol melûllükten sonra üzerinize bir emniyyet ve ârâm indirdi. ﴿نُعَاسًا﴾ Ol emniyet bir hafîf uyku idi ﴿يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾ sizden bir bölüğü kaplar. *Tibyân*'da getirdi ki ol uykulamak yedi nefere vâki' olmuştu, Muhâcirînden Hazret-i Sıddîk ve Fârûk ve Aliyyü'l-Mürtezâ ve Talha ve Sa'd bin Ebî Vakkâs ve Ensâr'dan Hâris bin Sımme ve Sehl bin Hanîf rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'în. Ve nu'âsın fâ'idesi bu idi ki ol e'izzenin kuvveti yerine gele ve kasâvetleri def' ola.[132] ﴿وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ﴾ Ve bir bölük ya'nî erbâb-ı nifâk bilâ-şekk cânları kendülerin endûhlara saldı ﴿يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ Tanrı te'âlâya câ'iz olmayan şeyi gümân ederlerdi ﴿ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ ehl-i câhiliyenin gümânı gibi bir gümân ederlerdi. Ve ehl-i câhiliyenin zannı bu idi ki Muhammedü'l-Mustafâ'nın ya-

132 Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî, *Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 244, vr. 58a.

pıştığı iş vücûda gelmez. ﴿يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنْ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Derler bize va'd olunan zafer ve nusretten hîç bir nasîb var mı? ﴿قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ﴾ Söyle, iş kamusu Tanrı te'âlâ'ya mahsûsdur ya'nî galebe-i hakîkî Hudâ'ya ve dostlarınadır. ﴿يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ﴾ ﴿يقولون﴾ lafzında olan zamîrden hâldir ya'nî münâfıklar ol sözü derler ol hâlde ki sana izhâr etmedikleri nesneyi nefslerinde gizli tutarlar. ﴿يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ Ol gizli tuttukları şey budur ki tenhâ olduklarında biri birine der, zafer ve nusretten bize bir nesne olsaydı ﴿مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ bu ma'rekede bizden katl olunan katl olunmazdı. ﴿قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ﴾ Yâ Muhammed! Bu münâfıklara söyle, eğer hânelerinizde olsaydınız ﴿لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمْ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ﴾ rûz-i ezelde üzerlerine katl yazılan kimesneler elbette ölecek mekânlarına çıkarlardı. ﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ﴾ Bu cümle fi'l-i mahzûfa 'illettir ya'nî Hakk te'âlâ bu işi işledi tâ ki sînelerinizde olan eşyâyı imtihân edip içinde pinhân olan ihlâs ve nifâkı izhâr ede ﴿وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ve tâ ki gönüllerinizde olan i'tikâdı vesveseden pâk kıla ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ sînelerin iyelerine dânâdır ya'nî onun içinde mahfî **[65b]** olan eşyâya 'alîmdir, siz onları izhâr etmeden evvel. Bu kelâmda va'd u va'îd var ve içinde onun üzere tenbîh var ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ ibtilâ etmekten müstagnîdir ancak ibtilâyı bu maslahat içün etti tâ ki ehl-i îmân mütemeyyiz olalar ve erbâb-ı nifâkın hâlini izhâr ede. (154)

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ﴾ Tahkîkan sizden şol kimseler ki yüz döndürüp kaçtılar ﴿يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾ ol gün ki cemî' ehl-i İslâm ve cemî' kefere cenk içün buluştular. ﴿إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمْ الشَّيْطَانُ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur ki iblîs-i la'în kendülerin sürçütmek istedi ﴿بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا﴾ kazandıkları nesnenin bir mikdârı sebebiyle. Ya'nî Uhud cenginde kaçanların kaçmasına sebeb bu oldu ki şeytân-ı şakî onlardan sürçmeyi taleb edip onlar ona itâ'at ettiler ki Hazret'in fermânına muhâlefet edip merkezlerin terk ettiler pes günahkâr olup te'yîd-i rabbânîden men' olundular. ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ Ve bî-şübhe Hakk sübhânehû ve te'âlâ ettikleri tevbe cihetinden günâhlarından vaz geçti. ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ Tahkîkan Îzid 'azze ve celle günâhları setr edip günâhkârların 'ukûbetini ta'cil etmez. (155) ﴿لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kimsesneler! ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Olman şol kimseler gibi ki küfr ettiler ﴿وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ﴾ ve karındaşlarından ötürü dediler ﴿إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ﴾ kaçan ticâret etmeğe sefer edip seferlerinde bi-emrillâh fevt oldular ﴿أَوْ كَانُوا غُزًّى﴾ yâhûd gâzîler olup gazâlarında şehîd oldular ﴿لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا﴾ yanımızda olsaydılar ne

ölürlerdi ve ne kırılırlardı. ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ Bu kelâm ﴿قَالُوا﴾ lafzına müte'alliktir ya'nî küfr eden kimseler bu sözü dediler, tâ ki Tanrı te'âlâ ol sözün netîcesin gönüllerinde bir endûh kıla ﴿وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ ve Hudâ-yı lâ-yezâl zindeliği ihsân eder ne tedbîr ve hazer. Ve kendüsi bedeni bî-rûh eder ne cenk ve sefer. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işlediğiniz eşyâya kemâl üzere bînâdır. (156) ﴿وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ﴾ Dahi kasem olsun ki eğer Tanrı'nın yolunda küşte[133] olursuz yâ fevt olursuz ﴿لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ bî-şübhe kim Tanrı'dan sudûr eden, günâhı 'afv etmek ve esirgemek hutâm-ı dünyevîden yığdıkları şeyden yeğrekdir. (157)

﴿وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ﴾ Dahi tahkîkan eğer Tanrı'nın yolunda ölürsüz **[66a]** yâ katl olunursuz. ﴿لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ﴾ bî-gümân Hakk sübhânehû ve te'âlânın sezâsı semtine cem' olunursuz pes mükâfâtınızı bi't-tamâm verip sevâbınızı ulu kılar. (158) ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ Pes Tanrı'dan nâşî olan rahmet sebebiyle gazâdan firâr eden tâ'ifeye mülâyimlik ettin. ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ﴾ Ve eğer bedhû suht-dil olsaydın ﴿لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ elbette ashâbın çevrenden perâkende olurlardı. ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ Pes hizmetinde ettikleri taksîrden vaz geç ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ ve kendüler içün mağfiret taleb et, Hudâ'nın fermânında taksîr ettikleri işten ötürü. ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ Ve cenk husûsunda kendülerle müşâvere et ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ müşâvereden sonra işe kasd ettiğinde Tanrı te'âlânın lutfı üzere i'timâd et ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ erbâb-ı tevekkülü sever. (159) ﴿إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ﴾ Eğer Tanrı te'âlâ size yardım eder, niteki Bedir cenginde etti ﴿فَلَا غَالِبَ لَكُمْ﴾ size bir kimse galebe etmez ﴿وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ﴾ ve eğer yardımınızı terk eder ﴿فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ﴾ kimdir ol kimse ki ondan sonra size yardım eder. ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ve Hudâ-yı lâ-yezâl üzere mü'minler i'timâd etsin zîrâ ondan özge nusret eden kimse yoktur. (160)

Getirdiler ki Bedr günü ganâ'imi kısmet etmek istediklerinde aralıkta bir kırmızı kadife nâbûd oldu. Münâfıklardan birkaç kimse dediler, şâyed onu Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem kendü cânı içün kaldırdı. Hakk te'âlâ kendü cânını ve sâ'ir enbiyânın sâha-i 'ırzların o gûne işten müberrâ edip buyurdu.[134] ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ Ve bir peygambere mâl-ı ganîmette hıyânet etmek mümkin ve sahîh değil idi zîrâ nübüvvetle hıyânet bir yerde cem' olunmaları muhâl-

133 Ölü

134 el-Beyzâvî, I/192.

dir. ﴿وَمَنْ يَغْلُلْ﴾ Ve her kim mâl-ı ganîmete hıyânet eder ﴿يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ hıyânet ettiği şeyi rûz-i cezâda getirir. Ahbârda gelmiştir ki bir kimse mâl-ı ganimet kısmet olunmadan evvel bir köhne yular ondan kaldırdı. Ba'dehû ki kısmet olundu Hazret'in huzûruna onu getirdi. Hazret ona buyurdu, bunu yanında sakla ki kıyâmet gününde onu getirirsin. ﴿ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾ Sonra her cân kazandığı nesne kendüye bi't-tamâm verilir ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sitem görmüş kılınmazlar. (161)

[66b] ﴿أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ﴾ Pes âyâ şol kimse ki terk-i hıyânetden ötürü Tanrı'nın hoşnûdluğuna peyrevlik etti ﴿كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ﴾ şol kimse gibidir ki hıyânet sebebiyle Tanrı'dan bir hışmla döndü ﴿وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ﴾ ve onun ârâmgâhı dûzahtır ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve gâyetle yaman dönecek yerdir dûzah. (162) ﴿هُمْ دَرَجَاتٌ﴾ Tanrı'nın rıdvânına tâbi' olanlar pâyeler ashâbıdır ﴿عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ katında ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işledikleri eşyâya bînâdır. (163) ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ Kasem olsun ki Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmân üzere minnet kodu ﴿إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ ol vakt ki aralarında kendü nev'lerinden bir peygamber gönderdi ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾ Kur'ân-ı Mecîd'i üzerlerine okur ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ Ve sû-i 'akâidden ve ednâs-ı me'âsîden kendülerin pâk kılar ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ ve Kur'ân'ı ve sünneti kendülere ta'lîm eder ﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ ve bî-şübhe onlar peygamber mürsel olmadan evvel bir âşikârâ azgunlıkda idiler. (164) ﴿أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ﴾ Hemze tevbîh u takrîr içündür ve vav harf-i 'atfdır ve bu kelâmı 'atf etti ol kelâm üzere ki Uhud vak'ası içinde mezkûrdur ve ma'nâ böyle olur her gâh ki Uhud cenginde size bir musîbet değdi ﴿قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا﴾ ki 'ale't-tahkîk sezânın iki katına nâ'il olmuştunuz zîrâ Uhud cenginde Müslümânlardan yetmiş kimse şehîd oldu ve Bedir cenginde küffâr-ı Kureyş'ten yetmiş kimse helâk ve yetmiş kimse esîr oldu. ﴿قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا﴾ Cez' yüzünden söylediniz, bu hâl bize ne yerden değdi, bâ-vücûdâ ki nasr ve fethle va'd olunmuştuk? ﴿قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ﴾ Cevâblarında söyle, ol hâl nefslerinizin katından sâdır oldu zîrâ nasrın va'desi takvâ ve tâ'atla meşrût idi. Kaçan peygamberin fermânına muhâlefet ettiniz başınıza ol 'ukbe geldi ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ tahkîkan ki Tanrı te'âlâ her nesne üzere tevânâdır. (165)

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾ Ve her ne size değdi ol günde ki İslâm'ın cem'i ve küffârın cem'i buluştu ya'nî Uhud vak'ası gününde her ne size değdi ﴿فَبِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Hudâ-yı lâ-yezâlin fermânıyla oldu. ﴿وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ

﴿نَافَقُوا﴾ Ve tâ ki ehl-i îmân ve **[67a]** erbâb-ı nifâk biribirinden mümtâz ola ve bunların îmânı onların küfrü zâhir ola. (166) ﴿وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve erbâb-ı nifâka denildi gelin Hakk te'âlânın yolunda cenk edin ﴿أَوِ ادْفَعُوا﴾ yâ bîgânelerin şerrini def' edin. ﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ Dediler cenk olmasın bilseydik size peyrevlik ederdik, ya'nî sizin ettiğiniz işe cenk denilmez belki tehlikeye varmaktır. ﴿هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ﴾ Münâfıklar ol gün ki bu sözü dediler küfre yakınrakdırlar kendü nefslerinden îmâna. Ya'nî ol günde onların küfre olan kurbları îmâna olan kurblarından ziyâdedir. ﴿يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾ Ağızlarıyla derler ol nesneyi ki gönüllerinde yoktur ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ her kimseden dânâ-terdir şol nesneye ki gönüllerinde saklarlar. (167)

﴿الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ﴾ Ol kimseler ki kavm ve hısımlarından ötürü dediler ﴿وَقَعَدُوا﴾ ol hâlde ki kendüler cenkden tekâ'üd ettiler ﴿لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾ cenk husûsunda sözümüzü dinleseydiler katl olunmazlardı. ﴿قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ﴾ Onlara söyle pes cânlarınızdan ölümü def' edin ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyicilerdiniz ki bir kimse üzere mevt mukadder olıcak siz onu def' etmeğe kâdirsiz. (168) ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا﴾ Ve gümân etmen ki Tanrı te'âlâ yolunda şehîd olanlar ölmüşlerdir ﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ belki onlar zindedirler Perverdigârları katında ﴿يُرْزَقُونَ﴾ behişt-i câvidânın meyvelerinden rızk verilirler. (169) ﴿فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Sevinmişler ol ni'metlerle ki Tanrı te'âlâ ihsânından kendülere verdi ﴿وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ve müjdelenirler şol kimselerle ki kendülerden sonra kalıp kendülere yetişmediler ya'nî dünyâda kendülerden sonra kalan karındaşlarının âhirette olan keyfiyyet-i ahvâllerinden mesrûr olurlar ki ﴿أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ geride kalan karındaşlar fevt olduklarından sonra üzerlerine ne korku var ve ne kendüler gamnâk olurlar. (170)

﴿يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ﴾ Îzid-i zü'n-ni'amdan sâdır olan rahmetle ve ol rahmet üzere olan ziyâde ile müjdelenip hôş-hâl olurlar. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Dahi onunla müjdelenirler ki Hudâ 'azze ve celle ehl-i îmânın sevâbın yitirmez. (171) ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ Şol kimseler ki Tanrı'nın **[67b]** ve peygamberin fermânına mutî' u münkâd oldular ﴿مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ﴾ kendülere cerâhat değdikten sonra ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا﴾ onlardan eyülik ve perhîz eden kimselere ﴿أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ ulu sevâb var ve o, behişt-i berîndir (172) Getirdiler ki ol dem Ebû Süfyân Uhud cenginden döndü, ba'dehû

dönmesine nâdim olup ehl-i îmânın istîsâline ʻazm etti. Bu söz Hazretin semʻ-i şerîfine değicek sahâbe-i kirâmı cenge daʻvet edip ondan sonra fermân etti kim dün cenginde her kim bizimle hâzır idi bugün o çıksın. Pes Hazret sahâbenin bir gürûhuyla çıktı, bâ-vücûdâ ki Uhud cenginden çoğu yaralıydı. Lâkin sevâb fevt olmasın deyü kendülerin getürüp Hamrâü'l-Esed nâm mekâna yetiştiler. Ebû Süfyân'a bu haber erişicek kalbine havf düşüp hemân firâra ʻazîmet etti. Baʻdehû Hakk teʻâlâ ol âyeti haklarında münzel kıldı.[135]

Mervîdir ki Ebû Süfyân Uhud cenginden döndükde çağırdı, yâ Muhammed! İster isen gelecek sene Bedir mevsiminde cenge vaʻdemiz olsun. Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve sellem buyurdu, "İnşâallâh." Mahall-i maʻhud hulûl edicek Ebû Süfyân Mekke halkıyla çıktı, tâ ki Merru'z-Zahrân nâm mevziʻde kondu Hakk celle ve ʻalâ onun gönlüne bir korku salıp rücûʻa ʻazîmet etti. Ol esnâda bir kâfileye sataştı ki zahîre almak içün Medîne'ye gidiyorlardı. Onlara dedi, eğer Muhammed'i ve ashâbını üzerimize gelmekten alıkorsanız size bir deve yükü üzüm vereyim. Pes onlar Medîne'ye gelip dediler, Ebû Süfyân sizinle cenk etmek içün çok kimse cemʻ etti size lâzımdır onlardan ihtirâz etmek. Mü'minlere bu haber geldiği mahal ahvâlleri ne gûne olduğun Hakk teʻâlâ beyân edip buyurdu.[136] ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ﴾ Şol kimseler ki kendülere halk dediler, yaʻnî kâfile-i mezbûre halkı dediler ﴿إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ﴾ tahkîkan ki halk yaʻnî Ebû Süfyân ve yoldaşları sizin içün bî-şümâr leşker yığdılar ﴿فَاخْشَوْهُمْ﴾ pes onlardan kendünizi sakındırın ﴿فَزَادَهُمْ إِيمَانًا﴾ pes ol söz ehl-i îmâna îmân artırdı. Yaʻnî aslâ onların sözüne iʻtinâ edip kulak asmadılar, hemân ihlâs-ı niyyetle Hazret'le düşman cengine teveccüh ettiler. ﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ﴾ Ve dediler Hakk sübhânehû ve teʻâlâ bizi onların şerrinden hıfz edip kifâyet eder ﴿وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ ve kendüdür eyü muʻtemed olunacak. (173)

﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ﴾ Pes Tanrı'nın feyzinden hâsıl bir ʻâfiyet **[68a]** ve bir kazançla döndüler. Zîrâ Bedir'e geldiklerinde bir kurulmuş bâzâr gördüler onda beyʻ u şirâ edip hayli şey kazandılar ﴿لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ﴾ ol hâlde ki aslâ kendülere bir yamanlık değmedi ﴿وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın rızâsına tâbiʻ oldular ﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ulu ihsân iyesidir ki ehl-i îmânı müşriklerin şerrinden hıfz etti ve niçe niʻmetlerle üzerlerine tefaddul

135 el-Beyzâvî, I/195.

136 el-Beyzâvî, I/195.

etti. (174) ﴿إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki tahvîf sözün size ilkâ ettiren şeytandır, ya'nî Ebû Süfyân ﴿يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾ dostlarıyla sizi korkutturur ﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ﴾ pes onlardan korkman ﴿وَخَافُونِي﴾ ve benim fermânıma muhâlefet etmekten korkun ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Hudâ'nın vahdâniyyetine ve peygamberin hakk olduğuna tasdîk ederdiniz. (175) ﴿وَلَا يَحْزُنْكَ﴾ Ve zarar yetiştirmekten ötürü sizi gamnâk etmesin ﴿الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ﴾ şol kimseler ki küfr içinde düşmeye şitâb ederler ﴿إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk onlar Tanrı'ya biraz nesne zarar edemezler ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ ister ki onlara öbür cihânda nasîb kılmaya ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve kendüleredir ulu işkence. (176)

﴿إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ﴾ Tahkîkan ki küfrü îmânla satın alan kimseler ﴿لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا﴾ Îzid-i zü'l-celâle biraz nesne ziyân edemezler ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ Ve kendüleredir derdli işkence. (177) ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ﴾ Ve küfr eden kimseler gümân etmesinler ki kendülere verdiğimiz mühlet cânlarına bir eyüliktir. ﴿إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا﴾ Bî-şübhe onlara mühlet veririz, günâhı kendülere artırmak istediğimiz içün ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ ve kendüleredir hôr edici işkence. (178) ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Mümkin ve sahîh değil idi ki Hakk te'âlâ ehl-i îmânı koya ﴿عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ﴾ ol nesne üzere ki siz onun üzeresiz ya'nî mümkin değil idi ki Hakk te'âlâ ehl-i îmânı ve münâfıkları karışmış koya ﴿حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ yamanı iyiden ayırıp ihlâs üzere olan ve nifâk üzere olan ma'lûm olmayınca. Ve o fî-sebîlillâh bezl-i emvâl ve enfüs gibi tekâlîf-i şâkka ile hâsıl olur. **[68b]** ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ Ve olmazdı ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ sizi pûşîde olan umûr üzere muttali' kıla tâ ki kulûbda olan îmân ve nifâkı bilesiz ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Velâkin Hakk sübhânehû ve te'âlâ peygamberlerinden istediği kimseyi bergüzîde kılıp vahy ile yâ nasb-ı Kur'ân'la umûr-i mugayyebât üzere onu muttali' kılar. ﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ Pes Tanrı'ya ve peygamberlerine sıfat-ı ihlâsla îmân getirin ﴿وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا﴾ ve eğer vech-i mezbûr üzere tasdîk edip şirk ve nifâktan perhîz olursuz ﴿فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ size bir ulu ücret olur. (179)

Getirdiler ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki ümmetim üzerime 'arz olunup îmân getiren ve küfr eden kimseler bana i'lâm olundu. Pes münâfıklar dediler, niçe bu da'vâyı eder ve biz sabâh ve ahşam kendüsiyleyiz

ve bizi bilmez ol mahal Hakk te'âlâ âyet-i mezbûreyi münzel kıldı.[137] ﴿وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Ve gümân etmesin şol kimseler ki Tanrı te'âlâ kendü kereminden kendülere verdiği şey ile buhl ederler. ﴿هُوَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ Ol buhl etmeleri kendülere bir eyü nesnedir ﴿بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ﴾ belki ol buhl etmeleri kendülere bir yaman şeydir ﴿سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ﴾ yakında gerdenlerde tavk kılınır şol şeye ki onunla buhl ettiler ﴿يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i cezâda. Hadîs-i şerîfte gelmiştir ki her kişi ki mâlının zekâtını vermez Hakk celle ve 'alâ ol mâlı bir ejdehâ kılıp rûz-i kıyâmette onun gerdeninde onu tavk kılar.[138] ﴿وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ﴾ Ve gökler ve yerin mîrâs olacak eşyâsı Hakk te'âlâya memlûk u mahsûstur. Pes niçün tâ'ife-i buhalâ kendülere olmayan mala bahîl olurlar? ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Ve Îzid 'azze ve celle işlediğiniz nesneleri kemâl üzere bilicidir. (180)

Getirdiler ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Hazret-i Ebû Bekr'i radıyallâhu 'anh Benî Kaynukâ' Yehûduna gönderdi ki İslâm'a gelmeğe ve namâz kılmağa ve zekât vermeğe ve Tanrı'ya karz-ı hasen ya'nî fukarâya sadaka vermeğe kendülerin da'vet ede. Kaçan kendülere erişip Hazret'in sipâriş ettiği eşyâyı söyledi, Finhas bin Gâzûrâ dedi, pes ma'lûm oldu ki Tanrı te'âlâ fakîrdir ki bizden borç istiyor. Hazret-i Sıddîk radıyallâhu 'anh harârete gelip ol habîsin çehresine bir tabanca urup dedi, aramızda 'ahd ü peymân olmasaydı başını **[69a]** bedeninden ayırırdım. Ba'dehû bu âyet-i kerîme nâzil oldu.[139] ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ dinledi şol kimselerin sözün ki ﴿اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ dediler 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ ve tekaddes yoksuldur ve biz tevângerleriz[140] ﴿سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا﴾ bî-şübhe dedikleri kelâmı yazarız ya'nî hafaza-i kirâm onu yazarlar ﴿وَقَتْلَهُمْ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ ve peygamberleri nâ-hak yere öldürdüklerin dahi yazarız ﴿وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ ve onlara söyleriz yandırıcı işkencenin ta'mını tadın. (181)

﴿ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ Bu 'azâb katl-i enbiyâdan ve sâ'ir me'âsîden elleriniz ilerü gönderdiği eşyâ sebebiyledir ve bu ef'âli eden hakîkatte nefsleridir bu gûne ef'âlin mübâşereti agleb ellerle olduğu içün enfüs yerine eydî zikr olundu. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ Dahi size 'azâb ol sebebledir ki Îzid-i zü'l-celâl kullara sitem edici değildir pes siz 'azâbın muktezâsıyla 'azâba müstehak olduğunuz

137 el-Vâhidî, s. 97.
138 Müslim, *Zekât*, 24.
139 el-Beğâvî, II/143.
140 Cömert.

içün mu'azzeb oldunuz. (182) ﴿الَّذِينَ قَالُوا﴾ Nâ-sezâ evsâf olsun şol kimselere ki dediler ﴿إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا﴾ 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ bize bu gûne 'ahd etti ya'nî bize fermân eyledi ki ﴿أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ﴾ bir peygambere îmân getirmeyelim ﴿حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ﴾ bize kurbân getirmeyince ﴿تَأْكُلُهُ النَّارُ﴾ ki ol kurbânı âteş yiye ya'nî onu âteş kendü tab'ına müstahîl kıla. Yehûd tâ'ifesi bu gûne derlerdi ki Tanrı te'âlâ bize Tevrât'ta böyle fermân etti ki bir peygamberi tasdîk etmen size bir mu'cize-i hâssayı getirmeyince ki bir kurbânı du'âsıyla bir âteş-i semâviyye gelip ihrâk ede. Ve bu kelâm onların iftirâlarındandır zîrâ ol âteş mu'cize olduğu içün mûcib-i tasdîk-i peygamber olur. Pes o gûne mu'cize ve sâ'ir mu'cizât peygamberlerin tasdîkinde berâberdirler. Ba'dehû Hakk te'âlâ onları sözlerine göre ilzâm etmek içün bu kelâm-ı mu'ciz-nizâmı münzel edip buyurdu. ﴿قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ﴾ Söyle benim zuhûrumdan evvel Tanrı'dan gönderilmişler size geldiler âşikâre mu'cizelerle ve dediğiniz nesne ile ya'nî kurbân-ı ma'hûdla Hazret-i Zekeriyyâ ve Yahyâ ve Îsâ 'aleyhimüsselâm gibi. ﴿فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ﴾ Pes niçün onları öldürdünüz ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ Eğer gerçek söyleyicilerdiniz ki Tanrı te'âlâ size fermân etti ki kurbân sâhibi peygambere mütâba'at edin. (183)

﴿فَإِنْ كَذَّبُوكَ﴾ Pes eğer seni yâ Muhammed kavminin müşrikleri ve Yehûd tekzîb ettilerse melûl olma **[69b]** ﴿فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ 'ale't-tahkîk senden esbak peygamberler tekzîb olundular. ﴿جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Zâhir olan mu'cizelerle geldiler ﴿وَالزُّبُرِ﴾ ve zecr eden pendlerle ﴿وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ ve helâl ve harâmı âşikâre kılan kitâbla dahi. (184) ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ Her cân ölmek çâşnîsin almalıdır ve yakında tekzîb edenler onun çâşnîsin alırlar ﴿وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ ve rûz-i cezâda a'mâlinizin mükâfâtından özge bir şey verilmezsiz. ﴿فَمَنْ زُحْزِحَ عَنْ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ﴾ Pes her kim cehennemden dûr kılınıp behişte dâhil kılındı ﴿فَقَدْ فَازَ﴾ bî-şek ol kimse kurtulup murâda erişti. ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Ve yakın olan sağlık ya'nî bu cihânın lezzât ve ârâyişi hîç bir nesne değildir ﴿إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ meğer aldatmak metâ'ı. Bilinmek gerek ki hayât-ı dünyeviyyeyi bir metâ'a teşbîh etti ki müşterî olan kimse bâyi'in ta'rîfiyle ve zâhirde olan nümâyişiyle aldanır ammâ hakîkatine vâkıf olıcak bilir ki başına ne geldi. Bu teşbîh ona ol i'tibârladır ki halk, şeytân ve nefsin iğvâsıyla dünyânın zîb vü zînetine aldanırlar ammâ hakîkatine ıttıla' ettiklerinde bilirler ki hîç bir şeye değmez Ve bu hâl ol kimseyedir ki dünyâyı âhiret üzere tercîh ede. Ammâ ol kimse ki dünyâyıla âhireti taleb eder hayât-ı dünyâ ona metâ-'ı gurûr olmaz belki maksad-ı a'lâya yetiştirici bir metâ' olur. (185)

﴿لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾ Kasem olsun ki elbette emvâlinizde ve cânlarınızda tecrübe olunursuz ﴿وَلَتَسْمَعُنَّ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve elbette sizden esbak kendülere kitâb verilen kimselerden ya'nî Yehûd ve Nesârâdan işitirsiz ﴿وَمِنْ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ ve ehl-i şirk olanlardan dahi işitirsiz ﴿أَذًى كَثِيرًا﴾ çok incitmek. Ya'nî fenâ sözler ki ondan hâtırınız mugayyer olup dil-teng[141] olursuz. ﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا﴾ Ve eğer incitmekleri üzere sabr edersiz ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ve onların mükâfâtından perhîz olursuz ﴿فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ bî-şübhe ol sabr ve takvâ dînin muhkem işlerinden ve dürüst nişânlarındandır. (186) ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Hakk celle ve 'alâ kitâb verilen kimselerin peymânın aldı ki ﴿لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ﴾ elbette ol kitâbı halka âşikâre edersiz ﴿وَلَا تَكْتُمُونَهُ﴾ ve onu gizli kılmazsız ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ﴾ pes unutulmuş nesne gibi **[70a]** onu arkaları ardında bıraktılar ﴿وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ve dünyâ hutâmından az bahâ ona bedel aldılar. ﴿فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ Pes gâyetle yaman nesnedir ol şey ki onlar onu satın aldılar ki kendü cânlarına dünyânın fânî metâ'ın behişt-i câvidânın na'îmi üzere tercîh ettiler. (187)

Getirdiler ki Hazret-i risâlet-penâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem Tevrât'ta olan ahkâmdan Yehûddan bir şey su'âl etti. Onlar hilâf-ı vâki'i Hazret'in huzûruna 'arz ettiler ve böyle gösterdiler ki hakîkatül-hâli söylediler ve bu fi'lleriyle ferahnâk olup hamd ü senâyı tevakku' ettiler. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kılıp buyurdu. ﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنْ الْعَذَابِ﴾ Cümle-i *felâ tahsebennehum* sadr-ı âyette olan *lâ tahsebenne*nin cümlesine te'kîddir. Ve *bi-mefâzetin* ikinci mef'ûldür. Pes takdîr-i ma'nâ böyle olur ki getirdikleri zûr-i bühtânla şâd olanları ve işledikleri şeye medh olunmağa sevinenleri sanma ki işkenceden bir kurtuluşta olurlar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve kendülere bir derdli işkence var. (188) ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve Hudâ'ya mahsûstur gökler ve yerin pâdişâhlığı ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Îzid celle ve 'alâ her nesne üzere tevânâdır. (189)

Getirdiler ki Kureyş Yehûd tâ'ifesinden sordular ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâmın mu'cizesi ne idi? Dediler ki yed-i beyzâ ve 'asâ idi ve niçe mu'cizeler dahi zikr ettiler. Ve Nesârâdan sordular kim Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâmın mu'cizesi ne idi? Dediler ihyâ-i mevtâ ve ibrâ-i merdâ idi. Pes şitâbla Hazret'in huzûruna gelip dediler, Hazret-i Mûsâ ve Îsâ'nın mu'cizelerin bildik, isteriz

141 Yüreği daralmış, sıkıntılı

sen dahi Tanrı'na du'â edesin ki bizim için Safâ Dağı'n altın kıla, tâ ki vahdâniyyetin isbâtına îrâd ettiğin kelâmı tasdîk edelim. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyetleri münzel kıldı bu mazmûn üzere ki vahdâniyyetin ma'rifetine tâlib olana bu mezkûr olacak delâ'il kâfîdir. Pes buyurdu.[142] ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ Tahkîkan ki gökler ve yerin yaradılmasında ﴿وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ve gece ve gündüzün noksân ve ziyâdeleğinde ﴿لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ küdûrattan pâk olmuş 'ukûlün erbâbına ulu nişânlar var. (190) ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ﴾ Şol erbâb-ı 'ukûl ki Hudâ'yı zikr ederler ﴿قِيَامًا﴾ durmuş oldukları hâlde ﴿وَقُعُودًا﴾ ve oturmuş oldukları demde ﴿وَعَلَى جُنُوبِهِمْ﴾ **[70b]** ve pehlûları[143] üzere yattıkları mahalde ya'nî her hâlde Tanrı'yı yâda getirirler ﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ve gökler ve yerin yaradılmasında te'emmül edip derler. ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ Ey Perverdigârımız! Sen bu mahlûku 'abes yere yaratmadın belki onun içün onu yarattın ki ma'rifetin üzere delîl ola ve tâ'atin olunmağa bâ'is ola ﴿سُبْحَانَكَ﴾ bir şeyi 'bes îcâd etmekten münezzehsin ﴿فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ pes bizi cehennem işkencesinden mahfûz kıl. (191)

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ﴾ Ey Perverdigârımız! 'Ale't-tahkîk sen ol kimseyi ki dûzaha girmiş kılarsın ﴿فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ﴾ bî-şübhe onu hôr ve hakîr edersin ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾ ve şirk u küfr sebebiyle cehenneme giren sitemkârlara hîç yardımcılar olmaz ki kendülerden 'azâbı def' edebilirler. (192) ﴿رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ﴾ Ey Hudâvendimiz! Bilâ-şübhe ki biz bir sadâ ediciyi ya'nî Kur'ân'ı yâ Muhammedü'l-Mustafâ'yı işittik ki halkı îmâna da'vet ediyor bu vech üzere ki ﴿أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ﴾ Perverdigârınızın vahdâniyyetine îmân getirin ﴿فَآمَنَّا﴾ der-'akab münâdînin sözün kabûl edip îmâna geldik. ﴿رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ Ey Perverdigârımız! Pes ulu günâhlarımızı pûşîde kıl ﴿وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا﴾ ve sağâ'ir olan suçlarımızı mestûr eyle ﴿وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ﴾ ve iyiler zümresiyle bizi müteveffâ kıl. (193) ﴿رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ﴾ Ey Hudâvendimiz! Dahi bize ihsân et şol şeyi ki peygamberlerinin lisânı üzere bize va'd ettin. ﴿وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve ettiğimiz kabâyih sebebiyle rûz-i cezâda bizi halk arasında rüsvâ etme ﴿إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ ki bî-şübhe sen va'deyi ihlâf etmezsin. Bu âyetlerde du'âda mübâlağa olmak içün ve metâlibin istiklâline ve 'uluvv-i şânına delâlet olunmak içün lafz-ı *Rabbenâ* tekrâr olundu. Âsârda gelmiştir her şahsı ki bir iş

142 el-Vâhidî, s. 102.

143 Yan taraf. Mezar taşlarının yan duran parçaları.

endûh-nâk edip beş kerre Rabbenâ lafzın söyler, Hakk te'âlâ onu ol işten halâs eder.[144] (194)

Getirdiler ki Ümmü Seleme Hazretleri Server-i Kâ'inât'tan su'âl etti ki yâ Rasûlallâh, bu ne hâldir her mevzi'de ki Hudâ 'azze ve celle hicretin sevâbın söyledi, kişilerle onu tahsîs eyledi, hîç bir mevzi'de hâtunlara olan sevâbı zikr etmedi? Bu âyet nâzil oldu.[145] ﴿فاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ﴾ Pes Perverdigârları hâhişlerine göre cevâb verdi ki **[71a]** ﴿أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ﴾ 'ale't-tahkîk sizden bir işçinin işin yitirmem ﴿مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾ erkek makûlelesinden yâ dişi kısmından ﴿بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ﴾ biriniz birinizdendir ya'nî cümleniz biri birinizden peydâ olmuşsuz dişi erkekten ve erkek dişiden. Mülahhas-ı kelâm bu ki her kim sizden bir 'amel işler cezâsına nâ'il olur zükûriyyet ve ünûsiyyetin bunda dahli yoktur kamunuz hükmde berâbersiz. ﴿فَالَّذِينَ هَاجَرُوا﴾ Pes şol kimseler ki şirkten firâr edip evtânlarını terk ettiler ﴿وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ ve getirdikleri îmân sebebiyle menâzillerinden ihrâc olundular ﴿وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي﴾ ve benim yolumda rencîde kılındılar ﴿وَقَاتَلُوا﴾ ve küffârla cenk ettiler ﴿وَقُتِلُوا﴾ ve cihâd ma'rekesinde şehîd kılındılar ﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ elbette kendülerden yaman ef'âllerin mahv ederim ﴿وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Ve bî-şübhe kendülerin dâhil kılarım bir bâğlara ki eşcârı altından ırmaklar akar ﴿ثَوَابًا﴾ ol na'îmle kendülere bir ulu mükâfât ederim ﴿مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Tanrı katından. Bu mahal ızmârı iktizâ ederdi lâkin sevâbı ta'zîm etmek içün zâhir ki lafz-ı celâlettir muzmer yerine vaz' olundu. ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾ Ve Tanrı te'âlâ, mükâfâtın güzeli katındadır. (195)

Getirdiler ki Mekke-i Mükerreme'de sâkin olan müşrikler evkâtlerin 'işrette geçirirlerdi ve fukarâ-yı ehl-i îmân 'usrette. Hâtırlarına bu geldi ki neden oldu kim bütperestler nâz u ni'mette ve Hudâ-şinâslar ta'b u mihnette? Hakk sübhânehû ve te'âlâ mahz-ı kereminden onlara tesellî hâsıl olmak içün peygamberine hitâb eyledi ve fi'l-hakîka murâd ümmettir. Pes buyurdu.[146] ﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ﴾ Küfr eden kimselerin şehirlerde gidip gelmeleri seni aldatmasın. Bu makâmın iktizâsı bu idi ki 'îş ü 'işret zikr olunа lâkin mübâlağa içün onun sebebi ki ticârettir zikr olundu. (196) ﴿مَتَاعٌ قَلِيلٌ﴾ Onların gidip gelmesi biraz menfa'attir 'an karîb zâ'il olur ﴿ثُمَّ مَأْوَاهُمْ

144 el-Beyzâvî, I/201.

145 el-Beyzâvî, I/201.

146 el-Beyzâvî, I/202.

﴿جَهَنَّمُ﴾ sonra dönecek mekânları dûzahdır ﴿وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ ve yaman mekândır dûzah. (197) ﴿لَكِنْ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ﴾ Lâkin şol kimseler ki Perverdigârlarının 'ikâbından korktular ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ kendüleredir bir bâğlar ki köşkleri **[71b]** altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler ﴿نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ol cennetler Tanrı katından müheyyâ olmuşlar. *Nüzul* ol ta'âm ve şerâbdır ki müsâfirin gelmesine müheyyâ olunur. Pes kaçan kim behişt-i câvidân ehl-i Îmânın gelmesine âmâde kılınmış bir şey ola onların ikrâmı dîdârın müşâhedesi olsa mahall-i rayb değildir ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ﴾ ve Tanrı te'âlâ katında olan lutf u ihsân iyilere gâyetle yeğrektir, dünyânın na'îminden. (198)

﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ﴾ Ve tahkîkan ehl-i kitâbdan şol kimse var ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirir ﴿وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ﴾ ve size indirilen nesneye, ya'nî Kur'ân'a dahi îmân eder ﴿وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ﴾ ve kendülere inen şeye ya'nî Tevrât'a dahi tasdîk getirir. Bu âyet 'Abdullâh bin Selâm ve yârânı hakkında nâzil oldu. ﴿خَاشِعِينَ لِلَّهِ﴾ Îmân getirirler ol hâlde ki Hudâ'ya tevâzu' edip korkarlar ﴿لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ Tevrât'ın ahkâmın az bahâya tebdîl etmezler niteki ehl-i tahrîf ederler. ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Ol gürûh ki evsâf-ı mezbûre ile muttasıftırlar mükâfâtları kendülere mukarrerdir Perverdigârları katında ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Tahkîkan Tanrı te'âlâ muhâsebeyi gâyetle tez görür halkın a'mâli üzere muttali' olduğu içün. (199) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Cihâd üzere sabr edin ﴿وَصَابِرُوا﴾ ve Tanrı'nın düşmanlarına sabr etmede galebe edin ﴿وَرَابِطُوا﴾ ve serhadlerde cenk etmeğe âmâde olun ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ve Tanrı'dan havf edin tâ ki zahmetlerden kurtulup devlet-i dâreyne nâ'il olasız. (200)

SÛRETÜ'N-NİSÂ

Medeniyyetün ve Hiye Mi'etün ve Sittün ve Seb'ûne Âyeten

[سورة النساء مدنية وهي مائة وست وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey âdemoğulları! ﴿اتَّقُوا رَبَّكُمْ﴾ Perverdigârınızdan havf edin, ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ şol Perverdigâr ki sizi bir cândan ya'nî Hazret-i Âdem'den yarattı ﴿وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ ve çiftini kendüsinden yarattı ya'nî Hazret-i Havvâ'yı Âdem 'aleyhisselâmın sol kaburgasından yarattı ﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً﴾ **[72a]** ve rûy-i zemînde onlardan çok kişiler ve karılar perâkende kıldı. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan havf edin, ﴿الَّذِي تَتَسَاءَلُونَ بِهِ﴾ şol Tanrı ki onunla hâcâtınızı taleb edersiz ya'nî biriniz birinizden bir şey istedikde söyler Allah'ı seversin bunu böyle et ve Allah içün olsun bu işi bitir. ﴿وَالْأَرْحَامَ﴾ Dahi sıla-i rahmin kat'ından perhîz olun ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ki bî-şübhe Hakk sübhânehû ve te'âlâ üzerinize nigehbân idi. (1) ﴿وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ﴾ Ve ey vasî olanlar! Öksüzlere bâliğ olduklarında mâlların verin ﴿وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ﴾ ve yaman işi eyü işe bedel etmeğe tâlib olman. Ya'nî eytâm mâlının yemesin hizmetiniz muktezâsına ya'nî onun hıfzına bedel kılman ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ﴾ ve mâlınızı onların mâlına zamm edip yemen ﴿إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ ki bî-şübhe onun yemesi bir büyük günâh idi. (2)

Bu âyet Gatafân tâ'ifesinden bir kimsenin hakkında nâzil oldu ki birâderi fevt olup öksüzüne kendüsi vasî oldu. Ba'dehû öksüz bâliğ olıcak mâlın taleb eyledi. 'Ammisi edâsında te'allül edip mahkeme-i 'aliyye-i nebeviyyede mürâfa'a oldular, bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Gatafânî onu işitince, ne'ûzü billâhi mine'l-hûbi'l-kebîr deyip mâlı bi't-tamâm yetîme teslîm eyledi. Getirdiler ki kaçan Hakk sübhânehû ve te'âlâ eytâmın husûsunu halka sifâriş etti, halk onların emvâlinden gâyetle ihtirâz ettiler. Ammâ karıların kesretinden ihtirâz etmeyip aralarında 'adâlet etmezlerdi. Hakk te'âlâ onları ondan dahi men' edip buyurdu.[147] ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ Ve eğer öksüzlerin hakkında 'adâlet etmemekten korkup onların mâlından ictinâb et-

147 el-Beyzâvî, I/204.

tiniz, gerektir ki karıların husûsunda dahi 'adâlet etmemekten havf edesiz. Pes karılardan size hôş geleni nikâh edin ﴿مَثْنَى﴾ ikişer ﴿وَثُلَاثَ﴾ ve üçer ﴿وَرُبَاعَ﴾ ve dörder. Ya'nî nikâh etmek isteyen kimse bu üç 'adedin arasında muhayyerdir. ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا﴾ Pes eğer korkarsız ki bu mezkûr olan 'adedlerde 'adâlet etmeyesiz, ﴿فَوَاحِدَةً﴾ bir karı nikâh edin ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ yâ sağ elleriniz mâlik olduğu nesneyi nikâh edin ya'nî dest-i tasarrufunuzda olan cevârî makûlesine teserrî edin. ﴿ذَلِكَ﴾ Bir karı nikâha ihtiyâr edip yâ cevâr makûlesine teserrî etmek ﴿أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا﴾ cevr etmemenizde yakınraktır. **[72b]** (3)

﴿وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ﴾ Ve kayd-ı nikâha getirdiğiniz karılara kebînlerin[148] verin ﴿نِحْلَةً﴾ bir dürüst vermek ki onlardan 'ivaz tevekku' etmeyesiz. ﴿فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا﴾ *Minhu* lafzında olan zamîr, kebîne râci'dir ve nefsen temyîzdir. Ve ma'nâ böyle olur ki eğer karılar size gönül hôşluğu cihetinden mehirlerinden bir nesne bağışlarlar, ﴿فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ günâhsızdır ve siz onu yeyiniz. (4) ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ﴾ Ve bî-re'y olanlara ya'nî evlâdınıza ve karılarınıza mâ-melekinizi vermen, ﴿الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾ şol emvâl ki Tanrı te'âlâ onları sizin içün sebeb-i intizâm-ı ma'îşet kıldı. ﴿وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا﴾ Ve ol mâlda kifâf hâsıl olacak mikdâr onlara bir mukarrer vazîfe edin ﴿وَاكْسُوهُمْ﴾ ve 'alâ hasebi'l-imkân ondan onları giydirin. ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ Ve şer'an yâ 'aklen müstahsen olan sözü onlara söylen, meselâ onlara söylene yine bu mâl sizindir, halk elinizde göricek sa'y ederler ki onu sizden bir vech ile kendülere celb edeler velâkin tasarrufumuzda kalsa size mahfûz kalır. (5)

﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَى﴾ Ve öksüzleri bey' u şirâyla ve emvâlin hıfzıyla tecrübe edin. ﴿حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ﴾ Bu makâmda nikâh bülûğdan kinâyettir ya'nî öksüzleri tecrübe edin ol vakte dek ki bulûğa vâsıl olurlar ki ihtilâm olalar yâ onsekiz yıl yaşları ola. ﴿فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا﴾ Pes onlardan doğru yola sülûk etmesin görürsenüz ﴿فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ kendülere emvâllerin teslîm edin. ﴿وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا﴾ Ve ey vasî olanlar! Öksüzlerin emvâlin müsrif olduğunuz hâlde yemen ﴿وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا﴾ dahi büyük olmalarına 'acele ettiğiniz hâlde onları yemen ya'nî eytâmın emvâlin yemekte şitâb etmen, ol cihetten ki korkarsız nâgâh büyük olub mâlların sizden alırlar. ﴿وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ﴾ Ve vasî olanlardan her kim devlet-mend idi, mâl-i yetîmin eklinden nefsin men' etmeğe tâlib olsun ﴿وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ve onlardan her kim fakîr idi, vech-i meşrû' üze-

148 Mehir

re ondan yesin. ﴿فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ Pes kaçan emvâllerin kendülere teslîm edersiz, ﴿فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ﴾ mâlların kabz ettiklerine üzerlerine şâhidler tutun. ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾ Ve muhâsebe cihetinden Tanrı te'âlâ kâfîdir, pes onun emrine muhâlefet edip ta'yîn ettiği hudûdu tecâvüz etmen. (6) ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ Ata ve ana ve yakın hısımlar mîrâs **[73a]** kodukları mâldan kişilere bir behre var. ﴿وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ Ve peder ve mâder ve karîb hısımlar mîrâs bıraktıkları mâldan nisâya bir hisse var. ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ﴾ *Mimma, terake* lafzından bedeldir ya'nî mezbûrlar mîrâs bıraktıkları şeyin azından ve çoğundan kişilere ve karılara bir hisse var ﴿نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾ bir mu'ayyen hisse olduğu hâlde. Getirdiler ki Evs bin es-Sâmit-i Ensârî dâr-ı âhirete intikâl edicek 'ammizedeleri olan Süveyd ve 'Arfeta cümle mâlın alıp üç kızını ve zevcesi Ümmü Kühha'yı ondan mahrûm ettiler. Niteki câhiliyye 'asrında ederlerdi ol zu'mla ki mîrâs müstehak olmaz, illâ ol kimse ki cenge kâdir olup düşmanı def' eyler. Pes Ümmü Kühha Hazret'in huzûr-ı 'izzetine gelip sûret-i hâli 'arz etti. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ona buyurdu ki mekânına var git tâ ki bakayım Hakk celle ve 'alâ ne beyân eder. Ba'dehû bu âyet nâzil oldu. Hazret sallahu 'aleyhi ve sellem mezbûrun 'ammizâdelerine haber saldı ki Evs'in mâlından bir şeye tasarruf etmen, zîrâ Hakk te'âlâ haber verdi ki karılara bir hisse var, onu beyân etmedi, pes beyân edince sabr edin. Sonra Hakk celle ve 'alâ *yûsîkumullâhu fî evlâdikum* âyetiyle hisselerinin mikdârların beyân etti. (7)

﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ﴾ Ve kaçan mîrâsın kısmeti mahallinde yakın hısımlık ashâbı olanlar ve öksüzler ve yoksullar bulunurlar, ﴿فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ﴾ maksûm olan şeyden onlara bir zâd verin ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve onlara bir müstahsen söz söylen ki mûcib-i sürûrları ola. Bu emr nedb içündür ve bir kavlde vücûb içündür lâkin mensûh oldu. (8) ﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾ Ve korksun şol kimseler ki hâlleri budur ki eğer enselerinden bir 'âciz uşaklar bırakırlar, ﴿خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾ zâyi' olmaklıktan üzerlerine korkarlar. Ya'nî verese olanlar gerektir ki kısmet mahallinde hâzır olan ekâribin zebûnlarıyla ve eytâmla ve fukarâyla merâsim-i merhameti gözeteler ve bunu tahayyül edeler ki eğer bizim eytâmımız bu mecliste hâzır olup mahrûm gitseydiler ma'kûl olur muydu? Elbette 'akılları hükm eder ki ma'kûl değildir. Pes gerektir ki cânlarına istedikleri nesneyi halkla işleyeler. ﴿فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ Pes gerektir ki Tanrı'nın 'ikâbından korkup kısmetine

hâzır olanlara bir şefkatlü **[73b]** söz söylesinler, niteki evlâdlarına şefkatlü söz söylenmesin isterler. (9)

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا﴾ Tahkîkan ki şol kimseler ki sitem cihetinden öksüzlerin emvâllerin yerler ﴿إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾ bir nesne yemezler illâ karınları dolusu âteş. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki Hakk te'âlâ rûz-i kıyâmette bir tâ'ifeyi gûrlarından bu gûne gönderir ki ağızlarından âteş alevi çıkar. Hâzır olanlar su'âl ettiler ki yâ Rasûlallâh onlar kimdirler? Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu, İşitmediniz mi Hakk te'alâ buyurur[149] ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ Ve yakında bir 'alevli âteşe dâhil olurlar. (10) ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ Hak 'azze ve celle size uşaklarınızın mîrâsı şânında fermân eder. Bu icmâldir, tafsîli budur ki ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ erkeğe iki dişi hissesi gibi olur ya'nî kaçan meyyitin uşakları kalır, mîrâsından iki pay erkeğin ve bir pay dişi alır. ﴿فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ﴾ Pes uşaklar iki yâ ikiden yukaru sâf karılar olursa ﴿فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ onlara olur meyyitin koduğu şeyin iki üleşi ﴿وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ ve eğer uşak yalnız bir dişi olsa mîrâsın yarısı ona olur. ﴿وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ﴾ Ve meyyitin atasına ve anasına her birisine altıdan bir olur meyyit mîrâs bıraktığı şeyden ﴿إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾ eğer meyyite uşak var ise. ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ﴾ Pes eğer uşak yok ise ﴿وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ﴾ ve hâlbuki yalnız pederi ve mâderi onun mîrâsın aldılar ﴿فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ mîrâsın üçten biri anasına olur. Çün verâseti peder ve mâdere mahsûr kıldı ve ananın hissesin mu'ayyen etti, mukarrer oldu ki bâkî kalan pederin hissesidir. ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ﴾ Pes eğer müteveffâ olan kimseye birâderler var ise anasına altıdan bir hisse olur ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ bir ısmarlamaktan sonra ısmarlanmış ola ya'nî müteveffâ hâl-i hayâtında onu ısmarlamış ola yâ bir borçtan sonra ki müteveffânın zimmetinde ola. Hâsıl-ı kelâm bu ki vasiyye ve deyn verildikten sonra erbâb-ı istihkâk mu'ayyen olan hisselerin alırlar. **[74a]** ﴿آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا﴾ Pederleriniz ve oğullarınız bilmezsiz nef' cihetinden kankısı size ziyâde yakındır. Ya'nî 'usûlünüzden ve fürû'unuzdan dünyâda ve âhirette size nef' edeni bilmezsiz, hemân evlâ budur ki Hakk te'âlâ buyurduğu şey üzere iktisâr edip veresenizi biri biri üzere tafdîl etmeyesiz. ﴿فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ﴾ Ahkâm-ı

149 Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır ts, IV/170.

mezbûre Tanrı katından mu'ayyen hisseler olduğu hâlde meşrû' oldu. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle veresenin merâtibine dânâ sihâmı takdîr etmesinde dürüst hükm edicidir. (11)

﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ﴾ Ve size ey kişiler, karılarınızın mîrâs koydukları şeyin yarısı olur ﴿إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ﴾ eğer onlara uşak yok idi. ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ﴾ Pes eğer onlara uşak var ise ﴿فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ﴾ size ey kocalar onların mîrâsından dörtte bir olur ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ bir vasiyyetten sonra ki ona karılar sifâriş edeler yâ bir borçtan sonra ki müteveffâ olan karıların zimmetinde olur ﴿وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ﴾ ve siz mîrâs koyduğunuz şeyden karılarınıza dörtten bir olur hâh karı bir olsun, hâh ziyâde cümleleri ba'dehû 'ale's-seviyye müşterek olurlar ﴿إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ﴾ size uşak yok ise. ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ﴾ Pes eğer size bir uşak var ise ﴿فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ﴾ bıraktığınız mâldan sekizden bir onlara olur ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ bir ısmarlamaktan sonra ki siz onunla ısmarlarsız yâ bir deynden sonra ki zimmetinizde ola. ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً﴾ Ve eğer mîrâsı alınan kişi uşaksız ve pedersiz olsa ﴿أَوِ امْرَأَةٌ﴾ kişi üzere ma'tûftur, ya'nî yâhûd o gûne bir karı olsa ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ ve hâlbuki ol kişiye anadan bir kardaş yâ bir bacı ola ve karıya dahi böyle bir kardaş yâ bir bacı olıcak ﴿فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ﴾ bu birâder ve hemşîrenin her birisine yalnız olunca altıdan bir olur. ﴿فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ﴾ Pes eğer ana ve uşakları birden ziyâde olurlar ise ﴿فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾ onlar üçten birde ortak olurlar, erkek ve dişileri berâber alırlar. ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ Bu âyetlerde mezkûr olan [lafz-ı *ev* tahyîr içündür.] Zîrâ mümkindür ki müteveffâ üzere borç ola ve vasiyyet ede ve kâbildir ki birisi ola ﴿غَيْرَ مُضَارٍّ﴾ ol hâlde ki vasiyyet eden vasiyyetinde yâ ikrârında vereseye zarâr etmeye ki sülüsten ziyâde vasiyyet ede. Yâ üzerine **[74b]** borcu olmayana borçla ikrâr eyleye, tâ ki veresesine mâlı değmeye. ﴿وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ﴾ Lafz-ı *vasiyyet*, *gayra mudârr*ın mef'ûlüdür. Pes ma'nâ böyle böyle olur ki Tanrı'dan sâbit olan vasiyyete ki üçten birdir yâ ondan eksik, zarar etmeye. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ veresesine zarar kasd edenin niyetine dânâdır, 'ukûbetini ta'cîl etmez. (12)

﴿تِلْكَ﴾ Öksüzlerin ve vesâyânın ve mîrâsın şânında mezkûr olan ahkâm ﴿حُدُودُ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın sınırlarıdır. ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kim Hudâ'nın ve rasûlünün fermânların kabûl edip ahkâm-ı mezkûreyi yerine getirir ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ onu bir bâğlara girdirir ki onların eşcârı altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler ﴿وَذَلِكَ

﴿الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ dahi behişte hulûd vasfı üzere girmeleri ulu kurtulmaktır. (13) ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ﴾ Ve her kim Tanrı'nın ve rasûlünün fermânına mutî' olmayıp helâl ve harâmdan ta'yîn ettiği sınırları 'alâ tarîki'l-istihlâl tecâvüz eder, ﴿يُدْخِلْهُ نَارًا﴾ onu bir âteşe dâhil kılar ﴿خَالِدًا فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmeti takdîr ettiği hâlde ﴿وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ ve ona bir hôr edici işkence olur. (14) ﴿وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ﴾ Ve karılarınızdan şol karılar ki zinâ fi'line mürtekib olurlar ﴿فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ pes siz ey hükkâm-ı şerî'at, sizden ya'nî mü'minlerin 'adlinden dört kimse üzerlerine şehâdet etmeğe taleb edin. ﴿فَإِنْ شَهِدُوا﴾ Pes bu dört kimse onların zinâsına şehâdet ederlerse ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ﴾ onları odalarda alıkoyun ﴿حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ﴾ ol vakte dek ki melekü'l-mevt ervâhların kabz eder ﴿أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ yâ Tanrı te'âlâ onlara bir yol kıla ki habsden halâs eden haddi kendülere ta'yîn eyleye. (15)

﴿وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ﴾ Ve sizden ey kişiler gürûhu, muhsan ve muhsan olmayan şahs zinâyâ ki irtikâb ederler ﴿فَآذُوهُمَا﴾ onları ta'nîf ile rencîde kılın, ﴿فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا﴾ pes eğer ettikleri işten rücû' edip ahvâllerin ıslâh ederler, ta'nîflerinden vaz geçin. Pes bu iki hükm zinânın haddiyle mensûh oldular. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk te'âlâ kullarının tevbesin hemîşe eyü kabûl edip kendülerin çok esirger. (16) ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki **[75a]** tevbenin kabûl olunması Tanrı te'âlâ üzere va'desi muktezâsıyla emr-i mahtûm gibidir, ﴿لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ şol kimseler ki kabâhati bilmezlikle işlerler ﴿ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ﴾ sonra yakın zamân geçmeden ya'nî mevt hâzır olmadan peşîmân olup rücû' ederler, ﴿فَأُولَئِكَ﴾ pes ol gürûh ﴿يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Tanrı te'âlâ üzerlerine merhametle rücû' edip günâhların setr eder ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ve Îzid 'azze ve celle tevbe edenin ihlâsına dânâ idi, eşyâyı mahallinde vaz' edip tevbe edene 'ikâb etmez. (17) ﴿وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ Ve kabûl-i tevbe olmaz şol kimseler ki yaramazlıklar işlerler, ﴿حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمْ الْمَوْتُ﴾ tâ kim ölüm birilerine müheyyâ' oldukta ﴿قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ﴾ söyler 'ale't-tahkîk ettiğim kabâyihden şimdi rücû' ettim. ﴿وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ Ve ne şol kimselerin tevbesi makbûl olur ki ölürler ve hâlbuki kendüler küfr üzere müstemirr olmuşlar. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki nifâk ve küfr üzere musırr oldular, ﴿أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ âhirette onlara bir derdli işkence âmâde kıldık. (18)

Getirdiler ki resm-i câhiliyyet böyle idi kim bir kimse geçindikde veresesinden bir şahs gömleğini meyyitin karısı üzere salup der, buna ben ehakk u

evlâyım. Ondan sonra istese mehr-i sâbıkla ona tasarruf ederdi yâhûd onu bir gayrı kimesneye evlendirip kebînini kendüsi alırdı yâhûd tezevvücden onu men' ederdi, tâ ki karı nefsini birkaç akçe ile ondan âzâd ede. Kaçan İslâm'la müşerref oldular, Hakk te'âlâ kendülerin ol fi'lden nehy edip buyurdu.[150] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا﴾ Size câ'iz değildir ki karıları zûr ile mîrâs edersiz. Bu mahalle dek hitâb meyyitin evliyâsınadır. Ondan sonra ezvâca hitâb edip buyurdu. ﴿وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ﴾ Ve siz ey ezvâc makûlesi, her hâlde karıları sû-i 'işretle incitmen, tâ ki kendülere verdiğiniz şeyin bir mikdârın alasız ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ meğer ol vakt ki kubhu âşikâre edici bir bed fi'l getireler yâ'nî nüşûz yâ sû-i 'işret yâ libâs-ı 'iffeti hal' etmek gibi eşyâyı işleyeler. ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ Ve eyülikle onlarla zindegânîlik edin. ﴿فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ﴾ Pes eğer onlardan ağırlandınız ﴿فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا﴾ şâyed ki bir nesneden ağırlanırsız **[75b]** ﴿وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ onun içinde çok eyülik kılar ya'nî karılardan ağırlanmak sebebiyle ayrılman, zîrâ gâh olur ki nefs kendüye hayırlı olan şeyi kerâhet eder. (19)

﴿وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ﴾ Ve eğer bir karıyı tatlîk edip yerine bir karı alınmak istersiz ﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا﴾ ve hâlbuki tatlîklerin murâd ettiğiniz karıların birisine çok mâl verdiniz, ﴿فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ ondan bir az nesne alman. ﴿أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾ Âyâ sitem ve âşikâre günâh ettiğiniz hâlde onu alırsız. Bu istifhâm tevbîh içündür ya'nî onu almamak gereksiz. (20) ﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ Ve niçe onu alırsız ve hâlbuki biriniz birinize yetişmiştir. *Efdâ* bunda cimâ'dan kinâyedir. ﴿وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ Dahi sizden bir muhkem 'ahd aldılar ve o 'akd mahallinde vâki' olan îcâb ve kabûldür. (21) Getirdiler ki zamân-ı câhiliyyede ba'zı cühelâ pederlerinin 'avratların evlenirlerdi. Hakk te'âlâ onları ondan nehy edip buyurdu.[151] ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ Ve karılardan evlenmen, şol karıları ki pederleriniz onları evlenmişti. ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ Nehyden lâzım olan ma'nâdan istisnâdır. Pes ma'nâ böyle olur ki bu gûne nikâh sebebiyle 'ikâba müstehak olursuz, meğer bir nikâh geçmiş ola kim onun günâhı sizden 'afv olunmuştur. ﴿إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا﴾ Bî-şübhe ki ol nikâh bir zişt[152] 'amel ve ehl-i mürüvvet katında

150 el-Beyzâvî, I/210.

151 el-Vâhidî, s. 108.

152 Çirkin.

bir mebgûz fi'l idi, zîrâ hîç bir millette mübâh olmadı. Ve ol nikâhtan tevellüd eden uşağa eşrâf-ı 'Arab maktâ derlerdi ﴿وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ ve onu işleyenin yolu gâyetle bir bed yol idi. (22)

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ Analarınız üzerinize harâm oldu ﴿وَبَنَاتُكُمْ﴾ ve kızlarınız ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ﴾ ve bacılarınız ﴿وَعَمَّاتُكُمْ﴾ ve pederlerinizin hemşîreleri ﴿وَخَالَاتُكُمْ﴾ ve analarınızın hemşîreleri ﴿وَبَنَاتُ الْأَخِ﴾ ve karındaşlarınızın kızları ﴿وَبَنَاتُ الْأُخْتِ﴾ ve bacılarınızın kızları ﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ ve size süt veren analarınız ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴾ ve sütten olan hemşireleriniz ﴿وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ﴾ ve karılarınızın anaları ﴿وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ﴾ ve kucaklarınızda ya'nî beytinizde olan karılarınızın kızları. ﴿مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾ Ol karılardan ki siz onlara duhûl ettiniz ya'nî bu mezbûr **[76a]** olan karıların nikâhı üzerinizde harâm oldu. Ve duhûl ettiğiniz karıların kızlarına nikâh etmeniz dahi üzerinize harâm oldu, ﴿فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾ pes ol karılara duhûlünüz vâki' olmadıysa. Ancak 'akd-i nikâh hâsıl olmuştu, ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize günâh olmaz eğer onları evlenirsiz. ﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾ Dahi arkalarınızdan olan oğullarınızın karıları üzerinize harâm oldu ﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾ dahi iki bacı arasında nikâhta cem' etmek üzerinize harâm oldu. ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ Meğer ol nikâh ki zamân-ı sâbıkta geçti ya'nî iki bacı arasında cem'in tahrîmi nâzil olmadan evvel vâki' olan nikâh 'afv olundu. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا﴾ Bî-şekk kim Hakk te'âlâ çok mağfiret edicidir ki câhiliyye 'asrında bu işi edene mağfiret etti, ﴿رَحِيمًا﴾ İslâm'da bu fermânı yerine getireni gâyetle esirger. (23)

Hazret-i Ebû Sa'îd el-Hudrî radıyallâhu 'anh nakl etti ki Evtâs tâ'ifesin yağma ettiğimizde gâzîlere hayli mâl hâsıl oldu ve onun cümlesinden bir mikdâr muhsan karılar var idi. Onlarla cimâ' etmekten ictinâb edip Hazret'e su'âl eyledik. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel kıldı.[153] ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ﴾ Ve karılardan kocası olanlar dahi üzerinize harâm oldu, ﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ meğer ol muhsan karılar ki [sağ] elleriniz mâlik oldu ya'nî kocalı olan karıların nikâhı size câ'iz değildir, illâ ol kocalı karılar ki küffârdan yağma ettiniz, zîrâ onlar size mülk-i yemîn olmuşlar. ﴿كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ bu mezkûr olan esnâfın nikâhının tahrîmini üzerinize yazmak yazdı. Bilinmek gerek ki bu esnâftan mâ'adâ birkaç sınıfın hürmeti hadîs-i şerîfle sâbit olmuştur. Bi-

153 el-Beğâvî, II/192.

risi bu ki bir karıyı karındaşı kızıyla yâ bacısı kızıyla nikâhla bir yerde cem‘ olunmaları. Ve kalanların tafsîli kütüb-i fıkıhta mestûrdur. ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ﴾ Ve bunda mensûs olanların mâ-‘adâsı size helâl kılındı, ﴿أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ tâ ki emvâlinizle karıları isteyesiz, ol hâlde kim tezevvüc ile ta‘affüf edip zinâ ediciler olmayasız. ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ﴾ Pes şol şey ki onunla onlardan istimtâ‘ ettiniz ya‘nî ey kişiler karılardan ki cimâ‘la yâ ‘akd-i nikâhla intifâ‘ edersiz **[76b]** ﴿فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ mehirlerin kendülere verin, zîrâ mehir istimtâ‘ mukâbelesinde ﴿فَرِيضَةً﴾ mukarrer ve mu‘ayyen olduğu hâlde. ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ﴾ Ve üzerinize ey ehl-i îmân, günâh olmaz ol nesnede ki takdîr olunan mehirden sonra biri birinizle rızâlaştınız ya‘nî mehir ta‘yîn olunduktan sonra eğer kişi mehir üzere bir şey ziyâde ederse yâ karı mehrinden bir mikdâr şey hibe ederse üzerlerine ondan bir günâh müterettib olmaz. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا﴾ Bî-şekk Hakk te‘âlâ mesâlihi kemâl üzere bilicidir, ﴿حَكِيمًا﴾ ahkâmı mahallinde yahşi vaz‘ edicidir. (24)

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا﴾ Ve sizden her kimse ki ziyâde mala eli yetişmez ﴿أَنْ يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ tâ ki îmâna gelmiş hâtunları evlene, ﴿فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ [sağ] elleriniz mâlik olduğu karıları evlensin ﴿مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ îmâna gelmiş câriyelerinizden oldukları hâlde. ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ﴾ Ve Îzid celle celâluhû îmânınıza dânâ-terdir ya‘nî îmân sebebiyle aranızda olan tefâvütü Hakk sübhânehû ve te‘âlâ yahşi bilir. Pes size lâyık olan oldur ki îmânın fazîletin mülâhaza edesiz. Zîrâ çok olmuştur ki bir karavaş îmân sebebiyle îmânsız hâtundan yeğrek oldu. ﴿بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ﴾ Biriniz birinizdendir ya‘nî siz ve kullarınız mütenâsipsiz, zîrâ cümleniz Hazret-i Âdem ve Havvâ'dan husûle geldiniz. ﴿فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ﴾ Pes ol karavaşları iyelerinin destûruyla evlenin ﴿وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ ve mehirlerin mâlikleri izniyle kendülere teslîm edin ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ eyülikle ki ne eksik veresiz ve ne mümâtale edesiz. ﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ﴾ Karavaşları nikâh edin ol hâlde ki erbâb-ı ‘iffet olalar, âşikâre zinâ edici olmayalar ﴿وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾ dahi ol hâlette ki gizlide yârân edinmiş olmayalar. ﴿فَإِذَا أُحْصِنَّ﴾ Pes kaçan tezevvücle muhsan kılınırlar, ﴿فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ﴾ eğer bir bed fi‘l ile gelirler ya‘nî zinâ ederlerse ﴿فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنْ الْعَذَابِ﴾ üzerlerinedir hâtunlar üzerine mu‘ayyen olan şeyin yarısı, işkenceden ya‘nî hadden. ﴿ذَٰلِكَ﴾ Karavaşları evlenmek ﴿لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ﴾ sizden ol kimseyedir ki korkar zinâya düşe, ergen kalırsa. ﴿وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Ve karavaşların **[77a]** evlenmesinden sabr etmeniz size hayırludur. Hadîs-i şerîfte gel-

miştir ki hâtunlar evin salâhıdır ve karavaşlar onun helâkı. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾[154] Ve Tanrı te'âlâ sabr etmeyenin kusûrun çok 'afv eder, kulların ziyâde esirger ki karavaşlara evlenmeğe kendülere ruhsat verdi. (25)

﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle ister ki size helâl ve harâmın ahkâmını beyân ede ﴿وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve ister ki sizden esbak olan kimselerin yollarına sizi hidâyet eyleye ﴿وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ ve ister ki günâhlarınız mağfiret ede. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ mesâlihi eyü bilir, her şeyi kemâ yenbagî mahalline vaz' eder. (26) ﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ Bu cümle te'kîd ve mübâlağa içün mükerrer oldu. ﴿وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴾ Ve şol kimse ki nefslerinin ârzûsuna peyrevlik ettiler, isterler ki siz tarîk-i Hakk'tan bir ulu sapmak sapasız. (27) ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ﴾ Îzid 'azze ve celle ister ki sizden ahkâmı yüngül ede ki ümem-i mâziyye üzere olan tekâlîfi üzerinize meşrû' kılmadı. ﴿وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا﴾ Ve âdemoğlu zebûnluğa mülâzım olduğu hâlde yaradıldı, pes lâ cerem ahkâm üzerine sebk[155] kılındı. (28) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kimseler! ﴿لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ Emvâlinizi aranızda gasb ve ribâ ve kumarla yemen, ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ meğer şurût sıhhate câmi' bir bey' u şirâ ola kim bâyi' ve müşterînin hoşnûdluğundan sâdır ola ki o size mübâhtır. ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ Ve nâ-ma'kûl işlerin irtikâbı sebebiyle cânlarınızı öldürmen, ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ bî-şübhe ki size ey ümmet-i Muhammed, Tanrı te'âlâ çok merhametli idi ki Benî İsrâ'îl üzere olan tekâlîfle sizi mükellef etmedi. (29)

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا﴾ Ve her kim te'addî ve sitem cihetinden menhî olan umûru işler, ﴿فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا﴾ yakında onu bir âteşe ya'nî dûzaha dâhil kılarız ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ ve onun cehenneme dâhil olunması Îzid 'azze ve celle üzere bir âsân iş idi. (30) ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ Eğer men' olunduğunuz eşyânın ulu günâhlarından ictinâb edersiz ﴿نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ ufak suçlarınızı sizden tecâvüz ederiz ve onları mahv ederiz. ﴿وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ Ve sizi şerîf mekâna ya'nî behişt-i câvidâna girmiş kılarız. Bilinmek gerek ki günâhlardan **[77b]** kebâ'ir kankı olduğunda 'ulemâ ihtilâf etmişler. Akreb-i akvâl budur ki kebîre şol günâhtır ki onu işleyen üzere şâri' bir hadd ta'yîn etmiş ola yâ onu işleyenin hakkında bir sarîh va'îd ve tehdîd vârid olmuş

154 el-Beyzâvî, I/214.

155 Dökmek, kalıba sokmak

ola. (31) ﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ Ve ârzû etmen şol şeyi ki Tanrı te'âlâ onun sebebiyle birinizi biriniz üzere ilerü tuttu. ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا﴾ Kişilere kazandıkları şeyin sevâbından bir behre var ﴿وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ ve karılara kazandıkları nesnenin ecrinden bir hisse var, ya'nî kişiler ve karılar ettikleri a'mâl sebebiyle kendülere bir ecir hâsıl olur. Pes ecr-i cezîle 'amel ile tâlib olun, ne hased ve temennâyla. ﴿وَاسْأَلُوا اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan taleb edin ﴿مِنْ فَضْلِهِ﴾ kendü kerem ve ihsânından, ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle her nesneye gâyetle dânâdır. (32)

﴿وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ﴾ Ve her mâl makûlesine mu'ayyen vârisler kıldık. ﴿مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ Lafz-ı *küll* beyândır. Ol mâl makûlesi ata ve ana ve yakın hısımlar ba'de'l-mevt bıraktıkları mâldır. Getirdiler ki sâbıkta resm böyle idi ki bir kimse bir kimse ile bu vech üzere 'ahd ü güft bağlardı ki düşmanım düşmanındır, dostum dostundur, üzerine diyet verilmesi lâzım gelirse ben onu edâ ederim ve üzerime lâzım gelirse sen onu eda eyle ve sen benim mîrâsımı alırsın ve ben senin mîrâsını alırım. Ve böyle mukarrer olmuştu ki bu gûne 'ahd bağlayan kimse verese ile mîrâstan altıda bir alır. Kaçan mîrâsın âyetleri nâzil oldu, sahâbe-i kirâmın biri söyledi, yâ Rasûlallâh, aramızda ba'zı kimseler var ki aralarında 'ahd ü güft vâki' olmuştu. Hakk te'âlâ onlara hîç bir hisse ta'yîn etmedi, bu âyet nâzil oldu.[156] ﴿وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ Ve şol kimseler ki sağ ellerinizle kendüleriyle peymân bağladı, çün 'ahd ü güft edenlerin ekseri mu'âhede mahallinde sağ ellerle tutuşurlar, onun içün 'akd onlara nisbet olundu. Ve illâ fi'l-hakîka 'akdi eden iki şahstır. ﴿فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾ Pes ol 'ahd ü güft edenlere hisselerin ki altıdan birdir, verin. Bu âyet-i kerîme ulü'l-erhâm âyetiyle mensûh oldu. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk te'âlâ her nesne üzere muttali' idi. (33)

Mervîdir ki Sa'd bin er-Rebî'in zevcesi **[78a]** Ceybe hâtun nüşûz etti, zevci Hazret-i Sa'd radıyallâhu 'anh onun çehresine bir tabanca vurdu. Ceybe pederi Sâbit bin Kays'a şikâyet etti, ol dahi kızın alıp Hazret'in huzûr-ı 'izzetine ahvâlini 'arz eyledi. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem fermân etti ki Sa'd'dan kısâs ala. Ceybe kısâs almasına müheyyâ olıcak, Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[157] ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ Kişiler karılar üzere tasallut edip

156 el-Beğâvî, II/206.

157 el-Vâhidî, s. 110.

durmuşlar ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ ol nesne ile [ki] Tanrı te'âlâ birilerin birileri üzere ilerü tuttu. Ya'nî Tanrı te'âlâ kişileri karılar üzere müstevlî kıldı. Ol sebeb ile ki kişileri karılar üzere kemâl-i 'akl u 'ilmle ve kemâl-i savm u salât ile ve imâmet ve peygamberlikle ve niçe mezâyâ ile tafdîl eyledi. ﴿وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ Ve karıların nikâhında ve nafakalarında emvâllerinden bezl ettikleri şey sebebiyle karılar üzere müstevlî oldular.

Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu, Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu, biz bir şey istedik ve Hakk celle ve 'alâ bir şey istedi. Ve Hakk celle ve 'alânın istediği şey yeğrekdir.[158] ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ﴾ Pes güzel 'amellü hâtunlar kocalarının hukûkunda durmuşlar ﴿حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ﴾ müşâhed olmayan nesneyi saklayıcılar. Ya'nî kocalarının gıybetinde nefs ve mâldan hıfzı lâzım olan eşyâyı hıfz ederler ﴿بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ kendülere sakladığı şey sebebiyle. Ya'nî Hakk te'âlâ karılar içün mehr ve nafakayı ve sâ'ir hukûku koca üzere îcâb ettiği mukâbelesinde hıfzı lâzım olan eşyâyı kocalarına saklarlar. ﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ﴾ Ve şol karılar ki 'isyânların mülâhaza edersiz, ﴿فَعِظُوهُنَّ﴾ onlara pend ü nasîhat verin ﴿وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ﴾ ve yataklarda onları mehcûr edin, ya'nî kendülerle bir yorganda yatman ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ve onları vurun. Ba'zı 'ulemâ buyurdu ki va'z onlara ol zamân olur ki 'isyânları mütevakki' ola ve hecr onlara ol vakt iktizâ eder ki 'isyânları zâhir ola ve vurmak ol mahal müstahsen olur ki 'isyânları mükerrer ola. ﴿فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ﴾ Pes eğer size fermân-berlik edip hâhişinize göre hareket ettiler, ﴿فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾ îzâ kasdıyla üzerlerine bir yol taleb etmen. **[78b]** ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا﴾ Bî-şübhe ki Îzid 'azze ve celle 'ale'd-devâm yücelikle, büzürglükle muttasıf idi, ondan hazer edip 'avratlarınız bî-sebeb sitem etmen. (34)

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا﴾ Ve eğer kişiyle 'avrat arasında hilâf mülâhaza ettiniz ﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ﴾ kocanın ekâribinden hükûmet etmeğe bir kimse gönderin ﴿وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا﴾ ve karının ekâribinden dahi dâverlik etmeğe bir kimse gönderin. ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ Eğer ol iki hakem zevceynin ıslâh-ı hâllerine sa'y ederler Hakk te'âlâ kişiyle 'avrat arasında tevfîk eder. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾ Tahkîkan Îzid celle celâluhû zevceynin ahvâline dânâ hakemeynin mekâsıdından yahşi âgâh idi. (35) ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا﴾ Ve Tanrı'ya perestiş edin ve ona bir nesne ortak kılman ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ve peder ve mâ-

158 el-Vâhidî, s. 110.

dere çok eyülik edin ﴿وَبِذِي الْقُرْبَى﴾ ve yakın hısımlık iyesi olana dahi ﴿وَالْيَتَامَى﴾ ve öksüz olanlara dahi ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve yoksullara dahi ﴿وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى﴾ ve yakınlık iyesi konşuya dahi ﴿وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ ve uzak hem-sâyeye dahi ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ ve taleb-i 'ilm gibi güzel işte yoldaş olana dahi ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve konuğa dahi ﴿وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ ve sağ elleriniz mâlik olduğu kimselere ya'nî dest-i tasarrufunuzda olan kullar ve karavaşlara dahi eyülik edin. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ Bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle sevmez ol kimseyi ki mezkûr olan esnâfın âşinâlıklarından istinkâf edip onlar üzere nâzendelik ederdi. (36)

﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ﴾ Hil'at-i medhle endâmları müşerref olmasun şol kimselerin ki emvâllerin tarîk-i Hakk'ta infâk etmekte imsâk ederler ﴿وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ﴾ ve halka dahi imsâk etmeğe emr ederler ﴿وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve Tanrı te'âlânın ni'metinden kendülere verdiği nesneyi saklarlar. ﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ Ve Yehûd tâ'ifesi içün bir hôr edici işkence âmâde kıldık. Bu âyet Yehûd tâ'ifesi hakkında nâzil oldu. Kaçan Ensâr cemâ'atine nasîhat tarîkiyle derlerdi, emvâlinizi infâk etmen, zîrâ yoksulluktan üzerinize korkarız.[159] (37) ﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ﴾ Dahi cehennem işkencesin âmâde kıldık şol kimselere ki halka riyâ etmek içün emvâllerin bezl ederler ﴿وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ **[79a]** ve ne Tanrı'nın vahdâniyyetine ve ne rûz-i cezânın olmasına tasdîk ederler ve onlar Mekke'de sâkin olan müşriklerdir Hazret'in 'adâvetinde leşker cem'i içün emvâllerin tebzîr ederlerdi. ﴿وَمَنْ يَكُنْ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾ Ve her kim ki iblîs ona yâr-i dem-sâz olur güzel a'mâlden dûr olur ki iblîs-i şakî gâyetle yaman dem-sâzdır. (38)

﴿وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Ve küffâr üzere kankı şey müterettib olurdu eğer Tanrı'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın vukû'una îmân getirseydiler ﴿وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ﴾ ve Îzid celle ve 'alâ kendülere verdiği şeyden yolunda sarf etseydiler ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا﴾ ve Hak tebârake ve te'âlâ onların akvâl u ef'âline dânâ idi, pes onların sezâların verir. (39) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ Bî-şekk Tanrı te'âlâ bir küçük karıncanın vezni kadar sitem etmez. ﴿وَإِنْ تَكُنْ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾ Ve eğer ol miskâl-i zerre denlü iş bir güzel iş idi sevâbını kat kat eder. ﴿وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ Ve fazl-ı rahmetiyle müstehak olan cezâdan sonra kendü katında bî-endâze ihsân eder. (40) ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ﴾ Pes küffârın hâli nice olur kaçan her geçmiş ümmetten bir güvâh getiririz ve

159 el-Vâhidî, s. 111.

o her ümmetin peygamberidir ﴿وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ ve seni bu peygamberler üzere güvâh getiririz ki onların sıdk-ı makâline şehâdet edesin. (41) ﴿يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ﴾ Ol gün ki enbiyânın şehâdeti içinde vâki' olur küfr edenler ve peygambere mutî' olmayanlar ârzû ederler ki ﴿لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ﴾ zemîn kendülerle rast kılına ya'nî meyyitler gibi defn olunalar. Yâ toprak olmaktan kinâyet ola niteki Hakk te'âlâ buyurdu, ﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَالَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا﴾[160] Ve'l-hâsıl şiddet-i hevl u hesâbdan ma'dûm olmalarını temennî ederler. ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ Ve kudretleri olmaz ki Tanrı'dan bir söz saklayalar zîrâ a'zâları üzerlerine şehâdet eder. (42)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى﴾ Namâza yaklaşman sarhôş olduğunuz hâlde ﴿حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ ol vakte dek ki ayıklanup namâzda kırâ'at ettiğiniz şeyi bilesiz. ﴿وَلَا جُنُبًا﴾ Dahi cenâbetle olduğunuz hâlde namâza yaklaşman ﴿إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ﴾ meğer yolda gidiciler olasız ya'nî her vaktte cünüb iken namâza yaklaşman meğer ol vaktteki müsâfir olup yanınızda su bulunmaya **[79b]** ol mahal teyemmüm edip namâz kılsanız câ'izdir, ammâ gayrı vaktte câ'iz değildir ﴿حَتَّى تَغْتَسِلُوا﴾ sizde yıkanmak vâki' olmayınca. Ve bu İmâm-ı Şâfi'î katındadır ammâ İmâm-ı A'zam katında her mahal ki 'özr bulunur teyemmüm cenâbeti ref' eder. ﴿وَإِنْ كُنتُمْ مَرْضَى﴾ Ve eğer hastalar olursuz ki ve korkarsız suyun isti'mâlinden size bir zarar erişe ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ yâ bir yol üzere olsanız ki içinde su bulunmaya ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾ yâ sizden bir kimse helâdan gelip ehadü's-sebîleynden onda kendüden bir nesne çıkmasıyla hades etmiş olsa ﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ yâ karılara mübaşeret-i fâhişe etmiş olsanız ki iki ferc mülâkat edip âlet münteşir ola ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً﴾ bu ahvâlden sonra su bulmazsanız ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ yeryüzünde bir pâk nesne kasd edin ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾ pes ayalarınızla yeryüzün urup yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere dek silin. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ Bî-şübhe Hudâ celle ve 'alâ hemîşe bu iki sıfatla muttasıf idi ki işi size böyle kolay edip size ruhsat verdi. (43) ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki Tevrât'ın ma'rifetinden bir behre kendülere verildi ﴿يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ﴾ gümrâhlığı satun alırlar ya'nî hidâyeti dalâlete tebdîl ederler ﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ﴾ ve isterler ki siz ey ehl-i îmân, doğru yolu yitiresiz. (44)

---

160 Biz gerçekten sizi yakın bir azap ile uyardık. Kişi kendi ellerinin önceden yaptıklarına bakacağı gün **kâfir de "Ah, keşke toprak oluverseydim." diyecek**. Nebe' 78/40.

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ düşmanlarınızı sizden eyü bilir ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا﴾ ve umûrunuza temşiyet verüp ahvâlinize müstevlî olmağa Tanrı te'âlâ kâfîdir ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا﴾ ve düşmanlarınız üzere yardım etmeğe Tanrı te'âlâ besdir. (45) ﴿مِنْ الَّذِينَ هَادُوا﴾ Dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün edenlerden bir gürûh ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ sözü yerlerinden tagyîr ederler ya'nî Tevrât'ta sâbit olan Muhammedü'l-Mustafâ'nın na'tını saklarlar ﴿وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا﴾ ve derler sözünü işittik ﴿وَعَصَيْنَا﴾ ve fermânına mutî' olmadık. ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ Dahi derler işittirilmiş olmadığın hâlde işit. Bu söz zemm ve medhe muhtemildir. Zemm olduğunda ma'nâsı bu olur ki güzel söz işittirilmiş olmadığın hâlde işit. Ve medh olduğu mahalde ma'nâsı bu olur ki yaman söz işittirilmiş olmadığın hâlde işit. ﴿وَرَاعِنَا﴾ **[80a]** Ve dahi derler bize mühlet ver tâ ki kelâmını fehm edelim. Bu söz dahi medh ve zemme muhtemildir. Vech-i medh mezkûr olandır, ve vech-i zemm bu ki bu söz lügat-ı 'İbrânî'de şetm ma'nâsın edâ eder. ﴿لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ﴾ Dillerin burdukları mahal ve dîn-i İslâma ta'n ettiklerinde ol sözleri derler ya'nî bu bâtıl maksadlar içün bu mübhem sözleri isti'mâl ederler. ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ Ve eğer onlar deseydiler sözünü işittik ve fermânına münkâd olduk ﴿وَاسْمَعْ﴾ ve sözümüzü dinle ﴿وَانظُرْنَا﴾ ve bizim hâlimize bak. ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ﴾ Elbette bu kelâm mezbûr olan nâ-şâyeste kelâmdan kendülere yeğrek ve ziyâde doğruluk idi ﴿وَلَكِنْ لَعَنَهُمْ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ﴾ velâkin îmânsızlıkları sebebiyle Hakk te'âlâ kendülerin rahmetinden dûr kıldı. ﴿فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ Pes bunlar hakka tasdîk etmezler illâ biraz ya'nî bir îmân getirirler ki o mu'teddün bih ve mu'teber değildir. (46)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ey şol kimseler ki Tevrât kendülere verildi, ﴿آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا﴾ indirdiğimiz nesneye ya'nî Kur'ân'a îmân getirin ﴿مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ sizinle olan kitâba tasdîk edici olduğunuz hâlde, ya'nî 'usûl-i dînde Kur'ân Tevrât'a muvâfıktı pes ona îmân getirin ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا﴾ ol vaktten esbak ki yüzlerde olan âsâr-ı mehâsini mahv edip enselerinin hey'eti üzere döndürürüz. ﴿أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ﴾ Yâhûd kendülerin rahmetimizden dûr kılarız. Niteki şenbe iyelerin rahmetimizden dûr kıldık ki kendülerin mesh edip maymûn kılığında ettik. ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ Ve Tanrı'nın fermânı olunmalıdır ya'nî îmâna gelmezseniz mev'ûd olduğunuz şey lâ mahâlete vâki' olur. (47) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ Bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle gufrân etmez bunu ki 'ibâdette kendüye ortak kılına. Zîrâ o bir günâhtır ki 'afvı kabûl etmez ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ ve şirkten öte günâhı istediği

kimseye gufrân eder ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ ve her kim Tanrı'ya ortak kıla ﴿فَقَدْ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe bir ulu günâh irtikâb etti. (48)

Getirdiler ki Yehûd tâ'ifesinden bir kaç kimse etfâllerin Hazret'in huzûr-ı sa'âdetine getirip dediler, yâ Rasûlallâh, bu uşakların hîç günâhı olur mu? Hazret sallalahu 'aleyhi ve sellem buyurdu, bunların üstüne henûz günâh yazılmadı. Pes dediler Hudâ'ya kasem ki biz bunlar gibi **[80b]** bî-günâhız zîrâ gündüzün günâhları gece bizden mahv olur ve gecenin günâhı gündüz bizden mahv olur. Hakk te'âlâ bunların sözünü bu âyetle redd edip buyurdu.[161] ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki günâhtan cânların pâk tutarlar? ﴿بَلْ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ﴾ Dedikleri söz yerinde değildir belki Hakk te'âlâ istediğini pâk kılar. ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ Ve ol gürûh 'azâb husûsunda hurmâ danesi arasında olan rişte[162] kadar sitem olunmazlar cezâları 'adl ile görülür. (49) ﴿انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾ Bak nice Yehûd tâ'ifesi Tanrı te'âlâ üzere yalanı peydâ ederler ki derler gündüzün günâhı gece bizden mahv olur ve gecenin günâhı gündüz. ﴿وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُبِينًا﴾ Ve bu yalan sâ'ir günâhları arasında bir âşikâre günâh olmağa bestir. (50)

Getirdiler ki Yehûd tâ'ifesinden Huyey bin Ahtab ve Ka'b bin el-Eşref bir cem'le Mekke'ye gittiler ki Kureyş'le bu minvâl üzere 'ahd ü güft edeler ki Muhammedü'l-Mustafâ ile cenk edeler. Kaçan ol mekâna vusûlleri oldu ol matlabların ru'esâ-yı Kureyş'e 'arz ettiler. Onlar kendülere dediler, siz ehl-i kitâbsız ve Muhammedü'l-Mustafâ dahi kitâb sâhibidir, muhtemeldir ki ona rücû' edesiz, sözünüzde sâdık iseniz putlarımıza secde edin tâ ki sözünüze i'timâd edelim. Bilâ-tevakkuf putlara secde ettiler. Ba'dehû Ka'b, Kureyş'e dedi, sizden otuz nefer ve bizden otuz şahs gelsün Ka'benin dîvârına sînelerin yapışdırıp Muhammed'in cengine 'ahd ü güft edelim. Sözün kabûl edip ol işi ettiler, sonra Ebû Süfyân onlardan su'âl edip dedi, biz bir ümmî kavmiz ve siz ehl-i kitâbsız, âyâ âbâmız ve ecdâdımızın âyîni haktır yâhud Muhammed'in dîni? Onlar cevâb verip dediler, Âyîniniz haktır ve siz doğru yol üzeresiz. Pes Hakk te'âlâ bu vak'adan haber edip buyurdu,[163] ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنْ الْكِتَابِ﴾ bakmaz mısın şol kimselere ki Tevrât'tan bir behre verildi

161 el-Beyzâvî, I/222.

162 İplik, şerit

163 el-Vâhidî, s. 113.

﴿يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾ Tanrı'dan özge ma'bûd olana ve bâtıl şeye tasdîk ettiler ﴿وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا﴾ ve küfr eden gürûhtan ötürü derler, bunlar ya'nî küffâr-ı Kureyş doğru yol bulmak cihetinden îmân getürenlerden yeğdirler. (51)

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ **[81a]** Ol muta'assıb ve müte'annit gürûh şol kimselerdir ki Tanrı te'âlâ kendülerin rahmetinden dûr kıldı. ﴿وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ﴾ Ve her kimseyi ki Tanrı te'âlâ rahmetinden dûr kılar ﴿فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا﴾ hergiz ona yardımcı bulamazsın ki ondan 'azâbı def' ede. (52) ﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ﴾ Yâhûd Yehûda pâdişâhlıktan bir behre mi var? İstifhâm bunda inkâr içündür ya'nî onlara ondan nasîb yoktur. Yehûd tâ'ifesinin zu'm-ı fâsidi bu idi ki mülk ve nübüvvete müstehak kendüleridir gayr kimse ona lâyık değildir. Ve bu sebebden 'Arab'dan mürsel olan peygambere mütâba'at etmezlerdi. Pes Hakk te'âlâ bu zu'm-ı fâsidlerin redd etti ki mülkten onlara bir behre yoktur. Ve 'alâ sebîli'l-farz olmuş olsaydı ﴿فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا﴾ hurmâ dânesinin arkasında olan çukur kadar, bir şey halka vermezlerdi. (53) ﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Belki Yehûd tâ'ifesi peygamber ve ashâbına hased ederler ol nesne üzere ya'nî nübüvvet ve kitâb üzere ki Îzid celle ve 'alâ onlara fazl u kereminden verdi. ﴿فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ﴾ Pes bî-şübhe Hazret-i İbrâhîm'in evlâdına ya'nî Hazret-i Mûsâ ve Îsâ ve Dâvûd'a verdik ﴿الْكِتَابَ﴾ kitâb-ı semâvî makûlesinden ya'nî Tevrât ve İncîl ve Zebûr'u ﴿وَالْحِكْمَةَ﴾ ve helâl ve harâmın ma'rifetini. ﴿وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾ Dahi âl-i İbrâhîm'e ulu pâdişâhlık verdik niteki Hazret-i Yûsuf'a ve Dâvûd'a ve Süleymân'a verildi. Pes Muhammedü'l-Mustafâ'ya ve ashâbına onlar gibi verse istib'âd olunmamak gerek. (54)

﴿فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ﴾ Pes Yehûd tâ'ifesinden bir bölük var ki İbrâhîm'in şânında mezkûr olan söze îmân getirdi ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ﴾ ve onlardan bir bölük var ki ondan i'râz etti ﴿وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا﴾ ve küffârın ta'zîbi içün bir alevli âteş dûzah bestir. (55) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾ Tahkîkan ki vahdâniyyetimizin delâ'iline küfr eden kimseler ﴿سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا﴾ yakında onları bir âteşe dâhil kılarız ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ her gâh ki derileri pişer onlardan özge deriler onlara değiştiririz ﴿لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ tâ ki işkencenin çâşnisin alalar. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk te'âlâ 'ale'd-devâm her nesne üzere galebe ile **[81b]** muttasıf idi. Bir kimse kendüyi küffârın ta'zîbinden men' etmez ﴿حَكِيمًا﴾ her şeyin hakîkatini kemâ yenbagî bilmek ile mevsûf idi ki hikmetin iktizâsına göre işi işler. (56) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve şol kimseler ki

îmâna gelip güzel 'amel işlediler ﴿سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ yakında onları bir bâğlara dâhil kılarız ki onların eşcârı altından ırmakları akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ ol hâlde ki içinde münkatı' olmayan müddette ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler ﴿لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾ onlara ol bâğlar içinde küdûrâttan pâk kılınmış hâtunlar var ﴿وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا﴾ ve onları dâhil kılarız bir pâyende[164] gölgelikte ki onu âfitâb zâyil kılmaz Ya'nî onları dâhil kılarız bir mekâna ki içinde kemâl-i râhat var. Çün 'Arabistân harâretli memlekettir ve onda kalın gölgeden eyü bir şey yokur. Kemâl-i râhat ve ârâm *zıll-ı zalîl* ile ta'bîr olundu. (57)

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا﴾ Tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ size fermân eder ki emânetleri erbâbına teslîm edesiz. Bu âyet egerçi Beyt-i Şerîf'in kilîd-dârı şânında nâzil oldu lâkin hükmü her emânete şâmildir. Getirdiler ki kaçan Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Mekke-i Mükerreme'yi feth eyledi Ka'be'nin miftâhını Osmân bin Talha'dan taleb edip Osmân vermesinden imtinâ' eyledi. Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ radıyallâhu 'anh mezbûrun elini burup miftâhı kendüsinden alıp Ka'be'nin kapusın açtı. Edâ-yı mâ-lezem ettiklerinden sonra Hazret-i Muhammedü'l-Muhtâr'ın 'ammisi Hazret-i 'Abbâs radıyallâhu 'anh söyledi, yâ Rasûlallâh, niteki zemzem-i şerîfin sakâlığını bana ihsân eyledin Beyt-i Şerîf'in kilîd-dârlığın dahi bana erzânî[165] kıl. Ol dem Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kıldı. Pes Server-i Kâ'inât Osmân bin Talha'yı çağırıp miftâhı kendüye verip buyurdu [166] خذوها يا ابى طلحة خالدة تالدة لا ينزعها منكم الا ظالم Ve bu âyet Osmân'ın îmânına sebeb oldu. ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ Dahi size fermân eder kaçan halk arasında hükûmet edersiz, cevrsiz hükûmet edesiz. ﴿إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ﴾ Bî-şübhe ki Îzid celle ve 'alâ şol şeyi ki size onunla pend verir güzel nesnedir. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle sözünüzü işidici ef'âlinizi görücüdür. (58)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! **[82a]** ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ Hudâ'nın fermânına mutî' olun ve peygamberin sözüne inkıyâd edin. ﴿وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ Dahi sizden fermân ashâbı olanlara mutî' olun. Ulü'l-emrden murâd Hazretin zamân-ı sa'âdetlerinde serdârlardır ve ondan sonra olan

164 1.Destek 2.Devamlılık

165 1.Ucuzluk 2. Liyâkat, yeterlilik

166 el-Beğâvî, II/238.

ümerâ ve vekîlleri ve kudât ve ümerâ-i leşker onlara münderecdir. Bil kim Hakk te'âlâ evvel ümerâya 'adl ile hükûmet etmeyi fermân eyledi ondan sonra sâ'ir halkı itâ'atlarına me'mûr kıldı, tâ ma'lûm ola ki hükkâm makûlesi mâdâm ki hakka tâbi'dirler, itâ'atleri her kimse üstüne farzdır. ﴿فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ﴾ Pes eğer bir nesnede husûmetiniz vâki' olursa ﴿فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ onu Hudâ'nın kitâbına ve peygambere hâl-i hayâtında ve vefâtından sonra sünnetine râci' kılın kim onlar onun hakîkatini size beyân ederler. ﴿إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Eğer Tanrı'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına îmân getirmiş idiniz ﴿ذَلِكَ﴾ Tanrı'nın kitâbına ve peygamberin kavline rücû' etmek ﴿خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ size yeğrekdir ve âkıbet cihetinden gâyetle iyidir. (59)

Getirdiler ki bir Yehûdî bir münâfıkla husûmeti vâki' olup bi-hasebi'l-iktizâ mürâfa'a olmak istediler. Yehûdî Seyyidü'l-Enâm'ın hükmüne hasmın da'vet eyledi. Münâfık Ka'b bin el-Eşref-i Yehûdînin hükmüne onu da'vet eyledi. Ba'dehû mahkeme-i 'aliyye-i nebeviyyeye mürâfa'aya çıktılar. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem şer'in muktezâsına göre Yehûdîye hükm eyledi. Münâfık ol hükme râzî olmayıp hasmına söyledi ki Hazret-i 'Ömer'i aramızda hakem kılalım. Pes Hazret-i 'Ömer'in huzûruna geldiler. Yehûdî dedi, yâ İbne'l-Hattâb, bu âdemle bir husûmetim var idi. Hazretin huzûr-i sa'âdetine çıktık Hazret bana hükm eyledi. Bu, ol hükme râzî olmayıp senin hükmünü istedi. Hazret-i 'Ömer radıyâllahu 'anh münâfığa eyitti ki Yahûdînin sözü vakı'a mutâbık mıdır? Söyledi, belâ, sözü dürüsttür. Pes Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh buyurdu ki mekânınızda durun ben size gelince. Hemân hânesine varıp kılıcın kuşanıp geldi, münâfığın kellesin mahallinden zâ'il kılıp buyurdu, Peygamberin hükûmetine râzî olmayana böylece hükm ederim. Ve ol günden Hazret-i **[82b]** 'Ömer radıyallâhu 'anh *Fârûk* ile telkîb olundu. Ba'dehû Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[167] ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki gümân ederler kim ﴿أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ 'ale't-tahkîk kendüler sana indirilen kitâba ve senden esbak indirilen kitâb makûlesine îmân getirdiler ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ﴾ isterler ki bâtıl ile hükûmet edine. Ya'nî Ka'b bin el-Eşref'in katına mürâfa'aya çıktılar. ﴿وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ﴾ Ve hâlbuki ona küfr etmeğe emr olundular. ﴿وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ Ve iblîs ister ki onları bir uzak azgunlık azdıra. (60)

167 el-Beyzâvî, I/224-225.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ﴾ Ve kaçan kendülere denilir, Tanrı te'âlânın kitâbında indirdiği hükme ve peygamberin hükmüne gelin ﴿رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴾ ehl-i nifâkı görürsün senin hükmünden dönmek dönerler. (61) ﴿فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ Pes hâlleri nice olur ol dem ki ettikleri eşyâ sebebiyle kendülere bir 'ukûbet değer, niteki Hazret-i Fârûk yoldaşlarının boynunu urdı. ﴿ثُمَّ جَاءُوكَ﴾ Sonra sana gelirler ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا﴾ Tanrı'ya and içerler ki senin hükmünden biz 'udûl edip istemedik illâ eyülik ﴿وَتَوْفِيقًا﴾ ve iki hasmın arasında sulh olmak. (62) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki yemînlerinde kâzibdirler ﴿الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ şol kimselerdir ki Tanrı te'âlâ bilir nifâktan gönüllerinde olan şeyi. Pes râzı saklamak ve yalan and içmek kendülerin 'ikâbından kurtarmaz. ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ Pes onlardan yüz döndür ﴿وَعِظْهُمْ﴾ ve onlara pend ü nasîhat ver ﴿وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا﴾ ve onlara nâ-pâk olan nefsleri şânında bir müessir söz söyle. (63)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Ve hîç bir peygamber göndermedik illâ ki Tanrı'nın emriyle fermânı makbûl ola. ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ﴾ Ve bî-şübhe onlar cânlarına sitem ettikleri demde sana gelip Tanrı'dan mağfiret taleb etseydiler ﴿وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ﴾ ve onlara Rasûl-i Ekrem gufrân taleb etseydi ﴿لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ **[83a]** elbette Tanrı te'âlâyı bulurlardı günâhkârların tevbesin gâyetle kabûl edici, ona tâlib olana ziyâde esirgeyici. (64) ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ Pes Perverdigârına kasem ki îmâna gelmezler seni hakem kılmayıcak aralarında vâki' olan ihtilâfta. ﴿ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ﴾ Sonra ettiğin hükmden cânlarında bir darlık bulmayalar ﴿وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ve zâhirde ve bâtında dürüst münkâd olalar. (65) ﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ﴾ 'Ale't-tahkîk biz îmânı iddi'â edenler üzere yazmış olsaydık ki ﴿أَوْ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم﴾ cânlarınızı öldürün ﴿أَنُ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ yâ vatanlarınızdan çıkın ﴿مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾ ol müdde'îler onu işlemezlerdi meğer onlardan az kimseler. ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ﴾ Ve tahkîkan onlar nasîhat olundukları şeylerle 'amel etseydiler ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾ bî-şübhe kendülere yeğrek olurdu ﴿وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا﴾ ve îmânın tahkîk ve tasdîki üzere kendülere ziyâde sebâta bâ'is olurdu. (66)

﴿وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا﴾ Ve eğer îmân üzere sâbit olsaydılar elbette onlara katımızdan bir ulu sevâb ihsân ederdik. (67) ﴿وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا﴾ Ve 'ale't-tahkîk onlara bir doğru yol gösterdik. (68) Getirdiler ki Server-i Kâ'inât'ın 'utekâsından olan Hazret-i Sevbân radıyallâhu 'anh bir gün rengi

mütegayyir, zâr[168] u zebûn Hazret'in huzûr-ı 'izzetine geldi. Hazret sallalahu 'aleyhi ve sellem ondan istifsâr etti ki ey Sevbân, ne gûne derde giriftâr olmuşsun ki rengin böyle mütegayyir oldu? Sevbân eyitti, yâ Rasûlallâh, benim hâlim budur ki bir lahza mübârek cemâlini müşâhede ettiğimde ben onu zindegânîliğimden 'add ettim.

Beyt: بی تو ای ارام جانم زندگانی مشکلست
بی تماشی جمالت شادمانی مشکلست[169]

Hâlen ol endişeye düşmüşüm ki âhirette benim hâlim ikiden hâlî değil yâ ehl-i cennetten olurum yâ cehennemîler zümresinden. Pes ehl-i cehennemden olursam cemâlin müşâhedesinden bi'l-külliyye mahrûm olmağım mukarrerdir. Ve eğer erbâb-ı na'îmden kılınırım onda dahi dîdâr-ı şerîfine nazar etmekten dûr olurum. Zîrâ katımda muhakkakdır ki senin mekânın Firdevs-i a'lâdadır ve benim mahallim ma'lûmdur. Hakk te'âlâ bu âyet-i kerîmeyi münzel edip buyurdu.[170] ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ Ve her kim Hudâ'ya ve rasûle fermân-ber olur ﴿فَأُولَئِكَ﴾ ol fermân-ber gürûh ﴿مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ behişt-i câvidânda Tanrı te'âlâ üzerlerine in'âm ettiği kimselerle **[83b]** olurlar. ﴿مِنْ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ﴾ Mevsûle beyândır, ya'nî üzerlerine in'âm olunan kimseler mezbûr olan gürûhlardır ﴿وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ ve bu gürûhlar ne güzel yoldaşlardır. (69) ﴿ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنْ اللَّهِ﴾ Ol gürûhlarla olmak Tanrı'dan sudûr etmiş bir ziyâde 'atâdır ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا﴾ ve bestir Îzid celle celâluhû mekâsıd ve niyetlere bilici. (70) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ Âgâh olup düşmanlar içün müste'idd olun ﴿فَانفِرُوا ثُبَاتٍ﴾ Pes düşmanın cengine bölük bölük çıkın ﴿أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا﴾ yâhûd yığılmış olduğunuz hâlde düşmanın kıtâline çıkın. (71)

﴿وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ﴾ Ve tahkîkan sizden bir kimse var ki gazâya gitmekten ağırlanıp tehallüf eder. Hitâb Peygamberin leşkerinedir ve tehallüf edenden murâd İbni Übeyy-i münâfık ve yoldaşları. ﴿فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ﴾ Pes eğer size katl ve hezîmet gibi bir iş değer ﴿قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا﴾ söyler

168 Zayıf

169 Ey cânımın dinlencesi, sensiz yaşamak müşkildir. Senin cemâlini temâşâ etmeden şâd olmak da müşkildir.

170 el-Vâhidî, s. 120.

tahkîkan Tanrı te'âlâ üzerime in'âm etti ki onlarla hâzır olmadım. (72) ﴿وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ﴾ Ve bî-şübhe eğer size Hudâ'nın kereminden bir ihsân değer ﴿لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ﴾ elbette söyler ol hâlde ki gûyâ aranızda ve arasında bir muhabbet yok idi. ﴿يَالَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ Ey kâşki ben onlarla bulunsaydım tâ ki bir ulu fîrûzluğa[171] nâ'il olurdum. Ya'nî onlarla olsaydım mâl-ı ganîmetten bana hayli şey hâsıl olurdu. (73) ﴿فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ﴾ Pes Tanrı yolunda cihâd etsin şol kimseler ki yakın sağlığı öbür cihânın na'îmine tebdîl ederler. ﴿وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ﴾ Ve her kim Hudâ'nın yolunda cenk edip der-'akab şehid olur yâ gâlib gelir ﴿فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe ki ona bir ulu sevâb ihsân ederiz. (74)

﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve size ne oldu ey ehl-i İslâm ki Tanrı'nın yolunda cihâd etmezsiz ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ﴾ ve zebûnların yolunda dahi. Zebûnlar bir cemâ'attır ki Mekke-i Mükerreme'de küffârın elinde giriftâr idiler ﴿مِنْ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ kişilerden ve karılardan ve uşaklardan. **[84a]** ﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا﴾ Mevsûlün sılasıyla müstez'afînin sıfatıdır. Ya'nî müstez'afîn şol kimselerdir ki derler idi, ey Perverdigârımız, iyeleri sitemkâr olan köyden bizi çıkarttır ﴿وَاجْعَل لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾ bize senin tarafından bir dost kıl ki ahvâlimize temşiyet vere ﴿وَاجْعَل لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا﴾ ve bize senin semtinden bir yardımcı kıl ki düşmanlar üzere bize meded eyleye. (75) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kimseler ki îmâna geldiler Hudâ'nın yolunda cenk ederler. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾ Ve şol kimseler ki küfr ettiler şeytânın yolunda cenk ederler. ﴿فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ﴾ Pes şeytânın dostlarıyla cenk edin ﴿إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ bî-şübhe kim şeytânın hîlesi bir zebûn ve süst hîleydi. (76)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki kendülere denildi cenkten ellerinizi kûtâh edin ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve namâzı kılın ve zekâtı verin ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمْ الْقِتَالُ﴾ pes ol vakt ki üzerlerine cenk etmek yazıldı ya'nî vâcib oldu ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ﴾ hemân onlardan bir bölük bulundı ki Tanrı'dan havf ettikleri gibi halktan havf ederler ﴿أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾ belki bir korkmak ki Tanrı'dan çektikleri korkudan ziyâdedir. ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا﴾ Ve dediler ki ey Perverdigârımız! ﴿لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ﴾ Niçün üzerimize cenk etmesin yazdın ﴿لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ bizi bir yakın müddete te'hîr etseydin. Bu sözler ehl-i

171 Fîrûz: Mutluluk, sevinç

nifâktan sâdır olduysa 'aceb değildir. Ve eğer onu ehl-i îmân söylediler, iktizâ-i beşeriyyet hasebiyle onlardan sâdır oldu. Ve ihtimâl var ki bu sözleri hâtırlarında tasavvur ettiler, 'Âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât onu zâhir kıldı. ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ﴾ Söyle yâ Muhammed, bu cihânın menfa'ati biraz nesnedir ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنْ اتَّقَى﴾ ve öbür cihân perhîzkâr olana yeğrekdir ﴿وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ ve hurmâ dânesinden olan rişte kadar sitem görmüş kılınmazsız. (77)

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُّمْ الْمَوْتُ﴾ kankı mekânda olsanız ölüm sizi bulur ﴿وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾ ve eğer yüksek kaldırılmış köşklerde **[84b]** olursuz ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ve eğer kendülere vâfir ni'met gibi bir eyülik hâsıl olur, derler bu Tanrı'nın katındandır. ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ﴾ Ve eğer kendülere kaht u hezîmet gibi bir yamanlık değer, söylerler bu senin katındandır. ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Söyle kamu ni'met u ganîmet ve kaht u hezîmet Tanrı'nın katındandır. ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ Pes bu gürûha ne oldu ki söz anlamağa yaklaşmazlar niteki behâ'im makûlesi hîç bir şey fehm etmezler. (79) ﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ﴾ Sana ey âdemoğlu, ni'met makûlesinden her ne değdi Hudâ'nın mahz-ı keremindendir ﴿وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ ve sana yamanlık kısmından her ne değdi kendü nefsindendir, zîrâ ona sebeb olan kendüsidir. Bu kelâm ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ kelâmına münâfî değildir. Zîrâ kamu eşyâ îcâd cihetinden Tanrı'dan sâdır oldu ancak hasene mahz-ı lutfundan ihsân ve imtihândır ve seyyi'e insânın yaman 'ameline mücâzât ve intikâmdır. ﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾ Ve seni halk içün ahkâmı teblîğ edici olduğun hâlde gönderdik ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ ve bestir Tanrı te'âlâ dürüst şâhiddir nebiyy-i mürsel olduğuna. (79)

Mervîdir ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu, her kim beni sever Tanrı'yı sevmiş oldu ve her kim bana mutî' oldu Tanrı'ya itâ'at etmiş oldu. Münâfıklar bu kelâmı işidicek dediler, Muhammed şirke muhâlata etti ve hâlbuki halkı ondan nehy ediyor, ister halk kendüyi ilâh edineler niteki Nesârâ Hazret-i Îsâ'yı ilâh edindiler. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[172] ﴿مَنْ يُطِعْ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ Her kim peygamberin fermânını kabûl eder, bilâ-şekk Tanrı'nın fermânın kabûl etmiş oldu ﴿وَمَنْ تَوَلَّى﴾ ve her kim fermânından yâ Muhammed, i'râz eder sen ondan ondan i'râz et ﴿فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ ki seni üzerlerine nigehbân göndermedik ahkâmı teblîğ etmekten

172 el-Beğâvî, II/253.

özge bir şey üzerine yoktur ve onların hesâbı üzerimizedir. (80) ﴿وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ﴾ Ve kaçan münâfıklara bir iş fermân edersin derler, işimiz fermânberliktir. ﴿فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ﴾ Pes ol mahal ki yanından çıkıp giderler ﴿بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾ onlardan bir gürûh söyledikleri sözün hilâfın tedbîr ederler ﴿وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ﴾ ve hafaza olan ferişteler Hudâ'nın **[85a]** fermânıyla tedbîr ettikleri kelâmı yazarlar. ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ Pes onlardan yüz döndür ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ ve her işte Tanrı te'âlân üzere i'timâd et ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ve kulların umûrunda tasarruf etmeğe Îzid celle ve 'alâ bestir. (81)

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾ Pes niçün Kelâm-ı Mecîd'i te'emmül etmezler ki elfâzının belâgatinden ve me'ânîsinin istikâmetinden istidlâl edeler kim kendüsi Tanrı'nın kelâmıdır? ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ﴾ Ve eğer Tanrı'dan özge bir kimsenin katından olsaydı ﴿لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ elbette erbâb-ı hired[173] olanlar içinde tenâkuz-i ma'nâdan ve tefâvüt-i nazmdan çok şey bulurlardı zîrâ kelâm-ı mahlûk halelden hâlî olmaz. (82) ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ﴾ Ve kaçan Müslümânlardan erbâb-ı hazm[174] olmayanlara emniyyete bâ'is şeyden yâ korkuya sebeb olan nesneden bir işin haberi gelir ﴿أَذَاعُوا بِهِ﴾ henüz muhakkak olmadan onu ifşâ ederler bâ-vücûdâ ki onun ifşâsı bâ'is-i zarardır. Zîrâ yahşi haber fitnenin tehyîcine sebebdir ve yaman haber İslâm'ın za'fına mûcibdir. ﴿وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ﴾ Ve eğer ol haberi Rasûl-i Ekrem'e râci' kılsaydılar ﴿وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ﴾ ve onlardan iş erbâbı olanlara döndürseydiler ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ elbette onu bilirdi onlardan şol kimseler ki ol haberin hakîkatini istihrâc etmeğe kâdir olurlar. Ya'nî erbâb-ı hazm olmayan Müslümânlar işitdikleri ahbârı ifşâ etmeden evvel Peygambere yâhûd sahâbe-i kirâmın kibârına ilkâ etseydiler bî-şübhe onlar tecrübeleriyle ve fikirleriyle kankı vech üzere îrâd olunmasın kendülere beyân ederlerdi. ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ Ve eğer Hudâ'nın fazl u rahmeti üzerinize olmasaydı ya'nî Îzid celle ve 'alâ mahz-ı kereminden peygamberleri kütüble göndermeseydi ﴿لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ﴾ elbette iblîse peyrevlik ederdiniz ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ meğer sizden az kimse ki Hakk'ın mededi̇yle ona bir 'akl-ı kâmil hâsıl olup onunla tarîk-i Hakk'ı tarîk-i bâtıldan ayırıp tarîk-i hakka tâbi' oldu, Varaka bin Nevfel ve Kays bin Sâ'ide ve Zeyd bin 'Amr gibi. (83)

---

173 Akıl

174 Basîret

Mervîdir kim Hazret sallallâhu ʿaleyhi ve sellem Bedru's-Suğrâ gazâsına halkı daʿvet eyledi. Baʿzı kimselere ol iş kerîh geldi. Server-i Kâ'inât buyurdu, benimle hîç bir kimse çıkmazsa yalnız ben çıkarım. Sonra yetmiş neferle ona çıktı. Baʿdehû Hakk teʿâlâ bu âyeti münzel **[85b]** edip buyurdu.[175] ﴿فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Pes Tanrı'nın tâʿat ve rızâsı yolunda cenk et ﴿لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ﴾ cânından özge bir kimse ile mülzem kılınmazsın, pes sâ'ir halkın tehallüfünden gamnâk olma ﴿وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minleri cihâd üzere ikdâm etmeğe tergîb et zîrâ üzerine lâzım olan onları tergîb etmektir. ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Şâyed Hakk sübhânehû ve teʿâlâ küfr edenlerin cenginde olan şiddetlerin sizden defʿ ede ve fi'l-hakîka böyle oldu. Zîrâ Ebû Süfyân, Hazret'in cengine tasmîm edip çıkmış idi, henûz Bedir nâm mekâna yetişmeden kalbine havf düşüp geriye döndü. Ve Hazret sallallâhu ʿaleyhi ve sellem mekân-ı mezbûra gelip onda ʿArab'ın bir bâzârın kurulmuş gördü. Bilesince olan sahâbe-i kirâm harîd u fürûht[176] edip hayli şey kazandılar ve bu vakʿaya Bedrü's-Suğrâ derler. ﴿وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا﴾ Ve Îzid celle ve ʿalânın heybet u savleti Kureyşin heybet u savletinden katıdır ﴿وَأَشَدُّ تَنكِيلًا﴾ dahi ʿazâbı onların ʿazâbından pekdir. (84)

﴿مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ﴾ Her kim bir güzel dilek ile dilek eder ﴿مِنْهَا﴾ onun sevâbından ona bir behre olur ﴿وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا﴾ ve her kim bir yaman dilek ile dilek eder onun vebâlinden ona bir hisse olur ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا﴾ ve Îzid celle ve ʿalâ her nesne üzere tevânâ idi. (85) ﴿وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا﴾ Ve kaçan bir duʿâ ile size duʿâ olunur ﴿أَوْ رُدُّوهَا﴾ ondan yeğrek bir duʿâ ile siz duʿâ edin yâ onu döndürün. Cumhûr bunun üzeredir ki tahiyetten murâd selâmun ʿaleykümdür. Pes maʿnâ böyle olur ki kaçan size bir bende-i Müslümân, "esselâmu ʿaleyküm" der, siz "ve ʿaleykümü's-selâm ve rahmetullâh" söylen. Ve kaçan "es-selâmü ʿaleyküm ve rahmetullâh" der, siz "ve ʿaleykümü's-selâm ve rahmetullâhi ve berakâtuhu" söylen. Ve eğer ibtidâda "es-Selâmü ʿaleyküm ve rahmetullâhi ve berakâtuhu" der, siz "ve ʿaleyküm" söylen zîrâ bu nihâyettir, mâ fevki olmaz. Pes onun mislini redd etmek gerek ve lafz-ı ʿaleyküm onu ifâde eder. Ve bilinmek gerek kim selâmın vermesi sünnettir ammâ döndürmesi farz-ı kifâyettir. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى

175 el-Beyzâvî, I/231.

176 Alış veriş.

﴿كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا﴾ Bî-şübhe kim Tanrı te'âlâ her nesne üzere hesâb ediciydi. Pes selâmınızı ve cevâbını hesâb edip size mükâfâtın verir. (86)

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Îzid celle celâluhû kendüsinden özge 'ibâdete müstehak **[86a]** bir kimse yoktur. ﴿لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Elbette kıyâmet gününde sizi yığar ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ ol günün olmasında hîç şübhe yoktur. ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾ Ve kimin sözü Tanrı'nın sözünden ziyâde sâdıktır. Ya'nî onun sözünde kizb mutasavver olmaz onun içün ki kizb bir nâkıs haslettir ve Vâcibü'l-Vücûdun zât-ı pâki noksândan münezzehdir. (87) Getirdiler ki ehl-i hicretten bir gürûh Medîne-i Münevvere'nin 'ufûnet-i havâsın bahâne edip Server-i Kâ'inât'tan sahrâya çıkmağa izn alıp çıkdılar. Ba'dehû tayy-i merâhil ederek müşriklere peyveste[177] oldular, sahâbe-i kirâmdan bir gürûh onların İslâm'ını söylerdi ve bir gürûh onların nifâkına hükm ederdi. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[178] ﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ﴾ Pes size ne oldu ki münâfıkların şânında iki fırka olup küfrlerine ittifâk etmediniz? ﴿وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾ Ve hâlbuki kazandıkları şey sebebiyle Îzid celle ve 'alâ küffârın hükmüne kendülerin döndürdü ervâh ve emvâlleri ehl-i İslâm'a mübâh oldu. ﴿أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ﴾ Âyâ istersiz doğru yola komağa şol kimseyi ki Tanrı onu gümrâh etti? ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ Ve her kimi ki Tanrı te'âlâ gümrâh eder hergiz ona yol bulamazsın. (88)

﴿وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا﴾ Muhabbetle ârzû ettiler ki kâfir olasız niteki kâfir oldular ﴿فَتَكُونُونَ سَوَاءً﴾ ki dalâlette kendülerle berâber olasız. ﴿فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ Pes onlardan dostlar edinmen ﴿حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın rızâsı yolunda evtânların terk etmeyince. Ya'nî hicret etmekle îmânlarını tahkîk etmeyince onlarla dostlaşman. ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Pes eğer îmân ve hicretten i'râz ederler ﴿فَخُذُوهُمْ﴾ onları esîr edin ﴿وَاقْتُلُوهُمْ﴾ ve onları öldürün ﴿حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ kande ki kendülerin bulursuz ﴿وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ ve onlardan bir dost alman ve ne bir yardımcı. (89) ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ Bu kelâm ﴿فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ﴾ kelâmından müstesnâdır. Ya'nî mürted olanları sâ'ir kefere gibi esîr edin ve öldürün illâ ol kimseleri ki bir tâ'ifeye erişirler ki aranızda ve ol tâ'ifenin arasında bir 'ahd ü peymân var **[86b]** ﴿أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ﴾ yâhûd gelmiş olalar ol hâlde ki sizin-

177 Ulaşma

178 el-Beyzâvî, I/232.

le yâ 'aşîretleriyle cenk etmekten sîneleri teng[179] oldu. Ve bunlar Benî Müdlic tâ'ifesidir ki Hazret'e gelip peymân bağladılar ki sizinle mukâtele etmeziz ve Kureyş'e mu'âvenet etmeziz. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ isteseydi onları üzerinize musallat kılıp elbette sizinle cenk ederlerdi. ﴿فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ﴾ Pes eğer sizden bir kenara çekilip sizinle cenk etmezler ﴿وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ﴾ ve size inkıyâd ve istislâmı salurlar ya'nî sizden emân taleb ederlerse ﴿فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ Hakk celle ve 'alâ size üzerlerine bir yol kılmadı ki cânların katl edip mâlların nehb edesiz. (90)

﴿سَتَجِدُونَ آخَرِينَ﴾ Yakında bir 'aşîreti dahi bulursuz kim ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ﴾ isterler ki sizden emîn olalar ve kabîlelerinden dahi emîn olalar ve bunlar Esed ve Gatafân 'aşîretleridir. ﴿كُلَّ مَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا﴾ Her gâh ki kefere yâ ehl-i İslâm'ın kıtâline da'vet olunurlar, içinde dönüp yaramazlıkta bir kusûr komazlar. ﴿فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ﴾ Pes eğer kıtâlinizden bir kenara çekilmezler ﴿وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ﴾ ve size inkıyâdı salmazlar ya'nî sizinle ettikleri 'ahdi bozarlar ﴿وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ﴾ ve kıtâlinizden ellerin men' etmezler ﴿فَخُذُوهُمْ﴾ onları esîr edin ﴿وَاقْتُلُوهُمْ﴾ ve onları öldürün ﴿حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ kande ki kendülere elleriniz erişir. ﴿وَأُولَئِكُمْ﴾ Ve ol gürûh ki 'ahd ü peymânı bozdular ﴿جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ size üzerlerine bir âşikâre delîl kıldık ki onları katl ü nehb etseniz üzerinize ondan bir nesne lâzım gelmez. (91)

Getirdiler ki Ebû Cehl'in anadan olan karındaşı 'İyâş nâm kimesne hicretten evvel Müslümân olup İslâm'ını ekâribinden pinhân ederdi. Ba'dehû Mekke'den kaçıp Medîne'ye hicret etti. Anası zâr u giryân[180] olup oğullarına hükm etti kim kendüsini döndüreler. Pes Ebû Cehl ve karındaşı Hâris ardına düşüp Medîne'ye yakın yerde ona yetişip döndürdüler. Mekke'ye geldiklerinde ellerin ve ayakların bağlayıp güneşte saldılar, tâ ki mürted ola. Ve'l-hasıl gûn-â-gûn sitemden sonra âyîn-i selefe döndü. Hâris bin Zeyd kendüye bir gün sataşıp söyledi, ey 'İyâş, niçün **[87a]** dîninden döndün? Eğer hak idi dîn-i hakkı terk etmiş oldun ve eğer bâtıl idi dîn-i bâtıla rağbet etmiş oldun. 'İyâş bu kelâmdan gamnâk olup yemîn eyledi kim fırsatını bulursam seni katl edeyim. Ba'dehû 'İyâş Medîne'ye hicret edip dîn-i İslâm'a döndü. Gaybetinde Hâris-i mezbûr gelip İslâm'a dâhil oldu. Bir gün Hâris, Kuba mahallesinde

179 Daralmış, sıkıntılı

180 Zâr, ağlayan / Giryân, gözyaşı döken

geşt ü güzâr[181] ederdi. 'İyâş ona râst gelip İslâm'ından âgâh olmamağla üzerine hamle edip öldürdü. Ehl-i İslâm ona melâmet ettiler ki nâ-hak yere bir Müslümânı öldürdün. 'İyâş fi'linden peşîmân olup Hazret'in huzûr-i 'izzetine geldi. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. [182]

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا﴾ Ve her hâlde bir mü'mine lâyık ve revâ değil idi ki bir mü'mini nâ-hak yere katl ede ﴿إِلَّا خَطَأً﴾ meğer ol hâlde ki öldürmesi hatâ vâki' ola niteki 'İyaş, Hâris'i kâfirdir gümân edip öldürdü. ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً﴾ Ve her kim bir mü'mini bilmezlikle öldürür ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ îmâna gelmiş bir kulun yâ bir câriyenin âzâd etmesi üzerine lâzım gelir ﴿وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾ dahi maktûlün veresesine teslîm olunmuş bir diyetin vermesi lâzım olur ﴿إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ meğer maktûlün veresesi diyet almasından kâtil üzere tasadduk edip 'afv edeler. ﴿فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ﴾ Pes eğer maktûl size düşman bir kabîleden ya'nî küffârdan idi ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi ehl-i îmândandır ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ bir îmâna gelmiş kulun yâ câriyenin âzâd etmesi kâtil üzere vâcib olur ve bunda diyet verilmesi lâzım değildir zîrâ maktûl ile veresesi arasında tevârüs yoktur. ﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ Ve eğer maktûl bir tâ'ifeden idi ki aranızda ve aralarında bir peymân bağlanmış ola yâ zimmîlerden ola ﴿فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾ diyet vermesi maktûlün veresesine lâzım olur ﴿وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ ve îmâna gelmiş bir rakîkin gerdanini tavk-ı rakıyyetten âzâd etmesi kâtil üzere lâzım olur. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Pes şol kimse ki âzâd etmeğe kul yâ câriye bulamaya yâ satın almağa kudreti olmaya ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾ iki ay oruç tutması pey-ender-pey üzerine lâzım olur. ﴿تَوْبَةً﴾ 'İlliyet üzere nasb olundu ya'nî tevbe etmeniz içün Hakk te'âlâ bu hükmü meşrû' kıldı. ﴿مِنَ اللَّهِ﴾ Lafz-ı *tevbe*ye sıfattır ya'nî bir tevbe ki **[87b]** Tanrı'nın tevfîkinden sâdır olmuştur. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا﴾ Ve Îzid celle celâluhû kâtilin ve maktûlün ahvâline dânâ idi ﴿حَكِيمًا﴾ diyet ve keffâre şânında kemâ yenbagî hükm edici. (92)

Getirdiler ki Mikyes bin Dabâbe kendü karındaşı Hişâm'ı Beni'n-Neccâr mahallesinde katîl bulup sûret-i hâli Hazret'in huzûruna 'arz etti. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Beni'n-Neccâr'a söyledi, Hişâm'ın kâtilin bilürseniz Mikyes'in eline teslîm edin yoksa diyetin kendüye teslîm edin.

181 Gezmek, dolaşmak

182 el-Vâhidî, s. 123-124.

Beni'n-Neccâr bu fermân sâdır olıcak Mikyes'e karındaşın diyetini yüz deve verdiler. Ba'dehû Mikyes birâderinin hayfın[183] almak içün bir bende-i müslümânı öldürdü. Îzid celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[184] ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾ Ve her kim bir bende-i müslümânı kasd edip öldürür ﴿فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ onun mükâfâtı dûzaha girmesidir ﴿خَالِدًا فِيهَا﴾ onun içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmiş. Bu hükm onu istihlâl edip kâfir olanadır. Zîrâ mü'min olan kimesne cehennemde muhâlled olmaz. Yâ hulûddan murâd meks-i medîddir. ﴿وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾ Ve Hakk te'âlâ onun üzere hışm etti ﴿وَلَعَنَهُ﴾ ve onu rahmetinden dûr kıldı ﴿وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ ve ona bir ulu işkence âmâde kıldı. (93)

Esbâbü'n-Nüzûl'de getirdi ki Hazret-i Üsâme radıyallâhu 'anh buyurdu ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem bizi Cüheyne kabîlesinin bir tâ'ifesine gazâ etmek içün gönderdi. Tâ'ife-i mezbûreye sabâh vaktinde geldik. Bizden âgâh olduklarında firâr ettiler. Ben ve Ensârdan bir kişi birlerine yetiştik. Fi'l-hâl kelime-i şehâdeti getirdi. Ensâr vurmasından mümteni' olup ben onu urup öldürdüm ve mâ-melekini ganîmet aldım. Medîne'ye geldiğimizde bu haber Hazret'in sem'-i şerîfine vâsıl olup bana dedi, yâ Üsame, lâ ilâhe illallâh söyledikten sonra onu öldürürsün? Dedim yâ Rasûlallâh, sığınmak içün onu söyledi. Yine Hazret söyledi, kelime-i tevhîdi dedikten sonra onu öldürürsün? Bu sözü o kadar tekrâr etti kim ârzû ettim ki bundan esbak İslâm'a gelmeseydim. Ba'dehû Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu[185] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Kaçan gazâ içün sefer edip gidersiz ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمْ﴾ mühim olan işin hakîkatin bilmeye tâlib olun ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ ve size kelime-i tevhîdle inkıyâdı ilkâ edene demen, ﴿لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ **[88a]** ﴿السَّلَامَ﴾ sen îmâna gelmedin ve bu kelimeyi lisânın üzere icrâ etmedin illâ kurtulmak içün ﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ol hâlde ki yakın sağlığın mâlın taleb edersiz ve eğer ona tâlib olursuz ﴿فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ﴾ Tanrı'nın katında çok ganîmetler var. ﴿كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ Bundan esbak siz dahi böyle idiniz ya'nî İslâm'a dâhil olduğunuzda lisânınıza kalblerinizin muvâfakati bilinmiş değil iken şehâdet kelimesin getirmekle cânınızı ve mâlınızı muhsan kıldınız. ﴿فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ Pes Îzid celle ve 'alâ üzerinize minnet etti ki kelime-i şehâdet üzere istikâmet edip

183 Haksızlık, 'adâletsizlik

184 el-Beyzâvî, I/234-235.

185 el-Vâhidî, s. 128.

îmânla şöhret buldunuz. ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ Pes mühim işte gâyetle tefahhus edip künhünü bir hôş bilin. Zîrâ Tanrı katında bin kâfirin sağ kalması bir müslümânın katl olunmasından âsândır. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Bî-şübhe kim Hakk te'âlâ işlediğiniz eşyâdan âgâh idi, katl husûsunda gâyetle ihtiyât etmek gerek size. (94) ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ﴾ Erbâb-ı 'özrden mâ'adâ mü'minlerden hânelerinde oturan kimseler ve cânlarıyla ve emvâlleriyle Tanrı yolunda cihâd edenler berâber olmaz. Ve niçe berâber olsun ol kimseler ki hânesinde ten-perverlikle meşgûl ola bir kimse ile ki gazâ meydânında cân-ı 'azîzin ve mâlın bezl ede. Zeyd bin Sâbit buyurdu ki bu âyet nâzil oldukta ﴿غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ﴾ içinde yok idi. İbni Ümmi Mektûm dedi, yâ Rasûlallâh, hâlim niçe olur ben bir a'mâ âdemim a'dâ-i dînle kıtâl etmekten mahrûmum. Hemân ol mahal Server-i Kâ'inât üzere âsâr-ı vahy zâhir oldu. Ba'dehû kaçan kim vahyin âsârı kendüsinden münkeşif oldu buyurdu ki yaz, ﴿فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ﴾ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ mâllarıyla ve cânlarıyla fî-sebîlillâh çalışanları, 'özrsüz hânelerinde oturanlar üzere bir pâye ilerü tuttu ve o pâye zafer ve ganîmet ve güzel nâmdır. ﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى﴾ Ve 'özrsüz oturanlardan ve nefsleriyle cihâda mübâşeret edenlerden her bir ferde Tanrı te'âlâ güzel mükâfât va'd etti. ﴿وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ Ve Îzid celle celâluhû cihâd **[88b]** edenleri ondan oturanlar üzere mufaddal kılıp ulu ücreti ziyâde verdi. (95)

﴿دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾ Her biri ecirden bedeldir, ya'nî ol ücret âhirette Hudâ'nın kereminden hâsıl olmuş pâyeler ve günâhların pûşîdeliği ve esirgemektir. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlardan sâdır olan günâhı gâyetle pûşîde kılıcı, kendülere ettiği va'd ile çok rahmet edicidir. (96) Ahbârda gelmiştir ki müslümânlardan bir cemâ'at hicret etmeğe kudretleri var iken Mekke'de kalıp hicret etmediler. Ru'esâ-yı Kureyş Bedir cengine teveccüh ettiklerinde kendülerle çıktılar, Hakk te'âlâ zafer ve nusreti ehl-i İslâm'a ihsân edicek küffârı kırdılar onlar dahi ehl-i İslâm'ın şimşîriyle[186] katl olundular. 'İnde'l-mevt onların başlarına gelen ahvâli Hakk sübhânehû ve te'âlâ beyân edip buyurdu.[187] ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمْ الْمَلَائِكَةُ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki ferişteler cânların

186 Kılıç

187 el-Vâhidî, s. 129.

kabz ederler ﴿ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ﴾ hicretin terki sebebiyle cânlarına sitem ettikleri hâlde ﴿قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ melâ'ike-i kirâm onlara melâmet yüzünden dediler kankı nesnede idiniz dîninizin şânında? Cevâb verip dediler rûy-i zemînde zebûn kılınmışlar idik ﴿قَالُوا﴾ feriştеler onları tekzîb etmek içün dediler. ﴿أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾ âyâ Tanrı'nın yolu bol değil mi idi ki içinde hicret edesiz, niteki sâ'ir müslümânlar Habeşe'ye ve Medîne'ye hicret ettiler. ﴿فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ Pes ol gürûh ki hicretin terkin ihtiyâr ettiler mekânları dûzahtır ﴿وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ ve gâyetle yaman dönecek yerdir cehennem. (97)

﴿إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ Ancak kişilerden ve karılardan ve uşaklardan zebûn kılınan kimseler ki ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا﴾ ne bir çâre etmeğe kudretleri olur ve ne hicret etmeğe bir yol bulabilirler. (98) ﴿فَأُولَئِكَ﴾ Pes ol gürûhlar ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ﴾ şâyed Hudâ-yı lâ-yezâl günâhlarından tecâvüz ede ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ erbâb-ı 'özrden hemîşe tecâvüz ediciydi, günâhların pûşîde kılıcı. (99) ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı'nın tâ'ati yolunda vatanın terk edip çıkar, ﴿يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا﴾ rûy-i zemînde çok yerler bulur ﴿وَسَعَةً﴾ ve rızkta ve dînin **[89a]** izhârında bolluk bulur. 'Amr bin Dînâr 'İkrime'den rivâyet etti ki Mekke'de çok kimseler îmâna gelip hicrete istitâ'atları yok idi. Kaçan hicreti terk edenlerin hakkında nâzil olan âyât-ı tehdîd esmâ'larına erişti, Cünda' bin Damre[188] evlâdına söyledi eğerçi hastalığım sebebiyle ehl-i 'özrden 'add olunurum ammâ korkarım ki nâgâh[189] va'de erişip terk-i hicret sebebiyle îmâna bir halel gele. Hemân gelin bu yattığım serîr üzere beni Medîne'ye götürün. Evlâdı sözüne münkâd olup Medîne-i Münevvere semtine kendüyi kaldırıp getürdiler. Kaçan Ten'îm nâm mekâna vâsıl oldu, sekerât-ı mevt üstüne zâhir oldu. Sağ elin sol el üzere koyup dedi, yâ ilâhi, bu el sana ve bu el rasûlüne, mübâya'at ederim ol şey üzere ki rasûlün halka onun üzere mübâya'at eyledi. Ba'dehû mürg-i rûhu behişt-i câvidâna pervâz[190] eyledi. Bu haber Medîne'ye gelicek ba'zı kimseler dediler Medîne'ye gelseydi îmânı kemâlin nihâyetine erişirdi. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[191] ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ

188 Veya Cündeb bin Damre

189 Ansızın, birdenbire

190 Kanat açmak, uçmak

191 el-Vâhidî, s. 130.

﴿بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Ve her kim hânesinden çıkar ol hâlde ki Hudâ'nın ve rasûlünün rızâsın kasd edip vatanın terk etmiş ola, ﴿ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ﴾ sonra ona ölüm esnâ-yı tarîkte erişir, ﴿فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾ bî-şübhe kim Tanrı te'âlâ katında onun sevâbı sâbit oldu. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Ve Îzid-i Zü'l-celâl hicreti 'özrle te'hîr edenlerin günâhın gufrân edip güzel niyyetleri sebebiyle kendülere merhamet ediciydi. (100)

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve kaçan zemînde sefer edersiz, ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنْ الصَّلَاةِ﴾ üzerinize bir günâh müterettib olmaz namâzdan kûtâh kılınmağınızda ki rubâ'î olan namâzı ikişer kılasız. Zâhir-i nass iktizâ eder ki müsâfir olan kimse namâzı kasr ve itmâm etmede muhayyerdir ve İmâm-ı Şâfi'i buna zâhib oldu ve İmâm-ı A'zam hazretleri katında kasr etmek vâcibdir, niteki ehadîs-i şerîfede sâbit oldu. Ve âyet-i kerîmeyi bu vech üzere te'vîl etti ki; sahâbe-i kirâma namâzın itmâmı me'lûf olmağın kasr etmede şâyed kendülere bir ism hâsıl ola deyü vehm edeler, ol vehmi def' etmek içün üzerlerine günâhın tertîbini nefy etti. ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Kasr etmek câ'izdir eğer korkarsız ki küfr edenler sizinle cenk edeler. Bu şart aglebe göredir, zîrâ emniyyet hâletinde rubâ'î namâzlar ikişer rek'at kılınır ve bu Hazret'ten vürûd eden **[89b]** sünnetlerle sâbit olmuştur. ﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا﴾ Bî-şübhe kim küffâr size âşikâre düşman idiler. (101)

﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ﴾ Ve kaçan sen yâ Muhammed yâ kâ'im-i makâmların seferde düşmandan havf eden cemâ'at arasında olursun, ﴿فَأَقَمْتَ لَهُمْ الصَّلَاةَ﴾ pes namâzı onlar içün ikâmet etmek istedin, ﴿فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ﴾ onları iki bölük et, bir bölük seninle namâza dursunlar ﴿وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ﴾ ve ihtiyât içün namâz kılanlar silâhların bile alsınlar. Bu emr nedb içündür. ﴿فَإِذَا سَجَدُوا﴾ Pes kaçan bu tâ'ife secdeye varırlar, ﴿فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ﴾ namâza şurû' etmeyen bölük ardınızda olsunlar, tâ ki düşmandan size muhâfaza edeler ﴿وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا﴾ ve öbür bölük ki namâzı kılmadılar, gelsinler ve bir rek'at namâzı kılanlar düşman müvâcehesinde dursunlar ﴿فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ﴾ pes tâ'ife-i uhrâ seninle öbür rek'at namâzı kılsınlar ﴿وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ﴾ ve kendülerin sakınacak âletlerin ve silâhların alsınlar ve bundan sonra her bir bölük bir rek'ati yalnız kılalar. Ve bunun tafsîl u tahkîki kütüb-i fıkıhda mestûrdur. ﴿وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ﴾ Küfr eden kimseler ârzû ettiler ki silâhlarınızdan ve esbâbınızdan gaflet edesiz ﴿فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً﴾ ki üzerinize birden hamle edeler.

Menkûldür ki Hazret sallallâhu ʿaleyhi ve sellem bir gazâya gitmiş idi. ʿAsfân nâm mekâna erişicek müşrikleri cenk safın bağlamış gördü. Hazret dahi leşkerin cenge müheyyâ kıldı. Ol esnâda öyle namâzı vakti olup hemân namâzı edâ etmeğe şurû‘ ettiler. Halâs olduklarından sonra ehl-i şirk hayf ettiler ki niçün bunlar namâzda iken üzerlerine birden hücûm etmedik? Müşriklerin birisi dedi elem çekmen ki bunların bir sâʿatden sonra bir namâzları dahi var, matlabımızı ol mahalde icrâ edelim. Henûz ikindi namâzı olmadan Hazret-i Cibrîl nâzil olup salâtü'l-havfın keyfiyyetin Hazret'e taʿlîm eyledi. [192] ﴿وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ Ve üzerinize hîç vebâl olmaz ﴿إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ﴾ eğer size yağmurdan bir elem hâsıl olduysa ﴿أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى﴾ yâ hastalar oldunuzsa ki ﴿أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ﴾ silâhlarınızı bırakasız ﴿وَخُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ ve âgâhlığınızı alın, ﴿إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ bî-gümân ki Hakk sübhânehû ve teʿâlâ küffâr içün hôr edici işkence âmâde kıldı. (102) ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ الصَّلَاةَ﴾ Pes kaçan kim havf namâzın edâ **[90a]** edip fâriğ olursuz, ﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ﴾ Hudâ'yı zikr edin durmuşlar ve oturmuşlar ve yanlarınız üzere yatmışlar olduğunuz hâlde, yaʿnî her hâlde Hudâ'yı unutman. ﴿فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ﴾ Pes kaçan ki gönülleriniz korkudan sâkin olur, ﴿فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kılın. ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ Bî-şübhe namâz ehl-i îmân üzere bir vakti muʿayyen farz idi. (103)

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ﴾ Ve küffârın talebinde süst olman ﴿إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ﴾ eğer siz ehl-i îmân, cenk cerâhatlerinden derd sâhibi olursuz, ﴿فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ﴾ ʿale't-tahkîk kim küffâr dahi cengin zahmetlerinden derdnâk olurlar niteki siz derdnâk olursuz ﴿وَتَرْجُونَ مِنْ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾ ve Tanrı'dan ümîd edersiz ol şeyi ki küffâr onu ondan ümîd etmezler, yaʿnî ettiğiniz cihâdın mukâbelesinde Tanrı'dan sevâb-ı cezîli recâ edersiz ve onlar hîç bir şeyin ümîdinde değildirler. Pes gerektir ki saʿyi onlardan ziyâde edesiz, zîrâ ʿâdet bunun üzere cârî olmuştur ki ümîdvâr olan kimse saʿyinde taksîr etmez. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve teʿâlâ zamâ'irinizde olan eşyâya kemâl üzere dânâ, emr ü nehyde kemâ yenbagî hükm ediciydi. (104)

Getirdiler ki Tuʿme ibn Übeyrak konşusu Katâde bin Nuʿmân'dan un dağarcığında vazʿ olunmuş bir zırh çaldı. İttifâkan ol dağarcığın bir deliği olup Tuʿme'nin hânesine dek ondan un saçıldı. Baʿdehû Tuʿme onu Zeyd bin es-Semîn nâm Yehûdîde emânet kodu. Sabâh vaktinde Katâde onun isriyle

192 el-Vâhidî, s. 130-131.

Tu'me'nin hânesine varıp zırhın ondan istedi. Tu'me Hudâ'ya and içüp hergiz bu işten haberim yoktur dedi. Katâde onu terk edip ol iz üzere kendü tâ ki Yehûdî-i mezbûrun hânesine yetişti, zırhını ondan taleb etti. Yehûdî söyledi senin zırhın bende yoktur ancak bunu bilirim ki Tu'me dün gece bana bir zırh emânet verdi. Ve bu iş üzere Yehûdîden ona bir cemâ'at şehâdet etti. Sûret-i hâli mahkeme-i Nebeviyye'ye ref' ettiler. Benû Zufer ki Tu'me'nin 'aşîreti idi, rüsvâlık korkusundan istemediler ki Tu'me sirkat töhmetiyle mülevves olup Yehûdînin sâha-i 'ırzı pâk ola. Cidâl u husûmete âgâz ettiler ve Seyyidü'l-Kevneyn'den **[90b]** istediler ki yoldaşlarından müdâfa'a ede. Kaçan Hazret istedi ki Yehûdînin kat'-ı yedine hükm ede, Cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb'dan bu hitâb-ı müstetâb geldi ki[193] ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ tahkîkan ki biz sana Kur'ân'ı doğruluğa mukârin olduğu hâlde indirdik, ﴿لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ﴾ tâ ki halk arasında hükûmet edesin ol şeyle ki Tanrı te'âlâ sana onu bildirdi. ﴿وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾ Ve hıyânet edenler içün bî-günâh olanlar üzere mu'âvenet edici olma. (105) ﴿وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ﴾ Ve Tanrı'dan mağfiret taleb eyle ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ mağfiret taleb edenlere gâyetle gufrân edip merhamet ediciydi. (106) ﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ﴾ Ve husûmet etme şol kimselerden ötürü ki nefslerine hıyânet ederler, çün ettikleri hıyânetin vebâlini nefsleri çeker, nefslerine hıyânet etmiş kılındılar, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا﴾ bî-gümân Hakk te'âlâ sevmez şol kimseyi ki hıyânet üzere ısrâr edip günâhlara müstağrak ola. (107) ﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ﴾ Halktan hayâ edip kabâhatlerin saklamak isterler ﴿وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ﴾ ve kabâhatlerin Tanrı'dan saklamağa tâlib olmazlar ﴿وَهُوَ مَعَهُمْ﴾ ve hâlbuki Tanrı te'âlâ kendülerledir ki hîç bir gizli işleri üzerine hafî olmaz, pes gerek idi kim ondan hayâ edeler, lâkin etmezler ﴿إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ﴾ ol dem ki sözden râzî olmadığı şeyi gece tedbîr edip tezvîr ederler. ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alânın 'ilmi işledikleri işe ihâta etmiş idi ki hîç bir şey üzerine fevt olmaz. (108) ﴿هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ Mütenebbih olun siz ey Benî Zufer cemâ'ati ﴿جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ hıyânet edenlerden ötürü müdâfa'a ettiğiniz yakın zindegânîlikte ﴿فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ pes Tanrı'yla onlardan ötürü rûz-i cezâda kim mücâdele eder ﴿أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ yâhûd üzerlerine kim himâyetçi olur ki kendülerden 'azâbı müdâfa'a eder. (109)

193 el-Beğâvî, II/283-284.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ Ve her kim bir bedlik eder zararı gayrı kimseye erişir yâ kendü nefsine bir sitem eder, ﴿ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ﴾ sonra tevbe ve inâbetle Tanrı'dan mağfiret ister, ﴿يَجِدْ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Îzid zü'l-celâli bulur günâhı çok mağfiret edici, ziyâde merhamet edici. (110) ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا﴾ Ve her kim bir günâh kazanır, ﴿فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ﴾ kazanmaz onu illâ kendü cânı üzere, zîrâ onun zararı nefsine **[91a]** 'â'id olur. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ onun işine dânâ, mükâfâtında dürüst hükm ediciydi. (111) ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا﴾ Ve her kim bir sagîre yâ kebîre işler -yâhûd hatî'eden murâd kasdsız günâh ve ismden maksûd 'amden olan günâhtır- ﴿ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا﴾ sonra ol günâhtan müberrâ bir şahsı onunla salur, niteki Tu'me zırhın çalmasıyla Yehûdîyi saldı, ﴿فَقَدْ احْتَمَلَ بُهْتَانًا﴾ bî-şübhe ki o bir hayret edici yalan kaldırmış oldu ﴿وَإِثْمًا مُبِينًا﴾ ve bir âşikâre günâh dahi. (112)

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ﴾ Ve eğer Tanrı'nın ihsân ve bahşâyişi üzerine olmasaydı ki 'ale'l-fevr vahy gönderip seni hakîkatü'l-hâle muttali' kıldı, ﴿لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ﴾ Benî Zufer'den bir grup seni doğru yoldan azgun kılmağa kasd ettiler. ﴿وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾ Ve cânlarından özge bir kimseyi azgun etmeğe kâdir olmazlar, ﴿وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ﴾ sana hîç bir nesneyle ziyân etmezler, zîrâ sen Tanrı'nın penâhındasın. ﴿وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl üzerinize Kur'ân'ı ve ahkâmın beyânın indirdi, ﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾ sana bildirdi ol şeyi ki sen onu bilmez idin ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ ve Hakk te'âlânın eyüliği, üzerine gâyetle ulu idi. (113) ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ﴾ Esrâra müte'allik olan sözlerinin çoğunda eyülik yoktur ﴿إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ lâkin ol kimse ki sadaka vermesine yâ eyülik etmesine yâ halkın arasında küdûreti ref' etmeğe emr eyledi, onun necvâsında eyülik var. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ﴾ Ve her kim onu işler Tanrı'nın hoşnûdlukların taleb etmek içün, ﴿فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ elbette ona bir ulu mükâfât veririz. (114)

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ﴾ Ve her kim Hudâ'nın rasûlüne muhâlefet eder, ﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى﴾ doğru yol kendüye âşikâr olduktan sonra ﴿وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ehl-i îmânın yolundan özge bir yola sülûk eder, ﴿نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى﴾ muhabbet ettiği şeye onu vâlî kılarız, ya'nî ihtiyâr ettiği dalâletin arasında ve kendüsinin arasında bir mâni' kılmazız, ﴿وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ﴾ ve onu dûzaha dâhil kılarız ﴿وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ ve gâyetle yaman dönecek yerdir dûzah. (115) Bu âyet hem sâlifü'z-zikr Tu'me'nin hakkında nâzil oldu **[91b]** zîrâ ol vakt ki Yehûdînin

berâ'etine hükm olundu, Mekke'ye firâr edip mürted oldu. Ba'dehû mu'tâd-ı kadîmi üzere bir dîvârın delmesine mübâşeret eyledî dîvâr köhne olmağla üzerine düşüp kendüyi helâk kıldı.

Getirdiler ki bir pîr, Hazret'in huzûruna gelip dedi yâ Rasûlallâh, ben günâhlara gark olmuş bir bendeyim, ancak bu kadar 'amelim var ki Tanrı'ya ortak kılmamışım ve kendüsinden özge bir dost edinmedim ve ma'siyetleri bî-pâklık ve cür'et yüzünden işlemedim ve hergiz hâtırıma hutûr etmedi ki ben kaçınmağla Tanrı'yı 'âciz kılabilirim ve hâlen ettiğime peşîmân olup huzûruna gelmişim. Ahvâlim ne gûne olur, bana beyân et. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[194] ﴿إِنَّ اللَّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ Tahkîkan ki Îzid celle ve 'alâ mağfiret etmez ki kendüye ortak kılına ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ ve şirkten aşağı olan günâhı istediği kimseye mağfiret eder. ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı'ya ortak tutar, ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ bî-şübhe ki haktan uzak bir azgunlık azdı. (116)

﴿إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا﴾ Tanrı'dan özge 'ibâdet etmezler illâ dişilere ya'nî putlara ve onların dişilik ile zikr olunmalarının sebebi bu ki her kabîlenin bir putu olup ona 'ibâdet ederlerdi ve ona ünsâ benî fülân tesmiye ederlerdi, ol i'tibârla ki 'adları müennes idi, Lât ve 'Uzzâ ve Menât gibi. ﴿وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا﴾ Ve putlara 'ibâdet ettikleri ecilden 'ibâdet etmezler illâ bir bî-hayr dîve ya'nî iblîse. (117) ﴿لَعَنَهُ اللَّهُ﴾ Hakk te'âlâ onu rahmetinden dûr kıldı ﴿وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾ ve İblîs dedi, kasem olsun ki elbette kullarından bir mukarrer ve mu'ayyen behre edinirim. (118) ﴿وَلَأُضِلَّنَّهُمْ﴾ Ve bî-şübhe onları azgun kılarım ﴿وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ﴾ ve her vech ile onları bâtıl ârzûlara salarım ﴿وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ﴾ ve elbette onlara fermân ederim, pes davarların kulakların kat' etsinler. Ve bu Bahîre'ye ve Sâibe'ye ve Vasîle'ye işledikleri işten ibârettir niteki sûre-i Mâ'ide'de beyânı gelir inşâallâhu'l-Melikü'l-'Azîz. ﴿وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ﴾ Ve bî-şübhe onlara buyururum der-'akab buyuruğumu kabûl edip Tanrı'nın yaratmasının sûretini ve vasfını tebdîl ederler. Ve buna münderec olur hâmî devenin **[92a]** gözünü çıkartmak ve insânın hâyesin çıkartmak ve livâta ve müsâhaka[195] ve el ve sâ'ir a'zâ üzere rakam etmek ve her fi'l ki asl-ı hilkati tagyîr eder. ﴿وَمَنْ يَتَّخِذْ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾

194 el-Beyzâvî, I/240.

195 Lezbiyenlik

Ve her kim Tanrı'nın dostluğundan tecâvüz edip iblîsi dost edinir ﴿فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا﴾ bî-şekk bir âşikâre utuzmak utuzdu zîrâ sermâyesi olan 'ömr-i 'azîzi onun dostluğunda telef etti. (119)

﴿يَعِدُهُمْ﴾ Îfâ etmediği şeyle onlara va'de verir ﴿وَيُمَنِّيهِمْ﴾ ve nâ'il olmadıkları şeyin ârzûsuna kendülerin salar ﴿وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ ve iblîs-i şakî aldatmaktan özge bir şeyle onlara va'de vermez. (120) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki şeytâna tâbi' oldular ﴿مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ mekânları dûzahtır ﴿وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴾ ve ondan bir kaçacak yer bulmazlar. (121) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve îmâna gelip güzel 'ameller işleyenleri ﴿سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ yakın zamânda onları bir bâğlara dâhil kılarız ki köşkleri altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm hemîşe takdîr ettikleri hâlde. ﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ onu bir doğru va'd etti ki hîç tehallüfü kabûl etmez ﴿حَقًّا﴾ dürüst hak oldu. ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾ Ve kimin sözü Tanrı'nın sözünden ziyâde gerçektir? (122)

Mervîdir ki ehl-i İslâm'dan bir gürûh ve ehl-i kitâbdan bir gürûh bir yerde cem' oldular. Ehl-i kitâb müfâhareye âgâz edip dediler bizim kitâbımız sizin kitâbınızdan akdemdi ve bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden evvel meb'ûs oldu. pes cennetin duhûlüne biz sizden evlâyız. Ehl-i İslâm dediler, bizim peygamberimiz Hâtemü'l-Enbiyâ'dır ve kitâbımızın ahkâmı sizin kitâbınızın ahkâmına nâsihdir pes behişt-i câvidânın ni'metine biz sizden ehakkız. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Mev'ûd olan sevâb-ı cezîl ne ârzûnuzladır ey müslümânlar ve ne ashâb-ı kitâbın ârzûlarıyla. Ya'nî o bir şeydir ki ârzûlarla vücûda gelmez belki îmânla ve 'amel-i sâliha ve meşakkatle hâsıl olur.

Beyt:

بارزو و هوس بر نیاید این معنی
باب دیده وخون جگر تواند دید[196]

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾ Her kim bir bedlik işler onunla mükâfât olunur. Mervîdir ki kaçan bu âyet **[92b]** nâzil oldu Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radıyallâhu 'anh söyledi, yâ Rasûlallâh, bu hükme göre 'azâbdan kim kurtulur? Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ona buyurdu, gamnâk olmaz mısın, hastalık sana 'ârız olmaz mı? Dedi, belâ yâ Rasûlallâh! Pes Hazret buyurdu "*hüve zâke*."

196 Bu manâ arzu ve hevesle bilinemez, ancak gözyaşı ve ciğer kanıyla görülebilir.

Ya'nî bu gûne 'avârız onun cezâsıdır ve bu rivâyete göre cezâdan murâd dünyâda ve âhirette insânın gördüğü zahmetlerdir.[197] ﴿وَلاَ يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا﴾ Dahi yamanlık eden kimse kendüye Tanrı'dan özge ne bir dost ve ne bir yardımcı bulur ki kendüyi 'azâbdan kurtarmağa kâdir olur. (123)

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ الصَّالِحَاتِ﴾ Ve her kim güzel 'amellerin bir mikdârın işler ﴿مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾ erkekten yâ dişiden ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki o Tanrı'nın vahdâniyyetine îmân getirmiştir ﴿فَأُوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ pes ol gürûh behişt-i câvidâna girerler ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾ ve bir cüz'î şeyle sitem görmüş kılınmazlar. (124) ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ﴾ Ve kimin dîni yeğrekdir ol kimsenin dîninden ki cânını Tanrı'nın 'ibâdetine münkâd kıldı ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve hâlbuki o kimse hasenâtı vücûda getirmeye sa'y edip seyyiâttan ictinâb etmiştir. ﴿وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾ Ve Hazret-i İbrâhîm'in dînine uydu ol hâlde ki edyân-ı bâtıladan münharif oldu ﴿وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ ve Îzid celle ve 'alâ Hazret-i İbrâhîm'i dost edindi. Ya'nî onu bu gûne ber-güzîde kıldı ki dost dostuna ettiği ikrâma müşâbih bir ikrâmla onu mahsûs kıldı.

Getirdiler ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm asrında bir kıtlık oldu. Ve ezbes ki halk mevâ'id-i halîliyyeye hemîşe mülâzım idiler. Ol esnâda ziyâde oldular. Pes bi-hasebil'l-iktizâ birkaç katar deve diyâr-ı Mısr'a bir mu'temed dostuna gönderdi, tâ ki kendüye onları ta'âm yüklendirip irsâl ede. Kaçan hüddâmı develerle mekân-ı ma'hûda vâsıl oldular, Mısrî dostun cevâbı bu oldu ki İbrâhîm kendü cânı içün onu istemiş olsaydı ettiği fermânı icrâ ederdim lâkin bilirim kim onu konuk içün ister ve bizim diyârımızda dahi kıtlık âsârı zuhûr eylemiştir. Ba'dehû hüddâm me'yûs olup döndüler. Bathâ-i Leyyine nâm mevzı'a eriştiklerinde halktan hacâletlerin def' etmek içün ğirârları[198] kumla doldurup şehre girdiler. Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmı sûret-i hâlden âgâh edicek gamnâk olup ondan hâba vardı. Hazret-i Sâre hâtun keyfiyyet-i hâlden haberi olmamağla kalkıp ğirârların birini açt, onda bir beyâz un **[93a]** gördü, ondan çıkarıp etmek yaptı. Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm 'âlem-i hâbdan kalkıcak etmek kokusun alıp söyledi, kanden size bu? Hazret-i Sâre söyledi ki Mısrî dostundan gelen undan etmek yaptık. Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm buyurdu, bu Mısrî dostumdan gelmedi, dos-

197 el-Beyzâvî, I/242.

198 Büyük kıl çuval

tum Hudâ 'azze ve cellenin yanından geldi. Bu kelâmdan sonra Hakk te'âlâ onu Halîl ile telkîb eyledi[199]. (125)

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde olan eşyâ, Hudâ-yı zü'l-celâle mahlûk ve memlûkdür pes ondan istediği kimseyi ve istediği nesneyi bergüzîde kılar ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا﴾ ve Îzid celle ve 'alânın 'ilmi her nesneyi kaplamış idi. (126) ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾ Dahi karıların mîrası husûsunda senden beyân taleb ederler. Bu âyet nâzil oldu ol dem ki 'Uyeyne bin Husayn, Hazret'in huzûruna gelip dedi, yâ Rasûlallâh, bize bu gûne haber olundu ki kıza ve hemşîreye mîrâsın nısfını verirsin ve biz mîrâsı vermezdik illâ ol kimseye ki cenge hâzır olup mâl-ı ganîmeye hâ'iz olurdu. ﴿قُلْ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ﴾ Söyle yâ Muhammed! Hakk celle ve 'alâ karıların mîrâsında olan hükmü size beyân eder, ﴿وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ﴾ ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda okunan şeyi dahi size beyân eder, ﴿فِي يَتَامَى النِّسَاءِ﴾ karıların öksüzlerinde olan hükmü ﴿اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ﴾ şol karılar ki Tanrı'nın yazdığı şeyi kendülere vermezsiz ﴿وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنكِحُوهُنَّ﴾ dahi onları evlenmeye meyl edersiz güzel olurlarsa ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنْ الْوِلْدَانِ﴾ dahi uşaklardan zebûn ve bîçâre kalanların şânında Tanrı te'âlâ ve Kur'ân'da okunan kelâm size fetvâ verir. Zîrâ 'Arab onlara dahi mîrâs vermezlerdi niteki karılara vermezlerdi. ﴿وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ﴾ Dahi size fetvâ verir ki öksüzler içün 'adl ile durasız ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ ve eyülikten her ne işlersiz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا﴾ bî-şübhe ki Hakk te'âlâ ona dürüst dânâ idi. (127)

Esbâbü'n-Nüzûl'de getirdi ki Râfi' bin Hudeyc karısın ki Muhammed bin Seleme kızıydı talâk etmek istedi. Ba'dehû karı kendüye dedi beni boş etme ve ben nevbetimi öbür zevcene bağışlarım. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[200] ﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا﴾ Ve eğer bir karı kocasından hukûkunun men'ini yâ sohbet ve 'işretinde tegâfülün tevakku' etti ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا﴾ üzerlerine bir günâh müterettib olmaz **[93b]** ondan ki aralarında bir barışmak barışalar ki karı mehrinden vaz geçe yâ nevbetini yeni karıya bağışlaya. Ve kişi dahi hukûk-ı kadîmeyi gözetip onu kendüsinden ayırmaya. ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ Ve barışmak husûmet ve müfârakattan yeğdir. ﴿وَأُحْضِرَتْ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ﴾ Ve nüfûs buhle hâzır kılındılar ya'nî insânın nefsi buhl üzere mecbûldür. Pes kişi karının 'işretinde mürüvvete buhl ederse

199 el-Beyzâvî, I/243.

200 el-Vâhidî, s. 135.

ve karı kişiden sâdır olan i'râzı bağışlarsa 'aceb değildir. ﴿وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا﴾ Ve eğer karıların 'işretinde eyülik edip incitmelerinden perhîz edersiz Hakk te'âlâ size mükâfât eder ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ bî-şübhe Îzid celle celâluhû husûmet ve ihsândan işlediğiniz eşyâya dânâ idi. (128)

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ﴾ Ve hergiz kudretiniz yoktur ki karılar arasında 'adâlet edesiz ﴿وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ ve eğer 'adl üzere harîs olursuz ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ﴾ pes meylin kamusun bir tarafa kılman. Mergûbunuz olan karıya teveccüh-i tâmm edip öbürüsünden bi'l-külliye i'râz edesiz. ﴿فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ Pes mehcûr olan karıyı koyasız şol karı gibi ki ne koca sâhibidir ve ne boşanmış. ﴿وَإِنْ تُصْلِحُوا﴾ Ve eğer karıların ahvâlinden geçmiş zamânda ifsâd ettiğiniz umûru hâlen ıslâh edersiz ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ve gelecek zamânda bu gûne ef'âlden kendünizi sakındırırsız ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ bilâ-şekk Hakk celle ve 'alâ geçmişte olan taksîratınızı setr edip size mihrbânlık ediciydi. (129) ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾ Ve eğer kişi ve karı ayrılırsa Hakk te'âlâ kendü lutf u kereminden her birin yoldaşından bî-niyâz eder. ﴿وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا﴾ Ve Îzid celle ve 'alâ kullarına 'atâ-i firâvân[201] edip ef'âlini itkân etmekle muttasıf idi. (130)

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâle memlûkdür göklerde olan eşyâya ve yerde olan mahlûkâta pes 'ale'd-devâm çok 'atâ etse mahall-i rayb değildir. ﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Dahi tahkîkan sizden esbak kendülere kitâb verilen kimselere ısmarladık ﴿وَإِيَّاكُمْ﴾ ve size dahi ısmarladık ﴿أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Tanrı'ya şirk etmekten nefsinizi sakındırın ﴿وَإِنْ تَكْفُرُوا﴾ ve onlara ve size dedik, eğer kâfir olursuz. ﴿فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Bî-şübhe göklerde ve yerde olan eşyâ Hudâ'ya mahlûk ve memlûkdür pes küfr ü ma'siyetinizle mutazarrır olmaz **[94a]** niteki îmân ve tâ'atinizle müntefi' olmaz. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا﴾ Ve Îzid celle ve 'alâ halkdan bî-niyâz idi, ﴿حَمِيدًا﴾ kendü zâtında eyülik ile muttasıf idi. (131) ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve göklerde olan melâ'ike ve nücûm ve gayrıları ve yerde olan envâ' ve ecnâs Tanrı'yadır, gayrı kimsenin onda medhali yoktur ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ve mu'temed olmağa Tanrı te'âlâ besdir. (132) ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Tanrı te'âlâ isterse sizi ey mevcûd olan âdemîler, nâbûd kılar ﴿وَيَأْتِ بِآخَرِينَ﴾ ve yerinize bir başka gürûh îcâd eder ki fermânber olalar ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا﴾ ve Hakk celle ve 'alâ onun üzere tevânâ idi. (133)

---

201 Bol, fazla

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا﴾ Her kim bu cihânın cezâsın ister, niteki bir gâzî yalnız ganîmet içün cihâda gider ﴿فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ Hudâ'nın katındadır bu cihânın ve öbür cihânın cezâsı. Pes niçün insân ikisin istemeyip alçak ile iktifâ eder? ﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl herkesin akvâlini işidici, ef'âlin görücüydü. (134) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾ 'Adl ile durmuşlar olun ﴿شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ Tanrı içün tanıklar olduğunuzda, ya'nî şehâdeti hakla edâ edin ﴿وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ ve eğer şehâdet etmek cânlarınız üzere olsa ki zimmetinizde hak olıcak ikrâr edesiz ﴿أَوْ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ﴾ yâ ata ve ana ve yakın hısımlar üzere olsa ﴿إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا﴾ meşhûdun 'aleyh olan kimse devletmend yâ yoksul olursa ﴿فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ ol ganî ve fakîrin ahvâline nazar etmeğe sizden ehaktır. ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا﴾ Pes haktan meyl etmek içün hevâ-yı nefse peyrevlik etmen. ﴿وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا﴾ Ve eğer dillerinizi doğru şehâdetten burarsız, yâ edâsından i'râz edersiz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ bî-şekk Hakk te'âlâ işlediğiniz eşyâyı kemâl üzere biliciydi, pes onlara göre size mükâfât eder. (135)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ﴾ Îmân getirin Hudâ'ya ve Rasûlüne ve Rasûlü üzere inen kitâba, ya'nî Kur'ân ve Kur'ân'dan esbak inen kitâb makûlesine. Ya'nî onlara getirdiğiniz îmân üzere sâbit-kadem olun. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Ve her kim Tanrı'ya ve feriştelerine ve kitâblarına ve peygamberlerine ve rûz-i kıyâmete tasdîk etmez **[94b]** ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ bî-şübhe bir uzak azgunlık azdı. (136) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan ki şol kimseler îmâna geldiler bunlardan murâd Yehûddur ki Hazret-i Mûsâ'ya tasdîk getirdiler ﴿ثُمَّ كَفَرُوا﴾ sonra 'iclin 'ibâdeti sebebiyle kâfir oldular ﴿ثُمَّ آمَنُوا﴾ sonra Hazret-i Mûsâ Tûr'dan döndükde îmâna geldiler ﴿ثُمَّ كَفَرُوا﴾ ba'dehû Hazret-i Îsâ'nın nübüvvetin inkâr ettiler ﴿ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ sonra Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetin inkâr etmekle küfrü artırdılar, ﴿لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ irâde etmiş değil idi kim onlara mağfiret ede ﴿وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا﴾ ve ne irâde etmiş idi ki onlara bir doğru yol göstere. Zîrâ 'ilm-i kadîmiyle bilmiştir ki onlar mevte dek bu hâl üzere kalıp tevbe etmezler. (137)

﴿بَشِّرْ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ Ehl-i nifâka müjde ver kim 'ale't-tahkîk kendülere bir derdli işkence var. (138) ﴿الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Şol münâfıklar ki ehl-i îmânın dostluklarından tecâvüz edip kefereyi dostlar edinirler ﴿أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمْ الْعِزَّةَ﴾ âyâ küffâr katında 'izzeti taleb ederler ve o lâyık

değildir ﴿فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ zîrâ bilâ-şekk kamu 'izzet Tanrı'ya mahsûstur, her kimi 'azîz eder elbette o 'azîz olur pes küffârın onda dahli yoktur. (139) ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ﴾ Ve hâlbuki Hakk celle ve 'alâ Kur'ân'da üzerinize indirdi ki ﴿أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا﴾ 'ale't-tahkîk şân bu ki kaçan işitirsiz ki Tanrı'nın âyâtına küfr olunup ona istihzâ olunur, ﴿فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ küfr ve istihzâ edenlerle oturman, ondan özge bir söze şurû'ları olmayınca. ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ﴾ Bî-şübhe siz ol dem ki onlarla hem-nişîn olursuz, onlar gibi olursuz zîrâ onların sohbetinden ihtirâz etmeğe kâdirsiz. ﴿إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾ Tahkîkan ki Îzid celle ve 'alâ münâfıkları ve kefereyi kamu dûzahta yığıcıdır. (140)

﴿الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ﴾ Şol kimseler ki size bir işin vukû'un intizâr ederler ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ﴾ pes eğer Hudâ'nın fazl u kereminden size bir zafer ve nusret olduysa ﴿قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ﴾ derler, sizinle değil mi idik, pes ganîmetten bize bir hisse verin. ﴿وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ﴾ Ve eğer küffâra bir behre olursa ki ehl-i îmân üzere galebe ederler, ﴿قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ﴾ kefereye derler, üzerinize **[95a]** galebe edip sizden vaz geçmedik mi ﴿وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minlerden sizi saklamadık mı? Ya'nî mededlerinde süstlük edip bozgunluklarına bâ'is olduk pes aldığınız ganîmeden bizi behremend edin. ﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Pes Îzid celle celâluhû aranızda ey ehl-i îmân ve ey münâfıklar, hükûmet eder rûz-i kıyâmette. ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ küffâr içün ehl-i îmân üzere bir hüccet kılmaz ki onunla ehl-i îmânı ilzâm ederler. (141) ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ﴾ Tahkîkan ki ehl-i nifâk Tanrı'ya mekr u hîle ederler ﴿وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ ve Tanrı te'âlâ ettikleri mekr u hîlenin sezâsın kendülere vericidir. ﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ﴾ Ve kaçan namâzı kılmağa kalkarlar ﴿قَامُوا كُسَالَى﴾ kâhil[202] oldukları hâlde kalkarlar ﴿يُرَاءُونَ النَّاسَ﴾ halka kendülerin gösterirler tâ ki mü'min oldukların halk gümân etsin ﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâli yâd etmezler illâ biraz. (142)

﴿مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ Küfrle îmân arasında müterediddid ve mütehayyir olmuşlar ﴿لَا إِلَى هَؤُلَاءِ﴾ ne ehl-i îmâna mensûbdurlar ﴿وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ﴾ ve ne ehl-i küfre. ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ Ve her kimi Tanrı te'âlâ gümrâh eder ﴿فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ elbette ona bir yol bulamazsın. (143) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kimseler! ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ehl-i îmânın dostluklarından

202 Bitkin, zayıf

tecâvüz edip kefereyi dostlar edinmen. ﴿أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ İster misiz Tanrı'ya üzerinize bir âşikâre hüccet kılasız ve o küffârın müvâlâtıdır ki mûcib-i 'ukûbet ve nekbetliktir.[203] (144) ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنْ النَّارِ﴾ Tahkîkan ki ehl-i nifâk dûzahda alçakrak olan tabakada olurlar zîrâ bu gürûh kalblerinde küfrleri var iken lisânlarıyla ehl-i İslâm'a istihzâ ederlerdi, pes 'azâbın eşeddine müstehak oldular ﴿وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ve hergiz onlara bir yardımcı bulamazsın ki kendülerin ol makâmdan ihrâc ede. (145) ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا﴾ İllâ ol kimselere ki nifâktan tevbe edip ahvâllerinden ifsâd ettikleri nesneyi ıslâh ettiler ﴿وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın dînine yapıştılar ﴿وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ﴾ ve dînlerin Allah içün pâk kıldılar ya'nî hemân Hakk'ın rızâsın tahsîl etmek içün itâ'at ederler ﴿فَأُولَئِكَ﴾ pes ol gürûh ki eşyâ-yı mezbûreyi işlediler ﴿مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ iki cihânda ehl-i îmânla olurlar. ﴿وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ Ve bî-şübhe Hakk **[95b]** celle ve 'alâ mü'minlere ulu ücret verir (146) ﴿مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ﴾ Îzid celle ve 'alâ işkencenizi neyler ni'metine şükr edip îmân getirseniz ya'nî Hakk te'âlâ sizi ta'zîb etmekle teşeffî mi eder, yâ kendüsinden bir zarar mı def' eder yâ nef' mi hâsıl kılar? Ve bunların biri yoktur zîrâ bu gûne eşyâdan zât-ı pâki müstağnîdir. Pes sizi mu'azzeb kılarsa 'isyânınız sebebiyle mu'azzeb kılar ﴿وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ ve Îzid-i lâ-yezâl şükr edenlere sevâb verici, şükr ü îmânın hukûkuna dânâ idi. (147)

Mervîdir ki bir kimse bir cemâ'ate konuk olup ona bir zâd yedirmediler. Ba'dehû onlardan şikâyet eyledi. Şikâyetten ötürü halk kendüye 'itâb eylediler. Hakk celle ve 'alâ ona şikâyette ruhsat olmak içün bu âyeti münzel edip buyurdu.[204] ﴿لاَ يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنْ الْقَوْلِ﴾ Hudâ-yı zü'l-celâl sevmez ki her söz makûlesinden yaman şeyle cehr oluna ﴿إِلَّا مَنْ ظُلِمَ﴾ meğer şol kimsenin cehr etmesi ki ona sitem olundu. ﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ mazlûmun kelâmın işidici zâlimin sitemin eyü bilicidir. (148) ﴿إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ﴾ Eğer bir eyülik izhâr edersiz yâ onu gizli işlersiz yâ bir bedlikten tecâvüz edesiz ki onun sebebiyle melâmet olunursuz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle günâhkârlardan vaz geçici, onlardan intikâm almağa tevânâ idi. Bu âyet mazlûmları 'afv etmeğe tahrîz eder tâ ki ahlâk-ı rabbâniyye ile muttasıf olalar. (149)

---

203 Talihsizlik, felaket

204 el-Beyzâvî, I/249.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'ya ve rasûlüne küfr ederler ﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ ve isterler ki Tanrı'yla peygamberleri arasında ayrılmak salalar Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk edip peygamberlerin hak oldukların inkâr edeler. ﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ﴾ Ve derler peygamberlerin bir mikdârına îmân getiririz ve bir mikdârına küfr ederiz. ﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ Ve isterler ki küfrle îmân arasında bir yol edineler ve hâl budur ki vâsıta ma'dûmdur. Zîrâ îmân tamâm olmaz Hakk te'âlânın cemî' rusülüne tasdîk olunmayınca. Pes bir kimse ki rusülün bir mikdârına tasdîk edip bir mikdârını tekzîb eder, cümlesin tekzîb etmiş olur. (150) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki îmânla küfr arasında **[96a]** bir tarîk edinmek istediler ﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ kendülerdir dürüst kâfir olanlar ﴿هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا﴾ ve küffâr içün bir hôr edici işkence âmâde kıldık. (151) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'ya ve peygamberlerine îmân getirdiler ﴿وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ﴾ ve peygamberlerinden olan kimselerin bir kimsenin arasın ayırmadılar, ya'nî kamularına îmân getirdiler ﴿أُولَئِكَ﴾ ol cemâ'at ki 'ale't-tahkîk îmâna geldiler ﴿سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ﴾ bilâ-şekk Hakk te'âlâ onlara ücretlerin verir ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve Îzid celle ve 'alâ hemîşe ehl-i îmânın günâhını mağfiret edip hasenâtların taz'îf etmekle kendülere merhamet ediciydi. (152)

Getirdiler ki ahbâr-ı Yehûddan birkaç kimse Hâce-i 'Âleme gelip dediler, ettiğin da'vâda sâdık isen 'âlem-i ulvîden gözlerimiz müşâhede ederken bize bir kitâb getir niteki Hazret-i Mûsâ getirdi. Hakk te'âlâ kendü habîbine tesliye verip buyurdu.[205] ﴿يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ Tevrât iyeleri senden sorarlar ki üzerlerine def'a-i vâhidede bir kitâb-ı semâvî indiresin. ﴿فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ﴾ Şart-ı mukaddere cevâbdır. Ya'nî eğer eyittikleri su'âli büyük tuttun bî-şübhe Hazret-i Mûsâ'dan ondan büyük bir şey su'âl ettiler ol vakt ki Tûr Dağı'nda Îzid-i zü'l-celâlin sözün işittiler. ﴿فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً﴾ Pes dediler bize Tanrı'yı âşikâre göster ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ﴾ der-'akab gökten inen âteş kendülerin aldı ettikleri sitem sebebiyle ﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ pes buzağuyı ma'bûd edindiler kendülere âşikâre mu'cizeler geldikten sonra. ﴿فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ﴾ Ba'dehû ettikleri tevbe sebebiyle günâhlarından vaz geçtik ﴿وَآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ve Hazret-i Mûsâ'ya bir âşikâre tasal-

205 el-Beyzâvî, I/249.

lut verdik ki onlara fermân etti kim gûsâle-perestleri[206] tu'me-i şemşîr edin. Onlar dahi fermânı kabûl edip cümlelerin iklîm-i 'ademe müsâfir kıldılar. (153)

﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ﴾ Ve peymânları sebebiyle üstlerine Tûr Dağı'n kaldırdık, tâ ki verdikleri peymânı kabûl edeler. ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ Ve Hazret-i Mûsâ'nın lisânı üzere kendülere dedik ki Erîha şehrinin kapusından secde ettiğiniz hâlde girin. ﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لاَ تَعْدُوا فِي السَّبْتِ﴾ Ve kendülere dedik şenbe gününde size mu'ayyen olan hudûdu **[96b]** tecâvüz etmen. ﴿وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا﴾ Ve bu hükmlerin her birisine îfâ etmekleri içün kendülerden bir muhkem peymân aldık. (154) ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ Pes muhâlefet edip peymânların bozdukları sebebiyle 'ukûbetin envâ'ını kendülere ettik ﴿وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللهِ﴾ dahi Tanrı'nın nişânlarına küfr ettiklerinden ötürü ﴿وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ dahi peygamberleri nâ-hak yere öldürmekleri ecilden ﴿وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ dahi dedikleri ecilden kim gönüllerimiz kınlardadır ve öyle değildir ki gönülleri kınlarda ola ﴿بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾ belki Tanrı te'âlâ gönülleri üzere mühr vurdu küfürleri sebebiyle ﴿فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ pes îmân getirmezler illâ bir az ve o mu'teddün bih değildir. (155)

﴿وَبِكُفْرِهِمْ﴾ Dahi Hazret-i Îsâ'nın nübüvvetini inkâr ettikleri sebebiyle üzerlerine belâların aksâmın musallat kıldık ﴿وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا﴾ dahi Hazret-i Meryem üzere ulu yalan kasd edip söylediklerinden ötürü. (156) ﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ Dahi dediklerinden ötürü kim Mesîh ile mülakkab olan Meryem oğlu Îsâ'yı öldürdük ﴿رَسُولَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın gönderilmişi ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ ve ne onu öldürdüler ve ne onu astılar velâkin üzerlerine müştebih oldu, ol mahal ki Hazret-i Îsâ'nın kılığı büyükleri üzere salındı, niteki tafsîli sûre-i 'Âl-i 'İmrân'da geçti. ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ Ve tahkîkan şol kimseler ki Hazret-i Îsâ'nın şânında tereddüd ettiler ﴿لَفِي شَكٍّ مِنْهُ﴾ ondan bir gümân ve tevakkuftadırlar zîrâ ol vakt ki büyüklerin Îsâ'dır deyü astılar onu aradılar bulmayıcak ba'zısı dedi eğer asılan şahs Îsâ idi yoldaşımız nice oldu ve ba'zısı dedi yüzü Îsâ'nın yüzüne benzer ve bedeni yoldaşımızın bedenine müşâbihtir. ﴿مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ Onlara onun hakîkatiyle hîç bir bilgi yoktur ﴿إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾ lâkin gümâna peyrevlik ederler ﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾ ve onu bir muhakkak öldürmek öldürmediler. (157)

---

206 Buzağıya tapanlar

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾ Belki 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ onu mahall-i kerâmetine kaldırdı ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ve Hakk celle ve 'alâ istediği işte mağlûb olmazdı Hazret-i Îsâ'ya tedbîr ettiği işte dürüst hükm ediciydi. (158) ﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ Ve ehl-i kitâbdan hîç bir kimse yoktur illâ ölmeden evvel elbette Hazret-i Îsâ'ya îmân getirir ya'nî her Yehûdî ve Nasrânî cânı bedeninden hurûc etmeden evvel Hazret-i Îsâ'nın nübüvvetin ve hak olduğun **[97a]** tasdîk eder ve o gûne îmânın fâ'idesi yoktur. Ve bir kavlde *mevtihî* lafzında olan zamîr Hazret-i Îsâ'ya râci'dir. Pes ma'nâ böyle olur ki Hazret-i Îsâ ölmeden evvel kamu ehl-i milel ona îmân getirirler.

Mervîdir ki kaçan âhirü'z-zamân olur Deccâl-i şakînin fitnesi rûy-i zemîni kaplar. Hudâ-yı lâ-yezâlin fermânıyla Hazret-i Îsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm gökten hubût edip Deccâl-i müfsidi katl eder. Ve cemî' ehl-i kitâb ona îmân getirirler, pes millet ü dîn bir olur. Ba'dehû rûy-i zemînde o denlü emniyyet hâsıl olur ki gürg-i[207] derende[208] bî-çâre koyunla yoldaş olur ve sâ'ir hayvânât-ı mütezâdde bezm-i 'îşi korurlar ve uşaklar esb[209] çûbînleri[210] içün yılanları tâziyâne[211] kılarlar. Ba'dehû Hazret-i Îsâ'nın mürg-i rûhu Firdevs-i berîne tayerân edip ehl-i İslâm cesed-i pâkin tağsîl ve tekfîn edip namâzın kılarlar ondan sonra kendüyi defn ederler.[212] ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ Ve rûz-i kıyâmette Hazret-i Îsâ ehl-i kitâb üzere güvâh olur ya'nî Yehûd üzere şehâdet eder ki kendüyi tekzîb ettiler ve Nesârâ üzere şehâdet eder ki kendüyi Hudâ'nın oğulluğuna nisbet ettiler. (159) ﴿فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ Pes dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün eden kimselerden sâdır olan sitem sebebiyle ﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ﴾ üzerlerine harâm kıldık bir pâkîze şeyler ki kendülere helâl kılınmış idi. (160)

﴿وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ Dahi Tanrı'nın yolundan çok kimse men' etmeleri sebebiyle ﴿وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾ dahi ribâ mâlını almakları ecilden ve hâlbuki onun almasından men' olundular. ﴿وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ Dahi halkın emvâlin nâ-meşrû' vech ile yediklerinden ötürü ﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ

207 Kurt.
208 Vahşi.
209 At.
210 Kuru değnek.
211 Kamçı.
212 el-Beyzâvî, I/251.

﴿مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ Yehûd tâ'ifesinden küfr edenler içün bir derdli işkence âmâde kıldık. (161) ﴿لَكِنْ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ﴾ Lâkin onlardan bilgide sâbit olanlar ya'nî 'amellerine 'amel eden cemâ'at 'Abdullâh bin Selâm ve ashâbı gibi ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ﴾ ve onlardan îmâna gelenler dahi ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ قَبْلِكَ﴾ sana indirilen kitâba ve senden esbak indirilen kütübe îmân getirirler. ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾ Ve namâzı kılanlara âferîn olsun ﴿وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ ve üzerlerine vâcib olan mâl-ı zekâtı verenler dahi kütüb-i ilâhiyyeye îmân getirirler. **[97b]** ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Ve Tanrı'nın vahdâniyyetine ve son güne ya'nî kıyâmet gününe îmân getirenler dahi ﴿أُوْلَئِكَ﴾ ol gürûh ki mütesaddık ve musaddıktırlar ﴿سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe onlara bir ulu ücret veririz. (162)

﴿كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ﴾ Tahkîkan ki biz sana vahy ettik ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ niteki Hazret-i Nûh 'aleyhisselâma ve kendüsinden sonra olan peygamberlere vahy eyledik. Bu kelâm ehl-i kitâbın sözü mukâbelesindedir ki demişlerdi bize birden bir kitâb gökten indir. ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ﴾ Ve niteki bu peygamberlere vahy ettik. Bilinmek gerek ki lafz-ı *nebiyyîn* bu peygamberlere şâmildir. Ancak ta'zîm içün bunları mahsûsan bi'z-zikr kıldı. Zîrâ Hazret-i İbrâhîm ve Îsâ 'aleyhimesselâm ulü'l-'azmdırlar ve bâkîleri enbiyânın eşrâfındandır. ﴿وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا﴾ Ve Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâma Zebûr nâm kitâb verdik. (163) ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ Dahi peygamberler gönderdik ki bundan esbak Kur'ân'da haberlerin üzerine okuduk ﴿وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾ dahi bir mikdâr rusül gönderdik ki haberlerin üzerine okumadık. ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ Ve Tanrı te'âlâ Hazret-i Mûsâ ile söyleşmek söyleşti ve bu, vahyin nihâyet mertebesidir. Ve Muhammedü'l-Mustafâ'yı gâyetle mufaddal kıldı ki peygamberlere her ne mertebeler ihsân eyledi, kendüyi ol mertebelere nâ'il kıldı. (164)

﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ Bir peygamberler gönderdik ki halkı behişt-i câvidânla müjdelendirirler ve 'azâb-ı cehennemden korkuttururlar ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ tâ ki halka Tanrı te'âlâ üzere bir bahâne olmaya peygamberleri gönderdikten sonra. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ istediği nesnede mağlûb olmaz, umûr-i nübüvvette ettiği şeyi ahkâm üzere ediciydi. (165) Getirdiler ki küffârdan bir gürûh Muhammedü'l-Muhtar'ın meclisine gelip dediler, yâ Muhammed, biz ehl-i kitâbdan senin peygamberliğin hakîkatini su'âl ettik. Dediler biz onun hak olduğunu bilmeziz ve kitâbımızda onun

zikri yoktur. İttifâkan onlar bu kelâmı îrâd edicek Yehûddan bir cem' Hazret'in meclisine hâzır oldular. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlara dedi, üzerinize Hudâ ile kasem ederim ki siz peygamber olduğuma ve üzerime kitâb indiğine şehâdet etmez misiz? Onlar dediler, ne peygamber olduğunu **[98a]** biliriz ve ne şehâdet ederiz. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[213] ﴿لَكِنْ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ﴾ Sebeb-i nüzûlden mefhûm olan kelâmdan istidrâktır. Ya'nî onlar sana şehâdet etmez lâkin Îzid celle celâluhû sana indirdiği şey ile şehâdet eder. ﴿أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ﴾ Onu hâs 'ilmine mütelebbis olduğu hâlde indirdi ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ﴾ dahi ferişteler senin peygamber olduğuna şehâdet ederler ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ Ve şehâdet etmeğe Tanrı te'âlâ bestir. (166)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki küfr ettiler ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve halkı Tanrı'nın yolundan men' ettiler ﴿قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ tahkîkan ki bir uzak azgunlık azdılar. (167) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا﴾ Bî-şübhe küfr edip halka sitem edenler ﴿لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle onlara mağfiret edecek değil idi ﴿وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا﴾ ve ne onlara bir yol gösterecek idi. (168) ﴿إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ﴾ Meğer dûzah yolun onlara gösterir ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ ol hâldeki hemîşe dûzah içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler. ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ Ve onların ta'zîb olunması Hakk te'âlâ üzere bir âsân iş idi. (169) ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Ey âdemoğulları! 'Ale't-tahkîk Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ rabbinizden size doğrulukla geldi, ﴿فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ﴾ pes îmân getirin ki eğer îmân getirirsiz size bir hayr iş olur ﴿وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ve eğer îmânsız olursuz bî-şübhe ki göklerde ve yerde her ne var Kâdir-i Muhtâr'ın memlûküdür. Pes küfrünüzden zarar çekmez, niteki îmânınızla müntefi' olmaz ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ve Hakk celle ve 'alâ ahvâlinize dânâ idi halka tedbîr ettiği eşyâda hakîm idi. (170)

﴿يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ﴾ Ey erbâb-ı kitâb olanlar! Dîninizde ifrât ve tefrît etmen. Hitâb Yehûd ve Nesârâyadır. Zîrâ Yehûd Hazret-i Îsâ'nın kadrin alçaklatmada o denlü mübâlağa ettiler ki kendüyi hâşâ veledü'z-zinâlığa tensîb ettiler. Ve Nesârâ onun şân-ı irtifâ'ında ol kadar mübâlağa ettiler ki kendüyi ma'âzallâh Tanrı edindiler. ﴿وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾ Ve Tanrı te'âlâ üzere doğruluktan özge bir nesne söylemen. Ya'nî onu oğul ve sâhibeden tenzîh edin. ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki

213 el-Vâhidî, s. 135.

Mesîh ile mülekkab olan Hazret-i Meryem oğlu Îsâ Tanrı'nın gönderilmişidir **[98b]** ﴿وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ﴾ ve sözüdür ki onu Hazret-i Meryem'e ilkâ etti. *Kelime*den murâd kişi değmeden uşağın vücûda gelmesinin beşâretidir. ﴿وَرُوحٌ مِنْهُ﴾ Bir cân sâhibidir ki fermânından bî-vâsıta sâdır oldu. ﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ Pes Hudâ'ya ve peygamberlerine îmân getirin ﴿وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ﴾ ve söylemen Tanrı'lar üçtür; Îzid celle ve 'alâ ve Îsâ ve Meryem. ﴿انتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ﴾ Ma'bûd üçtür demesinden müntehî olun, size hayrlu olan nesneyi kasd edin. ﴿إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Bundan özge bir şey yoktur ki dürüst ma'bûd bir ma'bûddur hergiz te'addüdü kabûl etmez. ﴿سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ﴾ Onu dürüst tenzîh et ondan ki kendüye uşak makûlesi ola. ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Âsumânlarda ve zemînde her ne var kendüye mahlûk ve memlûkdür. Onların birisi kendüye müşâbih değildir ki onu oğul edine ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ Ve mu'temed olmağa Tanrı te'âlâ kâfîdir. (171)

﴿لَنْ يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ﴾ Hazret-i Îsâ 'âr etmez ki Tanrı'ya kul ola. ﴿وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ Ve ne Hazret kaddesehû mukarreb olan ferişteler Hudâ'nın kulluğundan istinkâf edeler. ﴿وَمَنْ يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ﴾ Ve her kim Tanrı'nın kulluğundan 'âr çekip kendüyi ulu 'add eder ﴿فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا﴾ elbette onları cümle kendü semtine yığar. (172) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Pes ammâ şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ﴾ onlara ücretlerin bi't-tamâm îsâl eder ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ﴾ ve kereminin artığından onlara artırır. ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا﴾ Ve ammâ şol kimseler ki ona 'ibâdet etmekten 'ar edip büzürglüğe tâlib oldular ﴿فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ onları bir derdli işkence ile mu'azzeb kılar ﴿وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ ve Tanrı'dan özge kendülere ne bir dost ve ne bir yardımcı bulurlar. (173)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ﴾ Ey âdemoğulları! 'Ale't-tahkîk Perverdigârınızdan size bir hüccet ve delîl geldi ve o mu'cizâttır ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا﴾ ve size bir zâhir nûr gönderdik ve ondan murâd Kur'ân'dır. (174) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ﴾ Pes ammâ şol kimseler ki Tanrı te'âlâya îmân getirip şeytânın vesvesesinden ona ilticâ ettiler ﴿فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ﴾ bî-şübhe onları kendü kereminden sudûr etmiş bir rahmete dâhil kılar ve kendü lutfundan bir artuk ihsâna dahi dâhil kılar ﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا﴾ ve kendü tarafına onlara bir doğru yol gösterir **[99a]** ve ol, dünyâda İslâm ve tâ'at yoludur ve âhirette behişt-i câvidânın tarîkidir. (175)

Getirdiler ki Câbir bin 'Abdullâh-ı Ensârî hasta olup Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem hâlin sormağa geldi. Câbir eyitti, yâ Rasûlallâh, benim mâlım var ve ben bir kelâle adamım, fakat birkaç hemşîrem var. Bana haber ver ki mâlımı aralarında nice kısmet edeyim. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[214] ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ Senden bir hükmün beyânın taleb ederler ve o kelâle hükmüdür. ﴿قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾ Söyle Îzid 'azze ve celle size kelâlenin mîrâsı kısmetinde hükm eder. ﴿إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ﴾ Eğer bir kişi vefât edip kendüye uşak olmaya ﴿وَلَهُ أُخْتٌ﴾ ve kendüye li-ebeveyn veyâ li-eb bir bacı ola ﴿وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾ ol bacıya karındaşı mîrâs koyduğu mâlın yarısı olur ﴿فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾ ol kişi bacının mîrâsın alır ona uşak kısmı yok ise. ﴿فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ﴾ Pes bacılar iki olursa ﴿فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾ karındaşları mîrâs bıraktığı mâldan kendülere iki üleş olur ﴿وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً﴾ eğer kelâlenin vârisleri li-ebeveyn yâ li-eb karındaşlıkla mevsûf idiler ﴿رِجَالًا وَنِسَاءً﴾ kişiler ve karılar ﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا﴾ erkeğe iki dişinin hissesi gibi olur. ﴿فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ Îzid celle celâluhû size bu ahkâmı âşikâre eder, tâ ki gümrâh olmayasız ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ her nesneye dânâdır, pes halkın mesâlihin hâl-i hayâtlarında ve hâl-i memâtlarında yahşi bilir. (176)

214 el-Beyzâvî, I/255.

SÛRETÜ'L-MÂ'İDE

Medeniyyetün ve Hiye Mi'etün ve İşrûne Âyeten

[سورة المائدة مدنية وهي مائة وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kimseler! ﴿أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ Aranızda bağladığınız peymânları yerine getirin. ﴿أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ﴾ Dört ayaklı hayvânâtın bî-temyîzi size helâl kılındı ve ondan murâd deve ve sığır ve koyun ve keçidir ve ceyrân ve yabânî sığır onlara mülhak oldu. ﴿إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ Size behîme-i en'âm helâl kılındı illâ ol nesne ki tahrîmi üzerinize okunur. ﴿غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ﴾ ﴿اوفوا﴾ lafzında vâki' olan vavdan hâldir ya'nî peymânları îfâ edin ol hâldeki avı helâl etmiş etmeyesiz ﴿وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ hacc ile yâ 'umre ile ihrâm bağladığınızda. **[99b]** ﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ Tahkîkan Hakk te'âlâ tahlîl ve tahrîm husûsunda istediği şeyi hükm eder. (1)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ﴾ Ey îmâna gelenler! Hacc ve menâsikinin hürmetini hetk edip helâl kılman ya'nî eyyâm-ı hacda muharrem olan eşyânın fi'linden ictinâb edin ﴿وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾ ve ne muharrem olan mâhı dahi ya'nî içinde cenk etmekle hürmetini hetk etmen ﴿وَلَا الْهَدْيَ﴾ ve ne Ka'be-i Mükerreme'ye sürülen kurbânı dahi ﴿وَلَا الْقَلَائِدَ﴾ ve ne hedyden halatalı[215] olan kurbânları dahi. *Kalâ'id* cem'-i kalâdedir. Ve o deriden yâ ağaç kabuğundan bir halatadır ki Ka'be-i Mükerreme'ye deveden yâ sığırdan sürülen kurbânların boynuna asarlar tâ ki hedy oldukları ma'lûm olup onlara kimse ta'arruz eylemeye. ﴿وَلَا آمِينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ Ve ne muhterem olan hâneyi kasd edenleri ya'nî onları nehb u gâret etmen, ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾ o hâlde ki Tanrı'larından bir artukluk ve hoşnûdluk isterler. Bu âyet nâzil oldu ol dem ki müslümânlar hacca ihrâm bağlamışlar iken istediler ki Yemâme nâm kasabanın hüccâcın nehb u gâret edeler, ol cihetten ki aralarında Medîne-i Münevvere'nin nâhırın[216] sürüp alan Şüreyh bin Dubey'a nâm şakî var idi. ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾ Ve kaçan ihrâmdan çözünüp helâl olursuz av edin. Bu emir ibâhat içündür. ﴿وَلَا

215 Gerdanlık, Kolye.

216 Sığır sürüsü.

﴿يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Ve bir gürûhun 'adâveti ki 'âm-ı Hudeybiyye Beytü'l-Harâm'ın ziyâretinden sizi men' ettiler onun üzere sizi haml etmesin ki ﴿أَنْ تَعْتَدُوا﴾ hudûd-i şer'iyyeyi tecâvüz edesiz. ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾ Ve eyülik ve perhîzkârlık üzere biri birinize yardım edin ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ ve yamanlık ve sitemkârlık üzere biri birinize yardım etmen ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâlden havf edin ﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ tahkîkan ki Hakk te'âlâ katı 'ukûbetlüdür. (2)

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ﴾ Boğazlanmayıp ölen hayvânın yenilmesi üzerinize harâm kılındı ﴿وَالدَّمُ﴾ ve akar kanın yenilmesi dahi ﴿وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ﴾ ve donuz etinin yenilmesi dahi ve cemî' eczâsı eti hükmündedir ﴿وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ dahi ol hayvân ki boğazlanması mahallinde Tanrı'dan özge zikr olundu murâd küffârın boğazladığıdır ki Lât ve 'Uzzâ'nın adıyla boğazlarlardı onlar ehl-i îmân üzere tahrîm olundular. ﴿وَالْمُنْخَنِقَةُ﴾ Ve boğulan hayvânın yenilmesi üzerinize harâm oldu ﴿وَالْمَوْقُوذَةُ﴾ ve taş yâ değnekle ölen hayvânın yenilmesi dahi ﴿وَالْمُتَرَدِّيَةُ﴾ ve yüksek **[100a]** yerden yâ bir kuyuya düşüp helâk olan hayvânın yenilmesi dahi ﴿وَالنَّطِيحَةُ﴾ ve bir hayvânın boynuzuyla vurulup ölen hayvânın ekli dahi. ﴿وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ﴾ Ve ol nesne dahi ki hayvân-ı müfteris[217] ondan yedi ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ illâ ol hayvân ki cânı çıkmadan ona erişip boğazladınız ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ ve Beyt-i Şerîf'in etrâfında vaz' olunan taşlar üzere boğazlanan hayvânın yenilmesi. Bu makâmda mezkûr olan hayevândan murâd me'kûlü'l-lahm olan hayevândır. ﴿وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ﴾ Dahi oklarla kısmeti taleb etmeniz üzerinize harâm kılındı.

Bilinmek gerek kim 'Arab'ın yeleksiz[218] ve peykânsız[219] üç okları var idi, onlara ezlâm ve ekdâh derlerdi, birisinde yazılmış امرنی ربی[220] ve birisinde yazılmış نهانی ربی[221] ve birisinde bir şey yazılmamış ve bunlar bir kîsede vaz' olunmuş Hübel nâm putun hâdimi yanında dururdu. Ol dem ki bir mühimleri olurdu onlara bu minvâl üzere rücû' ederlerdi ki Hübel'in hâdimine bir hediyye getürüp ondan mühimlerinin keyfiyyetin bilmeye tâlib olurlardı. O dahi ol kîseye elin uzatıp bir ok çıkarırdı. Eğer üzerine امرنی ربی yazılan ok çıkardı ol mühim-

217 Yırtıcı.

218 Kuş kanadındaki tüy. Muhtemelen okun arka kısmına takılan şey kasd ediliyor.

219 Ok ucu, temren.

220 Rabbim emretti..

221 Rabbim nehyetti.

me teveccüh ederlerdi. Ve eğer üzerine نهانی ربی yazılan ok çıkardı bir yıl işten ferâğat ederlerdi. Ve eğer üzerine bir şey yazılmayan ok çıkardı bir dahi okları karıştırıp ke'l-evvel mürâca'at ederlerdi, bir yazılmış ok çıkıncaya dek. ﴿ذَلِكُمْ فِسْقٌ﴾ Bu istiksâm etmek dâ'ire-i İslâm'dan çıkmaktır zîrâ onlar üzere yazılan rabden murâd Tanrı'ysa onu işleyenler Tanrı üzere iftirâ etmiş olurlar ve eğer murâd esnâmdır Tanrı'ya şirk etmiş olurlar. ﴿الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ Bu gün küfr edenler dîninizin ibtâlinden nâ-ümîd oldular. Hazret-i 'Ömer bin el-Hattâb'dan radıyallâhu 'anh mervîdir ki bu âyet Cum'a günü Haccetü'l-Vedâ'ın 'arefesi gününde nâzil oldu. ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ Pes onlardan havf etmen ﴿وَاخْشَوْنِي﴾ ve benden havf edin. ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ Bugün şerayi'in usûlün ve 'akâidin kavâ'idin izhâr etmekle dîninizi size kâmil kıldım ﴿وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي﴾ ve üzerinize ni'metimi tamâm kıldım ki Mekke-i Mükerreme'nin fethini size müyesser kıldım ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ ve dînler arasında dîn-i İslâm'ı sizin içün ihtiyâr ettim. ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ﴾ Pes bir kimse ki bir açlıkda **[100b]** mezkûr olan muharremâttan ekl ettiyse ﴿غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ﴾ ol hâlde ki günâh semtine mâ'il olmaya ya'nî onları telezzüz edip yemeye ve sedd-i ramakdan artuk yemeye ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ onun günâhın bu husûsta 'afv edip ona merhamet eyledi ki bu gûne şeyin yemesine zarûret mahallinde kendüye ruhsat verdi. (3)

Getirdiler ki 'Adiyy bin Hâtem ve Zeyd el-Hayl ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ona Zeyd el-Hayr nâm kodu, Server-i Kâ'inât'tan su'âl edip dediler, yâ Rasûlallâh, biz bir mekânda oluruz ki avcı kuşların ve köpeklerin ma'ûnetiyle konuklarımızın ziyâfetin edâ etmeğe kâdir oluruz gâh olur ki onlar avı avlayıp biz ona yetişip boğazlarız ve gâh olur ki ona yetişmeden helâk olur. Ve İzid celle ve 'alâ bizi boğazlanmayıp ölmüşün yemesinden men' etti. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[222] ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ﴾ Senden yâ Muhammed, sorarlar ki yeyilecek makûlesinden kankı şey kendülere helâl kılındı, ﴿قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ söyle hayvânâttan ve gayrısından pâkîze olan şeyler size helâl kılındı ﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ﴾ dahi şikâr edici hayvânâttan şikârı ta'lîm ettiğiniz hayvânın saydı size helâl kılındı ﴿مُكَلِّبِينَ﴾ ol hâlde ki şikâr eden hayvânâtı mü'eddeb etmişsiz, ﴿تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ﴾ onları öğ-

222 el-Vâhidî, s. 140.

rettirirsiz ol nesneden ki Hakk te'âlâ size onu öğretti. Ya'nî Hakk te'âlâ size ilhâm ettiği turuk-i te'dîbi onlara ta'lîm edin. ﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ Pes avcı hayvânât sizin içün tutup yemedikleri şikârdan yeyiniz ﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ ve ta'lîm ettiğiniz hayvânât üzere Tanrı'nın adın anın. Ya'nî ol mahal ki onları ava salarsız, bismillâh söylen ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Tanrı'dan havf edin muharremâtın eklinden. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ hesâbı gâyetle tîz eder, pes günâhın azıyla ve çoğuyla mu'âheze eder. (4)

﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ Bugün ya'nî bu âyet nâzil olduğu gün pâkîze eşyânın yenilmesi size helâl kılındı ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ ve Yehûd ve Nesârânın yiyeceği, boğazladıkları nesneden ve gayrısından size helâldir ﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾ ve yiyeceğiniz onlara helâldir. **[101a]** Pes üzerinize bir be's yoktur eğer onlara ta'âm yedirirsiz yâ satarsız. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ Dahi ehl-i îmândan 'iffet sâhibi olan hâtunların evlenmesi size helâl oldu. Bu kayd onu beyân eder ki bu makûle hâtunun evlenmesi müslümân karavaşdan ve 'iffetsiz hâtunların evlenmesinden evlâdır, zîrâ mü'mine câriyeyi ve 'iffetsiz karıyı evlenmek câ'izdir. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Dahi sizden esbak kendülere kitâb verilenlerden olan 'iffetli hâtunların evlenmesi size helâl oldu ﴿إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ kaçan mehirlerin kendülere verirsiz ﴿مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ ol hâlde ki siz nikâhla 'iffet taleb edip zinâyı âşikâre etmeyesiz ﴿وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾ ve ne mahfî dostlar edinesiz, ya'nî nikâhla 'iffete tâlib olup zinâ fi'line ne âşikâre ve ne gizli irtikâb etmen. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ Ve her kim İslâm'ın ahkâmın inkâr eder, bî-şübhe 'ameli bâtıl olur ﴿وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve kendüsi öbür cihânda utuzanların zümresindendir. (5)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getirenler! ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ Kaçan hadesiniz olup namâz kılmaya kalkmak istersiz ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ yüzlerinizi baş tüyünün nihâyetinden çeneye dek ve kulaktan kulağa dek yıkayın ﴿وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾ ve ellerinizi dirseklere dek. ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ Ve başlarınızı suyla silin, Hazret-i İmâm-ı A'zam katında başın dörtten birin silmek farzdır ve Hazret-i İmâm Mâlik Nass-ı Kerîm'in zâhirine nazar edip cümlesinin meshini farz gördü ve Hazret-i İmâm Şafi'î buyurdu ki ism-i *mesh* üzerine ıtlâk olacak nesnenin meshi farzdır. ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ Ve ayaklarınızı topuklara varıcak gusl edin ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾ ve eğer cenâbetli idiniz cemî' bedeninizi yıkayın ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى﴾ ve eğer hastalar idiniz ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ yâ yol üzere idiniz ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾ yâhûd sizden bir kimse müsterâhdan geldi

ya'nî onda bir hades edip geldiys.e ﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ Kavl-i cumhûr üzere bu kelâm cimâ'dan kinâyettir ya'nî karıları vat' edip ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً﴾ tahâret edecek su bulmadınızsa ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ bir pâk yeryüzün kasd edin ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾ pes ondan yüzlerinizi ve ellerinizi **[101b]** silin. ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ Teyemmümle size emr olunmak ol cihetten ötürüdür kim Hakk celle ve 'alâ istemez ki üzerinize bir darlık kıla ﴿وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ velâkin ister ki sizi toprakla pâk kıla kaçan suyun isti'mâline kudretiniz olmaya ﴿وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ ve ister ki ettiği ihsânı üzerinize itmâm kıla ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki siz ni'metlerine mukirr u mu'terif olup hamd ü senâsın edesiz. (6)

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Ve üzerinize olan Îzid-i zü'l-celâlin ni'metini yâda getirin ﴿وَمِيثَاقَهُ﴾ ve 'ahd ü peymânını dahi ﴿الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ﴾ şol 'ahd ü peymân ki Hakk celle ve 'alâ onunla sizi bağladı ﴿إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ kaçan dediniz, sözünü dinledik ve fermânına münkâd olduk. Ve ondan murâd ol 'ahddir ki Server-i Kâ'inât onu müslümânlardan Bey'atü'r-Rıdvân'da aldı ki kendüye her hâlde itâ'at edeler. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve ni'metleri unutmakda ve 'ahdi bozmakda Îzid-i Müte'âl'den havf edin ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ bî-şekk Hudâ-yı zü'l-celâl sînelerin mahfîyyâtına dânâdır. (7) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey ehl-i îmân olanlar! ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ﴾ Doğrulukla durmuş olun Allah içün, ﴿شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾ 'adl ile tanıklar olun ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ve bir gürûhun ya'nî müşriklerin 'adâveti 'adl etmemeniz üzere sizi haml etmesin ﴿اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ 'adl edin ki 'adl etmek takvâya yakınrakdır ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve zulm etmede Tanrı'dan havf edin ﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz eşyâya gâyetle dânâdır, pes size ona göre sezâ verir. (8) ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Hakk celle ve 'alâ va'd etti şol kimselere ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, bir ulu ihsân ve ol ulu ihsân bu ki ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ kendülere günâhların yarlıgaması ve ulu ücret var. (9) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ Dahi şol kimseler ki küfr edip âyâtımıza tasdîk etmediler, onlar dûzahın iyeleridir. (10)

Getirdiler ki 'Amr-ı Damîrî iki müslimi kâfirdir deyü katl etti. Hatâsı zâhir olıcak diyetleri verilmek lâzım oldu. Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem bir mikdâr akçe borç almak içün Hulefâ-i Râşidîn ile Yehûddan Kurayza tâ'ifesine gitti, tâ ki ol iki kimsenin diyetini vere. Onlar Hazret'in gelmesini bu matlab içün bilicek dediler, baş üzere ne denli nukûd istersen hâzırdır ancak **[102a]**

senden isteriz ki yanımızda bir lahza ârâm edip bir mâ-hazar yiyesin. Hazret sallallâhu ʿaleyhi ve sellem sözlerin kabûl edip tevakkuf eyledi. Pes katline mübâşeret etmeğe kasd ettiler. Onlardan ʿAmr bin Cihhâş-ı şakî, bir değirmen taşını alıp damdan Hazret'in üstüne salmak istedi. Hemân Cibrîl ʿaleyhisselâm Hazret'e sûret-i hâli iʿlâm edip Hazret mekânından çıkıp gitti. Baʿdehû Hakk teʿâlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Üzerinize olan Tanrı'nın niʿmetini hâtıra getirin ﴿إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ﴾ ol dem ki bir gürûh kasd ettiler ki ihlâkınıza ellerin açalar ﴿فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ pes Hakk teʿâlâ ellerin sizden menʿ etti. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve Hakk teʿâlâdan havf edin ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl üzere ehl-i îmân iʿtimâd etsin zîrâ eyüliği îsâl eden ve şerri defʿ eden kendüsidir. (11)

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّه مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ve bî-şekk ü şübhe Hakk celle ve ʿalâ Yaʿkûb uşaklarının ʿahd ü peymânların aldı ki cebâbire ile cenk etmede Hazret-i Mûsâ'ya muvâfakat edeler. ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ Ve onlardan on iki şâhid gönderdik her biri bir ʿaşîretten, tâ ki ʿaşîresinin ahvâlin teftîş edip görüp gözete. Mervîdir kim kaçan Benî İsrâ'îl Firʿavn'ın şerrinden kurtulup Mısır'da karâr tuttular Hakk teʿâlâ onlara fermân etti kim zemîn-i Şâm'dan Erîhâ nâm şehre gidin onda olan cebâbire ile cenk u cihâd edin onları ondan nâbûd kıldığınızdan sonra ol mekânı kendünize mesken edinin. Ve Hakk celle ve ʿalâ Hazret-i Mûsâ'ya emr etti ki her bir ʿaşîretten bir kefîl ile bu minvâl üzere ki emr olundukları şeyi îfâ edeler. Hazret-i Mûsâ ʿaleyhisselâm kefîlleri aldıktan sonra Benî İsrâ'îl ile mekân-ı mezbûra teveccüh etti. Kaçan ona yaklaştılar nukebâyı çaşıtlığa[223] gönderip ısmarladı, her gördüğünüz nesneyi ʿaşîretinize söylemen. Nukebâ gidip ahvâli tecessüs ettiklerinde onları bir âlây bülend-kâmetlü, mehîbü'ş-şekl eşhâs gördüler. Rücûʿ etiklerinde kamuları ʿaşîretlerine ol haberi söylediler ancak Yehûdâ neslinden Kâlib bin Yuknâ ve Hazret-i Yûsuf evlâdından Yûşaʿ bin Nûn söylemedi.[224] Ve bu kıssanın tetimmesi mevâzıʿ-ı müteʿaddidde beyân olunur inşâallâhu teʿâlâ. ﴿وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ﴾ Ve Îzid celle celâluhû onlara dedi ʿale't-tahkîk düşmanınız üzere yardım etmede ben sizinleyim. ﴿لَئِنْ أَقَمْتُمْ الصَّلَاةَ﴾ **[102b]** Kasem olsun ki eğer namâzı kılarsız ﴿وَآتَيْتُمْ الزَّكَاةَ﴾ ve erbâb-ı istihkâka mâlınızın zekâtın verirsiz ﴿وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي﴾ ve peygamberlerime tasdîk edersiz ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ ve onlara yardım edip fermânların

223 Çaşıt: Casus.

224 el-Beyzâvî, I/261.

yerine getirirsiz ﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâlin yolunda bir güzel nafaka bezl edersiz ﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ elbette günâhlarınızı sizden mahv ederim ﴿وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve ale't-tahkîk sizi dâhil kılarım bir bâğlara ki köşkleri altından ırmaklar akar ﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ﴾ Pes bu mü'ekked şarttan sonra her kim sizden küfr eder ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ bî-şübhe ki yolun ortasın azdırdı. (12)

﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ﴾ Pes 'ahd ü peymânların bozduklarından ötürü kendülerin rahmetimizden dûr kıldık ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ ve gönüllerin perk kıldık ki âyâtın müşâhedesi ve istimâ'ı kendülere te'sîr etmez kaldı. ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ Tevrât'ın sözün yerlerinden tebdîl ederler ya'nî, Hazret-i Server-i Kâ'inât'ın vasfında olan sözleri gayr sözle tebdîl ederler. ﴿وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ Ve bir ulu behre unuttular ol nesneden ki onunla pend verilmişlerdi. ﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ﴾ Ve durmayıp onlardan sâdır olmuş bir hıyânet üzere muttali' olursun ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ meğer onlardan az kimse ki hıyânet etmeye. 'Abdullâh bin Selâm ve ashâbı gibi kimseler ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾ pes îmâna gelirlerse yâhûd cizyeyi kabûl edip verirlerse onlardan vaz geç ve tegâfül eyle ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ eyülik edenleri sever. (13) ﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى﴾ Ve şol kimselerden ki dediler 'ale't-tahkîk biz tersâlarız ﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ 'ahd ü peymânların aldık ﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ pes bir ulu behre unuttular ol şeyden ki onunla pend verildiler, ﴿فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ der-'akab peymân-şikenlikleri sebebiyle âşikâre ve gizli düşmanlığı aralarında saldık rûz-i cezâya dek. Zîrâ onlar üç fırka oldular, Nestûriyye ve Ya'kûbiyye ve Melkâ'iyye ve bunların arasında 'adâvet ve düşmanlık aslâ eksik olmaz. ﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ Ve bî-şekk Hakk te'âlâ onları âgâh eder ol nesneden ki kendüler işlerlerdi pes a'mâllerine göre sezâların verir. (14)

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Yehûd ve Nesârâ cemâ'ati! ﴿قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ Tahkîkan size peygamberimiz geldi ﴿يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا﴾ sizin içün çok şey beyân eder ﴿مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ﴾ ol şeyden ki siz onu **[103a]** saklardınız ﴿مِنَ الْكِتَابِ﴾ sizde olan kitâbdan niteki Tevrât'tan Muhammedü'l-Mustafâ'nın na'tını ve recm âyetini sakladılar ve İncîl'den Hazret-i Îsâ, Ahmedü'l-Muhtâr gelmesinden müjde vermesin. ﴿وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾ Ve çok şeyden vaz geçer ya'nî Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ mahfî kıldığınız eşyânın çoğunu pûşîde kılıp beyân etmez. ﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ Bî-şübhe ki Cenab-ı Zü'l-celâlden size bir rûşenlik ve eşyâyı âşikâre kılıcı bir kitâb geldi ve o Kur'ân'dır zîrâ cehlin zalâmını nâbûd

kılan ve ahkâmı âşikâre eden kendüsidir. (15) ﴿يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ﴾ Hakk celle ve 'alâ lutf u keremiyle 'azâbdan necât veren yolları onunla gösterir şol kimseye ki hoşnûdluğuna peyrevlik etti ﴿وَيُخْرِجُهُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ﴾ ve şirkin karanlılıklarından îmânın rûşenliğine onları çıkarır irâdet ve tevfîkiyle, ﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bir doğru yola onları sâlik kılar ki ol yol hakkın semtine cümle yollardan yakındır. (16)

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Kasem olsun ki küfr etti şol kimseler ki dediler Tanrı kendüdür Meryem oğlu Mesîh. ﴿قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Söyle kimdir şol kimse ki Tanrı'nın kudret ve irâdetinden bir nesne mâlik olup kendüyi men' eyleye ? ﴿إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Eğer ister ki Meryem oğlu Mesîh'i ve anasını ve 'ale'l-'umûm yeryüzünde olanları ihlâk eyleye ya'nî Mesîh ve anası sâ'ir mümkinât gibi makhûr ve kâbil-i fenâdırlar ve bir kimse ki makhûr olup fenâyı kabûl eder, Tanrılığa liyâkati olmaz. ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûs ve memlûkdür gökler ve yerin ve onların arasında olan eşyânın pâdişâhlığı, ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ istediği şeyi îcâd eder. Pes Hazret-i Îsâ pedersiz tevellüd ettiği içün niçün şübheye varıp ulûhiyyeti kendüye nisbet ederler? ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ her nesnenin îcâdı üzere tevânâdır. (17)

﴿وَقَالَتْ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ Ve Yehûd ve tersâlar dediler, biz Tanrı'nın oğullarıyız ve dostları ya'nî onun huzûr-ı 'izzetine mukarrebiz niteki oğullar peder katında mukarrebdirler. ﴿قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ﴾ Söyle sözünüzde sâdıksanız pes niçün günâhlarınız sebebiyle size işkence eder?" Zîrâ bu mansıbda **[103b]** olan kimse elbette bir günâh işlemez ki mûcib-i ta'zîb ola. Ve'l-hâletü hâzihî dünyâda sizi katl ve esîr ve meshle[225] mu'azzeb kıldı ve âhirette dahi mukirr u mu'terifsiz ki birkaç gün sizi ta'zîb eder. ﴿بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ﴾ Belki siz bir ademîsiz şol kimselerden ki Hakk te'âlâ onları yarattı ya'nî sâ'ir halkla ettiği mu'âmeleyi sizinle eder zîrâ sâ'ir halk üzere sizin bir mertebeniz yoktur, ﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimseye mağfiret eder ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve istediği kimseyi mu'azzeb eder. ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâle mahsûsdur gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın tasarrufu, gayr kimesnenin onda dahli yoktur ﴿وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ ve dönmek kendü

225 Hı ile, hayvâna dönüşme مسخ

tarafınadır. (18)

﴿يَاأَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Yehûd ve Nesârâ gürûhu! ﴿قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ﴾ 'Ale't-tahkîk peygamberimiz size geldi ol hâlde ki ahkâm-ı şer'iyyeyi sizin içün beyân eder ﴿عَلَى فَتْرَةٍ مِنْ الرُّسُلِ﴾ bir vakt üzere ki peygamberlerin irsâlinden inkitâ' hâsıl olmuşdı ﴿أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ﴾ tâ ki demeyesiz ve 'özr getirmeyesiz, bize ne bir müjde verici ve ne bir korkuddurucu geldi. ﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ Kelâm-ı mahzûfa müte'alliktir yanî bize bir peygamber gelmedi sözüyle 'özr etmen ki 'ale't-tahkîk mü'minlere i'zâz u ikrâmla bir müjde verici ve küffâra 'azâbla bir korkuddurucu size geldi. ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ her nesne üzere tevânâdır, istese peygamberleri peyender-pey yollar niteki Hazret-i Mûsâ ve Îsâ 'aleyhimesselâm aralarında yolladı ve istese fâsıla verir niteki Hazret-i Îsâyla Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ arasında kıldı. (19) ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i Mûsâ kendü kabîlesine dedi. ﴿يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Ey benim gürûhum! Üzerinize olan Tanrı'nın ihsânını hâtıra getirin ﴿إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ﴾ ki aranızda peygamberler kıldı kim onların delâletiyle tarîk-i Hakk'ı bulursuz ﴿وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا﴾ ve sizden pâdişâhlar kıldı ﴿وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنْ الْعَالَمِينَ﴾ ve size şol nesneyi verdi ki halktan bir kimseye onu vermedi. Zîrâ onlara deryânın yarılması ve menn u selvâyı ve niçe ni'metler verdi ki hîç bir ümmete onlar verilmedi. (20)

﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ﴾ Ey benim 'aşîretim! Pâk kılınan zemîne girin, ﴿الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ şol zemîn ki Hakk te'âlâ Levh-i Mahfûz'da size mesken olmağın yazdı bu şartla **[104a]** ki îmân ve tâ'at edesiz. ﴿وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ﴾ Ve cebâbire korkusundan enseleriniz üzere dönüp kaçmanuz ﴿فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ ki dünyâ ve âhiretin sevâbın utuzmuş olduğunuz hâlde dönersiz. (21) ﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ Benî İsrâ'îl dediler, ey Mûsâ, 'ale't-tahkîk arz-ı mukaddesede bir kuvvet u şevket sâhibi mütegallib gürûh var onlarla cenk etmeğe tâkatimiz yoktur ﴿وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ ve bî-şübhe biz ol şehre hergiz girmeziz onlar ondan çıkmayınca. ﴿فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ Pes eğer onlar ondan çıkıp şehri bize teslîm ederler ﴿فَإِنَّا دَاخِلُونَ﴾ bî-şekk kim biz ona giricileriz. (22) ﴿قَالَ رَجُلَانِ مِنْ الَّذِينَ يَخَافُونَ﴾ Tanrı'dan korkanlardan iki kişi dedi ﴿أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا﴾ ki Hudâ-yı zü'l-celâl onlar üzere in'âm etti ve onlar sâlifü'z-zikr olan Yûşa' ve Kâlib'dir, ﴿ادْخُلُوا عَلَيْهِمْ الْبَابَ﴾ cebâbire üzere kapuya girin ya'nî üzerlerine nâgehân şehr kapusından girip kendülerin zokâklarda sıkıştırın ﴿فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ﴾ pes

vech-i mezbûr üzere şehre girdiğinizde ﴿فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ﴾ 'ale't-tahkîk siz galebe edicilersiz. ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd edin bu cenkde ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk ediciler idiniz. (23)

﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا﴾ Dediler, ey Mûsâ, bî-şübhe biz ona hergiz girmeziz mâdâm ki onlar içinderdirler ﴿فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا﴾ pes sen ve Perverdigârın gidin onlarla cenk edin ﴿إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ﴾ ki bî-şübhe biz bunda oturmuşlarız. Bu söz onlardan katı bî-edebâne sözdür ve ba'zısı dedi ki rabden murâd Hazret-i Hârûn'dur ol i'tibâr ile ki lugat-i 'Arabiyyede büyük üzere ıtlâk olunur ve ezbes ki Hazret-i Hârûn Hazret-i Mûsâ'dan sinnde büyük idi, rab ünvânıyla mezkûr oldu. (24) ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi ey Perverdigârım, 'ale't-tahkîk ben kendü cânımdan ve karındaşımdan özge bir kimseye mâlik değilim ﴿فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ pes aramızı ve dâ'ire-i fermânberlikten tecâvüz eden gürûhun arasın ayır. (25) ﴿قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, pes 'ale't-tahkîk arz-ı mukaddese üzerlerine kırk yıl muharrem oldu ﴿يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ ol hâlde ki rûy-i zemînde sergerdân ve mütehayyir gezerler. Mervîdir ki kırk yıl altı fersahlık yerde meks ettiler. Sabâhtan ahşama dek **[104b]** içinde yürürler, kondukları mahal, ibtidâ rihlet ettikleri mekânda kendülerin bulurlardı. Ve güneşten bulut kendülere sâyebân olurdu. Ve gece olıcak nûrdan bir direk zâhir olup onunla ışıklanurlardı. Ve ta'âmları menn u selvâ idi ve suları Hazret-i Mûsâ ile olan taştan peydâ olurdu. Menkûldür ki kaçan Benî İsrâ'îl bu hâlle mübtelâ oldular Hazret-i Mûsâ üzerlerine ettiği bed du'âya peşîmân oldu. Cenab-ı Rabbü'l-Erbâb Hazret-i Mûsâ'ya beyân etti ki onlar bu işe müstehaktırlar, niteki buyurdu[226] ﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ pes fıskla muttasıf olan gürûh üzere endûhnâk olma. (26)

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ﴾ Ve üzerlerine oku Hazret-i Âdem'in iki oğlunun haberini ya'nî Kâbîl ve Hâbîl'in ahvâllerin kendülere beyân et, ﴿بِالْحَقِّ﴾ doğrulukla ve onların haberi bu minvâl üzere olmuştu ki Hazret-i Havvâ her bir hamli vaz' ettikde bir oğlanla bir kız getirdi. Büyük olduklarında Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm Hudâ'nın fermânıyla bir karından bir erkek bir karından bir dişi alıp tezvîc ederdi. Pes Kâbîl ile doğan kızı ki gâyetle cemîle idi, Habîl'e tezvîc etmek istedi ve Hâbîl ile doğan kızı Kabîl'e. Bu işe Kâbîl râzî

226 el-Beyzâvî, I/265.

olmayıp dedi, benimle doğan kıza ben ehakk u evlâyım, ne deyü Hâbîl onu alır? Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm ona dedi, Tanrı'nın fermânı bu vech üzere sâdır oldu, benim elimde ne var? Kâbîl bu kelâma teslîm etmeyip Hazret-i Âdem'e dedi, Hâbil'i ziyâde sevdiğinden ötürü güzel kızı ona vermek istersin. Hazret-i Âdem ona buyurdu, pes sen benim sözümü kabûl etmeyicek her biriniz kâdir olduğu şeyden bir kurbân ile tekarrub etsin, her kimin kurbânı kabûl olunur cemîle olan kız ona olsun. Ba'dehû kurbânlarla tekarrub ettiler niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا﴾ Sebkat eden *nebe'* lafzına zarftır ya'nî üzerlerine oku Hazret-i Âdem'in iki oğlunun haberini kaçan her biri bir şeyle Cenâb-ı Zü'l-celâle yakın olmağa tâlib oldu. Mervîdir ki Hâbîl koyun sâhibiydi varıp sürüsünden bir semiz bereyi[227] kurbânlık getirdi. Mervîdir ki Hâbil koyun sâhibiydi varup sürüsünde bir semîz bereyi kurbânlık getürdi ve Kâbîl ekin iyesiydi varup harmanından bir fenâ buğdayı kurbânlık getürdi. ﴿فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا﴾ Pes birilerinden ya'nî Hâbil'den kurbânı kabûl olundu ki bir âteş-i semâviyye gelip kurbânını tab'ına müstahîl kıldı **[105a]** ﴿وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ﴾ ve öbüründen ya'nî Kâbîl'den kabûl olunmadı buğdâyı yerinde kaldı. ﴿قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ﴾ Kâbîl kurbânı kabûl olunmadığı içün Hâbil'e dedi, elbette seni öldürürüm. ﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ Hâbil dedi, Hakk celle ve 'alâ kurbânı kabûl etmez illâ ehl-i takvâdan ya'nî takvâyı terk ettiğinden ötürü kurbânın kabûl olunmadı, ne benim sun'umladır ki beni katl ile tehdîd edersin. (27)

﴿لَئِنْ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي﴾ Hudâ'ya kasem eğer elini benim tarafıma açarsın tâ ki beni öldüresin ﴿مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ﴾ ben senin semtine elimi açıcı değilim seni öldürmek içün ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk ben halkın Perverdigârı Hudâ-yı zü'l-celâlden korkarım. (28) ﴿إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ﴾ Tahkîkan ben isterim ki sen benim günâhımla ve senin günâhınla dönesin ya'nî ben sana teslîm ederim cenk etmem isterim ki günâhımı sen yüklenesin ﴿فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾ ki cehennemin iyelerinden olasın ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾ ve dûzahın iyesi olmak sitemkârların sezâsıdır. (29) ﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ﴾ Pes cânı kendüye karındaşını öldürmesin âsân kıldı ﴿فَقَتَلَهُ﴾ der-'akab onu öldürdü ﴿فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ pes dîn u dünyâyı utuzmuşlardan oldu. (30)

Getirdiler ki kaçan Kâbîl, Hâbîl'i öldürdü ona ne işliyeceğin bilmeyip mütehayyir oldu ve bir yıl kâmil boynu üzere bedenini gezdirdi zîrâ ondan esbak

227 Bere: Koç, kuzu.

âdemoğullarından bir kimse ölmemiş idi. ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ﴾ Pes Hakk te'âlâ bir karga gönderdi ki yerde minkârıyla[228] ve ayaklarıyla kazar ﴿لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ﴾ tâ ki ona göstere ki birâderinin bedenini niçe pûşîde kılar. Getirdiler ki Hakk te'âlâ iki zâgı[229] Kâbîl'in katına gönderdi pes biri biriyle cenk edip birisi maktûl oldu. Sağ kalan karga hemân bir çukur kazıp maktûlü içine bırakıp defn etti. ﴿قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ﴾ Kâbîl dedi helâkim, hâzır ol ki mahallin budur, âyâ 'âciz oldum ki olayım bu karga gibi ﴿فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي﴾ ki karındaşımın bedenini mahfî kılayım niteki bu karga karındaşının bedenini mahfî kıldı. Ba'dehû Kâbîl karındaşın toprağa gömdü ﴿فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ sonra peşîmânlardan oldu ol cihetten ki onu defn edince çok hayret çekti ve pederi ve mâderi kendüsinden teberrî ettiler ve çehresi siyâh oldu.[230] (31)

﴿كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ **[105b]** Bu öldürmekten ötürü ﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ﴾ Ya'kûb'un uşakları üzere yazdık ki ﴿أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ 'ale't-tahkîk şân budur ki her kim bir cân öldürürdi ki ol cân ne bir kimse öldürmüşdi ﴿أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ﴾ ve ne rûy-i zemînde bir yaramazlığa sa'y etti, kat'-ı tarîk ve mürtedlik gibi. ﴿فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾ Gûyâ ki ol nâ-hak yere cân katl eden kimse halkı kamu öldürdi ﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا﴾ ve her kim onun sağlığına sebeb oldu ﴿فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ gûyâ ki halkı kamu sağalttırdı. ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Dahi kasem olsun ki Benî İsrâ'îl'e peygamberlerimiz âşikâre mu'cizelerle geldi ﴿ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾ pes 'ale't-tahkîk ol mu'cizelerden sonra onlardan çok kimseler var ki zemînde olan hudûd-i mu'ayyeneyi tecâvüz etmişlerdir. (32) ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki Tanrı'nın ve peygamberinin dostlarıyla cenk edenlerin ve rûy-i zemînde yol kesmek ile fesâd etmeğe sa'y edenlerin sezâsı bu ki ﴿أَنْ يُقَتَّلُوا﴾ katl olunalar, eğer yolda gidenleri öldürdülerse ﴿أَوْ يُصَلَّبُوا﴾ yâ katl olunup dâra çekileler, eğer mâlı alıp öldürdülerse ﴿أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ yâ elleri ve ayakları iki taraftan kesile ya'nî sağ elleri ve sol ayakları kesilmek gerektir, eğer yalnız emvâli aldılarsa ﴿أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾ yâ yeryüzünden nefy olunalar, fakat halkı korkutsalar. Bu âyet kuttâ'u't-tarîk hakkında

228 Minkâr: Gaga.

229 Karga.

230 el-Beğâvî, III/44-45.

nâzil oldu. İmâm-ı A'zam hazretleri ﴿أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾ sözün habs üzere haml etti, zîrâ onunla yeryüzünden şerleri def' olunur. ﴿ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنيَا﴾ Bu mezkûr olan 'ukûbetler bu cihânda onlara bir hôrluk ve rüsvâlıktır ﴿وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve öbür cihânda onlara bir ulu işkence var. (33)

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ Meğer şol kimseler ki peşîmân olup ettiklerinden rücû' ettiler üzerlerine siz kâdir olmadan evvel, onlardan hukûk-i ilâhiyye sâkıt olur. ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Pes bilin 'ale't-tahkîk ki Hudâ 'azze ve celle günâhı tevbe ile mahv edip tevbe edenleri esirger. (34) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! Tanrı'dan havf edin ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ ﴿وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾ ve ona tekarrub hâsıl edecek nesneyi taleb edin ya'nî evâmirin imtisâl edip menâhîden ictinâb edin, tâ ki sevâb-ı cezîle nâ'il olasız. **[106a]** ﴿وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ﴾ Ve zâhir u bâtında olan a'dâsıyla cenk etmekle yolunda makdûrunuzu bezl edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ şâyed siz zahmetden kurtulup rahmetine mazhar olasız. (35) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tahkîkan ki küfr eden kimseler ﴿لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ eğer yerde olan emti'a ve emvâl kamu kendülere olsaydı ﴿وَمِثْلَهُ مَعَهُ﴾ ve onun gibi böylesince olsaydı ﴿لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ tâ ki onunla rûz-i kıyâmetin 'azâbından cânların kurtaralar ﴿مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ﴾ onlardan kabûl olunmazdı ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve onlara bir derdli işkence var. (36) ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ﴾ İsterler ki dûzahın âteşinden çıkalar ﴿وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا﴾ ve onlar ondan çıkıcı değildirler ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve onlara bir kesilmez 'azâb var. (37)

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾ Ve uğru olan kişi ve uğru olan karı ﴿فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ onların ellerin kesin, murâd sağ elleridir. ﴿جَزَاءً بِمَا كَسَبَا﴾ Tanrı te'âlâ onlara bir dürüst mükâfât etti kazandıkları şey sebebiyle ﴿نَكَالًا مِنَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlânın fermânından sudûr etmiş bir 'ukûbet onlara oldu ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ ve Îzid celle celâluhû ettiği hükmde gâlib, işi hikmete muvâfıktır. (38) ﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ﴾ Pes uğrulardan bir kimse ki uğrulmağından sonra peşîmân olup 'amelini güzel kıldı ki üzerine lâzım olan eşyâdan bir nev' ile kurtulup bir dahi sirkat etmemeğe 'azîmet eyledi ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ﴾ bî-şübhe Îzid celle ve 'alâ onun üzere mağfiretle döner. ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ onların günâhın pûşîde kılar, mahşerde rüsvâ etmemekle kendülerin esirger. (39) ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Âyâ bilmezsin ey muhâtab olan kimse! 'Ale't-tahkîk kim Tanrı celle ve 'alâ kendüye mahsûsdur gökler ve yerin pâdişâhlığı, ﴿يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ istediğini mu'azzeb kılar ﴿وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ ve istediği kimseye mağfiret eder ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Îzid celle celâluhû her

nesne üzere tevânâdır. (40)

﴿يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ﴾ Ey vahy ile gönderilmiş olan zât-ı pâk! Seni gamnâk kılmasın şol kimseler ki küfre düşmeye şitâb ederler ﴿مِنْ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ﴾ şol kimselerden ki ağızlarıyla îmâna geldik derler ve hâlbuki gönülleri gelmedi. ﴿وَمِنْ الَّذِينَ هَادُوا﴾ Ve dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün edenlerden bir gürûh var ki ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ üzerine **[106b]** yalan söylemek içün sözüne kulak tutarlar ﴿سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ﴾ mübâlağayla sözüne kulak tutarlar bir başka gürûh içün ki senin meclisine gelmezler ya'nî Medîne'de olan Yehûd, Hayber'de olan ehl-i milletleri içün sözünü işitirler, tâ ki onları sözünden âgâh ederler.

Bu âyetin sebeb-i nüzûlü bu idi ki ehl-i Hayber'in eşrâfından bir kimse bir şeref sâhibi hâtuna zinâ eyledi. Muhsan oldukları içün iktizâ etti kim onları recm edeler lâkin recm olunmaları kendülere ma'kûl görünmemekle Hazret'in civârında olan Benî Kurayza'ya haber saldılar, bu vech üzere ki Server-i Kâ'inât'tan zinânın haddin su'âl edeler. Ve buna tasmîm etmişlerdi ki eğer zinânın haddi recmdir söylerse sözünü kabûl etmeyeler ve eğer buyurur ki haddi değnek vurmak ve yüzü kara etmektir, sözünü kabûl edip muktezâsıyla 'amel edeler. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem recm olunmalarına hükm etti. Yehûd bunu kabûl etmeyip dediler, dînimizde zinâya bu gûne hadd yoktur. Ba'dehû Hâce-i 'Âlem sallallâhu 'aleyhi ve sellem İbn Sûriyâ-yı Yehûdiyi arasında ve aralarında hakem nasb edip ona buyurdu: Sana kasem veririm şol Hudâ ile ki kendüsinden özge bir ma'bûd yoktur ve deryâyı yarıp size necât verdi ve Âl-i Fir'avn'ı gark etti ve üzerinize Tûr Dağı'nı kaldırdı ve Hazret-i Mûsâ üzere Tevrât'ı indirip helâl u harâmı içinde beyân etti ki kitâbınızda zinâ eden muhsanın haddi recm değil midir?" İbn Sûriyâ dedi ki kitâbımızda onun haddi recmdir. Yehûd tâ'ifesi bu kelâmı İbn Sûriyâ'dan işidicek üzerine kalkıp dediler, niçün hakîkatü'l-hâli beyân ettin? İbn Sûriyâ onlara cevâb verip dedi, korkarım ki üzerine yalan söylersem üzerimize bir 'azâb iner. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem recm olunmalarına hükm edip mescidin kapısı yanında recm olundular.[231] ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾ Ol cemâ'at ki üzerine yalan söylemek içün sözüne kulak tutarlar hâlleri bu ki sözü mekânlarında vaz' olunduktan sonra tagyîr ederler niteki âyet-i rec-

231 el-Vâhidî, s. 142-143.

mi, celd ve tahmîm ile ya'nî değnek vurmasıyla ve yüzü kara etmekle tebdîl ettiler. ﴿يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ﴾ Yehûd-i Hayber Benî Kurayza'ya derler bu muharref sözün hükmü size verildiyse onu kabûl edin ﴿وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا﴾ ve eğer bu muharref hükm size verilmeyip Muhammedü'l-Mustafâ'nın hilâfına hükm eder, onu kabûl etmekten **[107a]** kendünizi sakındırın. ﴿وَمَنْ يُرِدْ اللَّهُ فِتْنَتَهُ﴾ Ve her kim ki Tanrı te'âlâ onun dalâletini ister ﴿فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Tanrı'nın hükmünden ona bir nesneye kâdir olamazsın ki dalâleti ondan def' edesin. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol sıfatla muttasıf olan gürûh ﴿الَّذِينَ لَمْ يُرِدْ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ﴾ şol kimselerdir ki Tanrı te'âlâ istemedi ki gönüllerin pâk kıla, ﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ﴾ onlaradır bu cihânda hôrluk ve hakîrlik ki hemîşe ehl-i îmândan havf üzere olup kendülere cizye verirler ﴿وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve onlara öbür cihânda bir ulu işkence var. (41)

﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ Mezbûrlar yalan bağlamak içün sözü pek dinlerler ﴿أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ harâmı ya'nî rüşveti çok yerler ﴿فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ pes sana gelirlerse aralarında hükûmet et yâ onlardan yüz çevir ﴿وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا﴾ ve eğer onlardan yüz çevirirsen hîç bir nesne sana ziyân edemezler ﴿وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾ ve eğer aralarında hükûmet edersen Hakk te'âlâ buyurduğu şey ile aralarında hükûmet eyle ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk te'âlâ 'adl edenleri sever. (42) ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ﴾ Ve niçe seni hakem ederler ﴿وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَاةُ﴾ ve hâlbuki Tevrât yanlarındadır ﴿فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın fermânı içinde mevcûddur. ﴿ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Pes kitâblarına muvâfık hükm ettiğinden sonra i'râz edeler ﴿وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ol gürûh kitâblarına tasdîk edenler değildir. (43)

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ﴾ Tahkîkan ki biz Tevrât'ı indirdik ﴿فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ ol hâlde ki içinde tarîk-i Hakk'a yol göstermek ve şübhelerin zulumâtın izâle eden ışık var, ﴿يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا﴾ Tanrı'nın hükmüne inkıyâd eden Benî İsrâ'îl ki peygamberleri onunla hükm ederler ﴿لِلَّذِينَ هَادُوا﴾ dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün eden kimselere. ﴿وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ﴾ Ve peygamberlerin tarîkına sülûk eden 'ulemâ ve zühhâd dahi onunla hükm ederler ﴿بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ﴾ ol sebeble ki Tanrı te'âlâ fermân etti kim kitâbını tahrîf ve tazyî'den saklayalar ﴿وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ ve ol kitâb üzere güvâhlar eylediler ki doğrulukla onu beyân edeler niteki İbni Sûriyâ beyân eyledi. ﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِي﴾ Pes ey hükkâm olanlar! Hükûmetinizde halktan havf etmen ve benden havf edin ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ve benim ahkâmımı az bahâ ile ya'nî rüşvet-i bî-i'tibârla

ve câh-ı nâ-pâyidârla tebdîl etmen. **[107b]** ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Ve her kim Tanrı indirdiği şeyle hükm etmez ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ ol gürûh ki hükmde Tanrı'nın kitâbına muhâlefet ederler, kendülerdir kâfir olanlar. (44)

﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا﴾ Ve Benî İsrâ'îl üzere Tevrât'ta yazdık ya'nî farz ettik ki ﴿أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ elbette can, cân mukâbelesinde katl olunur ﴿وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ﴾ ve göz göz ile koparılır ﴿وَالْأَنفَ بِالْأَنفِ﴾ ve burun burun ile kesilir ﴿وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ﴾ ve kulak kulak ile dipten kesilir ﴿وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ﴾ ve diş diş ile kal'[232] olunur ﴿وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾ ve yaralar kısâs iyesidir. Ya'nî yara makûlesinde mâdâm ki müsâvemet mümkindür, kısâs olunur. Meselâ bir kimse bir kimsenin elin keserse mukâbelesinde kesenin eli kat' olunur ammâ yarada müsâvât mümkin olmayıcak yaranın bahâsı cinâyet sâhibinden alınır. ﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ﴾ Pes kısâsın almasın müstehak olanlardan her kim ki kısâsla tasadduk etti, ya'nî hasmından vaz geçti ﴿فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ﴾ ol tasadduk etmek kendüye keffâre olur ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ onun sebebiyle günâhın mağfiret eder. ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Ve her kim Tanrı indirdiği kitâbla hükm etmez ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir sitemkâr olanlar ki hakkı yerinde vaz' etmezler. (45)

﴿وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ Ve mezkûr olan peygamberlerin izi üzere Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ﴾ tasdîk edici olduğu hâlde ilerüsinde olan ahkâmı Tevrât'tan ﴿وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾ ve kendüye İncîl'i verdik ki içinde doğru yolu göstermek ve şübhelerin karanlığın nâbûd kılıcı ışık var. ﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ﴾ Mâ-kablinde mezkûr olan cümle üzere ma'tûftur ve ikisi lafz-ı *İncîl*'den hâldir. ﴿وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ Ve perhîzkârlara reh-nümâlık ve pend olduğu hâlde İncîl'i Hazret-i Îsâ'ya verdik. (46) ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ﴾ Ve 'ulemâ-i İncîl hükm etsinler ol hükmle ki Tanrı te'âlâ onu onun içinde indirdi. ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Ve her kim Tanrı te'âlâ indirdiği şeyle hükm etmez ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir Hudâ'nın tâ'ati dâ'iresinden çıkanlar. (47) ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Dahi sana Kur'ân'ı doğrulukla indirdik ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ﴾ ilerüsinde olan kitâb-ı semâvî makûlesine tasdîk edici olduğu hâlde **[108a]** ﴿وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ ve ol kitâb makûlesi üzere nigehbân olduğu hâlde. Ya'nî Kur'ân, kütüb-i semâviyyeyi tahrîf ve tagyîrden saklar ve onların sıhhat u sebâtına şehâdet eder. ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Pes halk arasında Tanrı indirdiği şeyle

232 Kökünden söküp çıkarmak.

hükm et ﴿عَمَّا جَاءَكَ مِنْ الْحَقِّ﴾ ve ârzûlarına uyma ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾ doğruluktan sana gelen nesneden münharif olduğunda. ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ Sizden her bir gürûha ey âdameoğulları, bir şerî'at ve bir doğru yol kıldık. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ isteseydi sizi bir millet üzere müttefik bir ümmet kılardı ﴿وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ﴾ velâkin sizi muhtelif kıldı tâ ki zamâneye münâsib olan şerâi'-i muhtelifeden size verdiği şeyden sizi tecrübe edip mutî' âsîden mümtâz ola. ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ Pes eyüliklere nâ'il olmak içün biri birinize galebe etmeğe sa'y edin ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ Hudâ-yı zü'l-celâlin hükmünedir dönmeğiniz kamu ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ pes size bildirir ol nesneyi ki siz onun içinde ihtilâf ederdiniz. (48)

Menkûldür ki ahbâr-ı Yehûd bu gûne söyleşdiler ki gelin Muhammed'in yanına gidelim, şâyed onu dîninden bir mekr u hîle ile döndürelim, pes Hazret'in huzûruna gelip dediler, yâ Rasûlallâh! Yehûd arasında bizim kemâl-i i'tibârımızı bilirsin ve bî-şübhe sende ma'lûm olmuştur ki biz sana mütâba'at edersek kamu Yehûd sana mütâba'at ederler. Eğer mütâba'atımızı istersen bunu senden isteriz ki cemâ'atimizle ba'zı da'vâlarımız var. Sana mürâfa'aya çıktığımızda bize hükm edesin." Hakk celle ve 'alâ Habîb-i Ekrem'ini onların mekr u hîlesinden hıfz edip bu âyeti münzel kılıp buyurdu.[233] ﴿وَأَنْ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ Dahi sana fermân ettik ki aralarında hükm edesin ol şeyle ki Hakk te'âlâ onu indirdi ﴿وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ ve ârzûlarına uyma ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾ ve onlardan sakın ki seni azdırmayalar Tanrı te'âlâ sana indirdiği şeyin bir mikdârından. ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Pes sana indirilen nesneden yüz çevirip giderlerse ﴿فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾ bil kim bundan gayrı bir şey yoktur ki Hakk te'âlâ ister ki günâhlarının bir mikdârı mukâbelesinde kendülere bir 'ukûbet değdire. ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾ Ve tahkîkan kim halktan çok kimse var ki ahkâmın hudûdundan tecâvüz edip küfre ta'assub etmişler. (49)

[108b] ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾ Pes âyâ kitâbullâhın hükmüne muvâfık olmayan hükmü isterler ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ حُكْمًا﴾ ve kimin hükmü Tanrı'nın hükmünden yeğrekdir? ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ Lâm tebyîn içündür ya'nî bu istifhâm bir gürûhadır ki bî-şekk ü şübhe tasdîk ederler. Zîrâ umûra te'emmül ve tedebbür edenler bu gürûhtur. Pes bi'z-zarûre bilirler kim güzel hükmden özge bir hükm Hudâ'dan sâdır olmaz. (50) Getirdiler ki 'Ubâde bin es-Sâmit ra-

233 el-Vâhidî, s. 144.

dıyallâhu 'anh ve İbn Übeyy-i münâfık arasında güft ü gû oldu. Hazret'in meclisinde bu mazmûnla ki 'Ubâde söyledi, Yehûd tâ'ifesinden benim haylî dostlarım var idi ki bir musîbet mahallinde onlarla istizhâr etmek mümkin idi lâkin Tanrı'nın ve peygamberinin dostlarıyla iktifâ edip kamularından vaz geçtim. İbn Übeyy dedi, ben nevâ'ib-i rûzgârdan ve havâdis-i leyl ü nehârdan korkarım. Yehûd tâ'ifesinden olan dostlarımın mu'âvanet u muzâheretlerinden ümîdvârım. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ﴾ Bu iki tâ'ifeyi dostlar edinmen, ﴿بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ bir mikdârları bir mikdârlarının dostlarıdır ya'nî onlar biri biriyle dostlaşır, sizinle dostlaşmazlar. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ﴾ Ve her kim sizden onlarla dostluk edip mu'âvenet ve muvâfakatlarına meyl eder ﴿فَإِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ bî-şübhe o gûne kimse onların zümresindendir ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ sitemkâr olan cemâ'ate doğru yolu göstermez. (51)

﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Pes gönüllerinde nifâk hastalığı olan gürûhu, ya'nî İbn Übeyy ve etbâ'ını görürsün ﴿يُسَارِعُونَ فِيهِمْ﴾ onların dostluklarında şitâb ederler. ﴿يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ Derler korkarız kim bize bir musîbet değe ya'nî bu bed-gümânı ederler ki küffâr ehl-i İslâm üzere galebe ederler. Ve bu gümânların Hakk te'âlâ ibtâl edip buyurdu. ﴿فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ﴾ Pes şâyed Hakk te'âlâ Muhammed ve ashâbı içün fethi getire, murâd feth-i Mekke'dir, yâhûd Yehûd menâzilinin teshîri, ﴿أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ﴾ yâ katından bir fermân göndere ki Yehûdun kökü katl ile ve sürgünlükle kal' oluna ﴿فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ﴾ pes küfr ve şirkten cânlarında sakladıkları nesne üzere peşîmân olalar. (52) ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve îmâna gelenler biri birine derler. ﴿أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ﴾ Bunlar mıdır şol kimseler ki Tanrı'ya and içdiler ﴿جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ ol hâlde ki andlarının mügallizin[234] getürmeğe çok cehd ettiler ki **[109a]** ﴿إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ﴾ 'ale't-tahkîk kendüler sizinledir ﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ 'amelleri bâtıl olup dünyâda ve âhirette utuzmuş oldular. (53)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ Her kim sizden dîninden döner. Bu âyet-i kerîme gaybdan olan şeyin vukû'undan haber verdi zîrâ Hazret'in evâhir-i 'ahdinde ve intikâllerinden sonra çok kimse mürted oldu ancak Medîne'de ve Mekke'de sâkin olanlardan ve Bahreyn'de 'Abdülkays

234 "غلّظ" ağır yemîn etmek.

tâ'ifesinden bir kimse mürted olmadı. Ve mürted olanlar kimisi peygamberliği da'vâ eden Müseylemetü'l-Kezzâb'a uydu ve kimisi Zü'l-hımâr'a tâbi' oldu ve kimisi Seccâh nâm bir karının nübüvvetine mu'terif oldu. Sonra mürted olanları Hakk te'âlâ ehl-i İslâm'ın kılıcıyla mahv etti niteki tafsîli kütüb-i tevârîhde mestûrdur. ﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ Sadr-ı âyette mezkûr olan şartın cevâbıdır ya'nî ma'nâ böyle olur ki ey îmâna gelenler, sizden her kim dîninden rücû' eder bilâ-şekk Îzid celle celâluhû o kısm kimseyi ihlâk edip yerine bir gürûh getürür kim vasfları budur ki Hudâ kendülerin sever. Ya'nî kendülerin tâ'atine muvaffak kılar ve kendüler Hakk te'âlâyı severler, ya'nî tâ'atine münkâd olurlar, ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ ehl-i îmân üzere mihrbânlık ederler, ﴿أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ küffâr üzere bî-rahm ve mütegallib olurlar. Ve bu gürûh kim olduklarında ihtilâf olunmuşdur. Kimisi dedi ki Yemen halkıdır ve kimisi söyledi Kâdisiyye gününde cenk eden cemâ'atlerdir ve ba'zısı dedi ki onlar Fârs tâ'ifesidir. Ve her kim iseler şânları budur ki ﴿يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın yolunda cenk ederler ﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ﴾ ve melâmet edicinin melâmetinden korkmazlar. ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ol sıfât-ı mezbûre Tanrı'nın ihsânıdır, istediği kimesneye verir ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ kullarına ihsânı çok eder, ehl-i istihkâkı kemâ yenbagî bilir. (54)

﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Bundan özge bir şey yoktur ki ahvâlinize istikâmet veren Tanrı'dır ve peygamberi ve îmâna gelenler. Ya'nî Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın ashâbı, pes onları medh edip buyurdu. ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ Ya'nî medh olsun şol kimselere ki namâzı kılarlar ve zekâtı verirler ve hâlbuki namâzı ve zekâtı edâ ettiklerinde huşû' ederler. (55) ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve her kim Tanrı'yı ve peygamberini ve îmâna gelenleri dost edinir ﴿فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ bî-şübhe **[109b]** Hudâ'nın leşkeri kendülerdir galebe edenler. (56) Ahbârda gelmiştir ki Yehûddan Rifâ'a bin Zeyd ve Süveyd ibnü'l-Hâris İslâm'a geldiler, ba'dehû münâfık olduklar. Sahâbeden ba'zı kimseler onlarla meveddet edip muhâlata ederlerdi. Hakk te'âlâ onların hakkında bu âyeti münzel kılıp buyurdu.[235] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ﴾ Ey îmâna gelenler! Sizden esbak kendülere kitâb verilen kimselerden dîninizi masharalık ve oynamak edinenleri ve müşrikleri dostlar edinmen

235 el-Beyzâvî, I/275.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve dîn düşmanlarıyla dostluk etmekte Tanrı'dan havf edin ﴿إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i îmân idiniz. Zîrâ îmân-ı sahîhle muttasıf olan kimse dîn düşmanlarıyla âşinâlık etmez. (57)

﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا﴾ Ve kaçan namâz kılmasına çağırırsız, ol çağırmayı masharalık ve oynamak edinirler. Getirdiler ki Medîne-i Münevvere'de bir tersâ var idi. Her gâh ki müezzin "*eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh*" der idi, ol habîs der idi, yalancıyı Tanrı yandırsın. İttifâkan bir gece tersâ ehl ü 'iyâliyle yaturdı, hizmetkârı odasına âteş getirdi, ondan bir şerâre munfasıl olup kendüyi ehliyle bile ihrâk eyledi. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ Ol istihzâ ve oynamak ol sebebledir ki onlar bir gürûhturlar fehm etmezler, ol istihzâ etmede ne gûne sitem var. (58) ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Söyle ey kitâb iyeleri! ﴿هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا﴾ Bir nesne bizden 'ayb bilüp inkâr etmezsiz ﴿إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ﴾ meğer bu işi ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve bize indirilen kitâba ve bizden esbak indirilen kütübe tasdîk getirdik ﴿وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve onu 'ayb bilmezsiz ki 'ale't-tahkîk çoğunuz îmânın dâ'iresinden çıkmıştır. (59)

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ﴾ Söyle ol 'ayb ettiğiniz dînden bed-ter olan şeyden size haber vereyim mi? ﴿مَثُوبَةً عِندَ اللَّهِ﴾ Tanrı katında sâbit bir sezâ olduğu cihetten. ﴿مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾ Mübtedâ-yı mahzûfa haberdir, pes takdîr-i kelâm bu gûne olur ki ol bed-ter dîn şol kimsenin dînidir ki Tanrı onu rahmetinden dûr kılıp üzerine hışm etti ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ ve ol bed-ter dînin erbâbından maymûnlar ve donuzlar kıldı. ﴿وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾ Ve ol bed-ter dîn şol kimsenin dînidir ki tâgûta 'ibâdet etti ve tâgûttan murâd buzağudur ki Yehûd ona 'ibâdet ettiler. ﴿أُوْلَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا﴾ Ol mel'ûn **[110a]** ve mağdûbun 'aleyh gürûh, mekân cihetinden gâyetle yamandırlar ya'nî rûz-i kıyâmette Yehûdun mekânı gâyetle bed-terdir ﴿وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ ve doğru yolun ortasından çok azgundurlar. (60) ﴿وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا﴾ Ve kaçan size gelirler derler îmâna geldik ﴿وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ﴾ ve hâlbuki küfrle girdiler ﴿وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ﴾ ve kendüler onunla çıktılar ya'nî her hâlde küfr kendülere musâhib olmuştur hîç ondan münfekk olmadılar. ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ﴾ Ve İzid-i zü'l-celâl sizden dânâ-terdir ol şeye ki onlar saklarlardı (61)

﴿وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ﴾ Ve Yehûd kısmından çok kimseyi görürsün ﴿يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ﴾ harâmı tahsîl etmede şitâb ederler ﴿وَالْعُدْوَانِ﴾ ve haddi tecâvüz etmede dahi ﴿وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ ve harâmı yemede dahi, ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri

şey gâyetle yaman iş idi. (62) ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ Niçün 'âlimler ve zâhidler onları men' etmediler yalan söylemeklerinden ve harâmı yemeklerinden? ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ Yaptıkları iş gâyetle bed şey idi ki 'avâmı o gûne şeyden men' etmezlerdi. (63)

Getirdiler ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Medîne'ye hicret etmeden evvel ma'îşetde Yehûd tâ'ifesinin refâhiyyeti var idi. Kaçan Server-i Kâ'inât sallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretleri sa'âdetle Medîne'ye hicret buyurdular, Yehûd tâ'ifesi 'adâvetine bel bağladılar. Hakk te'âlâ onlardan bereketi kaldurup ma'îşetleri teng[236] oldu. Bî-edebâne söz söylemeğe şurû' ettiler. Niteki Hakk te'âlâ ondan haber verip buyurdu.[237] ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ Ve Yehûd dediler Tanrı'nın eli bağlanmıştır. Bu ibâret buhlden kinâyettir ya'nî Tanrı te'âlâ hâşâ bahîldir bize bir nesne vermez ki ma'îşetimiz vâsi' ola. ﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ﴾ Hayrdan elleri bağlu olsun ﴿وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا﴾ ve dedikleri söz sebebiyle rahmetden dûr olsunlar. ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ Belki elleri açıktır ﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ 'atâ eder nice ki ister ya'nî 'atâsında kendüsi muhtârdır istediği gibi verir.

Bilinmek gerek ki yed, sıfât-ı zâtdan bir sıfattır, sâ'ir sıfât gibi ona îmân getirmek vâcibdir ve ne gûne olduğun bahs olunmamak gerek. ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ Ve elbette Perverdigârından sana indirilen şey Yehûddan çok kimseye muhâlefet-i emr ü küfr artırır ya'nî onlarda mevcûd olan küfr u tuğyân sana münzel olan Kur'ân sebebiyle **[110b]** artar niteki hasta olan kimse sahîh olmaz acın gıdâsını tenâvül edicek hastalığı artar. ﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Ve aralarında düşmanlık ve husûmeti bıraktık rûz-i cezâya dek ki hîç sözleri ve gönülleri müttefik olmaz. ﴿كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ﴾ Her gâh ki peygamberle cenk etmek içün âteş yandırırlar, Hakk te'âlâ onu söndürür. Ya'nî her mahal ki cenk etmeğe bir tedbîr ederler, Hakk te'âlâ aralarında bir münâza'a salmak ile ettikleri tedbîri bozar. ﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ Ve yeryüzünde yaramazlık etmek içün sa'y ederler. ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ Ve Îzid celle celâluhû yaramazlık edenleri sevmez. (64) ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ Ve tahkîkan ki kitâb iyesi olanlar, Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getirip me'âsîden perhîz etseydiler elbette ettikleri günâhları kendülerden mahv ederdik ﴿وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ ve el-

236 Dar, sıkıntılı, kıt.

237 el-Beğâvî, III/76.

bette onları nâz ü ni'met bâğlarına dâhil kılardık. (65)

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِنْ رَبِّهِمْ﴾ Ve tahkîkan Yehûd ve Nesârâ Tevrât ve İncîl'i ve Perverdigârlarından kendülere indirilen nesneyi ayaklandırsaydılar ya'nî eğer mezbûrlar Tevrât ve İncîl'in ve sâ'ir kütüb-i semâviyyenin muktezâsıyla 'amel etseydiler ﴿لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾ elbette üstlerinden ve ayakları altından yerlerdi. Ya'nî gökten yağmurla ve yerden biten eşyâ sebebiyle kendülere hayr-ı 'azîm hâsıl olup ni'metleri çok olurdu. ﴿مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ﴾ Ehl-i kitâbdan bir gürûh var ki ahvâlleri mu'tedildir ve onlar Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getirenlerdir. ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ﴾ Ve onlardan çok kimse var ki işledikleri iş gâyetle yaman iş idi. (66) ﴿يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ey Hudâ'dan şerî'atle gönderilmiş olan zât-ı pâk! Perverdigârından sana indirilen nesneyi cümle halka yetiştir ﴿وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ ve eğer sana indirilen nesneyi kamu yetiştirmezsen rabbinin risâletini yetiştirmiş olmazsın. ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنْ النَّاسِ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ seni halkın şerrinden saklar pes risâleti teblîğ etmede kusûr koma ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ bî-şübhe Hakk te'âlâ küfr eden gürûha doğru yol göstermez. (67)

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ﴾ Söyle ey erbâb-ı kitâb olanlar! hîç bir nesne üzere değilsiz ya'nî bir muteber dîn üzere değilsiz ﴿حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ﴾ Hazret-i Mûsâ ve Îsâ üzere inen **[111a]** kitâbları ve Rabbinizden size indirilen kütübün ahkâmını ikâmet etmediğinizce ve ol ahkâmın ikâmetinden birisi bu ki Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getireler zîrâ cemî' kütüb-i semâviyye mu'cize sâhibine tasdîk etmeyi îcâb eder. ﴿مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ Tercümesi şimdi sebkat etti. ﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ Pes küfr eden gürûh üzere endûhnâk olma. (68) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى﴾ Lafz-ı ﴿وَالصَّابِئُونَ﴾ mübteda olmakla merfû' oldu ve onun haberi mahzûftur siyâk-ı kelâm üzere delâlet eder ve gerekti ki innenin haberinden sonra vâki' ola lâkin ol kelâm arasında idhâl olundu bu nükte ale'l-fevr beyân olunmak içün ki Sâbi'îler kesret-i dalâl ile îmânları olınca üzerlerine tevbe olunur, gayrlarının tevbesi bi't-tarîki'l-evlâ hayyiz-i kabûle geçer. Pes takdîr-i kelâm bu gûne olur ki tahkîkan îmâna gelenlerin ve din-i Yehûdiyyetle tedeyyün edenlerin ve tersâların hükmü mezkûr olacak kelâmdır. Ve Sâbi'îler dahi onlar gibidir. ﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ Her kim onlardan Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına tasdîk edip güzel iş işledi ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ne üzerlerine korku olur ve

ne gamnâk olurlar. (69)

﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Tahkîkan ki Ya'kûb uşaklarının peymânın aldık ﴿وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا﴾ ve onların tarafına peygamberler gönderdik ﴿كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ﴾ her gâh ki bir peygamber kendülere gelir tekâlîf-i şer'iyyeden tab'ları sevmediği şeyle, ona 'isyân edip düşmanlık ettiler. ﴿فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ Su'âl-i mukaddere cevâbdır. Gûyâ su'âl olundu ki pes onlar ne işlediler, cevâb verildi ki bir bölüğü yalancı tuttular Muhammedü'l-Mûstafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve Îsâ 'aleyhisselâm gibi serverleri ve bir bölüğü öldürdüler Hazret-i Zekeriyyâ ve Yahyâ 'aleyhimesselâm gibi serverleri. (70) ﴿وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ Dahi Benî İsrâ'îl gümân ettiler ki kendülere bir belâ ve mihnet olmaz ﴿فَعَمُوا وَصَمُّوا﴾ pes doğru yolu görmekten kör oldular ve hak sözü işitmekten sağır oldular. ﴿ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Sonra tevbeleri vâki' olmakla Hakk celle ve 'alâ üzerlerine tevbe etti ﴿ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ﴾ ba'dehû onlardan çok kimse kör oldular ve sağır oldular ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Îzid-i Müte'âl işledikleri işe bînâdır. (71)

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Kasem olsun ki küfr etti şol kimseler ki dediler **[111b]** 'ale't-tahkîk Tanrı kendüsi Meryemoğlu Mesîh'dir. ﴿وَقَالَ الْمَسِيحُ يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾ Ve Hazret-i Mesîh dedi, ey Ya'kûb oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Hudâ'ya kulluk edin ﴿إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ tahkîkan şân budur ki her kim Tanrı'ya ortak kılar ﴿فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ﴾ elbette Îzid celle ve 'alâ behişt-i câvidâna girmesini onun üzerine harâm etti ﴿وَمَأْوَاهُ النَّارُ﴾ ve mekânı dûzahdır ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾ ve sitemkârlara hîç yardımcılar olmaz ki 'ikâbı kendülerden def' ederler. (72) ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾ Bî-şübhe küfr etti şol kimseler ki dediler Tanrı te'âlâ üçün üçüncüsüdür, bu söz Nesârâdan Nestûriyye nâm fırkanın sözüdür ki dediler, ulûhiyyet Hudâ ve Îsâ ve Meryem arasında müşterektir ve bunların her biri ma'bûddur ve Tanrı te'âlâ onların birisidir. ﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Ve hâlbuki vücûdda 'ibâdete müstehak hîç bir ma'bûd yoktur bir ma'bûddan özge ve o Îzid-i zü'l-celâldir 'azze şânuhû ve 'amme ihsânuhû. ﴿وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ﴾ Ve eğer dedikleri sözden müntehî olmazlar ﴿لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ elbette onlardan küfr eden gürûha bir derdnâk işkence değer. (73)

﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâlin tarafına dönüp ondan mağfiret taleb etmezler mi? ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Ve hâlbuki Tanrı te'âlâ günahkârlara çok mağfiret eder tevbe ederlerse kendülerin gâyetle esirger. Bu istifhâmda

onların küfr üzere ısrâr etmelerinden ta'accüb var. (74) ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ﴾ Hazret-i Meryem'in oğlu Hazret-i Îsâ bir nesne değildir illâ bir peygamber ki ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ kendüsinden esbak olan peygamberler güzeşte oldular. Ya'nî Hazret-i Îsâ kendüsinden esbak olan rusül gibi bir rasûldür, Hakk celle ve 'alâ onu ba'zı mu'cizât ile mahsûs kıldı niteki onları dahi onlarla mahsûs kıldı. Pes eğer Tanrı te'âlâ onun eli üzere meyyitleri ihyâ etti Hazret-i Mûsâ'nın eli üzere değneği yılan kıldı ve bu ağrebdir. Ve eğer kendüyi pedersiz vücûda getirdi Hazret-i Âdem'i pedersiz ve mâdersiz tekvîn etti ve bu a'cebdir. ﴿وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ Ve anası çok sıdk sâhibidir ﴿كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾ kendüsi ve anası yiyecek yerlerdi ya'nî niteki zî-rûh olan hayvân gıdaya muhtâcdır, onlar dahi ona muhtâc idi pes gıdâya muhtâc olan kimse ilâh olmağa liyâkati olsun mu? ﴿انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ﴾ **[112a]** Bak niçe onlara delâ'il-i tevhîdi beyân ederiz ﴿ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ sonra bak doğru sözün işitmesinden ne gûne yüz çevirirler. (75)

﴿قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ Söyle âyâ Tanrı'dan özge kulluk edersiz şol kimseye ki size ziyân ve ne sûd[238] yetiştirmeğe kudreti var. Ya'nî Hazret-i Îsâ kendü zâtında nef'inize ve zararınıza kudreti yok iken niçe siz onu Tanrı edinip 'ibâdet edersiz. ﴿وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ Ve Hudâ celle ve 'alâ kendüdür akvâlinizi dürüst işiten, 'akâ'idinizi yahşi bilen, pes onlara göre sezânızı verir. (76) ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ Söyle, ey kitâb iyeleri olanlar! Dîninizde haddi tecâvüz etmen, o gûne tecâvüz ki bâtıl ola ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ﴾ ve bir cemâ'atin ârzûlarına uyman ki peygamberin bi'setinden evvel gümrâh idiler ﴿وَأَضَلُّوا كَثِيرًا﴾ ve çok kimseyi gümrâh ettiler ﴿وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ ve peygamberin bi'setinden sonra tarîk-i mu'tedilden gümrâh oldular. (77) ﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ Ya'kûb uşaklarından küfr edenler Hazret-i Dâvûd'un ve Hazret-i Meryem oğlu Îsâ'nın lisânları üzere nefrîn[239] oldular. ﴿ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ Ol la'net olunmak onlara ol sebeble oldu ki Hudâ'nın fermânın kabûl etmeyip ta'yîn olunan hudûdu tecâvüz ederlerdi. (78)

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنكَرٍ فَعَلُوهُ﴾ Böyle idiler ki bir bed işi işlerlerdi, ondan biri birini nehy etmezdi, ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ kasem olsun ki işledikleri iş katı yaman iş idi. (79) ﴿تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ehl-i kitâbdan çok

238 Kar, kazanç.

239 La'net, beddua

kimse görürsün ki müslümânlara ettikleri 'adâvet cihetinden küfr edenlerle dostluk ederler, ﴿لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ﴾ gâyetle yaman hâldir ol hâl ki cânları kendülere ilerü gönderdi ve ol hâl bu ki ﴿أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl üzerlerine hışm etti. ﴿وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ Ve işkencede kendülerdir hemîşe ikâmet ediciler. (80) ﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ﴾ Ve eğer Hudâ'ya ve peygambere ve ona indirilen kitâba îmân getirseydiler ﴿مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ onları dostlar edinmezlerdi, zîrâ îmân onu men' eder ﴿وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ velâkin Yehûddan çok kimse dâ'ire-i îmândan çıkmıştır. (81) ﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ Kasem olsun ki îmân getirenlere halkın katı 'adâvetlüsi cuhûdları ve şirk edenleri bulursun ﴿وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve bî-şekk bulursun ehl-i îmâna muhabbet yüzünden âdemîlerin yakınrağı. **[112b]** ﴿الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى﴾ Şol kimseler ki dediler 'ale't-tahkîk biz tersâlarız, ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ ol muhabbet onlarda ondan ötürü oldu ki kendülerden doğru sözlü dânâlar ve savma'a-nişîn 'âbidler var ﴿وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ dahi ol sebeble ki hak sözü kabûl etmekte serfürûluk[240] edip tekebbür etmezler. (82)

﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ﴾ Ve kaçan Seyyidü'l-Enâm'a indirilen nesneyi ya'nî Kur'ân'ı işidirler, ﴿تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ gözlerin kaynar görürsün yaştan ﴿مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾ doğru sözden bildikleri şeyden ötürü. ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا﴾ Derler, ey Perverdigârımız! Bu kelâma ve bu mürsel olan peygambere tasdîk getirdik, ﴿فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ pes Kur'ân'ın hak olduğuna ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetine şehâdet edenlerle bizi yaz. (83) ﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ﴾ Ve bize ne oldu ki Tanrı'ya ve doğruluktan bize gelen şeye, ya'nî Kur'ân'a ve Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getirmezüz ﴿وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ ve hâlbuki ümîd tutarız ki Rabbimiz bizi güzel 'amellü gürûhla behişte dâhil kıla. İstifhâm bu makâmda inkâr ve istib'âd içündür, ya'nî sulehâyla cennete girmeğe ettiğimiz tama' îmânımıza bâ'is u mûcib oldu, pes îmâna gelmez isek bir emr-i münker ü müsteb'ad olur. (84) ﴿فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ onlara ihlâsla dedikleri sözden ötürü mükâfât etti ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlar ki eşcârı altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmeti takdîr etmişler ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve bu behişt-i câvidânın

240 Mütevazı, alçakgönüllü.

dühûlü güzel işleyenlerin mükâfâtıdır. (85)

Mervîdir kim Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Habeşe iklîmine giden muhâcirlerle Necâşî'ye mektûb-i şerîf yolladı. Hazret-i Ca'fer ibn Ebî Tâlib'i muhâcirîn ile da'vet edip cümle kıssîsleri ve ruhbânı hâzır kıldı. Ba'dehû Hazret-i Ca'fer'e fermân etti ki Kelâm-ı Kadîm'den üzerlerine bir mikdâr okuya. Hazret-i Ca'fer Meryem sûresin okudu, hâzır olanlar onun istimâ'ından müte'essir olup ağladılar, ondan sonra îmâna geldiler. Hakk celle ve 'alâ haklarında mezbûr olan dört âyâtı münzel kıldı.[241] ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki küfr edip nişânlarımıza tekzîb ettiler, ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ ol gürûh dûzahın iyeleridir. (86)

Getirdiler ki Server-i Kâ'inât 'aleyhi minallâhi efdalü's-salavât bir gün sahâbe-i kirâma dûzahın işkencesin ve rûz-i kıyâmetin zahmetin çok **[113a]** vasf eyledi. Onlardan bir gürûh ol sözlerden müte'essir olup 'Osmân bin Maz'ûn'un hânesinde cem' oldular ve bunun üzerine ittifâk ettiler ki bakiyye-i 'ömrü savmla ve gece kıyâmla geçireler ve çerb[242] ü nerm[243] eşyâyı ve eti yemeyeler ve karılara varmayalar ve palâslar giyip 'âlemde geşt ü güzâr edeler ve bunu eymânla te'kîd ettiler. Bu kelâm Server-i Kâ'inât'ın sem'-i şerîfine erişicek, onları isteyip buyurdu ki fikr ettiğiniz eşyâya ben me'mûr değilim ve bî-şübhe ki nefslerinizin üzerinize hakkı var, pes oruç tutun ve iftâr edin ve gecenin bir mikdârında kıyâm edin ve bir mikdârında istirâhat içün uyhuya varın, zîrâ ben gecenin bir mikdârında kıyâm ederim ve bir mikdârında yatarım ve oruç tutarım ve iftâr ederim ve çerb ü nermi ve eti yerim ve karılara gelirim ve bu iş benim sünnetimdir. Pes her kim sünnetimden i'râz eder, o benden değildir. Ba'dehû Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[244] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Tanrı te'âlâ size helâl kıldığı eşyânın pâkîzelerin harâm etmen ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ ve hudûd-i ilâhiyyeyi tecâvüz etmen ki bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ hudûdu tecâvüz edenleri sevmez. (87)

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ Ve Tanrı te'âlâ size rûzî kıldığı nesnelerden yeyin ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ pâkîze helâl olduğu hâlde ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Îzid-i Zü'l-celâlden havf edin, ﴿الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ şol Îzid ki siz ona îmân getirmişlersiz. (88) ﴿لَا

241 el-Vâhidî, s. 147.

242 Besili, semiz, yağlı; yağlı yemek.

243 Yumuşak.

244 el-Beyzâvî, I/283.

﴿يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ sizi mu'âheze etmez lağv ile andlarınızda. Yemîn-i lağv ol yemîndir ki insân vâki' olmayan şeyin vukû'un gümân edip vukû'u üzere and içer yâ ber-'aks. Ve bu gûne yemîn edene Hakk te'âlâ mu'âheze etmez ﴿وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ﴾ velâkin Hakk te'âlâ sizi andların bağlamasıyla mu'âheze eder ve ol dem ki andlarınızı bozarsız, ﴿فَكَفَّارَتُهُ﴾ ol bozmağın günâhın mahv edip setr eden ﴿إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ﴾ on yoksula yiyecek yedirmenizdir her miskîne yarım sâ' buğday yâ bir sâ' arpa ﴿مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ﴾ 'iyâlinize yedirdiğiniz ta'âmın ortancasından ﴿أَوْ كِسْوَتُهُمْ﴾ yâ on miskînin giydirmesi birer gömlek ki 'avretin setr ede ﴿أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ yâ bir insânın âzâd etmesi. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Pes bir kimse ki bu üçün birisin bulmaz, ﴿فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ onun keffâresi üç gün pey-ender-pey oruç tutmaktır. ﴿ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾ **[113b]** Bu mezkûr olan eşyâ andlarınızın günâhın mahv edip setr edenlerdir kaçan and içip onu bozarsız. ﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾ Ve andlarınızı bozmaktan saklan, bozulması evlâ olmayıcak. ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ﴾ Bu mezkûr olan beyân gibi Hakk te'âlâ size âyâtın beyân eder, ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki siz öğrenmek ni'metine mu'terif olup Hudâ'nın hamd ü senâsın edesiz. (89)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ﴾ Ey îmâna gelenler! Bundan gayrı bir şey yok ki bâde içmek ﴿وَالْمَيْسِرُ﴾ ve kumar oynamak ﴿وَالْأَنْصَابُ﴾ ve 'ibâdet içün kurulan putlar ﴿وَالْأَزْلَامُ﴾ ve oklar -ki ahvâllerinden mühimm olan eşyânın keyfiyyetin onunla istifsâr ederlerdi, niteki bu sûrenin evâ'ilinde beyân olundu- ﴿رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ bu mezkûr olan eşyâ İblîs-i şakînin vesvese ve tezyîninden bir murdârlıktır, ﴿فَاجْتَنِبُوهُ﴾ pes ol murdârlıktan sakının, ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ tâ ki siz ondan ictinâb etmek sebebiyle zahmetlerden kurtulasız. (90) ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur kim şeytân ister ki ﴿أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾ aralarınızda düşmanlık ve husûmet sala şarâbı içmenizde ve kumarı oynamanızda ﴿وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ﴾ ve ister ki sizi Hudâ'yı anmaktan ve namâzı kılmaktan alıkoya. ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ Pes siz onlardan vaz geçici misiz? Bu makâmda istifhâm emr içündür, ya'nî siz bunların 'ayblerin bildikten sonra isti'mâllerinden vaz geçin. (91) ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ Ve Hudâ'ya fermânber olun ve peygambere dahi fermânber olun ﴿وَاحْذَرُوا﴾ ve Hudâ'nın ve peygamberin muhâlefetinden sakının ﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ pes eğer fermân ettikleri eşyânın kabûlünden i'râz edersiz, ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ bilin ki rasûlümüz üzere ahkâmı âşikâre yetiştirmekten

özge bir nesne vâcib değildir ve onu edâ etti ki hîç bir kusûr komadı. Pes şimden sonra 'ikâba müstehak olursuz. (92)

Getirdiler ki kaçan hamrın tahrîminde bu âyet nâzil oldu, sahâbe-i kirâmın ba'zısı söyledi, yâ Rasûlallâh, fevt olmuş karındaşlarımızın ahvâli neye varır? Zîrâ onlar şarâb içerlerdi ve kumar oynarlardı. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[245] ﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ﴾ Îmâna gelip güzel 'amel-ler işleyenler üzere bir vebâl yoktur ﴿فِيمَا طَعِمُوا﴾ ol şeyde ki üzerlerine harâm olmadan esbak yediler, **[114a]** ﴿إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا﴾ kaçan üzerlerine harâm olan eşyâdan perhîz edip îmân üzere sâbit oldular ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve pesendîde işleri işlediler, ﴿ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا﴾ sonra muharremâttan sakınıp onun tahrîmine tasdîk ettiler, ﴿ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا﴾ pes sakınmakları üzere sâbit olup eyülik işlediler ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ eyülik edenleri sever. (93)

Menkûldür ki Hudeybiyye senesinde leşkergâh-ı İslâm'da ol kadar avlaya-cak hayvânât peydâ-ver oldu ki sayd olunmaları el ile ve mızrakla mümkin ol-muştu. Ve ezbes ki ehl-i İslâm 'umreye ihrâm bağlamışlardı, onların saydından ictinâb edip elem çekerlerdi niçün bunların avı bizden geçti? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ﴾ Ey îmâna gelenler! Elbette Hakk te'âlâ sizi tecrübe eder avdan bir nesne ile, ya'nî tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle mu'âmele eder ﴿تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ﴾ ki ol sayda elleriniz ve mızraklarınız erişir, ﴿لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾ tâ ki Tanrı te'âlâ bile şol kimseyi ki gaybda kendüsinden korkar. Hâsıl-ı kelâm bu ki Hakk celle ve 'alâ bu hâli icrâ etti, tâ ki kendüyi görmeyip kendüsinden havf edenler özgele-rinden mümtâz ve ma'lûm ola. ﴿فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ﴾ Pes her kim ibtilâdan sonra haddi tecâvüz etti, ﴿فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ona bir derdli işkence olur. (94)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ Ey ehl-i îmân! Av olacak nesneyi öldürmen ol halde ki siz hac ile yâ 'umre ile ihrâm bağlamışsız ﴿وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا﴾ ve her kim sizden kasd edip ol saydı öldürür, ﴿فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ﴾ üzerine cezâ vermesi lâzım gelir öldürdüğü hayvân gibi, ya'nî ol itlâf ettiği sayd gibi bir 'ivaz verir ﴿مِنَ النَّعَمِ﴾ deve ve sığır ve koyun ve keçiden. ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ Onunla hükûmet eder sizden iki 'adâlet sâhibi, ya'nî iki kimse ki ol mekânda saydın kıymetinden haberdâr olup bu cezâ ol sayd gibi deyü hükm edeler ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ ol hâlette kim cezâya verilen hayvân Ka'be'ye yetişmiş bir

245 el-Beyzâvî, I/285.

kurbân ola ve onda boğazlayup istediği yerde üleştire. ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ﴾ Yâ üzerine keffâre vâcib olur ve o yoksullara yiyecek vermesidir ki katl ettiği avı saydgâhda takvîm edip bahâsıyla ta'âm alıp her miskîne sadaka-i fıtr mikdârı vere ﴿أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ yâ ol ta'âmın berâberi oruç tutmak ki her fakîre **[114b]** verdiği ta'âm mukâbelesinde bir gün sıyâm ede. ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ﴾ Bu cezâ ve keffâre vermesi sayd eden muhram[246] üzere vâcib oldu, tâ ki işlediği işin ağırlığın tada. ﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ Bundan esbak Harem-i Muhterem'in saydı husûsunda vâki' olan taksîrinizden Hakk sübhânehû ve te'âlâ tecâvüz etti ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ ve her kim bu gûne işe mu'âvede eder, Hakk te'âlâ ondan intikâm alır, ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ hükmünde her kimse üzere gâlib, ma'siyet üzere ısrâr edene intikâmludur. (95)

﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ﴾ Deryânın avı size helâl kılındı ﴿وَطَعَامُهُ﴾ ve ondan yenilen nesne dahi, ya'nî sular içinde dirilen hayvânâtın saydı size helâl kılındı ve onlardan me'kûlü'l-lahm olan ki balık makûlesidir, yenmesi size helâl oldu ﴿مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ geçinecek nesne olması içün size ve müsâfirlerinize. Ya'nî sizden mukîm olan kimse tâze balığı geçinecek şey eder ve müsâfir olanlar onun kadîdini[247] azık ederler. ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ Ve beyâbânın avı üzerinize harâm kılındı, mâdâm ki siz ihrâm bağlamışsız. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ Ve kendü hükmüne cem' olunduğunuz Hudâ'dan havf edin. (96) ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ Hakk celle ve 'alâ Ka'be-i Mükerreme'yi ki muhterem hânedir, halkın umûru kıyâmına sebeb kıldı ki korkusu olan ona iltîcâ eder ve tüccâr tâ'ifesi onun sebebiyle harîd ü fürûht ederler ve bî-çâre olanlar katl ve yağmadan onda emîn olurlar. ﴿وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾ Ve muharrem olan ayı halkın mühimmâtına râbıta kıldı ﴿وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ﴾ ve kurbânı ve halatalı olan kurbânları umûrun intizâmına sebeb kıldı, ya'nî kalâ'id sebebiyle kurbânlar harâmzâdelerin ta'arruzundan emîn olurlar. ﴿ذَلِكَ﴾ Ol mezkûr olan eşyâ bu gûne kılındı, ﴿لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ tâ ki bilesiz 'ale't-tahkîk Hakk sübhânehû ve te'âlâ göklerde olan eşyâyı ve yerde olan ahvâli bilir ﴿وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve tâ ki bilesiz bilâ-şekk Îzid celle ve 'alâ her nesneye dânâdır. (97)

﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Bilin kim 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhu muharremâtı irtikâb edene katı 'ukûbetlüdür ﴿وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve bilin ki bilâ-şüb-

246 İhramlı.

247 Kadîd: Kurutulmuş et.

he Tanrı te'âlâ muharremâttan perhîz edene gâyetle mağfiret edip esirger. (98) ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ Peygamber üzere ahkâmı yetiştirmekten **[115a]** özge bir nesne yoktur, pes ahkâmı halka îsâl ettikten sonra 'uhdeden çıkıp onlara bir 'özr kalmaz. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ bilir tasdîk ve tekzîbden ve fi'l u 'azîmetten ol nesneyi ki âşikâre kılarsız ve ol şeyi ki gizli tutarsız. (99) ﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ﴾ Söyle yâ Muhammed, pâk ve murdâr berâber olmazlar, bu hükm 'âmmdır, ya'nî eşhâsda ve emvâlde ve a'mâlde ve gayrlarında eyü ve yaman arasında müsâvât müntefi'dir. ﴿وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾ Ve eğer murdâr olan şeyin çokluğu sana hoş geldi, zîrâ i'tibâr hüsn ve kubhladır, ne azlığa ve çokluğa, ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ pes muharremâtın istihlâlinde Tanrı'dan havf edin ﴿يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾ ey erbâb-ı 'ukûl olan kimseler, ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ şâyed siz 'azâbdan kurtulup na'îm-i ebediyyeye nâ'il olasız. (100)

Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'tan mervîdir ki Server-i Kâ'inât'tan ba'zı eşhâs çok mâ-lâ-ya'nî su'âl ettiler. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem gazabnâk olup hutbe okumasına şurû' edip dedi, kankı şeyden su'âl olunurum cevâb veririm. Der-'akab birisi sordu ki benim pederim kandedir? Hazret buyurdu, cehennemdedir. Biri dahi kalkıp dedi benim pederim kimdir? Hazret ona buyurdu, pederin Huzâfe'dir. Ve ol adamın nesebi gayr kimse ile ma'rûf idi. Bundan sonra Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[248] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey ehl-i îmân olanlar! ﴿لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ Bir nesnelerden ötürü sorman ki eğer onlar size âşikâre kılınır sizi endûhnâk eder ﴿وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ﴾ ve eğer onlardan ötürü sorarsız, ol mahal ki Kur'ân indirilir, size âşikâre kılınır. ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْهَا﴾ Hakk te'âlâ onlardan vaz geçti ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ geçmiş su'âllerinizden vaz geçti, pes onun gibi su'âllere 'avdet etmen. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ günâhınızı pûşîde kılıp 'ukûbetinizi ta'cîl etmez. (101)

﴿قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Bu gûne su'âlleri sizden esbak bir gürûh peygamberlerden sordular, niteki Semûd Hazret-i Sâlih'ten bir mu'cize taleb ettiler, ﴿ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ sonra onun sebebiyle kâfir oldular, ya'nî mu'cizeyi müşâhede ettiklerinden sonra îmâna gelmediler. (102)

Getirdiler ki 'Amr bin Luhayy, ehl-i câhiliyyeye bu gûne nâ-ma'kûl ve

248 el-Beyzâvî, I/288.

nâ-meşrû' işler ibtidâ' ettirdi ki kaçan bir develeri beş kerre doğura ve son doğurması erkek ola, ol devenin kulağın **[115b]** yarıp koyuverirlerdi ve ona ne binerlerdi ve ne sütün alırlardı. Ve ona Bahîre nâm komuşlardı. Ve bir kimse hasta olıcak söylerdi, bu hastalığımdan şifâ bulursam bu devem başı üzere gezip yürüsün[249] ve bir kimse ondan bir şey ile intifâ' etmesin. Ve onu Sâ'ibe ile tesmiye ederlerdi. Ve kaçan koyun makûlesi dişi doğurur, kendülere onu alırlardı ve kaçan erkek doğurur, onu putlarına zebh ederlerdi ve eğer erkek ile dişi doğurur, erkeği boğazlamayıp derlerdi, وصلت الأنثى اخاها ya'nî dişi karındaşıyla bağlandı, pes onun hükmün aldı ve ona Vasîle derlerdi. Ve her gâh ki bir erkek devenin arkasından on karın husûle gelirdi, bir gözün çıkarıp arkasın yükten ve binmekten harâm ederlerdi ve hîç bir sudan ve bir otlakdan onu men' etmezlerdi ve ona Hâmî derlerdi ya'nî arkasın yükten ve binmekten himâyet etti. Pes ibtidâ' ettikleri eşyânın sıhhatin Hakk te'âlâ redd ü inkâr edip buyurdu.[250] ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ﴾ Hakk te'âlâ hîç meşrû' kılmadı kulağı yırtılmış deveyi ﴿وَلَا سَائِبَةٍ﴾ ve ne başı üzere otlar gezer deveyi ﴿وَلَا وَصِيلَةٍ﴾ ve ne karındaşıyla peyveste olan koyunu ﴿وَلَا حَامٍ﴾ ve ne arkasını himâyet etmiş deveyi ﴿وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾ velâkin küfr edenler Tanrı te'âlâ üzere yalanı kendülerden bağlarlar ﴿وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ve onların çoğu helâl ve harâmı bilmezler, ancak eslâflarına taklîd ederler. (103)

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ﴾ Ve kaçan kendülere denilir, Hudâ indirdiği kitâba ve Peygambere gelin, ﴿قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ derler, bize kâfîdir ol âyîn ki pederlerimizi onun üzere bulduk. ﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ Âyâ pederlerinin âyîni kendülere kâfî olur mu ve eğer pederleri bir nesne bilmeyip doğru yolu bulmazlardı. Ya'nî pederleri bir câhil ve gümrâh gürûh idiler, onlara taklîd etmenin fâ'idesi yoktur, zîrâ taklîd olunan şahs gerektir ki bir yol gösterici dânâ ola, tâ kim ona taklîd eden tahkîke vâsıl ola. (104)

Mervîdir ki ehl-i îmân ârzû ederlerdi ki küffâr îmâna geleler ve onun üzere tehassür ederlerdi. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[251] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ Ey ehl-i îmân olanlar! Cânlarınız üzere muhâfaza edip ıslâhına sa'y edin, ﴿لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ gümrâh olan kimse size

249 Kendi başına, hür yaşasın.

250 el-Beyzâvî, I/288.

251 el-Beyzâvî, I/288-289.

ziyân etmez kaçan siz doğru **[116a]** yolu bulursuz. Bilinmek gerek ki emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker ihtidânın hükmüne dâhildir, pes insân üzere vâcibdir ki tâkatine göre emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker ede ve demesün kim münker iş işleyen kimsenin dalâletinden bana bir zarar değmez. ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ Kamunuzun dönmesi Îzid-i Zü'l-celâlin tarafınadır, ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes sizi âgâh eder ol şeyden ki siz onu işlerdiniz. (105)

Getirdiler ki tersâlardan Temîm ve 'Adiyy bin Bedâ[252] ticâret içün Şâm zemînine varmağa 'azîmet ettiler. Onlarla Büdeyl nâm bir müslümân yoldaş oldu. Kaçan Şâm şehrine vâsıl oldular, Büdeyl hasta olup kendüsiyle olan emti'ayı ve nukûdu bir sahîfede yazup ol sahîfeyi esbâbı arasında mahfî kıldı. Ba'dehû marazı müteşeddid olup yoldaşları Temîm ve 'Adiyy'e vasiyyet etti ki metrûkâtını ehline yetiştireler. Onlar dahi mezbûr fevt olduktan sonra nukûd ve emti'asın havze-i[253] tasarruflarına aldılar. Ondan altın ile müzeyyen bir depsi kaldırıp kalan emti'ayı ve nukûdu Medîne'ye rücû' ettiklerinde veresesine teslîm ettiler. Onlar onu alınca mâlın müfredâtını müştemil olan sahîfe-i mezbûreye vâkıf olup onda yazılan depsi-yi mezbûreyi emti'a içinde bulmadılar. Temîm ve 'Adiyy'e sordular, onlar onu inkâr edip Hazret'in meclis-i mu'allâsına mürâfa'aya çıktılar. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[254] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ﴾ Aranızda olan işhâd ﴿إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ kaçan birinizde ölmek 'alâmâtı âmâde olur ﴿حِينَ الْوَصِيَّةِ﴾ ısmarlamak deminde ﴿اثْنَانِ﴾ haber ve şehâdete ya'nî aranızda olan işhâd iki kimsenin işhâdıdır. ﴿ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ lafz-ı *isnâd*a sıfatlardır. Ya'nî bu gûne iki kimse 'adâlet iyeleri olalar ve ekâribinizden olalar ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ yâ ecnebîlerden iki kimse onun işhâdı. ﴿إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Eğer siz rûy-i zemînde sefer edip ﴿فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ﴾ mergin nişânları size zâhir olsa, ya'nî bu hâletde sizinle işhâd içün ekâribinizden bir kimse bulunmazsa ecnebîlerden iki kimseyi şâhid tutun. Ba'dehû edâ-i şehâdetin keyfiyyetini beyân edip buyurdu. ﴿تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ﴾ Ol iki şâhidi ikindi namâzından sonra alıkorsuz, ﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ﴾ Hudâ'ya and içerler. ﴿إِنْ ارْتَبْتُمْ﴾ Şartın cevâbı mahzûfdur, üzerine mâ-kabli delâlet eder. Ya'nî eğer ol iki ecnebînin şehâdetinde

252 Beddâ

253 Sahip olma, elde etme veya zorla alma.

254 el-Beyzâvî, I/289-290.

şekk edersiz, namâzdan sonra kasem etmek içün onları alıkoyun. Ve mazmûn-i kasemleri bu ki ﴿لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا﴾ andımızı dünyânın **[116b]** bir mâlına bedel kılmazız ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى﴾ ve eğer meşhûdun leh bize karâbet iyesi olsa, pes ecnebî içün bi-tarîki'l-evlâ yemînimizi bezl etmezüz ﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ﴾ ve Tanrı bize fermân ettiği şehâdetin edâsını saklamazız. ﴿إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ﴾ Tahkîkan ki biz ol vakt ki şehâdeti saklarız, günahkârlardan oluruz. (106)

Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ikindi namâzından sonra minber-i şerîf yanında Temîm ve 'Adiyy'e and içirdi ki Büdeyl'in mâlına hıyânet etmediniz ve onu kemâ hüve hakkuhû erbâbına yetiştirdiniz, onlar mazmûn-i sâbık üzere kasem ettiler. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Büdeyl'in veresesine fermân ettiler ki şimden sonra bunlardan dest-i ta'arruzu kûtâh edin. Ba'dehû ol depsi Temîm'le 'Adiyy elinde bulundu, Büdeyl'in veresesi onlardan onu istediler. Cevâb eyittiler ki biz onu Büdeyl'den satın almıştık, beyyinemiz olmadığı ecilden inkâr eyledik. Aralarında münâza'a çok oldu, 'âkıbet Hazret'in huzûruna bir dahi mürâfa'aya çıktılar. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿فَإِنْ عُثِرَ عَلَى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا﴾ Pes eğer ıttılâ' olunduysa onun üzere kim 'ale't-tahkîk ol iki şâhid günâha mûcib bir iş işlediler ki eyittikleri yemînde kâzib idiler, ﴿فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا﴾ onlardan özge iki şâhid onların mekânlarında dururlar, ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ﴾ şol kimselerden ki evlâ olanlar kendülerden müstehak oldular ki kendülerin şehâdet etmeğe kaldıralar. Ya'nî meyyitin kabîlesinden kuvvet-i karâbetleri içün şehâdete ehakk olan iki şâhidin yerine şehâdet etmeğe kalkarlar. ﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ﴾ Pes ol iki âdem Hudâ'ya and içerler bu mazmûn üzere ki ﴿لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا﴾ bilâ-şübhe bizim tanıklığımız onların tanıklıklarından evlâdır ﴿وَمَا اعْتَدَيْنَا﴾ ve bu şehâdette biz haddi tecâvüz etmedik. ﴿إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ Tahkîkan biz ol mahal ki şehâdetimizde te'addî ederiz, sitemkârlardan oluruz. (107) Ba'dehû Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki Büdeyl'in veresesinden iki âdem ol mazmûn üzere şehâdet etsin. Onlardan 'Amr bin el-'Âs ve Muttalib bin Ebî Vedâ'a kalkıp vech-i meşrûh üzere and içtiler. Ondan sonra Hazret hükm etti ki depsi Büdeyl'in veresesine verile. Bilinmek gerek ki şol kimseler ki and içtiler, şâhid iseler bu hükm mensûh olmuştur. Zîrâ şâhid tahlîf olunmaz ve yemînine vârisin yemîni mu'ârız olmaz ve eğer vasîydiler hükm sâbittir ve yemînin vereseye dönmesi vasîlerin hıyâneti zuhûr ettiği içündür. Zîrâ onların sözü **[117a]** musaddak idi yemînle emîn oldukları içün, kaçan hıyânetleri zuhûr etti sözleri yemînle

tasdîk olunmaz kaldı yâhûd tağyîr-i da'vâ içün yemîn vereseye döndü. ﴿ذَٰلِكَ﴾ Bu hükm ki mezkûr oldu, ﴿أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا﴾ ziyâde yakındır ki şehâdeti yüzü üzere edâ edip içinde tahrîf ve hıyânet etmeyeler ﴿أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ ve ona çok yakındır ki korkalar and içtiklerinden sonra andlar müdde'îlere dönüp yalanları âşikâre olup rüsvâ olurlar. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا﴾ Ve Îzid-i Zü'l-celâlden havf edin ve size ısmarlanan şeyin istemesine kulak tutun. ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ Ve Tanrı te'âlâ hudûdu tecâvüz eden gürûhu maksad-ı a'lâya yetiştirmez ya'nî eğer takvâdan dûr olup vasiyyeti işitmezsiz feseka olursuz ve Hakk celle ve 'alâ fâsıklara hidâyet etmez. (108)

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ﴾ Ol günde ki Îzid celle celâluhu peygamberleri yığar, ﴿فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ﴾ pes onlara der ne cevâb verildiniz ya'nî kaçan kavminizi da'vet ettiniz onlar size ne cevâb verdiler. Bu istifhâm kavmlerini tevbîh etmek içündür. ﴿قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا﴾ Rusül derler senin 'ilmin katında bize bilgi yoktur. ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk sen kendün mahfî olan eşyâyı kemâ yenbagî bilicisin. (109) ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki Hudâ 'azze ve celle söyledi, ey Meryem oğlu Îsâ! ﴿اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ﴾ Hâtırına getir üzerine ve anan üzere ettiğim ihsânı ﴿إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ ol dem ki sana Cebrâ'îl ile takviyye verdim ﴿تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾ beşikte ve kırgıl olduğun hâlde halka söz söylersin. Ya'nî bu iki hâlette sözün berâberdir aslâ içinde tefâvüt yoktur. ﴿وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ﴾ Ol vakt ki sana öğrettim yazmayı ve eşyânın dürüst fehm olunması ve Tevrât'ı ve İncîl'i ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي﴾ ve ol zamân ki çamurdan kuş kılığı gibi destûrumla îcâd edersin ﴿فَتَنفُخُ فِيهَا﴾ pes onun içinde üfürürsün ﴿فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي﴾ der-'akab fermânımla ol sûret kuş olur ﴿وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي﴾ ve a'mâ-yı mâder-zâdı[255] ve abraşı[256] iznimle bî-'illet kılarsın ﴿وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي﴾ ve ol dem ki ölmüşleri fermânımla kabrden çıkarıp ihyâ edersin ﴿وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ﴾ ve ol dem ki Benî İsrâ'îl'i ya'nî Yehûdu senin katlinden men' ettim ﴿فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ âşikâre mu'cizelerle onlara geldikde. Pes Benî İsrâ'îl'den küfr edenler dediler, bu ihyâ-yı mevtâ ve bakıyye-i mu'cizât bir şey değil illâ bir âşikâre câdûlık. (110)

[117b] ﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي﴾ Ve ol vakt ki havârî

255 Anadan doğma.

256 Alaca da denilen bir deri hastalığı.

cemâ'atine peygamberlerimin lisânı üzere emr ettim ki benim vahdâniyyetime ve Rasûlümün kelâmına tasdîk edin ﴿قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾ Havârîler dediler, Tanrı'nın vahdâniyyetine ve Rasûlün hak olduğuna îmân getirdik ve sen şâhid ol ki biz mutî' u münkâd olmuşuz. (111) ﴿إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴾ Hâtıra getir ol vakti ki Hazret-i Îsâ'nın havâssı îmânda istihkâm peydâ etmelerinden evvel dediler. ﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ Ey Meryem oğlu Îsâ! Perverdigârın kâdir midir ki gökten bir ta'âmlu sofra üzerimize indire? ﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Hazret-i Îsâ dedi ki Tanrı'dan havf edin eğer mü'minler idiniz. (112) ﴿قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا﴾ Havârîler temhîd-i[257] 'özr içün dediler, ondan yemek isteriz ﴿وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا﴾ ve 'ilm-i müşâhede 'ilm-i istidlâle munzamm olmağla gönüllerimizin ârâmını isteriz ﴿وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا﴾ ve bilmek isteriz ki şân bu ki sen da'vâ-yı nübüvvette 'ale't-tahkîk gerçek dedin ﴿وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ ve ol mâ'ide üzere güvâhlardan olmak isteriz, kaçan bizi şehâdete da'vet edesin. Pes Hazret-i Îsâ ilhâhların ve kemâl-i rağbetlerin müşâhede edicek du'âya teveccüh etti. (113)

Niteki Hakk sübhânehû ve te'âlâ buyurdu. ﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Meryem oğlu Îsâ dedi. ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا﴾ Ey sıfât-ı kemâle câmi' olan zât-ı pâk, ey Hudâvendimiz! ﴿أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ Üzerimize gökten bir ta'âmlı sofra indir ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ ol mâ'idenin inmesi günü bize bir bayram ola, ﴿لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا﴾ 'asrımızda olanlara ve bizden sonra gelenlere. Mervîdir ki ehad günü nâzil oldu ol cihetten ki Nesârâ ehad gününü bayram edindiler.[258] ﴿وَآيَةً مِنْكَ﴾ Ve ol mâ'ide senden sâdır bir 'alâmet ola ki kemâl-i kudretin herkese nümâyân olsun. ﴿وَارْزُقْنَا﴾ Ve bize geçinecek nesne ver ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve sen rızk verenlerin yeğreğisin. (114) ﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ Hakk te'âlâ dedi 'ale't-tahkîk ben onu üzerinize indiriciyim. ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ﴾ Pes her kim sizden küfr eder mâ'ide nâzil olduktan sonra ﴿فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا﴾ bî-şübhe onu bir işkence ile ta'zîb ederim ki ﴿لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ ol 'azâbı halktan bir kimseye ta'zîb etmem. (115)

Ba'dehû Hakk te'âlâ bulut arasında bir kırmızı sofra indirip havârîler önünde vaz' olundu. Hazret-i Îsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm ağlayıp dedi, **[118a]** اللهم اجعلنا من الشاكرين اللهم اجعلنا رحمة ولا تجعلنا

257 Özür veya bahane beyân eylemek

258 el-Beyzâvî, I/291.

مثلة ولا عقوبة Sonra kalkıp âbdest alıp namâz kıldı, ağlayıp söyledi, بسم الله خير الرازقين. Ba'dehû sofranın örtüsün kaldırıp gördü büryân olmuş bir balık. Ne pulu ve ne tikeni[259] var, yağ ondan tereşşüh eder, başı yanında tuz ve kuyruğu yanında sirke konulmuş, çevresinde kerrâsdan[260] mâ'adâ cümle sebzevât var dahi beş etmek sofrada vaz' olunmuş. Birinin üzere zeytûn ve ikinci üzere bal ve üçüncü üzere sağ yağı ve dördüncü üzere peynir ve beşinci üzere kadîd. Pes Şem'ûn dedi, yâ Rûhallâh, bu dünyânın ta'âmındandır, yâ âhiretin? Hazret-i Îsâ buyurdu, ikisinden değildir velâkin Hakk te'âlâ bunu kudret-i kâmilesiyle ihtirâ' etti, su'âl ettiğiniz şeyden yeyip şükr edin, tâ ki Hakk te'âlâ ni'meti size artıra. Ba'dehû dediler, yâ Rûhallâh, bu mu'cizede bir mu'cize dahi gösterseydin yakînimiz artardı. Hemân Hazret-i Îsâ dedi, ey balık, Hudâ'nın fermânıyla zinde ol. Bilâ-tevakkuf balık cünbüşe geldi. Sonra ona buyurdu, sâlifde niçe idin, o gûne ol. 'Ale'l-fevr yine büryân oldu. Pes havârîler tehdîd-i rabbânîden havf edip ondan yemediler. Hazret-i Îsâ fermân etti ki fukarâ ve hastalar ondan yemeğe da'vet olunsunlar. Hâzır olduklarında buyurdu, yeyin ki bu size Hudâ'dan bir 'atâdır ve özgelere belâdır. Ol mâ'ideden bin üç yüz adam yeyip üzerine noksân eseri zâhir olmadı, her fakîr ki ondan yedi bay oldu ve her hasta ki ondan tenâvül etti şifâ buldu.

Ba'dehû mâ'ide gök semtine mürtefi' olup kuşluk vaktinde iner kalurdı. Bu minvâl üzere kırk güne dek müstemirr oldu. Ve her indikde fukarâ ve agniyâ ve uşaklar ve karılar üzerine cem' olup ekl ederlerdi. Sonra bir gün iner, bir gün inmez kaldı. Ba'dehû Hakk te'âlâ fermân etti ki bu mâ'ideden ancak fukarâ ve hastalar yesin. Agnıyâ bu hükmden muzdarib olup şekk ettiler ve bu mu'cizeyi hâşâ sihre nisbet ettiler. Hakk te'âlânın fermânıyla onlardan üç yüz otuz kimse hınzîr kılığında mesh oldu.[261] ﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Îzid celle celâluhû dedi, ey Meryem oğlu Îsâ! Sen mi halka dedin, Hudâ'dan özge beni ve anamı iki ma'bûd edinin? Bu su'âl kıyâmet günü vâki' olur lâkin muhakkakü'l-vukû' olduğu içün mâzî ile ta'bîr olundu ve îrâdından murâd keferenin tevbîh u tebkîtleridir. **[118b]** ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ Hazret-i Îsâ söyledi, şirkten ey Hudâ, seni münezzeh kılarım, ﴿مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ﴾ bana sahîh ve câ'iz olmaz

259 Kılçık.

260 Pırasa

261 el-Beğâvî, III/120-121.

ki bana sezâ olmayan sözü söyleyem. ﴿إِنْ كُنتُ قُلْتُهُ﴾ Eğer bu kelâmı ben söyledim idi ﴿فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ bî-şübhe sen onu bildin ﴿تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي﴾ zâtımda mahfî olan şeyi sen bilirsin ﴿وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾ ve ma'lûmâtında mahfî kıldığın şeyi ben bilmem ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ tahkîkan ki sen kendün pûşîde olan eşyâyı kemâ yenbagî bilen. (116) ﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ﴾ Halka bir nesne söylemedim illâ ol nesneyi ki sen bana onun söylemesin fermân ettin ﴿أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾ ki Perverdigârım ve Perverdigârınız Tanrı'ya perestiş edin ﴿وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ ve üzerlerine nigehbân idim mâdâm ki aralarında idim. ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي﴾ Pes kaçan âsumâna kaldırmağla beni müteveffâ kıldın ﴿وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ sen üzerlerine nigehbân idin ﴿كُنتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾ ve sen her nesne üzere muttali'sin. (117) ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ Eğer onları mu'azzeb kılarsan bî-şübhe onlar senin kullarındır pes mâlik üzere mülkünde işlediği şeyde i'tirâz olunmaz. ﴿وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ﴾ Ve eğer onlara mağfiret edersen ne 'aczin var ve ne o bir kabîh işdir ﴿فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk sen kendün her nesne üzere gâlib olan, ﴿الْحَكِيمُ﴾ ettiğin sevâb u 'ikâbı savâb kılarsın. (118) ﴿قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, bu gün ya'nî kıyâmet gününde der, bugün erbâb-ı sıdk olanlara sıdkları kendülere menfa'at eder. ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Onlara bir bâğlar olur ki köşkleri altından ırmaklar akar. ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ Onun içinde 'ale'd-devâm bî-inkıtâ' müddet ikâmeti takdîr etmişler. ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ Hakk te'âlâ onlardan hoşnûd oldu ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ve onlar dahi kendülere değen ihsânlardan hoşnûd oldular. ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ Îzid-i zü'l-celâlin rızâsın tahsîl etmek ulu kurtulmaktır. (119) ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ﴾ Gökler ve yerin ve içlerinde olan eşyânın pâdişâhlığı Hakk te'âlâya mahsûsdur ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere tevânâdır. (120) **[119a]**

SÛRETÜ'L-EN'ÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Hamsün ve Sittûne Âyeten

[سورة الأنعام مكية وهي مائة وخمس وستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Cümle öğmeklikler ve medh ü senâlar Îzid-i zü'l-celâle mahsûsdur, ﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ şol Îzid-i Müte'âl ki gökler ve yeri yarattı ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ ve karanlıkları ve rûşenliği peydâ kıldı. ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ Bu delâ'ilden sonra küfr edenler Perverdigârlarına putları berâber tutarlar. (1) ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ Kendüdür ol Kâdir-i zü'l-celâl ki çamurdan sizi îcâd etti, ﴿ثُمَّ قَضَى أَجَلًا﴾ sonra bir müddet-i mu'ayyene yazdı ki tamâm olıcak insânın ömrü halâs olur ﴿وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾ ve bir müddet-i mu'ayyene müntehî olınca kıyâmet kalkar, ﴿عِنْدَهُ﴾ katında sâbittir ya'nî onun bilmesi kendü zât-ı bâhirü's-sıfâtına mahsûstur. ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ﴾ Sonra siz şekk edersiz ya'nî sizde sâbit olduktan sonra ki cemî' mahlûkâtı kendüsi îcâd etti, haşr u neşrin olmasında şekk edersiz ve bu iş gâyetle sizden müsteb'addır. (2)

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ Ve kendüdür göklerde ve yerde hakla ma'bûd olan, ﴿يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ gizli tuttuğunuz nesneyi ve âşikâre kıldığınız şeyi bilir ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾ ve hayr u şerden kazandığınız nesneyi bilir. (3) ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Ve kendülere hîç bir 'alâmet gelmez Perverdigârlarının 'alâmâtından ﴿إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ illâ ki onlardan yüz çevirip mültefit olmazlardı. (4) ﴿فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ Pes bî-şübhe ki doğruluğu yalan tuttular kaçan kendülere geldi, ﴿فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ pes ale't-tahkîk kendülere geldi ol şeyin haberi ki ona istihzâ ederlerdi. (5) ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ﴾ Âyâ bilmezler mi ki kendülerden esbak niçe ehl-i zamâneyi nâbûd kıldık? *Karn*, halkın agleb-i müddet-i 'ömrleridir ve eşher-i akvâl üzere yetmiş senedir. ﴿مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Ol ehl-i zamâneye rûy-i zemînde bir karârgâh ve mekân kıldık ki ﴿مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ﴾ ol karârgâh ve mekânı size kılmadık. Ya'nî sâbıkta ihlâk ettiğimiz **[119b]** gürûhlara tûl-i 'ömr ve kesret-i mâl ve kuvvet-i beden verdik ki onları size vermedik. ﴿وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا﴾ Ve yağmuru üzerlerine pey-ender-pey yolladık ﴿وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ﴾ ve ırmakları köşkleri altından akar kıldık. ﴿فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾

Pes günâhları sebebiyle kendülerin ma'dûm kıldık ﴿وَأَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ﴾ ve onlardan sonra bir başka gürûh îcâd eyledik. (6)

﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ﴾ Ve eğer üzerine kağıtta yazılmış bir nesne indirip onu elleriyle değseydiler ﴿لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ elbette küfr edenler söylerlerdi, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ bu bir nesne değildir illâ bir âşikâre câdûlık. (7) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ﴾ Dahi küffâr dediler, niçün Muhammedü'l-Mustafâ ile bir ferişte indirilmedi ki bize söyleye bu peygamberdir? ﴿وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ Ve eğer bir ferişte indirseydik iş bitmiş kılınırdı ki nâbûd olurlardı ﴿ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ﴾ sonra mühlet verilmezlerdi. (8) ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا﴾ Ve eğer gönderdiğimiz rasûlü ferişte kılsaydık ﴿لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا﴾ elbette onu kişi kılardık. Niteki Hazret-i Cibrîl'i Dıhyetü'l-Kelbî sûretine koyup halka gösterdi ve bu ol sebebdendir ki beşer makûlesi meleğin hilkat-i aslıyyesin görmeye tâb getirmez, meğer enbiyâ kuvvet-i kudsiyye ile onları müşâhede etmeğe kudretleri ola. ﴿وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ﴾ Ve elbette ol vaktde üzerlerine karıştırırız ol şey ki şimdi kendüler nefsleri üzere karıştırıyorlar. Ya'nî niteki şimdi beşerin risâletine tasdîk etmezler ol zamân dahi derler, [262]﴿ما هذا الا بشر مثلكم﴾ Çün küffârın bu gûne 'inâd ve cidâlleri var idi. (9)

Hazret-i Hakk celle ve 'alâ peygambere tesellî edip buyurdu. ﴿وَلَقَدْ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Kasem olsun ki senden esbak çün peygamberlere istihzâ olundu, ﴿فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ pes onların fi'linden gülüp istihzâ edenleri kapladı şol şeyin vebâli ki onunla istihzâ ederlerdi. (10) ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ Yâ Muhammed! 'Azâbın vukû'unu teslîm etmeyenlere söyle, yeryüzünde seyâhat edin sonra bakın kim peygamberleri yalancı ettirenlerin sonu nice oldu? (11) ﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle göklerde ve yerde **[120a]** olan eşyâ kime mahlûk u memlûkdür? Bu su'âlden murâd onların ilzâmıdır. ﴿قُلْ لِلَّهِ﴾ Söyle Hakk te'âlâ hazretine mahlûk u memlûkdürler. Bu kelâm ol cihetten cevâb oldu zîrâ herkesin katında müsellemdir ki cemî' mevcûdâtı Hakk te'âlâ îcâd etti ﴿كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ kendü nefsi üzere esirgemeyi yazdı. Ya'nî Hakk te'âlâ fazl ü kereminden 'âsîlere ve tevbe edenlere rahmet etmesini iltizâm etmiştir, ﴿لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ elbette sizi rûz-i cezâda cem' eder, ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ kıyâmet gününün vukû'unda şekk u şübhe yoktur. ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ Şol kimseler ki nefslerin utuzdular ya'nî fıtra-ı asliyyelerin ve 'akılların ki sermâyeleriydi zâyi' kıldılar ﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ki onlar îmâna gelmezler. (12)

---

262 O sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir.

﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Ve gecede ve gündüzde ârâm edenler kendüye mahlûktur ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür her işidilen şeyi işidici, her ma'lûm olan nesneyi bilici. (13) ﴿قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا﴾ Söyle Tanrı'dan özge mi dost edinirim ya'nî Hudâ'dan özgeyi dost edinmem. ﴿فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri ibtidâ îcâd edici ﴿وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ﴾ ve kendüdür rızk verir ve rızk verilmez. ﴿قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ﴾ Söyle yâ Muhammed! Tahkîkan ben emr olundum ki ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنْ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ﴾ inkıyâd u tâ'at edenlerin evveli olayım ﴿أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve bana denildi zinhâr Tanrı'ya ortak kılanların zümresinden olma. (14) ﴿قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ Söyle, tahkîkan ben korkarım Perverdigârıma 'isyân edersem bir ulu günün işkencesinden. (15) ﴿مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ﴾ Her kim ol ulu günde işkence kendüsinden ref' olunur ﴿فَقَدْ رَحِمَهُ﴾ bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ onu zahmetden kurtarıp üzerine in'âm etmiş oldu ﴿وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ve ol 'azâbın def' olunması âşikâre kurtulmaktır. (16)

﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ﴾ Ve eğer Hakk celle ve 'alâ seni fakr u hastalık gibi bir zarar ile isâbet eder ﴿فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ﴾ Tanrı'dan özge ona kaldırıcı yoktur ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ﴾ ve eğer sıhhat ve gınâ gibi bir eyülik sana îsâl eder ﴿فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ kendüdür her nesne üzere tevânâ, pes onu hıfz ve ona devâm vermeye o gûne kâdirdir ki hîç bir kimse onu izâle etmeğe kudreti olmaya. (17) ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ Ve kendüdür kulları üstüne galebe eden ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve kendüdür **[120b]** tedbîrinde işin muhkem eden, kulların mahfî olan ahvâlini dürüst bilen. (18)

Menkûldür ki Kureyş süfehâsı dediler, Yâ Muhammed, senden ötürü Yehûd ve Nesârâya su'âl ettik, bize böyle cevâb verdiler ki bizde onun zikri yoktur ve biz onu bilmezüz. Pes bize bir kimse göster ki Hudâ'nın hak rasûlü olduğuna şehâdet ede. Hakk te'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[263] ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً﴾ Söyle, şehâdet etmek cihetinden kankı şey büyükrekdir. ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Söyle Hakk celle ve 'alâ cümle şâhidlerden büyükrekdir. ﴿شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ kendidir aramda va aranızda şehâdet eder. ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ﴾ Ve bu Kur'ân lisân-ı melekle bana gönderildi, tâ ki onunla cehennem 'azâbından sizi korkuttururum ﴿وَمَنْ بَلَغَ﴾ dahi onunla inzâr ederim her kime kim Kur'ân erişti, 'Arabdan olmuş yâ 'Acemden. ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى﴾ Siz mi şehâdet edersiz ki Tanrı'yla özge ma'bûdlar var? ﴿قُلْ لَا أَشْهَدُ﴾ Şehâdet ettiğiniz şeye ben şehâdet etmem. ﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Söyle bundan gayrı bir şey yoktur ki o bir

263 el-Vâhidî, s. 155.

ma'bûddur. Ya'nî siz o gûne şehâdet edersiz ve lâkin ben böyle şehâdet ederim ki Tanrı'dan özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur, ﴿وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ tahkîkan ki ben ortak kıldığınız eşyâdan ya'nî esnâmdan bîzârım. (19)

﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا﴾ Şol kimseler ki ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ kendülere kitâbı verdik ﴿يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ Server-i Kâ'inât'ı Tevrât ve İncîl'de mezkûr olan vasfla bilirler, niteki oğulların bilirler, ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ müşriklerden ve ehl-i kitâbdan cânların utuzanlar, ﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ onlar îmâna gelmezler. (20) ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Ve kimdir çok sitem sâhibi şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı ki söyledi, melâ'ike Tanrı'nın kızlarıdır ve putlar katında bize şefâ'at ederler. ﴿أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ Yâ kimdir azlem şol kimseden ki Hudâ'nın nişânlarına tasdîk getirmedi. Ya'nî Kur'ân'dan ve sâ'ir mu'cizâttan ötürü dedi şi'ir ve sihirdirler. ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ Tahkîkan şân budur ki sitemkâr olanlar 'azâbdan kurtulmazlar. (21) ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Ve yâd et ol günü ki onları ya'nî kefereyi ve ma'bûdların kamu yığarız ﴿ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ﴾ sonra tevbîh tarîkiyle şirk edenlere deriz, kandedir ortaklarınız ﴿الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ şol **[121a]** kimseler ki kendülerin Tanrı'ya ortaklardır deyü gümân ederdiniz? (22)

﴿ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ﴾ Pes ma'zeretleri bir nesne olmadı ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ illâ ki dediler, Perverdigârımız Hudâ'ya kasem ki biz erbâb-ı şirk değildik. (23) ﴿انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ﴾ Gör niçe cânları üzere yalan söylediler ki yemîn ettiler biz müşrik değil idik ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ dahi bak bağladıkları yalan kendülerden niçe nâbûd oldu. (24) Mervîdir ki Ebû Süfyân ve 'Utbe ve Şeybe ve Übeyy bin Halef ve en-Nadr ve gayrları Mescidü'l-Harâm'da cem' oldular. Ol esnâda Hazret'in tilâvetini işittiler. Güzeşte olanların ahbârın bilen Nadr'a dediler, Muhammed ne okur? Ol habîs dedi ki okuduğunu bilmem ancak dudakların tahrîk eder görürüm ve geçmişlerin efsânesini söyler, niteki ba'zı evkâtta ben geçmişlerin efsânesin size söylerim. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[264] ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ﴾ Dahi küffâr-ı Kureyş'den bir gürûh var ki Kur'ân'ı okuduğun mahal tarafına kulak tutarlar ﴿وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً﴾ ve gönülleri üzere perdeler kıldık ﴿أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ tâ ki Kur'ân'ı fehm etmeyeler ﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ ve kulaklarında bir ağırlık kıldık tâ ki onu işitmeyeler. ﴿وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا﴾ Ve eğer her bir mu'cizeyi ki isterler görürler

264 el-Vâhidî, s. 155-156.

﴿بِهَا﴾ onu tasdîk etmezler ﴿حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ﴾ bir hadde dek ki sana gelip seninle mübâhese ettiklerinde ﴿يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ küfr edenler derler, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ bu Kur'ân bir nesne değildir illâ geçmişlerin efsânesi. (25)

﴿وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ Ve kendüler halkı Kur'ân'ın ittibâ'ından men' ederler ﴿وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ﴾ ve nefsleriyle ondan uzak olurlar. Bir kavlde bu âyet Ebû Tâlib hakkında nâzil oldu. Pes ma'nâ böyle olur ki onlar ya'nî Ebû Tâlib ve etbâ'ı Muhammedü'l-Mustafâ'nın îzâsından halkı men' ederler ve ittibâ'ından uzak olurlar ki risâletine tasdîk etmezler ﴿وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾ ve bu işte nâbûd kılmazlar illâ kendü cânların ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ ve bilmezler ki bu zarar kendülere değer, gayr kimseye değmez. (26) ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ﴾ Ve eğer görseydin kaçan âteş üzere bunlar durmuş kılınırlar bir emr-i 'acîb u garîb görürdün. ﴿فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا﴾ Pes derler, ey kâşki biz dünyâya dönmüş kılınıp rabbimizin âyâtına tekzîb etmeseydik, ﴿وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmân **[121b]** zümresinden olsaydık. (27)

﴿بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ﴾ Böyle değildir ki dünyâya dönseler îmâna gelirler. Belki pûşîde kıldıkları nesne kendülere zâhir oldu, pes tezaccür yüzünden îmânı ârzû ettiler. ﴿وَلَوْ رُدُّوا﴾ Ve eğer dünyâya dönmüş kılınırlar ﴿لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ elbette dönerlerdi ol şeye ki ondan men' olunmuşlardı ﴿وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ ve tahkîkan ki onlar îmâna gelmeklerine va'de verdiklerinde yalancılardır. (28) ﴿وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ Dahi dünyâda derlerdi yakın olan sağlığımızdan özge bir sağlık yoktur ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ ve biz kubûrdan gönderilmiş kılınmazız. (29) ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ﴾ Ve eğer görseydin ol vakt ki Perverdigârlarının cezâsı üzere muttali' kılınırlar ﴿قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾ Îzid celle ve 'alâ onlara söyler, ba's ü neşr dürüst değil midir? ﴿قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا﴾ Söylediler, Perverdigârımız hakkı içün ki haşr ü neşr dürüsttür. ﴿قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ Hakk te'âlâ dedi, pes işkencenin çâşnîsin alın, ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ geçmişte ettiğiniz küfr sebebiyle. (30)

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan kim utuzdu şu kimseler ki Tanrı'nın görmesin tekzîb ettiler. Ya'nî haşr u neşri ve rûz-i kıyâmetin vukû'unu inkâr edenler utuzdu ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾ bir vakte dek ki kendülere kıyâmet nâgâhân geldikde ﴿قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا﴾ derler, ey peşîmânlığımız, hayât-ı dünyeviyyede taksîr ettiğimiz şey üzere hâzır ol ki mahallin budur. ﴿وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ﴾ Ve onlar günâhların arkaları üzere getürürler ﴿أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ âgâh olun ki getirdikleri nesne yaman nesnedir. (31)

﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ Dahi yakın olan sağlık bir nesne değildir illâ bir oynamak ve bir bî-hâsıl meşgûllük ﴿وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ ve elbette sonki sarây perhîzkâr olanlara yeğrektir, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün ta'akkul etmezsiz ki kankı iş hakkınızda yeğrektir? (32) Getirdiler ki Ebû Cehl-i şakî Server-i Kâ'inât'a dedi, biz seni yâ Muhammed, yalancı bilmezüz ve sıdkın katımızda muhakkakdır lâkin getirdiğin şeyi tasdîk etmezüz. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[265] ﴿قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ﴾ Tahkîkan biz biliriz ki küffârın dediği nâ-pesendîde söz seni gamnâk kılar, ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ﴾ pes **[122a]** onların sözüne mukayyed olma, onu Hudâ'ya müfevvez kıl zîrâ hakîkatte onlar seni tekzîb etmezler ﴿وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ ve lâkin sitemkârlar Tanrı'nın âyâtın inkâr ederler. (33)

﴿وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Ve bî-şübhe senden esbak nice peygamberler tekzîb olundu, ﴿فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا﴾ pes tekzîb olunmaları üzere sabr ettiler ﴿وَأُوذُوا﴾ ve rencîde olunmaları üzere dahi sabr ettiler ﴿حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا﴾ yardımımız kendülere gelinceye dek. ﴿وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ﴾ Ve va'de-i nasr husûsunda Hudâ'nın sözlerine değiştirici yoktur. ﴿وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ﴾ Ve tahkîkan sana peygamberlerin haberinden geldi ki ümmetlerinden ne zahmetler çektiler. (34) ﴿وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ﴾ Ve eğer senden yüz çevirmeleri üzerine ağır oldu ﴿فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ﴾ pes eğer edebilirsen ki yerde yâ gökte bir çıkacak peydâ edip ﴿فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ﴾ yerin içinden yâ gökten kendülere bir mu'cize getiresin onunla. Bu kelâm beyân eder ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem kavminin İslâm'ı üzere gâyetle hırsı var idi îmâna gelmeleri içün kâdir olsaydı yerin altından yâ göğün yukarısından bir mu'cize getürmeye getürürdi. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾ Ve eğer Îzid celle ve 'alâ isteseydi onları doğru yol bulması üzere müttefik kılardı velâkin hâhişi ona ta'alluk etmedi. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ Pes olmayan şey üzere hırs etmekle bilmeyenlerden olma. (35)

﴿إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ﴾ Da'vetini işitmez illâ ol kimseler ki fehm ve te'emmül ile sözünü işitirler ve ammâ küffâr makûlesi sözü işitmeyen ölü gibidirler ﴿وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ﴾ ve ölmüş olanlar Hakk te'âlâ kendülerin ihyâ edip kubûrdan gönderir ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ sonra mükâfât içün kendü hükmüne dönerler. (36) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küffâr dediler, "İstediğimiz

265 el-Vâhidî, s. 157.

mu'cizelerden niçün Muhammed'e Perverdigârından bir mu'cize inmedi?" ﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً﴾ Söyle tahkîkan Hakk sübhânehû ve te'âlâ onun üzere tevânâdır ki istedikleri mu'cizelerden bir mu'cize indire ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin çokları bilmezler ki Hakk te'âlâ ona kâdirdir. (37) ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve hîç bir hareket edici hayvân yeryüzünde yoktur ﴿وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ ve ne kanadıyla uçar bir uçucu havâda ﴿إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ﴾ illâ sizin gibi bir cemâ'atler ki **[122b]** ahvâlleri mazbût ve erzâkları mukadder olmuştur. ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Levh-i Mahfûz'da hîç bir nesne zâyi' kılmadık her ne vücûda gelmelidir eğer küllî ve eğer cüz'î onda mezkûrdur ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ sonra bu ümem Perverdigârları tarafına cem' olunurlar, tâ ki biri biri üzere ettiği te'addînin mükâfâtı kendüler içün alına. (38)

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve âyâtımıza tasdîk etmeyen kimseler ﴿صُمٌّ﴾ hak sözü işitmekten sağırdırlar ﴿وَبُكْمٌ﴾ ve tevhîd husûsunda söz söylemekten lâldirler ﴿فِي الظُّلُمَاتِ﴾ küfr ve cehl ve 'inâd karanlıklarında habt ederler. ﴿مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ﴾ Tanrı te'âlâ her kimin gümrâhlığını ister onu gümrâh eder ﴿وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve her kimin hidâyetini ister onu bir doğru yol üzere kılar. (39) ﴿قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ﴾ Söyle, bana haber verin eğer Tanrı'nın işkencesi size gelir niteki sizden esbak olanlara geldi ﴿أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ﴾ yâ size kıyâmet ve ehvâli gelir ﴿أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ﴾ âyâ Tanrı'dan özge bir kimseyi çağırırsız ki sizden 'azâb u meşakkati def' ede. ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ Eğer gerçek söyleyicilerdiniz ki putlar ma'bûdlardır onlara du'â edin. (40) ﴿بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ﴾ Böyle değildir ki kendüsinden özge bir kimseyi çağırırsız, belki kendüyi yalnız çağırırsız. ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ﴾ Pes kaldırır ol belâyı ki siz onun kaldırmasına kendüyi çağırırsız. ﴿إِنْ شَاءَ﴾ İsterse dünyâda meşiyyeti ta'alluk ederse belâyı küffârdan def' eder ammâ âhirette du'âların müstecâb kılmağa meşiyyeti ta'alluk etmez ﴿وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ﴾ ve ortak kıldığınız eşyâyı unutursuz ol mahalde.

(41) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Dahi tahkîkan ki senden esbak olan gürûhlara peygamberler gönderdik ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ pes ettikleri küfr ve tekzîb sebebiyle şiddet-i fakr u âfetlerle kendülerin giriftâr kıldık ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴾ tâ ki niyâz edip ettikleri işten tevbe ve istiğfâr edeler. (42) ﴿فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا﴾ Pes niçün 'azâbımız kendülere gelicek niyâz ve tezellül etmediler? Ya'nî gerek idi ol mahal tazarru' edeler, tâ ki 'azâb kendülerden mündefi' ola ﴿وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ velâkin gönülleri katı olmuştu ki tazarru' etmediler. ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Ve iblîs kendülere arâste kıldı ol şeyi

ki onu işlerlerdi **[123a]** ya'nî tazarru' ve tezellül etmekten hîç bir şey kendülerin men' etmedi illâ gönüllerinin kasâveti ve şeytânın iğvâsı. (43) ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ Pes kaçan unuttular ol şeyi ki onunla pend olundılar ﴿فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ envâ'-ı ni'amdan her nesne kapuların üzerlerine açtık ﴿حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا﴾ tâ verildikleri şeyle şâd olduklarında ﴿أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً﴾ kendülerin nâgehân aldık ﴿فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾ pes bilâ-tevakkuf 'azâbı müşâhede ettiklerinde kendüler peşîmân oldular. (44)

﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ Pes sitem eden cemâ'atin âhiri kesildi. Ya'nî dostlarımıza nusret verdik kim cemî' küffârı kırdılar. ﴿وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Ve cümle öğmeklikler halkın Perverdigârı olan Tanrıyadır, bu makûle eşhâstan yeryüzünü pâk kıldı. (45) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ﴾ Söyle bana haber verin eğer Tanrı te'âlâ hazreti işitmeğinizi ve gözlerinizi alır ki sağır ve kör oldunuz ﴿وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ﴾ ve gönülleriniz üzere mühr ursa ki hîç bir şeyi fehm etmeyesiz ﴿مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ﴾ Tanrı'dan özge kankı ma'bûd bu mezkûr olan eşyâyı size getirir? ﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ Bak nice âyâtı üslûbdan üslûba döndürürüz ya'nî gâh tergîb u terhîb bâbında kelâmı îrâd ederiz ve gâh tezkîr u tenbîhde ﴿ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ﴾ sonra küffâr makûlesi ondan i'râz ederler. (46) ﴿قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ﴾ Söyle bana haber verin eğer Tanrı'nın işkencesi size gelir ﴿بَغْتَةً﴾ nâgâhân ki vukû'una bir mukaddime olmaya ﴿أَوْ جَهْرَةً﴾ yâ âşikâre ki vukû'una bir 'alâmet ola ﴿هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ﴾ sitem eden gürûhtan özge bir kimse nâbûd kılınır mı? Ya'nî onlar yalnız ihlâk olunurlar. (47)

﴿وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ Ve biz peygamberleri göndermezüz illâ mü'minlere behişt ile müjde vericiler ve küffârı dûzahla korkutturucular. Ne ân ki onları gönderdik ki üzerlerine mu'cizeler iktirâh oluna ve onlarla telehhî oluna. ﴿فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ﴾ Pes her kimse ki îmân getirip tâ'at u takvâ ile ahvâlini güzel kıldı ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ne üzerlerine 'azâbdan korku olu ve ne fevt-i sevâbdan kendüler gamnâk olurlar. (48) ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki âyâtımıza tasdîk etmediler ﴿يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ onlara işkence değer ol **[123b]** sebeble ki tasdîk u tâ'at dâ'iresinden çıkmışlardı. (49) ﴿قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ﴾ Söyle, size demem, Hudâ'nın makdûratı katımdadır her ne istersiz size getirebilirim ﴿وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ ve size demem ki ben mahfî olan eşyâyı bilirim her ne sorarsız ondan size haber vermeye kâdirim ﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ﴾ ve dahi size demem ki 'ale't-tahkîk ben ferişteyim ki kuvvet-i melekiyye ile istediğim şeyi icrâ etmeğe tevânâyım

﴿إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ﴾ ben bir şeye peyrevlik etmem illâ ol nesneye ki bana irsâl olunur. ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ﴾ Söyle, tarîk-i temsîl ile kör bînâ ile berâber olur mu? Ya'nî câhil ile âlim ve yolu azdıran ile yolu bulan yeksân olmaz. ﴿أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾ Pes niçün te'emmül edip bakmazsız tâ ki hak ve bâtıl arasın temyîz edesiz? (50)

﴿وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ﴾ Dahi sana vahy olunan şey' ile korkuttur şol kimseleri kim korkarlar ki ﴿أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârları tarafına cem' olunalar ﴿لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ ol hâlde ki Perverdigârlarından özge kendülere ne bir dost ve ne bir dilekçi ola ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ tâ ki onlar perhîz edeler. (51)

Ahbârda gelmiştir ki sanâdîd-i Kureyş Server-i Kâ'inât'a dediler, "'Ammâr ve Suheyb ve Bilâl gibi kulları meclisinden dûr kılsaydın gelip seninle otururduk." Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki ben Müslümânları meclisimden dûr kılamam. Dediler, pes dûr kılmadığın sûrette biz sana gelicek onlara bir işâret et kalksınlar tâ ki Kur'ân'ı senden istimâ' edelim. Hazret buna rızâ gösterdi Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[266] ﴿وَلاَ تَطْرُدْ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ﴾ Dahi meclisinden dûr kılma şol kimseleri ki Perverdigârların sabâh ve ahşam zikr ederler ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ Hudâ'nın rızâsın istedikleri hâlde ya'nî ettikleri zikrde Hudâ'ya ihlâs edip gayr şeyi kasd etmezler. ﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Onların a'mâli hesâbından üzerine aslâ bir nesne yoktur ﴿وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ve a'mâlinin hesâbından üzerlerine hîç bir nesne yoktur ﴿فَتَطْرُدَهُمْ﴾ ki onları dûr kılasın ﴿فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ Nehyin cevâbıdır. Ya'nî onları kovma ki sitemkârlardan olursun. (52)

﴿وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ **[124a]** Ve niteki umûr-i dünyeviyyede halkın ahvâlin muhtelif kıldık umûr-i dîniyyede dahi bir bölüklerin bir bölüklerine mübtelâ kıldık ki fukarâ ve bî-çâreleri îmâna gelmekte eşrâf üzere takdîm eyledik ﴿لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا﴾ tâ ki diyeler, bunlar mı aramızdan Tanrı te'âlâ üzerlerine îmân ni'metiyle minnet eyledi? ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ Âyâ Îzid celle celâluhû ni'met-i İslâm'la mu'terif olanlara dânâ-ter değil midir? Ya'nî onları eyü bilir pes onları îmân getirmesine muvaffak kılar. (53)

Getirdiler ki bir cemâ'at Hazret'in huzûruna gelip dediler, yâ Rasûlallâh, çok günâhlar ettik ve niçe nâ-pesendîde işe mürtekib olduk. tevbe ve istiğfârı ne vech ile kılalım? Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem onlara cevâb vermedi.

---

266 el-Beyzâvî, I/303.

'Atebe-i[267] nebeviyyeden me'yûs döndüler. Ol esnâda Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا﴾ Ve kaçan âyâtımızı tasdîk eden gürûh sana gelirler ﴿فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ söyle 'uyûb u âfâttan kurtulmak üzerinize olsun ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ Perverdigârınız zât-ı bâhiru's-sıfâtı üzere rahmet etmesini yazdı. Ya'nî halkı kabûl etmeyen va'de ile va'd etti. ﴿أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ﴾ 'Ale't-tahkîk şân budur ki her kim sizden bir yaman iş işler bilmezlikle âlûde olduğu hâlde ﴿ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ pes ol işden sonra peşîmân olup rücû' etti ﴿وَأَصْلَحَ﴾ ve işini güzel kıldı ki bir dahi yaman işin işlemesinin terkine 'azîmet etti ﴿فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ pes onun cezâsı bu ki Tanrı te'âlâ kendüye günâhın setr edip lutf u ihsânla kendüyi esirger. (54)

﴿وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ﴾ Ve niteki bu sûrede ahkâmı tafsîl ettik, mutî' ve 'âsî olanların hakkında olan âyâtı tafsîl ederiz ﴿وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ﴾ ve tâ ki günâhkârların yolu âşikâre ola ya'nî hak bâtıldan mümtâz olmak içün onu ettik. (55) ﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ﴾ Söyle, 'ale't-tahkîk ben men' olundum ki perestiş edeyim ﴿الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ şol kimselere ki Tanrı'nın 'ibâdetinden tecâvüz edip kendülerine 'ibâdet edersiz. ﴿قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ﴾ Söyle, ârzûlarınıza peyrevlik etmem ﴿قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا﴾ tahkîkan size peyrevlik etsem gümrâh olurum ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ ve ben doğru yolu bulanlardan olmam. (56) ﴿قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي﴾ Söyle, bî-şübhe ben Rabbimin ma'rifetinden bir âşikâre delîl üzereyim ﴿وَكَذَّبْتُمْ بِهِ﴾ **[124b]** ve siz ol delîli tekzîb ettiniz. ﴿مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ Katımda değildir ol şey ya'nî 'azâb ki onun vukû'un isti'câl edersiz ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ 'azâbın ta'cîl u te'hîrinde fermân kimseye müfevvez değildir, illâ Tanrı'ya. ﴿يَقُصُّ الْحَقَّ﴾ Doğruyu bir hôş beyân eder ﴿وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ﴾ ve kendüdür beyân edenlerin yeğreği. (57)

﴿قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ Söyle 'ikâbdan isti'câl ettiğiniz şeyin vukû'u kudretimde ve elimde olsaydı ﴿لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ elbette aramda ve aranızda iş bitmiş kılınırdı ya'nî 'azâbınızı ta'cîl edip sizi nâbûd kılardım. ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ sitem edenlerin ahvâline herkesten dânâ-terdir pes onlara gelecek 'azâbın vaktini eyü bilir. (58) ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ﴾ Ve pûşîde olan umûrun hazîneleri katındadır, ﴿لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir kimse onları bilmez ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ ve beyâbânda ve deryâda olan eşyâyı bilir ﴿وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا﴾ ve ağaçtan hîç bir yaprak düşmez

267 Kapı eşiği, basamak.

illâ onu bilir ﴿وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ﴾ ve ne yerin karanlıklarında düşen dâne, murâd zemînde düşen tohumdur ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ﴾ ve ne bir yaş ve ne bir kuru ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ illâ bir âşikâre kitâbda müsbettir ve o 'ilmullâhtır. Ya'nî mezbûrlar kamusu Hudâ'ya nümâyândır birisi 'ilminden gâ'ib olmaz. (59)

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ Ve kendüdür ol Perverdigâr ki gecede sizi yatırıp muhâfaza eder ﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ﴾ ve gündüzde kazandığınız eşyâyı bilir ﴿لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى﴾ tâ ki mu'ayyen olan müddet tamâm ola, ﴿ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ﴾ sonra gündüzde sizi gönderir ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra döneceğiniz kendü tarafınadır, ﴿ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes işlediğiniz işlerden sizi âgâh eder. (60) ﴿وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً﴾ Ve kendüdür kulları üstünde galebe eden ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ ve a'mâliniz üzere nigehbânlık eden ferişteler gönderir ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ bir mahalle dek ki birinize ölüm geldikde ﴿تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا﴾ ferişte lerimiz onun rûhunu kabz ederler ﴿وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ ve ervâhı kabz etmede onlar taksîr edip te'hîr etmezler. (61) ﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَيهُمُ الْحَقِّ﴾ Sonra umûrlarına müstevlî olup doğrulukla **[125a]** hükm eden Hudâ'nın cezâsı semtine dönmüş kılınırlar. ﴿أَلَا لَهُ الْحُكْمُ﴾ Âgâh olun kim ol günde fermân kendü zâtına mahsûsdur ﴿وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾ ve kendüdür hesâb edenlerin tîzreği. (62)

﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ Söyle, kimdir beyâbânın ve deryânın karanlıklarından sizi kurtarır? ﴿تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ Ol hâldeki kendüyi âşikâre ve gizli çağırıp dersiz. ﴿لَئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنْ الشَّاكِرِينَ﴾ Kasem olsun ki eğer Tanrı te'âlâ bizi bu mihnet ve zahmetden kurtarır elbette necâtın ni'meti üzere şükr edenlerden oluruz. (63) ﴿قُلْ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا﴾ Söyle, Hakk celle ve 'alâ sizi ol mihnetlerden kurtarır ﴿وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ﴾ ve ondan özge her gamdan dahi ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ﴾ sonra siz şirk etmeğe rücû' edersiz. (64) ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ﴾ Söyle Hakk te'âlâdır onun üzere tevânâ olan ki üzerinize bir işkence yollaya üstünüzden niteki kavm-i Nûh ve Lût ve Ashâb-ı Fîl üzere yolladı, ﴿أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ yâ ayaklarınız altından niteki Fir'avn'ı iğrâk etti ve Kârûn'u yere geçirdi ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ yâ sizi gürûh gürûh karıştırır ki her bir gürûh bir şey ârzû ede kim öbür gürûh onu istemeye pes bundan âteş-i fitne şu'lelenip ﴿وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ﴾ bir mikdârınıza bir mikdârınızın renc u elemin tattırır. ﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ Bak nice âyâtı va'd u va'îdle döndürürüz ya'nî gâh tergîbi iş'âr eden ve gâh terhîbi ifâde eden kelâmı îrâd ederiz ﴿لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ tâ ki halk te'emmül edüp bileler. (65)

﴿وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ﴾ Ve 'aşîretin ya'nî Kureyş 'azâbın vukû'unu tekzîb ettiler

﴿قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve hâlbuki onun vâki' olması dürüsttür. ﴿وَهُوَ الْحَقُّ﴾ Söyle ben, üzerinize nigehbân değilim ki onu tekzîb etmekten sizi men' edeyim. (66) ﴿لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ﴾ Her bir habere ya'nî 'azâbın ihbârına bir mu'ayyen vakt var ﴿وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ve yakında onu bilirsiz. (67) ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا﴾ Ve kaçan görürsün şol kimseleri ki âyâtımıza ya'nî Kur'ân'ın şânında istihzâ ve ta'nla güft ü gû ederler ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ onlardan yüz çevir ﴿حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ bir vakte dek ki ondan özge bir söze başlayalar ﴿وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ﴾ ve eğer i'râz etmeyi iblîs-i şakî sana unutturur ﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ pes Hudâ'nın ettiği nehy hâtırına geldikten sonra **[125b]** sitemkâr olan gürûhla oturma. Bu makâmda hitâb Hazret-i Peygamberedir, lâkin murâd ümmettir. (68)

Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu ehl-i İslâm dediler, eğer küffâr Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şâna her istihzâ ettikde biz kalkarız, lâzım gelir ki Mescidü'l-Harâm'da ne oturalım ve ne tavâf edelim. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[268] ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve perhîzkâr olanlar üzere erbâb-ı havzın isminden hîç bir nesne lâzım gelmez ﴿وَلَكِنْ ذِكْرَى﴾ velâkin onlara pend vermek ve sözlerinden kerâhiyyet göstermek üzerlerine lâzımdır ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ şâyed onlar hayâ edip istihzâ etmekten ictinâb edeler. (69) ﴿وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا﴾ Ve bırak şol kimseleri ki dînleri oynamak ve fâ'idesiz iş edindiler ﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ ve kendülerin yakın olan sağlık aldattı ﴿وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ﴾ ve Kur'ân'la pend ver tâ ki bir cân kazandığı şey sebebiyle helâka teslîm olunmaya ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ ol hâlde ki Tanrı'dan özge ona ne bir dost ve ne bir yardımcı ola ki 'ikâbı kendüsinden müdâfa'a eyleye. ﴿وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا﴾ Ve 'azâbdan kurtulmak içün her fedâ olacak şeyi fedâ ederse kendüsinden alınmaz ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ ol gürûh şol kimselerdir ki kazandıkları bed a'mâl sebebiyle 'azâba teslîm olundular ﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ onlaradır kaynamış sudan içmek ve derdli işkence. ﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ ettikleri küfr sebebiyle. (70)

﴿قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا﴾ Söyle, Hudâ'nın 'ibâdetinden tecâvüz edip bir şeye 'ibâdet eder miyiz ki ne bize nef' eder ve ne bize zarar eder? ﴿وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ Ve ökçelerimiz üzere döner miyiz Tanrı te'âlâ bize doğru yolu gösterdikten sonra? Ya'nî ne Tanrı'nın 'ibâdetin terk ederiz ve

268 el-Beyzâvî, I/307.

ne dîn-i İslâm'dan döneriz ﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ﴾ şol kimse gibi ki cinnin eşkıyâsı kendüyi 'imâretsiz sahrâda getürdüler, ﴿حَيْرَانَ﴾ yoldan azmış sergerdân olduğu hâlde. ﴿لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا﴾ O kimseye yoldaşlar var onu doğru yola da'vet edip kendüye derler bize gel. Ma'nâ-yı teşbîh budur kim bir kimse ki e'l-'iyâzü billâh mürted olur, bir kimseye benzer ki kârbân ortasından kendüyi gûllar[269] kapup hatarlu sahrâya getüreler. **[126a]** Kârbân halkı ki mü'minlerdir, onu doğru yola ki şer' yoludur çağırırlar ve gûllar onu dalâlet sahrâsına çekerler. Pes eğer yoldaşlarına döner zümrelerine dâhil olup kurtulur ve eğer onlara muvâfakat edip gider küfr u zendeka üzere olur. ﴿قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى﴾ Söyle tahkîkan Tanrı'nın yol göstermesi ki İslâm'dır, kendüdür yol göstermek, özgesi değil, ﴿وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ dahi söyle onunla emr olunduk ki halkın Perverdigârına itâ'at edelim. (71)

﴿وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ Dahi bize fermân olundu ki namâz kılın ﴿وَاتَّقُوهُ﴾ ve onları ihmâl etmekten Tanrı'dan havf edin ﴿وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve kendüdür ol Perverdigâr ki fermânı semtine cem' olunursuz. (72) ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Ve kendüdür ol Kâdir-i zü'l-celâl ki gökleri ve yeri yarattı doğruluk ve hikmetle muttasıf olduğu hâlde. ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ Dahi ol günde ki her nesneye der vücûda gel, der-'akab ol şey vücûda gelir, doğrulukla muttasıf olan sözü olmalıdır, ﴿وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ﴾ dahi tasarruf-i mutlak kendüyedir ol günde ki sûra üfürülür. ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ Pûşîde ve âşikâre olan eşyâyı bilici ya'nî 'âlem-i mülk u melekûtta olan eşyâyı kendüsi bilir ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve kendüdür işlediği işi kemâ yenbagî işleyen, mahfî olan eşyâya dânâ olan. (73)

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm pederi Âzer'e dedi, ﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ âyâ putları ma'bûd edinirsin? ﴿إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Tahkîkan ben seni ve 'aşîretini bir hüveydâ[270] azgunlıkta görürüm. (74) ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve niteki onların azgunlıkların İbrâhîm'e gösterdik, göklerin ve yerin 'acâ'ib ve bedâyi'ini ona gösteririz ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ ve tâ ki erbâb-ı yakînden ola. (75) ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا﴾ Pes kaçan üzerine gece gelip karanlık oldu, bir yıldız gördü. Ya'nî Hazret-i İbrâhîm bâliğ olmadan evvel yâ bülûğ vaktinde gökler ve yerin

269 İfrit, şeytân, cin, gûl-i yabânî.

270 Açık, âşikâr, besbelli.

'acâ'ibin kendüye bu gûne gösterdik ki Zühre yâ Müşterî nâm yıldızı gördükde hakîkatü'l-hâle vâkıf olmak içün ﴿قَالَ هَـٰذَا رَبِّي﴾ dedi, âyâ benim rabbim budur. ﴿فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾ Pes ol vakt ki battı **[126b]** dedi, ben batanları sevmem, pes nice onlara kulluk ederim? (76) ﴿فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا﴾ Pes kaçan ayı ibtidâ tulû' etmiş gördü ﴿قَالَ هَـٰذَا رَبِّي﴾ dedi, Perverdigârım bu mudur? ﴿فَلَمَّا أَفَلَ﴾ Pes gâ'ib oldukda ﴿قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي﴾ dedi, bî-şübhe eğer Perverdigârım bana doğru yolu göstermez ﴿لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ﴾ elbette azgun olan gürûhtan olurum. (77) ﴿فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً﴾ Sonra güneşi ufuktan çıkmış göricek ﴿قَالَ هَـٰذَا رَبِّي﴾ dedi, âyâ Perverdigârım budur? ﴿هَـٰذَا أَكْبَرُ﴾ Cirmde ve rûşenlikte bu onlardan büyükdür. ﴿فَلَمَّا أَفَلَتْ﴾ Pes kaçan battı ve kendüye 'alâmât-ı hudûs ve mahlûkiyyetleri zâhir oldu ﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ söyledi ey benim cemâ'atim, 'ale't-tahkîk ben Hudâ'ya ortak kıldığınız eşyâdan bîzârım. (78)

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Tahkîkan ki ben yüzümü gökler ve yeri 'ademden îcâd eden Hudâ semtine müteveccih kıldım ﴿حَنِيفًا﴾ edyân-ı bâtıladan dîn-i hakka mâ'il olduğum hâlde ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ben şirk edenlerden değilim. (79) ﴿وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ﴾ Ve kabîlesi ettiği tevhîd husûsunda kendüsiyle mübâhese ettiler, ﴿قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ﴾ Hazret-i İbrâhîm onlara cevâb verip dedi, Hudâ'nın vahdâniyyeti husûsunda benimle mücâdele eder misiz? ﴿وَقَدْ هَدَانِ﴾ Ve hâlbuki Hudâ 'azze şânuhû bana doğru yolu gösterdi ﴿وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ﴾ ve bir vaktte ma'bûdlarınızdan korkmam, zîrâ onlar bana zarar etmeğe kâdir değildirler, ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا﴾ meğer ol vakt ki Perverdigârım isteye ki onların semtinden bana zarar isâbet ede. ﴿وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ Hudâvendimin dânişi her nesneye ihâta etti, ﴿أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ﴾ pes niçün pend alıp kâdiri 'âcizden temyîz etmezsiz? (80)

﴿وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ﴾ Dahi niçe şerîk kıldığınız eşyâdan korkarım ﴿وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ﴾ ve siz ondan korkmazsız ki 'ale't-tahkîk siz Hudâ'ya ortak kıldınız ﴿مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا﴾ şol şeyi ki şerîk olduğuna üzerinize bir kitâb indirmedi. ﴿فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ﴾ Pes müşrik ve muvahhidlerden kankı gürûh emîn olmağa sezâvardır? Pes bana cevâb verin ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilirdiniz kim korkmak kankı gürûha lâzımdır. (81) **[127a]** ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ Şol kimseler ki îmâna gelip îmânların şirkle karıştırmadılar, ﴿أُولَـٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ﴾ ol gürûh ki zulme âlûde olmadılar, dûzahda hulûd etmekten emîn olmak kendülere mahsûsdur ﴿وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ve kendüler doğru yolu bulmuşlardır. (82) ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ﴾ Dahi bu mezkûr olan istidlâller bizim delîl ve burhânımızdır

ki Hazret-i İbrâhîm'i ona irşâd eyledik. ﴿عَلَى قَوْمِهِ﴾ Mahzûfa müte'alliktir, ya'nî Hazret-i İbrâhîm'e bu istidlâli verdik, tâ ki kavmi üzere ihticâc eyleye. ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ﴾ 'İlm ve hikmette istediğimiz kimseyi pâyeler kaldırırız. ﴿إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Perverdigârın kullarının mertebesin bülend ve pest kılmada dürüst hükm edicidir, ona müstehak olanı yahşi bilir. (83)

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm'e İshâk nâm bir oğul ve Ya'kûb nâm bir nebîre[271] bağışladık, ﴿كُلاًّ هَدَيْنَا﴾ onların her birine doğru yol gösterdik. ﴿وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ Ve Hazret-i İbrâhîm vücûda gelmeden evvel Nûh peygambere doğru yolu gösterdik ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ﴾ dahi Nûh 'aleyhisselâmın neslinden bu mezkûr olan peygamberleri mehdî kıldık ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ ve niteki Hazret-i Nûh'a ve evlâdına güzel mertebeler verdik, iyilere dahi ona göre mertebeler ihsân ederiz. (84) ﴿وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ﴾ Dahi ol 'azîzin neslinden bu e'izzeye hakka yetiştiren tarîk-i vâzıhı gösterdik, ﴿كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ her biri güzel kimselerin zümresindendir. (85) ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا﴾ Dahi onun zürriyetinden bu celîlü'l-kadr olanları maksad-ı a'lâya îsâl eden sebîli gösterdik ﴿وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve her birin nübüvvetle halk üzere tafdîl ettik. (86)

﴿وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ﴾ Dahi bu peygamberlerin ba'zı pederlerin ve ba'zı zürriyetlerin ve bir mikdâr karındaşların mehdî kıldık ﴿وَاجْتَبَيْنَاهُمْ﴾ ve ol peygamberleri 'âlemde intihâb ettik ﴿وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve onları bir mu'tedil yola irşâd ettik. (87) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol dîn ki peygamberler onunla tedeyyün ettiler, ﴿هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ Tanrı'ya mensûb olan dîndir, kullarından istediği kimseyi onunla hakka irşâd eder. ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Ve peygamberler bu 'uluvv-i şânla Hudâ'ya ortak kılsaydılar elbette işledikleri a'mâlin **[127b]** sevâbı kendülerden nâbûd olup bâtıl olurdu. (88) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ﴾ Ol gürûh-i enbiyâ şol kimselerdir ki kendülere kitâbı ve muktezâ-yı hakla umûrun fasl etmesin ve peygamberliği verdik. ﴿فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ﴾ Pes eğer kitâb ve hükm ve nübüvvete bu gürûh ya'nî Kureyş küfr ederler, ﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ bî-şübhe ki onların edâ-i hukûkuna bir gürûh müheyyâ kıldık ki onlara kâfir olmazlar ve onlar mezkûr olan enbiyâ ve etbâ'larıdır. (89)

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki Tanrı kendü-

271 Torun.

lere doğru yol gösterdi, pes onların hidâyetine tâbi' ol ya'nî tevhîd ve 'usûl-i dînde onlara muvâfık ol. ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ Söyle, ahkâmı teblîğ etmek üzere sizden ücret taleb etmem, ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ﴾ ahkâmı teblîğ etmek bir şey değildir, illâ ha ka bir pend ü nasîhat." (90) ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ Dahi Yehûd tâ'ifesi Hudâ'nın zâtına dürüst lâyık olan ta'zîmi isbât etmediler. ﴿إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ﴾ Kaçan dediler, Hakk te'âlâ insân makûlesi üzere hîç bir nesne indirmedi, ﴿قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى﴾ söyle, kim indirdi şol kitâbı ki Hazret-i Mûsâ onu getirdi ﴿نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ﴾ halka ışık ve yol göstermek olduğu hâlde. ﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا﴾ Ol kitâbı tômâr ve sahîfeler kılarsız ki onları âşikâre edersiz ﴿وَتُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ ve ondan çok şeyi gizlersiz. Ya'nî Tevrât'tan hâhişinize muvâfık olan kelâmı sahîfelerde yazıp halka âşikâre edersiz ve tab'ınıza muvâfık olmayanı saklarsız. ﴿وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ﴾ Dahi Muhammedü'l-Mustafâ'nın lisânı üzere öğrenmiş kılındınız ol şeyi ki ne siz ve ne pederleriniz onu bilirdi. Ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Tevrât'ta olmayan nesneyi size bildirdi ve onda müşkil olan eşyâyı beyân etti. ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Söyle yâ Muhammed, cevâb budur ki Mûsâ getirdiği kitâbı Tanrı te'âlâ indirdi. ﴿ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ Sonra kendülerin bırak bâtıl ve hurâfâtlarında oynarlar. (91)

﴿وَهَذَا كِتَابٌ﴾ Ve bu bir kitâbdır ki ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾ kendüyi indirdik ﴿مُبَارَكٌ﴾ çok nef'li ve fâ'ideli, ﴿مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ilerüsinde olanı ya'nî sâ'ir kütüb-i semâviyyeyi tasdîk edici. ﴿وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى﴾ Ve ol **[128a]** kitâbı indirdik, tâ ki Mekke halkını onunla korkutturasın ﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ ve Mekke çevresinde olanları dahi, ya'nî magrib ve maşrık halkını. ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ Ve öbür cihânın vücûduna tasdîk edenler ﴿يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ bu kitâbın hak olduğuna tasdîk getirirler. ﴿وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ Ve onlar namâzları üzere muhâfaza ederler, zîrâ namâz îmânın nişânesi ve dînin direğidir. (92) ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Dahi kimdir ziyâde sitem sâhibi şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı, ﴿أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ﴾ yâ söyledi, bana vahy olundu ve hâlbuki kendüye vahy olunmadı. Ya'nî iddi'â ede ki Tanrı'dan ferişte kendüye haber getirdi ve nefsü'l-emrde öyle olmaya.

Bu âyetin sebeb-i nüzûlü bu idi ki dîvân-ı nübüvvetin kâtibi 'Abdullâh bin Sa'd'a Hazret fermân etti ki ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ âyetini yaza. 'Abdullâh onun yazmasına şurû' eyledi. Kaçan ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ mahalline vâsıl oldu, insânın hilkatinde vâki' olan etvâr-ı muhtelifeden ta'accüb edip lisânı üzere cârî oldu ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ Hazret ona dedi, bu kelimâtı

dahi yaz ki âyet bu gûne nâzil oldu. 'Abdullâh bundan şekk edip dedi, Muhammed bu sözde sâdık ise benim üzerime dahi vahy nâzil oldu ve eğer kâzib ise ben dahi onun gibi söylemiş oldum.[272] ﴿وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Dahi kimdir azlem şol kimseden ki söyledi, yakında Tanrı'nın indirdiği şey gibi indiririm, niteki ba'zı ehl-i şirk derdi, isteseydik Kelâm-ı Mecîd gibi söz söylerdik ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ﴾ ve eğer görseydin ol dem ki sitemkârlar ölmek şiddetlerinde olurlar ﴿وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ﴾ ve ervâhların kabz etmek için 'azâbın ferişteleri ellerin açmışlar ﴿أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمْ﴾ ta'nîf için onlara derler, cânlarınızı ebdânınızdan çıkarın, ﴿الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾ bugün hôr edici işkence ile mükâfât olunursuz ﴿بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ ol sebeble ki Tanrı te'âlâ üzere dürüst olmayan nesneyi ıtlâk ederdiniz, ﴿وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ ve nişânlarının ittibâ'ından ser-efâzlık[273] edip ta'zîm etmezdiniz. (93)

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَا﴾ Ve bî-şübhe kim hesâb içün tarafımıza emvâl ve evlâddan mücerred olduğunuz hâlde geldiniz, ﴿كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ niteki evvel kerre ya'nî ana karnından sizi **[128b]** yarattık ﴿وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ﴾ ve size ihsân ettiğimiz eşyâyı bıraktınız arkalarınızın ensesinde ki içinde hîç bir nesne sadaka edip ilerü göndermediniz. ﴿وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمْ﴾ Ve dilekçilerinizi sizinle görmezüz, ﴿الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ﴾ şol dilekçiler ki rubûbiyyetinde onların ortak oldukların gümân ederdiniz ya'nî rubûbiyyette ve istihkâk-ı 'ibâdette onları Hudâ'ya ortak gümân ederdiniz. ﴿لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ﴾ Hudâ'ya kasem olsun ki aralarınızda kesilmek vâki' oldu ﴿وَضَلَّ عَنكُم مَا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ ve sizden zâyi' oldu şol nesneler ki şefî' oldukların gümân ederdiniz. (94) ﴿إِنَّ اللهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى﴾ Tahkîkan ki Îzid celle celâluhû dâneyi ve çekirdeği ayırıcıdır, tâ ki nebâtât ve ağaçlar onlardan peydâ ola. ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ Sağı ölmüşten çıkarır ya'nî neşv ü nemâ ile hayât sâhibi olan nebâtâtı ve hayvânı neşv ü nemâsız olan çekirdekten ve nutfeden îcâd eder ﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ﴾ ve ölmüşü zindeden çıkarttırıcıdır ya'nî dâneyi ve nutfeyi nebâtât ve hayvânâttan hâsıl kılar. ﴿ذَلِكُمُ اللهُ﴾ Ol ihyâyı ve imâteyi eden Îzid-i zü'l-celâldir, ﴿فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ﴾ pes niçün 'ibâdetinden yüz çevirip gayr kimseyi ma'bûd edinirsiz? (95)

﴿وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا﴾ Kendüsi gece karanlığından subhu ayırır ﴿فَالِقُ الإِصْبَاحِ﴾

272 el-Vâhidî, s. 160.

273 Başı dik, mütekebbir.

dahi geceyi halk içün ârâmgâh kıldı ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا﴾ ve güneş ve ayı saymak nişânları kıldı. Ya'nî onları edvâr-ı muhtelife üzere müteharrik kıldı, tâ ki şuhûr ve sinîn onlarla mahsûb ola. ﴿ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ﴾ Ol vech-i ma'lûm üzere onlara hareket vermek, her nesne üzere gâlib olan pâdişâhın takdîridir, ﴿الْعَلِيمِ﴾ keyfiyyet-i tedbîri dürüst bilen. (96) ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ﴾ Ve odur ol Perverdigâr ki sizin içün yıldızları yarattı, ﴿لِتَهْتَدُواْ بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ tâ ki onlarla beyâbânın ve deryânın karanlıklarında doğru yolu bulasız. ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ Bî-şübhe ki nişânları rûşen ve müberhen kıldık bir gürûha ki dâniş sâhibleridir, zîrâ onlarla ol gürûh müntefi' olurlar. (97) ﴿وَهُوَ الَّذِيَ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ Ve kendüdür ol Hudâ ki sizi bir cândan îcâd etti, ﴿فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ﴾ pes yeryüzünde size bir karârgâh ve onun içinde bir mekân-ı vedî'at var. ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ﴾ Bî-şekk ki **[129a]** vahdâniyyetin delâ'ilini beyân ettik ﴿لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ bir gürûha ki tefekkür edip anlarlar. (98)

﴿وَهُوَ الَّذِيَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء﴾ Ve oldur ol Kâdir-i Muhtâr ki gök cihetinden su indirdi, ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ pes onunla her sınıfın nebâtını çıkarttık. Bu ma'nâyı mücmel zikr eyledi, ba'dehû onu tafsîl edip buyurdu. ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا﴾ Pes ol nebâtâttan bir yeşil nesne çıkarttık, ﴿نُّخْرِجُ مِنْهُ﴾ ondan çıkarırız ﴿مُّتَرَاكِبًا﴾ kat kat olmuş dâne, ya'nî buğday hûşesi.[274] ﴿وَمِنَ النَّخْلِ﴾ Dahi hurmâ ağacından bir hurmâ çıkarttık ki ﴿مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ﴾ şükûfesinden[275] biri birine yakın salkımlar ﴿وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ﴾ dahi onunla çıkarttık üzümden bâğlar ﴿مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾ ve zeytûn ve enârı dahi onunla çıkarttık ﴿وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ﴾ ol hâlette kim ol meyvenin bir mikdârı biri birine benzer ve bir mikdârı biri birine benzemez. ﴿انظُرُواْ إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾ Her ağacın meyvesine bakın, kaçan meyvesin ihrâc eder niçe ufak ihrâc eder ki kâbil-i intifâ' değildir ﴿وَيَنْعِهِ﴾ ve pişmişine bakın, nice menfa'atli ve hôş-meze ve iri olur. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan eşyâda Kâdir-i Hakîm'in vahdâniyyeti üzere delîller var bir gürûha ki îmân getirirler. (99)

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾ Ve bu âşikâre delîllerden sonra Hudâ'ya şeyâtîni ortak kıldılar. Ve onlar Mecûs tâ'ifesidir ki dediler, şeytân makûlesi Tanrı'ya ortaktır, bu vech ile ki hayr kısmını Tanrı îcâd eder ve ona Yezdân derlerdi ve şer kısmını şeytân ve ona Ehrimen ıtlâk ederlerdi. ﴿وَخَلَقَهُمْ﴾ Ve hâlbuki Hakk

274 Salkım, dâne.

275 Açmamış çiçek, tomurcuk.

celle ve 'alâ kendülerin yarattı, ya'nî bilmişler iken kim Hakk te'âlâ kendülerin îcâd etti, ecinneyi kendüye ortak kıldılar. ﴿وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ﴾ Ve kendüye oğullar ve kızlar nisbet edip iftirâ ettiler ki Yehûd ve Nesârâ dediler, 'Uzeyr ve Mesîh Tanrı'nın oğullarıdır ve 'Arab dediler, Melâ'ike Tanrı'nın kızlarıdır ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ hakîkatü'l-hâle bilgileri yok iken. ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ﴾ Vasf ettikleri eşyâdan Hudâ 'azze ve celle münezzeh olup yücelendi. ﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri ibtidâ îcâd eden kendüdür, ﴿أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ﴾ niçe ona uşak olur? ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ﴾ Ve hâlbuki ona karı yok idi ki ondan kendüye uşak hâsıl ola. ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ Ve her nesneyi kendüsi yarattı ve bilâ-şekk **[129b]** hâlık olana mahlûk müşâbih olmaz ki ona oğul ola. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Ve kendüdür her nesnenin hakîkatine dânâ ve hîç bir kimse 'ilminden bu mertebeye nâ'il olmadı, pes ona bir mesel bulunmaz. Ve bir kimsenin ki misl u mânendi olmaya, ona oğul ve sâhibe olması muhâldir. (101)

﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Ol sıfâtla mevsûf olan Hudâ Perverdigârınızdır, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir ma'bûd yoktur, ﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ her nesneyi îcâd eden kendüdür, ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ pes ona 'ibâdet edin ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere nigehbân ve müstevlîdir, (102) ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ Gözler ona ihâta etmez, ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ ve onun 'ilmi gözlere ihâta eder ﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ ve kendüdür dekâ'ik-i umûra muttali' olan, 'ilminin ihâta ettiği şeye kimse ihâta etmeyen. (103) ﴿قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Tahkîkan Perverdigârınızdan size âşikâre delîller geldi. ﴿فَمَنْ أَبْصَرَ﴾ Pes her kim hakkı görüp ona îmân getirdi, ﴿فَلِنَفْسِهِ﴾ kendü cânı içün onu görmüş oldu, zîrâ onun nef'i kendüye döner ﴿وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا﴾ ve her kim hakkı görmekten kör olup gümrâh oldu, onun vebâli üzerine olur ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ ve ben üzerinize nigehbân değilim. Bu kelâm Hazret-i Peygamber'in lisânı üzere îrâd olundu. Ya'nî peygamber halk üzere nigehbân gönderilmedi ki onların a'mâline muhâfaza edip mükâfâtların ede. Zîrâ bu hâl Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûsdur ancak peygamber olan vücûd-i şerîf, halkı inzâr etmek içün irsâl olundu. (104)

﴿وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ Ve niteki geçmiş âyetleri tasrîf ettik, âyât-ı Kur'âniyye'yi havfdan recâya ve va'dden va'îde tebdîl ederiz. ﴿وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾ Ve bu tasrîfi ettik, tâ ki küffâr diyeler Muhammed ehl-i kitâbdan bunı ders aldı ﴿وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ ve tâ ki Kur'ân'ı âşikâre kılarız bir gürûha ki bilirler, zîrâ onunla müntefi' olan onlardır. (105) ﴿اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ Sana Perver-

digârından vahy olunan şeye peyrevlik et, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Ondan gayrı 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. ﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ Ve Tanrı'ya ortak kılanlardan yüz çevir, sözlerine iltifât etme. (106)

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl isteseydi küffâr şirk etmezlerdi. ﴿وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ Ve seni üzerlerine nigehbân kılmadık ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve sen üzerlerine vekîl değilsin, ya'nî onların **[130a]** işi sana ısmarlanmamışdır. Mervîdir ki ehl-i İslâm küffârın putlarına ta'n ederlerdi. Küffâr onlara dediler, bizim ma'bûdlarımıza ta'n etmekten vaz geçersiz, yoksa ma'bûdunuzu hicv ederiz. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[276] ﴿وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve ehl-i şirk Hudâ'dan özge 'ibâdet ettikleri eşyâyı bed evsâfla zikr etmen ﴿فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ ki haktan bâtıla tecâvüz edip bilgisiz oldukları hâlde Hudâ-yı zü'l-celâli nâ-sezâ evsâf ile zikr ederler. Ya'nî keferenin putlarına sövmeniz sizin ma'bûdunuzun sövülmesine sebeb olur, ondan ihtirâz edin, tâ ki onlar ihtirâz edeler. Bu âyet-i kerîmeden fehm olunur ki kaçan tâ'atin işlemesinden bir ma'siyet peydâ olur ki ol tâ'atin sevâbından bunun günâhı artuktur, tâ'atin terk olunması lâzımdır. (107) ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki küffârın nazarına 'amellerin müstahsen kıldık, ﴿زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ﴾ her bir gürûha kendü işlerin müstahsen kıldık. ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ﴾ Sonra Perverdigârları tarafınadır dönmekleri, ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ pes hesâb ve cezâ ile işledikleri işten kendülerin âgâh kılar. (108)

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâle kasem ettiler kasemlerinin eşeddi ki ﴿لَئِنْ جَاءَتْهُمْ ءَايَةٌ﴾ eğer istedikleri mu'cizelerden bir mu'cize kendülere gelir, ﴿لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا﴾ elbette ona îmân getirirler. ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Söyle bundan özge bir nesne yoktur ki nübüvvetin nişânları Hudâ'nın katındadır, benim elimde değil ki istediğiniz mu'cizeyi size getireyim. ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾ Ve size ey mü'minler, ne bildirir kim ﴿أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ şâyed istedikleri mu'cize kendülere geldikde îmâna gelmezler (109) ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ﴾ Dahi size ne bildirir ki ol mahal gönüllerin hakkı fehm etmekten ve gözlerin onu görmekten döndürürüz ﴿كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ niteki âyâttan münzel olan şeye tasdîk etmediler ilk kez. ﴿وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ Ve kendülerin gümrâhlıklarında sergeşte ve hayrân oldukları hâlde bırakırız. ﴿وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ﴾ Ve bî-şübhe biz onlara ferişteleri indirseydik, niteki îmâna da'vet

276 el-Beyzâvî, I/317.

olunduklarında derlerdi, üzerimize melâ'ike inseydi îmâna gelirdik ﴿وَكَلَّمَهُمُ﴾ ﴿الْمَوْتَى﴾ ve kendülerle ölmüşler söyleşseydi, niteki iktirâh[277] edip derlerdi, geçinmiş pederlerimizi bize getirin ﴿وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا﴾ ve her nesneyi üzerlerine **[130b]** gürûh gürûh cem' etseydik, tâ ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Peygamberin risâletine şehâdet edeler, ﴿مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا﴾ olmazdı ki îmâna geleler, ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ meğer Tanrı te'âlâ îmânlarını istese. Ya'nî hîç bir hâlde onlardan îmân sâdır olmazdı, illâ ol hâlde ki Hakk te'âlâ îmâna gelmelerin murâd ede. ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ Velâkin küffârın çoğu bilmezler ki her âyet kendülere gelse îmâna gelmezler. (111)

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا﴾ Ve niteki yâ Muhammed, sana düşmanlar kıldık ve her peygambere düşmanlar kıldık, ﴿شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ﴾ bu iki nev'in gerdenkeş ve 'âsîleri ﴿يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ biri birine vesvese edip haber salar ﴿زُخْرُفَ الْقَوْلِ﴾ sözün bâtıl ve mümevvehini[278] ﴿غُرُورًا﴾ aldatmak için. ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ﴾ Ve eğer Perverdigârın îmânların isteseydi onu işlemezlerdi. Ya'nî peygamberlerin düşmanlığın ve bâtıl olan sözlerin salmasın etmezlerdi ﴿فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ pes kendülerin düzdükleri yalanla bırak. (112) ﴿وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ ﴿غُرُورًا﴾ üzere ma'tûfdur. Ya'nî şeyâtîn-i ins ü cinn biri birine mümevveh söz ilka eder, tâ ki rûz-i cezâya îmân getirmeyen kimselerin gönülleri ona meyl ede ﴿وَلِيَرْضَوْهُ﴾ ve tâ ki onu kendü cânlarına pesend edeler, ﴿وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ﴾ ve tâ ki günâhtan kazanalar ol şeyi ki kendüler onu peydâ edicilerdir. (113) ﴿أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا﴾ Pes küffâra söyle yâ Muhammed, Hudâ'dan özge mi hükm edici taleb ederim? Ya'nî Allahu azîmü'ş-şândan gayrı hükm etmeğe bir kimse taleb etmem, zîrâ Hâkim-i 'Âdil kendüdür. ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ﴾ Ve hâlbuki kendüdür size kitâbı indiren ﴿مُفَصَّلًا﴾ hak ve bâtıl içinde bir mertebe-i mübeyyen ki iştibâhı[279] kabûl etmez. ﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ Ve şol kimseler ki kitâbı kendülere verdik, bilirler kim 'ale't-tahkîk Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân doğrulukla Perverdigârından indirilmiştir. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ Pes şekk edenlerden olma. Hitâb Hazretedir velâkin maksûd ümmettir. (114)

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ Dahi Perverdigârının sözü gâyete yetişti ﴿صِدْقًا﴾ ahbâr ve mevâ'îdde sıdk olmak içün ﴿وَعَدْلًا﴾ ve ahkâm u akziyede 'adl olmak içün.

277 Ansızın söyleme

278 Sahte, samimi olmayan

279 Şüphelenmek

﴿لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ Onun sözlerine bir tebdîl edici yoktur ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür **[131a]** herkesin sözün işiten, esrârına muttali' olan. (115) ﴿وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve eğer yeryüzünden onların çokrağına münkâd olursun ﴿يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ seni Hudâ'nın yolundan gümrâh ederler, ﴿إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ gümândan gayrı bir şeye peyrevlik etmezler ﴿وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ ve onlar bir şey değil, illâ Tanrı te'âlâ üzere yalan derler. (116) ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın kendüsi herkesten dânâ-terdir, ﴿مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ bilir şol kimseyi ki yolundan azar ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ ve doğru yolu bulanlara kendüsi a'lemdir. (117) ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ Pes ekl edin şol nesneden ki zebhi mahallinde Tanrı'nın adı üzerine yâd olundu ﴿إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Hudâ'nın sözlerine îmân getiricilerdiniz. (118)

﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ Dahi size ne oldu ki zebh mahallinde üzerine Hudâ'nın nâmı zikr olunan şeyden yemeyesiz? ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾ Ve hâlbuki sizin içün beyân olundu şol şey ki üzerinize muharrem kıldı, ﴿إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ illâ muharremâttan şol nesne ki zarûret vaktinde ona muhtâc oldunuz. ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ﴾ Ve tahkîkan çok kimseler ârzûlarıyla halkı gümrâh ederler ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ bilgisizlikle. Ya'nî helâli tahrîm etmede ve harâmı tahlîl etmede bir delîl ve hüccetleri yoktur ancak hâhişleriyle onları harâm edip halkı gümrâh ederler. ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın kendüsi her kimseden dânâ-terdir haktan bâtıla tecâvüz edenlere. (119) ﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ﴾ Ve günâhın âşikâresini ve gizlisini terk edin, ﴿سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ﴾ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ﴾ bî-şübhe ki günâhı kazananlar yakında kazandıkları nesne ile mükâfât olunurlar. (120) ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ Ve yemen şol boğazlanmıştan ki boğazlandıkda Hudâ'nın ismi 'amden üzerine zikr olunmadı ﴿وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ﴾ tahkîkan onun ekli tâ'atin haddinden çıkmaktır. ﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ﴾ Ve bî-şübhe ki şeytânlar küffârdan olan dostlarına vesvese ederler, ﴿لِيُجَادِلُوكُمْ﴾ tâ ki dostları sizinle mübâhese ederler, bu tarîkle ki siz öldürdüğünüz şeyi yersiz ve Tanrı te'âlâ öldürdüğü şeyi yemezsiz. ﴿وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ﴾ Ve eğer siz ey ehl-i îmân, harâmın istihlâlinde küffâra münkâd olursuz, ﴿إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾ bilâ-şübhe siz ehl-i şirk olursuz. (121)

Mervîdir ki Hazret-i Hamza radıyallâhu te'âlâ 'anh **[131b]** İslâm'a gelmezden evvel bir gün şikâra gitmişti. Gaybetinde Ebû Cehl-i la'în Server-i Kâ'inât hazretlerine bî-edebâne mu'âmele etti. Hazret-i Hamza şikârdan geldikte onun nâ-ma'kûl hareketini kendüye nakl ettiler. Hidâyet-i ezeliyye ve

'ırk-ı hamiyye cûşa gelüp elindeki kemân ile mel'ûn-i bed-sirişt Ebû Cehl-i la'înin başını yarıp ba'dehû gelip Cenâb-ı risâlet-penâhtan kelime-i şehâdeti telkîn etti. Hakk celle ve 'alâ ikisinin hakkında bu âyeti münzel kılıp buyurdu.[280] ﴿أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ﴾ Dahi âyâ şol kimse ki küfr sebebiyle ölmüş idi, pes onu biz zinde kıldık ﴿وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ﴾ ve ona bir ışık kıldık ki onunla halk arasında yürür, ﴿كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ﴾ şol kimse gibidir ki sıfatı bu ki karanlıklarda kalmıştır, ﴿لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا﴾ onlardan bir hâlde çıkıcı değildir, ﴿زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا﴾ niteki ehl-i îmân içün 'amelleri âreste kılındı, ﴿كَذَلِكَ﴾ niteki ehl-i küfr olanlara işledikleri şey bezenmiş kılındı. (122)

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا﴾ Ve niteki Mekke'de günahkârların ekâbir kıldık her köyde günâhkârların ekâbir kıldık, ﴿لِيَمْكُرُوا فِيهَا﴾ tâ ki ol mevzi'de mekr u hîle edeler. Niteki rü'esâ-yı ehl-i Mekke her yol başında âdemler komuşlardı ki taşradan gelen âdeme diyeler, peygamberliği da'vâ eden Muhammed sâhir u şâ'irdir. Ve ezbes ki ekâbir makûlesi halkı tevâbi' etmeğe ve kendülerin azdırmağa özgelerden tevânâdırlar, bu işle mahsûs kılındılar ﴿وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ﴾ ve mekr u hîle etmezler, illâ kendü cânlarına, zîrâ onun vebâli onlara 'â'id olur, ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ dahi bilmezler ki mekrin şe'âmeti kendü nefslerine döner. (123) Menkûldür ki Ebû Cehl-i la'în ve etbâ'ı derlerdi, Benî 'Abdimenâf'ın her şerefleri var, bizim dahi ona göre şerefimiz var. Şimdilikte Benî 'Abdimenâf'da bir peygamber zâhir oldu ki ona vahy gelir, aramızda bu gûne bir kimse peydâ olmayınca râzî olmazız. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ﴾ Dahi kaçan küffâr-ı Kureyş'e Kur'ân'dan bir âyet gelir, ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ﴾ derler, "Îmâna hergiz gelmezüz Hudâ'nın peygamberlerine verildiği şey gibi bize verilmeyince." ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ Îzid celle celâluhû yahşi bilir kankı yerde risâlesini kıla. ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Bî-şübhe ki küfrle günahkâr olanlara bir hôrluk değer Hudâ'nın katında ﴿وَعَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ ve bir katı işkence **[132a]** dahi ﴿بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ mü'minlerin hakkında ettikleri mekr u hîle sebebiyle. (124)

﴿فَمَنْ يُرِدْ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ﴾ Pes her kimseyi ki Tanrı te'âlâ ister kim ona tarîk-i Hakk'ı bildire, ﴿يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾ sînesin İslâm'ın kabûlü içün küşâde[281] kılar ﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ﴾ her kimseyi ki ister onu gümrâh eder, ﴿يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا﴾ onun sînesin katı dar kılar ki hakkı kabûl etmekten mümteni'

280 el-Vâhidî, s. 163.

281 Açılmış, şen.

olur, ﴿كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾ gûyâ ki gök semtine çıkıyor. Ya'nî hakkı kabûl etmekten o denlü kaçar ki gûyâ gök semtine çıkmak ister. Bu kelâm kaçmağın nihâyetinden kinâyettir ﴿كَذَلِكَ﴾ niteki kâfir makûlesinin sînesin teng kıldı. ﴿يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ Tanrı te'âlâ îmâna gelmeyenler üzere 'azâbı kılar. (125) ﴿وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ﴾ Ve bu, ya'nî dîn-i İslâm Perverdigârın yoludur ﴿مُسْتَقِيمًا﴾ doğru, içinde aslâ eğrilik yoktur. ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ﴾ Tahkîkan ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın âyâtını beyân ettik ﴿لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ bir gürûh içün ki nasîhati kabûl ederler, (126) ﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ﴾ Selâmetin mahalli ya'nî behişt-i câvidân nasîhat-pezîr[282] olanlaradır ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârları katında ﴿وَهُوَ وَلِيُّهُمْ﴾ ve kendüdür dünyâda nâsırları ve 'ukbâda umûrlarına mütevellî ﴿بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ettikleri a'mâl sebebiyle. (127)

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Ve Hakk te'âlâ söyler ol günde ki ins ü cinni kamu yığar, ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدْ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنسِ﴾ ey şeytânların gürûhu, âdemîlerden çok kimseler iğvâ edip tevâbi' edindiniz. ﴿وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنسِ﴾ Ve âdemîlerden şeytânların dostları dediler, ﴿رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ ey Perverdigârımız, birimiz birimizden müntefi' oldu. Ya'nî şeyâtîn insten ve ins şeyâtînden behre-yâb oldular. Bu ma'nâ ile ki şeyâtîn âdemîleri ef'âl-i kabîha üzere delâlet ettiler ve ins onların delâletini kabûl edip onlara mürtekib oldular. ﴿وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا﴾ Dahi dediler, mu'ayyen vaktimize yetiştik, şol vakt ki sen onu bize ta'yîn ettin. Ya'nî kubûrdan meb'ûs olduk. ﴿قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ﴾ Su'âl-i mukaddere cevâbdır. Ya'nî gûyâ birisi sordu kim dedikleri sözden sonra Hakk te'âlâ kendülere ne buyurdu? Cevâb verildi ki kendülere buyurdu, âteş karârgâhınızdır ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ cemî' evkâtte ikâmeti içinde takdîr ettiğiniz hâlde, ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ illâ ol vakt ki Tanrı te'âlâ **[132b]** ister ki sizi âteşten zemherîre nakl ede. ﴿إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın ins ü cinnle işlediği işte isâbet edicidir, ahvâl u a'mâllerine dânâdır. (128)

﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve niteki cinni insin idlâlinden mütemekkin kıldık, ﴿نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا﴾ insden zâlim olanların bir mikdârını bir mikdâra musallat kılarız ﴿بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ me'âsîden kazandıkları şey sebebiyle. (129) ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ Ey dîvlerin ve âdemîlerin gürûhu! ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ﴾ Sizden peygamberler size gelmediler mi ki ﴿يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي﴾ üzerinize Kelâm-ı Me-

282 Pezir: kabûl eden, olan, olabîlen. Bu kelime ile söz dinleyici, emir tutan ma'nâsında birleşik kelimeler yapılır

cîd'imin âyâtın okurlar ﴿وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَـٰذَا﴾ ve sizi korkuttururlar bu gününüzün görmesinden? Bilinmek gerek kim esahh-ı akvâl üzere rusül fakat ins makûlesinden olurlar. Ve bu makâmda ecinne insle muhâtab olduklarından ötürü risâlet ikilerine nisbet olundu. ﴿قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا﴾ Cevâbda dediler, cânlarımız üzere güvâhlık ederiz. Ya'nî ettikleri küfre ikrâr edip 'azâba müstehak olduklarına mu'terif oldular. ﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Ve karîb olan sağlık kendülerin aldattı ﴿وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾ ve cânları üzere tanıklık ettiler ki kendüler îmânsız idiler. (130) ﴿ذَٰلِكَ﴾ Rusülün gelmesi ﴿أَن لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ﴾ ol cihettendir ki Perverdigârın köylerin halkını zulmleri sebebiyle nâbûd kılıcı değildir ﴿وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler bî-haberdirler. Ya'nî Hakk te'âlânın 'âdeti böyle cârî olmadı ki bir köy halkına peygamber göndermeden evvel kendüler gaflette iken kendülerin ihlâk ede. Lâkin onlara evvel bir peygamber gönderir, sonra küfr üzere ısrâr edip îmâna gelmezlerse kendülerin nâbûd eder. (131)

﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا﴾ Dahi mükelleflerden her bir ferde ettikleri 'amel cihetinden pâyeler var ﴿وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾ ve Perverdigârın işledikleri işten gâfil değildir. (132) ﴿وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ﴾ Ve halkın 'ibâdetinden bî-niyâz olan Hudâvendin merhamet iyesidir ﴿إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ﴾ isterse sizi ey 'âsiler, giderip sizden sonra halktan istediği kimseleri yerinize koyar, ﴿كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ﴾ niteki sizi bir başka gürûhun neslinden îcâd etti. (133) ﴿إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ﴾ Tahkîkan ki haşr u neşrden va'd olunduğunuz şey elbette gelmelidir. ﴿وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ﴾ Ve siz 'Azîzün zü'l-intikâmı **[133a]** ta'cîz edici değilsiz. (134) ﴿قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ﴾ Söyle yâ Muhammed, ey benim 'aşîretim! İstitâ'at ve temekkününüzün gâyet u nihâyeti üzere işlen. Bu emr tehdîd içündür. Ve hâsıl-ı ma'nâ bu ki küfr u 'adâvetiniz üzere sâbit olun ki ﴿إِنِّي عَامِلٌ﴾ 'ale't-tahkîk ben İslâm üzere sabr u sebâttan me'mûr olduğum nesneyi işleyiciyim ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ﴾ ki yakında bilirsiz kimdir ki kendüye bu cihânın güzel netîcesi olur. ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ Tahkîkan şân budur ki sitemkâr olanlar kurtulmazlar. (135)

Getirdiler ki 'Arabın müşriklerinin de'bi böyle idi ki ekinlerinden ve davarlarından bir hisse Tanrı te'âlâ ve tekaddese ve bir hisse putlarına ta'yîn ederlerdi, Tanrı te'âlâya ta'yîn ettikleri hisseyi fukarâya ve konuklara sarf ederlerdi ve putlarına mu'ayyen kıldıkları hisseyi onların hâdimlerine nafaka kılarlardı. Pes ol vakt ki Hudâ'ya mu'ayyen olan hisse eyü gelirdi, putlarının hissesiyle onu

değiştirirlerdi. Ve eğer putlarının hissesi yahşi gelirdi, onlara ziyâde muhabbetleri içün hâli üzere korlardı. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu ahvâllerin haber edip buyurdu.[283] ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنْ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâle yarattığı eşyâdan ki ekin ve davarlardır, bir behre kıldılar ﴿فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ﴾ pes bâtıl gümânlarıyla dediler, bu nasîb Tanrı'yadır ﴿وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا﴾ ve bu nasîb ortaklarımızadır. Ya'nî ol nesnelere ki kendülerin Hudâ'ya ortak kıldılar. ﴿فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ﴾ Pes ol şey ki ortaklarına idi, Hudâ'ya erişmez. Ya'nî Tanrı'nın hissesi sarf olunacak yerlerde ortaklarının hissesi sarf olunmazdı. ﴿وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ﴾ Ve ol nesne ki Tanrı'ya idi, ortaklarına erişir. Ya'nî Hudâ'ya mu'ayyen olan hisse kaçan yahşi gelirdi, onu ortaklarına verirlerdi ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ ettikleri hükm gâyetle bed hükm idi. (136)

﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve niteki kurbânın kısmetinde şeytân küffâra işlerin müstahsen kıldı, ﴿زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنْ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ﴾ erbâb-ı şirkden çok kimselere uşaklarının öldürmesin tahsîn etti ﴿شُرَكَاؤُهُمْ﴾ ecinneden olan ortakları, ﴿لِيُرْدُوهُمْ﴾ tâ ki iğvâ sebebiyle kendülerin helâka düşüreler ﴿وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ﴾ ve tâ ki dînlerin ki Hazret-i İsmâ'îl 'aleyhisselâm dînidir, üzerlerine karıştıralar. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ﴾ Ve eğer Hakk celle ve 'alâ isteseydi ehl-i şirk kendülere **[133b]** müzeyyen olan şeyi işlemezlerdi. ﴿فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ Pes kendülerin bağladıkları yalanla bırak. (137) ﴿وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ﴾ Dahi dediler, bunlar ya'nî putlarına kıldıkları hisse harâm olmuş davarlar ve ekindir, ﴿لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ﴾ onları bir kimse datmaz, meğer ol kimse ki biz kendüyi isteriz. ﴿بِزَعْمِهِمْ﴾ Gümânlarıyla ya'nî bu sözi bî-hüccet ve burhân derler. ﴿وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا﴾ Dahi dediler, bunlar ya'nî Behâ'ir ve Sevâ'ib ve Havâmî bir davarlardır ki arkalarının binilmesi harâm kılındı. ﴿وَأَنْعَامٌ﴾ Dahi dediler, bunlar ya'nî putlara olan kurbânlar bir davarlardır ki ﴿لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا﴾ Tanrı'nın adın üzerlerine zikr etmezler zebh mahallinde. Bu cümle mahkî olan kelâmdan değildi ancak mevsûfu gayrısından temyîz u ta'yîn etmek içün zikr olundu. ﴿افْتِرَاءً عَلَيْهِ﴾ Bu mezkûr olan eşyâda Îzid-i zü'l-celâl üzere nâ-dürüst iftirâ ederlerdi ﴿سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ bilâ-şübhe Hakk te'âlâ kendülere iftirâları sebebiyle sezâ eder. (138)

﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا﴾ Dahi dediler, bu davarların ya'nî Bahîre ve Sâ'ibelerin karnında olan yavru makûlesi erkeklerimize mahsûstur,

283 el-Beğâvî, III/192.

eğer sağ doğarlar ﴿وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا﴾ ve karılarımız üzere harâm olmuştur ﴿وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ﴾ ve eğer ol yavru ölmüş olur ya'nî meyyit doğar erkek ve dişiler içinde ortaklardır. ﴿سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ﴾ Bilâ-şübhe Hakk te'âlâ onlara yalanı vasf etmelerinin cezâsın verir. Ya'nî söyledikleri yalanın mukâbelesinde kendülerin mu'azzeb eder. ﴿إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ helâli harâm edenlerin ve harâmı helâl kılanların 'ikâbında dürüst hükm edici, ahvâllerine kemâ yenbagî dânâdır. (139) ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا﴾ Bî-şübhe kim utuzdu şol kimseler ki uşakların haft-ı 'akllarından ötürü öldürdüler ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ bî-dâniş oldukları hâlde ki evlâdlarının rızkın veren Hakk te'âlâdır. ﴿وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ﴾ Ve kendülere Îzid-i zü'l-celâl Behâ'ir ve Sevâ'ibden rûzî kıldığı şeyi harâm ettiler, ﴿افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ üzere muhkem yalan bağladılar. ﴿قَدْ ضَلُّوا﴾ Bî-şübhe ki onlar azdılar ﴿وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ ve doğru yolu bulmuş değil idiler. (140)

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ﴾ Ve kendüdür ol Perverdigâr ki ağaçlar üzere üzümü kaldırılmış bâğlar îcâd etti ﴿وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ﴾ ve üzümü kaldırılmamış. **[134a]** Ya'nî yeryüzü üzere üzümü kalmış bâğlar dahi îcâd etti ﴿وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ﴾ dahi hurmâ ağacını ve ekini îcâd etti ol hâlde ki her birisinin yemişi hey'et ve keyfiyyetde ihtilâfı takdîr olunmuş. ﴿وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾ Dahi zeytûn ve enârı peydâ etti ol hâlde ki efrâdları renk ve çâşnîde biri birine benzemiş ve biri birine benzememiş. ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾ Her birinin yemişinden yeyin, kaçan yemiş verir ﴿وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ ve biçilmesi gününde hakkını verin. Ya'nî ol gün ki meyveleri derersiz ve ekini biçersiz, içinden sadakasın çıkarıp fukarâya bezl edin. Eşher-i akvâl üzere haktan murâd sadakadır, zîrâ bu âyet-i kerîme Mekke-i Mükerreme'de nâzil oldu ve zekâtın farziyyeti Medîne-i Münevvere'de sâbit oldu. ﴿وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ Ve sadaka vermede haddi tecâvüz etmen ki bî-şübhe Hakk te'âlâ haddi tecâvüz edenleri sevmez. (141)

﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ Dahi size davarlardan yük çekici ve onların tüyünden ve yününden döşenecek nesne halk etti. ﴿كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ Yeyin Tanrı te'âlâ size rûzî kıldığı şeyden ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ve iblîs-i la'înin âdemlerine peyrevlik etmen. Ya'nî onun vesvesesine uyup size helâl kılınan nesneyi harâm etmen ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ki bî-şübhe şeytân-ı şakî size düşmanlığı âşikâre etmiş bir düşmandır. (142) ﴿ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ Davarlardan sekiz çift size yarattı. Lügat-ı 'Arabiyye'de her hayvân ki nev'inden kendüye bir eş ola ki onunla çiftleşir, her birisine zevc derler ve gâh

olur ki ikisine çift derler. Ve bunda murâd olan evvelkidir. ﴿مِنْ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ﴾ Koyundan iki çift erkek ve dişi yarattı ﴿وَمِنْ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ﴾ dahi keçiden iki çift erkek ve dişi. ﴿قُلْ أَالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ Söyle, âyâ koyun ve keçilerin erkeklerin harâm etti yâ dişilerin ﴿أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ yâhûd iki dişinin karınlarında olan yavruları? ﴿نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ﴾ Bana haber verin bir bilinmiş emr ile ki onun üzere delâlet ede kim Hakk te'âlâ bunları tahrîm etti ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer ettiğiniz da'vâda sâdıklar idiniz." (143)

﴿وَمِنْ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ﴾ Dahi deveden iki çift erkek ve dişi yarattı ﴿وَمِنْ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ﴾ dahi sığır makûlesinden iki çift öküz ve ineği yarattı. **[134b]** ﴿قُلْ أَالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ Tercümesi minvâl-i sâbık üzeredir. Çün kendü nefslerinden koyunları ve Behâ'ir ve Sevâ'ib ve Havâmî develerin isti'mâlini tahrîm ettiler ve Behâ'ir ve Sevâ'ibin karınlarında olan yavruların bir kısmını dişiler üzere tahrîm edip bir kısmını erkek ve dişilere mübâh kıldılar, Hakk te'âlâ kendülerden 'alâ tarîki'l-inkâr istifhâm etti. Pes istifhâmın ma'nâsı bu olur ki Hakk te'âlâ bu mezkûr olan eşyânın bir ferdini harâm kılmadı, pes tahrîm u tahlîl etmek size kanden geldi? ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمْ اللَّهُ بِهَذَا﴾ Yâhûd hâzırlar mı idiniz kaçan Hakk te'âlâ bu tahrîmin etmesin size ısmarladı? ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Pes kimdir ziyâde sitem-kâr şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere iftirâ eyledi. Ve ondan murâd ekâbirleridir ki bu gûne nâ-ma'kûl işleri mukarrer kıldılar yâ 'Amr bin Luhayy ki onları te'sîs eyledi, ﴿لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ tâ ki halkı gümrâh kıla dânişle muttasıf değil iken. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ sitemkâr olan cemâ'ati maksıd-ı a'lâya yetiştirmez. (144)

﴿قُلْ لاَ أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا﴾ Söyle yâ Muhammed, bana Cebrâ'îl ile gönderilen nesnede harâm kılınmış bir yiyecek bulmadım ﴿عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾ bir yeyici üzere ki onu yer, ﴿إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً﴾ meğer ol ta'âm boğazlanmayıp ölmüş ola ﴿أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا﴾ yâ damarlardan akmış bir kan ola ﴿أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ﴾ yâ donuz eti ola ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ ki bî-şübhe donuzun eti murdârlıkdır ﴿أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ yâ bir fısk ola ki zebhi mahallinde Tanrı'dan özge bir savt kaldırmış ola. Ya'nî boğazlandığı mahal Tanrı'nın ism-i şerîfi üzere zikr olunmayıp putların adı üzerine zikr oluna. ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ﴾ Bir kimse ki bu muharrem olan eşyânın yemesine muztarr olsa ol hâlde ki kendü gibi bir muztarr üzere sitem etmiş olmaya ﴿وَلَا عَادٍ﴾ ve yemesinde mikdâr-ı zarûreti tecâvüz etmiş olmaya, bu işten ötürü mu'âheze olmaz. ﴿فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk Perverdigâr kullarının günâhın gâyetle mağfiret edip kendülerin esirger. (145)

﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا﴾ Dahi şol kimseler üzere ki dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün ettiler, ﴿حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ﴾ her dırnak iyesi hayvânı **[135a]** harâm kıldık, sibâ-'ı[284] behâ'im ve tuyûr gibi. ﴿وَمِنْ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ Ve sığırdan ve koyundan yemelerini üzerlerine harâm kıldık, ﴿إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا illâ ol nesneyi ki arkaları onu kaldırdı, ya'nî arkalarına içten ve taşradan yapışan peym, ﴿أَوْ الْحَوَايَا﴾ yâ ol şey ki bağırsakları üzere müştemil oldu ﴿أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ﴾ yâ ol nesne ki kemikle karışmış ola, kuyruk gibi ki bunlar harâm olmadılar. ﴿ذَلِكَ﴾ Bu tahrîm etmeği ﴿جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ﴾ ettikleri sitem sebebiyle kendülere mükâfât ettik. ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ Ve tahkîkan ki biz verdiğimiz haberlerde gerçek söyleyicileriz. (146) ﴿فَإِن كَذَّبُوكَ﴾ Pes eğer seni yâ Muhammed, Yehûd tâ'ifesi yalancı tuttularsa ﴿فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ﴾ söyle, Perverdigârınız çok esirgemek iyesidir, pes sizi 'ale'l-'acele günâhlarınızla mu'âheze etmez ﴿وَلاَ يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾ ve bi'l-külliyye günâhkâr olan gürûhtan 'azâbı döndürülmez. (147)

﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُواْ﴾ Yakında müşrik olan kimseler derler, ﴿لَوْ شَاء اللّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلاَ آبَاؤُنَا﴾ Hakk te'âlâ isteseydi ne biz ve ne pederlerimiz Tanrı'ya ortak kılardık ﴿وَلاَ حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ﴾ ve hîç bir nesneyi harâm kılmazdık. Bu kelâm hadd-i zâtında bir dürüst kelâmdır velâkin onlar bunu 'özr yüzünden demediler, belki istihzâ tarîkiyle onu dediler, pes onun içün üzerine zemm olundular. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki bu küffâr seni tekzîb ettiler, ﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم﴾ kendülerden esbak olanlar peygamberlerini tekzîb ettiler ﴿حَتَّى ذَاقُواْ بَأْسَنَا﴾ ol vakte dek ki işkencemizi datdılar. ﴿قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ﴾ Söyle, ettiğiniz da'vâya mutâbık katınızda hîç bir bilinmiş emr var mı ki onunla ihticâc edip ﴿فَتُخْرِجُوهُ لَنَا﴾ onu bize çıkarasız? ﴿إِن تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ﴾ Bu sözünüzde gümândan gayrı bir nesneye tâbi' değilsiz ﴿وَإِنْ أَنتُمْ إَلاَّ تَخْرُصُونَ﴾ ve siz bir nesne değilsiz, illâ yalan söyler bir cemâ'atsiz." (148) ﴿قُلْ فَلِلّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾ Söyle yâ Muhammed, pes sıhhatin nihâyetine yetişen delîl Tanrı te'âlâya mahsûsdur ﴿فَلَوْ شَاء لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ pes hidâyetinizi isteseydi tevfîkle sizi kamu doğru yolu bulmuş kılardı. (149)

﴿الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللّهَ حَرَّمَ﴾ Söyle, hâzır kılın tanıklarınızı, ﴿قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءكُمُ﴾ ﴿هَذَا﴾ şol kimseler ki tanıklık ederler kim 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ tahrîm ettiğiniz eşyâyı tahrîm etti. ﴿فَإِن شَهِدُواْ فَلاَ تَشْهَدْ مَعَهُمْ﴾ Pes eğer şehâdet ederlerse **[135b]** sen kendülerle şehâdet etme ya'nî sözlerin tasdîk etme. ﴿وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاء

284 Yırtıcı hayvânlar.

﴿الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا﴾ Ve uyma şol kimselerin hâhişlerine ki kelâmımızı tasdîk etmediler. ﴿وَالَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ﴾ Dahi uyma şol kimselerin ârzûlarına ki rûz-i cezânın olmasın tekzîb ederler. ﴿وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ Ve hâlbuki kendüler Perverdigârlarına mânend kılarlar. (150) ﴿قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ Söyle yâ Muhammed, gelin size okuyam ol şeyi ki Rabbiniz üzerinize harâm kıldı. Ve ol okunan nesne budur ki ﴿أَلاَّ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئًا﴾ Hudâ'ya bir nesne ortak kılman ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ve ataya ve anaya eyülik edin. Ya'nî eyülikten gayrı onlara bir şey etmen. ﴿وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إِمْلاَقٍ﴾ Ve uşaklarınızı fakrın korkusundan öldürmen, ﴿نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ biz size ve onlara rûzî veririz. ﴿وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ﴾ Dahi günâhların kebâ'irine yaklaşman ﴿مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ onlardan âşikâre olanları ve gizli olanları, ﴿وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ﴾ dahi cânı öldürmen, şol cân ki Tanrı te'âlâ onun katlini tahrîm etti, meğer hakla öldüresiz, kısâsın alınması ve muhsanın recmi ve mürtedin katli gibi. ﴿ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ﴾ Ol mezkûr olan eşyâ Hakk te'âlâ onun muhâfazasıyla size ısmarladı, ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki siz fehm edip doğru yolu bulasız. (151)

﴿وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ Dahi öksüzün mâlına yaklaşıp tasarruf etmen, illâ bir vech ile ki eyülikle muttasıf ola, saklaması ve gezdirip kazandırması gibi, ﴿حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ tâ ki öksüz kuvvetine erişir, ya'nî bâliğ olınca. ﴿وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ Dahi ölçülen nesneyi ve terâzûda çekilen şeyi 'adâletle edâ edin, içinde cevr etmekten sakının. Getirdiler ki kaçan bu âyet nâzil oldu sahâbe-i kirâm dediler, yâ Rasûlallâh, ölçekte ve terâzûda müsâvât-ı tâmmeyi yerine getirmeğe tâkatimiz yoktur. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا﴾ Bir câna bir nesne teklîf etmeziz, ancak tâkatinde olan şeyi. ﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ﴾ Dahi hükûmete müte'allik söz söylersiz, 'adâlet edin, meyl ü mehâbâ etmen ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى﴾ ve eğer mahkûm ile mahkûmun 'aleyh bir yakın hısım olsa **[136a]** ﴿وَبِعَهْدِ اللّهِ أَوْفُواْ﴾ dahi Hudâ'nın peymânını yerine getirin. Ya'nî ahkâm-ı şer'iyyenin edâsı içün sizinle ettiği 'ahdi îfâ edin, onlara halel îsâl etmen. ﴿ذَلِكُمْ وَصَّيكُم بِهِ﴾ Bu mezkûr olan eşyâ sizi onlarla 'amel etmeğe ısmarladı, ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz pend ü nasîhat alasız. (152)

﴿وَأَنَّ هَـذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا﴾ Dahi üzerinize okurum ki 'ale't-tahkîk bu sûrede mezkûr olan ahkâm benim yolumdur, bir doğru yol ﴿فَاتَّبِعُوهُ﴾ pes ana peyrevlik edin ﴿وَلاَ تَتَّبِعُواْ السُّبُلَ﴾ ve edyân-ı muhtelifeye uyman ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ ki onlar sizi tarîk-i Hakk'dan dûr edip perâkende kılarlar. ﴿ذَلِكُمْ وَصَّيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ Bu ittibâ' etmek Hakk te'âlâ size onun muhâfazasıyla ısmarladı, tâ ki siz

dalâletten perhîz olasız. (153) ﴿ثُـمَّ آتَيْنَـا مُوسَـى الْكِتَـابَ﴾ Sonra Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik ﴿تَمَامًـا عَلَـى الَّـذِيَ أَحْسَـنَ﴾ kerâmet u ni'meti tamâm etmek içün şol kimse üzere ki ahkâmı kemâ yenbagî yerine getirdi ﴿وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ dahi umûr-i dîniyyeden her nesneye beyân vermek içün ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ dahi doğru yolu bulmak içün ve sebeb-i rahmet olmak içün, ﴿لَّعَلَّهُـم بِلِقَـاء رَبِّهِـمْ يُؤْمِنُـونَ﴾ tâ ki Benî İsrâ'îl Perverdigârlarının mülâkâtına tasdîk edeler. (154) ﴿وَهَـذَا كِتَـابٌ أَنزَلْنَـاهُ﴾ Ve bu ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bir kitâbdır ki kendüyi indirdik ﴿مُبَـارَكٌ﴾ çok fâ'idelü. ﴿فَاتَّبِعُـوهُ وَاتَّقُـواْ﴾ Pes ona tâbi' olup perhîzlik edin, ﴿لَعَلَّكُـمْ تُرْحَمُـونَ﴾ tâ ki siz ona mütâba'at etmek sebebiyle merhamet olunasız. (155)

﴿أَن تَقُولُواْ﴾ *enzelnâ* lafzına müte'alliktir. Ya'nî Kur'ân'ı indirdik, tâ ki demeyesiz ﴿إِنَّمَـا أُنـزِلَ الْكِتَـابُ عَلَـى طَآئِفَتَيْنِ مِـن قَبْلِنَـا﴾ kitâb-ı semâvî makûlesi inmedi illâ bizden esbak olan iki gürûh üzere. Ya'nî Yehûd ve Nesârâ üzere indirildi ﴿وَإِن كُنَّـا عَـن دِرَاسَـتِهِمْ لَغَافِلِيـنَ﴾ ve tahkîkan ki biz onların okumasından bî-haber idik, ya'nî ne asl şey olduğun bilmez idik ve onun gibi bir Kur'ân'dan âgâh idik. (156) ﴿أَوْ تَقُولُـواْ﴾ Dahi Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı indirdik, tâ ki demeyesiz ﴿لَـوْ أَنَّـا أُنـزِلَ عَلَيْنَـا الْكِتَـابُ لَكُنَّـا﴾ tahkîkan ki bizim üzerimize kitâb-ı semâvî indirilseydi ﴿فَقَدْ جَاءكُم أَهْدَى مِنْهُمْ﴾ elbette Yehûd ve Nesârâdan yahşi doğru yolu bulurduk. ﴿بَيِّنَـةٌ مِّـن رَّبِّكُـمْ وَهُـدًى وَرَحْمَـةٌ﴾ Pes bî-şübhe ki Perverdigârınızdan size bir âşikâre **[136b]** delîl ve reh-nümâlık ve esirgemek geldi. Bu üç vasf Kur'ân'ın evsâfıdır, ya'nî ona te'emmül edip 'amel eden bu evsâfa mazhar olur. ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَـاتِ اللّهِ﴾ Pes kimdir ziyâde sitem-ger şol kimseden ki Tanrı'nın nişânlarına tasdîk etmedi ﴿وَصَـدَفَ عَنْهَـا﴾ ve onlardan yüz çevirdi. Ya'nî gâyetle zâlimdir ol kimse ki Hudâ'nın âyâtı ma'rifetinden mütemekkin olup temekkünü mûcibiyle 'amel etmedi. ﴿سَـنَجْزِي الَّذِيـنَ يَصْدِفُـونَ عَـنْ آيَاتِنَـا سُـوءَ الْعَـذَابِ﴾ Bî-şübhe kim işkencenin yamanıyla mükâfât ederiz şol kimselere ki nişânlarımızdan i'râz ederler ﴿بِمَـا كَانُـواْ يَصْدِفُـونَ﴾ ettikleri i'râz sebebiyle. (157)

﴿هَلْ يَنظُرُونَ﴾ Bakmazlar mı, ya'nî küffâr-ı Mekke Kur'ân'ı tekzîb etiklerinden ötürü bakmazlar ﴿إِلاَّ أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلآئِكَةُ﴾ illâ kendülere 'azâbın ferişteleri gele ﴿أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ yâ 'azâb ile Perverdigârının fermânı gele ﴿أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ﴾ yâ rabbinin ba'zı nişânları gele, ya'nî kıyâmetin nişânları. ﴿يَـوْمَ يَأْتِـي بَعْـضُ آيَـاتِ رَبِّـكَ﴾ Ol günde ki Hudâvendinin ba'zı nişânları gelüp ﴿لاَ يَنفَعُ نَفْسًـا إِيمَانُهَـا﴾ bir cânın îmânı kendüye fâ'ide vermez ﴿لَـمْ تَكُـنْ آمَنَـتْ مِن قَبْلُ﴾ ki ol cân bu günden esbak îmâna gelmemiş idi ﴿أَوْ كَسَـبَتْ فِـي إِيمَانِهَـا خَيْـرًا﴾ yâ îmânında bir eyülik kazanmamış idi. Ya'nî ol günde ki kıyâmetin büyük 'alâmetleri zuhûr eder

güneş magribden tulû' etmesi gibi, bir cân ki îmâna gelmemiş idi, îmâna gelse ol îmân ona fâ'ide vermez. Yâ îmânı olup lâkin îmânında bir 'amel-i sâlih kazanmamış idi, ol dahi îmânıyla müntefi' olmaz. Bu hükm ol güne mahsûsdur ammâ gayr günde îmân-ı mücerred sâhibine nef' eder. ﴿قُلِ انتَظِرُواْ﴾ Söyle, bu üç emrin birisine muntazır olun ﴿إِنَّا مُنتَظِرُونَ﴾ ki 'ale't-tahkîk biz bunları intizâr edicileriz. Ve ol mahal ki vâki' olur, Hudâ'nın lutfuyla kurtulmak bizedir ve Hudâ'nın 'adliyle helâk ve 'azâb sizedir. (158)

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki dînlerin perâkende kıldılar ﴿وَكَانُواْ شِيَعًا﴾ ve gürûh gürûh oldular, ﴿لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ onlardan bir nesnede değilsin. Ya'nî onların keyfiyyet-i ahvâllerinden su'âl etmeğe mükellef değilsin. ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللهِ﴾ Onların işi Hudâ'ya müfevvezdir, gayr kimse ona karışmaz. ﴿ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ﴾ Sonra kendülerin 'ikâbla âgâh eder ol şeyden ki kendüler **[137a]** işlerlerdi. (159) ﴿مَن جَاء بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ Her kim eyülikle gelir, ona ol eyüliğin on mânendi olur ﴿وَمَن جَاء بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا﴾ ve her kim bir bedlikle gelir, mükâfât olunmaz illâ onun mânendiyle. ﴿وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ﴾ Ve erbâb-ı hasene ve seyyi'e sevâbın noksânıyla ve 'ikâbın artmasıyla sitem görmüş kılınmazlar. (160) ﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ Söyle, bî-şübhe ki benim Perverdigârım beni doğru yola irşâd etti, ﴿دِينًا قِيَمًا﴾ bir pâyende ve müstakîm dîn bana gösterdi. ﴿مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ﴾ Ol dîn Hazret-i İbrâhîm'in milletidir ﴿حَنِيفًا﴾ ol hâlde ki Hazret-i İbrâhîm edyân-ı bâtıladan dîn-i hakka mâ'il idi ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ehl-i şirk zümresinden değil idi. (161) ﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي﴾ Söyle, tahkîkan ki benim namâzım ve haccım ﴿وَمَحْيَايَ﴾ ve sağlığım, ya'nî ol şey ki sağlıkta üzerineyim ﴿وَمَمَاتِي﴾ ve ölmeğim, ya'nî îmân ve tâ'atten ol şey ki üzerine meyyit olurum, ﴿لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ halkı perverde eden Hudâ'yadır. (162)

﴿لاَ شَرِيكَ لَهُ﴾ Ona hîç ortak yoktur ﴿وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ﴾ ve onunla me'mûr oldum ﴿وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ ve mutî' u münkâdların evveliyim. (163) ﴿قُلْ أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِي رَبًّا﴾ Söyle, âyâ Hudâ'dan özge mi bir Perverdigâr isterim? ﴿وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Ve hâlbuki Hudâ 'azze ve celle her nesnenin Perverdigârıdır. ﴿وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْهَا﴾ Ve bir cân bedlikten bir nesne kazanmaz, illâ ki onun vebâli üzerine olur ﴿وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ ve bir yük çekici can, bir yük çekici cânın yükünü çekmez. ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ﴾ Sonra dönmeğiniz Perverdigârınızın hükmünedir. ﴿فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ Pes sizi âgâh eder ol şeyden ki siz içinde ihtilâf ederdiniz. (164) ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ﴾ Ve kendüdür ol

Kâdir-i zü'l-celâl ki beniyyü'l-cânndan sonra sizi zemînin hulefâsı kıldı ﴿وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾ ve şeref u gınâda bir mikdârınızı bir mikdârınız üzere pâyeler kaldırdı, ﴿لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ﴾ tâ ki mâl ve cândan size verdiği şeyde tecrübe gibi bir mu'âmele sizinle ede. ﴿إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın gâyetle 'ikâbı tîzdir. ﴿وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ Ve bî-şübhe kim kendüsi sabr edenlere çok mağfiret edip onları gâyetle esirger.

SÛRETÜ'L-A'RÂF

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etân ve Sittü Âyâtin

[سورة الأعراف مكية وهي مائتان و ست آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[137b] ﴿المص﴾ Ta'dâd-ı hurûfdur yâ Kur'ân'ın yâ sûrenin ismidir. Yâ her harf Tanrı'nın bir ismine işârettir, İlâh ve Latîf ve Melik ve Sabûr gibi ve esahh-ı akvâl budur ki müteşâbih makûlesindendir kim onun ma'nâsı Hudâ'ya müfevvezdir. (1) ﴿كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ Bu hurûf cinsinden müellef olan şey bir kitâbdır ki sana indirildi ﴿فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ﴾ pes sînende onun teblîğinden bir darlık olmaya ﴿لِتُنذِرَ بِهِ﴾ tâ ki onunla küffârı korkutturasın ﴿وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve tâ ki ehl-i îmâna bir muhkem pend veresin. (2) ﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Size rabbinizden indirilen nesneye peyrevlik edin ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ dahi rabbinizin dostluğundan tecâvüz edip ins ü cinden olan dostlara tâbi' olman ki onlar sizi gümrâh kılarlar ﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾ gâyetle az müddet pend alırsız ol cihetten ki Hudâ'ya mensûb olan dîni terk edip gayrısına tâlib olursuz. (3)

﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Ve niçe köy halkın ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ onların nâbûd olmaların istedik ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا﴾ pes 'azâbımız ol köy halkına geldi ﴿بَيَاتًا﴾ yatmış oldukları-nda kavm-i Lût gibi, ﴿أَوْ هُمْ قَائِلُونَ﴾ yâ kendüler öyle mahallinde yatmışlardır ya'nî ol vaktte ki uykuya vardılar niteki kavm-i Şu'ayb'e vâki' oldu. Çün bu iki vakt istirâhat ve emniyyet mahallidir ve belânın vukû'u onlarda mütevakki' değildir, 'azâbın nüzûlü bunlara mahsûs oldu, tâ ki su'ûbeti ziyâde ola. Zîrâ belâ-yı gayr-ı muntazarın vukû'u katı düşvârdır[285] niteki müterakkıb olmayan ni'metin gelmesi gâyetle lezîzdir. (4) ﴿فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا﴾ Pes 'azâbımız kendülere geldikde du'âları bir nesne değil idi ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا﴾ illâ söylemekleri ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ tahkîkan biz bir sitemkâr gürûh idik. (5) ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ﴾ Pes elbette sorarız şol kimselere ki kendülere peygamberler gönderildi kim peygamberlerin sözün kabûl ettiniz mi? ﴿وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ Ve bî-şübhe peygamberlere sorarız ki risâleti teblîğ ettiğinizde kavminiz size ne

285 Güç, zor.

cevâb verdiler? Ve su'âlden murâd keferenin tevbîh u ta'nifidir. (6) ﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ﴾ Pes bî-şekk kim rusül ve ümem üzere, ettikleri ef'âli ve söyledikleri akvâli dânişle okuruz. ﴿وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾ Ve onlardan biz gâ'ib değil idik ki ahvâlleri üzerimize hafî ola. (7)

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ﴾ Ve dartmak ol gün ki kıyâmet olur dürüsttür, **[138a]** cumhûr bunun üzeredirler ki defâtir-i a'mâl kıyâmet gününde dünyâda ma'hûd olan terâzû gibi bir terâzûda vezn olunur ve herkes onu müşâhede eder tâ ki Hudâ'nın 'adli herkese nümâyân ola ve bir kimseye 'özr kalmaya. ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ Pes her kim ki vezn olacak nesnesi ağır oldu ve onun ağır olması 'amel-i sâlihledir ﴿فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir zahmetlerden kurtulan. (8) ﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ Ve her kim vezn olacak nesnesi yünkül oldu ve onun yünkül olması yaman 'amelleridir ﴿فَأُوْلَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ ve ol gürûh şol kimselerdir ki kendü cânların utuzdular ya'nî fıtrat-ı selîmelerin zâyi' kıldılar ﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ nişânlarımıza sitem ettikleri sebeble ki onları tasdîk edecek yerde tekzîb ederlerdi. (9) ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi kasem olsun ki size zemînde tasarruf verdik ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ ve sizin içün onun içinde esbâb-ı zindegânîlik müheyyâ kıldık ﴿قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ size verilen ni'metler mukâbelesinde gâyetle az şükr edersiz. (10)

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk ki sizi yarattık ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ sonra size kılık verdik ya'nî ibtidâ pederiniz Hazret-i Âdem'i halk ettik ba'dehû kendüye sûret verdik ﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ sonra ferişteye dedik, Hazret-i Âdem'e ta'zîm ve tahiyyat secdesin edin. ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ Der-'akab kamuları fermânberlik edip secdeye vardılar, ancak 'Azâzîl ﴿لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ secdeye varanların zümresinden değil idi. (11) ﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ﴾ Hudâ 'azze ve celle dedi, ey iblîs, kankı şey seni secde getirmekten alıkodu ﴿إِذْ أَمَرْتُكَ﴾ ol mahal ki sana buyurdum ki Hazret-i Âdem'e secde et? ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ﴾ İblîs dedi, ben ondan yeğreğim, ﴿خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ beni âteşten yarattın ve onu çamurdan yarattın ya'nî ol cihetten ben ona secde etmedim ki beni 'unsur-i latîfden halk ettin ve onu 'unsur-i kesîfden. Ve bu cevâbta İblîs-i la'în galat etti ki hayriyyeti fakat 'unsur hasebiyle gümân edip hâlıkın teşrîfini mülâhaza etmedi. (12) ﴿قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ Hudâ-yı zü'l-celâl İblîse dedi, pes âsumândan nüzûl et ﴿فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾ ki sana sahîh u câ'iz değildir ki âsumânda gerdenkeşlik edesin. ﴿فَاخْرُجْ﴾ Pes mekân-ı kerâmetten çık ki ﴿إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ tahkîkan sen hôr ve hakîrlerdensin. (13)

﴿قَالَ أَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ İblîs ol dem ki Hudâ'nın rahmetinden **[138b]** nâ-ümîd oldu dedi, bana mühlet ver yâ ilâhî ol güne dek ki âdemoğulları kubûrdan gönderilmiş kılınırlar. (14) ﴿قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ﴾ Hakk te'âlâ ona dedi, bilâ-şübhe sen mühlet verilmişlerdensin. Zâhir-i nass iktizâ eder ki iblîs ba's gününe dek zinde kala, lâkin gayr âyette gelmiştir ki nefha-i ûlâya dek mühlet verildi. Pes iktizâ olundu ki bu mutlak ol mukayyed üzere haml oluna. (15) ﴿قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي﴾ İblîs-i şakî dedi, beni rahmetinden nâ-ümîd ettiğin sebebiyle ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ elbette onları idlâl etmek içün doğru olan yolunda oturup beklerim, niteki tarîk kat' eden bölük kâfileyi urmak içün yolda oturup beklerler. (16) ﴿ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ﴾ Sonra onlara elleri arasından ya'nî önlerinden gelip kendülere vesvese ederim ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ve ardlarından dahi ﴿وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ﴾ ve sağlarından ve sollarından dahi ya'nî gelmesi mümkin olan cihâtten kendülere gelip vesvese ederim, ﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾ dahi dedi âdemoğullarının çoğun şükr edicilerden bulamazsın. (17)

﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا﴾ Îzid celle ve 'alâ iblîse dedi, cennetten çık 'ayb olunmuş, rahmetten dûr kılınmış olduğun hâlde." ﴿لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ Kasem olsun ki onlardan her kim sana peyrev oldu ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ elbette senden ve onlardan kamu dûzahı doldururum. (18) ﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ Dahi dedik, ey Âdem, sen ve çiftin behişt-i câvidânda ikâmet edin, ﴿فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ pes istediğiniz yerden onun ni'metlerinden yeyin ﴿وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ ve bu ağaca ki buğdaydır yâ üzüm yaklaşman ki ona yaklaşırsanız ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ sitem edenlerin gürûhundan olursuz. (19)

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ﴾ Pes iblîs-i la'în Âdem ve Havvâ içün vesvese etti ﴿لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا﴾ tâ ki avretlerinden kendülerden pûşîde kılınan nesneyi kendülere âşikâre kıla. Ve cennette böyle idiler ki her biri kendü 'avretin görmezdi ve ne biri birinin 'avretin görürdü. ﴿وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ﴾ Dahi ol şakî onlara dedi, Rabbiniz sizi bu ağacın kurbundan men' etmedi ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ﴾ illâ ol cihetten ki iki ferişte olmağınızı istemedi ﴿أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ yâ ol cihetten ki behişt-i câvidânda 'ale'd-devâm ikâmet edenlerden olmanızı istemedi. (20) ﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾ Ve onlara and içti ki **[139a]** 'ale't-tahkîk ben size nasîhat edenlerdenim. (21) ﴿فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ﴾ Pes iblîs-i şakî Hazret-i Âdem ve Havvâ'yı şecere-i ma'hûdeden yemeğe aldatmakla indirdi. ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ Pes ol dem ki menhiyyün 'anh olan ağacın meyvesin tenâvül ettiler ﴿بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا﴾ 'avretleri kendülere

nümâyân oldu ﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾ ve başladılar 'avretleri üzere behişt yaprağından biri birine yetiştirmeğe. ﴿وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا﴾ Ve Perverdigârları kendülerin çağırıp dedi, ﴿أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ﴾ ikinizi ol ağaca yaklaşmaktan men' etmedim mi ﴿وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ve size demedim mi ki bilâ-şübhe şeytân size düşmanlığın âşikâre etmiş bir düşmandır? (22)

﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا﴾ Dediler, ey Perverdigârımız, kendü cânlarımıza sitem ettik, ﴿وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا﴾ ve eğer bize mağfiret edip merhamet etmezsen ﴿لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ elbette utuzanlardan oluruz. (23) ﴿قَالَ اهْبِطُوا﴾ Hudâ 'azze ve celle Hazret-i Âdem ve Havvâ 'aleyhimesselâma ve iblîs-i la'îne buyurdu, zemîne inin ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ ol hâlde ki biriniz birinize düşmandır ﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ﴾ ve size zemînde bir karargâh var ﴿وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾ dahi onun içinde size bir geçinecek nesne var, müddet-i a'mârınız münkâzî olıncaya dek. (24) ﴿قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ﴾ Hakk te'âlâ dedi, yeryüzünde zinde olursuz ey nev'-i beşer, ﴿وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ ve onun içinde meyyit olursuz ﴿وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ﴾ ve cezâ içün ondan çıkmış kılınırsız. (25) ﴿يَابَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا﴾ Ey âdemoğulları! Tahkîkan ki biz üzerinize giyilecek nesne indirdik ya'nî tedbîrât-ı semâviyye ile ve ondan inen eşyâ sebebiyle size pûşâk[286] olacak nesneleri yarattık ki ﴿يُوَارِي سَوْآتِكُمْ﴾ 'avretlerinizi örter ﴿وَرِيشًا﴾ dahi tecemmül edecek eşyâyı size halk ettik ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى﴾ ve Hudâ korkusunun pûşâki ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ﴾ ol pûşâk kamu pûşaklardan yeğdir. ﴿ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ﴾ Ol giyilecek nesnelerin îcâd olunması Hudâ'nın fazl-ı rahmetine delâlet eden nişânlardandır ﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tâ ki âdemoğulları pend alıp Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif olalar. (26)

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ Ey ademoğlulları! Şeytân sizi aldatmasın ki cennetin duhûlünden sizi men' eyleye ﴿كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ﴾ niteki atanızı ve ananızı aldatıp **[139b]** behiştten çıkardı ﴿يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا﴾ kendülerden giyileceklerin soyar ﴿لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا﴾ tâ ki 'avretlerin kendülere göstere. ﴿إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾ Tahkîkan şân budur ki sizi iblîs ve leşkeri görürler ol mekândan ki siz onları görmezsiz. Ya'nî onların ecsâmı size görünmez ve sizin ecsâmınız onlara 'ayândır. Pes bu gûne düşmandan şiddet-i hazer lâzımdır. ﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ Tahkîkan ki biz dîvleri dostlar kıldık şol kimselere ki îmâna gelmezler. (27) ﴿وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ Ve kaçan bir gâyetle kabîh iş işlerler ﴿قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا﴾ 'özr tarîkiyle derler onun işle-

286 Kıyafet, örtü.

mesi üzere pederlerimizi bulduk. ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾ Ve Îzid celle celâluhû onun işlemesiyle bize fermân etti. ﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ Söyle yâ Muhammed, Tahkîkan Hakk te'âlâ yaman fi'lin işlemesin fermân etmez. Zîrâ onun 'âdeti böyle cârî olmuştur ki güzel ef'âlin işlemesin emr eder, ne bed fiilin îkâ'ın. ﴿أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ Niçün Tanrı te'âlâ üzere bilmediğiniz nesneyi söylersiz? (28)

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾ Söyle, Perverdigârım 'adl ile 'amel olunmağı buyurdu ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ ve yüzlerinizi her secde getireceğiniz vaktte kıbleye doğru kılın ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ve Tanrı'ya perestiş edin ol hâlde ki tâ'atı kendüye şirk ve riyâdan pâk kılmış olasız ﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾ niteki ibtidâda sizi îcâd etti, intihâda dahi i'âdesiyle dönersiz. Pes a'mâlinize göre size mükâfât eder. (29) ﴿فَرِيقًا هَدَى﴾ Bir bölüğe doğru yol gösterdi ﴿وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ ve bir bölüğü gümrâh kıldı ki kazâ-i sâbık iktizâsıyla üzerlerine gümrâhlık lâzım oldu. ﴿إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan onlar Hudâ'nın dostluğundan tecâvüz edip dîvleri dostlar edindiler ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ve gümân ederler ki 'ale't-tahkîk kendüler doğru yolu bulmuşlardır. (30)

Mervîdir ki câhiliyye halkı 'üryân tavâf edip onunla günâhların sukûtun tefe"ül ederlerdi. Ve Benî 'Âmir haccın günlerinde ta'âmdan kuvvet olacak kadar şey yerlerdi ve aslâ yağlı makûlesin yemezlerdi bu fi'lle haccın ta'zîmin kasd ederlerdi. Ehl-i İslâm Benî 'Âmir gibi etmek istediler Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[287] ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ Ey âdemoğulları, bezeğinizi her mescidin katında **[140a]** alın ya'nî kaçan bir mescide namâz yâ tavâf içün gidersiz güzel donlarınızı 'avretinizi setr etmek içün giyip gidin ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yeyin ve için ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ ve helâli harâm etmede ve harâmı helâl etmede hudûdu tecâvüz etmen ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk te'âlâ hudûdu tecâvüz eden gürûhu sevmez. (31)

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ﴾ Söyle Tanrı'nın ârâyişini kim harâm kıldı ﴿الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ﴾ şol ârâyiş ki kendü kulları içün mahz-ı kudretiyle zemînden çıkardı, ﴿وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ dahi kim harâm kıldı rızktan pâkîze kıldığı eşyâyı? ﴿قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Söyle, ol zînet ve tayyibât yakın olan sağlıkta îmân getiren kimseleredir ve küffâra dahi 'alâ tarîki't-tabî'a olur ﴿خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i cezâda mü'minlere yalnız olduğu hâlde, ﴿كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

287 el-Vâhidî, s. 164.

niteki bu ahkâmı bunda beyân ettik, erbâb-ı dâniş olan cemâ'ate nişânları beyân ederiz. (32) ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ﴾ Söyle, Perverdigârım yaman eşyâdan özge bir nesne harâm kılmadı ﴿مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ ol yaman nesnelerden âşikâre olanı ve gizli olanı ﴿وَالْإِثْمَ﴾ dahi günâhı îcâb eden şeyi harâm kıldı ﴿وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ ve nâ-hak yere sitem etmeyi dahi. Bu kayd te'kîd içündür zîrâ zulm etmek hakla müctemi' olmaz. ﴿وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ Dahi harâm kıldı ki Hudâ'ya ortak kılasız ol nesneyi ki onun ortak kılınmasına bir delîl ve hüccet indirmedi, ﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ dahi onu harâm kıldı ki Tanrı te'âlâ üzere bilmediğiniz nesneyi söyleyesiz. (33)

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ﴾ Ve her bir gürûha bir müddet var ki Hudâ 'azze ve celle onların müddet-i hayâtların onunla takdîr etmiştir ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ pes kaçan ol müddet munkazî olur ﴿لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ ne bir sâ'at girü kalmağa ne bir sâ'at ilerü gitmeğe tâlib olurlar. (34) ﴿يَا بَنِي آدَمَ﴾ Ey âdemoğulları! ﴿يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ﴾ ﴿إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ﴾ Eğer sizden peygamberler size gelirler ki ﴿آيَاتِي﴾ üzerinize kitâbımın âyâtın okurlar ﴿فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ﴾ pes her kim ki perhîzlik edip a'mâlin güzel kıldı ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ ne üzerlerine korku olur ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne kendüler gamnâk olurlar. (35) ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Dahi şol kimseler ki nişânlarımızın hak olmasın inanmadılar ﴿وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا﴾ ve onun kabûlünden gerdenkeşlik edip tecebbür ettiler ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ ol gürûh **[140b]** dûzahın erbâbıdır ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendülerdir onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet ediciler. (36)

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Pes kimdir ziyâde sitem iyesi şol kimseden ki Îzid celle ve 'alâ üzere yalan bağladı ﴿أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ yâ onun nişânlarına tasdîk getirmedi, ﴿أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ﴾ ol gürûh ki müfterî ve mükezzibdirler, erzâk ve âcâlden yazılan behreleri kendülere değer ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا﴾ ol mahalle dek ki kaçan gönderilmişlerimiz ya'nî melekü'l-mevt ve a'vânı kendülere gelirler ﴿يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ ol hâlde ki cânların kabz etmek isterler ﴿قَالُوا﴾ melâ'ike-i 'azâb tevbîh yüzünden onlara derler ﴿أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ kandedir ol nesneler ki Tanrı'dan özge kendülerin 'ibâdet ederdiniz? ﴿وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ Kefere derler, onlar bizden gâ'ib oldular ﴿قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا﴾ ve cânları üzere şâhid oldular ki 'ale't-tahkîk kendüler bî-dîn idiler. (37)

﴿قَالَ ادْخُلُوا﴾ Hakk te'âlâ rûz-i kıyâmette küffâra söyler, girin ﴿فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ bir gürûhların zümresinde ki sizden esbak geçmişlerdi ﴿مِنْ

﴿الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ bu iki nev'den. ﴿ادْخُلُوا﴾ ﴿فِي النَّارِ﴾ lafzına müte'alliktir. Ya'nî ey muhâtab olan kefere, cinn ve insden geçmiş olan küffârın gürûhlarıyla dûzaha girin. ﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ﴾ Her gâh ki dûzaha bir gürûh girer ﴿لَعَنَتْ أُخْتَهَا﴾ kendüye hem-meşreb olan gürûha la'net eder. ﴿حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا﴾ Ol hadde dek ki kaçan dûzahta cümleleri biri biri ardına erişip karâr dutarlar. ﴿قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ﴾ Sonra girenler evvel girenlerden ötürü derler ﴿رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا﴾ Ey Perverdigârımız, bunlar bizi azdırdılar ﴿فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ﴾ pes kendülere dûzahdan iki kat işkence ver kendüler azgun idiler ve bizi hem azgun ettiler. ﴿قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ Hudâ 'azze ve celle söyler, her bir gürûha iki kat işkence verdim, sâbık olanlara dalâl u idlâl cihetinden ve geride olanlara taklîd u küfrden ötürü. ﴿وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ Velâkin siz bilmezsiz ya'nî biriniz birinizin 'azâbından haberdâr değildir. (38)

﴿وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ﴾ Ve sâbık olanlar sonra gidenlere dediler ﴿فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ﴾ pes size üzerimize hîç bir artukluk olmadı biz ve siz gümrâhlıkta ve istihkâk-ı 'azâbda berâberiz. ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ Pes kazandığınız eşyâ sebebiyle işkencenin çâşnîsin **[141a]** alın. Bu söz muhtemeldir ki sâbık olanlardan sâdır ola ve muhtemeldir ki iki gürûhtan sudûr etmiş ola. (39) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki âyâtımıza tasdîk etmediler ﴿وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا﴾ dahi onlara îmân getirmekten istinkâf edip tekebbür ettiler ﴿لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ﴾ du'âları içün göğün kapuları açılmaz ﴿وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ ve ne behişt-i câvidâna girerler ﴿حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ deve iğnenin deliğine girmeyince ya'nî hergiz cennete girmezler ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ﴾ ve bu mükâfât gibi bî-dîn olanlara mükâfât ederiz. (40) ﴿لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ﴾ Onlara döşenecek nesne dûzahdan olur ﴿وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾ ve üstlerinden onda örtüler olur ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ ve bu gûne sezâ sitem edenlere cezâ veririz. (41) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve şol kimseler ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ bir câna tâkatinde olan nesneden artuk bir şeyle teklîf etmezüz. Bu cümle mübtedâ ile haber arasında mu'terize düşmüştür. ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ Ol mü'min ve sâlih gürûhlar behişt-i câvidân iyeleridir ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişler. (42)

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾ Dahi behiştîlerin sînelerinde olan esbâb-ı 'adâveti taşra kıldık ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ﴾ sürûr u lezzetleri ziyâde olmak içün serâları altından ırmaklar akar ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ ve erbâb-ı behişt menâzillerin gördüklerinde, şiddet-i ferah ve neşâttan dediler, cümle öğmekler ve

kamu medh ü senâ Hudâ'nın zât-ı bâhirü's-sıfâtına mahsûsdur, ﴿الَّذِي هَدَانَا لِهَـذَا﴾ şol Hudâ ki lutf ü keremiyle bizi bir 'amele muvaffak kıldı ki onun mükâfâtı bu gûne mekân oldu ﴿وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ﴾ ve biz kendü kuvvetimizle doğru yolu bulamazdık ﴿لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ Îzid celle ve 'alâ mahz-ı keremiyle bize doğru yolu göstermeseydi, ﴿لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾ tahkîkan ki Perverdigârımızın peygamberleri doğrulukla gelmişlerdi. ﴿وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ﴾ Ve ehl-i behişt nidâ olunur ki bu ol behişttir ki onunla va'd olunurdunuz ﴿أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ettiğiniz güzel a'mâl sebebiyle ona vâris kılındınız. (43)

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ﴾ Ve erbâb-ı behişt olanlar dûzah iyelerin çağırıp **[141b]** dediler, ﴿أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا﴾ 'ale't-tahkîk şân budur ki Perverdigârımız bize va'd ettiği şeyi dürüst bulduk, ﴿فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا﴾ pes Perverdigârınız size va'de verdiği nesneyi dürüst buldunuz mu? ﴿قَالُوا نَعَمْ﴾ Dûzahîler dediler, va'd olunduğumuz şeyi dürüst bulduk, ﴿فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ﴾ pes aralarında bir âvâz edici âvâz etti ki ﴿أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ bilâ-şübhe hâl böyledir ki Hudâ'nın hışm u gazabı küffâr üzeredir. (44) ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kefere ki Hudâ'nın yolundan yüz döndürürler ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ ve ona eğrilik isterler ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ﴾ ve kendüler öbür cihânın olmasın tasdîk etmezler. (45) ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ﴾ Dahi ehl-i behiştin ve ehl-i dûzahın arasında bir perde var ﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ﴾ ve hicâbın yukarısı üzere ehl-i tevhîdden kişiler var ki 'amelde taksîr ettiklerinden ötürü cennetle cehennem arasında habs olundular ﴿يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ ehl-i cennet ve cehennemden her kimseyi 'alâmetleriyle bilirler. ﴿وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾ Ve ehl-i A'râf behiştîlere âvâz ettiler ki ﴿أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ Hudâ'nın tahiyyeti üzerinize olsun ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا﴾ ol hâlde ki ehl-i A'râf behişte girmediler ﴿وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾ ve kendüler ona girmeğe ümîd dutmuşlar. (46)

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ﴾ Ve kaçan gözleri cehennem erbâbı semtine dönmüş kılınır, ﴿قَالُوا﴾ Tanrı'ya sığınıp derler ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ey Perverdigârımız! Bizi sitem eden gürûhla bir mekânda kılma. (47) ﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ﴾ Dahi A'râfda sâkin ol cemâ'at çağırdılar küffârın başlarından bir kişileri ki nişânlarıyla kendülerin bilirler ﴿قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ﴾ onlara dediler mâlı cem' etmeniz sizden bir nesne def' etmedi ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ hakkı kabûl etmekten tekebbürünüz sizden bir şeyi men' etmedi. (48) ﴿أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ Bunlar mıdır şol kimseler ki kasem ederdiniz ki Tanrı kendülere bir ihsân u kerem îsâl et-

mez. Bu makâmda işâret Müslümânların fukarâsınadır. ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ Behişt-i câvidâna girin, ey ehl-i îmânın fukarâsı, ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ﴾ ne üzerinize korku var ﴿وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ ve ne siz gamnâk olursuz. (49) ﴿وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنْ الْمَاءِ﴾ **[142a]** Ve ehl-i cehennem ehl-i behişte çağırdılar ki üzerimize sudan dökün ﴿أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ﴾ yâhûd Tanrı te'âlâ size rızk verdiği şeyden bize verin. ﴿قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Ehl-i cennet onlara bu vech üzere cevâb verdiler ki Hakk te'âlâ behişt-i câvidânın suyunu ve rızkını küfr edenler üzere harâm etti. (50)

﴿الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا﴾ Şol küffâr ki dînlerin beyhûde iş ve oynamak edindiler ﴿وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ ve yakın sağlık kendülerin aldattı ﴿فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ﴾ bu gün cehennemde onları unutulmuş nesne gibi terk ederiz ﴿كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا﴾ niteki bu günlerinin görmesin unuttular ﴿وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾ ve niteki âyâtımızı 'inâd yüzünden inkâr ederlerdi. (51) ﴿وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ﴾ Ve bî-şübhe ki gürûh-i küffâra bir kitâbla geldik ki onun ma'nâların tafsîl edip beyân eyledik ﴿عَلَى عِلْمٍ﴾ keyfiyyet-i tafsîlinde bilgi üzere olduğumuzda ﴿هُدًى وَرَحْمَةً﴾ reh-nümâlık ve Hudâ'nın esirgemesi olduğunda ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk ederler. (52) ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ﴾ Ehl-i küfr bu kitâbın me'âlinden özge bir nesne intizâr etmezler ya'nî Hakk te'âlâ bu kitâb içinde zikr ettiği va'd u va'îdin vukû'un ancak intizâr ederler. ﴿يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ﴾ Ol gün ki va'd u va'îdin âsârı zâhir olur ﴿يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ﴾ söyler şol kimseler ki bundan esbak ol kitâbı terk etmişlerdi ﴿قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾ tahkîkan ki rabbimizin peygamberleri doğrulukla gelmişlerdi. ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا﴾ Pes bize hîç dilekçiler bulunur mu ﴿لَنَا﴾ ki bizim içün dilek edeler? ﴿أَوْ نُرَدُّ﴾ Yâhûd dünyâya dönmüş kılınır mıyız ﴿فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ ki işlediğimiz 'amelden özge bir 'amel işleyelim? ﴿قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ Tahkîkan ki cânların utuzdular ki ömr-i 'azîzi küfrde sarf ettiler ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ ettikleri şey kendülerden zâyi' oldu. Ya'nî ol ümîdleri ki putlar kendülere Tanrı katında şefâ'at ederler, ma'dûm olup kendülere nef' etmedi. (53)

﴿إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârınız sıfât-ı kemâle câmi' olan Hudâ'dır. Şol Hudâ ki gökleri ve yeri altı gün müddetinde yarattı ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra 'arşın îcâdına kasd etti. ﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ﴾ Geceyi gündüz ile örter ve bunun aksi zikr olunmadı, ma'lûm olduğu içün. **[142b]** ﴿يَطْلُبُهُ حَثِيثًا﴾ Gece gündüzü 'acele ile taleb eder. ﴿وَالشَّمْسَ

﴿وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ Ve güneşi ve ayı ve yıldızları yarattı fermânına râm olmuşlar. ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ Âgâh olun ki yaratmak ve buyurmak kendüye mahsûsdur ﴿تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ halkın Perverdigârı olan Hudâ-yı zü'l-celâl vahdâniyyetle ulûhiyyette yücelendi. (54) ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ Perverdigârınıza du'â edin huşû' ve ihfâ hâletinde. Ya'nî du'âyı ettiğiniz mahal feryâd etmen ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze şânuhû du'âda haddi tecâvüz edenleri sevmez. Bu kelâm ile halkı tenbîh etti ki kendülere lâyık olmayan şeyi taleb etmeyeler. Meselâ Müslümâna lâyık değildir ki du'âda rütbe-i enbiyâyı ve göğe 'urûc etmeyi Hudâ'dan isteye. (55)

﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve rûy-i zemînde küfr ü ma'siyetle yaramazlık etmen ﴿بَعْدَ إِصْلَاحِهَا﴾ enbiyânın irsâliyle ve ahkâmın kurulmasıyla düzeldikten sonra. ﴿وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâya du'â edin ol hâlde ki a'mâlinizin 'adem-i kabûlünden korkup makbûl olmasın recâ edesiz ﴿إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنْ الْمُحْسِنِينَ﴾ bî-şübhe kim Tanrı te'âlânın lutf ü keremi eyülere yakındır. (56) ﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ﴾ Ve kendüdür ol Perverdigâr ki yelleri gönderir ﴿بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾ müjde verdikleri hâlde rahmetin ilerüsinde. Bu makâmda rahmetten murâd yağmurdur. Zîrâ bâd-ı sabâ bulutu yerinden kaldırır ve bâd-ı şimâl onu cem' eder ve bâd-ı cenûb damlattırır ve bâd-ı debûr üleştirir ﴿حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا﴾ bir vakte dek ki kaçan bir ağır bulutlar kaldırır ﴿سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ﴾ onu bir ölmüş şehir içün süreriz. ﴿فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ﴾ Pes ol şehre suyu indiririz ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ der-'akab ol su ile meyvelerin her nev'inden çıkarırız. ﴿كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى﴾ Niteki ölmüş zemîni nebâtât ile ihyâ ettik ölmüşleri kubûrdan çıkarıp ihyâ ederiz ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz pend ü nasîhat alıp bilesiz kim zemîni ihyâ etmeğe kâdir olan ölmüşleri zinde kılmaya kâdirdir. (57)

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ﴾ Ve pâk olan zemîn ﴿يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾ otlağı Perverdigârı fermânıyla çıkar ya'nî pâk olan zemîn çok nef'li gâyetle güzel otlak ve yahşi ekin bitirir. ﴿وَالَّذِي خَبُثَ﴾ Ve çirkîn olan zemînin otlağı **[143a]** ﴿لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾ çıkar illâ az ki hîç menfa'ati yoktur. Bu bir misâldir ki Hakk te'âlâ mü'minin ve kâfirin ahvâllerin içinde beyân etti. Bu i'tibâr ile ki mü'minin kalbi güzel yer gibidir ki her ne içinde ekersen yahşi biter ve kâfirin kalbi şûrelü yere benzer içinde bir nesne bitmez ve illâ bir şey biter bir nesneye yaramaz. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki bu mesel ile ahvâli beyân eyledik ﴿نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ delâ'il-i vahdâniyyeti envâ'-ı 'ibârât ile îrâd ederiz ﴿لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ bir gürûha ki Hudâ'nın ni'metlerine i'tirâf edip medh ü senâsın ederler. (58)

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾ Tahkîkan ki biz Hazret-i Nûh'u kendü 'aşîretine gönderdik, tâ ki kendülerin tevhîde da'vet eyleye. ﴿فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Pes söyledi, Ey benim 'aşîretim! Hudâ'ya kulluk edin ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ Ondan özge size hîç ma'bûd yoktur ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ bî-şübhe ben üzerinize bir ulu günün işkencesinden korkarım. (59) ﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ﴾ 'Aşîretinden eşrâf olanlar dediler ﴿إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ tahkîkan biz seni ey Nûh, bir âşikâre azgunlıkta görürüz. (60) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ﴾ Hazret-i Nûh cevâblarında dedi, ey benim gürûhum, bende azgunlık yoktur ﴿وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ velâkin ben halkın Perverdigârından bir gönderilmiş peygamberim. (61) ﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي﴾ Perverdigârımın peygâmların size yetiştiririm ﴿وَأَنْصَحُ لَكُمْ﴾ ve size pend ü nasîhat ederim ﴿وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ dahi vahy sebebiyle Hudâ'nın tarafından bilirim ol şeyi ki siz onu bilmezsiz. (62) Çün Hazret-i Nûh'un kavmi beşer makûlesi Hudâ'nın rusülü olmaklarından ta'accüb edip dedilerdi, Tanrı te'âlâ rusülün göndermesin isteseydi melâ'ike-i kirâmı gönderirdi. Hazret-i Nûh bu sözlerin istib'âd edip üzerlerine inkâr eyledi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu, ﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ âyâ beni tekzîb edip 'aceblendiniz mi ki Rabbinizden size bir pend ü nasîhat geldi ﴿عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ﴾ zümrenizden bir kişinin lisânı üzere ﴿لِيُنْذِرَكُمْ﴾ tâ ki küfr ü ma'siyetin 'âkıbetinden sizi korkuttura ﴿وَلِتَتَّقُوا﴾ ve tâ ki inzâr sebebiyle perhîz edesiz ﴿وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ve şâyed siz ettiğiniz takvâ sebebiyle rahmete mazhar kılınasız. (63) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Pes küffâr Hazret-i **[143b]** Nûh'u yalancı duttular. ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ﴾ Der-'akab kendüyi ve gemide kendüsiyle olan kimseleri garkdan kurtardık ﴿وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ ve vahdâniyyetimize delâlet eden nişânlara ittibâ' etmeyenleri tûfanla iğrâk ettik ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ﴾ bî-şübhe kim kavm-i Nûh bir kör cemâ'at idiler ki delâ'il-i vahdâniyyeti görmezlerdi. (64)

﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾ Dahi 'Âd kabîlesine karındaşları Hazret-i Hûd'u irsâl ettik. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Hazret-i Hûd onlara dedi, ey benim 'aşîretim! Îzid-i zü'l-celâle perestiş edin ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ Ondan özge size hîç bir dürüst ma'bûd yoktur ﴿أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ pes niçün Tanrı'nın 'azâbından sakınmazsız? (65) ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ Tâ'ifesinden küfr eden ekâbir dediler, ﴿إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ﴾ tahkîkan ki biz seni bir 'aklsızlıkda müşâhede ederiz ﴿وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ ve bî-şübhe seni yalancılardan gümân ederiz. (66) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ﴾ Hazret-i Hûd dedi, ey benim gürûhum, bende 'aklsızlık yoktur ﴿وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ velâkin ben 'âlemin Perverdigârından gönderilmiş bir

peygamberim. (67) ﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي﴾ Beni perverde edenin haberlerin size îsâl ederim ﴿وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾ ve ben size hıyânetsiz bir pend vericiyim. (68) ﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Niçün beni tasdîk etmeyip 'aceb ettiniz ki size Perverdigârınızdan bir pend geldi ﴿عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ﴾ sizin cinsinizden bir kişinin lisânı üzere ﴿لِيُنْذِرَكُمْ﴾ tâ ki 'ukûbet-i ilâhiyyeden sizi korkutdura ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ﴾ Ve yâd edin ol vakti kim Hazret-i Nûh'un kavmi helâk olduktan sonra sizi yerlerinde kâ'im-i makâm kıldı ﴿وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً﴾ ve hilkatinizde size bir kuvvet ve kâmet artırdı. ﴿فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ﴾ Pes Hudâ'nın ni'metlerin hâtıra getirin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ tâ ki siz ni'metleri zikr etmekle 'azâbdan kurtulasız. (69) ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ﴾ Ol kavm Hazret-i Hûd'a dediler, âyâ sen bize onunla geldin ki Îzid-i zü'l-celâle yalnız 'ibâdet edelim ﴿وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾ ve pederlerimizin 'ibâdet ettikleri eşyâyı terk edelim? Bu iş aslâ **[144a]** vücûda gelmez ﴿فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا﴾ pes 'azâbından bize va'd ettiğin nesneyi bize getir ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer sözünde gerçek söyleyenlerden idin. (70) ﴿قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ﴾ Hazret-i Hûd 'aleyhisselâm onlara dedi, tahkîkan kim Perverdigârınız tarafından üzerinize bir 'azâb ve hışm düşdü, ﴿أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ﴾ âyâ benimle mücâdele edermisiz bir adlarda ya'nî bir eşyâda ki siz ve pederleriniz onlara ad kodunuz? ﴿مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Hakk celle ve 'alâ onların 'ibâdeti câ'iz olmağa aslâ bir hüccet ve delîl indirmedi. ﴿فَانْتَظِرُوا﴾ Pes 'azâbın nüzûlüne muntazır olun ﴿إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾ ki bî-şübhe ben sizinle intizâr edenlerdenim. (71)

Mervîdir ki kavm-i 'Âd Yemen iklîminde düşen Ahkâf nâm kumlu yerlerde olurlardı. Âyînleri putların 'ibâdeti olmağla Hakk te'âlâ onlara Hazret-i Hûd'u mürsel kıldı, tâ ki kendülerin Hudâ'nın 'ibâdetine sevk edip putların perestişinden ferâgat edeler. Da'vete şurû' edicek sözüne kulak dutmayıp habâsetlerin artırdılar. Hakk celle ve 'alâ üzerlerine üç sene kaht musallat eyledi ondan 'ibret almayıp fesâda musırr oldular. Çün ol 'asrlarda de'b böyle idi ki bir kavm üzere kaht musallat olıcak Mekke-i Mükerreme'ye varıp istiskâ ederlerdi. Cemâ'at-i mezbûre şiddet-i kahttan yetmiş kimesneyi aralarında intihâb edip onlara Kayl bin 'Atr[288] nâm kimseyi ve Hazret-i Hûd'a îmân getiren Mersed'i re'îsler dikip istiskâ içün Mekke'ye gönderdiler. Kaçan Mekke-i Mükerremeye vürûd ettiler, Mekke-i Mükerreme'nin sükkânı olan 'Amâlika onlarla olan müsâhereleri hase-

288 Kaynaklarda Kayl bin Asr (قيل بن عثر) şeklinde geçmektedir.

biyle mezbûrlara ikrâm-ı tâmm edip kemâ yenbagî tevkîr ettiler. Mekânlarında mahfûz oldukları cihetten bir ay mikdârı onda meks edip evkâtların yemekte ve içmekte ve çeng ü çegânede[289] geçirdiler. Ba'dehû 'Amâlika'nın re'îsi Mu'âviye geldikleri maksaddan kemâl-i tegâfüllerin müşâhede edicek tûl-i ikâmetlerinden ve kesret-i masraftan kendüye sû-i zanları olmamak içün çengîlere sipâriş eyledi ki gûyâlık arasında bu kemâl-i tegâfüllerine müş'ir birkaç beyt îrâd edeler. Onlar dahi onun fermânına imtisâl edip bu iki beyti îrâd ettiler.

الا يا قيل ويحك قم فهينم
لعل الله يسقينا الغماما

فيسقى ارض عاد ضن عادا
قد امسوا ما يبينون الكلاما[290]

[144b] Bu kelâmı işittiklerinde kendülere bir inzi'âc hâsıl olup geldikleri maksada mübâşeret ettiler. Hazret-i Mersed onlara dedi, vallâhi du'ânız size bir fâ'ide vermez mâdâm ki Hazret-i Hûd 'aleyhisselâma îmân getirmezsiz. Dönüp Mu'âviye'ye dediler, bunı alıko bizimle gelmesin. Zîrâ bu Hazret-i Hûd'a tâbi' olup âyînimizi terk etti. Mu'âviye Hazret-i Mersed'i istiskâya çıkmaktan men' etti. Kayl kalan nefer ile istiskâya çıkıp du'âsında dedi, yâ ilâhî, kavm-i 'Âd'ı suvar, niteki bundan esbak kendülerin suvardın. Hemân üç bulut beyâz ve kırmızı ve siyâh peydâ olup gök semtinden bir sadâ geldi ki ey Kayl, sana ve 'aşîretine bunların birin ihtiyâr et. Dedi, siyâh bulutu isterim ki onun suyu çoktur. 'Ale'l-fevr ol bulut kavm-i 'Âd semtine teveccüh eyledi ondan bir şiddetli bî-endâze rüzgâr çıktı ki insânı mekânından kaldırıp yere çalıp helâk ederdi. Onunla îmân getirmeyenler helâk olup Hazret-i Hûd 'aleyhisselâm ve etbâ'ı necât buldu. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ Pes kendüyi ve kendüsiyle hem-dîn olanları kurtardık ﴿بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴾ bizden sudûr eden lutf u ihsân sebebiyle. ﴿وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve nişânlarımıza ittibâ' etmeyenlerin enselerin kestik ya'nî küffârı dipten kırdık. ﴿وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾ Ve kavm-i 'Âd Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Hûd'un risâletine tasdîk ediciler değil idiler. (72)

﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾ Dahi kabîle-i Semûd'a birâderleri Sâlih'i peygamberlikle irsâl eyledik. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Hazret-i Sâlih mürsel olıcak dedi, ey

289 Müzikli eğlence.

290 Ey Kayl! Kalk ve dua et, umulur ki Allah bulutla yağmur gönderir ve Âd'ın arzını sular. Çünkü Âd'ın söz söyleyecek hali kalmadı.

benim 'aşîretim! Hudâ-yı zü'l-celâle perestiş edin, ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ Ondan özge size aslâ bir dürüst ma'bûd yoktur. Mervîdir ki Hazret-i Sâlih 'aleyhisselâm, Semûd kabîlesin da'vet ettiği mahal kendüyi tekzîb edip nübüvvetine delâlet eder bir mu'cize kendüsinden istediler. Hazret-i Sâlih onlara dedi, ne gûne mu'cize istersiz? Dediler, 'îdimizde sahrâya çıkarız, sen dahi bizimle çık. Ol mekânda biz putlarımıza du'â edelim ve sen Tanrı'na du'â eyle. Her kimin du'âsı hayyiz-i kabûle geçer metbû' olup bakıyye-i halk ona tâbi' olsunlar. Mahall-i ma'hûda hulûl edicek cümle 'îdgâha çıkıp putlarına du'â etmeğe şurû' **[145a]** eylediler. Her çend ki onlardan bir şey istediler, onlardan icâbet zâhir olmadı. Ba'dehû Cünda' bin 'Amr ki ol kabîlenin eşrâfından idi, sahrâda düşmüş Kâsibe nâm bir taşa işâret edip dedi, ey Sâlih, bize bu taştan bir büyük, çok tüylü, gebe olmuş deve çıkar. Hazret-i Sâlih 'aleyhisselâm onlara buyurdu, eğer hâhişiniz üzere Tanrı te'âlâ kudret-i kâmilesiyle size bu taştan bir deve çıkarır, ne edersiz? Dediler, seni tasdîk edip Hudâ'ya 'ibâdet ederiz. Ve bu sözü eymân-ı mugalliza ile te'kîd ettiler. Hazret-i Sâlih 'aleyhisselâm iki rek'at namâz kılıp Cenab-ı zü'l-celâlden niyâz etmeğe başladı. Hemân ol dem ma'hûd olan taş yarılıp hâhişlerine göre bir deve ondan çıktı. Der-'akab kendüye mânend bir yavru doğurdu. Cünda' bin 'Amr bu mu'cizeyi müşâhede edicek 'inâyet-i rabbaniyye ile îmân getirdi. Bakıyye-i eşrâf-ı Semûd, bâdiye-i inkârda sergerdân kaldılar. Hazret-i Sâlih onlara hitâb etti, niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[291] ﴿قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Tahkîkan Perverdigârınızdan size bir mu'cize geldi ki kemâl-i kudretine ve nübüvvetimin sıhhatine delîldir. ﴿هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ﴾ Bu taştan çıkan Tanrı'nın devesidir ﴿لَكُمْ آيَةً﴾ sizin içün bir ulu mu'cize ﴿فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ﴾ pes onu koyun Tanrı'nın zemîninde ot yesin ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ﴾ ve onu bir yaramazlıkla değmen ﴿فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ki ona değmeniz sebebiyle sizi bir derdlü işkence alır. (73)

﴿وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ﴾ Ve yâda getirin ol vakti ki 'Âd kabîlesi helâk olduktan sonra onların bedeline sizi câ-nişîn kıldı ﴿وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ ve Hicr nâm mekânda size yer verdi, ﴿تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا﴾ mülâyim yerlerinden kerpiç ve taş edip köşkler binâ edersiz ﴿وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا﴾ ve dağları hânelere evirirsiz. ﴿فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ﴾ Pes Hudâ'nın ni'metlerin hâtıra getirin ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ ve yeryüzünde müfsid olduğunuz hâlde yaramaz-

291 el-Beyzâvî, I/346-347.

lıkla sa'y etmen. (74) ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ 'Aşîretinden serkeşlik ve tekebbüre tâlib olan eşrâf dediler ﴿لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا﴾ bî-çâre kılınan kimselere, ﴿لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ﴾ onlardan îmâna gelenlere istihzâ tarîkiyle dediler, ﴿أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ âyâ **[145b]** siz bilir misiz ki Hazret-i Sâlih Perverdigârından gönderilmiştir? ﴿قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ Müstez'af olan gürûh onlara cevâb verip dediler, 'ale't-tahkîk biz îmân getirmişiz ol şeye ki Hazret-i Sâlih onunla gönderildi. (75)

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ Serkeşlik eden gürûh dediler, ﴿إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾ tahkîkan biz küfr etmişiz ol nesneye ki siz ona îmân getirdiniz. Menkûldür ki nâkanın de'bi bu idi ki kavm-i Semûd'un içmelerine mu'ayyen olan kuyunun suyun iki günde bir içerdi. Bundan gâyetle sıkılmışlardı, zîrâ deve suların içtiği gün suyu dağ başından getirmeğe muhtâc olurlardı. Bu iş kendülere gâyetle düşvâr oldu. Dahi nâka-i mezbûre yaz faslında dağ başında otlardı, davarları ondan korkmağla dereye firâr ederlerdi ve kış faslında dere içinde otlamağla davarları dağ başına kaçarlardı. Bu dahi kendülere bir müşkil iş olmuş idi, zîrâ davarları otlağın katlinden gâyetle zebûn oldu. Ba'dehû Kuzâr bin Sâlif[292] nâm kimse ve Musadda'[293] birkaç neferle devenin katline mübâşeret ettiler, niteki tafsîli inşâallâhu'l-Melikü'l-'Azîz beyân olunur. (76) ﴿فَعَقَرُوا النَّاقَةَ﴾ Pes kavm-i Semûd'un bir kaçı deveyi sinirlediler ﴿وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ﴾ ve Perverdigârlarının fermânından serkeşlik ettiler. ﴿وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا﴾ Ve dediler, ey Sâlih, 'azâbdan bize va'd ettiğin şeyi bize getir, ﴿إِنْ كُنتَ مِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ eğer gönderilmiş peygamberlerden idin. (77) ﴿فَأَخَذَتْهُمْ الرَّجْفَةُ﴾ Der-'akab kendülerin zelzele alıp ﴿فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾ meskenlerinde yüzleri üzere kapanmış sabâhladılar. (78) ﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ﴾ Pes Hazret-i Sâlih onlardan yüz çevirip gitti ﴿وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي﴾ ve üzerlerine tehassür yüzünden dedi, ey benim 'aşîretim, bî-şübhe ki ben Rabbimin peygâmını size yetiştirdim ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ﴾ ve size pend verdim ﴿وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ﴾ velâkin siz pend verenleri sevmezsiz. (79)

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ Dahi Hazret-i Lût'u mürsel kıldık ol vakt ki aralarında ikâmet eden Mü'tefikât nâm köylerin halkına dedi ﴿أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ﴾ niçün gâyetle yaman olan işe mübâşeret edersiz ﴿مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ الْعَالَمِينَ﴾ size ol işle hîç bir kimse sebkat etmedi halkdan? (80) ﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ

292 Bazı kaynaklarda Kudâr bin Sâlif (كدار بن سالف) şeklinde geçmektedir.

293 Başı ağrımış anlamına geliyor.

﴿دُونِ النِّسَاءِ﴾ **[146a]** Tahkîkan siz mübâh olan karıların mübâşeretinden tecâvüz edip habâset-pezîr olan nefslerinizin ârzûsu içün erkeklere gelirsiz. Bu husûsta aslâ 'özrünüz yoktur ﴿بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ﴾ belki siz hudûdu tecâvüz etmiş bir gürûhsuz. (81) ﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ﴾ Ve mezbûrların cevâbı bir şey olmadı ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ﴾ illâ biri birilerine demeleri kim Lût ve etbâ'ını köyünüzden çıkarın. ﴿إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾ Tahkîkan onlar bir âdemîlerdir ki bed fi'lden nefslerin pâk tutarlar ya'nî bizimle ol fi'lde ittifâk etmezler.

Mervîdir ki Hazret-i Lût 'aleyhisselâm kaçan 'ammisi Hazret-i İbrâhîm'le iklîm-i 'Irâk'dan hicret etti, Hakk te'âlâ kendüyi Şâm zemîninde düşen Sodom nâm köy ve kurbunda olan dört köyün halkına mürsel kıldı, tâ ki kendülerin hakka da'vet edip nâ-ma'kûl işlerden men' ede. yiğirmi dört yıl mikdârı kendülerin da'vet eyledi sözüne kulak dutmadılar 'âkıbet Hakk te'âlâ kendülerin ihlâk etti ve Hazret-i Lût 'aleyhisselâmı ve etbâ'ını belâdan kurtardı, niteki buyurdu. (82) ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ﴾ Pes Hazret-i Lût'u ve kendüye îmân getirenleri 'azâbdan kurtardık ﴿إِلَّا امْرَأَتَهُ﴾ ancak karısı ﴿كَانَتْ مِنْ الْغَابِرِينَ﴾ mekânlarında kalıp helâk olanlardan idi. Zîrâ ol bed zâd küfri saklayup küffârı Hazret-i Lût üzere inkâr etmeğe iğvâ ederdi. (83) ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا﴾ Ve üzerlerine bir 'aceb yağmur yağdırdık ve o taş idi ki başları üzere yağdı. ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ Bak günâhkârların sonu niçe oldu? (84)

﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmın oğlu Medyen'in evlâdına, karındaşları Hazret-i Şu'ayb'ı mürsel kıldık. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Dedi, ey benim 'aşîretim, Hudâ-yı zü'l-celâle perestiş edin ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ Ondan gayrı size hîç bir hakk ma'bûd yoktur. ﴿قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Tahkîkan Perverdigârınızdan size bir mu'cize geldi ya'nî ol mu'cize ki kendüye verildi ve o ne olduğu Kur'ân'da zikr olunmadı ﴿فَأَوْفُوا الْكَيْلَ﴾ pes ölçmek âletini tamâm edin ﴿وَالْمِيزَانَ﴾ ve dartmak âletini dahi ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ﴾ ve halka hukûkların tamâm edâ edin ondan bir şey eksik etmen. ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve zemînde küfr ü hıyânetle yaramazlık etmeğe sa'y etmen ﴿بَعْدَ إِصْلَاحِهَا﴾ Peygamberlerin irsâliyle ve kütübün inzâliyle zemîn düzeldikten sonra. **[146b]** ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Söyle kim işin işlemesi size yeğrekdir ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i tasdîk idiniz. (85)

﴿تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ﴾ Ve her yolda oturman ﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ﴾ ol hâlde ki korkutdurup Tanrı'nın yolundan men' edersiz, şol kimseyi ki ona tasdîk getirdi. ﴿وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ Ve Tanrı'nın yoluna eğrilik taleb edersiz

ki şübheler îrâd etmekle halkı azdırırsız ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا﴾ ve yâda getirin ol vakti ki bir az gürûh idiniz ﴿فَكَثَّرَكُمْ﴾ pes Hakk te'âlâ sizi çok etti ki mâlınıza ve evlâdınıza bereket saldı. ﴿وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ Ve bakın sizden esbak olan müfsidlerin sonu nice oldu? (86) ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ﴾ Ve eğer sizden bir gürûh gönderildiğim şeye îmân getirdiler ﴿وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا﴾ ve bir gürûh îmân getirmediler ﴿فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا﴾ pes intizâr edin Hudâ 'azze ve celle aramızda hükûmet edince ki muhikk olanlara mubtıllar üzere nusret vere ﴿وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ ve kendüdür hükm edenlerin yeğreği. (87) ﴿قَالَ الْمَلَأُ Aşîretinden tekebbüre tâlib olan a'yân dediler ﴿لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا﴾ elbette seni ey Şu'ayb, ve seninle îmân getirenleri köyümüzden çıkarttırırız ﴿أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا﴾ yâhûd âyînimize dönersiz.

Bilinmek gerek ki Hazret-i Şu'ayb 'aleyhisselâm onların âyîninde değil idi tâ ki ona döne zîrâ enbiyâ-i 'izâm hazerâtı âyin-i bâtıl üzere olmaları mutlaka muhâldir. Lâkin cemâ'at ferd üzere tağlib olunmakla kavmine lâyık olan hitâbla kendüsi ve kavmi muhâtab olundular ve bu sebebden cevâbların bu minvâl üzere verdi. ﴿قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ﴾ Hazret-i Şu'ayb 'aleyhisselâm dedi, âyîninize döner miyiz ve eğer ona dönmeğe kerâhat edicilerdik? Ya'nî nice âyînînize dâhil oluruz ve hâlbuki biz ona girmek istemezüz. (88) ﴿قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Tahkîkan kim Tanrı te'âlâ üzere kendümizden yalan peydâ etmiş oluruz ﴿إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ﴾ âyînimize dönersen ﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا﴾ ol vaktten sonra ki Tanrı te'âlâ bizi ondan kurtardı ﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا﴾ ve bir vaktte bize sahîh u câ'iz olmaz ki küfrün milletine dönelim ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا﴾ meğer ol vakt ki bizi perverde **[147a]** eden Hudâ mürted olduğumuz isteye. ﴿وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ Perverdigârımızın dânişi her nesneyi kâbildir ﴿عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا﴾ Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd ettik. ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ﴾ Ey Hudâvendimiz, aramızda ve 'aşîretimizin arasında doğrulukla hükûmet eyle ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾ ve sen hükûmet edenlerin yeğreğisin. (89)

﴿وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ Dahi kabîlesinden küfr eden ekâbir, esâgire dediler ﴿لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا﴾ kasem olsun ki eğer Şu'ayb'a tâbi' olursuz ﴿إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾ bî-şübhe siz ol mahal utuzucularsız. (90) ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾ Der-'akab kendülerin zelzele alıp şehirlerinde yüzleri üzere kapanıp helâk oldular. (91) ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾ Şol kimseler ki Hazret-i Şu'ayb'ı tasdîk etmediler, gûyâ ol şehirde ikâmet etmediler ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ﴾ Hazret-i Şu'ayb'ı tekzîb edenler kendüler utuzanlar

idiler. (92) ﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي﴾ Pes Hazret-i Şu'ayb onlardan yüz döndürüp dedi, ey benim 'aşîretim! Hudâ'ya kasem ki Perverdigârımın haberlerin size yetiştirdim ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ﴾ ve size pend verdim. Bu sözleri üzerlerine gâyetle hüznü olduğu ecilden te'essüf edip dedi. Ba'dehû kendü nefsi üzere inkâr edip söyledi ﴿فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾ pes niçe ben bir bî-dîn gürûh üzere gamnâk olayım. (93)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ﴾ Ve bir köyde hîç bir peygamber göndermedik ﴿إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ illâ ki ol köy halkın darlıkla ve hastalıkla giriftâr ettik ﴿لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾ tâ ki onlar niyâz edip tezellül edeler. (94) ﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ﴾ Sonra bedlik yerine eyüliği bedel verdik ﴿حَتَّى عَفَوا﴾ ol vakte dek ki mâl ve ricalleri çok oldu. ﴿وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ﴾ Ve dediler 'ale't-tahkîk pederlerimize yamanlık ve şâdlık değdi. Ya'nî ni'metleri ve nikmetleri Tanrı tarafından görmeyip derler zamânenin de'bi budur ki gâh halkına eyülikle mu'âmele eder ve gâh yaramazlıkla. Ve zamân-ı sâbıkta pederlerimizin başına gelen mihnet ve cefâ ve ettikleri zevk u safâ buna şâhiddir. ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً﴾ Pes kendülerin 'ale'l-fevr aldık ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler 'azâbın vukû'unu bilmezler ve 'azâbın bu gûne vâki' olması insâna katı düşvâr gelir. (95) ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ Ve bî-şübhe ki köyler halkı **[147b]** îmân getirip küfr ü ma'siyetten perhîz etseydiler ﴿لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ elbette üzerlerine hayrât açardık gökten ve yerden ya'nî rızkı üzerlerine tevsi'a edip her taraftan onu kendülere müyesser kılardık ﴿وَلَكِنْ كَذَّبُوا﴾ velâkin peygamberleri yalancı dutdular. ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ Pes kendülerin mu'âhaze kıldık küfr ü me'âsîden kazandıkları şey sebebiyle. (96)

﴿أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى﴾ Bu cümle mâ-kablinde mezkûr olan ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ﴾ cümlesi üzere ma'tûfdur ve aralarında mezkûr olan şart ve cevâb cümle-i mu'terizedir. Pes ma'nâ-yı kelâm böyle olur ki ol 'azâb vâki' olduktan sonra köyler halkı emîn oldular mı ondan ki ﴿أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا﴾ azâbımız gele kendülere gece vaktinde ﴿وَهُمْ نَائِمُونَ﴾ ol hâletde ki kendüler yatmışlardır. (97) ﴿أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾ Dahi köyler halkı emîn oldular mı 'azâbımızın gelmesinden kendülere kuşluk vaktinde ol hâlde ki kendüler oynarlar. (98) ﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ﴾ Ol 'ukûbet muhakkak olduktan sonra köyler halkı Hudâ'nın mekrinden emîn oldular mı? ﴿مَكْرَ اللَّهِ﴾ Bendenin müstedrec[294] olması-

294 Tuzağa düşmüş, sıkıntıyla imtihan.

na ve bilmediği yerden alınmasına isti'âredir. ﴿فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ ki Tanrı'nın mekrinden bir kimse emîn olmaz meğer utuzmakla muttasıf olan gürûh. (99) ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا﴾ Dahi şol kimselere ki zemîne erbâbından sonra vâris olurlar âşikâre olmadı mı ki ﴿أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ şân budur ki isteseydik günâhları sebebiyle kendülere değerdik? Ya'nî ettikleri günâhların sezâsın verip mu'âkab ederdik niteki ümem-i sâbıkayı günâhlarıyla mu'azzeb kıldık ﴿وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ ve gönülleri üzere mühr vr-duk ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ki kendüler i'tibâr ve te'emmül işitmesin işitmezler. (100)

﴿تِلْكَ الْقُرَى﴾ Ol köyler ki zikri sebkat etti ﴿نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا﴾ üzerine onların haberinden okuruz. ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Hûd ve Sâlih ve Lût gibi mezkûr olan ümmetlerin peygamberleri kendülere mu'cizelerle geldiler. ﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا﴾ Pes olmazdı ki kendülere rusül geldikten sonra îmâna geleler ﴿بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾ ol şeyin sebebiyle ki rusül gelmeden esbak tekzîb ederlerdi. Ya'nî hemîşe küfr üzere müdâvim idiler **[148a]** îmâna gelmeye liyâkatleri yok idi. ﴿كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ﴾ Niteki güzeşte olanların gönülleri üzere Hakk te'âlâ mühr urdı hâlâ olan küf-fârın gönülleri üzere Hakk te'âlâ mühr urur ki aslâ mu'cizât kendülere te'sîr etmez. (101) ﴿وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾ Dahi güzeşte olan gürûhların çoğuna peymâna vefâ etmesin hîç bulmadık ﴿وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾ ve tahkîkan ki çokların hadden tecâvüz edicilerden bulduk. (102)

﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا﴾ Bu mezkûr olan peygamberlerden sonra Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâmı verdiğimiz mu'cizelerle gönderdik ﴿إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ Mısr hâkimine ve onun a'yân-ı devletine. ﴿فَظَلَمُوا بِهَا﴾ Pes ol âyâta sitem ettiler ki onları tasdîk edecek yerde tekzîb ettiler. ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ Pes bak nice oldu bedlik edenlerin sonu? (103) ﴿وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm dedi, ey Fir'avn, 'ale't-tahkîk halkın Perverdigârından sana gönderilmişim. (104) ﴿حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾ Sezâvârım onun üzere ki haktan özge Tanrı te'âlâ üzere demeyem ﴿قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ bî-şübhe kim rabbinizden size bir delîl ile geldim ﴿فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ pes benimle evlâd-ı Ya'kûb'u yolla, tâ ki pederlerinin vatanı olan arz-ı mukaddeseye gideler. Ve onları Fir'avn kullar edinmiş idi ve işlerin-de onları istihdâm eder idi. (105) ﴿قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ﴾ Fir'avn-i şakî dedi, eğer seni gönderen Perverdigârdan bir delîl ile gelmiş idin ﴿فَأْتِ بِهَا﴾ onu getir ya'nî onu katımda hâzır et, tâ ki sıdkın onunla zâhir ola ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

eğer ettiğin da'vâda erbâb-ı sıdktan idin. (106) ﴿فَأَلْقَى عَصَاهُ﴾ Bu kelâmdan sonra Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm değneğini salup ﴿فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ﴾ hemân ol değnek hâli âşikâre bir ejdehâ oldu ki hîç bir ferd ejdehâ olmasında şekk etmez. (107)

Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm 'asâsını saldı, ağzın açmış bir ejdehâ oldu ki iki çenesinin arası seksen arşun mikdârı göründü. Alt çenesin yere ve üst çenesin Fir'avn kasrının küngüresi[295] üzere kodu sonra Fir'avn semtine müteveccih oldu. Fir'avn bu hâli müşâhede edicek hades ederek firâr edüp etrâfında olan halk dahi kaçışdılar. Kesret-i izdihâmdan ol gün yiğirmi beş bin âdem **[148b]** helâk oldular. Ba'dehû Fir'avn-ı bî-'avn na'ra etti ki yâ Mûsâ, seni gönderen Hudâ'ya sana kasem veririm ki bunu bizden kaldıra ki seni tasdîk edip Benî İsrâ'îl'i seninle yollarım. Pes Hazret-i Mûsâ ejdehânın kafasına yapışup 'ale'l-fevr değnek oldu. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm Fir'avn'a bir mu'cize dahi gösterdi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[296] ﴿وَنَزَعَ يَدَهُ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ dest-i şerîfin koltuğu altından çıkardı, ﴿فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾ der-'akab ol mahal dest-i şerîfi gâyetle ak nümâyân oldu bakanlara. Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâmın levn-i şerîfi esmer idi ammâ ol mahal ki mübârek elin koltuğunun altına koyup çıkarırdı, bir gûne nûraniyyetle çıkardı ki şu'â'ı güneşin şu'â'ına galebe ederdi.[297] (108)

﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ Fir'avn'ın etbâ'ından eşrâf olanlar dediler, tahkîkan Hazret-i Mûsâ sihrde gâyetle dâniş sâhibi bir câdûdur. Bu sözü Fir'avn'ın sözünü tasdîk u takrîr etmek içün dediler. Zîrâ sûre-i Şu'arâ'da bu kelâm ona mensûbdur. (109) ﴿يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ﴾ Sizi ey Kıbtîler, zemîninizden çıkartmak ister, ﴿فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾ pes ne gûne şey fermân edersiz? (110) ﴿قَالُوا أَرْجِهِ﴾ Dediler, onun işin te'hîr et ﴿وَأَخَاهُ﴾ ve karındaşı Hârûn'u dahi ﴿وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ ve şehirlere yığıcılar yolla. (111) ﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ Fenn-i sihrde her dâniş iyesi câdûyı sana getirsinler. Ba'dehû Fir'avn a'vânını seheranın ardına yolladı. (112) ﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ﴾ Ve câdûlar Fir'avn'ın huzûruna geldiler ﴿قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ dediler, tahkîkan bize ulu ücret var ﴿إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ eğer biz Mûsâ üzere galebe edenler idik. (113)

---

295 Kubbenin en yüksek yeri, tepesi.

296 el-Beğâvî, III/262-263.

297 el-Beyzâvî, I/354.

﴿قَالَ نَعَمْ﴾ Fir'avn dedi, size ulu ücret var ﴿وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ dahi 'ale't-tahkîk siz bana mukarreblerdensiz.

Ba'dehû Hazret-i Mûsâ'yı Fir'avn istedi ve bir mu'ayyen vakt ta'yîn etti ki içinde sehera ile münâzara ede. Pes sehera bir haylî değnek ve ip cem' edip vakt-i mu'ayyen hulûl edicek yetmiş bin sâhir bir tarafta durup edeb tarîkiyle dediler, ey Mûsâ, sen mi evvel salarsın yâ biz? Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (114) ﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ﴾ Sehera dediler, ey Mûsâ, yâ sen değneğini salasın yâ biz kendümiz değneklerimizi ve iplerimizi salanlar olalım. (115) ﴿قَالَ أَلْقُوا﴾ Hazret-i Mûsâ **[149a]** 'aleyhisselâm kerem ve müsâmaha cihetinden seheraya dedi, siz salın, ﴿فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ﴾ âletlerin saldıklarından sonra halkın gözlerin sihr ettiler ki kendülere bir sûretler gösterdiler kim hakîkatte aslı yoktur ﴿وَاسْتَرْهَبُوهُمْ﴾ ve halkı korkutmağa tâlib oldular ﴿وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾ ve bir ulu câdûkârlıkla geldiler. (116) ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى﴾ Ve Hazret-i Mûsâ'ya biz ferişte ile haber saldık ki ﴿أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ﴾ sen değneğini sal, der-'akab Hazret-i Mûsâ değneğini salup bilâ-fasıla bir ejdehâ olup ﴿فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ pes ol mahal ılan olan değnek tezvîr ettikleri eşyâyı yuttu. (117)

Mervîdir ki kaçan ol ağaçları ve ipleri cümle yutdı hâzır olanlara yüzün çevirdi, 'ale'l-fevr firâr ettiler ve izdihâmdan haylî kimse helâk oldu. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ, onun kafasına yapışup ke'l-evvel bir değnek oldu, ﴿فَوَقَعَ الْحَقُّ﴾ pes hak sâbit oldu ﴿وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve işledikleri şey bâtıl oldu.[298] (118) ﴿فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾ Pes ol mekânda Fir'avn ve etbâ'ı mağlûb olup hôr ve zelîller şehre döndüler. (119) ﴿وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾ Ve câdûlar secdeye vardıklarında yüzleri üzere kapanmış kılınup (120) ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ dediler halkın Perverdigârına tasdîk getirdik. (121) ﴿رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ﴾ Bu iki 'azîzin Perverdigârı. (122) ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ﴾ Fir'avn seheraya dedi, Mûsâ'ya tasdîk getirdiniz mi ben size izn vermeden evvel? ﴿إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ﴾ Tahkîkan ki bu iş tedbîrli işdir ki siz ve Mûsâ mahall-i ma'hûda çıkmazdan evvel onu şehirde tedbîr ettiniz ﴿لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا﴾ tâ ki şehirden iyelerin çıkarttırasız. Ya'nî bu işi fakat bu maksad içün ettiniz ki Mısr şehrinin sükkânı olan Kıbt tâ'ifesin ondan çıkarıp şehri Benî İsrâ'îl içün yalnız kıla. ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ Pes 'ale't-tahkîk ettiğiniz işin âkıbetin görürsüz. Bu kelâm mücmelen bir tehdîddir, tafsîli budur. (123)

---

298 el-Beyzâvî, I/355.

﴿لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ﴾ Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı keserim ﴿مِنْ خِلَافٍ﴾ her taraftan birer 'uzvu ya'nî sağ taraftan bir el ve sol semtten bir ayak yâ ber-'aks ﴿ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ sonra sizi kamu dâra çekerim. (124) ﴿قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ﴾ Câdûlar ona cevâb verip dediler, 'ale't-tahkîk biz Perverdigârımız tarafına **[149b]** dönücüleriz. Pes senin tehdîd ve tahvîfinden bâkîmiz yoktur. (125) ﴿وَمَا تَنقِمُ مِنَّا﴾ Ve sen bizden bir şeyi 'ayb etmezsin ﴿إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا﴾ meğer bu şey ki Perverdigârımızın nişânlarına îmân getirdik ﴿لَمَّا جَاءَتْنَا﴾ kaçan bize onlar geldi. Ve hakîkatü'l-hâl o 'ayb değildir, belki 'ayn-ı fahrdır. Ba'dehû sehera Fir'avn'la hitâb etmekten yüz çevirüp Hudâ-yı zü'l-celâle münâcât edüp dediler. ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ Ey Hudâvendimiz, üzerimize bir katlanmak dök, tâ ki musîbet deminde cez' etmeyelim ﴿وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ ve sana mutî' u münkâd olduğumuz hâlde rûhumuzu kabz et. (126) ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Dahi Mısr hâkiminin cemâ'atinden olan a'yân hâkimlerine dediler ﴿أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Mûsâ'yı ve 'aşîretin kor musun tâ ki yeryüzünde bedlik edeler ﴿وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ﴾ ve tâ ki seni ve sana mensûb olan ma'bûdları terk ede?

Ba'zı akvâlde bu gûne sâbit olmuştur ki Fir'avn kendü sûretine mânend putlar peydâ edip halka 'ibâdet ettirirdi. Pes nazm-ı kerîmde vâki' olan *âlihe*den murâd onlardır. ﴿قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ﴾ Fir'avn dedi, yakında onların erkek uşakların öldürürüz ve dişi evlâdların sağ koruz, niteki bundan esbak ederdik ﴿وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ﴾ ve bî-şübhe biz üstlerine galebe edicileriz. (127) ﴿قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Kaçan Fir'avn'dan bu kelâm sâdır oldu, Hazret-i Mûsâ kendü 'aşîretine tesellî vermek içün dedi ﴿اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا﴾ Îzid-i müte'âlîden yardım isteyip sabr edin kim ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ﴾ bilâ-şübhe zemîn Hudâ'ya memlûktür ﴿يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ onu mîrâs kılar istediği kimseye kullarından ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve zafer ve nasr me'âsîden perhîz olanlaradır. (128) ﴿قَالُوا﴾ Benî İsrâ'îl dediler, ﴿أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا﴾ sitem görmüş kılındık sen bize mürsel olmadan evvel ﴿وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا﴾ ve sen bize geldikten sonra ol sitemi üzerimize i'âde etmek ister. ﴿قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, şâyed rabbiniz düşmanınızı nâbûd kıla ﴿وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ ve sizi Mısr zemîninde yerlerine halîfe kıla ﴿فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ ki baka niçe işlersiz ya'nî tâ'at u ma'siyetten işlediğiniz eşyâyı görüp ona göre **[150a]** size cezâ verir. (129)

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ﴾ Dahi kasem olsun ki Fir'avn'ın tevâbi'in kıtlıklarla aldık ya'nî kıtlık yıllarıyla onları mübtelâ kıldık ﴿وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾

dahi meyvelerin bir mikdârın eksik etmekle mübtelâ kıldık ﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tâ ki onlar mütenebbih olup küfr ü me'âsîden ferâgat edeler. ﴿فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ﴾ Pes kaçan kendülere eyülik gelir ﴿قَالُوا لَنَا هَـٰذِهِ﴾ derler, bu bizim içündür ve biz buna müstehakkız. ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ﴾ Ve eğer kendülere bir bedlik değer ﴿يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ﴾ Hazret-i Mûsâ'ya ve kendüsiyle olanlara şe'âmeti nisbet ederler. ﴿أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ﴾ Âgâh olun ki bundan özge bir nesne yoktur ki onlara değen hayrın ve şerrin sebebi ﴿عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı katındadır ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin çokları bilmezler ki her şeyin olması Îzid-i zü'l-celâlin irâde-i 'aliyyesine bağlıdır. (131) ﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ﴾ Ve âl-i Fir'avn dediler, i'tikâdın hasebiyle mu'cize makûlesinden kankı şeyi ki katımıza getirirsin ﴿لِتَسْحَرَنَا بِهَا﴾ tâ ki bizi onunla meshûr kılasın? ﴿فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ Elbette biz sana tasdîk getiriciler değiliz. (132)

﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ﴾ Bu kelâmı dediklerinden sonra üzerlerine yağmur yolladık bir mertebede ki mekânların ve ekinlerin kapladı ﴿وَالْجَرَادَ﴾ ve çekirgeyi dahi üzerlerine musallat kıldık ﴿وَالْقُمَّلَ﴾ ve kanatsız çekirgeyi dahi ﴿وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ﴾ ve kurbağaları ve kanı. Mervîdir ki üzerlerine bir şiddetlü karanlıkta sekiz gün yağmur yağdı ki hânelerine su dolardı bir hadde dek ki boğazlarına varınca suda durdular. Ve hâlbuki Benî İsrâ'îlin evleri onların evleriyle karışık idi bir katre su onlara girmedi. Ve tarlaları üzere su bindi ki içinde tasarruf etmekten kendülerin men' ett ve bu hâl bir hafta mikdârı dâ'im oldu. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ'ya dediler, Perverdigârına du'â eyle bu belâyı bizden kaldırsın, biz sana îmân getiririz. Hazret-i Mûsâ Cenab-ı Rabbü'l-'İzzet'e niyâz edüp ol belâyı kendülerden zâ'il kıldı. Ve kendülere o denlü otluk ve ekin bitti ki onun gibi görülmemiştir ve îmâna gelmediler. Der-'akab Hakk te'âlâ üzerlerine çekirgeyi musallat kıldı ki ekinlerin ve meyvelerin yedi ba'dehû kapıların ve donların yemeğe şurû' etti. Yine Hazret-i Mûsâ'ya **[150b]** teveccüh ettiler. Hazret-i Mûsâ Hudâ'ya tazarru' edip sahrâya çıktı ve değneğiyle maşrık u magrib semtine işâret edip cümle çekirge ol semtlere yüz tuttu. Bunu dahi müşâhede ettiklerinden sonra küfr üzere musırr oldular. Ba'dehû Îzid-i zü'l-celâl üzerlerine kanatsız çekirgeyi musallat kıldı ki ol çekirgeden bâkî olan eşyâyı yedi, bir hadde dek ki donları arasına girip dizlerin emerdi. Yine Hazret-i Mûsâ'ya teveccüh ettiler. kendülerden 'ahd ü peymân aldı ki îmâna geleler. Pes du'âya başladı, Hakk te'âlâ onu kendülerden def' etti, yine peymânların bozdular. Der-'akab üzerlerine kurbağayı musallat kıldı bir mertebede ki bir

ta'âmı ve bir donu açmazlardı illâ onun içinde kurbağa bulurlardı. Yine Hazret-i Mûsâ'ya teveccüh ettiler, onu dahi kendülerden def' etti. Ve yine küfre müdâvemet ettiler. Ondan sonra Hakk te'âlâ kendülerin kan ile mübtelâ kıldı ki cümle suları kan oldu bir gâyete dek ki İsrâ'îlî ile Kıptî suyla dolmuş bir çanak üzere müctemi' olurlardı, İsrâ'îlî tarafından su 'alâ hâlihî kalırdı ve Kıptî semtinden kan olurdu. Ve Kıptî İsrâ'îlî'nin ağzından su emerdi, ağzında kan olurdu.[299] ﴿آيَاتٍ مُفَصَّلاَتٍ﴾ Ol hâlde ki mezbûr olan âyât bir âşikâre nişânlardır. ﴿وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾ Pes ol âyâta îmân getirmekten yüz çevirdiler ﴿فَاسْتَكْبَرُوا﴾ ve onlar ehl-i 'inâd bir gürûh idiler. (133)

﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمْ الرِّجْزُ﴾ Ve kaçan Fir'avnîler üzere 'azâb düşdü ﴿قَالُوا يَا مُوسَى﴾ dediler, ey Mûsâ! ﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Perverdigârına bizim içün du'â et ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ ol nesne ile ki katında 'ahd etti ve o nübüvvettir ya'nî nübüvvet sırrıyla rabbine du'â eyle ki ki 'azâbı bizden kaldıra. ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ﴾ Hudâ'ya kasem eğer bizden 'azâbı kaldırırsan ﴿لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ﴾ elbette sana tasdîk getiririz ﴿وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ve bî-şübhe seninle Ya'kûb uşakların göndeririz. (134) ﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ﴾ Pes ol vakt ki kendülerden 'azâbı kaldırdık bir mahalle dek ki kendüler ona yetişicilerdir ﴿إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ 'ale'l-fevr kendüler ettikleri 'ahd ü peymânı bozdular. (13) ﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ﴾ Pes onlardan intikâm almak istedik, der-'akab kendülerin deryâda gark eyledik ﴿بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ **[151a]** ol sebeble ki onlar nişânlarımıza tasdîk etmediler ﴿وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ ve onlardan bî-haber idiler. (136)

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ﴾ Ve şol gürûha ki zebûn kılınmışlardı, temlîk ettik ﴿مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا﴾ zemîn-i Şâm'dan şark tarafında ve garb tarafında olan mekânları ﴿الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ şol mekânlar ki kesret-i ma'îşetle içinde bereket saldık. ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ve Perverdigârının güzel va'desi tamâm oldu Ya'kûb'un uşakları üzere kendülere olunan va'd husûle geldi ﴿بِمَا صَبَرُوا﴾ ma'siyetler üzere ettikleri sabr sebebiyle. ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ﴾ Ve Mısr pâdişâhı ve etbâ'ı 'imâretlerden yaptıkları eşyâyı vîrâne kıldık ﴿وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ dahi Hâmân yaptığı sarh gibi mürtefi' kıldıkları binâları vîrâne kıldık. (137) Bu mahalle dek Fir'avn'a vâki' olan ahvâl beyân olundu ve bundan sonra mezkûr olan kelâm Benî İsrâ'îl ol âyât-ı 'izâmı müşâhede ettiklerinden sonra ihdâs ettikleri nâ-ma'kûl işleri beyân eder, tâ

299 el-Beyzâvî, I/357.

ki Server-i Kâ'inât'a kavminden çektiği zahmetlerden tesliye hâsıl ola ve ehl-i îmân nefslerinden gaflet etmeyeler. ﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ﴾ Ve Ya'kûb uşakların selâmetle deryâdan geçirdik ﴿فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾ pes bir gürûh üzere geçtiler ki kendülere mahsûs bir putlar üzere mukîm olup onlara 'ibâdet ederler. Mervîdir ki ol putların kılığı buzağu kılığıydı. ﴿قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَنَا إِلَهًا﴾ Dediler, ey Mûsâ, bize bir ma'bûd kıl ya'nî bize bir timsâl et ki ona perestiş edelim ﴿كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ niteki ol kavme timsâllerinden ma'bûdları var ki onlara 'ibâdet ediyorlar. ﴿قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, tahkîkan ki siz bir nâdân gürûhsuz. (138)

﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ﴾ Bî-şübhe kim bunlar tedmîr ve nâbûd olmuştur ol şeyi ki kendüler içindedirler ya'nî Hakk sübhânehû te'âlâ bunların dînini yıkıp putların ma'dûm kılar ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve işledikleri nesne muzmahildir.[300] Ya'nî putlara ettikleri 'ibâdet ol kasdla ki kendülere ondan bir nef' hâsıl ola, nefsü'l-emrde onu tevbîh bî-fâ'ide ve bî-netîcedir. (139) ﴿قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا﴾ Hazret-i **[151b]** Mûsâ, Benî İsrâ'îl'e tevbîh edip dedi, âyâ Tanrı'dan özge mi size ma'bûd isteyem ﴿وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve hâlbuki kendüsi 'asrınızın halkı üzere sizi niçe ni'metlerle mahsûs kıldı? (140) ﴿وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ﴾ Dahi yâda getirin ol vakti ki sizi Fir'avn'ın etbâ'ından kurtardık ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ işkencenin yamanını size datdırırlar ﴿يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ﴾ erkek evlâdınızı öldürürler ﴿وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾ ve karılarınızı sağ korlar. ﴿وَفِي ذَلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ Ve ol 'azâbda size Perverdigârınızdan bir ulu mihnet var. (141)

Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm Benî İsrâ'îl'e Mısr'da va'de verdi ki Fir'avn helâk olduktan sonra kendülere Hudâ'dan bir kitâb getire ki içinde evâmir ve nevâhî mübeyyen ola. Fir'avn helâk olduktan sonra Îzid-i Müte'âlî'den ol kitâbı istedi, kendüye fermân etti kim otuz gün oruç tuta. Onu edâ edicek ağzının kokusu kendüye kerîh geldi, onu def' etmek içün misvâk isti'mâl etti. Melâ'ike-i kirâm kendüye dediler, bundan esbak ağzından misk râyihasın koklardık, onu misvak ile def' ettin. Pes Hakk te'âlâ kendüye emr etti ki on gün dahi oruç duta. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'ya otuz gece va'de verdik ﴿وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ﴾ ve ol otuzu on gece ile itmâm eyledik. ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ Pes Perverdigârının vakti ki ona mukarrer kılmıştı, kırk geceye erişip tamâm oldu. ﴿وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ

300 Perişan olan, mahv.

﴿هَـارُونَ﴾ Ve Hazret-i Mûsâ karındaşı Hârûn'a dedi, ﴿اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي﴾ 'aşîretimde sen benim kâ'im-i makâmım ol ﴿وَأَصْلِحْ﴾ ve umûrlarında kâbil-i ıslâh olan şeyi ıslâh et ﴿وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ ve yaramaz olanların yoluna peyrevlik etme. (142)

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا﴾ Dahi kaçan Hazret-i Mûsâ ta'yîn ettiğimiz vakte mahsûs geldi ﴿وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ ve Perverdigârı kendüsiyle söyleşti ya'nî sözünü ona vâsıtasız işitdirdi ﴿قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey Perverdigârım! Kendüni bana göster ki bakayım ya'nî beni sana bakmaktan mütemekkin et, tâ ki baş gözüyle seni göreyim. ﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ Hakk te'âlâ buyurdu, sen beni göremezsin ﴿وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ﴾ velâkin dağa bak **[152a]** ﴿فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ﴾ pes eğer yerinde kaldıysa ﴿فَسَوْفَ تَرَانِي﴾ bî-şübhe sen beni görürsün. ﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ﴾ Pes kaçan Perverdigârı dağa 'azametini gösterdi ﴿دَكًّا﴾ onu pâre pâre dökülmüş kıldı ﴿وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا﴾ ve Hazret-i Mûsâ gördüğü şeyin heybetinden bî-hôd düştü. ﴿فَلَمَّا أَفَاقَ﴾ Pes ol mahal ki ayaklandı ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ dedi, nâ-şâyeste evsâftan seni münezzeh ederim ey Perverdigârım! ﴿تُبْتُ إِلَيْكَ﴾ İznsiz su'âl üzere tecerrî etmekten sana rücû' edip peşîmân oldum ﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ben 'azamet ve celâline tasdîk edenlerin evveliyim. (143)

﴿قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي﴾ Hudâ 'azze ve celle dedi, ey Mûsâ, 'ale't-tahkîk ben seni halk üzere bergüzîde kıldım peygâmlarla ve sözümle ya'nî Tevrât'ın icrâın sana vermekle ve seninle ben söyleşmekle seni hem-'asrın olanlar üzere ıstıfâ ettim. ﴿فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ﴾ Pes risâletten sana verdiğim nesneyi al ﴿وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ ve ni'met üzere şükr edenlerden ol. (144) ﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Ve kendüye tahtalarda yazdık umûr-i dîniyyede her lâzım olacak nesneden ﴿مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾ cârr ve mecrûrdan bedeldir ya'nî elvâhda her nesneyi yazdık pendlerden ve ahkâmın tafsîlinden. Bilinmek gerek kim elvâhın 'adedinde ihtilâf olunmuştur. Bir kavlde yedi ve bir kavlde on yedidirler. Ve kankı nesneden olduğunda dahi akvâl-i müte'addide vardır eşheri budur ki yeşil zümürrüdden idi. ﴿فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ'ya dedik, elvâhı cidd-i tâm ile al ﴿وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا﴾ ve cemâ'atine söyle, elvâh içinde olan ahkâmın yeğreğiyle 'amel etsinler ya'nî ruhsatlara tetebbu' edip vâcibâtı terk etmesinler, ﴿سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ﴾ yakında size gösteririm hudûdu tecâvüz edenlerin mekânın. (145)

﴿سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ Bî-şübhe ki âfâk u enfüste mevzû' olan nişânlarımda döndürürüm şol kimseleri ki rûy-i zemînde

nâ-hak yere tekebbür ederler ya'nî gönüllerin kör ederiz ki âyâta te'emmül edip i'tibâra almazlar. ﴿وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا﴾ Ve eğer her mu'cizeyi görürler onu tasdîk etmezler ﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ﴾ ve eğer hidâyet tarîkin görürler **[152b]** onu yol edinmezler ﴿لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ ve ﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ eğer azgunluk yolun görürler onu tarîk edinirler. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Bu hâl onlara ol cihetten oldu ki onlar sözlerimizi yalan tuttular ﴿وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ ve onlardan gaflet etmişlerdi hîç onları fehm etmezlerdi. (146) ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ﴾ Dahi şol kimseler ki âyâtımızı ve öbür cihânın görmesin tekzîb ettiler ﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ bu cihânda ettikleri a'mâl bâtıl oldu ki aslâ onlarla müntefi' olmazlar, ﴿هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bir şey ile mükâfât olunmazlar illâ ol şeyle ki kendüler işlerdi. (147)

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'nın cemâ'ati kendüsi mîkâta gittikten sonra edindiler ﴿مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا﴾ Kıbtîlerden isti'âre ettikleri altun avadanlığından[301] bir beden-i bî-rûh buzağu ﴿لَهُ خُوَارٌ﴾ öküz âvâzı gibi ona bir âvâz var. Mervîdir ki kaçan Benî İsrâ'îl Hazret-i Mûsâ ile Mısr'dan çıkmak istediler, Kıbt gürûhundan 'âriyet tarîkiyle bir mikdâr altun avadanlığın aldılar. Deryâyı 'ûbur ettiklerinden sonra ol huliyy makûlesi ellerinde kaldı. Kaçan Hazret-i Mûsâ Tûr'a gitti, Sâmirî Hazret-i Hârûn'a gelip dedi, yâ nebiyyallâh, Benî İsrâ'îl'in elinde olan Kıbtîlerin altun âlâtı kendülere harâmdır. Pes Hazret-i Hârûn fermân etti kim cümle altun cem' olunup Sâmirî yanında emânet tarîkiyle vaz' oluna. Ba'dehû ondan buzağu kılığında bir timsâl yaptı ve ona bir hîle düzdi ki içinden öküz sadâsı gibi bir sadâ çıkardı. Ve bir kavlde kaçan Hazret-i Cibrîl Fir'avn ve etbâ'ını gark etti, bir kısrağa binmişti, Sâmirî ol kısrağ bastığı yerden bir avuç toprak alup bile getirmiş idi. Ol mahal ki buzağuyu peydâ etti, ol topraktan onun ağzına salıp hayâta geldi. Benî İsrâ'îl bu hâli müşâhede ettiklerinde ona 'ibâdet ettiler.[302] ﴿أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا﴾ âyâ bakıp görmezler mi ki ol buzağu ne kendülerle söyleşir ve ne kendülere doğru yol gösterir? ﴿اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴾ Onu ma'bûd edindiler ve hâlbuki onu ma'bûd edinmelerinde onlar sitemkâr idiler. (148)

﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ﴾ Ve ol vakt ki nedâmet ve peşîmânlık ellerinde düşmüş **[153a]** oldu. Bu kelâm lügat-ı 'Arabiyyede şiddet-i nedâmetten kinâyetti

---

301 Avdanlık: Bir işi yapmak, bir aracı onarmak içün kullanılan âlet takımı.

302 el-Beyzâvî, I/361.

zîrâ peşîmân olan kimse elini ısırır, pes eli içinde ısırmak eseri düşmüş olur. ﴿وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا﴾ Ve bildiler kim 'ale't-tahkîk kendüler azgun olmuşlardır ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا﴾ dediler, bî-şübhe Perverdigârımız bizi esirgeyip günâhımızı 'afv etmezse ﴿لَنَكُونَنَّ مِنْ الْخَاسِرِينَ﴾ elbette utuzanlardan oluruz. (149) ﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ﴾ Dahi kaçan Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm kendü cemâ'atine döndü ﴿غَضْبَانَ أَسِفًا﴾ hışm-gîn ve endûh-nâk olduğu hâlde ﴿قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي﴾ dedi, bana yaman kâ'im-i makâmlık ettiniz ben gittikten sonra. Halkı buzağunun 'ibâdetinden men' etmediniz mi ﴿أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ﴾ niçün Perverdigârınızın fermânını sebkat edüp nâ-tamam bıraktınız? ﴿وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ﴾ Ve hamiyyet-i dîn içün elvâhı bıraktı ﴿وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ﴾ ve karındaşının başı saçına yapıştı ﴿يَجُرُّهُ إِلَيْهِ﴾ ol hâlde ki mu'âtebe tarîkiyle kendü semtine çeker. ﴿قَالَ ابْنَ أُمَّ﴾ Hazret-i Hârûn dedi, ey anam oğlu, ﴿إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي﴾ bî-şübhe kim Benî İsrâ'îl beni zebûn gördüler ﴿وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي﴾ ve yaklaştı ki beni öldüreler ya'nî taksîri bana nisbet etme ki ben cemî' cidd ü cehdimi bezl ettim bir hadde dek ki beni kahr edüp öldüre yazdılar. ﴿فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ﴾ Pes düşmanları benim ihânetim sebebiyle sevindirme ya'nî bana bir iş işleme ki düşmanların sevinmesine bâ'is ola ﴿وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ve beni sitemkâr olan gürûh ile kılma ya'nî gûsâle-perestlerin zümresinden beni ma'dûd kılma. (150)

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey Perverdigârım, bana ve birâderime mağfiret et ﴿وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ﴾ ve lutf ü merhametinde bizi dâhil kıl ﴿وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve sen esirgeyenlerin ziyâde esirgeyicisisin. (151) ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler buzağuyu ma'bûd edindiler ﴿سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ yakında onlara Perverdigârlarından bir hışm değer ﴿وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ve karîb olan sağlıkta hôrluk dahi kendülere değer ve o, üzerlerine vaz' olunan cizyedir ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ﴾ ve bu mükâfât gibi yalan bağlayanlara mükâfât **[153b]** ederiz. (152) ﴿وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا﴾ Dahi şol kimseler ki günâhları işlediler, pes ol günâhların vukû'undan sonra peşîmân olup îmân getirdiler ﴿إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe ki Perverdigârın tevbeleri vâki' olduktan sonra günâhların setr edip kendülerin bir hôş esirger. (153) ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ﴾ Ve kaçan Hazret-i Mûsâ'dan hışm sâkin oldu ﴿أَخَذَ الْأَلْوَاحَ﴾ saldığı tahtaları aldı ﴿وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ﴾ ve onun yazılmasında doğru yolu göstermek ve hayr u salâha irşâd etmek var ﴿لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴾ şol kimseler içün ki Perverdigârlarından havf ederler. (154)

﴿وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ cemâ'atinden yetmiş kişi intihâb etti, mukarrer kıldığımız vakt içün. Mervîdir ki Hakk te'âlâ kendüye fermân etti kim kavminden yetmiş kişi bile Tûr Dağı'na getire. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ on iki sıbttan altışar adam intihâb etti, yetmiş üzere iki âdem arttı. Hazret-i Mûsâ onlara dedi ki aranızdan iki âdem geriye dönsün. Aralarında münâfese vâki' oldu ol cihetten ki her bir ferdleri geriye dönmek istemezdi. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ dedi, sizden her kim kalursa gidenin sevâbı gibi kendüye hâsıl olur. Pes Yûşa' ve Kâlib hazretleri kaldılar, kalan gürûh Hazret-i Mûsâ ile dağa gittiler. Ol mahal ki dağa yaklaştılar, dağı bulut kapladı. Hazret-i Mûsâ kendülerle bulut arasına girdi. Ve kamuları secdeye vardıla ve Hakk te'âlâ Mûsâ ile söyleşdiğini işittiler. Sonra ol bulut mürtefi' oldu, Hazret-i Mûsâ'ya dönüp dediler, biz sana îmân getirmezüz, Hudâ'yı âşikâre görmeyince. Bu kelâm kendülerden sâdır olıcak kendülerin sâ'ika alıp yandırdı. Hazret-i Mûsâ bu hâlden muzdarib olup niyâza şurû' eyledi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[303] ﴿فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ Pes ol mahal ki kendülerin sâ'ika alıp yandırdı ﴿قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey Perverdigârım, isteseydin bu günden esbak bunları ve beni nâbûd kılardın, ﴿أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا﴾ âyâ bizi nâbûd kılar mısın bizden olan süfehânın işi sebebiyle? Bu kelâmdan fehm olunur ki **[154a]** rü'yeti tâlib olan ba'zılarıydı, cümleleri değil. ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ﴾ Bu hâl bir şey değil illâ senin ibtilâ etmen ki kendülere sözünü işittirdik, tâ ki görmene tâlib oldular. ﴿تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ﴾ Onunla istediğin kimseyi gümrâh kılarsın ﴿وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ﴾ ve istediğin kimseye doğru yol gösterirsin. ﴿أَنْتَ وَلِيُّنَا﴾ Sen işlerimize müstevlî olansın ﴿فَاغْفِرْ لَنَا﴾ pes bize mağfiret eyle ﴿وَارْحَمْنَا﴾ ve bizi esirge ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾ ve sen mağfiret edenlerin yeğreğisin. (155)

﴿وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ Ve bu cihânda bize bir eyülik yaz ki güzel ma'îşete ve tâ'at işlemesine muvaffak olalım ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânda dahi bize eyülik yaz ki cennete dâhil olalım. ﴿إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾ Tahkîkan ki biz senin tarafına tevbeyle döndük. ﴿قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ﴾ Hakk te'âlâ buyurdu, 'azâbımın şânı budur ki istediğim kimseyi onunla değerim ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ve rahmetimin şânı budur ki her nesneyi sığadı ya'nî dünyâda mü'min ve kâfir onunla behreyâb olur. ﴿فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ Pes bilâ-şübhe

303 el-Beyzâvî, I/363.

âhirette onu yazdım şol kimselere ki küfr ü meâ'sîden perhîz edip mâl-ı zekâtı edâ ederler ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ dahi rahmetimi yazarım şol kimselere ki kendüler âyâtımıza inanırlar. (156) ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ﴾ Onlar şol kimselerdir ki bu evsâfla muttasıf olan peygambere peyrevlik ederler ﴿الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ﴾ şol peygamber ki onlar onun vasfını katlarında Tevrât ve İncîl'de yazılmış bulurlar. ﴿يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنْ الْمُنكَرِ﴾ Eyülik işlemesiyle kendülere fermân eder ve bedlik işlemesinden kendülerin men' eder. ﴿وَيُحِلُّ لَهُمْ الطَّيِّبَاتِ﴾ Ve üzerlerine harâm kılınan şuhûm gibi pâkîze eşyâyı kendülere helâl eder ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمْ الْخَبَائِثَ﴾ ve üzerlerine kan ve lahm-ı hınzîr gibi eşyâyı harâm eder. ﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ﴾ Ve kendülerden ağır yükleriin kaldırır ﴿وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ ve üzerlerine vaz' olunan bendleri dahi kaldırır. Ya'nî Hazret-i Mûsâ, 'asrında üzerlerine olan tekâlîf-i şâkkayı kaldırır 'amd ve hatâ olan katlde ta'yîn-i kısâs ve tevbede katl-i nefs gibi ve bunların emsâli. ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ﴾ Pes şol kimseler ki Server-i Kâ'inât'a îmân getirip **[154b]** kendüyi ta'zîm ettiler ﴿وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ﴾ ve ona yardım edip nübüvvetle inen nûra ya'nî Kur'ân ittibâ' ettiler ﴿أُوْلَئِكَ هُمْ الْمُفْلِحُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir rahmete mazhar olup 'azâbdan kurtulanlar. (157)

﴿إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ﴾ Söyle yâ Muhammed, Ey âdemoğulları! ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Tahkîkan ki ben Hudâ'nın gönderilmişiyim size kamu ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ beni cümle âdem evlâdın hakka devet etmeğe mürsel kıldı, sâ'ir rusül gibi değilim ki bir gürûha gönderilmiş olayım. ﴿الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Şol Hudâ ki gökler ve yerin pâdişâhlığı kendüye mahsûsdur ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ kendüsinden özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur, ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ cisme rûh verir ve bedeni bî-rûh kılar. ﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ﴾ Pes Hudâ'ya ve bu evsâfla muttasıf olan rasûlüne îmân getirin ﴿وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ ve ona peyrevlik edin şâyed siz doğru yolu bulasız. (158) ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ﴾ Ve Hazret-i Mûsâ'nın 'aşîretinden bir gürûh var ki doğru sözle halka tarîk-i müstakîmi gösterirler ﴿وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ve halk arasında onun sebebiyle kükûmetde 'adl ederler. (159) Ve bunlardan murâd ehl-i kitâbdan îmân getürenlerdir, Abdullâh bin Selâm ve ashâbı gibi.

﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ﴾ Dahi Benî İsrâ'îl'i biri birinden mümtâz pâreler kıldık ﴿اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا﴾ on iki kabîle ﴿أُمَمًا﴾ gürûh gürûh. ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذْ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ﴾ Ve Hazret-i Mûsâ'ya ferişte ile haber gönderdik ol vakt ki Tîh sahrâsında 'aşîreti kendüsinden su istedi, ﴿أَنْ اضْرِب بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾ değneğinle taşı ur. Pes

değneğiyle taşı urdı ﴿فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ der-'akab ondan on iki göz su açılıp aktı ﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ her kabîle içecek mekânların bildi. ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ﴾ Ve üzerlerine bulutu sâyebân kıldık, tâ ki güneşin harâretinden kendülerin saklaya. ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾ Ve üzerlerine kudret helvâsın ve bıldırcın kuşun indirip dedik ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ size rûzî kıldığımız eşyânın pâkîzelerinden yeyin. ﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ Ve ol ni'am-ı celîleyi inkâr etmekleriyle bize sitem etmediler ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin **[155a]** onlar kendü cânlarına sitem ederlerdi. (160)

﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ﴾ Ve yâd et ol vakti ki Benî İsrâ'îl'e denildi, bu köyde ya'nî Beytü'l-Makdis'te süknâ edin ﴿وَكُلُوا مِنْهَا﴾ ve onun meyvelerinden ve hubûbundan yeyin ﴿حَيْثُ شِئْتُمْ﴾ kankı mekânda ki istersiz. ﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ Ve söylen maksadımız günâhlarımızın mağfiretleridir. ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ Ve kapuya girin secde ettiğiniz hâlde, ﴿نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ﴾ günâhlarınızı size yarlıgarız. ﴿سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾ Bilâ-şekk eyülik işleyenlere sevâbı ziyâde ederiz. (161) ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ﴾ Pes onlardan sitem edenler kendülere söylenen sözden özge bir söz tebdîl edip dediler ki *hıtta* yerine istihzâ tarîkiyle *hıntatün hamrâ* söylediler. ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ﴾ Pes üzerlerine gökten bir 'azâb indirdik ettikleri sitem sebebiyle. (162) ﴿وَاسْأَلْهُمْ﴾ Ve ehl-i kitâbdan sor ﴿عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ şol köyün ahvâlinden ki deryâya yakın idi ﴿إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ﴾ kaçan şenbe gününde Tanrı'nın hudûdunu tecâvüz ederlerdi ﴿إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ﴾ ol vakt ki balıkları kendülere gelirdi ﴿يَوْمَ سَبْتِهِمْ﴾ şenbeyi ta'zîm ettikleri günde ﴿شُرَّعًا﴾ suyun yüzü üzere zâhir olduklarında. ﴿وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ﴾ Ve ol gün ki ta'zîminde me'mûr değil idiler, ya'nî şenbeden mâ'adâ günlerde kendülere gelmez. ﴿كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ Bu gûne belâ ile onları mübtelâ kıldık, hudûdu tecâvüz ettiklerinden ötürü. (163)

﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ﴾ üzere ma'tûftur. Ya'nî dahi ehl-i kitâbdan ma'hûd köyün ahvâlinden sor şol vakt ki ol köy halkından bir gürûh söyledi, ya'nî onda olan sulehâ biri birine dedi, ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا﴾ niçün bir gürûha pend verirsiz ki ﴿اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle kendülerin nâbûd kılıcıdır ﴿أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ yâ kendülerin bir şiddetlü işkence ile ta'zîb edicidir? ﴿قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ﴾ Dediler, Perverdigârınıza 'özr getirmek içün ya'nî ma'rûfla emr etmek ve münkerden nehy etmek üzerimize lâzımdır. Pes bunlara biz pend veririz, tâ ki 'indallâh ma'zûr olalım ﴿وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ve şâyed onlar bu ef'âlden sakınalar. (164)

﴿فَلَمَّا نَسُوا﴾ Pes ol vakt ki unuttular ﴿مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ ol şey ki onunla pend verildiler yannî sulehâ onlara verdikleri pendi onlar unutduklarında, ﴿أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنْ السُّوءِ﴾ bedlikten men' edenleri kurtardık ﴿وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ﴾ **[155b]** ve sitem edenleri bir katı işkence ile aldık ﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ettikleri fisk sebebiyle. (165) ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ﴾ Pes ol vakt ki men' olundukları şeyin terkinden tekebbür edip vaz geçmediler ﴿قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ onlara dedik Hudâ'nın rahmetinden dûr olmuş maymûn olun. Mervîdir ki kaçan sulehâları ıslâhlarından nâ-ümîd oldular kendülerle süknâyı ikrâh edip aralarında bir dîvâr çekip her fırka 'alâ haddihî bir yerde oldular. Ba'dehû sulehâ bir gün gördüler ki fesekadan bir kimse taşraya çıkmadı. Dediler, elbette onlara bir hâl olmuştur ki kendülerden bir kimse görünmedi. Pes üzerlerine girip gördüler ki kamuları maymûn kılığında olmuşlardır. Ve ekâriblerinden olanlarından bir ferdlerin bilmediler. Velâkin maymûnlar onları bilip etrâflarında bükâ ederek dolaşıp ve yüzlerin gömleklerine sürüp koklamağa başladılar. Ondan sonra üç gün bu sûretde yaşayıp helâk oldular.[304] (166)

﴿وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Perverdigârın bildirdi, ya'nî kasem etti ki ﴿لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ elbette Yehûd üzere kıyâmet gününe dek gönderir ﴿مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ şol kimseyi ki kendülere işkencenin yamanını datdırır, katl ve iclâ'-i vatan ve cizye vermekleri gibi. Mervîdir ki Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmdan sonra Hakk te'âlâ üzerlerine Buhtünnasr'ı musallat etti ki mekânların vîrân edip cenge kâdir olan kişilerin kırdı ve evlâdların ve karıların esîr etti ve üzerlerine her sâl Mecûs tâ'ifesine cizye vermelerin kânûn etti. Ve onu Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem meb'ûs olana dek edâ ederlerdi. Ondan sonra Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem kendülere işlediğini işledi. Ba'dehû üzerlerine cizyeyi vaz' etti ve vermesi kıyâmete dek kendülerden münfek olmaz.[305] ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın tîz 'ukûbetlüdür ki dünyâda onları mu'âkab kıldı ﴿وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve bî-şübhe kendüsi tevbe edene gâyetle mağfiret edip esirger. (167) ﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا﴾ Ve Yehûd tâ'ifesin rûy-i zemînde gürûh gürûh ayırdık tâ ki hîç şân u şevketleri olmaya. ﴿مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ﴾ Onların bir mikdârı güzel 'amellüdür ki Hazret-i Mûsâ'nın dînin tagyîr etmediler. ﴿وَمِنْهُمْ

304 el-Beyzâvî, I/367.

305 el-Beyzâvî, I/367.

﴿دُونَ ذَلِكَ﴾ Ve onların bir mikdârı onlardan alçaktırlar ve onlar kefere ve feseka olanlardır. ﴿وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ Ve ni'metlerle ve nikmetlerle tecrübe gibi bir mu'âmele onlara ettik **[156a]** ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ tâ ki onlar ettikleri ef'âlden peşîmân olup tevbe edeler. (168)

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾ Pes mezkûr olanlardan sonra bir bî-hayr gürûh vücûda geldi ki ﴿وَرِثُوا الْكِتَابَ﴾ Tevrât'ı pederlerinden mîrâs aldılar ya'nî pederlerinden Tevrât'ı öğrendiler. ﴿يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى﴾ Bu alçak metâ'ı alırlar ya'nî dünyâ-yı deniyyenin hutâmına rağbet edip alırlar ve o, hükûmette aldıkları rüşvetlerdir. ﴿وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا﴾ Ve derler yakında bize mağfiret olunur. ﴿وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ﴾ Ve hâlbuki eğer ol alçak metâ' gibi kendülere bir metâ' gelir, onu alırlar ya'nî ümîd-i mağfiret ederler bâ-vücûd ki rüşvet alması üzere musırrdırlar. ﴿أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ﴾ Âyâ Tevrât'ta mezkûr olan peymân üzerlerine alınmadı mı ki ﴿أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾ Tanrı te'âlâ üzere doğrudan özge bir nesne söylemeyeler? ﴿وَدَرَسُوا مَا فِيهِ﴾ Ve Tevrât içinde olan eşyâyı okudular ve bu hükm içinde mezkûrdur. ﴿وَالدَّارُ الْآخِرَةُ﴾ Ve sonki sarây ﴿خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ perhîz edenlere yeğrekdir, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün te'emmül edip fehm etmezsiz kim âhiretin metâ'ı dünyâ-yı deniyyenin metâ'ından gâyetle yahşidir? (169) ﴿وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ Ve şol kimseler ki kitâba yapışıp namâzı edâ ederler ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴾ bî-şübhe kim biz onlardan eyülik edenlerin ücretin yitirmezüz. (170)

﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ Ve yâd et ol vakti ki dağı mekânından koparıp Yehûd üstüne kaldırdık ﴿كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ﴾ gûyâ ki dağ, başları üzere bir sâyebândır ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾ ve bildiler ki dağ üzerlerine düşücüdür. ﴿خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ Ve onlara dedik, size verdiğimiz kitâbı cidd ü cehd ile alın ﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ ve içinde olan emr ve nehyi yâd edin ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ tâ ki siz a'mâl-i kabîhadan perhîz edesiz. Mervîdir ki kaçan Benî İsrâ'îl'e Hakk te'alâ Tevrât'ın ahkâmını gönderdi, ağır oldukları içün kabûlünden ibâ ettiler. Hakk te'âlâ fermân etti kim Tûr Dağı üstlerine kaldırıp kendülere denile, eğer Tevrât'ın ahkâmın kabûl etmezsiz, dağ üzerinize düşer.[306] (171)

﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Perverdigârın âdemoğullarından çıkarttı ﴿مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ arkalarından evlâdların **[156b]** ﴿وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ ve cânları üzere kendülerin güvâh dutup dedi; ﴿أَلَسْتُ

306 el-Beyzâvî, I/367.

﴿قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا﴾ Söylediler, belâ, nefsimiz üzere şâhid olduk ki bizi 'ademden îcâd eden sensin." *Medârik*'te getirdiler ki ahz-i mîsâk 'âlemin halkından sonra ve Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm cennete girmeden evvel vâki' oldu, bu vech üzere ki Hakk te'âlâ Hazret-i Âdem'in arkasından gelecek evlâdı cennetin kapısı önünde vâki' olan sahrâda küçük karıncalar gibi çıkarıp yaydı. Ba'dehû kendülere hayât ve 'akl ve nutk verip üzerlerine rubûbiyyetini 'arz etti. Onlar dahi rubûbiyyetine mukırr u mu'terif oldular.[307] ﴿أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ sadr-ı âyette mezkûr olan ﴿أَخَذَ﴾ lafzına 'illettir. Ya'nî sizden 'ahd ü peymânı aldı tâ kim demeyesiz 'ale't-tahkîk biz rubûbiyyetin vahdâniyyetinden bî-haber idik. (172) ﴿أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ﴾ Ve tâ ki demeyesiz, bundan özge bir şey yoktur ki pederlerimiz bizden esbak şirk ettiler ﴿وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve biz onlardan sonra oğullar idik ve onlara iktidâ eyledik, ﴿أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ pes bizi nâbûd kılar mısın hak üzere olmayanların işi sebebiyle? Ya'nî pederlerimizin fi'liyle bizi ihlâk etme. (173) ﴿وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ﴾ Ve niteki mîsâkın ahvâlini beyân ettik, kudretimizin nişânların dahi beyân ederiz, tâ ki tedebbür edeler ﴿وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ve tâ ki onlar pederlerinin taklîdinden ve bâtılın ittibâ'ından döneler. (174)

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ﴾ Dahi tâ'ife-i Yehûd üzere oku ﴿نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا﴾ şol kimsenin haberi ki kendüye âyâtımızın ma'rifetini verdik ve o Ken'ânîlerden Bel'am bin Bâ'ûrâ idi ki İsm-i A'zamın ma'rifetine mazhar olmuşdu. Mervîdir ki kaçan Hakk te'âlâ Hazret-i Mûsâya fermân etti ki Benî İsrâ'îl ile varıp Ken'ânîler ile cenk ede, Ken'ânîler Bel'am bin Bâ'ûrâ'ya dediler ki bu kavm üzere bedduâ et. Onlara böyle cevâb verdi ki nice bir kavm üzere bedduâ edeyim ki melâ'ike-i kirâm kendülerledirler. Ba'dehû üzerine ilhâh edip gûn-â-gûn rüşvetler kendüye verdiler. Pes sözlerin kabûl edip üzerlerine bedduâ etti. Du'âsı kabûl olup Benî İsrâ'îl kırk yıl Tîh sahrâsında sergerdân oldular. Ve bir rivâyette ol kimse Ümeyye bin Ebi's-Salt[308] idi ki kendüye **[157a]** kütüb-i ilâhiyyenin ma'rifetini Hakk sübhânehû ve te'âlâ ihsân etti,[309] ﴿فَانسَلَخَ مِنْهَا﴾ pes ol âyâttan çıktı niteki yılan derisinden çıkar. Ya'nî ol âyâta küfr edip ârzûsuna tâbi' oldu

307 Ebu'l-Berakât Abdullâh b.Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâ'is, Beyrût 2014, II/77.

308 Ümeyye bin Ebi's-Salt.

309 el-Beyzâvî, I/368.

﴿فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ ki iblîs-i şakî kendüye yetişti ﴿فَكَانَ مِنْ الْغَاوِينَ﴾ pes gümrâhların zümresinden oldu. (175)

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا﴾ Ve eğer isteseydik onu yüce mertebelere kaldırırdık onun sebebiyle ﴿وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ﴾ velâkin ol, yer semtine meyl etti ya'nî alçak mertebeye mâ'il olup ﴿وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ ve ârzûsuna peyrevlik etti ki dünyâ-yı deniyyenin metâ'ın behişt-i câvidânın na'îmi yerine aldı. ﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴾ Pes onun sıfatı it sıfatı gibidir ﴿إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ﴾ eğer üzerine hamle edersen şiddet-i teneffüsünden dilin taşra eder ﴿أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴾ ve eğer kendüsinden vaz geçersen şiddet-i teneffüsünden lisânın taşra kılar. Ya'nî her hâlde bu hey'etden münfek olmaz. Menkûldür ki kaçan Bel'am, Mûsâ 'aleyhisselâm üzere bedduâ etti, dili göğsü üzere düşüp köpek gibi solumaya başladı.[310] ﴿ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ol hâlet ve sıfat şol kimselerin sıfatıdır ki nişânlarımıza tekzîb ettiler. ﴿فَاقْصُصْ الْقَصَصَ﴾ Pes mezkûr olan ahbârı Yehûd üzere oku ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ tâ ki onlar endîşe edeler, bir endişe ki nasîhat-pezîrliğe müeddî ola. (176) ﴿سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ﴾ Vasf cihetinden gürûhun vasfı gâyetle bed oldu, ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ şol gürûh ki âyâtımızı tasdîk etmediler, delâ'il ile sâbit olduktan sonra ﴿وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ﴾ ve onlar cânlarına sitem edicilerdi. (177)

﴿مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي﴾ Her kime ki Tanrı te'âlâ doğru yolu gösterir, odur doğru yolu bulan. ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ﴾ Ve ol gürûhu ki azgun kılar ﴿فَأُولَئِكَ هُمْ الْخَاسِرُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir utuzanlar. (178) ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنْ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ Ve tahkîkan ki dûzah içün çok kimseler yarattık dîvlerden ve âdemîlerden. ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ Onlara bir gönüller var ki onlarla bir şey fehm etmezler onun içün ki hakkı bilmeye onlar teveccüh etmezler. ﴿وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا﴾ Ve onlara bir gözler var ki onlarla bakmazlar ya'nî gözleriyle Hudâ halk ettiği eşyâya nazar-ı i'tibâr ile bakmazlar. ﴿وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ Ve onlara bir kulaklar var ki onlarla pend ü nasîhati işitmezler. **[157b]** ﴿أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ﴾ Ol gürûh davarlar gibidir ki havâsların ancak esbâb-ı ma'îşete isti'mâl ederler. Na'îm-i câvidâna müeddî olan eşyâya iltifât etmezler. ﴿بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ belki onlar en'âmdan azgunlardır zîrâ gâh olur ki en'âm makûlesi havâslarıyla nef' u zararı idrâk ederler ammâ bunlar hîç onları idrâk etmezler. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki sıfât-ı mezbûre ile muttasıftırlar ﴿هُمْ الْغَافِلُونَ﴾ kendülerdir gaflette kâmil olanlar. (179)

---

310 el-Beyzâvî, I/368-369.

﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾ ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ Ve güzel adlar Tanrı te'âlâya mahsûsdur pes onu ol esmâ ile tesmiye edin ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ﴾ ve dahi bırakın şol kimseleri ki Hudâ'nın adlarında eğrilikle meyl ederler. Ya'nî Hakk te'âlâ üzere bir ism ıtlâk etmen ki şer' ona izn vermemiş ola. Niteki 'Arab Hudâ'ya "yâ ebe'l-mekârim, yâ ebyedu'l-vech" derlerdi ve Nesârâ "yâ ebe'l-Mesîh" ve hükemâ "'illet-i ûlâ". ﴿سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Bilâ-şübhe işledikleri şeyle mükâfât olunurlar. (180) ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ﴾ Ve yarattığımız kimselerden bir gürûh var ki doğrulukla yolu gösterirler ﴿وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ve hakla 'adâlet ederler. (181) ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki nişânlarımıza tasdîk etmediler ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ bî-şübhe kim onları pâye pâye alırız bilmedikleri yerden. İmâm Kuşeyrî buyurdı ki istidrâc bendeye ni'metlerin verilmesi ve şükrün unutturulmasıdır ya'nî Hakk te'âlâ kullarına pey-ender-pey îsâl edip kendülere şükrü unutturur bir vakte dek ki müstehakk-ı 'azâb olurlar. [311](182) ﴿وَأُمْلِي لَهُمْ﴾ Ve onlara mühlet veririm ﴿إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ﴾ tahkîkan ki benim almağım gâyetle pekdir. (183)

Mervîdir ki Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât Safâ Dağı'na çıkıp kabîle-i Kureyş'in her bir boyunu adıyla çağırıp dedi ki Hudâ'nın 'azâbından havf edin. Edebsizlerin birisi dedi, ey cemâ'at-i Kureyş! Bî-şübhe kim yâriniz dîvâne olmuştur ki dün gece sabâha dek çağırdı. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[312] ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا﴾ Âyâ bu mu'ânidler cemâd olup tefekkür etmezler mi kim ﴿مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ﴾ yârlarında hîç dîvânelik yoktur? ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾ O bir nesne değildir illâ bir korku verici, ﴿مُبِينٌ﴾ korku vermesin bir mertebe âşikâre edici ki bir ferd üzere hafî olmaz. (184) ﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Niçün tefekkür edip istidlâlle **[158a]** bakmadılar gökler ve yerin mülkünde ﴿وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ dahi niçün Tanrı yarattığı şey makûlesinden olana bakmadılar tâ ki Hudâ'nın vahdâniyyetine istidlâl edeler? ﴿وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدْ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ Ve dahi niçün te'emmül edip bakmadılar kim 'ale't-tahkîk şân budur ki şâyed hâl böyle ola ol vakt ki mevtleri yaklaştı tâ ki hakkın talebine şitâb edeler? ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ Pes Kur'ân'dan sonra kankı sözü tasdîk ederler? (185)

---

311 Ebu'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 101, vr. 109a.

312 el-Beyzâvî, I/370.

﴿مَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ﴾ Her kimi ki Tanrı te'âlâ azgun kılar ona yol gösterici olma ki kendüye doğru yol gösterir, ﴿وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ﴾ ve onları azgunlıklarında bırakır ﴿يَعْمَهُونَ﴾ sergerdân ve mütehayyir oldukları hâlde. (186) Mervîdir ki Yehûd Hazret'e dediler, yâ Muhammed! Peygamber isen kıyâmetin vukû'undan bize haber ver ki biz biliriz ne zamân vâki' olur ve bu su'âli imtihân içün dediler. Zîrâ onlar bilirlerdi ki Hudâ'dan özge onu bir kimse bilmez. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنْ السَّاعَةِ﴾ Kıyâmetden sana sorarlar ﴿أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ ki ne zamân kalkıp sâbit olur? ﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي﴾ Söyle bundan gayrı bir nesne yoktur ki onun bilgisi Perverdigârım katındadır ﴿لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir kimse onu mahallinde sâbit u zâhir etmez. ﴿ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökler ve yerde sâkin olan halk üzere ağır oldu heybetinden ötürü ﴿لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً﴾ size kıyâmet gelmez illâ gaflet mahallinde. ﴿يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ Onun hakîkatinden sana su'âl ederler gûyâ ki sen onun hakîkatini su'âl edip bir hôş bilmişsin. ﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ Söyle onun bilgisi Hudâ'nın katında münhasırdır ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu bilmezler ki onun 'ilmi Hudâ'ya mahsûsdur, mahlûkâttan bir kimseye onun 'ilmini vermedi. (187)

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ Söyle, kendü cânım içün ne menfa'atin celbine kâdir olurum ve ne zararın def'ine ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ meğer ol şeyi ki Tanrı te'âlâ istedi ki bana ta'lîm edip menfa'atlü şeye ikdâm ederim ve zararlu nesneden ictinâb ederim. ﴿وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ Ve eğer mahfî olan eşyâyı bilseydim ﴿وَمَا مَسَّنِي السُّوءُ﴾ mâl u menâlden çok nesneye tâlib olurdum ﴿لَاسْتَكْثَرْتُ مِنْ الْخَيْرِ﴾ ve yaman şey bana değmezdi. ﴿إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ﴾ Ben bir nesne değilim illâ bir korku verici **[158b]** ﴿وَبَشِيرٌ﴾ ve bir müjde verici ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki getirdiğim ahkâmı tasdîk ederler. (188)

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ Kendüdür ol Perverdigâr ki sizi bir cândan ya'nî Hazret-i Âdem'den îcâd etti ﴿وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ ve onun çiftini ki Havvâ'dır, kass-ı kaburgasından peydâ etti ﴿لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾ tâ ki onunla ünsiyyet peydâ edip ârâm ede. ﴿فَلَمَّا تَغَشَّاهَا﴾ Pes ol dem ki Hazret-i Âdem Havvâ'yı kapladı ya'nî onunla cimâ' etti ﴿حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا﴾ bir yeğni yük götürdi ﴿فَمَرَّتْ بِهِ﴾ pes onunla kalkıp oturdu. ﴿فَلَمَّا أَثْقَلَتْ﴾ Sonra ol vakt ki uşağın büyük olmasıyla ağırlandı ﴿دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا﴾ Perverdigârları Hudâ'ya du'â ettiler ki ﴿لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا﴾ 'ale't-tahkîk eğer bize kılığı dürüst bir uşak verirsen ﴿لَنَكُونَنَّ مِنْ الشَّاكِرِينَ﴾ bu ni'met-i müceddede üzere elbette şükr edenlerden oluruz.

(189) ﴿فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا﴾ Pes ol mahal ki tâmmü'l-hilka bir uşak kendülere verdi ﴿جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا﴾ kendüye ortak kıldılar ol şeyde ki kendülere verdi. Ya'nî Hazret-i Âdem ve Havvâ'nın evlâdı Hudâ kendülere ihsân ettiği evlâdda kendüye putlar ortak kıldılar ki ulularına 'Abdüluzzâ ve 'Abdumenâf ad koydular. ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Pes Îzid celle celâluhû kendüye ortaklar kıldıkları eşyâdan yücelenip münezzeh oldu. (190) ﴿أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا﴾ Âyâ ortak kılarlar mı bir şeyi ki bir nesne yaratmadı? ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ Ve hâlbuki Hâlıku'l-halk'a ortak kıldıkları eşyâ halk olunmuşlardır. (191) ﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا﴾ Ve onlara bir yardım etmeğe kudretleri olmaz ﴿وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ﴾ ve ne kendü cânlarına yardım ederler, kaçan bir kimse kırmakların yâ telvîslerin kasd eder. (192) ﴿وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ﴾ Ve eğer siz ey ehl-i İslâm, müşrikleri İslâma da'vet edersiz, size peyrevlik etmezler, ﴿سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize yeksândır ﴿أَدَعَوْتُمُوهُمْ﴾ onları da'vet ettiniz ﴿أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ﴾ yâ siz hâmûşluk üzere müstemirr oldunuz. (193)

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Tanrı'nın 'ibâdetinden tecâvüz edip onlara 'ibâdet edersiz ﴿عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ﴾ sizin gibi kullardır ya'nî niteki siz hakkın kabza-i tasarrufundasız, onlar dahi kabza-i tasarrufundadırlar. ﴿فَادْعُوهُمْ﴾ Pes celb-i nef' ve def-'i zararda onları çağırın, **[159a]** ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ﴾ size istîcâbet etsinler ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyicilerdiniz kim putlar âlihedir. (194) ﴿أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا﴾ Âyâ putlara ayaklar mı var ki onunla yürürler niteki siz yürürsüz? ﴿أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا﴾ Yâhûd onlara eller mi var ki onların kuvvetiyle ururlar? ﴿أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا﴾ Yâ onlara gözler mi var ki onlarla bakarlar? ﴿أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ Yâ onlara kulaklar mı var ki onlarla işitirler? Ya'nî sizde olan havâssın birisi putlarda mevcûd değildir pes siz ne 'akl ile onlara 'ibâdet edersiz? Hakkâ ki putperestlerin hamâkati haddi geçmiştir. ﴿قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ﴾ Söyle küffâra yâ Muhammed, ortaklarınızı çağırın ve benim 'adâvetim üzere onlarla arkalaşın ﴿ثُمَّ كِيدُونِي﴾ sonra bana bedlik îsâl etmede çalışın ﴿فَلَا تُنظِرُونِي﴾ pes bana mühlet vermen. (195)

﴿إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ﴾ Tahkîkan ki benim umûruma müstevlî olan Tanrı te'âlâdır ﴿وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ şol Tanrı ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı indirdi ﴿الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ﴾ ve kendüsi eyülere kârsâzlık[313] eder. (196) ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'dan özge kendülere 'ibâdet edersiz ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ﴾

313 İşletmeci, idareci, yönetici.

ne size yardım etmeğe kudretleri var ﴿وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ﴾ ve ne kendü cânlarına yardım ederler. (197) ﴿وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى﴾ Ve eğer siz ey ehl-i îmân, küffârı doğru yola da'vet edersiz ﴿لَا يَسْمَعُوا﴾ da'vetinizi kabûlle işitmezler. ﴿وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ﴾ Ve küffarı görürsün yâ Muhammed, zâhirde sana bakarlar ﴿وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ ve hâlbuki hakîkatte kendüler görmezler. (198)

﴿خُذْ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾ Halkın ef'âlinden kolay olan şeyi al üzerlerine meşakkatli olan nesneye tâlib olma ve ef'âl akvâlden şer'an müstahsen olan şeyle fermân et ﴿وَأَعْرِضْ عَنْ الْجَاهِلِينَ﴾ ve nâdânlar ve süfehâdan yüz çevir, onlarla mücâdele etme. (199) ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنْ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ Ve ol vakt ki iblîsin tarafından seni bir dürtmek dürter ya'nî kaçan şeytânın semtinden sana bir vesvese hâsıl olur ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ onun şerrinden Hudâ'ya sığınmağa tâlib ol ﴿إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle isti'âzeni işitip sana nâfi' olan şeyi yahşi bilür. (200) ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki şirk ve me'âsîden perhîz oldular ﴿إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنْ الشَّيْطَانِ﴾ kaçan iblîs-i şakînin tarafından kendülere bir vesvese isâbet eder ﴿تَذَكَّرُوا﴾ Hudâ'nın emr u nehyini hâtırlarına getirirler. **[159b]** ﴿فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ Pes 'ale'l-fevr onlar şeytânın hîlelerin görüp onlardan ihtirâz ederler. (201) ﴿وَإِخْوَانُهُمْ﴾ Ve şeytânların birâderleri ya'nî dalâletle âlûde olup şirk u ma'siyetten perhîz olmayanlar ﴿يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ﴾ azgunlukta şeytânlar onlara meded eder ki azgunlığı kendülere tezyîn edip işlemesine haml ederler ﴿ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾ sonra idlâllerinde imsâk etmezler ya'nî şeyâtîn durmayıp küffârı idlâl ederler. (202)

Tibyân'da getirdi ki ehl-i Mekke te'annüt[314] tarîkiyle Hazret'ten âyât-ı Kur'âniyye'yi taleb ederlerdi. Onun nüzûlü müte'ahhar olıcak istihzâ edip derlerdi, niçün katından bir âyet inşa etmezsin, niteki gayrıların inşa ettin? Pes Îzid celle celâluhû bu âyeti münzel edip buyurdu.[315] ﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ﴾ Ve ol vakt ki istedikleri nesneden kendülere bir âyet getirmezsin ﴿قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ derler niçün onu katından ihtirâ' etmedin? ﴿قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي﴾ Söyle, bundan gayrı bir şey yoktur ki ben ittibâ' ederim şol nesneye ki bana Perverdigârımdan vahy olundu. ﴿هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Bu ya'nî Kur'ân Rabbinizden delîller ve hüccetlerdir ki onunla tarîk-i Hakk'a vusûl olunur ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ dahi yol göstermek ve esirgemektir bir gürû-

314 Herkesin yanlışını arama, hatasını çıkarma.

315 el-Ezdî, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 244, vr. 101a.

ha ki Hudâ'ya ve rasûlüne îmân getirirler. (203) ﴿وَإِذَا قُـرِئَ الْقُـرْآنُ﴾ Ve kaçan Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân namâzda okunur ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ ona kulak dutup dinlenüz ﴿وَأَنصِتُـوا﴾ ve hâmûş olun ya'nî imâm namâzda Kur'ân okur iken siz tilâvet etmen ﴿لَعَلَّكُـمْ تُرْحَمُـونَ﴾ tâ ki siz Hudâ'nın rahmetine mazhar olasız. (204)

﴿وَاذْكُـرْ رَبَّـكَ فِـي نَفْسِـكَ﴾ Dahi Perverdigârını kendü nefsinde zikr et ﴿تَضَرُّعًـا وَخِيفَةً﴾ yalvarmış ve korkmuş olduğun hâlde ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِـنْ الْقَـوْلِ﴾ dahi âşikâreden alçak ve gizliden yukaru söyleşmiş olduğun hâlde Perverdigârını zikr et, ﴿بِالْغُدُوِّ وَالْآصَـالِ﴾ sabâh ve ahşam vaktlerinde, murâd bu ki her hâlde Perverdigârını unutma ﴿وَلَا تَكُـنْ مِـنْ الْغَافِلِيـنَ﴾ ve Hudâ'nın zikrinden gaflet edenlerden olma. (205) ﴿إِنَّ الَّذِيـنَ عِنْـدَ رَبِّـكَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Perverdigârının katındadırlar ya'nî mele-i a'lânın ferişteleri ﴿لَا يَسْـتَكْبِرُونَ عَـنْ عِبَادَتِـهِ﴾ Hudâ'ya kulluk etmeden serfirâzlık etmezler ﴿وَيُسَبِّحُونَهُ﴾ ve Zât-ı pâkini noksândan tenzîh ederler ﴿وَلَـهُ يَسْـجُدُونَ﴾ Ve kendüye secde getirirler. Bu âyette müşriklere ta'riz ve ehl-i îmâna tenbîh var. (206)

SÛRETÜ'L-ENFÂL

Medeniyyetün ve Hiye Hamsün ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الأنفال مدنية وهي خمس وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[160a] ﴿يَسْـأَلُونَكَ عَـنْ الْأَنْفَـالِ﴾ Senden yâ Muhammed, ganîmetlerin hükmünü sorarlar. Mervîdir ki ehl-i İslâm Bedr vak'asında hâsıl olan ganâ'imin keyfiyyet-i kısmetinde ihtilâf ettiler, dahi kısmet eden gürûhun ta'yîninde ihtilâf ettiler ki onu ehl-i hicret mi kısmet eder yâ Ensâr tâ'ifesi. Hakk celle ve 'alâ bu âyetlerde ol hükmi beyân etti.[316] ﴿قُـلْ الْأَنْفَـالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ Söyle yâ Muhammed, ganâ'imin hükmü Hudâ'ya yâ peygambere mahsûsdur ﴿فَاتَّقُـوا اللَّهَ﴾ pes onun şânında ihtilâf etmede Tanrı'dan havf edin ﴿وَأَصْلِحُـوا ذَاتَ بَيْنِكُـمْ﴾ ve aranızda olan hâleti ıslâh edin ﴿وَأَطِيعُـوا اللَّهَ وَرَسُـولَهُ﴾ ve ganîmet husûsunda size fermân olan şeyde Hudâ'ya ve pergamberine itâ'at edin ﴿إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i îmân idiniz zîrâ îmân onu iktizâ eder. (1) ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur ki îmânda kâmil olanlar şol kimselerdir ki kaçan Hudâ 'azze ve celle anılır gönülleri korkar ﴿وَإِذَا تُلِيَـتْ عَلَيْهِـمْ آيَاتُـهُ﴾ ve kaçan Hudâ'nın âyâtı üzerlerine okunur ﴿زَادَتْهُـمْ إِيمَانًـا﴾ kendülere îmân artırır ﴿وَعَلَـى رَبِّهِـمْ يَتَوَكَّلُـونَ﴾ ve Perverdigârları üzere i'timâd ederler. (2)

﴿الَّذِينَ يُقِيمُـونَ الصَّـلَاةَ﴾ Îmânda kâmil olanlar şol kimselerdir ki namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kılarlar ﴿وَمِمَّـا رَزَقْنَاهُـمْ يُنفِقُـونَ﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız nesneden fukarâya bezl ederler. (3) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol cemâ'at ki zâhir ve bâtın olan hısâl-ı hamîdeyi tekmîl ettiler ﴿هُـمْ الْمُؤْمِنُـونَ حَقًّـا﴾ dürüst ehl-i îmân olanlar onlardır. ﴿لَهُـمْ دَرَجَـاتٌ عِنْـدَ رَبِّهِـمْ﴾ Perverdigârları katında onlara bülend mertebeler var ﴿وَمَغْفِـرَةٌ﴾ ve günâhlarına yarlıgamak dahi. ﴿وَرِزْقٌ كَرِيـمٌ﴾ Ve bir ulu rûzî dahi ki iktisâbın küdûratından musaffâ olmuştur. (4) ﴿كَمَـا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ﴾ mübtedâ-yı mahzûfa haberdir. Takdîri bu ki bu hâl ya'nî bu ganâ'imin kısmeti husûsunda olan kerâhetleri, ol hâlde olan kerâhatlerine benzer ki Perverdigârın seni hakla cenk içün **[160b]** hânenden çıkarttı ﴿وَإِنَّ فَرِيقًـا مِـنْ الْمُؤْمِنِيـنَ

316 el-Beyzâvî, I/375.

﴿لَكَارِهُونَ﴾ ve hâlbuki bilâ-şübhe ehl-i îmândan bir gürûh cenk etmeğe tabî'atları müteveccih değil idi. (5)

Mervîdir ki Kureyş'in bir kârbânı Şâm zemîninden haylî mâl ile Ka'be'ye teveccüh etmişti ve onunla Ebû Süfyân ve 'Amr bin el-'Âs ve onların emsâli niçe kimesne var idi. Hazret-i Cibrîl Server-i Kâ'inât'a ondan haber verdi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sûret-i hâli Müslümânlara söyledi. Kârbânın kesret-i mâlı ve kıllet-i ricâli sebebiyle çıkıp almasına meyl ettiler. Çıkmalarının haberi Mekke halkına vâsıl olıcak 'ale'l-fevr kârbânın mededine Ebû Cehl Mekke'den bir haylî 'askerle Bedr nâm mevzi'e teveccüh etti. Hazret-i Cibrîl 'askerin çıkmasından Rasûl-i Ekrem'i haberdâr edip dedi, Hakk celle ve 'alâ seni iki şeyin arasında muhayyer etti, istersen kârbân ganîmetin sana müyesser eder istersen Mekke'den çıkan 'askere muzaffer kılar. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem sahâbe-i kirâmla meşveret etti. Ba'zısı dedi, biz cenk için çıkmadık niçün bizi ondan âgâh etmedin ki ona müste'idd olurduk? Hazret bu sözden mütegayyir olup gam-gîn oldu. Ba'dehû ekâbir-i Muhâcirîn ve Ensâr cenk etmeğe rağbet gösterdiler. Hemân Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem ol cemâ'atle Bedr'e teveccüh etti. Bu vâkı'ada olan güft ü gû ve ahvâli Hakk te'âlâ bu âyetlerde beyân edip buyurdu[317] ﴿يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ﴾ Cihâdı ihtiyâr etmekle seninle mücâdele ederler ﴿بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ﴾ ahbârınla kendülere nümâyân olduktan sonra kim mansûr u muzafferdiler, ﴿كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ﴾ gûyâ ölüm semtine sürülürler ol cengi ikrâh ettiklerinden ötürü ﴿وَهُمْ يَنظُرُونَ﴾ ol hâlde ki mevtin esbâbını kendüler müşâhede ederler. Ve bu hâlet onlara ol cihetten oldu ki kendüler isti'dâdsız bir az gürûh idiler ve düşman bir müste'idd cumhûr idiler. (6)

﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti ki Îzid celle celâluhû iki gürûhun birisin, kârbânı yâ leşkeri size va'de etti ki ﴿أَنَّهَا لَكُمْ﴾ 'ale't-tahkîk ol ikinin birisi sizedir. ﴿وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ﴾ Ve siz seversiz ki kuvvet sâhibi olmayan tâ'ifeyi ya'nî kârbân gürûhu size ola. zîrâ kârbânda ancak kırk kişi var idi. ﴿وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ﴾ Ve Tanrı te'âlâ ister ki sözleriyle hakkı sâbit kıla ya'nî bu husûsta peygamberine vahy ettiği kelimâtı tahkîk etmek ister **[161a]** ﴿وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ﴾ ve küffarın kökünü kesmek ister. (7) ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ﴾ Tâ ki peygamberin nusretiyle dîn-i İslâm'ı zâhir kıla ﴿وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ﴾

317 el-Beyzâvî, I/376-377.

ve küffârın şikesti sebebiyle küfrü zâ'il kıla. Ve bu işi işledi ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ﴾ ve eğer bî-dîn olanlar onu istemezler. (8) ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ Hâtıra getirin ol vakti ki Perverdigârınızdan meded isteyip derdiniz اغثنا يا غياث المستغثين انصرنا ﴿فَاسْتَجَابَ لَكُمْ﴾ pes du'ânızı kabûl edip size icâbet etti ki ﴿أَنِّي مُمِدُّكُمْ﴾ 'ale't-tahkîk ben size meded ediciyim ﴿بِأَلْفٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ﴾ bin şahsla ferişteler-den ﴿مُرْدِفِينَ﴾ biri biri ardında gelmiş oldukları hâlde. (9)

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى﴾ Ve Îzid celle celâluhû bu imdâdı kılmadı illâ bir müj-de ﴿وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ﴾ ve tâ ki gönülleriniz onunla ârâm ede ﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ve yardım ve zafer bir kimseden hâsıl olmaz illâ Tanrı te'âlâ katından. Ve melâ'ikenin imdâdı ve kesret-i ceyş ve kemâl-i isti'dâd vesâ'ittir, te'sîrde alâ-kaları oktur pes gümân etmen kim düşman üzere galebe melâ'ikenin gelmesi sebebiyledir ve onlar bulunmadıkları mahalde galebe etmekten ye's etmen. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Tahkîkan Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere gâlib, işinde kemâ yenbagî hükm eder. (10) ﴿إِذْ يُغَشِّيكُمْ النُّعَاسَ﴾ Hâtıra getirin ol vakti ki Hakk sü-bhânehû ve te'âlâ sizi bir yünkül uyhu ile kaplattırdı ﴿أَمَنَةً مِنْهُ﴾ tâ ki lutfundan sâdır olan emniyyet size hâsıl ola. Mervîdir ki bu uyhu ile sahâbe-i kirâmın çoğu ihtilâm oldu, 'ale's-sabâh iblîs-i şakî aralarında bir vesvese saldı ki size namâz kılmak lâzımdır ve kiminiz cünüb ve kiminiz muhdestir ve düşman su üzere galebe etmiştir ve siz bir susuz şûre yerdesiz ki ayaklarınız dize dek toprakta batıyor ve hâlbuki dersiz biz Hudâ'nın dostlarıyız ve peygamber ara-mızdadır. Ol mahal Hakk sübhânehû ve te'âlâ bir 'azîm yağmur yolladı, niteki buyurdu.[318] ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Ve gökten üzerinize su indirir ﴿لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ﴾ tâ ki onunla cenâbet ve hadesten sizi pâk kıla ﴿وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ ve tâ ki şeytânın vesvesesini sizden gidertdire ﴿وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ﴾ ve tâ ki gönül-leriniz üzere bağlaya ki lutf u keremine i'timâd edesiz ﴿وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾ ve tâ ki ol yağmur ile cenk mahallinde tabanlarınızı **[161b]** pekiştire. (11)

﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ﴾ Ol vakt ki Perverdigârın ferişlere vahy eder ki ﴿أَنِّي مَعَكُمْ﴾ Mü'minlere yardım etmenizde ben sizinleyim ﴿فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ pes mü'minlere sebât verin müjde vermekle. ﴿سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ Bilâ-şübhe küfr edenlerin gönüllerinde korkuyu salarım ﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ﴾ pes gerdenlerin yukarusuna urun ya'nî boğazlayacak yerden urun ﴿وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾ ve onlardan her parmak başın urun ya'nî ellerini ve ayaklarını kesin.

318 el-Beyzâvî, I/378.

(12) ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Bu 'azâb onlara ol sebeble oldu ki 'ale't-tahkîk onlar Hudâ'ya ve rasûlüne muhâlefet ettiler ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve her kim Hudâ'ya ve peygamberine muhâlefet eder, onu Hakk te'âlâ mu'azzeb eder ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ zîrâ bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ muhâlefet edenlere katı 'ukûbetlüdür. (13) ﴿ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ﴾ Pes şimdilikte siz ey küffâr olanlar, ol 'azâbı dadın ﴿وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ﴾ dahi bilâ-şübhe küffâra cehennem işkencesi âhirette olmalıdır. (14)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ey îmâna gelenler! Kaçan küfr edenleri görürsüz ﴿زَحْفًا﴾ çokluk ve biri biriyle bağlanmış oldukları hâlde ﴿فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ﴾ onlara enseleri çevirmen ya'nî onlara karşı varın, kaçman. (15) ﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾ Ve her kim cenk gününde onlara ensesin çevirir ﴿إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ﴾ meğer ol hâlette ki cenk etmek için dönmek isteye ﴿أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ﴾ yâ ehl-i İslâm'dan bir başka gürûha münzamm olmak isteye tâ ki onlarla isti'ânet ede ya'nî bir kimse ki cenk mahallinde ne dönmek için kaça ve ne bir başka gürûha münzamm olmak için dönmüş ola ﴿فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ﴾ bî-şübhe Hudâ'dan bir hışımla dönmüş olur ﴿وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ﴾ ve onun karargâhı dûzahdır ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek yerdir dûzah. (16)

Getirdiler ki kaçan Bedr vak'asında âteş-i cenk müşte'il olup leşker-i küffâr birden hamle etmeğe âgâz ettiler Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât du'âya başlayıp dedi, اللهم انجزنى ما وعدتنى ey Hudâvendim, nusret husûsunda bana verdiğin va'di yerine getir. Ol mahal Hazret-i Cibrîl inip söyledi, bir avuç toprak alıp düşmanın semtine saldır. Pes Hazret bir avuç toprak alıp *şâheti'l-vücûh*[319] söyleyip **[162a]** düşman tarafına onu saldı. Hakk sübhânehû ve te'alâ ol bir avuç toprağı her bir müşriğin gözüne değdirdi, pes gözlerine meşgûl oldular. Ehl-i İslâm melâ'ike-i kirâm ile küffâr üzere hamle edip cem'iyyetlerin târumâr kıldılar. Sanâdîd-i[320] Kureyş'ten yetmiş kimseyi maktûl ve yetmiş kimseyi esîr ettiler. Ba'dehû Ehl-i Bedr iftihâr etmeğe başladılar. Kimisi der idi ki ben fülânı öldürdüm ve kimisi söyler idi ben fülânı bu gûne esîr ettim. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[321] ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ﴾ Eğer siz küffâr-ı Kureyş'in öldürmesiyle iftihâr edersiz, onları kuvvetinizle öldürmediniz ﴿وَلَٰكِنَّ

319 Yüzleri, bahtları kara olsun, yüzleri kararsın.

320 Savaşçı, kahraman, ileri gelen.

321 el-Beyzâvî, I/379-380.

﴿وَمَا رَمَيْتَ﴾ velâkin Îzid celle celâluhû onları öldürdü ﴿اللَّهَ قَتَلَهُمْ﴾ ve sen yâ Muhammed, ol bir avuç toprağı atmadın ﴿إِذْ رَمَيْتَ﴾ kaçan bi-hasebi's-sûre attın ve atmağın ol mesâbede değildi ki cümlesinin gözüne yetişe ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾ velâkin Tanrı te'âlâ attı ki cümlenin gözüne yetiştirdi, tâ ki küffârı nâbûd kıla ﴿وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا﴾ ve tâ ki ehl-i îmâna kendüsinden sudûr etmiş bir güzel 'atâ vere ve o, nusret u ganîmettir, ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ du'ânızı işidici, niyyetlerinizi eyü bilicidir. (17)

﴿ذَلِكُمْ﴾ Ol 'atâ-i hüsn size ey ehl-i îmân, maksûd olandır ﴿وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ﴾ dahi maksûd olan budur ki 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû küffârın hîlesin ibtâl edicidir. (18) Mervîdir ki kaçan Kureyş, Server-i Kâ'inât'ın cengine teveccüh etmeğe niyyet ettiler, gelip Ka'be'nin perdelerine yapışıp dediler, اللهم انصر احب الفئتين اليك Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara ale't-tarîki't-tehekküm[322] hitâb edip buyurdu.[323] ﴿إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ Eğer ey küffâr-ı Kureyş, fethe tâlib olursuz, 'ale't-tahkîk size feth geldi ya'nî du'ânız hayyiz-i kabûle geçip Hudâ'ya sevgili olan ehl-i dînin nusreti geldi ﴿وَإِنْ تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ve eğer küfrden ve peygamberin 'adâvetinden vaz geçersiz, o size yeğdir ﴿وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ﴾ ve eğer peygamberin kıtâline dönersiz onun nusretine döneriz ﴿وَلَنْ تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا﴾ ve sizden cemâ'atiniz bir az nesne def' etmeğe kâdir olmazlar ﴿وَلَوْ كَثُرَتْ﴾ ve eğer ol cemâ'at çok idiler ﴿وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve Îzid celle celâluhû ehl-i îmân ile olduğu içün kendüler mansûr oldular. (19)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ey ehl-i îmân olanlar! Hudâ'ya ve peygamberine fermânberlik edin ﴿وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ﴾ ve ondan yüz çevirmen ﴿وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ﴾ ve hâlbuki siz Kur'ân'ı ve nasîhatleri fehm ve tasdîk işitmesin işitirsiz. (20) ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا﴾ Ve olman şol kimseler gibi ki dediler işittik ﴿وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ve hâlbuki onlar **[162b]** işitmezler bir işitmek ki onunla behremend olalar. (21) ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki yeryüzünde hareket edenlerin yamanı Hudâ katında ﴿الصُّمُّ﴾ hak sözü işitmekten sağır olanlardır, ﴿الْبُكْمُ﴾ doğru sözü söylemekten lâl olanlar ﴿الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ hakkı tedebbür etmeyip fehm etmeyenler ya'nî halkın yamanı şol kimselerdir ki ne hakkı işidirler ve ne söylerler ve ne fehm etmeğe müteveccih olurlar. (22) ﴿وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ

322 İstihza, tevbîh, şiddetle azarlama. Görünüşte ciddi, hakîkatte alaydan ibâret olan eğlenme. Bu üslub edebiyatta tarizin tesirli olan kısmıdır.

323 el-Beyzâvî, I/380.

﴿فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ﴾ Ve eğer Hakk te'âlâ onlarda bir sa'âdet-i ezeliyye bilseydi kendülerin işitir kılardı, bir işitmek ki onunla müntefi' olurlardı ﴿وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ﴾ ve bî-haber oldukların bilmiş iken onları işidici kılsaydı ﴿لَتَوَلَّوا﴾ elbette îmânı kabûl etmekten dönüp ol işitmekle müntefi' olmazlardı ﴿وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler haktan yüz çeviricilerdir. (23)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ﴾ Ey îmâna gelenler! Hudâ'ya ve rasûlüne icâbet edin ﴿إِذَا دَعَاكُمْ﴾ kaçan sizi peygamber çağırır ﴿لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ bir şeye ki size hayât verir ya'nî 'ulûm-i dîniyyeye ki onunla hayât kılıp hâsıl olur. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ Ve bilin ki 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû kişiyle gönlü arasında ayrılık salar. Bu kelâm Hudâ'nın bendeye olan kemâl-i kurbuna temsîldir ve esrârına kemâ hüve hakkuhû muttali' olmasına teşbîhtir. ﴿وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ Ve bilin ki 'ale't-tahkîk şân budur ki Hudâ'nın fermânına cem' olunursuz pes a'mâlinize göre size mükâfât eder. (24) ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ Ve bir günâhtan sakının ki eğer onun 'ukûbeti size değer, yalnız sizden sitem edenlere değmez, cümlenize değer. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Ve bilin ki bilâ-şübhe Îzid-i zü'l-celâl katı işkencelüdür ol kimseye ki zararı halka müte'addî ola. (25)

﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ﴾ Ve yâda getirin ey muhâcir olanlar, ol vakti ki siz bir az gürûh idiniz ﴿مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ yeryüzünde zebûn kılınmışlar, ﴿تَخَافُونَ﴾ korkarsız ki küffâr-ı Kureyş sizi kapalar ﴿فَآوَاكُمْ﴾ pes Tanrı te'âlâ kendü kereminden size Medîne'de yer verdi ﴿وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ﴾ ve kendü yardımıyla size kuvvet verdi ﴿وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ ve pâkîze olan eşyâdan ya'nî mâl-ı ganâ'imden size rûzî kıldı ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ki siz Hudâ'nın ni'metlerine şükr edesiz. (26) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren gürûh! ﴿لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ Hudâ'ya ve peygambere hıyânet etmen ya'nî hâtırınızda olan eşyânın hilâfın izhâr etmen ﴿وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ﴾ ve sizde koyulan emânetlere hıyânet etmen **[163a]** ﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki siz bilirsiz ki emânetin hıfzı üzerinize vâcibdir. (27)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ Ve bilin kim bundan gayrı bir şey yoktur ki emvâliniz ve uşaklarınız bir mihnettir ki Hakk te'âlâ sizi onunla mübtelâ kılar pes onların muhabbeti hıyânetin irtikâbına size bâ'is olmasın. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Ve bilin ki Îzid-i zü'l-celâl katında bir ulu mükâfât var ol kimseye ki Hudâ'nın rızâsın gözetip hevâ-yı nefsine tâbi' olmaya. (28) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ey îmâna gelenler! Eğer Tanrı'dan korkarsız ﴿يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ kulû-

bunuzda bir hidâyet kılar ki onunla hakkı bâtıldan ayırırsız ﴿وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ ve günâhlarınızı sizden mahv eder ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ ve size mağfiret eder ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ulu ihsân sâhibidir pes fazl u kereminden kullarının günâhını 'afv edip tecâvüz etse mahall-i rayb değildir. (29)

Getirdiler ki kaçan küffâr-ı Kureyş'ten işittiler kim Ensâr cemâ'ati İslâm'a gelip Server-i Kâ'inât'a tâbi' oldular, bu işden havf edip Dâru'n-Nedve nâm mevzi'de Hazret'in husûsunda müşâvere etmek içün cem' oldular. İblîs-i la'în dahi bir pîr-i Necdî sûretine girip meşveretlerinde hâzır oldu. Aralarından Ebu'l-Bahterî nâm kimse dedi, fikrim buna câhib oldu ki Muhammed'i bir evde habs edip onun der u dîvârın bağlayıp ancak bir pencere koyasız ki me'kûl u meşrûbu ondan verile ve bu hâl üzere kalsın ölünceye dek. Pir-i Necdî dedi, bu fikir savâb değildir, zîrâ onun kavm u 'aşîreti çoktur gelip zôr ile onu elinizden alırlar. Biri dahi dedi benim re'yim budur ki onu bu şehirden çıkarasız, istediği yere gitsin. İblîs-i la'în dedi, bu dahi re'y değildir ol eclden ki bundan gittikten sonra her yere ki gider, onun halkın aldadup sizinle cenk etmeğe kendülerin getürir. Ba'dehû Ebû Cehl-i habîs söyledi, benim re'yim budur ki Kureyş kabîlesinin boylarından ve onlarla mu'âhede eden 'aşîretlerden birer âdem cem' edip birden kılıçlarla Muhammed'i katl edeler, kanı 'aşîretler arasında münteşir olur. Benî Hâşim hod cümle aşâire mukâvemet edemezler, pes bi'z-zarûre diyetine râzî olurlar. Şeyh-i Necdî bu re'yi tasvîb eyledi. Der-'akab Ebû Cehl bu işe şurû' etti. Hakk celle ve 'alâ Habîb-i Ekrem'ini bu işden âgâh edip hemân ol gece Server-i Kâ'inât sallallâhu 'aleyhi ve sellem, Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ'yı döşeğinde yatırıp Hazret-i Sıddîk ile gâra teşrîf ettiler. Hakk celle ve 'alâ bu mezkûr olan âyetlerde Habîb-i Ekrem'ine **[163b]** ol vak'ada ettiği lutf u ihsânı tezkîr eder, tâ ki şükr üzere müdâvemet ede. Pes buyurdu,[324] ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ dahi hâtıra getirin ol vakti ki küfr edenler sana tedbîr-i hîle ettiler ﴿لِيُثْبِتُوكَ﴾ tâ ki seni habse mukayyed kılalar ﴿أَوْ يَقْتُلُوكَ﴾ yâ muhtelif kılıçlarla seni öldüreler ﴿أَوْ يُخْرِجُوكَ﴾ yâ Mekke şehrinden seni çıkarttıralar, ﴿وَيَمْكُرُونَ﴾ dahi hîlelerin tedbîrin ederler ﴿وَيَمْكُرُ اللَّهُ﴾ ve Hakk te'âlâ ettikleri mekre göre cezâların verir ﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ ve Tanrı te'âlâ cezâ verenlerin yeğreğidir. (30)

---

324 el-Beyzâvî, I/383.

Mervîdir ki Nadr bin el-Hâris ümem-i sâlifenin ahbârından âgâhlığı var idi. Halkı azdırmak içün derdi, istesem Muhammedü'l-Mustafâ dediği söz gibi ben dahi söylerim zîrâ nakl ettiği kelâm cümlesi geçmişlerin efsânesidir. Hakk celle ve 'alâ ol habîsin dediği sözden haber edip buyurur, ﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ ve kaçan Nadr ve etbâ'ı üzere âyâtımız okunur ﴿قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا﴾ derler 'ale't-tahkîk bu kelâmı biz işittik ﴿لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا﴾ isteseydik bunun gibi derdik ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ bu bir şey değildir, illâ geçmişlerin efsâneleri. (31) Mervîdir ki Nadr'dan ol nâ-sezâ sözler sâdır olıcak Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona dedi, ey vây sana, benim getirdiğim söz Hudâ'nın kelâmıdır. Pes Nadr bu söz mukâbelesinde du'â eyledi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[325] ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ﴾ Dahi yâda getirin ol vakti ki Nadr ve etbâ'ı tehekküm yüzünden dediler, ey Hudâvendimiz, eğer bu kelâm kendüsi katından indirilmiş doğruluktur ﴿فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ pes üzerimize taş yağdır gök semtinden ﴿أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ yâ bir elem verici işkence bize getir. (32) ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ﴾ Ve Tanrı te'âlâ onları birden helâk etmezdi ﴿وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ ve hâlbuki sen aralarındasın. ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ﴾ Ve Îzid celle celâluhû onları ta'zîb edici değildi ﴿وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler mağfireti taleb ederler ya'nî aralarında kalan ehl-i îmân gufrânı taleb ederler. (33)

﴿وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ﴾ Dahi Hazret'in aralarında ikâmeti ve mü'minlerin istiğfârı mâ-beynlerinden zâ'il olıcak kankı eyülik kendülerden sâbit oldu ki onun sebebiyle Tanrı te'âlâ kendülerin mu'azzeb kılmaya. **[164a]** ﴿وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Ve hâlbuki kendüler peygamberi ve ehl-i îmânı Harem-i Muhterem'in ziyâretinden men' ederler ﴿وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ﴾ ve beyt-i şerîfin umûruna mütevellî değil idiler ﴿إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾ şirkten perhîz edenlerden özge bir kimse onun umûruna mütevellî değildir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin çokları bilmezler ki nefsü'l-emrde Beyt-i Şerîf üzere velâyetleri yoktur. (34) ﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ﴾ Dahi du'âları beyt-i şerîfin katında bir nesne değil idi ﴿إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً﴾ meğer safîr[326] etmek ve el ele çalmak. Mervîdir ki de'b-i ehl-i küfr bu idi ki kaçan Beyt-i Şerîf'de tavâf ederlerdi kişiler ve karılar çıplak olup parmakların birbirine geçirip içinde safîr ederlerdi ve ellerin birbirine çalarlardı. ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ Pes ey küffâr, işkenceyi dadın ya'nî Bedr

325 el-Beyzâvî, I/383.

326 Islık, kuş sesi, ince ve güzel ses.

vak'asında olan esîrliğin ve katlin çâşnîsin alın ﴿بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ ettiğiniz küfr sebebiyle. (35)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki küfr ettiler emvâllerini bezl ederler ﴿لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ tâ ki Tanrı'nın yolundan ya'nî peygamberin mütâba'atından halkı men' edeler. Bu âyet Bedr vak'asında yiyecek yedirenlerin hakkında nâzil oldu ve onlar on iki kişi idiler ki her günde birileri on deve boğazlayıp halka yedirirlerdi. Ve bir kavlde Ebû Süfyân hakkında nâzil oldu, kaçan 'Uhud cenginde 'Arab'dan cem' ettiği kimselerden mâ'adâ yine onlardan iki bin âdem ücretle dutup üzerlerine kırk vakiyye[327] altın sarf kıldı. ﴿فَسَيُنفِقُونَهَا﴾ Pes bilâ-şekk onları sarf ederlerdi ﴿ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً﴾ sonra üzerlerine bir peşîmânlık ve kaygu olur. Zîrâ mâl gitti ve maksad hâsıl olmadı ﴿ثُمَّ يُغْلَبُونَ﴾ sonra âhirü'l-emrde mağlûb olurlar, ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾ dahi küfr edenler dûzaha sürülür. (36) ﴿لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ Tâ ki Tanrı te'âlâ kâfiri mü'minden ayıra ﴿وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ﴾ ve kâfir kısmının bir mikdârını bir mikdâr üzere kılıp ﴿فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا﴾ onu kamu cem' eder, biri birine muttasıl eyler ﴿فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ﴾ ondan sonra onu cümle dûzahda kılar. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürüh ki hergiz İslâm'a gelmezler ﴿هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ kendülerdir utuzanlar. (37)

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Küfr edenlere söyle ya'nî Ebû Süfyân ve ashâbına **[164b]** söyle, ﴿إِنْ يَنتَهُوا﴾ eğer Peygamber'in 'adâvetinden vaz geçip İslâm'a dâhil olurlar ﴿يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ günâhlarından geçmiş eşyâ kendülere mağfiret olunur. ﴿وَإِنْ يَعُودُوا﴾ Ve eğer Muhammedü'l-Mustafâ'nın cengine dönerler ﴿فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ﴾ bî-şübhe kim zamân-ı sâbıkta olanların tarîki geçmişti ya'nî ümem-i sâlife ki peygamberler üzere cem'iyyet edip yamanlıklarına kasd ederlerdi, âhirü'l-emr Hakk te'âlâ peygamberini üzerlerine mansûr edip onları ihlâk ederdi bunlar dahi bu hâl üzere kalırsa o gûne bir 'azâba muntazır olsunlar. (38) ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ Ve ey ehl-i îmân! Küffâr ile cenk edin bir vakte dek ki küfr bulunmaya ﴿وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ﴾ v dînin kamusu Hudâ'ya mahsûs ola ve edyân-ı bâtıla muzmahil ola. ﴿فَإِنِ انتَهَوْا﴾ Pes eğer küfrden vaz geçerler ﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ bî-şübhe Hakk sübhânehû ve te'âlâ işledikleri eşyâya bînâdır, onlara göre kendülere mükâfât eder. (39)

---

327 Dört yüz dirhemlik ağırlık. 1 dirhem = 3,207 gr.

﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ﴾ Ve eğer îmânı kabûl etmekten yüz döndürürler ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ bilin kim 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû yardımcınızdır ﴿نِعْمَ الْمَوْلَى﴾ Hakk celle ve 'alâ gâyetle güzel mu'temeddir ﴿وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾ ve gâyetle eyü yardımcıdır. (40) ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ﴾ Ve dahi bilin ki bilâ-şübhe küffârdan zôr ile aldığınız nesne ﴿مِنْ شَيْءٍ﴾ üzerine ism-i şey ıtlâk olunur nesneden ipliğe varınca ﴿فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ﴾ beşte biri Hudâ'ya mukarrerdir ﴿وَلِلرَّسُولِ﴾ ve peygambere dahi ﴿وَلِذِي الْقُرْبَى﴾ ve Peygambere karâbet sâhibi olana ve onlar 'Abdülmuttalib'in ve Benî Hâşim'in evlâdlarıdır ﴿وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve öksüzlere ve yoksullara dahi ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve ehl-i İslâm'dan müsâfir olup elinde bir şey olmayana dahi ve eğer velâyetinde mâlı var ise. Cumhûr 'ulemâ bunun üzeredir ki bu makâmda Hudâ'nın nâmı teyemmün[328] için zikr olundu. Ve mezbûr olan humus Hazret'in hayâtında beş hisse olup her bir gürûha bir hisse verilirdi. Ve Hazret'in vefâtından sonra Hazret-i İmâm-ı A'zam katında Rasûl-i Ekrem'in ve ekâribinin hissesi sâkıt olup humus kalan üç gürûh üzere münkasim olur. Lâkin *zi'l-kurbâ*nın fukarâsı mesâkîn kısmında münderic olurlar. ﴿إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ﴾ mahzûfa müte'allikdir mâ-kablinde mezkûr olan kelâm üzerine delâlet eder. Pes takdîr-i kelâm bu gûne olur ki bilin kim Hakk celle ve 'alâ humusu mezbûrlara kıldı ve dört hisseyi size, eğer Tanrı'ya îmân getirmiş idiniz ﴿وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا﴾ ve eğer îmân getirmiş idiniz şol şeye ki kulumuz **[165a]** üzere ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ üzere indirdiğimiz âyâttan ve melâ'ikeden ve nusretten ﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ Bedr gününde ki ol günde hak bâtıldan ayrıldı ﴿يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾ ol gün ki ehl-i İslâm ve ehl-i küfr mülâkî oldular ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere tevânâdır pes kâdirdir ki az gürûhu çok gürûh üzere mansûr kıla. (41)

﴿إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا﴾ Yâd edin ol vakti ki siz ey ehl-i İslâm, Medîne'ye yakın olan derenin semtindesiz ﴿وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى﴾ ve küffâr Medîne'den uzak olan derenin semtindedirler ﴿وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ ve kârbânın atlısı ya'nî Ebû Süfyân ve ashâbı sizden aşağadırlar ﴿وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ﴾ ve eğer siz ve Kureyş cenk için va'deleşip sonra onların hâlini ve sizin hâlinizi bilmiş olsaydınız ﴿لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ﴾ elbette siz va'deye hilâf ederdiniz onların heybetinden zîrâ onlar pür-silâh bî-şümâr gürûh idiler ve siz bî-silâh bir az gürûh idiniz ﴿وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولاً﴾ velâkin aranızda ol keyfiyyet üzere cem' oldu tâ ki Îzid-i zü'l-celâl bir iş

328 Bir şeyle teberrük eylemek, bir şeyi mesut ve uğurlu saymak.

hükm ede ki ol iş işlenmeliydi ﴿لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾ tâ ki helâk olan şahs bir zâhir delîlden sonra helâk ola ﴿وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾ ve tâ ki sağ kalan kimse bir âşikâre delîlden sonra sağ kala. Ya'nî vak'a-i Bedr âyât-ı 'izâmdan bir âyettir her kim onu müşâhede etti ba'dehû meyyit oldu yâ sağ kaldı ona bir 'özr ve bahâne olmaz ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve tahkîkan ki Hudâ-yı zü'l-celâl küfr edenin küfrün ve îmân getirenin îmânın dürüst işitip kemâ yenbagî onu bilir. (42)

Mervîdir ki risâlet-penâh sallallâhu 'aleyhi illâ leh, ol gece ki ertesi ceng-i Bedr vâki' olacaktı, 'âlem-i rü'yâda gördi ki leşker-i düşman gâyetle zebûn ve azdır. Pes sahâbe-i kirâma vâkı'asını böyle te'vîl etti ki inşâallâh düşman mağlûb ve biz gâlib oluruz. Sahâbe-i kirâm bu vâkı'adan şâdmân oldular ve bu ni'meti Hakk celle ve 'alâ habîbine tezkîr edip buyurdu.[329] ﴿إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا﴾ Hâtıra getir ol vakti ki Hakk celle ve 'alâ sana küffâr leşkerin uyhunda az gösterdi ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ ve eğer onları sana bir çok gürûh gösterseydi ﴿لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ elbette cür'etsiz olup cenk husûsunda ihtilâf ederdiniz ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ﴾ **[165b]** velâkin Hakk te'âlâ selâmeti in'âm etti ya'nî Hakk celle ve 'alâ lutf ü keremiyle cür'etsizlikten ve ihtilâfdan sizi sakladı. ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Tahkîkan ki Hudâ-yı zü'l-celâl sînelerde olan umûra dânâdır, pes onlardan sâdır olacak eşyâyı yahşi bilir. (43) ﴿وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ﴾ Dahi yâda getirin ol vakti ki Hakk te'âlâ size küffârı gösterir ﴿إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا﴾ onlarla görüştüğünüzde gözlerinizde bir az gürûh kıldı ﴿وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ﴾ ve sizi gözlerinde az kıldı ﴿لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾ tâ ki Îzid-i Müte'âl bir iş hükm ede ki ol iş 'ilm-i kadîminde işlenmeliydi ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ ve işler Hudâ'nın fermânına dönmüş kılınır. (44)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً﴾ Ey îmâna gelenler! Kaçan küffârdan bir gürûha sataşırsız ﴿فَاثْبُتُوا﴾ mekânınızda durun ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ve Îzid-i Müte'âl'i kalbinizde ve lisânınızda çok zikr edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ tâ ki siz zafer bulasız. (45) ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve Hudâ'nın fermânına ve peygamberinin sözüne münkâd olun ﴿وَلَا تَنَازَعُوا﴾ ve biri birinize muhâlefet etmen ﴿فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ ki ihtilâfınızdan ötürü zebûn olup devletiniz nâbûd olur. Bu makâmda rîh ki yeldir, devlete müste'ârdır, ol i'tibârla ki devlette hâsıl olan umûrun temşiyyet ve nüfûzu rîhin hubûb[330] ve nüfûzuna müşâbihtir. ﴿وَاصْبِرُوا﴾ Ve

329 el-Beğâvî, III/364.

330 Esip toz kaldırma.

kıtâl mahallinde sabr edin ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle sabr edenlerledir, pes onları mahfûz u mansûr kılar. (46) Mervîdir ki kaçan ehl-i Mekke kârbân halkı mededine çıktılar Cuhfe nâm mevzi'e vâsıl olduklarında Ebû Süfyân kendülere haber saldı ki kârbânınız kurtuldu geriye dönün, Ebû Cehl dedi mâdâm ki Bedr'e gidip onda şarâb içüp çengîleri söyletmemişiz ve onda hâzır olan A'râba elvân-ı ni'am yedirmemişiz dönmemiz muhâldir. Ba'dehû Bedr'e geldiler velâkin ettikleri ârzûların yerine şarâb-ı mergi içtiler ve analar üzerlerine feryâd u figân ettiler. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmânı o gûne işden nehy edip buyurdu. ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ﴾ Ve olman şol kimseler gibi ki menzillerinden çıktılar fahr etmek içün ve halkın medh ü senâsın tevakku' etmek içün ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve halkı Hudâ'nın yolundan men' etmek içün ﴿وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alânın 'ilmi işledikleri işi kaplamıştır pes ona göre sezâların verir.

Getirdiler ki kaçan Kureyş **[166a]** kârbânın imdâdına çıktılar, Benî Kinâne kabîlesiyle olan 'adâvet-i kadîmelerin tezekkür edip geriye dönmek istediler. Ol mahal iblîs-i la'în kabîle-i mezbûrenin büyüğü Sürâka bin Mâlik-i Kinânî nâm kimesnenin sûretine girip Kureyş'e gelip dedi, siz eyü gayret ve hamiyyet edersiz tevakkuf etmen ki size galebe eden yoktur ve eğer Benî Kinâne'nin gadrin mülâhaza edersiz ben size onların zararından zâminim ve bu seferde ben sizinle yoldaşım. Cenk mahallinde melâ'ike-i kirâmın inmesin göricek karârı firâra tebdîl etti, kendüye dediler, bu mahalde bizi bırakıp kaçarsın? Cevâb verdi ki benim gördüğümü siz görmüyorsuz. Pes Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmâna bu ahvâlden haber edip buyurdu.[331] (47) ﴿وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ Dahi yâda getirin ol vakti ki iblîs-i la'în küffâr-ı Kureyş'e kendü işlerin müzeyyen kıldı ﴿وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ﴾ ve dedi size bu gün bir galebe edici yoktur halktan ﴿وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ﴾ dahi 'ale't-tahkîk ben size Benî Kinâne tarafından 'ahd veririm. ﴿فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ﴾ Pes ol mahal ki iki gürûh biri birine göründü ﴿نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ﴾ iki ökçesi üzere döndü ﴿وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ﴾ ve dedi bilâ-şübhe ben sizden bîzârım ﴿إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ﴾ tahkîkan kim ben görürüm şol şeyi ki siz onu görmezsiz ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ﴾ bî-gümân ki ben Tanrı'dan korkarım ﴿وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve Tanrı celle ve 'âlâ kendüsinden havf etmyene katı işkencelüdür. Menkûldür ki kaçan bakıyye-i küffâr Mekke'ye döndüler

331 el-Beyzâvî, I/388.

dediler ki bizim bozgunluğumuza Sürâka bâ'is oldu. Sürâka bu kelâmı işidicek dedi, ey kavm, niçün bana iftirâ edersiz? Ben çıkdığınızdan haberdâr olmadım, bozgunluğunuz vâki' olmayınca. Ba'dehû İslâm'a geldiklerinde bildiler ki o şeytân idi.[332] (48)

﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Yâda getirin ol vakti ki Medîne'de olan münâfıklar ve gönüllerinde şübhe olan kimseler, Bedr vak'asında dediler ya'nî zâhirde İslâm'ı gösterip bâtında küfrü saklayan gürûh ve îmânda henûz itmi'nân peydâ etmeyen gürûh dediler, ﴿غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ﴾ bunlaı ya'nî ehl-i îmânı dînleri aldattı ki kudretleri olmayan şeye kendülerin saldılar. Zîrâ ol vak'ada ehl-i İslâm üç yüz ve birkaç nefer idiler ve küffâr bin pür-silâh şahsa karîb idiler. Çün bu kelâm ehl-i nifâktan sudûr etti, Hakk te'âlâ cevâblarında buyurdu. ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ Ve her kim Tanrı te'âlâ üzere i'timâd eder **[166b]** ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle gâlibdir kendüye ilticâ edeni zelîl etmez. ﴿حَكِيمٌ﴾ Dürüst hükm edicidir ki 'akl istib'âd ettiği ve idrâk etmediği şeyi hikmetiyle işler. (49)

﴿وَلَوْ تَرَى﴾ Ve eğer görseydin ey görücü, ﴿إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ﴾ kaçan ferişteler küfr edenlerin cânların kabz ederler ﴿يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ﴾ ol hâlde ki melâ'ike onların yüzlerin ve enselerin urup derler, ﴿وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ dahi yanmağın işkencesin dadın ol zamân bir emr-i 'acîb müşâhede ederdin. (50) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol urmak ve işkence ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ elleriniz ilerü gönderdiği nesne sebebiyledir, ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ dahi ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle kullara sitem edici değildir. (51) ﴿كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ﴾ Bu mezkûr olan küffârın 'âdeti Mısr pâdişâhına tebe'iyyet edenlerin 'âdeti gibidir ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ve âl-i Fir'avn'dan esbak olanların 'âdeti gibi. ﴿كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ *de'b*in tefsîridir ya'nî onların de'bi bu ki Tanrı'nın âyâtına tasdîk etmediler. ﴿فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ﴾ Pes Hakk te'âlâ günâhları sebebiyle kendülerin 'ukûbetle aldı, niteki bunları aldı. ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ﴾ Bî-şübhe Hudâ-yı zü'l-celâl gâyetle güçlüdür ﴿شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ katı işkencelüdür bir kimse 'ikâbını def' etmeğe kâdir değildir. (52)

﴿ذَلِكَ﴾ Ol sitem ki onlara oldu ﴿بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً﴾ ol sebebledir ki Hakk celle ve 'alâ değiştirici değil idi bir eyüliği ki ﴿أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ﴾ onu bir gürûh üzere ihsân etti ﴿حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾ tabî'atlarında olan hâleti bir yaman hâlete tebdîlleri vâki' olmayınca ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve ol sebebledir ki

332 el-Beyzâvî, I/388.

Hudâ-yı lâ-yezâl akvâllerin eyü işidici, ef'âllarin yahşi bilicidir. (53) ﴿كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ nazîresinin tercümesi hâlen sebkat etti. ﴿وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ﴾ ve Fir'avn'ın etbâ'ın Kulzüm deryâsında gark ettik ﴿فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ Pes günâhları sebebiyle kendülerin nâbûd kıldık ve her bir gürûh gark olanlardan ve küffâr-ı Kureyş'ten küfr ü ma'siyetle nefslerine sitemkâr idiler. (54) ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki hayvânâtın gâyetle yamanları Tanrı katında ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ şol kimselerdir ki küfr üzere musırr oldular ﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ pes onlar îmâna gelmezler. (55)

﴿الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ﴾ lafz-ı ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ dan bedel-i ba'zdır. Ya'nî küfr edenlerin bir mikdârı şol kimseler ki **[167a]** sen kendülerden 'ahd aldın. ﴿ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ﴾ Sonra peymânların bozarlar her kez ve onlar Benî Kurayza Yehûdudur ki Hazret'le 'ahd bağlamışlardı bu vech üzere ki Hazret'in düşmanlarına yardım etmeyeler. Sonra Bedr gününde müşriklere silâhla meded edip dediler, 'ahdi unuttuk. Ba'dehû Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendülerle minvâl-i sâbık üzere peymân bağladı, Hendek vak'asında yine 'ahdi bozdular ﴿وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴾ ve onlar 'ahdi bozmaktan perhîz etmezler. (56) ﴿فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ﴾ Pes eğer cenkde onlara musâdif olursuz ﴿فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ﴾ pes onların katl u ihânetleri sebebiyle iz'âc edip ayır ardlarında olan kimseleri, ﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tâ ki iz'âc ve perâkende olunan kimseler pend ü 'ibret alalar. (57) ﴿وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً﴾ Ve eğer bir mu'âhed gürûhdan 'ahdin bozmasın mülâhaza edersen ﴿فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ﴾ pes 'ahdlerin kendülere sal ﴿عَلَى سَوَاءٍ﴾ 'adâvette bir mu'tedil tarîk üzere olduğun hâlde ki kendülere 'ahdin bozmasın izhâr edip bir âşikâre haber edesin. Ve üzerlerine cenkde 'acele etmeyesin, tâ ki arzın hıyânetten müberrâ ola ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾ bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle hıyânet edenleri sevmez. (58)

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا﴾ Ve bir kimse gümân etmesin ki küfr edenler ilerü gidip kurtuldular ﴿إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ﴾ tahkîkan kim onlar taleblerinde olanı 'âciz bulmazlar ki kurtulalar. (59) ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾ Dahi ey ehl-i îmân, küffâr içün cenkde kuvvet olacak âlâttan kâdir olduğunuz eşyâyı âmâde kılın. Hazret-i 'Ukbe bin 'Âmir radıyallâhu 'anhdan mervîdir ki dedi, Seyyidü'l-Kevneyn'i minber üzere işittim, buyurdu ki ألا ان القوة فى الرمى ya'nî âgâh olun kim 'ale't-tahkîk kuvvet ok atmasıdır.[333] Ba'zı 'ulemâ buyurdu ki çün ok

333 el-Beğâvî, III/371.

atması cümle silâhın isti'mâlinden enfa'dır, Hazret sallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem onu yalnız zikr eyledi. ﴿وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾ Dahi fî-sebîlillâh bağlanmış atlardan müheyyâ edin ﴿تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ onunla Hudâ'nın düşmanını ve sizin düşmanınızı korkutdursuz ve onlardan murâd küffâr-ı Mekke'dir ﴿وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ﴾ dahi küffâr-ı Mekke'den özge bir başka küffârı onunla korkutdursuz ﴿لَا تَعْلَمُونَهُمْ﴾ siz onları bilmezsiz ﴿اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ onları bilir. ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve zâd makûlesinden **[167b]** her nesneyi ki Tanrı yolunda bezl edersiz ﴿يُوَفَّ إِلَيْكُمْ﴾ mükâfâtı size bi't-tamam vâsıl olur ﴿وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki siz mükâfâtın noksânıyla sitem görmüş kılınmazsız. (60)

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ﴾ Ve eğer küffâr sulha meyl ederler ﴿فَاجْنَحْ لَهَا﴾ sen dahi ona meyl et, ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd et, keferenin mekr u hîlesinden havf etme. Zîrâ Hakk celle ve 'alâ seni onlardan saklamıştır ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ki bî-şübhe Hudâ-yı Müte'âl kendüdür küffârın sözlerin dürüst işitip niyyetlerini yahşi bilen. (61) ﴿وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ﴾ Ve eğer sulhlarıyla seni aldatmak isterler ﴿فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ﴾ bilâ-şekk onların şirretin def' etmek içün Hudâ 'azze ve celle sana kâfîdir, ﴿هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ kendüdür ol Perverdigâr ki yardımıyla ve ehl-i îmânla sana kuvvet verdi. (62) ﴿وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ Ve ehl-i îmânın gönülleri arasında ittisâl kıldı ki nefs-i vâhide pâyesinde oldular. ﴿لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Eğer yeryüzünde olan eşyâyı kamu sarf etseydin aralarında ıslâh etmek içün ﴿مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ gönülleri arasında cem' etmezdin ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾ velâkin Îzid celle celâluhû kudret-i kâmilesiyle gönülleri arasında ülfet saldı ﴿إِنَّهُ عَزِيزٌ﴾ tahkîkan ki Îzid-i Müte'âl gâlib u kâdirdir istediği şey elbette olur, ﴿حَكِيمٌ﴾ istediği nesneyi bilir ne gûne yapar. (63)

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren vücûd-i şerîf! ﴿حَسْبُكَ اللَّهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ sana kâfîdir ﴿وَمَنْ اتَّبَعَكَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmândan sana peyrevlik edenlere dahi kâfîdir. Bu âyet Bedr vak'asında cenkden evvel nâzil oldu, ehl-i îmâna takviyet vermek içün. (64) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضْ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾ Ey Refî'u'l-Kadr olan zât-ı pâk! Ehl-i îmânı cihâd üzere kandır, ﴿إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ﴾ eğer sizden sabrla muttasıf yiğirmi nefer olursa ma'reke-i kıtâlde ﴿يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ küffârdan iki yüz kimseye gâlib olurlar ﴿وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنْ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve eğer sizden yüz nefer sabr edici şahs olursa küfr edenlerden bin şahsa galebe ederler ﴿بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ol sebeble ki onlar

bir gürûhturlar ki Hudâ'yı ve rûz-i cezâyı bilmezler, tâ ki tahsîl-i sevâb içün mü'minler gibi cenkde sabr edeler. Çün Hakk celle ve 'alâ hükm etti ki ehl-i İslâm'dan bir nefer **[168a]** küffârın on neferine mukâvemet edip onlara sâbit olsun ve bu iş ehl-i îmâna girân gelmiş idi Hakk te'âlâ onlardan bu hükmü tahfîf eyledi, pes buyurdu. (65) ﴿الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنكُمْ﴾ Şimdi Tanrı te'âlâ size ol ağır hükmü yeğni kıldı ﴿وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا﴾ ve 'ilm-i kadîmiyle bildi ki sizde zebûnluk var ﴿فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ﴾ pes eğer sizden sabr sâhibi yüz kimesne olursa ﴿يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ küffârdan iki yüz kimesneye gâlib olurlar ﴿وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ﴾ ve eğer sizden bin şahs olursa ﴿يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ﴾ ehl-i şirkden iki bin şahsı yenerler ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın irâdet u me'ûnesiyle, ﴿وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ ve Îzid celle ve 'alâ sabr edenlerledir. (66)

Mervîdir ki Bedr vak'asında Kureyş'ten yetmiş kimseyi Hazret'in huzûruna esîr getirdiler. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ekâbir-i sahâbe ile meşveret etti. Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radıyallâhu te'âlâ 'anhu söyledi, yâ Rasûlallâh, bunların çoğu ekâribindir evlâ oldur ki hâllerine göre fidyelerin alıp koyuveresin bir gün ola ki İslâm'ın devlet-i hidâyeti kendülere vâsıl olur. Hazret-i Fârûk radıyallâhu te'âlâ 'anhu söyledi, yâ Rasûlallâh, bunlar küfrün re'îsleridir evlâ ve enseb budur ki fermân edesin, boyunları urula ki Hakk te'âlâ onların fidyesinden seni müstagnî kılmıştır. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Ebû Bekr'in sözüne 'amel edip fidyelerin aldı. Hakk te'âlâ 'itâb tarîkiyle bu âyeti münzel edip buyurdu.[334] ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى﴾ Bir peygambere lâyık ve sezâ değildir ki kendüye esîrler ola ﴿حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ rûy-i zemînde katli çok edip içinde mübâlağa etmeyince. Zîrâ İslâm'ı 'azîz eden ve küfrü zelîl eden ol iştir. ﴿تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا﴾ Fidyenin almasıyla bu cihânın bî-bekâ olan mâlın istersiz ﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ öbür cihânın sevâbın size ister. ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl dostların düşmanları üzere galebe ettirmeye tevânâdır, ﴿حَكِيمٌ﴾ herkesin hâline lâyık olan nesneyi yahşi bilir. (67)

﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ﴾ Eğer Levh-i Mahfûz'da Tanrı'dan bir hükm geçmiş olmasaydı ki müctehid olan kimesne ictihâdında hatâ etse mu'azzeb olmaz ﴿لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ elbette fidâdan aldığınız nesneden ötürü size **[168b]** bir ulu işkence değerdi. Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi

334 el-Vâhidî, s. 174-175.

ve sellem buyurdu, üzerimize bir 'azâb nâzil olsaydı Hazret-i 'Ömer'den ve Sa'd bin Mu'âz'dan özge bir kimse ondan necât bulmazdı. Zîrâ Sa'd'ın re'yi Hazret-i 'Ömer'in re'yi gibi idi. Menkûldür ki bu âyet nâzil olduktan sonra sahâbe-i kirâm ganîmet mâlında tasarruf etmekden kasr-ı yed ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[335] (68) ﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ﴾ Pes ganîmet aldığınız nesneden yeyin ya'nî fidye mâlıyla intifâ' edin zîrâ o ganîmet makûlesindendir ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ pâkîze helâl olduğu hâlde ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve fermâna muhâlefet etmekte Tanrı'dan havf edin ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle günâhınızı setr edip sizi gâyetle esirger ki ganîmetten aldığınız şeyi size mübâh kıldı. (69)

Esbâbü'n-Nüzûl'de getirdi ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem 'amucası Hazret-i 'Abbâs'a ki esîrlerin zümresinden idi, buyurdu ki kendü cânının ve iki birâderzâden 'Ukayl bin Ebî Tâlib'in ve Nefvel bin Hâris'in fidâsını ver. Hazret-i 'Abbâs dedi, yâ Muhammed, revâ görür müsün ki bakiyye-i 'ömrümü gedâlıkta geçireyim bu denli mâlı kanden verebilirim? Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, hani ol altun ki Mekke-i Mükerreme'den çıktığın mahal Ümmü'l-Fadl'a verip söyledin, başıma bir hâl gelirse bu altun sana ve dört oğlumadır. Hazret-i 'Abbâs bu kelâmı işiticek dedi, bundan sana kim haber verdi? Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, Perverdigârım bana ondan haber verdi. Hazret-i 'Abbâs radıyallâhu te'âlâ 'anh ol vakt dedi, şehâdet getiririm ki sen sâdıksın ve Tanrı'dan özge bir ma'bûd yoktur ve sen onun Rasûlüsün vallâhi bu ahvâl üzere Hudâ'dan özge bir kimse muttali' değildir. Ol mahal Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[336] ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber veren hôş zât! ﴿قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى﴾ Söyle ellerinizde olan kimselere esîrlerden ﴿إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا﴾ Hakk celle ve 'alâ gönüllerinizde îmân ve ihlâs görürse ﴿يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ﴾ size verir sizden aldığı şeyden yeğrek ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ ve günâhlarınızı size yarlıgar ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ehl-i îmâna şirk hâletinde vâki' olan günâhları setr edip İslâm'a gelmekle kendülere hidâyet vermekle esirger. (70)

Hazret-i 'Abbâs radıyallâhu te' âlâ 'anhdan mervîdir ki buyurdu, Hakk te'âlâ bana iki va'd etti biri bu ki **[169a]** buyurdu, 'senden alınan şeyden yeğ-

335 el-Beyzâvî, I/393.

336 el-Vâhidî, *s*. 175-176.

rek sana ihsân ederim' kendüye hamd olsun ki onu ihsân etti. Şimdi on 'abd-i memlûküm vardır ednâları yiğirmi bin altınla ticârete sefer ediyor ve zemzem kuyusun bana verdi ki cümle 'Arab'ın emvâlinden bana o sevgilidir. Ve ikinci va'de mağfirettir, ümîdvârım ki onu dahi îfâ ede zîrâ Kerîm'in va'desinde hilâf olmaz."[337]

Beyt: خلاف وعده محالست گر كريم آيد
لئيم اگر نكند وعده را وفا شايد[338]

﴿وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ﴾ Ve eğer esîrler senin hıyânetini isterler ki kendülerle bağladığın peymânı bozalar ﴿فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ﴾ bî-şübhe ki rûz-i mîsâkta kendülerden alınan 'ahdin bozmasıyla Tanrı'ya hıyânet ettiler. ﴿فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ﴾ Pes Îzid celle ve 'alâ seni üzerlerine musallat etti. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Tanrı te'âlâ kulların ahvâlin eyü bilir, kemâ yenbagî üzerlerine hükm eder. (71) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmân getirip evtânların terk ettiler ﴿وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve mâllarıyla ve cânlarıyla Hudâ'nın yolunda çalıştılar ﴿وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا﴾ ve şol kimseler ki ehl-i hicrete mekân verip kendülere yardım ettiler ﴿أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ ol gürûhlar mîrâsta biri birlerine müstevlî olur. İbtidâ-i İslâm'da Muhâcirin ve Ensâr biri birinden hicret ve nusret sebebiyle mîrâs alırdı sonra ulü'l-erhâm âyetiyle bu hükm mensûh oldu. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا﴾ Ve şol kimseler ki îmâna gelip evtânların terk etmediler ﴿مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ mîrâs husûsunda üzerlerine tevliye etmekten size aslâ bir nesne yoktur ﴿حَتَّى يُهَاجِرُوا﴾ evtânların kendüler terk etmeyince. ﴿وَإِنْ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾ Ve eğer dîn husûsunda sizden yardım taleb ederler, ya'nî hicret etmeyen ehl-i îmân, müşriklerle cenkleri vâki' oldukda sizden yardım isteseler ﴿فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ﴾ yardımları üzerinize vâcibdir, cemî' ehl-i şirk üzere ﴿إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ meğer ehl-i şirkten bir gürûh üzere ki aranızda ve aralarında bir peymân ola ki hicret etmeyen ehl-i îmânı bunlar üzere nusret etmen. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâl vefâ-i 'ahd u nakzından işlediğiniz şeye bînâdır. (72)

---

337 el-Beyzâvî, I/393.

338 Alçak olan kişinin vadine vefâ etmemesi mümkün iken Kerîm olanın ahde vefa göstermemesi muhaldir.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ Ve küfr eden gürûh bir bölükleri bir bölüklerinin mütevellîleridir ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ﴾ eğer ettiğim fermânı işlemezsiz **[169b]** ﴿تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ﴾ rûy-i zemînde bir ulu fitne hâsıl olur ve o, îmânın za'fı ve küfrün zuhûrudur ﴿وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ ve bir büyük mefsede dahi dinde peydâ olur. (73) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve şol kimseler ki îmâna gelip hicret ettiler ve Tanrı'nın yolunda çalıştılar ﴿وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا﴾ ve şol kimseler ki ehl-i hicrete yer verip yardım ettiler ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ o gürûhlar ki sıfât-ı mezbûre ile muttasıfdırlar, kendülerdir dürüst ehl-i îmân olanlar ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ günâhların yarlıganması onlara var ﴿وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ ve rencsiz[339] ve minnetsiz rûzî dahi. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ﴾ Ve şol kimseler ki Hudeybiyye sulhunden sonra îmâna geldiler ﴿وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ﴾ ve hicret edip cenkde sizinle çalıştılar ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى﴾ ol gürûh zümrenizdendirler ﴿فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ﴾ ve karâbet iyeleri biri birlerinin mîrâsın almasında ecânibden ehakk u evlâdır ﴿بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın hükmünde. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan kim Hakk sübhânehû ve te'alâ her nesneye dânâdır, pes mîrâsa müstehak olanların zamân-ı istihkâklarını eyü bilir. (75)

339 Renc: Zahmet, eziyyet, ızdırap.

SÛRETÜ'T-TEVBE

Medeniyyetün ve Hiye Mi'etün ve Tis'un ve İşrûne Âyeten

[سورة التوبة مدنية وهي مائة وتسع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Bu sûreye *Berâ'e* denilir ya'nî küffârdan bîzârlığı ifâde eden sûredir dahi hışma müş'ir birkaç adı var tafsîli kütüb-i tefâsirde mestûrdur ve içinde besmele bu sebeb ile terk olundu ki besmele emâna müş'irdir ve bu sûre ref'-i emân içün nâzil oldu. ﴿بَرَاءَةٌ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Bu Tanrı'dan ve rasûlünden vâsıl olmuş bir bîzârlıktır ﴿إِلَى الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ مِنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ ehl-i şirkten şol kimselere ki siz onlarla 'ahd bağladınız. (1) Getirdiler ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem 'Arab'dan ba'zı ehl-i şirkle 'ahd u güft etmişti. Benî Damre ve Benî Kinâne'den mâ-'adâları cümle 'ahdi bozdular. Hakk te'âlâ âyet-i mezbûre ile peygamberine fermân etti ki onlarla bağlanan 'ahd ü peymânı boza ve kendülere söyleye.[340] ﴿فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ﴾ Pes yeryüzünde dört ay şevvâl ve zilka'de ve zilhicce ve muharrem, gezin ya'nî umûrunuza temşiyet verilmek içün size dört ay mehl **[170a]** verilmiştir. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ﴾ Ve bilin ki 'ale't-tahkîk siz Tanrı'yı ta'cîz edici değilsiz her çend ki size mühlet verdi üzerine geçmezsiz âkıbet sizi bulur ﴿وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ﴾ ve bilin ki bilâ-şekk Hakk te'âlâ küffârı dünyâda katl u esr ile ve âhirette 'ukûbetle rüsvâ edicidir. (2)

﴿وَأَذَانٌ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ﴾ Ve bu Tanrı'dan ve peygamberinden ulu haccın ya'nî kurbân bayramının gününde halka bir bildirmektir ﴿أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle bîzârdır müşriklerden ﴿وَرَسُولُهُ﴾ ve peygamberi dahi onlardan bîzârdır. ﴿فَإِنْ تُبْتُمْ﴾ Pes eğer ey müşrikler, küfr ve 'özrden tevbe edersiz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ol tevbe etmek size yeğrektir. ﴿وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ Eğer tevbeden yüz döndürüp küfr üzere sâbit olursuz ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ﴾ bilin kim bilâ-şekk Hudâyı 'âciz edici değilsiz, kande giderseniz sizi bulur. ﴿وَبَشِّرْ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ Ve küfr edenleri bir derdli işkence ile

340 el-Beyzâvî, I/395.

müjdeletdir, Hakk te'âlâ 'ahd ü peymânı bozanlar ahvâlin beyân etti, Benî Damre ve Benî Kinâne verdikleri 'ahde durmuşlardı, onların ahvâlin dahi beyân edip buyurdu. (3)

﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ مِنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ Lâkin ehl-i şirkten şol kimseler ki kendülerle 'ahd bağlamış idiniz ﴿ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا﴾ sonra 'ahdde ettikleri şurûttan biraz nesne eksiltmediler ﴿وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا﴾ ve düşmanlarınızdan bir kimse ile üzerinize arkalaşıp onlara mu'âvenet etmediler ﴿فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ﴾ onlara peymânların itmâm edin ﴿إِلَى مُدَّتِهِمْ﴾ mukarrer u mu'ayyen olan vaktlerine dek, ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ tahkîkan ki Îzid celle celâluhû 'ahde vefâ eden perhîzkârları sever. (4) ﴿فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ﴾ Pes kaçan 'ahdi bozanlara verilen mühletin ayları münkâzî olur ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴾ ehl-i şirk olanları öldürün ﴿حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ kande kendülerin bulursuz ﴿وَخُذُوهُمْ﴾ ve onları esîr edin ﴿وَاحْصُرُوهُمْ﴾ ve Mescidü'l-Harâm'ın tavâfından onları men' edin ﴿وَاقْعُدُوا لَهُمْ﴾ ve her girizgâhda onlar içün oturun, ﴿كُلَّ مَرْصَدٍ﴾ pes eğer küfrden îmâna rücû' edip namâzı kılarlar ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve zekâtı verirler ﴿وَآتَوْا الزَّكَاةَ﴾ yolların koyuverin ya'nî onlara ta'arruz etmen, ﴿فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ zîrâ ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle onların geçmiş günâhların setr edip sevâb-ı **[170b]** cezîl ile kendülerin esirger. (5)

﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنْ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ﴾ Ve eğer ehl-i şirkten bir kimse senden emân istedi ﴿فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ ona emân ver tâ ki Hudâ'nın sözünü ya'nî Kur'ân'ı işide ﴿ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ﴾ sonra İslâm'a gelmediyse onu emniyyeti mahalline yetiştir ya'nî hânesine yetiştir zîrâ hânesi emniyyeti mahallidir. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Bu emân verilmesi ol sebebledir ki onlar bir gürûhdurlar îmân ne olduğun bilmezler pes onlara emân vermek lâzımdır tâ ki Hudâ'nın kelâmın işidip tedebbür edeler. (6) ﴿كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ﴾ Nice ehl-i şirke peymân olur Hudâ'nın katında ve peygamberi katında? Bu makâmda istifhâm inkâr ve istib'âd içündür ya'nî müşriklere Hudâ ve peygamber katında 'ahd olmaz ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ meğer müşriklerden şol kimselere 'ahd olur ki Mescidü'l-Harâm yanında kendülere 'ahd bağlamış idiniz. ﴿فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ﴾ Pes mâdâm ki onlar 'ahdleri üzere size istikâmet gösterirler, siz onlara istikâmet gösterin, ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle perhîz edenleri sever. (7)

﴿كَيْفَ﴾ Nice ehl-i şirk 'ahdleri üzere dururlar ﴿وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ﴾ ve hâlbuki üzerinize galebe ederlerse ﴿لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً﴾ hakkınızda ne 'ahd ve ne

hakk-ı karâbet gözetirler ﴿يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾ ağızlarıyla sizi hoşnûd ederler ﴿وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ﴾ ve gönülleri kabûl etmez ol sözleri ki ağızları söyledi ya'nî kalbleri lisânlarına muvâfık değildir ﴿وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve çokları îmânın kabûlünden serkeştirler. (8) ﴿اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ Hudâ'nın âyâtın az bahâya değiştirdiler ya'nî Kelâm-ı Mecîd'i nefslerinin ârzûsuna tebdîl ettiler ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ﴾ pes hakkın yolundan i'râz ettiler, ﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ tahkîkan işledikleri iş gâyetle bed iş idi. (9) ﴿لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً﴾ Bir bende-i Müslümân hakkında ne and ve ne 'ahd mülâhaza ederler ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir şirret u tuğyânda hudûdu tecâvüz edenler. (10)

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ Pes eğer rücû' edip namâzı kılarlar ﴿وَآتَوُا الزَّكَاةَ﴾ ve zekâtı edâ ederler ﴿فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾ onlar dînde karındaşlarınızdırlar ﴿وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ ve âyât-ı **[171a]** Kur'âniyye'yi beyân ederiz bir gürûha ki onun içinde olan ahkâmına nazar edip fehm ederler. (11) ﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ﴾ Ve eğer ehl-i şirk andların bozarlar ﴿مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ﴾ sizinle 'ahdleri vâki' olduktan sonra ﴿وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ﴾ ve dîninizde sarîh tekzîble ve ahkâmın takbîhiyle ta'n ettiler ﴿فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ﴾ pes küfrün serdârlaryıla cenk edin, ﴿إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ﴾ bî-şübhe kim e'imme-i küfre hakîkatte kendülere andlar yoktur. ﴿لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾ ﴿قَاتِلُوا﴾ lafzına müte'allikdir ya'nî onlarla cenk etmekte garazınız bu olsun ki onlar küfrden ferâgat edeler, ne îzâların kasd edesiz. (12) ﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ﴾ Niçün bir gürûhla cenk etmezsiz ki andların bozdular ﴿وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ﴾ ve Mekke'den peygamberin çıkartmasın kasd ettiler? ﴿وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ Ve hâlbuki onlar ilk kendüler size başladılar zîrâ Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem evvel kendülerin delîl ve burhân ile da'vet eyledi onlar delîline mukâbil delîl getirmekten 'udûl edip 'adâvet u cenge başladılar, ﴿أَتَخْشَوْنَهُمْ﴾ onlarla cenk etmekten korkar mısız? ﴿فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ﴾ Pes Tanrı te'âlâ sezâvâr-terdir ki kendüsinden havf edesiz ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i îmân idiniz zîrâ mü'min olan Tanrı'nın korkusun çekip kimseden havf etmez. (13)

﴿قَاتِلُوهُمْ﴾ Ehl-i şirkle cenk edin ﴿يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾ Tanrı te'âlâ ellerinizle onları mu'azzeb kılar ﴿وَيُخْزِهِمْ﴾ ve onları hôr u hakîr eder ﴿وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ ve üzerlerine size yardım eder ﴿وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ﴾ ve îmâna gelmiş gürûhun sînelerine şifâ bağışlar ve onlar Benî Huzâ'a'dır, dîn-i İslâm'a duhûl etmek içün Yemen'den gelmiş bi cemâ'attir, ba'dehû ki İslâm'a dâhil oldular, ehl-i şirkden hayli eziyyet gördüler, ondan Server-i Kâ'inât'a şikâyet edip Hazret

sallallâhu te‘ âlâ ‘aleyhi ve sellem kendülere buyurdu, elem çekmen inşâ’allâhu te‘âlâ ferec yakındır. (14) ﴿وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ﴾ Ve gönüllerinin acığın giderdirir ki onu küffârın îzâsından gönülleri hâsıl etmiş idi. Bu âyet gaybda vâki‘ olan şeyden haber verdi zîrâ Hakk te‘âlâ va‘desine vefâ edip müşrikleri hôr u zelîl u hâlik kıldı ve mezbûrlara teşeffî hâsıl oldu ﴿وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾ ve Hakk celle ve ‘alâ istediği kimse üzere tevbe eder. Bu âyette olan ihbâr dahi vâki‘ oldu, zîrâ onlardan ‘İkrime bin Ebî Cehl ve Ebû Süfyân ve Süheyl bin ‘Amr ve bunların emsâli nice kimseler îmâna geldi ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ve Hakk celle ve ‘alâ olmuş ve olacak eşyâya dânâ, her işi kemâ yenbagî işleyicidir. (15)

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا﴾ **[171b]** Belki gümân ettiniz mi ey gazâyı kerâhat eden mü’minler, ki olduğunuz hâl üzere terk olunasız ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ﴾ ve hâlbuki Tanrı te‘âlâ bilmedi şol kimseleri ki sizden cihâd ettiler? Nefy-i ‘ilmden murâd nefy-i ma‘lûmdur, ya‘nî sizden cihâd edip küffâr ile dostluk etmeyenler olmayıp ki Hudâ’nın ‘ilmi onlara ta‘alluk ede ﴿وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً﴾ ve Tanrı’dan özge ve peygamberinden mâ-‘adâ ve ehl-i îmândan mugâyır dost edinmediler ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ve Îzid celle celâluhû işlediğiniz eşyâya dânâdır. (16) Getirdiler ki kaçan Hazret-i ‘Abbâs esîr oldu ehl-i İslâm onu şirkle ve sıla-i rahmin kat‘ıyla tevbîh u ta‘nîf ettiler, husûsan Hazret-i Aliyyü’l-Murtezâ radıyallâhu te‘âlâ ‘anh gâyetle ona serzeniş etti, Hazret-i ‘Abbâs dedi, bizim ‘uyûbumuzu ‘add edip mehâsinimizi unutursuz biz Mescidü’l-Haram’ı ‘imâret edip ta‘zîm ederiz ve hâcîlere su içiririz ve esîri kurtarırız. Hakk te‘âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu,[341] ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ﴾ ehl-i şirke sahîh ve câ’iz değildi ki Tanrı’nın mescidlerin âbâdân edeler ﴿شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ﴾ ol hâlde ki nefsleri üzere küfr ile güvâh olmuşlar, izhâr-ı şirk ile ve tekzîb-i rasûl ile. ﴿أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ Ol gürûhun işleri ki onunla iftihâr ederlerdi, bâtıl oldu ﴿وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ ve dûzahda kendüler hemîşe ikâmet etmişlerdir. (17)

﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Tanrı’nın mescidlerin bir kimse ta‘mîr etmez illâ ol kimse eder ki Tanrı’nın vahdâniyyetine ve rûz-i kıyâmetin vukû‘una tasdîk getirdi ﴿وَأَقَامَ الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı şurûtuyla kıldı ﴿وَآتَى الزَّكَاةَ﴾ ve üzerine vâcib olan mâl-ı zekâtı verdi ﴿وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ﴾ ve umûr-i dîniyyede Tanrı’dan özge bir kimseden korkmadı. ﴿فَعَسَى أُولَئِكَ﴾ Pes şâyed sıfât-ı mez-

341 el-Vâhidî, s. 177.

bûre ile muttasıf olan gürûh ﴿أَنْ يَكُونُوا مِنْ الْمُهْتَدِينَ﴾ doğru yolu bulanlar zümresinden ola. (18) ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Âyâ kıldınız huccâcın suvarmasın ve muhterem olan mescidin yapmasın ﴿كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ şol kimsenin îmânı gibi ki Tanrı'nın yolunda vahdâniyyetine ve sonki günün olmasına tasdîk etti ﴿وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve Tanrı'nın yolunda cihâd etti ﴿لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ﴾ ol iki kısm Tanrı'nın katında berâber olmazlar ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ve Îzid celle celâluhû erbâb-ı şirk olan gürûha **[172a]** hidâyet etmez zîrâ onlar şirki ihtiyâr etmekle nefslerine sitem ettiler. (19)

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا﴾ Şol kimseler ki îmâna gelip vatanların terk ettiler ﴿وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾ dahi Tanrı'nın yolunda emvâlleriyle ve cânlarıyla çalıştılar ﴿أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ﴾ pâye cihetinden Tanrı katında ziyâde uludurlar şol kimselerden ki bu sıfâtdan 'ârîdirler ﴿وَأُولَئِكَ﴾ ve onlar ki ol kemâlata câmi'dirler ﴿هُمْ الْفَائِزُونَ﴾ kendülerdir iki cihânın hayrâtına zafer bulanlar. (20) ﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ﴾ Perverdigârları onları müjdeletdirir kendüsinden sudûr etmiş bir ulu rahmetle ve hoşnûdlukla ﴿وَجَنَّاتٍ﴾ ve bir behiştlerle ki ﴿لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ﴾ kendülere içinde inkıtâ'ı kabûl etmez ni'metler var. (21) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ Tûl-i ikâmeti onların içinde hemîşe takdîr etmişler, ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ tahkîkan ki Tanrı te'âlânın kendü katında bir ulu ücret var ki dünyânın mâlı ona nisbet olıcak, bir şey-i hakîrdir. (22)

Getirdiler ki kaçan Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'leyhi ve sellem hazretlerine Medîne-i Münevvere'ye hicret etmeğe ruhsat olundu, sahâbe-i kirâmın bir mikdârı mâl u menâl ve evlâd-ı ekâribi terk edip teveccüh-i tâm ile Medîne-i Münevvere'ye hicret ettiler. Ve bir mikdârı dediler hicret edersek pederlerimizden ve oğullarımızdan ve 'aşîretlerimizden kesilmek iktizâ eder ve elimizde olan emvâl-i ticâret nâbûd olur, zâyi' kalırız. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[342] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ Pederlerinizi ve birâderlerinizi dostlar edinmen ﴿إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ﴾ eğer küfrü îmân üzere ihtiyâr ederler ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ﴾ ve sizden her kim onlarla dostluk eder ya'nî ettikleri işi pesend eder ﴿فَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾ ol gürûh ki onların işin pesend ederler, kendülerdir sitem edenler, zîrâ dostluğu vaz' etmediler. (23)

342 el-Beğâvî, IV/24.

﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ﴾ Söyle, eğer pederleriniz ve oğullarınız ve birâderleriniz ve karılarınız ve hısımlarınız ﴿وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا﴾ ve bir emvâl ki onları kazandınız ﴿وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا﴾ ve bir metâ' ki bey' olunmağından korkarsız ﴿وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا﴾ ve bir menziller ki onları pesend edersiz ﴿أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ﴾ size ziyâde sevgiliydi Hudâ'dan ve peygamberinden ve yolunda cihâd etmekten ya'nî bu mezkûrların **[172b]** muhabbeti Hudâ'nın ve rasûlünün ve cihâdın muhabbeti üzere tercîh ederseniz ihtiyârlarınızla, ﴿فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ﴾ muntazır olun ol vakte dek ki Tanrı te'âlâ 'azâbı getire ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ hudûdu tecâvüz eden cemâ'ate doğru yolu göstermez. Bu âyet-i kerîmede 'azîm tehdîd var ve gâyetle nâdirdir ol kimse ki dînini eşyâ-yı mezbûre üzere tercîh eder. (24)

﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ﴾ Kasem olsun ki Hudâ 'azze ve celle size cengin çok yerlerinde yardım etti ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ﴾ dahi Huneyn nâm mekânın vak'asında sizi mansûr kıldı ﴿إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ﴾ kaçan çokluğunuz size pesendîde geldi. Bilinmek gerek ki Huneyn Mekke ile Tâ'if arasında bir deredir ki Server-i Kâ'inât Mekke fethinden sonra on iki bin merdle Sakîf ve Hevâzin kabîlesinin dört bin âdemîsiyle muhârebeye kasd etti. Sufûf-i mukatilîn iki taraftan müheyyâ olıcak sahâbe-i kirâmdan birisi dedi لن تغلب اليوم من قلة bu gün azlıktan mağlûb olmazız. Ba'dehû cenge şurû' ettiler, haylî kıtâl vâki' olduktan sonra ehl-i İslâm'a 'ucbun şe'âmeti vâsıl olup şikestleri vâki' oldu. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا﴾ Pes çokluğunuz düşmanın savletinden sizden bir az nesne def' etmedi ﴿وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ ve üzerinize zemîn bolluğuyla dar oldu ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾ sonra yüz çevirdiniz geriye dönmüş olduğunuz hâlde. (25)

Getirdiler ki o denlü cem'iyyetten sâbit olanlar fakat Server-i Kâ'inât idi ve 'ammisi Hazret-i 'Abbâs Hazret'in bindiği katırın dizginine yapışup durmuş, tâ ki Hazret kendüsin küffâr içine salmaya. Ve Hazret'in 'ammizâdesi Ebû Süfyân ve bir kavlde Hazret-i 'Alî ve Hazret-i 'Abdullâh bin Mes'ûd dahi Hazret'den ayrılmadılar. Ve kalan sahâbe-i kirâm cümle münhezim oldular bir mertebe ki bozgunların ba'zı kimseleri Mekke'ye erişdi. Ba'dehû Seyyidü'l-Kevneyn 'ammisi Hazret-i 'Abbâs'a buyurdu kim halkı çağır. Hazret-i 'Abbâs bülend âvâz ile halka nidâ etti ki yâ 'ibâdallah, yâ ashâbe'ş-şecera, yâ ashâbe sûrati'l-Bakara! Der-'akab sahâbe-i kirâm, "lebbeyk lebbeyk" diyerek dönüp cem' oldular. Ol mahal Cenab-ı Rabbü'l-'İzzetin ferişteleri medede

inip ehl-i İslâm'la ma'an müşriklerin kıtâline şurû' ettiler pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, هـذا حيـن حمـى الوطيـس ya'nî cengin kızgunlığı mahalli budur. Ba'dehû bir avuç toprak alıp müşriklere **[173a]** doğru atıp dedi, انهزموا ورب الكعبة Der-'akab kimisi tu'me-i şemşîr olup kimisi karârı firâra tebdîl eyledi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[343] ﴿ثُـمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيـنَ﴾ Sonra Hakk te'âlâ peygamberi üzere ve mü'minler üzere rahmetin indirdi ﴿وَأَنـزَلَ جُنُـودًا لَـمْ تَرَوْهَـا﴾ ve bir leşkerler indirdi ki siz onları gözlerinizle görmediniz ve onlar melâ'ike-i kirâm idiler ve 'adedleri beş bin yâ sekiz bin yâ on altı bin idi. ﴿وَعَـذَّبَ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا﴾ Ve küfr edenleri mu'azzeb kıldı ki nicesi helâk ve kaç binleri esîr oldu ve emvâllerinden hesâba gelmez niçe eşyâ alındı ﴿وَذَلِـكَ جَـزَاءُ الْكَافِرِيـنَ﴾ ve ol iş küfr edenlerin sezâsıdır. (26)

﴿ثُـمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِـنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَـنْ يَشَـاءُ﴾ Pes Îzid celle celâluhû ol cenkden sonra istediği kimse üzere tevbe ile tefaddul eder ﴿وَاللَّهُ غَفُـورٌ رَحِيـمٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ çok mağfiretlüdür, gâyetle merhamet edicidir ki onların günâhlarından tecâvüz edip lutf ü kereminden ihsânla üzerlerine tefaddul etti. Menkûldür ki bu cenkden sonra Hevâzin ve Sakîf'ten bir mikdâr halk gelip İslâm'a dâhil oldular. Ba'dehû Hazret'e dediler, yâ Rasûlallâh, emvâlimiz ve 'iyâlimiz bu cenkde gâzîler elinde kaldı. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendülere buyurdu, emvâlinizi ve ehlinizi ihtiyâr edin, onlar ehillerin ihtiyâr ettiler. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem cemî' evlâd ve ensâb ve 'iyâllerin kendülere bağışladı. (27) ﴿يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿إِنَّمَا الْمُشْـرِكُونَ نَجَسٌ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki müşrikler murdârlıkdır ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ﴾ pes muhterem olan mescide yaklaşmasınlar ya'nî hacc ve 'umre etmesinler ﴿بَعْـدَ عَامِهِـمْ هَـذَا﴾ bu yıllardan sonra ki hicretin dokuzuncu senesidir ve bir kavlde Haccetü'l-Vedâ' senesidir. ﴿وَإِنْ خِفْتُـمْ عَيْلَـةً﴾ Ve eğer men'lerinden ötürü fakrı tevakku' edersiz, ya'nî eğer onu gümân edersiz ki ehl-i şirk Mescidü'l-Haram'dan kesildiklerinden sonra Mekke'ye gelen giden az olup bâzârlık ve kazanç kalmaz, ﴿فَسَـوْفَ يُغْنِيكُـمُ اللَّهُ مِـنْ فَضْلِهِ إِنْ شَـاءَ﴾ bilâ-şübhe Tanrı te'âlâ kendü kereminden sizi devletmend eder isterse. Ve fi'l-hakîka böyle oldu ki bu güne dek etrâf u eknâfdan Mekke sâkinlerine giden hayrât bir mekâna gitmez ve onda olan harîd u fürûht hîç bir yerde olmaz. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيـمٌ حَكِيـمٌ﴾ Bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ kullarının ahvâllerine dânâ, **[173b]** âmâllerin kemâ yenbagî tahkîk edicidir. (28)

---

343 el-Beyzâvî, I/401.

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Cenk edin ey ehl-i İslâm, şol kimselerle ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın vukû'una tasdîk etmezler ﴿وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾ ve tahrîm etmezler şol şeyi ki Hudâ ve peygamberi onu tahrîm ettiler ﴿وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ﴾ ve doğru olan dîne tâbi' olmazlar. ﴿مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ sadr-ı âyette olan mevsûle beyândır ya'nî şol kimseler ki sıfât-ı mezbûre ile muttasıftırlar, kitâb-ı semâvî makûlesi kendülere verilen kimselerdendir. ﴿حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ﴾ âyetin ibtidâsında olan fi'le gâyetdir ya'nî ehl-i kitâbla cenk edin ol vakte dek ki üzerlerine olan mâlı elleriyle teslîm ederler ﴿وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler hôr ve hakîrdirler. (29)

﴿وَقَالَتْ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ﴾ Ve Yehûd tâ'ifesi dediler, Hazret-i 'Uzeyr Tanrı'nın oğludur. Bu kelâmı onlardan bir gürûh dedi. Kaçan üzerlerine Buhtünnasr musallat olup cümle ahbârların kırdı ki aralarında Tevrât'ı hıfz eder bir kimse kalmadı. Ba'dehû ki Hakk te'âlâ 'Uzeyr'i ihyâ etti, niteki sûre-i Bakara'da beyân olundu Tevrât'ı bi't-tamam ezberinden üzerlerine okudu. Bu hâlden ta'accüb edip dediler, bu Tanrı'nın oğlu olmasaydı bu hâl kendüsinde bulunmazdı. ﴿وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ﴾ Ve tersâlar dediler Hazret-i Îsâ Îzid-i zü'l-celâlin oğludur. Bu sözü onların bir tâ'ifesi dedi ol vakt ki gördüler Hazret-i Îsâ pedersiz tevellüd edip ekmeh ve ebrası ibrâ ve ölmüşleri ihyâ etti. ﴿ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾ Mezbûrlardan sâdır olan nâ-sezâ sözler ağızlarıyla olan sözleridir ya'nî ol söz delîl ve burhândan 'ârî bir mühmel lakırdıdır ﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾ sözlerini müşâbih kılarlar şol kimselerin sözüne ki kendülerden esbak kâfir oldular. ﴿قَاتَلَهُمْ اللَّهُ﴾ Hakk te'âlâ onları nâbûd kılsın, ﴿أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ niçe haktan bâtıla dönmüş kılınırlar. (30)

﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın Perverdigârlığından tecâvüz edip 'ulemâların ve 'ibâdların Perverdigâr edindiler ki söylediler o, Tanrı'nın oğludur ya'nî Hudâ'nın fermânın bırakıp ahbâr ve ruhbân sözüne uydular. ﴿وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ﴾ Dahi Meryem oğlu Îsâ'yı Hudâ edindiler ki söylediler, o Tanrı'nın oğludur. **[174a]** ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا﴾ Ve hâlbuki bir ma'bûddan özge 'ibâdet etmeğe emr olunmadılar ve o Îzid-i zü'l-celâldir, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir ma'bûd yoktur, ﴿سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ettikleri şirkden zât-ı pâk-ı münezzehdir. (31) ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾ İsterler ki Tanrı'nın ışığını ağızlarıyla söndüreler ya'nî Hudâ'nın vahdâniyyeti üzere delâlet eden hüccet ve burhânı tekzîbleriyle bâtıl kılmak isterler. ﴿وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ﴾ Ve Îzid celle ve i'lâ-yı tevhîdle ve i'zâz-ı İslâm'la nûrun itmâm et-

meyince râzî olmaz ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ ve eğer ehl-i küfr onun itmâm olmasın istemezler. (32) ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ﴾ Kendüdür ol Perverdigâr ki peygamberini doğru yol göstermekle ve dürüst dînle yolladı, ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾ tâ ki onu cümle dînler üzere gâlib kılıp onları nesh eyleye ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ ve erbâb-ı şirk onun o gûne olmasın istemezler. (33)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنْ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ﴾ Ey îmâna gelenler! Tahkîkan ki Yehûd ve Nesârânın 'ulemâ ve zühhâdlarından çok kimseler var ki ﴿لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ halkın emvâlin rüşvetle yerler ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve halkı Hudâ'nın yolunda sülûk etmekten men' ederler. ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve şol kimseler ki altun ve gümüşü saklayıp Tanrı'nın yolunda ondan mu'ayyen olan zekâtı vermezler, ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ onları müjdeletdir bir derdli işkence ile. (34) ﴿يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾ Ol günde ki dûzah âteşinde rüşvetle aldıkları emvâl üzere kızdırılır ﴿فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ﴾ pes onlarla alınları ve yanları ve arkaları dağlanır ve kendülere denilir, ﴿هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ﴾ budur ol şey ki cânlarınıza onu sakladınız ﴿فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ﴾ pes saklamanızın 'azâbın tadın. (35)

﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا﴾ Tahkîkan ki ayların sayısı Tanrı te'âlânın katında on ikidir, ﴿فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾ Levh-i Mahfûz'da müsbettir ﴿يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ol günde ki gökleri ve yeri yaratt, ﴿مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ ol on iki ay dördü muharremlerdir ve onlar Receb ve Zilka'de ve Zilhicce **[174b]** ve Muharremdirler. ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ Bu ayların tahrîm olunması doğru dîndir ya'nî Hazret-i İbrâhîm ve İsmâ'îl'in dînidir ve tâ'ife-i 'Arab onu onlardan verâset ettiler. ﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ﴾ Pes bu muharrem aylarda kendünizin hürmetini hetk etmekle cânlarınıza sitem etmen. Cumhûr-i 'ulemâ bunun üzeredirler ki eşhur-i hurumda cengin hürmeti mensûh olmuştur. Ve içlerinde menhî olan zulmü, ma'siyetin irtikâbıyla te'vil ettiler, zîrâ ol aylarda 'isyân etmek gâyetle bir 'azîm cürmdür. ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ Ve ehl-i şirkle kamu cenk edin ﴿كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾ niteki onlar sizinle kamu cenk ederler. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ Ve bilin kim 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle perhîzkâr olanlarladır. (36)

Getirdiler ki de'b-i 'Arab-i câhiliyye bu idi ki kaçan cenkleri esnâsında muharrem olan ay doğardı onun içinde cengi istihlâl edip bir özge ay muharrem kılarlardı. Ve bunu onlara ibdâ' eden Cünâde bin 'Avf-i Kinânî idi. Mervîdir ki mevsim-i haccda devesi üzere durup nidâ derdi, ey ma'şer-i A'râb, ma'bûdlarınız size muharrem ayı helâl ettiler pes siz dahi içinde cengi helâl görün.

Ol sene münkâzî olıcak mevsim-i cedîdde de yine devesi üzere durup der idi, putlarınız size muharrem ayları harâm ettiler siz dahi onların hürmetin dutun. Ve bu işe *nesî'* derlerdi, pes Hakk celle ve 'alâ onun hükmünü beyân edip buyurdu.[344] ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki muharrem ayın hürmetini bir özge aya te'hîr etmek küfrde bir artuklıkdır. Zîrâ bu iş Hudâ'nın tahrîm ettiğini tahlîl ve helâl ettiğini tahrîm etmekdir. Pes bu bir başka küfrdür ki yanlarında olan küfrle onu cem' ettiler. ﴿يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Kâfir olanlar onunla azgun kılınırlar, ﴿يُحِلُّونَهُ عَامًا﴾ bir yıl onu helâl ederler ﴿وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا﴾ ve bir yıl onu harâm ederler ya'nî onu hürmeti üzere terk ederler, ﴿لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾ tâ ki Tanrı tahrîm ettiği işin sayısın muvâfık kılarlar. ﴿فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾ Pes Tanrı tahrîm ettiği nesneyi helâl kılarlar, 'adedin mülâhazasıyla vakti mülâhaza etmeden. ﴿زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ﴾ Kendülere bed işleri arâste kılındı ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ ve Îzid celle celâluhû bî-dîn olan gürûha doğru yolu göstermez. (37)

[175a] Menkûldür ki hicretin dokuzuncu yılında Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem gazve-i Tebûk'e 'azîmet edip sahâbe-i kirâma fermân etti ki 'inân-ı 'azîmeti ol tarafa tevcîh edeler. Havânın şiddet-i harâretinden ba'zı kimselere bu sefer ağır gelip geç hareket ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kimseler! ﴿مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Size ne 'ârız oldu ki kaçan size denilir, Tanrı'nın yolunda cihâd etmeğe çıkın, ﴿اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ﴾ ağır hareket edip yer semtine meyl edersiz ya'nî mekânınızda ikâmet etmeğe rağbet edersiz. ﴿أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ﴾ Âyâ yakın olan sağlıkla hoşnûd oldunuz mu sonki sarây yerine? ﴿فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ﴾ Pes karîb olan sağlığın geçinmesi, öbür cihânın geçinmesi katında bir şey değildir ﴿إِلَّا قَلِيلٌ﴾ illâ bir az geçinmek ki 'âkıl olan ona bir vech ile aldanmaz. (38) ﴿إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ Eğer da'vet olunduğunuz cenge çıkmazsız, bir derdli işkence ile sizi mu'azzeb kılar ﴿وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾ ve sizden özge bir gürûh yerinize getirir ﴿وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا﴾ ve Hudâ'ya mensûb olan dîne bir nesne zarar etmezsiz zîrâ kendüsi her şeyden müstagnîdir ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Îzid celle celâluhû her nesne üzere tevânâdır. (39)

﴿إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ﴾ Eğer ona yardım etmezsiz Hakk te'âlâ kendüye yardım eder niteki kendüye yardım etti ﴿إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kaçan küfr

344 el-Beyzâvî, I/405.

edenler kendüni çıkarttılar ﴿ثَانِيَ اثْنَيْنِ﴾ ikinin ikincisi olduğu hâlde ﴿إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ﴾ ol vaktte ki ikileri mağârada idiler ﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ﴾ kaçan yârine ya'nî Hazret-i Ebî Bekr'e derdi elem çekme ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾ ki bî-şübhe Îzid celle celâluhû bizimledir. Getirdiler ki kaçan Server-i Kâ'inât'a izn olundı ki Mekke'den hicret buyuralar, gurre-i rebî'u'l-evvelin pençşenbe gecesinde Hazret-i Ebî Bekr'in hânesinden Gâr-ı Sevr nâm mekâna Hazret-i Sıddîk ile teveccüh etti. Ehl-i şirk haberdâr olıcak taleblerinde şitâb edip her bölüğü bir semte gitti. Onların bir gürûhu mekân-ı ma'hûda vâsıl olduklarında Hakk te'âlâ ilhâmıyla 'ankebût o mağâranın ağzı üzere hâne ördü ve güğercin onda yumurtaladı. Pes küffâr gâr kapusına nazar edüp huluvv-i makâma delâlet eden 'alâmâtı görüp içerüsine ta'arruz etmediler. Ve ol esnâda Hazret-i Sıddîk, Server-i Kâ'inât'a derdi, bu müşriklerin birisi ayağı altına bakarsa bî-şübhe bizi görür. Hazret sallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem ona buyurdu, **[175b]** ما ظنك بإثنين الله ثالثهما Hemân ol mahal Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Sıddîk'a sebât verdi, niteki buyurdu,[345] ﴿فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ﴾ ve bir kavlde zamîr Hazret'e râci'dir ya'nî Hakk te'âlâ emniyyeti peygamber üzerine indirdi ﴿وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا﴾ ve ona takviyyet verdi bir leşkerle ki siz onları görmediniz ve onlar ferişte lerdi. ﴿وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى﴾ Ve bî-dîn olanların sözün alçakrak kıldı ﴿وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا﴾ ve Tanrı'nın sözü ya'nî tevhîd, kendidir yücerek olan ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ ve Îzid celle ve 'alâ işinde gâlib tedbîrine dürüst hükm edicidir. (40)

﴿انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ Gazâya çıkın yeğni ve ağır olduğunuz hâlde ya'nî gazâya çıkmaktan tehallüf etmen, eğer ona teveccühünüz var ve eğer yok ﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve emvâlinizle ve cânlarınızla sa'y edin Tanrı'nın yolunda, ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ bu sa'y etmeniz etmemenizden size yeğrekdir ﴿إِنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilirdiniz sa'y etmeniz size hayrludur. (41) Bilinmek gerek ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem gazve-i Tebûk'e 'âzim olıcak ehl-i İslâm üç fırka oldular. Bir fırkaları cân u gönül ile rağbet eylediler ve bir fırkaları çıkmağa rağbetleri yok idi ancak Hazret'in fermânına muhâlefet etmeğe cür'et etmeyip çıktılar ve bir fırkaları münâfık idiler ki Medîne'de kalmağa rağbet edip bir alay a'zâr-ı bâdire ile Hazrert'ten izn aldılar. Hakk celle ve 'alâ bu fırkanın hakkında bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا﴾ Ehl-i nifâk da'vet olundukları şey, alması kolay bir nef'-i dünyevî ve bir

345 el-Beyzâvî, I/406-407.

orta sefer olsaydı ﴿وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمْ﴾ elbette sana muvâfakat ederlerdi ﴿لاتَّبَعُوكَ﴾ velâkin meşakkatle kesilen mesâfe üzerlerine uzak oldu ﴿الشُّقَّةُ﴾ ve yakında Hudâ'ya and içerler ﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ﴾ kudret ve imkânımız olsaydı elbette sizinle çıkardık. ﴿لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾ Bu yalan yemînle kendü cânlarını nâbûd kılarlar ya'nî onun sebebiyle cânların 'azâba müstehak ederler ﴿يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ﴾ 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl bilir ki onlar yalancılardır ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ zîrâ gazâya çıkmağa kemâl-i istitâ'atleri var idi. (42)

﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ﴾ Tehallüf edenlere izn vermeğin husûsunda ettiğin taksîri Hakk te'âlâ senden tecâvüz eyledi. ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ Niçün onlara izn verdin? Gerekti ki tevakkuf edesin, ﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ tâ ki 'özrlerinde gerçek söyleyenler sana **[176a]** zâhir olalar ﴿وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾ ve tâ ki 'özrlerinde yalan söyleyenleri bilesin. (43) ﴿لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ﴾ Tanrı'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına tasdîk edenler senden izn istemezler ki emvâlleriyle ve cânlarıyla cihâd edeler ya'nî îmânda ihlâs sâhibi olanlar cihâda şitâb edip izn üzere onu mevkûf kılmazlar, değil ki ondan tahallüf etmeğe izn isterler. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾ Ve Hudâ-yı Müte'âl perhîzkâr olanların ahvâline dânâdır. (44) ﴿إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Gazâdan tehallüf etmek içün senden izn almaz illâ şol kimseler ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve kıyâmet gününe îmân getirmezler ﴿وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ ve gönülleri şekkde düşdi ﴿فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ﴾ pes onlar kendü şekklerinde mütehayyir olmuşlar. (45)

﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ﴾ Ve eğer gazâ içün çıkmağı isteseydiler ﴿لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً﴾ elbette ol çıkmak içün âlât müheyyâ ederlerdi ﴿وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ﴾ velâkin Hakk celle ve 'alâ hareketlerin istemedi. ﴿فَثَبَّطَهُمْ﴾ Pes cebânet ve kesl ile kendülerin gazâdan alıkodı ﴿وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ ve kendülere denildi oturanlarla oturun ya'nî Hazret'i peygamber kendülere izn verdiği mahal onlara dedi, Medîne'de kalan 'avratlar ve uşaklar ve hastalarla kalın. (46) ﴿لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ﴾ Aranızda çıkmış olsaydılar ﴿مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا﴾ çıkmalarıyla şerr u fesâddan özge bir şey size arttırmazlardı ﴿وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ﴾ ve elbette suhan-çînlik[346] ve ifsâd ile aranızda sa'y ederlerdi ﴿يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ﴾ ol hâlde ki aranızda hilâfı salmak ile sizi meftûn etmek isterler ﴿وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ﴾ ve aranızda onlar içün işidiciler var ki sözünüzü işidip onlara götürürler. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Ve

346 Söz taşıyan, casus.

Hakk celle ve 'alâ sitemkârların ahvâline dânâdır, pes onların zamâirinde olan eşyâyı bir hôş bilir. (47)

﴿لَقَدْ ابْتَغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ﴾ Kasem olsun ki bundan esbak fitneyi istediler ya'nî Uhud vak'asında işinin bozulmasına ve yoldaşlarının ayrılmasına tâlib oldular. ﴿وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ﴾ Ve işleri senin içün döndürdüler ya'nî mekr u hîleleri işinin bozulması içün tedbîr ettiler ﴿حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ﴾ ol vakte dek ki nusret-i ilâhiyye geldi ﴿وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ ve Hudâ'nın dîni âşikâre oldu, ﴿وَهُمْ كَارِهُونَ﴾ ve onlar onun zuhûrun istemezler. (48) Getirdiler ki Cedd bin el-Kays, Hazret'e gelip **[176b]** dedi, yâ Rasûlallâh, Ensâra ma'lûmdur ki ben nisâ tâ'ifesine gâyetle mübtelâyım. Beni bu sefere götürme, korkarım Rûm'un karılarına meyl edip meftûn olurum. Kerem et beni götürüp fitneye salma. 'Âlimu's-sirri ve'l-hafiyyât onun hakkında bu âyeti münzel edip buyurdu.[347] ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي﴾ Ve onlardan bir kimse var ki söyler bana izn ver ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ ve beni meftûn kılma, ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ âgâh olun kim fitneye düştüler ki nifâkları zâhir oldu ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ ve tahkîkan ki dûzah küffârı yığıcıdır kıyâmet gününde. (49)

﴿إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ﴾ Eğer ba'zı gazâlarında sana bir eyülik hâsıl olur, münâfıkları gamnâk kılar ﴿وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ﴾ ve eğer ba'zı seferlerde sana bir yamanlık değer ﴿يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ﴾ derler, işimizin ihtiyâtını aldık bu cenk vâki' olmadan evvel ya'nî kendü re'ylerin beğenip derler vehle-i ûlâda işimizi eyü mülâhaza edüp bu sefere gitmedik ﴿وَيَتَوَلَّوا وَهُمْ فَرِحُونَ﴾ ve meclisinden dönüp giderler ol hâlde ki kendüler sevinmişler. (50) ﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا﴾ Söyle, bize hîç bir nesne değmez illâ ol şey ki Tanrı te'âlâ bize onu yazdı, ﴿هُوَ مَوْلَانَا﴾ kendüdür işimizi ıslâh edip yardım eden ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celal üzere ehl-i îmân i'timâd etsin, özgesine i'timâd etmesinler. (51) ﴿قُلْ هَلْ تَتَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ﴾ Söyle, siz bize intizâr etmezsiz illâ iki eyüliğin birisini ya'nî gazâlarda zafer ve şehâdetten gayrı bir şey bize intizâr etmezsiz. ﴿وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ﴾ Ve biz size iki yamanlığın birisin intizâr ederiz ki ﴿أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ﴾ Tanrı te'âlâ sizi bir işkence ile değe kendü katından ﴿أَوْ بِأَيْدِينَا﴾ yâ ellerimizle size bir 'azâb değdire ki küfrünüz sebebiyle sizi katl ederiz. ﴿فَتَرَبَّصُوا﴾ Pes 'âkıbetimiz olacak şeye muntazır olun ﴿إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ﴾ ki bî-şübhe biz 'âkıbetiniz kankı şey olacağına sizinle intizâr edicileriz. (52)

---

347 el-Vâhidî, s.181.

Mervîdir ki Cedd bin Kays mezbûr gazâdan kalmak içün Hazret'ten destûr istedikde dedi, yâ Rasûlallâh, eğerçi fitne korkusundan gazâya gitmek istemem velâkin 'asker-i İslâm'a mâlım ile meded ederim. Hakk te'âlâ bu âyeti ona cevâb olmak içün indirip buyurdu.[348] ﴿قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾ Söyle yâ Muhammed! irâdetiniz var iken ve yok iken mâlınızı bezl edin, ﴿لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ﴾ **[177a]** sizden kabûl olunmaz ya'nî bezl ettiğiniz mâl hayyiz-i kabûle geçmez, isterse ol bezl rızâ hâletinde olsun isterse ikrâh hâletinde, ﴿إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk siz dâ'ire-i îmândan çıkmış bir gürûh idiniz. (53) ﴿وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ﴾ Ve bir şey onları men' etmedi ki sadakaları kendülerden kabûl oluna ﴿إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ﴾ illâ ki bilâ-şekk onlar Hudâ'ya ve peygamberine tasdîk getirmediler ya'nî bezl ettikleri mâlın kabûl olunmasın bir şey men' etmedi illâ küfürleri. ﴿وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى﴾ Ve namâzın kılmasına gelmezler illâ ol hâlde ki kendüler ağırlanmışdır. ﴿وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ﴾ Ve bir nesne fî-sebîlillâh sarf etmezler illâ ve hâlbuki kendüler onun sarf olunmasın istemezler, zîrâ ne onun vermesinde sevâb tevakku' ederler ve ne terk olunmasından 'azâb mülâhaza ederler. (54)

﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ﴾ Pes onların ne emvâli ve ne uşakları sana hoş gelmesinler, ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ﴾ bundan özge bir nesne yoktur ki Tanrı te'âlâ ister ki ﴿لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ onların cem' u hıfzıyla kendülerin hayât-ı dünyeviyyede mu'azzeb eyleye ﴿وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ﴾ ve ervâhları bedenlerinden su'ûbetle çıka ﴿وَهُمْ كَافِرُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler kâfirlerdir ya'nî küfr üzere meyyit olup emvâl ve evlâdları kendülere menfa'at etmez. Pes ol emvâl u evlâd onlara istidrâc olur. (55) ﴿وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ﴾ Dahi ehl-i nifâk Hudâ'ya and içerler kim 'ale't-tahkîk kendüler sizdendirler ya'nî Müslümânların zümresindendir ﴿وَمَا هُم مِّنكُمْ﴾ ve hâlbuki kendüler sizden değildirler ﴿وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ﴾ velâkin onlar bir gürûhtur ki korkarlar. (56) ﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً﴾ Eğer bir sığıncak yer bulsaydılar ki ona ilticâ edeler ﴿أَوْ مَغَارَاتٍ﴾ yâ bir mağâralar ki onda kapanalar ﴿أَوْ مُدَّخَلًا﴾ yâ bir yerde bir delik ki içinde ihtifâ edeler ﴿لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ﴾ elbette ona teveccüh ederlerdi, ﴿وَهُمْ يَجْمَحُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler tîzlerler bir tîzlemek ki kendüler bir şey döndürmez. (57)

Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sadakanın kısmetine fermân eyledi. Ebu'l-Cevâz-i münâfık Hazret'ten ötürü dedi, dostunu-

348 el-Vâhidî, s. 181.

za bakmaz mısız ki sadakâtı koyun çobanları arasında kısmet edip gümân eder ki kendüsi 'adl ediyor? Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[349] ﴿وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾ **[177b]** Dahi münâfıklardan şol kısm var ki sadakât kısmetinde seni 'ayba mensûb kılarlar, ﴿فَإِنْ أُعْطُواْ مِنْهَا رَضُواْ﴾ pes eğer ondan bir şey verilir hoşnûd olurlar ﴿وَإِن لَّمْ يُعْطَوْاْ مِنهَا﴾ ve eğer ondan bir nesne verilmez ﴿إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾ ol mahal kendüler darılırlar. (58) ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُواْ مَا آتَاهُمُ اللّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُواْ حَسْبُنَا اللّهُ﴾ Ve eğer onlar Hudâ ve Peygamberi kendülere verdiği şeyi pesendîde edip deseydiler, Hakk celle ve 'alâ bize kâfîdir ﴿سَيُؤْتِينَا اللّهُ مِن فَضْلِهِ﴾ bilâ-şübhe Hudâ 'azze ve celle kendü kereminden bize bir ihsân eder, ﴿وَرَسُولُهُ﴾ ve Peygamberi dahi bir ihsân eder ki şimdi verdiği şeyden ziyâde ola, ﴿إِنَّا إِلَى اللّهِ رَاغِبُونَ﴾ tahkîkan ki biz Îzid-i zü'l-celâlin keremi semtine meyl edicileriz, bilâ-şekk bu sözlerin söylemesi onlara hayrlu olurdu. (59)

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء﴾ Bundan gayrı bir nesne yok ki zekât makûlesi dervîşleredir ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ ve yoksullara. Hazret-i İmâm-ı A'zam katında fakîr şol kimsedir ki kifâyet etmeyecek kadar mâl ve kesbi ola ve miskîn şol kimsedir ki ne mâlı ve ne kesbi ola ve ammâ İmâm Şâfi'î katında 'aksledir. ﴿وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا﴾ Dahi zekât üzerine 'amel edenleredir ya'nî mâl-ı zekât dahi verilir şol kimselere ki onun cem'ine sa'y ederler. ﴿وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ Dahi zekât gönülleri cem' olunanlaradır ve onlar şol kimselerdir ki İslâm'a gelmişlerdi lâkin İslâmlarında za'f olmakla İslâmları üzere durmak içün Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendülere zekât verirdi ve Hazret'ten sonra Hazret-i Ebî Bekr'in hilâfetinde icmâ'ın inkıyâdıyla bunların sehmi sâkıt oldu. ﴿وَفِي الرِّقَابِ﴾ Dahi zekât boyunları âzâd etmekde sarf olunmak içündür ya'nî mükâteb olan kula gerdenini kurtarmak içün ondan bir mikdâr şeyle mu'âvenet olunur. ﴿وَالْغَارِمِينَ﴾ Dahi zekât zarûret-i nefsleri içün borç alıp edâ etmeğe tâkatleri olmayanlaradır yâ ıslâh-i zâti'l-beyn içün borçlu olanlaradır, yâ ma'siyet içün borçlu olanlara böyle verilir. ﴿وَفِي سَبِيلِ اللّهِ﴾ Dahi zekât cihâdda sarf olunmak içündür ya'nî onunla gâzîlere at ve silâh ve zahîre alınır. ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ Dahi zekât şehrinde mâlı olup gurbette zâdı olmayan kimesneyedir **[178a]** ﴿فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ﴾ Tanrı te'âlâ katında sâbit olmuş bir farz ya'nî Hakk celle ve 'alâ esnâf-ı mezbûreye sadakâtı ta'yîn eyledi. ﴿وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl erbâb-ı istihkâkı kemâ yenbagî bilicidir, her nesneyi mahallinde vaz' edicidir. (60)

---

349 el-Beyzâvî, I/410.

Menkûldür ki münâfıkların bir cem'i oturup nifâklarına müte'allik ba'zı kelâm söyleşirlerdi. Onların birisi dedi, bu sözden ferâgat edin, ihtimâl var ki Muhammed kelâmımızı işitip rüsvâlığımıza bâ'is olur. Ona cevâb verdiler ki Muhammed bir uysal âdemdir, istediğimiz kelâmı söyleriz, istediği takdîrde varıp sözü bir gayr kalıba koruz, bizi tasdîk eder. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[350] ﴿وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ﴾ Dahi münâfıklardan şol kimseler var ki peygambere âzâr yetiştirirler ﴿وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ﴾ ve derler kendüsi her söylenen söze işidicidir. ﴿قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ﴾ Söyle, kendüsi size güzel olan sözün işidicisidir, ne ol vech üzere ki siz söylersiz, ﴿يُؤْمِنُ بِاللَّهِ﴾ Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirir ﴿وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmânı tasdîk eder. Zîrâ onların ihlâsı kendüye ma'lûm olmuştur. ﴿وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ﴾ Ve sizden zâhirde îmân getirenlere bir rahmettir ya'nî böyle değildir ki dediğiniz bâtıl sözler üzerine geçe ancak merhamet edip sizi halk arasında rüsvâ etmez. ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ﴾ Ve şol kimseler ki Hudâ'nın rasûlüne âzâr yetişdirirler, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ onlara bir derdlü işkence var. (61)

﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ﴾ Ehl-i nifâk sizin içün ey mü'minler, and içerler ﴿لِيُرْضُوكُمْ﴾ tâ ki sizi hoşnûd edeler ﴿وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ﴾ ve Hudâ ve peygamberi evlâdır ki kendüyi hoşnûd kılalar ﴿إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i îmân idiler. (62) ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Âyâ bilmediler kim şân budur ki her kim Tanrı ve rasûlüne hilâf eder, ﴿فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ﴾ mukarrerdir kim dûzah âteşi ona olmalıdır ﴿خَالِدًا فِيهَا﴾ ikâmeti 'ale'd-devâm onun içinde takdîr etmiş, ﴿ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ﴾ cehennemde hemîşe ikâmet etmek ulu rüsvâlıkdır. (63) *Esbabü'n-Nüzûl*'de getirdiler ki ehl-i nifâk istihzâ tarîkiyle aralarında derlerdi, korkarız bir sûre inip râzımızı keşfeder. Hakk te'âlâ ondan haber verip buyurdu.[351] ﴿يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ﴾ Erbâb-ı nifâk korkarlar ki ehl-i îmân üzere bir sûre inip ﴿تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ ehl-i îmâna bildirir ol şeyi ki münâfıkların **[178b]** gönüllerinde idi. ﴿قُلِ اسْتَهْزِئُوا﴾ Yâ Muhammed! Söyle, istihzâ edin ﴿إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle korktuğunuz nesneyi çıkarıcıdır. (64)

Mervîdir ki gazve-i Tebûk'te münâfıkların bir cem'iyyeti Server-i Kâ'inât üzere mürûr edip biri birine demeğe başladı, bu kişiyi görür müsüz ki ne sevdâ-yı hâma[352] düşmüştür, ister Şâm iklîminin kal'aların açа? Bu iş katı müs-

350 el-Vâhidî, s. 183.

351 el-Vâhidî, s. 184.

352 Hâm: Nâfile, beyhûde.

teb'addir. Hakk celle ve 'alâ habîbine ondan haber verdi. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onları huzûruna ihzâr eyledi ve buyurdu, siz bu gûne söz dediniz. Hemân kasem edip dediler, bizim senin ve ashâbının ahvâline müte'allik sözümüz yok idi ancak yolu kesmek içün ba'zı güft ü gû ederdik. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[353] ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ﴾ Dahi kasem olsun ki eğer onlardan su'âl edersin ki ne söyleşirdiniz? ﴿لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ﴾ Elbette derler, bundan özge bir nesne yoktur ki biz sözün her nev'inde havz edip oynardık. ﴿قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ﴾ Onlara 'alâ tarîki't-tevbîh söyle, âyâ Hudâ'ya ve sözlerine ve peygamberine istihzâ ediyordunuz? (65)

﴿لَا تَعْتَذِرُوا﴾ 'Özr getirmen, zîrâ 'özrleriniz sâfî yalandır ﴿قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ bî-şübhe kim îmânı izhâr ettiğinizden sonra kâfir oldunuz. ﴿إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ﴾ Sizden bir gürûhdan vaz geçersek ﴿نُعَذِّبْ طَائِفَةً﴾ bir gürûha işkence ederiz ﴿بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ﴾ ol sebeble ki onlar nifâk üzere ısrâr etmeklerinden ötürü günahkâr idiler. (66) ﴿الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ﴾ Münâfık olan kişiler ve münâfık olan 'avratlar biri birlerindendir ya'nî ef'âlde ve i'tikâdda biri birine müşâbihdir. ﴿يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ﴾ Küfr ü ma'siyetle halka emr ederler ﴿وَيَنْهَوْنَ عَنْ الْمَعْرُوفِ﴾ ve îmân u tâ'atten halkı men' ederler ﴿وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ﴾ ve ellerin dutarlar ya'nî ellerin hayr işlemesine ve sadaka vermesine açmazlar. ﴿نَسُوا اللَّهَ﴾ Tanrı'nın fermânın unutdılar, ﴿فَنَسِيَهُمْ﴾ pes Hakk celle ve 'alâ kendülerin terk etti ya'nî fazl u kereminden kendülerin bî-behre kıldı, ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ الْفَاسِقُونَ﴾ bî-şekk kim erbâb-ı nifâk kendülerdir hayrın dâ'iresinden çıkanlar. (67)

﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ﴾ Hakk celle ve 'alâ münâfık olan kişilere ve münâfık olan 'avratlara ve îmân getirmeyenlere dûzah âteşin va'd etti ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmeti takdîr **[179a]** etmişler, ﴿هِيَ حَسْبُهُمْ﴾ dûzah âteşi kendülere kâfîdir. ﴿وَلَعَنَهُمْ اللَّهُ﴾ Ve Îzid celle celâluhû kendülerin rahmetinden dûr kıldı ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve kendülere bir kesilmemiş işkence var. (68) ﴿كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Siz ey ehl-i nifâk, sizden esbak olanlar gibisiz, ﴿كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا﴾ zôr cihetinden sizden ziyâde perk idiler ve emvâl ve uşaklar cihetinden sizden gâyetle çok idiler. ﴿فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ﴾ Pes dünyânın lezzetlerinden nasîbleriyle behremend oldular, ﴿فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ﴾ pes siz dahi nasîbinizle behremend oldunuz ﴿كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ﴾ niteki sizden esbak olanlar nasîbleriyle behremend oldular ﴿وَخُضْتُمْ كَالَّذِي

353 el-Beyzâvî, I/412.

﴿أُولَئِكَ حَبِطَتْ﴾ dahi bâtıla girdiniz bir girmek ki onların girmesi gibi, ﴿خَاضُوا﴾ أَعْمَالُهُمْ﴾ Ol gürûh a'mâlleri bâtıl oldu ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda ve öbür cihânda ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir utuzanlar. (69)

﴿أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Âyâ kendülerden esbak olanların haberi kendülere gelmedi mi? ﴿قَوْمِ نُوحٍ﴾ Hazret-i Nûh'un tâ'ifesi ki tûfanla gark oldular ﴿وَعَادٍ﴾ ve 'Âd kavmi bâd-ı sarsar ile nâbûd oldular ﴿وَثَمُودَ﴾ ve Semûd ili ki sayha ile helâk oldular ﴿وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ﴾ ve Hazret-i İbrâhîm'in gürûhu ki envâ'-ı 'azâbla mübtelâ oldular ﴿وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ﴾ ve Medyen iyeleri ki yevmu'z-zullenin 'azâbına giriftâr oldular ve onlar Hazret-i Şu'ayb'in cemâ'atidir. ﴿وَالْمُؤْتَفِكَاتِ﴾ Ve köyler halkı ki zîr u zeber oldular ve onlar Hazret-i Lût'un kavmidir ﴿أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kendülere peygamberleri rûşen delîllerle geldi, ﴿فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴾ pes İzid-i zü'l-celâl olmazdı ki kendülere sitem ede ya'nî Hakk celle ve 'alâ onları cürmsüz mu'azzeb etmezdi ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin cânlarına kendüler sitem ederlerdi ki küfr ü ma'siyetle 'ikâba onu müstehak kıldılar. (70) ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ﴾ Ve ehl-i îmân olan kişiler ve ehl-i îmân olan 'avratlar ﴿بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ biri birlerinin dostlarıdır yardımda ve arkalaşmada, ﴿يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾ şer'an müstahsen olan şeyle emr ederler ve şer'an müstakbeh olan nesneden halkı men' ederler ﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ ve namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kılarlar ve farz olan mâl-ı zekâtı erbâb-ı istihkâka îsâl ederler **[179b]** ﴿وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve Hudâ'ya ve peygamberine fermânberlik ederler. ﴿أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ﴾ Ol gürûh yakında Hudâ 'azze ve celle kendülere merhamet eder. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle her istediği iş üzere gâlib, eşyâyı mahallinde vaz' etmeğe dânâdır. (71)

﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Hakk celle ve 'alâ mü'min olan kişilere ve mü'min olan hâtunlara va'd etti ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlar ki altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler. ﴿وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾ Dahi onlara va'd etti bir pâkîze menziller 'Adn bâğlarından. Hazret-i Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemden mervîdir ki buyurdu, 'Adn Hudâ'ya mensûb bir mekândır ki onu biriniz görmedi ve ne tasavvuru bir insânın hâtırına hutûr etti. Üç kısmdan gayrı bir kimse onda sâkin olmaz ve onlar peygamberler ve sıddîkler ve şühedâdır. Hakk celle ve 'alâ onun hakkında buyurur; طوبى لمن دخلك ya'nî ma'îşetin güzeli şol kimseyedir ki sana girdi. Bundan sonra Hakk te'âlâ ehl-i îmâna ol ni'metlerden a'zam olan şeyi va'd edip buyurdu. ﴿وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ Ve

Tanrı'dan bir hoşnûdluk, behiştin na'îminden gâyetle büyüktür zîrâ her devlet ve sa'âdetin menşe'i oldur, ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ol hoşnûdluk kendüdür ulu kurtulmak ki dünyâ ve mâ-fîhâ onun katında bir emr-i müstehkardır. (72) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدْ الْكُفَّارَ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk! Ehl-i küfr ile kılıçla cihâd et ﴿وَالْمُنَافِقِينَ﴾ ve ehl-i nifâka ilzâm-ı hüccet ile ve ikâme-i hudûd ile cihâd et ﴿وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ ve üzerlerine dürüşt[354] ol ya'nî cihâdda aslâ kendülere mehâbâ etme ﴿وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ ve onların dönecek yerleri dûzahdır ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek mekândır dûzah. (73)

Mervîdir ki Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem gazve-i Tebûk'te iki ay mikdârı ikâmet buyurdular. Onda iken üzerine vahy inip gazâdan tehallüf eden münâfıkların 'uyûbun söylerlerdi. Celâs bin Süveyd dedi, eğer Muhammed'in cemâ'atimizin hakkında söylediği sözler doğru ise biz 'ale't-tahkîk eşeklerden yaramazız. Bu makâle Hazret'in sem-'i şerîfine erişince mezbûru ihzâr edip dediği sözün vukû'unu kendüsinden istifsâr eyledi. 'Ale'l-fevr kasem etti ki bu söz benden hergiz sâdır olmadı. Hakk te'âlâ bu âyeti **[180a]** münzel edip buyurdu.[355] ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا﴾ Hudâ'ya and içerler ol sözü demediler ﴿وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ﴾ ve tahkîkan ki küfre mü'eddî olan sözü dediler ﴿وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ﴾ ve İslâm'ı izhâr ettiklerinden sonra küfrü izhâr ettiler ﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾ ve elleri erişmediği şeyin fi'line kasd ettiler ve onların maksadı bu idi ki Hazret'i ve ehl-i hicreti Medîne'den ihrâc edeler. ﴿وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Ve münâfıklar ehl-i îmân üzere bir 'illet içün inkârları vâki' olmadı, illâ ol 'illet içün ki Îzid celle celâluhû kendü kereminden ve peygamberi kendülerin bay kıldı. Zîrâ Hazret hicret etmeden evvel Medîne halkının çoğu fakîr idi. Ol dem ki Hazret'in kudûmü Medîne'yi müşerref kıldı, alınan ganâ'im sebebiyle devletmend oldular. Ve mezbûr Celâs'ın bir âzâdlı kölesi katl olundu. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem fermân etti ki on iki bin dirhem onun diyesi Celâs'a verile. ﴿فَإِنْ يَتُوبُوا﴾ Pes eğer nifâktan rücû' edip peşîmân olurlarsa ﴿يَكُنْ خَيْرًا لَهُمْ﴾ tevbe etmek onlara yahşi olur. Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu Celâs dedi, yâ Rasûlallâh, Hakk celle ve 'alâ üzerime tevbeyi 'arz etti. Hâlen i'tirâf ederim ki ol kelâm benden sâdır oldu, şimdilikte dediğim söze peşîmân olup tevbe ettim. Ve bu tevbe ve istiğfâr üzere istikâmet

354 Sert, güçlü, kaba.

355 el-Beyzâvî, I/414.

etti. ﴿وَإِنْ يَتَوَلَّوْا﴾ Ve eğer tevbeden yüz çevirip nifâk üzere ısrâr ederler, ﴿يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ kendülerin bir derdli işkence ile mu'azzeb kılar ﴿فِي عَذَابًا أَلِيمًا﴾ bu cihânda ve öbür cihânda ﴿الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ ve ﴿وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ yeryüzünde onlara aslâ ne bir dost ve ne bir yardımcı olur. (74)

Mervîdir ki Medîne halkından Sa'lebe bin Hâtıb nâm kimse Hazret'in huzûruna gelip dedi, yâ Rasûlallâh, Hakk te'âlâdan iste ki beni devlemend ede. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona buyurdu ki ey Sa'lebe, az mâl ki şükrün edersin, çok mâldan yeğrekdir ki şükrün edâ etmeğe tâkatin olmaya. Bu sözden sonra husûs-i mezbûrda Hazret'e mürâca'at edip dedi, şol Perverdigâr hakkı içün ki seni hak ile mürsel kıldı, eğer Hakk te'âlâ bana bir mâliyyet verir, her hak sâhibine hakkın edâ ederim. Pes Rasûl-i Ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretleri ona du'â eyledi, Hazret'in du'âsı **[180b]** onun hakkında kabûle geçti. Ba'dehû Sa'lebe birkaç koyun edindi. Hakk te'âlâ ona bir bereket saldı ki kesretinden Medîne'de ikâmeti mümteni' olup Medîne etrâfında bir derede sâkin oldu ve bu iş kendüye beş vakt namâzı cemâ'at-le kılmaktan mâni' oldu. Ba'dehû namâza gelmediğinden ötürü Hazret onu sordu. Keyfiyyet-i ahvâlin ne gûne olduğu Hazret'e 'arz olundu. Pes buyurdu, yâ veyh Sa'lebe! Ve ol esnâda Hazret salallallahu te' âlâ 'aleyhi ve sellem mâl-ı zekât cem' olunmak içün iki kimse yollamıştı. İttifâkan yolları Sa'lebe olduğu yere düştü, ondan mâl-ı zekâtı istediler. Muhabbet-i mâl kendüyi bu söz üzere haml etti ki dedi, bu zekât dediğiniz şey cizyedir, bir gayrı nesne değildir, şimdilikte varın gidin tâ ki bakayım. Bu haber Hazret'in huzûruna 'arz olıcak ondan müte'accib oldu. Îzid celle celâluhû onun hakkında bu âyeti münzel edip buyurdu.[356] ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ﴾ Ve ehl-i nifâktan bu makûle kimse var ki Tanrı ile 'ahd etti ki ﴿لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ﴾ 'ale't-tahkîk Hakk celle ve 'alâ kendü kereminden bize bir şey verirse ﴿لَنَصَّدَّقَنَّ﴾ elbette sadaka verip mâl-ı zekâtı edâ bederiz ﴿وَلَنَكُونَنَّ مِنْ الصَّالِحِينَ﴾ ve bî-şübhe sulehâ zümresinden oluruz. (75)

﴿فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Pes ol vakt ki Hakk celle ve 'alâ kendü kereminden onlara bir şey verdi, ﴿بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا﴾ Hudâ farz kıldığı nesnenin vermesine buhl edip ettikleri 'ahd u peymândan yüz çevirdiler. ﴿وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ Ve onlar bir gürûhturlar 'ahdden i'râz etmek de'bleridir. (76) ﴿فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ Pes ol men' ve i'râz gönüllerinde bir bed 'akîde onlara netîce kıldı ﴿إِلَى يَوْمِ

356 el-Beyzâvî, I/414.

﴿يَلْقَوْنَهُ﴾ ol güne dek ki ettikleri işi görürle ya'nî kıyâmet gününe dek 'amellerinin mükâfâtı kendülere verilir ﴿بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ﴾ ol sebeble ki Tanrı'ya verdikleri va'deye halef ettiler ﴿وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ ve ol sebeble ki sözlerinde kizb ederlerdi. (77) ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا﴾ Âyâ va'deye hilâf edenler bilmezler miydi ﴿أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle zamîrlerinde nifâktan gizli kıldıkları şeyi ve aralarında dîn-i İslâm'a müte'allik olan ta'n sözleri bilir ﴿وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ ve bilmezler miydi kim Îzid-i zü'l-celâl pûşîde olan umûr üzere kemâl üzere dânâdır? Mervîdir ki Sa'lebe zekâtını Hazret-i Peygamber'e getirdi, Peygamber sallallâhu te'âlâ'aleyhi ve sellem onu kabûl etmedi. Hazret-i risâlet-penâh dâr-ı bekâya intikâl **[181a]** ettikten sonra Hazret-i Ebû Bekr'e getirdi, ol dahi kabûl etmedi. Ondan sonra Hazret-i 'Ömer'e getirdi, ol dahi almasın ibâ etti sonra Hazret-i 'Osmân radıyallâhu 'anh zamânında mürd oldu.[357] (78)نعوذ بالله من غضب الله ولا حول ولا قوة الا بالله

Menkûldür ki Server-i Kâ'inât te'âlâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem gazve-i Tebûk'te halkı sadaka vermesine tahrîz buyurdu. Pes Hazret-i 'Abdurrahman bin 'Avf dört bin dirhem getirip dedi, yâ Rasûlallâh, sekiz bin dirheme mâlikim, dört binini Rabbime karz verdim ve dört binini 'iyâlim içün alıkodum. Hazret ona hayr du'â edip buyurdu, بارك الله لك فيما اعطيت وفيا امسكتVe bu du'ânın te'sîriyle Hazret-i 'Abdurrahman'ın mîrâsından iki hâtunun birisi müstehak olduğu şeyin mukâbelesinde seksen bin dirhem ile musâlaha olundu. Ve 'Adiyy bin 'Âsım bir vesk[358] hurmâ getirdi. Ba'dehû Ebû 'Akîl-i Ensârî bir sâ' hurmâ getirip dedi, yâ Rasûlallâh, dün gece ahşamdan sabâha dek iki sâ' hurmâ ile su çektim, birini 'iyâlim içün te'hîr ettim birini 'asker-i İslâm'a meded olmak içün getirdim. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, ehl-i hayrdan gelen hayrât üzere bu dahi koyulsun. Ehl-i nifâk bu ahvâli müşâhede edicek biri biriyle işâretleşip dediler, 'Abdurrahman ve 'Âsım bu şeyi vermediler illâ riyâ etmek içün. Ve Hakk te'âlâ ve peygamberi Ebû 'Akîl'in bir sâ'ından ganîdirler. Pes Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[359] ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾ Memdûh olmayan evsâf şol kimselere olsun ki sadakât vermesinde ehl-i îmândan tatavvu' edenlere ta'n ederler ﴿وَالَّذِينَ لَا

357 el-Beyzâvî, I/414.

358 122,4 kg.

359 el-Beyzâvî, I/415.

﴿يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ﴾ dahi ta'n ederler şol kimselere ki tâkatlerinde olan nesneden özge bir şey vermeğe bulamazlar. ﴿فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ﴾ Pes onlara istihzâ ederler, ﴿سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ﴾ Hakk te'âlâ onlara mükâfâtların verir ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve derdli işkence onlaradır. (79)

Getirdiler ki erbâb-ı ihlâstan olan 'Abdullâh bin Übeyy-i münâfığın oğlu, pederi hasta olmağla Hazret'ten taleb etti ki pederine istiğfâr eyleye. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Cenâb-ı zü'l-celâlden ona mağfiret taleb edicek bu âyet nâzil oldu.[360] ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لاَ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ Erbâb-ı nifâk içün mağfiret taleb et yâ onlar içün mağfiret taleb etme. ya'nî istiğfâr ve 'ademi onların hakkında **[181b]** müsâvîdir, zîrâ hîç birisi onlara menfa'at etmez. ﴿إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً﴾ Eğer onlar içün yetmiş kerre mağfiret taleb edersen ﴿فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ elbette Hakk celle ve 'alâ onlara mağfiret etmez. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Ol istiğfârın 'adem-i kabûlü onlara ol sebeble oldu ki 'ale't-tahkîk onlar Tanrı'nın vahdâniyyetine ve peygamberinin risâletine tasdîk getirmediler. ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâl küfrde temerrüd eden gürûha doğru yol göstermez. (80)

﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ Gazâdan kalan kimseler sevindiler peygamberden sonra oturmalarıyla ﴿وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve istemediler ki mâllarıyla ve cânlarıyla Hudâ'nın yolunda çalışalar ﴿وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ ve biri birine dedi, ıssılıkda gazâya çıkman. ﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا﴾ Söyle, dûzahın âteşi harâret cihetinden bu ıssılıkdan ziyâde pekdir, ﴿لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ eğer bilseydiler kim gazâya gitmeyenin makarrı dûzahdır, ondan tehallüf etmezlerdi. (81) ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا﴾ Pes onlar az gülsünler ve çok ağlasınlar, ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara bir hôş mükâfât eder kazandıkları eşyâ sebebiyle. (82) ﴿فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ﴾ Pes eğer Hakk celle ve 'alâ seni döndürürse ﴿إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ﴾ Medîne'de tehallüf eden münâfıkların bir gürûhu semtine, ﴿فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ﴾ pes bu gazâdan özge bir gazâya dahi çıkmağa senden izn taleb ederlerse ﴿فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا﴾ söyle, hergiz benimle çıkamazsız ﴿وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا﴾ ve aslâ benimle bir düşmanla cenk etmezsiz, ﴿إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk oturmakla râzî oldunuz ilk kez, ﴿فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ﴾ pes kalmışlarla oturun ya'nî gazâya liyâkatleri olmayan uşaklarla ve karılarla kalın. (83)

---

360 el-Beyzâvî, I/415.

Mervîdir ki 'Abdullâh bin Übeyy-i münâfık maraz-ı mevtinde Hazret'i istedi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem i'âdesine vardı. Dedi, yâ Rasûlallâh, senden isterim ki bana istiğfâr edesin ve bedenine mülâsık olan mübârek gömleğinle beni kefenlendiresin ve üzerime namâz kılasın. Kaçan kim helâk oldu, Hazret sallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem mübârek gömleğini tekfîn için yolladı ve üzerine namâz kılmağa teveccüh etti, Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[361] ﴿وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا﴾ Dahi münâfıklardan bir ölmüş kimse üzere **[182a]** hergiz namâz kılma ﴿وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ ve ona istiğfâr etmek içün kabri üzere durma, ﴿إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk onlar Hudâ'ya ve Rasûlüne küfr ettiler ﴿وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve öldüler ve hâlbuki kendüler îmânın dâ'iresinden çıkmışlardır. (84)

﴿وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ﴾ Ve emvâlleri ve uşakları sana ôoş gelmesinler ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا﴾ bundan özge bir nesne yok kim Tanrı te'âlâ ister ki ol emvâl u evlâd sebebiyle onları mu'azzeb eyleye bu cihânda, ﴿وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ﴾ dahi ister ki ervâhları su'ûbetle çıka ﴿وَهُمْ كَافِرُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler îmânsızdırlar. (85) ﴿وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ﴾ Ve kaçan kim Kur'ân'dan bir sûre münzel olur bu mazmûnla ki Tanrı'nın vahdâniyyetine tasdîk getirin ﴿وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ﴾ ve peygamberiyle cihâd edin, ﴿اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ﴾ münâfıklardan mâliyyet sâhibi olanlar senden destûr taleb edip ﴿وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ ve dediler, bizi koyuver, hânelerde oturanlarla olalım. (86) ﴿رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ﴾ Râzî oldular ki gazâya liyâkatleri olmayan karılarla olalar ﴿وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ ve gönülleri üzere mühr uruldu, ﴿فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ pes onlar fehm etmezler ki cihâd içinde ne denli sa'âdetler var. (87) ﴿لَكِنْ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ Lâkin peygamber ve kendüsiyle Tanrı'nın vahdâniyyetine îmân getirenler ﴿جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾ mâllarıyla ve cânlarıyla Hudâ'nın yolunda cihâd ettiler ﴿وَأُولَئِكَ لَهُمْ الْخَيْرَاتُ﴾ ve ol gürûh ki ol sıfât-ı celîle ile mevsûfdurlar, iki cihânın eyülikleri kendüleredir ﴿وَأُولَئِكَ هُمْ الْمُفْلِحُونَ﴾ ve ol cemâ'at kendülerdir elemlerden kurtulup maksad-ı a'lâya erişenler. (88)

﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara âmâde kıldı bir bâğlar ki eşcârları altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler, ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ol na'îmin âmâde olunması ulu kurtulmakdır ki mâ-fevki olmaz. (89) ﴿وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنْ الْأَعْرَابِ﴾ Ve sah-

361 el-Vâhidî, s. 188.

râ-nişînlerden 'özr getirenler geldi, ﴿لِيُؤْذَنَ لَهُمْ﴾ tâ ki gazâya gitmeğe kendülere destûr verile ya'nî bâdiye sâkinlerinden Esed ve Gatafân kabîleleri gelip gazâdan tehallüf etmek içün Hazret'ten izn istediler bu 'özrle ki kıllet-i mâlımız ve kesret-i 'iyâlimiz gazâya gitmekten bize **[182b]** mâni'dirler. ﴿وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve iddi'â-i îmânla Hudâ'ya ve Rasûlüne yalan söyleyenler oturdu. Murâd A'râbın ol münâfıkları ki ne gazâya gittiler ve ne gelip bir 'özr dilediler, ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ bilâ-şübhe onlardan küfr edenlere bir derdli işkence değer. (90)

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ﴾ Ne zebûnlar üzere ﴿وَلَا عَلَى الْمَرْضَى﴾ ve ne hastalar üzere ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ﴾ ve ne şol kimseler üzere ki nafaka edecek bir nesne bulmazlar. ﴿حَرَجٌ﴾ bir günâh ya'nî bu mezbûr olan üç kısm gazâya gitmeseler üzerlerine bir günâh müterettib olmaz ﴿إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ kaçan Hudâ'ya ve peygamberine nâsıh olalar, ya'nî onlara gizlide ve âşikârede îmân getirirler, ﴿مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ iyilik edenler üzere 'itâb etmeğe hîç yol olmaz ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl gazâdan 'özrle tehallüf edenlere mağfiret edicidir, ma'zûr olanlara ruhsat vermekle gâyetle mihrbândır. (91) ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ﴾ Dahi günâh yoktur şol kimseler üzere ki kaçan sana geldiler, tâ ki kendülerin gazâya gitmeğe kaldırasın, ﴿قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ﴾ kendülere cevâb verdin dedin, binek makûlesinden sizi üzerine kaldıracak bir nesne bulamam. ﴿تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ Dönüp gittiler ol hâlde ki gözleri yaştan kaynayıp dökülür, ﴿حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ﴾ kaygı cihetinden ki bir nafaka edecek şey bulamazlar ve bunlar Ensârdan yedi kimse idiler. Kaçan halk gazve-i Tebûk'e da'vet olundular, Hazret'in âsitâne-i sa'âdet-âşiyânına gelip dediler, yâ Rasûlallâh, lutf u ihsânından isteriz kim bize binecek şey veresin, tâ ki ehl-i îmânla gazâya gidelim. Hazret onlara cevâb verdi ki istediğiniz şey bende yoktur. Ağlayarak dönüp gittiler. (92)

﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur ki melâmet ve 'itâb şol kimseler üzeredir ki senden izn taleb ederler ve hâlbuki kendüler baydırlar, ﴿رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ﴾ hoşnûd oldular ki gazâya gitmeyen karılarla ve uşaklarla oturmuş olalar ﴿وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl gönülleri üzere mühr urdu, ﴿فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ pes onlar bilmezler ki âkıbetleri neye varır. (93) ﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ﴾ **[183a]** Size 'özr getirirler kaçan kendülere dönersiz bu seferden, ﴿قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا﴾ söyle, yalan 'özr getirmen, ﴿لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ﴾ size hergiz tasdîk etmeziz, ﴿قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ﴾

tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ bizi ahvâlinizden âgâh kıldı ki ne maksadla siz gazâdan tehallüf ettiniz ﴿وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ﴾ ve bî-şübhe Tanrı te'âlâ işinizi görür ﴿وَرَسُولُهُ﴾ ve peygamberi dahi görür ki nifâktan tevbe edersiz yâhûd üzerine sâbit olursuz, ﴿ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ sonra dönmüş kılınırsız gizli ve âşikâre olan eşyânın bilicisi fermânına, ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes işlediğiniz işten sizi âgâh eder size tevbîh ve melâmet etmekle. (94)

﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ﴾ Yakında gazâdan kendülere döndüğünüzde sizin içün Hudâ'ya and içerler, tâ ki kendülerden yüz çevirip 'itâb etmeyesiz. ﴿فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ﴾ Pes onlardan yüz çevirip 'itâb etmen, ﴿إِنَّهُمْ رِجْسٌ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk onlar bir murdârlıktır, tevbîh ve 'itâb cânlarına kâr etmez ﴿وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ ve onların karârgâhı dûzahdır ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ kazandıkları nesneye mükâfât olmak içün. (95) ﴿يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ﴾ Münâfıklar size and içerler, tâ ki kendülerden hoşnûd olasız. ﴿فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ﴾ Pes eğer onlardan hoşnûd olursuz, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنْ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl erbâb-ı fısk olan gürûhdan hoşnûd olmaz. Bu âyetten murâd bu ki mü'minler münâfıkların 'özrüne aldanıp onlardan râzî olmayalar. (96) ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا﴾ Bâdiye-nişîn olan 'Arab'ın küfr ü nifâkı ehl-i hazarın küfr ü nifâkından katıdır ﴿وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ dahi gayrlarından liyâkatlüdür ki bilmeyeler Hudâ peygamberi üzere indirdiği ahkâmı. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Hudâ-yı Müte'âl bâdiye-nişînlerin ve ehl-i hazarın ahvâline dânâdır, müsî' ve muhsinlere 'ikâb u sevâbdan değdirdiği şeyde kemâ yenbagî hükm edicidir. (97)

﴿وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا﴾ Dahi bâdiye-nişînlerden ba'zı kimse var ki hak yolunda sarf kıldığı şeyi ödün sayar ﴿وَيَتَرَبَّصُ بِكُمْ الدَّوَائِرَ﴾ ve rûzgârın tekallübâtını size intizâr eder. Ya'nî bekler ki devlet-i İslâmiyye e'l-'iyâzü billâh münkaleb ola, tâ ki sarf kıldığı şeyin infâkından halâs bula. ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾ Rûzgârın **[183b]** yaman dönüşü üzerlerine olsun ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ infâk mahallinde söyledikleri sözü dürüst işidici, zamîrlerinde olan nesneye dânâdır. (98) ﴿وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ A'râbdan ba'zı kimse var ki Tanrı'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın vukû'una tasdîk getirir ﴿وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ﴾ ve cihâdda sarf kıldığı şeyi yakınlıkları sebebi 'add eder Hudâ'nın katında ﴿وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾ dahi onu peygamberin du'âları sebebi 'add eder. ﴿أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ﴾ Âgâh olun kim 'ale't-tahkîk sarf ettikleri şey kendülere sebeb-i tekarrub olur, ﴿سَيُدْخِلُهُمْ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ﴾ bilâ-şübhe Hakk

celle ve ʻalâ onları kendü rahmetine dâhil kılar yaʻnî onları bu gûne eder ki vücûdlarına rahmetini ihâta ettirir, ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ tahkîkan ki Hudâ ʻazze ve celle dergâh-ı ʻizzetine tekarrub isteyenlere mağfiret edip lutf u keremiyle kendülerin esirger. (99)

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنْ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ﴾ Dahi ehl-i hicretten ve Medîne halkından ilerü gidip ilk olanlar yaʻnî bu iki gürûhdan cemîʻ ehl-i îmân üzere sebkat edenler ﴿وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ﴾ ve onlara îmân u tâʻatle mütâbaʻat edenler, ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ Hudâ ʻazze ve celle onlardan hoşnûd oldu yaʻnî tâʻatlerin kabûl etti ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ve niʻam-ı dîniyyeye ve dünyeviyyeye nâʼil olmaklarıyla ondan hoşnûd oldular ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve onlara âmâde kıldı bir bâğlar ki kusûru altından ırmaklar akar ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ onun içinde hemîşe bî-pâyân ikâmeti takdîr ettikleri hâlde, ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ o hoşnûdluk ve behiştler ulu maksadın husûlüdür. (100) ﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنْ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ﴾ Dahi bâdiye-nişînlerden şehrinizin çevresinde olan kimselerden ehl-i nifâk var ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ﴾ ve Medîne sâkinlerinden münâfıklık üzere ısrâr eden kimseler var, ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ﴾ sen onları bilmezsin. Yaʻnî onları heyʼetleriyle teşhîs etmezsin, zîrâ zâhirleri o denlü İslâm ʻâlâmetleriyle ârâste olmuştur ki ferâset ve fetânetde kâmil olan kimseler üzere hâlleri hafî olur. ﴿نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾ Biz onları biliriz, onun içün ki kulûb üzere ıttılâʻ etmek bize mahsûstur. ﴿سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ﴾ Yakında onları iki kez muʻazzeb ederiz, katl ile ve rüsvâlıkla, ﴿ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ **[184a]** sonra bir ulu işkenceye dönmüş kılınırlar. (101)

Getirdiler ki ehl-i İslâmʼın muhlislerinden on kimse gazve-i Tebûkʼte bîʻözr tehallüf ettiler. Ol vakt ki tehallüf edenlein hakkında nâzil olan tehdîdât-ı ilâhiyyeyi işiddiler, yedileri mescid-i şerîfin direklerine kendülerin bağlayıp and içtiler ki kendü nefsimizi bundan açmazız Hazret sallallâhu teʻâlâ ʻaleyhi ve sellem bizi açmayınca. Hazret sallallâhu ʻaleyhi ve sellem gazâdan dönünce muʻtâd-ı kadîmleri üzere mescide gelip iki rekʻat namâzı kıldı. Onları ol heyʼet üzere görünce keyfiyyet-i ahvâllerinin sebebin sordu. Onda hâzır olanlar sûret-i hâllerin semʻ-i şerîfine ʻarz ettiler. Lisân-ı şerîfi üzere bu cârî oldu ki ben dahi kasem ederim kendülerin açmam bana fermân olmayıcak. Îzid-i Gaffâr bu âyet-i kerîmeyi münzel edip buyurdu.[362] ﴿وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ﴾ Dahi münâfıklardan özge bir gürûh ki suçlarına ikrâr

362 el-Beyzâvî, I/420.

ettiler, ﴿خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا﴾ bir güzel iş bir yaman işe karıştırdılar ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ şâyed Hudâ-yı zü'l-celâl üzerlerine mağfiretle döne ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle tevbe edenin günâhından tecâvüz eder, onun üzere rahmetle tefaddul eder. (102)

Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu, Server-i Kâ'inât onları ıtlâk etti. Pes gelip dediler, yâ Rasûlallâh, bu emvâlimiz ki bizi gazâdan alıkoydu, içinde tasadduk et ve bizi bu günâhdan pâk et. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu ki aslâ emvâlinizden bir şey almağa emr olunmadım. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[363] ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ Onların mâlik oldukları eşyâdan bir sadaka al, ﴿تُطَهِّرُهُمْ﴾ onun sebebiyle kendülerin günâhdan pâk kılarsın ﴿وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ ve onunla hasenâtların artırıp kendülerin ehl-i ihlâstan kılarsın. ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ Ve du'âyla ve istiğfâr ile üzerlerine meyl et ﴿إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾ ki bî-şübhe senin du'â ve istiğfârın onlara bir ârâmdır ki onunla cânları ve gönülleri mutma'in olur ve onunla i'timâd ederler kim Tanrı te'âlâ tevbelerin kabûl etti. ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ onların i'tirâfların işidici, niyyetlerin kemâ yenbagî bilicidir. (103) ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾ Âyâ bilmezler mi kim Tanrı te'âlâ kendüdür kullarından tevbeyi kabûl edip günâhlarından tecâvüz eder ﴿وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ﴾ **[184b]** ve kendüdür sadakaların kabûl eder? Ya'nî ihlâs ile fukarâya verdikleri sadakâtı kabûl edip kendülere mükâfât eder. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ Dahi bilmezler mi kim Îzid-i Müte'âl kendüdür tevbeyi gâyetle kabûl edip fazl u keremiyle tevbe edeni esirger? (104)

﴿وَقُلْ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ﴾ Dahi söyle, itediğinizi işlen ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle işinizi görür ﴿وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ ve Peygamberi ve ehl-i îmân dahi ﴿وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ ve yakında gizlü ve âşikâre bilicinin tarafına dönmüş kılınırsız." ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Pes işlediğiniz eşyâdan sizi âgâh edip onlara göre size mükâfât eder. (105) Bundan esbak gazâdan tehallüf eden on mü'minin yedisinin ahvâli zikr olundu. Üçü ki kalmıştı, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem fermân etti ki sahâbe-i kirâmdan bir kimse onlarla ne söyleşe ve ne selâm vere. Ondan tabî'atları sıkılmağla niyyetlerin sâf edip Cenab-ı zü'l-celâle teveccüh ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ﴾ Dahi tehallüf edenlerden bir başka gürûh Hudâ'nın

363 el-Beyzâvî, I/420.

fermânına te'hîr olunmuşlardır, ﴿إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ﴾ yâ kendülerin ta'zîb eder ettikleri şey üzere ısrâr ederlerse ﴿وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ﴾ veyâhûd üzerlerine tevbe eder ettiklerinden peşîmân olurlarsa. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ ahvâllerine dânâ ve kendülere işlediği şeyde kemâ yenbagî hükm edicidir. (106)

Mervîdir ki 'Amr bin 'Avf neslinden olan tâ'ife Kubâ nâm mekânda bir mescid yaptılar. Tamâm olıcak Server-i Kâ'inât'dan istid'â ettiler ki onun içinde namâz kıla. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem varıp onun içinde namâz kıldı. 'Amm-zâdeleri olan münâfıklar ki Ganem bin 'Avf ve uşaklarıdır, onlara hased edip kendüler dahi bir mescid yaptılar, ol kasd ile ki Hazret'in düşmanı olan Ebû 'Amr-ı râhib Şâm'dan dönünce onun içinde kendülere imâm ola. Pes itmâmı vâki' olıcak Seyyidü'l-Enâm'a gelip dediler, yâ Rasûlallâh, hasta ve hâcet sâhibine ve yağmurlu geceye bir mescid yaptık, isteriz içinde namâz kılasın. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ridâsın alıp onda namâz kılmağa teveccüh etti. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[364] ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا﴾ Dahi tehallüf edenlerden şol kimseler ki bir 'ibâdethâne yapdılar mü'minler zarar etmek içün ﴿وَكُفْرًا﴾ ve dîn-i bâtıla takviyet vermek içün **[185a]** ﴿وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmân arasında ayırmak salmak içün ﴿وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ﴾ ve intizâr etmek içün şol kimseyi ki Hudâyla ve Peygamberiyle cenk etti bu müddetten esbak. Menkûldür ki Uhud cenginde Server-i Kâ'inât'a ol râhib-i habîs dedi, her gürûh ki seninle cenk ederler, elbette ben onlarla bulunmalıyım. Ve bu hâl üzere müstemir oldu. Sonra Huneyn cenginde küffâr şikest olduktan sonra Hevâzin kabîlesiyle Şâm'a firâr etti, bu ârzûyla ki kayserden leşker getirip Server-i Kâ'inât ile cenk ede. Hakk te'âlâ onun maksadını hâ'ib kılıp kayserin şehrinde kendüyi helâk kıldı.[365] ﴿وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلاَّ الْحُسْنَى﴾ Ve ol mescidi yapanlar elbette and içip dediler, yapmamızda güzel hasletten özge bir şey istemedik ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ ve Îzid celle celâluhû şehâdet eder kim 'ale't-tahkîk onlar yemîninde yalancılardır. (107)

﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا﴾ Namâz içün içinde hergiz durma, ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى﴾ kasem olsun ki bir namâzgâh ki perhîzkârlık üzere temeli salındı ﴿مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾ ibtidâ mevcûd olduğu günden ve o Kubâ mescididir ki Hazret sallallâhu te'âlâ

364 el-Beyzâvî, I/421.

365 el-Beyzâvî, I/421-422.

'aleyhi ve sellem onu te'sîs edip müddet-i ikâmetinde İsneyn gününden Cum'a gününe dek içinde namâz kıldı. ﴿أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾ Lâyık ve müstehaktır ki içinde namâz içün durasın, ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾ içinde bir kişiler var ki kendü nefslerinin pâk olmasın severler. ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ kendü nefslerin pâk edenleri sever. Mervîdir ki kaçan bu âyet nâzil oldu, Server-i Kâ'inât ehl-i Kubâ'dan sordu ki âyâ abdest mahallinde ve istincâ ettiğinizde ne işlersiz ki Hudâ 'azze ve celle sizi pâklıkla medh etti. Cevâb verip dediler, yâ Rasûlallâh, kazâ-i hâcet ettiğimizden sonra üç taşla siliniriz ba'dehû suyla tahâret ederiz." (108) ﴿أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ﴾ Pes âyâ şol kimse mi ki dînin yapısın Tanrı'dan bir korku ve bir hoşnûdluk üzere te'sîs eyledi, yeğrekdir ﴿أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ﴾ yâ şol kimse ki dînin yapısın bir uçmağa yaklaşmış yarın kenârı üzere te'sîs eyledi, ﴿فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾ der-'akab ol binâ, yapıcısıyla dûzahın âteşinde düştü. Bu kelâm temsîldir ol **[185b]** kimselerin hâline ki dînlerin umûr-i bâtıla üzere binâ edip ki mâlı kendülerin dûzahta kıldı ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ sitem eden gürûha doğru yolu göstermez. (109)

﴿لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ﴾ Yapılmışları münfek olmaz ﴿الَّذِي بَنَوْا﴾ şol binâ ki kendüler onu yaptılar ﴿رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ gönüllerinde bir şekk ya'nî yaptıkları yapı hemîşe şekk etmelerine sebeb ve nifâklarının artmasına bâ'is olur, zîrâ ol binâ kendülerin şekk ve izdiyâd-ı nifâk üzere haml etti. Mervîdir ki kaçan Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem üzere bu âyetler nâzil oldu, sahâbe-i kirâmın bir gürûhuna fermân etti ki varıp ol mescidi yıkıp yandıralar. Ve ondan sonra fermân etti ki Medîne halkının zibilhâneleri[366] ol mekân ola. Pes bu işten tabî'atlarında bir 'ukde bağlandı ki ale'l-ittisâl nifâk ve şekkleri gönüllerinde sâbit oldu ki hîç zâ'il olmaz kaldı,.[367] ﴿إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ﴾ meğer gönülleri pâre pâre ola ki bir şeyin idrâk ve izmârına liyâkati olmaya ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle niyetlerine dânâdır, ettikleri binânın yıkmasına emr ettiğine gereği gibi bir iş işlemiştir. (110)

﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾ Tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmândan cânların ve mâlların satın aldı ki mukâbelesinde kendülere behişt-i câvidân ola. ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ Bu kelâm bey'in

366 Çöplük.

367 el-Vâhidî, s. 191.

keyfiyyetine beyândır. Gûyâ bir kimse söylediğine keyfiyyetle bey'-i nüfûs ederler. Cevâb ona verildi ki fi-sebîlillâh cenk edip öldürürler ve ölmüş kılınırlar. ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا﴾ Şirâdan müstefâd olan va'de-i müekkeddir, ya'nî Hakk te'âlâ onlara bu bey' u şirâda kendü üzere bir dürüst va'd etti ki hîç tehallüf etmez. ﴿فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ Bu, kitâblarda müsbet olmuştur ya'nî niteki Kur'ân'da bu va'de sâbittir, Tevrât ve İncîl'de dahi müsbet olmuştur. ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ﴾ Ve kimdir peymânına vefâ eder Hudâ'dan ziyâde? Ya'nî va'desinde hergiz hilâf olmayan Hudâ'dır, özgesi değil ﴿فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمْ﴾ pes satmağınızla şâdmân olun, ﴿الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ﴾ şol satmak ki onunla harîd ü fürûht ettiniz ﴿وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ve ol bey' etmek kendüdür ulu kurtulmak. (111)

﴿التَّائِبُونَ﴾ medh üzere merfû'dur **[186a]** ve mâ-ba'dında mezkûr olan sıfât dahi ol hükmdedir ya'nî mezkûr olan ehl-i îmân me'âsîden tevbe edenlerdir, ﴿الْعَابِدُونَ﴾ Hudâ'ya ihlâsla kulluk edenler, ﴿الْحَامِدُونَ﴾ her lahza ve her an Tanrı'nın ni'metlerine mu'terif olanlar, ﴿السَّائِحُونَ﴾ tahsîl-i 'ilm içün mekândan mekâna intikâl edenler, ﴿الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ﴾ namâzda rükû' u sücûd edenler, ﴿الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ îmân ve tâ'atle halka fermân edenler ﴿وَالنَّاهُونَ عَنْ الْمُنكَرِ﴾ ve bed ef'âlden halkı men' edenler, ﴿وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ﴾ dahi Tanrı te'âlâ tebyîn ve ta'yîn ettiği sınırları gözetip tecâvüz etmeyenler. ﴿وَبَشِّرْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve ehl-i îmâna müjde ver ya'nî bu hısâl ile mevsûf olan mü'minlere behişt-i câvidânla ve Îzid-i zü'l-celâlin rahmetiyle müjdelettir. (112) Mervîdir ki Rasûl-i Ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem 'ammisi Ebû Tâlib muhtazar olduğu mahal ona dedi, kelime-i tevhîdi söyle tâ ki yarın kıyâmette Hakk te'âlânın huzûrunda senin içün onunla ihticâc edeyim. Ebû Tâlib kâ'il olmadı. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, hemîşe Hudâ'dan sana mağfiret taleb ederim, bana ondan ötürü men' gelmeyince. Ba'dehû Ebû Tâlib ki öldü, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona mağfiret taleb etmeğe şurû' eyledi. Sahâbe-i kirâm dahi küfr üzere ölmüş ekâriblerine mağfiret taleb etmeğe başladılar, bu delîl ile ki Muhammedü'l-Mustafâ hısmına mağfiret taleb ediyor ve bundan esbak Hazret-i İbrâhîm pederine dahi mağfiret taleb etti. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[368] ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ Peygambere ve ehl-i îmâna câ'iz değildi ki müşriklere mağfiret taleb edeler ﴿وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ

368 el-Vâhidî, s. 192-193.

﴿لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ kendülere nümâyân olduktan sonra ki 'ale't-tahkîk onlar dûzahın erbâbıdır. (113)

﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ﴾ Ve Hazret-i İbrâhîm'in mağfiret taleb etmesi pederine bir nesne değil idi ﴿إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ illâ bir va'denin vefâsından ötürü ki onu kendüye va'de etmiş idi. ﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ﴾ Pes ol vakt ki kendüye âşikâre oldu ki pederi Hudâ'ya düşmandır ondan bîzâr oldu. ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ﴾ Tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm çok âh edicidir ya'nî rikkat-i kalbi ve kesret-i rahmeti gâyetle ziyâdedir. **[186b]** ﴿حَلِيمٌ﴾ Eziyyet üzere çok sabr edicidir ki pederi kendüye dedi لأرجمنك kendüsi ona cevâb verdi ki سأستغفر لك Çün geçmiş âyette müşriklere istiğfâr edenlerin hatâsın beyân etti, bu âyette ol fi'lleri üzere mu'âheze olunmadıkların beyân edip buyurdu. (114) ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا﴾ Ve olmazdı ki Hakk celle ve 'alâ gümrâhların mu'âhazesi gibi bir gürûhu mu'âheze ede ﴿بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ﴾ kendülerin İslâm'ın yoluna yetiştirdikden sonra ﴿حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ﴾ kendülere beyân etmeyince perhîz edecekleri şey, ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Îzid-i Müte'âl her nesneye dânâdır pes ol cemâ'atin ahvâlini yahşi bilir. (115)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Tahkîkan ki Îzid celle celâluhû kendüye mahsûsdur gökler ve yerin pâdişâhlığı, ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ bî-rûh olanları zinde kılar ve zinde olanları ölmüş kılar ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ ve Tanrı'dan özge size hîç ne bir dost ve ne bir yardımcı var. (116) ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ﴾ Tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ tevbe etti Peygamber üzere ve meşakkat mahallinde kendüye uyan Muhâcirîn ve Ensâr üzere dahi tevbe etti ya'nî günâhların âsârından kendülerin müberrâ kıldı. Ve *sâ'atü'l-'usra* gazve-i Tebûk'tür, bu ism ile ol cihetten tesmiye olundu ki içinde gâzîler 'azîm meşakkat çektiler, bir mertebede ki on âdem bir bineğe müşterek oldu ve şiddet-i 'atşdan deve işkembesinin suyun içtiler. Ve iki âdem bir günde bir hurmâ ile geçindiler. Ve ezbes ki Muhâcirîn ve Ensâr bu meşakkatleri çektiler, Hakk te'âlâ kendülerin bununla medh etti ki meşakkat sâ'atinde Hazret-i Peygamber'e tâbi' oldular. ﴿مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ﴾ Ol mahalden sonra ki yaklaştı kim onlardan bir gürûhun gönülleri peygamberin mütâba'atından döne ﴿ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ﴾ sonra Hakk celle ve 'alâ üzerlerine merhametle döndü ki peygambere mütâba'at ettiler, ﴿إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe ki Îzid celle ve 'alâ onlara mihrbânlık edip kendülerin gâyetle esirger. (117)

﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ Dahi tevbe etmedi şol üç kimse üzere ki ahvâlleri te'hîr olundu ﴿حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ ol vakte dek ki halkın i'râzından ötürü zemîn vüs'atiyle üzerlerine dar oldu ﴿وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ﴾ ve şiddet-i gamm u kasâvetten cânları üzerlerine dar oldu ﴿وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ﴾ **[187a]** ve bildiler kim Tanrı'nın gazabından bir nesneye sığınmak olmaz, meğer kendünin gufrânına ﴿ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ﴾ sonra Hakk celle ve 'alâ üzerlerine merhametle döndü, ﴿لِيَتُوبُوا﴾ tâ ki ettikleri işten peşîmân olup döneler, ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ bî-şübhe Hakk te'âlâ kendüdür peşîmânların tevbesin kabûl edip üzerlerine merhametle tefaddul eden. (118) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ey îmâna gelen kimseler! Tanrı'dan havf edin ﴿وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ ve îmân ve 'ahdde rast-gû olanlarla olun. (119)

﴿مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ Tayyibe'de süknâ edenler ve sahrâ-nişînlerden etrâflarında olan kimselere câ'iz değildir ki ﴿أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın peygamberi hükmünden tehallüf edeler ﴿وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ﴾ ve onlara lâyık değildi ki cânlarını sakınalar ol şeyden ki kendüsi cânını ondan sakınmadı. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ﴾ Ol vücûb-i mütâba'at ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk mütâba'at edenler ﴿لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ﴾ kendülere değmez bir teşnelik[369] ﴿وَلَا نَصَبٌ﴾ ve ne bir yorulmak ﴿وَلَا مَخْمَصَةٌ﴾ ve ne bir açlık ﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın yolunda. ﴿وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا﴾ Ve ne bir basılacak yere basarlar ﴿يَغِيظُ الْكُفَّارَ﴾ ki basması küffârı acıklattırır. ﴿وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا﴾ Ve bir düşmandan bir alış almazlar, katl ve esîr ve nehb gibi ﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ﴾ illâ onun sebebiyle kendülere bir güzel iş yazılır. Hâsıl-ı kelâm bu ki gazâya giden ehl-i îmâna bu meşakkatlerin her bir ferdi değicek onunla sevâba müstehak olurlar, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ eyülik eden cemâ'atin sevâbın yitirmez. (120) ﴿وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً﴾ Dahi ehl-i îmân Tanrı yolunda bir küçük nafaka bezl etmezler ﴿وَلَا كَبِيرَةً﴾ ve ne bir büyük ﴿وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا﴾ ve gitmelerinde bir yer kesmezler ﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ﴾ illâ ki kendülere yazılır ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ tâ ki Hudâ-yı zü'l-celâl ol a'mâlin mukâbelesinde en güzel işlerinin sezâsın kendülere yetiştirir. (121)

Getirdiler ki kaçan tahallüf edenlerin hakkında mezbûr olan âyetler nâzil oldu, ehl-i îmân kamuları cihâd etmeğe niyyet edip mesâil-i fıkhiyyenin tahsîlini ihmâl ettiler. Hakk te'âlâ kendülerin ondan men' edip buyurdu.[370] ﴿وَمَا

369 Susamışlık.

370 el-Vâhidî, s. 194.

﴿كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً﴾ Ve ehl-i îmâna lâyık değil idi ki birden gazâya çıkalar, ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ﴾ pes gerektir ki her bir kabîleden onlardan bir gürûh gazâya çıkıp bir gürûhları kala ﴿لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ﴾ tâ ki **[187b]** umûr-i dîniyyede bilgi peydâ edeler ﴿وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ﴾ ve tâ ki gazâya giden gürûhlar gazâdan kendü semtine döndüklerinde tahsîl ettikleri 'ilm ile irşâd edip Tanrı'dan korkutduralar, ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ tâ ki inzâr ettikleri şeyle onlar nefslerin yaman eşyâdan hıfz edeler. (122) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ Küffârdan size yakın olanlarla cenk edin ﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾ ve sizde dürüştlük bulsunlar ya'nî cenk içinde sizde peklik ve sabr müşâhede etsinler ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ve bilin kim 'ale't-tahkîk Hudâ-yı 'azze ve celle perhîz olanlarladır, kendülerin hıfz u hirâset eder. (123)

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ﴾ Ve ol mahal ki Kur'ân-ı Mecîd'den bir mikdâr söz indirilir ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ﴾ münâfıklardan şol kimse var ki yoldaşlarına der, ﴿أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا﴾ kankınızdır ki bu sûre kendüye îmân artırdı? ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾ Pes ammâ şol kimseler ki îmân getirdiler, onlara îmân artırdı ﴿وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ ve hâlbuki ol kelâmın nüzûlü sebebiyle kendüler müjdelenirler. (124) ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Ve ammâ şol kimseler ki gönüllerinde dert var ﴿فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ﴾ onlara murdârlıklarına bir murdârlık artırdı ya'nî vücûdlarında olan küfr ol sûre sebebiyle arttı ﴿وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾ ve öldüler ve hâlbuki kendüler îmânsızdırlar. (125) ﴿أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ﴾ Âyâ bu münâfıklar te'emmül edip görmezler mi kim 'ale't-tahkîk kendüler her yılda bir kerre yâ iki kerre musîbetlerle mübtelâ olurlar? ﴿ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ﴾ Bundan sonra nifâktan tevbe etmezler ﴿وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ ve ne kendüler pend ü nasîhat alırlar. (126)

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ﴾ Ve kaçan Kur'ân'dan bir sûre münzel olur ﴿نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ bir birine işâret ederek bakıp derler, ﴿هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ﴾ hîç bir kimse sizi görür mü peygamberin yanından kalkarsanız? Ba'dehû bir kimse kendülerin görmezse kalkıp giderler ve eğer bir kimse kendülerin mülâhaza ederse oturmuş kalırlar ﴿ثُمَّ انصَرَفُوا﴾ sonra rüsvâlık korkusundan Hazret'in meclisinden dönüp giderler. ﴿صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾ Hakk te'âlâ kendülerin gönüllerini dönmüş kılsın Kur'ân'ın fehminden, ﴿بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ol sebeble bilâ-şübhe onlar sû-i 'akîdelerinden bir şey ta'akkul edip fehm **[188a]** etmezler. (127) ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنفُسِكُمْ﴾ Kasem olsun ki size kendü nev'inizden bir peygamber geldi, ﴿عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾ düşvârdır üzerine yorulmağınız, ﴿حَرِيصٌ

﴿عَلَيْكُمْ﴾ îmâna gelmeniz üzere gâyetle hırs eder, ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ ehl-i îmâna gâyetle mihrbânlık edip kendülerin çok esirger. (128) ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ﴾ Pes eğer sana îmân getirmekten yüz çevirirlerse, söyle Tanrı te'âlâ bana kâfîdir, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ kendüsinden özge hakla bir ma'bûd yoktur ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ onun üzere i'timâd ettim ﴿وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ve kendüdür cemî' ecsâma muhît olan cismin iyesi. (129)

SÛRETÜ YÛNUS ALEYHİSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Tis'u Âyâtin

[سورة يونس عليه السلام مكية وهي مائة وتسع آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـر﴾ Ma'nâsında çok ihtilâf var, niteki sebkat etti. Ve bir kavlde dahi ma'nâsı bu ki ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ﴾ (1)انا الله الرَّحْمَن الرَّحِيم Bu sûre hikem üzere müştemil olan kitâbın âyetleridir. ﴿أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا﴾ Âyâ halka bir emr-i garîb mi idi ki ﴿أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ﴾ kendü cinslerinden bir kişiye ferişte ile haber gönderdik ki ﴿أَنْ أَنْذِرْ النَّاسَ﴾ beşer nev'in Hudâ'nın 'azâbından korkuttur ﴿وَبَشِّرْ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve îmâna gelenleri onunla müjdelettir ﴿أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ kim 'ale't-tahkîk kendülere Perverdigârları katında 'âlem-i ezelde sebkat etmiş bir güzel mertebe var? ﴿قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ﴾ Bî-dîn olanlar dediler, tahkîkan şân bu ki Muhammedü'l-Mustafâ bir âşikâre câdûdur. (2) ﴿إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ﴾ Bî-şübhe ki Rabbiniz Îzid-i zü'l-celâldir ﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ şol Îzid-i zü'l-celâl ki gökleri ve yeri altı gün müddetinde yarattı ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra a'zam-ı mahlûkât üzere müstevlî oldu, ﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾ hikmetinin muktezâsı üzere kâ'inâtın işin takdîr eder, ﴿مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ 'âlemde hîç bir dilekçi mevcûud yoktur meğer kendü destûrundan sonra mevcûd ola ya'nî onlar ki zu'm ederler kim putlar kendülere şefâ'at ederler, zu'mları bâtıldır, zîrâ 'âlemde Hudâ'dan destûrsuz bir dilkeçi yoktur ve mümkin değildir ki putlara izn verile şefâ'at etmeğe. **[188b]** ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Ol sıfât-ı celîle ile muttasıf olan ey muhâtab olanlar, Hudâ 'azze ve celle Perverdigârınızdır ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ pes ona kulluk edin, ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ bundan sonra niçün tefekkür etmezsiz ki bilesiz 'ibâdete müstehak olan zât-ı pâkidir ne elleriniz ile yaptığınız putlar? (3)

﴿إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ Dönmeğiniz kamu kendü hükmünedir, ﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın va'd etmesi ﴿حَقًّا﴾ bir dürüst va'd ki hîç tehallüf kabûl etmez, ﴿إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle 'âlemi îcâd eder, ﴿ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ pes onu nâbûd kıldıktan sonra ihyâ eder ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ﴾ tâ ki îmâna gelip güzel 'ameller işleyenlere kendü 'adliyle mükâfât ede. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا

﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ﴾ Ve küfr edenler kaynamış sudan kendülere içecek şey var ﴿وَعَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve derdli işkence dahi ﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ ettikleri küfr sebebiyle. (4) ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً﴾ Kendüdür şol Kâdir-i Muhtâr ki güneşi ışık sâhibi kıldı ﴿وَالْقَمَرَ نُورًا﴾ ve ayı rûşenlik iyesi kıldı. Ba'zı 'ulemâ buna zâhib oldu ki bir şeye rûşenlik bi-hasebi'z-zât ise ona ziyâ denilir ve eğer bi-hasebi'l-'araz ise onun üzere nûr ıtlâk olunur. ﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ﴾ Ve aya karanlıklar takdîr etti ya'nî aya yiğirmi sekiz mekân ta'yîn etti ki her bir gün ve bir gece birisine hulûl eder ﴿لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ tâ ki yılların sayısın ve evkâtın hesâbın bilesiz. ﴿مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ Bu mezkûr olan eşyâyı Tanrı te'âlâ yaratmadı illâ doğrulukla, ﴿يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ delâ'il-i kudreti beyân eder bir gürûha ki bilirler ya'nî onlar tefekkür edip bir şeyi fehm ederler. (5)

﴿إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Tahkîkan ki gecenin ve gündüzün, nûr ve zulmetle muhtelif olmalarında ve Hakk celle ve 'alâ gökler ve yerde yarattığı eşyâda ﴿لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ﴾ sâni'in vücûduna delâlet eder nişânlar var bir gürûha 'avâkıbdan korkarlar. (6) ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾ Tahkîkan ki şol kimseler haşr ü neşri inkâr ettiklerinden sonra buluşmağımızda ümîd tutmazlar ﴿وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ve bu cihânda olan sağlıkla iktifâ ettiler ﴿وَاطْمَأَنُّوا بِهَا﴾ ve onunla ârâm peydâ ettiler ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾ ve şol kimseler ki kendüler kitâbımızın âyâtından bî-haberdirler. (7) **[189a]** ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol mezkûr olan kimseler ﴿مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ karârgâhları dûzah âteşidir, kazandıkları yaman a'mâl sebebiyle. (8) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, îmânları sebebiyle Perverdigârları kendülere bir yol gösterir ki onunla behişt-i câvidâna vâsıl olurlar, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ﴾ meskenleri altından ırmaklar akar ﴿فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ 'îş ü 'işrete mensûb olan bâğlarda. (9)

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا﴾ İçinde okumakları, ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ey Hudâvendimiz, zâtına lâyık olmayan sıfâttan seni münezzeh kılarız ﴿وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ ve içinde biri biriyle görüştükde du'âları selâmdır ﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ﴾ ve sonki du'âları, ﴿أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ bî-şübhe ki kamu medh ü senâlar halkın Perverdigârı olan Tanrı'ya mahsûsdur. (10) ﴿وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ﴾ Ve eğer Hakk te'âlâ halk içün bedliği tîzleseydi ﴿اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ﴾ niteki eyüliği tîzlik ile taleb ederler ya'nî Hakk celle ve 'alâ halka şerri ta'cîl etseydi niteki hayrı kendülere ta'cîl eder ﴿لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ﴾ elbette kendü taraflarına ecelleri sürülürdü, ya'nî helâk olurlardı velâkin onu ta'cîl edip kendülerin helâk etmez. ﴿فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ

﴿لِقَاءَنَا﴾ Pes görmeğimize ümîd tutmayanları bırakırız ya'nî Hakk te'âlâ kendü likâsına ümîdsiz olan kimseleri istidrâc tarîkiyle bırakır, ﴿فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ kendü gümrâhlıklarında sergerdân gezerler. (11)

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ﴾ Ve ol mahal ki âdemoğluna bedlik değer ﴿دَعَانَا لِجَنْبِهِ﴾ ya'nî üzere yatmış iken du'â eder ﴿أَوْ قَاعِدًا﴾ yâ oturmuş iken ﴿أَوْ قَائِمًا﴾ yâ durmuş iken. Bu terdîdden[371] maksûd ta'mîmdir ya'nî insân kankı hâlde ise def'-i mazarrât içün bize du'â eder. ﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ﴾ Pes ol vakt ki kendüye erişen bedliği kendüsinden kaldırdık, ﴿مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ﴾ olduğu küfr üzere gider, gûyâ ki o bizi kendüye değen zararın kaldırmasına çağırmadı. ﴿كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Niteki ol iş erbâbına ârâste kılındı, hudûdu tecâvüz edenlere dahi ârâste kılındı ol işler ki kendüler işlerlerdi. (12) ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Ve tahkîkan ey ehl-i Mekke, sizden esbak **[189b]** olan ehl-i zamâneleri nâbûd kıldık ﴿لَمَّا ظَلَمُوا﴾ kaçan küfr ü ma'siyetle cânlarına sitem ettiler ﴿وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ ve hâlbuki peygamberleri kendülere delâ'il-i vâzıha ile geldi ﴿وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا﴾ ve isti'dâdları fâsid olmağla îmâna gelmekleri müstakîm değil idi, ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ niteki onlara mükâfât ettik, ehl-i şirk olan gürûha mükâfât ederiz. (13) ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Sonra yeryüzünde sizleri kâ'im-i makâmlar kıldık onları helâk ettiğimizden sonra, ﴿لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ tâ ki bakalım niçe işlersiz ya'nî sizinle tecrübe edenin mu'âmelesi gibi bir mu'âmele ettik, tâ ki 'amelleriniz herkese zâhir ola. (14)

﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ Ol vakt ki üzerlerine âyâtımız okunur ﴿بَيِّنَاتٍ﴾ vâzıh oldukları hâlde, ﴿قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾ görmemizi tevakku' etmeyen gürûh dediler, ﴿ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا﴾ bundan özge bir okunacak şey getir ki içinde haşr ü neşr ve 'azâb ve putlarımızın mezemmeti olmaya ﴿أَوْ بَدِّلْهُ﴾ yâ onu değiştir ki 'azâbı müş'ir olan âyetler yerine rahmet âyetlerin getiresin. ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي﴾ Söyle, bana revâ görülmedi ki ben onu kendü nefsim cihetinden değiştireyim, ﴿إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ﴾ ferişte ile bana gönderilen şeyden özge bir nesneye peyrevlik etmem, ﴿إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ tahkîkan ki ben korkarım Perverdigârımın fermânına muhâlefet edersem bir ulu günün işkencesinden." (15) ﴿قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Söyle, Hakk te'âlâ ondan özge bir şey isteseydi ﴿مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize onu okumazdım ﴿وَلَا

371 Bir anlatımda sözü dinleyici yâ da okuyucunun ilgisini yoğunlaştırdıktan sonra konuyu hiç beklenmedik bir sonuca götürme yoluyla yapılan edebi sanat.

﴿فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ﴾ ve ne lisânım üzere size onu bildirirdi. ﴿أَدْرَاكُمْ بِهِ﴾ Pes 'ale't-tahkîk aranızda bir haylî müddet ikâmet ettim, bu Kur'ân bana vahy olunmadan evvel ne onu okudum ve ne onu bildim. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün tefekkür ve te'emmül etmezsiz kim benim gibi âdemden bu gûne şeyin sudûru emr-i muhâl pâyesindedir?" (16)

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Pes kimdir çok sitemkâr şol kimseden ki Îzid-i zü'l-celâl üzere yalan bağladı ﴿أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ yâ nişânlarına tasdîk getirmedi? ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ﴾ Bî-şübhe şân bu ki küfr edenler necât bulmazlar. (17) ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾ Dahi Tanrı'dan özge 'ibâdet ederler şol şeye ki ne kendülere ziyân etmeğe kâdirdir ve ne kendülere bir nef'kılar. ﴿وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ Ve derler, bunlar bizim dilekçilerimizdirler Tanrı te'âlâ katında, dünyevî ve uhrevî mühim işlerimizi **[190a]** bitirirler. ﴿قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ Söyle, âyâ Tanrı te'âlâyı haberdâr eder misiz ol nesneden ki ne göklerde ve ne yerde onu bilir ya'nî siz ki dersiz, Hudâ'ya şerîk var ve putların şefâ'atin isbât edersiz, Hudâ 'azze ve celle ki 'ilmi cemî' eşyâya muhîttir, bu dediğiniz şey ne âsumânlarda ve ne zemînde mevcûd olduğun bilir, pes muhakkak oldu ki siz iftirâ edersiz, ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl ettikleri şirkten münezzeh olup yücelendi. (18)

﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve cemî'-i halk değil idi illâ yalnız bir gürûh ya'nî Hazret-i Âdem 'asrında cemî'-i halk hak üzere müttefik idiler, ﴿فَاخْتَلَفُوا﴾ pes huzûz-i nefsâniyye sebebiyle muhtelif oldular. ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer bir söz Perverdigârından sebkat etmeseydi ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ elbette aralarında 'ale'l-'acele husûmet olunurdu ol şeyde ki içinde ihtilâf ederler ya'nî bir 'azâb gelirdi ki mubtıl olanları nâbûd kılardı ve ehl-i hak olanları ibkâ ederdi. (19) ﴿وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küffâr derler, niçün istediğimiz mu'cizelerden bir mu'cize Perverdigârından indirilmedi? ﴿فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ﴾ Pes cevâblarında söyle, bundan özge bir şey yoktur ki pûşîde olan eşyânın bilmesi Îzid-i zü'l-celâle mahsûsdur, pes muhtemeldir ki istediğiniz âyâtın gelmesinden bir mefsede bilip onları münzel etmez. ﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾ Pes ârzû ettiğiniz âyâtın gelmesine muntazır olun ki ben sizinle intizâr edenlerdenim. (20)

﴿وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً﴾ Ve ol mahal ki halka bir sıhhat ve âfiyet tattırırız ﴿مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ﴾ bir derd ü elemden sonra ki kendülere değdi, ﴿إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا﴾ hemân kendülere bir hîle peydâ-ver olur âyâtımıza ta'n et-

mekle. Getirdiler ki Mekke halkı yedi yıl kahta mübtelâ oldular. Ba'dehû Hakk te'âlâ kendülere yağmur ile merhamet etti. Der-'akab âyât-ı Kur'âniyyeye ta'n etmeğe ve Peygambere enva'-ı mekr ile îzâ etmeğe başladılar.[372] ﴿قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا﴾ Söyle, Hakk celle celâluhû ettiğiniz hîleye size gâyetle tîz mükâfât eder, ﴿إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ﴾ tahkîkan ki gönderilmişlerimiz ya'nî üzerinize nigehbân ta'yîn ettiğimiz ferişteler ettiğiniz hîleleri yazarlar. (21) ﴿هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ Kendüdür ol Kâdir-i zü'l-celâl ki beyâbânda ve deryâda gezmeği size âsân kılar ﴿حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ﴾ ol vakte dek ki **[190b]** kaçan gemilerde olursuz ﴿وَجَرَيْنَ بِهِمْ﴾ ve gemiler kendüler içinde oturan cemâ'atle yürüdü ﴿بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ﴾ bir mülâyim yel ile ﴿وَفَرِحُوا بِهَا﴾ ve ol yelin esmesiyle sevindiler. ﴿جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ﴾ Bir şiddetlü yel ol gemilere geldi ﴿وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ﴾ ve kendülere dalga her yerden geldi ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ﴾ ve bildiler kim 'ale't-tahkîk kendüler cemî' cevânibden alındılar ya'nî nefslerine helâkin vukû'un tahkîk ettiler ﴿دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ Hudâ'ya du'â ile teveccüh ettiler ol hâlde ki dînlerin kendüye ihlâs edip derler, ﴿لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ kasem olsun ki eğer bizi bu varta-i helâktan kurtarırsan elbette şükr edenlerden oluruz. (22) ﴿فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ﴾ Pes ol mahal ki kendülerin ol vartadan kurtarır, ﴿إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ bî-tevakkuf kendüler yeryüzünde nâ-hak yere fesâd ederler. ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ Ey âdemoğulları! Bundan gayrı bir nesne yoktur ki fesâd etmeniz cânlarınız üzeredir, zîrâ onun vebâli ona râci' olur. ﴿مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yakın olan sağlığın geçinmesin geçinirsiz, ﴿ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra dönmeniz bizim semtimizedir, ﴿فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes işlediğiniz işlerden sizi âgâh ederiz. (23)

﴿إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Bundan gayrı bir şey yoktur ki yakın olan zindegânîliğin sıfatı tîz geçmekte ve ni'amı nâbûd olmakta ve onunla halkın aldanmasında ﴿كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ bir su sıfatı gibidir ki onu gök semtinden indirdik, ﴿فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ﴾ der-'akab onun sebebiyle âdemîlerin ve davarların me'kûlâtından olan yerin otlağı biri birine çatıldı ﴿حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا﴾ ol vakte dek ki yer zînetin aldı ﴿وَازَّيَّنَتْ﴾ ve gûn-â-gûn meyvelerle ve envâ'-ı mahsûlâtla ve reng-â-reng şukûfelerle bezendi. ﴿وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا﴾ Ve sâhibleri gümân ettiler ki kendüler onun biçmesinden ve dermesinden mütemekkindirler, ﴿أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا﴾ gazaba

372 el-Beyzâvî, I/433.

müte'allik olan fermânımız ona geldi gecede yâ gündüzde. ﴿فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا﴾ Pes onu dipten biçilmiş ekin gibi kıldık, ﴿كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ﴾ gûyâ ki dünegün ekini bitmemiş idi. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki bu temsîlde dünyânın ahvâlin beyân ettik, ﴿نُفَصِّلُ الْآيَاتِ﴾ delâ'il-i kudreti beyân ederiz ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ bir gürûha ki eşyâda te'emmül edip onunla müntefi' olalar. (24)

﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl halkı selâmet sarâyına **[191a]** da'vet eder ve ol sarây behişt-i câvidândır ﴿وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve istediği kimseye tevfîkiyle doğru yol gösterir. (25) ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ İyilik edenlere güzel mükâfât var ve ondan artuk ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ﴾ ve yüzlerin ne toz ve ne hôrluk kaplar ya'nî ehl-i cehennemin yüzün kaplayan eşyâ yüzlerin kaplamaz, ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ ol gürûh behişt-i câvidânın erbâbıdır, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişlerdir. (26) ﴿وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ﴾ Ve şol kimseler ki yaman eşyâ kazandılar, ﴿جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا﴾ her yaman işin mükâfâtı kendü mânendiyledir ﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ ve onları bir hôrluk kaplar, ﴿مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ﴾ onlara Tanrı'nın gazabından hîç bir saklayıcı yoktur. ﴿كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ Gûyâ ki yüzleri geceden pârelerle kaplandı ﴿مُظْلِمًا﴾ gece karanlık olduğu hâlde, ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ onlardır cehennem iyeleri, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişler. (27)

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Ve mezkûr kıl ol günü ki ehl-i îmânı ve ehl-i küfrü kamu yığarız ﴿ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ﴾ sonra şirk edenlere deriz yerinizde mülâzım olun, ﴿أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ﴾ siz ve ortaklarınız ya'nî putlarınız. ﴿فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ﴾ Pes küffârın ve putlarının arasın ayırdık ﴿وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ﴾ ve putları dediler, ﴿مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ﴾ siz bize 'ibâdet etmezdiniz ya'nî nefsü'l-emrde siz bize 'ibâdet etmezdiniz belki hevâ-yı nefsinize 'ibâdet ederdiniz. (28) ﴿فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ﴾ Pes aramızda ve aranızda kifâyet eder Tanrı'nın şehâdet etmesi bununla kim ﴿إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ﴾ 'ale't-tahkîk biz sizin perestişinizden bî-haber idik. (29) ﴿هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ﴾ Ol makâmda her cân dâr-ı dünyâda tahsîl ettiği şeyi yoklar, görür ki kendüye nef' mi eder yâ zarar ﴿وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ﴾ ve hakîkat üzere umûrlarına müstevlî olan Tanrı'nın cezâsı semtine döndürüldüler ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ ettikleri şey kendülerden gümrâh oldu. (30) ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle, kimdir size rûzî verir gökten ve yerden ﴿أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ﴾ yâhûd söyle kimdir ki kulağı ve gözleri âfâttan saklar ﴿وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾ ve kimdir ki zindeyi öl-

müşden çıkarır ve ölmüşü zindeden çıkarır ﴿وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾ ve kimdir ki 'âlemin işin tedbîr eder. ﴿فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ﴾ Pes bilâ-şübhe **[191b]** derler, onlara mutasarrıf olan Tanrı te'âlâdır, ﴿فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ bundan sonra söyle pes niçün kendinizi 'ikâbından sakındırmazsız? (31)

﴿فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ﴾ Pes ol nu'ût ile men'ût olan Hudâ 'azze ve celle rubûbiyyeti sâbit olan Perverdigârınızdır, ﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ﴾ pes doğruluktan sonra azgunlıktan özge bir şey var mı? ﴿فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾ Pes nice haktan bâtıla yüz döndürürsünüz? (32) ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki rubûbiyyet Tanrı te'âlâya sezâ oldu, ﴿حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının hükm u kazâsı dürüst ve muhkem oldu, ﴿عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا﴾ şol kimseler üzere ki hudud-i şer'iyyeyi tecâvüz ettiler, ﴿أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ondan ötürü ki 'ale't-tahkîk onlar îmâna gelmezler. (33) ﴿قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ Söyle ortaklarınızdan ya'nî putlarınızdan bir kimse var mı ki mahlûkâtı ibtidâ îcâd eder, ba'dehû helâk olduklarından sonra kendülerin zinde kılar. ﴿قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ Söyle yâ Muhammed, Îzid-i zü'l-celâl halkı ibtidâ îcâd eder, pes fenâlarından sonra onları ihyâ eder. ﴿فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ﴾ Pes niçün doğru yoldan saparsız? (34) ﴿قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ﴾ Söyle putlarınızdan bir kimse var mı ki delâ'il kurmasıyla ve peygamberlerin göndermesiyle doğruluğa yol gösterir. ﴿قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ﴾ Söyle Tanrı te'âlâ nasb-ı hücecle ve irsâl-i rusülle dürüst olan emre yol gösterir. ﴿أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ﴾ Pes âyâ şol kimseler ki doğruluğa yol gösterir, sezâter midir ittibâ' olunmaya? ﴿أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَى﴾ Yâ şol kimse ki bir hâlde kendü kendüye yol bulamaz, meğer bir kimse kendüye yol göstere ve bu hâl Tanrı'ya ortak tuttukları kimselerin eşrâfınadır, Hazret-i Mesîh ve 'Uzeyr 'aleyhimesselâm gibi. ﴿فَمَا لَكُمْ﴾ Pes size ne oldu ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ ne gûne hükûmet edersiz? (35)

﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا﴾ Ve i'tikâd husûsunda çokları peyrevlik etmez illâ hayâlât-ı fâsideye müstenîd olan gümâna. ﴿إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾ Tahkîkan ki gümân, bir kimseyi dürüst olan 'ilm ve i'tikâddan bî-niyâz etmez. Ya'nî kâbil değildir ki bir kimse gümânla iktifâ edip onunla 'ilm u i'tikâddan müstagnî ola, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle işledikleri şeye dânâdır. (36) ﴿وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve sahîh u câ'iz değildir ki bu hucec-i bâhireye ve edille-i kâtı'aya müştemil olan Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Tanrı'dan özge bir kimseden peydâ-ver **[192a]** olunmuş ola ﴿وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ velâkin bu Kur'ân ilerüsinde olan kütüb-i semâviyyeye tasdîk idi ﴿وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ﴾ dahi 'akâidden muhakkak ve müsbet olan eşyâya beyân idi, ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ içinde aslâ şekk yoktur, ﴿مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ halkın Perverdigârından hâsıl olmuş. (37)

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ﴾ Belki lâyık değildir ki diyeler Muhammedü'l-Mustafâ kendü katından dedi. ﴿قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ﴾ Söyle, pes onun gibi bir sûre getirin belâgatte ve fesâhatte ﴿وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ve onu getirmek içün Tanrı te'âlâdan özge her kimi ki da'vet etmeğe kâdirsiz çağırın yardım etmeğe ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sözünüzde erbâb-ı sıdk idiniz. (38) ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ﴾ Belkim küffâr bilgileri kaplamadığı şeye inanmadılar ya'nî onun hakîkatine vâsıl olmadıklarından evvel onun tekzîbine şitâb ettiler ﴿وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ﴾ Ve hâlbuki onun ma'nâsı ve fehm-i hakîkati kendülere gelmedi. ﴿كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Niteki senin zamânında olan küffâr, Hudâ'ya mensûb olan umûru tekzîb ettiler, kendülerden esbak olanlar dahi onları tekzîb ettiler, ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ﴾ pes bak tekzîb sebebiyle sitemkâr olanların sonu nice oldu. (39)

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ﴾ Ve küffârdan bir kısım var, Kur'ân'ın dürüst olduğun kendü gönlünden tasdîk eder velâkin onu izhâr etmez ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ﴾ ve küffârdan bir kısm dahi var ki nâdânlıkdan ötürü Kur'ân'ın hak olduğun tasdîk etmez ﴿وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ﴾ ve Perverdigârın bed-'amel olanların ahvâline herkesden dânâ-terdir. (40) ﴿وَإِنْ كَذَّبُوكَ﴾ Ve eğer ilzâm olduklarından sonra seni yalancı tutarlar ﴿فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ﴾ söyle işimin sezâsı banadır ve işlerinizin cezâsı sizedir, ﴿أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ﴾ siz benim işlediğim işden bîzârsız ﴿وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve ben sizin işlediğiniz şeyden bîzârım ya'nî ne siz benim 'amelimle mu'âheze olursuz ve ne ben sizin 'amelinizle mu'âheze olurum. Çün bu âyetten nev'ummâ fehm olunur ki küffâr makûlesi âyînleriyle muhâlla olmakları câ'izdir. Ba'zı 'ulemâ dedi ki bu âyet, âyetü's-seyfle mensûh olmuştur." (41)

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ﴾ Dahi küffârdan bir gürûh var ki Kur'ân'ı okuduğun mahal ve şerâi'i ta'lîm ettikde sana kulak tutarlar velâkin fehm etmeğe teveccüh etmezler ki onu işitmede sağır gibi idiler. **[192b]** ﴿أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ﴾ Pes sen mi sağırları işittirirsin ﴿وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ﴾ ve eğer onlar bir şey fehm etmezlerdi? Ya'nî her gâh ki sağırlıklarına nâdânlık munzamm ol, onlara bir şey işittirmek mümkin değildir. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ﴾ Dahi onlardan bir gürûh var nübüvvetin delâ'iline bakarlar velâkin tasdîk etmezler gûyâ ki onun görmesinden kördürler. ﴿أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ﴾ Pes sen mi körlere yol göstermeğe kâdirsin ﴿وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ﴾ velev onlar basîret gözüyle bir şey görmezlerdi? Ya'nî körlüklerine gönül körlüğü munzamm olıcak onlara yol göstermek bir emr-i muhâldir. Hâsıl-ı kelâm bu ki küfr üzere ısrâr eden küffâr ne bir hak söz işitmeğe kâbiliyyetlü kulakları var ve ne bakıp i'tibâr etmeğe bir liyâkatlü

gözleri var. Pes bu âyetin mazmûnu onlardan i'râz edip hâlleriyle komakların ifâde eden âyet-i sâbıkaya ta'lîl pâyesindedir. (43) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا﴾ Bî-şübhe ki Hudâ-yı zü'l-celâl halka biraz nesne sitem etmez ya'nî onların havâss ve 'ukûllerin kendülerden selb etmez ki kendülere sitem etmiş ola ﴿وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin halk kendü cânlarına sitem ederler ki kendülere verilen havâss ve 'ukûlü hakkın bilmesine isti'mâl etmezler. (44)

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ﴾ Ve yâd et ol vakti ki onları Hakk te'âlâ yığar gûyâ ki gündüzden bir az müddetten özge dâr-ı dünyâda ikâmet etmediler. Ya'nî gördükleri zahmetten ötürü dâr-ı dünyâda ikâmetleri kendülere kûtâh görünür. ﴿يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ﴾ Aralarında biri birine âşinâlık verir ya'nî biri biriyle böyle bir âşinâlık eder ki gûyâ aralarında bir az fâsıla olmuştur, ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ﴾ tahkîkan ki utuzdu şol kimseler ki Hudâ'nın görmesin tasdîk etmediler ﴿وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ ve doğru yol bulanlar değil idiler. (45) ﴿وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ﴾ Ve eğer sana gösteririz onlara va'd ettiğimiz 'azâbın bir mikdârın onu müşâhede etmiş olursun ﴿أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ﴾ yâ eğer onun vukû'undan esbak seni dâr-ı âhirete nakl ederiz, ﴿فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ﴾ onların dönmesi bizim hükmümüzedir, pes başlarına gelen 'ukûbeti âhirette sana gösteririz, ﴿ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ﴾ sonra Tanrı te'âlâ işledikleri iş üzere tanıktır ki **[193a]** onun mukâbelesinde cezâların verir. (46) ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ﴾ Ve her bir geçmiş gürûha bir peygamber var ki kendülerin tarîk-i Hakk'a da'vet etmek içün mürsel oldu ﴿فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ﴾ ol mahal ki peygamberleri kendülere delâ'il ile gelip kendüyi tasdîk etmezler, ﴿قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾ aralarında 'adl ile hükûmet olunur ki tekzîb edenler nâbûd olup peygamber necât bulur, ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve küffâr sitem görmüş kılınmazlar. (47)

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ Ve küffâr makûlesi istib'âd ve istihzâ tarîkiyle derler bu eyittiğiniz va'de ya'nî 'azâbın gelmesi ne zamân olur ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer eyittiğiniz va'dede sâdıklar idiniz? (48) ﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ Söyle, kendü nefsim içün ne ziyân ve ne sûd yetiştirmeğe kâdirim, ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ meğer ol şeye mâlik olabilirim ki Hudâ ona mâlik olduğumu isteye. Pes nice sizin içün zarar celb etmeğe isti'câl edebilirim? ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ﴾ Her bir gürûha bir mu'ayyen müddet var ki helâk olmalarına mu'ayyen olmuştur ﴿إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ ol mu'ayyen müddet hulûl edicek ﴿فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ ne bir sâ'at girü kalırlar ve ne bir sâat ilerü giderler. Siz dahi ey küffâr-ı Mekke, 'azâbın vukû'una isti'câl etmen ki onun mahalli gelicek takdîm u te'hîri olmaz. (49)

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا﴾ Söyle, bana haber verin, eğer isti'câl ettiğiniz Hudâ'nın 'azâbı size yatmak mahallinde yâ gündüzde gelir, ﴿مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ﴾ şirk edenler ondan kankı şeyi isti'câl ederler? Ya'nî 'azâbın kamu envâ'ı mekrûh ve nâ-mülâyimdir, pes küffâr onun kankı şeyin isti'câl ederler? (50)

﴿أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ﴾ Âyâ 'azâbın isti'câlin ettiğinizden sonra kaçan düşer ona tasdîk getirirsiz? ﴿آلْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ﴾ Mezbûrlara denilür şimdi mi ona îmân getirirsiz ve hâlbuki istihzâ ve tekzîb yüzünden vukû'un 'acele ile taleb ederdiniz? (51) ﴿ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ 'Azâbın vukû'undan sonra sitem edenlere denilir, ﴿ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ﴾ câvidânın işkencesin tadın, ﴿هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ bir şeyle mükâfât olunmazsız illâ ol şeyle ki kazandınız. (52) Mervîdir ki Yehûd-i Medîne'den Huyey bin Ahtab, Hazret'in hicretinden evvel Mekke'ye geldi. Kaçan Harem-i Muhterem'e **[193b]** vâsıl oldu Server-i Kâ'inât'ın meb'ûs olmasın işitti. Hazret'in meclis-i şerîfine gelip dedi, yâ Muhammed! أجاد أنت أم هازل[373] Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[374] ﴿وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ﴾ Dahi senden haber taleb ederler ki nübüvvet husûsunda ettiğin da'vâ dürüst müdür? ﴿قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ﴾ Söyle, belâ, Perverdigârıma kasem ki 'ale't-tahkîk ettiğim da'vâ dürüsttür ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ ve siz Hudâyı 'azâbınızdan 'âciz ettirici değilsiz. (53)

﴿وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve eğer her sitem eden câna yeryüzünde olan mâl u menâl olaydı ﴿لَافْتَدَتْ بِهِ﴾ elbette onu fidâya verirdi, tâ ki cehennem 'azâbından halâs ola. ﴿وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ﴾ Ve peşîmânlığı sakladılar kaçan işkenceyi gördüler zîrâ 'azâbı gördüklerinde kendülerin bir hayret alır ki söz söylemeğe kudretleri kalmaz. ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾ Ve zâlimler ve mazlûmlar arasında 'adl ile hükûmet olundu ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve kendüler 'ikâbın artmasıyla ve sevâbın noksânıyla sitem olunmazlar. (54) ﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Mütenebbih olun kim 'ale't-tahkîk gökler ve yerde olan eşyâ Hudâ'ya memlûkdürler. ﴿أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Âgâh olun kim bilâ-şübhe 'ikâb u sevâb husûsunda Hudâ'nın va'desi olmalıdır, tehallüf etmez. ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin ehl-i küfrün çoğu bilmezler ki Hudâ'nın va'di hilâfı kabûl etmez, ol cihetten ki dânişlerin dünyânın ârâyişine hasr edip umûr-i uhreviyyenin ma'rifetine onu sarf etmezler. (55)

---

373 Ciddi misin, dalga mı geçiyorsun?

374 el-Beyzâvî, I/439.

﴿هُـوَ يُحْـيِ وَيُمِيـتُ﴾ Kendüdür dünyâda zinde kılar ve bedeni bî-rûh eder ﴿وَإِلَيْـهِ تُرْجَعُـونَ﴾ ve âhirette kendü hükmüne dönmüş kılınırsız. (56) ﴿يَـا أَيُّهَـا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُـمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُـمْ وَشِـفَاءٌ لِمَا فِي الصُّـدُورِ وَهُـدًى وَرَحْمَـةٌ لِلْمُؤْمِنِيـنَ﴾ Ey âdemoğulları! Tahkîkan ki Perverdigârınızdan size geldi bir pend ve sînelerde olan şukûk ve evhâmın derdine devâ ve ehl-i îmâna hak semtine bir yol göstermek ve bir mihrbânlık. (57) ﴿قُلْ بِفَضْـلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ﴾ Söyle, Hudâ'nın artık keremiyle ve mihrbânlığıyla ol evsâfa câmi' olan kitâb size geldi. ﴿فَبِذَلِـكَ فَلْيَفْرَحُـوا﴾ Pes onun gelmesiyle sevinsinler ﴿هُـوَ خَيْـرٌ مِمَّـا يَجْمَعُـونَ﴾ ki o, dünyâ-yı deniyyenin hutâmından kazandıkları şeyden yeğrekdir. (58) ﴿قُـلْ أَرَأَيْتُـمْ مَـا أَنْـزَلَ اللَّهُ لَكُـمْ مِـنْ رِزْقٍ﴾ **[194a]** Söyle, bana ondan haber verin Hakk celle ve 'alâ size rûzî makûlesinden indirdiği şey, ﴿فَجَعَلْتُـمْ مِنْـهُ حَرَامًـا وَحَـلَالًا﴾ pes siz ondan harâm ve helâl kıldınız ya'nî onun bir mikdârın hevâ-yı nefsiniz iktizâsıyla harâm kıldınız, Bahîra ve Sâibe gibi ve bir mikdârın helâl edip onunla müntefi' oldunuz. ﴿قُـلْ أَاللَّهُ أَذِنَ لَكُـمْ﴾ Söyle, âyâ Tanrı te'âlâ size destûr verdi bu eyittiğiniz tahlîl u tahrîmde ﴿أَمْ عَلَـى اللَّهِ تَفْتَـرُونَ﴾ yâhûd Tanrı te'âlâ üzere yalan bağlarsız ki dersiz Hakk te'âlâ onun işlemesine bize fermân eyledi. (59)

﴿وَمَـا ظَـنُّ الَّذِيـنَ يَفْتَـرُونَ عَلَـى اللَّهِ الْكَـذِبَ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ﴾ Dahi ne gümân ederler rûz-i cezâda şol kimseler ki Tanrı te'âlâ üzere yalan kendülerden bağlarlar ya'nî öyle mi gümân ederler ki ettikleri iftirâdan sorulmazlar. Bu va'îdin ibhâmında tehdîd-i 'azîm var. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَـذُو فَضْـلٍ عَلَـى النَّـاسِ﴾ Tahkîkan ki Îzid celle celâluhû halk üzere çok ihsân sâhibidir ﴿وَلَكِـنَّ أَكْثَرَهُـمْ لَا يَشْـكُرُونَ﴾ velâkin çokları Hudâ'nın ni'metine i'tirâf etmeyip hamd ü senâsın etmezler. (60) ﴿وَمَـا تَكُـونُ فِـي شَـأْنٍ﴾ Ve sen yâ Muhammed! Bir işte olmazsın ﴿وَمَـا تَتْلُـوا مِنْـهُ مِـنْ قُـرْآنٍ﴾ ve ol işten ötürü hîç bir Kur'ân okumazsın. ﴿وَلَا تَعْمَلُـونَ مِـنْ عَمَـلٍ﴾ Ve siz ey âdemîler, aslâ bir iş işlemezsiz ﴿إِلَّا كُنَّـا عَلَيْكُـمْ شُـهُودًا﴾ illâ ki biz üzerinize erbâb-ı ıttılâ' idik ﴿إِذْ تُفِيضُـونَ فِـيهِ﴾ kaçan ol işte şurû' edip işlersiz. ﴿وَمَـا يَعْـزُبُ عَـنْ رَبِّـكَ مِـنْ مِثْقَـالِ ذَرَّةٍ فِـي الْأَرْضِ﴾ Ve Perverdigârının 'ilminden bir küçük karınca denlü şey pûşîde olmaz, Yerde ﴿وَلَا أَصْغَـرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَـرَ إِلَّا فِـي كِتَـابٍ مُبِـينٍ﴾ ve ne gökte ﴿وَلَا فِـي السَّـمَاءِ﴾ ve ne ol miskâl-i zerreden küçük ve ne ondan büyük bir şey illâ bir rûşen yazılmış nesnede müsbettir, ya'nî Levh-i Mahfûz'da mevcûddur.Hâsıl-ı kelâm bu ki vücûd u imkânda her ne denlü ef'âl u akvâl ve cevâhir u a'râz var cümlesi Îzid-i zü'l-celâlin 'ilmine nümâyândır, onlardan üzerine bir şey hafî olmaz. (61)

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَـاءَ اللَّهِ لَا خَـوْفٌ عَلَيْهِـمْ وَلَا هُـمْ يَحْزَنُـونَ﴾ Bilin kim 'ale't-tahkîk Hudâ'nın dostları ne üzerlerine korku var ve kendüler gamnâk olurlar. (62)

﴿الَّذِيـنَ آمَنُـوا وَكَانُـوا يَتَّقُـونَ﴾ Şol kimseler ki îmâna gelip me'âsîden **[194b]** perhîz ederler. (63) ﴿لَهُـمُ الْبُشْـرَى فِـي الْحَيَـاةِ الدُّنْيَـا﴾ Kendüleredir müjde yakın sağlıkda ya'nî Hakk celle ve 'alâ peygamberin lisânı üzere kendülere müjde verdi bu cihânda ﴿وَفِـي الْآخِـرَةِ﴾ ve öbür cihânda müjde kendüleredir ki onda melâ'ike-i kirâm karşularına varıp behişt-i câvidânın ni'metleriyle kendülere müjde verirler. ﴿لَا تَبْدِيـلَ لِكَلِمَـاتِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın sözlerine değiştirmek yoktur ya'nî ettiği va'deler dürüsttür tehallüfü kabûl etmez, ﴿ذَلِـكَ هُـوَ الْفَـوْزُ الْعَظِيـمُ﴾ iki cihânda müjde verilmeleri kendüdür ulu kurtulmak ki onun mâ-fevki olmaz. (64) ﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ﴾ Dahi küffârın sözü seni yâ Muhammed, gamnâk kılmasın ya'nî küffâr senin hakkında dedikleri sözden ötürü hüzün çekme, ﴿إِنَّ الْعِـزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًـا﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk galebe etmek kamu Hudâ'ya mahsûsdur, ﴿هُـوَ السَّـمِيعُ الْعَلِيـمُ﴾ kendüdür onların kelâmın kemâ hüve hakkuhû işiten, niyyetlerinde olan eşyâyı yahşi bilen. (65)

﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَـنْ فِـي السَّـمَاوَاتِ وَمَـنْ فِـي الْأَرْضِ﴾ Âgâh olun ki bî-şübhe göklerde olan ferişteler ve yerde olan ins ü cinn Hudâ-yı zü'l-celâle memlûkdür. ﴿وَمَـا يَتَّبِـعُ الَّذِيـنَ يَدْعُـونَ مِـنْ دُونِ اللَّهِ شُـرَكَاءَ﴾ Ve bu emr-i muhakkaka tebe'iyyet etmez şol kimseler ki Tanrı'dan özge ortaklara 'ibâdet ederler, ﴿إِنْ يَتَّبِعُـونَ إِلَّا الظَّـنَّ﴾ gümândan özge bir şeye tâbi' olmazlar ﴿وَإِنْ هُـمْ إِلَّا يَخْرُصُـونَ﴾ ve onlar bir şey değildirler illâ yalan söylerler, Tanrı'nın zât-ı pâkine nisbet ettikleri eşyâda. (66) ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ﴾ Kendüdür ol Perverdigâr ki sizin içün geceyi karanlık iyesi kıldı, tâ ki içinde ârâm edesiz ﴿وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا﴾ ve sizin içün gündüzü rûşenlik sâhibi kıldı, tâ ki içinde umûr-i ahvâlinizi göresiz ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَـاتٍ لِقَـوْمٍ يَسْـمَعُونَ﴾ Tahkîkan ki geceyi ve gündüzü bu gûne kılmasında ulu 'alâmetler var bir gürûha ki sözü işitip içinde tefekkür ederler. (67) ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَـدًا﴾ Küffârın bir gürûhu dedi, Hakk celle ve 'alâ oğul edindi. ﴿سُـبْحَانَهُ﴾ Oğul edinmekten zât-ı pâkı münezzehdir, ﴿هُـوَ الْغَنِـيُّ﴾ kendüdür herkesden bî-niyâz olan. ﴿لَـهُ مَـا فِـي السَّـمَاوَاتِ وَمَـا فِـي الْأَرْضِ﴾ Göklerde olanlar ve yerde olanlar fermânı altındadırlar, **[195a]** ﴿إِنْ عِنْدَكُـمْ مِـنْ سُـلْطَانٍ بِهَـذَا﴾ oğul edindiğine katınızda aslâ bir delîl yoktur, ﴿أَتَقُولُـونَ عَلَـى اللَّهِ مَـا لَا تَعْلَمُـونَ﴾ niçün Îzid-i zü'l-celâl üzere bilmediğiniz şeyi ıtlâk edersiz? (68)

﴿قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ﴾ Söyle yâ Muhammed! Tahkîkan şol kimseler ki Îzid-i zü'l-celâl üzere yalanı bağlarlar, cehennemden kurtulup behişt-i câvidâna nâ'il olmazlar." (69) ﴿مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا﴾ Ettikleri iftirâ bu cihânda bir az menfa'attir ve o, küfrde olan riyâsetlerinin revâcıdır ﴿ثُـمَّ إِلَيْنَـا مَرْجِعُهُـمْ﴾ sonra dönmeleri bizim fermânımızadır, ﴿ثُـمَّ نُذِيقُهُـمُ الْعَـذَابَ الشَّـدِيدَ﴾ ba'dehû on-

lara katı işkenceyi tattırırız ﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ Kur'ân'a ve Peygambere ettikleri küfr sebebiyle. (70) ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ﴾ Dahi Hazret-i Nûh peygamberin haberin üzerlerine oku, ﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ kaçan 'aşîretine dedi, ﴿يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ ey benim 'aşîretim, eğer aranızda durmağım ve Tanrı'nın âyâtıyla size pend verdiğim üzerinize büyük olup meşakkatli oldu, ﴿فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ﴾ ben Hakk te'âlâ üzere i'timâd ettim. ﴿فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ﴾ Pes işiniz üzere siz ortaklarınızla 'azîmet edin ﴿ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً﴾ sonra benim husûsumda olan işiniz üzerinize pûşîde olmasın onu âşikâre edin, ﴿ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ﴾ der-'akab bana kasd ettiğiniz şeyi benim tarafıma yetiştirin ﴿وَلَا تُنْظِرُونِي﴾ dahi bana mühlet vermen. (71)

﴿فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ﴾ Pes eğer pend ü nasîhatimden yüz çevirirdiniz ﴿أَجْرٍ﴾ sizden aslâ bir ücret istemem ki yüz çevirmenize bâ'is ola, ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ risâletin edâsı mukâbelesinde benim ücretim Tanrı te'âlâdan özge bir kimse üzere değildir, ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ dahi fermân olundum ki erbâb-ı inkıyad u tâ'atten olayım. (72) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Pes Hazret-i Nûh'u kendü kavmi yalancı tutup onun üzere musırr oldular, ﴿فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ﴾ tekzîblerinden sonra Hazret-i Nûh'u ve gemide kendüsiyle olan kimseleri garkdan kurtardık ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ﴾ ve onları gark olanların yerine kâ'im-i makâmlar kıldık ﴿وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ ve âyâtımıza tasdîk getirmeyen kimseleri iğrâk ettik, ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ﴾ pes bak nice oldu müşriklerin sonu. (73) ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا﴾ Ba'dehû Hazret-i Nûh'dan sonra peygamberler gönderdik ﴿إِلَى قَوْمِهِمْ﴾ kendü 'aşîretlerine. **[195b]** ﴿فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Pes onlara âşikâre mu'cizelerle geldiler, ﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ﴾ sonra îmâna gelmekleri olmadı ol nesne sebebiyle ki peygamberler gelmeden evvel onu tekzîb ederlerdi, ya'nî ol sebeble ki rusül gelmeden evvel hak olan şeyin tekzîbin 'âdet edinüp üzerine temerrün etmişlerdi, ﴿كَذَلِكَ﴾ niteki ümem-i sâlifede tekzîb edenlerin gönülleri üzere mühr uruldu, ﴿نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ﴾ hudûdu tecâvüz eden cemâ'atin gönülleri üzere mühr ururuz ki îmân getirmeğe muvaffak olmazlar. (74)

﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Pes mezkûr olan peygamberlerden sonra gönderdik ﴿مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا﴾ Hazret-i Mûsâ'yı ve birâderi Hazret-i Hârûn'u Mısır pâdişâhına ve kavminin eşrâfına rûşen mu'cizelerimiz ile. ﴿فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾ Pes onun kabûlünden serkeşlik ettiler ve onlar günâhın işlemesine mu'tâd bir gürûh idiler. (75) ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا﴾ Pes ol vakt ki katımızdan onlara dürüst söz geldi ya'nî ol vakt ki Hazret-i Mûsâ

kendülere gelip hak sözü dedi ve âşikâre olan mu'cizeleri beyân etti, ikrârında 'inâd ve temerrüd edip ﴿قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ﴾ dediler, tahkîkan getirdiğin eşyâ bir âşikâre câdûlıktır. (76) ﴿قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ﴾ Hazret-i Mûsâ onlara dedi, âyâ doğru olan şeyden ötürü sihrdir dersiz, ﴿لَمَّا جَاءَكُمْ﴾ kaçan size geldi ﴿أَسِحْرٌ هَـذَا﴾ niçe bu gûne şey câdûlık olur? ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ﴾ Ve hâlbuki câdûlık edenler maksad-ı a'lâya yetişmezler. (77) ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ Kefere dediler, ey Mûsâ, âyâ sen bize geldin tâ ki bizi döndüresin ol şeyden ki pederlerimizi üzerine bulduk ﴿وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ﴾ ve tâ ki sana ve birâderine pâdişâhlık ola rûy-i zemînde ﴿وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve biz sana ve karındaşına îmân getiriciler değiliz. (78)

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ Dahi Fir'avn etbâ'ına dedi fenn-i sihrde her üstâd câdûyı bana getirin tâ ki Mûsâ ile mu'âraza ede. (79) ﴿فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ﴾ Pes ol vakt ki câdûlar geldiler Hazret-i Mûsâ onlara dedi, ol nesneyi ki salmak istersiz salın. ﴿فَلَمَّا أَلْقَوْا﴾ Pes kaçan saldılar ﴿قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, şol şey siz onunla geldiniz **[196a]** kendüdür câdûlık ne ol şey ki Fir'avn onu sihr tesmiye etti. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ﴾ Bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ getirdiğiniz sihri yakında bâtıl kılar, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl yaramaz işleyenlerin işine takviye ve sebât vermez. (81) ﴿وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ﴾ Dahi Tanrı te'âlâ fermânlarıyla doğruyu sâbit kılar ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ﴾ ve eğer ehl-i küfr onun sâbit olmasını istemezler. (82) ﴿فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ﴾ Pes ibtidâ-i emrde Hazret-i Mûsâ'ya îmân getirmedi illâ kendü 'aşîretinden bir mikdâr uşaklar. Ve o, bu gûne olmuştu ki kaçan Hazret-i Mûsâ Medyen şehrinden Mısr'a geldi, Benî İsrâ'îl'i tarîk-i Hakk'a da'vet edip ekâbir ve ihtiyârları da'vetine icâbet etmediler ancak genç yiğitlerden bir mikdâr yiğitler da'vetine icâbet ettiler, ﴿عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ﴾ bâ-vücûd ki Mısr pâdişâhından ve kendü ekâbirlerinden korkuları var idi ﴿أَنْ يَفْتِنَهُمْ﴾ ki kendülere bir işkence ede ﴿وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ﴾ ve tahkîkan ki Fir'avn rûy-i zemînde galebe sâhibidir ﴿وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ ve bî-şübhe kim ol habîs tekebbür ü tecebbürde hudûdu tecâvüz edenlerdendir bir mertedebede ki rubûbiyyetini da'vâ etti. (83)

﴿وَقَالَ مُوسَى﴾ Dahi kaçan Hazret-i Mûsâ îmâna gelenlerin Fir'avn'dan havfların müşâhede etti dedi, ﴿يَاقَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا﴾ ey benim 'aşîretim! Eğer Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirdiniz, onun üzere i'timâd edin, ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ﴾ eğer Hudâ'nın fermânına mutî' u münkâd idiniz. (84)

﴿فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا﴾ Pes kavmi dediler, "Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd ettik, ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ey bizi perverde eden Kâdir-i Muhtâr! Sitemkâr olan gürûha bizi mahall-i 'azâb etme ya'nî onları üzerimize musallat etme, tâ ki bize işkence etmeyeler. (85) ﴿وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنْ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ Sana mahsûs olan mihrbânlıkla küffâr gürûhundan bizi kurtar. (86) ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'ya ve birâderine ferişte̊lerle haber saldık ki ﴿أَنْ تَبَوَّأَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا﴾ 'aşîretiniz içün Mısr şehrinde hâneler edinin ki içinde süknâ edip 'ibâdet içün onlara rücû' edeler. ﴿وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً﴾ Ve sen ve birâderin ve 'aşîretiniz edindiğiniz hâneleri Ka'be semtine müveccih kılın ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ ve onun içinde namâzı kılın **[196b]** tâ ki küffâr sizi görüp îzâ etmeyeler. ﴿وَبَشِّرْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve ehl-i îmâna müjde ver dünyâda nusretle ve âhirette cennetle. (87)

﴿وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ dedi, ey Hudâvendimiz! 'Ale't-tahkîk sen Fir'avn'a ve tevâbi'ine ârâstelik âlâtın ve mâlın envâ'ın verdin. ﴿رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ﴾ Ey Perverdigârımız! Onlara ol ni'metleri verdin tâ ki kullarını 'ibâdetinin tarîkinden men' ederler. ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ﴾ Ey bizi perverde eden Îzid-i Müte'âl! Mâlları üzere mahvı musallat et, tâ ki hîç eseri kalmaya. ﴿وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ Ve kasâveti gönülleri üzere havâle kıl, tâ ki îmânın kabûlüne münşerih olmayalar ﴿فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ ki onlar îmâna gelmezler derdnâk işkenceye müşâhedeleri olmayınca. (88) ﴿قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا﴾ Hakk celle ve 'alâ buyurdu, tahkîkan ki ikinizin du'âsı hayyiz-i kabûle geçti. Çün Hazret-i Mûsâ du'â edip Hazret-i Hârûn âmîn derdi, Hakk te'âlâ hitâbı ikisine müveccih kıldı. ﴿فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Pes olduğunuz hâl üzere sâbit olun ve erbâb-ı dâniş olmayanların tarîkine tâbi' olman. (89)

﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ﴾ Ve Ya'kûb uşakların deryâyı geçmişler kıldık, bu üslûb ile ki deryâdan on iki kuru yol açıp 'ubûrlarında kendülerin hıfz etti, tâ ki deryânın karşı yakasına eriştiler. ﴿فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا﴾ Pes Fir'avn ve leşkeri sitem u te'addî etmek içün onlara erişti. Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm Benî İsrâ'îl'i bir gaflet mahallinde Mısr şehrinden çıkardı. Fir'avn âgâh olıcak leşkeriyle ardlarına düşüp kendülere bir mahalde erişti ki deryânın öbür tarafına çıkmışlardı ve geçtikleri yollar bâkîydi. Der-'akab Fir'avn ve leşkeri ol yollardan sülûk ettiler ol mahalle dek ki ileri olanlar çıkmak istediler ve girüde olanlar deryâya girdiler. Emr-i Hakkla deryâ kendülerin kapladı,[375]

375 el-Beğâvî, IV/148.

﴿حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ﴾ ol mahalle dek ki suda boğulmak kendüye lâhik oldukda, ﴿قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ﴾ dedi, îmân **[197a]** getirdim ki 'ale't-tahkîk şân budur ki 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur illâ ol ma'bûd ki Benî İsrâ'îl ona îmân getirdiler ﴿وَأَنَا مِنْ الْمُسْلِمِينَ﴾ ve ben mutî' u münkâd olanlardanım. Bu kelâmdan sonra taraf-ı Hakk'tan kendüye cevâb verildi ki (90) ﴿آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ Şimdi mi îmâna gelirsin ve hâlbuki bundan esbak cümle 'ömrünü küfr ve 'isyânla geçirdin? ﴿وَكُنْتَ مِنْ الْمُفْسِدِينَ﴾ Ve yeryüzünde bedlik edenlerden idin ki kendün azgun idin ve halkı dahi îmâna gelmekden men' ederdin. (91) ﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ﴾ Pes bu gün gövdene mukârin olduğunda seni deryânın dibinden çıkarıp suyun yüzü üzere kılarız, ﴿لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً﴾ tâ ki senden sonra kalanlara bir ulu 'alâmet olasın. Ve onlardan murâd Benû İsrâ'îl'dir zîrâ Fir'avn'ın 'azamet ve şevketi tabî'atlarinde ol kadar te'sîr etmişti ki helâk olmasın hayal etmezlerdi bir hadde dek ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm kendülere Fir'avn'ın helâkinden haber vericek tasdîk etmediler, tâ ki yolları üzere suyun kenarında leşini müşâhede ettiler. ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ﴾ Ve tahkîkan ki halktan çok kimse var ki nişânlarımızdan bî-haberdirler aslâ içinde tefekkür edip i'tibâr almazlar. (92)

﴿وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ Ve bî-şübhe kim evlâd-ı Ya'kûb'a mekân verdik bir güzel yer ve o Şâm-ı Şerîf'in zemînidir ve Mısr'ın zemîni. ﴿وَرَزَقْنَاهُمْ مِنْ الطَّيِّبَاتِ﴾ Ve lezzetlü eşyâdan kendülere rûzî kıldık, ﴿فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمْ الْعِلْمُ﴾ pes umûr-i dîniyyede ihtilâf etmediler Tevrât'ı okuyup ahkâmını bilmeyince. ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın aralarında hükûmet eder, rûz-i kıyâmette ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki içinde ihtilâf ederlerdi. (93) ﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ﴾ Pes eğer 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr kasas ve ahkâmdan sana indirdiğimiz şeyden bir gümânda düşmüş idin, ﴿فَاسْأَلْ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ pes sor şol kimselerden ki senden esbak kitâbı okurlardı. ﴿لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ Kasem olsun ki sana âşikâre dürüstlük geldi Perverdigârından, **[197b]** ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنْ الْمُمْتَرِينَ﴾ pes elbette şekk edenlerden olma. Esahh-ı akvâl üzere bu gûne hitâblar sûretâ Server-i Kâ'inât'adır velâkin murâd ümettir zîrâ Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendüye münzel olan şeyde şekk etmekten ma'sûm u mahfûzdur ve bu makûledendir dahi bu âyet. (94)

﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنْ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Ve elbette Hudâ'nın âyâtına tekzîb edenlerden olma ﴿فَتَكُونَ مِنْ الْخَاسِرِينَ﴾ ki utuzanlardan olursun. (95) ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ

﴿عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Perverdigârının sözü üzerlerine sâbit oldu ki küfr üzere mürd olup 'azâbda muhalled olalar, ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ onlar îmâna gelmezler. (96) ﴿وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ﴾ Ve eğer kendülere her âyet gelir ﴿حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ derdli işkenceye müşâhedeleri olmayınca. (97) ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا﴾ Pes olmadı ki bir köy halkı 'azâbın 'alâmâtın müşâhede edicek îmâna gelip kendülere îmânları yaradı, ﴿إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ﴾ meğer Hazret-i Yûnus'un cemâ'ati ﴿لَمَّا آمَنُوا﴾ kim 'azâbın 'alâmâtın müşâhede edip îmâna geldiklerinde ﴿كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ kendülerden rüsvâlık işkencesin kaldırdık yakın olan zindegânîlikde ﴿وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ﴾ ve onları bir müddete dek berhurdâr ettik. (98)

Mervîdir ki Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Yûnus 'aleyhisselâmı Musul zemîninde düşen Ninova şehri halkına mürsel kılıp kendülerin tevhîd ve ahkâm-ı şer'iyyeye da'vet eyledi. Sözün kabûl etmeyip tekzîb ettiler. Hazret-i Yûnus onlardan bu hâli müşâhede edicek üç güne dek 'azâbın gelmesiyle kendülerin mev'ûd kılıp şehrlerinden taşra oldu. Vakt-i mev'ûd hulûl edicek bir âteşlü kara bulut peydâ olup şehirlerini kapladı. Ondan bir 'azîm havf çekip Hazret-i Yûnus'un sıdkı kendülere nümâyân oldu. Pes onu taleb ettiler ki kendüye tasdîk getirip du'âsıyla bu belâ-yı âsumânî şehrlerinden dûr ola. Kendüyi bulmadılar, re'îsleri dedi, ey kavm! Yûnus gâ'ib ise Hudâ'sı hâzırdır. Hemân başlarına palâslar[376] çekip sahrâya kendüler uşaklarıyla 'avratlarıyla davarlarıyla çıkıp ihlâs ile Cenâb-ı zü'l-celâle du'âya teveccüh ettiler. Hakk celle ve 'alâ kendülere rahm edip ol 'azâbı kaldırdı. Ve o, yevm-i 'âşûrâda cum'a gününde vâki' olmuştu. ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾ Ve eğer Perverdigârın **[198a]** isteseydi yeryüzünde olanlar cümleleri kamu îmâna gelirlerdi ki hîç onlardan bir ferd tehallüf edip muhâlif olmazdı. ﴿أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ﴾ Pes sen mi halkı ikrâh edebilirsin Tanrı te'âlâ istemediği nesneye ﴿حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ tâ ki ehl-i îmân olalar. (99)

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Ve bir câna mümkin değil idi ki îmân getire meğer Hudâ'nın irâdetiyle ﴿وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ve 'azâbı kılar şol kimseler üzere ki âyât u berâhîne te'emmül etmezler. (100) ﴿قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle, te'emmül edip bakın göklerde ve yerde ne gûne eşyâ var 'acâib-i mahlûkâttan ﴿وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve

376 Çul, aba.

'alâmetin görmesi ve korku ifâde eden sözün işitmesi bir şeyi def' etmez bir gürûhdan ki îmâna gelmezler. (101) ﴿فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Pes bu müşrikler bir şeye muntazır değildirler illâ kendülerden esbak olanların vak'aları gibi. ﴿قُلْ فَانْتَظِرُوا﴾ Söyle, pes size inecek 'azâba muntazır olun ﴿إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾ ki bî-şübhe ben sizinle intizâr edenlerdenim. (102) ﴿ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Onlara 'azâb nâzil olduktan sonra peygamberlerimize ve îmâna gelenlere necât veririz, ﴿كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ niteki rusül ve etbâ'ların kurtardık, kaçan ehl-i şirki ihlâk ederiz Muhammedü'l-Mustafâ'ya ve ashâbına elbette necât veririz. (103)

﴿قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي﴾ Söyle ey Mekke halkı olan kimseler! Eğer dînimin sıhhatinden bir gümâna düşmüş idiniz ﴿فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ 'ibâdet etmem şol nesnelere ki Tanrı'dan özge kendülerine 'ibâdet edersiz ﴿وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ﴾ velâkin cânınızı alan Tanrı'ya 'ibâdet ederim ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve söyle, ehl-i îmândan olmağa me'mûr oldum. (104) ﴿وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ﴾ Dahi bana fermân olundu ki dîn içün 'ameli hâlis kıl, ﴿حَنِيفًا﴾ edyân-ı bâtıladan dîn-i İslâm'a mâ'il olduğum hâlde, ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ dahi bana emr olundu ki Hudâ'ya ortak kılanlardan olmayasın. (105) ﴿وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ﴾ Ve Tanrı'dan özge sana nef' etmeyen ve sana zarar yetiştirmeyen şeye 'ibâdet etme ﴿فَإِنْ فَعَلْتَ﴾ ki eğer ona 'ibâdet edersen ﴿فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ bilâ-şübhe sen ol mahal sitemkârlardan olursun. (106) ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ﴾ Ve eğer Hakk te'âlâ **[198b]** sana bir ziyân değdirir ﴿فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ﴾ kendüsinden özge bir kimse onu def' edici değildir. ﴿وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ﴾ Ve eğer sana bir eyülik yetiştirmesin kasd eder ﴿فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ﴾ verdiği ihsâna men' edici bulunmaz, ﴿يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ onu îsâl eder istediği kimseye kullarından ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ ve kendüdür gâyetle günâhı setr edip envâ'-ı ni'amla kulların esirgeyen. Pes tâ'atle rahmetinin feyzine ta'arruz edin ve ma'siyet sebebiyle mağfiretinden nâ-ümîd olman. (107)

﴿قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Söyle, ey âdemiler, tahkîkan ki rabbinizden size dürüstlük ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân geldi. ﴿فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ﴾ Pes her kimse ki îmân ve tâ'atle yol buldu, bundan özge bir şey yoktur ki onun nef'i kendü cânına olur. ﴿وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾ Ve her kimse ki küfr u tekzîb ile azdı azmağın vebâlini yalnız nefsi üzere yüklettirir ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve ben üzerinize nigehbân değilim. (108) ﴿وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ﴾ Dahi

ferişte ile sana gönderilen şeye peyrevlik et ﴿وَاصْبِرْ﴾ ve halkı tarîk-i Hakk'a da'vet etmekte eziyyetlerine tahammül et ﴿حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ﴾ Îzid-i Müte'âl sana yardım olunmağa hükm edince ﴿وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (109) ve kendüdür hükm edenlerin yeğreği zîrâ hükmünde hergiz hatâ mutasavver olmaz. والله تعالى اعلم

SÛRETÜ HÛD ALEYHİSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Selâsün ve İşrûne Âyeten

[سورة هود عليه السلام مكية وهي مائة وثلاث وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـر﴾ Hakk celle ce 'alâ kendü maksadına a'lemdir. ﴿كِتَـابٌ أُحْكِمَـتْ آيَاتُـهُ﴾ Bu bir kitâbdır ki âyâtı, delâ'il ve hüccetlerle muhkem oldu, ﴿ثُـمَّ فُصِّلَـتْ﴾ sonra ol âyât kullar muhtâc oldukları eşyâ ile mübeyyen kılındı ﴿مِـنْ لَـدُنْ حَكِيـمٍ خَبِيرٍ﴾ bir dürüst hükm edici, cemî' ahvâle dânâ katından. (1) ﴿أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'nın 'ibâdetinden özge olan 'ibâdeti terk edin, ﴿إِنَّنِي لَكُـمْ مِنْـهُ نَذِيـرٌ وَبَشِـيرٌ﴾ tahkîkan ki ben size onun tarafından 'ikâb ile korku vericiyim ve sevâb ile müjde vericiyim. (2) ﴿وَأَنْ اسْـتَغْفِرُوا رَبَّكُـمْ﴾ Dahi Perverdigârınızdan mağfiretin taleb etmeğe sa'y edin ﴿ثُـمَّ تُوبُـوا إِلَيْـهِ﴾ sonra me'âsîden ferâğat etmekle huzûr-ı 'izzetine **[199a]** rücû' edin. ﴿يُمَتِّعْكُـمْ﴾ Sizi berhurdâr eder, ﴿مَتَاعًـا حَسَـنًا﴾ bir güzel berhurdârlık ﴿إِلَـى أَجَـلٍ مُسَـمًّى﴾ bir mu'ayyen müddete dek ve o kendülere mu'ayyen olan müddet-i 'ömrdür. ﴿وَيُـؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْـلٍ فَضْلَـهُ﴾ Ve her eyülik iyesi olana eyüliğinin sevâbın verir. ﴿وَإِنْ تَوَلَّـوْا فَإِنِّـي أَخَـافُ عَلَيْكُـمْ عَـذَابَ يَـوْمٍ كَبِيـرٍ﴾ Ve eğer tevhîdden yüz çevirirsiz, bî-şübhe ki ben bir ulu günün işkencesinden üzerinize korkarım. (3)

﴿إِلَـى اللَّهِ مَرْجِعُكُـمْ﴾ Dönmeniz Îzid-i zü'l-celâlin hükmünedir ﴿وَهُـوَ عَلَـى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere tevânâdır, pes sizi eşedd-i 'ukûbetle ta'zîb etmeğe kâdirdir. (4) Getirdiler ki müşriklerin bir gürûhu Hazret'in 'adâvetine gönül bağlamışlardı ve berây-ı maslahat, lisânlarıyla onu âşikâre etmezlerdi. Bir gün biri birine dedi, her gâh ki biz perdelerimizi salarız ve kendümizi donlarla örteriz ve sînelerimizi Muhammed'in 'adâveti üzere bağlarız, Muhammed onu nice bilir? Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[377] ﴿أَلَا إِنَّهُـمْ يَثْنُـونَ صُدُورَهُمْ﴾ Âgâh olun kim müşrikler küfr üzere ve Muhammed'in 'adâveti üzere sînelerin meyl ettirirler ya'nî onun 'adâvetini sînelerinde saklarlar ﴿لِيَسْـتَخْفُوا مِنْـهُ﴾ tâ ki Hudâ'dan sırlarını gizleyip peygamberi ve ehl-i îmânı ondan âgâh etmeyeler. ﴿أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُـونَ ثِيَابَهُمْ﴾ Bilin kim ol mahal ki donlarıyla örtünürler

377 el-Beyzâvî, I/452.

﴿يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ sînelerinde sakladıkları esrârı ve lisânlarıyla âşikâre kıldıkları sözü bilir, ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ bî-şübhe ki Îzid celle celâluhû sîneler iyesi olan esrâra dânâdır. (5)

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ Ve yeryüzü üzere hîç bir hayvân yoktur illâ ki onun geçinecek nesnesi Tanrı te'âlâ üzeredir ﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾ ve onun hayâtında karargâhın ve ba'de'l-memât onun mekânın bilir. ﴿كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ Cümle mezkûr olan devâbb ve erzâk ve müstekarr ve müstevde' bir rûşen kitâbda müsbettir ve o Levh-i Mahfûz'dur. (6) ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Ve kendüdür şol Perverdigâr ki gökler ve yeri ve onların içinde olan eşyâyı yarattı ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ altı gün mikdârında ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ ve onları yaratmadan esbak 'arşı suyun yüzü üzere karâr etmişti. ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ﴿خَلَقَ﴾ lafzına **[199b]** müte'allikdir ya'nî onları yarattı tâ ki ma'lûm ola kankınız yeğrekdir 'amel cihetinden. ﴿وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ﴾ Kasem olsun ki eğer onlara dersen, 'ale't-tahkîk siz zinde kılınıp gönderilmiş kılınırsız ölümden sonra ﴿لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ elbette küfr edenler derler, ba's husûsunda söylenen söz değildir illâ bir âşikâre câdûlık. (7)

﴿وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ﴾ Ve bî-şübhe eğer mev'ûd oldukları 'azâbı kendülerden te'hîr ederiz evkâttan bir sayılmış az cem'iyyete dek ya'nî bir ma'lûm vakte dek ﴿لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ﴾ elbette istihzâ yüzünden derler kankı şey 'azâbın vukû'unu def' eder. ﴿أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ﴾ Âgâh olun kim ol gün 'azâb kendülere gelir, ﴿لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾ kendülerden def' olunmaz ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ ve kendülere muhît oldu ol şeyin sezâsı ki onunla istihzâ ederlerdi. (8) ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً﴾ Dahi kasem olsun ki eğer âdemoğluna bizden bir ni'metin çâşnîsin versek ﴿ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ﴾ sonra onu ondan selb etsek ﴿إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ﴾ bî-şübhe kim o kıllet-i sabrdan gâyetle bir nâ-ümîd, geçmiş ni'metleri katı pûşîde kılıcıdır. (9) ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk eğer ona bir eyülik lezzetin tattırırsak ﴿بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ﴾ bir zahmetten sonra ki kendüye değmişti ﴿لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي﴾ elbette der, yaman olan eşyâ benden gitti. ﴿إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ﴾ Bî-şübhe kim insân kendüye gelen ni'metle şâdmân u mağrur olup halk üzere gâyetle fahr edicidir ki ol şâdlık ve fahr sebebiyle ol ni'metin şükrün edâ etmekten mu'attal olur. (10)﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Lâkin şol kimseler ki belâlar üzere sabr edip geçmiş ve gelecek ni'metler şükrün edâ etmek için güzel a'mâl işlediler, ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ ol gürûh ki sabr ve şükr sıfatıyla mevsûmdurlar, kendüleredir günâhların yarlıgaması ve ulu ücret. (11)

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ﴾ Pes mütevakki'dir ki sen terk edicisin sana irsâl olunan şeyin bir mikdârın. Bilinmek gerek kim mütevakki' olan nesnenin **[200a]** husûlü lâzım değildir zîrâ peygamberler vahy teblîğ etmekte hıyânetten ma'sûmdurlar. ﴿وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ﴾ Dahi göğsün onunla dar olmuştur ondan ötürü ki ﴿أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ﴾ korkarsın diyeler, niçün üzerine bir genc inmedi ki ondan infâk edip halk onun sebebiyle kendüye tâbi' olalar ﴿أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ yâ niçün kendüsiyle bir ferişte gelmedi ki nübüvvete şâhid ola? ﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ﴾ Bundan özge bir nesne yokur ki sana irsâl olunan nesne ile sen korku vericisin ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ her nesne üzere nigehbândır. Pes sen üzerine i'timâd et ki kendüsi onların ahvâlini yahşi bilir ve akvâl u ef'âllerine göre onlara mükâfât eder. (12)

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ﴾ Belkim sana vahy olunan şeyden ötürü derler, onu Muhammedü'l-Mustafâ kendü nefsinden peydâ edip söyledi. ﴿قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ﴾ Söyle, pes onun gibi kendü nefsinizden peydâ olunmuş on sûre getirin ﴿وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ve onun îcâd etmesi içün Tanrı'dan özge her kimin ihzârına kâdirsiz çağırın, tâ ki size yardım edeler ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söylecilerdiniz ki benim getirdiğim söz iftirâdır. (13) ﴿فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ﴾ Pes eğer kendüler da'vet ettiğiniz şeyin getirmesine size icâbet etmezler, ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ﴾ pes bilin kim Kur'ân indirilmedi illâ Hudâ'nın bilgisine mukârin olduğu hâlde. ﴿وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Dahi bilin kim 'ale't-tahkîk şân budur ki vücûdda Allah'dan gayrı bir dürüst ma'bûd yoktur. ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Pes hüccet-i kâtı'a nümâyân olduktan sonra siz Hakk'a mutî' u münkâd olur musuz? (14) ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا﴾ Her gürûh ki yakın zindegânîliği ve onun ârâyişini isterdi ﴿نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا﴾ a'mâllerinin cezâsını kendülere îsâl ederiz hayât-ı dünyeviyyede. Ya'nî bir gürûh ki dâr-ı dünyâda sıdk ve tâ'at edip onun cezâsını dâr-ı dünyâda tevakku' ederler, onların cezâsı dâr-ı dünyâda kendülere verilir ﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾ ve hâlbuki onlar dâr-ı dünyâda a'mâlleri cezâsında bir nesne noksân olunmazlar. (15)

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ﴾ Onlar şol kimselerdir ki kendülere öbür cihânda cehennem âteşinden özge bir nesne yoktur **[200b]** ﴿وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا﴾ ve dünyâda işledikleri eşyâ tebâh[378] oldu ol cihetten ki âhirette bir eseri zâhir olmadı ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve işledikleri nesne aslı yoktur, zîrâ

378 Yok olmuş, yıkılmış.

gereği üzere işlenmedi. (16) ﴿أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ﴾ Âyâ pes bir kimse ki Perverdigârından sudûr etmiş bir delîl üzere olup ki kendüyi hak üzere delâlet eder, onun gibidir ki dünyâ-yı deniyyenin metâ'ına tâlib ola ya'nî âhirete tâlib olan dünyâya tâlib olan gibi değildir. Ve bu beyyineden murâd delîl-i 'aklîdir ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ﴾ ve ol delîl-i 'aklînin 'akabince Tanrı'dan bir tanık ola ki hak üzere olduğuna şehâdet eder ve bu şâhidden murâd Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândır. ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى﴾ Dahi Kur'ân'dan esbak Hazret-i Mûsâ'nın kitâbı ya'nî Tevrât dahi ol delîl-i 'aklînin 'akabincedir ki kendüyi tasdîk eder ﴿إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ umûr-i dîniyyede rehnümâ ve üzerlerine münzel olan kimselere rahmet olduğu hâlde. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki erbâb-ı beyyine ve şâhiddirler, ﴿يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ Kur'ân'a tasdîk getirirler. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ Ve her kim ona küfr eyledi Hazret-i Peygamber'in 'adâvetine bel bağlayan gürûhlardır, ﴿فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ﴾ onun mahall-i va'desi dûzahdır ya'nî lâ-mahâle ona dâhil olur. ﴿فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ﴾ Pes bu va'denin vukû'undan bir tereddüd ve gümânda olma ki o, elbette olmalıdır, ﴿إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ tahkîkan ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Perverdigârından olan dürüstlüktür, ondan özge bir nesne değildir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ velâkin halkın çoğu kıllet-i te'emmüllerinden ötürü onun hak üzere olduğun tasdîk etmezler. (17)

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Ve kimdir ziyâde sitem sâhibi şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı ki indirmediği şeyi zât-ı bâhirü'ş-sıfâtına isnâd eyledi? ﴿أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ﴾ Ol gürûh ki müfterîdirler, kıyâmet gününde Perverdigârları üzere 'arz olunurlar ﴿وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ﴾ ve ferişte lerden ve peygamberlerden şâhid olanlar derler, ﴿هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ﴾ bunlar şol kimselerdir ki Hudâvendleri üzere yalan dediler. ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ Âgâh olun kim Hudâ'nın la'net etmesi sitem edenler üzeredir. (18) ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol sitem edenler ki Hudâ'nın yolundan halkı men' ederler ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ **[201a]** ve ona eğrilik taleb ederler, ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾ hâlbuki onlar öbür cihânın mevcûd olmasına kendüler kâfirdirler. (19) ﴿أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ Onlar ki âhireti inkâr ederler, mümkin değil idi ki yeryüzünde Hudâ'yı 'azâblarından 'âciz ederler ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ﴾ ve olmazdı ki onlara Hudâ'dan özge hîç bir dostlar ola, ﴿يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ﴾ iş-kence onlara iki kat olur. ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ﴾ Hak sözden kemâl-i nefretleri olmağla işitmeğe güçleri yok idi ﴿وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ ve Tanrı'nın âyâtından körlük izhâr ettiklerinden ötürü 'ayânen müşâhed olan âyâtı görmezler. (20)

﴿أُوْلَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ Ol gürûh ki ne işitirler ve ne görürler, şol kimselerdir ki kendü cânların utuzdular ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve putlardan ve şefâ'atinden iftirâ ettikleri eşyâ kendülerden gümrâh oldu. (21) ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ﴾ Bî-şekk ve bî-şübhe kim 'ale't-tahkîk onlar öbür serâda kendüler gâyetle utuzanlardır. (22) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan ki şol kimselerdir ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿وَأَخْبَتُوا إِلَى رَبِّهِمْ﴾ ve Perverdigârlarının yâdıyla itmi'nân edip ârâm ettiler, ﴿أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ onlardır behiştin mülâzımları, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendülerdir onun içinde hemîşe ikâmet ediciler. (23) ﴿مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ﴾ İki gürûhun ya'nî kâfir ve mü'min makûlesinin sıfatı kör ve sağır gibi ve gözleri açık ve yahşi işidici gibi, ﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ bu iki gürûh sıfat cihetinden berâber olurlar mı, pes niçün bu teşbîhleri ta'akkul edip ondan bir pend ü nasîhat almazsız? (24)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Nûh'u kendü 'aşîretine mürsel kıldık, ﴿إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ﴾ onlara dedi, 'ale't-tahkîk ben size bir korku vericiyim, ﴿مُبِينٌ﴾ size beyân ediciyim onu kim (25) ﴿أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan özge bir kimse tapmayasız, ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ﴾ bî-şübhe kim üzerinize korkarım bir derdlü günün işkencesinden. (26) ﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ Pes 'aşîretinden küfr eden ekâbir dediler, ﴿مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا﴾ seni görmezüz illâ bizim gibi bir insân ﴿وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا﴾ ve seni görmezüz bir kimse sana ittibâ' etti, meğer şol kimseler ki kendüler bizim alçakrağımızdırlar **[201b]** ﴿بَادِيَ الرَّأْيِ﴾ zâhir-i re'yde. Ya'nî nefsü'l-emrde vâsıl olmadıklarından ol bî-tefekkür ve te'emmül sana tâbi' oldular ﴿وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ﴾ ve size görmezüz üzerimize hîç bir artukluk, ﴿بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ﴾ belki seni da'vâ-yı nübüvvette ve sana tâbi' olanlar seni tasdîk etmelerinde yalancılar gümân ederiz. (27) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي﴾ Hazret-i Nûh dedi, ey benim gürûhum! Bana haber verin eğer Perverdigârımdan bir âşikâre delîl üzere olursam ﴿وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ﴾ ve kendü katından bana bir ihsân verdiyse. ﴿فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ﴾ Pes ol delîl üzerinize pûşîde kılındı, ﴿أَنُلْزِمُكُمُوهَا﴾ onun kabûlünü size lâzım kılar mıyız ﴿وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ﴾ ve hâlbuki siz onu ikrâh etmişsiz? (28)

﴿وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا﴾ Dahi ey benim cemâ'atim! Risâletin teblîği üzere sizden bir ücret istemem, ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ benim ücretim bir kimse üzere değildir illâ Tanrı te'âlâ üzere. Getirdiler ki ekâbir-i kavm-i Nûh Hazret-i Nuh'a dediler ki fukarâyı meclisinden dûr kıl, tâ ki seninle oturup kalkalım. Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm onlara bu gûne cevâb verdi, niteki Hakk te'âlâ

buyurdu. ﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve ben kovucu değilim îmâna gelenleri, ﴿إِنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ﴾ 'ale't-tahkîk onlar Perverdigârlarıyla mülâkât edicilerdir ﴿وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ﴾ velâkin ben sizi görürüm bir gürûh ki dânişiniz yoktur. (29) ﴿وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ﴾ Ve ey benim cemâ'atim! Hudâ'nın hışmından bana kim himâyet edip onu benden def' eder, ﴿إِنْ طَرَدْتُهُمْ﴾ onları kovarsam. ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ Pes niçün pend ü nasîhati kabûl etmezsiz, tâ ki bilesiz onların kovmasın iltimâs etmek bir ma'kûl iş değildir? (30)

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ﴾ Dahi size söylemem ki katımdadır Hudâ'nın hazîneleri, tâ ki size bu demek düşer kim üzerimize senin bir fazlın yoktur. ﴿وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ Dahi size söylemem ki pûşîde olan eşyâyı bilirim, tâ ki bileyim bunlar bana bâdi'r-re'y de mütâba'at ettiler. ﴿وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ﴾ Dahi size diyemem kim 'ale't-tahkîk ben ferişteyim ki size ol söz lâyık ola ki dersiz, biz seni beşer makûlesinden biliriz. ﴿وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ﴾ Dahi söylemem şol kimselerden ötürü ki gözleriniz onları hakîr tutar, ﴿لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara bir eyülik vermez. ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنفُسِهِمْ﴾ **[202a]** Îzid celle celâluhû herkesten dânâ-terdir onların tabî'atlerinde olan eşyâya. Ve eğer zikr ettiğim eşyânın birisini iddi'â edersem ﴿إِنِّي إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ tahkîkan kim ben ol mahal sitemkârlar zümresinden olurum. (31) ﴿قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا﴾ Hazret-i Nûh'un kavmi kendüye cevâb verip dediler, ey Nûh, tahkîkan ki sen bizimle husûmet ettin, ﴿فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا﴾ pes husûmetimizi çok ettin, ﴿فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا﴾ bundan sonra 'azâbdan bize va'de verdiğin nesneyi bize getir ﴿إِنْ كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer erbâb-ı sıdktan idin." (32)

﴿قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ﴾ Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm dedi, bundan gayrı bir nesne yoktur ki Hakk te'âlâ size onu getirir isterse ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ ve siz Tanrı te'âlâyı 'âciz edici değilsiz size edecek şeyden. (33) ﴿وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِي﴾ Ve benim pend vermeğim size fâ'ide etmez, ﴿إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ﴾ istedim ise kim size pend vereyim, ﴿إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ﴾ eğer Îzid-i zü'l-celâl gümrâh olmanızı isterse ya'nî Hakk te'âlâ azgunluğunuzu isterse, ben size nasîhat edersem nasîhatim size fâ'ide vermez. ﴿هُوَ رَبُّكُمْ﴾ Kendüdür sizi îcâd eden, pes istediği gibi size tasarruf eder ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ve kendü fermânına dönmüş kılınırsız, ondan sonra ettiğiniz işler üzere size mükâfât eder. (34) ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ﴾ Belki kefere derler ki Hazret-i Nûh kendüye vahyin gelmesin kendü nefsinden iftirâ etti, ﴿قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي﴾ söyle, onu iftirâ ettim ise günâhımın vebâli üzerimedir ﴿وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ﴾ ve ben ettiğiniz günâhlardan bîzârım. (35)

﴿أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'a vahy olundu ki ﴿وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ﴾ ﴿إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ﴾ 'ale't-tahkîk şân budur ki cemâ'atinden bir kimse îmâna gelmez illâ ol kimse ki seni tasdîk etti, ﴿فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ pes işledikleri işten ötürü gamnâk olma. (36) ﴿وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾ Ve gemiyi işle bizim muhâfazamızla ve keyfiyyet-i işlemesinde vahy etmeğimize mukârin olduğun hâlde, ﴿وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ dahi sitem edenlerin husûsunda bana mürâca'at edip 'azâbın def'ini taleb etme ﴿إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ﴾ kim 'ale't-tahkîk onlar suda boğulmuş kılınırlar. (37) ﴿وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ﴾ Dahi Hazret-i Nûh gemiyi işlerdi ﴿وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ﴾ ve her gâh ki üzerine kendü cemâ'atinden bir gürûh-i **[202b]** eşrâf geçerdi, ﴿سَخِرُوا مِنْهُ﴾ gemiyi işlediğinden ötürü kendüye istihzâ edip derlerdi, peygamberlikden sonra neccâr oldu. ﴿قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا﴾ Hazret-i Nûh onlara cevâb verip derdi, eğer bizim siz işimizden temashur edersiz, ﴿فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ﴾ bî-şübhe biz sizin ahvâlinizden suhriyyet ederiz kaçan dünyâda suda boğulursuz ve âhirette âteşte yanarsız ﴿كَمَا تَسْخَرُونَ﴾ niteki siz istihzâ edersiz. (38) ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ Pes yakında bilirsiz ﴿مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ şol kimseyi ki kendüye bir 'azâb gelir ki onu rüsvâ eder ﴿وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve üzerine bir dâ'im işkence iner ve ol cehennem 'azâbıdır. (39)

﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا﴾ Pes kaçan kim fermânımız 'azâblarına geldi ﴿وَفَارَ التَّنُّورُ﴾ ve su tennûrdan kaynadı ve o, ol tennûrdur ki Hazret-i Havvâ onu taştan yapmış idi etmek yapmak içün, sonra Hazret-i Nûh'a mîrâs ile değdi ve tûfânın suyu ibtidâ ondan kaynadı. ﴿قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا﴾ Hazret-i Nûh'a dedik, gemi içinde getür ﴿مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ hayvânâtın her nev'inden iki çift erkek ve dişi ﴿وَأَهْلَكَ﴾ dahi sana mahsûs olan kimseleri getür ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ illâ şol kimseyi ki üzerlerine hükm geçti ki suda boğulmuşlardan ola ve o, Hazret-i Nûh'un oğlu olan Ken'ân ve onun anası Vâgile'dir ki onlar kâfir idiler. ﴿وَمَنْ آمَنَ﴾ Dahi ona dedik ki mü'minleri gemide kaldır ﴿وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ ve Hazret-i Nûh'a muvâfakat edip îmân getirmedi illâ az kimse. Ba'zı rivâyette bu gûne sâbit olmuştur ki ona îmân getirenlerin 'adedi yetmiş dokuz idi. Îmâna gelen karısı ve üç oğlu Sâm ve Hâm ve Yâfes ve onların karıları ve yetmiş iki kişi ve karı. Mervîdir ki Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm gemiyi sâc ağacından yaptı. Uzunluğu üç yüz arşın idi ve eni elli ve havâda irtifâ'ı otuz. Ve onu üç tabaka kıldı, aşağıdaki tabakada devâbb u vuhûşu koydu ve ortasında âdemîleri ve yukarusında kuşları.[379] (40)

379 el-Beyzâvî, I/459.

﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِاسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا﴾ Ve Hazret-i Nûh mezbûr olanlara dedi, gemiye süvâr olun ol hâlette ki akacak ve duracak vaktlerinde dersiz Bismillâh. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Nûh, geminin akmasın isterdi, Bismillah deyip akardı ve kaçan durmasın isterdi Bismillah söyleyip dururdu.[380] ﴿إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe ki Perverdigârım **[203a]** gâyetle mağfiret edip kulların yahşi esirger ki bizi ve sizi tûfânın belâsından kurtardı. Ba'dehû tesmiye ederek gemiye bindiler. (41) ﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ﴾ Ve hâlbuki ol gemi dağlar gibi bir dalga arasında onlarla akar ﴿وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ﴾ ve Hazret-i Nûh kendü oğlu Ken'ân'ı çağırdı ﴿وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ﴾ ve hâlbuki o pederinden ve gemiden bir tarafta idi. ﴿يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا﴾ Ey benim oğulcuğum! Bizimle gemiye bin ﴿وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ﴾ ve kâfirler zümresiyle olma. (42) ﴿قَالَ سَآوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ﴾ Ken'ân dedi, yakında bir dağa ilticâ edip çıkarım ki o, beni suyun iğrâkından saklar. ﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾ Hazret-i Nûh dedi, bugün Hudâ'nın kazâ-yı muhkeminden bir saklayıcı yoktur, ﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ﴾ meğer rahmet sıfatıyla muttasıf olan ve ol Tanrı te'âlâdır. ﴿وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ﴾ Ve oğul ile peder arasında mevc mâni' oldu, ﴿فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ﴾ der-'akab suda boğulanlardan oldu. (43)

﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ﴾ Ve fermân olundu ki ey zemîn suyunu yut ﴿وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي﴾ ve ey gök suyunu akmaktan tut. ﴿وَغِيضَ الْمَاءُ﴾ Ve su eksik kılındı ﴿وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ ve küffârın helâkına ve mü'minlerin necâtına sebkat eden va'd incâz olundu. ﴿وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ﴾ Ve gemi Musul zemîninde vâki' olan Cûdî nâm dağ üzere karâr duttu. Mervîdir ki Hazret-i Nûh, mâh-ı Receb'in onuncu gününde gemiye bindi ve mâh-ı Muharrem'in onuncu gününde ondan indi ve ol günde şükr etmek içün oruç tuttu. ﴿وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Dahi denildi, sitemkâr olan gürûha uzaklık ve helâk olsun ya'nî Îzid-i Kahhâr söyledi sitemkâr olanlara, helâk olsun. (44) ﴿وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي﴾ Dahi Hazret-i Nûh kendüyi îcâd edene nidâ edip dedi, ey benim Perverdigârım, tahkîkan ki benim oğlum benim ehlimdendir ﴿وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ﴾ ve bî-şübhe kim senin va'din dürüsttür, aslâ tehallüfü kabûl etmez. Ve hâlbuki sen bana va'de vermiştin kim ehlin necât bulurlar, pes niçün benim oğlum necât bulmadı? ﴿وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾ Ve sen dâverlik edenlerin ahkemisin." (45)

﴿قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl dedi, ey Nûh! 'Ale't-tahkîk o senin ehlinden değildir, ﴿إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ﴾ **[203b]** zîrâ bilâ-şübhe o güzel

380 el-Beyzâvî, I/459.

‘amel iyesi değildir. ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ Pes benden sorma şol şeyi ki sana onunla bilgi olmaya, ﴿إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ tahkîkan ki ben sana pend veririm, tâ ki nâdânlardan olmayasın. (46) ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ﴾ Hazret-i Nûh dedi, ey Hudâvendim, ‘ale’t-tahkîk ben sana sığınırım ondan ki senden sorayım şol nesneyi ki bana onunla bilgi olmaya ﴿وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي﴾ ve eğer benden düşen taksîri bana gufrân etmezsen ve lutf u ihsânla beni esirgemezsen ﴿أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ utuzanlardan olurum. (47) ﴿قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا﴾ Söylendi ya‘nî Hakk celle ve ‘alâ buyurdu, ey Nûh! Gemiden in bizden sudûr eden selâmete mülâzım olduğun hâlde, ﴿وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ﴾ dahi üzerine inmiş nemâlu hayrâta musâhib olduğun hâlde ki zürriyetin ol kadar ziyâde ola kim ikinci Âdem olasın. ﴿وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ﴾ Dahi seninle olan gürûhlar üzere inmiş berekâta mukârin oldukları hâlde gemiden insinler. Ve onlardan murâd kendüsiyle olan cemâ‘atin mü’min evlâdlarıdır ﴿وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ﴾ ve onların evlâdından bir gürûhlar var ki onları dâr-ı dünyâda berhurdâr ederiz, ﴿ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ sonra onlara bir derdli işkence bizden değer. (48)

﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ﴾ Mezkûr olan ahbâr pûşîde olan eşyânın haberlerindendir, ﴿نُوحِيهَا إِلَيْكَ﴾ ferişte ile sana onları göndeririz, ﴿مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ﴾ sen onları bilmez idin ve ne senin cemâ‘atin onları bilirdi ﴿مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾ bundan esbak. ﴿فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Pes halkın eziyyeti üzere sabr et, niteki Hazret-i Nûh onun üzere sabr etti. Zîrâ ‘ale’t-tahkîk güzel ‘âkıbet şirk u ma‘siyetten perhîz edenleredir. (49)

﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾ Dahi ‘Âd kabîlesine karındaşları Hazret-i Hûd’u mürsel kıldık. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Onlara dedi, ey benim ‘aşîretim! Hudâ’yı tevhîd edin, ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ondan özge size hîç bir dürüst ma‘bûd yoktur, ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ﴾ siz değilsiz illâ bir iftirâ edici cemâ‘at ki putları Hudâ’ya şerîk ettiniz. (50) ﴿يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ Ey benim gürûhum! Risâletin teblîği üzere sizden ücret taleb etmem, ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي﴾ ücretim bir kimse üzere değil illâ ol Perverdigâr üzere ki beni ‘ademden **[204a]** îcâd etti. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün ‘ukûlünüzü eşyânın hakîkatini fehm etmek içün isti‘mâl etmezsiz, tâ ki muhikk mubtılden size nümâyân ola? (51)

﴿وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ Ve ey benim cemâ‘atim! Perverdigârınızdan mağfiret taleb edin îmân getirmekle, ﴿ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ﴾ sonra tarafına rücû‘ edin ettiğiniz eşyâdan peşîmân olmağla. ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ Yağmuru hâcet kadar

üzerinize indirir muttasıl olduğu hâlde ﴿وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ﴾ ve gücünüze bir güç izâfet eder ya'nî size evlâd verir ki onların mededîyle a'dânın def'ine kâdir olasız. ﴿وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ﴾ Ve günâhlar üzere musırr olduğunuzda yüz çevirmen." (52) ﴿قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ Dediler, ey Hûd, sen bize bir delîl ile gelmedin tâ ki senin nübüvvetine delâlet ede. Ve bu söz 'inâdlarından getirdiği mu'cizelerle i'tinâ etmedikleri ecilden kendülerden sâdır oldu. ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ﴾ Dahi dediler, ma'bûdlarımızın 'ibâdetin sözünden ötürü bırakıcı değiliz ﴿وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve biz sana îmân getiriciler değiliz. (53) ﴿إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ﴾ Hakkında bu sözden özge bir söz demezüz illâ ki bizim ma'bûdlarımızın biri seni bir cünûnla değdi. ﴿قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٥٤) مِنْ دُونِهِ﴾ Hazret-i Hûd dedi, 'ale't-tahkîk ben Hudâ'yı şâhid tutarım ve siz dahi şâhid olun kim bilâ-şübhe ben Tanrı'dan özge ma'bûd kıldığınız eşyâdan bîzârım. ﴿فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِي﴾ Pes siz ve putlarınız kamu benim hesâbıma kasd edin, ondan sonra bana mühlet vermen. Bu kelâm Hazret-i Hûd 'aleyhisselâmdan bir mu'cize idi. Zîrâ yalnız bir cân bu denlü cebâbireyi bu gûne hitâb ile muhâtab etmedi illâ kemâl-i tevekkülünden. Ve onların onun katline ikdâm etmemekleri değildi illâ Hakk celle ve 'alâ ona ettiği 'ismetten. Ve onun içün ol sözü bu kelâm ile ta'kîb eyledi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (55) ﴿إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ﴾ Tahkîkan ki ben, Perverdigârım ve Perverdigârınız olan Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd ettim, ﴿مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا﴾ hîç bir hareket edici hayvân yoktur illâ kendüsi onun alnı saçını almıştır ya'nî cümle hayvânâta mâlik ve mutasarrıftır. ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Bî-şekk Hudâvendim tarîk-i Hak ve 'adl üzeredir. (56)

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ﴾ Pes eğer sözümden i'râz edersiz, bî-gümân ben size îsâl ettim **[204b]** ol şeyi ki size onunla gönderildim. Şimdiden sonra ne bende kusûr kaldı, ne size 'özr var. ﴿وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾ Ve beni terbiye eden Hudâ-yı zü'l-celâl sizi nâbûd edip sizden özge bir gürûh mekânınızda kâ'im-i makâm eder ﴿وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا﴾ ve ona biraz nesne ziyân etmezsiz i'râzınız sebebiyle. ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârım her nesne üzere nigehbândır, pes efâl u akvâlinizi müşâhede edip onlara göre size mükâfât eder. (57) ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا﴾ Ve ol mahal ki 'azâbın vukû'una fermânımız geldi, ﴿نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴾ Hazret-i Hûd'u ve kendüsine îmân getirenleri bizden sudûr eden rahmet sebebiyle kurtardık ﴿وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾ ve onları kurtardık bir dürüşt işkenceden ve o bir ıssı yel idi ki

küffârın burunlarından girip aşağılarından çıkıp vücûdların pâre pâre kılardı. (58) ﴿وَتِلْكَ عَادٌ﴾ Ve ol âsâr ki Ahkâf'ta müşâhede ediyorsuz, 'Âd kabîlesinin âsârıdır, ﴿جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının âyâtına tasdîk getirmediler ﴿وَعَصَوْا رُسُلَهُ﴾ ve peygamberlerine mutî' olmadılar ﴿وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾ ve her bir serkeş ve 'inâdkârın fermânına peyrevlik ettiler ya'nî kendülerin tarîk-i Hakk'a da'vet edenin sözüne muhâlefet edip küfre da'vet edenin sözün kabûl ettiler. (59)

﴿وَأُتْبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve bu cihânda ve rûz-i kıyâmette la'net kendülere tâbi' kılındı. ﴿أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ﴾ Âgâh olun ki 'ale't-tahkîk kabîle-i 'Âd Perverdigârların inkâr ettiler ﴿أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ﴾ ve bilin kim uzaklık ya'nî helâk 'Âd kabîlesine olsun. ﴿قَوْمِ هُودٍ﴾ lafz-ı *'Âd'a* 'atf-ı beyândır, İrem'de olan 'Âd'ın kabîlesinden temyîz olunmakları içün zikr olundu. (60)

﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾ Dahi Semûd kabîlesine karındaşları Sâlih'i gönderdik. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Onlara dedi, ey benim gürûhum! Îzid-i zü'l-celâle perestiş edin, ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ondan özge size aslâ bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾ kendüsi sizi yerden îcâd etti ﴿وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ ve içinde size zindegânîlik ve bekâ verdi. ﴿فَاسْتَغْفِرُوهُ﴾ Pes kendüsinden mağfiret taleb edin ya'nî îmâna gelin tâ ki size mağfiret ede. ﴿ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ﴾ Sonra özgelerin 'ibâdetinden rücû' edip kendü 'ibâdetine teveccüh edin, **[205a]** ﴿إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ﴾ bî-şekk ü şübhe 'alet-tahkîk Perverdigârım rahmet ümîdinde olanlara gâyetle yakındır, du'âlarını 'ale'l-fevr icâbet eder. (61)

﴿قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا﴾ O gürûh dediler, ey Sâlih! Sen nübüvvetin da'vâsın etmeden esbak aramızda recâ olunurduk ya'nî sende müşâhede olunan âsâr-ı rüşd sebebiyle sana ümîdimiz var idi ki sözün aramızda mesmû' ola lâkin bu ettiğin da'vâ cihetinden senin sözünü kabûl etmez kaldık. ﴿أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾ Niçün perderlerimiz 'ibâdet ettiği eşyânın 'ibâdetinden bizi men' edersin? ﴿وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾ Ve bî-şübhe biz töhmete salıcı bir gümâna düşmüşüz şol şeyden ki sen bizi ona da'vet edersin. (62) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي﴾ Hazret-i Sâlih onlara dedi, ey benim gürûhum! Bana haber verin eğer ben Perverdigârımın tarafından bir rûşen hüccet üzere oldum ise ﴿وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً﴾ ve kendü kereminden bana peygamberlik ihsân etse ﴿فَمَنْ يَنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ﴾ kimdir bana Hudâ'nın 'azâbından necât verir ﴿إِنْ عَصَيْتُهُ﴾ ona serkeşlik edersem? ﴿فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ﴾ Pes utuzmaktan özge bana bir nesne artırmazsız. (63)

﴿وَيَا قَوْمِ هَـٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ﴾ Ve ey benim cemâ'atim! Bu, Tanrı'nın devesidir ﴿لَكُمْ آيَةً﴾ sizin içün bir mu'cize, ﴿فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ﴾ pes onu koyun Hudâ'nın zemîninde ot yesin ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ﴾ ve ona yaramazlıkla değmen ki ona değmeğiniz sebebiyle sizi bir yakın işkence alır. (64) ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ Bu vasiyyetten sonra deveyi seğirlediler. ﴿فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ﴾ Pes Hazret-i Sâlih onlara söyledi ki menzilinizde üç gün yaşanuz, ﴿أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾ ol va'd bir va'ddir ki yalanı kabûl etmez, elbette vücûda gelmelidir. Getirdiler ki çarşamba günü yüzleri sarı oldu ve perşembe günü kırmızı ve cum'a günü kara ve sebt günü üzerlerine 'azâb nâzil oldu.[381] (65) ﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا﴾ Pes ol mahal ki 'azâbın vukû'una fermânımız geldi ﴿نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴾ Hazret-i Sâlih'i ve kendüsiyle îmân getirenleri 'azâbdan kurtardık bizden sudûr eden fazl u ihsân sebebiyle ﴿وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ﴾ ve ol günün rüsvâlığından dahi onları kurtardık. ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın **[205b]** kendüdür mü'minlere necât vermeğe güçlü olan, düşmanların ihlâkına galebe eden. (66) ﴿وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ﴾ Ve cânlarına sitem edenleri çağırmak aldı ya'nî Hazret-i Cibrîl'in çağırması mezbûr olan küffârı helâk etti, ﴿فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾ pes kendü meskenlerinde mürd olup aslâ hareket etmez kaldılar. (67) ﴿كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾ Gûya ki içinde hîç ikâmet etmediler. ﴿أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ﴾ Nazîresinin tercümesi yakında geçti. (68)

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ﴾ Dahi tahkîkan kim ferişte lerden gönderilmişlerimiz Hazret-i İbrâhim'e müjde ile geldiler, ﴿قَالُوا سَلَامًا﴾ dediler, üzerine selâmet olsun. ﴿قَالَ سَلَامٌ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, cevâbım selâmdır. ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾ Pes Hazret-i İbrâhîm eğlenmedi kızmış taş üzere büryân olmuş bir buzağu ile geldi. (69) ﴿فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ﴾ Sonra ol mahal ki Hazret-i Halîlullâh gördü kim onların elleri ol buzağuya yetişmiyor ya'nî ta'âma el uzatmıyorlar ﴿نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ ol fi'li onlardan inkâr etti ve gönlünde onlardan bir korku peydâ edip gümân etti ki onlar uğrulardır. ﴿قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ﴾ Ferişteler Hazret-i İbrâhîm'de havfı müşâhede edicek kendüye dediler, korkma kim 'ale't-tahkîk biz 'azâbla kavm-i Lût'a gönderildik ve ezbes ki ta'âm yemek bizim de'bimiz değildir, ta'âmına el uzatmadık. (70)

381 el-Beğâvî, IV/186.

﴿وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ﴾ Ve Hazret-i İbrâhîm'in hatunu perde ardında durup sözlerini işitirdi. ﴿فَضَحِكَتْ﴾ Pes havfın gitmesinden sevinip güldü. ﴿فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ﴾ Der-'akab kendüye müjde verdik İshâk nâm bir oğul ile. ﴿وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ﴾ Ve Ya'kûb'u İshâk'tan sonra olduğundan kendüye hîbe eyledik. Bilinmek gerek kim beşâret yalnız Hazret-i İbrâhîm'in karısı Sâre hâtuna ol sebebden oldu ki o bir 'akîme hâtun idi ve bir uşağın gelmesine gâyetle müştâk idi. (71) ﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتَا﴾ Dedi, ey 'acebâ, ﴿أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ﴾ doğurur muyum ve hâlbuki ben doksan yaşında bir koca karıyım? ﴿وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا﴾ Ve bu benim kocam yüz yiğirmi yaşında bir koca pîr. ﴿إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ﴾ Tahkîkan ki bu bir emr-i 'acîbdir ya'nî iki pîrden uşağın gelmesi bi-hasebi'l-'âde emr-i müsteb'addır. (72) ﴿قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾ Ferişteler ona dediler, niçün Hudâ'nın **[206a]** işinden 'aceb peydâ edersin?" ﴿رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ Hudâ'nın mihrbânlığı ve hayrâtın ziyâdeliği üzerinize olsun ey hanedân-ı nübüvvetin erbâbı, ﴿إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾ tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl hamde mûcib olan işini işleyicidir, kullarına hayr ve ihsânı çoktur. (73)

﴿فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى﴾ Pes kaçan Hazret-i İbrâhîm'den korku gidip kendüye müjde geldi ﴿يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ﴾ kavm-i Lût'un şânında ferişte lerimizle mücâdele edip dedi, aralarında Hazret-i Lût var nice onları ihlâk edersiz? (74) ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ﴾ Tahkîkan kim Hazret-i İbrâhîm yaramazlık edenden intikâm almağa 'acûl değildir, ﴿أَوَّاهٌ﴾ günâhlardan çok tâveh edip halk üzere çok te'essüf eder, ﴿مُنِيبٌ﴾ Hakk te'âlâ semtine gâyetle dönücüdür. (75) ﴿يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾ Ferişteler dediler, ey İbrâhîm, bu mücâdeleden vaz geç, ﴿إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾ tahkîkan şân bu ki kazâ-i ezelînin iktizâsıyla Perverdigârının fermânı geldi ﴿وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ﴾ ve bî-şübhe kim onlara bir dönmez 'azâb kendülere gelicidir. (76) ﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا﴾ Ve ol vakt ki bizim ferişte lerimiz Hazret-i Lût'a geldiler ﴿سِيءَ بِهِمْ﴾ onların sebebiyle gamnâk oldu ﴿وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا﴾ ve onlardan ötürü teng-dil oldu ﴿وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾ ve dedi, bu gün bir şiddetlü gündür. Ve bu ahvâl ve bu sözün söylemesi Hazret-i Lût'a ol sebebten 'ârız oldu ki ferişteler bir mahbûb genç yiğitler sûretiyle geldiler. Pes Hazret-i Lût onları âdemî makûlesinden zann edip cemâ'atinden üzerlerine havf etti. (77)

﴿وَجَاءَهُ قَوْمُهُ﴾ Ve Hazret-i Lût semtine cemâ'ati geldi ﴿يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ﴾ ol hâlde ki kendü tarafına şitâb ederler gûyâ ki biri birin itiyor. ﴿وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ Ve bundan esbak yaman işler işlerlerdi ya'nî onun fi'line o denlü

mu'tâd olmuşlardı ki utanmadan âşikâre gelip Hazret-i Lût'un müsâfirlerine yaramaz fi'li kasd ettiler. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ﴾ Hazret-i Lût dedi, ey benim gürûhum! ﴿هَـؤُلَاءِ بَنَاتِي﴾ Bunlar benim kızlarımdır nikâh ile kendülerin alın, ﴿هُـنَّ أَطْهَـرُ لَكُـمْ﴾ onlar size pâkîze-terdir. ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِي فِي ضَيْفِي﴾ Pes Tanrı'dan havf edin mihmânlarımın şânında beni rüsvâ etmen. ﴿أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ﴾ **[206b]** Sizden rüşd sâhibi bir kişi yok mudur ki tarîk-i Hakk'a mühtedî olup kabâihden mümteni' ola? (78) ﴿قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ﴾ Dediler, 'ale't-tahkîk sen bilirsin kızlarında bizim hîç hâcetimiz yoktur ﴿وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ﴾ ve bî-şübhe sen bilirsin biz kanki şey isteriz. (79) ﴿قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً﴾ Hazret-i Lût cevâblarında dedi, kendü nefsimde bana bir güç olsaydı sizi def' etmek için, elbette sizi def' ederdim. ﴿أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ Yâ bir katı rükne ilticâ edip dönseydim ya'nî bir 'aşîretim olsaydı onların mu'âvenetiyle sizi def' ederdim.

Mervîdir ki Hazret-i Lût 'aleyhisselâm onların hücûmların müşâhede edicek kapusın kapayıp onun ensesinden kendülerle mücâdele etmeğe şurû' eyledi. Sözüne kulak tutmayıp dîvârı aştılar. Hazret-i Lût'a bu işten haylî ızdırâb hâsıl odu. Pes melâ'ike-i kirâm ızdırâbın müşâhede edince[382] (80) ﴿قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ﴾ dediler, ey Lût! Bî-şübhe ki biz Perverdigârının gönderilmişleriyiz, ﴿لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ﴾ kudretleri yoktur ki sana zarar yetiştireler pes bizi kovanlarla yetişiriz. Ba'dehû Cibrîl 'aleyhisselâm kanadıyla gözlerin urup kamuları kör oldular. Çıkıp demeğe başladılar, hazer edin kim Lût'un müsâfirleri sâhirdirler. ﴿فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ﴾ Pes sana mahsûs olan cemâ'atle geceden bir mikdâr yürü ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ﴾ ve sizden bir kimse girüye bakmasın, ﴿إِلَّا امْرَأَتَكَ﴾ ancak 'avratını bile getürme ﴿إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ﴾ kim 'ale't-tahkîk şân budur ki onlara değen 'azâb ona değicidir, ﴿إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ﴾ bî-şübhe kim va'deleri sabâh mahallindedir. Hazret-i Lût bu kelâmı onlardan işiticek Hazret-i Cibrîl'e dedi, 'azâblarının vukû'unu bundan tîz isterim. Hazret-i Cibrîl kendüye cevâb verdi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu, ﴿أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ﴾ âyâ sabâh vakti karîb değil midir? (81)

﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا﴾ Pes ol vakt ki 'azâbın gelmesine fermânımız geldi, ﴿جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا﴾ üstünü altını kıldık ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾ ve şehirleri üzere çamurdan taşlanmış bir taş yağdırdık ﴿مَنْضُودٍ﴾ yağmur katarâtı gibi

382 el-Beyzâvî, I/467.

pey-ender-pey yollanmış. (82) ﴿مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının hazâininde **[207a]** ʻazâb içün nişânlanmış ﴿وَمَا هِيَ مِنْ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ ve ol taş sitemkârlardan uzak değildir zîrâ zulmleri sebebiyle o gûne ʻazâba müstehaktırlar. (83)

﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾ Ve İbrâhîm oğlu Medyen uşaklarına karındaşları Şuʻayb'ı gönderdik. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّه مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ Hazret-i Şuʻayb onlara dedi, ey benim gürûhum, Tanrı'ya kulluk edin ki ondan özge size bir maʻbûd yoktur ﴿وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ﴾ ve ölçek âletini ve tartmak âletini eksik etmen. ﴿إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ﴾ Tahkîkan ben sizi bir devlet u niʻmette görüyorum ki sizi muhtâc etmez ölçüde ve veznde eksiklik edesiz. ﴿وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ﴾ Ve bîşekk kim ben bir kaplayıcı günün işkencesinden üzerinize korkarım. (84)

﴿وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ Ve ey benim ʻaşîretim, keyli ve terâzûyı ʻadl ile itmâm edin ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ﴾ ve halka nesnelerini eksik etmen ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ ve yeryüzünde müfsid olduğunuz hâlde yaramazlık ile saʻy etmen. (85) ﴿بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Tanrı teʻâlânın size helâlden koyduğu nesne harâmdan cemʻ ettiğiniz şeyden size yeğrekdir ﴿إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer sözüm tasdîk edicilerdiniz ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ ve ben üzerinize nigehbân değilim ki kabâihden sizi saklarım. (86) ﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾ Dediler, ey Şuʻayb! Namâzın mı sana fermân eder ki pederlerimiz taptığı eşyâyı biz terk edelim? ﴿أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ﴾ Yâhûd sana fermân eder ki emvâlimizde istediğimiz şeyin işlemesin terk edelim? ﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾ Bî-şübhe ki sen kendün ziyâde hilm iyesi olan, gâyetle rüşd iyesi olan. Pes senden bu gûne sözün sudûru gâyetle müsteb'addır. (87)

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي﴾ Hazret-i Şuʻayb onlara dedi, ey benim gürûhum! Bana haber verin ki ben Perverdigârımın tarafından bir basîret ve hüccet üzere olsam ﴿وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا﴾ ve kendi kereminden bana bir güzel rızk rûzî kılsa bana el verir mi bu ihsândan sonra ona hıyânet edip emr u nehyine muhâlefet edeyim? ﴿وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ﴾ Ve hâlbuki ben istemem ki size muhâlefet edip meyl edeyim şol şeye ki ben sizi ondan menʻ ediyorum.﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ Islâhdan özge bir nesne istemem mâdâm ki ıslâh etmeğe kudretim var **[207b]** ﴿وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ve ıslâh-ı umûrda bana tevfîk yoktur meğer Hudâ'nın hidâyet ve muʻâvenetiyle, ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ üzerine iʻtimâd ettim ﴿وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ Ve onun semtine dönerim. (88) ﴿وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي﴾ Ve ey benim ʻaşîretim, bana ʻadâvet etmeğiniz size kazandırmasın onu ki ﴿أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ﴾ size değe Hazret-i Nuh'un

kavmine değen gark gibi ﴿أَوْ قَوْمَ هُودٍ﴾ yâ Hazret-i Hûd'un gürûhuna değen bâd-ı sarsar gibi ﴿أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ﴾ yâ Hazret-i Sâlih'in cemâ'atine değen zelzele gibi. ﴿وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ﴾ Ve Hazret-i Lût cemâ'ati sizden uzak değildirler pes onlardan esbak olanlardan 'ibret almazsanız bunlardan i'tibâr alın. (89)

﴿وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ Ve Perverdigârınızdan mağfiret taleb edin îmân getirmekle ﴿ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ﴾ sonra olduğunuz hâlden tecâvüz edip tarafına rücû' edin, ﴿إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe kim beni îcâd eden tevbe edenlere çok mihrbânlık eder, ﴿وَدُودٌ﴾ muhibb mahbûbuna ettiği lutf u ihsân gibi tevbe edenlere işleyicidir. (90) ﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ﴾ Dediler, ey Şu'ayb, dediğin kelâmdan çok şeyi fehm etmezüz. ﴿وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا﴾ Dahi 'ale't-tahkîk seni aramızda zebûn kişi biliriz ki sana bir yaramazlık kasd edersek bir gücün yoktur ki bizden kendüni himâyet edesin. ﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ﴾ Ve eğer cemâ'atin olmasaydı ki onlar bizim âyînimizde olup üzerimize 'azîzdirler, seni taş atmasıyla ihlâk ederdik ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ﴾ ve sen üzerimize 'izzet sâhibi değilsin ki 'izzetin bizi recminden men' eder. (91) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ﴾ Hazret-i Şu'ayb onlara dedi, ey benim 'aşîretim, âyâ cemâ'atim üzerinize Tanrı te'âlâdan ziyâde 'azîzdirler? ﴿وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا﴾ Ve onu arka ardında bırakılıp unutulmuş nesne gibi ensenizde kıldınız. Ya'nî benim cemâ'atimin hakkın gözedip Hudâ'nın fermânın gözetmeyip terk ettiniz. ﴿إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârım işlediğiniz eşyâya 'ilmi muhîttir pes ona göre cezânızı verir. (92)

﴿وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ﴾ Ve ey benim gürûhum, mütemekkin olduğunuz hâl üzere işleyin ﴿إِنِّي عَامِلٌ﴾ ki bî-şübhe ben işleyiciyim mekânetim üzere, ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ yakında bilirsiz şol kimseyi ki kendüye bir işkence gelir ki kendüyi rüsvâ eder ﴿وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ﴾ ve yakında bilirsiz şol kimseyi ki zu'munuzla kendüsi yalancıdır **[208a]** ﴿وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ﴾ ve size dediğim sözün netîcesin intizâr edin ki ben sizinle intizâr ediciyim. (93) ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴾ Ve kaçan 'azâbın vukû'una fermânımız geldi, Hazret-i Şu'ayb'ı ve kendüsiyle îmân getirenleri kurtardık bizden sudûr eden rahmetle. ﴿وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ﴾ Ve sitem edenleri Hazret-i Cibrîl'in çağırması aldı, ﴿فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾ pes kendü menzillerinde meyyitler oldular, (94) ﴿كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾ gûyâ ki onlar içinde ikâmet etmediler. ﴿أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ﴾ Âgâh olun kim Medyen kabîlesine helâk olsun, ﴿كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ﴾ niteki helâk Semûd kabîlesine oldu. (95)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'yı gönderdik mu'cize olan nişânlarımızla ve âşikâre olan burhân ile, (96) ﴿إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ Mısır hâkimine ve a'yân-ı devletine. ﴿فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ﴾ Pes Fir'avn'ın fermânına mutî' u münkâd oldular ﴿وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ﴾ ve Fir'avn'ın fermânı savâb üzere değildir. (97) ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Rûz-i cezâda cehenneme gittikde cemâ'atinin ilerüsinde gider niteki dünyâda onların ilerüsinde giderdi. ﴿فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ﴾ Pes onları cehenneme dâhil kıldı ﴿وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ﴾ ve girdikleri yer gâyetle yaman yerdir. (98) ﴿وَأُتْبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve bu cihânda bir la'nete tâbi' kılındılar ve rûz-i cezâda dah ya'nî iki cihânda mel'ûn oldular, ﴿بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾ onlara verilen 'atâ gâyetle yaman 'atâ idi (99) ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى﴾ ki ol ahbâr ihlâk olunan köylerin haberlerindendir ﴿نَقُصُّهُ عَلَيْكَ﴾ onu üzerine okuruz, ﴿مِنْهَا قَائِمٌ﴾ ol köylerin ba'zısı durmuş ekin gibi bâkîdir ﴿وَحَصِيدٌ﴾ ve kimisi biçilmiş ekin gibi eseri kalmıştır. (100)

﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ﴾ Ve biz onları ihlâk etmekle kendülere sitem etmedik ﴿وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ velâkin nâ-ma'kul işler irtikâb ettiklerinden ötürü cânlarına sitem ettiler. ﴿فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Pes Tanrı'dan özge çağırdıkları nâ-hak ma'bûdlar kendülerden bir az nesne def' etmedi. ﴿لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾ Kaçan Perverdigârının 'azâbı geldi ﴿وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ﴾ ve helâktan özge ma'bûdları kendülere bir şey artırmadılar. (101) ﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ﴾ Ve ol almak gibidir Perverdigârının alması ﴿إِذَا أَخَذَ الْقُرَى﴾ kaçan **[208b]** köylerin halkını 'azâb ile aldı ﴿وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾ ve hâlbuki kendüler sitemkârdırlar. ﴿إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ'nın alması gâyetle katı derdnâkdır, ondan kurtulmağa ümîd yoktur. (102) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً﴾ Tahkîkan ki helâk olanlara nüzûl eden ahvâlde bir 'ibret var, ﴿لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ﴾ şol kimesneye ki öbür cihânın işkencesin tevakku' etti. ﴿ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ﴾ Kıyâmet günü bir gündür ki halk onun içinde cezâları verilmek içün yığılırlar ﴿وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ﴾ ve ol gün bir gündür ki göklerin ve yerin halkı içinde hâzır olurlar. (103) ﴿وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ﴾ Ve onu te'hîr etmezüz illâ bir sayılmış müddetin intihâsı içün. (104)

﴿يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ Ol vakt ki gelir nef' ve şefâ'at husûsunda bir cân bir nesne söylemeğe kâdir olmaz, meğer Hudâ'nın destûruyla, ﴿فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ﴾ pes ehl-i mahşerden erbâb-ı şekâvet bir gürûh var ki muktezâ-yı va'îdle cehenneme müstehak oldular ﴿وَسَعِيدٌ﴾ ve onlardan ehl-i sa'âdet bir kısm var ki muktezâ-yı va'dle behişt-i câvidâna ehl oldular. (105) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ﴾

Pes ammâ şol kimseler ki erbâb-ı şekâvet olup dûzahda karâr ettiler ﴿لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ﴾ onlara dûzahda katı çağırmak ve bağırmak var. Asl-ı lügatta zefîr şiddetli savttır ve isti'mâlde eşeğin ibtidâ bağırmasına ıtlâk olunur. Ve şehîk za'îf olan savttır ve isti'mâlde eşeğin sonki savtına ıtlâk olunur. Ve ol bedbahtlar bu nâle ve efgânla (106) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ dûzahda hemîşe ikâmet etmişler, ﴿مَا دَامَتْ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ gökler ve yer mekânlarında durdukça. Çün bu kelimât 'örf-i 'Arab'da te'bîdi ifâde eder. Cehennemde ikâmetleri bu elfâzla ifâde olundu ve illâ onların dûzahda durmaları semâvat ve arzın vücûduyla merbût değildir. Ol sebebden ki nusûs-i kâtı'a ona delâlet eyledi ki gökler ve yerin devâmı münkatı' olur ve onların ikâmeti dûzahda münkatı' olmaz ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ meğer ol şeyi ki Perverdigârın istedi ki onları âteşin 'azâbından zemherîrin 'azâbına nakl olunmalarına fermân ede. ﴿إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ﴾ Tahkîkan ki seni îcâd eden Hudâ istediği nesneyi işleyicidir. (107)

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Ve ammâ şol kimseler ki **[209a]** ehl-i sa'âdet kılındılar behiştte olurlar, ikâmeti içinde 'ale'd-devâm takdîr ettikleri hâlde ﴿مَا دَامَتْ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ gökler ve yer mekânlarında durdukça, ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ meğer ol vakt ki Perverdigârın istedi ki onları cennetten dîdârın müşâhedesine nakl ede, ﴿عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ bir vergi ki kesilmiş değildir. (108) ﴿فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ﴾ Pes bir şekkte olma bu müşrikler 'ibâdet ettikleri şeyden, ﴿مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ bir tapmak tapmazlar illâ kendülerden esbak perderlerinin tapması gibi ve sana haber erişti ki pederlerine ne gûne 'azâb olmuştur, pes bunlara dahi 'azâb o gûne değer ﴿وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾ ve bî-şübhe ki biz onlara 'azâbdan behrelerin bi't-tamâm yetiştiriciyiz ﴿غَيْرَ مَنقُوصٍ﴾ eksik kılınmadığı hâlde. (109)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik, ﴿فَاخْتُلِفَ فِيهِ﴾ pes onun içinde ihtilâf olundu ki bir gürûh ona îmân getirip bir gürûh küfr etti niteki kavmin ihtilâf etti. ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer Perverdigârından bir söz sebkat etmeseydi ki 'azâblarını kıyâmete te'hîr etti ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ elbette aralarında hükûmet olunurdu ki üzerlerine 'azâb inip mubtıl muhikkden mütemeyyiz olurdu. ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ Ve bî-şübhe kim kavminin küffârı ondan ızdırâba düşücürü bir gümândadırlar. (110) ﴿وَإِنَّ كُلًّا﴾ Ve bî-şekk ihtilâf edenlerin her biri ﴿لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ﴾ şol kimselerdendir ki Perverdigârın a'mâllerinin cezâsını kendülere bi't-tamâm îsâl eder, ﴿إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle işledikleri eşyâya dânâdır.

(111) ﴿وَمَنْ تَابَ﴾ et ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ﴾ Pes fermân olunduğun gibi istikâmet ﴿مَعَكَ﴾ ve seninle tevbe edenler ya'nî şirk u küfrden rücû' edenler ve seninle îmân getirenler dahi istikâmet etsin, ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ dahi tekebbür etmen, ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ bî-şübhe ki Îzid-i zü'l-celâl işlediğiniz nesnelere bînâdır. (112)

﴿فَتَمَسَّكُمُ﴾ Dahi sitem edenlere hîç meyl etmen ﴿وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ki onlara meyl etmekle size âteş değer ﴿النَّارُ﴾ ve ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ﴾ size Tanrı'dan özge dostlar yoktur **[209b]** ﴿ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ sonra yardım olunmazsız. (113) ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ﴾ Dahi namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kıl, ﴿طَرَفِي النَّهَارِ﴾ gündüzün iki tarafında ﴿وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾ ve geceden gündüze yakın sâ'atlerde, ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ tahkîkan kim eyülikler yaman olan eşyâyı mahv eder. *Esbâbü'n-Nüzûl*'de getirdi ki bir kişi Hazret'in huzûruna gelip dedi, yâ Rasûlallâh, bir hâtundan her nesneye nâ'il oldum, ancak onunla cimâ' etmedim, hâlim nice olur? Ol mahal Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kıldı, ba'dehû Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona su'âl etti ki ol hâlden sonra namâzı benimle cemâ'atle kıldın mı? Dedi, belâ, Hazret sa'âdetle buyurdu, ol namâz sana keffâre oldu. Sahâbe-i kirâm Hazret'e su'âl ettiler ki yâ Rasûlallâh, bu hâl yalnız ona mıdır yâ cemî' ehl-i îmâna? Hazret buyurdu, cemî' ehl-i îmânadır. Ve bu rivâyeti Hazret'in hadîs-i şerîfi te'yîd eder ki buyurdu, kebâ'irden ictinâb olunca namâz namâza dek keffâre olur, aralarında olan günâhlara." [383] ﴿ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ Bu va'de-i kerîme pend alanlara bir penddir. (114)

﴿وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ Ve tâ'atin işlemesi üzere ve me'âsîden ictinâb etmekle sabr et ki Îzid-i zü'l-celâl sabr ile eyülik edenlerin sevâbını yitirmez. (115) ﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Pes niçün sizden esbak olan ehl-i zamânelerden olmadı? ﴿أُولُوا بَقِيَّةٍ﴾ Erbâb-ı 'akl u fazl ki cürm cihetinden ﴿يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ﴾ yeryüzünde fesâd etmekten halkı men' ederler, ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ﴾ meğer onlardan kurtardığımız az kimseler ki halkı fesâd etmekden men' ederlerdi ﴿وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ﴾ ve sitem edenler uymuş kılındılar şol şeye ki içinde men' olunmadılar ya'nî nefsin ârzûlarına tâbi' olup umûr-i uhreviyyeden bi'l-külliyye i'râz ettiler ﴿وَكَانُوا مُجْرِمِينَ﴾ ve onlar küffâr idiler. (116) ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ﴾ Ve olmazdı ki Perverdigârın köyler halkını şirk sebebiyle nâbûd kıla ﴿وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾ ve hâlbuki ol köylerin halkı

383 el-Vâhidî, s. 198.

aralarında ıslâhı şi'âr etmiş olalar ya'nî Hakk celle ve 'alâ köyler halkın yalnız şirkleri sebebiyle ihlâk etmez, zulm ve sitemleri ona munzamm olmayınca. Ve bu kelâmdan dediler, الملك يبقى مع الكفر ولا يبقى مع الظلم (117)

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve eğer Perverdigârın **[210a]** isteseydi cümle halkı bir gürûh kılardı ya'nî kamularını bir dînde cem' ederdi. ﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ﴾ Ve hemîşe ihtilâf edici olurlar, bir gürûhu hak üzere ve bir gürûhları bâtıl üzere. (118) ﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ﴾ Meğer Perverdigârının rahm ettiği gürûh ki hak üzere ittifâk ettiler ﴿وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ ve bu ihtilâf etmek içün onları yarattı. ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ Ve Perverdigârının sözü yerine gelip tamâm oldu ya'nî melâ'ikeye dediği söz ve ol kelâm bu idi ki ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ 'ale't-tahkîk dûzahı doldururum dîvlerin ve âdemîlerin 'âsîlerinden kamu. (119) ﴿وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ﴾ Ve üzerine peygamberlerin haberinden her haberi okuruz, ﴿مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ şol şey üzerine okuruz ki kalbini onunla pekiştiririz. ﴿وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ﴾ Ve bu sûrede sana dürüstlük geldi ﴿وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve bir pend ü nasîhat ehl-i îmâna geldi. (120) ﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ﴾ Ve îmâna gelmeyen kimselere söyle, mütemekkin olduğunuz hâlet üzere işleyin ﴿إِنَّا عَامِلُونَ﴾ ki bî-şübhe biz mütemekkin olduğumuz hâlet üzere işleyicileriz. (121)

﴿وَانتَظِرُوا﴾ Ve bize mesâibin gelmesin intizâr edin ﴿إِنَّا مُنتَظِرُونَ﴾ ki bilâ-şekk biz sizden esbak olanların musîbetleri gibi size bir musîbetin gelmesine muntazırız. (122) ﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâle mahsûsdur gökler ve yerde pûşîde olan eşyânın bilmesi ﴿وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾ ve işin kamusu kendü hükmüne dönmeli kılınır. ﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ Pes ona perestiş edip üzerine i'timâd et ﴿وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Perverdigârın işlediğiniz işlerden gaflet edici değildir. (123)

SÛRETÜ YÛSUF ALEYHİSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة يوسف عليه السلام مكية وهي مائة وإحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan âyât-ı 'izâm, i'câzı zâhir olan kitâbın âyetleridir. (1) ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ﴾ Tahkîkan biz bu kitâbı indirdik **[210b]** ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ lisân-ı 'Arab'a mensûb okunmuş olduğu hâlde ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki siz fehm edip ma'nâlarına vâsıl olasız. (2) ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ﴾ Biz haber vermenin en güzelini üzerine okuyup ihbâr ederiz, ﴿بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ sana bu sûreyi ferişte ile göndermemiz vâsıtasıyla, ﴿وَإِنْ كُنتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنْ الْغَافِلِينَ﴾ dahi bilâ-şübhe bu sûrenin nüzûlünden evvel ondan bî-haberlerden idin. (3) ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i Yûsuf pederine dedi, ﴿يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ ey pederim, 'ale't-tahkîk ben 'âlem-i hâbda on bir yıldız ve güneşi ve ayı gördüm ﴿رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ onları bana secde ediciler gördüm. (4) ﴿قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ﴾ Hazret-i Ya'kûb Hazret-i Yûsuf'a dedi, ey benim oğulcuğum, gördüğün vâkı'ayı karındaşların üzere okuyup nakl etme ﴿فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا﴾ ki seni ihlâk etmek içün bir 'azîm hîle ederler. Çün Hazret-i Ya'kûb bu vâkı'adan Hazret-i Yûsuf'un 'uluvv-i mertebesin fehm etti, korktu ki birâderleri hased cihetinden ona bir te'addî edeler. Ona sipâriş eyledi ki rüyâsını karındaşlarından saklaya. ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ Tahkîkan ki iblîs-i şakî âdemoğluna bir âşikâre düşmandır, pes karındaşlarını sana zarar etmek içün iğvâ etse 'aceb değildir. (5)

﴿وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ﴾ Ve niteki bu rüyâ görmesiyle müntehab oldun, Perverdigârın seni intihâb eder ﴿وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ ve rüyâların ta'bîrinden sana ta'lîm eder ﴿وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ﴾ ve ihsânını üzerine nübüvvetle itmâm eder ﴿وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ﴾ ve Ya'kûb'un evlâdı üzere dahi ﴿كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ﴾ niteki bundan esbak iki pederin İbrâhîm ve İshâk üzere itmâm eyledi. ﴿إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Hudâvendin intihâba müstehak olanı yahşi bilir, kemâ yenbagî işi işler. (6) ﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ﴾ Tahkîkan ki Yûsuf ve karındaşları ahbârında su'âl edenlere delâ'il-i

kudret var idi. Bilinmek gerek kim Hazret-i Yûsuf'un on bir birâderi var idi. Onu, pederinden **[211a]** idiler ve biri Bünyâmîn'dir ki anadan ve babadan birâderiydi. (7) ﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ﴾ Yâd et ol mahalli ki Ya'kûb uşakları dediler, bî-şübhe Yûsuf ve karındaşı Bünyâmîn ﴿أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا﴾ pederimize ziyâde sevgilidirler bizden ﴿وَنَحْنُ عُصْبَةٌ﴾ ve hâlbuki biz güçlü gürûhu, ﴿إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ bî-gümân pederimiz bir âşikâre azgunlıktadır. (8)

Sonra birbirine böyle söyleddiler ki ﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا﴾ Yûsuf'u öldürün yâ avadanlıktan uzak olmuş bir yere onları salın, ﴿يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ﴾ pederinizin yüzü size hâlî kalır ya'nî Yûsuf gâ'ib olıcak pederiniz cemî' vücûduyla üzerine ikbâl eder ﴿وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ ve ondan sonra pedere bir 'özr getirmekle pederinizle güzel gürûh olursuz. (9) ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ﴾ Onlardan bir söyleyici dedi ve onun adı Yehûzâ idi. ﴿لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ﴾ Hazret-i Yûsuf'u katl etmen, zîrâ katl bir ulu günâhdır ﴿وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ﴾ ve onu kuyunun dibine salın ﴿يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ﴾ müsâfirlerin bir gürûhu onu alır, ﴿إِنْ كُنتُمْ فَاعِلِينَ﴾ eğer sözüme 'amel edici idiniz. Ba'dehû bunun üzere ittifâk edip (10) ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ﴾ dediler, ey pederimiz, sana ne 'ârız oldu ki Yûsuf üzere bizi emîn tutmazsın ﴿وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ﴾ ve hâlbuki 'ale't-tahkîk biz ona hayr isteyip üzerine şefkat edicileriz. (11)

﴿أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا﴾ Kendüyi bizimle yarın sahrâya yolla ﴿يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ﴾ meyveler yemesinde ittisâ' etsin ve tîr-endâzlıkla[384] ve deve seğirtmesiyle oynasın ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ ve bî-şübhe biz onu saklayıcılarız yaramazlık değmesinden. (12) ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ﴾ Hazret-i Ya'kûb dedi, tahkîkan ki onu götürmeniz beni endûhnâk kılar, ﴿وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ﴾ dahi korkarım ki onu kurt yiye ﴿وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ ol hâldeki siz ondan bî-habersiz. (13) ﴿قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ﴾ Hazret-i Ya'kûb'un uşakları dediler, kasem olsun ki eğer onu kurt yiye ve hâlbuki biz bir kuvvetli gürûhuz, ﴿إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾ bî-şübhe kim biz ol mahal bir ziyânkar cemâ'at oluruz. (14) ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ﴾ Pes kaçan Hazret-i Yûsuf'u pederinden ayırıp getirdiler ﴿وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ﴾ ve 'azm ettiler ki onu kuyunun dibinde kılalar. Ba'dehû maksadlarında mütemekkin olduklarında ona gûn-â-gûn eziyyet edip kuyuya bıraktılar.

Menkûldür ki sahrâya çıktıkları dem mübârek **[211b]** nûrânî yüzüne tabancalar vurmağa başladılar ve envâ'-ı sitemle kendüyi mu'azzeb ettiler bir

384 Becerikli.

hadde dek ki helâkı yaklaştı. Yehûzâ bu hâli müşâhede edicek onlara dedi, siz benimle ʻahd etmediniz mi ki onu öldürmeyip kuyuya salasız? Pes sözünü kabûl edip kuyuya götürüp kendüyi onun içine sarkıttlar. Cânın halâvetinden kuyunun etrâfına yapıştı. Ellerin bağlayıp gömleğin soydular tâ ki ol gömleği kanla âlûde edip pederlerine hîle edeler. Hazret-i Yûsuf ʻaleyhisselâm onlara dedi, ey birâderlerim, bana gömleğimi verin tâ ki ʻavretimi onunla setr edeyim. Kendüye dediler, on bir yıldızı ve ayı ve güneşi çağır sana gömlek versinler ve seninle ünsiyyet etsinler. Baʻdehû kuyunun yarısına erişince kendüyi bıraktılar. Henûz suya yetişmeden Hazret-i Cibrîl mukaddes kanatları üzere getirip kuyunun içinde bir taş üzerine oturttu. Mervîdir ki kaçan Hazret-i İbrâhîm ʻaleyhisselâmı Nemrûd âteşe bırakmak istedi donların soydular, Hazret-i Cibrîl ʻaleyhisselâm cennetin harîrinden ona bir gömlek getirip giydirdi. Ondan sonra Hazret-i İbrâhîm ol gömleği oğlu Hazret-i İshâk'a verdi. Sonra Hazret-i İshâk onu Hazret-i Yaʻkûb'a verdi. Hazret-i Yaʻkûb onu bir bâzu-bend edip Hazret-i Yûsuf'un koluna bağlamıştı. Kaçan başına bu ahvâl geldi Hazret-i Cibrîl ol gömleği kendüye giydirdi ve Cenâb-ı Rabbü'l-ʻİzzet'ten kendüye beşâret getirdi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[385] ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ﴾ Ve biz ona ferişte ile haber saldık ki ﴿لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا﴾ elbette bu işlerinden birâderlerini âgâh edersin ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve kendüler bilmezler ki sen Yûsuf'sun, ʻuluvv-i mertebenden ötürü. (15)

﴿وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ﴾ Ve gündüzün âhirinde ağlayarak pederlerine geldiler. (16) ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا﴾ Dediler ey pederimiz, ﴿إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ﴾ tahkîkan biz biri birimizden ilerü seğirtmeye gitmiş idik ﴿وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا﴾ ve Yûsuf'u esbâb u eskâlimiz yanında bıraktık. ﴿فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ﴾ Pes kendüyi kurt yedi ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا﴾ ve sen sözümüze inanıcı değilsin ﴿وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾ ve eğer biz gerçek söyleyiciler idik zîrâ senin bize sû-i zannın vardır ve Yûsuf'a gâyetle muhabbetin var. (17) ﴿وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ﴾ Ve gömleği üzere bir yalan kan ile geldiler **[212a]** yaʻnî Hazret-i Yûsuf'un gömleğini yalandan bir kan ile âlûde edip pederleri katına getirdiler. Mervîdir ki Hazret-i Yaʻkûb'a gömlek ol keyfiyyet ile gelicek feryâd edip gömleği yüzüne sürüp mübârek çehresi kanla boyandı ve dedi, bu kurt ʻaceb kurt imiş, oğlumu yedi ve gömleğini pârelemedi.[386] ﴿قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا﴾ Hazret-i Yaʻkûb oğullarına dedi, iş dediği-

385 el-Beyzâvî, I/480.

386 el-Beyzâvî, I/481.

niz gibi değildir belki cânlarınız size bir 'azîm iş kolay edip üzerinize onu âsân kıldı. ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾ Pes güzel sabr etmek gayrısından yeğrekdir. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki sabr-ı cemîl oldur ki içinde şekvâ olmaya.[387] ﴿وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ Ve yardımı taleb olunacak kimse Îzid-i zü'l-celâldir Yûsuf'un helâkinden vasf ettiğiniz şey üzere. (18)

Mervîdir ki üç gün Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm ol kuyuda meks edip dördüncü günün subhunda kendüye necât müjdesi geldi. ﴿وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ﴾ Ve Medyen şehrinden Mısır'a müteveccih bir kârbân gelip ol kuyuya karîb bir mekânda kondular. ﴿فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ﴾ Pes kendülere su çekip çıkaran kimseyi yolladılar. ﴿فَأَدْلَى دَلْوَهُ﴾ Der-'akab kuyuya koğasın doldurmak içün indirdi. Hemân Hazret-i Yûsuf içine oturdu. Onu taşraya çıkarıcak Hazret-i Yûsuf'u müşâhede etti. ﴿قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ﴾ Dedi, ey müjde hâzır ol ki bu bir oğlandır. ﴿وَأَسَرُّوهُ﴾ Ve suya gelen kimse yoldaşlarıyla onu kârbân halkından gizlediler ﴿بِضَاعَةً﴾ ticâret içün bir metâ' ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâl işledikleri şeye dânâdır ki gizlemekleri üzerine hafî olmaz. (19) ﴿وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ﴾ Ve bir az bahâyla onu sattılar, ﴿دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ﴾ semenden bedeldir ya'nî ol bahâ bir sayılmış akçe idi. Bilinmek gerek kim ol zamâne halkının mu'tâdı bu idi ki bi şeyi satun aldıklarında bahâ kırk dirhemden az ise sayarlardı eğer kırk dirhemden ziyâde ise vezn ederlerdi. ﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنْ الزَّاهِدِينَ﴾ Ve onlar Hazret-i Yûsuf'ta rağbet edenlerden değildile zîrâ onlar onu bulmuşlardı ve bir şeyi bulan kimse ona çokluk i'tinâ etmez. (20)

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ﴾ Ve ehl-i Mısır'dan onu satın alan kimesne karısı Züleyhâ'ya dedi **[212b]** ve o Mısır'ın hazâini üzere müvekkel olan 'azîzidir,﴿أَكْرِمِي مَثْوَاهُ﴾ bu gulâmın mahallini mükerrem kıl ﴿عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا﴾ şâyed umûrumuzda bize yaraya ﴿أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾ yâ onu bir oğul edinelim. Çün 'azîz, Hazret-i Yûsuf'ta âsâr-ı rüşdü müşâhede etti ve kendüsi 'akîm idi, onu oğul edinmeğe ârzû etti. Ve bundan dediler halkın ziyâde firâsetlisi üç kimesnedir. Biri 'azîz-i Mısır ve biri Hazret-i Şu'ayb'ın kızı, kaçan pederine Hazret-i Mûsâ hakkında dedi ﴿يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ﴾ el-âyeh. Ve biri Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radıyallâhu te'âlâ 'anhu, kaçan Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk'u yerine halîfe kıldı. ﴿وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve niteki Hazret-i Yûsuf'un muhabbetini 'azîzin

387 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn el-Beyhakî, *el-Câmi' li-Şu'abi'l-Îmân,* Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003, XII/388.

kalbinde ber-karâr kıldık. Yeryüzünde kendüye mekânet verdik tâ ki içinde ‘adl ile mutasarrıf ola ﴿وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ ve tâ ki kütüb-i ilâhiyyenin ma‘nâlarından ona ta‘lîm edelim. ﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ﴾ Ve Hakk celle ve ‘alâ kendü işi üzere galebe edicidir, bir nesne onu döndürmez ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu bilmezler ki cemî‘ umûr tasarrufundadır. (21)

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ﴾ Ve ol mahal ki Hazret-i Yûsuf’un kuvveti nihâyetine erişti ya‘nî otuzla kırk arasında olan sinne vâsıl oldu ﴿آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ ‘amelle mü’eyyed olan ‘ilmi ve rüyâ ta‘bîrinin dânişin ona ihsân ettik. ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ Ve niteki Hazret-i Yûsuf’a mükâfât ettik, eyülik edenlere dahi mükâfât ederiz. (22) ﴿وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ﴾ Ve ol hâtun ki Hazret-i Yûsuf onun hânesinde idi cânından ötürü kendüyi taleb etti ya‘nî ‘azîzin hâtunu Züleyhâ çok taleb etti ki Hazret-i Yûsuf kendüsiyle muvâka‘a ede. ﴿وَغَلَّقَتْ الْأَبْوَابَ﴾ Ve kapıları bağladı ﴿وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ﴾ ve dedi, ben senin içün âmâde olmuşum. Hazret-i Yûsuf bu hâli müşâhede edicek ﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ﴾ dedi, Hudâ’ya sığınmak ile sığınırım, ﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ﴾ tahkîkan şân budur ki beni terbiye eden ‘azîz benim mahallimi güzel kıldı pes ehline hıyânet etmekle ona mükâfât mı ederim? Bu emr hergiz vücûda gelmez ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ zîrâ ‘ale’t-tahkîk hâl budur ki eyülik edenlere kötülükle **[213a]** mükâfât eden sitemkârlar kurtulmazlar. (23)

﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا﴾ Ve bî-şübhe ki Züleyhâ Yûsuf’un muhâlatasına ‘azm etti ve iktizâ-yı beşeriyyet hasebiyle Yûsuf dahi Züleyhâ’nın muhâlatasına kasd etti, ﴿لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ Hazret-i Yûsuf Perverdigârının delîlini görmeseydi esahh-ı akvâl üzere ol delîl nûr-i ‘ismet-i ilâhî ve lem‘a-i nübüvvet-i Yûsufiyye idi. ﴿كَذَلِكَ﴾ Ol sebât gibi kendüye bir sebât verdik ﴿لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ﴾ tâ ki kendüyi perverde edenin hıyânetin ve zinâ fi‘lini kendüsinden dûr kılalım ﴿إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾ zîrâ bilâ-şübhe ol vücûd-i şerîf erbâb-ı ihlâs olan kullarımızdandır. (24) ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ﴾ Ve Yûsuf ve Züleyhâ odanın kapusına biri birinden ilerü gitmeye sa‘y etti ya‘nî Hazret-i Yûsuf kapuya seğirtdi tâ ki Züleyhâ’nın elinden kurtula ve Züleyhâ kapuya seğirtdi tâ ki kapuyı kapayıp Yûsuf içerüde kala. ﴿وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ﴾ Ve kendü semtine Hazret-i Yûsuf’u çekmekte gömleğin arddan yırttı ﴿وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ﴾ ve kapu yanında kocasına sataştılar. ﴿قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا﴾ Züleyhâ kocasına dedi, ehline bedlik isteyenin cezâsı bir nesne değildir ﴿إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ illâ habs olunmak yâ bir derdnâk işkence. (25)

﴿قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي﴾ Hazret-i Yûsuf dedi, kendüsi nefsimden ötürü bana ilhâh etti. ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا﴾ Ve Züleyhâ'nın hısımlarından bir tanık tanıklık edip dedi, ﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ﴾ eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtıldı ﴿فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ Züleyhâ sözünde sıdk etti ve Yûsuf yalancılardandır zîrâ bu hâlet ona delâlet eder ki nefsinden Yûsuf'u müdâfa'a etmekle gömleğini yırttı yâ ardına seğirtmekle eteğine ayağı ilişip gömleği yırtıldı. (26) ﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ﴾ Ve eğer gömleği arddan yırtıldı ﴿فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ Züleyhâ yalan söylemiş oldu ve kendüsi sıdk ediciler zümresindendir zîrâ bu keyfiyyet ona delâlet eder ki Züleyhâ Yûsuf'un ardına düşüp kendüyi tarafına çekmekle gömleği yırtıldı. (27) **[213b]** ﴿فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ﴾ Pes ol vakt ki 'azîz Hazret-i Yûsuf'un gömleğini arddan yırtılmış gördü, ﴿قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ﴾ dedi, 'ale't-tahkîk bu iş hîlenizdendir, ﴿إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ﴾ bî-şübhe hîleniz gâyetle uludur ya'nî hîleniz nüfûsta pek te'sîr edip gönüllere yapışır. (28) ﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾ Ey Yûsuf, bu mâcerâyı sakla, kimseye söyleme ﴿وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ﴾ ve ey Züleyhâ, ettiğin günâh içün mağfiret taleb et, ﴿إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ tahkîkan sen günâhkârların gürûhundan idin. Bu hâlete eğerçi 'azîz bu gûne bir teskîn verdi, ammâ ne zamân oldu ki muhabbetin dâstânı halk üzere pûşîde ola. (29)

Nazm:

نسازد عشق را کنج سلامت
خوشا رسوایی وکنج ملامت
غم عشق از ملامت ناز گردد
سودا بلند آوازه گردد[388]

﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ﴾ Ve Mısır şehrinde karılar dediler, ﴿امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ﴾ 'azîzin hâtunu kendü gulâmını nefsinden ötürü taleb eyledi ya'nî istedi ki ondan kâm[389] alıp kâm vere. ﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا﴾ Sevmek cihetinden gönlünün gılâfını yardı, ﴿إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ bî-şübhe kim biz onu bir âşikâre azgunlukta görürüz. (30) ﴿فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ﴾ Pes ol vakt ki gizli söyledikleri sözü Züleyhâ işitti, ﴿أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ﴾ da'vet etmek içün onlara haber saldı, tâ ki onlara 'özrünü beyân ede ve Hazret-i Yûsuf'u visâline râm ede.

388 Aşk içün bir selâmet köşesi yoktur. Ne hoştur rüsvâlık ve melâmet köşesi!
Aşkın gamı melâmet ile tazelenir. Yüksek çıkar bu sevdânın sesi.

389 Dilek, zevk, mutluluk.

Mervîdir ki kırk hâtunu ziyâfete da'vet eyledi, beşi pâdişâhın hizmetinde olan bevvâbın ve sâkînin ve etmekçinin ve zindâncının ve mîr-i âhûrun karılarıydı ki ol melâmet sözü aralarında düşmüş idi ve kalanları sâ'ir a'yânın karılarıydı. ﴿وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً﴾[390] Ve onlara bir yasdanacak şeyi âmâde kıldı, tâ ki ona yasdanalar ﴿وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا﴾ ve karıların her birisine bir bıçak verdi tâ ki yemelerine müheyyâ kılınan meyveleri onlarla soyup pâreleyeler ﴿وَقَالَتْ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ﴾ ve onlar bıçaklarla meyveyi isti'mâl ederlerken Hazret-i Yûsuf'a dedi, üzerlerine çık. ﴿فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ﴾ Pes ol vakt ki kendüyi gördüler, ta'zîm edip fâ'ik olan hüsnünden heybet çekdiler. Server-i Kâ'inât'tan **[214a]** mervîdir ki sa'âdetle buyurdular, leyle-i mi'râcda Hazret-i Yûsuf'u gördüm, vech-i şerîfi ayın bedri gecesi gibi idi. ﴿وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾ Ve şiddet-i dehşetinden ellerin kestiler ﴿وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ﴾ ve dediler Hakk te'âlâya sıfât-ı 'aczden tenzîh olsun, ﴿مَا هَذَا بَشَرًا﴾ bu vücûd-i nâzenîn nev'-i insândan değildir, zîrâ bu gûne cemâl nev'-i beşerde ma'hûd olmamıştır, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ bu bir nesne değildir illâ Hudâ'nın katında bir mükerrem ferişte. (31)

﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾ Züleyhâ onlara dedi, bu ol gulâmdır ki muhabbeti cihetinden bana melâmet ettiniz ﴿وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ ve bî-şübhe kim nefsinden ötürü kendüyi taleb ettim, ﴿فَاسْتَعْصَمَ﴾ pes 'ismete tâlib olup hâhişimden mümteni' oldu ﴿وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ﴾ ve 'ale't-tahkîk işlemezse kendüye fermân ettiğim şeyi ﴿لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ elbette habs olunup hôr ve zelîllerden olur. Pes ol hâtunlar bi'l-ittifâk Hazret-i Yûsuf'a dediler, Züleyhâ'nun emrine itâ'at eyle, tâ ki sana bir mezellet erişmeye. (32) ﴿قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ Hazret-i Yûsuf dedi, ey Perverdigârım! Habs olunmak bana ziyâde sevgilidir şol nesneden ki beni ona isterler ﴿وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ﴾ ve eğer mekr u hîlelerin benden uzak kılmazsan ﴿أَصْبُ إِلَيْهِنَّ﴾ onların tarafına meyl ederim ﴿وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ ve nâ-ma'kûl işi irtikâb etmekle nâdânların gürûhundan olurum. (33) ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ﴾ Pes Perverdigârı kendüye du'âsın müstecâb kılıp ﴿فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ﴾ kendüsinden ol karıların mekr u hîlelerin dûr kıldı. ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle kendüdür herkesin du'âsın dürüst işiden, ahvâllerin kemâ yenbagî bilen. (34)

390 el-Beğâvî, IV/236.

﴿ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ﴾ Pes Hazret-i Yûsuf'un berâ'eti üzere delâlet eden şevâhidi gördüklerinden sonra kendülere zâhir oldu ki ﴿لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ﴾ elbette onu bir müddete dek habs edeler, ba'dehû Hazret-i Yûsuf'u zindâna getirip dâhil kıldılar. (35) ﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ﴾ Ve bi-hasebi'l-ittifâk iki yiğit biri pâdişâhın şarâbdârı ve biri etmekçisi idi, Hazret-i Yûsuf'la ma'an zindâna girdiler. ﴿قَالَ أَحَدُهُمَا﴾ Bu iki yiğitin biri ya'nî şarâbdâr dedi, ﴿إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا﴾ 'ale't-tahkîk kim 'âlem-i hâbda ben kendümi görürüm ki süci sıkarım, **[214b]** ya'nî üzüm sıkarım, pes me'âl i'tibârıyla üzüm, hamr ile tesmiye olundu. ﴿وَقَالَ الْآخَرُ﴾ Ve öbürüsü dedi, ﴿إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا﴾ bilâ-şekk ben kendümi görürüm ki başım üzere bir etmek getürürüm ﴿تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ﴾ ki kuş ondan yer, ﴿نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ﴾ 'âlem-i rü'yâda gördüğümüz şeyin me'âlinden bize haber ver, ﴿إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ bî-şübhe biz seni iyiler gürûhundan görürüz." (36)

﴿قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ﴾ Hazret-i Yûsuf ol iki kimseye dedi, size bir yiyecek gelmez ki o size rûzî kılınmış ola ﴿إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ﴾ illâ ki onun 'âkıbetinden size haber ederim ya'nî onun hey'et ve keyfiyyetini beyân ederim ﴿قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا﴾ o size gelmeden evvel. Çün Hazret-i Yûsuf'un murâd-ı şerîfi ol idi ki onları îmâna da'vet eyleye rü'yâlarını ta'bîr etmeden evvel. Kendülere beyân etti ki kendüsi 'ilm-i gaybı bilmekle mu'cize sâhibidir ve bu bilgiyi kehânet ve tencîm tarîkiyle tevehhüm etmemekleri içün onlara bu gûne hitâb etti. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي﴾ bu gayb bilmesi ey iki hem-nişînim, bana vahy ile Perverdigârımın öğretmesidir, ﴿إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk ben Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk etmeyen gürûhun âyînini terk eyledim ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾ ve onlar öbür cihânın mevcûd olmasın kendüler inkâr etmişlerdir. (37) ﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ﴾ Ve mezkûr olan pederlerimin tarîkine peyrevlik ettim, ﴿مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ bize ki enbiyâ kısmıyız, sahîh ve câ'iz değildir ki Hudâ'ya hîç bir nesne ortak kılalım. ﴿ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا﴾ Bu tevhîd etmek Hudâ'nın mahz-ı kereminden üzerimize olmuştur ﴿وَعَلَى النَّاسِ﴾ ve sâ'ir halk üzere dahi ki peygamberlerin irsâliyle ona nâ'il oldular ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ velâkin halkın çoğu Hudâ'nın fazl u keremine i'tirâf etmezler. (38) ﴿يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ﴾ Ey iki yârim zindânda! ﴿أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ﴾ Perâkende ma'bûdlar mı yeğrektir ﴿أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ yâhûd zâtından mütevahhid olan, her nesne üzere galebe eden Îzid-i zü'l-celâl? Bilâ-şek onun ma'bûd olması mahz-ı hayriyyettir. (39) ﴿مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ Ondan özge bir şeye 'ibâdet etmezsiz

﴿وَآبَاؤُكُمْ﴾ illâ bir eşyâya ki siz ve pederleriniz onlar üzere **[215a]** bir nâ-münâsib adlar ıtlâk edip ol ıtlâk ve i'tibâri ile 'ibâdet ettiniz. ﴿مَا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Îzid celle ve 'alâ onların 'ibâdet olunmalarına aslâ bir delîl indirmedi, ﴿إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ 'ibâdet husûsunda fermân Îzid-i zü'l-celâle mahsûsdur. ﴿أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ Peygamberin lisânı üzere fermân etti ki kendüsinden özge bir şeye 'ibâdet etmeyesiz, ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ oldur dürüst ve mu'tedil olan dîn ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu onu bilmeyip bâdiye-i cehâlette sergerdân kalmışlar. (40)

﴿يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ﴾ Ey iki yârim zindânda! ﴿أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا﴾ El-bette biriniz ya'nî şarâbdâr kendüyi perverde edene bâde içirir, niteki bundan esbak içirirdi ﴿وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ﴾ ve bî-şübhe öbürünüz asılıp başından kuş yer. Ba'dehû bunlar dediler ki biz yalan söyledik, aslâ bu vâkı'ayı görmedik. Hazret-i Yûsuf onlara cevâb verdi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ﴾ Ol iş kesildi ki husûsunda benden onun 'âkıbetinin fehmini taleb edersiz. (41) ﴿وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا﴾ Dahi Hazret-i Yûsuf söyledi şol kimseye ki gümân etti kim 'ale't-tahkîk ol iki yiğitden o kurtulacaktır, ﴿اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ﴾ seni perverde eden pâdişâhın katında ahvâlimi söyle, tâ ki beni zindândan kurtara. ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ Pes İblîs-i şakî şarâbdârı unutturdu ki Hazret-i Yûsuf'un ahvâlini mürebbîsi katında zikr ede. ﴿فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾ Pes zindânda birkaç yıl meks etti. Lügat-ı 'Arabîde bid' üçle dokuz mâbeyninde olan 'aded üzere ıtlâk olunur. (42)

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ﴾ Ve Mısr pâdişâhı dedi, 'âlem-i rü'yâda ben yedi semiz inek görürüm, ﴿يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ﴾ onları yedi zebûn inek yer ﴿وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ﴾ dahi gördüm yedi gök hûşe ﴿وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ﴾ ve yedi kuru hûşe, pes kuru hûşeler gök hûşelere sarılıp onlar üzere galebe ettiler. ﴿يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ﴾ Ey rü'yâyı ta'bîr eden gürûh-i eşrâf, vâkı'amın **[215b]** ta'bîrinden bana cevâb verin ﴿إِنْ كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾ eğer vâkı'a ta'bîr eder idiniz." (43) ﴿قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ﴾ Ehl-i ta'bîr dediler, bu gördüğün rü'yâ uykuların karışıklarıdır ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ﴾ ve biz bâtıl olan uykuların ta'bîrine ine dânâlar değiliz. (44) ﴿وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا﴾ Ve ol iki zindânîlerden kurtulan kimse ya'nî şarâbdâr dedi ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾ ve bir uzun müddetten sonra Hazret-i Yûsuf'u ve rü'yâda olan dânişini yâd etti, ﴿أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِي﴾ ben size onun ta'bîrinden haber ederim, pes beni zindâna gönderin, onda bir kimse var, 'ilm-i ta'bîri gâyetle yahşi bilir. Melik 'ale'l-fevr fermân etti ki

zindâna varıp kendüye haber getire. Ba'dehû sâkî zindâna gelip söyledi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (45)

﴿يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ﴾ Ey Yûsuf, ey sıdkın gâyetiyle muttasıf olan zât-ı şerîf! ﴿أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ﴾ Bu mezkûr olan eşyânın ta'bîrinde bize fetvâ ver, ﴿لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ﴾ tâ ki ben pâdişâha ve yanında olan kimselerin tarafına döneyim, ﴿لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ şâyed onlar senin fazl-ı ma'rifetini bileler. (46) ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا﴾ Hazret-i Yûsuf ol rü'yânın ta'bîrinde dedi, yedi yıl ekersiz müstemir olan âdetiniz üzere, ﴿فَمَا حَصَدْتُمْ﴾ pes her nesneyi ki biçersiz ﴿فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ﴾ onu saklamakları içinde koyun, tâ ki âfâttan mahfûz ola, ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ﴾ meğer ol müddette yediğinizden bir az nesne ki onu döküp samanından pâk edersiz. (47) ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ﴾ Pes ol yedi yıldan sonra yedi su'ûbetli yıllar gelir, ﴿يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ﴾ onun ahâlîsi yerler ol şeyi ki kendüler içün iddihâr etmiş idiniz, ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ﴾ meğer sakladığınız şeyden bir az ki onu tohm içün alıkoyup onları yedirmeyesiz. (48) ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ﴾ Pes ol yıllardan sonra bir yıl gelir ki ﴿فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ﴾ yağmurun kesreti sebebiyle içinde halk meded olunurlar ﴿وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾ ve sıkılacak nesneyi içinde sıkarlar." (49)

[216a] ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ﴾ Dahi Hazret-i Yûsuf'un katına rü'yânın ta'bîri içün giden kimse ta'bîri nakl ettikten sonra pâdişâh dedi, onu bana getirin. ﴿فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ﴾ Pes ol vakt ki pâdişâhın gönderilmişi Hazret-i Yûsuf'a geldi, tâ ki kendüyi zindândan çıkara, ﴿قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾ Hazret-i Yûsuf ona dedi, seni perverde edenin semtine dön kendüye sor ki ellerini kesen karıların hâli ne idi? Ya'nî pâdişâha söyle teftîş ve tefahhus etsin Züleyhâ'nın meclisinde ellerin kat' eden hâtunların hâli ne idi? ﴿إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim beni îcâd eden Hudâ onların mekr u hîlesine dânâdır, kaçan dediler, Züleyhâ'nın fermânına mutî' u münkâd ol, muhâlefet etme. Ba'dehû melik onları ihzâr edip dedi, (50) ﴿قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ﴾ hâliniz ne idi kaçan Yûsuf'u nefsinden ötürü taleb ettiniz? ﴿قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ﴾ Ol hâtunlar dediler, kemâl-i pâklık Hudâ-yı zü'l-celâle olsun ki Yûsuf gibi bir 'iffetlü yiğiti halk etti, ﴿مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ﴾ üzerine aslâ bir bedlik bilmedik. ﴿قَالَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ﴾ 'Azîzin hâtunu ya'nî Züleyhâ dedi, şimdi doğruluk sübût ve karâr tuttu, ﴿أَنَا رَاوَدتُّهُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ ben onu nefsinden ötürü taleb eyledim ﴿وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ﴾ ve bî-şübhe kendüsi gerçek söyleyenlerdendir. Ba'dehû pâdişâh Hazret-i Yûsuf'a haber saldı ki karılar günâhlarına

mu'terif oldular, şimden sonra gel tâ ki huzûrunda onlara 'ukûbet edelim. Hazret-i Yûsuf dedi, onların 'ukûbeti murâdım değildir. (51) ﴿ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ﴾ Ol tevfîki onun içün ettim ki bana ikrâm eden 'azîz bile 'ale't-tahkîk ben ona hıyânet etmedim gâ'ib olduğunda ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ﴾ ve tâ ki bile ki bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ hıyânet edenlerin hîlesini tenfîz etmez. (52) ﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي﴾ Ve ben kendü nefsimi tezkiye etmem ya'nî ben bu hareketi ettim Tanrı'nın ni'metini izhâr etmek içün, ne kendü nefsimi müzekkî kılmak içün. ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ Tahkîkan ki nefs muktezâ-yı hîleyle her vakt bedlikle emr eder, ﴿إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ meğer Perverdigârımın esirgemesi vaktinde ki bedliğin **[216b]** vukû'unu istemeye. ﴿إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim beni perverde eden Hudâ fi'le gelmeyen günâhı mağfiret edip istediği kimseyi 'ismetle rahm ede. (53)

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي﴾ Dahi pâdişâh dedi, Hazret-i Yûsuf'u bana getirin, ben onu kendü cânıma mahsûs kılayım. ﴿فَلَمَّا كَلَّمَهُ﴾ Pes ol vakt ki Yûsuf gelip pâdişâhla söyleşti ve âsâr-ı necâbeti kendüye zâhir oldu, ﴿قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ pâdişâh dedi, 'ale't-tahkîk sen bugün yanımızda kadr u menzilet sâhibisin, her şey üzere mü'teminsin. (54) ﴿قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ﴾ Hazret-i Yûsuf pâdişâha dedi, beni zemînin hazîneleri üzere koy ya'nî iklîm-i Mısr'ın zemîninden hâsıl olan eşyâ üzere beni müstevlî kıl. ﴿إِنِّي حَفِيظٌ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk ben yahşi nigehbânım, ondan bir şey zâyi' etmem, ﴿عَلِيمٌ﴾ keyfiyyet-i tasarrufu yahşi bilirim. (55) ﴿وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve niteki pâdişâhı kendüye mihrbân kıldık, Hazret-i Yûsuf'a zemîn-i Mısr'da kemâl-i tasarrufu ihsân ettik ki ﴿يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ﴾ ondan istediği mekânda nüzûl eder. ﴿نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ﴾ İstediğimizi iki cihânda rahmetimizle değeriz ﴿وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve eyülik edenlerin sevâbını zâyi' kılmazız. (56) ﴿وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ Ve bî-şübhe kim öbür cihânın sevâbı îmân getirip takvâ edenlere yeğrekdir. (57)

Mervîdir ki kaçan Mısır pâdişâhı Hazret-i Yûsuf'u vezîr etti, livâ-i 'adli kaldırıp ekinin izdiyâdına ve gılâlin[391] zabtına sa'y-i tâmm edip ma'hûd kaht yılları dâhil olınca, ba'dehû kaht Mısır ve Şâm iklîmlerine 'âm oldu. Sâkinleri zahîre almak içün Hazret-i Yûsuf'a teveccüh ettiler. Evvel def'a gümüş ve altunla sattı, tâ ki nukûd makûlesi yanlarında kalmadı ba'dehû huliyy ve cevâhirle sonra davarlarla ondan sonra 'akâr u emlâkla. Bu eşyâ ki halâs oldu,

391 Mahsul, buğday.

herkes cânını satıp mukâbelesinde hubûbâttan bir şey satun aldı. İş bu karâra yetişince sûret-i hâli pâdişâha ʿarz etti. Pâdişâh dedi, fermân senindir, nice ki istersin öyle eyle. Pes Hazret-i Yûsuf ʿaleyhisselâm cümlelerin âzâd edip emvâllerin kendülere redd etti. Ve bu esnâda zemîn-i Kenʿân'da sâkin olanlara kaht isâbet etti. Hazret-i Yaʿkûb ʿaleyhisselâm **[217a]** evlâdını zahîre almak içün gönderip oğlu Bünyâmîn ki Hazret-i Yûsuf'un şakîkiydi, yanında alıkoydu. ﴿وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ﴾ Dahi Hazret-i Yûsuf'un birâderleri zahîre almak içün yanına gelip ﴿فَدَخَلُوا عَلَيْهِ﴾ üzerine girdiler. ﴿فَعَرَفَهُمْ﴾ Pes onları bildi ﴿وَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ﴾ ve onlar tekâdüm-i müddetten ve tegayyür-i hey'etden kendüyi bilmediler.

Mervîdir ki kaçan üzerine girdiler kendülere dedi, siz kimsiz ve işiniz nedir, şâyed casuslarsız? Dediler, maʿâzallâh biz bir pederin evlâdıyız ki o bir sıddîk pîr-i mübârektir ve peygamberlerden bir peygamberdir ve ism-i şerîfi Yaʿkûb'dur. Pes Hazret-i Yûsuf onlara dedi, siz kaç birâdersiz? Dediler, on iki idik, birimiz sahrâda helâk oldu ve birimiz pederimize helâk olan oğlundan tesliye vermek içün yanında kaldı ve onumuz bu mekâna geldik. Hazret-i Yûsuf onlara dedi, bu söze bir şâhid isterim. Dediler, bu mekânda bizi bir kimse bilmez tâ ki bize şâhidlik ede. Dedi, pes birinizi yanımda rehin koyun ve pederinizin yanında kalan karındaşınızı getirin, tâ ki sizi tasdîk ederim. Baʿdehû aralarında kurʿa salıp birâderleri Şemʿûn üzere düştü.[392] (58) ﴿وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Yûsuf birâderlerinin işin gördü ﴿قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُم مِنْ أَبِيكُمْ﴾ söyledi, size pederinizden olan birâderinizi bana getirin, ﴿أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ﴾ bakmaz mısız ki ben ölçeği tamâm veririm ﴿وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ﴾ ve bakmaz mısız ki ben mihmânlık edenlerin yeğreğiyim? (59) ﴿فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ﴾ Pes eğer bana onu getirmezsiz ﴿فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ﴾ ne katımda size ölçek var ve ne olduğum yere yaklaşırsız. (60) ﴿قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ﴾ Dediler, elbette ondan ötürü pederine mürâcaʿat edip onu taleb ederiz. ﴿وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ﴾ Dahi ʿale't-tahkîk biz onu işleyicileriz ol husûsta tekâsül etmezüz. (61) ﴿وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ﴾ Dahi keyyâllik hizmetinde olan kullarına dedi, bedeline zahîre almak içün getirdikleri metâʿı yüklerinde kılın ve o bir mikdâr deri ve ayak kapları idi ve bu işi ol maslahat içün etti ki muhtemeldir ki bir zâdları olmadığı ecilden gelmeyeler ve hem ictinâb etti ki verdiği eşyânın bahâsın onlardan ala, ﴿لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا﴾ tâ ki onlar onu bileler ﴿إِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ﴾ kaçan kendü ʿiyâllerine dönüp yüklerin açarlar ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ **[217b]** şâyed

392 el-Beyzâvî, I/491.

onu bilmeleri sebebiyle döneler. (62) ﴿فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَبِيهِمْ﴾ Pes ol vakt ki pederleri semtine döndüler ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ﴾ dediler, ey pederimiz, Bünyâmîn birâderimiz bizimle gitmezse şimden sonra bizden ta'âmın ölçmesi men' olundu ya'nî bize zahîre verilmez oldu. ﴿فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ﴾ Bizimle birâderimizi yolla tâ ki ölçmek mâni'in kaldırıp bize lâzım olacak şeyi ölçelim ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ ve bî-şübhe biz onu saklayıcılarız kendüye bedlik değmesinden. (63)

﴿قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ﴾ Hazret-i Ya'kûb dedi, sizi üzerine emîn tuttum illâ onun gibi ki bundan esbak sizi birâderi üzere emîn tuttum. Ve hâlbuki onu aldığınız mahal demiş idiniz bilâ-şekk biz ona nigehbânlık ederiz. ﴿فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ nigehbân oldukda cümle nigehbânlardan yeğrekdir, onu ona ısmarladım ﴿وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve kendüdür esirgeyenlerin ziyâde esirgeyicisi. (64) ﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ﴾ Ve ol vakt ki yüklerin açtılar, gördüler ki gılle almak içün getirdikleri eşyâ kendülere dönmüş kılındı. ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي﴾ Dediler, ey pederimiz, bundan ziyâde ne taleb edelim ki? ﴿هَذِهِ بِضَاعَتُنَا﴾ Melik bize ziyâfet edip zâhire verdikten sonra bu bizim bidâ'atımızdır ki onunla gılle satun aldık ﴿رُدَّتْ إِلَيْنَا﴾ bize dönmüş kılındı, pes bu bidâ'atle güçlenip melike rücû' ederiz ﴿وَنَمِيرُ أَهْلَنَا﴾ ve bize mahsûs olan kimselere zahîre getiririz ﴿وَنَحْفَظُ أَخَانَا﴾ ve gidişimizde ve gelişimizde birâderimizi saklarız, ﴿وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ﴾ dahi birâderimizin gitmesi sebebiyle bir deve yükün ziyâde alırız, ﴿ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ ol devenin yükü bir kolay ölçektir, Melik o kadar şeyle bize muzâyaka[393] edecek değildir. (65)

﴿قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ﴾ Hazret-i Ya'kûb dedi, Bünyâmîn'i sizinle göndermem ﴿حَتَّى تُؤْتُونِي مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ﴾ bana siz bir peymân vermeyinceTanrı te'âlâdan. Ya'nî bana bir 'ahd verin ki Hudâ'nın yâdıyla müekked ola ﴿لَتَأْتُنَّنِي بِهِ﴾ ki elbette bana onu getirirsiz ﴿إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ﴾ meğer ki mağlûb olasız ki onun getirilmesi size mümkin olmaya. ﴿فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ﴾ Pes ol vakt ki 'ahd ü peymânların Hazret-i Ya'kûb'a verdiler ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ Hazret-i Ya'kûb dedi, Îzid celle celâluhû dediğimiz şey üzere **[218a]** nigehbân u muttali'dir. (66) ﴿وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ﴾ Dahi Hazret-i Ya'kûb şefkat yüzünden dedi, ey oğullarım, bir kapudan girmen zîrâ muhtemeldir ki halk sizi bu cem'iyyetle ve bu cemâl ile göricek gözleriyle sizi değeler ﴿وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ﴾ ve müte'addid kapulardan

393 Zora, sıkıntıya düşmek.

girin ﴿وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِنْ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ ve ben Tanrı'nın kazâsına hîç bir nesne sizden def' etmem. ﴿إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ Fermân bir kimseye sâbit değildir illâ Tanrı'ya, her ne ki isterse elbette husûle gelir, ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ üzerine i'timâd ettim ﴿وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ ve onun üzere erbâb-ı tevekkül olanlar i'timâd etsin. (67)

﴿وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ﴾ Ve ol mahal ki girdiler ol mekândan ki kendülere pederleri fermân etmişti, ﴿مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنْ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ pederlerinin fermânı ve ona ittibâ' etmek Hudâ'nın kazâ-yı muhkeminden hîç bir nesne onlardan def' etmezdi. ﴿إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا﴾ Ancak Hazret-i Ya'kûb'un tabî'atında bir şefkat var idi ki onu izhâr edip söyledi ﴿وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ﴾ ve 'ale't-tahkîk Hazret-i Ya'kûb dâniş sâhibidir ﴿لِمَا عَلَّمْنَاهُ﴾ kendüye öğrettiğimiz ecilden ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu bilmez ki takdîr, tedbîr üzere galebe eder. (68) ﴿وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ﴾ Ve ol mahal ki evlâd-ı Ya'kûb gelip Hazret-i Yûsuf üzere girdiler ﴿آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ﴾ sofra üzere karındaşın kendü semtine aldı. Mervîdir ki kaçan geldiler, Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm onlara ziyâfet edip fermân etti kim her iki kardaş bir sofra üzere otursun. Pes beş sofra üzere onları oturdu. Bünyâmîn yalnız kalmağla ağlayıp dedi, birâderim Yûsuf sağ olsaydı kendüsiyle bir sofra üzere otururdum. Ba'dehû Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm buyurdu, çünki bu yiğite bir eş yoktur, gelsin benimle otursun. Ondan sonra emr etti kim her iki birâder bir dârda ikâmet etsin ve bu yiğit benimle kalsın. Ol gece Hazret-i Yûsuf'la bir yerde kaldı. Esnâ-yı musâhabette kendüye dedi, hazz eder misin ki helâk olan birâderinin yerine ben sana birâder olam? Bünyâmîn eyitti, kimin eline senin gibi bir birâder girer? Velâkin seni Ya'kûb ve vâlidem doğurmadı.[394] ﴿قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ﴾ Hazret-i Yûsuf ona dedi, 'ale't-tahkîk ben senin karındaşınım, ﴿فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ **[218b]** pes hakkımızda işledikleri nesne sebebiyle gamnâk olma. (69)

﴿فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ﴾ Pes ol vakt ki kendülere lâzım olan şeyi kendülere verip yüklerin doldurdu, ﴿جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ﴾ altundan olan maşrabayı karındaşı Bünyâmîn yükünde kıldı rızâsıyla, ﴿ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ﴾ sonra bir feryâd edici feryâd etti ki ﴿أَيَّتُهَا الْعِيرُ﴾ ey kârbân halkı, ﴿إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ﴾ 'ale't-tahkîk siz uğrularsız. (70) ﴿قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ﴾ Dediler ol hâlde ki üzerlerine ikbâl ettiler ﴿مَاذَا تَفْقِدُونَ﴾ ne asıl şey ma'dûm edip ararsız? (71) ﴿قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ﴾ Dediler, pâdişâhın maşrabasın ki onunla gılle ölçerdik, yitirip arıyoruz ﴿وَلِمَنْ جَاءَ

394 el-Beyzâvî, I/493.

﴿بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ﴾ ve kendü nefsinden onu getiren kimseye bir deve yükü mukarrer olur ﴿وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ ve ben ki feryâd ediciyim ona kefîlim. (72)

﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ﴾ Dediler, Hudâ'ya kasem olsun ki 'ale't-tahkîk bildiniz kim yeryüzünde fesâd etmek içün gelmedik ﴿وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ﴾ ve biz uğrular değil idik ve o bizim kârımız değildir. (73) ﴿قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنتُمْ كَاذِبِينَ﴾ Maşrabayı arayanlar dediler, pes onu uğrulayanın sezâsı nedir eğer yalancılar idiniz da'vâ-yı berâ'ette?" (74) ﴿قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ﴾ Dediler, onun sezâsı yükünde bulunan kimsenin alınmasıdır ya'nî maşraba kimin yükünde bulunursa mukâbelesinde ol kimse alınıp kul olur ﴿فَهُوَ جَزَاؤُهُ﴾ odur sezâsı, ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ bu gûne sezâ sitem eden uğrulara sezâ veririz. Bu kelâmı ol sebebden ötürü dediler ki Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâmın şerî'atı bu idi ki bir kimse bir kimseden bir şey uğurlayıp elinde bulunsa mâl sâhibi uğruyu kul edinir. (75)

﴿فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ﴾ Pes onları Mısır'a döndürüp Hazret-i Yûsuf'un şakîki Bünyâmîn'in yükünden evvel sâ'ir birâderlerinin yüklerin aramağa başladı, ﴿ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ﴾ sonra karındaşı yükünden onu çıkarttı. ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾ Ol keyd gibi Hazret-i Yûsuf'a ta'lîm ettik ya'nî niteki birâderlerinin lisânı üzere ol fetvâyı icrâ ettik ki uğrunun sezâsı kul olmaktır, Hazret-i Yûsuf'a maksadını tahsîl etmek içün sâ'ın saklamasını ve sâ'ir mukaddemâtı ta'lîm eyledik. **[219a]** ﴿مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ﴾ Hazret-i Yûsuf'a bir vech ile sahîh ve câ'iz değildi ki birâderini pâdişâhın âyîninde ala zîrâ sirka husûsunda pâdişâhın hükmü bu idi ki uğruya kötek çalına ve sirka olunan şeyin da'fı alına ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ meğer Tanrı te'âlâ isteye ki ol hükmü pâdişâhın hükmü kıla. ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ﴾ İstediğimiz kimseyi pâyeler kaldırırız ﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾ ve her dâniş iyesi üstüne dâniş sâhibi var. (76) ﴿قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ﴾ Hazret-i Ya'kûb'un evlâdı dediler, eğer Bünyâmîn uğruladı, bî-şübhe kim kendüye anadan ve atadan olan karındaşı uğruladı bundan esbak. Bu kelâmdan maksûdları Hazret-i Yûsuf'dur.

Tefsîr-i Medarik'te getirdi ki Hazret-i Yûsuf'un halası evinde bir tavuk var idi. Kapularına bir sâ'il gelip Hazret-i Yûsuf'dan özge onda bir kimse bulunmadı. Hemân ol tavuğu ol dilenciye verdi. Birâderleri bu fi'l sebebiyle kendüyi sirka fi'line nisbet ettiler. Ve bundan gayrı dahi birkaç müvecceh kavl vardır.[395]

395 en-Nesefî, II/194.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ﴾ Pes Hazret-i Yûsuf ol sözü kendü tabî'atinde sakladı ﴿وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ﴾ ve onu onlara âşikâre kılmadı. ﴿قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا﴾ Hazret-i Yûsuf onlara dedi, siz menzile cihetinden ziyâde yamansız ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ ve Îzid celle celâluhû vasf ettiğiniz şeye dânâterdir.

Ba'dehû Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm Bünyâmîn'i hademeye teslîm edip götürdüler. Her çend ki karındaşları halâsına sa'y ettiler kâbil olmadı. Pes Hazret-i Ya'kûb'un büyük oğlu Rûbîl gazaba gelip dedi, eyyühe'l-melik, birâderimizi verirsin yoksa bir çağırmak çağırırım ki şehirde ne kadar hâmile var ise onun heybetinden hamllerin vaz' ederler. Bu sözü dedi ve tüyleri bir mertebede kaldı ki gömleğinden taşra çıktı. Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm kendü oğluna dedi, ensesinden var, elini arkasına değdir. Böyle edince gazabı sâkin oldu. Rûbîl karındaşlarına eyitti ki hîç biriniz beni değdi? Dediler, yok. Pes dedi, bî-şübhe ki bu zemînde Ya'kûb'un tohumundan bir eser var. Ve bu kelâmı onun içün dedi kim de'bleri bu idi ki kaçan birileri hışma gelip öbürüsü değince hışmı sâkin olur. **[219b]** Ba'dehû gördüler ki zôr ile bir nesne olmuyor, yalvarmağa başladılar. Niteki Hâkk te'âlâ buyurdu. (77)

﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا﴾ Dediler, ey 'azîz, 'ale't-tahkîk ki aldığın yiğide bir pîr-i 'azîmü'l-kadr peder var, ﴿فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ﴾ Pes yirine birimizi al, zîrâ bunun karındaşı nâbûd olduktan sonra ol pîr-i celîlü'l-kadr bununla ülfet tahsîl etti, ﴿إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ tahkîkan biz seni görüyoruz eyülerdensin. (78) ﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ﴾ Hazret-i Yûsuf dedi, ma'âzallah Hudâ'ya sığınmak ile sığınırım ki bir kimseyi alalım meğer ol kimse ki katında şeyimizi bulduk zîrâ sözünüze göre ondan özgesini almak zulmdür. Pes yirine birinizi alırsak ﴿إِنَّا إِذًا لَّظَالِمُونَ﴾ bî-şübhe kim ol mahal sitemkârlardan oluruz. (79) ﴿فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Yûsuf'dan nâ-ümîd oldular ya'nî katlarında muhakkak oldu ki Bünyâmîn'i kendülere vermez ﴿خَلَصُوا نَجِيًّا﴾ bir kenâra çekildiler biri birleriyle âheste söyleştikleri hâlde. ﴿قَالَ كَبِيرُهُمْ﴾ Sinnde yâ 'aklda büyük olanları dedi, ﴿أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ﴾ bilmez misiz kim pederiniz üzerinize Tanrı'dan bir 'ahd aldı? Ya'nî üzerinize bir muhkem peymân bağladı ki Bünyâmîn'e kemâl-i muhâfaza edesiz ve şimdi iş böyle vâki' oldu. ﴿وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ﴾ Dahi bilmez misiz bundan esbak Yûsuf'un şânında ettiğiniz taksîri? ﴿فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىَ يَأْذَنَ لِي أَبِي﴾ Pes Mısır zemîninden hareket etmem pederim bana destûr vermeyicek ﴿أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي﴾ yâhûd Îzid-i zü'l-celâl dönmeme yâ

karındaşımın halâsına hükm ede. ﴿وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ Ve kendüdür hükûmet edenlerin yeğreği zîrâ hükmü, müdâheneyi yâ mehâbâyı kabûl etmez. (80) ﴿ارْجِعُواْ إِلَى أَبِيكُمْ﴾ Pederiniz tarafına dönün ﴿فَقُولُواْ يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ﴾ pes söyleyin, ey pederimiz, bî-şübhe kim oğlun uğruladı ﴿وَمَا شَهِدْنَا إِلاَّ بِمَا عَلِمْنَا﴾ ve bir şeyle şehâdet etmedik illâ bildiğimiz şeyle ﴿وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ﴾ ve pûşîde olan nesneye erbâb-ı ıttılâ‘ değil idik ya‘nî sûret-i zâhirde sirka ettiğini müşâhede ettik ammâ hakîkatü’l-hâlde sirka ettiğini bilmezüz zîrâ muhtemeldir ki ol iş kendüye töhmet ola. (81) ﴿وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا﴾ Dahi sor ol köy halkından ki biz içinde idik, ﴿وَالْعِيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا﴾ dahi sor ol kârbân ehlinden ki biz aralarında olup kendülerle geldik ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ **[220a]** ve bî-şübhe kim biz gerçek söyleyicileriz. Ba‘dehû Hazret-i Ya‘kûb’un evlâdı pederleri semtine teveccüh edip birâderleri sipâriş ettiği elfâzı pederlerinin sem‘-i şerîfine ‘arz ettiler. (82)

﴿قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا﴾ Hazret-i Ya‘kûb ‘aleyhisselâm dedi, dediğiniz gibi değildir belki nefsiniz size bir şeyi tezyîn edip âsân kıldı ve illâ pâdişâh katında bildi ki sârik, aldığı şeyin mukâbelesinde. ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾ Pes benim işim güzel sabrdır. ﴿عَسَى اللهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا﴾ Şâyed Îzid-i zü’l-celâl Yûsuf’u ve Bünyâmîn’i ve onda tevakkuf eden birâderlerin cümleten bana getirir, ﴿إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ bî-şek kim Hakk celle ve ‘alâ kendüdür ahvâlime dânâ olan, tedbîrinde yahşi hükm eden. (83) ﴿وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَى عَلَى يُوسُفَ﴾ Ve onlardan yüz çevirip dedi, ey Yûsuf üzere olan endûh ve hasretim, gel ki mahallin budur ﴿وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ﴾ ve iki mübârek gözleri şiddet-i elemden ak oldu. ﴿فَهُوَ كَظِيمٌ﴾ Pes kendüsi oğulları üzere acıktan dolmuş idi. (84) ﴿قَالُواْ تَاللهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ﴾ Oğulları kendüye dediler Hudâ’ya kasem ki durmayıp Yûsuf’u anarsın ﴿أَوْ تَكُونَ حَرَضًا﴾ ol vakte dek ki hasta olasın ﴿حَتَّى تَكُونَ﴾ yâ ölmüşlerin zümresinden olasın. (85) ﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي﴾ Hazret-i Ya‘kûb onlara dedi, gam u gussamı Hudâ’dan özge bir kimseye şekvâ etmem ﴿إِلَى اللهِ﴾ ve Hudâ’nın rahmeti vasfından bilmediğiniz şeyi ben bilirim. (86) ﴿وَأَعْلَمُ مِنَ اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾ Ey oğullarım, varın, ﴿يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا﴾ der-‘akab Yûsuf ve karındaşından ötürü teftîş u tefahhus edin ﴿فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ﴾ ve Hudâ’nın ferec ü fazlından nâ-ümîd olman ﴿وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ﴾ ki bî-şübhe Hudâ’nın ferec ü fazlından nâ-ümîd olmaz illâ şol gürûh ki Hudâ’nın zât u sıfâtına küfr ettiler. Çün Hazret-i Ya‘kûb ‘aleyhisselâm, oğullarına bu kelâmı îrâd etti, sözün kabûl edip mâ-hazarları olan metâ‘ı alıp bir dahi diyâr-ı Mısr’a teveccüh ettiler. (87) ﴿إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الكَافِرُونَ﴾

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ﴾ Pes kaçan kim Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm üzere girdiler ﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ﴾ dediler, ey 'azîzlik unvânıyla mevsûf olan vücûd-i şerîf! ﴿وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ﴾ Acıklık şiddeti bize ve 'iyâlimize değdi ﴿مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ﴾ **[220b]** ve biraz metâ'la geldik, ﴿فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ﴾ pes ölçeği bize tamâm kıl ﴿وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا﴾ ve üzerimize tasadduk et birâderimizi döndürmekle ﴿إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk te'âlâ tasadduk edenlere mükâfât eder. (88) ﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ﴾ Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm onlara dedi, Yûsuf'a işlediğiniz işin kubhunu bildiniz mi? ﴿وَأَخِيهِ﴾ Karındaşınıza ettiğinizi dahi ki Yûsuf'a işinizi işledikten sonra onu ol kadar zelîl ü hakîr ettiniz ki birinizle söyleşmeğe tâkati olmadı, ﴿إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾ ol mahal siz işlediğiniz işin kubhunu bilmediniz. (89)

﴿قَالُوا أَئِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ﴾ Bu, istifhâm-ı takrîrîdir ya'nî dediler, 'ale't-tahkîk ve elbette sen kendün Yûsuf'sun zîrâ bu gûne kemâl u cemâl gayrı kimsede bulunmaz. ﴿قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي﴾ Dedi, ben Yûsuf ve bu anadan ve atadan birâderimdir, ﴿قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle selâmet ve kerâmetle üzerimize tefaddul etti. ﴿إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ﴾ Tahkîkan şân budur ki her kim Hudâ'dan havf edip belâlar üzere sabr eder, ona merhamet olunur ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk Îzid-i Müte'âl eyülik edenlerin mükâfâtın yitirmez. (90) ﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾ Dediler, Hudâ'ya kasem olsun ki Hakk celle ve 'alâ seni üzerimize bergüzîde kıldı, ﴿وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ dahi bilâ-şübhe biz seninle ettiğimiz işte günâhkârlardan idik. (91) ﴿قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm birâderlerine dedi, üzerinize melâmet ve serzeniş bu gün yoktur, ﴿يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ günâhlarınızı sizin içün yarlıgar ﴿وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve kendüdür bahşendelerin[396] gâyetle bahşendesi zîrâ sagâir ve kebâiri mağfiret edip tevbe edene ihsân eder. (92)

﴿اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا﴾ Bu gömleğimle varın gidin, mekânınıza eriştiğinizde ﴿فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي﴾ onu pederimin yüzü üzere salın, ﴿يَأْتِ بَصِيرًا﴾ açık gözlü olur ﴿وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ve size mahsûs olanları kamu bana getirin. (93) ﴿وَلَمَّا فَصَلَتْ الْعِيرُ﴾ Ol vakt ki evlâd-ı Ya'kûb'un kâfilesi hudûd-i Mısır'dan ayrıldı ﴿قَالَ أَبُوهُمْ﴾ pederleri yanında olan kimselere dedi, ﴿إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ﴾ 'Ale't-tahkîk ben Yûsuf'un kokusun buluyorum, ﴿لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِي﴾ pîrlikten hâsıl olan **[221a]** noksân-ı 'akla beni mensûb kılmasaydınız bu sözü benden tasdîk ederdiniz. (94) ﴿قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ﴾ Hâzır olanlar kendüye

396 Bağışlayan, 'afv eden.

dediler, Îzid-i zü'l-celâl Hazretlerine kasem ki Yûsuf'un muhabbetinde ifrât ettiğin ecilden eski hayretindesin. (95) ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ﴾ Pes ol mahal ki müjdeci ya'nî Hazret-i Ya'kûb'un oğlu Yehûzâ gömlekle geldi. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm birâderlerine gömleğini pederine götürmeğe verdi, Yehûzâ dedi, niteki ben kanla bulaşık olan gömleği götürüp pederi mahzûn kıldım, bu gömleğin götürmesiyle kendüyi mesrûr edeyim. Pes birâderlerinden ayrılıp şitâb ederek pederi semtine gitti.[397] ﴿أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ﴾ Gömleğini Hazret-i Ya'kûb'un yüzü üzere saldı, ﴿فَارْتَدَّ بَصِيرًا﴾ der-'akab açık gözlü oldu. ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ﴾ Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâm onlara dedi, size demedim mi kim ﴿إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ 'ale't-tahkîk ben Hudâ'nın fazl u kereminden bilirim ol şeyi ki siz onu bilmezsiz. (96)

﴿قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ Hazret-i Ya'kûb'un oğulları dediler, ey pederimiz, bizim içün günâhlarımıza mağfiret taleb et Hudâ'dan ﴿إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ﴾ ki bî-şübhe biz günâhkârlardan idik. (97) ﴿قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي﴾ Hazret-i Ya'kûb dedi, yakında sizin içün Perverdigârımdan mağfiret taleb ederim ﴿إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle kendüdür erbâb-ı taksîrin günâhın çok 'afv eden, ihsânla kendülerin gâyetle esirgeyen. Bilinmek gerek kim Hazret-i Ya'kûb Hazret-i Yûsuf'dan istihlâl etmek içün taleb-i mağfireti te'hîr etti, zîrâ mazlûmun 'afvı mağfiretin husûlüne şarttır. Mervîdir ki Hazret-i Yûsuf bir haylî emvâl ve davar yolladı ki pederi cemî' ehl u 'iyâliyle Mısr semtine teveccüh buyuralar. Ba'dehû Mısr'a karîb bir yere geldiler, Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm pâdişâh ile ve cemî' a'yân-ı devlet ile istikbâline çıktı. Hazret-i Ya'kûb'un gözü Yûsuf'un cemâlini müşâhede edicek, esselâmü 'aleyke yâ müzhibe'l-ehzân, deyip ferahtan ağlamağa başladı. [398]

Nazm:

چه خوش حالیست روی دوست دیدن
پس از عمری بیکدیگر رسیدن
زدلبر حال عجز آغاز کردن
زعاشق دفتر غم باز کردن[399]

397 el-Beyzâvî, I/498.

398 el-Beğâvî, IV/277.

399 Ne güzeldir dostun yüzünü görmek, bir ömrün ardından birbirine kavuşmak, Dilberin 'aczini anlatmaya başlaması, aşığın gam defterini açması.

[221b] Ba'dehû şehrin taşrasında müheyyâ olan mekâna Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm indi. (98) ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ﴾ Pes ol mahal ki Hazret-i Yûsuf üzere girdiler, ﴿آوَى إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ﴾ pederini ve anası yerinde olan hâlesini der-âgûş edip kendü eymânına aldı ﴿وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ ve dedi, Mısr şehrine girin Tanrı te'âlâ isterse ﴿آمِنِينَ﴾ mekârihten emîn olduğunuz hâlde. (99) ﴿وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ﴾ Ve peder ve hâlesini taht üzere kaldırdı ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ ve peder ve hâle ve birâderleri yüzleri üzere düştüler kendüye secde ettikleri hâlde, zîrâ ol 'asrda tahiyye etmek secde ile olurdu. ﴿وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ﴾ Ve dedi, ey pederim, bundan esbak gençlik 'asrında gördüğüm vâkı'anın ta'bîri budur, ﴿قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ bî-şübhe kim Perverdigârım onu dürüst kıldı ﴿وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ﴾ ve bana eyülik etti kaçan beni zindândan çıkardı ﴿وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ﴾ ve sizi sahrâdan getirdi. Zîrâ Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâm, Şâm zemîninde düşen Filistîn nâm şehrin sahrâsında süknâ etmiş idi, Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm kendüyi şehr-i Mısr'a getirdi. ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي﴾ Ondan sonra ki iblîs-i şakî aramda ve birâderlerimin arasında fesâd saldı, ﴿إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ﴾ bî-şübhe kim benim rabbim istediği şeyi güzel tedbîr eder. ﴿إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ Tahkîkan ki Hudâ kendüdür mesâlihin tarîkini yahşi bilen, her nesneyi mahallinde icrâ eden.

Mervîdir ki Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm pederine hazâ'inini seyr ettirdi, esnâ-yı seyrde yolları kağızhâneye düşdü. Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâm onda kâğızın kesretini müşâhede edicek dedi, ey benim nûr-i dîdem, sende bu denlü kağız ola ve ben senden sekiz konaklık mekânda olam, beni bir kağız pâresiyle yâd etmezsin, bu denlü tegâfüle mûcib nedir? Hazret-i Yûsuf eyitti, ey peder-i büzürgvâr, Hazret-i Cibrîl bana fermân etti ki zinhâr pederine bir mektûb gönderme. Pederi dedi, sebebini ondan sormaz mısın? Hazret-i Yûsuf **[222a]** dedi, sen sor ki sen ona benden yakınsın. Hazret-i Ya'kûb 'aleyhisselâm Cibrîl 'aleyhisselâm ile görüştükde onu sordu, Cibrîl dedi, Rabbu'l-'İzzet bana onu sipâriş eyledi ol sebebden ki kendünün havfın mülâhaza etmeyip ﴿وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ﴾ dedin.[400] (100)

﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ﴾ Ey benim Perverdigârım, bî-şekk kim Mısr pâdişâhlığından bana bir mikdâr verdin ﴿وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ ve uykuların ta'bîrinden bana bir hisse öğrettin. ﴿فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ey gökler ve yeri ibtidâ

400 el-Beğâvî, IV/477.

îcâd eden! ﴿أَنْتَ وَلِيِّي﴾ Sen benim yardımcım ve umûruma mütevellî olan sensin ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda ve öbür cihânda, ﴿تَوَفَّنِي مُسْلِمًا﴾ sana mutî‘ u münkâd olduğum hâlde rûhumu kabz et ﴿وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ ve eyüler zümresine beni tâbi‘ kıl. (101) ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan ahbâr pûşîde olan eşyânın haberlerindendir, ﴿نُوحِيهِ إِلَيْكَ﴾ onu ferişte ile sana yâ Muhammed göndeririz. ﴿وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ﴾ Ve Yûsuf’un birâderleri yanında değil idin kaçan kendü re’ylerin yığdılar ﴿وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾ ol hâlde ki onlar Yûsuf ve Ya‘kûb’a hîle tedbîr ederlerdi. (102) ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ Ve halkın çoğu îmâna geliciler değil ve eğer îmânları üzere harîs olursun. (103)

﴿وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ Ve Kur’ân’ın teblîği üzere halktan hîç ücret taleb etmezsin, ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ Kur’ân değildir illâ ‘âmme-i halka bir pend. (104) ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde nice nişân-ı vahdet var ki ﴿يَمُرُّونَ عَلَيْهَا﴾ onun üzere halk geçerler ﴿وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler ondan yüz çevirmişler. (105) ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ﴾ Ve halkın çoğu Hudâ’ya îmân getirmezler ﴿إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾ illâ ve hâlbuki kendüler ‘ibâdetlerinde Tanrı’ya ortak kılarlar. (106) ﴿أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ﴾ Pes emîn oldular mı ki Hudâ’nın işkencesinden bir kaplayıcı ‘ukûbet kendülere gele, ﴿أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾ yâ kıyâmet füc’eten ‘alâmetsiz kendülere gele ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki onun gelmesin kendüler bilmezler. (107) ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي﴾ Söyle, bu benim yolumdur, ﴿أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ﴾ beyân ve hüccet üzere olduğum hâlde Hudâ’nın tevhîdine ben halkı da‘vet ederim **[222b]** ﴿أَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِي﴾ ben ve bana tâbi‘ olan kimse dahi. ﴿وَسُبْحَانَ اللَّهِ﴾ Ve Îzid-i zü’l-celâli şevâ’ib-i[401] nakstan münezzeh kılarım ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ben erbâb-ı şirk gürûhundan değilim. (108)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ Ve senden esbak risâlet içün bir kimse göndermedik ﴿إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ illâ bir kişiler ki köyler halkında kendülere ferişte lerle haber göndeririz. Hasenü’l-Basrî’den menkûldür ki buyurdu, Hakk celle ve ‘alâ peygamberânı ehl-i bâdiyeden ve karılardan ve ecinneden hergiz göndermedi. ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Pes kefere olanlar yeryüzünde gezip yürümediler mi ﴿فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ki bakalar kendülerden esbak olan kimselerin sonu nice oldu? ﴿وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Ve elbette sonki sarây perhîz edenlere yeğrektir. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün ‘ukûlünüzü isti‘mâl

401 Kusûrlar, lekeler.

etmezsiz, tâ ki hayr olan şeyi bilesiz? Pes gerektir ki zamânında olan mu'ânidler eyyâm-ı hayâtlarına ve kendü devletlerine mağrûr olmayalar, zîrâ ümem-i mâziye hayât ve devletleriyle mütemetti' olup mühlet verildiler. (109) ﴿حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ﴾ Bir hadde dek ki kaçan ol ümmetlere mürsel olan peygamberler onlar üzere mansûr olmaklarından nâ-ümîd olup ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا﴾ ve gümân ettiler ki mekzûb oldular. Ya'nî nusret husûsunda nefsleri kendülere yalan söyledi, ﴿جَاءَهُمْ نَصْرُنَا﴾ yardımımız onlara geldi, ﴿فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ﴾ pes istediğimiz kimseler ya'nî peygamber ve mü'minler kurtulmuş kılındılar. ﴿وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنْ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾ Ve küffârın gürûhundan 'azâbımız dönmüş kılınmaz, kaçan üzerlerine nâzil olur. (110) ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُوْلِي الْأَلْبَابِ﴾ Tahkîkan ki enbiyânın ve ümmetlerinin ahbârında erbâb-ı 'ukûl içün i'tibâr ve pend var idi, ﴿مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân yalan bağlanacak söz değil idi ﴿وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ velâkin ilerüsinde olan kütüb-i ilâhiyyeyi tasdîk ediciydi ﴿وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ ve umûr-i dîniyyeden her şeye beyân idi ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ve doğru yolu bulmak ve esirgemekti bir gürûha ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk ederler. (111)

SÛRETÜ'R-RA'D

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsün ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة الرعد مكية وهي ثلاث وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[223a] ﴿المر﴾ Bir kavlde ma'nâsı[402] انا الله اسمع وارى ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan âyât-ı 'izâm sıfât-ı kemâle câmi' olan kitâbın âyetleridir ﴿وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ﴾ ve şol nesne ki Perverdigârından sana indirildi, dürüsttür ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ velâkin halkın çoğu tasdîk etmezler onun dürüst olduğun. (1) ﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol Kâdir-i 'ale'l-ıtlâktır ki gökleri direksiz kaldırdı, ﴿تَرَوْنَهَا﴾ onları gözle müşâhede edersiz, ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra 'arş üzere fermânı müstevlî oldu ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ ve güneş ve ayı istediği şeye râm kıldı, ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى﴾ her biri mu'ayyen müddete dek hareket eder. ﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾ Hakk celle ve 'alâ 'âlem-i melekûtun işin tebdîr eder, ﴿يُفَصِّلُ الآيَاتِ﴾ âyât-ı Kur'âniyyeyi tafsîl eder, ﴿لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾ tâ ki siz Perverdigârınızın likâsına inanasız. (2)

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ﴾ Ve kendüdür ol Kâdir-i Muhtâr ki yeri çekti ya'nî zemînin tûl u 'arzını mebsût kıldı, tâ ki üzerine hayvânâtın gezmesi mümkin ola. ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا﴾ Ve onun içinde muhkem dağlar ve ırmaklar kıldı ﴿وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ ve dükeli meyvelerden beyâz ve siyâh ve şîrîn ve turş[403] gibi iki sınf onun içinde kıldı. ﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ﴾ Gece ile gündüzü kaplatırır ya'nî gecenin karanlığıyla gündüzün rûşenliğini nâbûd kılar. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Tahkîkan ki mezkûr olan âsâr-ı kudrette 'alâmetler var bir gürûha ki eşyânın hilkatinde endîşe ederler. (3) ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ﴾ Ve yerde biri birine peyveste pâreler var ki ba'zısı gâyetle pâkîzedir, her şeyi bitirir ve ba'zısı şûreliktir, bir nesne bitirmesine kâbiliyyeti yoktur. ﴿وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ﴾ Dahi yerde üzümden bâğlar var ﴿وَزَرْعٌ﴾ ve ekin var ﴿وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ﴾ ve bir dipten bitmiş ve müte'addid usûlden bitmiş hurmâ ağaçları var, ﴿يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ﴾ bu mezkûr olanlar bir sudan içmiş kılınılar

402 Ben Allâhım, duyar ve görürüm.

403 Ekşi

﴿وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ﴾ ve birilerini birileri üzere ilerü tutarız meyvede. Ya'nî ba'zılarının meyvesi iri ve hoş-bû ve hoş-renk kılarız ve ba'zılarının meyvesin ondan alçak kılarız. **[223b]** ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ Bî-şübhe ki ol eşyâda ulu nişânlar var bir gürûha ki 'ukûllerin tefekkürle isti'mâl ederler ya'nî tefekkür edip fehm ederler ki bir dürlü sudan bu denli eşyâ-yı muhtelifenin husûlü kemâl-i kudretinden nâşî olmuştur. (4)

﴿وَإِنْ تَعْجَبْ﴾ Ve eğer yâ Muhammed, küffârın 'adem-i îmânından 'aceblenirsin, ﴿فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ﴾ 'acebe lâyık olan onların sözüdür ki derler, ﴿أَئِذَا كُنَّا﴾ âyâ kaçan toprak oluruz ﴿أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ bir yeni yaratmakta olur muyuz? Ya'nî üzerimize 'adem müstevlî olduktan sonra mümkin midir ki bir dahi vücûda gelelim? Bu sözleri ol sebebden mahall-i ta'accüb oldu ki onların katında muhakkak olmuştu ki Hudâ 'azze ve celle gökleri ve yeri îcâd etti ve fikr etmezler ki o gûne şeyin îcâdına kâdir olan bizi dahi i'âde etmeğe kâdirdir. ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki Perverdigârlarının kudretin inkâr ettiler ﴿وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ﴾ ve onlardır ki tavklar gerdenlerinde koyulur ﴿وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ ve onlar dûzah iyeleridir ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ve kendülerdir onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişler. (5) ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ﴾ Dahi senden 'acele ile taleb ederler 'ukûbetin gelmesin, 'âfiyet kendülere gelmeden evvel ﴿وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ﴾ ve hâlbuki kendülerden esbak tekzîb edenlerin 'ukûbetleri geçmişti. Pes niçün onların ahvâline te'emmül edip i'tibâr almazlar? ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ﴾ Ve bî-şübhe kim Perverdigârın halk içün sitemleri üzere 'afv iyesidir, ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ dahi 'ale't-tahkîk seni perverde eden Hudâ küffâra katı 'ukûbetlüdür. (6)

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küfr edenler derler, niçin Perverdigârından üzerine bir nişân indirilmedi? ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ﴾ Bundan özge bir şey yoktur ki sen korku vericisin ya'nî sen halka korku vermeğe meb'ûs olmuşsun ve nübüvvetini tashîh etmek içün bir mu'cizenin getirmesi üzerine lâzımdır, ne istedikleri mu'cizeyi getirmek üzerine mute'ayyin olur. ﴿وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾ Ve her bir gürûha bir yol gösterici peygamber olur ki aralarında isti'mâli galebe eden şeyin cinsinden kendülere **[224a]** bir mu'cize getirir. (7) ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَى﴾ Îzid celle celâluhû bilir her dişi getirdiği nesneyi ﴿وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ﴾ ve erhâm eksik kıldığı şeyi ve arttığı nesneyi dahi bilir. Ya'nî hâtunların rahminde uşağın hey'etini ve müddet-i meksi ve 'adedinin eksik-

liğini ve ziyâdesini Hakk celle ve 'alâ bilir, gayrısı onu bilmez ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ ve her nesne kendü katında bir ölçekledir ki ziyâde ve noksân kabûl etmez. (8) ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ Kendüdür havâsstan pûşîde olan, eşyâyı ve onlarla idrâk olunan nesneleri bilen, ﴿الْكَبِيرُ﴾ her nesne 'ilminden gâ'ib olmayan, ﴿الْمُتَعَالِ﴾ her şey üzere kudretiyle yücelenen. (9)

﴿سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ﴾ Berâberdir sizden şol kimse ki nefsinde sözü sakladı ve şol kimse ki özgesine onu âşikâr kıldı ﴿وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ﴾ dahi berâberdir sizden şol kimse ki kendüsi gecede saklanmış ve şol kimse ki gündüzde zuhûr etmiştir. Ya'nî akvâlin ve ef'âlin gizlisi ve âşikâresi Rabbü'l-'İzze'nin 'ilminden aslâ mahfî olmaz, kamuları kendüye nümâyândır. (10) ﴿لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ﴾ Şol kimseye ki akvâl u ef'âlini gizli ve âşikâre kılar, ilerüsi semtinden ve ensesi tarafından biri biri ardında gelir ferişteler var, ﴿يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın fermânı cihetinden onun ahvâlini zabt edip saklarlar. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle bir gürûhun zâtında kâ'im olan ni'metleri değiştirmez ﴿حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾ tabî'atlarında mevcûd olan ahvâl-i cemîleyi ahvâl-i kabîhaya değiştirmeleri vâki' olmayınca ﴿وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا﴾ ve ol mahal ki Hakk te'âlâ bir gürûha bedlik ister, ﴿فَلَا مَرَدَّ لَهُ﴾ ona dönmek olmaz ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾ ve Hudâ'dan özge onlara hîç bir müstevlî yoktur ki bedliği kendülerden def' eyleye. (11)

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ﴾ Kendüdür ol Kâdir-i zü'l-celâl ki şimşeği size gösterir ﴿خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ hışmından korkmanız içün ve yağmura ümîdlenmeniz içün ﴿وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ﴾ ve yağmurla ağırlanmış bulutu îcâd eder. (12) ﴿وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ﴾ Ve gök gürüldemesi Hudâ'nın fazl-ı rahmetine mukârin iken Hudâ'nın kemâl-i **[224b]** kudretine delâlet eder. ﴿وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ﴾ Ve ferişteler Hudâ'nın korkusundan tesbîh ederler. ﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ Ve yıldırımları yollar, ﴿فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ﴾ pes onunla istediği kimseyi değip ihlâk eder, niteki Hazret'in katline kasd eden kimseyi onunla ihlâk etti. Mervîdir ki 'Âmir bin et-Tufeyl ve Erbed bin Rebî'a Server-i Kâ'inât'ı ihlâk etmek içün mekânlarından kalkıp Medîne'ye teveccüh ettiler. Kaçan Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellemin huzûrunda bulundular, 'Âmir Hazret'le güft ü gûyâ şurû' edip Erbed, Hazret'in ensesine dönüp kılıçla urmak istedi. Hazret onun fi'linden âgâh olıcak dedi, اللهم اكفنيهما بما شئت[404] hemân ol mahal bir sâ'ika gelip Erbed'i öldürdü.

404 Allâh'ım, dilediğin şekilde onlara karşı bana yardım et.

Ve 'Âmir Medîne'den çıkınca bir yaman maraza mübtelâ olup Benî Selûl tâ'ifesinden bir karının evinde mürd olup rûh-i habîsi dûzahda karâr tuttu.[405] ﴿وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ﴾ Ve hâlbuki onlar Tanrı'nın şânında mücâdele ederler ya'nî peygamberleri tekzîb ederler, Hudâ'ya isbât ettiği sıfât-ı kemâle vücûd vermezler. ﴿وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle düşmanlara katı 'ukûbetlüdür. (13)

﴿لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ﴾ Dürüst ve sâbit olan kendüye mahsûsdur, zîrâ kendüye teveccüh edip du'â edenin du'âsı müstecâb olur. ﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ Ve şol kimseler ki ehl-i şirk Hudâ'nın du'âsından tecâvüz edip onlara du'â ederler, ﴿لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ﴾ onlara hîç bir nesne icâbet etmezler, ﴿إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ﴾ meğer bir kimsenin icâbet olunması gibi ki suya ellerin açmış, ﴿لِيَبْلُغَ فَاهُ﴾ tâ ki su ağzına erişe ﴿وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ﴾ ve o ağzına erişici değildir. Zîrâ su cemâddır, du'âyı fehm etmez ki kendüye du'â edenin maksadın i'tâ eyleye. Ve müşriklerin ma'bûdları onun gibidirler ﴿وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ ve bî-dîn olanların du'âsı bir nesne değildir illâ gümrâhlıkta ve butlânda. (14) ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde olanlar yalnız Hudâ'ya secde getirirler ﴿طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ irâdetleri olduğunda ve irâdetleri olmadığında. Ya'nî sekaleynden olan mü'minler ve ferişteler şiddet ve rehâ hâletinde Hudâ'ya secde ederler ve küffâr şiddet u zarûret vaktinde ona **[225a]** sücûd ederler. ﴿وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ Dahi zemîn ve âsumân halkının sâyeleri kuşlukta ve ikindi vaktinden sonra Hudâ'ya secde ederler, ya'nî 'ale'd-devâm ona secde getirirler. Ve ezbes ki sâyelerin noksân ve izdiyâdı bu iki vaktte çok zâhir olur, zikrle mahsûs oldular. (15)

﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle yâ Muhammed, kimdir gökler ve yerin hâlıkı? ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Onlar tarafından cevâb ver ki onların hâlıkı Tanrı te'âlâdır, zîrâ ondan özge onların cevâbı yoktur. ﴿قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Söyle, ondan özge niçün umûrunuzda müstevlîler edindiniz ﴿لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ ki onlar kendü cânlarına ne sûd getirmeğe ve ne zebân def' etmeğe kâdir olurlar? ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ﴾ Söyle, kör ve bînâ berâber olur mu? Ya'nî 'ibâdetin hakîkatini bilmeyen câhil ve onu bilen 'ârif bir pâyede olmazlar. ﴿أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ﴾ Yâhûd karanlıklar ve ışık berâber olur mu? Ya'nî şirk ve tevhîd bir derecede olmaları mümkin değildir. ﴿أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ﴾ Yâhûd küffâr Hudâ'ya bir ortaklar kıldılar mı ki yaratması gibi bir şeyi

405 el-Beğâvî, IV/505.

yarattılar ﴿فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ﴾ pes yaratmak üzerlerine müştebih oldu? Ya'nî küffâr Tanrı gibi bir hâlık kendüye ortaklar kılmadılar, tâ ki yaratmak üzerlerine müştebih olup diyeler, bunlar ba'zı eşyâyı yarattılar, niteki Hakk te'âlâ yarattı, pes 'ibâdete müstehak oldular, niteki Hudâ ona müstehak oldu. Velâkin onlar Hudâ'ya böyle bir 'âciz ortaklar kıldılar ki mahlûkâtın kudretinde olan şey kendülerin kudretinde değildir. ﴿قُلْ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Söyle, Hudâ 'azze ve celle her nesneyi îcâd etmiştir, ondan özge bir halık yoktur ﴿وَهُوَ الْوَاحِدُ﴾ ve kendüdür ulûhiyyette müteferrid olan, ﴿الْقَهَّارُ﴾ her şey üzere gâlib olan. (16)

﴿أَنزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Gök semtinden su indirdi, ﴿فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا﴾ der-'akab ol suyla ırmaklar lâzım olacak kadarıyla aktı, ﴿فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا﴾ pes ırmaklarda akan su bir mürtefi' kef[406] kaldırdı ﴿وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ﴾ ve ol şeyden ki halk âteşte onun üzere yandırırlar, ya'nî mâ'denî olan eşyâdan altun ve gümüş ve bakır ve demir gibi, ﴿ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ﴾ bezek âlâtın yâ âlât-ı harb ve zirâ'at ve kab kacak taleb etmek içün. Ya'nî bu mezkûr olan âlâtı taleb etmek içün âteşte üzerine yandırdığınız nesneden ﴿زَبَدٌ مِثْلُهُ﴾ su yüzü üzere gelen **[225b]** kef gibi bir kef hâsıl olur. ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ﴾ Ol mezkûr olan misâl gibi Hudâ celle ve 'alâ aslı olan şeyin ve aslı olmayan şeyin misâlini urur. Zîrâ hak olan şeyi 'umûm-i nef'de suya ve ma'denî olan eşyâya müşâbih kıldı ve bâtılı 'adem-i nef'de ve sür'at-i zevâlde suyun yüzü üzere gelen kefe ve ma'denî eşyâdan hâsıl olan telefe teşbîh eyledi ﴿فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً﴾ ammâ kef ü gaşş atılmış olduğu hâlde gider ﴿وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ﴾ ve ammâ ol nesne ya'nî sâf su ve ma'denî olan eşyânın süzülmüşü ki halka yarar, ﴿فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ﴾ yerde bâkî kalır. ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ﴾ Hudâ 'azze ve celle emsâli bu gûne verir. (17)

﴿لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ﴾ Şol kimseler ki Perverdigârlarına itâ'at ettiler, ﴿الْحُسْنَى﴾ güzel mükâfât olunurlar ﴿وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ﴾ ve şol kimseler ki 'inâd edip ona itâ'at etmediler, hâlleri bu ki ﴿لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ eğer zemînde olan eşyâ kamu kendülere olsa ﴿وَمِثْلَهُ مَعَهُ﴾ ve onun gibi bile olsa ﴿لَافْتَدَوْا بِهِ﴾ elbette onu vermekle cânların 'azâbdan kurtarmağa sa'y ederlerdi. ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ﴾ Ol gürûh ki itâ'at etmediler, hesâbın yamanı kendülere olur ki hasenâtları hayyiz-i kabûle geçmez, seyyi'âtları 'afv olunmaz ﴿وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ ve karargâhları dûzahdır ﴿وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ ve yaman ârâmgâhdır dûzah. (18) ﴿أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ﴾ Pes âyâ şol kimse ki bilir kim bilâ-

406 Köpük.

şekk Perverdigârından sana indirilen kelâm dürüsttür, pes ona münkâd olur, ﴿كَمَنْ هُوَ أَعْمَى﴾ şol kimse gibidir ki kendü kördür, tebassur etmeyip ki icâbet ede? Ya'nî hergiz bu iki sıfatla muttasıf olan kimseler berâber olmazlar. ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ﴾ Pend ü nasîhati yâda getirmez illâ vehmin mu'ârazasından sâf olan 'ukûlün erbâbı. (19)

﴿الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ﴾ Şol erbâb-ı 'ukûl ki Hudâ'nın peymânını yerine getirdiler ya'nî rûz-i elestte nefsleri üzere bağladıkları 'ahd ü peymâna vefâ ederler ﴿وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ﴾ ve aralarında ve Tanrı arasında ve kullar arasında bağladıkları andı bozmazlar. (20) ﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ﴾ Ve şol erbâb-ı 'ukûl ki Tanrı ulaştırmasına **[226a]** fermân ettiği şeyi ulaştırırlar ya'nî hısımların ri'âyetlerinde ve ehl-i îmânın hukûkunu gözetmek husûsunda vârid olan Hudâ'nın fermânını yerine getirirler ﴿وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ ve kendülerin terbiye eden Mevlânın va'îdinden havf ederler ﴿وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ﴾ ve yaman muhâsebeden korkarlar. (21) ﴿وَالَّذِينَ صَبَرُوا﴾ Dahi şol ulü'l-elbâb ki nefsleri ikrâh ettiği eşyâ üzere sabr ettiler ﴿ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının rızâsın taleb etmek içün ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve farz olan namâzı kıldılar ﴿وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız nesneden üzerlerine vâcib olanı fukarâya verdiler ﴿سِرًّا﴾ gizlemek hâletinde, bu hâlet mâldârlıkla bilinmeyen kimesneyedir ﴿وَعَلَانِيَةً﴾ ve âşikârelikte ve bu hâlet mâldârlıkla bilinen kimesneyedir. ﴿وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ﴾ Ve bedliği eyülikle def' ederler ya'nî kendülere yaramazlık edene eyülikle mükâfât ederler. ﴿أُوْلَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ﴾ Ol gürûh ki bu sıfât-ı hamîde ile mevsûfturlar, dünyânın sonu kendüleredir. Ya'nî hayât-ı dünyeviyyenin netîcesi ki cennettir, onlara olur. (22) ﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ﴾ bedeldir 'ukbe'd-dârdan. Ya'nî dünyânın sonu ki ikâmete mensûb olan bâğlardır, onlaradır, ﴿يَدْخُلُونَهَا﴾ onlara girerler ﴿وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ﴾ ve pederlerinden ve karılarından ve evlâdlarından îmân ve tâ'atle ârâste olanlar dahi onlara girer ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ﴾ dahi ferişteler üzerlerine her kapudan girip derler. (23) ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ﴾ Hemîşe selâmet üzerinize olsun katlanmanız mukâbelesinde, ﴿فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ pes ma'hûd olan sarâyın sonu gâyetle güzeldir. (24)

﴿وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾ Ve şol kimseler ki Hudâ'nın peymânını bağladıklarından sonra bozarlar ﴿وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle ulaştırmasına fermân ettiği şeyi keserler ﴿وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ ve yeryüzünde bedlik etmeğe sa'y ederler, ﴿أُوْلَئِكَ﴾ bu gürûh ki bu sıfât-ı kabîha ile

muttasıftırlar, ﴿وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ rahmetden dûr olmak kendüleredir ﴿لَهُمُ اللَّعْنَةُ﴾ ve dünyânın yaman netîcesi kendüleredir ve o, dûzahdır. (25) ﴿اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ **[226b]** rûzîyi istediği kimseye müttesi' kılar ﴿وَيَقْدِرُ﴾ ve istediği kimseye onu dar kılar. ﴿وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Ve küffâr-ı Mekke yakın olan sağlıkla sevindiler ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ﴾ ve yakın olan sağlık hayât-ı ebediyyenin yanaşısında değildir illâ bir az berhurdârlık. (26)

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küfr edenler derler, niçün istediğimiz veche göre peygamber üzere rabbinden bir âyet indirilmedi? ﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ﴾ Söyle, tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle mu'cizeler zuhûr ettikten sonra âyâtın iktirâhı sebebiyle istediği kimseyi gümrâh eder ﴿وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ﴾ ve kendü tarafına rücû' edene bir cüz'î delîl ile doğru yolu gösterir. (27) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Mehdî olanlar şol kimselerdir ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirirler ﴿وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ﴾ ve gönülleri Hudâ'nın yâdıyla ârâm peydâ eder. ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ Âgâh olun kim Îzid-i zü'l-celâl yâdıyla gönüller sükûn edip ıztırâbdan halâs bulur. (28)

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Şol kimseler ki îmâna gelip güzel işler işlediler, ﴿طُوبَى لَهُمْ﴾ güzel zindegânîlik onlaradır ﴿وَحُسْنُ مَآبٍ﴾ ve dönecek yerin eyüsi onlaradır. (29) ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki senden esbak rusülü gönderdik, ﴿أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ﴾ seni mürsel kıldık bir cemâ'atte ki onlardan esbak çok cemâ'atler geçmişti, ﴿لِتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ tâ ki sana vahy ettiğimiz şeyi üzerlerine okuyasın ﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَانِ﴾ ol hâlde ki çok rahmetli olan Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirmezler. ﴿قُلْ هُوَ رَبِّي﴾ Söyle, çok rahmetli Hudâ benim Perverdigârımdır, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ cemî' umûrda üzerine i'timâd ettim ﴿وَإِلَيْهِ مَتَابِ﴾ ve benim dönmeğim ve sizin dönmeğiniz kendü tarafınadır. (30)

Mervîdir ki Kureyş'den bir gürûh gelip Hazret'e dediler, yâ Muhammed, eğer istersin ki nübüvvetine tasdîk getirelim, Mekke etrâfında olan dağları kaldır, tâ ki bize yer müttesi' ola ve zemîni yar, tâ ki çeşmeler ve ırmaklar bize aka dahi âbâ vü ecdâdımızı ihyâ eyle, tâ ki nübüvvetine şehâdet edeler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ﴾ Ve eğer bir kitâb olsaydı ki onun sebebiyle dağlar mekânında müteharrik kılınırdı ﴿أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ﴾ yâ okuduğu mahal heybetinden pâre pâre **[227a]** kılınıp ondan bınarlar ve ırmaklar akardı ﴿أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَى﴾ yâ onun sebebiyle ölüler söy-

leşmiş kılınırdı, elbette mu'ânid kefere îmâna gelmezlerdi, ﴿بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا﴾ belki iş kamu Tanrı te'âlâyadır. Pes istedikleri eşyânın îcâdına kâdirdir velâkin onlara irâdeti ta'alluk etmemekle onlar vücûda gelmedi. ﴿أَفَلَمْ يَيْئَسِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Pes îmâna gelenler bilmediler mi kim ﴿أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا﴾ şân budur ki Tanrı te'âlâ isteseydi kamu halka hidâyet ederdi ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve bî-dîn olanlar münfek olmazlar ki ﴿تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ﴾ işledikleri iş sebebiyle kendülere bir döğücü 'azâb değer ﴿أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ﴾ yâ oldukları yere yakın bir yere ine ﴿حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın va'desi ki mevttir yâ kıyâmettir gelinceye dek? ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ va'deye hilâf etmez. (31) ﴿وَلَقَدْ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk senden esbak olan peygamberlere istihzâ olundu. ﴿فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Pes küfr edenlere mühlet verdim, ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ﴾ sonra kendülerin 'ukûbetle aldım, ﴿فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ﴾ pes benim 'ukûbetim onlara nice idi? (32)

﴿أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ Pes âyâ şol Perverdigâr ki kendüsi her nesne üzere muttali' olup hayır u şerden tahsîl olunan şeye mükâfîdir, şol kimse gibi midir ki hîç bir nesneden âgâh değildir? ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ﴾ Ve Hudâ'ya ortaklar kıldılar, ﴿قُلْ سَمُّوهُمْ﴾ söyle, onlara ad koyun ya'nî onları vasf edin, ondan sonra nazar edin hîç onlarda bir vasf var mı ki onun sebebiyle 'ibâdete müstehak olurlar ﴿أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ﴾ yâhûd Tanrı'yı yerde bilmediği nesne ile bildirir misiz ve hâlbuki yerde ve gökte olan eşyâ 'ilmine nümâyândır ﴿أَمْ بِظَاهِرٍ مِنْ الْقَوْلِ﴾ yâhûd sözden bir nümâyân ile? Ya'nî yâhûd putları şürekâ tesmiye edersiz, hemân lafzı mülâhaza etmekle aslâ hakîkat-i ma'nâyı i'tibâr etmezsiz ve bunların birisi vâki' değildir. ﴿بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ﴾ Belki küfr edenlere mekr u hîleleri bezenmiş kılındı ﴿وَصُدُّوا عَنْ السَّبِيلِ﴾ ve tarîk-i Hakk'tan men' olundular. ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ﴾ Ve her kimi ki Tanrı te'âlâ azgun kılar, ﴿فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ ona hîç bir yol gösterici olmaz. (33) ﴿لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yakın olan sağlıkta onlara işkence var ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ﴾ ve bî-şekk öbür cihânın işkencesi ziyâde meşakkatlüdür **[227b]** ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ﴾ ve Hudâ'nın 'azâbından onlara bir saklayıcı yoktur. (34)

﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾ Perhîzkârlara va'd olunan behiştin sıfatı bu ki ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ köşkleri altından ırmaklar akar, ﴿أُكُلُهَا دَائِمٌ﴾ meyvesi munkatı' olmaz. ﴿وَظِلُّهَا﴾ ve sâyesi dahi. ﴿تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا﴾ Ol mevsûf olan behişt perhîz olanların 'âkıbetidir, ﴿وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ﴾ bî-dîn olanların 'âkıbeti dûzahtır. (35) ﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمْ الْكِتَابَ﴾ Ve şol kimseler ki kendülere kitâbı

verdik, ya'nî ehl-i kitâbdan İslâm'a gelen kimseler ﴿يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ sana indirilen şeyle sevinirler. ﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنكِرُ بَعْضَهُ﴾ Ve Hazret'in 'adâveti üzere cem'iyyet edenlerden ya'nî ehl-i kitâbın keferesinden bir gürûh var ki Kur'ân'ın bir mikdârın inkâr ederler. ﴿قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ﴾ Söyle, bundan özge bir nesne yoktur ki ben fermân olundum ki Hudâ'ya kulluk edip ona ortak kılmayayım, ﴿إِلَيْهِ أَدْعُو﴾ onun hükmüne halkı da'vet ederim ﴿وَإِلَيْهِ مَآبِ﴾ ve onun tarafınadır dönmem. (36)

﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ﴾ Ve niteki güzeşte olan enbiyâ üzere ümmetlerinin lisânına muvâfık kütüb indirdik, Kur'ân'ı dahi indirdik, ﴿حُكْمًا﴾ vekâyi'de iktizâ-i hikmetle hükm eder, ﴿عَرَبِيًّا﴾ lisân-ı 'Arabla mütercem, tâ ki anlaması kendülere kolay ola. ﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم﴾ Kasem olsun ki eğer ârzûlarına peyrevlik edersen ﴿بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ sana gelen dânişten sonra, ﴿مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ﴾ Hudâ'nın 'ikâbından sana hîç ne dost ve ne yardımcı bulunur ki sana yardım edip onu senden men' eyleye. (37) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ﴾ Ve bî-şübhe ki senden esbak peygamberler gönderdik ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾ ve onlara karılar ve uşaklar kıldık, niteki senin var ﴿وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ﴾ ve bir peygambere mümkin değildi ki kendüsinden taleb olunan âyeti getire, ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ meğer Hudâ'nın destûruyla. ﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ Her vakt içün kullar üzere bir yazılmış hükm var ki kaçan mahalli gelir, elbette zuhûr eder. (38)

﴿يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ﴾ Îzid celle celâluhû hikmetinin iktizâsına göre ahkâmdan istediği şeyi mahv eder ﴿وَيُثْبِتُ﴾ ve istediği nesneyi ber-karâr eder **[228a]** ﴿وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾ ve yazılmışın aslı katındadır. Ya'nî içinde cemî' kâ'inât yazılan Levh-i Mahfûz katındadır. (39) ﴿وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ﴾ Ve eğer küffâra 'azâbdan va'de verdiğimiz şeyin bir mikdârın sana gösteririz yâ ondan evvel rûhunu kabz ederiz, ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾ bundan özge bir nesne yoktur ki üzerinedir ahkâmı teblîğ etmek. Ve küffâra cezâ vermek içün üzerimizedir hesâb etmek, ne üzerine, pes yüz çevirmeklerinden ötürü gamnâk olup 'azâblarına isti'câl etme. (40) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ﴾ Âyâ mu'ânidler şekk edip bakmadılar mı kim 'ale't-tahkîk biz küffârın zemînine hükm ederiz, ya'nî fermânımız gelir, ﴿نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾ onun günâhlarından eksik ederiz ya'nî tasarruflarından ihrâc edip ehl-i İslâm'ın havza-i tasarruflarında kılarız? ﴿وَاللَّهُ يَحْكُمُ﴾ Ve Îzid celle celâluhû hükm eder, ﴿لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ﴾ hükmüne döndürücü yoktur ﴿وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve kendüdür hesâbı tîz gören. Pes dünyâda katl u ecel ile kendülerin mu'azzeb kıldıktan sonra âhirette hesâblarını sür'atle görüp sezâların verir. (41)

﴿وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Ve tahkîkan ki bu küffârdan esbak olan bî-dînler peygamberlerine hîleler ettiler, ﴿فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا﴾ pes ettikleri hîlelerin sezâsı cümle Hudâ'ya mahsûstur, ﴿يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ﴾ bilir şol nesneyi ki her cân kazanır. ﴿وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ﴾ Ve bî-şübhe kim bî-dîn olan kimseler bilecektirler ki bu cihânın mahmûd olan 'âkıbeti kime olur. (42) ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا﴾ Ve ehl-i küfr olanlar derler, sen gönderilmiş değilsin, ﴿قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ söyle, Hudâ'nın şehâdeti aramda ve aranızda kâfîdir ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ﴾ ve Tevrât'ın dânişi katında olan kimsenin şehâdeti dahi, 'Abdullâh bin Selâm ve emsâli olan kimseler gibi. (43)

SÛRETÜ İBRÂHÎM ALEYHİSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetân ve Hamsûne Âyeten

[سورة إبراهيم عليه السلام مكية وهي اثنتان وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[228b] ﴿الر﴾ Emsâli sebkat etti. ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ﴾ Bu bir kitâbdır ki kendüyi sana indirdik, ﴿لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ tâ ki halkı küfrün karanlıklarından hidâyet ışığına çıkarttırasın ﴿بِإِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının tevfîk u teysîriyle. ﴿إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ bedeldir *ile'n-nûr*'dan. Ya'nî kitâbı sana indirdik, tâ ki halkı zulumâttan her şey üzere galebe edenin, cemî' öğmekliklere müstehak olanın yoluna çıkarttırasın. (1) ﴿اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ lafz-ı *'azîz*e 'atf-ı beyândır ya'nî 'azîz ol Hudâ'dır ki göklerde ve yerde olan eşyâ ve yerde olan eşyâ kendüye memlûkdürler. ﴿وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ Ve nûr-i îmândan çıkıp dalâlet karanlıklarında kalan bî-dînlere katı işkenceden helâk hâsıl olsun. (2) ﴿الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ﴾ Şol bî-dînler ki öbür cihânın na'îmi üzere bu cihânın zînetini tercîh edip severler ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve Hudâ'nın yolundan men' ederler. ya'nî halkı Hudâ'ya ve peygamberine îmân getirmekten alıkorlar ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾ ve Hudâ'nın yoluna eğrilik taleb ederler. ﴿أُوْلَئِكَ﴾ Ol gürûh ki bu sıfâtla mevsûfturlar, ﴿فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾ bir uzak azgunluktadırlar. (3)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ﴾ Ve hîç bir peygamber göndermedik illâ kendü cemâ'atinin lisânıyla, ya'nî her gürûha ki bir peygamber mürsel kıldık, onun lügatini onların lügatine muvâfık kıldık, ﴿لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ tâ ki fermân olundukları şeyi kendülere beyân edip onlar onu fehm edeler. ﴿فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ondan sonra Hakk sübhânehû ve te'âlâ istediği kimseyi azgun kılar, îmân getirmeğe onu muvaffak kılmaz ﴿وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ ve istediği kimseye doğru yol gösterip îmâna gelmeğe onu muvaffak kılar. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ve kendüdür her şey üzere galebe eden, hikmetinin muktezâsıyla halkı azgun ve mehdî kılan. (4) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا﴾ Ve tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'yı mu'cizelerimize mukârin olduğu hâlde gönderdik onunla ki ﴿أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ kendü 'aşîretini envâ'-ı dalâletin karanlıklarından hidâyetin ışığına

çıkarttır ﴿وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ﴾ ve ümem-i sâlifeye olan **[229a]** vekâyi'in 'azâbıyla kendülere pend ver, ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ bî-şübhe kim ol vekâyi'de Hudâ'nın kudretine delâlet eder 'alâmetler var ﴿لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ her kimseye ki belâlar üzere çok sabr edip ni'metlerin şükrün yahşi edâ eder. (5)

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Ve yâda getir ol vakti ki Hazret-i Mûsâ kendü kabîlesine dedi, ﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ﴾ üzerinize olan Hudâ'nın ihsânını hâtıra getirin, kaçan Fir'avn'ın etbâ'ından sizi kurtardı, ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ işkencenin yamanını size tattırdıkları hâlde ﴿وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ﴾ ve erkek uşaklarınızı boğazladıklarında ﴿وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾ ve dişilerinizi sağ bıraktıkları demde. ﴿وَفِي ذَلِكُمْ﴾ Ve size bu işte ﴿بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ Perverdigârınızdan bir ulu ibtilâdır. (6) ﴿وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ﴾ Ve mezkûr kılın ol vakti ki Rabbiniz i'lâm etti ki ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ﴾ 'ale't-tahkîk eğer size verdiğim ni'metlere i'tirâf edip hamd ü senâ edersiz, ﴿لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾ bilâ-şübhe ni'metleri size artırırım ﴿وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ﴾ ve eğer ni'metlerimi setr edip onun hakkın edâ etmezsiz, ﴿إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾ bî-şekk ki işkencem gâyetle katıdır. (7)

﴿وَقَالَ مُوسَى إِنْ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ dedi, eğer siz ey Benî İsrâ'îl ve yerde olan kamu ins ü cin, Hudâ'nın ni'metlerine şükr etmeyip onları inkâr edersiz, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ﴾ bî-şübhe ki Tanrı te'âlâ şükrünüzden baydır, ﴿حَمِيدٌ﴾ kendü zâtında hamde müstehaktır ki zerrât-ı mahlûkât onun hamd ü senâsın ederler. (8) ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ Âyâ sizden esbak olanların haberi size gelmedi mi ﴿قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ﴾ Hazret-i Nûh'un 'aşîreti ve 'Âd'ın kabîlesi ve Semûd'un tâ'ifesi ﴿وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve ol 'aşâ'irden sonra olan kimesneler? ﴿لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ﴾ Tanrı'dan özge onların 'adedlerini kimse bilmez. ﴿جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Peygamberleri kendülere âşikâre mu'cizelerle geldiler. ﴿فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ﴾ Pes ellerini kaldırıp ağızlarında koydular. Ya'nî rusül üzere şiddet-i acıklarından ağızlarıyla ellerini ısırdılar ﴿وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ﴾ ve dediler, 'ale't-tahkîk biz küfr ettik ol şeye ki siz onunla mürsel oldunuz ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾ ve bî-şübhe kim biz töhmete **[229b]** salıcı bir gümânda düşmüşüz ol nesnede ki siz bizi ona da'vet ediyorsuz. (9)

﴿قَالَتْ رُسُلُهُمْ﴾ Onlara mürsel olan peygamberler dediler, ﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ âyâ gökler ve yeri îcâd eden Hudâ'nın vücûdunda gümân olur mu? ﴿يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ Sizi îmâna da'vet eder tâ ki günâhlarınızdan sizi mağfiret ede ya'nî îmâna geldiğinizden sonra mezâlimden mâ'-adâ

küfr hâletinde olan günâhlarınızı mağfiret ede ﴿وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ ve bir mu'ayyen müddete dek size mühlet vere ya'nî müddet-i 'ömrünüz tamâm olıcak sizi te'hîr edip 'azâba giriftâr etmez. ﴿قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ Dediler, siz ey da'vâ-yı nübüvvet edenler, bir nesne değilsiz illâ bizim gibi bir insân, üzerimize bir fazlınız yoktur. Pes neden geldi ki siz aramızdan nübüvvetle mahsûs olursuz? ﴿تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾ Bu da'vâ ile istersiz kim bizi döndüresiz ol şeyden ki pederlerimiz onlara taparlardı. ﴿فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ Pes bize bir âşikâre delîl getirin ki fazîlet ve istihkâkınız üzere delâlet eyleye. (10)

﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ Peygamberleri onlara dediler biz bir nesne değiliz illâ sizin gibi bir beşer ya'nî biz teslîm ederiz kim sizinle nev'de müteffikiz ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ velâkin Hakk sübhânehû ve te'alâ kullarından istediği kimse üzere nübüvvetin ni'metiyle imtinân eder. ﴿وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ﴾ Ve bize sahîh ve mümkin değildi ki kendü nefsimizden size bir mu'cize getirelim ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ meğer Hudâ'nın destûru ve hâhişiyle. ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ üzere ehl-i îmân i'timâd etsin. (11) ﴿وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ﴾ Ve bize ne 'ârız oldu ki Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd etmeyelim ﴿وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا﴾ ve hâlbuki yollarımızı bize gösterdi ya'nî ma'rifetine îsâl eden tarîklere bizi mehdî kıldı. ﴿وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا﴾ Ve dahi Hudâ'ya kasem ki elbette bize olan incitmeğiniz üzere katlanırız ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ ve yalnız Hudâ-yı zü'l-celâl üzere erbâb-ı tevekkül olanlar i'timâd etsin. (12)

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا﴾ Dahi küfr edenler peygamberlerine dediler, elbette sizi yerimizden **[230a]** çıkartırırız ﴿أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا﴾ yâ elbette bizim âyînimize dönersiz. ﴿فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ﴾ Pes peygamberlere Perverdigârları ferişte ile haber saldı ki ﴿لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ﴾ 'ale't-tahkîk biz sitemkârları nâbûd kılarız. (13) ﴿وَلَنُسْكِنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Ve elbette onlardan sonra sizi zemînlerde sâkin kılarız ﴿ذَلِكَ﴾ ol vahy etmek ve ehl-i îmânı kefere yerine iskân etmek, ﴿لِمَنْ خَافَ مَقَامِي﴾ şol kimseyedir ki rûz-i kıyâmette hükûmetime mahsûs olan mevkıfden korkup mülâhaza etti.﴿وَخَافَ وَعِيدِ﴾ Ve 'azâbla verdiğim va'deden korktu. (14) ﴿وَاسْتَفْتَحُوا﴾ Dahi peygamberler taleb-i feth ettiler, ya'nî düşmanları üzere nusreti istediler. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ kendülere nusreti verip maksad-ı a'lâya vâsıl oldular. ﴿وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾ Ve her serkeş-i 'inâdkar bî-behre oldu. (15) ﴿مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ﴾ Gerisinden dûzahdır, içinde bulacağını bulur ﴿وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ﴾ ve içmiş kılınır bir sudan ki irindir. (16)

﴿يَتَجَرَّعُهُ﴾ Onu tekellüfle yutar, ﴿وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾ ve bed mezelikten ve yaramaz kokusundan yaklaşır ki onu yutamaz ﴿وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ﴾ ve ona mergin esbâb u a'lâmı her taraftan gelir ﴿وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ﴾ ve hâlbuki fi'l-hakîka kendüsi ölmüş değildir ﴿وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ﴾ ve ilerüsinden bir şiddetlü işkence var. (17) ﴿مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ﴾ Üzerine okunan şeyde Perverdigârlarına küfr edenlerin sıfât-ı mezkûrdur, ﴿كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ﴾ işledikleri işler bir kül gibidir ki onu yel götürüp kaldırdı ﴿فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾ bir yel şiddetlü bir günde, ﴿لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ﴾ kazandıkları şeyden bir az nesne üzere güçleri yetişmez ya'nî kamu a'mâlleri bâtıl olup onun bir zerresiyle müntefi' olmadılar. ﴿ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ﴾ Ol pindârları ki bir güzel a'mâl işlemişiz kendüdür uzak azgunlık. (18) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Görmez misin ki Tanrı te'âlâ hikmetle halka lâyık olan vech üzere gökleri ve yeri yarattı? ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ﴾ İsterse sizi ma'dûm kılar ﴿وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ ve bir yeni halk yerinize îcâd edip getirir. (19) ﴿وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ Ve i'dâm u îcâd etmek Hudâ 'azze ve celle üzere mute'azzir değildir. (20)

﴿وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ **[230b]** Ve kıyâmet gününde Hudâ'nın fermânına kamuları kubûrdan zuhûr ederler, ﴿فَقَالَ الضُّعَفَاءُ﴾ pes zebûn olanlar dediler ﴿لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ serfirâzlık eden re'îslere; ﴿إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ tahkîkan ki peygamberleri tekzîb etmekte size tâbi' idik, ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ pes siz bizden def' ediciler misiz Hudâ'nın işkencesinden bir az nesne? ﴿قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ İstikbâr edenler zebûnlara dediler, Tanrı te'âlâ bize tarîk-i necâtı gösterseydi ﴿لَهَدَيْنَاكُمْ﴾ elbette size onu gösterirdik velâkin necâtın yolu bizden mesdûd olmakla sizi 'azâba uğrattırdık, ﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا﴾ bî-tâblık etmemiz ve etmememiz üzerimize berâberdir, ﴿مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ﴾ 'azâbdan aslâ bize bir kurtuluş yoktur. (21)

﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ Ve iblîs-i la'în dedi kaçan iş muhkem oldu ya'nî ol mahal ki halkın hesâbı dökünüp ehl-i cennet cennete girer ve ehl-i cehennem cehenneme, iblîs-i şakî sekaleynden olan eşkıyâ arasında durup der; ﴿إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ﴾ tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle dürüst va'di size va'd etti ﴿وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ﴾ ve ben size va'd edip ettiğim va'dede size hilâf ettim ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ﴾ ve üzerinize bana aslâ bir tasallut yok idi ki sizi küfr ü ma'siyetlere ilcâ edeyim, ﴿إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ﴾ ancak vesvese ile size çağırmağım oldu, ﴿فَاسْتَجَبْتُمْ لِي﴾ der-'akab bana itâ'at edip küfr ü ma'siyeti irtikâb ettiniz. ﴿فَلَا تَلُومُونِي﴾ Pes vesvese sebebiyle bana melâmet etmen ﴿وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ﴾

ve kendü cânlarınıza melâmet edin ki bana itâ'at ettiniz. ﴿مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ﴾ Ben size meded edip 'azâbdan kurtarıcı değilim ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ﴾ ve ne siz benim mededime yetişip beni 'azâbdan kurtarıcısız, ﴿إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِي مِنْ قَبْلُ﴾ tahkîkan ki ben küfr ettim bundan esbak dâr-ı dünyâda bana ettiğiniz işrâke ya'nî ben bîzâr olup inkâr etmişim ol 'ibâdeti ki beni onunla Hudâ'ya ortak kıldınız.

﴿إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ Bî-şübhe ki sitemkârlar kendülere bir derdnâk işkence olur. (22) ﴿وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve îmâna gelip güzel 'ameller işleyenler girmiş kılınırlar ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlara ki eşcârları altından ırmaklar akar, **[231a]** ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ ol bâğların içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr ederler ﴿بِإِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının destûruyla, ﴿تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ onun içinde melâ'ikenin tahiyyeti onlara selâmetle du'â etmekdir. (23) ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا﴾ Bakmaz mısın niçe Hakk te'âlâ bir mesel urup kıldı? ﴿كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾ Bir pâk söz ﴿كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ﴾ bir pâk ağaç gibidir ki ﴿أَصْلُهَا ثَابِتٌ﴾ ol ağacın kökü yerde pekişmişdir ﴿وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ ve dal ve budağı gök semtindedir. (24) ﴿تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ﴾ Her vakt ki Hudâ yemiş vermesin kendüye ta'yîn eyledi, yemiş verir ﴿بِإِذْنِ رَبِّهَا﴾ kendüyi îcâd edenin irâdetiyle. ﴿وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ misâlleri urur halk içün ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki halk pend ü nasîhat alalar. Zîrâ darb-ı emsâlde ziyâde anlamak var. Onun içün ki misâller me'ânî makûlesin mahsûsât gibi kılarlar. (25)

﴿وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ Ve bir yaman sözün vasfı bir yaman ağaç gibidir, ﴿اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ﴾ zemînin yukarısından gövdelendi ya'nî kökünden kopartılıp gövdesi tamâmıyla alındı, ﴿مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ﴾ ona hîç istihkâm ve pekişmek yoktur. (26) ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ﴾ Îzid celle celâluhû îmâna gelen kimseleri pekiştirir, katlarında delîlle sâbit olup kalblerinde temekkün eden kelâmla. ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yakın olan sağlıkta bir fitneye mübtelâ olurlarsa i'tikâdlarında bir halel hâsıl olmaz ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânda dahi ol sâbit olan kelâmla onları pekiştirir ki kıyâmetin ehvâli kendülerin şaşırmayıp keyfiyyet-i i'tikâdları kendülerden soruldukda cevâb vermekte tevakkuf etmezler. ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl sitemkârları gümrâh kılar ﴿وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ istediği şeyi işler pes sorulmaz ki niçün bu gürûha hidâyet verdi ve niçün bu gürûhu dalâlette kodu? (27)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki Hudâ'nın ihsânına i'tirâf etmeği inkâra tebdîl ettiler ya'nî onun mukâbelesinde şükr etmeliyken küfr ettiler ﴿وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ ve kendü cemâ'atlerini

ya'nî kendülere tâbi' olanları helâk hânesine indirdiler. (28) ﴿جَهَنَّمَ﴾ 'atf-ı beyândır, ya'nî dâre'l-bevâr dûzahdır, ﴿يَصْلَوْنَهَا﴾ ona girip harâretin çekerler ﴿وَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾ ve gâyetle yaman ârâm edecek yerdir dûzah. (29) **[231b]** ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâle mânendler kıldılar ya'nî niteki Hudâ-ya 'ibâdet olunur putlara dahi o gûne 'ibâdet ettiler, ﴿لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ﴾ tâ ki halkı Tanrı'nın yolundan azdıralar. ﴿قُلْ تَمَتَّعُوا﴾ Söyle, ârzûlarınızla birkaç gün berhurdârlık olun ﴿فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ﴾ ki bî-şübhe dönmeğiniz dûzah semtinedir. (30) ﴿قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Söyle, îmân getiren kullarıma ﴿يُقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ namâzı kılsınlar ﴿وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız nesneden fukarâya versinler ﴿سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ gizlide ve âşikârede ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ﴾ bir gün gelmeden evvel ki ﴿لَا بَيْعٌ فِيهِ﴾ ne içinde alıp satmak var ki onun sebebiyle nefslerine fedâ olacak nesneden peydâ edebilirler ﴿وَلَا خِلَالٌ﴾ ve ne içinde dostluk var ki onunla taleb-i nef' mümkin ola. (31)

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol Perverdigârdır ki gökleri ve yeri yarattı ﴿وَأَنْزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنْ الثَّمَرَاتِ﴾ ve gök semtinden su indirip onunla çıkarttı meyvelerden ﴿رِزْقًا لَكُمْ﴾ size rûzî, tâ ki onunla evkâtınızı geçiresiz. ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ﴾ Ve gemiyi size râm kıldı tâ ki istediğiniz yere yürüye irâdetiyle ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ﴾ ve ırmakları size râm kıldı ya'nî nef'inize ve tasarrufunuza onları müheyyâ kıldı. (32) ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ﴾ Ve güneşi ve ayı size müsahhar kıldı, ol hâlde ki yürümeklerinde müstemirdirler. ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Ve geceyi ve gündüzü size râm kıldı tâ ki râhatınıza ve ma'îşetinize sebeb olalar. (33) ﴿وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ﴾ Ve size verdi her sorduğunuz nesneden ya'nî her şey ki halkın ihtiyâcından ötürü mes'ûl olmağa liyâkati var size ondan verdi ﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا﴾ ve eğer Hudâ'nın ni'metini sayarsız envâ'ın saymağa kâdir olamazsız. ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ﴾ Tahkîkan ki âdemoğlu nefsine gâyetle sitemkârdır, ni'metlerin şükrün edâ etmediği ecilden nefsini onlardan mahrûm eder, ﴿كَفَّارٌ﴾ ni'metleri inkâr edip saklar. (34)

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾ Ve mezkûr kıl ol vakti kim İbrâhîm 'aleyhisselâm münâcatında dedi, **[232a]** ey Perverdigârım, bu şehri ya'nî Mekke-i Mükerreme'yi yaramaz olan eşyâdan emniyyet hâsıl etmiş bir şehir kıl ﴿وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ ve beni ve oğullarımı putların 'ibâdetinden dûr kıl. (35) ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ﴾ Ey Perverdigârım, 'ale't-tahkîk kim putlar halktan çok kimse azdırdılar ya'nî onun içün putların 'ibâdetinden dûrluğu senden taleb ederim. Zîrâ putlar sebebiyle şeyâtîn, ademîlerden çok

kimseyi gümrâh eder. ﴿فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي﴾ Pes her kim halkdan dînimde bana uydu, bî-şübhe o bendendir aslâ benden münfekk olmaz. ﴿وَمَنْ عَصَانِي﴾ Ve her kim dînimde bana tâbi‘ olmadı, ﴿فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe ki sen gâyetle gufrân edicisin, çok merhamet sâhibisin. Pes kâdirsin onu tevbeye muvaffak edip günâhın mağfiret etmekle ona merhamet edesin.[407] (36)

Mervîdir ki Hazret-i Halîlullâh'ın zevcesi Sâre hâtun, Hâcer nâm câriyesin zevcine temlîk etti. Ona teserrî edince Hazret-i İsmâ‘îl'i getirdi. 'Irk-ı gayret Sâre hâtun üzere hareket edip Hazret-i İbrâhîm üzere ilhâh etti ki Hâcer'i oğluyla yanından dûr kıl. Pes Hazret-i Halîl salavâtullâhi ve selâmuhû ‘aleyh onları Mekke zemînine getirip cenâb-ı Rabbü'l-‘İzzete bu du‘âlarla niyâz eyledi. Niteki Hakk celle ve ‘alâ buyurdu. ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي﴾ Ey Perverdigârımız, ‘ale't-tahkîk ben evlâdımdan ya‘nî İsmâ‘îl'i ve ondan hâsıl olan evlâdı iskân ettim, ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ﴾ bir derede ki ekin iyesi değildir, ﴿عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ﴾ müte‘addîlerin dest-i tetâvülünden mahfûz olan hânenin katında. ﴿رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ Ey Hudâvendimiz, onları ol mekânda sâkin kıldım, tâ ki namâzı şerâit ve âdâbıyla kılalar. ﴿فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ﴾ Pes halkın gönüllerinden bir mikdâr gönüller kıl ﴿تَهْوِي إِلَيْهِمْ﴾ sür‘atle semtlerine teveccüh edeler. Bilinmek gerek kim Îzid-i zü'l-celâl Hazret-i İbrâhîm'in du‘âsın kabûl etti ki İsmâ‘îl anasından münfekk olıcak mahz-ı kudretiyle zemzem suyunu peydâ etti. Ba‘dehû Cürhüm kabîlesinden bir gürûhun yolu ol mekâna karîb vâki‘ olmağla onda kuşların vurûd u sudûrlarını görüp istidlâl ettiler ki onda bir su var. Mekân-ı ma‘hûda geldiklerinde gördüler ki Hazret-i İsmâ‘îl ve vâlidesi onda ikâmet etmişler, **[232b]** kendüler dahi onda ikâmet etmeğe meylleri olup Hazret-i Hâcer'e dediler, ey hâtun, suyundan bize bir hisse kıl, biz dahi yemeğimizden sana hisse kılarız. Ona râzî oldu. ﴿وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ Ve onlara meyvelerden rûzî kıl ﴿لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾ şâyed onlar ol ni‘metlere mu‘terif olup hamd ü senâ edeler. Bu du‘âsını dahi Hakk celle ve ‘alâ müstecâb kıldı ki cemî‘ etrâf u eknâfdan ona meyve celb olunur, bir mertebede ki dört faslın meyvesi içinde bir günde bulunur. (37)

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ﴾ Ey Perverdigârımız, tahkîkan ki sen bilirsin gizli kıldığımız ve âşikâre ettiğimiz nesneyi ﴿وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ ve Tanrı te‘âlâ üzere ne yerde ve ne gökte hîç bir nesne pûşîde

407 el-Beyzâvî, I/523.

olmaz. (38) ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Cemî' öğmeklikler Hudâ'ya mahsûstur, ﴿الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ﴾ şol Hudâ ki fazl u kereminden bana büyüklük üzere iki oğul verdi. Mervîdir ki Hazret-i İbrâhîm'in 'ömr-i şerîfleri doksan dokuz seneye erişdikte kendüye Hazret-i İsmâ'îl geldi ve yüz on ikide Hazret-i İshâk 'aleyhisselâm.[408] ﴿إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârım du'âyı gâyetle işitir, ya'nî du'â edenin du'âsın müstecâb kılar. (39) ﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ﴾ Ey benim Hudâvendim, beni namâzın edâsı üzere müdâvemet edici kıl ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِي﴾ ve evlâdımdan ya'nî benden hâsıl olan zürriyyetin bir mikdârın namâz üzere muvâzıb kıl. Çün Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm bildi ki 'âdetullâh böyle cârî olmadı ki bir şahstan hâsıl olan zürriyyet kamuları tevhîd u tâ'at üzere olurlar, Tanrı'dan istedi ki zürriyetinden bir mikdâr namâzın edâsına muvâzıb olalar. ﴿رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾ Ey Perverdigârımız, dahi ettiğim du'âyı kabûl et. (40) ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾ Ey bizi perverde eden Kâdir-i Muhtâr! Bana ve atama ve anama ve ehl-i îmâna günâhı yarlıga ol günde ki ehl-i hesâb ayak üzere kalkarlar. (41) ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ﴾ Dahi gümân etme ki Tanrı te'âlâ sitemkârların işinden bî-haberdir, ﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ﴾ bundan gayrı yoktur kim onları bir gün içün te'hîr eder, şiddet-i hevlden **[233a]** içinde gözler yukarı kalkar. (42) ﴿مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ﴾ Hazret-i İsrâfîl'in da'vetine sür'at ettikleri hâlde başların yukaru kaldırmışlar, gözleri kendü semtlerine dönmez, ya'nî gözleri hayralanıp açık kalır bir mertebede ki kendü nefslerine dönüp bakmazlar ﴿وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ﴾ ve gönülleri hâlîdir ya'nî şiddet-i hevl ve hayretten kulûbları fehmden hâlî olmuştur. (43)

﴿وَأَنْذِرِ النَّاسَ﴾ Ve halkı korkuttur yâ Muhammed, ﴿يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ﴾ ol günden ki kendülere 'azâb gelir, ﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ pes şirk ve tekzîb ile sitem edenler der, ﴿رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ ey Hudâvendimiz, bizi dünyâya döndürüp bir yakın müddete dek mühlet ver, ﴿نُجِبْ دَعْوَتَكَ﴾ da'vetine icâbet ederiz ﴿وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ﴾ ve peygamberlere peyrevlik ederiz. ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ﴾ Onlara cevâb verilir ki bundan esbak size peygamberler gelip and içmediniz mi ki size dünyâdan hîç bir zevâl yoktur, ya'nî mevt size 'ârız olmaz. Pes onun içün muhkem binâlar ve tûl-i emeller ettiniz. (44) ﴿وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ Ve hâlbuki küfr ü ma'siyetle kendü nefslerine

408 el-Beyzâvî, I/523.

sitem edenlerin menzillerinde ikâmet ettiniz ﴿وَتَبَيَّنَ لَكُمْ﴾ ve size zâhir oldu ol mekânların âsârından ﴿كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ﴾ onlara nice işledik ﴿وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ﴾ ve ahvâllerinden sizin içün meseller urduk, ya'nî size beyân ettik ki siz küfrde ve istihkâk-ı 'azâbda onlar gibisiz. (45)

﴿وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ﴾ Ve tahkîkan kim hakkı ibtâl etmek içün hîlelerin icrâ etmeğe çok sa'y ettiler ﴿وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ﴾ ve ettikleri hîlenin cezâsı Tanrı te'âlâ katındadır ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ﴾ ve 'ale't-tahkîk şân budur ki hîleleri oldu, ﴿لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ tâ ki onun şiddetinden dağlar yerlerinden kalka, ya'nî onlar mekr ettiler tâ ki dağlar gibi sâbit olan şerâyi' u ahkâmı zâ'il kılalar. (46) ﴿فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ﴾ Pes gümân etme ki Hakk celle ve 'alâ peygamberlerine va'desin hilâf edicidir, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ﴾ bî-şübhe ki Îzid-i zü'l-celâl herkes üzere galebe edicidir, ﴿ذُو انتِقَامٍ﴾ düşmanlarından dostları içün kîne almak iyesidir. (47) ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ﴾ Ol günde ki hâlâ olan yer bir özge yere tebdîl olunur ﴿وَالسَّمَاوَاتُ﴾ ve hâlâ olan gökler gayr göklere tebdîl olunur. **[233b]** *Tefsîr-i Teysîr*'de getirdi ki zemînin tebdîli bu ki cibâl ve eşcâr ve enhâr zâ'il olup yer hemvâr olur ve semânın değişmesi bu ki güneş ve ay ve yıldızlar kalkıp sâf gök kalır.[409] ﴿وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ Ve yegâne olan, kahr eden Hudâ'nın cezâ vü ihsânına halk kubûrdan zâhir oldular. (48)

﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾ Ve günahkâr olan müşrikleri ol günde görürsün bukağularda biri birine karîn olmuşlar. (49) ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ﴾ Gömlekleri katrândandır, ya'nî ehl-i cehennem âteşte bir hôş yanıp kendülere îzâ hâsıl olmak içün bedenleri katrân ile sürünüp bir mertebede üstlerine gömlek gibi nümâyân olur. ﴿وَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ﴾ Ve âteş yüzlerini kaplar ol cihetten ki onunla hak semtine teveccüh etmediler. (50) ﴿لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾ Tâ ki Hakk celle ve 'alâ her câna kazandığı şeyi mükâfât ede, ya'nî ol 'azâbı ederiz, tâ ki her mücrim mükâfâtını bula. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Tahkîkan ki Hudâ-yı zü'l-celâl hesâbı gâyetle tîz eder, zîrâ bir ferdin hesâbı bir ferdin hesâbından kendüyi meşgûl etmez. (51) ﴿هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ﴾ Bu Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân halk içün kifâyettir, tâ ki nasîhat olunalar ﴿وَلِيُنْذَرُوا بِهِ﴾ ve tâ ki onunla korkmuş kılınalar ﴿وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ ve tâ ki Kur'ân'dan olan delîllere nazar etmekle bileler kim bundan özge yoktur ki ma'bûd bir ma'bûddur, şirketi kabûl etmez ﴿وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ve tâ ki erbâb-ı 'ukûl olanlar pend ü nasîhat alalar. (52)

---

409 Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr,* Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 95, vr. 76a.

SÛRETÜ'L-HİCR

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'un ve Tis'ûne Âyeten

[سورة الحجر مكية وهي تسع وتسعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ﴾ Bu sûrede mezkûr olacak âyât, sıfât-ı kemâle câmi' olan kitâbın ve hakkı bâtıldan ayırıcı Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın âyâtıdır. (1) ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ Küfr eden kimseler muhabbetle çok taleb ederler ki ehl-i İslâm olsaydılar ve ol mahal oldu ki ehl-i İslâm'a olan i'zâz u ikrâmı müşâhede ettiler. (2) ﴿ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا﴾ Onları koy dünyâda yesinler ﴿وَيَتَمَتَّعُوا﴾ **[234a]** ve onun lezzâtıyla evkâtların geçirsinler ﴿وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ﴾ ve mevtin tevakku'undan emel kendülerin meşgûl etsin ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ ki bî-şübhe ettikleri eşyânın netîcesin bileceklerdir. (3) ﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Ve hîç bir köy halkını nâbûd kılmadık ﴿إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ﴾ illâ ki ona Levh-i Mahfûz'da yazılmış bir müddet-i ma'lûme var. (4) ﴿مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا﴾ Aslâ bir gürûha müddet-i helâkinden ilerü gitmez, ya'nî mu'ayyen müddet-i helâkları hulûl etmeyince helâk olmaz ﴿وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ﴾ ve ne ondan girü kalırlar, ya'nî ol müddet tamâm olduktan sonra te'hîr olunmazlar. (5)

﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ﴾ Ve küffâr istihzâ tarîkiyle dediler, ey şol kimse ki üzerine Kur'ân indirildi, ﴿إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾ tahkîkan ki sen dîvânesin. (6) ﴿لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ﴾ Niçün bize ferişteleri getirmezsin, tâ ki seni tasdîk edeler ve sana mu'în olalar ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer ettiğin da'vâda sıdk edenlerden idin? Çün bu gûne elfâz ol bî-edeblerden sâdır oldu, Hakk celle ve 'alâ cevâblarında buyurdu. (7) ﴿مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ Ferişteleri indirmezüz illâ bir indirmek ki doğruluğa mukârindir ﴿وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ﴾ ve eğer ferişteleri indiririz ol mahal küffâr mühlet verilmezlerdi. (8) ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ﴾ Bî-şübhe ki biz Kur'ân'ı indirdik ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ dahi 'ale't-tahkîk biz onu tahrîf ve tebdîlden saklayıcılarız. (9) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ﴾ Ve bî-gümân ki senden esbak geçmişlerin fırkalarında peygamberler gönderdik. (10)

﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ Ve onlara hîç bir peygamber gelmezdi illâ ona istihzâ ederlerdi, niteki bu müşrikler sana istihzâ ederler. Bu kelâm,

Cenâb-ı Rabbü'l-'İzze'den habîbi içün tesliyedir. (11) ﴿كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ﴾ Niteki ol istihzâyı geçmişlerin kulûbunda dâhil kıldık, 'asrında olan ehl-i şirkin gönüllerinde onu dâhil kılarız. (12) ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ Kur'ân'a tasdîk getirmedikleri hâlde ﴿وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ﴾ ve ilk olanların tarîki geçmişti, ya'nî ümem-i sâlifede Tanrı'nın 'âdeti geçmişti, her kim onlardan küfr üzere musırr olur, onu helâk ve tedmîr eder. (13) ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ﴾ Ve eğer **[234b]** biz bu mu'ânidler içün gökten kapu açıp içinde durmayıp çıksaydılar, (14) ﴿لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا﴾ elbette derlerdi, bundan özge bir nesne yoktur ki gözlerimiz bağlandı, ﴿بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾ belki biz sihr olunmuş bir gürûhuz. Ya'nî derlerdi, bu husûsta Muhammed bizi meshûr etti, niteki sâ'ir âyâtı müşâhede ettiklerinde bu sözü îrâd ederlerdi. (15) ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا﴾ Ve tahkîkan gökte on iki burç kıldık ki hey'ât u havâssda biri birine müşâbih değildir ﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ ve göğü bakanlar içün yıldızlarla ârâste kıldık, tâ ki ona 'ibretle nazar edip Mübdi'in kudretine istidlâl edeler. (16) ﴿وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾ Ve onu her sürülmüş dîvden mahfûz kıldık, tâ ki ona çıkıp ahvâline muttali' olmayalar. (17) ﴿إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ﴾ Lâkin ol şeytân ki işidilen sözü uğurladı, ﴿فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ﴾ der-'akab bir zuhûr etmiş âteş pâresi onun ardına düşüp yandırdı.

(18) ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا﴾ Ve yeri çekip hemvâr kıldık ﴿وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾ dahi içinde sâbit olmuş dağlar saldık ﴿وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ﴾ ve dahi içinde her müstahsen ve münâsib meyveden bitirdik. (19) ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ Dahi içinde size me'kûl ve melbûsdan geçinecek nesneler kıldık, ﴿وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ﴾ dahi size kıldık şol kimseyi ki siz ona rûzî vericiler değilsiz. Ve ondan murâd hüddâm ve memâlik ve 'iyâl ve her kimse ki insân, zu'm-ı fâsidiyle gümân eder ki kendüsi ona rûzî veriyor, zîrâ hakîkatte onların üzerlerine müstevlî olan kimesnenin rızkını yetiştiren Allâhu 'azîmu'ş-şândır. (20) ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ﴾ Ve eşyâ makûlesinden hîç bir nesne yoktur illâ onun hazîneleri katımızdadır, ya'nî kâ'inâtta bir şey yoktur illâ onun îcâdına ve onun ed'af-ı mudâ'afesinin îcâdına kudretimiz var ﴿وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ﴾ ve onu indirmezüz illâ bir bilinmiş endâze ile ki ondan eksik olursa liyâkati olmaz ve ne ondan artuk olursa gerek olur. (21) ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ Ve yelleri bulutla yüklenmiş oldukları hâlde gönderdik, ﴿فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ pes gök semtinden bir su indirdik, ﴿فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ﴾ der-'akab onu size içilecek nesne kıldık ﴿وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ ve siz onu gözlerde ve kuyularda **[235a]** saklayıcılar değilsiz. (22)

﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk biz kendümiz hayâtı ba'zı ecsâmda îcâd etmekle zinde kılarız ve onu ondan izâle etmekle mürde kılarız ﴿وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ﴾ ve biz mîrâsa hâ'iz olanlarız, ya'nî halk fenâya vardıklarından sonra bâkî kalanlar biziz. (23) ﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ﴾ Ve bî-şübhe sizden ilerü gidenleri bildik ﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ﴾ ve bî-şekk girü kalanları bildik, ya'nî İslâm ve tâ'atte ilerü gidenlerin ve girü kalanların ahvâlinden bir ednâ şey üzerimize hafî olmaz. (24) ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ﴾ Ve tahkîkan Perverdigârın kendüsi cezâ vermek içün onları yığar, ﴿إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ bî-gümân ki Tanrı te'âlâ işlerin kemâ yenbagî işleyip her nesneye dürüst dânâdır. (25) ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ﴾ Ve tahkîkan ki hayvân-ı nâtıkı bir kuru çamurdan yarattık. ﴿مِنْ حَمَإٍ﴾ lafz-ı *salsâl*e sıfattır, ya'nî ol kuru çamur bir çamurdan idi ki suda çok durmakdan mütegayyir olup koku peydâ etti. ﴿مَسْنُونٍ﴾ yine salsâla sıfattır, ya'nî ol salsâl musavverdir. (26) ﴿وَالْجَانَّ﴾ Ve perîlerin pederini ﴿خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ﴾ insânı yaratmadan evvel harâreti şedîd olan âteşten onu yarattık. (27) ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ﴾ Ve yâd et ol vakti ki Perverdigarın ferişte lere dedi, ﴿إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ﴾ 'ale't-tahkîk ben bir insân yaradıcıyım, ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ pes kaçan kim onun hey'etini düzerim. (28) ﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ Ve onun içinde fermânımdan olan cândan üfürürüm, ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ yüzleriniz üzere düşün ona secde getirdiğiniz hâlde. (29) Ve Hakk celle ve 'alâ onu îcâd ettikten sonra ferişteler kamu bir ferdleri tehallüf etmeyip secde getirdiler. (30) ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ﴾ Ancak İblîs-i şakî secde getirenlerin zümresiyle olmaktan mümteni' oldu. (31) ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ﴾ Hazret-i Bârî celle celâluhû dedi, ey iblîs, sana ne 'ârız oldu ki Âdem'e secde getirenlerle olmadın. (32) ﴿قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ﴾ İblîs-i la'în dedi, hâlime münâsib değildi ki sücûd edeyim, ben ki rûhânî ferişteyim, bir kesîf cismânî şahsa ﴿خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ﴾ ki onu bu sıfâtla mevsûf olan çamurdan yarattın. (33)

﴿قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا﴾ Hakk celle ve 'alâ **[235b]** dedi, pes ey İblîs gökten çık, ﴿فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk sen hayr u kerâmetten dûr olmuşsun (34) ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾ ve bu dûr olmaklık rûz-i cezâya dek üzerinedir. (35) ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ İblîs-i şakî dedi, ey Rabbim, pes beni te'hîr eyle ol güne dek ki Âdem'in evlâdı meb'ûs olurlar. (36) ﴿قَالَ فَإِنَّكَ مِنْ الْمُنْظَرِينَ﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, pes bilâ-şübhe sen te'hîr olanlardansın. (37) ﴿إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ﴾ Bilinmiş olan vaktin gününe dek ve o, nefha-i ûlâ mahallidir.

(38) ﴿قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي﴾ Şeytân-ı şakî dedi, ey Perverdigârım, bana ettiğin azgunlığa kasem olsun ki ﴿لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ elbette onlara rûy-i zemînde ma'siyetleri ârâste kılarım ﴿وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ve her vech ile onları kamu azdırırım. (39) ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ Ancak onlardan 'ibâdetin içün sâf kılınan kullarını azdıramam, zîrâ onlara mekr u hîlelerim kâr etmez. (40)

﴿قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ﴾ Hudâ 'azze ve celle dedi; bu, ya'nî erbâb-ı ihlâsı kurtarmak bir doğru yoldur ki mahz-ı keremimden gözetmesin üzerine lâzım gibi kıldım. (41) ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ Tahkîkan ki kullarım üzere sana tasallut ve kuvvet yoktur, ﴿إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ meğer gümrâhlardan şol kimseler ki sana uydular onlar üzere musallat olursun. (42) ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ Ve tahkîkan ki dûzah gümrâhlara kamu mekân-ı va'ddir. (43) ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ Ona yedi kapu var, ﴿لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ﴾ her bir kapuya şeytânın etbâ'ından bir ayrılmış pâre var ya'nî cehennemin yedi tabakası var, her birisinde gümrâhlardan bir gürûh konur. Evvelkisinde ki cehennemdir, ehl-i tevhîdin 'âsîleri olur ve ikincisinde ki lezâdır, Yehûd tâ'ifesi ve üçüncüsünde ki hutamedir, Nesârâ keferesi ve dördüncüsünde ki sa'îrdir, sâbi'îler eşkıyâsı ve beşincisinde ki sekardır, Mecûs ve altıncısında ki cahîmdir, müşrikler makûlesi ve yedincisinde ki hâviyedir, erbâb-ı nifâk olanlar. اللهم اعذنا من الجميع(44)

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ Tahkîkan ki perhîzkârlar bâğlarda ve bınarlarda olurlar, ya'nî her birisine bir bağ ve bir bınar olur. (45) ﴿ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ﴾ Ferişteler onlara derler, ol bâğlarda selâmete karîn olduğunuzda girin ﴿آمِنِينَ﴾ havf-ı zevâlden emîn olduğunuz hâlde. (46) **[236a]** ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾ Ve sînelerinde olan kîn u kudûret kısmından olan eşyâyı taşra ettik. ﴿إِخْوَانًا﴾ lafz-ı *udhulûhâ*da vâki' olan zamîr, fâ'ilden hâldir ya'nî perhîz olanlar cennete girerler karındaşlar pâyesinde oldukları hâlde. ﴿عَلَى سُرُرٍ﴾ Cevâhirle murassa' tahtlar üzere oturmuşlar, ﴿مُتَقَابِلِينَ﴾ biri birine yüzlerin döndürmüşler, (47) ﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ Onlara cennette bir ta'b u meşakkat değmez ﴿وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ﴾ ve kendüler ondan çıkmış kılınmazlar. (48) ﴿نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ Kullarımı âgâh et ki 'ale't-tahkîk ben kendüm bu iki şerîf sıfatla muttasıf olan (49) ﴿وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ﴾ ve bilâ-şübhe işkencem kendüdür derdli işkence olan. (50)

﴿وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ﴾ Ve onlara haber ver Hazret-i İbrâhîm'in konuğu ahvâlinden. (51) ﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا﴾ Kaçan üzerine girip dediler, üzerine

bir eyü selâm ederiz, ﴿قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, tahkîkan ki biz sizden korkmuşlarız. (52) ﴿قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾ Konuklar dediler, korkma ki bî-şübhe biz sana müjde veririz bir dâniş sâhibi oğlan ile. (53) ﴿قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ﴾ Hazret-i İbrâhîm ta'accüb tarîkiyle dedi, pîrlik bana değdikten sonra beni müjdelendirir misiz, ﴿فَبِمَ تُبَشِّرُونَ﴾ pes kankı 'acîb şeyle beni müjdelendirirsiz? (54) ﴿قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾ Ferişteler dediler, dürüstlükle seni müjdelenirdik, ﴿فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ﴾ pes onun husûlünden bî-ümîd olanların gürûhundan olma. (55) ﴿قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, kankı kimse Perverdigârının rahmetinden ümîd keser, ya'nî hîç bir kimse ondan ümîd kesmez, ﴿إِلَّا الضَّالُّونَ﴾ meğer azgun olanlar. (56) ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ Hazret-i İbrâhîm ferişlelere dedi, işiniz nedir ey Hudâ'dan gönderilmiş olanlar, beşâretten gayrı kankı 'azîm iş içün geldiniz? (57) ﴿قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ﴾ Dediler, bilâ-şübhe biz günehkâr gürûha mürsel kılındık, ya'nî Hakk te'âlâ bizi kavm-i Lût'un ihlâkine gönderdi zîrâ kamuları günehkâr olmuşlar. (58) ﴿إِلَّا آلَ لُوطٍ﴾ Ancak Hazret-i Lût'un hânedanından olanlar ki onlar cürm ile muttasıf olmadılar, ﴿إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ tahkîkan ki biz onları kamu kurtarıcılarız. (59) ﴿إِلَّا امْرَأَتَهُ﴾ Meğer Hazret-i Lût'un zevcesi, **[236b]** ﴿قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ﴾ hükm ettik ki 'ale't-tahkîk ol karı mekânlarında kalanlardandır, tâ ki onlarla helâk ola. (60)

﴿فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ﴾ Pes ol vakt ki gönderilenler Hazret-i Lût'un hânedanından olanlara geldiler. (61) ﴿قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ Hazret-i Lût onlara dedi, bilâ-şübhe siz bir bîgâne gürûhsuz, ya'nî siz bir kavmsiz ki tab'ım sizden nefret ediyor, ol ecilden ki korkarım bana bir bedlik yetiştiresiz. (62) ﴿قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ Ferişteler ona dediler, mülâhaza ettiğin şey içün gelmedik, belki sana ol nesne ile geldik ki kavmin onun vukû'undan şekk ederlerdi ya'nî seni ferahnâk eden şeyle geldik ve o, ol 'azâbdır ki cemâ'atine sen onu va'd edip onlar onun vukû'unda şekk ederlerdi. (63)

﴿وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾ Ve sana 'azâblarından muhakkak ve müteyekkın olan şeyle geldik ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ ve 'ale't-tahkîk bu ahbârda biz gerçek söyleyicileriz. (64) ﴿فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ﴾ Pes kendü ehlinle gecede yürü ﴿بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ﴾ geceden bir mikdâr ile ﴿وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ﴾ ve sen onların enselerinde tâbi' ol, tâ ki yürümekte onları süresin ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ﴾ ve sizden bir kimse girüye bakmasın ﴿وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ﴾ ve gidin fermân olunduğunuz yere. Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs radıyallâhu te'âlâ 'anhumâ buyurdu ki ol yer Şâm'dır. (65) ﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ

﴿أَنَّ دَابِرَ هَـٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ﴾ Ve ol işi hükm olunmuş iken feriştelerle gönderdik ﴿الْأَمْرَ﴾ ﴿مُصْبِحِينَ﴾ bî-şübhe bunların kökü kesilmiştir sabâh vaktine dâhil olduklarında. (66) ﴿وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ Ve Sodom şehrinin halkı gelip Hazret-i Lût 'aleyhisselâmın konukları sebebiyle biri birine müjde verir. (67) ﴿قَالَ إِنَّ هَـٰؤُلَاءِ ضَيْفِي﴾ Hazret-i Lût onlara dedi, bilâ-şekk bunlar benim konuklarımdır, ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ﴿فَلَا تَفْضَحُونِي﴾ pes beni rüsvâ etmen onlara ta'arruz etmekle. (68) ﴿وَلَا تُخْزُونِي﴾ Ve fâhişe irtikâbın etmekte Hudâ'nın havfın mülâhaza edip beni rüsvâ etmen. (69) ﴿قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ Dediler, âyâ biz seni halkın himâyetinden zecr u men' etmedik mi? Zîrâ onlar her gidene ve gelene ta'arruz ederlerdi, Hazret-i Lût tâkati kadar onları men' ederdi ve onlar onu bu işten nehy ederlerdi. (70) ﴿قَالَ هَـٰؤُلَاءِ بَنَاتِي﴾ Dedi, **[237a]** bunlar ya'nî sizin karılarınız benim kızlarımdır. Çün her peygamber ümmetine peder pâyesindedir, Hazret-i Lût 'aleyhisselâm kavminin karılarından ötürü dedi, bunlar benim kızlarımdır, ﴿إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾ eğer kazâ-i vatar edicilersiz. (71) ﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ Zindegânîliğine kasem yâ Muhammed, kim 'ale't-tahkîk onlar gümrâhlıklarında sergerdân ve mütehayyirdirler. (72) ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ﴾ Pes mühlik olan çağırmak onları aldı âfitâbın tulû'u vaktine dâhil oldukları hâlde. (73) ﴿فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا﴾ Pes ol şehrin üstünü altını kıldık ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾ ve üzerlerine taşlanmış çamurdan bir taş yağdırdık. (74) ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ﴾ Tahkîkan ki kavm-i Lût'un helâkinde erbâb-ı fikr u firâsete ulu nişânlar var. (75) ﴿وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ﴾ Ve bî-şübhe kim kavm-i Lût'un şehrleri bir sâbit yoldadır ki onun içinde halk gidip onların âsârın müşâhede ederler. (76) ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan eşyâda Hudâ'ya ve Rasûlüne îmân getirenlere bir ulu 'alâmet var. (77)

﴿وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ﴾ Ve bî-şekk Eyke nâm mekânın iyeleri sitemkâr idiler ve onlar Hazret-i Şu'ayb'ın cemâ'atidir. Asl-ı lügatte çok dallu budaklu ağaca Eyke derler ve mezbûrların mekânında o gûne ağaç bulunmakla onunla tesmiye olundu. (78) ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ Pes Eyke halkından ihlâkle intikâm aldık ﴿وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُبِينٍ﴾ ve tahkîkan kavm-i Lût'un ve kavmi Şu'ayb'ın mekânları bir âşikâre yoldadır. (79) ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ﴾ Ve bî-şübhe kim Hicr nâm mevzi'in iyeleri peygamberlerin yalancı tuttular ya'nî kavm-i Semûd Hazret-i Sâlih'i tekzîb ettiler. Çün bir peygamberi tekzîb eden cemî' peygamberleri tekzîb edenler pâyesinde olur, lafz-ı *mürselîn* sîga-i cem'le îrâd olundu. (80) ﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا﴾ Ve peygamberler üzere indirilen kitâbın âyâtın

kendülere verdik, ﴿فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ pes onlardan yüz çevirmişlerdi. (81) ﴿وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنْ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ Ve dağlardan evler oyarlardı ﴿آمِنِينَ﴾ harâb olmaktan ve uğrunun tasallutundan emîn oldukları hâlde. (82) ﴿فَأَخَذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ﴾ Pes sabâh vaktine dâhil oldukları dem 'azâb çağırması kendülerin aldı. (83) ﴿فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ Sonra kazandıkları nesne kendülerden bir şey def' etmedi. (84)

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ **[237b]** Ve gökler ve yeri ve aralarında olan eşyâyı yaratmadık ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ illâ doğrulukla mukârin bir yaratmak ki aslâ fesâdın devâmına mülâyim değildir ve bu sebebden erbâb-ı fesâd ihlâk olunup zemîn onların vücûdundan mutahhar olur. ﴿وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ﴾ Ve elbette kıyâmet gelecektir ki tekzîb edenlerden onda intikâm alınır, ﴿فَاصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ pes güzel vaz geçmek vaz geç, ya'nî onlardan intikâm almağa 'acele etme. (85) ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ Bî-şübhe Perverdigârın kendüdür seni ve onları 'ademden îcâd eden, ﴿الْعَلِيمُ﴾ hâlini ve hâllerin yahşi bilen, pes umûrunu ona tevfîz et. (86) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنْ الْمَثَانِي﴾ Ve tahkîkan ki sana mesânîden yedi âyet verdik ve onlar sûre-i Fâtiha'dır. Çün Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda kasas u mevâ'iz mükerrer zikr olundu, mesânî 'unvânıyla mevsûf oldu. ﴿وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ Ve gâyetle ulu olan Kur'ân'ı dahi sana verdik. (87)

﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ﴾ Gözünü uzatma şol şeyin tarafına ki küffârdan birkaç gürûhu onunla berhurdâr kıldık, zîrâ sana verilen eşyâya nisbet dünyânın âlâyişi bir emr-i müstehkardır ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ ve îmâna gelmediklerinden ötürü endûhnâk olma ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmân içün tevâzu' et. (88) ﴿وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ﴾ Ve söyle, 'ale't-tahkîk ben kendüm Hudâ'nın 'azâbından size korku veren, ﴿الْمُبِينُ﴾ 'azâbın hulûlünü size beyân eden. Ya'nî ben beyân ve delîl ile sizi inzâr ederim ki îmâna gelmezsiniz, Hudâ'nın 'azâbı üzerinize nâzil olur. (89) ﴿كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ﴾ Niteki üleşenler üzere 'azâbı indirdik ve onlar on iki kimse idiler, mevsim günlerinde Mekke'nin girecek yerlerin iktisâm edip taşradan gelecek kimseleri Seyyidü'l-Kevneyn'den tenfîr ederlerdi. (90) ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ Onlar şol kimselerdir ki Kur'ân'ı pâre pâre kıldılar ya'nî onu niçe evsâfa nisbet ettiler ki gâh sihr ve gâh şi'r ve gâh iftirâdır dediler. (91) ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Pes Perverdigârına kasem ki onları kamu işledikleri işten ötürü sorup mükâfâtların veririz. (92-93) ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنْ الْمُشْرِكِينَ﴾ Pes fermân olunduğun şeyle cehr et ve ehl-i şirkten yüz çevir sözlerine mültefit olma.

Getirdiler ki ru'esâ-yı Kureyş'ten beş kimse, Velîd bin Mugire ve 'Âs bin Vâil **[238a]** ve Hâris bin Kays ve Esved bin 'Abdiyeğûs ve Esved bin el-Muttalib, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme çok istihzâ ederlerdi. Bir gün Hazret-i Cibrîl 'aleyhisselâm gelip dedi, Hazret-i Rabb-i Celîl bana fermân etti kim bu beş kimsenin şerrin senden def' edeyim. Pes Velîd'in baldırına işâret etti, ol esnâda güzergâhı bir okçu dükkânı üzere vâki' olup okların birisi eteğine ilişti. 'Azamet ve tecebbürden eğilip çıkartmadı. Fi'l-hâl ok baldırını mecrûh eyledi onunla helâk oldu. Ve 'Âs bin Vâil'in tabanına işâret eyledi, ona bir diken batıp onunla mürd oldu. Ve Hâris bin Kays'ın burnuna îmâ eyledi, onda irin akıp ruhu dûzaha gitti. Ve Esved bin 'Abdiyeğûs'a bir ağaç altında oturmuş iken işâret eyledi, ol ağaca başın vura vura nefs-i habîsini sakara yolladı. Ve Esved bin el-Muttalib'in iki gözüne îmâ etti, fi'l-hâl a'mâ oldu.[410] (94)

﴿إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ﴾ Tahkîkan ki biz sana istihzâ edenlerin şerrin senden def' ettik. (95) ﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Şol müstehzîler ki Îzid-i zü'l-celâl ile bir ma'bûd dahi kılarlar. ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ Pes bilâ-şübhe kim başlarına gelen 'ukûbetleri bilecektirler. (96) ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ﴾ Ve bî-şübhe biliriz ki 'ale't-tahkîk sen dedikleri sözden ötürü göğsün dar olur. (97) ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ Pes Perverdigârının hamdine mukârin tesbîh et ﴿وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ ve namâz kılanlardan ol. (98) ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ﴾ Dahi Hüdâvendine 'ibâdet eyle, ﴿حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ herkesin katında muhakkak ve müteyekkin olan mevt sana gelicek. (99)

410 el-Beyzâvî, I/539.

SÛRETÜ'N-NAHL

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Semânün İşrûne Âyeten

[سورة النحل مكية وهي مائة وثمان وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿أَتَى أَمْرُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın fermânı geldi, ya'nî mev'ûd olan kıyâmet gelecektir. Çün kıyâmetin gelmesi bir emr-i muhakkaktır, nazm-ı kerîmde sîga-i mâzî ile ta'bîr olundu. ﴿فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾ Pes onun vukû'un 'acele ile taleb etmen. Getirdiler ki Kureyş kendülere va'd olunan 'azâbın **[238b]** vukû'unu istihzâ tarîkiyle 'acele ile isteyip derlerdi, onun vukû'u sahîh ise putlar bizi kurtarır. Hakk celle ve 'alâ ol âyeti münzel etti.[411] ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ kendüye işrâk ettikleri eşyâdan pâk olup yücelendi. (1) ﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ﴾ Ferişteleri fermânından sâdır olan vahy ile indirdi, ﴿عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ kullarından istediği kimse üzere ya'nî onlardan peygamberler irsâl eder bununla ki ﴿أَنْ أَنذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾ halka bildirin kim 'ale't-tahkîk şân budur ki benden özge bir dürüst ma'bûd yoktur. ﴿فَاتَّقُونِي﴾ Pes benden havf edin ey kullarım! (2) ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Îzid-i Müte'âl gökleri ve yeri dürüst hükm ile yarattı, ﴿تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ kendüye ortak kıldıkları eşyâdan yücelenip münezzeh oldu. (3)

﴿خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ Âdemoğlunu bir sâf sudan yarattı ki ol su bir cemâddır. Ne his ve ne hareketi var ve o, bir akıcı nesnedir ki tasvîri kabûl etmez. ﴿فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ﴾ Vücûda gelip kâbil-i hitâb olduktan sonra kendüsi bir katı cidâl edicidir, ﴿مُبِينٌ﴾ telkîn olunduğu hücceti izhâr edicidir. (4) ﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ﴾ Ve deveyi ve sığırı ve koyunu ve keçiyi, sizin içün bunları yarattı. ﴿فِيهَا دِفْءٌ﴾ Onlarda kızdırmak var ya'nî onlardan bir libâs hâsıl olur ki insân onu giydikde kızar. ﴿وَمَنَافِعُ﴾ Ve onlarda menfa'atler var ya'nî onlardan hâsıl olan zürriyyet ve süt size fâ'idedir ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ dahi onlardan me'kûl olacak şeyi yersiz. (5) ﴿وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ﴾ Dahi sizin içün onlarda zînet var, ﴿حِينَ تُرِيحُونَ﴾ ol vakt ki otlakdan onları döndürüp mekânlarında korsuz ﴿وَحِينَ تَسْرَحُونَ﴾ ve ol vakt ki onları otlağa çıkarırsız ya'nî ahşam ve sabâh vaktinde develerin gelip gitmesinden mekânlarınız zînetli olur. (6)

411 el-Beyzâvî, I/540.

﴿وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ﴾ Ve ağır yüklerinizi kaldırır bir şehre dek ki ﴿لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ﴾ ona yetişiciler değildiniz illâ bedenlerinize erişen meşakkat ve külfet ile. ﴿إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-gümân ki Perverdigârınız bu iki sıfatla gâyetle muttasıftır ki bu gûne şeyi sizin içün yarattı. (7) ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ﴾ Ve atları ve katırları ve eşekleri sizin içün yarattı ﴿لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً﴾ tâ ki onlara binesiz ve tâ ki onlarla bir bezenmek bezenesiz. ﴿وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ Dahi bilmediğiniz eşyâyı yaradır **[239a]** ya'nî mezkûr olan eşyâdan mâ'adâ niçe bilmediğiniz eşyâyı yarattı. (8) ﴿وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ Ve Tanrı te'âlâ üzeredir doğru yolun beyânı ya'nî Hakk celle ve 'alâ kendü fazl u kereminden hakka îsâl eden tarîkin beyânını üzerine lâzım gibi kıldı. Ve ezbes ki *sebîl*den murâd cinsdir, kasd ona muzâf oldu. Ve öbür kısmını dahi 'alâ tarîki't-tebe'iyye zikr edip buyurdu. ﴿وَمِنْهَا جَائِرٌ﴾ Ve ol sebîlin ba'zısı münharifdir ya'nî maksada îsâl etmez. ﴿وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ isteseydi size kamu doğru yolu gösterirdi. (9)

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Ve kendüdür ol Kâdir-i Muhtâr ki gök semtinden su indirdi, ﴿لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ﴾ ondan sizin içün içilecek nesne var ﴿وَمِنْهُ شَجَرٌ﴾ ve ondan bir ağaç hâsıl olur ki ﴿فِيهِ تُسِيمُونَ﴾ içinde davarlarınızı otlattırırsız. (10) ﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ﴾ Hakk te'âlâ sizin içün onunla ekin bitirir ﴿وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ﴾ ve zeytûnu ve hurmâyı ve üzümleri dahi ve dükeli meyvelerin bir mikdârını dahi. Çün hadd-i imkânda olan meyveler zemînde bitmemiştir, min teb'îz üzere haml olundu. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ Tahkîkan ki hubûb ve eşcârın bitmesinde ﴿لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Hudâ'nın vahdâniyyeti üzere delâlet eder bir büyük 'alâmet var bir gürûha ki tefekkür ve te'emmül ederler. Zîrâ bir kimse ki bir dâneye te'emmül eder, görür ki o, zemîne düşer ve ona bir nemnâklik erişip içinde nüfûz eder. Pes yukarusu yarılıp ondan şecerin sâkı hâsıl olur ve aşağısı çatlayıp ondan kökü peydâ olur. Ba'dehû nümüvv edip yaprakları husûle gelir ondan sonra çiçeklenip meyvesi vücûda gelir. Ve görür her bir ağaç envâ' u eşkâl-i muhtelife üzere müştemildir, bâ-vücûdâ ki onların mevâdd-ı süfliyyesi ve te'sîrât-ı felekiyyesi müttehiddirler. Pes bi'z-zarûre hükm eder ki bu gûne eşyâyı îcâd eden bir Fâ'il-i Muhtâr'dır ki zıdd ve şerîkden münezzehdir. (11)

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ Ve sizin içün bu eşyâyı râm kıldı ya'nî size menfa'at hâsıl olmak içün onları âmâde kıldı. ﴿وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ﴾ Ve yıldızlar kendü fermânıyla râm olmuşlardır. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ

﴿يَعْقِلُونَ﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan eşyâda kemâl-i kudret üzere delîller var bir gürûha ki eşyânın ahvâlini ta'akkul edip fehm ederler. (12) ﴿وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ **[239b]** Dahi zemînde nebâtât ve hayvânâttan sizin içün yarattığı şeyi râm kıldı, ya' nî size menfa'at hâsıl olmak içün ﴿مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ﴾ onların hey'ât ü eşkâli ve renkleri muhtelif iken. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ Bî-şübhe kim bu eşyânın ihtilâfında bir büyük 'alâmet var bir gürûha ki pend alırlar. (13) ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ﴾ Ve kendüdür ol Perverdigâr ki deryâyı size müsahhar kıldı, ﴿لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا﴾ tâ ki ondan bir tâze et yiyesiz ﴿وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً﴾ ve tâ ki ondan incü ve mercân gibi bezek âlâtın çıkarttırasız, ﴿تَلْبَسُونَهَا﴾ onu giyersiz. ﴿وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ﴾ Ve gemileri onun içinde yürümüş görürsün, ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ dahi deryâyı size râm kıldı tâ ki gemilere ticâret içün binip Hudâ'nın kereminden si'at-i rızka tâlib olasız ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif olup hukûkuna kıyâm edesiz. (14)

﴿وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ﴾ Ve yerde muhkem dağlar saldı tâ ki sizinle meyl ve ızdırâb etmeye. Ahbârda gelmişdir ki kaçan Hakk sübhânehû ve te'âlâ zemîni su üzere halk etti, hareket etmeğe başladı. Melâ'ike-i kirâm dediler, bu yer kimseye karargâh olmaz. Hakk te'âlâ kudret-i kâmilesiyle üzerine dağları yarattı, pes onlarla karâr tuttu. ﴿وَأَنْهَارًا﴾ Ve dahi zemînde ırmaklar halk etti ﴿وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ ve dahi içinde yollar yarattı, tâ ki siz mekâsıdınıza vâsıl olasız. (15) ﴿وَعَلَامَاتٍ﴾ Dahi zemîn içinde nişânlar halk etti tâ ki müsâfir olanlar onlarla yolu bulalar ﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ ve yıldızla kendüler gecede yolu bulurlar. Sâhibü'l-*Envâr* der, muhtemeldir ki zamîr Kureyş'e râci' ola, zîrâ onlar çok seferlü cemâ'at idiler ve seferlerinde yıldızla yolu bulmada meşhûr idiler.[412] (16) ﴿أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ﴾ Pes âyâ bir kimse ki mezkûr olan eşyâyı kamu yarattı şol kimse gibidir ki aslâ bir nesne yaratmaz. ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ Pes niçün pend alıp te'emmül etmezsiz tâ ki o gûne teşbîhin kubhun bilesiz? (17)

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا﴾ Ve eğer Hudâ'nın ni'metlerin sayarsız onun 'adedini zabt etmeğe kâdir olmazsız. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe ki Îzid-i Mü-te'âl gâyetle mağfiret edicidir ki ni'metlerin şükrü edâsında **[240a]** ettiğiniz taksîratı 'afv eder, ziyâdesiyle sizi esirger ki ol taksîrin sebebiyle ni'metlerin sizden men' etmez (18) ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ 'akâidinizden ve a'mâlinizden gizli kıldığınız nesneyi ve âşikâre ettiğiniz şeyi bilir.

412 el-Beyzâvî, I/543.

(19) ﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve şol bâtıl ma'bûdlar ki Tanrı'nın 'ibâdetinden vaz geçip onlara 'ibâdet ederler, ﴿لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا﴾ bir az nesne yaratmazlar ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ ve kendüler halk olunurlar. (20) ﴿أَمْوَاتٌ﴾ Onlar mürdelerdir, ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ bi-hasebi'z-zât hayâtları yoktur ﴿غَيْرُ أَحْيَاءٍ﴾ ve bilmezler ki kendülere 'ibâdet edenler kankı vakt kubûrdan ihyâ olunup gönderilmiş kılınırlar. (21) ﴿إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Ma'bûdunuz bir ma'bûddur ki şirketi kabûl etmez, ﴿فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ pes âhiretin vücûduna tasdîk getirmeyenler ﴿قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ﴾ gönülleri hakkı inkâr edip kabûl etmezler ﴿وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾ ve onlar peygamberi mütâba'atından serkeşlik ederler. (22)

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ Hakkan ki Tanrı te'âlâ gizli ve âşikâre kıldıkları nesneyi bilir ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾ tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl tekebbür edenleri sevmez. (23) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ﴾ Dahi kaçan kendülere denilir ki Rabbiniz kankı şeyi indirdi? Ya'nî biri birine 'alâ tarîki'l-istihzâ bu kelâmı söyleddiklerinde, ﴿قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ derler o, geçmişlerin efsânesidir. (24) ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Tâ ki rûz-i kıyâmette günâhlarını bi't-tamâm kaldıralar, ﴿وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ﴾ dahi gümrâh kıldıkları kimselerin günâhlarından bir mikdâr kaldıralar ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ ol hâlde ki gümrâh olanlar bî-dânişdirler. ﴿أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ Âgâh olun kim getirdikleri eşyâ gâyetle mezmûmdur. (25) ﴿قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Tahkîkan kim ehl-i Mekke'den esbak olanlar peygamberlerin ihlâkı içün mansûbeler düzdüler. ﴿فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ﴾ Pes Hakk celle ve 'alânın fermânı yaptıkları eşyâya temellerinden geldi. ﴿فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ﴾ Pes üstlerinden dâm üzerlerine düşdü ya'nî dîvârlar üzerlerine düşmeden dâm düşdü ﴿وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve kendülere işkence bilmedikleri yerden geldi. (26)

﴿ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ﴾ Sonra Hakk celle ve 'alâ kıyâmet gününde kendülerin rüsvâ ve zelîl eder ﴿وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ﴾ ve onlara istihzâ edip söyler **[240b]** kande der benim ortaklarım? ﴿الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ﴾ Şol ortaklar ki onların şânında ehl-i îmâna 'adâvet ederdiniz. ﴿قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ Dedi, şol kimseler ki kendülere dâniş verildi ﴿إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ bî-şübhe kim bugün zillet ve 'azâb küfr edenler üzeredir. (27) ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ﴾ Şol kefere ki ferişteler ruhların kabz ederler ol hâlette ki kendü nefslerine sitem etmişler, 'azâba mûcib olan eşyâyı irtikâb etmekle. ﴿فَأَلْقَوُا السَّلَمَ﴾ Mevti müşâhede ettiklerinden sonra sulhu ihtiyâr edip vahdâniyyete mukırr olup derler; ﴿مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ﴾ hîç yamanlık işlememiş idik. Pes melâ'ike kendülere

cevâb verirler ki ﴿بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ küfr ü ma'siyeti işlediniz zîrâ 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû işlediğiniz eşyâya dânâdır. (28)

﴿فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ﴾ Pes dûzahın kapularına girin ya'nî her sınf kendüye müheyyâ olan kapudan girsin, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr ettikleri hâlde, ﴿فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ Pes gâyetle beddir ehl-i tekebbürün mekânı. (29) ﴿وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Dahi perhîz olanlara denildi, ﴿مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ﴾ kankı şeyi Rabbiniz indirdi? ﴿قَالُوا خَيْرًا﴾ Dediler, eyülüğe câmi' olan şeyi indirdi. ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ﴾ Eyülük edenlere bu cihânda bir güzel mükâfât var ﴿وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ﴾ ve bî-şübhe öbür cihânda sevâbları bu cihânın sevâbından yeğrekdir ﴿وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ﴾ ve ziyâde güzeldir perhîzkârların mekânı. (30) ﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا﴾ Müttakîlerin sarâyı ikâmet bâğlarıdır ki onlara girerler, ﴿لَهُمْ فِيهَا﴾ eşcârı altından ırmaklar akar, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ kendülere envâ'-ı müştehiyâttan istedikleri şey içinde var. ﴿كَذَلِكَ مَا يَشَاءُونَ﴾ Bu mükâfât gibi Tanrı te'âlâ perhîzkârlara mükâfât eder. (31) ﴿يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ﴾ Şol perhîzkârlar ki ferişteler rûhların kabz ederler, ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ küfr ü ma'siyetten pâk oldukları hâlde, ﴿طَيِّبِينَ﴾ ﴿يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ ta'zîm tarîkiyle ferişteler kendülere derler, selâmet üzerinize olsun, işlediğiniz hayrât ve hasenât mukâbelesinde behişte girin. (32) ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Küffâr bir nesneye bakmazlar illâ ferişteler kendülere geleler, tâ ki ervâhların **[241a]** kabz edeler ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ yâ Hudâ'nın fermânı kendülere gele ya'nî dipten kıran 'azâb kendülere gele. ﴿أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾ Bu şirk ve tekzîb gibi kendülerden esbak olanlar işlediler ﴿كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ve onlara Tanrı te'âlâ sitem etmedi ﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ﴾ velâkin kendü nefslerine küfr ü ma'siyetle sitem ederlerdi. (33) ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ Pes işledikleri işlerin mükâfâtı kendülere değdi ﴿فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا﴾ ve kendülerin kapladı ol şeyin sezâsı ki onunla istihzâ ederlerdi. (34) ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ Dahi küfr edenler dediler, Tanrı te'âlâ isteseydi kendüsinden özge biz hîç bir nesneye 'ibâdet etmezdik ve ne pederlerimiz, ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا﴾ dahi Hudâ'nın hükmün tecâvüz edip kendümizden bir nesne tahrîm etmezdik. Ehl-i şirk bu kelâmı istihzâ tarîkiyle derlerdi, ne ân ki 'akîdeleri bu idi. Hüseyin bin Fazlullâh'dan menkûldür ki eğer küffâr bu sözü ta'zîm ve iclâl ve ma'rifet tarîkinden derlerdi, Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara bu söz sebebiyle 'ayb etmezdi." ﴿وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Bunların işi gibi bunlardan ilk olanlar işlediler, ﴿كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

﴿عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ pes peygamberler üzere hakkı âşikâre eden yetiştirmekten özge bir nesne var mı? Ya'nî ondan gayrı üzerlerine bir şey yoktur. (35)

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا﴾ Dahi bî-şekk ki her bir gürûh arasında bir peygamber gönderdik ki onlara emr ede ﴿أَنْ اُعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ ki Hudâ'ya 'ibâdet edin ve Tanrı'dan mâ'-adâ olan ma'bûdların 'ibâdetinden kendünizi sakındırın. ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ﴾ Pes onlardan bir kısm var ki Îzid-i zü'l-celâl onu îmân getirmeğe muvaffak kıldı. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ﴾ Ve onlardan bir gürûh var ki gümrâhlık üzerine lâzım oldu. ﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ Pes ey ma'şer-i Kureyş, yeryüzünde gezip görün peygamberleri yalana nisbet edenlerin sonu nice oldu. (36) ﴿إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ﴾ Eğer hidâyetleri üzere ziyâde çalışırsan onlar tarîk-i Hakk'a gelmezler, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ hidâyet etmez şol kimseyi ki onu gümrâh etmek istedi ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ **[241b]** ve onlara hîç yardımcılar olmaz ki doğru yolu kendülere göstereler. (37)

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ Dahi Hudâ'ya and içtiler andlarını tahkîk etmeğe gâyetle sa'y etmişler iken bunun üzere ki ﴿لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ﴾ Tanrı te'âlâ zinde kılıp göndermez şol kimseyi ki meyyit olur. ﴿بَلَى﴾ nefyden sonra düşen kelâma îcâbdır ya'nî Hakk te'âlâ meyyit olanları gönderir, ﴿وَعْدًا﴾ ol göndermek husûsunda olan va'de. ﴿عَلَيْهِ﴾ Onun olması Hakk te'âlâ üzere lâzım gibidir, ﴿حَقًّا﴾ bir dürüst va'd ki tehallüfü kabûl etmez ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu bilmezler ki kendüler meb'ûs olurlar. (38) ﴿لِيُبَيِّنَ لَهُمُ﴾ Îzid celle celâluhû onları meb'ûs kılar tâ ki kendülere beyân eder, ﴿الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾ şol şeyi ki içinde ihtilâf ederlerdi ﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ﴾ ve tâ ki küfr edenler bileler kim 'ale't-tahkîk kendüler yalancılar idiler ol şeyde ki kendüler derler idi kim haşr u neşr yoktur. (39)

﴿إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur ki demeğimiz bir nesneye, ﴿إِذَا أَرَدْنَاهُ﴾ kaçan onun olmasın isteriz ﴿أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ kim ona deriz, vücûda gel, der-'akab o, vücûda gelir. Hülâsa-i kelâm bu ki Hudâ'nın kudreti katında eşyânın tekvîni meded-i mâddeye mütevekkıf değildir. Pes bir Kâdir-i Muhtâr ki eşyâyı bî-mâdde ve meded ibtidâ îcâd eder, onların i'âdesine irâdeti ta'alluk edicek kendüye mümkin ve âsândır. (40) ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ﴾ Dahi şol kimseler ki Hudâ'nın rızâsında vatanların terk ettiler, ﴿مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا﴾ sitem görmüş kılındıklarından sonra ve onlar peygamber 'aleyhisselâm ve sahâbe-i kirâmdırlar ki küffâr-ı Mekke kendülerin çok incittiler ﴿لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي

﴿الدُّنْيا حَسَنَةً﴾ elbette onlara bu cihânda bir güzel yer mekân kılarız ve o Medîne-i Münevvere'dir. ﴿وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ﴾ Ve bî-şübhe ki öbür cihânın sevâbı bu cihânın sevâbından çok yeğrektir; ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ bilir olsaydılar ya'nî küffâr bilseydiler ki Hakk celle ve 'alâ iki cihânın sevâbını ehl-i hicrete verir, elbette onlara muvâfakat ederlerdi. (41)

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ Ehl-i hicret şol kimselerdir ki küffârın eziyyeti üzere sabr edip Perverdigârları üzere i'timâd edip umûrların ona tefvîz ederler. Çün kefere-i Kureyş kendü zu'mlarıyla derlerdi, Tanrı te'âlâ beşer **[242a]** makûlesinden peygamber göndermekten münezzehdir. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu kelâmı üzerlerine redd edip buyurdu. (42) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ﴾ Dahi senden esbak halkın da'vetine göndermedik illâ bir kişiler ki ferişte lerle kendülere haber gönderirdik. Ya'nî âdet-i ilâhiyye bunun üzere cârî oldu ki Hakk celle ve 'alâ halkın da'vetine beşerden özge bir kimse göndermez. Ve eğer bu kelâma şekk edersiz ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ ehl-i kitâbdan ya'nî onların 'ulemâsından sorun, ﴿إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ eğer siz onu bilmezsiz. (43) ﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ﴾ sadr-ı âyette mezkûr olan lafz-ı *ricâl*e sıfattır ya'nî senden esbak mürsel kılmadık illâ bir kişiler ki mu'cizâta ve kütübe mukârindirler, ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ dahi sana Kur'ân'ı indirdik ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ tâ ki emr u nehyden halka izhâr edesin şol şeyi ki kendülere indirildi ﴿وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ve tâ ki onlar onun içinde te'emmül edip hakâik-i eşyâyı fehm edeler. (44)

﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ﴾ Pes emîn oldu mu şol kimseler ki enbiyâya yaramazlıklar tedbîr ettiler ki ﴿أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ yeri kendülerle çöktüre ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ yâ bilmedikleri yerden kendülere 'azâb gele. (45) ﴿أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ﴾ Yâ ticâret içün seferde konup göçtüklerinde 'azâbla kendülerin ala ﴿فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ ki onlar Hudâ'yı 'ukûbetlerinden ta'cîz edici değildirler. (46) ﴿أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ﴾ Yâhûd emîn oldular mı ondan ki Tanrı te'âlâ kendülerin korku üzere oldukların da ala? Ya'nî Hakk te'âlâ kendülerden esbak bir cemâ'ati helâk edip kendüler onun helâkinden bir havf hâsıl edip ol havf üzere ihlâk olunalar. ﴿فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ Pes bilâ-şübhe Perverdigârınız bu iki sıfatın gâyetiyle muttasıftır ki küffârın 'ukûbetinde 'acele etmez. (47)

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ﴾ Âyâ tefekkür edip bakmazlar mı şol şeye ki Tanrı te'âlâ onu yarattı ﴿مِنْ شَيْءٍ﴾ Her nesne makûlesinden? ﴿يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ﴾ Sâyeleri rücû' eder ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ﴾ sağdan ve sollardan ﴿سُجَّدًا لِلَّهِ﴾ Hudâ'ya sücûd

etmişler iken ﴿وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾ ve hâlbuki onlar mutî' u münkâddırlar. (48) ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâle secde getirir şol eşyâ ki göklerdedir ve şol nesneler ki zemîndedir, ﴿مِنْ دَابَّةٍ﴾ hareket edici kısmından. ﴿وَالْمَلَائِكَةُ﴾ Ve ferişteler dahi **[242b]** secde getirirler ﴿وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ve hâlbuki melâ'ike Hudâ'nın 'ibâdetinden serkeşlik etmezler. (49) ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ﴾ Perverdigârlarından korkarlar ki üstlerinden bir 'azâb yollar ﴿وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ve tâ'ât'ten fermân olundukları nesneyi işlerler. (50) ﴿وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ dedi, iki ma'bûd edinmenüz, ﴿إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ bundan gayrı bir nesne yoktur ki ma'bûd bir ma'bûddur, ﴿فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِي﴾ pes benden havf edin gayr kimseden havf etmen. (51)

﴿وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde olan eşyâ ol Hudâ-yı yektâya[413] mahlûk u memlûkdür ﴿وَلَهُ الدِّينُ﴾ ve tâ'at u ınkıyâd kendüye mahsûsdur, ﴿وَاصِبًا﴾ lâzım ve sâbit olduğu hâlde. ﴿أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ﴾ Pes niçün Hudâ'dan gayrı olan şeyden korkarsız? Ve hâlbuki nâfi' ve dârr kendüdür. (52) ﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ﴾ Ve ni'met makûlesinden her ne size muttasıl oldu, Hudâ'nın fazl u keremindendir, ﴿ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾ sonra ki size bir bedlik değicek kendü tarafına tazarru' ve zârlık edersiz, gayrı kimseye etmezsiz. (53) ﴿ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾ Sonra sizden ol bedliği kaldırdığında ol vakt sizden bir gürûh Perverdigârlarına ortak kılarlar. (54) ﴿لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ﴾ Tâ ki kendülere verdiğiniz şeye küfr edeler ya'nî onlardan def' ettiğimiz belâ mukâbelesinde şükr edecek yerde küfr ederler. ﴿فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ Pes bu cihânda birkaç gün geçinin ki yakında olan ahvâlinizin netîcesini bileceksiz. (55)

﴿وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا﴾ Dahi bilgileri olmayanlara ya'nî putlara bir behre kılarlar ﴿مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ﴾ kendülere rûzî kıldığımız nesneden, ﴿تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ﴾ Hudâ'ya kasem ki elbette bağladığınız yalandan ötürü sorulursuz. (56) ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ﴾ Dahi Hudâ 'azze ve celleye kızları kılarlar. Benî Huzâ'a ve Kinâne tâ'ifeleri derlerdi, melâ'ike Tanrı'nın kızlarıdır, ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Hudâ'nın zât-ı pâki bu gûne eşyâdan münezzehdir ﴿وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ﴾ ve ârzû ettikleri şeyi ya'nî oğulları kendülere mahsûs kılarlar. (57) ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى﴾ Ve kaçan birileri dişinin gelmesiyle müjdelenir, ﴿ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا﴾ yüzü kara olur ya'nî âsâr-ı hüzn u gam çehresinde nümâyân olur ﴿وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ ve kendüsi acıkla

413 Eşsiz, benzersiz.

dolmuştur. (58) **[243a]** ﴿يَتَوَارَى مِنْ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ﴾ Müjdelendiği nesnenin bedliğinden dost ve hısmından saklanıp fikr eder, ﴿أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ﴾ âyâ ol doğmuşu hôrluk üzere tutup saklar ﴿أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ﴾ yâhûd onu sağ iken toprağa gömer. ﴿أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ Âgâh olun kim müşriklerin hükmü gâyetle bed hükmdür. (59)

﴿لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ﴾ Yaman sıfat ya'nî erkek evlâda muhtâc olup kızlardan kerâhet etmek 'ukbâya îmân getirmeyenleredir ﴿وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى﴾ ve her nesne üzere yücelenmiş sıfat vücûb-i zâtî ve gınâ-yı mutlak ile muttasıf olan Hudâ-yı zü'l-celâledir ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve kendüdür her nesne üzere galebe eden, eşyâyı kemâ yenbagî işleyen. (60) ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ﴾ Ve eğer Îzid 'azze ve celle halkı küfr ü ma'siyetleri sebebiyle mu'âheze etseydi ﴿مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ küfrün şe'âmetinden yerin yüzü üzere bir müteharrik komazdı ﴿وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ velâkin onları bir ta'yîn olunmuş müddete dek girü koyar ya'nî 'ömrleri içün tesmiye olunan müddete dek onları te'hîr eder, tâ ki tevâlüd edeler. ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ Pes ol mahal ki hayâtlarına mu'ayyen olan vakt gelip münkâzî olur, ne bir sâ'at girü kalabilirler ve ne bir sâ'at ilerü gidebilirler, hemân ol mahal helâk olurlar. (61)

﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ﴾ Ve kendü nefslerine istemedikleri şeyi Hudâ'ya kılarlar ﴿وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمْ الْكَذِبَ﴾ ve bâ-vücûdâ ki bu gûne iftirâ ederlerdi, dilleri yalanı vasf eder ya'nî derler ki ﴿أَنَّ لَهُمْ الْحُسْنَى﴾ 'ale't-tahkîk behişt-i câvidân kendüleredir. Çün küffâr derlerdi, 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr âhirete rücû'umuz olursa güzel mertebelere nâ'il oluruz. Hakk te'âlâ bu sözlerin üzerlerine redd edip nakîzini kendülere isbât edip buyurdu. ﴿جَرَمَ أَنَّ لَهُمْ النَّارَ﴾ Bî-şekk ve bî-şübhe onlaradır dûzah, ﴿وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ﴾ dahi 'ale't-tahkîk onlar cehenneme ilerü gönderilmiş kılınırlar. (62) ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Hudâ'ya kasem ki senden esbak olan gürûhlara peygamber gönderdik. ﴿فَزَيَّنَ لَهُمْ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ Pes iblîs-i şakî işlerin kendülere arâste edip onlar üzere musırr oldular. ﴿فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ﴾ Pes bu gün ya'nî dünyâda şeytân dostlarıdır ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve onlaradır derdl **[243b]** işkence. (63)

﴿وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمْ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ Ve biz üzerine Kur'ân'ı indirmedik illâ ki halka beyân edesin şol şeyi ki içinde ihtilâf ettiler ya'nî onu ol maslahat içün münzel kıldık, tâ ki tevhîd ve haşr u neşr ve kaza vü kader ve ahkâmda olan ihtilâfları beyân edip tarîk-i hakkı onlara gösteresin. ﴿وَهُدًى

﴿وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Dahi Kur'ân'ı üzerinize indirmedik illâ doğru yol göstere ve merhamet ola bir gürûha ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirirler. (64) ﴿وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl gök tarafından su indirip onunla zemîni zinde kıldı, zemînin ölmesinden sonra. Ya'nî zemîn kuruduktan sonra gök semtinden indirdiği su ile envâ'-ı nebâtâtı içinde peydâ etti. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan nesnede bir ulu 'alâmet var bir cemâ'ate ki tedebbür ve insâf işitmesin işitirler. (65)

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً﴾ Ve bî-şübhe kim sizin içün davarlar makûlesinde bir büyük delâlet var ki onun sebebiyle cehlden 'ilme 'ubûr edersiz. ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ﴾ Karınlarında olan şeyden size içiririz ﴿مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا﴾ bir süt ki sirkîn[414] ve kan arasından peydâ olmuş, ﴿خَالِصًا﴾ kanın renginden ve sirkînin râyihasından pâk olmuş, ﴿سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ içenlere kanılmış. (66) ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ﴾ Ve hurmâların ve üzümlerin meyvelerinden, ﴿سَكَرًا﴾ ol meyveden mest edecek nesne edinirsiz. Bu âyet hamr harâm olmadan evvel nâzil oldu yâ sekrden murâd nebîzdir. ﴿وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ Dahi bir güzel rûzî ondan edinirsiz, kuru üzüm ve hurmâ ve pekmez ve sirke gibi. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ Tahkîkan ki onda bir büyük nişân var bir gürûha ki 'ukûllerin âyâtta nazar ve te'emmül etmekle isti'mâl ederler. (67)

﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ﴾ Dahi Perverdigârın bal arısına ilhâm etti ki ﴿اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ dağların ba'zısını odalar edinin ﴿وَمِنَ الشَّجَرِ﴾ ve ağaç makûlesinin bir mikdârın dahi ﴿وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ ve halk binâ edip kaldırdıkları eşyânın ba'zılarını dahi. (68) ﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ Sonra dükeli meyvelerden tenâvül edin, ya'nî her iştihâ ettiğin meyvenin çiçeğinden **[244a]** otlayın. ﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ﴾ Pes Hudâvendinin yollarında yürü, ya'nî balın 'amelinde Hudâ'nın sana ilhâm ettiği yollarda yürü ﴿ذُلُلًا﴾ mutî' u münkâd olduğun hâlde. ﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا﴾ Karınlarından çıkar ﴿شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ﴾ renkleri gûn-â-gûn bir içilecek nesne, ya'nî bir bal ki sinn ü fasl hasebiyle beyâz ve sarı ve kızıl ve siyâhdır, ﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ içinde halk içün dertlerden şifâ var kendü zâtıyla, niteki emrâz-ı balgamiyyenin def'inde isti'mâl olunur yâ kendüsiyle bir gayrı devânın karışmasıyla, niteki sâ'ir emrâzın müdâvâsı içün tenâvül olunur. Zîrâ agleb-i me'âcînin cüz-i a'zamı baldır ve az bir ma'cûn ola ki içinde bal olmaya. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Tahkîkan ki bal-ı zenbûrînin keyfiyyet-i 'ame-

414 Pislik.

linde bir 'azîm 'alâmet var bir gürûha ki te'emmül ederler, zîrâ bir kimse ki ol ef'âl-i garîbede ve a'mâl-i dakîkada zenbûrun ihtisâsın müşâhede etti, cezm eder ki elbette bir Kâdir-i Hakîm var ki kendülere bu şeyi ilhâm ediyor. (69)

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ sizi 'ademden vücûda getirdi, ﴿ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ﴾ sonra âcâl-i muhtelife ile ervâhınızı kabz eder ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ ve sizden bir kısm var ki yaşın alçakrağına dönmüş kılınır, ﴿لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا﴾ tâ ki dânişinden sonra bir nesne bilmeye, ya'nî tâ ki tufûliyyet hâlinde kendüye olan kıllet-i fehm ve kesret-i nisyân pîrlik 'asrında ola. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾ Bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle 'ömrlerin mekâdîrine dânâ, her nesne üzere güçlüdür ki neşat sâhibi olan gencin cânını alır, pîr-i nâtuvânı ibkâ eder. (70) ﴿وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ bir mikdârınızı bir mikdâr üzere ilerü tuttu rûzî husûsunda ki kiminizi bay ve kiminizi yoksul kıldı ve kiminizi hâdim ve kiminizi mahdûm kıldı. ﴿فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ﴾ Pes şol kimseler ki rızkta özgeleri üzere tafdîl olundular, kendülere olan rûzîyi döndürücüler değil ﴿عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ sağ elleri mâlik olduğu kimseler üzere, zîrâ kullara verdikleri rûzî Hudâ'dan mu'ayyen olan kulların rızkıdır ki Tanrı te'âlâ onlar içün ağaları eli üzere icrâ etmiştir. ﴿فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ﴾ Pes Hudâ'nın rızkında mâlik olanlar ve memlûk olanlar berâberdirler. ﴿أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ Pes niçün Hudâ'nın ni'metine **[244b]** inkâr getirdiler ki bu delîllerin îzâhın kendülere in'âm ettikten sonra onu inkâr ederler? (71)

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ cinsinizden size karılar kıldı, tâ ki onlarla ünsiyyet edesiz ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً﴾ ve karılarınızdan size oğullar ve kızlar kıldı. Çün kızların hizmeti hânelerde ziyâdedir, *hafede* 'ünvânıyla zikr olundular, zîrâ lügat-ı 'Arabîde hizmette şitâb eden kimseye hafîd derler, cem'i hafede gelir. ﴿وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ Ve pâkîze ve lezîz olan eşyâdan size rûzî kıldı, ﴿أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ﴾ pes niçün ehl-i şirk aslı olmayan şeye tasdîk getirirler ﴿وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ﴾ ve Hudâ'nın ni'metini kendüler inkâr ederler? (72) ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا﴾ Dahi Hudâ'nın 'ibâdetinden vaz' geçip 'ibâdet ederler şol şeye ki gökler ve yerden kendüler içün biraz nesne rûzîlik kılmağa mâlik olmaya ﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ ve ne ona mâlik olmağa kâdir olurlar. (73) ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾ Pes Hudâ'ya emsâlleri vurman ya'nî putları ona kıyâs edip onları ona ortak kılman, ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ sözünüzün fesâdını bilir ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve siz onu bilmezsiz. (74)

﴿ضَـرَبَ اللَّهُ مَثَـلًا﴾ Hudâ-yı zü'l-celâl bir misâl peydâ edip urdu ki ﴿عَبْـدًا مَمْلُـوكًا﴾ bir âzâdsız köle ﴿لَا يَقْـدِرُ عَلَـى شَـيْءٍ﴾ bir nesne üzere kudreti olmaya ﴿وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا﴾ ve bir kimse ki bizden sudûr etmiş bir güzel rûzî kendüye rûzî kıldık, ﴿فَهُـوَ يُنفِـقُ مِنْـهُ سِـرًّا وَجَهْـرًا﴾ pes ol kimse rızktan gizli ve âşikâre sarf eder, ﴿هَـلْ يَسْـتَوُونَ﴾ bu iki kısm berâber olsunlar mı? Ya'nî bende-i bî-ihtiyâr, hâce-i sâhib-iktidâr ile berâber olmaz. Pes a'cez-i mahlûkât olan putlar, niçe Kâdirun 'ale'l-ıtlâka ortak olabilirler?

Nazm:

راه تو بنور لا يزالى
از شرك و شريك هر دو خالى

اين بنده كه عاجز است ومحتاج
كى راه برد بصاحب تاج[415]

﴿الْحَمْـدُ لِلَّهِ﴾ Cemî' medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur, zîrâ kamu ni'metler kendü kereminden sâdır oldu. ﴿بَـلْ أَكْثَرُهُـمْ لَا يَعْلَمُـونَ﴾ Belki müşriklerin çoğu bilmezler ki cümle ni'am Tanrı'dandır, pes ol cihetten özgeleri onlara nisbet ederler. (75)

﴿وَضَـرَبَ اللَّهُ مَثَـلًا رَجُلَيْـنِ﴾ Dahi Îzid celle celâluhû **[245a]** bir mesel urdu iki kişiyi, ﴿أَحَدُهُمَـا أَبْكَـمُ﴾ onların biri dilsiz doğdu, ne işidir ve ne söyler, ﴿لَا يَقْـدِرُ عَلَـى شَـيْءٍ﴾ iş makûlesinden bir nesne üzere gücü yoktur ﴿وَهُـوَ كَلٌّ عَلَـى مَوْلَاهُ﴾ ve hâlbuki kendüsi umûruna mütevellî olan kimse üzere ağırdır, ﴿أَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ﴾ ağası olan kimse onu kankı yere gönderse ﴿لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ﴾ bir eyülik ile gelmez ya'nî bir mekâna irsâl olıcak kârsâzlık etmez. ﴿هَـلْ يَسْـتَوِي هُـوَ وَمَـنْ يَأْمُـرُ بِالْعَـدْلِ﴾ Berâber olsun mu ol ebkem kişi şol kimse ile ki lisân-ı fasîh ile mekârim-i ahlâka câmi' olan 'adlin işlemesiyle halka fermân eder? ﴿وَهُـوَ عَلَـى صِـرَاطٍ مُسْـتَقِيمٍ﴾ Ve hâlbuki ol şahs bir doğru yol üzeredir, kankı maksada teveccüh ederse az sa'y ile ona erişir. Pes niteki bu gûne ebkem kimesne ol fâzıl olan kimseye müsâvî olmaz, bî-şübhe ki bî-i'tibâr olan putlar kamu eşyânın mevcûduna kâdir olanla berâber ve şerîk olmazlar. (76)

﴿وَلِلَّهِ غَيْـبُ السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve gökler ve yerin pûşîde olan eşyâlarının bilmesi Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûstur ﴿وَمَـا أَمْـرُ السَّـاعَةِ إِلَّا كَلَمْـحِ الْبَصَـرِ﴾ ve kıyâmetin işi tîzlikde bir nesne değildir illâ göz döndürmesi gibi, ﴿أَوْ هُـوَ أَقْـرَبُ﴾ belki

415 Senin yolun zevali olmayan bir nurla dolu olup orada şirk ve şerik yoktur.
Bu aciz ve muhtâc bende sultanın yolunu nasıl bulabilir?

ondan yakınrakdır. Zîrâ lemh-i basar iki fi'ldir, göz kapağının kalkması ve inmesi ve kıyâmetin îkâ'ı bir fi'lde olur. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle her nesne üzere tevânâdır, pes kâdirdir ki def'a-i vâhidede cemî' halkı ihyâ eder, nitekim 'alâ tarîki't-tedrîc kendülerin îcâd etti. Pes ondan haber verip buyurdu. (77) ﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ sizi analarınızın karnından çıkarttı ﴿لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا﴾ bir nesne bilmediğiniz hâlde ﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾ ve sizin içün kulağı ve gözleri ve gönülleri kıldı, ya'nî size bu eşyâyı bir âlât kıldı ki onlarla ma'arifi tahsîl edesiz, ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki size verdiği ni'metler üzere kendüye şükr edesiz. (78)

﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ﴾ Âyâ kuş kısmına bakmazlar ol hâlde ki gök ile yer arasında uçmağa râm olmuşlar, ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ﴾ Tanrı'dan özge bir kimse onda onları tutmaz, zîrâ bedenlerinin ağırlığı düşmeği iktizâ eder. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Tahkîkan ki kuşların havada uçmasında kudret-i kâmile üzere delâlet edici nişânlar var bir gürûha ki îmân **[245b]** getirirler. (79) ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâl hânelerinizden sizin içün ârâmgâh edecek mekân kıldı ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا﴾ ve davarların derilerinden size hâneler kıldı, ﴿تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ﴾ göç ettiğiniz gün onları yünkül bulursuz ﴿وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ﴾ ve oturak olduğunuz gün dahi. ﴿وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا﴾ Dahi davarların yünlerinden ve tüylerinden ve kıllarından giyilecek ve döşenecek nesneler size kıldı ﴿وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ﴾ ve harîd ü fürûhtlarından size menfa'at kıldı bir müddete dek. (80)

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا﴾ Ve Îzid celle celâluhû yarattığı şecer ve binâdan sizin içün gölgeler kıldı, tâ ki onda sükûn edesiz, ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا﴾ dahi sizin içün dağlardan mekânlar kıldı ki onlarda mesken edesiz, ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ﴾ dahi sizin içün penbe[416] ve ketân ve harîrden ve gayrlarından donlar kıldı ki ıssılıkdan sizi hıfz eder. Çün 'Arab'ın yanında harâretten sakınmak ehemm idi, yalnız zikr-i harr ile iktifâ olundu. ﴿وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ﴾ Dahi demirden cebe ve cevşen gibi giyilecek nesneler sizin içün kıldı, tâ ki cenk mahallinde birinizden birinize erişen zahmetlerden sizi saklaya. ﴿كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ Niteki bu ni'metleri üzerinize itmâm eder, ﴿لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ﴾ tâ ki siz fermâna mutî' u münkâd olasız. (81) ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ

416 Pamuk.

﴿الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ Pes eğer sözüne 'amel etmeyip i'râz ederler, ahkâmı yetiştirmekten gayrı üzerine bir nesne yoktur. (82) ﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ﴾ Huda'nın ihsânını bilirler, ya'nî ehl-i şirk ma'dûd olan ni'metleri bilirler ki Hudâ'nın kereminden sâdır olmuşdur, ﴿ثُمَّ يُنكِرُونَهَا﴾ sonra onları inkâr ederler ki Hudâ'dan özgeye 'ibâdet ederler ﴿وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ﴾ ve çokları 'inâd yüzünden inkâr edenlerdir. (83)

﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا﴾ Ve yâd et ol günü ki her bir gürûhdan bir tanık göndeririz ki îmân ve tâ'at getirdiklerine kendülere şehâdet eder ve küfr ü ma'siyet ettiklerine üzerlerine şehâdet eder, ﴿ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ sonra küfr edenlere 'özr getirmeğe destûr verilmez ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ ve ne onlar rızâ ile taleb olunurlar. Ya'nî onlara denilmez, güzel a'mâl işlemekle Tanrı'nızı sizden hoşnûd edin, **[246a]** zîrâ âhiret dâr-ı teklîf değildir. (84) ﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ﴾ Dahi mezkûr kıl ol vakti ki sitem edenler cehennem işkencesin müşâhede ederler, ﴿فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ﴾ pes onlardan 'azâb yünküllenmez ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ ve ne onlar mühlet verilir. (85)

﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ﴾ Ve kaçan şirk edenler ortakların görürler, ya'nî 'ibâdette Hudâ'ya şerîk kıldıkları putları gördüklerinde ﴿قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ﴾ derler, ey Hudâvendimiz, bunlar ortaklarımızdırlar, şol ortaklar ki senin 'ibâdetinden tecâvüz edip kendülere 'ibâdet ederdik. ﴿فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ﴾ Pes putlar onların semtine sözü salar, ya'nî Hakk te'âlâ putlara kuvvet-i nâtıka verir ki onlara derler, ﴿إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ 'ale't-tahkîk siz yalancılarsız, hergiz bize 'ibâdetiniz olmadı, ettiğiniz 'ibâdet kamu hevâ-i nefsinize idi. (86) ﴿وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذِ السَّلَمَ﴾ Ve ol gün ki envâ'-ı 'azâbı müşâhede ederler, dünyâda ettikleri tekebbürden sonra Îzid-i zü'l-celâlin hükmü tarafına inkıyâdı saldılar ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ ettikleri eşyâ kendülerden zâyi' oldu. (87)

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kimseler ki küfr edip Hudâ'nın yolundan halkı men' ettiler, ﴿زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ﴾ küfr sebebiyle müstehak oldukları 'azâbdan yukaru bir 'azâb kendülere artırdık ﴿بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ ol sebeble ki halkı tarîk-i Haktan men' edip yaramazlık işlerlerdi. (88) ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ Ve yâda getir ol günü ki her bir gürûhtan kendü nefslerinden üzerlerine bir şâhid getiririz, ya'nî her bir ümmete peygamberlerini üzerlerine şehâdet etmeğe ihzâr ederiz ﴿وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ﴾ ve bunlar üzere ya'nî ümmetin üzere seni güvâh getirdik, tâ ki seni tasdîk edenler ve seni tekzîb edenler üzere şehâdet edesin. ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ Ve Kur'ân-ı

'azîmü'ş-şânı üzerine indirdik ﴿تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾ umûr-i şer'iyyeden her nesneye mübâlağa ile beyân etmek ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ ve cümle halka doğru yol göstermek ve esirgemek ve ol kimse ki onun hidâyetinden ve rahmetinden mahrûm oldu, ettiği taksîr cihetinden mahrûm oldu. ﴿وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ Ve ehl-i İslâm'a behişt-i câvidânla müjdelenmek. (89)

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ halka cemî' eşyâda **[246b]** tavassut etmeğe ve eyülik etmeğe fermân eder ﴿وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى﴾ ve hısımlık iyesi olan kimseye ihsân etmeğe dahi emr eder ﴿وَيَنْهَى عَنْ الْفَحْشَاءِ﴾ dahi zinâ ve livâta gibi yaman fi'lden halkı men' eder, ﴿وَالْمُنكَرِ﴾ dahi bir fi'lden halkı nehy eder ki ona mübâşeret eden üzere inkâr olunur ve o, kuvvet-i gadabiyyeyi mahalsiz icrâ etmektir, katl-i nefs ve gasb-ı emvâl gibi, ﴿وَالْبَغْيِ﴾ dahi halk üzere isti'lâ ve tecebbür etmekten nehy eder ve ol, kuvvet-i vehmiyyenin muktezâsından nâşî olan şeytanatdır. Ve insân kısmında ne kadar kötülük bulunur, bu üç sıfatta münderecdir. Ve onun içün Hazret-i 'Abdullâh bin Mes'ûd buyurdu, Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda hayr u şerr beyânında bu âyetten câmi' bir âyet yoktur. ﴿يَعِظُكُمْ﴾ Bu emr u nehy ile 'amel etmeğe ve hayr u şerr arasında temyîz etmeğe size pend verir, ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz pend tutasız. (90)

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ﴾ Dahi Hudâ'nın peymânını yerine getirin, ya'nî Hazret-i Peygamberle İslâm üzere bağladığınız 'ahd ü peymâna vefâ edin ﴿إِذَا عَاهَدْتُمْ﴾ kaçan 'ahd bağlarsız ﴿وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا﴾ ve andları Hudâ'nın nâmıyla bağladıktan sonra bozman ﴿وَقَدْ جَعَلْتُمْ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا﴾ ve hâlbuki Tanrı te'âlâyı ol 'ahdde üzerinize şâhid ve nigehbân kıldınız. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾ Bî-şübhe ki Îzid celle celâluhû bilir ol şeyi ki işlersiz 'ahdi bozmaktan ve ona vefâ etmekden.

Getirdiler ki 'Arab'da Rîta nâm bir bî-'akl karı var idi, sabâhtan öğleye dek karavaşlarıyla ipliği bururdu, ondan sonra ahşama dek burduğunu bozardı. Hakk celle ve 'alâ 'ahdlerini bozan kimseleri ona müşâbih kıldı, pes kulların o gûne fi'lden nehy edip buyurdu.[417] (91) ﴿وَلاَ تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا﴾ Dahi olman şol karı gibi ki ipliğini pek burduktan sonra burmasın bozulmuş rişteler kıldı ﴿تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ﴾ ol hâlde ki andlarınızı aralarınızda mefsede edinirsiz ﴿أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ﴾ ve ol sebeble ki bir cemâ'at kendüsi mâl ve ricâl cihetinden bir cemâ'atten ziyâde ola, ya'nî çoklu-

417 el-Beyzâvî, I/558.

ğunuz sebebiyle bir cemâ'atle kılletlerinden ötürü aranızda olan 'ahdi bozman. ﴿إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki Hakk celle ve 'alâ bu kesret **[247a]** ve kılletiniz sebebiyle tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle mu'âmele eder ﴿وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ ve elbette sizin içün kıyâmet gününde beyân eder şol şeyi ki siz içinde ihtilâf ederdiniz, kaçan sevâb ve 'ikâb ile size mükâfât eder. (92) ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ isteseydi sizi dîn-i İslâm üzere müttefik bir ümmet kılardı ﴿وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ velâkin istediğini dalâlette koyar ve istediğine tevfîkiyle doğru yolu gösterir ki maksad-ı a'lâya nâ'il ola ﴿وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ve elbette kıyâmet gününde işlediğinizden sorulursuz. (93)

﴿وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ﴾ Ve andlarınızı aranızda gadr u hıyânet edinmen ﴿فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا﴾ ki bir taban îmânda ihkâm peydâ ettiğinden sonra sürçer ﴿وَتَذُوقُوا السُّوءَ﴾ dahi 'azâb-ı dünyevîyi tadarsız ﴿بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ol sebeble ki vefâ-yı 'ahd olan Hudâ'nın tarîkinden i'râz ettiniz ﴿وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve âhirette sizin içün bir ulu işkence olur. (94) ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ Ve Tanrı'nın 'ahdin ve peygamberin bey'atin biraz 'ivaz-ı dünyeviyyeye tebdîl etmen, ﴿إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ tahkîkan ki Tanrı te'âlâ katında olan na'îm ﴿هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ kendüsi size hayrludur Kureyş size va'd ettikleri eşyâdan ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer erbâb-ı 'ilm ve temyîz zümresinden idiniz. (95) ﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ﴾ Katınızda olan şey dökünüp fânî olur ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ﴾ ve Tanrı te'âlâ katında olan şey hemîşe mevcûddur, aslâ fânî olmaz ﴿وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ﴾ ve elbette küffârın eziyyeti üzere sabr edenlerin ücretlerin veririz ﴿بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri şeyin yeğreği ile. (96)

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾ Her kim erkek kısmından yâ dişi makûlesinden bir güzel 'amel işledi ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki ol kimse îmâna gelmiştir, ﴿فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾ elbette onu bir pâkize yaşatmak yaşattırırız. Zîrâ o gûne kimse bay ise ahvâli ma'lûmdur ve eğer fakîrdir, bî-şübhe kim kısmetine kanâ'at edip onun sebebiyle evkâtı halâvet-i 'îş ile güzerân eder. ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ﴾ Ve elbette ücretlerin veririz ﴿بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri işin yeğreği ile, ya'nî en güzel 'amelleri mülâhaza olunup cezâsı verilir, ondan sonra kalan a'mâlin cezâsı ona göre verilir. (97) ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ﴾ **[247b]** Pes ol vakt ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın tilâvetini etmek istersen, ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ Cenab-ı zü'l-celâle ilticâ etmeğe tâlib ol, dergâh-ı 'izzetden sürülmüş İblîs-i habîsin şerrinden. (98) ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ﴾ Tahkîkan ki şeytân kendüye

bir tasallutu yoktur ﴿عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ şol kimseler üzere ki îmân getirip Perverdigârları üzere i'timâd ederler. (99)

﴿إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ﴾ 'Ale't-tahkîk İblîs'in tasallutu bir kimse üzere yoktur, meğer şol kimse üzere tasallut eder ki kendüye muhabbet edip tâ'at ederler ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ﴾ ve şol kimseler üzere ki İblîs sebebiyle kendüler Hudâ'ya ortak kılıcılardır. (100) ﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ﴾ Dahi kaçan bir âyet-i Kur'âniyyeyi nesh edip yerine bir âyet-i Kur'âniyye getiririz ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ indirdiği şeye dânâ-terdir, ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ﴾ küffâr derler, bundan gayrı nesne yoktur ki sen yâ Muhammed, yalan bağlayıcısın. ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Dedikleri gibi değildir, belki çokları ahkâmın hükmünü bilip savâbın hatâdan fark etmezler. (101) ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ Söyle, Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı Hazret-i Cibrîl Rabbinden doğrulukla indirdi, ﴿لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ tâ ki îmâna gelenleri i'tikâdları üzere sâbit kıla, dahi tarîk-i müstakîmi göstermek içün ve ehl-i İslâm'a müjde olmak içün Kur'ân'ı indirdi.

Getirdiler ki Ebû Küleyhe nâm 'Acemî kimesne Hazret'in huzûruna Kur'ân'ı öğrenmek içün gecelerde gelirdi. Kureyş bu hâlden âgâh olıcak dediler, Muhammedü'l-Mustafâ Ebû Küleyhe'den söz öğrenip bize Hudâ'dan münzel Kur'ân'dır deyü iddi'â eder. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (102) ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ﴾ Dahi tahkîkan biz biliriz ki küffâr derler, Muhammedü'l-Mustafâ'ya Kur'ân'ı beşerden gayrı bir kimse öğretmez, ﴿لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ﴾ şol kimsenin dili ki sözlerin istikâmetten münharif kılıp onun tarafına döndürürler, 'Arabî lisân değildir ﴿وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾ ve kendülere okuduğu kelâm beyân ve fesâhat sâhibi bir 'Arabî-lisândır. Bu iki cümle küffârın ettiği iftirâya ibtâldir, bu vech ile ki Muhammedü'l-Mustafâ hakkında dediğiniz söze mezbûr olan kimseden **[248a]** öğrendiği söz bir 'Acemî sözdür, ne siz ve ne kendüsi onu anlar. Ve Kur'ân'ı 'azîmü'ş-şân bir 'Arabî sözdür, ednâ te'emmül ile onu fehm edersiz, pes nice bu sözü ondan öğrenmiş olur? (103) ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler Hudâ'nın âyâtına îmân getirmezler, ﴿لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ onlara doğru yolu göstermez ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve onlara bir derdlü işkence var. (104)

﴿إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın âyâtına îmân getirmeyenlerden özge bir kimse yalanı kendü nefsinden peydâ etmez ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir kizb edenler, özgeleri değil. Getirdiler ki

küffar-ı Kureyş Hazret-i 'Ammâr'ı ve atasını ve anasını küfr etmek üzere ikrâh ettiler. Ba'dehû atasını ve anasını katl ettiler, Hazret-i 'Ammâr istedikleri sözü lisânı üzere ikrâhla icrâ etti. Hazret'in huzûruna 'arz etiler ki 'Ammâr mürted oldu. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu ki hergiz 'Ammâr'dan bu gûne şey sâdır olmaz, o bir kimsedir ki tepesinden tırnağına dek îmân ile dolmuştur. Ba'dehû Hazret-i 'Ammâr ağlayarak Hazret'in dergâh-ı mu'allâsına geldi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem gözünün yaşın silip dedi, sana ne oldu? Eğer küffâr seni ikrâh etmeğe dönerler, sen dahi dediğin söze dön. Ba'dehû Hakk te'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (105)

﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ﴾ Her kim ki kendü îmânından sonra Hudâ'nın vahdâniyyetini inkâr eyledi, 'azâba müstehak oldu, ﴿إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ meğer şol kimse ki küfr üzere ikrâh olundu ve hâlbuki gönlü îmânla ârâm peydâ etmiştir, ya'nî 'akîdesi aslâ mütegayyir olmayıp tasdîk üzere sâbit olmuştur. ﴿وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا﴾ Velâkin şol kısm ki küfrle sînesin küşâd kıldı, ya'nî onu i'tikâd edip onunla hôş-hâl oldu, ﴿فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ﴾ onlar üzere Hudâ'dan bir hışm var ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve onlara bir ulu işkence olur, zîrâ onun cürmünden 'azîm bir cürm yoktur. (106) ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ﴾ Ol hışm ve 'azâb ol sebebledir ki onlar bilâ-şübhe hayât-ı dünyeviyyeyi na'îm-i ebedî üzere tercîh ettiler, ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ dahi ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû küfr eden gürûha doğru yol göstermez. (107) **[248b]** ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki Tanrı te'âlâ gönülleri ve kulakları ve gözleri üzere mühr urdu, pes hakkı idrâk etmekten ve içinde te'emmül etmekten ibâ ettiler ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir 'âlem-i gaflette kâmil olanlar. (108)

﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Hakkâ ki bî-şübhe onlar öbür cihânda kendülerdir utuzanlar. (109) ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا﴾ Sonra Perverdigârın şol kimseler ki küffâr eliyle mu'azzeb olduklarından sonra vatanların terk ettiler, ﴿ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا﴾ sonra fî-sebîlillâh çalışıp çalışmakları üzere sabr ettiler, ﴿إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا﴾ bî-şekk Perverdigârın ol ettikleri hicret ve cihâd ve sabrdan sonra ﴿لَغَفُورٌ﴾ geçmişte vâki' olan taksîrlerin 'afv edip ﴿رَحِيمٌ﴾ işledikleri a'mâl sebebiyle gelecekte kendülerin eyü esirger. (110) ﴿يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki her cân ancak kendü zâtından ötürü husûmet edip halâsına sa'y eder ﴿وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ﴾ ve her cân işlediği şe-

yin sezâsı kendüye verilir ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve kendüler noksân ecr sebebiyle sitem görmüş kılınmazlar. (111) ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً﴾ Dahi Tanrı te'âlâ bir köyü mesel kıldı, ya'nî onu mesel kıldı bir gürûha ki Tanrı te'âlâ üzerlerine ni'metler in'âm edip ni'metler kendülerin batrân kılıp küfr ettiler, ba'dehû Hakk te'âlâ üzerlerine belâyı musallat etti. Pes ol mesel olacak köyün vasfın beyân edip buyurdu. ﴿كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً﴾ Ol köy içinde sâkin olanlar erbâb-ı şakâvetten emîn, ârâm iyeleriydi, ﴿يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ﴾ onlara geçinecek nesneleri her yerden müstevfî gelir. ﴿فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâlin ni'metlerine şükr etmeyip inkâr ettiler, ﴿فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ﴾ sonra Hakk celle ve 'alâ ol köy halkına giyilecek nesne gibi kendülerin kaplayan açlığın ve korkunun zararını yetiştirdi ﴿بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ işledikleri eşyâ sebebiyle. (112)

﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ﴾ Kasem olsun ki Mekke halkına kendü 'aşîretlerinden olan Muhammedü'l-Mustafâ Hudâ'dan risâletle geldi, ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ pes onu tekzîb ettiler, **[249a]** ﴿فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ﴾ der-'akab kendülerin işkence aldı ﴿وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler sitemkârdırlar. (113) ﴿فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ size rûzî kıldığı eşyâdan yeyiniz ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ pâkîze, harâmla karışmamış olduğu hâlde ﴿وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ﴾ ve Hudâ'nın ni'metine mu'terif olup zât-ı bâhirü's-sıfâtına hamd ü senâ edin ﴿إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer kendüye yalnız 'ibâdet ederdiniz. (114) ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki Hakk celle ve 'alâ üzerinize harâm kıldı boğazlanmayıp ölmüşü ve kanı ve donuz etini ﴿وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ dahi üzerinize harâm oldu şol nesne ki boğazlandığı mahal Tanrı'nın nâmından özge bir nâm zikr olundu. ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ Pes bir kimse ki bu muharremâtın birisin yemeğe muhtâc oldu ol hâldeki ne tâlib-i lezzât ola ve ne hâcetinden artuk yemiş ola, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe ki Tanrı te'âlâ muztarr olanın günâhın 'afv edip ol husûsta ruhsat vermekle ona mihrbânlık etmiştir. (115)

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ﴾ Ve dilleriniz vasf ettiği yalandan ötürü demen ﴿هَذَا حَلَالٌ﴾ bu helâldir, ya'nî Bahîre ve Sâ'ibe karınlarında olan yavrular kişilerimize helâldir ﴿وَهَذَا حَرَامٌ﴾ ve bu harâmdır, ya'nî mezbûrların karınlarında olanlar dişilerimiz üzere harâmdır. Hâsıl-ı kelâm bu ki lisânınız üzere cârî olan sözle delîlsiz bir şeyi tahrîm ve tahlîl etmen, ﴿لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾ tâ ki Tanrı te'âlâ üzere yalanı bağlayasız. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ üzere yalanı bağlayanlar kurtulmazlar. (116) ﴿مَتَاعٌ قَلِيلٌ﴾ Ettikleri tahlîl ve tahrîm biraz menfa'attır ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve kendü-

lere bir derdlü işkence olur. (117) ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا﴾ Dahi dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün eden kimseler üzere ﴿حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ harâm kıldık şol nesneyi ki bu sûre nâzil olmadan evvel sûre-i En'âm'da üzerine okuduğumuz eşyâyı harâm kıldık ﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ﴾ ve ol eşyâyı üzerlerine tahrîm etmeğimizde onlara sitem etmedik ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin kendüler cânlarına sitem ederlerdi ki nâ-ma'kûl işler irtikâb edip ol eşyânın tahrîm olunmasıyla mu'âkab oldular. (118)

[249b] ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ Pes bî-şübhe ki Perverdigârın şol kimselere ki nâdânlık sebebiyle bedliği işlediler, ﴿ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ der-'akab ol bedlikten sonra tevbe edip eyülik ettiler, ﴿وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ﴾ 'ale't-tahkîk Perverdigârın tevbe ettiklerinden sonra ﴿بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ elbette ol bedliği mağfiret edip tevbe edenleri ihsânla esirger. (119) ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً﴾ Tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm Halîl bir ümmet idi, ya'nî cemî' kemâlata câmi' bir zât-ı şerîf idi, ﴿قَانِتًا لِلَّهِ﴾ Hudâ'nın fermânına mutî' u münkâd idi, ﴿حَنِيفًا﴾ cemî' edyân-ı bâtıladan yüz çevirmişti ﴿وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve erbâb-ı şirkten değil idi, niteki Kureyş onlardan olduğun zu'm ederlerdi. (120) ﴿شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ﴾ Hakk te'âlânın ni'metlerine şükr ediciydi, ﴿اجْتَبَاهُ﴾ Peygamberlikle onu müntehab kıldı ﴿وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve maksad-ı a'lâya onu ilettirdi. (121) ﴿وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ Ve bu cihânda ona bir eyülik verdik cemî' halka kendüyi sevdirdi, bir mertebede ki kamu ehl-i milel ona intisâb edip medh ü senâsın ederler ve güzel evlâd ve 'ömr-i tavîl ona ihsân etti ﴿وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ve bî-şübhe ki Hazret-i İbrâhîm öbür cihânda ehl-i cennettendir. (122)

﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ Sonra sana yâ Muhammed, ferişte ile sana haber gönderdik ki ﴿أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ﴾ tevhîd husûsunda ve ona da'vet etmede Hazret-i İbrâhîm'in milletine peyrev ol, ﴿حَنِيفًا﴾ Hazret-i İbrâhîm edyân-ı bâtıladan dîn-i hakka meyl etmiş ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ehl-i şirkten değil idi, belki ehl-i tevhîdin muktedâsıydı. (122) ﴿إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki şenbenin ta'zîmi lâzım kılındı şol kimseler üzere ki şânında peygamberleri üzere ihtilâf ettiler. Ve onlar Yehûd tâ'ifesidirler ki Hazret-i Mûsâ kendülere dedi, Cum'a günün ta'zîm edin, sözün kabûl etmeyip dediler, sebt gününün ta'zîmin isteriz, zîrâ o bir gündür ki içinde Hakk te'alâ göğün ve yerin yaratmasından fâriğ oldu. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ şenbe gününün ta'zîmin kendülere ilzâm edip ta'zîmininde üzerlerine çok teşdîd etti. ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve bî-şübhe ki Perverdigârın arala-

rında hükûmet eder rûz-i cezâda ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki içinde **[250a]** ihtilâf ederlerdi. (124)

﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının yoluna, ya'nî din-i İslâma halkı da'vet et ﴿وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ﴾ hakkı âşikâre eden ve şübheleri kaldıran delîllerle ﴿بِالْحِكْمَةِ﴾ ve güzel olan pendle ve o,hitâbât-ı mukni'a ve hikayât-ı nâfi'adır. ﴿وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ Ve mu'ânidlerle gâyetle müstahsen olan mücâdele ile mübâhese et, ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ tahkîkan kim Perverdigârın kendüsi eyü bilir şol kimseyi ki tarîk-i Haktan gümrâh oldu ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ ve kendüdür doğru yolu bulanlara dânâ-ter her kimseden. (125) ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ﴾ Ve eğer bir kimseye 'ukûbet edersiz, ﴿فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ 'ukûbet olunduğunuz gibi bir 'ukûbet edin, ﴿وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ﴾ kasem olsun ki eğer sabr edip 'ukûbetlerinden vaz geçersiz, ﴿لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾ bî-şübhe ki sabr etmek erbâb-ı sabra intikâm almaktan yeğrektir. (126) ﴿وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ Ve katlan ki katlanman bir kimsenin himmetiyle değildir, illâ Tanrı'nın tevfîk u irâdetiyle ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ ve ehl-i küfr üzere îmândan yüz çevirdiklerinden ötürü gamnâk olma ﴿وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ﴾ ve ettikleri hîleler cihetinden darlıkda olma. (127) ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ Bî-şübhe ki Hudâ celle ve 'alâ perhîz edenlerledir ki onlara nusret u ma'ûnet eder ve şol kimselerledir ki kendüler ihsân sâhibleridir, ya'nî onlar hemîşe ihsân ederler. (128)

SÛRETÜ'L-İSRÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve İhdâ Aşr Âyeten

[سورة الاسرى مكية وهي مائة وإحدى عشر آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا﴾ Şevâ'ib-i naksdan tenzîh ederim şol Perverdigârı ki kendü kulunu ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'yı gecenin bir az mikdârında götürdü ﴿مِنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Mekke-i Mükerreme'nin muhterem mescidinden ﴿إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى﴾ Mekke'den uzak olan mescide dek, ya'nî Beytü'l-Makdis'e dek, ﴿الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ﴾ şol Beyt-i Makdis ki dînin ve dünyânın berekâtını çevresinde kıldık, zîrâ ol buk'a-i mübâreke Hazret-i Mûsâ 'asrında peygamberlerin 'ibâdethânesi oldu ve etrâfında olan eşcâr u enhâr **[250b]** hesâba gelmez, ﴿لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا﴾ tâ ki kudretimiz nişânlarından bir mikdâr kendüye gösterelim. ﴿إِنَّه هُوَ السَّمِيعُ﴾ Tahkîkan ki Hakk celle ve 'alâ kendüdür Muhammed'in akvâlini eyü işiden, ﴿الْبَصِيرُ﴾ onun ef'âlini kemâ yenbagî gören, pes onlara göre kendüye ikrâm edip mukarreb kılar. (1)

Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem yatsu vaktinden sonra Ümmü Hânî hânesinde yatar iken Cenab-ı Rabbü'l-İzzet'ten Hazret-i Cibrîl gelip kendüyi hâbdan kaldırıp Burak üzere bindirdi. Ba'dehû tarfetü'l-'aynde Mescid-i Aksâ'ya vardı, ondan sonra semâvâta 'urûc edip Rabbü'l-'İzzet'i gözüyle müşâhede eyledi ve kendüye nice hitâblar etti, niteki kütüb-i ehâdîs ve siyerde mestûrdur. Ve bu denlü mekânları geşt ü güzâr ettikten sonra mekânına rücû' eyledi ve henûz döşeği soğumadı. Ve bu kadar mesâfe bir az müddetle kat' etmek istib'âd olunmamak gerektir, zîrâ kudretin meydânı vâsi'dir, bundan ziyâdeye tahammülü vardır. Ve bu hâli ehl-i sünûh şemsin seyrinden tahkîk ettiler ki onun cirmi yüz altmış kerre zikr-i arz gibi gelir ve o dakîkanın ekall-i kalîlinde cirmi kadar mesafe kat' eder. Pes Server-i Kâ'inât 'inâyet-i Rabbâniyye ile tarfetü'l-'aynde seyâhat-i semâvat ve mâ-fîhâyı etse mahall-i rayb değildir. Ba'dehû sabâh vakti oldukda Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bu ahvâli Kureyş'e nakl etti, çün fehmlerine göre bu iş bir emr-i muhâl göründü, 'aceblendiler ve îmâna gelmişlerden ba'zı kimse mürted oldu. Ve ba'zıları Hazret-i Ebî Bekr'e varıp dediler, dostun böyle söz söylüyor. Hazret-i

Ebî Bekr onlara bu vech üzere cevâb verdi ki bu kelâmı dedi ise sözünde musaddıktır. Dediler, sen bu gûne sözde ona tasdîk getirirsin, buyurdu, ondan uzak olan şeyde onu tasdîk ederim. Ve ol günden Sıddîk ile telkîb olundu. Ve ba'zı kimseler Beytü'l-Makdis'in vasfın sordular, hemân Beytü'l-Makdis kendüye nümâyân olup vasf etti. Onun vasfını işittiklerinde dediler, vasfta hatâ etmedi. Pes dediler, bize ol semtten gelen deve kârbânımızdan haber ver. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ol develerin sayısından ve ahvâlinden haber verip buyurdu, fülân gün şemsin tulû'u vaktinde Mekke'ye vâsıl olurlar, kâfilenin ilerüsinde **[251a]** siyâha çalar bir ak deve yürür. Mahall-i ma'hûda gelicek Kureyş yol başına çıkıp gördüler, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem vasf ettiği minvâl üzere develer geldi. Bu ahvâli müşâhede ettiler ve birisi îmâna gelmedi.[418] Bilinmek gerek kim mi'râc Hazret'in rûhuyla yâ bedeniyle olduğunda ihtilâf vâki' olmuştur. Ekser-i 'ulemâ bunun üzeredirler ki bedeniyle vâki' oldu. Ve bu mahallin tafsîli kütüb-i ehâdîs u siyerde mezkûrdur.

﴿وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik ﴿وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ve onu Ya'kûb'un evlâdına rehnümâlık kıldık ona ki ﴿أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا﴾ benden özge bir i'timâd edecek ma'bûd edinmen. (2) ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ﴾ nidâ üzere mansûbdur ya'nî ey Hazret-i Nûh ile gemide kaldırdığımız kimselerin evlâdı, bana i'timâd edin. ﴿إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ Tahkîkan ki Hazret-i Nûh Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif, çok hamd ü senâ edici bir bende idi. (3) ﴿وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرائِيلَ فِي الْكِتَابِ﴾ Ve Ya'kûb uşaklarına ber-makzî-yi hükm Tevrât'ta gönderdik ﴿لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ﴾ ki elbette yeryüzünde iki kez fesâd edersiz, evvelkisi Tevrât'ın ahkâmına muhâlefet etmeleri ve Hazret-i Şa'yâ'yı öldürmeleri idi ve ikincisi Hazret-i Yahyâ'yı katl etmeleri ve Hazret-i Îsâ'nın sulbüne ettikleri kasd idi. ﴿وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا﴾ Elbette bir büyük yücelenmek yücelenirsiz, ya'nî tâ'atten serkeşlik edip hudûdu tecâvüz edersiz. (4) ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا﴾ Pes ilklerinin va'desi geldikde ﴿بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا﴾ bize mahsûs bir kullar üzerinize musallat kılıp gönderdik. Bu mahsûsluk hilkat mahsûsluğudur, zîrâ onlardan murâd Bâbil üzere Behrâsf'ın 'âmili Buhtünnasr ve tevâbi'idir. ﴿أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ Cenk husûsunda katı zor iyeleri. ﴿فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ﴾ Pes katl ve esr ve gâretinizin talebine odaların ortasına tereddüd ettiler ﴿وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا﴾ ve 'ikâbları bir işlenmeli va'd idi. (5)

418 el-Beyzâvî, I/566.

Mervîdir ki kaçan Buhtünnasr üzerlerine galebe etti, 'ulemâların ve büyüklerin kırdı ve Tevrât'ı yandırdı ve Beytü'l-Makdis'i vîrâne etti ve yetmiş bin nefs esîr etti. ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ﴾ Sonra size devlet ve galebeyi döndürdük ol kimseler üzere ki kendülerin üzerinize musallat kılmıştık. Ve o öyle olmuştu ki İsfendiyâr'ın oğlu Behmes'in dedesi Behrâsf'dan mülke vâris **[251b]** oldukta Benî İsrâ'îl'in cemî' tutsaklarına şefkat edip Şâm-ı Şerîf'e döndürdü ve üzerlerine Hazret-i Danyâl'ı pâdişâh değdi. Pes Şâm zemîninde kalan Buhtünnasr'ın tevâbi'i üzerlerine musallat oldular. ﴿وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ﴾ Ve emvâl ve oğullarla size meded ettik, ya'nî ikisinde bir bereket saldık ki çok oldular ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا﴾ ve cenge gidip cem' olanların cihetinden evvelki cem'iyyetinizden ziyâde kıldık. (6)

﴿إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ﴾ Eğer eyülik edersiz, kendü cânlarınıza eyülik edersiz ﴿وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾ ve eğer bedlik edersiz, kendünize edersiz. ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ﴾ Pes kaçan kim sonki 'ikâbın va'desi gelir, ﴿لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ﴾ ma'hûd kullarımızı göndeririz, tâ ki yüzlerinizi yaman edeler, ya'nî tâ ki âsâr-ı gam u kasâvet üzerlerine zâhir ola ﴿وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ﴾ ve tâ ki Beytü'l-Makdis'in mescidine gireler, ﴿كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ niteki ilk kez ona girdiler ﴿وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا﴾ ve tâ ki galebe ettikleri şeyi bir hôş ihlâk edeler. Bu kıssada erbâb-ı târîhin çok ihtilâfı var. Eşher-i akvâl bu ki Hakk te'âlâ Fürs tâ'ifesin bir dahi üzerlerine musallat kıldı ki ekserlerini tu'me-i şemşîr ettiler. Getirdiler ki kaçan üzerlerine kemâl-i galebeleri oldu, serdâr olan kimse kurbângâhlarına girdi, onda bir kaynar kan gördü. Onlardan sordu, bu kan niçün kaynıyor? Dediler, bu bir kurbânın kanıdır ki bizden makbûl olmadı. Serdâr dedi, bana haberin sahîhini söylen. Dediler, sahîhi dediğimiz sözdür. Bu cevâbla iktifâ etmeyip kendülerden niçe bin âdem katl etti ve ol kan sükûn etmedi. Ba'dehû kendülere dedi, haberin sahîhini bana i'lâm edin, yohsa cümlenizi kırarım. Bu haberi işittiklerinde dediler, gerçeği budur ki bu kan Hazret-i Yahyâ'nın kanıdır, kendüyi nâ-hak yere öldürdük. Kendülere dedi, pes bu gûne işten ötürü Hakk te'âlâ sizden intikâm alır. Ba'dehû dedi, ey Yahyâ, Perverdigârına ve Perverdigârıma ma'lûm oldu ki senin yüzünden 'aşîretin ne çekti. Hudâ'nın izniyle sâkin ol yoksa cümlelerin kırarım. Bu kelâmdan sonra bi-iznillâhi te'âlâ sâkin oldu. (7)

﴿عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ﴾ Şâyed sonki vak'adan sonra Hakk celle ve 'alâ sizi esirger ﴿وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا﴾ ve eğer ikinci vak'adan sonra fısk u fücûra dönersiz, biz dahi **[252a]** 'ukûbetinize döneriz. ﴿وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا﴾ Ve erbâb-ı küfr

içün dûzahı zindân kıldık. Ve bundan sonra Benî İsrâ'îl fıska döndüler ki Muhammedü'l-Mustafâ'yı tekzîb ettiler, Hakk celle ve 'alâ kendüyi üzerlerine musallat etti ki katl ile ve iclâ-i vatan ile ve cizye alınmasıyla kendülerin mu'âkab kıldı. (8) ﴿إِنَّ هَـذَا الْقُـرْآنَ يَهْـدِي لِلَّتِي هِـيَ أَقْـوَمُ﴾ Tahkîkan ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân doğru yol gösterir, şol hâlette ki kendüsi cemî' hâlâtın a'delidir ﴿وَيُبَشِّـرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ﴾ ve güzel a'mâl işleyen ehl-i îmâna müjdelettirir ﴿أَنَّ لَهُـمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ 'ale't-tahkîk kendülere bir ulu ücret mukarrerdir. (9)

﴿وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ Dahi ehl-i îmânı müjdelendir ki sonki sarâya îmân getirmeyenler ﴿أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ kendülere bir derdnâk işkence âmâde kıldık. (10) ﴿وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ﴾ Ve âdemoğlu gazabı mahallinde nefsi ve mâlı üzere yaramazlıkla du'â eder ﴿دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ﴾ eyülikle du'â ettiği gibi ﴿وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا﴾ ve âdemoğlu şitâb edici idi, hâtırına hutûr eden şeyin vukû'una tîzleyip 'âkıbetine te'emmül etmez. (11) ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ﴾ Ve gece ve gündüzü iki nişân kıldık ki biri biri ardında gelip bir karârda seyrleri olmağla Kâdir-i Muhtâr'ın vücûduna delâlet ederler. ﴿فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ﴾ Pes gece olan âyeti ışıkla mahv ettik ﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ ve gündüz olan âyeti ışıklı kıldık, ﴿لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ tâ ki gündüzün ışığında Perverdigârınızdan sudûr etmiş esbâb-ı ma'îşeti taleb edesiz, ﴿وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ tâ ki yılların sayısını ve va'delerin hesâbını bilesiz ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ﴾ ve umûr-i dîniyye ve dünyeviyyeden muhtâc olduğunuz her nesneyi, ﴿فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا﴾ onu bir hôş beyân ettik ki hîç iltibâsı kabûl etmez. (12)

﴿وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾ Ve her âdeme 'amelini ve kendüye mukadder olan şeyi boynunda tavk gibi kendüye mülâzım kıldık ki aslâ kendüsinden münfekk olmaz ﴿وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا﴾ ve rûz-i kıyâmette kendüye a'mâli içinde yazılmış bir sahîfe çıkarırız, ﴿يَلْقَاهُ مَنشُورًا﴾ cemî' a'mâli kendüye nümâyân olmak içün onu açılmış görür. Pes kendüye denilir, (13) ﴿اقْرَأْ كِتَابَكَ﴾ sahîfe-i a'mâlini oku! ﴿كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ Bugün kendü cânın üzerine hesâb cihetinden kâfîdir. (14) ﴿مَنْ اهْتَدَى﴾ Her kim doğru yolu bulup **[252b]** içinde giderse ﴿فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ﴾ bundan özge bir şey yoktur ki kendü cânına yol bulmuş oldu ﴿وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾ ve her kim azgun oldu, fakat kendü cânı üzere azgun olur. ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ Ve bir yük çekici cân bir yük çekici cânın yükünü çekmez. ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ Ve bir tâ'ifeyi ta'zîb edici değil idik kendülere bir peygamber göndermeyince. (15)

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً﴾ Dahi kaçan irâde-i 'aliyyemiz bir köy halkının ihlâkına ta'alluk eder, ﴿أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا﴾ ol köyün erbâb-ı tene"umuna fermân eyledik, ya'nî onlara mürsel olan peygamberin lisânı üzere tâ'at etmeğe kendülere fermân eyledik. ﴿فَفَسَقُوا فِيهَا﴾ Pes fermâna muhâlefet etmeleri ecilden içinde hudûdu tecâvüz ettiler, ﴿فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ﴾ pes hükm-i ezelîde sebkat eden kelime-i 'azâbın olması üzerlerine vâcib oldu, ﴿فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا﴾ der-'akab ol köyün halkını ihlâk etmekle kendüyi dipten vîrâne kıldık. (16) ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'dan sonra zamâneler halkından niçe kimseleri nâbûd kıldık. ﴿وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ Dahi Perverdigârın kullarının günâhlarına dânâlık ve bînâlık cihetinden kâfîdir ki pinhân ve âşikâre olunmuş günâhlar kendüye nümâyândır. (17) ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ﴾ Her kim serî'u'z-zevâl dünyânın lezzâtını ister, ﴿عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ﴾ ona dünyâda ni'metlerden istediğimiz şeyi tîzleriz. ﴿لِمَنْ نُرِيدُ﴾ *lehû* lafzından bedel-i ba'zdır ya'nî istediğimiz kimseye onu ta'cîl ederiz. ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ﴾ Sonra dûzahı ona âmâde kıldık, ﴿يَصْلَاهَا﴾ ona girer ﴿مَذْمُومًا﴾ medh olunmamış, ﴿مَدْحُورًا﴾ Hudâ'nın rahmetinden sürülmüş. (18)

﴿وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا﴾ Ve her kim âhireti taleb edip onu tahsîl etmek içün ona lâyık olan çalışmağı çalıştı ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki ol kimse Hudâ'nın vahdâniyyetine ve peygamberin risâletine tasdîk etmiştir, ﴿فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا﴾ pes ol gürûh ki âhiretin talebine ve îmâna câmi' oldular, Hakk te'âlâ katında çalışmaları makbûl idi. (19) ﴿كُلًّا نُمِدُّ﴾ Mezkûr olan iki gürûhun her birine meded edip 'atâ ederiz. ﴿هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ﴾ *küllen* lafzından bedeldir ya'nî ol gürûha kifâyetleri kadar meded ederiz ﴿مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının ihsânından. **[253a]** ﴿وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ Dahi Perverdigârının vergisi men' olunmuş değil idi, ya'nî kendü 'atâsın dünyâda tefaddul tarîkiyle her mü'min ve kâfirden men' etmez. (20) ﴿انظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ Bak nice halkın bir mikdârın bir mikdârları üzere ilerü tuttuk rızk husûsunda. ﴿وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ﴾ Ve bî-şübhe kim öbür cihânın pâyeleri büyükrekdir ﴿وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ ve ilerü tutmak cihetinden gâyetle uludur. Ya'nî âhirette olan tefâvüt dünyânın tefâvütünden gâyetle çoktur, zîrâ onda olan tefâvüt cennetle ve pâyeleriyledir ve cehennemle ve tabakalarıyladır. (21)

﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا﴾ Îzid-i zü'l-celâl ile bir âhar ma'bûd kılma ki eğer onu işlersen cemî' hısâl-ı zemme câmi', Hudâ'nın tarafından cümle hayrâttan mahrûm olursun. Ya'nî nefsin üzere cem' etme melâ'i-

kenin ve mü'minlerin zemmini ve Hudâ'nın 'adem-i tevfîkini. (22) ﴿وَقَضَى رَبُّكَ﴾ Dahi Perverdigârın bir kat'î hükm etti ki ﴿أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ kendüsinden özge bir kimseye 'ibâdet etmeyesiz ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ve ataya ve anaya bir yahşi eyülik edesiz ﴿إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا﴾ eğer yanında birisi yâ ikisi pîrliğe erişir, ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ﴾ hizmetlerinde ağırlanıp tezaccürü ifhâm eden sözü onlara ifhâm etme ﴿وَلَا تَنْهَرْهُمَا﴾ ve üzerlerine çağırma ﴿وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا﴾ ve üf diyecek yerde onlara bir güzel söz söyle. (23) ﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ﴾ Ve onlara tezellül ve tevâzu'un kanadını alçak kıl ﴿مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ üzerlerine ziyâde ettiğin şefkatten, ya'nî onlara şefkat yüzünden ziyâde tevâzu' eyle, zîrâ sana muhtâc olmuşlardır ve hâlbuki sen cümle halktan ziyâde kendülere muhtâc idin. ﴿وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا﴾ Dahi söyle, ey Perverdigârım, onları esirge, ﴿كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾ güçlüğümde beni besleyip şefkat ettikleri gibi. (24)

﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ﴾ Perverdigârınız tabî'atlarınızda vâlideynin ikrâm ve 'ukûklarından olan nesneye dânâ-terdir. ﴿إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ﴾ Peder ve mâderin hizmetinde güzel a'mâl kasdında olursanız ﴿فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا﴾ bî-şübhe ki Hudâ-yı Müte'âl vâlideynin hizmetlerinde kusûr etmekte tevbe edenlere gâyetle mağfiret edicidir. (25) ﴿وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ﴾ Dahi seninle karâbet sâhibi olana üzerine lâzım olacak **[253b]** nesnesini yetiştir, sıla-i ihsân ve güzel 'işret gibi. Hazret-i Ebû Hanîfe buyurdu ki karâbet sâhibi fakîr ve mahrûm olıcak, hakkı bu ki üzerine infâk oluna. Ve ba'zı 'ulemâ dedi ki zü'l-kurbâdan murâd Hazret'in ekâribidir. ﴿وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ﴾ Dahi yoksula ve yanında mâlı olmayan müsâfire hakkını ver ﴿وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا﴾ dahi mâl makûlesin lâzım olmayan yere sarf etme. (26) ﴿إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ﴾ Tahkîkan ki müsrif olanlar şeytânların birâderleriydi, ya'nî şerde onlara müşâbihtirler, ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾ ve şeytân kısmı Perverdigârının ni'metine münkir idi. (27)

﴿وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ﴾ Ve eğer zi'l-kurbâ ve mesâkîn ve ibnü's-sebîlden utanıp yüz çevirirsin ﴿ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ﴾ Perverdigârından bir rûzî taleb ettiğin hâlde ﴿تَرْجُوهَا﴾ ki ol rûzî gelmesine ümîd bağlamışsın, tâ ki içinden onlara veresin. ﴿فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا﴾ Pes onlara bir mülâyim söz söyle, tâ ki onunla gönüllerine bir hôşluk hâsıl ola. Hazret-i Câbir'den mervîdir ki dedi, bir gün Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât oturmuş idi. Bir oğlan gelip dedi, yâ Rasûlallâh, anam senden bir giyilecek gömlek ister. Hazret'in yanında bir zât bulunmakla ona buyurdu, bir sâ'atten bir sâ'ate dek sabr et, sonra bize dön. Oğlan, anasına gidince ona söyledi, var Hazret'e söyle anam arkanda olan gömleği senden

ister. Oğlan gelip Hazret'e bu sözü söyleyince Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bilâ-tevakkuf hânesine girip arkasında olan gömleği oğlana verip devlethânelerinde 'üryân oturdu. Namâz vakti olınca Hazret-i Bilâl ezân verdi, halk Hazret'in namâza çıkmasına muntazır oldular, 'üryânlık sebebinden namâza çıkmadılar. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[419] (28)

﴿وَلَا تَبْسُطْهَا﴾ Ve elini boynuna bağlamış kılma ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ﴾ ﴿كُلَّ الْبَسْطِ﴾ ve onu dükeli açmak açma. Bu iki cümle buhlün ve israfın men'ine temsîldir, ya'nî buhlün sıfatıyla muttasıf olma ve 'unvân-ı israfla men'ût olma ﴿فَتَقْعُدَ مَلُومًا﴾ ki Tanrı te'âlâ katında ve halk yanında israf ve tebzîr sebebiyle melâmet olunmuş **[254a]** olursun, ﴿مَحْسُورًا﴾ dermânde ve muhtâc ki aslâ bir zâdın olmaya. (29) ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın istediği kimseye rızkı vâsi' kılar ﴿وَيَقْدِرُ﴾ ve istediği kimseye darlık kılar. ﴿إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ kendü kullarının ahvâline dânâ, dürüst görücüdür, pes hikmeti iktizâ ettiği şeyi onlara îsâl eder. (30) ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ Dahi uşaklarınızı fakrın korkusundan öldürmen, ﴿نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ﴾ biz onlara ve size rûzî veririz. ﴿إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا﴾ Tahkîkan ki katl olunmaları bir büyük günâhdır. (31) ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى﴾ Dahi zinâ fi'line kasd etmen ﴿إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً﴾ ki bî-şübhe zinâ fi'li bir bed iş idi ﴿وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ ve gâyetle bir yaman yol idi onun yolu. (32)

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ﴾ Dahi cânı öldürmen, ﴿الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ﴾ şol cânı ki Tanrı te'âlâ onun öldürmesin harâm kıldı ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ meğer doğrulukla ya'nî katle mûcib olan bir iş işler, katl olunması mübâh olur. ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ Ve her kim nâ-hak yere katl olundu, ﴿فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا﴾ bî-şübhe ki onun umûruna mütevellî olup vâris olana bir tasallut kıldık kâtil üzere, ﴿فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ﴾ pes ol dem ki israf etmesin, ya'nî kâtilden özge bir kimseyi öldürmesin. ﴿إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ Tahkîkan ki maktûl Hudâ'nın fermânıyla ve hükkâmın mu'âvenetiyle yardım olunmuş idi. (33) ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ Dahi öksüzün mâlına bir vech ile yaklaşman, meğer bir tarîkle ki kendüsi gâyetle güzeldir, ya'nî yetîmin mâlında size vech-i ma'kûl ile tasarruf etmek câ'izdir. ﴿حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ Ol vakte dek ki öksüz kuvvetine erişir, ya'nî bâliğ olana dek. ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ﴾ Dahi Hakk te'âlâ sizinle bağladığı peymânı yerine getirin, ﴿إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ tahkîkan ki peymân bir matlûb emr idi ki kendüyi bağlayandan îfâsı taleb olunur. (34)

---

419 el-Beyzâvî, I/573.

﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ﴾ Dahi ol mahal ki bir nesneyi ölçersiz, ölçeği tamâm edin ﴿وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ﴾ dahi berâber olan terâzûyla çekin, ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ﴾ ölçeği tamâm etmek ve dürüst terâzûda çekmek yeğrekdir, ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ dahi 'âkıbet cihetinden gâyetle güzeldir. (35) ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ Dahi tâbi' olma şol şeye ki sana onunla bilgi olmaya. ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ **[254b]** Tahkîkan ki kulak ve göz ve gönül ﴿كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ bu üç 'uzvun her biri kendü nefsinden ötürü sorulmalıdır, ya'nî ondan sorarlar ki sâhibin kankı iş ile seni isti'mâl ederdi. (36) ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾ Dahi yeryüzünde tekebbür yürüyüşü yürüme ﴿إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ﴾ ki bî-şübhe sen pek basınmakla yeri delecek değilsin ﴿وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ ve başını yukarı kaldırmakla uzunluk cihetinden dağlara erişecek değilsin. (37) ﴿كُلُّ ذَلِكَ﴾ Bu makâmda mezkûr olan yiğirmi beş haslet ﴿كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا﴾ bunların menhiyyâtı makûlesi Perverdigârının katında bir bed iş idi. (38)

﴿ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ﴾ Bu mezkûr olan ahkâm Perverdigârın ferişte ile sana gönderdiği ahkâmdandır. ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Ve İzid-i zü'l-celâl ile bir âhar ma'bûd kılma ﴿فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ﴾ ki dûzahda salınırsın ﴿مَلُومًا مَدْحُورًا﴾ melâmet olunmuş, Hudâ'nın rahmetinden sürülmüş olduğun hâlde. (39) ﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا﴾ İstifhâm bu makâmda inkâr içündür, ya'nî lâyık ve revâ mıdır ki Hakk te'âlâ sizi erkeklere mahsûs kıla ve kendüsi ferişte lerden kızlar edine? Bu iş gâyetle müsteb'addır. ﴿إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا﴾ Bî-şübhe siz bir ulu söz söylersiz. (40) ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ﴾ Tahkîkan ki bu Kur'ân'da vücûh-i müte'addide ile biz ma'nâyı îrâd ettik, ﴿لِيَذَّكَّرُوا﴾ tâ ki nasîhat-pezîr olalar. ﴿وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا﴾ Ve mu'ânid olan kâfirlere artırmaz, illâ haktan ürkmek. (41) ﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ﴾ Söyle eğer Hudâ ile müte'addid ma'bûdlar olsaydı, niteki ehl-i şirk derler, ﴿إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا﴾ elbette ol vakt 'arş iyesine bir yol edinirlerdi ki onun izâlesine sa'y ederlerdi, niteki mülûk biri biriyle öyle işler. (42) ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ zâtına lâyık olmayan sıfâttan münezzeh oldu ﴿وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا﴾ dahi küffârın dediği sözden bir ulu yücelenmek yücelendi. (43)

﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾ Kndüye yedi gök ve zemîn ve içlerinde olanlar tenzîh getirirler ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ ve hîç bir nesne yoktur illâ Hudâ'nın medh ü senâsına mukârin olduğu hâlde tenzîh eder ﴿وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ velâkin siz onların tesbîhlerini **[255a]** fehm etmezsiz. ﴿إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ halîm idi ki 'ukûbetinizi ta'cîl

etmedi, ﴿غَفُورًا﴾ sizden tevbe edene çok gufrân edicidir. (44) ﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ﴾ Ve ol vakt ki Kur'ân'ı okursun, ﴿جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا﴾ aranda ve rûz-i cezâya tasdîk getirmeyenlerin arasında bir görülmez perde kılarız. Çün Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân lafz ve ma'nâ cihetinden mu'ciz idi, onu inkâr edenlere isbât etti şol şeyi ki kendülerin men' eder ma'nâsı fehminden ve lafzını idrâk etmekten, pes buyurdu. (45) ﴿وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ Ve gönülleri üzere perdeler kıldık, tâ ki Kur'ân'ı fehm etmeyeler ﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ ve kulaklarında bir ağırlık kıldık tâ ki onu işitmeyeler. ﴿وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ﴾ Ve kaçan Kur'ân'da Perverdigârını yalnız anıp onunla küffârın ma'bûdların zikr etmezsin, ﴿وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا﴾ hak sözü işitmekten enseleri üzere kaçarak dönerler. (46)

﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ﴾ Biz dânâ-teriz şol şeye ki onun sebebiyle istimâ' ederler, ﴿إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ﴾ kaçan senin semtine kulak tutarlar ﴿وَإِذْ هُمْ نَجْوَى﴾ ve kaçan kendüler râz söyleşirler, ya'nî biz onların maksadını yahşi biliriz ol vakt ki senin semtine kulak tutarlar ve ol vakt ki biri biriyle gizli söz söyleşirler. ﴿إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا﴾ Mezkûr kıl ol vakti yâ Muhammed, ki sitemkâr olan müşrikler sahâbe-i kirâma derler, siz uymuyorsuz illâ bir sihr olunmuş kişiye. (47) ﴿انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ﴾ Bak nice sana meseller urdular ki seni sâhir ve şâ'ir ve mecnûna teşbîh ettiler, ﴿فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ pes tarîk-i Haktan gümrâh olup doğru yol bulmağa kudretleri olmadı. (48)

﴿وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا﴾ Dahi küffâr dediler, âyâ ol vakt ki biz kemükler ve ufak toprak oluruz, ﴿أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا﴾ 'ale't-tahkîk biz gönderilmiş kılınır mıyız bir yeni yaradılmakta? (49) ﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا﴾ Söyle, taş yâ demir olun, (50) ﴿أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ﴾ yâ sînelerinizde büyük tuttuğunuz nesneden bir yaradılmış olun, elbette ba'de'l-mevt zinde kılınırsız. ﴿فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا﴾ Pes bilâ-şübhe kim derler, öldüğümüzden sonra bizi kim zinde kılar? ﴿قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ Söyle, sizi i'âde eder şol **[255b]** Perverdigâr ki ilk kez topraktan sizi îcâd eyledi. ﴿فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ﴾ Bu kelâmdan sonra ta'accüb ve istihzâ yüzünden başların semtine depredirler ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ﴾ ve derler bu ba's ve neşr ne zamân olur? ﴿قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا﴾ Söyle, şâyed onun olması yakın ola. (51) ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ﴾ Ol gün ki Hakk te'âlâ sizi çağırıp medh ü senâsıyla mültebis olduğunuz hâlde icâbet edersiz. Ahbârda gelmiştir ki halk kubûrdan çıktıklarında başlarından toprağı silkip derler, "sübhâneke Allâhumme ve bi-hamdik" ﴿وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾

Ve kıyâmetin zahmetinden gümân edersiz kim dünyâda ikâmet etmediniz illâ bir az müddet. (52) ﴿وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ Dahi mü'min olan kullarıma söyle, küffâra desinler şol sözü ki kendüsi gâyetle güzel sözdür, ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk ki İblîs-i şakî aralarında şerr ve 'inâdı tehyîc eder. ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا﴾ Tahkîkan ki İblîs-i şakî âdemoğluna 'adâveti âşikâre bir düşmandır. (53)

﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ﴾ Bu kelâm ﴿الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ kelimesine tefsîrdir ve mâ-beynlerinde vâki' olan cümle-i mu'terizedir. Pes ma'nâsı böyle olur ki kullarıma söyle küffâra desinler ki Tanrı'nız hâlinize a'lemdir, isterse sizi esirger isterse sizi mu'azzeb kılar. ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ Ve seni üzerlerine nigehbân göndermedik, tâ ki îmân üzere kendülerin cebr edesin, ancak seni beşîr ve nezîr gönderdik. Pes onlara medâr eyle ve ashâbına fermân et, onlarla yahşi geçinsinler. Getirdiler ki kabîle-i Kureyş istib'âd ettiler ki Ebû Tâlib'in öksüzü peygamber ola ve aç ve çıplak olan kimseler ashâbı olalar. Hakk te'âlâ onların kelâmın redd edip buyurdu.[420] (54) ﴿وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi Perverdigârın göklerde ve yerde olan kimselere herkesten dânâ-terdir, pes nübüvvete ve velâyete istediğini intihâb eder. ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ﴾ Ve bî-şübhe ki peygamberlerin bir mikdârını bir mikdârları üzere ilerü tuttuk, feżâ'il-i nefsâniyye ile gâyetle mutehellî oldukları ecilden ve 'alâ'ik-i cismâniyyeden ziyâde müteberrî olduklarından ötürü, **[256a]** ne kesret-i emvâl ve etbâ'la onların bir mikdârını bir mikdârları üzere tafdîl ettik. ﴿وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا﴾ Ve Hazret-i Dâvûd'a Zebûr kitâbını verdik, pes onun şerefi ol kitâb ile idi, ne kendüye verilen pâdişâhlıkla idi. (55)

﴿قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ﴾ Söyle, du'â edin şol kimselere ki Tanrı'dan özge onları ma'bûdlar gümân ederdiniz ﴿فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ﴾ ki fakr ve kaht ve hastalık gibi bedliği sizden kaldırmağa kudretleri yoktur ﴿وَلَا تَحْوِيلًا﴾ ve ne ol bedliği sizden kaldırıp özgeye salmağa liyâkatleri var. (56) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ﴾ Rusül ve melâ'ikeden ol gürûh ki küffâr kendülere 'ibâdet ederler, ﴿يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ﴾ Perverdigârlarına tâ'atle tekarrub etmek isterler. ﴿أَيُّهُمْ أَقْرَبُ﴾ Bedel-i ba'zdır, ﴿يَبْتَغُونَ﴾ lafzından. Ya'nî onlardan yakınrak olan kimse Tanrı te'âlâya tâ'atle tekarrub etmek ister, pes ziyâde kurbu olmayan bi't-tarîki'l-evlâ tekarrub etmek ister. ﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ﴾ Dahi Hudâ'nın

420 el-Beyzâvî, I/577.

rahmetine ümîd tutmuşlar ve ʻazâbından korkarlar. Pes nice siz onları maʻbûdlar gümân edersiz? ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ Bî-şübhe ki Perverdigârının işkencesi sakınmalıydı, sezâvârdır ki herkes ondan sakına rusül ve melâ'ikeye varınca. (57)

﴿وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا﴾ Ve hîç bir köy yoktur illâ ki biz onun ehlini mevtle yâ kırmakla nâbûd kılıcılarız ﴿قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i kıyâmet vâkiʻ olmadan evvel ﴿أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا﴾ yâ onu bir katı işkence ile taʻzîb edicileriz, ﴿كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾ bu harâb olmakları Levh-i Mahfûz'da yazılmış idi. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki köylerden en sonra vîrâne olan Medîne-i Münevvere'dir. (58) ﴿وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ﴾ Dahi Kureyş iktirâh ettikleri âyâtın göndermesinden bizi bir nesne menʻ etmedi, ﴿إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ﴾ illâ ʻÂd ve Semûd gibi geçmişlerin tekzîb etmekleri, iktirâh ettikleri âyâtı. ﴿وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ﴾ Ve kabîle-i Semûd'a deveyi verdik talebleriyle ﴿مُبْصِرَةً﴾ görmek iyesi bir beyyine olduğu hâlde, ﴿فَظَلَمُوا بِهَا﴾ pes onu seğirlemekle kendü cânlarına sitem ettiler. ﴿وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا﴾ Ve mukterih olan âyâtı göndermezüz illâ istîsâl eden ʻazâbın inmesinden kendülerin korkutmak için, **[256b]** pes ol âyât geldikten sonra îmâna gelmezlerse üzerlerine ʻazâb nâzil olur. (59)

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ﴾ Ve yâda getir ol vakti ki sana dedik ﴿إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ﴾ bî-şübhe Perverdigârın Kureyş'i ihlâk etti. Bu kelâm Bedr'in vakʻasına müjdedir ve ezbes ki bir emr-i muhakkaku'l-vukûʻdur, lafz-ı mâzî ile taʻbîr olundu. ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ﴾ Ve ʻâm-ı Hudeybiyye'de sana gösterdiğimiz vakʻayı bir nesne kılmadık illâ halk içün bir fitne. Mervîdir ki Hazret sallallâhu teʻâlâ ʻaleyhi ve sellem ʻâm-ı Hudeybiyye'de gördü ki kendüsi Mekke'ye girip efʻâl-i ʻumreyi yerine getirdi, pes ol sene Mekke'ye teveccüh etti, müşrikler kendüyi Mekke'ye girmeğe koymadılar. Ehl-i nifâk bu hâli gördüklerinde itâle-i lisân edip dediler, vâkıʻası dürüst çıkmadı. Ve bilmediler ki hükm-i ilâhî bunun üzere oldu ki bu vâkıʻanın taʻbîri sene-i âtîyede olacaktır.[421] ﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ﴾ Dahi Kur'ân-ı ʻazîmü'ş-şânda yaʻnî mezkûr olan ağacı kılmadık illâ bir fitne. Ve ağacın melʻûn olmasından murâd onu ekl edenlerin melʻûn olmalarıdır. Getirdiler ki kaçan ehl-i şirk dûzah içinde şecere-i zakkûmun bitmesini işittiler, müteʻaccib olup dediler, Muhammed iddiʻâ eder ki dûzah taşı yandırır ve sonra dönüp der, içinde ağaç bitirir, bu bir

421 el-Beyzâvî, I/578.

emr-i garîbdir. Velâkin bilmediler ki semenderin tüyünü âteşde yandırtmayan ve deve kuşu gözü ve kızmış demiri yuttuğunda bağırsaklarını yandırtmayan Perverdigâr kâdirdir ki dûzahda bir ağaç peydâ ede ki âteş onu yandırmaya. ﴿وَنُخَوِّفُهُمْ﴾ Ve envâ'-ı tahvîfle küffârı korkuttururuz, ﴿فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ pes ol tahvîf onlara bir ulu serkeşlikten özge bir nesne artırmaz. (60)

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ Ve yâda getir kaçan feriştelere dedik, Hazret-i Âdem'e ta'zîm yüzünden sücûd edin, ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ der-'akab kamuları secdeye vardılar, ancak İblîs secde etmedi. Ve ol mahal ki sücûd etmedüğinden ötürü Hakk celle ve 'alâ kendüyi tevbîh etti, ﴿قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا﴾ dedi, çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim? (61) ﴿قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ﴾ Bir dahi İblîs dedi, bana haber ver bu kimseden ki benim üzerime onu mufaddal kıldın, bana kendüsini tafdîl ettin. **[257a]** ﴿لَئِنْ أَخَّرْتَنِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Cenab-ı 'izzetine kasem eğer beni kıyâmet gününe dek sağ koyarsan ﴿لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا﴾ elbette azdırmakla uşakları üzere müstevlî olurum, meğer onlardan az kimseler ki onlara mukâvemet etmeğe kudretim yoktur. (62) ﴿قَالَ اذْهَبْ﴾ Hakk celle ve 'alâ İblîs'e dedi, taleb ettiğin şeye var ya'nî huzûr-ı 'izzetten dûr ol, istediğin işe git. ﴿فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ Pes Hazret-i Âdem'in evlâdından her kim sana uyar, ﴿فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا﴾ bî-şübhe ki dûzah sezânızdır, bir sezâ ki aslâ eksikliği olmaz. (63)

﴿وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ﴾ Ve onlardan yünkülletmeğe kâdir olduğun kimseyi yünküllettir, fesâda da'vet etmeklikle ﴿وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ﴾ ve onlar üzere atlı ve yayan olan etbâ' ve ensârınla çağır ﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ ve emvâl ve uşaklarda onlara ortak ol. Ya'nî onlara bâ'is ol, emvâli harâm yerden kazanıp lâzım olmayan yere sarf edeler ve uşakları dahi esbâb-ı muharreme ile tahsîl edeler ﴿وَعِدْهُمْ﴾ ve onlara bâtıl va'deler ver ﴿وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ ve İblîs-i şakî aldatmaktan özge onlara bir şeyi va'd etmez. (64) ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ Tahkîkan ki muhlis olan kullarım, sana üzerlerine tasallut yoktur ﴿وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا﴾ ve İblîs'in şerrinden mahfûz olmağa Perverdigârın i'timâd etmek cihetinden kâfîdir. (65) ﴿رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ﴾ Perverdigârınız ol Kâdir-i Muhtâr'dır ki gemiyi sizin içün deryâda yürüttürür, ﴿لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ tâ ki sizde olmayan emti'ayı ve kazancı kendü kereminden isteyesiz. ﴿إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ Bî-şübhe ki Îzid celle celâluhû sizi çok esirger idi ki size olmayan eşyânın esbâbını size müheyya kıldı, tâ ki onları âsânlıkla tahsîl edesiz. (66)

﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ﴾ Ve ol vakt ki deryâda garkın havfı size değer, ﴿ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ﴾ hâtırınızdan gider her kimse ki umûr ve havâdisinizde kendüyi çağırırsız, ﴿إِلَّا إِيَّاهُ﴾ ancak Îzid-i zü'l-celâl ki ol mahal kendüsi hâtırınıza gelir, gayrısı gelmez. ﴿فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ﴾ Pes ol vakt ki garkdan beyâbân tarafına sizi kurtardı, ﴿أَعْرَضْتُمْ﴾ tevhîdden yüz çevirip putların 'ibâdetine teveccüh ettiniz. ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا﴾ Ve beşer makûlesi **[257b]** ni'metleri inkâr ediciydi. (67) ﴿أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ﴾ Garkdan halâs olduğunuzdan sonra emîn oldunuz mu Hudâ 'azze ve celle beyâbân tarafını sizinle çöktüre ﴿أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ yâhûd emîn oldunuz mu ki üzerinize bir taşlı rüzgâr yollaya? ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا﴾ Sonra size bir mu'temed kimse bulmazsız ki sizi ol belâdan saklaya. (68) ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى﴾ Yâhûd emîn oldunuz mu ki bir dahi sizi deryâda döndüre, ﴿فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ﴾ pes yelden bir kızıcı nesne üzerinize yollaya, ﴿فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ﴾ pes ettiğiniz küfr sebebiyle sizi suda boğa? ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا﴾ Sonra size üzerimize bulamazsız ﴿بِهِ تَبِيعًا﴾ onun sebebiyle ardımıza düşer bir mutâlebe edici. (69)

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ Ve tahkîkan kim âdemoğullarını hüsn-i sûretle ve i'tidâl-i mizâcla ve 'akl ile ve nice hısâlle mükerrem kıldık ﴿وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ dahi onları beyâbânda binilecek davarlarla ve deryâda gemilerle kaldırdık ﴿وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ dahi pâkîze olan ta'âmlardan onlara rûzî kıldık ﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ dahi yarattığımız eşyâdan çok nesne üzere onları şeref-i kerâmetle bir eyü tafdîl ettik. (70) ﴿يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ﴾ Mezkûr kıl ol günü ki her gürûhu muktedâları olan şeyin nâmıyla çağırırız. Ya'nî her ümmet peygamberleri adıyla nidâ olunurlar, yâ ümmet-i Muhammed, yâ ümmet-i Îsâ gibi. Yâhûd kitâbları adıyla, yâ ehle'l-Kur'ân, yâ ehle'l-İncîl gibi. Yâ dîn bâbında bir mukaddem kimsenin nâmıyla, yâ Hânefî, yâ Şâfi'î gibi. ﴿فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾ Pes ol kimse ki nâme-i ahvâli sağ eliyle verilir, ﴿فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ﴾ ol gürûh nâme-i a'mâllerin okurlar ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ ve bir ednâ şey sitem görmüş kılınmazlar. (71)

﴿وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى﴾ Ve her kim bu cihânda doğru yolu görmekten kör idi, ﴿فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى﴾ ol kimse öbür cihânda dahi tarîk-i necâtı görmekden kördür ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ ve yol bulmak cihetinden körden azgundur ol sebebten ki görmenin isti'dâdı kendüsinden bi'l-külliye zâ'il oldu. Mervîdir ki kabîle-i Sakîf, Server-i Kâ'inât'a dediler, sana îmân getiririz bu şartla ki bizi putperestlik üzere bir yıl koyasın ve namâzda rükû' ve sücûd **[258a]** et-

meyelim ve ne denlü üzerimize ribâ borcu var, bizden sâkıt ola ve ne kadar ki ribâlı mâlımız var bize ola ve Tâ'if olan mekânımızı Mekke-i Mükerreme'nin haremi gibi muharrem edesin. Ve eğer senden halk sorarlarsa ki niçün bunlara böyle ettin, söyle, Tanrı te'âlâ bununla fermân etti, tâ ki bu hasâ'isle 'Arab üzere iftihâr edelim. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[422] (72) ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنْ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ Ve tahkîkan ki tâ'ife-i Sakîf yaklaştılar ki sana gönderdiğimiz ahkâmdan seni döndürüp fitneye salalar, ﴿لِتَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَهُ﴾ tâ ki sana vahy ettiğimiz nesneden özge üzerimize bir şey iftirâ edesin. ﴿وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا﴾ Ve eğer hâhişlerine tebe'iyyet ederdin, ol vakt seni dost edinirlerdi. (73)

﴿وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ﴾ Ve eğer mededimizle seni pekiştirmeseydik ﴿لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا﴾ 'ale't-tahkîk yaklaştın ki onların hâhişlerine bir az nesne meyl edesin. (74) ﴿إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ Ve ol vakt ki onların murâdına meyl etseydin bu cihânda iki kat işkence ve âhirette iki kat işkence sana ederdik, ya'nî bu gûne işi senden özge bir kimse isteseydi dünyâda ve âhirette kendüye bir 'azâb ederdik. Amma senin gibi bir kâmilü'l-vücûd 'azîzden sudûr etseydi iki cihânın 'azâbını ikişer kat kendüye ederdik. ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا﴾ Sonra sana üzerimize bir yardımcı bulamazsın ki seni 'azâbımızdan kurtara. Getirdiler ki küffâr-ı Mekke, Hazret'i Mekke'den ihrâc etmeğe müşâveret ettiler. Re'yleri bunun üzere müstekarr oldu ki 'adâvetini gâyetle izhâr edeler, tâ ki nâçâr kalıp Mekke'den rihlet ede. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (75)

﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنْ الْأَرْضِ﴾ Ve bî-şübhe ki yaklaştı Mekke halkı düşmanlıkla Mekke zemîninden seni iz'âc edeler, ﴿لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا﴾ tâ ki seni ondan çıkarttıralar ﴿وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ﴾ ve ol vakt ki öyle ederler, senden sonra ikâmet etmezler ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ meğer bir az müddet. Ve fi'l-hakîka böyle oldu ki Hazret Mekke'den çıktıkdan sonra az müddet geçmeden Bedr vak'asında ru'esâları helâk oldu. (76) ﴿سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا﴾ Senden esbak peygamberlerimizden gönderdiğimiz kimselerin yolu, ya'nî Hakk te'âlâ tarîkini bu gûne bir kurmak **[258b]** kurdu kim her cemâ'at ki peygamberlerin tekzîb edip aralarından çıkarırlar, elbette onlar ihlâk olunurlar. ﴿وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا﴾ Ve hîç tarîkimize bir tebdîl ve tagyîr bulamazsın. (77) ﴿الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ﴾

422 el-Beyzâvî, I/581.

Namâzı kıl, güneş kubbe-i felekten magrib semtine meyl ettiği mahal, ﴿أَقِمْ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ﴾ gecenin karanlığı yığılıncaya dek. Ya'nî zevâlden sonra yatsu vaktine dek öyle ve ikindi ve magrib ve yatsu namâzların edâ et, ﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ dahi sabâh namâzın kıl ﴿إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ ki bî-şübhe fecr namâzı bir görülmüş namâz idi, ya'nî gece ve gündüz ferişteleri onu müşâhede ederler. (78)

﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ﴾ Ve gecenin bir mikdârını namâz içün kalkıp içinde uykuyu terk et ﴿نَافِلَةً لَكَ﴾ farz olan namâzlar üzere sana mahsûs bir artuk farz, ﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾ şâyed Perverdigârın seni bir pesend olunmuş mekâna göndere. Ve ol makâm şefâ'at-i 'uzmâ makâmıdır ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onun sebebiyle cemî' mahlûkât üzere müşerref olur. (79) ﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ﴾ Ve söyle, ey Perverdigârım, kabrde beni bir güzel giyirtmek giyirt ﴿وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾ ve ondan beni bir yahşi çıkartmak çıkar, ﴿وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾ dahi bana senin katından bir eyü yardım edici hüccet kıl, tâ ki bana muhâlefet eden üzere beni mansûr kıla. (80) ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ﴾ Dahi söyle İslâm geldi ve küfr nâbûd oldu ﴿إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ tahkîkan ki bâtıl bir muzmahil nesne idi. (81) ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ Dahi Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândan indiririz ﴿مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ şol nesneyi ki kendüsi ehl-i îmâna emrâz-ı cehlden şifâ ve esirgemektir ﴿وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾ ve sitemkâr olanlara ziyândan özge bir şey artırmaz. (82) ﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ﴾ Ve kaçan âdemoğulları üzere sıhhat ve devlet gibi eşyâyı ihsân ederiz, ﴿أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ﴾ Hudâ'yı yâd etmekten yüz çevirip kendü nefsini dûr kılar ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ﴾ ve kaçan fakr ve hastalık gibi bir bedlik kendüye değer, ﴿كَانَ يَئُوسًا﴾ Hudâ'nın lutf u kereminden nâ-ümîd olur. (83)

﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ﴾ Söyle hidâyet ve dalâlette herkes kendü hâline müşâbih **[259a]** olan tarîk üzere 'amel eder. ﴿فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا﴾ Pes Perverdigârınız kendüsi dânâ-terdir şol kimsenin hâline ki o tarîk bulmak cihetinden yahşi yol bulmuştur. (84) ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ Dahi insânın bedenine hayât veren şeyin hakîkatini senden sorarlar, ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ söyle, rûh dedikleri nesne Perverdigârımın fermânındandır. Ya'nî o mâdde, asldan tevellüd etmiş bir şey değildir, ancak lafz-ı *kün* ile vücûda gelmiş Hudâ'nın mübde'âtından bir nesnedir. ﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ Ve dânişden bir nesne verilmediniz illâ bir az şey. (85) ﴿وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ Ve bî-şübhe ki isteriz eğer vahy ile sana gönderdiğimiz nesneyi kaldırırız ya'nî istersek Kur'ân'ı sahîfelerden ve sînelerden mahv edüp kaldırırız ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ

sonra senin içün bulmazsın ﴿بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا﴾ onunla üzerimize bir nigehbân ki onu sana döndüre. (86) ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ Lâkin Perverdigârın tarafından bir esirgemek onu sana bâkî kıldı, ﴿إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾ bî-şübhe ki Hudâ'nın ihsânı üzerine bir ulu ihsân idi ki seni mürsel kılıp üzerine kitâbı indirip onu mahfûz kıldı. (87) ﴿قُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتْ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ﴾ Söyle, eğer âdemîler ve perîler onun üzere yığılıp ki bu Kur'ân gibi getireler, ﴿لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ onun gibi getirmeğe kudretleri olmaz, bâ-vücûdâ ki erbâb-ı fesâhat olan 'Arab-ı 'urebâ aralarındadırlar ﴿وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ ve eğer biri birlerine arkalaşmış olsaydılar. (88)

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ Dahi tahkîkan ki bu Kur'ân'da halk içün garâbette mesel pâyesinde olan her ma'nâyı beyân ettik, ﴿فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا﴾ pes halkın çoğu inkârdan özge bir nesne kabûl etmedi. (89) ﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ﴾ Dahi ehl-i şirk hüccetle ilzâm olduklarından sonra dediler, sana tasdîk getirmezüz ﴿حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنْ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا﴾ Mekke zemîninden sen bize bir kesilmez bınar çıkartmayınca. (90) ﴿أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ﴾ Yâhûd sana hurmâdan ve üzümden bir bağ olup ﴿فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا﴾ ırmakları arasında akıttırmak akıttırasın. (91) ﴿أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا﴾ Yâhûd gümân ettiğin **[259b]** gibi göğü üzerimize pâre pâre salarsın ﴿أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا﴾ yâhûd Tanrı'yı ve ferişteleri ettiğin da'vâya şâhid getiresin. (92) ﴿أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ﴾ Yâhûd sana altundan bir hâne ola ﴿أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ﴾ yâhûd göğün nerdübânlarında çıkasın ﴿وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ﴾ ve yalnız çıkmağına tasdîk getirmezüz ﴿حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا﴾ üzerimize bir yazılmış nesne indirmeyince ﴿نَقْرَؤُه﴾ ki içinde tasdîkin olup onu biz okuruz. ﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي﴾ Söyle, Perverdigârım münezzehtir ki üzerine tahakküm oluna, ﴿هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا﴾ ben bir nesne değildim illâ bir gönderilmiş âdemî, sâ'ir rusül gibi ki kendülere verilen şeyden özge cemâ'atlerine bir şey getirmezlerdi, ne ân ki âyâtın hükmü kendülere müfevvez olup Tanrı te'âlâ üzere istediklerini tahakküm ederlerdi, tâ ki siz benim üzerime bu gûne eşyâyı tahakküm edesiz. (93)

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمْ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا﴾ Ve halkı îmân getirmekten bir nesne men' etmedi hidâyet kendülere geldikde illâ demeleri, ﴿أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا﴾ Tanrı te'âlâ insân makûlesinden peygamber gönderdi mi? Ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'ya ve Kur'ân'a îmân getirmekten bir şübhe kalmadı ki kendülerin men' ede, meğer beşer makûlesinden peygamber gelmesinin istib'âdı. (94) ﴿قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ﴾ Söyle, eğer yeryüzünde yürür

ferişteler olsaydılar, niteki âdemoğulları onda yürürler, ﴿مُطْمَئِنِّينَ﴾ içinde süknâ etmişler, ﴿لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا﴾ elbette gök semtinden üzerlerine bir gönderilmiş ferişte indirirdik ya'nî kendü cinslerinden bir ferişte üzerlerine münzel kılardık, tâ ki onunla buluşup kendüsinden telkîn almağa liyâkatleri ola, zîrâ ta'lîm u te'allümde tecânüs meşrûttur. (95) ﴿قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ Söyle, aramda ve aranızda şehâdet etmek cihetinden Tanrı te'âlâ bestir, ﴿إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ bî-şübhe ki Hakk te'âlâ kullarının akvâl u ahvâllerine dürüst dânâ görücüydü, pes onlara göre kendülere mükâfât eder. (96)

﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي﴾ Ve her kime ki Tanrı te'âlâ doğru yolu gösterir, maksad-ı a'lâya vâsıl olan odur ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ﴾ ve her kimi ki azgun kılar, onlara Hakk'tan **[260a]** özge dostlar bulmazsın ki kendülerin hidâyet ederler. ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ﴾ Ve rûz-i kıyâmette onları yüzleri üzere yürümüş oldukları hâlde cem' ederiz, ﴿عُمْيًا﴾ körler ki kendülerin hôş-hâl edecek nesne görmesinler ﴿وَبُكْمًا﴾ ve lâller ki kendülerden makbûl olacak söz söylemeyeler ﴿وَصُمًّا﴾ ve sağırlar ki bir müferrih söz işitmeyeler, ﴿مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ karargâhları dûzahdır, ﴿كُلَّمَا خَبَتْ﴾ her gâh ki şu'lesi sâkin olur, ﴿زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا﴾ onlara bir yandırmak artırırız ki etlerin ve derilerin değiştirip onunla dûzahın şu'lesi tâzelenir. (97) ﴿ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ﴾ Bu işkence sezâlarıdır ﴿وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا﴾ ﴿بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾ ol sebeble ki onlar âyâtımıza küfr ettiler عِظَامًا وَرُفَاتًا﴾ ve dediler, âyâ ol vakt ki biz kemük ve ufak toprak oluruz, ﴿أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا﴾ 'ale't-tahkîk biz bir yeni yaradılmış olduğumuzda gönderilmiş olur muyuz? Çün yeniden yaratmağı inkâr ettiler, Hakk te'âlâ 'azâbların o gûne etti ki vücûdları her bâr ki 'azâb ile nâbûd olur, yine tâzelenip mu'azzeb olurlar. (98)

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ﴾ Âyâ tefekkür edip bilmediler mi ki gökleri ve yeri îcâd eden Îzid-i zü'l-celâl tevânâdır ﴿عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ﴾ onun üzere ki kendüler gibi eşhâs îcâd ede? ﴿وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا﴾ Ve onların fenâsına bir mu'ayyen müddet kıldı ki ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ içinde şekk yoktur, ﴿فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا﴾ pes hak âşikâre iken sitemkâr olanlar hakkı inkâr etmekten özge bir nesne kabûl etmediler. (99) ﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي﴾ Söyle, Rabbimin rızkı hazînelerine mâlik olsaydınız ﴿إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ﴾ elbette ol vakt tükenmek korkusundan buhl ederdiniz ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا﴾ ve âdemoğlu bahîl idi. (100) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'ya dokuz âşikâre mu'cizeler verdik ve onlar 'asâ ve yed-i beyzâ ve âl-i

Fir'avn üzere musallat olan çekirge ve ufak çekirge ve kurbağalar ve kan ve Benî İsrâ'îl Tîh sahrâsında olduklarında kendüler içün taştan suyun çıkması ve onlar içün deryânın yarılması ve üstlerine dağın kaldırması. ﴿فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Pes yâ Muhammed, müşriklere sıdkın zâhir olmak içün Benî İsrâ'îl'in 'ulemâsından Hazret-i Mûsâ ile Fir'avn-ı bî-'avnın mâcerâsını **[260b]** sor, onlar sana haber verirler. ﴿إِذْ جَاءَهُمْ﴾ Kaçan Hazret-i Mûsâ kendülere mürsel oldu, ﴿فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ﴾ pes Hazret-i Mûsâ Fir'avn'a gelip ba'zı âyâtı kendüye izhâr ettikten sonra Fir'avn kendüye dedi, ﴿إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا﴾ tahkîkan ki ben seni ey Mûsâ, gümân ederim ki câdû olmuşsun ki 'aklını karıştırıyorsun. (101) ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, Hudâ'ya kasem ki ey Fir'avn, 'ale't-tahkîk sen bildin ki bu âyetleri indirmedi illâ gökler ve yerin Perverdigârı, ﴿بَصَائِرَ﴾ nübüvvetime âşikâre delîller oldukları hâlde ﴿وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا﴾ ve bî-şübhe ben seni ey Fir'avn, hayrdan dönmüş şer üzere mecbûl bir kimse gümân ederim. (102) ﴿فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُم مِنْ الْأَرْضِ﴾ Pes Fir'avn istedi ki Hazret-i Mûsâ'yı ve cemâ'atini zemîn-i Mısır'dan iz'âc edip dûr kıla, ﴿فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا﴾ pes kendüyi ve bilesince olanları kamu Kulzüm deryâsında boğduk. (103)

﴿وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ﴾ Ve Ya'kûb'un evlâdına dedik, Fir'avn'ın iğrâkından sonra zemîn-i Mısır'da süknâ edin, ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ﴾ pes kıyâmetin va'desi geldikde ﴿جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا﴾ sizi ve onları karışmış olduğunuz hâlde getiririz. (104) ﴿وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ﴾ Ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı doğruluğa mukârin indirdik ve kendüsi doğruluğa mukârin indi ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ dahi seni göndermedik illâ mutî'a sevâbla müjde verici ve 'âsîye 'ikâbla korkutturucu. (105) ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ﴾ Ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı birer mikdâr indirdik, ﴿لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾ tâ ki onu halk üzere mehl etmiş iken okuyasın, zîrâ mehl ile okumak ezberlemeğe kolay ve fehm etmeğe mu'îndir. ﴿وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا﴾ Ve havâdis hasebiyle onu bir yahşi indirmek indirdik. (106)

﴿قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا﴾ Ehl-i şirke söyle, Kur'ân'a îmân getirmeniz ve getirmemeniz bir emr-i müsâvîdir, zîrâ îmânınız ona kemâl artırmaz ve 'adem-i îmânınız ona noksân getirmez. ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ﴾ Tahkîkan ki Kur'ân'ın nüzûlünden esbak dâniş verilen kimseler, ya'nî kütüb-i semâviyyeyi okuyan ve vahyin hakîkatini ve nübüvvetin alâmâtını, 'ulemâ-ı 'âmilîn, 'Abdullâh bin Selâm ve ashâbı **[261a]** ve Necâşî ve etbâ'ı gibi kimseler, ﴿إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ﴾ kaçan Kur'ân üzerlerine okunur, ﴿يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا﴾ Hudâ'nın

fermânını ta'zîm etmek içün çenelerine ya'nî yüzleri üzere kapanırlar, secde ettikleri hâlde. (107) ﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا﴾ Dahi derler, Perverdigârımız küffârın sözünden münezzehdir, ﴿إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾ tahkîkan ki Tanrı'mızın va'desi elbette olmalıdır. (108) ﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ﴾ Ve sücûdda yüzleri üzere kapanırlar ağladıkları hâlde ﴿وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın dinlemesi kendülere tevâzu' ve tazarru' artırır, niteki 'ilm u yakîn kendülere artırır. (109) Mervîdir ki kaçan ehl-i şirk işittiler ki Server-i Kâ'inât "Yâ Allâh, yâ Rahmân" der, söylediler, Muhammedü'l-Mustafâ bizi iki ma'bûda 'ibâdet etmekten nehy eder ve kendüsi dahi Hudâ'dan özge bir ma'bûd dahi nidâ ediyor. Hudâ 'azze ve celle bu âyeti münzel edip buyurdu.[423] ﴿قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَانَ﴾ Söyle, Îzid-i zü'l-celâli lafz-ı celâle ile tesmiye edin, yâ lafz-ı Rahmân ile ki ikisi Vâcibü'l-Vücûd'un zâtı üzere ıtlâk olunması müstahsendir, ﴿أَيًّا مَا تَدْعُوا﴾ bu iki ismin kankısıyla kendüyi tesmiye edersiz güzeldir ﴿فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ ki güzel 'adlar kendü zâtına mahsûstur. ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ Ve namâzının kırâ'etini âşikâre kılma bir hadde dek ki müşrikler onu işiteler, zîrâ onların işitmesi sana istihzâ etmelerine bâ'is olur ﴿وَلَا تُخَافِتْ بِهَا﴾ ve onu hafî etme bir mertebeye dek ki ardında namâzı kılan mü'minler kırâ'etini işitmeyeler ﴿وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ ve cehr ile muhâfete[424] arasında bir tarîk kasd et. (110)

﴿وَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Dahi söyle, cemî' medh ü senâ Hudâ'nın zâtına mahsûstur, ﴿الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ şol Hudâ ki oğul edinmedi ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ ve ulûhiyyette ona bir ortak olmadı ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنْ الذُّلِّ﴾ ve hôrluk cihetinden ona bir dost yok idi ki onun sebebiyle mu'azzez ola. ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا﴾ Ve onu dürüst ta'zîm eyle. Ve ba'zısı dedi, ﴿كَبِّرْهُ تَكْبِيرًا﴾ nin ma'nâsı Allâhu ekber söyle. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât'ın de'b-i şerîfi bu idi ki Benî 'Abdulmuttalib'den bir oğlanın dili açıldıkta bu sûrenin sonki âyetini ona ta'lîm ederlerdi.[425] (111)

423 el-Beyzâvî, I/588.

424 Söyleme, yavaş okuma.

425 el-Beyzâvî, I/588.

SÛRETÜ'L-KEHF

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Aşr Âyeten

[سورة الكهف مكية وهي مائة وعشر آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[261b] ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ 'Âlemde ne denli medh ü senâ var ise Hudâ'nın zât-ı bâhiru's-sıfâtına mahsûstur. ﴿الَّذِي أَنزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾ Şol Hudâ ki kendülere kulu üzere Kur'ân'ı indirdi ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجَا﴾ ve ona eğrilmekten bir nesne kılmadı ya'nî ne elfâzında ihtilâf ve ne ma'nâlarında tenâfî kıldı. (1) ﴿قَيِّمًا﴾ Dahi onu müstakîm kıldı ki ma'nâ-yı matlûbdan özge içinde ziyâde ve noksân yoktur, ﴿لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ﴾ tâ ki Tanrı tarafından sudûr etmiş bir katı işkencenin vukû'undan kefere makûlesin korkuttura. ﴿وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ﴾ Ve güzel a'mâl işleyen mü'minleri müjdeletdir kim ﴿أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾ 'ale't-tahkîk kendülere bir güzel mükâfât var ve o behişt-i câvidândır. (2) ﴿مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا﴾ Onun içinde hemîşe ikâmeti takdîr etmişler. (3) ﴿وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ Dahi korkutturur şol kimseleri ki dediler, Hakk te'âlâ ve tekaddes oğul edindi. (4) ﴿مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ Dedikleri söze aslâ kendülere bir bilgi yoktur ﴿وَلَا لِآبَائِهِمْ﴾ ve ne pederlerine. ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً﴾ Küfrde bu sözleri gâyetle büyük oldu, ﴿تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ﴾ ağızlarından çıkar. Lafz-ı *kelimeten* temyîz üzere mansûbdur ve bu cümle onun sıfatıdır. Cür'etlerinin isti'zâmını ifâde etmek içün zikr olundu. ﴿إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ Yalandan özge bir nesne demezler. Çün Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem küffârın îmâna gelmediklerinden ötürü gamnâk olurdu, Hakk celle ve 'alâ kendüye tesliye verip buyurdu. (5) ﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا﴾ Pes şâyed sen ardları üzere şiddet-i hırs u gazabdan kendü nefsini öldürücüsün bu kelâma îmân getirmezlerse. (6) ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ﴾ Tahkîkan ki biz yeryüzü üzere olan şeyi kıldık, ﴿زِينَةً لَهَا﴾ içinde süknâ edenlere bir bezek ﴿لِنَبْلُوَهُمْ﴾ tâ ki tecrübe edenin mu'âmelesin kendülere ederiz ki ﴿أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ 'amel cihetinden kankıları yeğrekdir ya'nî tâ ki dünyânın âlâyişine rağbet etmeyen nümâyân ola. (7) ﴿وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا﴾ Ve bî-şübhe biz yeryüzü üzere olan zîneti kılıcılarız ﴿صَعِيدًا جُرُزًا﴾ otlağı kesilmiş bir düz yer ya'nî âhiru'l-emr ol zîneti **[262a]** yerle yeksân kılarız. (8)

﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ﴾ Belki gümân ettin mi ki mağâra ve dağ iyeleri ﴿كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا﴾ delâ'il-i kudretimizden bir garîb şey idiler? Ya'nî onların ahvâli sâ'ir âyât-ı kudretimize nisbet olınca çendân[426] 'acîb u garîb değildir. Bilinmek gerek ki Ashâb-ı Kehf kim olduklarında çok ihtilâf olunmuştur. Esahh-ı akvâl bu ki Dakyânûs nâm bir pâdişâh-ı sitemkâr halkı putperestliğe da'vet etti. Efesûs şehrinden altı ekâbir-zâdeyi dahi kendü âyînine da'vet etti. Onların sözün redd edip dediler, biz gökler ve yerin hâlıkına 'ibâdet ederiz, istediğin şey bizden aslâ sudûr etmez. Ba'dehû üç güne dek onlara mehl verip dedi, bu müddetten sonra yâ matlûbumuza 'avdet edersiz yâhûd sizi katl ederim. Onlar dahi bu mehli bir fırsat bilip onun fitnesinden emîn olmak içün her biri pederi mâlından bir mikdâr şey alıp şehrin taşrasında olan dağa teveccüh ettiler. Esnâ-yı tarîkde bir şubân kendülere refîk olup köpeği dahi kendüye uydu. Her cend ki onu men' ettiler dönmedi gâyetle ilhâhlarını müşâhede edicek lisân-ı fasîhle dedi, benden havf çekmen ki ben Hudâ'nın dostların severim. Siz hâba vardıkda ben size pasbânlık ederim. Sonra dağa karîb olduklarında şubân dedi, bu dağda bir mağâra bilirim saklanmağa gâyetle münâsibdir. Pes mağârada ikâmet etmek içün teveccüh ettiler. Niteki Hakk celle ve 'alâ ondan haber verip buyurdu. (9)

﴿إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ﴾ Yâd et ol vakti ki eşrâf-ı Rûm'dan olan yiğitler mağâraya gidip oturdular. ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً﴾ Pes dediler, ey Perverdigârımız, katından bize bir mihrbânlık ver ki mağfiretimize ve rızkımıza ve düşmandan emîn olduğumuza bâ'is ola ﴿وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ve mübâşeret ettiğimiz işten bize bir eyülik ve doğruluk âmâde kıl. (10) ﴿فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ﴾ Pes kulakları üzere bir hicâb vurduk mağârada ya'nî onları onda bir yatırmak yatırdık ki onları çağırmak kaldırmaz, ﴿سِنِينَ عَدَدًا﴾ sayı iyesi yıllar. (11) ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ﴾ Sonra onları 'âlem-i hâbdan 'âlem-i bîdârlığa gönderdik, ﴿لِنَعْلَمَ﴾ tâ ki **[262b]** bilelim ya'nî tâ ki zâhir ve mütemeyyiz ola ﴿أَيُّ الْحِزْبَيْنِ﴾ şânlarında ihtilâf eden iki gürûhun kankısı ﴿أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا﴾ zamân-ı ikâmetleri içün müddet zabt eyledi. (12) ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ Biz onların haberin üzerine doğrulukla okuruz. ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ﴾ Tahkîkan ki onlar bir yiğitlerdir ki ﴿آمَنُوا بِرَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarına îmân getirdiler ﴿وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ ve onlara sebât ve yakînile hidâyet artırdık. (13)

426 Gerçi, her ne kadar. O kadar.

﴿وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ Ve yürekleri üzere bağladık ya'nî yüreklerini pekiştirdik ki terk-i vatan üzere sabr ettiler ve hakkı izhâr edip Dakyânûs'un sözün döndürdüler. ﴿إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Kaçan Dakyânûs'un önünde durup dediler, Perverdigârımız gökler ve yeri îcâd eden Hudâ'dır, ﴿لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا﴾ ondan özge bir ma'bûda 'ibâdet etmezüz ve eğer ondan özge bir ma'bûda taparız, ﴿لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا﴾ Hudâ'ya kasem olsun ki ol vakt hadden taşra söz söylemiş oluruz. (14) ﴿هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا﴾ Bunlar ki bizim gürûhumuzdurlar, ﴿اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً﴾ Îzid-i zü'l-celâlden gayrı ma'bûdlar edindiler. ﴿لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ﴾ Niçün onları 'ibâdeti üzere bir âşikâre delîl getirmezler? ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Pes kimdir çok sitemli şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı. (15)

﴿وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾ Dahi biri birine dedi kaçan gürûhunuzu ve Tanrı'dan özge 'ibâdet ettikleri eşyâyı terk edip bir tarafta oldunuz, ﴿فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ﴾ pes mağâraya gidip onda ârâm edin. ﴿يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ Perverdigârınız iki cihânda fazl u kereminden size rızkı tevessü' edip mebsût kılar ﴿وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرفَقًا﴾ ve işinizden size bir menfa'at edecek nesne müheyyâ kılar. (16) ﴿وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ﴾ Hitâb Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellemedir. Ya'nî onların mekânı böyle bir yerde düşmüştür eğer onu görmüş olsaydın güneşi görürdün çıktığı mahal ﴿تَتَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ﴾ mağâralarından sağ semte meyl eder ﴿وَإِذَا غَرَبَتْ﴾ ve battığı vaktte ﴿تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ﴾ onlara erişmeyip mağâranın sol semtinde kesilir. Çün mağâranın ağzı nebât-ı na'şın mukâbelesine **[263a]** düşmüş idi. Etrâfında güneş ol keyfiyetle gezerdi. Ve onun sağ ve solu ona teveccüh eden kimseyle müşahhas olur. ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ﴾ Ve onlar mağâradan bir açık mekânda olurlar tâ ki mağâranın vahâmeti[427] ve güneşin harâreti kendülerin incitmeye. ﴿ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ﴾ Bu gûne mağâraya gitmeleri Hudâ'nın delâ'il-i kudretindendir. ﴿مَنْ يَهْدِ اللَّهُ﴾ Her kimi Hudâ 'azze ve celle muvaffak edip doğru yolu gösterir ﴿فَهُوَ الْمُهْتَدِي﴾ odur doğru yolu bulan ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ﴾ ve her kimi gümrâh eder ﴿فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا﴾ ona hergiz bir yol gösterici bulamazsın. (17)

﴿وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا﴾ Ve onları oturmuşlar sanırsız, gözleri açık olduğu içün ﴿وَهُمْ رُقُودٌ﴾ ve hâlbuki onlar yatmışlardır ﴿وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ﴾ ve onları sağ yana ve sol yana çevirîriz, tâ ki kendülerin yer çürütmeye. ﴿وَكَلْبُهُمْ

427 Güç ve tehlikeli olma durumu.

﴿لَوْ﴾ Ve köpekleri mağâranın önünde iki elini döşetmiş. ﴿بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ﴾ ﴿لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ﴾ Eğer onlar üzere ıttılâ' edip kendülere nazar etseydin ﴿مِنْهُمْ فِرَارًا﴾ elbette onlardan yüz çevirip giderdin kaçmış olduğun hâlde. ﴿وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا﴾ Ve elbette heybetlerinden korkudan dolmuş olurdun. (18) ﴿وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ﴾ Ve niteki kendü kemâl-i kudretimize âyet olmakları içün onları yatırdık yine kemâl-i kudretimize delîl olmakları içün 'âlem-i hâbdan kendülerin gönderdik, ﴿لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ﴾ tâ ki aralarında soruşup bileler Hakk celle ve 'alâ kendülere ne gûne lutf u ihsân etmişti. ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ﴾ Onlardan bir söyleyici dedi, ﴿كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ ne kadar müddet bunda durdunuz? ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ Gümân üzere binâ edip dediler, bir gün yâ bir günün bir mikdârı bunda ikâmet ettik. Zîrâ yatmış olan kimse uyhusunun mikdârını zabt edemez. Onun içün 'ilmi Hudâ'ya tefvîz ettiler. Niteki Hakk te'âlâ ondan haber verip buyurdu. ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ Dediler, Perverdigârınız müddet-i ikâmetinizi sizden yahşi bilir, ﴿فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ﴾ pes birinizi bu dirheminizle şehr semtine yollayıp ﴿فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا﴾ baksın ol şehrin ahâlîsinden kankı kimsenin ta'âmı pâkîze-terdir, ﴿فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ﴾ ondan size bir rûzî getirsin ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ ve ta'âmı almağa giden kimesne **[263b]** harîd u fürûht mahallinde mülâyemet etsin ﴿وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾ ve bir iş işlemesin ki şehr halkından bir kimseyi ahvâlinizden haberdâr etmeğe bâ'is ola. (19) ﴿إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ﴾ Tahkîkan ki şehr halkı üzerinize ıttılâ' ederlerse ﴿يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ﴾ taş atmasıyla sizi ihlâk ederler yâ kendü âyînlerine sizi döndürürler ﴿وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا﴾ ve eğer âyînlerine girersiz, hergiz necât bulamazsız. Mervîdir ki kaçan ta'âm almasına giden kimse bâzâra girip ol dirhemi çıkardı, bâzâr halkı gördüler ki ol dirhem üzere Dakyânûs'un ismi yazılmıştır, gümân ettiler ki ol kimse bir defîne bulmuş. Hemân kendüyi hâkime götürdüler, melik ondan istifsâr etti, kendüye keyfiyyet-i hâllerin söyledi. Melik eyitti ki pederlerimizden işittik ki birkaç yiğit dînlerini hıfz etmek içün Dakyânûs'dan firâr ettiler, şâyed bunlar olalar. Ba'dehû a'yân-ı devlet ile binip mağâraya teveccüh etti, onlarla görüştükde kendüye du'â edip mekânlarına döndüler, der-'akab Hakk te'âlâ rûhların kabz etti. Pes melik onları onda defn edip üstlerine bir mescid yaptı. Ve bu ahvâlden Hakk celle ve 'alâ haber edip buyurdu.[428] (20)

428 el-Beyzâvî, II/602.

﴿وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ﴾ Ve niteki onları uyhudan kaldırdık, üzerlerine pâdişâhı muttali' kıldık, ﴿لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ tâ ki onlara muttali' olanlar bileler ki bilâ-şübhe Hudâ'nın va'desi dürüsttür, ya'nî haşr u neşrden Tanrı te'âlâ ettiği va'de haktır ﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ ve tâ ki bileler kim 'ale't-tahkîk kıyâmetin olmasında hîç şübhe yoktur. ﴿إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ﴾ *a'sernâ* lafzına müte'allikdir ya'nî onları muttali' kıldık ol vakt ki umûr-i dîniyyeye müte'allik olan işlerinde ihtilâf ederlerdi ki kimisi derdi, rûh ve cesed ba's olunur ve kimisi derdi yalnız rûh ba's olunur. Mervîdir ki ol 'asrda olsn pâdişâh diyânet sâhibi bir pâdişâh idi. Eyyâm-ı devletinde olan 'ulemâ me'âd husûsunda ihtilâf ettiler, bu minvâl üzere ki kimisi derdi, rûh yalnız ba's olunur ve kimisi derdi, rûh ve beden. Pâdişâh bu ihtilâfı göricek palâslar giyip 'ibâdethâneye kapanıp Îzid-i zü'l-celâlden niyâz etti ki bu şübheyi lutf u keremiyle izâle ede. Hakk celle ve 'alâ niyâzın kabûl edip Erbâb-ı Kehf'in **[264a]** vak'asın vücûda getirdi. Pes ondan istidlâl ettiler, üç yüz yıl mikdârı rûhu imsâk edip bedeni çürümekten hıfz edip sonra rûhu bedene irsâl eden Perverdigâr kâdirdir ki ervâhı ve ecsâdı i'âde ede. ﴿فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا﴾ Ba'dehû ki onları hey'et-i mezbûre üzere gördüler, ba'zıları dediler, mağâralarının kapusı üzere bir yapı yapın, tâ ki bir kimse onlara erişmeye, ﴿رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ﴾ Perverdigârları onların ahvâline herkesten dânâ-terdir. ﴿قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ﴾ Dediler, şol kimseler ki dînî olan emrleri üzere galebe ettiler, ya'nî ol cemâ'at ki ecsâd ve ervâhın me'âdına zâhib olmuşlardı ve onlar pâdişâh ve kendüye tâbi' olan cemâ'attirler, ﴿لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا﴾ elbette üzerlerine bir 'ibâdethâne ediniriz, tâ ki halk onda 'ibâdet edeler. (21)

﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ﴾ Bî-şübhe Nesârâdan Ya'kûbiyye tâ'ifesi derler, Ashâb-ı Kehf üçtürler ﴿رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ dördüncüleri köpekleridir, ﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ﴾ dahi Nesârâ tâ'ifesinden Nestûriyye derler, onlar beştir, ﴿سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ altıncıları köpekleridir. ﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ Pûşîde olan şeye bir atmak atarlar, ya'nî sözleri dânişden peydâ olmadı, kendü nefslerinden onu ihtirâ' ederler. ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ Ve ehl-i İslâm peygamberin ihbârıyla derler, onlar yedidirler ve sekizincileri köpekleridir. Sözleri 'ilm-i Hudâ'ya ta'kîb olundu ve ezbes ki gayrların sözü fâsid idi, *racmen bi'l-gayb*la hatm olundu. ﴿قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ﴾ Söyle, Perverdigârım sayılarına herkesten dânâ-terdir. Çün ehl-i İslâm peygamberin ihbârıyla dediler, onlar yedidirler sekizinciler köpekleridir ﴿مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ onları bilmez illâ az kimse ve onlar Server-i Kâ'inât ve ashâbıdırlar. Hazret-i

İbn 'Abbâs'dan radıyallâhu 'anhumâ menkûldür ki buyurdu, ﴿انا من ذلك القليل﴾ فَلا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا﴾ Pes Ashâb-ı Kehf'in şânında ehl-i kitâbla mücâdele etme, illâ bir âşikâre mücâdele. Ya'nî mübâhesede onlarla çok derine varma, ancak Kur'ân'da mezkûr olan şeyi onlara oku, kendülerin techîl edip sözlerin üzerlerine redd etme ﴿فَلَا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ ve ehl-i kitâbdan -ister şâd tarîkiyle- onlardan bir ferde su'âl etme ki sana îhâ olunan şey onlara su'âl etmekten seni ganî etmiştir. (22)

[264b] ﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا﴾ Ve bir iş işlemesine kasd ettiğin nesne içün deme, 'ale't-tahkîk ben onu yarın işleyiciyim, ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ meğer Hudâ'nın hâhişine mukârin olduğunda ki diyesin onu işlerim inşâallâh. Bilinmek gerek kim bu kelâm Hudâ'dan peygamberine te'dîb tarîkiyle bir nehydir. Kaçan Kureyş'e Yehûd dediler, Muhammedü'l-Mustafâ'dan rûhu ve Ashâbü'l-Kehf'i ve Zülkarneyn'i sorun, der-'akab Kureyş onları su'âl ettiler. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem istisnâ etmeden buyurdu, yarın gelin onların şânını size beyân edeyim. Pes on günden ziyâde vahy eğlenip kendüye gelmedi. Ondan gâyetle mahsûr oldu ve küffâr-ı Kureyş ta'n etmeğe yol buldular, ondan sonra bu âyet nâzil oldu. (23) ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ﴾ Ve Perverdigârının meşî'etini hâtırına getir kaçan onu unutursun ﴿وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِي رَبِّي﴾ dahi söyle, şâyed Perverdigârım bana delâlet ede ﴿لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا﴾ Ehl-i Kehf'in haberinden yakınrak bir doğru işe. (24)

﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ Ve Ehl-i Kehf mağâralarında üç yüz yıl ikâmet ettiler ﴿وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ ve dokuz yıl dahi ikâmetleri içinde arttı. *Lübâb*'da getirdi kim ikâmetleri sinîn-i şemsiyye hesâbıyla üç yüz yıl idi ve kameriyye hesâbıyla üç yüz dokuz yıl idi. Ahbârda gelmiştir ki ba'zı tersâlar dediler, üç yüz yılı biliriz velâkin dokuzu bilmezüz. Hakk celle ve 'alâ buyurdu.[429] (25) ﴿قُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا﴾ Söyle yâ Muhammed, Îzid-i zü'l-celâl müddet-i ikâmetlerine herkesten dânâ-terdir, ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ gökler ve yerin pûşîde eşyâsı 'ilmine mahsûstur. ﴿أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ﴾ Hakk celle ve 'alâ her mevcûdu ne güzel görür ve her işidilen şeyi ne yahşi işitir. ﴿مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ﴾ Gökler ve yerin halkına ondan özge aslâ bir dost yoktur ki umûrları üzere müstevlî ola. ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾ Ve kaza ve hükûmetinde bir kimseyi ortak kılmaz. (27)

---

429 Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl,* Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, nr. 70, vr. 115b.

﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ﴾ Dahi sana ferişte ile gönderilen Rabbinin kitâbını oku. ﴿مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ Onun sözlerin bir kimse tagyîr etmeğe kâdir değildir ﴿لَا وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ ve ondan özge bir penâh edinecek kimse bulamazsın. Mervîdir ki ruesâ-yı kefereden birkaç kimse Server-i Kâ'inât'a gelip **[265a]** dediler, Habbâb ve 'Ammâr ve Bilâl gibi peşmîne-pûş[430] gedâları meclisinden dûr kıl, tâ ki seninle hem-nişîn olalım. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (27) ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ﴾ Ve kendü nefsini sâbit kıl şol kimselerle kuşluk ve yatsu vaktlerinden Perverdigârlarına perestiş ederler, ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ onun rızâsın isterler. ﴿وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ﴾ Ve iki gözün onlardan uzak olmasın ya'nî iki gözünün nigâhını onlardan kesip gayrı kimseye masrûf kılma ﴿تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ol hâlde ki yakın olan sağlığın ârâsteliğin taleb edersin. ﴿وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا﴾ Dahi mutî' u münkâd olma şol kimseye ki gönlünü bizi yâd etmekten masrûf kıldık ﴿وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ ve kendü ârzûsuna uydu ﴿وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾ ve işi tebâh u zâyi' oldu. (28)

﴿وَقُلْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Dahi söyle, dürüstlük Rabbinizden sâdır olan şeydir, ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ﴾ pes her kim ister îmâna gelsin ﴿وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾ ve her kim ister küfrü ihtiyâr etsin ya'nî îmâna gelen kimsenin îmânıyla ve kâfir olanın küfrüyle mukayyed değilim. Üzerime lâzım olan, ahkâmı size teblîğ etmektir, bu emrden murâd tehdîd ve tehvîldir, ne icâzet ve ibâhat. ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا﴾ Tahkîkan ki biz sitemkâr olan küffâr içün bir âteş âmâde kıldık ki ﴿أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾ çâdıra müşâbih olan onun 'alevi kendülerin kapladı. ﴿وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا﴾ Ve eğer şiddet-i teşnelikten feryâd ederler, ﴿يُغَاثُوا بِمَاءٍ﴾ erimiş bakır gibi bir suyla feryâdlarına erişilir, ﴿كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾ içmek içün yakın kılındıkda yüzleri kebâb eder, ﴿بِئْسَ الشَّرَابُ﴾ gâyetle bed içilecek nesnedir cehennem suyu ﴿وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾ ve katı yaramaz ârâmgâhdır dûzah. (29) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا﴾ bî-şübhe ki biz onlardan yahşi iş işleyenlerin ücretini yitirmezüz. (30)

﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki evsâf-ı mezbûre ile mevsûfturlar, ﴿لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ﴾ kendüleredir ikâmet içün olan bâğlar, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ الْأَنْهَارُ﴾ onların sarâyları altından ırmaklar akar. ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ Mezbûr **[265b]** olan e'izze, ol bâğlarda altundan olan bileziklerden bezenmiş kılınırlar ﴿وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا﴾ ve yeşil donlar giyerler ﴿مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ﴾ dîbânın nâziğinden ve

430 Peşmine: Yünden elbise. Puş: Giyen, giyilen. Fakîr, düşkün anlamında, dervîş.

muhkem tavklamışından. ﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾ Behişt içinde tahtlar üzere yasdanmışlar, ﴿نِعْمَ الثَّوَابُ﴾ behişt-i berîn ne güzel mükâfâttır ﴿وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا﴾ ve içinde olan tahtlar gâyetle yahşi yasdanacak nesnedir. (31)

﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ﴾ Dahi ehl-i îmana ve küffâra iki kişinin hâlini misâl kıl ve onlar Benî İsrâ'îl'den iki birâderler idiler. Biri kâfir biri mü'min idi. Pederlerinden kendülere sekiz bin altun mîrâs kaldı. Kâfir olan karındaş hissesiyle emlâk ve akârât aldı. Mü'min olan karındaş hissesini vücûh-i hayra sarf kıldı. Ba'dehû netîceleri ne olduğun Hakk te'âlâ beyân edip buyurdu. ﴿جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ﴾ Birlerine iki bağ kıldık ﴿مِنْ أَعْنَابٍ﴾ üzümlerden ﴿وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ﴾ ve onların çepçevresini hurmâ ağaçlarıyla kaplanmış kıldık. ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾ Ve ol iki bağın ortasında bir ekin kıldık, tâ ki her bir bağ akvât ve meyvelere câmi' ola. (32) ﴿كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ﴾ Ol iki bağın her biri ﴿آتَتْ أُكُلَهَا﴾ meyvesin verdi ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ ve ondan bir nesne eksik etmedi ya'nî sâ'ir bâğlar gibi değil idiler ki aglebde bir yıl meyveyi tamâm verirler ve bir yıl eksik. ﴿وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا﴾ Ve onların ortasında bir ırmak akıttırdık, tâ ki içmekleri müstevfî ola. (33)

﴿وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ﴾ Ve iki bağdan mâ-'adâ envâ'-ı mâl ona var idi. ﴿فَقَالَ لِصَاحِبِهِ﴾ Pes dostuna dedi, ya'nî kâfir birâder mü'min birâderine dedi, ﴿وَهُوَ يُحَاوِرُهُ﴾ ol hâlde ki kendüsi birâderiyle söz verip alır, ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾ benim mâlım senin mâlından çoktur ve hadem u haşemim[431] senin hadem u haşeminden artuktur. (34) ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ﴾ Ve kendü bağına birâderiyle müfâhere etmek içün girdi ﴿وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ﴾ ve hâlbuki küfr ve 'ucbu sebebiyle kendü nefsine sitem edicidir. ﴿قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ Dedi, gümân etmem ki bu bağ fenâyı kabûl ede hergiz. (35) ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾ Dahi gümân etmem ki kıyâmet olacaktır ﴿وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي﴾ **[266a]** ve eğer Perverdigârıma dönmüş kılınırım, niteki sen gümân edersin ﴿لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا﴾ elbette ol bağdan yeğrek bir dönecek mekân bulurum. Ya'nî benim istihkâkım bunu iktizâ eder ki behişt-i cavidân bana verile. Niteki şimdi bu bâğ bana verildi. (36)

﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ﴾ Mü'min olan birâderi kendüye dedi, ol hâlde ki kendüsi onunla mücâdele ediyor, ﴿أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ﴾ kâfir oldun mu ya'nî gerekmezdi ki kâfir olasın şu Hudâ'ya ki asl-ı mâddeni topraktan yarattı ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ sonra seni bir pâre sudan halk etti, ﴿ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا﴾ ba'dehû seni bir kâmil kişi kıldı. (37) ﴿لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾ Lâkin ben söylerim şân bu ki Tanrı

431 Maiyyet, tabi olan, etrâf.

te'âlâ turâbdan ve nutfeden beni îcâd etmiştir ﴿وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ ve ben Perverdigârıma bir kimseyi ortak tutmam. (38) ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ﴾ Dahi niçün bâğına girdiğin vaktte demedin ﴿قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ istediği şey olmalıdır? ﴿لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ Bir kimseye güç yoktur, illâ Hudâ'nın yardımıyla, ﴿إِنْ تَرَنِي أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ eğer beni mâl ve uşak cihetinden senden ziyâde az görürsen. (39)

﴿فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ﴾ Şâyed Perverdigârım dünyâda ve âhirette senin bağından yeğrek bir bağ vere ﴿وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ ve senin bağın üzere gök tarafından sâ'ikalar yollaya ﴿فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا﴾ ki bir hemvâr yer olup içinde ayak sürçmeye. (40) ﴿أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا﴾ Yâ suyu yere yutulmuş ola ﴿فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا﴾ ki onu cüst ü cû etmeğe kudretin olmaya. (41) ﴿وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ﴾ Ve cemî' emvâli nâbûd kılındı. ﴿فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ﴾ Pes iki elin döndürür oldu ya'nî hasret ve endûh cihetinden ellerin biri birine çalıp peşîmânlık izhâr ederdi ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ şol şey üzere ki imâretinde onu sarf etti ﴿عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا﴾ ve hâlbuki ol bağ ya'nî onun üzümleri çardakları üzere düşmüştür. ﴿وَيَقُولُ يَالَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ Bu cümle *yukallibü keffeyhi* cümlesi üzere ma'tûftur ya'nî ellerin alt üst döndürüp derdi, ey kâşki Perverdigârıma bir kimse ortak kılmasaydım. (42) **[266b]** ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve ona bir cemâ'at yok idi ki Tanrı'dan özge kendüye yardım edip bağını ke'l-evvel döndüreler ﴿وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا﴾ ve kendü nefsine zûr ile yardım edici değildi. (43)

﴿هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ﴾ Ol makâmda nusret ve ma'ûnet doğrulukla muttasıf olan Tanrı te'âlâyadır. ﴿هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا﴾ Mükâfât etmek cihetinden kendüsi herkesten yeğrekdir ﴿وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾ ve netîce cihetinden kendüsi gâyetle iyidir ya'nî ona 'ibâdet etmenin netîcesi özgelerin 'ibâdetinin netîcesinden yeğrekdir. (44) ﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Dahi halka yakın olan sağlığın sıfatını beyân et ﴿كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ ve o, bir su gibidir ki onu gök semtinden indirdik, ﴿فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ﴾ pes onun sebebiyle zemînin otlağı tâzelenip biri birine çatıldı. ﴿فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ﴾ Sonra kırılmış oldu bir mertebeye dek ki onu yeller perâkende uçurur ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere tevânâ idi. (45) ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Mâl makûlesi ve oğullar yakın olan sağlığın ârâyişidir ki insân onlarla müzeyyen olur ﴿وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ﴾ ve pâyidar olan güzel işler, ﴿خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا﴾ Perverdigârının katında mükâfât cihetinden mâl ve benînden yeğrekdir, ﴿وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ dahi ümîd cihetinden onlardan gökçekdir. Bir kavlde *el-bâkıyâtü's-sâlihât*tan murâd beş

vakt namâzdır. Ve bir kavlde *sübhânallâh elhamdülillâh velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber*. Ve ba'zısı ona zâhib oldu ki ondan maksûd güzel sözdür ve cümle akvâle câmi' bir kavldir ki ondan murâd cümle a'mâl-i hayrdır. (46)

﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ﴾ Ve mezkûr kıl ol günü ki dağları mekânlarından koparıp havada yürüttürürüz ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً﴾ ve dağlar altında yeri çıkmış görürsün ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ﴾ ve halkı 'arsa-i mahşerde yığdık. ﴿فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ Pes onlardan bir kimseyi metrûk kılmazız ya'nî cümlesin yığarız. (47) ﴿وَعُرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا﴾ Dahi Perverdigârın üzere 'arz olundular, düzülmüş oldukları hâlde, tâ ki bir kimseye hicâb olmaya, ﴿لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ onlara demiş iken 'ale't-tahkîk bize geldiniz, niteki ilk kez sizi îcâd ettik ya'nî niteki ibtidâ sizi yarattığımızda dünyâya çıplak **[267a]** geldiniz ve şimdi dahi ol kılıkla bize geldiniz, ﴿بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا﴾ belkim gümân ettiniz ki biz size bir vakt kılmadık ki haşr u neşrin va'desini tecâvüz etmez. (48) ﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ Ve sahâif-i a'mâl ehl-i mahşerin ellerinde koyuldu. ﴿فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ﴾ Pes günahkârları görürsün içinde yazılmış olan günahlardan korkmuşlar ﴿وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا﴾ ve derler, ey helâkımız, gel hâzır ol ki mahallin budur. ﴿مَالِ هَذَا الْكِتَابِ﴾ Bu nâmeye ne oldu ki ﴿لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا﴾ ne bir küçük günâh kodu ve ne bir büyük günâh illâ onu sayıp mazbût kıld? ﴿وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا﴾ Ve işlediklerini nâmelerinde yazılmış gördüler ﴿وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا﴾ ve Perverdigârın bir kimseye sitem etmez ya'nî bende işlemediği şeyi üzerine yazmaz. (49)

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ Ve yâda getir ol vakti ki ferişlere dedik, Hazret-i Âdem'e secde edin. ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ Fermândan sonra kamuları secde ettiler, ancak şeytân-ı şakî secde etmedi ol cihetten ki ﴿كَانَ مِنَ الْجِنِّ﴾ perî makûlesinden idi ﴿فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ ki Perverdigârı fermânından hurûc edip sücûdu terk etti. ﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي﴾ Pes ma'kûl mu ki o gûne iş ondan sâdır olduktan sonra benim velâyetimi geçip onu ve evlâdını umûrunuza mütevâlîler edinirsiz? ﴿وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ Ve hâlbuki onlar size düşmandırlar. ﴿بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ Sitemkârlara olan bedel gâyetle yaman bedeldir ya'nî sitemkârlar Hudâ yerine aldıkları bedel ki şeytân ve zürriyetidir, gâyetle yaramaz bedeldir. (50) ﴿مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ İblîs ve zürriyyetini gökler ve yerin yaratması mahallinde hâzır kılmadım ﴿وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ﴾ ve ne kendü cânların yarattığım vaktte kendülerin hâzır kıldım ﴿وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا﴾ ve halkı gümrâh edenleri a'vân u ensâr edinici değildim. (51)

﴿وَيَـوْمَ يَقُـولُ﴾ Dahi mezkûr kıl ol günü ki Îzid-i zü'l-celâl söyler, ﴿نَـادُوا شُـرَكَائِي﴾ benim ortaklarımı çağırın, ﴿الَّذِيـنَ زَعَمْتُـمْ﴾ şol kimseler ki gümân ettiniz kim onlar benim ortaklarımdır, ﴿فَدَعَوْهُـمْ﴾ pes onları meded içün çağırdılar ﴿فَلَـمْ يَسْـتَجِيبُوا لَهُـمْ﴾ sonra ma'bûdları onlara meded etmediler. ﴿وَجَعَلْنَـا بَيْنَهُـمْ مَوْبِقًـا﴾ Ve küffâr ile ma'bûdları arasında bir helâk yeri kıldık ki içinde müşterek olurlar **[267b]** ve o, cehennemdir. (52) ﴿وَرَأَى الْمُجْرِمُـونَ النَّـارَ﴾ Ve ehl-i şirk âteşi gördüler, ﴿فَظَنُّوا أَنَّهُـمْ مُوَاقِعُوهَـا﴾ pes bildiler ki kendüler onunla âlûde olup içinde düşücülerdir ﴿وَلَـمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًـا﴾ ve onlara ihâta ettiği ecilden ondan bir sarf edecek yer bulmadılar. (53) ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَـذَا الْقُرْآنِ لِلنَّـاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ Dahi kasem olsun ki bu Kur'ân'da halk içün her muhtâc oldukları nev'den beyân eyledik ﴿وَكَانَ الْإِنسَـانُ أَكْثَـرَ شَـيْءٍ جَـدَلًا﴾ ve âdemoğlu bâtıl ile husûmet etmek cihetinden çok husûmetlü idi. (54)

﴿وَمَـا مَنَـعَ النَّـاسَ أَنْ يُؤْمِنُـوا﴾ Ve halkı îmân getirmekten bir şey men' etmedi, ﴿إِذْ جَاءَهُـمُ الْهُـدَى﴾ hidâyet, ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân kendülere geldikde, ﴿وَيَسْـتَغْفِرُوا رَبَّهُـمْ﴾ dahi Perverdigârlarından mağfiret taleb etmekten kendülerin bir şey alıkomadı ﴿إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُـمْ سُـنَّةُ الْأَوَّلِيـنَ﴾ illâ taleb etmekleri ki geçmişlerin tarîki kendülere gele ﴿أَوْ يَأْتِيَهُـمُ الْعَـذَابُ قُبُـلًا﴾ yâ âhiret işkencesi kendülere âşikâre gele ya'nî güzeşte olan gürûhların de'bi bu idi ki peygamberlerini tekzîb edip başlarına 'ukûbet gelirdi. Bunlar dahi peygamberlerin tasdîk etmemekten murâdları bu ki onlar gibi dünyâda başlarına bir 'ukûbet gele yâ âhiret 'azâbın 'ayân göreler. (55) ﴿وَمَا نُرْسِـلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ Ve biz peygamberleri halka göndermezüz illâ mü'minlere müjde verici ve küffâra korku vericiler ﴿وَيُجَـادِلُ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا بِالْبَاطِـلِ﴾ ve küfr edenler aslı olmayan şeyle husûmet ederler, ﴿لِيُدْحِضُـوا بِـهِ الْحَقَّ﴾ tâ ki ol husûmetle doğruluğu yerinden kaldıralar ﴿وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَـا أُنْذِرُوا هُزُوًا﴾ ve kitâbımızın âyâtını ve kendülerin tahvîf eden şeyi istihzâ edindiler. (56)

﴿وَمَـنْ أَظْلَـمُ مِمَّـنْ ذُكِّـرَ بِآيَـاتِ رَبِّـهِ﴾ Dahi kimdir ziyâde sitem-ger şol kimseden ki âyât-ı Kur'âniyye ile pend verildi, ﴿فَأَعْـرَضَ عَنْهَـا﴾ der-'akab onlardan yüz çevirip pend almadı, ﴿وَنَسِـيَ مَـا قَدَّمَـتْ يَـدَاهُ﴾ dahi küfr ü ma'siyetten elleri ilerü gönderdiği nesneyi unuttu, ﴿إِنَّـا جَعَلْنَـا عَلَـى قُلُوبِهِـمْ أَكِنَّـةً﴾ 'ale't-tahkîk biz onların gönülleri üzere örtükler kıldık ﴿أَنْ يَفْقَهُـوهُ﴾ tâ ki onu bilmeyeler ﴿وَفِـي آذَانِهِـمْ وَقْـرًا﴾ ve kulaklarında sağırlık kıldık tâ ki onu kemâ hüve hakkuhû işitmeyeler. ﴿وَإِنْ تَدْعُهُـمْ إِلَـى الْهُـدَى﴾ Ve eğer tarîk-i Hakk'a onları çağırırsan **[268a]** ﴿فَلَـنْ يَهْتَـدُوا إِذًا أَبَـدًا﴾ onlar tarîk-i Hakk'ı bulmağa hergiz kudretleri olmaz. (57)

﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ﴾ Dahi günâhları gâyetle pûşîde kılıp merhamet iyesi olan Perverdigârın ﴿لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾ küffârı mu'âheze etseydi kazandıkları şey sebebiyle ﴿لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ﴾ elbette onlara işkeceyi tîzlerdi. ﴿بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ﴾ Bel kim onlara bir mu'ayyen vakt var ve o, kıyâmet günüdür yâ Bedr vak'ası, ﴿لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا﴾ onun 'azâbından özge bir ilticâ olunacak yer bulamazlar. (58)

﴿وَتِلْكَ الْقُرَى﴾ Ve ol köyler ki ahvâllerin sana nakl ettik, ﴿أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا﴾ kendülerin nâbûd kıldık kaçan sitem ettiler ﴿وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا﴾ ve onların ihlâki içün bir mu'ayyen müddet kıldık ol müddet hulûl edicek üzerlerine 'azâb müstevlî olur. Getirdiler ki Fir'avn ve etbâ'ı helâk olduklarından sonra Hazret-i Mûsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalü's-salavât bir gün bir belîğ hutbe okuyup Benî İsrâ'îl ondan haylî hôş-hâl oldular. Birleri kalkıp dedi, yâ Kelîmullâh, zemînde senden a'lem bir kimse var mı? Hazret-i Mûsâ cevâb verdi ki rûy-i zemînde bir kimse benden a'lem olduğun bilmem. Hakk celle ve 'alâ ona vahy etti ki Mecma'e'l-Bahreyn nâm mekânda Hızır nâm bir kulumuz vardır ve o senden a'lemdir. Eğer onunla mülâkat etmek istersen bir zenbîl içinde bir pişmiş balık al, yolu tut git, kankı mekânda ki ol balığı bulmazsın ol 'azîzü'l-vücûdu onda bulursun. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ âlât-ı seferi teheyyü' edip şâgirdi Hazret-i Yûşa'ı bile alıp müteveccih oldu. Niteki Hakk te'âlâ ol ahvâli nakl edip buyurdu.[432] (59)

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ﴾ Dahi mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i Mûsâ şâgirdine dedi, ﴿لَا أَبْرَحُ﴾ bu seferde durmayıp giderim, ﴿حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ﴾ iki deryânın arasını cem' eden ya'nî Hazret-i Hızır 'aleyhisselâm olduğu mekâna erişinceye dek. ﴿أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا﴾ Yâ bir uzun müddet sefer edip giderim ya'nî hîç bir vech ile bu seferi terk etmem maksadımı tahsîl etmeyince. Menkûldür ki ol vakt ki iki deryânın arasın cem' eden mekâna vâsıl oldular, bir bınarın kenarında oturdular. Hazret-i Mûsâ onda bir taş üzere yatıp Hazret-i Yûşa' âbdest almağa şurû' eyledi. Bınar-ı mezbûr 'aynü'l-hayat olmağla Yûşa'ın âbdesti suyundan balığa birkaç katre döküp zinde **[268b]** olup deryâya müteveccih oldu. Hazret-i Yûşa' bu hâli müşâhede ettikde kendüyi bir hayret aldı. Hazret-i Mûsâ uyhudan kalkıp Hazret-i Yûşa' ile balığın ahvâlini tefekkud

432 el-Beyzâvî, II/611.

etmeden yolu tutup gitti. Niteki Hakk te'âlâ ona işâret edip buyurdu.[433] (60) ﴿فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا﴾ Pes ol vakt ki iki deryânın arasın cem' eden mekâna yetiştiler, ﴿نَسِيَا حُوتَهُمَا﴾ Hazret-i Mûsâ unuttu ki Hazret-i Yûşa'dan balığı su'âl ede ve Yûşa' unuttu ki ona balığın keyfiyyet-i ahvâlini söyleye, ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ pes balık kendü yolunu deryâda bir meslûk olacak mekân edindi. (61)

﴿فَلَمَّا جَاوَزَا﴾ Sonra ki mekân-ı mezbûrdan geçtiklerinde ﴿قَالَ لِفَتَاهُ﴾ Hazret-i Mûsâ şâgirdine dedi, ﴿آتِنَا غَدَاءَنَا﴾ bize kuşluk yiyeceğimizi getir, ﴿لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾ tahkîkan ki biz seferimizden bir yorulmak bulduk. Pes Hazret-i Yûşa' ta'âmı getirmek istediğinde balığın ahvâli hâtırına geldi. (62) ﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ﴾ Hazret-i Mûsâ'ya dedi, haberin var mı kaçan çeşme kenârında olan taşa gelip onda ârâm ettik ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ kim 'ale't-tahkîk ben balığın ahvâlin sana söylemeği unuttum ﴿وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ ve bir kimse bana onu unutturmadı illâ iblîs-i şakî. ﴿أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ zamîrden bedeldirya'nî iblîs onun anmasını bana unutturdu, ﴿وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ dahi balık kendü yolunu deryâda bir garîb ediniş edindi. (63) ﴿قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, bizim istediğimiz bu iş idi, zîrâ matlûbun 'alâmeti kendüye ol hâlet olmuşdu. ﴿فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا﴾ Pes geldikleri yolda izleri üzere döndüler, ﴿قَصَصًا﴾ kendü izlerine müttebi' oldukları hâlette, tâ ki ol taşa geldiler. (64)

﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا﴾ Pes hâs kullarımızdan bir kul gördüler ve o, Hazret-i Hızır 'aleyhisselâm idi. ﴿آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾ Ona kendü katımızdan bir bahşiş verdik ve o vahy u nübüvvettir. ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ Ve dahi bize mahsûs olan dânişden ona bir dâniş öğrettik ki bir kimse ona muttali' olmaz, meğer bizim tevfîkimizle. (65) ﴿قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ﴾ Hazret-i Mûsâ ona dedi, sana peyrevlik edeyim mi bu şart üzere ki öğrenmiş kılındığın şeyden bana öğrettiresin?" **[269a]** ﴿رُشْدًا﴾ Bir bilgi ki isâbet-i hayr üzere mübtenâ ola. (66) ﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ Hazret-i Hızır dedi, bî-şübhe benimle tâb getirmeğe kudretin yoktur. Hazret-i Mûsâ dedi, niçün seninle sabr getiremem? Hazret-i Hızır dedi, ol sebebden ki sen bir mürsel peygambersin ve senin hükmün zâhir üstünedir. Pes şâyed benden bir fi'l sâdır ola ki sûretâ o bir münker ve nâ-ma'kûl iştir, pes sen ona sabr getiremezsin." (67)

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ Ve nice sabr edebilirsin şol şey üzere ki dâniş cihetinden sen onu kaplamamışsın? (68) ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا﴾

433 el-Beyzâvî, II/611.

Hazret-i Mûsâ dedi, Tanrı te'âlâ isterse bî-şübhe sen beni bir tâb getirici bulursun ﴿وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ ve sana bir fermân muhâlefet etmem. (69) ﴿قَالَ فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ﴾ Hazret-i Hızır 'aleyhisselâm Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâma dedi, eğer bana peyrevlik edersen bir nesneden bana sorma ya'nî benden bir iş sudûr edicek ve sen onun hakîkatinden haberdar değilsin, ibtidâ onu bana sorma ﴿حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ben sana ondan bir beyân peydâ etmeyince. Hazret-i Mûsâ bu sözü kabûl edip (70) ﴿فَانطَلَقَا﴾ Hazret-i Hızır'la bir gemiye binmek içün deryâ kenarında yürüdüler, tâ ki bir gemiye eriştiler. Mervîdir ki onun iyelerinden ona binmek icâzetin istediler, mellâhlar[434] kabûl etmediler. Ba'dehû Hızır'ı bilip kendüler ta'zîm-i tâm ile gemiye aldılar. ﴿حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ﴾ Ol vakte dek ki gemiye bindiler, ﴿خَرَقَهَا﴾ Hazret-i Hızır ol geminin aşağısından iki tahta koparıp onu deldi. ﴿قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, âyâ sen bu gemiyi deldin tâ ki iyelerin suda boğasın, ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ Hudâ'ya kasem ki bir büyük iş mübâşeret ettin. (71) ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِي صَبْرًا﴾ Hazret-i Hızır dedi, sana demedim mi ki bî-şübhe sen benimle tâb getirmeğe tâkatin yoktur? (72) ﴿قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, unuttuğum şeyle bana mu'âheze etme ﴿وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا﴾ ve işimden bana bir düşvârlık kılma ya'nî bana pek teşdîd etme ve bu denlü şeyle bana müzâyaka etme ki bu, sana mütâba'atıma meşakkat verir. (73)

﴿فَانطَلَقَا﴾ Pes 'özrünü kabûl edip gemiden çıkıp gittiler ﴿حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ﴾ bir mahalle dek **[269b]** ki ikileri bir oğlana mülâkî olup Hazret-i Hızır onu öldüricek ﴿قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ Hazret-i Mûsâ Hazret-i Hızır'a söyledi, niçin günâhtan pâk olmuş bir cân öldürdün, bir nefs-i muharremeyi öldürmemiş iken? ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾ 'Ale't-tahkîk sen bir müstakbeh iş irtikâb ettin. (74) ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِي صَبْرًا﴾ Hazret-i Hızır dedi, sana demedim mi kim 'ale't-tahkîk sen benimle sabr etmeğe kudretin yoktur? (75) ﴿قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, bu vak'adan sonra bir şeyden ötürü sana sorarsam benimle musâhabet etme ve eğer ben senin sohbetine tâlib olursam, ﴿قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا﴾ tahkîkan ki sen benim katımdan bir 'özre eriştin ya'nî sana üç kerre muhâlefet etmek cihetinden sen benim tarafımdan bir ulu 'özr bulmuş oldun. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, Hudâ 'azze ve

434 Denizci.

celle birâderim Hazret-i Mûsâ'ya rahmet etsin. Hayâ edip bu sözü söyledi, yoldaşıyla sabr etseydi elbette a'ceb-i 'acâibi görürdü. (76)

﴿فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ﴾ Bu güft ü gû aralarında vâki' olduktan sonra gittiler, ol mahalle dek ki bir köy halkına gelip ﴿اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا﴾ ol köy halkından yiyecek istediler. ﴿فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا﴾ Pes ol leîmler ol iki 'azîzü'l-vücûda mihmânlık etmekten mümteni' oldular. ﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنقَضَّ﴾ Der-'akab içinde bir dîvâr gördüler, düşmek ister. ﴿فَأَقَامَهُ﴾ Pes Hazret-i Hızır ol dîvârı bir direkle dürüttürdü. ﴿قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, isteseydin bu iş içün ücret alırdın." (77) ﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾ Hazret-i Hızır söyledi, bu vakt aramda ve aranda ayrılmak vaktidir, ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ bî-şübhe seni haberdâr ederim ol şeyin netîcesinden ki sen onun müşâhedesi üzere tâb getirmedin. (78)

﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ﴾ Ammâ geminin haberi budur ki o bir yoksulların mülkü idi ki onlar deryâda işlerler, ﴿فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا﴾ pes onu 'ayblı kılmak istedim ﴿وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ﴾ ve ilerülerinde bir pâdişâh var idi ki ﴿يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ **[270a]** her sağ gemiyi erbâbından nâ-hak yere çekip alırdı pes onu 'ayblı ettim, tâ ki ellerinden çekip almaya. (79) ﴿وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ﴾ Ve ammâ oğlanın haberi budur ki onun atası ve anası ehl-i îmân idiler ﴿فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ pes korktuk ki hadden tecâvüz etmekle tuğyân ve küfr ile kaplaya ya'nî onu öylece ettik tâ ki onun 'illeti onlara sirâyet edip mürted olmayalar. (80) ﴿فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا﴾ Pes istedik ki Perverdigârları onlara yerine vere, ﴿خَيْرًا مِنْهُ﴾ ondan yeğrek bir oğul ﴿زَكَاةً﴾ pâklık cihetinden ﴿وَأَقْرَبَ رُحْمًا﴾ ve ondan yakınrak mihrbânlık cihetinden. (81) ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ﴾ Ve ammâ dîvârın şânı budur ki ﴿فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ﴾ şehirde iki öksüz oğlanların idi ﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا﴾ ve onun altında onlar içün koyulmuş altun ve gümüşten bir genc var idi ve eğer ben dîvârı dürüttürmeseydim elbette dîvâr düşüp genc zâhir olup halkı onu yağma eder idi ﴿وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ ve pederleri bir güzel 'amellü kimse idi, ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا﴾ pes Perverdigârın istedi ki onlar bülûğa ve kemâl-i rüşde erişeler ﴿وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا﴾ ve dîvârın altından genclerin çıkarttıralar, ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾ seni perverde edenden merhûm oldukları hâlde. ﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾ Ve bu gördüğün işleri ben kendü re'yimden işlemedim belki Hakk celle ve 'alânın fermânıyla onları işledim. ﴿ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ Bu kelâmı ki sana îrâd ettim, müşâhedesi üzere tâb getirmediğin eşyânın beyân ve netîcesidir. Ve bu hikâyetin fevâidinden

murâd bu ki insân gerektir ki 'ilmine mağrûr olmaya ve her görüp beğenmediği şeyi takbîh etmeye ki şâyed onda bir sır ola ki kendüsi ona muttali' değildir ve muallimine tevâzu' eyleye ve hemîşe te'allüm eyleye. (82)

﴿وَيَسْـأَلُونَكَ عَـنْ ذِي الْقَرْنَيْـنِ﴾ Dahi Yehûd tâ'ifesi imtihân yüzünden maşrık ve magrib pâdişâhı olan İskender'in ahvâlini senden sorarlar ve o eşher-i akvâl üzere İskender-i Rûmî'dir ve ba'zı kimse Yunânî olduğun tercîh etti. ﴿قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُـمْ مِنْـهُ ذِكْـرًا﴾ Söyle, bî-şübhe ki onun ahvâlinden üzerinize bir beyân ve haber okurum. (83) ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَـهُ فِي الْأَرْضِ﴾ Tahkîkan ki biz ona yeryüzünde istediği gibi kuvvet ve tasarruf verdik ﴿وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ ve her nesneden ona bir vesîle verdik, kılâ' fethinde pâdişâhlara lâzım olan eşyâyı **[270b]** kendüye müheyyâ kıldık. (84) ﴿فَأَتْبَعَ سَبَبًا﴾ Pes magrib şehrine erişmek istedikde ona îsâl eden vesîleye ittibâ' etti. (85) ﴿حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ﴾ Ol mahalle dek ki güneş batacak mekâna eriştiğinde ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ onu bir çamurdan gözde gurûb eder gördü ﴿وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا﴾ ve onun yanında bir gürûh buldu. Ba'zı rivâyâtta sâbit olmuştur ki ol gürûhun libâsı yabânî hayvânâtın derileriydi ve yiyecekleri deryânın attığı eşyâdan idi. Ba'dehû Hakk te'âlâ kendüyi muhayyer etti ki küfrleri sebebiyle onları mu'azzeb eyleye yâhûd kendülerin îmâna da'vet eyleye. Niteki buyurdu. ﴿قُلْنَـا يَـا ذَا الْقَرْنَيْـنِ إِمَّـا أَنْ تُعَـذِّبَ﴾ Dedik, ey Zülkarneyn, yâ bunları küfrleri üzere katl ile ta'zîb edesin ﴿وَإِمَّـا أَنْ تَتَّخِـذَ فِيهِـمْ حُسْنًا﴾ yâhûd ta'lîm-i şerâi' ve irşâd ile onların şânında bir eyülik edinesin. (86) ﴿قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَـمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ﴾ İskender îmâna da'vet etmelerin ihtiyâr edip dedi, ammâ ol kimse ki îmâna da'vet edip küfr üzere ısrâr etmekle kendü nefsine sitem etmiş ola bî-şübhe ki biz onu mu'azzeb kılarız, ﴿ثُـمَّ يُـرَدُّ إِلَـى رَبِّـهِ﴾ sonra Perverdigârına dönmüş kılınır, ﴿فَيُعَذِّبُـهُ عَذَابًـا نُكْـرًا﴾ pes onu bir katı işkence ile mu'azzeb eder ki onun gibi görülmemiştir. (87)

﴿وَأَمَّـا مَـنْ آمَـنَ وَعَمِـلَ صَالِحًـا﴾ Ve ammâ ol kimse ki îmâna gelip güzel 'amel işledi, ﴿فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَى﴾ iki cihânda mükâfât cihetinden ona bir güzel mükâfât olur, ﴿وَسَنَقُولُ لَـهُ مِـنْ أَمْرِنَـا يُسْـرًا﴾ dahi 'ale't-tahkîk fermânımızdan ona bir kolay iş söyleriz ya'nî ona ettiğimiz fermânı bir meşakkatlü fermân kılmazız. (88) ﴿ثُـمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا﴾ Sonra maşrık semtine îsâl eder bir vesîleye tâbi' oldu. (89) ﴿حَتَّى إِذَا بَلَـغَ مَطْلِـعَ الشَّـمْسِ﴾ Ol mekâna dek ki âfitâbın tulû' edecek yerine eriştiğinde ﴿وَجَدَهَـا تَطْلُـعُ عَلَـى قَـوْمٍ﴾ onu buldu bir gürûh üzere çıkar ki ﴿لَـمْ نَجْعَـلْ لَهُـمْ مِـنْ دُونِهَـا سِـتْرًا﴾ güneşin berüsünden onlara libâs ve binâ makûlesinden bir perde kılmadık. (90) ﴿كَذَلِـكَ﴾ Niteki magrib halkıyla etti, bunlarla dahi öylece etti.

﴿وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾ Ve hâlbuki onun katında eşyâyı âgâhlık cihetinden kıldık ya'nî hasrı kabûl etmeyen leşker ve âlât ve esbâbına 'ilmimiz ihâta etmiştir. (91)

﴿ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا﴾ **[271a]** Sonra magrible maşrık arasında cenûbdan şimâle teveccüh etmiş bir yola sülûk etti. (92) ﴿حَتَّى إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ﴾ Bir hadde dek ki Âzerbaycân iklîminde düşen iki dağın arasına erişince ﴿وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا﴾ ol iki dağın berüsünden bir gürûh buldu ki ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾ yaklaşmazlar ki bir söz anlayalar. (93) ﴿قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ﴾ Tercümânları lisânlarından dedi, ey hükmü magrib ve maşrıka erişen pâdişâh, ﴿إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ tahkîkan ki Yâfes bin Nûh'un neslinden olan iki kabîle yerimizde bedlikle sa'y ederler kim bizi kande bulsalar öldürürler ve ekinlerimizi telef ederler. ﴿فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا﴾ Pes kendü emvâlimizden sana bir mikdâr şey mu'ayyen kılmayalım mı ﴿عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾ onun üzere ki aramızda ve aralarında bir bend edesin, tâ ki onları bizim semtimize çıkmaktan men' ede? (94) ﴿قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾ İskender dedi, Perverdigârım mâl ve mülkten bana içinde tasarruf verdiği nesne verdiğiniz şeyden yeğrektir ve benim ona ihtiyâcım yoktur. ﴿فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ﴾ Pes bana tevânâlıkla ya'nî âlâttan bana kuvvet olacak şeyle yardım edin, ﴿أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾ aranızda ve aralarında bir muhkem sedd kılarım. (95) ﴿آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ﴾ Demür pârelerin bana getirin, onlar dahi fermânına imtisâl edip onları getirip iki dağın arasında düzdüler, ﴿حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ ol vakte dek ki iki dağın arasın demür pâreleri berâber kılıcak, ﴿قَالَ انفُخُوا﴾ Fe'eleye dedi, müheyyâ olunan odunlara körüklerle üfürün, ﴿حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا﴾ bir mahalle dek ki kaçan onu âteş pâresi gibi kıldı, ﴿قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا﴾ dedi, bana bakır getirin ol erimiş demür üzere onu dökeyim. (96) ﴿فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ Pes Ye'cûc ve Me'cûc onun şiddet-i irtifâ'ından ve yumuşaklığından kâdir olmadılar ki ona çıkalar, ﴿وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا﴾ dahi onu delmeğe kâdir olmadılar. (97) ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي﴾ İskender dedi, bu sedd Perverdigârımdan bir mihrbânlıkdır, ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ pes ol vakt ki Rabbimin va'desi gelir ya'nî Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkmasına olan Hudâ'nın va'desi hulûl edicek ﴿جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾ onu yerle yeksân kılar ﴿وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ ve Rabbimin va'desi dürüst idi elbette vâki' olur. **[271b]** Bu kelâm İskender'in ahvâline müte'allik olan kelâmın âhiridir. (98) ﴿وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ﴾ Ol gün Ye'cûc ve Me'cûc sedden çıkarlar halkı biri birlerine karışır kıldık şiddet-i izdihâmdan ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ ve kıyâmetin kalkması

içün sûrda üfürüldü, ﴿فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا﴾ pes halkı bir eyü yığmak yığdık. (99) ﴿وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا﴾ Dahi ol günde dûzahı küffâr içün bir hôş izhâr edip nümâyân ettik. (100) ﴿الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي﴾ Şol küffâr ki tevhîd ve temcîdime mü'eddî olan âyâtın görmesinden gözleri perdede idi ﴿وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا﴾ ve sözümü işitmeğe kudretleri yok idi. (101) ﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ﴾ Pes küfr edenler gümân ettiler mi ki Mesîh ve ferişte gibi olan kullarımı benden özge ma'bûdlar edineler ve ben kendülerin mu'azzeb etmem? ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ﴾ Bilâ-şübhe ki biz küffar içün dûzahı âmâde kıldık, ﴿نُزُلًا﴾ mihmân içün âmâde olunan nesne gibi bir şey. Bu söz küffâra tehekküm etmektir ve onun üzere dahi tenbîh eder ki bir tâ'ifeye ibtidâ âmâde olunan şey dûzah ola, elbette ondan sonra onlara olunan 'azâb bir azîm 'azâbdır. (102)

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ Söyle sizi âgâh etmeyeyim mi şol kimselerin ahvâlinden ki a'mâl cihetinden gâyetle utuzanlardır? (103) ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Onlar şol kimselerdir ki yakın olan sağlıkta çalışmakları bâtıl ve mahv oldu ﴿وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾ ve hâlbuki onlar mağrûrluklarından gümân ederler ki kendüler güzel iş işliyorlar. (104) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Bu mezkûr olanlar şol kimselerdir ki Perverdigârlarının vahdâniyyetine delâlet eden 'alâmâta tasdîk getirmediler ﴿وَلِقَائِهِ﴾ ve buluşmasına dahi ya'nî haşr u neşrin olmasına inanmadılar. ﴿فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ Pes küfrleri sebebiyle a'mâlleri bâtıl oldu. ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾ Pes rûz-i kıyâmette onlara bir terâzû kaldırmazız ki a'mâlleri içinde vezn ola yâ ma'nâ bu ola ki kıyâmette onlara bir i'tibâr ve kadr kılmazız. (105) ﴿ذَلِكَ﴾ İş öylecedir, ﴿جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ﴾ onların sezâsı dûzahdır ﴿بِمَا كَفَرُوا﴾ îmâna gelmedikleri sebebiyle ﴿وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا﴾ ve kitâbımın âyâtını ve peygamberlerimi suhriyyet edinmeleriyle. **[272a]** (106)

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler, ﴿كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾ behiştlerin yüksek pâyeleri onlara pîşkeş oldu. (107) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Onlarda ikâmeti 'ale'd-devâm tahmîn etmişler, ﴿لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا﴾ ol behiştlerden bir özge mekâna intikâl etmeyi istemezler. (108) ﴿قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي﴾ Söyle, eğer deryâ Perverdigârımın sözleri yazılması içün mürekkeb olsaydı ﴿لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي﴾ elbette deryânın suyu tükenirdi Perverdigârımın sözü tükenmeden evvel ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾ ve eğer onun gibi bir deryâ dahi getirseydik. Mervîdir ki Cündeb bin Züheyr Server-i Kâ'inât'a dedi, yâ Rasûlallâh, ben bir işi Hudâ'ya tekarrub

peydâ etmek içün işlerim, ba'dehû onun üzere bir kimse muttali' olıcak mahzûz olurum. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu ki Hakk celle ve 'alâ kabûl etmez ol 'ameli ki içinde kendüye ortak kılına. Der-'akab Server-i Kâ'inât'ın tasdîkine bu âyetin âhiri nâzil oldu.[435] (109) ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ Söyle benden özge bir nesne yoktur ki ben sizin gibi bir insânım, ﴿يُوحَى إِلَيَّ﴾ Hudâ'dan bana ferişte ile haber gelir ki ﴿أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ ma'bûdunuz yalnız bir ma'bûddur, ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ﴾ pes bir kimse Perverdigârının likâsına ümîd tutar, ﴿فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا﴾ bir güzel iş işlesin ﴿وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ ve kendüyi perverde edenin perestişine bir kimseyi ortak kılmasın. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât buyurdu إتقوا الشرك ألأصغر ya'nî küçük şirkten kendünizi sakındırın, ba'dehû sordular ki küçük şirk nedir? Cevâblarında buyurdular ki riyâdır.[436] (110)

435 el-Vâhidî, *s*. 221.

436 el-Beyzâvî, II/621.

SÛRETÜ MERYEM RADIYALLÂHU ANHÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve Tis'ûne Âyeten

[سورة مريم رضى الله عنها مكية وهي ثمان وتسعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿كهيعص﴾ Tefsîrinde çok ihtilâf vâki' olmuştur. Ba'zısı ona zâhib oldu ki bu sûrenin ismidir. Pes takdîr-i kelâm böyle olur ki bu sûre (1) ﴿ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا﴾ Perverdigârının kulu Zekeriyyâ'ya ettiği rahmetin anmasıdır. (2) **[272b]** ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾ Kaçan Hudâvendin bir âheste çağırmak çağırdı. (3) ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي﴾ Dedi ey Perverdigârım, 'ale't-tahkîk ki ben bedenimden kemük zebûn oldu ﴿وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ ve âteşin şu'lesi gibi olan başımın ağ tüyü âteşin odunda yayılmış gibi başımda yayıldı ﴿وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا﴾ ve sana du'â etmekle ey benim Perverdigârım, bir behre değil idim. Belki her gâh ki sana du'â ile teveccüh ettim beni hâib döndürmedin ve bunun üzere mu'tâd olmuşum. (4) ﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي﴾ Ve bî-şübhe kim ben mevtimden sonra 'ammizâdelerimden korktum ki hilâfetimde taksîr edip umûr-i dîniyyede tehâvün ederler ﴿وَكَانَتْ امْرَأَتِي عَاقِرًا﴾ ve hâlbuki 'avratım bir kısır 'avrat idi evlâd getirmez. ﴿فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾ Pes bana kendü kereminden umûr-i dîniyyeye mütevellî bir oğul bağışla ki (5) ﴿يَرِثُنِي﴾ benim 'ilm u hikmetime vâris ola, ﴿وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ dahi Hazret-i Ya'kûb'un neslinden 'ilm u hikmete vâris ola. ﴿وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا﴾ Ve onu ey Hudâvendim, bir şâyeste pesendîde kimse kıl ki kavl u fi'lini pesendîde etmiş olasın. Bu du'âdan sonra başını secdeye koyup tazarru' ve niyâz etmeğe başladı. Münâdî-i kerem-i rabbâni, du'âsı müstecâb olduğuna va'de etti. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (6) ﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى﴾ Ey Zekeriyyâ, 'ale't-tahkîk biz seni müjdelettiririz bir oğlanla ki adı Yahyâ'dır, ﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾ bundan esbak ona bir hemnâm îcâd etmedik. (7) ﴿قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ Hazret-i Zekeriyyâ dedi, ey benim Perverdigârım, nice bana oğul olur ﴿وَكَانَتْ امْرَأَتِي عَاقِرًا﴾ ve avradım bir doğurmaz 'avrat idi ﴿وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا﴾ dahi bilâ-şübhe büyüklükten za'f ve sinn süstlüğüne yetişmişim ya'nî vücûdum gâyetle nahîf olup kurumuştur? Hazret-i Zekeriyyâ bu kelâmı isti'lâm içün dedi. Bu ma'nâ ile ki sen beni genç

edip bu işi icrâ edeceksin, yâhûd bu hâletimde kudretini izhâr etmelisin, ne onun vukû'unu istib'âd eyledi. (8) ﴿قَالَ كَذَلِكَ﴾ Müjdeyi veren melek Hazret-i Zekeriyyâ'ya dedi, iş dediğin gibidir. pîrlik ve za'f üzerine müstevlî olmuştur, lâkin ﴿قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ Perverdigârın **[273a]** dedi, iki pîrden uşak peydâ etmek üzerime âsândır, ﴿وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُنْ شَيْئًا﴾ hâlbuki bundan evvel ben seni yarattım ve sen bir emr-i ma'dûm idin. (9)

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَل لِي آيَةً﴾ Hazret-i Zekeriyyâ dedi, ey Perverdigârım, bana bir 'alâmet kıl ki onunla mev'ûd olduğum şeyi bileyim. ﴿قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, senin 'alâmetin bu ki halk ile üç gece ve üç gün söyleşmeğe kudretin olmaya bâ-vücûdâ ki tesbîh etmeğe kudretin ola, ﴿سَوِيًّا﴾ ol hâlde ki hilkatin dürüsttür sende ne dilsizlik ve ne sağırlık var. (10) ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ﴾ Pes Hazret-i Zekeriyyâ cemâ'ati üzere musâllâsından çıkıp ﴿فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ﴾ onlara işâret etti ki ﴿أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ sabâh ve ahşam Hudâ'yı tenzîh edin. Pes müddet-i haml tamâm olıcak Hazret-i Yahyâ vücûda gelip 'âlem-i tufûliyyette ahbârla 'ibâdete meşgûl oldu. Kaçan kendüye vahy geldi, Îzid-i zü'l-celâlden kendüye hitâb geldi ki (11) ﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ﴾ ey Yahyâ, Tevrât'ı cidd ü cehd ile al, ﴿وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا﴾ dahi Hazret-i Yahyâ'ya hikmeti ve Tevrât'ın fehmini uşak iken verdik. (12) ﴿وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا﴾ Ve fazl u kereminden sudûr etmiş bir mihrbânlık ona verdik ﴿وَزَكَاةً﴾ ve günâhlardan pâklık, ﴿وَكَانَ تَقِيًّا﴾ dahi me'âsîden perhîzkâr fermâna münkâd idi. (13) ﴿وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ﴾ Dahi atasına ve anasına güzel ihsân sâhibiydi, ﴿وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا﴾ dahi bir serkeş ma'siyetlü değil idi. (14) ﴿وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ﴾ Dahi şeytân-ı şakînin şerrinden üzerine Hudâ'dan sudûr etmiş bir selâmet olsun ol gün ki doğdu ﴿وَيَوْمَ يَمُوتُ﴾ ve ol gün ki rûhu kabz olunur ﴿وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾ ve ol gün ki kabrden zinde olup meb'ûs olur. (15)

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ﴾ Dahi Kur'ân'da Hazret-i Meryem'in hâlini yâd et, ﴿إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا﴾ ol vakt ki kendü ehlinden uzak oldu, ﴿مَكَانًا شَرْقِيًّا﴾ Beytü'l-Makdis'in cânib-i şarkîsinde bir yerde yâ hâlesi evinde. Çün Hazret-i Meryem Beytü'l-Makdis'in içinde olurdu, her gâh ki kendüye hayz gelirdi hâlesi Hazret-i Zekeriyyâ'nın hâtunu evinde müddet-i hayzı geçirirdi. Ba'dehû igtisâl edip Beytü'l-Makdis'e dönerdi. Bir gün mu'tâdı **[273b]** üzere hayzdan igtisâl etmeği kasd etti. (16) ﴿فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا﴾ Pes ehline yakın yerden bir perde edindi tâ ki kendüye görünmekten mâni' ola. ﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا﴾ Der-'akab Hazret-i Cibrîl'i kendüye gönderdik. ﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

Pes Hazret-i Cibrîl bir tâmmü'l-hilka genç insân sûretiyle ona göründü. (17) ﴿قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَانِ مِنْكَ﴾ Hazret-i Meryem Cibrîl'e dedi, bî-şübhe ben çok merhametlü Hudâ'ya senden sığınırım ﴿إِنْ كُنتَ تَقِيًّا﴾ eğer perhîzkâr kişi idin. (18) ﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ﴾ Cibrîl dedi, bundan özge bir nesne yoktur ki ben Hudâvendinin gönderilmişiyim, ﴿لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا﴾ tâ ki sana günâhtan pâk olmuş bir oğlan bağışlamasına sebeb olayım. (19) ﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ Hazret-i Meryem dedi, nice bana oğul olur ﴿وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ﴾ ve hâlbuki beni helâl ile bir kişi değmedi ﴿وَلَمْ أَكُنْ بَغِيًّا﴾ ve zinâ edici değil idim? (20) ﴿قَالَ كَذَلِكِ﴾ Hazret-i Cibrîl dedi, iş dediğin gibidir, ﴿قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ Perverdigârın dedi, erkeksiz uşak peydâ etmek üzerime gâyetle âsândır, tâ ki onun sebebiyle kudret-i kâmilemizi beyân ederiz ﴿وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ﴾ ve tâ ki halk içün onu bir ulu 'alâmet kılarız ﴿وَرَحْمَةً مِنَّا﴾ ve keremimizden sudûr etmiş, kullarımız üzere onu bir rahmet kılarız ﴿وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا﴾ ve onun olması hükm olunmuş bir iş idi. (21)

﴿فَحَمَلَتْهُ﴾ Pes onunla Hazret-i Meryem gebe oldu ki Hazret-i Cibrîl onun yanağına üfürüp üfürmesi karnına girip hâmile oldu. ﴿فَانتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا﴾ Der-'akab Hazret-i Îsâ karnında iken bir uzak yerde kendü ehlinden mu'tezil oldu. (22) ﴿فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ﴾ Pes doğurmak kendüyi muztarr kıldı, ﴿إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ﴾ hurmâ ağacına tâ ki onunla müstetir olup ona istinâd eyleye. ﴿قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا﴾ Halktan utandığı ecilden dedi, ey kâşki ben bundan esbak rûhum kabz olunsaydı, ﴿وَكُنتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا﴾ dahi hâtıra gelmeyen alçak nesne olsaydım. (23) ﴿فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا﴾ Pes Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâm altından çağırdı ki ﴿أَلَّا تَحْزَنِي﴾ gamgîn olma ﴿قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا﴾ ki bî-şübhe Perverdigârın altında bir ırmak kıldı **[274a]** tâ ki onunla tahâret edesin, (24) ﴿وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ﴾ dahi hurmâ ağacını silk, tarafına meyl ettir ﴿تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا﴾ ter u tâze bir hurmâ üzerine düşürür. (25) ﴿فَكُلِي﴾ Pes ol hurmâdan tenâvül et ﴿وَاشْرَبِي﴾ ve ol sudan iç ﴿وَقَرِّي عَيْنًا﴾ ve oğlunun dîdârı müşâhedesiyle gözünü rûşen kıl. ﴿فَإِمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا﴾ Pes eğer insân makûlesinden bir kimse görürsen ﴿فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَانِ صَوْمًا﴾ söyle, 'ale't-tahkîk ben Îzid-i zü'l-celâle oruç nezr ettim ve onların orucu ta'âm ve kelâmın terk olunmasıydı, ﴿فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا﴾ pes bu gün insî makûlesiyle söyleşmem. (26)

﴿فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا﴾ Der-'akab oğluyla kendü cemâ'atine geldi, ﴿تَحْمِلُهُ﴾ onu kaldırmış iken, ﴿قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا﴾ cemâ'ati kendüye dediler, ey Meryem, bilâ-şübhe sen bir emr-i garîb getirdin. (27) ﴿يَا أُخْتَ هَارُونَ﴾ Ey Haz-

ret-i Hârûn'un bacısı, çün ol zamânede Hârûn nâm bir sâlih var idi. Hazret-i Meryem 'ibâdette ona müşâbih olduğu içün dediler, ey Hârûn'un hemşîresi, ﴿وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا﴾ pederin bir yaman kişi değil idi ﴿مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ﴾ ve anan zinâkar ve fâcire hâtun değil idi. (28) ﴿فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ﴾ Pes Hazret-i Meryem Hazret-i Îsâ'ya işâret etti ki onunla söyleşin size cevâb verir. ﴿قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا﴾ Dediler, nice beşikte olan uşakla söyleşiriz? Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâm kaçan bu kelâmlarını işitti kudret-i ilâhiyye ile nutka gelip (29) ﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ dedi, bilâ-şekk ben Hudâ'nın kuluyum, ﴿آتَانِيَ الْكِتَابَ﴾ İncîl'i bana verdi ya'nî rûz-i ezelde takdîr etti ki İncîl'i bana vere, ﴿وَجَعَلَنِي نَبِيًّا﴾ dahi beni peygamber kıldı. (30) ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا﴾ Dahi beni çok nef'lü kıldı ﴿أَيْنَ مَا كُنْتُ﴾ kankı mekânda olsam ﴿وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ﴾ ve namâzın kılmasıyla ve zekâtın vermesiyle bana emr eyledi ﴿مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ mâdâm ki ben sağım. (31) ﴿وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾ Dahi beni anama mihrbânlık edici kıldı, ﴿وَبَرًّا بِوَالِدَتِي﴾ dahi beni bir serkeş-i bed-fi'l kılmadı. (32) ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ﴾ Ve selâmet benim üzerimedir yaman eşyâdan ﴿يَوْمَ وُلِدْتُ﴾ ol gün ki vâlidemin karnından vaz' olundum ﴿وَيَوْمَ أَمُوتُ﴾ ve ol gün ki dünyâ-yı fânîden intikâl ederim **[274b]** ﴿وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا﴾ ve ol gün ki kabrden zinde olup gönderilmiş olurum. (33) ﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Bu evsâf-ı mezbûre ile mevsûf olan vücûd-i şerîf Meryem oğlu Îsâ'dır, ﴿قَوْلَ الْحَقِّ﴾ dürüst sözü dedi, ﴿الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ şol dürüst söz ki içinde Yehûd ve Nesârâ şekk ederler. (34)

﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ﴾ Kâdir-i Muhtâra hîç lâyık u sahîh değildir ki oğul edine ya'nî oğul edinmeden münezzehtir ve mukaddestir. Zîrâ oğul edinmek ihtiyâc u naksa mü'eddîdir, ﴿سُبْحَانَهُ﴾ naksa mûcib olan eşyâdan zât-ı pâki münezzehtir. ﴿إِذَا قَضَى أَمْرًا﴾ Kaçan bir işin olmasına hükm eder, ﴿فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ bundan gayrı bir şey yoktur ki ona der, "ol" ol şey der-'akab ol şey vücûda gelir. (35) ﴿وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾ Dahi Hazret-i Îsâ dedi, 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle benim Rabbim ve sizin Rabbinizdir ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ pes ona perestiş edin, ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ bu dediğim söz bir doğru yoldur ki insânı cennete îsâl eder. (36) ﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ Pes Yehûd ve Nesârâ arasında fırkalar Hazret-i Îsâ'nın şânında ihtilâf ettiler ki Yehûd onun hakkında tefrît edip hâşâ sâhirliğe kendüyi nisbet ettiler ve Nesârâ onun şânında ifrât edip te'âlallâh tanrılığa onu mensûb kıldılar. ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Pes 'azâbın eşeddi küfr edenlere olsun, ﴿مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ bir ulu günün müşâhedesinden ve o kıyâmet günüdür. (37)

﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ﴾ Kefere makûlesi bâ-vücûdâ ki hakkı ne görürler ve ne işidirler, ne ʻacîb işidirler ve ne garîb görürler, ﴿يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ ol gün ki cezâmıza gelirler, ﴿لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ lâkin sitem edenler bugün bir âşikâre azgunlıktadırlar. (38) ﴿وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ﴾ Dahi küffâra korku ver ol günden ki bedlik eden ettiği bedlik üzere peşîmân olur ve eyülik eden eyüliği az ettiğine nedâmet çeker, ﴿إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ ol vaktte ki hesâb dökünüp herkes kendüye muʻayyen olan mekâna gider. ﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ﴾ Dahi onlara bir korku ver ol hâlde ki kendüler bir gaflete düşmüşlerdir ﴿وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve onlar îmâna gelmezler. (39) ﴿إِنَّا نَحْنُ﴾ Tahkîkan ki biz kendümiz ﴿نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا﴾ yere ve onun üzere olan mahlûkâta vâris oluruz yaʻnî zemîn üzerinde olan eşyâyı **[275a]** ifnâ edip biz bâkî kalırız ﴿وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ﴾ ve fânî olduklarından sonra cezâ içün tarafımıza ircâʻ olunurlar. (40)

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ﴾ Dahi Kur'ân'da Hazret-i İbrâhîm'in ahvâlini yâd et, ﴿إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا﴾ tahkîkan ki ol ʻazîzü'l-vücûd doğru sözlü bir peygamber idi. (41) ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ﴾ Kaçan pederi Âzer'e dedi ﴿يَا أَبَتِ﴾ ey benim pederim, ﴿لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ﴾ niçün ʻibâdet edersin şol nesneye ki ne duʻânı işitir ve ne huşûʻ ve tevâzuʻunu görür ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾ ve senden bir ednâ şey defʻ etmeğe kâdir değildir? (42) ﴿يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ﴾ Ey benim pederim, bilâ-şübhe ki geldi bana dânişten ﴿مَا لَمْ يَأْتِكَ﴾ şol şey ki sana gelmedi. ﴿فَاتَّبِعْنِي﴾ Pes bana uy ki ﴿أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا﴾ bir muʻtedil yol sana gösteririm. (43) ﴿يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ﴾ Ey benim pederim, İblîs'e kulluk etme ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَانِ عَصِيًّا﴾ bî-şekk kim şeytân Îzid-i zü'l-celâle çok ʻisyân ediciydi. (44) ﴿يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَانِ﴾ Ey benim pederim, ʻale't-tahkîk ben korkarım ki Tanrı teʻâlâ tarafından sana bir işkence değe, ﴿فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا﴾ pes ʻazâbda iblîse karîn olursun. (45) ﴿قَالَ أَرَاغِبٌ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ﴾ Âzer dedi, ey İbrâhîm, âyâ sen benim maʻbûdlarımdan yüz çeviricisin? ﴿لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ﴾ Eğer bu sözden vaz geçmezsen ﴿لَأَرْجُمَنَّكَ﴾ elbette taşla seni öldürürüm ﴿وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا﴾ ve kendüni benden sakınıp bir uzun müddet uzak ol. (46)

﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, üzerine selâm olsun yaʻnî gidip sana vedâʻ ederim ve tabîʻatini bir sözle dahi rencîde kılmam, ﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ yakında Perverdigârımdan sana mağfiret taleb ederim ﴿إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾ bî-şübhe kim Rabbim bana çok lutf u ihsân ediciydi. (47) ﴿وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Dahi sizi ve Tanrı'dan özge ʻibâdet ettiğiniz eşyâyı hicr edip bir tarafta olurum ﴿وَأَدْعُو رَبِّي﴾ ve Hudâvendime yalnız ʻibâdet ederim ﴿عَسَى أَلَّا

﴿أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا﴾ şâyed kim Perverdigârımın 'ibâdeti sebebiyle nâ-ümîd ve bî-behre olmayam. Bilinmek gerek kim bu kelâm onun üzere delâlet eder ki muhâtab olanların 'ameli zâyi' ve bâtıldır, dahi içinde tenbîh var ki 'ibâdetin kabûl ve mükâfâtı Hudâ'nın mahz-ı keremindendir, ne vücûb **[275b]** tarîkiyledir. (48) ﴿فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i İbrâhîm onlardan dûr olup Şâm zemîninde süknâ etti, ﴿وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ﴾ nâmı İshâk bir oğul ve onun oğlu Ya'kûb'u ona bağışladık ﴿وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا﴾ ve her birini peygamber kıldık (49) ﴿وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا﴾ ve kendü rahmetimizden onlara bağışladık. Bu makâmda rahmetten murâd emvâl ve evlâd ve nübüvvettir ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾ ve onlara bir bülend zikr-i cemîl kıldık ki cümle halk onlarla iftihâr edip eyüliklerini söylerler. (50)

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى﴾ Dahi Kur'ân'da Hazret-i Mûsâ'nın ahbârını zikr et, ﴿إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا﴾ tahkîkan ki o, denes ve noksândan pâk kılınmış bir vücûd-i şerîf idi ﴿وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ ve Hakk'tan gönderilmiş, ondan haber vericiydi. (51) ﴿وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'yı Tûr Dağı'nın sağ tarafından çağırdık, ﴿وَقَرَّبْنَاهُ﴾ dahi dergâh-ı kurba onu yaklaştırdık ﴿نَجِيًّا﴾ bizimle râz söyleştiği hâlde. (52) ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا﴾ Ve mihrbânlık iktizâsından ona birâderi Hârûn'u peygamber olduğu hâlde bağışladık, tâ ki umûr-i dîniyyede kendüye i'ânet ede. (53)

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ﴾ Dahi Kur'ân'ı 'azîmü'ş-şânda Hazret-i İsmâ'îl'in ahvâlini mezkûr kıl, ﴿إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ﴾ tahkîkan ki ol hôş zât bir dürüst va'delü idi ki bir kimseye bir va'de verdi onu onda bir sene mikdârı intizâr etti, ﴿وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾ dahi Îzid-i Müte'âlî'den halka gönderilmiş, onlara ondan haber vericiydi. (54) ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ﴾ Dahi kendüye mahsûs olan cemâ'ate namâz kılmasıyla ve zekât vermesiyle fermân ederdi, ﴿وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا﴾ dahi Perverdigârı katında pesendîde olmuş bir merd idi. (55) ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ﴾ Dahi Kur'ân'da Hazret-i İdrîs'in evsâfını zikr et, ﴿إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا﴾ tahkîkan ol celîlü'l-kadr gâyetle râst-gû halkı irşâd ediciydi. (56) ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ Ve onu bir yüce yere kaldırdık ve o şeref-i nübüvvet yâ behişt-i câvidân yâ dördüncü göktür. (57) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Ol gürûh ki bu sûrede mezkûr oldular şol kimselerdir ki Îzid-i zü'l-celâl üzerlerine ni'am-i dîniyye ve dünyeviyye ile **[276a]** in'âm etti. ﴿مِنَ النَّبِيِّينَ﴾ mevsûle beyândır ya'nî Hudâ'nın ni'metine mazhar olanlar enbiyâ makûlesidirler. ﴿مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ﴾ cârr ve mecrûrdan bedeldir ya'nî ol peygamberler Hazret-i Âdem'in

neslindendirler. ﴿وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ﴾ Ve Hazret-i Nûh'la gemide kaldırdığımız kimselerin nesillerinden ve onlar Hazret-i İdrîs'ten mâ-'adâdırlar ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ﴾ ve Hazret-i Halîlullâh'ın ve Hazret-i Ya'kûb'un evlâdından, ﴿وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا﴾ dahi doğru yol gösterip nübüvvet ve kerâmetle bergüzîde kıldığımız kimselerden. ﴿إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَانِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ Ve kaçan mezbûrlar üzere Îzid'in âyâtı okunur, secde edip ağlamışlar iken yüzleri üzere düşerler. (58)

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾ Pes onlardan sonra bir bed-fi'l uşaklar peydâ oldu ki ﴿أَضَاعُوا الصَّلَاةَ﴾ namâzı terk ettiler ﴿وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ﴾ ve envâ'-ı me'âsîden nefslerinin ârzûlarına peyrevlik ettiler, ﴿فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ pes bilâ-şübhe bir 'azîm bedlik bulurlar. (59) ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ Meğer onlardan şol kimseler ki küfrden tevbe edip îman getirdi ve güzel 'amel işledi. ﴿فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ Pes ol gürûh ki îmân ve 'amel-i sâlih ile men'ût oldular, behişte dâhil olurlar, ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا﴾ dahi a'mâllerinin mükâfâtından bir az nesne eksik kılınmazlar, me'a'z-ziyâde kendülere îsâl olunur. (60) ﴿جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾ sebkat eden lafz-ı *cennet*ten bedel-i ba'zdır ya'nî behişt makûlesinden ikâmet içün ta'yîn olunan behiştlere girerler, ﴿الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَانُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ﴾ şol bâğlar ki Îzid-i zü'l-celâl kullarına va'd etti, ondan gâ'ib oldukları hâlde, ﴿إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا﴾ bî-şübhe şân budur ki Hudâ'nın va'desi gelmelidir ya'nî mev'ûd olan behişt-i câvidân zuhûra gelip mü'minler elbette ona giricidir. (61) ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا﴾ Behiştîler behiştte aslâ beyhûde söz işitmezler ﴿إِلَّا سَلَامًا﴾ lâkin bir söz işitirler ki 'ayb u naksdan müberrâdır ﴿وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ ve onlara onun içinde rûzîler mukarrerdir, sabâh ve ahşam ya'nî niteki dünyâda erbâb-ı tena"umun sabâh ve ahşam yiyecekleri mu'ayyendir, erbâb-ı behiştin dâhî rûzîleri ta'bsız ayaklarına gelir. (62) ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ﴾ Ol mezkûr olan behişt ﴿الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ şol nesnedir ki **[276b]** kullarımızdan takvâ sâhibi olan kimseye onu mîrâs kılarız.[437] (63)

Mervîdir ki kaçan Server-i Kâ'inât'tan Ashâb-ı Kehf'in ve Zülkarneyn'in ve rûhun ahvâllerin Yehûd su'âl edip Hazret, istisnâ etmeden buyurdu ki yarın gelin size cevâb vereyim, ba'dehû on beş gün yâ yiğirmi beş gün Hazret-i Cibrîl gelmedi ve gelmediğinden ötürü ehl-i şirk dediler, Muhammed'in ma'bûdu kendüyi terk etti. Ondan sonra geldikte Hazret sallallâhu te'âlâ 'aley-

437 el-Beyzâvî, II/631.

hi ve sellem ona dedi, katı geç geldin, ben sana çok muntazır idim. Hazret-i Cibrîl bu mazmûn üzere cevâb etti. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ Ve biz ânen-fe-ânen inmeziz illâ Perverdigârının fermânıyla, ﴿لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا﴾ kendüyedir ellerimizde olan umûrun tasarrufu ﴿وَمَا خَلْفَنَا﴾ ve ensemizde olan eşyânın tasarrufu ﴿وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ﴾ ve ikisinin arasında olan ahvâlin tasarrufu ya'nî gelecekte ve geçmişte ve hâlâ olan ahvâlimiz kudreti elindedir bizim aslâ bir şeyde tasarrufumuz yoktur. ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾ Ve Hudâvendin seni unutup terk edici değildi, pes hikmeti vahyin te'hîrini iktizâ eyledi, ne ân ki kefere gümân ettiği şey ola. (64) ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ O'dur göklerin ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdigârı, ﴿فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ﴾ pes O'na 'ibâdet edip 'ibâdeti içün sabr et ya'nî her gâh ki bildin seni unutmaz gerektir ki sen 'ibâdeti üzere sâbit olup vahyin eğlenmesinden ötürü sînen dar olmaya, ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ hîç ona hem-nâm bir kimse bilir misin? Ya'nî Allah lafzıyla hîç bir şey tesmiye olunmamıştır zîrâ ehl-i küfr eğerçi putlarına ilâh ad kodular velâkin lafz-ı celâle ile hergiz birleri sanemini tesmiye etmedi. (65)

﴿وَيَقُولُ الْإِنسَانُ﴾ Ve âdemoğlu der, ﴿أَئِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا﴾ âyâ ben öldüğüm mahal elbette zinde olduğumda çıkmış kılınır mıyım? Ya'nî Übeyy bin Halef münâfık bu kelâmı dedi. Zîrâ ol bî-dîn birkaç çürümüş kemük eline alıp onları rîze kılıp 'alâ tarîki'l-istib'âd dedi, Muhammed gümân eder ki biz ba'de'l-mevt meb'ûs oluruz. (66) ﴿أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ﴾ Âyâ âdemoğlu bu gûne söz söyleyip **[277a]** fikr etmez mi ki bilâ-şübhe biz kendüyi bundan esbak îcâd ettik ﴿وَلَمْ يَكُنْ شَيْئًا﴾ ve kendüsi bir nesne değil idi? (67) ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ﴾ Pes Perverdigârına kasem ki kıyâmet gününde onları dîvlerle yığarız ﴿ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ﴾ sonra elbette dûzah çevresinde onları ihzâr ederiz, ﴿جِثِيًّا﴾ hesâbın korkusundan dizleri üzere gelmiş oldukları hâlde. (68) ﴿ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ﴾ Sonra her bir gürûhtan elbette çıkarıp cehenneme salarız, ﴿أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَانِ عِتِيًّا﴾ her kim ki Îzid-i zü'l-celâl üzere ziyâde serkeşlik etti. (69)

﴿ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَى بِهَا صِلِيًّا﴾ Ondan sonra biz dânâ-teriz şol kimselere ki kendüler dûzahta yanmasına ziyâde müstehaktırlar. (70) ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ Ve sizden ey âdemoğulları, bir şahs yoktur illâ ki cehenneme yetişip üzerine geçmelidir ancak ehl-i îmân üzerine geçtikleri dem sönmüş olur. ﴿كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ Herkesin cehenneme vürûd etmesi Perverdigârın üzere kat'î hükm olunmuş bir iş idi ya'nî Hakk te'âlânın va'desi iktizâsıyla bu hükm

hergiz tehallüfü kabûl etmez. (71) ﴿ثُـمَّ نُنَجِّـي الَّذِيـنَ اتَّقَـوْا﴾ Sonra küfr ü ma'siyetten perhîzkâr olanları ondan kurtarırız ﴿وَنَـذَرُ الظَّالِمِيـنَ فِيهَـا جِثِيًّـا﴾ ve küfr ü ma'siyetle cânlarına sitem edenleri içinde dizleri üzere oturmuş bırakırız. (72) ﴿وَإِذَا تُتْلَـى عَلَيْهِـمْ آيَاتُنَـا بَيِّنَـاتٍ﴾ Ve ol vakt ki üzerlerine âyâtımız okunur ma'nâları rûşen olduğu hâlde ﴿قَالَ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا لِلَّذِيـنَ آمَنُوا﴾ küfr edenler ehl-i îmâna derler, ﴿أَيُّ الْفَرِيقَيْـنِ خَيْـرٌ مَقَامًـا﴾ iki gürûhun ya'nî kâfir ve mü'min gürûhunun kankısı menzil cihetinden yeğrektir ﴿وَأَحْسَـنُ نَدِيًّا﴾ dahi kankıları meclis cihetinden gâyetle güzeldir? Hâsıl-ı kelâm bu ki küffâra her gâh ki bir mu'cize delîl gelir, ona mu'âraza etmekten 'aczleri olmağla menzil ve meclislerine iftihâr etmeğe başlarlar. Pes Hakk celle ve 'alâ ettikleri iftihârı tehdîd ile redd edip buyurdu. (73)

﴿وَكَـمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُـمْ مِـنْ قَـرْنٍ﴾ Dahi bunlardan esbak nice ehl-i zamâneyi nâbûd kıldık ﴿هُـمْ أَحْسَـنُ أَثَاثًـا وَرِئْيًـا﴾ ki onlar ser u sâmân ve güzel hey'et cihetinden bunlardan gâyetle güzeldirler? (74) ﴿قُـلْ مَـنْ كَانَ فِـي الضَّلَالَـةِ﴾ Söyle her kim ki azgunlıkta idi ﴿فَلْيَمْـدُدْ لَـهُ الرَّحْمَـانُ مَـدًّا﴾ Hakk te'âlâ ona bir uzatmak uzatsın ya'nî ona çok mühlet verip ni'meti pey-ender-pey ona yollar ﴿حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ﴾ ol vakte dek ki **[277b]** mev'ûd oldukları nesneyi müşâhede ederler. ﴿إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّـا السَّـاعَةَ﴾ *mâ yû'adûne* lafzından bedel-i tafsîldir ya'nî mev'ûd oldukları nesne yâ ehl-i İslâm üzerlerine galebe edip katl u esr ile kendülerin mu'azzeb kılarlar yâ rûz-i cezâda kendülere değen 'ikâb ve rüsvâlıktır. ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَـنْ هُـوَ شَـرٌّ مَكَانًـا وَأَضْعَـفُ جُنـدًا﴾ Pes 'ale't-tahkîk bilecektirler şol kimseyi ki kendüsi menzil cihetinden bed-terdir ve tevâbi' ve levâhık cihetinden zebûnrektir. (75) ﴿وَيَزِيـدُ اللَّهُ الَّذِيـنَ اهْتَـدَوْا هُـدًى﴾ Ve Îzid celle celâluhû mühtedî olanlara hidâyet artırır ﴿وَالْبَاقِيَـاتُ الصَّالِحَـاتُ خَيْـرٌ عِنْـدَ رَبِّـكَ ثَوَابًـا وَخَيْـرٌ مَـرَدًّا﴾ ve fâ'idesi bâkî kalan güzel a'mâl cihetinden Perverdigârın katında yeğdirler ve dönmek cihetinden yeğdirler ol fânî ni'metlerden ki dünyâda küffâr onlarla behre-yâb oldular. (76)

Mervîdir ki Hazret-i Habbâb'ın bir mikdâr borcu var idi Vâil oğlu 'Âs yanında, ondan hakkını isteyicek ona cevâb eyitti ki sen Muhammed'e küfr etmeyince sana hakkını vermem. Habbâb eyitti ki ben ne sağlığımda ve ne mevtimde ve ne meb'ûs olduğumda ona küfr etmem. Ol habîs eyitti ki pes meb'ûs olduğun mahal bana gel, borcunu onda vereyim zîrâ ol vakt benim mâlım ve evlâdım çoktur. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyeti onun hakkında münzel edip buyurdu.[438] ﴿أَفَرَأَيْـتَ الَّذِي كَفَـرَ بِآيَاتِنَـا﴾ Pes gördün mü şol kimseyi ki

438 el-Beyzâvî, II/634.

âyâtımıza küfr etti ﴿وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا﴾ ve dedi mâl ve oğul verilirim? (77) ﴿أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَانِ عَهْدًا﴾ Âyâ pûşîde olan şeye muttali' oldu mu ﴿أَاطَّلَعَ الْغَيْبَ﴾ yâhûd kendüye mâl ve evlâd verilmesine Tanrı katında bir peymân aldı mı? (78) ﴿كَلَّا﴾ Dediği gibi değildir, ﴿سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ﴾ bilâ-şübhe dediği sözü yazarız ya'nî kendüye zâhir olacaktır ki dediği kelâmı biz zabt etmişiz ﴿وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا﴾ ve ona işkenceden bir 'azîm uzatmak uzatırız. (79) ﴿وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ﴾ Ve biz ona vâris oluruz şol şey ki söylerdi ya'nî dediği mâl ve oğlu kabza-i tasarrufumuza kalır ﴿وَيَأْتِينَا فَرْدًا﴾ ve rûz-i cezâda bize yalnız gelir. (80) ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً﴾ Dahi küffâr kısmı Îzid-i zü'l-celâlin 'ibâdetinden tecâvüz edip ma'bûdlar edindiler ﴿لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا﴾ tâ ki kendülere sebeb-i 'izzet ola ya'nî Tanrı te'âlâ katında kendülere şefâ'at edip ol sebeble erbâb-ı 'izzet olalar. (81) ﴿كَلَّا﴾ Gümân ettikleri gibi değildir, ﴿سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ﴾ bilâ-şübhe ma'bûdlar **[278a]** edindikleri eşyânın 'ibâdetinden inkâr edecektirler ﴿وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ ve üzerlerine sebeb-i horluk olurlar. (82) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Bakmaz mısın ki 'ale't-tahkîk biz dîvleri küffâr üzere musallat kıldık? ﴿تَؤُزُّهُمْ أَزًّا﴾ Kendülerin bir pek depretmek depredip me'âsî üzere haml ederler. (83)

﴿فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ﴾ Pes üzerlerine tîzleme, ﴿إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا﴾ bundan gayrı bir şey yoktur ki müddet-i âcâllerin onlara bir saymak sayarız ya'nî onlara kalmamış illâ birkaç ma'lûm gün ve birkaç sayılmış dem, pes helâklarına çokluk 'acele etme. (84) ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَانِ﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki şirkten perhîzkâr olanları Îzid-i zü'l-celâl semtine cem' ederiz, ﴿وَفْدًا﴾ binmiş oldukları hâlde. (85) ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ﴾ Ve bî-dîn olanları dûzah semtine süreriz ﴿وِرْدًا﴾ teşne oldukları hâlde. (86) ﴿لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ﴾ Cümle 'ibâd dilek etmeğe kudretleri olmaz ﴿إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَانِ عَهْدًا﴾ meğer şol kimse ki şefâ'at husûsu içün Tanrı katında bir peymân almış ola. (87) ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَانُ وَلَدًا﴾ Dahi kefere dediler, Hudâ-yı lâ-yezâl oğul edindi, (88) ﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا﴾ kasem olsun ki bir yaman nesne getirdiniz. (89) ﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ﴾ Yaklaşır ki gökler ol sözün 'azametinden birkaç kez çatlaya ﴿وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ﴾ ve yer dahi ondan yarıla ﴿وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا﴾ ve dağlar dahi ondan bir ulu düşmek düşe (90) ﴿أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَانِ وَلَدًا﴾ ol cihetten ki Îzid-i zü'l-celâle oğul edinmesini isnâd ettiler. (91) ﴿وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَانِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ Ve her nesneden müstagnî olana câ'iz değildir ki oğul edine zîrâ oğul edinmek mu'âvenet içündür ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ her nesneden müstagnîdir. (92) ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي

﴿إِلَّا آتِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökler ve yerde her kimse ki var bir nesne değildir ﴿لَقَدْ الرَّحْمَانِ عَبْدًا﴾ illâ Îzid-i zü'l-celâl tarafına gelicidir, kul olduğu hâlde. (93) ﴿وَعَدَّهُمْ عَدًّا﴾ Tahkîkan ki onları bilip mahsûr kıldı ﴿أَحْصَاهُمْ﴾ ve eşhâs ve akvâl u ef'âllerin bir dürüst saymak saydı. (94)

﴿وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve kamuları rûz-i cezâda huzûr-ı 'izzete gelicidirler ﴿فَرْدًا﴾ tek u tenhâ oldukları hâlde. (95) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan ki îmâna gelip güzel 'amel işleyenler ﴿سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَانُ وُدًّا﴾ bilâ-şübhe Îzid-i zü'l-celâl halkın kulûbunda onlara bir muhabbet kılar. (96) ﴿فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾ Pes bundan özge bir şey **[278b]** yoktur ki Kur'ân'ı diline âsân kıldık ya'nî Kur'ân'ı lügatine muvâfık kıldık ﴿لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ﴾ tâ ki onunla ehl-i takvâya müjde veresin ﴿وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾ ve tâ ki husûmette perk olan gürûhu onunla korkutturasın. ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ﴾ Ve onlardan esbak niçe zamâne halkını nâbûd kıldık. ﴿هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ﴾ Onlardan hîç bir kimse görüp bilir misin ﴿أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا﴾ yâ onlara bir âheste savt işitir misin? Ya'nî onları bi'l-külliyye ihlâk ettik onlardan aslâ bir eser kalmadı. (97) والله اعلم بالصواب

SÛRETÜ TÂHÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Hamsün ve Selâsûne Âyeten

[سورة طه مكية وهي مائة وخمس وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿طه﴾ Ma'nâsında niçe vücûh var. Biri bu ki Server-i Kâ'inât'ın ismidir. Pes bu veche göre münâdâ olur. Mervîdir ki kaçan Seyyidü'l-Kevneyn üzere sûre-i *yâ eyyühe'l-müzzemmil* indi, o denli kıyâmü'l-leyl etti ki mübârek tabanları şişti. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu sûrenin evâ'ilini münzel kıldı. Pes takdîr-i kelâm böyle olur ki ey bu iki harfle müsemmâ olan zât-ı pâk![439] (1) ﴿مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى﴾ Kur'ân'ı üzerine indirmedik tâ ki mihnet u meşakkate düşesin. (2) ﴿إِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَى﴾ Lâkin kalbinde havf olan kimseye bir pend olmak içün onu indirdik. (3) ﴿تَنزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَا﴾ Bir indirilmek indirildi şol Hudâ'dan ki yeri ve bülend olan gökleri îcâd etti. (4) ﴿الرَّحْمَانُ﴾ Gâyetle merhamet iyesi, ﴿عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ fermânı 'arş üzere müstevlî. (5) ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى﴾ Kendüye memlûktür göklerde olan mübde'ât ve yerde olan muhtere'ât ve aralarında olan 'anâsır ve mevcûdât ve toprak altında olan eşyâ. (6)

﴿وَإِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى﴾ Ve eğer sözü âşikâre kılarsan bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ gizli olan nesneyi ve gizliden gizli-ter olanı bilir. (7) ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Evsâf-ı mezbûre ile muttasıf olan zât-ı pâk Îzid-i zü'l-celâldir, Ondan özge bir ferd 'ibâdete müstehak değildir, ﴿لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ kendüyedir **[279a]** medhle mevsûf olan adlar. (8) ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾ Dahi sana Hazret-i Mûsâ'nın haberi geldi mi? (9) ﴿إِذْ رَأَى نَارًا﴾ Kaçan bir âteş gördü, ﴿فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا﴾ pes kendü 'iyâline dedi, bu mekânda tevakkuf edin kim ﴿لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ﴾ 'ale't-tahkîk ben bir âteş gördüm, şâyed ﴿إِنِّي آنَسْتُ نَارًا﴾ ben size ondan bir şu'le getiririm ﴿أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾ yâhûd âteş üzere bir yol gösterici bulayım ki bana yol göstere. Ba'dehû ehlini bırakıp âteşe müteveccih oldu. (10) ﴿فَلَمَّا أَتَاهَا﴾ Pes ol vakt ki gördüğü âteşe geldi, bir gök ağaçta bir beyâz âteş yanar gördü ve etrâfında hîç bir kimse görmedi, kendüyi bir

439 el-Beyzâvî, II/638.

hayret aldı ol esnâda, ﴿نُودِيَ يَا مُوسَى﴾ kendüye sadâ geldi ki ey Mûsâ! (11) ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ﴾ Tahkîkan ki ben kendüm senin Perverdigârınım. Tekrâr-ı zamîr te'kid ve tahkîk içündür ya'nî buna müteyakkin ol, şekk etme. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ nidâ olundu dedi, söyleyen kimdir? Kendüye taraf-ı Hakk'tan cevâb verildi ki benim, Îzid-i zü'l-celâl. Der-'akab iblîs-i la'în kendüye vesvese etti ki şâyed bu söz şeytân sözüdür. Pes Hazret-i Mûsâ kendü nefsine rücû' edip dedi, ben fehm ettim ki bu söz Hudâ'nın sözüdür. Zîra ben onu cemî' cihâtdan ve kamu 'uzuvlarımdan işittim.[440] ﴿فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ﴾ Pes te'eddüb etmesi içün kendüye fermân olundu ki iki na'lini çıkar ﴿إِنَّكَ بِالْوَادِي الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ ki bî-şübhe sen Tuvâ nâm pâk olan deredesin. (12) ﴿وَأَنَا اخْتَرْتُكَ﴾ Ve ben seni nübüvvet içün bergüzîde kıldım, ﴿فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى﴾ pes sana vahy olunan nesneye kulak tut ve ol vahy olunan nesne budur ki (13) ﴿إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ﴾ 'ale't-tahkîk ben kendüm Îzid-i zü'l-celâlim ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾ ve vücûdda benden özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. ﴿فَاعْبُدْنِي﴾ Pes bana perestiş eyle, ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ dahi beni yâd etmek içün namâzı kıl. (14)

﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ﴾ Bî-şübhe ki kıyâmet gelicidir, ﴿أَكَادُ أُخْفِيهَا﴾ onun vaktini gizli kılmak isterim. ﴿لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى﴾ *âtiyetün* lafzına müte'allikdir ya'nî kıyâmet elbette gelicidir, tâ ki her cân kazandığı şeyle mükâfât olunur. (15) ﴿مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا﴾ Pes ona îmân getirmekten seni alıkomasın ﴿فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا﴾ şol kimse ki ona îmân getirmeyip nefsinin ârzûsuna uydu ﴿وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ ﴿فَتَرْدَى﴾ ki ona uymağınla helâk olursun. Bu kelâmdan sonra **[279b]** Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Musâ'ya istînâs hâsıl olmak içün kendüye 'acâib göstermek içün hitâb edip buyurdu. (16) ﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾ Ve nedir ol şey ki sağ elindedir yâ Mûsâ? (17) ﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, o benim değneğimdir, ﴿أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا﴾ üzerine yaslanırım ﴿وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي﴾ ve onunla koyunlarımın başları üzere ağaçların yaprağını silkerim ﴿وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى﴾ ve bana onda bir başka işler var meselâ müsâfir olınca omuzu üzere koyup matharasını başında asar ve iktizâ ettikde düşmanı onunla müdâfa'a eder ve bunların emsâli nice işler. (18) ﴿قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, ey Mûsâ, onu sal. (19) ﴿فَأَلْقَاهَا﴾ Der-'akab Hazret-i Mûsâ onu saldı. ﴿فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ Bilâ-tevakkuf ol değnek bir yürür yılan oldu. Mervîdir ki kaçan ol değnek yılan oldu Hazret-i Mûsâ onu gördü ki sa'y edip taş ve ağacı yutayor, ondan havf etti.

440 el-Beyzâvî, II/640.

(20) ﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ﴾ Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Musâ'ya fermân etti ki onu al ve ondan korkma, ﴿سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾ yakında onu evvelki hey'ete döndürürüz. Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ bu kelâmı işittiği mahal kendüye bir ârâm hâsıl oldu. Ba'dehû bir elini onun ağzına sokup çenelerine öbür eliyle yapıştı, fi'l-hâl kemâ-kân değnek oldu.[441] (21) ﴿وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ﴾ Ve kolunun altına elini al, ﴿تَخْرُجْ بَيْضَاءَ﴾ ışıklı beyâz çıkar ﴿مِنْ غَيْرِ سُوءٍ﴾ 'illetsiz ve 'aybsız ya'nî onun beyâzlığı baras değildir, belki berk gibi dırahşande beyâzlıktır. ﴿آيَةً أُخْرَى﴾ Nübüvvete şâhid bunu dahi bir başka mu'cize al, (22) ﴿لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى﴾ tâ ki sana ulu olan âyâtımızdan gösteririz. (23)

﴿اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ﴾ Bu iki mu'cize ile Firavn-ı bî-'avna var, ﴿إِنَّهُ طَغَى﴾ tahkîkan ki ol habîs, haddi tecâvüz etti. (24) ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey benim Hudâvendim, bana sînemi ferâh kıl (25) ﴿وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾ ve işimi bana âsân kıl (26) ﴿وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي﴾ ve dilimden bir düğüm aç (27) ﴿يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ tâ ki sözümü anlayalar. Mervîdir ki bir gün Fir'avn Hazret-i Mûsâ'yı kucağına almıştı. Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm Fir'avn'ın cevâhirle düzülmüş sakalına el uzatıp ondan bir mikdâr kopardı. Fir'avn bu vaz'dan gazabnâk olup Hazret-i Musâ'nın katline fermân **[280a]** etti. Karısı Âsiye hâtun dedi, bu tıflıdır, cevâhir parlamasını müşâhede edicek ona el uzattı. Şimdilikte eğer bir köz getirirsen ona dahi el uzatır. Pes Fir'avn bir mikdâr közün ve bir mikdâr yâkûtun hâzırlamasına fermân eyledi. Kaçan ki hâzır oldu, Hazret-i Mûsâ murâd etti ki yâkûta el uzata. Hemân Hazret-i Cibrîl onun elini köz semtine götürdü. Hazret-i Mûsâ dahi ondan bir köz alıp ağzına bıraktı, ondan dilinde bir 'ukde peydâ oldu ki kelâmı tîz fehm olunmaz kaldı. Bu sebebden Îzid-i zü'l-celâlden istedi ki dilinden ol 'ukdeyi hall ede. Dahi Hazret-i Mûsâ Hudâ'ya münâcat edip dedi.[442] (28) ﴿وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي﴾ Dahi kendüme mahsûs olan cemâ'atten bana bir yardımcı kıl, (29) ﴿هَارُونَ أَخِي﴾ karındaşım Hârûn'u (30) ﴿اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي﴾ kuvvetimi onunla muhkem kıl. (31) ﴿وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي﴾ Dahi risâlet emrinde onu bana ortak kıl, (32) ﴿كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا﴾ tâ ki seni çok tenzîh edelim ve hamd ü senâ ile seni çok analım (33-34) ﴿إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا﴾ ki bî-şübhe sen bizim ahvâlimize dânâ idin, her vech ile bize nâfi' olan şeyi ihsân edersin. (35)

441 el-Beyzâvî, II/641.

442 el-Beyzâvî, II/642.

﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى﴾ Hakk celle ve ʻalâ dedi, tahkîkan ki maksûdun sana verildi ey Musâ! (36) ﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى﴾ Ve bî-şübhe kim bir vaktte dahi üzerine minnet koduk. (37) ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّكَ مَا يُوحَى﴾ Kaçan vahyden özge şeyle bilinmeyen nesneyi anana vahy ettik yaʻnî ona ilhâm tarîkiyle bildirdik ki (38) ﴿أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ﴾ Hazret-i Mûsâ'yı sandıkta koy, ﴿فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ﴾ pes ol sandığı Nîl deryâsında sal ﴿فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ﴾ sonra deryâ onu kenara bıraksın, ﴿يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ﴾ bana düşman ve kendüye düşman bir kimse onu alsın. Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ'nın vâlidesi sandûka penbe[443] koyup Hazret-i Mûsâ'yı içinde kıldı. Sonra sandûkın başını ziftleyip Nîl deryâsına saldı. Çün Nîl'den bir ırmak Fir'avn'ın bağına çıkardı. Bi-emrillâh su onu ol ırmağa salıp bağ içinde olan havuza dâhil oldu. Kudret-i ilâhiyye ile Fir'avn ve hâtunu Âsiye havuz başında bulundular. Ol sandûkı alıp içinde Hazret-i Mûsâ'yı buldular. Onu müşâhede edicek muhabbeti gönüllerine gâyetle te'sîr etti, bir mertebede ki bir lahza cemâlin müşâhede etmediklerinde dîvâne olurlardı.[444] **[280b]** ﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي﴾ Ve üzerine benden sudûr etmiş bir sevilmek saldım yaʻnî muhabbetini kulûbde saldım ki seni gören elbette sana muhabbet eder ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ ve tâ ki gönlüm görmeğim üzere terbiye olunasın yaʻnî hıfz u nigehbânlığımla beslenip vücûda gelesin. (39)

﴿إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ﴾ Kaçan hemşîren gidip söylediler, ﴿فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ يَكْفُلُهُ﴾ size delâlet edeyim mi şol kimse üzere ki bu tıfla süt verip kendüyi hıfz eder? Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ'yı sandûkta buldular onu dâyeler üzere ʻarz edip hîç birlerinin emciğini kabûl etmedi. Hemşîresi Meryem hâtun haberin almak içün Fir'avn'ın sarây-ı hâssasına erişip sûret-i hâli müşâhede etti. Hemân ilerü gelip Âsiye hâtuna dedi, ister misin ki bu uşağın saklamasına der-ʻuhde olan kimse üzere size delâlet edeyim? Cevâb ettiler ki maksûd-i aʻzamımız budur. ʻAle'l-fevr varıp anasın ihzâr etti. Hazret-i Mûsâ'yı kucağına alınca bilâ-tevakkuf emciğini kabûl etti. ﴿فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ﴾ Pes seni ana-na döndürdük ﴿كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا﴾ tâ ki seni müşâhede etmekle gözü rûşen ola ﴿وَلَا تَحْزَنَ﴾ ve tâ ki firâkın sebebiyle gamnâk olmaya. ﴿وَقَتَلْتَ نَفْسًا﴾ Ve bir cân öldürdün ve ol, kıbtîlerden bir şahs idi niteki beyânı gelir inşâallâhu'l-Melikü'l-ʻAzîz. ﴿فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ﴾ Pes seni kaygudan kurtardık yaʻnî ʻikâb-ı uhrevî-

443 Pamuk, yumuşak kumaş.

444 el-Beyzâvî, II/643.

nin ve dünyâda kısâsın gamından seni kurtardık ki Medyen şehrine hicreti sana müyesser kıldık ﴿وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا﴾ ve belâların envâ'ıyla seni mübtelâ kıldık, tâ ki nefsin küdûrâttan pâk ola. ﴿فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ﴾ Ondan sonra Medyen halkı arasında yıllar ikâmet ettin ve o, on yıl idi. ﴿ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى﴾ Sonra bir mu'ayyen vakt üzere geldin ey Mûsâ, ya'nî ben sana ta'yîn ettiğim mahal hulûl edicek gelip benimle tekellüm ettin. (40)

﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾ Dahi benim muhabbetim içün seni bergüzîde kıldım. (41) ﴿اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي﴾ Sen ve birâderin mu'cizelerimle gidin, ﴿وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي﴾ dahi beni hâtıra getirmede futûr ve taksîr etmen. (42) ﴿اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ﴾ Mısır hâkimine gidin ﴿إِنَّهُ طَغَى﴾ ki bî-şübhe ol bed-'amel haddi tecâvüz etti. (43) ﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا﴾ Pes ona bir mülâyim söz söylen ya'nî hukûk-i **[281a]** terbiyeti onunla gözetip kendüye dürüştlük etmen, ﴿لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى﴾ şâyed ol 'inâdkâr pend ala yâ korka. (44) ﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا﴾ Hazret-i Mûsâ ve Hârûn dediler, ey Perverdigârımız, tahkîkan biz korkarız ki Fir'avn 'ukûbeti üzerimize ta'cîl ede ﴿أَوْ أَنْ يَطْغَى﴾ yâhûd tugyânı ziyâde ede, ola ki zâtına lâyık olmayan sözü söyleye. (45) ﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا﴾ Îzid celle celâlâluhû söyledi, korkman ki 'ale't-tahkîk ben hıfz ve yardımımla sizinleyim, ﴿أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ aranızda olan akvâl u ef'âli işitip görürüm. (46) ﴿فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ﴾ Pes ona gidip söylen, bî-şübhe biz Rabbinin gönderilmişleriyiz. ﴿فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Pes bizimle Ya'kûb uşakların yolla, tâ ki mesken-i ecdâdımız olan arz-ı mukaddeseye gidelim ﴿وَلَا تُعَذِّبْهُمْ﴾ ve onları tekâlîf-i şâkka ile mu'azzeb kılma. Zîra cemâ'at-i İsrâ'îliyye Kıbt'ın tasarrufunda idiler, istedikleri eşyâda onları istihdâm ederlerdi. ﴿قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكَ﴾ Tahkîkan ki biz sana Perverdigârından bir mu'cize ile geldik ﴿وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾ ve iki cihânda selâmet şol kimse üzere olsun ki doğruluğa uydu. (47) ﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا﴾ Bî-şübhe ki ferişte ile bize haber geldi ki ﴿أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ 'ale't-tahkîk işkence şol kimse üzeredir ki peygamberleri tekzîb edip onlardan yüz çevirdi. (48)

Ba'dehû Hazret-i Mûsâ ve Hârûn gelip telkîn olundukları kelâmı Fir'avn'a îrâd ettiler. ﴿قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى﴾ Fir'avn dedi, pes Perverdigârınız kimdir ey Mûsâ? (49) ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, Perverdigârımız şol Kâdir-i Muhtâr'dır ki mahlûkâta her muhtâc oldukları nesneyi verdi ﴿ثُمَّ هَدَى﴾ sonra verdiği nesnelerin keyfiyyet-i isti'mâlini onlara ta'lîm etti. (50) ﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى﴾ Fir'avn eyitti, pes geçmişlerin hâli nedir ya'nî

zamân-ı sâbıkta kavm-i ʻÂd ve kavm-i Semûd gibi olan tavâifin hâlleri neye vardı? Saʻâdette midirler, yâhûd şekâvette ki Hudâ'ya ʻibâdet etmemişlerdi? (51) ﴿قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, onların meâl-i hâllerinin bilgisi Perverdigârım katındadır, ﴿فِي كِتَابٍ﴾ Levh-i Mahfûz'da müsbet olmuş, ﴿لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾ Perverdigârım ne bir nesneyi hatâ eder ve ne unutur yaʻnî ʻilmi cemî' eşyâya muhîttir, olacağı kendüsi bilir. Ben senin gibi bir mahlûkum, mugayyebâta ıttılâʻım yoktur, **[281b]** meğer Perverdigârım beni bir şey üzere muttaliʻ kıla. (52) ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾ Şol Perverdigâr ki zemîni size döşenecek nesne gibi kıldı, tâ ki üzerine ârâm edesiz ﴿وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا﴾ ve içinde sizin içün yollar peydâ etti, tâ ki onlarla maksadlarınıza yetişesiz ﴿وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ ve gökten su indirdi, ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا﴾ pes onunla gûnâ-gûn esnâf çıkarttık ﴿مِّن نَّبَاتٍ شَتَّى﴾ levn ve taʻm ve râyihada perâkende bitmişlerden. Çün Îzid-i zü'l-celâlin kemâl-i kudreti ve ʻizam-i hikmeti nebâtâtın çıkartmasında gâyetle nümâyândır, nazm-ı kerîmde gaybetten tekellüme ʻudûl olundu. (53)

﴿كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ﴾ Ol nebâtâtı ihrâc ettik halka demiş olduğumuzda, ondan yeyin ve davarlanızı otlattırın, ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ﴾ tahkîkan ki mezkûr olan eşyâda erbâb-ı ʻukûl içün Hudâ'nın kudreti üzere delîlller var. (54) ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾ Yerden sizi îcâd ettik ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ ve içinde sizi döndürürüz ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ﴾ ve ondan sizi bir dahi çıkarırız. (55) ﴿وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا﴾ Dahi ʻale't-tahkîk kim Hazret-i Mûsâ'ya verdiğimiz kamu muʻcizâtı Fir'avn'a gösterdik. ﴿فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ﴾ Pes onları yalana nisbet edip ʻinâd ve tekebbüründen îmâna gelmeğe kabûl etmedi. (56) ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَىٰ﴾ Hâkim-i Mısır dedi, ey Mûsâ, âyâ sen bize geldin tâ ki câdûlığınla bizi zemînimizden çıkarttırasın? (57) ﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ﴾ Pes kasem olsun ki sana onun gibi bir câdûlıkla geliriz. ﴿فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا﴾ Pes aramızda ve aranda bir vaʻde kıl ki ﴿لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ﴾ onu ne biz ve ne sen ihlâf ederiz, ﴿مَكَانًا سُوًى﴾ bir yerde ki mesâfesi bize ve sana berâber ola. (58)

﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, vaʻdenizin zamânı Kıbtîlerin ârâyişi günüdür ve o nevrûz yâ ʻâşûrâ günüdür ﴿وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى﴾ dahi vaʻdenizin vakti çâşt[445] mahallinde halkın yığılması vaktidir. (59) ﴿فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ﴾ Pes Fir'avn kendü meclisinden gidip mekr u hîlesin yığdı yaʻnî

445 Kuşluk vakti.

câdûları ve âlâtların cem' etti ﴿ثُمَّ أَتَى﴾ sonra va'd olunmuş mekâna geldi. (60) ﴿قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ﴾ Hazret-i Mûsâ câdûlara dedi, vay size, ﴿كَذِبًا﴾ Tanrı te'âlâ üzere yalan bağlaman, ﴿فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ﴾ ki sizi bir işkence ile **[282a]** dipten kırar ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى﴾ ve bî-şübhe ki bî-behre oldu şol kimse ki Tanrı te'âlâ üzere iftirâ etti. (61) ﴿فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ'nın mu'ârazası husûsunda aralarında muhâvere ettiler ki ne gûne mu'âraza edelim ﴿وَأَسَرُّوا النَّجْوَى﴾ ve müşâvereyi gizli kıldılar. (62) ﴿قَالُوا إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ﴾ Dediler 'ale't-tahkîk bunlar iki câdûdırlar, ﴿يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا﴾ isterler ki zemînizden sizi çıkarttıralar câdûlıklarıyla ﴿وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى﴾ ve isterler ki âyînlerin efdali olan âyîninizi gidereler. (63) ﴿فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ﴾ Pes mekr u hîlenizin âlâtın cem' edip âmâde kılın ﴿ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا﴾ sonra sâf bağlamış olduğunuz hâlde gelin tâ ki halkın kulûbunda heybetiniz karâr tuta. ﴿وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى﴾ Dahi tahkîkan ki bugün matlûba vâsıl oldu şol kimse ki gâlib geldi. Ba'dehû yetmiş bin yâ otuz üç bin sâhir, her biriyle zîbak[446] ile âlûde birer değnek ve birer râyib sâf bağlayıp def'a-i vâhidede meydâna geldiler ve Hazret-i Mûsâ birâderiyle meydâna teveccüh etti. (64) ﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى﴾ Tarîk-i edebi gözedip dediler, ey Mûsâ, yâ sen değneğini evvel sal yâ biz salan kimselerin evveli olalım. (65) ﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا﴾ Hazret-i Mûsâ edeblerine edeble mukâbele edip ve ettikleri işe i'tidâd etmeyip dedi, belkim siz salın. Onlar âlâtların saldılar. ﴿فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى﴾ Der-'akab ol vaktte ipleri ve değnekleri ve câdûlıkları Hazret-i Mûsâ'ya göründü ki 'ale't-tahkîk onlar yürürler. (66) ﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى﴾ Pes Hazret-i Mûsâ, iktizâ-i beşeriyyetle kendü nefsinde bir korku hissetti. (67) ﴿قُلْنَا لَا تَخَفْ﴾ Kendüye söyledik, tevehhüm ettiğin nesneden korkma, ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk sen kendün onlara galebe edip üst olansın. (68) ﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ﴾ Ve sağ elinde olan nesneyi sal ya'nî değneğini sal, ﴿تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا﴾ işledikleri nesneyi yutar. ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ﴾ Tahkîkan ki işledikleri nesne câdû hîlesidir ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ﴾ ve câdû makûlesi kurtulup maksada nâ'il olmaz, ﴿حَيْثُ أَتَى﴾ geldiği yerde ve gittiği yerde, ba'dehû Hazret-i Mûsâ'nın değneği seheranın ettiği cemî' eşyâyı yuttu **[282b]** ve halk korkudan firâr ettiler. Pes Mûsâ 'aleyhisselâm aldı yine kemâ-kân değnek oldu. Câdûlar bu hâli müşâhede edicek biri birine dedi, bu sihr değildir, belki bir

446 Civa.

kudret-i ilâhiyyedir. (69) ﴿فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا﴾ Pes kamu câdûlar secde ettikleri hâlde düşmüş kılındılar. ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى﴾ Dediler, Hazret-i Hârûn'un ve Mûsâ'nın Perverdigârına tasdîk getirdik. (70)

﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ﴾ Fir'avn seheraya dedi, ben size destûr vermeden evvel ona ittibâ' edip tasdîk ettiniz, ﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ bî-şübhe ki Mûsâ size câdûlığı ta'lîm eden büyüğünüzdür. ﴿فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ Pes ellerinizi ve ayaklarınızı biri birine muhâlif keserim ya'nî sağ eli ve sol ayağı keserim, yâ ber-'aks ﴿وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ﴾ ve elbette hurmâ direklerinde sizi asarım ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾ ve bî-şübhe bilirsiz kim kankımızın, benim yâ Mûsâ'nın işkencesi gâyetle düşvâr ve bâkîdir. (71) ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا﴾ Sehera dediler, seni ey Fir'avn, ihtiyâr etmezüz şol şey üzere ki bize geldi ﴿مِنَ الْبَيِّنَاتِ﴾ âşikâre mu'cizelerden, ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾ dahi seni îsâr etmezüz şol Kâdir-i Muhtâr üzere ki bizi 'ademden vücûda getirdi. ﴿فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ﴾ Pes hükm edecek nesneyi hükm et, ﴿إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ bundan özge bir nesne yoktur ki hâhişini bu yakın olan sağlıkta icrâ edersin. (72) ﴿إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا﴾ Tahkîkan ki biz Tanrı'mıza îmân getirdik tâ ki günâhlarımızı bize mağfiret ede ﴿وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ﴾ ve tâ ki câdûlığından bizi üzerine cebr ettiğin nesneyi bize gufrân ede. Mervîdir ki kaçan sehera Fir'avn katında cem' olundular, dediler, Hazret-i Mûsâ'yı yatar iken bize gösterin. Pes gördüler ki Hazret-i Mûsâ yatıp değnek kendüye hirâset ediyor, dediler, bu sihr değildir. Zîrâ sâhir yattıktan sonra sihri bâtıl olur. Biz buna mu'âraza etmeğe tâkatimiz yoktur. Fir'avn sözlerin kabûl etmeyip kendülerin mu'ârazasına cebr etti.[447] ﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ Ve İzid-i zü'l-celâl mükâfât cihetinden herkesten yeğrek ve pâyende-terdir. (73)

﴿إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ﴾ Tahkîkan şân budur ki her kim Perverdigârı huzûruna gelir ﴿مُجْرِمًا﴾ küfr ü ma'siyetle günâhkâr olduğu hâlde, ﴿فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ﴾ bî-şübhe ona dûzah olur, **[283a]** ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا﴾ ne içinde ölür ki râhat bula ﴿وَلَا يَحْيَا﴾ ve ne sağ olur bir sağlık ki onunla hoş-hâl ola. (74) ﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا﴾ Ve her kim Îzid-i zü'l-celâlin huzûruna îmân getirmiş olduğu hâlde gelir, ﴿قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ﴾ güzel 'amelleri işlemiş olduğu hâlde ﴿فَأُولَئِكَ﴾ ol gürûh ki ehl-i îman ve güzel 'amellüdür ﴿لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَا﴾ kendüleredir yüce olan pâyeler. (75) ﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ﴾ Ol pâyeler ikâmet bâğlarıdır, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ eşcâr-

447 el-Beyzâvî, II/649.

ları altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmeti takdîr etmişler ﴿وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى﴾ ve ol ni'metler küfr ü ma'siyetten pâk olan kimselerin sezâsıdır. (76) ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'ya ferişte ile haber saldık ki Mısır şehrinden kullarımla gece git, ﴿أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي﴾ pes onlar içün deryâda bir kuru yol kıl ﴿فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا﴾ ol hâlde ki düşmanın yetişmesinden emînsin ﴿لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى﴾ ve suda boğulmaktan havf etmezsin. (77) ﴿فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ﴾ Pes çıkmakları ma'lûm olınca Fir'avn kendü leşkeriyle ardlarına düştü. ﴿فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ﴾ Der-'akab Fir'avn ve leşkerin deryâdan kapladı ol şey ki kendülerin kapladı. Bu makâmda mesned-i ilâhînin ibhâmı tefhîm içündür ya'nî onları bir mevc kapladı ki onun hakîkatini Hudâ'dan özge bir kimse idrâk etmez. (78) ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى﴾ Ve Fir'avn kendü gürûhun gümrâh edip doğrul yol göstermedi. (79)

﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ey Ya'kûb oğulları! ﴿قَدْ أَنجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ﴾ Tahkîkan ki sizi düşmanınızdan kurtardık, ﴿وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنَ﴾ dahi peygamberinizin münâcâtı içün ve Tevrât'ın inmesi içün Tûr Dağı'nın sağ tarafın size va'de verdik. Bu va'de Hazret-i Mûsâ'ya verilmişti lâkin mülâbese tarîkiyle kavmine izâfet olundu. ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾ Ve terencibîni ve bıldırcın kuşun üzerinize münzel kıldık. (80) ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ Size rûzî kıldığımız şeyin pâkîzelerinden yeyin, ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ﴾ dahi size rûzî kılınan nesneden haddi tecâvüz etmen ki şükrün edâ etmeyesiz ve içinde isrâf edip müstehakkından onu men' edesiz ﴿فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي﴾ ki bu işiniz sebebiyle üzerinize hışmım iner ﴿وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي﴾ ve herkes ki hışmım üzerine iner, ﴿فَقَدْ هَوَى﴾ bî-şübhe ki ol kimse helâk oldu. (81)

﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ **[283b]** Dahi 'ale't-tahkîk ben gâyetle mağfiret ediciyim şol kimseye ki şirkten tevbe edip îmân getirdi ve güzel 'amel işledi ﴿ثُمَّ اهْتَدَى﴾ sonra hidâyet üzere istikâmet etti. Mervîdir ki Fir'avn helâk olduktan sonra Benî İsrâ'îl Hazret-i Mûsâ'dan istid'â ettiler ki kavâ'id-i şer'iyyeyi ve kavânîn u ahkâmı kendülere mübeyyen u mu'ayyen eyleye. Hazret-i Mûsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi efdalüssalâti vesselâm, bu husûsu cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb'a 'arz eyledi. Kendüye Hudâ'dan hitâb geldi ki Benî İsrâ'îl'in eşrâfından bir cem'le Tûr Dağı'na gel, tâ ki ahkâm-ı şer'iyyeyi câmi' bir kitâb sana vereyim. Hazret-i Mûsâ birâderi Hârûn'u mekânına câ-nişîn edip Benî İsrâ'îl'den yetmiş kişi ile Tûr Dağı'na teveccüh etti. Kaçan mahall-i ma'hûda

yaklaştılar Hazret-i Mûsâ şiddet-i iştiyâkdan şitâb edip dağa ilerü çıktı. Îzid-i zü'l-celâlden kendüye hitâb geldi, niteki buyurdu. (82)

﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى﴾ Dahi kankı nesne seni cemâ'atinden tîz-lettirdi ey Mûsâ! (83) ﴿قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, benim cemâ'atim, bunlar benim izim üzere geliyorlar, üzerlerine tekaddüm etmedim illâ birkaç adımla ki ona i'tidâd olunmaz. ﴿وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى﴾ Ve yâ İlâhî, huzûr-ı 'izzetine gelmeye şitâb ettim, tâ ki benden hoşnûd olasın. (84) ﴿قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl dedi, pes 'ale't-tahkîk senden sonra kendü 'aşîretini fitneye saldık ﴿وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ﴾ ve onları Sâmirî gümrâh kıldı ya'nî azgunluklarına Sâmirî sebeb oldu ki altundan bir buzağu peydâ edip onun 'ibâdetine kendülerin da'vet eyledi. (85) ﴿فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ﴾ Hazret-i Mûsâ Tevrât'ı aldıktan sonra 'aşîretine döndü, ﴿غَضْبَانَ أَسِفًا﴾ fi'llerinden hışım-nâk endûhgîn olduğunda ﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا﴾ dedi, ey benim 'aşîretim, âyâ Rabbiniz size bir güzel va'd etmedi mi?" ﴿أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ﴾ Pes zamân-ı mufârakatim üzerinize uzandı mı? ﴿أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Yâhûd istediniz ki üzerinize Rabbinizden bir hışm ine ﴿فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي﴾ ki îmân üzere sebât etmede bana verdiğiniz peymâna ihlâf ettiniz. (86)

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا﴾ Dediler, va'deni ihtiyârımızla ihlâf etmedik ﴿وَلَكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾ **[284a]** velâkin biz Fir'avnîlerin âlât-ı zînet-lerinden yükler getirmiş kılındık. ﴿فَقَذَفْنَاهَا﴾ Der-'akab onları âteşe saldık. ﴿فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ﴾ Pes nice ki biz saldık Sâmirî dahi huliyyden kendüsiyle olan şeyi saldı. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ Tûr Dağı'na gitti, Benî İsrâ'îl onun dönmesine ta'yîn olunan kırk günü hesâb edip gördüler ki tamâm olup gelmedi. Zîrâ onlar geceyi bir vakt ve gündüzü bir vakt hesâb edip yiğirmi gün tamâmında dediler, müddet bi't-tamâm geçip Mûsâ'dan bir eser zâhir ol-madı. Sâmirî kendülere dedi, Hazret-i Mûsâ'nın sebeb-i te'hîri bizden budur ki 'âriyet tarîkiyle Fir'avnîlerden aldığımız âlât-ı zînetin bizde bulunmasıdır. Onları yanımızdan ihrâc etmeyince o bize gelmez. Gelin bir çukur kazalım, içinde âteş yandırıp ol alât-ı zîneti bırakalım. Benî İsrâ'îl onun sözün kabûl edip Fir'avnîlerden aldıkları cemî' âlât-ı zîneti onda bıraktılar.[448] (87) ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا﴾ Der-'akab ol zînet âlâtından onlara bir buzağu kâleb çıkarttı, ﴿لَهُ خُوَارٌ﴾ kendüye bir buzağu savtı var. ﴿فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى﴾ Pes Sâmirî

448 el-Beyzâvî, II/652.

ve tevâbi'i dediler, bu sizin Tanrı'nız ve Mûsâ'nın Tanrı'sıdır. ﴿فَنَسِيَ﴾ Pes Mûsâ unutup Tûr Dağı'nda onu aramağa gitti. (88) ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا﴾ Pes ona 'ibâdet edenler bakıp bilmezler mi kim buzağu kendülere bir söz döndürmez ya'nî ondan bir şey su'âl etseler kendülere cevâb vermez ﴿وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ ve kendülere ne nef' yetiştirmeğe ve ne zarar def' etmeğe kâdir olur. (89) ﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ rücû' etmeden evvel Hazret-i Hârûn onlara dedi, ﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُمْ بِهِ﴾ ey benim 'aşîretim, bundan özge bir şey yoktur ki siz buzağunın 'ibâdetiyle mübtelâ oldunuz, ﴿وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَانُ﴾ dahi tahkîkan ki Hudâvendiniz 'ademden sizi îcâd eden çok merhametlü Hudâ'dır, ﴿فَاتَّبِعُونِي﴾ pes bana uyun ﴿وَأَطِيعُوا أَمْرِي﴾ ve dîn üzere sebât etmede fermânıma itâ'at edin. (90)

﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ﴾ Dediler buzağunun 'ibâdeti üzere ikâmet etmekten münfekk olmazız ﴿حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى﴾ Tûr Dağı'ndan Hazret-i Mûsâ bizim tarafımıza dönmeyince. Ba'dehû ki Hazret-i Mûsâ gelip onları ol hâlde gördü, (91) **[284b]** ﴿قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا﴾ birâderine dedi, ey Hârûn, kankı nesne seni alıkodu kaçan Benî İsrâ'îl'i gördün ki azdılar, (92) ﴿أَلَّا تَتَّبِعَنِي﴾ bana mütâba'at etmeyesin Allah içün gazab etmede, ﴿أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾ pes fermânıma serkeşlik mi ettin? Ba'dehû Hazret-i Mûsâ dîn içün gazaba gelip Hazret-i Hârûn'un saçına yapışıp Hazret-i Hârûn isti'tâf tarîkiyle kendüye dedi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (93) ﴿قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي﴾ Hazret-i Hârûn dedi, ey anam oğlu, sakalıma yapışıp çekme ﴿وَلَا بِرَأْسِي﴾ ve ne başımın saçına, ﴿إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ 'ale't-tahkîk korktum ki diyesin Benî İsrâ'îl arasında cüdâlık saldın ﴿وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي﴾ ve korktum ki diyesin Tûr'a gittiğim mahal sana dediğim söze muhâfaza etmedin. Zîrâ ol vakt bana söyledin, yerime kâ'im-i makâm ol ve halk arasında ıslâh et ve ıslâh bu idi ki kanları dökülmekten hıfz oluna ve kendülere müdârâ oluna, tâ ki sen gelesin. Şimden sonra re'yinle işi tedârik eyle. Pes Hazret-i Mûsâ, Sâmirî tarafına hitâbı tevcîh etti, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (94) ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ﴾ Dedi, pes bu işten senin murâdın nedir ey Sâmirî ve işlemesine kankı nesne sana bâis oldu? (95) ﴿قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ﴾ Sâmirî eyitti ki görmedikleri şeyi ben gördüm ya'nî Hazret-i Cebrâîl'i hayât atına binmiş gelir gördüm. Bildim ki o bir rûhânî vücûddur, izi kankı şeye değerse ol şey hayât bulur. ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾ Pes gönderilmişin ya'nî Hazret-i Cibrîl'in atı

izinden bir avuç toprak aldım ﴿فَنَبَذْتُهَا﴾ sonra onu altından yaptığımız buzağunun içinde saldım, zinde oldu ﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾ ve böylece ki ettim, nefsim bana tahsîn eyledi. (96)

﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لاَ مِسَاسَ﴾ Hazret-i Mûsâ Sâmirî'ye dedi, pes aramızdan çık git ki 'ale't-tahkîk dünyâ sağlığında sana budur ki diyesin, "değmek olmaya" ya'nî dünyâda 'ukûbetin bu olsun ki her kimi ki görürsün diyesin "bana değme" ki seni ve beni hummâ alır. Ondan sonra halktan sen nefret edesin ve onlar senden nefret edeler. Pes yabânî hayvânât gibi yalnız kalasın. ﴿وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ﴾ Ve bî-şübhe âhirette sana bir mev'id var ki onu ihlâf olunmazsın. Ya'nî Hakk celle ve 'alâ onu sana bir vech ile **[285a]** ihlâf etmez. ﴿وَانظُرْ إِلَى إِلَهِكَ﴾ Ve ma'bûduna bak ﴿الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ şol ma'bûd ki 'ibâdeti üzere peyveste mukîm kaldın, ﴿لَنُحَرِّقَنَّهُ﴾ elbette onu yandırırız, ﴿ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا﴾ sonra onun külünü deryâda bir savurmak savururuz ki hîç ondan bir eser bulunmaya. (97) ﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ﴾ 'İbâdetinze müstehak olan Hudâ 'azze ve celledir, özgesi değil ﴿الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ şol Hudâ ki kendüsinden özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur, ﴿وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ dânişi her nesneye ihâta etti. (98)

﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki Hazret-i Musâ'nın ahbârın yâ Muhammed, sana nakl ettik ﴿نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ﴾ umûr-i mâziyyenin ve ümem-i sâlifenin ahbârın üzerine okuruz, ﴿وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾ dahi tahkîkan ki katımızdan sana bir kitâb verdik ki ol ahbâr üzere müştemildir. (99) ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ﴾ Her kim ki ondan yüz çevirir ﴿فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا﴾ bî-şübhe ki ol şahs kıyâmet gününde bir ağır yük getirir. (100) ﴿خَالِدِينَ فِيهِ﴾ Ol ağır yükün sezâsında ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr ettikleri hâlde ﴿وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا﴾ ve rûz-i kıyâmette ol ağır yük onlara yaman yüktür. (101) ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ Mezkûr kıl ol günü ki surda üfürülür ﴿وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾ ve günâhkârları ol günde cem' ederiz, gök gözlü oldukları hâlde. (102) ﴿يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ﴾ Aralarında âheste söyleşirler ki ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا﴾ ol günden özge dünyâda ikâmet etmediniz ya'nî âhiretin müddetini uzun gördükleri içün dünyâda ikâmetlerin az sayarlar. (103) ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾ Biz dedikleri söze ya'nî müddet-i ikâmetlerine dânâ-teriz. ﴿إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾ Kaçan re'y ve dâniş cihetinden eşbehleri olan kimse söyler, ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾ dünyâda bir günden gayrı ikâmet etmediniz. Mervîdir ki Sakîf tâ'ifesinden bir kimse Server-i Kâ'inât'tan su'âl etti ki yarın rûz-i kıyâmette dağlar bu salâbetle nice olur? Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip

buyurdu.[449] (104) ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْجِبَالِ﴾ Dahi dağlardan ötürü sana sorarlar, ﴿فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾ pes söyle, Perverdigârım onları savurmak savurur ya'nî onları kum gibi kılar. Ba'dehû yelleri üzerlerine irsâl edip onları perâkende eder. (105) ﴿فَيَذَرُهَا﴾ Sonra onların mekânların bırakır, ﴿قَاعًا﴾ bir hâlî yer, ﴿صَفْصَفًا﴾ hemvâr ki gûyâ cümle eczâları bir nesk[450] üzeredir. (106) ﴿لاَ تَرَى فِيهَا عِوَجًا﴾ Ne içinde **[285b]** eğrilik görürsün ﴿وَلَا أَمْتًا﴾ ve ne yükseklik. (107)

﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ﴾ Ol günde ki ol ahvâl vâki' olur, halk çağırıcıya uyarlar ya'nî Hazret-i İsrâfîl kendülerin çağırınca kamuları savtına tâbi' olur ﴿لَا عِوَجَ لَهُ﴾ ona hîç eğrilik olmaz ya'nî her med'uvv olan kimse onun savtına uyup tehallüf etmez. (107) ﴿وَخَشَعَتْ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَانِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâlin 'azamet u heybetine cümle âvâzlar pest oldu, ﴿فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ pes ol günde işitmezsin illâ bir hafî âvâz. (108) ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ﴾ Ol günde ki umûr ol sûrette olur dilek bir kimseye yaramaz, ﴿إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَانُ﴾ meğer şol kimsenin dileği ki Hudâ 'azze ve celle kendüye dilek etmeğe izn verdi ﴿وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾ ve ona bir söz pesend etmiş oldu. (109) ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle halkın ilerüsinde olan ahvâli bilir ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ ve girülerinde kalan ahvâli ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾ ve halkın dânişi onun ma'lûmatına ihâta etmez. (110) ﴿وَعَنَتْ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ﴾ Dahi yüzler zinde ve pâyende olan Hudâ-yı zü'l-celâle hôr ve zelîl oldu, esîrler emîrlerine huzû' etmeleri gibi, ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا﴾ dahi tahkîkan ki sitem yüklenen kimse bî-behre oldu ya'nî şirkin yükünü getirip mahşere gelen kimse hâib ve hâsir oldu. (111)

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ Dahi her kim güzel işlerin bir mikdârın işledi ve hâlbuki kendüsi îmâna gelmiştir, ﴿فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا﴾ muktezâ-yı va'd ile müstehak olduğu sevâbın men' olunmasın mülâhaza edip korkmaz ﴿وَلَا هَضْمًا﴾ ve ne onun eksik kalmasın mülâhaza edip korkar. (112) ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Dahi niteki va'd u va'îde mütezammın olan âyâtı indirdik, ﴿أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ cümle kitâbı lügat-ı 'Arab'a mensûb bir Kur'ân indirdik ﴿وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنْ الْوَعِيدِ﴾ ve âyât-ı va'îdi içinde mükerrer kıldık ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ tâ ki halk me'âsîden sakınalar ﴿أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ yâ onlara bir pend ü nasîhat tecdîd eder, kaçan onu istimâ' ederler. (113) ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ﴾ Pes emr u nehyi nâfiz olan zât ve sıfatta sâbit olan Îzid-i zü'l-celâl mahlûkâtın müşâbehesinden yücelenip münezzeh

449 el-Beğâvî, V/294.

450 Sıra, dizim.

oldu. ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ﴾ Dahi Kelâm-ı Mecîd'in okumasıyla tîzleme, ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ﴾ sana vahy olunmadan evvel. **[286a]** Ba'zı 'ulemâ bu âyetin ma'nâsında buyurdu ki sana vahy gelmeden evvel Kur'ân'ın münzel olmasın isteme ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ ve 'acele yerine söyle, yâ ilâhî bana bilgi artır ahkâm-ı şer'iyyede. (114)

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ﴾ Dahi tahkîkan ki biz Âdem 'aleyhisselâma fermân eyledik ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ bu vaktten esbak, ﴿فَنَسِيَ﴾ sonra fermânımızı unuttu ﴿وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ ve ona fermân üzere sebât ve tasmîm-i re'y bulmadık. (115) ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ Ve yâda getir Hazret-i Âdem'in hâlini ol vaktte ki ferişlere dedik, Âdem içün secde edin. ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ Der-'akab kamuları secdeye vardılar, ancak şeytân-ı şakî ﴿أَبَى﴾ secde etmekten mümteni' oldu. (116) ﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ﴾ Sonra dedik, ey Âdem, bu şakî sana ve çiftine düşmandır, ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ﴾ pes behiştten sizi çıkartmasın ya'nî ona mütâba'at etmen ki onun mütâba'atı cennetten çıkmanıza sebeb olur, ﴿فَتَشْقَى﴾ pes mihnet ve meşakkate düşersiz. (117) ﴿إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى﴾ Tahkîkan ki behiştte sana bu hâl var ki içinde aç olmayasın ve çıplak olmayasın. (118) ﴿وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى﴾ Ve bî-şübhe sen içinde susuz olmazsın, dahi âfitâbda kalmazsın, hemîşe şîrîn suyundan içip kalın gölgesi altında otursun. (119) ﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ﴾ Pes iblîs-i pür-telbîs Âdem'e doğru vesvesesini tevcîh edip ﴿قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ﴾ dedi, ey Âdem, hayât-ı ebedîye mü'eddî olan ağaç üzere sana delâlet edeyim mi ﴿وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى﴾ ve zevâli kabûl etmeyen mülk üzere dahi? (120) ﴿فَأَكَلَا مِنْهَا﴾ Bu kelimât kendülere ilkâ olunduklarından sonra ol ağaçtan yediler. ﴿فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا﴾ Der-'akab 'avretleri kendülere nümâyân oldu ﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾ ve başladılar behiştin yapraklarından avretleri üzere yetiştirirler ﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾ ve Hazret-i Âdem Perverdigârına 'isyân edip kendü matlûbundan bî-behre oldu. (121) ﴿ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ Sonra Perverdigârı kendüyi ber-güzîde kılıp tevbe edicek tevbesin kabûl etti ﴿وَهَدَى﴾ ve doğru yolu kendüye gösterdi. (122) ﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا﴾ Tanrı te'âlâ dedi, ey Âdem ve Havvâ, kamunuz behiştten inin ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ evlâdınızın bir bölüğü bir bölüğe düşman olduğu hâlde. ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى﴾ Pes eğer benden hidâyete sebeb bir kitâb ve rasûl gelirse ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ﴾ her kim hidâyetime **[286b]** peyrevlik eder ﴿فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى﴾ ne dünyâda azgun olur ve ne âhirette mihnet ü meşakkate düşer. (123) ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي﴾ Ve her kim beni anmağa bâ'is olan

hidâyetimden yüz çevirdi ﴿فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ bî-şübhe ki dünyânın tahsîline rağbet edip râhat bulmaz ﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى﴾ ve onu rûz-i kıyâmette kör olduğu hâlde yoldaşlarıyla yığarız. (124) ﴿قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى﴾ Söyler, ey benim Perverdigârım, niçün beni kör haşr ettin ﴿وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا﴾ ve hâlbuki dünyâda ben açık gözlü idim? (125) ﴿قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا﴾ Hakk celle ve 'alâ ona der, sen onun gibi iş işledin bizim âyâtımız sana rûşen ve âşikâre geldi. ﴿فَنَسِيتَهَا﴾ Der-'akab onların görmesinden kör olup kendülerin unuttun ﴿وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى﴾ ve niteki onları terk edip unuttun bugün 'azâb-ı cahîmde unutulmuş nesne gibi terk olunursun. (126) ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ﴾ Ve niteki âyâtımızdan i'râz edene 'azâbla mükâfât ettik, hudûdu tecâvüz edip Perverdigârının âyâtına îmân getirmeyen kimesneye mükâfât ederiz. ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى﴾ Ve bî-şekk kim öbür cihânın işkencesi dünyânın teng ma'îşetinden gâyetle su'ûbetlü ve pâyende-terdir. (127)

﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ küffâra yol göstermedi mi ki ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ الْقُرُونِ﴾ kendülerden esbak niçe ehl-i zamânelerden gürûhlar ihlâk ettik? Ya'nî Tanrı te'âlâ ehl-i Mekke'ye ümem-i sâlifenin ahvâlini bildirdi, ﴿يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ﴾ ol hâlde ki seferlerinde ihlâk olunan gürûhların mekânlarında yürüyüp âsârların müşâhede ederler. Zîrâ ekser-i evkâtta Mekke halkı ticâret içün Şâm ve Yemen'e sefer edip Hicr ve Ahkâf'a mürûr ederlerdi. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُوْلِي النُّهَى﴾ Tahkîkan ki ol meskenlerin müşâhedesinde erbâb-ı 'ukûle ulu 'alâmetler var. (128) ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer Perverdigârından bir söz sebkat etmeseydi ki sana inkâr edenlerin 'azâbı âhirete te'hîr olunmuştur, ﴿لَكَانَ لِزَامًا﴾ elbette 'azâbın vukû'u onlara lâzım olurdu. ﴿وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾ *kelimetün* üzerine ma'tûftur ya'nî te'hîr olan 'azâbın va'desi ve 'ömrlerine bir mu'ayyen müddet olmasaydı elbette onlara 'azâb nâzil olurdu. (129)

﴿فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾ Pes ehl-i şirk dediği söz üzere sabr et, **[287a]** ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ dahi Perverdigârının medh ü senâsına mukârin olduğun hâlde namâz kıl, güneş çıkmadan evvel ya'nî sabâh namâzın kıl, ﴿وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ dahi güneş batmadan evvel namâz kıl ya'nî öyle ve ikindi namâzın kıl, ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ﴾ dahi gecenin sâ'atlerinden namâz kıl ya'nî magrib ve yatsu namâzların kıl ﴿وَأَطْرَافَ النَّهَارِ﴾ ve gündüzün taraflarından namâzı kıl ve onlardan murâd sabâh ve magrib namâzlarıdır. Taleb-i ihtisâs içün mükerrer oldu. Hâsıl-ı kelâm bu ki beş vakt namâzın kılmasına gâyetle muhâfaza eyle ﴿لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾ tâ ki sen hoşnûd olasın ya'nî bu evkâtta namâzı kıl ol ümîd-

le ki Tanrı'nın katında bir nesneye nâ'il olup onunla nefsini hoşnûd kılasın. (130) ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ﴾ Dahi istihsân edip gözlerinin nigâhın uzatma ﴿إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ﴾ şol nesneye ki küffârdan birkaç gürûhu onunla berhurdâr edip verdik ﴿زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنيَا﴾ yakın olan zindegânîliğin zînetin, ﴿لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ﴾ tâ ki onun sebebiyle rûz-i kıyâmette kendülerin ta'zîb ederiz ﴿وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ ve âhirette sana müddehar olan Perverdigârının rızkı dünyâda onlara olan rûzîden yeğrek ve pâyende-terdir. (131)

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ﴾ Dahi sana mahsûs olan kimselere namâzın kılmasıyla fermân et, ﴿وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ dahi namâz üzere müdâvemet edip sabr eyle. ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا﴾ Senden rûzî vermeyi taleb etmezüz ya'nî sana demezüz cânına ve ehline ma'îşet edecek şey peydâ et, ﴿نَحْنُ نَرْزُقُكَ﴾ biz sana ve onlara rûzî îsâl ederiz ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ ve güzel 'âkıbet erbâb-ı takvâyadır. (132) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küffâr 'inâd ve te'annüt yüzünden dediler, niçün Perverdigârından bize bir mu'cize ile getirmedi? ﴿أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى﴾ Âyâ dahi geçmiş olan kütüb-i semâviyyede müsbet olan nesnelerin haberi kendülere gelmedi mi? (133) ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ﴾ Ve eğer küffâr-ı Kureyş'i Muhammed gelmeden evvel bir işkence ile nâbûd kılsaydık ﴿لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا﴾ elbette derlerdi, yâ İlâhi, niçün bize bir nebî mürsel göndermedin ﴿فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ﴾ ki senin âyâtına peyrevlik ederdik ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾ katl u esrle hôr ve rüsvâ olmadan evvel? (134) ﴿قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا﴾ Söyle bizden ve sizden her gürûh meâl-i emrine muntazırdır, ﴿فَتَرَبَّصُوا﴾ pes siz muntazır olun ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ﴾ ki 'ale't-tahkîk bileceksiz ki kimdirler doğru **[287b]** yol iyeleri ﴿وَمَنِ اهْتَدَى﴾ ve kimdir doğru yola sülûk eden. (135)

SÛRETÜ'L-ENBİYÂ ALEYHİMÜSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Mie'tün ve İsnetâ Aşr Âyeten

[سورة الأنبياء عليهم السلام مكية وهي مائة واثنتا عشر آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ﴾ Küffâr olan kimselere a'mâllerinin muhâsebesi vakti yaklaştı ﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler hesâbdan bî-haber olup içinde tefekkür etmekten yüz çevirmişler. (1) ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ﴾ Kendülere Perverdigârları tarafından tâze indirilmiş bir pend gelmez ﴿إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾ illâ onu işidirler ol hâlde ki kendüler oynarlar. (2) ﴿لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ﴾ Gönülleri gayrı şeye meşgûl iken, ﴿وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ dahi şirk u ma'siyetle nefslerine sitem edenler mahfî sözü gizleyip dediler, ﴿هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ bu ki da'vâ-yı nübüvvet ediyor, değildir illâ sizin gibi bir âdemî, ﴿أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ﴾ pes câdûlığa gelip ittibâ' eder misiz ve hâlbuki siz görürsüz ki o bir câdûlılıktır? (3) ﴿قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Hazret-i Peygamber sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem cevâblarında dedi, benim Perverdigârım gökte ve yerde olan sözü bilir, gizli yâ âşikâre ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür bu iki sıfatla mevsûf olan. Pes gizli söyleştikleri nesne ve gönüllerinde ızmâr ettikleri şey üzerine hafî olmaz. (4)

﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ﴾ Kur'ân'a ol nisbet ettikleri sözden ızrâbdır ya'nî evvel dediler ki Muhammedü'l-Mustafâ getirdiği şey sihrdir. Sonra bu sözden i'râz edip dediler, uykuların karışmışlarıdır, bu sözü dahi terk edip dediler, onu kendü katından peydâ etti, bu sözde dahi karâr tutmayıp dediler, Muhammedü'l-Mustafâ şâ'irdir. Hâsıl-ı kelâm bu ki onlar Hazret'in şânında muztarr u muztarib idiler. Gâh kendüyi sihre nisbet ettiler ve bir vakt getirdiği şeyi *edğâsü ehlâm*a ve gâh yalana ve bir zamân şâ'irliğe. Dahi derlerdi, eğer kendüsi dürüst peygamberdir, ﴿فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ﴾ bize bir mu'cize getirsin niteki zamân-ı sâbıkta peygamber olanlar irsâl olundular, yed-i beyzâ **[288a]** ve 'asâ ve ihyâ-i mevtâ gibi eşyâ ile. (5) ﴿مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ Küffâr-ı Mekke'den esbak bir köy halkı îmâna gelmediler ki onları nâbûd kıldık ya'nî ihlâk olunan ümem-i sâlifeden aslâ bir ümmet îmâna

gelmedi, kaçan istedikleri âyât kendülere verildi. ﴿أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾ Pes kendüler mi imâna gelirler istedikleri mu'cizeyi getirirsen? (6)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ﴾ Dahi senden esbak peygamberlikle göndermedik ﴿إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ﴾ illâ bir kişiler ki onlara ferişte ile haber göndeririz. Ne ân ki gayrı cinsden peygamber gönderdik ki bunlar diyeler, bu değildir illâ bir beşer, nice peygamber olsun? ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ Pes ehl-i kitâbdan sorun ﴿إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilmez idiniz ki peygamber kısmı beşerdir, beşer kısmından özge bir kısmdan olmaz. Ve i'tikâd ettiniz ki peygamberlere yemek ve ölmek olmaz. (7) ﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ﴾ Dahi peygamberleri bir cism kılmadık ki yiyeceği yemezler ﴿وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ﴾ ve dünyâda bâkî kalan değil idiler. (8) ﴿ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ﴾ Sonra va'deyi onlara gerçek kıldık ya'nî onlara verilen va'de ki gâlibiyyet ehl-i tevhîde ve mağlûbiyyet ehl-i şirkedir, vücûda geldi. ﴿فَأَنْجَيْنَاهُمْ﴾ Pes onları kurtardık ﴿وَمَنْ نَشَاءُ﴾ ve ehl-i îmândan ve bekâlarında hikmet olan kimselerden istediğimiz kimseleri dahi ﴿وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ﴾ ve küfr ü ma'siyette haddi tecâvüz edenleri yok ettik. (9)

﴿لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا﴾ Kasem olsun ki size ey Kureyş, bir kitâb indirdik ki ﴿فِيهِ ذِكْرُكُمْ﴾ size pend olacak nesne içinde var, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün tefekkür edip îmâna gelmezsiz? (10) ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Ve nice köy halkın kırdık ki ﴿كَانَتْ ظَالِمَةً﴾ sitemkâr idiler ﴿وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ ve onlardan sonra bir başka gürûh îcâd ettik. (11) ﴿فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا﴾ Pes ol mahal ki 'azâbımızı havâssla müşâhede ettiler, ﴿إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ﴾ bilâ-tevakkuf onlar ol köyden kaçıp seğirdirler. (12) ﴿لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ﴾ Ferişteler onlara derler, seğirdip kaçman ve içinde tena''um ettiğiniz şeye ve evlerinize dönün, ﴿لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ﴾ şâyed siz a'mâlinizden ötürü sorulursuz. Ba'dehû 'azâbın vukû'unu muhakkak bildiler. (13) ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا﴾ Dediler, ey helâkımız hâzır ol mahallin budur, ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ tahkîkan ki biz nefsimize sitemkârlar idik. (14) ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ﴾ Pes hemîşe çağırmaları *yâ veylenâ* kelimesi oldu ﴿حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ﴾ tâ ki kendülerin sönmüş biçilmiş otluk gibi kıldık. (15) ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾ **[288b]** Ve göğü ve yeri ve aralarında olan eşyâyı yaratmadık oynamış olduğumuzda. Belki ehl-i nazara tebsıra ve erbâb-ı dânişe tezkire olmak içün onları yarattık. Zîrâ her zerresinde bir türlü hikmet var ki öbür zerresinde bulunmaz.

Beyt: بنگر بچشم فکر که از عرش تا ثری
در هیچ ذره نیست که سر عجیب نیست[451]

﴿لَاتَّخَذْنَاهُ﴾ (16) ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا﴾ Pes bir oyuncak nesne isteseydik ﴿مِنْ لَدُنَّا﴾ elbette onu kendü katımızdan edinirdik ya'nî onu bir veche üzere ittihâz ederdik ki huzûr-ı 'izzetimize lâyık ola ﴿إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ eğer onu edicilerdik. (17) ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ﴾ *ittihâz-ı lehv*den ızrâbdır ya'nî hergiz lehv edinmezüz belki dürüstlüğü lehv ü la'b üzere salıp onu mahv ederiz. ﴿فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾ Pes hemân ol bâtıl şey cânı çıkmış hayvân gibi olur. ﴿وَلَكُمُ الْوَيْلُ﴾ Ve endûh ve hasrete müş'ir olan söz sizedir, ﴿مِمَّا تَصِفُونَ﴾ şol nesneden ki onunla Hudâ'yı vasf edersiz ya'nî Hudâ'nın zât-ı bâhiru's-sıfâtına lâyık olmayan eşyâyı nisbet etiğinizden ötürü peşîmânlık ve hasret hemîşe sizedir. (18) ﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve göklerde ve yerde olan mahlûkât kendüye mahlûk ve memlûktürler ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ﴾ ve katında olanlar ya'nî dergâh-ı ulûhiyyete mukarreb olan melâ'ike-i kirâm ﴿لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ﴾ kendüye perestiş etmekten istinkâf etmeyip serkeşlik etmez, ﴿وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ﴾ dahi ondan usanmazlar. (19) ﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Gece ve gündüz zât-ı pâkini tenzîh u ta'zîm ederler, ﴿لَا يَفْتُرُونَ﴾ aslâ süst ü zebûn olmazlar. (20)

﴿أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ﴾ Belki gerekmezdi ki küffâr yer cinsinden ma'bûd edineler ﴿هُمْ يُنْشِرُونَ﴾ ki onlar ölmüşleri zinde kılarlar. Bilinmek gerek ki ehl-i şirk ihyâ-yı mevtâyı ma'bûdlarına iddi'â etmediler lâkin onlara ulûhiyyet isbât ettikleri ecilden bu kelâmla tevbîh olundular. (21) ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾ Eğer gökte ve yerde Tanrı'dan özge ma'bûdlar olsaydı elbette bozulurlardı. Zîrâ Tanrıların murâdı bir şey üzere müttefik olursa lâzım gelir ki bir makdûr üzere niçe kudret musallat ola? Ve eğer muradları bir şeyde muhtelif olur iktizâ eder ki ol nesne mu'attal ola. ﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ﴾ Pes 'arşı îcâd eden Îzid-i **[289a]** zü'l-celâle dürüst tenzîh olsun, ﴿عَمَّا يَصِفُونَ﴾ ittihâz-ı şerîk ve veled ve sâhibe gibi zât-ı bâhiru's-sıfâtına nisbet ettikleri nâ-sezâ eşyâdan. (22) ﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ﴾ Tanrı te'âlâ 'azamet ve heybetinden ötürü işlediği şeyden sorulmaz ﴿وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ ve cümle kullar işledikleri nesneden sorulurlar. (23) ﴿أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً﴾ Belki Tanrı'nın

451 Fikir nazarıyla bak bakalım, yerle gök arasında içinde acayip sırlar bulunmayan bir zerre var mıdır?

'ibâdetinden tecâvüz edip özge ma'bûdlar edindiler mi? ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ Söyle delîllerinizi getirin, ﴿هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ﴾ bu ya'nî Kur'ân benimle olanların pendidir ﴿وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي﴾ ve bu ya'nî kütüb-i semâviyye benden esbak olanların pendidir. Pes onlara nazar edip görün tevhîd ile fermân olunmaktan özge ve işrâkten nehy olunmaktan gayrı bir nesne var mı? ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ﴾ Belki çokları hakkı bilmezler ve ne onun arasında ve bâtıl arasında temyîz edebilirler, ﴿فَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ pes ondan ötürü kendüler Hakk'tan yüz çevirmişler. (24)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ﴾ Dahi hîç bir peygamber senden esbak göndermedik ﴿إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِي﴾ illâ vahy ederiz ki benden özge bir ma'bûd yoktur, pes bana 'ibâdet edin. (25) ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَانُ وَلَدًا﴾ Dahi ehl-i şirk dediler, çok merhametlü Hudâ, ferişte lerden oğul edindi. Bu kelâmı söyleyen Huzâ'a kabîlesidir. ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Bu gûne eşyâdan Hudâ'nın zât-ı pâki münezzehdir, ﴿بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ﴾ belkim onlar dergâh-ı kibriyâya mukarreb kullardır. (26) ﴿لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ﴾ Sözle ondan ilerü varmazla ya'nî izn-i şerîfleri olmayınca bir sözü îrâd etmezler ﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾ ve kendüler fermânıyla işlerler, fermân etmediği şeye aslâ yapışmazlar. (27) ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ İlerülerinde olan şeyi ve girülerinde kalan şeyi bilir, ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى﴾ dahi bir kimseye dilek etmezler meğer şol kimseye ki Hakk celle ve 'alâ ona şefâ'at olunmasın pesend etmiş ola. ﴿وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ﴾ Ve hâlbuki kendüler Hudâ'nın korkusundan titremişler. (28) ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ﴾ Ve her kim onlardan der, 'ale't-tahkîk ben Tanrı'dan özge bir ma'bûdum, ﴿فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ﴾ ol kimseye dûzahı kendüye sezâ veririz, ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ bunun gibi sezâ ile şirk ve sitem edenlere sezâ veririz. (29)

﴿أَوَلَمْ يَرَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Âyâ küfr eden kimseler tefekkür **[289b]** edip bilmezler mi ki gökler ve yer ﴿كَانَتَا رَتْقًا﴾ bitişik idiler, ya'nî şey-i vâhid ve bir hakîkat-i müttehide idiler. ﴿فَفَتَقْنَاهُمَا﴾ Pes onları temyîz u tevzî' ile ayırdık, ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ dahi sudan her zinde nesneyi îcâd ettik. ﴿أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ Pes gerek idi ki bu gûne âyâtın zuhûruyla îmâna geleler. (30) ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ﴾ Dahi yerde yüksek dağlar kıldık, tâ ki âdemîlerle hareket ve ızdırâb etmeye ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا﴾ ve yerde açık yollar kıldık ﴿لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾ tâ ki âdemîler seferde yolları bulalar. (31) ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾ Dahi göğü düşmekten saklanmış bir dam kıldık ﴿وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ ve küffâr kısmı göğün nişânlarından yüz çevirmişlerdir, bâ-vü-

cûdâ ki onların delâleti sâni'in vücûdu üzre ve kemâl-i kudreti üzere gâyetle zâhirdir. (32) ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Ve kendüdür şol Hâlık-ı zü'l-celâl ki geceyi ve gündüzü yarattı ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ ve güneş ve ayı dahi. ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ Her biri güneşten ve aydan bir çarhda çimici gibi sür'atle yürürler. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât'a 'adâvet edenler derlerdi, havâdis-i rûzgârın gelmesini, Muhammed ve ashâbı üzere intizâr edelim. Hakk sübhânehû ve te'âlâ peygamberine tesliyye vermek içün bu âyeti münzel edip buyurdu.[452] (33) ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ Dahi senden esbak bir insâna dünyâda pâyendeliği kılmadık, ﴿أَفَإِيْنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ﴾ pes sen fevt olsan kendüler mi dünyâda pâyende olanlardır. (34) ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ Her cân mergi tadıcıdır, ﴿وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ dahi belâ ile ve ni'metle tecrübe edenin mu'âmelesi gibi bir mu'âmele ederiz, ﴿وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ dahi bizim hükmümüze dönersiz, pes a'mâliniz hasebiyle bir mükâfât olunursuz. (35) ﴿وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi kaçan küfr edenler seni görürler, ﴿إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا﴾ seni edinmezler illâ istihzâ olunacak şey ki derler ﴿أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ﴾ bu mudur şol kimse ki ma'bûdlarınızı bedlikle yâd eder ﴿وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَانِ﴾ ve hâlbuki onlar çok merhametlü Hudâ'nın tevhîdine ﴿هُمْ كَافِرُونَ﴾ kendüler münkirdiler. (36) ﴿خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾ Beşer makûlesi tîzlikten yaradıldı ya'nî şitâbından, gûyâ ki şitâblıktan halk olunmuştur. **[290a]** ﴿سَأُرِيكُمْ آيَاتِي﴾ Yakında intikâmları size gösteririm ve o, dünyâda Bedr vak'ası gibi 'azâbdır ve âhirette cehennem işkencesidir, ﴿فَلَا تَسْتَعْجِلُونِي﴾ pes bana onun talebiyle 'acele etmen. (37) ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ Dahi küffâr derler, 'azâbın va'desi ne zamân vâki' olur ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sözünüzde gerçek söyleyicilerdiniz? (38)

﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Küfr edenler bilseydiler ﴿حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمْ النَّارَ﴾ ol vakti ki ne yüzlerinden âteşi def' etmeğe kudretleri var ﴿وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ﴾ ve ne arkalarından ﴿وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ﴾ ve ne kendüler yardım olunurlar elbette 'azâbın vukû'un isti'câl etmezlerdi. (39) ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً﴾ Belkim va'de onlara füc'eten gelir ﴿فَتَبْهَتُهُمْ﴾ ki kendülerin hayrân kılar, ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا﴾ ondan sonra döndürmesine kudretleri olmaz ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ ve ne kendüler mühlet verilmiş olunurlar. (40) ﴿وَلَقَدْ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Dahi tahkîkan ki senden esbak olan peygamberlere istihzâ olundu, ﴿فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ pes onlardan gülüp istihzâ eden kimselere istihzâ ettikleri şeyin sezâ-

452 el-Beyzâvî, II/666.

sı kapladı. (41) ﴿قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنْ الرَّحْمَانِ﴾ Söyle, kimdir Hudâ'nın 'azâbından gece ve gündüz sizi saklar? ﴿بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ﴾ Belki onlar Perverdigârlarının nasîhatinden yüz çevirmişlerdir. (42) ﴿أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا﴾ Yâhûd onlara ma'bûdlar mı var ki kendülere olan men'imizi tecâvüz edip 'azâbımızdan onları saklar? ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ﴾ Ma'bûdlardır deyü gümân ettikleri putlar ne kendü cânlarına yardım etmeğe kudretleri var ﴿وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ﴾ ve ne onlar bizden emân verilmiş kılınırlar. (43)

﴿بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ﴾ Belki bunları ya'nî Mekke halkını ve pederlerini refâhiyyet-i 'iyşle berhurdâr kıldık ﴿حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمْ الْعُمُرُ﴾ tâ ki müddet-i hayât üzerlerine uzanıp mağrûr oldular, bir mertebeye dek ki tasmîm etmişlerdi evkâtları bu hâl üzere hemîşe geçmelidir. ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ﴾ Pes bakmazlar mı ki 'ale't-tahkîk fermânımız küffârın zemînine gelip ﴿نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾ ehl-i İslâm'ın galebesiyle çevresinden onu eksik ederiz? ﴿أَفَهُمْ الْغَالِبُونَ﴾ Pes kendüler mi galebe edenler Peygambere ve ehl-i îmâna? Hergiz bu olmaz. (44) ﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ﴾ Söyle, ancak bana vahy olunan nesne ile sizi korkutturum ﴿وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ﴾ ve sağır olanlar çağırmağı işitmezler **[290b]** ﴿إِذَا مَا يُنذَرُونَ﴾ kaçan tahvîf olunurlar. (45) ﴿وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾ Ve bî-şübhe eğer Perverdigârının işkencesinden onlara bir az nesne değer ﴿لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ elbette derler, ey vay bize kim 'ale't-tahkîk biz kendü cânımıza küfrle sitem etmişler idik. (46)

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ Dahi 'adl sâhibi olan terâzûları kurarız, ﴿لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i kıyâmetin sezâsı içün, ﴿فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا﴾ pes bir cân bir az şeyle sitem görmüş kılınmaz. ﴿وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ﴾ Ve eğer 'ameli hardaldan bir dâne çekisi kadar idi ﴿أَتَيْنَا بِهَا﴾ onu getirip terâzû-yı 'adlde kılarız ﴿وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ ve kulların a'mâlin hesâb etmeğe biz kifâyet edicileriz. (47) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ﴾ Dahi tahkîkan ki bu iki servere verdik, hakkı bâtıldan ayırıcı kitâbı ﴿وَضِيَاءً﴾ ve zalâm-ı hayrette ışık verici şeyi ﴿وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve perhîzkârlara pend olacak nesneyi ya'nî onlara böyle bir kitâb verdik ki bu sıfâta câmi'dir. (48) ﴿الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾ Erbâb-ı takvâ şol kimselerdir ki Perverdigârlarından gâ'ib oldukları hâlde korkarlar ya'nî Hudâ'yı zü'l-celâli müşâhede etmemişler iken fermânına imtisâl edip iclâl u ta'zîm ederler ﴿وَهُمْ مِنْ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ﴾ ve kendüler kıyâmetin ehvâlinden havf ederler. (49) ﴿وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ﴾ Ve bu ya'nî Kur'ân'ı azîmü'ş-şân bir çok menfa'atlü sözdür, ﴿أَنزَلْنَاهُ﴾ onu Muhammedü'l-Mustafâ üzere indirdik, ﴿أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ﴾ pes siz mi onu inkâr edersiz? (50)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk ki Hazret-i İbrâhîm'e tarîk-i salâha yol bulmasın verdik ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ Hazret-i Mûsâ ve Hârûn'dan esbak. ﴿وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ﴾ Ve hâlbuki biz onun istihkâkına dânâlar idik ki ona o gûne hidâyet ihsân ettik. (51) ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾ Kaçan pederine ve 'aşîretine dedi, ﴿مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ﴾ nedir bu kılıklar? ﴿الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ﴾ Şol kılıklar ki siz onlara mücâvirlersiz. (52) ﴿قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ﴾ Cevâbında dediler ki pederlerimizi onlara perestiş ediciler bulduk. (53) ﴿قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Hazret-i İbrâhîm onlara dedi, tahkîkan ki siz ve pederleriniz bir âşikâre azgunlukta idiniz. (54) ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنْ اللَّاعِبِينَ﴾ Hazret-i İbrâhîm'e dediler, âyâ sen bize doğrulukla geldin yâhûd sen oynayanlardansın? (55) **[291a]** ﴿قَالَ بَل رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Hazret-i İbrâhîm onlara dedi, ben la'b edicilerden değilim, belki sizin Perverdigârınız gökler ve yerin Hâlıkıdır, ﴿وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنْ الشَّاهِدِينَ﴾ şol Hâlık ki onları 'ademden vücûda getirdi dahi ben tevhîdden mezkûr olan şey üzere güvâhlardanım, ya'nî tahkîk üzere edâ-i şehâdet ederim ki Perverdigârınız gökler ve yerin hâlıkıdır. Mervîdir ki Nemrûdîlerin bir bayram günleri var idi kim onda sahrâya çıkıp temâşâ ederlerdi, şehre döndükleri mahal puthânelerine 'ubûr edip merâsim-i 'ibâdetlerin edâ ederlerdi. Çün Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm onların bir bölüğüyle putlar husûsunda münâzara etmişti. kendüye dediler, gel bizim 'îdgâhımıza çık tâ ki âyînimizin hüsnünü müşâhede edesin. Hazret-i İbrâhîm lâ ve ne'am söylemeyip cevâbların vermedi. Ba'dehû çıktıkları dem istediler ki kendülerle çıka, hastalığı bahâne edip çıkmaktan tehallüf etti.[453] (56)

﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾ Ve âheste dedi, Hudâ'ya kasem ki elbette putlarınızın kırmasına cehd ederim ﴿بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا﴾ onlardan yüz çevirdiğinizden sonra ﴿مُدْبِرِينَ﴾ onlara ense verip 'îdgâha teveccüh ettiğiniz hâlde. (57) ﴿فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا﴾ Der-'akab eline bir keser alıp kamularını pâre pâre kıldı, ﴿إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ﴾ ancak putların büyüğünü kırmayıp keseri boynuna astı, ﴿لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾ tâ ki ona dönüp su'âl edeler ki sâ'ir putları kıran kimdir? (58) ﴿قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا﴾ Kaçan 'îdgâhdan dönüp puthaneye girip onu müşâhede ettiler, dediler, ma'bûdlarımıza bu işi kim işledi? ﴿إِنَّهُ لَمِنْ الظَّالِمِينَ﴾ Tahkîkan ki bu gûne cür'eti eden kimse sitemkârlardandır. (59) ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ﴾ Hâzır olanlar Nemrûd'a dediler, halktan işittik ki bir yiğit onları bedlikle anar, ﴿يُقَالُ

453 el-Beğâvî, V/323.

﴿قَالُوا فَأْتُوا لَهُ إِبْرَاهِيمُ﴾ ona İbrâhîm denilir, ya'nî ism-i şerîfi İbrâhîm'dir. (60) ﴿بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ﴾ Nemrûd ve ümerâsı dediler, pes onu halkın gözleri üzere getirin, ya'nî onu bu gûne ihzâr edin ki cümle halkın gözleri onu göre, ﴿لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ﴾ tâ ki fi'line yâ kavline halk şehâdet edeler. Ba'dehû Hazret-i İbrâhîm'i ihzâr ettiler. (61)

﴿قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَاإِبْرَاهِيمُ﴾ Dediler, ey İbrâhîm, sen mi bu işi ma'bûdlarımıza işledin? (62) ﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا﴾ Hazret-i İbrâhîm söyledi, bu işi ben işlemedim, belki **[291b]** büyükleri onu işledi, ﴿فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنطِقُونَ﴾ pes onlardan sorun eğer onlar söyleşirlerdi. (63) ﴿فَرَجَعُوا إِلَى أَنفُسِهِمْ﴾ Sonra kendü kendülere dönüp ya'nî 'ukûllerine mürâca'at edip ﴿فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ﴾ biri birine dedi, 'ale't-tahkîk siz kendünüz işitip söyleşmeyen eşyânın perestişinde sitemkârlarsız. (64) ﴿ثُمَّ نُكِسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ﴾ Ondan sonra başları üzere dönmüş kılındılar, ya'nî nefslerine mürâca'a etmek sebebiyle istikâmet ettikten sonra mücâdeleye dönüp dediler. ﴿لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنطِقُونَ﴾ 'Ale't-tahkîk sen ey İbrâhîm, bildin ki putlar söz söyleşmezler, pes nice onlardan su'âl etmeğe bize emr edersin? Ba'dehû ki onlar putlarının 'aczine mu'terif oldular. (65) ﴿قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm onlara dedi, pes niçün Hudâ'nın 'ibâdetinden vaz geçip 'ibâdet edersiz ﴿مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾ şol şeye ki size ne bir az nesne yarar ve ne size bir az nesne ziyân eder. (66) ﴿أُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Bedlik ve bed-bûlık size ve Tanrı'dan özge perestiş ettiğiniz nesnelere olsun, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün işinizin kubhunu ta'akkul etmezsiz? (67)

﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ﴾ Çün Nemrûdîler mübâheseden 'acz ettiler, zarar etmeğe şurû' edip dediler, İbrâhîm'i yandırın ve ondan intikâm almağa ma'bûdlarınızı mansûr kılın ﴿إِنْ كُنتُمْ فَاعِلِينَ﴾ eğer putlarınıza nusret edicilerdiniz. Pes Nemrûd fermân etti ki bir hatîra binâ oluna ki dîvârının irtifâ'ı yetmiş arşun ola. Tamâm olduktan sonra onu odunla ve yağla doldurup içinde âteşi urdular. Der-'akab Hazret-i İbrâhîm'in ellerin bağlayıp mancınîk âteşiyle âteşe saldılar. Hazret-i Cibrîl ona havâda iken dedi, bir hâcetin var mı? Hazret-i İbrâhîm dedi, var lâkin sana değil. Cibrîl dedi, pes hâcetin kimdeyse ise iste. Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm buyurdu kim حسبي عن سؤالي علمه بحالي[454] Çün kemâl-i tevekkülü olup mâsivâdan munkatı' oldu. (68) ﴿قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا

454 İstediğime karşılayan, hâlimi bilen.

﴿وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ﴾ Dedik, ey âteş, Hazret-i İbrâhîm üzere sovukluk ve selâmet iyesi ol! (69) ﴿وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا﴾ Ve ona bir mekr u îzâ yetiştirmek istediler âteşte yandırmakla, ﴿فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ﴾ pes kendülerin ziyâde ziyân bulanlar kıldık, **[292a]** zîrâ ettikleri sa'y Hazret-i İbrâhîm'in kelâmına bir burhân-ı kâtı' oldu. Mervîdir ki kaçan Halîl salavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi âteşin ortasında oldu, 'ale'l-fevr bendleri yanıp etrâfında envâ'-ı reyâhîn bitip önünde bir çeşme su revân oldu. Nemrûd köşkün yukarusından bakıp Hazret-i İbrâhîm'i ol hadîkada melekü'z-zıll ile sohbet eder gördü. Çağırıp dedi, ey İbrâhîm, senin Tanrın ki bu gûne kudrete mâliktir, ulu Tanrı'dır, ben ona kurbânlar etsem gerek. Hazret-i İbrâhîm ona cevâb verip dedi, kurbânın hayyiz-i kabûle geçmez olduğun âyînden ferâgat etmeyince. Ba'zı ahbârda gelmiştir ki Nemrûd dört bin kurbân boğazlayıp Hazret-i İbrâhîm'i rencîde kılmaktan kasr-ı yed etti. (70)

﴿وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا﴾ Ve onu ve karındaşı oğlu Lût'u onların şerrinden kurtardık ﴿إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ﴾ şol zemîne ki halk içün içinde bereket saldık, ya'nî kendüyi 'Irâk zemîninden karârgâh-ı enbiyâ olan Şâm zemînine nakl ettik. (71) ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ﴾ Ve kendüye Hazret-i İshâk'ı bağışladık ﴿وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً﴾ dahi Hazret-i Ya'kûb'u dahi, oğlunun oğlu olduğu hâlde ﴿وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ﴾ dahi bunların her birin güzel 'amellü kıldık. (72) ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً﴾ Ve onları muktedâ olacak kimesneler kıldık ki ﴿يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا﴾ fermânımızla halkı tarîk-i Hakk'a da'vet ederler. ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ﴾ Dahi onlara ferişte ile haber gönderdik ki güzel işler işleyeler, tâ ki halk hayr işlemesine rağbet edeler ﴿وَإِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ﴾ dahi onlara vahy ettik ki namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kılalar ve mâl-ı zekâtı erbâb-ı istihkâka îsâl edeler ﴿وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ﴾ ve bize ihlâs ile perestiş ediciler-di. (73) ﴿وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ Dahi Hazret-i Lût'a nübüvvet ve dâniş verdik ﴿وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ﴾ ve onu kurtardık yaman işlerin işlemesine mübâşeret eden köy halkının şerrinden, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ﴾ tahkîkan ki onlar hudûdu tecâvüz etmiş bir bed gürûh idiler. (74) ﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾ Dahi Hazret-i Lût'u mahall-i rahmetimiz olan behişte girmiş kıldık ﴿إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ tahkîkan ki ol zât-ı pâk, sulehâ zümresindendir. (75)

﴿وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'un ahvâlini mezkûr kıl, kaçan bu mezkûr olan peygamberlerden esbak kavmi üzere Tanrı'ya du'â etti, ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾ pes du'âsın **[292b]** müstecâb kıldık ﴿فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ ki kendüyi ve etbâ'ını ulu kaygudan kurtardık, ya'nî tûfânın mihnetinden onları

halâs ettik. (76) ﴿وَنَصَرْنَاهُ مِنْ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve kendüyi mansûr edip himâyet ettik şol gürûhdan ki âyâtımıza tasdîk getirmediler, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ﴾ tahkîkan ki onlar bir bed gürûh idiler ﴿فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ki kendülerin kamu suda boğduk. (77) ﴿وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ﴾ Dahi Hazret-i Dâvûd ve Süleymân'ın ahbârın yâda getir. Menkûldür ki Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm bir gün hükûmet içün oturmuştu. İki kimse huzûruna gelip dedi, yâ nebiyyallâh, bu kişi benim ekinime koyunun koyverip cümlesin onlara yedirdi. Hasmından su'âl edicek, sözün tasdîk etti. Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm hükm etti ki cümle koyun, ekin sâhibine verile. Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm on bir yaşında sabî iken bu hükmü müşâhede edicek dedi, bu hükmden özge bir hükm olsaydı ikisinin hakkında yeğrek olurdu. Peder-i büzürgvârı bu kelâmı işidince, hükmlerin kendüye müfevvez kıldı. Hemân Hazret-i Süleymân fermân etti ki koyun ekin sâhibinde bir yıl meks edip onun nemâsıyla müntefi' ola ve yer koyun sâhibine teslîm olunup bir sene-i kâmile zirâ'atine meşgûl ola. Keyfiyyeti ke'l-evvel olduktan sonra yer, ekiniyle mâlikine redd oluna ve koyun sâhibine. Çün hadîka-i nübüvvetin küllünden bu hükm-i 'acîb sâdır oldu, Hudâ 'azze ve celle Habîb-i Ekremine fermân etti ki onların ahvâlin mezkûr kıla[455] ﴿إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ﴾ kaçan ekin husûsunda hükûmet ederlerdi ﴿إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ﴾ ol vakt ki gürûhun koyunu içinde münteşir olup gece onu yedi. ﴿وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ Ve biz hükûmetlerine dânâlar idik. (78)

﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ﴾ Pes keyfiyyet-i hükûmeti Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâma anlatırdık ﴿وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ ve her birine, oğula ve pedere peygamberlik ve umûr-i dîniyyede dâniş verdik ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ﴾ dahi dağları râm ettik ol hâlde ki Hazret-i Dâvûd ile bi'l-ittifâk Hudâ'yı takdîs ve tenzîh ederler ﴿وَالطَّيْرَ﴾ ve dahi kuş makûlesin ol keyfiyyet üzere müsahhar kıldık. ﴿وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ Ve bu gûne eşyâyı biz îcâd ediciler idik, pes bizden böyle şey sudûr etse müsteb'ad değildir ve eğerçi katınızda bu bir emr-i ba'îddir. (79) **[293a]** ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ﴾ Dahi ona zırhlar işlemesin öğrettik sizin içün, ﴿لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ﴾ tâ ki ol zırhlar düşmanınızın silâhından sizi hıfz ede. ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾ Pes siz şükr ediciler misiz? Ya'nî bu gûne ni'metlerin mukâbelesinde Hudâ'yı zü'l-celâle medh u senâ edin. (80) ﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي﴾ Dahi Hazret-i Süleymân'a yeli şiddetlü eserken müsahhar kıl-

455 el-Beyzâvî, II/672.

dık ki tahtını bir az müddetle bir aylık yola götürür, ﴿بِأَمْرِهِ﴾ hâhişiyle gider ﴿إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ ol yere ki içinde çok nef'lü eşyâ kıldık ve o, Şâm zemînidir. *Muhtâru'l-Kasas*'da getirdi ki Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm Şâm zemînine düşen Tedmür nâm şehrinden bisâta binip yel onu Fârs iklîminde düşen Istahr nâm şehre kaylûle vaktinde getirdi. Ondan cemâ'atiyle bisât üzere binip ahşam Horâsân'da düşen Kâbil şehrine vâsıl olurdu, gece onda meks edip sabâh tertîb-i sâbık üzere Tedmür'e gelirdi. ﴿وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ﴾ Ve biz her nesnenin hakîkatine dânâlar idik, pes muktezâ-yı hikmet üzere eşyâyı icrâ ederiz. (81) ﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ﴾ Dahi ona müsahhar kıldık dîvlerden şol kimseleri ki deryâlarda batıp nefîs olan eşyâyı kendüsi içün çıkardırırlar ﴿وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ﴾ dahi gavvâslıktan özge işler kendüye işlerler, şehirlerin binâsı ve garîb olan sanâyi' gibi ﴿وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ﴾ ve biz onlara nigehbânlar idik, tâ ki fermân-ı Süleymânîden tecâvüz etmeyeler. (82)

﴿وَأَيُّوبَ﴾ Dahi Hazret-i Eyyûb'un sergüzeştini yâda getir. Bilinmek gerek kim Hazret-i Eyyûb 'aleyhisselâm Rûmî idi, nesebi Hazret-i İshâk 'aleyhisselâmın oğlu 'Ays'a muttasıl idi. Hakk celle ve 'alâ ona haylî emvâl u evlâd in'âm etmişti. Ba'dehû Hakk te'âlâ envâ'-ı mihnetlere kendüyi mübtelâ kıldı ki develerin bir sâ'ika-i semâviyye ihlâk etti ve koyunu seyl sebebiyle girdâb-ı ifnâya düşdü ve zirâ'atı rîh-i 'âsıfla nâbûd oldu ve yedi oğlu ve üç kızı üzere dîvâr düşüp altında kaldılar ve mübârek cesed-i şerîfinde bir 'azîm yaralar peydâ oldu ki cemî' halk kendüsinden nefret etti, ancak zevcesi Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim'in kızı Râhime hizmetinde durdu. Bu hâl üzere yedi yıl ve yedi ay ve yedi gün ve yedi sâ'at kaldı ve bir gün ve bir sâ'at **[293b]** lisân-ı şekvâ ile halka açılmadı. Pes Hakk celle ve 'alâ Seyyidü'l-Kevneyn'e tesliye vermek içün ve ümmetine belâ üzere sabr etmenin keyfiyyetini ta'lîm etmek içün habîbine fermân etti ki Eyyûb'un sergüzeştini zikr ede. ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾ Ol vaktte ki Perverdigârını çağırdı, ﴿أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ﴾ 'ale't-tahkîk kim ben renc ü mihnet bana değdi ﴿وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve sen esirgeyenlerin ziyâde esirgeyicisisin. (83) ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾ Der-'akab du'âsın kendüsinden tîz kabûl edip ﴿فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ﴾ renc ü elemden vücûdunda olan şeyi kaldırdık ﴿وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ﴾ ve evlâdını ihyâ edip kendüye verdik ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ ve onlarla onlar gibi olan evlâd kendüye verdik ki kendülere mânend olan kendülerden hâsıl oldu ﴿رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾ Hazret-i Eyyûb'a katımızdan rahmet olmak içün ﴿وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ﴾ ve 'ibâdet edenlere pend olmak içün. (84)

﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ﴾ Dahi Hazret-i İsmâ'îl'i ve Hazret-i İdrîs'i ve nasîb iyesi ya'nî Hazret-i İlyâs'ı yâda getir, ﴿كُلٌّ مِنْ الصَّابِرِينَ﴾ bunların her biri mesâ'ib üzere ve tekâlîf-i şâkka üzere sabr edenlerdendir. (85) ﴿وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا﴾ Ve onları ni'am-i uhreviyye olan rahmetimize dâhil kıldık, ﴿إِنَّهُمْ مِنْ الصَّالِحِينَ﴾ bilâ-şübhe onlar a'mâl-i hayrda rütbe-i kemâle erişenlerdir. (86) ﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا﴾ Dahi mezkûr kıl balık iyesinin mâcerâsını, ol vaktte ki kendü cemâ'atine hışmnâk olup gitti, ﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ pes gümân etti ki biz üzerine darlık etmezüz, ondan sonra biz kendüyi deryâya atıp balık karnında mahbûs kıldık. ﴿فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ﴾ Pes karanlıklarda ya'nî deryânın ve batn-ı hûtun ve gecenin karanlıklarında çağırdı ki ﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ﴾ tahkîkan şân budur ki senden özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿سُبْحَانَكَ﴾ şevâ'ib-i naksdan münezzehsin, ﴿إِنِّي كُنتُ مِنْ الظَّالِمِينَ﴾ bî-şübhe ben sitemkârlardan idim. (87) ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنْ الْغَمِّ﴾ Der-'akab biz onun du'âsın müstecâb kılıp kendüyi kaygudan kurtardık ki dört sâ'at balığın karnında durduktan sonra kendüyi deryâ kenârında kazf etti. ﴿وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve niteki Hazret-i Yûnus'u özge gamdan kurtardık, ehl-i îmânı kurtarırız bir gumûmdan ki izâlesine Hudâ'ya du'â ederler. (88)

﴿وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾ Dahi Hazret-i Zekeriyyâ'nın ahvâlini yâd et, kaçan **[294a]** Perverdigârını çağırıp dedi, ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا﴾ yâ ilâhî, beni tenhâ koma, ya'nî bana bir oğul ihsân et ki bana vâris ola ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾ ve sen vâris olanların yeğreğisin, pes eğer bana bir mîrâs alıcı oğul ihsân etmezsen pâkim yoktur. (89) ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى﴾ Sonra du'âsın ona biz müstecâb kılıp Yahyâ nâm bir oğul ona bağışladık ﴿وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ﴾ ve kendüye karısı kısır iken velâdet içün yarar kıldık. ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ Tahkîkan ki mezkûr olan serverler eyülikler işlemesine şitâb ederlerdi ﴿وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا﴾ dahi sevâba rağbet ettikleri ecilden ve 'ikâbdan mülâhaza ettiklerinden ötürü bize du'â ederlerdi ﴿وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ﴾ dahi bize mutazarrı' ve mütezellil idiler. (90)

﴿وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ Dahi mezkûr kıl şol hâtunu ki helâl ve harâmdan fercini hıfz etti, ﴿فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا﴾ pes rûhumuzdan içinde üfürdük, ya'nî fermânımızdan sudûr eden rûhtan karnında Hazret-i Îsâ'yı zinde kıldık ﴿وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ ve kendünün ve oğlunun hâlini halk içün bir ulu 'alâmet kıldık ki kemâl-i kudretimize delâlet eder. (91) ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾ Tahkîkan ki bu ya'nî millet-i tevhîd ve İslâm sizin milletinizdir, pes üzerine istikâmet edin, ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ bir yegâne millet, ya'nî aslâ ihtilâf yoktur, cümle enbiyâ onun usûlünde

müttefiktirler. ﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ﴾ Ve ben sizin Perverdigârınızım, ﴿فَاعْبُدُونِي﴾ pes bana perestiş edin. (92) ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾ Ve ümem-i sâlife işlerin aralarında kestiler, ya'nî dîn babında bölük bölük oldular, bir bölükleri öbür bölüklerini tekfîr eder. ﴿كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ﴾ Kamu bölükler bizim hükmümüze dönücülerdir, ettikleri a'mâlin mükâfâtın biz veririz. (93) ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ﴾ Pes her kim güzel işlerden iş işler ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi îmâna gelmiştir, ﴿فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ﴾ elbette çalışmasına yitirmek yoktur ﴿وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ﴾ ve bî-şübhe biz ona yazıcılarız, ya'nî sahîfe-i a'mâlinde onu isbât ederiz. (94)

﴿وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ Dahi bir köy üzere ki biz onların ihlâkine hükm etmiştik, 'amel-i sâlih ve sa'y-i meşkûr harâmdır, ﴿أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk onlar küfrden rücû' etmezler, (95) ﴿حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ﴾ ol vakte dek ki kıyâmetin 'alâmeti olan sedd-i Ye'cûc ve Me'cûc açıldıkda ﴿وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ﴾ ve ol iki tâ'ife her yüksek **[294b]** yerden şitâb edip gelirler. (96) ﴿وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ Dürüst olan va'de ya'nî kıyâmetin vukû'u yakın olıcak ﴿فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ol mahal hemân şân bu ki küfr edenlerin gözleri şiddet-i hevlden açık kalıp derler, ﴿يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا﴾ ey vay bize kim 'ale't-tahkîk biz bu hâlden bir gaflette idik, ﴿بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ belki kendü cânlarımıza sitem ediciler idik bize gelen peygamberin sözün işitmedik. (97) ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan ki siz ey müşrikler ve Tanrı'dan özge 'ibâdet ettiğiniz nesneler, ﴿حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ dûzahın yanacak nesnelerisiz, ﴿أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ﴾ elbette siz ona murûr edicilersiz. (98) ﴿لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ آلِهَةً﴾ Eğer ol putlar ma'bûdlar olsaydılar ﴿مَا وَرَدُوهَا﴾ ona girmezlerdi, zîrâ ma'bûd olan kendüsi ta'zîb eder, ne ân ki mu'azzeb olur. ﴿وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ Ve dükeli put ve putperest dûzahda 'ale'd-devâm ikâmet edicilerdir. (99)

﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ﴾ Küffâra dûzah içinde nâle vü feryâd var ﴿لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ﴾ ve kendüler onun içinde bir söz işitmezler ki onunla mesrûr olurlar. (100) ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى﴾ Tahkîkan şol kimseler ki bizden kendülere güzel haslet, ya'nî sa'âdet sebkat etti, ﴿أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ ol gürûh dûzahdan uzaklanmış kılınırlar. (101) ﴿لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا﴾ Onun âvâzın işitmezler ﴿وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ﴾ ve kendüler nefsleri ârzû ettikleri nesnede dâ'imdirler, aslâ ondan münfek olmazlar. (102) ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ﴾ Kendülerin mahzûn kılmaz büyükrek olan korku ve o, nefha-i sâniyedir. ﴿وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ Ve tehniyye etmek içün ferişteler kendülere karşu varıp derler, ﴿هَذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ bu sizin gününüzdür, şol gün ki dünyâda siz onunla va'd olunurdu-

nuz. (103) ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ﴾ Hâtıra getirin ol günü ki göğü bükeriz tômârın bükülmesi gibi ﴿لِلْكُتُبِ﴾ içinde yazılan me'ânî maslahatı içün, ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ﴾ ibtidâ yarattığımız eşyâyı döndürürüz bir döndürmek ki ibtidâda îcâd ettiğimiz gibi, ﴿وَعْدًا﴾ halkın i'âdesin dürüst va'd ettik ﴿عَلَيْنَا﴾ ki itmâmı üzerimizedir, ﴿إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ bî-şekk kim biz onu işleyiciler idik. (104)

[295a] ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ﴾ Dahi tahkîkan ki Zebûr'da Tevrât'tan sonra yazdık ki ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ bî-şübhe kim behişt-i berînin zemîni, güzel 'amellü olan kullarım ona vâris olurlar. (105) ﴿إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan pend ü nasîhatlerde bir kifâyet var ﴿لِقَوْمٍ عَابِدِينَ﴾ bir gürûha ki himmetlerin 'ibâdete sarf ederler. (106) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ Dahi seni göndermedik illâ halk içün bir rahmet, zîrâ kendülere getirdiğin şey sa'âdetlerine sebebdir ve umûr-i me'âş u me'âdların ıslâh etmeğe mûcibdir. (107) ﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ Söyle, bundan özge bir nesne yoktur kim bana vahy olunur ki ma'bûdunuz yalnız bir ma'bûddur, ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ pes siz 'ibâdetinde ihlâs ediciler misiz? (108) ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Bu sözden sonra tevhîdden yüz çevirirlerse ﴿فَقُلْ آذَنْتُكُمْ﴾ onlara söyle, me'mûr olduğum şeyi size bildirdim ﴿عَلَى سَوَاءٍ﴾ ben ve siz onu bilmede berâber olduğumuz hâlde ﴿وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ﴾ dahi bilmem ki yakın mıdır yâ uzak haşr u neşrden mev'ûd olduğunuz şey. (109) ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle sözden âşikâre olan nesneyi bilir, ya'nî dîn-i İslâm'da âşikâre kıldığınız ta'nı bilir ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ﴾ dahi ehl-i İslâma gizli kıldığınız hıkd u hasedi bilir. (110) ﴿وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ﴾ Dahi bilmem ki şâyed mükâfâtınızın te'hîri sizin içün bir istidrâc ola ﴿وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾ ve şâyed onun te'hîri sizin içün bir berhurdârlık ola bir mu'ayyen müddete dek. (111) ﴿قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ﴾ Hazret-i Rasûl-i Ekrem dedi, ey Perverdigârım, benimle ve Mekke halkı arasında doğrulukla hükm et. ﴿وَرَبُّنَا الرَّحْمَانُ﴾ Dahi Perverdigârımız çok merhametli olan, ﴿الْمُسْتَعَانُ﴾ kendüsinden yardım taleb olunan ﴿عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ şol nesne üzere ki siz vasf edip dersiz ki mev'ûd olan 'azâb hak olsaydı zuhûra gelirdi ve İslâm'ın şevketi beş-on gündür, temeli yoktur ve buna göre nâ-sezâ sözler. (112)

SÛRETÜ'L-HACC

Mekkiyyetün ve Hiye Semânun ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الحج مكية وهي ثمان وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[295b] ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey makâm-ı teklîfe erişen kimseler! ﴿اتَّقُوا رَبَّكُمْ﴾ Perverdigârınızın 'azâbından sakının ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾ ki bî-şübhe kıyâmetin zelzelesi bir ulu nesnedir. (1) ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا﴾ Ol gün ki onu görürsüz ﴿تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ﴾ her süt verici karı süt verdiği nesneden bî-haber olup onu unutur ﴿وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا﴾ ve her yük iyesi yükünü bırakır ya'nî onun heybetinden her gebe karı hamlin vaz' eder. ﴿وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى﴾ Ve halkı sarhôşlar gibi görürsün ﴿وَمَا هُمْ بِسُكَارَى﴾ ve hakîkatte onlar hîç sarhôş değildirler ﴿وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ﴾ velâkin Hudâ'nın işkencesi katıdır ki 'aklların uçurup temyîzlerin gidertdi. (2) ﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ Dahi halktan şol kimse var ki Tanrı'nın kitâbı şânında mücâdele eder, dânişi yok iken, Nadr bin el-Hâris gibi ki Kur'ân hakkında esâtîru'l-evvelîn derdi. ﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ﴾ Ve her serkeş dîve peyrevlik eder kamu ahvâlinde. (3) ﴿كُتِبَ عَلَيْهِ﴾ Ol dîv üzere Levh-i Mahfûz'da yazıldı kim ﴿أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ﴾ 'ale't-tahkîk şân bu ki her kim ona dostluk edip ittibâ' eyler, ﴿فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ﴾ muhakkaktır ki ol dîv onu gümrâh eder ﴿وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾ ve yanmış âteşin işkencesine ona yol gösterir. (4)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنْ الْبَعْثِ﴾ Ey beşer makûlesi, eğer haşr u neşr cihetinden bir şekkte düştünüz ki dersiz, âyâ mümkin ve makdûrdur ki insân toprak olduktan sonra bir dahi döne? ﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ Bî-şübhe ibtidâ pederinizi topraktan yarattık ya'nî bed'-i îcâdınızı tefekkür edin ki o şübhenizi giderttitir, ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ pederinizi topraktan halk ettikden sonra sizi meni suyundan yarattık ﴿ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ﴾ sonra bir donmuş kandan ﴿ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ﴾ ba'dehû bir et pâresinden ﴿مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ﴾ yaradılışı tamâm olmuş ve yaradılışı tamâm olmamış, ﴿لِنُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ tâ ki bu tedrîcle kudretimizi size beyân ederiz. ﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ﴾ Ve rahimlerde döndürürüz ol şeyi ki durmasın isteriz, ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir mu'ayyen müddete dek ve o doğurmak vaktidir.

﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾ Sonra analar karnından sizi küçük uşak çıkarırız. ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ﴾ fehvâ-yı kelâmdan müstefâd olan fi'le 'illettir, takdîri, ol karâr u ihrâc oldu, **[296a]** tâ ki kuvvette kemâlinize erişesiz ve lafz-ı *sümme* rüteb olan terâhîyi ifâde eder. ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى﴾ Dahi sizden şol şahs var ki bulûğ mahallinde yâ ondan evvel dâr-ı âhirete intikâl olunur ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ dahi sizden şol kimse var ki yaşının alçakrağına dönmüş kılınır ve o, fertûtluk[456] sinnidir ﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾ tâ ki bilgiden sonra bir nesne bilmeye, ya'nî evân-ı tufûliyyette olan sehâfet-i[457] 'akl ve kıllet-i fehme döner. ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾ Dahi yeri ölmüş, kurumuş görürsün, ﴿فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ﴾ pes kaçan kim üzerine suyu indiririz, ﴿اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ otlukla cünbüş edip şişer ﴿وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾ ve nebâtâtın her tâze ve ter sınıfından bitirdi. (5)

﴿ذَلِكَ﴾ Bu mezkûr olan eşyâ, insânın etvâr-ı muhtelifede hilkati ve ahvâl-i mütezâddeye tahvîl olunması ve zemîn öldükten sonra ihyâ olunması ﴿بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ ol sebebledir ki Îzid-i zü'l-celâl kendü zâtında sâbit ve müstehakk-ı sıfât-ı kemâldir ﴿وَأَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتَى﴾ ve ol cihetledir ki 'ale't-tahkîk kendüsi ölmüşleri zinde kılar ﴿وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve onun içün ki bî-şübhe kendüsi her nesne üzere tevânâdır. (6) ﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ﴾ Ve ondan ötürü ki kıyâmet elbette gelecektir, ﴿لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ gelmesinde şekk yoktur ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾ ve ol sebebledir ki bî-gümân Hudâ-yı zü'l-celâl gûrlarda olan kimseleri zinde kılıp gönderir. (7) ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ﴾ Dahi halktan şol kimse var ki Hudâ'nın kudretinde mücâdele eder ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ dânişsiz ﴿وَلَا هُدًى﴾ ve delîlsiz ki maksada yol göstere ﴿وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ﴾ ve rûşenlik verici kitâbsız ki onunla savâbı hatâdan temyîz ede. Ya'nî mücâdelesinde aslâ bir sened edinecek nesnesi yoktur, ancak taklîd-i mahzla mübâhese eder. (8) ﴿ثَانِيَ عِطْفِهِ﴾ Yanın çevirmiş iken, ya'nî mütekebbir olduğu hâlde mücâdele eder, ﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ tâ ki halkı Hudâ'nın yolundan gümrâh ede. ﴿لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ﴾ Ona bu cihânda rüsvâlık var ﴿وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ ve rûz-i kıyâmette ona yanmak işkencesin tattırırız kendüye denilmiş iken. (9)

﴿ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ﴾ Bu işkencenin tatması ellerin ilerü gönderdiği şey sebebiyledir ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ ve ondan ötürüdür kim 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ kullarına sitem edici değildir. Menkûldür ki A'râbdan bir gürûh

456 Bunamış, ihtiyâr.

457 Zayıflık, gevşeklik, kıtlık.

Medîne'ye **[296b]** gelip şeref-i İslâm'la müşerref oldular. Pes onlardan her kim ki bedeni sağ olup atı bir güzel tay yakıncak doğurup ve karısı bir güzel oğlan getirip mâlı çok olurdu, derdi, ben dîn-i İslâm'da hayrdan özge bir şey görmedim ve dînine sâbit olurdu. Ve eğer kazıyye ber-'aks olurdu, söylerdi, dîn-i İslâm'da bedlikten özge bir nesne bulmadım, dahi el-'iyâzü billâh mürted olurdu. Hakk sübhânehû ve te'âlâ onların bu hâlinden haber verip buyurdu.[458] (10) ﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ﴾ Dahi âdemîlerden şol kimse var ki Tanrı te'âlâya bir taraf üzere 'ibâdet eder ya'nî dîninde sebât ve temekkünü yoktur, şol kimseye benzer ki 'askerin bir tarafında olup zafer vaktinde durur, sınıklık mahallinde firâr eder, ﴿فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ﴾ Pes kendüye bir eyülik değerse onunla ber-karâr olur ﴿وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ﴾ ve eğer kendüye bir yamanlık değer ﴿انقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ﴾ yüzü üzere döner ya'nî mürted olup geldiği yola 'avdet eder. ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ﴾ 'İsmeti gitmekle ve 'ameli muhbet olmakla iki cihânı utuzdu, ﴿ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾ iki cihânın utuzması kendüdür hüveydâ utuzmak. (11)

﴿يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ﴾ Tanrı'dan özge şol nesneye 'ibâdet eder ki ne kendüye ziyân eder ve ne kendüye nef' yetiştirir, ﴿ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ﴾ ol 'ibâdet kendüdür uzak gümrâhlık. (12) ﴿يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ﴾ Kıyâmet gününde kâfir feryâd edip söyler şol kimse ki zararı nef'inden yakındır ﴿لَبِئْسَ الْمَوْلَى﴾ elbette o gûne kimse bed yardımcıdır ﴿وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾ ve gâyetle yaman musâhibdir. (13) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te'âlâ girdirir şol kimseleri ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlara ki eşcârları altından ırmaklar akar. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ Bî-şübhe Îzid celle celâluhû istediği nesneyi işler. Pes bir kimse ona mâni' olmaz eğer mutî'i müsâb edip 'âsîyi mu'azzeb eder. Mervîdir ki ehl-i İslâm'dan bir gürûh isti'câllerinden ve müşrikler üzere şiddet-i acıklarından Hudâ'nın nusretini istibtâ ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[459] (14) ﴿مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ Her kim gümân ederdi ki Hakk te'âlâ peygamberine iki cihânda yardım etmez, ﴿فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ﴾ pes acığın **[297a]** gidertmek içün hânesinin damına bir ip uzatıp kendüyi onunla assın, ﴿ثُمَّ لِيَقْطَعْ﴾ sonra kendüsini boğsun, ﴿فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ﴾ ondan sonra kendü nefsinde tasavvur edip baksın ettiği hîle acıkın giderir mi? (15)

458 el-Beyzâvî, II/681.

459 el-Beyzâvî, II/682.

﴿وَكَذَلِكَ﴾ Dahi niteki bu işi beyân edip vâzıh kıldık, ﴿أَنزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Kur'ân'ı ahkâm u ahbârda âşikâre âyetler indirdik, ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ﴾ dahi şân budur ki 'ale't-tahkîk Hudâ-yı lâ-yezâl istediği kimseye doğru yolu gösterir. (16) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan gürûhlar, ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ bî-şekk Hakk te'âlâ onların arasında rûz-ı kıyâmetde hükûmet edip muhikki mubtılden ayırır. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ Bilâ-şübhe kim Îzid-i Müte'âl her nesne üzere güvâh ve cümlenin ahvâlinden âgâhtır. (17) ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ﴾ Bakmaz mısın ki 'ale't-tahkîk Hudâ-yı zü'l-celâle mezbûr olan eşyâ kendü kudretine râm olurlar, ﴿وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ﴾ dahi halktan çok kimse var ki kendüye secde-i tâ'at getirirler? ﴿وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾ Dahi halktan çok kimse var ki küfrü sebebiyle üzerine işkence lâzım oldu ﴿وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ﴾ ve her kimi ki Îzid-i zü'l-celâl hôr ve hakîr eder onu bir kimse 'azîz etmez. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾ Bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle istediği nesneyi işler. (18)

Mervîdir ki Yehûd tâ'ifesi ehl-i İslâm'ın bir zümresiyle husûmet ve cidâl edip dediler, bizim kitâbımız sizin kitâbınızdan akdem ve peygamberimiz sizin peygamberinizden esbakdır. Pes Hudâ'ya biz sizden ehakkız. Ehl-i îmân dediler, biz O'na sizden sezâvâr-teriz. Zîrâ biz Muhammedü'l-Mustafâ'ya ve sizin peygamberinize tasdîk getirdik ve cümle kütüb-i semâvîye dahi îmân ettik ve siz bizim peygamberimizin ve kitâbımızın doğruluğunu bildikten sonra hased yüzünden hak olduklarının inkâr ettiniz. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ﴾ Bu iki gürûh düşmandırlar ki ﴿اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının dîninde husûmet ettiler. ﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Pes şol kimseler ki küfr ettiler ﴿قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ﴾ gövdelerine göre kendülere âteşten gömlekler kesildi ya'nî dûzahın **[297b]** âteşi vücûdların kaplar, niteki gömlek insânın vücûdun kaplar. ﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ Başları üstünden ıssı su dökülür ki (19) ﴿يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ﴾ onunla karınlarında olan eşyâ ve derileri erimiş kılınır. (20) ﴿وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ﴾ Ve ta'zîb olunduklarında kendüler içün demürden gürzler var. (21) ﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ﴾ Her gâh ki kasâvet cihetinden âteşten çıkmak isterler, ﴿أُعِيدُوا فِيهَا﴾ onun içinde dönmüş kılınırlar ﴿وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ ve kendülere denilir, yanmanın işkencesin tadın. (22) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle kendüye îmân getirenleri ve

güzel 'amel işleyenleri girdirir bir bâğlara ki eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ onun içinde altından olmuş bileziklerden bezenmiş kılınırlar ﴿وَلُؤْلُؤًا﴾ ve incü ile dahi âreste kılınırlar ﴿وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾ ve içinde giyecekleri ibrişimdir. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki dünyâda harîr giyenler âhirette onu giymezler. Ve onlardan murâd ümmetin kişileridir zîrâ karılara onun giymesi câ'izdir. (23)

﴿وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنْ الْقَوْلِ﴾ Dahi sözden pâk olan şeye hidâyet olundular. Ve o söylemekleri ﴿اَلْحَمْدُ لله الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ﴾ dahi ﴿وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ﴾ meâli ve 'âkıbeti medh olunacak tarîke mehdî kılındılar ve o, dîn-i İslâm'dır. (24) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki küfr edip halkı Hudâ'nın yolundan ve muhterem olan mescidin tavâfından men' ederler, kendüler ta'zîb olunurlar. ﴿الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ﴾ Şol mescid ki kendüyi cemî' halka kıldık, ﴿سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِي﴾ içinde ikâmet eden ve taşradan gelen berâberdirler ya'nî garîb ve içinde sâkin olan menâsiki edâ etmede müsâvîdirler. ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ﴾ Ve her kim içinde bir ednâ şey isteye, ﴿بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ﴾ sitem etmekle hakdan mâ'il olduğu hâlde, ﴿نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ bir derdnâk işkenceden ona tattırırız. (25) ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ﴾ Dahi yâd et ol vakti ki Hazret-i İbrâhîm'e Ka'be hânesinin mekânını ta'yîn edip onu kendüye süknâ edecek yer kıldık ya'nî ona onda 'ibâdet etmesi içün fermân edip dedik, **[298a]** ﴿أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا﴾ bana bir nesne ortak kılma zîrâ ortaktan zâtım münezzeh ve mukaddestir, ﴿وَطَهِّرْ بَيْتِيَ﴾ dahi hânemi putlardan ve murdâr eşyâdan pâk kıl ﴿لِلطَّائِفِينَ﴾ etrâfında dolananlar içün ﴿وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ Ve namâz kılanlar içün. (26)

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾ Dahi halk arasında haccın da'vetiyle çağır, ﴿يَأْتُوكَ رِجَالًا﴾ sana piyâde gelirler ﴿وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾ ve her bir zebûn deve üzere ﴿يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ ki ol zebûn develer her bir uzak yerden gelirler. Hâsıl-ı kelâm bu ki halkı hacc-ı şerîfe da'vet et. Onlar ona piyâde ve binmiş gelirler. (27) ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ Tâ ki kendüler içün dîniyye ve dünyeviyye olacak menfa'atlere hâzır olalar ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ﴾ ve tâ ki bilinmiş günlerde Hudâ'nın ism-i şerîfini analar, zilhiccenin on gününde. ﴿عَلَى مَا رَزَقَهُمْ﴾ Şol nesne üzere ki kendülere rûzî kıldı, ﴿مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾ lisânsız olan davarlardan ya'nî hacca gelmenin fâ'idesi bu ki menfa'at tahsîl ederler ve kurbânları tehyi'e ve zebh mahallinde Tanrı'nın adın anarlar. ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ Pes onların etinden yeyin ﴿وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ﴾ ve eli dar yoksula ondan yedirtin. (28) ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا

﴿تَفَثَهُمْ﴾ Sonra ihlâl mahallinden tırnakların kesmesiyle ve koltuk altının kılın yolmasıyla vesehlerin[460] zâ'il kılsınlar ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾ ve nefsleri üzere lâzım kıldıkları eyü nesnelere îfâ etsinler ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ ve tâ ki zâlimlerin tasallutundan âzâd olan hâneye ziyâde tavâf etsinler. (29)

﴿ذَلِكَ﴾ mübtedâ-yı mahzûfa haberdir, ya'nî iş oldur ve bu lafz ve emsâli iki kelâmın arasında fasl etmek içün îrâd olunur. ﴿وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ﴾ Dahi her kim Tanrı'nın ahkâmını ta'zîm eder ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ﴾ ol ta'zîm etmek kendüye hayrludur sevâb cihetinden ﴿عِنْدَ رَبِّهِ﴾ Perverdigârı katında. ﴿وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ﴾ Dahi koyun ve keçi ve sığır ve devenin yemesi size helâl kılındı ﴿إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ meğer ol şey ki tahrîmi üzerinize okunur ki onun yemesi size revâ değildir, lahm-i meyyite ve putlar içün kurbân olunan hayvânâtın eti niteki beyânı sebkat etti. ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾ Pes murdârlık olan putların 'ibâdetinden ictinâb edin, ﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ dahi yalan sözden sakının. (30) ﴿حُنَفَاءَ لِلَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâle muhlis olduğunuz hâlde, ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾ kendüye ortak tutmamışlar iken. ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ Ve her kim Hudâ'ya ortak kılar, **[298b]** ﴿فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ﴾ gûyâ ki gökten düşüp kuş kendüyi kapar ﴿أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾ yâ gûyâ ki yel kendüyi bir uzak yerde salar ya'nî her kim evc-i[461] îmândan hazîz-i[462] küfre düşer bilâ-şübhe hevâ-yı nefsi onu perişân ve pâ-mâl[463] kılar yâ vesvese-i şeytâniyyenin rîhi kendüyi vâdi-i dalâlette bırakıp nâbûd kılar. (31)

﴿ذَلِكَ﴾ İş ol ki mezkûr oldu ﴿وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ﴾ ve her kim Tanrı'nın nişânların ya'nî haccın menâsikin ta'zîm eder ﴿فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ bî-şübhe ki ol ta'zîm etmek gönüllerin takvâsından sâdır olmuştur. (32) ﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾ Kurbân olacak davarlarda size menfa'atler var, sütünden ve neslinden ve yününden ve yüklettirmesinden, ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir mu'ayyen vakte dek ki nahr vaktidir., ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ sonra boğazlanacak vakti, tûfânda garktan âzâd olan hâneye yetişince dek. (33) ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا﴾ Dahi erbâb-ı edyândan her bir gürûha bir kurbân kıldık ki onunla Hudâ'ya tekarrub edeler ﴿عَلَى مَا رَزَقَهُمْ﴾ tâ ki zebh mahallinde Hudâ'nın ism-i şerîfin analar ﴿لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ﴾ şol nesne üzere ki Tanrı te'âlâ kendülere rûzî kıldı ﴿مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾

460 Pislikler, kirler.

461 Bir şeyin en yüksek derecesi, en yüksek noktası. Zirve.

462 حضيض: İçinde yağmur suyu biriken alçak çukur. Arz, yer, dünyâ, dağ eteği.

463 Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

dilsiz olan davarlardan. ﴿فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ﴾ Pes ma'bûdunuz bir ma'bûddur, ﴿فَلَهُ أَسْلِمُوا﴾ pes ona mutî' ve münkâd olun ve kurbânınızı şirkle mülevves etmen. ﴿وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ﴾ Ve erbâb-ı tevâzu'a behişt-i câvidânın girmesiyle müjde ver. (34) ﴿الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ Şol erbâb-ı tevâzu' ki kaçan Îzid-i zül'l-celâl anılır, işrâk-ı eşi"a-i celâlin heybetinden gönülleri korkar, ﴿وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ﴾ dahi kendülere değen mihnetler üzere sabr ederler, ﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ﴾ dahi namâzı evkâtında kılarlar, ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ dahi kendülere rûzî kıldığımız nesneden fukarâya verirler. (35)

﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ Dahi develeri Hudâ'nın dîni nişânlarından size kıldık, ﴿لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ sizin içün onlarda dîniyye ve dünyeviyye menfa'at var. ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا﴾ Pes Hudâ'nın ism-i şerîfin üzerlerine zikr edin ki zebhleri mahallinde diyesiz, ﴿صَوَافَّ﴾ الله أكبر الله أكبر لا اله الا الله اللهم منك و إليك ellerin ve ayakların düzüp durmuş olduklarında. ﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾ Pes kaçan kurbân içün boğazlanan develerin yanları yer üzere düşer ya'nî zebh olduklarından sonra ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ siz ondan yeyin, **[299a]** ﴿وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ﴾ dahi su'âl etmeyen yoksula yedirin ﴿وَالْمُعْتَرَّ﴾ ve su'âl eden yoksula. ﴿كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ﴾ Vasf ettiğimiz gibi onları size râm kıldık ki ol kuvvet ve 'azm-i heykel ile durmuşlar iken boğazlanalar ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ tâ ki size hâsıl olan ni'metler üzere Hudâ-yı zü'l-celâli ta'zîm u tebcîl edesiz. (36) ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا﴾ Onların etleri Hudâ'nın rızâsına isâbet etmez ﴿وَلَا دِمَاؤُهَا﴾ ve ne kanları ﴿وَلَٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ﴾ velâkin sizden olan perhîzkârlık onun rızâsına isâbet eder, ﴿كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ﴾ niteki zikr olundu, in'âmı size râm kıldı ﴿لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ﴾ tâ ki Tanrı te'âlâyı büzürglükle yâd edesiz ﴿عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ﴾ şol nesne üzere ki onları teshîr etmeğe ve onların boğazlamasıyla tekarrub etmeğe size yol gösterdi, ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾ dahi eyülik edenleri kabûl-i tâ'atle müjdelettir. (37)

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ müşriklerin gâilesin îmâna gelen kimselerden müdâfa'a eder, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle sevmez her kimseyi ki emânete hıyânet edip Hudâ'nın ni'metini inkâr eder. *Esbâbü'n-Nüzûl*'de getirdi ki küffâr-ı Mekke elle ve dille İslâm'ın îzâlarına sa'y ederlerdi ve her sâ'at sahâbe-i kirâmdan başı yarılmış eli bağlanmış kimseler Server-i Kâ'inât'ın huzûr-ı şerîfine şikâyet etmeğe gelirlerdi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onlara derdi, sabr edin, zîrâ bunlarla kıtâl etmeğe me'mûr olmamışım. Kaçan Medîne-i Münevvere'ye hicreti vâki' oldu küffârla cenk olunmağa izn içün evvel inen âyet bu

idi.[464] (38) ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ﴾ Cenk olunan kimselere cenk etmeğe destûr verildi ﴿بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا﴾ ol sebeble kim 'ale't-tahkîk onlar sitem görmüş kılındılar, ﴿وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ dahi bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle yardımları üzere tevânâdır. (39) ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ Onlar şol kimselerdir ki meskenlerinden nâ-hak yere çıkmış kılındılar ya'nî bir iş işlemediler ki çıkartmaklarına mûcib ola, ﴿إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ meğer demeleri Hudâ 'azze ve celle Perverdigârımızdır ve bu söz çıkartmakların îcâb etmezdi, belki i'zâz u ikrâmların. ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ Ve eğer Îzid celle celâluhû halkı biri biriyle def' etmeseydi ya'nî mü'minleri küffâr üzere musallat kılmasaydı ﴿لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ﴾ elbette vîrâne olurdu râhiblerin 'ibâdethâneleri ﴿وَبِيَعٌ﴾ ve tersâların **[299b]** kilîseleri ﴿وَصَلَوَاتٌ﴾ ve Yehûdun mekân-ı perestişleri ﴿وَمَسَاجِدُ﴾ ve ehl-i İslâm'ın mescidleri ﴿يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ ki mezkûr olanlarda Hudâ'nın adı çok anılır ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ﴾ ve elbette Tanrı te'âlâ yardım eder şol kimseye ki dînine yardım eder. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle yardımları üzere tevânâdır, ﴿عَزِيزٌ﴾ her kimse üzere gâlibdir, istediği şeye bir ferd mâni' olmaz. (40)

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Diyârlarından ihrâc olunan şol kimselerdir ki yeryüzünde kendülere tasarruf verirsek ﴿أَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ namâzı şerâit ve âdâbıyla kılarlar ﴿وَآتَوُا الزَّكَاةَ﴾ ve farz olan zekâtı erbâb-ı istihkâka edâ ederler ﴿وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ﴾ ve şer'an müstahsen olan işle halka fermân ederler ﴿وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ve şer'an müstakbeh olan şeyden halkı men' ederler. Bu âyet-i kerîme Çehâr-ı yârin sıhhat-ı hilâfetlerine delîldir zîrâ muhâcirînden onlardan özge bir kimse bu sıfâta câmi' olmadı. ﴿وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ Dahi kamu işlerin sonu Îzid-i zü'l-celâledir zîrâ cümle 'âlemin merci'i fermânınadır. (41) ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ﴾ Ve eğer seni yâ Muhammed, cemâ'atin yalancı tuttular, elem çekme ki bî-şübhe kendülerden esbak mezkûr olan gürûhlar peygamberlerin tekzîb ettiler. ﴿وَكُذِّبَ مُوسَى﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ yalana mensûb olundu. Çün Hazret-i Musâ'yı kendü cemâ'ati tekzîb etmeyip Kıbt tâ'ifesi kendüyi tekzîb etti. Nazm-ı kerîm şânında tagyîr olundu. ﴿فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ﴾ Pes ehl-i küfre mühlet verdim, âcâlleri münkâzî olana dek, ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ﴾ sonra 'azâbla kendülerin aldım. ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ Pes nice idi üzerlerine inkâr etmem ki ni'metlerin mihnete ve hayâtların helâke tebdîl ettim. (42-44)

---

464 el-Vâhidî, s. 228.

﴿فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ Pes nice köy halkın ihlâk etmekle kendüyi nâbûd kıldık ﴿وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾ ve ol hâlde ki ol köy halkı sitemkâr idiler. ﴿فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ Pes ol köy kısmı damları üzere dîvârları düşmüştür ﴿وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ﴾ ve nice terk olunmuş kuyu dahi ya'nî sahrâlarda nice ma'mûr kuyu var ki erbâbı ihlâk olduğu içün terk olunmuştur, aslâ bir kimse ondan suvarmaz ﴿وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴾ ve nice kerpiçle yapılmış yüksek köşk ki **[300a]** erbâbından onu hâlî kıldık. (45) ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Âyâ gaflet edip yeryüzünde seyâhat etmediler mi ﴿فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾ ki kendülere bir gönüller ola kim onlarla ümem-i mâziyenin âsârın müşâhede ettiklerinden hakîkat-i ahvâllerin ta'akkul edip hissemend olalar ﴿أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ yâ bir kulaklar ki onlarla ümem-i sâlifenin ahvâlin işitip i'tibâr alalar? ﴿فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ﴾ Pes bî-şübhe ki hâlet budur ki gözler kör olmaz ﴿وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ velâkin sînelerde olan gönüller kör olur. (46) ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ﴾ Dahi kendülere mev'ûd olan 'azâbın vukû'unu senden tîz isterler ﴿وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ hergiz va'desine hilâf etmez. ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ﴾ Dahi tahkîkan ki Perverdigârın katında bir gün ﴿كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾ bin yıl gibidir saydığınızdan. Pes 'azâbın gelmesine katı isti'câl etmen, elbette o gelmelidir. (47)

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Dahi nice köy halkın ﴿أَمْلَيْتُ لَهَا﴾ onlara mühlet verdim, niteki size mühlet vermiştim ﴿وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾ ve hâlbuki onlar sizin gibi sitem edicilerdir ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهَا﴾ sonra onları 'azâbla aldım ﴿وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ ve cümlenin dönmeği benim semtimedir. (48) ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ﴾ Söyle yâ Muhammed, ey âdemîler bundan özge bir nesne yoktur ki ben size korku vericiyim, ﴿مُبِينٌ﴾ korku verdiğim nesneyi âşikâre ediciyim. (49) ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Pes şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işledile, ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ kendülere geçmiş günâhların yarlıgaması var ﴿وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ ve ta'bsız rûzî dahi ve ol cennettir. (50) ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki âyâtımızda redd ü ibtâl üzere çalıştılar, ﴿مُعَاجِزِينَ﴾ ol hâlde ki gümânlarında ilerü gidip İslâm'a ettikleri mekr u hîle kendülere kala ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ ol gürûh cehennem erbâbıdır. (51) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾ Dahi senden esbak aslâ bir şerî'at sâhibi rasûl göndermedik ve ne bir peygamber ﴿إِلَّا إِذَا تَمَنَّى﴾ illâ kaçan kim nefsinde bir ârzû tasavvur eder, ﴿أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾ İblîs-i şakî dünyâya iştigâl etmeğe mûcib olan nesneyi ol 'azîzin ârzûsuna salar. ﴿فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâl onun hâtırından mahv eder şol şeyi ki şeytân-ı şakî onu saldı. ﴿ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ﴾ Sonra **[300b]** Tanrı te'âlâ umûr-i uhreviyyede istiğrâka dâ'î olan âyâtını is-

bât eder ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle halkın ahvâline gâyetle dânâ, ﴿حَكِيمٌ﴾ onlara işlediği işte dürüst hükm edicidir. (52)

﴿لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Şeytânın temekkününe 'illettir ya'nî ilkâ-i mezbûrdan şeytânı mütemekkin kıldı, tâ ki gönüllerinde şekk ve nifâk hastalığı olan kimesnelere bir tecrübe ve âzmâyiş[465] ola ﴿وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ ve gönülleri katı olan gürûha dahi âzmâyiş ola ve onlar ehl-i şirktirler. ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ Bî-şübhe kim sitem edenler, ya'nî bu iki gürûh ehl-i nifâk ve ehl-i şirk haktan uzak bir hilâfta olmuşlardır. (53) ﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ Dahi şeytâna ol temekkün verildi tâ ki kendülere dâniş verilen kimseler bileler ki ﴿أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ 'ale't-tahkîk Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Perverdigârından nâzil olan dürüstlük ve doğruluktur, ﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ﴾ pes ona îmân getirip gönülleri onun içün mülâyim ve nerm olur. ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dahi tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle îmâna gelenlere yol göstericidir, ﴿إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ bir mu'tedil yola ya'nî Hakk celle ve 'alâ onları bir sahîh endîşeye mehdî kılar ki onun sebebiyle maksad-ı a'lâya vâsıl olurlar. (54) ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ﴾ Dahi durmayıp küfr eden gürûh Kur'ân'da bir şübhededirler ﴿حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾ kendülere kıyâmet nâgehân gelene dek ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾ yâ nesli kesen bir günün işkencesi kendülere gelene dek. (55)

﴿الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ Ol günde pâdişâhlık Hudâ'yadır ﴿يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ﴾ mü'minler ve kâfirler arasında mükâfâtla hükûmet eder. ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Pes şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ nâz u ni'met bâğlarında olurlar. (56) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki küfr edip âyâtımıza tasdîk etmediler. ﴿فَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ Pes ol gürûh kendülere hôr edici işkence olur. (57) ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا﴾ Dahi şol kimseler ki Tanrı'nın yolunda vatanların terk edip sonra küffârla cihâd ettikleri dem şehîd kılındılar ﴿أَوْ مَاتُوا﴾ yâhûd şerbet-i şehâdet içmesi kendülere müyesser olmayıp döşeklerinde öldüler ﴿لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا﴾ elbette Hudâ 'azze ve celle onlara bir güzel rûzî rızk verir ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle **[301a]** kendüdür rızk verenlerin yeğreği. (58) ﴿لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ﴾ Elbette Hakk celle ve 'alâ onları bir girecek yere dâhil kılar ki onu pesend ederler ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ﴾ ve bî-şübhe Îzid-i Müte'âl ahvâllerine gâyetle dânâdır, ﴿حَلِيمٌ﴾ a'dânın 'ukûbetinde ta'cîl etmez. (59)

---

465 Tecrübe.

﴿ذَٰلِكَ﴾ Mü'min ve kâfir hakkında Hudâ'nın hükmü oldur ki zikr olundu ﴿وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ﴾ ve her kim 'ukûbet olunduğu nesne gibi bir 'ukûbet etti ki onun üzerlerine bir nesne artırmadı ﴿ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ﴾ sonra üzerine te'addî olundu. ﴿لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ﴾ Elbette Hakk celle ve 'alâ ona yardım eder şol kimse üzere ki üzerine te'addî etti, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾ tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle intikâm alan kimsenin taksîrin mahv edip eyü setr eder ya'nî 'afv etmek intikâm almaktan gâyetle güzeldir. Pes bir kimse ki hasmından 'afv etmeyip intikâm aldı, lâ şekk taksîr etmiş olur ve Hakk celle ve 'alâ lutf u kereminden onun taksîrini 'afv eder. (60) ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾ Ol yardım etmek ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk Îzid celle celâluhû geceyi gündüzde giyirir ki geceyi eksik edip gündüzü artırır ve gündüzü gecey eki sâ'atlerin eksik edip gündüzü onunla arttırır ya'nî ol yardım etmek ol sebebledir ki Hakk celle ve 'alânın şân u 'âdeti bu gûne cârî oldu ki ezdâda biri biri üzere galebe verdirir. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ Dahi ol sebebledir ki bilâ-şübhe Îzid-i Müte'âl 'ukûbet edenin ve 'ukûbet olunanların sözlerin işitip ef'âllerin müşâhede edip kendülerin ihmâl etmez. (61)

﴿ذَٰلِكَ﴾ Hudâ 'azze ve celle kemâl-i kudret ve 'ilmle vasf olunması ﴿بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ ondan ötürüdür ki bilâ-şübhe Tanrı te'âlâ kendüdür nefsinde sâbit ve vâcibü'l-vücûd olan. ﴿وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ Dahi nusret etmek ol cihetledir ki küffâr Tanrı'dan özge ma'bûd çağırdıkları şey ﴿هُوَ الْبَاطِلُ﴾ kendüdür ulûhiyyeti bâtıl olan nesne. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ Dahi ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ kendüdür her nesne üzere gâyetle yüce, kendüye şerîk olmaktan büzürg ve münezzeh olan. (62) ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Görmez misin kim bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ gökten su indirdi ﴿فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً﴾ der-'akab zemîn otlukla yeşil olur? ﴿إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾ Tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl bendelerine çok lutf **[301b]** edici, zâhir ve bâtında olan tedbîrâtı eyü bilir. (63) ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Göklerde ve yerde olan eşyâ kendüye mahlûk ve memlûktürler. ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ﴾ Ve bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ kendüdür kamu eşyâda bay olan, ﴿الْحَمِيدُ﴾ sıfât ve ef'âliyle hamd ü senâya müstevceb olan. (64)

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ﴾ Bakmaz mısın ki Tanrı te'âlâ 'ale't-tahkîk yerde menfa'atlü olan eşyâyı size mutî' u münkâd kıldı ﴿وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ﴾ ve gemiyi deryâda müsahhar kıldı ﴿بِأَمْرِهِ﴾ fermânıyla yürümüş olduğu hâlde ﴿وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ﴾ ve göğü yer üzere düşmekten tutar?

﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ Meğer hâhişiyle düşmesi ola ve o, kıyâmet gününde vâki‘ olur. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Îzid-i Müte‘âl halka çok mihrbânlık edip esirger ki esbâb-ı istidlâli kendülere müheyyâ kılıp menfa‘at kapuların açıp kendülerden envâ‘-ı zararı def‘ etti. (65) ﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ﴾ Ve kendüdür şol Perverdigâr ki siz cemâd iken sizi zinde kıldı ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ sonra eceliniz geldiği mahal rûhunuzu kabz eder ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ ba‘dehû âhirette sizi dirilttirir, ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ﴾ tahkîkan ki âdemoğlu ni‘metin inkârında mübâlağa eder. (66) ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا﴾ Her bir dîn ahâlîsine bir şerî‘at kıldık ki onun ahkâmıyla müte‘abbid oldular, ﴿هُمْ نَاسِكُوهُ﴾ kendüler onu kabûl edip muktezâsıyla ta‘abbüd ederler özgeleri değil. ﴿فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ﴾ Pes sâ’ir erbâb-ı milel dîn husûsunda seninle münâza‘a etmesinler, ﴿وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ﴾ dahi Perverdigârının tevhîdine halkı da‘vet et, ﴿إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ﴾ bî-şübhe ki sen doğru yol üzeresin. (67)

﴿وَإِنْ جَادَلُوكَ﴾ Ve eğer seninle husûmet ederler ﴿فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ söyle, Hakk celle ve ‘alâ işlediğiniz nesneye dânâ-terdir. (68) ﴿اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Îzid-i zü’l-celâl kıyâmet gününde sizden olan mü’minler ve kâfirler arasında sevâb u ‘ikâbla ayırır, ﴿فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki içinde ihtilâf ederdiniz umûr-i dîniyyeden. (69) ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Bilmez misin kim ‘ale’t-tahkîk Hudâ ‘azze ve celle gökte ve yerde olan eşyâyı bilir? ﴿إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ﴾ Tahkîkan ki gökte ve yerde olan eşyâ bir kitâbda müsbettir ve o, Levh-i Mahfûz’dur. ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ **[302a]** Bî-şübhe ki ol eşyâya ihâta etmek Îzid-i zü’l-celâl üzere bir âsân iştir. (70) ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ Dahi Tanrı’dan özge ‘ibâdet ederler şol nesneye ki onun ‘ibâdetinin câ’iz olmasına Hudâ bir delîl indirmedi. ﴿وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ Dahi ‘ibâdet ederler şol şeye ki kendülere onun hakîkatine bir dâniş yoktur ya‘nî onlara perestiş etmeklerinde bir istidlâl-i ‘aklîleri yoktur ancak mahz-ı taklîd ile onlara ‘ibâdet ederler ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ﴾ ve bu gûne mazlemete irtikâb edenlere aslâ yardımcı olmaz. (71)

﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ Dahi kaçan üzerlerine âyâtımız okunur ﴿بَيِّنَاتٍ﴾ âşikâre ve hüveydâ oldukları hâlde ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ﴾ küfr eden kimselerin yüzünde şiddet-i acıkdan inkârı görüp bilirsin, ﴿يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا﴾ yaklaşır ki üzerlerine âyâtımızı okuyan kimselere el uzatıp uralar. ﴿قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكُمُ﴾ Söyle, pes sizi haberdâr edeyim mi acığınızdan yamanrek olan nesneyi? ﴿النَّارُ﴾ Ol nesne dûzahtır ki o gayz u satvetinizden

eşeddir,[466] ﴿وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Tanrı te'âlâ onu küfr edenlere va'd etti ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek yerdir dûzah âteşi. (72) ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ﴾ Ey âdemîler, size bir müstağreb hâl beyân olundu, ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ pes ona kulak tutup içinde te'emmül edin, ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ tahkîkan ki şol kimseler ya'nî putlar ki Tanrı'nın 'ibâdetinden tecâvüz edip onlara 'ibâdet edersiz, ﴿لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا﴾ bir sinek îcâd etmeğe kudretleri yoktur ﴿وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ﴾ ve hâlbuki eğer kamuları onun îcâdına yığılırlar halk edemezler. Pes münferit oldukları mahal nice onu îcâd edebilirler ﴿وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ﴾ ve eğer sinek onlardan bir nesne alır onu ondan kurtarmazlar, ﴿ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾ puta 'ibâdet eden ve ma'bûdu zebûn oldu. (73)

﴿مَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ Tanrı te'âlâyı bilmediler, ﴿حَقَّ قَدْرِهِ﴾ Zât-ı bâhiru's-sıfâtına lâyık olan dürüst bilmeği ya'nî Hakk te'âlâyı dürüst ta'zîm etmediler ki zâtına lâyık olmayan eşyâyı kendüye nisbet ettiler. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ﴾ Bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ mümkinâtın yaratması üzere tevânâdır, ﴿عَزِيزٌ﴾ herkes üzere gâlibdir ve küffârın ma'bûdları gâyetle zelîl u makhûrdurlar. (74) ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا﴾ **[302b]** Îzid-i zü'l-celâl ferişte lerden gönderilecek kimseler intihâb eder ki kendüsiyle peygamberler arasında vahy ile vâsıta olalar, ﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾ dahi âdemîlerden rusül intihâb eder, tâ ki halkı tarîk-i Hakk'a da'vet edip irşâd edeler. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ Bî-şübhe ki Hakk te'âlâ kamu eşyâyı işitip görür. (75) ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ İlerülerinde ve ardlarında olan umûru bilir ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâlin hükmüne kamu işler dönmüş kılınırlar. (76) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ Ey îmana gelenler, namâzınızda rükû ve sücûd edin, ﴿وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ dahi Perverdigârınıza kulluk edin ﴿وَافْعَلُوا الْخَيْرَ﴾ ve eyü olan şeyin işlemesine kasd edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ şâyed siz kurtulasız ya'nî bu mezkûr olan eşyânın cümlesin işleyin ol hâlde ki kurtulmağa ümîdvâr olasız, ne an ki a'mâlinize i'timâd edip mihnetlerden halâsınıza cezm edesiz. (77)

﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ﴾ Dahi Tanrı'nın rızâ-i şerîfin tahsîl etmek içün dîn düşmanlarıyla cenk edin, ﴿حَقَّ جِهَادِهِ﴾ bir cenk ki Hudâ'nın rızâsına hâlis ola, ﴿هُوَ اجْتَبَاكُمْ﴾ kendüsi dînine yardım etmeğe sizi ihtiyâr etti ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ ve dîn bâbında üzerinize hîç bir ağır teklîf kılmadı. ﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ﴾ Pederiniz Hazret-i İbrâhîm'in milletine mülâzemet edin, ﴿هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ﴾ Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm size Müslümânlar ad kodu, Kur'ân'dan

466 Zulmet, karanlık, insânlara zahmet verenler.

esbak kütüb-i sâlifede ﴿وَفِي هَـذَا﴾ ve bunun içinde dahi ya'nî Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda Müslümân tesmiye olunmağınıza ol tesmiye sebeb idi. Çün du'âsında demiş idi ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لك﴾ ve bu tesmiye size oldu, ﴿لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَـهِيدًا عَلَيْكُـمْ﴾ tâ ki peygamber üzerinize şehâdet ede ki size risâleti edâ etti ﴿وَتَكُونُوا شُـهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ ve tâ ki halk üzere siz tanıklar olasız ki peygamberler onlara ahkâmı teblîğ ettiler. ﴿فَأَقِيمُـوا الصَّـلَاةَ وَآتُـوا الـزَّكَاةَ﴾ Pes namâzı şerâit ve âdâbıyla kılın ve zekâtı erbâbına edâ edin ﴿وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ﴾ ve cümle umûrunuzda Hudâ-yı zü'l-celâle ilticâ edin, ﴿هُـوَ مَوْلَاكُـمْ﴾ kendüdür ancak yardımcınız ﴿فَنِعْـمَ الْمَوْلَى وَنِعْـمَ النَّصِيرُ﴾ ki umûrda yahşi mütevellî olan ve kemâ yenbagî her umûrda yardım eden kendüdür. (78)

SÛRETÜ'L-MÜ'MİNÛN

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve Semâne Aşrate Âyeten

[سورة المؤمنون مكية وهي مائة وثمان عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[303a] ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Tahkîkan ki ehl-i îmân olan olan kimseler maksad-ı a'lâya yetişip yaman olan eşyâdan kurtuldular. (1) ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ Şol mü'minler ki namâzlarında Tanrı'dan havf edip gözlerin secde ettikleri yere dikerler. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât namâzda nazar-ı şerîfin gök semtine kaldırırdı. Kaçan bu âyet-i kerîme nâzil oldu, nazar-ı şerîfin secdegâhına mülâzım kıldı. Dahi rivâyet olundu ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bir kimseyi namâzda sakalıyla oynar gördü. Pes sa'âdetle buyurdu, bunun gönlü huşû' etseydi elbette a'zâsı dahi huşû ederdi.[467] (2) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ Dahi şol mü'minler ki akvâl u ef'âlde mühimleri olmayan şeyden kendüler yüz çevirmişlerdir, (3) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾ dahi şol ehl-i îmân ki kendüler vâcib olan mâl-ı zekâtı edâ edicilerdir (4) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾ dahi şol mü'minler ki kendüler ferclerin herkesten saklayıcılardır (5) ﴿إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ meğer kendü karıları üzere yâ sağ elleri mâlik oldukları eşyâ üzere ya'nî mülkiyet tarîkiyle taht-ı tasarruflarında olan karavaşlar üzere ﴿فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾ ki 'ale't-tahkîk onlar mezbûrlara vech-i meşrûh üzere cimâ' etmekde melâmet olunmazlar. (6)

﴿فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ﴾ Pes her kim ki mübâşeret etmeğe karılarından ve halâyıklarından özgelere tâlib oldu, ﴿فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْعَادُونَ﴾ ol gürûh ki helâlden özge şeye tâlib oldular kendülerdir hudûdu tecâvüz edenler. (7) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ Dahi şol ehl-i îmân ki kendülerdir katlarında koyulan emânetlere ve bağladıkları peymânın durmasına muhâfaza edicilerdir. (8) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ Dahi şol mü'minler ki namâzları üzere müdâvemet edip evkât-ı mu'ayyenede onları kemâ yenbagî edâ ederler. Çün namâz İslâm'ın rükn-i a'zamıdır, ehl-i îmânın **[303b]** evsâfında ibtidâ u intihâda mezkûr kılındı. (9) ﴿أُوْلَئِكَ هُمْ الْوَارِثُونَ﴾ Ol gürûh ki evsâf-ı mezbûreye câmi'dirler, ken-

467 el-Beyzâvî, II/696.

dülerdir vâris olanlar ya'nî vârisle tesmiye olunmağa kendüler müstehaktırlar ne onlar ki dünyâ-yı deniyyenin metâ'ın mîrâs alırlar. (10) ﴿الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ﴾ verâset olunacak şeye beyândır ya'nî vâris ismine müstehak olanlar şol kimselerdir ki behişt-i câvidânın bülend mertebelerine irse müstehak oldukları gibi müstehak olurlar, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendüler Firdevs-i berînde 'ale'd-devâm ikâmet etmişlerdir. (11)

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Âdem'i çamurdan çekilmiş bir hülâsadan yarattık, (12) ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً﴾ sonra onun neslini bir beyâz su kıldık ﴿فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ bir muhkem karargâhta ve o rahimdir. (13) ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ Ondan sonra beyâz suyu bir kırmızı kan kıldık ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ ba'dehû ol kanı bir et pâresi kıldık, ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا﴾ der-'akab ol et pâresin kemikler yarattık,﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ pes kemikleri et giydirdik ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ sonra onu bir başka yaradış yarattık ki rûhu kalbinde nefh edip kendüyi zinde ettik. ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ﴾ Pes Hudâ 'azze ve cellin şânı hikmet ve kudretinde yücelendi, ﴿أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ kendüdür takdîr edenlerin yeğreği. (14) ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ﴾ Sonra 'ale't-tahkîk siz mezkûr olan hilkatlerden sonra lâ mahâle öleceksiz (15) ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ﴾ ba'dehû bilâ-şübhe siz rûz-i kıyâmette hesâb ve cezâ içün zinde olup gönderilirsiz. (16)

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾ Dahi tahkîkan kim üstünüzde yedi gök yarattık, ﴿وَمَا كُنَّا عَنْ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ dahi cemî' mahlûkâttan bî-haber değil idik ya'nî onları ihmâl etmezüz, belki zevâl ve ihtilâlden saklayıp emrlerin tedbîr ederiz, kendülere mukadder olan vakt-i kemâle bülûğları olınca. (16) ﴿وَأَنزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ﴾ Dahi gökten endâze ile bir su indirdik ki halka nef'i çok ola ve zararı az, ﴿فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ﴾ ondan sonra ol suyu zemînde sâbit ve müstekarr kıldık ﴿وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ ve bî-şübhe ki biz onu gidertmeğe tevânâyız. (18) ﴿فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾ Pes ol suyla sizin içün hurmâdan ve üzümden bâğlar peydâ ettik, ﴿لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ﴾ size ol cennetlerde çok meyveler var ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ **[304a]** ve onun meyvelerinden ve ekininden yersiz. (19) ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ﴾ Dahi size peydâ ettik bir şecere ki Hazret-i Mûsâ'ya mensûb olan Sînâ Dağı'ndan çıkar ﴿تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ﴾ yağla mukârin olduğu hâlde biter ﴿وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ﴾ ve yiyenlere katıkla biter ve o zeytûn ağacıdır. (20)

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً﴾ Dahi tahkîkan ki davarların şânında size bir 'ibret var, ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا﴾ karınlarında olan sütlerden size içiririz, ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ﴾ dahi sizin içün onlarda çok menfa'atler var ki yünlerinden ve

tüylerinden niçe levâzım edinirsiz ve karınlarından behre sâhibi olursuz ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ve onların etlerinden yersiz. (21) ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ Ve onların arkaları üzere ve gemiler üzere sahrâda ve deryâda götürülürsiz. Bilinmek gerek kim en'âm 'örf-i lügatta koyun ve keçi ve sığır ve devedir. Pes âyette *mahmûlün 'aleyh*den murâd deve ve sığırdır, zîrâ binilmeğe onların liyâkati var. Ve bir kavlde yalnız deve murâddır zîrâ katlarında yük götüren yalnız devedir. (22)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Nûh'u kendü 'aşîretine gönderdik. ﴿فَقَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Pes dedi, ey benim gürûhum, İzid-i zü'l-celâle 'ibâdet edin, ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ondan özge size hîç size bir dürüst ma'bûd yoktur. ﴿أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ Pes ettiğiniz şirkten ötürü korkmaz mısız kim Tanrı te'âlâ ni'metlerin sizden giderip sizi nâbûd eder? (23) ﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾ Der-'akab cemâ'atinden küfr ile muttasıf olan ekâbir halkın 'avâmına dediler, ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ bu bir nesne değildir illâ sizin gibi bir âdemî, ﴿يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ﴾ ister ki üzerinize bir artukluk peydâ edip büyüğünüz ola. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Ve eğer Hakk te'âlâ isteseydi ki âdemoğullarına bir rasûl göndere ﴿لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً﴾ elbette ferişteler indirirdi, ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾ bunu işitmedik geçmiş olan pederlerimizin 'asrlarında ki Tanrı'nın rasûlü insân kısmından olur. (24) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ﴾ Hazret-i Nûh bir nesne değildir illâ bir kişi ki vücûdunda cünûn var, pes onun içün da'vâ-yı risâlet ediyor. ﴿فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ﴾ Bundan sonra tahammül edip bir müddete dek ona muntazır olun şâyed bu cünûndan ayıklanıp ettiği da'vâdan ferâgat ede. (25) ﴿قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِي﴾ **[304b]** Hazret-i Nûh îmânlarından me'yûs olduktan sonra dedi, yâ ilâhî, bana ettikleri tekzîbin mukâbelesinde bana yardım et. (26)

﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾ Ba'dehû ona ferişte ile haber saldık ki gemiyi muhâfazamızla ve ta'yînimizle işle, ﴿فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا﴾ pes kaçan kim 'azâbın vukû'una fermânımız gelir ﴿وَفَارَ التَّنُّورُ﴾ ve tennûr suyla kaynadı, ﴿فَاسْلُكْ فِيهَا﴾ geminin içinde dâhil kıl ﴿مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ her bir nev'den iki çift erkek ve dişi, ﴿وَأَهْلَكَ﴾ dahi sana mahsûs olanları onun içinde giyirt. ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ﴾ Meğer ehlinden ol kimse ki üzerine hükm-i ezelî sebkat etti ki o helâk olacaktır. ﴿وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ Dahi sitem edenlerin necâtı husûsunda bana mürâca'at etme ﴿إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ﴾ kim 'ale't-tahkîk onlar suda boğulacaktırlar. (27) ﴿فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ﴾ Pes ol mahal ki sen ve seninle olanlar gemi üzere ber-karâr olup oturursuz ﴿فَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ söyle, cümle öğmeklikler Hudâ'ya mahsûsdur, ﴿الَّذِي نَجَّانَا مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

şol Hudâ ki sitem eden gürûhun 'azâbından bizi kurtardı. (28) ﴿وَقُلْ رَبِّ أَنزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا﴾ Dahi söyle yâ ilâhî, yeryüzünde beni birçok menfa'atlü konakta kondur ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ﴾ ve sen konak verenlerin yeğreğisin. (29)

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ol nesnede ki Hazret-i Nûh'a ve kavmine vâki' oldu bir ulu nişânlar var ki erbâb-ı basîret istidlâl edip i'tibâr alırlar, ﴿وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ﴾ dahi tahkîkan ki biz kullarımızı ol âyât ile imtihân edicilerdik. (30) ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ﴾ Pes onlardan sonra bir başka gürûh peydâ ettik ve onlar kavm-i 'Âd yâ Semûd'durlar. (31) ﴿فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ Der-'akab içlerinde kendülerden bir peygamber gönderip onun lisânı üzere dedik, ﴿أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Hudâ'ya perestiş edin, ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ondan özge size hîç bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ pes niçün Tanrı'nın 'azâbından korkmazsız? (32) ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ﴾ Dahi ol rasûlün cemâ'atinden eşrâf olanlar dediler, ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ﴾ şol eşrâf ki küfr edip âhiretin görmesin tekzîb ettiler ﴿وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ve yakın olan sağlıkta kesret-i emvâl u evlâdla kendülerin **[305a]** mün'am kıldık. ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ mukavvel kavldir ya'nî dedikleri söz budur ki da'vâ-yı nübüvvet eden kimse bir nesne değildir illâ sizin gibi bir âdemî. ﴿يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ﴾ Ol şeyden yer ki siz ondan yersiz ﴿وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ﴾ ve içer ol nesneden ki siz ondan içersiz ya'nî vasf-ı hâlde aranızda ve onun arasında aslâ bir fark yoktur. (33)

﴿وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ﴾ Ve bî-şübhe eğer sizin gibi bir insâna itâ'at edersiz ﴿إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾ 'ale't-tahkîk siz ol mahal utuzucularsız ki kendünizi sizin gibi şahsa zelîl kıldınız. (34) ﴿أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا﴾ Âyâ peygamberliği iddi'â eden kimse size bir va'd verir mi kim 'ale't-tahkîk siz kaçan kim ölürsüz toprak ve kemükler olursuz ﴿أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ﴾ bî-şekk siz zinde olup gûrlardan çıkmış kılınırsız. (35) ﴿هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾ Mev'ûd olduğunuz şeye inanmak uzak oldu, uzak oldu. (36) ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ Sağlık değildir, illâ yakın olan sağlığımız, ﴿نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ bir mikdârımız ölüp bir mikdârımız doğarız ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ ve biz kubûrdan zinde olup gönderilmiş olmazız. (37) ﴿إِنْ هُوَ إِلاَّ رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Hazret-i Hûd yâ Sâlih değildir illâ bir kişi ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı ﴿وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve biz ona inanıcı değiliz. (38) ﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِي﴾ Tâ'ife-i mezbûreye mürsel olan peygamber dedi, yâ ilâhî, bana tâ'ifem ettikleri tekzîbin mukâbelesinde bana yardım et. (39) ﴿قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, az müddetten sonra ﴿لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ﴾ elbette peşîmân olurlar. (40)

﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ﴾ Pes çağırmak kendülerin aldı gerçek olan va'de sebebiyle ve o, Hazret-i Cibrîl 'aleyhisselâmın çağırmasıdır, üzerlerine bir çağırış çağırdı ki gönülleri ondan çatladı. Çün nazm-ı kerîmde bu cemâ'at kim oldukları tasrîh olunmadı, kavm-i Sâlih yâ kavm-i Hûd olduklarında ihtilâf vâki' oldu lâkin helâkleri sayha ile olması kavm-i Sâlih oldukların te'yîd eder, zîrâ onların helâki sayha ile olmuştu. Niteki beyânı sebkat etti sûre-i A'râf'ta. ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً﴾ Pes tekzîb edenleri sel götürdiği hâşâk[468] gibi kıldı. ﴿فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Pes sitem eden gürûha uzaklık olsun. (41) ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ﴾ Ba'dehû onlardan sonra başka gürûhlar îcâd ettik. (42) **[305b]** ﴿مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا﴾ hîç bir gürûh kendü helâklerine mu'ayyen olan müddetten ilerü gitmezler ﴿وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ﴾ ve ne ol müddetten sonra girü kalırlar. (43) ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَى﴾ Sonra peygamberlerimizi biri biri ardında gönderdik ﴿كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ﴾ her gâh ki bir gürûha kendülere gönderilen peygamber gelir, onu yalancı tutarlar. ﴿فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا﴾ Pes ihlâkte tekzîb edenlerin bir gürûhların bir gürûhlarına tâbi' kıldık ya'nî hîç birlerine mühlet vermedik, 'ale't-tetâbu' kamuların nâbûd kıldık ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ﴾ ve onları sözler kıldık ya'nî onlardan bir eser kalmadı illâ efsâneler ki halk onunla eğlenirler. ﴿فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ Pes Hudâ'nın rahmetinden dûrluk olsun bir gürûha ki enbiyânın kelâmına tasdîk etmezler. (44)

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا﴾ Sonra Hazret-i Mûsâ'yı ve birâderi Hazret-i Hârûn'u mu'cizelerimizle gönderdik ﴿وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ ve bir âşikâre delîl ile ya'nî 'asâ ile dahi onları gönderdik (45) ﴿إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ Mısır hâkimine ve a'yân-ı devletine, ﴿فَاسْتَكْبَرُوا﴾ pes onlara inkıyâd etmekten serkeşlik ettiler ﴿وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ﴾ ve onlar bir mütekebbir gürûh idiler. (46) ﴿فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا﴾ Pes dediler, îmân getirir miyiz bizim gibi iki kişiye ﴿وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ﴾ ve hâlbuki onların 'aşîreti bize kullar gibi mutî' hizmetkârdırlar? (47) ﴿فَكَذَّبُوهُمَا﴾ Sonra Fir'avn ve etbâ'ı Hazret-i Mûsâ ve Hârûn'u tekzîb ettiler. ﴿فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ﴾ Der-'akab gark ile helâk olanların zümresinden oldular. (48) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi tahkîkan kim Fir'avn helâk olduktan sonra Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik, ﴿لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾ tâ ki Benî İsrâ'îl ahkâm-ı şer'iyyeye yol bulalar. (49)

468 Çöp, süprüntü.

﴿وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً﴾ Ve Meryem oğlu Hazret-i İsâ'yı ve anasın kemâl-i kudretimize bir delîl kıldık ﴿وَآوَيْنَاهُمَا﴾ ve ikisine yer verip getürdik ﴿إِلَى رَبْوَةٍ﴾ Beytü'l-Makdis'in zemîninden bir mürtefi' mekâna kim ﴿ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾ ârâmlu ve akarsu iyesidir. (50) ﴿يَاأَيُّهَا الرُّسُلُ﴾ Ey ahkâmı teblîğ etmeğe me'mûr olan peygamberler! ﴿كُلُوا مِنْ الطَّيِّبَاتِ﴾ Pâkîze helâl olan yiyeceklerden yeyin ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ ve bir memdûh iş işlen ﴿إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ ki bî-şübhe ben işlediğiniz eşyâya dânâyım. (51) ﴿وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾ Dahi tahkîkan ki bu ya'nî dîn-i İslâm **[306a]** ve tevhîd milletinizdir ey peygamberler, ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ usûl ve 'akâidde yalnız bir millet olduğu hâlde, ﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ﴾ dahi ben sizin Perverdigârınızım, ﴿فَاتَّقُونِي﴾ pes sözüme muhâlefet etmekten hazer edin. (52) ﴿فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا﴾ Pes rusüle tebe'iyyet eden ümem, dînlerinin işini aralarında pâre pâre kılıp kestiler ya'nî dîn husûsunda fırka fırka oldular, ﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ her bir fırka dînden katlarında olan şeyle şâdmândırlar. (53) ﴿فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّى حِينٍ﴾ Pes nâdânlıklarında onları bırak bir vakte dek ki içinde katl olunurlar yâ ölürler. (54) ﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ﴾ Âyâ ehl-i şirk gümân ederler kim 'ale't-tahkîk ol nesne ki onunla kendülere onunla meded kılarız ﴿مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ﴾ oğul ve mâl makûlesinden? (55) ﴿نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ Onunla eyüliklerde kendülere şitâb ederiz, ﴿بَل لَا يَشْعُرُونَ﴾ gümân ettikleri gibi değildir, belki onlar anlamazlar ki eyüliklerin tîz gelmesi istidrâctır ne eyülikte tîzlemektir. (56) ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki kendüler Perverdigârlarının 'ikâbı korkusundan sakınmışlardır (57) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴾ ve şol kimseler ki kendüler Perverdigârlarının âyâtına îmân getirirler (58) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ﴾ ve şol kimseler ki kendüler Perverdigârlarının 'ibâdetinde ne hafî ve ne celî ortak kılarlar (59) ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا﴾ ve şol kimseler ki sadakâttan verdikleri şeyi verirler ﴿وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ﴾ ve hâlbuki gönülleri korkmuştur şâyed kendülerden kabûl olunmaya ﴿أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ ol sebebten ki 'ale't-tahkîk kendüler Perverdigârları semtine dönücülerdir ve o, sadakâtta üzerlerine hafî olan taksîri bilir, pes korkarlar kim onun sebebiyle mu'âheze olunurlar. (60) ﴿أُوْلَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ Ol gürûh ki bu evsâf-ı mezbûre ile muttasıftırlar, tâ'atin işlemesine rağbet edip şitâb ederler ﴿وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ﴾ ve kendüler ol hayrâta âhiretten evvel nâ'il olurlar. (61) ﴿وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ Dahi bir câna teklîf etmezüz bir nesne meğer tâkati kadar ﴿وَلَدَيْنَا كِتَابٌ﴾ ve katımızda bir kitâb var.,﴿يَنطِقُ بِالْحَقِّ﴾ doğruluğu söyler içinde hılâf vâki' bulunmaz ve o, Levh-i Mahfûz'dur ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve kendüler

'ikâbın artmasıyla ve sevâbın noksânıyla sitem görmüş kılınmazlar. (62) ﴿بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا﴾ Belkim keferenin gönülleri mezbûr olan cemâ'atin evsâfından **[306b]** bir gaflettedir ki onları kaplamıştır, ﴿وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ dahi küffâr-ı Mekke'ye şirkten aşağa bed işler var, ﴿هُمْ لَهَا عَامِلُونَ﴾ kendüler onun işlemesine mu'tâddırlar. (63) ﴿حَتَّى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ﴾ Ol vakte dek ki erbâb-ı tene"um olanları açlık işkencesi ile aldığımızda ﴿إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ﴾ bilâ-tevakkuf kendüler feryâd ederler. (64) ﴿لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ﴾ Onlara denilir, bugün feryâd etmen, ﴿إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصَرُونَ﴾ tahkîkan ki siz bizim tarafımızdan yardım olunmazsız. (65) ﴿قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ Bî-şekk âyâtımız üzerinize okunurdu, ﴿فَكُنتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ﴾ pes ökçeleriniz üzere dönerdiniz, (66) ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ﴾ ol hâlde ki kitâbımın âyâtına tasdîk etmeyip tekebbür edersiz, ﴿سَامِرًا تَهْجُرُونَ﴾ gece sohbet ettiğinizde Kur'ân'ın şânında hezeyân edersiz. (67) ﴿أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ﴾ Pes niçün Kur'ân'ın i'câzında tefekkür ve te'emmül etmezler, tâ kim bileler bu gûne i'câza câmi olan söz bî-şübhe Hudâ'dan sâdır olmuştur? ﴿أَمْ جَاءَهُم مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ﴾ Yâhûd kendülere geldi kitâb ve rasûlden şol şey ki geçmiş olan pederlerine gelmedi, tâ ki onu istib'âd ederler. Ve bu mahall-i istib'âd değildir. Zîrâ Hudâ'nın 'âdeti onun üzere cârî oldu ki her nisyân olmayacak müddette halka bir kitâb ve rasûl gönderir. (68)

﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ﴾ Yâhûd kendülere mürsel olan vücûd-i şerîfi emânet ve hüsn-i hulkla bilmediler mi ﴿فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ﴾ ki kendüler, ettiği davâyı inkâr edicilerdir? Bu dahi hilâf-ı vâki'dir. Zîrâ onun sıdk u emâneti fevka'l-hadd katlarında sâbit olmuştur. (69) ﴿أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ﴾ Yâhûd derler mi ki Rasûlünüzde bir cünûn var pes onun sözüne i'timâd etmezler. Bu dahi kendülere müsellem değildir, onun içün ki kamuları onun kemâl-i 'aklına i'tirâf etmişlerdiv elâkin hakîkatü'l-hâle nazar olınca bu umûrun birisi küfrlerine sebeb değildir. ﴿بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ﴾ Belkim sebeb budur ki Muhammedü'l-Mustafâ kendülere doğrulukla geldi ve onların çoğu doğruluğu sevmeyip ikrâh ederler zîrâ hak olan şey ârzûlarına ve şehvetlerine muhâliftir. (70) ﴿وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ﴾ Ve eğer doğruluk ârzûlarına uyup vücûdda müte'addid ma'bûdlar olsaydı ﴿لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ﴾ elbette gökler ve yer ve içinde olan eşyâ bozulurdu. **[307a]** ﴿بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ﴾ Belkim onlara va'z u nasîhate müştemil olan kitâbları getirdik, ﴿فَهُمْ عَن ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ﴾ pes onlar va'z u nasîhatlerinden yüz çevirmişlerdir. (71)

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا﴾ Yâhûd risâletin teblîği üzere sen onlardan ücret taleb eder misin ki ondan bu denlü kaçınırlar? Ve bu senden mutasavver değildir. ﴿فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ﴾ Zîrâ Perverdigârının munkatı' olmayan rızkı onların ücretinden yeğrektir ve senin i'tikâdın ona dürüsttür ﴿وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve kendüdür rûzî verenlerin yeğreği. (72) ﴿وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Dahi tahkîkan ki sen onları bir doğru yola çağırırsın. (73) ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنْ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ﴾ Ve bî-şübhe ki rûz-i cezâya tasdîk etmeyenler doğru yoldan inhirâf etmişlerdir. (74) ﴿وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ﴾ Ve eğer biz Mekke küffârın esirgeyip üzerlerine musallat olan kahtın zarûretin kaldırsaydık ﴿لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ elbette küfrlerinden ifrât etmede ve peygamberin 'adâvetinde sâbit olurlardı, sergerdân oldukları hâlde. Mervîdir ki Mekke halkı üzere o denlü kaht musallat oldu ki kanı devenin tüyüyle karıştırıp yediler. Ba'dehû Ebû Süfyân Hazret'in dergâh-ı mu'allâsına gelip dedi, sen gümân edersin halk içün rahmet geldin ve Mekke halkının pederlerin kılıc ile kırdın ve evlâdların açlıkla. Hakk celle ve 'alâ ol âyeti münzel etti ve onun mısdâkını bu âyetle mukarrer kıldı.[469] (75) ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ﴾ Dahi kasem olsun ki küffâr-ı Mekke'yi Bedr gününde katl işkencesiyle aldık. ﴿فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ﴾ Pes Perverdigârlarına huzû' ve tezellül etmediler ﴿وَمَا يَتَضَرَّعُونَ﴾ ve yalvarmadılar belki serkeşlik üzere sâbit oldular. (76) ﴿حَتَّى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ Ol vakte dek ki üzerlerine bir katı işkence iyesi kapu açtığımızda, ﴿إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾ ol vakt ki kendüler içinde hayran u me'yûs olurlar. (77) ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ﴾ Ve O'dur ol Perverdigâr ki sizin içün kulak ve gözler peydâ etti, tâ ki onlarla âyâtı idrâk edesiz. ﴿وَالْأَفْئِدَةَ﴾ Ve sizin içün gönüller halk etti, tâ ki onlarla tefekkür edip delâ'il-i kudreti fehm edesiz ﴿قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ ve bu ni'metlerin mukâbelesinde gâyetle az şükr edersiz. (78) ﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi kendüdür ol Hâlık-ı zü'l-celâl ki **[307b]** sizi yeryüzünde münteşir kıldı ﴿وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve rûz-i kıyâmette onun hükmüne cem' olunursuz. (79) ﴿وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ Ve kendüdür şol Kâdir-i 'ale'l-ıtlâk ki cân verip cân alır ﴿وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ve fermânına mahsûstur gece ve gündüzün ihtilâfı. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ Pes niçün fikr ile ta'akkul etmezsiz ki bu gûne eşyâya kâdir olan elbette haşr u neşr üzere dahi kâdir olur? (80) ﴿بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ﴾ Belki küffâr-ı Mekke dediler, geçmişlerin demesi gibi (81) ﴿قَالُوا أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾ ki dediler, âyâ biz ölüp

469 el-Beyzâvî, II/706.

toprak ve kemükler olduğumuzda 'ale't-tahkîk biz zinde olup gönderilmiş olur muyuz? (82) ﴿لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ﴾ Tahkîkan ki biz ve pederlerimiz bu sözü va'd olunduk bundan esbak, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ bu söz bir nesne değildir illâ geçmişlerin efsâneleri. (83) ﴿قُلْ لِمَنْ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا﴾ Söyle, kimedir yer içinde olan eşyâ ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer erbâb-ı dâniş idiniz? (84) ﴿سَيَقُولُونَ لِلَّهِ﴾ Bî-şübhe ki derler Hudâ 'azze ve celle mahsûstur. ﴿قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ Söyle, onlara ona mu'terif olduktan sonra niçün pend alıp fehm etmezsiz ki Kâ'inâtı ibtidâ îcâd eden Kâdir-i Muhtâr i'âdesine dahi tevânâdır? (85) ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ Söyle kimdir yedi göğün hâlıkı ve ulu arşın Perverdigârı? (86) ﴿سَيَقُولُونَ لِلَّهِ﴾ Elbette derler onun yaratması Îzid-i zü'l-celâle mahsûstur. ﴿قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ Söyle pes niçün 'ikâbından korkmazsız? (87) ﴿قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Söyle kimdir ki her şeyin nihâyet tasarrufu elindedir ﴿وَهُوَ يُجِيرُ﴾ ve kendü istediği kimseye emân verip saklar ﴿وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ﴾ ve üzerine emân verilmez? Ya'nî bir kimsenin ta'zîbini kasd edicek bir kimse mâni' olup mu'azzeb olan kimseye emân veremez,﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer siz bilir idiniz. (88)

﴿سَيَقُولُونَ لِلَّهِ﴾ Bî-şübhe ki derler mezkûr olan eşyânın tasarrufu Îzid-i zü'l-celâle mahsûstur. ﴿قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ﴾ Söyle pes kanden aldanırsız ki tarîk-i hakk vâzıh iken ondan 'udûl edersiz? (89) ﴿بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ﴾ Belki onlara doğruluğu getirdik, ﴿وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ dahi bilâ-şübhe ki kendüler yalancılardır ki onu inkâr ettiler. (90) ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ﴾ Tanrı te'âlâ aslâ oğul edinmedi, ﴿وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ﴾ dahi **[308a]** kendüsiyle hîç bir ma'bûd yok idi ve eğer kendüsiyle bir ma'bûd dahi olsaydı ﴿إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ﴾ elbette ol vakt her bir ma'bûd yarattığı şeyi alıp giderdi ﴿وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ ve bî-şübhe ki birleri birleri üzere yücelenip galebe ederdi. ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ Oğul ve şerîkten vasf ettikleri eşyâdan Hudâ 'azze ve celle münezzeh ve mukaddestir, (91) ﴿عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ gizli ve âşikâre olan umûra dânâ, ﴿فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ pes ettikleri işrâkten yücelendi. (92) ﴿قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ﴾ Ey Muhammed, söyle yâ ilâhî, küffâr 'azâbdan va'd olundukları nesneyi eğer bana gösterirsen, (93) ﴿رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ey Perverdigârım, beni sitem eden gürûhun zümresinde kılma ya'nî 'azâbda beni onlara mukârin kılma.

Bilinmek gerek kim Hudâ 'azze ve celle habîbine tevâzu'u ta'lîm etmek içün bu du'âyı telkin etti yâhûd tenbîh etmek içün ki gâh olur zâlimlerin şe'âmeti onlarla 'alâkası olmayana değer. (94) ﴿وَإِنَّا عَلَى أَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk biz tevânâlarız onun üzere ki sana gösterelim şol şeyi ki biz

onlara va'd ederiz. (95) ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ﴾ Kendü zâtında gâyetle güzel olan hasletle bedliği gidert ya'nî bir kimseden bir bedlik sudûr edicek onu ihsânla yâhûd ondan tegâfül etmekle def' et, ammâ bu şart ile ki zebûnluğa ve hôrluğa müeddî olmaya. ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ﴾ Biz dânâ-teriz şol şeye ki sana nisbet ederler. (96) ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾ Dahi söyle, ey Hudâvendim, sana sığınırım dîvlerin vesveselerinden (97) ﴿وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِي﴾ ve ey Perverdigârım, sana ilticâ ederim namâz mahallinde katımda hâzır olmaklarından. (98)

﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ müte'alliktir *yesıfûn* lafzına ya'nî seni bedlikle vasf etmede müstemirr olurlar, ol vakt ki birlerine mevt gelicek ﴿قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِي﴾ hasret yüzünden der, ey Perverdigârım, beni dünyâya döndür. Sîga-i cem' ta'zîm-i muhâtab içündür. (99) ﴿لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾ Şâyed ben terk ettiğim nesnede bir güzel iş işleyem ya'nî şâyed dünyâya döndüğümde îmân getirip bir güzel 'amel işleyem. ﴿كَلَّا﴾ Bir dahi dünyâya gelmeğe ümîd tutmasın, ﴿إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا﴾ tahkîkan ki *rabbi'rci'ûn* âhirine dek bir sözdür ki kâfir olan kimse onu **[308b]** söyleyicidir. ﴿وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ﴾ Dahi küfr edenlerin önünde bir hâil var ki kendülerin dünyâya gelmekten men' eder ve o kabrdir ﴿إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ ol güne dek ki kubûrdan ba's olunurlar. (100) ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ Pes kaçan kim kıyâm-ı sâ'at içün sûrda üfürülür, ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ﴾ hısımlıklar aralarında ol günde olmaz ﴿وَلَا يَتَسَاءَلُونَ﴾ ve ne birleri birlerinin hâlin sorar, nefslerinde meşgûl oldukları içün. (101) ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ Pes her gürûh ki güzel a'mâl ile terâzûları ağır oldu, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ pes onlardır ol cemâ'at ki kendüler kurtulmuşlardır. (102) ﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ Ve her gürûh ki terâzûları bed a'mâ ile yeğni oldu, ﴿فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ onlardır şol gürûh ki cânların utuzdular ya'nî sermâye-i ömrü bâd-ı gaflete verip isti'dâd-ı tahsîl-i kemâli nefsin ârzûlarına tebdîl ettiler, ﴿فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾ dûzahta hemîşe ikâmet etmişlerdir. (103) ﴿تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ﴾ Âteş yüzlerin yandırıp ﴿وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ﴾ ve hâlbuki onlar içinde yüzlerin ekşitmişler şiddet-i elemden. Dahi kendülere denilir, (104) ﴿أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ âyâ benim âyâtım üzerinize okunmaz mıydı ﴿فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾ Der-'akab siz onlara tasdîk getirmezdiniz? (105) ﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا﴾ Dediler ey Perverdigârımız, bedliğimiz üzerimize galebe etti ki netîcesi bu oldu ﴿وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾ ve biz haktan azmış bir gürûh idik. (106) ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا﴾ Ey Perverdigârımız, bizi dûzahtan çıkar, ﴿فَإِنْ عُدْنَا﴾ sonra peygamberleri tekzîb etmeğe dönersek ﴿فَإِنَّا ظَالِمُونَ﴾ Bî-şübhe ki biz ol

mahal sitemkârlar oluruz. (107) ﴿قَالَ اخْسَئُوا فِيهَا﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara dedi, horluk sükûtun edin ﴿وَلَا تُكَلِّمُونِي﴾ ve aslâ bana bir söz söylemen ki cehennem mahall-i su'âl değildir. (108) ﴿إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي﴾ Tahkîkan şân budur ki kullarımdan bir gürûh var idi ki ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا﴾ derler, ey Perverdigârımız, sana îmân getirdik pes günâhlarımızı bize yarlıga ve bizi esirge ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve sen esirgeyenlerin yeğreğisin. (109)

﴿فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا﴾ Pes siz onları istihzâ edindiniz ya'nî onlara mübâlağa ile istihzâ ederdiniz, ﴿حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي﴾ ol hadde dek ki beni yâd etmeğinizi unutturdular ya'nî o denlü istihzâ etmelerine meşgûl oldunuz ki benim yâdımı unuttunuz ﴿وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ﴾ ve siz onların ahvâlinden **[309a]** gülerdiniz istihzâ yüzünden. (110) ﴿إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا﴾ Tahkîkân ki ben bugün onlara mükâfât ettim eziyyetiniz üzere sabr ettikleri mukâbelesinde, ﴿أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ tahkîkan ki onlar kendülerdir cemî' muradlara nâ'il olup zahmetlerden kurtulanlar. (111) ﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ﴾ Dahi Hakk te'âlâ küffâra dedi, siz sağ iken ve ölmüş iken yerde ne kadar durdunuz yılların sayısı cihetinden? (112) ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ Cehennemde tûl-i ikâmetlerinden ötürü dediler, yerde bir gün yâ bir günün bir mikdârı ikâmet ettik. ﴿فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ﴾ Pes tahkîkin istersen sayıp zabt edenlerden onun mikdârın sor. (113) ﴿قَالَ﴾ Su'âllerine me'mûr olan ferişteye emr olundu ki cevâblarında söyle, ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ dünyâda durmadınız illâ bir az müddet ﴿لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer 'ale't-tahkîk siz bilmiş olsaydınız ikâmetiniz gâyetle az idi. (114) ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا﴾ Pes siz gümân ettiniz mi kim biz sizi yalnız oynamak içün yarattık, ﴿وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ dahi gümân ettiniz mi kim 'ale't-tahkîk siz bizim hükmümüze döndürülmezsiz? (115) ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâl yücelendi, ﴿الْمَلِكُ الْحَقُّ﴾ tasarruf-i mutlaka sezâvâr olan pâdişâh, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾ cemî' ecrâma muhît olup ondan hayr u bereket inen ulu cirmin hâlıkı. (116) ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Ve her kim Tanrı'yla bir ma'bûda dahi 'ibâdet eder ﴿لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ﴾ ki ona 'ibâdet etmesinde kendüye bir delîl yoktur ﴿فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ bundan özge bir şey yoktur ki ettiği 'amelin hesâbı Perverdigârı katındadır, ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ bî-şübhe ki şân bu ki bî-dîn olanlar kurtulmazlar. (117) ﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ﴾ Dahi söyle, yâ ilâhî, günâhımızı yarlıga ve lutfunla bizi esirge ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ ve sen esirgeyenlerin yeğreğisin. Ahbârda gelmiştir ki bu sûrenin evveli ve âhiri behiştin genclerindendir. (118)

SÛRETÜ'N-NÛR

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'un ve Sittûne Âyeten

[سورة النور مدنية وهي أربع وستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سُورَةٌ﴾ Bu, Kur'ân-ı Mecîd'den mu'ayyen bir mikdâr sözdür ki ﴿أَنزَلْنَاهَا﴾ onu 'âlem-i kudsten Cibrîl **[309b]** 'aleyhisselâmın vâsıtalığıyla indirdik, ﴿وَفَرَضْنَاهَا﴾ dahi içinde olan ahkâmı üzerinize farz kıldık, ﴿وَأَنزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ dahi içinde delâleti rûşen olmuş âyetler indirdik ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz pend alıp muharremâttan perhîz edesiz. (1) ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي﴾ Her zinâ eden karı ve her zinâ eden kişi ﴿فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ her birine değnek ile yüz vuruş urun. Bilinmek gerek kim bu hükm şol kimse üzere icrâ olunur ki hür ve 'âkil ve bâliğ ola ve muhsan olmaya ve muhsan olan kimsenin haddi recmdir. ﴿وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ﴾ Ve sizi bu iki zinâ edenin hâli sebebiyle bir mihrbânlık almasın ﴿فِي دِينِ اللَّهِ﴾ Tanrı'nın tâ'atinde ve kurduğu haddi ikâmet etmede ya'nî kaçan bir kimseden zinâ fi'li sudûr eder ona merhamet edip üzerine haddi ikâmet etmede taksîr etmen, ﴿إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ eğer Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın olmasına tasdîk ederdiniz, îman onu iktizâ eder ki Tanrı'nın hudûdu ikâmet oluna. ﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Dahi zinâ edenlerin 'azâbları vaktinde ehl-i îmândan bir gürûh hâzır olsunlar, tâ ki kemâl-i teşhîrleri hâsıl olup o gûne bir fi'le bir dahi mu'âvede etmeyeler. (2)

﴿الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً﴾ Fi'l-i zinâya irtikâb eden kimse nikâh etmez illâ bir zinâ edici 'avrat yâ bir şirk getirmiş karı, ﴿وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ﴾ dahi zinâ edici 'avrat onu bir kimse nikâh etmez meğer bir zinâ edici kişi yâ şirk getirmiş bir kişi. Zîrâ agleb bu ki zânî olan kimse sâliha olan hâtunun nikâhına rağbet etmez ve müsâfehenin nikâhına sâlih olan şahs meyl etmez. ﴿وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve o gûne olunmak ehl-i îmân üzere harâm oldu ya'nî ehl-i îmân olana o gûne karıyı evlenmek câ'iz değildir. Pes nazm-ı kerîmde tahrîmden murâd tenzîhdir. Lâkin mübâlağa içün tahrîm 'unvânıyla zikr olundu. Ve bir kavlde bu hükm, ibtidâ-i İslâm'da idi, ba'dehû *venki-*

hu'l-eyâma minkum âyetiyle mensûh oldu zîrâ lafz-ı *eyâmâ* sifâh eden karıya mütenâvildir. (3) ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ Dahi şol kimseler ki muhsan olan hâtunları zinâ fi'line nisbet ederler, ﴿ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ﴾ sonra onları nisbet ettikleri fi'l üzere dört tanık getirmezler, ﴿فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ Pes **[310a]** ol kimseleri değnekle seksen vuruş urun ﴿وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا﴾ ve onlara bir şehâdet hergiz hayyiz-i kâbule geçirmen ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve onlar kendülerdir hudûd-i ilâhiyyeyi tecâvüz edenler. (4) ﴿الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا﴾ Meğer şol kimseler ki ettikleri kazften sonra tevbe edip 'amellerin yahşi kıldılar ki onlar fıskın sıfatından halâs olurlar, ammâ şehâdetleri makbûl olmaz. ﴿إِلَّا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Zîra 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl tevbe edenlerin günâhın gâyetle setr edip kendülerin esirger. (5) ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ﴾ Dahi şol kimseler ki karıların zinâ fi'line nisbet ederler ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ﴾ ve hâlbuki kendülere tanıklar olmayıp kendü cânlarından özge, ﴿فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ﴾ pes birlerinin şehâdeti Hudâ'ya dört kez kasem edip şehâdet getirmektir. Ya'nî dört kez Tanrı'ya kasem edip şehâdet getirir bu mazmûnla kim ﴿إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ﴾ 'ale't-tahkîk kendüsi karısın zinâya nisbet ettiğinde gerçek söyleyenlerdendir. (6) ﴿وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ Ve beşinci şehâdet bu ki Hudâ'nın rahmetinden dûr olmak onun üzere olsun eğer karısın zinâya nisbet ettiğinde yalancılardan idi. Bu sûret, kişinin keyfiyyet-i li'ânıdır ba'dehû karı mülâ'aneye teklîf olunur. Ettiyse talâkına hükm olunup kişiden hadd-i kazf sâkıt olur ve eğer etmez, habs olunur ol mahalle dek ki kişi kendüsinin hakkında dediği söze mu'terif olup nikâhı bâkî kalır yâhûd kendüsi dahi mülâ'ane eyleye ve onun sûreti budur. (7)

﴿وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ﴾ Dahi karıdan habsi def' eder, ﴿أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ﴾ Hudâ'ya kasem edip şehâdet getirmesi ya'nî dört kez kasem edip şehâdet eyleye ki ﴿إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ 'ale't-tahkîk kocası kendüyi zinâya nisbet ettiğinde yalan söyleyenlerdendir. (8) ﴿وَالْخَامِسَةَ﴾ Ve beşinci şehâdeti böyle şehâdet eyleye ki ﴿أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ bî-şübhe kim Hudâ'nın hışmı üzerine olsun eğer kocası dediği sözde gerçek söyleyenlerden idi. Mervîdir ki kaçan âyet-i kazf nâzil oldu Server-i Kâ'inât onu minber üzere okudu. Hemân 'Âsım bin 'Adiyy-i Ensârî kalkıp dedi, yâ Rasûlallâh, Hakk celle ve 'alâ beni sana **[310b]** fedâ kılsın. Bir kimse 'avratıyla bir bîgâne göricek varıp dört kimesne şehâdet içün ihzâr edince bîgâne işin bitirip gider. Ve eğer şâhidsiz söz söyler seksen değnek urulurve eğer sukût eder gönlünde bir dert peydâ eder.

Bu sözü söyledi ve mescidden taşra oldu. Esnâ-yı tarîkte Hilâl bin Ümeyye'ye tesâdüf edip çehresinde bir bozgunluk gördü. Ondan su'âl etti kim melâline bâ'is nedir? Hilâl ona cevâb verdi ki ey birâder-i avratım, Havle üzere bir bîgâne gördüm. 'Âsım eyitti, Sübhânallah, hâlen Hazret'e bu gûne bir su'âl ettim. Pes mescide bile dönüp Hazret'e sûret-i hâli 'arz ettiler. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Havle'yi ihzâr edip ol ahvâli ondan su'âl etti. Aslâ yaklaştırmayıp inkâr etti. Ol mahal Hakk celle ve 'alâ âyet-i mezbûreyi münzel kıldı. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hükm-i mülâ'aneyi icrâ edip firkatlerine hükm etti. (9)

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ Ve eğer Hudâ'nın fazl u mihrbânlığı üzerinize olmasaydı ﴿وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ﴾ ve bî-şübhe eğer Hudâ 'azze ve celle tevbeyi kabûl edip dürüst hükm edici olmasaydı elbette sizi rüsvâ ederdi. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât ba'zı gazâlarında Ümmü'l-Müminîn Hazret-i Âişe-i Sıddîka'yı bile götürmüştü. Gazâdan döndüklerinde bir gece Ümmü'l-Müminîn radiyallâhu 'anhâ hevdecinden[470] kazâ-yı hâcete çıktı. Döndüğünde gerdeninde olan boyun bağını gâ'ib kılıp gittiği yere onu aramağa vardı. Beriden göç olup bindiği deveyi yeden[471] kimse çekip gitti ol gümânla ki Hazret-i Sıddîka hevdec içindedir. Ba'dehû Hazret-i Sıddîka dönünce yurtta bir kimse görmedi, onda oturmuş kaldı. Girüden Safvân bin el-Mu'attal es-Sülmâ radıyallâhu te' âlâ 'anhû gelip bir karaltı gördü. Bildi ki Server-i Kâ'inât'ın harem-i muhteremidir, hemân devesin çökertip Ümmü'l-Müminîn radıyallâhu te'âlâ 'anhâ ona süvâr olup Hazret-i Safvân devenin yularına yapışıp leşkere dek onu iletti. Erbâb-ı nifâkın birkaçı ol cenâb-ı 'iffet-meâbın 'ırz-ı muhteremi hakkında lâyık olmayan sözleri îrâd ettiler. Hakk celle ve 'alâ onun 'iffetine şehâdet edip bu on sekiz âyeti münzel edip buyurdu.[472] (10)

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki sarf-ı yalanla geldiler **[311a]** ﴿عُصْبَةٌ مِنْكُمْ﴾ sizden bir gürûhturlar, 'usbe ondan kırka olan cemâ'attir ve onlar 'Abdullâh bin Übeyy ve Zeyd bin Rifâ'a ve Hassân bin Sâbit ve Hamne binti Cahş ve Mıstah bin Üsâse ve onlara müsâ'ade eden kimselerdir. ﴿لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ﴾ Onu size bir bedlik gümân etmen, ﴿بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ belkim o size bir eyüliktir zîrâ onun sebebiyle sevâb-ı 'azîme nâ'il olursuz. Ve Tanrı'nın katında

470 Deve üstüne oturmak içün konan bir çeşit sepet, mahfe

471 Yedmek: Çekerek peşinden götürmek

472 el-Beyzâvî, II/714.

mu'azzez ve mükerrem olduğunuz bilindi ki bu denlü âyât 'iffetiniz sâbit olmak içün indi. Ve bu hitâb, Rasûl-i Ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme ve Ebû Bekr ve Âişe ve Safvân radiyallâhu te'âlâ 'anhümadır. ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ﴾ Sarf-ı yalanı getirenlerden her bir kişiye olur ﴿مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ﴾ günâhtan kazandığı şeyin sezâsı ﴿وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ﴾ ve onlardan şol kimse ki ol sarf-ı yalanın büyüğüne müstevlî olup söyledi, ﴿لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ona bir ulu işkence olur. (11) ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ﴾ Niçün ol sözü işittiğinizde ﴿ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا﴾ Ehl-i îmân olan kişiler ve ehl-i îmân olan 'avratlar cânları pâyesinde olan ehl-i îmâna eyülik gümân etmediler, ﴿وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ﴾ dahi niçün işittiklerinde demediler, bu bir âşikâre sarf-ı yalandır? Bilinmek gerek kim tevbîhte mübâlağa etmek ve iş'âr etmek içün ki îmân hayr zann olunmasın iktizâ eder. Bu âyette hitâbdan gaybete 'udûl olundu. (12)

﴿لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ﴾ Niçün dedikleri söz üzere dört tanık getirmediler? ﴿فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ﴾ Pes kaçan ki tanıkları getirmediler, ﴿فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ ol gürûh ki Hudâ'nın hükmü katında kendülerdir yalan söyleyenler. (13) ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ Dahi eeğr Tanrı'nın ihsân ve mihrbânlığı üzerinize olmasaydı ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda tevbeye tevfîk vermekle ve öbür cihânda 'afv ü mağfiretle ﴿لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ elbette size bir ulu işkence değerdi, ol nesnede ki sarf-ı yalanda Sıddîka şânında havd edip söylerdiniz. (14) ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ﴾ Ol mahal ki dillerinizle onu alırdınız ya'nî kaçan biriniz ondan ötürü su'âl olunup onu alırdı ﴿وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ ve ağızlarınızla söylersiz ol şeyi ki size onunla bir bilgi yoktur ya'nî kulûbün müsâ'adesi sizinle olmayıp ancak ağızlara mahsûs **[311b]** bir söz söylersiz ﴿وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا﴾ ve onu bir kolay iş sanırsız ﴿وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ﴾ ve hâlbuki ol Hudâ'nın katında bir ulu günâhtır. (15)

﴿وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ﴾ Dahi niçün onu işittiğinizde ﴿قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا﴾ dediniz, bize câ'iz ve lâyık değildir ki bu gûne nâ-sezâ sözü ağzımıza alalım, ﴿سُبْحَانَكَ﴾ münezzehsin yâ ilâhî, ondan ki peygamberinin hareminde bu gûne şey ola? ﴿هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ﴾ Bu ifk bir söz ki ehl-i nifâk dediler, bir ulu yalan bağlamaktır. (16) ﴿يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا﴾ Îzid-i zü'l-celâl size pend verir, tâ ki bu gûne söze mâdâm ki zindesiz dönmeyesiz, ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer ehl-i îmân idiniz. Zîrâ îmân bir bende-i Müslümânın 'ırzına ta'n etmekten mâni'dir, husûsan Seyyidü'l-Kevneyn'in harem-i muhteremine. (17) ﴿وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ﴾ Dahi Tanrı te'âlâ şerâi' ve mehâsin-i âdâb üzere delâlet eden

âyâtı beyân eder, tâ ki nasîhat-pezîr olup mü'eddeb olasız. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl cemî' ahvâle dânâ, tedbîrâtında dürüst hükm edicidir. (18) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelen kimselerin hakkında bed fi'lin fâş olmasın severler, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ onlara bir derdnâk işkence var, ﴿فِي الدُّنْيَا﴾ bu cihânda hadd-i kazfle ﴿وَالْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânda cehennem âteşiyle. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl göklerde olan eşyâyı bilir ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve siz bilmezsiz. Pes sûret-i zâhirde sâbit olan nesne üzere hükm eden ve sînelerde muzmer olan bedliğin sezâsı Hudâ-yı zü'l-celâle müfevvezdir. (19)

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ Dahi eğer Tanrı'nın kerem ve mihrbânlığı üzerinize olmasaydı, ﴿وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ dahi 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ kemâl-i rahmetle muttasıf olmasaydı elbette 'ukûbetiniz ta'cîl olunurdu. (20) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ Bed fi'li fâş etmekle iblîs-i şakînin adımlarına ya'nî vesveselerine uyman ﴿وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ve her kim iblîs-i la'înin âsârına peyrevlik eder bilâ-şübhe gümrâh olur. ﴿فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk şeytân-ı şakî gâyetle kabîh olan işin ve şer'an nâ-pesendîde nesnenin fi'line emr eder. ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ **[312a]** Dahi eğer Tanrı'nın ihsân ve rahmeti üzerinize olmasaydı ﴿مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا﴾ sizden aslâ bir ferd zamânenin âhirine dek pâk olmazdı ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ﴾ velâkin Îzid-i zü'l-celâl istediği kimseyi pâk kılar ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle halkın sözün işitip niyyetlerine dürüst dânâdır.

Mervîdir ki Hazret-i Sıddîk radıyallâhu te'âlâ 'anh and içti ki fukarâ-yı muhâcirînden olan hâlesi oğlu Mıstâh üzere infâk etmeye, ol sebebten ki Hazret-i Sıddîka hakkında nâ-sezâ söz söyleyenlerin birisi ol bed-zebân idi. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (21) ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ﴾ Dahi sizden dînde fazîlet sâhibi ve mâlda vüs'at erbâbı olan kimse kasem etmesinler ki ﴿أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ bir nesne ihsân etmeyeler hısımlık iyesi olanlara ve yoksullara ve Hudâ yolunda hicret edenlere. ﴿وَلْيَعْفُوا﴾ Ve onlardan sudûr eden sözün mükâfâtından vaz geçsinler ﴿وَلْيَصْفَحُوا﴾ ve ettikleri işten yüz çevirip igmâz[473] etsinler. ﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Sevmez misiz ki Îzid-i zü'l-celâl 'afvınız mukâbelesinde size mağfiret ede?

473 Göz yumma.

﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâl kemâl-i kudretiyle günahkârların suçunu setr edip kendülerin esirger. Pes Hudâ'nın ahlâkıyla tahalluk edin. (22) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki zinâ fi'line nisbet ederler ﴿الْمُحْصَنَاتِ﴾ 'iffet sâhibi olan muhsan hâtunları, ﴿الْغَافِلَاتِ﴾ kendülere nisbet olan şeyden bî-haber olanları, ﴿الْمُؤْمِنَاتِ﴾ Hudâ'ya ve rasûlüne îmân getirenleri, ﴿لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bu cihânda ve öbür cihânda Hudâ'nın rahmetinden dûr kılındılar ya'nî bu güzel evsâfla mevsûfe olan hâtunları kazf eden kimseler iki cihânda mel'ûndurlar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ve onlara bir ulu işkence var. (23) ﴿يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ﴾ Ol günde ki üzerlerine tanıklık eder ﴿أَلْسِنَتُهُمْ﴾ dilleri ﴿وَأَيْدِيهِمْ﴾ ve elleri ﴿وَأَرْجُلُهُمْ﴾ ve ayakları, ﴿بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri işle ya'nî Hakk celle ve 'alâ mezbûr olan a'zâya kuvvet-i nutk verip işledikleri nesne ile mu'terif olurlar. (24) ﴿يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ﴾ Ol günde Îzid-i zü'l-celâl sâbit ve müstehak olan sezâların bi't-tamâm kendülere yetiştirir. ﴿وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ **[312b]** Dahi bilirler kim 'ale't-tahkîk Tanrı te'âlâ kendü zâtında sâbit, ulûhiyyeti zâhirdir ki ondan özgeler kendüye şerîk olmazlar ve kendüsinden gayrı bir ferd 'ikâb u sevâb vermeğe kâdir değildir. (25) ﴿الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ﴾ Bed olan karılar, bed olan kişileredir ﴿وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ﴾ ve 'aksi öyledir. ﴿وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ﴾ Ve pâk olan hâtunlar, pâk olan merdleredir ﴿وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾ ve ber-'aks. Ya'nî herkes kendüye hem-vasf olanı evlenir. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh, ya'nî Server-i Kâ'inât ve Hazret-i Âişe ve Safvân, ﴿مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ﴾ ehl-i nifâk haklarında isnâd ettikleri sözden münezzehtirler. Zîrâ gerçek söylemiş olsaydılar ol sözü mümkin değil idi ki Hazret-i Âişe, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin zevcesi ola. ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ Onlara bir ulu yarlıgamak var ve bir güzel rûzî ve ondan murâd behişt-i berîndir. Bilinmek gerek kim Hazret-i Âişe radiyallâhu te'âlâ 'anhânın berâetinde nâzil olan âyât bunda müntehî oldu. (26)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ﴾ Ey ehl-i îmân olanlar, süknâ ettiğiniz evlerden özge evlere girmen ﴿حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا﴾ tâ ki girmeğe destûr olmayınca ﴿وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا﴾ ve ol evlerin iyeleri üzere siz selâm vermeyince. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki ev iyelerine selâm vermek bu gûne olur ki bir âdem bir evin kapusına gelicek gerektir ki söyleye, *esselâmü aleyküm e'edhul*, üç kez. ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ Destûr alıp selâm vermeniz size hayrludur, ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ size bu hükm denildi tâ ki siz eyü olan şeyi bilesiz. (27) ﴿فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا﴾ Pes eğer evler içinde bir kimse bulmazsız ﴿فَلَا تَدْخُلُوهَا﴾ onlara girmen, ﴿حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ﴾ size izn olmayınca ya'nî bir kimse gelip size izn vermeyince. ﴿وَإِنْ قِيلَ

﴿لَكُمْ ارْجِعُوا﴾ Ve eğer size denilir kim dönün, bilâ-tevakkuf dönün ilhâh etmen, ﴿فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ﴾ ol dönmek kapu üzere durup ilhâh etmekten pâkîze-terdir. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ Ve Hudâ-yı Müte'âl işlediğiniz nesneye kemâ yenbagî dânâ-terdir, emr olunduğunuz şeye imtisâl etmenizi eyü bilir. Mervîdir ki Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radıyallâhu te' âlâ 'anh Server-i Kâ'inât'a sordu ki yâ Rasûlallâh, Hakk celle ve 'alâ fermân etti ki **[313a]** bir eve destûr olmayınca girmen. Pes ticâret içün sefer etiğimizde hânelere konarız. Onlarda dahi izn alınması lâzım mıdır? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (28) ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ﴾ Üzerinize bir günâh yoktur süknâ olunmamış evlere girmekten, ﴿فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ﴾ içlerinde size geçinmek ve nef' var ısı ve soğuktan sakınmak gibi ve esbâb u eskâlinizi içinde saklamak gibi. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ Ve Îzid celle ve 'alâ âşikâre kıldığınız nesneyi ve gizli kıldığınız şeyi bilir. Bu âyet va'îddir şol kimseye ki fesâd içün bir yere girer. (29)

﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Söyle yâ Muhammed, ehl-i îmâna ﴿يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ gözlerin nâ-mahreme bakmaktan kapatsınlar ﴿وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ ve harâmdan ferclerin sakınsınlar, ﴿ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ﴾ nâ-mahremden gözü kapamak ve harâmdan ferci hıfz etmek kendülere pâkîze-terdir. ﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ Bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle işledikleri şeye dürüst dânâdır, a'zâların kankı şeyde isti'mâl ettiklerin bilir. (30) ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ﴾ Dahi ehl-i îmân olan hâtunlara söyle, nâ-mahrem olan kişilere bakmaktan gözlerin kapatsınlar, ﴿وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ﴾ dahi zinâ fi'linden ferclerin sakınsınlar, ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ dahi hışıl[474] ve donlar ve renkler gibi bezeklerini zâhir kılmasınlar ecnebîlere, ﴿إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ meğer şol nesne ki bir iş mübâşeret ettiklerinde ondan zâhir ola ki ondan üzerlerine bir harac olmaz, uzun gömleklerin yeni ve eteği gibi. ﴿وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ﴾ Dahi mikna'aların[475] yakaları üzere salsınlar gerdenlerini setr etmek içün, ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ dahi zînetlerinin yerlerin bir kimseye izhâr etmesinler ﴿إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ﴾ meğer kocalarına ki bezenmek onlar içündür ﴿أَوْ آبَائِهِنَّ﴾ yâ pederlerine ﴿أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ﴾ yâ kocalarının pederlerine ﴿أَوْ أَبْنَائِهِنَّ﴾ yâ kendü oğullarına ﴿أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ﴾ yâ kocalarının oğullarına ﴿أَوْ إِخْوَانِهِنَّ﴾ yâ kendü karındaşlarına ﴿أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ﴾ yâ karındaşlarının oğullarına

474 Kadınların kullandıkları mücevher.

475 Başörtüsü.

﴿أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ﴾ yâ bacılarının oğullarına. Ya'nî karıların gerdenleri ve elleri ve kolları ve topukları gibi a'zâ, mezbûr olan kimselere görünse üzerlerine ondan ondan bir günâh olmaz, zîrâ bunlarla müdâheleleri çoktur. Pes bunlardan sakınsalar üzerlerine harac olur. Ve hem bunların tarafından fitne az mütevekki' olur. ﴿أَوْ نِسَائِهِنَّ﴾ Yâ kendülere dîndâş olan karılara ya'nî zînet yerlerin mü'min olan **[313b]** hâtunlara gösterseler üzerlerine bir be's yoktur ammâ kâfir olan karılara göstermeleri câ'iz değildir zîrâ muhtemeldir ki hüsn ü cemâllerin kocalarına vasf ederler. ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ Yâ sağ elleri mâlik olduğu kimselere, bu nassın zâhiri kul ve karavaşa şâmildir lâkin Hazret-i İmâm-ı A'zam kuddise sirruhû karavaşa mahsûs kılıp kulu ecnebî hükmünde tuttu ﴿أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ﴾ yâ kişilerden şol kimselere ki karılara hâcet iyesi olmayıp ancak ta'âm yemesine halka tebe'iyyet ederler, onlara dahi görünseler üzerlerine günâh olmaz. ﴿أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ﴾ Yâ karıların 'avretleri üzere ıttılâ' etmeyen uşaklar, temyîzleri olmadığı cihetten. ﴿وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ﴾ Ve yürüdüklerinde ayaklarıyla yere urmasınlar, ﴿لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ﴾ ki halhalları sadâ verip zînetlerinden sakladıkları nesne biline. ﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ﴾ Dahi Tanrı semtine kamunuz tevbe edip dönün ey ehl-i îmân olan kimseler, ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ tâ ki siz iki cihânın sa'âdetine nâ'il olup zahmetlerden kurtulasız. Çün kim Hakk celle ve 'alâ ensâbın tazyî'ine mûcib sefâhın esbâbından halkı nehy etti. Hıfz-ı ensâba ve bekâ-i nev'a mûcib olan nikâhla fermân edip buyurdu. (31)

﴿وَأَنكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ﴾ Dahi sizden ergen olan kişiyi ve ergen olan 'avratı evlendirin ey velâyet sâhibi olanlar! ﴿وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾ Dahi kullarınızdan ve karavaşlarınızdan güzel 'amellü olanları evlendirin. ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ﴾ Eğer evlenen kimseler yoksullar idi, ﴿يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl kendü kerem ve ihsânından onları bay kılar. Bu hükm Hudâ'nın meşîetiyle mukayyeddir ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ﴾ ve Hudâ 'azze şânuhu vüs'at sâhibidir, ni'meti nüfûz bulmaz, ﴿عَلِيمٌ﴾ erbâb-ı istihkâka dânâ. (32) ﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا﴾ Dahi harâmdan nefslerin men' etsin şol kimseler ki esbâb-ı nikâhı bulmazlar, ﴿حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl kerem ve ihsânından kendülerin bay edince ki kebîn vermeğe kudretleri ola, ﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ﴾ dahi şol kimseler ki mükâteb olmak isterler ﴿مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ sağ elleriniz mâlik oldukları kul ve karavaştan ﴿فَكَاتِبُوهُمْ﴾ onları mükâteb edin. Bilinmek gerek kim 'akd-i mükâtebenin sûreti bu ki **[314a]** ağa kuluna söyleye, bana bu denlü mâl peydâ

edip getirirsen âzâd olursun. Bende dahi bunu kabûl edip bi't-tamâm onu edâ edicek âzâd olur ve bu iş ol zamân müstahsen olur. ﴿إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا﴾ Eğer onlarda bir eyülik bilirsiz ya'nî üzerlerine mukannen[476] olan mâl-ı kitâbeti edâ etmeğe liyâkatleri olıcak ﴿وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ﴾ dahi Tanrı'nın mâlından onlara verin, ﴿الَّذِي آتَاكُمْ﴾ şol mâl ki Îzid-i zü'l-celâl size onu ihsân etti. Yanî ey ehl-i İslâm, mükâteb olan gürûha gerdenlerin tavk-ı rakiyyetten âzâd etmek içün ya'nî mâl-ı zekâttan onlara bir şey verin tâ ki 'ukûbetin 'akabesinden suhûletle ubûr edesiz. Mervîdir ki 'Abdullâh bin Übeyy'in altı karavaşı var idi. Zinâ fi'line kendülerin ikrâh edip üzerlerine bir mikdâr kesm[477] etmişti. Onlardan ikisi gelip Hazret'e bu ahvâlden şikâyet ettiler. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[478] ﴿وَلاَ تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ﴾ Dahi karavaşlarınızı zinâ fi'li üzere ikrâh etmen, ﴿إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾ eğer nefslerin hıfz etmek isterler ya'nî her hâl üzere onları zinâ fi'line ikrâh etmen. Pes nassın mevridine binâen bu hükm şartla takyîd olundu. ﴿لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yakın olan sağlığın mâlın taleb etmek içün onları zinâ fi'line ikrâh etmen ﴿وَمَنْ يُكْرِهُّنَّ﴾ ve her kim karavaşları zinâ fi'li üzere ikrâh eder, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle karavaşlar mükreh olduktan sonra ﴿غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ onlara mağfiret edip kendülerin esirger. (33) ﴿وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ﴾ Dahi bî-şübhe kim bu sûrede size ahkâmı beyân edici âyetler indirdik, ﴿وَمَثَلًا مِنْ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ dahi sizden esbak olanların mislinden size bir mesel indirdik ya'nî geçmişlerin ahvâli gibi bir acîb hâl size beyân etti ve o, Hazret-i Âişe'nin sâha-i 'ırzına tebri'esin beyân eden âyâttır ki ol tebri'e Hazret-i Yûsuf'un ve Meryem'in tebri'esine mânenddir, ﴿وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ dahi perhîzkâr olanlara bir pend ü nasîhat bu sûrede indirdik. (34)

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl gökler ve yeri ışıklattırıdıcıdır, ﴿مَثَلُ نُورِهِ﴾ ona mensûb olan nûrun sıfatı ﴿كَمِشْكَاةٍ﴾ bir nâfiz olmayan pencere gibidir, ﴿فِيهَا مِصْبَاحٌ﴾ içinde bir yanmış çerâğ var, ﴿الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ﴾ ol çerâğ sırçadan bir kandîldedir **[314b]** ﴿الزُّجَاجَةُ﴾ ol kandîl gâyet-i letâfetden ﴿كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ﴾ gûyâ kendüsi bir ışıklı yıldızdır ki ﴿يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ﴾ ol çerâğ birçok nef'lü ağacın yağından yandırılır. ﴿زَيْتُونِةٍ﴾ bedeldir, şecere-i mübârekeden ya'nî ol nef'lü ağaç zeytûn ağacıdır ki ﴿لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ ne güneş çıkacak

476 Belli, belirli, kesinleşmiş.

477 Doldurmak.

478 el-Vâhidî, s. 240.

iklîmde ne batacak iklîmde düşmüş, belki ma'mûrenin ortasında bitmiştir ve ol Şâm iklîmidir, zîrâ onun zeytûnı cümle zeytûnlerden yahşidir, ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ﴾ yaklaşır ki yağı rûşen ola. ﴿وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ﴾ Ve eğer kendüye âteş değmez ﴿نُورٌ عَلَى نُورٍ﴾ mezkûr olan ışık üzere ışıktır ya'nî onun nûru kat kat olmuştur ol sebebten ki zeyt yağında olan saflık çerağın ışığın artırdı. Ve kandîlin letâfeti ve pencerenin cem'iyyeti onun şu'â'ını ziyâde etti, ﴿يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Îzid-i zü'l-celâl kendü nûruna istediği kimseye yol gösterir.

Bu teşbîhin ma'nâsında çok vücûh zikr olunmuştur. Birisi bu ki nûrdan murâd nûr-i îmândır Hakk sübhânehû ve te'âlâ mü'minin sînesin mişkâta teşbîh etti ve sînesinde olan gönlü mişkâtta olan kandîle ve îmânı kandîlde yanan çerâğa ve kandîli bir rûşenlü yıldıza ve kelime-i ihlâsı şecere-i mübârekeye ki havf güneşinin harâretinden ve recâ nevâlinin sâyesinden behre sâhibidir ve ol kelime-i ihlâs yaklaşır ki mü'minin lisânı üzere cârî olmadan 'âlem onun feyzinden münevver ola. Ve kaçan kim gönül ittifâk ile lisânı üzere cârî olur nûrun 'alâ nûr 'âleme zuhûr eder.[479] ﴿وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ halk içün meseller urur ya'nî ma'kûlât olan eşyâyı mahsûsâtla beyân eder onlar içün ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl her nesneye dânâdır isterse ol şey mahsûs olsun yâ ma'kûl. (35) ﴿فِي بُيُوتٍ﴾ mâ-kabline müte'alliktir ya'nî ol mişkât bir evlerdedir ki ﴿أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ﴾ Hakk celle ve 'alâ fermân edip destûr verdi ki yüksek binâ ile kaldırıla ﴿وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾ ve içinde ism-i şerîfi anıla, ﴿يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ onun içinde kendüye sabâh ve ahşamlarda tesbîh eder (36) ﴿رِجَالٌ﴾ bir kişiler ki ﴿لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ﴾ kendülerin ne bir râyic mu'âmele ve ne harîd u fürûht meşgûl kılar ﴿عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın anmasından **[315a]** ﴿وَإِقَامِ الصَّلَاةِ﴾ ve namâzın kılmasından ﴿وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ﴾ ve erbâb-ı istihkâka mâllarında vâcib olan şeyin edâsından. ﴿يَخَافُونَ يَوْمًا﴾ Bu mezkûr olan ahvâlleri var iken bir günün zahmetinden korkarlar ki ﴿تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ﴾ içinde gönüller ve gözler muzdarib olup döner. (37) ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا﴾ müte'alliktir *yüsebbihu* kelimesine ya'nî tesbîh ederler tâ ki Hudâ-yı zü'l-celâl kendülere işledikleri nesnenin en güzel mükâfâtı ki onunla mev'ûd oldular, mükâfât eyleye ﴿وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve tâ ki kendü kereminden onlara bir eşyâ artıra ki onunla mev'ûd olmadılar ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ

479 Hüseyin Vâiz Kâşifî, *el-Mevâhibü'l-Aliyye,* Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 284, vr. 497a-499b.

﴿يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle istediği kimseye hesâbsız rûzî verir. (38) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ﴾ Dahi şol kimseler ki küfr ettiler, a'mâlleri düz yerde vâki' olmuş bir serâba benzer ki ﴿يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً﴾ teşne olan kimse onu bir su gümân eder, ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَهُ﴾ bir vakte dek ki ona geldikde ﴿لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا﴾ gümân ettiği şeyden onu bir nesne bulmadı ﴿وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ﴾ ve Hudâ'nın 'ikâbını 'ameli katında buldu. ﴿فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ﴾ Pes ettiği a'mâlin sezâsı kendüye bi't-tamâm verildi ﴿وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl tîz hesâbludur, bir hesâb kendüyi bir hesâbtan meşgûl etmez. (39) ﴿أَوْ كَظُلُمَاتٍ﴾ Yâhûd küffârın a'mâli bir karanlıklara benzer ki ﴿فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ﴾ bir derin deryâda olmuştur ﴿يَغْشَاهُ مَوْجٌ﴾ ol deryâyı bir dalga kaplar, ﴿مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ﴾ ol dalganın üstünden bir dalga dahi, ﴿مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ﴾ ikinci dalganın üstünden bir bulut var ki yıldızların ışığına mâni'dir, ﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ bunlar bir karanlıklardır ki biri biri üstünde müterâkim olmuşdur ki ﴿إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا﴾ kaçan bir kimse elini çıkarır onu görmeğe yaklaşmaz ﴿وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا﴾ ve her kim ki Hakk te'âlâ kendüye bir rûşenlik kılmadı ﴿فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ﴾ ona hîç rûşenlik olmaz. (40)

﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Âyâ bilmedin mi kim 'ale't-tahkîk Îzid celle şânuhu göklerde ve yerde olanlar kendü zâtın her nakstan tenzîh eder ﴿وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ﴾ Ve kuş makûlesi havada kanatların açmışlar iken kendüye tesbîh ederler? ﴿كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ﴾ Mezkûr olanlardan her bir ferd Hakk celle ve 'alânın du'âsın ve tenzîhin bildi ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ ve Hudâ **[315b]** 'azze ve celle işledikleri eşyâya dânâdır. (41) ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi gökler ve yerin pâdişâhlığı Hudâ'ya mahsûstur ﴿وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ ve cümlenin merci'i Îzid-i zü'l-celâledir. (42) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا﴾ Bakmaz mısın kim Hakk celle ve 'alâ bir bulut sürer ﴿ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ﴾ sonra arasında cem' eder, ﴿ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا﴾ ba'dehû onu kat kat kılar. ﴿فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ﴾ Pes yağmuru görürsün deliklerinden çıkar, ﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ dahi buluttan indirir. ﴿مِنْ جِبَالٍ فِيهَا﴾ mâ-kablinden bedeldi ya'nî gökteki dağların heykelinden indirir ﴿مِنْ بَرَدٍ﴾ bir mikdâr dolu, ﴿فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ pes ol dolu ile istediği kimseyi değer ﴿وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve istediği kimseden onu alıkor. ﴿يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ﴾ Yaklaşır ki ol bulutun ışığı ﴿يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ﴾ gözleri kapıp giderir. (43)

﴿يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Hakk celle ve 'alâ geceyi ve gündüzü döndürür, birin eksik edip birin artuk kılar. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ Bî-şübhe ki mezkûr olan eşyâda erbâb-ı besâire bir delâlet ve i'tibâr var. (44) ﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ﴾

Dahi Îzid-i zü'l-celâl her hayevânı bir sudan yarattı, ﴿مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ﴾ pes onlardan bir gürûh var ki karnı üzere yürür yılan gibi ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ﴾ ve onlardan bir gürûh var ki iki ayak üzere yürür insân ve kuş gibi ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ﴾ ve onlardan bir kısm var ki dört ayak üzere yürür, dâvarlar gibi ve dört ayaktan artuk ayaklıu olan hayvânât bu kısma münderic olurlar, zîrâ bunlar yürüdüklerinde i'timâdları dört ayak üzeredir, ﴿يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ﴾ Tanrı te'âlâ istediği nesneyi îcâd eder mezkûr olan eşyâdan ve mezkûr olmayan eşyâdan, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle her nesne üzere tevânâdır, pes her ne isterse işler. (45) ﴿لَقَدْ أَنزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ﴾ Tahkîkan kim envâ'-ı delâ'il ile hakâkiki beyân edici âyetler indirdik ﴿وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl istediği kimseye onlarda tefekkür etmekle yol gösterir, ﴿إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ bir doğru yola ve o dîn-i İslâm'dır ki hakkı bilmeğe mü'eddîdir ve cennete fâiz olmağa mûsildir.[480] (46)

Mervîdir ki Bişr nâm bir münâfık bir yahûdî ile husûmeti vâki' oldu. Yahûdî ona dedi, gel seninle Muhammedü'l-Mustafâ'nın **[316a]** huzûr-ı şerîfinde murâfa'aya çıkalım. Bişr ona dedi, yok Ka'b bin el-Eşref'in hükmüne râzî olurum. Hakk celle ve 'alâ onların bu ahvâlinden haber verip bu âyeti münzel kıldı. ﴿وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ﴾ Dahi ehl-i nifâk derler ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rasûlün hak olmasına tasdîk ettik, ﴿وَأَطَعْنَا﴾ dahi onların fermânına münkâd olduk. ﴿ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Pes bu kelâmı dediklerinden sonra onlardan bir gürûh peygamberin hükmün kabûl etmekten dönerler ﴿وَمَا أُوْلَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ol gürûh nefsü'l-emrde ehl-i îmân değildirler. (47) ﴿وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Ve ol mahal ki Hudâ'nın ve peygamberinin tarafına da'vet olunurlar ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ﴾ tâ ki Peygamber aralarında hükûmet ede. Çün bi-hasebi'z-zâhir hükûmet Peygamberedir, hükm ona yalnız isnâd olundu. Pes Hudâ'nın zikr olunması ta'zîm içündür. dahi delâlet etmek içün ki Peygamberin hükmü Hudâ'nın hükmüdür. ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ﴾ 'Ale'l-fevr onlardan bir gürûh peygamberin hükmünden yüz çeviricilerdir. (48) ﴿وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ﴾ Ve eğer hükm kendülere olur, ﴿يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ﴾ Peygamberin tarafına gelirler fermânber oldukları hâlde. (49) ﴿أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Âyâ gönüllerinde hastalık ya'nî zulme meyl etmek mi var ﴿أَمْ ارْتَابُوا﴾ yâhûd şekke mi düştüler ki peygamberde töhmete mûcib bir nesne müşâhede ettiler? ﴿أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ

480 el-Beyzâvî, II/725.

﴿اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ﴾ Yâhûd korkarlar mı ki Îzid-i zü'l-celâl ve rasûlü üzerlerine hükûmette cevr ede? Ve böyle değildir ki Peygamber mahall-i töhmet ola yâ Hudâ ve rasûlü cevr ede, ﴿بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ belkim ol gürûh kendülerdir sitemkâr olanlar. (50)

﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Bundan gayrı bir şey yoktur ki ehl-i îmânın sözü bu idi ki ﴿إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ kaçan Hudâ'nın ve Peygamberinin tarafına da'vet olunurlar ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ﴾ tâ ki aralarında Peygamber hükûmet ede. ﴿أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ Derler Peygamberin sözün işittik ve fermânına münkâd olduk ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ Ve ol gürûh kendülerdir maksad-ı a'lâya nâ'il olup kurtulanlar. (51) ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kimse ki Hudâ'ya ve Peygamberine emr ettikleri eşyâda itâ'at eder ﴿وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ﴾ ve ettiği günâhlardan ötürü Tanrı'dan korkup bakiyye-i 'ömründe Hudâ'nın hışmına mûcib olan eşyâdan perhîz eder, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir maksad-ı a'lâya **[316b]** nâ'il olanlar. (52) ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ Dahi Hudâ'ya and içtiler, andlarının muhkem ve peki ki ﴿لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ﴾ eğer kendülere fermân edersin ki evlerinizden ve mâlınızdan çıkın ﴿لَيَخْرُجُنَّ﴾ elbette onlardan vaz geçip çıkarlar. ﴿قُلْ لَا تُقْسِمُوا﴾ Onlara söyle, yalan yere and içmen, ﴿طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ﴾ sizden matlûb olan ihlâs ile bir bilinmiş fermânberliktir, ne yalan yere and içmek ve nifâk-âlûd tâ'at getirmek. ﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Bî-şübhe kim Îzid-i Müte'âl işlediğiniz işe dânâdır, pes esrârınız üzerine hafî olmaz. (53)

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ Söyle Hudâ'ya itâ'at edin ve Peygamberine dahi itâ'at edin. ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ Pes eğer fermânberlikten yüz çevirirsiz, ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ﴾ bundan gayrı bir nesne yoktur ki Muhammedü'l-Mustafâ üzere yüklendiği nesnenin teblîği lâzımdır ﴿وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ﴾ ve yüklendiğiniz ahkâmın edâsı üzerinize lâzımdır. ﴿وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا﴾ Ve eğer hükmünde ona itâ'at edersiz doğruluğa yol bulursuz ﴿وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ ve gönderilmiş Peygamber üzere bir şey yoktur ahkâmı îzâh eden şeyi yetiştirmekten özge. (54) ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl sizden îmân getirip güzel 'ameller işleyenlere va'd etti ki ﴿لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ elbette onları küffarın bedeline yeryüzünde mutasarrıf halef kıla, mâlikin mülkünde tasarruf ettiği gib, ﴿كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ niteki kendülerden esbak olanları halef kıldı ve onlar Benî İsrâ'îl'dir ki cebâbireden sonra kendülerin Mısır ve Şâm zemîninde halef kıldı. ﴿وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ﴾ Dahi bî-şübhe kim

onlara pesend ettiği dînlerin kendüler içün muhkem kılar, ﴿وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا﴾ dahi elbette kendülere düşmanlarından hâsıl olan korkudan sonra onun yerine onlara emniyyet verir.

Bilinmek gerek kim bu umûr kamuları vâki' oldu. Zîrâ Server-i Kâ'inât sahâbe ile on yıl mikdârı Mekke'de korku üzere durdu. Ondan sonra Medîne'ye hicret etti. Onda dahi hazer üzere durup silâhla yatıp kalkarlardı. Ba'dehû Hakk te'âlâ va'desin incâz edip livâ-i devlet-i İslâmî ile cümle düvel-i bâtılanın 'alemlerin sernigûn[481] edip kendüye ve ümmetine memalik-i 'Arab'ı müsahhar kılıp emniyyet üzere gelip giderlerdi, dahi evkâtların kemâ yenbagî **[317a]** geçirirlerdi. ﴿يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾ Ehl-i îmân bana 'ibâdet ederler ol hâlde ki bana bir şey ortak tutmazlar ﴿وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ ve her kim ol hilâfet hâsıl olduktan sonra ni'meti inkâr eder ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir fıskta kâmil olanlar. (55) ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ﴾ Dahi namâzı kılın ve mâl-ı zekâtı verin, ﴿وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ dahi bakıyye-i ahkâmda Peygambere itâ'at edin ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ şâyed merhamete mazhar olasız. (56)

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ Elbette sanma yâ Muhammed, kim küfr edenler ihlâklerinden Hudâ'yı ta'cîz edicilerdir yeryüzünde. ﴿وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ﴾ Ve onların karargâhı dûzahtır, ﴿وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ dahi yaman dönecek yerdir dûzah. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salâvat Müdlic bin 'Amr-i Ensârî nâm gulâmı öğle mahallinde Hazret-i Fârûk'u çağırmağa gönderdi. Ol dahi varıp Fârûk üzere iznsiz girdi. Bi-hasebi'l-ittifâk ol vaktte yatıp ba'zı a'zâsı açık bulunmuştu. Hazret-i Fâruk-i gayûr uykudan kalkıp keyfiyyet-i hâlin müşâhede edicek dedi, ey kâşki Hakk te'âlâ fermân indirseydi ki bu vaktte oğullarımız ve pederlerimiz ve hadem ü haşemimiz üzerimize izinsiz girmeyeler. Ba'dehû kalkıp gulâm-ı Ensârî ile Hazret'in dergâh-ı mu'allâsına gitti. Gördü ki bu âyet nâzil olmuştur.[482] (57) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ Sağ elleriniz mâlik olduğu kimseler zükûr ve inâs üzerinize girmek içün destûr alsınla ve bir kavlde izn erkek kullara mahsûstur. ﴿وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ﴾ Dahi sizden hadd-i bulûğa erişmeyen ahrâr uşaklar üzerinize duhûl etmek içün izn alsınlar ﴿ثَلَاثَ مَرَّاتٍ﴾ gecede ve gündüzde üç kez, ﴿مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ﴾ bir kere tan namâzından evvel

481 Baş aşağı olmuş. Tersine dönmüş.

482 el-Beyzâvî, II/727.

﴿وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ﴾ ve bir kez öyle vaktinde donlarınızı saldığınız vaktte ﴿وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ﴾ ve bir kez yatsu namâzından sonra. ﴿ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ﴾ Bunlar üç vakttir ki tesettür etmeğiniz içinde muhtell olur. ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ﴾ Ve üç vaktten sonra ne üzerinize ve ne üzerlerine günâh var, ﴿طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ﴾ onlar üzerinize dolanıcılardır ﴿بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ biriniz biriniz üzere dolanır. **[317b]** ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ﴾ Niteki bu ahkâmı sizin içün Hudâ 'azze ve celle beyân etti, ahkâm üzere delâlet eden âyâtı sizin içün beyân eder. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl ahvâlinize dânâ size meşrû' kıldığı ahkâmda dürüst hükm edicidir. (58) ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ﴾ Dahi ol vakt ki sizden olan uşaklar bulûğun haddine erişirler, ﴿فَلْيَسْتَأْذِنُوا﴾ üzerinize girmek istediklerinde destûr alsınlar, ﴿كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ niteki kendülerden esbak bâliğ olanlar üzerinize her girdiklerinde izn taleb ederlerdi. ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ﴾ Ol beyân etmek gibi Hakk te'âlâ âyâtını size beyân eder ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ahvâlinize dânâ, her hükmü kemâ yenbagî hükm edicidir. (59)

﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ﴾ Dahi karılardan hayz ve hamlden oturanlar ﴿اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا﴾ şol karılar ki pîrlikten nikâh etmekten ümîd kesmişler, ﴿فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ﴾ üzerlerine günâh yoktur ondan ki ﴿أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ﴾ çârşeb ve üstlük gibi zâhir olan donların salalar ﴿غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ﴾ ol hâlde ki ihfâsına me'mûr oldukları zînet mekânların izhâr etmeyeler ya'nî üst donların salmakta izhâr-ı emâkin-i zînet olmayıcak üzerlerine bir be's yoktur. ﴿وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ﴾ Ve 'iffete tâlib olup donların giymek kendülere yeğrektir ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl kişilerin söyledikleri sözü işidicidir, maksadlarına dânâ. Çün ehl-i İslâm'ın erbâb-ı 'illeti sahîhü'l-mizâc olanlarla yemekten ihtirâz ederlerdi ol gümânla ki şâyed ehl-i sıhhat bile yemelerinden eziyyet çekip kendüler günehkâr olurlar. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (60) ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى﴾ Kör üzere günâh yoktur sağ olan kimse ile yemede ﴿الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾ ve ne topal üzere ondan günâh var ﴿وَلَا عَلَى﴾ ve ne hasta üzere ondan suç var ve bu üç tâ'ifeden özge ba'zı kimseler bu mezkûr olacak kimselerin evlerinde yemeden ictinâb ederlerdi. Pes Hudâ 'azze ve celle beyân ettikten sonra ki tavâif-i mezkûre üzere erbâb-ı sıhhatle yemede bir günâh yoktur, ol ihtirâz eden kimselerin ruhsatını beyân edip buyurdu. ﴿أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ﴾ Dahi kendü nefsiniz üzere **[318a]** ey ihtirâz edenler, günâh yoktur ondan ki yiyesiz 'iyâliniz olduğu evlerden ﴿أَوْ بُيُوتِ

﴿آبَائِكُمْ﴾ yâ pederlerinizin evlerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ yâ analarınızın evlerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ﴾ yâ karındaşlarınızın hânelerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ﴾ yâ hemşîrelerinizin evlerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ﴾ yâ 'amcalarınızın hânelerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ﴾ yâ atalarınızın bacıları evlerinden ﴿أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ﴾ yâ dayılarınızın evlerinden ﴿أَوْ مَا بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ﴾ yâ analarınızın kız karındaşları hânelerinden ﴿أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ﴾ yâ anahtarlarına ya'nî tasarrufuna mâlik olduğunuz eşyâdan ﴿أَوْ صَدِيقِكُمْ﴾ yâ dostlarınızın evlerinden. Hâsıl-ı kelâm bu ki ehl-i İslâm üzere bir günâh müterettib olmaz bu mezbûrların hânelerinden rızâlarıyla bir zâd yeseler.

Mervîdir ki bir cemâ'at cem'iyetle yiyecek yemeden ihtirâz etmişlerdi ol sebebden ki şâyed ba'zıları ba'zılarından ziyâde yeyip aralıkta bir küdûret hâsıl ola. Hakk te'âlâ saydıkları mahzûru def' etmek içün bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا﴾ Üzerinize bir günâh müterettib olmaz ondan ki yiyesiz ﴿جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا﴾ yığılmış olduğunuz hâlde yâ perâkende, ﴿فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا﴾ pes kaçan kim bu mezkûr olan evlerden bir eve girersiz, ﴿فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ cânlarınız pâyesinde olan hânenin erbâbı üzere selâm verin ﴿تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın katından sâbit olmuş bir selâm vermek, ﴿مُبَارَكَةً﴾ çok menfa'atlü, zîrâ onun sebebiyle hayr ve sevâb ricâ olunur, ﴿طَيِّبَةً﴾ pâk ki müstemi' olanın nefsi onunla hôş ola. ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki size bu umûru beyân etti, ﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾ Hakk celle ve 'alâ sizin içün âyât-ı hikmeti beyân eder ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki siz hakkı ta'akkul edip fehm edesiz. (61) ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur ki îmânda kâmil olanlar, ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ şol kimselerdir ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Peygamberin risâletine 'an-samîmi'l-kalb inandılar. ﴿وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ﴾ Dahi kaçan kendüsiyle bir yığıcı iş üzere olurlar ya'nî umûr-i dîniyyeden namâz-ı cum'a ve cenkler gibi ulu işlere mübâşeret ettiklerinde ﴿لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ﴾ ondan dönüp gitmezler Hazret'ten destûr almayınca. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki senden destûr alırlar, **[318b]** ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ onlardır Hudâ'ya ve Peygamberine tasdîk getirenler. ﴿فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ﴾ Pes kaçan kim ba'zı mühim işlerine senden izn taleb ederler, ﴿فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ﴾ onlardan istediğin kimseye izn ver ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهَ﴾ ve onlar içün Hudâ-yı zü'l-celâlden mağfiret taleb et ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ki bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ kullarının taksîrâtın eyü mağfiret edip üzerlerine işi kolay etmekle kendülerin çok esirger. (62)

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ﴾ Hazret-i peygamberin okumasın aranızda kılman ya'nî kaçan Hazret-i peygamber sizi bir iş içün okur, onun okumasın ara-

nızda kılman ﴿كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾ birinizin birinizi okuması gibi ki icâbetinde tesâhül olunup ondan iznsiz rücû' olunsa bir be's olmaya. Zîrâ peygamberin da'vetine 'ale'l-fevr icâbet etmek vâcibdir ve onun dönmeğe izni olmayıcak dönmek harâmdır. ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle bilir şol kimseleri ki aranızdan az az çıkıp giderler ﴿لِوَاذًا﴾ ol hâlde ki iznle çıkan kimesneye sığınıp bilesince giderler. ﴿فَلْيَحْذَرْ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ﴾ Pes şol kimseler ki Hudâ'nın fermânından tecâvüz edip muhâlefet ederler korksunlar ondan ki ﴿أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ﴾ kendülere dünyâda bir mihnet değe ﴿أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ yâ kendülere âhirette bir derdnâk işkence değe. (63) ﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Âgâh olun kim Îzid-i zü'l-celâle memlûktür göklerde ve yerde olan eşyâ. ﴿قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ bilir nifâk ve ihlâstan şol nesneyi ki siz ey mükellef olanlar, üzerinesiz. ﴿وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ﴾ Ve ol gün ki münâfıklar sezâları verilmek içün hesâbı tarafına dönmüş kılınırlar, ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا﴾ pes işledikleri a'mâl-i kabîhayı kendülere bildirip mükâfâtın eder ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl her şeye dânâdır, üzerine bir nesne hafî olmaz. (64)

SÛRETÜ'L-FURKÂN

Mekkiyyetün ve Hiye Seb'un ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الفرقان مكية وهي سبع وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[319a] ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ﴾ Sıfât u ef'âlde her nesneden yücelenip arttı şol Perverdigâr ki hakkı bâtıldan ayıran kitâbı bendesi üzere indirdi ﴿لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ tâ ki bendesi ins ü cinne 'azâb-ı ilâhîden korku verici ola. (1) ﴿الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Şol Kâdir-i Muhtâr ki göklerin pâdişâhlığı kendüye mahsûstur ﴿وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ ve hergiz oğul edinmedi niteki Nesârâ zu'm ederler ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ ve kendüye pâdişâhlıkta bir ortak olmadı, niteki Seneviyye[483] iftirâ edeler ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ve her nesneyi mevâdd-ı mahsûsadan eşkâl-i mütenevvi'a ile ve hey'ât-ı muhtelife ile îcâd etti. ﴿فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا﴾ Pes ona bir dürüst endâze kıldı ya'nî ondan istediği ef'âle ve havâssa onu âmâde kıldı. (2) ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً﴾ Dahi küffâr Tanrı'dan özge bir ma'bûdlar edindiler ki ﴿لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا﴾ bir nesne îcâd etmezler ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ ve hâlbuki onlar yaradılmış kılınırlar zîrâ onlara 'ibâdet edenler kendülerini yaparlar ﴿وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا﴾ ve ne kendü cânlarından ziyân def' etmeğe kâdir olurlar ﴿وَلَا نَفْعًا﴾ ve ne celb-i nef' edebilirler ﴿وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا﴾ ve ne bir kimseyi öldürmeğe kâdir olurlar ﴿وَلَا حَيَاةً﴾ ve ne zinde kılmağa ﴿وَلَا نُشُورًا﴾ ve ne haşr u neşr etmeğe, pes bu gûne evsâfla mevsûf olmayanlar niçe 'ibâdete müstehak olurlar. (3)

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi îmâna gelmeyen gürûh dediler, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ﴾ bu ya'nî Peygamber getirdiği kelâm bir nesne değildir illâ bir yalan ki kendüsi onu katından peydâ etti ﴿وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ﴾ ve kendüye onun yapması üzere bir başka gürûh ya'nî Yehûd yardım etti, ﴿فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا﴾ pes bî-şübhe ki ol sözü söyleyen gürûh bir sitem ve yalan getirdiler. (4) ﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ Dahi küffâr dediler, Muhammed getirdiği söz geçmişlerin efsânesidir, ﴿اكْتَتَبَهَا﴾ onu kendüye yazdırdı, ﴿فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ pes ol yazılmış efsâne sabâh

483 İyiliği yaratan Nûr ve kötülüğü yaratan Zulmet isimli iki Tanrı'nın olduğu kabûl edilen inanç.

ve ahşam üzerine okunur tâ ki onu ezberleye zîrâ kendüsi ümmî olduğu içün yazılmıştan onu okuyamaz. (5) ﴿قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Onların sözünü redd etmekte söyle, onu indirdi şol Perverdigâr ki göklerde ve yerde olan gizli nesneyi bilir, ﴿إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا﴾ tahkîkan ol Perverdigâr gâyetle gufrân edicidir ki kulların günâhı üzere **[319b]** perde-i keremi salar, ﴿رَحِيمًا﴾ yahşi mihrbânlık eder ki dedikleri söz üzere 'ukûbetlerini ta'cîl etmez. (6)

﴿وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ﴾ Dahi sanâdîd-i Kureyş tehekküm tarîkiyle dediler, bu peygambere ne oldu ki ﴿يَأْكُلُ الطَّعَامَ﴾ yiyeceği yer niteki biz yeriz ﴿وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ﴾ Ve çârşularda yürür niteki biz geşt ü güzâr ederiz? Ya'nî da'vâsı sahîh olmuş olsaydı elbette hâli hâlimize muhâlif olurdu, ﴿لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ﴾ niçün kendüye bir ferişte indirilmedi ﴿فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا﴾ ki kendüsiyle korku verici olup sıdkı onun tasdîkiyle biline? (7) ﴿أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنزٌ﴾ Yâhud niçün kendüye bir genç salınmadı ki onunla isti'ânet edip tahsîl-i me'âştan müstagnî ola? ﴿أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا﴾ Yâhûd ekall-i mâ yekûn niçün kendüye bir bağ olmadı ki ondan yeyip evkât-ı güzerânlık[484] eyleye? ﴿وَقَالَ الظَّالِمُونَ﴾ Dahi sitemkâr olanlar ehl-i îmâna dediler, ﴿إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا﴾ siz bir kimseye uymazsız illâ bir kişiye ki meshûr olup 'aklı gitmiştir. (8) ﴿انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ﴾ Bak yâ Muhammed, nice sana meselleri urdular ya'nî nâ-şâyeste evsâfı hakkında dediler. ﴿فَضَلُّوا﴾ Pes peygamberlerin havâssın bilmesine mevsûl olan tarîkten gümrâh olup bu gûne habt[485] ettiler ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ ki nübüvvetine hüccet ve burhânla ta'n etmeğe yol bulmadılar. (9)

﴿تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ﴾ Çok nef'lü oldu şol Kâdir-i Muhtâr ki isterse dedikleri genç ve bağdan yeğrek şey dünyâda sana kılar ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir bâğlar ki eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا﴾ dahi dünyâda sana köşkler kılar velâkin onları âhirete te'hîr eyledi zîrâ o, yeğrek ve bâkîdir. (10) ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ﴾ Senin beşeriyyetin ve ihtiyâcın onların îmânına mâni' değildi belkim kıyâmetin olmasın tekzîb edip nazarların dünyâ üzere maksûr kıldılar ve o, küfrlerine bâ'is oldu. ﴿وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾ Dahi kıyâmetin olmasına tasdîk getirmeyenlere bir 'alevli âteş âmâde kıldık. (11) ﴿إِذَا رَأَتْهُم مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ Kaçan ol 'alevli âteş onları bir uzak yerden görür, ﴿سَمِعُوا لَهَا﴾ ona işidirler, ﴿تَغَيُّظًا﴾ acığdan hâsıl olmuş bir âvâz,

---

484 Geçme, geçiş, geçen

485 خبط yolu şaşırmak, sapmak.

﴿وَزَفِيرًا﴾ dahi acığ iyesinin bâtınından çıkan sadâ gibi bir sadâ. (12) **[320a]** ﴿وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا﴾ Dahi kaçan ondan bir dar yerde atılırlar, ﴿مُقَرَّنِينَ﴾ elleri gerdenlerine zencîrlerle bağlu olduğunda, ﴿دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا﴾ ol mekânda helâki çağırırlar ya'nî helâk olmakların ârzû edip çağırırlar, ey helâkimiz gel hâzır ol ki mahallin budur. (13) Pes kendülere söylenir. ﴿لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا﴾ bugün bir helâk olmağı çağırman ﴿وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا﴾ ve çok helâk çağırın. (14) ﴿قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ﴾ Söyle bu 'azâb yeğrek midir ﴿أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾ yâhûd erbâb-ı takvâ va'd olunduğu behişt-i câvidân ﴿كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا﴾ ki ol behişt onlara mükâfât ve dönecek yer idi? (15) ﴿لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ﴾ Onlara onun içinde istedikleri nesne hâsıldır, ﴿خَالِدِينَ﴾ onda hemîşe olan ikâmeti takdîr etmişler, ﴿كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا﴾ behiştte istedikleri şeyin husûlü Perverdigârın üzere bir sorulur va'd idi ya'nî halk onu su'âl edip derler, ربنا وآتنا ما وعدتنا علي رسلك yâhûd melâ'ike-i kirâm Tanrı'dan ehl-i îmânın behişte girmelerin isteyip derler, yâ İlâhî, onlara va'd ettiğin cennetleri ihsân et. (16)

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki Hakk te'âlâ onun içinde küffârı ve Hudâ'dan özge 'ibâdet ettikleri eşyâyı yığar. ﴿فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ﴾ Pes ma'bûdlarına söyler, siz mi benim kullarımı azdırdınız ﴿أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ﴾ yâ kendüler mi doğru yoldan azdılar? (17) ﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ﴾ Ta'accüb yüzünden dediler, her nakstan münezzehsin ey Hudâvendimiz! ﴿مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا﴾ Bize sahîh ve câ'iz değil idi ki ﴿أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ﴾ senden özge aslâ dostlar edinelim ﴿وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ﴾ velâkin sen bunları ve pederlerin berhurdâr ettin ki şehevât-ı nefsâniyyeye müstağrak oldular, ﴿حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ﴾ bir hadde dek ki yâd etmeğini unuttular. ﴿وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا﴾ Ve kazâ-i ezelîde onlar bir helâk olacak cemâ'at idiler, bundan sonra Îzid celle celâluhû hitâbı putperestlere tevcîh edip buyurur. (18) ﴿فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ﴾ Pes bilâ-şübhe ki ma'bûdlarınız sizi yalancı tuttular ﴿بِمَا تَقُولُونَ﴾ dediğiniz sözde, ﴿فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا﴾ pes 'azâbı sizden def' etmeğe kudretiniz yoktur ﴿وَلَا نَصْرًا﴾ ve ne yardım etmeğe ki necâtınıza bir meded eyleye. ﴿وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ﴾ Ve sizden ey mükkellef olanlar her kim sitem eder, ﴿نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا﴾ ona bir büyük **[320b]** işkence tattırırız ve o, cehennem 'azâbıdır. (19)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ Dahi senden esbak peygamberlerden bir gürûh göndermedik ﴿إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ﴾ illâ kim 'ale't-tahkîk onlar yiyeceği yerler ﴿وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ﴾ ve çârşularda yürürler. ﴿وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً﴾ Ve

ey âdemîler, bir mikdârınızı bir mikdârınıza mübtelâ kıldık, niteki fukarâyı agniyâ ile ve peygamberleri ümmetleriyle mümtehan kıldık ﴿أَتَصْبِرُونَ﴾ tâ kim zâhir ola ibtilâ üzere sabrınız olur mu? ﴿وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا﴾ Ve Perverdigârın sabr eden kimseyi ve cez' edeni eyü görücüdür. (20) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾ Dahi dedi şol kimseler ki buluşmağımıza ümîd tutmadılar, ﴿لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ﴾ niçün ferişteler üzerimize indirilmedi ki Muhammed'in sıdkına bize şehâdet edeler ﴿أَوْ نَرَى رَبَّنَا﴾ yâhud niçün Rabbimizi görmezüz ki onun tasdîkine bize fermân ede? ﴿لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ﴾ Tahkîkan kim kendü nefslerinde büyüklüğe tâlib oldular ﴿وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ ve zulmde haddi bir büyük tecâvüz etmek tecâvüz ettiler. (21) ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ﴾ Mezkûr kıl ol günü ki mevtin ferişetlerin görürler, ﴿لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ﴾ ol günde küffâr içün müjde yoktur ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve melâ'ike onlara derler müjde verilmesinden size müekked men' olsun. (22)

﴿وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ﴾ Dahi iş kısmından işledikleri nesneye kasd ettik ya'nî küffârın sûretâ güzel a'mâllerin sıla-i rahim ve igâse-i melhûf gibi eşyâya irâde-i 'aliyyemizi tevcîh edip ﴿فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾ pes onu saçılmış zerreler gibi nâbûd kıldık. (23) ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ﴾ Behişt-i berînin mücâvirleri ol günde ﴿خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا﴾ karargâhları yeğrektir ﴿وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ ve mekân-ı istirâhatleri gâyetle güzeldir. (24) ﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki gök bulutun çıkması sebebiyle yarılır ve bu, ol buluttur ki sûre-i Bakara'da beyân olundu. ﴿وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنزِيلًا﴾ Dahi ferişteler ulu indirilmek indirildiler. (25) ﴿الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَانِ﴾ Ol günde dürüst tasarruf-i mutlak Îzid-i zü'l-celâle sâbittir ﴿وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا﴾ ve ol gün küffâr üzere bir düşvâr gün idi. (26) ﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ﴾ Dahi ol günü mezkûr kıl ki şiddet-i hasretten sitem eden kimesne elleri üzere basıp ısırır ﴿يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا﴾ **[321a]** söyler, ey kâşkî ben peygamberle bir yol alsaydım ki beni bu vartadan halâs ederdi. (27) ﴿يَا وَيْلَتِي لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا﴾ Ey vây üzerime olsun kâşkî ben fülân kimseyi dost edinmeseydim. Murâd kendüyi idlâl eden kimsedir. Bilinmek gerek lafz-ı fülân bir kelimedir ki ma'lûm olan adlar yerine kinâye tarîkiyle isti'mâl olunur. (28)

﴿لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ﴾ Tahkîkan kim ol şahs beni kitâbullahı kabûl etmekten azdırdı, ﴿بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي﴾ bana kitâbullâh geldikten sonra ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا﴾ ve şeytân makûlesi âdemoğlunun yardımını terk edicidir ya'nî âdemoğluyla dostluk edip helâk mertebesine yetiştirince ondan sonra kendüyi bı-

rakıp bir şeyle menfa'at etmez. (29) ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ﴾ Dahi Muhammedü'l-Mustafâ âhirette yâ dünyâda Hudâ'ya şekvâ edip dedi, ﴿يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَـٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾ ey beni perverde eden Hudâ-yı Müte'âl, tahkîkan benim 'aşîretim bu Kur'ân'ı bi'l-külliyye metrûk kıldılar. (30) ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ﴾ Dahi niteki sana küffârdan düşman kıldık, her bir peygambere küffârdan bir düşman kıldık, Nemrûd İbrâhîm'e ve Fir'avn Mûsâ'ya olduğu gibi. ﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ Dahi Perverdigârın bestir hakka yol gösterici ve düşmanlar üzere yardımcı. (31) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً﴾ Dahi küfr eden gürûh dediler, niçün Muhammed üzere Kur'ân def'a-i vâhidede indirilmedi niteki sâ'ir kütüb-i ilâhiyye def'a-i vâhidede indirildi? Ve bu i'tirâzın aslâ netîcesi yoktur zîrâ onun i'câzı müteferrik inmesiyle ve def'a-i vâhidede inmesiyle muhtelif olmaz. Me'a zâke müteferrik inmesinde niçe fevâid var. Minhâ bu ki Hakk te'âlâ ona işâret edip buyurdu. ﴿كَذَٰلِكَ﴾ Böylece onu müteferrik indirdik, ﴿لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ tâ ki hıfz u fehmi üzere yüreğini pekiştirelim ﴿وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ ve onu üzerine tertîb u teennî ile az az okuduk yiğirmi üç senede. (32)

﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ﴾ Dahi sana bir 'acîb su'âl ile onlar gelmezler ﴿بِالْحَقِّ﴾ illâ ki ol su'âlin mukâbelesinde doğru olan cevâb ile sana geldik ﴿وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ ve gâyetle güzel beyân ile. (33) ﴿الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا﴾ Şol kimseler ki dûzahta yüzleri üzere haşr olunurlar, **[321b]** ol gürûh yerleri gâyetle bed yerdir ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ ve yolları katı azgun yoldur ki kendülerin dûzaha yetiştirdi. (34) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik ﴿وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا﴾ ve kendüsiyle karındaşı Hârûn'u yâr ve meded-kâr kıldık, kelime-i tevhîd i'lâ olunmak içün. (35) ﴿فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Pes iki karındaşa dedik âyâtımızı tekzîb eden gürûha varın, kendülerin tarîk-i Hakk'a da'vet edin. Der-'akab varıp da'vet edip sözlerin kabûl etmediler, ﴿فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا﴾ pes bir ulu helâkla onları ihlâk ettik. (36) ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'un gürûhu kaçan peygamberleri inanmadılar ya'nî kaçan onlar Hazret-i Nûh'u ve kendüsinden esbak olan peygamberleri tasdîk etmediler, ﴿أَغْرَقْنَاهُمْ﴾ suda kendülerin boğduk, ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً﴾ dahi kendülerin halk içün bir 'ibret kıldık ﴿وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ ve sitem edenlere bir derdnâk işkence âmâde ettik. (37)

﴿وَعَادًا وَثَمُودَ﴾ Dahi bu iki kabîleyi ihlâk ettik ﴿وَأَصْحَابَ الرَّسِّ﴾ ve yayılmış koyunun iyelerin dahi ihlâk ettik ve bunlar kim olduklarında akvâl-i müte'ad-

dide var. Birisi bu ki onlar putperest bir gürûh idiler, Hakk te'âlâ Hazret-i Şu'ayb'ı onları da'vet etmek içün gönderdi, sözün kabûl etmediler. Bir gün ol yayılmış koyunun etrâfında bulunmuşlardı. Hakk te'âlânın fermânıyla ol mekân kendülerle çöktü. ﴿وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا﴾ Dahi bu mezkûr olanların arasında çok ehl-i zamâne ihlâk ettik. (38) ﴿وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ﴾ Ve bunların her bir bölüğüne korku verip 'acîb olan kıssaları ona beyân ettik ﴿وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا﴾ ve her birlerin bir ufatmak ufattık ya'nî nâbûd ve ma'dûm kıldık. (39)

﴿وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ﴾ Dahi kasem olsun ki 'ale't-tahkîk Kureyş tâ'ifesi Şâm zemînine ticâret içün gittiklerinde bed yağmur ile yağdırılan köy üzere geldiler ve o, kavm-i Lût'un Sodom nâm köyleridir ki Hakk te'âlâ onun üzere taş yağdırdı. ﴿أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا﴾ Pes onu görür olmazlar mıydı ki onun sebebiyle nasîhat-pezîr olalar? ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا﴾ Onu görmüş değil idiler, belkim onlar bir kefere idiler ki kıyâmetin olmasına ümîd **[322a]** tutmazlardı. (40) ﴿وَإِذَا رَأَوْكَ﴾ Dahi kaçan seni küffâr görürler, ﴿إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا﴾ seni istihzâdan özge bir nesne tutmayıp derler, ﴿أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا﴾ bu mudur şol kimse ki Tanrı kendüyi peygamber gönderdi? (41) ﴿إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا﴾ Tahkîkan kim yaklaştı ki bizi ma'bûdlarımızın 'ibâdetinden rû-gerdan edip azdıra, ﴿لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا﴾ onların 'ibâdeti üzere sabr etmeseydik. Çün bu gûne nâ-sezâ kelâm onlardan sâdır oldu, Hakk te'âlâ onlara cevâb pâyesinde olan sözle bu kelâmı ta'kîb edip buyurdu. ﴿وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ﴾ Dahi bilâ-şübhe 'azâbı müşâhede ettikleri vaktte bilirler ki ﴿مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ kimdir ki yolu ziyâde azgun oldu ve yolun azgunlığından murâd ehlinin azgunlığıdır. (42)

﴿أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ﴾ Bakmadın mı şol kimseye ki kendü ârzûsun kendüye ma'bûd edindi. ﴿أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا﴾ Pes sen mi onun üzere nigehbân olursun ki kendüyi ârzûlarından men' edersin? (43) ﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ﴾ Yâhûd gümân eder misin ki 'ale't-tahkîk onların çoğu doğru sözü işidirler yâ delâile te'emmül edip fehm ederler? ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ﴾ Değil onlar illâ davarlar gibi ki işittikleri nesneden bir şey müntefi' olmaz, ﴿بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ belkim onların tarîki davarların tarîkinden ziyâde azgundır zîrâ davarlar besleyicilerine mutî' olurlar ammâ bunlar kendülerin îcâd edene serkeşlik ederler. (44) ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ﴾ Perverdigârının sun'una bakmaz mısın ﴿مَدَّ الظِّلَّ﴾ nice sâyeyi küşâde kıldı, tan açıldığı vaktten güneş çıkınca? ﴿وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا﴾ Ve eğer durmasın isteseydi onu durmuş kılardı. ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ

﴿عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ Sonra güneşi ol sâyenin bilmesi üzere rehnümâ kıldık zîrâ sâye mahsûs olmaz güneş çıkmayıcak. (45) ﴿ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ Pes ol sâyeyi tarafımıza bir âsân almak aldık ya'nî güneşin irtifâ'ına göre onu az az zâ'il kıldık. (46) ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا﴾ Dahi kendüdür şol Perverdigâr ki geceyi sizin içün pûşak gibi bir setr edici nesne kıldı ﴿وَالنَّوْمَ سُبَاتًا﴾ ve uyhuyu bedenler içün râhat kıldı ﴿وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾ ve gündüzü yayılmak iyesi kıldı ki halk taleb-i **[322b]** ma'îşet içinde yayılıp yürür. (47)

﴿وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ Ve kendüdür şol Kâdir-i Muhtâr ki yelleri müjde verici gönderdi, ﴿بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾ kendüdür rahmetin ilerüsinde zîrâ agleb-i evkâtte yelin esmesi yağmurun vukû'u üzere delâlet eder. ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾ Ve gökten pâk kılıcı su indirdik, (48) ﴿لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا﴾ tâ ki onunla bir ölmüş şehri zinde kılarız ﴿وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا﴾ ve onu içirttiririz yarattığımız eşyâdan ﴿أَنْعَامًا﴾ davarlara. ﴿وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا﴾ ve bâdiye-nişînlerden çok âdemîlere. (49) ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ﴾ Dahi tahkîkan kim yağmura müte'allik olan sözü Kur'ân'da ve sâ'ir kütüb-i semâviyyede halk arasında mükerrer kıldık, ﴿لِيَذَّكَّرُوا﴾ tâ kim tefekkür edip kemâl-i kudretimi ve hak ni'metimi ondan bileler. ﴿فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ﴾ Pes halkın çoğu istemedi ﴿إِلَّا كُفُورًا﴾ illâ ni'meti inkâr etmek. (50)

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا﴾ Ve eğer isteseydik her bir köyde bir korku verici peygamber gönderirdik, tâ ki ahkâmın teblîği üzerine yeğni ola velâkin senin mertebeni bülend kılmak içün seni yalnız cümlesine mürsel kıldık. (51) ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ﴾ Pes küffâra istedikleri şeyde mutî' olma ﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ﴾ ve Kur'ân'ın pend ü nasîhatiyle onları ıslâh etmeğe çalış ﴿جِهَادًا كَبِيرًا﴾ bir büyük çalışmak. (52) ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ Ve kendüdür şol Kâdir-i Muhtâr ki iki deryâyı mücâvir kodu ki biri birine karışmaz, ﴿هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ﴾ bu, teşneliği teskîn eder şîrîn sudur ﴿وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾ ve o birisi gâyetle bir şûr sudur ﴿وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا﴾ ve ikisinin arasında kudretinden bir mâni' ve hâciz kıldı ﴿وَحِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve bir münâfere-yi belîğa dahi. (53) ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا﴾ Ve kendüdür şol Kâdir-i zü'l-celâl ki sudan Hazret-i Âdem'i yarattı ve o, ol sudur ki Ebu'l-Beşer'in tîyneti onunla yoğruldu. ﴿فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾ Pes onu nejâd[486] u peyvend[487] iyesi kıldı ya'nî insânı iki kısm kıldı, bir kısmı neseb sâhibi ve o erkek kısmıdır ki evlâd kendüye mensûb olur ve bir ksımı dişi ki musâhere

---

486 Nesil, soy.

487 Bağ, alâka.

onunla hâsıl olur ﴿وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ ve Perverdigârın gâyetle tevânâ idi ki bir mâddeden a'zâ-yı muhtelife ve tabâi'-i müte'addide îcâd etti. (54)

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ﴾ Dahi küffâr kısmı Tanrı'dan özge bir şeye **[323a]** taparlar ki ne kendülere celb-i nef' eyler ve ne kendülerin def'-i zarar eyler. ﴿وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا﴾ Ve bî-dîn olan kimse Perverdigârı üzere arkalaşmış idi ki 'adâvet ve şirk etmede şeytânla arkalaşır. (55) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا﴾ Dahi seni göndermedik illâ mü'minlere eltâf-ı ilâhiyye ile müjde verici ﴿وَنَذِيرًا﴾ ve küffâra 'ukûbet-i nâ-mütenâhîden korkutturucu. (56) ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ Söyle yâ Muhammed, risâletin teblîği üzere sizden hîç ücret taleb etmem ﴿إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا﴾ lâkin şol kimse ki sadaka vermekle Hudâ'nın rızâsına bir tarîk edinmek ister onu versin. (57) ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ﴾ Dahi i'timâd et ol Hudâvend üzere ki hemîşe zindedir, hergiz mevt kendüye 'ârız olmaz. O seni şerlerinden saklayıp ücretlerinden müstagnî kılar. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ﴾ Dahi sıfât-ı noksândan kendüyi münezzeh kıl, medh ü senâsına mukârin olduğunda ﴿وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا﴾ ve Hakk celle ve 'alâ kullarının gizli ve âşikâre günâhlarına muttali' olduğu cihetten kâfîdir, pes îmâna gelseler yâ küfr üzere kalsalar ondan üzerine bir be's yoktur. (58)

﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ Şol zât-ı pâk gökler ve yeri ve aralarında olan eşyâyı altı gün müddetinde yarattı sonra 'arş üzere müstevlî oldu. ﴿الرَّحْمَانُ﴾ Dükeli ni'metleri ihsân eden Hudâ'dır, ﴿فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا﴾ pes mezkûr olan halk ve istivâya i'tinâ edip bir kâmil dânâya sor ki sana onun hakîkatini o beyân eder ve o, Îzid-i zü'l-celâldir. (59) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَانِ﴾ Dahi kaçan küffâra denilir, çok rahmetlü olana secde getirin ﴿قَالُوا وَمَا الرَّحْمَانُ﴾ derler, Rahmân nedir? Ya'nî bir ismdir ki onun müsemmâsını bilmezüz. Bu sözü onun içün dediler zîrâ Tanrı üzere er-Rahmân ismin ıtlâk etmezlerdi. ﴿أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا﴾ Secde getirir miyiz bize fermân ettiğin şeye? ﴿وَزَادَهُمْ نُفُورًا﴾ Ve sücûd ile emr etmek onlara ürkmek artırdı. (60) ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا﴾ Sıfâtında yücelendi şol Perverdigâr ki köşkler gibi nümâyân olan gökte on iki yerde cem'iyyetlü yıldızlar kıldı ﴿وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا﴾ ve gök içinde çerâğ gibi bir yıldız kıldı, ﴿وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾ dahi içinde bir ışık verici ay kıldı. (61)

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً﴾ Ve kendüdür **[323b]** ol Kâdir-i Müte'âl ki geceyi ve gündüzü hilâfet iyesi kıldı ya'nî birbirine halef olup bir vaktte müctemi' olmaz kıldı ﴿لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ﴾ şol kimseye ki istedi Hudâ'nın ni'met-

lerin hâtıra getirip içinde tefekkür ede ﴿أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾ yâ istedi kendüye ihsân olunan ni'metler üzere Hudâ'ya şükr ede. (62) ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ﴾ Dahi Îzid-i zü'l-ihsânın kulları ﴿الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾ şol kimselerdir ki yer üzere âheste yürürler ya'nî vakar ve tevâzu'le yürürler, ne tecebbür ve ne tebahtürle ﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ ve kaçan nâdânlar kendülere sözü tevcîh ederler, îzâlarından kurtaracak sözü onlara îrâd ederler. (63) ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki Perverdigârlarına namâzda sücûd ve ayak üzere durmuşlar iken gecelerin geçirirler. (64) ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki derler, ey Perverdigârımız, dûzah işkencesin bizden def' et ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾ ki bî-şübhe onun işkencesi lâzım ve dâim idi. (65) ﴿إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ Tahkîkan ki dûzah gâyetle yaman ârâmgâh ve duracak yerdir. (66)

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا﴾ Dahi Hudâ'nın kulları şol kimselerdir ki nafakayı sarf ettiklerinde keremin haddin tecâvüz etmeyip bahîl gibi nafakada darlık etmezler ﴿وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾ ve isrâfla taktîr arasında sarf etmeleri mu'tedil idi, onların birisine meyl etmezler. (67) ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki Hudâ-yı zü'l-celâl ile bir ma'bûd dahi çağırıp 'ibâdet etmezler. ﴿وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ﴾ Dahi Tanrı te'âlâ öldürmesin harâm kıldığı cânı öldürmezler, ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ meğer hakla öldüreler ﴿وَلَا يَزْنُونَ﴾ ve kendülere mübâh olmayan karıyı vat' etmezler. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ Bu mezkûr olan menhiyyâtı her işleyen kimse, ﴿يَلْقَ أَثَامًا﴾ günâhın sezâsını bulur. (68) ﴿يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ şartın cevâbından bedeldir ya'nî onları her kim işler rûz-i kıyâmette işkence kendüye iki kat olur ﴿وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا﴾ ve ol 'azâbda hôr ve zelîl olduğu hâlde hemîşe ikâmet eder. (69)

﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا﴾ Meğer şol kısm ki tevbe edip îmâna geldi ve güzel iş işledi **[324a]** ﴿فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾ ki ol gürûh Îzid-i zü'l-celâl bedliklerini eyüliklere değiştirir ya'nî ma'siyetlerin mahv edip yerlerine hasenât îsâr eder ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve Tanrı te'âlâ gâyetle mağfiret edip esirgeyiciydi. (70) ﴿وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ Ve her kim ettiği ma'siyetlerden rücû' edip peşîmân oldu ve bir şâyeste 'amel işledi, ﴿فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا﴾ bî-şübhe ol kimse ettiği tevbe sebebiyle Hudâ'nın tarafına bir pesendîde dönüş döner. (71) ﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ﴾ Dahi Tanrı'nın kulları şol kimselerdir ki yalanla âlûde olan meclislerde hâzır olmazlar ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ﴾ ve ol vakt ki pesendîde olmayan meclislere güzergâhları vâki' olur, ﴿مَرُّوا كِرَامًا﴾ kendü

nefslerin ikrâm etmiş oldukları hâlde geçerler ki ondan i'râz edip ona mültefit olmazlar. (72) ﴿وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki kaçan Perverdigârlarının âyâtıyla pend ü nasîhat verilirler ﴿لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ sağırlar ve körler gibi vâ'iyesiz ve tebsırasız onlar üzere durmazlar belki onlar gûş-i hûşla[488] ve nazar-ı i'tibâr ile istimâ' edip bakarlar. (73)

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki derler, ey Hudâvendimiz, karılarımızdan ve evlâdımızdan gözlerin rûşenliği ve mutî' evlâd bizlere bağışla ﴿وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ ve perhîzkâr olanlara umûr-i dîniyyede bizleri muktedâ kıl. (74) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh kim sıfât-ı mezbûre ile mutehallî olmuşlardır, ﴿يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ﴾ cennetin bülend mekânları kendülere sezâ verilir ﴿بِمَا صَبَرُوا﴾ ettikleri sabr mukâbelesinde ﴿وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾ ve onun içinde tahiyyât ve selâmetle du'âyı bulmuş kılınırlar ya'nî behişte girdiklerinde melâ'ike-i kirâm *hayyâkümüllâh*, ve*sselâmü aleyküm* gibi elfâzla kendülere du'â ederler. (75) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Behişt içinde hemîşe ikâmet ederler, ﴿حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ gâyetle güzel karargâh ve duracak yerdir behişt-i câvidân. (76) ﴿قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي﴾ Söyle yâ Muhammed, Perverdigârım size ey ehl-i Mekke, ne yapar ﴿لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ 'ibâdetiniz olmazsa? ﴿فَقَدْ كَذَّبْتُمْ﴾ Pes tahkîkan ki ben getirdiğim nesneyi tekzîb edip muhâlefet ettiniz, ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ bundan sonra bilâ-şübhe tekzîbinizin sezâsı size lâzım olur. (77)

488 Akıl kulağı, cân kulağı.

SÛRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etân ve Seb'un ve İşrûne Âyeten

[سورة الشعراء مكية وهي مائتان وسبع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[324b] ﴿طسم﴾ *Me'âlim'de getirdi ki* Hazret-i Katâde buyurdu, hurûf-i mukatta'a Kur'ân'ın adlarıdır ve bu sebebden aglebde görürsün bu hurûftan sonra Kur'ân-ı Mecîd'in zikri vâki' olur.[489] (1) ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ Bu sûre i'câzı vâzıh olan kitâbın âyetleridir. Çün tâ'ife-i Kureyş böyle bi mu'ciz kitâb kendülere gelip tasdîk etmediler ve Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem îmâna gelmekleri üzere gâyetle harîs idi, fi'lleri kendüye pek meşakkatlü gelmiş idi, Hakk te'alâ habîbinin gönlüne tesliye vermek içün bu âyeti münzel edip buyurdu. (2) ﴿لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ﴾ Şâyed sen kendü nefsini öldürücüsün, ya'nî nefsin üzere şefkat et, gam u gussa ile onu öldürme ﴿أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ cemâ'at-i Kureyş ehl-i îmân olmadıkları içün. (3) ﴿إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً﴾ İstersen gökten üzerlerine bir nişâne indiririz, ya'nî bir belâyı âsumânîyi üzerlerine musallat ederiz ki îmâna getirmek içün kendülerin cebr eyleye, ﴿فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾ pes gerdenleri ona mutî' u münkâd olurdu. (4)

﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَانِ مُحْدَثٍ﴾ Dahi kendülere Îzid-i zü'l-celâlden inmesi mücedded aslâ bir pend gelmez ﴿إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ﴾ illâ ki kendüler ondan yüz çevirmişler idi. (5) ﴿فَقَدْ كَذَّبُوا﴾ Pes bilâ-şübhe ki Kur'ân'ı tekzîb ettiler, ﴿فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ tekzîblerinden sonra 'ale't-tahkîk kendülere gelir ol şeyin ahbârı ki onunla istihzâ ederlerdi kim o hak idi yâ bâtıl, dahi kadrin ta'zîm edip tasdîk olunmağa lâyık idi yâ tekzîb olunup şânı istihfâf olunmağa sezâ idi. (6) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ﴾ Âyâ ettikleri istihzâyı işleyip yere bakmadılar mı ki mahz-ı kudretle ﴿كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا﴾ niçe eşyâ içinde bitirdik ﴿مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾ her bir çok nef'lü ot sınıfından? (7) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ Tahkîkan ki ol gûn-â-gûn esnâfı yerden inbât etmede bir ulu delâlet var onun üzere ki inbât eden Perverdigâr bir ulu kudret ve hikmet sâhibidir. ﴿لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

489 el-Beğâvî, VI/102.

Ve Hudâ'nın 'ilm-i kadîminde çokları îmân getiriciler değil **[325a]** idi, pes onun içün bu gûne âyât-ı 'izâm kendülere menfa'at etmez. (8)

﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ Ve bî-şübhe Perverdigârın kendüdür her kimseye gâlib, pes küffâr üzere belâ indirmeğe kâdirdir, ﴿الرَّحِيمُ﴾ çok merhametlüdür ki küffâra bu denlü mühlet verdi. (9) ﴿وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَى﴾ Dahi mezkûr kıl ol vakti ki Hudâvendin Hazret-i Musâ'yı çağırdı ki ﴿أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ sitemkâr olan gürûha var git. (10) ﴿قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾ Mısr hâkiminin gürûhuna, ﴿أَلَا يَتَّقُونَ﴾ âyâ ettikleri kabâ'ihten perhîz etmezler, ya'nî gerektir ki onlardan ferâgat edip erbâb-ı takvâ olalar. (11) ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, yâ ilâhî, tahkîkan ben korkarım ki beni tasdîk etmeyeler. (12) ﴿وَيَضِيقُ صَدْرِي﴾ Ve sînem dar olur tekzîbin infi'âlinden ﴿وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي﴾ ve dilim açılmaz ki sıkılmak sebebiyle içinde olan 'ukde izdiyâd bulur, ﴿فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ﴾ pes Hazret-i Cibrîl'i Hârûn'a gönder ve onu bu işte benimle şerîk kıl. (13)

﴿وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ﴾ Dahi onlara üzerime günâh da'vâları var ve ondan murâd katl-i Kıbtî'dir ve onların zu'muna göre, onu günâh tesmiye etti ve illâ fi'l-hakîka ol günâh değildir. ﴿فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِي﴾ Pes korkarım ki kavm-i Fir'avn kendülere risâleti teblîğ etmeden evvel beni öldüre. Bilinmek gerek kim bu sözler Hazret-i Musâ'dan ta'allül tarîkiyle sâdır olmadı, belki 'özrünü temhîd etmek içün ve imtisâl-i emre yardım taleb etmek içün. (14) ﴿قَالَ كَلَّا﴾ Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Mûsâ'ya birâderi Hazret-i Hârûn'u koştuktan sonra dedi, ettiğin gümândan vaz geç ve onların şerrinden korkma, ﴿فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا﴾ pes sen karındaşınla mu'cizelerimizle gidin, ﴿إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz sizinle dinleyicileriz. (15) ﴿فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ﴾ Pes Fir'avna varın, ﴿فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ pes söylen kim bî-şübhe biz Rabbü'l-Âlemîn'in gönderilmişleriyiz bununla ki ﴿أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ (16) Ya'kûb uşakların bizimle gönder. Ba'dehû gittiler Fir'avn'a me'mûr oldukları şeyi teblîğ ettiler. (17) ﴿قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا﴾ Fir'avn dedi, ey Mûsâ, biz seni tıfl iken aramızda beslemedik mi ﴿وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ﴾ ve menzillerimizde yaşından yıllar durdun? (18) ﴿وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ﴾ Ve işlemeğini işledin, ﴿الَّتِي فَعَلْتَ﴾ şol işi ki işledin ya'nî havâssımdan olan **[325b]** Kıbtî'yi öldürdün ﴿وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ve sen ni'meti inkâr edenlerdensin. (19) ﴿قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ol işi işledim ol vaktte ﴿وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ﴾ ve hâlbuki ben gâfillerden idim. (20) ﴿فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ﴾ Sonra sizden kaçtım, ﴿لَمَّا خِفْتُكُمْ﴾ kaçan sizden korktum, ﴿فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا﴾ pes Perverdigârım bana 'ilm ve fehm bağışladı ﴿وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve beni peygamberlerden kıldı.

(21) ﴿وَتِلْكَ نِعْمَةٌ﴾ Ve ol terbiye bir ni'mettir ﴿تَمُنُّهَا عَلَيَّ﴾ ki sen onu üzerime zâhirde minnet kılarsın ﴿أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ki fi'l-hakîka ol terbiye evlâd-ı Ya'kûb'u bende kılmağındır. Ya'nî sen Benî İsrâ'îl'i bende kılıp oğulların öldürmekle beni vâlidem deryâya saldı, sana düştüm ki sen beni terbiye ettin ve bu sebeble olan terbiye hakîkatte ni'met değildir. Çün Fir'avn-ı bî-'avn gördü ki Hazret-i Mûsâ sözüne i'tibâr etmiyor, üslûb-i kelâmı tagyîr edip Hazret-i Mûsâ ettiği da'vâya ki ben Rabbü'l-Âlemîn'in rasûlüyüm, mu'ârazaya başladı. Niteki Hakk te'alâ buyurdu. (22)

﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Hâkim-i Mısr dedi, dahî 'âlemînin Perverdigârı nedir, ya'nî hakîkat ve mâhiyeti ne asl şeydir? (23) ﴿قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Çün Hudâ'nın hakîkati sıfâttan özge bir şeyle ta'rîf olunmaz. Hazret-i Mûsâ Hudâ'nın azher olan sıfâtıyla ona cevâb verip dedi, Rabbü'l-Âlemîn gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdigârıdır ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾ eğer siz eşyâyı tahkîk etmiş bir cemâ'at idiniz. (24) ﴿قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ﴾ Fir'avn-ı şakî etrâfında hâzır olanlara dedi, ﴿أَلَا تَسْتَمِعُونَ﴾ bunun cevâbın işitmez misiz ben kendüsinden Hudâ'nın hakîkatin su'âl ederim, kendüsi sıfâtından bana haber verir? (25) ﴿قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, O sizin Rabbinizdir ve geçmiş olan pederlerinizin Perverdigârıdır. (26) ﴿قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ Fir'avn-ı habîs dedi, 'ale't-tahkîk size mürsel olan rasûlünüz bir dîvânedir, ben kendüsinden bir şey su'âl ederim, ol bana bir başka nesneden cevâb verir. (27) ﴿قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, 'âlemînin Perverdigârı maşrık ve magribin ve aralarında olan **[326a]** eşyânın Perverdigârıdır ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ eğer siz ta'akkul ederdiniz, ya'nî sizlerde bir dâniş var ise bilirsiz ki bunun mâ-fevkinde cevâb olmaz. (28)

﴿قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي﴾ Fir'avn münâzaradan münkatı' olduktan sonra tehdîde başlayıp dedi, kasem olsun ki ey Mûsâ, eğer benden özge bir ma'bûd edinirsen ﴿لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ﴾ elbette seni zindânîlerin zümresinden kılarım. (29) ﴿قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ﴾ Hazret-i Mûsâ ona dedi, bu işi işler misin eğer ben sana bir âşikâre nesne ile gelirim? (30) ﴿قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ Fir'avn dedi, pes onu getir eğer sen gerçek söyleyenlerden idin. (31) ﴿فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ değneği saldı, hemân ol mahal değneği bir âşikâre yılan oldu. (32) ﴿وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ﴾ Ve elini koltuğu altından çıkardı, pes ol dem bilâ-fâsıla mübârek eli ışıklı beyâz oldu ﴿لِلنَّاظِرِينَ﴾ nigâh edenlere. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ değneği salıp bir

ejdehâ oldu, Fir'avn kendüye dedi, bundan gayrı bir mu'cize sana var mı? Hazret-i Mûsâ ona elini gösterdi. Fir'avn eyitti, bunda bir nesne yoktur. Pes elini koltuğu altına koyup çıkarttı, bir şu'â'ı var ki gözleri hîre edip âfitâbın şu'lesi gibi etrâfı kapladı.[490] (33)

﴿قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ﴾ Fir'avn etrâfında olan eşrâfa dedi, ﴿إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ tahkîkan bu kişi bir dânâ câdûdur, (34) ﴿يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ﴾ ister ki câdûluğuyla zemîninizden sizi çıkarttıra, ﴿فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾ pes bu işte ne fermân edersiz? (35) ﴿قَالُوا أَرْجِهِ﴾ Dediler, işin te'hîr et ﴿وَأَخَاهُ﴾ ve karındaşının işin dahi ﴿وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ ve memlekette düşen kasabalara yığıcılar gönder. (36) ﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ﴾ Fenn-i sihrde her üstâd câdûyu sana getirsinler ki Hazret-i Mûsâ ile fenn-i sihrde mu'âraza edeler. (37) ﴿فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ﴾ Pes câdû tâ'ifesi bir bilinmiş günün vakti içün cem' olundular ve o *yevmü'z-zîne*-nin kuşluk vaktidir. (38) ﴿وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ﴾ Dahi halka denildi, siz müctemi' olur musuz? Ya'nî elbette gelip yığılın. (39) ﴿لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ﴾ Şâyed biz câdûlara uyarız ﴿إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ﴾ eğer onlar kendüler Mûsâ üzere galebe edenler idi. (40) ﴿فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ﴾ Pes ol vakt câdûlar yığılıp hâzır oldu, **[326b]** ﴿قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ iklîm-i Mısr'ın hâkimine dediler, 'ale't-tahkîk bize bir ücret var mı ﴿إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ eğer biz kendümiz galebe edenlerden idik? (41)

﴿قَالَ نَعَمْ﴾ Fir'avn dedi, belâ, size ücret var ﴿وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ ve bî-şübhe ki siz ol mahal ki galebe edersiz benim katımda mukarrebler zümresinden olursuz. (42) ﴿قَالَ لَهُمْ مُوسَى﴾ Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm onlara dedi, dediklerinden sonra ki yâ sen salmalı ol yâ biz salıcı olalım, ﴿أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ﴾ salın şol nesneyi ki siz onu salıcılarsız. (43) ﴿فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ﴾ Der-'akab san'atla yılanlar olacak iplerin saldılar ﴿وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ﴾ ve dediler, Fir'avn'ın kuvvet ve galebesine kasem kim ﴿إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ﴾ biz kendümiz Mûsâ ve Hârûn üzere galebe edenleriz. (44) ﴿فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ﴾ Onlar saldıktan sonra Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm değneğin salıp bir 'azîm ejdehâ oldu, ﴿فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ pes hemân ma'hûd değnek sehera tezvîr ettikleri eşyâyı yutar oldu. (45) ﴿فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾ Sehera bu mu'cizeyi gördüklerinden sonra yüzleri üzere düşmüş kılındılar sücûd etmişler iken. (46) ﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Ol hâlde ki dediler, mahlûkâtın Perverdigârına tasdîk getirdik. (47) ﴿رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ﴾ Bu iki celîlü'l-kadr peygamberin Perverdigârı. Bu cümle, mâ-kablinden ibdâl

490 el-Beyzâvî, II/749.

olundu tavzîh içün ve Fir'avn'ın rubûbiyyetinin tevehhümün def' etmek içün ve iş'âr etmek içün kim îmânlarına bâ'is olan şey Hazret-i Mûsâ ve Hârûn'un elleri üzere cârî olan mu'cizedir. Pes Fir'avn seheranın îmânından âgâh olıcak, kendülerin istedi. (48)

﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ﴾ Onlara dedi, Hazret-i Mûsâ'ya tasdîk getirdiniz ben size izn vermeden evvel, ﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ bî-şübhe o, size câdûluğu öğrettiren büyüğünüzdür, ﴿فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ pes bilâ-şübhe kim işlediğiniz işin 'ukûbetini bileceksiz. Ba'dehû ol 'ukûbeti beyân etti, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı hilâftan keserim, ya'nî bir tarafınızdan bir el ve bir tarafınızdan bir ayak keserim ﴿وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ve 'alâ külli hâl sizi kamu asarım. (49) ﴿قَالُوا لَا ضَيْرَ﴾ Dediler, bize bu husûsta üzerimize **[327a]** bir zarar yoktur, ﴿إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk biz Perverdigârımıza dönücüleriz. (50) ﴿إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا﴾ Bî-şübhe biz tama' ederiz kim Perverdigârımız günâhlarımızı bizim içün yarlıgaya, ﴿أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ol sebeble ki bî-şübhe biz evvel îmâna gelenlerden idik. Bu mecliste hâzır olanlardan mervîdir ki ol vakt ki bu e'izzenin sağ ellerin ve sol ayakların kesip kendülerin astılar, Cenâb-ı Rabbü'l-'İzzet behişt-i câvidânda olan makâmların kendülere gösterdi. Ba'dehû Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm Fir'avn ve kavmini da'vet etmek içün aralarında birkaç sene meks etti, aslâ birleri îmâna gelmedi. Sonra Hakk te'âlâ kendüye bu fermânı eyledi, niteki beyân etti. (51)

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'ya ferişte ile haber saldık ki ﴿أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي﴾ kullarımı gece götür, ﴿إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk siz metbû' kılınırsız ya'nî Fir'avn ve leşkeri ardınıza düşüp size bir mahalde yetişirler ki siz deryânın öbür tarafına 'ubûr edip onlar berü tarafında bulunurlar. Ba'dehû izleriniz üzere deryânın içinde kamuları bulunduklarında deryâ üstlerine berâber kılınıp suda boğulurlar. (52) ﴿فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ Pes ol vakt ki Benî İsrâ'îl'in gitmesi ma'lûm oldu, Firavn-ı bî-'avn şehirlere leşker cem' etmek içün yığıcılar gönderip dedi. (53) ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ﴾ Tahkîkan ki bunlar ya'nî Benî İsrâ'îl gâyetle bir az gürûhturlar, (54) ﴿وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ﴾ dahi 'ale't-tahkîk onlar bize acık vericilerdir. (55) ﴿وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ﴾ Bî-şübhe kim biz kamu erbâb-ı silâhız ve cengin ahvâlinden haberdârız. (56) ﴿فَأَخْرَجْنَاهُمْ﴾ Pes onları çıkarttık ya'nî gönüllerinde cenk dâ'iyesin salıp kendülerin çıkarttık, ﴿مِنْ جَنَّاتٍ﴾ bâğlardan ﴿وَعُيُونٍ﴾ ve bınarlardan (57) ﴿وَكُنُوزٍ﴾ ve gençlerden

﴿وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي﴾ ve güzel menzillerden. (58) ﴿كَذَلِكَ﴾ İş onun gibidir ﴿وَمَقَامٍ كَرِيمٍ﴾ إِسْرَائِيلَ﴾ ve mezbûr olan eşyâyı Benî İsrâ'îl'e mîrâs kıldık. (59)

﴿فَأَتْبَعُوهُمْ﴾ Pes Fir'avn ve etbâ'ı Benî İsrâ'îl'in ardına düştüler ﴿مُشْرِقِينَ﴾ güneşin çıkacak vaktine dâhil olduklarında. (60) ﴿فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ﴾ Sonra ol mahal ki iki gürûh biri birin gördü, ﴿قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ﴾ Hazret-i Musâ'nın yârânı dediler, 'ale't-tahkîk biz mülhak olunuruz. (61) ﴿قَالَ كَلَّا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, hergiz size **[327b]** yetişmezler, zîrâ Hakk te'âlâ size halâsı va'd etmiştir, ﴿إِنَّ مَعِيَ رَبِّي﴾ bî-şübhe Perverdigârım benimledir, ﴿سَيَهْدِينِي﴾ 'ale't-tahkîk tarîk-i necâtı bana gösterir. (62) ﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى﴾ Ba'dehû Hazret-i Mûsâ'ya ferişte ile haber saldık ki ﴿أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ﴾ değneğinle deryâyı ur. ﴿فَانْفَلَقَ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm değneğiyle deryâyı urup on iki yol içinde açıldı. ﴿فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾ Her bir ayrılan pâre bir ulu dağ gibi oldu. Ba'dehû ol pâreler arasında peydâ olan yollara Benî İsrâ'îl girdi. (63) ﴿وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ﴾ Ve onda evvel bir gürûhu yakın kıldık ya'nî Fir'avn ve cemâ'atin deryâya yakın kılıp Benî İsrâ'îl'in izleri üzere dâhil oldular. (64) ﴿وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'yı ve kendüsiyle olanları kamu kurtardık, (65) ﴿ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ﴾ sonra girü kalanları suda boğduk. (66)

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً﴾ Tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'yı ve cemâ'atini kurtarmağımızda ve Fir'avn ve etbâ'ını ihlâk etmemizde bir ulu 'alâmet var ﴿وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ve Fir'avnîlerin çoğu ehl-i îmân değildiler. (67) ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ Ve bî-şübhe kim Perverdigârın kendüdür her kimse üzere gâlib, kulların gâyetle esirger ki 'ukûbetlerin ta'cîl etmez. (68) ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ﴾ Dahi 'Arab'ın müşrikleri üzere Hazret-i İbrâhîm'in haberin oku ki ona intisâb etmekle iftihâr ederler. (69) ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ﴾ Kaçan pederine ve cemâ'atine söyledi, kankı nesneye 'ibâdet edersiz? (70) ﴿قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا﴾ Dediler, putlara 'ibâdet ederiz, ﴿فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ﴾ pes onların 'ibâdeti üzere hemîşe mücâvirler oluruz. (71)

﴿قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ﴾ Hazret-i İbrâhîm onlara dedi okumağınızı işitirler mi kaçan kendülerin okursuz? (72) ﴿أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ﴾ Yâhûd size celb-i nef' ederler mi kendülere 'ibâdet ettiğinizde ﴿أَوْ يَضُرُّونَ﴾ yâ size zarar îsâl ederler mi 'ibâdetlerin terk ettiğinizde? (73) ﴿قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا﴾ Cevâb verip dediler, bu dediklerin birisi değildir lâkin pederlerimizi gördük ﴿كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ﴾ onun gibi işlerler ya'nî onların 'ibâdeti üzere pederlerimizi mukîm bulduk. Biz dahi onlara taklit edip 'ibâdet ediyoruz. (74) **[328a]** ﴿قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ

﴿تَعْبُدُونَ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, siz görüp bildiniz mi şol nesneyi ki siz ve geçmiş olan pederleriniz onlara perestiş ederdiniz? (75-76) ﴿فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي﴾ Ki bî-şübhe onlar bana düşmandırlar ﴿إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ lâkin benim dostum Kâ'inâtın Perverdigârıdır, (77) ﴿الَّذِي خَلَقَنِي﴾ şol Perverdigâr ki beni yarattı ﴿فَهُوَ يَهْدِينِي﴾ ki o bana doğru yolu gösterir (78) ﴿وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي﴾ ve şol Perverdigâr ki kendüsi bana yiyecek yedirir ve su içirttirir. (79) ﴿وَيَسْقِينِي﴾ Dahi kaçan hasta olurum kendüsi bana şifâ verir. (80) ﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِي﴾ Ve şol Kâdir-i Muhtâr ki beni öldürdükten sonra zinde kılar. (81) ﴿وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ﴾ Ve şol Kerîm-i Gaffâr ki rahmetine ümîd tutarım ki rûz-i cezâda günâhımı yarlıgaya. (82) ﴿رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا﴾ Yâ ilâhî, 'ilm ve a'mâlde bana kemâl bağışla ﴿وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ ve dînde kâmil olanların zümresine beni yetiştir. (83) ﴿وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ﴾ Dahi bana dürüst dil kıl sonra gelenlerde ya'nî benden sonra gelen halkın arasında bana yahşi sît u sadâ ve güzel medh ü senâ kıl. Bu du'âyı Cenâb-ı Rabbü'l-'İzzet Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâmdan kabûl etti ki hîç bir ümmet yoktur illâ ki kendüyi sevip medh ü senâsın ederler. (84) ﴿وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ﴾ Dahi beni behişt-i pür-ni'metin vârislerinden kıl (85) ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ ve pederime mağfiret et ki îmân getirmeğe kendüyi muvaffak kılasın ve ona hidâyet ihsân edesin ﴿إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾ ki tahkîkan o, tarîk-i Hakk'ı azdıranlardan idi. (86) ﴿وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ﴾ Dahi beni rüsvây kılma ol günde ki halk kubûrdan ba's olunurlar, (87) ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ﴾ ol günde ki ne mâl yarar verir ve ne oğullar. (88) ﴿إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ Meğer şol kimse ki Tanrı'nın huzûr-ı 'izzetine küfr ü ma'siyetten kurtulmuş bir gönül ile geldi. (89)

﴿وَأُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Dahi behişt-i câvidân erbâb-ı takvâ içün yakın kılındı bir mertebede ki mahşerden menâzillerin görüp iftihâr ederler ki onda cem' olunuruz. (90) ﴿وَبُرِّزَتْ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ﴾ Dahi dûzâh gümrâhlar içün zâhir kılındı, tâ ki mekânların görüp endûh ve hasret çeksinler. (91) ﴿وَقِيلَ لَهُمْ﴾ Ve kendülere denildi ya'nî ferişteler Hudâ'nın **[328b]** fermânıyla kendülere derler, ﴿أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ kani ol şey ki Tanrı'nın 'ibâdetinden vaz geçip onları tapardınız, ﴿هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ﴾ sizden 'azâbı def' etmede size yardım ederler mi ﴿أَوْ يَنْتَصِرُونَ﴾ yâ kendü nefslerinden 'azâbı kaldırmakda yardım ederler mi? (92-93) ﴿فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ﴾ Pes cehennem içinde esnâm ve küffâr yüzleri üzere kapanmış kılındılar. (94) ﴿وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ﴾ Dahi şeytânın leşkeri kamu (95) ﴿قَالُوا﴾ dûzahîler dediler ﴿وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler

dûzahta biri biriyle husûmet ederler, (96) ﴿تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Hudâ'ya kasem kim 'ale't-tahkîk biz bir âşikâre azgunlıkta idik (97) ﴿إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ol vakti ki ins ü cinn ve melâ'ikenin Perverdigârıyla sizi ey putlar berâber tutardık 'ibâdette. (98)

﴿وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ﴾ Ve bizi bir kimse gümrâh kılmadı illâ bed 'amel olan gürûh, (99) ﴿فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ﴾ pes bize hîç dilekçiler yoktur niteki ehl-i îmâna enbiyâdan ve melâ'ikeden var. (100) ﴿وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ﴾ Dahi bir şefkatli dost bize yoktur zîrâ ol günde dostlar biri birine düşmandır meğer ehl-i takvâ olanlar ki onların aralarında düşmanlık ma'dûmdur. (101) ﴿فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Pes dünyâya bize bir dönüş olsaydı ki ehl-i îmândan olurduk. (102) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً﴾ Tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm mezkûr olan ahbârında bir ulu 'alâmet var. ﴿وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Ve kavminin çoğu kendüye îmân getirmemişler idi. (103) ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ Ve bî-şübhe ki Perverdigârın kendüdür intikâmın ta'cîli üzere tevânâ, gâyetle merhametlü ki küffârı ihlâk etmez, tâ ki kendülerden ve zürriyetlerinden bir kimse îmâna gele. (104)

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ﴾ Hazret-i Nûh'un gürûhu mürsel olan peygamberleri tekzîb ettiler ya'nî Hazret-i Nûh'u geçmiş olan peygamberlerin ahbârını vermede tasdîk etmediler. (105) ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ﴾ Kaçan karındaşları Hazret-i Nûh kendülere dedi, ﴿أَلَا تَتَّقُونَ﴾ niçün Tanrı'dan havf edip putların 'ibâdetin terk etmezsiz? (106) ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾ Tahkîkan ben size emânetkâr bir gönderilmiş peygamberim. (107) ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي﴾ Pes Hudâ'nın 'ikâbından hazer edip sözümü kabûl edin, (108) ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ dahi risâletin teblîği üzere sizden aslâ bir ücret taleb etmem, **[329a]** ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ benim ücretim bir kimse üzere değildir, meğer mahlûkâtın Perverdigârı üzere. (109) ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي﴾ Pes Hudâ'nın kahrından havf edip fermânber olun. (110) ﴿قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ﴾ Dediler, seni tasdîk eder miyiz ve hâlbuki bî-kadr ve bî-mâl olanlar sana uydu? (111) ﴿قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm dedi, dahi işledikleri şeyle dânişim yoktur ya'nî benim hükmüm zâhir üstünedir ki bunlar ehl-i îmân 'amelin işlerler ammâ hakîkatte bilmem onu ihlâs yüzünden yâ bir maksad-ı dünyevî içün işlerler. (112) ﴿إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي﴾ Bâtınlarının hesâbı bir kimse üzere değildir, meğer Perverdigârım üzere ki o esrârlarına muttali'dir. ﴿لَوْ تَشْعُرُونَ﴾ Eğer bilseydiniz kim 'Âlimü's-sırrı ve ve'l-hafiyyât odur, gayrı kimse değildir

velâkin siz bir nâdân gürûhsuz ki bilmediğiniz şeyi söylersiz. Çün Hazret-i Nûh ʻaleyhisselâm küffârın sözünden istişmâm[491] etti ki bu îmâna gelen fukârayı meclisinden dûr kılsaydın senin sözünü dinleyip îmâna gelirdik, kendülere cevâb verdi, niteki Hakk teʻâlâ buyurdu. (113)

﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Dahi ehl-i îmânı aslâ kovucu değilim, (114) ﴿إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ zîrâ ben bir nesne değilim illâ mükellef olanlara korku verici, ahkâm beyân edici kişiyim. Pes bana câʼiz değildir ki devletmend olanı yaklaştırıp fakîr olan kimseyi meclisimden dûr kılayım. (115) ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ﴾ Küffâr dediler, ey Nûh, dediğin sözden vaz geçmezsen ﴿لَتَكُونَنَّ مِنْ الْمَرْجُومِينَ﴾ elbette taşla atılmışlardan olursun. (116) ﴿قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِي﴾ Hazret-i Nûh bu kelâmı işittiğinden sonra dedi, ey Peyverdigârım, benim cemâʻatim beni yalancı tuttular. (117) ﴿فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا﴾ Pes aramda ve aralarında bir eyü hükûmet et ﴿وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِي مِنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve beni ve ehl-i îmândan benimle olanları kurtar. (118) ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ Pes kendüyi ve kendüsiyle olanları âdem ve hayvânâtla dolu olan gemide binmekleri sebebiyle kurtardık. (119) ﴿ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ﴾ Pes kurtulduklarından sonra kalan cemâʻati suda boğduk. (120) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً﴾ Tahkîkan ki Hazret-i Nûhʼun ahvâlinde bir ulu nişân var ki herkes katında maʻlûm ve âşikâre olmuştur ﴿وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ve çokları ehl-i îmân değil idiler. (121) ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ Ve bî-şübhe **[329b]** Perverdigârın kendüdür küffârın ʻukûbeti üzere tevânâ, ʻazâbların teʼhîr etmede çok merhametlü. (122)

﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ﴾ Kabîle-i ʻÂd peygamberleri tasdîk etmediler. (123) ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (124-127) Nazîresi şimdi sebkat etti. ﴿أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً﴾ Niçün yollarda her yüksek yerde bir ʻalâmet yaparsız? ﴿تَعْبَثُونَ﴾ Onları binâ etmediğinizde oynar olduğunuz hâlde yaʻnî niçün yollar üzere binâlar edersiz ki onlarda oturup gelen gidene masharalık edersiz? (128) ﴿وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ﴾ Dahi niçün muhkem köşkler edinirsiz ki şâyed siz hemîşe dünyâda kalasız? Yaʻnî ol yerleri o denlü muhkem kılarsız ki dünyâda dâimâ kalıcısız. (129) ﴿وَإِذَا بَطَشْتُمْ﴾ Dahi kaçan değnekle yâ kılıçla ururusz ﴿بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ﴾ ururusz mütekebbir olduğunuz hâlde yaʻnî vurmağınızda akıbeti teʼemmül edip yâ teʼdîbi kasd edip vurmazsız, ancak tasallut

491 Hissetmek, sezmek.

tarîkiyle ururusuz. (130) ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Pes Hudâ'dan havf edip bu gûne ef'âli terk edin ﴿وَأَطِيعُونِي﴾ ve sizi da'vet ettiğim şeyde bana mutî' olun, zîrâ o size enfa'dır. (131)

﴿وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ﴾ Dahi havf edin şol Perverdigârdan ki envâ'-ı ni'amdan bildiğiniz şeyle size meded etti. (132) ﴿أَمَدَّكُمْ﴾ Size meded etti ﴿بِأَنْعَامٍ﴾ deve ve sığır ve koyun ve keçi ile ki onlardan niçe fevâid size hâsıl olur ﴿وَبَنِينَ﴾ ve oğullar ki işlerinizde size yardım ederler. (133) ﴿وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ Ve bâğlar ve bınarlarla niçe nef' onlardan size peydâ olur. (134) ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ Bî-şübhe kim ben dünyâda ve âhirette üzerinize bir ulu günün işkencesinden korkarım. (135) ﴿قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ﴾ Dediler, üzerimize berâberdir pend vermen yâ pend verenlerden olmadığın ki biz olduğumuz hâlden dönmezüz. (136) ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ﴾ Bu getirdiğin şey bir nesne değildir illâ geçmişlerin yalanı (137) ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ ve biz 'âdâtımız üzere mu'azzeb olacak değiliz. (138) ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ﴾ Pes Hazret-i Hûd'u yalancı tuttular. Der-'akab tekzîb ettiklerinden ötürü kendülerin bir şiddetli yel ile nâbûd kıldık. **[330a]** ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Nazîreleri geçti. (139-145)

﴿أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ﴾ Hazret-i Sâlih 'aleyhisselâm kabîle-i Semûd'a dedi, âyâ bunda terk olunur musuz havâdis-i rûzgârdan emîn olduğunuz hâlde? Ya'nî ol gümânda olman kim dâr-ı dünyâda mesâibden emîn olup metrûk kalasız (146) ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ bâğlarda ve bınarlarda (147) ﴿وَزُرُوعٍ﴾ ve ekinlerde ﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾ ve hurmâlıkta ki onun şukûfesi latîf ve nâziktir. (148) ﴿وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ Ve dağlardan hâneler tırâş edersiz, ﴿فَارِهِينَ﴾ batarân[492] olduğunuz hâlde. Hâsıl-ı kelâm bu ki ol ümîdde olman kim bu ni'metlerle berhurdâr olup bir 'azâba uğramazsız. (149) ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي﴾ Pes Hudâ'nın 'ikâbından havf edip bana mutî' olun. (150) ﴿وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ﴾ Dahi küfrle haddi tecâvüz edenlerin fermânına inkıyâd etmen, (151) ﴿الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾ şol müsrifler ki rûy-i zemînde bedlikle sa'y edip iyiliğe çalışmazlar. (152) ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ﴾ Kavm-i Semûd Hazret-i Sâlih'e cevâb verip dediler, bundan özge bir nesne yoktur ki sen sihr olunmuş-

492 Kibirliler. Ebâtıra.

lardansın ya'nî sana o denlü sihr te'sîr etmiştir ki 'aklın zâ'il olup sözünde halt ediyorsun. (153) ﴿مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ Sen bir nesne değilsin illâ bizim gibi bir âdemî. ﴿فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ Pes hârik-i 'âdetten bize bir nişân getir, eğer gerçek söyleyenlerden idin. (154)

﴿قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ﴾ Hazret-i sâlih 'aleyhisselâm dedi, bu bir devedir ki siz onu taleb edip Hudâ sizin içün onu taştan çıkarttı, ﴿لَهَا شِرْبٌ﴾ sudan ona bir nasîb var ﴿وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ﴾ ve ondan size bir bilinmiş günün nasîbi var. Pes nasîbiniz üzere iktisâr edip ona müzâheme etmen, (155) ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ﴾ dahi onu bir bedlikle değmen ﴿فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ki ona değmeğiniz sebebiyle sizi bir ulu günün işkencesi alır. (156) ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ Bu sipârişten sonra deveyi seğirlediler. ﴿فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ﴾ Pes peşîmân oldular 'azâbın havfından, ne tevbe cihetinden. (157) ﴿فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ﴾ Der-'akab kendülerin mev'ûd olan işkence aldı. **[330b]** ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Tercemesi sebkat etti. (158-164)

﴿أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ Hazret-i Lût onlara kelimât-ı merkûmeyi temhîd ettikten sonra dedi, niçün nev'-i insândan erkeklere gelirsiz? (165) ﴿وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ﴾ Dahi niçün bırakırsız şol şeyi ki Rabbiniz sizin istimtâ'ınız içün onları yarattı, ﴿مِنْ أَزْوَاجِكُمْ﴾ karılarınızdan? ﴿بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ﴾ Belki siz haddi aşmış bir gürûhsuz. (166) ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَالُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ﴾ Hazret-i Lût'a cevâb verip dediler, ey Lût, ettiğin da'vâdan ferâgat etmezsen elbette şehrimizden taşra olanlardan olursun. (167) ﴿قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ﴾ Hazret-i Lût dedi, tahkîkan ki ben işinize buğz edicilerdenim. (168) ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾ Ey Perverdigârım, beni ve bana mensûb olanları ettikleri işin şe'âmetinden kurtar. (169) ﴿فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ﴾ Pes kendüyi ve ehlini kamu kurtardık. (170) ﴿إِلَّا عَجُوزًا﴾ Ancak bir koca karı ve o, Hazret-i Lût'un karısıdır ﴿فِي الْغَابِرِينَ﴾ kim 'azâbda kalanlardan olması mukadder imiş. (171) ﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ﴾ Sonra öbürlerin ihlâk ettik (172) ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا﴾ ve üzerlerine taştan bir yağmur yağdırdık, ﴿فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ﴾ pes inzâr olunanların yağmuru gâyetle bed yağmur idi. (173) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ Nazîresinin tercemesi sebkat etti. (174-175)

﴿كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ﴾ Meşe erbâbı peygamberlerin tekzîb ettiler ve o, Medyen şehrine karîb bir meşedir, bir kabîle onda süknâ etmişti. Hakk

te'âlâ kendülere Hazretleri Şu'ayb'ı mürsel kıldı, sözün kabûl etmediler. (176) ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Kaçan Hazret-i Şu'ayb onlara mezbûr sözleri îrâd edip dedi, (177-180) ﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ﴾ ölçeği tamâm edin ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنْ الْمُخْسِرِينَ﴾ ve eksik ölçekle halkın hukûkun utuzanlardan olman. (181) ﴿وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ﴾ Dahi mu'tedil olan terâzû ile vezn edin, (182) **[331a]** ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ﴾ dahi halkın hukûkundan bir şey eksik etmen ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ﴾ ve yeryüzünde bedlikle sa'y etmen, ﴿مُفْسِدِينَ﴾ bedliğe kasd ettiğiniz hâlde. (183) ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ﴾ Dahi havf edin şol Kâdir-i zü'l-celâlden ki sizi ve geçmiş olanları yarattı. (184)

﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنْ الْمُسَحَّرِينَ﴾ Dediler, bundan özge bir nesne yoktur ki sen çok meshûr olanlardansın (185) ﴿وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ ve sen bir nesne değilsin illâ bizim gibi bir âdemî. ﴿وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنْ الْكَاذِبِينَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk seni ettiğin da'vâda yalan söyleyenlerden gümân ederiz. (186) ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنْ السَّمَاءِ﴾ Pes gökten üzerimize pâreler düşür ki içinde 'azâb ola ﴿إِنْ كُنْتَ مِنْ الصَّادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyenlerden idin. (187) ﴿قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Hazret-i Şu'ayb dedi, Perverdigârım işlediğiniz eşyâyâ herkesten dânâ-terdir. Pes a'mâlinize göre size mükâfât eder. (188) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Ve bu güft ü gûdan sonra Hazret-i Şu'ayb'ı tekzîb ettiler. ﴿فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ﴾ Der-'akab gölge gününün işkencesi kendülerin aldı. Mervîdir ki Hakk te'âlâ tâ'ife-yi mezbûre üzere harâreti musallat kıldı bir mertebede ki suları kaynar kaldı. Ba'dehû bir bulut peydâver oldu şiddet-i harâretten kamuları altına cem' oldular. Hemân üzerlerine ondan bir âteş yağıp cümlelerin yandırdı.[493] ﴿إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ Bî-şübhe kim ol 'azâb bir ulu günün işkencesiydi. (189)

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ Bu kelâm tarîk-i ihtisâr üzere mezkûr olan yedi kıssanın âhiridir ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ onları peygamberin tab'ına tesliyet vermek içün ve tekzîb edenlere tehdît etmek içün zikr etti. Ba'dehû ol kasasın hakîkatin takrîr ve Kur'ân'ın i'câzına ve Muhammed sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin nübüvvetine tenbîh edip buyurdu. (190-191) ﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Kur'ân 'âlemlerin Perverdigârından indirilmiştir. (192) ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ﴾ Hazret-i Cibrîl onunla gönlün üzere indi, ﴿لِتَكُونَ مِنْ الْمُنْذِرِينَ﴾ tâ ki halkı

493 el-Beyzâvî, II/759.

Hudâ'nın 'azâbından korku verenlerden olasın. (193-194) ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾ Ma'nâsı **[331b]** vâzıh bir 'Arabî dil ile (195) ﴿وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ﴾ ve bî-şübhe kim Kur'ân'ı 'azîmü'ş-şânın zikri geçmişlerin kütübünde müsbettir. (196) ﴿أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً﴾ Dahi Muhammedü'l-Mustafâ'nın sıhhat-i nübüveti üzre müşriklere bir ulu 'alâmet değil miydi bu ki ﴿أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ onu Ya'kûb uşaklarının 'ulemâsı bileler? (197) ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ﴾ Ve eğer Kur'ân'ı 'Arabdan özge bir kimse üzere indirip (198) ﴿فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ﴾ der-'akab ehl-i Mekke üzere onu okusaydı ﴿مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ﴾ ona tasdîk ediciler olmazlardı, şiddet-i 'inâd u tekebbürlerinden. (199) ﴿كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ﴾ Böylece küfr u 'inâdı günehkârların gönüllerinde giyirttik, (200) ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ ona îmân getirmezler türlü işkenceyi görmeyicek. (201) ﴿فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾ Pes dünyâda ve âhirette 'azâb onlara nâgehân gelir ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve kendüler onun gelmesinden bî-haberdirler. (202) ﴿فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ﴾ Ve kendüler onun gelmesinden sonra tehassür ve teessüf tarîkiyle derler, biz mehl olunur muyuz? (203) ﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾ Bu gûne hasret ve te'essüf kendülerden sâdır olduktan sonra niçün 'azâbımızın gelmesin 'acele ile taleb ederler? (204) ﴿أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ﴾ Pes bana haber ver eğer ehl-i şirki yıllar berhurdâr ederiz, (205) ﴿ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ﴾ sonra va'd olundukları şey kendülere gelir. (206) ﴿مَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ﴾ Berhurdâr olmaları kankı nesne kendülerden def' etti ya'nî aslâ onlardan bir zâd def' etmedi. (207) ﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Dahi bir köy halkını ma'dûm kılmadık ﴿إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ﴾ illâ onlara korku vericiler var (208) ﴿ذِكْرَى﴾ pend vermek içün ﴿وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ Ve biz sitem ediciler değil idik ki inzâr etmeden evvel bir cemâ'ati ihlâk ederiz. (209)

Muvazzah nâm kitâbda mezkûrdur ki Kureyş derlerdi, Muhammed söylediği söz Rabbü'l-Âlemîn'den münzel değildir, şeyâtîn onu ona talîm ederler. Pes Hakk celle ve 'alâ onların sözünü nefy edip buyurdu. ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ Dahi dîvler Kur'ân'a inmediler (210) ﴿وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ﴾ ve onunla inmek onlara lâyık ve sahîh değildir ﴿وَمَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ ve ona kudretleri yoktur. (211) ﴿إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk şeyâtîn makûlesi melâ'ikenin **[332a]** sözün işitmekten dûr olmuşlardır ol sebebten ki zâtları arasında ve melâ'ikenin zâtı arasında mübâyene-i[494] külliyye var. (212) ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ

494 Zıtlık.

﴿إِلَهًا آخَرَ﴾ Pes Hudâ ile bir âhar ma'bûd okuma ﴿فَتَكُونَ مِنْ الْمُعَذَّبِينَ﴾ ki işkence olunmuşlardan olursun. Bu kelâm Hazretin izdiyâd-ı ihlâsına teheyyücdür ve sâ'ir mükellef olanlara lutftur. (213) ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ Dahi kabîlenden sana yakınrek olanları Hudâ'nın 'azâbından korkuttur. Mervîdir kim kaçan bu âyet nâzil oldu, Server-i Kâ'inât Safâ Dağı'na çıkıp onları berüye çağırdı. Kamuları vaktinde hâzır olıcak kendülere dönüp dedi, ey benim 'aşîretim, ben size haber desem ki bu dağın eteğinde atlılar var, bana inanır mıydınız? Dediler, "belâ." Pes söyledi, 'ale't-tahkîk bilin kim ben sizi haberdâr ederim kim bu hâliniz üzere kalırsanız bir şiddetlü 'azâba sataşırsız. Bu kelâm-ı hikmet-âmiz kulaklarına değicek behresiz müteferrik olup gittiler.[495] (214)

﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ﴾ Dahi kanadını alçak kıl ya'nî çok tevâzu' et, ﴿لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ehl-i îmandan sana uyanlara. (215) ﴿فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Pes sana 'isyân ederlerse söyle 'ale't-tahkîk ben ettiğiniz işten bîzârım. (216) ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ﴾ Dahi a'dânın kahrı üzere tevânâ olan, dostlarına merhamet eden Hudâ-yı zü'l-celâl üzere i'timâd et ki o seni düşmanların şerrinden hıfz eder, (217) ﴿الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ﴾ şol Hudâ ki seni teheccüde kalktığın mahal görür. (218) ﴿وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ﴾ Dahi sücûd edenlerin ahvâlin görüp gözetmede tereddüdünü görür. Mervîdir ki kaçan kıyâmü'l-leylin farziyyeti nesh oldu, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sahâbe-i güzînin keyfiyyet-i 'ibâdetlerin görmek içün hânelerine tereddüd edip kırâ'etlerinden işittiği gulgule[496] sebebiyle evlerini zenbûrhânelerine[497] mânend buldu.[498] (219) ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle kendüdür sözünü yahşi işitip zamîrinde olan şeyi eyü bilen. Bundan esbak Hakk celle ve 'alâ beyân etti kim şeyâtîn kısmı Kur'ân'la Muhammed üzere inmeleri câ'iz ve sahîh değildir. Bunda beyân etti ki kimin üzere şeyâtîn inerler pes buyurdu. (220) ﴿هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ﴾ Sizi haberdâr edeyim mi ki kankı kimse üzere dîvler iner? (221) ﴿تَنَزَّلُ عَلَى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾ Her bir çok yalancı günâhkâr kimse üzere **[332b]** inerler. (222) ﴿يُلْقُونَ السَّمْعَ﴾ Ol yalancı günehkârlar dîvlerin sözüne kulak tutup niçe yalanlar onlardan telakkî edip kendülerden dahi niçe yalanlar ona katıp halka derler. ﴿وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ﴾ Ve şeyâtînin çoğu yalan-

495 el-Beyzâvî, II/761.

496 Gürültü, karışık uğultu.

497 Arı kovanı. Zenbûr: Arı.

498 el-Beyzâvî, II/761.

cılardır ol şeyde ki dostlarına ilkâ ederler. Zîrâ şekâvetlerinden sözü melâ'i-keden işittikleri gibi ilkâ etmezler. Çün küffâr Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemi şâ'irliğe nisbet ederlerdi, Hakk te'âlâ bu sıfatı Server-i Kâ'inât'tan nefy edip buyurdu. (223)

﴿وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ﴾ Dahi şâ'ir olanlar, azgunlar onlara tâbi' olur. Ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın etbâ'ı öyle değildir. (224) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾ Bakmaz mısın kim bilâ-şübhe şu'arâ kısmı funûn-i kelâmdan her bir vâdîde sergerdân gezerler? Zîrâ ekser-i mukaddemâtları hayâliyyedir. Ve ağleb-i sözleri hezl u mutâyebe[499] ve nâ-müstehak eşhâsa medh-i beliğ ve erbâb-ı 'ırza hicv-i kabîhtir ve bunun gibi eşyâdır. (225) ﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ﴾ Dahi bakmaz mısın kim 'ale't-tahkîk onlar işlemedikleri nesneyi söylerler. (226) ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ istisnâdır *şu'arâ*dan ya'nî kamu şu'arâya azgunlar tâbi' olur, ancak azgunlar tâbi' olmaz şol şu'arâya ki îmâna geldiler ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve güzel 'ameller işlediler ﴿وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ve eş'ârlarında Tanrı'yı çok andılar ﴿وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا﴾ ve müşriklerin hicvinden sitem görmüş kılındıklarından sonra onları hicv etmekle intikâm aldılar. Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hazret-i Hassân'a söylerdi قل وروح القدس معك Ya'nî küffârı hicv et kim Hazret-i Cibrîl seninledir. Ve Ka'b bin Mâlik'e dedi, küffârı hicv et ki rûhum kabzâ-i tasarrufunda olan Hudâ hakkı içün küffâra senin hicv etmeğin üzerlerine okun düşmesinden ziyâde şiddetlüdür.[500] ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾ Dahi yakın zamânda sitem edenler bilirler kim kankı dönüş dönerler. Bundan murâd budur ki küffârın dönecek yerleri dûzahtır. (227)

499 Latîfe etme, şakalaşma

500 el-Beyzâvî, II/762.

SÛRETÜ'N-NEML

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsün ve Tis'ûne Âyeten

[سورة النمل مكية وهي ثلاث وتسعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[333a] ﴿طس﴾ Bu sûre Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın âyetleridir, ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ﴾ ﴿وَكِتَابٍ مُبِينٍ﴾ dahi ahkâmı âşikâr eden kitâbın âyetleridir. (1) ﴿هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Bu kitâb ehl-i îmâna yol gösterici ve müjde vericidir. (2) ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ Şol ehl-i îmân ki namâzı kemâ yenbagî edâ edip üzerlerine farz olan mâl-ı zekâtı verirler ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ ve onlar âhiretin olmasına kendüler inanırlar. (3) ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki sarây-ı 'ukbânın vücûduna tasdîk getirmezler, ﴿زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ﴾ onlara işlerin ârâste kıldık. ﴿فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾ Pes kendüler bâdiye-i dalâlette sergerdân gezerler. (4) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki kendülere işkencenin yamanı olur ﴿وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ﴾ ve onlar öbür cihânda kendülerdir utuzanlar. (5) ﴿وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾ Dahi tahkîkan kim sen Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı verilirsin bir mu'tedil işlü, cemî' umûra dânâ Hudâ'nın katından. (6)

﴿إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ﴾ Yâda getir ol vakti ki Hazret-i Mûsâ ehline dedi, ﴿إِنِّي آنَسْتُ نَارًا﴾ tahkîkan ben bir âteş gördüm, ﴿سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ﴾ yakında size ondan bir haber getiririm ﴿أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ﴾ yâhûd size bir yandırılmış şu'le getiririm, ﴿لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ tâ ki siz onunla kızınasız. (7) ﴿فَلَمَّا جَاءَهَا﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Mûsâ âteşe geldi, ﴿نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ ça-ğırıldı kim âteşte olan şey ve çevresinde olan nesne mübârek oldu ﴿وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ve cemî' kâ'inâtı îcâd eden Tanrı te'âlâyı teşbîhten münezzeh kıl. (8) ﴿يَامُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّه الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ey Mûsâ, tahkîkân şân budur ki benim her kimse üzere galebe eden, eşyâyı mahallinde kemâ yenbagî vaz' eden Îzid-i zü'l-celâl. (9) ﴿وَأَلْقِ عَصَاكَ﴾ Dahi değneğini sal! ﴿فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ﴾ Pes ol vakt ki onu hareket eder gördü, ﴿كَأَنَّهَا جَانٌّ﴾ gûyâ ki ol değnek bir yünkül, tîz hareketlü ılandır, ﴿وَلَّى مُدْبِرًا﴾ ense vermiş iken dönüp gitti ﴿وَلَمْ يُعَقِّبْ﴾ ve korkudan gi-rüye dönmedi. ﴿يَامُوسَى لَا تَخَفْ﴾ Ey Mûsâ, korkma! ﴿إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ﴾

Tahkîkan ki **[333b]** benim katımda peygamberler korkmazlar ol mahal ki kendülere vahy gelir, zîrâ o hâlette bir istiğrâk peydâ ederler ki mâsivâdan bî-haber olurlar. (10)

﴿إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ﴾ Lâkin şol kimse ki sitem etti, ba'dehû bedlikten sonra eyülik işledi, o merhamete mazhar olur, ﴿فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ zîra 'ale't-tahkîk ben kullarımın taksîrâtın setr edip kendülerin çok esirgerim. (11) ﴿وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ﴾ Dahi Hazret-i Musâ'ya dedik, elini yakana giyirt, ﴿تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ﴾ 'illetsiz ak çıkar ya'nî beyâzlığı baras gibi 'illetten değildir, hemân hâlis bir mu'cizedir. ﴿فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ﴾ Dokuz mu'cizeye mukârin olduğunda Mısır hâkimine ve tevâbi'ine var git, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ zîra bilâ-şübhe onlar hudûdu aşmış bir cemâ'at idiler. (12) ﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً﴾ Pes ol vakt ki kendülere âyâtımız geldi rûşen ve hüveydâ olduğu hâlde, ﴿قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ dediler, bu bir âşikâre câdûluktur. (13) ﴿وَجَحَدُوا بِهَا﴾ Ve ol mu'cizelere münkir oldular ﴿وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ﴾ ve hâlbuki nefsleri onları muhakkak bildi ki onlar Hudâ'nın katındandır, ﴿ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ nefslerine sitem etmek içün ve îmâna gelmekten yücelenmek içün onları inkâr ettiler. ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ Pes bak erbâb-ı fesâdın sonu nice oldu ki dünyâda suda boğuldular ve âhirette âteşte yanarlar. (14)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا﴾ Dahi tahkîkan ki bu iki peygambere dâniş verdik ﴿وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي﴾ ve dediler, dükeli öğmeklikler Hudâ-yı zü'l-celâledir, ﴿فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ şol Hudâ ki bizi ehl-i îmân olan kullarından çok kimse üzere ilerü tuttu. (15) ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ﴾ Ve Hazret-i Süleymân Hazret-i Dâvûd'un nübüvvetine vâris oldu. ﴿وَقَالَ يَاأَيُّهَا النَّاسُ﴾ Dahi Hazret-i Süleymân dedi, ey âdemîler, ﴿عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ﴾ kuş makûlesinin söyleşmesin öğrenmiş kılındık. Bilinmek gerek kim kuşların ve sâ'ir hayvânâtın bir âvâzları vardı ki hem-nev' olanlar biri birinin maksadını ol âvâzla bilir, Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmın öğrendiği ol şey idi. Getirdiler ki Hazret-i Süleymân bir gün bir bülbül üzere murûr etti ki **[334a]** ol bülbül envâ'-ı nağamât edip raks ederdi. Hazret-i Süleymân hâzır olanlara dedi, bilir misiz bu ne söyler? Dediler, Allâhu ve rasûlühü a'lem. Dedi, söyler kaçan yarım hurmâ yerim dünyânın başı üzere toprak olsun. Dahi menkûldür ki bir fâhte[501] sadâsın işitti, buyurdu ki bu fâhte söyler, ey kâşki 'âlem halk olunmasaydı.[502]

---

501 Üveyk kuşu.

502 el-Beyzâvî, II/765-766.

﴿وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Dahi Hazret-i Süleymân dedi, ey âdemîler, her nesneden verildik, ya'nî Hudâ'nın envâ'-ı ni'amından çok şey bize verildi, ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ﴾ tahkîkan ki bu 'atâ kendüdür âşikârâ artmak ki aslâ bir kimse üzere hafî olmaz. (16)

﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنْ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ﴾ Dahi Hazret-i Süleymân içün leşkeri perîlerden ve âdemîlerden ve kuşlardan yığıldı, ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ pes kendüler habs olunurlar, ya'nî evvelleri âhirlerin alıkor, tâ ki biri birine ulaşa. (17) ﴿حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ﴾ Bir mahalle dek ki karınca deresi üzere murûr ettiklerinde ﴿قَالَتْ نَمْلَةٌ يَاأَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ﴾ bir karınca dedi, ey karınca gürûhu, süknâ ettiğiniz yerlere girin, ﴿لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ﴾ Hazret-i Süleymân ve leşkeri sizi çiğnetmesin ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler bilmezler ki sizi çiğniyorlar. (18) ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا﴾ Pes Hazret-i Süleymân ol karıncanın sözünden ta'accüb etmişken tebessüm etti. ﴿وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ﴾ Dahi dedi ey Hudâvendim, bana bir fırsat ver ki ni'metine şükr getireyim, ﴿الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ﴾ şol ni'met ki üzerime ve anam ve atam üzere in'âm ettin ﴿وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ﴾ dahi bana fırsat kıl bir güzel iş işleyeyim ki onu sen pesendîde edersin ﴿وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ dahi senin mihrbânlığınla beni güzel 'amellü kulların zümresinde dâhil kıl.

Getirdiler ki Hazret-i Süleymân, Beytü'l-Makdis'in binâsı mübâşeresinden fârig olıcak hacc-ı şerîfe teveccüh etti. Harem-i Muhterem'e eriştikde onda istediği kadar ikâmet etti, ba'dehû Mekke'den Yemen iklîmine 'ale's-sabâh teveccüh edip öyle mahallinde San'â şehrine erişti. Ol zemînin letâfeti kendüye hoş gelmekle onda kondu. Ol mekânda su bulunmamakla suyun delîli olan hüdhüd kuşun isteyip bulmadı. **[334b]** Ol mahal Hazret-i Süleymân'dan sâdır olan sözleri ve hüdhüdün sebeb-i gaybetin Hakk celle ve 'alâ beyân edip buyurdu. (19) ﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ﴾ Dahi Hazret-i Süleymân kuş kısmını tefakkud etti, aralarında hüdhüdü görmedi. ﴿فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ﴾ Pes dedi, bana ne oldu ki kuşlar arasında hüdhüd kuşunu görmüyorum ﴿أَمْ كَانَ مِنْ الْغَائِبِينَ﴾ yâhûd hâzır olmayanların bölüğünden mi idi? Çün evvel vehlede onu görmedi, gûyâ gümân etti ki o hâzırdır. Lâkin onu bir hâ'il sebebiyle görmeyip pes dedi, niçün hüdhüdü görmüyorum? Sonra bir hoş te'emmül edip kendüye göründü kim o gâ'ibdir. Pes ol gümândan ızrâb edip kendüye lâ'ih olan şeyi tahkîk etmek içün demeğe başladı, yâhûd o hâzır olmayanların gürûhundan mı idi? (20)

﴿لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Elbette onu te'dîb etmek için bir katı işkence ile mu'azzeb kılarım ve onun şiddet-i 'azâbı budur ki tüyü yünülüp güneşte koyula. ﴿أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ﴾ Yâhûd elbette onu boğazlarım, tâ ki ebnâ-i cinsi 'ibret alalar ﴿أَوْ لَيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ yâhûd bana bir âşikâre delîl getire ki onunla 'özrünü beyân ede. (21) ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ Pes uzak olmayan müddet eğlenip geldi, ﴿فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ﴾ sonra dedi, muttali' olmadığın şeye ben muttali' oldum ﴿وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ﴾ dahi sana Sebe' nâm şehrden bir muhakkak haberle geldim. (22) ﴿إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ﴾ Tahkîkan ki ben buldum bir karı, ya'nî Belkîs hâtunu Sebe' şehrinin halkına hükûmet eder ﴿وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ ve her nesneden verildi, ya'nî mülûke lâzım olacak nesneden verildi ﴿وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ ve ona mahsûs bir ulu taht var. (23) ﴿وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا﴾ Onu ve ona mensûb olan gürûhu buldum ﴿يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Hudâ'ya sücûd getirmekten 'udûl edip güneşe secde ederler ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ ve İblîs-i şakî kendülere işlerin ârâste kıldı, ﴿فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ﴾ sonra onları doğru yolda sülûk etmekten men' etti, ﴿فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ﴾ pes ol sebeble onlar yol bulmazlar (24) ﴿أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ﴾ ki Tanrı'ya secde getireler, ﴿الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ şol Tanrı ki göklerde ve yerde pûşîde olan şeyi çıkarır **[335a]** ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ ve gizli kıldığınız nesneyi ve âşikâre ettiğiniz şeyi bilir. (25) ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Hudâ 'azze ve celle, kendüden özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ulu mahlûkun Hudâvendi. (26) ﴿قَالَ سَنَنظُرُ﴾ Hazret-i Süleymân dedi, 'ale't-tahkîk bakalım ﴿أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ gerçek söyledin mi yâhûd yalan söyleyenlerin bölüğünden mi idin? Pes Hazret-i Süleymân bir nâme yazıp hüdhüde söyled, (27) ﴿اذْهَب بِكِتَابِي هَذَا﴾ bu benim yazılmışımla git, ﴿فَأَلْقِهِ إِلَيْهِمْ﴾ der-'akab onu onlara îsâl et, ﴿ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ﴾ sonra onlardan yüz döndür, ﴿فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ﴾ ondan sonra bir gizli yerde otur, bak biri birine dönüp ne derler ve sözü ne gûne karârda korlar. Ba'dehû hüdhüd minvâl-i mezbûr üzere nâmeyi götürüp Belkîs kapuları kapatmış bir evde yatar iken boğazı üzere onu öylece kodu ki Belkîs ondan âgâh olmadı, uykudan kalkıcak nâmeyi gördü. (28) ﴿قَالَتْ يَاأَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ﴾ Dedi, ey eşrâf olanlar, 'ale't-tahkîk ben bir ulu nâme bana salındı. Eşrâf olanlar ondan su'âl ettiler ki bu nâme kimdendir ve nedir? Dedi, (29) ﴿إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ﴾ bî-şübhe kim ol nâme Hazret-i Süleymân'dandır ﴿وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ﴾ dahi tahkîkan kim ol nâme ba'de'l-besmele mazmûnu bu gûne, benim üzerime serkeşlik ve büyüklük etmen ﴿وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ﴾ ve fermânber olduğunuz hâlde bana gelin. Ba'dehû Belkîs a'yân-ı devletine dönüp (30-31)

﴿قَالَتْ يَاأَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي﴾ dedi, ey a'yân-ı devlet olanlar, bana cevâb verin ve vech-i savâbı bana söylen, ﴿مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا﴾ bir işi kesici değil idim ﴿حَتَّى تَشْهَدُونِ﴾ siz katımda hâzır olmayınca. (32) ﴿قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ﴾ Eşrâf dediler, biz ulu kuvvet iyeleriyiz ﴿وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ ve katı şecâ'at ve himmet erbâbıyız ﴿وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ﴾ ve iş sana râci'dir, ﴿فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ﴾ pes tefekkür et kankı şeyi fermân edersen, musâlâhayı yâ mukâteleyi, biz sana tâbi'iz. Çün Belkîs'ın kavmi kuvvet ve şecâ'atlerin katında söylediler, hiss etti ki cenk etmeğe rağbetleri var, pes re'ylerin tezyîf etmeğe kasd edip ba'zı sözü kendülere îrâd eyledi. Niteki Hakk sübhânehû ve te'âlâ buyurdu. (33) ﴿قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا﴾ **[335b]** Belkîs dedi, tahkîkan kim pâdişâhlar bir şehre girdiklerinde onu vîrâne ederler ﴿وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً﴾ ve ol şehr halkının e'izzesin hôr u hakîr ederler esirlikle ve nehb u gâretle ﴿وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ﴾ ve bunun gibi iş işlerler. Bu kelâm kavl-i evvele te'kîddir. (34)

﴿وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk ben Süleymân ve kavmine bir hediyye göndericiyim, ﴿فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾ pes bakıcıyım kim gönderilen kimesneler ne ile dönerler. Mervîdir ki Münzir bin 'Amr'ı bir cemâ'atle Hazret-i Süleymân tarafına elçilikle gönderdi ve onunla bir mikdâr oğlanlar cevâr[503] kılığında ve bir mikdâr cevâr oğlanlar hey'etinde yolladı ve bir hokka içinde bir dürr-i nâ-süfte[504] ve eğri delinmiş bir cez'[505] boncuk dahi irsâl etti ve dedi, eğer Hazret-i Süleymân peygamberdir, kullar ve câriyeler arasında temyîz eder ve delinmemiş dürrü deler ve cez' boncuğuna bir rişte[506] geçirir. Pes ol mahal ki Münzir ve yoldaşları Hazret-i Süleymân'ın leşkergâhına vusûl bulup onun 'izam-ı şânını gördüler, nefsleri kendülere katı alçak göründü. Ve onlar gelmeden evvel Hazret-i Cibrîl gelip sûret-i hâli Hazret-i Süleymân'a bildirdi. Kaçan kim mezbûrlar hediyye ile önünde hâzır oldular, fermân etti ki getirdiğiniz hokkayı ihzâr edin! Güveye fermân etti ki ol dürr-i nâ-süfteyi dele, fi'l-hâl fermânına münkâd olup onu deldi. Dahi bir beyâz kurta emr etti ki eğri delikli cez' boncuğuna birer rişte giyire, o dahi bilâ-tevakkuf rişteyi ona nâfiz kıldı. Ve fermân eyledi ki oğlanlar ve câriyeler yüzlerin yıkasınlar! Pes fi'l-hakîka oğlan suyu eline alıp yüzün yıkadı ve fi'l-hakîka câriye olan

503 Câriyeler.
504 Delinmemiş.
505 Damarlı, desenli.
506 Tel, iplik, hayt.

suyu ol bir eline alıp ba'dehû öbür eline koyup yüzlerin yıkadı, bu hâlle onları dahi temyîz eyledi. Ondan sonra getirdikleri hediyyeyi redd etti. Niteki Hakk sübhânehû ve te'âlâ buyurdu.[507] (35)

﴿فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ﴾ Pes ol vakt ki elçi Hazret-i Süleymân'a geldi, ﴿قَالَ أَتُمِدُّونَنِي بِمَالٍ﴾ Hazret-i Süleymân ona ve kendüsiyle olanlara dedi, bana mâl ile meded mi edersiz? Ya'nî bu vaz' sizden câ'iz ve lâyık değildir. ﴿فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ﴾ Zîrâ Îzid-i zü'l-celâl bana verdiği ni'metler size verdiği ni'metlerden kat kat yeğdir, pes getirdiğiniz tuhfeye hâcetim yoktur ve ne bende mevki'i var, ﴿بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ﴾ **[336a]** belki siz tuhfeniz ile sevinirsiz, onun içün ki matmah-ı nazarınız[508] dünyânın ârâyişidir. (36) ﴿ارْجِعْ إِلَيْهِمْ﴾ Ey elçi olan kimse, Belkîs'a ve cemâ'atine dön ﴿فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا﴾ ki elbette onlara bir leşkerler getiririz ki onların mukâvemetlerine tâkatleri olmaya ﴿وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً﴾ dahi elbette Sebe' şehrinden kendülerin çıkarırız zelîl oldukları hâlde ﴿وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ ve kendüler hôr ve esîr olmuşlar. (37) ﴿قَالَ يَاأَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا﴾ Hazret-i Süleymân dedi, ey ulu olan gürûh, kankınız Belkîs'ın tahtını bana getirir ﴿قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ﴾ bana gelmediklerinden evvel mutî' u münkâd olmuşlar iken? Zîrâ Müslümân geldiklerinden sonra olması câ'iz değildir, meğer rızâsıyla ola. (38)

﴿قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ﴾ Perîlerden bir habîs 'âsî dîv dedi, ﴿أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ﴾ ben sana onu getiririm sen meclis-i hükûmetinden kalkmadan evvel ﴿وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ﴾ ve bî-şübhe ben onun kaldırması üzere tevânâyım, içinde olan cevâhir üzere emînim ondan bir nesne zâyi' etmeyem. (39) ﴿قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Dedi şol kimse ki katında kütüb-i ilâhiyyeden dâniş var ve o Hazret-i Süleymân'ın vezîri Âsaf bin Berahyâ yâ Hazret-i Hızır idi, ﴿أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾ ben sana onu getiririm gözün sana dönmeden evvel, ya'nî bir şeye baktığın takdîrde henûz nazarını ondan kaldırmadan ben onu katında ihzâr ederim. Hazret-i Süleymân ona destûr verip hemân du'âya şurû' etti, ol vaktte Îzid-i zü'l-celâlin kudretiyle taht Hazret-i Süleymân'ın katında hâzır oldu. ﴿فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Süleymân Belkîs'ın tahtını katında karâr tutmuş gördü, ﴿قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي﴾ ni'meti şükr ile mukâbil etmek içün Hazret-i Süleymân dedi, bunun hâzır olması sür'atle Rabbimin ihsânındandır, ﴿لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ﴾ tâ ki bu

507 el-Beyzâvî, II/768-769.

508 Matmah-ı nazar: Hırsla, dikkati dağıtmadan bakılan, bakma.

gûne ni'metlerde tecrübe edenin mu'âmelesi gibi bir mu'âmele ede ki o gûne ni'metleri Hudâ'nın lutf u kereminden bilip medh ü senâsın mı ederim yâ onları kendü nefsimden bilip Hudâ'nın fazl ü keremini inkâr mı ederim? ﴿وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ﴾ Ve her kim ni'metin kadrin **[336b]** bilip şükrün edâ eder, şükr etmez illâ kendü nefsi içün, zîrâ ol şükr sebebiyle ni'metin devâmını ve izdiyâdını celb eder. ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ Ve her kim ni'metin şükrün etmeyip onu inkâr eder, ﴿فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Perverdigârım onun şükründen baydır bir dahi onun üzere in'âm etmeğe kerem edicidir. (40)

﴿قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا﴾ Hazret-i Süleymân dedi, Belkîs'ın tahtını kendüsi içün döndürün, ya'nî onun hey'et u şeklin tagyîr edin, ﴿نَنظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ﴾ bakalım tahtın ma'rifetine yol bulur mu yâ yolu bulmayan gürûhtan olur mu? (41) ﴿فَلَمَّا جَاءَتْ﴾ Pes ol mahal ki geldi, ﴿قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ﴾ kendüye denildi, senin tahtın bunun gibi midir? ﴿قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ﴾ Dedi, gümân ederim ki bu hâzır olan taht benim tahtımdır. ﴿وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا﴾ Çün Belkîs gümân etti ki Hazret-i Süleymân tahtını ihzâr etti bu maksad içün ki 'aklı ne mertebede olduğun bile. Dedi, bu mu'cizeden esbak ya'nî tahtın ihzârından evvel Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Hazret-i Süleymân'ın sıhhat-ı nübüvvetine dâniş verildik ﴿وَكُنَّا مُسْلِمِينَ﴾ dahi Hudâ'nın fermânına mutî' u münkâd idik. (42) ﴿وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Dahi Îzid-i zü'l-celâl îmâna tevfîk vermesiyle Belkîs'ı men' etti şol şeyin 'ibâdetinden ki Tanrı'dan özge ona 'ibâdet ederdi, ﴿إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾ tahkîkan ki Belkîs bir bî-dîn olan gürûhtan idi. Getirdiler ki Belkîs hâzır olmadan evvel Hazret-i Süleymân fermân etti kim bir kasr yapıla kim onun sahnı beyâz sırçadan ola ve altından su akıp hayvânât-ı bahrî içinde salınmış ola. Ol mekân keyfiyyet-i mezbûre ile müheyyâ kılındıktan sonra Hazret-i Süleymân'ın tahtı onun sadrında kurulup üzerine oturdu, ondan sonra Belkîs'ı taleb etti, kaçan kapuya geldi.[509] (43) ﴿قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ﴾ Kendüye denildi, kasra gir. ﴿فَلَمَّا رَأَتْهُ﴾ Pes ol vakt ki onu gördü, ﴿حَسِبَتْهُ لُجَّةً﴾ gümân etti kim o bir çok sudur ﴿وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا﴾ ve iki baldırından gömleğini kaldırdı. ﴿قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ﴾ Hazret-i Süleymân ona dedi, bî-şübhe su gümân ettiğin nesne bir sâde hemvâr binâdır ﴿مِنْ قَوَارِيرَ﴾ şîşelerden. **[337a]** Bu emri müşâhede edicek ﴿قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي﴾ dedi, ey Perverdigârım, 'ale't-tah-

509 el-Beyzâvî, II/770.

kîk ben kendü cânıma sitem ettim güneşe 'ibâdet ettiğimde ﴿وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ﴾ dahi Hazret-i Süleymân'la ya'nî onun eli üzere İslâm'a geldim ﴿لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ cemî' eşyâyı perverde eden Îzid-i zü'l-celâle. Bu mâcerâdan sonra Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm Belkîs'ı evlendi ve bir kavlde Hemedân pâdişâhı Zî Teb'a onu evlendirdi. (44)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾ Dahi bî-şübhe kim kabîle-i Semûd'a karındaşları Hazret-i Sâlih'i gönderdik bununla ki ﴿أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Hudâ-yı zü'l-celâle perestiş edin. ﴿فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ﴾ Pes hem ol mahal onlar iki gürûh idiler, mü'min ve kâfir ﴿يَخْتَصِمُونَ﴾ biri biriyle husûmet eder. Ol vakt ki küffâr gürûhu ilzâm oldular, dediler, ey Sâlih, va'de ettiğin 'azâbı bize getir. (45) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ Hazret-i Sâlih onlara dedi, ey benim cemâ'atim, niçün 'azâbın gelmesine 'acele edersiz ﴿قَبْلَ الْحَسَنَةِ﴾ tevbe etmeden evvel ki 'azâbın inmesine onu te'hîr edersiz? Zîrâ derlerdi, Hazret-i Sâlih'in va'desi gerçek olursa ol mahal şirkten tevbe ederiz. Dahi Hazret-i Sâlih bu sözden ötürü onlara dedi, ﴿لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ﴾ niçün 'azâb inmeden evvel Tanrı'dan mağfiret taleb etmezsiz, ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ tâ ki siz tevbe sebebiyle mahall-i merhamet olunup tevbeniz hayyiz-i kabûle geçer? Zîrâ 'azâb nâzil olıcak tevbe makbûl olmaz. (46) ﴿قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ﴾ Dediler, senin sebebinle ve seninle olanların sebebiyle teşe"üm ettik, zîrâ sen da'vete şurû' edeli aramızda mihnet eksik olmadı. ﴿قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Dedi şe'âmetinize sebeb olan Hudâ'nın katındadır, ya'nî Tanrı katında müsbet olan bed a'mâlinizdir, mihnetinize sebeb olan benim 'avdetimdir, ﴿بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ﴾ belki siz bir gürûhsuz ki eyülikten sonra bedliğin gelmesiyle tecrübe gibi bir mu'âmele ile mu'âmele olunursuz. (47)

﴿وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾ Dahi Hazret-i Sâlih olduğu şehirde dokuz kimse var idi, ﴿يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾ rûy-i zemînde bedlik olmasına sa'y edip ve ıslâh etmezlerdi. (48) ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ﴾ Biri birine dedi, Hudâ'ya **[337b]** and içtikleri hâlde, ﴿لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ elbette Hazret-i Sâlih'e ve kendüye mahsûs olanlara gece gelip öldürelim, ﴿ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ﴾ sonra kanı iyesine deriz, ﴿مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ﴾ Sâlih'e mahsûs olanların mevzi'-i helâkine hâzır olmadık ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ dahi 'ale't-tahkîk biz gerçek söyleyenleriz onun içün ki yalnız ehlinin mehlekine hâzır olmadık, belki kendüsinin ve ehlinin mehleklerine hâzır olduk. Pes bu kasd ile andımızda sâdık oluruz. (49) ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا﴾ Ve bu mevâzı'a ile bir katı hîle tedbîr ettiler ﴿وَمَكَرْنَا مَكْرًا﴾ ve ettikleri hîlenin

sezâsın kendülere bi't-tamâm îsâl ettik ki onu helâklerine sebeb kıldık. ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ Ve hâlbuki kendüler helâk olacakların bilmezler.

Mervîdir ki Hicr nâm dağın bir mağârasında Hazret-i Sâlih'in bir mescidi var idi, ta'abbüdün hemîşe onda eder idi. Kaçan kavmi *nâkatullâh*'a işlediklerin işlediler, kendülere va'd etti ki üç günden sonra size 'azâb gelir. Bu dokuz nefer böyle 'ahd ü güft ettiler ki bu üç gün geçmeden biz Sâlih'in işin bitirelim, ondan sonra başımıza her ne gelmeliyse gelsin. Pes varıp bir mağârada saklandılar ki Hazret-i Sâlih mescidden çıkınca ihlâk edeler. Hakk celle ve 'alânın fermânıyla mağâranın kapusı kapanıp içinde ihlâk oldular ve kalan gürûhları sayha ile nâbûd oldular. Niteki Hakk te'âlâ ona işâret edip buyurdu.[510] (50) ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ﴾ Pes bak nice oldu ettikleri hîlenin sonu ﴿أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ﴾ kim 'ale't-tahkîk biz ol dokuz neferi ihlâk ettik ﴿وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ dahi gürûhların kamu. (51) ﴿فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً﴾ Pes oldur evleri vîrâne olmuş ﴿بِمَا ظَلَمُوا﴾ ettikleri sitem sebebiyle, ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً﴾ tahkîkan kim Semûd kabîlesine vâki' olan işte bir ulu 'ibret var ﴿لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ bir gürûha ki bilip pend alırlar. (52) ﴿وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve kurtardık şol kimseleri ki Hazret-i Sâlih'in nübüvvetine tasdîk getirdiler ﴿وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ ve küfr ü ma'siyetten kendülerin sakınırlardı. (53)

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ Dahi Hazret-i Lût'u mürsel kıldık, kaçan gürûhuna dedi, ﴿أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ﴾ size gerekmezdi ki 'amel-i zişte gelirsiz ﴿وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾ **[338a]** ve hâlbuki siz onun kubhun basîretle müşâhede edersiz. (54) ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن﴾ Niçün 'ale't-tahkîk erkeklere gelirsiz ârzû cihetinden ﴿دُونِ النِّسَاءِ﴾ size mahlûk olan karılara tecâvüz ettiğinizde? ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ Belki siz bir gürûhsuz ki ettiğiniz fi'lin netîcesin bilmezsiz. (55) ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ﴾ Pes Lût kavminin cevâbı bir nesne olmadı ﴿إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ﴾ illâ demeleri, Lût'un tevâbi'ini kendüsiyle köyünüzden çıkarın ﴿إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾ ki bilâ-şübhe onlar bir kimselerdir ki bizim ef'âlimizden kendü nefslerin tenzîh ederler. (56) ﴿فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ﴾ Pes kendüyi ve ehlini kurtardık, ﴿إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ﴾ ancak karısın ki onu 'azâbda yerlerinde kalanlardan olmasına hükm ettik. (57) ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا﴾ Ve üzerlerine taştan bir yağmur yağdırdık. ﴿فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ﴾ Pes korku verilip inanmayan gürûhun yağmuru gâyetle bed yağmur idi. (58)

---

510 el-Beyzâvî, II/772.

﴿قُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Söyle yâ Muhammed, cümle medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur ﴿وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى﴾ dahi selâm olsun şol Hudâ'nın kulları üzere ki kendülerin bergüzîde kıldı. ﴿آللَّهُ خَيْرٌ﴾ Îzid-i zü'l-celâl yeğrek midir ﴿أَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ yâ ortak kıldıkları eşyâ mı? Bu kelâmdan maksûd onların ilzâmıdır ve re'ylerinin hiffetini beyân etmektir. Ne ân ki putların vücûdunda bir eser-i hayriyyet ola ki cemî' hayrâta mazhar olana mu'âdil kılınalar, zîrâ onlardan bi'l-külliyye hayriyyet ma'dûmdur. (59) ﴿أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Yâ yeğrek midir, ya'nî her vech ile yeğrektir şol Perverdigâr ki cemî' kâ'inâtın usûlü ve menâfi'inin mebâdîleri olan gökler ve yeri îcâd etti ﴿وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً﴾ dahi sizin içün gökten su indirdi. ﴿فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ﴾ Pes onunla zînetlü güzel bâğlar bitirdik, ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ size mümkin değil idi ki onun ağaçların bitirirsiz. ﴿أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl ile bir ma'bûd mu olur? Ya'nî özgeyi Hudâ'ya karîn kılmak gâyetle bir emr-i münkerdir. ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾ Belki onlar bir gürûhturlar ki haktan yan çizerler. (60)

﴿أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا﴾ Yâ yeğrek midir, ya'nî **[338b]** elbette putlardan yeğrektir şol Perverdigâr ki zemîni karargâh kıldı ﴿وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا﴾ ve ortalarında akar ırmaklar kıldı ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ﴾ ve ona muhkem dağlar kıldı ki içinde ma'denler mütekevvin olur ﴿وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا﴾ ve iki deryâ şîrîn ve şûr arasında bir mâni' kıldı ki biri birine karışmaktan men' eder. ﴿أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ﴾ Hudâ-yı bî-hemtâ ile 'ibâdete müstehak bir ma'bûd olur mu? Ya'nî bu gûne şey hayyiz-i imkânda değildir, ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ belki çokları hakkı bilmezler ki ona şerîk tutarlar. (61) ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ﴾ Yâhûd yeğrek midir, ya'nî bî-şübhe her şeyden yeğrektir şol Kâdir-i zü'l-celâl ki ahvâli perâkende olan kimesnenin mededine erişir ﴿إِذَا دَعَاهُ﴾ kaçan kendüsinden meded taleb eder ﴿وَيَكْشِفُ السُّوءَ﴾ ve âdemzâdeden yamanlığı def' eder ﴿وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ﴾ dahi sizi rûy-i zemînde geçmişlerin kâ'im-i mâkâmı kılar. ﴿أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ﴾ Bu gûne ni'metlerle sizi mahsûs eden Hudâ ile 'ibâdete sezâvar bir ma'bûd olsun mu? ﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾ Hudâ'nın ni'metlerin hâtıra katı az getirirsiz, ya'nî hîç onları yâda getirmezsiz. (62)

﴿أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ Yâ yeğrek midir, ya'nî bilâ-şübhe putlardan yeğrektir şol Perverdigâr ki sahrânın ve deryânın karanlıklarında size yol gösterir ﴿وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾ ve şol Kâdir-i Muhtâr ki yelleri yağmur olan rahmetinin ilerüsinde gönderir, ﴿أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ﴾ bir ma'bûd Hudâ ile olsun mu? ﴿تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl kendüye şerîk kılmaklarından münezzeh olup yücelendi. (63) ﴿أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ Yâ yeğrek midir,

ya'nî bilâ-şekk kefere ma'bûd kıldıkları eşyâdan yeğdir şol Hâlık-ı zü'l-celâl ki 'âlemi 'ademden vücûda getirdi, ba'dehû fânî olduklarından sonra onları îcâd eder. ﴿وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve şol Perverdigâr ki gökten yağmurla ve yerden nebâtâtla size rûzî verir. ﴿أَإِلَهٌ مَعَ اللَّهِ﴾ Hudâ ile bir ma'bûd var mı ki bu eşyâyı işler? ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ Söyle, delîlinizi getirin kim Hudâ'dan özge bir kimse onları işler ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer **[339a]** ettiğiniz da'vâda gerçek söyleyiciler idiniz. (64) ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ Söyle yâ Muhammed, göklerde ve yerde olanlar pûşîde olan nesneyi bilmezler, lâkin Tanrı te'âlâ onu bilir ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ dahi kefere olanlar onu bilmezler kim kankı vakt zinde olup haşr u neşr olunurlar. (65)

﴿بَلْ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ﴾ Belki öbür cihânın şânında dânişleri biri biri ardına geldi ki muhkem oldu. Bu kelâm tehekküm tarîkiyledir, ya'nî aslâ onun ahvâlinden bir zerre denlü dânişleri yoktur. ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا﴾ Belkim onlar âhiretin olmasından bir şekke düşmüşlerdir, ﴿بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ﴾ belki onlar kıyâmetin bilmesinden ser-gerdândırlar, ya'nî onun olmasına delâlet eden delâ'ile mühtedî olmazlar basîretleri muhtell olduğundan ötürü. (66) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَئِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ﴾ Dahi küfr eden kimseler dediler, âyâ biz ve pederlerimiz toprak olduğumuzda kubûrdan çıkmış kılınır mıyız? (67) ﴿لَقَدْ وُعِدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ﴾ Tahkîkan ki bu ya'nî kubûrdan zinde olup çıkmağı biz ve pederlerimiz va'd olunduk Muhammedü'l-Mustafâ bize gelmeden evvel, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ bu söz bir nesne değildir illâ geçmişlerin efsânesi ya'nî efsânlere mânend bir sözdür, aslâ hakîkati yoktur. (68) ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Söyle, rûy-i zemînde seyâhat edin, ﴿فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ ondan sonra bakın nice oldu günâhkâr kâfirlerin sonu. Bu kelâm Hazret'in 'asrında olan kefereye ettikleri tekzîb üzere tehdîddir ve ondan dahi tahvîftir ki hâlleri üzere kalırlarsa onlara nâzil olan 'azâb gibi kendülere bir 'azâb nâzil olur. (69)

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ Dahi müşriklerin tekzîb ve i'râzı üzere endûhnâk olma ﴿وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ﴾ dahi sîne darlığında olma ﴿مِمَّا يَمْكُرُونَ﴾ ettikleri hîleden, zîrâ Hudâ-yı Müte'âl halkın şerrinden seni saklamıştır. (70) ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ Dahi derler, bu mev'ûd olan 'azâb ne zamân vâki' olur ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer siz sözünüzde gerçek söyleyiciler idiniz? (71) ﴿قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ﴾ Söyle, şâyed hükm-i İlâhî ile size olan şevb[511] yetişir ﴿بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ﴾

511 Leke, kir, kusûr

isti'câl ettiğiniz şeyin bir mikdârı. (72) **[339b]** ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ Ve bî-şübhe kim Perverdigârın halk üzere ihsân sâhibidir, ettikleri me'âsî üzere 'ukûbetlerin ta'cîl etmez ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ﴾ velâkin halkın çoğu ni'metin kadrin bilmeyip edâ-i şükr etmezler. (73) ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ Dahi tahkîkan ki Perverdigârın küffârın sîneleri sakladığı nesneyi ve âşikâre kıldığı şeyi yahşi bilir, pes ona göre cezâların verir. (74) ﴿وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi gökte ve yerde hîç bir pûşîde nesne yoktur ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ illâ bir zâhir kitâbda müsbettir ve ondan murâd Levh-i Mahfûz'dur. (75) ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Tahkîkan ki bu Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Ya'kûb'un evlâdı üzere okur ya'nî onlara beyân eder ﴿أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ şol nesnenin çoğunu ki kendüler içinde ihtilâf ederlerdi, teşbîh ve tenzîh gibi ve cennet ve cehennemin ahvâli ve 'Uzeyr ve Mesîh'in şânı gibi. (76)

﴿وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân ehl-i îmâna yol göstermek ve esirgemektir, zîrâ onunla intifâ' eden onlardır. (77) ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ﴾ Tahkîkan kim Hudâvendin Benî İsrâ'îl arasında dürüst olan hükûmetiyle dâverlik eder ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ ve kendüdür her kimse üzere gâlib olan ki hükmü aslâ redd olunmaz, ﴿الْعَلِيمُ﴾ ettiği hükmün hakîkatine dânâ olan. (78) ﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd et, küffârın 'adâvetinden elem çekme ﴿إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ﴾ ki bî-şübhe sen rûşen olan dürüstlük üzeresin. (79) ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى﴾ Tahkîkan sen ölmüşler pâyesinde olanları işittiremezsin. Çün küffâr kendülere söylenen sözlerle müntefi' olmazlardı, mürdelere müşâbih kılındılar, niteki gelecek kelâmda sağırlara teşbîh kılındılar. ﴿وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ﴾ Ve sağırlara çağırmağı işittiremezsin ﴿إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾ kaçan dönüp enselerin çevirirler, pes ol pâyede olanların mütâba'at ve müsâ'adelerinden ümîd kes. (80) ﴿وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ﴾ Dahi sen körleri azgunlıklarından döndürüp yol gösterici olamazsın, zîra hidâyet hâsıl olmaz illâ basar-ı basîretle ve onlarda **[340a]** o ma'dûmdur. ﴿إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا﴾ Sen bir kimseyi işittiremezsin, ya'nî işittirmen bir kimseye nef' etmez meğer şol kimseye ki bizim âyâtımıza tasdîk getirir ﴿فَهُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ki onlar inkıyâd edip erbâb-ı ihlâs olmuşlardır. (81)

﴿وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ﴾ Dahi kaçan âdemîler üzere söz düşer, ya'nî kıyâmetin vukû'undan va'd olundukları şey yakın olıcak ﴿أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ﴾ kendüler içün zemînden bir hareket edici hayvân çıkarttırırız ve onun adı Cesâse'dir. Mervîdir ki onun uzunluğu altmış arşundur, dört ayağı var, dahi kuş

yavrusunun tüyüne mânend bir sarıca tüyü var ve yeleği ve iki kanadı dahi var ve bir kaçıcı ondan kurtulmaz ve ne bir taleb edici ona erişir. Dahi rivâyet olundu ki Seyyidü'l-Kevneyn'den onun çıkmak yerini su'âl ettiler ki buyurdu, Tanrı te'âlâ üzere ulu hürmetlü olan mescidden çıkar ve o Mekke-i Mükerreme'nin mescididir. ﴿تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾ Ol dâbbe halka bu mazmûnu söyler kim 'ale't-tahkîk halk Hudâ'nın delâ'il-i kudretine inanmazlardı. Mervîdir kim ol mekândan çıkar ve kendüsiyle Hazret-i Musâ'nın değneği ve Hazret-i Süleymân'ın hâtemi, pes mü'minin secdegâhın değnekle değip ondan yüzü ak olur ve kâfirin yüzüne hâtemle değip ondan yüzü kara olur.[512] (82)

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا﴾ Dahi yâda getir ol günü ki her ümmetten bir gürûh yığarız ﴿مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا﴾ şol kimselerden ki delâ'il-i kudretimize inanmazlar, ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ pes kendüler evvelleri durmuş kılınırlar ve âhirleri gelmek içün ve bu kesretlerinden 'ibârettir. (83) ﴿حَتَّى إِذَا جَاءُوا﴾ Ol vakte dek ki 'arsa-i mahşere geldiklerinde ﴿قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي﴾ Hakk te'âlâ kendülere der, niçün âyâtımızı tekzîb ettiniz ﴿وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا﴾ ve hâlbuki dânişiniz onlara ihâta etmedi? Ya'nî onları te'emmül edip hakîkatlerine erişmeden evvel niçün onları tekzîb ettiniz? ﴿أَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Yâhûd siz kankı nesneyi işlerdiniz ya'nî Hudâ'ya ve rasûlüne îmân getirmediğinizden sonra kankı işe mübâşeret ettiniz? Bu kelâm onları tebkît etmek içündür, zîrâ ondan sonra tekzîbden özge bir iş işlemediler. (84) **[340b]** ﴿وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ﴾ Dahi üzerlerine söz düştü, ya'nî müstehak oldukları 'azâb üzerlerine hulûl etti ﴿بِمَا ظَلَمُوا﴾ ettikleri sitem sebebiyle ve o, Hudâ'nın âyâtına ettikleri tekzîbdir. ﴿فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ﴾ Pes kendüler 'özr getirmek içün ağız açıp bir söz söylemezler 'azâbda meşgûl olduklarında ötürü. (85)

﴿أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ﴾ Âyâ bilmezler mi ki biz geceyi karanlık kıldık, tâ ki içinde uyku ile ârâm edeler ﴿وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا﴾ ve gündüzü rûşenlü kıldık, tâ ki içinde âlât-ı me'âşı tahsîl edeler. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki gecenin ve gündüzün ahvâlinde ulu 'alâmetler var ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirirler. (86) ﴿وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki sûrda üfürülür, ﴿فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ der-'akab onun sadâsı heybetinden göklerde ve yerde olanlar korkup bî-hôd olurlar, ﴿إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ meğer ol kimse ki Tanrı te'âlâ onun korkmasın iste-

512 el-Beyzâvî, II/776.

meyip gönlüne bir sebât verdi. Bir kavlde ondan murâd Hazret-i Mûsâ'dır, zîrâ bir kerre kendüye ol hâlet hâsıl olmuştu. ﴿وَكُلٌّ أَتَوْهُ﴾ Ve dükeli halk ikinci nefhadan sonra mevkıfe geldiler ﴿دَاخِرِينَ﴾ zelîl oldukları hâlde. (87) ﴿وَتَرَى الْجِبَالَ﴾ Dahi ol günde dağları görürsün, ﴿تَحْسَبُهَا جَامِدَةً﴾ kendülerin yerlerinde durmuş gümân edersin ﴿وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ﴾ ve hâlbuki onlar bulut geçmesi gibi geçerler, ﴿صُنْعَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlânın dürüst işlemesi, ﴿الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ şol Tanrı ki her nesneyi kemâ yenbagî yaptı. ﴿إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle zâhir ve bâtında işlediğiniz eşyâya dânâdır, sonra ol işler üzere size mükâfât eder. (88)

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ﴾ Her kim eyülikle gelir, ﴿فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا﴾ ona ondan yeğrek hâsıl olur. Zîrâ fânî verir, bâkî alır ve bir verir, onun gibi yedi yüz alır. ﴿وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ﴾ Ve kendüler korkudan ol günde emînlerdir. (89) ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ Ve her kim bedlikle ya'nî şirkle gelir, ﴿فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾ yüzleri âteşte kapanmış kılınıp kendülere denilir, ﴿هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ işlediğiniz nesneden özge bir şeyle mükâfât olunmazsız. (90) **[341a]** ﴿إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلْدَةِ﴾ Bundan gayrı bir şey yoktur kim bana fermân olundu ki bu şehrin ya'nî Mekke'nin Perverdigârına 'ibâdet edeyim, ﴿الَّذِي حَرَّمَهَا﴾ şol Perverdigâr ki ol şehri muharrem kıldı bir mertebede ki saydına ta'arruz olunmağı men' etti ve otunun kesilmesine ruhsat vermedi ﴿وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ﴾ ve her nesne kendüye mahlûk u memlûktür. ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ Dahi bana fermân olundu ki mutî' u münkâdlardan ve dîn-i İslâm üzere sâbit olanlardan olayım. (91)

﴿وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ﴾ Dahi bana emr olundu ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın tilâveti üzere müdâvemet edeyim. ﴿فَمَنِ اهْتَدَى﴾ Pes bir kimse ki ol evâmire ittibâ' etmekle doğru yolu buldu, ﴿فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ﴾ doğru yolu bulmaz illâ kendü nefsi içün, zîrâ ol hidâyetin menâfi'i ona döner. ﴿وَمَنْ ضَلَّ﴾ Ve her kim bu umûra muhâlefet etmekle gümrâh oldu, ﴿فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ﴾ söyle, ancak ben korku verenlerdenim, özgelerin vebâli üzerime müterettib olmaz. (92) ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Dahi söyle, nübüvvetin ni'meti üzere cümle medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur, ﴿سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ﴾ bilâ-şübhe delâ'il-i kudretini size gösterir âhirette, ﴿فَتَعْرِفُونَهَا﴾ pes onları bilirsiz velâkin ol mahal bilmesi fâ'ide vermez. ﴿وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Dahi Hudâvendin ettiğiniz işten bî-haber değildir, pes gümân etmen ki 'azâbınızın te'hîri a'mâlinizden gaflet ettiğinden ötürüdür, belki onu bir hikmet içün te'hir etti ki ona fakat kendüsi muttali'dir. (93)

SÛRETÜ'L-KASAS

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve Semânûne Âyeten

[سورة القصص مكية وهي ثمان وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿طسم تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan âyât rûşen olan kitâbın âyetleridir. (1-2) ﴿نَتْلُو عَلَيْكَ﴾ Üzerine okuruz, ya'nî Cibrîl'in okumasıyla üzerine okuruz ﴿مِنْ نَبَإِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ﴾ Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâmın ve Mısır hâkiminin ba'zı haberlerin ﴿بِالْحَقِّ﴾ doğruluğa mukârin oldukta **[341b]** ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki tasdîk ederler. (3) ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ Tahkîkan kim Fir'avn Mısır zemîninde yücelenip mütekebbir oldu ﴿وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا﴾ ve ol zemînin halkını gürûh gürûh kıldı ve her gürûhu bir şeyle istihdâm etti, ﴿يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ﴾ onlardan bir gürûhu zebûn kılar ve ol Benî İsrâ'îl'dir, ﴿يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ﴾ oğulların boğazlar, ﴿وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ﴾ dişilerin sağ kor ol sebeble ki erbâb-ı tencîm kendüye haber verdiler kim tâ'ife-i mezbûreden bir oğlan doğacaktır ki onun sebebiyle mülkün zâ'il olur. ﴿إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾ Bî-şübhe kim ol habîs ehl-i fesâddan idi. (4) ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi rûy-i zemînde zebûn kılınan kimseler üzere imtinân etmek isteriz ﴿وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً﴾ ve onları iki cihânın umûrunda mukaddem kılmak isteriz ﴿وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ ve Fir'avn'ın ve etbâ'ının mülklerinde olan şeye onları mîrâs alanlar kılmak isteriz. (5)

﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve Mısır ve Şâm zemîninde onlara yer vermek isteriz ﴿وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ ve Fir'avn'a ve vezîri Hâmân'a ve onların leşkerlerine Benî İsrâ'îl'den korktukları nesneyi göstermek isteriz. Ya'nî Fir'avn ve tevâbi'i Benî İsrâ'îl'den mülâhaza ettikleri zevâl-i mülkün tahkîkini onlara göstermek maksûdumuzdur. (6) ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى﴾ Ve Hazret-i Mûsâ'nın anasına ilhâmla haber saldık ki ﴿أَنْ أَرْضِعِيهِ﴾ sana mümkin olduğu mertebe Hazret-i Mûsâ'ya süt ver, ﴿فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ﴾ pes kaçan üzerine korkarsın ﴿فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ﴾ onu deryâya sal ﴿وَلَا تَخَافِي﴾ ve unutmandan ötürü üzerine korkma ﴿وَلَا تَحْزَنِي﴾ ve firâkı cihetinden gamgîn olma, ﴿إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk biz onu sana döndürücüleriz ﴿وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve onu

mürsel peygamberlerden kılıcılarız. Getirdiler ki Hazret-i Musâ'nın vâlidesine vaz'-ı haml iktizâ edicek, Fir'avn tarafından Benî İsrâ'îl'in karıları üzere müvekkil olan ebeyi çağırıp hamlini mu'âlece etti. Ol mahal ki Hazret-i Mûsâ yer üzere düştü, alnındaki olan nûr ebeyi medhûş kılıp a'zâsı lerzeye[513] düştü ve muhabbeti gönlünde bir gûne oturuştu[514] ki **[342a]** Fir'avn'a varıp çugulluk[515] etmekten kendüyi men' etti. Ba'dehû vâlidesi üç ay kendüye süt verdi, ondan sonra Benî İsrâ'îl'den tâze doğmuş oğlanlar üzere Fir'avn'ın teftîşi ziyâde olmağın Hazret-i Mûsâ'nın vâlidesi bir sandûk peydâ edip Hazret-i Mûsâ'yı içinde koyup deryâya saldı. (7)

﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ﴾ Pes Fir'avn'ın etbâ'ı onu buldular, ﴿لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ tâ ki kendülere 'âkıbetkâr düşman ve bir ulu kaygu var. ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ﴾ Tahkîkan kim Mısır hâkimi ve vezîri ve etbâ'ları bir hatâ-kâr gürûh idiler. (8) ﴿وَقَالَتْ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ﴾ Ol vakt ki sandûkı Fir'avn'ın evinde açtılar, Fir'avn'ın karısı Âsiye Hâtun dedi, ﴿قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ﴾ bu oğlan gözün rûşenliğidir bana ve sana, ﴿لَا تَقْتُلُوهُ﴾ onu öldürmen, ﴿عَسَى أَنْ يَنفَعَنَا﴾ şâyed bize yaraya, zîrâ yümn ve bereketin 'alâmâtı çehresinde görünüyor. ﴿أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾ Yâhûd kendüyi bir oğul ediniriz, zîrâ oğul olmağa liyâkati var ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ Ve hâlbuki Fir'avn ve kavmi bilmezler ki kendülere düşman olacaktır. (9) ﴿وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ vâlidesinin yüreği 'aklından hâlî oldu, ﴿إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ﴾ tahkîkan kim yaklaştı ki şiddet-i ıztırâbdan Mûsâ'nın şân ve kıssasın beyân ede ﴿لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا﴾ tevekkül üzere sabr u sebâtla bağlamasaydık, ﴿لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ gönül üzere bağladık, tâ ki ehl-i îmândan ola. (10)

﴿وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'nın anası onun hemşîresine dedi, karındaşının izine peyrevlik edip haberin al. ﴿فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ﴾ Pes uzaktan karındaşını Âsiye kucağında gördü ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve kendüler bilmezler ki o, hemşîresidir. (11) ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ üzere emcikleri harâm kıldık, ya'nî süt verenlerden süt emmesin men' ettik ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ bacısı izini ittibâ' etmeden evvel. ﴿فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ﴾ Pes hemşîresi dedi, size delâlet etmeyeyim mi bir hâne iyeleri **[342b]** üzere ki ﴿يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ﴾ size onun terbiyesine der-'uhde olurlar ﴿وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ﴾ ve hâlbuki onlar

513 Titreme, titreyiş.

514 Sükûnet bulmak, sakinleşmek.

515 Nemmam, şikâyetçi.

ona eyülik isteyicilerdir ki terbiyesinde aslâ taksîr etmezler. Mervîdir ki kaçan Hazret-i Mûsâ'nın hemşîresi Meryem hâtun bu kelâmı îrâd etti, Hâmân dedi, 'ale't-tahkîk bu karı bu oğlanı ve ehlini bilir, kendüyi tutun, tâ ki size keyfiyyet-i ahvâlini beyân ede. Meryem hâtun bu kelâmı işitince dedi, ﴿وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ﴾ demekte kasd ettim onlar pâdişâha eyülik isteyenlerdir, değil bu uşağa. Ba'dehû Fir'avn kendüye fermân etti ki dediği kimseyi varıp getire. Hemân Meryem hâtun varıp anasın Fir'avn'ın huzûruna getirdi. Ol vakt Hazret-i Mûsâ Fir'avn'ın eli üzere ağlayıp Fir'avn onu eğletdiriyordu. Pes kendüyi anasına teslîm etti, Hazret-i Mûsâ anasının kokusun alınca ona istînâs edip emciğini ağzına aldı. Fir'avn ona dedi, sen bu tıfldan ne olursun ki fakat senin emciğini kabûl etti. Dedi, ben bir hoş-bû pâkîze süt iyesi karıyım, her uşağı ki bana getirirler elbette emciğimi kabûl eder. Pes Hazret-i Mûsâ'yı kendüye teslîm edip mâ-lezemini ta'yîn eyledi, ondan sonra cânpâresiyle hânesine döndü ve va'de-yi ilâhiyye yerine geldi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[516] (12)

﴿فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ'yı anasına döndürdük, ﴿كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا﴾ tâ ki oğluyla gözü rûşen ola ﴿وَلَا تَحْزَنَ﴾ ve tâ ki onun firâkıyla endûhnâk olmaya ﴿وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ ve tâ ki tarîk-i müşâhede ile bile kim 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâlin va'desi dürüsttür. ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin halkın çoğu bilmezler ki Hudâ'nın va'desi haktır, pes onun olmasına şekk eder. (13) ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى﴾ Dahi kaçan Hazret-i Mûsâ kendü kuvvetinin kemâline erişip mu'tedil oldu, ya'nî bir hadde erişti ki neşv ü nemâda onun mâ-fevki olmaz ve o otuzdan kırka varana dek olur, zîrâ 'akl bu esnâda kemâle erişir. Ve bir kavlde ondan murâd kırktır, zîrâ bu gûne rivâyet olunmuştur kim bir peygamber mürsel olmadı kırk yaşına varmayınca. Pes Hazret-i Mûsâ kırk seneye eriştikde ﴿آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ ona nübüvvet ve umûr-i dînîyyede dâniş verdik ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ ve niteki Mûsâ'ya ve anasına eyülik ettik, **[343a]** eyülik edenlere ihsânları üzere mükâfât ederiz. (14)

﴿وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ Fir'avn'ın kasrından inip Mısr şehrine girdi ﴿عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا﴾ bir gaflet vakti üzere şehrin halkından, ya'nî magrible yatsu arasında ki ol vaktte herkes mühimmine meşgûldür. Ve bir kavlde kaylûle vaktinde girdi. ﴿فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ﴾ Pes şehrin içinde gördü iki kişi cenk ediyor, ﴿هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ﴾ birisi kendüye ittibâ' eden cemâ'attir

516 el-Beyzâvî, II/780.

ve onlar Benî İsrâ'îl'dir ﴿وَهَـٰذَا مِـنْ عَـدُوِّهِ﴾ ve öbürüsü düşmanı olan gürûhdandır ve onlar Kıbtîlerdir. ﴿فَاسْـتَغَاثَهُ الَّـذِي مِـنْ شِـيعَتِهِ﴾ Pes etbâ'ından olan kimse Hazret-i Mûsâ'dan meded istedi ﴿عَلَـى الَّـذِي مِـنْ عَـدُوِّهِ﴾ düşmandan olan kimse üzere. ﴿فَوَكَـزَهُ مُوسَـى﴾ Pes Hazret-i Mûsâ Kıbtî'yi yumrukla urdu, ﴿فَقَضَـى عَلَيْـهِ﴾ der-'akab onu öldürdü. ﴿قَـالَ هَـذَا مِـنْ عَمَـلِ الشَّـيْطَانِ﴾ Dedi, bu iş bir kimseden sâdır olur ki onu şeytân azdırmış ola, ne benim gibi bir kimsenin işidir, ﴿إِنَّـهُ عَـدُوٌّ﴾ bî-şübhe kim şeytân düşmandır, ﴿مُضِـلٌّ﴾ azdırıcıdır, ﴿مُبِـينٌ﴾ 'adâveti âşikâredir. (15) ﴿قَـالَ رَبِّ إِنِّـي ظَلَمْـتُ نَفْسِـي﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, yâ ilâhî, Kıbtî'yi öldürmeğim sebebiyle 'ale't-tahkîk ben kendü nefsime sitem ettim, ﴿فَاغْفِرْ لِـي﴾ pes günâhımı bana yarlıga. ﴿فَغَفَـرَ لَـهُ﴾ Der-'akab Hudâ 'azze ve celle günâhını kendüye yarlıgadı, ﴿إِنَّـهُ هُـوَ الْغَفُـورُ الرَّحِيـمُ﴾ bî-şübhe kim Hakk te'âlâ kendüdür kullarının günâhın setr edip kendülerin gâyetle esirger. (16) ﴿قَـالَ رَبِّ بِمَـا أَنْعَمْـتَ عَلَـيَّ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey Hudâvendim, üzerime kıldığın in'âma kasem ki tevbe edip ﴿فَلَـنْ أَكُـونَ ظَهِيـرًا لِلْمُجْرِمِـينَ﴾ hergiz günâhkârlara arkadaş olmam. (17)

﴿فَأَصْبَـحَ فِـي الْمَدِينَـةِ خَائِفًـا﴾ Pes Hazret-i Mûsâ Mısır şehrinde korkmuş sabâhladı, ﴿يَتَرَقَّـبُ﴾ intizâr eder ki şâyed kendüsinden bir kimse kısâsı taleb eder. ﴿فَـإِذَا الَّـذِي اسْـتَنْصَرَهُ بِالْأَمْـسِ﴾ Pes hemân şol kimse ki dünegün kendüsinden meded taleb etti, ﴿يَسْـتَصْرِخُهُ﴾ bir Kıbtî üzere dahi kendüsinden meded taleb ediyor, ﴿قَـالَ لَـهُ مُوسَـى إِنَّـكَ لَغَـوِيٌّ مُبِـينٌ﴾ Hazret-i Mûsâ ona dedi, 'ale't-tahkîk senin gümrâhlığın âşikâre bir gümrâhlıktır. (18) ﴿فَلَمَّـا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِـشَ بِالَّـذِي هُـوَ عَـدُوٌّ لَهُمَـا﴾ Pes ol mahal ki Hazret-i Mûsâ istedi ki el uzata şol **[343b]** kimseye ki kendüsi Hazret-i Mûsâ'ya ve İsrâ'îlî'ye düşmandır, ﴿قَـالَ يَـا مُوسَـى أَتُرِيـدُ أَنْ تَقْتُلَنِـي﴾ İsrâ'îlî dedi, ey Mûsâ, ister misin ki beni öldüresin, ﴿كَمَـا قَتَلْـتَ نَفْسًـا بِالْأَمْـسِ﴾ niteki dünegün bir cân öldürdün, ﴿إِنْ تُرِيـدُ إِلَّـا أَنْ تَكُـونَ جَبَّـارًا فِـي الْأَرْضِ﴾ istemezsin illâ yeryüzünde gerdenkeş olasın ﴿وَمَـا تُرِيـدُ أَنْ تَكُـونَ مِـنَ الْمُصْلِحِـينَ﴾ ve istemezsin ki halk arasında ıslâh edenlerden olasın ki husûmeti vech-i ahsen ile def' edesin. Çün Hazret-i Mûsâ, İsrâ'îlî'yi gümrâhlık ünvânıyla muhâtab etti, İsrâ'îlî gümân etti kim kendüyi öldürmek ister, pes zanna binâen o gûne kelimâtı îrâd etti, ba'dehû ol sözler halk arasında şuyû' buldu, tâ ki Fir'avn ve tevâibi'ine haber erişti, ondan sonra Hazret-i Mûsâ'nın katline kasd ettiler. Îmâna gelip îmânın saklayan Fir'avn'ın 'ammizâdesi bu işten âgâh olıcak Hazret-i Mûsâ'yı bu ahvâlden haberdâr etmeğe teveccüh etti. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (19)

﴿وَجَـاءَ رَجُـلٌ مِـنْ أَقْصَـى الْمَدِينَـةِ يَسْـعَى﴾ Ve bir kişi şitâb ederek şehrin uzak yerinden geldi, ﴿قَـالَ يَـا مُوسَـى إِنَّ الْمَـلَأَ يَأْتَمِـرُونَ بِـكَ لِيَقْتُلُـوكَ﴾ dedi, ey Mûsâ, 'ale't-tahkîk

a'yân-ı devlet senin sebebinle müşâvere ediyorlar, tâ ki seni öldüreler, ﴿فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنْ النَّاصِحِينَ﴾ pes bu şehirden çık ki bî-şübhe ben sana eyülik isteyenlerdenim. (20) ﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا﴾ Pes şehirden korkmuş iken çıktı ﴿يَتَرَقَّبُ﴾ ardına bir kimsenin gelmesin mülâhaza ettiği hâlde. ﴿قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Dedi, ey Hudâvendim, sitemkâr olan gürûhtan beni kurtar ve yetişmeklerinden beni sakla. (21) ﴿وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ﴾ Ve ol mahal ki Medyen şehrinin karşusında yüz tuttu ve o Hazret-i Şu'ayb'in şehridir. ﴿قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ Dedi, şâyed Perverdigârım yolun doğrusunu bana göstere. (22) ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ﴾ Ve ol vakt ki Medyen şehrinin suyuna geldi ve o bir kuyu idi ki halk levâzımı içün ondan suyu çekerlerdi, ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنْ النَّاسِ﴾ ol su üzere halktan bir ulu gürûh gördü ﴿يَسْقُونَ﴾ davarların ondan suvarırlar ﴿وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ﴾ ve onları olduğu yerden aşağa bir yerde gördü. ﴿امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ﴾ İki karı koyunlarını suya gelmekten alıkorlar, tâ ki halkın koyunlarına karışmaya. **[344a]** ﴿قَالَ مَا خَطْبُكُمَا﴾ Dedi, şânınız nedir ki koyununuzu men' edip suvarmazsız? ﴿قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ﴾ Dediler, biz koyunlarımızı suvarmazız, çobanlar koyunlarını suvarmaktan döndürmeyince ﴿وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ﴾ ve pederimiz yaşta bir büyük kocadır, suvarmak içün çıkmağa tâkati yoktur, bizi zarûret cihetinden gönderir. (23)

﴿فَسَقَى لَهُمَا﴾ Pes onlara şefkat edip mevâşîlerin kendülere suvardı. Menkûldür kim çobanlar kuyunun başı üzere bir taş korlardı ki onu yedi âdemden eksik kaldırmazdı. Hazret-i Mûsâ kendüsiyle olan açlıkla onu yalnız kaldırdı. Ve bir rivâyette o gûne taşla bir kuyu dahi kapanmış var idi, Hazret-i Mûsâ onun taşını kaldırıp ondan suyu çekip koyunu suvardı.[517] ﴿ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ﴾ Ondan sonra yâ bir ağaca yâ bir dîvârın sâyesine döndü. ﴿فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾ Pes dedi, ey Perverdigârım, 'ale't-tahkîk ben bir muhtâcım ta'âmdan her bir nesneye ki sen bana onu gönderirsin. (24) ﴿فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا﴾ Der-'akab ol iki karının birisi kendüye geldi ﴿تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ﴾ utanmak tarîki üzere yürümüş olduğu hâlde, ﴿قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ﴾ dedi, tahkîkan ki pederim seni da'vet eder, ﴿لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا﴾ tâ ki bizim içün davarlarımıza su vermeğinin ücretin sana mükâfât ede. Hazret-i Mûsâ bu kelâmı işitince Hazret-i Şu'ayb'ın mülâkatına kasd edip teveccüh etti, ne ücret almağa. ﴿فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Şu'ayb'ın katına gelip sergüzeştini üzerine

517 el-Beyzâvî, II/782.

okudu, ﴿قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Hazret-i Şu'ayb ona dedi, elem çekme, sitemkâr olan gürûhtan kurtuldun. (25)

﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا﴾ Ol iki karının birisi ki kendüyi da'vet etmişti, dedi, ﴿يَاأَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ﴾ ey benim pederim, çobanlıkla onu ücrete tut kim ﴿إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾ tahkîkan ki ücret ile tuttuğun kimesnelerin yeğreği, güçlü, emânet sâhibi olan kimsedir. Getirdiler ki Hazret-i Şu'ayb kızından sordu ki bunun kuvvet ve emânetini neden bildin? Dedi, kuvvetini taşın kaldırmasından fehm ettim ve emânetini ondan anladım ki kendüyi da'vet edip kendüsiyle geldiğimde bana dedi, ardımdan **[344b]** gel yoluna delâletini bana sözle et.[518] (26) ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ﴾ Hazret-i Şu'ayb ona dedi, bî-şübhe ben isterim ki bu iki kızımın birisin sana evlendireyim ﴿عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي﴾ bu şart üzere ki kendü nefsini bana ücrete veresin ﴿ثَمَانِيَةَ حِجَجٍ﴾ sekiz yıl, ﴿فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا﴾ pes eğer on yılın işin tamâm edersin ﴿فَمِنْ عِنْدِكَ﴾ onun tamâmı senin katından bir eyüliktir ﴿وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ ve istemem ki üzerine ta'eb koyayım ki on yıl ile seni mülzem edeyim, ﴿سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ الصَّالِحِينَ﴾ bî-şübhe sen beni Tanrı te'âlâ isterse eyülik edenlerden bulursun. (27)

﴿قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ettiğin 'ahd ü peymân aramda ve arandadır, birimiz ondan çıkmaya, ﴿أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ﴾ bu iki müddetin kankısı sana îfâ edersem ﴿فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ﴾ te'addî etmek üzerime olmaya ziyâde talebiyle ﴿وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl dediğimiz söz üzere şâhid ve nigehbândır. (28) ﴿فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ﴾ Pes ol mahal ki Hazret-i Mûsâ müddet-i merkûmenin hizmetini edâ etti. Ahbârda gelmiştir ki on yıl olan müddeti kazâ etti ve ondan sonra on yıl Hazret-i Şu'ayb'ın yanında kaldı, ba'dehû dönmeğe 'azîmet etti ﴿وَسَارَ بِأَهْلِهِ﴾ ve karısın götürüp gitti. ﴿آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا﴾ Dağın yanında bir âteş gördü, ﴿قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا﴾ kendüye mahsûs olanlara dedi, bunda ikâmet edin, ﴿إِنِّي آنَسْتُ نَارًا﴾ tahkîkan ben bir âteş gördüm, ﴿لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ﴾ şâyed ben ondan size bir haber getireyim ki yol kankı semttedir ﴿أَوْ جَذْوَةٍ مِنْ النَّارِ﴾ yâhûd âteşten bir kalın ağaç getireyim, ﴿لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ tâ ki siz onunla kızınasız. (29)

﴿فَلَمَّا أَتَاهَا﴾ Pes ol zamân ki ol âteşe geldi, ﴿نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ﴾ Hazret-i Mûsâ'nın sağ tarafında olan derenin kenârından çağırıldı ﴿فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ﴾ çok nef'lü olan mekânda. ﴿مِنْ الشَّجَرَةِ﴾ Ağaçtan nidâ olundu ki ﴿أَنْ يَا

518 el-Beyzâvî, II/782.

﴿مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّه رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ ey Mûsâ, 'ale't-tahkîk ben kendüm mahlûkâtın Perverdigârı Hudâ'yım. (30) ﴿وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ﴾ Dahi nidâ olundu ki değneğini sal. Hazret-i Mûsâ imtisâl edip onu elinden saldı, der-'akab ol değnek bir ejdehâ oldu. ﴿فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ﴾ Pes kaçan onu deprenir gördü, ﴿كَأَنَّهَا جَانٌّ﴾ **[345a]** gûyâ ki hey'et ve gövdede ol bir yılandır, ﴿وَلَّى مُدْبِرًا﴾ korkudan ense vermiş iken döndü ﴿وَلَمْ يُعَقِّبْ﴾ ve dereye dönmedi. Ba'dehû nidâ olundu ki ﴿يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ﴾ ey Mûsâ, berü gel ve ondan korkma ﴿إِنَّكَ مِنْ الْآمِنِينَ﴾ kim 'ale't-tahkîk sen korku çekmeyenlerin zümresindensin, zîrâ mürsel olan peygamberler katımda korkmazlar. (31) ﴿اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ﴾ Elini yakana giyir, ﴿تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ﴾ 'aybsız ak çıkar, ya'nî beyâzlığı baras değildir, hemân hâlis bir mu'cizedir. ﴿وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنْ الرَّهْبِ﴾ Dahi kanat pâyesinde olan iki elini senin semtine cem' et korkudan, ya'nî kaçan sana bir korku 'ârız olur, sağ elini sol kolun altına al ve solu sağ kolun altına al, tâ ki nefsini zabt edesin. ﴿فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ﴾ Pes ol değnek ve yed-i beyzâ iki hüccet ve 'alâmettir, ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ Perverdigârından bu iki mu'cize ile var git ﴿إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ Mısır hâkimine ve a'yân-ı devletine ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ ki bî-şübhe onlar hudûdu tecâvüz etmiş bir gürûh idiler, pes onlara rasûlün gitmesi iktizâ etti. (32)

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا﴾ Hazret-i Mûsâ dedi, ey Perverdigârım! 'Ale't-tahkîk ben onlardan bir cân öldürdüm, ﴿فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِي﴾ pes korkarım ki onun mukâbelesinde beni öldüreler. (33) ﴿وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا﴾ Dahi benim birâderim Hazret-i Hârûn kendüsi güft-u-gû cihetinden sözü benden yahşi beyân eder, ﴿فَأَرْسِلْهُ مَعِي رِدْءًا﴾ pes onu benimle mu'în u meded edici gönder, ﴿يُصَدِّقُنِي﴾ hücceti takrîr etmede ve şübheyi tezyîf etmede beni tasdîk eder, ﴿إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِي﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk ben korkarım kim beni tekzîb ederler ve mübâhese mahallinde lisânım bana mutâva'a etmez. (34) ﴿قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ﴾ Hudâ 'azze ve celle dedi, bî-şübhe ki birâderinle kolunu bağlarız, ya'nî onu peygamber kılıp seni onun sebebiyle kuvvet sâhibi kılarız ﴿وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا﴾ ve ikiniz içün bir galebe ve hüccet kılarız ﴿فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا﴾ ki tasallut tarîkiyle size erişmezler, ﴿بِآيَاتِنَا﴾ varın gidin âyâtımızla, ﴿أَنْتُمَا وَمَنْ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ﴾ siz ikiniz ve size tebe'iyyet edenler gâlib olanlarsız. (35) ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Mûsâ kendülere âyâtımızla geldi ﴿بَيِّنَاتٍ﴾ rûşen ve hüveydâ oldukları hâlde, ﴿قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى﴾ dediler, **[345b]** bu getirdiği şey bir nesne değildir illâ bir câdûluk ki kendüsi onu bağlar, kendüsinden esbak bir kimse onu işlemedi, ﴿وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا

﴿الْأَوَّلِينَ﴾ dahi bu câdûluğu geçmiş pederlerimizin eyyâmında işitmedik (36) ﴿وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَى﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ dedi, Perverdigârım her kimseden dânâ-terdir şol kimsenin hâline ki yol göstermekle geldi ﴿مِنْ عِنْدِهِ﴾ Hudâ'nın katından ﴿وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ﴾ dahi şol kimsenin hâline a'lemdir ki bu cihânın sonu ona olur. ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ Tahkîkan şân budur ki sitemkâr olanlar dünyâda hidâyete ve âhirette güzel âkıbete nâ'il olmazlar. (37) ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ﴾ Dahi Fir'avn-i bî-'avn dedi, ey eşrâf olan gürûh! ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي﴾ Benden özge size aslâ bir ma'bûd bilmedim. ﴿فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ﴾ Pes ey vezirim Hâmân, benim içün çamur üzere yandır. Getirdiler ki pişmiş kerpici evvel yapan kimesne Fir'avn idi ve bu sebeble ta'lîmin tarîki üzere vezîrine dedi, çamur üzere benim içün yandır, ﴿فَاجْعَل لِي صَرْحًا﴾ sonra onunla bana bir bülend köşk kıl, ﴿لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى﴾ şâyed ben Mûsâ'nın ma'bûduna muttali' olurum ﴿وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنْ الْكَاذِبِينَ﴾ ve hâlbuki 'ale't-tahkîk ben Mûsâ'yı yalancılardan olduğun gümân ederim. (38) ﴿وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi Fir'avn ve leşkeri Mısır zemîninde gerdenkeşlik ettiler ﴿بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ istihkâkları yok iken ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ﴾ dahi gümân ettiler kim bilâ-şübhe kendüler hükmümüze dönmüş kılınmazlar. (39)

﴿فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانظُرْ﴾ Pes Fir'avn ve leşkerlerin aldık, ﴿فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ﴾ der-'akab onları deryâya atıp nâbûd kıldık. ﴿كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ﴾ Pes bak yâ Muhammed, şirkle sitem edenlerin sonu nice oldu ve kendü 'aşîretini o gûne fi'lden tahzîr et. (40) ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً﴾ Dahi Fir'avn ve tevâbi'in gümrâhlara bir muktedâlar kıldık ki ﴿يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ﴾ cehennemin esbâbına halkı da'vet ederler ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ ve rûz-i kıyâmette yardım olunmazlar ki kendülerden 'azâb def' oluna. (41) ﴿وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً﴾ Dahi bu cihânda rahmetten sürülmeği onların ardına kıldık ki rahmetin kankı kapusına tevecc üh ederler, ondan sürülürler ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنْ الْمَقْبُوحِينَ﴾ ve rûz-i kıyâmette onlar **[346a]** sürülmüşlerin zümresindendirler. (42) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik nâbûd kıldığımızdan sonra geçmiş zamânelerin halkını, Hazret-i Nûh ve Hûd ve Sâlih ve cemâ'atleri gibi. ﴿بَصَائِرَ لِلنَّاسِ﴾ Ol hâlde ki Tevrât halkın kulûbüne bir envârdır ki onunla hakâyık görünür ve hakla bâtıl temyîz olunur ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ ol hâlde ki şerâ'i' ve ahkâmla yol göstermektir ve onun ahkâmı ile 'amel edenlere sebeb-i rahmettir, ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki onlar bu hâlet üzere olalar ki pend ü nasîhat tutması kendülerde mütevekki' ola. (43)

﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ﴾ Dahi sen yâ Muhammed, vâdî-i garbînin yanında hâzır değil idin ﴿إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ﴾ kaçan bildirmesin istediğimiz işi Hazret-i Mûsâ'ya vahy ettik ﴿وَمَا كُنتَ مِنْ الشَّاهِدِينَ﴾ ve vahy ve irsâl ettiğimiz mahal sen hâzırlardan değil idin. (44) ﴿وَلَكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمْ الْعُمُرُ﴾ Velâkin Hazret-i Mûsâ'dan sonra çok gürûhlar îcâd ettik, pes üzerlerine müddet-i hayât uzandı, ya'nî sen ol ahvâlde hâzır değil idin lâkin ondan ötürü sana ol ahbârı irsâl ettik ki Hazret-i Mûsâ'nın 'asrından sonra niçe gürûhlar pey-ender-pey îcâd ettik, üzerlerine müddetler uzatmakla ahbâr savb-ı[519] savâbdan münharif olup şerâ'i' ve ahkâm mütegayyir oldu ve 'ulûm indirâsa[520] yüz tuttu. ﴿وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ﴾ Dahi sen yâ Muhammed, Medyen şehrinin halkı arasında mukîm değil idin ﴿تَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا﴾ kim onlardan öğrenmek içün Şu'ayb ve Mûsâ hakkında olan âyâtımızı üzerlerine okursun ﴿وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ velâkin biz seni göndericiler idik. (45)

﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا﴾ Dahi sen Tûr Dağı'nın yanında mevcûd değil idin kaçan Hazret-i Mûsâ'yı Tevrât'ı vermek içün çağırdık ﴿وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ velâkin Perverdigârından sudûr eden rahmet içün sana ta'lîm olundu, ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ tâ ki Tanrı'nın 'azâbından korkutturasın bir gürûhu ki senden esbak kendülere hîç 'azâbdan bir korku verici gelmedi, zîrâ onlar senin ve Hazret-i İsmâ'îl'in arasında olan fetret zamânında düşmüşlerdir, ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ şâyed onlar **[346b]** pend ü nasîhati kabûl ederler. (46) ﴿وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ﴾ Dahi eğer onlara bir 'ukûbetin değmesi olmasaydı ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ elleri ilerü gönderdiği nesne sebebiyle, ya'nî şirk u ma'siyetten kazandıkları a'mâl sebebiyle, ﴿فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا﴾ pes kendülere 'azâb hulûl edince derler, ey Hudâvendimiz, niçün bize bir peygamber göndermedin, ﴿فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ﴾ ki senin âyâtına peyrevlik edip rasûlünü tasdîk edelim ﴿وَنَكُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve sana ve peygamberine îmân getirenlerden olalım? Hâsıl-ı kelâm bu ki küffâra bir musîbet değicek bu sözleri olmasaydı ki ey Perverdigârımız, niçün bize bir rasûl gönderip ahkâmı beyân etmedin, seni mürsel kılmazdık, pes onların 'özrünü kesmek içün seni gönderdik. (47)

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا﴾ Sonra ol vakt ki doğruluk bizim tarafımızdan kendülere geldi, ﴿قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى﴾ dediler, bize gelen rasûl ni-

519 Yön, taraf.

520 Bozulmak.

çün kitâb cümleten kendüye verilmedi, niteki Mûsâ'ya verildi? ﴿أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ﴾ Âyâ bundan esbak Hazret-i Mûsâ kitâbı cümleten getirip bunların ebnâ-i cinsleri Mûsâ verildiği nesneye küfr etmediler mi ﴿قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا﴾ ki Hazret-i Mûsâ ve Muhammed hakkında dediler, iki sihr iyesi biri birine yardım etti ﴿وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ﴾ dahi dediler, 'ale't-tahkîk biz onların her birisine inkâr edicileriz? (48) ﴿قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا﴾ Söyle, pes Hudâ'nın katından bir kitâb getirin ki ol Hazret-i Mûsâ üzere ve benim üzerime inen kitâblardan yahşi yol gösterir, ﴿أَتَّبِعْهُ﴾ ben ona peyrev olayım ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer gerçek söylecilerdiniz kim Muhammed ve Mûsâ sâhirdirler. (49)

﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ﴾ Pes eğer sana icâbet etmeyip kitâb getirmezler, ﴿فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ﴾ bil kim ârzûlarından özge bir şeye uymazlar, zîrâ bir delîle uymuş olsaydılar elbette onu getirirler idi. ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ Dahi kimdir ziyâde azgun şol kimseden ki kendü ârzûsuna tâbi' oldu ﴿بِغَيْرِ هُدًى مِنْ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın tarafından kendüye yol göstermek yok iken. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Bî-şübhe kim Îzid-i zü'l-celâl cânlarına sitem eden gürûha şehevât-ı nefsâniyyede inhimâk ettiklerine **[347a]** doğru yolu göstermez. (50) ﴿وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمْ الْقَوْلَ﴾ Dahi tahkîkan kim onlara sözü ulaştırıp kesmedik, ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki kendüler nasîhat-pezîr olup îmana geleler. (51) ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمْ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ﴾ Şol kimseler ki kendülere kitâbı Kur'ân'dan evvel verdik, onlardır Kur'ân'ın hak olduğuna tasdîk getirirler. Bu âyet ehl-i kitâbdan îmâna gelenlerin hakkında nâzil oldu. Ve bir rivâyette ehl-i İncîl'den kırk kimsenin hakkında nâzil oldu, otuz ikileri Hazret-i Ca'fer'le Habeş'ten geldiler ve sekizi Şâm-ı Şerîf'ten. (52)

﴿وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ﴾ Dahi ol vakt ki onlar üzere Kur'ân okunur, derler ona inandık, ya'nî tasdîk getirdik ki bu okunan kelâm Hudâ'nın kelâmıdır, ﴿إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا﴾ bî-şübhe ki bu kelâm Perverdigârımızdan olan dürüstlük ve doğruluktur, ﴿إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ﴾ tahkîkan ki biz Kur'ân inmeden esbak Müslümânlar idik. Ya'nî Kur'ân'a îmânımızı şimdi ihdâs etmiş değiliz, zîrâ kütüb-i mukaddemede onun mezkûr olmasın görüp tasdîk etmiş idik. (53) ﴿أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ﴾ Ol gürûh ücretleri iki kat verilirler, bir kerre kitâblarına îmân getirdiklerinden ötürü ve bir kerre Kur'ân'a tasdîk ettikleri ecilden ﴿بِمَا صَبَرُوا﴾ ehl-i şirkin ve dîndaşlarının eziyyeti üzere sabr etmekleri mukâbelesinde ﴿وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ﴾ ve tâ'atle ma'siyeti def' ederler. Server-i

Kâ'inât buyurdu, [521] اتبع السيئة الحسنة تمحها ya'nî ettiğin bedlikten sonra eyülik işle ki ol eyülik bedliği mahv eder. ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ Ve onlara rûzî kıldığımız şeyden tarîk-i hayrda sarf kılarlar. (54)

﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ﴾ Dahi kaçan beyhûde sözü işidirler, nefslerin sıyânet etmek içün ondan yüzlerin çevirirler ﴿وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ﴾ ve beyhûde söz söyleyenlere derler, işlerimizin netîcesi bizedir ve işlerinizin me'âli sizedir, ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize selâmet olsun. Bu selâmdan murâd onlara tevdî' ve vaz geçmektir, ne onlara tahiyye etmektir. ﴿لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ﴾ Nâdânların sohbetin ne taleb ederiz ve ne isteriz. (55) Getirdiler ki kaçan Ebû Tâlib muhtazır oldu, Server-i Kâ'inât ona gelip dedi, ey amcam, Lâ ilâhe illallâh söyle, senin içün Hudâ'nın katında onunla ihticâc ederim. Ebû Tâlib bu kelâmı işiticek **[347b]** dedi, ey birâderzâdem, 'ale't-tahkîk ben bilirim ki sen sözünde sâdıksın velâkin istemem ki hakkımda denile Ebû Tâlib mevt mahallinde cez' etti. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[522] ﴿إِنَّكَ لاَ تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾ Tahkîkan ki sen sevdiğin kimseye yol gösterip İslâm'a dâhil kılmağa kâdir değilsin ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ velâkin Tanrı te'âlâ istediği kimseye doğru yol gösterip İslâm'a dâhil kılar ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ ve kendüsi hidâyete müste'idd olanlara dânâ-terdir. (56)

Mervîdir ki Hâris bin Osmân bin Nevfel, Server-i Kâ'inât'ın huzûruna gelip dedi, yâ Rasûlallâh, 'ale't-tahkîk biz biliriz ki sen Hak üzeresin velâkin sana mütâba'at edip cemî' A'râb'a muhâlefet etsek korkarız ki yerimizden bizi kapıp götürürler, zîrâ biz bir az gürûhuz. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعْ الْهُدَى مَعَكَ﴾ Dahi küffâr dediler, tarîk-i rüşde seninle müttebi' olur isek ﴿نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا﴾ zemînimizden kapılırız. ﴿أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا﴾ Âyâ kendülerin hıfz edip bir emniyyetlü yer kendüler içün kılmadık mı ki onun etrâfında A'râb biri birini boğazlar iken kendüler içinde emîn oturmuşlar, ﴿يُجْبَى إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ her taraftan her şeyin meyvesi ol mekâna nakl olunup yığılır ﴿رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا﴾ bizim katımızdan bir rûzî? ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin küffârın çoğu bilmezler, ya'nî küffâr nâdânlardır tefekkür etmezler, tâ ki ol nüktenin hakîkatin bileler. (57) ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Dahi niçe

521 Nerede olursan ol Allah'a karşı saygılı ol. İşlediğin bir kötülüğün arkasından hemen bir iyilik yap ki onu yok etsin. İnsanlara güzel ahlakla muamele et. Tirmizî, Birr, 55.

522 el-Beyzâvî, II/786.

köy halkını nâbûd kıldık ﴿بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا﴾ ki zamân-i zindegânîliklerinde tâgî ve bâgî oldular, ya'nî niçe köy halkı sizin gibi ey ehl-i Mekke, güzel ma'îşette ve emniyyette idiler, tuğyân ettiklerinde Cenâb-ı Rabbü'l-İzze onları ihlâk edip mekânların vîrâne kıldı, ﴿فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ pes oldur mekânları ki kendülerden sonra aslâ süknâ olunmadı ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ meğer bir az müddet, zîrâ ona süknâ etmez illâ müsâfirler ve onların müddet-i ikâmetleri ma'lûmdur. ﴿وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ﴾ Ve ol mekâna biz kendümiz vâris olanlar idik. (58)

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى﴾ Dahi Perverdigârın köyler halkın nâbûd kılıcı değil idi **[348a]** ﴿حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا﴾ ol köylerin büyüğünde bir kitâb sâhibi peygamber yollamayınca. Çün büyük köyün halkı zîrek olup ahkâmı fehm etmeğe liyâkatleri ziyâdedir, peygamberlerin bi'seti ibtidâ onlara oldu, dahi onlar ona itâ'at edicek, özgeleri kendülere tâbi' olurlar. ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا﴾ Ol rasûl âyâtımızı üzerlerine okur ki îmâna gelmezlerse hüccetleri olmaya ve 'özrleri kesile. ﴿وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى﴾ Dahi köyler halkın ihlâk etmekle vîrâne ediciler değil idik ﴿إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾ illâ ve hâlbuki ashâbı peygamberleri tekzîb etmekle sitemkârlardır. (59) ﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve her nesne ki dünyânın esbâbından verilirsiz, ﴿فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا﴾ yakın olan sağlığın menfa'ati ve ârâyişidir ki penç rûz-i 'ömrü onunla geçirip bezenirsiz. ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâlin katında olan sevâb dünyânın metâ' u zînetinden yeğrek ve pâyende-terdir, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün fikr edip alçak olan metâ'ı derece-i 'ulyâda olan metâ'a tebdîl etmezsiz? (60)

﴿أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا﴾ Pes âyâ şol kimse ki güzel va'd kendüye ettik ﴿فَهُوَ لَاقِيهِ﴾ ki elbette kendüsi onu bulucudur, ﴿كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ şol kimse gibidir ki bu cihânın berhurdârlığıyla kendüyi berhurdâr ettik, ﴿ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾ sonra ol şahs rûz-i kıyâmette hesâbı içün ihzâr olanlardandır. (61) ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ﴾ Dahi mezkûr kıl ol günü ki küffârı Hakk celle ve 'alâ çağırır, ﴿فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ﴾ ondan sonra söyler, kani ortaklarım, ﴿الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ şol ortaklar ki gümân ederdiniz kim onlar benim ortaklarımdır? (62) ﴿قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ Dedi şol kimseler ki âyât-ı va'îdin muktezâsı üzerlerine sâbit oldu, ﴿رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا﴾ ey Hudâvendimiz, bunlardır ol kimseler ki biz kendülerin azdırdık, ﴿أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا﴾ gümrâh olduğumuz gibi onları gümrâh kıldık, ﴿تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ﴾ sana teveccüh edip onlardan bîzâr olduk, ﴿مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ bize perestiş etmezlerdi, belki kendü hevâ-yı nefslerine perestiş ederlerdi. (63)

﴿وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ﴾ Dahi küffâra denilir kim ortaklarınızı ya'nî Hudâ'ya ortak kıldığınız putları çağırın! ﴿فَدَعَوْهُمْ﴾ Pes şiddet-i hayretten onları çağırırlar, ﴿فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ﴾ pes putlar 'aczlerinden ötürü onlara icâbet etmezler. ﴿وَرَأَوُا الْعَذَابَ﴾ Dahi tâbi' ve metbû'lar işkenceyi kendülere mülâzım gördüler, ﴿لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ﴾ tarîk-i Hakk'a **[348b]** yol bulmuş olsaydılar 'azâbdan emîn olurlardı. (64) ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki Hakk celle ve 'alâ küffârı çağırıp söyler, ﴿مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ﴾ benim tarafımdan size gönderilen kimesnelere ne cevâb verdiniz? (65) ﴿فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ﴾ Pes üzerlerine ahbâr ol günde kör oldu, ya'nî şiddet-i hayretten rusüle verdikleri cevâb üzerlerine hafî olur, ﴿يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ﴾ ondan sonra galebe-i dehşetten biri birine sormaz ki cevâbımız rusüle ne idi. (66) ﴿فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ Pes ammâ şol kimse ki şirkten tevbe edip îmân getirdi ve güzel 'amel işledi, ﴿فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ﴾ ol kimse ümîd tutsun ki kurtulmuşlardan olup maksad-ı a'lâya erişe. Getirdiler ki sanâdîd-i 'Arab ta'n edip derlerdi, niçün Hudâ 'azze ve celle Kur'ân'ı Muhammed üzere indirdi, gerektir ki Mekke'nin yâ Tâ'if'in bir ulu kişisi üzere indirile. Hakk te'âlâ bu âyetle sözlerin redd edip buyurur.[523] (67)

﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ Dahi Perverdigârın istediği kimseyi yaradır ﴿وَيَخْتَارُ﴾ ve risâlet içün istediği kimesneyi bergüzîde kılar, ﴿مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ﴾ küffâra tahayyür etmek yok idi ve olmaz, ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl ondan münezzehtir ki ihtiyârı üzere bir kimsenin ihtiyârı ola, ﴿وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ dahi keferenin ettiği şirkten yücelendi. (68) ﴿وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ﴾ Dahi Hudâvendin bilir 'adâvetten şol şeyi ki küffârın sîneleri saklar ﴿وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ ve ta'ndan şol nesneyi ki âşikâre kılarlar. (69) ﴿وَهُوَ اللَّهُ﴾ Ve kendüdür 'ibâdete müstehak olan Hudâ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ve kendüsinden özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur, ﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ﴾ kamu medh ü senâlar kendüye mahsûstur, bu cihânda ve öbür cihânda ﴿وَلَهُ الْحُكْمُ﴾ ve her nesnede cârî olan fermân kendüyedir, bir kimse ona şerîk olmaz ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ve haşr u neşrle ona dönmüş kılınırsız. (70) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Söyle, bana haber verin eğer Tanrı te'âlâ üzerinize geceyi pâyende kılar rûz-i kıyâmete dek, ﴿مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâlden özge kimdir ulûhiyyetle muttasıf olan ki ﴿يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ﴾ size bir rûşenlik getirir? ﴿أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾ Pes niçün tedebbür ve tefekkür **[349a]** işimesin işitmezsiz? (71)

---

523 el-Beyzâvî, II/790.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Söyle, beni haberdâr edin onda ki Hakk celle ve 'alâ gündüzü üzerinize dâ'im kılarsa kıyâmet gününe dek, ﴿مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ﴾ kimdir Hudâ'dan özge bir ma'bûd ki ﴿يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ﴾ size bir gece getirir ki içinde ârâm edesiz ta'bden? ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ Pes niçün bakıp fehm etmezsiz? (72) ﴿وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Dahi Hudâ'nın lutf u kereminden geceyi ve gündüzü sizin içün yarattı, ﴿لِتَسْكُنُوا فِيهِ﴾ tâ ki içinde ârâm edesiz ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve tâ ki fazlından size rûzî kıldığı nesneyi taleb edesiz ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki siz ni'meti bilip hukûkuna kıyâm edesiz. (73) ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ Nazîresi geçti. (74) ﴿وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا﴾ Ve her gürûhtan bir güvâh çıkarttık ve ol peygamberleridir ki üzerlerine şehâdet ederler ol hâletle ki küffâr dâr-ı dünyâda onun üzerine idiler. ﴿فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ Ondan sonra ol ümmetlere dedik, olduğunuz âyînin dürüstlüğü üzere delâlet eden delîlinizi getirin. ﴿فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ﴾ Pes ol vakt bildiler ki ulûhiyyetten hak Tanrı'yadır, bir kimse ona ortak değildir ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve kendülerden gâ'ib oldu bağladıkları yalanlar. (75)

﴿إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى﴾ Tahkîkan kim Kârûn nâm kimesne Hazret-i Mûsâ'nın 'aşîretinden idi, ﴿فَبَغَى عَلَيْهِمْ﴾ pes kavm-i Mûsâ üzere tekebbür eyledi. ﴿وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ﴾ Ve ona genclerden verdik, ﴿مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ﴾ şol nesneyi ki sandûklarının anahtarları güçlü olan gürûhu ağırlattırır, ya'nî ona o denlü emvâl verdik ki hazînelerinde olan sandûkların anahtarların bir güçlü cemâ'at getirseydi onlara ağırlık ederdi. ﴿إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki cemâ'at kendüye dediler, ﴿لَا تَفْرَحْ﴾ dünyâ mâlıyla sevinme, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾ bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle müzahrafât-ı dünyeviyye ile sevinenleri sevmez. (76) ﴿وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ﴾ Dahi kendüye dediler, Îzid-i zü'l-celâlin sana verdiği şeyle öbür cihânı iste, ya'nî sana hâsıl olan mâlı öbür cihâna lâyık olan a'mâlde sarf et, tâ ki sevâb-ı cezîle nâ'il olasın. **[349b]** ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ Ve bu cihânda olan behreni unutma ki âhiretini onunla tahsîl edesin ﴿وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ dahi Hudâ'nın kullarına eyülik et, niteki Tanrı te'âlâ sana eyülik etti ﴿وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ﴾ ve yeryüzünde kötülük etmeğe tâlib olma, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle yamanlık edenleri sevmez. (77)

﴿قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ﴾ Kârûn kavmine cevâb verip dedi, bundan özge bir nesne yoktur ki ol mâlı verildim ﴿عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي﴾ bir dâniş üzere ki katımda sâbittir. ﴿أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ﴾ Âyâ Kârûn Tevrât'ı okuyup bilmedi

mi? Ya'nî 'ale't-tahkîk bildi kim Hakk celle ve 'alâ Kârûn'dan esbak zamâne halklarından nâbûd kıldı ﴿مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا﴾ şol kimseyi ki gücü kendüsinden katıdır ve mâlının cem'i kendüsinden çokraktır. Ya'nî Kârûn bilmiş iken ki kendüsinden mâldâr ve güçlü olanı Hakk te'âlâ ihlâk etmiştir, nice bu gûne ahvâl ondan sâdır oldu? ﴿وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمْ الْمُجْرِمُونَ﴾ Dahi mütâba'a tarîkiyle günâhkârlar günâhlarından sorulmazlar, belki füc'eten günâhları üzere mu'azzeb olurlar. (78) ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ﴾ Pes kendü 'aşîreti üzere ârâyişiyle çıktı. Mervîdir kim bir gün erguvânî donlar giyip altun eyerlü eşheb katıra binmiş çıktı ve bilesince kendü kılığında dört bin âdem binmiş idi.[524] ﴿قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنيَا﴾ Dedi şol kimseler ki yakın olan sağlığın lezzâtını isterler, ﴿يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ﴾ ey kavmimiz, kâşkî Kârûn'un verildiği eşyâ gibi bize verilseydi, ﴿إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ bî-şübhe kim Kârûn metâ'-ı dünyevîden ulu behre iyesidir. (79)

﴿وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ Dahi dedi şol kimseler ki dâniş verildi, ﴿وَيْلَكُمْ﴾ üzerinize helâk olsun ey dünyâya tâlib olanlar! ﴿ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ Hudâ'nın mükâfâtı âhirette yeğrektir Kârûn verildiği eşyâdan, şol kimseye ki îmâna gelip güzel 'amel işledi. ﴿وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ﴾ Ve ol mükâfâta müsâdif olmaz, illâ tâ'at üzere sabr edenler ve ma'siyetlerden nefslerin men' edenler. (80) Getirdiler kim Kârûn hemîşe Hazret-i Mûsâ'ya îzâ ederdi ve Hazret-i Mûsâ onun hakk-ı karâbetin gözetip kendüye müdârâ ederdi bir vakte dek ki hükm-i zekât nâzil oldu. Hazret-i Mûsâ onunla mâl-ı zekâttan ötürü bu vech üzere musâlaha etti ki zekât **[350a]** içün mâlından binden bir vere. Bundan sonra Kârûn onu hesâb edip gördü ki o bir haylî meblağ olur, tab'-ı le'îmi ona zâhib oldu ki Hazret-i Mûsâ'yı Benî İsrâ'îl arasında rüsvâ ede, tâ ki kendüsine rağbet az olup kendüsinden halk yüz çevire ve bir kimseye kelimesi mesmû' olmaya. Pes bir karıya bir mikdâr rüşvet verdi bu şart üzere ki Benî İsrâ'îl'in cem'iyyeti arasında söyleye Hazret-i Mûsâ kendüye fi'l-i kabîhi etti. Rûz-i 'iyd olıcak Hazret-i Mûsâ Benî İsrâ'îl mâ-beyninde hutbe okuyup esnâ-yı hutbesinde dedi, her kim uğurlar, elin keseriz ve her zinâ edene muhsan değilse değnek çalarız ve eğer muhsan ise recm ederiz. Hemân Kârûn kalkıp dedi ve eğer sen olursan? Dedi ve eğer ben olurum. Kârûn eyitti ki Benî İsrâ'îl zu'm ederler kim sen fülân karıya

524 el-Beyzâvî, II/792.

fücûr ettin. Hazret-i Mûsâ bu kelâmı işitince fermân etti kim ol karı ihzâr oluna. Gelip hâzır oldukda Hazret-i Mûsâ ona Hudâ'nın 'azamet ve kahrıyla and verdi ki nefsü'l-emri söyleye. Hemân karı dönüp dedi, yâ Râsulallâh, hakîkatü'l-hâl budur ki Kârûn bana rüşvet verdi ki söyleyem sen bana nâma'kûl iş işlemişsin. Hazret-i Mûsâ bu kelâmı işiticek sücûda varıp Kârûn'un elinden Hudâ'ya şekvâ eyledi. Îzid-i zü'l-celâlden kendüye vahy geldi kim zemîne istediğin şey fermân et ki onu sana râm etmişiz. Pes Hazret-i Mûsâ dedi, ey zemîn, Kârûn'u al! Bilâ-fâsıla dizlerine dek aldı, ba'dehû bu minvâl üzere birkaç kez yere fermân etti, yer her birisinde bir mikdârın yuttu, tâ ki kendüsinden bir eser kalmadı. Ol esnâda Kârûn Hazret-i Mûsâ'ya tazarru' u zârî ederdi, ona aslâ iltifât etmedi. Hakk celle ve 'alâ vahy edip buyurdu, ey Mûsâ, gönlün katı perktir, kaç kez Kârûn senden merhamet taleb edip sen ona merhamet etmedin, 'azm-i celâlim hakkı içün eğer bir kez bana du'â ederdi ben ona icâbet ederdim. Bu ahvâl vâki' olduktan sonra süfehâ-yı Benî İsrâ'îl dediler, Mûsâ bu işi işledi, tâ ki Kârûn'un emvâline vâris ola. Bu kelâm Hazret-i Mûsâ'nın sem'-i şerîfine erişince Hudâ'dan istedi ki onun emvâl u erzâkını hasf ede. Hakk celle ve 'alâ du'âsın kabûl edip onları dahi yere yutturdu, niteki buyurdu.[525] **[350b]** ﴿فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ﴾ Pes Kârûn'la ve sarâyıyla yeri çöktürdük, ﴿فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ondan sonra ona bir gürûh yoktu ki Hudâ'nın fermânın aşıp kendüye yardım edeler ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ﴾ dahi 'azâbdan imtinâ' edenlerden değil idi. (81)

﴿وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ﴾ Ve sabâhladı şol kimseler ki Kârûn'un rütbesin dünegün ârzû etmişlerdi, ﴿يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ﴾ derler, 'acebdir gûyâ Tanrı te'âlâ kullarından istediği kimesneye rûzîyi küşâde kılar ve istediği kimesneye dar kılar, ﴿لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾ Tanrı te'âlâ üzerimize minnet etmeseydi ﴿لَخَسَفَ بِنَا﴾ elbette bizimle yeri çöktürürdü. ﴿وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ 'Acebdir gûyâ şân budur ki Hudâ'nın ni'metin inkâr edenler 'azâbdan kurtulmazlar. (82) ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ﴾ Ol ma'rûf ve mevsûf olan sonki sarây, ﴿نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ﴾ onu kılarız şol kimselere ki yeryüzünde tekebbür etmek istemezler ﴿وَلَا فَسَادًا﴾ ve halk üzere te'addî etmeği dahi istemezler. ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Ve güzel netîce perhîz edenleredir. (83) ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا﴾ Her kim eyülikle gelir, ondan yeğrek bir eyülik

525 el-Beyzâvî, II/792.

ona hâsıl olur ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ ve her kim bedlikle gelir, ﴿فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ﴾ pes bedlikleri işleyenler mükâfât olunmazlar ﴿إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ illâ işledikleri nesne gibi bir şeyle. (84)

Getirdiler ki kaçan Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât Cühfe nâm mekâna erişti, Harem-i Muhterem'in şerefi batnında te'sîr eyledi. Hazret-i Cibrîl kendüye bu âyeti getirdi.[526] ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ﴾ Tahkîkan şol Perverdigârın ki Kur'ân'ın tilâvetini ve teblîğini ve içinde olan ahkâmla 'amel etmeği üzerine farz kıldı, ﴿لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ﴾ elbette süknâsın i'tibâr ettiğin yere seni döndürücüdür. ﴿قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ﴾ Söyle, Perverdigârım dânâ-terdir, ﴿مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى﴾ doğru yolu getiren kimesneyi bilir ﴿وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ dahi bilir şol kimesneyi ki kendüsi bir âşikâre azgunluktadır. (85) ﴿وَمَا كُنتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ﴾ Dahi sen ümîd tutmaz idin ki sana Kur'ân gönderilmiş ola ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ lâkin Perverdigârından sana rahmet olmak içün onu sana **[351a]** gönderdi. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ﴾ Pes bî-dîn olanlara arkadaş olma, ya'nî müdâra etme ve hâhişlerine göre hareket etme. (86) ﴿وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ﴾ Dahi Hudâ'nın âyetlerin okumasından seni döndürmeyeler ﴿بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ﴾ sana indirilip üzerine farz olunduklarından sonra. ﴿وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ﴾ Dahi Perverdigârının 'ibâdetine da'vet eyle ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve ehl-i şirkin zümresinden olma. (87)

﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Ve Hudâ-yı zü'l-celâl ile bir ma'bûd dahi okuma, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. Bu âyetlerde hitâb Server-i Kâ'inât'adır ve murâd ümmettir ve hitâbı ona tevcîh etmeden maksad bu ki ehl-i şirk Hazret'in muvâfakasından kat'-ı ümîd edeler. ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾ Her nesne ma'dûm ve fânî olacaktır, ﴿إِلَّا وَجْهَهُ﴾ ancak Hudâ'nın zât-ı bâhiru's-sıfâtı, ﴿لَهُ الْحُكْمُ﴾ nüfûz edici fermân kendüye mahsûstur. ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ Ve mükâfât içün kendü tarafına dönmüş kılınırsız. (88)

526 el-Beyzâvî, II/793.

SÛRETÜ'L-'ANKEBÛT

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'ûn ve Sittûne Âyeten

[سورة العنكبوت مكية وهي تسع وستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ Emsâli sebkat etti. (1) ﴿أَحَسِبَ النَّاسُ﴾ Âyâ halk gümân ettiler kim ﴿أَنْ يُتْرَكُوا﴾ koyuverileler ﴿أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا﴾ demeleri için, biz îmâna geldik. Ya'nî halk böyle mi sağınırlar ki mücerred *âmennâ* sözün söylemekle metrûk olurlar ﴿وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler cihâd ve vezâif-i tâ'at gibi envâ'-ı tekâlîfle imtihân olunmayalar. (2) ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim kendülerden esbak olanları imtihân eyledik, ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ pes elbette Îzid-i zü'l-celâl îmânda sâdık olanları temyîz eder ﴿وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ ve elbette yalan söyleyenlere mükâfât eder. (3) ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا﴾ Belkim bedliği işleyenler gümân ettiler mi kim bizden ilerü gidip seyyi'âtları üzere kendülere mükâfât etmeğe kâdir değiliz, ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ ettikleri hükm gâyetle bed hükmdür. (4) ﴿مَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ﴾ Her kim cennette Hudâ'nın likâsına **[351b]** ümîd tutmuş idi, ﴿فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle kendü likâsı içün ta'yîn ettiği müddet gelecektir ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür kullarının sözün işitip esrâr-ı niyyetlerine dânâ olan. (5)

﴿وَمَنْ جَاهَدَ﴾ Dahi her kim ki küffârla cenk edip çalıştı, ﴿فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ﴾ çalışmaz illâ kendü cânı içün. Zîrâ cihâdın sevâbı ona â'id olur. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ الْعَالَمِينَ﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ ins ü cinnin ve melâ'ikenin tâ'at ve mücâhedâtlarından baydır, ancak kulların esirgeyip ahvâllerine düzen vermek içün kendülerin tâ'atle mükellef kıldı. (6) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Dahi şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ elbette bedlikleri onlardan mahv ederiz ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve elbette onlara en güzel 'amellerinin sezâsını mükâfât ederiz. (7) Ya'nî a'lâ olan 'amellerinin sezâsı gibi sâ'ir a'mâllerine sezâ veririz. Mervîdir kim kaçan Sa'd bin Ebî Vakkas îmâna geldi, anası Hamne and içti ki güneşten gölgeye hareket etmeye ve boğazından bir zâd geçmeye, oğlu dîn-i İs-

lâm'dan mürted olmayınca. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[527] ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا﴾ Ve âdemoğluna ısmarladık ki atasına ve anasına güzel iş işleye. ﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ Ve eğer sa'y edip seninle cenk ve cidâl ederler tâ ki bana ortak kılasın şol nesneyi ki onun ulûhiyyetine sana dâniş olmaya, ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ ol husûsta onların sözün kabûl etme zîrâ hâlıkın ma'siyetinde mahlûk itâ'at olunmaz. ﴿إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ﴾ Ve dönmeğiniz banadır ya'nî îman getirenin ve getirmeyenin ve peder u mâderine eyülik edenin ve etmeyenin dönmeleri benim fermânımadır. ﴿فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Pes cezâ mahallinde işlediğiniz işten sizi âgâh ederim. (8)

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Dahi şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ﴾ elbette onları eyülik edenlerin zümresinde giyiririz. (9) ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ﴾ Dahi halktan şol gürûh var ki der Hudâ'ya îmân getirdik, ﴿فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ﴾ pes Hudâ'nın yolunda îzâ olundukta ya'nî kaçan küffâr îmânından ötürü kendüyi mu'azzeb ederler, **[352a]** ﴿جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ﴾ halkın eziyyetinden kendüye değen şeyi Hudâ'nın 'azâbı gibi kıldı ya'nî halkın 'azâbı havfından îmânı terk eder, niteki Hudâ'nın 'azâbı havfından küfr terk olunmak gerek. ﴿وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve bî-şübhe eğer Perverdigârının semtinden bir feth ve ganîmet gelir ﴿لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ﴾ elbette derler, 'ale't-tahkîk biz dîn ve millette sizinle idik. ﴿أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ﴾ Âyâ muhakkak ve ma'lûm olmadı mı kim Tanrı te'âlâ halkın sînelerinde olan eşyâya kendülerden dânâ-terdir? (10) ﴿وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ﴾ Dahi kasem olsun ki Tanrı te'âlâ bu iki gürûha a'mâllerine göre mükâfât eder. (11)

Getirdiler ki Ebû Süfyân ve Ümeyye bin Halef, Hazret-i 'Ömer ve Habbâb'a dediler, bu dîn-i muhdesi terk edin ve pederlerinizin âyînine rücû' edin, ondan vaz geçmenüz ve eğer pederlerin dîninde ikâmet etmekten bir günâh hâsıl olur onu biz sizden götürürüz ve sizi yük altında komazız. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[528] ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dahi bîdîn olanlar ehl-i îmâna dediler, ﴿اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا﴾ bizim tarîkimize peyrevlik edin ﴿وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ﴾ ve günâhlarınızı biz götürmek gereğiz, eğer bize ittibâ' etmeniz günâhtır. ﴿وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve onlar mü'minlerin

527 el-Vâhidî, s. 250-251.

528 el-Beğâvî, VI/235.

günâhından hîç bir nesne götürücüler değil, ﴿إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ bî-şübhe ki onlar sözlerinde yalancılardır. (12) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ﴾ Ve elbette nefsleri kazandığı ağır yükleri kaldırırlar ﴿وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ﴾ ve ağır yükleriyle özge yükler kaldırırlar ve onlar ol kimselerin yükleridir ki kendüler onların idlâline sebeb oldular. Me'a zâk idlâl olanlar yükünden bir şey eksik olmaz, ﴿وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ elbette bağladıkları yalandan ötürü rûz-i kıyâmette serzeniş su'âl olunurlar. (13)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Nûh'u kendü 'aşîretine gönderdik. ﴿فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا﴾ Pes onların arasında bin yıldan elli yıl eksik durdu ya'nî Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm kavmini dokuz yüz elli sene îmâna da'vet edip kendüye münkâd olmadılar. ﴿فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ﴾ Pes suyun kesreti kendülerin alıp ihlâk etti ﴿وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾ ve hâlbuki küfrle kendüler sitem edicilerdir. (14) **[352b]** ﴿فَأَنجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ﴾ Pes kendüyi ve geminin iyelerini, ya'nî gemide kendüsiyle binenleri kurtardık ﴿وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ ve ol vâkı'ayı halk içün bir 'ibret kıldık, tâ ki onunla pend alırlar. (15)

﴿وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ Dahi yâda getir Hazret-i İbrâhîm'in ahvâlin kaçan kendü cemâ'atine dedi, ﴿اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ﴾ Hudâ'ya 'ibâdet edin ve onun 'azâbından havf edin, ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ol 'ibâdet ve havf size yeğrektir olduğunuz hâlden ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer siz hayrı ve şerri bilip aralarında temyîz ederdiniz. (16) ﴿إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا﴾ Tanrı'dan özge 'ibâdet etmezsiz illâ putlara ﴿وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا﴾ ve kendü nefsinizden yalan îcâd edersiz ki ilâhiyyet 'ünvânıyla putları anarsız, ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ tahkîkan kim Tanrı'dan özge perestiş ettiğiniz nesneler ﴿لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا﴾ size rûzî vermeğe kudretleri yoktur. ﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ﴾ Pes Hudâ'nın katından rûzîyi taleb edin ﴿وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ ol hâlde ki kendüye perestiş edip ni'metlerine mu'terif olasız, ﴿إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ onun tarafına dönmüş kılınırsız. (17) ﴿وَإِنْ تُكَذِّبُوا﴾ Ve eğer beni yalana nisbet edersiz, ﴿فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ bî-şübhe kim sizden esbak gürûhlar peygamberlerin yalana nisbet ettiler ve onların tekzîbinden peygamberlere bir zarar erişmedi, belki zarar kendülere â'id oldu. ﴿وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ Ve peygamber üzere bir şey yoktur illâ ahkâmı âşikâre teblîğ etmek ve üzerine lâzım değildir ki musaddak olup mükezzeb olmaya. (18) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ﴾ Âyâ bakıp bilmezler mi kim Tanrı te'âlâ nice yaradılmışları îcâd eder? ﴿ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ Pes öldüklerinden sonra onları zinde kılıp döndürür, ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ tahkîkan ki îcâd edip döndürmek Îzid-i zü'l-celâl üzere bir âsân iştir.

(19) ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Söyle yâ İbrâhîm, yeryüzünde seyâhat edin, ﴿فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ﴾ sonra bakın niçe Hakk celle ve 'alâ halkı ihtilâf-ı ecnâs ve ahlâk üzere yarattı, ﴿ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ﴾ sonra Tanrı te'âlâ öbür yaratmağı peydâ eder, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle her nesne üzere tevânâdır onun içün ki kudreti zâtındandır. Ve bu vasfla muttasıf olan cemî' mümkinâtın îcâdı zâtı katında **[353a]** berâberdir. Pes neş'e-i uhrâ üzere kâdirdir, niteki neş'e-i ûlâ üzere tevânâ idi. (20)

﴿يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ Ta'zîbin istediği kimesneyi mu'azzeb eder ﴿وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve esigemesin istediği kimesneyi esirger ﴿وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ﴾ ve kendü tarafına dönmüş kılınırsız. (21) ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ Ve siz Hudâ'yı ta'cîz edici değilsiz ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ yerde ﴿وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ ve ne gökte ya'nî Îzid-i zü'l-celâl 'azâbınızı isterse yerde olsanız yâ gökte yed-i kudretinden kurtulup halâs olmazsız, ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ dahi Tanrı'dan özge size aslâ ne dost var ve ne yardımcı ki sizi belâdan hıfz eder. (22) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'nın delâ'il-i vahdâniyyetin ve ba's sebebiyle hâsıl olan likâsın inkâr ettiler, ﴿أُولَئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي﴾ ol gürûh âhirette benim rahmetimden nâümîd oldular ﴿وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve ol gürûh küfrleri sebebiyle kendülere bir derdnâk işkence olur. (23) ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ﴾ Bundan sonra Hazret-i İbrâhîm cemâ'atinin cevâbı bir nesne olmadı ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ﴾ illâ bu ki dediler İbrâhîm'i öldürün yâ yandırın. Ba'dehû re'y-i fâsidleri ona mü'eddî oldu ki yandıralar. Pes kendüyi mancınîkla âteşe saldılar. ﴿فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ﴾ Der-'akab Îzid-i zü'l-celâl lutf ü keremiyle kendüyi âteşten kurtardı ki âteşi üzerine berd ve selâm kıldı. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm'i kurtarmasında ulu nişânlar var ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki Hudâ'nın vahdâniyyetine îmân getirirler. (24)

﴿وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm dedi, ey kavm, bundan gayrı bir şey yoktur ki Tanrı'dan özge putlar edindiniz, ﴿مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ﴾ aranızda muhabbet tahsîl etmek içün ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ yakın olan sağlıkta, ﴿ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ﴾ sonra kıyâmet gününde bir bölüğünüz bir bölüğünüzü inkâr eder ya'nî metbû' olan tevâbi'den bîzâr olur ﴿وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ ve bir bölüğünüz bir bölüğünüze la'net okur ﴿وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ﴾ ve karârgâhınız âteştir ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾ ve size hîç yardımcılar yoktur ki sizi ondan halâs edeler. (25) ﴿فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ﴾ Pes hemşîre-zâdesi Hazret-i Lût, kendüye îmân getirdi. ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm dedi, tahkîkan

ben gürûhumun **[353b]** elinden vatanı terk edip giderim, Perverdigârımın bana fermân ettiği yere, ﴿إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ tahkîkan ki Perverdigârım kendüdür beni düşmanların mekrinden hıfz edip gâlib u kâdir olan, bana nef'lü olan şeyle fermân eden. Ba'dehû Hazret-i İbrâhîm hâtunu Sâre ile ve Hazret-i Lût'la ittifâk edip sevâd-ı 'Irâk'tan Küsâ nâm köyden Harrân nâm şehre gittiler. Ondan sonra iklîm-i Şâm'dan Filistîn ismiyle ma'rûf olan buk'ada Hazret-i İbrâhîm süknâ etti. Ve Hazret-i Lût Sodom nâm köyde mekân edinip kondu. (26) ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ﴾ Ve ona bir oğul ve bir nebîre bağışladık ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ ve neslinden peygamberliği ve kitâb-ı semâvî makûlesin kıldık ﴿وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا﴾ ve ettiği hicret üzere kendüye mükâfâtını verdik bu cihânda, ﴿وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنْ الصَّالِحِينَ﴾ tahkîkan ki Hazret-i İbrâhîm öbür cihânda salâhta erbâb-ı kemâl olanların zümresindendir. (27)

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ Dahi Hazret-i Lût'un ahvâlini yâda getir, kaçan kendü cemâ'atine dedi, ﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ﴾ niçün siz kubhda nihâyete erişen fi'le gelirsiz ﴿مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ الْعَالَمِينَ﴾ onun işlemesiyle size halktan hîç bir kimse sebkat etmedi? (28) ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ﴾ Âyâ tahkîkan siz erkeklere mübâşeret tarîkiyle gelirsiz ﴿وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ﴾ ve yolu kesersiz ya'nî kârbân halkına ahz ü mâl ile ve katl ile ta'arruz edersiz ﴿وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنكَرَ﴾ ve meclisinizde nâ-ma'kûl ve nâ-meşrû' olan işleri işlersiz. ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ﴾ Pes 'aşîretinin cevâbı bir nesne olmadı ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنتَ مِنْ الصَّادِقِينَ﴾ illâ ki dediler, bize Hudâ'nın 'azâbın getir, eğer da'va-yı nübüvvette sen gerçek söyleyenlerden idin. (29)

﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ﴾ Hazret-i Lût dedi, yâ ilâhî, beni mansûr kıl yaramazlıkla sa'y eden gürûh üzere. (30) ﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى﴾ Ve kaçan gönderilmişlerimiz Hazret-i İbrâhîm'e oğulun ve nebîrenin müjdesiyle geldiler, ﴿قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ﴾ dediler, 'ale't-tahkîk biz Sodom köyünün halkını nâbûd kılıcılarız, ﴿إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ﴾ bî-şübhe kim ol köyün iyeleri sitemkâr gürûh idiler. (31) ﴿قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا﴾ Hazret-i İbrâhîm onlara i'tirâz tarîkiyle dedi, bî-şekk kim Hazret-i Lût ol köydedir ve o sitemkârlardan değildir. ﴿قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا﴾ **[354a]** Ferişteler dediler, biz senden dânâ-teriz içinde olan kimesnelere, ﴿لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ elbette onu ve kendüye mahsûs olanları kurtarırız, ﴿إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنْ الْغَابِرِينَ﴾ ancak karısı 'azâbda kalanlardan idi. (32)

﴿وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا﴾ Ve ol mahal ki gönderilmişlerimiz Hazret-i Lût'a mihmânlık tarîkiyle geldiler, ﴿سِيءَ بِهِمْ﴾ onların sebebiyle endûhnâk oldu

﴿وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا﴾ ve onların ahvâlin tedebbür etmek cihetinden tâkati dar oldu. ﴿وَقَالُوا﴾ Ve ol vakt ki âsâr-ı tezaccürü Hazret-i Lût'un çehresinde gördüler, dediler, ﴿إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ﴾ korkma ve elem çekme, ﴿لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ﴾ 'ale't-tahkîk ki biz seni ve ehlini kurtarıcılarız, ancak 'avratın köyde ﴿مِنَ الْغَابِرِينَ﴾ kalanlardan idi. (33) ﴿إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ Tahkîkan ki biz bu köyün iyeleri üzere gökten bir 'azâb indiricileriz ﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ettikleri fısk sebebiyle. (34) ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً﴾ Dahi 'ale't-tahkîk biz ol köyde bir âşikâre nişân koduk ﴿لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ bir gürûha ki ta'akkul edip i'tibâr alırlar ve ol nişâne meşhûr olan hikâyeleridir ve vîrâne olan mekânlarının âsârıdır. (35)

﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾ Dahi Medyen şehrinin sâkinlerine karındaşları Hazret-i Şu'ayb'ı gönderdik, ﴿فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ pes dedi, ey benim 'aşîretim, Hudâ'ya perestiş edin ﴿وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ ve son günün sevâbına ümîd tutun, ya'nî bir iş işlen ki onunla sevâbın husûlüne ümîd tutmak mümkin ola ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ ve Medyen şehrinin zemîninde yamanlıkla kasd etmiş iken tebâhlığa meyl etmen. (36) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Bu kelâmdan sonra Hazret-i Şu'ayb'ı yalana nisbet edip fesâdlarına musırr oldular, ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ pes zelzele kendülerin aldı, ﴿فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾ der-'akab kendü meskenlerinde sabâhladılar dizleri üzere çökmüş ölüler. (37) ﴿وَعَادًا وَثَمُودَ﴾ Bu iki kabîleyi ihlâk ettik, ﴿وَقَدْ تَّبَيَّنَ لَكُم مِّنْ مَسَاكِنِهِمْ﴾ bî-şübhe kim onlar menzillerinde helâk olmakları size zâhir oldu ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ ve İblîs-i şakî işlerini kendülere bezetti, ﴿فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ﴾ pes peygamberler beyân ettikleri tarîkten kendülerin döndürdü ﴿وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ﴾ ve hâlbuki onlar görücülerdi. Ya'nî fikr ve nazar etmekten mütemekkin oldular, lâkin onunla iştigâl **[354b]** etmediler. (38)

﴿وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ﴾ ma'tûfturlar *'Âd* üzere. Ve ezbes ki Kârûn'un şerefi var idi, neseb cihetinden Fir'avn ve Hâmân üzere takdîm olundu. ﴿وَلَقَدْ جَاءَهُم مُّوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve bî-şübhe kim Hazret-i Mûsâ bunlara âşikâre mu'cizelerle geldi, pes kendüyi tasdîk etmeyip Mısır zemîninde serkeşlik ettiler ﴿وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ﴾ ve Hudâ'nın fermânından ilerü gidici değillerdi, belki onun fermânı kendülere yetişip işlerin bitirdi. (39) ﴿فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ﴾ Pes bu mezkûr olanların her birin günâhı sebebiyle alıp mu'azzeb kıldık, ﴿فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا﴾ pes onlardan bir gürûh var idi ki üzerlerine ufak taş yolladık, kavm-i Lût gibi ﴿وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ﴾ ve onlardan bir gürûh var idi ki kendüyi çığırmak alıp ihlâk ettik, ehl-i Medyen ve Semûd gibi ﴿وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ﴾ ve onlardan bir kısm var idi ki yeri kendüsiyle çökerttik, Kârûn gibi

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا﴾ ve onlardan bir cemâ'at var idi ki kendülerin suda boğduk, kavm-i Nûh ve Fir'avn ve tevâbi'i gibi. ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴾ Ve olmazdı ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara sitem ede ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin onlar kendü nefslerine sitem ederlerdi. (40)

﴿مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Şol kimselerin sıfatı ki Hudâ'nın ulûhiyyetinden tecâvüz edip dostlar ya'nî ma'bûdlar edindiler, ﴿كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ﴾ örümcek sıfatı gibidir. ﴿اتَّخَذَتْ بَيْتًا﴾ Kendüye bir ev edindi ﴿وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ﴾ ve 'ale't-tahkîk evlerin en süstü ﴿لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ﴾ örümcek evidir, zîrâ onun ne deri ve ne dîvârı var ve ne sovuktan ve ne harâretten hıfz eder, ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ eğer bilseydiler, elbette bilirlerdi ki dînleri örümcek evinden zebûnrektir. (41) ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ bilir kendüsinden özge şey makûlesinden 'ibâdet ettikleri nesneyi ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve kendüdür her kimse üzere galebe eden, eşyâyı mahallinde vaz' eden. (42) ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ﴾ Ve bu mezkûr olan misl ü mânend, ﴿نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾ halk içün onları getirip beyân ederiz ﴿وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ﴾ ve onların hüsn ü fâ'idesin fehm etmez illâ hakâ'ik-i eşyâya tedebbür eden erbâb-ı dâniş. (43) ﴿خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ **[355a]** Hudâ-yı Müte'âl gökleri ve yeri yarattı dürüstlükle ki onu ifâza-i hayr ve zât u sıfâtı üzere delâlet etmeğe müştemil kıldı. Niteki ona işâret edip buyurdu. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Tahkîkan ki göklerin ve yerin yaratmasında îmân getirenlere bir ulu nişân var, zîra onunla intifâ' eden onlardır. (44)

﴿اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ الْكِتَابِ﴾ Ey Muhammed, Kur'ân'dan sana vahy edilen şeyi oku ﴿وَأَقِمْ الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı şerâ'it ve âdâbıyla kıl, ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنْ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ bî-şübhe kim namâz yaman fi'lden ve şer'an müstahsen olmayan işten alıkor, ya'nî namâz me'âsîden men' etmeğe sebeb olur. Zîrâ ona müdâvemet etmek çok zikre ve haşyete mü'eddîdir ve onlar bi'l-hâssa bendeyi günâhtan men' ederler. Getirdiler ki Ensâr'dan bir yiğit Hazret'le beş vakt namâzı kılardı ama bir kabâhat yok idi ki onu işlemezdi. Ahvâlini Hazret'in huzûruna 'arz ettiler, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, namâzı elbette kendüyi bed işlerden men' eder. Ondan sonra az müddet geçmeden ol yiğit kabîh işlerden ferâgat edip tâ'ib ü tâhir oldu.[529] ﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ Ve bî-şübhe kim Hudâ'nın anılmasına müştemil olan namâz her nesneden ziyâde

529 el-Beyzâvî, II/801.

büyüktür ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ namâzdan ve gayrısından işlediğiniz şeyi bilir. (45)

﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Dahi ehl-i kitâbdan sizinle 'ahd ü peymân bağlayanlarla bir sözle mücâdele etmen, ﴿إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ meğer bir hasletle ki kendüsi gâyetle güzeldir, huşûneti mülâyemetle mu'âraza etmek gibi. ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ Ancak onlardan nakz-ı 'ahdle sitem edenler ki onlarla 'ale'l-ıtlâk mücâdele etseniz revâdır. ﴿وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ﴾ Dahi onlarla mücâdele-i hasene ettiğinizde söylenüz, bize indirilen şeye ve size indirilen nesneye îmân getirdik ﴿وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ﴾ ve bizim ma'bûdumuz ve sizin ma'bûdunuz birdir ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ ve biz ona yalnız mutî' u münkâdız. (46) ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Dahi niteki sâ'ir enbiyâ üzere kitâbları indirdik, ﴿أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ Kur'ân'ı sana indirdik. ﴿فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ Pes şol kimseler ki kendülere kitâbı verdik, Kur'ân'a îmân getireler, 'Abdullâh bin Selâm ve emsâli gibi. ﴿وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ﴾ Ve bunlardan ya'nî 'Arabdan şol kısm var ki ona îmân getirir ﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ﴾ **[355b]** ve âyâtımıza îman getirmez illâ küfrde tevaggul edenler. (47)

﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ﴾ Dahi Kur'ân sana gelmeden evvel hîç bir kitâb okumazdın ﴿وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ﴾ ve ne onu sağ elinle yazdın. ﴿إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ Şart-ı mahzûfa cevâbdır, ya'nî sen bir kitâb okuyup yazanlardan olsaydın ol mahal ehl-i bâtıl olanlar şekk edip derlerdi, Kur'ân'ı bir gayr kimseden öğrendi yâhûd mütekaddimînin kitâblarından aldı. (48) ﴿بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ﴾ Belkim Kur'ân bir ma'nâsı âşikâre nişânlardır ﴿فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ şol kimselerin sînesinde ki kendülere dâniş verildi ﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ﴾ ve âyâtımızı inkâr etmez illâ zulmde nihâyete erişenler ki âyâtımızın i'câzı vâzıh olduktan sonra mükâbere edip onları inkâr ederler. (49) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Dahi küffâr dediler, niçün Muhammedü'l-Mustafâ üzere Perverdigârından mu'cizeler inmedi, Sâlih'in nâkası gibi ve İsâ'nın mâ'idesi gibi? ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Söyle, âyât bir kimseden mevcûd değildir illâ Tanrı te'âlâ katında ﴿وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ ve ben bir nesne değilim illâ bir âşikâre korku verici. (50) ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ﴾ Âyâ iktirâh ettikleri âyâttan kendülere kâfî değil midir kim ﴿أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ 'ale't-tahkîk biz Kur'ân'ı üzerine indirdik, ﴿يُتْلَى عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine hemîşe okunur? ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Bî-şübhe kim Kur'ân'ın dâimâ mevcûd olmasında bir ulu ni'met ve bir pend ü

nâsîhat var bir gürûha ki Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirirler. (51)

﴿قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا﴾ Söyle, Tanrı te'âlâ naklin etmek cihetinden aramda ve aranızda kâfîdir, ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ göklerde ve yerde olanı bilir, pes benim hâlim ve sizin hâliniz üzerine hafî olmaz ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ﴾ ve şol kimseler ki aslı olmayan şeye inanıp Îzid-i zü'l-celâlin vahdâniyyetine tasdîk getirmediler, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ o gürûh kendülerdir utuzanlar. (52) ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ﴾ Dahi küffâr 'azâbın vukû'unu senden 'acele ile taleb ederler ki dediler, nübüvvetin dürüst ise üzerimize gökten taş yağsın. ﴿وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى﴾ Ve eğer her bir gürûha bir mu'ayyen müddet olmasaydı ﴿لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ﴾ elbette 'ale'l-'acele onlara 'azâb gelirdi. **[356a]** ﴿وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً﴾ Ve bî-şekk kim 'azâb onlara nâgehân gelir ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki onun gelmesinden kendüler bî-haberdirler. (53) ﴿يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ﴾ 'Azâbın gelmesini senden 'acele ile isterler ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ ve hâlbuki 'ale't-tahkîk dûzahın girmesine mûcib olan me'âsî küffârı kaplamıştır yâ dûzah onlara ihâta edecektir, (54) ﴿يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ﴾ ol günde ki işkence kendülerin kaplar ﴿وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا﴾ üstlerinden ve ayakları altından ﴿مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾ ﴿كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ve feriştelerin birisi Hudâ'nın fermânıyla söyler, dünyâda işlediğiniz şeyin sezâsını tadın. (55)

Mervîdir kim ehl-i îmândan bir gürûh Mekke'de kalıp hubb-i vatan cihetinden hicret etmediler ve 'ibâdeti korku üzere edâ ederlerdi. Hakk te'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[530] ﴿يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmân getiren kullarım! ﴿إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ﴾ Tahkîkan benim zemînim boldur, ﴿فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِي﴾ pes bir zemînde ki 'ibâdetimden size ihlâs müyesser olmaz, bir zemîne dahi varın, yalnız bana 'ibâdet edin. (56) ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ Her cân ölümü tadıcıdır, ﴿ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ sonra mükâfât içün bize dönmüş kılınırsız. Pes bir kimse ki teyakkun etti kim 'âkıbet bu olacaktır, gerektir ki ona lâyık bir isti'dâd peydâ ede. (57) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve şol kimseler ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler, ﴿لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا﴾ elbette behişt-i câvidândan yüksek yerlere onları kondururuz, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ol yüksek yerlerin altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler. ﴿نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ Güzel işler işleyenlerin ücreti gâyetle memdûhtur. (58) ﴿الَّذِينَ صَبَرُوا﴾ Şol 'amel edenler ki envâ'-ı mihnet üzere sabr ettiler ﴿وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ve yal-

530 el-Beğâvî, VI/251-252.

nız Perverdigârları üzere i'timâd ederler. Getirdiler ki kaçan ehl-i îmân hicrete 'azîmet edip yola düştüler, biri birine dedi, bir bilmediğimiz yere gidiyoruz, âyâ kanden evkât-güzerânlık ederiz? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (59) ﴿وَكَأَيِّن مِنْ دَابَّةٍ﴾ Ve niçe hareket edici hayevân var ki ﴿لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا﴾ kendü rızkın götürmez, ya'nî tâkati yoktur ki onu götüre yâhûd maksad bu ola ki rızkın iddihâr etmez. ﴿اللَّهُ يَرْزُقُهَا﴾ Îzid-i zü'l-celâl ona rûzî verir ﴿وَإِيَّاكُمْ﴾ ve size dahi ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür kelâmınızı **[356b]** işitip zamîrinizde olan eşyâyı yahşi bilen. (60) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ Dahi kasem olsun kim eğer ehl-i Mekke'den sorarsın ki kimdir gökleri ve yeri yaradan ve güneş ve ayı râm eden, ﴿لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ elbette cevâbda derler, onları yaradıp râm eden Îzid-i zü'l-celâldir. ﴿فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ Bu ikrârdan sonra Hudâ'nın tevhîdinden kankı nesneye dönmüş kılınırlar? (61)

﴿اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ﴾ Îzid-i Müte'âl kullarından istediği kimseye geçinecek nesnesini müteveffâ kılar ve istediği kimseye dar kılar. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle her nesneye dânâdır. Kullarına menfa'at eden şeyi ve zarar eden nesneyi yahşi bilir. (62) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا﴾ Dahi 'ale't-tahkîk eğer küffâr-ı Mekke'den sorarsan ki kimdir gökten su indirip zemîni onunla zinde kıldı zemîn öldükten sonra? ﴿لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ Bilâ-şübhe derler onu işleyen Hudâ-yı zü'l-celâldir. Hâsıl-ı kelâm bu ki kefere kısmı i'tirâf ederler ki cümle mükevvenâtı Hudâ îcâd etti, ondan sonra mahlûkâttan aslâ kudreti olmayan şeyi kendüye ortak kılarlar. ﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Söyle, kamu öğmeklikler Tanrı te'âlâyadır ki beni bu gûne dalâletten mahfûz kıldı. ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ Belki çokları bir nesne fehm etmeyip sözlerin mütenâkız kılarlar ki evvel Hudâ'nın hâlıkıyyetine ikrâr edip sonra dönüp ednâ-yı mahlûkât olan esnâmı kendüye ortak kılarlar. (63)

﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Ve bu yakın olan sağlık bir şey değildir ﴿إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ﴾ illâ bir meşgûllük ve oynamak ya'nî sür'at-i zevâlde oğlancıklar oyununa benzer ki bir sâ'at onunla meşgûl u mesrûr olup ba'dehû melûl ve perâkende olurlar. ﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ﴾ Bî-şekk u şübhe ki sonki sarây kendüdür hayât-ı ebediyyenin sarâyı, ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ eğer bilir olsaydılar kim hakîkatü'l-hâl odur, elbette dünyâ-yı deniyyeyi onun üzere tercîh ve ihtiyâr etmezlerdi. (64) ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ﴾ Pes kaçan küffâr gemiye binerler ﴿دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ

﴿لَـهُ الدِّيـنَ﴾ Tanrı'yı okurlar ol hâlde ki kendü dînlerin ona ihlâs etmişler. Yani, du'âyı ehl-i ihlâs olan mü'minler gibi ederler ki Hudâ'dan özge hîç bir şey anmazlar. ﴿فَلَمَّـا نَجَّاهُـمْ إِلَـى الْبَـرِّ﴾ Pes ol mahal ki kendülere necât verip sahrâya çıktılar, ﴿إِذَا هُـمْ يُشْـرِكُونَ﴾ **[357a]** hemân ol vakt şirk ederler ya'nî âyîn-i kadîmlerine dönerler (65) ﴿لِيَكْفُـرُوا بِمَـا آتَيْنَاهُـمْ﴾ tâ ki ni'met-i necâttan kendülere verdiğimiz şeyi inkâr ederler ﴿وَلِيَتَمَتَّعُـوا﴾ ve tâ ki esnâmın 'ibâdeti üzere mücteml' olup berhurdâr olurlar. ﴿فَسَـوْفَ يَعْلَمُـونَ﴾ Pes bilâ-şübhe kim ettikleri işin âkıbetini görürler. (66)

﴿أَوَلَـمْ يَـرَوْا أَنَّـا جَعَلْنَـا حَرَمًـا آمِنًـا﴾ Âyâ ehl-i Mekke, bakıp müşâhede etmediler mi kim 'ale't-tahkîk biz bir emniyyetli harem kıldık? ﴿وَيُتَخَطَّـفُ النَّـاسُ مِـنْ حَوْلِهِـمْ﴾ Ve hâlbuki şehirleri çevresinde halk kapılırlar ya'nî etrâfında halk biri birin öldürüp esîr ederler. Ve kendülere Beyt-i Şerîf'in berekâtıyla bir kimse ta'arruz etmez. ﴿أَفَبِالْبَاطِـلِ يُؤْمِنُـونَ﴾ Pes niçün aslı olmayan şeye inanırlar ﴿وَبِنِعْمَـةِ اللَّهِ يَكْفُـرُونَ﴾ ve Hudâ'nın ni'metine küfr ederler ki kendüye ortak kılarlar? (67) ﴿وَمَـنْ أَظْلَـمُ مِمَّـنْ افْتَـرَى عَلَـى اللَّهِ كَذِبًـا﴾ Dahi kimdir ziyâde sitem iyesi şol kimseden ki Hudâ 'azze ve celle üzere yalan bağladı ki kendüye şerîk var deyü gümân etti ﴿أَوْ كَـذَّبَ بِالْحَـقِّ لَمَّـا جَـاءَهُ﴾ yâ Kur'ân'a tekzîb etti kaçan kendüye geldi? ﴿أَلَيْـسَ فِـي جَهَنَّـمَ مَثْـوًى لِلْكَافِرِيـنَ﴾ Âyâ dûzahta küffâr içün bir karârgâh yok mudur? Ya'nî onlara cehennemde bir karargâh var. (68) ﴿وَالَّذِيـنَ جَاهَـدُوا فِينَـا﴾ Ve şol kimseler ki dînimizin ikâmetinde sa'y-i tâmm ettiler ﴿لَنَهْدِيَنَّهُـمْ سُـبُلَنَا﴾ elbette yollarımızı onlara göstereriz ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَمَـعَ الْمُحْسِـنِينَ﴾ ve bî-şübhe kim Îzid-i Müte'âl eyülik edenlerledir nusret-i ma'ûnetle. (69)

SÛRETÜ'R-RÛM

Mekkiyyetün ve Hiye Sittûne Âyeten

[سورة الروم مكية وهي ستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'tan mervîdir kim buyurdu, sûrelerin evâ'ilinde düşen hurûf-i mukatta'a her birisi Hudâ'nın bir sıfatına işârettir. Niteki bu kelimeden elif ulûhiyyete ve lâm lutfa ve mîm mülke işârettir. (1) ﴿غُلِبَتْ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ﴾ Tâ'ife-i Rûm zemînin yakınrak yerinde mağlûb oldular ya'nî Fürs tâ'ifesi Rûm'a galebe ettiler. 'Arab diyârına yakın olan yerde ve o öyle olmuştu ki Fürs pâdişâhı iki emîri bir haylî askerle Rûm diyârına gönderdi. Ezru'ât'la Basra arasında Rûm'un leşkerine **[357b]** mülâkî oldular. Hudâ'nın irâdetiyle Fürs Rûm üzere mansûr olup hicretin dokuzuncu senesinde haber Mekke'ye vâsıl oldu. Onda olan ehl-i şirk şâdmân olup mü'minlere dediler, Rûm ve siz ehl-i kitâbsız ve biz ve Fürs âyînî cemâ'atleriz. Hâlen Fürs Rûm üzere galebe ettiler, biz dahi elbette üzerinize galebe ederiz. Hakk celle ve 'alâ bu âyetlerde onu mezkûr kıldı ve olacak nesneyi dahi beyân edip buyurdu. ﴿وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ﴾ Dahi Rûm mağlûb olduklarından sonra ﴿سَيَغْلِبُونَ فِي بِضْعِ سِنِينَ﴾ elbette galebe ederler bir mikdâr yılların esnâsında.

Mervîdir kim bu âyet nâzil olduktan sonra Hazret-i Sıddîk radıyallâhu 'anh ehl-i şirke dedi, sevinmen Hudâ'ya kasem kim Rûm Fürs'a galebe edecektir, bid'-i sinînde. Übeyy bin Halef Hazret-i Sıddîk'a dedi, sözünde sâdık isen bir mu'ayyen müddet eyit, onun üzere seninle girev[531] bağlayalım. Hazret-i Sıddîk onunla on genç deve üzere girev bağladı ki üç yıla dek her kimin sözü çıkarsa hasmından onu alsın. Ba'dehû sûret-i hâli Server-i Kâ'inât'a 'arz etti. Onlar buyurdular kim bid' üçle dokuz arasında olan 'aded üzere ıtlâk olunur, var müddeti artır girevi ziyâde et. Hazret-i Sıddîk varıp onunla müddeti dokuz seneye dek kıldı ve girevi yüz genç deve etti. Ba'dehû Übey, Uhud vak'asında kendüye isâbet eden cerâhatle helâk oldu. Hudeybiyye senesinde Rûm'un Fürs üzere galebelerinin haberi muhakkak olmağla Hazret-i Sıddîk Übeyy'in

531 Rehin, garanti.

veresesinden girev-i mezbûru alıp Hazret'in huzûruna getirdi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona buyurdu, onunla tasadduk et.[532] ﴿لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ﴾ Fermân Hudâ-yı zü'l-celâledir, Fürs Rûm üzere galebe etmeden evvel ve galebe ettikten sonra ya'nî kamu evkâtta fermânı cârîdir ve cümle eşyâ dest-i tasarrufundadır. ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ve ol günde kiFürs Rûm'a mağlûb olurlar, ehl-i îmân sevinirler, (2-4) ﴿بِنَصْرِ اللَّهِ﴾ onunla ki Hudâ 'azze ve celle kitâbı olana kitâbı olmayan üzere yardım etti, ﴿يَنصُرُ مَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimesneye yardım eder. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ Ve kendüdür kullarından intikâm alıp üzerlerine düşmanların musallat kılan, ﴿الرَّحِيمُ﴾ kulları üzere tefaddul edip a'dâları üzere nusret veren. (5) ﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâlin va'di ﴿لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ va'desine **[358a]** halef etmez ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu va'desinin sıhhatin bilmezler. (6) ﴿يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Yakın olan sağlıktan âşikâre nesneyi bilirler ﴿وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ﴾ ve kendüler âhiretin ahvâlinden ﴿هُمْ غَافِلُونَ﴾ kendüler bî-haberdirler, aslâ onu hâtıra getirmezler. (7) ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ﴾ Âyâ kendü nefslerinde bakıp tefekkür etmezler mi? Ya'nî niçün kendü nefslerinde tefekkürü ihdâs edip söylemezler? ﴿مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ Îzid-i zü'l-celâl gökleri ve yeri ve aralarında olan eşyâyı yaratmadı illâ doğrulukla ﴿وَأَجَلٍ مُسَمًّى﴾ ve bir mu'ayyen müddete dek ki ol erişince onlar nihâyete erişip münkâzî olurlar. ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ﴾ Ve bî-şübhe kim halktan çok kimse var ki ﴿بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ﴾ Perverdigârlarının likâsına kâfirlerdir ya'nî kıyâmet günün inkâr edip gümân ederler kim dünyâ ebedîdir ve âhiret yoktur. (8)

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Âyâ küffâr-ı Mekke mekânlarında oturup ticâret içün rûy-i zemînde gezmediler mi ﴿فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ki bakalar kendülerden esbak olanların sonu nice oldu? ﴿كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ Kendülerden katı güç iyeleri idiler ﴿وَأَثَارُوا الْأَرْضَ﴾ ve yerin yüzün döndürdüler suları ve ma'denleri istihrâc etmek içün ve tohmu ekmek içün ﴿وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا﴾ ve zemîni ta'mîr ettiler, Mekke halkı ona ettiği ta'mîrden çokrak. ﴿وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Ve onlara irsâl olunan peygamberler kendülere mu'cizelerle geldiler. ﴿فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴾ Pes olmazdı ki Îzid celle celâluhû onlara sitem ede ki 'isyânları vâki' olmadan evvel kendülerin ihlâk ede ﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ velâkin onlar kendü cânlarına sitem ederlerdi ki helâklerine

532 el-Beyzâvî, II/806.

bâ'is olan ef'âli işlediler. (9) ﴿ثُـمَّ كَانَ عَاقِبَـةَ الَّذِيـنَ أَسَـاءُوا السُّـوءَى﴾ Sonra bedlik edenlerin sonu bed-ter olan 'ukûbet oldu ﴿أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ﴾ onun içün ki Tanrı'nın âyâtına tasdîk etmezlerdi ve onunla istihzâ ederlerdi. (10) ﴿اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ﴾ Hudâ 'azze ve celle halkı îcâd eder ﴿ثُـمَّ يُعِيدُهُ﴾ ondan sonra kendüsi onları zinde kılıp gönderir. ﴿ثُـمَّ إِلَيْـهِ تُرْجَعُـونَ﴾ Pes mükâfât içün kendü tarafına dönmüş kılınırsız. (11)

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ﴾ **[358b]** Ol vakt ki kıyâmet kalkar ehl-i şirk olan günehkârlar mütehayyir oldukları hâlde hâmûş[533] olurlar. (12) ﴿وَلَـمْ يَكُـنْ لَهُمْ مِنْ شُـرَكَائِهِمْ شُـفَعَاءُ﴾ Ve kendülere Hudâ'ya şerîk kıldıkları eşyâdan dilekçiler olmadı ﴿وَكَانُـوا بِشُـرَكَائِهِمْ كَافِرِيـنَ﴾ ve ortak kıldıkları nesnelerin ulûhiyyetlerine küfr edicilerdi. (13) ﴿وَيَـوْمَ تَقُـومُ السَّـاعَةُ﴾ Ve ol gün ki kıyâmet kalkar ﴿يَوْمَئِـذٍ يَتَفَرَّقُـونَ﴾ ol günde ehl-i îmân ve kefere ayrılırlar. (14) ﴿فَأَمَّـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا وَعَمِلُـوا الصَّالِحَـاتِ﴾ Pes ammâ şol kimseler ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler ﴿فَهُـمْ فِـي رَوْضَـةٍ﴾ onlar gûn-â-gûn göller ve sular üzere müştemil yerde olurlar. ﴿يُحْبَـرُونَ﴾ Sevinmiş kılınırlar bir sevinmek ki âsârı yüzleri üzere zâhir olur. (15) ﴿وَأَمَّـا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ﴾ Ve ammâ şol kimseler ki küfr edip Hudâ'nın âyâtına ve âhiretin görmesine tasdîk etmezler, ﴿فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَـرُونَ﴾ onlardır işkencede girmiş kılınıp ondan münfek olmazlar. (16) ﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâlin zâtını nâ-sezâ evsâftan tenzîh edin, ﴿حِينَ تُمْسُـونَ﴾ ahşam vaktine girdiğiniz mahal ﴿وَحِيـنَ تُصْبِحُـونَ﴾ ve tan vaktine girdiğiniz mahal. (17)

﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve gökler ve yerde olan kamu medh ü senâlar Hudâ'nın zât-ı bî-hemtâsına mahsûstur ﴿وَعَشِـيًّا وَحِيـنَ تُظْهِـرُونَ﴾ ve yatsu vaktinde ve öyle vaktinde dâhil olduğunuzda kendüyi tesbîh u takdîs edin. (18) ﴿يُخْـرِجُ الْحَيَّ مِـنَ الْمَيِّـتِ﴾ Zindeyi ölmüşten çıkarır, kuşu yumurtadan çıkartması gibi ﴿وَيُخْـرِجُ الْمَيِّتَ مِـنَ الْحَيِّ﴾ ve ölmüşü sağdan çıkarır, yumurtayı kuştan çıkartması gibi, ﴿وَيُحْـيِ الْأَرْضَ بَعْـدَ مَوْتِهَا﴾ dahi zemîni nebâtâtla ihyâ eder kuruyup ölmüş gibi olduktan sonra ﴿وَكَذَلِكَ تُخْرَجُـونَ﴾ ve bu çıkartmak gibi kubûrdan çıkmış kılınırsız. (19) ﴿وَمِـنْ آيَاتِـهِ أَنْ خَلَقَكُـمْ مِـنْ تُـرَابٍ﴾ Dahi kudretinin nişânlarındandır ki sizi topraktan yarattı, ﴿ثُـمَّ إِذَا أَنْتُـمْ بَشَـرٌ تَنْتَشِـرُونَ﴾ sonra bilâ-tevakkuf siz bir âdemîlersiz ki yerde perâkende olursuz. (20) ﴿وَمِـنْ آيَاتِـهِ أَنْ خَلَـقَ لَكُـمْ مِـنْ أَنفُسِـكُمْ أَزْوَاجًـا لِتَسْـكُنُوا إِلَيْهَـا﴾ Dahi kudretinin 'alâmâtındandır ki kendü cânlarınızdan sizin içün karılar yarattı tâ ki cinsiyyet hasebiyle onlara meyl edip

533 Suskun.

kendülerle ülfet edesiz ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ ve aranızda bir muhabbet ve mihrbânlık kıldı cimâ' mahallinde ve gayrısında. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki bu yaratmaklarda ulu nişânlar var **[359a]** ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ bir gürûha ki eşyânın hakâyıkına te'emmül edip onda olan hikmetleri idrâk ederler. (21)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi delâ'il-i kudretindendir gökler ve yerin yaratması. ﴿وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ﴾ Ve dillerinizin muhtelif olması ﴿وَأَلْوَانِكُمْ﴾ ve renklerinizin gûn-â-gûn olması, ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ﴾ tahkîkan ki bu yaratmakta ve ihtilâfta 'alâmetler var erbâb-ı dâniş olanlara. (22) ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Dahi 'alâmât-ı kudretindendir gece ve gündüzde kuvâ-yı nefsâniyyeniz istirâhat etmek içün yatmağınız ﴿وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve ikisinde ihsân u ikrâmından ma'îşet taleb etmeğiniz, ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ bî-şübhe kim bu eşyâda ulu 'alâmetler var bir gürûha ki fehm işitmesin işitirler. (23)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ﴾ Dahi delâ'il-i kudretindendir bu ki ﴿يُرِيكُمُ الْبَرْقَ﴾ yıldırımı size gösterir, ﴿خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ müsâfiri sâ'ikadan korkutmak içün ve mukîm olana yağmura ümîd tutturmak içün. ﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Ve gökten su indirir ﴿فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ﴾ pes onunla biten nebâtâtla yeri zinde kılar ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ kuruyup öldükten sonra. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ Tahkîkan ki berki göstermede ve suyu gök semtinden indirip zemîni onunla ihyâ etmede ulu 'alâmât var bir gürûha ki eşyânın tekevvününde te'emmül edip Hudâ'nın kemâl-i kudretini müşâhede ederler. (24) ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ﴾ Dahi kudretinin delâ'ilindendir, ﴿أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ﴾ gök direksiz ve zemîn su üzere fermânıyla durması. ﴿ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ﴾ Sonra kaçan kim İsrâfil'in nefhasıyla yerden sizi bir çağırmak çağırır, ﴿إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ﴾ bî-tevakkuf siz kubûrdan çıkarsız. (25) ﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve gökte ve yerde olanlar kendüye memlûktürler ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ kamuları fermânına mutî' u münkâddırlar. (26)

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ﴾ Ve kendüdür ol Perverdigâr ki halkı îcâd eder ﴿ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ helâk olduklarından sonra kendülerin iâde eder ﴿وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ ve hâlbuki üzerine i'âde etmek, ibtidâ îcâd etmekten âsândır. Bu ehveniyyet halkın kudretine göredir, zîrâ Hudâ'nın kudreti katında cemî' eşyânın îcâdı yeksândır ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى﴾ ve kudret-i kâmile ve hikmet-i şâmile gibi yücerek vasf-ı 'acîbü'ş-şân kendüye mahsûstur. ﴿فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ **[359b]** Göklerde ve yerde ki içinde olanlar ol vasfla kendüyi vasf ederler. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ Ve kendüdür herkese galebe eden Kâdir-i Muhtâr, ﴿الْحَكِيمُ﴾ umûr-i savâba dânâ ki kamu ef'âli hikmetten hâlî değildir. (27) ﴿ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ﴾ Hakk sübhânehû

ve te'âlâ size kendü cânlarınızın ahvâlinden alınmış bir mesel beyân edip urdu. ﴿هَـلْ لَكُـمْ مِـنْ مَـا مَلَكَـتْ أَيْمَانُكُـمْ مِـنْ شُـرَكَاءَ﴾ Âyâ size kullar ve karavaşlarınızdan ortaklar mı var ﴿فِي مَـا رَزَقْنَاكُـمْ﴾ size rûzî kıldığımız nesnede ﴿فَأَنْتُـمْ فِيـهِ سَـوَاءٌ﴾ ki siz ve memlûkleriniz ol rûzîde berâbersiz? ﴿تَخَافُونَهُـمْ﴾ Onlardan korkarsız ki mebâdâ tasarrufta istiklâl peydâ edeler ﴿كَخِيفَتِكُـمْ أَنفُسَـكُمْ﴾ niteki kendü nefslerinizden korkarsız ya'nî nitekim âzâd olanlar biri birinin mâlından tasarruf etmekten havf edersiz memâlikinizden öylece korkar mısız?

Getirdiler kim kaçan bu âyet nâzil oldu Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onu sanâdîd-i Kureyş üzere okudu, onlar cevâb ettiler ki hergiz olmaz kim kullarımızdan bir şahs mâlımızda bizimle ortak ola ol mertebede ki onun tasarrufundan istiklâli mülâhaza edip korkarız. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, her gâh ki siz kendü kullarınızı mâlınızda şerîk olmaklarına râzî olmazsız, nice Hudâ'nın mahlûkunu kendüye şerîk kılarsız? ﴿كَذَلِـكَ﴾ Niteki bu meselde bu emri beyân ettik, ﴿نُفَصِّـلُ الْآيَـاتِ﴾ delâ'il-i vahdâniyyeti beyân ederiz ﴿لِقَـوْمٍ يَعْقِلُـونَ﴾ bir gürûha ki 'ukûllerin emsâli tedebbür etmede isti'mâl ederler ammâ câhil ve sitemkâr olanlar bu gûne sözün hakîkatinden bî-haberdirler. (28) ﴿بَـلْ اتَّبَـعَ الَّذِيـنَ ظَلَمُـوا أَهْوَاءَهُـمْ بِغَيْـرِ عِلْـمٍ﴾ Belki sitem edenler ârzûlarına peyrevlik ettiler, bilgileri olmadığı hâlde. ﴿فَمَـنْ يَهْـدِي مَـنْ أَضَـلَّ اللَّهُ﴾ Pes kimdir ki yol gösterir şol kimseye ki Tanrı te'âlâ onu azgun kıldı ﴿وَمَـا لَهُـمْ مِـنْ نَاصِرِيـنَ﴾ ve gümrâh kılınan kimesnelere aslâ yardımcılar olmaz ki kendülerin dalâletten halâs ederler. (29)

﴿فَأَقِـمْ وَجْهَكَ لِلدِّيـنِ﴾ Pes yüzünü dîn içün mu'tedil kıl ya'nî 'amelini hâlis kıl ﴿حَنِيفًـا﴾ eşyâ-yı bâtıladan mâ'il olduğun hâlde ﴿فِطْـرَةَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın yaratmasına yapış, ﴿الَّتِـي فَطَـرَ النَّـاسَ عَلَيْهَـا﴾ şol yaratmak ki Tanrı te'âlâ halkı onun üzere yarattı ve o, millet-i İslâm'dır, zîrâ halk mevâni'-i nefsâniyyeden ve vesâvîs-i şeytâniyyeden kurtulsaydılar elbette onun üzere olurlardı. **[360a]** ﴿لَا تَبْدِيـلَ لِخَلْـقِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın yaratmasına değiştirmek yoktur ya'nî bir kimse kâdir değildir ki onu tebdîl eyleye. ﴿ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ Ol fıtrat, eğriliği olmayan mu'tedil dîndir ﴿وَلَكِـنَّ أَكْثَـرَ النَّـاسِ لَا يَعْلَمُـونَ﴾ velâkin halkın çoğu onun mu'tedil olmasın bilmezler. (30) ﴿مُنِيبِـينَ إِلَيْـهِ﴾ Hâldir, ﴿أَقِـمْ﴾ lafzında olan zamîrden ya'nî yâ Muhammed, sen ve ümmetin dîne müteveccih olun Tanrı tarafına rücû' ettiğiniz hâlde ﴿وَاتَّقُـوهُ﴾ ve ondan havf edin, ﴿وَأَقِيمُـوا الصَّـلَاةَ﴾ dahi namâzı kılın ﴿وَلَا تَكُونُـوا مِـنَ الْمُشْـرِكِينَ﴾ ve ehl-i şirkten olman. (31) ﴿مِـنَ الَّذِيـنَ فَرَّقُـوا دِينَهُـمْ وَكَانُـوا شِـيَعًا﴾ Şol ehl-i şirkten ki dînlerini perâkende kılıp gürûh gürûh oldular, ﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا

﴿لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ her gürûh katlarında olan şeyle sevinmişler. (32)

﴿دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ﴾ Dahi kaçan halka bir yamanlık değer ﴿وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ﴾ ﴿إِلَيْهِ﴾ Perverdigârlarına tazarru' ve niyâz ederler, tarafına rücû' ettikleri hâlde. ﴿ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً﴾ Ondan sonra ol mahal ki kendü kereminden onlara bir ihsân lezzetini tattırıverir ki ol zahmetlerden kendülerin halâs eder, ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾ hemân ol mahal onlardan bir gürûh Perverdigârlarına ortak kılarlar, (33) ﴿لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ﴾ tâ ki 'âkıbetleri bu ola kim ni'metten kendülere verdiğimiz şeye küfr edeler. ﴿فَتَمَتَّعُوا﴾ Pes ni'am-ı dünyevî ile beş on gün berhurdâr olun ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ki 'ale't-tahkîk berhurdârlığınızın netîcesin göreceksiz. (34) ﴿أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا﴾ Yâhûd küffâr üzere biz bir kitâb ve hüccet indirdik mi ﴿فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ﴾ ki ol kitâb söyler şol şeyi ki onlar onun sebebiyle şirk ederler? (35) ﴿وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً﴾ Dahi kaçan halka sıhhat ve devlet gibi bir ni'metin lezzetini tattırırız ﴿فَرِحُوا بِهَا﴾ onunla sevinirler ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ ve eğer maraz ve darlık gibi kendülere bir bedlik değer, elleri ile gönderdiği nesne sebebiyle ya'nî ettikleri a'mâl şeâmeti cihetinden kendülere bir zahmet değerse ﴿إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ﴾ hemân ol mahal onlar nâ-ümîd olup cez' u fez' ederler. (36)

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾ Âyâ küffâr makûlesi bilip görmediler mi kim Hakk celle ve 'alâ istediği kimesneye rûzîyi küşâde eder ve istediği kimseye dar kılar? ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan kim bu bast u kabzda ulu nişânlar var ﴿لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ bir gürûha ki Hudâ'nın hükmüne tasdîk **[360b]** getirirler. (37) ﴿فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ﴾ Pes yâ Muhammed, hısımlık iyesi olana hakkını ver ya'nî fakîr olıcak onun nafakasın ver ﴿وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ﴾ ve yoksula ve garîb olup mâlı olmayan müsâfire mâl-ı zekâttan kendülere muvazzaf olan şeyi ver. ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ﴾ Hukûku erbâbına yetiştirmek Hudâ 'azze ve cellin rızâsın isteyenlere her şeyden yeğrektir ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir kurtulup mertebe-i 'ulyâya nâ'il olanlar. (38)

﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا﴾ Dahi mu'âmele etmekte ziyâde-i muharremeden her neyi verirsiz ﴿لِيَرْبُوَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ﴾ tâ ki halkın emvâlinde ziyâde ola ya'nî tâ ki ribâyı alan kimsenin mâlından ortaklık hâsıl ola, ﴿فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâlin hükmünde ol mâl ne artar ve ne içinde bereket salınır. ﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ﴾ Dahi zekât kısmından her ne verirsiz ﴿تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ﴾ kim onun vermesinde Hudâ'nın rızâsın istersiz, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir mâlların kat kat edenler zekâtın bereketiyle. (39) ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâldir

ol fâ'il-i muhtâr ki sizi yarattı ﴿ثُمَّ رَزَقَكُمْ﴾ sonra size rûzî verdi ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ ba'dehû sizi bî-rûh kılar, ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ ondan sonra sizi zinde kılar. ﴿هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ortaklarınızdan hîç bir kimse var mı ki ol mezkûr olan eşyâlardan bir nesne işleye? ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ kendüye ortak kıldıkları nesnelerden münezzeh olup yücelendi. (40) ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ Sahrâda ve deryâda kaht ve kesret-i mevt ve zulm ve yanmak ve gark gibi bed işler peydâ oldu, ﴿بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ halkın elleri kazandığı me'âsînin sebebiyle ﴿لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا﴾ tâ ki işledikleri eşyânın bir mikdâr mükâfâtını onlara tattıra, ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ şâyed onlar şirkten tevhîde ve ma'siyetten tâ'ate döneler. (41)

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ﴾ Söyle yâ Muhammed! Küffâra, yeryüzünde gezin, pes bakın sizden esbak olanların netîceleri nice oldu? ﴿كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ﴾ Çokları ehl-i şirk idiler. (42) ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ﴾ Pes cemî' vücûdunu mu'tedil dîn içün doğru kıl ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ﴾ bir gün gelmeden evvel ki ﴿لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın tarafından ona bir döndürmek yoktur ya'nî elbette gelmelidir **[361a]** ﴿يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾ ol günde halk ayrılırlar, bir bölük cennete gider ve bir bölük cehenneme. (43) ﴿مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ﴾ Her kim Hudâ'nın tevhîdine küfr etti, ettiği küfrün vebâli üzerine olur ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا﴾ ve her kim bir güzel iş işledi, ﴿فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾ kendü nefsleri içün cennette bir yer âmâde ederler. (44) ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Tâ ki Hudâ 'azze ve celle kendü kereminden îmân getirenlere ve güzel 'amel işleyenlere mükâfât ede, ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ bî-şübhe kim Hudâ celle celâluhû bî-dîn olanları sevmez. (45)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ Dahi Hudâ'nın delâ'il-i kudretindendir bu ki yelleri gönderir yağmurun gelmesine müjde verici oldukları hâlde ﴿وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ ve tâ ki yağmurdan hâsıl olan ni'metinden size tattıra ﴿وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ﴾ ve tâ ki gemiler fermânıyla aka ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve tâ ki deryâda ticâret içün varmakla mahz-ı kereminden rûzî taleb edersiz ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki siz bu ni'metleri Hudâ'dan bilip hukûkunu edâ edersiz. (46) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ﴾ Dahi tahkîkan kim senden esbak peygamberler gönderdik kendü 'aşîretlerine, ﴿فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ pes peygamberler onlara mu'cizelerle gelip 'aşîretlerinin bir mikdârı sözlerin tasdîk edip bir mikdârı tasdîk etmediler. ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا﴾ Ondan sonra küfrle günehkâr olanlardan intikâm alıp kendülerin nâbûd kıldık ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

ve va'demizin iktizâsına göre mü'minlerin yardımı elbette olmalıydı. (47)

﴿اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ﴾ Hudâ 'azze ve celle şol Perverdigârdır ki yelleri gönderir, ﴿فَتُثِيرُ سَحَابًا﴾ der-'akab ol yeller bulutlar kaldırıp götürür, ﴿فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ pes ol bulutu gâh gök semtinde açıp muttasıl kılar nice ki ister ﴿وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا﴾ ve gâh onu pâre pâre kılar. ﴿فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ﴾ Bu iki vaktten sonra yağmuru bulut arasında çıkar görürsün. ﴿فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ Pes kaçan kim ol yağmur kullarından istediği kimseyi değer ya'nî ol mahal ki yağmur murâd olunan kimselerin şehirlerinde ve zemînlerinde düşer ﴿إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ hemân ol mahal kendüler kesret-i hayrın gelmesiyle müjdelenirler. (48) ﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ﴾ Ve tahkîkan ki üzerlerine inmeden evvel nâ-ümîd olmuşlar idi. Bu âyette *min kablihî* lafzı te'kîd içün mükerrer oldu. (49) ﴿فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ Pes Hudâ'nın âsâr-ı rahmetine bak, **[361b]** ﴿كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ nice zemîni ihyâ eder kuruyup öldürdüğünden sonra, ﴿إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى﴾ bî-şübhe kim zemîni ihyâ eden ölmüşleri zinde kılıcıdır ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi her nesne üzere tevânâdır. (50)

﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا﴾ Dahi 'ale't-tahkîk eğer biz bir yel yollayıp onun sebebiyle ol rahmetten hâsıl olan ekini sararıp ölmüş görseydiler, ﴿لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ﴾ elbette ekinin helâkinden sonra Hudâ'nın rahmetlerin inkâr ederlerdi. (51) ﴿فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى﴾ Pes bilâ-şübhe sen ölüler pâyesinde olanları işittirmeğe kâdir değilsin ﴿وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ﴾ ve sağır olanlara çığırmağı işittiremezsin. ﴿إِذَا وَلَّوْا﴾ Senin tarafına teveccüh etmeyip giderler, ﴿مُدْبِرِينَ﴾ enselerini çevirdikleri demde ya'nî küffârın hak sözü işitmeleri emr-i muhâl pâyesinde bir nesnedir, niteki ense verip giden sağırın söz işitmesi muhâldir. (52) ﴿وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ﴾ Ve sen körleri gümrâhlıklarından döndürüp yol gösterici değilsin, ﴿إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا﴾ işittirmezsin illâ ol kimseyi ki âyâtımıza îmân getirirler. ﴿فَهُمْ مُسْلِمُونَ﴾ Pes onlar fermân ettiğin şeye mutî' u münkâddırlar. (53)

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ﴾ Hudâ 'azze ve celle şol Perverdigârdır ki sizi bir zebûn şeyden yarattı ve o, nutfedir. ﴿ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً﴾ Pes zebûnluktan sonra size güç kıldı ve o kaçan hadd-i bülûğa erersiz. ﴿ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً﴾ Der-'akab güçten sonra size zebûnluk ve pîrlik kıldı, ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ istediği nesneyi yaradır ﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ﴾ ve kendüdür kullarının ahvâline dânâ, hey'etlerinin tagyîrine tevânâ olan. (54) ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ Ve ol

gün ki kıyâmet kalkar, ﴿يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ﴾ ehl-i küfr dünyâda müddet-i ikâmetlerin unuttukları içün and içerler ki dünyâda bir sâ'atten özge durmadılar ﴿كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ﴾ bu dönmekleri gibi doğruluk ve hakîkatten dünyâda dönerlerdi. (55) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ﴾ Dahi and içtiklerinden sonra kendülere dedi şol kimseler ki dâniş ve îmân verildiler, ferişte lerden ve insten, ﴿لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾ tahkîkan ki siz Hudâ'nın 'ilminde meks ettiniz dünyâda **[362a]** ﴿إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ﴾ kubûrdan ihyâ olunup gönderilmek gününe dek. ﴿فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ﴾ Pes budur ba's günü ki siz onu inkâr ederdiniz ﴿وَلَكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ velâkin siz bilmez idiniz ki o haktır. (56)

﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ﴾ Pes ol günde sitem edenlere 'özrleri nef' etmez ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ ve ne onlar da'vet olunurlar bir şeye ki 'itâbların izâle ede ya'nî kendülere söylenmez ki Hudâ'nın rızâsını tevbe ve tâ'atle tahsîl edin niteki dünyâda kendülere söylenirdi. (57) ﴿وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim bu Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda halk içün her meselden ki kendülere nâfi'dir, beyân edip urduk. ﴿وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ﴾ Ve eğer sen yâ Muhammed, onlara bir âyet getirirsen ﴿لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ elbette küfr edenler şiddet-i 'inâddan derler, ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ﴾ değilsiz ey Muhammed ve mü'minler, illâ tezvîr ediciler. (58) ﴿كَذَلِكَ﴾ Bu mühr urulması gibi ﴿يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ mühr urur şol kimselerin gönülleri üzere ki bilmeyip misline tâbi' olurlar. (59) ﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Pes incitmeleri üzere sabr et ki bî-şübhe Hudâ-yı zü'l-celâlin va'desi dürüsttür elbette olmalıdır. ﴿وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ﴾ Ve seni hıffet[534] ve ızdırâb üzere haml etmesin şol kimseler ki emr-i me'âdı tasdîk etmezler, zîrâ onlar azgundırlar, pes o gûne inkâr kendülerden müsteb'ad değildir. (60)

534 Gevşeklik, hafîf meşreplik.

SÛRETÜ LUKMÂN

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'un ve Selâsûne Âyeten

[سورة لقمان مكية وهي أربع وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ ﴿تِلْـكَ آيَـاتُ الْكِتَـابِ الْحَكِيـمِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan kelâm, hikmete mütezammin olan kitâbın âyetleridir. (1-2) ﴿هُـدًى وَرَحْمَـةً لِلْمُحْسِـنِينَ﴾ Eyülik edenlere yol göstermek ve esirgemek olduğu hâlde. (3) ﴿الَّذِيـنَ يُقِيمُـونَ الصَّـلَاةَ وَيُؤْتُـونَ الـزَّكَاةَ﴾ Şol eyülik edenler namâzı şerâit ve âdâbıyla kılarlar ve mâl-ı zekâtı edâ ederler ﴿وَهُـمْ بِالْآخِرَةِ هُـمْ يُوقِنُونَ﴾ ve onlar âhiretin olmasına kendüler inanıp şekk etmezler. (4) ﴿أُوْلَئِـكَ عَلَـى هُـدًى مِـنْ رَبِّهِـمْ﴾ **[362b]** Ol gürûh Perverdigârlarından husûl etmiş bir hidâyet üzeredirler ﴿وَأُوْلَئِـكَ هُـمُ الْمُفْلِحُـونَ﴾ ve ol gürûh kendülerdir kurtulup murâda erişenler. (5) Getirdiler ki Nadr bin el-Hâris mülûk-i 'Acemin dâstânlarına müştemil olan kitâbları iştirâ edip onları Kureyş'e okuyup söylerdi, eğer Muhammed, 'Âd ve Semûd'un ahbârını söyler ben size Rüstem ve İsfendiyâr'ın ve ekâsirenin dâstânların söylerim. Hakk celle ve 'alâ onun hakkında bu âyeti münzel edip buyurdu.[535] ﴿وَمِنْ النَّاسِ مَـنْ يَشْـتَرِي لَهْـوَ الْحَدِيـثِ﴾ Dahi halktan şol kimse var ki fâ'idelü şeyden alıkoyan sözü satun alır ﴿لِيُضِـلَّ عَـنْ سَـبِيلِ اللَّهِ﴾ tâ ki Tanrı te'âlânın yolundan halkı azdıra, ﴿بِغَيْـرِ عِلْـمٍ﴾ satun aldığı nesnenin hâline dânişi yok iken ﴿وَيَتَّخِذَهَـا هُـزُوًا﴾ ve tâ ki Hudâ'nın yolunu suhriyyet ve masharalık edine. ﴿أُولَئِكَ لَهُـمْ عَـذَابٌ مُهِـينٌ﴾ Ol gürûh ki de'bleri bu gûne nesnedir, kendülere bir hôr edici işkence olur. (6) ﴿وَإِذَا تُتْلَـى عَلَيْـهِ آيَاتُنَـا وَلَّـى مُسْـتَكْبِرًا كَأَنْ لَـمْ يَسْـمَعْهَا﴾ Ve ol vakt ki ol bed zât üzere âyâtımız okunur, gerdenkeş ve mütekebbir olduğu hâlde ensesin çevirip gider, gûyâ onları aslâ işitmedi, ﴿كَأَنَّ فِـي أُذُنَيْـهِ وَقْـرًا﴾ iki kulağında bir ağırlık var gibi ﴿فَبَشِّـرْهُ بِعَـذَابٍ أَلِيـمٍ﴾ pes onu bir derdnâk işkence ile müjdeletdir ya'nî ona bildir ki elbette kendüyi 'azâb alacaktır. (7) ﴿إِنَّ الَّذِيـنَ آمَنُـوا وَعَمِلُـوا الصَّالِحَـاتِ لَهُـمْ جَنَّـاتُ النَّعِيـمِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler, kendüleredir behişt-i câvidânın naz u ni'meti. (8) ﴿خَالِدِيـنَ فِيهَـا وَعْـدَ اللَّهِ﴾ Onun içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler, Îzid-i zü'l-celâlin va'd etme-

535 el-Beyzâvî, II/816.

si ya'nî mezbûr olan ni'metleri Hakk celle ve 'alâ onlara va'd etti ﴿حَقًّا﴾ bir dürüst va'de ki aslâ tehallüfü kabûl etmez ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ ve kendüdür her kimse üzere gâlib olan ki va'deye vefâ etmekten bir kimse kendüyi men' etmez, ﴿الْحَكِيمُ﴾ dürüst hükm edici ki hikmetinin muktezâsından özge bir nesne işlemez. (9) ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ﴾ Gökleri direksiz yarattı ﴿تَرَوْنَهَا﴾ ki onu müşâhede edersiz, ﴿وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ﴾ dahi zemînde muhkem dağlar saldı, tâ ki yer sizinle hareket edip muztarib olmaya ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾ ve onun içinde **[363a]** her hayvândan yaydı ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ ve gök semtinden su indirdi, ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾ pes yeryüzünde ol suyla her çok menfa'atlü sınıftan bitirdik. (10) ﴿هَذَا خَلْقُ اللَّهِ﴾ Bu, Hudâ'nın yaradılmışıdır. ﴿فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ Pes bana gösterin ondan özge olanlar kankı nesneyi yarattı? Murâd putlardır ki küffâr onları Hudâ'ya şerîk kılarlardı. Pes Hakk te'âlâ küffâr kısmına bu mazmûnla hitâb etti ki bu cemî' mahlûkât benim mahlûkumdur. Siz putlarınızın mahlûkunu bana gösterin ve ne mümkin onların hâlıkıyyete liyâkatleri ola. ﴿بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Belkim ehl-i şirk bir âşikâre azgunlıktadırlar ki 'âcizi kâdir ile ve mahlûku hâlık ile şerîk kılarlar. (11)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ﴾ Dâhi 'ale't-tahkîk kim Hazret-i Eyyûb'un hâher-zâdesi Âzer'in evlâdından Lokmân bin Bâ'ûrâ'ya kavl-i sâi'b ve fi'l-i kâmil üzere müştemil olan hasleti verdik. Mervîdir ki Hazret-i Lokmân mu'ammer oldu, Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâmın 'asrına dek ve 'ilmi ondan aldı. Ve Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm meb'ûs olmadan fetvâ verirdi. Kaçan Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm meb'ûs oldu fetvâ vermesin kesti. Kendüye söylendi kim niçün fetvâ vermesin kestin? Dedi, kaçan özgem bu işe der-'uhde olup bana istirâhat verdi, niçün ben istirâhat etmem? Ve cumhûr 'ulemâ onun üzeredirler ki Hazret-i Lokmân hakîm idi, peygamber değil idi. Onun hikmetinden rivâyet olundu ki Hazret-i Dâvûd sohbetinde yıllar meks etti. Ve ol esnâda Hazret-i Dâvûd zırhı işlerdi, bâ-vücûdâ ki onu aslâ görmemişti. Bir gün ondan sormadı ki ne maslahat içün onu sen yapıyorsun? Zırh tamâm olıcak Hazret-i Dâvûd onu giydi. Zırha hitâb edip dedi, yahşi cenk pûşakısın. Ba'dehû dedi, hâmûşluk bir hikmettir ammâ onu işleyen azdır. Bir gün kendüye fermân olundu ki bir koyun boğazlayıp ondan en pâkîze iki 'uzvi getire. Varıp ondan dili ve gönlü getirdi. Ve bir dahi kendüye emr ettiler ki ondan gâyetle iki bed 'uzvu getire, yine onları getirdi. Bu hâli kendüsinden istifsâr ettiler. Buyurdu, onlar yahşi olıcak onlardan yahşi bir 'uzv olmaz ve her gâh ki onlar bed olurlar,

onlardan bed bir nesne olmaz. Pes bu gûne hikmetlere mazhar olduğundan ötürü Hakk te'âlâ ondan haber verdi ki **[363b]** Lokmân'a hikmeti verip dedik kim[536] ﴿أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ﴾ Hudâ'ya şükr et ﴿وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ﴾ ve her kim Hudâ'nın ni'metlerine şükr eder, şükr etmez illâ kendü nefsi içün. Zîrâ onun nef'i ona â'id olur ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ ve her kim Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif olmayıp inkâr eder, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ halkın medhinden bî-niyâzdır, kendü zâtında hamde müstehaktır ve eğer bir kimse kendüyi medh etmezse. (12)

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ﴾ Dahi mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i Lokmân kendü oğluna dedi, ﴿وَهُوَ يَعِظُهُ﴾ ol hâlde ki Hazret-i Lokmân ona pend ü nasîhat verir. ﴿يَابُنَيَّ﴾ Ey oğulcuğum! Bu tasgîr uşak içündür. ﴿لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ Hudâ'ya ortak kılma, ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ'ya ortak kılmak bir ulu sitemdir. Zîrâ şirk etmek hâlıkı mahlûkla berâber kılmaktır ve bundan artuk sitem olmaz. (13) ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ﴾ Dahi âdemoğluna atasının ve anasının gözetmesin ısmarladık, ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ﴾ anası onu götürdü, ﴿وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ﴾ zebûnluk üzere zebûnluk iyesi iken. ﴿وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ﴾ Ve sütten kesilmesi iki senenin geçmesinde olur. ﴿أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾ Ona ısmarladık ki benim ni'metime mu'terif ol ve pederinin ve ananın ni'metine dahi. ﴿إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ Dönüş benim tarafımadır, pes şirk ve küfrün üzere seni muhâseb ederim. (14)

﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ Ve eğer peder ve mâder onun üzere sana çalışırlar ki ulûhiyyetimde bana bir ortak kılasın şol şey ki şirketine sana bir dâniş olmaya, ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ ol husûsta sözlerin işitme ﴿وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾ ve ikileriyle musâhabet eyle bu cihânda bir güzel musâhabet ki şer' onu pesend etmiş ola ve mürüvvet onu iktizâ eyleye. ﴿وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ﴾ Ve dîn bâbında tâbi' ol şol kimsenin yoluna ki tevhîdle ve tâ'atte ihlâsla benim tarafıma rücû' etmiş oldu, ﴿ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra senin ve pederinin ve mâderinin dönmesi mücâzâtımın tarafınadır. ﴿فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Pes işlediğiniz eşyâdan sizi âgâh ederim ki îmânın üzere sana mükâfât ederim ve onlara küfrleri üzere. Bu iki âyet şirkten nehye müştemil oldukları içün Hazret-i Lokmân'ın vasiyyeti arasında te'kîd içün mu'terize oldu. Pes bir dahi Hakk te'âlâ **[364a]** Lokmân'ın vasiyyetinden haber edip buyurur. (15) ﴿يَا بُنَيَّ إِنَّهَا﴾ Ey oğulcuğum! 'Ale't-tahkîk kim bedlikten ve eyülikten olan haslet ﴿إِنْ تَكُنْ

536 el-Beyzâvî, II/817-818.

﴿مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ﴾ eğer küçüklükte hardaldan olan dânenin vezni kadar olup ﴿فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ﴾ bir taşın içinde yâ göklerde yâ yerde olursa ﴿يَأْتِ بِهَا اللَّهُ﴾ Hakk celle ve ʻalâ onu hesâb içün getirip hâzır kılar. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾ Bî-şek kim Tanrı teʻâlâ umûr-i dakîkayı yahşi bilir, her mahfî şeyin mekânına dânâdır. (16)

﴿يَا بُنَيَّ أَقِمْ الصَّلَاةَ﴾ Ey oğulcuğum! Namâzı şerâit ve âdâbıyla kıl tâ ki nefsin kemâl bula ﴿وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنْ الْمُنكَرِ﴾ ve şerʻan müstahsen olan şeyin işlenmesine fermân et ve şerʻ ve ʻakl katında kabîh olan nesnenin fiʻlinden menʻ et, tâ ki halk senin sebebinle kâmil olalar. ﴿وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ﴾ Ve mihnetlerden sana değen şey üzere sabr et, ﴿إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ tahkîkan kim bu fermân olunan eşyâ işlerin vâciblerindendir yaʻnî Hakk teʻâlâ onu vücûb tarîkiyle hükm edip işlenmesine katʻ etmiştir. (17) ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ﴾ Dahi yüzünü halk içün bir semte döndürme, yaʻnî halk üzere tekebbür edip yüzünü onlardan çevirme. ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾ Dahi yeryüzünde batarânlık içün yürüme yaʻnî mağrur u nâdânlar gibi salını yürüme, kendü maksadını tahsîl etmek içün onda yürü ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ﴾ ki bî-şübhe Hakk celle ve ʻalâ sevmez her hırâmende[537] olanı, ﴿فَخُورٍ﴾ esbâb-ı tenaʻum ile nâzende olanı. (18) ﴿وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ﴾ Yürümekte iʻtidâle tâlib ol ki içinde ne tîzleyesin ve ne pek âheste yürüyesin ﴿وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ﴾ ve âvâzından eksik et yaʻnî söyleştiğin mahal feryâd edip çığırma ﴿إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ ki bî-şübhe âvâzların bedreği eşeklerin âvâzıdır yaʻnî size savtın irtifâʻında bir fazîlet yoktur zîrâ eşeğin âvâzı gâyetle irtifâʻı var iken tibâʻa mekrûh ve esmâʻa vahşî gelir. (19) ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Bakmaz mısız ki bî-şübhe Hakk celle ve ʻalâ göklerde ve yerde olan eşyâyı size râm kıldı ﴿وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ ve üzerinize niʻmetlerin kaplattırdı, âşikâre ve gizli oldukları hâlde? ﴿وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ﴾ Dahi halktan **[364b]** şol kimse var ki Hudâʼnın tevhîd ve sıfâtında mücâdele eder, ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ delîlden müstefâd bir dânişi yok iken ﴿وَلَا هُدًى﴾ ve peygamber tarafından bir beyânı yok iken ﴿وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ﴾ ve bir rûşen kitâbı yok iken ancak mahz-ı taklîdle onu söyler. Niteki Hakk teʻâlâ beyân edip buyurdu. (20)

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ Dahi kaçan kendülere denilir, Îzid-i züʼlcelâl indirdiği nesneye tâbiʻ olun, ﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ derler,

537 Salına salına yürüyen.

ona tâbi‘ olmazız, belki tâbi‘ oluruz şol şeye ki pederlerimizi onun üzere bulduk. ﴿أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾ Âyâ pederlerine tâbi‘ olurlar, eğer şeytân kendülerin yanmış âteşin işkencesine da‘vet ederdi? İstifhâm bu makâmda inkâr u ta‘cîb içündür. (21) ﴿وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ﴾ Ve her kim Îzid-i zü'l-celâlin dergâhına teveccüh edip işin ona tefvîz eder ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi eyülik etmiştir ‘amelinde ﴿فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾ tahkîkan ki ol kimesne muhkem kulpa yapıştı ﴿وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ ve işlerin sonu Hudâ'nın fermânına dönecektir. (22) ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ Ve her kim sözünü kabûl etmeyip küfrü ihtiyâr etti, ﴿فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ﴾ onun kâfir olması seni gamnâk kılmasın, zîrâ o ne dünyâda ve ne âhirette sana zarar îsâl etmeğe kâdir olur. ﴿إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ﴾ İki cihânda dönmekleri bizim tarafımızadır, ﴿فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا﴾ pes işledikleri nesneden kendülerin âgâh ederiz, ihlâkle ve ta‘zîble. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ ‘azze ve celle sîneler iyesi olan esrâra dânâdır, pes onlar üzere halka cezâ verir ve zâhirde olan a‘mâllerine cezâ vermesi mukarrerdir. (23)

﴿نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا﴾ Kefere kısmını biraz müddet envâ‘-ı ni‘am ile berhurdâr ederiz, ﴿ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَى عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾ sonra bir şiddetlü işkenceye gitmeğe kendülerin mecbûr ederiz. (24) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Dahi bilâ-şübhe eğer onlardan sorarsın ki gökler ve yeri kim yarattı? ﴿لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ Elbette derler, onları yaradan Îzid-i zü'l-celâldir. ﴿قُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Söyle yâ Muhammed, kamu öğmeklikler Hudâ'ya mahsûstur ki küffârı ilzâm edip i‘tikâdlarının butlânını îcâb eden nesneye i‘tirâf etmeğe kendülerin muztarr kıldı. ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Belki çokları bilmezler ki dedikleri söz kendülerin ilzâm etti. (25) **[365a]** ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Göklerde ve yerde olan eşyâ Hudâ'ya memlûktür, kendüsinden özge bir ferd içlerinde ma‘bûd olmağa müstehak değildir. ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ﴾ Tahkîkan ki Tanrı te‘âlâ kendüdür hamd edenlerin hamdinden bî-niyâz olan, ﴿الْحَمِيدُ﴾ kendü zâtında hamde müstehak ve eğer bir kimse kendüyi hamd etmez. (26)

﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ﴾ Dahi ‘ale't-tahkîk eğer yeryüzünde ağaç makûlesinden olan eşyâ hâmeler[538] olup ﴿وَالْبَحْرُ﴾ ve deryâ-yı muhît şu‘beleriyle mürekkeb olsaydı ﴿يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ﴾ ol hâlde ki deryâ-yı muhîtin suyu tükendikten sonra yedi deryâ kendüye meded ede, ﴿مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın sözleri ol kalemlerle ve ol mürekkeble yazılmağla nihâyete erişmez-

538 Kalem.

di. Ya'nî Hudâ'nın kelâmı hergiz nefâdı kabûl etmez, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ﴾ bî-şübhe kim Hakk te'âlâ her şey üzere gâlibdir, bir nesne kendüyi 'âciz kılmaz. ﴿حَكِيمٌ﴾ Dürüst dânâ ki hîç bir şey 'ilm ve hikmetinden taşra değildir. (27) ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ﴾ Yaradılmağınız ve kubûrdan gönderilmeğiniz bir nesne değildir ﴿إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ illâ bir cânın yaradılması ve gönderilmesi gibidir. ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle mesmû' olan eşyâyı yahşi işitir, ﴿بَصِيرٌ﴾ her görünen nesneye bînâdır ki bir şeyin görmesi öbür şeyin görmesinden kendüyi meşgûl etmez. Pes yaratmak husûsunda işi öylecedir. (28)

﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾ Âyâ bakıp bilmedin mi kim Hakk celle ve 'alâ geceyi eksik edip gündüze giyirir ve gündüzü eksik edip geceye giyirir? ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ Ve güneş ve ayı râm kıldı, ﴿كُلٌّ يَجْرِي إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ iki nûrlu cirmin her biri kendü feleğinde yürür bir mu'ayyen müddete dek. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Dahi bilmedin mi kim bilâ-şübhe Hakk te'âlâ işlediğiniz şeyin künhüne dânâdır? (29) ﴿ذَلِكَ﴾ Bu si'at-i 'ilm ve şumûl-i kudret ﴿بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk Hudâ celle ve 'alâ kendüdür ulûhiyyette sâbit olan, özgesi değil. ﴿وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ﴾ Dhi ol sebebledir ki ehl-i küfr kendüsinden özge çığırıp 'ibâdet ettikleri nesne ulûhiyyette aslı olmayan şeydir, ﴿وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ dahi ondan ötürüdür ki Hakk celle ve 'alâ kendüdür her nesneden yücelenen, kamu eşyâdan büyük olan. (30) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ﴾ Âyâ bilmedin mi ki bî-şübhe gemi deryâda **[365b]** Hudâ'nın minnet ve ihsânıyla yürür ki onu suyun yüzü üzere hıfz edip yürümesi içün yeli gönderir ﴿لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ﴾ tâ ki delâ'il-i kudretinden size göstere. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki geminin deryâda durup akmasında delâ'il-i kudret var, ﴿لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ her şahsa ki belâlar üzere sabr edip Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif olur. (31) ﴿وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ﴾ Dahi kaçan gemiye binen kimesneleri bir dalga kaplar, ﴿كَالظُّلَلِ﴾ dağdan yâ buluttan gölge peydâ eden eşyâ gibi, ﴿دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ Hudâ-yı zü'l-celâle du'â ederler ol hâlde ki dîni kendüye pâk kılmışlar. ﴿فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ﴾ Pes ol vakt ki kendülerin selâmetle sahrâya çıkarıp kurtardı, ﴿فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ﴾ onlardan bir gürûh var ki tarîk-i mu'tedil üzere istikâmet etmişlerdir ve bir gürûh ondan münhârif olmuşlardır ﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا﴾ ve kudretimizin nişânların inkâr etmez ﴿إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ﴾ illâ her kimse ki gaddârdır, ni'metleri inkâr edicidir. (32)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ﴾ Ey âdemoğulları, Perverdigârınızdan havf edin. ﴿وَاخْشَوْا يَوْمًا﴾ Ve bir günün 'azâbından korkun ki ﴿لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ﴾ bir

peder uşağının ʻazâbından bir nesne defʻ etmez ﴿وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا﴾ ve ne bir uşak kendüsi pederinden bir şey defʻ edicidir. ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Tahkîkan kim sevâb u ʻikâbla Hudâ'nın vaʻdesi dürüsttür, tehallüf etmez. ﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Pes yakın olan sağlık sizi aldatmasın ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ﴾ ve aldatıcı şeytân Hudâ'nın ʻafv u keremiyle sizi aldatmasın.

Mervîdir ki Hâris bin ʻAmr Server-i Kâ'inât'ın huzûruna gelip dedi, yâ Muhammed, kıyamet ne zamân kalkar ve ben yere tohm salmışım, ne zamân yağmur yağar ve karım gebedir erkek mi doğurur yâ dişi ve yarın ne işlesem gerek ve kankı zemînde meyyit olurum? Hakk celle ve ʻalâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[539] (33) ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ Tahkîkan kim Hudâ ʻazze ve celle, kıyâmet kalkmasının bilgisi katındadır. ﴿وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ Ve yağmuru indirir bir mekânda ve bir zamânda ki kendü ʻilminde onu mukadder ve mukarrer etmiştir, bir kimse ona muttaliʻ olmaz ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ﴾ ve erhâmda erkek ve dişiden tamâm ve nâkıstan olan nesneyi bilir ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا﴾ ve bir cân bilmez ki yarın kankı şeyi kazanır **[366a]** ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ﴾ ve bir cân bilmez ki kankı yerde ölür.

Mervîdir kim melekü'l-mevt Hazret-i Süleymân üzere uğradı. Hem-nişînlerinden bir kimesneye çok baktı. O kimesne dedi, yâ nebiyyallâh bu kimdir? Dedi, Melekü'l-mevttir. Bu haberi işiticek dedi, yâ Rasûlallâh, korkarım benim cânımı kabz etmek ister. Lutf et, yele fermân eyle, beni Hindûstân zemînine götürsün. Hazret-i Süleymân yele fermân etti, tarfetü'l-ʻaynda onu matlûbuna yetiştirdi. Melekü'l-mevt Hazret-i Süleymân ʻaleyhisselâma eyitti kim ben ona taʻaccüb yüzünden itâle-i nazar ettim onun içün ki onu yanında gördüm ve bana fermân olundu kim var fülân kimesnenin rûhunu Hindûstân'dan kabz et.[540] ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ ʻazze ve celle kamu eşyâya dânâdır. ﴿خَبِيرٌ﴾ Umûrun bevâtınını bilir, niteki zevâhirini bilir. (34)

539 el-Beyzâvî, II/821.

540 el-Beyzâvî, II/821-822.

SÛRETÜ'S-SECDE

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsûne Âyeten

[سورة السجدة مكية وهي ثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الـم﴾ ﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ﴾ Kur'ân'ın indirilmesi ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ içinde şekk yoktur ﴿مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ 'âlemlerin Perverdigârındandır. Âyâ ehl-i Mekke, tasdîk ederler mi kim Kur'ân Tanrı'nın katındandır? (1-2) ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ﴾ Yâhûd derler mi kim Muhammedü'l-Mustafâ onu kendü yanından peydâ edip okur? Dedikleri gibi değildir, ﴿بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ belki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Perverdigârından olan dürüstlük ve doğruluktur ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ tâ ki korku veresin bir gürûha ki senden esbak hîç bir korku verici gelmedi ﴿لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾ şâyed onlar ol inzâr sebebiyle tevfîkimle doğru yolu bulalar. (3) ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol kâdir-i 'ale'l-ıtlâktır ki gökleri ve yeri ve aralarında olan eşyâyı altı gün mikdârında yarattı ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra 'arş üzere müstevlî oldu ﴿مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ﴾ ondan özge size hîç bir dost yoktur ve ne bir yardımcı ki mesâlihinizi görüp lâzım olacak vaktte size yardım ederler. **[366b]** ﴿أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ﴾ Pes niçün mevâ'iz-i rabbâniyye ile nasîhat-pezîr olmazsız? (4)

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنْ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ﴾ Dünyânın işin tedbîr edip gökten yere melekle onu indirir, melek gelip ol işi yerine getirir, ﴿ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾ ondan sonra gök semtine çıkar bir günde ki onun endâzesi bin yıl idi sizin saydığınız yıllardan. Ya'nî ferişte bir günde gökten yere inip çıkmasında böyle bir mesâfe kat' eder ki eğer insân onda gider gelir, gidip gelmesi ancak bin yıl ile müyesser olur. (5) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol Hudâvend ki emri tedbîr eder, ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ gizli ve nümâyân olan eşyânın dânâsıdır, ﴿الْعَزِيزُ﴾ işine gâlib olan, ﴿الرَّحِيمُ﴾ işi tedbîr etmede kullara mihrbânlık eden. (6) ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ Şol 'azîz ve rahîm ki her nesneyi ki yarattı gâyetle gökçek kıldı ﴿وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ﴾ Ve Âdem 'aleyhisselâmın yaratmasını çamurdan âgâz etti, (7) ﴿ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ﴾ sonra onun zürriyyetini kıldı, ﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾ arkadan taşra kılınmış bir hülâsadan, ﴿مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ﴾ bir süst sudan. (8) ﴿ثُمَّ سَوَّاهُ﴾ Sonra gereği üzere a'zâsını tasvîr edip kâlıbını dürüst etti ﴿وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ﴾

ve onun içinde kendü rûhundan üfürdü. Bu izâfe tekrîm u teşrîf içündür. ﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾ Size kulağı ve gözleri ve gönülleri kıldı, tâ ki onlarla işitip görüp eşyâyı fehm edesiz, ﴿قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ gâyetle az şükr edersiz. (9) ﴿وَقَالُوا أَئِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi dediler, âyâ ol vakt ki zemînde zâyi' oluruz ya'nî toprakla âlûde olmuş bir toprak oluruz, ﴿أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ âyâ 'ale't-tahkîk biz bir yeni yaratmakta oluruz. ﴿بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ﴾ Dedikleri gibi değildir belki onlar Perverdigârlarının likâsına ya'nî mülâkatının mahalline olan dâr-ı âhirete münkirdirler. (10) ﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ﴾ Söyle yâ Muhammed, âhireti inkâr edenlere, ervâhınızın kabzına müvekkel olan mergin feriştesi cânlarınızı kabz eder, ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ sonra hesâb ve cezâ içün Perverdigârınızın tarafına dönmüş kılınırsız. (11)

﴿وَلَوْ تَرَى﴾ Ve eğer görürsün ey görücü, ﴿إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ﴾ ol vakt ki müşrikler hacâlet ve nedâmetten başların **[367a]** aşağa etmişler, ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârları katında ol hâlde söylerler, ﴿رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا﴾ ey Hudâvendimiz, ettiğin va'deleri gördük ve peygamberlerinin tasdîkini senden işittik, ﴿فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا﴾ pes bizi dünyâya döndür güzel 'amel işleriz, ﴿إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ tahkîkan ki biz kıyâmetin olmasına şekk edici değiliz. (12) ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا﴾ Ve eğer isteseydik her câna yol bulacak delîlini verirdik ﴿وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي﴾ velâkin bu hükm benden sudûr edip sâbit oldu ki ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ﴾ elbette dûzahı doldururum ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ perîlerden ve âdemîlerden kamu. (13) ﴿فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ Pes işkenceyi tadın bu gününüzün görmesin unuttuğunuzdan ötürü ﴿إِنَّا نَسِينَاكُمْ﴾ ki bî-şübhe biz sizi unutulmuş nesne gibi metrûk kıldık ﴿وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ﴾ ve câvîd işkencenin ta'âmını tadın ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ettiğiniz a'mâlin mukâbelesinde. (14)

﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا﴾ Bizim âyâtımıza dürüst inanmaz bir kimesne meğer şol kimesneler ki kaçan onlarla pend verilirler, ﴿خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ yüzleri üzere secde etmişler iken kapanıp Perverdigârlarının medh ü senâsına mukârin oldukları hâlde kendüyi tenzîh ederler ﴿وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ve hâlbuki onlar îmân ve tâ'atten serkeşlik etmez. (15) ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ Yanları yataklardan dûr olur ya'nî 'ibâdet içün uykuya varmazlar, ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ Perverdigârların okurlar ﴿خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ hışmından korkmuşlar iken ve rahmetinden ümîd tutmuşlar iken ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız eşyâdan fukarâya bezl ederler. (16) ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ﴾ Pes bir cân bilmez, ne melek-i mukarreb ve ne nebiyy-i mürsel, ﴿مَا أُخْفِيَ لَهُمْ﴾

ol tâ'ifeye gizli kılınan nesneyi, ﴿مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ gözlerin rûşenliğinden ya'nî mûcib-i meserret olan eşyâdan onlara mahfî kılınan şey üzere bir kimse muttali' olmamıştır. Niteki hadîs-i kudsîde vârid olmuştur kim اعددت لعبادي الصالحون مالا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر[541] ol na'îm ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ihfâ olundu mükâfât olmak içün şol nesneye ki dâr-ı dünyâda ihlâsla işlerlerdi. Ba'zı e'izze buyurdu ki çün ol gürûh dâr-ı dünyâda 'amellerin **[367a]** halktan mahfî kıldılar, Hakk te'âlâ onun mükâfâtını mahfî kıldı. (17)

﴿أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا﴾ Pes âyâ bir kimse ki îmâna gelmiş idi şol kimse gibidir kim dâ'ire-i fermândan taşra olmuş idi. ﴿لَا يَسْتَوُونَ﴾ Hergiz berâber olmazlar. (18) ﴿أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ammâ şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى﴾ süknâ edecek mekânın bâğları onlaradır. Çün dünyânın süknâ edecek mekânları dâ'im değildir. Behiştler me'vâya izâfe olundu zîrâ me'vâ-yı hakîkî odur. ﴿نُزُلًا﴾ Pîşkeş[542] olduğu hâlde, ﴿بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ettikleri a'mâl mukâbelesinde. (19) ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا﴾ Ve ammâ şol kimseler ki dâ'ire-i dînden çıktılar ﴿فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ﴾ yerleri dûzahtır, ﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ her gâh ki ondan çıkmak isterler ﴿أُعِيدُوا فِيهَا﴾ onun içinde dönmüş kılınırlar. Getirdiler k**i** âteş cûş ettiği mahal kendülerin yukaru kaldırır, tâ ki kapusına erişip çıkmağı tevakku' ederler. Melâ'ike-i 'azâb onları gürzlerle urup cehennemin dibine salarlar. ﴿وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ﴾ Ve kendülere denilir kim cehennemin işkencesin tadın, ﴿الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ ol işkence ki siz onun olmasın tekzîb ederdiniz. (20) ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ﴾ Ve elbette ehl-i Mekke'ye tattırırız ﴿مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى﴾ yakınrak olan 'azâbdan ve o, dünyâda kendülere isâbet eden esîrlik ve katl ve kahttır, ﴿دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ﴾ gâyetle büyük olan işkenceden evvel ve o, dâr-ı âhirette cehennem işkencesidir, ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ şâyed onlardan bâkî kalan kimesneler küfrden dönerler. (21)

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ﴾ Dahi kimdir ziyâde sitemger şol kimseden ki Hudâvendinin âyâtıyla nasîhat olundu, ﴿ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا﴾ sonra onlardan yüz çevirip içinde tefekkür etmedi. ﴿إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ﴾ Tahkîkan kim biz ehl-i şirkten 'azâbla intikâm alıcılarız. (22) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim Hazret-i Mûsâ'ya Tevrât'ı verdik, niteki sana Kur'ân'ı verdik. ﴿فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ﴾ Pes bir gümânda olma Mûsâ'nın görmesinden. *Vesît*'te getirdi

541 Ben sâlih kullarım içün hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hayal edemediği nimetler hazırladım. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 8.

542 Hediye, hibe.

ki Hakk te'âlâ Muhammed Mustafâ'ya va'd etti ki dünyâdan rihlet etmeden evvel Hazret-i Mûsâ ile görüşürsün. Bu âyette ol va'deyi te'kîd etti. Ve Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hazret-i Mûsâ 'aleyhisselâm **[368a]** ile mi'râc gecesinde gidişinde ve dönüşünde görüştü.[543] ﴿وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Dahi Mûsâ üzere indirdiğimiz kitâbı Ya'kûb uşaklarına bir yol gösterici kıldık, (23) ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ﴾ dahi Benî İsrâ'îl'den kıldık ﴿أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا﴾ bir muktedâlar ki fermânımızla halka tarîk-i Hakk'ı gösterirler, ﴿لَمَّا صَبَرُوا﴾ tâ'at üzere sabr ettikleri içün ﴿وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ ve bizim âyâtımıza şekk etmezlerdi. (24)

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın kendüsi kıyâmet gününde halk arasında hükûmet eder, ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ umûr-i dîniyyeden ol nesnede ki içinde ihtilâf ederlerdi. Ondan sonra muhikk mubtilden ayrılıp ma'lûm olur. (25) ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ﴾ Âyâ ehl-i Mekke'ye geçmişlerin 'ukûbeti beyân edip yol göstermedi mi ki ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ الْقُرُونِ﴾ kendülerden esbak niçe gürûhları zamâne halklarından nâbûd kıldık? ﴿يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ﴾ Ol hâlde ki ehl-i Mekke helâk olan tavâ'ifin menzillerinde yürürler. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki geçmişlerin helâkinde girü kalanlara ulu pendler var. ﴿أَفَلَا يَسْمَعُونَ﴾ Pes niçün bu sözleri işitmezler bir işitmek ki onunla pend alalar? (26) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ﴾ Âyâ bakıp bilmezler mi kim biz suyu otluksuz olan yere süreriz ﴿فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا﴾ der-'akab ol suyla bir ekin çıkarırız kim ﴿تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ﴾ davarları onun samanından ve yaprağından ve kendüleri onun dâne ve meyvesinden yerler? ﴿أَفَلَا يُبْصِرُونَ﴾ Pes niçün bu eşyâyı görmezler, tâ ki Hudâ'nın kemâl-i kudretine istidlâl edeler? (27)

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ﴾ Dahi küffâr derler, ne zamân bu fetih ve nusret olur? Ya'nî küffâr-ı Kureyş ehl-i îmana derler, siz dersiz bize feth olacaktır. Bu olacak nesne ne zamân husûle gelir, onu bize tîz gösterin ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer siz gerçek söyleyicilerdiniz. (28) ﴿قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ﴾ Söyle yâ Muhammed, Feth günü ki Bedr vak'asıdır, ﴿لَا يَنفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ﴾ küfr edenlere katl hâletinde îmânları fâ'ide vermez ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ ve ne kendüler mehl olunurlar. (29) ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ Pes onlardan yüz çevir, tekzîblerinden elem çekme, ﴿وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنتَظِرُونَ﴾ dahi nusret-i ilâhiyyeye muntazır ol kim 'ale't-tahkîk onlar 'azâba intizâr edicidir. (30)

---

543 Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl,* Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 49, vr. 132a-b.

SÛRETÜ'L-AHZÂB

Medeniyyetün ve Hiye Selâsün ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الأحزاب مدنية وهي ثلاث وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[368b] *Esbâbü'n-Nüzûl'de* mezkûrdur kim Ebû Süfyân ve 'İkrime bin Ebî Cehl ve Ebu'l-A'ver vak'a-i Uhud'dan sonra Medîne'ye emânla geldiler. Münâfıklardan İbni Übeyy ve Mu'attib bin Kuşeyr ve Cedd bin Kays kendülere uyup Peygamberin huzûrunda durup dediler, yâ Muhammed, bizim ma'bûdlarımızı terk et ve söyle, kıyâmet gününde onların şefâ'atleri var, biz dahi seni Tanrınla koyup sana ta'arruz etmezüz. Hakk celle ve 'alâ bu sûrenin 'unvânını münzel edip buyurdu.[544] ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk! ﴿اتَّقِ اللَّهَ﴾ Hudâ'nın korkması üzere sâbit ol ﴿وَلَا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾ ve bî-dîn olanlara ve ehl-i nifâka uyma, ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ mesâlih ve mefâside dânâ dürüst hükm ediciydi ki muktezâ-yı hikmetten özge bir şeyle hükm etmez. (1) ﴿وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ Dahi tâbi' ol şol nesneye ki Perverdigârından sana ferişte ile gönderilir, ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz nesneye dânâ idi. (2)

﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl üzere i'timâd et, ya'nî kamu umûrunu ona ısmarla ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ve i'timâd etmek cihetinden Îzid-i Müte'âl kâfîdir, ona i'timâd eden gayr kimesneye muhtâc olmaz. (3) ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾ Hudâ 'azze ve celle bir kişiye iki gönül içerisinde kılmadı, pes siz 'âkıl u hâzık olan kimseye iki gönüllü demen ﴿وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ﴾ ve karılarınızı kılmadı, ﴿اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ﴾ şol karılar ki onlardan muzâhere edersiz, ﴿أُمَّهَاتِكُمْ﴾ analarınız ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ﴾ ve oğul çağırdığınız kimseleri oğullarınız kılmadı. Çün 'Arabın de'bi bu idi kim kaçan bir kişi 'âkıl u dânâ olurdu, onun iki gönlü var deyü söylerlerdi ve 'avratlarına, sen anam arkası gibi olasın dediklerinde ona ana hükmün verip hergiz ona yaklaşmazlardı. Ve bir kimse bir kimseyi oğul edinicek, ona fülânın oğludur **[369a]** deyü onun mîrâsından verirlerdi. Hakk celle ve 'alâ bu âyette onların zu'm ettikleri şeyi

544 el-Vâhidî, s. 259.

redd etti. ﴿ذَلِكُمْ﴾ Bu mezkûr olan zu'mlar ﴿قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ﴾ ağızlarınızla söylediğinizdir, ya'nî bir mücerred sözdür, aslâ hakîkati yoktur ﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle vâkı'a mutâbık olan sözü söyler ﴿وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾ ve kendüsi doğru yolu gösterir. Çün halk Zeyd bin Hârise hakkında Zeyd bin Muhammed derlerdi, ol sebeble ki Hazret sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem onu âzâd edip oğul edindi, Hakk celle ve 'alâ buyurdu. (4)

﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ﴾ Oğulluk kılınan kimesneleri hakîkî pederlerine nisbet edin. Hazret-i 'Abdullâh bin 'Ömer'den mervîdir ki buyurdu, Zeyd bin Hârise demedik bu âyet nâzil olmayınca. ﴿هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Bu nisbet etmek Hudâ'nın katında sıdkta nihâyete yetişmiştir, ﴿فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ﴾ pes eğer pederlerin bilmezsiz ki kendülere nisbet edesiz, ﴿فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾ onlar dînde karındaşlarınızdırlar ﴿وَمَوَالِيكُمْ﴾ ve dînde dostlarınızdırlar, pes hitâbda onlara yâ ahî ve yâ mevlâye denilmek gerek. ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ﴾ Ve üzerinize günâh yoktur ol nesnede ki siz onunla hatâ ettiniz, ya'nî nehyden evvel yâ ondan sonra nisyân tarîkiyle yâ sebk-ı lisânla, "yâ Zeyd bin Muhammed" gibi sözden üzerinize bir be's yoktur ﴿وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ velâkin günâh üzerinize ol şeyden olur ki gönülleriniz onu kasd etti ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl bu iki sıfatla muttasıf idi ki hatâ edenin günâhından tecâvüz edip 'afv eder. (5)

﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ Hazret-i Peygamber ehl-i îmâna cemî' umûrlarında kendü nefslerinden evlâdır, onun içün ki onlara emr etmez illâ ol şeyi ki kendülere gâyetle eyüdür ve kendülerden kabûl etmez illâ yahşi fi'li. ﴿وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ﴾ Ve peygamberin karıları analarıdır, ya'nî tahrîm ve ta'zîm cihetinden anaları gibidirler ve bundan özge ahkâmda ecnebî hâtunlar hükmündedir. ﴿وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ﴾ Ve hısmlar mîrâs husûsunda biri birlerine evlâdır ﴿فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾ Levh-i Mahfûz'da, yâ Kur'ân'da münzel olan âyet-i mevârîs ki hükm etti kim ulu'l-erhâm mîrâsta evlâdırlar ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ﴾ ehl-î îmândan hakk-ı îmânla ve ehl-i hicretten hakk-ı hicretle ﴿إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا﴾ lâkin hâl-i **[369b]** hayâtında dostlarınıza vasiyyet etmeniz câ'iz ve müstahsendir. ﴿كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾ Bu iki âyette mezkûr olan hükm Levh-i Mahfûz'da müsbet idi. (6)

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ﴾ Dahi yâda getir kaçan peygamberlerden peymânların aldık ki kendülere vahy olunan ahkâmı teblîğ edeler, ﴿وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ bunlar erbâb-ı şerâ'i'in meşâhîri oldukları içün ta'mîmden sonra mezkûr oldular ve ezbes ki peygamberimizin şânı bü-

lend-terdir, sâ'irleri üzere takdîm olundu. ﴿وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ Ve onlardan bir muhkem peymân aldık (7) ﴿لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ﴾ tâ ki Hudâ 'azze ve celle rast-gû olan peygamberlerden su'âl ede, ﴿عَنْ صِدْقِهِمْ﴾ cemâ'atlerine dedikleri gerçek sözden bana ki cemâ'atleriniz sözünüzü kabûl ettiler yâ etmediler mi? ﴿وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ Ve îmâna gelmeyenlere bir derdlü işkence âmâde etti. (8) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! Üzerinize olan Hudâ'nın ihsânını yâda getirin, ﴿إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ﴾ kaçan size leşkerler geldi ve onlar Kureyş ve Gatafân ve Yehûd-i Kurayza ve Nadîr kabîleleri idi ki Hazret'in kıtâli üzere müctemi' oldular ve 'adedleri on iki bin şahsa karîb idi, ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا﴾ pes üzerlerine sabâ yelini gönderdik ﴿وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا﴾ ve bir leşkerler ki siz onları görmediniz ve onlar melâ'ike-i kirâm idiler.

Mervîdir kim kaçan Server-i Kâ'inât onların teveccühünü işitti, Hazret-i Selmân-ı Fârisî'nin re'yiyle Medîne'nin çevresinde bir hendek kazdı. Leşker-i menkûb gelip Medîne'ye vâsıl olduklarında Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem üç bin âdemîyle çıkıp hendeğin berüsinde oturdu ve onlar öte tarafında çöktüler. Bir ay mikdârı üzerlerine mürûr etti, taş ve ok cenginden gayrı aralarında bir cenk vâki' olmadı. Ondan sonra Hakk celle ve 'alâ küffâr üzere bir sovuk gecede bir sovuk yel gönderip onları sıkıp toprağı yüzlerine saçtı ve âteşlerin söndürüp çâdırların kopardı ve kazanların çevirdi ve onlar biri birine karıştı ve melâ'ike-i kirâm 'askerin etrâfında tekbîr ettiler. Küffârdan Tuleyha bin Hüveylid-i Esedî dedi, haberiniz var mı kim Muhammed size sihr etmeğe başladı, hemân kaçıp kurtulmak evlâdır.[545] **[370a]** Bu kelâmdan sonra cenksiz kaçıp gittiler, bir ferdleri kalmadı. ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ Ve Îzid-i Müte'âl işlediğiniz işe dânâ idi. (9)

﴿إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ﴾ Sebkat eden *iz câ'etküm* lafzından bedeldir ya'nî hâtırınıza getirin ol vakti ki küffâr yukarunızdan size geldiler, ya'nî maşrık semtinden derenin yukarusından Gatafân kabîlesi size geldikde ﴿وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ ve sizden aşağa yerden, ya'nî magrib tarafından derenin aşağasından Kureyş size gelicek ﴿وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ﴾ dahi ol vakti mezkûr kılın ki gözler şiddet-i havften hîrelendi ﴿وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ﴾ ve yürekler korkunun galebesinden boğazlara dek erişti. Zîrâ korkunun ziyâdesinden ciğer şişer ve onun şişip kalkmasından kulûb hulkûmların nihâyetine erişir. ﴿وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا﴾ Ve gümânların en-

545 el-Beyzâvî, II/830.

vâ'ın Hudâ'ya gümân edersiz ki ehl-i ihlâsın kimi zann etti kim Hudâ 'azze ve celle leşker-i İslâm'ı mansûr eder ve kimi gümân etti kim bunların cem'iyyeti kendü tarafından üzerlerine bir belâ musallat oldu ve ehl-i nifâk ve îmânlarında za'îf olanlar gümân ettiler kim leşker-i İslâm onlara tâkat getirmeyip kamuları müste'sal[546] olurlar. (10)

﴿هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ol mahalde ehl-i îmân ihtiyâr olunup muhlis münâfıktan ve sebât sâhibi muztaribden mümtâz oldu ﴿وَزُلْزِلُوا﴾ ve ehl-i îmân muztarib kılındılar, ﴿زِلْزَالًا شَدِيدًا﴾ bir katı ıztırâblıkları *eyne'l-meferr* sözün tekrâr etmeğe şurû' etti ve bî-sabr olanlar *el-firâru mimmâ lâ yutâk* kelâmın vird-i zebân ettiler. (11) ﴿وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Dahi yâd et ol vakti kim ehl-i nifâk ve şol kimseler ki gönüllerinde za'îf i'tikâd var, derler, ﴿مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ Hudâ ve rasûlü feth ve zaferden bize va'de etmediler illâ bir va'de ki hîç aslı yoktur. (12) ﴿وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ﴾ Dahi yâda getir ol vakti ki ehl-i nifâktan bir gürûh söyledi ve ol Evs bin Kıbtî ve tevâbi'i, ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ﴾ ey Medîne halkı, size bunda duracak yer yoktur, ﴿فَارْجِعُوا﴾ pes menzillerinize dönün. ﴿وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ﴾ Ve dönmek içün onlardan bir gürûh Hazret-i Peygamber'den destûr almağa tâlib olup ﴿يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ﴾ derler, 'ale't-tahkîk bizim evlerimiz muhsan değildir ﴿وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ﴾ ve hâlbuki **[370b]** evleri halelden müberrâdır, ﴿إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا﴾ kaçmaktan özge bir şey istemezler. (13)

﴿وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ﴾ Ve eğer üzerlerine girilir ya'nî eğer küffârın leşkeri üzerlerine evlerine girerler, ﴿مِنْ أَقْطَارِهَا﴾ onun etrâfından, ﴿ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ﴾ sonra kendülerden mürtedlik ve Müslümânlarla cenk etmek istenilseydi ﴿لَآتَوْهَا﴾ elbette onu verip icâbet ederlerdi ﴿وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا﴾ ve fitneye gelip icâbet etmeğe tevakkuf etmezlerdi illâ bir az müddet ki su'âl ve cevâb verilmesi içinde mümkin ola. (14) ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim bundan esbak Hudâ ile peymân bağlamışlar idi ya'nî Benî Hârise Uhud cenginde bozulduklarından sonra Hazret-i Peygamber'le 'ahd bağlamışlardı ki hergiz ﴿لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾ cenk mahallinde ense verip kaçmazlar ﴿وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا﴾ ve Hudâ'nın peymânı sorulmalıydı ya'nî kıyâmet gününde insândan sorulur kim verdiğin 'ahdi îfâ ettin mi, yâhûd nakz ettin? Ondan sonra fi'line göre sezâsı verilir. (15)

546 Kökünden kopmuş

﴿إِنْ﴾ Söyle yâ Muhammed, kaçmak size fâ'ide vermez ﴿قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ﴾ ﴿فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ﴾ eğer döşekte ölmekten yâ kılıçla ölmekten kaçarsız. Zîrâ her şahsa bir mu'ayyen vaktte mevt yâ katl vâki' olmalıdır, aslâ tehallüf olmaz ﴿وَإِذًا لَا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ve ol vakt berhurdâr kılınmazsız illâ bir az müddet ya'nî eğer 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr kaçmak size bir fâ'ide verip birkaç gün berhurdâr olursuz lâkin bilâ-şübhe ol berhurdârlık bir az müddettir. (16) ﴿قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ﴾ Söyle kimdir şol kimse ki Hudâ 'azze ve celle gazabından sizi saklar ﴿إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا﴾ size bir bedlik etmek isterse? ﴿أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً﴾ Yâhûd kimdir ol kimesne ki size bir eyülik îsâl etmeğe kâdir olur Hudâ celle celâluhû size nusret ve ni'met vermek isterse? ﴿وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ Ve halk kendüler içün Tanrı'dan özge bir nef' edecek dost bulmazlar ve ne zararı def' edecek bir yardımcı bulmağa kâdir olurlar. (17) ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ﴾ Tahkîkan kim Hakk celle ve 'alâ gürûhunuzdan peygamberin nusretinden halkı alıkoyanları bilir, ﴿وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ﴾ dahi bilir Medîne sâkinlerinden karındaşlarına söyleyenleri, ﴿هَلُمَّ إِلَيْنَا﴾ gelin kendünizi bize yakın edin ﴿وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ve cenge gelmezler, illâ bir az gelmek. (18) ﴿أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ﴾ Ol hâlde ki **[371a]** yardımla üzerinize buhl ederler, ﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ﴾ pes kaçan düşman korkusu gelir, ﴿رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ﴾ onları görürsün lekelerinden sana bakarlar, ﴿تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ﴾ gözleri sağa ve sola döner, ﴿كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾ şol kimesnenin gözü dönmesi gibi ki mevtin sekerâtından üzerine bî-hûşluk olur. ﴿فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ﴾ Pes kaçan kim korku zâ'il olup ganîmeler alınır ﴿سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ﴾ sizi bir keskin dillerle urup incitirler, ﴿أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ﴾ ganîmet üzere bahîl oldukları hâlde ya'nî ganâ'im kısmet olduğu mahal mücâdele ve münâkaşa ederler, ﴿أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا﴾ ol gürûh ihlâsla îmâna gelmediler. ﴿فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ 'amellerin bâtıl kıldı ya'nî onların bâtıl oldukların zâhir kıldı ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ ve onun izhârı Hudâ-yı zü'l-celâl üzere bir âsân iş idi. (19) ﴿يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا﴾ Münâfıklar cebânlıklarından gümân ederler kim cemi'yyet eden küffârın leşkerleri kaçıp gitmediler ﴿وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ﴾ ve eğer bu leşkerler bir dahi gelir, ﴿يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ﴾ muhabbetle ârzû ederler ki kendüler ﴿بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ﴾ sahrâ-nişînler arasında sahrâda olalar ﴿يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ﴾ ol hâlde ki Medîne semtinden her gelene haberlerinizi sorarlar ﴿وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ﴾ ve eğer bu kerre aranızda olsaydılar ya'nî Medîne'de bilenüzce olup cenk olsaydı ﴿مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا﴾ cenk etmezlerdi illâ bir az cenk. (20)

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ Kasem olsun ki Hudâ'nın gönderilmişinde sizin içün bir güzel iktidâ var idi ya'nî cenkde durmak ve mihnetlere sabr etmek gibi güzel hasletler onda var ki ittibâ' olunması bir emr-i müstahsendir, ﴿لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ şol kimesne ki Hudâ'nın sevâbına ve sonki günün na'îmine ümîd tutardı ﴿وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâli çok andı. (21) ﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ﴾ Ve ol vakt ki ehl-i îmân küffârdan cem'iyyet eden leşkerleri gördüler, ﴿قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ﴾ dediler, budur ol şey ki Hudâ bize va'd edip buyurdu,[547] ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُواْ الْجَنَّةَ﴾ el-âyeh." ﴿وَرَسُولُهُ﴾ Ve ol nesnedir ki Peygamberi bize va'd edip dedi ahzâbın ictimâ'ıyla iş üzerinize düşvâr olur ve âkıbet, nusret size olur. ﴿وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾ **[371b]** Dahi dediler, Hudâ ve rasûlü va'delerinde gerçek dediler ﴿وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ ve ahzâbın gelmesi îmân ve itâ'atten özge onlara bir nesne artırmadı. (22) ﴿مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ﴾ Ehl-i îmândan kâmilü'l-vücûd kişiler var ki ﴿صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ yerine getirdiler ol şeyi ki Tanrı te'âlâ ile onun üzere 'ahd bağladılar kim Hazret-i Rasûlullâh ile cenkte sâbit olup dînin düşmanlarıyla kıtâl etmekten yüz çevirmeyeler. ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ﴾ Pes onlardan şol kimse var ki şehîd oluncaya dek cenk edip 'ahdine vefâ etti, Hazret-i Hamza ve Mus'ab bin 'Umeyr gibi. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ﴾ Ve onlardan şol kimesne var ki şehâdetini intizâr ediyor, Hazret-i Osmân ve Talha gibi ﴿وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا﴾ ve 'ahd ü peymânların biraz değiştirmek değiştirmediler. Bu işleri Hakk sübhânehû ve te'âlâ icrâ etti, (23) ﴿لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ﴾ tâ ki Hudâ-yı Müte'âl 'ahdlerinde vefâ edenlere vefâları sebebiyle mükâfât ede ﴿وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ﴾ ve erbâb-ı nifâkı mu'azzeb eyleye, ta'zîblerin isterse ki nifâk üzere mevte dek müstemirr olalar ﴿أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ yâ üzerlerine tevbe eder, ettikleri nifâktan peşîmân olurlarsa, ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ tahkîkan kim Hakk te'âlâ tevbe edene mağfiret edip gâyette esirgeyiciydi. (24) ﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi Îzid-i zü'l-celâl kâfir olanları ya'nî ahzâbı döndürdü, ﴿بِغَيْظِهِمْ﴾ acığlarına mukârin oldukları hâlde, ﴿لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا﴾ aslâ bir zafer ve ganîmete nâ'il olmadılar. ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmânı yel ile ve ferişteler ile küffârla cenk etmekten mahfûz kıldı ﴿وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا﴾ ve Hakk celle ve 'alâ istediği nesnenin ihdâsı üzere tevânâ idi, ﴿عَزِيزًا﴾ her nesne üzere gâlib idi.[548] (25)

---

547 Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır. Bakara 2/214.

548 el-Beyzâvî, II/833.

Getirdiler ki ehl-i şirkin leşkeri firâr ettikleri gecenin sabâhı vaktinde Hazret-i Cibrîl Server-i Kâ'inât'a gelip dedi, zırhını çıkarır mısın ve henûz ferişteler silâhı bırakmadılar? Hakk te'âlâ sana fermân eder ki leşker-i ahzâbın mededkârlığın edip 'ahdi bozan Benî Kurayza kal'asına varıp kendülerin muhâsara edesin ve ben dahi onlara kasd etmişim. Pes Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem fermân etti kim ehl-i cihâdın birisi ikindi namâzını kılmasın illâ Benî Kurayza'nın kal'ası **[372a]** altında. Leşker-i İslâm fermâna imtisâl edip ikindi namâzın onda kıldılar. Ve yiğirmi bir ve bir rivâyette yiğirmi beş gün kendülerin muhâsara etti. Şiddet-i hısârdan iş üzerlerine dar oldu. Hazret kendülere haber saldı ki benim fermânıma yâ Sa'd bin Mu'âz'ın hükmüne râzî olup kal'anızdan inersiz. Sa'd bin Mu'âz'ın hükmüne râzî olup ondan indiler. Sa'd bin Mu'âz radıyallâhu 'anh hükm etti ki cenk edenleri katl oluna ve evlâdları ve karıları seby oluna. Bu hükm Hazret-i Sa'd bin Mu'âz'dan sâdır olıcak Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem tekbîr edip buyurdu, yâ Sa'd, yedi gök üstünde olan hükm-i ilâhîye muvâfık bir hükm ettin. Pes altı yüzden mütecâviz kişi onlardan öldürdüler ve yedi yüz uşak ve karı esîr aldılar. Ve bu vak'ayı Hakk sübhânehû ve te'âlâ kitâbında beyân edip buyurdu.

﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ ehl-i kitâbdan leşker-i ahzâba meded edip kendülerle arkalaşanları kal'alarından indirdi ﴿وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾ ve gönüllerinde korkuyu saldı. ﴿فَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴾ Onlardan bir bölüğü öldürürsüz ﴿وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا﴾ ve bir bölüğü esîr alırsız. (26) ﴿وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ﴾ Size zemînlerini ve kal'alarını ve mâlların mîrâs verdi. ﴿وَأَرْضًا لَمْ تَطَئُوهَا﴾ Ve bir zemîni dahi size verdi ki ayaklarınız onu basmadı, Fârs ve Rûm gibi. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ her nesne üzere tevânâ idi. Pes onun gibi eşyâyı müyesser etmeğe kâdirdir. Erbâb-ı siyer bunun üzere ittifâkları vâki' oldu ki hicretin dokuzuncu yılında Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ezvâc-ı tâhirâttan 'uzlet edip and içti ki bir ay mikdârı onlara yaklaşmaya ol sebebden ki kendüsinden zînetlü donlar istediler ki yiğirmi dokuz gün mürûr ettikten sonra ki onunla müddet tamâm oldu. Hakk celle ve 'alâ âyet-i tahyîri münzel edip buyurdu. (27) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren vücûd-i şerîf! ﴿قُلْ لِأَزْوَاجِكَ﴾ Karılarına söyle, ﴿إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا﴾ eğer siz yakın olan sağlığı ve onun ârâyişini isterdiniz ﴿فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ﴾ gelin mutallaka verildiği mut'ayı size vereyim ﴿وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ ve sizi bir zararsız salıvermek

salıvereyim. (28) **[372b]** ﴿وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ﴾ Ve eğer Hudâ'nın sevâbını ve rasûlünün rızâsını ve sonki sarâyın na'îmini isterdiniz ﴿فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe kim Hudâ-yı zü'l-celâl sizden eyülik eden hâtunlara bir ulu ücret âmâde kıldı ki onun yanında dünyânın müzahrafâtı bir emr-i hakîrdir. (29)

Getirdiler ki kaçan bu âyet nâzil oldu, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ezvâc-ı tâhirâttan ibtidâ Hazret-i Âişe-i Sıddîka'yı muhayyer etti. Hazret-i Âişe radıyallâhu 'anhâ dedi, Hudâ'yı ve Rasûlünü ihtiyâr ettim. Der-'akab Hazret'in sâ'ir karıları ona tebe'iyyet ettiler. Hakk te'âlâ fi'llerin kendülere şükr etti. ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ﴾ Ey Peygamberin karıları! ﴿مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ Sizlerden her kim bir kubhu âşikâre olmuş günâh işleyip getirir, ﴿يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ o gûne günâhı getirenin işkencesine nisbet ona işkence iki kat mudâ'af olur. Zîrâ onlardan sâdır olan günâhın kubhu özgeden ziyâdedir ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ ve ol ta'zîb etmek Tanrı te'âlâ üzere bir âsân iş idi. (30) ﴿وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Ve her kim sizlerden Hudâ'nın ve Rasûlünün rızâsın tahsîl etmek için 'ibâdet üzere müdâvemet eder ﴿وَتَعْمَلْ صَالِحًا﴾ ve bir güzel iş işler, ﴿نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ﴾ sevâbını ona iki kat veririz ﴿وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا﴾ ve ona bir güzel rûzî âmâde kıldık. (31)

﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ﴾ Ey peygamberin karıları! ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ﴾ Karıların gürûhundan bir gürûh gibi değilsiz, ﴿إِنِ اتَّقَيْتُنَّ﴾ eğer Hudâ'dan korkup itâ'at edersiz. ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ﴾ Pes bir kimse ile söyleştiğinizde söz ile mülâyemet ve tezellül etmen ﴿فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ﴾ ki gönlünde nifâk hastalığı olan kimse size tama' eder ﴿وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve gümândan dûr bir pesendîde söz söylen. (32) ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ Ve evlerinizde ârâm edip oturun ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ ve yürümeğinizde sallanman ilk câhiliyye karılarının sallanması gibi bir sallanmak. Esahh-ı akvâl üzere câhiliyye-i ûlâdan murâd, Hazret-i İbrâhîm'in vilâdeti 'asrında olan câhiliyyedir ki ol 'asrda karı incilü gömlek giyip yolda geşt ü güzâr edip kişilere kendü nefsini 'arz ederdi. Ve câhiliyye-i uhrâ **[373a]** Hazret-i Îsâ ile Hazret-i Muhammed arasıdır. ﴿وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ﴾ Ve ey Peygamber karıları, namâzı kılın ﴿وَآتِينَ الزَّكَاةَ﴾ ve vâcib olan mâl-ı zekâtı verin ﴿وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve Hudâ'ya ve Rasûlüne fermânberlik edin ol şeyde ki size işlemesin fermân etti ve ol nesnede ki onun işlemesinden sizi men' etti. ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur kim Hakk celle ve 'alâ ister ki nâ-sezâ günâhı sizden giderttire. ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ Ey

hanedân-ı nübüvvete mahsûs olan kimesneler! ﴿وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ Ve sizi me'âsînin çirkininden eyü pâk etmek ister. (33)

﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ Dahi yâda getirin şol şeyi ki evlerinizde okunur, ﴿مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ Hudâ'nın âyâtından ve Peygamberin sözünden ki mahz-ı hikmettir. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ Tahkîkan kim Hakk te'âlâ dekâik-i umûru bilip hakâik-i eşyâya dânâ idi, dîn bâbında size nef' eden şeyi bilip tedbîr eder ve bu sebebden sizi muhayyer edip va'z etti. (34) Mervîdir ki kaçan bu âyetler ezvâc-ı tâhirâtın hakkında nâzil oldu, ehl-i îmândan olan karılar dediler, bizim hakkımızda aslâ bir şey nâzil olmadı. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[549] ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ﴾ Tahkîkan kim Hudâ'nın hükmüne münkâd olan kişiler ve münkâd olan karılar ﴿وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ ve ricâl ve nisâdan îmâna gelenler ﴿وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ﴾ ve bu iki kısmdan tâ'ât üzere müdâvemet edenler ﴿وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ﴾ ve zukûr ve inâstan kavl u 'amelde sıdk edenler ﴿وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ﴾ ve kişilerden ve karılardan tâ'ât u me'âsîden sabr edenler ﴿وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ﴾ ve iki sınıftan rızâullâh içün gönüllerinde ve cevârihlerinde tevâzu' edenler ﴿وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ﴾ ve iki gürûhdan mâllarında vâcib olan sadakayı verenler ﴿وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ﴾ ve iki bölükten farz olan orucu tutanlar ﴿وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ﴾ ve iki ferîkten harâmdan ferclerin saklayanlar ﴿وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ﴾ ve iki gürûhtan gönülleriyle ve dilleriyle Hudâ'yı çok ananlar, ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً﴾ Îzid-i Müte'âl onlar içün bir ulu mağfiret âmâde kılmıştır ki sağâir olan günâhları mahv olur **[373b]** ﴿وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ ve tâ'âtleri üzere bir ulu ücret dahi. (35)

Getirdiler ki Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Zeyneb binti Cahş'ı Zeyd bin Hârise'ye evlendirmek istedi. Zeyneb buna râzî olmayıp dedi, hîç olsun mu ki peygamberin 'ammesi kızı bir âzâd olmuş kimesneyi alsın? Karındaşı 'Abdullâh dahi bu söz üzere ona muvâfakat etti. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ﴾ Ve bir mü'min kişiye ve bir îmana gelmiş hâtuna sahîh u câ'iz değildi, ﴿إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا﴾ kaçan Hudâ ve Peygamberi bir iş hükm ederler ﴿أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾ kendülere işlerinden hıyâr ola, belki üzerlerine vâcibdir ki Hudâ'nın ve Rasûlünün ihtiyârına tâbi' olalar. ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kim Hudâ'ya ve Râsûlüne muhâlefet edip fermânların kabûl etmez, ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ bî-şübhe kim

549 el-Vâhidî, s. 264.

ol kimesne bir âşikâre azgunlık azdı. Bu âyetin nüzûlünden sonra Zeyneb ve birâderi, Zeyd içün ʿakd-i nikâh olmasına rızâ verdiler. Hazret sallallâhu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem aralarında ʿakd-i nikâhı saldı. Baʿdehû Hakk teʿâlâ kendüye iʿlâm etti ki Zeyneb Hâtun ezvâc-ı tâhirâtın zümresine dâhil olacaktır. Pes Zeyd ile Zeyneb arasında huşûnet-i ʿîş vâkiʿ olup Zeyd kaç kerre onun talâkına ʿazîmet etti. Hazret sallallâhu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem ona mâniʾ olurdu. Niteki Hakk teʿâlâ buyurdu.[550] (36)

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾ Dahi yâda getir ol vakti kim söyler idin şol kimesneye ki Hakk celle ve ʿalâ onun üzerine İslâm'ın tevfîkiyle ve senin hizmetinle imtinân eyledi ﴿وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ﴾ ve sen terbiyet ve âzâdlıkla üzerine inʿâm ettin, ﴿أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ﴾ kendü karını üzerine tut vaz geçme ﴿وَاتَّقِ اللَّهَ﴾ ve onun husûsunda Hudâ'dan havf edip ızrâr etmek içün onu boş etme ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ﴾ ve hâlbuki sen kendü tabîʿatında saklarsın ol şeyi ki Hakk celle ve ʿalâ onu âşikâre edicidir ve ol Zeyneb'in inkâhıdır, Zeyd kendüyi boş ettikten sonra. ﴿وَتَخْشَى النَّاسَ﴾ Ve melâmet cihetinden halktan korkarsın ﴿وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl sezâvâr-terdir ki kendüsinden havf edesin. ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا﴾ Pes ol vakt ki **[374a]** Zeyd Zeyneb hâtundan talâk ârzûsunu bitirip ʿiddesi münkâzî oldu, ﴿زَوَّجْنَاكَهَا﴾ onu sana evlendirdik ﴿لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ﴾ tâ ki mü'minler üzere bir günâh olmaya ﴿فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ oğul çağırdıkları kimesnelerin karılarını tezevvüc etmeklerinde ﴿إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا﴾ kaçan edʿiyâ onlardan ârzû alıp tatlîk ederler. ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ Ve Hudâ'nın istediği şey elbette olmalıydı. (37)

﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ﴾ Peygamber üzere hîç bir günâh müterettib olmazdı, ﴿فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ﴾ ol nesnenin husûsunda ki Hakk celle ve ʿalâ kendüye kısmet edip takdîr etti, ﴿سُنَّةَ اللَّهِ﴾ Hakk celle ve ʿalâ onu bir dürüst tarîk kıldı, ﴿فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ senden esbak geçmiş olan peygamberlerin şânında. ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ Ve Tanrı'nın işi bir kazâ olunmuş kazâ ve bir katʿ olunmuş hükm idi. (38) ﴿الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ﴾ Geçmiş olan peygamberler şol kimesnelerdir ki Hudâ'nın peygamların ümmetlerine yetiştirirler ﴿وَيَخْشَوْنَهُ﴾ ve ondan korkarlar, ﴿وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ﴾ dahi Hudâ'dan özge bir kimseden havf etmezler ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl kifâyet etmek cihetinden besdir, pes ondan özge bir kimesne mülâhaza olunmamak gerektir. Mervîdir

550 el-Beyzâvî, II/836.

kim Hazret-i Zeyneb'in vâkı'ası olduktan sonra bî-dîn olanlar lisân-ı ta'nı uzatıp dediler, bu kişi halkı ondan nehy edip söyler oğullarınızın karıları üzerinize harâmdır, bir vech ile almaları câ'iz değildir ve kendüsi oğlunun karısın aldı. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (39)

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ Muhammedü'l-Mustafâ hakîkat üzere kişilerinizden bir kişinin pederi değil idi, tâ ki kendüsiyle ol kimesnenin arasında ahkâm-ı übüvvet ve bünüvvet sâbit olup karısını almak üzerine harâm ola. Ve bu 'umûm Hazret'in evlâdı Kâsım ve Tâhir ve İbrâhîm'le müntekız olmaz. Zîrâ onlar racûliyyetin haddine erişmediler. Ve âyet ona nâtıktır ki Muhammedü'l-Mustafâ ümmetin kişilerinden bir kimesnenin pederi değildir. ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ﴾ Velâkin Rasûlullâh Hudâ'nın gönderilmişiydi, şerî'at ve ahkâmla ﴿وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ ve peygamberlerin mührüydü ya'nî peygamberlerin âhiridir ki kendüsiyle gelmekleri hatm olup kendüsinden sonra bir peygamber dâhi gelmez. ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ her nesneye hemîşe dânâ idi. Pes hâtemü'n-nebiyyîn olacak kimesneyi **[374b]** yahşi bilir. (40) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! Tanrı'yı çok anmak anın. Ya'nî agleb-i evkâtta onu zikr edin (40) ﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ ve sabâh vaktinde ve ahşam mahallinde onun zâtını şevâib-i nakstan münezzeh edin. (41)

﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki üzerinize rahmetini indirir ve ferişteleri size mağfiret taleb etmekle rahmeti üzerinize müştemil kılarlar, ﴿لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ tâ ki küfr ü ma'siyetin karanlıklarından îmânın ışığına size çıkarttıra. ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ hemîşe ehl-i îmânı esirgeyiciydi ki kendüsi rahmetini üzerlerine indirip ve melâ'ikesin onlara istiğfâr etmeğe emr eder. (43) ﴿تَحِيَّتُهُمْ﴾ Tanrı te'âlâdan ehl-i îmâna olan tahiyyet ﴿يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ﴾ ol günde ki kendüyi görürler, ﴿سَلَامٌ﴾ cümle âfâttan selâmetle müş'ir olan lafz-ı *selâm*dır ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا﴾ ve onlar içün bir ulu ücret âmâde kıldı ve ol behişt-i berîndir. (44) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren hoş zât! ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ﴾ Tahkîkan ki biz seni gönderdik ﴿شَاهِدًا﴾ meb'ûs olduğun kimesnelerin ahvâli üzere güvâh olduğunu takdîr ettiğimiz hâlde ﴿وَمُبَشِّرًا﴾ ve rahmetle müjde verici ﴿وَنَذِيرًا﴾ ve 'ukûbetten korku verici. (45) ﴿وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ﴾ Ve halkı Tanrı'nın 'ibâdetine teysîr ile da'vet edici ﴿وَسِرَاجًا مُنِيرًا﴾ ve bir ışıklı çerâğ ki onunla cehlin zulumâtı mahv olunur ve envâr-ı besâir ondan behreyâb olur. (46) ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا

﴿كَبِيرًا﴾ Dahi yâ Muhammed, ehl-i îmâna müjde ver kim kendüler içün Îzid-i zü'l-celâlden bir büyük in'âm var. (47)

﴿وَلَا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾ Ve îmânsızlara ve münâfıklara fermânber olma ya'nî sende mevcûd olan, onlara 'adem-i itâ'atın üzere sâbit ol, ﴿وَدَعْ أَذَاهُمْ﴾ dahi sana ettikleri rencin mükâfâtından vaz geç ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle üzere i'timâd et ki ol onlara sezâların îsâl eder ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ve i'timâd olunmak cihetinden Tanrı te'âlâ besdir. (48) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿إِذَا نَكَحْتُمْ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ Kaçan îmâna gelen hâtunları evlenirsiz ﴿ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ﴾ sonra onlara değmeden kendülerin boş edersiz ya'nî kaçan karıları nikâh edip aranızda kendülerle halve-i sahîha vâki' olmadan onları boş edersiz, ﴿فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ﴾ size üzerlerine **[375a]** hîç bir 'idde yoktur ﴿تَعْتَدُّونَهَا﴾ ki siz onun 'adedini istîfâ edersiz. ﴿فَمَتِّعُوهُنَّ﴾ Pes 'alâ tarîki'l-vücûb onları bir şeyle berhurdâr edin, eğer kendülere mehr tesmiye etmediniz ﴿وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ ve onları bir müstahsen salıvermek salıverin ki onlara zarar îsâl etmeden evvel kendülerin hânelerinizden çıkarttırasız. (49) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk! ﴿إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ﴾ Tahkîkan ki biz sana karılarını helâl kıldık ﴿اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ﴾ şol karılar ki sen kendülere mehrlerin verdin. ﴿وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ﴾ Dahi sana helâl kıldık şol karıları ki sağ elin onlara mâlik oldu, ﴿مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ﴾ Tanrı te'âlâ üzerine döndürdüğü şeyden ya'nî ganâ'imden havza-i tasarrufuna dâhil olan Safiyye ve Reyhâne gibi karıları sana helâl kıldık. ﴿وَبَنَاتِ عَمِّكَ﴾ Ve amcanın kızların dahi ﴿وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ﴾ ve 'ammelerinin kızların dahi ﴿وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ﴾ ve dayılarının kızların ve teyzelerinin kızların dahi ﴿اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ﴾ ve şol karılar ki seninle hicret etmişlerdir.

Bilinmek gerek ki ihlâlin kayd olunması mehr-i mü'eccel ve mu'accel ile ve memlûkenin kayd olunması Hazret seby ile ve hısımlarının kayd olunmaları bilesince hicret etmekle beyân-ı efdaliyyet içündür. Ve muhtemeldir ki sonkilerin hicretle kayd olunmaları Hazret'in hakkında hâs olmuş ola. Ve bu ihtimâli Hazret'in 'ammisi kızı Ümmü Hânî'nin sözü te'yîd eder ki dedi, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem beni evlenmek istedi. Ben ona 'özr getirdim ki ben küçük uşaklar anasıyım. Hazret 'özrümü kabûl etti. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel kıldı. Ondan sonra üzerine helâl olmaz oldum, zîrâ ben kendüsiyle hicret etmemiştim. ﴿وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً﴾ Dahi îmâna gelmiş bir hâtunu sana helâl ettik ﴿إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ kendü cânını Peygamber'e mehrsiz

bağışladıysa, ﴿إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنكِحَهَا﴾ eğer Peygamber istedi kim onu mehrsiz kabûl ede, ﴿خَالِصَةً لَكَ﴾ sna hibe olundu, bir hibe-i hâlisa. ﴿مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ehl-i îmândan gayrı ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'nın hasâisindendir hibe-i mücerrede ile mehrsiz nikâh etmek, gayrı kimesneye değil. ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ﴾ Tahkîkan biz bildik bir nesneyi ki ümmet üzere karıları husûsunda farz kıldık, vücûb-i mehrden ve şerâit-i 'akdden ve gayrılarından. ﴿وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ Dahi mülk-i yemînle **[375b]** mutasarrıf oldukları câriyelerin husûsunda üzerlerine ettiğimiz tevsi'ayı bildik ki bir mu'ayyen 'aded ta'yîn etmedik ve sana hibe-i mücerrede ile karıların nikâhın helâl kıldık, ﴿لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ﴾ tâ ki üzerine bir darlık olmaya. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl hemîşe mağfiret ediciydi, ol şeye ki ondan ihtirâz etmek düşvârdır ﴿رَحِيمًا﴾ ve kullarına gâyetle merhamet ediciydi ki harac gümân olunacak yerde üzerlerine tevsi'a etti. (50)

﴿تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ﴾ Ve kendü karılarından istediğini senden dûr kılarsın ﴿وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ﴾ ve onlardan istediğini senin tarafına çekip yer verirsin, ﴿وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ﴾ dahi talâk-ı ric'î ile tatlîk ettiğin hâtunlardan taleb ettiğini yanına alırsın. ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ﴾ Pes ondan üzerine bir günâh yoktur, ﴿ذَلِكَ﴾ bu işi senin hâhişine tefvîz etmek ﴿أَدْنَى أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ﴾ gözleri rûşen olmağa yakınraktır ﴿وَلَا يَحْزَنَّ﴾ ve yakınraktır gamnâk olmayalar, ﴿وَيَرْضَوْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ﴾ dahi onlara verdiğin nesne ile kamuları hoşnûd olalar ya'nî kaçan bilirler ki bu ef'âli sen Hudâ'nın fermânıyla edersin, melûl olmazlar ve fermânına mutî' u münkâd olurlar. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾ Ve Îzid celle celâluhû gönüllerinizde olan nesneyi bilir. Pes kulûbünüzde olan şeyin tahsînine sa'y edin ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا﴾ ve Tanrı te'âlâ sînelerde olan umûra dânâ idi, hilmi gâyete yetişmiş ki mücrimlerin 'ukûbetini ta'cîl etmez. (51)

﴿لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ﴾ Karılar sana helâl olmazlar 'akd-i nikâhta olan dokuz karıdan sonra ﴿وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ﴾ ve ne sana helâl olur ki bunların birine aslâ karılar değiştiresin ki birisini tatlîk edip yerine özgesin alasın. ﴿وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ﴾ Ve eğer güzellikleri sana hoş geldi, ﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ﴾ meğer sağ elin mâlik olduğu nesneler ya'nî bu dokuz karıdan sonra sana karılar bir vech ile helâl olmazlar, illâ mülkiyyet tarîkiyle taht-i tasarrufunda olan karılar ki onlar sana mübâhtırlar. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ her nesne üzere nigehbân idi. Pes işinizde tehaffuz edip size helâl kılınan nesneden özge bir şeye tetâvül etmen. Getirdiler ki Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh

Server-i Kâ'inât'a dedi, yâ Rasûlallâh, üzerine **[376a]** sâlih ve tâlih girer, Ümmehâtü'l-müminîne hicâb tutmasına fermân etseydin yahşi olurdu. Der-'akab Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[551] (52)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ﴾ Ey îmâna gelenler! Peygamberin evlerine bir vaktte girmen, meğer ol vakt ki yiyecek yemesine da'vet olunup duhûle size izn verilir, ﴿غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ﴾ ol hâlde ki yiyecek vaktin intizâr etmeyesiz. Bu hitâb bir cemâ'ate idi kim de'bleri bu idi ki Hazret'in yiyeceği vaktini intizâr edip mahalli gelicek gelip otururlardı. Hakk te'âlâ bu âyette onları bu fi'lden nehy etti. ﴿وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا﴾ Velâkin da'vet olunduğunuzda girin, ﴿فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا﴾ pes kaçan kim tâ'amı yersiz, perâkende olun, ﴿وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ﴾ dahi onda meks etmen ol hâlde ki biriniz birinizin sözüyle ârâm etmiş ola. ﴿إِنَّ ذَلِكُمْ﴾ Tahkîkan ki ol ârâm edip durmanız ﴿كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ﴾ Hazret-i peygamberi incitirdi zîrâ üzerine ve ehli üzere menzili dar olup mâ-lâ-ya'nî işe meşgûl olmak iktizâ ederdi. ﴿فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ﴾ Pes sizden utanırdı ki size söyleye çıkın gidin. ﴿وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl doğru sözü söylemekten utanmaz. ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا﴾ Dahi kaçan onlardan bir nef' edecek nesne taleb edersiz, ﴿فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾ perde ardından ol metâ'ı onlardan isteyin, ﴿ذَلِكُمْ﴾ ol pes-i perdeden istemek ﴿أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ gönüllerinize ve gönüllerine pâkîzeterdir, havâtır-ı şeytâniyyeden. ﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ﴾ Dahi size sahîh u câ'iz değildi ki Hudâ'nın Rasûlünü rencîde edesiz ya'nî bir iş işlemen ki onun sebebiyle hâtır-ı şerîfine bir keder hâsıl olur.

Getirdiler ki sâdât-ı Kureyş'ten bir kimesne dedi, Peygamber müteveffâ olursa ben Hazret-i Âişe'yi nikâhla alırım. Hakk celle ve 'alâ bu kelâmı münzel kıldı.[552] ﴿وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا﴾ Dahi size sahîh u câ'iz değildir ki Hazret'in karıların mevtinden sonra yâ mufârakatinden sonra hergiz evlenesiz. ﴿إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا﴾ Tahkîkan ki Hazret'i îzâ etmek ve karıların nikâhla almak Hudâ-yı zü'l-celâl katında bir ulu günâh idi. (53) ﴿إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا﴾ Eğer bir nesneyi âşikâre edersiz, ya'nî eğer ümmehât-ı mü'minînin nikâhını dil ile söylersiz ﴿أَوْ تُخْفُوهُ﴾ yâ onu **[376b]** gönüllerde gizli kılarsız ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ her nesneye dânâ idi, pes mahfî

551 el-Vâhidî, s. 266.

552 el-Beğâvî, VI/371.

kıldığınız eşyâyı yahşi bilir. Mervîdir ki hicâb âyeti nâzil olduktan sonra ezvâc-ı tâhirâtın pederleri ve oğulları ve zî-rahm olan karıları dediler, yâ Râsûlallâh, biz dahi onlarla pes-i perdeden söyleşelim, bu âyet nâzil oldu."[553] (54) ﴿لاَ جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ Hâtunlar üzere bir günâh müterettib olmaz bu mezkûr olan kimselere göründüklerinde. ﴿وَاتَّقِينَ اللَّهَ﴾ Ve ey hâtunlar, Hudâ'dan havf edip me'mûr olduğunuz şeyi yerine getirin. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ her nesne üzere güvâh idi, bir gizli şey üzerine mahfî olmaz. (55)

﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle ve ferişteleri Peygamberin şerefini izhâr etmek içün ve şânını ta'zîm etmek içün i'tinâ ederler. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ﴾ Ey îmâna gelenler, siz dahi ziyâde edip söylen, اللهم صل علي محمد ﴿وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ dahi söylen السلام عليك يا أيها النبي Bu âyet delâlet eder ki Hazret üzere salavât getirmek fi'l-cümle vâcibdir bu ma'nâ ile ki her zikr olununca üzerine salavât vermek vâcib değildir. Dahi bir kez getirmek kâfî değildir. Lâkin kavl-i mü'eyyed ve makbûl budur ki her zikr olunduğu mahal üzerine üzerine salavat getirmek vâcibdir. (56) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'yı ve Rasûlünü îzâ ederler ya'nî bir işe mürtekib olurlar ki Hudâ ve Rasûlü onu sevmez, ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ Tanrı te'âlâ onları iki cihânda rahmetinden dûr kıldı ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾ ve onlar içün bir hôr edici işkence âmâde kıldı. (57)

﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Dahi şol kimseler ki mü'min olan kişileri ve ehl-i îmân olan karıları incitirler, ﴿بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا﴾ kazanmadıkları şeyle ya'nî bir iş işlemediler ki onun sebebiyle incitmeğe müstehak olalar, ﴿فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾ bî-şübhe kim îzâ edenler bir büyük yalan ve bir âşikâre günâh götürmüş oldular. (58) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren vücûd-i şerîf! ﴿قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Karılarına ve kızlarına ve ehl-i îmânın karılarına söyle, **[377a]** ﴿يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ Gövdeleri üzere çarşaflarından yaklaştırsınlar ya'nî bir muktezâ içün çıktıklarında yüzlerin ve ebdânların çarşaflarıyla örtsünler, ﴿ذَلِكَ﴾ ol örtünüp giyinmek ﴿أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ﴾ halâyıklar ve beğâyâdan temyîz olunmalarına yakınraktır, ﴿فَلَا يُؤْذَيْنَ﴾ pes ehl-i fıskın ta'arruzu sebebiyle rencîde kılınmazlar. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Ve Îzid-i zü'l-eltâf geçmiş günâhların gâyetle yarlıgayıp kendülerin envâ'-ı lutfla esirgeyiciydi. (59)

553 el-Beyzâvî, II/841.

﴿لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ﴾ Kasem olsun ki ehl-i nifâk nifâklarından vaz geçmezlerse ﴿وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ dahi şol kimseler ki gönüllerinde za'f-ı îmân ve fısk var, fısklarından müntehî olmazlarsa ﴿وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ﴾ dahi Medîne şehrinde İslâm'ın leşkerlerinde yaman haberler peydâ edenler ondan ferâgat etmezlerse ﴿لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ﴾ elbette kıtâllerine ve vatanlarından sürülmelerine sana emr ederiz. ﴿ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا﴾ Ondan sonra Medîne'de sana konşu olmazlar ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ meğer bir az müddet. (60) ﴿مَلْعُونِينَ﴾ Rahmetden dûr oldukları hâlde ﴿أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا﴾ kankı yerde ki bulunurlarsa alınırlar ﴿وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا﴾ ve bir şiddetlü öldürülmek öldürülürler. (61) ﴿سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ Geçmiş ümmetlerde bundan esbak Tanrı te'âlânın tarîki ki peygamberlere nifâk edenler bulundukları yerde katl olunurlar ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾ ve Hudâ'nın tarîkine hergiz bir değiştirmek bulmazsın. (62) ﴿يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ﴾ Halk ta'annüt ve imtihân yüzünden kıyâmetin vaktini senden sorarlar. ﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ Söyle, kıyâmet vaktinin bilinmesi Hudâ katında mahsûrdur, ona ne melek-i mukarreb ve ne nebiyy-i mürsel muttali' olur. ﴿وَمَا يُدْرِيكَ﴾ Dahi kankı şey sâ'atin vaktini sana bildirdi ya'nî mutlaka sen onu bilmezsin ﴿لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا﴾ şâyed kıyâmet bir yakın şey ola. (63)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ﴾ Tahkîkan kim Tanrı te'âlâ küffârı rahmetinden dûr kıldı ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا﴾ ve onlara bir 'alevli âteş âmâde kıldı. (64) ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ İçinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler ﴿أَبَدًا﴾ hemîşe, ﴿لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا﴾ bir dost bulmazlar ki kendülerin dûzahtan çıkarttıra ﴿وَلَا نَصِيرًا﴾ ve ne bir yardımcı ki 'azâbı kendülerden def' eyleye. (65) ﴿يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾ Mezkûr kıl ol günü ki yüzleri cehennemde dönmüş kılınır, ﴿يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ﴾ derler, ey kâşkî Hudâ'nın fermânına münkâd olsaydık, ﴿وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا﴾ dahi peygamberin **[377b]** fermânına itâ'at etseydik tâ ki bu 'azâbla mübtelâ olmazdık. (66) ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا﴾ Dahi küffârın esâgiri dediler, ey Perverdigârımız, 'ale't-tahkîk biz ağalarımıza ve büyüklerimize itâ'at ettik, ﴿فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ﴾ pes doğru yola gitmekten bizi azdırdılar. (67) ﴿رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ Ey Hudâvendimiz, onlara işkenceden iki kat ver ﴿وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا﴾ ve onlara la'net et bir büyük la'net. (68) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى﴾ Hazret-i Mûsâ'yı incitenler gibi olman, ﴿فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا﴾ ondan sonra Tanrı te'âlâ dedikleri sözden onu münezzeh kıldı, kaçan Kârûn zinâ fi'liyle kendüsin töhmet eyledi, niteki beyânı geçti. ﴿وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ Ve Hazret-i Mûsâ Hudâ katında câh u kabûl sâhibiydi. (69)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ey ehl-i îmân olanlar! Tanrı te'âlâdan havf edin, nâ-meşrû' eşyâyı irtikâb etmeğinizde ﴿وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ ve bir doğru muhkem söz söylen ehl-i îmân hakkında. Ya'nî bir sözün ki sıhhati sizde muhakkak olmamıştır, onu söylemen. (70) ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾ Sizin içün işlerinizi yahşi kıla, ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ dahi sizin içün günâhlarınızı yarlıgar. ﴿وَمَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kim Hudâ'ya ve Rasûlüne emr u nevâhîde itâ'at eder, ﴿فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe kim ol kimesne iki cihânın hayrâtına nâ'il olup bir ulu kurtulmak kurtuldu. (71) ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ﴾ Tahkîkan ki biz hudûd-i şer'iyyeyi gökler ve yer ve dağlar üzere 'arz ettik. ﴿فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا﴾ Pes onlar bu 'azîm heykel ile onu götürmekten mümteni' oldular ﴿وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا﴾ ve ondan korktular ﴿وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ﴾ ve âdemoğlu bu zebûnlukla onu götürdü, ﴿إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا﴾ tahkîkan ki insân sitemkâr idi ki ona îfâ etmedi ve onun hukûkunu gözetmedi, ﴿جَهُولًا﴾ emânetin 'âkıbetini hîç bilmez idi. Hâsıl-ı kelâm bu ki emânetin şânı o denlü 'âzimdir ki bu mezbûr olan ecrâm-ı 'izâmın şu'ûr ve idrâki olup üzerlerine onun götürmesi 'arz olunsaydı elbette onu kabûl etmezlerdi ve insân bu za'fla onu götürdü. Pes lâ cerem onun hukûkunu yerine getiren insân-ı kâmil şeref-i dâreyne nâ'il olur. (72)

﴿لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ﴾ Cümle-i ta'lîldir, netîcesi olduğu cihetten ya'nî nev'-i insân emâneti kabûl edip götürdü, **[378a]** tâ ki ol götürmenin netîcesi bu ola ki Tanrı te'âlâ ve tekaddes münâfık olan kişileri ve münâfık olan karıları mu'azzeb ede ﴿وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ﴾ ve müşrik olan kişileri ve müşrik olan karıları dahi. ﴿وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Ve tâ ki Hudâ 'azze ve celle mü'min olan kişiler üzere ve mü'min olan karılar üzere tevbe ede. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ bu iki celîlü'l-kadr na'tle men'ût idi ki onların kusûrun 'afv edip tâ'ât üzere kendülerin mesâb kıldı. (73)

SÛRETÜ SEBE'

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'un ve Hamsûne Âyeten

[سورة سبأ مكية وهي أربع وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Kamu medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur, ﴿الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ şol Hudâ ki gökler ve yerde olan eşyâ kendüye mahlûk ve memlûktür. Pes zâtında olan kemâl-i kudretden ötürü ve ettiği ihsân sebebiyle dünyâda kamu hamd kendüye yalnız mahsûs oldu ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânda hamd kendüyedir. Zîrâ âhirette olan ni'am kemâl-i kudretinden peydâ olmuştur ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve kendüdür iki cihânın umûrun ihkâm eden, eşyânın bevâtınına dânâ olan. (1) ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ﴾ Zemîn içinde nüfûz eden yağmurun suyu gibi nesneyi bilir ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ve ondan çıkan nebâtât gibi şeyi dahi ﴿وَمَا يَنزِلُ مِنْ السَّمَاءِ﴾ ve gökten inen melâ'ike ve kütüb ve mekâdir gibi eşyâyı dahi ﴿وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ ve onun içinde çıkan melâ'ike ve a'mâl-i sâliha gibi nesneleri dahi ﴿وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ﴾ ve kendüdür şükründe taksîr edenleri esirgeyip günâhların mağfiret eden. (2) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve bî-dîn olanlar inkâr tarîkiyle dediler, ﴿لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ﴾ kıyâmet bize gelmez. ﴿قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ﴾ Söyle, "belâ", gizli eşyâyı bilen Perverdigârıma kasem ki elbette kıyâmet size gelir, ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ﴾ benim Perverdigârımın 'ilminden bir küçük karınca vezni kadar şey gâ'ib olmaz ﴿فِي السَّمَاوَاتِ﴾ göklerde ﴿وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ ve ne yerde ﴿وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ﴾ ve ne bir miskâl-i zerreden **[378b]** küçük ve ne ondan büyük bir nesne ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ illâ ki bir rûşen kitâbda müsbettir, ya'nî kamu eşyâ Levh-i Mahfûz'da müsbettir. (3) ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tâ ki îmâna gelip güzel 'ameller işleyenlere mükâfât ede, ﴿أُوْلَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ ol gürûh kendüler içün günâhların gufrânı var ﴿وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ ve ta'ebsiz bir ulu rûzî dahi. (4) ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا﴾ Dahi şol kimseler ki âyâtımız hakkında ibtâl ve halkı onlardan tenfîr etmeğe çalıştılar, ﴿مُعَاجِزِينَ﴾ zu'm-ı fâsidleriyle ilerü gitmişler, tâ ki 'azâbımızdan halâs olalar. ﴿أُوْلَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ﴾ Ol gürûh kendülere şiddetlü 'azâbdan bir derdnâk işkence olur. (5)

﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ Dahi ehl-i kitâbdan dânişi verilen kimseler bilirler ki ﴿الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ﴾ Perverdigârından sana indirilen şey kendüdür dürüst olan ﴿وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ dahi yol gösterir her nesne üzere galebe eden, cemî' öğmeklere müstehak olan Hudâ'nın tarîkine. (6) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi bî-dîn olanlar biri birine söyledi, ﴿هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ﴾ size delâlet etmeyelim mi bir kişi üzere ki ﴿يُنَبِّئُكُمْ﴾ size haber eder? Ya'nî istihzâ yüzünden biri birine söylerler, size delâlet etmeyelim mi Muhammedü'l-Mustafâ üzere ki a'ceb-i 'acâ'ibden size haber edip der ki ﴿إِذَا مُزِّقْتُمْ﴾ kaçan pâre pâre kılınırsız ﴿كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾ her pârelenmek, ﴿إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ 'ale't-tahkîk siz bir yeni yaradılışta olursuz. (7) ﴿أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Âyâ verdiği haberde Tanrı te'âlâ üzere kendü nefsinden bir yalan peydâ edip söyledi ﴿أَمْ بِهِ جِنَّةٌ﴾ yâ onunla bir dîvânelik var ki bilmediği sözü söyler. Bu dedikleri sözlerin biri vâki' değildir, ﴿بَلْ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ belki rûz-i cezâyâ îmân getirmeyenler ﴿فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ﴾ öbür cihânın işkencesinde ve uzak gümrâhlıkta olmuşlardır. (8) ﴿أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ Âyâ küffâr kör olup bakmazlar mı elleri arasında olan nesneye ve ardlarında olan şeye ﴿مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ gökten ve yerden, ﴿إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمْ الْأَرْضَ﴾ ister isek yeri kendülerle çöktürürüz ﴿أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنْ السَّمَاءِ﴾ yâ gökten üzerlerine pâreler salarız âyâtımıza tekzîb ettikleri ecilden. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ Tahkîkan ki gökler ve yerin ahvâlini te'emmül etmekte ﴿لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ﴾ bir ulu delâlet ve 'ibret var her bendeye ki hakla Perverdigârına rücû' **[379a]** etmiştir. (9)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا﴾ Dahi 'ale't-tahkîk Hazret-i Dâvûd'a sâ'ir halk üzere bizim ihsânımızdan artukluk verdik, ya'nî nübüvveti ve Zebûr'u ve pâdişâhlığı ve savt-ı haseni ve gayrların kendüye verip dedik, ﴿يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ﴾ ey dağlar, Hazret-i Dâvûd'la tesbîhte tercî' et ﴿وَالطَّيْرَ﴾ ve ey kuşlar, siz dahi bilesince tercî' edin! Getirdiler ki kaçan Hazret-i Dâvûd tesbîh ederdi, dağlar sadâ ile ona meded ederdi ve kuşlar başı üstüne saf bağlayıp envâ'-ı elhânla ona yardım ederlerdi ve bu nagâmâtın te'sîrinden çok kimesne vücûdunun kalbini tehî kıldı. Menkûldür ki bir ferişte Hazret-i Dâvûd'un ziyâretine gelip görüştükten sonra dedi, yâ Rasûlallâh, sen Hudâ'nın peygamberi ve halîfesisin, evlâ oldur ki ta'âmını kendü kesbinden peydâ edip yiyesin. Hazret-i Dâvûd Hudâ'dan bir san'at öğrenmesin istedi. Hakk celle ve 'alâ ona zırh işlemesin fermân etti. Niteki buyurdu.[554] ﴿وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ﴾ Ve demüri ona âletsiz mülâyim kıldık, bir mertebede ki onu mûm gibi isti'mâl ederdi ve ona fermân ettik ki (10)

554 el-Beğâvî, VI/388.

﴿أَنْ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ﴾ müttesi' zırhlar işle ﴿وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ﴾ ve dokumakta ölçeğe muhâfaza et, ya'nî ona fermân ettik ki onları dokuduğun mahal onun halkaların berâber kıl, tâ ki münâsib ve mevzûn ola. ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ Dahi Hazret-i Dâvûd'a ve ehline emr ettik ki güzel 'amel işlen, ﴿إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ bî-şübhe kim ben işlediğiniz eşyâyâ bînâyım, pes onlara göre cezânızı size veririm. (11)

﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ﴾ Dahi Hazret-i Süleymân'a yeli müsahhar kıldık ki ﴿غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ ol hâlde ki sabâh vaktinden gitmesi bir aylık mesâfedir ve ahşam vaktinde dönmesi bir aylık mesâfedir ﴿وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ﴾ ve ona erimiş bakırın közün madeninden akıttırdık ki bınarın suyu gibi ondan bakır kaynardı ve o, Yemen iklîminden San'â şehrinde idi. ﴿وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾ Dahi ona müsahhar kıldık perîlerden şol kimseyi ki Perverdigârı fermânıyla Hazret-i Süleymân'ın önünde işler. ﴿وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا﴾ Ve her kim onlardan fermânımızdan meyl edip Süleymân'a itâ'at etmez, ﴿نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ﴾ âhirette yanmış âteşin işkencesinden ona tattırırız. (12)

﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ﴾ Perîler Hazret-i Süleymân'a istediği nesneyi işlerler **[379b]** ﴿مِنْ مَحَارِيبَ﴾ muhassan köşklerden ve müstahsen menzillerden ﴿وَتَمَاثِيلَ﴾ ve sûretlerden, ya'nî ona melâ'ikenin ve peygamberlerin sûretlerin 'ibâdet ettikleri hey'et üzere yaparlardı, tâ ki halk onları görüp 'ibâdeti ol hey'etle edeler. Mervîdir ki tahtı altında iki aslan kılığı yapmışlardı ve üstünde iki kerkes.[555] Her gâh ki Hazret-i Süleymân tahtına çıkmağı murâd ederdi, iki arslan bâzûların döşeyip Hazret-i Süleymân üzerlerine basıp tahtına çıkardı ve iki kerkes kanatların yayıp başı üzere çetr kılardı.[556] ﴿وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ﴾ Ve büyük havuzlar gibi teknelerden ﴿وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ﴾ ve ocaklar üzere sâbit olmuş kazanlardan, ya'nî bu iki nev'den dahi istediği şey ona yaparlardı. ﴿اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا﴾ Dahi onlara söylendi, ey Âl-i Dâvûd, bu gûne ni'metlere şükr etmek içün eyülik işlen ﴿وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ ve kullarımdan çok şükr eden azdır. Şekûr ol kimesneye derler ki ekser-i evkâtta gönlüyle ve lisânıyla ve cevârihiyle merâsim-i şükrü edâ eder ve me'a-zâ şükrün hakkını îfâ etmez, zîrâ şükr etmeğe muvaffak olmak bir şükr dahi ister. Ve helümme cerran[557] bu sebebten denildi, الشكور من يري عجزه عن الشكر[558] (13)

---

555 Akbaba.

556 el-Beyzâvî, II/846.

557 Var kıyas eyle ... Çek beri getir.

558 Şekûr, şükrü kâmil manâda îfâ etmekteki aczini gören kişidir.

Getirdiler ki Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâm Beytü'l-Makdis'in binâsına şurû' eyledi, tamâm olmadan 'alâmât-ı mevt kendüye nümâyân olup Hazret-i Süleymân'a tamâmını sipâriş etti, Hazret-i Süleymân onun binâsına ecinneyi isti'mâl etti. Henûz kemâle erişmeden i'lâm olundu ki müddet-i ömrü nihâyete erdi, istedi kim mevtini ecinneden mahfî kılıp mescidin binâsına kendülerin meşgûl kıla. Onlara fermân etti kim sırçadan kapusuz bir kubbe üzerine yapalar, hemân fermânına imtisâl edip onu yaptılar. Hazret-i Süleymân onun içinde değneğine dayanıp namâza durdu ve ol hey'et üzere rûhu a'lâ-yı 'illiyyîne 'urûc edip heykeli durmuş kaldı, tâ ki gîve değneğini yeyip kendüsi düştü, pes ol vakt kubbeyi açıp bilmek istediler ki geçinmesi ne zamân vâki' oldu, gîveyi değnek üzere bir gün ve bir gece koyup ondan yedi. Ondan sonra onun üzere hesâb edip gördüler ki öldüğü günden o güne dek takrîben bir yıl geçti ve ol vakt cümle dîvler işten kaçıp firâr ettiler ve zâhir oldu ki kendüler gaybı bilmezler. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[559] ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Süleymân üzere **[380a]** ölümü makzî ettik, ﴿مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ﴾ ecinneye ölümü üzere bir kimse delâlet etmedi ﴿إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ﴾ illâ ağaç yemesin i'tiyâd eden hayvân ﴿تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ﴾ onun değneğin yediği hâlde. ﴿فَلَمَّا خَرَّ﴾ Pes ol vakt ki Hazret-i Süleymân düştü, ﴿تَبَيَّنَتْ الْجِنُّ﴾ perîler kendülere iş mübhem iken bildiler kim ﴿أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ﴾ 'ale't-tahkîk kendüler mahfî olan eşyâyı bilseydiler, niteki zu'm ederlerdi, ﴿مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ hôr edici işkencede durmazlardı. (14)

﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ﴾ Tahkîkan ki Sebe' bin Yeşceb bin Ya'rub bin Kahtân'ın evlâdına kendü meskenlerinde Hudâ'nın kemâl-i kudretine delâlet eder bir ulu 'alâmet var idi. Getirdiler ki Yemen iklîminde düşen Me'rib nâm bir mevzi'de iki dağ arası Sebe' evlâdının menzilleri idi, ol iki dağın cânibini ki on sekiz fersahtır, yukarudan aşağaya dek bağlar idi. Biri birine böyle çatılmış idi ki gûyâ her taraf bir bağdır ve envâ'-ı meyvelere müştemil idi. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[560] ﴿جَنَّتَانِ﴾ Onların meskeninde düşen 'alâmet iki bağdır ﴿عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ﴾ menzillerinin sağından ve solundan, ﴿كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ﴾ onlara mürsel olan peygamber kendülere dedi, Rabbinizin rızkından yeyin ﴿وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ ve ona şükr edin, ﴿بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ bu şehir ki rızkınız içinde hâsıl olur, bir pâkîze şehirdir ve size rûzî veren Hudâ çok mağfiret edici Hudâ'dır.

559 el-Beyzâvî, II/847.

560 el-Beyzâvî, II/847.

(15) ﴿فَأَعْرَضُوا﴾ Bu kelâmdan sonra peygamberlerinin sözün kabûl etmeyip şükr getirmekten yüz çevirdiler. Ahbârda gelmiştir ki onlara on üç peygamber gelip kendülerin tarîk-i Hakk'a da'vet edip kamuların tekzîb ettiler ve onlara âhir gelen peygamber Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâmın ref'inden sonra idi. Ve bu ettikleri tekzîbin mukâbelesinde Hakk celle ve 'alâ üzerlerine bir şiddetlü sel gönderip menzillerin ve bâğların vîrâne kıldı. Niteki buyurdu. ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ﴾ Pes üzerlerine şiddetlü yağmurun selini gönderdik ﴿وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ﴾ ve onlara iki bâğları yerine iki bâğ bedel kıldık, ﴿ذَوَاتَى أُكُلٍ خَمْطٍ﴾ acı meyveler ile iyeleri ﴿وَأَثْلٍ﴾ ve yılgun ağacı iyeleri ﴿وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾ ve köknar makûlesinden bir az nesne iyeleri. (16 ﴿ذَلِكَ﴾ Ol nâzenîn bâğların yerine bu gûne bî-hâsıl bâğlar vermeğimiz ﴿جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا﴾ onlara mükâfât ettik **[380b]** ettikleri küfr sebebiyle ﴿وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾ ve bu gûne işle bir kimseye mükâfât etmezüz illâ ni'meti gâyetle inkâr eden şahsa. (17)

Getirdiler ki bekâyâ-yı kavm-i Sebe' peygamberlerine gelip dediler, Perverdigârımızı bildik, şimden sonra bir ni'met ihsân ederse bir gûne şükrüne kıyâm edip 'ibâdetini yerine getiririz ki hîç bir kavm etmemiştir. Hakk celle ve 'alâ bir dâhi onlar üzere ni'metleri küşâde kıldı. Niteki buyurdu. ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ Ve ehl-i Sebe' arasında ve içinde bereket saldığımız köylerin arasında kıldık ﴿قُرًى ظَاهِرَةً﴾ biri birine görünür muttasıl köyler ﴿وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ﴾ ve içlerinde halkın gitmesini takdîr ettik ki onlarda giden müsâfir bir köyde kaylûle eder ve bir köyde yatardı. Dahi onlara dedik, ﴿سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ﴾ ol köylerde yürüyün geceler ve gündüzler düşmandan ve sibâ'dan emîn olduğunuz hâlde. Kaçan bu köyleri Hakk celle ve 'alâ âbâdân etti, bakıyye-i kavm-i Sebe' Yemen'den Şâm'a ticâret içün varmağa başladılar, çâştı[561] bir köyde ve şâmı[562] bir köyde edip giderlerdi. Devlet-mendleri batarân olup bu vech ile ki niçün fukarâ ile bizim aramızda bir fark olmaya, bu yolda müflis ile tevânger ve piyâde ile atlı berâber gider? (18) ﴿فَقَالُوا﴾ Pes onların agniyâsı dedi, ﴿رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ ey Perverdigârımız, seferimizin konakları arasında bir uzaklık kıl, ya'nî menzilleri arasında beyâbânlar peydâ eyle, tâ ki halk zâd ve râhilesiz içinde sefer etmeyeler. ﴿وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ Ve bu du'â ile kendü cânlarına sitem ettiler, zîrâ biz du'âların kabûl edip ol köyleri vîrâne kıldık.

---

561 Çaşt: Kuşluk vakti, kuşluk yemeği

562 Şâm: Akşam vakti.

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ﴾ Pes kendülerin sözler kıldık, tâ ki halk ahvâllerinden ta'accüb edip söyleşirler kim ol kavm ne gûne âdem idiler ki âbâdânlıktan melel edip harâblık istediler. ﴿وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾ Ve onları perâkende kıldık, her perâkendelik ki kendülerden Gassân kabîlesi Şâm zemînine gitti ve Kuzâ'a Mekke'ye ve Esed Bahreyn'e ve Enmâr Yesrib'e ve Cüzâm Tihâme'ye ve Ezd 'Ammân'a. Ve bu güne dek darb-ı mesel oldular ki bir cemâ'at perâkende olıcak,[563] تفرقوا أيادي سبأ haklarında denilir. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan ki mezkûr olan ahvâlde ulu nişânlar var ﴿لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ her şahsa ki me'âsî işlemesinden çok sabr edip ni'metler üzere ziyâde şükr eder. (19)

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ﴾ Ve dahi 'ale't-tahkîk **[381a]** kim şeytân-ı şâkî kendü gümânını âdemoğulları üzere gerçekleştirdi, ya'nî İblîs gümân etti kim âdemoğullarının vücûdunda olan şehevât sebebiyle kendülerin gümrâh edebilir, ol ettiği gümân erbâb-ı gavâyit[564] hakkında dürüst çıktı. ﴿فَاتَّبَعُوهُ﴾ Pes şirk ü ma'siyette ona peyrevlik ettiler, ﴿إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ meğer ehl-i îmândan bir gürûh ki ona ittibâ' etmediler. (20) ﴿وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Ve İblîs'e âdemoğulları üzere vesvese ve iğvâ ile hîçbîr tasallut yok idi ﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ﴾ illâ temyîz olunmak içün şol kimse ki âhiretin olmasına tasdîk getirir, şol kimseden ki kendüsi onun olmasından bir şekktedir. ﴿وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ﴾ Ve Hudâvendin her nesne üzere nigehbândır. (21) ﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ehl-i şirke söyle yâ Muhammed, çağırın şol kimseleri ki Tanrı'dan özge onları ma'bûd gümân ettiniz ya'nî söyle ey küffâr, ettiğiniz da'vâ sahîh ise ma'bûdlarınızı celb-i nef' içün yâ def'i zarar içün çağırın, şâyed size icâbet ederler. Ba'dehû iş'âr etmek içün kim cevâb bir müte'ayyin nesnedir ki mükâbereyi[565] kabûl etmez, onların tarafından cevâb verip buyurdu. ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ Eyülikten ve bedlikten bir küçük karınca vezni kadar nesneye mâlik değildirler ﴿فِي السَّمَاوَاتِ﴾ göklerde ﴿وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ ve ne yerde ﴿وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ﴾ dahi gökler ve yerin yaratmasında onlara hîç bir ortaklık yoktur ﴿وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ﴾ dahi Hudâ'ya onlardan aslâ bir yardımcı yoktur. (22)

﴿وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ﴾ Ve dilek etmek Hudâ'nın katında fâ'ide vermez, ﴿إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ﴾ meğer ol kimseye ki şefâ'at etmeğe kendüye destûr verdi. ﴿حَتَّى

563 Çil yavrusu gibi dağıldılar anlamına gelen bir atasözü.

564 Sapmışlar, günahkarlar.

565 Sözünün ma'nâsız ve kendinin haksız olduğunu bildiği hâlde ağız kalabalığı ile karşısındakini susturmaya çalışma.

﴿إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ Kelâm-ı sâbıkın mefhûmuna gâyetdir, ya'nî şefâ'at edenler ve meşfû'un leh olanlar makâm-ı havfta intizâr ve tevakkuf edip ol vakte dek şefâ'at edenlerin gönüllerinden korku keşf olıcak ﴿قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ﴾ biri birine söyler, Perverdigârınız ne dedi? ﴿قَالُوا الْحَقَّ﴾ Dediler, dürüst olan sözü söyleyip buyurdu, ehl-i îmân içün şefâ'at olunsun, ne ehl-i şirk içün ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ ve kendüdür bu iki 'azametlü sıfatla muttasıf olan, pes izni olmayınca ne nebiyy-i mürsel ve ne melek-i mukarreb şefâ'at etmeğe kâdir olur. (23) ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle, kimdir size göklerden ve yerden rûzî verir? **[381b]** ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Söyle, rızkı veren Îzid-i zü'l-celâldir. Çün ol su'âle bundan gayrı bir cevâbları yoktur, Hakk celle ve 'alâ habîbine fermân etti ki onu cevâb vere. ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Dahi onlara söyle, 'ale't-tahkîk biz yâ siz bir hidâyet üzereyiz yâ bir âşikâre gümrâhlıkta. Bu ibhâm hasmla bahste mücârât etmek makûlesindendir, zîrâ nümâyândır kim ehl-i tevhîd hidâyet üzeredirler ve ehl-i şirk dalâlette. (24)

﴿قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Söyle, ettiğimiz günâhtan ötürü sorulmazsız ve işlediğinizden biz sorulmazız. (25) ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا﴾ Söyle, Perverdigârımız aramızda kıyâmet günü cem' eder, ﴿ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ﴾ sonra aramızda hakla hükûmet edip bizi fasl eder ki muhikk olanları cennete dâhil kılar ve mubtil olanları cehenneme ﴿وَهُوَ الْفَتَّاحُ﴾ ve kendüdür müşkil kazıyyelerde hükm edip fasl-ı husûmet eyleyen, ﴿الْعَلِيمُ﴾ hükûmette lâzım olacak nesneyi bilen. (26) ﴿قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ﴾ Söyle, bana gösterin şol kimseleri ki istihkâk-ı 'ibâdette kendülerin Hudâ'ya ortaklar yetiştirdiniz, tâ ki bakayım kankı sıfatla onları ona ilhâk ettiniz? ﴿كَلَّا﴾ Ne mümkindir onlar Hudâ'ya ortak olalar! ﴿بَلْ هُوَ اللَّهُ﴾ Belki kendüdür Îzid-i zü'l-celâl ﴿الْعَزِيزُ﴾ kemâl-i galebe ile mevsûf olan, ﴿الْحَكِيمُ﴾ kemâl-i kudret u hikmetle ma'rûf olan. (27) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً﴾ Dahi seni göndermedik illâ bir 'âmm göndermek ﴿لِلنَّاسِ﴾ kamu halk içün, ya'nî senin mütâba'atın her ferd üzere vâcibdir ﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ ehl-i îmâna müjde verici ve küffâra korku verici olduğun hâlde ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu senin kemâlâtını bilmezler. (28)

﴿وَيَقُولُونَ﴾ Ve şiddet-i cehlden derler, ﴿مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ bu tebşîr ve inzârın mev'ûdu ne zamân gelir ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer siz ey îmân ehli ve peygamber, sözünüzde sâdık idiniz? (29) ﴿قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ﴾ Söyle, size bir günün va'desi var, kaçan hulûl eder, ﴿لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ﴾ ne ondan bir sâ'at girü kalırsız ve ne ondan bir sâ'at ilerü gidersiz. Bu kelâmda tehdîdin nihâyeti

var ki muhâl olan taleb-i tekaddüm, mümkin olan taleb-i te'ehhurla berâber kılındı. (30) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ﴾ Dahi bî-dîn olanlar dediler, biz bu Kur'ân'a aslâ îmân getirmezüz **[382a]** ﴿وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ve ne ilerüsinde olan kütüb-i mukaddimeye. Getirdiler ki küffâr-ı Mekke ehl-i kitâbdan Hazret-i Peygamber'in ahvâlini sordular, kendülere haber verdiler ki bizim kütübümüzde onun na'tini görmüşüz. Bu sözden gazab edip ol sözleri dediler.[566] ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Ve eğer görseydin ey görücü, ol vakt ki muhâsebe içün sitemkârlar Perverdigârları katında durmuş kılındılar ﴿يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ﴾ biri birine sözü döndürüp muhâvere ettikleri hâlde, ﴿لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ zebûn kılınan kimseler derler ﴿يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا﴾ büyüklüğe tâlib olanlara, ya'nî tevâbi', ruesâya derler, ﴿لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ﴾ sizler olmasaydınız elbette biz ehl-i îmân olurduk. (31) ﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنْ الْهُدَى بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ﴾ Cevâbda ruesâ tevâbi'e dediler, biz mi sizi hidâyetten men' ettik hidâyet size geldikten sonra? ﴿بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ﴾ Belki siz günahkârlar idiniz. (32) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Dahi tevâbi' olanlar erbâb-ı riyâsete dediler, bizim mücrimliğimiz hidâyetten bizi alıkomadı, belki bizi ondan men' eden gece ve gündüz bize ettiğiniz hîledir, ﴿إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا﴾ ol vakt ki bize fermân ederdiniz kim Hudâ-yı zü'l-celâle küfr edelim ve ona hemtâlar kılalım. ﴿وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ﴾ Ve peşîmânlığı gizli kıldılar 'azâbı müşâhede ettiklerinde ﴿وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve tavkları küfr edenlerin gerdenlerinde kıldık, ﴿هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri nesnenin mükâfâtından özge bir nesne ile mükâfât olunmazlar. (33)

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ﴾ Ve bir köyde hîç bir korku verici peygamber göndermedik ﴿إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾ illâ ki erbâb-ı tene"umu dediler, 'ale't-tahkîk biz inkâr getiricileriz şol şeye ki siz onunla meb'ûs oldunuz. Bu kelâm Server-i Kâ'inât'a bir tesliyedir kavminden çektiği zahmetlerden, çün şehevât-ı nefsâniyyede inhimâk etmek tekebbüre ve dünyânın müzahrafâtıyla tefâhur etmeğe ve ondan bî-behre olana istihânet etmeğe bâ'is u bâyindir. Erbâb-ı tene"um tekzîble mahsûs kılındılar ve ol sebebten tekzîblerine tehekkümü zamm ettiler. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (34) ﴿وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا﴾ Dahi **[382b]** erbâb-ı tene"um peygamberlere, biz emvâl ve

566 el-Beyzâvî, II/851.

uşaklar cihetinden sizden çokrağız, pes iddi'â ettiğiniz şey mümkin ise ona biz sizden ehakkız ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ ve biz aslâ ta'zîb olunacak kimseler değiliz. Zîrâ Tanrı te'âlâ bizi bu ni'metlerle ikrâm etmiştir, şimden sonra bizi 'azâbla hôr ve zelîl edici değildir. (35)

﴿قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾ Ettikleri gümânı redd edip söyle, tahkîkan benim Perverdigârım istediği kimesneye rızkı küşâde eder ve istediği kimesneye dar kılar. Ve onun içün hasâ'is ve sıfâtta berâber olan eşhâs içinde muhtelif olurlar. ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin halkın çoğu bilmez ki Hakk celle ve 'alâ fâ'il-i muhtârdır, istediği gibi rızkı verir. Pes gümân olunmamak gerek ki kesret-i emvâl ve evlâd şeref ve kerâmet içündür ve çok olur kim onların kesreti istidrâc içün olur. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (36) ﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَى﴾ Ve ne emvâliniz ve ne evlâdınız şol nesnelerdir ki katımızda size bir yaklaştırmak yaklaştırırlar, ﴿إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ meğer onlardan şol kısm ki îmâna gelip güzel 'amel işledi, ﴿فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضِّعْفِ﴾ pes ol gürûh kendülere kat kat mükâfât olur ﴿بِمَا عَمِلُوا﴾ ettikleri 'amel sebebiyle ﴿وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ﴾ ve kendüler köşklerde mekrûh olan eşyâdan emîndirler. (37)

﴿وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki âyâtımızda ta'n etmeğe sa'y ederler, ﴿مُعَاجِزِينَ﴾ ol hâlde ki gümân etmişler kim 'ukûbetimizden geçerler, ﴿أُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ﴾ ol gürûh dûzahın 'azâbında ihzâr olunurlar. (38) ﴿قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ﴾ Söyle, tahkîkan kim Perverdigârım kullarından istediği kimesneye rızkı firâvân eder ve yine ol kimesneye dar kılar ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ﴾ dahi şey makûlesinden kankı nesneyi ki infâk edersiz, Hakk celle ve 'alâ onun 'ivazını size verir dünyâda yâ âhirette ﴿وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve kendüdür rûzî verenlerin yeğreği. (39) ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Dahi yâda getir ol günü ki Hakk celle ve 'alâ küffârın re'îslerin ve tevâbi'lerin kamu yığar, ﴿ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ sonra ferişlere der, bunlar mıdır ki yalnız size 'ibâdet ederlerdi? Bu su'âl müşriklerin ta'nîfi içün ve melâ'ikenin şefâ'atinden **[383a]** ümîdlerin kesmek içündür. (40) ﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ﴾ Ferişteler dediler, yâ ilâhî, şevâ'ib-i nakstan münezzehsin, sen bizim dostumuzsun onlardan gayrı, ya'nî bizimle onların arasında aslâ bir dostluk yoktur ve hâşâ ki biz onların 'ibâdetine râzî oluruz. ﴿بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ﴾ Belki onlar şeyâtîne 'ibâdet ederlerdi, ﴿أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ﴾ müşriklerin çoğu şeyâtîne tasdîk etmişlerdir. (41) ﴿فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ Pes bu gün ki cezâ günüdür, biriniz birinize ne nef' yetiştirmeğe kâdir olur ve

ne zarar def' etmeğe mâlik olur ﴿وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾ dahi sitem edenlere deriz, dûzahın işkencesin tadın, ol dûzah ki siz onun olmasına tasdîk getirmezdiniz. (42)

﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾ Ve ol vakt ki âyâtımız üzerlerine okunur rûşen oldukları hâlde, ﴿قَالُوا مَا هَذَا﴾ derler, bu kimse ya'nî Muhammedü'l-Muhtâr bir nesne değildir ﴿إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ﴾ illâ bir kişi kim ister sizi pederlerinizin 'ibâdet ettiği eşyâdan döndürüp kendü âyînine tâbi' kıla. ﴿وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى﴾ Dahi kefere şirki ibtâl eden Kur'ân'ın hakkında derler, bu söz bir nesne değil illâ Tanrı'ya nisbet olunmasında bir bağlanmış yalandır. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ﴾ Dahi küfr edenler nübüvvetin şânından ötürü dediler ﴿لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ kaçan kendülere geldi, ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ bu bir nesne değildir illâ bir âşikâre câdûluk, zîrâ havârık-ı 'âdât olan eşyâ ondan peydâ olur. (43) ﴿وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا﴾ Ve biz onlara aslâ kitâblar vermedik ki onları okuyup nübüvvet-i Muhammediyyenin ibtâline onlardan istidlâl edeler ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ﴾ ve onlara senden esbak aslâ bir korku verici peygamber göndermedik, ya'nî onlar zamân-ı fetrede olmuş bir ümmetlerdir, kendülere bir peygamber gelmemiştir ki onunla ihticâc edip derler, peygamberimiz bize sipâriş etmiştir ki gayr kimsenin da'vetine ittibâ' etmen. (44) ﴿وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Ve niteki bunlar tekzîb ettiler, kendülerden esbak olanlar tekzîb ettiler ﴿وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ﴾ ve hâlbuki bunlara âyât-ı beyyinâttan verdiğimiz nesnenin onda birine onlar erişmediler. ﴿فَكَذَّبُوا رُسُلِي﴾ Pes peygamberlerimi tekzîb ettiler, ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ ettikleri tekzîblerden sonra **[383b]** nice idi üzerlerine benim inkârım ki kendülerin tedmîr ettim. Pes bunlar gerektir ki 'azâbımızdan ziyâde ihtirâz edeler. (45)

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ﴾ Söyle yâ Muhammed, bundan özge bir nesne yoktur kim sizi bir haslet ile irşâd edip nasîhat ederim ki ﴿أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ﴾ Tanrı'nın rızâsın taleb etmek içün meclisimden kalkmayasız ﴿مَثْنَى﴾ ikişer ﴿وَفُرَادَى﴾ ve birer, zîrâ birden kalkıp müşâveret etmek hâtıra teşvîş verir ve sözün karışmasına bâ'is olur. ﴿ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا﴾ Sonra benim şânımda bidâyetten nihâyete dek fikr edip tâ ki hakîkatü'l-hâle vâkıf olup bilesiz ﴿مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ﴾ yârinizde hîç bir dîvânelik yoktur ki risâletin da'vâsı üzere kendüyi haml ede, belki onu kemâl-i 'akl ile bilirsiz, ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ﴾ kendüsi bir nesne değildir illâ bir korku verici ﴿بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ bir katı işkencenin ilerüsinde. Zîrâ Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin meb'ûs olması dünyânın âhirindedir. (46)

﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ﴾ Söyle, ücret makûlesinden sizden her ne istedim ise ﴿فَهُوَ لَكُمْ﴾ o sizin içündür, ya'nî risâlet husûsunda sizden taleb ettiğim ücret size olsun, aslâ sizden ücret istemem. ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ Benim ücretim bir kimse üzere değildir, illâ Tanrı te'âlâ üzere ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere muttali'dir, benim sıdkımı ve hulûs-i niyyetimi yahşi bilir. (47) ﴿قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ﴾ Söyle, tahkîkan ki Perverdigârım bâtılı urup nâ-bedîd[567] eyler, ﴿عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ kendüdür pûşîde olan eşyânın çok bilicisi. (48) ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ﴾ Söyle, doğruluk ya'nî dîn-i İslâm geldi ﴿وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ﴾ ve aslı olmayan ya'nî İblîs-i pür-telbîs bir nesne îcâd etmez ﴿وَمَا يُعِيدُ﴾ ve bir nesne döndürmez. (49) ﴿قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي﴾ Söyle, tarîk-i Hakk'tan azgun oldum ise bî-şübhe ki azgun oldum illâ nefsim üzere, zîrâ onun zahmetini ol çeker ﴿وَإِنْ اهْتَدَيْتُ﴾ ve eğer tarîk-i hakkı buldum, ﴿فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي﴾ Hudâvendim bana gönderdiği haber sebebiyle. ﴿إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ﴾ Bî-şübhe kim benim Tanrım kullarının du'âsın eyü işitip gâyetle yakındır ki mühtedî ve gümrâhın akvâl u ef'âllerinden bir şey üzerine hafî olmaz. (50)

﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزِعُوا﴾ Ve eğer görseydin kaçan kim küffâr korkmuş olurlar, bir emr-i 'azîm görürdün, ﴿فَلَا فَوْتَ﴾ pes geçmek yoktur, **[384a]** ya'nî kaçmağla yâ tahassun etmekle kurtulamazlar ﴿وَأُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ﴾ ve bir yakın yerden alındılar, ya'nî yerin yüzünden içine alındılar. (51) ﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ﴾ Dahi dediler, Muhammedü'l-Muhtâr'a îmân getirdik ﴿وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاوُشُ﴾ ve onlara kanden olur kolaylıkla îmânın olması ﴿مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ bir uzak yerden? Zîrâ onun olması dâr-ı teklîfte olur ve onlar öbür cihâna gitmekle bir uzak mekânda oldular. (52) ﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ﴾ Ve hâlbuki bundan esbak dâr-ı dünyâda Muhammed'in nübüvvetine tasdîk getirmediler ﴿وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ﴾ ve kendülere nümâyân olmayan nesne ile recm ederler, ya'nî kendü gümânlarıyla Kur'ân'ın ve Muhammedü'l-Mustafâ'nın hakkında nâ-sezâ sözler derler ﴿مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ bir uzak yerden, ya'nî dedikleri sözde hâlleri bir kimsenin hâline benzer ki bir uzak yerden görmediği şeye taş atar. (53) ﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ Ve aralarında ve îmândan ârzû ettikleri nesnenin arasında cüdâlık kılındı, ﴿كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ﴾ nitekim bundan esbak ümem-i sâlifeden müşâbihlerine işlendi. ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ﴾ Tahkîkan kim bunlar bir töhmete salıcı gümânda düşmüşlerdi. (54)

---

567 Görünmez, kayıp.

SÛRETÜ FÂTIR

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة فاطر مكية وهي خمس وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Dükeli öğmekler ve medh ü senâlar Îzid-i Müte'âlînin zât-ı bâhiru's-sıfâtına mahsûstur, ﴿فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ gökler ve yeri ibtidâ îcâd edici ﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا﴾ ve ferişteleri gönderilmişler kılıcı, ya'nî onları kendüsiyle peygamberlerin ve sâlih olan kimesnelerin arasında vahy ile ve ilhâmla vâsıta kıldı. Pes ferişlerin vasfını beyân edip buyurdu. ﴿أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾ İkişer ve üçer ve dörder kanadlar iyeleri ya'nî müte'addid ve mütefâvit kanadlar ashâbıdır, mertebelerine göre onunla mütefâvit olurlar. ﴿يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ﴾ Yaratmasında istediği nesneyi artırır ya'nî irâdeti hasebiyle melâikenin ecnihasında artırır ki dörtten ziyâde eder. Ve bu âyet nev'-i insânın suver ve ma'nâlarında olan tefâvüte mütenâvildir, yüzün melâhati ve savtın hüsnü ve 'aklın ferâhlığı ve nefsin **[384b]** semâhati gibi eşyâya. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ her nesne üzere tevânâdır ve mahlûkâtın hilkatinde tefâvüt ettirmek kendü irâdetiyledir. (1) ﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ﴾ Îzid-i zü'l-celâl halk içün her ne açar rahmet makûlesinden, ﴿فَلَا مُمْسِكَ لَهَا﴾ ona bir alıkoyucu olmaz, elbette ol erişmelidir ﴿وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ﴾ ve âsâr-ı rahmetinden her nesneyi alıkorsa men'inden sonra ona gönderici olmaz ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ ve kendüdür istediği nesne üzere gâlib, bir kimse onun içinde kendüye münâza'a etmez, ﴿الْحَكِيمُ﴾ dürüst hükm edicidir, bir nesneyi vücûda getirmez illâ 'ilm u itkânla. Çün beyân etti ki mülk u melekûtun mûcidi kendüdür ve 'ale'l-ıtlâk onlara kendüsi mutasarrıftır. Kullarına ni'metleri üzere şükr etmeğe fermân edip buyurdu. (2) ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey âdemoğulları! ﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Üzerinize olan Hudâ'nın ni'metin yâda getirip hukûkuna kıyâm edin. Bununla fermân ettikten sonra nefy etti kim onların hâlıkıyyetinde bir özgenin medhali olup kendüye ortak kılınmağa müstehak ola, pes buyurdu. ﴿هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Hudâ'dan özge hîç bir yardımcı var mı ki gökten size rûzî verir? Ya'nî o sıfatla muttasıf kimse yoktur, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾

ondan gayrı bir ma'bûd yoktur, ﴿فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ﴾ pes kankı vech ile tevhîdden yüz çevirip işrâk edersiz? (3) ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ Ve eğer seni yâ Muhammed, küffâr yalana nisbet ederler, onun üzere sabr et kim ﴿فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ 'ale't-tahkîk senden esbak çok peygamberler yalana nisbet olundular, pes sen dahi sabrda onlara iktidâ et. ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâlin hükmüne kamu işler dönmüş kılınır, pes sana ve onlara sabr ve tekzîb üzere mükâfât eder. (4)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Ey âdemoğulları! Bî-şübhe kim Hudâ'nın va'desi ya'nî haşr ve cezâ dürüsttür, tehallüfü kabûl etmez, ﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ yakın olan sağlık sizi aldatıp âhiretin talebinden alıkomasın ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ﴾ ve Tanrı'nın keremine şeytân-ı şakî sizi aldatmasın, ya'nî ma'siyet üzere ettiğiniz ısrâr ile mağfiretine ümîd tuttura. Ve bu eğerçi mümkindür lâkin ona benzer ki bir insân tabî'atın def'i üzere **[385a]** i'timâd edip zehri tenâvül eder. (5) ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ Tahkîkan kim İblîs-i pür-telbîs size bir şedîd düşmandır, ﴿فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾ pes siz dahi onu 'akâ'id ve ef'âlinizde düşman edinip vesvesesinden hazer edin, ﴿إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ﴾ bundan özge bir nesne yoktur ki kendü gürûhunu şehevât-ı dünyeviyyeye da'vet eder, ﴿لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ tâ ki cehennemin erbâbından olalar. (6) ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Şol kimseler ki îmâna gelmediler, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ kendülere bir perk işkence olur ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ kendülere bir güzel mağfiret ve bir ulu ücret olur. (7)

﴿أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ﴾ Pes âyâ bir kimse ki yaman işi kendüye ârâste kılınıp ﴿فَرَآهُ حَسَنًا﴾ onu gökçek görüp tarîk-i hakktan 'udûl etti, şol kimse gibidir ki işi kendüye tezyîn olunmadı, belki muvaffak oldu, tâ ki hakkı bilip a'mâli hakîkati üzere istihsân ve istikbâh etti. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ Tahkîkan kim Hakk celle ve 'alâ istediği kimesneyi gümrâh eder ve istediği kimesneye doğru yol gösterir, ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ﴾ pes kendü cânın üzerlerine hasretlerinden ötürü nâbûd olmasın ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle işledikleri eşyâya dânâdır, pes onlar üzere kendülere mükâfât eder. (8) ﴿وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ﴾ Dahi Îzid-i zü'l-celâl şol Kâdir-i 'ale'l-ıtlâktır ki yelleri gönderdi ﴿فَتُثِيرُ سَحَابًا﴾ ki bulut peydâ edip kaldırır. ﴿فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ﴾ Ondan sonra onu bir ölmüş şehre sürdük, ﴿فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ﴾ pes inen suyla zemîni nebâtâtla zinde kıldık ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ kurumağla öldükten sonra, ﴿كَذَلِكَ النُّشُورُ﴾ bunun gibidir ölmüşlerin zinde olması, ya'nî ihyâ-i emvât ve inşâ-i mevât sıhhat-i makdûriyyette berâberdirler. (9)

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ﴾ Her kim şerefi ve ‘uluvv-i kadri ister, ﴿فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ kamu şeref ve ‘uluvv-i kadr Hudâ-yı zü’l-celâle mahsûstur, pes onu isteyen onun katından istesin. ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ Hudâ ‘azze ve celle tarafına pâkîze söz çıkar ﴿وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ ve lâyık ve şâyeste ‘amel onu kaldırıp mahall-i kabûle yetiştirir, zîrâ kavl-i mücerred ‘amel-i sâlihe karîn olmayınca hayyiz-i kabûle geçmez. ﴿وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ Dahi şol kimseler ki yaman hîleleri **[385b]** peydâ edip vücûda getirirler, murâd Kureyş’in Dâru’n-Nedve’de Hazret’in husûsunda ettikleri hîlelerdir, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ onlara bir şiddetlü işkence olur ﴿وَمَكْرُ أُولَئِكَ﴾ ve onların hîlesi ﴿هُوَ يَبُورُ﴾ kendüsi fâsid olup nüfûz etmez, zîrâ umûr-i mukaddere onunla mütegayyir olmaz. (10) ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ Dahi Îzid-i zü’l-celâl ibtidâ sizi topraktan yarattı pederinizi ondan îcâd etmekle, ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ sonra bir su damlasından sizi halk etti, ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ﴾ ondan sonra sizi erkek ve dişiler kıldı ﴿ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا﴾ ve hîç bir dişi yüklenip doğurmaz ﴿إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾ illâ Hudâ’nın dânişiyle, ya‘nî haml ve vaz‘ ve müddet-i haml kamuları kendüye ma‘lûmdur ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ﴾ ve aslâ ‘ömr verilmiş bir kimseye zindegânîlik verilmez ﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ﴾ ve müddet-i hayâtından bir nesne eksik kılınmaz, ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ﴾ illâ bir kitâbda müsbettir ve o, Levh-i Mahfûz’dûr. ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ Tahkîkan kim ‘ömrün müddetin artuk ve eksik kılmak Hudâ-yı zü’l-celâl üzere bir âsân iştir. (11)

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ﴾ Ve iki deryâ berâber olmazlar, ﴿هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ﴾ onların biri ki tatlıdır, teşneliği giderip içmesi kolaydır ﴿وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾ ve öbürü şûrdur, şûrluğuyla yandırır. Bu mü’minin ve kâfirin hâline darb-ı meseldir. ﴿وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾ Ve her birinden tâze et yersiz ve zînet âlâtın şûr deryâdan çıkarırsız ki ol zînet âlâtın giyersiz. Bu kelâm meselin tetimmesidir ya‘nî eğerçi mü’min ve kâfir şecâ‘at ve sehâvet gibi ba‘zı hisâlde müsâvîlerdir lâkin maksûd-i aslî olan ma‘rifet-i Hudâ’da mütebâyindir. ﴿وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾ Ve ol iki deryânın her birinde gemileri görürsün, yürümekle suyun yüzün sökerler, ﴿لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ tâ ki gemilere binip sefer etmekle Hudâ’nın kerem ve ihsânından rûzî taleb edesiz ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki siz bu gûne ni‘metler üzere şükr edesiz. (12) ﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ﴾ Geceyi gündüzde giyirir, ya‘nî gecenin bir mikdârın gündüze zamm etmekle gündüzü artırır ﴿وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾ ve gündüzü dahi gecede giyirir ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ ve güneş ve ayı râm kıldı, ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى﴾ her biri bir mu‘ayyen müddet içün hareket eder ki ol tamâm olınca

hareketten kalır ve o rûz-i kıyâmettir. ﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Ol işleri îcâd eden **[386a]** Îzid-i zü'l-celâl Rabbinizdir, ﴿لَهُ الْمُلْكُ﴾ tasarruf-i mutlak kendüye mahsûstur ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ ve kendüsinden özge 'ibâdet ettiğiniz nesneler ﴿مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ﴾ hurmâ çekirdeğinin kabuğuna mâlik değildirler. (13)

﴿إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ﴾ Eğer kendülerin çağırırsız çağırmağınızı işitmezler cemâd oldukları içün ﴿وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ﴾ ve eğer 'alâ sebîli'l-farz işidirler, size icâbet edip murâdınızı vermezler, zîrâ celb-i nef'e ve def'-i zarara kâdir değildirler ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ﴾ ve rûz-i kıyâmette kendülere getirdiğiniz şirke küfr ederler, ya'nî onun bâtıl olduğuna mukirr u mu'terif olurlar. ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾ Dahi sana hakîkat-i kârdan haber etmez, umûrun hakîkatine dânâ olan kimesne gibi, ya'nî Hakk celle ve 'alâ gibi bir kimse sana hakîkatü'l-hâli bildirmez. (14) ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾ Ey âdemoğulları! Siz erbâb-ı ihtiyâcsız Hudâ 'azze ve cellin ihsânına ﴿وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ﴾ ve Hudâ celle celâluhû kendüdür 'ale'l-ıtlâk müstagnî olan, ﴿الْحَمِيدُ﴾ ni'met-i 'âmmesi üzere cemî' mevcûdâttan hamde müstehak olan. (15) ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ﴾ İsterse sizi rûy-i zemînden kaldırıp ﴿وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ mekânınıza bir yeni yaradılmış kimesneler getirir ki ya'nî bir halk getirir ki sizden ziyâde itâ'atleri ola. (16) ﴿وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ Ve sizi nâbûd kılıp yerinize bir başka gürûh getirmek Îzid-i zü'l-celâl üzere düşvâr değildir. (17)

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ Ve bir yük çekici cân bir yük çekici cânın yükün çekmez ﴿وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَى حِمْلِهَا﴾ ve eğer günâhı yükünden ağırlanmış bir cân kendü günâhından bir mikdâr kaldırılmağa çağırır, ﴿لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ﴾ ondan bir az nesne kaldırılmaz ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى﴾ ve eğer med'uvv olan kimse ondan karâbet sâhibi olursa, ya'nî günahkâr olan şahs her çend ki ekâribin çağırır günâhının yükünden tahfîf etmek içün, onlardan bir kimse feryâdına erişmez, zîrâ herkes kendü işinde meşgûldür. ﴿إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur yâ Muhammed, ki sen korku verirsin şol kimesnelere ki Perverdigârlarından korkarlar halktan halvetlerinde gâ'ib olduklarında ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı şerâ'it u âdâbıyla kıldılar. ﴿وَمَنْ تَزَكَّى﴾ Ve her kim me'âsîden pâk oldu, ﴿فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ﴾ pâk olmaz illâ kendü nefsi içün ﴿وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ ve cümlenin dönüşü Hudâ **[386b]** 'azze ve cellin hükmünedir. (18) ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ﴾ Ve kör ve açık gözlü, ya'nî kâfir ve mü'min berâber olmazlar. (19) ﴿وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ﴾ Ve ne karanlıklar ve ne ışık, ya'nî bâtıl

ve hak müsâvî değildir. (20) ﴿وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ﴾ Ve ne sâye ve ne ısılık, ya'nî sevâb u 'ikâb bir derecede olmazlar. (21)

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ﴾ Ve sağlar ve ölmüşler hergiz berâber olmazlar. Bu dahi mü'minlere ve kâfirlere bir temsîldir. ﴿إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ﴾ Tahkîkan kim Tanrı te'âlâ istediği kimesneyi işittirip hakkı ona tefhîm eder ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾ ve sen gûrlarda olan kimesneleri işittirici değilsin. Bu cümle, küffârın emvâta teşbîh olunmalarına terşîhtir. (22) ﴿إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾ Sen bir nesne değilsin, illâ bir korku verici, pes inzârdan özge üzerine bir nesne lâzım değildir ve ammâ onlara işittirmek senin elinde değil ve ne ona bir hîletin var. (23) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾ Tahkîkan biz seni doğrulukla yolladık, ﴿بَشِيرًا﴾ sevâbla müjde verici ﴿وَنَذِيرًا﴾ ve 'ikâbdan korkutturucu. ﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ Dahi ümem-i sâlifeden bir ehl-i 'asr yoktu illâ ki içlerinde bir korku verici peygamber yâ bir dânâ geçmiştir. (24) ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ Ve eğer küffârın mu'ânidleri seni yalana nisbet ederler, ﴿فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ bî-şübhe ki kendülerden esbak olanlar peygamberlerini tekzîb ettiler, ﴿جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kendülere mürsel olan peygamberler âşikâre mu'cizelerle geldiler ﴿وَبِالزُّبُرِ﴾ ve Hazret-i İbrâhîm ve İdrîs'in suhufu gibi âsumânî nâmelerle ﴿وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ ve Tevrât ve İncîl gibi ahkâmı rûşen edici kitâbla. (25)

﴿ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Sonra küfr eden kimseleri 'azâbla aldım, ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ pes nice idi onlar üzere ettiğim inkâr ki def'a-i vâhidede kamuların nâbûd kıldım. (26) ﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Bakmaz mısın 'ale't-tahkîk kim Hudâ 'azze ve celle gökten su indirdi, ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ﴾ pes onunla bir meyveler çıkarttık, ﴿مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا﴾ renkleri gûn-â-gûndur ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ﴾ ve yarattığımız dağlardan hutût-i mütelevvine iyesi dağlar var ﴿بِيضٌ وَحُمْرٌ﴾ ağ ve kızıl renklü, ﴿مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا﴾ beyâzlıkları ve kızıllıkları şiddet-i vasfta muhteliftir. ﴿وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾ Dahi dağlardan gâyetle siyah dağlar var. (27) ﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ﴾ Dahi bu envâ'dan renkleri gûn-â-gûn eşyâ var, ﴿كَذَلِكَ﴾ meyvelerin ve dağların ihtilâfı gibidir iş ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ bî-şübhe kim Hudâ'dan korkar kendü kullarından **[387a]** erbâb-ı dâniş olanlar, ne özgeleri, zîrâ korkunun şartı korkulacak kimsenin bilinmesidir ve Hudâ'nın ef'âl ve sıfâtının bilmesi 'ulemâ-yı kâmilîne münhasırdır. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ celle ve 'alâ herkes üzere gâlibdir, 'isyânda musırr olanları mu'âkab eder, çok mağfiret edicidir ki tevbe edenlerin günâhların setr eder. (28)

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'nın kitâbın okuyup

okumasına müdâvemet ederler ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı kıldılar ﴿وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız nesneden gizlide ve âşikâre-de infâk ederler, ﴿يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ﴾ bu a'mâl ile ümîd tutarlar bir metâ'ın tahsîline ki hergiz kesâd ve utuzmak ona vâsıl olmaz. (29) ﴿لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ﴾ Ol a'mâli ettiler, tâ ki Hudâ 'azze ve celle kendülere ücretlerin bi't-tamâm vere ﴿وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve tâ ki kendü kereminden kendülere arttıra. ﴿إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ onların taksîrâtını 'afv eder, tâ'atlerin medh edip onlar üzere kendülere mücâzât eder. (30) ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Dahi sana Kur'ân'dan vahy ettiğimiz nesne ﴿هُوَ الْحَقُّ﴾ kendüdür dü-rüstlük ve doğruluk, ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ilerüsinde olan kütüb-i semâviyyeyi tasdîk edici, ya'nî 'akâ'id ve 'usûl ve ahkâmda onlara mutâbıktır. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾ Tahkîkan kim Îzid-i zü'l-celâl kullarına dânâdır, bâtınların yahşi bilir, bînâdır, onların zâhirin yahşi görür. Pes senin ahvâlinde nübüvvete münâfî bir nesne olsaydı bu mu'ciz kitâbı üzerine indirmezdi. (31) ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ﴾ Sonra Kur'ân'ı senden mîrâs olunmasına hükm ettik ﴿الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا﴾ şol kimselere ki kullarımızdan kendülerin intihâb ettik ve onlar üm-met-i Muhammed'dirler, zîrâ Hakk te'âlâ onları sâ'ir ümemden intihâb eyledi. ﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ﴾ Pes onlardan bir gürûh var ki kendü nefsine sitem etmiştir 'amelde taksîr ettiği ecilden ﴿وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ﴾ ve onlardan bir gürûh var ki tarîk-i i'tidâle rağbet edip ekser-i evkâtta 'ibâdet eder ﴿وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ ve onlardan bir kısm var ki eyüliklerle Hudâ'nın destûr ve tevfîkiyle ilerü gitmiş-tir, ya'nî ta'lîm u irşâda 'ameli zamm etmiştir, ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾ Bu ıstıfâ olunmak kendüdür ulu artukluk. (32) ﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ﴾ İkâmet bâğları, ﴿يَدْخُلُونَهَا﴾ ol üç kısm ol bâğlara girerler, **[387b]** ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا﴾ içinde bezenmiş kılınırlar ﴿مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ altundan yapılmış bezeklerden ﴿وَلُؤْلُؤًا﴾ ve incüden bezen-miş kılınırlar ﴿وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾ dahi pûşakları içinde ibrişîmden tavklamış eşyâdan. (33) ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Dahi ol cemâ'at hufre-i kabrden çıkıp behişte girdiklerinde dediler, dükeli medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur, ﴿الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾ şol Hudâ ki bizden dûzahın endûh u gamını gidertti, ﴿إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ﴾ tahkîkan kim Perverdigârımız günahkârlara gâyetle mağfiret edicidir, erbâb-ı tâ'atin fi'lini medh edip sezâların vericidir. (34)

﴿الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ﴾ Ol Perverdigâr ki kendü kereminden ikâmet sarâyına bizi kondurdu, ﴿لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ﴾ bize içinde aslâ ta'b değmez ﴿وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾ ve ne içinde bize bir meşakkat ve usanmak değer, zîrâ onda

ne teklîf ve ne tahsîl-i ma'îşet var ki ondan bir ta'b ve melâl hâsıl ola. (35) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi şol kimseler ki îmâna gelmediler, ﴿لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ﴾ kendüleredir dûzahın âteşi, ﴿لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ﴾ ne üzerlerine mevtle hükm olunur ﴿فَيَمُوتُوا﴾ ki meyyit olup 'azâbdan halâs olalar ﴿وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا﴾ ve ne kendülerden cehennemin 'azâbından bir nesne tahfîf olunur, belki her gâh ki âteşi sâkin olur, yanması ziyâde kılınır, ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ﴾ bu mükâfât gibi her ni'meti inkâr edene mükâfât ederiz. (36) ﴿وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا﴾ Dahi küffâr cehennemde feryâd edip derler, ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ ey Perverdigârımız, bizi cehennemden çıkarttır, geçmişte ettiğimiz 'amelden özge bir güzel 'amel işleriz. Bu sözü îrâd ettiklerinden sonra Hakk celle ve 'alâ onlara cevâb verip tevbîh eder. Niteki buyurdu. ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ﴾ Âyâ sizi te'hîr edip zindegânîlik vermedik mi o denlü müddet ki pend almak isteyen kimesne onun içinde pend alır. Murâd ol 'ömrdür ki mükellef olan şahs içinde tefekkür ve te'emmül etmekten mütemekkin ola, ba'zı 'ulemâ dedi ki ol yiğirmi ile altmış arasıdır. ﴿وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ Ve korku verici ya'nî peygamber yâ kitâb-ı semâvî yâ 'akl size geldi ve siz nasîhat-pezîr olmadınız, ﴿فَذُوقُوا﴾ pes dûzahın 'azâbını tadın ﴿فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ﴾ ki sitemkârlara aslâ yardımcı yoktur, tâ ki 'azâbı kendülerden def' eyleye. (37)

[388a] ﴿إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Tahkîkan kim Îzid-i Müte'âl gökler ve yerin mahfî eşyâlarını bilir, pes halkın ahvâli üzerine hafî olmaz, ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ bî-şübhe kim kendüsi sînelerin esrârına dânâdır. (38) ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki rûy-i zemînde sizi halîfeler kıldı kim içinde istediğiniz gibi tasarruf edersiz, ﴿فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ﴾ pes her kimse ki ni'meti inkâr eder, onun vebâli üzerine olur ﴿وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا﴾ ve bî-dîn olanlara dînsizlikleri Perverdigârları katında artırmaz illâ bir katı düşmanlık ﴿وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا﴾ dahi küffâra küfrleri artırmaz illâ bir utuzmak. (39) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Söyle, bana haber verin ortaklarınızdan, şol ortaklar ki Tanrı'dan özge kendülerin 'ibâdet edersiz, ﴿أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ﴾ bana gösterin zemîn cinsinden kankı nesneyi yarattılar ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ yâhûd gökler hilkatinde Hudâ ile onlara bir ortaklık mı var ﴿أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا﴾ yâhûd küffâr kısmına biz bir kitâb verdik mi onunla nutk eder ki biz şürekâ edinmişiz, ﴿فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ﴾ pes kendüler ol kitâbdan bir delîl-i zâhir üzeredirler? ﴿بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا﴾ Onların biri vâki' değildir, belki sitemkâr olanlar

biri birine aldatmaktan özge bir nesne ile va'd etmez, ya'nî küffârın ruesâsı tevâbi'i aldatıp derler, elem çekmen kim putlar bize şefâ'at ederler. (40) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا﴾ Tahkîkan kim Hakk celle ve 'alâ gökler ve yeri tutar, tâ ki düşmeyeler ﴿وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ﴾ ve 'ale't-tahkîk eğer düşerler, kendüsinden sonra onları aslâ bir kimse tutmaz, ﴿إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾ tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle bu iki sıfat-ı kemâl ile muttasıf idi ki onları tutmuştur, zîrâ halkın ef'âline göre onlar düşmeğe sezâ idiler. (41) Getirdiler ki ehl-i Mekke işittiler kim Yehûd ve Nesârâ kendülere gelen peygamberleri tekzîb ettiler, biri birine dedi, le'anallâhu'l-yehûd ve'n-nesârâ, bize bir peygamber gelseydi elbette biz onu tasdîk edip onlardan yahşi yolu bulurduk. Hakk celle ve 'alâ bu sözlerinden haber edip buyurdu.[568] ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ Dahi Hudâ'ya kasem ettiler kasemlerinin eşeddi kim ﴿لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَى مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ﴾ eğer kendülere bir korku verici peygamber gelir, elbette geçmiş **[388b]** ümmetlerin birisinden ehdâ olurlar, ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ﴾ pes ol vakt ki kendülere bir korku verici peygamber geldi, ﴿مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا﴾ kendülere artmadı illâ haktan ürkmek ve dûr olmak. (42) ﴿اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ﴾ Yeryüzünde serkeşlik etmek içün ﴿وَمَكْرَ السَّيِّئِ﴾ ve yaman hîle etmek içün ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ ve yaman hîle bir kimseyi kaplamaz illâ kendü iyelerin. ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ﴾ Pes peygamberi tekzîb eden küffâr intizâr etmezler illâ geçmişlerde olan sünnet-i ilâhiyyeyi ki ehl-i tekzîbi 'ukûbete giriftâr eder, ﴿فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾ pes Hudâ'nın sünnetine değiştirmek bulamazsın ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا﴾ ve hergiz Hudâ'nın tarîkine bir gayr mekâna nakl olunmak bulamazsın, ya'nî mükezziblerden tahvîl olunup gayr kimselere havâle olunmaz, elbette onlara vâsıl olmalıdır. (43) ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Âyâ yerlerinde oturup Şâm ve Yemen ve 'Irâk zemîninde gezmediler mi kim göreler kendülerden esbak olanların netîcesi nice oldu? ﴿وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ Ve hâlbuki onlar kuvvet cihetinden kendülerden perk idiler ve Tanrı'nın 'azâbından halâs olmadılar. ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl kendüye aslâ bir nesne 'âciz edemezdi göklerde ﴿وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ ve ne yerde, ﴿إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle cümle umûra dânâ, kamuları üzere tevânâ idi. (44) ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا﴾ Ve eğer Hudâ celle celâluhû halkı me'âsîden

568 el-Beyzâvî, II/864.

kazandıkları şeyle mu'âheze etseydi ﴿مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ me'âsînin şe'âmetinden yerin arkası üzere bir hareket edici hayvân komazdı ﴿وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ velâkin onları bir mu'ayyen müddete dek te'hir eder ve o, rûz-i kıyâmettir. ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ Pes müddet-i mu'ayyeneleri hulûl edicek, ervâhları kabz olunur, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk Hakk celle ve 'alâ kullarının ahvâline bînâ idi, pes a'mâlleri üzere kendülere mükâfât eder. (45)

SÛRETÜ YÂSÎN

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsün ve Semânûne Âyeten

[سورة يس مكية وهي ثلاث وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[389a] ﴿يس﴾ Sâ'ir hurûf-i mukatta'a gibidir hükmde. Ve bir kavlde onun ma'nâsı lügat-ı Ta'y'de *yâ insân*dır. (1) ﴿وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ﴾ Envâ'-ı hikeme mütezammin olan Kur'ân'a kasem ki (2) ﴿إِنَّكَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ 'ale't-tahkîk sen yâ Muhammed, gönderilmiş peygamberlerdensin. (3) ﴿عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Bir mu'tedil tarîk üzeresin. (4) ﴿تَنزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ﴾ Her nesne üzere gâlib, cümle halkı esirgeyenin indirilmişi indirildi, (5) ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ﴾ tâ ki bir gürûha 'azâbdan korku veresin ki onların pederleri korku verilmedi, ya'nî zamân-ı fetrenin imtidâdından yakın olan pederleri inzâr olunmadılar, ﴿فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ pes onlar bî-haberdirler. (6) ﴿لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ﴾ Tahkîkan ki söz çokları üzere sâbit oldu, ya'nî kelime-i ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾[569] küffârın çoğuna lâzım geldi, ﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ pes onlar îmâna gelmezler. Murâd ol kimselerdir ki Hakk celle ve 'alâ 'ilm-i kadîmiyle bilmiştir kim onlar îmâna gelmeyip küfr üzere mürd olurlar, Ebû Cehl ve ızrâbı gibi. (7)

﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا﴾ Tahkîkan kim biz küffârın gerdenlerinde tavklar kıldık, ﴿فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ﴾ pes ol tavklar zenehdânlara dek yetişmiştir ki başların aşağaya salmaktan kendülerin men' eder, ﴿فَهُمْ مُقْمَحُونَ﴾ ondan sonra onlar başların yukaru kaldırıp gözlerin yummuşlardır. (8) ﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا﴾ Ve ilerülerinden bir hicâb kıldık ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا﴾ ve enselerinden bir hicâb dahi, ﴿فَأَغْشَيْنَاهُمْ﴾ pes gözlerin kaplattırdık, ﴿فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ ondan sonra kendüler bir nesne görmezler. Menkûldür kim bu iki âyet Benî Mahzûm hakkında nâzil oldu, ol dem ki Ebû Cehl-i şakî and içti ki Server-i Kâ'inât'ın başın bir taşla kıra. Ba'dehû kendüsiyle bir taş alıp geldi, Hazret'i namâz kılarken gördü. Kaçan elin kaldırıp urmak istedi, eli boynuna dolanıp taş eline yapıştı.

---

569 Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim, "Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım" sözüm gerçekleşecektir. Secde 32/13 Secde 32/13.

Haylî meşakkatten sonra elini çözdüler, cemâ'atine rücû' edip keyfiyyet-i ahvâli kendülere nakl etti. Bir Mahzûmî dahi dedi, ben giderim, Muhammed'i bir taşla öldürürüm. Taşı eline alıp gittikde Hakk te'âlâ onu kör etti.[570] (9) ﴿وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾ Dahi üzerlerine yeksândır onlara korku vermen ve onlara korku vermemen, ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ îmâna gelmezler, zîrâ 'ilm-i kadîminde küfr üzere meyyit **[389b]** olmalarına hükm olunmuştur. (10)

﴿إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ﴾ Bilâ-şübhe kim sen pend vermezsin illâ ol kimesneye ki Kur'ân'a peyrevlik etti ﴿وَخَشِيَ الرَّحْمَانَ بِالْغَيْبِ﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâlden gizlide korktu, ﴿فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ﴾ pes onu müjdelettir günâhların gufrânıyla ﴿وَأَجْرٍ كَرِيمٍ﴾ ve bir ulu ücretle. (11) ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَى﴾ Tahkîkan kim biz ölmüşleri zinde kılarız ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا﴾ ve ilerü gönderdikleri a'mâl-i sâlihayı ve tâlihayı yazarız ﴿وَآثَارَهُمْ﴾ ve nişânların, ya'nî onlardan bâkî kalan ta'lîm-i 'ilm ve te'sîs-i zulm gibi âsâr-ı haseneyi ve âsâr-ı seyyi'eyi yazarız ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ﴾ ve her nesneyi bir rûşen imâmda, ya'nî Levh-i Mahfûz'da onu zabt etmişiz. (12)

﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ﴾ Dahi Mekke halkı içün köy halkı iyelerinin ahvâlini bir mesel kıl, ﴿إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ kaçan Hazret-i İsâ'nın gönderilmişleri ol köy halkına geldiler. Mervîdir kim Antakya halkı putların 'ibâdetine meşgûl bir gürûh idiler. Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâm kendü tevâbi'inden Yuhanna ve Yûlis'i onlara gönderdi, tâ ki kendülerin tarîk-i Hakk'a da'vet eyleyeler. Kaçan şehr-i mezbûra yakın oldular, Hazret-i Habîbü'n-Neccâr'ı koyun otlattırır gördüler, gelmelerinin sebebini kendülerden sordu, hakîkatü'l-hâlden kendüye haber verdiler, onlara dedi, bu kelâma bir delîliniz var mı? Eyittiler kim hastaya şifâ veririz ve abraşı dertten halâs ederiz. Hazret-i Habîb'in bir hasta oğlu var idi, onu huzûrlarına getirdi, elleriyle onu silince Hudâ'nın izn-i şerîfiyle şifâ buldu. Habîb bu hâli onlardan müşâhede edicek onlara îmân getirdi. Bu haber halk arasında şöhret bulup çok kimesne elleri üzere şifâ buldu. Ba'dehû haberleri pâdişâha erişti, kendülerin ihzâr edip dedi, ma'bûdlarımızdan özge ma'bûd var mı? Eyittiler, belâ. Dedi, kimdir? Dediler, seni ve ma'bûdlarını îcâd eden Perverdigârdır. Pes kendülerin habse yollatıp dedi, onda kalsınlar, tâ ki ahvâllerine nazar edelim. Hazret-i Îsâ 'aleyhisselâm Şem'ûn'u yolladı. Şem'ûn hazretleri ol şehre başka üslûbla girip pâdişâhın tevâbi'iyle ünsiyet

570 el-Beyzâvî, II/866.

etti, bir mertebede ki kendüyi pâdişâhın sohbetine karîn kıldılar. Pâdişâhla kemâl-i ünsiyyet peydâ ettiğinden sonra bir gün esnâ-yı musâhabette pâdişâha dedi, işittim ki sen iki kimseyi alıkomuşsun, âyâ onların sözün işitip **[390a]** habs ettin yâhûd kuvvet-i gazabiyye muktezâsıyla onları giriftâr-ı zindân kıldın? Melik eyitti ki kuvvet-i gazabiyye sebebiyle sözlerin işitmeden kendülerin mahbûs kıldım. Şem'ûn eyitti, ey pâdişâhım, ma'kûl budur ki evvel sözlerin işitip göresin ne derler, sonra üzerlerine bir kusûr müterettib olursa hâtırında olan hakâreti onlara et. Pes pâdişâh ihzârlarına fermân etti, gelip hâzır olduklarında Şem'ûn onlara dedi, sizi kim gönderdi? Dediler, her nesneyi îcâd eden Hudâ-yı zü'l-celâl. Dedi, 'alâ tarîki'l-ihtisâr onu vasf edin. Dediler, istediğini işler ve istediği şeyi hükm eder. Şem'ûn dedi, bu sözünüze bir burhân var mıdır? Dediler, her ne pâdişâh ister. Pes Şem'ûn pâdişâhtan istid'â etti kim iki gözü batmış bir oğlan ihzâr ede. Onu ihzâr ettiği birle Hudâ'ya du'â ettiler, onun gözleri açıldı. Şem'ûn dedi, pâdişâhım, biz dahi ma'bûdlarımızdan istid'â edelim kim bir a'mânın gözün açık kılalar. Melik eyitti, ey Şem'ûn, senden ne saklarım ma'bûdlarımız ne görürler ve ne işidirler, nice böyle işe kudretleri olsun? Pes Şem'ûn onlara dönüp dedi, eğer ilâhınız bir meyyiti ihyâ eder, biz size îmân getiririz. Pes Hudâ'ya du'â edip yedi günden geçinmiş bir oğlanı ihyâ ettiler. Oğlan zinde olup ayak üzere durunca dedi, 'ale't-tahkîk ben dûzahtan yedi dereye girmiş kılındım, bu hâlinizden sizi tahzîr ederim, îmâna gelin, necât bulursuz. Dahi dedi, göğün kapıları açıldı gördüm bir genç yiğit bu üç âdem içün şefâ'at ediyor, ya'nî Şem'ûn ve Yuhanna ve Yûlis. Pâdişâh bu sözlerden bir haylî müte'essir olup Hazret-i Şem'ûn pâdişâhın müte'essir olmasın göricek ona nasîhat etmeğe âgâz eyledi. Hemân melik bir gürûh ile îmâna geldi ve îmâna gelmeyen kimseler üzere Hazret-i Cibrîl çığırıp helâk oldular. Ve bu kıssa-i 'acîbenin netîcesinden Hakk celle ve 'alâ habîbine haber edip buyurdu.[571] (13)

﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ﴾ Yâd et ol vakti ki Antakya halkına iki rasûl gönderdik, ya'nî Hazret-i Îsâ fermânımızla iki rasûl gönderdi, ﴿فَكَذَّبُوهُمَا﴾ pes ol köy halkı onları yalana nisbet ettiler, ﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ﴾ ondan sonra üçüncü rasûl ile onlara kuvvet verdik. ﴿فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ﴾ Pes üçleri dediler, 'ale't-tahkîk biz Hazret-i Îsâ'nın tarafından size gönderildik. (14) ﴿قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ Ol

571 el-Beyzâvî, II/867.

köy **[390b]** halkı rusüle dediler, siz bir nesne değilsiz illâ bizim gibi bir âdemî, neden geldi ki ettiğiniz dâvâya yalnız siz mahsûs olasız? ﴿وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَانُ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve Hudâ ʻazze ve celle hîç bir nesne indirmedi, ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ﴾ siz bir nesne değilsiz illâ ki daʻvâ-yı risâlette yalan söylersiz. (15) ﴿قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ﴾ Gönderilmiş olanlar dediler, Perverdigârımız bilir kim ʻale't-tahkîk biz size gönderilmiş kılındık. (16) ﴿وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ Ve ahkâmı âşikâre işittirmekten özge üzerimize bir nesne yoktur. (17) ﴿قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ﴾ Ol şehrin halkı dediler, ʻale't-tahkîk biz bu şehre gelmeğiniz sebebiyle teşe"üm ettik, ﴿لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ bilâ-şübhe kim bu sözünüzden vaz geçmezsenüz, elbette sizi taşla atıp bizden size bir derdnâk işkence değer. (18)

﴿قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ﴾ Mürsel olanlar onlara dediler, şe'âmetinizin sebebi sizinledir ve ol bed olan ʻakîdeniz ve aʻmâlinizdir, ﴿أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ﴾ âyâ eğer pend ü nasîhat verilirsiz, recm ve işkence ile tehdîd edersiz, ﴿بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ﴾ belki siz bir gürûhsuz ki haddi tecâvüz etmişsiz. (19) ﴿وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى﴾ Ve şehrin uzak yerinden bir kişi şitâb ederek geldi ve ol Habîbü'n-Neccâr'dır ki putların yonardı ve ol Server-i Kâ'inât'ın naʻtini işitip ona îmân getirdi, bâ-vücûdâ ki aralarında altı yüz yıl var idi. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ﴾ Habîbü'n-Neccar dedi, ey benim cemâʻatim, gönderilmiş olanlara peyrevlik edin. (20) ﴿اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا﴾ Şol kimselere uyun ki risâletin teblîği üzere sizden ücret taleb etmezler ﴿وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ve hâlbuki onlar doğru yolu bulmuşlardır. (21) ﴿وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي﴾ Ve bana ne oldu ki beni ʻademden îcâd edene ʻibâdet etmeyem? ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ Ve onun cezâsı semtine dönmüş kılınırsız. (22) ﴿أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً﴾ Ondan özge maʻbûdlar edinir miyim ﴿إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَانُ بِضُرٍّ﴾ ki Îzid-i zü'l-celâl bana bir bedlik îsâl etmesin isterse ﴿لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا﴾ onların dileği benden bir nesne defʻ etmez ﴿وَلَا يُنقِذُونِي﴾ ve ne beni kurtarırlar? (23) ﴿إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Tahkîkan ol vakt ben bir âşikâre azgunlukta olurum. (24) ﴿إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ Bî-şübhe kim ben sizi îcâd eden Hudâ'ya tasdîk getirdim, ﴿فَاسْمَعُونِ﴾ pes îmânımı dinlenüz ey benim gürûhum! Bu sözleri îrâd ettikten sonra kavmi kendüyi katl ettiler. (25) ﴿قِيلَ ادْخُلْ الْجَنَّةَ﴾ Sâ'ir şühedâ gibi kendüye **[391a]** izn verilip denildi, behişt-i câvidâna gir. Ona girdikde ﴿قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ﴾ dedi, ey kâşkî benim cemâʻatim bilseydiler kim (26) ﴿بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنْ الْمُكْرَمِينَ﴾ kankı şeyle Perverdigârım bana mağfiret edip beni mükerrem olanların zümresinden kıldı. Bu istifhâmdan murâd âyînlerinden ettiği iʻrâzın ve eziyyetleri üzere ettiği sabrın

tefhîm ve ta'zîmidir. (27) ﴿وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِنْ السَّمَاءِ﴾ Dahi Hazret-i Habîb'in kavmi üzere, kendüyi ihlâk ettiklerinden sonra gök semtinden hîç leşker indirmedik, niteki Bedr cenginde senin kavmini ihlâk etmeğe indirdik, belki işlerin bir çığırmakla bitirdik. ﴿وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾ Ve biz leşker indiriciler değil idik, ya'nî onların ihlâki içün leşker indirmek hikmetimizin muktezâsı değildir, zîrâ her şeye bir sebeb takdîr etmişiz ve leşker indirmesin senin nusretine sebeb kıldık. (28) ﴿إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ Ehl-i Antakya'nın 'ukûbeti bir nesne değil idi illâ yalnız bir çığırmak, ﴿فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ﴾ der-'akab bilâ-fâsıla onlar sönmüş âteş gibi meyyit oldular. (29) ﴿يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ﴾ Ey dirîğâ[572] kullar üzere, ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ kendülere hîç bir peygamber gelmez illâ ona istihzâ ederlerdi! (30)

﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ الْقُرُونِ﴾ Bakmazlar mı kim kendülerden esbak ehl-i zamânelerden nice gürûhları nâbûd kıldık, ﴿أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ müşâhede etmediler mi kim 'ale't-tahkîk onlar kendülere dönmezler? (31) ﴿وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ Ve her bir ferdleri değildir, illâ ki cem' olunup katımızda ihzâr olunurlar. (32) ﴿وَآيَةٌ لَهُمْ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ﴾ Dahi kendülere meyyit olan yer bir ulu nişânedir, ﴿أَحْيَيْنَاهَا﴾ biz onu zinde kıldık ﴿وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا﴾ ve ondan dâne makûlesin çıkarttık, ﴿فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ﴾ pes ol dâneden yerler. (33) ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾ Ve zemîn içinde hurmânın ve üzümün envâ'ından bâğlar kıldık ﴿وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنْ الْعُيُونِ﴾ ve içinde bınarlardan bir mikdâr akıttırdık (34) ﴿لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ﴾ tâ ki bâğların meyvesinden yiyeler ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾ ve elleri işlediği nesneden dahi. Ondan murâd meyveden yapılan bekmez ve şerbetlerdir. ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ Pes gerektir ki bu ni'metler üzere Hudâ'ya şükr edeler. (35) ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾ Şevâ'ib-i nakstan münezzehtir ol Perverdigâr ki dükeli envâ' u esnâfı yarattı **[391b]** ﴿مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ﴾ zemîn bitirdiği eşydâdan ﴿وَمِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ ve halkın cânlarından, ya'nî Rûmî ve Habeşî ve 'Arabî gibi esnâfı erkek ve dişiden îcâd etti ﴿وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve halk bilmedikleri nesneden dahi yarattı. Ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ envâ' u esnâfı halk bilmedikleri eşyâdan dahi yarattı. (36)

﴿وَآيَةٌ لَهُمْ اللَّيْلُ﴾ Ve kendülere gece bir ulu 'alâmettir ki ﴿نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ﴾ gündüzü ondan soyup dûr kılarız, ﴿فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾ ondan sonra ol vakt ken-

572 Derîğ: Eyvâh. Üzüntü içün kullanılan bir ifâde. Ayrıca korumak, esirgemek anlamına da gelir.

düler karanlığa girmişlerdir. (37) ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ Dahi güneş yürür bir karargâha dek ki ona mu'ayyen olmuştur, ya'nî bir mu'ayyen müddete dek yürür ki devri onunla tamâm olur, ﴿ذَلِكَ﴾ ol yürümek ﴿تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ﴾ her nesne üzere galebe eden Hudâ'nın takdîridir, ﴿الْعَلِيمِ﴾ gâyetle dânâ olan ki dânişi her ma'lûmu ihâta etti. (38) ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ﴾ Ve ayın seyrini ta'yîn ettik ﴿مَنَازِلَ﴾ menzilelerde. Ve onlar yigirmi sekiz menziledir her gece birisinden hulûl edip öbürüsüne geçmez. Kaçan sonki menzile erişir, ince olup eğriliğe meyl eder, ﴿حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ hurmâ meyvesinin köhne dalı gibi olınca (39) ﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا﴾ Ne güneş sahîh ve âsân olur kendüye kim ﴿أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ﴾ aya erişe ﴿وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ﴾ ve ne gece gündüzü geçip ondan ilerü gidebilir ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ ve kamuları bir çarhda seyr ederler. (40)

﴿وَآيَةٌ لَهُمْ﴾ Dahi kendülere bir ulu 'alâmet var ki ﴿أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ 'ale't-tahkîk biz ticâret içün gönderdikleri evlâdların dolmuş gemide kaldırdık. (41) ﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ﴾ Ve geminin mânendinden kendüler içün perme ve kayık gibi binecek nesneler yarattık. Ve bir kavlde ondan murâd devedir, ol münâsebetle kim onlar çölün gemileridir. (42) ﴿وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ﴾ Ve eğer isteriz kendülerin suda boğarız, ﴿فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ﴾ pes ne kendülere bir feryâd-res[573] olur ﴿وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ﴾ ve ne kendüler mevtten kurtulmuş kılınırlar. (43) ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ﴾ Meğer katımızdan bir rahmet içün ve bir mu'ayyen müddete dek berhurdâr olmakları içün onun zahmetinden halâs olurlar. (44) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ﴾ Dahi kaçan küffâra denilir, ilerünizde olan ümem-i sâlifenin 'azâbı gibi bir 'azâbdan ve girünizde olacak 'azâbdan havf edin, ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ şâyed siz **[392a]** merhamet olunursuz, tekebbür ve 'inâdı artırırlar. (45) ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Ve onlara Perverdigârlarının âyâtından hîç bir âyet gelmez, ﴿إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ illâ ki ondan yüz çevirmişlerdi. (46) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ Dahi kaçan onlara denilir, Tanrı te'âlâ size rûzî kıldığı nesneden infâk edin, ﴿قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ küfr edenler ehl-i îmâna derler, ﴿أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ﴾ yedirmen şol kimseye ki zu'munuzda Tanrı te'âlâ isterse ona yedirir, ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ siz bir nesne değilsiz illâ bir âşikâre azgunlukta ki Hudâ'nın meşî'etinde olmayan nesne ile bize fermân edersiz. Bu kelâm onların şiddet-i cehllerinden nâşî oldu, onun içün ki Hakk celle ve 'alâ esbâbla it'âm

573 Feryâd edenin imdadına koşan, yardımına gelen

eder. Ve ol sebeblerin birisi bu ki agniyâyı fukarânın yedirmesi üzere kandırdı ve onları ona muvaffak kıldı. (47)

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَـذَا الْوَعْدُ﴾ Dahi kefere derler, bu va'd ya'nî va'de-i ba's ne zamân vâki' olur, ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer rast-gûlar idiniz? (48) ﴿مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ﴾ Bir şeye bakmazlar, illâ bir yalnız çığırmağa ki kendülerin alır, ﴿وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ ol hâlde ki kendüler biri biriyle cidâl u husûmet ederler. (49) ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً﴾ Pes ne umûrlarına bir şey ısmarlamağa kudretleri olur ﴿وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾ ve ne kendülere mahsûs olanlara dönmeğe kâdir olurlar, tâ ki ahvâllerin görürler, belki füc'eten helâk olurlar, bu ahvâl nefha-i ûlâda olur. (50) ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ Ve bir dahi sûrda üfürülür, ﴿فَإِذَا هُمْ مِنْ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾ pes ol vakt kendüler kubûrdan Perverdigârları tarafına sür'at edip giderler. (51) ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا﴾ Derler, ey helâkimiz, hâzır ol ki mahallin budur! ﴿مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا﴾ Bizi kim gönderdi uykumuzun yerinden? ﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَانُ﴾ Dahi derler, budur ol nesne ki Îzid-i zü'l-celâl bize va'd etti ﴿وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ ve onun husûsunda mürsel olanlar gerçek dediler. (52) ﴿إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ Bu vak'a değil idi illâ bir yalnız çığırmak, ﴿فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ ondan sonra onlar ol vakt kamu katımızda hâzır kılınırlar. (53)

﴿فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا﴾ Pes bu gün bir cân bir az nesne ile sitem görmüş kılınmaz ﴿وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ve bir nesne ile mükâfât olunmazsız ey ehl-i mahşer, illâ işlediğiniz şeyin mükâfâtı ile. (54) **[392b]** ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ﴾ Tahkîkan kim behişt-i câvidânın iyeleri bir 'azîm işte mütelezzizdirler. (55) ﴿هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ﴾ Kendüler ve karıları ﴿فِي ظِلَالٍ﴾ gölgelerde olurlar, ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ﴾ bezenmiş tahtlar üzere yasdanmışlar. (56) ﴿لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ﴾ Kendülere behiştte meyveler var ﴿وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ﴾ ve kendülere ârzû ettikleri nesne var. (57) ﴿سَلَامٌ﴾ Onlara selâm ya'nî tahiyyet var ﴿قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ çok merhametlü Perverdigârın tarafından bir bî-vâsıta hitâb. (58) ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ Bugün ey müşrikler, ehl-i îmândan cüdâ olun! (59) ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ﴾ Size ey âdemoğulları, 'ahd etmedim mi ya'nî size delâ'il-i sem'iyyeyi ve 'akliyyeyi beyân etmedim mi ﴿أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ﴾ ki hergiz İblîs'e 'ibâdet etmeyesiz, ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk ol habîs size bir âşikâre düşmandır? (60) ﴿وَأَنْ اعْبُدُونِي﴾ Ve size 'ahd etmedim mi kim bana 'ibâdet edin, ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ bu benim 'ibâdetim bir doğru yoldur? (61) ﴿وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا﴾ Ve tahkîkan kim ol şakî sizden çok kimesne azdırdı, ﴿أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ﴾ pes gerekti ki ta'akkul edesiz, tâ ki onun dâmına

düşmeyesiz. (62) ﴿هَـٰذِهِ جَهَنَّمُ﴾ Budur dûzah, ﴿الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ şol dûzah ki siz dünyâda onunla va'd olunurdunuz. (63) ﴿اصْلَوْهَا الْيَوْمَ﴾ Bugün ona girin ﴿بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ ettiğiniz küfr sebebiyle. (64) ﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ﴾ Bugün ağızları üzere mühr ururuz ﴿وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ﴾ ve elleri bizimle söyleşir ﴿وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ve ayakları şehâdet eder ol şeyle ki dâr-ı dünyâda onlar kazanırlardı. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki kıyâmet günü bende söyler, ef'âlim üzere bir şâhid tutmam kendü nefsimden olmayınca. Der-'akab ağzına mühr urulup a'zâsına fermân olunur kim söylen! Ondan sonra onlar cümle ettiklerin takrîr ederler. (65) ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ﴾ Ve eğer ister idik gözleri üzere mihver kamın çekerdik, ﴿فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ﴾ der-'akab sülûkünü mu'tâd ettikleri yolda ilerü gitmek isteyicek ﴿فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ﴾ nice yolu ve cihet-i sülûkü görürler. (66)

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ﴾ Ve eğer kılıkların değiştirmek ister idik, elbette onu değiştirirdik ﴿عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ﴾ yerleri üzere ki onun içinde câmid olalar. ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا﴾ Pes ne ilerü gitmeğe kudretleri olurdu ﴿وَلَا يَرْجِعُونَ﴾ ve ne dönmeğe kudretleri olur. (67) ﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ﴾ Ve her kim ki kendüye 'ömr-i tavîl veririz, ﴿نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ﴾ **[393a]** onu yaratmakta döndürürüz, ya'nî kuvvetini za'fa tebdîl ederiz ve gençliğini pîrliğe. ﴿أَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾ Pes gerekti ki ta'akkul edip fehm edeler kim tenkîse kâdir olan tams ve meshe kâdirdir. Çün küffâr-ı Mekke Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın hakkında şâ'irdir deyü söylerlerdi, Hakk celle ve 'alâ sözlerin redd edip buyurdu. (68) ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ﴾ Ve biz Muhammedü'l-Mustafâ'ya şi'r söylemesin öğretmedik ﴿وَمَا يَنبَغِي لَهُ﴾ ve ne kendüye şi'r söylemesi sahîh u lâyık olur. Zîrâ şi'r söyleseydi kavminin gönlüne bu şübhe düşerdi ki Kur'ân'ı kuvvet-i şâ'iriyye ile peydâ etti. Pes Hakk te'alâ Habîbine şi'r öğretmedi, tâ ki kavmine ol şübhe hâsıl olmaya. Ve her gâh ki Server-i Kâ'inât 'alâ tarîki't-temsîl bir beyt okurdu, mübârek lisânı üzere tarîka-i veznle cârî olmazdı. Niteki bir kez buyurdu,[574] كفي الإسلام والشيب للمرء ناهيا Hazret-i Sıddîk radıyallâhu 'anh dedi, yâ Rasûlallâh, bunu söyleyen dedi,[575] كفي الشيب والإسلام للمرء ناهيا Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ilk nevbette okuduğu gibi def'a-i sâniyede okudu. Hazret-i Sıddîk dönüp dedi, أشهد[576]

574 İslâm ve ihtiyarlık nehyedici olarak kişiye yeter.

575 İhtiyarlık ve İslâm kişiye nehyedici olarak yeter.

576 Nebî yalan söylemeyez, ben Abdülmuttalib'in oğluyum.

أنك رسول الله وما علمك الشعر وما ينبغي لك Ve onun mübârek lisânı üzere câri olan أن النبي لا كذب أنا إبن عبد المطلب[577] gibi ba'zı mevzûn sözler bî-tekellüf ve bî-kasd idi. ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ﴾ Ona öğrettiğim şey bir nesne değildir, illâ bir pend ü nasîhat ve ahkâmı izhâr edici bir kitâb-ı semâvî, (69) ﴿لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا﴾ tâ ki korkuttura bir kimseyi ki hayât, 'akl ve fehmle zinde idi ﴿وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ ve tâ ki kelime-i 'azâb vâcib ola küfr üzere musırr olanlara. (70) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا﴾ Âyâ tefekkür edip bakmazlar mı kim kudretimizin elleri işledikleri nesneden kendüler içün yarattık ﴿أَنْعَامًا﴾ deve ve sığır ve koyun ve keçi? Ya'nî kendüler içün ol eşyâdan yarattık ki bizden özge bir kimse onları îcâd etmeğe kâdir değildir. Ve ezbes ki en'âmda hilkat-i 'acîbe ve kesret-i menâfi' var, onu yalnız mezkûr kıldı. ﴿فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ﴾ Pes en'âma zâbıt ve mutasarrıftırlar. (71) ﴿وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ﴾ Ve onları kendüler içün râm kıldık, ﴿فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ﴾ pes binekleri ondandır, ya'nî onların bir mikdârın binerler deve ve sığır gibi ﴿وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ ve ondan yerler ya'nî onların etin yerler. (72) ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾ Ve onun içinde kendülere menfa'atler var yünlerinden ve tüylerinden ve derilerinden ﴿وَمَشَارِبُ﴾ ve sütlerinden içecek nesneler dahi. **[393b]** ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ Pes niçün onlarda olan Hudâ'nın ni'metlerine mu'terif olmazlar? (73)

﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً﴾ Dahi Hudâ'dan özge ma'bûdlar edindiler, ﴿لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ﴾ şâyed kendüler yardım olunalar, ya'nî ümîd tutarlar ki umûr-i mühimmede ol ma'bûdlar kendülere bir meded ederler. (74) ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ﴾ Yardım etmeklerine kudretleri yoktur ﴿وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُحْضَرُونَ﴾ ve onlar ma'bûdlar içün âmâde kılınmış leşkerdirler ki yarın kıyâmette leşkerleri olurlar. (75) ﴿فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ﴾ Pes şirk husûsunda dedikleri söz seni gamgîn kılmasın, ﴿إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk biz gizli kıldıkları nesneyi ve âşikâre ettikleri şeyi biliriz, pes onun üzere onlara mükâfât ederiz. (76) Mervîdir ki Übeyy bin Halef bir çürümüş kemük elinde ufatıp Hazret'in huzûr-ı 'izzetine gelip dedi, Tanrı te'âlâ bunu zinde kılar mı bu çürüdükten sonra? Hazret buyurdu, belâ, onu ihyâ eder, seni dahi ba's edip cehenneme dâhil kılar. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu.[578] ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ Âyâ Übeyy bin Halef tefekkür edip bilmedi mi kim 'ale't-tahkîk biz kendüyi bir su damlasından yarattık, ﴿فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ ondan sonra hemân kendüsi

577 Nebî yalan söylemeyez, ben Abdülmuttalib'in oğluyum.

578 el-Beyzâvî, II/875.

âşikâre cidâl edici bir düşmandır? Ya'nî insân bakmaz mı ki kendüyi en alçak-nesneden yarattık, der-'akab husûmetize müfâcat eder bir işte ki onun sıhhat ve hakîkatine mebde-i fıtratı şâhiddir. (77) ﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا﴾ Ve bize bir mesel urdu, ya'nî bir emr-i 'acîb getirdi ki bir çürümüş kemüği elinde ufatıp geldi ﴿وَنَسِيَ خَلْقَهُ﴾ ve kendünin yaradılmasın unutup ﴿قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ﴾ istib'âd yüzünden dedi, kimdir ki kemükleri zinde kılar ﴿وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ ol hâlde ki onlar çürümüştür? (78) ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ Söyle yâ Muhammed, onları zinde kılar şol Kâdir-i Muhtâr ki ilk kez kendülerin 'ademden vücûda getirdi ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi her yaradılmışa dânâdır. Ya'nî mahlûkâtın tefâsîlini ve keyfiyyet-i hilkatlerini dânişiyle bilir, pes eşhâsın çürümüş dağılmış pârelerin ve keyfiyyet-i cem' ve ihyâsını eyü bilir. (79) ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا﴾ Şol Perverdigâr ki sizin içün gök ağaçtan âteş kıldı, ﴿فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ﴾ pes ol vakt siz ondan yandırırsız. Bâdiyenin agleb yerlerinde 'Arab âteş istihrâcı içün iki ağaç isti'mâl ederler. Birine **[394a]** Merh, birine 'Afâr derler, Merh'i 'Afâr üzere koyup bururlar, âteş aralarında hâsıl olur. (80) ﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ﴾ Âyâ gök ağaçtan âteş çıkarıp gökler ve yeri îcâd eden Îzid-i zü'l-celâl tevânâ değil midir ﴿عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ﴾ onun üzere ki onlar gibi bir mahlûk îcâd eyleye? ﴿بَلَى﴾ Onların îcâdı üzere kâdirdir, aslâ onda şübhe yoktur ﴿وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür mübâlağa ile halk eden, cemî' umûra dânâ olan. (81) ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا﴾ Onun şânı bundan özge bir nesne değildir kim bir nesneyi isteyicek ﴿أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ ol şeye söyler, der-'akab ol şey husûle gelir. (82) ﴿فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Pes 'aczden münezzehdir ol Perverdigâr ki her nesnenin tasarrufu yed-i kudretin-dedir ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ve mükâfât içün kendü hükmüne dönmüş kılınırsız. (83) Server-i Kâ'inât'tan mervîdir ki buyurdu, her nesnenin kalbi var ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın kalbi Yâsîndir. Her kim rızâ'ullâh içün onu okudu, günâhından geçmiş olan eşyâ kendüye mağfiret olunur. Onu meyyitler üzere kırâ'at edin.

والله اعلم

SÛRETÜ'S-SÂFFÂT

Mekkiyyetün ve Hiye Mi'etün ve İsnetâni ve Semânûne Âyeten

[سورة الصافات مكية وهي مائة واثنتان وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا﴾ Makâm-ı 'ubûdiyette dürüst saf bağlayan feriştelere kasem, (1) ﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ pes şeyâtîni istirâk-ı sem'den eyü men' eden feriştelere kasem, (2) ﴿فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا﴾ pes enbiyâ üzere Hudâ'nın kelâmın okuyan melâ'i-keye sevgend ki (3) ﴿إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ 'ale't-tahkîk ma'bûdunuz birdir, (4) ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdi-gârı ﴿وَرَبُّ الْمَشَارِقِ﴾ dahi güneş çıkacak yerlerin Hudâvendi. (5) ﴿إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا﴾ Tahkîkan ki biz size yakın olan göğü bezettik ﴿بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ﴾ bir bezek ile ki yıldızlardır. (6) ﴿وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ﴾ Ve onu yahşi saklamak sakla-dık her serkeş dîvden. (7) ﴿لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى﴾ Yücerek eşrâfın sözün işitmeğe tâlib olmazlar, ya'nî gökler **[394b]** şühüble mahfûz olduktan sonra şeyâtînin hâli böyle oldu ki 'âlem-i bâlâda sâkin olan eşrâf-ı melâ'ikenin sözün işitmezler ﴿وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا﴾ ve göğün her tarafından kovulmak için şühüble atılırlar istimâ'ı kasd ettiklerinde. (8) ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ﴾ Ve kendüle-re bir şiddetli işkence var ve ol âhiret 'azâbıdır. (9) ﴿إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ﴾ Meğer şol kimse ki melâ'ikenin sözünden bir kapış kaptı, ﴿فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ﴾ der-'a-kab onun ardına bir rûşen âteş pâresi düşüp kendüyi indirir yâ yandırır. (10)

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ﴾ Pes küffâr-ı Mekke'den sor, ﴿أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا﴾ kendüler mi yaradılmak cihetinden ziyâde perktir yâ yarattığımız eşyâ? Ya'nî mezkûr olan melâ'ike ve gökler ve yer ve aralarında olanlar. ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ﴾ Tahkîkan ki kendülerin bir yapışmış çamurdan yarattık. Bu kelâmdan murâd isbât-ı me'âddır ve istihâlesin zu'm edenlerin sözüne reddir, bu vech ile ki onun istihâlesi eğer mâddenin 'adem-i kâbiliyyetindendir, mâdde mevcûd ve bâkîdir ve eczâsı kâbil-i inzimâmdır ve eğer fâ'ilin 'adem-i kudretindendir, gökler ve yerin îcâdına kâdir olan bî-şekk ol eczânın zammına ve rûhu içinde i'âde etmeğe dahi kâdirdir. (11) ﴿بَلْ عَجِبْتَ﴾ Belki sen Hudâ'nın kudretini ve ba'si inkâr etmelerinden 'aceblendin ﴿وَيَسْخَرُونَ﴾ ve onlar senin ta'accübünden

ve ahvâl-i ba'si takrîr ettiğinden istihzâ ederler. (12) ﴿وَإِذَا ذُكِّرُوا﴾ Ve kaçan bir şeyle pend verilirler, ﴿لَا يَذْكُرُونَ﴾ ondan pend almazlar. (13) ﴿وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ﴾ Ve ol vakt ki bir mu'cize görürler, istihzâda mübâlağa ederler. (14) ﴿وَقَالُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ Ve gördükleri mu'cizeden ötürü derler, bu bir nesne değildir illâ bir hüveydâ câdûluk. (15) ﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا﴾ Âyâ kaçan biz ölüp toprak ve kemük oluruz, ﴿أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz zinde olup gönderilmiş kılınır mıyız? (16) ﴿أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ﴾ Dahi geçmiş pederlerimiz meb'ûs olurlar mı? (17) ﴿قُلْ نَعَمْ﴾ Söyle, belâ, siz ve pederleriniz meb'ûs olursuz ﴿وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ﴾ ve hâlbuki siz hôr u bî-mikdârsız.[579] (18) ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ Pes kaçan ba's olur, ba's etmek yalnız bir çığırıştan özge bir nesne değildir ve o nefha-i sâniyedir, ﴿فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ﴾ der-'akab hemân kendüler gûrlardan kalkıp durup bakarlar. (19) **[395a]** ﴿وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَذَا يَوْمُ الدِّينِ﴾ Ve derler, ey helâkimiz, hâzır ol ki bugün a'mâlinizin mükâfâtı günüdür! Ba'dehû kendülere melâ'ike derler, (20) ﴿هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ bugün kazâ ve hükûmet günüdür, şol gün ki siz onun vukû'unu tekzîb ederdiniz. Ba'dehû Hakk sübhânehû ve te'âlâdan melâ'ikeye fermân gelir ki (21) ﴿احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ nefslerine şirk ile sitem edenleri ve dînlerinde kendülere muvâfık olan karıların cem' edin ﴿وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ve Tanrı'dan özge 'ibâdet ettikleri eşyâyı dahi cem' edin, ﴿فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ﴾ pes dûzahın yoluna onlara yol gösterin (22-23) ﴿وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ﴾ ve onları 'arsa-i mevkıfte tutturun, zîrâ 'ale't-tahkîk onlar 'akâ'id ve a'mâllerinden ötürü sorulmalıdırlar. Dahi melâ'ike-i kirâm onlara derler, (24) ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ size ne oldu ki biri birinize yardım edip mevkıfın zahmetinden kurtulmazsız? (25) ﴿بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ﴾ Belki onlar bugün 'aczleri cihetinden münkâd olmuşlardır. (26) ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ Ve biri biri üzere müteveccih olup soruşurlar, ya'nî ru'esâ ve tevâbi' biri birine tevbîh yüzünden soruşur. (27) ﴿قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ﴾ Tevâbi', ru'esâya dediler, tahkîkan ki siz bize sağ taraftan gelirdiniz, ya'nî akvâl-i vücûhla ve eymen ile bize gelirdiniz. (28) ﴿قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ Ru'esâ tevâbi'e dediler, söylediğiniz gibi değildir, belki siz ehl-i îmân değil idiniz (29) ﴿وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ﴾ ve bizim üzerinize hîç bir tasallutumuz yok idi, belki siz haddi tecâvüz etmiş bir gürûh idiniz. Ru'esâ tevâbi'e iki vech ile cevâb verdiler. Ev-

579 Kıymetsiz, değersiz.

vel men' tarîkiyle cevâb verip dediler, biz sizi gümrâh etmedik, siz kendüniz gümrâh idiniz. İkincide böyle cevâb verdiler ki biz sizi cebr etmedik, onun içün ki üzerinize bizim tasallutumuz yok idi. (30) ﴿فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا﴾ Pes Perverdigârımızın sözü üzerimize vâcib oldu ki ﴿إِنَّا لَذَائِقُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz 'azâbı tadıcıyız. (31) ﴿فَأَغْوَيْنَاكُمْ﴾ Pes sizi azdırdık ﴿إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ﴾ ki bî-şübhe biz azgunlar idik. (32)

﴿فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾ Pes bilâ-şübhe kim tâbi' ve metbû'lar kıyâmet gününde 'azâbda ortaktırlar. (33) ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ﴾ Bilâ-şekk kim biz ancılayın işi ehl-i şirke işleriz. (34) ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ Tahkîkan onlar böyle idiler ki **[395b]** kaçan kendülere denilir, kelime-i tevhîd-i söylen, ﴿يَسْتَكْبِرُونَ وَيَقُولُونَ﴾ serkeşlik edip derler, ﴿أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا﴾ tahkîkan biz ma'bûdlarımızı terk ediciler miyiz ﴿لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ﴾ bir şâ'ir dîvâne içün? Maksûdları Muhammedü'l-Mustafâ'dır velâkin hâşâ ki dedikleri söz onda ola. (35-36) ﴿بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ﴾ Belki Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem doğrulukla geldi ﴿وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve kendüsinden esbak olan peygamberleri tasdîk etti. (38) ﴿إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ﴾ Tahkîkan ki siz ey dînsizler, bir derdnâk işkenceyi tadıcısız. (38) ﴿وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Ve işlediğiniz şeyin sezâsından özge bir şeyle sezâ verilmezsiz. (39) ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ Lâkin elvâs-ı şekkten pâk kılınan Hudâ'nın kulları, sevâbları kat kat olur. (40) ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ﴾ Ol gürûh ki pâk kılınmışlar, bilinmiş rûzî kendülere olur. (41) ﴿فَوَاكِهُ﴾ Ol rûzî meyvelerdir zîrâ fâkihe bir nesnedir ki telezzüz içün maksûd olur, ne gıdâ içün ve kût onun 'aksinedir. Ve ezbes ki ehl-i cennetin i'âde olan hilkatleri tehallülden mahfûz oldu, rûzîleri yalnız fâkihe oldu. ﴿وَهُمْ مُكْرَمُونَ﴾ Ve hâlbuki kendüler mu'azzez kılınmışlardır, ya'nî ol rızka ta'bsiz nâ'il olmuşlar, (42) ﴿فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ nâz u tena"umün behiştlerinde, (43) ﴿عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾ tahtlar üzere biri birine karşı oturmuşlar. (44) ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾ Üzerlerine dolanılır ﴿بِكَأْسٍ﴾ bir dolu câmla ﴿مِنْ مَعِينٍ﴾ gözlere nümâyân olmuş şarâbdan. (45) ﴿بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ﴾ İkisi ke'se sıfattır, ya'nî ol ke's beyâzdır, içenlere lezzetlüdür. (46) ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ Cennetin şarâbında humâr ve sudâ' gibi âfet ve 'illet yoktur ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ﴾ ve ne içenler ondan mest olup 'akl u fehmleri gider. (47) ﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾ Ve katlarında gözlerini saklayan hâtunlar var, ya'nî gözlerin ancak kocalarının müşâhedelerine meşgûl edip bîgânelere gözlerin bakmaktan men' ederler, ﴿عِينٌ﴾ halâvetle büyük gözlüler. (48) ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ﴾ Gûyâ ki ol hâtunlar bir saklanmış deve kuşunun yumurtalarıdır.

Çün elvânın en eyüsi cüz'î sarılıkla karışmış olan beyâzlıktır ve deve kuşunun yumurtasında bu levn var ve safâ ve nu'ûmet[580] dahi. Hakk celle ve 'alâ hûrîleri onunla müşebbeh kıldı. (49) ﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ Pes behiştîlerin **[396a]** bir mikdârı bir mikdârına yüz döndürüp dünyâda olan ahvâl ve mâcerâları soruşurlar. (50) ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ﴾ Söz arasında onlardan bir söyleyici söyledi, ﴿إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ﴾ tahkîkan ki ben dünyâda bana bir hem-nişîn var idi. (51) ﴿يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ﴾ Söyler, tahkîkan sen tasdîk edicilerden misin? Ya'nî haşr u neşre tasdîk ettiğim içün bana ta'nîf ve tevbîh edip söylerdi. (52) ﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا﴾ Âyâ biz ölüp toprak ve kemükler olduğumuzda ﴿أَئِنَّا لَمَدِينُونَ﴾ bilâ-şekk biz sezâ verilmiş olur muyuz? (53) ﴿قَالَ﴾ Ehl-i behişte söyleyen kimse dedi, ﴿هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ﴾ âyâ siz cehennem tarafına bakıcılarsız, tâ ki size onu göstereyim. (54) ﴿فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ﴾ Pes ol söyleyici dûzah tarafına bakıp hem-nişînin dûzahın ortasında gördü. (55) ﴿قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِي﴾ Behiştî dûzahîye dedi, Hudâ'ya kasem kim 'ale't-tahkîk yaklaştı kim beni iğvâ ile ihlâk edesin. (56) ﴿وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي﴾ Ve eğer Perverdigârımın hidâyet u tevfîki olmasaydı ﴿لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾ elbette dûzahta seninle ihzâr olunanlardan olurdum. Ba'dehû dönüp ni'metle tehaddüs edip ta'accüb yüzünden behiştîlere dedi, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (57) ﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ﴾ Âyâ biz behiştte mün'am olup aslâ biz meyyit olmaz mıyız? Ya'nî behiştle muhâlled olup hergiz mevt bize gelmez, (58) ﴿إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى﴾ meğer dünyâda ilk olan ölmemiz. ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ Ve aslâ biz işkence görmüş kılınmazız. (59) ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ Tahkîkan kim behiştte muhâlled olmak ve 'azâbdan kurtulmak kendüdür ulu kurtulmak. (60)

﴿لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلْ الْعَامِلُونَ﴾ Pes bu ni'metlerin mânendine nâ'il olmak içün işleyenler işlesin. (61) ﴿أَذَلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا﴾ Âyâ mezkûr olan ni'metler pîşkeş ve müheyyâ ni'metler oldukları cihetten yeğrektir ﴿أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ yâhûd zakkûm ağacı? Ve o bir ağaçtır ki Tihâme vilâyetinde olur, yaprakları gâyetle küçük ve meyvesi gâyetle acı ve bed-bûdur. Hakk sübhânehû ve te'âlâ ol ağacı ki dûzahîlere nüzûl olur, bu ismle müsemmâ kıldı. (62) ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ﴾ Tahkîkan ki biz ol zakkûm ağacını küffâr içün âhirette bir mihnet ve 'azâb kıldık. (63) ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ﴾ Tahkîkan kim ol ağaç bir ağaçtır ki dûzahın dibinde bitip dalları tabakalarına çıkar, (64) ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ

580 Yumuşaklık.

﴿فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا﴾ الشَّيَاطِينِ ol ağacın hûşesi ziştlikte dîvlerin başına benzer. (65) Pes bilâ-şübhe kim küffâr ondan yeyicilerdir, **[396b]** ﴿فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾ ondan sonra şiddet-i cû'dan karınların ondan dolduruculardır. (66) ﴿ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا﴾ Sonra 'ale't-tahkîk onlara ol yemek üzere olur ﴿لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ﴾ kızmış suyla karışmış irinden içilecek nesne. (67) ﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ﴾ Pes bî-şekk kim gitmeleri dûzahadır. Ya'nî mâ-hazarların ki zakkûm ve hamîmdir, tenâvül ettiklerinden sonra dûzaha girerler, zîrâ onlara nüzûl ve pîşkeş dûzaha girmeden evvel olur. (68) ﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ﴾ Tahkîkan onlar pederlerin azgunlar buldular. (69) ﴿فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ﴾ Pes kendüler onların izleri üzere sürülmüş gibi sür'at edip giderler, ya'nî onlara taklîd etmede tevakkuf etmezler. (70)

﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk senin 'aşîretinden esbak azgun oldu ﴿أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ﴾ geçmişlerin çoğu. (71) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنذِرِينَ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim aralarında korku vericiler gönderdik, ya'nî peygamberler gönderdik ki kendülerin 'azâbdan tahvîf edeler. (72) ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ﴾ Pes bak gör korku verilenlerin sonu nice oldu? (73) ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ Ancak dînlerin pâk kılan, Hudâ'nın kulları ki onlar inzârla müntefi' oldular. (74) ﴿وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Nûh bizi çığırdı, ﴿فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ﴾ pes çığırmasına güzel icâbet edenler biziz ki kavminden kâfir olanları tûfânla iğrâk ettik. (75) ﴿وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ﴾ Ve kendüyi ve kendüye tâbi' olanları kurtardık ﴿مِنْ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ ulu mihnet ve endûhtan ve ol mihnet kavmi kendüye ettiği cefâlardır. (76) ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمْ الْبَاقِينَ﴾ Ve onun neslini dünyâda kendülerin bâkî kalanlar kıldık, özgeleri değil. Zîrâ evlâdından ve onların karılarından mâ-'adâ her kim ki gemide var idi dâr-ı âhirete intikâl etti ve nesl kıyâmete dek Hazret-i Nûh'un evlâdından kaldı. (77) ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ﴾ Dahi Hazret-i Nûh üzere ümemden girü kalanlardan bâkî kıldık. (78) ﴿سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ﴾ Bu kelâmı ve onun ma'nâsı du'â etmektir kim ins ü cinn ve melâ'ike arasında "*Selâmün 'alâ Nûh*" sözü hemîşe sâbit olsun. (79) ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ Tahkîkan ki biz Hazret-i Nûh'a ettiğimiz mükâfât gibi eyülik edenlere mükâfât ederiz. (80) ﴿إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk kim Hazret-i Nûh îmân getiren kullarımızdandır. (81) ﴿ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ﴾ Sonra kavminden kâfir olanları gark ettik. (82)

﴿وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim Hazret-i Nûh'a mütâba'at **[397a]** edenlerdendir Hazret-i İbrâhîm. (83) ﴿إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ Mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i İbrâhîm Perverdigârına 'alâ'ikten kurtulmuş bir gö-

nül ile geldi. (84) ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ﴾ Kaçan pederine ve 'aşîretine söyledi, kankı şeye perestiş edersiz? (85) ﴿أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ﴾ Âyâ Tanrı'dan özge yalan içün ma'bûdlar edinirsiz? (86) ﴿فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Pes gümânınız nedir 'âlemlerin Perverdigârına ki kendüsi 'ibâdete müstehak iken siz 'ibâdetin bırakıp bâtıl eşyâyı 'ibâdet ettiniz? Pes Hazret-i İbrâhîm'in kavmi kendüye böyle cevâb verdiler ki yarın 'îdimizdir, sahrâya çıksak gerek, sen gel bizimle çık ki dönüşümüzde putlarımızı ziyâret ederiz. Sen onların zîb ü zînetlerin müşâhede ettikten sonra lisân-ı ta'nı onlardan kûtâh edersin. (87) ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ﴾ Pes Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm 'îdgâha kendüyi da'vet ettiklerinde yıldızlara bir bakış baktı ve onların ittisâl ve insirâfların görüp (88) ﴿فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ﴾ dedi, 'ale't-tahkîk ben hastayım, ya'nî nücûmun seyrinden istidlâl ettim ki ben tâ'ûn çıkarsam gerek. Kavmi bu sözü kendüsinden işittiklerinde tâ'ûnun sirâyetinden korktular. (89) ﴿فَتَوَلَّوْا عَنْهُ﴾ Pes ondan yüz döndürüp gittiler ﴿مُدْبِرِينَ﴾ enselerin çevirdikleri hâlde. (90) ﴿فَرَاغَ إِلَى آلِهَتِهِمْ﴾ Ondan sonra Hazret-i İbrâhîm onların ma'bûdları tarafına gizli gidip gördü, önlerinde envâ'-ı et'ime düzülmüş, ﴿فَقَالَ﴾ pes tehekküm ve istihzâ tarîkiyle dedi, ﴿أَلَا تَأْكُلُونَ﴾ yemez misiz? Çün onlardan bir sadâ gelmedi, yine istihzâ tarîkiyle dedi. (91) ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ﴾ Size ne oldu ki bana cevâb söylemezsiz? (92) ﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ﴾ Pes gizlenmiş iken putlar üzere meyl edip urdu ﴿ضَرْبًا بِالْيَمِينِ﴾ sağ elle urmak, ya'nî kuvvet ve zûrla onları urdu. Bu hâl vâki' olduktan sonra Nemrûdîler 'îdgâhtan puthânelerine dönüp putların hâlin müşâhede ettiler, bildiler ki bu İbrâhîm'in işidir. (93) ﴿فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ﴾ Pes onun tarafına şitâb ederek teveccüh ettiler, kendüyi alıp Nemrûd'un huzûruna götürdüler ki onunla haylî mübâhese ettikten sonra niteki ondan bir şemme sebkat etmişti. (94)

﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ﴾ Hazret-i İbrâhîm dedi, âyâ taş ve ağaçtan yonttuğunuz nesneyi taparsız? (95) ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ Ve hâlbuki Hudâ 'azze ve celle sizi ve işlediğiniz eşyâyı **[397b]** yarattı. (96) ﴿قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا﴾ Sözüne cevâb vermeyip dediler, ona bir yapı yapın ve onu odunla doldurup içinde âteşi urun, ﴿فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ﴾ ondan sonra kendüyi yanmış âteşte bırakın. (97) ﴿فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا﴾ Pes bu işle Hazret-i İbrâhîm'e hîle istediler. Zîrâ ol vakt ki Hazret-i İbrâhîm kendülerin delîl ile makhûr etti, 'âmme-i halka 'aczleri zâhir olmamak içün âteşle ta'zîbini tedbîr ettiler. ﴿فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ﴾ Pes biz onları alçakraklar kıldık ki yandırdıkları âteş üzerine gülistân oldu ve onun 'uluvv-i şânına bir burhân-ı kâtı' oldu. (98)

﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي﴾ Ve dedi, tahkîkan ben Perverdigârım bana fermân ettiği yere gidiciyim ve o, Şâm zemînidir, ﴿سَيَهْدِينِي﴾ elbette maksadıma bana yol gösterir. (99) ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنْ الصَّالِحِينَ﴾ Ey Perverdigârım, gökçek 'amellü kimseler bana bağışla, tâ ki da'vet ve tâ'at üzere bana yardım edip gurbette mûnis olalar. Bundan murâd oğul makûlesidir. (100) ﴿فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ﴾ Pes kendüyi bir hilm sâhibi oğlanla müjdelettirdik, ya'nî bülûğa eriştiğinde halîm olur. Ba'dehû Hakk te'âlâ kendüye Hâcer'den Hazret-i İsmâ'îl'i ihsân etti. (101) ﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ﴾ Pes ol vakt ki kurratü'l-'ayn olan matlûbunu bulup işlerinde bile çalışmağa erişti, ﴿قَالَ يَا بُنَيَّ﴾ dedi, ey oğulcuğum, ﴿أَنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ﴾ tahkîkan ki ben 'âlem-i rü'yâda görürüm kim ﴿أَذْبَحُكَ﴾ 'ale't-tahkîk ben seni boğazlarım, ﴿فَانظُرْ مَاذَا تَرَى﴾ pes bak fikrin kankı şeye mü'eddî olur. Getirdiler ki Hazret-i İbrâhîm 'âlem-i hâbda gördü ki bir söyleyici kendüye söyler, Hakk te'âlâ oğlunun boğazlamasıyla sana fermân eder. Sabâh olıcak fikr etti ki âyâ bu rü'yâ Hudâ'dan mıdır yâ şeytândan? Ba'dehû ikinci gece ol vâkı'a gibi bir vâkı'a gördü, pes bildi ki o, Hudâ tarafındandır. Sonra üçüncü gece onun tıbkını gördü. Hemân boğazlamasına tasmîm edip Hazret-i İsmâ'îl'e onu nakl etti. ﴿قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ﴾ Hazret-i İsmâ'îl dedi, ey pederim, fermân olunduğun şeyi işle ki ﴿سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ الصَّابِرِينَ﴾ 'ale't-tahkîk Hudâ isterse beni sabr edenlerden bulursun, Hudâ'nın hükmü üzere. (102) ﴿فَلَمَّا أَسْلَمَا﴾ Pes kaçan kim peder ve püser Hudâ'nın fermânına münkâd oldular ﴿وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ﴾ ve peder oğlunu yan üzere salıp elini yer üzere döşedi ve bu hâl **[398a]** Minâ'da sahrâ yanında vâki' oldu. *Me'âlim*'de getirdilerde ki kaçan Hazret-i İbrâhîm İsmâ'îl'in zebhin kasd etti, Hazret-i İsmâ'îl buyurdu, ey pederim, elimi ve ayağımı muhkem bağla, tâ ki ıztırâb etmeyem zîra muhtemeldir ki ızdırâb mahallinde mübârek donların kanımla bulaşa ve ben edebsizlikle bed-nâm olurum.[581]

Beyt: اگر خونم بریزی غم ندارم زان همی ترسم
که ناگه دامن پاکت شود از خونم آلوده[582]

581 el-Beğâvî, VII/48.

582 Bu beyit aynı vezinle İ. İpek tarafından şu şekilde çevrilmiştir:
Üzülmem hîç kanım döksen budur korkum fakat ancak
Apansız sıçrayan kanım eteğin kirletir eyvâh!

Dahî bundan gittiğin mahal vâlideme selâmımı yetiştir ve bu gömleği ona ver, tâ ki onunla mütesellî ola. Dahi boğazlamak mahallinde yüzümü toprakta kıl, tâ ki bıçağı çektiğin mahal nazarın yüzüme düşmeye, zîrâ mu'tâd üzere eğer beni boğazlarsan şâyed pederliğin muhabbeti hareketinden fermân-ı İlâhîde bir te'hîr ve taksîrin ola. Pes Hazret-i İbrâhîm oğlunun elini ve ayağını kuvvet-i kalble bağlayıp bıçağı boğazı üzere kodu. Hakk sübhânehû ve te'âlâ bilek şeklinde bir halka Hazret-i İsmâ'îl'in boğazında peydâ etti, bıçak kesmekten mümteni' oldu. (103) ﴿وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا﴾ Ve onu çağırdık kim ey İbrâhîm, 'ale't-tahkîk 'âlem-i hâbda gördüğün rü'yâ-yı 'azîmle ve zebhin levâzımı olan mukaddemâtı yerine getirmekle tasdîk ettin, ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ bilâ-şübhe biz eyülik edenlere böyle mükâfât ederiz ki nihâyet-i şiddette kendülere fereci ihsân ederiz. (104-105) ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ﴾ Bî-şübhe kim bu iş kendüdür âşikâre ibtilâ ki muhlis özgesinden ibtilâ olur. (106) ﴿وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ﴾ Dahi Hazret-i İsmâ'îl'e fedâ kıldık bir boğazlanacak nesne ki heykeli gâyetle büyüktür ve o, behişt-i câvidânda beslenmiş bir koç idi. Ol mahalde Cebrâ'îl 'aleyhisselâm onu getirip Hazret-i İbrâhîm onu kurbân kıldı. (107) ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ Beyânı kıssa-i Nûh'ta geçti. (108-111)

﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ Ve kendüye İshâk'ın gelmesiyle müjde verdik, ol hâlde ki peygamber olmasına hükm olunup zümre-i sulehâdan olduğu takdîr olunmuştur. (112) ﴿وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ﴾ Ve onun üzere ve oğlu İshâk üzere bereket saldık ki Benî İsrâ'îl'in cümle peygamberlerini ve özgelerin Şu'ayb ve Eyyûb gibi peygamberleri onlardan îcâd ettik. ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm ve İshâk'ın zürriyyetinden bir gürûh var ki 'amelinde eyülik etmiştir ﴿وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ﴾ ve bir kısm var ki kendü cânına küfr ü ma'siyetle **[398b]** sitem etmiştir, ﴿مُبِينٌ﴾ sitemi âşikâredir. Bu kelâmda tenbîh var ki nesebin hidâyet ve dalâlette dahli yoktur dahi evlâddan sudûr eden bedlik sebebiyle pederlere bir naks hâsıl olmaz. (113)

﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim Hazret-i Mûsâ ve Hârûn üzere minnet koduk nübüvvetin ni'meti sebebiyle. (114) ﴿وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ Ve ikilerin ve 'aşîretlerin ulu kaygudan kurtardık, ya'nî Fir'avn'ın îzâsından. (115) ﴿وَنَصَرْنَاهُمْ﴾ Ve kamularına yardım ettik, ﴿فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ﴾ pes Fir'avn ve leşkeri üzere kendüler galebe edenler idiler. (116) ﴿وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ﴾ Ve gâyetle âşikâre olan kitâbı ikilerine verdik (117) ﴿وَهَدَيْنَاهُمَا

﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ ve hakk u savâba mûsıl olan yolu ikilerine gösterdik. (118) ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ Nazîresi sebkat etti. (119-122)

﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Musâ'nın birâderi Hazret-i Hârûn'un nebîresi Yâsîn'in oğlu İlyâs gönderilmiş peygamberlerdendir. (123) ﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ Yâd et ol vakti ki kendü cemâ'atine söyledi, ﴿أَلَا تَتَّقُونَ﴾ niçün 'azâb-ı ilâhîden korkmazsız? (124) ﴿أَتَدْعُونَ بَعْلًا﴾ Niçün Ba'l nâm puta taparsız ﴿وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾ ve yaradanların yeğreğini bırakırsız? *Hâlıkîn*den murâd musavvirlerdir. (125) ﴿اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ﴾ Perverdigârınız ve geçmiş olan pederlerinizin Perverdigârı Hudâ'nın 'ibâdetin bırakırsız. (126) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Kendüyi yalana nisbet ettiler ﴿فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾ ki bî-şübhe onlar 'azâbda ihzâr olunacaktırlar, (127) ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ meğer pâk kılınan Hudâ'nın kulları ki onlar tekzîb etmediler. (128) ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَى إِلْ يَاسِينَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ İlyâsîn İlyâs'ta bir lügattır, Sînâ ve Sînîn gibi. (129-132)

﴿وَإِنَّ لُوطًا لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Lût rusül zümresindendir. (133) ﴿إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ﴾ Yâd et ol vakti ki kendüyi ve ehlini kamu 'azâbdan kurtardık. (134) ﴿إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ﴾ Meğer ehlinden bir koca karı ki 'azâbda kalanlardan oldu ve ol Hazret-i Lût'un karısıdır. (135) ﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ﴾ Sonra Hazret-i Lût'un kavminden kalanları ihlâk edip mekânların zîr u zeber kıldık. (136) **[399a]** ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ﴾ Ve bî-şübhe kim size ey gürûh-i Kureyş, üzerlerine geçersiz sabâh vaktine dâhil olduğunuzda. (137) ﴿وَبِاللَّيْلِ﴾ Ve gece vaktinde dahi, ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ pes niçün ta'akkul edip fikr etmezsiz ki mükezziblerin netîcesi helâktır, bir gayrı şey değil? (138)

﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Yûnus gönderilmiş peygamberlerdendir. (139) ﴿إِذْ أَبَقَ﴾ An ol vakti ki kendü cemâ'atinden kaçtı ﴿إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ âdemle dolu olan gemiye. Getirdiler ki kaçan Hazret-i Yûnus kavminden firâr edip deryâ kenârına geldi, tüccârla dolmuş bir gemi onda hâzır görüp onlarla binip gitti. Deryânın ortasına yetiştiklerinde gemi durdu. Mellâhlar dediler, 'ale't-tahkîk bizim gemimizde ağasından kaçmış bir kul var, zîrâ gemimizin de'bi budur. Hazret-i Yûnus eyitti, ey mellâhlar, ağasından kaçmış kul benim, hemân o gûne bendeye işlediğinizi bana işlen. Dediler, bizim de'bimiz budur ki o gûne bendeyi deryâyâ salarız ve kaçan ola ki bu gûne işi sana işleyelim biliriz zîrâ senin çehren üzere âsâr-ı serverlik

ve necâbet var. Hazret-i Yûnus bu sözleri kabûl etmeyip ibrâm etti ki elbette beni deryâya salın kim 'ale't-tahkîk dediğiniz şahs benim. Onlar dediler, bu ne sözdür, bu kelâmdan ferâgat et. 'Âkıbet ba'de'l-ilhâh kur'a salınmasına râzî oldular.[583] (140) ﴿فَسَاهَمَ﴾ Pes Hazret-i Yûnus gemi halkıyla kur'a saldı, ﴿فَكَانَ مِنْ الْمُدْحَضِينَ﴾ der-'akab mağlûblardan oldu ki üç kerre gemi halkı kur'ayı tekrâr edip üçünde dahi adıyla çıktı, pes Hazret-i Yûnus kendü ihtiyârıyla nefsini deryâya saldı. (141) ﴿فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ﴾ Bilâ-fâsıla balık kendüyi yuttu ﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ ve hâlbuki kendü nefsine melâmet edicidir. (142)

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنْ الْمُسَبِّحِينَ﴾ Pes eğer Hazret-i Yûnus Hudâ'yı pâklıkla zikr edenlerden olmasaydı (143) ﴿لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ elbette balığın karnında dururdu ol güne dek ki halk kubûrdan meb'ûs olurlar. (144) ﴿فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ﴾ Ondan sonra otsuz ağaçsız olan sahrâda kendüyi bıraktık ya'nî balık fermânımızla kendüyi o gûne sahraya saldı, ﴿وَهُوَ سَقِيمٌ﴾ ol hâlde ki kendüsi hastadır ya'nî balık karnında çektiği zahmetten taze doğmuş uşak gibi oldu. (145) ﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ﴾ Ve üzerine bitirdik ﴿شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ﴾ kabaktan bir ağaç ki üstüne gölge eyleye. (146) ﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ﴾ Ve onu mürsel kıldık yüzbin şahsa ﴿أَوْ يَزِيدُونَ﴾ **[399b]** ve ol 'aded üzere artarlar. (147) ﴿فَآمَنُوا﴾ Pes Hazret-i Yûnus ol zahmetlerden halâs bulıcak kkavmine geldi, kamuları eli üzere îmânı tecdîd ettiler. ﴿فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ﴾ Ondan sonra onları berhurdâr ettik, bir müddete dek ki ecelleri onunla münkâzî olur. (148)

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ﴾ Pes melâ'ike Hudâ'nın kızlarıdır söyleyen kimesnelerden sor, ﴿أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمْ الْبَنُونَ﴾ âyâ kızlar Perverdigârına mahsûstur ve oğullar kendülere (149) ﴿وَهُمْ شَاهِدُونَ﴾ yâhûd ferişteleri dişiler yarattık ﴿أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا﴾ ve hâlbuki kendüler hilkatlerine hâzırdırlar? (150) ﴿أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ وَلَدَ اللَّهُ﴾ Bil kim bilâ-şübhe onlar yalan ve iftirâlarından derler, Tanrı te'âlâ doğurdu ﴿وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ ve 'ale't-tahkîk kendüler elbette yalancılardır. (151-152) ﴿أَاصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ﴾ Âyâ mekrûhu't-tıbâ' olan kızları mâdde-i iftihâr olan oğullar üzere ihtiyâr etti? Bu hergiz olmaz. (153) ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ Size ne oldu ki nice hükûmet edersiz, 'akl iktizâ etmediği şeyle? (154) ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ Pes fikr etmez misiz ki onun zâtı bu gûne eşyâdan münezzehtir? (155) ﴿أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ﴾ Yâhûd melâ'ike benâtullâh sözü üzere size gökten inmiş bir âşikâre

583 Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, el-Keşfü ve'l-Beyân, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 2002, VIII/170.

delîl var mı? (156) ﴿فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ﴾ Pes üzerinize gökten inen kitâbı getirin ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer ettiğiniz da'vâda erbâb-ı sıdk idiniz. (157) ﴿وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا﴾ Dahi Tanrı'nın arasında ve putların arasında bir hısımlık kıldılar ki dediler, Tanrı te'âlâ putlarla musâhere edip melâ'ike vücûda geldi. ﴿وَلَقَدْ عَلِمَتْ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾ Ve 'ale't-tahkîk perîler bildiler kim kendüler 'azâbda ihzâr olunacaklardır. (158) ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl münezzehtir kendüye nisbet ettikleri karâbet-i velâdetten. (159) ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ Sebkat eden lafz-ı *muhdarûn*dan istisnâdır ya'nî kamu perîler 'azâbda ihzâr olunurlar ancak elvâs-ı şukûk ve şübühâttan pâk olan bendegân-ı Hudâ ki onlar onda ihzâr olunmazlar. (160)

﴿فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ Pes tahkîkan kim siz ey küffâr ve 'ibâdet ettiğiniz eşyâ, (161) ﴿مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ﴾ siz Hudâ üzere halktan bir kimesneyi iğvâ ile ifsâd etmezsiz. (162) ﴿إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِي الْجَحِيمِ﴾ Meğer şol kimse ki kendü dûzaha giricidir ya'nî 'ilm-i ezelî ona ta'alluk etmiştir ki elbette o, cehenneme dâhil olur. Dahi melâ'ikeye 'ibâdet edenlerin sözün redd etmek içün melâ'ikenin 'ubûdiyyete i'tirâfların zikr edip **[400a]** buyurdu. (163) ﴿وَمَا مِنَّا﴾ Ve ferişteler derler, bizden bir kimse yoktur ﴿إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ﴾ illâ ki ona 'ubûdiyyet ve hizmette bir bilinmiş yer var ki ondan tecâvüz etmeğe aslâ imkânı yoktur. (164) ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ﴾ Ve bî-şübhe biz kendümiz edâ-i tâ'atte saf bağlayanlarız. (165) ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾ Dahi tahkîkan ki biz kendümiz Hudâ'nın zâtını nâ-sezâ eşyâdan tenzîh edenleriz. (166) ﴿وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ﴾ Ve bî-şübhe kim küffâr-ı Kureyş bi'setten evvel derlerdi, (167) ﴿لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنْ الْأَوَّلِينَ﴾ tahkîkan kim geçmişler üzere inen kitâblardan katımızda bir kitâb olsaydı (168) ﴿لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ elbette elvâs-ı şirkten pâk kılınan 'ibâdullâh olur idik. Ol vakt ki eşref-i kütüb-i semâviyye kendülere geldi, (169) ﴿فَكَفَرُوا بِهِ﴾ ona kâfir oldular. ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ Pes gelecekte ettikleri küfrün meâlin bilecektirler. (170)

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim risâletle gönderilmiş kullarımıza va'demiz geçmişti kim (171) ﴿إِنَّهُمْ لَهُمْ الْمَنصُورُونَ﴾ 'ale't-tahkîk onlar kendülerdir yardım olunanlar. (172) ﴿وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمْ الْغَالِبُونَ﴾ Ve bî-şübhe leşkerimiz, ya'nî peygamberlere tâbi' olanlar, kendülerdir galebe edenler. (173) ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ﴾ Pes onlardan yüz çevir bir müddete dek ki Hakk te'âlâ sana nusreti onda mukarrer etmiştir ve o Bedr günüdür. (174) ﴿وَأَبْصِرْهُمْ﴾ Ve ol vaktte onların hâlini gör ﴿فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ﴾ ki yakında senin mansûr olmağını görürler. (175) ﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾ Pes bizim 'azâbımızın vukû'un 'acele ile ta-

leb ederler mi? (176) ﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ﴾ Sonra gafletle gelip etrâflarında konan düşman leşkeri gibi 'azâbımız etrâflarında indikde, ﴿فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ﴾ inzâr olunanların sabâhı gâyetle bed oldu. (177) ﴿وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ﴾ Ve onlardan yüz çevir bir müddete dek ki ve bak gör kim elbette onlar göreceklerin görürler. (178-179) ﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ﴾ Galebe ve kudret iyesi Perverdigârın münezzeh ve mukaddestir ﴿عَمَّا يَصِفُونَ﴾ ehl-i şirkin ettiği nâ-sezâ evsâftan. (180) ﴿وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ﴾ Ve peygamberler üzere selâm olsun (181) ﴿وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ve kamu öğmekler ve medh ü senâlar 'âlemlerin Perverdigârı Îzid-i zü'l-celâle mahsûstur. Hazret-i Aliyyü'l-Mürtezâ'dan mervîdir ki buyurdu, her kim sever ki rûz-i kıyâmette büyükrek olan ölçekle sevâbı ala, gerektir ki meclisinde âhir sözü ﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ﴾ sûrenin âhirine dek ola (182)

SÛRETÜ SÂD

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve Semânûne Âyeten

[سورة ص مكية وهي ثمان وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[400b] ﴿ص﴾ Geçmiş sûrelerin evâ'ilinde olan hurûf-i mukatta'a hükmündedir. ﴿وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ﴾ Şöhret ve 'azamet ve şeref iyesi olan Kur'ân'a kasem ki küfr edenler Kur'ân'da bir halel olduğu içün ona küfr etmediler. (1) ﴿بَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾ Belki küfr edenler haktan bir istikbârda ve Hudâ'ya ve Peygamberine bir muhâlefede olmuşlar. (2) ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ﴾ Onlardan esbak niçe zamâne halkın nâbûd kıldık. ﴿فَنَادَوْا﴾ Pes tevbe ve istiğfâr yüzünden çığırdılar ki ol 'azâbdan halâs bulalar ﴿وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ ve hâlbuki ol mahal kurtulmak ve necât mahalli değildir. (3) ﴿وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ﴾ Dahi küffâr-ı Mekke 'aceblendiler ki cinslerinden kendülere bir korku verici peygamber geldi, ﴿وَقَالَ الْكَافِرُونَ﴾ dahi küfr edenler dediler, ﴿هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ﴾ bu münzir olan kimesne izhâr ettiği mu'cizelerde câdûlık eder, Tanrı te'âlâ üzere dediği sözde mübâlağa ile yalan söyler. (4) ﴿أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا﴾ Gerekmezdi ki kamu ma'bûdları bir ma'bûd kıla, ﴿إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ﴾ tahkîkan ki bu denlü mahlûkâtı bir ma'bûd îcâd edip umûrların tedbîr etmesi bir emr-i 'acîbdir ki ᶜacebde nihâyete yetişmiştir.

Mervîdir kim kaçan Hazret-i 'Ömer İslâm'a geldi, İslâm Kureyş üzere gâyetle düşvâr oldu. Ebû Tâlib'in yanına gelip dediler, sen bizim ihtiyârımız ve büyüğümüzsün ve bilirsin kim bu süfehâ ne işlediler? Hâlen biz sana geldik tâ ki bizimle ve karındaşın oğlu arasında hükûmet edesin. Ebû Tâlib Server-i Kâ'inât'ı ihzâr edip dedi, ey birâderzâdem, bunlar senin 'aşîretindir, senden 'adâleti isterler. Sen dahi üzerlerine birden meyl etme. Hazret dönüp dedi, benden ne taleb ederler? Dediler, senden talebimiz bu ki bizi ma'bûdlarımızla terk et. Biz dahi seni ma'bûdunla terk edip sana ta'arruz etmezüz. Pes Hazret dedi, bana haber verin istediğinizi size verirsem siz bana bir söz verir misiz ki onunla 'Arab tâ'ifesin münkâd edersiz ve 'Acemden harâc alırsız? Dediler, **[401a]** belâ, onu ve on söz dahi. Hazret buyurdu, söylenüz lâ ilâhe illallâh. Bu sözü işitince kalkıp niçe nâ-sezâ sözler dediler. Ba'dehû onlardan sâdır

olan sözleri ve haklarında olan tevbîh u va'îdi Hakk celle ve 'alâ bu âyetlerde beyân edip buyurdu.[584] (5) ﴿وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ﴾ Dahi Kureyş'ten eşrâf olanlar Ebû Tâlib'in meclisinden gidip biri birine söyler, ﴿أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ﴾ varın gidin ve ma'bûdlarınızın üzere sabr edin ki onunla söz söyleşmek fâ'ide vermez. ﴿إِنَّ هَـذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ﴾ Tahkîkan Muhammed'in kasdı kim onunla 'Arab ve 'Acem üzere riyâset etmek bir ârzû olunur nesnedir ya'nî herkes onu ârzû eder. (6) ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَـذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ Muhammed'in söylediği sözü işitmedik sonki millette ya'nî pederlerimizden kalan âyînde, ﴿إِنْ هَـذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ﴾ bu bir şey değildir, illâ bir yalan ki kendü nefsinden peydâ etti. (7) ﴿أَؤُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا﴾ Âyâ üzerine yalnız aramızdan vahy indirilmiş kılındı? Ya'nî neden îcâb etti ki Muhammed aramızdan vahy ile mahsûs olup sâ'ir eşrâf-ı Kureyş ondan mahrûm olalar. ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي﴾ Belki onlar Kur'ân'dan bir gümândadır, taklîde meyl ettiklerinden ve delîlden i'râz ettikleri cihetten, ﴿بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ﴾ belki henûz benim işkencemi tatmadılar. (8) ﴿أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ﴾ Yâhûd her kimse üzere galebe edip çok 'atâlı olan Perverdigârının rahmeti hazîneleri katlarında mıdır ki istediklerine ihsân edip istemediklerine ihsân etmezler. Ondan sonra nübüvvet içün sanâdîdlerinden istedikleri kimesneyi intihâb ederler. (9) ﴿أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ﴾ Yâhûd gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın tasarrufu kendülere mahsûs mudur ki bu gûne tahakkümât ederler ve eğer bu gûne tasarrufları var, pes 'arş-ı a'lâya îsâl eden nerdübânlarda çıksınlar, tâ ki üzerine istîlâ edip umûr-i 'âlemi tedbîr etsinler, ondan sonra istediklerine vahy indirsinler. Ve bu söz küffâra gâyet-i tehekkümdür. (10)

﴿جُندٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ Küffâr-ı Kureyş Peygamber üzere yığılan küffârdan onda ya'nî Bedr'de bir sınmış az leşkerdirler. Pes kendülere kanden geldi umûr-i ilâhîyi tedbîr etmek? (11) ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ﴾ Kendülerden esbak Hazret-i Nûh'un cemâ'ati ve kabîle-i **[401b]** 'Âd tekzîb ettiler. ﴿وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ﴾ Ve mıhlar iyesi Fir'avn dahi ya'nî pâdişâhlığı hayme gibi mıhlarla sâbit olan Mısır hâkimi dahi tekzîb etti. Ve bir kavlde *zü'l-evtâd*dan murâd bu ki Fir'avn halkı ta'zîb ettiğinde çârmıha gererdi, pes onunla vasf olundu. (12) ﴿وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ﴾ Dahi kabîle-i Semûd ve Hazret-i Lût'un cemâ'ati ve meşe iyeleri tekzîb ettiler. ﴿أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ﴾ Onlardır peygamberler

584 el-Beyzâvî, II/895.

üzere cem'iyyet edenler ki mezkûr olan cünd-i münhezim onlardan kılındı. (13) ﴿إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ﴾ Bunlardan bir gürûh yoktur, illâ ki peygamberleri yalana nisbet ettiler. ﴿فَحَقَّ عِقَابِ﴾ Pes onlar üzere benim işkencem sâbit oldu, (14) ﴿وَمَا يَنظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ dahi bunlar ya'nî Kureyş'in keferesi intizâr etmezler illâ yalnız bir çığırış ve ol, nefha-i ûlâdır, ﴿مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ﴾ ol çığırışa aslâ bir rücû' ve tereddüd yoktur. (15)

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا﴾ Dahi küffâr dediler, ey Perverdigârımız, 'azâbdan Muhammed bize teva"ud ettiği nasîbimizi tîzlettir ﴿قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ rûz-i hesâb olmadan evvel. Bu kelâmı istihzâ tarîkiyle derlerdi ve Hazret'in mübârek hâtırı bu sözlerden melûl olurdu. Pes Hakk sübhânehû ve te'âlâ Habîbine tesliye verip buyurdu. (16) ﴿اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾ Dedikleri sözün eziyyeti üzere sabr et ﴿وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ﴾ ve onlara kuvvet sâhibi olan Hazret-i Dâvûd'un hikâyetini an, gözlerinde ma'siyeti ta'zîm etmek için. ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ Tahkîkan ki Hazret-i Dâvûd Hudâ'nın rızâsına çok rücû' ediciydi. (17) ﴿إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ﴾ Bilâ-şübhe kim biz dağları râm kıldık, ol hâlde ki bilesince tesbîh ederler, ﴿بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ﴾ ahşam vaktinde ve güneş çıktığı vaktte. (18) ﴿وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً﴾ Ve kuş makûlesin dahi ona râm kıldık, her taraftan yanında cem' olunmuşlar iken. ﴿كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ﴾ Dağ ve kuşun her biri Hazret-i Dâvûd'un tesbîhi içün döndürücüdür. (19) ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ﴾ Ve pâdişâhlığını heybet ve nusret ve kesret-i leşkerle kavî kıldık ﴿وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ﴾ ve ona kemâl-i 'ilmi ve itkân-ı 'ameli verdik ﴿وَفَصْلَ الْخِطَابِ﴾ ve fasl-ı husûmeti dahi ki hakkı bâtıldan temyîz ede. (20)

﴿وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ﴾ Dahi husûmet eden gürûhun haberi sana geldi mi? ﴿إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ﴾ Kaçan köşkün bârûsu[585] üzere çıktılar (21) ﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ﴾ **[402a]** kaçan Hazret-i Dâvûd üzere girdiler. Menkûldür kim Hazret-i Dâvûd 'aleyhisselâmın de'b-i şerîfi bu idi ki günlerin dört kısm üzere etmişti. Bir gün kendü mühimmâtında meşgûl olurdu ve bir gün halkın umûr ve ahvâllerin görürdü ve bir gün halka va'z u nasîhat ederdi ve bir gün bir bâlâhânesi[586] var idi onda ikâmet edip Hudâ'nın 'ibâdetinden evkâtın geçirirdi ve bu günde derbânlara böyle sipâriş etmişti ki hergiz bir insânı 'ibâdethânesine girmeye koyuvermeyeler. Bir gün onda 'ibâdet ile meşgûl iken

585 Bârû: Kale duvarı, sur.

586 Tavan arası, çatı katı.

iki gürûh melâ'ike, insân kılığında 'ibâdethânesine çıkıp üzerine girdiler.[587] ﴿فَفَزِعَ مِنْهُمْ﴾ Pes Hazret-i Dâvûd onlardan korktu. Zîrâ ol vaktte üzerine âdem makûlesinin girmesi ma'hûd değildi. ﴿قَالُوا لَا تَخَفْ﴾ Dediler, korkma, ﴿خَصْمَانِ﴾ biz husûmet etmiş iki gürûhuz, ﴿بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ﴾ birimiz birimiz üzere te'addî etti. ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ﴾ Pes aramızda doğrulukla hükûmet et ﴿وَلَا تُشْطِطْ﴾ ve hükûmette cevr etme ﴿وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ﴾ ve bize yolun ortasında bir yol göster. (22) ﴿إِنَّ هَذَا أَخِي﴾ Tahkîkan ki bu şahs dînde karındaşımdır, ﴿لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً﴾ kendüye mahsûs doksan dokuz dişi koyun var ﴿وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ ve bana mahsûs bir dişi koyun var. ﴿فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا﴾ Pes bana dedi, onu bana temlîk et. ﴿وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ﴾ Ve kendüsiyle söz söyleşmede bana galebe etti ya'nî bana bu gûne hitâblar îrâd etti ki onu redd etmeğe imkânım kalmadı. (23) ﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ﴾ Hazret-i Dâvûd dedi, Hudâ'ya kasem kim sana sitem etti, dişi koyununu dişi koyunlarına zamm etmek istemekle ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ﴾ ve tahkîkan kim ortaklardan çok kimse var ﴿عَلَى بَعْضٍ﴾ birleri birleri üzere te'addî eder. ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Meğer îmâna gelip güzel 'amel işleyenler ki onlar te'addî etmezler ﴿وَقَلِيلٌ مَا هُمْ﴾ ve onlar gâyetle azdırlar. ﴿وَظَنَّ دَاوُودُ﴾ Ve Hazret-i Dâvûd bu sûret-i da'vâdan bildi kim ﴿أَنَّمَا فَتَنَّاهُ﴾ bundan gayrı bir şey yoktur ki kendüyi günâhla mübtelâ kıldık. ﴿فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ﴾ Pes Perverdigârından mağfiret taleb etti ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ ve secde ettiği hâlde düşüp Hudâ'ya rücû' etti. (24)

Bilinmek gerek kim bu kıssadan nihâyet mefhûm olan şey budur ki Hazret-i Dâvûd **[402b]** 'aleyhisselâm özgelerin mâlı olduğu şeyi ârzû etti, bâ-vücûdâ ki kendüsinde onun ez'âfı var idi. Ve ammâ ol rivâyet ki bir hâtun üzere nazarı düşüp ona 'âşık oldu, pes sa'y edip tâ ki onu evlenip Hazret-i Süleymân ondan geldi. Sıhhati sübût bulursa şâyed birisinin nişânlısın isteyip evlendi yâhûd birisinden istedi ki karısından vaz geçip kendüsi evlene ve bunda bir be's yoktur, zîrâ o gûne iş aralarında mu'tâd idi. Niteki Server-i Kâ'inât Medîne'ye kudûm ettikde Ensârdan çok kimse karısından vaz geçip Muhâcirîne onları evlendirdi.[588] ﴿فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ﴾ Pes Hazret-i Dâvûd'a mağfiret ettik ol şeyi ki bizden mağfiret istedi ﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى﴾ dahi tahkîkan kim mağfiretten sonra katımızda kurb var ﴿وَحُسْنَ مَآبٍ﴾ ve behiştte güzel merci' dahi. (25)

587 el-Beyzâvî, II/898.

588 el-Beyzâvî, II/898.

﴿يَادَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾ Ey Dâvûd, bilâ-şübhe seni yerde halîfe ettik, ya'nî rûy-i zemînde sana rütbe-i hilâfeti erzânî kıldık. ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ Pes halk arasında doğrulukla hükûmet et ﴿وَلَا تَتَّبِعْ الْهَوَى﴾ ve ârzû-i nefsine peyrevlik etme ﴿فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ki seni Hudâ'nın yoluna gitmekten azgun kılar. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan kim Hudâ'nın yolundan azgun olan gürûh, ﴿لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ kendülere bir ulu işkence var ﴿بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ rûz-i hesâbı unuttuklarından ötürü. (26)

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا﴾ Ve göğü ve yeri ve aralarında olan eşyâyı bâtıl içün yaratmadık, ﴿ذَلِكَ﴾ bâtıl içün halk olunması ﴿ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ bî-dîn olanların gümânıdır. ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ النَّارِ﴾ Pes vây olsun küfr edenlere dûzahın âteşinden! (27) ﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ Belkim îmân getirip güzel 'ameller işleyenleri rûy-i zemînde fesâd edenler gibi kılar mıyız? Bu iş hergiz olmaz. ﴿أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾ Yâhûd perhîzkâr olanları nâbekârlar gibi kılar mıyız? Bu dahi aslâ olmaz. (28) ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ﴾ Bu bir kitâbdır ki kendüyi sana indirdik, ﴿مُبَارَكٌ﴾ çok nef'lüdür, ﴿لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ﴾ tâ ki halk onun âyâtında tefekkür edip ma'nâlarını fehm edeler ﴿وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ve tâ ki erbâb-ı 'ukûl-i sâfiye onunla **[403a]** pend-pezîr olalar. (29)

﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ﴾ Dahi Hazret-i Dâvûd'a Hazret-i Süleymân'ı bağışladık, ﴿نِعْمَ الْعَبْدُ﴾ gâyetle güzel kuldur Süleymân 'aleyhisselâm, ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ bî-şübhe kim ol zât-ı pâk kamu ahvâlinde Hudâ'ya rücû' ediciydi. Getirdiler kim Hazret-i Süleymân Dımaşk ve Nusaybin'e gazâ edip onlardan bin küheylân at aldı. Ve bir rivâyette pederi onları gazâ etmişti ve ol atlar kendüye mîrâsla değdi. Ve her takdîr üzere öyle namâzından sonra üzerine 'arz ettiler. Onlarla güneş bâtınca dek meşgûl olup mu'ayyen olan virdi kendüsinden fevt oldu. Bu sebeble ol atları 'ale'l-'umûm kurbân etti. Niteki Hakk te'âlâ Habîbine ondan haber verip buyurdu.[589] (30) ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ﴾ Yâd et ol vakti kim Hazret-i Süleymân üzere öyleden sonra 'arz olundu, ﴿الصَّافِنَاتُ﴾ üç ayak üzere ve dördüncü ayağın tırnağı ucu üzere duran atlar. Bu sıfat atlarda bir memdûh sıfattır ve ol atların bir sıfatı dahi bu ki buyurdu,. ﴿الْجِيَادُ﴾ sür'atle seğiren atlar. (31) ﴿فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي﴾ Pes dedi, bî-şübhe kim ben çok mâlın muhabbetini Perverdigârımın anması yerine kılıp onun üzere onu îsâr eyle-

589 el-Beyzâvî, II/900.

dim, ﴿حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾ ol vakte dek ki güneş gecenin perdesiyle örtündü. (32) ﴿رُدُّوهَا عَلَيَّ﴾ Ol atları üzerime döndürün. ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ Pes başladı ol atların baldırlarına ve boyunlarına kılıcı silmek siler ya'nî kimisini seğirledi ya'nî kimisin boğazladı ve ol 'asrda atlar kurbân olunurdu. (33)

Getirdiler ki Hazret-i Süleymân'a bir oğul geldi. Dîvler haberdâr olıcak korktular kim şâyed pederi gibi kendülerin havza-i tasarrufuna ala, pes bunun üzere icmâ' ettiler kim onu öldüreler. Hazret-i Süleymân bu tedbîrden âgâh olınca onu buluta verdi, tâ ki terbiyyesin ede ve dîvlerin şerrinden mahfûz ola. Kazâ-i Yezdânî ile ol oğlan vefât edip Hazret-i Süleymân'ın tahtı üzere salındı. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu.[590] ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Süleymân'ı fitneye saldık ﴿وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا﴾ ve tahtı üzere bir cânsız gövde saldık. ﴿ثُمَّ أَنَابَ﴾ Sonra Hudâ'ya rücû' etti zîrâ bildi kim oğlu husûsunda Tanrı te'âlâ üzere tevekkül etmediğinde hatâ etmiştir. (34) ﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي﴾ **[403b]** Dedi, yâ ilâhî benden sudûr eden hatâyı merhametinle setr et ﴿وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾ ve kendü kereminden bana bir pâdişâhlık bağışla ki benden sonra bir kimesneye müyesser olmaya, ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ bî-şübhe kim sen kendün istediğin nesneyi murâd ettiğin kimesneye ihsân edersin. (35)

﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ﴾ Pes rûzgârı fermânına râm kıldık, ﴿تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً﴾ fermânıyla yürür, nerm ve hôş olduğu hâlde ﴿حَيْثُ أَصَابَ﴾ kankı mekâna ki ister. (36) ﴿وَالشَّيَاطِينَ﴾ Ve kendüye dîvleri râm kıldık ﴿كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ﴾ gâyetle her üstâd yapıcı ve deryâdan cevâhiri istihrâc etmek içün her yahşi batıcı dîvi. (37) ﴿وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾ Dahi onlardan özge bir gürûh zincîrlerde biri birine mukârin oldukları hâlde müsahhar kıldık, tâ ki halktan şerleri kûtâh ola. (38) ﴿هَذَا عَطَاؤُنَا﴾ Bu şey ki biz sana onu ihsân ettik, bizim vermeğimizdir. ﴿فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ﴾ Pes istediğin kimesneye 'atâ et yâ istediğin kimesneden 'atâyı alıkoy. ﴿بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ Vermesi ve men' etmesi üzere muhâsib olduğun hâlde zîrâ onun tasarrufu sana tefvîz olunmuştur. (39) ﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى﴾ Dahi 'ale't-tahkîk dünyâda bu denlü mülkü var iken âhirette bizim katımızda ona bir ulu kurb var ﴿وَحُسْنَ مَآبٍ﴾ ve ona bir güzel dönecek yer dahi var ve o, behişt-i câvidândır. (40)

﴿وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ﴾ Dahi kulumuz Hazret-i Eyyûb'un ahvâlini zikr et, ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾ kaçan Perverdigârın çağırıp dedi, ﴿أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ﴾

590 el-Beyzâvî, II/900.

tahkîkan ki ben ta'b u elem ile bana İblîs değdi. Ve o böyle olmuştu kim İblîs-i şakî Hazret-i Eyyûb'a marazı hâletinde serzeniş edip söylerdi kim sen ne ettin ki bu gûne belâlara mübtelâ olup ni'metlerin senden meslûb oldu. Ve bir kavlde şeytânın ta'b u elem ile ona değmesi o gûne oldu ki tevâbi'ine o denlü vesvese etti kim Hazret-i Eyyûb'u hicr edip aralarından ihrâc ettiler. Ba'dehû Hakk sübhânehû ve te'âlâ onun du'âsın kabûl edip Cebrâ'îl'i kendüye gönderip söyledi. (41) ﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ﴾ Yeri ayağınla ur, pes Hazret-i Eyyûb yeri urup ondan bir göz su kaynayıp kendüye denildi, ﴿هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾ bu bir sovuk çimecek sudur ve bu bir içilecek, ya'nî **[404a]** bu bir sudur ki onunla gusl edip içersin pes zâhir ve bâtının sağalur. (42) ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ﴾ Ve kendüye evlâdını bağışladık ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ ve evlâdlarıyla kendüler gibi dahi kendüye vehb ettik, ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾ üzerine bizden rahmet olduğu içün ﴿وَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ ve erbâb-ı 'ukûl olanlara pend olmak içün.

Menkûldür kim Hazret-i Eyyûb'un marazı vaktinde Hazret-i Yûsuf'un neslinden olan zevcesi Rahime Hâtun bir mühim içün bir yere gitti. Bi-hasebi'l-iktizâ onda eğlendi. Hazret-i Eyyûb 'aleyhisselâm and içti kim ona yüz değnek ura. Kaçan tebâşîr-i subh-i sıhhat ufuk-i rahmetten yüz gösterip Hazret-i Eyyûb kemâl-i sıhhat buldu, istedi kim ettiği yemînin muktezâsını icrâ ede. Hakk celle ve 'alâ lutf u keremiyle ona yemînden keyfiyyet-i halâsı ta'lîm etti. Niteki buyurdu.[591] (43) ﴿وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا﴾ Ve eline al bir otluk destesi ki 'adedi yüz ola, ﴿فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ﴾ pes onunla zevceni ur ve yemîninde hânis olma. Bu hükm e'imme-i Hânefiyyenin esahh-ı akvâli üzere bâkîdir, nesh olunmadı, lâkin onunla urulan kimesneyi acıtmak şartıyla. ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا﴾ Tahkîkan ki biz Hazret-i Eyyûb'u kendüye değen musîbetten sabr edici bulduk, ﴿نِعْمَ الْعَبْدُ﴾ gâyetle güzel bendedir Hazret-i Eyyûb, ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ bî-şübhe kim o, cemî' vücûduyla Hudâ'ya müteveccihtir. (44)

﴿وَاذْكُرْ عِبَادَنَا﴾ Dahi bizim kullarımızı an, ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾ Halîlürrahmân'ı ﴿وَإِسْحَاقَ﴾ ve onun oğlunu ﴿وَيَعْقُوبَ﴾ ve onun nebîresin, ﴿أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ﴾ eller ve gözler iyesi ya'nî a'mâl-i celîle ve 'ulûm-i şerîfe erbâbı. Çün ekser-i a'mâl ellerin mübâşeretiyle olur, onlardan *eyd* ile ta'bîr olundu. Ve ezbes ki ebsâr me'ârifin a'zam-ı mukaddemâtıdır, onlardan ebsârla ta'bîr olundu. (45) ﴿إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ﴾ Tahkîkan ki biz onları pâk kıldık, şâ'ibe-i me'âyibden

591 el-Beyzâvî, II/902.

pâk kılınmış bir hasletle ﴿ذِكْرَى الدَّارِ﴾ ve ol haslet sonki sarâyı yâd etmeleridir. (46) ﴿وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنْ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ﴾ Ve bî-şübhe kim onlar bizim katımızda bergüzîde olan eyülerdendirler. (47) ﴿وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ﴾ Ve bu e'izzeyi dahi mezkûr kıl ﴿وَكُلٌّ مِنْ الْأَخْيَارِ﴾ ve bu mezkûr olanlar kamuları eyü kimselerdendir. (48) ﴿هَذَا ذِكْرٌ﴾ Bu, ya'nî peygamberlerin şânında mezkûr olan ahbâr onlara bir şereftir. Bu ahbârı zikr ettikten sonra **[404b]** onlara ve emsâllerine âmâde olunan ni'metleri beyân edip buyurdu. ﴿وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ﴾ Dahi tahkîkan ki perhîzkârlara gökçek dönecek yer var, (49) ﴿جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾ ikâmet bâğları, ﴿مُفَتَّحَةً لَهُمْ الْأَبْوَابُ﴾ ol hâlde ki onların kapuları kendülere açılmış, (50) ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ﴾ onun içinde yasdanmışlar ﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا﴾ ol bâğlarda çok meyve ve şarâb çağırıp isterler. (51)

﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾ Dahi katlarında kocalarından özgeye nazar etmeyen hûrîler var, ﴿أَتْرَابٌ﴾ kendülerle hem-sinn ya'nî behiştin karıları kocalarıyla bir yaştadırlar ve yaştaş olmalarında hikmet budur ki akrân arasında muhabbet muhkem-ter olur. (52) ﴿هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾ Melâ'ike kendülere derler, bu na'îm rûz-i hesâbdan sonra va'd olunduğunuz nesnedir. Pes ehl-i behişt sürûr ve ibtihâc tarîkiyle derler, (53) ﴿إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا﴾ bî-şübhe kim bu ni'metler üzerimizedir ki Hazret-i Rezzâk bize onu ihsân etti, ﴿مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ﴾ ona aslâ bir eksilmek ve inkitâ' yoktur. (54) ﴿هَذَا﴾ İş budur, ﴿وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ﴾ dahi bilâ-şübhe kim hudûdu tecâvüz edenlere bir yaman dönecek yer var, (55) ﴿جَهَنَّمَ﴾ dûzah-ı pür-azâb, ﴿يَصْلَوْنَهَا﴾ ona girmiş olduklarında, ﴿فَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ pes gâyetle bed ârâmgâhtır dûzah. (56) ﴿هَذَا﴾ İşkence budur, ﴿فَلْيَذُوقُوهُ﴾ pes onu tatsınlar, ﴿حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ﴾ ol 'azâb bir ıssı sudur ve ehl-i cehennemin cerâhatlerinden akan sudur. (57)

﴿وَآخَرُ مِنْ شَكْلِهِ﴾ Ve bir 'azâb dahi mezkûr olan 'azâbın cinsinden ﴿أَزْوَاجٌ﴾ gûn-â-gûn ya'nî 'azâbları türlü türlüdür, ammâ elem vermede biri birine müşâbihtir. Ba'dehû ki cehennemîler cehenneme girip tevâbi'lerinden bir gürûh kendülerle cehenneme girerler, aralarında bir güft ü gû vâki' olur. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (58) ﴿هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ﴾ Ruesâ biri birine söyler, bunlar bir gürûhtur ki sizinle cehenneme girmişler, ﴿لَا مَرْحَبًا بِهِمْ﴾ onlara merhabâ lafzı olmasın, ﴿إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ﴾ bî-şübhe kim onlar dûzaha giricilerdir. Kaçan tevâbi' bu sözü haklarında söylendiğin işittiler, (59) ﴿قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ﴾ dediler, belki siz ey ruesâ size merhabâ olmasın, ﴿أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا﴾ siz bizim içün mûcibât-ı 'azâbı ilerü kıldınız ki biz dûzaha girdik, ﴿فَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾

pes yaman karârgâhtır dûzah. (60) ﴿قَالُوا﴾ Yine tevâbi' dediler, ﴿رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا﴾ ey Perverdigârımız, her kim ki cehennemin girmesine mûcib olan şeyi bize ilerü kıldı, ﴿فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ﴾ ona iki kat 'azâb **[405a]** kıl dûzahta. (61) ﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا﴾ Dahi keferenin ruesâsı dediler, bize ne oldu kim görmezüz bir kişileri ki ﴿كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ﴾ biz onları kötülerden sayardık? (62) ﴿أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ﴾ Âyâ biz onları masharalığa aldık ﴿أَاتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا﴾ yâhûd gözler onlardan mâ'il olup kendülerin görmedi ya'nî bu iki işin kankısın onlara işledik. Ehl-i cehennem bu sözleri îrâd ettiler, kendü nefslerin tendîm etmek içün. (63) ﴿إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ﴾ Tahkîkan ki ehl-i cehennemin ahvâlinden nakl ettiğimiz sözler dürüsttür, içinde aslâ şübhe yoktur. ﴿تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ﴾ Dûzahîlerin cenk ü cidâlleri odur. (64) ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ﴾ Söyle ben ancak pend vericiyim ﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ ve şirketi kabûl etmeyen, her nesneye galebe eden Îzid-i zü'l-celâlden özge bir dürüst ma'bûd aslâ yoktur. (65) ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdigârı, ﴿الْعَزِيزُ﴾ bir kimsenin 'ukûbetini isteyicek mağlûb olmayan, ﴿الْغَفَّارُ﴾ istediği kimseye çok mağfiret eden. (66)

﴿قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ﴾ Söyle yâ Muhammed, size haber verdiğim nesne bir ulu haberdir. (67) ﴿أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ﴾ Siz kemâl-i gafletten ondan yüz çevirmişlersiz. (68) ﴿مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَى﴾ Bana hîç bir dâniş yok idi yücerek gürûhtan, ya'nî melâ'ikenin ahvâlinden, ﴿إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ kaçan Hazret-i Âdem'in şânında güft ü gû ederlerdi. (69) ﴿إِنْ يُوحَى إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ Bana vahy olunmaz illâ ki ben fakat bir korku verici, ahkâmı âşikâre ediciyim. (70) ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ﴾ Yâda getir ol vakti kim Perverdigârın ferişte lere dedi, ﴿إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ﴾ 'ale't-tahkîk ben çamurdan bir insân îcâd ediciyim. (71) ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ Pes kaçan onun hilkatini tamâm düzerim ve içinde rûhumdan üfürürüm. Hakk sübhânehû ve te'âlâ insânın rûhunu mükerrem ve müşerref kılmak içün kendüye muzâf kıldı, pes hâsıl-ı kelâm bu ki kaçan onu düzüp rûhu içinde kılarım, zinde olur. ﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ Pes siz ey melâ'ike, ta'zîm u tekrîm tarîkiyle ona secde ettiğinizde yüzleriniz üzere düşün. (72)

﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ Hazret-i Âdem zinde olduktan sonra kamu ferişt ler bi't-tamâm secde ettiler, (73) ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ancak İblîs gerdenkeşlik edip küffârın zümresinden **[405b]** oldu. (74) ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ Hakk celle ve 'alâ dedi, ey İblîs, kankı nesne sana

mâni‘ oldu secde getirmenden şol şeye ki ben iki elimle ya‘nî vâsıtasız kendüm onu îcâd ettim? ﴿أَاسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنْ الْعَالِينَ﴾ İstihkâksız büyüklüğe tâlib oldun mu yâhûd erbâb-ı ‘uluvv zümresinden olup tefevvuka müstehak oldun? (75) ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ﴾ İblîs-i şakî dedi, ben ondan yeğreğim, nice ben ona secde getireyim? Ve benim hayriyyetime delîl bu ki ﴿خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ﴾ beni âteşten halk ettin ve o, bir nûrânî cismdir ﴿وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ ve onu çamurdan yarattın ve o bir kesîf cismdir. Bu delîlde la‘în hatâ etti ki hayriyyeti mâddeden hâsıl olduğun gümân etti ve bilmedi kim asl-ı hayriyyet fâ‘ilden hâsıl olan teşrîftir ki onun halkını ve rûhunu kendüye muzâf kıldı. (76) ﴿قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا﴾ Hakk celle ve ‘alâ İblîs’e dedi, pes sûret-i melekiyyeden çık ﴿فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ kim ‘ale’t-tahkîk sen rahmetten dûr kılınmışsın. (77) ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي﴾ Ve rahmetten dûr etmeğim üzerinedir ﴿إِلَى يَوْمِ الدِّينِ﴾ rûz-i cezâya dek. (78) ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ Dedi, ey Perverdigârım, bana mühlet ver, cânımı alma ol güne dek ki Hazret-i Âdem’in evlâdı kubûrdan meb‘ûs olurlar. (79) ﴿قَالَ فَإِنَّكَ مِنْ الْمُنظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ﴾ Hakk sübhânehû ve te‘âlâ dedi, pes ‘ale’t-tahkîk sen mühlet verilmişlerdensin bilinmiş vaktin günüde dek. (80-81) ﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ﴾ İblîs dedi, pes kahr-ı tasallutuna kasem ey Kâdir-i zü’l-celâl kim ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ elbette âdemoğulların kamu azdırırım (82) ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ﴾ meğer onlardan elvâs-ı şirk u me‘âsîden pâk kılınan kulların kim onları azdırmağa kudretim olmaz. (83) ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ﴾ Îzid-i zü’l-celâl dedi, pes kasemim dürüst ve sâbittir ve dürüst ve sâbit olan nesneyi söylerim. (84) ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ Elbette dûzahı doldururum senin cinsinden ve âdemoğullarından sana tebe‘iyyet edenlerden ﴿أَجْمَعِينَ﴾ kamunuzdan. (85) ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ Söyle yâ Muhammed, teblîğ-i vahy üzere hîç ücret sizden taleb etmem ﴿وَمَا أَنَا مِنْ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ve ben erbâb-ı tasannu‘dan değilim, ya‘nî bir san‘atla yanlarında olmayan şeyi izhâr eden gürûhtan değilim. (86) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân bir nesne değildir **[406a]** illâ ins ü cinne bir penddir. (87) ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾ Ve elbette Kur’ân’ın haberin bir müddetten sonra bilirsin, ya‘nî içinde mezkûr olan va‘d u va‘îdi rûz-i kıyâmette bilirsin. (88)

SÛRETÜ'Z-ZÜMER

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الزمر مكية وهي خمس وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın indirilmesi Muhammedü'l-Mustafâ üzere ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ bu iki celîlü'l-kadr vasfla muttasıf olan Îzid-i zü'l-celâldendir. (1) ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Tahkîkan ki biz sana Kur'ân'ı doğrulukla indirdik, ﴿فَاعْبُدْ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ pes Hudâ-yı Müte'âlîye perestiş et ol hâlde ki dîni kendüsi içün şirk ve riyâdan pâk kılmışsın. (2) ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ Âgâh olun kim şirkten pâk olan tâ'at Tanrı te'âlâya mahsûstur, ya'nî Hudâ sezâvârdır ki tâ'at kendüye hâlis kılına. Zîrâ sıfât-ı ulûhiyyetle ve esrâr üzere ıttılâ' etmekle kendüsi münferriddir. ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'dan özge ma'bûdlar edindiler, derler ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ biz onlara 'ibâdet etmezüz illâ Tanrı'ya bizi gâyetle yakın kılmakları içün. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ﴾ Tahkîkan kim Hakk te'âlâ onların arasında hükûmet eder ﴿فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki kendüler umûr-i dîniyyeden içinde ihtilâf ederler, pes muhikk olanı cennete dâhil kılar ve mubtılı cehenneme. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle hidâyete muvaffak kılmaz şol kimseyi ki kendüsi yalancı, ni'meti katı inkâr edicidir. (3)

﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ Eğer Tanrı te'âlâ oğul edinmesin isteseydi ﴿لَاصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ elbette yarattığı eşyâdan istediğini bergüzîde kılardı, zîrâ hadd-i imkânda olan budur, ne ân ki oğul edine. Zîrâ oğul edinmek onunla hem-cins olmak iktizâ eder ve ona hem-cins olmak mümteni'dir. ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Oğul edinmekten Hudâ 'azze ve celle münezzehtir, ﴿هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ kendüdür vahdetle muttasıf olup her kimse üzere galebe eden Îzid-i zü'l-celâl. (4) **[406b]** ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Gökler ve yeri doğrulukla yarattı, ﴿يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ﴾ geceyi gündüz üzere sarar, ya'nî gündüzün ziyâsını gecenin zalâmıyla gâ'ib kılar, nitekim sargı şey, sarılacak nesneyi gâ'ib kılar, ﴿وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ﴾ ve 'aksini dahi öylece eder ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ ve güneş ve ayı râm kıldı, ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى﴾ her biri bi mu'ayyen müddete dek yürür ve

ol inkıtâ' hareketleri mahallidir. ﴿أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ﴾ Bilin kim kendüdür her kimse üzere galebe eden, her mümkin üzere kâdir olan, ﴿الْغَفَّارُ﴾ gâyetle mağfiret eden ki halktan şirkleri sebebiyle ni'metlerin meslûb etmez. (5)

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ Sizi yalnız bir cândan îcâd etti ve ol Hazret-i Âdem'dir, ﴿ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ ondan sonra ol cândan çiftin peydâ etti ve ol Hazret-i Havvâ'dır ﴿وَأَنْزَلَ لَكُمْ﴾ ve esbâb-ı semâviyye ile sizin içün ihdâs etti ﴿مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ davarlardan sekiz sınıf erkek ve dişi deveden ve sığırdan ve koyundan ve keçiden. ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ Sizi analarınızın karnında yaradır ﴿خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ﴾ bir yaratmaktan sonra bir yaratmak, ya'nî su damlasın bir kan pâresi kılar, ba'dehû onu bir et pâresi, sonra onu kemük, ondan sonra kemüği etle kaplar, pes tâmmü'l-hilka bir hayvân kılar ﴿فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ üç karanlıklarda, karnın ve rahmin ve meşîmenin[592] karanlıkları. ﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Bu ef'âl sâhibi Perverdigârınız Îzid-i zü'l-celâldir, ﴿لَهُ الْمُلْكُ﴾ kendüye mahsûstur zevâl ve fenâyı kabûl etmeyen tasarruf, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir ma'bûd yoktur. ﴿فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾ Pes nice bu delîllerin vücûduyla 'ibâdetinden şirke dönmüş kılınırsız? (6) ﴿إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ﴾ Eğer küfr edersiz, bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ îmânınızdan baydır ﴿وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ ve kullarına küfrü pesend etmez kendülere rahmet ettiği içün, zîra onunla zarar sâhibi olurlar. ﴿وَإِنْ تَشْكُرُوا﴾ Ve eğer tevhîdin ni'metine mu'terif olup Hudâ'nın hamd ü senâsın edersiz, ﴿يَرْضَهُ لَكُمْ﴾ onu size pesend eder, zîrâ o felâhınıza sebeb olur. ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ Ve bir yük çekici cân bir yük çekici cânın yükün götürmez. ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ﴾ Sonra dönmeğiniz Perverdigârınızadır, ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes sizi işlediğiniz nesneden hesâb ve mükâfâtla âgâh eder. ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ sîneler iyesi **[407a]** olan esrâra dânâdır, pes a'mâlinizden bir şey üzerine hafî olmaz. (7)

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ﴾ Dahi kaçan âdemoğluna bir bedlik değer, Perverdigârına du'â eder ﴿مُنِيبًا إِلَيْهِ﴾ onun tarafına dönmüş olduğu hâlde, ﴿ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ﴾ sonra ol vakt ki Hakk celle ve 'alâ kendü kereminden ona bir eyülik ihsân eder, ﴿نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ﴾ unuttu ol kimseyi ki ni'metten esbak ona du'â ederdi ﴿وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâle mânendler kıldı, ya'nî 'ibâdetinde putları ona şerîk kıldı, ﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ tâ ki halkı Hudâ'nın yolundan azdıra. ﴿قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا﴾ Ona söyle, küfrünle bir az müddet

592 Meşîme: Döl yatağı.

berhurdâr ol ﴿إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾ ki bî-şübhe sen dûzahın iyelerindensin! Ba'dehû ona denilir, senin işin yeğrek midir? (8) ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ﴾ Yâ şol kimsenin işi ki kendüsi tâ'atin rivâyeti üzere gecenin sâ'atinde kâ'imdir ﴿سَاجِدًا وَقَائِمًا﴾ sücûd edip durmuş olduğu hâlde, ﴿يَحْذَرُ الْآخِرَةَ﴾ sonki sarâyın 'azâbından korkar ﴿وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ﴾ dahi Perverdigârının rahmetine ümîd tutar, ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ söyle, berâber olsun mu bilen kimseler bilmeyen kimselerle? Ya'nî hergiz onlar berâber olmazlar, ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ erbâb-ı kulûbden özge bir kimse pend almaz. (9) ﴿قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Söyle, ey îmâna gelen kullarım! ﴿اتَّقُوا رَبَّكُمْ﴾ Perverdigârınızdan havf edin, ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ﴾ bu cihânda eyülik edenlere bir güzel mükâfât var ﴿وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ﴾ ve Tanrı'nın zemîni boldur, pes kaçan kim bir kimse üzere eyülik etmek vatanında müte'azzir olur, bir özge yere gitsin. ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ﴾ Bundan özge bir şey yoktur kim tâ'atin meşakkati üzere sabr edenler ücretleri bi't-tamâm verilir ﴿بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ hesâbsız, ya'nî ücretleri bir mertebede verilir ki muhâsebe edenlerin hesâbı ona ihâta etmez. Hadîs-i şerîfte gelmiştir kim rûz-i kıyâmette erbâb-ı tâ'at içün terâzûlar kurulup a'mâllerine göre mükâfâtları verilir ve belâ üzere sabr edenlere terâzûlar kurulmaz velâkin ecr üzerlerine dökülmek dökülür, bir hadde dek ki dünyâda erbâb-ı 'âfiyet olanlar ârzû ederler ki kâşkî dünyâda ecsâdleri mikrâzlarla[593] pâre pâre olaydı, tâ ki ehl-i belâ ile bir silkte **[407b]** münselik olalar. (10)

﴿قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ Söyle, 'ale't-tahkîk kim ben fermân olundum ki Hudâ'ya perestiş edeyim ol hâlde ki dînî kendüye elvâs-ı şirkten pâk kılmışım. (11) ﴿وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ﴾ Dahi onunla fermân olundum tâ ki dünyâda ve âhirette tâ'at edenlerin peşrevi olayım. (12) ﴿قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ Söyle, bî-şübhe ki ben Tanrı'mın fermânına muhâlefet edersem bir ulu günün işkencesinden korkarım. (13) ﴿قُلْ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي﴾ Söyle, yalnız Hudâ'ya perestiş ederim dînimi kendüye pâk ettiğim hâlde. (14) ﴿فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ﴾ Pes ondan özge istediğiniz şeye 'ibâdet edin. Bu kelâm onlara tehdîd etmek içündür ve onların mahzûl olmalarına işârettir. ﴿قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ﴾ Söyle tahkîkan ki utuzmakta kâmil olanlar ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ şol kimselerdir ki rûz-i kıyâmette cânların ve ehillerin utuzanlar, ol vakt ki behişt yerine dûzaha girerler. ﴿أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ﴾

593 Mikraz: Kesecek âlet, makas.

﴿الْمُبِينُ﴾ Âgâh olun kim cân ve ehli utuzmak kendüdür zâhir olan utuzmak. (15) ﴿لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ﴾ Utuzan gürûha üstlerinden âteşten sâyebânlar var ﴿وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ﴾ ve altlarından tabakalar olur ki altlarında olan gürûha sâyebânlardır. ﴿ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ﴾ Bu 'azâbdır, ol 'azâb ki Tanrı te'âlâ kulların onunla korkutturur. ﴿يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِي﴾ Ey benim kullarım, benden korkup gazabıma mûcib olan eşyâya ta'arruz etmen. (16) ﴿وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ﴾ Ve şol kimseler ki şeytândan ictinâb ettiler, ﴿أَنْ يَعْبُدُوهَا﴾ ona 'ibâdet etmeği terk ettiler ﴿وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâlin tarafına cemî' vücûdlarıyla teveccüh ettiler, ﴿لَهُمُ الْبُشْرَى﴾ mevt mahallinde melâ'ikenin lisânı üzere na'îm-i ebedî ile müjdelenmek kendülere olur, ﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ﴾ pes kullarımı müjdelettir. (17) ﴿الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾ Şol kullar ki söze kulak tutup sözün eyüsine tâbi' olurlar, ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ﴾ onlardır şol kimseler ki Tanrı te'âlâ kendülerin dînine hidâyet etti ﴿وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ve ol gürûh kendülerdir erbâb-ı 'ukûl, ne özgeleri. (18)

﴿أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ Âyâ sen halkın umûruna mâlik olup **[408a]** onlardan her kim ki *le'emleenne cehenneme* kelimesi üzerine lâzım geldi, onu ihlâs edersin? ﴿أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ﴾ Pes sen mi dûzahta olanı kurtarırsın? Çün Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ba'zı kimselerin îmâna gelmeklerine hırsı var idi ve 'ilm-i ezelîde küfr üzere onların mevtine hükm olunmuştu. Hakk celle ve 'alâ Habîb-i Ekremini ol nükteden âgâh etmek içün istifhâm-ı inkârî ile kendüyi muhâtab kıldı. (19) ﴿لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ﴾ Lâkin Pervedigârlarından havf eden kimseler, ﴿لَهُمْ غُرَفٌ﴾ behiştte kendülere bülend yerler var ﴿مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ﴾ ve ol bülend yerlerin üstünde bülend yerler var ﴿مَبْنِيَّةٌ﴾ yapılmış, ya'nî yer üzere yapılan binâlar gibi yapılmıştır, ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ol gurfelerin altından ırmaklar akar. ﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ onları bir dürüst va'd etti, ﴿لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ﴾ Tanrı te'âlâ va'deye hilâf etmez, zîrâ hulf etmek nakstır ve naks Hudâ üzere muhâldir. (20)

﴿أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Görmez misin ki Hakk celle ve 'alâ gökten su indirdi? ﴿فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ﴾ Pes ol suyu zemînde çeşmelerde ve kehrizlerde[594] düzüp kıldı, ﴿ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا﴾ sonra onunla bir ekin çıkarır ki ﴿مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ﴾ renkleri gûn-â-gûndur, yeşil ve kırmızı ve sarı ve özgeleri. ﴿ثُمَّ يَهِيجُ﴾ Sonra ol ekin bir hôş kurur, ﴿فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا﴾ pes onu sararmış görürsün,

594 Kehriz: Bir çeşit su kanalı.

﴿ثُـمَّ يَجْعَلُـهُ حُطَامًـا﴾ ondan sonra Hakk celle ve 'alâ onu rîze rîze kılar. ﴿إِنَّ فِـي ذَٰلِـكَ لَذِكْـرَىٰ لِأُولِـي الْأَلْبَـابِ﴾ Tahkîkan ki ekinin bu ahvâlinde erbâb-ı 'ukûl içün bir 'ibret ve pend var. (21) ﴿أَفَمَنْ شَـرَحَ اللَّهُ صَـدْرَهُ لِلْإِسْـلَامِ فَهُـوَ عَلَىٰ نُـورٍ مِـنْ رَبِّـهِ﴾ Âyâ kamu halk berâberdirler ki şol kimse ki Hakk celle ve 'alâ onun sînesin İslâm içün küşâde kılıp kendüsi Perverdigârı lutfundan nûr, ma'rifet ve hidâyet üzeredir, şol kimesne gibidir ki sînesi dar olup hakkı kabûl etmez? ﴿فَوَيْـلٌ لِلْقَاسِـيَةِ قُلُوبُهُـمْ مِـنْ ذِكْـرِ اللَّهِ﴾ Pes 'azâbın eşeddi Hudâ'nın yâd etmesi eclinden gönülleri perk olanlaradır, zîrâ zikrullâhın şânı budur ki gönüller istimâ'ından nerm ola, ne kasâvet bağlaya. ﴿أُولَٰئِـكَ فِـي ضَـلَالٍ مُبِـينٍ﴾ Ol gürûh ki gönülleri perktir, bir âşikâre azgunluktadırlar. (22)

Getirdiler ki sahâbe-i kirâm iktizâ-i beşeriyyet hasebiyle tâ'âtten melel edip Server-i Kâ'inât'a dediler, "*lev hadestenâ*", ya'nî ne olaydı bizimle söyleşeydin, tâ ki şeker-rîz lebinden[595] **[408b]** ervâhımızın tûtîleri behremend ola.

Beyt: سرمایهٔ حیات ابد اهل زوق را
دریك حکایت از لب شکر فشان تست[596]

Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿اللَّهُ نَـزَّلَ أَحْسَـنَ الْحَدِيـثِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl sözün en eyüsin indirdi, ﴿كِتَابًـا مُتَشَـابِهًا﴾ biri birine benzer bir kitâb. ﴿مَثَانِيَ﴾ kitâba bir sıfattır, dahi ya'nî ahsenü'l-hadîs olan kitâb bir kitâbdır ki ahkâm ve kasas içinde kat kat zikr olunmuştur, ﴿تَقْشَـعِرُّ مِنْـهُ جُلُـودُ الَّذِيـنَ يَخْشَـوْنَ رَبَّهُـمْ﴾ onun va'îdi korkusundan titrer şol kimselerin dizleri ki Perverdigârlarından havf ederler, ﴿ثُـمَّ تَلِيـنُ جُلُودُهُـمْ وَقُلُوبُهُـمْ إِلَـىٰ ذِكْـرِ اللَّهِ﴾ sonra Hudâ'yı rahmetle ve mağfiretle zikr etmekle püstleri[597] ve gönülleri sâkin olup nerm olur. ﴿ذَٰلِـكَ هُـدَى اللَّهِ﴾ Ol kitâb Hudâ'nın yol göstermesidir, ﴿يَهْـدِي بِـهِ مَـنْ يَشَـاءُ﴾ onunla istediği kimesneye yol gösterir ﴿وَمَـنْ يُضْلِـلْ اللَّهُ﴾ ve her kimi ki Tanrı te'âlâ azgun kılar, ﴿فَمَـا لَـهُ مِـنْ هَـادٍ﴾ ona aslâ yol gösterici olmaz. (23) ﴿أَفَمَـنْ يَتَّقِـي بِوَجْهِـهِ سُـوءَ الْعَـذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَـةِ﴾ Âyâ cümle halk berâber midirler ki şol kimse kim rûz-i kıyâmette işkencenin yamanını çehresiyle sakınır, şol kimse gibi ola ki behişt-i berînde müna'amdır? ﴿وَقِيـلَ لِلظَّالِمِيـنَ ذُوقُـوا مَـا كُنْتُـمْ تَكْسِـبُونَ﴾ Dahi sitemkârlara denildi, kazandığınız şeyin sezâsın tadın. (24)

---

595 Şeker saçan. Tatlı sözlülük.

596 Senin şeker saçan dudaklarının bir tek hikayesi zevk ehlinin ebedî hayat sermayesidir.

597 Püst: Cilt.

﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Küffâr-ı Mekke'den esbak olanlar peygamberlerin tekzîb ettiler, ﴿فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ﴾ pes kendülere mukadder olan 'azâb geldi ﴿مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ bilmedikleri yerden. (25) ﴿فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Pes Hudâ 'azze ve celle onlara yakın olan sağlıkta hôrluk ve zilletin çâşnîsin tattırdı ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ﴾ ve bî-şübhe kim sonki sarâyın işkencesi büyükrektir, ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ eğer bilir olsaydılar elbette 'ibret alırlardı. (26)

﴿وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ Dahi tahkîkan kim biz bu Kur'ân'da halk içün beyân ettik her meselden ki umûr-i dîniyyede nâzır olana lâzım olur, ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki halk nasîhat-pezîr olalar. (27) ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ Medh olsun lügat-ı 'Arabiyyeye mensûb olmuş Kur'ân'a, ﴿غَيْرَ ذِي عِوَجٍ﴾ eğrilik iyesi değil, ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ tâ ki onunla muhâtab olanlar onun ma'nâlarında te'emmül edip havf edeler. (28) ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا﴾ Hakk celle ve 'alâ müşrik ve muvahhid içün bir mesel beyân edip urdu. **[409a]** ﴿رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ﴾ Bir kişi ki mâlikiyyetinde bed-hû ortaklar var kim her biri kendüye bir dürlü hizmet fermân eder kim ne cümlesin irzâ edebilir ve ne birileri kendüsinden râzîdir ﴿وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ﴾ ve bir kişi ortaklardan kurtulmuş, mâlikiyyeti bir kişiye hâlis olmuş, hizmetini kemâ hüve hakkuhû edâ edip ağası kendüsinden hoşnûd olmuştur, ﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾ vasf cihetinden berâber olurlar mı? Ya'nî hergiz berâber olmazlar. Evvelki mesel müşrikedir ki gönlünü niçe ma'bûdların 'ibâdetinde perîşân kılmıştır ve ikinci mesel mü'minedir ki gönlünü yalnız Îzid-i zü'l-celâlin 'ibâdetine merhûn kılıp ümîdini ona bağlamıştır. ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ Cümle öğmekliker Hudâ'ya mahsûstur ki rubûbiyyetinde ona ortak yoktur, ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ belki ehl-i şirkin çoğu Hudâ'nın ale'l-ıtlâk mâlik olduğun bilmezler, pes şiddet-i cehllerinden ba'zı eşyâyı ona ortak kılarlar. (29) ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ﴾ Tahkîkan ki sen yâ Muhammed, müteveffâ olursun ﴿وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ ve bî-şübhe kim ehl-i şirk meyyit olurlar. (30) ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ Sonra 'ale't-tahkîk siz rûz-i kıyâmette Perverdigârınızın katında husûmet edersiz umûr-i dînde, pes sen üzerlerine ihticâc edersin onunla ki ben tevhîdde hak üzere idim ve siz teşrîkte bâtıl üzere idiniz ve irşâd ve teblîğde kusûr etmedim ve siz 'inâd ve tekzîbde ısrârı nihâyete yetiştirdiniz. Ve onlar onunla ihticâc ederler ki büyüklerimize ve ağalarımıza itâ'at ettik ve bunun gibi pûç lakırdılar. (31)

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ﴾ Pes kimdir ziyâde sitem sâhibi şol kimesneden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan söyledi oğul ve şerîk kendüye nisbet etmekle ﴿وَكَذَّبَ

﴿أَلَيْسَ فِي ve gerçek sözleri tekzîb etti ﴿بِالصِّدْقِ﴾ kaçan kendüye geldi? ﴿إِذْ جَاءَهُ﴾ Âyâ küffâr içün dûzahta bir menzil ve makâm yok mudur? ﴿جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾ (32) Ve şol kasem ki doğru sözle gelip ona tasdîk ﴿وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ﴾ getirdi, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ol cemâ'at kendülerdir erbâb-ı takvâ olanlar. (33) ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Kendülere istedikleri nesne Perverdigârları katında olur, ﴿ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ oldur eyülik edenlerin sezâsı, eyülikleri üzere Hakk celle ve 'alâ **[409b]** kendü kereminden onlara mükâfât eder. (34) ﴿لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا﴾ Tâ ki Tanrı te'âlâ onlardan ettikleri eşyânın yamanın mahv ede ﴿وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve tâ ki ettikleri 'amelin yeğreğiyle onlara mükâfât ede. Ya'nî hasen olan 'amelleri ahsen pâyesinde 'add olunup sevâbları verilir. (35) ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ Âyâ Hudâ 'azze ve celle kendü kuluna kifâyet edici değil midir? 'Abd'den murâd Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemdir, ya'nî Îzid-i Müte'âl Muhammedü'l-Mustafâ'yı düşmanların şerrinden hıfz edip kendüye nusret verir. Getirdiler kim küffâr-ı Kureyş Server-i Kâ'inât'a derlerdi, korkarız bizim ma'bûdlarımız sana bir zarar yetiştirirler kendülere ta'n ettiğin ecilden. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[598] ﴿وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ Dahi ehl-i şirk Tanrı'dan özge 'ibâdet ettikleri nesnelerle seni korkuturlar ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ﴾ ve her kimi ki Tanrı te'âlâ azgun kılar, bir mertebeye dek ki Hudâ peygamberine ettiği muhâfazadan gaflet edip zarar ve nef'e mâlik olmayan cemâdla kendüyi korkutur, ﴿فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ ona hîç yol gösterici olmaz ki kendüyi tarîk-i Hakk'a irşâd eder. (36)

﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ﴾ Ve her kimi ki Tanrı te'âlâ hidâyet eder, ona aslâ bir idlâl edici olmaz. ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾ Âyâ Hudâ-yı zü'l-celâl herkes üzere galebe edici intikâm iyesi değil midir? Ya'nî elbette galebe edip düşmanlardan intikâm alır. (37) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk eğer küffârdan sorarsan ki gökler ve yeri kim yarattı, elbette derler onları Tanrı te'âlâ yarattı. Zîrâ burhân ve delîl onun üzere vâzıhtır ki kendüsi hâlıkıyyetle münferriddir. ﴿قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Söyle yâ Muhammed, onlara 'âlemi îcâd eden Hudâ'yı bildiğinizden sonra bana haber verin kim Tanrı'dan özge 'ibâdet ettiğiniz eşyâ ﴿إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ﴾ Tanrı te'âlâ bana bir bedlik îsâl etmek isterse ﴿هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ﴾ ma'bûdlarınız Hudâ'nın istediği

598 el-Beyzâvî, II/913.

bedliği benden def' etmeğe kâdir olurlar mı? ﴿أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ﴾ Yâhûd bana bir nef' îsâl etmek isterse ﴿هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ﴾ âyâ onlar Hudâ'nın nef'ini benden alıkoymaya kâdir olurlar mı? Hazret-i Mukâtil'den mervîdir kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onlardan **[410a]** bu su'âli etti. Onlar sükût olup cevâb vermediler. Pes Hakk te'âlâ buyurdu. ﴿قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ﴾ Söyle yâ Muhammed, hayrı bana yetiştirmede ve zararı benden def' etmede Îzid-i zü'l-celâl bana kâfidir. ﴿عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ Üzerine erbâb-ı tevekkül olanlar i'timâd ederler. (38) ﴿قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ﴾ Söyle ey benim gürûhum, hâliniz üzere işlen, ﴿إِنِّي عَامِلٌ﴾ ki bî-şübhe ben hâlim üzere işleyiciyim. ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ Pes 'ale't-tahkîk bileceksiz şol kimesneyi ki kendüye işkence gelip rüsvâ eder ﴿وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve üzerine bir dâim işkence iner. (39-40) ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ﴾ Tahkîkan ki biz Kur'ân'ı halk içün üzerine indirdik, ﴿بِالْحَقِّ﴾ doğruluğa mukârin olduğu hâlde. ﴿فَمَنْ اهْتَدَى فَلِنَفْسِهِ﴾ Pes her kim ki onunla doğru yolu buldu, kendü nefsi içün onu bulmuş oldu zîrâ onun nef'i ona döner. ﴿وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾ Ve her kim azdı, azmaz illâ kendü nefsi üzere zîrâ onun vebâli gayrı kimesneye gitmez. ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ Dahi sen üzerlerine nigehbân değilsin. (41)

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ Îzid-i zü'l-celâl cânları öldükleri vaktte kabz eder ya'nî ebdândan zâhir ve bâtın olan ta'allukunu keser. ﴿وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ Ve ölmeyen cânları uykularında kabz eder ki ebdândan zâhir olan ta'allukunu keser. ﴿فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا الْمَوْتَ﴾ Pes alıkoyar şol cânı ki üzerine mevti hükm etti. ﴿وَيُرْسِلُ الْأُخْرَى﴾ Ve öbürüsünü, ya'nî yatmış cânı gönderir ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir mu'ayyen müddete dek ki onun 'ömrü onda müntehî olur. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Tahkîkan ki teveffâ ve imsâk ve irsâlde kemâl-i kudret üzere delâ'il var bir gürûha ki nevme müşâbih olan mevtin şânında ve bîdârlığa mümâsil olan hayâtın hâletinde tefekkür ederler. (42) ﴿أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ﴾ Belki Kureyş Tanrı'dan özge dilenciler edindiler mi ki kendülere Tanrı katında şefâ'at ederler? ﴿قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ﴾ Söyle şefâ'at ederler mi ve eğer bir nesneye mâlik olmayıp bir zâd fehm etmezler? (43) ﴿قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا﴾ Söyle kamu şefâ'at Hudâ-yı zü'l-celâle memlûktür. Pes istediğine şefâ'atle izn eder, ne sizin gümân ettiğiniz eşhâs şefâ'ate mâlik olurlar. ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Kendüye mahsûstur gökler ve yerin pâdişâhlığı, **[410b]** ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ sonra kıyâmet gününde mükâfât içün onun tarafına dönmüş kılınırsız. (44)

﴿وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ﴾ Ve kaçan Tanrı te'âlâ yalnız zikr olunup keferenin ma'bûdları zikr olunmaz, ﴿اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ sonki sarâya îmân getirmeyenlerin gönülleri mütekabbiz[599] olup nefret eder. ﴿وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ Ve kaçan Hudâ'dan özge ma'bûdları anılır, ﴿إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ hemân ol vakt onlara meftûn oldukları içün yüzleri gülüp neşât peydâ ederler. (45) ﴿قُلْ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Söyle, yâ İlâhî, gökleri ve yeri ibtidâ îcâd eden ﴿عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ pûşîde ve âşikâreyi bilen, ﴿أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ﴾ sen kulların arasında hükûmet edersin âhirette ﴿فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol şeyde ki içinde ihtilâf ederlerdi. (46) ﴿وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Ve bî-şübhe kim sitem edenlere olsaydı yerde olan kamu eşyâ ﴿وَمِثْلَهُ مَعَهُ﴾ ve onunla onun gibi ﴿لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ elbette işkencenin şiddetinden onunla fedâ olunurlardı rûz-i kıyâmette. ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾ Dahi Hudâ'nın tarafından kendülere nümâyân oldu ol 'azâb ki kendüler onun vukû'un gümân etmezlerdi. (47) ﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا﴾ Dahi kendülere göründü, kazandıkları a'mâlin bedlikleri. ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ Ve kendülere ihâta etti ol şeyin sezâsı ki onunla istihzâ ederlerdi. (48)

﴿فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا﴾ Pes kaçan kim âdemoğluna bir yamanlık değer bize du'â eder, ﴿ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا﴾ sonra kaçan kim keremimizden kendüye bir ni'met ihsân ederiz ﴿قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ﴾ söyler, bundan özge bir nesne yoktur kim bu ni'meti dâniş üzere verildim ya'nî onun keyfiyyet-i kesb ve tahsîlini bilip fetânet-i sa'yimle bana hâsıl oldu. ﴿بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ﴾ Dediği gibi değildir, belki ol ni'met kendüye bir imtihândır, tâ ki şâkir olduğu yâ kâfir olduğu zâhir ola ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu bilmezler kim ol ni'met bir imtihândır. (49) ﴿قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Tahkîkan kim bu küffârdan esbak ﴿فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي sözün söylediler, Kârûn ve etbâ'ı gibi. Pes onu söyleyenlere dünyânın metâ'ından kazandıkları nesne kendülerden **[411a]** bir şey def' etmedi. (50) ﴿فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا﴾ Pes kazandıkları bedliklerin sezâsı kendülere değdi. ﴿وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ﴾ Dahi şol kimesneler ki 'inâdla sitem ettiler, bunlardan ya'nî asrında olan müşriklerden, ﴿سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا﴾ elbette kazandıkları eşyânın sezâsı kendülere değer niteki onlara değdi. ﴿وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ Ve onlar 'azâbdan ilerü geçmiş değildirler. (51)

﴿أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾ Âyâ bakıp bilmediler mi kim Tanrı te'âlâ istediği kimesneye rûzîyi müttesi' kılar ve istediği kimesneye dar

599 Cânı sıkılmış, suratı asık.

kılar? ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Tahkîkan kim rızkın bast u kabzında kudret-i kâmile üzere delâlet eder ulu nişânlar var, bir gürûha ki tasdîk getirirler kim cümle havâdis Hakk sübhânehû ve te'âlânın irâdetiyledir. (52) ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ﴾ Söyle, ey kullarım ki me'âsîden isrâf etmekle cânlarına sitem edenler, ﴿لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlânın rahmetinden ümîd kesmen, ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ tahkîkan kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ kamu günâhlarını yarlıgar, ﴿إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ bî-şübhe kim Îzid-i Müte'âl celle celâluhû kendüdür bu iki ulu vasıfla muttasıf olan. (53) ﴿وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ﴾ Dahi Perverdigârızın tâ'ati semtine meyl edip fermânına münkâd olun ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ﴾ size işkence gelmeden evvel, ﴿ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ﴾ sonra yardım olunmazsız ki 'azâb sizden def' oluna. (54)

﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Dahi peyrevlik edin şol nesnenin yeğreğine ki Perverdigârınızdan size indirildi ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً﴾ size işkence nâgehân gelmeden evvel ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki siz onun gelmesinde âgâh değilsiz ki ona bir tedârik edesiz. Bu korkutmak ve nasîhati size ettik, (55) ﴿أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ﴾ kerâhet ettiğimiz içün kim bir cân diye, ey peşîmânlık ve endûhum gel hâzır ol Hakk sübhânehû ve te'âlânın tâ'atinde ettiğim taksîr üzere ﴿وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ﴾ ve 'ale't-tahkîk ben Kitâbullâh'a istihzâ eden gürûhdan **[411b]** idim. (56) ﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ Yâ bir cân diye, tarîk-i hakka beni irşâd etseydi elbette perhîzkârlardan olurdum. (57) ﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً﴾ Yâ bir cân 'azâbı müşâhede ettikde söyleye kâşkî bana bir muhakkak dönüş olsaydı ﴿فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ki eyülik edenlerden olurdum. Müşrik kıyâmette bu sözleri dedikten sonra kendüye denilir. (58) ﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي﴾ Belâ, âyâtım sana geldi. ﴿فَكَذَّبْتَ بِهَا﴾ Pes sen onlara tasdîk getirmedin ﴿وَاسْتَكْبَرْتَ﴾ ve gerdankeşlik ettin, ﴿وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ dahi îmâna gelmeyenlerden idin. (59) ﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ﴾ Dahi rûz-i kıyâmette görürsün şol kimseleri ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ üzere yalan söylediler ki kendüye ortak edinmesin nisbet ettiler. ﴿وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ﴾ Yüzleri kara olmuştur. ﴿أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ﴾ Âyâ îmân ve tâ'at getirmekten tekebbür edenlere dûzahta bir karârgâh yok mudur? Ya'nî onların mekânı ondadır. (60) ﴿وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوا بِمَفَازَتِهِمْ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ me'âsîden perhîz edenleri kurtarır kurtulmuşlarla ya'nî esbâb-ı halâs olan îmân ve ihsânlarla, ﴿لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ne kendülere bedlik değer ve ne kendüler gamnâk olurlar. (61) ﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ

﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ her nesneyi îcâd etmiştir ﴿وَكِيلٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere müstevlîdir, içinde istediği gibi tasarruf eder. (62) ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Kendüye mahsûstur gökler ve yerin anahtarları ya'nî onların umûrunda tasarruf etmek ona mahsûstur, gayrı kimse ona dahl u taʿarruz etmez. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Şol kimesneler ki Hakk sübhânehû ve te'âlânın âyâtına küfr ettiler, onlar kendülerdir utuzanlar. (63)

﴿قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ﴾ Söyle, bu âyâtı müşâhede ettiğinizden sonra bana fermân eder misiz ki Tanrı'dan özgeye 'ibâdet edeyim ey nâdânlar? (64) ﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Dahi **[412a]** 'ale't-tahkîk ki sana ve senden esbak olan peygamberlere vahy olundu kim ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ eğer şirk edersen elbette 'amelin bâtıl olup utuzanlardan olursun. Bu kelâm 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîrdir ve bu gûne hitâblardan murâd, rusülün hamiyyetini tehyîc etmektir ve kefereye kemâl-i ye'si vermektir ve efrâd-ı ümmetin hükmünü bi't-tarîki'l-evlâ iş'âr etmektir. (65) ﴿بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ﴾ Küffâr emr ettiği eşyâya perestiş etme belki Hudâ'ya yalnız perestiş et ﴿وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ ve ondan sana hâsıl olan in'âm üzere şükr edenlerden ol. (66) ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ Dahi Tanrı te'âlâyı bilip taʿzîm etmediler, ﴿حَقَّ قَدْرِهِ﴾ Zât-ı mukaddesesine sâbit ve lâyık olan taʿzîmi ﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ ve hâlbuki zemîn kamu dest-i tasarrufundadır rûz-i kıyâmette ﴿وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾ ve gökler sağ elinde bükülmüşlerdir. Bu kelâm Hudâ'nın 'azamet ve kemâl-i kudretin ifâde etmek içün tarîka-i temsîl ve tahyîl üzere zikr olundu. ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى﴾ Îzid-i zü'l-celâl münezzeh olup yücelendi, ﴿عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ işrâk ettikleri nesneden. (67)

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ Dahi Sûr'da üfürüldü. ﴿فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ Pes göklerde olanlar ve yerde olanlar bî-hûş olup meyyit oldular, ﴿إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ meğer ol kimseler ki Tanrı te'âlâ hayâtların istedi ve onlar Cebrâ'îl ve Mîkâîl ve İsrâfîl hazretleridir ve bir kavlde onlar hamele-i 'arştırlar. ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى﴾ Ondan sonra bir kez dahi onda üfürüldü. ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ Der-'akab hemân cümle halk kubûrdan çıkıp ayak üzere durup erbâb-ı hayret gibi bakarlar. (68) ﴿وَأَشْرَقَتْ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾ Ve zemîn Perverdigârın nûruyla rûşen oldu, içinde kurduğu 'adl sebebiyle. ﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ Dahi nâme-i aʿmâl, ashâbı elinde koyuldu ﴿وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ﴾ ve peygamberler teblîğ-i risâletten ötürü ve şâhidler onların ettiği daʿvânın sıhhatini beyân etmekten ötürü ihzâr olunurlar. ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ Ve kullar arasında hakla hükm olundu ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sitem görmüş kılınmazlar. (69) ﴿وَوُفِّيَتْ

﴿وَهُوَ أَعْلَمُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ﴾ Ve her câna işlediği şeyin sezâsı bi't-tamâm verildi ve Hudâ 'azze ve celle halkın işlediği eşyânın hakîkatine herkesten dânâ-terdir, ef'âllerinden bir nesne üzerine gâ'ib olmaz, ona göre cezâların verir. Ve onların sezâların tafsîl edip buyurdu. (70) **[412b]** ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ Dahi küfr edenler dûzaha bölük bölük sürüldüler. ﴿حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا﴾ Ol hadde dek ki dûzaha geldiklerinde ﴿فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ kapuları açıldı tâ ki ona gireler. ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا﴾ Ve dûzahın nigehbânları serzeniş tarîkiyle onlara dediler, ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ﴾ âyâ size cinsinizden peygamberler gelmedi mi ﴿يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ﴾ Perverdigârınızın âyâtını üzerinize okurlar ﴿وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ve sizi bu gününüzün likâsından korktururlar? ﴿قَالُوا بَلَى﴾ Dediler, belâ, rusül gelip bizi inzâr ettiler ﴿وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ velâkin Hudâ'nın hükmü 'azâbla tâ'ife-i küffâr üzere sâbit oldu. (71) ﴿قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ﴾ Kendülere denildi dûzahın kapularına girin, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ ikâmeti 'ale'd-devâm içinde takdîr ettiğiniz hâlde. ﴿فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ Pes tekebbür edenlerin karargâhı gâyetle bed karârgâhtır. (72)

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا﴾ Dahi Perverdigârlarından havf edenlerin binekleri behişt-i câvidâna gürûh gürûh sürüldü, ﴿حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا﴾ ol vakte dek ki behişte geldiklerinde vasfı kabûl etmeyen devlete nâ'il olurlar ﴿وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ ve behiştin kapuları girmekleri içün açıldı ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ ve onun nigehbânları kendülere dediler selâmet üzerinize olsun ﴿طِبْتُمْ﴾ dâr-ı dünyâda denes-i me'âsîden pâk oldunuz, ﴿فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ pes behişte girin hemîşe meksi takdîr ettiğinizde. (73) ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ﴾ Dahi mü'minler behişte girdiklerinde dediler, cümle medh ü senâlar Hudâ'ya mahsûstur, şol Hudâ ki bize ettiği va'deyi gerçek kıldı ﴿وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ﴾ ve mîrâsta tasarruf ettiğimiz gibi zemînde bizi mutasarrıf kıldı ﴿نَتَبَوَّأُ مِنْ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ﴾ behiştten mekânlar ediniriz istediğimiz yerde. ﴿فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ Pes tâ'at işleyenlerin ücreti gâyetle güzeldir. (74) ﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾ Dahi ferişteleri 'arş-ı a'lânın çevresin ihâta etmişler görürsün, ﴿يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının hamdine mukârin oldukları hâlde tesbîh ederler. ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ Ve halk arasında hakla hükûmet olundu ki kimisi behişte dâhil kılındı ve kimisi dûzaha. ﴿وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Ve denildi kamu medh ü senâlar 'âlemlerin Perverdigârı olan Hudâ'yadır. Onun üzerine ki aramızda 'adl ile hükûmet etti. Bu kelâmı söyleyenler melâ'ike-i kirâmdırlar, ta'ayyün ve ta'zîmleri içün ismleri tasrîh olunmadı. (75)

SÛRETÜ'L-MÜ'MİN

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Semânûne Âyeten

[سورة المؤمن مكية وهي خمس وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[413a] ﴿حـم﴾ Evvelki sûredir Havâmîm'den. Ebu'l-Leys tefsîrinde zikr etti kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bu mazmûnu buyurdu ki her kim cennetin riyâzında yeyip içmek ister, Havâmîm'i okusun.[600] (1) ﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın indirilmesi ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ bu iki celîlü'l-kadr na'tla men'ût olan Hudâ'dandır. (2) ﴿غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ﴾ Günâhı setr edip tevbeyi kabûl edici, ﴿شَدِيدِ الْعِقَابِ﴾ katı işkencelü, ﴿ذِي الطَّوْلِ﴾ 'atâ ve ihsân iyesi. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Ondan özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿إِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ cümle kulların dönmesi cezâsı semtinedir, pes erbâb-ı tâ'at ve 'isyâna cezâların verir. (3) ﴿مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ﴾ Bir kimse Hudâ'nın âyâtında ta'n etmez, ﴿إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ meğer küfr eden kimseler, ﴿فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ﴾ pes mehl olunup ticâret içün şehirlerde gidip gelmeleri seni aldatmasın ki 'an-karîb onların işi görülür, niteki kendülerden esbak keferenin işi görüldü. (4)

Kemâ kâlallâhu te'âlâ. ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾ Küffâr-ı Mekke'den esbak Hazret-i Nûh'un gürûhu tekzîb ettiler ﴿وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve onlardan sonra peygamberler üzere cem'iyyet edenler, 'Âd ve Semûd kabîleleri gibi gürûhlar dahi tekzîb ettiler ﴿وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ﴾ ve bunlardan her gürûh peygamberlerine kasd ettiler, ﴿لِيَأْخُذُوهُ﴾ tâ ki onu alıp istedikleri îzâyı ona edeler ﴿وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ﴾ ve aslı olmayan şeyle mücâdele ettiler, ﴿لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ﴾ tâ ki onunla dürüst olan nesneyi zâ'il kılalar. ﴿فَأَخَذْتُهُمْ﴾ Der-'akab onları ihlâkle aldım, ﴿فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ﴾ pes nice idi benim 'ukûbetim? (5) ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Dahi niteki ümem-i mâziyenin mükezzibleri üzere 'azâb vâcib oldu, ﴿حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Perverdigârının fermânına küfr edenler üzere vâcib oldu ki ﴿أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ 'ale't-tahkîk onlar dûzahın erbâbıdır. (6) **[413b]** ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ﴾ Şol ferişteler ki 'arş-ı a'lâyı getirirler ﴿وَمَنْ حَوْلَهُ﴾ ve 'arşın çevresinde

600 Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Dâru'l-Fikr, Beyrût ts, III/189.

olan ferişteler dahi, ﴿يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının medh ü senâsına musâhib olduklarında tesbîh ederler ﴿وَيُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ve ona îmân getirirler ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve ehl-i îmân içün mağfiret taleb edip söylerler, ﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا﴾ ey Hudâvendimiz, rahmet ve dânişin her nesneye kemâ hüve hakkuhû yetişti, ﴿فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ﴾ pes mağfiret et şol kimesnelere ki tevbe edip yoluna peyrevlik ettiler ﴿وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ ve dûzahın işkencesinden kendülerin sakla. (7)

﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ﴾ Ey Perverdigârımız, dahi kendülerin ikâmet bâğlarına giyirt, şol ikâmet bâğları ki kendülere va'd ettin ﴿وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ﴾ ve pederlerinden ve karılarından ve evlâdlarından güzel 'amellü olanları onlara dâhil kıl, tâ ki sürûrları ziyâde ola. ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ﴾ Bî-şübhe ki sen kendün her nesne üzere galebe eden ki bir mümkin şeyin îcâdı üzerine mümteni' olmaz, ﴿الْحَكِيمُ﴾ her nesneyi kemâ hüve hakkuhû işleyen. (8) ﴿وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ﴾ Dahi ferişteler derler, yâ ilâhî, sulehâ kullarını yaman eşyânın işlemesinden mahfûz kıl ﴿وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ﴾ ve her kimi ki bu günde ya'nî dünyâda bed olan eşyânın işlemesinden hıfz edersin, ﴿فَقَدْ رَحِمْتَهُ﴾ bî-şübhe ki âhirette ona rahmet etmiş oldun ﴿وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ve ol vikâyet ve rahmet kendüdür ulu kurtulmak. (9) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ﴾ Tahkîkan ki şol kimesneler ki küfr ettiler, rûz-i kıyâmette çağırılmış kılınırlar, ya'nî küffâr dûzahın müşâhedesinden kendü nefslerin ikrâh edip onunla mücâdele ve ona melâmet etmeğe başlarlar. Ol mahal ki melâ'ike-i kirâm kendülere nidâ edip derler, ﴿لَمَقْتُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın şiddet-i buğzu size ﴿أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ emmâre olan nüfûsunuza ettiğiniz şiddet-i buğzdan büyükrektir, ﴿إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ﴾ Hudâ'ya mebgûz oldunuz ol vakt ki îmâna da'vet olunup îmân getirmezdiniz. (10) ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ﴾ Dediler, ey Hudâvendimiz, sen bizi iki kez ölmüş kıldın, biri ecelimiz dövündükte ve biri **[414a]** ba'de's-su'âl kabrde ﴿وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ﴾ ve iki kez bizi zinde kıldın, biri kabrde su'âl içün ve biri ba's içün. ﴿فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا﴾ Pes haşr u neşrin inkârı husûsunda ettiğimiz günâhlara mukirr u mu'terif olduk, ﴿فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ﴾ pes dûzahtan çıkmağa hîç bir tarîk var mı ki ona sülûk edip necât bulalım? Ba'dehû ferişteler kendüye cevâb verdiler, niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (11) ﴿ذَلِكُمْ﴾ Bu hâl ki siz içindesiz, ﴿بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ﴾ ol sebebledir kim şân bu idi ki kaçan Hudâ 'azze ve celle yalnız okunurdu, ﴿كَفَرْتُمْ﴾ onun vahdâniyyetine kâfir olurdunuz ﴿وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ﴾ ve eğer ona ortak kılınır, ﴿تُؤْمِنُوا﴾ ortak kılınmasına tasdîk getirirsiz. ﴿فَالْحُكْمُ

﴿لِلَّهِ﴾ Pes fermân Hudâ'ya mahsûstur ki 'azâb-ı sermediyle üzerinize hükm etti, ﴿الْعَلِيِّ﴾ ortak kılınmasından yücelenen ﴿الْكَبِيرِ﴾ büzürgvâr ki işrâk eden üzere maktla hükm etti. (12) ﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ﴾ Kendüdür şol Kâdir-i zü'l-celâl ki tevhîdine ma'rifeti lâzım olan eşyâya delâlet eden nişânları size gösterir ﴿وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا﴾ ve gökten esbâb-ı rızkı size indirir ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ﴾ ve âyâtımızdan bir kimesne pend almaz illâ şol kimesne ki inkârdan rücû' edip kemâl-i rağbetle onlara teveccüh etti, zîrâ bir şeye cezm edip ısrâr eden kimse onun menâfîsinden nazar ve tefekkür etmez. (13)

﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ Pes Hudâ'ya perestiş edin kendüye dîni şirkten pâk kıldığınızda ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ ve eğer ehl-i şirk ihlâsınızı ikrâh ettiler. (14) ﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ﴾ Hudâ 'azze ve celle kullarının pâyelerin bülend kılan, ﴿ذُو الْعَرْشِ﴾ 'arş-ı a'lânın iyesi, ﴿يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ﴾ rûhu fermânından salar ﴿عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ kullarından istediği kimesne üzere, ﴿لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِي﴾ tâ ki üzerine vahy inen kimesne ecsâmla ervâh buluştukları günde halkı korkuttura. (15) ﴿يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ﴾ Ol gün ki halk kubûrdan zâhir olurlar, ﴿لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ﴾ Îzid-i zü'l-celâl üzere ef'âllerinden bir az nesne hafî olmaz, belki kamusın kemâ yenbagî bilir ve herkese 'ameline göre sezâ verir. Ve ol günde nidâ olunur, ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ kimedir pâdişâhlık bugün? Cümle mahlûkât-tan cevâb gelir ki ﴿لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ pâdişâhlık zâtında yegâne olan, münâzi' ve müdde'îleri şikest kılan Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûstur. (16) ﴿الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ **[414b]** Bu gün her cân kazandığı şeyle mükâfât olunur, ﴿لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ﴾ bu gün sitem olmaz naks-ı sevâbla ve ziyâde-i 'ikâbla, ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle tîz hesâbludur, bir kimsenin hesâbı bir kimsenin hesâbından kendüye mâni' olmaz ve bu sebeble halk müstehak oldukları şeye 'ale'l-'acele vâsıl olurlar. (17)

﴿وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ﴾ Dahi halkı yakın günün ya'nî kıyâmet gününün 'azâbından korkuttur, ﴿إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ﴾ kaçan gönüller boğazlar katında olur, ya'nî şiddet-i ehvâlden yürekler mekânından kopup hulkûmlara gelir, ﴿كَاظِمِينَ﴾ ol kulûbün ashâbı gam ve kasâveti yutmuşlar, ﴿مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ﴾ sitemkâr olanlara aslâ ne bir müşfik dost ve ne bir makbûlü'ş-şefâ'a dilekçi hâsıl olur. (18) ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ﴾ Îzid celle ve 'alâ gözlerin hıyânetin bilir, ya'nî halk nâ-mahremlere ettikleri düzdîde-i nigehleri Hakk celle ve 'alâ bilir, üzerine hafî olmaz ﴿وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾ ve sîneler gizli kıldığı eşyâyı dahi bilir. (19) ﴿وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ﴾ Dahi Tanrı hakla hükûmet eder ﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ

﴿لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ﴾ ve Tanrı'dan özge ehl-i şirk 'ibâdet ettikleri eşyâ ﴿مِنْ دُونِهِ﴾ bir nesne ile hükûmet etmezler. Bu kelâm küffâra tehekkümdür, zîrâ onların ma'bûdları cemâd makûlesindendir, haklarında denilmez ki hükm ederler yâ etmezler. ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle kendüdür kullarının sözün yahşi işiten, ef'âllerin eyü gören. (20)

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Âyâ küffâr-ı Mekke evlerinde oturup yeryüzünde seyâhat etmediler mi ﴿فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ki göreler kendülerden esbak peygamberleri tekzîb edenlerin me'âl ve netîcesi nice oldu? ﴿كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ Sâbıkta olan küffâr kudret cihetinden küffâr-ı Mekke'den gâyetle ziyâde idiler ﴿وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ﴾ ve rûy-i zemînde nişânlar cihetinden kendülerden eşedd idiler, ﴿فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ﴾ pes günâhları sebebiyle Hakk celle ve 'alâ kendülerin aldı ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ﴾ dahi Tanrı'nın 'azâbından onlara hîç bir hâfız yok idi ki 'azâbı kendülerden def' ede. (21) ﴿ذَلِكَ﴾ Bu almak ﴿بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk onlar kendülere peygamberleri mu'cizelerle gelirdi, **[415a]** ﴿فَكَفَرُوا﴾ pes onları tasdîk etmediler, ﴿فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ﴾ der-'akab Hudâ 'azze ve celle kendülerin 'ikâbla aldı. ﴿إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ istediği şeyden gâyetle mütemekkin, ehl-i şirk üzere pek 'ukûbetlüdür. (22)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk Hazret-i Mûsâ'yı mu'cizelerimizle ve bir âşikâre hüccetle gönderdik. (23) ﴿إِلَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ﴾ Mısr hâkimine ve vezîrine ve mukarreb müşîrine. ﴿فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ 'aleyhiselâmın hakkında dediler, o bir câdûdur, gâyetle yalancıdır. (24) ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا﴾ Pes ol vakt ki katımızdan bir dürüstlük ve doğrulukla kendülere geldi, ﴿قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ dediler, kendüsiyle îmân getirenlerin oğulları üzere katli i'âde edin ﴿وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ﴾ ve kızların zinde koyun. ﴿وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ﴾ Ve bî-dîn olanların mekr u hîlesi enbiyâya ve evliyâya nisbet bir şeyde değil, ﴿إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ illâ beyhûdelikte ve azgunlukta olmuş bir mekr u hîledir. Pes Fir'avn Hazret-i Mûsâ hakkında havâssıyla meşveret edip dedi, bunu öldürmek gerek, zîrâ muhtemeldir ki memleketimize sihrden bir halel erişe. Havâssı eyittiler ki onu öldürme, bu cihetten ki sen onu öldürünce Mısır halkı derler, Fir'avn Mûsâ'nın mu'ârazasına kuvveti olmadığı ecilden katl etti. Evlâ ve enseb budur ki seherayı taleb edelim, tâ ki onunla mu'âraza edeler. Bu söz Fir'avn katında makbûl düştü ve ol habîs bilirdi kim Hazret-i Mûsâ nebiyy-i mürseldir, onun üzere tasallutu

olmaz, ancak izhâr-ı tecellüd[601] için ba'zı sözleri söyledi. (25) Niteki Hakk celle ve 'alâ buyurdu.

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى﴾ Dahi Fir'avn dedi, beni koyun Hazret-i Mûsâ'yı öldüreyim. ﴿وَلْيَدْعُ رَبَّهُ﴾ Dahi dedi, Perverdigârına du'â etsin, tâ ki katlimi kendüsinden def' eyleye, ﴿إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ﴾ tahkîkan ben korkarım ki dîninizi değiştirir kendüyi öldürmezsem ﴿أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾ yâhûd dîninizi tebdîl etmezse rûy-i zemînde fesâda mü'eddî olan umûru izhâr ede. (26) ﴿وَقَالَ مُوسَى﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ kendü kavmine dedi, kaçan Fir'avn'ın sözün işitti, ﴿إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ﴾ tahkîkan ben Rabbime ve Rabbinize sığındım ﴿مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾ her serkeşten ki rûz-i hesâbın olmasına tasdîk getirmez. (27) **[415b]** ﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ﴾ Dahi Fir'avn'ın ekâribinden bir mü'min kişi, îmânın saklar, dedi, ﴿أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ﴾ kasd eder misiz kişinin öldürmesin dediği içün benim rabbim Hudâ 'azze ve celledir? ﴿وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Ve hâlbuki size sıdkına delâlet eden hüveydâ mu'cizelerle Perverdigârınızdan geldi ﴿وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ﴾ ve eğer yalancı ise yalanının vebâli üzerinedir, gayrı kimse üzerine değildir ki katline ihtiyâc ola ﴿وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ﴾ ve eğer sözü vâkı'a mutâbık idi, ekall-i mâ-yekûn size va'd ettiği 'azâbın bir mikdârı değer, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ﴾ tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle doğru yol göstermez şol kimseye ki kendüsi haddi tecâvüz edip gâyetle yalancıdır. Pes eğer Hazret-i Mûsâ bu evsâfla muttasıftır, Hakk te'alâ sizi onun katlinden müstagnî kılar. (28)

﴿يَاقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ Ey benim gürûhum, sizedir pâdişâhlık bugün ol hâlde ki zemîn-i Mısır'da gâlib ve mütemekkinlersiz. ﴿فَمَنْ يَنصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا﴾ Pes bize kim yardım eder Hudâ'nın hışmından, hışmı bize gelirse? ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلاَّ مَا أَرَى﴾ Hâkim-i Mısır havâssına dedi, size bildirmem illâ savâbdan bildiğim nesneyi ﴿وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ dahi size doğruluk yolundan özge bir yol göstermem. (29) ﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ﴾ Dahi Fir'avn ekâribinden îmân getiren kişi dedi, ﴿يَاقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ﴾ ey benim gürûhum, 'ale't-tahkîk ben üzerinize korkarım Mûsâ'ya bedlikle ta'arruz ettiğinizden ötürü ﴿مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ﴾ peygamberleri tekzîb eden leşkerlerin günü gibi bir günden. Murâd onlara olan 'azâbın günleri ki tafsîl etti. (30) ﴿مِثْلَ

601 Izhâr-ı tecellüd: 'inâdla kafa tutma, yalandan cesâret gösterme.

﴿دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ﴾ Kavm-i Nûh'un 'âdeti gibi ki peygamberlerini tekzîb etmekle iğrâk oldular ﴿وَعَادٍ وَثَمُودَ﴾ ve kabîle-i 'Âd ve Semûd gibi ki tekzîbleri sebebiyle bâd-ı sarsar ile ve sayha ile nâbûd oldular ﴿وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve onlardan sonra olanların hâli gibi ki kimisinin şehri zîr u zeber olup kimisi 'azâb-ı zulleye giriftâr oldu. ﴿وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ kullara sitem olduğun istemez, pes günâhsız bir kimseyi mu'azzeb etmez. (31)

﴿وَيَاقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ﴾ Dahi ey benim gürûhum, 'ale't-tahkîk ben üzerinize **[416a]** çağırmak gününden korkarım ve ol kıyâmet günüdür ki halk biri birin meded içün çağırır. (32) ﴿يَوْمَ تُوَلُّونَ﴾ Ol gün ki mevkıftan dönersiz, ﴿مُدْبِرِينَ﴾ 'arsa-i mahşere ense verip dûzaha müteveccih olduğunuzda ﴿مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ﴾ size Hudâ'nın 'azâbından aslâ bir hıfz edici yoktur ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ ve her kimi ki Hudâ 'azze ve celle azgun kılar, ona hîç yol gösterici olmaz. (33) ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Dahi tahkîkan ki Hazret-i Mûsâ'dan esbak Hazret-i Yûsuf 'aleyhisselâm pederlerinize mu'cizelerle geldi, ﴿فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ﴾ pes hemîşe bir gümânda idiniz umûr-i dîniyyeden ol nesneden ki size onunla geldi, ﴿حَتَّى إِذَا هَلَكَ﴾ ol mahalle dek ki müddet-i 'ömrü müntehî olıcak, ﴿قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا﴾ dediniz, Hakk celle ve 'alâ Hazret-i Yûsuf'tan sonra hergiz bir peygamber göndermez. ﴿كَذَلِكَ﴾ Ol azgunluk gibi ﴿يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ﴾ Hudâ 'azze ve celle azgun kılar şol kimseyi ki kendüsi hudûdu tecâvüz etmiş, hakta şekk edicidir. (34)

﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ﴾ Hudâ 'azze ve celle azgun kılar şol kimseleri ki Tanrı'nın âyâtında delîlsiz mücâdele ederler. ﴿أَتَاهُمْ﴾ sultâna sıfattır, ya'nî kendülere gelmiş bir delîl ile mücâdele etmezler, belki mahz-ı cehl ve taklîdle mücâdele ederler. ﴿كَبُرَ مَقْتًا﴾ Onların mücâdelesi buğz cihetinden büyük oldu ﴿عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Hudâ'nın katında ve îmâna gelen kimseler katında. ﴿كَذَلِكَ﴾ Ol idlâl gibi ﴿يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ﴾ Hakk celle ve 'alâ mühr urur her serkeş kimsenin gönlü üzere, ﴿جَبَّارٍ﴾ kendüyi beğenip özgeler üzere a'lâlanır. (35) ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَاهَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا﴾ Dahi Fir'avn dedi, ey vezîrim Hâmân, bana bir mürtefi' binâ yap, ﴿لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ﴾ şâyed ben yollara erişirim. (36) ﴿أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ﴾ Göklerin yollarına, ﴿فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى﴾ tâ ki Hazret-i Mûsâ'nın ma'bûduna muttali' olayım ﴿وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا﴾ ve bî-şübhe ben gümân ederim kim Hazret-i Mûsâ hilâf-ı vâki' söz söyler. ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve ol tezyîn-i şenî' gibi ﴿زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ﴾ Fir'avn-ı bî-'avn içün yaman 'ameli

bezenmiş kılındı, ﴿وَصُدَّ عَنْ السَّبِيلِ﴾ doğru yolda sülûk etmekten men' olundu ﴿وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ﴾ **[416b]** ve Fir'avn'ın mekr u hîlesi bir nesne değildir illâ bir utuzmakta. (37)

﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ﴾ Dahi Fir'avn'ın ekâribinden îmâna gelen vücûd-i şerîf Fir'avn'a ve cemâ'atine dedi, ﴿يَاقَوْمِ اتَّبِعُونِي أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ ey benim cemâ'atim, sözüme tâbi' olun, maksad-ı a'lâya îsâl eden hasletin tarîkini size göstereririm. (38) ﴿يَاقَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ﴾ Ey benim kavmim, bu yakın sağlık bir nesne değildir illâ bir az berhurdârlık ki tîz munkatı' olur ﴿وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾ ve tahkîkan kim sonki sarây kendüdür ârâmgâh olacak mekân. (39) ﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً﴾ Her kim bir bedlik eder, ﴿فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا﴾ bir nesne ile mükâfât olunmaz illâ onun gibi bir mükâfâtla ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾ ve her kim bir güzel iş işler, erkek makûlesinden yâ dişi kısmından ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi îmâna gelmiştir, ﴿فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ onlar behişt-i câvidâna girerler, ﴿يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ içinde endâzesiz rûzî verilirler, ya'nî rızkları a'mâllerine göre olmaz, belki onun ez'âfı her ân kendülere mukarrer olur. (40) ﴿وَيَاقَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ﴾ Ve ey benim cemâ'atim, bana ne oldu? Ya'nî bana haber verin bu ne hâldir ki ben 'azâbdan kurtaran tarîke sizi da'vet ederim ﴿وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ﴾ ve siz dûzaha mü'eddî olan tarîke beni da'vet edersiz? (41) ﴿تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ﴾ Beni da'vet edersiz, tâ ki Hudâ'nın vahdâniyyetini inkâr edeyim ﴿وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ﴾ ve tâ ki ona ortak kılayım ol şeyi ki onun rubûbiyyetine aslâ bana bir dâniş yoktur ﴿وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ﴾ ve hâlbuki ben sizi da'vet ederim her kimse üzere galebe edip gâyetle günâhları setr eden Hudâvendin tarafına. (42) ﴿لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ Dürüst ve sâbit oldu ki 'ale't-tahkîk beni 'ibâdetine da'vet ettiğiniz nesne ﴿لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ﴾ ona bu cihânda bir da'vet-i müstecâbe yoktur ve ne öbür cihânda, ﴿وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ﴾ dahi sâbit oldu kim 'ale't-tahkîk dönmeniz Hudâ'nın sezâsı semtinedir ﴿وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ dahi bilâ-şekk hudûdu tecâvüz edenler kendülerdir dûzahın iyeleri. (43) ﴿فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ﴾ Pes yakın zamânda, ya'nî 'azâbı müşâhede ettiğinizde nasîhatten size dediğim sözü anarsız ﴿وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ﴾ ve işimi **[417a]** Hudâ'ya ısmarlarım ki ol Kâdir-i zü'l-celâl beni her bed işten saklar, ﴿إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾ bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ kulların ahvâline muttali'dir.

Mervîdir ki mü'min-i âl-i Fir'avn bu kelimât-ı dürer-bârı îrâd ettikden sonra Fir'avn-ı şakî onun katline fermân etti, ondan âgâh olıcak bir dağa firâr

etti. Fir'avn havâssından bir bölük gönderdi, tâ ki onu siyâsetle getireler. Varıp kendüyi bir mağârada gördüler ki vuhûş u sibâ' ardına saf bağlamış namâz kılarlar. Ol hâleti müşâhede ettiklerinde korkup döndüler, Fir'avn'a sûret-i hâlini 'arz ettiler. O gûne kerâmetin iştihârından hazzı olmamakla kamuların eşedd-i siyâsetle öldürdü. (44) ﴿فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ ol 'azîzü'l-vücûdu Fir'avnîlerin tedârik ettiği hîlenin bedliklerinden hıfz etti ﴿وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ﴾ ve Fir'avn'ın havâssını kapladı ﴿سُوءُ الْعَذَابِ﴾ işkencenin yamanı. (45) ﴿النَّارُ﴾ Ol bed işkence dûzahtır, ﴿يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا﴾ sabâh ve ahşam dûzah üzere 'arz olunurlar. Hazret-i 'Abdullâh ibni Mes'ûd rivâyet etti ki Fir'avnîlerin ervâhı bir siyâh kuşların içindedir, her sabâh ve ahşam dûzah üzere 'arz olunurlar kıyâmete dek. ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ Ve ol gün ki kıyâmet kalkar, ferişte̊lere denilir, ﴿أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ Fir'avn'ın etbâ'ını cehennemin işkencesine dâhil kılın. (46)

﴿وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ﴾ Dahi yâda getir ol vakti kim dûzahîler dûzahta husûmet ve mücâdele ederler, ﴿فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ pes zebûn olanlar serkeş ve müte'azzam olanlara derler, ﴿إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ tahkîkan ki biz size peyrevler idik, ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا﴾ pes siz bizden def' eder misiz ﴿نَصِيبًا مِنَ النَّارِ﴾ dûzahtan bir hisse? (47) ﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا﴾ Serkeş ve müte'azzım olanlar dediler, 'ale't-tahkîk biz ve siz içinde olmuşuz, pes nice 'azâbı sizden def' edebiliriz? Eğer kudretimiz olsaydı kendü cânımızdan onu def' ederdik. ﴿إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ﴾ Bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle kullar arasında hükûmet edip ehl-i cenneti cennete ve ehl-i cehennemi cehenneme dâhil kıldı, şimden sonra onun hükmüne tebdîl u tagyîr olmaz. (48) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ﴾ Dahi âteşte olanlar dûzahın bekçilerine dediler, **[417b]** ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ﴾ Perverdigârınıza du'â edin bizden yünkülletsin işkenceden bir gün. (49) ﴿قَالُوا أَوَ لَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Cehennem bekçileri onlara dediler, siz küfrden nehy olunmayıp peygamberleriniz size hüveydâ delîllerle gelmiş değil miydi? ﴿قَالُوا بَلَى﴾ Dediler, belâ, geldiler ve söylediler. ﴿قَالُوا فَادْعُوا﴾ Bekçiler onlara dediler, pes du'â edin. Bu kelâm onları ilzâm etmek içündür ve du'ânın evkâtın izâ'a ettiklerine tevbîh etmek içündür. ﴿وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ Dahi küfr edenlerin du'âsı bir nesne değil, illâ bir azgunlıkta ki aslâ hayyiz-i kabûle geçmez. (50)

﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Tahkîkan ki biz peygamberlerimizi ve îmâna gelenleri düşmanlar üzere mansûr u muzaffer kılarız ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾ yakın olan sağlıkta ve ol gün ki şâhid şehâdeti edâ etmeğe dururlar.

Ve onlardan murâd rûz-i mahşerde halk üzere şehâdeti eden melâ'ike-i kirâm ve enbiyâ-i 'izâm ve mü'minîndir. (51) ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ﴾ Onları mansûr kılarız ol günde ki sitemkârlara 'özrleri fâ'ide vermez ﴿وَلَهُمْ اللَّعْنَةُ﴾ ve kendüleredir rahmetten dûr olmak ﴿وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ ve kendüleredir yaman sarây ve ol cehennemdir. (52) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Mûsâ'ya hidâyete sebeb olan şeyi verdik, ﴿وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ﴾ ve Ya'kûb evlâdına kitâbı mîrâs kıldık, ya'nî Mûsâ'dan sonra Tevrât'ı aralarında bâkî kıldık. (53) ﴿هُدًى وَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ Erbâb-ı kulûb içün yol gösterici ve pend verici olduğu hâlde. (54)

﴿فَاصْبِرْ﴾ Pes ehl-i şirk eziyyeti üzere sabr et ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ ki bî-şübhe Îzid-i zü'l-celâlin va'desi nasrla dürüsttür, elbette vücûda gelir. Ve Fir'avn ve Mûsâ'nın hâliyle istişhâd et ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾ ve evlâ olan işi terk ettiğinden ötürü mağfiret taleb et ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ dahi Perverdigârının hamdine mukârin olduğun hâlde kendüyi tenzîh et ﴿بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾ ahşam vaktinde ve sabâh mahallinde. Ya'nî bu iki vaktte "sübhânallâhi ve bi-hamdihî" demesine müdâvemet et. Mervîdir ki ehl-i şirk Kur'ân ve ba's husûsunda mücâdele edip derlerdi ki Kur'ân Hudâ'nın sözü değildir ve ba's muhâldir. Hakk celle **[418a]** ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (55) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ﴾ nazîri yakında geçti. ﴿إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ﴾ Ol mücâdeleyi eden kimselerin sînelerinde yoktur illâ taleb-i riyâset, ﴿مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ﴾ kendüler ona erişiciler değil. ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ Pes Hudâ'ya sığın ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle kendüdür akvâlinizi dürüst işitip ef'âlinizi eyü gören. (56)

﴿لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ Elbette gökler ve yerin yaratması âdemîlerin yaratmasından büyükrektir, pes onları mâddesiz îcâd eden kâdirdir ki insânı vücûd-i mâdde ile bir dahi îcâd eyleye. ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Lâkin halkın çoğu bilmezler, zîrâ şiddet-i gafletlerinden bir şeye 'ayn-ı basîretle nazar edip te'emmül etmezler. (57) ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ﴾ Dahi nâ-bîna ile bînâ berâber olmazlar, ya'nî gâfil ve 'âkıl müsâvî olmazlar ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ﴾ ve îmâna gelip güzel 'ameller işleyenler ve bedlik eden gürûh berâber olmazlar. ﴿قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ﴾ Gâyetle az pend alırsız! (58) ﴿إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ Tahkîkan kim kıyâmet gelecektir, gelmesinde aslâ şekk yoktur ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ velâkin halkın çoğu onun gelmesine tasdîk getirmezler. (59) ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ Dahi Perverdigârınız dedi, bana du'â edin, size icâbet ederim, ya'nî bana 'ibâdet edin, onun üzere size

mükâfât ederim. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي﴾ Tahkîkan şol kimseler ki perestişimden serkeşlik ederler, ﴿سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ bî-şübhe ki dûzaha zelîl oldukları hâlde girerler. (60)

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol Kâdir'dir ki geceyi sizin içün kıldı, ﴿لِتَسْكُنُوا فِيهِ﴾ tâ ki içinde ârâm edesiz ki kendüyi sovuk ve karanlık iyesi kıldı ﴿وَالنَّهَارَ﴾ ve gündüzü sizin içün halk etti, ﴿مُبْصِرًا﴾ görücü ya'nî içinde eşyâ görünür. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle halk üzere çok ihsân iyesidir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ velâkin halkın çoğu Hudâ'nın ni'metlerine i'tirâf etmeyip hukûkunu edâ etmezler. (61) ﴿ذَلِكُمْ﴾ Bu eşyâyı size pend eden ﴿اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl Perverdigârınızdır, ﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ her nesneyi îcâd etmiş, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ özge bir ma'bûd yoktur. ﴿فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ﴾ Pes nice ve ne vech ile onun 'ibâdetinden 'udûl edip özgelere 'ibâdet edersiz? (62) ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki Hudâ'nın 'ibâdetinden bu kavm yüz döndürdüler, ﴿يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ doğruluktan döndürülmüş kılınır şol kimseler ki Tanrı'nın âyâtına tasdîk getirmezler. (63)

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا﴾ Îzid-i Müte'âl şol Perverdigârdır ki yeri sizin içün ârâmgâh kıldı ﴿وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ ve göğü bir kaldırılmış binâ kıldı. ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾ Dahi size kılık verip kılığınızı güzel yaptı ki kâmetinizi mu'tedil kılıp a'zâlarınızı mütenâsib kıldı, ﴿وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ dahi pâkîze ve lezzetlü eşyâdan size rûzî verdi. ﴿ذَلِكُمُ﴾ Ol eşyâyı size îcâd edip sizi halk eden ﴿اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl Perverdigârınızdır. **[418b]** ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Pes 'âlemlerin Perverdigârı Hudâ-yı Müte'âl mümkinâtın mücânesesinden yücelenip ululandı. (64) ﴿هُوَ الْحَيُّ﴾ Kendüdür hayât-ı zâtiyye ile münferrid olan, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge 'ibâdete müstehak bir kimse yoktur. Zîrâ zât ve sıfâtta ona mânend ve yakın bir kimse bulunmaz ki müstehakk-ı ulûhiyyet ola. ﴿فَادْعُوهُ﴾ Pes ulûhiyyete müstehak olan vâcibü'l-vücûda 'ibâdet edin, ﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ol hâlde ki tâ'ati şirk ve riyâdan ona hâlis kılıp dersiz, ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ cümle medh ü senâlar 'âlemlerin Perverdigârı Hudâ'ya mahsûstur. (65)

﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Söyle, 'ale't-tahkîk ben men' olundum kim 'ibâdet edeyim şol kimselere ki Tanrı'dan özge 'ibâdet edersiz, ﴿لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي﴾ ol vakt ki Perverdigârımdan bana berâhîn ve delâ'il geldi, ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ dahi bana fermân olundu ki 'âlemlerin Perverdigârına mutî' u münkâd olayım. (66) ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ Kendüdür şol Kâdir-i zü'l-celâl ki sizi topraktan yarattı ya'nî Hazret-i Âdem 'aleyhisselâ-

mın hilkatinde sizi 'alâ tarîki'l-icmâl münderic kıldı. ﴿ثُـمَّ مِـنْ نُطْفَـةٍ﴾ Ondan sonra bir katre suda ya'nî 'alâ tarîki't-tafsîl sizi meni suyundan îcâd etti ﴿ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ﴾ **[419a]** sonra bir uyuşmuş kandan ya'nî sûretiniz mâddesini ondan kıldı. ﴿ثُـمَّ يُخْرِجُكُـمْ طِفْـلًا﴾ Bu ahvâlden sonra sizi analarınızın karnından bir küçük uşak çıkarır. ﴿ثُـمَّ لِتَبْلُغُـوا أَشُـدَّكُمْ﴾ Pes sizi bâkî kılar, tâ ki kuvvetinizin nihâyetine erişesiz. ﴿ثُـمَّ لِتَكُونُـوا شُـيُوخًا﴾ Sonra size 'ömr verir, tâ ki pîr olasız. ﴿وَمِنْكُـمْ مَـنْ يُتَوَفَّـى مِـنْ قَبْـلُ﴾ Dahi sizden bir kısm var ki pîrliğe erişmeden meyyit olur. ﴿وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَـمًّى﴾ Ve bu işleri işledi, tâ ki bir mu'ayyen müddete vâsıl olasız ve ol mevt vaktidir ﴿وَلَعَلَّكُـمْ تَعْقِلُـونَ﴾ ve tâ ki siz onun içinde olan 'ibretlere ve berâhîne te'emmül edip hakîkatü'l-hâle vâkıf olasız. (67)

﴿هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ O'dur ol Perverdigâr ki zinde kılıp cânı alır. ﴿فَإِذَا قَضَى أَمْرًا﴾ Pes kaçan kim bir işin olmasın ister, ﴿فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ bundan gayrı bir nesne yoktur kim ona der, "vücûda gel." Der-'akab ol şey vücûda gelir. (68) ﴿أَلَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki Tanrı'nın âyâtı husûsunda mücâdele ederler? ﴿أَنَّى يُصْرَفُونَ﴾ Nice ve kankı vech ile onlara tasdîk getirmekten yüz çevirirler? (69) ﴿الَّذِيـنَ كَذَّبُـوا بِالْكِتَـابِ﴾ Şol kimseler ki Kur'ân'a inanmadılar, ﴿وَبِمَـا أَرْسَـلْنَا بِـهِ رُسُـلَنَا﴾ dahi şol nesneye inanmadılar ki peygamberlerimizi onunla gönderdik. ﴿فَسَـوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ Pes 'ale't-tahkîk ettikleri tekzîbin netîcesin görürler. (70) ﴿إِذْ الْأَغْـلَالُ فِـي أَعْنَاقِهِـمْ وَالسَّلَاسِـلُ﴾ Ol vakt ki tavklar ve zincîrler gerdenlerinde olup ﴿يُسْـحَبُونَ فِـي الْحَمِيـمِ﴾ kızmış suda çekilirler, ﴿ثُـمَّ فِي النَّارِ يُسْـجَرُونَ﴾ sonra cehennem âteşinde yanmış kılınırlar. (71-72) ﴿ثُـمَّ قِيـلَ لَهُـمْ أَيْـنَ مَـا كُنْتُـمْ تُشْـرِكُونَ مِـنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ondan sonra kendülere denilir, kankı mekândadır şol nesneler ki Hudâ'nın 'ibâdetinden vaz geçip onları kendüye şerîk kılardınız? ﴿قَالُـوا ضَلُّـوا عَنَّـا﴾ Dûzahîler cevâb verip dediler, onlar bizden gâ'ib oldular, ﴿بَـلْ لَـمْ نَكُـنْ نَدْعُـو مِـنْ قَبْـلُ شَـيْئًا﴾ belki bundan esbak dünyâda bir nesne 'ibâdet etmezdik ya'nî bize âşikâre oldu ki onlara 'ibâdet ettiğimizde bir şeye 'ibâdet etmezdik zîrâ onlar bir mu'temed olunacak nesne değildirler. ﴿كَذَلِكَ يُضِـلُّ اللَّهُ الْكَافِرِيـنَ﴾ Bu azdırmak gibi Hakk celle ve 'alâ bî-dîn olanları azgun kılar. (73-74)

﴿ذَلِكُـمْ بِمَـا كُنْتُـمْ تَفْرَحُـونَ فِـي الْأَرْضِ بِغَيْـرِ الْحَـقِّ﴾ Bu gümrâhlık size bu sebebledir ki rûy-i zemînde nâ-hak şeyle ya'nî şirk u tugyanla şâdîlik edip tekebbür ederdiniz ﴿وَبِمَـا كُنْتُـمْ تَمْرَحُـونَ﴾ **[419b]** ve ol sebebledir ki gâyetle ferahnâk olup tebahhur ederdiniz. (75) ﴿ادْخُلُـوا أَبْـوَابَ جَهَنَّـمَ﴾ Dûzahın kapularına girin, ﴿خَالِدِيـنَ فِيهَـا﴾ ikâmeti içinde 'ale'd-devâm takdîr ettiğinizde. ﴿فَبِئْـسَ مَثْـوَى

﴿الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ Pes katı bed yerdir erbâb-ı tefekkürün yeri. (76) ﴿فَاصْبِرْ﴾ Pes kavminin eziyyeti üzere sabr et ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ ki bî-şübhe Hudâ'nın va'di dürüsttür, elbette vâki' olur. ﴿فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ﴾ Pes eğer 'azâbdan onlara va'de verdiğimizin bir mikdârın sana gösterirsek cezâları oldur. ﴿أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ﴾ Yâhûd onların 'azâbı zuhûr etmeden evvel rûhunu kabz edersek ﴿فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ﴾ bizim tarafımıza dönmüş kılınırlar pes a'mâllerine göre sezâların veririz. (77) ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ﴾ Ve bî-şübhe kim senden esbak çok peygamberler gönderdik, ﴿مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ﴾ onlardan bir gürûh var ki ahvâllerin üzerine okuduk ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ﴾ ve onlardan bir cemâ'at var ki ahvâllerin üzerine okumadık. Zîrâ bir rivâyette peygamberlerin 'adedi yüz yiğirmi dört bindir ve Kur'ân'da kasasları mezkûr olan kimesneler birkaç ma'dûd şahstırlar. ﴿وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Ve Peygambere sahîh ve câ'iz değildi ki bir mu'cize getire meğer Hudâ'nın destûruyla. Pes niçe siz ey kefere, Peygamber üzere mu'cizeler iktirâh edersiz ve hâlbuki mu'cize getirmek onun elinde değildir, tâ ki istediğiniz mu'cizeyi size getire. ﴿فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ Pes kaçan kim Hudâ'nın fermânı dünyâda ve âhirette 'azâbla gelir ﴿قُضِيَ بِالْحَقِّ﴾ doğrulukla hükûmet olunur ki muhikk olan necât bulup mubtil olan helâk olur ﴿وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ﴾ ve ol mahalde mu'cizelerin zuhûrundan sonra iktirâh-ı âyâtla 'inâd edenler utuzdular. (78)

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol Perverdigârdır ki sizin içün deve ve sığır ve koyun ve keçiyi halk etti ﴿لِتَرْكَبُوا مِنْهَا﴾ tâ ki onların bir mikdârın binesiz ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ve onlardan yersiz. (79) ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾ Ve onlardan size süt ve yün gibi menfa'atler var. ﴿وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ﴾ Ve onları halk etti, tâ ki üzerlerinde sefer etmekle erişesiz bir işe ki hâhişi sînelerinizdedir ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ ve onlar üzere beyâbânda ve gemi üzere deryâda getirilirsiz. (80) **[420a]** ﴿وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ delâ'il-i kudretini size gösterir. ﴿فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ﴾ Pes Hudâ'nın kankı âyâtın inkâr edersiz? Ya'nî ol âyât gâyetle zâhir oldukları içün inkârı kabûl etmez. (81) ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Pes küffâr-ı Mekke yeryüzünde seyâhat etmediler mi ki bakalar kendülerden esbak peygamberleri tekzîb edenlerin netîcesi nice oldu? ﴿كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ﴾ Onlar kendülerden çok idiler ﴿وَأَشَدَّ قُوَّةً﴾ ve zûr cihetinden kendülerden gâyetle perk idiler. ﴿وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ﴾ Ve onlar rûy-i zemînde ettikleri âsâr cihetinden kendülerden çok artuk idiler, ﴿فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ pes kazandıkları nesne kendülerden bir şey def'

etmedi. (82) ﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Pes ol vakt ki peygamberleri onlara mu'cizelerle geldiler, ﴿فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ katlarında bî-mâ'na dânişten olan nesne ile sevinip peygamberlerin dânişini hakîr tuttular ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ ve onlara ihâta etti şol nesnesinin sezâsı ki onunla istihzâ ederlerdi. (83) ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ Pes ol vakt ki dünyâda şiddet-i 'azâbımızı gördüler, ﴿قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾ dediler, Hudâ'ya yalnız îmân getirdik. ﴿وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ﴾ Ve küfr ettik şol şeye ki biz onun sebebiyle müşrikler idik. (84) ﴿فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ Pes îmânları kendülere nef' eder değildi kaçan 'azâbımızı müşâhede ettiler. Zîrâ ol mahalde îmânın kabûlü mümteni'dir. ﴿سُنَّةَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın tarîki ﴿الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ﴾ şol tarîk ki ümem-i mâziyyeden kullarında geçti ki îmân-ı ye's bir vech ile makbûl değildir. ﴿وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾ Ve ol vaktte bî-dîn olanlar utuzdu ya'nî ol mahalde bî-dîn olanların hüsrânı zâhir olur, eğerçi cümle 'ömrleri hüsrânda idi. (85)

SÛRETÜ FUSSİLET

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'un ve Hamsûne Âyeten

[سورة فصلت مكية وهي أربع وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿حـم﴾ Bir kavlde *hâ* hikmete ve *mîm* minnete işârettir ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ hikmeti indirmekle mü'minler üzere minnet etti. (1) ﴿تَنزِيلٌ مِنْ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bu iki vasfın **[420b]** gâyetiyle muttasıf olan Hudâ'dan indirilmiştir. (2) ﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾ Bu bir kitâbdır ki âyâtı lafz ve ma'nâ i'tibâriyle temyîz olundu, ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ lügat-ı 'Arabiyye ile beyân olunmuş bir Kur'ân olduğu hâlde ﴿لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ bir gürûha ki bilirler kim bu, Hudâ'nın katından indirilmiştir. (3) ﴿بَشِيرًا﴾ Mûcibiyle 'amel edenlere müjde verici ﴿وَنَذِيرًا﴾ ve ona îmân getirmeyenlere korku verici, ﴿فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ﴾ pes halkın çoğu fehminden ve kabûlünden yüz çevirdi, ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ pes kendüler işitmezler. (4) ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ﴾ Dahi ehl-i şirk Rasûl-i Ekrem'e dediler, gönüllerimiz örtülerdedir, ﴿مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ﴾ şol şeyin fehminden ki sen bizi ona da'vet edersin ﴿وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ﴾ ve kulaklarımızda sağırlık vardır söylediğin sözü işitmezüz. ﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾ Ve aramızdan ve arandan bir perde var ki seninle ittisâl etmeğe bizi men' eder. ﴿فَاعْمَلْ﴾ Pes kendü dînin muktezâsı üzere işle, ﴿إِنَّنَا عَامِلُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz îmânımızın muktezâsı üzere 'amel edicileriz. (5)

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ Söyle ben bir nesne değilim illâ sizin gibi bir insân ki ﴿يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ bana vahy olunur ki yalnız bir ma'bûddan özge ma'bûdunuz yoktur. ﴿فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ﴾ Pes onun tarafına teveccüh ettiğiniz hâlde ef'âlinizde istikâmet edin ﴿وَاسْتَغْفِرُوهُ﴾ ve îmâna geldiğinizden sonra ihdâs ettiğiniz taksîrât içün kendüsinden mağfiret taleb edin. ﴿وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ﴾ Ve erbâb-ı şirke helâk olsun, (6) ﴿الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ şol ehl-i şirk ki kelime-i tevhîdle nefslerin pâk kılmazlar ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾ ve onlar öbür cihânın olmasına kendüler tasdîk etmezler. (7) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler îmâna gelip güzel 'amel işlediler, ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ kesilmemiş ücret onlara olur. (8) ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ Söyle, âyâ 'ale't-tahkîk siz küfr edersiz şol Perverdigâra ki zemîni iki gün müddetinde

yarattı ﴿وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا﴾ ve ona mânendler kılarsız, ﴿ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ ol kâdir ki yeri iki günde yarattı 'âlemlerin Perverdigârıdır. (9)

﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ﴾ Dahi yerde muhkem dağlar kıldı, ﴿مِنْ فَوْقِهَا﴾ onun yukarısından, tâ ki kudrete delâlet eden âsârı bakanlara nümâyân ola. ﴿وَبَارَكَ فِيهَا﴾ **[421a]** Ve onda bir bereket saldı ki içinde envâ'-ı nebâtâtı ve envâ'-ı hayevânı halk etti. ﴿وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا﴾ Dahi zemîn halkının geçinecek nesnelerin içinde takdîr etti ki her nev'lerine lâzım olacak şeyi müyesser kıldı. ﴿فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ﴾ Dört günün tetimmesinde, ﴿سَوَاءً﴾ berâber oldukları hâlde ya'nî bu dört gün ki ikisinde yer halk olundu ve ikisinde yerin levâzımı içinde takdîr olundu, mütesâvîdirler. ﴿لِلسَّائِلِينَ﴾ Yer içinde akvât takdîr olundu ona tâlib olanlara. (10) ﴿ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ﴾ Sonra göğe kasd etti ﴿وَهِيَ دُخَانٌ﴾ ve hâlbuki o bir tütün idi. ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا﴾ Pes göğe ve zemîne dedi, size fermân ettiğim nesneye gelin, ﴿طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾ fermânber olduğunuzda yâ irâdetsiz ya'nî elbette gelmelisiz, irâdetiniz var ise yâ yok ise. Bu kelâmdan murâd, izhâr-ı kemâl-i kudrettir ve istediği şeyin vukû'unun vâcib olmasın beyân etmektir, ne yere ve zemîne isbât-ı tâ'at ve kerhtir. ﴿قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ Gök ve zemîn dediler, inkıyâd ettiğimiz hâlde geldik. (11) ﴿فَقَضَاهُنَّ﴾ Pes gök makûlesin yaptı, ﴿سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾ yedi gök, ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾ iki günde ﴿وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾ ve her gökte şânını ve ondan zuhûr eden şeyi vahy etti. ya'nî onun izhârı üzere tab'an yâ ihtiyâran müteveccih kıldı. ﴿وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ﴾ Dahi yakın olan göğü çerâğlar gibi yıldızlarla ârâste kıldık ﴿وَحِفْظًا﴾ ve onları âfâttan bir eyü saklamak sakladık. ﴿ذَلِكَ﴾ Ol mezkûr olan bedâi'-i kudret ﴿تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ herkes üzere galebe edip cemî' umûra dânâ olan Hudâ'nın ölçüp yaratmasıdır. (12)

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾ Pes eğer küffâr bu delâ'il beyân olunduktan sonra yüz döndürürler, ﴿فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً﴾ pes söyle size korku veririm bir yıldırımdan. Ya'nî hâlleri üzere kalırlarsa onları tahzîr et kim kendülere bir 'azâb değer ﴿مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ bu iki kabîleye değen 'azâb gibi. (13) ﴿إِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ﴾ Ol vakt ki peygamberler kendülere geldiler ﴿مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ önlerinden ve ardlarından ya'nî peygamberler onlara cemî' etrâflarından gelip nasîhat ettiler ki ﴿أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan özge bir şeye 'ibâdet etmen. ﴿قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا﴾ Dediler, Perverdigârımız peygamberlerin göndermesin isteseydi **[421b]** elbette risâlesiyle ferişteler indirirdi. ﴿لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً﴾ ﴿فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾ Pes 'ale't-tahkîk biz tasdîk ediciler değiliz ol nesneye ki siz kendü zu'mınızla

onunla mürsel oldunuz, onun içün ki siz bizim gibi bir insânsız, üzerimize bir artuklığınız yoktur. (14)

﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ Pes ammâ kabîle-i ʿÂd rûy-i zemînde istihkâksız gerdenkeşlik edip müteʿazzim oldular ﴿وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾ ve dediler kim bizden ziyâde perk kimdir güç cihetinden? ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ﴾ Âyâ gafîl olup bilmediler mi ki ʿale't-tahkîk kendülerin îcâd eden Îzid-i zü'l-celâl ﴿هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ kendüsi kuvvet cihetinden kendülerden çok kuvvet sâhibidir. ﴿وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾ Dahi bizim âyâtımıza tasdîk getirmezlerdi. (15) ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ Pes üzerlerine bir sovuk yel gönderdik, ﴿فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ﴾ bir şeâmetli günlerde. Bir rivâyette mezkûrdur kim ol günler mâh-ı şevvâlin evâhiri idi. Ol bâd-ı sarsar çehârşenbe gününden esmeğe başladı, gelecek çehârşenbede hatm oldu. ﴿لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Tâ ki yakın olan sağlıkta rüsvâlık işkencesin onlara tattırırız ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى﴾ ve ʿale't-tahkîk sonki sarâyın işkencesi rüsvâterdir ﴿وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ﴾ ve kendüler ʿazâbın defʿiyle yardım olunmazlar. (16)

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ Ve ammâ tâ'ife-i Semûd, onlara doğru yolu delâlet ettik, ﴿فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى﴾ pes körlüğe müşâbih olan dalâleti, hidâyet üzere tercîh ettiler. ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ﴾ Der-ʿakab hôr edici işkencenin sâʿikası kendülerin aldı ﴿بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ kazandıkları nesne sebebiyle. (17) ﴿وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ Dahi ʿazâbdan kurtardık şol kimseleri ki îmâna gelip sâʿikanın vukûʿundan havf ederlerdi. (18) ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ﴾ Dahi yâd et ol günü ki Hudâ'nın düşmanları dûzah semtine sürülüp cemʿ olunurlar. ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ Pes kendüler âharları erişmek içün ilerüde olanlar durur. (19) ﴿حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ﴾ Pes âteşe geldiklerinde üzerlerine kulakları ve gözleri ve derileri, yaʿnî sâ'ir aʿzâları şehâdet ederler ﴿بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ işledikleri nesne ile. (20) **[422a]** ﴿وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا﴾ Dahi aʿzâlarına tevbîh yüzünden dediler, niçün üzerimize şehâdet ettiniz? ﴿قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ Dediler, her nesneyi söylettiren Îzid-i Müteʿâl bizi söyletti ﴿وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ve hâlbuki kendüsi evvel kez sizi îcâd etti ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ve cezâ içün kendüye dönmüş kılınırsız. (21) ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ﴾ Ve siz gizlenmezdiniz yaʿnî kabahat ettiğinizde halktan korkup gizlendiniz ve gümân etmediniz ki ﴿أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ﴾ üzerinize kulaklarınız şehâdet ede ﴿وَلَا أَبْصَارُكُمْ﴾ ve ne gözleriniz ﴿وَلَا جُلُودُكُمْ﴾ ve ne aʿzâlarınız ﴿وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ velâkin gümân ettiniz ki ʿale't-tahkîk

Hudâ 'azze ve celle işlediğiniz işten çok şey bilmez. (22) ﴿وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمْ﴾ Ve ol zann etmeniz gümânınızdır ﴿الَّذِي ظَنَنتُمْ بِرَبِّكُمْ﴾ şol gümân ki Perverdigârınıza gümân ettiniz. ﴿أَرْدَاكُمْ﴾ Sizi helâk kıldı, ﴿فَأَصْبَحْتُم مِّنَ الْخَاسِرِينَ﴾ pes utuzanların gürûhundan oldunuz. (23) ﴿فَإِن يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ﴾ Pes eğer küfre sabr ederler, dûzah kendülere karârgâhtır, ondan kurtulmazlar ﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُوا﴾ ve eğer sevdikleri şeye dönmek isterler ﴿فَمَا هُم مِّنَ الْمُعْتَبِينَ﴾ onlar sevdiklerine döndürülen gürûhtan değildirler. (24)

﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ﴾ Dahi onlara şeyâtînden dostlar ve yoldaşlar takdîr ettik. ﴿فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ Pes onlar içün umûr-i düneviyyeden önlerinde olan eşyâyı tezyîn ettiler ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ ve umûr-i uhreviyyeden girülerinde olan umûru müzeyyen kıldılar bu ma'nâ ile ki haşr u neşrin ve hesâb u 'ikâbın inkârı üzere kendülerin haml ettiler. ﴿وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم﴾ Ve kelime-i 'azâb üzerlerine lâzım geldi bir gürûhun zümrelerinde ki kendülerden esbak güzeşte oldular ﴿مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ perî makûlesinden ve insân nev'inden, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ tahkîkan ki küffâr kısmı ziyânkâr idiler. (25)

Mervîdir ki küffâr-ı Kureyş biri birine ısmarladı ki Muhammedü'l-Mustafâ'yı okur gördüğünüzde ona bir nev' teşvîş verin. Pes Peygamber sallallâhu 'aleyhi ve sellem Kur'ân'a şurû' edicek âvâzların kaldırıp beyhûde söz söylemeğe başladılar. Hakk celle ve 'âlâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[602] ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi îmâna gelmeyen gürûh dediler, ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ﴾ bu Kur'ân-i 'azîmü'ş-şâna kulak asıp işitmen ﴿وَالْغَوْا فِيهِ﴾ ve okuması esnâsında beyhûde söz söylen **[422b]** ﴿لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ﴾ şâyed siz tilâveti üzere esvâtınızla galebe edesiz. (26) ﴿فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Pes elbette küfr edenlere tattırırız ﴿عَذَابًا شَدِيدًا﴾ bir katı işkence ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve elbette onlara mükâfât ederiz ettikleri bed a'mâlin bed-ter sezâsıyla ya'nî hadd-i zâtında bed-ter olan a'mâlleriyle mükâfât olunurlar. (27) ﴿ذَٰلِكَ﴾ Ol gûne mükâfât ﴿جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ﴾ Hudâ düşmanlarının mükâfâtıdır, ﴿النَّارُ﴾ sezâları âteştir ﴿لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ﴾ âteş içinde onlara câvidânlık sarâyı var. ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾ Bir dürüst mükâfât olunurlar ol nesne sebebiyle kim âyâtımızı inkâr ederlerdi. (28) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi küfr edenler dediler, ﴿رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ ey Hudâvendimiz, cinn ve insten bizi azdıran iki şahsı bize göster. Bir kavlde onlar İblîs ve Kâbîl'dir. ﴿نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا﴾ Ol iki şahs ayaklarımız

602 el-Beğâvî, VII/171.

altında kılıp kendülerin çiyneyelim ﴿لِيَكُونَا مِنْ الْأَسْفَلِينَ﴾ tâ ki alçaklardan olalar. (29)

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki dediler, Perverdigârımız Hudâ ʻazze ve celledir, ﴿ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ sonra ʻamelde istikâmet ettiler ﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمْ الْمَلَائِكَةُ﴾ nevt mahallinde ferişteler üzerlerine inip kendülere derler kim ﴿أَلَّا تَخَافُوا﴾ ilerünizde olan eşyâdan korkman ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ ve girü koduğunuz kimseler üzere gamnâk olman ﴿وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ ve dünyâda peygamberlerin lisânı üzere vaʻd olunduğunuz behiştle şâd olun. (30) ﴿نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ Biziz dostlarınız yakın olan sağlıkta ki size hakkı ilhâm edip eyülik işlemenize bâʻis olurduk ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ve öbür cihânda şefâʻat ve ikrâmla biziz dostlarınız ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ﴾ ve sizedir dâr-ı âhirette lezzât kısmından cânlarınız ârzû ettiği eşyâ ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ﴾ ve sizedir içinde istediğiniz nesne. (31) ﴿نُزُلًا﴾ Bir âmâde olmuş rûzî, ﴿مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾ bu iki vasfla muttasıf olan Hudâ'dan. (32) ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ﴾ Dahi kimin sözü yeğrektir şol kimsenin sözünden ki halkı Hudâ'nın ʻibâdetine daʻvet etti ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ ve şâyeste iş işledi, ﴿وَقَالَ إِنَّنِي مِنْ الْمُسْلِمِينَ﴾ dahi dedi ʻale't-tahkîk ben erbâb-ı inkıyâd zümresindenim. (33) ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾ Ve hergiz eyülikle **[423a]** bedlik berâber olmaz. ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ Bedliği defʻ et şol şeyle ki nefsü'l-emrde kendüsi güzelrekdir. ﴿فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ﴾ Pes ol mahal ki öylece edersin bulursun şol kimseyi senin aranda ve onun arasında bir ʻadâvet var. ﴿كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ Gûyâ kim ol şahs bir müşfik dosttur. (34) ﴿وَمَا يُلَقَّاهَا﴾ Ve bedlik mukâbelesinde eyülik etmenin hasleti bir kimseye verilmez ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا﴾ meğer eziyyet üzere sabr edenler. ﴿وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ Ve ol haslet bir kimseye verilmez illâ bir ulu behre iyesine. (35) ﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنْ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ Ve eğer İblîsten sana bir vesvese ʻârız olur, ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ onun şerrinden Hudâ'ya sığın ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ki bî-şübhe Hudâ ʻazze ve celle kendüdür istiʻâzeni işiten, niyyetine dânâ olan. (36)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ﴾ Dahi onun delâ'il-i kudretindendir gece ve gündüz ki biri biri ardına gelip kesilmez. ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ Ve güneş ve ay dahi delâ'il-i kudretindendir. ﴿لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ﴾ Güneş içün secde etmen ve ne ay içün ﴿وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ﴾ ve onları îcâd eden Hudâ-yı zü'l-celâle secde edin ﴿إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer ona yalnız ʻibâdet ederdiniz. (37) ﴿فَإِنْ اسْتَكْبَرُوا﴾ Pes eğer fermânın imtisâlinden gerdenkeşlik ederler, Hudâ ʻazze ve celle onların ʻibâdetinden müstagnîdir ﴿فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ ki Perverdigârının katında

olanlar melâ'ikeden ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ onun içün gece ve gündüzde tesbîh ederler ﴿وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾ ve hâlbuki onlar tesbîh etmekten usanmazlar. (38)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً﴾ Dahi Hudâ'nın kudreti nişânlarındandır kim bilâ-şübhe sen yeri tezellül eden kimesne gibi kurumuş ve sükûn etmiş görürsün. ﴿فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ Pes ol vakt ki üzerine suyu indiririz cünbüş edip nebâtâtla şişer. ﴿إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا﴾ Tahkîkan şol Perverdigâr ki onu ihyâ etti, ﴿لَمُحْيِي الْمَوْتَى﴾ elbette ölmüşleri zinde kılıcıdır, ﴿إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ bî-şübhe ki ol her nesne üzere tevânâdır. (39) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki âyâtımızda tarîk-i istikâmetten meyl ederler ya'nî onlarda ta'n ve tahrîf edip onları bâtıla te'vîl ederler, ﴿لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا﴾ üzerimize **[423b]** pûşîde olmazlar. ﴿أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ﴾ Pes bir kimse ki âteşte salınır yeğrek midir ﴿أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ yâhûd şol kimse ki rûz-i kıyâmette âteşten emîn olduğunda gelir? ﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾ İstediğiniz nesneyi işlenüz. Bu emr tehdîd içündür. ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz nesneye bînâdır.

(40) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Kur'ân'a küfr ettiler ﴿لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ kaçan kendülere geldi, bir mu'ânid gürûhturlar ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ﴾ Ve bî-şübhe kim Kur'ân-ı celîlü'l-kadr çok nef'lü bî-nazîr bir kitâbdır. (41) ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾ Ona bâtıl ne ilerüsinden gelir ﴿وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾ ve ne ardından ya'nî cemî' cihâttan mahfûzdur, bâtıl ona yol bulmaz. ﴿تَنزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ Eşyâyı yerinde vaz' eden, cemî' mehâmide müstehak olan Hudâ'dan indirilmiştir. (42) ﴿مَا يُقَالُ لَكَ﴾ Sana denilmez ya'nî kavminin küffârı sana bir söz demezler, ﴿إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ﴾ illâ senden esbak peygamberlere gürûhlarından söylenen söz gibi. Bu kelâm Hazret'e tesliyyedir. ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾ Bî-şübhe kim Perverdigârın peygamberlere ve tevâbi'lerine mağfiret eder ﴿وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾ ve küffâra derdnâk 'ukûbetlüdür. Getirdiler kim küffâr-ı Kureyş dediler, niçün Kur'ân lügat-ı 'Acemle inmedi? Yâ niçün bir mikdârı 'Arabî, bir mikdârı 'Acemî inmedi, tâ ki iki gürûh ondan behremend olurdu? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel etti. (43) ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا﴾ Ve eğer Muhammedü'l-Mustafâ üzere münzel kıldığımız kitâbı lügat-ı 'Arabdan mâ-'adâ bir lügatla okunur nesne kılsaydık ﴿لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾ elbette derlerdi, niçün Hudâ'nın âyâtı biz fehm ettiğimiz lisân ile beyân olunmadı? ﴿أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ﴾ Söz 'Acemî ve muhâtab 'Arabî olsun mu? Bu sûrette bir fâ'ide vücûda gelmez. ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى﴾ Söyle Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân îmâna ge-

len kimesnelere doğruluk semtine yol göstericidir ﴿وَشِفَاءٌ﴾ ve sînelerde şükûk u şübhelerin derdine şifâ bağışlayıcıdır. ﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ Ve îmâna gelmeyenler ﴿فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ﴾ kulaklarında o bir sağırlıktır ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾ ve kendüsi üzerlerine bir körlüktür. ﴿أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ Onlardır bir uzak yerden çağırılmış kılınırlar ya'nî onların hâli şol kimsenin hâline benzer ki bir uzak yerden çağırılıp işitmez. (44) ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ **[424a]** Dahi tahkîkan kim Hazret-i Musâ'ya Tevrât-ı verdik. ﴿فَاخْتُلِفَ فِيهِ﴾ Pes onun şânında ihtilâf olundu ki kimisi hakîkatini tasdîk edip kimisi tekzîb etti, niteki Kur'ân'da o gûne ihtilâf vâki' oldu. ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer Perverdigârından bir söz sebkât etmeseydi ki mükezziblerin 'azâbı kıyâmete te'hîr olunmuştur ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ elbette ehl-i tekzîb arasında hükm olunurdu ki kamuları ihlâk olunurlardı niteki ümem-i sâlifenin mükezzibleri ihlâk olundu. ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ Ve tahkîkan kim küffâr Kur'ân'dan ıztırâba mûcib bir gümânda düşmüşlerdir. (45)

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ﴾ Her kim güzel iş işledi onun nef'i kendü nefsi içündür ﴿وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا﴾ ve her kim bedlik etti onun zararı üzerine müterettib olur. ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ Dahi Perverdigârın kullara sitem edici değildir. (46) ﴿إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ Kıyâmetin bilmesi Hudâ'ya dönmüş kılınır ya'nî kıyâmetten su'âl olunduğu mahal onun bilmesi Hudâ'ya müveffez olur onun içün ki ondan özge bir ferd onu bilmez. ﴿وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا﴾ Ve hîç meyveler kısmı kaplarından çıkmazlar ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى﴾ ve aslâ bir dişi yüklü olmaz ﴿وَلَا تَضَعُ﴾ ve yükünü bir yerde vaz' etmez ﴿إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾ illâ Hudâ'nın 'ilmiyle. ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki Hakk celle ve 'alâ küffârı tevbîh içün çağırıp der, ﴿أَيْنَ شُرَكَائِي﴾ zu'munuzla benim ortaklarım kandedir? ﴿قَالُوا آذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ﴾ Cevâb verip dediler, biz sana bildirdik kim onlar içün şerîkliğe şehâdet eder bizden hîç şâhid yoktur. (47) ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ﴾ Ve ehl-i şirkten gâ'ib oldu şol şey ki bu günden esbak dünyâda ona perestiş ederlerdi. ﴿وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ﴾ Dahi bildiler kim kendülere aslâ bir güzergâh yoktur. (48)

﴿لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾ Âdemoğlu ni'metin vüs'ati talebinden usanmaz ﴿وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ﴾ ve eğer ma'îşet darlığı kendüye değer ﴿فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ﴾ o gûne kimse Hudâ'nın fazl u rahmetinden ümîdi gâyetle kesmiştir. (49) ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ﴾ Ve eğer katımızdan ona bir eyülik lezzeti tattırırız bir bedlikten sonra ki kendüye değdi, ﴿لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي﴾ elbette söyler bu ni'met

hakkımdır, aslâ benden zâ'il olmaz. ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾ Ve gümân etmem ki kıyâmet kalkar ﴿وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي﴾ **[424b]** ve bî-şübhe eğer kıyâmet kalkıp Rabbime dönmüş kılınırım, ﴿إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَى﴾ bî-gümân bana dünyâda olan hâletimden yeğrek bir hâlet olur. ﴿فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا﴾ Pes 'ale't-tahkîk kim küfr edenleri işledikleri eşyâdan âgâh ederiz ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾ ve elbette bir perk işkenceden onlara tattırırız. (50) ﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ Ve ol vakt ki âdemoğlu üzere in'âm ederiz, ﴿أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ﴾ şükrden yüz döndürüp kendü nefsiyle ondan uzaklanır ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ﴾ ve ol vakt ki kendüye bir bedlik değer iyenli nesneye müşâbih bir ulu du'ânın iyesidir. (51)

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Söyle küffâra yâ Muhammed, bana haber verin eğer Kur'ân Hudâ'nın katından olup " ﴿ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ﴾ sonra siz ona tasdîk getirmediniz. ﴿مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ Kimdir azgunrak şol kimseden ki kendüsi bir uzak hilâf ve 'inâddadır. (52) ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ﴾ Yakında onlara kudretimizin nişânların cihânın etrâfında gösteririz ya'nî Server-i Kâ'inât ihbâr ettiği fütûhâtın vukû'unu onlara nümâyân ederiz. ﴿وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾ Ve kendü cânlarında dahi ya'nî ehl-i Mekke arasında zâhir olan ve onlara hulûl eden musîbetleri dahi kendülere gösteririz, ﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ tâ ki kendülere zâhir ola kim Kur'ân dürüsttür, içinde aslâ şübhe yoktur. ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ﴾ Âyâ Perverdigârın ignâ edip kifâyet etmedi mi kim ﴿أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ 'ale't-tahkîk kendüsi her nesne üzere güvâhtır? (53) ﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ﴾ Bilin kim bilâ-şübhe küffâr makûlesi bir şekktedirler, ﴿مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının likâsından ya'nî haşr u neşrin olmasın tasdîk etmeyip istib'âd ettikleri içün Hudâ'nın mülâkâtından şekke düşmüşlerdir. ﴿أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾ Âgâh olun kim Hakk celle ve 'alâ her nesneye 'ilmi kaplamıştır. (54) والله اعلم

SÛRETÜ'Ş-ŞÛRÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsün ve Hamsûne Âyeten

[سورة الشورى مكية وهي ثلاث وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[425a] ﴿حم عسق﴾ (1-2) Bu hurûf sûrenin iki ismidir ve bu sebebden aralarında fâsıla kılındı. ﴿كَذَلِكَ﴾ Bu sûrede olan me'ânî gibi, ﴿يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ sana ve senden esbak olanlara vahy eder, ﴿اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ bu iki na't-ı kemâl ile mevsûf olan Îzid-i zü'l-celâl. (3) ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Kendüye memlûktür göklerde olan eşyâ ve yerde olan nesneler ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ ve kendüdür her nesne üzere yücelenen, cemî' eşyâdan ulu olan. (4) ﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾ Yaklaşır ki Hudâ'nın 'azamet u heybetinden gökler yukaru taraflarından çatlar, ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ dahi ferişteler Perverdigârlarının hamdine mukârin olduklarında tesbîh ederler ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ ve zemînde sâkin olanlar içün mağfiret taleb ederler. ﴿أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ Âgâh olun kim bilâ-şübhe Tanrı te'âlâ kendüdür günâhkârların günâhların setr edip tevbelerin kabûl etmekle kendülerin çok esirgeyen. (5) ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Dahi şol kimseler ki Tanrı'dan özge dostlar edindiler ya'nî şürekâ ve endâda mahabbetle perestiş ederler, ﴿اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl ahvâl ve a'mâlleri üzere nigehbândır ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve sen üzerlerine vekîl değilsin ya'nî onların işi sana ısmarlanmamıştır. (6)

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ Ve niteki bu âyeti sana îhâ ettik lügat-ı 'Arabla mütercem bir Kur'ân sana meleğin lisânı üzere gönderdik ﴿لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى﴾ tâ ki köylerin anasına ya'nî tâ ki Mekke halkına korku veresin ﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ ve 'Arabdan çevresinde olanlara dahi. ﴿وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ﴾ Dahi halka cem' eden günden korku veresin, ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ onun vukû'unda bir şekk ve şübhe yoktur. Çün kıyâmet gününde evvelîn ve âhirîn bir yerde haşr olunurlar, ol güne cem' günü denildi. ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ﴾ Onlardan bir gürûh behişt-i câvidânda karâr tutar ﴿وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ ve bir gürûh dûzahta. (7) ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve eğer Hudâ 'azze ve celle isteseydi onları yalnız bir gürûh kılardı ki cümleleri hidâyet tarîkinde olurlardı yâ dalâlet tarîkinde ﴿وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ﴾

velâkin istediğini hidâyetle ve tâ'atin işlemesi üzere kendülere bâ'is olmakla rahmetinde dâhil kılar. **[425b]** ﴿وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ Ve sitemkâr olanlar kendülere hîç ne bir dost ve ne bir yardımcı olur. (8)

﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Belki küffâr Tanrı'dan özge putlar gibi eşyâyı dostlar edindiler ve bu husûsta hevâ-yı nefse uydular. Zîrâ dürüst dost olmak isterlerse ﴿فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ﴾ Îzid-i zü'l-celâl kendüdür dürüst olan gayrısı değil. ﴿وَهُوَ يُحْيِي المَوْتَى﴾ Ve kendüdür ölmüşleri zinde kılar ve sağ olanların cânın alır ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüdür her nesne üzere tevânâ. (9) ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Dahi umûr-i dîniyyeden ve dünyeviyyeden her nesne ki siz ve küffâr içinde ihtilâf ettiniz ﴿فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ onun hükmü Hudâ-yı zü'l-celâle müfevvezdir, muhikki mubtilden sevâb ve 'ikâbla temyîz eder, ﴿ذَلِكُمُ﴾ ol 'azîmü'ş-şân hâkiminiz, ﴿اللَّهُ رَبِّي﴾ Îzid-i zü'l-celâl Perverdigârımdır, ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ kamu umûrumda üzerine i'timâd ettim ﴿وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ ve müşkil işlerde ona rücû' ederim. (10)

﴿فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri ibtidâ îcâd eden Hudâ ﴿جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾ cinsinizden sizin içün karılar kıldı, ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا﴾ dahi davarlardan gûn-â-gûn sınıflar sizin içün yarattı. ﴿يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ﴾ Sizi bu vech üzere halk etmede çok kılar. ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ Aslâ bir vech ile kendüye mânend bir nesne yoktur ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ﴾ ve kendüdür cemî' mesmû'âtı eyü işiten, mubsırâtı kemâ yenbagî gören. (11) ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Kendüye memlûktür gökler ve yerin hazâini, ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾ istediği kimesneye rızkı vâsi' kılar ve istediği kimesneye onu dar kılar. ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan ki ol Kâdir-i zü'l-celâl dükeli eşyâya dânâdır. (12) ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ﴾ Sizin içün tâ'at ve tevhîdden mübeyyen ve hüveydâ kıldı ﴿مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾ şol şey ki onun işlemesin Hazret-i Nûh'a fermân eyledi. ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ Dahi şol nesneyi ki sana vahy ettik ﴿وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى﴾ ve ol şey ki onun işlemesin bu e'izzeye fermân ettik ve ol meşrû' olan nesne budur ki ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ﴾ dîni ayaklandırın ya'nî tasdîki vâcib olan şeye îmân getirmede ve ahkâm-ı ilâhiyyede itâ'at etmede taksîr etmen ﴿وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ ve onda ihtilâf etmen ya'nî usûl-i dîn olan tevhîd u tâ'atte ihtilâf etmen. ﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ﴾ Ehl-i şirk üzere büyük oldu ﴿مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾ şol şey ki kendülerin ona da'vet **[426a]** edersin. ﴿اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Hudâ 'azze ve celle istediği kimesneyi bergüzîde edip kendü tarafına onu cezb eder, ﴿وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾ dahi tarafına teveccüh edene tevfîk verip dînine ona yol gösterir. (13)

﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ Ve ümem-i mâziye perâkende olup ihtilâf etmediler illâ kendülere dâniş geldikden sonra, ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ aralarında düşen 'adâvet cihetinden, ne izhâr-ı hak içün. ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾ Ve eğer Perverdigârından bir söz sebkat etmeseydi ki onlara mühlet verilmiştir, ﴿إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ bir mu'ayyen müddete dek ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ elbette aralarında hükûmet olunurdu ki mubtil olan mu'azzeb olup muhikk olan halâs bulurdu. ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Dahi tahkîkan şol kimseler ki kitâbı verildiler geçmiş ümemden sonra ya'nî Hazret'in 'asrında Kur'ân verilen müşrikler ﴿لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ ondan ıztırab verici bir gümânda düşmüşlerdir ki ona îmân getirmezler. (14)

﴿فَلِذَلِكَ﴾ Pes ol perâkendelik ve şekten ötürü ﴿فَادْعُ﴾ Millet-i İslâm üzere ittifâk olmak içün halkı da'vet et, ﴿وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ﴾ dahi fermân olunduğun da'vet üzere istikâmet et ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾ ve keferenin bâtıl hâhişlerine uyma. ﴿وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ﴾ Dahi söyle, Hudâ 'azze ve celle kitâb makûlesinden indirdiği nesneye îmân getirdim, ﴿وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ﴾ dahi fermân olundum kim aranızda tesviye edeyim ya'nî eşrâf ve erâzili hakka da'vet edeyim ve şerâyi'in teblîğinde ve hükûmetde bir tarafa meyl etmeyem. ﴿اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ Îzid-i zü'l-celâl rabbimiz ve rabbinizdir, ﴿لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ﴾ A'mâlimizin mükâfâtı bizedir ve a'mâlinizin cezâsı sizedir. ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ﴾ Aslâ husûmet yoktur aramızda ve aranızda. Zîrâ hakk zâhir olduktan sonra mücâdele beyhûde olur. ﴿اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا﴾ Tanrı te'âlâ aramızda cem' eder kıyâmet gününde ﴿وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ ve fasl-ı husûmet içün cümlenin dönmesi kendü tarafınadır. (15) ﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ﴾ Dahi şol kimseler ki Îzid-i zü'l-celâlin dîninde husûmet ve cidâl ederler, ﴿مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ﴾ ona icâbet olunduktan sonra, ﴿حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ onların cidâl u husûmeti zâ'il ve bâtıldır Perverdigârları katında ﴿وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ﴾ **[426b]** ve üzerlerine bir ulu hışım olur 'inâdları içün ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ ve kendülere bir katı işkence olur küfrleri içün. (16)

﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Îzid-i zü'l-celâl şol hakîmdir ki Kur'ân'ı doğrulukla mukârin indirdi ﴿وَالْمِيزَانَ﴾ ve halkın hukûkuna tesviye veren ahkâmı indirdi. ﴿وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾ Dahi kankı nesne seni bilici kıldı şâyed kıyâmetin gelmesi yakındır? (17) ﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا﴾ Kıyâmetin gelmesine istihzâ yüzünden isti'câl eder, ﴿الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا﴾ şol kimseler ki ona tasdîk getirmezler. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve ona tasdîk getirenler ﴿مُشْفِقُونَ مِنْهَا﴾ onun vukû'undan korkmuşlardır ﴿وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ﴾ ve bilirler 'ale't-tahkîk o dürüsttür, vukû'un-

da şekk u şübhe yoktur. ﴿أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ﴾ Âgâh olun kim bilâ-şübhe kıyâmetin şânında mücâdele edenler, ﴿لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾ hakktan uzak bir azgunlıktadırlar. (18) ﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ﴾ Îzid 'azze ve 'alâ kullarına güzel işlidir, 'ukûl idrâk etmediği ni'metlerle kendülerin besler, ﴿يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ﴾ lutfuyla istediğine rûzî verir ﴿وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ ve kendüdür lutf ü rahmet etmeğe tevânâ, 'âlemin hükm ü irâdetine galebe eden. (19)

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ﴾ Her kim 'ameliyle âhiretin sevâbın ister, ﴿نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ﴾ sevâbında ona artırırız ki birin mukâbelesinde ondan yedi yüze dek ve ondan yukaru veririz. ﴿وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا﴾ Ve her kim bu cihânın metâ'ın ister, ﴿وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾ ona kısmet ettiğimizi ondan veririz ﴿نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ ve ona öbür cihânda aslâ bir behre olmaz. (20) ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ﴾ Yâhûd küffâra ortaklar mı var ki dînden kendüler içün beyân ettiler, ﴿مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾ şol nesneyi ki Tanrı te'âlâ onun olmasına destûr vermedi. ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ﴾ Ve eğer kelime-i fasl olmasaydı ya'nî mükâfâtın te'hîrine hükm sebkat etmeseydi, ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ elbette mü'minler ve kâfirler arasında hükm olunurdu. ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ Ve bî-şübhe kim sitemkâr olanlar kendülere bir derdnâk işkence olur. (21)

﴿تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا﴾ Şirkle nefslerine sitem edenleri görürsün kıyâmette kazandıkları şeyden korkmuşlar ﴿وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾ ve hâlbuki ettiklerinin sezâsı kendülere erişicidir, korksalar **[427a]** yâ korkmasalar. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve îmâna gelip güzel 'amelleri işleyenler ﴿فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ﴾ bâğların sebzezârlarındadırlar, ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ kendülere istedikleri nesne Perverdigârları katında mevcûddur. ﴿ذَلِكَ﴾ Ehl-i îmâna olan ni'metler, ﴿هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾ kendüdür ulu artukluk ki dünyâ ve mâ-fîhâ yanında bir emr-i müstehkardır. (22) ﴿ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ﴾ Mezkûr olan sevâb şol nesnedir ki Tanrı te'âlâ kullarına onunla müjde verir, ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ şol kullara ki îmân getirip güzel a'mâli işlediler. ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ Söyle ahkâmın teblîği üzere sizden ücret taleb etmem ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ lâkin sizinle olan karâbetim cihetinden mahabbeti sizden taleb ederim. ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً﴾ Ve her kim bir eyülik işler, ﴿نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾ ona ol eyülikte bir güzellik artırırız. ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ günehkâra mağfiret edip itâ'at edene sevâbı ihsân eder. (23)

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Belki küffâr derler, Muhammed da'vâ-yı nübüvette Tanrı te'âlâ üzere kendü katından yalan bağladı. Bu söz gerekmezdi ki

onlardan sudûr ede. ﴿فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ﴾ Zîrâ Hakk celle ve 'alâ isterse gönlün üzere mühr urur. Bu kelâm ifâde eder ki iftirâ etmek Server-i Kâ'inât gibi kimesneden müsteb'addır. Dahi onu iş'âr eder kim bu gûne işe cür'et etmez illâ bir câhil ki gönlü üzere mühr urulmuştur ve ammâ 'âriften böyle bir iş aslâ sudûr etmez. ﴿وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl bâtılı nâ-bedîd eder ﴿وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ﴾ ve hakkı sözleriyle sâbit kılar, ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle sîneler iyesi olan esrâra dânâdır. (24) ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾ Ve kendüdür şol Perverdigâr ki kullarından tevbeyi kabûl eder ﴿وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾ ve yaman işlerden tecâvüz eder ya'nî tevbe ettiklerinden sonra cürmlerin bağışlar. ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾ Ve işlediğiniz nesneyi bilir, pes mükâfâtınızı ona göre verir. (25) ﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve îmâna gelip güzel 'ameller işleyenlere icâbet eder ya'nî Hakk celle ve 'alâ sâlih mü'minlerin du'âsın müstecâb kılar ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve onlara kerem ve ihsânından artırır. ﴿وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ Ve bî-dîn olanlar, **[427b]** kendülere bir şiddetlü işkence olur. (26)

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ﴾ Ve eğer Hakk celle ve 'alâ kulları içün geçinecek nesnelerin müttesi' kılsaydı ﴿لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ﴾ elbette yeryüzünde batarânlık cihetinden fesâd ederlerdi ﴿وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ﴾ velâkin istediğini endâze ile indirir, ﴿إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ kullarının gizli a'mâllerine dânâdır, ﴿بَصِيرٌ﴾ zâhir olan etvârların görücüdür. (27) ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ Ve kendüdür şol Hâlık-ı zü'l-celâl ki yağmuru indirir ﴿مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا﴾ halk ümîd kestikten sonra onun inmesinden. ﴿وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾ Dahi kendüdür rahmetini her nesne üzere yayar ﴿وَهُوَ الْوَلِيُّ﴾ ve kendüdür dost olan ki kulların ihsânla ve neşr-i rahmetle gözetir, ﴿الْحَمِيدُ﴾ ol ni'metler üzere hamde müstehak olan. (28)

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi Hudâ'nın delâ'il-i kudretindendir gökler ve yerin yaratması ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ ve onların içinde hayvân makûlesinden perâkende kıldığı nesne dahi ﴿وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾ Ve kendüsi istedikde onların yığması üzere tevânâdır. (29)

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ﴾ Dahi size her ne değdiyse musîbet makûlesinden ﴿فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ elleriniz kazandığı nesne sebebiyledir ﴿وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾ ve günâh kısmından çok şeyden tecâvüz eder. (30) ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ Ve siz rûy-i zemînde geçici değilsiz üzerinize mukadder olan belâları ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ﴾ Tanrı'dan özge size hîç bir dost yoktur ki belâlardan sizi saklar ﴿وَلَا نَصِيرٍ﴾ ve ne bir yardımcı ki onları sizden def' eder. (31) ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ

﴿الْجَوَارِي فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾ Dahi Hudâ'nın âyât-ı 'izâmındandır deryâda dağlar gibi gemiler, (32) ﴿إِنْ يَشَأْ يُسْكِنْ الرِّيحَ﴾ isterse yeli sâkin kılar ﴿فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ﴾ pes deryânın arkası üzere durmuş kalırlar. ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ Tahkîkan kim yelleri teshîr etmesinde ve gemileri yürütmesinde ulu nişânlar var ﴿لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ her şahsa ki geminin belâları üzere gâyetle sabr edip ondan selâmetle çıktığında çok şükr eder. (33) ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ﴾ Yâ bir şiddetli yel irsâl edip gemileri ihlâk eder ya'nî isterse gemileri deryâ yüzü üzere durmuş kılar yâ bir şiddetli yel ile onları iğrâk edip içinde olanları nâbûd kılar ﴿بِمَا كَسَبُوا﴾ me'âsîden **[428a]** kazandıkları nesne sebebiyle. ﴿وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾ Ve eğer ister gemilere necât vermekle çok kimseden 'afv eder, tâ ki ehl-i îmân halâs olalar. (34) ﴿وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا﴾ Ve tâ ki bileler şol kimseler ki âyâtımızda mücâdele ederler, ﴿مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ﴾ kendülere aslâ bir güzergâh yoktur. (35) ﴿فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ Pes dünyâda müte'allik nesneden her ne verildiniz ﴿فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ yakın sağlığın menfa'atidir. ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ Ve Tanrı'nın katında olan şey yeğrek ve pâyende-terdir ﴿لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ şol kimseler içün ki îmâna geldiler ﴿وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ ve yalnız Perverdigârları üzere i'timâd ederler. (36) ﴿وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ﴾ Ve şol kimseler içün ki günâhın büyüklerinden ve katı bed olan ef'âlden ictinâb ederler. ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُوا﴾ Ve ol vakt ki hışımnâk olurlar ﴿هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ kendüler vaz geçip 'afv ederler. (37) ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ﴾ Dahi şol kimseler içün ki kendüler Perverdigârlarının fermânına icâbet ettiler, murâd cemâ'at-i Ensârdır ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendülerin îmâna da'vet edip 'ale'l-fevr tav'la kabûl gösterdiler ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namâzı kıldılar ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ ve aralarında işleri meşveretlüdür ya'nî bir işe mübâşeret ettiklerinde biri biriyle müşâveret eder ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ ve kendülere rûzî kıldığımız nesneden tarîk-i hayrda sarf ederler. (38) ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمْ الْبَغْيُ﴾ Dahi sevâb-ı uhrevî şol kimseler içün kim kaçan kendülere küffârdan sitem değer, ﴿هُمْ يَنْتَصِرُونَ﴾ kendüler düşmanlardan intikâm alırlar. (39) ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ Ve bir bedliğin sezâsı onun gibi bir bed iştir. ﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ﴾ Pes her kim ki kendüye olunan sitemin mükâfâtından vaz geçip kendünin ve düşmanın mâ-beyninde ıslâh etti ﴿فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾ onun ücreti Hudâ üzeredir. Va'denin ibhâmı mev'ûdun şeref-i 'azameti üzere delâlet eder. ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ Tahkîkan kim Hakk celle ve 'alâ sitemkâr olanları sevmez. (40) ﴿وَلَمَنْ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ﴾ Ve bî-şübhe her kim kendüye olunan sitemden sonra intikâm aldı, ﴿فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾ onlardır üzerlerine

'ikâb ve itâbla aslâ bir yol olmaz. (41) ﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur kim **[428b]** 'ikâb ve 'itâb şol kimseler üzeredir ki halka sitem ederler kim müstehak olmadıkları şeyi tecebbür tarîkiyle onlardan isterler ﴿وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ ve rûy-i zemînde bî-hak ve hüccet hudûdu tecâvüz ederler, ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ol gürûh ki sitem etmek şânlarıdır kendülere bir derdnâk işkence olur. (42)

﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ﴾ Ve elbette şol kimse ki halkın âzârı üzere sabr edip kendüye sitem edenlerin intikâmından vaz geçti, ﴿إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ tahkîkan ki ol sabr ve vaz geçmek işlerin eyülerindendir. (43) ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ﴾ Ve her kimi ki Tanrı te'âlâ azgun kılar ﴿فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ﴾ ona bir dost olmaz ki kendüye bir kârsâzlık ede ﴿مِنْ بَعْدِهِ﴾ Tanrı'nın hizlânı ona olduktan sonra. ﴿وَتَرَى الظَّالِمِينَ﴾ Dahi sitem edenleri görürsün, ﴿لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ﴾ kaçan işkenceyi müşâhede ederler ﴿يَقُولُونَ هَلْ إِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ﴾ derler, dünyâya bir dahi dönmeye hîç bir yol var mı? (44) ﴿وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا﴾ Dahi onları görürsün cehennem üzere 'arz olunurlar ﴿خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ﴾ hôrluktan hakîr ve zelîl oldukları hâlde, ﴿يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ﴾ âteş semtine gözlerinin kapağın âheste tahrîk etmekten bakarlar. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Ve îmâna gelenler dediler, tahkîkan kim utuzanlar şol kimselerdir ki rûz-i kıyâmette cânların kendülere mahsûs olanları 'azâba sataştırmakla utuzdular. ﴿أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ﴾ Âgâh olun 'ale't-tahkîk sitem edenler hemîşe bir durmuş işkencededirler. (45) ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ve onlara hîç dostlar yok idi ki Hudâ'nın hükmün tecâvüz edip kendülere yardım ederler. ﴿وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ﴾ Ve her kimi ki Hakk celle ve 'alâ azgun kılar ﴿فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ﴾ ona hidâyet ve necâta hîç bir tarîk olmaz. (46) ﴿اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ﴾ Perverdigârınızın fermânına inkıyâd edin, ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ﴾ bir gün gelmeden evvel ki ona Hudâ'nın tarafından bir döndürmek yoktur. ﴿مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ﴾ Size aslâ bir penâh edecek mekân yoktur ol günde ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ﴾ ve ettiğiniz günâhları size hîç bir inkâr etmek olmaz zîrâ cümlesi sahâif-i a'mâlinizde müsbettir ve a'zânız onun üzere güvâhlardır. (47)

[429a] ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾ Pes istediğin da'vetten yüz çevirirlerse elem çekme ﴿فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ ki biz seni üzerlerine nigehbân ve muhâsebeci göndermedik. ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ Ahkâmı teblîğ etmekten gayrı üzerine bir nesne yoktur ve onu edâ etmişsin. ﴿وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً﴾ Dahi tahkîkan ki biz kaçan âdemoğluna bizden bir eyülik tattırırız, ﴿فَرِحَ بِهَا﴾ onunla sevinir ﴿وَإِنْ

﴿تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ ve eğer bir bedlik kendülere değer elleri kazandıkları bed a'mâl sebebiyle, ﴿فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ﴾ bî-şübhe kim âdemoğlu ni'meti katı inkâr edicidir. (48)

﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökler ve yerin pâdişâhlığı Hudâ-yı zü'l-celâle memlûk ve mahsûstur, ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ istediği nesneyi îcâd eder, ﴿يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا﴾ istediği kimseye dişi evlâd bağışlar ﴿وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ﴾ ve istediği şahsa erkek evlâd bağışlar. (49) ﴿أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا﴾ Yâ bağışladığı nesneleri çift kılar, erkekler ve dişiler ya'nî ba'zı kullarına iki sınıfından bağışlar ﴿وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا﴾ ve istediğini kısır kılar. ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾ Bî-şübhe kim kendüsi işlediği işte dânâ, işlediği iş üzere tevânâdır. (50)

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا﴾ Dahi bir insâna sahîh ve câ'iz değildir ki Tanrı kendüsiyle söyleşe illâ vahyle, ya'nî tarîk-i ilhâmla niteki Hazret-i Mûsâ'nın vâlidesine vâki' oldu ﴿أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾ yâ bir perde ardından niteki Hazret-i Mûsâ'ya müyesser oldu ﴿أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾ yâ ferişte lerden bir gönderilmiş ferişte kendüye göndere. ﴿فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾ Pes rasûl olan kimse mürselün ileyh olan Hudâ'nın fermânıyla Hudâ'nın istediği şeyi ilkâ eder. ﴿إِنَّهُ عَلِيٌّ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle mahlûkâtın sıfâtından yücelenmiştir. ﴿حَكِيمٌ﴾ Hikmet iktizâ ettiği şeyi işler. Pes hikmetin muktezâsına göre gâh beşerle vâsıta ile söyleşir ve gâh vâsıtasız. (51) ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve niteki sâ'ir peygamberlere vahy ettik. ﴿أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ Sana bizim fermânımızdan bir Kur'ân gönderdik. Kur'ân'ı rûhla tesmiye etti onun içün ki kulûb onunla zinde olur. ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ﴾ Sana vahy gelmeden esbak kitâb kankı şey olduğun bilmez idin ﴿وَلَا الْإِيمَانُ﴾ ve ne îmân kankı nesne olduğun bilirdin **[429b]** ﴿وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا﴾ velâkin Kur'ân'ı bir nûr kıldık ki kullarımızdan istediğimiz kimseyi onunla hidâyet ederiz ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bî-şübhe sen bir mu'tedil tarîke halkı mehdî kılarsın. (52) ﴿صِرَاطِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın yolu, ﴿الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ şol Hudâ ki göklerde olan eşyâ ve zemînde olan ecnâs kendüye mahlûk ve memlûktürler. ﴿أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ﴾ Âgâh olun kim kamu işler vesâit ve ta'allukât kalkmasıyla Hudâ'ya râci' olur. Bu kelâmda ehl-i tâ'ate va'd ve mücrimlere va'îd var. (53)

SÛRETÜ'Z-ZUHRUF

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'un ve Semânûne Âyeten

[سورة الزخرف مكية وهي تسع وثمانون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿حـم﴾ Evâ'il-i suverde hurûf-i mukatta'a tenbîh ve i'lâm içündür, tâ ki sâmi' hâb-ı gafletten uyana. (1) ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ İ'câzı rûşen olan Kur'ân'a kasem kim (2) ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ 'ale't-tahkîk kim biz ol kitâbı lügat-ı 'Arabiyye ile okunur bir kitâb kıldık ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki siz ma'nâlardan ta'akkul edip fehm edesiz. (3) ﴿وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ﴾ Dahi tahkîkan kim Kur'ân, asl-ı kütüb-i semâviyye olan Levh-i Mahfûz'da, ﴿لَدَيْنَا﴾ katımızda ﴿لَعَلِيٌّ﴾ elbette refi'u'l-kadrdir ﴿حَكِيمٌ﴾ çok hikmetlüdür. (4) ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾ Âyâ sizi ihmâl edip Kur'ân'ı sizden uzak kaldırıp bir kenârda kılalım, ﴿أَنْ كُنتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ﴾ ol ecilden ki siz hudûdu tecâvüz etmiş bir gürûh idiniz. (5) ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾ Ve niçe peygamber geçmiş ümemin arasında irsâl ettik (6) ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ ve kendülere hîç bir peygamber gelmedi illâ ki ona istihzâ ederlerdi. (7)

﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا﴾ Pes isrâf eden eden gürûhtan katı kuvvet sâhibi olan gürûhu ihlâk ettik. ﴿وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ﴾ Ve geçmişlerin vasf u haberi Kur'ân'da birkaç mevzi'de zikr olunup geçti. (8) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Dahi bî-şübhe kim eğer onlardan sorarsan ki gökleri ve yeri kim yarattı ﴿لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾ elbette derler her kimseye galebe eden, kamu ahvâle dânâ olan Hudâ onları yarattı, (9) **[430a]** ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾ şol Hudâ ki zemîni sizin içün döşenecek nesne gibi kıldı, tâ ki üzerine karâr tutasız ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا﴾ ve sizin içün içinde yollar kıldı ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ tâ ki siz o yollarla maksadınıza vusûl bulasız. (10) ﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ Ve şol Kâdir-i 'ale'l-ıtlâk ki gökten su indirdi, ﴿بِقَدَرٍ﴾ bir endâze ile ki nef' edip zarar etmez. ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا﴾ Pes ol suyla ölü gibi olan bir kuru şehri zinde kıldık, ﴿كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ﴾ ol ihyâ gibi kubûrunuzdan ihrâc olunup zinde olursuz. (11) ﴿وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾ Ve şol Perverdigâr ki hayvânâtın kamu esnâfını yarattı ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ﴾ ve sizin içün gemilerden ve davarlardan peydâ etti ﴿مَا تَرْكَبُونَ﴾ şol nesneyi kim ona süvâr olursuz, (12) ﴿لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ﴾

tâ ki bindiğiniz şeyin arkaları üzere i'tidâl peydâ edesiz. ﴿ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ﴾ Sonra Perverdigârınızın ihsânını yâda getiresiz kaçan mezbûrlar üzere mu'tedil olursuz ﴿وَتَقُولُوا سُبْحانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا﴾ ve diyesiz bizim içün bunları teshîr eden Îzid-i zü'l-celâl cemî' nakslardan münezzehtir ﴿وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ (13) ﴿وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk biz Perverdigârımıza dönücüleriz. Mervîdir kim kaçan Server-i Kâ'inât ayağın üzengide kordu, derdi *Bismillâh* ba'dehû ki davarın arkasında mu'tedil olurdu söylerdi, *elhamdülillâhi 'alâ külli hâl sübhânellezi sehhara lenâ*[603] âyetin âhirine dek.[604] (14) ﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا﴾ Dahi küffâr ikrâr ettiklerinden sonra kim hâlıkıyyet Hudâ 'azze ve celle mahsûstur, kullarından kendüye bir cüz' kıldılar ki dediler, melâ'ike Tanrı'nın kızlarıdır, ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ﴾ tahkîkan kim âdemoğlu âşikâre küfr edicidir ki Zât-ı mukaddesesiyle cemî' eşyâdan müstagnî olana uşak edinmesin nisbet eder ve ondan agreb bu ki kızları Hudâ'ya mensûb kılıp oğlanları kendüye mahsûs kılar. Niteki Hakk celle ve 'alâ kelâm-ı sâbıktan ızrâb edip bu işleri üzere inkâr tarîkiyle onlardan istifhâm edip buyurdu. (15) ﴿أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ﴾ Yâhûd Hakk celle ve 'alâ yarattığı nesnelerden kızlar edindi mi ﴿وَأَصْفَاكُمْ بِالْبَنِينَ﴾ Ve sizi oğullarla bergüzîde edip **[430b]** muhtass kıldı? (16) ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ﴾ Ve kaçan onların birisi müjdelenir ﴿بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَانِ مَثَلًا﴾ şol şeyle ki onu rahmetin gâyetiyle muttasıf olan Hudâ'ya şebîh ve mânend kıldı ya'nî kaçan birileri bir kızın doğmasıyla müjdelenir, ﴿ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا﴾ yüzü kara olur şiddet-i elemden ﴿وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi acığla dolmuştur. (17) ﴿أَوَمَنْ يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ﴾ Âyâ dahi zîb u zînette perverde olanı uşâk edindi ya'nî katı müsteb'addır ki Hakk te'âlâ ve tekaddes zîb u zînetle perveriş[605] bulan kızları uşak edine ﴿وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ ve hâlbuki kız makûlesi güft ü gûda ve mücâdele mahallinde hücceti izhâr edici değildir. (18) ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَانِ﴾ Dahi ferişteleri ki kendüler Hudâ'nın has kullarıdır, kıldılar ﴿إِنَاثًا﴾ dişiler ya'nî Tanrı katında ekrem ve ekmel kulları kulların alçak sıfatlu olanları kıldılar. ﴿أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ﴾ Âyâ yaradılmaların gördüler ya'nî Hakk celle ve 'alâ melâ'ikeyi halk ettiğinde onlar hâzır idiler ki melâ'ikenin kızlar oldukların gördüler?

---

603 Zuhruf, 43/13.

604 el-Beyzâvî, II/955.

605 Terbiye, eğitim.

﴿سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ﴾ Elbette şehâdetleri yazılır ﴿وَيُسْأَلُونَ﴾ ve rûz-i kıyâmette ondan sorulurlar. (19)

﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَانُ﴾ Dahi dediler, Îzid celle ve 'alâ isteseydi ﴿مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾ feriştelere perestiş etmezdik. Bu sözü mücâdele yüzünden derlerdi, ne i'tikâd tarîkinden. Onun içün ki Hudâ'nın meşîetinin 'ibâdın meşîeti üzere gâlib olduğun i'tikâd etmek îmandandır. Bu sebebden dedikleri sözün dânişin Hakk te'âlâ kendülerden nefy edip buyurdu. ﴿مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ Bu dedikleri sözden onlara hîç bir bilgi yoktur ve hâşâ kim onların bu gûne ma'rifeti ola. ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ Onlar bir nesne değildir illâ ki yalan söylerler. Çün bi-hasebi'l-'akl delîlleri olmağın Hakk te'âlâ nefy etti. Ondan ızrâb edip nakl tarîkinden delîlleri olduğunu istifhâm-i inkârî ile nefy edip buyurdu. (20) ﴿أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ﴾ Yâhûd Kur'ân'dan evvel onlara bir kitâb verdik mi ﴿فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ﴾ ki onlar ol kitâbla istidlâl edip yapışmışlar? Ve bu gûne kitaba hergiz mâlik olmadılar. (21) ﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ﴾ Belki dediler, 'ale't-tahkîk biz pederlerimizi bir âyîn üzere gördük ﴿وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ﴾ ve bî-şübhe biz onların izleri üzere yolu bulucularız ya'nî dedikleri söze ne 'aklî ve ne naklî delîlleri var, ancak mahz-ı taklîde sözü binâ edip derler. (22)

﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve niteki küffâr sana bu makûle sözleri îrâd ederler **[431a]** ﴿مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ﴾ senden esbak bir köyde hîç bir korku verici peygamber göndermedik ﴿إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا﴾ illâ erbâb-ı tene"umu ve büyükleri dediler ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz pederlerimizi bir tarîkat üzere bulduk ve bî-şekk biz onların âsârı üzere iktidâ edicileriz. (23) ﴿قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ﴾ Peygamberleri onlara dedi, âyâ pederlerinize mütâba'at eder misiz ve eğer ben size geldim bir dîn ile kim pederlerinizi bulduğunuz âyînden doğruraktır? ﴿قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾ Kefere, peygamberlere dediler, 'ale't-tahkîk biz küfr etmişiz şol şeye ki siz onunla irsâl olundunuz. (24) ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ Der-'akab onlardan intikâm aldık kamuların kırmağla. ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ Pes bak peygamberleri yalana nisbet edenlerin sonu nice oldu? (25)

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾ Dahi yâda getir ol günü ki Hazret-i İbrâhîm pederine ve cemâ'atine dedi, ﴿إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ﴾ bî-şübhe ben ettiğiniz 'ibâdetten bîzârım. (26) ﴿إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي﴾ Lâkin beni 'ademden vücûda getiren Perverdigâra 'ibâdet ederim ﴿فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِي﴾ ki bî-şübhe ol hidâyet üzere beni sâbit kılar. (27) ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ﴾ Dahi Hazret-i İbrâhîm kelime-i tev-

hîdi zürriyeti içinde bir bâkî söz kıldı ki hemîşe evlâdı arasından bir muvahhid eksik olmadı. ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ Tâ ki onlar döneler ya'nî tâ ki onlardan şirk eden muvahhidin dînine döne. (28) ﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَـؤُلَاءِ وَآبَاءَهُـمْ﴾ Belki bunları ya'nî Hazret'in asrında olan küffârı ve pederlerin tûl-i 'ömr ile berhurdâr kıldım ﴿حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ﴾ ol vakte dek ki kendülere Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân ve ahkâmı âşikâre edici Peygamber geldi. (29) ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ﴾ Ve ol mahal ki Kur'ân onlara geldi tâ ki kendülerin gafletten âgâh ede, ﴿قَالُوا هَـذَا سِـحْرٌ﴾ dediler, bu bir câdûlıktır ﴿وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾ ve bî-şübhe biz ona tasdîk getiriciler değiliz. (30) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَـذَا الْقُرْآنُ﴾ Dahi dediler, niçün bu Kur'ân indirilmedi ﴿عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾ bir ulu kişi üzere ki bu iki köyün birisinden olmuş ola? Ya'nî mansıb-ı nübüvvet bir ulu mansıbdır, gerekti ki Mekke sâkinlerinden Velîd bin el-Mugîre gibi bir mâldâr, câh sâhibi kimesneye olmuş ola yâ Tâ'if halkından 'Urve bin Mes'ûd es-Sekâfî gibi bir şahsa hâsıl ola. Bu söz onların **[431b]** kıllet-i ma'rifetlerinden nâşî olmuştur. Zîrâ bilmediler kim o bir rûhânî rütbedir, ona ehil olur ol 'azîmü'n-nefs kimesne ki fezâ'il-i kemâlât ile mütehallî ola ne zehârif-i dünyeviyye ile bezenmiş ola. (31)

﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ﴾ Âyâ kendüler mi Perverdigârının rahmetini kısmet ederler ki istedikleri kimseyi müstehak ederler, hâşâ ki öyle ola, ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ biz aralarında geçinecek nesnelerin kısmet ettik yakın olan sağlıkta ve kendüler onun tedbîrinden 'âcizdirler, bâ-vücûdâ ki ol elzem-i levâzımlarıdır. Pes risâlet ki a'lâ-yı merâtib-i insâniyyedir, onun umûruna dâhil etmek kendülere kanden geldi? ﴿وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾ Ve bir mikdârların bir mikdârı üzere pâyeler kaldırdık, ya'nî aralarında rızkta ve gayrısında tefâvütü peydâ ettik, ﴿لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾ tâ ki bir mikdârları bir mikdârların iş bitirmede isti'mâl ederler, ya'nî bir gürûh bir gürûha fermân eder, tâ ki fermân edenlerin mühimmi vücûda gele ve me'mûr olanların me'âşı peydâ ola ve tâ ki aralarında bir ülfet hâsıl olup 'âlemin nizâmı onunla muntazam ola, ne ân ki bu iş bayın kemâli içün oldu ve yoksulun naksı içün. ﴿وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ Ve Perverdigârının rahmeti ya'nî nübüvvet ve levâzımı dünyânın mâlından yığdıkları nesneden yeğrektir. (32)

﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ve eğer kamu halk bir gürûh olup dünyâyı âhiret üzere tercîh etmekleri olmasaydı ﴿لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَانِ﴾ elbette Hudâ'ya küfr eden gürûha kılardık ﴿لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فَضَّةٍ﴾ evlerine gümüşten örtükler ﴿وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ ve gümüşten nerdübânlar ki onlar üzere damlar

üstüne çıkarlar. (33) ﴿وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا﴾ Ve evler içün gümüşten kapular ﴿وَسُرُرًا﴾ ve kendülere gümüşten tahtlar kılardık, ﴿عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ﴾ onlar üzere yasdanırlar. (34) ﴿وَزُخْرُفًا﴾ Ve zînet onlara kılardık ﴿وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ ve bî-şübhe kim bu mezkûr olan eşyâ kamu yakın olan sağlığın berhurdârlığıdır ﴿وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve sonki sarây Perverdigârının katında şirk u me'âsîden perhîz edenleredir. (35) ﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَانِ﴾ Ve her kim Hudâ'yı anmaktan göz yumup i'râz eder, ya'nî her kim dünyânın lezzâtına meşgûl olup Hudâ'nın ahkâmını ve 'ikâb **[432a]** u 'itâbını hâtıra getirmez, ﴿نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا﴾ ona bir dîv sebeb kılarız, ﴿فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾ pes ol şeytân ona yoldaş ve hemdemdir, hemîşe vesvese verip kendüyi idlâl eder. (36) ﴿وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ﴾ Ve bî-şübhe kim şeyâtîn lezzât-ı dünyeviyye ile meşgûl olanları tarîk-i hakktan alıkorlar ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ve hâlbuki i'râz eden gürûh gümân ederler kim 'ale't-tahkîk şeyâtîn tarîk-i Hak üzeredirler ve bu gümân üzere kalırlar. (37) ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَنَا﴾ Ol mahalle dek ki i'râz eden kimesne bize gelicek ﴿قَالَ يَالَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ﴾ der, ey hem-nişîn ve dem-sâzım, kâşkî aramda ve aranda magrib ile maşrık arası gibi uzaklık olup seninle âşinâ olmasaydım ﴿فَبِئْسَ الْقَرِينُ﴾ ki sen gâyetle bed hem-nişînsin. (38) ﴿وَلَنْ يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ﴾ Ve bugün ya'nî âhirette size fâ'ide vermez ﴿إِذْ ظَلَمْتُمْ﴾ dünyâda sitem ettiğiniz içün. ﴿أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾ Bu kelâm masdara mü'evvel olup *yenfe'a* lafzına fâ'il olur. Pes takdîr-i kelâm bu gûne olur kim dünyâda sitem ettiğiniz içün âhirette 'azâba müşterek olmağınız size fâ'ide vermez. (39) ﴿أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ﴾ Pes sen mi sağırları işittirirsin ﴿أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ yâ körlere ve âşikâre azgunlukta olana yol gösterirsin? Ya'nî gümrâhların hidâyetine kâdir değilsin, pes hidâyetlerine sa'y edip çokluk kendüyi ta'be salma. (40)

﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ﴾ Pes eğer seni götürürsek, ya'nî onlara 'azâb nâzil olmadan rûhunu kabz edersek ﴿فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ﴾ bî-şübhe biz onlardan intikâm alıcılarız. (41) ﴿أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ﴾ Yâ onlara va'd ettiğimiz 'azâbı sana gösterirsek, ﴿فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ﴾ tahkîkan kim biz onlar üzere tevânâlarız. (42) ﴿إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ أُوحِيَ إِلَيْكَ﴾ ﴿فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ﴾ Pes sana vahy olunan şeye yapış ﴿مُسْتَقِيمٍ﴾ ki bilâ-şekk bir doğru yol üzeresin. (43) ﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ﴾ Ve bî-gümân kim Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân sana ve 'aşîretine bir şereftir ﴿وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ﴾ ve elbette kıyâmet gününde bu ni'metin hukûkuna kıyâm etmemekten ötürü sorulursuz. (44) ﴿وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ Dahi sor yâ Muhammed, senden esbak gönderdiğimiz kimselerden ﴿مِنْ رُسُلِنَا﴾ peygamber-

lerimizden, ya'nî onların ümmetlerinden ve dînlerinin 'ulemâsından sor, ﴿أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَانِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ﴾ âyâ Hudâ'dan özge 'ibâdet olunur **[432b]** ma'bûdlar kıldık mı? Ya'nî onlardan sor ki hîç putların 'ibâdet olunmasına biz hükm ettik mi ve hîç milletlerden bir millette onların 'ibâdetinden bir hükm vârid oldu mu? Bu sözden murâd istişhad etmek kim cemî' enbiyâ tevhîd üzere icmâ' etmişler. (45)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Mûsâ'yı Fir'avn'a ve eşrâf-ı devletine mürsel kıldık, ﴿فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ pes onlara dedi, 'ale't-tahkîk ben Rabbü'l-'Âlemîn'in gönderilmiş peygamberiyim. (46) ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا﴾ Pes ol vakt ki âyâtımızla kendülere geldi, ﴿إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ﴾ hemân kendüler onlardan gülerler, ya'nî vehle-i ûlâda onları istihzâ-ya aldılar. (47) ﴿وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا﴾ Ve onlara hîç bir mu'cize göstermedik illâ kim o mânendinden büyükrektir, ya'nî her biri i'câzın bir nev'iyle muhtass olmuştur ki ol husûsiyyet i'tibâriyle gayrısı üzere mufaddal olur. ﴿وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ﴾ Ve onları kaht ve çekirge gibi belâlara giriftâr kıldık ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ki şâyed onlar âyîn-i bâtıldan rücû' edip tarîk-i Hakk'a tevec-cüh edeler. (48) ﴿وَقَالُوا يَاأَيُّهَا السَّاحِرُ﴾ Dahi dediler, ey sâhir olan kimesne, çün Fir'avnîler katında fenn-i sihr bir emr-i 'azîm idi, her kâmilü'l-vücûd kimseyi sâhir 'ünvânıyla mezkûr kılarlardı, pes Hazret-i Mûsâ'yı sâhirle çağırmaktan maksadları bu ki ey 'âlim-i kâmil, ﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ﴾ Perverdigârına bizim içün du'â et ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ katında kıldığı 'ahdle ve o nübüvvettir, ﴿إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz tarîk-i Hakk'ı bulucularız, ya'nî eğer 'azâb bizden def' olunur, biz sana îmân getirip mühtedî oluruz. (49)

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ﴾ Pes ol vakt ki 'azâbı kendülerden kaldırdık, ﴿إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾ bilâ-tevakkuf kendüler bağladıkları 'ahd ü peymânı bozarlar. (50) ﴿وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَاقَوْمِ﴾ Dahi Fir'avn-ı bî-'avn, gürûhu arasında çığırıp dedi, ey benim gürûhum, ﴿أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ﴾ âyâ iklîm-i Mısır'ın pâdişâhlığı bana mahsûs değil midir? ﴿وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي﴾ Ve bu ırmaklar, ya'nî Nîl'den münşe'ab olan ırmaklar köşklerim altından akar, ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ pes benim devlet ve haşmetimi görmez misiz ve Mûsâ'nın hîç bir nesnesi yoktur. (51) ﴿أَمْ أَنَا خَيْرٌ﴾ Belkim ben bu memleketle ve vüs'at-i devletle yeğreğim ﴿مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ﴾ bu kimseden ki kendüsi za'îf ve hakîrdir, aslâ **[433a]** riyâsete liyâkati yoktur ﴿وَلَا يَكَادُ يُبِينُ﴾ ve yaklaşmaz ki sözü âşikâre edip fehm ettire, ya'nî dilinde 'ukdesi olmağla sözü fehm ettirmeğe liyâkati yoktur. Bu sözü

Fir'avn-ı la'în Hazret-i Mûsâ üzere yalan dedi, zîrâ ol 'ukdeyi Hakk celle ve 'alâ ondan irsâl mahallinde zâ'il kıldı. (52)

﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ﴾ Pes niçün üzerine altundan bilezikler salınmadı? Çün ol 'asrda de'b böyle idi kim bir kimse re'îs olıcak ellerinde altun bilezikler ve boynunda altun tavk vaz' olunurdu. Fir'avn dedi, eğer Mûsâ Tanrısı tarafından kavmi üzere re'îs ta'yîn olundu, niçün Tanrısı kendüye altundan bilezikler vermedi ﴿أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ yâhûd niçün ferişteler bilesince mukârin olduklarında gelmedi? (53) ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ﴾ Pes Fir'avn gürûhunun 'aklını bu sözlerle yünküllettirdi, ﴿فَأَطَاعُوهُ﴾ der-'akab fermânına râm oldular ve bi'l-cümle Hazret-i Musâ'dan yüz çevirdiler. ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ Bî-şübhe onlar hudûdu tecâvüz etmiş bir gürûh idiler. (54) ﴿فَلَمَّا آسَفُونَا﴾ Pes ol vakt ki mükâberede mübâlağa edip bizi hışmnâk kıldılar, ﴿انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ kendülerden intikâm alıp kamuların Kulzüm deryâsında gark ettik. (55)

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا﴾ Pes onları istihkâk-ı 'azâbda küffâra yetişir kıldık ya'nî küffârdan kendülerden sonra gelenlere kendülerin muktedâ kıldık ki onların müstehak oldukları 'azâb gibi bunlar 'azâba müstehak olurlar ﴿وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ﴾ ve girüde kalanlar için onları bir pend kıldık ki onların ahvâllerine te'emmül edip 'ibret alırlar. Getirdiler kim kaçan ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾[606] âyeti nâzil oldu, İbnü'z-Ziba'râ dedi Nesârâ Hazret-i İsâ'ya 'ibâdet ettiler. Pes kaçan kim ol âteşte olur bizim ma'bûdlarımız dahi âteşte olsunlar. Bu sözü Kureyş işitince ferahtan âvâzların kaldırdılar ol gümânla kim Muhammedü'l-Mustafâ, İbnü'z-Ziba'râ'nın sözüyle mülzem olur. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (56) ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا﴾ Ve ol vakt ki Meryem oğlu Hazret-i Îsâ mesel kılındı, ﴿إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ hemân ol mahal senin cemâ'atin bu meselden âvâzların kaldırırlar. (57) ﴿وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ﴾ Dahi dediler, bizim ma'bûdlarımız yeğrek mi, yâ Hazret-i İsâ ki o âteşte olıcak bizim ma'bûdlarımız dahi onda olsunlar? ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا﴾ Bu meseli senin için urmadılar, illâ cidâl **[433b]** u husûmet için, ne hakkı bâtıldan temyîz etmek için. ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ Belki onlar bir katı husûmetlü ve mücâdele edici gürûhturlar. (58) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ Hazret-i Îsâ bir nesne değildir, illâ bir kul ki üzerine nübüvvetle in'âm ettik, ﴿وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

606 **Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennein yakıtısınız**. Siz oraya varacaksınız. Enbiyâ, 21/98.

dahi onu bir emr-i ʻacîb kıldık, Yaʻkûb'un evlâdı içün. Yaʻnî pedersiz tevellüd ettiğinden Benî İsrâ'îl'e mesel-i sâ'ir gibi oldu. (59) ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ﴾ Ve eğer isteseydik sizden ey âdemîzâdeler, kılardık ﴿مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ﴾ bir ferişteler ki yeryüzünde size halef olurlar yaʻnî niteki Hazret-i Îsâ'yı pedersiz mütevellid kıldık, yeryüzünde mekânınıza halef olacak ferişteler sizden tevlîd etmeğe tevânâyız. (60) ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Îsâ kıyâmetin bilmesine ferişlere bir dâniştir yaʻnî onun sebebiyle kıyâmetin kurbu bilinir. Onun içün ki Hazret-i Îsâ'nın nüzûlü kıyâmetin ʻalâmetinden bir büyük ʻalâmettir. ﴿فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا﴾ Pes kıyâmetin olmasında şekk etmen ﴿وَاتَّبِعُونِي﴾ ve benim Peygamberimin şerîʻatına tâbiʻ olun. ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ Bu bir doğru yoldur, ona mülâzım olan hergiz azmaz. (61)

﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ Dahi sizi İblîs-i şakî onun mütâbaʻatından döndürmesin yaʻnî hazer edip Hudâ'dan ʻismeti taleb edin, tâ ki İblîs sizi ona mütâbaʻa etmekten alıkomaya ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ki bî-şübhe şeytân size bir âşikâre düşmandır. (62) ﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Ve ol vakt ki Hazret-i İsâ muʻcizelerle geldi, ﴿قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ﴾ dedi tahkîkan kim size ey Benî İsrâ'îl, hikmet üzere müştemil olan şerîʻat ile geldim ﴿وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾ ve tâ ki içinde ihtilâf ettiğiniz nesnenin bir mikdârını size beyân edeyim yaʻnî umûr-i dîniyyeden içinde ihtilâf ettiğiniz eşyâyı size mübeyyen etmeğe geldim ammâ umûr-i dünyeviyyede olan ihtilâfınızı beyân etmeğe me'mûr değilim onun içün ki enbiyâ onunla me'mûr değildirler. ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِي﴾ Pes Hudâ'dan havf edin, dahi bana itâat edin, sizlere teblîğ ettiğim ahkâmda. (63) ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ ʻazze ve celle kendüdür benim Rabbim ve sizin Rabbiniz, ﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ pes ona kulluk edin, ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ budur doğru yol ki içinde aslâ inhirâf yoktur. (64)

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ Pes müctemiʻ olan fırkalar Nesârâ arasından ihtilâf ettiler ki kimisi dedi, Îsâ Hudâ'nın peygamberidir ve kimisi dedi, oğludur. ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ Pes ahzâbdan Hazret-i İsâ'yı Hudâ'nın oğulluğuna nisbet etmekle sitem edenlere **[434a]** helâk olsun, ﴿مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ﴾ bir derdnâk günün işkencesinden. (65) ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ﴾ Sitem edenler kıyâmetin gelmesinden özge bir nesneye bakmazlar ﴿أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾ ki kendülere fücʻeten gele ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ve kendüler onun gelmesinden âgâh olmayalar. (66) ﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ﴾ Dostlar ol günde ﴿بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ birleri birlerine düşmandır ﴿إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ ancak perhîzkârlar ki onların dostlukları Allah içün olmakla

ebedü'l-âbâd bâkî kalır. Ol günde ehl-i takvâ nidâ olunur kim (67) ﴿يَاعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ ey benim kullarım, üzerinize aslâ korku yoktur bugün ﴿وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ ve ne siz endûhnâk olursuz. (68) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا﴾ Şol kullar ki âyâtımıza tasdîk getirdiler ﴿وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ve hâlbuki fermânımıza mutî' u münkâd idiler ve kendülere münâdî dediği söz bu ki (69) ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ behişt-i câvidâna girin ﴿أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ﴾ siz ve îmâna gelen karılarınız ﴿تُحْبَرُونَ﴾ bir yahşi sevinmek sevinmiş kılınırsız. (70) ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾ Üzerlerine dolanır ﴿بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ﴾ envâ'-ı et'ime ile dolmuş altından tabaklarla ﴿وَأَكْوَابٍ﴾ ve gûn-â-gûn şarâbla pür olmuş destesiz bardaklarla. ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ﴾ Dahi behişt-i câvidânda ol şey var ki cânlar ârzû eder ﴿وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ﴾ ve onun görmesiyle gözlere lezzet hâsıl edip hoş hâl olur. ﴿وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ Ve siz onun içinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişsiz. (71) ﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا﴾ Ve budur ol behişt ki siz onu mîrâs verildiniz ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ettiğiniz a'mâl mukâbelesinde. (72) ﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ﴾ Size içinde çok meyve var ﴿مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ondan yersiz. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur kim insân behiştin meyvesinden bir dâne tenâvül ederse fi'l-hâl onun ağacı onun gibi bir dâne bitirir. (73)

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾ Tahkîkan ki küffâr dûzahın işkencesinde 'ale'd-devâm ikâmet etmişlerdir. (74) ﴿لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ﴾ İşkence kendülerden tahfîf olunmaz ﴿وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾ ve kendüler 'azâbda necâttan ümîdi kat' etmişlerdir. (75) ﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ﴾ Ve biz onlara sitem etmedik ﴿وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ﴾ velâkin onlar nefslerine kendüler sitem edenler idi. (76) ﴿وَنَادَوْا يَامَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾ Çün halâstan ümîdi kat' ettiler, dûzah hâzinine çığırıp dediler, Perverdigârın üzerimize hükm edip cânımızı alsın. ﴿قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴾ Hazret-i Mâlik cevâb verdi kim 'ale't-tahkîk siz dûzahta ikâmet edicilersiz, size kurtuluş yoktur ne ölümle **[434b]** ve ne gayrısıyla. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ onlara buyurur. (77) ﴿لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ﴾ Tahkîkan ki biz size doğrulukla geldik ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ﴾ velâkin çoğunuz hakkı sevici değilsiz, içinde olan ta'b u meşakkatten ötürü. Ve ol kerâhete iktifâ etmediler. (78) ﴿أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ﴾ Belki hakkı ibtâl etmek içün bir iş ihkâm edip tedbîr ettiler kim 'ale't-tahkîk biz onların sezâların vermekle tedbîrlerin ibtâl edicileriz. (79) ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ Yâhûd sanırlar mı kim sînelerinde olan râzı ve âheste söyleştikleri sözü işitmezüz? Belâ, onu işitiriz, me'a-zâ bizim ferişte lerimiz onlara mülâzım olup işledikleri işi ve söyledikleri gizli ve âşikâre sözü yazarlar. (80)

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَانِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾ Söyle yâ Muhammed, eğer Hudâ'ya oğul olsaydı ben perestiş edenlerin evveliyim ya'nî onu ta'zîm etmede ben sizden ehakk u evlâyım. Zîrâ peygamber olan kimesne Hudâ'ya herkesten dânâ-terdir ve ona câ'iz olanı ve câ'iz olmayanı yahşi bilir. Ve vâcibü't-ta'zîm olanın ta'zîminde herkesten evlâ ve ehakktır ve elbette pederi ta'zîm eden oğulu ta'zîm eder. Velâkin bu gûne kimesnenin mevcûd olması muhâldir. (81) ﴿سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökler ve yerin Perverdigârı münezzeh oldu, ﴿رَبِّ الْعَرْشِ﴾ 'arş-ı a'lânın Perverdigârı, ﴿عَمَّا يَصِفُونَ﴾ küffâr vasf ettiği eşyâdan mukaddes ve münezzeh oldu. (82) ﴿فَذَرْهُمْ﴾ Pes küffârı bırak ﴿يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا﴾ bâtılda sa'y edip dünyâda oynasınlar ﴿حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمْ﴾ ol vakte dek ki günlerin görürler ﴿الَّذِي يُوعَدُونَ﴾ şol gün ki onunla va'd olunurlardı ve o, rûz-i kıyâmettir. (83) ﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ﴾ Ve kendüdür şol Perverdigâr ki gökte melâ'ikeye ma'bûddur ve yerde ins ü cinne ma'bûddur ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür halkın ahvâlin kemâ yenbagî tedbîr eden, mesâlihlerine dânâ olan. (84)

﴿وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Dahi ululandı şol Perverdigâr ki kendüye mahsûstur gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın pâdişâhlığı. ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ Ve içinde kıyâmet kalkacak sâatin bilgisi katındadır, ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ dahi mükâfât için tarafına dönmüş kılınırsız. (85) ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ﴾ Ve şol kimseler ki Hudâ'dan gayrı kendülere 'ibâdet ederler, **[435a]** şefâ'at etmeğe kâdir olmazlar, ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ﴾ meğer şol kimse ki tevhîd ve doğrulukla şehâdet etti ki şefâ'at eder, Hazret-i Îsâ ve 'Uzeyr ve melâ'ike gibi. ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ Ve hâlbuki onlar kalble bilirler onu kim kendüler lisânla şehâdet getirdiler ya'nî hakla şehâdet etmede lisânları kalblerine muvâfıktır ve bunlar şefâat etmezler illâ günahkâr mü'minlere. (86) ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ﴾ Dahi bilâ-şübhe eğer küffârdan su'âl edersen ki kendülerin kim yarattı, ﴿لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ elbette derler Hudâ 'azze ve celle bizi yarattı. ﴿فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ Pes nice onun 'ibâdetinden i'râz edip özgelere 'ibâdet ederler. Bu hâl gâyetle 'acîbdir. (87) ﴿وَقِيلِهِ﴾ Dahi Hudâ'nın katında ma'lûmdur, Peygamberin sözü kim ﴿يَارَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ey Hudâvendimiz 'ale't-tahkîk bunlar bir gürûhturlar ki îmâna gelmezler. (88) ﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ﴾ Pes onları îmâna da'vet etmekten i'râz et yâ Muhammed ve mükâfâtların Hudâ'ya tefvîz et. ﴿وَقُلْ سَلَامٌ﴾ Ve söyle, sizden selâmet ve mütâreke benim matlûbumdur ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ ki bî-şübhe kim netîcenizi bilecektirler. Bu kelâm Hazret'e tesliyyedir ve onlara tehdîddir. (89)

SÛRETÜ'D-DÛHÂN

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'un ve Hamsûne Âyeten

[سورة الدخان مكية وهي تسع وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿حـم وَالْكِتَـابِ الْمُبِـينِ﴾ Ahkâmı hüveydâ eden Kur'ân'a kasem kim ﴿إِنَّـا أَنزَلْنَـاهُ فِـي لَيْلَـةٍ مُبَارَكَـةٍ﴾ 'ale't-tahkîk biz onu bir çok nef'lü gecede Levh-i Mahfûz'dan semâ-i dünyâya indirdik ve o gece Kadr gecesidir. ﴿إِنَّـا كُنَّـا مُنذِرِيـنَ﴾ Bî-şübhe kim biz korku vericilerdik. Pes onun içün Kadr gecesinde Kur'ân'ı münzel kıldık. (3) ﴿فِيهَـا يُفْـرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيـمٍ﴾ Ol gecede her muhkem iş fasl olup ayrılır, (4) ﴿أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا﴾ ol iş katımızdan sâdır olmuş bir iş olduğu hâlde. ﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ 'Ale't-tahkîk biz peygamberler irsâl edicilerdik, (5) ﴿رَحْمَـةً مِـنْ رَبِّـكَ﴾ Perverdigârından bir rahmet. ﴿إِنَّـهُ هُـوَ السَّـمِيعُ الْعَلِيـمُ﴾ Bilâ-şekk kim Hudâvend'in kendüdür kulların sözlerin işiten, ahvâllerini kemâ yenbagî bilen. (6) ﴿رَبِّ السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَـا بَيْنَهُمَـا﴾ Gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdigârı, ﴿إِنْ كُنْتُـمْ مُوقِنِينَ﴾ eğer siz inanıcılardınız, (7) ﴿لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ﴾ ondan özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. ﴿يُحْيِـي وَيُمِيتُ﴾ Cân bağışlar, dahi **[435b]** mürde kılar ﴿رَبُّكُـمْ وَرَبُّ آبَائِكُـمُ الْأَوَّلِيـنَ﴾ Perverdigârınız ve geçmiş olan pederlerinizin Perverdigârı. (8)

﴿بَـلْ هُـمْ فِـي شَـكٍّ يَلْعَبُـونَ﴾ Küffâr kısmı bu kelâma inanmazlar, belkim kendüler bir gümânda düşüp oynarlar. (9) ﴿فَارْتَقِـبْ﴾ Pes onlar içün muntazır ol, ﴿يَـوْمَ تَأْتِـي السَّـمَاءُ بِدُخَـانٍ مُبِـينٍ﴾ bir gün ki gök bir âşikâre tütün getirir ya'nî bir şiddetlü açlık günü onlar içün intizâr et. Çün aç olan kimseye gözlerinin za'fından kendüsiyle gök arası tütün hey'eti gibi görünür. Gök tütün getirmesiyle mezkûr kılındı. (10) ﴿يَغْشَـى النَّـاسَ﴾ Tütün gibi açlık halkı kaplar ve ol hâlette derler, ﴿هَـذَا عَـذَابٌ أَلِـيمٌ﴾ bu bir derdnâk işkencedir. (11) ﴿رَبَّنَـا اكْشِـفْ عَنَّـا الْعَـذَابَ﴾ Ey perverdigârımız, 'azâbı bizden kaldır, ﴿إِنَّـا مُؤْمِنُـونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz îmâna gelicileriz, bizden 'azâb kalkarsa. (12) ﴿أَنَّـى لَهُـمُ الذِّكْـرَى﴾ Kanden gelir onlara pend almak ﴿وَقَـدْ جَاءَهُـمْ رَسُـولٌ مُبِـينٌ﴾ ve hâlbuki ahkâm ve levâzım-ı dîniyyeyi izhâr edici bir peygamber kendülere geldi. (13) ﴿ثُـمَّ تَوَلَّـوْا عَنْـهُ وَقَالُـوا مُعَلَّـمٌ مَجْنُـونٌ﴾ Pes ondan yüz çevirip dediler, bu ta'lîm olunmuş bir dîvânedir ya'nî hakkında kimisi dedi, bu

kelâmı ona A'cemî oğlan öğrettirir ve kimisi dedi, ol bir dîvânedir. (14) ﴿إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ﴾ Tahkîkan ki biz Peygamberin du'âsıyla 'azâbı sizden kaldırıcılarız, ﴿قَلِيلًا﴾ bir az zamân ﴿إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾ tahkîkan ki size ey kefere dönücülersiz. (15) ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى﴾ Bir günde ki büyükrek olan uruşu ururuz ve o kıyâmet günüdür. ﴿إِنَّا مُنتَقِمُونَ﴾ Bilâ-şübhe biz ol günde ehl-i şirkten intikâm alıcılarız. (16)

﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim senin 'aşîretinden esbak Fir'avn'ın kavmini Hazret-i Musâ'nın irsâliyle imtihân ettik. ﴿وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾ Ve kendülere haseb ve nesebde bir ulu peygamber geldi ve ol, Hazret-i Mûsâ bin 'İmrân'dır ki onlara mürsel oldu bununla ki (17) ﴿أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ﴾ bana Hudâ'nın kulların teslîm edin, ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾ bilâ-şübhe ben size bir peygamberim ki halk içün eyülik istemede müttehem değilim, (18) ﴿وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ﴾ dahi bununla mürsel oldum ki siz Tanrı te'âlâ üzere tekebbür etmeyip vahyine ihânet etmeyesiz ﴿إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ dahi 'ale't-tahkîk ben size getiriciyim bir âşikâre delîl ki benim ettiğim da'vâyı tasdîk eder. (19) ﴿وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِي﴾ Dahi 'ale't-tahkîk ben Rabbime ve Rabbinize sığınmışım beni taşla atmanızdan. (20) **[436a]** ﴿وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِي﴾ Ve eğer bana tasdîk getirmezsiz benden berkenâre olun, ne ben size ta'arruz edeyim ne siz bana ta'arruz edin. Sözünü kabûl etmeyip gûn-â-gûn cefâ etmeğe başladılar. (21) ﴿فَدَعَا رَبَّهُ﴾ Pes Hazret-i Mûsâ Perverdigârına du'â edip dedi. ﴿أَنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ﴾ Tahkîkan bunlar ya'nî Kıbt gürûhu küfr üzere musırr bir gürûhturlar. Hakk celle ve 'alâ du'âsını icâbet edip buyurdu. (22) ﴿فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا﴾ Pes kullarımı gece götür, ﴿إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ﴾ ki bî-şübhe siz müttebi' olursuz ya'nî Fir'avn ve kavmi çığırmağınızdan âgâh oldukları birle ardınıza düşerler. (23) ﴿وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا﴾ Dahi deryâyı hâli üzere koy ya'nî Benî İsrâ'îl ile ondan geçtikden sonra onu hâli üzere koy, değneğinle ona bir tagyîr verme, tâ ki Kıbtîler ona gireler. ﴿إِنَّهُمْ جُندٌ مُغْرَقُونَ﴾ Zîrâ 'ale't-tahkîk onlar suda boğulacak bir leşkerdir. (24) ﴿كَمْ تَرَكُوا﴾ Çok şey bıraktılar ﴿مِنْ جَنَّاتٍ﴾ bâğlardan ﴿وَعُيُونٍ﴾ ve bınarlardan (25) ﴿وَزُرُوعٍ﴾ ve ekinlerden ﴿وَمَقَامٍ كَرِيمٍ﴾ ve güzel menzillerden (26) ﴿وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ﴾ ve yahşi ni'metten ki içinde mütene"im idiler. (27) ﴿كَذَلِكَ﴾ Tekzîb edenlerin işi öylece olur ﴿وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ ve mezkûr olan ni'metleri bir başka gürûha mîrâs kıldık ki kendülerden bîgânedirler ve onlar Benî İsrâ'îl'dir. (28)

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾ Pes helâkları üzere ne gök ve ne yer ağladı ya'nî helâklarından ötürü bir kimse elem çekmedi ﴿وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾ ve bir

vaktten bir vakte mühlet olunmuşlar olmadılar. (29) ﴿وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ Dahi tahkîkan kim Ya'kûb uşakların bir hôr edici işkenceden kurtardık, (30) ﴿مِنْ فِرْعَوْنَ﴾ Mısır hâkiminin işkencesinden, ﴿إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنْ الْمُسْرِفِينَ﴾ bî-şübhe kim ol habîs bir mütekebbir hudûdu tecâvüz edenlerden idi. (31) ﴿وَلَقَدْ اخْتَرْنَاهُمْ﴾ Dahi tahkîkan kim Benî İsrâ'îl'i ber-güzîde kıldık ﴿عَلَى عِلْمٍ﴾ muhtâr olmalarına dânişimiz var iken, ﴿عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ kendü zâmânelerinin halkı üzere. (32) ﴿وَآتَيْنَاهُمْ مِنْ الْآيَاتِ﴾ Dahi delâ'il-i kudretten kendülere verdik ﴿مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ﴾ şol nesneyi ki içinde bir âşikâre ni'met var felak-ı bahr ve tazlîl-i gamâm ve inzâl-i menn u selvâ gibi. (33)

﴿لَيَقُولُونَ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا Tahkîkan ki bunlar ya'nî küffâr-ı Kureyş ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ الْأُولَى﴾ derler, netîce ve nihâyet-i emr bir şey değildir illâ evvelki ölmemizdir ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ﴾ ve ölümden sonra biz dahi ihyâ olunup kubûrdan ba's olunmazız. (34-35) ﴿فَأْتُوا بِآبَائِنَا﴾ Pes pederlerimizi bize getirin **[436b]** ey haşr u neşrle bize va'de getiren ehl-i îmân, ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sözünüzde gerçek söyleyicilerdiniz. (36) ﴿أَهُمْ خَيْرٌ﴾ Âyâ kuvvet-i şevkette Kureyş yeğrek midir ﴿أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ﴾ yâ Tübba'-i Humeyrî'nin gürûhu ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ ve kavm-i Tübba'dan esbak olanlar, 'Âd ve Semûd gibi? ﴿أَهْلَكْنَاهُمْ﴾ Onları nâbûd kıldık, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ﴾ bî-şübhe kim onlar bir dînsiz bölükler idi. (37) ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Ve gökleri ve yeri ve aralarında olan eşyâyı yaratmadık ﴿لَاعِبِينَ﴾ oynar olduğumuzda. (38) ﴿مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ Onları yaratmadık illâ doğrulukla, ya'nî onları tâ'at ve îmândan özge bir sebeble halk etmedik ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu onu bilmezler, nazarları kâsır olduğu içün. (39) ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ﴾ Tahkîkan kim hakkı bâtıldan ayıran gün mev'ûdlarının vaktidir ﴿أَجْمَعِينَ﴾ kamuları. (40) ﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا﴾ Bir gün ki bir dôst bir dôstundan bir az nesne def' etmez ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ve ne onlar yardım olunurlar. (41) ﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ﴾ Lâkin şol kimseler ki Tanrı te'âlâ onlara îmânla rahmet etti, onlar biri birlerine yardım edip şefâ'at ederler. ﴿إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ﴾ Bî-şübhe kim Hakk te'âlâ kendüdür herkese gâlib olan ki ta'zîbin murâd ettiği şahs bir kimse ona yardım edemez, ﴿الرَّحِيمُ﴾ gâyetle merhamet eder ol kimseye ki ister ona merhamet etmeğe. (42)

﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ﴾ Tahkîkan ki zakkûm ağacı (43) ﴿طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ çok günâhkâr olanın yiyeceğidir. (44) ﴿كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ﴾ Erimiş bakır gibi karınlarında kaynar bir kaynamak, (45) ﴿كَغَلْيِ الْحَمِيمِ﴾ ıssı suyun kaynaması gibi ki cehennemî ondan içince bağırsakları dökülür. (46) ﴿خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ

﴿الْجَحِيمِ﴾ Hakk celle ve 'alâ feriştelere der, kâfiri alın, pes onu 'unf-i kahrla dûzahın ortasına çekin. (47) ﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ﴾ Ondan sonra başı üstüne kızmış kaynar sudan dökün. (48) ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ Ona istihzâ tarîkiyle denilir, bu 'azâbın çâşnîsin tat ki bî-şübhe sen kendün cemâ'a-tinin arasında ercümend olan zu'munla büzürgvâr olan. (49) ﴿إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ﴾ Tahkîkan kim bu ol nesnedir ki size söylendikde ona şekk ederdiniz. (50) ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ﴾ Tahkîkan kim perhîz olanlar ﴿فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾ bir emniyyet-lü yerde olurlar. (51) ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ Bâğlarda ve bınarların kenârında, (52) ﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ﴾ harîrin nâziğinden ve muhkem tavklamışından gi-yerler, ﴿مُتَقَابِلِينَ﴾ meclislerinde karşu **[437a]** be-karşu oturdukları hâlde, tâ ki biri biriyle ünsiyyet edeler. (53) ﴿كَذَلِكَ﴾ Onlar gibi onlara verdik ﴿وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾ ve onları ala gözlü beyâz hâtunlara evlendirdik. (54) ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ﴾ Behişt içinde her ârzû ettikleri meyveyi taleb edip ihzârına fermân eder-ler, ﴿آمِنِينَ﴾ zarardan emîn oldukları hâlde, (55) ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ﴾ için-de ölmek ta'mını tatmazlar ﴿إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى﴾ lâkin evvelki ölmeği tatmışlar. ﴿وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ onları dûzahın işkencesinden sakladı. (56) ﴿فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ﴾ Ol eşyâyı kamu Perverdigârından ihsân ve kerem verilmesi verildiler. ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ Ol sarf-ı 'azâb ve hayât-ı ebediyye kendüdür ulu kurtulmak. (57) ﴿فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ Pes Kur'ân'ı lügatınla münzel ettiğimizde âsân kıldık, tâ ki onu fehm edip pend ü nasîhat alalar. Ve ol vakt ki onunla mütezekkir olmazlar. (58) ﴿فَارْتَقِبْ﴾ Onlara hulûl eden şeye muntazır ol kim ﴿إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ﴾ bilâ-şübhe onlar intizâr edicilerdir şol nesneyi ki kendülere hulûl edecektir. (59)

SÛRETÜ'L-CÂSİYE

Mekkiyyetün ve Hiye Seb'un ve Selâsûne Âyeten

[سورة الجاثية مكية وهي سبع وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿حـم تَنزِيلُ الْكِتَابِ﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın indirilmesi ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ bu iki 'âlî na'tla men'ût olan Îzid-i zü'l-celâldendir. (1-2) ﴿إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Tahkîkan kim âsumânlarda ve zemînde Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirenlere ulu nişânlar var. (3) ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ﴾ Ve yaratmağınızda ve hayevân makûlesinden zemînde perâkende kılmasında ﴿آيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ Sâni'in vücûdu üzere delâlet eder ulu 'alâmetler var bir gürûha ki Sâni'in mevcûd olmasında şekk etmezler. (4) ﴿وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ Ve gece ve gündüz bir karârda olmamaklarında, ﴿وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنْ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ﴾ dahi Hakk celle ve 'alâ gökten rızkın sebebi olan yağmur indirmesinde, ﴿فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ der-'akab onunla zemîn kuruduktan sonra zinde kılmasında ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ﴾ ve yelleri ihtilâf-ı cihât ve ahvâlle döndürmesinde ﴿آيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ kudret-i kâmile üzere 'azîm delîller var bir gürûha ki bu gûne eşyânın hikmetini istihrâc etmek içün 'ukûllerin isti'mâl ederler. (5)

﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ Mezkûr olan **[437b]** 'alâmât Hudâ'nın delâ'il-i kudretidir, ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾ onları üzerine okuruz doğrulukla mukârin oldukları hâlde. ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ﴾ Pes kankı söze Tanrı'nın sözünden ve âyâtından sonra tasdîk getirirler? (6) ﴿وَيْلٌ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾ Helâk olsun her dürûğ-gû[607] çok günâh işleyici kimesneye. (7) ﴿يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ﴾ Hudâ'nın âyâtını işitir üzerine okurken, ﴿ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا﴾ sonra küfrü üzere durmuş kalır onlara îmân getirmekten tekebbür ettiği hâlde, ﴿كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا﴾ gûyâ ki onları işitmedi. ﴿فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ Pes onu bir derdnâk işkence ile müjdelettir. (8) ﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا﴾ Dahi kaçan âyâtımızdan bir nesne kendüye erişip bildi kim ol şey âyâtımızdandır, ﴿اتَّخَذَهَا هُزُوًا﴾ onları oyuncak nesne edinir. ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki bu gûne hâlleri var ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ kendülere bir hôr edici işkence olur. (9) ﴿مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ﴾ Dûzah önlerinde

607 Yalan söyleyen.

olduğu hâlde ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا﴾ ve kazandıkları şey kendülerden bir az nesne def' etmez. ﴿وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ﴾ Ve ne Tanrı'dan özge edindikleri dostlar bir zâd kendülerden def' edebilir 'azâbdan. ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ Ve kendülere bir ulu işkence var. (10)

﴿هَذَا هُدًى﴾ Bu Kur'ân bir yol göstericidir. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Ve şol kimseler ki Perverdigârlarının âyâtına îmân getirmediler ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ﴾ kendülere şiddetlü işkenceden bir derdnâk işkence olur. (11) ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ﴾ Hudâ-yı Müte'âl şol Kâdir-i 'ale'l-ıtlâktır ki sizin içün deryâyı râm kıldı ya'nî onun yüzünde bir iniş ve yokuş kılmayıp onu hemvâr kıldı ﴿وَلِتَبْتَغُوا لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ﴾ tâ ki gemiler onun içinde destûruyla yürüyeler ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ ve tâ ki onun fazl u kereminden ticâret ve gavvâslık ve balık saydı gibi envâ'-ı ticâreti taleb edesiz ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve tâ ki siz bu ni'metlere i'tirâf edip şâkir olasız. (12) ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ Dahi sizin içün göklerde ve yerde olan eşyâyı kamu râm kıldı, ﴿مِنْهُ﴾ onlar kamu Hudâ'nın kerem ve ihsânındandır, ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ tahkîkan ki bu eşyânın teshîrinde kudret-i kâmile üzere delâlet eder ulu nişânlar var bir gürûha ki Hudâ'nın 'acâib u garâib masnû'atında tefekkür ederler. (13)

Getirdiler ki Gıfâr kabîlesinden bir kimse Hazret-i 'Ömerü'l-Fâruk'a nâsezâ sözler söyledi. **[438a]** Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh istedi ki ondan intikâm ala. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[608] ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Söyle yâ Muhammed, îmâna gelen kimselere ﴿يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ 'afv edip vaz geçsinler şol kimselerden ki Hudâ 'azze ve celle bir gürûha ettiği vekâi'i tevakku' etmezler. ﴿لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ Emr içün 'illettir ya'nî söyle, öylece etsinler tâ ki Hudâ 'azze ve celle bir gürûha kazandıkları nesne ile mükâfât ede. (14) ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ﴾ Her kim eyü iş işler kendü cânı içün onu işler zîrâ onun sevâbı ona döner. ﴿وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا﴾ Ve her kim bedlik etti, kendü nefsi üzere etmiş oldu onun içün ki onun vebâli üzerine müteretttib olur. ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ Sonra Perverdigârınız hükmüne dönersiz, pes a'mâliniz üzere size mükâfât eder. (15)

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ﴾ Dahi tahkîkan kim Hazret-i Ya'kûb'un evlâdına Tevrât'ı ve fasl-ı husûmetin hükûmetini ve peygamberliği verdik. ﴿وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ Dahi pâkîze helâl eşyâdan kendülere rûzî kıldık,

608 el-Vâhidî, s. 283-284.

﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ dahi 'asrlarında olan ins ü cinn üzere kendülerin tafdîl ettik. (16) ﴿وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ﴾ Dâhi onlara dînin levâzımından âşikâre delîller verdik. ﴿فَمَا اخْتَلَفُوا﴾ Pes dînin umûrunda ihtilâf etmediler ﴿إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ illâ kendülere hakîkatü'l-hâlin dânişi geldikden sonra ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ aralarında peydâ olan hased ve 'adâvet cihetinden. ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın aralarında hükûmet eder rûz-i cezâda ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ol nesnede ki içinde ihtilâf ederlerdi. Pes muhikk olan gürûh mesâb olur ve mubtıl olan gürûh mu'âhaz olur. (17)

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ﴾ Sonra seni emr-i dînden bir tarîkat üzere kıldık. ﴿فَاتَّبِعْهَا﴾ Pes sen ona tâbi' ol ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve bilmeyen kimesnelerin ârzûlarına tâbi' olma ya'nî ruesâ-yı Kureyş'ten pederlerinin âyînine rücû' et diyenlerin sözüne kulak asma. (18) ﴿إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Bî-şekk ve şübhe kim onlar Hudâ'nın istediği şeyden bir az nesne senden def' edemezler. ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ Ve bî-şübhe kim sitem edenlerin bir mikdârı bir mikdârlarının dostlarıdır. Pes sen onlarla dostlaşma zîrâ dostluğun şartı hem-meşrebliktir ve sen hâşâ ki onlarla hem-meşreb **[438b]** olasın. ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl erbâb-ı takvânın umûruna mütevellîdir. (19) ﴿هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ﴾ Bu Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân halk içün vâzıh delîllerdir ki hakkı kendülere gösterir. ﴿وَهُدًى﴾ Ve bir doğru yol göstermektir ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ ve Hudâ'dan bir ni'mettir ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ bir gürûha ki şekk etmezler ya'nî bâdiye-i gümândan 'ubûr edip yakînin menziline tâlib olmuşlar. *Me'âlim*'de getirdi ki ehl-i şirkten birkaç kimse mü'minlere dediler haşr u neşr husûsunda dediğiniz söz vâki' olup bizi bir başka 'âleme götürürlerse bizim mâl u câhımız onda dahi sizden artuk olur. Hakk celle ve 'alâ onların sözün redd edip buyurdu.[609] (20) ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ Belki yaman işleri kazanan kimesneler gümân ettiler mi kim ﴿أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ kendülerin kılarız şol kimseler gibi ki îmâna gelip güzel a'mâl işlediler, ﴿سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ﴾ zindelikleri ve ölmeleri berâber olduğu hâlde? Bu iş hergiz olmaz, ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ hükûmet ettikleri nesne gâyetle bir bed şeydir. (21)

﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Dahi Îzid-i Müte'âl gökleri ve yeri 'adle muktezî olan hakla yarattı. Pes niçe muhsin ve musî'i bir mertebede kılar? ﴿وَلِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ Dahi onları hakla yarattı, tâ ki her cân kazandı-

609 el-Beğâvî, VII/244.

ğı şeyle mükâfât oluna. ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ Ve hâlbuki onları aks-ı sevâbla ve ziyâde-i 'ikâbla sitem görmüş kılınmazlar. (22) ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ﴾ Âyâ bakıp görmedin mi şol kimseyi ki hidâyeti terk edip ma'bûdunu kendü ârzûsu etti? ﴿وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle dâniş üzere onu hidâyete muvaffak kılmadı ya'nî onun azgunlığın bilmiş iken onu mahzûl kıldı ﴿وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ﴾ ve onun kulağı ve gönlü üzere mühr urdu ki ne nasîhatleri işitirdi ve ne âyâtta tefekkür ederdi. ﴿وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً﴾ Ve gözleri üzere bir perde kıldı ki 'ayn-ı istibsâr ve i'tibârla bakmaz kaldı. ﴿فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ﴾ Pes ona kim yol gösterir Hudâ onu gümrâh kıldıkdan sonra? ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ Pes niçün o gûne kimesnelerin hâlinden bir hisse alıp pend almazsız? (23)

﴿وَقَالُوا﴾ Dahi haşr u neşri inkâr edenler dediler, ﴿مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ yakın olan sağlığımızdan özge bir sağlık yoktur. ﴿نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ Kimimiz meyyit olup kimimiz sağ kalır ﴿وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ﴾ ve mürûr-i eyyâmdan gayrı bir şey bizi ihlâk etmez. ﴿وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ Ve onlara onunla hîç bir dâniş **[439a]** yoktur ya'nî demeleri kim hayâtımız ancak şimdilikte olan hayâtımızdır, dehrden özge bizi bir nesne ihlâk etmez bir 'ilme yâ bir delîle müstenid değildir. ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ Değildir onlar illâ ki gümân edip taklîd ederler. (24) ﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ Ve ol vakt ki üzerlerine âyâtımız okunur ﴿بَيِّنَاتٍ﴾ rûşen ve vâzıh olduklarında ﴿مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ﴾ mu'ârazâ etmeğe aslâ bir delîlleri yok idi. ﴿إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا﴾ Meğer demeleri kim mürde olmuş pederlerimizi getirin ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sözünüzde sâdıklar idiniz. Bu kelâmı onlar cehl ü 'inâddan derlerdi. Zîrâ ihyâ-i mevtâ iktizâ-i hikmet hasebiyle bir vakt-i hâssla muvakkattir, pes iktirâh mahallinde zuhûra gelmezse 'acz lâzım gelmez. (25) تعالي الله عن ذلك وتقدس ﴿قُلْ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ﴾ Söyle, Îzid-i zü'l-celâl sizi zinde kılar, ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ sonra sizi bî-rûh kılar, ﴿ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ pes sizi yığar kıyâmet gününe cezâ içün. ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ Onun olmasında şekk ve şübhe yoktur ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin halkın çoğu onu bilmezler, tefekkürleri az olduğu içün. (26)

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi Hudâ'ya mahsûstur gökler ve yerin tasarrufu ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ ve ol gün ki kıyâmet kalkar, ﴿يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ﴾ ol günde ehl-i hak olmayanlar utuzur. (27) ﴿وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً﴾ Ve her ümmeti yığılmış görürsün. ﴿كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا﴾ Her ümmet sahâif-i a'mâline da'vet olunup kendülere denilir, ﴿الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ bugün işlediğiniz nesne ile mükâfât olunursuz. (28) ﴿هَذَا كِتَابُنَا﴾ Budur bizim kitâbımız. Çün Hakk celle ve 'alâ sahîfe-i a'mâlin yazmasını kirâm-i kâtibine fermân etti, kitâbı ken-

düye muzâf kıldı. ﴿يَنطِقُ عَلَيْكُم بِالْحَقِّ﴾ Ol kitâb işlediğiniz nesne ile üzerinize şehâdet eder. Aslâ ondan bir şey eksik etmez ve ne artırır. ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Tahkîkan ki biz işlediğiniz eşyâyı melâ'ike-i kirâma yazdırdık. (29)

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Pes ammâ şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ﴾ Perverdigârları kendülerin rahmetinde dâhil kılar ki behişt-i câvidân ol rahmetin bir ferdidir, ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ol rahmete dâhil olmak kendüdür âşikâre kurtulmak. (30) ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve ammâ şol kimseler ki küfr ettiler ﴿أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ kendülere denilir, âyâ peygamberlerim size gelip âyâtım üzerinize okunmadı? ﴿فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾ Pes siz tekebbür edip bir günâhkâr gürûh idiniz. (31) ﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Dahi kaçan kendülere **[439b]** denilir bî-şübhe kim Hudâ'nın va'desi dürüsttür, ﴿وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ dahi kıyâmetin olmasında şekk yoktur ﴿قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ﴾ dersiz, sâ'at ne olduğunu bilmezüz, ﴿إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا﴾ kıyâmetin olmasında gümân etmezüz illâ bir zebûn gümân ki ondan bize bir fâ'ide hâsıl olmaz ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ﴾ ve biz onun olmasına yakîn ediciler değiliz. (32)

﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا﴾ Ve kendülere işledikleri eşyânın bedlikleri nümâyân oldu ﴿وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ ve kendülerin kapladı şol nesnenin sezâsı ki onunla kendüler istihzâ ederlerdi. (33) ﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ﴾ Dahi kendülere denildi, bugün unutulmuş nesne gibi sizi 'azâbda metrûk kılarız ﴿وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ﴾ niteki bu gününüzün likâsını unuttunuz ﴿كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ve dûzah sizin karârgâhınızdır ﴿وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ﴾ ve size aslâ yardımcılar yoktur ki cehennemden sizi halâs ederler. (34) ﴿ذَلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا﴾ Ol 'azâb size oldu ol sebeble ki siz Hudâ'nın âyâtını oyuncak nesne edindiniz. ﴿وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ Ve sizi yakın olan sağlık aldatıp gümân ettiniz kim ondan özge bir hayât yoktur. ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا﴾ Pes bugün ondan çıkmış kılınmazlar ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ ve ne kendüler müsta'teb olurlar ya'nî onlara denilmez kim ma'zeret taleb edin, tâ ki Hudâ sizden râzî ola. (35) ﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ﴾ Pes kamu öğmekler Hudâ'ya mahsûstur, ﴿رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ﴾ göklerin hâlıkı ve yerin mûcidi, ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ cemî' 'âlemlerin Perverdigârı. (36) ﴿وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi büzürglük göklerde ve yerde ona yalnızdır ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve kendüdür her kimse üzere gâlib olan, ﴿الْحَكِيمُ﴾ her şeyi kemâ yenbagî vaz' eden. (37)

SÛRETÜ'L-AHKÂF

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Selâsûne Âyeten

[سورة الأحقاف مكية وهي خمس وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿حـم تَنْزِيـلُ الْكِتَـابِ﴾ Kur'ân'ın bir mikdârın bir mikdârının 'akabince indirmek, ﴿مِـنْ اللَّهِ الْعَزِيـزِ الْحَكِيـمِ﴾ bu iki vasfla muttasıf olan Hudâ'dandır. (2) ﴿مَـا خَلَقْنَا السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Gökleri ve yeri ve aralarında olan eşyâyı yaratmadık ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ illâ hikmeti ve 'adâleti iktizâ **[440a]** eden hakka mukârin olduklarında, ﴿وَأَجَلٍ مُسَـمًّى﴾ dahi onları yaratmadık illâ bir mu'ayyen müddetin takdîrine mukârin olduklarında ki ol müddetin intihâsında cümlenin bekâsı müntehî olur. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ Ve küfr edenler inzâr olundukları nesneden yüz çevirmişler, aslâ içinde tefekkür ve te'emmül etmezler. (3) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Söyle, bana haber verin ol eşyâdan kim Hudâ'nın 'ibâdetinden tecâvüz edip onlara 'ibâdet edersiz, ﴿أَرُونِـي مَـاذَا خَلَقُـوا مِـنْ الْأَرْضِ﴾ bana gösterin kankı nesneyi zemînden yarattılar? ﴿أَمْ لَهُـمْ شِـرْكٌ فِـي السَّـمَاوَاتِ﴾ Yâhûd göklerin yaratmasında onlara bir ortaklık var mı? ﴿ائْتُونِـي بِكِتَـابٍ مِـنْ قَبْـلِ هَـذَا﴾ Getirin Kur'ân'dan esbak bir kitâb ki içinde şirkle size fermân olunmuş ola ﴿أَوْ أَثَـارَةٍ مِـنْ عِلْـمٍ﴾ yâ dânişten bir bakıyye. Ya'nî bana getirin geçmişlerin ulûmundan size kalmış bir bakıyye-i dâniş ki putların 'ibâdete müstehak olmalarına delâlet eder ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer ettiğiniz da'vâda sâdıklar idiniz. (4) ﴿وَمَنْ أَضَـلُّ مِمَّـنْ يَدْعُـو مِـنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Dahi kimdir azgunrak şol kimseden ki Tanrı'nın 'ibâdetinden vaz geçip 'ibâdet eder, ﴿مَـنْ لَا يَسْـتَجِيبُ لَـهُ إِلَـى يَـوْمِ الْقِيَامَـةِ﴾ şol nesneye ki kıyâmet gününe dek kendüye icâbet etmez ﴿وَهُـمْ عَـنْ دُعَائِهِـمْ غَافِلُـونَ﴾ ve hâlbuki ma'bûdlar 'ibâdet edenlerin du'âsından bî-hâberdirler, zîra onların ma'bûdları yâ cemâd makûlesindendirler ki hergiz onlardan icâbet mutesavver olmaz yâ müsahhar kullardır ki kendü ahvâllerinde meşgûldürler. (5) ﴿وَإِذَا حُشِرَ النَّـاسُ كَانُـوا لَهُـمْ أَعْـدَاءً﴾ Ve ol vakt ki halk cem' olunurlar, ma'bûdları kendülere düşmanlar olur, ya'nî kendülere zarar edip nef' etmezler ﴿وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِـمْ كَافِرِينَ﴾ ve onlar küffârın 'ibâdetlerine tekzîb edicilerdi. (6) ﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِـمْ آيَاتُنَـا﴾ Dahi kaçan üzerlerine âyâtımız okunur ﴿بَيِّنَـاتٍ﴾ vâzıh ve âşikâre oldukları hâlde, ﴿لِلَّمَـا جَاءَهُـمْ﴾ bî-dîn olanlar doğru sözden ötürü dediler ﴿قَـالَ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا لِلْحَـقِّ﴾

kaçan kendülere geldi, ﴿هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ bu bir âşikâre câdûluktur. (7) ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ﴾ Belki bu söze iktifâ etmeyip derler, Muhammedü'l-Mustafâ Kur'ân'ı katından peydâ edip dedi. ﴿قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ﴾ Söyle, 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr onu ben katımdan bir yalan bağladım ise ﴿فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ siz ve özgeniz Tanrı'nın hükmünden bir az nesne benden def' etmeğe kâdir değilsiz beni bir 'ukûbetle mu'âhaz kılarsa, ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ﴾ kendüsi **[440b]** her kimseden dânâ-terdir şol şeye ki siz Kur'ân'ın hakkında ta'n eylersiz. ﴿كَفَى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle aramda ve aranızda şehâdet etmek cihetinden kâfîdir ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ ve kendüdür tevbe edenlerin günâhın mahv edip tevbelerin kabûl etmekle onları esirgeyen. (8) ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾ Söyle, ben peygamberlerden yeni peydâ olmuş bir kimse değil idim ki onlar kâdir olmadıkları nesneye ben kâdir olup istediğiniz mu'cizeyi size getirebilirim, ﴿وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي﴾ dahi bilmem kankı şey bana işlenir ﴿وَلَا بِكُمْ﴾ ve ne bilirim kankı iş size işlenir, ﴿إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ﴾ bana vahy olunan nesneden gayrı bir şeye tâbi' olmam ﴿وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ﴾ ve ben bir nesne değilim illâ bir korku verici, ﴿مُبِينٌ﴾ şevâhid-i beyyine ile ve mu'cizât-ı musaddıka ile inzâr etmeğim nümâyândır. (9)

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ Söyle, bana haber verin eğer Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Tanrı'nın katından idi ﴿وَكَفَرْتُمْ بِهِ﴾ ve siz ona küfr ettiniz ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ve Hazret-i Ya'kûb'un evlâdından 'Abdullâh bin Selâm gibi bir tanık tanıklık etti ﴿عَلَى مِثْلِهِ﴾ onun gibi bir şey üzere, ya'nî Tevrât içinde Kur'ân'a musaddık ve ona mutâbık olan eşyâ üzere şehâdet edip ﴿فَآمَنَ﴾ îmân getirdi. Ya'nî kaçan Kur'ân'ı cins-i vahyden hakka mutâbık bir şey görüp ona îmân getirdi, ﴿وَاسْتَكْبَرْتُمْ﴾ ve siz ona îmân getirmekten 'inâd ve tekebbür edicek gâyetle bir sitemkâr cemâ'at olmaz mısız? ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Bîşekk ve şübhe kim Îzid-i zü'l-celâl sitem eden gürûha doğru yolu göstermez. (10) ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dahi kefere olanlar ehl-i îmândan ötürü dediler, ﴿لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ﴾ îmân bir güzel şey olsaydı fukarâ ve erâzil bizden evvel ona varmazlardı. Bu sözün mazmûnunu söyleyen ekâbir-i Kureyş idi. ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ﴾ Ve kaçan onunla mühtedî olmadılar, 'inâdları zâhir oldu, ﴿فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾ pes dediler bu bir köhne yalandır. (11) ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى﴾ Ve hâlbuki Kur'ân'dan esbak Hazret-i Mûsâ'nın kitâbı ya'nî Tevrât var idi ﴿إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ ehl-i îmâna muktedâ ve rahmet olduğu hâlde ﴿وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ﴾ ve bu ya'nî Kur'ân cemî' kütüb-i semâviyyeyi tasdîk edici

bir kitâbdır ﴿لِسَانًا عَرَبِيًّا﴾ lügat-ı 'Arabîye mensûb bir dil olduğunda, ﴿لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ tâ ki sitem edenleri tahvîf ede ﴿وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ﴾ ve tâ ki eyülik edenlere müjde **[441a]** ola. (12) ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ Tahkîkan şol kimseler ki dediler, Rabbimiz Hudâ'dır, sonra ol söz üzere istikâmet ettiler, ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine aslâ korku olmaz bedliğin erişmesinden ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve ne onlar endûhnâk olurlar bir sevgili şeyin geçmesinden. (13) ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ Onlardır behişt-i berînin iyeleri, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde 'ale'd-devâm ikâmeti tahmîn etmişler, ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bu ni'metlerle mükâfât olundular, bir mükâfât ki ettikleri a'mâl mukâbelesindedir. (14)

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾ Dahi âdemoğluna ısmarladık ki atasına ve anasına bir azîm eyülik işleye, ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا﴾ anası meşakkat iyesi iken kendüyi götürdü ﴿وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾ ve meşakkat ve mihnet iyesi iken kendüyi vaz' etti ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ ve onun yüklenilmesi ve sütten kesilmesi otuz aydır. Bu kelâm, kamusı vâlidenin evlâd terbiyyesinde çektiği zahmetlere beyândır ve tavsiyette mübâlağa etmek içündür. Ve bu âyetten istidlâl olundu kim müddet-i haml altı aydır, zîrâ nass ile sâbit olan rıdâ'ın müddeti ki iki yıldır, otuz aydan sâkıt olınca altı ay bâkî kalır. ﴿حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ﴾ Ondan sonra kemâl-i kuvvete erişip ﴿وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ kırk yıla vâsıl olıcak ﴿قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ﴾ dedi, ey Hudâvendim, bana ilhâm et ni'metinin hakkın edâ edeyim, ﴿الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ﴾ şol ni'met ki benim üzerime ve atam ve anam üzere onu ihsân ettin ﴿وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ﴾ dahi bana ilhâm et ki bir eyü iş edeyim ki sen onu pesend edesin ﴿وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي﴾ ve benim içün eyüliği sirâyet etmiş kıl evlâdımda. ﴿إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ﴾ Tahkîkan ben huzûr-ı 'izzetine rücû' etmişim ﴿وَإِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ ve bî-şübhe ki ben sana ihlâs edenlerdenim. (15)

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا﴾ Ol gürûh ki evsâf-ı mezbûre ile muttasıftırlar, şol kimselerdir ki işledikleri a'mâlin en güzelin kendülerden kabûl ederiz, ya'nî 'a mellerinden ahsen olan tâ'âtı kabûl edip mükâfâtların ederiz, zîrâ fi'l-i mübâh bir emr-i hasendir, onun üzere mükâfât olmaz. ﴿وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ Ve yaman işlerinden vaz geçeriz, ﴿فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ﴾ behişt iyelerinin zümresinde olurlar. ﴿وَعْدَ الصِّدْقِ﴾ Güzel a'mâlin kabûl olunması ve günâhlardan tecâvüz olunmak Tanrı te'âlâ va'd etti gerçek **[441b]** va'd etmek, ﴿الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ﴾ şol va'd etmek ki dünyâda onunla va'd olunurlardı. (16) ﴿وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا﴾ Dahi şol kimse ki peder ve mâderine dedi, kerâhet ve ta'b size olsun, ﴿أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ﴾ bana va'de eder misiz onunla ki ben kabrden ihyâ

olunup çıkmış kılınırım? ﴿وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي﴾ Ve hâlbuki çok zamâne halkı benden esbak geçip onlardan bir ferd dönmedi. ﴿وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ﴾ Ve peder ve ana Tanrı'dan meded isteyip ona derler, ﴿وَيْلَكَ ءَامِنْ﴾ sana helâk olsun, Hudâ'nın vahdâniyyetine ve kıyâmetin vukû'una tasdîk getir! ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ'nın va'desi dürüsttür, elbette vücûda gelmelidir. ﴿فَيَقُولُ مَا هَـٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ Pes ol kimse der, bu ki siz bana onunla fermân edersiz, bir nesne değildir illâ geçmişlerin efsâneleri. (17)

﴿أُولَـٰئِكَ﴾ Ol gürûh ki vâlideyne 'ukûk edip âhireti inkâr ederler, ﴿الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ şol kimselerdir ki kelime-i 'azâb üzerlerine vâcib oldu, ﴿فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ birkaç gürûhun zümresinde ki kendülerden esbak geçmişlerdi ﴿مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ﴾ perîlerden ve âdemîlerden, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ bî-şübhe kim onlar ziyân görmüş gürûh idiler. (18) ﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا﴾ Ve bu iki gürûhun her birine işledikleri eşyânın sezâsından pâyeler var ﴿وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ﴾ ve onlara bu ahvâli kıldı, tâ ki işlerinin sezâsın kendülere bi't-tamâm vere ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sevâbın noksânıyla ve 'ikâbın ziyâdesiyle sitem görmüş kılınmazlar. (19) ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾ Ve ol gün ki bî-dîn olanlar cehennem üzere 'arz olunur, kendülere denilir, ﴿أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا﴾ pâkîze lezzetlerinizi yakın olan sağlığınızda giderttiniz ﴿وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا﴾ ve ol tayyibâtla berhurdâr oldunuz, ya'nî kamusın dünyâda istîfâ edip âhiret içün ondan bir şey te'hîr etmediniz. ﴿فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾ Pes bugün hôrluk ve mezelletin işkencesiyle mükâfât olunursuz, ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ ol nesnenin sebebiyle ki rûy-i zemînde bâtıl ile tekebbüre tâlib olurdunuz ﴿وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ﴾ ve ol sebeble ki hudûdu tecâvüz ederdiniz. (20)

﴿وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ﴾ Dahi kabîle-i 'Âd'ın birâderini, ya'nî Hazret-i Hûd'un ahvâlini söyle, ﴿إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ﴾ kaçan **[442a]** kendü 'aşîretini Ahkâf nâm mevzi'de inzâr etti. Ahkâf, kumdan uzanıp mürtefi' olan yere derler, ol kabîle onda sâkin idiler. Hakk celle ve 'alâ onları inzâr etmek içün Hazret-i Hûd'u mürsel kıldı. ﴿وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ﴾ Ve hâlbuki korku verici peygamberler geçmişti, ﴿مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾ Hazret-i Hûd'un ilerüsinden ﴿وَمِنْ خَلْفِهِ﴾ ve onun ardından ya'nî halka ilk mürsel olan peygamber değil idi, kendüsinden esbak ve kendüsinden sonra enbiyâ var idi. Ve ezbes ki kabîle-i Âd'a meb'ûs oldu onları da'vet etti ki ﴿أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾ Tanrı'dan özge bir şeye 'ibâdet etmen ki 'ibâdete müstehak olan oldur. ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ Bî-şübhe ben bir su'ûbetlü

günün işkencesinden üzerinize korkarım, ettiğiniz şirk sebebiyle. (21) ﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا﴾ Kendüye cavap verip dediler, âyâ sen bize geldin, tâ ki ma'bûdlarımızın 'ibâdetinden bizi döndüresin? ﴿فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا﴾ Pes 'azâbdan bize va'd ettiğin şeyi bize getir ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer gerçek söyleyenlerden idin. (22)

﴿قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Hazret-i Hûd onlara dedi, 'azâbınız ne vakt olduğunun bilmesi Hudâ'nın katında mahsûrdur, benim onda dahlim yoktur, ﴿وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ﴾ dahi size teblîğ ederim ol nesneyi ki onunla ben mürsel oldum ve rasûl üzere ahkâmı teblîğ etmekten özge bir nesne yoktur ﴿وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ﴾ velâkin ben sizi bir gürûh görürüm ki bilmezsiz kim peygamberler inzâr içün gönderilmişler, ne ta'zîb ve iktirâh içün gönderildiler. Bundan esbak sûre-i A'râf'ta beyân olunmuştu kim kabîle-i Âd'dan bir gürûh istiskâ içün Harem-i Muhterem'e gitmişlerdi. Kendülere üç bulut peydâ olup bir münâdî çığırdı kim bunların birisin ihtiyâr edin. Onlar siyâh bulutu ihtiyâr ettiler, hemân ol vakt bulut semtlerine gitti. (23) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا﴾ Pes ol vakt ki mev'ûd oldukları 'azâbı gökte hudûs etmiş bir bulut gördüler, ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا﴾ derelerine müteveccih olduğu hâlde ﴿مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ﴾ dediler, bu bir buluttur ki yağmuru bize getirir. Hazret-i Hûd bu sözlerin işiticek dedi, bu bulut değildir ﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾ belkim ol, şol nesnedir ki onun gelmesin **[442b]** isti'câl ederdiniz, ﴿رِيحٌ﴾ ol bir yeldir kim ﴿فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ içinde bir derdlü işkence var. (24) ﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ﴾ Her nesneyi onların nefslerinden ve mâllarından nâ-bedîd eder ﴿بِأَمْرِ رَبِّهَا﴾ Perverdigârının destûruyla. Ba'dehû ol yel gelip kamu küffârı ihlâk etti. ﴿فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ﴾ Pes böyle oldular ki menzillerinden özge bir nesneleri görünmez oldu. Ya'nî böylece oldular kim bir kimse kasd edip diyârlarına giderse meskenlerinden özge âsârlarından bir nesne bulmaz. ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ Bunlara ettiğimiz mükâfât gibi küffâra ve tekzîb edenlere mükâfât ederiz. (25) ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ﴾ Dahi tahkîkan kim kavm-i 'Âd'ı mutasarrıf ve mütemekkin kıldık ﴿فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ﴾ bir nesnede ki sizi onun içinde mütemekkin ve mutasarrıf kılmadık ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً﴾ ve onlara kulak ve gözler ve gönüller kıldık, tâ ki ol ni'metleri bilip onları ihsân edenin üzerine istidlâl edip şükrüne müdâvemet edeler. ﴿فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ﴾ Pes onlardan kulakları def' etmedi ﴿وَلَا أَبْصَارُهُمْ﴾ ve ne gözleri ﴿وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ﴾ ve ne gönülleri ﴿مِنْ شَيْءٍ﴾ bir az nesne ﴿إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ onun içün ki Hudâ'nın âyâtına tasdîk ge-

tirmezlerdi. ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ Ve onlara ihâta etti, şol şeyin sezâsı ki ona istihzâ ederlerdi. (26)

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنْ الْقُرَى﴾ Dahi tahkîkan ey ehl-i Mekke, köylerden çevrenizde olanları nâbûd kıldık, Hicr, Semûd ve kavm-i Lût'un köyleri gibi. ﴿وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ﴾ Ve delâ'il ve hüccetleri köylerin halkı üzere tekrâr ettik ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ tâ ki onlar küfrlerinden döneler. (27) ﴿فَلَوْلَا نَصَرَهُمْ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾ Pes niçün onlara yardım etmedi şol kimseler ki Tanrı'dan özge onları ma'bûdlar edindiler, ol hâlde ki onlarla Hudâ'ya tekarrub ederler? ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ﴾ Belki onlar gözlerinden gâ'ib olup onlardan meded taleb etmeleri kendülerden mümteni' oldu. ﴿وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ﴾ Ve ol tekarrub içün putları ma'bûd edinmek kendülerin yalanıdır ﴿وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve kendü nefslerinden bağladıkları sözlerdir. Erbâb-ı siyer u âsâr getirdiler ki Server-i Kâ'inât Tâif'ten rücû' ettiğinde Batnu'n-Nahle nâm mevzi'de konup gece esnâsında teheccüd namâzın kılıp Kur'ân'ı okurdu. Ecinneden bir gürûh Nusaybin'den Yemen'e gidiyorlardı. Mekân-ı ma'hûda vusûl bulduklarında **[443a]** Hazret'in kırâ'etini istimâ' edip cemâ'atlerine vardıklarında ondan haber verip ba'zı hikmet-âmiz sözler dahi onlara îrâd ettiler. Pes Hudâ 'azze ve celle habîbi üzere bu ni'meti imtinân edip buyurdu. (28)

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنْ الْجِنِّ﴾ Dahi yâda getir ol vakti ki senin tarafına perîlerden bir gürûh çevirdik ﴿يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ﴾ Hudâ'nın kelâmın işittikleri hâlde. ﴿فَلَمَّا حَضَرُوهُ﴾ Pes ol vakt ki onun kırâ'etine hâzır oldular ﴿قَالُوا أَنْصِتُوا﴾ biri birine dedi hâmûş olun, tâ ki onu bir hôş dinleyelim. ﴿فَلَمَّا قُضِيَ﴾ Pes ol vakt ki Kur'ân'ın kırâ'eti tamâm olup ondan ferâğ olundu, ﴿وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ﴾ kendü 'aşîretlerine döndüler ﴿مُنْذِرِينَ﴾ korku verici olduklarında. (29) ﴿قَالُوا يَا قَوْمَنَا﴾ Dediler, ey bizim gürûhumuz, ﴿إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا﴾ tahkîkan biz bir kitâbın kırâ'etini işittik ki ﴿أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى﴾ Hazret-i Musâ'dan sonra Hudâ'dan indirildi, ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ilerüsinde olan kütüb-i ilâhiyyeyi tasdîk edici, ﴿يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ﴾ 'akâ'idden dürüst ve doğru olan şeye yol gösterir, dahi şerâi'den bir doğru tarîke yol gösterir. (30) ﴿يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ مُسْتَقِيمٍ﴾ Ey gürûhumuz, Hudâ'nın münâdîsine ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'ya icâbet edin ﴿وَآمِنُوا بِهِ﴾ ve ona tasdîk getirin. ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ Günâhlarınızın bir mikdârın size yarlıgar ya'nî Peygambere inkıyâd etmeğiniz sebebiyle Hudâ 'azze ve celle 'ibâdın mezâlimine müte'allik olmayan günâhlarınızdan tecâvüz

eder zîrâ mezâlimin mağfiret olunması hasımların rızâsına bağludur ﴿وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ve sizi bir derdlü işkenceden sığındırır. (31)

﴿وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ﴾ Ve her kim Hudâ'nın münâdîsine icâbet etmez, ﴿فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ﴾ yeryüzünde 'âciz edici değildir ya'nî her kim Hudâ'nın peygamberine mutî' olmaz, elbette üzerine Hudâ'nın 'azâbı nâzil olur, kurtulmaz. ﴿وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ﴾ Dahi Tanrı'dan özge ona dostlar olmaz ki 'azâbı kendüsinden men' ederler. ﴿أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Ol gürûh ki icâbet etmezler, bir âşikâre azgunlıktadırlar. Bilinmek gerek kim İmâm-ı A'zam bu âyetle istidlâl etti kim ecinne makûlesinin hükmü budur ki günâhları 'afv olunup 'ikâbdan kurtulurlar ammâ cennete girip mün'am olmaları katında bir delîl ile sâbit olmadı. Ve ba'zısı ona zâhib oldu ki onlar ins hükmündedirler. (32) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ﴾ **[443b]** Âyâ tefekkür edip bakmazlar mı kim 'ale't-tahkîk gökleri ve yeri îcâd edip îcadlarında ta'b çekmeyen Hudâ-yı zü'l-celâl ﴿بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾ onun üzere tevânâdır ki ölmüşleri zinde kıla. ﴿بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Belâ, onun üzere kâdirdir zîrâ 'ale't-tahkîk ol Hâlık-ı zü'l-celâl her nesnenin îcâdı üzere tevânâdır. (33)

﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾ Ve ol günde îmâna gelmeyenler âteş üzere 'arz olunup kendülere söylenir, ﴿أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾ bu 'azâb dürüst değil midir? ﴿قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا﴾ Cevâb verip dediler, Perverdigârımıza kasem ki o dürüsttür. ﴿قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara dedi, Pes işkencenin ta'mını tadın dünyâda ettiğiniz küfr sebebiyle. (34) ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ Pes yâ Muhammed, kavminin cefâsı üzere sabr et, niteki peygamberlerden sebât ve cidd erbâbı olanlar sabr ettiler, zîrâ sen onlardansın. Ulu'l-'azm, ashâb-ı şerâi' olan peygamberlerdir ki şerâi'in te'sîs u takdîrinde sa'y ettiler ve meşakkatleri üzere sabr ettiler. Ve meşâhîrleri Hazret-i Nûh ve İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ ve Muhammedü'l-Mustafâ salavâtullahi 'aleyhim ecma'în. ﴿وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ﴾ Dahi küffâr-ı Kureyş içün 'azâbı 'acele ile taleb etme, ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ﴾ gûyâ onlar ki mev'ûd oldukları nesneyi görürler, ﴿لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ﴾ dünyâda ikâmet etmediler illâ gündüzden bir sâat. ﴿بَلَاغٌ﴾ Bu sûrede va'z olunduğunuz nesne kifâyettir. ﴿فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ Pes hudûdu tecâvüz eden bir gürûhtan özge bir gürûh nâbûd olmaz. (35)

SÛRETÜ MUHAMMED ALEYHİSSALÂTÜ VESSELÂM

Medeniyyetün ve Hiye Semânun ve Selâsûne Âyeten

[سورة محمد عليه الصلوة السلام مدنية وهي ثمان وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Şol kimseler ki Hudâ'nın tarîkinden döndüler, ya'nî dîn-i İslâm'a girip onun tarîkine sülûk etmediler, ﴿أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle 'amellerin gümrâh kıldı, ya'nî dünyâda ettikleri it'âm-ı ta'âm ve sıla-i rahim gibi işlerin zâyi' kıldı. (1) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Ve şol kimseler ki **[444a]** îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ﴾ dahi Muhammedü'l-Mustafâ üzere indirilen kitâba tasdîk getirdiler ﴿وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ve hâlbuki kendüsi Perverdigârından olan dürüstlüktür, ﴿كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ kendülerden bed olan işlerin mahv etti ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾ ve dîn ve dünyâda onların hâlin güzel kıldı. (2) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol idlâl-i a'mâl ve ıslâh-ı ahvâl ﴿بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ﴾ ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk küfr edenler aslı olmayan şeye uydular ﴿وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ dahi 'ale't-tahkîk îmâna gelenler Perverdigârlarından sâdır olan doğruluğa tâbi' oldular, ﴿كَذَلِكَ﴾ ol beyân etmek gibi ﴿يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ halk içün kendülerin ahvâlin beyân eder. (3)

﴿فَضَرْبَ الرِّقَابِ﴾ Pes kaçan kim kâfir olanlara sataşırsız, ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ boyunları urmak urun, ﴿حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ﴾ ol mahalle dek ki kendülerin çok katl ettiğinizde ﴿فَشُدُّوا الْوَثَاقَ﴾ bağların muhkem bağlan, ya'nî onları esîr edip saklan. ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ Pes ondan sonra yâ imtinân etmek yâ fidâ etmek, ya'nî yâ 'ivazsız kendülerin âzâd edersiz yâ 'ivazların alırsız, ﴿حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾ ol mahalle dek ki cenk âlâtın bırakıp ya'nî harb münkazî olup mutî' u münkâddan özge bir kimse kalmaya, ﴿ذَلِكَ﴾ ol işi onlara işlen. ﴿وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ﴾ Ve eğer Îzid-i zü'l-celâl isteseydi onlardan intikâm alırdı ki birden kendülerin ihlâk ederdi ﴿وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ﴾ velâkin cihâdla size fermân etti, tâ ki bir mikdârınızı bir mikdârınızla mübtelâ kıla. Ya'nî ehl-i îmânı küffârla mübtelâ kıldı, tâ ki ecr-i cezîle nâ'il olalar ve küffârı ehl-i îmânla mübtelâ kıldı, tâ ki ba'zıları küfrden

ferâgat edip devlet-i îmâna nâ'il olalar. ﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'nın yolunda şehîd kılındılar, ﴿فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ Hudâ 'azze ve celle hergiz onların işin zâyi' kılmaz. (4) ﴿سَيَهْدِيهِمْ﴾ Bilâ-şübhe onlara doğru yolu gösterir ﴿وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ﴾ ve hâllerine düzen verir (5) ﴿وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ﴾ ve onları behişt-i câvidâna dâhil kılar, ﴿عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾ ol hâlde ki kendülere onu ta'rîf etti, ya'nî onlar içün onu bu gûne beyân etti kim her birleri kendü menzilin bilip ona doğru gider, gûyâ ki halk olunduğu günden onda süknâ etmiş idi. (6)

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿إِنْ تَنصُرُوا اللَّهَ﴾ Eğer Hudâ 'azze ve cellin **[444b]** dînine ve rasûlüne yardım edersiz, ﴿يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ düşmanlarınız üzere size yardım edip hukûk-ı İslâm'la kıyâm etmede ve küffârla cihâd etmede tabanlarınızı pekiştirir. (7) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ﴾ Ve bî-dîn olanlar, kendülere helâk ve hôrluk ve gam ve gussa olsun ﴿وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ ve Hudâ 'azze ve celle onların işlerin nâ-bedîd kıldı. (8) ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ Ol hôrluk ve butlân-ı 'amel onlara ol sebeble oldu ki 'ale't-tahkîk onlar Hudâ'nın indirdiği hükmü sevmeyip kabûl etmediler, ﴿فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ﴾ pes Hakk celle ve 'alâ onların eyü işlerin bâtıl ve zâyi' kıldı. (9) ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Âyâ küffâr-ı Kureyş evlerinde oturup seyâhat etmediler mi ki bakalar kendülerden esbak olanların sonu nice oldu? ﴿دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ onlar üzere helâkı musallat kıldı ﴿وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا﴾ ve kâfir olanlara ol 'ukûbetin mânendleri olur. (10) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol 'ukûbet ümem-i sâlifeye ve bunlara ﴿بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ol sebebledir ki bilâ-şübhe Hakk celle ve 'alâ îmâna gelenlerin dostudur ﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ ve ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk kâfir olanlar kendülere bir dost yoktur. (11) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle dâhil kılar şol kimseleri ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, bir bâğlara ki köşkleri altından ırmaklar akar ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ﴾ ve Hudâ'nın vahdâniyyetine tasdîk getirmeyenler dünyâ-yı deniyyenin metâ'ıyla müntefi' olurlar ﴿وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ﴾ ve davarların yemesi gibi yerler, ya'nî himmetlerin ancak yemeğe ve içmeğe sarf etmişler, niteki sâ'ir hayvânâtın mühimmi odur. Ve bilmediler kim yemekten murâd tâ'at içün bedene bir kût vermektir, belki gümân ettiler kim dünyâya gelmekten maksad yemek ve içmektir.

Beyt: خوردن برای زیستن وشکر کردنست
تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست[610]

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ﴾ (12) Ve dûzah kendülere menzil ve karârgâhtır. ﴿وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾ ﴿قَرْيَةٍ﴾ Ve nice köy halkı, ﴿هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ﴾ ol köylerin erbâbı senin köyünün halkından katı kuvvetlüdür, ﴿الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ şol köy halkı ki ondan senin çıkmağına bâ'is oldular, ﴿أَهْلَكْنَاهُمْ﴾ envâ'-ı 'azâbla ol kuvvetü olanları ihlâk ettik, ﴿فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾ pes onlara bir yardımcı yoktu ki 'azâbı kendülerden def' eyleye. (13) ﴿أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ﴾ **[445a]** Pes âyâ şol kimse ki Perverdigârı tarafından bir âşikâre delîl üzere oldu, ﴿كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ﴾ şol kimse gibidir ki şirk u ma'siyet olan bed 'ameli kendüye bezenmiş kılındı ﴿وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾ ve ol kısm ki yaman 'amelleri kendülere tezyîn olundu, ol husûsta kendü ârzûlarına tâbi' oldular, ne ân ki hakta bir şübheleri olduğundan ötürü şirk u ma'siyeti tercîh ettiler. (14)

﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ﴾ Üzerine okuduğumuz nesnede behiştin 'acîb sıfatı var, ﴿الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾ şol behişt ki erbâb-ı takvâ onunla mev'ûd oldular, ﴿فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾ onun içinde râyihası mütegayyir olmamış sudan ırmaklar var ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ﴾ ve onun içinde tadı değişmemiş sütten ırmaklar var ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ﴾ ve onda içenler içün lezzetlü şarâbdan cûylar var ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى﴾ ve onda süzülmüş baldan ırmaklar var ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ dahi onlara onun içinde dükeli meyvelerden var ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ve onlara Perverdigârlarından bir ulu mağfiret var. ﴿كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ﴾ Âyâ o gûne ni'metlerde mün'am olan kimse şol kimse gibidir ki kendüsi cehennemde 'ale'd-devâm ikâmet etmiştir ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا﴾ ve ol nâzenîn eşribe yerine bir kızmış su içmiş kılındılar, ﴿فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ pes şiddet-i harâretinden bağırsakların pârelettirdi. (15) ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ﴾ Dahi küffârdan bir gürûh var ki sözüne kulak tutarlar ﴿حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ﴾ pes senin yanından çıktıklarında. Onlardan murâd ehl-i nifâktır ki Hazret'in meclisinde oturup kelâm-ı dürer-bârını işitip yanından çıkınca ﴿قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ dânişi verilen kimselere ya'nî sahâbe-i güzînin 'ulemâsına derler, ﴿مَاذَا قَالَ آنِفًا﴾ Peygamber sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ne söyledi? Ya'nî biz onu fehm etmedik. Bu kelâmı istihzâ tarîkiyle derlerdi. ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾

610 Yemek, yaşamak ve şükr etmek içindir. Sen ise yaşamanın yemek için olduğuna inanıyorsun.

Ol gürûh şol kimselerdir ki Hakk celle ve 'alâ gönülleri üzere mühr urdu ﴿وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾ ve kendü ârzûlarına uydular. Ve ol sebebden Seyyidü'l-Enâm'ın sözüne tehâvün ederlerdi. (16)

﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا﴾ Ve şol kimseler ki Hazret'in sözün işitmekle doğru yolu buldular, ﴿زَادَهُمْ هُدًى﴾ Hazret'in sözü onlara hidâyet artırdı ﴿وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ﴾ ve ettikleri takvânın **[445b]** sezâsını kendülere verdi. (17) ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ﴾ Pes küffâr ve ehl-i nifâk kıyâmetin gelmesinden özge bir nesne intizâr etmezler ﴿أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾ ki kendülere nâgehân gele, ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾ zîrâ bilâ-şübhe onun 'alâmâtı geldi. Ve onlardan murâd Hazret'in bi'seti ve inşikâk-ı kamerdir. ﴿فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ﴾ Pes pend ü nasîhat almaları kendülere nice hâsıl olur ol vakt ki onlara kıyâmet gelir, zîrâ ol geldikde pend ü nasîhat kabûl etmeleri kendülere fâ'ide vermez. (18) ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾ Pes bil kim şân budur ki Hudâ'dan özge 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur ve günâhın içün mağfiret taleb et. Ya'nî kaçan kim ehl-i îmânın sa'âdeti ve kefere ve münâfıkların şekâveti sana ma'lûm oldu, sende olan tevhîd-i kâmil üzere sâbit ol ve kendü nefsini tekmîl et istiğfâr etmekle. ﴿وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Ve mü'min kişilere ve mü'min karılara mağfireti taleb et. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl dünyâda gidip gelmeğinizi bilir ﴿وَمَثْوَاكُمْ﴾ ve âhirette ârâmgâhınızı bilir. Ya'nî dâr-ı dünyâda kat' olacak birkaç merhaleniz ve âhirette mevzi'-i ikâmetiniz 'ilmine nümâyândır, pes Hudâ'dan havf edip istiğfâr edin ve âhiretinize bir şey müheyyâ edin. (19)

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ﴾ Dahi ehl-i îmân derler, niçün bir sûre indirilmedi cihâd husûsunda? ﴿فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ﴾ Pes kaçan kim teşâbühten 'ârî bir mübeyyen sûre inmiş kılınır ﴿وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ﴾ ve içinde kıtâl ile fermân olunması anılır, ﴿رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ görürsün şol kimseleri ki gönüllerinde nifâk hastalığı var, ﴿يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنْ الْمَوْتِ﴾ sana bakarlar şol şahsın bakması gibi ki mergin gam u kasâvetinden üzerine bî-hûşluk inmiş ola, ﴿فَأَوْلَى لَهُمْ﴾ pes onlara vây olsun! (20) ﴿طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ﴾ Onların işi fermânberlik ve güzel sözdür, ﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾ pes kaçan kim iş lâzım olur, ya'nî ol vakt ki cihâdın olması muhakkak olur, ona varmaktan tehallüf edip karıları yanında otururlar, ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ﴾ pes cihâd husûsunda izhâr ettikleri hırsta Hudâ'ya sıdk getirseydiler ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ elbette sıdk etmek kendülere yeğrek **[446a]** olurdu. (21) ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ﴾ Pes sizden mütevekki' olur mu ﴿إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ eğer halkın umûru

üzere mütevellî olursuz, ﴿أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ tehâsüd ve münâfese sebebiyle yeryüzünde fesâd edersiz ﴿وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ ve tekebbür ü tecebbür sebebiyle ekâribinizden yüz çevirip muhabbet ve ihsânı onlardan kesersiz? (22)

﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki müfsid ve mu'rizdirler, ﴿الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ﴾ şol kimselerdir ki Hakk celle ve 'alâ kendülerin rahmetinden dûr kılıp kulakların sağır kıldı ki Hak sözü işitmez kaldılar ﴿وَأَعْمَى أَبْصَارَهُمْ﴾ ve gözlerin kör kıldı ki doğru yolu bulmağa liyâkatsiz oldular. (23) ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾ Pes niçün Kur'ân'da tefekkür edip içinde olan mevâ'iz ile pend-pezîr olmadılar, tâ ki me'âsîden ictinâb ederlerdi ﴿أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ yâhûd gönülleri üzere kufller mi var? (24)

Tibyân'da getirdi ki Hazret-i Peygamber'in bi'seti olmadan evvel Yehûd onun na'tini çok derlerdi. Kaçan kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem meb'ûs olup Medîne'ye hicret etti, dedikleri sözlerden rücû' edip küfr üzere musırr oldular. Hakk celle ve 'alâ onların ahvâlinden haber edip buyurur.[611] ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki enseleri üzere döndüler ﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى﴾ delâ'il-i vâzıha ile mu'cizât-ı bâhire ile kendülere hidâyet nümâyân olduktan sonra, ﴿الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ﴾ İblîs-i şakî kendülere irtidâdı tezyîn edip âsân etti ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ onlara mühlet verip 'ukûbetlerin ta'cîl etmedi. (25) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol mühlet verilmek ﴿بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ﴾ ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk onlar dediler şol kimselere ki Hudâ 'azze ve celle indirdiği şeyi sevmediler, ya'nî Yehûd, münâfıklara dediler, ﴿سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ﴾ elbette ba'zı işinizde size itâ'at ederiz, ya'nî eğer peygamberle cenk edersiz, biz size meded ederiz. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ onların gizlenmeklerin bilir. (26) ﴿فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ Pes hâlleri nice olur ol vakt ki ferişteler cânların kabz ederler ﴿يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ﴾ yüzlerine ve enselerine vurdukları hâlde. (27) ﴿ذَلِكَ﴾ Cânları ol keyfiyyetle kabz olunması ﴿بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ﴾ ol sebebledir kim bilâ-şübhe onlar uydular şol şeye ki Hudâ'nın hışmını îcâb etti ﴿وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ﴾ ve Hudâ'nın pesendîdesini sevmediler, ﴿فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ﴾ **[446b]** pes ettikleri güzel işleri Hakk te'âlâ bâtıl kıldı. (28)

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ Yâhûd gönüllerinde nifâk hastalığı olan kimseler gümân ettiler mi kim ﴿أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ﴾ 'ale't-tahkîk Îzid-i

611 el-Ezdî, vr. 286a.

zü'l-celâl kalblerinde olan kîneleri peygamber ve ehl-i îmâna izhâr etmez? (29) ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ﴾ Ve eğer isteseydik eşhâslarına delâlet eden 'alâmetlerle onları sana bildirirdik ﴿فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ﴾ ki onları teşhîs eden 'alâmetleriyle kendülerin bilirdin ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ ve elbette sözü onları cihet-i savâbdan ta'rîz ve ta'miyeye meyl ettirdiklerinde bilirsin. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl işlerinizi bilir, pes kasdınıza göre mükâfâtınızı eder. (30) ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ Ve elbette sizi cihâdla ve sâ'ir tekâlîfle mübtelâ kılarız ﴿حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ﴾ ve tâ ki temyîz edelim sizden cihâd edenleri ve tâ'atin meşakkati üzere sabr edenleri ﴿وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾ ve a'mâlinizden haber eden eşyâyı izhâr ederiz, tâ ki onun hüsn ü kubhu zâhir ola. (31) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ya'nî Beni'n-Nadîr ve Kurayza kabîleleri küfr edip halkı Tanrı'nın yolunda sülûk etmekten men' ettiler ﴿وَشَاقُّوا الرَّسُولَ﴾ ve Peygambere 'adâvet ettiler ﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى﴾ kendülere hak nümâyân olduktan sonra, ya'nî Tevrât'ı okuyup bildiklerinden sonra ki Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvveti haktır, ﴿لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا﴾ 'adâvetleriyle Hudâ'nın rasûlüne bir zarar yetiştirmeğe kâdir olmazlar ﴿وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ﴾ ve elbette ol sebeble işledikleri güzel işlerin sevâbını bâtıl kılar. (32)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ Ey îmâna gelenler! Hudâ'ya itâ'at edin ve peygamberin sözüne münkâd olun ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ ve ettiğiniz güzel işleri bâtıl kılman, ya'nî a'mâlinizi nifâk ve 'ucb ve riyâ gibi eşyâ ile bâtıl kılman. (33) ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki küfr edip Hudâ'nın yolundan halkı men' ettiler, ﴿ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ ondan sonra öldüler ve hâlbuki kendüler bî-dîndirler, ﴿فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara hergiz mağfiret etmez. (34) ﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ﴾ Pes zebûn olman ey ehl-i îmân ve zillet cihetinden küffârı sulha da'vet etmen ﴿وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ﴾ ve siz yücerek olanlarsız, ya'nî galebe edenler sizlersiz ﴿وَاللَّهُ مَعَكُمْ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl nusret ve ma'ûnetle bilenizcedir ﴿وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾ ve işlediğiniz a'mâl-i sâlihayı size zâyi' kılmaz. (35)

[447a] ﴿إِنَّمَا الحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ Bundan özge bir nesne yoktur ki yakın olan sağlık oynamak ve fâ'idesiz iştir ﴿وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ﴾ ve eğer îmâna gelip perhîz edersiz, îmân ve takvânızın sevâbını size verir ﴿وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ﴾ ve kamu emvâlinizi sizden istemez, ancak bir cüz'-i kâlîl üzere iktizâ eder, rub'-i 'öşr ve 'öşr gibi. (36) ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ﴾ Eğer kamu emvâlinizi sizden isteyip sizi meşakkate düşürür, ﴿تَبْخَلُوا﴾ buhl edip vermezsiz ﴿وَيُخْرِجْ

﴿أَضْغَانَكُمْ﴾ ve buhl, kîne ve kudûretinizi çıkarttırır. (37) ﴿هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ Âgâh olun siz ey muhâtab olanlar, ol kimselersiz ki ﴿تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ da'vet olunursuz, tâ ki Hudâ'nın yolunda mâlınızdan bir şey infâk edesiz, ﴿فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ﴾ pes sizden bir gürûh var ki buhl edip infâk etmez ﴿وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ ve her kim imsâk eder, etmez illâ kendü cânından. ﴿وَاللَّهُ الْغَنِيُّ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl sadakât ve nafakâtınızdan bî-niyâzdır ﴿وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ﴾ ve yoksul olanlar sizlersiz, pes ol şey ki size işlemesin emr eder, ol sizin ihtiyâcınız içündür, ondan sonra onu işlerseniz, nef'i size olur ve eğer ondan yüz çevirirseniz, zararı üzerinize müterettib olur. ﴿وَإِنْ تَتَوَلَّوْا﴾ Ve eğer îmân getirmekten i'râz edersiz, ﴿يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾ sizden özge bir gürûh yerinize bedel alır, ﴿ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ﴾ sonra mânendleriniz olmazlar, belki sizden ziyâde inkıyâd ve takvâ sâhibi olurlar ve onlardan murâd Ensâr'dır yâ melâ'ike yâ Yemen halkı ve eşher oldur ki onlar tâ'ife-i Fürs'tır, zîrâ onların kim oldukları Hazret'ten su'âl olundu. Ol vakt Hazret-i Selmân el-Fârisî Hazret'in yanında oturuyordu, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem mübârek elini Selmân-ı Fârisî'nin dizine urup dedi, *hâzâ ve kavmuhû*, ya'nî onlar bu ve bunun kabîlesi. (38)

SÛRETÜ'L-FETH

Medeniyyetün ve Hiye Tis'un ve İşrûne Âyeten

[سورة الفتح مدنية وهي تسع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ Tahkîkan ki biz yâ Muhammed, bir âşikâre feth sana feth ettik. Bu kelâm Hudâ-yı zü'l-celâlden Seyyidü'l-Kevneyn'e Mekke-i Mükerreme'nin fethiyle va'dedir ve ezbes ki vukû'u muhakkaktır, mâzî sîgasıyla ondan ta'bîr olundu. (1) ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ Feth içün 'illettir ya'nî **[447b]** ol fethi Hudâ 'azze ve celle sana kıldı, tâ ki cihâd sebebiyle terk-i evlâ olan günâhdan geçmiş olanı ve geleceğini senin içün mağfiret ede ﴿وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ﴾ ve tâ ki dînin iştihârıyla ve pâdişâhlığı nübüvvete zamm etmekle ni'metini üzerine tamâm ede ﴿وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ ve tâ ki bir mu'tedil yol sana göstere. (2) ﴿وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا﴾ Ve tâ ki Hudâ-yı Müte'âl sana yardım ede, bir yardım ki içinde galebe ve kuvvet ola. (3) ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki ârâm u sebâtı müstekar kıldı ﴿فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ehl-i îmânın gönüllerinde, ﴿لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ﴾ tâ ki îmânlarıyla bir îmân artmış ola, ya'nî 'usûl-i şerâ'i'e olan îmânların onun furû'una îmân getirmekle artuk kıla. ﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve Hudâ'ya mahsûstur gökler ve yerin leşkerleri ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl mesâlih-i umûra dânâ idi, takdîr ve tedbîrinde kemâ yenbagî hükm ediciydi, pes cihâdın farz olduğuna hükm etti, (4) ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ tâ ki ehl-i îmân olan kişileri ve mü'min olan hâtunları dâhil kıla bir bâğlara ki köşkleri altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm tahmîn etmişler ﴿وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ ve tâ ki yaman işlerin kendülerden pûşîde kılıp izhâr etmeye. ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ Ve ol günâhın tekfîr olunması Hudâ'nın katında bir ulu kurtulmak idi. (5) ﴿وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ﴾ Ve tâ ki bu iki gürûhun erkeklerin ve dişilerin mu'azzeb kıla, ﴿الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ﴾ şol iki kısmın erkek ve dişileri ki Hudâ'ya bed gümânı gümân ederler ki ehl-i îmân mansûr olmayıp mağlûb olurlar. ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾ Yaman dönüş üzerlerine olsun ﴿وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ ve Tanrı

te'âlâ üzerlerine gazab etti ﴿وَلَعَنَهُمْ﴾ ve onları rahmetinden dûr kıldı ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ﴾ ve onlara dûzahı âmâde kıldı ﴿وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ ve yaman dönecek yerdir dûzah. (6) ﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi gökler ve yer leşkerlerinin hükmü Hudâ'ya mahsûstur ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl bu iki sıfat-ı kemâl ile hemîşe muttasıf idi. (7)

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا﴾ Tahkîkan ki biz seni ümmetin üzere tanık gönderdik ﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ ve onlara tâ'at üzere müjde verici ve ma'siyet üzere korkutturucu seni gönderdik. (8) **[448a]** ﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Tâ ki siz ey ümmet-i Muhammed, Hudâ'ya ve Rasûlüne tasdîk getiresiz ﴿وَتُعَزِّرُوهُ﴾ ve Tanrı'nın dînine takviyet veresiz ﴿وَتُوَقِّرُوهُ﴾ ve onun fermânını ulu tutasız ﴿وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ ve şevâ'ib-i nakstan sabâh ve ahşam Zât-ı pâkini tenzîh edesiz. (9) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki seninle 'ahd ü peymân bağlarlar, Hudâ'dan özge bir kimseyle onu bağlamazlar, zîrâ Peygamberin mübâya'asından maksad Hudâ'nın rızâsını tahsîl etmektir, ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ Hudâ'nın yed-i kudreti onların elleri üstündedir. ﴿فَمَنْ نَكَثَ﴾ Pes her kim ki 'ahd ü peymânı bozdu, ﴿فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ﴾ kendü nefsinden özge bir kimse üzere 'ahd ü peymânı bozmaz, onun içün ki onun vebâli nefsi üzere döner ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ﴾ ve her kim yerine getirdi şol nesneyi ki Tanrı te'âlâ ile onun üzere mu'âhede etti, ﴿فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ ona bir ulu ücret verir. Bu âyet Bey'âtü'r-Rıdvân şânında nâzil oldu. (10)

Getirdiler ki Server-i Kâ'inât hicretin altıncı senesi Mekke'ye cenksiz ehl-i îmânla varıp onda 'umre etmeğe kasd etti, Hudeybiyye nâm mekâna vâsıl olduklarında ehl-i şirk hamiyye-i câhiliyye muktezâsıyla haber saldılar kim Mekke'ye gelmeğinize rızâmız yoktur. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onda ihrâm-ı 'umreden tehallül edip mâ-lezemini edâ etti ve bunun tafsîli kütüb-i siyerde mastûrdur. Ve bu seferde Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bâdiye-nişînlerden birkaç kabîleye haber saldı kim bu seferde bizimle mürâfakat edin. Onlar tevehhüm edip ki mebâdâ Kureyş, Hazret'i 'umre etmekten men' ederler, pes onlarla cenk etmek iktizâ eder, bu fikri edip tehallüf ettiler. Hakk celle ve 'âlâ Habîbine onların bâtıl getireceği 'özrlerinden haber edip buyurur.[612] ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ Yakın zamânda bâdiye-nişînlerden tehallüf eden kabâ'il sana derler, ﴿شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا﴾ emvâlimiz ve bize

612 el-Beyzâvî, II/993.

mahsûs olan kimesneler seninle mürâfakat etmekten bizi meşgûl ettiler, onun içün ki bir kimsemiz yok idi ki bize kâ'im-i makâm ola, ﴿فَاسْتَغْفِرْ لَنَا﴾ pes ettiğimiz tehallüften ötürü bizim içün Hudâ'dan mağfiret taleb et. ﴿يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾ Dilleriyle gönüllerinde olmayan şeyi söylerler, ya'nî getirdikleri 'özrde yalancılardır, zîrâ onları emvâl ve ehl **[448b]** alıkomadı, belki kendülerin alıkoyan za'f-ı 'akîde ve Kureyş'ten havflarıdır. ﴿قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Söyle, pes kimdir ki sizin içün Tanrı'dan bir az nesneye mâlik olur ﴿إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا﴾ eğer size bir zarar yetiştirmek ister ﴿أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا﴾ yâ size bir eyülik îsâl etmek isterse. ﴿بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Belki Îzid-i Müte'âl işlediğiniz işlere dânâ idi. (11) ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾ Emvâl u evlâd size gitmekten mâni' olmadı, belkim gümân ettiniz ki Peygamber ve ehl-i îmân ehlleri tarafına hergiz dönmeyip küffâr kamuların kırarlar ﴿وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ve ol iş gönüllerinizde ârâste kılınıp mütemekkin oldu ﴿وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ﴾ ve yaman gümânı gümân ettiniz ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾ ve Tanrı katında helâk olmuş bir gürûh idiniz. (12)

﴿وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Ve her kim Hudâ'ya ve Rasûlüne îmân getirmez, ﴿فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا﴾ bî-şübhe kim küffâr içün bir 'alevli âteş âmâde kıldık. (13) ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Dahi Hudâ'nın yed-i kudretindedir gökler ve yerin zimâm-ı hükûmeti, ﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimseye mağfiret eder ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ve istediği kimseyi mu'azzeb eder ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl bu iki na'tle hemîşe men'ût idi. (14) ﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ﴾ Yakın vaktte Hudeybiyye seferinden tehallüf edenler der, ﴿إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ﴾ kaçan ganîmelere gidersiz, murâd Hayber'in ganâ'imidir ﴿لِتَأْخُذُوهَا﴾ tâ ki onu alasız, ﴿ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ﴾ bizi koyun, size uyalım. ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ﴾ İsterler ki Hudâ'nın sözün değiştireler, ya'nî Hudâ'nın ettiği hükm ki Hudeybiyye halkından gayrı Hayber seferine bir kimse gitmesin, onu değiştirmek isterler. ﴿قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا﴾ Söyle, hergiz bize uymazsız, ﴿كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ﴾ öylece Hakk celle ve 'alâ buyurdu biz Medîne'ye gelmeden evvel. ﴿فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا﴾ Pes bilâ-şübhe derler, Hudâ bu fermânı etmedi, belki siz bize hased edersiz, tâ ki ganâ'imden size ortak olmayalım. Ammâ nefsü'l-emr küffârın gümân ettiği gibi değildir, ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ belki onlar umûr-i uhreviyyeyi fehm etmezler, illâ bir az fehm ki bu gûne bâtıl tasavvurâtı lisâna getirirler. (15)

﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ Bâdiye-nişînlerden Hudeybiyye seferinden tehallüf edenlere söyle, ﴿سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ yakında da'vet olunursuz

bir katı cenk iyeleri gürûhun **[449a]** cengine. Onlar Hazret'ten sonra 'Arab'dan mürted olan kabâ'ildir. ﴿تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾ Ol hâlde ki onlarla yâ cenk edip kırarsız yâ dîn-i İslâm'a dâhil olurlar. ﴿فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا﴾ Pes eğer da'vete icâbet etmekle itâ'at edersiz, Hakk celle ve 'alâ size onun üzere bir güzel sevâb verir ﴿وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ ve eğer yüz çevirirsiz, niteki bundan esbak Hudeybiyye seferinden yüz çevirdiniz, ﴿يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ sizi bir derdlü işkence ile mu'azzeb kılar. Çün cihâddan tehallüf edenlerin hakkında bu denlü âyât-ı va'îd geldi, ehl-i İslâm'dan erbâb-ı 'özr olanlar fikre düştüler ki 'acabâ biz cihâddan tehallüf ettiğimizden ötürü bu va'îde müstehak olur muyuz? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (16) ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾ Cihâddan tehallüf etmek husûsunda ne kör üzere günâh var ﴿وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ﴾ ve ne aksak üzere günâh var ﴿وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾ ve ne hasta üzere günâh var. ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kim Hudâ'nın ve Peygamberinin fermânına itâat eder, ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ onu dâhil kılar bir bâğlara ki eşcârı altından ırmaklar akar ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ ve her kim Hudâ'nın fermânından ve Rasûlünden yüz çevirir, ona bir derdlü işkence eder. (17)

Getirdiler ki kaçan Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hudeybiyye'de indi, Hırâş bin Ümeyye el-Huzâ'î'yi Mekke halkına bu mazmûnla gönderdi kim Hazret'in Mekke'ye gelmeden maksadı ancak 'umre etmektir. Varıcak katlini kasd ettiler, kabîle-i Ehâbîş ona himâyet edip kurtardılar. Ba'dehû Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem 'Osmân-ı Zü'n-nûreyn'i onlara yolladı, yanlarına varınca kendüyi Mekke'de alıkodular. Beride katli haberi şâyi' olup Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendüsiyle olan ehl-i îmânı ki esahh-ı akvâl üzere bin beş yüz yigirmi şahs idiler, çağırıp bir kenâr ağacı altında oturup onlarla 'ahd ü güft etti ki Kureyş'le cenk edip hergiz kaçıp yüz döndürmeyeler, onlar ol 'ahdi kabûl ettiler. Hakk te'âlâ bu âyeti haklarında münzel edipbuyurdu.[613]

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Tahkîkan kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ ehl-i îmândan râzî oldu ﴿إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ ma'hûd ağacın altında seninle 'ahd ü güft ettiklerinde, ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ pes gönüllerinde **[449b]** ihlâs ve sıdktan olan şeyi bildi, ﴿فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ der-'akab üzerlerine ârâm ve sükûnu indirdi ﴿وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ ve onlara bir yakın feth sezâ verdi ve o Hay-

613 el-Beyzâvî, II/994.

ber fethidir, Mekke'den döndüklerinde. (18) ﴿وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا﴾ Dahi çok ganîmeler onlara sezâ verdi ki onu alırlar ve o, Hayber ganîmeleridir. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا﴾ Ve Îzid-i Müte'âl gâlib idi ki dôstlarına galebeyi müyesser kılar, ﴿حَكِيمًا﴾ düşmanların mağlûbiyyetine hükm edicidir. (19) ﴿وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً﴾ Hudâ 'azze ve celle size ey ehl-i İslâm, çok ganîmeler va'd etti ﴿تَأْخُذُونَهَا﴾ ki onları alıp içinde tasarruf edersiz ve o ehl-i İslâm üzere kıyâmete dek kalan ganâ'imdir. ﴿فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ﴾ Pes size bunu ya'nî Hayber ganîmetlerini tîzlettirdi ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ﴾ ve halkın ellerin, ya'nî ehl-i Hayber'in ve onlarla 'ahd ü güft eden kabâ'ilin ellerin sizden men' etti, tâ ki sıhhat ve selâmette olasız ﴿وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ ve tâ ki bu men' etmek hasleti ehl-i îmâna bir nişâne ola kim Hudâ'nın katında kendülere bir kadr var ki bu gûne şeyle kendülerin ikrâm etti ﴿وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ ve tâ ki bir doğru yolun sülûkun size gösterir ve o, Hudâ'nın fazlına i'timâd edip üzerine tevekkül etmektir. (20)

﴿وَأُخْرَى﴾ Dahi Hudâ 'azze ve celle size bir ganîmetler va'd etti kim ﴿لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ onlar üzere henûz gücünüz yok idi, ﴿قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا﴾ Hakk celle ve 'alânın 'ilmi ona ihâta etti ve o feth-i Hevâzin yâ Fârs'tır. ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere tevânâ idi. (21) ﴿وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve eğer küffâr kısmı sizinle cenk etseydiler ﴿لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ﴾ elbette enseleri çevirirlerdi, ﴿ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ sonra ne bir dôst ve ne bir yardımcı bulurlar. (22) ﴿سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ﴾ Hudâ'nın tarîkati, bundan esbak geçmiş olan ahvâl ki enbiyâsı galebe ederler kendülere muhâlefet edenlere ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾ ve hergiz Hudâ'nın tarîkatine değiştirmek bulmazsın ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ ve kendüdür şol Perverdigâr ki Mekke küffârının ellerin sizden men' etti ﴿وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ﴾ ve ellerinizi onlardan men' etti ﴿بِبَطْنِ مَكَّةَ﴾ Mekke'nin içerüsinde ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ sizi onlar üzere gâlib kıldıktan sonra. Ve bu vâkı'a ol zamân vâki' oldu ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem **[450a]** Mekke'yi feth ettikde 'İkrime bin Ebî Cehl beş yüz âdem mikdârı cem' edip leşker-i İslâm'la cenk etmek murâd etti. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ondan âgâh olıcak Hâlid bin el-Velîd'i bir mikdâr leşkerle onun üzere ta'yîn etti, Hâlid varınca cenksiz kaçıştılar. ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ işlediğiniz nesneye bînâ idi, pes onun üzere sizi mükâfât eder. (24)

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ Mekke halkı şol kimselerdir ki küfr edip muhterem olan mescidin tavâfından sizi men' ettiler ﴿وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا

﴿أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾ ve kurbân getirdiğiniz şeyi mahbûs olduğu hâlette mekânına vâsıl olmaktan men‘ ettiler ve onun mekânı Harem'dir. ﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ Ve eğer îmâna gelmiş kişiler ve îmâna gelmiş karılar ki siz onları bilmeyip bilmediğiniz hâlde onları çığırıp onların cihetinden size bir bedlik değseydi elbette sizi küffârın katlinden men‘ etmezdi velâkin men‘ etti. ﴿لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Tâ ki Hakk celle ve ‘alâ istediği kimesneyi rahmetinde dâhil kıla. ﴿لَوْ تَزَيَّلُوا﴾ Eğer biri birinden ayrılsaydı, ya‘nî eğer ehl-i îmân küffârdan ayrılıp Mekke'de olmasaydılar ﴿لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ elbette onlardan küfr edenleri bir derdnâk işkence ile mu‘azzeb kılardık. (25) ﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمْ الْحَمِيَّةَ﴾ Hâtıra getir ol vakti ki küfr edenler gönüllerinde ta‘assub ve gayreti kıldılar, ﴿فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ ﴿حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ nâdânlığın ta‘assub ve gayretin, ﴿وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ pes Hakk celle ve ‘alâ Peygamberi üzere ve ehl-i îmân üzere kereminden sudûr eden vekâr ve sebâtı indirdi. Ve bu hâl ol zamân vâki‘ oldu ki kaçan Kureyş ‘âm-ı Hudeybiyye'de Hazret'i, Beyt-i Şerîf'in haccından men‘ ettiler, pes Hazret kendülerle cenk etmeğe kasd etti. Küffâr bu maksaddan âgâh olıcak Süheyl bin ‘Amr'ı ve Huveytib bin ‘Abdüluzzâ'yı ve Mikrez bin Hafs'ı Hazret'in dergâh-ı mu‘allâsına gönderdiler bu mazmûnla ki Hazret bu maksaddan vaz geçip dönsün, gelecek sene biz Beyt-i Şerîf'i kabâ'il-i ‘Arab'dan üç gün kendüye boş ederiz, ol mahal gelsin ziyâret etsin. Hazret sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem bu sözü onlardan kabûl **[450b]** edip Hazret-i Alî'ye fermân etti ki bir ‘ahdnâme yaza. Pes buyurdu, *Bismillâhirrahmânirrahîm*. Onlar bunu kabûl etmeyip dediler, bunu bilmeziz bizim içün yaz *bismike Allâhumme* ba‘dehû Hazret buyurdu, yaz *hâzâ mâ sâleha Muhammed Rasûlullâh* onlar dönüp dediler biz Rasûlullâh olduğunu bilmiş olsaydık seni Beyt-i Şerîf'in ziyâretinden men‘ etmezdik ve seninle cenk etmezdik, yaz, *Hâzâ mâ sâleha 'aleyhi Muhammed bin Abdullah* bundan sonra Hazret-i Alî'ye fermân etti ki istedikleri şeyi kendülere yaz. Ehl-i îmân bunların bu gûne nâ-ma‘kûl sözlerinden murâd ettiler ki kendülerin uralar. Hakk celle ve ‘alâ ol mahal üzerlerine bir sekîne ve vakâr indirdi ki tahammül ve sabr ettiler. ﴿وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى﴾ Ve ehl-i îmâna *Bismillâhirrahmânirrahîm* kelimesin mülzem kıldık ﴿وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا﴾ ve onlar özgelerinden ona ehakk idiler ﴿وَأَهْلَهَا﴾ ve ona müstâhil idiler. ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ Ve Hakk celle ve ‘alâ her nesneye dânâ idi, pes her işin ehlini bilip onu ona müyesser kılar. (26)

Getirdiler ki Server-i Kâ'inât Hudeybiyye senesinde sefere çıkmadan 'âlem-i hâbda gördü ki kendüsi ve cemî' ashâbı emniyyetle Mekke'ye girip halk ve taksîr ettiler. Bu rü'yâyı sahâbe-i kirâma nakl etti, onlar onunla ferahnâk olup gümân ettiler ki bu iş bu senede vâki' olur. Kaçan sûret-i hâl minvâl-i mezbûr üzere oldu, ba'zı kimseler dediler, ne halk ve ne taksîr ettik ve ne Beyt'i ziyâret ettik. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti müzel edip buyurdu.[614] ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا﴾ Tahkîkan ki Îzid-i Müte'âl Peygamberini rü'yâsında sâdık kıldı, ﴿بِالْحَقِّ﴾ bir sıdk ki doğruluğa mukârin, zîrâ ona gösterdiği nesne elbette vaktinde olmalıdır. ﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Hudâ 'azze ve celle isterse elbette muhterem olan mescide girersiz ﴿آمِنِينَ﴾ emîn olduğunuz hâlde, ﴿مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾ kiminiz başın tıraş etmiş ve kiminiz saçından birkaç tüy kesmiş olduğunda ﴿لَا تَخَافُونَ﴾ siz bir kimseden korkmaz iken. ﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا﴾ Pes onun te'hîrinde hikmetten bilmediğiniz nesneyi bildi, ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ pes Mescidü'l-Harâm'a girmediğinizden evvel kıldı ﴿فَتْحًا قَرِيبًا﴾ bir yakın feth ve ol Hayber fethidir, tâ ki bu fethin sebebiyle ehl-i îmânın kulûbü gam u gussadan hâlî ola, feth-i mev'ûd müyesser **[451a]** olana dek. (27) ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ﴾ Kendüdür şol Kerîm-i Müte'âl ki Peygamberini hidâyetle ve dîn-i İslâm'la mürsel kıldı, ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾ tâ ki dîn-i İslâm'ı dükeli dînin cinsi üzere müsta'lî kıla. Ya'nî dîn makûlesi hak ise onun ahkâmını dîn-i İslâm'la mensûh kılar ve eğer bâtıldır, onu bi'l-külliyye zâ'il kılar. ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle kâfîdir şehâdet etmek cihetinden. (28)

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ Muhammedü'l-Mustafâ Hudâ'nın vahyle gönderilmişidir, ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ ve kendüsiyle olan ehl-i îmân ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ bî-dîn olanlar üzere katılardır ﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ aralarında mihrbânlık etmeğe şefkat iyeleridir, ﴿تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا﴾ onları rükû' etmişler, sücûd etmişler görürsün, ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا﴾ Îzid-i zü'l-celâlden sevâb ve hoşnûdluğu isterler, ﴿مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ secde ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ﴾ onların nişânları yüzlerindedir getirmelerinin izinden. ﴿ذَلِكَ﴾ Mezbûr olan vasf ﴿مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ﴾ Hazret-i Mûsâ üzere inen kitâbda 'acîb olan vasflarıdır ﴿وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ﴾ ve Hazret-i Îsâ üzere inen kitâbda garîb olan na'tleridir. ﴿كَزَرْعٍ﴾ Onlar bir ekine benzerler ki ﴿أَخْرَجَ شَطْأَهُ﴾ küçük dalların çıkarttı, ﴿فَآزَرَهُ﴾ ondan sonra dalların pekiştir-

614 el-Beyzâvî, II/996.

di, ﴿فَاسْتَغْلَظَ﴾ pes yoğunlattı, ﴿فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ﴾ der-'akab dipleri üzere durdu, ﴿يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ﴾ onun şiddet ve kuvveti ekincilere hôş gelir. Bu bir meseldir ki Hakk celle ve 'alâ onunla sahâbenin ahvâlini teşbîh etti ki ibtidâ-i İslâm'da az ve zebûn idiler, ba'dehû gittikçe kuvvet ve kesretleri izdiyâd buldu ki ahvâlleri halka hôş gelirdi. Ve onlara bu teşbîhi etti, ﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾ tâ ki küffârı onlarla acığlattıra. ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Dahi Hakk sübhânehû ve te'âlâ va'd etti şol kimselere ki îmâna gelip güzel 'amelleri işlediler. ﴿مِنْهُمْ﴾ Lafz-ı *min* beyâniyyedir ya'nî onlara kamu va'd etti ﴿مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ günâhlarına bir güzel mağfiret ve ettikleri a'mâl mukâbelesinde bir ulu sevâb. (29)

SÛRETÜ'L-HUCURÂT

Medeniyyetün ve Hiye Semân Aşrate Âyeten

[سورة الحجرات مدنية وهي ثمان عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[451b] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler, ﴿لَا تُقَدِّمُوا﴾ kendü sözünüzü ilerü kılman ﴿بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Hudâ'nın ve Peygamberinin sözünden evvel, ya'nî Peygamber söyleşmeden siz söyleşmen ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Tanrı'dan havf edin onun üzere tekaddüm etmeğinizde, ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle akvâlinizi işitip ef'âlinize dânâdır. (1) ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾ Ey îmâna gelenler, âvâzlarınızı Peygamberin âvâzı üstüne kaldırman, ya'nî onunla söyleştiğinizde savtınızı onun savtı üzere yüksek kılman ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ﴾ ve ona sözü âşikâre kılman, ya'nî onu bülend âvâzla çağırman ﴿كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾ birinizin birinize nidâyı âşikâre etmesi gibi, belkim size lâyık olan budur ki ol zât-ı pâki çağırdığınız mahal levâzım-ı edebi gözetip ta'zîminde kusûr etmeyesiz, ﴿أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ﴾ tâ ki işlediğiniz güzel işler bâtıl olmaya ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ ve hâlbuki siz bilmezsiz kim o gûne iş a'mâli muhbet kılar. (2)

Getirdiler ki Sâbit bin Kays'ın kulağında ağırlık var idi, ondan âvâzı katı bülend idi. Kaçan bu âyet nâzil oldu, Hazret'in meclisinden tehallüf edip hânesinde nâlân u giryân oturdu. Hazret onu tefakkud edip ihzâr etti, kendüsinden sebeb-i tehallüfü sordu. Sâbit bin Kays eyitti ki yâ Rasûlallâh, ben bir bülend âvâzlu kimesneyim, korkarım kim 'amelim muhbet oldu. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona dedi, sen oralıkta değilsin, 'ale't-tahkîk sen hayrla mu'ammer olursun ve hayrla vefât edersin, ya'nî şehîd olursun ve bî-şübhe ki sen ehl-i cennettensin.[615] ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'nın Rasûlü katında âvâzların alçak kılarlar, ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى﴾ onlar şol gürûhtur ki Hakk celle ve 'alâ gönüllerin envâ'-ı mihen ve tekâlîf-i şâkka ile giriftâr kıldı, ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ günâhlarına mağfiret var ﴿وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ ve kendülere bir ulu sevâb var. (3)

615 el-Beyzâvî, II/998.

Getirdiler ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Beni'l-'Anber kabîlesinin bir gürûhuna bir mikdâr leşker gönderdi. Onlardan birkaç esîr getirdiler, Benî Temîm'den Akra' bin Hâbis ve 'Atâ bin Hâcib, birkaç kimesne ile esîrleri ardında Medîne'ye öyle mahalli geldiler. Ol vaktte Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem istirâhat etmek içün ezvâc-ı tâhirâtın **[452a]** bir hücresine girmiş idi. Onlar gelip bir hücrenin yanında bir sadâ ettiler ki yâ Muhammed, çık bizim esîrlerin ahvâlini gör! Âhir Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem çıkıp onların birisin hakem kıldı, hakem olan şahs hükm etti ki esîrlerin nısfına fidâ verile ve nısfları âzâd ola. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki hücrelerin ardında ya'nî onların taşrasından seni çağırırlar, ﴿أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ onların çoğu bî-'akldırlar, zîrâ 'akl hüsn-i edebi iktizâ eder, husûsan ol mertebede olan kimse ile. (4) ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا﴾ Ve eğer onlar sabr etseydiler, ﴿حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ﴾ tâ ki sen kendülere çıkasın, ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ elbette sabr etmeleri kendülere isti'câlden yeğrek olurdu ki cümle esîrleri müft âzâd olurdu. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl çok mağfiret edicidir edebsizlikten tevbe edene, ﴿رَحِيمٌ﴾ erbâb-ı edebi envâ'-ı ni'amla esirgeyicidir, zîrâ edeb câzib-i rahmettir ve rahmet câlib-i ni'mettir. (5)

Beyt: سرمایهٔ ادب بکف آور که این متاع
آنرا که هست سود ابد آیدش بدست[616]

Menkûldür kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Velîd bin 'Ukbe'yi Beni'l-Mustalık kabîlesine zekâtı cem' etmek içün gönderdi ve onunla onların arasında bir 'adâvet var idi. Kaçan kudûmünden âgâh oldular, 'adâvet-i kadîmeyi mahv etmek içün istikbâline çıktılar. Velîd bin 'Ukbe onları göricek gümân etti kim kendüsiyle cenk etmek içün çıktılar. Ondan dönüp Hazret'e gelip dedi kim tâ'ife-i mezbûre mürted oldular. Hazret berüden Hâlid bin Velîd'i bir mikdâr leşkerler üzerlerine ta'yîn edip ısmarladı, evvel hakîkatü'l-hâl üzere bir hôş vâkıf ol, ondan sonra muktezâ ne ise onu işle. Pes Hâlid radıyallâhu 'anh onlara karîb mekâna vâsıl olıcak ahvâllerin istikşâf etti, gördü kim İslâm'ın şe'â'iri onların aralarında âşikâre, ondan özge aslâ bir nesne yoktur. Pes varıp kendülere konun-

616 Eldeki sermayen edep olsun. Bu metâ'a sahip olan kişi ebedî kazancı elde eder.

ca mâl-ı zekâtı kendüye bi't-tamâm teslîm ettiler. Hazret-i Hâlid dönüp Hazret'e sûret-i hâli 'arz etti. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[617] ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler, ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ﴾ eğer size bir fâsık haber ile gelir, ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ hakîkatü'l-hâle vâkıf olmak içün tefahhus edip onu bilmeğe bir hôş sa'y edin, ﴿أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا﴾ tâ ki bir gürûha bedlikle değmeyesiz ﴿بِجَهَالَةٍ﴾ **[452b]** hâllerin bilmemiş iken ﴿فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ ki işlediğiniz iş üzere peşîmân olursuz. (6)

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ﴾ Dahi bilin kim 'ale't-tahkîk Hudâ'nın gönderilmişi aranızdadır, ﴿لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ﴾ eğer size işten çok nesnede fermânber olsaydı, ya'nî eğer havâdisin çoğunda Hazret-i Peygamber sözünüze tâbi' olsaydı ﴿لَعَنِتُّمْ﴾ elbette zahmetlerde düşerdiniz. Bu kelâm iş'âr eder ki ba'zı sahâbe-i kirâm söyledi, Beni'l-Mustalık katle müstehak oldular, hemân üzerlerine leşker ta'yîn et. Ve mezkûr olan kelâmda 'acele etmeyenlerin işlerin medh etmek içün ve söyleyenlerin zemmine ta'arruz etmek içün söyleyenlerin vasfların istidrâk edip hitâbı kendülere müvecceh kılıp buyurdu. ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ﴾ Velâkin Hakk celle ve 'alâ size ey Beni'l-Mustalık hakkında bed söz söylemeyenler, îmânı sevdirdi ﴿وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ve gönüllerinizde onu ârâste kıldı ﴿وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾ ve ni'metlerin inkârı ve doğru yoldan çıkmağı ve inkıyâddan imtinâ' olunmağı size mekrûh kıldı ki o gûne sözlere 'acele etmediniz. ﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ Ol gürûh ki bu evsâf ile mevsûfturlar, kendülerdir doğru yolu bulanlar. (7) ﴿فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً﴾ Tanrı'dan bir ihsân ve bir in'âm etmek ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ve Hakk celle ve 'alâ ehl-i îmânın ahvâline ve aralarında olan tefâvüte dânâ, beynlerinde tafdîl edip üzerlerinde tevfîkle in'âm ettiğinde dürüst hükm edicidir. (8) Getirdiler ki 'Abdullâh bin Revâha ile İbni Übeyy arasında Hazret'in huzûrunda ba'zı mücâdele oldu. Âhirü'l-emr mücâdeleleri ona çekti ki her birisinin tâ'ifesinden bir gürûh hâzır olup biri birine şetm etmeğe ve hurmâ dallarıyla ve ni'âl ile urmağa şurû' ettiler. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[618] ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾ Ve eğer ehl-i îmândan iki gürûh biri biriyle cenk etti, ﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾ ikisinin arasında sulh edin nasîhatle ve Hudâ'nın hükmüne da'vet etmekle, ﴿فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى﴾ pes eğer iki tâ'ifenin biri öbürü üzere te'addî

617 el-Beyzâvî, II/999.

618 el-Vâhidî, s. 296.

edip sulh etmekten yüz çevirdi, ﴿فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي﴾ pes te'addî eden gürûha mukâtele edin ﴿حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın fermânına rücû' edince, ﴿فَإِنْ فَاءَتْ﴾ pes te'addî eden tâ'ife Hudâ'nın hükmüne rücû' ederse ﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾ iki tâ'ifenin arasında 'adl ile sulh **[453a]** edin ﴿وَأَقْسِطُوا﴾ ve cemî' umûrunuzda 'adli isti'mâl edin ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ki bî-şübhe Hakk sübhânehû ve te'âlâ 'adl edenleri sever. (9)

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ Bundan özge bir şey yoktur kim ehl-i îmân biri biriyle birâderlerdir, ﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾ pes iki birâderiniz arasında sulh edin. İki birâder mahsûsun bi'z-zikr olundu ol ecilden kim ekall-i cem' ki aralarında hilâf vâki' olur, iki kimsedir. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Dahi Tanrı'dan havf edin ahkâmına muhâlefet etmek husûsunda, ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ tâ ki siz takvâ etmeğiniz sebebiyle merhamet olunasız. (10) Menkûldür kim Benî Temîm'den bir gürûh Habbâb ve 'Ammâr ve Selmân gibi sahâbe-i güzînin fukarâsına istihzâ ederlerdi. Hakk celle ve 'alâ onları ol fi'lden nehy edip buyurdu.[619] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ Ey îmana gelen kimesneler, ﴿لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ﴾ bir gürûh bir gürûhun hâlinden istihzâ peydâ etmesin, ﴿عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ﴾ şâyed istihzâ olunanlar, istihzâ edenlerden Hudâ katında yeğrek olalar. Getirdiler ki ezvâc-ı tâhirât Hazret-i Safiyye'ye dediler, ey iki yahûdî kızı yahûdiye! Hazret-i Safiyye, Server-i Kâ'inât'a ol kelâmı nakl edip şikâyet etti. Hazret ona buyurdu ki niçün onlara demedin benim pederim Hazret-i Hârûn ve 'amcam Hazret-i Mûsâ ve kocam Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'dır? Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ onları dahi bu gûne sözden men' edip buyurdu.[620] ﴿وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ﴾ Dahi karılar karılardan istihzâ peydâ etmesin, ﴿عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ﴾ şâyed istihzâ olunanlar istihzâ edenlerden yeğrek olalar. Menkûldür kim Sâbit bin Kays radıyallâhu 'anh sahâbenin birisin bir 'ayba mensûb etti, ondan ona dahi nehy geldi ki ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ ve kendü nefsinizi 'ayb etmen, ya'nî nefsiniz pâyesinde olan ehl-i îmânı 'ayba mensûb kılman ﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾ dahi biriniz birinizi yaman lakabla çağırman, ﴿بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ﴾ gâyetle yaman addır ehl-î îmân fıskla anmaları îmâna girdiklerinden sonra. ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ﴾ Ve her kim nehy olunduğu şeyden tevbe etmez, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir sitemkâr olanlar. (11)

---

619 es-Sa'lebî, IX/80.

620 el-Vâhidî, s. 297.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنْ الظَّنِّ﴾ Ey îmâna gelenler, gümândan çok nesne ictinâb edin ﴿إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾ ki bî-şübhe gümânın bir mikdârı günâhtır. Bilinmek gerek kim gümân etmek **[453b]** dört kısm üzeredir, vâcib ve harâm ve mendûb ve mübâh. Hudâ'ya ve ehl-i îmâna hayrı zann etmek gibi, vâcibdir, Hudâ'ya ve mü'minlere bedliği gümân etmek gibi, harâmdır ve mûcib-i ismdir ve umûr-i ictihâdiyyede gümân etmek gibi, mendûbdur ve umûr-i me'âşiyyede zann etmek gibi, mübâhtır. Getirdiler ki iki kimse Hazret-i Peygamber'den yiyecek istemesine Hazret-i Selmân'ı gönderdiler ve ol mahal Hazret-i Üsâme, Hazret'in ta'âmı üzere müvekkil idi. Hazret-i Selmân varıp onu istedikde Hazret-i Üsâme ona dedi, yanımda bir yiyecek nesne yoktur ki onu sana vereyim. Dönüp onlara bu haberi verdi. Ba'dehû Hazret-i Selmân'ın gıybetinde onlar dediler, biz onu Semîha kuyusuna gönderseydik onun suyu kururdu. Ba'dehû tecessüs etmeğe başladılar ki 'acabâ Üsâme bende ta'âm yoktur demesinde sâdık mıdır yâhûd üzerimize buhl etti? Kaçan Hazret'in meclisinde gelip oturdular, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onlara buyurdu, dişlerinizin arasındaki olan bu kırmızı et nedir? Dediler, hergiz et makûlesin tenâvül etmedik. Hazret buyurdu, 'ale't-tahkîk siz gıybet etmişsiz. Ondan sonra Hakk te'âlâ bu âyetle ehl-i îmânı bu gûne zann-ı sû'dan nehy etti.[621] ﴿وَلاَ تَجَسَّسُوا﴾ Dahi tecessüs etmen, nitekim Üsâme'nin husûsunda tecessüs ettiniz ﴿وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ dahi biriniz birinizi gıybet etmesin, ﴿أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾ biriniz sever mi kim karındaşının etini ölmüş iken yiye? Ya'nî eğer ol mümkin olup onu işlerseniz, ﴿فَكَرِهْتُمُوهُ﴾ onu ikrâh ederdiniz. Pes niteki meyyit etinin yemesin mekrûh bilirsiz, gerektir ki gıybeti öylece kerîh bilip ondan ictinâb edesiz. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ve gıybet etmekte Tanrı'dan havf edin, ﴿إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ gıybetten tevbe edenlerin tevbesin kabûl edip tevbeleri üzere duranlara merhamet eder. (12)

Menkûldür kim feth-i Mekke gününde Hazret-i Bilâlü'l-Habeşî, Ka'be-i Mükerreme'nin damı üzere ezân vermeğe şurû' eyledi. Tulekâdan bir gürûh Hazret-i Bilâl'i gıybet edip dediler, âyâ Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bu siyâh kargadan özge bir mü'ezzin bulmadı? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[622] ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey âdemîzâdeler,

621 el-Beğâvî, VII/344.

622 el-Vâhidî, s. 298.

﴿إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى﴾ 'ale't-tahkîk biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık ve onlar Hazret-i Âdem ve Havvâ'dır, pes size neseble iftihâr etmenin vechi yoktur. **[454a]** ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا﴾ Dahi sizi ulu cemâ'atler kıldık ki bir asl-ı vâhide dönersiz ﴿وَقَبَائِلَ﴾ dahi şu'ûba müntesib kabîleler sizi kıldık, ﴿لِتَعَارَفُوا﴾ tâ ki biri birinizi bilip mümtâz olasız, ne ân ki sizi şu'ûb ve kabâ'il kıldık ki biri birinize fahr edesiz. ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle katında ekreminiz ziyâde takvâ sâhibi olanlarınızdır, ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle hakîkatinize dânâdır, ﴿خَبِيرٌ﴾ gizli işlerinizi yahşi bilir. (13)

Getirdiler ki Benî Esed kabîlesinden bir gürûh bir kaht senesinde Medîne'ye gelip kelime-i şehâdeti izhâr ettiler ve bu fi'lleriyle Hazret üzere imtinân edip derlerdi, yâ Rasûlallâh, ekser-i 'Arab sana yalnız geldiler ve biz sana ehl u 'iyâlimizle geldik ve agleb-i 'Arab seninle cenk ettiler ve biz cenksiz huzûruna geldik. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[623] ﴿قَالَتْ الْأَعْرَابُ آمَنَّا﴾ Sahrâ-nişînler dediler, biz îmâna geldik, ﴿قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا﴾ söyle, îmâna gelmediniz onun içün ki îmân lisânla ikrâr ve kalble tasdîk getirmektir ve siz lisânla tasdîk getirdiniz ammâ kalble tasdîk getirmediniz, pes söylemen, biz îmâna geldik ﴿وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ velâkin söylen, İslâm'a geldik. Zîrâ İslâm inkıyâddan ve sulh etmekten 'ibârettir ve kelime-i şehâdetin izhârı ve cengin terki ona müş'ırdir. ﴿وَلَمَّا يَدْخُلْ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ Dahi henûz îmân gönüllerinizde girmedi ﴿وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve eğer Hudâ'ya ve Peygamberine ihlâsla ve terk-i nifâkla itâ'at edersiz, ﴿لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾ işlediğiniz 'amellerin ecrinden size bir az nesne eksik kılmaz, ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ tahkîkan kim Hakk celle ve 'alâ erbâb-ı tâ'atten vâki' olan taksîri setr edip lutf u keremiyle kendülerin esirger. (14) ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾ Ehl-i îmân değildir illâ ol kimseler ki Hudâ'ya ve Rasûlüne îmân getirip sonra şekk etmediler ﴿وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ dahi mâllarıyla ve cânlarıyla Hudâ'nın yolunda sa'y ettiler, ﴿أُولَئِكَ هُمْ الصَّادِقُونَ﴾ onlar kendülerdir îmânlarında sâdık olanlar. (15) Bu âyet nâzil olduktan sonra mezbûr olan A'râb gelip and içtiler kim biz dürüst ehl-i îmânız. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ﴾ Söyle, âyâ Hudâ-yı zü'l-celâli dîninizden haberdâr edersiz ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ **[454b]** ve hâlbuki Hudâ 'azze ve celle 'âlem-i 'ulvîde olan umûru ve 'âlem-i süflîde olan havâdisi bilir ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

623 el-Vâhidî, *s.* 299.

ve Îzid celle ve 'alâ her nesneye dânâdır, aslâ bir şey üzerine hafî olmaz. (16) ﴿يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا﴾ Üzerine minnet kılarlar onunla ki Müslümân oldular, ﴿قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ﴾ söyle, İslâm'a gelmeğinizi üzerime minnet sayman, ﴿بَلْ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ﴾ belki Îzid-i Müte'âl üzerinize minnet eder onunla ki size îmâna yol gösterdi, ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer ettiğiniz da'vâlarda sâdıklar idiniz. (17) ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle gökler ve yerin pûşîde nesnelerin bilir ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl işlediğiniz eşyâyı kemâ yenbagî bilir. (18)

SÛRETÜ KÂF

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة ق مكية وهي خمس وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿ق﴾ Ba'zı sûrenin ibtidâsında düşen hurûf-i mukatta'a ifâde ederler ki kendülerden sonra mezkûr olan kelâm mensûrdur, ne manzûm. Pes mümkin ola kim Kur'ân içün şi'r diyenlerin sözü redd olmak içün hurûf-i mukatta'a ibtidâ-i ba'z-ı süverde mezkûr oldu. ﴿وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ Şeref ve mecd iyesi olan Kur'ân'a kasem kim Muhammedü'l-Mustafâ Hudâ'dan mürseldir, nübüvvetinde şekk ve şübhe yoktur ve ona îmân getirmeyenler kendüye bir şübheleri olduğundan getirmediler. (1) ﴿بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ﴾ Belki 'aceblendiler ondan ki kendü cinslerinden kendülere bir korku verici geldi. ﴿فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ﴾ Pes küfr edenler dediler, cemî' halktan Muhammed'in müntehab olması bir emr-i 'acîbdir. (2) ﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا﴾ Âyâ kaçan biz meyyit olup toprak oluruz, 'âlem-i hayviyyete bir dahi döner miyiz? ﴿ذَلِكَ﴾ Bir dahi zinde olmak ﴿رَجْعٌ بَعِيدٌ﴾ vehmden uzak bir dönmektir. (3) ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ﴾ Tahkîkan kim zemîn onlardan eksik kıldığı şeyi bildik, ya'nî öldüklerinden sonra gövdelerinden yer yediği şeyi bilmişiz ﴿وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾ ve hâlbuki katımızda eşyânın tefâsîlini zabt etmiş bir kitâb var, pes niçün meb'ûs olmaların istib'âd ederler? Ve iş onların **[455a]** dediği gibi değildir. (4) ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ﴾ Belki Muhammedü'l-Mustafâ'nın nüvübbetine tasdîk getirmediler ﴿لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ kaçan kendülere gelip mu'cize getirdi, ﴿فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ﴾ pes onlar bir muztarib işte düşmüşlerdir ki onun hakkında gâh şâ'ir, gâh dîvâne ve gâh sâhir dediler. (5)

﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ﴾ Âyâ kör olup üstlerinde göğe bakmadılar kim ﴿كَيْفَ بَنَيْنَاهَا﴾ nice onu yaptık ﴿وَزَيَّنَّاهَا﴾ ve nice onu yıldızlarla bezettik ﴿وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴾ ve ona aslâ yarıklar yoktur. Pes bu gûne 'azîmü'l-hey'e şeyi îcâd eden Perverdigâr kâdir değil midir ki sizi i'âde eder? (6) ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا﴾ Dahi zemîni küşâde kıldık ﴿وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾ ve onun içinde muhkem dağlar saldık ﴿وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾ ve onun içinde nebâtâtın her güzel nev'inden

bitirdik. (7) ﴿تَبْصِرَةً﴾ Nazar-ı 'ibretle bakmak içün ﴿وَذِكْرَى﴾ dahi pend olmak içün ﴿لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ﴾ her bendeye ki Tanrı'sına rücû' edip onun mahlûkâtında ve 'acâ'ib-i sun'unda tefekkür etti. (8) ﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا﴾ Dahi gökten çok menfa'atlü bir su indirdik, ﴿فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ﴾ der-'akab onunla eşcâr u esmâr üzere müştemil bâğlar ve arpa ve buğday gibi dâne bitirdik. (9) ﴿وَالنَّخْلَ﴾ Dahi hurmâ ağacın onunla inbât ettik ﴿بَاسِقَاتٍ﴾ bülend ve iri oldukları hâlde, ﴿لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ﴾ ol hurmâ ağacının makûlesine biri biri üzere binmiş tal' var. Murâd hurmâ ağacının çıkardığı tal'ın çokluğu ve içinde olan semerenin kesretidir ve Hudâ 'azze ve celle bu eşyâyı kamu inbât etti, (10) ﴿رِزْقًا لِلْعِبَادِ﴾ kullara rûzî olmak içün ﴿وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا﴾ ve ol suyla bir ölmüş şehri zinde kıldık, ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ kubûrdan çıkmağınız bunun gibidir, ya'nî niteki ölmüş şehri su ile zinde kıldı, sizi dahi hesâb ve sezâ içün zinde kılar. (11) ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ﴾ Küffâr-ı Kureyş'ten esbak bu mezkûr olan 'aşâ'ir ve kabâ'il peygamberleri tekzîb ettiler, ﴿كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ﴾ her birleri peygamberleri yalana nisbet ettiler, ﴿فَحَقَّ وَعِيدِ﴾ pes 'azâbdan kendülere va'd ettiğim şeyin vukû'u lâzım oldu. (12-14) ﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ﴾ Âyâ biz evvelki yaratmağı kasd edip 'âciz olduk ki i'âdeden 'âciz oluruz? Bu hergiz mutasavver olmaz, **[455b]** ﴿بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ belki onlar yeni yaratmaktan bir şekk ve şübhe dedirler. (15) ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾ Dahi tahkîkan ki âdemî makûlesin yarattık ﴿وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ﴾ ve hâlbuki biliriz şol şeyi ki onunla nefsi mahfî söyler kendüye ﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ ve bizim 'ilmimiz ona cân damarından yakınraktır. (16) ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ﴾ Mezkûr kıl ol vakti kim iki ferişte mükellef olanların akvâl u ef'âlin alıp yazarlar, ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾ sağ tarafından bir hem-nişîn ve sol tarafından bir hem-nişîn var ya'nî iki ferişte bendenin sağ tarafında ve sol tarafında oturup ona nigehbânlık ederler. (17) ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ﴾ Ağzından aslâ bir söz salmaz, ﴿إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ illâ katında a'mâlini zabt edip hâzır u müheyyâ ferişte var. (18)

Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur kim hasenâtın kâtibi seyyi'âtın kâtibi üzere nâzır merkezindedir. Kaçan bende bir eyülik işler, râst-nişîn ferişte onu bilâ-tevakkuf yazar ve ol mahal ki bir bedlik işler, kâtib-i hasenât çep-nişîn ferişteye derdi, sâ'at geçicek ârâm et, kabâhatin yazma, şâyed bu esnâda tesbîh yâ istiğfâr eder. Çün ba's husûsunda ettikleri istib'âdı zikr etti ve 'ilm ve kudretini tahkîk etmekle ol istib'âdı izâle etti küffâr kısmına i'lâm etmek içün

kim ‘an-karîb mevt mahallinde ve kıyâmet vaktinde onu müşâhede ederler. Pes buyurdu. ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ﴾ Ve mergin bî-hûşluğu geldi, ﴿بِالْحَقِّ﴾ doğrulukla, içinde aslâ şübhe yoktur. Ve ol mahal insâna denilir, ﴿ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾ budur ol mevt ki sen ondan kaçıp korkardın. (19)

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ Dahi surda ikinci kez üfürüldü, ﴿ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ﴾ ol gün ol gündür ki halk onunla va‘d olunup tahvîf olunurdu. (20) ﴿وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ﴾ Ve her cân ‘arsa-i mahşere geldi, ﴿مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ﴾ kendüsiyle bir sürücü var ki kendüyi ‘arsa-i mahşere sürer ve bir tanık var ki dünyâda ettiği a‘mâl üzere şehâdet eder ve ol vakt kendüye söylenir. (21) ﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا﴾ Tahkîkan sen dünyâda bu hâlden bî-haber idin. ﴿فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ﴾ Pes umûr-i me‘âda mâni‘ olan perdeni senden kaldırdık ve ol perde insâna **[456a]** ‘ârız olan gaflettir ve umûr-i mahsûsât üzere nazarını kasr etmesidir. ﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ﴾ Pes nazarın bugün keskindir, görmeğe mâni‘ olan hicâb kalktığı içün. (22) ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ﴾ Dahi âdemoğlu üzere müvekkel olan ferişte dedi, ﴿هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ﴾ budur katımda yazılıp hâzır olan nâme-i a‘mâl. Ba‘dehû sâ’ik ve şehîd olan iki ferişteye hitâb gelir ki (23) ﴿أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ﴾ dûzah içinde salın her çok küfr edici kimesneyi, ﴿عَنِيدٍ﴾ çok ‘inâdkarı, (24) ﴿مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ﴾ mâlı erbâb-ı hukûktan gâyetle men‘ edici. Ba‘zı ‘ulemâ ona zâhib oldu ki hayırdan murâd dîn-i İslâm’dır zîrâ bu âyet Velîd bin el-Mugîre hakkında nâzil oldu, kaçan kim ekâribini İslâm’a gelmekten men‘ etti ve küfr ve ‘inâdla mevsûf idi ve bu mezkûr olacak evsâfla dahi. ﴿مُعْتَدٍ﴾ Halk üzere te‘addî edici, ﴿مُرِيبٍ﴾ Hudâ’nın vahdâniyyetinde ve dîn-i İslâm’da şekk edici, (25) ﴿الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ şol şekk edici kâfir ki Hudâ-yı zü’l-celâl ile bir ma‘bûd dahi kıldı. ﴿فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ﴾ Pes onu şiddetlü işkencede salın ve ol mahal ki iki ferişte kâfiri dûzahta salmak isterler der, benim ne günâhım var, üzerime bir şeytân musallat var idi, ol beni iğvâ etti? Pes ona karîn olan şeytân ihzâr olunup Hudâ ‘azze ve celle onu söylettirir. (26) ﴿قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ﴾ Onun karîni söyler, ey Perverdigârımız, ben onu gümrâh edip yoldan çıkartmadım ﴿وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾ velâkin kendüsi bir uzak azgunlıkta idi, ondan rücû‘ etmedi. (27) ﴿قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ﴾ Hakk celle ve ‘alâ buyurdu, katımda husûmet etmen ﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ﴾ ve hâlbuki ben kütüb-i semâviyye ile ve elsine-i rusülle va‘îdi size ilerü gönderdim. Pes bu husûmetiniz üzere size bir fâ’ide müterettib olmaz. (28) ﴿مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ﴾ Söz katımda tebdîl olunmaz, her ne hükm ettim elbette olmalıdır ﴿وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ ve ben bendelere

sitemkâr edici değilim. (29)

﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ﴾ Yâd et ol günü ki cehenneme deriz ﴿هَلِ امْتَلَأْتِ﴾ sen doldun mu? ﴿وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾ Ve cehennem der hîç artukluk var mı? Bu istifhâm su'âl içündür, ya'nî bana ziyâde et. (30) ﴿وَأُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Ve behişt-i berîn erbâb-ı takvâ **[456b]** içün yakın kılındı ﴿غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ bir yerde ki uzak değildir. (31) ﴿هَذَا مَا تُوعَدُونَ﴾ Budur dünyâda mev'ûd olunduğunuz şey. ﴿لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ﴾ Behişt-i berîn yakın kılındı her şahsa ki şirkten tevhîde dönüp hudûd-i şer'iyyeye muhâfaza eder. (32) ﴿مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَانَ بِالْغَيْبِ﴾ Şol kimse ki Îzid-i zü'l-celâlden tenhâlık ve mahfîlik hâletinde korktu ﴿وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ﴾ ve doğruluğa dönmüş bir gönül ile geldi. Ve kendüye ve sıfatında olanlara denilir, (33) ﴿ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ﴾ behişt-i câvidâna girin 'azâb ve zevâl-i ni'metlerden emîn olduğunuz hâlde, ﴿ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ﴾ ol gün hemîşe ikâmetin tahmîni günüdür. (34) ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا﴾ Onlara behişt-i câvidânda istedikleri nesne hâsıldır ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ ve katımızda onlara ziyâde olur ve ol hâtırlarına ve bir kimsenin hâtırına gelmeyen ni'metlerdir. (35)

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ﴾ Ve niçe zamâne halkını Kureyş'ten esbak nâbûd kıldık ki ﴿هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا﴾ onlar Kureyş'ten gâyetle katıdırlar kuvvet cihetinden. ﴿فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ﴾ Pes mergin korkusundan şehirlerde cevelân ettiler. ﴿هَلْ مِنْ مَحِيصٍ﴾ Mergden hîç bir gürizgâh var mı? (36) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى﴾ Tahkîkan kim bu sûrede mezkûr olan eşyâda bir pend ü nasîhat var ﴿لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾ şol kimseye ki bir vâ'iyelü gönlü var idi ﴿أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾ yâ istimâ'ı içün kulağı tuttu ve hâlbuki kendüsi fikr ile hâzırdır. (37)

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ Dahi tahkîkan kim gökleri ve yeri ve aralarında olan eşyâyı altı günde yarattık ﴿وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾ ve onları yaratmaktan bize hîç ta'b değmedi. Bu kelâm Yehûdun zu'm ettikleri söze reddir ki dediler, Hudâ 'azze ve celle ehad gününde 'âlemin halkına başladı ve cum'a günü ondan kurtuldu ve sebt gününde hâşâ arkası üzere uzanıp istirâhat etti. (38) ﴿فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾ Pes Yehûdun dediği nâ-pesendîde sözler üzere sabr et, ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ dahi Perverdigârının hamdine mukârin kendüyi münezzeh kıl, ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ güneş çıkmadan evvel ﴿وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾ ve güneş batmadan evvel (39) ﴿وَمِنْ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ﴾ ve her ne olursa Perverdigârını gecenin bir mikdârında tenzîh et ﴿وَأَدْبَارَ السُّجُودِ﴾ ve namâzların sonlarında. (40)

﴿وَاسْتَمِعْ﴾ Dahi ahvâl-i kıyâmetten sana vahy ettiğimiz nesneye kulak tut kim halk kubûrdan ihrâc olunurlar, **[457a]** ﴿يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِي﴾ ol gün ki çağırıcı

çağırır ﴿مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ﴾ bir yakın yerden ve o, Hazret-i Cibrîl'dir ki nidâ edip der, ey çürümüş kemikler ve ey pârelenmiş etler ve ey perâkende saçlar! Hakk celle ve 'alâ size fermân eder kim fasl-ı kazâ içün yığılın. (41) ﴿يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ﴾ Ol gün ki hakla çağırmağı işidirler, ﴿ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ﴾ ol gün kubûrdan çıkmak günüdür. (42) ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ﴾ Tahkîkan ki dünyâda biz kendümiz zinde kılıp cân alırız, özgemiz değil ﴿وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ﴾ ve cezâ içün dönmek bizim tarafımızadır âhirette. (43) ﴿يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا﴾ Ol günde ki yer halktan yarılıp çıkarlar münâdîleri semtine şitâb ettikleri hâlde, ﴿ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ﴾ bu ihyâ ve cem' etmek bir cem'dir ki üzerimize âsândır. (44) ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾ Biz dedikleri söze herkesten dânâ-teriz ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ﴾ ve sen üzerlerine musallat değilsin ki kendülerin zûrla îmâna dâhil kılasın. ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ﴾ Pes Kur'ân'ın mevâ'iziyle nasîhat et şol kimseye ki benim va'îdimden korkup pend ala. (45)

SÛRETÜ'Z-ZÂRİYÂT

Mekkiyyetün ve Hiye Sittûne Âyeten

[سورة والذاريات مكية وهي ستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا﴾ Toprağı ve gayrısını savurmak savuran yellere kasem, (1) ﴿فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا﴾ ﴿فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا﴾ pes yük götüren bulutlara kasem, (2) pes suhûletle suyun yüzü üzere cereyân eden gemilere kasem, (3) ﴿فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا﴾ pes 'âlemin işin kısmet eden ferişte lere kasem kim (4) ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ﴾ 'ale't-tahkîk haşr u neşrden va'd olunduğunuz şey sâdıktır ya'nî ondan haber veren dürüst haber verdi. (5) ﴿وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ﴾ Ve bî-şübhe kim mükâfât elbette düşecektir, olmasında şekk ü şübhe yoktur. (6) ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ﴾ Zînet iyesi göğe kasem kim (7) ﴿إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ﴾ 'ale't-tahkîk siz bir muhtelif sözdesiz, Peygamber husûsunda ki gâh şâ'ir gâh sâhir ve gâh dîvâne dersiz. (8) ﴿يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ﴾ Ondan ya'nî Peygamberin itâ'atinden dönmüş kılınan kimse döndürülür. (9)

﴿قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ﴾ Erbâb-ı kavl-i muhteliften yalan söyleyenler helâk olsun, (10) ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ﴾ şol yalan **[457b]** söyleyenler ki kendüler bir cehâlette olup me'mûr oldukları şeyden gâfildirler. (11) ﴿يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ﴾ İstihzâ tarîkiyle peygamberlerden ve ehl-i îmândan sorarlar kim rûz-i cezâ ne zamân vâki' olur? (12) ﴿يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ﴾ Vâki' olur ol günde ki kendüler dûzah üzere yanmış kılınırlar ve ol vaktte kendülere söylenir, (13) ﴿ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ﴾ 'azâbınızı tadın ﴿هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ﴾ budur ol 'azâb ki gelmesine isti'câl ederdiniz. (14)

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ Tahkîkan kim perhîz olanlar bâğlarda ve bınarların kenârlarında olurlar. (15) ﴿آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ﴾ Kabûl ve hoşnûdlukla alıcılardır şol nesneyi ki Perverdigârları kendülere verdi ya'nî kendülere her ne ihsân etti güzel ve pesendîde ve hayyiz-i kabûle geçer bir şeydir, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ﴾ Tahkîkan kim onlar behişte girmeden evvel eyülik etmişlerdir, (16) ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾ gecede gâyetle az yatarlardı (17) ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ ve seher vaktlerinde kendüler Hudâ'dan gufrân taleb ederlerdi.

(18) ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ﴾ Ve onların emvâlinden bir nasîb var idi ya'nî Hudâ'ya tekarrüb etmek içün ve halk üzere şefkatleri olduğu içün mâllarından bir mikdâr şeyin vermesin nefsleri üzere îcâb ederler, ﴿حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ taleb eden gedâya ve bî-behre olan yoksula. Mahrûm şol kimsedir ki 'iffeti izhâr edip halk onu devletmend gümân edip sadaka verilmesinden bî-behre olur. (19)

﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ﴾ Dahi zemînde kudret-i kâmile üzere delâlet eder envâ'-ı me'âdin ve hayvânât gibi nişânlar var, ﴿لِلْمُوقِنِينَ﴾ bî-şekk u rayb olan kimselere. (20) ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ﴾ Dahi kendü cânlarınızda ey âdemoğulları, âyât-ı müte'addide var, ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ pes nazar etmez misiz? İstifhâm emr ma'nâsındadır ya'nî kendü nefslerinize 'ayn-ı i'tibârla bakın, görün onda kudret-i kâmile üzere delâlet eder niçe delîller var. (21) Zîrâ 'âlemde hîç bir nesne yoktur illâ ki insânın vücûdunda onun bir numûnesi var, bâ-vücûdâ ki kendüsi güzel hey'etle ve hôş terkîble ve yahşi manzarla ve sanâyi'-i muhtelifenin istinbâtıyla ve kemâlât-ı mütenevvi'anın isticmâ'ıyla münferriddir.

﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾ Dahi göktedir rûzîniz ve sevâbdan mev'ûd olduğunuz nesne. (22) ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Pes gök ve zemînin Perverdigârına kasem kim ﴿إِنَّهُ لَحَقٌّ﴾ **[458a]** 'ale't-tahkîk mezkûr olan eşyâ dürüst ve sâbittir, içinde aslâ şübhe yoktur, ﴿مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ﴾ sizin söyleşmeniz gibi ya'nî niteki nutkunuzda şekk ve şübheniz yoktur mezkûr olan eşyânın olmasında şekk ve şübhe yoktur. (23) ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ﴾ Âyâ Hazret-i İbrâhîm konuklarının haberi sana gelmedi mi ﴿الْمُكْرَمِينَ﴾ Hazret-i İbrâhîm katında ikrâm olanlar ki nefsiyle ve hâtunuyla kendülere hizmet etti? (24) ﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ﴾ Kaçan üzerine girdiler ﴿فَقَالُوا سَلَامًا﴾ der-'akab dediler, üzerine selâm veririz ﴿قَالَ سَلَامٌ﴾ dedi, üzerinize selâm olsun, ﴿قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ siz bilinmemiş bir gürûhsuz ya'nî sûretinizde hergiz bir kimse görmedim. (25) ﴿فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ﴾ Pes ehli semtine gizli gitti, ﴿فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾ pes büryân olmuş bir ferbih buzağu getirdi. (26) ﴿فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ﴾ Ondan sonra onu onlara yaklaştırdı ya'nî önlerinden onu kodu, onlar yemeğe mübâşeret etmediler. ﴿قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ﴾ Onlara dedi, yeseniz? (27) ﴿فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ Pes onlardan hâtırında bir korku duydu ki mebâdâ bunlar uğru olalar. Ba'dehû onlar Hazret-i İbrâhîm'in çehresinde âsâr-ı havfı müşâhede edicek ﴿قَالُوا لَا تَخَفْ﴾ dediler, korkma ki biz Hudâ'nın gönderilmişleriyiz. Pes Hazret-i İbrâhîm dedi, niçün bundan evvel bana haber etmediniz, tâ ki buzağuyu boğazlamazdım? Hemân Hazret-i Cibrîl kanadın buzağuya sürdü, buzağu kalkıp feryâd ederek anasına gitti.

﴿وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾ Ve ona bir dânâ oğlan gelmesiyle müjde verdiler ve o İshâk ʻaleyhisselâmdır. (28) ﴿فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ﴾ Pes karısı Sâre Hâtun bir köşede oturup onların sözün işitirken bir çığırmak getirip odasına teveccüh etti. ﴿فَصَكَّتْ وَجْهَهَا﴾ Der-ʻakab taʻaccüb tarîkiyle yüzün parmakları ucuyla urdu ﴿وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾ ve dedi, ben bir kısır koca karıyım, niçe uşak doğurum? (29) ﴿قَالُوا كَذَلِكَ﴾ Ferişteler dediler, sana müjde verdiğimiz gibi. ﴿قَالَ رَبُّكِ﴾ Perverdigârın dedi ve biz ondan rivâyet edip sana onunla haber verdik. ﴿إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾ Bî-şübhe kim Perverdigârın kendüdür bu iki celîlü'l-kadr naʻtle menʻût olan ve elbette evsâf-ı kemâl ile mevsûf olanın sözü dürüst ve işi muhkemdir. Pes kaçan kim Hazret-i İbrâhîm'in katında mukarrer oldu ki onlar melâ'ikedir ve onlar inmezler illâ bir mühim iş içün, (30) **[458b]** ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ onlara dedi, pes büyük işiniz nedir ey Hudâ tarafından mürsel olan vücûd-i şerîfler? (31) ﴿قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ﴾ Dediler, bî-şübhe kim biz bir günâhkâr cemâʻate, yaʻnî kavm-i Lût'a gönderildik, (32) ﴿لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ مُسَوَّمَةً﴾ tâ ki üzerlerine yollarız bir nişânlanmış taş çamurdan, ﴿عِنْدَ رَبِّكَ﴾ Perverdigârın katında mevcûddur ﴿لِلْمُسْرِفِينَ﴾ küfr u fücûrda hudûdu tecâvüz edenler içün. (33-34) ﴿فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Pes kavm-i Lût'un köylerinde ehl-i îmândan olan kimseleri çıkarttık. (35) ﴿فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ Pes onda ehl-i İslâm'dan bir ev halkından özge kimse bulmadık. (36) ﴿وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ Ve onların köylerinde bir ʻalâmet bıraktık şol kimseler içün ki şiddetlü işkenceden havf ederler. Zîrâ onunla iʻtibâr alan onlardır ve ol ʻalâmet bir siyah kokmuş sudur. (37)

﴿وَفِي مُوسَى﴾ Dahi Hazret-i Mûsâ'nın ahbârında havf edenler içün bir ʻalâmet kıldık ﴿إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ kaçan onu Mısır hâkimine ʻasâ ve yed-i beyzâ gibi bir muʻcize ile mürsel kıldık. (38) ﴿فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ﴾ Pes kendü kuvvetiyle, yaʻnî kuvveti olan leşkeriyle ona îmân getirmekten yüz çevirdi ﴿وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ﴾ ve dedi Hazret-i Mûsâ'dan ötürü, bu câdûdur yâ dîvâne. Yaʻnî ondan sâdır olan havârık-ı ʻâdât cinne mensûbdur lâkin bilmem ki onlar ihtiyârıyla sâdır oluyorlar yâ ihtiyârıyla değil. (39) ﴿فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ﴾ Pes onu leşkeriyle alıp deryâya saldık. ﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ Ve hâlbuki Firʻavn ettiği küfr üzere melâmet olunmuştur. (40)

﴿وَفِي عَادٍ﴾ Dahi kabîle-i Âd'ın ahvâlinde erbâb-ı haşyet içün bir âyet-i ʻazîme kıldık, ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾ kaçan bî-nefʻ ve bî-hayr yeli üzerlerine

yolladık, (41) ﴿مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ﴾ komaz hîç bir nesne ki üzerine geçti, ﴿إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ﴾ illâ onu bir çürümüş nesne gibi kıldı. (42)

﴿وَفِي ثَمُودَ﴾ Dahi kabîle-i Semûd'un sergüzeştinde ashâb-ı havf içün bir 'azîm âyet kıldık, ﴿إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّى حِينٍ﴾ kaçan kendülere denildi, hayâtınızdan bir müddete dek nef' alın ve o üç gün idi. (43) ﴿فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ﴾ Pes Perverdigârlarının fermânından tekebbür ettiler. ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ﴾ Der-'akab ihlâk edici 'azâb onlara geldi ﴿وَهُمْ يَنظُرُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler ona bakarlar. **[459a]** Zîrâ sayha-i Cibrîliyye kendülere gündüzde oturmuşlar iken geldi. (44) ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ﴾ Pes mekânlarından kalkmağa aslâ kudretleri olmadı ﴿وَمَا كَانُوا مُنتَصِرِينَ﴾ ve dahi 'azâbı men' etmek içün yardım olunmuş değil idiler. (45) ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'un kavmini ihlâk ettik bunlardan esbak, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ bî-şübhe kim onlar küfr ü ma'siyetle hudûdu tecâvüz etmiş gürûh idiler. (46)

﴿وَالسَّمَاءَ﴾ Dahi göğü, ﴿بَنَيْنَاهَا بِأَيْيدٍ﴾ onu kuvvet ve kudretle yaptık ﴿وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ ve bî-şübhe kim biz bir azîm kudret iyesiyiz. (47) ﴿وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا﴾ Dahi zemîni döşettik, tâ ki halk üstüne karâr tutalar. ﴿فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ﴾ Pes gâyetle yahşi yapanlar biziz. (48) ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ﴾ Ve her bir nesneden iki nev' yarattık ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tâ ki siz pend alıp bilesiz kim ta'addüd-i mümkinât onun havâssındandır. (49) ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾ Pes halka söyle yâ Muhammed, küfr ü ma'siyet sebebiyle hâsıl olan 'ikâbdan Hudâ'nın tevhîd ve tâ'atına kaçın ﴿إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ﴾ ki bî-şübhe ben size ol 'azâbdan ﴿نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ bir âşikâre korku vericiyim. (50) ﴿وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl ile bir ma'bûd dahi kılman, ﴿إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ 'ale't-tahkîk ben size şirkin 'ikâbından bir âşikâre korku vericiyim. (51) ﴿كَذَلِكَ﴾ İş öylecedir kim ﴿مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ﴾ zamânından esbak olan küffâra hîç bir peygamber gelmedi ﴿إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ﴾ illâ onun hakkında dediler, ol câdûdur yâ dîvâne." (52) ﴿أَتَوَاصَوْا بِهِ﴾ Âyâ bu sözle evvelkiler sonkilere vasiyyet ettiler ki kamuları bu söz üzere müttefik oldular ammâ hakîkatte ısmarlaşmadılar. ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾ Belki onlar hadlerinden tecâvüz etmiş bir gürûhturlar. (53) ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ﴾ Pes küffâr küfrleri üzere musırr olup da'veti kendülere tekrâr ettikten sonra onlardan yüz çevir ﴿فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ﴾ ki sen yüz çevirmekten ötürü melâmet olunmazsın. (54) ﴿وَذَكِّرْ﴾ Ve pend ü nasîhati terk etme ﴿فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ki bî-şübhe pend ü nasîhat îmânı mukadder olan kimselere ve îmâna gelmişlere nef' eder. (55)

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ﴾ Dahi perî ve insân makûlelerin yaratmadım. ﴿إِلَّا لِيَعْبُدُونِي﴾ illâ ki bana 'ibâdet edeler ya'nî Hakk celle ve 'alâ onları 'ibâdete müste'idd ve ondan gâyetle mütemekkin kıldı. İmâm-ı Mücâhid bu âyetin tefsîrinde buyurdu, Hakk celle ve 'alâ cinn ve insi yaratmadı illâ ma'rifeti içün ve kamuları **[459b]** onu bilirler ancak kimisi fermânber olup kimisi 'isyân etti. (56) ﴿مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ﴾ Onlardan aslâ rûzî makûlesin istemem, ﴿وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِي﴾ dahi bana yiyecek yedirmelerin istemem. (57) ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle kendüdür kamu mahlûkâta rızk veren, ﴿ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ kuvvet iyesi, kudretinde ihkâm sâhibi olan. (58) ﴿فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا﴾ Pes tahkîkan Muhammedü'l-Mustafâ'ya sitem edenlere 'azâbdan bir 'azîm hisse var. ﴿مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ﴾ Geçmiş olan küffârdan yârânlarının hissesi gibi ya'nî onlara değen 'azâb gibi bunlara dahi değer. ﴿فَلَا يَسْتَعْجِلُونِي﴾ Pes onu taleb etmede bana şitâb etmesinler. (59) ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Pes küfr edenlere helâk olsun, ﴿مِنْ يَوْمِهِمْ﴾ kendü günlerinin 'azâbından, ﴿الَّذِي يُوعَدُونَ﴾ şol gün ki dünyâda onunla mev'ûd olurlardı. (60)

SÛRETÜ'T-TÛR

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'un ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة والطور مكية وهي تسع وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالطُّورِ﴾ Tûr Dağı'na kasem ve o, ol dağdır ki Hazret-i Mûsâ onun üzere Hudâ ile mükâleme etti. (1) ﴿وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ﴾ Dahi bir kitâba kasem ki yazılmıştır, (2) ﴿فِي رَقٍّ﴾ sahîfe makûlesinde ﴿مَنْشُورٍ﴾ okunmak içün açılmış ve ondan murâd Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândır. (3) ﴿وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ﴾ Dahi âbâdân hâneye kasem ve ondan murâd Kâ'be-i Mükerremedir ve onun 'imâreti hüccâc ile ve mücâvir olanlarladır. (4) ﴿وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ﴾ Dahi kaldırılmış dama ya'nî âsumâna kasem (5) ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ ve dolmuş deryâya kasem kim (6) ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ﴾ 'ale't-tahkîk küffâra ve 'usâta Rabbinin ta'zîb etmesi düşücüdür, (7) ﴿مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ﴾ ona aslâ bir def' edici yoktur. (8) ﴿يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا﴾ Ol günde ki gök bir 'acîb çalkanmak çalkanır (9) ﴿وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا﴾ ve dağlar havâda kalkıp bir garîb gitmek gider. (10) ﴿فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Pes 'azâbın eşeddi ol günde tekzîb edenlere olsun (11) ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ﴾ şol ehl-i tekzîb ki kendüler ahvâl-i bâtılada şurû' edip oynarlar. (12) ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ Ol günde ki dûzahın âteşi semtine 'unfla bir muhkem çekmek çekilirler, kendülere denilir, (13) ﴿هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾ budur ol âteş ki dâr-ı dünyâda siz onun mevcûd olmasına **[460a]** inanmazdınız. (14) ﴿أَفَسِحْرٌ هَذَا﴾ Pes bu câdûlık mıdır? Ya'nî dünyâda vahy hakkında sihrdir söylerdiniz, şimdilikte çektiğiniz 'azâb-ı mev'ûd dahi sihr midir? ﴿أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ﴾ Yâhûd siz bunu görmez misiz nitekim dünyâda bunun üzere delâlet eden eşyâyı görmezdiniz? (15) ﴿اصْلَوْهَا﴾ Dûzaha girin, ﴿فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا﴾ ondan sonra sabr edin yâ etmen ya'nî kankı vech ile istersiz dûzaha girin kim ondan size halâs yoktur, ﴿سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ﴾ sabr etmeğiniz ve etmemeğiniz üzerinize berâberdir. ﴿إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ İşlediğiniz nesnenin mükâfâtından özge bir şeyle mükâfât olunmazsız. (16)

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ﴾ Tahkîkan kim erbâb-ı takvâ bir bâğlarda ve bir na'îmde olurlar ki onlar kendülere mahsûstur. (17) ﴿فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ﴾

Mütelezziz ve mütene"im olmuşlar ol nesneyle ki Perverdigârları kendülere onu verdi. ﴿وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ Dahi Hudâvendleri kendülerin dûzahın işkencesinden sakladı ve behişt-i câvidân bekçileri onlara derler, (18) ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا﴾ yeyin ve için, me'kûlünüz ve meşrûbünüz kudûrâttan hâlis, kanılmış olduğunda, ﴿بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ işlediğiniz a'mâl sebebiyle. (19) ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ﴾ Yasdanmışlar düzülmüş serîrler üzere ﴿وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾ ve onları evlendirdik beyâz yüzlü açık kaşlu hâtunlara. (20) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ve ehl-i îmân olanlar ﴿وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ﴾ ve evlâdları kendülere îmânda tâbi' oldular ﴿وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ﴾ pâyede evlâdların kendülere yetiştirdik ﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ve ettikleri güzel a'mâlin sezâsından onlara hîç bir nesne eksik etmedik. ﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ Her kişi kazandığı şeyle rehn olunmuştur ya'nî herkes 'ameliyle bağludur, ondan kurtulmaz ve gayrı kimsenin 'ameliyle mu'âhez olmaz. Ve karı kısmına dahi bu hükm sâbittir. (21) ﴿وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ﴾ Dahi ehl-i takvâya meyve ve et artırdık ﴿مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ârzû ettikleri nesneden ya'nî tene"umün envâ'ından onlara izdiyâd ederiz. (22) ﴿يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا﴾ Behiştte ehl-i takvâ biri birine şarâbla pür olmuş câm alıp verirler ki ﴿لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ﴾ ne içinde beyhûde söz var ve ne günâha mûcib bir iş dahi, ya'nî dünyâda içenler arasında olan beyhûde söz ve nâ-pesendîde evzâ' onların mâ-beyninde olmaz. (23) ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ﴾ Ve ol şarâbla üzerlerine **[460b]** dolanır bir oğlancıklar ki kendülere mahsûsturlar ﴿كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ﴾ gûyâ ki ol oğlancıklar sadeften saklanmış incüdürler. (24)

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ Dahi ehl-i cennetin biri birlerine yüz döndürüp ahvâl ve a'mâllerinden soruşmağa başladılar. (25) ﴿قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ﴾ Dediler, 'ale't-tahkîk biz bu günden esbak ehlimiz arasında Hudâ'nın 'azâbından korkmuşlar idik. (26) ﴿فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾ Pes Îzid-i zü'l-celâl rahmet ve tevfîkiyle üzerimize minnet etti ﴿وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ﴾ ve bedenin mesâmına nüfûz eden bâd-ı semûm gibi cehennemin işkencesinden bizi sakladı. (27) ﴿إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ﴾ Tahkîkan ki biz bu günden esbak dünyâda ona 'ibâdet ederdik, ﴿إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ﴾ bî-şübhe kim Hudâ celle celâluhû kendüdür kullarına eyülik edip kendülerin çok esirgeyen. (28) ﴿فَذَكِّرْ﴾ Pes pend ü nasîhat vermesi üzere sâbit ol, küffârın sözüne kulak asma ﴿فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ﴾ ki sen Rabbinin ihsân u in'âmıyla ne kehânet edici ve ne dîvânesin, niteki hakkında derler. (29) ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ﴾ Yâhûd derler mi Muhammedü'l-Mustafâ şâ'irdir, ona rûzgârın havâdisini intizâr ederiz? (30)

﴿فُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ﴾ Söyle, siz intizâr edin kim 'ale't-tahkîk ben sizinle intizâr edenlerdenim. (31) ﴿أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا﴾ Yâhûd 'ukûlleri kendülere sözde tenâkuz etmeğe emr mi eder ki gâh senden ötürü kâhindir derler, kehânet 'aklı iktizâ eder ve gâh dîvânedir derler, ve o 'aklsızlığı iktizâ eder ve gâh şâ'irdir derler ve şâ'ire kelâm-ı mevzûn ve müttesik ve mütehayyil gerektir ve o, dîvâneden hâsıl olmaz. ﴿أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾ Belki onlar haddi tecâvüz etmiş bir gürûhturlar ki bu gûne nâ-sezâ sözleri derler, (32) ﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ﴾ yâhûd derler kim Muhammedü'l-Mustafâ Kur'ân'ı kendü nefsinden peydâ etti, ondan dahi sen münezzehsin, ﴿بَل لَا يُؤْمِنُونَ﴾ belki îmâna gelmezler ki bu gûne ta'nları ederler. (33)

﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ﴾ Pes Kur'ân'a mânend bir söz getirsinler ﴿إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ eğer ettikleri zu'mda erbâb-ı sıdk idiler. (34) ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ﴾ Yâhûd muhdis ve mukdirsiz ihdâs ve takdîr olundular ki hâlıklarına 'ibâdet etmezler, bunun olması muhâldir. Zîrâ muhdis ve mukdirsiz **[461a]** bir mümkin vücûda gelmez. ﴿أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ Yâhûd kendüler mi nefslerin îcâd edenlerdir? Bu dahi zâhirü'l-butlândır zîrâ şey kendüyi îcâd etmez. (35) ﴿أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Yâhûd gökler ve yeri kendüler mi yarattılar? Bu dahi vâki' değildir. ﴿بَل لَا يُوقِنُونَ﴾ Belki onlar bir şey tahkîk etmeyip zu'm-ı fâsidlerine göre söz söylerler. (36) ﴿أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ﴾ Yâhûd katlarında mıdır Perverdigârının hazîneleri ki istedikleri kimesneye nübüvveti ihsân ederler? Bu dahi bedîhiyyü'l-butlândır. ﴿أَمْ هُمُ الْمُسَيْطِرُونَ﴾ Yâhûd kendüler mi kamu eşyâ üzere galebe edip umûru istedikleri gibi tedbîr ederler? Bunu hem 'ukûl kabûl etmez. (37) ﴿أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ﴾ Yâhûd onlara göğe çıkmış nerdübânlar mı var ki ﴿يَسْتَمِعُونَ فِيهِ﴾ onun içinde göğe çıkıp ferişteletin sözün ve onlara vahy olunan 'ilm-i gaybı işitip olacak şeyi bilirler? ﴿فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ Pes onların işidicileri bir âşikâre hüccetle gelsin istimâ'ın tasdîk ede. Ve bu ahvâl ne mümkin ki ola. (38) ﴿أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ﴾ Yâhûd kızlar ona mahsûs ve oğullar size mahsûs mudur? Ve bu gûne tahayyül ne kadar 'aklsızlık ve sefâhettir. (39) ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا﴾ Yâhûd risâletin teblîği üzere onlardan ücret mi taleb edersin ﴿فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾ ki onlar cerîme vermesinden ağırlanmışlardır? Ve hâşâ bu hâl senden sâdır ola. (40) ﴿أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ﴾ Yâhûd umûr-i mugayyebât içinde müsbet olan Levh-i Mahfûz katlarında mıdır ﴿فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾ ki kendüler ondan yazarlar kim kıyâmet ve ba'sin aslı yoktur? Bu dahi yanlarında değildir. (41) ﴿أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا﴾ Belkim onlar bir hîle etmek isterler ve ol Dâru'n-Nedve'de Hazret'in

husûsunda tedbîr ettikleri hîledir. ﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ الْمَكِيدُونَ﴾ Pes küfr eden kimseler kendülerdir keyd olunanlar ya'nî ettikleri hîlenin vebâli kendülerin kaplar. (42) ﴿أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ﴾ Yâhûd Tanrı'dan özge onlara ma'bûdlar mı var ki kendülere yardım edip Hudâ'nın 'azâbından kendülerin saklarlar? Bu dahi erbâb-ı hired katında bir emr-i muhâldir. ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl münezzehtir ol şeyden ki küffâr onu kendüye ortak kılarlar. (43) ﴿وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنْ السَّمَاءِ سَاقِطًا﴾ Ve eğer gökten bir pâreler başları üzere düşücü görürler, **[461b]** ﴿يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴾ şiddet-i 'inâdlarından derler bu kat kat olmuş bir buluttur. (44)

﴿فَذَرْهُمْ حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمْ﴾ Pes onları bırak ulu vakte dek ki günlerin görürler, ﴿الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ﴾ şol gün ki içinde ihlâk olunurlar ve ol, nefha-i ûlâ günüdür. (45) ﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا﴾ Ol gün ki hîleleri kendülerden bir az nesne def' etmez ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ve ne kendüler yardım olunup Hudâ'nın 'azâbından kurtulurlar. (46) ﴿وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا﴾ Dahi bî-şübhe kim sitem edenlere bir 'azâb var ﴿دُونَ ذَلِكَ﴾ âhiretin 'azâbından gayrı ve ol, 'azâb-ı kabrdir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ velâkin küffârın çoğu onu bilmezler. (47) ﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ Dahi Perverdigârının hükmüne sabr et ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ ki bî-şübhe sen bizim hıfzımızdasın. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ Dahi Perverdigârının hamdine mukârin olduğun hâlde namâz kıl, ﴿حِينَ تَقُومُ﴾ uykudan kalktığın vaktte. (48) ﴿وَمِنْ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ﴾ Dahi her ne olmalıysa gecenin bir mikdârında ona namâz kıl. Zîrâ gecede 'ibâdet etmek riyâdan ba'îddir ve nefs üzere katı meşakkatlüdür, ﴿وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ dahi namâz kıl yıldızların dönmesi mahallinde ve o gecenin âhir vaktidir. (49)

SÛRETÜ'N-NECM

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetâni ve Sittûne Âyeten

[سورة والنجم مكية وهي اثنتان وستون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Kaçan Server-i Kâ'inât da'veti âşikâre etti, ehl-i şirk ta'n etmeğe şurû' edip dediler, Muhammed pederleri âyîninden gümrâh olup hatâ etti. Hakk celle ve 'alâ onların sözün redd edip buyurdu. ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى﴾ Yıldız makûlesine kasem, kaçan gurûb edip düşer, (1) ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ﴾ yâriniz doğru yoldan azmadı, ya'nî ey Kureyş, Muhammedü'l-Mustafâ tarîk-i müstakîmden münharif olmadı ﴿وَمَا غَوَى﴾ ve bir bâtıl şey i'tikâd etmedi (2) ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنْ الْهَوَى﴾ ve kendü ârzûsundan söz söylemez. (3) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bir nesne değildir illâ bir vahy ki Hudâ'nın tarafından vahy olunur. (4) ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى﴾ Kuvvetleri katı ferişte onu öğretti, ya'nî Hazret-i Cebrâ'îl Kur'ân'ı ona öğretti ve onun şiddet-i kuvveti bu ki kavm-i Lût'un köylerin göğe dek kaldırıp çevirdi ve kabîle-i Semûd'u bir çığırmakla **[462a]** nâbûd kıldı. (5) ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾ Hazret-i Cebrâ'îl 'akl u re'yinde istihkâm sâhibidir, ﴿فَاسْتَوَى﴾ pes hilkat-i hakîkiyyesi üzere durdu. (6)

﴿وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى﴾ Ve hâlbuki o göğün yücerek kenârındadır, ya'nî güneşin matla'ında. Bilinmek gerek kim peygamberlerden bir kimse Hazret-i Cebrâ'îl'i sûret-i asliyyesi üzere görmedi. Ancak Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onu iki kez ol hey'etle gördü. Evvelki kerrede onu görünce bî-hûş oldu, ayaklandığı mahal Hazret-i Cebrâ'îl'i yanında oturup bir elini sînesi üzere ve bir elini omuzu üzere komuş gördü. Hakk celle ve 'alâ bu ahvâlden haber edip buyurdu. (7) ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى﴾ Hazret'in bî-hûşluğundan sonra Hazret-i Cibrîl ona yaklaşıp kendüsiyle söz söyleşmek içün kendüye yapıştı. (8) ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ﴾ Pes Hazret-i Cibrîl'in mesâfesi Server-i Kâ'inât'tan iki yayın mikdârı gibi oldu, ﴿أَوْ أَدْنَى﴾ belki ondan yakınrak. (9) ﴿فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى﴾ Pes Hazret-i Cebrâ'îl Hudâ'nın bendesine ya'nî Hazret-i Peygambere vahy etti şol şeyi ki Tanrı te'âlâ kendüye vahy etti. (10) ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى﴾ Muhammedü'l-Mustafâ'nın gönlü yalan kılmadı Hazret-i Cebrâ'îl'in sûretinden gözü gördüğü nesneyi. (11) ﴿أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى﴾ Pes Muhamme-

dü'l-Muhtâr gözüyle gördüğü nesne üzere kendüsiyle mücâdele mi edersiz? Bu iş sizden katı müsteb'addır. (12)

﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى﴾ Dahi tahkîkan ki Peygamber sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Cebrâ'îl'i bir kez dahi gördü. (13) ﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى﴾ 'Âlemin dânişi ve a'mâli, yanında müntehî olan kenâr ağacının katında. Hadîs-i şerîfte sâbit olmuştur ki Sidretü'l-Müntehâ yedinci göktedir. (14) ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى﴾ Ol ağacın yakınındadır ehl-i takvâ ve ervâh-ı şühedânın ârâm edecek yerinin bağı. (15) ﴿إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ﴾ Ol vakt ki sidre-i ma'hûdeyi kaplar, ﴿مَا يَغْشَى﴾ ol nesne ki onu kaplar. Ta'zîm u teksîr içün kaplayan şey mübhem kılındı. (16) ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾ Muhammedü'l-Mustafâ'nın gözü gördüğü şeyden sağ ve sola meyl etmedi ﴿وَمَا طَغَى﴾ ve ne haddi tecâvüz etti. (17) ﴿لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى﴾ Kasem olsun ki Muhammedü'l-Mustafâ Perverdigârının kudreti nişânlarından büyükrek âyeti gördü ve ol Hazret-i Cebrâ'îl'in hilkat-i asliyyesidir. (18)

﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى﴾ Söyle pes bana haber verin bu esmâ ile müsemmâ olan putlarınız, evsâf-ı kemâl ile muttasıf olan Hudâ gibidirler ki onlara perestiş edersiz? (19-20)

﴿أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثَى﴾ **[462b]** Âyâ erkek kısmı sizedir ve dişi makûlesi onadır? Bu kelâm ol sözlerine reddir ki derlerdi, melâ'ike Tanrı'nın kızlarıdır ve bizim putlarımıza hulûl eden ecinne dahi onun kızlarıdır. (21) ﴿تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى﴾ Bu kısmet ol vakt ki öylece olur, bir i'tibârsız, 'adlden hâlî kısmettir ki pesend etmediğiniz şeyi Hudâ'ya kılıp ve mergûb olan şeyi size kılarsız. (22) ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ﴾ Ulûhiyyet cihetinden putlar bir nesne değildirler illâ bir adlar ki ﴿سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ﴾ siz ve pederleriniz hevâ-yı nefsinizle onlara ma'bûdlar ad kodunuz, ﴿مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ Hakk te'âlâ onların 'ibâdetine hîç bir delîl indirmedi, ﴿إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ gümândan özge bir nesneye tâbi' olmazlar, ya'nî içinde oldukları âyîne tevehhüm-i bâtıl ile taklîd ile haktır deyü gümân edip tâbi' oldular ﴿وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ﴾ ve nefsleri ârzû ettiği şeye dahi tâbi' oldular. ﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَى﴾ Dahi tahkîkan ki hidâyete sebeb olan Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân kendülere Perverdigârlarından gelip onu metrûk kıldılar. (23) ﴿أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى﴾ Yâhûd âdemoğluna ârzû ettiği nesne olur mu? Ya'nî olmaz. (24) ﴿فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى﴾ Pes sonki sarâyın ve evvelki sarâyın hükûmeti Hudâ'ya mahsûstur, istediğine onlardan murâd ettiği şeyi verir. (25)

﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ﴾ Dahi göklerde nice ferişteler var ki ﴿لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا﴾ dilekleri bir az nesne def' etmez, ﴿إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ﴾ meğer

Tanrı te'âlâ destûr verdikten sonra şefâ'at husûsunda ﴿لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى﴾ ferişte-lerden isteyip pesend ettiği kimseye. (26) ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki âhirete tasdîk getirmezler, ﴿لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَى﴾ ferişte-leri dişinin tesmiyesiyle tesmiye ederler ki derler ferişteler Tanrı'nın kızlarıdır. (27) ﴿وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ Dahi dedikleri sözle kendülere aslâ bir dâniş yoktur, ﴿وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ﴾ gümândan gayrı bir nesneye uymazlar ﴿إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ ﴿الْحَقِّ شَيْئًا﴾ ve bî-şübhe kim gümân haktan bir az nesne fâ'ide vermez. Zîrâ şey kemâ hüve hakkuhû idrâk olunmaz illâ 'ilmle ve zann makûlesi ma'ârif-i hakîkiyyede fâ'ide vermez ancak 'ameliyyât kısmında fâ'idesi var. (28) ﴿فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا﴾ Pes yüz çevir şol kimseden ki kitâbımızdan yüz çevirip gitti ﴿وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ ve yakın sağlıktan özge **[463a]** bir şey istemedi. (29) ﴿ذَلِكَ﴾ Bu muhabbetleri dünyâya ve âhiret üzere tercîh etmeleri ﴿مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ dânişten yetişmekleridir, onun ötesine ma'rifetleri tecâvüz etmedi ki bileler âhiretin na'îmi ne gûne nesnedir. ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ Tahkîkan kim Perverdigârın herkesten dânâ-terdir şol kimsenin ahvâline ki dîn-i İslâm'ın tarîkinden azdı ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَى﴾ ve kendüsi her kimseden dânâ-terdir ol şahsın hakîkatine ki doğru yolu buldu. (30)

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi göklerde olan mahlûkât ve zemînde olan eşyâ Hudâ'ya mahlûk ve memlûktür, ya'nî onları 'ademden vücûda getir-di, ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا﴾ tâ ki yamanlık edenlere işledikleri nesnenin 'ikâbıyla mükâfât ede ﴿وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى﴾ ve tâ ki eyülik edenlere güzel mükâfâtla mükâfât ede. (31) ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ﴾ Şol eyülik edenler ki günâhın büyüklerinden ictinâb ederler ﴿وَالْفَوَاحِشَ﴾ dahi gâyetle bed günâh-lardan ihtirâz ederler ﴿إِلَّا اللَّمَمَ﴾ lâkin sagîre olan günâhlar kendülerden sâdır olur, ﴿إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ﴾ bî-şübhe kim Perverdigârın çok mağfiretlüdür ki kebâ'irden ictinâb edenin sagâ'irini mağfiret eder, ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ﴾ kendüsi ah-vâlinize sizden dânâ-terdir, ﴿إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ yerden ibtidâ sizi îcâd edicek ve analarınız karnında küçükler olduğunuzda sizi bilir, ﴿فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ﴾ pes kendü nefslerinizi güzel 'amelle medh etmen, ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى﴾ kendüsi sizden dânâ-terdir şol kimseye ki perhîzlik etti. (32)

Getirdiler kim Velîd bin el-Mugîre Server-i Kâ'inât'a ittibâ' edip sözün işitirdi, bir kimse ona ta'nîf edip dedi, âbâ ve ecdâdının dînini terk edip kendüyi gümrâh kıldın. Velîd cevâb verip dedi, ne işleyim, Hudâ'nın 'azâbından korkarım. Kendüyi ta'nîf eden şahs dedi, mâlından bana bir mikdâr ver, sana

bir ʻazâb gelirse ben onu yerine çekeyim. Velîd bu söze râzî olup mürted oldu, baʻdehû şart ettiği şeyin bir mikdârın verip bir mikdârın buhl etti. Hakk celle ve ʻalâ onun hakkında bu âyeti münzel edip buyurdu.[624] ﴿أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى﴾ Pes gördün mü şol kimseyi ki hakka ittibâʻından yüz döndürdü (33) ﴿وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى﴾ ve tahammül-i ʻazâb içün şart olunmuş nesneden **[463b]** bir az şey verip kalanına buhl edip vermedi? (34) ﴿أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى﴾ Âyâ pûşîde olan eşyânın dânişi katındadır ki kendüsi bilir kim yoldaşı kendünün ʻazâbın tahammül eder? (35) ﴿أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى﴾ Yâhûd Hazret-i Mûsâ'nın sahîfelerinde ve iltizâm ettiği şeyin vefâsın itmâm eden İbrâhîm'in sahîfelerinde olan eşyâdan haberdâr olunmadı mı kim (36-37) ﴿أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ ʻale't-tahkîk şân budur ki bir yük çekici cân bir yük çekici cânın yükünü çekmez? (38) ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ Dahi ʻale't-tahkîk iş budur ki âdemoğluna çalıştığı nesneden özge bir şey olmaz. (39) ﴿وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى﴾ Dahi bilâ-şübhe kim çalışması kıyâmet gününde ʻadâlet terâzûsunda görünür. (40) ﴿ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى﴾ Sonra kul çalışmasıyla mükâfât olunur, tamâm ve müstevfî mükâfât. (41) ﴿وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى﴾ Dahi bî-şübhe ki halkın intihâsı ve rücûʻu Perverdigârınadır. (42)

﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى﴾ Dahi ʻale't-tahkîk kim Hudâ ʻazze ve celle kendüsi güldürdü ve ağlattırdı. (43) ﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا﴾ Ve bî-şübhe kim Îzid-i Mûteʻâl kendüsi öldürdü ve zinde kıldı. (44) ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ Dahi bî-gümân kim kendüsi nevʻ-i insândan iki sınıfı yarattı, erkek ve dişiyi (45) ﴿مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى﴾ bir damla sudan, kaçan rahimde dökülür. (46) ﴿وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَى﴾ Ve bî-şekk halkın mevtinden sonra kendülerin zinde kılmak vaʻde muktezâsıyla üzerinedir. (47) ﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَى وَأَقْنَى﴾ Ve bî-şübhe kim Hudâ ʻazze ve celle kendüdür bay kılıp deve ve koyun gibi zâtında nemâlü olan mâlı verdi. (48)

﴿وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَى﴾ Dahi ʻale't-tahkîk kim Tanrı teʻâlâ kendüdür Şiʻrâ nâm yıldızın Hudâvendi. Bilinmek gerek kim Şiʻrâ, burc-ı Cevzâ'nın[625] ʻakabince çıkan çok ışıklı yıldızdır, hâlâ Türk arasında kuyruk ismiyle meşhûrdur. Hazret-i Peygamberin ecdâdından Ebû Kebşe, Kureyş'e putların ʻibâdetinde muhâlefet edip ona ʻibâdet etti. Ve ezbes ki Hazret sallallâhu teʻâlâ ʻaleyhi ve

624 el-Beyzâvî, II/1024-1025.

625 Cevzâ: İkizler burcu.

sellem Kureyş'e 'ibâdette muhâlefet etti ve ona İbni Ebî Kebşe derlerdi.[626] (49) ﴿وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى وَثَمُودَ فَمَا أَبْقَى﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim Hudâ 'azze ve celle evvelki 'Âd kabîlesin ve Semûd kabîlesin nâbûd kılıp onlardan bir kimse bâkî komadı. (50-51) ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾ Ve bu iki **[464a]** kabîleden esbak Hazret-i Nûh'un 'aşîretin nâbedîd kıldı, ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَى﴾ tahkîkan kim kavm-i Nûh kendüler 'Âd ve Semûd kabîlelerinden ziyâde sitemkâr ve haddi tecâvüz etmişlerdi, zîrâ onlar Hazret-i Nûh'u o denlü döğerlerdi ki yerinden hareket etmeğe tâkati kalmazdı. (52)

﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى﴾ Dahi Hazret-i Lût kavminin köylerin kaldırdı, ya'nî Hazret-i Cibrîl göğe dek onları kaldırdıktan sonra zîr u zeber kılıp yere saldı. (53) ﴿فَغَشَّاهَا مَا غَشَّى﴾ Pes ol köyleri kaplayan nesne kapladı. (54) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى﴾ Bunları bildikden sonra Rabbinin kankı ni'metlerine şekk edersin ey muhâtab olan kimse! Bilinmek gerek kim bu mezkûr olan eşyânın bir mikdârı eğerçi nikmetlerdir, lâkin ehl-i i'tibâra 'ibret ve pend oldukları içün ni'metler oldular. (55) ﴿هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولَى﴾ Bu Peygamber bir korku vericidir, ilk korku veren peygamberlerin cinsinden. (56) ﴿أَزِفَتِ الْآزِفَةُ﴾ Kurbla mevsûf olan kıyâmet yakın oldu. (57) ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ﴾ Tanrı'dan özge ona bir izhâr edici cân yoktur. (58) ﴿أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ﴾ Pes âyâ bu sözden ya'nî Kur'ân'dan inkâr tarîkiyle 'aceblenirsiz (59) ﴿وَتَضْحَكُونَ﴾ ve istihzâ ile ondan gülersiz ﴿وَلَا تَبْكُونَ﴾ ve içinde olan va'îdin korkusundan ağlamazsız? (60) ﴿وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ﴾ Ve hâlbuki siz gâfilsiz, (61) ﴿فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا﴾ pes Hudâ'ya secde getirip ona perestiş edin ve bâtıl ma'bûdlardan vaz geçin. والله اعلم (62)

626 el-Beyzâvî, II/1025-1026.

SÛRETÜ'L-KAMER

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve Hamsûne Âyeten

[سورة القمر مكية وهي خمس وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Mervîdir kim küffâr-ı Kureyş Server-i Kâ'inât'tan bir mu'cize istediler, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onlar içün ayı iki pâre kıldı bu vech ile ki Hirâ Dağı'n ayın iki pâresi arasında gördüler. Ba'dehû bu sûre nâzil oldu.[627] ﴿اقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ Kıyâmetin vukû'u yaklaştı ve ay yarıldı. (1) ﴿وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾ Ve eğer küffârın mu'ânidleri bir mu'cize görürler derler, bu hemîşe peydâ olmuş bir câdûlıktır (2) ﴿وَكَذَّبُوا﴾ ve Peygamberi yalana nisbet ettiler, ﴿وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾ dahi kendü ârzûlarına uydular. ﴿وَكُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ﴾ **[464b]** Ve her iş karâr bulacaktır ya'nî ehl-i îmâna mukarrer olan sa'âdet ve ehl-i küfre mukarrer olan şekâvet elbette onlara erişmelidir. (3) ﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ﴾ Dahi tahkîkan kim Mekke halkına ahbârdan gelmiş şol nesne ki içinde temerrüd ve ma'siyetten men' etmek var. (4) ﴿حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ﴾ Lafz-ı *mâ*dan bedeldir ya'nî ol nesne hadd-i kemâle erişmiş bir hikmettir. ﴿فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ﴾ Pes korkutmaklar onlara nef' etmez. (5) ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ﴾ Pes kaçan kim bildin ki korkutmak onlara kâr etmez onlardan yüz çevir, tâ ki kıtâllerine me'mûr olursun. ﴿يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِي﴾ Yâda getir ol günü ki çığıran ya'nî Hazret-i İsrâfîl halkı çığırır, ﴿إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ﴾ bir sa'b u zişt nesneye ya'nî kıyâmetin ehvâl ve şedâ'idine halkı çığırır. (6) ﴿خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنْ الْأَجْدَاثِ﴾ Gözleri hôr ve zelîl olduğu hâlde kubûrdan çıkmış kılınırlar, ﴿كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ﴾ gûyâ ki onlar perâkende olmuş çekirgelerdir. (7) ﴿مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِي﴾ Çağıran kimesnenin tarafına şitâb ederek giderler. ﴿يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ﴾ Bî-dîn olanlar der, bugün bir su'ûbetlü gündür. (8)

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾ Küffâr-ı Mekke'den esbak Hazret-i Nûh'un kavmi tekzîb ettiler. ﴿فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا﴾ Pes kulumuz Hazret-i Nûh'u yalana nisbet ettiler ﴿وَقَالُوا مَجْنُونٌ﴾ ve dediler o bir dîvânedir. ﴿وَازْدُجِرَ﴾ Ve envâ'-ı eziyyetle ahkâmı

627 el-Beyzâvî, II/1027.

teblîğ etmekten men‘ olundu. (9) ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ﴾ Pes Hazret-i Nûh Perverdigârına du‘â etti bununla kim ‘ale't-tahkîk ben kendü cemâ‘atime mağlûb olmuşum. ﴿فَانْتَصِرْ﴾ Pes benim içün onlardan intikâm al ve bu du‘âyı ol mahal etti ki îmânlarından me'yûs oldu. Getirdiler ki kavminden birisi kendüye mülâkî olıcak boğazın sıkardı, bî-hûş düşünceye dek. Ondan sonra ikâmet bulduğu mahal derdi, yâ ilâhî, benim kavmime mağfiret et ki onlar hakîkatü'l-hâli bilmezler. Bu gûne îzâlarına sabr edip bir haylî müddet geçtikten sonra üzerlerine bed du‘â etti.[628] (10) ﴿فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ﴾ Pes Hazret-i Nûh'un du‘âsın kabûl edip göğün kapıların açtık ﴿بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ﴾ bir su‘ûbetlü suyla. (11) ﴿وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا﴾ Dahi yeri kamu akar çeşmeler gibi kıldık, ﴿فَالْتَقَى الْمَاءُ﴾ ondan sonra göğün suyu ve yerin suyu kavuştu, ﴿عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ﴾ bir hâl üzere kim Hudâ ‘azze ve celle onu takdîr etti. (12) ﴿وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ﴾ Dahi Hazret-i Nûh'u tahtalar ve mıhlar iyesi üzere, ya‘nî gemi üzere kaldırdık. (13) **[465a]** ﴿تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا﴾ Ol gemi muhâfazamızla akar. ﴿جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ﴾ Sezâ olmak içün şol kimseye ki ni‘met olduğun inkâr olundu ya‘nî biz bu işi böylece işledik Hazret-i Nûh'a mükâfât olmak içün. Zîrâ o bir ni‘mettir ki kavmi kendüyi inkâr ettiler. (14) ﴿وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً﴾ Dahi tahkîkan kim biz gemiyi ‘âlemde bir ulu nişân bıraktık, tâ ki halk onunla i‘tibâr alalar. ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Pes sizden bir i‘tibâr alıcı kimse var mı? (15) ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾ Pes nice idi küffâra ta‘zîb etmeğim ve inzâr etmeğim? (16) ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim Kur'ân-ı ‘azîmü'ş-şânı pend ü nasîhat içün âsân kıldık ki içinde envâ‘-ı mevâ‘izi ve ‘ibretleri kat kat beyân ettik. ﴿فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Pes aranızda hîç bir pend ü nasîhat alıcı var mı ki ondan bir behre sâhibi ola? (17)

﴿كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾ Kabîle-i ‘Âd tekzîb ettiler. Pes nice idi onlara benim ta‘zîb etmeğim ve kendülere peygamberleri lisânı üzere korku vermeklerim? (18) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ Tahkîkan biz onlar üzere bir soğuk yel yolladık ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ﴾ bir şeâmeti istihkâm bulmuş uğursuz günde. (19) ﴿تَنْزِعُ النَّاسَ﴾ Ol yel, halkı mekânlarından koparıp salar ﴿كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ﴾ gûyâ onlar dibinden kopmuş hurmâ ağaçlarının dibi. (20) ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾ Bu cümle tehvîl içündür mükerrer oldu. (21)

﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Bunun tercemesi hâlen sebkât etti. (22) ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ﴾ Tâ'ife-i Semûd peygamberlerinden sâdır olan korkut-

628 el-Beyzâvî, II/1028.

makları yalana nisbet kıldılar. (23) ﴿فَقَالُوا أَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ﴾ Pes dediler bizim cinsimizden yalnız bir insân, ona ittibâ' ederiz, ﴿إِنَّا إِذًا لَفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ﴾ tahkîkan biz ol vakt gümrâhlıkta ve cünûnda oluruz. (24) ﴿أَؤُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا﴾ Âyâ aramızdan üzerine yalnız vahy ilkâ olundu ve hâlbuki aramızda ona ondan ehakk var, ﴿بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ﴾ belkim ol, kendüyi beğenmiş bir yalancıdır. (25) ﴿سَيَعْلَمُونَ غَدًا﴾ Bî-şübhe kim yarın üzerlerine 'azâb hulûl edicek bilirler ﴿مَنْ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ﴾ kimdir hod-pesend, yalan söyleyen? (26) ﴿إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ﴾ Tahkîkan biz deveyi taştan çıkarıp göndericileriz ﴿فِتْنَةً لَهُمْ﴾ onlara imtihân olmak içün. ﴿فَارْتَقِبْهُمْ﴾ Pes onlara muntazır ol, gör ne işlerler ﴿وَاصْطَبِرْ﴾ ve incitmekleri üzere sabr et. (27) **[465b]** ﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ﴾ Dahi onları haberdâr kıl kim 'ale't-tahkîk su aralarında hisse ve rasadtır, bir gün deve içer ve bir gün kendüleri. ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ﴾ Sudan her nasîb hâzır kılınır ya'nî her nasîbin sâhibi nevbetinde hâzır olup sudan behremend olur. (28) ﴿فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ﴾ Pes kendü yoldaşların Kuzâr bin Sâlif'i yolladılar. ﴿فَتَعَاطَى فَعَقَرَ﴾ Pes kılıcın teklîfle alıp deveyi seğirledi. (29) ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾ Pes nice idi 'azâb ve inzârım? (30) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً﴾ Tahkîkan ki onlar üzere yalnız bir çığırmak yolladık, ﴿فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ﴾ pes koyun ve deve yerini ittihâz edenin otlağı gibi oldular. (31)

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ﴾ Mânendi şimdi geçti. (32) ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Hazret-i Lût'un kavmi pend ü nasîhati yalana mensûb kıldılar. (33) ﴿لُوطٍ بِالنُّذُرِ﴾ Tahkîkan biz üzerlerine taş yağdırıcı yel yolladık ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا﴾ ancak Hazret-i Lût'un mahsûs cemâ'atini gecenin âhirinde ﴿إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ﴾ kendülerin 'azâbdan kurtardık (34) ﴿نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾ katımızdan bir ni'met olmak içün. ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ﴾ Niteki âl-i Lût üzere in'âm ettik, ni'metimize şükr getirene mükâfât ederiz. (35) ﴿وَلَقَدْ أَنذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا﴾ Bî-şübhe kim Hazret-i Lût 'azâbla almağımızı onlara beyân edip kendülerin ondan korkuttu. ﴿فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ﴾ Pes kendüyi tasdîk etmeyip nasîhat ve korkutmağlara şekk ettiler. (36) ﴿وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ﴾ Dahi tahkîkan kim konuklarına bed fi'l etmeğe kasd ettiler. ﴿فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ﴾ Der-'akab gözlerin mahv edip yüzleriyle hemvâr ettik. Haberde gelmiştir kim Hazret-i Lût'un evine girip âdemî kılığında olan ferişte lere yaman iş etmek kasd ettiler. Hazret-i Cibrîl kanadıyla çehrelerine bir uruş urdu, kamuları gözleri silinmiş kör oldular. ﴿فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ﴾ Pes ferişte lerimizin lisânı üzere dedik, 'ukûbetimizin ve korkutmağımızın ta'mını tadın. (37) ﴿وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً﴾ Dahi bî-şübhe kim gündüzün evvelinde kendü-

lerin sabâhladı, ﴿عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ﴾ kendülerle karâr tutmuş bir 'azâb. (38)

﴿فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Nazîresi geçti. (39-40) ﴿وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ﴾ Dahi tahkîkan kim Fir'avn'ın tevâbi'ine **[466a]** korkutmakları Hazret-i Mûsâ ve Hârûn'un lisânı üzere geldi. (41) ﴿كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا﴾ Kamu âyâtımıza inanmadılar ya'nî Hazret-i Mûsâ'nın kendülere getirdiği dokuz mu'cizeyi tekzîb ettiler. ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ﴾ Pes kendülerin aldık bir alış ki herkes üzere galebe edip kemâl-i kuvvet iyesinin alışına benzer. (42) ﴿أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكُمْ﴾ Âyâ küffârınız ey 'Arab makûlesi, ziyâde güçlüdürler ma'dûd olan küffârdan? ﴿أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ﴾ Yâhûd size kütüb-i semâviyyede bir nâme yazılmıştır kim mu'azzeb olmazsız? (43) ﴿أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ﴾ Yâhûd derler mi biz bir cemâ'atiz ki biri birimize yardım ederiz? (44) ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ Yakında ol gürûh kaçmış kılınırlar ve enselerin çevirirler. Ve bu iş Bedr günü vâki' oldu ve bu âyet-i mükerreme nübüvvetin delâ'ilindendir. (45) ﴿بَلْ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ﴾ Belki kıyâmet 'azâblarının va'degâhıdır ve kıyâmetin 'azâbı dünyânın 'azâblarından gâyetle katıdır ve acı. (46) ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ﴾ Tahkîkan kim ehl-i şirk dünyâda gümrâhlıktadırlar ve âhirette âteşlerde. (47) ﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ﴾ Ol günde ki dûzah içinde yüzleri üzere çekilirler ve kendülere denilir, dûzahın harâret ve elemin tadın. (48)

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ Tahkîkan biz her nesneyi muktezâ-yı hikmet üzere müretteb ve mukadder kıldık (49) ﴿وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ﴾ ve işimiz yalnız bir sözden özge bir şey değildir ve o gün demesidir, sür'at ve âsânlıkta görür bir bakmak gibidir. (50) ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾ Dahi tahkîkan kim küfrde mânendlerinizi nâbûd kıldık. Pes bir pend-pezîr kimse var mı sizden ki onların hâlinden bir 'ibret ve pend ala? (51) ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ﴾ Ve her iş kim onu işlediler hafazanın kütübünde müsbet ve mevcûddur. (52) ﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ﴾ Ve her a'mâlden her küçük ve her büyük Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır. (53) ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ﴾ Tahkîkan ki erbâb-ı takvâ bâğlarda ve ırmaklarda olurlar, (54) ﴿فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾ bir pesendîde mekândadırlar, bir kudretlü pâdişâhın katında mukarrebdirler. *Bahru'l-Hakâyık* sâhibi buyurdu kim *mek'ad-i sıdk* vahdet-i zâtiyyedir ki mertebe-i 'indiyyetle muhakkak olur. (54)

SÛRETÜ'R-RAHMÂN

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve Seb'ûne Âyeten

[سورة الرحمن مكية وهي ثمان وسبعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[466b] Kaçan Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hudâ 'azze ve celli küffâra ism-i Rahmân ileandı onlar dediler, biz onu bilmezüz. Hakk celle ve 'alâ bu sûreyi münzel kıldı. ﴿الرَّحْمَانُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾ Dünyâda ve âhirette kulların envâ'-ı ni'amla merhamet eden Hudâ Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı öğretti. (1-2) ﴿خَلَقَ الْإِنسَانَ﴾ Âdemî makûlesin 'ademden vücûda getirdi. (3) ﴿عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾ İnsâna hâtırında olan nesne bildirmesini öğretti. (4) ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾ Güneş ve ay bir bilinmiş mukadder hesâbla hareket ederler. (5) ﴿وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ﴾ Yeryüzünde yayılan otluk ve yeryüzünde yayılan mürtefi' nebât kısmı Hudâ'nın fermânına mutî' u münkâddırlar, niteki mükellef olan zevi'l-'ukûl irâdetleriyle ona secde getirip inkıyâd ederler. (6) ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا﴾ Dahi göğü mürtefi' yarattı ﴿وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ ve terâzûyı vaz' etti ya'nî halka onun edinmesin ilhâm etti. (7) ﴿أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ﴾ Ya'nî mu'âmele mahallinden vezn etmeğinizde hudûdu tecâvüz etmen, (8) ﴿وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ﴾ dahi tartmağı 'adl ile ayaklandırın ﴿وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾ ve terâzûyı eksik kılman zîrâ onun vaz'ından maksûd hukûku berâber kılmaktır ve her gâh ki eksik olur ondan *maksûdun bi'z-zât* olan zâ'il olup 'abes pâyesinde kalır. (9)

﴿وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ﴾ Ve yeri halk içün döşenmiş alçak kıldı, tâ ki mahlûkât üzerine ârâm edeler. (10) ﴿فِيهَا فَاكِهَةٌ﴾ İçinde meyve var ﴿وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ﴾ ve içinde hurmâ gurefleri iyesi hurmâ ağaçları var. (11) ﴿وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ﴾ Dahi buğday ve arpa gibi kuru yaprak iyesi dâne ve hoş-bû yaprak içinde var. (12) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes ey ins ü cinn, Perverdigârınızın kankı ni'metlerine tekzîb edip inkâr edersiz? (13)

﴿خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ Hazret-i Âdem'i yarattı pişmiş sifâle[629] müşâbih bir kuru çamurdan. (14) ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ﴾ Ve perîlerin pederini yarattı tütünden sâf olmuş bir nesneden. ﴿مِنْ نَارٍ﴾ *Mâric*'e beyândır ya'nî ol

629 Sifâl: Çanak, çömlek.

tütünden sâf olmuş şey, âteştir. ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes ey ins ü cinn **[467a]** üzerinize ifâza olan ni'metlerden Perverdigârınızın kankı ni'metlerine tasdîk getirmezsiz? (16) ﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ Sayfî ve şitevî maşrıkların Perverdigârı ve sayfî ve şitevî magriblerin Hudâvendi. (17) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes meşârik ve megâribin ihtilâfında olan i'tidâl-i havâ ve ihtilâf-ı fusûl gibi ni'metlerden Rabbinizin kankı ni'metlerin inkâr edersiz? (18)

﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ İki deryâyı, şîrîn ve şûrî koyuverdi, ﴿يَلْتَقِيَانِ﴾ biri birine mücâvir olurlar. (19) ﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ﴾ Aralarında Hudâ'nın kudretinden bir mâni' var ki biri birine te'addî etmez. (20) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ﴾ Ol iki deryânın birisinden ya'nî şûr deryâdan incünün büyükleri ve küçükleri çıkar. (21-22) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ وَلَهُ الْجَوَارِي الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾ Ve onun tasarrufundadır dağlar gibi, yelkenleri kaldırmış gemiler deryâda. (23-24) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes gemilerin mevcûd olmasında olan ni'metlerden Rabbinizin kankı ni'metlerine tekzîb edersiz? (25)

﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ Her kim ki yerin yüzü üzeredir nâ-bedîd olacaktır. (26) ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ Ve istiğnâ-i mutlak ve fazl-ı 'âm iyesi Perverdigârının zâtı bâkî kalır. (27) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes 'âlemin ifnâsı üzere müterettib olan hayât-ı ebediyyenin ve gûn-â-gûn na'îmler gibi ni'metlerden Hudâvendinizin kankı ihsânı inkâr edersiz? (28) ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Göklerde ve yerde olanlar maksadları ondan isterler. ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ Her vakt Hudâ 'azze ve celle bir iş yapmasındadır. (29) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes su'âllerinizi icâbet etmesinde olan ni'metlerden ve umûrunuzu ânen-fe-ânen tedbîr etmesinde olan ihsânlardan Rabbinizin kankı ni'metlerine tasdîk getirmezsiz? (30)

﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ﴾ Yakında muhâsebenizi kasd ederiz ey ins ü cinn gürûhu, (31) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ey perî ve insân nev'i, gökler ve yerin etrâfından çıkmağa kudretiniz olursa ﴿فَانفُذُوا﴾ çıkın, tevakkuf etmen. ﴿لَا تَنفُذُونَ﴾ Ondan çıkma kudretinizi yoktur ﴿إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ meğer kuvvet ve kahrla ve o size kanden hâsıl olur? (32-33) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes size olan tenbîh ve tahzîr gibi ve size olan 'afv gibi ni'metlerden Rabbinizin kankı ni'metine tasdîk **[467b]** getirmezsiz? (34) ﴿يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ﴾ Üzerinize ey ins ü cinn, âteşten bir şu'le ve bir siyâh tütün mürsel kılınır, ﴿فَلَا تَنتَصِرَانِ﴾ pes 'azâbdan imtinâ' edip kendünizi saklamazsız. (35) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes Rabbini-

zin kankı ni'metine tasdîk getirmezsiz? (36) Çün küffârın meâl-i hâlin beyân etmek muhâtab olanların hakkında bir lutf ve merhamettir ve tehdîd olunmaları ni'metlerden 'add olundu. ﴿فَإِذَا انشَقَّتْ السَّمَاءُ﴾ Pes kaçan gök yarılıp ﴿فَكَانَتْ وَرْدَةً﴾ der-'akab kırmızı gül gibi olur, ﴿كَالدِّهَانِ﴾ erimiş yağ gibi olduğunda (37) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ pes ol günde ne âdemî makûlesi ve ne ecinne kısmı günâhından sorulur, sîmâlarından bilindikleri içün. (38-39) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ Pes ol günde Perverdigârınız kullarına ettiği ni'metlerin kankı ni'metine tekzîb edersiz? (40)

﴿يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ﴾ Günahkârlar sîmâlarından 'alâmetleriyle bilinirler. ﴿فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ﴾ Pes alın saçlarıyla ve tabanlarıyla alınıp cehenneme salınırlar. (41) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ Budur ol dûzah ki mücrimler ona tasdîk getirmezler. (42-43) ﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ﴾ Onun arasında ve harârette nihâyete yetişmiş bir ısı su arasında tereddüd ederler. (44) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾ Dahi Perverdigârı önünde hesâb içün durmaktan havf eden kimse içün iki bâğ var, biri ins korkmuşuna ve biri cinn korkmuşuna. (45-46) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ذَوَاتَى أَفْنَانٍ﴾ Ol iki bağ envâ'-ı eşcâr ve meyve iyeleridir. (47-48) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ﴾ İkisinde iki göz var, istedikleri yere onlar akarlar. (49-50) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾ Ol iki bağda her bir meyveden iki sınıf var biri garîb ve biri ma'rûf. (51-52) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ مُتَّكِئِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾ Tanrı'dan havf edenler yasdanmışlar bir döşekler üzere ki astarları harîrin muhkem tavklamışındandır. ﴿وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ﴾ Ve iki bağın derilecek meyvesi yakındır bir mertebede ki oturmuş ve yatmış ona nâ'il olur. (53-54) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾ Ol iki bağın menâzil ve kusûrunda gözleri kocalarından özge bir kimseye bakmayan hâtunlar var. ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ﴾ **[468a]** Ol hâtunları ehl-i havftan esbak ne ins makûlesi ve ne cinn kısmı değdi. (55-56) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾ Gûyâ ol hâtunlar yâkût ve mercândır ya'nî ruhlerinin[630] kırmızılığı ve bedenlerinin beyâzlığı ve sâflığı yâkûta ve incüye müşâbihtir. (57-58)

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ Eyülik mükâfâtı eyülikten özge bir nesne değildir. (59-60) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ﴾ Ve ehl-i havfa olan iki cennetten özge sâ'ir ehl-i yemîne iki bâğ var. (61-62)

630 Rûh: Yanak.

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ مُدْهَامَّتَانِ﴾ Ol iki bâğ yeşilliğin şiddetinden siyâha çalar yeşildir. (63-64) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ﴾ Ol iki bâğda iki kaynar bınar var. (65-66) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ İkisinde meyve ve hurmâ ve enâr var. Çün hurmâ meyve ve gıdâdır ve enâr meyve ve devâdır, ismleriyle mezkûr oldular ve illâ lafz-ı *fâkihe* onların anılmasından ignâ ederdi. (67-68)

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ﴾ Ol iki bağın menâzil ve köşklerinde intihâb olunmuş güzel hâtunlar var. (69-70) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ﴾ Bedeldir hayrâttan ya'nî ol intihâb olunmuş güzel hâtunlar bir hûrîlerdir ki odalarında oturmuşlardır. (71-72) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ﴾ Yeşil yastıklar üzere ve acîb ve garîb ve güzel eşyâ üzere yasdanmış kimselere ikrâm ve ihtisâs olsun. (73-76) ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ İstiğnâ-i mutlak ve fazl-ı tâmm iyesi Perverdigâr. Ekser-i erbâb-ı tahkîk bunun üzeredir kim Celâl sıfat-ı kahriyyeye işârettir ve İkrâm sıfât-ı lutfundan 'ibârettir. Pes nâm-ı Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm iki kısma câmi'dir. (77-78)

SÛRETÜ'L-VÂKI'A

Mekkiyyetün ve Hiye Sittün ve Tis'ûne Âyeten

[سورة الواقعة مكية وهي ست وتسعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِذَا وَقَعَتْ الْوَاقِعَةُ﴾ Yâd et ol vakti ki düşecek nesne düşer ya'nî kıyâmetin hudûsü vaktini mezkûr kıl. (1) ﴿لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾ Onun düşmesine bir yalancı cân yoktur **[468b]** ya'nî kaçan vâki' olur onun vukû'unu bir cân tekzîb etmez, niteki şimdi onu tekzîb ederler. (2) ﴿خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ﴾ 'Adl ile bir gürûhu alçak kılar ve bir gürûhu 'âlî mertebeye kaldırır. (3) ﴿إِذَا رُجَّتْ الْأَرْضُ رَجًّا﴾ Kaçan zemîn bir deprenmek deprenmiş kılınır ki üzerine her binâ münhedim olur. (4) ﴿وَبُسَّتْ الْجِبَالُ بَسًّا﴾ Dahi kaçan dağlar un gibi bir ufanmak ufanır (5) ﴿فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا﴾ ondan sonra bir yayılmış gubâr olur. (6)

﴿وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً﴾ Ve siz üç sınıf oldunuz. (7) ﴿فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ Pes sağ elin iyeleri ya'nî nâme-i a'mâllerin sağ elleriyle alan kimseler, ﴿مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ ne gûne nesnedir sağ elin iyeleri? (8) ﴿وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾ Ve sol elin iyeleri, ne asl şeydir sol elin iyeleri? Bu istifhâm iki gürûhun hâlinden ta'cîb etmek içündür. (9) ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ﴾ Ve ilerü gidenler ilerü gidenlerdir ya'nî hak zâhir olduktan sonra îmâna ve tâ'ate ilerü nâ'il olanlar cennetin duhûlüne ilerü nâ'il olanlardır. (10) ﴿أُوْلَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ Ol gürûh şol kimselerdir ki behişt-i câvidânda pâyeleri yakın kılınıp mertebeleri yüce olundu. (11-12) ﴿ثُلَّةٌ مِنْ الْأَوَّلِينَ﴾ Onlar Hazret-i Âdem'in 'asrından Muhammedü'l-Mustafâ'nın 'asrına dek geçmiş ümmetlerden bir büyük gürûhturlar. (13) ﴿وَقَلِيلٌ مِنْ الْآخِرِينَ﴾ Ve sonkilerden bir az cemâ'attirler ya'nî Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın ümmetinden bir az gürûhturlar. (14) ﴿عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ﴾ Onlar altun ve cevâhirle müşebbek tahtlar üzere karâr tutmuşlar, (15) ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا﴾ ol tahtlar üzere yasdanmışlar, ﴿مُتَقَابِلِينَ﴾ biri birine karşu, (16) ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ﴾ tufûliyyetin tarâveti üzere bâkî kalmış oğlancıklar üzerine dolanır, (17) ﴿بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ﴾ destesiz bardaklarla ve ibrîklerle ﴿وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ﴾ ve şarâbdan dolu câmla. (18) ﴿لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا﴾ Ol şarâbdan baş ağrısı çekmiş kılınmazlar ﴿وَلَا يُنزِفُونَ﴾ ve ne bî-'akl u bî-hûş olurlar. (19) ﴿وَفَاكِهَةٍ

Dahi oğlancıklar meyve ile üzerine dolanırlar ﴿مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ ol meyveden ki kendüler onu beğenirler. (20) ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ﴾ Dahi üzerlerine dolanırlar kuş etiyle, ﴿مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ârzû ettikleri kuşun etinden. (21) ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾ Dahi behişt içinde ala gözlü beyâz hâtunlar var, (22) ﴿كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ﴾ zararlı şeyden mahfûz u masûn, incüler mânendi. (23) ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Bu denlü eşyâ kendülere in'âm olunur işledikleri **[469a]** 'amele sezâ olmak içün. (24)

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا﴾ Ehl-i behişt, behişt içinde ne beyhûde söz ve ne günâha mûcib kelâm işidirler. (25) ﴿إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾ Ancak mükerrer selâm söylemesin işidirler. Nazm-ı Kerîm'de selâm mükerrer oldu, delâlet etmek içün kim behiştîler arasında selâm vermek 'ale'l-ittisâl mevcûddur. (26) ﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ Ve sağ elin iyeleri, ne nesnedir sağ elin iyeleri? Ya'nî onlar gâyetle mu'azzez ve mükerrem olup ikâmet ederler (27) ﴿فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ﴾ bir dikensiz kenârlu yerde (28) ﴿وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ﴾ ve meyve ile pür olmuş muzlukta (29) ﴿وَظِلٍّ مَمْدُودٍ﴾ ve bir açılmış sâyede (30) ﴿وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ﴾ ve bir akarsuyun kenârında (31) ﴿وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ﴾ ve gûn-â-gûn çok meyve yerinde (32) ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ ne bir vaktte kesilmiş ve ne tenâvül edenden men' olunmuş. (33) ﴿وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ﴾ Ve refî'ü'l-kadr döşeklerde ve bir kavlde *füruş*ten murâd karılardır ya'nî ashâb-ı yemîn tahtlar üzere kaldırılmış nâzenîn hâtunların zevk ve 'işretindedirler. (34) ﴿إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً﴾ Tahkîkan ki biz cennet hâtunların ibtidâ bir yaratmak yarattık ya'nî onları kimse doğurmadı ve ne i'âde olunmuşlar, belki yeniden onları îcâd ettik. (35) ﴿فَجَعَلْنَاهُنَّ﴾ Pes onları kıldık ﴿أَبْكَارًا﴾ bâkire kızlar (36) ﴿عُرُبًا﴾ kocalarına kendülerin sevdirirler, ﴿أَتْرَابًا﴾ yaşıt eşler ya'nî kendüler ve kocaları kamu otuz yaşındadırlar. (37) ﴿لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ Bunlar erbâb-ı yemîn içündür. (38) ﴿ثُلَّةٌ مِنْ الْأَوَّلِينَ وَثُلَّةٌ مِنْ الْآخِرِينَ﴾ Geçmişlerden bir haylî gürûhturlar ve girü kalanlardan birçok gürûhturlar ya'nî ashâb-ı yemîn ümmet-i Muhammed'in evvelki gürûhlarından bir azîm ve sonki kalanlardan bir cemm-i gafîrdirler.[631] (39-40)

﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ Ve sol elin iyeleri, ne gûne kimselerdir sol elin iyeleri? Ya'nî hâlleri gayetle yaman hâl olup ikâmet ederler, (41) ﴿فِي سَمُومٍ﴾ mesâma nüfûz eden âteşin harâretinde ﴿وَحَمِيمٍ﴾ ve harârette nihâyete yetişmiş bir suda (42) ﴿وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ﴾ ve siyâh tütünden bir sâyede, (43) ﴿لَا بَارِدٍ﴾ ne soğuktur sâ'ir sâyeler gibi ﴿وَلَا كَرِيمٍ﴾ ve ne bir râhat yatıştırıcı. (44)

631 Cemm-i gafîr: Büyük cemâ'at, kalabalık.

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ﴾ Tahkîkan kim ashâb-ı şimâl bu 'azâbı görmeden esbak dünyâda şehevât-ı nefsâniyyede perverde olmuşlar idi. (45) ﴿وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ﴾ Ve ol günâh üzere ya'nî şirk üzere ısrâr ederlerdi (46) ﴿وَكَانُوا يَقُولُونَ﴾ Ve dünyâda kendülerin hakka da'vet **[469b]** edenlere derlerdi, ﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا﴾ âyâ kaçan biz meyyit olup toprak ve kemükler oluruz ﴿أَوَ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz meb'ûs olur muyuz? (47) Dahi ﴿أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾ geçmiş pederlerimiz meb'ûs olur mu? (48) ﴿قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ﴾ Söyle bî-şübhe kim geçmiş ve girüde kalanlar elbette yığılacaktırlar ﴿إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ﴾ Hudâ'nın katında bilinmiş bir günün vaktine. (49-50) ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ﴾ Sonra 'ale't-tahkîk siz ey gümrâh olup rûz-i cezâya tasdîk getirmeyenler, (51) ﴿لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ﴾ elbette yeyicilersiz bir ağaçtan ki zakkûm ağacı makûlesindendir. (52) ﴿فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾ Pes açlığın şiddetinden karınları doldurucularsız (53) ﴿فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ﴾ der-'akab şiddet-i 'atştan ol zakkûm üzere ıssı sudan içmiş olursuz, (54) ﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾ pes susuz develerin içmesi gibi içicilersiz. (55) ﴿هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾ Bu gûne ta'âm ve bu gûne şarâb cehenneme ilk girdiklerinde rûz-i cezâda onlara müheyyâ olur. (56)

﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ﴾ Biz sizi 'ademden vücûda getirdik, ﴿فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ pes niçün haşr u neşre tasdîk getirmezsiz? (57) ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ﴾ Pes bana haber verin ol nesneden ki rahimlerde bırakırsız, (58) ﴿أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ﴾ siz mi onu mu'tedilü'l-hilka insân yaradırsız ﴿أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ﴾ yâhûd biz onu halk edenleriz? (59) ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾ Biz sizi îcâd ettikten sonra mergi aranızda takdîr edip herkese bir mu'ayyen vakt mukarrer eyledik. ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾ Ve biz mesbûk olmazız ya'nî bir kimse bize mâni' olup galebe etmez. (60) ﴿عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ﴾ Onun üzere ki mânendlerinizi yerinize getiririz ﴿وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve bilmediğiniz ef'âl ve sıfâtta sizi îcâd ederiz. (61) ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَى﴾ Dahi bilâ-şübhe kim evvelki yaratmağı bildiniz kim Hudâ 'azze ve celle onu kıldı, ﴿فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾ pes niçün hâtıra getirmezsiz kim neş'e-i ûlâya kâdir olan Perverdigâr uhrâya dahi kâdirdir? (62) ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ Pes bana haber verin ol şeyden ki siz onu anarsız, (63) ﴿أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ﴾ âyâ siz onu ekersiz ﴿أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ﴾ yâ biz onu inbât ederiz? (64) ﴿لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا﴾ Eğer isteseydik onu dânesiz bir otluk ederdik. ﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾ Pes ol hâlden kamunuz müte'accib olup derdiniz, (65) ﴿إِنَّا لَمُغْرَمُونَ﴾ 'ale't-tahkîk biz garâmet çekmiş kılınmışız, (66) ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾ **[470a]** belki biz bî-behreleriz. (67) ﴿أَفَرَأَيْتُمْ

﴿الْمَاءَ﴾ Pes bana haber verin sudan, ﴿الَّذِي تَشْرَبُونَ﴾ şol sudan ki siz onu içersiz. ﴿أَأَنْتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ﴾ Âyâ siz onu buluttan indirdiniz ﴿أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ﴾ (68) yâ biz kudretimizle onu indirenleriz? (69) ﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا﴾ İsteseydik onu bir tuzlu su kılardık. ﴿فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ Pes niçün şükr etmezsiz bu gûne 'azîm ni'metlere? (70) ﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ﴾ Pes bana haber verin âteşten, ﴿الَّتِي تُورُونَ﴾ şol âteş ki siz onu ağaçtan çıkarırsız. (71) ﴿أَأَنْتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا﴾ Siz mi onun ağacın 'ademden vücûda getirdiniz ﴿أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ﴾ Yâhûd biz onu 'ademden vücûda getirenleriz? (72) ﴿نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً﴾ Biz ol ağaçtan çıkan âteşi dûzahın âteşine bir numûne ve yâd etmek kıldık. ﴿وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ﴾ Ve karınları hâlî olanlar içün bir nef' edecek nesne kıldık. (73) ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ Pes ulu Perverdigârının adını münezzeh kıl. (74)

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾ Pes Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân âyâtlarının evkât-ı nüzûlüne kasem, (75) ﴿وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ dahi 'ale't-tahkîk kim ol kasem bir kasemdir eğer bilseydiniz (76) ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ﴾ bî-şübhe Kur'ân-ı vâzıhü'l-burhân bir çok nef'lü ulu Kur'ân'dır. (77) ﴿فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ﴾ Tagyîr u tebdîlden mahfûz ve masûn bir kitâbda müsbettir ve o, Levh-i Mahfûz'dur. (78) ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ Kudûrât-ı cismâniyyeden pâkîze olanlardan özge bir kimse Levh-i Mahfûz'a muttali' olmaz. (79) ﴿تَنزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ 'Âlemlerin Perverdigârından indirilmiştir, (80) ﴿أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ﴾ pes bu sözle ya'nî Kur'ân'la siz tesâhül edersiz. (81) ﴿وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ﴾ Ve size ihsân olunan rûzînin şükrün kılarsız. ﴿أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ﴾ Sizin tekzîb etmeğinizi ya'nî rızkı size ihsân edene nisbet etmeyip yağmura onu mensûb kılarsız. (82) ﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتْ الْحُلْقُومَ﴾ Pes niçün cân boğaza eriştiğinde (83) ﴿وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ﴾ ve siz ol vaktte bakarsız (84) ﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ﴾ ve biz muhtazır olan kimsenin ahvâline sizden dânâ-teriz ﴿وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ﴾ velâkin onun üzere cârî olan şeyin hakîkatini görmezsiz. (85) ﴿فَلَوْلَا إِنْ كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ تَرْجِعُونَهَا﴾ Pes eğer kıyâmet gününde siz evrilmişler olmasaydınız, niçün cânı boğazdan mekânına döndürmezsiz ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ Eğer sözünüzde sıdk edicilerdiniz? Mülahhas-ı âyet-i kerîme budur ki eğer haşr u neşrin **[470b]** inkârında sözünüz vâkı'a mutâbıktır, niçün rûhu bedene döndürmezsiz, ol mahal ki rûh hulkûma erişir? (87)

﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ Pes ammâ eğer muhtazır olan kimesne erbâb-ı kurb zümresinden idi, (88) ﴿فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ﴾ ona rahmet ve güzel rûzî ve tene"um iyesi behişt olur. (89) ﴿وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ Ve ammâ eğer vefât eden kimesne erbâb-ı yemîn gürûhundan idi (90) ﴿فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ

﴿الْيَمِينِ﴾ pes sana ehl-i yemînden selâm ey ehl-i yemînden olan kimesne! Ya'nî onların tarafından hâtırın hôş olsun ki onların zevk u safâsı var. (91) ﴿وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ﴾ Ve ammâ eğer müteveffâ olan kimesne rusülü yalana nisbet eden gümrâhlardan idi, (92) ﴿فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ﴾ ona ıssı sudan müheyyâ bir içecek nesne var (93) ﴿وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ﴾ ve yanmış âteşin girmesi dahi. (94) ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ﴾ Tahkîkan kim bu sûrenin içinde mezkûr olan eşyâ kendüdür muhakkak olan dürüst haber. (95) ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ Pes ulu Perverdigârının adıyla tesbîh et ya'nî onun ism-i şerîfin zikr etmeğe mukârin olduğun hâlde şânına lâyık olmayan eşyâdan Zât-ı pâkin münezzeh kıl. Server-i Kâ'inât'tan sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem mervîdir kim buyurdu, her kim her gece vâkı'a sûresin okur ona yoksulluk hergiz değmez. (96)

SÛRETÜ'L-HADÎD

Medeniyyetün ve Hiye Tis'un ve İşrûne Âyeten

[سورة الحديد مدنية وهي تسع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Îzid-i zü'l-celâle göklerde ve yerde olan eşyâ tesbîh eder. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ve hâlbuki kendüdür 'izzet ve hikmetle kemâl üzere mevsûf olan, özgesi değil. (1) ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökler ve yerin tasarruf-i mutlakı kendüye mahsûstur, ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ kendüdür zinde kılar ve cânı alır ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüdür her nesne üzere tevânâ. (2) ﴿هُوَ الْأَوَّلُ﴾ Kendüdür sâ'ir mevcûdât üzere sebkat eden ﴿وَالْآخِرُ﴾ ve onların fenâsından sonra bâkî kalan ﴿وَالظَّاهِرُ﴾ ve kesret-i delâ'il ile vücûdu âşikâre olan ﴿وَالْبَاطِنُ﴾ ve her 'aklın ta'akkulünden hakîkati hafî olan ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ve kendüdür her nesnenin hakîkatine dânâ. (3) ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ **[471a]** Kendüdür şol Kâdir-i zü'l-celâl ki gökleri ve yeri altı gün müddetinde yarattı, ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ ondan sonra hükmü 'arş üzere müstevlî oldu. ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ﴾ Zemînde giren tohum gibi nesneyi bilir ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ve ondan çıkan ekinler gibi şeyi bilir ﴿وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ ve gökten inen yağmur gibi nesneyi dahi ﴿وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ ve içinde çıkan incîr gibi nesneyi dahi ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ ve kendünin 'ilmi sizinledir kande olursanız. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle işlediğiniz işlere bînâdır, pes onun üzere size mükâfât eder. (4)

﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Kendüye mahsûstur gökler ve yerin tasarrufu ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâlin fermânına kamu işler râci' olur. (5) ﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾ Geceyi gündüzde giyirir ya'nî gecenin sâ'atini eksik edip gündüzü onunla artırır ve 'aksini dahi öylece eder. ﴿وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Ve kendüdür sîneler iyesi esrâra dânâ. (6) ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Peygamberin nübüvvetine tasdîk getirin, ﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾ dahi fukarâya bezl edin şol şeyden ki Hakk celle ve 'alâ sizi onun tasarrufuna geçmişlerin halîfeleri kıldı. ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا﴾ Pes sizden şol kimseler ki îmâna gelip mâllarından fukarâyı behremend ettiler

﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ Dahi size ne 'ârız oldu ki Hudâ'nın vahdâniyyetine îmân getirmezsiz ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ﴾ ve hâlbuki Muhammedü'l-Mustafâ sizi da'vet eder, tâ ki Perverdigârınıza îmân getiresiz? ﴿وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ﴾ Dahi tahkîkan kim Îzid-i zü'l-celâl rûz-i elestte 'ahd ü peymânınızı aldı onunla kim vahdâniyyetine tasdîk getiresiz, ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz ol 'ahd ü mîsâka tasdîk getiriciler idiniz. (8) ﴿هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki bendesi üzere vâzıhü'd-delâle âyât gönderir ﴿لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ tâ ki Hudâ'nın bendesi cehl ve küfr ü ma'siyetin karanlıklarından îmân ve tâ'atın ışığına sizi çıkarttıra. ﴿وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ Dahi bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ size size **[471b]** çok mihrbânlık edip merhamet eder ki rusül ve âyâtla yaman hâlinizden sizi âgâh etti. (9)

﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Dahi size ne oldu ki Hudâ'nın yolunda mâlınızı sarf etmezsiz ﴿وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ve hâlbuki gökler ve yerin verâseti Hudâ'ya münhasırdır, bir kimseye bir zerre mâl kalmaz. Pes kaçan kim insânın mülkiyyetinde olan mâlından kendüye aslâ bir nesne bâkî kalmaz, gerektir ki bir bâkî kalır 'ivazlu yerde mâlın infâk ede. Ve bu ma'nâ Hudâ'nın tarîkinde bezl olan mâldan gayrı bir yerde muhakkak olmaz. ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ﴾ Sizden ey ehl-i îmân, berâber olmaz şol kimse ki Mekke'nin fethinden esbak olan mâlın infâk edip küffârla cenk etti, şol kimse ile ki fethten sonra ol işleri etti. ﴿أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً﴾ Ve ol gürûh ki fethten esbak mezbûr işleri işlediler, mertebe ve pâyeleri çok uludur. ﴿مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا﴾ Şol kimselerden ki fethten sonra infâk edip cenk ettiler. ﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى﴾ Ve onların her bir gürûhuna ki fethten evvel ve ondan sonra infâk ve cenk ettiler, Hakk celle ve 'alâ güzel mükâfâtı va'd etti. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Ve Hudâ-yı Müte'âl işlediğiniz işlerin zâhirine ve bâtınına dânâdır. Bu âyet Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk şânında nâzil oldu. Zîra ol vücûd-i şerîf halktan evvel îmân getirip fî-sebîlillâh mâlını infâk edip cenk eyledi. (10)

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ Kimdir ol kimse ki Tanrı te'âlâya bir güzel borç verir ya'nî Hudâ'nın tarîkinde ümîd-i sevâbla mâlını infâk eder ﴿فَيُضَاعِفَهُ لَهُ﴾ ki Hakk celle ve 'alâ onun sevâbını ona kat kat eder? ﴿وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ Ve bir zâtı güzel ücret ona var. (11) ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Yâd et ol günü ki mü'min kişileri ve mü'min 'avratları görürsün, ﴿يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ﴾ ilerülerinde ve sağ taraflarında îmânlarının nûru yürür, tâ ki behişte kendü-

lere yol gösterir. Ve ferişte lerden her kim kendülere sataşır, der, ﴿بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ﴾ ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا **[472a]** bugün size müjdedir bir bâğların girmesi ki الْأَنْهَارُ﴾ onların köşkleri altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler, ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ol nûr ve duhûl-i cennet müjdesi kendüdür ulu kurtulmak. (12) ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ﴾ Yâd et ol günü ki münâfık kişiler ve münâfık 'avratlar derler ﴿لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ îmâna gelen kimselere, ﴿انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ﴾ bize bakın nûrunuzdan bir rûşenlik alalım. ﴿قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾ Kendülere denildi, girünüze dönün, ya'nî dünyâya varın, ﴿فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾ pes bir ışık arayınız zîrâ onun tahsîli mahşerde mümteni'dir ve bu kelâm onlara tehekkümdür. ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ﴾ Ondan sonra ehl-i îmân ve münâfıklar arasında bir dîvâr uruldu, ﴿لَهُ بَابٌ﴾ ona bir kapu var ki ehl-i îmân ondan girerler. ﴿بَاطِنُهُ﴾ Ol dîvârın içi ki ehl-i îmân semtidir, ﴿فِيهِ الرَّحْمَةُ﴾ rahmet onun içindedir, onun içün ki cennet ol taraftadır. ﴿وَظَاهِرُهُ﴾ Ve ol dîvârın taşrası ki ehl-i nifâk tarafıdır ﴿مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾ işkence onun önündedir, ezbes ki cehennem ol tarafta düşmüştür. (13)

﴿يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ﴾ Ehl-i nifâk mü'minleri çığırıp derler, sizinle biz değil miydik? Ya'nî zâhirde biz size muvâfık idik. ﴿قَالُوا بَلَى﴾ Ehl-i îmân onlara cevâb verip derler, belâ, siz bize muvâfık idiniz ﴿وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ velâkin siz cânlarınızı nifâkla meftûn kıldınız ﴿وَتَرَبَّصْتُمْ﴾ ve îmânla yaman gün beklediniz ﴿وَارْتَبْتُمْ﴾ ve dînin şânında şekk ettiniz ﴿وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ﴾ ve ârzûlar sizi aldattı, ﴿حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ ol vakte dek ki Hudâ'nın fermânı geldi ya'nî mevt gelince dek. ﴿وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ﴾ Ve Hudâ'nın kerem ve hilmiyle şeytân sizi aldattı. (14) ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ﴾ Pes bugün ey bâtında kâfir olanlar, cânlarınıza fidâ olacak nesne sizden alınmaz ﴿وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve ne zâhir ve bâtında küfr edenlerden fidye alınır. ﴿مَأْوَاكُمُ النَّارُ﴾ Karârgâhınız dûzahtır, ﴿هِيَ مَوْلَاكُمْ﴾ o size sezâ-vârdır ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek yerdir dûzah. (15)

Getirdiler ki kaçan ehl-i İslâm Mekke'de idiler, fakr u fâka ile tâ'atin tahsîlinde 'azîm cidd ü cehdleri **[472b]** var idi. Ba'dehû ki Medîne'ye hicret edip fütûhâtın müyesser olmasıyla kendülere vüs'at olup 'ibâdette fütûrları oldu, Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[632] ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Âyâ îmâna gelenlere yaklaşmadı kim ﴿أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ﴾ gönülleri nerm u mülâyim ola Hudâ'nın anmasına, ﴿وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾ dahi doğruluktan inen

632 el-Beyzâvî, II/1028.

nesneye ya'nî Kur'ân'a? ﴿وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ﴾ dahi olmasınlar şol kimseler gibi ki kendülerden esbak kitâbı verildiler, ﴿فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ﴾ pes a'mârları ve âmâlleri sebebiyle müddet üzerlerine uzadı, ﴿فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ ondan sonra gönülleri perk oldu, ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ onlardan çok kimse dînlerinden çıkmışlardır. (16)

﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ﴾ Bilin kim 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle zemîni yağmurla zinde kılar, ﴿بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ kurumağla ölmüş olduktan sonra ve bu minvâl üzere huşk olup kurumuş gönülleri anmasıyla ve Kur'ân'la ihyâ eder. ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ﴾ Tahkîkan ki sizin içün kudretin nişânların beyân ettik ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ tâ ki siz 'ukûlünüzü ol âyâtın delâ'ilinde isti'mâl etmekle kemâle vâsıl olasız. (17)

﴿إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ﴾ Tahkîkan kim sadaka veren erler ve karılar ﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ ve sevâb ümîdiyle Hudâ'ya borç verdiler bir güzel borç. ﴿يُضَاعَفُ لَهُمْ﴾ Verdikleri borç ya'nî fî-sebîlillâh infâk ettikleri şey, kendülere mudâ'af kılınır ﴿وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ ve onlara bir memdûh ücret var. (18) ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ Ve şol kimseler ki Tanrı'ya ve Peygamberine tasdîk getirdiler, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ ol gürûh kendülerdir çok sadaka edenlerin ve şühedânın mertebesinde olanlar, Perverdigârları katında, ﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾ sıddîklarin ve şühedânın ecri ve nûru gibi kendülere olur. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ Ve şol kimseler ki küfr edip âyâtımıza tasd onlardır dûzahın iyeleri. (19)

﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ﴾ Bilin kim yakın olan sağlık bir nesne değildir illâ bir oynamak ve mâ-lâ-ya'nî şeyde evkât geçirmek ve fâhir libâsla bezenmek ﴿وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ﴾ ve câh-ı neseble aranızda tefâhur etmek ﴿وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾ ve kesret-i emvâl u evlâdla biri birinize **[473a]** galebe etmeğe sa'y etmek. Ve bî-şübhe bilinmek gerek kim az müddet geçmeden ol oynamak nâbûd olur ve ol lehv gam u gussaya mübeddel olur ve ol ârâyişler dağılır ve ol tekâsür şerâre-i âteş gibi ma'dûm olur. Pes onun emsâli sür'at-i intikâl ve zevâlde ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ﴾ bir yağmur gibidir ki teşne yerde düşüp onun içinde olan tohumlar 'ale'l-'acele vücûda gelir, pes güzellik cihetinden ﴿أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ﴾ ol yağmurun bitmişi ekincilere bir emr-i garîb geldi. ﴿ثُمَّ يَهِيجُ﴾ Sonra bir âfetle kurur, ﴿فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا﴾ pes onu sararmış görürsün, ﴿ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا﴾ sonra dânesiz bir kuru kırık otluk olur görürsün. ﴿وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ Ve öbür cihânda dünyânın zîb ü zînetiyle meşgûl olanlara bir katı işkence var. ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ

﴿وَرِضْوَانٌ﴾ Ve dünyânın zîb ü zînetinden i'râz edenlere Tanrı'dan günâhların mağfireti ve hoşnûdluk var. ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ Dahi hayât-ı dünyeviyye bir nesne değildir illâ aldatmak metâ'ıdır ol kimesneye ki üzerine ikbâl edip âhireti onunla taleb etmeye. (20)

﴿سَابِقُوا﴾ Meydânda seğirdişenler gibi sür'atle gidin, ﴿إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ Perverdigârınızdan hâsıl olmuş bir mağfirete ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ﴾ ve bir behişte ki eni gök ve yerin eni gibidir, ﴿وَالْأَرْضِ﴾ ﴿أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ﴾ âmâde kılındı şol kimselere ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve Peygamberlerin risâletlerine tasdîk getidiler. ﴿وَرُسُلِهِ﴾ Ol mev'ûd olan behişt Hudâ'nın fazl u keremidir, ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ﴾ istediği kimseye onu verir ﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ulu ihsân u ikrâm iyesidir. (21) ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ﴾ Yeryüzünde kıtlık ve ağırlık gibi aslâ bir musîbet size erişmez ﴿وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ ve cânlarınızda fakr u hastalık gibi bir musîbet vâki' olmaz ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ﴾ illâ bir kitâbda ya'nî Levh-i Mahfûz'da müsbettir, ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا﴾ onu biz halk etmeden evvel. ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ Tahkîkan kim mukadderâtın Levh-i Mahfûz'da isbât olunması Tanrı te'âlâ üzere bir âsân iştir ve 'âlem-i ezelde bu eşyâyı tedbîr edip Levh'de müsbet kıldı (22) ﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ﴾ tâ ki sizden geçen nesne üzere endûhnâk olmayasız ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾ ve tâ ki size verdiği şeyle sevinmeyesiz **[473b]** zîrâ bir kimsenin ki katında muhakkak oldu kim cemî' eşyâ 'âlem-i ezelde takdîr olmuştur, hîç bir nesne fevâtı üzere gamgîn olmaz ve bir şeyin husûlüyle şâdmân olmaz ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl sevmez dünyâ-yı deniyyenin metâ'ıyla her tekebbür edeni, akrân üzere onunla fahr edeni. (23)

﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ﴾ Şol kimseler ki buhl edip halka dahi buhl etmeğe emr ederler, onlardır Hudâ'nın yolunda infâk etmekten yüz çevirenler ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ﴾ ve her kim infâk etmekten yüz çevirir, Hudâ 'azze ve celle infâkından müstagnîdir. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ Zîra 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl kendüdür gâyetle bay olan, cemî' hamde müstehak olan. (24) ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا﴾ Tahkîkan kim gönderilmişlerimizi ya'nî ferişteleri peygamberlere gönderdik ﴿بِالْبَيِّنَاتِ﴾ delâ'il u mu'cizâtla. ﴿وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ﴾ Dahi onlarla kitâbı indirdik, tâ ki onunla hak zâhir ola ve dürüst 'amel mümeyyez ola. ﴿وَالْمِيزَانَ﴾ Dahi terâzûyı onlarla indirdik ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ tâ ki halk 'adl ile duralar ya'nî tâ ki hukûk arasında mu'âmele mahallinde tesviye edeler. Ve terâzûnın inmesi Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm 'asrında idi ve ba'zısı ona zâhib oldu ki

onun inmesi edinmesine nâzil olan fermândır. ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾ Dahi demüri indirdik, ﴿فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾ onun içinde katı cenk var zîrâ cengin cümle âlâtı ondan yapılır ﴿وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ ve içinde halk için menfa'atler var zîrâ hîç bir san'atın âleti demirden hâlî değildir. ﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ﴾ Dahi bu demür münzel kılındı, tâ ki Hakk te'âlâ zâhir kıla şol kimseyi ki Hudâ'nın dînine ve peygamberlerine yardım eder, silâhı isti'mâl etmekle, ﴿بِالْغَيْبِ﴾ ol hâlde ki Hudâ kendüye nümâyân değildir. ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ﴾ Bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle düşmanların ihlâki üzere tevânâdır, ﴿عَزِيزٌ﴾ her kimesne üzere galebe edici, bir kimesnenin yardımına muhtâc değildir. Pes bu cihâdı ki halka fermân etti, kendü maslahatları içün kendülere sevâb vermek için etti. (25)

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ﴾ Dahi tahkîkan kim bu iki 'azîzi mürsel kıldık, ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ dahi onların evlâdında nübüvvet ve kitâbı kıldık. ﴿فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ﴾ Pes evlâdından bir kısm var ki doğru yolu bulmuştur ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve onlardan çok kimse var ki hudûdu **[474a]** tecâvüz etmişlerdir. (26) ﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا﴾ Sonra Hazret-i Nûh ve İbrâhîm ve 'asrlarında olan peygamberlerin izleri üzere peygamberlerimizi biri birinin ardında gönderdik ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ ve ol peygamberler ardında Meryem oğlu Hazret-i Îsâ'yı gönderdik ﴿وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ﴾ ve ona İncîl'i ihsân ettik ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾ ve ona tâbi' olanların gönüllerinde bir mihrbânlık ve esirgemek kıldık. ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا﴾ Ve 'ibâdet ve riyâzette mübâlağa edip halktan inkıtâ etmek tarîkatini katlarından peydâ ettiler. ﴿مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ Biz üzerlerine onu farz etmedik ﴿إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ﴾ lâkin onlar Hudâ'nın rızâsın taleb ettikleri içün onu peydâ ettiler. ﴿فَمَا رَعَوْهَا﴾ Pes onu gözetmediler ﴿حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾ onun dürüst gözetmesin ki teslîsi ve riyâyı ve Muhammedü'l-Mustafâ'nın nübüvvetine inkâr etmeyi zamm ettiler. ﴿فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ﴾ Ondan sonra onlardan dürüst îmân getirenlere ücretlerin müstevfî verdik ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve onlardan çok kimse hudûdu tecâvüz etmişlerdir. (27)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey geçmiş peygamberlere îmân getirenler! ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Îzid-i zü'l-celâlden havf edin ﴿وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ﴾ ve gönderilmişine ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getirin, ﴿يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ size rahmetinden iki hisse verir, biri peygamberinize îmân getirdiğiniz içün ve biri Muhammedü'l-Mustafâ'yı tasdîk ettiğiniz içün. Bu hitâb Hazret'in 'asrında olan Nesârâyadır. Zîrâ ol 'asrdan sonra İslâm'a gelen ehl-i kitâba bu hükm sâbit olmaz. Ve mümkindir ki Hakk celle ve 'alâ İslâm berekâtıyla kendülerin dînleri üzere

müsâb eyleye ve eğerçi dînleri mensûh olmuştur. ﴿وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا﴾ Dahi size ey Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getiren ehl-i kitâb, bir rûşenlik mukarrer kılar kim ﴿تَمْشُونَ بِهِ﴾ onunla gidip sırâtı geçersiz ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ ve günâhlarınızı sizin içün mağfiret eder ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Îzid-i Müte'âl kullarının günâhın setr edip kendülerin lutf u keremiyle esirger. Bu ihsânlar ehl-i kitâbdan Muhammedü'l-Mustafâ'ya îmân getirenlere va'd olundu. (28) ﴿لِأَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ﴾ Tâ ki Muhammedü'l-Muhtâr'a îmân getirmeyen ehl-i kitâb bileler kim ﴿أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ 'ale't-tahkîk şân budur ki Hudâ'nın kerem ve ihsânından bir az nesne **[474b]** üzere kâdir olmazla ya'nî ehl-i îmâna mezkûr olan ni'metlerin birisine nâ'il olmazlar. Zîrâ ona nâ'il olmak îmânla meşrûttur ﴿وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ﴾ ve tâ kim bileler kim sezânın artması Hudâ'nın yed-i kudretindedir, ﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimseye onu ihsân eder ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ Vve Tanrı te'âlâ ulu ihsân iyesidir ki ni'meti havâs ve 'avâma müstevfî erişmiştir. (29)

SÛRETÜ'L-MÜCÂDELE

Medeniyyetün ve Hiye İsnetâni ve İşrûne Âyeten

[سورة المجادلة مدنية وهي اثنتان وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler kim Evs bin es-Sâmit karısı Havle binti Sa'lebe üzere zıhâr andın içti. Havle Server-i Kâ'inât'a gelip başına gelen vak'adan istiftâ etti. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona buyurdu kim Evs üzere harâm oldun. Havle eyitti kim beni boş etmedi. Yine Hazret ona ke'l-evvel cevâb verdi. Havle'nin uşakları sagîr oldukları içün gâyetle gamnâk olup ahvâlin cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb'a 'arz edip şekvâ etti. Îzid-i Müte'âl bu dört âyeti münzel edip buyurdu.[633] ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾ Tahkîkan kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ işitti şol karının sözün ki kocası husûsunda seninle mücâdele eder ﴿وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâle ahvâlini 'arz eder. ﴿وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ söz alıp vermeğinizi işitir, ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ bî-şübhe kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ sözlerinizi işitip ahvâlinizi görür. (1) ﴿الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ Sizden şol kimseler ki karılarından muzâhere ederler. Zıhâr ol şeydir ki kişi karısına söyleye, sen üzerime anamın arkası gibisin. Ve fukahâ bu hükme mülhak kıldılar her teşbîhi ki kişi kendüye mahrem olan karıların bir cüzlerine karılarını teşbîh eyleye. ﴿مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ﴾ Muzâhere kılınan karılar fi'l-hakîka anaları değildir ﴿إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ﴾ anaları bir kimse değildir illâ kendülerin doğuran karılar. ﴿وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا﴾ Ve bî-şübhe kim onlar sözden bilinmemiş sözü ve doğruluktan münharif kelâmı derler ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾ ve dahi 'ale't-tahkîk Hakk te'âlâ bu gûne **[475a]** işten tevbe edene 'afv edip mağfiret eder. (2)

﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ Ve şol kimseler ki karılarından muzâhere ederler, ﴿ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾ sonra dedikleri sözün muktezâsın nakz etmeğe dönerler ki ol muzâhere ettikleri karının istimtâ'ın kasd ederler, ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ pes bir memlûkün âzâd etmesi üzerlerine vâcib olur ve ol memlûk erkek olmuş yâ dişi, mü'min olmuş yâ zimmî, ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ muzâhir ve muzâherun

633 el-Beyzâvî, II/1051.

'anh biri birinden ismtimtâ' etmeden evvel. ﴿ذَٰلِكُمْ﴾ Bu hükm ki siz onunla me'mûr oldunuz, ﴿تُوعَظُونَ بِهِ﴾ onunla pend verilirsiz tâ ki bu gûne elfâzdan kendünizi men' edersiz. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ mahfî işlediğiniz işlere dânâdır, bir gizli iş üzerine mahfî olmaz. (3) ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Pes bir kimse ki bende bulmaz ki onu âzâd eyleye ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾ iki ayın orucu fâsılasız üzerine lâzım olur, ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ kişi ve karı biri birine değmeden evvel. ﴿فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ﴾ Pes bir kimse ki iki ayın orucuna kudreti olmaya ﴿فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا﴾ altmış yoksula yiyecek vermesi üzerine lâzım olur, her birine yarım sâ' buğday yâ bir sâ' gayrısından. ﴿ذَٰلِكَ﴾ Hakk te'âlâ bu hükmü üzerinize farz kıldı, ﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ tâ ki Hudâ'ya ve Peygamberine tasdîk getirip bu gûne sözlerle tefevvüh[634] etmeyesiz. ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ Ve ol ahkâm Hudâ'nın sınırlarıdır, aşması câ'iz değildir, ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ dahi küfr edenlere derdnâk işkence var ya'nî hudûd-i ilâhiyyeyi tecâvüz edenlere bir 'azîm işkence olur. (4)

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'ya ve Peygamberine 'adâvet ederler, ﴿كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ hôr u zelîl ve nigû-nisâr oldular niteki kendülerden esbak peygamberlere 'adâvet edenler hôr ve nigû-nîsâr oldular. ﴿وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim bir rûşen mu'cizeler indirdik ki Peygamberin sıdkına delâlet ederler ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ ve küfr edenlere bir hôr edici işkence var. (5) ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ Yâd et ol günü ki Hakk celle ve 'alâ onları kamu kubûrdan gönderir, ﴿فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا﴾ pes dünyâda işledikleri işten 'alâ ru'ûsi'l-eşhâd kendülerin âgâh eder, tâ ki rüsvâ olalar. ﴿أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ﴾ Ettikleri işi Hakk sübhânehû ve te'âlâ **[475b]** zabt etti ve onlar onu unuttular ﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve Îzid-i Müte'âl her nesne üzere nigehbândır, bir şey kendüsinden gâ'ib olmaz. (6)

Getirdiler ki Rebî'a bin 'Amr ve karındaşı Habîb, Safvan bin Ümeyye ile âheste söyleşirlerdi. Onların biri dedi, âyâ Tanrı dediğimiz sözü bilir? Ve öbürü dedi, ba'zısını bilir ba'zısını bilmez. Üçüncüleri dedi, ba'zısını bildikten sonra kalanını dahi bilir. Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Bakmaz mısın kim Hakk celle ve 'alâ göklerde olan şeyi ve zemînde olan nesneyi, eğer küllî ve eğer cüz'î kamusun bilir. ﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ﴾ 'Âlemde hîç üç sahsın âheste söyleşmesi

634 Dil uzatma. Münâsebetsiz söz söyleme.

olmaz ﴿إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ﴾ illâ ki kendüsi onların dördüncüleridir. Ya'nî onların sırlarına muttali' olduğundan ötürü onları dört kılar. ﴿وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ﴾ Dahi kâ'inâttan beş şahsın âheste söyleşmesi olmaz illâ Tanrı te'âlâ ıttılâ'ı hasebiyle altıncılarıdır. ﴿وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ﴾ Ve ne onlardan az, birle iki gibi ve ne onlardan çok, altı ve mâ-fevki gibi ﴿إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ﴾ illâ Tanrı te'âlâ onlarladır, aralarında câriî olan nesneyi bilir, ﴿أَيْنَ مَا كَانُوا﴾ kankı yerde oldularsa. ﴿ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ Sonra onları rüsvâ etmek içün ve müstehak oldukları sezâyı takdîr etmek içün rûz-i kıyâmette 'âlem arasında işledikleri işi kendülere bildirir. ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Tahkîkan kim Hakk sübhânehû ve te'âlâ dükeli eşyâya dânâdır, onun içün ki dânişe muktezî olan zâtı cemî' eşyânın bilmesinde nisbeti berâberdir, aslâ tefâvüt etmez. (7)

Getirdiler kim Yehûd ve ehl-i nifâk mü'minlerin ahvâlini gizli söyleşirlerdi. Ve ol mahal ki ehl-i îmânı görürlerdi, biri birine göz kırparlardı. Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salâvât onları bu etvârdan men' etti. Birkaç gün mümteni' olup yine eski mu'tâdlarına döndüler. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[635] ﴿أَلَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki gizli söyleşmekten nehy olundular? ﴿ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ Sonra dönerler şol şeye ki kendüler ondan nehy olundular ﴿وَيَتَنَاجَوْنَ﴾ ve biri biriyle gizli söyleşirler, ﴿بِالْإِثْمِ﴾ ehl-i îmâna gıybet etmeleri gibi günâha mûcib olan sözle **[476a]** ﴿وَالْعُدْوَانِ﴾ ve mü'minlerin düşmanlıklarına müte'allik olan kelâmla ﴿وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾ ve Peygambere 'isyân etmeğe ısmarlaşmakla. ﴿وَإِذَا جَاءُوكَ﴾ Dahi kaçan sana gelirler ﴿حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ﴾ sana tahiyye ederler ol kelâm ile ki Tanrı te'âlâ onunla sana tahiyyet etmedi ya'nî sana geldiklerinde *esselâmü aleyke yâ en'ame sabâhâ* derler ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ tahiyyetinde buyurduğu selâm vermesin demezler. ﴿وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ﴾ Ve mâ-beynlerinde derler, ﴿لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ﴾ Niçün Muhammed hakkında söyleştiğimiz söz sebebiyle Tanrı te'âlâ bizi ta'zîb etmez? ﴿حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ﴾ Dûzah kendülere kâfîdir 'azâb cihetinden, ﴿يَصْلَوْنَهَا﴾ ona girerler ﴿فَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ pes yaman dönecek yerdir dûzah. (8)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿إِذَا تَنَاجَيْتُمْ﴾ Kaçan biri birinizle gizli söyleşirsiz ﴿فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾ ehl-i nifâk gibi bu nâ-ma'kûl eşyâ ile gizli söyleşmen ﴿وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾ ve ehl-i îmân içün

635 el-Beyzâvî, II/1053.

hayra mütezammin olan sözle ve Hudâ'dan korkuyu iş'âr eden kelâmla gizli söyleşmen. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Dahi emr u nehy olunduğunuz eşyânın muhâfazası husûsunda Hudâ'dan havf edin, ﴿الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ şol Hudâ'ki cezâsı tarafına cem' olunursuz. (9) ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ﴾ Bundan gayrı bir şey yoktur kim gizli söyleşmek İblîs-i şakîden peydâ oldu. Zîrâ onu işleyenlere tezyîn eden ve onun işlemesi üzere onları haml eden ol la'îndir, ﴿لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ tâ ki ol habîs ehl-i îmânı endûhnâk kıla. ﴿وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا﴾ Ve ehl-i îmâna bir az nesne zarar edici değildir ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ meğer Tanrı'nın fermânıyla onlara zarar edebilir. ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Ve yalnız Tanrı te'âlâ üzere ehl-i îmân i'timâd edip tevekkül etsinler. (10)

Getirdiler ki ehl-i Bedr'den birkaç kimse Server-i Kâ'inât'ın meclisine geldiler. Ol esnâda sahâbenin bir mikdârı Server-i Kâ'inât'ın meclisin ihâta etmişlerdi. Ehl-i Bedr meclisin ortasında ayak üzere durmuş kaldılar ve istediler kim bir kimse kendülere yer vere, bir kimse yer vermedi. Ba'dehû Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Bedr halkından olmayanlardan kaldırıp yerlerine ayakta duranları oturttu. Bu hâlet kaldırılan kimesnelere meşakkatlü geldi. Ve ehl-i nifâk **[476b]** mü'minlere demeğe başladılar, Muhammedü'l-Mustafâ bu husûsta 'adâlet etmedi bir kimselere ki mekânlarında karâr tutmuşlar, niçe kendülerin kaldırır? Pes Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[636] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler! ﴿إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ﴾ Kaçan size denilir zikr ve tilâvet ve namâz meclislerinde yer açın, ﴿فَافْسَحُوا يَفْسَحِ﴾ ﴿اللَّهُ لَكُمْ﴾ yeri açın, Hakk sübhânehû ve te'âlâ behişt-i câvidânda ve kabrde sizin içün yeri vâsi' kılar, ﴿وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا﴾ dahi kaçan size denilir mecliste tevsi'a etmek içün sür'atle kalkın, ﴿فَانشُزُوا﴾ tevakkuf etmeden hareket edin, ﴿يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ﴾ Tanrı te'âlâ sizden îmâna gelenleri dünyâda nusret ve güzel adla ve âhirette behişt-i câvidânın 'âlî mertebelerine nâ'il kılmakla kaldırır. ﴿وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ Ve mü'minlerden dânişi verilen kimselere bir pâye kaldırır ki ehl-i îmânın pâyelerinden erkâdır.[637] Zîrâ mü'min-i 'âlim bî-'ilm olan mü'minden efdaldir. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur kim 'âlimin fazlı bî-'ilm 'âbidin üzerine ayın bedri gecesinin fazlı gibidir sâ'ir yıldızlar üzere. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Ve Hudâ-yı Müte'âl işlediğiniz umûrun hakîkatine dânâdır. (11)

---

636 el-Vâhidî, s. 312.

637 Erkâ: Daha yüksek, daha yüce.

Getirdiler kim halk Hazret'e çok tereddüd edip gizli söz derlerdi ve türlü türlü eşyâ kendüsinden sorarlardı. İş bu mertebeye erişti kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sıkılır kaldı. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[638] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ﴾ Kaçan Peygamberle gizli söz söyleşirsiz ﴿فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً﴾ gizli söyleşmeğinizin ilerüsinde bir sadaka vermesin ilerü kılın. ﴿ذَلِكَ﴾ Bu sadaka vermeğiniz ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ size yeğrektir, zîrâ tâ'atiniz onunla artar, ﴿وَأَطْهَرُ﴾ dahi size pâkîze-terdir onun içün ki günâhlarınız onunla mahv olunur, ﴿فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا﴾ pes eğer necvâ mahallinde sadaka vermeğe bir nesne bulmazsız ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ mağfiret eder necvâ mahallinde sadaka vermeğe nesnesi olmayana, ﴿رَحِيمٌ﴾ onu gâyetle esirger ki bu gûne taksîrin 'afv etti. Ahbârda gelmiştir ki bu hükm on gün kaldı. Ve Hazret-i Alî'den mervîdir ki dedi, bu âyetle benden gayrı bir kimse 'amel etmedi. Ondan sonra Hakk celle ve 'alâ ol hükmü bu âyetle mensûh edip buyurdu. (12) **[477a]** ﴿أَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ﴾ Âyâ gizli söyleşmeğinizin ilerüsinde sadakalar takdîminden fakrı mülâhaza edip korktunuz. ﴿فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ Pes ol vakt ki onu işlemediniz ve Hakk celle ve 'alâ üzerinize tevbe etti ki vermemesine size ruhsat verdi. ﴿فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ Pes namâzı kılın ve zekâtın edâsında taksîr etmen ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve me'mûr olduğunuz eşyâda Hudâ'ya ve Peygamberine itâ'at edin. ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle işlediğiniz işlerin gizlisine ve âşikâresine dânâdır. (13)

Getirdiler ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kendü hücrelerinden bir hücrede oturuyordu. Yanında oturanlara dedi, şimdi üzerinize bir kişi girer ki gönlü cebbâr gönlüdür ve şeytân gözüyle bakar. Der-'akab ezrak-çeşm 'Abdullâh bin Nebtel-i münâfık girdi. Hazret ona dedi, niçün beni sen ve yoldaşların söğersiz? Hemân Hudâ'ya and içti ki hergiz o gûne söz kendüsinden sudûr etmedi. Ba'dehû varıp yoldaşların dahi getirdi. Onlar dahi ol minvâl üzere and içtiler. Der-'akab Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[639] ﴿أَلَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki müvâlât ettiler şol gürûha ki Hakk celle ve 'alâ üzerlerine gazab etti? Ya'nî Yehûd tâ'ifesiyle dostlaştılar. ﴿مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ﴾ Onlar ne sizlerdendir ve ne onlardan.

638 el-Vâhidî, s. 312.

639 el-Beyzâvî, II/1054-1055.

﴿وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ﴾ Dahi yalan üzere and içerler ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler bilirler kim ettikleri and yalandır. (14) ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Hakk celle ve 'alâ onlara bir şiddetlü işkence âmâde kıldı. ﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Tahkîkan ki onlar işledikleri iş gâyetle bir bed iş idi. (15) ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً﴾ Mâlların ve kanların hıfz etmek içün andların siper edindiler, ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ğes Hudâ'nın tarîkinden halkı men' ettiler, ﴿فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ pes kendülere bir hôr edici işkence olur. (16) **[477b]** ﴿لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Onların ne emvâlleri ve ne evlâdları Hudâ'nın 'azâbından bir az nesne kendülerden def' edebilir. ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ Ol gürûh dûzahın iyeleridirler, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ kendülerdir onun içinde hemîşe ikâmet etmişler. (17) ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ Ol gün ki Hakk te'âlâ onları kamu kubûrdan gönderir, ﴿فَيَحْلِفُونَ لَهُ﴾ pes Hudâ içün and içerler kim kendüler Müslümânlardır, ﴿كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ﴾ niteki dünyâda sizin içün and içerler ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ﴾ ve ettikleri yemînde gümân ederler ki 'ale't-tahkîk kendüler bir nesne üzeredirler. Zîrâ tabî'atlerinde nifâk o denlü temekkün etmiştir kim kendülere tehayyül olunur ki yalan yemînleri âhirette Tanrı te'âlâ üzere kizblerini tervîc eder. ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ Âgâh olun kim 'ale't-tahkîk onlar kendülerdir yalancılar özgeleri değil. (18) ﴿اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ﴾ İblîs-i şakî üzerlerine müstevlî oldu, ﴿فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ﴾ pes Hudâ'nın anmasını kendülere unutturdu, ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ﴾ onlardır iblîs-i şakînin gürûhu. ﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ﴾ Âgâh olun kim 'ale't-tahkîk şeytânın gürûhu, ﴿هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ kendülerdir utuzanlar. (19) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki Hudâ'nın fermânına ve Rasûlüne muhâlefet ederler, ﴿أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ﴾ ol gürûh katı hakîr ve hôr olanların zümresinden mahsûbdurlar. (20) ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ Îzid-i zü'l-celâl Levh-i Mahfûz'da yazdı kim elbette ben hüccet u delîlle galebe ederim ve peygamberlerim dahi. ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ enbiyâlarının nusreti üzere tevânâdır, ﴿عَزِيزٌ﴾ herkes üzere galebe edicidir ki murâd ettiği şeyde bir kimseye mağlûb olmaz. (21)

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Bulmazsın bir gürûhu ki Hudâ'ya ve sonki güne tasdîk getirir, ﴿يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Hudâ'ya ve Peygamberine muhâlefet edenlere muhabbet ederler. Ya'nî lâyık değildir ki ehl-i îmânı Hudâ'nın düşmanlarına dost bulasın ve bundan murâd ehl-i îmânı küffârla dostlaşmalarından nehy etmektir. ﴿وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾ Ve eğer Hudâ'ya muhâlefet edenler ehl-i îmânın pederleri yâ oğulları yâ birâderle-

ri yâ hısımları idi, **[478a]** onlarla dostlaşmasınlar. ﴿أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ﴾ Ol gürûh ki ehl-i hilâfla âşinâlık etmezler Hakk te'âlâ gönüllerinde îmânı isbât etti ﴿وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ﴾ ve onlara kendüsinden sudûr etmiş bir kuvvet ve nusret ve hidâyetle takviyye etti. ﴿وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Ve onları giyirür bir bâğlara kim eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ onun içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler. ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ İtâ'atleri sebebiyle Hakk te'âlâ kendülerden hoşnûd oldu ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ve kendülere va'd olunan sevâbın vusûlünden ötürü Hakk te'âlâdan hoşnûd oldular. ﴿أُوْلَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ﴾ Ol gürûh Hudâ'nın leşkeridir, ﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ âgâh olun kim 'ale't-tahkîk Hudâ'nın leşkeri kendülerdir devlet-i dâreyne nâ'il olanlar. (22)

SÛRETÜ'L-HAŞR

Medeniyyetün ve Hiye Erbe'un ve İşrûne Âyeten

[سورة الحشر مدنية وهي أربع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Hudâ'nın zât-ı pâkine göklerde olan 'âlem ve yerde olan mahlûkât tenzîh getirdiler. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ Ve kendüdür her kimse üzere gâlib olan, ﴿الْحَكِيمُ﴾ işi savâb ve dürüst işleyen. (1) Getirdiler ki Server-i Kâ'inât hicretin dördüncü yılında sahâbe-i kirâmın havâssından bir gürûhla Beni'n-Nâdîr'in menâziline bir maslahat içün gitti. Kaçan mübârek arkasın onların bir dîvârına dayattırdı, Yehûd dama çıkıp istediler kim Hazret'in başı üzere taş salalar. 'Ale'l-fevr Hazret-i Cibrîl gelip edecekleri işten kendüyi âgâh eyledi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sahâbe-i güzîni alıp döndü ve onlara haber saldı ki çün 'özrünüz zâhir oldu, benim diyârımda durman, çıkın iklîm-i âhara gidin. Onlara bu haber vâsıl olıcak âlât-ı seferi müheyyâ etmeğe şurû' ettiler. İbni Übeyy-i münâfık Medîne'den kendülere haber saldı ki kal'alarınızda tahassun edip yerinizden hareket etmen ki ben cemâ'atimle ve bin kimse ile size meded ederim. Onlar bu münâfığın sözüyle mağrûr olup kal'alarında kapandılar. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bu haberi işitince leşker-i İslâm'la varıp **[478b]** kendülerin on beş gün muhâsara etti. Gönüllerinde havf düşüp hısârdan dahi teng olup vatanlarından celâ[640] etmeğe rızâ verildiler. Hazret onlara bu şartla rızâ verdi ki silâh makûlesin bile götürmeyeler ve emvâllerinden davarların götürdüğü nesneyi götüreler. Bu şartı kabûl edip çıktılar. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu sûrenin evvelinden وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ âyetine dek münzel kıldı. [641]

﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Kendüdür şol Kâdir-i zü'l-celâl ki Tevrât iyelerinden nakz-i 'ahd edip küfr edenleri çıkarttı ﴿مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ kendü menzillerinden, ﴿لِأَوَّلِ الْحَشْرِ﴾ cezîre-i 'Arabdan ilk sürülmelerinde ve ikinci

640 Memleketinden ayrılma, gurbete düşme.

641 el-Beyzâvî, II/1056.

sürülmeleri Hayber'dendir ki Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anh kendülerin ondan sürdü. ﴿مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ Şiddet-i kuvvetlerinden gümân etmediniz kim kal'alarından çıkalar ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ﴾ ve gümân ettiler kim 'ale't-tahkîk kendüler Hudâ'nın kazâsından, kal'aları muhâfazaların edicidir. ﴿فَأَتَاهُمُ اللَّهُ﴾ Pes Hudâ'nın 'azâbı kendülere geldi ﴿مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾ gümân etmedikleri yerden. ﴿وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾ Ve korkuyu gönüllerinde sâbit kıldı. ﴿يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ﴾ Evlerin elleriyle yıkarlar, tâ ki zukâkları onun ağacıyla ve taşıyla bağlayalar ve tâ ki gittiklerinden sonra ehl-i îmâna ma'mûr kalmaya ve tâ ki onlardan pesend ettikleri eşyâyı bile alalar. ﴿وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve ehl-i îmânın elleriyle ki onu harâb ederlerdi, tâ ki tahassun etmeleri kalmaya ve cengin yeri müttesi' ola ve küffâra acık hâsıl ola. Ve ezbes ki 'ahdi nakz ettiler, ehl-i imân ettiği tahrîb kendülere isnâd olundu. Ahbârda gelmiştir ki kaçan Yehûd-i Beni'n-Nadîr celâya 'azîmet ettiler ve bildiler kim evleri ehl-i İslâm'ın tasarrufuna dâhil olur, evlerin yıkmağa şurû' ettiler ve ağacından ve kapularından kendülere hôş geleni aldılar. Ba'dehû esbâb ve eskâllerin götürüp kimisi Şâm vilâyetine gitti ve kimisi Hayber'e. ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ Pes ey gözler iyeleri, bu ahvâlden 'ibret alın. (2)

﴿وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ﴾ Ve eğer Tanrı te'âlâ üzerlerine vatandan çıkmağı yazmış olmasaydı ﴿لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا﴾ elbette bu cihânda onları mu'azzeb kılardı ﴿وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ﴾ ve öbür cihânda onlaradır **[479a]** dûzahın işkencesi. (3) ﴿ذَلِكَ﴾ Ol 'azâblar onlara oldu ﴿بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ol sebeble ki onlar Hudâ'ya ve Peygamberine 'adâvet ettiler ﴿وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ﴾ ve her kim Hudâ'ya 'adâvet eder ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ bî-şübhe kim Îzid-i zü'l-celâl katı 'ukûbetlüdür. (4) ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ﴾ Yahşi hurmâ makûlesinden kankısını ki kestiniz ﴿أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا﴾ yâ onu dipleri üzere bıraktınız, ﴿فَبِإِذْنِ اللَّهِ﴾ onun o gûne olması Hudâ'nın fermânıyladır. Getirdiler ki kaçan Server-i Kâ'inât Beni'n-Nadîr kabîlesini muhâsara etti fermân etti ki hurmâları kesile. Kaçan ona şurû' ettiler tâ'ife-i şakıyyeden birkaç kimse çıkıp dediler, yâ Muhammed, sen dersin yeryüzünde fesâd etmek eyü nesne değildir, niçe sen onun işlemesine emr edersin? Hazret'e bu söz girân geldi ve sahâbenin ba'zısı kesmesine ikdâm etti bu te'vîl ile kim onun kesilmesi onları gamnâk kılar ve kimisi kesmesinden mümteni' oldu bu tahmînle ki bu ehl-i İslâm'a dönecektir. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ onun kesmesini tahlîl etmek içün ve kat'ını ma'kûl bilmeyenin sözün tasdîk etmek içün bu âyette beyân etti kim ol iki işin vukû'u

izn-i şerîfiyledir.[642] (5) ﴿وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ﴾ Dahi size bu izni verdi, tâ ki hudûdu tecâvüz edenleri rüsvâ kıla. ﴿وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ﴾ Dahi Îzid-i zü'l-celâl Beni'n-Nadîr mâlından Peygamberi üzere her ne döndürüp kendüye ganîmet kıldı, ﴿فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾ onun tahsîli üzere hîç at makûlesin ve deve kısmın sür'atle sürmediniz ya'nî bu gazâda siz binip gitmediniz onun içün ki Beni'n-Nadîr'in menâzili Medîne'den iki millik yolda idi. Hazret'ten mâ-'adâ kamuları yayan gittiler ve ehl-i cihâd bu gazâda aslâ külfet çekmediler ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ﴾ velâkin Hakk celle ve 'alâ peygamberlerin müstevlî kılar ﴿عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimse üzere ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere tevânâdır. (6)

﴿مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ Hudâ-yı Müte'âl köylerin halkı mâlından Peygamberi üzere her ne döndürüp kendüye ganîme kıldı, ﴿فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ol ganîmet Hudâ'ya ve Peygambere ve karâbet iyelerine ve öksüzlere ve yoksullara ve bî-mâl olan müsâfiredir. Bilinmek gerek kim cenksiz ehl-i İslâm'a **[479b]** hâsıl olan mâlın keyfiyyet-i kısmetinde ihtilâf ettiler. Ba'zısı âyetin zâhirine 'amel edip dedi altı hisse üzere kısmet olunur ve Hudâ'nın hissesi Ka'be'nin ve sâ'ir mescidlerin ta'mîrine sarf olunur. Ve ba'zısı dedi, beş hisse kılınıp aksâm-ı mezkûrenin arasında taksîm olunur ve âyette Hudâ'nın mezkûr olması ta'zîm içündür. Ve şimdilikte Peygamberin hissesi bir kavlde halîfesine verilir ve bir kavlde leşkere ve muvahhidlerin mühimmâtına sarf olunur ve bir kavlde Ehl-i İslâm'ın mesâlihine.[643] *Me'âlim'de getirdi ki* câhiliyyede resm böyle idi kim kaçan bir ganîmet alırlardı, dörtten biri büyükleri olan kimesne alırdı ve kalan şeyden dahi bir tuhfe intihâb edip alırdı ve kısmetinde devlet-mendleri fukarâ üzere te'addî ederlerdi. Kaçan Beni'n-Nadîr'in ganâ'imi Ehl-i İslâm'a hâsıl oldu, sahâbe-i kirâmın ekâbiri dediler, yâ Rasûlallâh, ganîmetin rub'unu kaldır ve istediğin şeyi ondan intihâb edip kaldır. Ondan sonra kalan eşyâyı bize ver, aramızda biz onu kısmet ederiz. Hakk sübhânehû ve te'âlâ humusu Peygambere mahsûs kılıp kısmeti âyette mezkûr olan vech üzere mukarrer kıldı,[644] ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾ tâ ki ol mâl-ı fey' sizden olan baylar arasında elden ele gezmiş olmaya. ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ﴾ Ve peygamber size her ne verirse ﴿فَخُذُوهُ﴾ onu

642 el-Vâhidî, s. 316.

643 Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm,* Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nr. 72, vr. 283a.

644 el-Beğâvî, VIII/74.

alın, zîrâ o size helâldir ﴿وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ﴾ ve hengi nesne ki onu sizden men' etti ﴿فَانْتَهُوا﴾ siz ondan münteni' olun ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Peygamberin muhâlefetinde Tanrı'dan havf edin, ﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle Peygambere muhâlefet edenlere katı 'ukûbetlüdür. (7) ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ﴾ Bedeldir, *li-zi'l-kurbâ*dan ve mâ-ba'dında olan aksâmdan. Ya'nî mâl-ı fey' hicret eden dervîşler içündür. ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ﴾ Şol hicret eden dervîşler ki menzillerinden ve emvâllerinden çıkmış kılındılar ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا﴾ Hudâ'dan kerem ve hoşnûdluk talebin tahmîn ettikleri hâlde ﴿وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve cânlarıyla ve mâllarıyla Hudâ'nın dînine ve Peygamberine yardım ederle, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ onlar kendülerdir erbâb-ı sıdk olanlar. (8) **[480a]** ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Dahi mâl-ı fey' şol fukarâyadır ki Medîne'yi yer edindiler ve îmânla ülfet ettiler, ehl-i hicret Medîne'ye gelmeden esbak. ﴿يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ﴾ Severler şol kimseyi ki vatanını terk edip kendülere geldi, ﴿وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً﴾ dahi sînelerinde hikd u hased ve dağdağa[645] bulmazlar ﴿مِمَّا أُوتُوا﴾ ehl-i hicret verildiği nesneden, ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ dahi ehl-i hicreti cânları üzere takdîm ederler ﴿وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ ve eğer kendülerden bir ihtiyâc olsa. ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ﴾ Ve her kim kendü nefsinin şiddet-i buhlünden mahfûz kılınır ki hubb-i mâldan ve buğz-i infâktan imtinâ' ede ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir iki cihânın devletine nâ'il olup zahmetlerden hâlis olanlar. (9)

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ Ve şol kimseler ki evvelki hicret edenlerden sonra geldiler ve onlar kıyâmete dek ehl-i îmân olanlardır ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾ derler, ey Perverdigârımız, günâhlarımızı bizim içün yarlıga ve îmânla bize sebkat eden birâderlerimiz içün dahi. ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dahi derler gönüllerimizde îmâna gelenler içün bir 'adâvet kılma. ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ Ey Hudâvendimiz, 'ale't-tahkîk sen re'fet ve rahmetin gâyetiyle muttasıfsın. (10)

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ Bakmaz mısın şol kimselere ki nifâk ettiler ﴿يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ derler, ehl-i kitâbdan küfr eden birâderlerine ﴿لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ﴾ kasem olsun kim mekânlarınızdan çıkmış kılınırsanız. ﴿لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ﴾ elbette sizinle çıkarız dostluk yüzünden ﴿وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا﴾ ve aranızda bir kimseye hergiz mutî' olmazız ﴿وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ﴾

645 Gürültü, patırtı, sıkıntı.

ve eğer mukâtele olunursuz, elbette size yardım ederiz? ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl şehâdet eder kim 'ale't-tahkîk erbâb-ı nifâk bu sözde yalancılardır. (11) ﴿لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ﴾ Bilâ-şübhe kim küffâr çıkmış kılınırlarsa kendülerle çıkmazlar, ﴿وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ﴾ dahi 'ale't-tahkîk eğer mukâtel olunurlar kendülere yardım etmezler ﴿وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ﴾ Ve eğer 'alâ sebîli'l-farz ve't-takdîr onlara yardım ederler, ﴿لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ﴾ elbette enselerin çevirip kaçarlar ﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾ ondan sonra yardım olunmazlar. (12) **[480b]** ﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ﴾ Tahkîkan ki siz ehl-i nifâkın sînelerde korkmak cihetinden eşeddsiz ﴿مِنَ اللَّهِ﴾ Hudâ-yı zü'l-celâlden. Ya'nî ehl-i nifâk Tanrı'dan korkmazlar niteki sizden korkarlar. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ Bu korkmak ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk onlar bir gürûhturlar ki Hudâ'nın 'azamet ve kahrını bilmezler. (13) ﴿لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا﴾ Yehûd ve münâfıklar müctemi' oldukları hâlde şiddet-i havftan sizinle cenk etmezler ﴿إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ﴾ illâ hendek ve bârû ile muhsan köylerde ﴿أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ﴾ yâ dîvârların ensesinden. ﴿بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ﴾ Cenkleri aralarında katıdır ya'nî onların zâtında şecâ'at var. Pes sizinle ol keyfiyetle cenk etmeleri ne lekeliklerinden ve ne zebûnluklarındandır belkim Tanrı te'âlâ yüreklerinde saldığı korkudan ötürü öylece cenk ederler. ﴿تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا﴾ Onları yığılmış ve müttefik gümân edersin ﴿وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى﴾ ve hâlbuki gönülleri perâkendedir. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ Bu sıfât onlara ol sebebledir ki 'ale't-tahkîk onlar bir gürûhturlar ki kendülere nef' eden şeyi ta'akkul edip fehm etmezler. (14) ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Beni'n-Nadîr'in garîb sıfatı kendülerden esbak olan ehl-i Bedr'in garîb sıfatı gibidir. ﴿قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ﴾ Yakın zamânda işlerinin sû-i âkıbetini tattılar. Pes Yehûd-i Beni'n-Nadîr küffâr-ı Mekke gibi yakın müddette bu cihânda ettikleri küfr ü ma'siyetin gussasın çektiler ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve âhirette onlara bir derdnâk işkence var. (15)

﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Münâfıklar Yehûdu iğvâ etmede şeytân gibidir, ﴿إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ﴾ kaçan kâfire dedi, küfrün üzere sâbit ol ki ben senin mu'în ve yoldaşınım. ﴿فَلَمَّا كَفَرَ﴾ Pes kâfir küfr üzere sâbit olup nihâl-i[646] küfr gönlü zemîninde istihkâm bulıcak ﴿قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ﴾ dedi, 'ale't-tahkîk ben senden bîzârım, ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ bilâ-şübhe ben 'âlemlerin Perverdigârı Allâh'tan korkarım. (16) ﴿فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ﴾ Pes kâfir ve şeytânın netîcesi bu idi kim ikileri dûzahta oldular, ﴿خَالِدَيْنِ فِيهَا﴾ dûzahın içinde ikileri 'ale'd-devâm ikâmet etmiş-

646 Nihâl: Fidan.

ler ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾ ve o gûne 'azâb sitem edenlerin sezâsıdır. (17)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Ey îmâna gelenler! Hudâ'dan **[481a]** havf edin ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾ ve her cân yarın içün ilerü gönderdiği şeye baksın, ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ dahi Hudâ'dan havf edin ﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ bî-şübhe kim Tanrı te'âlâ işlediğiniz işlerin zâhirine ve bâtınına dânâdır. (18) ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ﴾ Ve olman şol kimseler gibi ki Tanrı'nın hakkın unuttular, ﴿فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ﴾ pes kendülere cânların unutturdu ki ona nef' eden şeyi işlemeyip varta-i helâke onları düşürdüler, ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir fıskta kâmil olanlar. (19) ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ Dûzahın iyeleri behiştin erbâbı ile berâber olmazlar, ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ behişt-i berînin iyeleri kendülerdir na'îm-i mukîme nâ'il olanlar. (20)

﴿لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ﴾ Eğer bu Kur'ân'ı bir dağ üzere indirseydik ﴿لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا﴾ elbette onu korkmuş çatılmış görürdün ﴿مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın korkusundan. ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ﴾ Ve bu meseller ﴿نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾ onu halk içün beyân ederiz ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ tâ ki halk hakâik-i eşyâya tefekkür edeler. (21) ﴿هُوَ اللَّهُ﴾ O'dur Hudâ-yı Müte'âl ﴿الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ şol Hudâ ki kendüsinden özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ pûşîde ve âşikâre eşyânın dânâsı, ﴿هُوَ الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ﴾ kendüdür bu iki sıfatın gâyetiyle muttasıf olan. (22) ﴿هُوَ اللَّهُ﴾ Kendüdür sıfât-ı kemâle câmi' olan zât-ı şerîf, ﴿الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ şol sıfât-ı kemâle câmi' ki kendüden gayrı hakla 'ibâdete müstehak bir ma'bûd yoktur. Ya'nî istihkâk-ı ulûhiyyetle kendüdür yalnız müteferrid olan, ﴿الْمَلِكُ﴾ cemî' umûra tasarruf eden, ﴿الْقُدُّوسُ﴾ noksânı îcâb eden eşyâdan gâyetle münezzeh olan, ﴿السَّلَامُ﴾ âfât ve nakstan selâmet iyesi olan, ﴿الْمُؤْمِنُ﴾ halka emniyyeti bağışlayan. ﴿الْمُهَيْمِنُ﴾ her şeye hâfız u nigehbân olan, ﴿الْعَزِيزُ﴾ kamu eşyâ üzere galebe eden, ﴿الْجَبَّارُ﴾ 'âlemi istediği nesne üzere cebr eden, ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ noksân ve hâceti iktizâ eden şeye tekebbür eden. ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ Hakk sübhânehû ve te'âlâ münezzeh oldu küffârın kendüye şerîk kıldıkları eşyâdan. (23) ﴿هُوَ اللَّهُ﴾ Kendüdür Îzid-i zü'l-celâl, ﴿الْخَالِقُ﴾ iktizâ-i hikmet üzere kamu eşyâyı takdîr eden, ﴿الْبَارِئُ﴾ a'yân-ı mevcûdâtı 'ademden vücûda getiren, ﴿الْمُصَوِّرُ﴾ mahlûkâta sûret ve hey'et ihsân eden. **[481b]** ﴿لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ Kendüye mahsûstur şer' ve 'aklın pesend ettiği güzel 'adlar. ﴿يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Şevâib-i nakstan münezzeh olduğu içün gökler ve yerde olan eşyâ pâklıkla kendüyi anarlar ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve kendüdür kemâl-i kudretle ve nihâyet-i 'ilmle muttasıf olan. (24)

SÛRETÜ'L-MÜMTEHİNE

Medeniyyetün ve Hiye Selâse Aşrate Âyeten

[سورة الممتحنة مدنية وهي ثلاث عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki kaçan Hâtıb bin Belte'a bildi kim Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Mekke ehline gazâ etmek ister onlara bir mektûb yazdı bu mazmûnla kim Server-i Kâ'inât size gazâ etmek ister, vaktinize hâzır olun. Ve mektûbu Beni'l-Muttalib'in Sâre nâm bir karavaşıyla gönderdi. Hazret-i Cibrîl 'aleyhisselâm inip Server-i Kâ'inât'a bu ahvâlden haber verdi. Pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hazret-i Alî'yi ve 'Ammâr'ı ve Talha'yı ve Zübeyr'i ve Mikdâd'ı ve Ebâ Mersed'i gönderip dedi, Ravza-i Hâh nâm mevzi'e eriştiğinizde onda deveye binmiş bir karı bulursuz. Hâtıb Mekke halkına gönderdiği mektûbu ondan taleb edin. Size verdiyse mektûbu alın ve kendüyi koyuverin ve eğer vermediyse gerdenini urun. Sahâbe-i kirâm fermânına imtisâl edip mekân-ı mezbûrda onu buldular. Mektûbu kendüsinden istediler, inkâr etti. Hazret-i Alî radıyallâhu 'anh kılıcın sıyırdı. Kılıcı göricek mektûbu örülmüş saçından çıkarıp kendülere teslîm etti. Server-i Kâ'inât'ın huzûruna getirdiler. Ol mahal Hâtıb'ı ihzâr edip ona buyurdu, bu mektûbun yazması üzere kankı nesne sana bâ'is oldu? Hâtıb eyitti, yâ Rasûlallâh, İslâm'a dâhil olduğum günden bu güne dek küfr etmedim ve sana ihlâs ettiğim vaktten şimdiye dek zararına mûcib bir iş işlemdim. Ancak ben Kureyş'in halîfiyim, aralarında aslâ bir kimsem yoktur ki evlâd u ensâbım üzere muhâfaza ede. İstedim ki üzerlerine bir hak isbât edeyim, tâ ki onun mülâhazasıyla evlâdımı incitmeyeler. Ve bilirim kim mektûbum onlardan bir şey def' etmez. Hazret onun 'özrünü kabûl etti. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu sûreyi indirdi. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾[647] Ey îmâna **[482a]** gelen kimseler! ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar edinmen, ﴿تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ mektûblarla muhabbeti onlara îsâl edersiz ﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ﴾ ve hâlbuki 'ale't-tahkîk doğruluktan size gelen şeye inkâr getirdiler, ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ﴾ Peygamberi

647 el-Beyzâvî, II/1061-1062.

ve sizi Mekke şehrinden çıkarttırırlar ﴿أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ pes Perverdigârınız Hudâ-yı zü'l-celâle îmân getirdiğiniz için. ﴿إِنْ كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي﴾ Eğer vatanınızdan çıktınız, yolumda cihâd etmek için ve rızâlarımı taleb etmek için, onlarla dostlaşman. ﴿تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ Onlara gizli haber salarsız, mahabbet sebebiyle ﴿وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ﴾ ve hâlbuki ben gizli kıldığınız nesneye ve âşikâre ettiğiniz şeye sizden dânâ-terim ﴿وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ﴾ ve her kim sizden küffârla dostlaşmak işini işler, ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ bî-şübhe kim mu'tedil yolu yitirdi. (1)

﴿إِنْ يَثْقَفُوكُمْ﴾ Eğer size zafer bulurlar ﴿يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً﴾ size düşman olurlar, onlarla dostlaşmağınız size fâ'ide vermez, ﴿وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ﴾ dahi size ellerin ve dillerin katl u şetm gibi bedlikle açarlar, ﴿وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ dahi kâfir olmağınızı severlerdi. (2) ﴿لَنْ تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ﴾ Hısımlarınız size fâ'ide vermez ﴿وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ ve ne uşaklarınız ﴿يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ rûz-i cezâda. ﴿يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ﴾ Hakk celle ve 'alâ aranızı ayırır ki sizden ehl-i îmân olanı behişt-i câvidâna gönderir ve kâfir olanı dûzaha. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Ve Îzid-i Müte'âl işlerinize bînâdır, pes onun üzere size mükâfât eder. (3)

﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ Tahkîkan kim size bir güzel iktidâ olunacak tarîkat var idi, ﴿فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ Hazret-i İbrâhîm'in ve ehl-i îmandan kendüsiyle berâber olan kimselerin sözlerinde, ﴿إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ﴾ kaçan kendü hısımlarına dediler, ﴿وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ﴾ tahkîkan biz sizden bîzâr olmuşlarız ﴿إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ﴾ ve Tanrı'dan özge 'ibâdet ettiğiniz eşyâdan dahi. ﴿كَفَرْنَا بِكُمْ﴾ Âyînînize küfr ettik ﴿وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا﴾ ve aramızda ve aranızda düşmanlık ve sevişmemek hemîşe âşikâre oldu ﴿حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾ ol vakte dek ki yalnız Hudâ-yı zü'l-celâle îmân getirirsiz. **[482b]** ﴿إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ﴾ Müstesnâdır, üsve-i haseneden ya'nî Hazret-i İbrâhîm'in cemî' sözlerinde size güzel iktidâ var, ancak pederine söylemesinde, ﴿لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ﴾ elbette Perverdigârımdan sana mağfiret taleb ederim. ﴿وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Dahi Tanrı'nın 'azâbından senden hîç bir nesne def' etmeğe kâdir değilim, eğer îmâna gelmezsen. Hülâsa-i kelâm bu ki ehl-i îmân küffârdan olan hısımlarından bîzâr olmaklarında gerektir kim Hazret-i İbrâhîm'e iktidâ edeler. Ammâ onlar için istiğfâr taleb etmede ona iktidâ etmeyeler, onun için ki Hazret-i İbrâhîm pederi için istiğfâr taleb etmesi ona ettiği va'de sebebiyle kendüsinden sâdır oldu ve illâ küffâr için mağfiret taleb etmek câ'iz değildir. Ve ol vakt ki Halîl-i Celîl ve ehl-i îmân olan cemâ'ati hısımlarından müteberrî oldular, dediler,

﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا﴾ ey Perverdigârımız, üzerine yalnız i'timâd ettik ﴿وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا﴾ ve senin dergâh-ı 'izzetine rücû' ettik ﴿وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ve dönmek senin fermânınadır. (4) ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ey Perverdigârımız, küfr eden kimselere bizi fitne kılma ya'nî üzerimize onları musallat etme, tâ ki tâkat getirmediğimiz 'azâbla bizi mümtehan etmeyeler. ﴿وَاغْفِرْ لَنَا﴾ Ve taksîrâtımızı bizim için gufrân et. ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ey Hudâvendimiz, tahkîkan ki sen kendün herkes üzere galebe eden, eşyâyı kemâ yenbagî îcâd eden. Ve her kim bu gûne evsâfla muttasıf oldu, lâyıktır kim üzerine tevekkül eden kimseyi sığındıra ve du'â edene icâbet ede. (5)

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ Tahkîkan kim sizin için İbrâhîm ve kavminin sözünde bir güzel iktidâ olunacak haslet var idi. Tekrâr te'kîd içündür yâ evvelki iktidâ akvâlde, ikincisi ef'âlde. ﴿لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ Bedeldir *leküm* lafzından ya'nî mezbûrların tarîkinde üsve-i hasene var idi, şol gürûh içün ki Hudâ'dan ve sonki günün zahmetinden korkardı. ﴿وَمَن يَتَوَلَّ﴾ Ve her kim fermânından yüz çevirip Hudâ'nın düşmanlarıyla dostluk etti, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ bî-şübhe kim Tanrı te'âlâ kendüdür halkın nusretinden müstagnî olan, zâtında cemî' mehâmide müstehak olan. Getirdiler kim **[483a]** kaçan bu âyetler nâzil oldu ehl-i îmân dostluğu birden müşrik hısımlarından kestiler. Hakk sübhânehû ve te'âlâ onlara va'd edip buyurdu.[648] (6) ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾ Şâyed Hakk sübhânehû ve te'âlâ aranızda ve küffâr-ı Mekke'den 'adâvet ettiğiniz kimselerin arasında bir muhabbet peydâ ede. Bu va'deye Hakk sübhânehû ve te'âlâ îfâ edip ekser-i sanâdîd-i Kureyş bu ahvâlden sonra şeref-i İslâm'la müşerref oldular. ﴿وَاللَّهُ قَدِيرٌ﴾ Ve İzid-i Müte'âl düşmanlığı dostluğa tebdîl etmeğe tevânâdır. ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ sizden sudûr eden taksîrâtı mahv edip kabûl-i tevbe ile sizi esirger. (7)

Getirdiler ki Hazret-i Ebî Bekr'in kızı Esmâ Hâtun'un vâlidesi Katîle nâm karı müşrike iken Mekke'den bir mikdâr hediyye ile kızın görmeye geldi. Kaçan Hazret-i Esmâ'nın kapusında oldu Hazret-i Esmâ onu içerü girmeğe koyuvermedi ve hediyyesin kabûl etmedi. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[649] ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾ Hakk celle ve 'alâ sizi nehy etmez şol kimselerin âşinâlığından ki dîn husûsunda sizinle cenk

---

648 el-Beyzâvî, II/1063.

649 el-Beyzâvî, II/1063.

etmediler, ﴿وَلَـمْ يُخْرِجُوكُـمْ مِـنْ دِيَارِكُـمْ﴾ dahi sizi menzillerinizden çıkartmadılar. ﴿أَنْ تَبَرُّوهُـمْ﴾ Ondan men' etmez ki siz onlara eyülik edesiz ﴿وَتُقْسِـطُوا إِلَيْهِـمْ﴾ ve onlara 'adli îsâl edesiz, ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِـبُّ الْمُقْسِـطِينَ﴾ bî-şübhe ki Hudâ ' azze ve celle 'adâlet edenleri sever. (8) ﴿إِنَّمَـا يَنْهَاكُـمُ اللَّهُ عَـنْ الَّذِيـنَ قَاتَلُوكُـمْ فِـي الدِّيـنِ﴾ Tanrı te'âlâ sizi nehy etmez illâ şol kimselerden ki dîn husûsunda sizinle cenk ettiler ﴿وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ﴾ ve menzillerinizden sizi çıkarttılar ﴿وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve çıkartmağınız üzere arkalaştılar, ﴿أَنْ تَوَلَّوْهُـمْ﴾ ondan men' eder ki siz onlarla dostlaşırsız ﴿وَمَـنْ يَتَوَلَّهُـمْ﴾ ve her kim onlarla dostluk eder ﴿فَأُوْلَئِكَ هُـمْ الظَّالِمُـونَ﴾ ol gürûh kendülerdir sitem edenler. (9)

Getirdiler ki kaçan Hudeybiyye sulhu vâki' oldu, şurûtun birisi bu idi kim her Müslümân ki Mekke'den Medîne'ye varır Hazret onu onlara döndürür ve her kim Medîne'den Mekke'ye gider onu bir kimse döndürmez. Henûz Hazret sallallâhu 'aleyhi ve sellem Hudeybiyye'de idi Sübey'a-i Eslemiyye İslâm'a gelip Hazret'in huzûruna çıkageldi. Der-'akab kocası Müsâfir-i Mahzûmî ardına gelip dedi, yâ Muhammed, biz seninle şart etmedik mi ki her kim bizden size **[483b]** gelir redd edesiz? Hemân ol vakt Hakk celle ve 'alâ bu âyetleri münzel edip buyurdu.[650] ﴿يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler, ﴿إِذَا جَاءَكُـمْ الْمُؤْمِنَـاتُ مُهَاجِـرَاتٍ﴾ kaçan îmâna gelmiş hâtunlar size gelirler vatanların terk ettikleri hâlde ﴿فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾ onların sıhhat-i îmânların bilmeğe sa'y edin ki kendülere and veresiz kim bu çıkmaları yalnız îmâna rağbet ettikleri içün yâhûd kocalarından râzî olmadıkları ecilden çıktılar. ﴿اللَّهُ أَعْلَـمُ بِإِيمَانِهِـنَّ﴾ Îzid-i zü'l-celâl îmânlarının hakîkatine sizden dânâ-terdir, onun içün kim kalblerine muttali' olan oldur. ﴿فَـإِنْ عَلِمْتُمُوهُـنَّ مُؤْمِنَـاتٍ﴾ Pes and vermeğinizle ve gayrı nişânlarla onları îmâna gelmiş bildinizse ﴿فَـلَا تَرْجِعُوهُـنَّ إِلَـى الْكُفَّـارِ﴾ onları kâfir olan kocalarına döndürmen. ﴿لَا هُـنَّ حِلٌّ لَهُـمْ﴾ Ne îmâna gelmiş karılar kocalarına helâl olurlar ﴿وَلَا هُـمْ يَحِلُّـونَ لَهُـنَّ﴾ ve ne kâfir kocalar mü'min karılara helâl olurlar. ﴿وَآتُوهُـمْ مَـا أَنفَقُـوا﴾ Dahi kişilere verin karılara verdikleri şeyi. Ba'dehû Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Sübey'a îmânında sâdık olduğuna and verip üzerine Müsâfir'e infâk ettiği şeyi verdi. ﴿وَلَا جُنَـاحَ عَلَيْكُـمْ﴾ Ve üzerinize bir günâh yoktur ondan ki ﴿أَنْ تَنكِحُوهُـنَّ﴾ hicret etmiş hâtunları evlenesiz ﴿إِذَا آتَيْتُمُوهُـنَّ أُجُورَهُـنَّ﴾ kaçan mehrlerin onlara verirsiz. Bu kelâm nâzil olduktan sonra Hazret-i Fârûk radıyallâhu 'anh Sübey'a hâtunu evlendi. ﴿وَلَا تُمْسِكُوا

650 el-Beyzâvî, II/1063.

﴿بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾ Ve yapışman kâfir karıların 'ismetine ya'nî nikâhınız altında olan kâfireleri talâk edip 'akd-i nikâhınızda onları koman ﴿وَاسْأَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ﴾ ve küffâra lâhik olan kâfir karılarınıza mehrden infâk ettiğiniz şeyi küffârdan taleb edin, ﴿وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنفَقُوا﴾ dahi küffâr hicret eden mü'min karılarına mehrden infâk ettikleri şeyi ehl-i îmândan taleb etsinler. ﴿ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ﴾ Ol mezkûr olan eşyâ size Hudâ'nın fermânıdır ﴿يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ﴾ aranızda onunla fasl-ı husûmet eder ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle mesâlihinize dânâdır, ﴿حَكِيمٌ﴾ hikmeti iktizâ ettiği şeyle hükûmet eder. (10)

Getirdiler ki bu âyet nâzil olduktan sonra ehl-i îmân kendülere gelen karıların mehrlerin erbâbına verdiler. Ehl-i şirk kendülere giden kâfirelerin mehrin vermekten münteni' oldular. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[651] ﴿وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ﴾ **[484a]** Ve eğer karılarınızın mehrlerinden sizden bir nesne çıkıp küffâra geçtiyse ﴿فَعَاقَبْتُمْ﴾ pes nevbet size geldi ya'nî onlardan bir îmâna gelmiş karı size gelip mehri verilmesi üzerinize lâzım olıcak ﴿فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ﴾ verin şol kimselere ki karıları küffâra gittiler ﴿مِثْلَ مَا أَنفَقُوا﴾ infâk ettikleri nesne gibi ve onu kâfir olan kocalarına vermen ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ ve Hudâ'dan havf edin şol Hudâ ki siz ona îmân getirmişsiz. Bu âyetin hükmü ol 'ahdin vücûduyla bâkî idi. Kaçan Mekke feth olup 'ahd kalktı, onun hükmü mensûh oldu. Getirdiler ki kaçan Server-i Kâ'inât feth-i Mekke gününde kişilerin bey'atından kurtuldu karılar dahi bey'at etmeğe meyl ettiler, Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (11) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk! ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ﴾ Kaçan îmâna gelmiş hâtunlar sana gelirler, ﴿يُبَايِعْنَكَ﴾ seninle bey'at ederler ﴿عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾ onun üzere ki Hudâ'ya bir nesne ortak kılmayalar ﴿وَلَا يَسْرِقْنَ﴾ ve ne uğrulayalar ﴿وَلَا يَزْنِينَ﴾ ve ne zinâ edeler ﴿وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ﴾ ve ne evlâdların sağ iken toprakta defn edeler ﴿وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ﴾ ve ne bir yalan getireler kim onu kendülerden bağlamış olurlar ﴿بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ﴾ elleri ve ayakları arasında. Ya'nî yolda düşmüş bir harâmzade uşağı alıp kocaları üzere iftirâ etmesinler kim bunu biz senden doğurduk. Bu hâli câhiliyye 'asrında ba'zı karılar eder idi. ﴿وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾ Ve eyülik makûlesinden fermân ettiğin nesnede sana 'isyân etmeyeler. ﴿فَبَايِعْهُنَّ﴾ Bu şurût üzere onlarla mübâya'at eyle ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ﴾ ve onlar içün Hudâ'dan mağfiret taleb et.

651 el-Beyzâvî, II/1064.

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'âlâ şurût-ı mezbûr üzere bey'at edenlerin günâhın mağfiret edicidir. Îmân ve tevbeye onları muvaffak kılmağa kendülerin çok esirgemiştir. (12) Mervîdir kim ba'zı fukarâ-yı sahâbe celb-i nef' içün Yehûdla dostlaşırlardı. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[652] ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey ehl-i îmân olanlar!﴿لاَ تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Bir gürûhla dostlaşman ki Hakk celle ve 'alâ onlar üzere gazab etti. ﴿قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ﴾ Tahkîkan kim onlar âhiretin sevâbından nâ-ümîd oldular, **[484b]** ﴿كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾ niteki küffâr ashâb-ı kubûrun dönmesinden nâ-ümîd oldular. (13)

652 el-Beyzâvî, II/1064.

SÛRETÜ'S-SAFF

Medeniyyetün ve Hiye Erba'a Aşrate Âyeten

[سورة الصف مدنية وهي أربع عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Göklerde olan eşyâ ve yerde olan 'âlem tenzîh ve takdîse müş'ir olan şeyi Hudâ'nın zât-ı bâhiru's-sıfâtına mensûb kıldılar. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ve kendüsidir her kimse üzere gâlib olan, işi kemâ yenbagî işleyen. Getirdiler kim ehl-i İslâm dediler, Hudâ'ya gâyetle sevgili olan a'mâli bilseydik emvâl ve ervâhımızı onda bezl ederdik. Hakk celle ve 'alâ cihâdın fazîletini beyân eden [653]﴿هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ﴾ âyetini münzel kıldı. Uhud cengi vâki' olıcak ba'zısı firâr etti. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. (1) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ Niçün işlemediğiniz şeyi lisâna getirirsiz? (2) ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ﴾ Hışm cihetinden gâyetle büyük oldu Hudâ katında ﴿أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ söylemeğiniz işlemediğiniz nesneyi. (3) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle sever şol kimseleri ki yolunda saf bağlamışlar iken savaş ederler ﴿كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ﴾ gûyâ ki onlar biri birine muttasıl müstahkem yapıdırlar. (4)

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Dahi mezkûr kıl ol vakti ki Hazret-i Mûsâ kendü 'aşîretine dedi, ﴿يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي﴾ Ey benim 'aşîretim, niçün 'isyânla ve bed sözle bana îzâ edersiz ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾ Ve hâlbuki size getirdiğim mu'cizât sebebiyle 'ale't-tahkîk bilirsiz kim bilâ-şübhe ben size Hudâ'nın gönderilmişiyim? ﴿فَلَمَّا زَاغُوا﴾ Pes ol vakt ki haktan meyl ettiler, ﴿أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾ Tanrı te'âlâ gönüllerin hakkı kabûl etmekten döndürdü ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ hudûdu tecâvüz eden gürûha doğru yol göstermez. (5) ﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Dahi yâd et ol vakti ki Meryem oğlu Hazret-i Îsâ dedi, ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾ Ey Ya'kûb **[485a]** uşakları, 'ale't-tahkîk ben Hudâ'nın gönderilmişiyim size, ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ﴾ tasdîk edici olduğumda, ilerümde olan nesneye Tevrât'tan., ﴿وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي﴾ dahi müjde verici olduğumda bir peygamberle ki benden sonra ge-

653 Saff 61/10

lir, ﴿اسْـمُهُ أَحْمَـدُ﴾ nâm-ı mübâreki Ahmed'dir. Murâd Hâtemü'n-Nebiyyîn ve Habîbu Rabbil'l-'Âlemîn Muhammedü'l-Mustafâ'dır sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem. ﴿فَلَمَّـا جَاءَهُـمْ بِالْبَيِّنَـاتِ﴾ Pes kaçan kim Hazret-i Îsâ kendülere âşikâre mu'cizelerle geldi, ﴿قَالُـوا هَـذَا سِـحْرٌ مُبِـينٌ﴾ dediler, bu getirdiği şey bir âşikâre câdûlıktır. (6)

﴿وَمَنْ أَظْلَـمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَـذِبَ﴾ Dahi kimdir ziyâde sitemkâr şol kimseden ki Tanrı te'âlâ üzere yalan bağladı ﴿وَهُـوَ يُدْعَـى إِلَـى الْإِسْـلَامِ﴾ ve hâlbuki kendüsi İslâm'a da'vet olunur ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْـدِي الْقَـوْمَ الظَّـالِمِينَ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl sitemkâr olan gürûhu mehdî kılmaz. (7) ﴿يُرِيـدُونَ لِيُطْفِـئُوا نُـورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِـهِـمْ﴾ İsterler kim Hudâ'nın nûrun ağızlarıyla söyündüreler. ya'nî nûr gibi ışık veren Hudâ'nın kitâbını ta'nlarıyla mahv etmek isterler ﴿وَاللَّهُ مُتِـمُّ نُـورِهِ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ kendü nûrun 'âlem arasında şöhret vermekle gâyetle yetiştiricidir ﴿وَلَـوْ كَـرِهَ الْكَافِـرُونَ﴾ ve eğer bî-dîn olanlar onun meşhûr olmasın sevmezler. (8) ﴿هُـوَ الَّـذِي أَرْسَـلَ رَسُـولَهُ بِالْهُـدَى وَدِيـنِ الْحَـقِّ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki Peygamberini Kur'ân'la ve millet-i İslâm ile gönderdi, ﴿لِيُظْهِـرَهُ عَلَـى الدِّيـنِ كُلِّـهِ﴾ tâ ki cümle edyân üzere bu dîni gâlib kıla ﴿وَلَـوْ كَـرِهَ الْمُشْـرِكُونَ﴾ ve eğer ehl-i şirk onun gâlib olmasın istemezler. (9)

﴿يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا هَـلْ أَدُلُّكُـمْ عَلَـى تِجَـارَةٍ﴾ Ey îmâna gelenler, sizi bir ticâret üzere delâlet etmeyem mi ﴿تُنجِيكُـمْ مِـنْ عَـذَابٍ أَلِيـمٍ﴾ ki ol ticâret sizi bir derdnâk işkenceden kurtarır? (10) ﴿تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Hudâ'ya ve Peygamberine îmân getirirsiz ﴿وَتُجَاهِـدُونَ فِـي سَـبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُـمْ وَأَنفُسِـكُمْ﴾ ve Hudâ'nın yolunda emvâlinizle ve cânlarınızla çalışırsız. ﴿ذَلِكُـمْ خَيْـرٌ لَكُـمْ﴾ Bu îmân ve cihâd etmeğiniz her nesneden size yeğrektir, ﴿إِنْ كُنتُـمْ تَعْلَمُـونَ﴾ eğer siz ticâret-i hakîkiyyenin tarîkin bilirdiniz. Pes kaçan kim îmân getirip cihâda meşgûl olursuz (11) ﴿يَغْفِرْ لَكُـمْ ذُنُوبَكُـمْ﴾ günâhlarınızı sizin içün yarlıgar, **[485b]** ﴿وَيُدْخِلْكُـمْ جَنَّـاتٍ تَجْـرِي مِـنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَـارُ﴾ dahi sizi bir bâğlara dâhil kılar ki köşkleri altından ırmaklar akar, ﴿وَمَسَـاكِنَ طَيِّبَـةً فِـي جَنَّـاتِ عَـدْنٍ﴾ dahi sizi dâhil kılar bir pâkîze menzillere ki ikâmet bâğlarında vâki' olmuştur ﴿ذَلِـكَ الْفَـوْزُ الْعَظِيـمُ﴾ ol gufrân ve cennete girmek ulu kurtulmaktır. (12) ﴿وَأُخْـرَى تُحِبُّونَهَـا﴾ Ve bu ni'metin başkasında sizin içün bir ni'met var ki siz onu seversiz, ﴿نَصْـرٌ مِـنَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın tarafından bir yardım ﴿وَفَتْـحٌ قَرِيـبٌ﴾ ve bir yakın feth. ﴿وَبَشِّـرْ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve yâ Muhammed, ehl-i îmânı dünyâda nusretle ve âhirette cennetle müjdeletdir. (13)

﴿يَـا أَيُّهَـا الَّذِيـنَ آمَنُـوا كُونـوا أَنصَـارَ اللَّهِ﴾ Ey îmâna gelenler, Hudâ'nın dînine yardımcılar olun, ﴿كَمَـا قَـالَ عِيسَـى ابْـنُ مَرْيَـمَ لِلْحَوَارِيِّيـنَ مَـنْ أَنصَـارِي إِلَـى اللَّهِ﴾ niteki Mer-

yem oğlu Hazret-i Îsâ havârîyyîne söyledi, Hudâ'nın dînine yardımcılar olun. ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ﴾ Cemâ'at-i havârîyyûn dediler Tanrı'nın dînine yardımcılar biziz. ﴿فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ﴾ Pes Benî İsrâ'îl'den bir cemâ'at Hazret-i Îsâ'ya îmân getirdiler ve bir cemâ'at onun nübüvvetin inkâr ettiler. ﴿فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ﴾ Pes Hazret-i Îsâ'nın ref'inden sonra îmâna gelenleri cenk ile düşmanları üzere mansûr ve muzaffer kıldık, ﴿فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾ pes küffâr üzere galebe ediciler oldular. (14)

SÛRETÜ'L-CUM'A

Medeniyyetün ve Hiye İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة الجمعة مدنية وهي إحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Hudâ 'azze ve celle göklerde olan ve yerde karâr tutanlar tesbîh ederler, ﴿الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ bu sıfât-ı kemâlle muttasıf olan Hudâ-yı zü'l-celâle. (1) ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ Kendüdür şol Kâdir-i Muhtâr ki yazıp okumayan cemâ'at arasında kendülerden bir peygamber gönderdi ya'nî 'Arab tâ'ifesinden Muhammedü'l-Mustafâ'yı kendülere mürsel kıldı, ﴿يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾ üzerlerine Hudâ'nın kitâbını okur bâ-vücûdâ ki kendüsi onlar gibi okur yazar değildir **[486a]** ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ ve onları yaman 'akîdeden ve bed 'amelden pâk kılar ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ ve Kur'ân'ı ve şerî'ati onlara öğrettirir. ﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Tahkîkan ki Muhammedü'l-Mustafâ onlara gelmeden evvel bir âşikâre azgunlıkta idiler. (2) ﴿وَآخَرِينَ مِنْهُمْ﴾ Dahi Muhammedü'l-Muhtâr'ı meb'ûs kıldı ki onlardan bir özge cemâ'ate ki ﴿لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ henûz onlara yetişmediler ve onlar cemâ'at-i tâbi'îndirler ve esahh-ı akvâl üzere onlardan murâd Hazret'in mevtinden sonra gelen kimselerdir. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ Ve kendüdür 'âdete hârik olan, işe temkîn veren, ihtiyâr u ta'lîminde dürüst hükm eden. (3)

﴿ذَلِكَ﴾ Ol nübüvvet ﴿فَضْلُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın ihsân ve keremidir, ﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ istediği kimseye tefaddul ve 'atâ tarîkiyle onu verir ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl ulu ihsân ve kerem iyesidir ki onun keremi katında dünyânın ni'metleri ve âhiretin na'îmi bir emr-i müstehkardır. (4) ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ﴾ Şol kimselerin sıfatı ki Tevrât'ı yüklendiler. ya'nî onu bilmeğe ve ahkâmıyla 'amel etmeğe mükellef oldular, ﴿ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا﴾ sonra onu getirmediler ya'nî yalnız okumasıyla iktifâ edip mûcibiyle 'amel etmediler ﴿كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ kitâblar yüklenen eşeğin sıfatı gibidir ki götürdüğü şeyle müntefi' olmaz. ﴿بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ Gâyetle bed oldu şol gürûhun sıfatı ki Hudâ'nın âyâtına tekzîb ettiler ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ve Îzid-i Müte'âl sitem eden gürûhu tarîk-i Hakk'a irşâd etmez. (5) ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا

Söyle ey dîn-i Yehûdiyyetle tedeyyün eden kimseler, ﴿إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ﴾ eğer gümân edersiz kim 'ale't-tahkîk siz Hudâ-yı zü'l-celâle dostlarsız ﴿مِنْ دُونِ النَّاسِ﴾ sâ'ir halktan özge, ﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ﴾ pes Hudâ'dan mergi ârzû edin, tâ ki dâr-ı teklîften dâr-ı kerâmete intikâl edesiz ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer zu'munuzda sâdıklar idiniz. (6) ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا﴾ Ve hergiz mergi ârzû etmezler ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ elleri ilerü gönderdiği yaman 'ameller sebebiyle. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl sitemkârların işlerine dânâdır, pes a'mâlleri üzere kendülere mükâfât eder. (7) ﴿قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ﴾ Söyle, 'ale't-tahkîk kim merg ﴿الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ﴾ şol merg ki siz ondan kaçarsız ﴿فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ﴾ bî-şübhe **[486b]** kim o size sataşacaktır ﴿ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ sonra pûşîde ve âşikâre eşyânın dânâsına dönmüş kılınırsız, ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ pes işlediğiniz işlerden sizi âgâh edip onun üzere sezânızı verir. (8) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler, ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ﴾ kaçan namâz içün nidâ olunur, ﴿مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾ Cum'a gününden ﴿فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾ pes Hudâ'nın anmasına sa'y edin ya'nî hutbe istimâ'ı içün rağbetle teveccüh edin ﴿وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ ve harîd ü fürûhtı terk edin, ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ol sa'y etmek size alım satımdan yeğrektir ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer hakîkî olan hayr u şerri bilirsiz. (9)

﴿فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Pes kaçan namâz edâ olunup ferâgat olunur ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ﴾ pes yeryüzünde yayılın ﴿وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ ve Hudâ'nın ihsân ve kereminden taleb edin ya'nî teheyyü'-i esbâb-ı me'âşa sa'y edin ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ve Hudâ-yı zü'l-celâli çok zikr edin, ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ şâyed siz zahmetlerden kurtulup iki cihânın hayrına nâ'il olursuz. Getirdiler ki Server-i Kâ'inât Cum'a gününde hutbe okurken Şâm semtinden bir kâfile ta'âm getirdiler ki ol zamân Medîne'de kıtlık var idi. Medîne halkı ferahlarından kâfileyi davul ile istikbâl ettiler. Mescidde hutbe istimâ' edenler davulun âvâzın işittiklerinde kâfilenin gelmesin bilip kamuları kâfileyi görmeğe çıktılar. Ancak hulefâ-i râşidîn ve sekiz kimse câmi'de kaldılar. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[654] (10) ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا﴾ Dahi kaçan bir ticâret ve bir oyuncak nesne görürler ﴿انْفَضُّوا إِلَيْهَا﴾ meclisinden müteferrik olup ona giderler ﴿وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ ve seni minber üzere durmuş bırakırlar. ﴿قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ اللَّهْوِ وَمِنْ التِّجَارَةِ﴾ Söyle, Hudâ'nın katında olan sevâb lehvden u ticâretten yeğrektir, ﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve Tanrı te'âlâ rûzî verenlerin yeğreğidir. Pes onun üzere tevekkül edip rızkı ondan taleb edin. (11)

654 el-Beyzâvî, II/1069.

SÛRETÜ'L-MÜNÂFİKÛN

Medeniyyetün ve Hiye İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة المنافقين مدنية وهي إحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[487a] ﴿قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ﴾ Kaçan erbâb-ı nifâk sana gelirler ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ لَرَسُولُ اللَّهِ derler, şehâdet getiririz kim 'ale't-tahkîk sen risâletle Hudâ'nın gönderilmişisin. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾ Ve Hudâ 'azze ve celle bilir kim 'ale't-tahkîk sen gönderilmişisin. ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ şehâdet eder ki ehl-i nifâk yalancılardır, zîrâ dedikleri söze i'tikâd etmezler. (1) ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً﴾ Erbâb-ı nifâk yalan kasemleri siper edindiler, katl ve sebyden, ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ pes Hudâ'nın yolundan i'râz ettiler, ﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ tahkîkan ki onlar ettikleri iş gâyetle bir yaman işti. (2) ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا﴾ Ol nifâk ve yalanları ol sebebledir ki onlar sûret-i zâhirde îmân getirdiler, ﴿ثُمَّ كَفَرُوا﴾ sonra gizlide küfr ettiler. ﴿فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ Pes gönülleri üzere mühr uruldu, ﴿فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ondan sonra onlar îmânın hakîkat ve sıhhatini fehm etmezler. (3) ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ﴾ Ve kaçan kendülerin görürsün ﴿تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ﴾ bedenleri sana hôş gelir, ter u nâzik oldukları içün ﴿وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ﴾ ve eğer nutka gelirler şîrîn sözlü oldukları içün sözlerin işitirsin. Getirdiler ki İbni Übeyy-i münâfık bir cesîm-i hôş-heykel, şîrîn sözlü efsah kimesne idi. Kendüye mânend bir gürûhla Hazret'in meclisine gelirdi. Hazret onları göricek heykelleri ve sözleri kendüye hôş gelip sözlerine kulak tutardı.[655] ﴿كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ﴾ Gûyâ ki onlar dîvâra dayandırılmış ağaçlardır ya'nî vücûdlarında ma'âriften aslâ bir eser yok ancak bu kılıkları ve bir mümevveh sözleri var. ﴿يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ﴾ Her çığırışı üzerlerine olduğun gümân ederler, müttehem oldukları içün. ﴿هُمُ الْعَدُوُّ﴾ Kendülerdir düşmanlıkta kâmil olanlar, ﴿فَاحْذَرْهُمْ﴾ pes onlardan hazer et. ﴿قَاتَلَهُمُ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ onları ihlâk etsin, ﴿أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ nice haktan yüz döndürürler. (4) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ﴾ Dahi kaçan kendülere denilir, gelin Hudâ'nın rasûlü sizin içün Hudâ'dan mağfiret taleb eder, ﴿لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ﴾ **[487b]** başların burarlar ﴿وَرَأَيْتَهُمْ

655 el-Beğâvî, VIII/129-130.

﴿يَصُدُّونَ﴾ ve onları görürsün istiğfârdan yüz çevirirler ﴿وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler 'özr getirmekten tekebbür etmişlerdir. (5) ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ﴾ Üzerlerine berâberdir, ﴿أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ onlar için mağfiret taleb etmeğin ve onlar için mağfiret istememeğin. ﴿لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ Tanrı te'âlâ onlara mağfiret etmez küfrde râsih oldukları için, ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ ıslâhın dâ'iresinden çıkan gürûha doğru yol göstermez. (6)

﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ﴾ Kendülerdir şol kimseler ki Ensâra derler, ﴿لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ fukarâ-i Muhâcirînden Hazret-i Rasûlullâh katında olan kimseler üzere infâk etmen, ﴿حَتَّى يَنْفَضُّوا﴾ tâ ki müteferrik olalar, herkes yerine gide. ﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve hâlbuki gökler ve yerin hazîneleri Hudâ'nın tasarrufuna mahsûstur ﴿وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴾ velâkin nifâk edenler bilmezler kim Rezzâk 'alâ tarîki'l-ıtlâk Îzid-i zü'l-celâldir ne özgesi. (7) ﴿يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ﴾ Derler, tahkîkan Medîne şehrine dönersek ﴿لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾ elbette e'azz olan ezell olanı Medîne'den çıkarttırır. Mervîdir kim ba'zı gazâvâtta 'Arab'ın birisi Ensârdan bir kimse ile su üzere münâza'a etti. Ba'dehû 'Arab Ensârîyi urup başını yardı. Ensârî varıp İbni Übeyy yanında şikâyet etti. Ona dedi, sabr et Medîne'ye rücû' edersek e'azz olan ezell olanı ondan çıkarır. Lafz-ı *e'azz* ile nefs-i hasîsesini kasd etti ve öbür lafz ile Seyyidü'l-Kevneyn'i.[656] ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ Ve 'izzet Hudâ'ya ve Peygambere ve ehl-i îmânadır gayr kimseye değil. ﴿وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ Velâkin ehl-i nifâk şiddet-i cehl ve gurûrlarından bilmezler kim 'izzet kime mahsûstur. Menkûldür kim sipâh-ı Server-i Kâ'inât bu gazâda Vâdiü'l-'Atîk nâm mevzi'de yetiştiklerinde İbni Übeyy'in oğlu Hazret-i 'Abdullâh ki muhlis Müslümân idi, ilerüde durup **[488a]** pederi gelicek devesini çökertip dedi, vallâhi Medîne'ye seni komam girmeğe Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sana izn vermeyince tâ ki bilesin e'azz kimdir ve ezell kimdir. Kaçan Server-i Kâ'inât münevver mevkibiyle[657] gelip sûret-i hâlden âgâh oldu, ona girmeğe izn verdi.[658] (8) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelen kimseler, ﴿لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ﴾ emvâlinizin tedbîri sizi meşgûl kılmasın, ﴿وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ dahi evlâdınızın terbiyesi sizi meşgûl kılmasın ﴿عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın anmasından. Ya'nî namâz ve sâ'ir 'ibâdât gibi Hudâ'nın anması

656 el-Beyzâvî, II/1070-1071.

657 Mevkib: Alay, maiyet, kortej

658 el-Beğâvî, VIII/133.

üzere müştemil olan eşyâdan size onlar mâni‘ olmasınlar. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ Ve her kim onları işler, ya‘nî onlarla meşgûl olur, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir utuzanlar. Zîrâ na‘îm-i bâkîyi metâ‘-ı fâniye değiştirdiler. (9)

﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ Dahi size rûzî kıldığımız şeyden infâk edin ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ birinize mergin nişânları gelmeden evvel. ﴿فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي﴾ Pes diye, ey Perverdigârım, ecelimi te’hîr edip bana mühlet verseydin ﴿إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ bir yakın müddete dek ﴿فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ki sadaka verip eyüler zümresinden olurum. (10) ﴿وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا﴾ Ve Îzid celle celâluhû bir câna mühlet verip te’hîr etmez, ﴿إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا﴾ kaçan onun ‘ömrü nihâyet bulup mu‘ayyen vakti gelir. ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ Ve Îzid-i zü’l-celâl zâhir u bâtında işlediğiniz eşyâya dânâdır. (11)

SÛRETÜ'T-TEĞÂBÜN

Medeniyyetün ve Hiye Semâniye Aşrate Âyeten

[سورة التغابن مدنية وهي ثماني عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Hudâ-yı zü'l-celâle göklerde olan rûhânîler ve yerde olan cismânîler tesbîh getirirler, ﴿لَهُ الْمُلْكُ﴾ kendüyedir **[488b]** tasarruf-i mutlak ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ﴾ ve kamu öğmeklikler cenâbına mahsûstur ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüdür her nesne üzere tevânâ. (1) ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki sizi 'ademden vücûda getirdi, ﴿فَمِنْكُمْ كَافِرٌ﴾ pes sizden bir gürûh var ki küfrü mukadder olup ona bâ'is olan eşyâya müteveccih olmuştur ﴿وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ﴾ ve sizden bir kısm var ki îmânı takdîr olunmuş, ona lâyık olan 'amele muvaffak olmuştur ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl işlediğiniz işlere bînâdır. (2) ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ Gökler ve yeri kemâle erişen hikmetle yarattı ﴿وَصَوَّرَكُمْ﴾ dahi size ey âdemîler, kılık verdi, ﴿فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾ ondan sonra kılıklarınızı güzel kıldı ﴿وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ ve cümle mahlûkâtın dönmeği tarafınadır. (3) ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Göklerde olan umûru ve yerde olan eşyâyı bilir ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ ve gizli kıldığınız ve âşikâre ettiğiniz a'mâli bilir ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ ve Îzid-i zü-l-celâl sîneler iyesi esrâra dânâdır. (4)

﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾ Âyâ size gelmedi mi sizden esbak küfr edenlerin haberi ﴿فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ﴾ ki işlerinin vebâlini tattılar? Ya'nî ettikleri küfrün 'ukûbetini dünyâda tattılar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve onlara bir derdnâk işkence var âhirette. (5) ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُ﴾ Ol 'ikâb ve 'azâb ol sebebledir kim 'ale't-tahkîk şân böyle idi kim ﴿كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kendülere peygamberleri zâhir mu'cizelerle gelirler idi, ﴿فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾ pes dediler, insân makûlesi mi bize doğru yol gösterir, bu gâyetle bir emr-i 'acîb ve münkerdir. ﴿فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا﴾ Pes peygamberlere küfr edip mu'cizâta tefekkür etmekten yüz çevirdiler. ﴿وَاسْتَغْنَى اللَّهُ﴾ Ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ cemî' halktan müstagnî oldu ﴿وَاللَّهُ غَنِيٌّ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ onların 'ibâdetine ve gayr şeye muhtâc değildir, ﴿حَمِيدٌ﴾ zâtında mahmûddur ki her mahlûk onun hamdi üzere delâlet eder. (6)

[489a] ﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا﴾ Küfr edenler gümân ettiler kim 'ale't-tahkîk hâl budur ki ba'de'l-mevt meb'ûs olmazlar, ﴿قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ﴾ söyle, belâ, ve Perverdigârıma kasem ki elbette meb'ûs olursuz, ﴿ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ﴾ ondan sonra işlediğiniz işlerden muhâsebe ile ve mükâfâtla âgâh kılınırsız ﴿وَذَلِكَ﴾ ve meb'ûs kılınıp mükâfât verilmeğiniz ﴿عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ Îzid-i zü'l-celâl üzere bir âsân iştir. (7)

﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا﴾ Pes Hudâ'ya ve Peygamberine ve indirdiğimiz nûra, ya'nî Kur'ân'a îmân getirin ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ işlediğiniz işe dânâdır, pes onun üzere size mükâfât eder. (8) ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ﴾ Yâd et ol günü ki sizi kamu yığar ﴿لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾ bir gün içün ki içinde evvelîn ve âhirîn cem' olunurlar, ﴿ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾ ol cem' günü teğâbün günüdür. Ya'nî o bir gündür ki halk biri birin mağbûn kılar, ol i'tibârla ki kâfirin îmânı takdîr üzere behiştte olan menzili mü'mine mîrâs olur ve mü'minin küfrü takdîr üzere dûzahta olan menzili kâfire mîrâs olur, pes kâfirin meğbûn olması kendüye zâhir olur. ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾ Ve her kim Hudâ'ya îmân getirip güzel 'amel işler, ﴿يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl ondan yaman işlerin mahv kılar ﴿وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve onu bir bâğlara dâhil kılar ki köşkleri altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ onun içinde ikâmeti bî-nihâyet takdîr etmişler, ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ol günâhların 'afvı ve behiştin girmesi ulu kurtulmaktır. (9) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki vahdâniyyetimizi inkâr edip âyâtımızı tekzîb ettiler, ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ onlardır dûzahın iyeleri, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ onun içinde 'ale'd-devâm ikâmeti tahmîn etmişler ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve yaman dönecek yerdir dûzah. (10)

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Bir kimseye hîç bir musîbet değmedi, illâ Tanrı'nın takdîr ve irâdetiyle ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ﴾ ve her kim Hudâ'ya îmân getirip musîbet onun izniyle olduğun bilirler, onun üzere sabr ve sebât etmekle gönlüne doğru you gösterir. ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ her nesneye dânâdır, esrâr ve gayrları üzerine mahfî olmaz. (11) **[489b]** ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ﴾ Dahi Hudâ'nın fermânına itâ'at edin ﴿وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ ve Peygamberin hükmüne inkıyâd edin, ﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ pes eğer fermânberlikten yüz döndürürsüz, ﴿فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ Peygamberimiz üzere âşikâre teblîğden özge bir nesne yoktur, pes i'râz etmeğiniz ona bir zarar hâsıl kılmaz. (12) ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl, kendüsinden özge bir dürüst ma'bûd yoktur ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ve yalnız Tanrı te'âlâ üzere ehl-i îmân tevekkül

etsinler. Zîrâ mü'minlerin tasdîki ki cümle umûr onun irâdetiyledir, iktizâ eder ki cemî' umûrlarında yalnız onun keremi üzere i'timâd etsinler. (13) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ﴾ Tahkîkan kim karılarınızdan ve uşaklarınızdan size düşman var ki Hudâ'nın tâ'atından siz alıkor, ﴿فَاحْذَرُوهُمْ﴾ pes onlardan hazer edip gâ'ilelerinden emîn olman ﴿وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا﴾ ve eğer günâhlarından 'afv edip ondan i'râz edersiz ﴿وَتَغْفِرُوا﴾ ve temhîd-i 'özr ettikleri günâhların pûşîde kılarsız ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle gufrân ve rahmetle mevsûftur, pes ettiğiniz mu'âmele gibi sizinle mu'âmele eder. (14)

﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ Bundan gayrı bir nesne yoktur kim emvâliniz ve evlâdınız size bir tecrübedirler, tâ ki sizden Hudâ 'azze ve celle rızâsın onların muhabbeti üzere tercîh eden kimse zâhir ola ve bi'l-'aks dahi. ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl kendü katında ulu ücret var şol kimseye ki Hudâ'nın rızâsın emvâl ve evlâd üzere tercîh etti. (15) ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ Pes kuvvet ve tâkatiniz kadar Hudâ'nın 'azâbından havf edip onun mûcibâtından perhîz-kârlık edin ﴿وَاسْمَعُوا﴾ ve Hudâ'nın pend ü nasîhatlerin işitin ﴿وَأَطِيعُوا﴾ ve fermânlarına itâ'at edin ﴿وَأَنفِقُوا﴾ ve mâlınızı hayrlu işlerde hâlis rızâsı içün infâk edin ﴿خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ﴾ ve kendü cânlarınıza bir eyülik işlen ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ﴾ ve her kim kendü nefsinin buhlünden mahfûz olur, ya'nî Hudâ'nın hakkın imsâk etmeyip yolunda onu bezl eder, ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ol gürûh kendülerdir iki cihânın zahmetlerinden **[490a]** kurtulup nâ'im-i ebediyyeye nâ'il oldular. (16)

﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ﴾ Eğer Hakk celle ve 'alâya borç verirsiz ﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ bir güzel borç, ya'nî infâkı fermân ettiği yerde hemân rızâsın tahsîl etmek içün mâlınızı sarf edersiz, ﴿يُضَاعِفْهُ لَكُمْ﴾ onun sevâbın size kat kat eder, ondan yediyüze dek ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ ve infâkınız bereketiyle günâhlarınızı sizin içün pûşîde kılar ﴿وَاللَّهُ شَكُورٌ﴾ ve Îzid-i Müte'âl sezâ vericidir, az şeyin mukâbelesinde çok şey verir, ﴿حَلِيمٌ﴾ gâyetle hilm sâhibidir ki 'ukûbetin ta'cîl etmez. (17) ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ Pûşîde ve âşikâre eşyânın dânâsı, ﴿الْعَزِيزُ﴾ kudreti kemâle erişip her nesne üzere tevânâ oldu, ﴿الْحَكِيمُ﴾ dânişi nihâyete vâsıl olan. (18)

SÛRETÜ'T-TALÂK

Medeniyyetün ve Hiye İsnetâ Aşrate Âyeten

[سورة الطلاق مدنية وهي اثنتا عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki 'Abdullâh bin 'Ömer radıyallâhu 'anhumâ karısın hayzda iken boşattı. Hazret ona buyurdu ki ona mürâca'at et, sonra hayzdan pâk olıcak onu boş et. Ve bu husûsta bu âyât nâzil oldu.[659] ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk, ﴿إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ kaçan karıları boş etmek istersiz ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ onları boş edin 'iddelerine muntazır oldukları hâlde, ya'nî hayzdan pâk olduklarında onları bir talaka ile boş edin, tâ ki hayz olan 'iddeleri istikbâl edeler. ﴿وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ﴾ Ve siz ey mü'minler, 'iddeyi zabt edip üç hayza kâmile edin, zîrâ karılar onun zabtından 'âcizdirler ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ﴾ ve Perverdigârınız Hudâ'dan havf edip onlar üzere 'iddeyi tatvîl etmen ve onlara zarar yetiştirmen, ﴿لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ﴾ tatlîk ettiğiniz karıları menzillerinden çıkartman 'iddeleri münkâzî olmayınca ﴿وَلَا يَخْرُجْنَ﴾ dahi onlar çıkmasınlar 'iddeleri münkâzî olmadan evvel, pes onları siz evlerinden aslâ çıkartman, ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ meğer hâllerini beyân edici bir bed iş getireler kim **[490b]** ol zamân onları sükna ettikleri yerden ihrâc etmeğe size ruhsat ola. ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ Ve mezkûr olan ahkâm Hudâ'nın sınırlarıdır ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ﴾ ve her kim Hudâ'nın sınırların tecâvüz eder ﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ bî-şübhe ki kendü nefsin 'ikâba ta'riz etmekle ona zulm etmiş oldu. ﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ Bilmezsin ey avratlar talâk eden kişi, şâyed Hakk sübhânehû ve te'âlâ ettiğin tatlîkten sonra bir iş peydâ ede ki tatlîk ettiğin karının mürâca'atını kalbinde sala. (1)

﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ Pes kaçan tatlîk olunan karılar müddetlerine erişirler ya'nî 'iddelerinin âhirine yaklaşırlar, ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ güzel 'işretle ve münâsib nafaka ile onlara mürâca'at edin ﴿أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ yâ onlardan bir vech-i ma'kûl ile ayrılın, ya'nî hakların bi't-tamâm verip kendülere bir zarar yetiştirmen ﴿وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ ve iki 'adâlet iyesi sizden ey ehl-i îmân, ric'at mahallinde şâhid tutun. Bu emr, nedb içündür. ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ Ve şehâdeti mahallinde rızâ-i ilâhî içün edâ edin ey şâhid olanlar! ﴿ذَلِكُمْ﴾ Bu âyette

659 el-Beyzâvî, II/1074.

mezkûr olan ahkâm, ﴿يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ onunla nasîhat olunur şol kimse ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezâyâ îmân getirir ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾ ve her kim Tanrı'dan havf eder, ona bir çıkmak kılar, ya'nî dünyânın humûm u gumûmundan ona bir ihlâs müyesser eder. (2) ﴿وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ Ve gümân etmediği yerden ona rûzî yetiştirir. ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ Ve her kim Tanrı te'âlâ üzere i'timâd eder, Hakk celle ve 'alâ onun umûruna kâfîdir, gayr kimseye onu muhtâc etmez, ﴿إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ﴾ tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle kendü işin nistediği yere yetiştiricidir, ﴿قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ her nesneye bir endâze kılmıştır ki o onu tecâvüz etmez. Getirdiler ki kaçan ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ âyeti nâzil oldu, sahâbe-i kirâm sordular kim pes kan görmeyen karının 'iddesi ne kadardır? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu. [660](3) ﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ﴾ **[491a]** Dahi karılarınızdan şol karılar ki büyüklükten hayzın gelmesinden ümîd kestiler, ﴿إِنِ ارْتَبْتُمْ﴾ eğer 'iddelerinin ne olduğun bilmediniz, ﴿فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ﴾ onlara 'iddesi üç eder ﴿وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ﴾ ve henûz hayz görmeyen hâtunların 'iddeleri dahi üç aydır ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ﴾ ve yükler iyeleri ya'nî gebe olan karılar ﴿أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ müddet-i 'iddelerinin nihâyeti hamllerinin vaz'ıdır, ya'nî karınlarında olan uşağın vaz' olunmasıyla 'iddeleri münkâzî olur. Bu hükm şâmildir mutalleka olan karıya ve kocası meyyit olan 'avrata. ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ﴾ Ve her kim Hudâ'dan havf edip ahkâmının hukûkun gözetir, ﴿يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا﴾ Hakk celle ve 'alâ işinden bir âsânlık kılar. (4) ﴿ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ﴾ Bu sûrede mezkûr olan ahkâm Hudâ'nın fermânıdır, ﴿أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ﴾ onu size indirdi ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ﴾ ve her kim Hudâ'nın 'ikâbından havf edip ahkâmını kabûl eder, ﴿يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾ onun günâhların ondan mahv eder ﴿وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا﴾ ve ona ecri ulu kılar. (5)

﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ﴾ Boş ettiğiniz karıları süknâ ettiğiniz yerde sâkin kılın, ﴿مِنْ وُجْدِكُمْ﴾ vüs'atinizde olan yerden ﴿وَلَا تُضَارُّوهُنَّ﴾ ve süknâda onlara zarar îsâl etmen, ﴿لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾ tâ ki üzerlerine darlık edip çıkmağa muztarr olalar. ﴿وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ﴾ Ve eğer yük iyeleri ya'nî hâmileler bulundularsa ﴿فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ﴾ üzerlerine nafaka edin, ﴿حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ ol mahalle dek ki yüklerin vaz' edip 'iddeden çıkarlar. ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾ Nikâhın 'alâkası münkâzî olduktan sonra uşaklarınıza süt verirlerse ﴿فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ süt verme-

660 el-Beyzâvî, II/1075.

si üzere onlara ücretlerin verin ﴿وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾ ve süt vermesine ücret husûsunda aranızda biri birinize eyülikle emr edin ﴿وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ﴾ ve eğer ücret ve ırdâ' husûsunda biri birinize muzâyaka etti, ﴿فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى﴾ elbette bir âhar karı uşağa süt verir. (6) ﴿لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ﴾ Vüs'at sâhibi vüs'atinden infâk etsin ﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ﴾ ve her kim üzerine rızkı dar kılındı, **[491b]** ﴿فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ﴾ Tanrı te'âlâ kendüye verdiği şeyden infâk etsin, ya'nî bay ve yoksul her birisi hâline göre uşağı üzere infâk eylesin. ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا﴾ Tanrı te'âlâ bir câna teklîf etmez, illâ ona verdiği şey, ﴿سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ yakında Tanrı te'âlâ bir düşvârlıktan sonra bir âsânlık eder. (7)

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ﴾ Ve nice köy halkı ﴿عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ﴾ Perverdigârının fermânından ve peygamberlerinin sözlerinden i'râz edip tekebbür ettiler, ﴿فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا﴾ pes ona muhâsebe ettik bir şiddetlü muhâsebe ﴿وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا﴾ ve onu mu'azzeb kıldık bir zişt 'azâbla. (8) ﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا﴾ Pes işinin 'ukûbetini tattı ﴿وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا﴾ ve işinin sonu bir utuzmak oldu ki hîç içinde kazanç yoktur. (9) ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Tanrı te'âlâ onlar içün bir şiddetlü işkence âmâde kıldı, ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ pes Hudâ'dan havf edin ey îmâna gelen erbâb-ı kulûb! ﴿قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا﴾ Tahkîkan ki Hudâ 'azze ve celle size bir şeref indirdi ve o Kur'ân'dır, zîrâ iki cihânın şerefi onunla hâsıl olur. (10) ﴿رَسُولًا﴾ Size bir Peygamber gönderdi ve o Muhammedü'l-Mustafâ'dır sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem, ﴿يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın âyâtını üzerinize okur ﴿مُبَيِّنَاتٍ﴾ hakkı âşikâre edici oldukları hâlde, ﴿لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ tâ ki îmâna gelip güzel 'ameller işleyenleri dalâletin karanlıklarından hidâyetin nûruna çıkartıra. ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾ Ve her kim Hudâ'ya îmân getirip güzel iş işler, ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ onu bir bâğlara dâhil kılar ki eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ onun içinde ikâmeti hemîşe takdîr etmişler. ﴿قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا﴾ Bî-şübhe ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ 'amel-i sâlih işleyene bir güzel rûzî âmâde kıldı. (11)

﴿وَمِنَ الْأَرْضِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl yedi göğü îcâd edendir ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾ ve sayı cihetinden yerden onlar gibi halk etti, ya'nî yedi kat yer yarattı, ﴿مِثْلَهُنَّ﴾ gökler ve yerlerin arasında Hudâ'nın fermân ve kazâsı cârî **[492a]** olur, ﴿يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ﴾ tâ ki bilesiz kim 'ale't-tahkîk Îzid-i zü'l-celâl her nesne üzere tevânâdır ﴿لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ dahi tâ ki bilesiz kim bilâ-şübhe Hudâ-yı Müte'âl her nesneye ihâta etmiştir dâniş cihetinden. (12)

SÛRETÜ'T-TAHRÎM

Medeniyyetün ve Hiye İsnetâ Aşrate Âyeten

[سورة التحريم مدنية وهي اثنتا عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler kim Hazret-i Hafsa nevbeti gününde Server-i Kâ'inât'ın icâzetiyle pederi hânesine ziyârete gitmişti. Gaybetinde Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Mâriye-i Kıbtiyye'yi hizmetiyle serfirâz kıldı. Hazret-i Hafsa bu hâlden âgâh olıcak Server-i Kâ'inât'a 'itâb etti. Hazret ona buyurdu, hâtırın onunla hôş olmaz mı ki Mâriye'yi üzerime harâm kılayım. Hazret-i Hafsa bu söze râzî oldu, pes Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Mâriye'yi üzerine harâm edip ona ısmarladı kim hergiz ezvâc-ı tâhirâtın birisin bu işten âgâh etmeyesin. Hazret-i Hafsa şiddet-i ferahtan sırrı saklamağa tâkat getirmeyip Hazret-i 'Âişe'yi sûret-i hâlden âgâh kıldı. Hakk celle ve 'alâ bu sûrenin evâ'ilini münzel edip buyurdu.[661] ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren vücûd-i şerîf, ﴿لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾ niçün Tanrı te'âlâ sana helâl kıldığı nesneyi üzerine harâm kılarsın, ﴿تَبْتَغِي مَرْضَاةَ أَزْوَاجِكَ﴾ karılarının hoşnûdlukların taleb edersin? ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ﴾ Ve Tanrı te'âlâ çok mağfiret edicidir, sana bu kusûru mağfiret eder, zîrâ Hudâ helâl kıldığı şeyin tahrîmi câ'iz değildir, ﴿رَحِيمٌ﴾ seni gâyetle esirger ki ettiğin taksîrle seni mu'âheze etmeyip 'ismetini hıfz etmek içün sana 'itâb etti. (1)

﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾ Tahkîkan ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ andlarınızın tahlîlini size keffâret ile meşrû' kıldı ﴿وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ﴾ ve Îzid-i zü'l-celâl umûrunuza mütevellîdir ﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ﴾ ve kendüdür size nâfi' olan şeye dânâ olan, ﴿الْحَكِيمُ﴾ ef'âl ve ahkâmını kemâl üzere işleyen. (2) ﴿وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ﴾ Ve yâd edin ey ehl-i îmân, ol **[492b]** vakti ki Hazret-i Peygamber gizli kıldı ﴿إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا﴾ karılarının birisine bir sözü, ya'nî Hazret-i Hafsa'ya Mâriye-i Kıbtiyye'nin tahrîmine müte'allik olan sözü gizli söyledi, ﴿فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ﴾ pes kaçan Hazret-i Hafsa Hazret-i 'Âişe'yi ol sözden haberdâr kıldı ﴿وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾ ve Hakk sübhânehû ve te'âlâ peygamberini ol sözün ifşâsı üzere muttali'

661 el-Vâhidî, s. 331.

kıldı, ﴿عَرَّفَ بَعْضَهُ﴾ Hazret-i Peygamber Hafsa'ya ifşâ ettiği sırrın bir mikdârını bildirdi ﴿وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾ ve bir mikdârının bildirmesinden ona ikrâmen tegâfül etti. ﴿فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ﴾ Pes ol vakt ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem onu haberdâr kıldı ettiği işten, ﴿قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا﴾ Hafsa söyledi, sana bu sırrın ifşâsını kim bildirdi? ﴿قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ﴾ Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu, bu iki sıfat-ı kemâl ile muttasıf olan Îzid-i Müte'âl onu bana bildirdi. (3)

﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ﴾ Ey Hafsa ve 'Âişe, eğer tevbe edip Hudâ'ya rücû' edersiz, ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ bî-şübhe kim gönülleriniz mâ'il oldu. Ya'nî tevbeye mûcib nesne sizden sudûr etti ve o Hazret'in sırrına muhâfaza etmeğinizdir. ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾ Ve eğer hâtır-ı şerîfine keder veren şeyle üzerine arkalaşırsız, ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ﴾ bî-şübhe kim Tanrı te'âlâ kendüsi dost ve mededkârıdır ﴿وَجِبْرِيلُ﴾ ve Hazret-i Cibrîl dahi ﴿وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ehl-i îmânın sulehâsı dahi. Ya'nî Hakk celle ve 'alâ onun nâsır ve mu'înidir ve melâ'ike-i kerrûbînin[662] serdârı Hazret-i Cibrîl karînidir ve sulehâ-i ehl-i îmân etbâ' ve ensârıdırlar ﴿وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ dahi ferişteler onlardan sonra kendüye mededkâr ve yardımcıdırlar. (4) ﴿عَسَى رَبُّهُ﴾ Şâyed Peygamberin Perverdigârı ﴿إِنْ طَلَّقَكُنَّ﴾ eğer Peygamber sizi boş eder, ﴿أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ﴾ kendüye bedel kılar sizden yeğrek bir karılar. Ya'nî Hazret-i Peygamber sizi tatlîk ederse recâ olunur ki Perverdigârı yerinize kendüye bir karılar ihsân ede ki sıfatları bu ola kim ﴿مُسْلِمَاتٍ﴾ Hudâ'nın fermânına itâ'at etmişler, ﴿مُؤْمِنَاتٍ﴾ îmânlarında ihlâs getirmişler, ﴿قَانِتَاتٍ﴾ tâ'at üzere muvâzebet etmişler, ﴿تَائِبَاتٍ﴾ günâhlardan tevbe etmişler, ﴿عَابِدَاتٍ﴾ Peygamberin fermânına zelîl olmuşlar, ﴿سَائِحَاتٍ﴾ **[493a]** oruç tutmuşlar, ﴿ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا﴾ koca görmüşler ve bâkire kızlar. (5)

﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ Ey îmâna gelen kimesneler! ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Kendü cânlarınızı tâ'atin işlemesiyle ve ma'siyetlerden vaz geçmekle ve ehlinizi nush ve te'dîble bir âteşten saklan ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ ki ol âteşin yanacak nesnesi âdemîler ve taştır, ﴿عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ﴾ onun üzere mü'ekkel bir ferişteler var ki ﴿غِلَاظٌ﴾ küffâr üzere dürüştlük ederler, ﴿شِدَادٌ﴾ küffârın ta'zîbi üzere tevânâlardır, ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ﴾ Hudâ'ya 'isyân etmezler ol şeyde ki kendülere işlemesin fermân etti ﴿وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ dahi fermân olundukları nesneyi işlerler. Ve ol mahal ki melâ'ike küffârı cehennemin kenârına getirirler,

662 Kerrûbî: Meleklerin büyüğü.

küffâr ondan halâs olmak içün 'özr getirmeğe başlarlar, Hakk celle ve 'alâdan melâ'ikeye nidâ gelir ki onlara söylen, (6) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ey küfr eden kimseler, ﴿لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ﴾ bugün 'özr getirmen, ﴿إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ işlediğiniz nesnenin mükâfâtından özge bir şeyle mükâfât olunmazsız! (7) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey îmâna gelenler! ﴿تُوبُوا إِلَى اللَّهِ﴾ Hudâ'nın dergâh-ı 'izzetine, olduğunuz yaman hâlden rücû' edin, ﴿تَوْبَةً نَصُوحًا﴾ bir rücû' etmek ki içinde ma'siyete bir dahi dönmeğe kasd olunmaya, ﴿عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ şâyed Perverdigârınız günâhlarınızı sizden mahv ede ﴿وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve sizi bir bâğlara dâhil kıla ki kusûru altından ırmaklar akar, ﴿يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ ol günde ki Hakk celle ve 'alâ peygamberi ve kendüsiyle îmâna gelenleri rüsvâ etmez, ﴿نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ﴾ sırat üzere ilerülerinde ve sağları tarafında nûrlar yürür. ﴿يَقُولُونَ﴾ Ehl-i îmân derler, ﴿رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا﴾ ey Perverdigârımız, nûrumuzu bizim içün tamâm kıl ﴿وَاغْفِرْ لَنَا﴾ ve günâhımızı bizim içün pûşîde kıl, ﴿إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ tahkîkan ki sen her nesne üzere tevânâsın. (8) ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ Ey Hudâ'dan haber getiren zât-ı pâk! ﴿جَاهِدِ الْكُفَّارَ﴾ Kılıçla küffârla cihâd et ﴿وَالْمُنَافِقِينَ﴾ ve erbâb-ı nifâkla delîlle cihâd et ﴿وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ ve üzerlerine gilzat et, ya'nî kaçan iki gürûh ile mülâyeme etmek fâ'ide vermez, dürüştlükle onlarla mücâdele et. ﴿وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾ Ve onların karargâhı dûzahtır ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve gâyetle **[493b]** yaman dönecek yerdir dûzah. (9)

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Hakk celle ve 'alâ küfr edenler içün bir mesel kıldı ﴿امْرَأَةَ نُوحٍ وَامْرَأَةَ لُوطٍ﴾ Hazret-i Nûh'un karısın ve Hazret-i Lût'un karısın. ﴿كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ﴾ Bu iki karı, kullarımızdan iki sâlih kulun taht-ı tasarrufunda idiler ve onlardan murâd Hazret-i Nûh ve Hazret-i Lût'tur. ﴿فَخَانَتَاهُمَا﴾ Pes ol iki karı ol iki kulumuza hıyânet ettiler ki Nûh'un karısı Hazret-i Nûh'tan ötürü halka derdi, kocam dîvânedir, Hazret-i Lût'un karısı müsâfirlerinden kavmini haberdâr kıldı. ﴿فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ Pes ol iki peygamber ol iki karıdan Hudâ'nın 'azâbından bir az nesne def' etmediler. ﴿وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ﴾ Dahi onlara denildi, dûzaha girin ﴿مَعَ الدَّاخِلِينَ﴾ kefereden ona giren gürûhlarla! Pes sizi ey küffâr olanlar, Peygamberle ve ehl-i îmânla olan nesebiniz Hudâ'nın 'azâbından kurtarmaz îmâna gelmezseniz. (10)

﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dahi Îzid-i Müte'âl îmâna gelenler içün ki küffârla olan nesebleri kendülere zarar îsâl etmediğine bir mesel kıldı ﴿امْرَأَةَ فِرْعَوْنَ﴾ Mısır hâkiminin karısı Âsiye Hâtun'un hâlini. ﴿إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ

﴿بَيْتًا﴾ Kaçan söyledi, ey Perverdigârım, rahmetinden yakın yerde bana bir ev yap ﴿فِي الْجَنَّةِ﴾ behişt-i câvidânda ﴿وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ﴾ ve Fir'avn'ın nefs-i habîsesinden ve zişt 'amelinden beni kurtar ﴿وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ dahi beni sitemkâr gürûhtan ya'nî Fir'avn'ın etbâ' ve ensârından kurtar. (11) ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ﴾ Dahi Hakk celle ve 'alâ dul olan karıların tesliyeleri içün 'İmrân kızı Meryem Hâtun'u mesel kıldı, ﴿الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ şol hâtun ki fercini kişilerden sakladı, ﴿فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا﴾ pes onun içinde vâsıtasız halk ettiğimiz rûhtan üfürdük. ﴿وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا﴾ Ve Perverdigârının sözlerine ya'nî enbiyâya vahy ettiği sözlere tasdîk getirdi ﴿وَكُتُبِهِ﴾ ve onun kitâblarında dahi tasdîk getirdi ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ﴾ ve 'ibâdet üzere müdâvim olanların zümresinden sayıldı. Server-i Kâ'inât'tan mervîdir kim karılardan dört hâtundan gayrı bir kimse kâmil olmadı ve onlar Müzâhim kızı Âsiye Hâtun ve 'İmrân kızı Meryem Hâtun ve Huveylid kızı Hazret-i Hadîce ve Muhammedü'l-Mustafâ kızı Fâtıma Hâtun radıyallâhu 'anhumâ.[663] (12)

663 el-Beyzâvî, II/1079.

SÛRETÜ'L-MÜLK

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsûne Âyeten

[سورة الملك مكية وهي ثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[494a] ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ Yücelenip nef'i çok oldu şol Perverdigâr kim tasarruf-i mutlak zîr-i kudretindedir ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve kendüsi her nesne üzere tevânâdır. (1) ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾ Şol Perverdigâr kim ölüm ve sağlığı yarattı, ﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾ tâ ki tecrübe edenin mu'âmelesi gibi sizinle bir mu'âmele edip zâhir ola, ﴿أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ kankınız yeğrekdir 'amel cihetinden. ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾ Ve kendüdür her kimse üzere gâlib olan, 'âsilerin günâhın çok setr eden. (2) ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ Şol Hudâ ki yedi gök biri biri altında yarattı, ﴿مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَانِ مِنْ تَفَاوُتٍ﴾ Îzid-i zü'l-celâlin yaratmasında aslâ bir 'ayb görmezsin, ﴿فَارْجِعْ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ﴾ pes gözü döndür bak, göklerde hîç yarıklar görür müsün? Ya'nî onlarda aslâ bir kusûr görmezsin. (3)

﴿ثُمَّ ارْجِعْ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ Sonra gözü iki kez döndür, ya'nî göklerin hilkatinde halel bulmak içün ne kadar te'emmül edersen eyle, ﴿يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا﴾ göz halel bulmaktan uzaklanmış iken senin tarafına döner ﴿وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi yorulmuş ve nûru za'îf olmuştur, ol sebebden ki âsumânların hilkatinde çok nazar etti ki bir kusûr bulmayıp hâ'ib ü hâsir döndü. (4) ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا﴾ Dahi tahkîkan kim yere yakın olan göğü bezettik ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ çerâğlara müşâbih olan yıldızlarla ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾ ve ol yıldızları dîvlere atılacak nesneler kıldık, kaçan kim melâ'ike-i kirâmın sözün işitmek içün göğe kasd ederler. ﴿وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾ Ve ol habîsler içün yanmış âteşin işkencesin âmâde kıldık. (5) ﴿وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ﴾ Dahi şol kimseler içün kim Perverdigârlarının vahdâniyyetine tasdîk getirmediler, ﴿عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾ dûzahın işkencesi mukarrerdir ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ve gâyetle bed dönecek yerdir cehennem. (6) ﴿إِذَا أُلْقُوا فِيهَا﴾ Kaçan onun içinde dûzahîler salınır, ﴿سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا﴾ eşek savtı **[494b]** gibi ona bir savt işidirler ﴿وَهِيَ تَفُورُ﴾ ve hâlbuki kendüsi şiddet-i gayzdan küffâr üzere kaynar. (7) ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنْ الْغَيْظِ﴾ Yaklaşır ki acıkdan

çatlayıp pâre pâre ola. ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ﴾ Her gâh ki içinde bir gürûh atılır, ﴿سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا﴾ dûzahın bekçileri onlardan sorarlar kim ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾ size bu günün 'azâbından bir korku verici gelmedi mi? (8) ﴿قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ﴾ Ehl-i cehennem feriştelere cevâb verip derler, belâ, 'ale't-tahkîk bize korku verici geldi, ﴿فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا﴾ pes onları yalana nisbet edip dedik, ﴿مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ Îzid-i zü'l-celâl dediğiniz eşyâdan hîç bir nesne indirmedi, ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾ siz bir nesne değilsiz illâ bir büyük azgunlukta. Pes onun içün bir büyük 'azâbla mübtelâ olduk. (9) ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ﴾ Dahi cehennemîler dediler, biz peygamberlerin sözün işitip teftîş ve tefahhus etmeden cümleten onu kabûl etseydik ﴿أَوْ نَعْقِلُ﴾ yâ onların sözün ta'akkul edip hükm ve ma'nâlarında tefekkür etseydik ﴿مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ erbâb-ı dûzahın zümresinde olmazdık. (10) ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ﴾ Pes günâhlarına mukirr u mu'terif oldular, ﴿فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ bundan sona ehl-i cehenneme Hudâ'nın rahmetinden uzaklık olsun. (11)

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ Tahkîkan ki şol kimseler ki Perverdigârlarının 'azâbından korkarlar ﴿بِالْغَيْبِ﴾ kendülerden gâ'ib iken, ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ﴾ onlara yarlıgamak var ﴿وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ ve bir ulu ücret dahi ki dünyânın lezzâtı onun yanında bir emr-i hakîrdir. (12) ﴿وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ﴾ Dahi sözünüzü gizli kılın ﴿أَوِ اجْهَرُوا بِهِ﴾ yâ onu âşikâre kılın ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ ki bî-şübhe Hudâ 'azze ve celle sîneler iyesi esrâra dânâdır, pes gizli ettiğiniz eşyâyı yahşi bilir. (13) ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ﴾ Kamu eşyâyı îcâd eden Hudâ sırr u cehri bilmez mi? ﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ Ve hâlbuki kendüdür gizli eşyâyı bilip âşikâresine 'ilmi muhît olan. (14) ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا﴾ Kendüdür şol Perverdigâr ki zemîni size mülâyim deve gibi kıldı, ﴿فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا﴾ pes devenin omuzuna müşâbih olan dağlarında yürüyün ﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾ ve onun ni'metlerinden taleb edip yeyin. ﴿وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ Ve kubûrdan zinde kılınıp yayılmağınız kendü fermânınadır, pes üzerinize in'âm ettiği ni'metlerin şükrün sizden sorar. (15) ﴿أَأَمِنتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ﴾ **[495a]** Âyâ gökte kudret ve saltanatı olan pâdişâhtan emîn oldunuz mu kim ﴿أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ﴾ yeri sizinle çökerttirip içinde sizi gâ'ib kıla, niteki Kârûn'u içinde gâ'ib kıldı? ﴿فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ Pes nâgehân yer çökmekten muzdarib olur. (16) ﴿أَمْ أَمِنتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ﴾ Yâhûd gökte kahr u kuvveti olan Hudâ'dan emîn oldunuz mu ki ﴿أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ üzerinize bir ufak taş yollayıp sizi onunla nâbûd ede? ﴿فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ﴾ Pes bilâ-şübhe bileceksiz ki nicedir benim korkutmağım. (17)

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ Dahi tahkîkan kim bu küffârdan esbak olanlar peygamberleri tekzîb ettiler, ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ pes nice idi üzerlerine inkâr etmeğim ki gûn-â-gûn 'ukûbetlerle kendülerin ihlâk ettim. (18) ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ﴾ Âyâ gâfil olup kuşlara bakmadılar mı kim üstlerinde kanadların açmışlar havada uçtukları mahal ﴿وَيَقْبِضْنَ﴾ ve kanadların yığarlar, kaçan yanların onunla gâh gâh ururlar? ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَانُ﴾ Rahmeti çok Hudâ'dan özge bir kimse onları düşmekten tutmaz, ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾ tahkîkan ki Îzid-i zü'l-celâl her nesnenin keyfiyyet-i hilkat ve tedbîrinde dürüst dânâdır. (19) ﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي﴾ Yâ kimdir şol kimse ki ﴿هُوَ جُندٌ لَكُمْ يَنصُرُكُم مِنْ دُونِ الرَّحْمَانِ﴾ kendüsi size leşker olup Tanrı'nın hükmünü tecâvüz edip size yardım eder? ﴿إِنْ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾ Bî-dîn olanlar bir nesne değillerdir illâ bir aldanmakta. (20)

﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ﴾ Yâhûd kimdir ol kimse ki size rûzî verir, ﴿إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ﴾ eğer Hakk te'âlâ rızkını sizden men' eder? ﴿بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾ Bil kim küffâr kısmı 'inâd ve tekebbürde ve doğruluktan ürkmekte durdular. (21) ﴿أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى﴾ Pes bir kimse mi ki yüzü üzere kapanmış iken yürür, yolu yahşi buldu? ﴿أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ Yâ bir kimse mi ki doğru yol üzere sürçmekten kurtulup durmuş olduğu hâlde yürür? Bu iki temsîl kâfir ve mü'min içündür, ya'nî kâfirin hâli şol kimsenin hâline benzer ki yüzü üzere kapanmış gibidir ve mü'minin hâli şol kimsenin hâline benzer ki ayakları üzere bir mu'tedil yolda gidip cevânib-i erba'asın gözedip yürür. (22) ﴿قُلْ هُوَ﴾ Söyle yâ Muhammed, 'ibâdete sizi da'vet ettiğim Hudâ ﴿الَّذِي أَنشَأَكُمْ﴾ ol Hudâ'dır ki sizi 'ademden îcâd etti ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ﴾ **[495b]** ve size kulağı kıldı, tâ ki pend ü nasîhati dinleyesiz ﴿وَالْأَبْصَارَ﴾ ve gözleri, tâ ki 'acâ'ib-i masnu'âtı müşâhede edesiz ﴿وَالْأَفْئِدَةَ﴾ ve gökleri, tâ ki tefekkür edip dekâ'ik-i umûru bilesiz. ﴿قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ Bu ni'metlerin şükrün katı az edersiz, ya'nî onları mahlûk oldukları içün isti'mâl etmezsiz. (23)

﴿قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ Söyle, 'ibâdet ettiğim Tanrı ol Tanrı'dır ki sizi yarattıktan sonra rûy-i zemînde yaydı ﴿وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve kendü tarafına cezâ içün cem' olunursuz. (24) ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ Dahi küffâr derler, bu va'de ya'nî haşr u neşr ne zamân vâki' olur, ﴿إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sözünüzde gerçek söyleyenler idiniz? (25) ﴿قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Söyle, bundan özge bir şey yok kim haşr u neşr vaktinin bilmesi Hudâ katındadır, bir kimse ona muttali' olmaz ﴿وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ﴾ ve ben bir nesne değilim illâ bir korku verici, ﴿مُبِينٌ﴾

bana gelen ahkâmı teblîğ edici. (26) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً﴾ Pes ol mahal ki mev'ûd oldukları şeyi yakın gördüler, ﴿سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ küfr edenlerin yüzü kâbit bağladı ﴿وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ﴾ ve kendülere denildi, bu ol 'azâbdır ki dünyâda onun olmasın isteyip 'acele ile taleb ederdiniz. (27) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ﴾ Söyle, bana ondan haber ver kim Tanrı te'âlâ beni ve benimle berâber olanları ihlâk ederse ﴿أَوْ رَحِمَنَا﴾ yâ âcâlimizi te'hîr etmekle bizi esirgerse, ﴿فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ kimdir ki kâfir olanlara bir derdlü işkenceden penâh olup kendülerin saklar? Ya'nî benim mevt ve hayâtım sizden 'azâb-ı ilâhîyi def' etmez. (28)

﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَانُ﴾ Söyle, ol ma'bûd ki tevhîdi sebeb-i necâttır, kamu ni'metleri ihsân eden Hudâ'dır, ﴿آمَنَّا بِهِ﴾ onun vahdâniyyetine tasdîk getirdik ﴿وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا﴾ ve cemî' umûrumuzda üzerine i'timâd ettik. ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ Yakında bilirsiz ey küffâr-ı Mekke, kimdir şol kimse ki kendüsi bir âşikâre azgunlıktadır. (29) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا﴾ Söyle, beni âgâh edin ondan kim suyunuz yere yutulmuş sabâhlarsa ﴿فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾ kimdir ki size bir akarsu getirir? Server-i Kâ'inât'tan mervîdir kim buyurdu, her kimse ki her gece Tebâreke sûresin okur, Hakk te'alâ onu onun sebebiyle kabr 'azâbından mahfûz **[496a]** kılar. Ve bu sebebden bu sûreye Hazret'in zamân-ı sa'âdetlerinde *Sûretü'l-Mâni'a* derlerdi. (30)

SÛRETÜ'L-KALEM

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetâni ve Hamsûne Âyeten

[سورة القلم مكية وهي اثنتان وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿ن﴾ Emsâli sebkat etti ve bir kavlde ondan murâd devâttır. ﴿وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ Levh-i Mahfûz'u yazan kaleme kasem ve onunla hafaza-i kirâmın yazdıkları eşyâya kasem ki (1) ﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾ Perverdigârının ni'metiyle sende yâ Muhammed, dîvânelik yoktur, asl müntefî oldu. (2) ﴿وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾ Dahi tahkîkan sana kesilmemiş ücret var (3) ﴿وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ ve bî-şübhe sen bir ulu huy üzeresin ki 'aşîretinden çektiğin zahmeti senin gibi olanlar onu tahammül etmezler. (4) ﴿فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ﴾ Pes yakında sen görürsün ve onlar görürler kim (5) ﴿بِأَيِّيكُمُ الْمَفْتُونُ﴾ kankınız dîvânelikten meftûn oldu. (6) ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın herkesten dânâ-terdir şol kimsenin hâline ki yolundan azıp dîvâne oldu ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ dahi kendüsi her kimseden a'lemdir doğru yolu bulanlara. (7) ﴿فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ﴾ Pes gerçeği yalan ettirenlere yâ Muhammed, uyma. Bu kelâmdan maksûd bu ki küffârın muhâlefeti üzere olan Hazret'in tasmîmine tehyîc vermektir. (8)

﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ﴾ Küffâr severler ki sen şirkten nehy etmeği bırakıp kendülere müdârâ edesin ﴿فَيُدْهِنُونَ﴾ ki kendüler dahi terk-i tâ'atla ve muvâfakatla sana müdârâ edeler. (9) ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ﴾ Dahi uyma hak ve bâtılda her çok and içiciye, ﴿مَهِينٍ﴾ re'yde hakîr olmuş, (10) ﴿هَمَّازٍ﴾ halkı 'ayb edici, ﴿مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ﴾ çoğulluk tarîkiyle sözü nakl edici, (11) ﴿مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ﴾ halkı îmândan alıkoyucu, ﴿مُعْتَدٍ﴾ sitemde haddi aşmış, ﴿أَثِيمٍ﴾ çok günâhlu, (12) ﴿عُتُلٍّ﴾ pek yüzlü ve yaramaz hûylu, ﴿بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ﴾ bu 'ayblardan sonra zinâdan hâsıl olmuş. Bir kavlde ondan murâd olunan Velîd bin el-Mugîre'dir, zîrâ ol habîs bu sıfâta câmi' idi ve on sekiz yaşına girinceye dek pederi ma'lûm değil idi, **[496b]** sonra Mugîre onu kendüye mülhak edip oğul etti. (13) ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾ Sebkat eden nehye 'illettir, ya'nî mâldâr ve oğullar iyesi olduğu içün ona itâ'at etme. (14) ﴿إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا﴾ Kaçan bizim âyâtımız üzerine okunur, ﴿قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ der, üzerime

tilâvet olunan nesne geçmişlerin efsânesidir. (15) ﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾ Bî-şübhe kim bu sıfât-ı habîseye câmi' olan şahsı burnu üzere dâğla nişânlarız. (16)

﴿إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ﴾ Tahkîkan ki Mekke halkıyla tecrübe gibi bir mu'âmele ettik ki kendülere ni'metler verip sonra 'isyânları sebebiyle onları kendülerden selb ettik, ﴿كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾ niteki bâğ iyelerine ol mu'âmeleyi ettik. Menkûldür ki Yemen iklîminde Darvân nâhiyesinde bir pîr-i sâlih mukîm idi, onun onda bir bâğı var idi. Her yıl ki ol bâğın mahsûlün derip biçmek isterdi, fukarâyı haberdâr edip gelirlerdi, oraktan kalanı ve yel saldığını ve yığması müte'azzir olan şeyi cem' edip alırlardı. Ol pîr dâr-ı âhirete intikâl ettikten sonra evlâdı dediler, peder-i emcedin tarîkine tâbi' olursak ahvâlimiz perîşân olur. Pes kamuları buna ittifâk edip kasem ettiler ki fukarânın haberi yok iken sabâh vaktinde bâğı derip biçelim. Sonra Hakk te'âlâ onları bir belâya giriftâr etti. Niteki buyurdu.[664] ﴿إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ﴾, ﴿بَلَوْنَا﴾ Lafzına müte'alliktir ya'nî bâğ iyelerin mübtelâ kıldık, kaçan and içtiler kim sabâh vaktine girdiklerinde elbette bâğın meyvesin ve ekinin derip biçeler. (17) ﴿وَلَا يَسْتَثْنُونَ﴾ Ve fukarânın hissesin ondan istisnâ etmezler. (18) ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ﴾ Pes bâğ üzere bir dönücü belâ döndü ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının fermânından ﴿وَهُمْ نَائِمُونَ﴾ ve hâlbuki onlar yatmışlardır. (19) ﴿فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ﴾ Pes eşcâr ve meyvesi yandığı cihetden gece gibi kararmış sabâhladı. (20) ﴿فَتَنَادَوا مُصْبِحِينَ﴾ Pes sabâh vaktine dâhil olduklarında biri birin çağırdı ki (21) ﴿أَنْ اغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ﴾ ekininiz üzere sabâhtan çıkın gidin ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ﴾ eğer onu kat' edicilerdiniz. (22) ﴿فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ﴾ Pes bâğ semtine teveccüh edip gittiler, ol hâlde ki kendüler aralarında müşâvere ederler ki (23) ﴿أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ﴾ elbette ol bâğa bugün bir yoksul üzerinize girmesin. (24) ﴿وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ﴾ Ve güneş çıkmadan incitmek üzere kâdir olmakların tahmîn edip **[497a]** gittiler ya'nî ol kasdla 'azm edip gittiler ki fukarânın 'îşin tenkîd edeler. Pes 'îşleri üzere bir tenkîd oldu ki ol bâğın içinde derd ü elemden özge bir nesne tahsîl etmeğe kâdir olmadılar. (25) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهَا﴾ Pes kaçan kim bâğların ol hey'etle gördüler, ﴿قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ﴾ dediler, 'ale't-tahkîk biz bâğımızın yolun azdırmışız. Sonra ona te'emmül edip bildiler kim o bâğ kendü bâğlarıdır, dediler, (26) ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾ yolu yitirmiş değiliz, belki bu bâğın ni'metlerinden bî-nasîbiz yaman niyetimiz sebebiyle. (27)

---

664 el-Beyzâvî, II/1086.

﴿قَالَ أَوْسَطُهُمْ﴾ 'Aklda yâ yaşta ortancaları olan dedi, ﴿أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ﴾ size demedim mi bu işe 'azm ettiğiniz mahal, bu yaramaz niyetten rücû' edip Tanrı'yı yâda getirin. (28) ﴿قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا﴾ Dediler, Perverdigârımız münezzehtir bize sitem etmekten ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ ki bî-şübhe biz kendü nefsimize sitem etmişler idik. (29) ﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ﴾ Pes birleri birleri üzere dönüp melâmet etmeğe başladı, zîrâ kimisi bu fi'le işâret etmişti ve kimisi olmasını savâb görmüştü ve kimisi râzî olmamıştı. Sonra ki gördüler peşîmânlıktan kendülere bir nesne hâsıl olmaz, günâhlarına mu'terif olup (30) ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ﴾ dediler, ey helâkimiz, hâzır ol kim bilâ-şübhe biz haddi aşmış bir gürûh idik, (31) ﴿عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا﴾ şâyed Rabbimiz ondan yeğrek bir bâğ bize yerine vere ﴿إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾ ki bî-şübhe biz Hudâvendimize dönüp rağbet edicileriz. (32) Mervîdir ki ba'zı rivâyâtta sâbit olmuştur kim Hakk celle ve 'alâ bu ettikleri tevbe sebebiyle kendülere ol bağdan yeğ bir bâğ ihsân etti. [665]

﴿كَذَلِكَ الْعَذَابُ﴾ Bu husûsta bâğ sahipleri çektikleri 'azâb gibidir dünyânın 'azâbı ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ﴾ ve elbette sonki sarâyın işkencesi dünyânın işkencesinden çok büyüktür, ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ bilmiş olsaydılar elbette 'azâba mü'eddî olan şeyden ihtirâz ederlerdi. (33) ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Tahkîkan kim şirk u ma'siyetten perhîz olanlara âhirette Perverdigârları katında var ﴿جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ ni'metlü bâğlar. (34) ﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ﴾ Pes ehl-i İslâm'ı günehkâr küffâr gibi kılar mıyız? Bu kelâm küffârın sözüne inkârdır, zîrâ onlar derlerdi, ba's ü haşr sahîh olursa, niteki Muhammed sallallâhu te'âlâ te'âlâ 'aleyhi ve sellem gümân eder, ehl-i İslâm bizden ilerü olmaz, belki bizim hâlimiz onların **[497b]** hâlinden yeğrek olur, niteki dünyâda öyleyiz. (35) ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾ Size ne oldu, nice hükûmet edersiz? Hîç Hudâ 'azze ve celle düşmanların dostları gibi kılar mı? (36) ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ﴾ Yâhûd size gökten inmiş bir kitâb mı var ﴿فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾ içinde okursuz kim (37) ﴿إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا يَتَخَيَّرُونَ﴾ 'ale't-tahkîk onun içinde beğenip ârzû ettiğiniz nesne sizedir ve bu gûne kitâb aslâ inmemiştir? (38) ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ﴾ Yâhûd size üzerimize te'kîdde nihâyete yetişmiş andlar mı var ﴿إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ kıyâmet gününe dek? ﴿إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ﴾ 'Ale't-tahkîk hükûmet ettiğiniz nesne sizedir ve böyle bir 'ahd hergiz bizden sâdır olmadı. (39)

﴿سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ﴾ Onlardan sor yâ Muhammed, kankıları ol bâtıl hükme kefîldir (40) ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ﴾ yâhûd onlara ortaklar mı var ki bu sözde ken-

665 el-Beyzâvî, II/1087.

dülere ortak olur? ﴿فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ﴾ Pes ortakların getirsinler, ﴿إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ eğer da'vâlarında gerçek söyleyicilerdi. (41) ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ Yâd et ol günü ki bir su'ûbetlü ve şiddetlü işten keşf olunur. Lügat-ı 'Arab'da keşf-i sâk, mesel tarîkiyle işin düşvârında isti'mâl olunur. ﴿وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ﴾ Dahi küffâr tevbîh olunmakları içün secde getirmeğe da'vet olunurlar, ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ pes secde getirmeğe kudretleri olmaz. (42) ﴿خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ﴾ Kıyâmetin heybetinden gözler yere bakar, ﴿تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ hôrluk kendülerin kaplar. ﴿وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ﴾ Dahi tahkîkan ki dünyâda secde etmeğe da'vet olunurlardı ﴿وَهُمْ سَالِمُونَ﴾ ve hâlbuki kendüler sücûdu edâ etmekten mütemekkindirler. (43) ﴿فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ Pes beni ko yâ Muhammed, ol kimse ile ki bu sözü tekzîb eder. Ya'nî Kur'ân'ı tekzîb eden kimsenin işin bana müfevvez kıl, ben sana onun işin kifâyet ederim. ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ﴾ Bilâ-şübhe onları pâye pâye alıp ihlâk ederiz ﴿مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ bilmedikleri yerden. (44) ﴿وَأُمْلِي لَهُمْ﴾ Ve onlara mühlet veririm, ﴿إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ﴾ bî-şübhe kim benim 'ukûbetim muhkemdir, bir nesne ile def' olunmaz. (45) ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا﴾ Yâhûd risâletin teblîği üzere onlardan ücret taleb eder misin ﴿فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾ ki onlar cerîme vermesinden ağırlanmışlardır? (46) ﴿أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ﴾ Yâhûd pûşîde olan nesne ya'nî Levh-i Mahfûz katlarında var mı ﴿فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾ ki onlar hükm ettikleri şeyi **[498a]** ondan yazıp senin 'ilminden müstagnî olmuşlardır? Çün Hudâ'nın kazâ-i ezelîsinde hükm olundu kim bu küffâr mehl olunurlar, Habîb-i Ekrem'ine eziyyetleri üzere sabr etmeğe fermân edip buyurdu. (47)

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ Pes Perverdigârının fermânına katlan ﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ﴾ ve balık iyesi gibi olma, ya'nî Hazret-i Yûnus 'aleyhisselâm gibi olma, ﴿إِذْ نَادَى﴾ kaçan balık karnında çağırdı ﴿وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ ve hâlbuki kendüsi tezaccürden acıkla dolmuştur. (48) ﴿لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ Ona Perverdigârı tarafından bir ihsân yetişmeseydi ki kendüyi tevbeye muvaffak kılıp tevbesin kabûl etti, ﴿لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ﴾ elbette eşcârdan hâlî sahrâda kalırdı ﴿وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾ ol hâlde ki kendüsi Hudâ'nın rahmetinden dûr kılınmıştır. (49) ﴿فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ﴾ Pes Perverdigârı onu bergüzîde kıldı, ﴿فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ der-'akab onu salâhda ashâb-ı kemâl olanlardan kıldı. (50) ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Dahi tahkîkan ki yaklaştı küfr eden kimseler ﴿لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ﴾ hased cihetinden gözleriyle yerinden seni sürçündürüp ihlâk ederler, ﴿لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ﴾ kaçan Kur'ân'ı senden işittiler. Mervîdir ki Benî Esed kabîlesinden gözle değiciler var idi, istediler ki Hazret'i gözle değeler, Hakk celle ve 'alâ Habîbini onların şerrinden hıfz edip bu âyeti münzel kıldı.

Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki 'ale't-tahkîk göz kişiyi kabre giyirir ve deveyi kazana.[666] ﴿وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾ Dahi halkı tenfîr etmek içün derler, 'ale't-tahkîk Muhammedü'l-Mustafâ hâşâ dîvânedir. (51) ﴿وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ Ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bir nesne değildir, illâ 'âlemlere bir pend ü nasîhat, pes onu te'âtî edip okumaz, illâ 'aklda cemî' halktan ekmel olan ve re'yde cümlesinden yeğrek olan. (52)

666 el-Beyzâvî, II/1089.

SÛRETÜ'L-HÂKKA

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetâni ve Hamsûne Âyeten

[سورة الحاقة مكية وهي اثنتان وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿مَا (1) ﴿الْحَاقَّةُ﴾ Ol hâlet ki cümle umûrun hakîkati içinde bilinir. (2) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ الْحَاقَّةُ﴾ Nedir ol hâlet ki içinde hîç bir nesne hafî olmaz? ﴿مَا الْحَاقَّةُ﴾ Dahi kankı şey sana bildirdi kim ol hâlet nedir? Ya'nî onun hakîkatin bilmek sana mümkin değildir. (3) ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾ **[498b]** Kabîle-i Semûd ve kabîle-i 'Âd kıyâmetin olmasına inanmadılar. Lügatte *kar'* döğmeye derler, pes kıyâmetin vukû'u halkı korkuyla ve ecrâm-ı 'ulviyyeyi yarmakla ve yıldızları saçmakla döğdüğü içün kıyâmet kâri'a ile tesmiye olundu. (4) ﴿فَأَمَّا ثَمُودُ﴾ Pes ammâ kabîle-i Semûd ﴿فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ﴾ haddi aşmış vâkı'a ile nâbûd oldular ve o sayha idi. (5) ﴿وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ﴾ Ve ammâ kabîle-i 'Âd âvâzı şedîd haddi tecâvüz etmiş yel ile yok oldular. (6) ﴿سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا﴾ O yeli üzerlerine yedi gece ve sekiz gün bilâ-fâsıla musallat kıldı, ﴿فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى﴾ pes ol cemâ'ati ol evkâtta görürsün düşüp helâk olmuşlar, ﴿كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾ gûyâ ki onlar içi boş hurmâ ağaçlarının dibi. (7) ﴿فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ﴾ Pes onlara hîç bâkî kalmış bir kimse görür müsün? Ya'nî onlardan aslâ bir kimse kalmayıp neslleri munkatı' oldu. (8) ﴿وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ﴾ Ve Mısr hâkimi ve kendüsinden esbak olanlar ve dönmüş köylerin ahâlîsi hatâlu olan ef'âl ile geldiler. (9) ﴿فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ﴾ Pes onların her gürûhu Perverdigârlarının peygamberine mutî' u münkâd olmadılar, ﴿فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً﴾ pes Hakk te'âlâ onları şiddette artmış bir alış aldı, niteki a'mâlleri kubhda gâyetle artmıştı. (10) ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ﴾ Tahkîkan ki biz kaçan su haddi tecâvüz etti, pederlerinizi Hazret-i Nûh'un gemisinde kaldırdık. (11) ﴿لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً﴾ Tâ ki ol işi sizin içün bir 'ibret ve Hudâ'nın vahdâniyyetine bir delâlet kılalım ﴿وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ﴾ ve onu bir vâ'iyelü kulak ezberler. (12) ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ Pes kaçan kim sûrda bir üfürüş üfürülür (13) ﴿وَحُمِلَتْ

﴿فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾ ve yer ve dağlar mekânlarından kaldırılır, ﴿الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ der-'akab biri birine urulup bir dövülüş dövülür ki kamuları hebâ olur. (14) ﴿فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتْ الْوَاقِعَةُ﴾ Pes ol günde düşecek düşer, ya'nî kıyâmet kalkar (15) ﴿وَانشَقَّتْ السَّمَاءُ﴾ ve gök ferişte‌lerin inmesi içün yarılır, ﴿فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾ pes gök ol günde süst ü zebûn olur. (16) ﴿وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا﴾ Ve ferişteler cinsi göğün etrâfı üzere durup muntazır olmuşlar ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ dahi Perverdigârının 'arşını ol günde göğün **[499a]** etrâfı üzere olan melâ'ikenin üstünde sekiz melek kaldırır. (17) ﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ﴾ Ol günde muhâsebe içün Hudâ üzere 'arz olunursuz, ﴿لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾ a'mâlinizden Tanrı te'âlâ üzere bir gizli nesne pûşîde olmaz ki a'mâlinizde ıttılâ' tahsîl etmek içün sizi üzerine 'arz eder, ancak ondan murâd bu ki herkesin keyfiyyet-i hâli biline ve 'adl ile mübâlağa olundu. (18) ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾ Pes ammâ şol kimse ki nâme-i a'mâli sağ eliyle verildi, ﴿فَيَقُولُ هَاؤُمْ اقْرَءُوا كِتَابِيَ﴾ ibtihâc ve iftihâr tarîkiyle söyler, alın nâme-i a'mâlimi okuyun. (19) ﴿إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَ﴾ Tahkîkan ben bildim ki bî-şübhe ben muhâsebeyi görücüyüm. (20) ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾ Pes ol kimse ki kudûretten sâf, ta'zîmle makrûn olmuş bir zindegânîliktedir, (21) ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ bir yüksek uçmaktadır. (22) ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ Derilecek meyveleri yakındır ki oturmuş olan kimse ondan tenâvül eder. (23) ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ Kendülere denilir, yeyin ve için, ﴿هَنِيئًا﴾ kanılmış olsun, ﴿بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ geçmiş günlerde ilerü gönderdiğiniz a'mâl sebebiyle. (24)

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ﴾ Ve ammâ şol kimse ki nâme-i a'mâli sol eliyle kendüye verildi, ﴿فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَه﴾ söyler, ey hem-demler, kâşkî nâme-i a'mâlim bana verilmeseydi (25) ﴿وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَه﴾ ve hesâbım ne olduğunu bilmeseydim. (26) ﴿يَا لَيْتَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ﴾ Ey kâşkî mevt hâleti ki onunla ölmüştüm, fenâ-yı ebedîye hükm etseydi. (27) ﴿مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَه﴾ Benim mâ-melekim benden bir nesne def' etmedi. (28) ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَه﴾ Hüccet ve kudretim benden nâbûd oldu. Ba'dehû melâ'ike-i 'azâba fermân gelir ki (29) ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ﴾ bu kâfiri alın, der-'akab ellerin boynuyla tavka geçirin, (30) ﴿ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ﴾ sonra kendüyi cehenneme bırakın, (31) ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ﴾ ondan sonra bir zincîrde ki ﴿ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا﴾ ölçmesi yetmiş arşundur, ﴿فَاسْلُكُوهُ﴾ onu geçirin. (32) ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ﴾ Tahkîkan ki ol kâfir, 'azametlü Hudâ'ya îmân getirmezdi (33) ﴿وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ve yoksulun yedirmesi üzere kandırmazdı. (34) ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ﴾ Pes ona bugün aslâ bir yakın hısm yoktur ki kendüye himâyet ede. (35) ﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ﴾

Ve ona bir yiyecek nesne yoktur, meğer ehl-i cehennemin irininden ona bir yiyecek bulunur. (36) ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ﴾ Günehkârlardan özge bir kimse onu yemez. (37)

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ **[499b]** Pes emr zâhir olduğu içün 'âlem-i şehâdetten gördüğünüz nesneye ve 'âlem-i gaybdan görmediğiniz şeye kasem etmem. (38-39) ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ Bî-şübhe ki Kur'ân-ı 'azîm Hudâ katında bir ulu gönderilmişin sözüdür ki onu Hudâ'nın tarafından halka teblîğ eder ve o Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellemdir. (40) ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ﴾ Ve Kur'ân-ı celilü'l-kadr şâ'ir sözü değildir, ﴿قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ﴾ şiddet-i 'inâdınızdan ötürü gâyetle az tasdîk getirirsiz. (41) ﴿وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ﴾ Dahi Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân falcı sözü değildir, ﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾ katı az nasîhat tutarsız. (42) ﴿تَنزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Kelâm-ı Kadîm halkın Perverdigârından lisân-ı Cibrîl ile Muhammedü'l-Muhtâr üzere indirilmiştir. (43)

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ﴾ Ve eğer Muhammedü'l-Mustafâ kendü katından bir söz üzerimize yalan bağlasaydı, (44) ﴿لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ﴾ elbette ondan sağ eli alırdık, (45) ﴿ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾ sonra yürek damarın ondan keserdik, ya'nî kendüyi şiddet-i 'ukûbetle ondan ihlâk ederdik. (46) ﴿فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾ Pes sizden aslâ bir kimse yoktur ki ondan helâki men' etmeğe kâdir ola. (47) ﴿وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân perhîz edenlere bir penddir. (48) ﴿وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ﴾ Ve bî-şübhe biz biliriz ki sizden Kur'ân'ı yalana nisbet edenler var, pes tekzîbleri üzere mükâfâtların ederiz. (49) ﴿وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Dahi tahkîkan kim Kur'ân küffâr üzere bir peşîmânlık ve nedâmet olur, kaçan ehl-i îmânın sevâbın müşâhede ederler. (50) ﴿وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim Kur'ân-ı celîlü'l-kadr şekksiz dürüstlük ve doğruluktur. (51) ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ Pes ulu Perverdigârın adın zikr etmekle kendüyi tenzîh et. (52)

SÛRETÜ'L-ME'ÂRİC

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'un ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة المعارج مكية وهي أربع وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿سَأَلَ سَائِلٌ﴾ Bir isteyici istedi ﴿بِعَذَابٍ وَاقِعٍ﴾ bir düşmüş işkenceyi (1) ﴿لِلْكَافِرِينَ﴾ bî-dîn olanlar içün. Bu 'azâbı isteyen Nadr bin el-Hâris idi, zîrâ ol söylemiş idi, yâ ilâhî, eğer Muhammed'in getirdiği şey haktır, üzerimize taş yağdır. Ve bir rivâyette **[500a]** onu isteyen Ebû Cehl idi. Ve bir kavlde isteyici Muhammedü'l-Mustafâ idi ki küffârın 'azâbına isti'câl etti. Ve her takdîr üzere ﴿لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ﴾ ona bir döndürücü yoktur ki onu döndüre (2) ﴿مِنَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın cihetinden, zîrâ onun vukû'una irâdeti ta'alluk etmiştir. ﴿ذِي الْمَعَارِجِ﴾ *Celâluhû* lafzına sıfattır ya'nî ol Allâh nerdübânlar iyesidir ve onlar ol pâyelerdir ki pâkîze söz ve gökçek 'amel içinde çıkar yâ mü'minler sülûklerinde onun içinde terakkî ederler yâ ondan murâd göklerdir ki melâ'ike içinde 'urûc ederler. (3) ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ﴾ Ferişteler ve Hazret-i Cibrîl Hudâ'nın fermânı mahalline çıkarlar, ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ bir günde ki onun endâzesi elli bin yıldır, ya'nî bir insân onun mesâfesin kat' etmek isterse elli bin yılda ancak onu kat' eder. (4)

﴿فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا﴾ Pes küffârın eziyyeti üzere bir güzel katlanmak katlan ki ona isti'câl ve ıztırâb karışmaya. (5) ﴿إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا﴾ Tahkîkan kim küffâr kıyâmet günün imkândan ba'îd görürler (6) ﴿وَنَرَاهُ قَرِيبًا﴾ ve biz onu imkândan yakın biliriz. (7) ﴿يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ﴾ Ol günde ki gök erimiş bakır gibi olur (8) ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ﴾ ve dağlar reng-â-renk yün gibi olur, zîrâ ufanıp havaya kalktıklarında reng-âmiz atılmış yüne müşâbih olurlar. (9) ﴿وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا﴾ Ve bir hısm, bir hısmın hâlini su'âl etmez, (10) ﴿يُبَصَّرُونَهُمْ﴾ ol hâlde ki hısm ve akrabâ biri birin görmüş kılınır. Ya'nî kıyâmet gününde halk kendü hâllerine o denlü meşgûl olurlar ki ekârib biri birin görmüşler iken hâl u hâtır soruşmazlar. ﴿يَوَدُّ الْمُجْرِمُ﴾ Günehkâr olan kâfir muhabbetle ârzû eder ki ﴿لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ﴾ ol günün işkencesinden kendü nefsini satun alsaydı ﴿بِبَنِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ﴾ ve oğullarıyla ve karısıyla ve karındaşıyla (11-12)

﴿وَمَنْ فِي﴾ (13) ﴿وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ﴾ ve kendüye yer veren kavm u kabîlesiyle ﴿الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ ve yeryüzünde olanlarla kamu, ﴿ثُمَّ يُنجِيهِ﴾ sonra ol fidâ vermesi kendüyi kurtarsaydı. (14) ﴿كَلَّا﴾ Vaz geçsin bu temennîden ve ne mümkindür ondan fidâ kabûl olunmak! ﴿إِنَّهَا لَظَى﴾ Tahkîkan ki dûzah bir şu'ledir (15) ﴿نَزَّاعَةً لِلشَّوَى﴾ başının derisin şiddetle çekici. (16) ﴿تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى﴾ Cezb edip ihzâr eder şol kimseyi ki haktan ense verip tâ'atten yüz döndürdü. (17) ﴿وَجَمَعَ فَأَوْعَى﴾ Ve mâlı cem' edip **[500b]** kîselere doldurdu, üzerine vâcib olan mâl-ı zekâtı ondan çıkartmadı. (18)

﴿إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا﴾ Tahkîkan ki âdemoğlu perk hırslu, az sabrlu yaradıldı. (19) ﴿إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا﴾ Kaçan kendüye bedlik değer, gâyetle bî-tâb olur. (20) ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا﴾ Ve ol mahal ki kendüye eyülik isâbet eder, nefsin tâ'atten ve mâlın erbâb-ı istihkâkdan katı alıkor ve cümle âdemîler bu tab' üzere mecbûldürler.[667] (21) ﴿إِلاَّ الْمُصَلِّينَ﴾ Meğer namâz kılanlar ki ol evsâfdan münezzehtirler. (22) ﴿الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ﴾ Ehl-i namâz şol kimselerdir ki namâzları üzere müdâvemet etmişler, bir iş kendülerin ondan alıkomaz. (23) ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ﴾ Dahi şol kimselerdir ki mâllarında bir bilinmiş hak var, zekât ve sadaka-i muvazzafa gibi, (24) ﴿لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ isteyen yoksula ve istemeyen yoksula. Mahrûm ol kimsedir ki halkın emvâlinden te'affüf edip bir nesne istemez, pes halk kendüyi devletmend zann edip bir nesne verilmeyip mahrûm olur. (25)

﴿وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki kıyâmet gününün olmasına tasdîk ederler. (26) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ﴾ Ve şol kimselerdir ki kendüler Perverdigârlarının 'azâbından nefsleri üzere korkmuşlardır. (27) ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ﴾ Tahkîkan kim Perverdirgarlarının 'azâbı me'mûn değildir. (28) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾ Dahi onlar şol kimselerdir ki kendüler gizli a'zâların her şeyden saklamışlardır, (29) ﴿إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ﴾ ancak menkûhaları üzere ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ yâ sağ elleri mâlik oldukları karavaşlar üzere ﴿فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾ kim 'ale't-tahkîk onlar melâmet olunmazlar 'avratlarından ve karavaşlarından ferclerin hıfz etmediklerinden ötürü. (30) ﴿فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ﴾ Pes her gürûh ki menkûhalarından ve karavaşlarından özge şeye tâlib oldular, ﴿فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ onlar kendülerdir hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz edenler. (31) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ Dahi müstesnâ

667 Yaratılmış, cibilliyet.

olanlar şol kimselerdir ki kendüler emânetlerine ve peymânlarına gözeticilerdir. (32) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ﴾ Ve şol kimselerdir ki tanıklıklarına durmuşlardır, ya'nî hukûk-i ilâhiyyeden ve hukûk-i 'ibâddan bildikleri nesneyi inkâr etmezler. (33) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ Ve şol kimselerdir ki namâzları üzere **[501a]** muhâfaza edip şerâ'it ve âdâbını yerine getirirler. (34) ﴿أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ﴾ Ol evsâf ile muttasıf olan gürûh Hudâ'nın lutf u kereminden behiştlerde mu'azzez ve mükerremlerdir. (35)

Bilgil kim kefere-i bî-edebin de'bi bu idi kim Hazret'in çevresinde halka halka olup kelâmın istihzâya tutarlardı. Hakk celle ve 'alâ onların ahvâlinden ta'cîb edip buyurur. ﴿فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ﴾ Pes bî-dîn olanlara ne oldu ki senin çevrende ﴿مُهْطِعِينَ﴾ sür'atle gelmişler (36) ﴿عَنْ الْيَمِينِ وَعَنْ الشِّمَالِ عِزِينَ﴾ sağdan ve soldan bölük bölük? (37) ﴿أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ﴾ Âyâ onlardan her bir kişi ârzû eder ki ﴿أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ﴾ ni'metli bağa girmiş kılına? (38) ﴿كَلَّا﴾ Bu ettikleri ârzûdan vaz geçsinler, ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ﴾ tahkîkan ki biz onları yarattık ﴿مِمَّا يَعْلَمُونَ﴾ bilmedikleri nesneden. Ya'nî onlar bir kokmuş nutfeden halk olundular ki hîç 'âlem-i kudse onun münâsebeti yoktur tâ'ât ve îmânla ve ahlâk-ı pesendîde ile müstekmil olmayınca. (39) ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ﴾ Pes güneşin çıkacak ve batacak yerlerinin Perverdigârına kasem ki ﴿إِنَّا لَقَادِرُونَ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ﴾ 'ale't-tahkîk biz tevânâlarız onun üzere kim küffârı ihlâk edip kendülerden yeğrek kimseleri yerlerine getiririz ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾ ve biz ihlâklerin istersek aslâ bir kimseye mağlub olup ihlâklerinden men' olunmazız. (40-41) ﴿فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا﴾ Pes onları bırak, bâtıl olan eşyâya mübâşeret edip inansınlar, ﴿حَتَّى يُلَاقُوا﴾ ol vakte dek ki günlerine sataşalar, ﴿يَوْمَهُمْ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾ şol gün ki onunla va'd olunurlar. (42) ﴿يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنْ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا﴾ Ol gün ki gûrlardan çıkarlar tîzlemişler iken, ﴿كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ﴾ gûyâ ki onlar bir durmuş bayraklar semtine uyurlar (43) ﴿خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ﴾ gözleri aşağa bakmış iken kıyâmetin ehvâlinden, ﴿تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ kendülerin hôrluk kaplar, ﴿ذَلِكَ الْيَوْمُ﴾ oldur o gün, ﴿الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ﴾ şol gün ki küffâr onunla dünyâda mev'ûd olurlardı. (44)

SÛRETÜ NÛH ALEYHİSSELÂM

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve İşrûne Âyeten

[سورة نوح عليه السلام مكية وهي ثمان وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[501b] ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾ Tahkîkan ki biz Hazret-i Nûh'u kendü 'aşîretine mürsel kılıp dedik, ﴿أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ﴾ kendü cemâ'atini korkuttur ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ kendülere gelmeden evvel bir derdnâk işkence ve o, 'azâb-ı âhirettir yâ tûfân. Pes Hazret-i Nûh fermânı kabûl edip kavmine varıp (1) ﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ dedi, ey benim 'aşîretim, 'ale't-tahkîk ben size Tanrı'nın 'azâbından korku vericiyim, ahkâmı âşikâre edip söylerim. (2) ﴿أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Îzid-i zü'l-celâle yalnız perestiş edin ﴿وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِي﴾ ve ondan havf edin, dahi bana itâ'at getirin. (3) ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ Günâhlarınızın bir mikdârın size mağfiret eder. Ve o, küfr hâletinde olan günâhlardır, zîrâ İslâm mâ-kablini mahv eder ﴿وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ ve bir mu'ayyen müddete dek te'hîr edip 'azâbı üzerinize musallat etmez, ya'nî sizin içün mukadder olan müddetin nihâyetine dek sizi te'hîr eder, îmân ve tâ'at getirirseniz.لَا ﴿إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ يُؤَخَّرُ﴾ Tahkîkan kim Hudâ 'azze ve celle takdîr ettiği ecel geldikde te'hîr olunmaz, ﴿لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer bilir gürûh olsaydınız elbette onu bilirdiniz. (4)

Ahbârda bu gûne sâbit oldu kim Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm dokuz yüz elli sene kavmini tarîk-i Hakk'a da'vet eyledi, sözünü kabûl etmediler. 'Âkıbet sîne-teng olup Cenâb-ı Rabbü'l-erbâba teveccüh edip ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا﴾ dedi, ey Perverdigârım, bî-şübhe ben kendü cemâ'atimi gece ve gündüz tarîk-i Hakk'a da'vet eyledim. (5) ﴿فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا﴾ Pes benim da'vetim kendülere bir nesne artırmadı, illâ îmân ve tâ'atten kaçmak. (6) ﴿وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim ben her gâh ki kendülerin îmâna da'vet eyledim, tâ ki onun sebebiyle kendülere mağfiret edesin, ﴿جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ﴾ sözümü işitmemek içün parmakların kulaklarında kılarlar ﴿وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ﴾ ve donların örtünüp kaplandılar, tâ ki yüzümü görmeyeler ﴿وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا﴾ ve küfrleri üzere durup benim ittibâ'ımdan serkeşlik ettiler, bir ulu serkeşlik. (7) ﴿ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا﴾ Sonra bilâ-şübhe ben

kendülerin îmâna **[502a]** âşikâre da'vet ettim. (8) ﴿ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ﴾ Ondan sonra 'ale't-tahkîk kim ben kendülere da'veti açıktan ettim ﴿وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾ dahi kendülere da'veti gâyetle gizli ettim. (9) ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾ Pes dedim, Perverdigârınızdan mağfiret taleb edin tevbe etmekle, ﴿إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ bî-şübhe kim Hudâ 'azze ve celle çok mağfiret edicidir. (10) ﴿يُرْسِلْ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ Üzerinize yağmurları yollar firâvân olduğu hâlde. (11) ﴿وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ﴾ Ve envâ'-ı emvâl ve oğullarla size imdâd eder ﴿وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا﴾ ve size bâğlar kılar dahi size ırmaklar kılar. (12) ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾ Size ne oldu ki Hudâ-yı zü'l-celâle ululuk ve 'azamet ümîd etmeyip 'azâbından havf etmezsiz? (13) ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾ Ve hâlbuki sizi dürlü dürlü halk etti, bir tavır mudga ve bir tavır 'alaka, tâ nihâyete dek ve bu halk etmek kemâl-i kudretine delîldir. (14) ﴿أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ Bakmaz mısız nice Hakk celle ve 'alâ gökleri kat kat yarattı (15) ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا﴾ ve ayı onların berüsinde bir ışık kıldı ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ dahi güneşi çerâğ gibi karanlığı mahv eder bir nesne kıldı? (16) ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنْ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ Ve Îzid-i Müte'âl sizi yerden biter şey gibi bir bitirmek bitirdi. Çün halkın pederi Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm topraktan halk olundu, cümle oğulları ondan halk olunmuş pâyesinde kılındılar. (17) ﴿ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا﴾ Sonra onun içinde sizi döndürür, ya'nî ba'de'l-mevt sizi zemînde defn ettirir ﴿وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا﴾ ve cezâ ve hesâb içün ondan sizi çıkarttırır, bir 'azîm çıkartmak. (18)

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا﴾ Dahi Hudâ 'azze ve celle sizin içün yeri döşenmiş döşeme gibi kıldı, (19) ﴿لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾ tâ ki ondan müttesi' yollar edinesiz. Hazret-i Nûh 'aleyhisselâm bu delâ'il-i kâtı'ayı ve berâhîn-i sâtı'ayı getirip kavminden temerrüd ve 'isyândan özge bir nesne hâsıl olmadı. Dergâh-ı zü'l-celâle tazarru' ve şikâyet yüzün tutup dedi, kemâ kâle tebâreke ve te'âlâ. (20) ﴿قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي﴾ Hazret-i Nûh 'aleyhi's-selâm dedi, yâ ilâhî, 'ale't-tahkîk kim benim gürûhum sözümü kabûl etmediler ﴿وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا﴾ ve uydular şol kimseye ki **[502b]** mâl ve uşakları utuzmaktan özge kendüye bir nesne artırmadı. Ya'nî benim sözümü kabûl etmeyip emvâl ve evlâdlarına mağrur olan rü'esânın sözlerine tâbi' oldular. (21) ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا﴾ Ve onların re'îsleri hîle vü hud'a ettiler, bir büyük hîle. (22) ﴿وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ Ve kendülere tâbi' olanlara dediler, ma'bûdlarınızın 'ibâdetin bırakman ve 'ale'l-husus bu esmâ ile müsemmâ olan putların 'ibâdetini bırakman. Getirdiler ki bunlar

Hazret-i Âdem'le Hazret-i Nûh arasında bir sâlih kişilerin adlarıdır, dâr-ı âhirete intikâl ettiklerinden sonra kılıkları teberrük içün tasvîr olundu, mürûr-i eyyâm ile halk onlara 'ibâdet ettiler. (23)

﴿وَلَا تَزِدْ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا﴾ ﴿وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا﴾ Ve rü'esâ çok kimseleri azdırdılar ve sitemkâr olanlara hîlenin revâcında dünyevî maslahatlarında azmaktan özge bir nesne artırmaz. (24) ﴿مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا﴾ Günâhlarından ötürü suda boğulmuş kılındılar, ﴿فَأُدْخِلُوا نَارًا﴾ der-'akab bir âteşe girmiş kılındılar ve o, 'azâb-ı kabrdir. ﴿فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا﴾ Pes Tanrı'dan özge kendülere yardımcılar bulmadılar. Bu kelâmda onlara ta'rîz var ki Tanrı'dan gayrı onlar ma'bûdlar edindiler kim kendülere yardım etmeğe kudretleri yoktur. (25) ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ Dahi Hazret-i Nûh 'aleyhi's-selâm dedi, ey Hudâvendim, yeryüzü üzere küffârdan bir kimse koma! (26) ﴿إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ﴾ Tahkîkan kim sen onları koyacak olursan kullarını azdırırlar ﴿وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ ve doğurmazlar illâ haktan 'udûl etmiş, ni'meti çok inkâr etmiş kimseyi. (27) ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ﴾ Ey Perverdigârım, bana ve pederime ve anama mağfiret et ﴿وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا﴾ ve dahi evime giren kimse, mü'min olduğu hâlde ﴿وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ dahi ehl-i îmân kişilere ve ehl-i îmân 'avratlara. ﴿وَلَا تَزِدْ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا﴾ Ve sitemkâr olanlara helâktan özge bir şey artırma. (28)

SÛRETÜ'L-CİNN

Mekkiyyetün ve Hiye Semânün ve İşrûne Âyeten

[سورة الجن مكية وهي ثمان وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[503a] ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ﴾ Söyle yâ Muhammed, bana ferişte ile haber geldi ki ﴿أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنْ الْجِنِّ﴾ 'ale't-tahkîk şân budur ki perîlerden bir gürûh Kur'ân'ı istimâ' eyledi. Kütüb-i siyerde menkûldür ki îmân-ı cinn, Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin nübüvvetinin onuncu senesinde vâki' oldu. Ve onu bu gûne tahrîr ettiler kim Muhammedü'l-Müctebâ salavâtullâhi ve selâmuhu 'aleyh, sahâbe-i kirâmla Batnu'n-Nahle nâm mekânda sabâh namâzın kılar iken ecinneden bir gürûh yedi yâ dokuz, ol mekâna uğrayıp Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânın tilâvetin Server-i Kâ'inât'tan işittiler. Ondan bir rikkat ve vecd gönüllerinde peydâ olmağın îmâna gelip tâ'ifelerine rücû' ettiklerinde ba'zı kelimât-ı hikmet-âmiz kendülerden sudûr edip Hakk celle ve 'alâ Habîb-i Ekremine ondan haber verip buyurdu. ﴿فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا﴾ Pes cemâ'atlerine dönüp gittiklerinde dediler, bilâ-şübhe biz bir bedî' ve garîb, halkın sözüne mübâyin okunur söz işittik, (1) ﴿يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ﴾ hakk u savâba yol gösterir, ﴿فَآمَنَّا بِهِ﴾ der-'akab ona biz tasdîk getirdik ﴿وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾ ve Perverdigârımıza hergiz bir kimse ortak kılmazız. (2) ﴿وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا﴾ Dahi tasdîk getirdik kim 'ale't-tahkîk şân budur ki Perverdigârımızın ululuğu yücelendi, ﴿مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا﴾ hergiz ne zevce, ne oğul edindi. (3) ﴿وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim iş budur ki bize mensûb olan bî-hıred, Tanrı te'âlâ üzere haddi tecâvüz etmiş söz söylerdi. (4) ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Dahi bilâ-şübhe biz gümân ettik kim beşer ve perî makûlesi Îzid-i zü'l-celâl üzere aslâ yalan söylemezler. (5) ﴿وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنْ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنْ الْجِنِّ﴾ Dahi bilâ-şübhe kim insân makûlesinden kişiler, perî makûlesinden kişilere sığınırlardı ki bir mûhiş mekâna konduklarında derlerdi, bu mekânda sâkin olan ecinnenin süfehâsı şerrinden büyüklerine sığınırız. ﴿فَزَادُوهُمْ رَهَقًا﴾ Pes bu sığınmak sebebiyle ins perîlere

serkeşlik ve tuğyân artırdılar. (6) ﴿وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim âdemîler gümân ettiler, niteki siz ey ecinne, gümân ettiniz kim ﴿أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾ bilâ-şübhe şân bu ki **[503b]** Tanrı te'âlâ hergiz bir kimse göndermez. (7)

﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim biz göğün haberini taleb ettik, ﴿فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا﴾ pes onu bulduk kim şiddetlü pâsbânlarla[668] ve yıldızlardan ayrılmış âteş pâreleriyle dolduruldu. (8) ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim biz gökten oturacak yerlerde işitmek için otururduk, ya'nî bundan esbak melâ'ikenin sözün işitmek için âsumâna su'ûd edip pâsbân ve şühübden hâlî olan mekânlarda otururduk, ﴿فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ﴾ pes şimdi ecinneden her kim âsumâna çıkıp dinlemek ister, ﴿يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا﴾ kendüye bir âteş şu'lesi pâsbân bulur. (9) ﴿وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi bilâ-şübhe bilmezüz kim âsumânın mahrûs olması sebebiyle yerde sâkin olanlara bir bedlik mi istenildi ﴿أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾ yâhûd Perverdigârları kendülere bir eyülik istedi? (10) ﴿وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ﴾ Dahi bî-gümân kim bizden güzel 'amellü mü'minler var ﴿وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ﴾ ve bizden ol sulehâdan alçak kimseler var, ﴿كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا﴾ müteferrik mezâhib iyeleri idik. (11) ﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ﴾ Dahi bilâ-şübhe biz bildik ki Tanrı te'âlâyı hergiz yerde 'âciz etmeğe kudretimiz yoktur ﴿وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا﴾ ve hergiz kaçmak cihetinden onu 'âciz etmezüz bize bir iş etmek isterse. (12) ﴿وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى آمَنَّا بِهِ﴾ Dahi 'ale't-tahkîk kim kaçan Kur'ân'ı işittik, ona îmân getirdik. ﴿فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا﴾ Pes her kim Rabbine îmân getirdi, ne cezânın noksânından korkar ﴿وَلَا رَهَقًا﴾ ve ne zillet ve hôrlukdan havf eder. (12) ﴿وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ﴾ Dahi bilâ-şekk îmâna gelenler bizdendirler ve tarîk-i Hakk'tan 'udûl edenler bizdendirler, ﴿فَمَنْ أَسْلَمَ﴾ pes her kim İslâm'a geldi, ﴿فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا﴾ ol gürûh doğru yola kasd ettiler. (14) ﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ﴾ Ve ammâ haktan 'udûl eden kimseler, ﴿فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾ onlar dûzaha odun oldular. (15)

﴿وَأَلَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ﴾ Dahi bana vahy olundu kim 'ale't-tahkîk şân budur ki ecinne doğru yol üzere istikâmet etseydiler ﴿لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا﴾ elbette onlara firâvân su içirirdik, ya'nî tevessü'-i rızkın sebebi olan çok suyu kendülere verirdik, (16) **[504a]** ﴿لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ﴾ tâ ki ol vüs'at-i 'îşde onlarla tecrübe gibi bir mu'âmele ederdik ki ni'metin şükrüne kıyâm eden etmeyenden mümtâz ola. ﴿وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ﴾ Ve her kim Perverdigârının ni'metini anmaktan

668 Bekçi, gözcü

yüz çevirir, ﴿يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا﴾ onu bir râhatsız çok zahmetlü işkencede giyirir. (17) ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ﴾ Dahi bana vahy olundu kim tahkîkan mescidler Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûstur, ﴿فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾ pes onlardan Tanrı'yla bir kimseyi çağırıp 'ibâdet etmen, ya'nî Hudâ'ya ihlâs ile 'ibâdet edin. (18) ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ﴾ Dahi bana vahy olundu kim 'ale't-tahkîk şân budur ki kaçan Tanrı'nın kulu kendüye 'ibâdet etmek içün kalktı, ya'nî ol vakt ki Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Batnu'n-Nahle'de namâz kılmağa şurû' etti, ﴿كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ yaklaştı kim ecinne Kur'ân'ın istimâ'ı içün gece gibi üzerine kat kat olalar. (19) ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي﴾ Söyle, bundan özge bir nesne yoktur kim ben Perverdigârıma 'ibâdet ederim ﴿وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾ ve ona bir kimse ortak kılmam. (20) ﴿قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا﴾ Söyle, 'ale't-tahkîk ben size ne bedlik yetiştirmeğe kâdirim ve ne doğru yola îsâl etmeğe kâdirim. (21) ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ﴾ Söyle, bî-şübhe kim ben Tanrı'nın 'azâbından bir kimse beni sığındırmaz Hakk te'âlâ bana hakâret etmek isterse ﴿وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ ve onun lutfundan özge bir iltiticâ edecek nesne bulamam. (22) ﴿إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ﴾ Ancak Tanrı'nın tarafından halka şerî'atı yetiştirmek ve haberlerin beyân etmek bana penâh olur. ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Ve her kim Tanrı'ya ve Peygamberine 'isyân eder, ﴿فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ﴾ bî-şekk dûzahın âteşi ona olur, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ onun içinde istimrâr-ı ikâmeti takdîr etmişlerdir ﴿أَبَدًا﴾ hemîşe. (23) ﴿حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ﴾ Delâlet-i hâl hasebiyle kelâm-ı mukaddere gâyettir, ya'nî küffâr, Muhammedü'l-Mustafâ'yı zebûn görüp 'isyân ederler, ol mahalle dek ki mev'ûd oldukları 'azâbı göricek. ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا﴾ Pes ol vakt 'ale't-tahkîk bilirler ki kimin yardımcısı zebûnrekdir ve kimin leşkeri azrekdir. (24) ﴿قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ﴾ Söyle yâ Muhammed, bilmem va'd olunduğunuz yakın mıdır ﴿أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾ yâhûd ona benim Rabbim bir müddet ta'yîn kılar mı? **[504b]** Ya'nî onun olması muhakkaktır, ancak ne zamân vâki' olduğun bilmem. (25) ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ﴾ Îzid-i zü'l-celâl pûşîde olan eşyâyı bilir, ﴿فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ pes mahfî olan şeye bir kimseyi muttali' kılmaz. (26) ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ﴾ Meğer rasûl kısmından beğendiği kimseyi ki onu ba'zı umûruna muttali' kılar, tâ ki ona mu'cize ola ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ kim 'ale't-tahkîk Hudâ 'azze ve celle ol beğendiği kimsenin önünden ve ardından melâ'ikeden pâsbânlar ta'yîn eder, tâ ki şeytânın kapmasından ve sözü üzerine karıştırmakdan onu hıfz ederler. (27) ﴿لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Tâ ki

mûhâ-leh olan peygamber bile kim vahy ile gelen ferişteler Perverdigârlarının fermânların tagyîr ve tahrîfden mahfûz yetiştirdiler. ﴿وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ﴾ Ve hâl-buki Hakk celle ve 'alâ rusülün katında eşyâya 'ilmi ihâta etti ﴿وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾ ve her nesnenin sayısını zabt ve hasr etmiştir, yağmurun katarâtına ve kumun zerrâtına dek. (28)

SÛRETÜ'L-MÜZZEMMİL

Mekkiyyetün ve Hiye İşrûne Âyeten

[سورة المزمل مكية وهي عشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ﴾ Ey donlarıyla bürülmüş olan zât-ı pâk! Getirdiler ki Server-i Kâ'inât sallallâhu 'aleyhi ve sellem mebde'-i hâlinde kendüsini bir çârşafla örtüp namâz kılardı. Hazret-i Hadîce radıyallâhu 'anhâdan menkûldür kim ol çârşaf idi, yarısıyla ben örtünmüş idim ve yarısıyla kendüsi. Ve bu esnâda üzerine bu sûrenin sadrı nâzil oldu.[669] Bilinmek gerek kim ibtidâ-i İslâm'da kıyâm-ı leyl farz idi ve ehl-i İslâm kıyâmında üç mikdâr arasında muhayyer idiler, yarısında ve iki üleşinde. Niteki Hakk te'âlâ buyurdu. (1) ﴿قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ Gecede namâz kılmak içün kalk, meğer bir az (2) ﴿نِصْفَهُ﴾ ki ol az, gecenin yarısıdır ﴿أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا﴾ yâhûd yarısından bir az eksik et, tâ ki iki üleşinde kalkmış olasın (3) ﴿أَوْ زِدْ عَلَيْهِ﴾ yâ yarı üzere artır, tâ ki bir üleşinde kalkmış olasın ve bundan eksik olursa kıyâm-ı leyl sayılmaz. ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾ **[505a]** Dahi Kur'ân'ı okudukda katı te'ennî ile oku, ya'nî hurûfunu bir mertebede tebyîn et ki sâmi' olan hurûfun saymasından mütemekkin ola. (4) ﴿إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ Tahkîkan ki biz üzerine bir ağır söz bırakırız ya'nî ferişte ile sana bir kelâm irsâl ederiz ki tekâlîf-i şâkkaya müştemil olduğu içün mükellef olan cemâ'at üzere ağırdır, husûsan üzerine, zîrâ senin üzerine getirmesi ve ümmete yetiştirmesi lâzımdır. (5)

﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ﴾ Tahkîkan kim gecede peydâ olan 'ibâdet ﴿هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا﴾ kendüsi meşakkat cihetinden ziyâde katıdır ﴿وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾ ve gâyetle müstakîmdir söz cihetinden. Ya'nî gecenin 'ibâdetinden huzûr-ı kalb sebebiyle ve esvâtın hâmûşluğundan ötürü Kur'ân'ın okuması savâba ekrabdır. (6) ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾ Tahkîkan ki sana yâ Muhammed, gündüzde çok iştigâl var, pes teheccüde mülâzım ol ki Hudâ'nın münâcâtı ferâgat-ı hâtır ister. (7) ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾ Dahi Perverdigârının adın zikr etmede gece ve gündüz müdâvemet et. Mahfî buyurulmaya kim zikrullâh bir emr-i 'âmmdır, tahmîde ve tehlîle ve

669 el-Beyzâvî, II/1105.

tesbîhe ve kırâ'et-i Kur'ân'a ve müdârese-i 'ilme ve namâza ve bu makûlelerden olan eşyâya şâmildir. ﴿وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ﴾ Dahi halktan kesil, hakkın 'ibâdetine tevecc üh et, ﴿تَبْتِيلًا﴾ bir eyü kesilmek ki nefsini bi'l-külliyye âlâyiş-i dünyâdan kesip makâm-ı 'ubudiyyette ikâmet edesin. (8) ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ Kendüdür güneş çıkacak ve batacak yerin Perverdigârı, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan özge bir dürüst ma'bûd yoktur, ﴿فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾ pes onu kendüne mu'temed edinip cümle umûrunu ona ısmarla. (9) ﴿وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾ Dahi küffâr hakkında dedikleri sözler üzere sabr et ﴿وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾ ve onlardan ayrıl bir güzel ayrılmak ki kendülerden yan çizip müdârâ edesin ve kendülerden intikâm sadedinde olmayasın. (10) ﴿وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ﴾ Dahi beni ko erbâb-ı ni'met olan yalancılarla ki ben onların hakkından gelip sezâların veririm ﴿وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا﴾ ve onlara az müddet mühlet ver, ya'nî onlara az zamân geçmeden sezâların veririm. (11) ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا﴾ Tahkîkan ki katımızda küffâr içün ağır bukağular ve yanmış âteş var. (12) ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾ Ve boğazda durup geçmez yiyecek ve derdlü işkence dahi var. (13) ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ Ol günde ki zemîn ve dağlar titrer **[505b]** ﴿وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا﴾ ve dağlar saçılmış kum tepesi oldu, ya'nî dağlar bu salâbetle saçılıp kum gibi olurlar. (14) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا﴾ Bî-şübhe kim biz size ey ehl-i Mekke, bir peygamber gönderdik, ﴿شَاهِدًا عَلَيْكُمْ﴾ üzerinize tanık ki kıyâmet gününde da'vetine icâbet edene şehâdet eder ve etmeyenin üzerine dahi şehâdet eder, ﴿كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ niteki Mısr hâkimine bir peygamber gönderdik. (15) ﴿فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾ Pes Fir'avn-ı bî-'avn ol peygambere itâ'at etmedi, ﴿فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا﴾ der-'akab kendüyi bir muhkem alış aldık ki kendüsin ve leşkerin bir lahzada suda boğduk. (16) ﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ﴾ Pes nice nefsinizi ey müşrikler, sakındırırsız küfr üzere kalırsanız ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾ bir günün 'azâbından ki şiddet-i heybeti uşakları ak saçlı kılar. (17) ﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ﴾ Gök ol günün ehvâli sebebiyle yarılır. ﴿كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا﴾ Hudâ'nın va'desi işlenmeliydi, tehallüfü kabûl etmez. (18) ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾ Tahkîkan ki bu va'îdi beyân eden âyât bir penddir, ﴿فَمَنْ شَاءَ﴾ pes her kim pend almasın istedi, ﴿اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا﴾ Perverdigârı tarafına bir yol edindi. (19)

Mervîdir k**i** kıyâmu'l-leyl âyâtı nâzil olduktan sonra Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ve sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi 'aleyhim ecma'în kıyâm-ı leyle mübâşeret ettiler. Kendülere mu'ayyen olan vaktler müştebih olduğu içün bütün geceyi namâz ile ihyâ ederlerdi. Bundan kendülere hayli meşakkat hâsıl

olmuştu, bir mertebede ki Seyyidü'l-Kevneyn sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin mübârek tabanları şişti. Hakk celle ve 'alâ lutf u kereminden bir yıldan sonra ol bâr-ı girânı mü'minlerden kaldırıp bu âyet-i kerîmeyi münzel edip buyurdu. ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ﴾ Tahkîkan Perverdigârın bilir kim ﴿أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ 'ale't-tahkîk sen kalkarsın gecenin iki üleşinden azrek ve gecenin yarısın ve bir üleşin ﴿وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾ ve seninle olanlardan bir gürûh dahi ol minvâl üzere namâz içün kalkarlar. ﴿وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâl geceyi ve gündüzü takdîr eder, ya'nî kendüsinden gayrı bir kimse gece ve gündüzün sâ'atlerin kemâ hüve hakkuhû bilmez. ﴿عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ﴾ Hakk celle ve 'alâ bildi ki 'ale't-tahkîk siz evkâtın hesâbın zabt edemezsiz, ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ **[506a]** pes 'afv ü merhametle üzerinize döndü ki kıyâm-ı mukadderin terkine size ruhsat verdi, ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ pes kelâm-ı kadîmden üzerinize âsân olan şeyi okuyun, ya'nî gece namâzında üzerinize âsân olanı kılın. Çün okumak namâzın bir rüknüdür, onunla ondan ta'bîr etti, niteki ondan rukû' ve sücûd gibi sâ'ir erkânıyla gayr mahallerde ta'bîr olundu. Ba'dehû bu 'afv u tahfîfin hikmetini beyân edip buyurdu. ﴿عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى﴾ Hudâ 'azze ve cellin 'ilm-i ezelîsi ona ta'alluk etti kim bilâ-şübhe şân budur kim sizde hastalar olur ﴿وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ dahi sizden bir bölük yeryüzünde sefer edip Hudâ'nın ihsân ve kereminden ma'îşet peydâ etmeğe tâlib olurlar ﴿وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ dahi sizden bir âhar gürûh Hudâ'nın yolunda cenk eder olurlar, ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ﴾ pes ondan size kolay geleni okuyun ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ ve farz olan namâzı kılın ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve vâcib olan zekâtı erbâb-ı istihkâka edâ edin ﴿وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ ve Îzid-i zü'l-celâle borç verin bir güzel borç, ya'nî ihlâsla ve gönül hoşluğuyla sadaka verin. Bilinmek gerek kim kul sadaka vermesine harîs olup dergâh-ı feyyâzdan 'ivaz bulmasına ümîdvâr olmak içün Hakk celle ve 'alâ sadakayı karz ünvânıyla mezkûr kıldı. ﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾ Ve ey ehl-i îmân, eyülik makûlesinden sıhhat hâletinde her ne ilerü gönderirsiz, ﴿تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Tanrı te'âlâ katında onu bulursuz, ﴿هُوَ خَيْرًا﴾ kendüsi yeğrektir mevt mahallinde te'hîr olunan vasiyyetten ﴿وَأَعْظَمَ أَجْرًا﴾ dahi ondan uluraktır sevâb cihetinden. ﴿وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ﴾ Dahi cemî' ahvâlinizde Îzid-i zü'l-celâlden mağfiret taleb edin, zîrâ insân taksîrden hâlî olmaz. ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Bî-şübhe kim Hakk celle ve 'alâ bu iki 'azîmü'l-kadr sıfatla muttasıf olmuştur, pes mağfiret isteyene günâhın 'afv edip kendüyi esirger. (20)

SÛRETÜ'L-MÜDDESSİR

Mekkiyyetün ve Hiye Sittün ve Hamsûne Âyeten

[سورة المدثر مكية وهي ست وخمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[506b] ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ Ey örtülmüş olan vücûd-i şerîf! Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hil'at-i risâletle müşerref olmadan evvel de'b-i şerîfi bu idi kim Hirâ Dağı'na gidip bir mağârasında 'ibâdet içün kapanırdı. Cenâb-ı şerîfinden böyle nakl olundu kim buyurdu, Hirâ Dağı'nda halvetim tamâm olduktan sonra hâneme teveccüh ettim. Esnâ-i tarîkte beni çağırır bir sadâ işittim, sağıma soluma baktım, bir nesne görmedim. Ba'dehû yukarı baktım, havada kurulmuş bir taht üstünden bir şahs oturur gördüm, ondan bana bir havf hâsıl olup Hazret-i Hadîce'ye gelip dedim, beni esbâbla örtün. Beni örttüklerinden sonra Hazret-i Cebrâ'îl 'aleyhisselâm bana bu âyetlerle geldi. Ve bu rivâyete binâ'en ba'zı müfessirîn dediler, evvel inen sûre Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândan budur.[670] Ve ba'zısı ona zâhib oldu kim ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ in ma'nâsı bu ki ey nübüvvet ve kemâlat-ı nefsâniyye ile örtülmüş olan zât-ı pâk! (1) ﴿قُمْ فَأَنذِرْ﴾ Yerinden kalk, halka 'azâbdan korku ver. (2)

﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ Dahi Perverdigârını ululukla mahsûs kıl. (3) ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ Ve donlarını necâsetten pâk kıl, zîrâ donları tathîr etmek namâzda vâcibdir ve gayrısında müstehâbdır ve onun pâk olması yumakla ve necâsetten hıfz etmekle olur. (4) ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ Ve 'azâbı terk et, ya'nî 'azâba mü'eddî olan işi işleme. (5) ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ﴾ Ve bir şeyi bağışlama, ol hâlde ki sen çokluğa tâlibsin, ya'nî bir şeyi bağışlama ol ümîdle ki verdiğinden artuk bir 'ivaz sana gele. Ve bu hükm Hazret'e mahsûstur ammâ sâ'ir ümmet bu gûne bir iş etseler üzerlerine bir nesne lâzım gelmez. (6) ﴿وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾ Dahi Perverdigârının fermânına sabr et. (7) ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾ Pes ol günde ki sûrda üfürülür, (8) ﴿فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ﴾ ol üfürmek o günde bir şiddetlü günün nişânesidir, (9) ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾ bî-dîn olanlar üzere âsân değildir. (10) ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ﴾ Koy beni yâ Muhammed, şol kimse ile ki ben onu halk ettim ﴿وَحِيدًا﴾ yalnız

670 el-Beyzâvî, II/1109.

olduğu hâlde ki ne mâlı ve ne oğlu var idi. Ve ondan murâd Velîd bin el-Mugîre'dir, zîrâ bu âyetler onun hakkında nâzil oldu. (11) ﴿وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا﴾ Ve ona bir çekilmiş mâl kıldım, ya'nî ona mevâşîden[671] ve ekinden ve ticâret makûlesinden çok mâl verdim. (12) **[507a]** ﴿وَبَنِينَ شُهُودًا﴾ Ve kendüsiyle Mekke'de hâzır oğullar verdim. Ya'nî ona böyle oğullar verdim ki kendüsiyle mehâfilde bulunup tahsîl-i me'âş içün sefere çıkıp gitmezler. Getirdiler ki onun on iki oğlu var idi, üçü îmâna geldiler, Hâlid ve 'Ammâr ve Hişâm ve kalanları pederleri âyîni üzere öldüler.[672] (13) ﴿وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا﴾ Ve câh-ı riyâseti tahsîl etmesi içün ona eyü esbâb ve âlât müheyyâ kıldım. (14) ﴿ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ﴾ Bu ni'metlerden sonra ârzû eder ki kendüye verdiğim şey üzere artırayım. (15) ﴿كَلَّا﴾ Öyle değildir kim ümîd tuta ki ben ona bir nesne artırırım, belki eksik kılarım, ﴿إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا﴾ tahkîkan ki ol bed zât bizim âyâtımıza mu'ânid idi. Mervîdir kim bu âyet nâzil olduktan sonra mâlı noksâna yüz tuttu helâk olduğu güne dek.[673] (16) ﴿سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا﴾ Yakında onu Sa'ûd'a yetiştiririm. Ve ol cehennemde bir dağdır ki nihâyetine yetmiş yılda çıkılır. Kâfir çıkmasına teklîf olunur, çıkıp tepesine eriştikde aşağaya salınır, yine çıkmasına teklîf olunur ve salınır, bu minvâl üzere ebedü'l-âbâd mu'azzeb olur. Ne'ûzu billâhi's-Semî'i'l-'Alîm. (17)

Mervîdir ki bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü bu idi ki Server-i Kâ'inât Hâ-mîm es-Secde sûresin okur iken Velîd Hazret'in okumasını işitti, kavmine döndüğünde dedi, bugün Muhammed'den bir söz işittim, aslâ ins ü cinnin sözüne müşâbih değildir, zîrâ onda bir halâvet var ve üzerine bir talâvet[674] buldum ki hergiz bir sözde onu hiss etmedim ve bî-şübhe kim ol söz gâlib gelir, mağlûb olmaz ve bülendlikden düşüp pest olmaz. Cemâ'at-i Kureyş bu sözleri işiticek dediler, Velîd Muhammed'in dînine mâ'il oldu. Bu hâlden tab'larına bir haylî inzi'âc hâsıl oldu. Ebû Cehl 'aleyhi mâ-yestehikk dedi, ben sizi bu kaygudan kurtarırım. Pes yanına gelip hamiyye-i câhiliyyeye müte'allik sözler kendüye îrâd eyledi. Ol habîs gayrete binip dedi, siz ey Kureyş, zu'm edersiz kim Muhammed mecnûndur, bu kelâm size müsellem değildir, zîrâ ikmal-i 'akl onda mevcûddur ve onun inkârı mükâberedir. Ve hayal edersiz ki kâhindir, bu söz

671 Davar, koyun, keçi, inek ve öküz gibi hayvânlar.

672 el-Beyzâvî, II/1109.

673 el-Beyzâvî, II/1109.

674 Güzellik, şirinlik.

dahi hilâf-i vaki'dir, zîrâ kehânet ettiğini hîç bir ferd görmedi. Ve dersiz ki şâ'irdir, bu dahi bî-ma'nâ sözdür, onun içün ki hergiz şi'r güft ü gûsu ondan sâdır olmadı. Muhammed hîç bir şey değildir, illâ sâhir. Görmez misiz kim kişiyi karısından ve oğulu babadan ayırır ve bi'l-'aks? Küffâr **[507b]** bu kelâmla hôş-hâl olup ayrıldılar. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ Habîbine geçmiş âyetlerle tesliye verdi ve ol esnâda ol şakîden sâdır olan ahvâli bu âyetlerde beyân edip buyurdu.[675] ﴿إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ﴾ Tahkîkan kim ol habîs kendü nefsinde fikr edip ölçtü ki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân hakkında ne gûne ta'n edeyim. (18) ﴿فَقُتِلَ كَيْفَ﴾ Pes helâk olsun, nice ölçtü! (19) ﴿ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ﴾ Bu cümle mübâlağa içün mükerrer oldu. Ve lafz-ı *sümme* ile tasdîr olunması delâlet etmek içün kim ikinci cümle evvelkiden eblağdır. (20) ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ Sonra Kur'ân'ın şânında tefekkür etti. (21) ﴿ثُمَّ عَبَسَ﴾ Pes Kur'ân'a mûcib bir ta'n bulmadığından ötürü yüzün ekşitti. ﴿وَبَسَرَ﴾ Lafz-ı *'abese*ye etbâ'dır. (22) ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ﴾ Sonra haktan yüz döndürdü ﴿وَاسْتَكْبَرَ﴾ ve onun ittibâ'ından serkeşlik etti. (23) ﴿فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ﴾ Pes dedi, Muhammed'in okuduğu nesne bir şey değildir, illâ bir câdûluk ki öğrenilir, ya'nî Muhammedü'l-Mustafâ hâşâ onu seheradan öğrenir. (24) ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾ Bu Kur'ân bir nesne değildir illâ insânın sözü. (25) ﴿سَأُصْلِيهِ سَقَرَ﴾ Yakında Velîd'i cehennemin beşinci tabakasında bırakırım. (26) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ﴾ Ve kankı nesne seni bilici kıldı kim sakar nedir? (27) ﴿لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ﴾ İçinde salınan kimsenin a'zâsından bir 'uzv komaz ki yandırmaz ve onu ihlâk etmeyince vaz geçmez. (28) ﴿لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ﴾ Bir âteştir ki halka görünür. (29) ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ On dokuz ferişte üzerine ta'yîn olunmuştur. Ve bu va'din sebeb-i tahsîsine çok vücûh zikr ettiler. Birisi, dokuz ekser-i ehaddir ve on ekall-i 'aşerâttır. Pes 'aded-i mezkûr ekser-i ekalle ve ekall-i eksere câmi' olduğu içün mezkûr oldu. Ahbârda gelmiştir ki bu âyet nâzil oldukda Ebû Cehl dedi, ey ma'şer-i Kureyş, zebâniyye on dokuzdurlar, artuk değil. Bizden her on nefer birlerine kifâyet etmez mi? Ebu'l-Eşed bin Kelde el-Lahmî eyitti kim ben yalnız onunu arkam ile ve yedisin karnımla kifâyet ederim ve siz kamu ikisine kifâyet edin. Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[676] (30) ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾ Ve biz cehennem iyelerini kılmadık illâ ferişteler ki onlar cümle mahlûkâttan güçlüdürler. *Me'âlimü't-Tenzîl'de* getirdi

675 el-Beyzâvî, II/1110.

676 el-Beğâvî, VIII/270.

ki cehennem hazînesinin re'îsi Mâlik'tir, onunla on sekiz nefer var. Gözleri berk-i hâtif gibidir, dişleri kullelere benzer, ağızlarından âteş yalımı çıkar, iki omuzlarının **[508a]** arası yetmiş yıllık yoldur, her birisi bir def'ada yetmiş bin kâfiri cehenneme bırakır. Pes bî-çâre insân bu kılıkla olan mahlûka nice tâkat getirebilir?[677] Ve bunların on dokuz olmalarının hikmetini Hakk te'âlâ beyân edip buyurdu. ﴿وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ve biz bu melâ'ikenin sayısın bir şey etmedik, illâ küfr edenlerin fitnesini iktizâ eden sayı ya'nî biz bu melâ'ikenin 'adedini böyle az kıldık, tâ ki küffâr onu istib'âd etmekle istihzâ edip fitneye düşeler. Ve bunların bu 'adedle mezkûr olmalarının birkaç sebebini dahi beyân edip buyurdu. ﴿لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Tâ ki kitâb verilen kimseler 'ilm-i yakîn tahsîl edeler kim Muhammed'in nübüvveti haktır, onun içün ki melâ'ike-i 'azâbın 'adedi husûsunda üzerine inen kitâbın sözü kitâblarının sözüne muvâfıktır ﴿وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾ ve tâ ki ehl-i kitâbın yakîni sebebiyle îmâna gelenleri îmân artırırlar ﴿وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ ve tâ ki kitâb-ı semâvî verilen kimseler ve ehl-i îmân onların 'adedi husûsunda şekk etmeyeler ﴿وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ﴾ ve tâ ki gönüllerinde şekk hastalığı olanlar ve bî-dîn olanlar diyeler, ﴿مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾ Îzid-i zü'l-celâl istiğrâb-ı mesel gibi bu müstağreb 'adedle ne kasd etti? ﴿كَذَلِكَ﴾ Niteki 'aded-i mezkûr bâ'is-i idlâl ve hüdâ oldu. ﴿يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ Tanrı te'âlâ istediğini azgun kılar ve istediğine hidâyet eder ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ﴾ ve Perverdigârının leşkerlerin kendüsinden gayrı bir kimse bilmez ﴿وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ﴾ dahi sakarın ahvâline nâtık olan âyât bir nesne değildir, illâ âdemîlere bir pend ü nasîhat. (31)

﴿كَلَّا﴾ İş öyle değildir, niteki küffâr derler, kıyâmet ve cehennem yoktur. ﴿وَالْقَمَرِ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ﴾ Aya kasem ve geceye dahi, gündüzün 'akabince geldikde (32-33) ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ﴾ ve sabâh vaktine dahi, 'âlemi rûşen kıldıkda kim (34) ﴿إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ﴾ 'ale't-tahkîk sekar büyük belâların birisidir, ya'nî dûzahın yedi tabakasının biri sekardır (35) ﴿نَذِيرًا لِلْبَشَرِ﴾ âdemîlere korku verici oldukda, (36) ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾ sizden şol kimseye ki hayr ve tâ'atte ilerü varmak isteye yâ şirk u me'âsîde girü kalmak isteye. (37) ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾ Her cân **[508b]** kazandığı nesne sebebiyle girevdir, (38) ﴿إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ ancak sağ elin iyeleri ya'nî nâme-i a'mâllerin sağ elle alanlar et-

677 el-Beğâvî, VIII/270.

tikleri güzel a'mâl sebebiyle gerdenlerin kayd-ı rehniyyetten halâs ettiler, (39) ﴿فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ عَنْ الْمُجْرِمِينَ﴾ bâğlarda ikâmet edip biri birinden müşriklerin ahvâlin soruşup onlara tevbîh yüzünden derler, (40-41) ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ﴾ kankı 'ameliniz dûzahın erbâbıyla sizi düzdü? (42) ﴿قَالُوا﴾ Dûzahîler cevâb verip dediler, ﴿وَلَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ﴾ namâz kılanlardan değil idik (43) ﴿وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ﴾ ve yoksula yiyecek vermez idik (44) ﴿وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ﴾ ve bâtıl söze dâhil olanlarla dâhil olurduk (45) ﴿وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾ dahi rûz-i cezânın vukû'una tasdîk getirmezdik, (46) ﴿حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ﴾ ol işlerden münfekk olmadık mevt bize gelmeyince. (47)

﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ﴾ Pes dilekçilerin dileği kendülere fâ'ide vermez dilek olundukları sûrette. Mervîdir ki müşrikler dediler, yâ Muhammed, mâdâm ki Tanrı'ndan her birimizin adına bir nâme getirmezsin ki içinde yazılmış ola, "ey fülân, Muhammed'e mütâba'at et", biz sana îmân getirmezüz. Hakk celle ve 'alâ onlardan bu sözü istib'âd edip bu âyet-i kerîmeyi münzel etti. (48) ﴿فَمَا لَهُمْ عَنْ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ﴾ Pes küffâra ne oldu ki pend ü nasîhattan yüz çevirmişler? (49) ﴿كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ﴾ Gûyâ ki onlar bir ürkmüş eşeklerdirler, (50) ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾ arslandan kaçtılar. (51) ﴿بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ﴾ Belki onlardan her bir kişi ister kim ﴿أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً﴾ bir açılmış okunur nâmeler verilir. (52) ﴿كَلَّا﴾ İstedikleri şey kendülere verilmez ve eğer verilir, îmâna gelmezler. Ve onların îmâna gelmedikleri ne ân ki istedikleri nesne kendülere verilmediğinden ötürü, ﴿بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ﴾ belki âhiretten korkmazlar. (53) ﴿كَلَّا﴾ Hakkâ kim ﴿إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ﴾ bilâ-şübhe Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bir pend ü nasîhattır. (54) ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ﴾ Pes her kim ister ki pend ü nasîhat ala, onu hâtıra getirip içinde tefekkür etmekten ayrılmaz. (55) ﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ Ve aslâ onlar pend ü nasîhat almazlar, meğer Allâhu 'azîmü'ş-şân nasîhat-pezîr oldukların isteye. ﴿هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ Kendüdür lâyık ve sezâvâr ki kendüsinden havf oluna ve kendüdür lâyık ki günehkârlara mağfiret eyleye. (55)

SÛRETÜ'L-KIYÂME

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'ûne Âyeten

[سورة القيامة مكية وهي أربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[509a] ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ Kelâm-ı 'Arab'da lâ-i nâfiye te'kîd içün fi'l-i kasem üzere idhâl olunması şâyi' ve müsta'meldir. Pes ma'nâ-yı Nazm-ı kerîm bu olur kim 'ale't-tahkîk rûz-i kıyâmete kasem (1) ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ dahi tâ'atte taksîr üzere melâmet eden câna kasem ki siz ey insân makûlesi, cezâ ve sezâ içün meb'ûs olursuz. Mervîdir ki 'Adiyy bin Rebî'a Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemden kıyâmetin ahvâlin su'âl etti. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ona ondan haber verdi. Pes dönüp dedi, gözümle ben bunu müşâhede edersem inanmam, ne mümkindir ki bu dağılmış kemükler bir yerde yığılıp gele? Hakk celle ve 'alâ bu âyeti münzel edip buyurdu.[678] (2) ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ﴾ Âyâ 'Adiyy bin Rebî'a gümân eder ki biz kemüklerin perâkendelikten sonra yığmazız? (3) ﴿بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ﴾ Belâ, onun kemüklerin yığarız ol hâlde kim kâdirleriz onun üzere kim parmaklarının başını yaparız. (4) ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾ Belkim 'Adiyy bin Rebî'a ister kim ilerüsinde fesâd ede. (5) ﴿يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ﴾ İstib'âd ve istihzâ tarîkiyle sorar kim rûz-i kıyâmet ne zamân olur? (6)

﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ﴾ Pes kaçan kim göz hayretten kamaşır (7) ﴿وَخَسَفَ الْقَمَرُ﴾ ve ay bî-nûr olur (8) ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ ve güneş ve ay bir yerde cem' olunur ki ikisi magrib semtinden tulû' eder. (9) ﴿يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ﴾ Ol günde kıyâmeti tekzîb eden kâfir der, güzergâh kande bulunur? (10) ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ﴾ Hakkâ kim küffâra ol günde melce' ve mencâ yoktur. (11) ﴿إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴾ Perverdigârının fermânınadır ol günde kulların işi. (12) ﴿يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ﴾ Âdemoğlu ol günde haberdâr kılınır ﴿بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾ ilerü gönderdiği ve girü koduğu şeyden. (13) ﴿بَلْ الْإِنسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾ Belki âdemî kendü cânı üzere bir âşikâre delîl iyesidir, onun içün ki ettiği a'mâle kendüsi şâhiddir, pes ihbâr olunmağa muhtâc değildir (14)

678 el-Vâhidî, s. 340.

﴿وَلَـوْ أَلْقَـى مَعَاذِيـرَهُ﴾ ve eğer her 'özr olacak nesneyi peydâ edip ilkâ ederse. Hazret-i 'Abdullâh **[509b]** bin 'Abbâs radıyallâhu 'anhumâdan mervîdir ki buyurdu, Hazret-i Cebrâ'îl 'aleyhisselâm Hazret'e vahy ile gelip Kur'ân'ı okurdu. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Kur'ân'ı unutmamak içün lisânıyla Cebrâ'îl ile okurdu. Hakk celle ve 'alâ bu âyet-i kerîmeyi münzel edip buyurdu.[679] (15) ﴿لَا تُحَـرِّكْ بِـهِ لِسَـانَكَ﴾ Kur'ân'ın okumasıyla dilini yâ Muhammed, depretme vahy itmâm olmadan, ﴿لِتَعْجَـلَ بِـهِ﴾ tâ ki tîzlikle onu alasın. (16) ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ﴾ Tahkîkan ki senin de ve onun da yığması üzerimizedir ﴿وَقُرْآنَهُ﴾ dahi lisânında okumasının isbât etmesi. (17) ﴿فَـإِذَا قَرَأْنَـاهُ﴾ Pes kaçan lisân-ı Cebrâ'îl ile onu üzerine okuruz, ﴿فَاتَّبِـعْ قُرْآنَـهُ﴾ onun okumasına tâbi' ol. (18) ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾ Sonra 'ale't-tahkîk kim ma'nâlarından üzerine müşkil olan eşyânın beyânı üzerimizedir. (19) ﴿كَلَّا﴾ Öyle değildir ey âdemoğulları ki 'ukbâda şekk etmiş olasız, ﴿بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ belki dünyâyı sevip umûrunda meşgûl olmuşsuz (20) ﴿وَتَـذَرُونَ الْآخِـرَةَ﴾ ve âhireti bırakıp levâzımından i'râz edersiz, bâ-vücûdâ ki emr bi'l-'aks olmak gerektir. (21) ﴿وُجُـوهٌ يَوْمَئِـذٍ نَاضِـرَةٌ﴾ Ol günde bir yüzler tâze-ter olur, (22) ﴿إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ Perverdigârına müşâhede edicidir. (23) ﴿وَوُجُـوهٌ يَوْمَئِـذٍ بَاسِـرَةٌ﴾ Ve ol günde bir yüzler gâyetle 'abûs olmuştur, (24) ﴿تَظُـنُّ أَنْ يُفْعَـلَ بِهَـا فَاقِـرَةٌ﴾ ol yüzlerin ashâbı gümân ederler ki arka kemüklerin kıran 'azâb kendülere işlenir. (25)

﴿كَلَّا﴾ Gerekmez ki dünyâ-yı deniyye âhiret üzere tercîh oluna, ﴿إِذَا بَلَغَـتْ التَّرَاقِيَ﴾ kaçan rûh, göğüs ve boyun kemüklerine vâsıl olur (26) ﴿وَقِيـلَ مَـنْ رَاقٍ﴾ ve denilir, ya'nî ölecek kimsenin ashâbı derler, bu hastaya kim efsûn okur? (27) ﴿وَظَـنَّ أَنَّـهُ الْفِـرَاقُ﴾ Dahi muhtazır olan şahs bildi kim 'ale't-tahkîk üzerine hulûl eden belâ dünyâdan ayrılması sebebidir. (28) ﴿وَالْتَفَّـتْ السَّـاقُ بِالسَّـاقِ﴾ Ve baldır baldıra sarıldı ki onları tahrîk etmeğe kudreti kalmadı. (29) ﴿إِلَـى رَبِّـكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ﴾ Ol günde merci' ve me'âl Perverdigârının sezâsı semtinedir. (30) ﴿فَـلَا صَـدَّقَ وَلَا صَلَّـى﴾ Pes ne tasdîki vâcib olan şeyi tasdîk etti ve ne üzerine farz olan namâzı kıldı. (31) ﴿وَلَكِـنْ كَـذَّبَ وَتَوَلَّـى﴾ Velâkin hakkı tasdîk etmeyip tâ'atten yüz çevirdi. (32) ﴿ثُـمَّ ذَهَـبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّـى﴾ Sonra kendüye mahsûs olan gürûhun semtine gitti, ol hâlde ki ettiği işle iftihâr edip salınır. (33) ﴿أَوْلَـى لَـكَ﴾ Sana helâk olsun ey 'inâdkâr olan kâfir, ﴿فَأَوْلَـى﴾ yine **[510a]** sana helâk olsun! (34) ﴿ثُـمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَـى﴾ Pes biri birinin 'akabince helâk sana olsun! (35)

679 el-Beğâvî, VIII/283-284.

﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ Âyâ âdemoğlu gümân eder ki mühmel terk olunup ne tâ'atle teklîf olunur ve ne mükâfât verilir? (36)

﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى﴾ Âyâ rahimde dökülmüş menîden bir su katresi değil miydi? (37) ﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً﴾ Sonra bir uyuşmuş kan idi. ﴿فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ Ondan sonra Hakk te'âlâ onun kamu a'zâsın îcâd edip sûretini mu'tedil kıldı. (38) ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ﴾ Pes ondan iki sınıfı halk etti, ﴿الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ erkek ve dişiyi. (39) ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾ İnsân gibi mahlûku 'ademden vücûda getiren Perverdigâr kâdir değil midir ki ölmüşleri zinde kıla? Ahbârda gelmiştir ki kaçan bu sûre okunur, gerektir ki okuyan kimse itmâmından sonra söyleye, *belâ, innehû 'alâ külli şey'in kadîr.*[680] (40)

680 el-Beğâvî, VIII/287.

SÛRETÜ'L-İNSÂN

Medeniyyetün ve Hiye İhdâ ve Selâsûne Âyeten

[سورة الإنسان مدنية وهي إحدى وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِنَ﴾ Âyâ geldi mi, ya'nî 'ale't-tahkîk gelip geçti ﴿الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ Hazret-i Âdem üzere zamâneden bir müddet ki ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ bir anılır nesne değildi. Ya'nî Hazret-i Âdem 'aleyhisselâm ibtidâ-i hilkatinde kâlıb-ı vücûdu Mekke ile Tâ'if arasında kırk yıl salınmış kalıp bir kimse onu insâniyyet 'unvânıyla mezkûr kılmadı. (1) ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾ Tahkîkan ki biz âdemoğlunu yarattık bir su damlasından, ﴿أَمْشَاجٍ﴾ karışmışlar, ya'nî erkek ve dişinin karışık menîlerinden onu halk ettik, ﴿نَبْتَلِيهِ﴾ mübtelâ olan şahs gibi kendüyi hâlden hâle nakl ederiz. ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ Pes onu işidici, görücü halk ettik, tâ ki delâ'ilin müşâhedesinden ve âyâtın işitmesinden mütemekkin ola. (2) ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ﴾ Tahkîkan ki biz delâ'il-i kudreti beyân etmekle ona doğru yolu gösterdik ﴿إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾ Hakk te'âlânın ni'metlerine yâ şükr edici yâ inkâr edici olduğu hâlde. (3) ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ﴾ Tahkîkan ki biz bîdîn olanlar içün âmâde kıldık ﴿سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا﴾ zincîrler ve tavklar ki onlarla bağlanırlar ﴿وَسَعِيرًا﴾ ve bir 'alevlü **[510b]** âteş ki onunla yanarlar. (4) ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ﴾ Tahkîkan ki güzel 'amellü olan kimseler bir süciden içerler ki ﴿كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ onunla katılacak nesne kâfûr idi. Ya'nî cennetin bâdesi kendüler içün kâfûr ile mezc olunur, tâ ki hoş-bû ve soğuk ve lezîz ola. (5)

﴿عَيْنًا﴾ Bedeldir *kâfûr*dan, ya'nî kâfûr bir çeşmedir ki ﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın kulları ondan içerler, ﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ istedikleri yere akıttırırlar bir âsân akıttırmak. Hazret-i 'Abdullâh bin 'Abbâs'dan mervîdir ki buyurdu, Sıbtayn-i Ekremeyn Hazret-i İmâm Hasan ve Hüseyin radıyallâhu 'anhumâ hastalanıp Server-i Kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salavât 'iyâdelerine geldi. Pes buyurdu, yâ Ebe'l-Hasen, oğulların şifâsı içün Hudâ'ya bir nezr etseydin. Hazret-i Alî radıyallâhu 'anh Hazret'in sözün imtisâl edip üç gün sıyâmının îcâbını Sıbteyn-i Ekremeyn'in şifâsına ta'lîk edip Hazret-i Fâtıma ve karavaşı dahi ona mütâba'at ettiler. Şifâhâne-yi ilâhiyyeden Sıbtayn-i Ekremeyn üzere nesîm-i

sıhhat esti. Pes edâ-i mâ-lezeme şurû' edip katlarında bir zâd olmamakla iftâr içün Hazret-i Alî radıyallâhu 'anh Şem'ûn-i Hayberî'den üç sâ' arpa alıp, birin un edip beş etmek yaptılar. İftâr edecekleri mahal kapularına bir gedâ gelip dedi, yâ ehle beyti'n-nübüvve, ehl-i İslâm'dan bir yoksul kimseyim, bana bir şey ihsân edin. Bilâ-tevakkuf onu cânları üzere îsâr edip ol etmekleri bi'l-külliyye verip ol gece kursaklarına sudan gayrı bir nesne girmedi. İkinci gece bir sâ' dahi yaptılar, mahall-i ma'hûdda kapularına bir öksüz gelip yine minvâl-i sâbık üzere hareket buyurdular. Üçüncü gece bâkî kalan sâ'ı yaptılar, onu tenâvül edecekleri mahal sa'âdethâneleri kapusına bir esîr geldi, yine resm-i güzeşteyi nefsleri üzere icrâ ettiler. Ba'dehû Hakk celle ve 'alâ bu evsâfları medhinde bu sûreyi münzel etti. (6) ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ﴾ Hudâ'nın kulları, üzerlerine îcâb ettikleri şeye dururlar ﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ ve bir günün şiddetinden korkarlar ki onun bedliği fâş olup münteşir idi. (7) ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ Ve yiyeceği Hudâ'nın muhabbeti üzere yoksula ve öksüze ve tutsağa yedirip lisân-ı hâlleri der, (8) ﴿إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ﴾ yalnız rızâ'ullah içün size yedirîriz, ﴿لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا﴾ sizden ne mükâfât isteriz ve ne medh ü senâ isteriz, (9) **[511a]** ﴿إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا﴾ tahkîkan ki biz Perverdigârımızdan korkarız, ﴿يَوْمًا عَبُوسًا﴾ bir günün 'azâbından ki yüzler içinde ekşi olur, ﴿قَمْطَرِيرًا﴾ günehkâr üzere gâyetle şiddetlüdür. (10) ﴿فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾ Pes Hakk celle ve 'alâ onları ol günün yamanlığından mahfûz kıldı ﴿وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا﴾ ve tâzelik ve güzel sûret ve şâdlık önlerine getirdi. (11) ﴿وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا﴾ Ve ettikleri sabr sebebiyle onlara sezâ verdi, ﴿جَنَّةً﴾ bir bâğ ki onun meyvesinden yerler ﴿وَحَرِيرًا﴾ ve bir ibrişîm[681] donlar ki ondan giyip tene"um ederler. Ahbârda gelmiştir ki ehl-i cennetin ednâsı yetmiş hülle giyer ki cismiyyeti gül yaprağından nâziktir. (12) ﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾ Behişt içinde bezenmiş tahtlar üzere oturup yasdanmışlar, ﴿لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا﴾ içinde ne güneş ve ne katı soğuk görürler. Murâd bu ki cennetin havâsı kemâl-i i'tidâldedir, erbâbı hemîşe hôş-hâl ve mu'tedilü'l-mizâcdır. (13) ﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا﴾ Dahi ağaçlarının sâyesi üzerlerine yaklaşmış ve meyvesinin derilmesi kendülere râm kılındı, ﴿تَذْلِيلًا﴾ bir 'aceb râmlık ki kankı hâlette isterler, onu dererler. (14) ﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ﴾ Ve üzerlerine dolanılır ve destesiz bardaklarla ki gümüşten kablarla

681 Bükülmüş ipek iplik.

onlar şîşeler idi, (15) ﴿قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ gümüşten şîşeler. Ya'nî ol bardaklar gümüşün beyâzlığına ve şîşenin şeffâlığına câmi'dirler. ﴿قَدَّرُوهَا﴾ Onları ölçtüler ﴿تَقْدِيرًا﴾ eyü ölçmek. Ya'nî melâ'ike-i kirâm ol kûzelerde cennet şarâbın öyle ölçtüler ki her kimsenin havsalasına göre bir bardak müheyyâ ettiler, niteki ehl-i dünyâ mütene"imleri tekmîl-i lezzet için şerbet ve suyu yekmürdî[682] kâse ve şürbe ile isti'mâl ederler. (16) ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا﴾ Dahi ehl-i îmân behiştte içmiş kılınırlar bir şarâb ki karışacak nesnesi çâşnîde zencebîle müşâbih bir şey idi. (17) ﴿عَيْنًا فِيهَا﴾ Ol zencebîl behiştte bir gözdür, ﴿تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا﴾ içmesi kolay olduğu için bu lafz ile tesmiye olundu. (18)

Çün Hudâ 'azze ve celle behiştîlerin içmelerin ve giymelerin vasf etti, huddâmlarının dahi vasfını beyân edip buyurdu. ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ﴾ Ve üzerlerine küpeli uşaklar dolanır, ﴿إِذَا رَأَيْتَهُمْ﴾ kaçan onları görürsün, ﴿حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثُورًا﴾ renkleri sâf olduğu cihetten kendülerin sedeften tâze çıkıp saçılmış incü **[511b]** sanırsın. (19) ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ﴾ Dahi kaçan behiştte bakarsın, ﴿رَأَيْتَ نَعِيمًا﴾ kâbil-i vasf olmayan ni'met görürsün ﴿وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾ ve bir ulu memleket görürsün ki hergiz zevâli kabûl etmez. (20) ﴿عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ﴾ Ehl-i behiştin üst donları ince dokunmuş yeşil donlar harîrden ﴿وَإِسْتَبْرَقٌ﴾ ve muhkem dokunmuş esbâblar harîrden, ammâ ne ân ki dünyânın tafta ve atlasına benzerler, belki her biri bir ma'nâ-yı latîf pâyesindedir ki behiştîlerin her biri ondan yetmiş hülle giyer ve bedeni görünür. ﴿وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ Dahi gümüşten bileziklerle bezenmiş kılındılar. Çün mülûk ve eşrâf-ı 'Arab tefâhur için gümüş bilezikler giymesin şi'âr etmişlerdi, Hakk sübhânehû ve te'âlâ ehl-i behişti onun giymesiyle mevsûf kıldı. Ve gayr âyette ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾[683] gelmiştir ve bu ona muhâlif değildir, onun için kim mümkindir 'ale't-te'âkub onları giyerler. ﴿وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا﴾ Ehl-i cennetin Perverdigârı kendülere bir pâk şerbet içirip söyler. (21) ﴿إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan ni'metler sizin için bir mükâfât idi ﴿وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا﴾ ve çalışmanız pesendîde ve meftûn olup mukâbelesinde sezâ verildiniz. (22)

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنزِيلًا﴾ Tahkîkan ki biz kendümiz Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı üzerine müte'addid evkâtta mesâlih hasebiyle birer mikdâr indirdik.

---

682 Bir kap türü.

683 Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir. Fatır 35/33

(23) ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ Pes Perverdigârının fermânına katlan ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا dahi küffârdan günehkâr kısmına yâ küfrde mübâlağa ediciye itâ'at أَوْ كَفُورًا﴾ etme. Ya'nî hergiz ismle muttasıf olan 'Utbe gibi bir şahsa itâ'at etme ki sana dedi, gel bu da'vetten vaz geç, kızımı sana evlendiririm ve Velîd gibi kefûra dahi itâ'at etme ki sana dedi, gel pederlerinin âyînine rücû' et, seni devletmend edeyim. (24) ﴿وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ Dahi Perverdigârının adını sabâh ve ahşam an, ya'nî sabâh ve öyle ve ikindi namâzın kıl (25) ﴿وَمِنْ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ﴾ ve gecenin bir mikdârında ona sücûd getir, ya'nî magrib ve yatsı namâzın kıl ﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾ ve uzun gece onu münezzeh kıl, ya'nî gecenin bir haylî mikdârında teheccüdle meşgûl ol. (26) ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ Tahkîkan ki bu Mekke halkı dünyânın lezzâtını severler ﴿وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا﴾ ve ardlarında bir şiddetlü gün bırakırlar ve o rûz-i cezâdır. (27)

﴿نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ﴾ Biz onları yarattık ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾ ve sinirlerle mefâsılların bağladık ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا﴾ ve ol mahal ki değiştirmelerin isteriz, kendülerin nâbûd edip yerlerine **[512a]** bir gayr kimseler vücûda bir yahşi îcâd etmek îcâd ederiz. (28) ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾ Tahkîkan ki bu sûre bir penddir, ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا﴾ pes her kim ister Perverdigârı tarafına bir yol edinir (29) ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ ve onu siz bir vaktte istemezsiz, illâ ol vaktte ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ meşiyyetinizi ister. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Bî-şübhe ki Hudâ 'azze ve celle erbâb-ı istihkâka dânâ, hikmeti iktizâ etmediği nesneyi işlemez. (30) ﴿يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ﴾ İstediği kimseyi hidâyet ve tevfîkiyle rahmetine dâhil kılar ﴿وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ ve sitemkâr olan müşriklere bir derdnâk işkence âmâde kıldı. (31)

SÛRETÜ'L-MÜRSELÂT

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsûne Âyeten

[سورة المرسلات مكية وهي خمسون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ Eyülük içün gönderilen feriştelere kasem (1) ﴿فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا﴾ pes emr-i ilâhî imtisâlinde yel gibi gâyetle sür'at eden melâ'ikeye kasem (2) ﴿وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا﴾ dahi etrâf u eknâfa şerâ'i' ve ahkâmı yahşi izhâr ve îsâl eden feriştelere kasem (3) ﴿فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا﴾ pes hakkı bâtıldan eyü ayırmak ayıran feriştelere kasem (4) ﴿فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا﴾ pes âyât-ı Kur'âniyyeyi peygamberlere ilkâ eden feriştelere sevgend, bu zikri ilkâ ederler, (5) ﴿عُذْرًا أَوْ نُذْرًا﴾ muhikk olanlara 'özr olmak içün yâ mubtıl olanları korkutmak içün. (6) ﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ﴾ kasemlerin cevâbıdır ya'nî bu mezkûr olan feriştelere kasem kim 'ale't-tahkîk haşr u neşrden ve sevâb u 'ikâbdan mev'ûd olduğunuz şey elbette düşücüdür, hergiz tehallüf etmez. (7) ﴿فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ﴾ Pes kaçan kim yıldızların nûru mahv olunur (8) ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾ ve ol mahal ki gök yarılır (9) ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ﴾ ve ol vakt ki dağlar yerlerinden kopup havada savrulur (10) ﴿وَإِذَا الرُّسُلُ وُقِّتَتْ﴾ ve kaçan peygamberler ümem üzere şehâdet etmek içün kendülere mu'ayyen vaktte ihzâr olunup derler, (11) ﴿لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ﴾ kankı gün içün tams-ı nücûm ve şakk-ı semâ ve kal'-ı cibâl te'hîr olundu? Kendülere cevâb verilir, (12) ﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾ hakkı bâtıldan ayıran gün içün te'hîr olundu. (13) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾ Ve kankı nesne sana bildirdi ki fasl günü nedir? Ya'nî **[512b]** nice sen bilmeğe kâdir olursun kim o gün ne asl gündür? Zîrâ onun hakîkati bilinmez. (14) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Kıyâmet gününde helâk olsun onun vukû'un tekzîb edenlere! (15) ﴿أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ﴾ Kavm-i Nûh ve 'Âd gibi geçmişleri nâbûd kılmadık mı? (16) ﴿ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ﴾ Ondan sonra küffâr-ı Mekke gibi girü kalanları helâkta onları tâbi' kılarız. (17) ﴿كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ﴾ Ol iş gibi bir iş mücrim olanlara işleriz. (18) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde vây olsun âyât-ı Kur'âniyyeye ve peygamberlere tasdîk getirmeyenlere! (19) ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ﴾ Âyâ sizi bir alçak sudan halk etmedik mi? (20) ﴿فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ Pes onu bir muhkem karârgâh kıldık (21) ﴿إِلَى قَدَرٍ

﴿مَعْلُومٍ﴾ bir bilinmiş mikdâra dek ve o, vakt-i velâdettir. (22)

﴿الْقَادِرُونَ﴾ Pes onun üzere tevânâ olduk, ﴿فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ﴾ pes gâyetle güzel tevânâ olanlar biziz. (23) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Rûz-i cezâda yalanın büyüğü kudretimize tekzîb edenlere olsun! (24) ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا﴾ Âyâ zemîni ölmüşlere ve zindelere yığıcı kılmadık mı? (25-26) ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ﴾ Ve onun içinde mürtefi' ve muhkem dağlar kıldık ﴿وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا﴾ dahi size bir şîrîn su içirtdik, yerin içinde bınarlar halk etmeğimiz sebebiyle. (27) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ İşkencenin eşeddi kıyâmet gününde bu gûne ni'metlere i'tirâf etmeyenlere olsun! Ve ol günde tekzîb edenlere denilir, (28) ﴿انطَلِقُوا إِلَى مَا كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ varın gidin ol şeyin semtine ki onun vukû'un tasdîk etmezdiniz. (29) ﴿انطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ Üç budaklı gölgeye gidin, ya'nî cehennemin tütünü gölgesine varın gidin. (30) ﴿لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنْ اللَّهَبِ﴾ Ne bir soğuk gölgedir ki içinde râhat hâsıl ola ve ne cehennemin şu'lesinden saklar. *Envâru't-Tenzîl'de* getirdi ki bu tütün üç şu'be 'adediyle mahsûs olmasının hikmeti budur ki nefsin hicâbı envâr-ı kudsden hiss ve hayâl ve vehmdir. Pes bir kimsenin nefsi ki ondan onlarla mahcûb oldu, ol üç şu'benin 'azâbıyla mükâfât olunur. Yâhûd bu 'azâba mü'eddî olan, dimâğda hulûl eden kuvvet-i vâhimedir ve kalbin sağ tarafında olan kuvvet-i gadabiyyedir ve solunda müstekırr olan kuvvet-i şeheviyyedir. Ve bu ecilden denildi kim şu'benin biri kâfirin dimâğı üzere durur ve biri sağında ve biri solunda. (31)

﴿إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ﴾ Tahkîkan ki cehennem büyük köşk gibi şerâreler salar, (32) ﴿كَأَنَّهُ جِمَالَةٌ صُفْرٌ﴾ **[513a]** gûyâ ki ol şerâreler sarı develerdir. (33) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde gûn-â-gûn 'azâblar dûzahın olmasına inanmayanlara olsun! (34) ﴿هَذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ﴾ Bu gün bir gündür ki şiddet-i dehşetden içinde küffâr ağız açıp söylemezler (35) ﴿وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ﴾ ve ne kendülere destûr verilir ki 'özr getireler. (36) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde hasret ve endûh bu haberleri tekzîb edenlere olsun! (37) ﴿هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ﴾ Bu gün hakkı bâtıldan ayırmak günüdür, ﴿جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ﴾ sizi ve sizden esbak olanları yığdık. (38) ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ﴾ Pes size bir mekr u hîle var ise ﴿فَكِيدُونِي﴾ onu bana icrâ edin, şâyed bu 'azâbdan halas bulasız. (39) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde gam u gussa ahbâr-ı âhireti tekzîb edenlere olsun! (40) ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ﴾ Tahkîkan kim perhîz edenler nâzenîn gölgeler altında ve latîf bınarların kenârlarında 'îş u 'işret ederler (41) ﴿وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ve ârzû ettikleri meyvelerin yemesinde meşgûl olurlar. Ve melâ'ike-i kirâm kendülere derler, (42)

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ yeyin ve için, ﴿هَنِيئًا﴾ yediğiniz ve içtiğiniz şey kanılmış olsun ﴿بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ettiğiniz a'mâl mukâbelesinde. (43) ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ Tahkîkan ki biz eyülik edenlere ancılayın ihsânlar mükâfât ederiz. (44) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde işkencenin eşeddi, envâ'-ı na'îm-i uhreviyyeye tasdîk getirmeyenlere olsun. (45) ﴿كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا﴾ Ey mükezzibler, dünyâda yeyin ve berhurdâr olun bir az müddet, ﴿إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ﴾ zîrâ 'ale't-tahkîk siz günehkârlarsız! (46) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde helâk, îmân getirmeyip bu gûne 'azâba kendülerin ta'rîz edenlere olsun! (47) ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ﴾ Dahi kaçan kendülere denilir, namâz kılın ve içinde rükû' edin, etmezler. Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ'aleyhi ve sellem Sakîf tâ'ifesine namâz kılmasın fermân etti, dediler, biz namâzda eğilmezüz ki eğilmek bir müsebbedir.[684] (48) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Ol günde helâk ve tedbîr şeref-i İslâm'la müşerref olmayanlara olsun! (49) ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ Pes Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândan sonra kankı söze tasdîk getirirler ona îmân getirmeyicek? Bâ-vücûdâ kim ol hadd-i zâtında bir mu'cize sözdür, nice âşikâre delîl üzere ve nice latîf ve şerîf ma'nâ üzere müştemildir. (50)

684 el-Beyzâvî, II/1124.

SÛRETÜ'N-NEBE'

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'ûne Âyeten

[سورة النبأ مكية وهي أربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[513b] ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ Ehl-i Mekke kankı nesneden soruşurlar? (1) ﴿عَنْ النَّبَإِ الْعَظِيمِ﴾ Ulu haberden ya'nî haşr u neşrin ahvâlin biri birinden sorar. (2) ﴿الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ﴾ Şol ulu haber ki kendüler onun içinde ihtilâf etmişlerdir ki kimisi der, bu haberin aslı yoktur ve kimisi içinde şekk eder. (3) ﴿كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾ Hakkâ ki nez' mahallinde bilâ-şübhe bilirler kim içinde ihtilâf ettikleri şey haktır. (4) ﴿ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾ Pes hakkâ kim kıyâmet gününde dedikleri sözün butlânın ve akîdelerinin fesâdın elbette bilirler. (5) ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ الْأَرْضَ مِهَادًا﴾ Âyâ zemîni döşenmiş döşek gibi kılmadık mı, tâ ki üzerine karâr dutasız? (6) ﴿وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا﴾ Ve dağları zemîn içün mıhlar kılmadık mı, tâ ki muzdarib olmaya? (7) ﴿وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا﴾ Ve sizi çiftler erkek ve dişi yarattık, tâ ki sizden nesl peydâ ola. (8) ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾ Ve uyhunuzu hiss u hareketten kesilmek kıldık, tâ ki bedenleriniz râhat bula. (9) ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا﴾ Ve geceyi örtü gibi bir nesne kıldık, tâ ki karanlığıyla gizlenmek isteyen kimse gizlene. Ya'nî geceyi karanlık kıldık, tâ ki bir kimse ki ef'âlini eğer hayr eğer şerr gizlemek ister, onda gizli ede. (10) ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾ Ve gündüzü ma'îşet tahsîl edecek vakt kıldık, tâ ki içinde cüst ü cû[685] edip ma'îşetinizi peydâ edesiz. (11) ﴿وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾ Ve üstünüze yedi muhkem gök yaptık. (12) ﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾ Ve gökte ışıklı çerâğ gibi bir güneş kıldık. (13) ﴿وَأَنزَلْنَا مِنْ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا﴾ Ve sıkıcı bulutlardan katı dökülmüş su indirdik, (14) ﴿لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا﴾ tâ ki onunla dâne ve otluk çıkarttırırız. (15) ﴿وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا﴾ Ve ağaçları biri birine çatılmış bâğlar dahi. (16) ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا﴾ Tahkîkan ki husûmeti fasl eden gün bir mu'ayyen vakt idi, onunla dünyâ muvakkat olup yanında müntehî olur. (17)

﴿يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾ Ve ol günde sûra ikinci üfürülüş üfürülür, pes bölük bölük gelirsiz. Mervîdir ki Server-i Kâ'inât'tan efvâcın key-

685 Arama, araştırma.

fiyyeti **[514a]** su'âl olundu. Buyurdular kim ümmetimden on sınıf haşr olunur. Bir sınıfları maymûn sûretinde mahşere gelirler ve onlar halk arasında söz getirip götürenlerdir. Ve bir gürûh başları aşağa, ayakları yukaru yürürler, ağızlarından necâset kokusu gelir, ehl-i mahşerden her kim onları görür, onlara la'net okur ve onlar ribâ-hôrlardır. Ve bir tâ'ife gözleri kör 'arsa-i mahşere varırlar ve onlar haktan 'udûl edip bâtıl ile hükm eden kâdîlerdir. Ve bir kısm dilleri göğüsleri üzere düşmüş, onu çiğneyip gelirler ve onlar 'ilmine 'âmil olmayan 'ulemâdır. Ve bir cemâ'at elleri ve ayakları kesik mahşere gelirler ve onlar hem-sâyelerine îzâ edenlerdir. Ve bir kısm âteş kazıklarla asılmış gelirler ve onlar hükkâm yanında halkı gammâzlık edenlerdir. Ve bir gürûh cemî' a'zâları kokmuş gelirler ve onlar dünyâ lezzetin harâm akçe ile alanlardır. Ve bir gürûh bedenlerine yapışmış katrândan donlar giymiş gelirler ve onlar câh u mâl ile tekebbür ve fahr edenlerdir. Ve bir gürûh hınzîr kılığında haşr olunurlar ve onlar şarâb içenlerdir.[686] اللهم احرسنا وعافنا ولا تبتلنا يا كريم واجعلنا ممن (18) حشر ووجهه كالقمر ليلة بدر[687]

﴿وَفُتِحَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ Ve ol günde gök yarılıp yarıkların kesretinden kapular gibi oldu (19) ﴿وَسُيِّرَتْ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾ ve dağlar yeryüzünden kalkıp serâb gibi oldular. (20) ﴿إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾ Tahkîkan ki dûzah bir kemîngâh[688] idi ki melâ'ike-i 'azâb kefereyi ta'zîb etmek içün onda tarassud etmişlerdir. (21) ﴿لِلْطَّاغِينَ مَآبًا﴾ Hudûdu tecâvüz edenlere bir dönecek yer, ya'nî cehennem küffâr içün karârgâh oldu, (22) ﴿لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾ arası kesilmemiş yıllar içinde ikâmet etmişler, ya'nî 'ale'd-devâm içinde mukîmdirler. (23) ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ Dûzah içinde ne bir soğuk havâ ve ne bir içecek su tadarlar, (24) ﴿إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا﴾ meğer bir ısı su ve cehennemîlerden akan irin, (25) ﴿جَزَاءً وِفَاقًا﴾ ettikleri a'mâle göre bir mükâfât sezâları oldu. (26) ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾ Tahkîkan ki onlar dünyâda hesâb-ı uhrevîyi tevakku' etmezlerdi (27) ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا﴾ ve âyâtımıza tekzîb ettiler, bir tekzîb ki aslâ taraf-ı tasdîke teveccüh etmediler. (28) ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا﴾ Ve her nesneyi zabt ettik Levh-i Mahfûz'da yazılmış olduğu hâlde. (29) ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾ Pes 'azâbın gussasını tadın ki işkenceden gayr bir nesne size artırmaz. (30)

---

686 el-Beyzâvî, II/1126.

687 Allâh'ım bizi koru ve bizi affet ve bizi zora koşma. Ey Kerîm bizi kıyâmet günü, yüzleri ayın bedir gecesi gibi parlak olarak haşr olanlardan eyle.

688 Düşmana ansızın vurmak üzere saklanılıp beklenilen gizli yer.

﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾ **[514b]** Bî-şübhe kim perhîzkârlara bir kurtulmak mekânı var. (31) ﴿حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا﴾ Meyveli bâğlar ve üzümler (32) ﴿وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا﴾ ve enâr memeli hem-sinn kızlar (33) ﴿وَكَأْسًا دِهَاقًا﴾ ve şarâbla dolmuş piyâleler. (34) ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا﴾ Perhîzkârlar ol bâğlarda ne beyhûde söz ve ne yalan işidirler. (35) ﴿جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ﴾ Erbâb-ı takvâya bu ni'metler Perverdigârından bir mükâfât, ﴿عَطَاءً حِسَابًا﴾ fazl u kereminden kifâyet edici bir vergi, ne vücûb tarîkiyledir, zîrâ Fâ'il-i Muhtâr üzere bir nesne vâcib olmaz. (36) ﴿رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ Bedeldir *Rabbike* kelimesinden. Ya'nî perhîzkârlara olunan ihsânlar gökler ve yerin ve aralarında olan eşyânın Perverdigârından bir mükâfâttır, ﴿الرَّحْمَانِ﴾ kullarına gâyetle merhamet eden. ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾ Gökler ve yerde olan kimseler Hudâ'dan söz söylemesin mâlik olmazlar, ya'nî kâdir değillerdir ki onunla söz söyleşip ettiği sevâb u 'ikâbdan üzerine i'tirâz edeler. (37)

﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا﴾ Ol günde ki Hazret-i Cibrîl ve ferişteler sâf bağlamışlar iken dururlar, ﴿لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَانُ﴾ şefâ'at husûsunda bir söz söylemezler, meğer şol kimseler ki Îzid celle celâluhû ona destûr verdi ﴿وَقَالَ صَوَابًا﴾ dahi vâki'e mutâbık söz söyledi ki ol Hudâ'nın pesendîdesine şefâ'at edebilir. (38) ﴿ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ﴾ Ol gün elbette olmalıdır, tehallüfü kabûl etmez, ﴿فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ مَآبًا﴾ pes her kim ister, Perverdigârının sevâbına îmân ve tâ'atle bir dönecek yer edinir. (39) ﴿إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا﴾ Tahkîkan ki biz bir yakın işkenceden sizi korkutturduk, ﴿يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾ ol günde ki insân ilerü gönderdiği a'mâle bakar. ﴿وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا﴾ Ve tevhîd etmeyen söyler, ey kavm, kâşkî ben bir toprak olup meb'ûs olmasaydım! (40)

SÛRETÜ'N-NAZİ'ÂT

Mekkiyyetün ve Hiye Sittün ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة النازعات مكية وهي ست وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ Kuvvet ve şiddetle küffârın cânların yerinden çekip çıkaran ferişteler kasem (1) **[515a]** ﴿وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا﴾ ve suhûlet-i rıfkla mü'minlerin cânların ihrâc eden melâ'ikeye sevgend (2) ﴿وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا﴾ ve gâyetle 'acele edip fermânla giden ferişlere kasem, (3) ﴿فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا﴾ pes tâ'at ve hayrâtta ilerü gitmeğe çok sa'y eden meleklere sevgend (4) ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾ sonra 'âlemin işin tedbîr eden melâ'ikeye kasem ki ba'de'l-mevt kamunuz hesâb ve cezâ içün ihyâ olunursuz. (5) ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾ Ol günde ki ditreyici ditrer, ya'nî dağlar ve yer gibi sâkin olan ecrâm ol günün heybetinden titrer. (6) ﴿تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ﴾ Tâbi' olan nesne onun ensesinde vâki' olur ve o, göğün yarılmasıdır ve yıldızların saçılması. (7) ﴿قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ﴾ Gökler ol günde ıztırâb edicidir, (8) ﴿أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ﴾ iyelerinin gözleri aşağa bakıp hôr ve zelîllerdir. (9) ﴿يَقُولُونَ أَئِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ﴾ Der, âyâ 'ale't-tahkîk biz hâlet-i ûlâmızda döndürülmüş oluruz? Ya'nî dünyâda hayâtımız münkâzî olup kabrde vaz' olunduğumuzdan sonra bir dahi ihyâ olunur muyuz? (10) ﴿أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً﴾ Âyâ çürümüş kemükler olduğumuzda meb'ûs oluruz? (11) ﴿قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ﴾ Dediler, ol ikinci dönüş ol vaktte utuzmak iyesi dönüşüdür ya'nî bu dönüş sahîh olursa biz ol vaktte bir hüsrân etmiş gürûh oluruz, onun içün ki biz hemîşe onun olmasın tekzîb ederdik. Bu kelâm istihzâ tarîkiyle onlardan sâdır oldu. Pes Hakk celle ve 'alâ onların inkârların redd edip buyurdu. (12) ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ Pes bundan gayrı bir nesne yoktur ki kıyâmet kalkması bir çığırmaktır, ya'nî kudretimiz katında onun vukû'u bir müşkil iş gümân etmesinler kim o bir çığırmaktan özge bir şey değildir. (13) ﴿فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ﴾ Pes hemân kendüler bir beyâz hemvâr yerdedirler, ya'nî yerin içinde ölmüşler iken bilâ-tevakkuf yerin yüzü üzere zinde olurlar. (14)

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾ Hazret-i Mûsâ'nın haberi sana geldi mi ki kavminden çektiği zahmetlerden sana bir tesliye vere? Ve onlara bir tehdîd eyleye kim

tekzîbleri üzere ısrâr ederlerse kavm-i Fir'avn'a değen 'ukûbet gibi kendülere bir 'ukûbet değer. (15) ﴿إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِي الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ Kaçan Mûsâ'nın Perverdigârı Tuvâ nâm pâk olan derede kendüye çağırıp dedi, (16) ﴿اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ﴾ Mısır hâkimine git ﴿إِنَّهُ طَغَى﴾ kim ol habîs haddi tecâvüz etti. (17) ﴿فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى﴾ **[515b]** Pes ona söyle, küfr ü ma'siyetten pâk olmağa sana meyl ü rağbet var mı? (18) ﴿وَأَهْدِيَكَ إِلَى رَبِّكَ﴾ Dahi ister misin kim Perverdigârının ma'rifetine seni irşâd edeyim ﴿فَتَخْشَى﴾ ki edâ-i vâcibâtla ve terk-i muharremâtla onun 'ikâbından havf edesin? Pes Hazret-i Mûsâ, Hudâ'nın fermânına imtisâl edip Fir'avn-ı bî-'avna varıp risâleyi ona teblîğ etti. (19) ﴿فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى﴾ Der-'akab ona büyükrek olan mu'cizeyi gösterdi ve o, değneğin yılan olmasıdır. (20) ﴿فَكَذَّبَ وَعَصَى﴾ Pes Fir'avn Hazret-i Mûsâ'yı yalana nisbet edip Hudâ'nın fermânına itâ'at etmedi, (21) ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى﴾ ondan sonra itâ'atten yüz döndürüp Hazret-i Mûsâ'nın işin ibtâl etmeğe çalıştığı hâlde. (22)

﴿فَحَشَرَ فَنَادَى﴾ Pes leşkerin cem' edip kendüsi cem'iyyet arasında çığırdı. (23) ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ Ondan sonra dedi, benim yücerek Perverdigârınız. (24) ﴿فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾ Der-'akab Hudâ 'azze ve celle onu aldı sonki cihânın 'azâbıyla ki ihrâktır ve bu cihânın 'azâbıyla ki iğrâktır. (25) ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى﴾ Tahkîkan ki Fir'avn'ın ahvâlinde bir pend ü i'tibâr var şol kimseye ki hemîşe de'bi Hudâ'dan havf etmektir. (26) ﴿أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ﴾ Âyâ sizin mahlûkiyyetiniz çok su'ûbetlüdür yâ göğün mahlûkiyyeti? Sonra göğün keyfiyyet-i hilkatini beyân edip buyurdu. ﴿بَنَاهَا﴾ Onu yaptı, (27) ﴿رَفَعَ سَمْكَهَا﴾ yerden bir mikdâr irtifâ'ını yüce kıldı, ﴿فَسَوَّاهَا﴾ pes onu dürüst bî-kusur ve bî-fütûr kıldı (28) ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا﴾ ve onun gecesin karanlık kıldı ﴿وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا﴾ ve güneşin ışığını çıkarttı (29) ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾ ve zemîni göğün yapmasından sonra döşetip süknâ içinde âmâde kıldı. (30) ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا﴾ Suyunu ve otlağını kendüsinden çıkarttı. (31) ﴿وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا﴾ Dahi dağları muhkem kıldı (32) ﴿مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾ sizin içün ve davarlarınız içün geçinecek nesne hâsıl olmak içün. (33) ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى﴾ Pes ol vakt ki cemî' eşyâyı gömüp nâbûd eden büyük dâhiye gelir ve o, kıyâmet günüdür, (34) ﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى﴾ ol gün ki insân çalıştığı eşyâyı hâtırına getirir. (35) ﴿وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى﴾ Ve dûzah her görene âşikâre kılındı. (36) ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَى﴾ Pes ammâ şol kimse ki küfrle tuğyan etti (37) ﴿وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ ve yakın olan **[516a]** sağlığı âhiret üzere tercîh edip onun lezzâtıyla müstağrak oldu, (38) ﴿فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى﴾ bî-şübhe ki dû-

zah kendüdür onun karârgâhı. (39) ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنْ الْهَوَى﴾ Ve ammâ şol kimse ki Perverdigârı önünde durmağı mülâhaza edip havf etti ve nefsini bâtıl ârzûlardan men' etti, (40) ﴿فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾ bî-şübhe kim behişt-i berîn kendüdür onun ârâmgâhı, ondan özge ona bir mekân olmaz. (41)

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنْ السَّاعَةِ﴾ Kıyâmetin ahvâlin senden sorarlar, ﴿أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ ne zamân intihâsı olup müstekarr olur? (42) ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا﴾ Kankı nesnedesin onun anmasından? Ya'nî küffâr içün kıyâmeti anmaktan ve vaktini onlar içün beyân etmekten sen bir fâ'ide üzere değilsin, zîrâ onun anması onlara fâ'ide vermez belki 'inâdların artırır ve hem onun vaktinin bilmesi Hudâ-yı zü'l-celâle mahsûsdur, niteki buyurdu. (43) ﴿إِلَى رَبِّكَ مُنتَهَاهَا﴾ Onun 'ilminin nihâyeti Rabbine râci'dir. (44) ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرُ مَنْ يَخْشَاهَا﴾ Bundan gayrı bir şey yoktur ki sen korku vericisin şol kimseye ki onun gelmesinden havf eder. (45) ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا﴾ Gûyâ onlar ol günde ki onu görürler, ﴿لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾ dünyâda ikâmet etmediler illâ bir günün ahşamı vakti yâ kuşluğu vakti. Ya'nî ol günün ehvâlinden dünyâda müddet-i hayâtların unutup gümân ederler ki müddet-i ikâmetleri yâ bir ahşam vakti yâ bir sabâh vakti idi. (46)

SÛRETÜ ABESE

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetâni ve Erbe'ûne Âyeten

[سورة عبس مكية وهي اثنتان وأربعون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki 'Abdullâh bin Ümmi Mektûm Server-i Kâ'inât'ın meclis-i pür-nûruna bir mahalde geldi ki sanâdîd-i Kureyş Hazret'in meclisinde oturup Hazret kendülerin İslâm'a da'vet etmeğe meşgûl idi. İbn Ümmi Mektûm a'mâsı sebebiyle Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin teşâgulünden bî-haber olup kendüye dedi, yâ Rasûlallâh, Hudâ sana ta'lîm ettiği eşyâdan bana ta'lîm et. Bu sözü birkaç kez söyledi. Çün bu sözü Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin sözün kat' etmeğe mü'eddî oldu, Hazret sallallâhu **[516b]** 'aleyhi ve sellem bu vaz'dan ağırlanıp yüzün ekşidip ondan i'râz etti. Hakk celle ve 'alâ Habîbine 'itâb tarîkiyle bu âyetleri münzel edip buyurdu.[689] ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾ Muhammedü'l-Muhtâr yüzün ekşidip i'râz etti (1) ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾ kendüye kör geldiği içün. Onun 'özrü beyân olunmak içün a'mâ vasfıyla zikr olundu. (2) ﴿وَمَا يُدْرِيكَ﴾ Ve kankı nesne onun hâline seni bilici kıldı? ﴿لَعَلَّهُ يَزَّكَّى﴾ Şâyed ol şahs günâhlardan pâk u pâkîze ola (3) ﴿أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى﴾ yâhûd nasîhatinle mütte'iz olup kendüye nasîhat yaraya. (4) ﴿أَمَّا مَنْ اسْتَغْنَى﴾ Ammâ şol kimse ki îmâna gelmekten istiğnâ etti, (5) ﴿فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى﴾ sen ona teveccüh edip ikbâl edersin. (6) ﴿وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى﴾ Ve hâlbuki onun İslâm'la pâk olmadığından üzerine bir vebâl yoktur, onun içün ki ahkâmı teblîğ etmeden gayrı üzerine bir şey yoktur. (7) ﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى﴾ Ve ammâ şol kimse ki hayrı taleb etmek içün şitâb ederek sana geldi (8) ﴿وَهُوَ يَخْشَى﴾ ve hâlbuki kendüsi Tanrı'dan havf eder, (9) ﴿فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى﴾ sen ondan küffârla meşgûl olursun. Menkûldür ki Seyyid-i 'Âlem sallallâhu 'aleyhi ve sellem bu âyâtla Cenab-ı Rabbü'l-erbâb'dan mu'âtab olıcak, İbn Ümmi Mektûm'un 'akabince varıp kendüyi mescide döndürdü ve kendüye ridâsın döşedip üzerine oturttu. Ve ondan sonra kendüyi her gördükte ikrâm edip مرحبا بمن عاتبنى فيه ربي[690] derdi.[691] Ve iki kez Medîne'de yerine kâ'im-i makâm değdi. Bilinmek gerek kim bu iş Hazret'ten hatâ değil, onun içün ki ictihâd hükmüyle sudûr etti ve bu mu'âtebe ona terk-i efdal içün oldu. (10)

689 el-Beyzâvî, II/1126.

690 Merhabâ, kendisi hakkında Rabbimin beni itâb ettiği!

691 el-Beyzâvî, II/1132.

﴿كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ﴾ Hakkâ ki bî-şübhe âyât-ı Kur'âniyye halka bir penddir. (11) ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ﴾ Pes her kim ister, onu hıfz edip nasîhat-pezîr olur. (12) ﴿فِي صُحُفٍ﴾ Ol âyât-ı Kur'âniyye bir sahîfelerde müsbettir, ﴿مُكَرَّمَةٍ﴾ Hudâ'nın katında mükerremdirler, (13) ﴿مَرْفُوعَةٍ﴾ kadrleri yücelenmiş, ﴿مُطَهَّرَةٍ﴾ dîvlerin dest-i ta'arruzundan pâk kılınmışlar. (14) ﴿بِأَيْدِي سَفَرَةٍ﴾ Melâ'ikeden bir yazıcılar elindedir ki (15) ﴿كِرَامٍ﴾ Hakk te'âlânın katında mu'azzezdirler, ﴿بَرَرَةٍ﴾ ehl-i takvâdırlar. (16) ﴿قُتِلَ الْإِنْسَانُ﴾ Âdemoğlu helâk olsun, ﴿مَا أَكْفَرَهُ﴾ ne 'aceb bî-dîndir, hîç fikr etmez! (17) ﴿مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ Hakk te'âlâ kendüyi kankı nesneden yarattı? (18) ﴿مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ﴾ Onu bir damla sudan yarattı, ﴿فَقَدَّرَهُ﴾ pes eşkâl u a'zâdan **[517a]** kendüye lâzım olacak şeye kendüyi müste'idd kıldı. (19) ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ﴾ Sonra vâlidenin karnından çıkmağı ona âsân kıldı ki rahmin ağzını mûsi' kılıp baş aşağa inmeği kendüye ilhâm etti. (20) ﴿ثُمَّ أَمَاتَهُ﴾ Sonra onu meyyit kıldı, ﴿فَأَقْبَرَهُ﴾ der-'akab onu kabrde kıldı. (21) ﴿ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ﴾ Ondan sonra Hudâ isteyicek, onu zinde kılar. (22)

﴿كَلَّا﴾ Âdemoğlu bed-fi'lden müntehî olmak gerek, ﴿لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ﴾ Hazret-i Âdem zamânından bu güne dek âdemî makûlesi me'mûr olduğu nesneyi cümle edâ etmedi. (23) ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ Pes âdemoğlu kendü yiyeceğine i'tibârla baksın ki onun husûlü içün nice işler halk olunmuştur. (24) ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾ Tahkîkan ki biz suyu bir 'azîm dökmek döktük. (25) ﴿ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا﴾ Ondan sonra zemîni bir eyü yarmak yardık. (26) ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾ Pes onun içinde buğday gibi dâne bitirdik (27) ﴿وَعِنَبًا وَقَضْبًا﴾ ve üzüm ve yonca dahi (28) ﴿وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا﴾ ve bu iki celîlü'l-kadr ağacı dahi (29) ﴿وَحَدَائِقَ غُلْبًا﴾ ve 'azîm bâğlar dahi (30) ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾ ve meyve ve otlanacak nesne dahi. (31) ﴿مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾ Sizin geçinmeğiniz içün ve davarlarınızın geçinmesi içün eşyâ-yı mezbûreyi yerden peydâ ettik. (32)

﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ﴾ Pes ol vakt ki halkı sağır eden sadâ gelir, bir emr-i 'acîb görürsün. Ondan murâd nefha-i sâniyedir. (33) ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ﴾ Ol günde ki kişi kaçar birâderinden (34) ﴿وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ﴾ ve anasından ve atasından (35) ﴿وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ﴾ ve karısından ve oğullarından. (36) ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ﴾ Onlardan her bir kişiye ol günde olur ﴿شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾ bir hâl ki özgenin mühimminden kendüyi meşgûl kılar. (37) ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾ Ol günde yüzler var ki ﴿مُسْفِرَةٌ﴾ ziyâlu olmuş, (38) ﴿ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ﴾ na'îmden gördüğü eşyâ sebebiyle gülmüş, müjdelenmiş. (39) ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾ Ve yüzler ol günde var ki ﴿عَلَيْهَا غَبَرَةٌ﴾ üzerine gubâr u kudûret olmuş, (40) ﴿تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ﴾ bir siyâhlık ve zulmet kendüyi kaplar. (41) ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ﴾ Onlar kendülerdir bî-dîn olanlar, ﴿الْفَجَرَةُ﴾ yalancı nâbekâr olanlar. (42)

SÛRETÜ KÜVVİRAT

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'un ve İşrûne Âyeten

[سورة كورت مكية وهي تسع وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[517b] ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ Ol vakt ki güneş burulur, ya'nî inbisât-ı nûru bisât-ı âfâktan zâ'il olup bî-nûr olur (1) ﴿وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ﴾ ve ol mahal ki yıldızlar karanlık olur (2) ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ ve ol zamân ki dağlar mekânlarından kalkıp havâda gubâr gibi gitmiş kılınır (3) ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ ve ol vakt ki on aylık gebe develer mühmel terk olunur (4) ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ ve ol mahal ki ünsiyyet etmeyen hayvânlar kısâs içün cem' olunur (5) ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ ve kaçan deryâlar kızmış kılınır (6) ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ ve ol vakt ki cânlar 'amelleriyle çift kılınır (7) ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ﴾ dahi kaçan zinde defn olunan kız sorulur kim (8) ﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ kankı günâhla defn olundu? Bu su'âlden murâd onu öldürenin tebkît u ta'nîfidir. (9) ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾ Ve ol mahal ki sahâ'if-i a'mâl yayılır (10) ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾ ve ol mahal ki gök deri soyulması gibi soyulup zâ'il kılınır (11) ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ﴾ ve ol dem ki dûzah şiddetlü yandırılır (12) ﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ﴾ ve ol zamân ki cennet ehl-i îmâna yakın kılınır, (13) ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ﴾ her cân âmâde ettiği şeyin netîcesin bilir. (14)

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ﴾ Pes kasem olsun ki geriye dönen yıldızlara (15) ﴿الْجَوَارِي الْكُنَّسِ﴾ kim seyr edip güneşin ışığı altında mahfî olurlar. Ve onlardan murâd hamse-i mütehayyiredir, Zuhal ve Müşterî ve Merîh ve 'Utârid ve Zühre. (16) ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ﴾ Dahi geceye kasem, kaçan karanlığı oldukda (17) ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾ dahi sabâh vaktine kasem, kaçan teneffüs eder ve onun teneffüsü tulû'u mahallidir. Cevâb-ı kasemler budur ki (18) ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ 'ale't-tahkîk kim Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân bir Rasûlün okumasıdır, Hudâ'nın katında mükerremdir, (19) ﴿ذِي قُوَّةٍ﴾ güç iyesi ki mü'tefikât köylerin kanadı üzere kaldırıp zîr u zeber etti, (20) ﴿عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾ 'arş-ı a'lânın iyesi katında câh u menzilet sâhibidir, (21) ﴿مُطَاعٍ ثَمَّ﴾ ferişteler arasında mesmû'u'l-kelimedir, ﴿أَمِينٍ﴾ vahyin teblîğî üzere emânet sâhibidir. (22)

﴿وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ﴾ Dahi yâriniz ya'nî Muhammedü'l-Muhtâr aslâ dîvâne değildir. (23) ﴿وَلَقَدْ رَآهُ﴾ Ve bî-şübhe kim Hazret-i Cibrîl'i hilkat-i asliyyesi üzere gördü ﴿بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ **[518a]** güneşin yücerek matla'ında. (24) ﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾ Dahi Muhammedü'l-Mustafâ pûşîde olan şey üzere bahîl değildir, ya'nî risâletin edâsında ve halkı ta'lîm etmede buhl etmez. (25) ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾ Ve Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân gökten şihâbla atılmış şeytânın sözü değildir. Bu kelâm Kur'ân'ın hakkında kehânet ve sihrdir diyenlerin sözün redd etmek içündür. (26) ﴿فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ﴾ Pes kankı mekâna gidersiz? Ya'nî siz Kur'ân'ın husûsunda sülûk ettiğiniz tarîkte azgunsuz. (27) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ Kur'ân bir nesne değildir, illâ 'âlemler içün bir pend ü nasîhat, (28) ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ sizden şol kimse ki istikâmet etmek ister. (28) ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Ve siz hidâyet ve istikâmeti bir vaktte istemezsiz, illâ ol vakt ki 'âlemlerin Perverdigârı Hudâ 'azze ve celle meşîyyetinizi ister. Hazret-i 'Abdullâh bin 'Ömer radıyallâhu 'anhumâ rivâyet etti ki Server-i Kâ'inât buyurdu, her kim muhabbetle ârzû etti kim kıyâmet günün 'iyânen göre, ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ sûresin okusun. (29)

SÛRETÜ'L-İNFİTÂR

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'a Aşrate Âyeten

[سورة الانفطار مكية وهي تسع عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ﴾ Ol vakt ki gök yarılır (1) ﴿وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ﴾ ve kaçan yıldızlar saçılır (2) ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ﴾ ve ol mahal ki deryâlar biri birine akıp kamuları bir deryâ olur (3) ﴿وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ﴾ ve kaçan gûrların toprağı zîr u zeber kılınıp içinde emvât ihrâc olunur, (4) ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ﴾ her cân 'amel makûlesinden ilerü gönderdiği nesneyi ve girü koduğu şeyi bilir. (5) ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ Ey âdemoğlu! Kankı şey seni Kerîm olan Perverdigârınla aldatıp ma'siyet üzere sana cür'et verdi? Bu mukaddemde lafz-ı *Kerîm*'in îrâdından birkaç fâ'ide fehm olundu, biri bu ki mahz-ı kerem onu iktizâ etmez ki zâlim ihmâl olunup mu'azzeb olmaya ve dôst ve düşman ve mutî' ve 'âsî bir derecede tutula. Pes nice eğer sıfat-ı kereme sıfat-ı kahr ve intikâm zamm olunur. Ve bir fâ'idesi bu ki iş'âr eder kim şeytân insânı Hudâ'nın kankı sıfatıyla **[518b]** aldatır, zîrâ ol habîs söyler insâna, istediğin nesneyi işle, Hudâ Kerîm'dir, kimseyi mu'azzeb etmez ve 'ukûbeti ta'cil etmez. Ve bir fâ'idesi bu ki Hudâ'nın kesret-i keremi istid'â eder ki ziyâde itâ'at oluna, ne keremine mağrûr olup ma'siyete müdâvemet oluna. (6)

﴿الَّذِي خَلَقَكَ﴾ Şol Kerîm Perverdigâr ki seni ey âdemoğlu, 'ademden vücûda getirdi, ﴿فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ der-'akab cemî' a'zânı sağ ve sâlim kılıp hilkatin düzüp sâ'ir mahlûkâtın hilkatinden seni bir hilkat ile mümeyyez kıldı, (7) ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ kankı sûretle ki istedi, onunla sana terkîb verdi. (8) ﴿كَلَّا﴾ Hudâ'nın keremine mağrûr değilsiz, ﴿بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ﴾ belki rûz-i cezâda mükâfâta tasdîk getirmezsiz. (9) ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ Ve hâlbuki 'ale't-tahkîk üzerinize bir nigehbânlar var ki (10) ﴿كِرَامًا كَاتِبِينَ﴾ Hakk te'âlâ katında mükerremlerdir, a'mâlinizi zabt edip yazarlar, (11) ﴿يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾ işlediğiniz nesneyi bilirler. (12)

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ Tahkîkan ki eyüler 'îş u 'işrette olurlar (13) ﴿وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ dahi bî-şübhe kim haşr u neşri inkâr edenler dûzahta olurlar, (14)

﴿يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ﴾ ona rûz-i cezâda girerler (15) ﴿وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ﴾ ve onlardan aslâ gâ'ib olmaz, ya'nî içinde muhalled olup ondan hîç münfekk olmazlar. (16) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ﴾ Ve kankı nesne sana bildirdi ki rûz-i cezâ nedir? (17) ﴿ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ﴾ Bu tekrâr ol günün şânına ta'cîb ve tefhîmdir. Pes hâsıl-ı ma'nâ bu olur kim ol günün künhüne ve hakîkatine Tanrı'dan özge bir kimse vâkıf olmaz. (18) ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا﴾ Bir gün ki bir cân bir cân içün bir az nesneye mâlik olmaz. Ya'nî kıyâmet günü bir gündür ki bir kimse kendü kuvvet u kudretiyle bir az şeyle bir kimseye menfa'at etmez. ﴿وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ Ve ol günde iş Hudâ 'azze ve celle mahsûstur, bir kimsenin dahli olmaz. (19)

SÛRETÜ'L-MUTAFFİFÎN

Medeniyyetün ve Hiye Sittün ve Selâsûne Âyeten

[سورة المطففين مدنية وهي ست وثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki Medîne halkı ölçek husûsunda gâyetle hıyânetleri var idi. Kaçan bu sûre **[519a]** nâzil oldu, ölçeklerin mu'tedil kıldılar.[692] ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ﴾ Vây olsun eksik çekip ölçenlere! (1) ﴿الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾ Şol eksik çekip ölçenler ki kaçan halk üzere kendülere ölçerler, bi't-tamâm alırlar (2) ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾ ve ol vakt ki halka bir nesne satıp ölçerler yâ onlara vezn ederler, utuzdururlar. (3) ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ﴾ Âyâ onlar gümân etmezler mi kim 'ale't-tahkîk kendüler meb'ûs olurlar (4) ﴿لِيَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ bir ulu gün içün? Çün ol günde olan umûr gâyetle 'azmleri var, gününü onunla mevsûf kıldı. (5) ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Ol günde ki halk 'âlemlerin Perverdigârı hükmüne ayak üzere dururlar. (6)

﴿كَلَّا﴾ Gerektir ki halk tatfîfden men' olunup haşr u neşrden gaflet etmeyeler. ﴿إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ﴾ Bî-şübhe kim küffârın nâme-i a'mâli siccîndedir. (7) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ﴾ Dahi sana ne bildirdi ki siccîn nedir? (8) ﴿كِتَابٌ مَرْقُومٌ﴾ Ol bir nişânlanmış kitâbdır kim onu her gören bilir kim onda hayr yoktur. (9) ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾ Helâk olsun ol günde doğruluğu tekzîb edenlere! (10) ﴿الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾ Şol ehl-i tekzîb ki rûz-i cezânın olmasına tasdîk getirmezler. (11) ﴿وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ﴾ Dahi ona tekzîb etmez illâ her hudûdu tecâvüz etmiş günehkâr kimse. (12) ﴿إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا﴾ Kaçan üzerine âyâtımız okunur, ﴿قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ der, geçmişlerin efsâneleridir. (13) ﴿كَلَّا﴾ Dedikleri gibi değildir, ﴿بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ belki gönülleri üzere, kazandıkları nesne perde bağladı. (14) ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ﴾ Hakkâ ki bî-şübhe onlar ol günde Perverdigârlarının müşâhedesinden mahrûm ve memnû'durlar. (15) ﴿ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾ Sonra 'ale't-tahkîk onlar dûzaha giricilerdir. (16) ﴿ثُمَّ يُقَالُ﴾ Sonra kendülere denilir, ﴿هَذَا الَّذِي

692 el-Beyzâvî, II/1139.

﴿كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾ bu ʻazâb şol ʻazâbdır ki onun vukû'una tasdîk getirmezdiniz. (17) ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾ Hakkâ ki bilâ-şübhe eyülerin nâme-i aʻmâli ʻilliyyîndedir. (18)

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ﴾ Ve kankı nesne seni bilici kıldı ki ʻilliyyûn ne gûne nesnedir? (19) ﴿كِتَابٌ مَرْقُومٌ﴾ Ol bir güzel ʻalâmetle nişânlanmış bir kitâbdır, her gören bilir ki o bir hayrdır. (20) ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ Huzûr-ı ʻizzete mukarreb olan ferişteler onun mahallinde hâzır olup onu saklarlar. (21) ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ Bî-şübhe kim iyiler tene"um **[519b]** etmededirler, (22) ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ﴾ bezenmiş tahtlar üzere oturup mûcib-i surûr olan eşyâya bakarlar, (23) ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾ yüzlerinde behişt niʻmetlerinin âsâr-ı tarâvetin görüp bilirsin, (24) ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ﴾ bir mührlenmiş şarâb-ı hâlisten içmiş kılınırlar, (25) ﴿خِتَامُهُ مِسْكٌ﴾ onun mührlenecek nesnesi miskdir, yaʻnî ol şarâbın kapları çamur ve mûm yerine misk ile ağzı bağlanıp mührlenir. ﴿وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسْ الْمُتَنَافِسُونَ﴾ Ve ol şarâbda rağbet edenler rağbet etsin. (26) ﴿وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ﴾ Ve onun karışacak nesnesi tesnîm bınarının suyundandır, (27) ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾ medh olsun bir bınara ki ondan erbâb-ı kurb içerler. (28)

﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ﴾ Tahkîkan kim şirkle günehkâr olanlar îmâna gelenlerden gülerlerdi, yaʻnî rü'esâ-yı Kureyş fukarâ-yı mü'minînden gülerlerdi. (29) ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ﴾ Dahi kaçan ehl-i îmânın yanişesinden geçerler, onlara istihzâ etmek içün biri birine göz kırparlar. (30) ﴿وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انقَلَبُوا فَكِهِينَ﴾ Dahi kaçan kendülere mahsûs olanlara dönerler, onlara istihzâ ettiklerinden ötürü hurrem u şâdmân dönerler. (31) ﴿وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ﴾ Ve ol vakt ki ehl-i îmânı görürler, derler, ʻale't-tahkîk bu gürûh azgunlardır. (32) ﴿وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ﴾ Ve hâlbuki onlar ehl-i îmân üzere nigehbân gönderilmediler ki onların aʻmâlin zabt edip rüşd ü dalâletlerine şehâdet ederler. (33) ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾ Pes bu gün yaʻnî kıyâmet günü, îmâna gelenler küffârdan gülerler, (34) ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ﴾ tahtlar üzere oturup küffârın ahvâline nazar ettikleri, zincîrle bağlanmışlar dûzahda hôr ve hakîr taʻzîb olunurlar. (35) ﴿هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ Âyâ küffâr sezâ verildiler, dünyâda ettikleri aʻmâlin sezâsı? Yaʻnî onun sezâsıyla mükâfât olunur olundular. (36)

SÛRETÜ'L-İNŞİKÂK

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsün ve İşrûne Âyeten

[سورة الانشقاق مكية وهي خمس وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ Kaçan gök bulutla yarılır. Hazret-i Alî'den mervîdir ki gök saman **[520a]** uğrusundan[693] yarılır. (1) ﴿وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾ Dahi kaçan yarılmasın isteyicek Perverdigârının te'sîri kudretine kulak tutup münkâd olur (2) ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾ dahi kaçan yer döşenip dağ ve tepeleri zâ'il olup hemvâr olur, (3) ﴿وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا﴾ içinde olan künûz ve emvâtı taşraya salar ﴿وَتَخَلَّتْ﴾ ve kemâl-i sa'y edip içinde olan eşyâdan boşanır. (4) ﴿وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾ Ve ilkâ ve tehliyede Perverdigârının fermânına kulak tutup fermânın istimâ'ına sezâvar kılındı. Bu eşyâ vâki' olıcak, âdemoğlu tahsîl ettiği eşyânın sezâsını görür. (5) ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا﴾ Ey âdemoğlu, 'ale't-tahkîk sen Perverdigârının mücâzâtı semtine kemâl-i cidd ü cehd edicisin, ﴿فَمُلَاقِيهِ﴾ pes sen ol cezâyı görücüsün. (6) ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾ Pes ammâ şol kimse ki nâme-i a'mâli sağ eliyle aldı, (7) ﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ pes bir kolay muhâsebe muhâseb olur ki içinde münâkaşa ve müzâyaka yoktur (8) ﴿وَيَنقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ ve kendü ehline sevinmiş döner. (9)

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾ Ve ammâ şol kimse ki nâme-i a'mâli ensesinden sol eliyle verilir ve ol bu gûne olur ki sağ eli gerdenine bağlanıp sol eli ardına kılınır pes kitâbı kendüye ondan verilir (10) ﴿فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا﴾ ondan sonra helâki çağırıp onu temennâ eder (11) ﴿وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ ve bir 'alevli âteşe girer. (12) ﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ Tahkîkan o gûne şahs dünyâda kavm u 'aşîreti arasında sevinmiş idi. (13) ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾ Bî-şübhe ol kimse gümân etti kim 'ale't-tahkîk kendüsi bir dahi zinde olup rücû' etmez, (14) ﴿بَلَى﴾ bî-şekk ve şübhe kim kendüsi zinde olup rücû' eder, ﴿إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا﴾ bilâ-şekk ki Perverdigârı onun a'mâline dânâ idi, pes onu ihmâl etmez, elbette ircâ' edip mükâfâtını kendüye îsâl eder. (15)

693 Saman uğrusu: Gökte sık yıldız ışıklarıyla hâsıl olan manzara, samanyolu.

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ Pes güneşin gurûbundan sonra görünenin beyâzlığa kasem, (16) ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾ dahi geceye ve hayvânâttan ve özgelerinden yığıp sakladığı eşyâya kasem, (17) ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾ dahi aya kasem, kaçan nûru cem' olup bedr-i tâmm olur. Cevâb-ı kasem bu ki (18) ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ elbette ey âdemoğulları, bir hâletten sonra bir hâlete erişip mülâkî olursuz. Murâd mevtin ve kıyâmetin şedâ'id u ehvâli ki insân onları vâhideten ba'de vâhide görür. (19)

﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ **[520b]** Pes onlara ne oldu ki Hudâ'nın vahdâniyyetine ve rûz-i cezânın vukû'una tasdîk getirmezler. (20) ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ﴾ Dahi kaçan üzerlerine Kur'ân okunur, ﴿لَا يَسْجُدُونَ﴾ sücûda varmazlar. Mervîdir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾[694] âyetin okuyup kendüsiyle olan ehl-i îmân secdeye vardılar. Ve ol hâlde kefere-i Kureyş onların başı üzere durup çapkun[695] çalarlardı. Pes Hakk celle ve 'alâ ol âyeti münzel kıldı ve ehl-i şirk secde getirmedikleri, ne ân ki Kur'ân'da bir kusûr olduğu içün,[696] (21) ﴿بَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ﴾ belki küfr edenler 'inâd ve tekebbür cihetinden Kur'ân'ı yalana nisbet ederler. (22) ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ﴾ Ve Hakk celle ve 'alâ onların sînelerinde olan küfr ü 'adâvete herkesten dânâ-terdir. (23) ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ Pes onları bir derdnâk işkence ile müjdelettir. (24) ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Lâkin îmâna gelip güzel a'mâl işleyenler, ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ kesilmemiş ücret kendülere mukarrer ve sâbittir. (24)والله اعلم

694 'Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş. Alak 96/19

695 Alkış.

696 el-Beyzâvî, II/1143.

SÛRETÜ'L-BURÛC

Mekkiyyetün ve Hiye İsnetâni ve İşrûne Âyeten

[سورة البروج مكية وهي اثنتان وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ Zuhûrda köşklere mânend olan yıldızlar iyesi göğe kasem, (1) ﴿وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ﴾ dahi va'd olunmuş güne ya'nî kıyâmet gününe kasem, (2) ﴿وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ﴾ dahi ol günde şehâdet eden peygambere ve meşhûdün 'aleyh olan ümmete kasem ki (3) ﴿قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ﴾ 'ale't-tahkîk zemînde yarıklar iyeleri helâk olundular. Ashâb-ı Uhdûd ve Nüvâs Yemen'in cemâ'atidir, âyînleri putperestlik idi. Menkûldür ki 'asrlarında bir şu'bede-bâz[697] sâhir var idi. Bir gün pâdişâhın sem'ine bunu 'arz etti ki ben bir nâtevân pîr oldum, maslahat budur ki ecel bana erişmeden benimle bir zehîn oğlan koşasın ki bende olan esrâr-ı bâtılayı ona ta'lîm edeyim, tâ ki umûr-i memleket onun re'y-i sedîdiyle intizâm bula. Pâdişâh onun sözün kabûl edip bir zîrek oğlan ona koştu. Pes her gün oğlan varıp ba'zı şu'bede ondan iktisâb ederdi. Oğlanın yolunda bir Hudâperest râhibin savma'ası olmağın, gâhîce **[521a]** ona uğrardı. Onun sîre-i hasenesi mütahsen olup onun dînine tâbi' oldu. Bir gün yolunda bir yılana sataştı ki yolu tutup halkı mürûrundan men' etmişti. Eline bir taş alıp dedi, yâ ilâhî, eğer râhib sâhirden sana sevgilidir, bunun helâkini bu taşla âsân et. Pes taşı atınca ol yılan helâk oldu. Bu hâletten sonra halk onun hayr du'âsına rağbet ettiler. Bir mertebeye erişti ki envâ'-ı marazlar onun du'âsıyla zâ'il olurdu. Ol esnâda pâdişâhın bir hem-nişîni kör oldu. Ol civânın yanına varıp hayr du'âsın iltimâs etti. Ol 'azîz ona buyurdu, eğer bana mütâba'at edip sırrımı ifşâ etmezsen gözlerin rûşen olmak içün sana bir hayr du'â edeyim. Mezbûr ona 'ahd verip şehâdet kelimesin getirdi. Hemân dergâh-ı Zü'l-celâlden onun gözleri açılmak içün niyâz etti, du'âsı hayyiz-i kabûle geçip onun gözleri ke'l-evvel oldu. Ondan sonra pâdişâhın huzûruna gitti. Pâdişâh onu göricek hâlinden ta'accüb edip sordu kim gözlerini kim sağlattırdı? Bilâ-tevakkuf cevâb verdi kim Tanrım gözlerime sıhhat ihsân etti. Pâdişâh dedi,

697 Hokkabaz, ilizyonist.

kankı Tanrı bu garîb işi işledi? Hem-nişîn cevâb verdi kim الله الـذى لا الـه الا هـو Pâdişâh bu kelâm-ı hoş-nizâmdan gâyetle muztarib olup şâyi' olmaya deyü fikre düşüp hîle tarîkiyle ona dedi, bu telkîni sana kim ifâde etti onun üzere bana bir delâlet etsen bu telkîni ben dahi ondan alıp îmâna gelirdim. Hem-nişîn îmâna kemâl-i muhabbeti olduğu ecilden bilâ-tevakkuf sergüzeştini pâdişâha nakl etti. Melik fi'l-hâl oğlanı ihzâr etti, onun dediği kelâmın vukû'unu sordu, gulâm ondan tasdîk etti. Pâdişâh ondan istedi kim bu 'akîdeden ferâgat ede, kabûl etmedi. Ba'dehû bir bölüğe fermân etti kim suda onu boğalar. Alıp onu bir gemide koyup fermânı yerine getirmeğe şurû' ettiler, hemân Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet'e du'â eyledi, gemi onlar üzere münkalib olup kamuları helâk oldular. Ancak aralarından kendüsi sâhil-i selâmete çıktı. Sûret-i hâli melike 'arz ettiler. Bir âhar bölüğe fermân etti kim onu bir dağ tepesinden ilkâ edeler. Kaçan onlar dağın başında bulunup fermân-ı pâdişâhîyi icrâ etmek istediler, **[521b]** gulâm-ı merkûm Îzid-i zü'l-celâlin dergâhına niyâz eyledi, 'ale'l-fevr mezbûrlar helâk olup kendüsi sıhhatle dağdan indi. Ba'dehû melik fermân etti kim âteşe salına, ondan dahi Hakk celle ve 'alâ kendüyi halâs etti. Ondan sonra ol 'azîzü'l-vücûd, pâdişâha dedi, sen beni öldüremezsin, tâ ki halkı yığıp beni dâra çekip bir ok benim tirkeşimden[698] alıp *bismi Rabbi'l-gulâm* deyip bana doğru atmayınca. Pes melik bu tertîble ol zât-ı şerîfi şehîd etti. Halk bu hâli müşâhede edicek îmâna geldiler. Melik bu vaz'dan gazaba gelip 'avân u ensârına fermân etti kim zemînde hendekler kazıp içinde 'azîm âteşler yakalar. Yandıktan sonra fermân etti kim her kim âyîn-i kadîmine döner, bir kimse ona ta'arruz etmesin ve her kim îmân üzere sâbit olur, âteşe sürülsün. Pes sa'âdet-i ezeliyyeye mazhar olanlar âteşe girdiler, bir gâyete dek ki bir karı kucağında uşağı var iken onunla girmeğe geldi, ma'sûm üzere şefkat edip girü dönmek istedi. Hemân uşak nutka gelip dedi, yâ ümmâh, sabr eyle ki sen hak üzeresin! O dahi tevakkuf etmeyip ona girdi.[699] (4)

﴿النَّارِ﴾ Bedeldir *Uhdûd*'dan, ya'nî ol uhdûd âteş üzere müştemildir, ﴿ذَاتِ الْوَقُودِ﴾ ol âteş yanmak iyesidir. (5) ﴿إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ﴾ Ol vakt ki Ashâb-ı Uhdûd âteş üzere oturmuşlardır (6) ﴿وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ﴾ ve hâlbuki kendüler ehl-i îmâna işledikleri iş üzere biri birine şehâdet eder ki pâdişâh fermân ettiği nesnede taksîr etmediler (7) ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ﴾ ve ehl-i îmândan

698 Ok çantası.

699 el-Beyzâvî, II/1144.

bir nesne 'ayb bilmediler, ﴿إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ meğer her nesne üzere galebe edip zâtıyla hamde müstehak olan Hudâ'ya îmân getirmeleri. Ve o 'ayb değildir, belki 'ayn-ı kemâldir. (8) ﴿الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Şol Hudâ ki kendüye mahsûstur gökler ve yerin pâdişâhlığı ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve Îzid-i Müte'âl her nesne üzere muttali'dir. (9) ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelen kişileri ve îmâna gelen hâtunları îzâ ile imtihân ettiler, ﴿ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا﴾ sonra günâhların bilip ettikleri işten peşîmân olmadılar, ﴿فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾ onlaradır dûzahın işkencesi ﴿وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾ **[522a]** ve onlaradır yanmağın işkencesi. (10)

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan kim îmâna gelip güzel 'amel işleyenler, ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ﴾ onlara bir bâğlar var ki ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ onun eşcârı altından ırmaklar akar. ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ Ol cennetlere nâ'il olmak büyük kurtulmaktır, onun içün ki dünyâ ve mâ-fîhâ ona nisbet bir emr-i hakîrdir. (11) ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾ Bî-şübhe kim Perverdigârının 'unfla alması gâyetle katıdır. (12) ﴿إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ﴾ Bî-şübhe kim kendüsi küffâr üzere dünyâda 'azâbı musallat eder ve âhirette onu üzerlerine i'âde eder. (13) ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ﴾ Ve kendüsidir tevbe edene çok mağfiret eden, mutî' olana ziyâde muhabbet eden, (14) ﴿ذُو الْعَرْشِ﴾ 'arş-ı a'lâ sâhibi olan, ﴿الْمَجِيدُ﴾ zât ve sıfâtda ulu olan, (15) ﴿فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ﴾ irâde-i 'aliyyesi ta'alluk ettiği nesneyi gâyetle işleyici ki ona bir kimse mâni' olmaz. (16)

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ﴾ Sana leşkerlerin haberi geldi mi? (17) ﴿فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ﴾ Bedeldir *cünûd*dan. Ya'nî ol leşkerler Fir'avn ve etbâ'ı ve kabîle-i Semûd'dur. Bu kelâm Server-i Kâ'inât'a tesliyedir, bu vech ile ki onların peygamberlere ettikleri ve başlarına gelen 'ukûbetin haberi sende kemâl mertebede muhakkak oldu, pes sen dahi cemâ'atinin tekzîbi üzere sabr edip mütesellî ol ve onları tahzîr et ki onlara değen 'azâb gibi kendülere bir 'azâb değmeye. (18) ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ﴾ Belki îmâna gelmeyenler makâm-ı tekzîbde durmuşlardır, ondan rücû' etmezler. (19) ﴿وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾ Ve Îzid-i zü'l-celâlin kudreti onların enselerine ihâta etmiştir, bir ferdleri ondan kurtulmaz ve Kur'ân hakkında dedikleri söz kim sihr ve kehânettir, ol sözleri hilâf-ı vaki'dir. (20) ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ﴾ Belki Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân nazm ve ma'nâda müteferrid bir şerîf kitâbdır, (21) ﴿فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾ tagyîr ve tahrîfden saklanmış bir levhde müsbettir. (22)

SÛRETÜ'T-TÂRIK

Mekkiyyetün ve Hiye Seb'a Aşrate Âyeten

[سورة الطارق مكية وهي سبع عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki bir gece Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem 'amcası Ebû Tâlib ile **[522b]** oturmuştu. Nâgâh gökten bir yıldız akıp ondan bir 'azîm şu'le peydâ oldu. Ebû Tâlib'e ondan bir korku 'ârız olup Hazret'ten istifsâr eyledi ki bu ne asl şeydir? Hazret-i Peygamber sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurdu ki bu bir yıldızdır ki onunla şeytân recm olunmuştur, Îzid-i zü'l-celâlin kudretinden bir nişânedir. Ol hâlette Hazret-i Cibrîl bu sûre ile nâzil oldu.[700] ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ Âsumâna ve gecede zuhûr eden göğe kasem (1) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ﴾ dahi sana ne bildirdi ki Târık nedir? (2) ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾ Ol Târık ziyâlu yıldızdır. Çün yıldız kısmı ışığıyla karanlığı delip içinde nüfûz eder, sâkıb ile vasf olundu. Cevâb-ı kasem budur ki (3) ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾ kâ'inâtta bir cân yoktur, illâ onun üzere bir nigehbân var. (4)

﴿فَلْيَنظُرْ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ Pes âdemoğlu baksın ki neden yaradıldı? (5) ﴿خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ﴾ Bir kuvvetlie dökülmüş sudan yaradıldı ve ondan murâd rahimde erkek ve dişinin karışmış suyu ve buna mezkûr olacak cümle delâlet eder. (6) ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ Ol su kişinin arkası arasından ve dişinin sînesi kemükleri arasından çıkar. (7) ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾ Tahkîkan ki Hakk te'âlâ insânın döndürmesi üzere tevânâdır. (8) ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾ Ol günde ki cümle saklular âşikâre kılınır, ya'nî zamâ'irde mahfî olan eşyânın güzeli, yamanından ol günde temyîz olunur. (9) ﴿فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ Pes ol dem insâna kendü nefsinden hîç güç olmaz ki 'azâbdan mümteni' ola ve aslâ kendüye bir yardımcı olmaz ki onu kendüsinden def' ede. (10)

﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ﴾ Yağmur iyesi göğe kasem (11) ﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ﴾ dahi yarılmak iyesi yere kasem (12) ﴿إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ﴾ ki bî-şübhe Kur'ân'ı 'azîmü'ş-şân hakkı bâtıldan ayırıcı sözdür (13) ﴿وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ﴾ ve o, beyhûde söz değildir. (14) ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾ Tahkîkan ki küffâr-ı Mekke Muhammedü'l-Mustafâ sal-

700 el-Vâhidî, s. 346.

lâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemin hakkında bir 'azîm hîle tertîb ettiler. (15) ﴿وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾ Ve ettikleri hîlenin mukâbelesinde işlerine münâsib olan istidrâcla kendülerin alırım. (16) ﴿فَمَهِّلْ الْكَافِرِينَ﴾ Pes küffâra mühlet ver, helâklerine 'acele etme, ﴿أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا﴾ bir az müddet onlara mühlet ver ki helâkleri gâyet yakındır. (17)

SÛRETÜ'L-A'LÂ

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'a Aşrate Âyeten

[سورة الأعلى مكية وهي تسع عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[523a] ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ Yücerek Perverdigârının adını pâk tut. Ve onun pâk tutulması bununla olur ki esmâ-i mukaddesesi hakka muhâlefet olan ma'nâ ile te'vîl olunmaya, meselâ lafz-ı a'lâ 'uluvv mekânındandır deyü te'vîl olunmaya. Dahi bununla olur ki mâ-'adâsına ıtlâk olunmaya, ol zann ile ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ ve özgesi tesmiyyede berâberdirler. Dahi ism-i şerîfi bununla tenzîh olur ki anılması murâd olunduğunda ta'zîmsiz anılmaya. (1) ﴿الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى﴾ Şol Perverdigâr ki her şeyi halk edip onun kılığını mu'tedil kıldı (2) ﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾ ve şol Perverdigâr ki cümle erzâkı takdîr edip erbâbına intifâ' semtin bildirdi (3) ﴿وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى﴾ ve şol Kâdir-i Muhtâr ki davarlar içün otlayacak nesneyi çıkardı, (4) ﴿فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى﴾ sonra ol otlağı bir kuru siyâh şey kıldı. (5) ﴿سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَى﴾ Tahkîkan ki lisân-ı Cibrîl ile seni okuturuz ki hîç bir şey unutmazsın, bâ-vücûdâ ki sen ümmîsin, bu dahi sana bir mu'cize olsun. (6)

﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ Meğer ol nesneyi unutursun ki Pervedigarın unutulmuş olduğunu ister ki onu mensûhu't-tilâve kıldı. ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾ Bî-şübhe ki Hakk celle ve 'alâ ahvâlinizden zâhir olan eşyâyı ve gizli olan umûru bilir. (7) ﴿وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى﴾ Dahi vahyin ve Kur'ân'ın hıfzında kolay tarîkasını muvaffak kılarız. (8) ﴿فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتْ الذِّكْرَى﴾ Pes emr-i dîn sana müstakîm olduktan sonra pend ü nasîhat ver, eğer pend ü nasîhatin nef' eder. Çün Hazret'ten pend ü nasîhat kat kat olur ve kimsenin îmâna gelmesinden ümîd kat' olundu. Hakk celle ve 'alâ Habîbini zahmet çekmemek içün pend ü nasîhat etmesin nef'le mukayyed kıldı. (9) ﴿سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَى﴾ Bî-şübhe kim pend ü nasîhati kabûl eder Tanrı'dan havf eden kimse (10) ﴿وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى﴾ ve gâyetle şakî olan pend ü nasîhatten yan çizer. (11)

﴿الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى﴾ Şol şekâvet sâhibi ki büyük âteşe girer, (12) ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا﴾ **[523b]** sonra ol âteşte ne meyyit olur ki kurtulur, ne bir

nâfi' sağılmak sağılır. (13) ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ Tahkîkan kim kurtuldu şol kimse ki şirk u ma'siyetten pâk oldu (14) ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ dahi Perverdigârının adın kalble ve lisânla anıp namâz kıldı. (15) ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ Belki siz ey ehl-i şekâvet, yakın olan zindeliği âhiret üzere tercîh edersiz (16) ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ ve hâlbuki sonki sarâyın hayâtı bu cihânın hayâtından yeğrek ve pâyende-terdir. (17) ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى﴾ Tahkîkan ki bu mezkûr olan âhiretin hayriyyet ve bekâsı geçmiş sahîfelerde müsbettir, (18) ﴿صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى﴾ Hazret-i Halîlullâh'ın ve Hazret-i Kelîmullâh'ın sahîfelerinde. (19)والله اعلم

SÛRETÜ'L-ĞÂŞİYE

Mekkiyyetün ve Hiye Sittü ve İşrûne Âyeten

[سورة الغاشية مكية وهي ست وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ Âyâ kaplayanın haberi sana gelmedi mi? Ya'nî şedâ'id u mihnetlerle halkı kaplayan sâ'atin haberi sana geldi mi? (1) ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ﴾ Ol günde yüzler var ki erbâbı hôr ve zelîl olmuşlar, (2) ﴿عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ﴾ işleyici, ta'b çekici. Ya'nî ol günde hôr ve zelîl olanlar mûcib-i ta'b olan işleri işlerler, zincîrlerin çekmesi gibi ve cehennemin tepelerine çıkıp inmek gibi ve bunlar gibi işler. (3) ﴿تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً﴾ Bir kızmış âteşte girer, (4) ﴿تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ﴾ harârette nihâyete yetişmiş bir çeşme suyu içmiş kılınır. (5) ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ Onlara aslâ bir nesneden yiyecek yoktur, illâ darî'den ve o şıbrık nâm bir dikenlü otlağın kurusudur, o denlü bir meze olur ki deve makûlesi yemesine yaklaşmaz. (6)

﴿لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ﴾ Ne semiz eder ve ne açlığı def' eder, bâ-vücûdâ ki ta'âmdan maksûd bu iki şeyin birisidir. (7) ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ﴾ Ol günde yüzler var ki mütene"im ve revnak iyesi olmuşlar, (8) ﴿لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ﴾ çalışmaklarına hoşnûddurlar, ya'nî ettikleri a'mâlin mükâfâtını gördüklerinde 'amelleriyle hoşnûd oldular, (9) ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ bir bülend mertebeli bağda olurlar, (10) ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً﴾ içinde bir beyhûde söz işitmezsin, (11) **[524a]** ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ içinde suyu kesilmez bir akargöz var, (12) ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ içinde yüze kaldırılmış tahtlar var (13) ﴿وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ﴾ ve ehl-i behişt önlerinde koyulmuş destesiz kûzeler dahi içinde var (14) ﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ ve çatılmış yastıklar dahi (15) ﴿وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ﴾ ve döşenmiş kâliçeler dahi. (16)

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ﴾ Pes niçün develere nazar-ı i'tibârla bakmazlar kim ﴿كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ nice yaradıldı? Bir yaradılmak ki Hudâ'nın kudretine ve hüsn-i tedbîrine delâlet eder ki onları bir kılıkta ve bir tabî'atta halk etti kim uzak şehirlere ağır yükler çekmeğe liyâkatleri ola. (17) ﴿وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ﴾ Dahi niçün göğe bir hôş nazar etmezler ki nice direksiz kaldırıldı? (18) ﴿وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ﴾ Ve dağlar nice dikildi (19) ﴿وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ﴾ ve yere nice

döşenmiş kılındı? (20) ﴿فَذَكِّرْ﴾ Pes sen pend ü nasîhat ver, ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ bundan gayrı bir nesne yoktur ki sen pend vericisin, üzerine bir be's müterettib olmaz nazar-ı i'tibârla bakmazlarsa yâ nasîhat-pezîr olmazlarsa. (21) ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ﴾ Üzerlerine musallat değilsin ki kendülerin îmân üzere cebr edesin. (22) ﴿إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾ Lâkin haktan yüz çevirip küfr eden kimse, (23) ﴿فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ﴾ Îzid-i zü'l-celâl onu büyükrek işkence ile mu'azzeb kılar. (24) ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ﴾ Tahkîkan ki dönmeleri bizim tarafımızadır, (25) ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ sonra mahşer gününde hesâbları üzerimizedir, a'mâllerine göre sezâların veririz. (26)

SÛRETÜ'L-FECR

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsûne Âyeten

[سورة الفجر مكية وهي ثلاثون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالْفَجْرِ﴾ Sabâh vaktine kasem ki ehibbenin münâcâtı vaktidir (1) ﴿وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾ ve on geceye kasem ve ondan murâd Zilhicce mâhının evvelki on gecesidir, içinde agleb-i ef'âl-i hacc edâ olunur. (2) ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ﴾ Ve çifte ve teke kasem ve onlardan maksûd halk ve Hâlık'dır, zîrâ halk çift halk olunmuştur ve Hâlık zâtında mütevahhiddir. (3) ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ﴾ Dahi geceye kasem, kaçan kim yürür. (4) ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ﴾ Mezkûr olan kasemler ve muksemün bih eşyâda and var mı? **[524b]** Ya'nî vardır ﴿لِذِي حِجْرٍ﴾ bir 'akl sâhibine ki onlara i'tibâr edip maksadın onlarla te'kîd ve tahkîk eyleye. Ve bu kasemlerin cevâbı mahzûfdur, takdîri, elbette küffâr mu'azzeb olurlar. (5)

﴿أَلَمْ تَرَى كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ﴾ Bakmaz mısın kim Perverdigârın kabîle-i Âd'a ne işledi, (6) ﴿إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ mürtefi' kalkmış binâlu şehrin halkına? (7) ﴿الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾ Şol şehr ki mânendi şehrler arasında yapılmadı. Ve onun kıssası 'alâ sebîli'l-icmâl bu gûnedir ki 'Abdullâh bin Kılâbe nâm şahsın devesi zâyi' olup 'Aden sahrâsında onu ararken gözüne bir 'imâret âsârı göründü, ona teveccüh etti. Yakın olıcak bir muhkem binâlu, etrâfında mürtefi' burclar bir 'azîm şehr gördü, onun kapusına doğru yürüdü, ol ümîdle ki şâyed onda bir kimse olup devesinden bir haber ala. Kaçan âsitânesine kadem bastı, derbânlardan hâlî envâ'-ı cevâhirle murassa' bir kapu müşâhede etti, onda kendüye bir hayret hâsıl oldu. Ba'dehû içeriye girdikde hayreti kat kat oldu, onun içün ki yâkût ve zeberced direkler üzere altun ve gümüşle bâlâ hâneler yapılmış ve bu minvâl üzere onları bir döşeme ile döşenmiş gördü ve her köşkün etrâfında incü ve mercân üstüne sular akıyor ve onda bu gûne eşcâr gördü ki bedenleri altundan ve yaprakları zebercedden ve şukûfesi gümüştendir. Mezbûr bunların müşâhedesin tahkîk ettiğinde dedi, هذا الجنة التى وعد المتقون Pes ol cevâhirden bir mikdâr alıp Yemen diyârına döndü. Halk ol cevâhiri elinde göricek, bu sana nerden hâsıl oldu deyü su'âl ettiler, mâcerâyı kendülere söyledi. Ol söze inanmayıp onu defîne bulmuş deyü haml ettiler.

Ahbârı halkın ağzına düştü, bir hadde dek ki Hazret-i Mu'âviye radıyallâhu 'anh onu Şâm-ı şerîfte işitti. Pes 'Abdullâh bin Kılâbe'yi Şâm-ı şerîfe ihzâr edip keyfiyyet-i ahvâli kendüsinden istifsâr eyledi, gördüğü şeyi kendüye nakl etti. Ba'dehû onu yanında oturtup Ka'bü'l-Ahbâr'ı çağırdı. Ondan su'âl etti kim dünyâda hîç bir şehr var mıdır ki binâsı altun ve gümüş ve ağaçları cevâhirle mükelleldir?[701] Ka'bü'l-Ahbâr buyurdu, belâ, vardır ve o, ol şehrdir ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ onu Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânda zikr edip buyurdu ﴿الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾

Beyt: **[525a]** شهر چو بهشت در نکویی
چون قصر فلك بتازه رویی[702]

Dünyâya mâlik olup dokuz yüz yıl 'ömrü olan Şeddâd-ı 'Âdî ol şehri yaptı ve dünyâda ne denlü altun ve cevâhir var idi, tav'an ve kerhen halktan yığıp onun binâsına sarf kıldı. İtmâmı haberi kendüye gelicek, dâru'l-mülkten ümerâ ve a'yân-ı devletle onun seyrine teveccüh etti. Kaçan mekân-ı ma'hûda bir konak kaldı, Hakk sübhânehû ve te'âlâ bir melek gönderip ol cemm-i gâfîr üstüne bir çağırış çağırdı, cümlesi iklîm-i 'ademe müsâfir oldular. Ve ol şehri halkın nazarında mahfî kıldı. Ve kitâblarda okumuşum ki zamân-ı hükûmetinde bir alçak boylu, kızıl renklü, gök gözlü kimse zâyi' olmuş devesin ararken ona dâhil olur. Ba'dehû Ka'bü'l-Ahbâr sağ ve sola baktı, 'Abdullâh bin Kılâbe'yi gördü, هو والله ذلك الرجل dedi. (8)

﴿وَثَمُودَ﴾ Dahi gördün mü Hakk te'âlâ Semûd kabîlesine ne yaptı? ﴿الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِي﴾ Şol Semûd kabîlesi ki taşı dağdan kesip Vâdi'l-Kurâ nâm mekânda hâneler ta'mîr ettiler. (9) ﴿وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ﴾ Dahi görmedin mi mıhlar iyesi Fir'avn'a? Ya'nî görmedin mi halkı çarmıhla ta'zîb eden Mısr hâkimine Tanrı te'âlâ ne işledi? (10) ﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ﴾ Onlar şol kimselerdir kim şehrlerde hudûdu tecâvüz ettiler, (11) ﴿فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ﴾ pes şehrlerde küfr ve zulmle fesâdı çok ettiler. (12) ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾ Der-'akab Perverdigârın üzerlerine işkencenin bir nev'ini döktü. Çün 'Arab tâziyâne ile olan işkenceyi işkencenin eşeddi sayarlardı, mezbûrlara olan 'azâb ona muzâf kılındı. (13) ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾ Tahkîkan ki Perverdigârın güzergâhtadır, ya'nî

701 Süslü, müzeyyen.

702 Güzellikte cennet gibi, tazelikte felek kasrı gibi bir şehir.

niteki güzergâhı bekleyen kimse gelenden gidenden haberdârdır, Perverdigârın halkın ef'âlinden ve etvârından âgâhdır. (14) ﴿فَأَمَّا الْإِنسَانُ﴾ Pes ammâ âdemoğlu, ﴿إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ﴾ pes kaçan kim Perverdigârı keyfiyyet-i hâlini zâhir etmek içün kendüyi sınayıp câh u mâlla mu'azzez kılar ﴿وَنَعَّمَهُ﴾ ve envâ'-ı mâlla kendüyi müreffeh eder, ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِي﴾ söyler, Perverdigârım bana ikrâm etti (15) ﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ﴾ ve ammâ kaçan kim fakr u fâka ile kendüyi mümtehan edip rızkını üzerine dar kılar, ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِي﴾ der, Perverdigârım bana ihânet eyledi. Bu sözleri **[525b]** insân söyler nazarı kâsır olduğu içün. Ve illâ gâh olur ki kıllet-i rızk sa'âdet-i dareyne bâ'is olur ve gâh olur ki si'at-i rızk kasd-ı a'dâya ve dünyânın lezzâtına münhemik olup âhiretin hüsrânına mûcib olur. (16)

﴿كَلَّا﴾ Gümân ettiğiniz gibi değildir ey kâfir olanlar, belki kerâmet tâ'atla ve mezellet ma'siyetledir ve bilin kim ihânetiniz fakrla değildir, ﴿بَل لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾ belki ihânetiniz onunladır ki öksüz makûlesine ikrâm etmezsiz (17) ﴿وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ve biri birinizi yoksulun yedirmesi üzere kandırmazsız (18) ﴿وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا﴾ ve mîrâsı yersiz, bir yemek ki yığmak iyesidir, ya'nî yemesinde helâl ve harâmı cem' edersiz (19) ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾ ve mâlı hırs ve şerehle[703] çok sevmek seversiz. (20) ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتْ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ Hakkâ ki kaçan yer bir döğülmekten sonra bir döğülüş döğülür ki dağlar ve tepeler içinde pest olur (21) ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ dahi Perverdigârının âsâr-ı kudreti zâhir olur ve ferişte makûlesi menâzil ve mertebeleri hasebiyle saf saf gelirler. (22)

﴿وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ﴾ Ve ol günde cehennemle gelinir. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki kıyâmet gününde cehennemle gelinir, bir keyfiyyetle ki onun yetmiş bin yuları var ve her bir yulara yetmiş bin melek yapışıp onu 'arsa-i mahşere çekerler.[704] ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ﴾ Ol günde âdemoğlu kabâhatlerinden âgâh olup pend alır ﴿وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى﴾ ve pend almağın nef'i kendüye kanden hâsıl olur? (23) ﴿يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾ Der, ey kavm, kâşkî dünyâda hayâtım zamânında a'mâl-i sâlihayı ilerü kılsaydım. (24) ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ﴾ Pes ol günde Hakk te'âlâ ettiği işkenceyi bir kimse etmez. (25) ﴿وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ﴾ Ve onun bağlamasın bir kimse bağlamaz. Ya'nî kıyâmet gününde bir ferd bir

703 Aç gözlülük, tamahkârlık.

704 el-Beyzâvî, II/1028.

şahsı ta'zîb ve takdîr etmeğe kâdir olmaz, onun içün ki ol günde emr u nehy zâhiren ve bâtınen Hudâ'ya mahsûstur. Ve ehl-i îmân olan kimseye mevt mahallinde denilir, (26) ﴿يَـا أَيَّتُهَـا النَّفْـسُ الْمُطْمَئِنَّـةُ﴾ ey Hudâ'nın yâd etmesiyle ârâm eden cân, (27) ﴿ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ﴾ Perverdigârının fermânına dön ﴿رَاضِيَةً﴾ sana verilen şeyle hoşnûd olduğun hâlde, ﴿مَرْضِيَّةً﴾ Hudâ'nın katında pesendîde kılınmış. (28) ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَـادِي﴾ Pes has kullarımın zümresinde dâhil ol (29) ﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ dahi benim behiştime fazl u keremimle gir. (30)

SÛRETÜ'L-BELED

Mekkiyyetün ve Hiye İşrûne Âyeten

[سورة البلد مكية وهي عشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[526a] ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ Bu şehre ya'nî Mekke'ye kasem. (1) ﴿وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ Ve hâlbuki sen bu şehirde mukîmsin. Hakk sübhânehû ve te'âlâ Hazret'in kemâl-i şerefini izhâr etmek içün ve iş'âr etmek içün ki mekânın şerefi erbâbıyladır, Mekke'ye kasem edip Hazret'in içinde hulûl etmesiyle onu mukayyed kıldı. (2) ﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾ Dahi pedere ve doğurduğu nesneye ya'nî Hazret-i İbrâhîm ve Muhammedü'l-Mustafâ'ya kasem ki (3) ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ âdemî makûlesin bir ta'b u meşakkatte halk ettik ya'nî insânın kamu evkâtı ta'b u meşakkatle geçer. Onun içün ki ibtidâ-i hilkatinde zulmet-i rahmin zahmetine giriftâr, ba'dehû fitâmın gussasına mübtelâ, sonra me'âşın tahsîline mümtehan, ba'dehû mevtin firkatine uğrayıp a'mâliyle mürtehin kalır. Bu kelâm ve mâ-ba'di Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme Kureyş keferesinden çektiği zahmetlerden tesliyedir ve onların birisi Ebu'l-Esed bin Kelde ki gâyetle zûrlu kimse idi. Onun şiddet-i zûrundan menkûldür ki ayağı altında bir pek deri korlardı. Ona on dilâver yiğit yapışıp çekerlerdi. Deri pâre pâre olup tabanları mekânından bir kıl kadar hareket etmezdi. Ve onun hemîşe de'bi Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme eziyyet etmek idi. Pes Hakk celle ve 'alâ onun üzere ettiği 'adâveti inkâr edip buyurdu. (4)

﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾ Âyâ İbni Kelde, gümân eder kim 'ale't-tahkîk şân budur ki üzerine bir kimsenin gücü olmaya ki kendüsinden intikâm ala? (5) ﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾ Der, Muhamedü'l-Mustafâ 'adâveti içün çok mâl telef ettim. (6) ﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ﴾ Gümân eder mi kim bilâ-şübhe iş öyledir ki o gûne iş içün mâlı itlâf ettikde bir kimse kendüyi görmedi? Ya'nî Hakk te'âlâ onun işi üzere muttali'dir, sezâsını kendüye verir. (7) ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ﴾ Âyâ iki göz kılmadık mı ki onlarla bakar (8) ﴿وَلِسَانًا﴾ ve bir dil ki onunla hâtırında olan şeyi **[526b]** ta'bîr eder ﴿وَشَفَتَيْنِ﴾ ve iki dudak ki ağzını onlarla örtüp nutk ve yemek ve içmek üzere onlarla isti'âne eder? (9) ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾

Ve iki tarîk-i hayrı ve şerri kendüye gösterdik. (10) ﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ﴾ Pes ol ni'metlere şükr etmeyip su'ûbette dağın sarp yokuşuna mânend olan hayrlu işleri işlemedi. (11) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ Dahi sana ne bildirdi ki 'akabe nedir? Ya'nî onun künh ü meşakkatini ve ulu sevâbını idrâk edemezsin. (12) ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾ Bir boyun çözmektir. Ya'nî 'akabe budur ki bir kulun boynunu rakiyyetin bendinden halâs etmektir. (13) ﴿أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾ Yâ bir açlık iyesi günde yiyecek yedirmektir (14) ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾ karâbet sâhibi öksüze (15) ﴿أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾ yâ bir topraklık iyesi yoksula ya'nî bir fakîre ki ol kadar üzerine fakr müstevlî olmuştur ki bir döşenecek nesnesi yoktur, toprak üzere kalmıştır. (16) ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Sonra ol işleri işleyen ola şol kimselerden ki îmâna geldiler ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ﴾ ve biri birine sabrla vasiyyet etti ﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ve biri birine 'ibâdullâhı esirgemekle ısmarladı. (17) ﴿أُولَئِكَ﴾ Ol gürûh ki bu evsâfla muttasıftırlar, ﴿أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ yümn u bereket iyeleridir. (18) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾ Ve şol kimseler ki âyâtımıza küfr ettiler, ﴿هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾ kendülerdir şeâmetin iyeleri, (19) ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُوصَدَةٌ﴾ üzerlerine kapusı bağlu bir âteş olsun. (20)

SÛRETÜ'Ş-ŞEMS

Mekkiyyetün ve Hiye Hamse Aşrate Âyeten

[سورة الشمس مكية وهي خمس عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ Güneşe ve onun ışığına kasem (1) ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا﴾ ve aya kasem kaçan tulû'u güneşin çıkmasına peyrevlik eder ve o ayın ibtidâ gecesinde olur, (2) ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا﴾ dahi gündüze kasem kaçan güneşin nûrunu rûşenli kılar, (3) ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾ dahi geceye kasem kaçan karanlığı güneşin ışığını kaplar (4) ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا﴾ ve göğe ve onu yaradana kasem (5) ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا﴾ ve yere ve onu döşeten Hakîme kasem (6) ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ ve cân makûlesine ve onu 'ademden vücûda getiren Perverdigâra kasem, (7) **[527a]** ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ pes ol câna ma'siyetini ve tâ'atini ifhâm etti. (8) ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾ Tahkîkan ki kurtuldu şol kimse ki kendü nefsini yaman eşyâdan pâk kıldı, (9) ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ dahi bî-şübhe kim bî-behre oldu şol kimse ki nefsini cehl u fıskla âlûde kıldı .(10)

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا﴾ Kabîle-i Semûd tugyanları sebebiyle Hazret-i Sâlih'i yalana nisbet ettiler. (11) ﴿إِذْ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا﴾ Ol vakt ki kabîle-i mezbûrenin eşkiyâsı nâkatullâhın ihlâkına kasd edip gitti, (12) ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ﴾ pes Hudâ'nın rasûlü Hazret-i Sâlih kendülere dedi, ﴿نَاقَةَ اللَّهِ﴾ Hudâ'nın devesin koyun, onun katlinden hazer edin ﴿وَسُقْيَاهَا﴾ ve içmesini dahi koyun ya'nî onun içmesinin nevbeti geldikde sizden ona bir kimse ta'arruz etmesin. (13) ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ Pes Hazret-i Sâlih'i kendülere ettiği nasîhatte tekzîb ettiler. ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ Pes onu seğirlediler. ﴿فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ﴾ Der-'akab Perverdigârları 'azâbı birden üzerlerine gönderdi ﴿بِذَنْبِهِمْ﴾ günâhları sebebiyle. ﴿فَسَوَّاهَا﴾ Ondan sonra gönderdiği 'azâbı üzerlerine yeksân kıldı ki aslâ bir ferdleri ondan halâs olmadı. (14) ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا﴾ Ve Perverdigârın ol helâkin âkıbetinden korkmaz ya'nî Hakk sübhânehû ve te'âlâ kaçan bir kavmi ihlâk eder onun sonundan havf etmez. Niteki insândan bu gûne bir iş sâdır olıcak 'âkıbet-endîşlik edip havf eder. (15)

SÛRETÜ'L-LEYL

Mekkiyyetün ve Hiye İhdâ ve İşrûne Âyeten

[سورة الليل مكية وهي إحدى وعشرون آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ Geceye kasem kaçan karanlığı kamu eşyâyı kaplar, (1) ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى﴾ dahi gündüze kasem kaçan güneşin tulû'uyla zâhir olur (2) ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ ve erkek ve dişiyi îcâd eden Hâlık-ı zü'l-celâle kasem ki (3) ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾ 'ale't-tahkîk kim çalışmağınız envâ'-ı muhtelifedir. (4) ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى﴾ Pes ammâ şol kimse ki tâ'ati edâ etti ﴿وَاتَّقَى﴾ ve ma'siyetten **[527b]** perhîz oldu (5) ﴿وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى﴾ ve kelime-i tevhîd gibi güzel söze tasdîk getirdi, (6) ﴿فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى﴾ bî-şübhe ki onu yüsr ü râhata mü'eddî olan haslete müheyyâ kılarız. (7) ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ﴾ Ve ammâ şol kimse ki me'mûr olduğu şeyin vermesinden mümteni' oldu ﴿وَاسْتَغْنَى﴾ ve dünyânın lezzâtıyla 'ukbânın na'îminden müstagnî oldu (8) ﴿وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى﴾ ve kelime-i tevhîd gibi bir güzel sözün mazmûnunu tekzîb etti, (9) ﴿فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى﴾ 'ale't-tahkîk 'usr u şiddete müeddî olan tarîkata onu âmâde kılarız (10) ﴿وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى﴾ ve mâlı kendüsinden bir az şey def' etmez kaçan kabrin hufresine düşüp helâk olur. (11)

﴿إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى﴾ Tahkîkan ki hikmetimizin muktezâsıyla tarîk-i Hakk'a irşâd etmek üzerimizedir (12) ﴿وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى﴾ ve bî-şübhe öbür cihânın ve bu cihânın umûr-i ahvâli bizim tasarrufumuzdadır. Pes iki cihânda istediğimiz nesneyi istediğimiz kimseye veririz. (13) ﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾ Pes sizi bir 'alevlenir âteşten korkutturdum. (14) ﴿لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ Ona girmez illâ hakkı tekzîb edip tâ'atten yüz çeviren ziyâde şekâvetlü kimse. (15-16) ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى﴾ Ve bî-şübhe kim ol âteşten uzak olur ziyâde takvâ iyesi olan, (17) ﴿الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى﴾ şol takvâ sâhibi ki mâlını hayrlu işlerde sarf eder pâklığa tâlib olduğu hâlde. (18) Mervîdir ki bu sûre Hazret-i Sıddık'ın şânında nâzil oldu, ol vakt ki Bilal-i Habeşî'yi Ümeyye bin Halef'den satın alıp on bin altuna mâlik olan kölesi Nistâs-ı Rûmî'yi onun mukâbelesinde verdi. Ve onun içün ba'zı müfessirîn dediler, bu âyet-i kerîmede mezkûr olan eşkiyâdan murâd Ümeyye bin Halef'tir. ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى﴾ Ve bir kimseye kendü ka-

tında sezâsı verilir hîç bir eyülik yoktur ya'nî bir kimseye bir şey vericek onun sebkat eden eyüliği muktezâsıyla vermez. (19) ﴿إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى﴾ Lâkin yücerek Perverdigârının rızâsını tahsîl etmek içün verir. (20) ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضَى﴾ Ve elbette mev'ûd olduğu sevâba nâ'il olup hôşnûd olur. (21)

SÛRETÜ'D-DUHÂ

Mekkiyyetün ve Hiye İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة الضحى مكية وهي إحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[528a] Getirdiler ki Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemden vahy te'hîr edip gelmedi, istisnâyı terk ettiği içün. Niteki sûre-i Kehf'te beyân olundu. Küffâr vahyin inkıtâ'ından âgâh olıcak dediler, Muhammedü'l-Muhtar'ı Tanrısı hicr edip kendüye buğz etti. Hakk celle ve 'alâ onların makâlesin redd edip bu sûreyi münzel kılıp buyurdu.[705] ﴿وَالضُّحَى﴾ Gündüzün nûru içinde kuvvetini bulan kuşluk vaktine kasem, (1) ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾ dahi geceye kasem kaçan ehli sâkin olup karanlığı ber-karâr olur, (2) ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ﴾ Perverdigârın vedâ edici kesmesi gibi seni kesmedi ﴿وَمَا قَلَى﴾ ve ne seni buğz etti, (3) ﴿وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى﴾ dahi tahkîkan ki sonki sarâyın sevâbı şimdilikte olan bilâdın fethi müjdesinden sana yeğrekdir. (4) ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ Ve elbette Perverdigârın kemâlattan sana eşyâ ihsân eder ki hoşnûd olursun. (5) ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى﴾ Seni öksüz bilip ceddinin ve 'amminin kef-i kifâyetlerinde sana peyrev vermedi mi? (6) ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾ Dahi seni hükm ve ahkâm-ı dânişden bî-haber bulup vahy u ilhâmla onların ma'rifetine sana yol gösterdi. (7) ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾ Dahi seni 'iyâl sâhibi bilip ticâretten kazandığın mâl ile seni bay kıldı. (8) ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ﴾ Pes ammâ öksüz makûlesi zebûn olduğu içün mâlı üzere galebe etme (9) ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ ve ammâ dilenci kısmını 'unf ile men' etme (10) ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ ve ammâ Perverdigârının ni'metiyle söyleş ya'nî Hudâ sana verdiği ni'metlerin şükrün edâ et. (11)

705 el-Beyzâvî, II/1159.

SÛRETÜ'L-İNŞİRÂH

Mekkiyyetün ve Hiye Semânü Âyâtin

[سورة ألانشراح مكية وهي ثمان آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ Âyâ sîneni sana küşâde kılmadık? Ya'nî küşâde kıldık ki Hakk'ın münâcâtı ve halkın da'veti sığdı. (1) ﴿وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ﴾ Dahi senden ağır yükünü saldık, (2) ﴿الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ﴾ şol ağır yük ki arkanı ağırlatmıştı ya'nî küffârın küfr üzere ısrârlarından ve îzâlarından sana hâsıl olan meşakkat ve gamgînliği **[528b]** İslâm'ın 'uluvv-i şânıyla nâbûd kıldık. (3) ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ Dahi nübüvvetle nâmını bülend kıldık ki şehâdet kelimesinde ismini ismine karîn kıldı. (4) ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ Pes 'ale't-tahkîk sîne darlığı ve arkayı ağırlattıran yük ve küffârın ısrâr ve îzâsı gibi 'usrle şerh-i sadr ve vaz'-i vizr ve bülend-sît[706] gibi yüsr var. (5) ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ Te'kîd içün mükerrer oldu. (6) ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ﴾ Pes kaçan risâletin teblîğinden kurtulursan sana ihsân olunan ni'metlerin şükrün edâ etmede ta'b çek. (7) ﴿وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ﴾ Dahi Perverdigârına rağbet et. Su'âlle ondan özge bir kimseden su'âl etme. Zîrâ maksadları is'âf eden kendüdür, özgesi değil. (8)

706 Sît: Ün, şöhret nam.

SÛRETÜ'T-TÎN

Mekkiyyetün ve Hiye Semânü Âyâtin

[سورة والتين مكية وهي ثمان آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ İncîr ve zeytûne kasem, bu iki meyveyi sâ'ir meyvelerden mahsûs edip zikr etti, onun içün ki incîr bir fazlasız pâk fâkihedir ve bir serî'u'l-hazm latîf gıdâdır ve birçok menfa'atlü devâdır. Zîrâ tabî'atı telyîn ve balgamı tahlîl eder ve böbrekleri pâk kılar ve mesânede olan kumu izâle eder ve çeker ve dalağın süddelerin açar ve bedeni kırba eder. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki incîr bevâsırı keser ve dâ-i nikrîsten nef' eder. Ve zeytûn bir fâkihedir ki meyve ve katık ve devâ olur ve birçok menfa'atlü yağı var bâ-vücûdâ ki dağlar gibi dühniyyetsiz[707] yerlerde biter. (1) ﴿وَطُورِ سِينِينَ﴾ Ve Sînîn nâm mekânda düşen dağa kasem ve ol dağdır ki Hazret-i Mûsâ Hudâ ile üzerine münâcât etti. (2) ﴿وَهَـذَا الْبَلَـدِ الْأَمِـينِ﴾ Ve bu emniyyetli şehre kasem ondan murâd Mekke-i Mükerreme'dir. Kasemlerin cevâbı budur ki (3) ﴿لَقَـدْ خَلَقْنَا الْإِنسَـانَ﴾ tahkîkan ki âdemoğlunu yarattık ﴿فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ kılığın gâyetle güzelinde ya'nî onu hayvânât arasında istikâmet-i kâmetle ve i'itidâl-i mizâc ile ve güzel sûretle mahsûs kıldık. (4) ﴿ثُـمَّ رَدَدْنَـاهُ أَسْفَلَ سَـافِلِينَ﴾ Sonra onu alçakrağın alçağına döndürdük ya'nî esfelü's-sâfilîn olan dûzaha onu dâhil kıldık. (5) ﴿إِلَّا الَّذِيـنَ آمَنُـوا وَعَمِلُـوا الصَّالِحَـاتِ﴾ Ancak îmâna gelip güzel 'ameller **[529a]** işleyenler ﴿فَلَهُـمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ kim onlara kesilmemiş ücret var. (6) ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْـدُ بِالدِّيـنِ﴾ Pes bu delâ'il zuhûr ettikten sonra cezânın vukû'una kankı nesne seni yâ Muhammed tekzîb eder? (7) ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَـمِ الْحَاكِمِينَ﴾ Bu kelâm sebkat eden kelâma tahkîkdir ya'nî insânı ibtidâ bu sûretle îcâd edip sonra esfelü's-sâfilîne onu döndüren kâdir değil midir ki bir dahi onu i'âde ede? Ahbârda gelmiştir ki her kim ﴿أَلَيْـسَ اللَّهُ بِأَحْكَـمِ الْحَاكِمِيـنَ﴾ âyetini okur gerektir ki söyleye (8) بلى وانا على ذلك من الشاهدين[708]

---

707 Dühn: Bitki.

708 Hiç şüphe yok ve ben de buna şâhitlik edenlerdenim, es-Sa'lebî, X/241.

SÛRETÜ'L-'ALAK

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'a Aşrate Âyeten

[سورة العلق مكية وهي تسع عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Cumhûr 'ulemâ bunun üzeredirler ki evvel inen şey Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şândan bu sûre-i mübârekeden beş âyettir. ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ Perverdigârının adıyla isti'ânet edip Kur'ân'ı oku, ﴿الَّذِي خَلَقَ﴾ şol Perverdigâr ki kamu eşyâyı 'ademden vücûda getirdi, (1) ﴿خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ âdemoğlunu bir uyuşmuş kandan yarattı. (2) ﴿اقْرَأْ﴾ Mübâlağa içün mükerrer oldu. ﴿وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ Ve kerem sıfatında her kerîmden ziyâde keremlü olan Perverdigârın (3) ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ şol Perverdigâr ki kalemle yazmağı öğretti, tâ ki 'ulûm onunla mukayyed ola ve tâ ki uzak nesne onunla biline. (4) ﴿عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ Âdemoğluna bilmediği nesneyi bildirdi, vücûdunda kuvâyı halk etmekle ve nasb-ı delâ'ille ve inzâl-i âyâtla. Pes sana yâ Muhammed Kur'ân'ı öğrettirir ve eğer sen okumuş değilsin. (5) ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى﴾ Hakkâ bî-şübhe kim âdemoğlu hudûdu tecâvüz eder, (6) ﴿أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى﴾ kendü nefsini istiğnâ etmiş bildikde. (7)

﴿إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى﴾ Tahkîkan kim dönmek Perverdigârının semtinedir. Ey âdemoğlu, pes nice ta'yîn ettiği hudûdu tecâvüz edersin? Dönüş mahallinde şiddet-i 'ikâbdan korkmazsın? Getirdiler ki Ebû Cehl-i şakî dedi, Muhammed'i sücûd etmiş iken görseydim gerdeni üzere basardım. Birgün Hazret sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Mescidü'l-Harâm'da namâz kılarken şakiyy-i mezbûr gelip bir iş etmeden **[529b]** döndü. Ondan sordular ki dönmeğine bâ'is ne idi? Eyitti kim aramda ve arasında bir hendek ve kanatlar gördüm. Ba'dehû Tanrı te'âlâ bu âyâtı münzel edip buyurdu.[709] (8) ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى﴾ Bana haber ver şol kimseden ki bir bendeyi nehy eder, kaçan ol bende namâz kılar. (9-10) ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى﴾ Bana haber ver ol nehy edenden doğru yol üzere olsaydı yâ takvâ ile fermân etseydi niteki zu'm eder, bilmez mi ki Hakk te'âlâ onun ahvâline muttali'dir. (11-12) ﴿أَرَأَيْتَ

709 el-Beyzâvî, II/1163.

﴿إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ Ondan bana haber ver eğer ol şakî tekzîb edip yüz döndürürdü ise (13) ﴿أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾ Bilmez mi ki Hakk celle ve 'alâ ahvâlini bilip cezâsını verir. (14)

Mervîdir ki Ebû Cehl-i la'în Server-i Kâ'inât'ı namâz kılarken gördü. Dedi, yâ Muhammed, sana namâz kılmaktan nehy etmedim mi? Hazret sallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem ona va'îde müte'allik sözlerle çok tehdîd verdi. Ebû Cehl-i la'în eyitti kim beni tahvîf edersin ve hâlbuki cemî' Mekke halkının mecâlisinden benim meclisim büyüktür. Ve ona gelen gidenler gayrısına tereddüd edenlerden çoktur. Hakk celle ve 'alâ bu âyet-i kerîmeyi münzel edip buyurdu.[710] ﴿كَلاَّ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ﴾ Hakkâ kim bî-şübhe Ebû Cehl-i la'în, Muhammedü'l-Mustafâ'nın îzâsından ferâgat etmezse ﴿لَنَسْفَعَنْ بِالنَّاصِيَةِ﴾ elbette alın saçına yapışırız ya'nî melâ'ike-i 'azâba fermân ederiz ki onun alnı saçına yapışıp kendüyi cehenneme çekeler. (15) ﴿نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾ Bedeldir, mâ-kablinde mezkûr olan *nâsiye*den ya'nî ol nâsıye bir yalancı hatâkâr nâsıyesidir. (16) ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾ Pes erbâb-ı meclisini çağırsın, tâ ki kendüye mu'âvenet edeler. (17) ﴿سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ﴾ Bilâ-şübhe melâ'ikeyi çağırırız, tâ ki kendüyi cehenneme salalar. (18) ﴿كَلاَّ﴾ İş onun dediği gibi değildir, ﴿لَا تُطِعْهُ﴾ ona sen itâ'at etme ya'nî 'ibâdetin üzere sâbit ol ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ ve sücûd üzere müdâvemet et, dahi Perverdigârına tâ'atle tekarrub eyle. (19)

710 el-Vâhidî, s. 352.

SÛRETÜ'L-KADR

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsü Âyâtin

[سورة القدر مكية وهي خمس آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[530a] Ahbârda gelmiştir ki Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sahâbe-i kirâma haber verdi kim Benî İsrâ'îl'de bir kimse var idi, bin ay silâh-pûş olup Hakk yolunda cihâd etti. Ashâb-ı kirâm bu haberden müte'accib ve mütehassir olup dediler, bu gûne devlete nice vâsıl olabiliriz? Hakk sübhânehû ve te'âlâ bu sûre-i mübârekeyi münzel edip buyurdu.[711] ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ Tahkîkan ki biz Kur'ân'ı Kadr gecesinde indirdik. Ya'nî Kadr gecesinde Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân Levh-i Mahfûz'dan semâ-i dünyâya münzel olup Beytü'l-'İzze'de Sefere-i Kirâm'a teslîm olundu, ondan sonra Hazret-i Cibrîl-i Emîn, Hudâ'nın fermânıyla yiğirmi üç yılda mesâlih hasebiyle birer mikdâr Server-i Enbiyâ'ya telkîn etti. (1) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ Dahi sana ne bildirdi kim Kadr gecesi nedir? (2) ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ Kadr gecesi bin aydan yeğrekdir. Ya'nî bir kimse ki Kadr gecesin 'ibâdetle ihyâ eder, kendüye bin ayın 'ibâdeti sevâbından yeğrek sevâb yazılır. Ve o kankı gece olduğunda ihtilâf vâki' olmuştur. Eşher-i akvâl bu ki Ramazân'ın yiğirmi yedinci gecesidir. (3) ﴿تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا﴾ Ferişteler ve Hazret-i Cibrîl ol gecede zemîne inerler ﴿بِإِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ Perverdigârlarının destûruyla, ﴿مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾ her işten ki Hakk sübhânehû ve te'âlâ ol senede onun vukû'unu makzî kıldı. (4) ﴿سَلَامٌ هِيَ﴾ Ol gece selâmdır, ya'nî selâmetten özge bir şey içinde makzî olmaz ﴿حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾ tan vakti zuhûr edinceye dek. (5) والله اعلم

711 el-Vâhidî, s. 353.

SÛRETÜ'L-BEYYİNE

Medeniyyetün ve Hiye Semânü Âyâtin

[سورة البينة مدنية وهي ثمان آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿لَمْ يَكُنْ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ﴾ Ehl-i kitâbdan küfr edenler ve putperestler âyînlerinden ayrılmışlar olmazlardı ﴿حَتَّى تَأْتِيَهُمْ الْبَيِّنَةُ﴾ kendülere mu'cize gelmeyince (1) ﴿رَسُولٌ مِنْ اللَّهِ﴾ Hudâ tarafından bir peygamber ki ﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾ Kizb u bâtıldan pâk olmuş sahîfeler okur. (2) ﴿فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ Ol sahîfelerde hakla nâtık istikâmeti bulmuş yazılmış nesneler var. (3) ﴿وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ve kitâb-ı semâvî verilen **[530b]** kimseler Muhammedü'l-Mustafâ'nın şânında ayrılmadılar ki kimisi ona tasdîk getirip kimisi tasdîkinde tereddüd etti, ﴿إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ﴾ illâ kendülere peygamber geldikten sonra ve illâ Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ meb'ûs olmadan evvel kamuları onun hak olduğuna ittifâk etmişlerdi. (4) ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ﴾ Ve kitâblarında bir nesne ile emr olunmadılar, illâ Hudâ'nın 'ibâdetiyle, ﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ şekk ve ilhâddan dîni ona pâk kıldıkları hâlde, ﴿حُنَفَاءَ﴾ bed 'akîdelerden mâ'il olduklarında. ﴿وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ﴾ Dahi niyâz kılıp zekât vermesiyle me'mûr oldular ﴿وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾ ve ol me'mûr oldukları eşyâ mu'tedil ve müstakîm milletin dînidir. (5)

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾ Tahkîkan kim ehl-i kitâbdan küfr edenler ve müşrik olanlar dûzahın âteşindedirler, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ içinde ikâmeti 'ale'd-devâm takdîr etmişler, ﴿أُوْلَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ onlar kendülerdir halkın yamanreği. (6) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Tahkîkan şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler, ﴿أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ onlar kendülerdir halkın yeğreği. (7) ﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ﴾ Sezâları Perverdigârları katındadır, ﴿عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ bir ikâmet bâğları ki eşcârları altından ırmaklar akar, ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ içinde hemîşe 'ale'd-devâm ikâmeti tahmîn etmişler, ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ Tanrı te'âlâ kendülerden hoşnûd oldu ki sezâlarından ziyâde kendülere mükâfât etti ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ve onlar Tanrı'nın 'atâsından hoşnûd oldular, zîrâ nihâyet-i ümniyyetlerine yetiştiler. ﴿ذَلِكَ﴾ Bu cezâ ve rızâ ﴿لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ şol kimseye ki Perverdigârından havf edip küfr ü 'isyân etmedi. (8) والله اعلم

SÛRETÜ'L-ZİLZÂL

Medeniyyetün ve Hiye Semânü Âyâtin

[سورة الزلزال مدنية وهي ثمان آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِذَا زُلْزِلَتْ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ Kaçan yer nefha-i ûlâ vaktinde kendüye mukadder olan titremeği titremiş kılınır (1) ﴿وَأَخْرَجَتْ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ dahi kaçan zemîn ağırlıkların çıkarır, ya'nî içinde olan defâ'in ve künûzu ve emvâtı taşraya ihrâc edip onları zâhir kılar. (2) **[531a]** ﴿وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا﴾ Ve âdemoğlu hayret ve ta'accübden der, zemîne ne oldu ki cemî' eskâlini taşra attı? (3) ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾ Ol günde yer lisân-ı hâlle halka haberlerin söyler, (4) ﴿بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا﴾ ol sebeble kim Perverdigârın ona vahy etti kim ahbârların halka söyleye. (5) ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا﴾ Ol günde halk kubûrdan dönüp arsa-i mahşere gürûh gürûh giderler, ﴿لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾ tâ ki ettikleri işlerin sezâsın görmüş kılınalar. (6) ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَه﴾ Pes her kim bir küçük karınca vezni kadar eyülik işler, onun cezâsını görür (7) ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَه﴾ ve her kim bir küçük karınca vezni kadar bedlik işler, onun sezâsın görür. والله تعالى اعلم (8)

SÛRETÜ'L-'ADİYÂT

Mekkiyyetün ve Hiye İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة والعاديات مكية وهي إحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Mervîdir ki Server-i Kâ'inât sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Münzir bin 'Amr el-Ensârî'yi bir bölük sahâbe ile kabîle-i Kinâne'ye yolladı ve onlara bu gûne sipâriş etti kim fülân gün sabâh vaktinde onları gâret etmeğe sa'y edin, tâ ki fülân gün dönesiz. Onlar dahi Hazret'in sipârişine göre hareket edip ganîmeye hâ'iz oldular. Dönüşte bir sudan geçmek iktizâ etmekle va'd olundukları günde gelmeleri müte'ahhir oldu. Münâfıklar lisân-ı ta'nı uzatıp biri birine söylemeğe başladı kim gazâya giden sahâbe kamuları bâdiye-i beliyyede[712] helâk oldular, onlardan bir şahs kalmadı ki haberlerin getire. Ehl-i İslâm bu erâcîf sözünden gamnâk oldular. Hakk celle ve 'alâ gönüllerin hôş etmek içün bu sûreyi münzel kıldı.[713] ﴿وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا﴾ Gâzîlerin seğiren atlarına kasem ki ol atlar seğirdiklerinde burunları ve nefesleri ötmek öter. (1) ﴿فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا﴾ Pes seğirdiklerinde na'lleriyle taştan âteş çıkaran atlara kasem, (2) ﴿فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا﴾ pes sabâh vaktinde erbâbını düşmanlar üzere gâret ettiren atlara kasem (3) ﴿فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا﴾ ondan sonra sabâh vaktinde ol atlar toz kopardılar, (4) ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾ der-'akab ol tozla düşmanların **[531b]** gürûhundan bir gürûhun ortalarında bulundular. Kasemlerin cevâbı budur ki (5) ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾ bilâ-şübhe kim âdemoğlu Perverdigârının ni'metine inkâr edicidir (6) ﴿وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ﴾ ve bilâ-şübhe insân inkârı üzere kendü güvâhdır, ya'nî münkir olduğuna kendü cânı üzere şehâdet eder, onun eseri üzerine zâhir olduğu içün. (7) ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ Dahi tahkîkan kim insân mâlın muhabbetine gâyetle katıdır. (8) ﴿أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ﴾ Pes bilmez mi kaçan gûrlarda olan eşyâ ba's olunur (9) ﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴾ ve sînelerde olan umûr cem' olunur? (10) ﴿إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ﴾ Bî-şübhe kim Perverdigârları ol günde gizli ve âşikâre olan işlerine dânâdır, pes onlara göre mükâfâtların kendülere verir. (11)

712 Beliyye: İmtihân.

713 el-Vâhidî, s. 355.

SÛRETÜ'L-İNŞİRÂH

Mekkiyyetün ve Hiye İhdâ Aşrate Âyeten

[سورة القارعة مكية وهي إحدى عشرة آية]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿الْقَارِعَـةُ مَـا الْقَارِعَـةُ﴾ Dövücü olan nesne, ne gûnedir dövücü olan şey? (1-2) ﴿وَمَـا أَدْرَاكَ مَـا الْقَارِعَـةُ﴾ Ve kankı nesne sana bildirdi ki dövücü nesne nedir? Murâd kıyâmettir ki gökleri hevl ü heybetiyle döver. (3) ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُـوثِ﴾ Ol günde ki halk kesrette ve zelîllik ve ıztırâb ve perâkendelikde saçılmış pervâneler gibi olurlar. (4) ﴿وَتَكُـونُ الْجِبَـالُ كَالْعِهْـنِ الْمَنفُـوشِ﴾ Dahi dağlar halaçlanmış yün gibi olurlar. Ya'nî dağların eczâsı müteferrik oldukları içün ve havâda tetâyür ettikleri içün nedf[714] olunmuş reng-âmiz yüne müşâbih olurlar. (5) ﴿فَأَمَّـا مَـنْ ثَقُلَـتْ مَوَازِينُـهُ﴾ Pes ammâ şol kimse ki terâzûları ağır oldu, ya'nî mekâdir-i hasenâtı râcih oldu, (6) ﴿فَهُـوَ فِي عِيشَـةٍ رَاضِيَـةٍ﴾ ol kimse pesend olmuş zindegânîliktedir. (7) ﴿وَأَمَّـا مَـنْ خَفَّـتْ مَوَازِينُـهُ﴾ Ve ammâ şol kimse ki terâzûları yeğni oldu, ya'nî seyyi'âtı hasenâtı üzere râcih oldu, (8) ﴿فَأُمُّـهُ هَاوِيَـةٌ﴾ onun me'vâsı ve karargâhı hâviyedir. (9) ﴿وَمَـا أَدْرَاكَ مَـا هِيَـهْ﴾ Ve kankı nesne seni bilici kıldı ki hâviye nedir? (10) ﴿نَـارٌ حَامِيَـةٌ﴾ O bir kızmış âteştir. (11)

714 Pamuk ditme, pamuk atma.

SÛRETÜ'T-TEKÂSÜR

Mekkiyyetün ve Hiye Semânü Âyâtin

[سورة التكاثر مكية وهي ثمان آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[532a] Getirdiler ki Benî 'Abdimenâf ve Benî Sehm biri biriyle kabîlelerinin kesret-i ricâliyle tefâhür edip kişilerin sayıştılar. Benî 'Abdimenâf, Benî Sehm'den artuk gelmekle Benî Sehm eyittiler ki kişilerimizin çoğu câhiliyye 'asrında kırıldı, gelin sizinle ahyâ vü emvâtla sayışalım. Sayıştıklarında Benî Sehm arttılar. Pes Hakk celle ve 'alâ bu sûreyi münzel kılıp buyurdu.[715] ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ Çoklukla iftihâr etmek sizi meşgûl kıldı, (1) ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ bir hadde dek ki gûrlara gelip ölmüşleri sayıştınız. Ba'zı müfessirîn bu âyetin ma'nâsın böyle verdi kiumûr-i uhreviyye içün sa'y etmekten kesret-i emvâl ve evlâdınız sizi meşgûl kıldı, bir hadde dek ki meyyit olup kubûra geldiniz. (2) ﴿كَلَّا﴾ Böyle gerekmez ki 'âkıl umûr-i uhreviyyeyi terk edip dünyânın âlâyişine meşgûl ola, ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ 'ale't-tahkîk a'mâlinizin netîcesin bileceksiz. (3) ﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ Te'kîd içün mükerrer oldu. Ve lafz-ı *sümme* delâlet etmek içün kim ikinci cümleden müstefâd olan ma'nâ evvelkiden eblağdır. (4) ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ﴾ Hakkâ kim ilerünizde kankı şey olduğun bilseydiniz ﴿عِلْمَ الْيَقِينِ﴾ dürüst ve bî-gümân bilmek, elbette beyhûde işlere mübâşeret etmezdiniz. (5) ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾ Kasem olsun ki 'ale't-tahkîk dûzahı görürsüz. (6) ﴿ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا﴾ Sonra 'ale't-tahkîk ol cahîmi görürsüz, ﴿عَيْنَ الْيَقِينِ﴾ bir görmek ki kendüsi nefs-i dürüstlüktür, aslâ içinde şekk ve şübhe yoktur. (7) ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ Ondan sonra ol günde ya'nî muhâsebe mahallinde 'ibâdetten sizi meşgûl eden lezzât-ı dünyeviyyeden sorulursuz. (8)

715 el-Beyzâvî, II/1169.

SÛRETÜ'L-'ASR

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsü Âyâtin

[سورة العصر مكية وهي ثلاث آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

[532b] ﴿وَالْعَصْرِ﴾ İkindi namâzına kasem ki (1) ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾ bilâ-şübhe âdemî makûlesi sa'yinde ve metâlibini tahsîl etmek içün 'ömrünü sarf etmesinde bir utuzmaktadır. (2) ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ Meğer şol kimseler ki îmâna gelip güzel 'ameller işlediler ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ﴾ ve biri birine îmân ve tevhîdle ısmarladı ﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ve me'âsîden ictinâb etmeğe biri birine sipâriş etti. (3)

SÛRETÜ'L-HÜMEZE

Mekkiyyetün ve Hiye Tis'u Âyâtin

[سورة الهمزة مكية وهي تسع آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ Vây olsun her kimseye ki halkı gıybet ve 'ayb eder! Ondan murâd Velîd bin el-Mugîre'dir, zîrâ ol habîs Hazret'i çok gıybet ederdi ve bu söze onun hırsı var idi ve bu sûre onun hakkındadır. (1) ﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ﴾ Ol habîs şol kimsedir ki mâl yığıp belâları def' etmek içün onu âmâde kıldı. (2) ﴿يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾ Gümân eder ki mâlı kendüyü dünyâda muhalled kılar. (3) ﴿كَلَّا﴾ İş öyle değildir, niteki ol gümân eder, ﴿لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴾ elbette hutamede salınır (4) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ﴾ ve kankı şey sana bildirdi ki hutame nedir? (5) ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾ Ol, Hudâ'nın yandırılmış âteşidir, ya'nî Hudâ 'azze ve celle onu kudretiyle yandırmıştır, bir kimse onu söndürmeğe kâdir değildir. (6) ﴿الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ﴾ Şol âteş ki gönüllerin üstüne çıkıp onları kaplar. Çün kulûb cehennemin duhûlüne mûcib olan eşyânın mahall ü menşe'idir, âteşle kaplanmağa müstehak oldular. (7) ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴾ Tahkîkan ki ol âteş küffâr üzere bağlanılmıştır (8) ﴿فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ﴾ uzanmış direklerde. Ya'nî küffâr kısmı uzanmış direklerde muhkem bağlanmışlar ki uğrular içinde bağlanır tomruklar gibi bir tomruklarda. (9) والله اعلم

SÛRETÜ'L-FÎL

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsü Âyâtin

[سورة الفيل مكية وهي خمس آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Kütüb-i tefâsîrde mu'teber nakllerle mezkûrdur ki Habeşe pâdişâhı Eshametü'n-Necâşî tarafından Ebrehe bin es-Sabbâh Yemen'de hâkim idi. Gördü ki halk etrâf u eknâfdan haccın mevsiminde Mekke'ye **[533a]** teveccüh ederler, kendüye ma'lûm oldu ki maksadları Mekke-i Mükerreme'nin ziyâretidir. Pes hevâ-i nefsi onu iktizâ eyledi ki Ka'be'ye mânend bir mekân binâ ede, tâ ki halk onun ziyâretine yüz tutalar. Pes San'â şehrinde reng-â-reng mermerlerle bir kilîsâ yapıp onun der u dîvarın tılâ' ve cevâhirle müzeyyen kılıp Kulleys nâm ona vaz' edip Yemen iklîminde olan tavâ'if ve kabâ'ili onun ziyâretine da'vet eyledi. Bu hâl Mekke-i Mükerreme'nin sâkinleri olan sâdât-ı Kureyş'e hôş gelmedi, lâkin ellerinden bir zâd gelmemekle ol bâr-ı girânın tahammülüne sabr ettiler.

Beyt: Nâçâr çeker halk bu mihnetleri yoksa
Âdem kara dağ olsa getirmez buna tâkat

Benî Kinâne'den bir merd ol kilîsânın hüddâmı silkinde münselik olup mürûr-i eyyâmla ol mekânın hizmet-i hâssasına hâ'iz oldu. Bir gece ol beyt-i muhdesin der u dîvârın dürlü hades ile âlûde edip karârı firâra tebdîl eyledi. Bu haber âfâkda münteşir olup efâhir-i Yemen'in ma'lûmu olıcak, halkın tıbâ'ı mülevves olan zînetlü beytin tavâfından nefret etti. Ebrehe bu haberden müte'essir olup Harem-i Muhterem'i vîrâne etmek kasdıyla leşker cem' etmeğe şurû' eyledi. Ba'dehû kavî-peyker, mehîb-manzar müte'addid fîllerle leşkerin çekip hâib maksadına teveccüh etti. Dahi Mahmûd nâm olan fîlin ki onun cüssesinin 'azmi bir dağ pâresi gibi idi, bilesince mashûb kıldı. Ve ol mahal ki Mekke-i mahrûsenin etrâfına geldi, ehl-i Mekke dağlarda mütehassın oldular. Leşker-i menkûb cemî' davarların gâret edip onların arasında Hazret-i Peygamber sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin ceddi 'Abdülmut-

talib'in bir mikdâr devesi olmağla nebîresinin sırrı kuvvetiyle devesin kurtarmağ içün Ebrehe katına gitti, Ebrehe onu göricek vücûdunda bir heybet ve vakâr müşâhede edip dedi, ey 'azîz, bir maslahatın var ise söyle, tâ ki bitirelim. 'Abdülmuttalib eyitti kim benim develerimi leşkerin nehb u gâret edip onun halâsını senden isterim. Ebrehe dedi, ey 'azîz, bu bir emr-i hakîrdir, bu leşkerin dönmesin ve benim olduğum niyyetin tebdîlin isteseydin 'ale't-tahkîk kim matlabını imzâ ederdim. 'Abdülmuttalib dedi, deve benim mülkümdür, onun istihlâsı bana düşer ve Beyt'in sâhibi var, onu himâye eder. Pes 'Abdülmuttalib matlûbun tahsîl ettikten sonra Ka'be-i Mükerreme'ye dönüp Beyt-i Şerîf'in kapusına yapışıp **[533b]** Cenâb-ı Rabbü'l-'İzzet'e bu kelimât ile münâcât eyledi, لا هم إن المرء يحمى رحله ورجاله فارحم رجالك / جاؤا بجمع جيوشهم والفيل كى يسبوا عيالك / إن كنت تاركهم وكعبتنا فافعل ما بالك[716] Ba'dehû Ebrehe sabâh vaktinde leşkerin âmâde kılıp fîlleri 'askerin ilerüsinde sürdü, fîllerin şahbâzı Mahmûd-i mezbûru mukaddime-i leşker edip Ka'be-i Mükerreme semtine müvecceh kıldı. Fîl-i mezbûr maksadlarının 'aksin edip sâ'ir fîller dahi ona mütâba'at ettiler. Her çend ki fîl-bânlar cidd ü cehd edip Ka'be-i mahrûse semtine sürmeğe kabûl etmedi, Ebrehe bu hâlden bir hayrette kaldı. Kureyş dağlar başında intizâr edip ki 'acabâ hâl neye varır, nâgehân deryâ semtinden siyâh gövdelü, yeşil gerdenlü kuşlar fevc fevc gelip ol leşker üstüne taş yağdırdılar, bir lahza geçmeden cümle helâk oldular, kemâ kalellâhu tebâreke ve te'âlâ.

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ Bakmaz mısın kim Perverdigârın fîl iyelerine nice işledi? Bu makâmda hitâb Server-i Kâinâtadır ve 'asrında olanadır. Ve eğerçi o fîl vak'asın müşâhede etmedi, lâkin âsârını müşâhede eyledi ve ahbârın tevâtürle istimâ' eylemekle görmüş pâyesinde kılındı. (1) ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ Onların mekr u tedbîrlerin gümrâhlıkta kılmadı mı? Ya'nî işlerin bâtıl kıldı. (2) ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ Ve üzerlerine bölük bölük kuşlar yolladı, (3) ﴿تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ﴾ çamurdan bir taşlanmış taşla onları atarlar. (4) ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ﴾ Pes onları dânesi yenilmiş bir ekin yaprağı gibi kıldı. (5)

716 Allâh'ım şüphesiz kişi kendi yükünü ve adamlarını koruyor, adamlarına merhamet et. İyâline hakaret için ordularıyle ve fillerle geldiler. Eğer sen onları bizim kabemizle baş başa bırakırsan dilediğin gibi yap.

SÛRETÜ KUREYŞ

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'u Âyâtin

[سورة قريش مكية وهي أربع آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki tâ'ife-i Kureyş'in yılda iki seferleri var idi, biri yaz faslında Şâm zemînine ve biri kış faslında Yemen iklîmine. Ve ondan onlara bir haylî mâl olurdu. Ve ezbes ki kendüler Harem-i Muhterem'in hüddâmlarıydı, gidişlerinde ve gelişlerinde bâdiye-nişînlerden kendülere i'zâzdan gayrı bir şey görmezlerdi. Pes Hakk celle ve 'alâ **[534a]** onlar üzere bu ni'metlerle imtinân edip buyurdu. ﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ﴾ Kabîle-i Kureyş biri biriyle ittifâk ettikleri içün ta'accüb edin, (1) ﴿إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ﴾ kışın seferinde ve yazın seferinde ülfet ettikleri içün. (2) ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَـذَا الْبَيْتِ﴾ Pes bu hânenin ya'nî Ka'be-i Mükerreme'nin Hudâvendine 'ibâdet etsinler. (3) ﴿الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ﴾ Şol Hudâvend ki açlıklarında kendülere ta'âm verdi ﴿وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ ve korktukları nesneden kendülerin emîn kıldı ki iki seferlerinde emîn gidip gelirler, aslâ bir ferd kendülere ta'arruz etmez. (4)

SÛRETÜ'L-MÂ'ÛN

Mekkiyyetün ve Hiye Seb'u Âyâtin

[سورة الماعون مكية وهي سبع آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ﴾ Gördün mü şol kimseyi ki rûz-i cezânın olmasın tekzîb eder. (1) ﴿فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ﴾ Pes oldur ol kimse ki öksüzü 'unf u kahrla def' eder. Ve ol Ebû Cehl-i habîs idi ki bir öksüze vasî olmuşdu, öksüz gelip kendü mâlından bir nesne istedi, onu kovdu. (2) ﴿وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ Dahi yoksulun yedirmesi üzere kandırmaz, ne ehlini ve ne özgelerin, onun içün ki rûz-i cezânın olmasın i'tikâd etmez. (3) ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ Pes vây olsun namâz kılanlara, şol vechten ki kendüler namâzlarından gâfil olup ona i'tinâ etmezler. (4-5) ﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ﴾ Onlar şol kimselerdir ki kendüler 'amellerinde riyâ ederler, tâ ki halk hüsn-i hâllerine şehâdet edeler. (6) ﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ Dahi bi-hasebi'l-'âde 'âriyet tarîkiyle taleb olunan kazgan ve kâse ve balta gibi hâceti isteyen kimseden men' edip vermezler. (7)

SÛRETÜ'L-KEVSER

Mekkiyyetün ve Hiye Selâsü Âyâtin

[سورة الكوثر مكية وهي ثلاث آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Me'âlimü't-Tenzîl'de getirdi ki 'Âs bin Vâ'il Server-i Kâ'inât'la Harem'in bir kapusında **[534b]** buluşup ba'zı güft ü gû aralarında vâki' oldu. 'Âs Harem'e giricek onda hâzır olan kefere-i Kureyş ona dediler, kiminle söyleşirdin? 'Âs-ı bî-edeb eyitti, şol ebterle söyleşirdim. Maksûdu Habîb-i Ekrem'dir. Zîrâ 'Arab'ın ıstılâhı öyle cârî olmuştu ki bir kimsenin evlâdı ki yoktur, ona ebter derlerdi. Bu söz Rasûl-i Ekrem'e nakl olundu, ondan haylî gamnâk oldu. Hazret-i Bârî celle celâluhû Habîbine tesliye vermek içün bu sûreyi münzel edip buyurdu.[717] ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ Tahkîkan ki biz sana 'ilm ü 'amelden ve şeref-i dâreynden gâyetle çok hayr verdik. Ve Hazret'ten mervîdir ki Kevser cennette bir ırmaktır, Hakk te'âlâ onu bana va'd etti, onun içinde çok hayr var. Onun suyu baldan şîrîn ve sütten beyâz ve kardan soğuk ve kereden nermdir, iki cânibi zeberceddendir ve kâseleri gümüştendir. Her kim ondan içer, aslâ susamaz.[718] (1) ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ﴾ Pes Perverdigârın içün yâ Muhammed, namâz kıl ﴿وَانْحَرْ﴾ ve 'Arab'ın güzel emvâli olan develeri kurbân içün boğazla. (2) ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ Tahkîkan ki sana düşmanlık tutup senden ötürü ebterdir diyen, kendüdür kuyruğu kesik olan ki evlâdından aslâ bir kimse kalmayıp nesli munkatı' olur, senin zürriyyetin kıyâmete dek bâkî kalır. (3)

717 el-Beğâvî, VIII/560.

718 Benzer rivayetler için bkz.

SÛRETÜ'L-KÂFİRÛN

Mekkiyyetün ve Hiye Sittü Âyâtin

[سورة الكافرون مكية وهي ست آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki Kureyş'ten birkaç kimse Hazret-i 'Abbâs'la Seyyidü'l-Kevneyn'e haber saldılar ki sen bir yıl putlarımıza 'ibâdet eyle ve biz Tanrı'na bir yıl 'ibâdet ederiz. Bu haber Server-i Kâ'inât'a erişince Hakk te'âlâ bu sûreyi münzel edip buyurdu.[719] ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ Söyle, ey kâfir olanlar! (1) ﴿لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ Perestiş ettiğiniz eşyâya ben perestiş etmem. (2) ﴿وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ Ve siz perestiş ediciler değilsiz perestiş ettiğim şeye. (3) ﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ﴾ Ve ne ben tapıcıyım şol nesnelere ki siz onlara tapardınız. (4) ﴿وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ Ve ne siz 'ibâdet **[535a]** edicilersiz ben 'ibâdet ettiğim şeye. (5) ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ﴾ Âyîninîz sizedir, ben size ta'arruz etmem. ﴿وَلِيَ دِينِ﴾ Ve banadır benim dîn u mu'tekadim, ondan yüz döndürüp gayr şeye 'ibâdet etmem. (6)

719 el-Beğâvî, VIII/561.

SÛRETÜ'N-NASR

Medeniyyetün ve Hiye Selâsü Âyâtin

[سورة النصر مدنية وهي ثلاث آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿إِذَا جَاء نَصْرُ اللَّهِ﴾ Kaçan Tanrı te'âlânın yardımı gelir ki seni düşmanların üzere gâlib ettirir ﴿وَالْفَتْحُ﴾ dahi Mekke-i Mükerreme'nin fethi gelicek (1) ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ ve halkı görürsün Hudâ'nın dîninde ya'nî dîn-i İslâm'da bölük bölük girerler, (2) ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ pes Perverdigârının hamdine mukârin olduğunda namâz kıl. Mervîdir ki feth gününde Seyyidü'l-Kevneyn Mekke'ye giricek Beytü'l-Harâm'a varıp Beyt-i Şerîf'e girdi ve içinde sekiz rek'at namâz kıldı. ﴿وَاسْتَغْفِرْهُ﴾ Dahi nefsini hazm etmek içün ve 'amelini istid'âf etmek içün Hudâ'dan mağfiret taleb et, ﴿إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ bî-şübhe Hakk celle ve 'alâ istiğfâr edenlerden tevbeyi çok kabûl edicidir. (3)

SÛRETÜ'L-LEHEB

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsü Âyâtin

[سورة اللهب مكية وهي خمس آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki kaçan[720] ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ âyeti nâzil oldu, Server-i Kâ'inât yakın hısımların çağırıp Hudâ'nın 'azâbından ve rûz-i cezânın zahmetinden kendülerin tahvîf etti. Hazret'in 'amucası Ebû Leheb ona dönüp dedi, tebben leke, bunun içün bizi da'vet ettin? Ondan sonra eline bir taş alıp Seyyidü'l-Kevneyn'i urmak istedi. Hakk celle ve 'alâ bu sûreyi münzel edip buyurdu.[721] ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ﴾ Ebû Leheb'in iki eli helâk u nâbûd olsun, ﴿وَتَبَّ﴾ dahi helâk olsun! (1) ﴿مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ﴾ Mâlı ve onunla kazandığı nesne 'azâbdan bir az şey kendüsinden def' etmedi. (2) **[535b]** ﴿سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ﴾ Elbette bir 'alevlü âteşe girer. (3) ﴿وَامْرَأَتُهُ﴾ Dahi karısı ona girer, ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ nâ-sezâ evsâf odunu getiren karıya olsun! Bilinmek gerek kim *hammâlete'l-hatab* Ebû Leheb'in karısıdır. Bu vasfla zemm olunmasının sebebi budur ki ol habîse dikeni gece getirip Habîb-i Ekrem'in yoluna saçardı. (4) ﴿فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ﴾ Gerdeninde hurmâ lifinden bir ip var. Ya'nî ma'hûd odunu getirmesinde bir oduncu karıya benzer ki gerdeninde odunun ipini komuştur ve bundan murâd onun şânını tahkîr etmektir. (5)

720 Ve yakın akrabânı uyar. Şu'arâ 26/214.

721 el-Vâhidî, s. 364.

SÛRETÜ'L-İHLÂS

Mekkiyyetün ve Hiye Erbe'u Âyâtin

[سورة الإخلاص مكية وهي أربع آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Getirdiler ki Kureyş'ten bir gürûh Server-i Kâ'inât'a dediler, yâ Muhammed, bizi 'ibâdetine da'vet ettiğin Hudâ'yı bizim içün vasf et. Hakk celle ve 'alâ bu sûreyi münzel edip buyurdu.[722] ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ﴾ Küffâr-ı Kureyş'e söyle yâ Muhammed, vasfın istediğiniz Hudâ sıfât-ı kemâle câmi' olan Zât-ı pâktır, ﴿أَحَدٌ﴾ sıfât-ı celâl ile mütevahhid olan Vâcibü'l-vücûddur. (1) ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾ Hudâ 'azze ve celle cemî' erbâb-ı hâcâtın teveccühü kendüyedir. (2) ﴿لَمْ يَلِدْ﴾ hîç bir nesne doğurmadı ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ dahi doğmuş kılınmadı. (3) ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ Ve bir kimse ona karîn ve mânend olmadı, kendü zâtında müteferrid, cemî' eşyâdan müstagnî, celle celâluhû. Hadîs-i şerîfte gelmiştir ki sûre-i İhlâs'ın okuması Kur'ân'ın bir sülüsünün okumasına berâberdir.[723] (4)

722 el-Beyzâvî, II/1178.

723 Buhârî, *Fezâilu'l-Kur'an,* 13.

SÛRETÜ'L-FELAK

Mekkiyyetün ve Hiye Hamsu Âyâtin

[سورة الفلق مكية وهي خمس آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

Menkûldür kim Yehûddan bir küçük uşak Hazret'in hizmetinde olurdu. Lebîd bin A'sam-ı Yehûdînin kızları ondan iltimâs ettiler ki Hazret'in mübârek sakalından taramak mahallinde düşen kıllar ve şânesinin[724] dendânelerinden birkaç kıl ve birkaç dendâne **[536a]** kendülere getire. Yehûdî oğlan ona mukayyed olup onu kendülere getirdi, onlar onu alıp Hazret'in nâmına sihr ile bir ipe on bir düğüm bağlayıp onu bir kuyuda bir taş altına kodular. Server-i Kâ'inât ondan hastalandı. Hazret-i Cibrîl 'aleyhisselâm Seyyidü'l-Enâm'a ondan haber verdi. Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ol ipin istihrâcına Hazret-i Alî'yi gönderdi, Hazret-i Alî radıyallâhu te'âlâ 'anh varıp mekân-ı ma'hûddan onu çıkarttı, Hazret'in huzûr-i sa'âdetine gelince Hakk sübhânehû ve te'âlâ *Mu'avvizeteyn* sûrelerin münzel kıldı. Pes Hazret-i Cibrîl 'aleyhisselâm onu okumağa başlayıp, her bir âyetini okudukda bir 'ukde hall olunurdu. Kaçan *Mu'avvizeteyn*in on bir âyeti okundu, Hazret sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem sağ ve sâlim kalktı.[725] ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ Söyle yâ Muhammed, sabâh vaktinin Perverdigârına sığınırım (1) ﴿مِن شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ yarattığı nesnenin şerrinden (2) ﴿وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ﴾ dahi karanlığı çok gecenin yamanlığından, ﴿إِذَا وَقَبَ﴾ kaçan karanlığı her nesneye dâhil olur, (3) ﴿وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾ dahi sihr içün düğümlerde üfürenlerin bedliğinden, (4) ﴿وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ﴾ dahi hased edicinin bedliğinden, ﴿إِذَا حَسَدَ﴾ kaçan hasedini izhâr edip onun muktezâsıyla 'amel eder. (5)

724 Şâne: Tarak.

725 el-Vâhidî, s. 366.

SÛRETÜ'N-NÂS

Mekkiyyetün ve Hiye Sittü Âyâtin

[سورة الناس مكية وهي ست آيات]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ Söyle yâ Muhammed, halkın Perverdigârına sığınırım, (1) ﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾ âdemîlerin pâdişâhı, (2) ﴿إِلَهِ النَّاسِ﴾ insân makûlesinin dürüstlükle ma'bûdu, (3) ﴿مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ﴾ vesvese edenin şerrinden. Ya'nî bu sıfât ile mevsûf olan Perverdigâra sığınırım vesvese eden şeytânın şerrinden. ﴿الْخَنَّاسِ﴾ Ol vesvese edici şeytânın şerrinden ki insân Perverdigârını mezkûr kıldıkta vesvese etmekten sukûn eder. (4) ﴿الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ﴾ Şol vesvese edici ki halkın sînelerinde vesvese eder. (5) ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ﴾ **[536b]** *Vesvâs*a beyândır, ya'nî vesvese eden perîlerdendir ve âdemîlerdendir. Server-i Kâ'inât'tan mervîdir ki sa'âdetle buyurdu, üzerime iki sûre indirildi, onlar gibi sûreler inmedi ve 'ale't-tahkîk sen ey okuyucu, okumadın iki sûre onlardan ziyâde sevgili ve ziyâde pesend olunmuş Hudâ'nın katında. Ve onlardan murâd *Mu'avvizeteyn*dir.[726] (6) *Allâhümme salli 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecma'în. Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-'âlemîn.*

Li-mü'ellifihî: Habbezâ tercümân-ı Kur'ân kim
Müşkil-i elfâzın eyledi vâzıh

Tâlib-i râh-ı Hakk olanlar içün
Mürşid-i kâmil ve dahi nâsıh

Çıktı müsveddeden bi-hamdillâh
Şâhid-i hasen üstüne lâyih

Dedi pîr-i hıred ona târîh
Budur âsâr-ı Ahmed Sâlih[727]

---

726 el-Beyzâvî, II/1180.

727 بودر اٰثار احمد صالح ifâdesi, ebced hesâbı ile eserin tamâmlandığı 1096/1684 senesine tekâbül etmektedir.

Kullarını nimetlendiren, mutlak hükümrânlık sahibi Allâh'ın lutfuyla kalemlerin uçları bitiş noktasına geldi. Osmanlı padişahlarının övünç kaynağı, sultanlar neslinin en seçkini, Sultan İbrâhîm'in oğlu Sultan Muhammed'in oğlu **Sultan Ahmed Hân**'ın mütalaası için bu nakşetme hitâma erdi. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allâh, çok kıymetli peygamberlerinin en faziletlisinin hürmetine -ki selam ve tahiyye O'na, âline ve ashabına olsun- onu te'yidi ve yardımıyla desteklesin, onu büyük fetihlerle ve uzun ömürle nasiblendirsin, onun sözünü zamanının hükümdarlarına boyun eğdirici kılsın, halkının işlerine düzen vermede onu başarılı kılsın. Eserin tamamlanması, sultanın devlet-i mü'eyyedinin devamına duacı olan ve halen İzmir beldesinin kadısı olan Ahmed b. Durmuş Muhammed'in kalemiyle 1121 senesi 10 Rebî'u's-sânî çarşamba günü gerçekleşti.

DİZİN

A

'Abdullâh bin 'Abbâs 45, 93, 115, 158, 192, 289, 507, 720, 1007
'Abdullâh bin Cübeyr 190, 191, 196
'Abdullâh bin Kılâbe 1039, 1040
'Abdullâh bin Mes'ûd 61, 394, 525
Abdullâh bin Nebtel 941
'Abdullâh bin 'Ömer 741, 967, 1023
'Abdullâh bin Revâha 893
'Abdullâh bin Sa'd 312
'Abdullâh bin Selâm 85, 180, 209, 256, 266, 493, 549, 716, 870
'Abdullâh bin Sûriyâ 105
'Abdullâh bin Übeyy 86, 190, 195, 410, 411, 638, 644
'Abdullâh bin Ümmi Mektûm 1020
'Abdurrahman bin 'Avf 156, 409
'Abdülkâdir el-Cîlî 22, 80
'Abdülkays 277
'Abdülmuttalib 379, 1062
'Acem 79, 800
'Âd 41, 340, 341, 342, 343, 406, 450, 452, 495, 542, 586, 628, 671, 714, 729, 800, 821, 826, 836, 862, 872, 873, 916, 918, 983, 1011
Âdem 36, 59, 90, 91, 92, 132, 135, 171, 177, 210, 218, 269, 270, 283, 331, 332, 333, 363, 366, 367, 426, 450, 505, 543, 560, 575, 594, 626, 659, 736, 807, 808, 810, 830, 896, 921, 925, 990, 991, 1007, 1021, 1061
'Adiyy bin 'Âsım 409
'Adiyy bin Bedâ 291
'Adiyy bin Hâtem 262
'Adiyy bin Rebî'a 1004
'Adn 406
'Afâr 786
Ahkâf 341, 452, 595, 872
Ahnes bin Şürayk 134
Ahterî 24, 29, 42, 43, 74, 80
Ahzâb 169
Âişe 190, 638, 639, 641, 644, 747, 753, 970, 971
Akra' bin Hâbis 892
Ali 25, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 40, 59, 60, 69, 73, 74, 75, 83
'Amâlika 149, 150, 341, 342
'Âmir bin et-Tufeyl 486
'Ammân 762
'Ammâr 179, 305, 528, 557, 894, 950, 1000
'Amr bin 'Avf 416
'Amr bin Cihhâş 265
'Amr bin Dînâr 240
'Amr-ı Damîrî 264
Antakya 778, 779, 781
'Arab 41, 79, 80, 103, 114, 116, 117, 129, 132, 133, 135, 168, 217, 226, 234, 248, 261, 315, 365, 378, 387, 389, 397, 413, 459, 462, 523, 525, 545, 547, 593, 649, 668, 704, 720, 786, 799, 800, 886, 888, 896, 920, 959, 962, 981, 1004, 1009, 1040, 1065
A'râf 37, 91, 98, 337, 629, 873
'Arfeta 212
Âsaf bin Berahyâ 683
'Âs bin Vâil 510
'Asfân 242
Ashâb-ı Kehf 552, 555, 556, 576
Ashâb-ı Uhdûd 1030, 1031
'Âsım bin 'Adiyy 637
Âsiye 583, 584, 693, 972, 973
'Atâ bin Hâcib 892
Âyetü'l-Kürsî 153
'Ays 607
Âzer 309, 574, 730

B

Bâbil 105, 106, 155, 533
Bahîre 245, 290, 323, 529
Bahreyn 277, 562, 762
Bahru'l-Hakâyık 920
Ba'l 795
Basra 720
Batnü'n-Nahle 137
Bedir 166, 190, 191, 193, 194, 199, 200, 202, 234, 239
Bedrü's-Suğrâ 234
Behmes 534
Behrâsf 533, 534
Bel'am bin Bâ'ûrâ 363
Belkîs 681, 682, 683, 684, 685
Benî 'Abdimenâf 319, 1058
Benî 'Adiyy 86

Benî ʻÂmir 334
Benî Damre 389, 390
Benî Esed 896, 981
Benî Hâşim 86, 376, 379
Benî Huzâʻa 391, 518
Benî İsrâ'îl 89, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 149, 150, 163, 174, 219, 265, 268, 269, 271, 274, 275, 282, 293, 327, 349, 350, 351, 353, 354, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 436, 437, 438, 495, 534, 535, 549, 558, 562, 589, 590, 591, 629, 648, 665, 667, 668, 689, 692, 693, 695, 706, 707, 739, 794, 857, 861, 862, 958, 1053
Benî Kaynukâʻ 204
Benî Kinâne 381, 389, 390, 1061
Benî Kurayza 273, 274, 383, 746
Beni'l-ʻAnber 892
Beni'l-Mustalık 892, 893
Benî Mahzûm 777
Beni'n-Neccâr 237, 238
Benî Sehm 1058
Benî Selûl 487
Benî Temîm 86, 892, 894
Benû Hârise 190
Benû Seleme 190
Benû Zufer 243
Bey'âtü'r-Rıdvân 884
Beyrûha 184
Beyt-i Şerîf 185, 227, 261, 377, 719, 888, 1062, 1067
Beytü'l-Harâm 119, 261, 1067
Beytü'l-Makdis 49, 50, 95, 105, 110, 116, 117, 119, 155, 171, 172, 174, 360, 532, 533, 534, 571, 630, 680, 760
Bilâl 305, 538, 557, 895
Buʻâs 186
Buhtünnasr 50, 105, 155, 361, 396, 533, 534
Burak 532
Büdeyl 291, 292
Bünyâmîn 463, 473, 474, 475, 476, 477, 478

C-Ç

Câbir bin ʻAbdullâh 259
Caʻfer bin Ebî Tâlib 111
Câlût 149, 151, 152
Cebelü'r-Rahme 133
Cebrâ'îl 97, 103, 105, 173, 174, 293, 324, 794, 805, 819, 912, 913, 999, 1005
Cedd bin el-Kays 401
Celâs 407
Celâs bin Süveyd 407
Cesâse 689
Cevzâ 915
Ceybe 220
Ceyşü'l-ʻUsra 156
Cibrîl 47, 169, 174, 242, 265, 298, 356, 371, 373, 453, 455, 457, 464, 481, 510, 527, 532, 571, 572, 576, 577, 583, 591, 604, 629, 636, 664, 674, 677, 682, 692, 708, 746, 779, 902, 904, 912, 916, 919, 944, 950, 971, 985, 986, 1016, 1023, 1033, 1035, 1053, 1070
Cûdî 449
Cübeyr bin Mutʻim 146
Cüheyne 238
Cühfe 708
Cünda' bin Damre 240
Cündeb bin Züheyr 568

D

Dakyânûs 552, 553, 554
Danyâl 534
Dâru'n-Nedve 376, 770, 910
Darvân 979
Dâvûd 97, 102, 151, 152, 226, 256, 283, 541, 606, 679, 730, 758, 759, 760, 801, 802, 803
Deccâl 52, 255
Devlet-i Osmânîyye 22, 80
Deylem 80
Dıhyetü'l-Kelbî 298
Dımaşk 803

E

Ebrehe 1061, 1062
Ebrehe bin es-Sabbâh 1061
Ebû ʻAkîl 409
Ebû ʻAmr 416
Ebû Bekr 86, 159, 204, 246, 385, 409, 465, 639, 642, 931
Ebû Hanîfe 537
Ebû Hureyre 56, 59, 82
Ebû Kebşe 915
Ebû Küleyhe 527
Ebu'l-Aʻver 740
Ebu'l-Bahterî 376
Ebu'l-Cevâz 402
Ebû Leheb 1068

Ebu'l-Esed bin Kelde 1043
Ebu'l-Leys 29, 30, 821
Ebû Sa'îd el-Hudrî 217
Ebû Süfyân 190, 195, 201, 202, 203, 225, 234, 300, 371, 378, 379, 381, 392, 394, 632, 710, 740
Ebû Talha 184
Ebû Tâlib 301, 418, 541, 702, 799, 800, 1033
Efesûs 552
Efrâyim 607
Ehâbîş 886
Ehl-i Beyt 177
Ensâr 85, 129, 159, 186, 197, 222, 238, 370, 371, 376, 387, 419, 715, 882
Envâru't-Tenzîl 29, 33, 34, 36, 38, 40, 71, 73, 81, 1012
Erbâb-ı Kehf 555
Erbed bin Rebî'a 486
Erîha 254
Esbâbü'n-Nüzûl 31, 60, 75, 86, 238, 248, 386, 460, 617, 740
Esed 202, 236, 412, 762, 896, 981, 1043
Eshametü'n-Necâşî 1061
Esved bin 'Abdiyeğûs 510
Esved bin el-Muttalib 510
Evs 102, 186, 190, 212, 743, 937
Evs bin es-Sâmit 212, 937
Evtâs 217
Eyke 53, 508
Eyyûb 607, 730, 794, 804, 805
Ezru'ât 720

F

Fâkûzâ 49, 171
Fârs 80, 169, 278, 607, 746, 887
Fâtımatü'z-Zehrâ 177
Fâtihatü'l-Kitâb 56, 82
Filistîn 481, 713
Finhas bin Gâzûrâ 204
Fir'avn 93, 94, 166, 265, 273, 307, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 382, 383, 436, 437, 438, 458, 495, 549, 562, 583, 584, 585, 586, 588, 589, 629, 657, 664, 665, 666, 667, 668, 692, 693, 694, 695, 699, 714, 715, 794, 800, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 855, 856, 861, 905, 920, 973, 997, 1018, 1032, 1040
Firdevs 52, 135, 230, 255, 626

G

Ganem bin 'Avf 416
Garîbeyn 24, 29, 41, 80
Gassân 762
Gatafân 210, 236, 412, 742

H

Habbâb 557, 578, 710, 894
Habîbü'n-Neccâr 778, 780
Hâbîl 269, 270
Hacc 260
Hafs 24, 29, 34, 35, 44, 72, 75, 80, 888
Hafsa 970, 971
Hâkim-i Mısır 586, 825
Hâlid bin el-Velîd 887
Halîlullâh 154, 155, 185, 453, 500, 576, 1036
Halîmî 24, 29, 42, 80
Hâm 404, 448
Hâmân 353, 692, 694, 699, 714, 826
Hamne 638, 709
Hamne binti Cahş 638
Hamza 191, 318, 319, 745
Hanne 49, 171, 172
Harem 130, 288, 377, 432, 680, 708, 873, 888, 1061, 1063, 1065
Haremeyn-i Muhteremeyn 22, 80
Hâris bin 'Amr 735
Hâris bin Kays 510
Hâris bin Osmân bin Nevfel 702
Hâris bin Süveyd 183
Hâris bin Zeyd 168, 236
Hârûn 150, 171, 269, 349, 355, 356, 357, 435, 437, 573, 575, 583, 585, 588, 589, 591, 603, 629, 657, 664, 666, 667, 698, 794, 795, 894, 920
Hârût 106
Hasan 21, 23, 27, 31, 43, 52, 61, 74, 75, 177, 1007
Hâtıb bin Belte'a 950
Havle binti Sa'lebe 937
Havvâ 91, 132, 210, 218, 269, 332, 333, 366, 367, 448, 594, 810, 896
Hayber 273, 274, 885, 886, 887, 889, 945
Hazkîl 148
Hazrec 102, 186, 190
Hemedân 685
Hevâzin 30, 74, 75, 394, 395, 416, 887
Hırâş bin Ümeyye el-Huzâ'î 886

Hızır 69, 562, 563, 564, 565, 683
Hicr 53, 60, 343, 508, 595, 686, 874
Hilâl bin Ümeyye 638
Hîre 169
Hişâm 237, 1000
Hûd 45, 53, 60, 340, 341, 342, 348, 450, 451, 457, 628, 629, 672, 699, 872, 873
Hudeybiyye 261, 287, 388, 542, 720, 884, 885, 886, 888, 889, 953
Hulefâ-i Râşidîn 264
Huveytib bin ʿAbdüluzzâ 888
Huyey bin Ahtab 225, 432
Hüseyin 21, 24, 27, 29, 38, 39, 73, 74, 81, 177, 515, 1007
Hüseyin Kâşifî 24, 29, 81

I-İ

ʿIrâk 345, 605, 713, 775
Îsâ 52, 55, 56, 64, 97, 103, 110, 115, 165, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 205, 206, 226, 232, 250, 254, 255, 256, 257, 258, 266, 267, 268, 275, 281, 282, 283, 293, 294, 295, 396, 533, 544, 572, 573, 608, 747, 761, 778, 779, 856, 857, 859, 875, 889, 935, 956, 957, 958
Istahar 44
Îşâ 151
İbn ʿAbbâs 556
İbni Revâha 141
İbni Ümmi Mektûm 239
İbn Sûriyâ 273
İbnü'z-Zibaʿrâ 856
İbrâhîm 50, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 154, 155, 156, 168, 169, 171, 178, 179, 182, 185, 226, 247, 256, 309, 310, 311, 328, 345, 397, 406, 418, 419, 453, 454, 456, 462, 464, 499, 500, 501, 506, 507, 530, 574, 575, 603, 604, 605, 615, 623, 657, 668, 669, 670, 711, 712, 713, 747, 750, 772, 791, 792, 793, 794, 852, 875, 904, 905, 915, 935, 951, 952, 1043, 1072
İdrîs 135, 575, 576, 608, 772
ʿİkrime bin Ebî Cehl 392, 740, 887
İlyâs 608, 795
İmâmeyn 67, 133
İmâm-ı ʿÂsım 24, 29, 80
İmâm-ı Aʿzam 24, 29, 66, 67, 68, 80, 133, 141, 223, 241, 271, 379, 403, 643, 875
İmâm-ı Şâfiʿî 141, 223
İmâm Kuşeyrî 30, 365
İmâm Mâlik 68, 263
İmâm Süddî 147
ʿİmrân bin Yeshar 171
İncîl 56, 82, 84, 109, 111, 115, 165, 168, 179, 226, 266, 275, 281, 293, 300, 359, 418, 544, 573, 701, 772, 935
İrşâdü'l-Akli's-Selîm 24, 29, 39, 40, 71, 73, 75, 80
İsâf 121
İsfendiyâr 534, 729
İshâk 114, 171, 311, 454, 462, 464, 501, 575, 605, 607, 794, 905
İskender-i Rûmî 566
İsmâʿîl 38, 112, 113, 114, 171, 322, 397, 500, 501, 575, 608, 700, 793, 794
İsrâfil 723
ʿİyâş 236, 237

K

Kaʿb bin el-Eşref 225, 228, 647
Kaʿb bin Mâlik 677
Kaʿbe 40, 112, 116, 117, 118, 119, 185, 227, 260, 287, 288, 371, 374, 437, 615, 895, 946, 1061, 1062, 1063
Kâbîl 44, 269, 270, 271, 837
Kaʿbü'l-Ahbâr 1040
Kâdî Beydâvî 24, 29, 33, 34, 74, 81
Kâlib bin Yuknâ 55, 265
Kârûn 307, 705, 706, 707, 714, 755, 817, 975
Kâsım 30, 41, 43, 74, 750
Kâsibe 343
Katâde 242, 243, 663
Katâde bin Nuʿmân 242
Kayl bin ʿAtr 341
Kays bin Sâʿide 233
Kelîmullâh 182, 562, 1036
Kenʿân 448, 449, 473
Kıptî 353
Kinâne 381, 389, 390, 518, 1056, 1061
Kubâ 416, 417
Kulzüm 93, 383, 549, 856
Kurayza 102, 264, 273, 274, 383, 742, 746, 881
Kureyş 43, 46, 53, 132, 135, 137, 160, 180, 191, 200, 206, 225, 226, 236, 239, 299, 300, 305, 308, 311, 319,

365, 371, 373, 374, 375, 376, 379, 381, 383, 385, 490, 510, 511, 513, 516, 517, 526, 527, 528, 530, 532, 533, 541, 542, 556, 596, 598, 654, 658, 663, 675, 724, 729, 739, 742, 753, 770, 795, 797, 799, 800, 801, 815, 816, 837, 839, 856, 862, 866, 870, 875, 877, 884, 885, 886, 888, 899, 901, 912, 915, 916, 917, 950, 952, 1000, 1001, 1020, 1027, 1029, 1043, 1061, 1062, 1063, 1065, 1066, 1069
Kurtûbî 35, 36, 74, 81
Kuzâ'a 762
Kuzâr bin Sâlif 344, 919
Küsâ 713

L

Lât 245, 261
Lebîd bin A'sam 1070
Levh-i Mahfûz 66, 90, 127, 128, 195, 268, 303, 385, 397, 433, 443, 492, 503, 542, 586, 611, 622, 630, 689, 741, 757, 770, 778, 850, 860, 910, 920, 928, 934, 942, 978, 981, 1015, 1053
Lokmân bin Bâ'ûrâ 730
Lût 60, 307, 330, 344, 345, 348, 406, 453, 454, 455, 457, 507, 508, 605, 658, 673, 686, 712, 713, 714, 795, 800, 874, 905, 912, 916, 919, 972
Lübâb 37, 556

M

Ma'kıl bin Yesâr 144
Mâlik 33, 68, 263, 381, 677, 858, 1002
Mârût 106
Me'âlim 40, 663, 793, 866, 946
Mecûs 109, 140, 314, 361, 506
Medârik 36, 363
Medîne 93, 102, 109, 111, 118, 134, 135, 153, 166, 169, 178, 183, 190, 194, 202, 235, 236, 238, 240, 260, 273, 277, 279, 280, 291, 323, 375, 379, 382, 393, 399, 400, 407, 408, 410, 414, 417, 432, 486, 487, 517, 542, 613, 617, 649, 740, 742, 743, 744, 755, 802, 880, 885, 892, 896, 932, 944, 946, 947, 953, 960, 962, 1020, 1026
Medyen 345, 406, 436, 456, 457, 465, 585, 673, 696, 700, 714
Mekke 31, 34, 38, 82, 129, 130, 139, 183, 185, 202, 208, 222, 225, 227, 231, 236, 239, 240, 245, 262, 277, 312, 319, 323, 327, 341, 368, 371, 376, 381, 384, 386, 391, 394, 395, 399, 425, 427, 431, 432, 440, 490, 499, 500, 509, 514, 516, 529, 532, 533, 542, 545, 547, 595, 597, 602, 610, 617, 631, 632, 649, 662, 675, 680, 690, 691, 703, 704, 717, 718, 719, 720, 721, 736, 738, 739, 762, 764, 775, 778, 784, 787, 799, 814, 821, 824, 832, 841, 842, 853, 874, 883, 884, 886, 887, 888, 889, 895, 917, 931, 932, 948, 950, 951, 952, 953, 954, 977, 979, 997, 1000, 1007, 1010, 1011, 1014, 1033, 1043, 1050, 1052, 1061, 1067
Melekü'l-mevt 735
Menât 245
Mensûh 46
Merh 786
Me'rib 760
Merru'z-Zahrân 202
Mersed 139, 140, 341, 342, 950
Mersed-i Ganevî 139
Merve 121
Meryem 55, 59, 64, 103, 152, 172, 173, 174, 175, 177, 254, 258, 267, 275, 282, 283, 285, 293, 294, 295, 396, 571, 572, 573, 584, 630, 644, 694, 856, 935, 956, 957, 973
Mescid-i Aksâ 532
Mescidü'l-Harâm 131, 133, 137, 300, 308, 390, 889, 1051
Mescidü'l-Kıbleteyn 118
Mesîh 58, 110, 152, 171, 174, 182, 254, 258, 267, 282, 315, 365, 429, 568, 689
Meş'arü'l-Harâm 132
Mevâhibü'l-Ledünniyye 24, 29, 80, 81
Mısır 55, 59, 75, 93, 94, 175, 265, 458, 465, 467, 472, 476, 477, 479, 549, 585, 586, 589, 629, 648, 679, 692, 693, 695, 698, 699, 714, 800, 824, 825, 855, 862, 905, 972, 1018
Mıstah bin Üsâse 638
Mîkâîl 819
Mikrez bin Hafs 888

Mikyes bin Dabâbe 237
Minâ 131, 133, 793
Mu'attib bin Kuşeyr 740
Mu'âviye 342, 1040
Mu'avvizeteyn 1070
Mu'âz bin Cebel 129
Muhammed 25, 26, 27, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 46, 59, 62, 65, 73, 74, 75, 80, 83, 101, 103, 104, 105, 108, 111, 115, 117, 119, 129, 134, 135, 137, 140, 163, 166, 174, 176, 179, 180, 182, 183, 185, 189, 195, 196, 198, 202, 205, 219, 225, 232, 241, 248, 256, 262, 276, 277, 289, 298, 299, 300, 302, 303, 312, 313, 315, 317, 319, 321, 324, 325, 326, 334, 359, 366, 367, 368, 370, 374, 376, 386, 402, 404, 407, 429, 432, 433, 434, 442, 482, 485, 487, 490, 501, 504, 508, 527, 530, 532, 540, 542, 544, 549, 556, 576, 577, 578, 592, 596, 601, 618, 619, 633, 642, 649, 653, 654, 656, 657, 660, 662, 674, 675, 676, 687, 688, 699, 700, 701, 704, 715, 724, 725, 726, 728, 729, 733, 735, 737, 739, 740, 741, 742, 744, 747, 751, 762, 766, 767, 769, 771, 773, 777, 785, 800, 801, 807, 808, 814, 815, 816, 841, 845, 854, 859, 865, 875, 883, 884, 888, 892, 898, 906, 912, 926, 939, 945, 953, 957, 976, 978, 980, 981, 986, 992, 994, 996, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1005, 1050, 1051, 1052, 1065, 1069, 1070, 1071, 1072
Muhammed bin Seleme 248
Muhtâru'l-Kasas 44, 607
Mûsâ 32, 55, 69, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 104, 108, 111, 115, 148, 150, 152, 165, 171, 206, 226, 250, 253, 254, 256, 265, 268, 269, 273, 281, 283, 312, 327, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 364, 435, 436, 437, 438, 445, 458, 459, 465, 494, 495, 530, 532, 533, 548, 549, 562, 563, 564, 565, 575, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 603, 618, 626, 629, 657, 664, 665, 666, 667, 668, 678, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 705, 706, 707, 714, 738, 739, 755, 794, 824, 825, 826, 829, 849, 855, 856, 861, 870, 875, 889, 894, 905, 908, 915, 920, 956, 1017, 1018, 1050
Mus'ab bin 'Umeyr 745
Musadda' 344
Musul 439, 449
Muttalib bin Ebî Vedâ'a 292
Muvazzah 43, 675
Müdlic bin 'Amr 649
Münzir bin 'Amr 682, 1056
Münzir bin 'Amr el-Ensârî 1056
Müsâfir-i Mahzûmî 953
Müseylemetü'l-Kezzâb 278
Müşterî 310, 1022
Müzâhim 973
Müzdelife 132

N

Nadr bin el-Hâris 377, 611, 729, 986
Necâşî 111, 285, 549, 1061
Necrân 109, 171, 176, 177, 178
Nemrûd 154, 464, 603, 604, 605, 657, 792
Nestûriyye 266, 282, 555
Nîl 584, 855
Ninova 439
Nistâs-ı Rûmî 1046
Nûh 171, 256, 307, 311, 340, 341, 406, 435, 446, 447, 448, 449, 450, 495, 533, 536, 567, 576, 605, 627, 628, 657, 670, 671, 699, 711, 715, 791, 794, 800, 821, 826, 843, 875, 906, 916, 917, 918, 934, 935, 972, 983, 989, 990, 991, 1011
Nusaybin 803, 874
Nüvâs 1030

O-Ö

Osmân 156, 227, 285, 409, 702, 745, 886
Osmân bin Talha 227
Ömer 21, 34, 35, 38, 57, 73, 75, 128, 138, 228, 262, 386, 409, 710, 741, 752, 799, 865, 945, 967, 1023

R

Râfi' bin Hudeyc 248
Rahime 805
Reyhâne 751
Rifâ'a bin Zeyd 278

Rîta 525
Rûbîl 477
Rûm 110, 149, 169, 401, 552, 720, 721, 746
Rüstem 729

S-Ş

Sâbit bin Kays 143, 220, 891, 894
Sa'd bin Ebî Vakkas 709
Sa'd bin Mu'âz 386, 746
Safâ 46, 121, 207, 365, 676
Safiyye 751, 894
Safvân bin el-Mu'attal 638
Sâhibü'l-Envâr 53, 513
Sâibe 245, 433
Sakîf 160, 161, 394, 395, 544, 545, 592, 1013
Sa'lebe bin Hâtıb 408
Sâlih 24, 289, 342, 343, 344, 348, 452, 453, 457, 508, 628, 629, 672, 685, 686, 699, 716, 1045, 1071
Sâm 448
Sâmirî 94, 356, 590, 591, 592
San'â 169, 680, 759, 1061
Sâre 247, 454, 500, 713, 905, 950
Sebe' 681, 683, 760, 761
Sebe' bin Yeşceb bin Ya'rub bin Kahtân 760
Seb'u'l-Mesânî 56, 82
Seccâh 278
Sehl bin Hanîf 197
Selmân-ı Fârisî 169, 742, 882
Semûd 41, 289, 342, 343, 344, 406, 452, 457, 495, 508, 542, 586, 628, 672, 685, 686, 714, 729, 800, 821, 826, 836, 862, 874, 906, 912, 916, 918, 983, 1032, 1040, 1045
Seneviyye 653
Sevr 399
Sidretü'l-Müntehâ 913
Sînâ 626, 795
Sodom 345, 508, 658, 713
Suheyb-i Rûmî 134
Sûr 819
Sübey'a-i Eslemiyye 953
Süheyl bin 'Amr 392, 888
Süleymân 28, 44, 102, 106, 226, 361, 606, 607, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 690, 735, 759, 760, 802, 803, 804
Sürâka 381, 382
Şâm 44, 153, 175, 265, 291, 345, 353, 371, 404, 416, 438, 472, 481, 507, 534, 575, 595, 605, 607, 645, 648, 658, 692, 701, 713, 761, 762, 775, 793, 945, 960, 1040, 1063
Şâş bin Kays 186
Şa'yâ 97, 533
Şeddâd-ı 'Âdî 1040
Şem'ûn 56, 295, 473, 778, 779, 1008
Şeybe 300
Şihâb Hafâcî 24, 29, 80
Şi'râ 915
Şu'ayb 53, 330, 345, 346, 347, 406, 456, 457, 465, 508, 658, 674, 696, 697, 700, 714, 794
Şüreyh bin Dubey'a 260

T

Tâ'if 137, 394, 545, 704, 853, 1007
Tâif 874
Talha 184, 197, 227, 745, 950
Tâlût 149, 150, 151, 152
Tebûk 398, 399, 404, 407, 409, 412, 414, 419
Temîm 86, 291, 292, 892, 894
Tevrât 32, 56, 82, 84, 89, 92, 93, 94, 97, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 115, 118, 119, 121, 124, 165, 168, 169, 172, 175, 179, 180, 181, 184, 185, 205, 206, 209, 223, 224, 225, 226, 253, 266, 273, 274, 275, 281, 293, 300, 312, 327, 355, 359, 362, 396, 418, 438, 445, 459, 493, 533, 534, 571, 589, 590, 610, 629, 657, 699, 700, 705, 738, 772, 829, 840, 865, 870, 881, 944, 956, 959
Teysîr 34, 35, 75, 502
Tîh 95, 96, 359, 363, 549
Tihâme 762, 790
Tuleyha bin Hüveylid-i Esedî 742
Tûr 94, 95, 97, 104, 250, 253, 254, 273, 356, 358, 362, 575, 589, 590, 591, 700, 908
Tübba'-i Humeyrî 862
Türk 4, 19, 23, 26, 30, 71, 72, 79, 80, 915

U-Ü

'Ubâde bin es-Sâmit 276
Uhud 166, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 378, 401, 416, 720, 740, 743, 956

'Ukayl bin Ebî Tâlib 386
'Ukbe bin 'Âmir 383
Uknûm 24, 29, 42, 80
'Urve bin Mes'ûd es-Sekâfî 853
'Utbe 300, 1010
'Uzeyr 50, 58, 110, 154, 315, 396, 429, 689, 859
'Uzzâ 245, 261
Übeyy bin Halef 300, 577, 720, 785
Übeyy bin Ka'b 56, 82
Ümeyye bin Halef 710, 1046
Ümmü Hânî 532, 751
Ümmü Kühha 212
Ümmülfazl 31
Ümmü Seleme 208
Üsâme 238, 895

V

Vâdi'l-Kurâ 1040
Vâdiü'l-'Atîk 962
Varaka bin Nefvel 83
Vâsıt 147
Vasîle 245, 290
Velîd bin Mugire 510
Velîd bin 'Ukbe 892
Vesît 32, 738

Y

Yâfes bin Nûh 567
Yahyâ 97, 103, 173, 205, 282, 533, 534, 570, 571, 608
Ya'kûb 32, 92, 101, 111, 113, 114, 115, 148, 174, 184, 265, 271, 282, 283, 311, 348, 353, 354, 437, 438, 454, 462, 463, 464, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 533, 549, 570, 575, 576, 585, 589, 605, 664, 665, 675, 689, 739, 829, 857, 862, 865, 870, 956
Yakub Çerhî 22, 80
Ya'kûbiyye 266, 555
Ye'cûc ve Me'cûc 567, 609
Yehûdâ 55, 176, 265
Yehûzâ 463, 464, 480
Yemen 132, 278, 341, 391, 595, 680, 759, 760, 761, 775, 874, 882, 979, 1030, 1039, 1061, 1063
Yesrib 762
Yûlis 778, 779
Yûnus 439, 608, 795, 796, 981
Yûsuf 55, 226, 265, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 607, 644, 805, 826
Yûşa' 102, 265, 268, 358, 562, 563

Z

Zebûr 226, 256, 541, 610, 758
Zekeriyyâ 97, 103, 172, 173, 205, 282, 570, 571, 608
Zeyd bin 'Amr 233
Zeyd bin es-Semîn 242
Zeyd bin Hârise 741, 748
Zeyd bin Rifâ'a 638
Zeyd el-Hayl 262
Zeyneb binti Cahş 748
Zilhicce 397, 1039
Zî Teb'a 685
Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr 2, 19, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 43, 45, 50, 54, 60, 71, 74, 81
Zühre 106, 310, 1022
Züleyhâ 465, 466, 467, 468, 471
Zü'l-hımâr 278
Zülkarneyn 556, 566, 576